2022 жылдың 7 ақпан күні

экономика ғылымдарының докторы, профессор
Мұрат Қапбарұлы Әлиевтің 70 жылдығына арналған
«ТҰРАҚТЫ ДАМУ ЖӘНЕ ЦИФРЛАНДЫРУ КОНТЕКСТІНДЕ ЭКОНОМИКАНЫ, ҚАРЖЫ МЕН БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТІ ЖЕТІЛДІРУДІҢ ӨЗЕКТІ БАҒЫТТАРЫ МЕН ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕРІ» тақырыбы бойынша
Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының

МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ

Международной научно-практической конференции
«АКТУАЛЬНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ И НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ, ФИНАНСОВ И БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В КОНТЕКСТЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ И ЦИФРОВИЗАЦИИ»,
посвященной 70-летию доктора экономических наук,
профессора Алиева Мурат Капбаровича
7 февраля 2022 года

COLLECTED PAPERS

of the International Scientific-Practical Conference
«ACTUAL TRENDS AND NEW OPPORTUNITIES FOR IMPROVEMENT OF ECONOMICS, FINANCE AND ACCOUNTING IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND DIGITALIZATION» dedicated to 70th anniversary of doctor of economic sciences, professor Murat Kapbarovich Aliev
7th of February, 2022

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

ҚАЗАҚ ЭКОНОМИКА, ҚАРЖЫ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САУДА УНИВЕРСИТЕТІ

КАЗАХСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ЭКОНОМИКИ, ФИНАНСОВ
И МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛИ

2022 жылдың 7 ақпан күні
экономика ғылымдарының докторы, профессор Мұрат Қапбарұлы Әлиевтің
70 жылдығына арналған
«Тұрақты даму және цифрландыру контекстінде экономиканы, қаржы мен бухгалтерлік есепті жетілдірудің өзекті бағыттары мен жаңа мүмкіндіктері»
тақырыбы бойынша *Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының*
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
Международной научно- практической конференции
«Актуальные направления и новые возможности совершенствования экономики, финансов и бухгалтерского учета в контексте устойчивого развития и цифровизации», посвященной 70 –летию доктора экономических наук, профессора
Алиева Мурат Капбаровича
7 февраля 2022 года

COLLECTED PAPERS
of the International Scientific-Practical Conference
«Actual trends and new opportunities for improvement of economics, finance and accounting in the context of sustainable development and digitalization» dedicated to
70th anniversary of doctor of economic sciences, professor
Murat Kapbarovich Aliev
7th of February, 2022

Нұр-Сұлтан – 2022

УДК 338(574)
ББК 65.9 (5Каз) Т86

Под редакцией:
Академика Международной академии наук высшей школы,
д.п.н., профессора математики С.А. Абдыманапова

Ответственные за выпуск:
Таубаев А.А. – д.э.н, профессор, и.о. проректора по академической деятельности и науке – заместитель председателя.
Юсупов У.Б. – PhD, асс. профессор, заведующий кафедрой «Учет и аудит».

Бекжанова Т.К. – к.э.н, доцент кафедры «Учет и аудит»

Қ 18 «Тұрақты даму және цифрландыру контекстінде экономиканы, қаржы мен бухгалтерлік есепті жетілдірудің өзекті бағыттары мен жаңа мүмкіндіктері» // Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция. – Нұр-Сұлтан: ҚазЭҚХСУ БПО, 2022. – 965 б.
П 18 «Актуальные направления и новые возможности совершенствования экономики, финансов и бухгалтерского учета в контексте устойчивого развития и цифровизации» // Международная научно-практическая конференция. – Нур-Султан: ИПЦ КазУЭФМТ, 2022. – 965 с.

ISBN 978-601-08-2123-1

УДК 338(574)
ББК 65.9 (5Каз) Т86

Экономика ғылымдарының докторы, профессор Алиев Мұрат Қапбарұлының 70-жылдығына арналған «Тұрақты даму және цифрландыру контекстінде экономиканы, қаржы мен бухгалтерлік есепті жетілдірудің өзекті бағыттары мен жаңа мүмкіндіктері» атты Халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдар жинағына Қазақстан Республикасы экономикасы мен басқармасының жаңғырту мен орнықты дамытудың, экономиканың перспективалық бағыттарын анықтаудың өзекті мәселелері бойынша ғылыми баяндамалар енгізілді. Экономиканың қаржы және банк секторларын жаңғырту бағыттарының, цифрландыру жағдайында кәсіпорынды есепке алуды трансформациялау мен жаңғыртуды талқылау, экономикалық өсудің инновациялық моделінің теориясы мен әлемдік практикасын зерделеу негізінде республика экономикасын жеделдетілген технологиялық жаңғырту үшін қаржы ресурстарын тарту проблемаларын талқылау. Мақалалардың тақырыбы қазіргі кезеңде Қазақстан экономикасын дамытуға бағытталған, атап айтқанда келесі аспектілер қамтылған: Қазақстан экономикасын формадан кейінгі кезеңде дамыту үшін заманауи сын-қатерлер мен мүмкіндіктер, қаржы-кредит және салық-бюджет жүйесін, есеп пен аудитті дамыту. Жекелеген жарияланымдар республика экономикасын цифрландыру жағдайындағы маркетинг пен кеден ісін дамыту мәселелеріне, адам капиталын қалыптастыру мен дамыту проблемаларына, туризм мен әлеуметтік жұмыстың жай-күйіне, қазіргі және болашақтағы цифрлық технологияларға, сондай-ақ оқу процесінің сапасын басқару құралы ретінде оқытудың қазіргі заманғы технологияларына арналған. Жинақтың материалдары студенттерге, магистранттарға, сондай-ақ ғылымның түрлі бағыттары бойынша зерттеу қызметімен айналысатын мамандарға арналған.

В сборник материалов международной научно-практической конференции «Актуальные направления и новые возможности совершенствования экономики, финансов и бухгалтерского учета в контексте устойчивого развития и цифровизации», посвященной 70-летию доктора экономических наук, профессора Алиева Мурата Капбаровича, вошли научные доклады по актуальным вопросам модернизации и устойчивого развития экономики и управления Республики Казахстан, выявления перспективных направлений модернизации финансового и банковского секторов экономики, обсуждения Трансформации и модернизации учета предприятия в условиях цифровизации, обсуждения проблем привлечения финансовых ресурсов для ускоренной технологической модернизации экономики республики на основе изучения теории и мировой практики инновационной модели экономического роста. Тематика статей направлена на развитие экономики Казахстана на современном этапе, в частности охвачены следующие аспекты: современные вызовы и возможности для развития экономики Казахстана в постковидный период, развитие финансово-кредитной и налогово-бюджетной системы, учета и аудита. Отдельные публикации посвящены вопросам развития маркетинга и таможенного дела в условиях цифровизации экономики республики, проблемы формирования и развития человеческого капитала, состояние туризма и социальной работы, цифровые технологии настоящего и будущего, а также современные технологии преподавания как инструмент управления качеством учебного процесса. Материалы сборника предназначены для студентов, магистрантов, а также для специалистов, занимающихся исследовательской деятельностью по различным направлениям науки.

Конференция материалдары авторлық құқықтың түпнұсқаларынан басылып шығарылады
Материалы конференции отпечатаны с авторских оригиналов

© ҚазЭҚХСУ, 2022
© КазУЭФМТ, 2022

Уважаемые коллеги! Дорогие гости!

Я искренне рад приветствовать всех от имени Казахского университета экономики, финансов и международной торговли на сегодняшней Международной научно-практической конференции, посвященной 70-летию академика Международной экономической академии Евразии, доктора экономических наук, профессора М.К. Алиева.

Несмотря на ограничения, связанные с сегодняшней пандемией, благодаря авторитету виновника торжества в нашем университете собралась очень солидная аудитория. Благодарю всех за непосредственное участие в работе юбилейной конференции, за проявленное уважение к нашему профессору и внимание к нашему университету.

Современный формат конференции позволил объединить представителей Министерства образования и науки Республики Казахстан, республиканской Палаты аудиторов, нашего Совета директоров, руководителей, ученых и обучающихся отечественных и зарубежных вузов, а также наших уважаемых работодателей.

На конференции представлено более 260 докладчиков практически со всех регионов нашей страны, а также из России, Бельгии, Украины, Кыргызстана, Таджикистана, Узбекистана, Республики Крым и других.

Хочу отметить, что М.К. Алиев уже более 10 лет работает в КазУЭФМТ и до недавнего времени являлся бессменным руководителем кафедры «Учет и аудит». Все эти годы кафедра неизменно занимала ведущие позиции в рейтингах образовательных программ вузов. Именно под руководством М.К. Алиева была открыта подготовка магистров по специальностям «Учет и аудит» и «Статистика», успешно функционирует научная школа, воспитанники которой заслуженно становятся обладателями почетного звания «Лучший преподаватель вуза».

Уверен, что юбилейная конференция в стенах КазУЭФМТ явится удобной площадкой для обмена взглядами между молодыми и опытными учеными различных регионов нашей страны и зарубежья и будет способствовать достижению высоких результатов по приоритетным направлениями развития экономики.

Желаю всем участникам юбилейной конференции плодотворной работы, насыщенного профессионального общения и хороших результатов!

Ректор Казахского университета экономики,
финансов и международной торговли, академик МАН ВШ,
доктор педагогических наук, профессор математики,
С. Абдыманапов

ПЛЕНАРЛЫҚ МӘЖІЛІСТІҢ БАЯНДАМАЛАРЫ
ДОКЛАДЫ ПЛЕНАРНОГО ЗАСЕДАНИЯ
PLENARY REPORTS

КазУЭФМТ как центр взаимодействия академической среды с бизнесом

Абдыманапов Сарсенгали Абдыгалиевич
ректор Казахского университета экономики финансов и международной торговли, академик МАН ВШ, доктор педагогических наук, профессор

Пожалуй, ни у кого сегодня не вызывает сомнения, что в современных условиях образование находится в сфере первоочередных государственных интересов. Это связано с тем, что от уровня развития образовательной системы зависит будущее страны, ее экономическая стабильность. *Как же связаны эти две сферы: экономика и образование?*

Мы все явились свидетелями стремительных темпов строительства столицы независимого Казахстана, которые придали мощный импульс для развития экономики, инфраструктуры и промышленных производств, что вынесло на повестку дня необходимость обеспечения кадрами экономического профиля в короткие сроки.

Потому в 1999 году в Астане с целью поддержки молодой столицы, развития ее как научного, образовательного и культурного центра страны, более полного обеспечения потребностей центральных и северных регионов Казахстана в экономических кадрах был открыт филиал Казахского экономи-ческого университета им.Т. Рыскулова, учредителем которого был Университет Нархоз. В 2006 году его преемником стал Казахский университет экономики, финансов и международной торговли» (КазУЭФМТ), получив государственную лицензию как самостоятельный вуз.

За 20 лет успешного развития университет вырос в крупное учебное заведение с высокомобильными человеческими ресурсами и современным интерактивным оборудованием. Решающими преимуществами в пользу Университета стали его месторасположение в центре города, растущий демографический потенциал, внутренняя миграция, превратившаяся в массовое явление, которое существенным образом повлияло на развитие столичного региона. Северная столица стала средоточием бизнеса, центром притяжения инвесторов и, соответственно, привлекательной для абитуриентов из разных регионов страны.

С приходом 19 мая 2021 года нового Учредителя столичный КазУЭФМТ обрел новое дыхание. Разработана новая стратегия вуза – трансформация в инновационно-предпринимательский университет. Это осознанные усилия по обновлению университета, активно стремящегося к инновациям и принимающего риски при освоении новых практик, с целью существенного изменения характера деятельности вуза. Ориентиром на предпринимательский подход послужили негосударственные европейские университеты Уорика (Великобритания), Твенте (Нидерланды), Стратклайд (Шотландия) Чалмерс (Швеция), Йоэнсу (Финляндия), которые усиливающиеся запросы внешней среды и свои ответные мероприятия превратили для себя в основной фактор устойчивого развития.

Теперь университету выпала уникальная функция интенсивного формирования специалистов нового поколения, которым присущи особые качества: общественная активность, социальная мобильность, профессиональная компетентность, высокая способность адаптироваться в сложных экономических ситуациях, самостоятельность в принятии решений, ответственность,

способность к интеллек-туальному поиску и другие качества и свойства личности, определяемые современной реальностью.

Если в начале двухтысячных перед Университетом ставились задачи формирования профессорско-преподавательского состава, получения образовательных лицензий, открытие специальностей бакалавриата, магистратуры, создание материально-технической базы, установление партнерских отношений с отечественными и зарубежными вузами, остро стоял вопрос набора студентов, предоставления качественного образования, востребованного государством и обществом для содействия инновационному развитию страны.

Во втором десятилетии менялись государственные приоритеты в развитии образования и науки страны, объявлялись новые государственные программы, ориентировавшие вузы на достижение максимального качества знаний и компетенций наших обучающихся при эффективном использовании передовых образовательных, информационных и цифровых технологий. Теперь коллектив университета обязан уметь оперативно реагировать на стремительные изменения, происходящие в современном мире социально-экономических процессов. Руководствуясь новыми нормативно-правовыми документами высшего и послевузовского образования, международными стандартами, университет выдвигает *на первый план реализацию таких направлений*, как интернационализация, двудипломное образование, трехъязычие, дуальное обучение, цифровые образовательные ресурсы, взаимодействие с бизнесом, профессиональными ассоциациями НПП «Атамекен», развитие системы дополнительного образования с возможной профессиональной сертификацией, проведение консалтинговых услуг по запросам предпринимателей.

Концепция инновационно-предпринимательского университета требует вовлечения в обучающий процесс предпринимателей бизнеса и производства, иностранных преподавателей, обмен специалистами на межрегиональном уровне для разработки востребованных практикой новых образовательных программ. В университете разрабатываются новые, практикоориентированные (дуальные), востребованные рынком и молодежью образовательные программы, совместно с профессиональными ассоциациями НПП «Атамекен»: «Иновационное предпринимательство», «Информационные технологии в бизнесе», «HR» и «Бизнес-аналитика».

Рейтинг. В настоящее время КазУЭФМТ занимает одну из ведущих позиций среди частных вузов Казахстана и по итогам 2020 года входит в ТОП-10: 5 место согласно Национальному рейтингу лучших гуманитарно-экономических вузов Казахстана в ранжировании Независимого агентства по обеспечению качества в образовании (НАОКО) и ТОП-20: 13 место в генеральном рейтинге Независимого агентства аккредитации и рейтинга (НААР).

Ведущие позиции Университета на рынке образовательных услуг по экономическим направлениям в столичном регионе ни у кого не вызывают сомнений. Однако Университет продолжает ежегодно подтверждать свою состоятельность, успешно проходя различные проверки, аттестации, аккредитации, аудиты со стороны государственных, независимых казахстанских и международных аккредитационных агентств. Наиболее важной и значимой для КазУЭФМТ была успешно пройденная в 2017 году аккредитация образовательных программ одного из наиболее авторитетных Международных Аккредитационных Агентств FIBAA (Германия) сроком на 5 лет до сентября 2022 года с получением соответствующих сертификатов.

Полное многоуровневое образование. За короткий период истории развития КазУЭФМТ удалось построить полную многоуровневую учебную модель, открыв магистратуру и докторантуру PhD. Докторантов, кстати, сегодня имеют право готовить лишь вузы, имеющие соответствующий кадровый потенциал, потому нами проводилась интенсивная работа по приглашению к сотрудничеству именитых ученых, креативных молодых специалистов с практическим опытом работы и ускоренными темпами взращивались свои научно-педагогические кадры.

Человеческие ресурсы. В Университете работают около 200 преподавателей, в том числе докторов наук - 20, кандидатов наук – 67, докторов PhD – 28, то есть 65% профессорско-преподавательского состава имеют ученую степень и ученое звание, что соответствует строгим квалификационным требованиям, предъявляемым при лицензировании образовательной деятельности и законодательству Республики Казахстан в области образования и науки.

Следует заметить, что в коллективе работают академики различных Международных академий, почетные работники и отличники образования, заслуженные деятели, обладатели

государственных и ведомственных наград, награжденные медалями «Ыбырай Алтынсарина», «За заслуги в развитии науки» и другими знаками отличия.

В КазУЭФМТ работают 11 обладателей Международной стипендии «Болашақ», 23 обладателя звания «Лучший преподаватель вуза», две из которых дважды получили это высокое звание. Совсем недавно «Лучшие преподаватели-2021» (Жуматаева Б.А., Тусибаева Г.С., Укубасова Г.С.) еще раз подтвердили, что в нашем университете предоставляются образовательные услуги настоящими профессионалами и на высоком уровне.

Руководство университета постоянно приглашает к тесному сотрудничеству известных ученых, имеющих солидный опыт работы в Правительстве, на производстве, в системе образования. Многие годы оказывали содействие в подготовке специалистов высшего звена доктора наук, профессора Есентугелов А.Е., Байзаков С.Б., Гамарник Г.Н., Бурлаков Л.Н., Токсанова А.Н., Булеулиев Б.Т. и другие.

Достаточно ли для интеграции в мировое образовательное пространство иметь зарекомендовавший себя в научно-педагогической деятельности коллектив? Изменяющиеся парадигмы образования говорят, что нет, не достаточно. Сегодняшним преподавателям вуза необходимо постоянно работать над совершенствованием уровня компетенций.

КазУЭФМТ своевременно реагирует на необходимость повышения квалификации собственных преподавателей. Зарубежные командировки, обучающие семинары, курсы, тренинги помогли ППС внести новую струю в содержание обновленных образовательных программ. Только за 2 года до пандемии более 20-ти преподавателей прошли обучение и стажировку в Германии, Швейцарии, Великобритании, Франции, Южной Корее, Латвии и России. Именно своевременная трансформация системы подготовки специалистов в высшем учебном заведении формирует новую образовательную среду.

Научно-инновационный потенциал. Одним из самых определяющих показателей, отвечающих за весомость имени ученого, его востребованность и квалификацию на международной арене и в связи с этим за престиж университета, являются публикации научных изысканий в *рейтинговых журналах и индексом Хирша* наукометрической базы Scopus и Web of Science. Так, индекс Хирша (от 1 до 5) имеют 48 преподавателей КазУЭФМТ (25% от общего количества ППС). Хочется отметить профессоров, имеющих самый высокий индекс Хирша в базе Scopus: д.т.н., профессор Оразбаева К.Н. имеет индекс – 5, Phd, ассоциированный профессор Муратбеков М.М. – 4, доктор PhD, профессор Укубасова Г.С. – 4.

Они заявили на международном уровне не только о своих результатах научных изысканий, но и о нашем университете. Именно эти преподаватели уже сегодня создают собственное имя, именно они в будущем смогут трансформировать имя университета в самостоятельный бренд, именно они помогают КазУЭФМТ определить и занять необходимую нишу на рынке образовательных и научно-исследовательских услуг.

Что же еще способствует достижению поставленных вузом целей?

Высоким результатам в научно-исследовательской деятельности способствует активное участие преподавателей со свежими идеями и разработками в различных *конкурсах научных проектов*. Ежегодные результаты конкурсов свидетельствуют о проявленном значительном интересе государственных структур к инициативам коллектива. Так, в 2020 году к финансированию из государственного бюджета была рекомендована и одержала победу тема: «Интеллектуальная система поддержки и контроля дистанционных образовательных технологий» под руководством ассоциированного профессора Муратбекова М.М., а профессор Турекулова Д.М. стала руководителем научного проекта на тему «Управление конкурентоспособностью региона в контексте устойчивого развития Казахстана на основе «Evidence-based policy»», выполняемого за счет средств грантового финансирования на базе Общественного фонда «Центр прикладных исследований TALAP».

В течение последних нескольких лет активно осуществлялась работа по четырем международным проектам, в том числе трем проектам Erasmus+: «WELCOME: Навстречу международным университетским сообществам» совместно с Политехническим университетом Каталонии, Испания (2016 – 2019 гг.); «Внедрение системы обеспечения качества образования университет-бизнес-правительство в вузах» (EDUQAS) с UNIVERSITATEA DIN CRAIOVA,

Крайова, Румыния (2017 – 2021 гг.); Международная кредитная мобильность (МКМ) (2018 – 2023 гг.). Четвертый международный проект: «Сопоставительный анализ процессов реформирования образования Украины и Казахстана» выполнялся в период с 2017 – 2019 гг.

Выполнение международных прикладных научно-исследовательских проектов позволяет на теоретической основе выработать определенные механизмы ускорения развития экономического потенциала Казахстана, формирует надежную основу взаимодействия вуза и государственных структур, вырабатывает компоненты актуализации научной и педагогической деятельности преподавателей, способствует активизации процесса интеграции в мировое научно-образовательное пространство.

Какие еще базовые элементы научно-инновационной инфраструктуры функционируют в КазУЭФМТ?

Базовым компонентом успешного функционирования вуза является наполнение учебного процесса современными актуальными знаниями. Настоящее научное состояние нашего университета сопровождается инициативными темами профессорско-преподавательского состава.

Разработка инициативных тем на кафедрах – фундамент выхода научно-исследовательской деятельности на новый уровень, необходимая площадка прочной взаимосвязи учебной и научной деятельности преподавателей, сотрудников и обучающихся. Сегодня в нашем вузе можно назвать такие успешно реализуемые инициативные научные исследования: «Математические методы и новые технологии в науке и образовании», научный руководитель – д.п.н., профессор Абдыманапов С.А.; «Социально-экономическое развитие экономики Республики Казахстан в условиях глобализации», научный руководитель - д.э.н., доцент Галиева А.Х.; «Концептуальные аспекты развития учета, аудита и налогообложения в условиях трансформации и модернизации экономики», научный руководитель – д.э.н., профессор Алиев М.К.; «Управление инновациями в сфере образования», научный руководитель – д.э.н., профессор Турекулова Д.М.; «Развитие финансово-кредитной системы РК в условиях новой экономической политики», научный руководитель - к.э.н., доцент Алина Г.Б.; «Теоретические аспекты и практические инструменты совершенствования таможенного регулирования и маркетинга в условиях цифровизации экономики Казахстана», научный руководитель - к.э.н., профессор Дарибаева А.К.; «Основные социокультурные аспекты развития туристкой отрасли и социальной работы в рамках реализации государственной программы «Рухани жаңғыру», научный руководитель - к.п.н, доцент Абдугалина С.Е.; «Методология и методика подготовки специалистов в системе социально-гуманитарного образования», научный руководитель -к.п.н., доцент Д.Х. Байдрахманов.

Подобные инициативные темы постепенно вовлекают молодых специалистов, которые совершенствуют свое мастерство рядом с опытным научным руководителем. Так, на кафедре «Учет и аудит» под руководством профессора М.К. Алиева сформировалась научная школа, воспитанники которой У.Б. Юсупов, Г.С. Тусибаева, М. А. Алтынбеков 10 лет назад успешно защитили диссертации и стали докторами PhD по специальности «Учет и аудит», чуть позже им было присвоено ученое звание ассоциированного профессора, и, наконец, подряд два года один за другим объявляются победителями Республиканского конкурса «Лучший преподаватель вуза». Логическим результатом титанического труда научного руководителя являются ведущие позиции образовательных программ в национальных рейтингах вузов.

Бесспорно, очень приятно работать с блестящим, работоспособным, высокопрофессиональным, одержимым свежими идеями, уникальным коллективом, который научными изысканиями доказывает не только свою научно-профессиональную состоятельность, но и выступает от имени Университета, достойно представляя научную элиту Казахстана на международных конференциях, публикует свои труды в международных рецензируемых журналах. Профессорско-преподавательский состав готов к новым переменам, готов реализовать задачи, поставленные новым учредителем, потому как новые образовательные программы и приоритет обеспечения качества требует повышения языкового, практического и научного потенциала. В то же время в университете формируется система рекрутинга преподавателей из других регионов Казахстана и из зарубежья, соответствующих повышенным требованиям вуза.

Следует, однако, заметить, что современная образовательная среда немыслима без актуальной научно-исследовательской деятельности не только преподавателей, но и обучающихся,

потому у нас в приоритете – пробуждать интерес, заражать своей инициативностью, креативным подходом к решению научных проблем наших молодых исследователей: студентов, магистрантов, докторантов. В рамках развития полиязычного образования в университете открываются англоязычные программы обучения, что позволит повысить уровень требований к абитуриентам и привлечь иностранных студентов (в приоритете, кроме стран ближнего зарубежья, Турция, Индия и страны Юго-Восточной Азии).

Научно-исследовательская деятельность обучающихся. Для качественного выполнения научных исследований преподавателей, сотрудников и обучающихся функционируют базовые элементы научно-инновационной инфраструктуры университета. Сегодня в университете действует 10 научно-исследовательских и 8 учебных лабораторий, в том числе уникальные в республике. Научно-исследовательская лаборатория «Государственно-частное партнерство в сфере высшего профессионального образования» на базе АО «Казахстанский центр государственно-частного партнерства» с 2013 года выполняет научно-исследовательские проекты по вопросам развития механизмов государственно-частного партнерства в приоритетных отраслях форсированного индустриально-инновационного развития, разработки механизмов государственной поддержки инновационного предпринимательства.

С целью повышения практической подготовленности студентов совместно с Налоговым комитетом Министерства финансов Республики Казахстан в 2008 году создана первая в стране базовая учебная лаборатория – аналог действующего налогового комитета. Работа в лаборатории вызывает у студентов живой интерес, закрепляет теоретические знания, прививает практические навыки в условиях, близких к реальной работе налоговых органов страны. Учебная лаборатория Комитета государственных доходов Министерства финансов Республики Казахстан носит имя работавшего в Университете доктора экономических наук, профессора А.А. Нурумова.

Для улучшения подготовки квалифицированных специалистов, усиления практической направленности учебного процесса в 2015 году на базе АО «Банк Kassa Nova» (г. Астана) был открыт филиал кафедры «Финансы», который выполняет функцию учебно-научного подразделения кафедры. Двумя коллективами проводятся совместные научно-практические мероприятия, сотрудники АО «Банк Kassa Nova» оказывают поддержку нашим студентам при прохождении учебно-производственной практики.

Ценность подобных лабораторий состоит в том, что они выполняют не только научно-исследовательские функции, но и образовательные, наполняют процесс подготовки наших обучающихся научно-практической составляющей, приобщают подрастающее поколение казахстанцев к практической деятельности и интеллектуальному труду. Результаты успешно выполненных исследований оформляются актами внедрения, а также регистрируются как интеллектуальная собственность.

Следует также отметить, что кафедра «Социальная работа и туризм» с 2015 года создала филиал кафедры на базе НОУ «SOS детская деревня Астана», которое, прежде всего, служит базой учебной и производственной практик для наших обучающихся, дает возможность проводить совместные научные исследования, принимать участие в Круглых столах и семинарах, а сотрудники НОУ «SOS детская деревня Астана» имеют возможность публиковать результаты своих наблюдений в сборниках научных трудов КазУЭФМТ. Немаловажным фактором является их содействие, оказываемое при трудоустройстве наших выпускников. Не случайно, по данным Независимого агентства аккредитации и рейтинга, в 2019 году среди 58 вузов, по специальности «Социальная работа» КазУЭФМТ занял 2 место.

Существенное наращивание потенциала научно-исследовательской работы студентов как фактора интеллектуализации учебной деятельности, развития креативных способностей, гражданской позиции у студентов кафедра «Учет и аудит» осуществляет через создание научно-студенческих обществ (клуб молодых бухгалтеров «Арлан», клуб молодых статистиков «Статистика знает все» и клуб молодых оценщиков «Қыран»), где пробуждается у студентов интерес не только к специальности, но и научной составляющей их обучения, прививаются навыки для активного участия в работе научных конференций, семинаров, международных конкурсах и других мероприятиях.

С целью поиска интересных научных изысканий, инновационных решений, исследовательских открытий в КазУЭФМТ ежегодно проводятся межузовские научно-практические конференции среди молодежи. Студенческая наука в своём истинном значении – это не просто формальное участие молодых людей в проведении научных исследований и выполнение технических разработок, что, безусловно, является важной составляющей профессиональной подготовки современного специалиста. Это ещё и развитие компетенций, позволяющих молодому человеку представлять современную картину мира на основе углубленного, целостного, часто на стыке различных научных областей и направлений, изучения предметной области.

Основная задача конференции, которую мы видим и ставим перед собой – это вовлечение в науку студенческой молодёжи, пробуждение у молодёжи интереса к новым научным знаниям, выходящим за рамки основных образовательных программ. Это обмен опытом лучшей практики научных исследований. Это дискуссии и споры, которые непременно возникают по результатам докладов. Все это вместе и создает ту самую «кипяще-бурлящую» питательную среду, из которой произрастают истинные молодые таланты.

Так, 7-10 апреля 2021 года на базе Карагандинского государственного университета им. Е.А. Букетова проводилась Республиканская предметная олимпиада по специальностям «Мировая экономика» и «Информационные системы».

От нашего университета участвовала команда студентов специальности «Мировая экономика»: А. Байсанов, Р. Килибаева, В. Пак. Научные руководители: д.э.н., профессор Есенгельдин Б.С., магистр, преподаватель Муканова М.А. По итогам данной олимпиады в командном зачёте наша команда заняла 3 призовое место! В индивидуальном зачёте студентка Килибаева Риза завоевала 1 место!

Студент специальности «Информационные системы» Б. Саматов получил победное 1-ое место! Научный руководитель магистр, ст. преподаватель А.А. Абишева. Высокие результаты наших студентов дали право принять эстафету проведения Республиканской олимпиады в стенах нашего университета в следующем году!

Никто не в состоянии заставить человека стать гениальным, но помочь талантливо прожить студенческие годы – это в наших силах. И студенческие мероприятия как раз и являются той площадкой, которая помогает и способствует открытию молодых научных талантов.

Целевой заказ предприятий. Как видим, спецификой вуза является прикладной характер обучения, особое внимание также уделяется подготовке кадров по целевому заказу предприятий, организаций страны, что является необходимым условием формирования профессионально мобильных специалистов с теми качествами, которые намерены видеть в них будущие работодатели. Образовательный процесс подкрепляется тесными контактами вузовской науки с реальным практическим применением в организациях сферы обслуживания (банки, министерства, агентства, частные структуры).

Безусловно, может возникнуть вопрос: какие существуют еще показатели взаимодействия образования и бизнеса?

Роль университетов в настоящее время выходит далеко за пределы простого предоставления образовательных услуг и выполнения научных исследований. КазУЭФМТ не останавливается на реализации традиционных двух «миссий», присущих вузам – образовательной и научной. Недостаточно только интеграции науки, образования и практики, необходим новый принцип – принцип интеграции науки и образования во взаимодействии с бизнесом и социумом.

Совместное выполнение договорных тем прикладного характера по заказу бизнес-партнеров является для университета актуальным. В настоящее время по договорам с предприятиями осуществляются 11 исследований, разрабатываются рекомендации по темам: «Применение дистанционных образовательных технологий для повышения квалификации сотрудников АО «Национальный центр экспертизы и сертификации», «Стратегия развития деятельности ТОО «KazTrade Astana», «Формирование и разработка маркетинговой стратегии и путей повышения эффективности деятельности ТОО «DVA solution», «Стратегия развития деятельности ТОО «QazCake», «Методика оценки профессионального риска социальных работников» для НОУ «SOS Детская деревня Астана», «Использование статистических методов в социально-экономическом развитии регионов Республики Казахстан» для ТОО «Тебек» и другие.

Образовательные программы. Сегодня Казахский университет экономики, финансов и международной торговли ведет подготовку специалистов по 13 образовательным программам (ОП) бакалавриата, 9 ОП профильной и научно-педагогической магистратуры и 2 ОП докторантуры, полностью охватывая весь спектр трехуровневого вузовского и послевузовского обучения. В Университете обучаются одаренные студенты, которым предоставлены гранты Министерства образования и науки Республики Казахстан, гранты акимата г. Нур-Султан, Фонда Первого Президента, Фонда «Бота». Есть возможность воспользоваться государственной программой льготного кредитования, нацеленная на поддержку студентов из социально незащищенных слоев населения, обучающихся в вузах Республики Казахстан. Льготные образовательные кредиты выдаются под гарантию Финансового центра, банком-агентом является АО «ForteBank». Иные льготы и гранты предоставляются ректором или решением Ученого совета в соответствии с внутренними правилами университета.

Немаловажным свидетельством доверия нашему вузу является наличие в стенах КазУЭФМТ стабильного числа иностранных студентов из России, Узбекистана, Кыргызстана, Туркменистана, Азербайджана, Армении, Монголии, Таджикистана, Украины и Германии. В университете разработана специальная Программа адаптации иностранных обучающихся, включающая в себя ознакомительные встречи, различные культурные и консультативные мероприятия.

Двудипломное образование. В последние годы максимальный акцент делается на предоставление обучающимся уникальной возможности пройти обучение в ведущих вузах Европы и Азии в рамках двудипломного образования: университетах-партнерах в Южной Корее, Швейцарии, Испании, странах СНГ. Функционирует программа академической мобильности, в рамках которой студенты имеют возможность выезжать на 1 семестр для обучения в ведущие отечественные и зарубежные университеты. Студенты, магистранты и докторанты нашего вуза теперь проходят международные стажировки и практики в Южной Корее, Китае, ОАЭ, Испании, Кипре, Швейцарии, Польше, Чехии, Италии, России, Грузии, Армении и других.

Данному успеху в значительной степени способствует выход университета в международное образовательное пространство, непосредственное взаимодействие с ведущими вузами, что является жизненно важным условием успешного развития современного казахстанского вуза. Внедрение передового опыта управленческой и образовательной деятельности ведущих казахстанских университетов и зарубежных вузов, работающих по принципам Болонского процесса, качественно изменило систему подготовки специалистов в КазУЭФМТ. За основу взята европейская модель компетентностного обучения.

Международные контакты. Следует заметить, что важным элементом выхода вуза в международное образовательное и научно-исследовательское пространство, является его признание в мировых академических и научных кругах. Мы сумели построить систему образовательного и научно-исследовательского взаимодействия не только с 89 отечественными вузами, но и установить продуктивные отношения с 64 зарубежными партнерами: высшими школами Европы, Азии и ближнего зарубежья. На сегодняшний день университет является членом международных организаций EURASHE (European Association of Institutions in Higher Education) и ERA (European Retail Academy).

Выпускники. Прямой обмен передовым опытом и образовательными технологиями позволил в короткие сроки поднять на новый уровень профессиональные знания и компетенции не только профессорско-преподавательского состава университета, но и его выпускников. За 20 лет существования КазУЭФМТ выпустил более 18 тысяч дипломированных специалистов. Основной уклон делается на развитие компетенций выпускника, его знаний, востребованных в дальнейшей профессиональной деятельности. Важным показателем востребованности наших выпускников является трудоустройство, который в последние 3 года, по данным ГЦВП, составляет почти 90%, что превышает средний показатель трудоустройства по республике и свидетельствует о высоком уровне подготовки.

В направлении совершенствования системы трудоустройства выпускников нами внедряется система развития студенческого предпринимательства, то есть часть выпускников будет при окончании иметь на выходе свои старт-ап проекты.

Для поддержки проектов выпускников создается эндаумент-фонд с привлечением финансовых средств учредителей и партнеров из предпринимательской сферы. Распределение средств будет осуществляться на открытой конкурсной основе.

Четкая и прозрачная траектория развития Университета предполагает проявление достаточного внимания трудоустройству выпускников, привлечению социальных партнеров и работодателей к разработке и реализации образовательных программ, развитию академической мобильности обучающихся, преподавателей и сотрудников, развитию цифровых образовательных ресурсов, коммерциализации результатов выполненных прикладных НИР, расширению взаимодействия Университета с обществом, соблюдению принципов академической честности и этики, учитывающими современные вызовы и угрозы.

Данные шаги являются в настоящее время основными трендами, вытекающими из национальных приоритетов страны. КазУЭФМТ работает так, чтобы во все уровни власти, к управлению бизнес-структурами пришли грамотные, востребованные рынком труда профессиональные специалисты. Для обеспечения устойчивого доверия студентов и их родителей, государственных органов власти, руководителей предприятий и организаций Университет работает над соответствием требуемого образовательными стандартами уровня подготовки специалистов, непрерывно совершенствует организацию образовательной деятельности с учетом требований и пожеланий работодателей и обучаемых.

В данном направлении в Университете организована работа по соответствию образовательных программ утвержденным программам для малого и среднего бизнеса, что в перспективе позволит университету выдавать вместе с дипломом также профессиональные сертификаты. Развитие практикоориентированного образования обуславливает необходимость развития в университете системы дополнительного образования с возможной профессиональной сертификацией совместно с профессиональными ассоциациями НПП «Атамекен», а также проведение консалтинговых мероприятий по запросам предпринимателей.

Текущими партнерами профессиональной ассоциации НПП «Атамекен» являются ОЮЛиИП «Казахстанская ассоциация предпринимателей и сервисных услуг», ОЮЛ «Ассоциация торговых предприятий Казахстана», «Международная группа консалтинговых компаний «РОЗНИЦА» и другие.

Благодаря эффективно организованной работе, стратегическому видению проблем образования сегодняшнего дня, высокой работоспособности ППС, университет сегодня достойно представляет отечественную высшую школу как специализированный экономический университет в мировом академическом, интеллектуальном, научном и деловом пространстве, внедряю-щий инновационные образовательные технологии. Уверен, что только вместе с инициативным, творческим коллективом, с уважаемыми коллегами старшего поколения, а также талантливыми учениками, молодыми учеными можно объективно изменить систему подготовки кадров в вузе, поднять ее на новый уровень и достичь тех значительных показателей, которые позволят с уверенностью смотреть в будущее, строить новые планы.

Очевидные, логически последовательные ориентиры развития казахстанских вузов заданы новой Государственной программой развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы, утвержденной Постановлением Правительства Республики Казахстан 27 декабря 2019 года № 988, целью которой являются повышение глобальной конкурентоспособности казахстанского образования и науки, формирование личности на основе общечеловеческих ценностей, увеличение вклада науки в социально-экономическое развитие страны.

Дистанционный формат обучения. Пандемия – это новый вызов перед отечественной системой образования, которая потребовала «иного стиля и содержания работы», как отметил Президент Республики Казахстан К-Ж.К. Токаев в Послании народу Казахстана «Казахстан в новой реальности: время действий» от 1 сентября 2020 года.

К новым экономическим и социальным условиям университет был готов, поскольку с 2015 года КазУЭФМТ «с нуля» разрабатывал уникальный проект E-University, который позволил автоматизировать жизнедеятельность университета, облегчить работу сотрудникам, повысить сервис обслуживания обучающихся. Являясь разработчиком программы, сотрудники университета имеют возможность мобильно модифицировать программный код, согласно по-

ступающим заявкам и служебным запискам об изменении характера (или структуры) входных / выходных данных, используемых в проекте. Главными критериями при разработке проекта «E-University» были сокращение времени на рутинные процессы, исключение ошибок при работе, сохранение бизнес-логики организации, обеспечение доступности и прозрачности информации.

Сегодня университет, создав Центр дистанционного обучения и Центр информационных технологий, фокусируется на всеобщей цифровизации, трансформации цифровой системы университета и активном внедрении цифровых образовательных технологий. Эта принципиальная политика Правительства поддерживается университетом, подходы к её реализации коллектив КазУЭФМТ находит сам, что позволяет университету оставаться востребованными в эпоху цифровых технологий. Переход на полное дистанционное обучение в связи с пандемией COVID-19, доказали состоятельность такого подхода, и КазУЭФМТ эффективно обеспечил обучение в дистанционном режиме.

Бизнес-образование. В своей структуре вуз имеет уникальную Международную бизнес-школу (МБШ) и предоставляет совместно с Европейским Университетом Швейцарии и Испании эксклюзивное право на получение степени Магистра делового администрирования (MBA) и Доктора делового администрирования (DBA), соответствующие международным стандартам. Теперь профессиональное бизнес-образование мирового уровня и стандарта является доступным и востребованным видом образования в Казахстане. Кроме того, университет приобрел специальное офисное помещение для МБШ в престижном районе столицы.

МБШ является динамично развивающимся, лицензированным учебным заведением в области бизнес-образования, которая использует современный подход к методике и качеству бизнес-образования. Бизнес-школа функционирует с целью формирования нового корпуса высококвалифицированных профессионалов в области экономики, подготовки профессиональных управленцев, обладающих широким кругозором и умением вести бизнес для достижения успеха, повышения квалификации управленческих кадров, граждан, участвующих в деятельности организаций и структур государственного и частного управления.

В списке партнеров МБШ состоят учебные заведения ближнего и дальнего зарубежья. Наше сотрудничество с такого рода международными партнерами как Европейский университет, Швейцарская бизнес-школа, дает нашим слушателям возможность получить не только образование и зарубежный диплом, соответствующие международным стандартам, но и соответствовать самым высоким требованиям современного мира. К учебному процессу МБШ привлекаются представители бизнес-сообщества и лучшие преподаватели ведущих высших учебных заведений республики, ближнего и дальнего зарубежья.

Обучение в международной бизнес-школе – это не только престижные дипломы и сертификаты школы международного уровня; индивидуальный подход к каждому слушателю; команда высокопрофессиональных бизнес-коучей, которые являются авторами и разработчиками широкого выбора тренинговых программ, самые современные знания и навыки, новые полезные и интересные контакты со слушателями курса; индивидуальный подход к потребностям каждой компании. Основной отличительной особенностью МБШ является «развитие человеческого капитала», работа с внутренними ресурсами человека (способности, ценности, убеждения), что позволяет в ходе обучения не только формировать навыки и повышать мотивацию к их использованию, но и увеличивать профессиональную уверенность, позитивный настрой и удовлетворенность от работы в своей компании.

Выпускники МБШ приобретают блестящие перспективы построения дальнейшей карьеры, своего бизнеса, систематизируя и углубляя свои знания и навыки с нашими преподавателями и экспертами высочайшего уровня.

С приходом нового учредителя Университет определил два приоритета: инициирование совместных образовательных программ с ведущими зарубежными бизнес-школами и развитие направления востребованных в столичном регионе MPA (Master Public Administration) и DPA (Doctor Public Administration).

Современный этап развития высшего образования с ускоренным вектором развития экономики и социальных трансформаций отличает активный поиск новых подходов, принципов и инструментов повышения качества профессиональной подготовки студентов. Законы конку-

ренции и конкурентной борьбы дают нам прекрасно понять, что мы стремимся выйти и закрепиться там, где уже развернута жесткая борьба за предпочтения будущих молодых специалистов. Студенты и работодатели – весьма требовательная среда, потому идет непрекращающаяся работа по повышению профессиональных навыков и компетенций ППС, улучшению ресурсной базы. Закрепиться и занять свою нишу означает только одно - быть признанным, самодостаточным среди грандов образования. Для этого коллектив университета уже проделал значительную работу, обеспечил себе имя, репутацию и создал надежные тылы на отечественном рынке образовательных услуг.

В ближайшие годы предполагается расширение материально-технической базы: запланировано строительство Центра послевузовского образования с кворкинг-центром площадью более 2 тысяч кв.м., второго 12-этажного общежития на 420 мест площадью более 6 тысяч кв.м., современного спортивного зала площадью 540 кв.м.

За более чем 20 лет КазУЭФМТ может смело оглянуться назад, подвести итоги достижений и свершений, сделать анализ проб и ошибок, поставить новые задачи, реализация которых будет способствовать дальнейшему взаимодействию академической среды с бизнесом, смелому движению навстречу современным вызовам, успешной реализации задуманных проектов и постепенному прорыву на мировой образовательный и научно-исследовательский рынок, чтобы вписаться в новый технологический уклад развития мира и вносить существенный вклад в динамичное развитие нашей столицы и всего региона.

Святов Серик Аманжолович
Председатель Совета директоров, академик
Академии экономических наук Казахстана, д.э.н., профессор
НАО «Университет Нархоз»
г.Алматы, Республика Казахстан

НОВЫЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КУРС КАЗАХСТАНА И ЗАДАЧИ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА

Аннотация: Целью статьи является критический анализ современного состояния банковского сектора страны, особенностей его развития в посткризисный период, роли в развитии национальной экономики в свете задач по формированию нового экономического курса Казахстана. Анализируются процессы концентрации в банковском секторе, его структура место и роль крупнейших банков. Обосновывается необходимость перехода к дифференцированному подходу в регулировании коммерческих банков, выявлению системнозначимых банков и глубокому мониторингу их деятельности, аргументируется необходимость и показаны направления трансформации политики государства по отношению к проблемным кредитным институтам. Изучены проблемы и намечены пути дальнейшего совершенствования управления системнозначимыми банкамина основе пропорционального подхода.

Ключевые слова: банковский сектор, системнозначимые банки, макропруденциальный и микропруденциальные подходы в регулировании, системный риск, новый экономический курс, банковский надзор, корпоративное управление

Введение

Мировой финансовый кризис,последующая за ним пандемия COVID-19 и недавние социальные обострения в Казахстане привели общество к пониманию необходимости кардинального пересмотра прежней стратегии развития банковской системы , формулирования критериев ее эффективности с позиции национальных экономических интересов и конечных социальных результатов.

Будущее казахстанского банковского сектора во многом зависит от желания и способности акционеров банков адаптировать свои бизнес-модели к изменившимся экономическим и социально-политическим условиям, умения государства извлечь уроки из прошлых ошибок.

Перезарузка экономической политики, которую анонсировал Президент Токаев К.К, требует кардинальной перестройки государственного регулирования. Как известно, роль государства заключается в установлении справедливых правил игры и контроле за их безусловным выполнением со стороны всех участников. Государство призвано оперативно, своевременно и адекватно реагировать на происходящие изменения в банковском секторе, сглаживать возникающие перекосы рынка, обеспечивая равное отношение ко всем действующим игрокам. Проводимая в этой сфере политика должна быть предсказуемой, прозрачной и экономически эффективной.

Результаты и обсуждения

Представление об объемах предстоящей работы дает оценка современного состояния банковского сектора Казахстана.

Такую объективную оценку могут дать три последних независимых исследования, проведенные известными международными институтами.

Первое - традиционно проводимая рейтинговым агентством S@Роценка рисков банковской индустрии – BICRA (Banking industry risk assessment).Оценка опубликована в конце ноября 2019 года.

Второе –независимая оценка качества активов казахстанских банков второго уровня (AQR – Asset Quality Review), результаты которой были опубликованы в 2020 году.

Третье – ежегодный отчет о Глобальной конкурентоспособности, проводимый Всемирным экономическим форумом.

По мнению внешних экспертов характерные черты современного банковского сектора Казахстана следующие:

- сохранение агрессивной практики кредитования и связанные с этим чрезвычайно высокие риски;
- широко распространённая практика кредитования связанных лиц и частые случаи мошенничества;
- высокая доля проблемных активов, длительное время находящихся на балансах банков;
- недостаточный уровень формируемых провизий;
- высокий уровень долларизации ресурсной базы;
- слабый банковский надзор и государственное регулирование;
- чрезмерное вмешательство государства, искажающее рыночную конкуренцию
- неэффективная судебная система.

Вместе с тем, за посткризисный период удалось несколько снизить зависимость сектора от внешних займов. Ежегодный объем внешних займов составляет около 6 млрд. долларов по сравнению с 56 млрд. в докризисный период. Стабилизирующим фактором является изменившаяся структура фондирования банков, которая в настоящее время осуществляется в основном за счет депозитов клиентов и населения.

Доля средств госкомпаний в обязательствах банков по данным Нацбанка Казахстана, выросла с 20% до 34% и достигла 7,2 трлн. тенге. В условиях высокой концентрации базы фондирования только на двух источниках-средствах государства и населения, существенно возрастают риски текущей и долгосрочной ликвидности.

Само состояние экономики Казахстана оценивается внешними экспертами как находящееся в длительной фазе коррекции, более длительной, чем прогнозировалось ранее. По прогнозам экономический рост в ближайшем будущем будет поддерживаться преимущественно за счет развития нефтегазового сектора, который дает более половины экспорта и 15% объема ВВП.

Вместе с тем, сильные бюджетные показатели позволяли правительству оказывать финансовую поддержку отдельным банкам. Однако некоторые такие решения не были обоснованными с точки зрения экономической целесообразности и эффективности, что воспринималось рынком как процесс проявления принципов кейнсианства для избранных и монетаризма для остальных или , другими словами, приватизации прибылей и социализации рисков и потерь.

Роль банковского сектора в экономике Казахстана остается ограниченной: доля кредитов в ВВП составляет всего 22,3% (на конец 2020 года),активы к ВВП –42,4%.Для сравнения, активы банковского сектора к ВВП составляли в России 90 %, в развитых странах-130-150%.Размер банковского сектора Казахстана не позволит существенно влиять на экономику и в ближайшее

время его доля существенно не увеличится. Кроме того, остается высоким уровень долларизации депозитов: доля депозитов в иностранной валюте составляет 38,4% совокупного их объема. Это один из важных факторов, сдерживающих рост фондирования в национальной валюте.

Аналитики S&P отмечают, что стабильность бизнеса многих банков Казахстана зависит от влияния элитных групп, деловых и политических связей их владельцев. Подобная практика фаворитизма существенно искажает реальную картину конкуренции в банковском секторе. К негативным факторам, по мнению рейтингового агентства относятся и недостаточно строгие банковское регулирование и надзор, допускающие регуляторные послабления, что привело к дефолтам целого ряда банков в прошлые годы. Уровень прозрачностипринимаемых решенийи в целом качество управления оцениваются какнеудовлетворительные. Сохраняется высокий объем проблемных активов, достигающих 10-15% совокупных кредитных портфелей банков. Косвенным доказательством занижения в отчетности неработающих кредитов является объем необходимого дополнительного капитала по результатам AQR в размере 429 млрд.тенге, из которых 369 млрд. приходится на 4 ведущих банка.

Негативными факторамиявляются также агрессивные стандарты кредитования, повышенная стоимость риска и высокий уровень его концентрации на отдельных компаниях и отраслях.

Многочисленные западные исследования приходят к общему выводу о том, что банковские системы с высокой концентрацией и преобладанием небольшого количества крупных кредитных институтов не отличаются стремлением к кредитованию малого и среднего бизнеса. Как правило, крупные банки предпочитают кредитовать крупные компании. Вместе с тем, малый и средний бизнес является одним из важнейших структурных элементов и определяющим фактором дальнейшего роста национальной экономики. В Казахстане банковское кредитование является практически единственным источником финансирования МСБ, что вместе с отсутствием особого стремления крупных банков к кредитованию небольших компаний делает эту проблему крайне актуальной для страны и требует особого внимания к ее решению со стороны государства.

В 2020 году, по данным Бюро национальной статистики, в секторе МСБ было занято 3,3 млн. человек – около 34% экономически активного населения. А его вклад в ВВП страны составлял 30,5%. Индивидуальными предпринимателями числились 1,35 млн. Человек, в малом бизнесе были заняты 1,36 млн. человек; в среднем − 351 тыс. человек, а крестьянским хозяйством занимались 300 тыс.И основным препятствием для развития МСБ в Казахстане является доступ к финансированию. В этом отношении малый и средний бизнес сталкивается с теми же проблемами, как и во многих других странах. На проблемы доступа к финансированию в качестве важнейшей проблемы МСБ в странах Восточной Европы указывает и Pissarides (1999).

Одним из основных источников системных банковских рисков являются крупные системно значимые банки. Только за последнее десятилетие государство вынуждено было участвовать в реструктуризации целого ряда казахстанских частных банков, отвлекая на это значительные бюджетные средства. Среди них - кредитные институты, которые входили в пятерку крупнейших банков Казахстана. Это - Казкоммерцбанк, БТАбанк, Альянсбанк, Цеснабанк, АТФ банк.

Очевидно, что нельзя оказывать финансовую поддержку банкам, которые используют выделенные средства на кредитование проектов менеджмента и акционеров. Государство не должно финансировать проблемы, которые создаются банками в процессе их неэффективной деятельности. Необходимы большая прозрачность в подготовке и принятии инвестиционных решений, повышение роли и ответственности коллегиальных органов управления и крупных акционеров. Для эффективного решения этих проблемтребуются более широкие надзорные полномочия Нацбанка.

По проведенным расчётам, к системно значимым банкам Казахстана на текущий период относятся три банка: АО «Народный банк Казахстан», ДБ АО «Сбербанк» и АО «KASPIBANK». Потенциально значимыми являются: АО «ForteBank», АО «Банк ЦентрКредит»,АО «FirstHeartlandJýsanBank», а также другие банки, входящие в топ-10 крупнейших банков страны. С учётом сделки M&A, АО «JusanBank» может стать четвёртым системно значимым банком. По нашим расчётам, удельный вес объединённых активов составит около 8,3% (рис. 1).

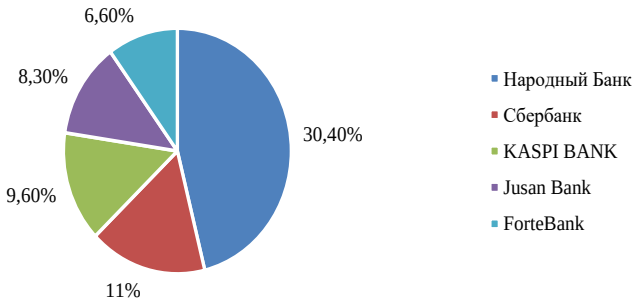

Рисунок 1 - Доля активов пяти крупнейших банков Казахстана, по состоянию на 01.09.2021 г. (активы АТФ и Jusan суммированы)

Примечание – составлено автором на основе источника www.nationalbank.kz

На основании представленных данных следует, что активы топ-5 крупнейших банков страны составляют 65.8% от совокупных активов банковского сектора, увеличившись на 3% по сравнению с предыдущим годом.

В этой связи деятельность крупных кредитных институтов требует более глубокого мониторинга и контроля со стороны общества, принимая во внимание их взаимозависимость. Теория о том, что банковская система в целом устойчива, если стабильны отдельные банки, входящие в ее состав, оказалась не совсем верной. Мировой финансовый кризис показал, что системный риск не сводится к простому суммированию индивидуальных рисков отдельных банков. Следовательно, нельзя эффективно управлять рисками крупных банков в рамках прежнего механизма банковского регулирования. Поэтому при разработке новой политики важно выявить вклад таких банков в совокупный системный банковский риск.

Перспективным направлением в совершенствовании практики банковского надзора является в этой связи внедрение принципа соразмерности или пропорциональности. В практике регулирования понятие пропорциональности означает установление дифференцированных требований для регулируемых субъектов в зависимости от сложности и профиля риска, системной важности контролируемых банков.

Наряду с этим важен фокус на макропруденциальное регулирование. Последнее трактует риск как внутренний (эндогенный)фактор, возникающий путем одновременных и «процикличных» действий многих банков или из-за их подверженности одним и тем же общим внешним шокам.

Главными целями макропруденциальной политики являются смягчение процикличности банковского сектора и его влияния на финансовые и бизнес-циклы; укрепление устойчивости банковской системы. Вытекающие из этих целей задачи макропруденциальной политики можно определить как:

-повышение устойчивости банковского сектора;

-предотвращение концентрации рисков в конкретных секторах или классах активов;

-снижение чрезмерного роста кредитования и левереджа ;

-предотвращение несбалансированности активов и пассивов по видам валюти срокам.

Таким образом, макропруденциальная политика должна обеспечивать бесперебойность функционирования банковской системы на всех фазах делового цикла и носить контрциклический характер. Она должна минимизировать потенциальные расходы государства по восстановлению устойчивости отдельных кредитных институтов или в целом банковской системы в случае реализации системного кризиса.

Инструменты макропруденциальной политики можно разделить на три группы:

- инструменты, воздействующие на капитал;
- инструменты, влияющие на активы;
- инструменты, влияющие на ликвидность.

Приведем ниже данные по надбавке к капиталу за системную значимость, установленную Национальным банком Казахстана для системнозначимых банков.

Таблица 1 - Установленные коэффициенты достаточности капитала (с учётом консервационногои системного буфера)

	Все банки	СЗБ
Достаточность основного капитала (k1)	7,5%	9,5%
Достаточность капитала первого уровня (k1-2)	8,5%	10,5%
Достаточность собственного капитала (k2)	10%	12%
Примечание - составлено на основе источникаwww.nationalbank.kz		

Как видно, для системно значимых банков установлены повышенные значения к капиталу – на 2% больше, чем для остальных банков. Предполагается, что дополнительный капитал поможет обеспечить большую финансовую устойчивость и предотвратить возможные шоки.

Важную роль в обеспечении устойчивости банковской системы играет качество корпоративного управления в системнозначимых институтах.

Анализ причин финансовых проблем в крупных банках Казахстана за последние два десятилетия свидетельствует о низком качестве корпоративного управления, наличии значительного влияния акционеров на принятие важных решений.

Требуется активизировать роль государства в качестве одного из крупных заинтересованных сторон (стэйкхолдеров) в процессе корпоративных отношений; повысить роль и ответственность Советов Директоров за принимаемые решения; усилить роль независимых директоров; ужесточить контроль за операциями с инсайдерами; создать механизм материального поощрения, ориентированного на средне- и долгосрочные финансовые результаты.

Заключение

Реализация нового экономического курса в банковском секторе означает установление принципиально новых правил игры, направленных на создание равной конкуренции для всех участников, исключение фаворитизма при принятии решений о государственной поддержке, установление строгого контроля и мониторинга за деятельностью крупнейших банков, обеспечение предсказуемости, прозрачности и публичности государственной политики в данной сфере.

Важным направлением совершенствования банковского регулирования является внедрение в практику принципа соразмерности принимаемым рискам, установление для банков дифференцированных требований и нормативов в отличие от прежнего усредненного подхода.

Представляется целесообразным повысить долю независимых директоров в составе Совета Директоров системнозначимых банков до 50%,ввести в законодательство норму, что Председателями Совета директоров таких банков могут быть только независимые директора.

Деятельность системнозначимых кредитных институтов должна быть прозрачной, решение об утверждении их списка следует принимать на уровне не ниже Правления Национального банка РК.

Показатели деятельности системнозначимых банков должны быть выделены в рамках общих показателей деятельности финансового сектора и ежеквартально публиковаться на сайте Нацбанка РК. Публично должны обсуждаться и предложения по финансовой поддержке отдельных банков за счет бюджетных средств.

Список литературы:

1. Basel Committee on Banking Supervision. - .A framework for dealing with domestic systemically important banks. – 2012. – 17 p.

2. Financial Stability Board. – Evaluation of the Effects of Too-Big-To-Fail Reforms: consultation report. - 2020. – P.23.

3. Financial Stability Board. - Evaluation of the Effects of Too-Big-To-Fail Reforms. Final Report – 2020. - P. 2-26.

4. Итоговый отчёт по результатам оценки качества активов банков второго уровня Республики Казахстан [Электронный ресурс] // Оценка качества активов. – URL: https://finreg.kz/ (дата обращения: 21.11.2021).

5. Правила отнесения финансовых организаций к числу системно значимых [Электронный ресурс] // Постановление Правления Национального Банка Республики Казахстан от 23 декабря 2019 года №

6.Официальный интернет-ресурс Национального Банка Республики Казахстан. – http://www.nationalbank.kz .

7. Pisarides ,F.Pisarides . Is lack off undsthemain obstacle to growth? EBRD'sexperiencewithsmall-andmedium-sizedbusinessesinCentralandEasternEurope

Journal of Business Venturing, 14 (5) (1999), pp. 519-539

УДК 657

Мелихова Т.О. д.е.н., профессор, академик АЕНУ,
заведующая кафедрой учета, анализа,
налогообложения и аудита Инженерного
учебно-научного института им. Ю.М. Потебни
Запорожского национального университета,
г. Запорожье, Украина

ОСОБЕННОСТИ СОСТАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ БОЛЬШИМИ И МАЛЫМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ В УКРАИНЕ

Аннотация. В статье рассмотрены критерии отнесения предприятий к большим, средним, малым и микропредприятиям. Описаны национальные стандарты бухгалтерского учета отдельно для всех видов предприятий. Приведены виды финансовой отчетности, которые составляют разные виды предприятий. Финансовой отчетностью больших и средних предприятия является Баланс по форме 1 и Отчет о финансовых результатах по форме 2. Финансовой отчетностью малых предприятий является Баланс по форме №1-м и Отчет о финансовых результатах по форме №2-м. Микропредприятия составляют Баланс по форме №1-мс и Отчет о финансовых результатах по форме №2-мс. Приведены принципы составления финансовой отчетности, которым она должна соответствовать.

Ключевые слова: финансовая отчетность, принципы, стандарты, большие, средние, малые и микропредприятия, малый и средний бизнес, формы финансовой отчетности.

Актуальность темы заключается в том, что большие и малые предприятия в Украине ежегодно составляют финансовую отчетность. Однако, формы Баланса и Отчета о финансовых результатах у них отличаются в зависимости от величины предприятия. А также большие предприятия ежегодно составляют все виды финансовой отчетности.

В Украине цели, состав и принципы составления финансовой отчетности и требования к признанию и раскрытию ее элементов для средних и крупных предприятий определяются Национальным положением (стандартом) бухгалтерского учета 1 «Общие требования к финансовой отчетности» [1].

Целью составления финансовой отчетности является предоставление пользователям для принятия решений полной, правдивой и беспристрастной информации о финансовом состоянии и результатах деятельности предприятия [1].

Финансовой отчетностью является бухгалтерская отчетность, содержащая информацию о финансовом состоянии, результатах деятельности и движении денежных средств предприятия за отчетный период. Бухгалтерской отчетностью является отчетность, состоящая на основании данных бухгалтерского учета для удовлетворения потребностей определенных пользователей [1].

В обязательный состав ежегодной финансовой отчетности средних и больших украинских предприятий включается: Баланс (Отчет о финансовом состоянии) по форме 1, Отчет о финансовых результатах (Отчет о совокупном доходе) по форме 2 и Примечания к финансовой отчетности.

Балансом является отчет о финансовом состоянии предприятия, отражающий на определенную дату его активы, обязательства и собственный капитал. Отчетом о финансовых результатах является отчет о доходах, расходах и финансовых результатах деятельности предприятия [1].

Большие украинские предприятия дополнительно ежегодно составляют Отчет о движении денежных средств и Отчет о собственном капитале. Отчетом о движении денежных средств является отчет, отражающий поступление и выбытие денежных средств (денег) в течение отчетного периода в результате операционной, инвестиционной и финансовой деятельности. Отчетом о собственном капитале является отчет, отражающий изменения в составе собственного капитала предприятия в течение отчетного периода [2].

Также к финансовой отчетности прилагают Примечания, в которых раскрывается информация, согласно с национальными положениями (стандартами) бухгалтерского учета, а именно: учетная политика предприятия; информация, содержащая дополнительный анализ статей отчетности, необходима для обеспечения ее понятности и уместности. Малые и микропредприятия работают в соответствии с нормами Национального положения (стандарта) бухгалтерского учета [2]. Законом Украины «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности в Украине» представлены критерия, по которым предприятия распределены на большие, средние, малые и микропредприятия [3].

Микропредприятиями являются предприятия, показатели которых на дату составления годовой финансовой отчетности за год, предшествующий отчетному, отвечают по меньшей мере двум из следующих критериев: балансовая стоимость активов – до 350 тысяч евро; чистый доход от реализации продукции (товаров, работ, услуг) – до 700 тысяч евро; среднее количество работников – до 10 человек [3].

Малыми предприятиями, которые не отвечают критериям для микропредприятий и показатели которых на дату составления годовой финансовой отчетности за год, предшествующий отчетному, отвечают по меньшей мере двум из следующих критериев: балансовая стоимость активов – до 4 миллионов евро; чистый доход от реализации продукции (товаров, работ, услуг) – до 8 миллионов евро; среднее количество работников – до 50 человек [3].

Средними являются предприятия, не отвечающие критериям для малых предприятий и показатели которых на дату составления годовой финансовой отчетности за год, предшествующий отчетному, отвечают по меньшей мере двум из следующих критериев: балансовая стоимость активов – до 20 миллионов евро; чистый доход от реализации продукции (товаров, работ, услуг) – до 40 миллионов евро; среднее количество работников – до 250 человек [3].

Большие предприятия, которые не отвечают критериям для средних предприятий и показатели которых на дату составления годовой финансовой отчетности за год, предшествующий отчетному, отвечают по меньшей мере двум из следующих критериев: балансовая стоимость активов – более 20 миллионов евро; чистый доход от реализации продукции (товаров, работ, услуг) – более 40 миллионов евро; среднее количество работников – более 250 человек [3]. Финансовой отчетностью малого предприятия является Баланс по форме №1-м и Отчет о финансовых результатах по форме №2-м, а микропредприятия составляют Баланс по форме №1-мс и Отчет о финансовых результатах по форме №2-мс.

На предприятиях разрабатывается и утверждается Приказ об учетной политике предприятия, который должен соответствовать нормам Закона Украины «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности в Украине» [3] и Национального положения (стандарта) бухгалтерского учета 1 «Общие требования к финансовой отчетности» [1]. В нем отражаются методы оценки и учетные процедуры.Ответственность за организацию бухгалтерского учета и обеспечение фиксирования фактов осуществления всех хозяйственных операций в первичных документах, хранение обработанных документов, регистров и финансовой отчетности в течение установленного срока, несет руководство предприятия.Построение бухгалтерского учета и финансовой отчетности основывается на принципе последовательности. Изменение учетной политики должно быть обосновано и раскрыто в финансовой отчетности.

Формировать учетную политику должны все без исключения предприятия, в том числе субъекты малого предпринимательства, несмотря на то, что они представляют сокращенную форму финансовой отчетности.Мы разделяем мнение специалистов, что эти вопросы не имеют

прямого отношения к учетной политике, а относятся к организации системы бухгалтерского учета. Их целесообразно отражать в другом распорядительном документе – приказе об организации бухгалтерского учета на предприятии. В нем отражается рабочий план счетов, в котором указываются дополнительные субсчета второго и третьего порядка, планируемые использовать на предприятии, а также график документооборота, в котором приводится информация об этапах составления, оформления, обработке документа и его дальнейшей сдачи в архив.

Финансовая отчетность предприятий в Украине составляется на основе следующих принципов:

– автономности, то есть каждое предприятие рассматривается как юридическое лицо, отделенное от собственников. Поэтому личное имущество и обязательства собственников не должны отражаться в финансовой отчетности предприятия;

– непрерывности деятельности, предусматривающей оценку активов и обязательств предприятия, исходя из предположения, что его деятельность будет продолжаться;

– периодичности, подразумевающей распределение деятельности предприятия на определенные периоды времени с целью составления финансовой отчетности;

– исторической (фактической) себестоимости, определяющей приоритет оценки активов, исходя из затрат на их производство и приобретение;

– начисления и соответствия доходов и расходов, по которым для определения финансового результата отчетного периода следует сопоставить доходы отчетного периода с расходами, произведенными для получения этих доходов. При этом доходы и расходы отражаются в учете и отчетности в момент их возникновения независимо от времени поступления и уплаты денег;

– полное освещение, согласно которому финансовая отчетность должна содержать всю информацию о фактических и потенциальных последствиях операций и событий, которая может повлиять на решения, принимаемые на ее основе;

– последовательности, предусматривающей постоянное (ежегодное) применение предприятием избранной учетной политики. Изменение учетной политики должно быть обосновано и раскрыто в финансовой отчетности;

– осмотрительности, согласно которым методы оценки, применяемые в бухгалтерском учете, должны предотвращать занижение оценки обязательств и расходов и завышение оценки активов и доходов предприятия;

– превалирование содержания над формой, согласно которой операции должны учитываться в соответствии с их сущностью, а не только исходя из юридической формы;

– единого денежного измерителя, предусматривающего измерение и обобщение всех операций предприятия в его финансовой отчетности в единой денежной единице [1].

Таким образом, разобравшись в видах предприятий, критериях отнесения к ним, видах отчетности, которые каждый из них составляет, снизятся вероятность ошибок, а значит уменьшаться финансовые санкции и расходы на их уплату, а значит увеличится их прибыль в целом.

Список литературы:

1. Национальное положение (стандарт) бухгалтерского учета 1 «Общие требования к финансовой отчетности». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#T

2. Национальное положение (стандарт) бухгалтерского учета 25 "Упрощенная финансовая отчетность". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00#Text

3. Закон Украины «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности в Украине». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text

УДК 656(035.3)

Тайгашинова К.Т. д.э.н, профессор
Алматинский гуманитарно-экономический университет
г.Алматы, Республика Казахстан
Дырка С. д.э.н., профессор
Верхнесилезский экономический университет имени Войцеха Корфанти
г. Катовице, Польша

ЛОГИСТИЧЕСКИЙ МЕНЕДЖМЕНТ НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ

Аннотация. В данной статье раскрывается роль логистического менеджмента. Логистический менеджмент компании обязан постоянно работать над стратегией развития внутренней эффективности каждого участка.

Управление затратами, управление запасами, управление себестоимостью и применение управленческих решений для снижения затрат, занимает нишу конкурентного преимущества в затратах, что невозможно без «логистического менеджмента».

Ключевые слова: логистический менеджмент, управление, логистические услуги, стратегия, лидерство, прогнозирование.

Упущения традиционного менеджмента недостаточная регламентированность тактических планов, отсутствие оперативного планирования, оперативного учета, контроля достижения цели компании являются причиной частых пересмотров состава плановых управленческих показателей, сроков своевременного сопоставления плановых и фактических данных, либо напротив, инертности данных процедур, не способствует реализации системы менеджмента как жесткий инструмент управления, превращая управленческую работу в формальность.

Изучение зарубежных публикаций свидетельствует, что «сейчас традиционное управление приносит мало пользы. Оно не соответствует нынешней стратегии жестких конкурентных требований, … что все большее число клиентов привлекает идея отказа от традиционного управления в пользу эффективных методов управления» [1]. Таким методом можно считать логистический менеджмент. Стратегия развития рынка и микроуправления является сложной системой, реализуется с учетом задач оперативного текущего и стратегического менеджмента конкретными финансово-экономическими транспортными компаниями. На макроуровне используются терминология, включающая такие понятия, как: внутрифирменное управление, менеджмент и его разновидности (риск-менеджмент, логистический менеджмент, инвестиционный менеджмент, финансовый менеджмент и т.д.). Не углубляясь в содержание перечисленных терминов, следует отметить, что управление (или менеджмент) сегодня связан с развитием логистического менеджмента.

Два десятка лет тому назад проводились исследования в этом направлении, в частности ученые В.А. Козловский, Э.А. Козловская, Н.Т. Савруков считали, что «тут следует отметить, что, несмотря на некоторые различия, …, налицо происходит соприкосновение, взаимный обмен и взаимное проникновение трех научно-практических дисциплин в новую дисциплину об организации, планирования и управления материальными и информационными потоками под названием логистический менеджмент» [1].

Потоки материалов – это производство товарно-материальных ценностей, в процессе рассматривается применения к нему различных логистических услуг (сортировка, погрузка, укладка, маркировка, разгрузка на хранение и т.д.) процессов в управлении в СВХ материального потока, возникающие определенные затраты, которые нуждаются в управлении. Это и есть управление издержками, оптимизация затрат и расходов логистическим менеджментом. Более того грузопотоки как материалопотоки нуждаются в транспортных услугах доставки потребителям грузов (товаров).

Менеджмент без логистики именно сейчас не может выдержать требования современного рынка, достижение устойчивого роста дохода и конкурентоспособности имеет свои правила, на основе которых компания сможет оперативно строить свои отношения, разрабатывать собственную технологию, с кем будет работать, кому будет оказывать транспортные услуги и как будет

формировать свои затраты. Более того как управлять этими затратами, какую информацию при этом использовать, какие принять управленческие решения.

Сегодняшний менеджмент не в силах обеспечить соответствие этим требованиям. Необходим организационный аспект – логистический менеджмент. При переводе с зарубежной экономической литературы данное словосочетание трактуется как «управление логистикой» [2, с.27]. Это может показаться не корректным, так как «управление управлением» несколько не совместимо. По сути, наука «логистика» не сводится к науке «управления», она познает закономерности потоковой формы организации в экономическом направлении планирования и контроля.

Дж. Сток исследовал стратегическое управление логистикой с позиций новых стратегических концепции и инновационных управлении логистикой [2]. На наш взгляд, следует подчеркнуть влияние внутренней и внешней среды на развитие и формирование стратегии логистической системы. Вместе с тем, разработка стратегических планов строится управлением сервиса логистических услуг в новых рыночных условиях.

А.Харрисон, Р.Хоук предложили управление логистикой в целях разработки стратегии логистических операций в минимизации логистических издержек [3]. Более того воздействие внешней среды – на достижение эффективности в управлении логистикой.

А.В. Тебекин отмечает: «Место логистического менеджмента в структуре менеджмента компании, исходя из общих принципов менеджмента, сформирует концептуальные положения (принципы логистики)» [4, с.83]. Поддерживая мнение ученого, пришлось изучить публикации Роберта Таунсенда. Предложения его заслуживает особого внимания, что «тощая» логистическая стратегия направлена на поиск резервов имеющих место «непроизводительных» расходов, 50% всех затрат (материальных, оплаты труда и др.) тратится впустую» [5]. Тощая логистическая стратегия – стройная, т.е. «экономная» система многих затрат, в обеспечении лидерства, конкурентных преимуществ в затратах, что положительно повлияет на получение дохода в логистической деятельности.

Следует отметить, что не остался на стороне и А.В. Тебекин. Он отмечает, что «логистическая стратегия лидерства предполагает, что выигрыш в конкурентной борьбе логистических компаний определяется функциональными предпочтениями – предложением потребителю более широкого спектра логистических услуг. Принятая иерархия уровней предоставления логистических услуг (PL – Party Logistic) представлена на рисунке» [4, с.95].

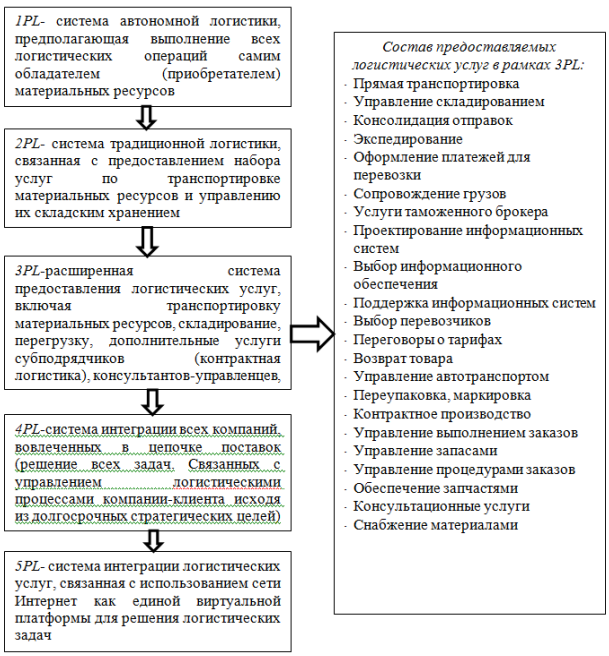

Рисунок 1 – Иерархия уровней предоставления логистических услуг (PL)[4, с.96]

Таким образом, если логистическая стратегия лидерства связана со стремлением победить в конкурентной борьбе числом предоставляемых логистических услуг, то динамичная логистическая стратегия направлена на достижение преимуществ над конкурентами за счет:

- эффективного прогнозирования изменений конъюнктуры рынка логистических услуг;
- наличия потенциала для динамичной реакции на изменения в составе и характере запросов потребителей;
- скорости реакции логистической компании на изменение рыночных условий;
- обеспечения соответствия уровня предоставляемых логистических услуг изменившимся ожиданиям потребителей;
- способности адаптировать свои логистические услуги к персональным запросам потребителей.

Компании, реализующие динамичную логистическую стратегию, концентрируют свои усилия на удовлетворении сформировавшихся и нарождающихся запросов конкретных потребителей, что позволяет им сформировать положительную обратную связь. То есть, интерпретируя принятую в менеджменте шутливую формулировку закона «трех седьмых», добиться того, чтобы клиент, получивший услугу в динамичной логистической компании, не только обратился в нее в следующий раз сам, но и рекомендовал еще трем клиентам, вместо того, чтобы оставшись неудовлетворенным уровнем предоставляемых услуг, не только забыть в нее дорогу, но и сказать об этом еще семи потенциальным клиентам [4, с. 96].

Реализация логистических стратегий во многом определяется используемыми способами и подходами, состав и содержание которых во многом определяется располагаемыми ресурсами. Одним из важнейших ресурсов реализации логистической стратегии является информационный ресурс, характеризующий информационную логистику как функциональную подсистему логистической системы [4, с. 98].

Ученый определил реализацию логистической стратегии. На наш взгляд, логистическая стратегия лидерства, и в завершении реализация логистической стратегии всецело относится к компетенции логистического менеджмента.

Основной задачей логистического менеджмента в современных условиях бизнеса является способствование выполнению стратегических целей компании и создание конкурентных преимуществ. Ключевыми факторами конкурентного преимущества в мировой экономике сейчас являются:

· лидерство в качестве оказываемых сервиса услуг;

· лидерство в затратах;

· лидерство в обеспечении сохранности грузов и своевременности доставки груза клиенту;

· стратегия лидерства.

Стратегия лидерства в сегментах рынка означает стремление нескольких компании достичь конкурентного преимущества в одном или нескольких сегментах рынка за счет концентрации усилий на определенных стратегических направлениях. И более того стратегия лидерства в целях, чтобы обеспечить конкурентные преимущества в качестве предоставляемых сервиса логистических услуг. Именно поэтому логистическая стратегия будет успешно направлена на достижение преимуществ в реализации проблем эффективного управления.

Управление затратами, управление запасами, управление себестоимостью и применение управленческих решений для снижения затрат, занимает нишу конкурентного преимущества в затратах невозможно без «логистического менеджмента». Таким образом, логистика и менеджмент дополняют друг друга путем предоставления информационного потока для осуществления эффективного управления перевозками и принятия правильных управленческих решений. Логистический менеджмент обязан разработать проект развития фирмы грузовых и в том числе контейнерных перевозок, исходя из технологических особенностей и внешней среды с учетом наличия потребителей сервиса предлагаемых транспортных услуг.

Список литературы

1. Kozlovsky B., Kozlovskyia E., Savrukov N. Logistical management: The integrated Supplay Chain Process/ Учебник. М.: ИнтерПресс, 2012.- 320 с.

2. Сток Дж. Стратегическое управление логистикой/ Пер. с англ. 4-е изд.- М.: ИНФРА-М, 2005 – 405 с.
3. Харрисон, А., Хоук Р. Управление логистикой. Разработка стратегий логистических операций / Пер. с англ. – М.: Баланс Бизнес Букс, 2007 – 358 с.
4. Тебекин А.В. Логистика.- М.: ИТК «Дашков и К», 2012.- 356 с.
5. Таунсенд Р. Сломай систему! Лекарство от управленческой изжоги.- М.: Альпина Бизнес Букс, 2008 – 287 с.

УДК 657.1; 657.6

Тулешова Г. К. д.э.н., консультант АБР,
Усабаев А. К. докторант КазНУ им. Аль-Фараби, MBA,
г. Алматы, Республика Казахстан

СИСТЕМА БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА: КАЗАХСТАНСКИЙ ОПЫТ РЕФОРМИРОВАНИЯ

Аннотация. Реформы в условиях внедрения принципов новойбюджетной политики и управления государственными финансами (NPM) привелик необходимости развития системы бухгалтерского учета и дальнейшего совершенствования информационного обеспечения процессов государственного управления на разных уровнях государственного сектора с целью оценки эффективности и результативности управления. Реформирование системы бухгалтерского учета по методу начислений позволяет предоставить полезную информацию, на основании которой могут быть сделаны суждения о том, эффективны ли используются общественные ресурсы, полно и достоверно ли оценены общественные ресурсы и государственные обязательства. Признание и представление в финансовой отчетности ранее не признанных активов и обязательств в процессе реформирования системы бухгалтерского учета является первым шагом в улучшении процессов управления бюджетными ресурсами и развития подотчетности по эффективности их использования.

Ключевые слова: новая система управления государственными финансами, бухгалтерский учет, государственный сектор, признание активов и обязательств**,** классификация общественных ресурсов и государственных обязательств.

Известны несколько моделей реформирования системы бюджетирования и бухгалтерского учета в государственном секторе, в том числе: Англо-американская модель (Великобритания, США, Новая Зеландия, Австралия, Канада); Континентальная европейская модель-1 (Германия, Швейцария, Нидерланды); Континентальная европейская модель-2 (Франция, Италия, Испания), и др.

На первых этапах реформы большинство стран использовали старую методологическую основу организации бухгалтерского учета на кассовой основе и не применяли более информативные системы бухгалтерского учета по методу начисления.

Для успешной реализации реформы государственного управления (NPM) в процессе бюджетного планирования и контроля за исполнением бюджета, оценки эффективности использования общественных ресурсов, оценки результативности государственных программ и подпрограмм необходима более полная и полезная информация.

Это, в свою очередь, требует радикальных изменений в системе информационного обеспечения государственного управления, включая реформу системы бухгалтерского учета и подготовки финансовой отчетности; а также реформу в системе информационного обеспечения процессов бюджетного планирования и государственного контроля эффективности управления общественными ресурсами и результативности при достижении стратегических целей

В этом контексте необходимо реформировать систему государственного учета. По сути, государственный учет, как информационная система, играет важную роль в любом процессе реформирования государственного управления. Таким образом, переход от кассового к учету по методу начисления - важный шаг в развитии системы государственного учета.

Республика Казахстан осуществляет кардинальную реформу по переходу системы бухгалтерского учета государственных учреждений на метод начисления одной из первых стран СНГ.

Первый этап реформы (2008-2014 гг.) системы бухгалтерского учета включал переход бухгалтерского учета государственных учреждений на метод начисления на основе разработанных нормативно-правовых актов по организации бухгалтерского учета на новой методологической основе по методу начисления: Правил ведения бухгалтерского учета, утвержденных приказом Министра финансов РК от 3 августа 2010 года, №393;Учетной политики, утвержденной приказом Министра финансов РК от 7 сентября 2010 года,№ 444;

Плана счетов, утвержденного приказом Министра финансов РК от 15 июня 2010 года, №281;Формы и правила составления и представления финансовой отчетности государственными учреждениями, утвержденных приказом Министра финансов РК от 8 июля 2010 года, № 325; Правил составления администраторами бюджетных программ консолидированной финансовой отчетности, утвержденных приказом Министра финансов РК от 25 июня 2010 года, № 303;Правил составления консолидированной финансовой отчетности администраторами бюджетных программ и местными уполномоченными органами по исполнению бюджета, утвержденных приказом Министра финансов РК от 30 октября 2013 года, № 500. С 1 января 2013 года все государственные учреждения РК (около 15 000 ГУ) перешли с кассового метода (как методологической основы организации бухгалтерского учета) на методологическую основу по методу начисления по разработанным НПА в соответствии с МСФООС и Концептуальным основам финансовой отчетности общего назначения организаций общественного сектора, которые определяют критерии признания элементов финансовой отчетности[1].

По результатам проведенного исследования на рекомендованной автором новой методологической основе классификации общественных ресурсов и государственных обязательств были разработаны основные положения модели по учету и отчетности по ранее не признанным общественным ресурсами государственным обязательствам с целью их представления в финансовой отчетности государственного сектора. Основные положения по рекомендованной автором методологической основе классификации обязательств представлены в таблице1.

Таблица1. – Основные положения модели по признанию государственных обязательств в финансовой отчетности на новой методологической основе по классификации обязательств

Критерии признания обязательств	Характеристика государственных обязательств	Порядок организации бухгалтерского учета, признания и представления в финансовой отчетности
1	2	3
Государственные обязательства, как операционные обязательства отдельных субъектов государственного сектора		
А) критерии наличия контроля	Государственные обязательства, как существующие обязательства, погашение которых приведет к оттоку ресурсов со стороны отдельных субъектов государственного сектора	Подлежат признанию в составе обязательств на балансе государственных учреждений
Б) критерии вероятности оттока ресурсов, содержащих будущую экономическую выгоду или сервисный потенциал	Содержат вероятность оттока ресурсов, содержащих будущую экономическую выгоду или сервисный потенциал	
В) надежность оценки	Существует возможность определения надежной оценки	
Государственные обязательства, администрируемые со стороны уполномоченных субъектов го-сударственного сектора, содержащие экономический статус общественных обязанностей		
А) критерии наличия контроля	Государственные обязательства, как существующие обязательства, погашение которых приведет к оттоку ресурсов со стороны уполномоченных субъектов государственного сектора	Подлежат признанию в составе обязательств на балансе уполномоченных субъектов государственного сектора
Б) критерии оттока ресурсов, содержащих будущую экономическую выгоду или сервисный потенциал	Содержат вероятность оттока ресурсов, содержащих будущую экономическую выгоду или сервисный потенциал	Подлежат признанию в составе обязательств на балансе уполномоченных субъектов государственного сектора

1	2	3
В) надежность оценки	Существует возможность определения надежной оценки	
Государственные обязательства, администрируемые со стороны уполномоченных субъектов государственного сектора, содержащие социальный статус общественных обязанностей		
А) критерии наличия контроля	Государственные обязательства, как существующие обязательства, погашение которых приведет к оттоку ресурсов со стороны уполномоченных субъектов государственного сектора	Подлежат либо признанию за балансом уполномоченных субъектов государственного сектора, либо не подлежат признанию для целей финансовой отчетности
Б) критерии вероятности оттока ресурсов, содержащих будущую экономическую выгоду или сервисный потенциал	Содержат вероятность оттока ресурсов, содержащих будущую экономическую выгоду или сервисный потенциал	Подлежат либо признанию за балансом уполномоченных субъектов государственного сектора, либо не подлежат признанию для целей финансовой отчетности
В) надежность оценки	Определение надежной оценки практически не представляется возможным	
Примечание: разработано автором на основании положений Концептуальных основ финансовой отчетности общего назначения организаций общественного сектора [1]		

По-нашему мнению, к первой категории общественных ресурсов, признаваемых в составе активов государственных учреждений, относятся ресурсы, которыми наделяются государственные учреждения для реализации общественно-значимых услуг в процессе их деятельности. Данная категория капитальных ресурсов широко известна, за исключением некоторых статей, и подлежала учету и признанию в соответствии с правилами ведения бухгалтерского учета государственных учреждений.

Ко второй категории общественных ресурсов, подлежащих признанию в составе активов государственных учреждений, относятся ресурсы, по которым полномочия по управлению были переданы уполномоченным государственным органам. Необходимость разработки правил по признанию по данной категории капитальных ресурсов возникла в связи с осуществлением коренного реформирования системы бухгалтерского учета в Республике Казахстан по переходу на метод начисления.

При определении категории общественных ресурсов и государственных обязательств необходимо профессиональное суждение с учетом всех критериев признания, включая критерии по наличию контроля и надежности оценки (таблица 1).

К первой категории относятся существующие обязательства, как результат прошлых событий, связанных с осуществлением операционной деятельности государственных учреждений по оказанию общественно значимых услуг, и погашение которых приведет к оттоку ресурсов, содержащих будущие экономические выгоды или сервисный потенциал. Так, например, к данной категории относятся обязательства по оплате труда государственных служащих; поставщикам и подрядчикам за выполненные работы, оказанные услуги и отгруженные товары; обязательства перед бюджетом по начисленным налогам (социальному налогу, индивидуальному подоходному налогу).

Обязательства данной категории отвечают критериям признания и подлежат отражению в составе обязательств в балансе государственных учреждений.

Ко второй категории относятся обязательства, которые не связаны с операционной деятельностью государственных учреждений. Это государственные обязательства, на признание и выполнение которых уполномочены определенные государственные органы, например, обязательства по внешним займам. Согласно новым правилам ведения бухгалтерского учета в государственных учреждениях, в условиях перехода на метод начисления данные обязательства подлежат признанию на балансе соответствующих уполномоченных государственных органов.

Ко второй категории также относятся обязательства, которые носят экономический статус общественных обязанностей. Если по данным обязательствам существует возможность надежной оценки и вероятность оттока ресурсов, обязательства подлежат признанию на балансе соответствующих уполномоченных государственных органов. Так, например, подлежат признанию обязательства по государственным гарантиям путем начисления резервов по их выпол-

нению. В настоящее время гарантийные обязательства не признаются путем создания резервов, что приводит к существенному занижению величины существующих обязательств.

Также рекомендуется в результате проведенного анализа провести большую работу по оценке и признанию на балансе государственных активов и обязательств ранее не признаваемые обязательства по государственным гарантиям, по созданию резервов по вероятным оценочным обязательствам.

К третьей категории относятся обязательства, которые носят социальный статус общественных обязанностей, признание которых затруднено из-за сложности определения надежной оценки данных обязательств. Поэтому данные обязательства либо подлежат раскрытию в пояснительной записке к финансовой отчетности, если существует вероятность оттока по выполнению данных обязательств, либо не подлежат включению для целей финансовой отчетности.

В настоящее время не признаются для целей финансовой отчетности пенсионные обязательства. По данным видам обязательств рекомендуется для целей финансовой отчетности подробные раскрытия информации в пояснительной записке, что позволит полно и достоверно оценить величину существующих на настоящий момент государственных обязательств.

В случае, когда по данным обязательствам появится возможность достоверной оценки и с учетом вероятности оттока ресурсов, обязательства подлежат переводу во вторую категорию обязательств, имеющих экономический статус общественных обязанностей. И соответственно, данные обязательства будут подлежат признанию в составе обязательств на балансе уполномоченных государственных органов.

Список литературы:

1. Концептуальные основы финансовой отчетности общего назначения организаций общественного сектора. -МФБ (IFAC). - 2016. – 117 с.

Секция № 1

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ЭКОНОМИКА, МАРКЕТИНГ ЖӘНЕ КЕДЕН САЛАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНЫҢ ЗАМАНАУИ ҮРДІСТЕРІ

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В ОБЛАСТИ ЭКОНОМИКИ, МАРКЕТИНГА И ТАМОЖЕННОГО ДЕЛА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

CURRENT TRENDS IN SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN ECONOMICS, MARKETING AND CUSTOMS IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

UDC 316.334.3(574)

Bekhozhaeva A. K., candidate of Economic Sciences
Bekhozhaev D. N., Finance major student, 1st year
Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Republic of Kazakhstan

CURRENT TRENDS IN THE IMPLEMENTATION OF STATE SOCIAL POLICY IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

Annotation. The article considers the main directions of the state's social policy in modern conditions, in the context of digitalization as well as social programs, mechanisms for their implementation, which allow ensuring the social stability of the state and society as a whole. The main goal of social policy is not only to help socially vulnerable segments of the population, not only to support certain social strata or groups, but also fundamental changes in the self-consciousness of citizens, society, legislation, integration of society, ensuring the balance of the social system. To implement the large-scale tasks of digitalization, it is extremely important to train a human resource as a necessary condition for supporting digital development processes. At present, an intensive mobilization approach is required, and not in individual, but in absolutely all industries and regions, to train such personnel, as well as to increase the “digital competencies” of specialists already involved in the economy. It requires training not just individual specialists, who as a result remain "black sheep", but "digital teams" headed by a leader.

Keywords: social, policy, program, assistance, welfare state, tasks, mechanisms, social services

In his Message, the President of the country noted that Kazakhstan is a social state and comprehensive assistance to citizens in difficult situations is one of our priorities [1]. But, unfortunately, paternalistic sentiments and social dependency are strengthening in society [1].

There are many citizens in the country who consciously exploit state social programs and this situation forms incorrect attitudes in the public consciousness [1]. At the same time, those who need real help remain outside the perimeter of support measures. Of course, the possibilities of our country are great, but they are not unlimited [1].

Kazakhstan is a social country, and helping those who are in need of food, housing, who are not dressed, not shod, who are sick and who are in trouble is the main feature of a social country.

In the minds and consciousness, the moods of people, society as a whole, it is necessary to change the attitude to life, work, money. Many able-bodied citizens of the country want to receive social assistance and social benefits without working. Such moral values have a very bad effect on the

younger generation, young people take a bad example, do not want to work, but only receive help from the state. The draft social code pays great attention to these and other problems.

Kazakhstan's independence and the "birth" of an independent country is 30 years old. Important papers were signed in the early 1990s, in which it is written about the formation of a system of norms and legal rules regarding social policy. The policy of social strata, or as we say, social policy is primarily one of the main trajectories of local, or as we also say, targeted policy, targeted social assistance.

Relations within the social sphere reflect the essence, the root of relations between the state, entrepreneurship and other spheres and divisions. If there is no job, if there is no place to live, there is no own housing, if there is no opportunity to undergo a medical examination and get a good professional qualification - these and other issues in the country will help to solve the reforms of the social sphere. Now, when the coronavirus pandemic is raging in the country and in the world, new features and features of a new social system and a new social policy are emerging especially clearly.

The sphere of entrepreneurship and the state have united as never before and are solving urgent social problems in close cooperation and understanding. Now, when society has felt the burden of social problems especially strongly, faced with previously unknown, especially relevant and timely are the directions, mechanisms and instruments of state social policy that can be called priority, for example, social partnership based on the principles of mutual justice and understanding.

It should be noted that the transformations of the social sphere did not proceed quite smoothly and gently, the time of social and economic reforms and transformation was very, very difficult. The Government of the country has carried out large-scale measures to create a system of protection of citizens who make up the low-income strata. Social policy, social policy is an integral part of economic reforms.

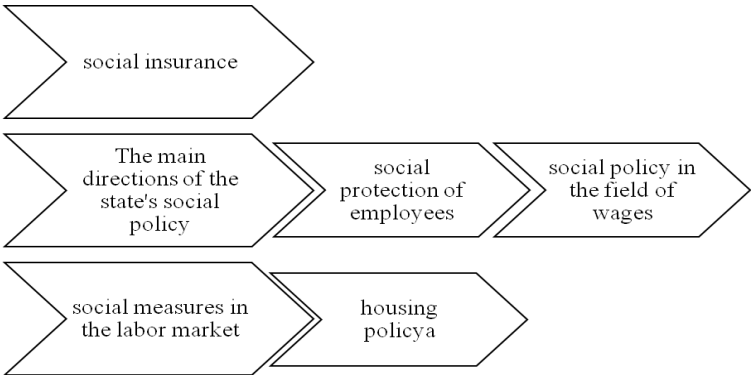

Figure 1. The main directions of the state's social policy

Note: compiled by the author

The social sphere, in particular the educational component, the trajectory of the provision of medical services, the healthcare system as a whole is an important task of the entire state policy. Social guarantees directly depend on the qualitative component of social services and social programs provided to the population.

The social well-being of the citizens of the country is a qualitative indicator, an indicator of its competitiveness, and occupies its important place in state policy.

At the very root of the state's policy in the field of social protection of the population and the provision of social benefits, lies a quiet, secure life and a decent old age for all people in need.

One of the priority directions of social policy, providing social support to the population of the country is targeted social assistance. In modern conditions of the coronavirus pandemic COVID-19.

the issues of ensuring social stability and sustainability are becoming particularly relevant.

Every socially unprotected citizen of the country should receive targeted social assistance, everyone's problem should not remain unresolved and unnoticed, no citizen of the country who finds himself in a difficult life situation should be left without support in the person of the state. This is the welfare state.

As before, the State puts health protection, protection of motherhood and childhood, innovative development of the healthcare system and the provision of medical services at the forefront of its policy.

At the current stage, targeted social assistance is considered to be a new trajectory of providing social support to the population and social policy in general. Targeted social assistance (TSA) to citizens who find themselves in a difficult life situation is one of the indicators of a welfare state, a "hearing" state.

More than 122 billion tenge. it is planned for the TSA in 2021. As part of the implementation of the tasks of ensuring targeting, transparency, fairness, as well as increasing motivation to work, new approaches to providing TSA have been introduced since 2020 [4]. Social assistance is assigned quarterly, the requirements for able-bodied recipients of TSA and the institute of precinct commissions have been strengthened, children from low-income families are provided with a guaranteed social package, for example, by the end of 2020, the number of recipients amounted to about 936 thousand people from 184 thousand families, including 600 thousand children (64%), 73.5 thousand. large families" [4].

In 2021, in fulfillment of the task set by the Head of State in his Address to the People of Kazakhstan, it is planned to pilot the introduction of a "social wallet", recipients of social assistance will be able not only to purchase socially significant goods or services, but also to cash out the funds received [4]. The time of the coronavirus pandemic has really shown that it is necessary to radically change the old, previously existing models of social interaction to new ones corresponding to new realities, for example, in order to exclude direct contact between specialists of employment centers and the population, an application for TSA through the E-government portal was introduced. It is also planned to strengthen this mechanism as soon as possible and completely transfer the procedure for processing and submitting applications through eGov. I would also like to note that over the past two years, pilot projects have been launched in all regions of the country to provide social support to the state through the so-called Social Services Portal.

In modern post-pandemic conditions, it is very important and timely to strengthen the degree of accessibility of all types of social services from the state. To this end, "digital employment centers" will start operating this year. As part of this idea, it is necessary to transfer all business processes of service to an online format and by the end of the year this indicator should be brought to 92%[4]. All employment centers are planned to be actively and efficiently optimized. The appointment of pensions and other social benefits can be converted to digital format, this decision is planned to be brought to 100% by 2024 (now 91%), at the same time, approval of the National Project for the Development of Productive Employment and Mass Entrepreneurship is required, while developing this document it is necessary to work out new employment mechanisms[4].

Here I would like to emphasize that the adopted national project will replace the Enbek program, which will be completed this year. The coronavirus pandemic, the use of the latest tools of the modern information system, digitalization have significantly affected the labor market. Remote work, flexible schedules, and online orders are in great demand and demand now. Taking into account these trends, it is necessary to introduce new forms of employment to adapt the labor market to new conditions, in this regard, a project should be developed with appropriate additions to the current legislation, and work will also continue on the "Employment Roadmap-2021" (plans to create 27 thousand jobs, including 10.2 thousand permanent ones) [4], [3].

So, the social programs of the new time are designed to solve the issues of social support for the most vulnerable segments of the population, especially those in need of state assistance, to preserve and raise the indicator of human potential to a qualitatively new level, to ensure its sustainable development, to improve the standard of living, its qualitative component.

Reference:

1. Message of the President of the Republic of Kazakhstan Kassym - Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan. Nur-Sultan, September 21, 2021. 4 p.

2. Strategy "Kazakhstan - 2050": a new political course of the established state. Astana, 2015. 6 p.

3. The State program of the Republic of Kazakhstan "Employment Roadmap for 2020-2021". Nur-Sultan, 2020. 3 p.

4. Protection of social rights of citizens, digitalization of services, pension reform -implementation of important social projects by the end of 2020 / [Electronic resource]. Nur-Sultan, February 2021. URL: https://www.primeminister.kz (accessed: 20.10.21).

UDC 82.33.13

Kirbassova L.G. master
Utegenkyzy A. student,
Yessenov University, Aktau city, The Republic of Kazakhstan

MODERN TRENDS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN THE FIELD OF ECONOMY, FINANCE, MARKETING AND CUSTOMS IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

Annotation. In this article, the concept of digital marketing is considered as one of the components of marketing. Special attention is paid to its advantages and problems. Statistics on the use of search engines among network users and their age category are considered separately. The relevance of this article is due to the active introduction of digital technologies in our lives. Facilitate access to public services for the population and business, accelerate the exchange of information, the emergence of new opportunities for doing business, the creation of new digital products and more.

Keywords: digital marketing, digital Kazakhstan, internet, digital channels, advertising, media, digital agencies.

President Nursultan Nazarbayev initiated the state program «Digital Kazakhstan» to stay in the world trend of modern technologies. Its main goal is to improve the quality of life of the population through the progressive development of the digital ecosystem and increasing the competitiveness of Kazakhstan's economy.

Digital or digital-marketing means of communication with the consumer through special digital channels, such as smartphones, computers, tablets, television, radio, digital screens. In addition, digital marketing is carried out on offline channels in the form of links to electronic resources and QR-codes.

Digital marketing means a personalized approach, which means gaining an understanding of the needs, desires, interests and other data of a potential customer.

1. In addition, digital marketing is suitable for attracting active Internet users, despite the diversity of distribution channels [1].

This concept is often confused with Internet marketing - but there are significant differences. Specifically, digital marketing includes Internet marketing, but not limited to the Internet. Let's compare: internet marketing, SEO-site promotion, context, webinars, etc. b. All channels are available to the user only on the Internet. And digital marketing is all of the above, as well as advertising and the promotion of any digital media offline. That is, it means digital communication that can be online and offline [1].

Of course, digital marketing does not include promotion through traditional channels such as newspaper ads, flyers, TV commercials, billboards. If the billboard shows a QR-code, you can use it to go to the site - it's digital marketing.

At one time, digital was possible without internet marketing. An example of this is the pioneers in this area, the company SoftAd Group (now ChannelNet). In the mid-80s, he developed a unique advertising campaign for several automakers.

The idea was that the readers of the magazine had to cut a special additional page from the magazine and send it by mail. In response, they offered a free test drive and a floppy disk, which advertised various car brands. Thus, the company used a complex digital media with offline promotion tools. The term «digital marketing» (or «digital marketing») began to be used in the 90s.

You can dedicate an article to each of the digital marketing tools and channels. Therefore, we note the most common of them:

1. Email marketing;
2. Digital television and online radio;
3. Advertising programs, messengers, online games;
4. SMS and MMS-sending;
5. Interactive and street LED screens, self-service
6. Advertising on display terminals;
7. SEO and search marketing in SEM-network;
8. Contextual advertising, banners and teaser advertising;

9. SMM - marketing in social networks;
10. The webmaster pays to attract each visitor or buyeraffiliate marketing [2].

«There are many tools that can be used to divide digital marketing into 3 main groups»:

1) paid resources: all digital views paid by the company;
2) own resources: social that owns and can control the businessonline sites, pages;
3) Earned resources: sundress radio or earned media - free orpurchased communication channels.

In general, digital agencies are in the digital environmentensures brand presence and promotion. The team may include: marketer, SEO specialist, analyst, project manager, designer, programmer, content manager and copywriter. For part-time work, such an agency may hire freelancers, such as videographers or photographers.

Digital agencies provide the following services:

- ✓ development of a comprehensive product promotion strategy;
- ✓ Website creation and rotation, design, media and context
- ✓ move;
- ✓ work with online communities;
- ✓ organization of offline events;
- ✓ advertising for digital TV or online radio, etc.

The digital environment allows you to easily collect data. Marketersanalyzes information about users and their behavior: demographic data, interests, online activity, sources of advertising on the site, etc. b [2].

Many companies looked forward to 2020 as the world expected in 2000. The main part of the strategies is focused on 2020, and our SMM marketing specialists have created every opportunity to learn about the most popular and interesting trends in video and targeting for you. After all, consumers are also looking forward to 2020.

The most popular trends in digital marketing in 2020:

- ✓ Introduction to AI marketing
- ✓ Voice search
- ✓ Online maps
- ✓ Emotion analysis
- ✓ Chat bots
- ✓ Focus on video content
- ✓ Youtube as a personal tool
- ✓ Social networks
- ✓ Content personalization
- ✓ Spam control

The marketing industry is growing fast, but blockchain is growing even faster.

It is incredibly dynamic, because it must meet the expectations and desires of consumers. High conversions and constant customer attention depend on the advertising traffic. By 2020, it will take a different form, as user behavior on the network has changed significantly.

2-3 years ago, the general trend for advertising campaigns was focused on advertising on TV and radio. But technology has reached a completely different level.

People under the age of 30 spend a lot of time on smartphones, not TVs. Radio is not considered a way of advertising, in the coming years television will lose its relevance. Therefore, all Internet marketing:

1. Smartphones and mobile applications;
2. Internet services;
3. Video;
4. Focuses on social networks.

This is now becoming clear, as the quality of advertising on television has dropped significantly. In addition, at the beginning of the commercial, viewers simply switch channels, which reduces the effectiveness.

In the example of Samsonite Worldwide, you can see that advertising costs increase significantly every year. This is due to the need to reach a wider audience, the general changes in the world economy and other reasons. Digital marketing is financially superior to traditional ones, such as billboards and newspapers. However, the cost of the advertising campaign will increase again in 2020.

In 2018, the United States spent $ 203 billion on digital marketing. They are followed by China and Japan (183 billion) with 195 billion. By 2020, the trends will remain the same. But the Eastern sector is gaining momentum. In recent years, India and Indonesia have risen several times in the rankings [3].

Today, all Internet marketing is focused on mobile phones and applications. In the future, this trend will continue, and much attention will be paid to the use of artificial intelligence. This means analyzing inquiries, key interests, and even emotional relationships with a specific product. Digital marketing is one of the fastest growing segments of the modern market.

According to the Statistics Committee of the Republic of Kazakhstan, in 2018 the share of Internet users among people aged 6-74 was 78.8%. For comparison: in 2017, 73% of the population had access to the Internet (the total population was 17.96 million people, which is about 13 million users). The leaders in the introduction of the Internet among the population aged 16-74 are Nur-Sultan (Astana) (90.1%), Almaty (87.1%) and Almaty region (88.9%).

The average Internet user in Kazakhstan is a 23-35 year old who works in the private or public sector and has access to a mobile Internet from a computer. In addition, women actively use the Internet (52.2% of users).

Google is the absolute leader among search engines in Kazakhstan. In July 2018, the share of Google was 85%, Yandex - 11.2% of search traffic, and Mail.Ru - 3.7% [4].

In April 2018, according to the TNS Web Index, in January 2018, the share of Internet users in the cities of Kazakhstan increased steadily and amounted to 82% of the population (+ 9% compared to 2017) [5].

Digital marketing has many advantages:

1. Interaction with a wider target audience.

2. Marketing message to interested people in a short period of timepossibility of delivery.

3. Identify clients' needs and prompt feedbacktwo-way communication with the possibility of communication.

4. High user engagement and strong influence.

5. Reputation and acquisition of the brand through the free provision of useful contentincrease customer loyalty.

However, digital marketing is a particular challenge for its suppliersdoes.

The first problem of digital marketing is big data.

"Big data" is often referred to as information explosionAlong with the unprecedented increase in the computing power of computers, they are associated with a sharp decline in cost and storage of information.

The second issue is e-commerce [6].

Thanks to the cheap and wide selection of goods, as well as the convenience of online shopping, the cost of online consumption has risen to unprecedented heights. Only online retailers such as Amazon and eBay have been able to build a real business empire thanks to e-commerce. Different categories of goods go online at different speeds, which creates new challenges for retailers. For example, today 30% of all consumer electronics and only 1% of everyday consumer goods are sold via the Internet. This means that for retailers operating through different channш may be merging in the global network.

The third issue is social media.

The share of social media on the time spent by users on the Internet exceeded the share of web portals. Increasing the activity of users on social networks has set a new goal for market participants: how to use these new channels to communicate with consumers?

The fourth issue is the performance and effectiveness of digital media planning.

Numerous studies to determine the extent to which digital advertising is displayed around the world show that a lot can be improved in this regard with an audience. A study of billions of videos found that on average, 30% of all ads from dozens of major advertisers are not visible to the end user. Basically, this user doesn't turn the web page until the end of the ad or tries to close it very quickly before the ad loads. Of course, such invisible advertising does not affect consumer behavior. As a result, some publishers begin to guarantee the «appearance» of advertising on their sites, the joy of their customers [5].

Many digital marketing problems are caused by scarce content, lack of analytical data and unsatisfactory results of differentiated search in the organization of solutions, and the difference between improving the quality of web development and the decline of the marketing company.

Therefore, the issues raised and their solution allow us to consider digital marketing as the most effective marketing mechanism for the promotion of goods and services on the Internet today.

Reference:

1.How Digital Marketing Works in Our Time/URL:177https://reklamaplanet.ru/marketing/didzhital.

2.Internet marketing in Kazakhstan: market overview.URL:https://www.seonews.ru/analytics/internet-marketing-v-kazakhstane-obzor-rynka

3. Kotler Philip, Armstrong Gary Basics of Marketing. - Almaty: National Translation Bureau Public Foundation, 2019.

4. Ansoff I. Strategic management [Text]. M.: Economics, 1989. 303 p.

5. Makarov V.V., Starodubov D.O. Evaluation of the economic efficiency of the access network development project for the provision of IPTV services / In the collection: Economics, Management, Finance: theory and practice. - St. Petersburg, 2018. - pp. 118-123.

6. Medennikov V.I. et al. Digital platform for agriculture [Text] / V.I. Medennikov, L.G. Muratova, S.G. Salnikov // Bulletin of Rural Development and Social policy. 2017. No. 3 (15). pp. 111-113.

UDC: 332.02

Toxanova A.N., Doctor of Economic sciences, Professor KazUEFMT
Kurmetuly N.,Deputy Director of the Center for Regional Studies
JSC “Institute of Economic Research”,
Nur-Sultan, Rehublic of Kazakhstan

SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGIONS: PROBLEMS AND PROSPECTS (on the example of Akmola Region)

Annotation. The article discusses the main directions of the socio-economic development of the region on the example of the Akmola region. Emphasis placed on the transport and geographical position of the Akmola region near the city of Nur-Sultan, which contributes to the development of transit potential, trade and economic relations with other regions of the republic, as well as countries in Europe and Asia. Further development in the territory of the Akmola region of such industries as agriculture, industry, tourism, transport and logistics is proposed. The article considers such an approach as the development of "growth points" taking into account managed urbanization. An approach was also studied, the purpose of which is to ensure the basic quality of life in the regions based on a system of regional standards.

Keywords: socio-economic development of the region, agriculture, industry, tourism, transport and logistics

In the current conditions, an important issue is to find the optimal strategy for the development of the region, its development and effective implementation. The definition of priorities and prospects for the development of each specific region should be carried out through the choice of alternative directions of development. The problem of building a strategy for the development of the region in modern conditions arises in the plane of the effectiveness of strategies and the possibility of its implementation for the specific region for which it was developed, with the use of minimal adjustments regarding the features of its implementation.

Socio-economic policy is a complex category, in the formation of which such fundamental branches of science as property take part; power; interests; needs; forms of behavior; strategies; development tools.

The problem of the formation and implementation of an effective regional socio-economic policy is significantly updated at the present stage of development of Kazakhstan, since the ongoing market transformations and the integration of the national economy into the world economy determine qualitatively new requirements for the competitiveness of the method of organizing the economic space of the country, assessing the contribution of the regions-subjects of the Republic of Kazakhstan to development of a common socio-economic system, the results of integration interaction between individual regional complexes, etc.

The definition of priorities and prospects, the adequate formation of development goals for each specific region, taking into account the available resource support, require the introduction of a strategic approach to managing regional development. The strategic approach to regional development focuses on understanding regional development through the prism of the main goal; considers the territory in the context of its external environment; integrates the most important policy and program objectives into a coherent whole. Today, regional development programs have been developed in each region of the country, which is the basis for the introduction of a decentralized management model [1-7].

The choice of strategic goals and development priorities makes it possible to focus the efforts of regional authorities on the most promising areas for a particular region. At the same time, it is important to diversify the development of the region - the transition from a raw material orientation to the production of products with high added value.

To implement these principles, the following approaches to spatial development will be used:

1) development of "points of growth" taking into account managed urbanization;

2) ensuring the basic quality of life based on the system of regional standards [8].

Approach 1. Development of "points of growth" taking into account managed urbanization. The essence of the approach lies in the fact that due to the measures taken to develop "points of growth", there will be a "spillover" of economic activity and prosperity to other territories through economic integration. In "points of growth" attractive conditions should be created for attracting and living talents. Under the conditions of budgetary constraints, it is necessary to concentrate labor, financial and production resources in "points of growth" - agglomerations, cities, and key rural settlements within the framework of a functional urban area (FGR).

Approach 2. Ensuring basic quality of life in the regions based on a system of regional standards

Spatial planning is an important tool for achieving sustainable development and improving the quality of life, including education and health, public safety,access to high-quality drinking water, electricity, the Internet, as well as a clean environment, regardless of the economic opportunities of the regions.The use of these approaches is necessary when solving the following problems:

Task 1. Development of regions and cities, rural and border areas, taking into account competitive advantages and prospects. As part of this task, it is necessary to promote the competitiveness of regions, cities, rural and border areas based on their competitive advantages and potential. Ensuring the economic independence of the regions will be achieved through further delegation of authority between levels of government. This will expand the powers of the regions to independently determine the necessary policy measures to achieve the strategic goals set for them, in particular, in matters of supporting business, attracting investment, promoting employment, and developing infrastructure.

Task 2. Facilitate the resettlement of the population, taking into account managed urbanization. The mobility of people and businesses affects land use patterns and spatial relationships. The basic human needs that affect the structure of settlement are related to the availability of places to live, work, education, services and places of recreation. Further resettlement of the population in urban and rural areas will be determined to a greater extent not by natural, but by economic and environmental factors. In border settlements, it is necessary to introduce the benefits and services of the system of regional standards as a matter of priority. The population should be able to connect at an affordable price to electricity, water and gas supply, and the Internet. A person should be able to receive basic services within "walking distance" or have access to receive them at the nearest administrative center by public transport every day.

Task 3. Infrastructural provision of territories. In achieving the goals of the territorial and spatial development of the country, a special role is assigned to the territorial-connecting and basic infrastructure, including transport, social, communication, energy and others. Prospective resettlement of the population should be carried out taking into account the development of transport and communication infrastructure, which will form the spatial frame of the settlement structure and stimulate the implementation of the "people to infrastructure" principle.As part of the Strategic Plan 2025 initiative "Improving the quality of roads and developing roadside services", significant amounts of funding will be directed to the maintenance, repair and reconstruction of local roads, which will increase the mobility of people and goods. The layout of promising service facilities along the roads of international and national importance will increase employment in the regions.

Task 4. Providing basic standards of quality of life for the population, regardless of the economic opportunities of the regions and place of residence. Within the framework of this task, it is supposed to implement the requirements of the system of regional standards for various settlements - from pivotal villages to cities of republican significance. Each level of the administrative-territorial unit has its own standards. For four agglomerations, regional standards correspond to the international level. They are provided with the maximum package of social standards and the most advanced achievements in engineering and transport infrastructure (geoinformation technologies, spatial information infrastructure, "Smart City" and others). This will allow agglomerations to compete in the international arena for investments, resources, talents, and more, as well as develop into world-class cities. The FGR centers will provide the highest standards in the republic, notlower than the level of large cities in neighboring countries.

Task 5. Development of human capital. It is necessary to take measures to reduce the gaps in access to education, ensure productive employment, reduce unemployment, increase the mobility of the population, and increase the income of the population. In order to develop human capital, access to quality education will be ensured. In the coming years, the education system needs to solve the problems with the reduction of small schools in rural areas, primarily general and basic secondary education, without affecting small primary schools. In the future, work should be aimed at the final elimination of emergency and three-shift schools. At the same time, in accordance with the needs of the labor market, work will continue on the development of the Technical and Vocational Education (TVET) system, the creation of a "school-college" complex in the villages, the profiling of urban TVET organizations, as well as ensuring the state-guaranteed acquisition of the first working profession for free, including through coursework[8].

Consider the issues of further development on the example of the Akmola region. The volume of the region's GRP in 2017 amounted to 1.4 trillion. tenge (growth by 25% since 2015). The share of the region in the country's GDP was 2.7% (2.7% in 2015, 2.9% in 2016). In per capita terms, the volume of GRP is 1.9 million tenge. The basis of GRP is formed by industry (24.8%), agriculture (15.2%), wholesale and retail trade; car and motorcycle repair (11.5%), real estate operations (9.2%), transport and warehousing (8.2%).

The main agricultural product of the region is high-quality grain - the sown area of grain crops in the region is the largest in Kazakhstan after the Kostanay region - 5 million hectares or 22.5% of the total republican area (2019). At the same time, the share of the region in the republican volume of industrial production in January-November 2020 amounted to only 3.9% (11th place).

In the future, the region needs to continue the development of grain production, primarily by increasing the yield and quality of grain through the introduction of new technologies. It is necessary to introduce moisture-resource-saving technologies for cultivating sown areas of grain crops - it is necessary to increase the area of such sown areas to 90-95%. In the future, traditional industries will develop - mining, represented by the extraction of uranium and gold ore. In the manufacturing industry, the processing of uranium and gold ore, oriented towards the production of products with high added value, will be developed. The food industry will be represented mainly by enterprises processing agricultural products and in the near future will be one of the most steadily developing sectors of the region's economy. Akkol, Burabay, Arshaly, Tselinograd and Shortandinsky districts will become the most significant districts (reference points of growth) in this area. Also, the development of the food industry in the city of Kokshetau is expected to be quite high.

Thus, it can be noted that in the development of the industrial potential of the Akmola region, the manufacturing (engineering), mining and production of building materials will be important. One of the strategic competitive advantages of the Akmola region is its advantageous transport and geographical position near Nur-Sultan, which contributes to the development of the transit potential of the territories, trade and economic relations with other regions of the republic, as well as countries in Europe and Asia.The agglomeration zone is located between large cargo-forming regions - primarily Russia, Kazakhstan, Central Asia, the Caucasus and the Middle East, China - and occupies a strategic nodal position in the system of existing food and raw materials corridors for transit transportation of container and other goods.

This advantage can be realized by using modern logistics technologies, cargo flow management schemes, integrated development of all types of transport, warehousing systems, etc.

References

1. Strategy "Kazakhstan-2050: a new political course of an established state // Electronic resource] -URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1200002050

2. National Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2025, approved by Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated February 26, 2021 No. 521// [Electronic resource] -URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1800000636

3. Forecast scheme of the territorial and spatial development of the country until 2030, approved by Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated October 9, 2019 No. 185 // [Electronic resource] -URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000625

4. The state program for the development of regions for 2020-2025, approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 27, 2019 No. 990 // [Electronic resource] -URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000990

5. The state program of infrastructure development "NurlyZhol" for 2020 - 2025, approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 31, 2019 No. 1055 // [Electronic resource] -URL: https://adilet.zan.kz/rus/ docs/P1900001055

6. The state program of industrial and innovative development of the Republic of Kazakhstan for 2020 - 2025, approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 31, 2019 No. 1050 // [Electronic resource] -URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs /P1900001050

7. State program for business support and development "Business Roadmap-2025, approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 24, 2019 No. 968 // [Electronic resource] -URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/ P1900000968\

8. Decree of the President of the Republic of Kazakhstan "On approval of the Forecast scheme of territorial and spatial development of the country until 2030 // https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000625

UDC 06.61.53

Yeshpanova D.D. c.e.s., associate professor
Almaty University of Humanities and Economics,
Almaty, Republic of Kazakhstan.
Bekzhanova T. c.e.s., associate professor
Kazakh University of Economics, Finance and International Trade,
Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan.

URBAN AGGLOMERATIONS: ANALYSIS OF FOREIGN RESEARCH

Annotation. In this article, the author examines urban agglomerations, namely foreign experience, and the function of the development of urban agglomerations in the country. Based on the study of the theoretical aspect of this issue and foreign experience, the features of the process were identified. Considerable attention is paid to a detailed analysis of the historical stages of the process, thereby justifying the idea that in our country the process of forming agglomerations has a deep historical background. The result of the study is the substantiation of the reasons that explain the slower growth rate of the number of urban agglomerations compared to foreign countries, the complete repeated lack of a unified theoretical framework, the inconsistency of statistical data with the subject of the study, and the underdevelopment of the legal aspects of this concept.

Keywords: agglomeration thinking, agglomeration process, urban agglomerations, theoretical problems of agglomeration processes

The development of urban agglomerations (cabinet, t) is becoming a more relevant topic in the study. For the first time, the eyes are whole with UV protection, are listed as flickering all over the world. In addition, the result of numerous studies is confirmation that the current stage of society's development has led to a contraction of the socio-economic space, an increase in the concentration of population and economic activity on the territory of the largest cities, and has taught them peripheral zones. Uneven concentration of economic activity, as well as population density, non-equilibrium infrastructure and transport security of territories, high polarization of socio-economic development increase the relevance and importance of studying agglomeration processes of the spatial structure of the economy and

settlement. By the example of the European countries that were the first to apply agglomeration development paths, it was proved that urban agglomerations are the most rational forms of organization of territories. The result of the creation of complete forms is the formation of an integral socio-economic and investment space, united by unitary social, transport and engineering services.

The purpose of this article is to analyze agglomeration processes (in foreign countries and identify the key features of this process in the country. The relevance of the research topic is related to the need to find tools to ensure the territorial development of our country, since the competitiveness of the national economy depends on the solutions to this problem, and the creation of decent living conditions for people [1].

(At the heart of the development of the cabinet, t with foreign countries, which is successful and effective, is "agglomeration thinking". This is the formation of a view of the territory again into a single whole, and not a set of parts; the development of the territory as a whole, and this is not preferable to the center, as well as the desire to coordinate the interests of all participants in the process (residents, municipal administrations, private entrepreneurship, etc.).

Each participant in the agglomeration process has "his own interest". The central ones are afraid of the city reducing funding, the cities on the periphery are interested in while maintaining unitarity, the elite is under threat of a decline in the state and status. Taking into account the existing, absolutely always, one or another conflict of interests, the goal of competent and successful development, which becomes a person of all conditions in compensating for existing costs. So, for example, losing their unitarity, municipalities receive instead a, which in nih does not mean they were in independent development.

(In foreign countries, it is possible to find examples of stimulation to improve inter-municipal interactions. For example, municipalities in France that implement a joint project, after the creation of an agglomeration, receive financial compensation in the amount of 10 to 50%. Japanese municipalities that have merged with the agglomeration are paid an additional 25% to, taught their budget for five years. European countries, having implemented the projects "Greater Paris" and "Greater London" since the 70s and 80s of the XX century, have proved the effectiveness and expediency of the full program (reintegrated urban planning, infrastructure) and (C) features of transport and socio-economic development.

Since 2008, the French government has established a number of international architectural bureaus in this project of integrated development of "Greater Paris". The solution of the problem is aimed at the modernization of the key three: the reorganization of transport networks, the integration of suburban areas, accounting and environmental protection in development. The most promising type of agglomeration (in this case, polycentric, so in addition to the core city of the main one, several more cores will be created on the territory of the agglomeration) and (c), which will also be a concentration of business centers, museums, residential complexes. The project is planned to be implemented by 2030[2].

One project of the country will be implemented in the Rexo agglomerations (Germany). The project "Ecological City of the Future" will be implemented in three cities of these agglomerations: Aachen, Hamm and Herne. The purpose of this project is to demonstrate the modern ecological restructuring of the city. This agglomeration is not the first to carry out projects based on ecology and improving the quality of life of citizens. Next, the program should be noted after two visits to the depressive territory. The city budget allocates resources for the purchase of lands that are in an unusable condition, the territory is being cleaned of pollution. Next, building projects are selected, these are selected by the citizens and are being built on the cleared territories. Only after that, new buildings are sold or rented out, thereby returning money from the budget. The result of such a program is the old port c, Dusseldorf, which has been somewhat transformed into a modernized city (in a city that has become a landmark.

(C the vast majority of urban agglomerations in the world are trying to preserve the autonomy and originality of the municipalities that are part of c taught their composition. An example is Greater Stockholm, and Greater London, which have created a "second-level" fashion inside, thereby ensuring the preservation of pre-existing municipalities.

In the USA, the use of specialized districts (bodies created in the provision of services) for the purpose of managing the operation of public transport, sewerage and water supply, monitoring the work of hospitals, train stations, airports is becoming very popular. Along with this, there is another it project (for example, in Los Angeles) the essence of which is the provision of basic services to the municipalities of the agglomeration through the central city.

E And you are such a form of territorial settlement of the population, agglomeration claims to turn (into the basis of the organization of urban space, the main type of settlement of urban residents, which concentrates with its own key component of human life. The improvement of the territorial unit of the incoming c, within which so many move from entails rjad advantages, a complete repetition: [3]

• concentration of scientific and economic potentials, implementation of administrative and organizational functions, extensive selection of services, improvement of quality indicators of life and culture;

• the most effective use of labor resources, a large number of workers and space industries, reducing the unemployment rate;

* the most rational solutions e the main characteristics of e measurements are geographical data, available and resources available in the territory;

• potential for the regular use of cultural values;

* The most intensive and effective use on the territory.

today, the processes of emergence and development, which so many perceive as good, have been studied. A carefully thought-out set of techniques to protect the outer territories of the spacecraft. Despite the years that agglomerations exist in the country, and the issues taught by their study are of great practical importance, the concept of "agglomeration" as such is theoretical, there is no legislative basis in this phenomenon. This leads to a large number of different methods, and the identifiers of disputes regarding the validity of the application are the system "other territories" l, or other territories. The absence of a single generally accepted method in the analysis of statistical data, and sometimes the lack of qualitatively collected and processed data complicates the delimitation of the cabinet, T and C subsequently, and all qualitative study.

C is used differently in each country, although in delimitation. Those are similar in many ways, but differ in numerical indicators, for example, the population is minimal, Depending on the level of development of the country. The basis of delimitation is the concentration on a closed territory of the weekly cycle of activity of residents. C is in the list of the most common criteria include: the presence of a core city, the population density indicator, the proportion of the population not involved in agriculture, the intensity of pendulum migrations, the presence of constant communication, With cities remote from the core, the shortest time spent on the road from the core city, population growth.[4]

Summarizing all the above, we can conclude that the main reason for the small number of regions with a high level of agglomeration development is the lack of legal support for this process. The result of this is the lack of a unified theoretical framework, the lack of high-quality statistical data, the lack of government measures to stimulate the processes of inter-municipal interaction, the development of only large cities, which in turn "pull" peripheral territories. It can be said that the concept of "urban agglomeration" in the country at the moment is more of a theoretical definition for assessing the features of the spatial development of regions. And the lack of legal support and the official status of "agglomeration" deprives local governments of large cities of an incentive for development, lagging behind in socio-economic development, municipalities of the region.

References:

1. Khodachek A.M. Strategic development of the North-Western Federal District // Problems of modern economy. - 2012. – No. 1. – pp. 241-243.

2. Mindlin Yu. B., Shedko Yu. N. Innovative strategies of economic development of the region // Education. The science. Scientific personnel. - 2011. – No. 4. – pp. 156-161.

3. Kotlyarov I. D. Geo-economic significance of the trans-Eurasian transport corridor // Notes of the Mining Institute. – 2009. – Vol. 184. – pp. 225-230.

4. Orlova E. When 1+1=3//City Manager, No. 8, 2012.

ӘОЖ 339.139

Абдашимова Н.М.,
«Маркетинг» мамандығының 2 курс магистранты.
Ғылыми жетекші: **Тұрсымбаева М.Ж.,** э.ғ.к., доцент,
Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы

ҚҰРЫЛЫС ҰЙЫМЫНДАҒЫ МАРКЕТИНГТІК ҚЫЗМЕТТІ ЖЕТІЛДІРУ

Аңдатпа. Мақалада құрылыс саласындағы маркетингтің қазіргі жағдайы қарастырылған.Негізгі проблемалар мен олардың себептері анықталған.Сонымен қатар, проблемалардың ерекшелігіне сүйене отырып, құрылыс ұйымындағы маркетингтік қызметті жетілдіру бойынша бірқатар ұсыныстар берілген.Құрылыс компаниясында маркетингтік әдістерді іске асыру қарастырылған. Маркетингтік әдістерді орнымен қолдана отырып, кәсіпорын ішіндегі көптеген процестерді жетілдіруге және қазіргі нарықтық жағдайда сәтті әрекет етуге болатындығы атап өтілді.

Кілт сөздер: Құрылыс, маркетинг, маркетингтік қызмет, құрылыстағы маркетинг, маркетингтік қызметті жетілдіру, құрылыс саласындағы маркетингтің ерекшелігі, жарнама.

Маркетингтік басқарудың маңыздылығы оның қолданыстағы нарықтық шектеулер жағдайында ұйымның сәтті қызметіне негіз қалайтындығына байланысты. Тұтынушы қалауының үнемі өзгеруіне, сондай-ақ құрылыс саласындағы жоғары бәсекелестікке байланысты ірі құрылыс компаниялары үшін де, шағын және орта бизнес ұйымдары үшін де маркетингтік қызметті жетілдіру қажет. Бұл жағдайлар зерттеудің осы бағытын ерекше өзекті етеді.

Бұл зерттеудің негізі маркетингтік басқару жүйесінің, атап айтқанда құрылыс ұйымдарындағы маркетинг бөлімінің тиімділігін бағалау болып табылады. Кез-келген ұйымның маркетинг бөлімінің тиімсіз жұмысы оның бәсекеге қабілеттілігінің төмендеуіне және сайып келгенде қаржылық тұрақтылыққа қауіп төндіреді. Мұндай жағдайдың себептері маркетингтік орта факторларының ұйымның қызметіне әсерін дұрыс бағаламау, жылжыту мен баға белгілеудің ақылға сыймайтын саясаты және т. б. болуы мүмкін.

Бүгінде бүкіл әлемде құрылыстағы маркетинг құрылыс кәсіпорнының бәсекеге қабілеттілігін арттырудың маңызды элементіне айналуда. Маркетинг күрделі салымдарды пайдалану бағыты, қаржыландырудың оңтайлы шарттары және т.б. сияқты міндеттерді шешуге қабілетті [1]. Бірақ, екінші жағынан, экономиканың басқа секторларына қатысты құрылыс саласындағы маркетингтік технологиялардың дамуы өте баяу деп айту мүмкін емес. Бұл құбылыстың себептерін коммерциялық қатынастардың күрделілігі мен әртүрлілігі, тапсырыс берушілер, бас мердігерлер, қосалқы мердігерлер, логистикалық провайдерлер, дизайнерлер, инвесторлар сияқты құрылыс қатысушылары арасындағы қатынастар деп атауға болады.

Әрбір ел құрылыс саласының тұрақты дамуына мүдделі. Ол халықтың көп бөлігін жұмыспен қамтамасыз етеді, әлеуметтік тұрақтылықты сақтайды, сондай-ақ кәсіпкерлік қызметтің маңызды салаларының бірі болып табылады. Дамыған елдердің құрылыс саласын дамытуға қосқан үлесі жалпы ұлттық өнімнің бестен бір бөлігін құрайды.

Маркетинг жүйесін жетілдірудегі шешуші рөл нарықтық талаптарға сәйкес маркетингті ұйымдастырудың мазмұны мен формаларының мақсатты елесі болып табылатын құрылыс ұйымының маркетингтік стратегиясына жатады. Стратегия түпкілікті тұтынушыға бағытталуы және қоршаған орта жағдайларына бейімделуі керек [3]. Мақаланың аясында маркетингтік қызметті жетілдірудің барлық бағыттарын ұсыну мүмкін емес. Автор құрылыс ұйымының маркетингін жақсарту үшін айтарлықтай резервтері бар бағыттарды көрсету қажет деп санайды.

1. Жарнамалық бағдарламаны әзірлеу.

Жарнамалық бағдарламаны жоспарлау жыл бойына бюджеттің бөлінуін бақылауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, жоспарлау компанияның бүкіл жарнамалық қызметін құрылымдауға мүмкіндік береді, осылайша оны мағынамен толтырады және оған тұтас сипат береді. Барлық жұмыс салынған қаражаттың максималды тиімділігіне және бюджет қаражатының ұтымды жұмсалуына әкеледі. Жарнамалық қызметті жоспарлау стратегияның нақты сызығынан алшақтау мен ауытқуды болдырмау үшін толығымен ойластырылған және аяқталған болуы

керек [2]. Құрылыс ұйымының маркетологтары сатылым жоспарына байланысты жоспарды талдап, түзете алуы керек, бұл кірісті арттырады. Құрылыс ұйымының тиісті бөлімінің менеджерлері әзірлеген және орналастырған барлық жарнама бірқатар маркетингтік зерттеулердің, тактикалық және стратегиялық жоспарлардың түпкі нәтижесі болуы керек.

Жарнама саласы мыналарды қамтиды:

- тұтынушының қажеттіліктері мен өнім/қызмет игерілетін нарықтың ерекшеліктерін талдау, маркетингтік науқанның мақсаттарын нақты белгілеу;

- жарнамалық науқанды стратегиялық жоспарлау: жарнама түрін таңдау, бюджетті, сондай-ақ нарық шекарасын анықтау;

- тактикалық шешімдер: жарнама құралдарын белгілеу, жариялау кестесін жасау, сонымен қатар жарнаманы алдын-ала тестілеу қажет;

- атқарылған жұмысты бағалау. Бұл кезеңде арнайы зерттеулер жүргізіледі, онда жарнамалық науқанға дейін және одан кейін көрсеткіштердің өзгеруі байқалады. Нәтижелерге сүйене отырып, жарнамалық науқанның тиімділігі және қойылған міндеттерге қол жеткізу туралы қорытынды жасауға болады [8].

2. Электрондық маркетинг.

Технологияның дамуымен құрылыстағы кәсіпкерлік қызметтің нысаны да өзгерді электрондық коммерция-бұл дайын құрылыс өнімдерін өздерінің сату бөлімдері арқылы сататын құрылыс компанияларының ісін жүргізудің заманауи тәсілі. Көптеген компаниялар өз жұмысын қолда бар сайттар олардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағдарланатындай етіп ұйымдастыра отырып, интернетті маркетинг құралы ретінде пайдаланбайды. Интернет маркетинг құралы ретінде өзінің ерекше артықшылықтарына ие екені анық:

- қол жетімділігі: жердің кез-келген нүктесінде бола отырып, клиент сайтқа оңай кіре алады;

- тиімділігі: ақпараттың көп мөлшерін сақтаудың ыңғайлылығы, оны жүйелеу, сондай-ақ қол жетімділік (үлкен қаржылық шығындарды қажет етпейді);

- ыңғайлылығы: интернет-каталог баспа басылымына қарағанда өнім немесе қызмет туралы толық түсінік береді;

- қолжетімділігі: интернет желісінде өз қызметін ұйымдастыруға төмен шығындар. Құрылыс ұйымдарына арналған электрондық маркетинг - бұл электронды құралдарды қолданумен байланысты компанияның маркетингтік шараларының жиынтығы. Электрондық маркетингтің негізгі түрлері: интернет-маркетинг, мобильді маркетинг, телефон қызметтері. Электрондық маркетинг компанияны нарықта нығайтуда маңызды рөл атқарады.

Әрбір заманауи құрылыс компаниясының өз сайты болуы керек, бірақ әлеуетті клиенттерді нақты клиенттерге айналдыру үшін сайт "сатылатын" болуы керек. Ол үшін бірқатар талаптарды орындау қажет. Біріншіден, навигацияның ыңғайлылығы. Барлық ақпарат құрылымдалған болуы керек. Егер сайтта жоғарғы мәзір болса, онда ең маңызды мақалаларға қол жеткізу мүмкіндігінше жеңілдетілуі керек, мақалаға дейін басу санын азайту керек. Екіншіден, мәзір элементтері мен сілтемелердің ақылға қонымды саны. Мұнда сіз сайттың тақырыптары мен міндеттеріне байланысты шешім қабылдауыңыз керек, бірақ сілтемелердің шамадан тыс көптігі, әдетте, келушіні шатастырады және оған сайт иесі қажет жерге баруға шешім қабылдауға кедергі келтіреді. Үшіншіден, графиканың артық болмауы. Сайтта графика болуы керек, бірақ ол тым көп болуы керек. Төртіншіден, сайттың құрылымы қарапайым және келушіге түсінікті болуы керек. Егер сайтта 20 беттен көп болса және келушінің негізгі беттен оларға қол жетімділігі болмаса,әрбір мақала белгілі бір бөлімде орналасуы керек. Сайтты жасамас бұрын, құрылыс ұйымы қай беттің сайттың жоғарғы бөліміне жататын немесе қай бөлімге жататынын нақты түсінуі керек [6].

Әрине, сатуға бағытталған компанияның сайтын әзірлеу - бұл ұзақ және көп уақытты қажет ететін процесс, бұл білікті мамандар тобының бірлескен жұмысын білдіреді және бір мақалада сатылатын сайтты жасаудың барлық қыр-сырын қарастыру мүмкін емес. Сонымен қатар, сату ресурсын құру өте жеке және компанияның қызмет ету саласына, оның мақсаттарына, сатып алушылардың сипаттамаларына және т.б. байланысты [4].

3. Маркетологтарға қойылатын талаптар.

Маркетологтар маркетингтік зерттеулер, жоспарлау алдындағы талдау әдістері, өнім саясаты мен баға саясатын қалыптастыру, сату арналарын басқару, өнімді жылжыту сияқты салаларда білімге ие болуы керек.

Демек, олардың білімінің жүйелілігіне, эрудициясына және көкжиегіне қойылатын талаптар. Маркетологтар құрылыс саласын ғылыми-техникалық дамыту саласында, коммерциялық қызмет саласында, құрылыс өндірісі саласында және т.б. білімге ие болуы керек. Маркетолог өзгеретін сыртқы ортаға тез жауап беріп, ұтымды шешім қабылдауы керек. Соңғы уақытта "турбомаркетинг" сияқты ұғым қолданылады, ол оның негізіндегі процестердің жылдамдығын сипаттайды.

Маркетологтың жұмысы, ең алдымен, шығармашылыққа негізделген. Кез-келген жағдайда маман проблеманы мүмкіндіктердің калейдоскопы арқылы қарауы керек, осылайша мәселені шешудің ең жақсы нұсқасын таңдайды. Жаңа идеяларды қалыптастыру және ұтымды нұсқаларды іздеу – бұл қазіргі заманғы маманда болуы керек қасиеттер. Маркетологтарға қойылатын тағы бір талап – заманауилық. Инновация ғасырында маркетолог компанияның кірісін арттыра отырып, тауарлар мен қызметтерді жылжытуға көмектесетін барлық заманауи электрондық технологияларды, ресурстарды игеруге міндетті. Соңғы тұтынушыға бағдарлану - кез-келген маркетолог ие болуы керек сапа. Әр адаммен ортақ тіл таба білу-оның маңызды ерекшелігі [2].

Маркетинг дегеніміз көбінесе сату, жарнама және сұранысты ынталандыру деп түсініледі, бірақ іс жүзінде сату әрқашан маркетингтік қызметтің маңызды функциясы бола бермейді. Егер маркетолог тұтынушының қажеттіліктерін дұрыс анықтаса, сұранысты тиімді ынталандыру жүйесін орнатса, сонымен қатар ұтымды баға саясатын әзірлесе, онда компанияда сату проблемалары болмайды. Менеджмент теоретиктері: "маркетингтің мақсаты - сатуға күш салу. Оның мақсаты - тұтынушы жақсы танып білу және түсіну, бұл тауарлар немесе қызметтер дәл соңғысына сәйкес келеді және өзін-өзі сатады" [5].

Сонымен кез-келген компанияның маркетингтік қызметі нақты ағымдағы және негізінен ұзақ мерзімді стратегиялық мақсаттарды белгілеуге, оларға қол жеткізу жолдарын, сондай-ақ экономикалық қызмет ресурстарының нақты көздерін анықтауға және, әрине, қажетті рентабельділік деңгейіне жетуге бағытталған. Бүгінгі таңда құрылыс индустриясындағы маркетингтің жағдайы біршама түсініксіз, бірақ маркетинг құрылыс бизнесін дамытудың маңызды және ажырамас құралы екені анық.

Әдебиеттер тізімі:

1.Гусева, М. Н. Управление качеством маркетинговой деятельности строительной компании / М. Н. Гусева, И. З. Коготкова // Экономика и предпринимательство. – 2014. – № 11. – С. 52–56.

2.Завьялов, П. С. Формула успеха: маркетинг : учеб. пособ. / П. С. Завьялов, В. Е. Демидов. – М. : ЮНИТИ, 2010. – 387 с. – ISBN 5-7133-0119-2.

3. Рамазанов, И. Д. Биполярная модель поведения потребителя и метод определения степени полярности поведения покупателя / И. Д. Рамазанов // Маркетинг в России и за рубежом. – 2013 – № 1. – С. 90–95.

4. Рогожин, Д. Создание сайта, приносящего доход, или Что такое продающие сайты? [Электронный ресурс]/Д. Рогожин. – Режим доступа: http://professionali.ru/Soobschestva/prodajuschie-sajty/soldanie-sajta-prinosjaschego-dohod-ili-chto-/.

5.Романов, И. Особенности строительного маркетинга [Электронный ресурс] / И. Романов. – Режим доступа : http://www.itnv.ru/articles/primenenie_sistemi_marketinga_v_stroitelstve .

6. Токарев, Б. Маркетинговая аналитика рыночных образований / Б. Токарев // Маркетинг. – 2012. – № 5. –С. 120–126.

7. Челенков, А. Маркетинг взаимоотношений / А. Челенков, Т. Синина // Маркетинг. – 2012. – №2. – С. 123–129.

УДК: 33.339

Артыкбаева Г.Ш. к.э.н., и.о. доцента,
Кыргызский институт языков и культуры
Мусаева В.А. к.э.н., и.о. доцента,
Кыргызский государственный юридический университет
г. Бишкек,Кыргызская Республика

СОВРЕМЕННЫЕ ВИДЫ ЭЛЕКТРОННОЙ КОММЕРЦИИ, ЕЕ НЕДОСТАТКИ И ПРЕИМУЩЕСТВА

Аннотация. Аспекты электронной коммерции являются сейчас одними из самых актуальных. В современных условиях вопросы содействия более широкому доступу к международной электронной коммерции все чаще переходят в разряд приоритетных в повестках дня ряда влиятельных экономических и торговых организаций, а также в постановлениях государственных органов многих развитых и развивающихся государств.

Поскольку интернет – коммуникации занимают с каждым годом все большую часть жизни человека, то раскрутка товаров и услуг в интернет становится обоснованной.

Ключевые слова: электронная коммерция, электронная торговля, национальные хозяйства, товары, веб-сайты, бизнес, электронный банк, интернет-торговля, потребитель, производитель.

Электронная торговля (ЭТ) – один из новейших феноменов в мировой экономике: первые акты купли-продажи через Интернет, - а на него ныне приходится более 90% сделок в сфере ЭТ - состоялись в 1996 г.

Благодаря своим преимуществам по сравнению с традиционными формами обмена для всех контрагентов торговли ЭТ (ее также принято называть электронной коммерцией – ЭК) с момента своего зарождения переживает процесс бурного роста и уже заняла видное место в системе мирохозяйственных отношений, содействуя глобализации экономики, повышению эффективности национальных хозяйств и более полному удовлетворению потребностей потребителей.

К наиболее распространенным в настоящее время видам электронной коммерции относятся:[1]

1. Электронные магазины, обычно представляющие собой веб-сайт с каталогами продукции, виртуальной «тележкой» покупателя и перечислением возможных способов оплаты.

Доставка товаров в большинстве случаев осуществляется по почте или, в случае приобретения электронных товаров, непосредственно по сети Интернет.

2. Аренда программного обеспечения и микроплатежи, в рамках которых за пользование отдельными элементами программного продукта с клиента берется весьма незначительная плата. Толчком к развитию данного направления явилось распространение технологии Java, предполагающей, что некоторые программные компоненты, необходимые для выполнения определенных задач, подкачиваются непосредственно с веб-сервера по сети.

3. Продажа информации. Сюда относится, например, подписка на базы данных в режиме реального времени. Этот вид услуг в настоящее достаточно распространен в странах, например, базы данных «Россия-он-Лайн», «Гарант-Парк» и др.

4. Электронные банки, отличающиеся относительно невысокими издержками организации и широким охватом клиентов.

За счет этого электронный банк имеет возможность предоставлять клиентам по более низкой цене больший спектр банковских и иных услуг, чем у традиционного банка.

Что касается моделей организации электронной коммерции, то в настоящее время выделяют их следующие типы:[2]

• модель «Бизнес-Бизнес» (Business-to-Business или B2B). Модели данного типа характеризуются автоматическим взаимодействием бизнес-процессов компаний, использующих сеть при заказах поставщикам, получении счетов и оплаты. Посредством специальных шлюзов обеспечивается автоматическая связь системы бизнес-процессов с Интернетом;

• модель «Бизнес-Потребитель» (Business-toConsumer или B2C). Эта модель характеризует сектор, ориентированный на работу компаний с индивидуальными потребителями товаров или услуг;

• модель «Бизнес-Администрация» (Business-toAdministration или B2A). Включает в себя все разновидности сделок, заключаемых между компаниями и правительственными организациями;

• модель «Потребитель-Администрация» (Consumerto-Administration или C2A). Данная модель находится в настоящее время в начальной стадии функционирования. Ее реализация даст возможность расширить электронное взаимодействие в таких сферах жизнедеятельности, как, например, социальное обеспечение. В последнее время специалисты анализируют и модель «Потребитель-Потребитель» (Consumer-toConsumer или C2C), представляющую собой сектор, охватывающий общение потребителей, объединенных посещением определенного веб-сайта. Считается, что любой электронный магазин можно отнести к этой сфере электронной коммерции. Вокруг веб-сайтов возникает некое сообщество посетителей, объединенных общими интересами.

Примером подобного сообщества являются электронные аукционы, проводимые на специализированных площадках в сети Интернет. Наибольшее влияние Интернет оказывает на электронную коммерцию между компаниями (модельB2B). По оценкам аналитической фирмы ForresterResearch, объем торговли в режиме on-line для бизнеса (B2B) примерно в 10 раз превышает аналогичный показатель для сектора B2C. Webориентированные предприятия, ведущие коммерцию B2B, получают прибыль самыми разными путями: они могут оказывать помощь другим предприятиям в организации сайтов для продажи товаров и услуг, действовать в качестве маклеров на аукционах и получать проценты от каждой продажи, а также предоставлять другим организациям место на своих Web-сайтах для размещения рекламы[3].

Электронная коммерция развивается в рамках основных моделей:

1) B2B (Business-to-Business);2) B2C (Business-to-Customer). Это соответствует следующим понятиям: «обслуживание юридическими лицами юридических лиц» и «обслуживание юридическими лицами физических лиц»[4].

За рубежом исторически первыми оказались модели электронной коммерции, относящиеся к категории B2C. В среду Интернета был перенесен привычный механизм MoTo-сделок (MailOrder-TelephoneOrder). Заказ покупателя производился путем заполнения формы на web-сайте продавца, оплата товара происходила по пластиковой карте. После этого товар доставлялся по почте или через курьерскую службу. На этом этапе развития электронной коммерции не было речи о каких-либо системах оплаты посредством Интернета.

В западных странах доминируют коммерческие операции, оплачиваемые платежными карточками. Не получили сколько-нибудь широкого распространения схемы проведения платежей, построенных вокруг одного банка, в котором и продавец, и покупатели имеют собственные расчетные счета. Такие схемы называются «платежными системами». Доминирование платежных карточек в качестве средств расчетов в Интернете объясняется их широким распространением среди населения развитых стран.

Существуют также и некоторые другие, менее распространенные категории. Например, в Интернет-пространстве часто происходит взаимодействие предпринимателей и потребителей с государственным сектором. Оно выражается во взимании налогов, заполнении различных форм, осуществлении таможенных операций и т.д.

Преимуществами интернет-торговли для покупателя являются:

1) отсутствие географической привязанности к точке торговли;

2) сравнение информации о товарах от различных производителей и продавцов;

3) возможность экономии времени.

Таким образом, электронная коммерция имеет применение ко всем типам участников экономического процесса, от частных потребителей до государства. Преимущества и недостатки электронной коммерции для потребителя, общества и производителей представлены в таблице 1.

Таблица1 – Преимущества электронной коммерции для различных участников экономических отношений [5]

Сравнение	Потребитель	Производитель	Общество в целом
Преимущества	− повсеместность (в любом месте и в любой момент времени пользователь имеет возможность удовлетворить свой спрос на какой-либо товар или услугу); − анонимность (в интернет-пространстве потребитель может быть не назван и не изображен другим потребителям или производителям, если он этого не желает); − широкий выбор товаров и услуг	− сокращение издержек (расходы на маркетинговую деятельность, внутренние и внешние коммуникации, аренду и многое другое значительно ниже, если они функционируют в интернете); − глобальность (потенциальная клиентская и партнерская база находится по всему миру)	способствует развитию доступности и популяризации образования, здравоохранения, коммунального обслуживания, снижается транспортная деятельность, что благоприятно влияет на экологическое состояние окружающей среды
Недостатки	− недоверие и неумение использовать интернет-услуги; − невозможность оценить товар так же, как при реальном контакте − проблемы доставки; − возможные трудности и убытки при возврате товара	Сложность в узаконивании и регулировании деятельности в Интернете	−широкое пространство для мошенничества; − вытеснение с рынка офлайн-предприятий
Примечание – составлено на основании источника [3]			

Исследование, проведённое компанией PwC, показало, что Китай опережает другие страны в многоканальной интернет-торговле. Китайские сайты становятся сильными конкурентами для интернет-гигантов, таких как Amazon и eBay. Крупнейший интернет-холдинг Alibaba, которому принадлежат проекты Tmall.com и Taobao.com, уже вполне могут составить серьёзную конкуренцию мировым лидерам рынка электронной коммерции.

Рассмотрим влияние электронной коммерции на деятельность мировой экономики в целом. В таблице 2 представлены основные экономические показатели электронной коммерции для отдельных стран.

Таблица 2 – Показатели электронной коммерции для отдельных стран

Страна	Доля онлайн-покупателей, %	Средний чек частного потребителя в электронной торговле	Объем электронной торговли в 2015 г, млрд $	Прирост объема эл. коммерции в 2015 г, %	Доля эл. коммерции в ВВП страны, %
1	2	3	4	5	6
Россия	20	65	14	16	1.6
Китай	40	-	520	42	7.0
США	76	98	330	14	5.4
ЕС	55	60	62	12	4.5
Великобритания	80	770	120	14	8.2
Примечание – составлено на основании источника [4]					

Из таблицы видно, что в тройку мировых лидеров по объему Интернет-торговли входят Китай, США и Великобритания, из которых Китай развивается активнее всего. Великобритания имеет первенство сразу по трем критериям, насчитывая самую высокую долю Интернет-коммерции в ВВП, имея самый крупный средний чек на Интернет-покупку и вовлекая подавляющее большинство Интернет-пользователей в электронную коммерцию.

Среди этих внушительных показателей Россия, однако, опережает Запад в развитии Интернет-деятельности[5] и уступает только Китаю. Интересным фактом является способ оплаты покупателей интернет-заказов. По данным исследовательского портала Nielsen о способе оплаты Интернет-заказов преобладающим в европейских странах (Германия, Франция, Испания)

является использование цифровых платежных систем (PayPal, QiwiWallet); в Великобритании 70% Интернет-покупателей оплачивают свои покупки дебетовой картой, в то время как в России та же доля пользователей платит наличными.

С точки зрения страны-отправителя с подавляющим преимуществом лидирует Китай, оставляя США, ЕС и прочим странам лишь 10 процентов распределения.

С точки зрения стоимости заказа опять же лидирует Китай, но с менее явным преимуществом: 49% против 51%, из которых четверть стоимости всех поступающих в Россию посылок приходится на ЕС, 13% – на США и столько же – на прочие страны.[5]

Коммерция развивается постоянно, как и любая другая сфера, а если говорить о современной коммерции, то сегодня, можно с уверенностью сказать, что будущее лежит в области электронной коммерции, основанной на Интернете. Сегодня, глобальная сеть доступна практически всем, а значит, любая кампания способно открыть собственный сайт, где может быть предоставлена возможность заказать необходимые товары, готовую продукции или услуги.При этом сегодня существует необходимость отметить, что электронная коммерция существует не только в рамках Интернета, а также в так называемых «электронных магазинах», для которых применяются новые коммуникативные среды такие, как: BBS, VAN и т.д.

Пи этом необходимо учитывать то, что каждая категория субъектов имеет свои особенности, а значит, и для них могут быть выделены индивидуальные преимущества и недостатки. Так, к числу субъектов электронной коммерции относятся непосредственно сами клиенты, а также организации, осуществляющие свою экономическую деятельность по средствам электронных сетей.

В качестве возможных вариантов решения проблемы можно предложить следующие меры:[5]

1. Рассмотреть вопрос о принятии закона, вводящего мораторий на налогообложение субъектов электронной коммерции по аналогии с биллем «О налоговой свободе в интернете» в США. Одновременно можно ввести уведомительную государственную регистрацию этих субъектов. Это позволит легализовать электронную коммерцию, создав условия для её ускоренного развития.

2. Обеспечить правовое закрепление институциональной нормы электронной коммерции, впервые сформулированной Бюро цензов Министерства торговли США, согласно которой: «Соглашение в электронной форме, а не платеж, является ключевым конституирующим признаком сделки в сфере электронной торговли». Это сделает государство гарантом и полноценным участником институциональных отношений в электронной коммерции.

3. При переходе к налогообложению индивидуальных субъектов электронной коммерции использовать минимизированный Единый налог на вмененный доход, либо, по аналогии с Китаем, ограничиться взиманием подоходного налога. Это позволит активизировать социальную роль электронной коммерции, превратив её в одну из форм дистанционной занятости, что особенно актуально в условиях развивающегося экономического кризиса.

4. Внедрить меры по защите прав покупателей, приобретающих товары у зарегистрированных субъектов электронной коммерции по аналогии с европейскими странами. Это послужит важным стимулом для добровольной регистрации участников виртуального рынка.

5. При таможенном оформлении грузов перейти от декларирования партий товара к декларированию видов товара. Например, в Германии это делается в форме выдачи лицензий на импорт продукции, которую могут получить как юридические, так и физические лица. После получения лицензии разрешительное декларирование товара заменяется уведомительным декларированием поставок, где за достоверность данных несёт ответственность грузоотправитель.

Цель такого регулирования заключается в приоритетном развитии электронной коммерции, а не в её ограничении. Электронная коммерция не способна принести большие бюджетные доходы. Её экономическая функция состоит в создании условий для продвижения промышленной продукции на внутренний и зарубежные рынки. Задача заключается в заимствовании лучшего из мирового опыта: в Европе – правовой защиты покупателей на основе электронной подписи и регистрации продавцов, в США – законодательного моратория на налогообложение электронных сделок, в Китае – мер по формированию распределительной инфраструктуры уровней 4PL и 5PL, а также адресной поддержки провайдеров торговых и распределительных сетей.

Список литературы:

1. Кобелев О.А., Резго Г.Я., Скиба В.А. Электронная коммерция. Учебное пособие / Под ред. Пирогова С.В. – М.: Изд. Дом «Социальные отношения». Издательство «Перспектива», 2003 –с.356
2. Электронная коммерция // http://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/mezhdistsiplinarnoe-obobshchenie/ponyatie-upravleniya-i-pedagogicheskogo-menedzhme
3. Кобелев О.А., Резго Г.Я., Скиба В.А. Электронная коммерция. Учебное пособие / Под ред. Пирогова С.В. – М.: Изд. Дом «Социальные отношения». Издательство «Перспектива», 2003 – с.401
4. Холмогоров В. Интернет-маркетинг. Краткий курс. 2-е издание – СПб.: Питер, 2005 – с.308
5. Соловей М. В., Кривонос Д. А. Роль электронной коммерции в международной торговле // Вопросы экономики и управления. – 2016. – №3.1. – С. 134-138.

ӘӨЖ: 338.16.7

Әлке Лаура, "Менеджмент" мамандығының 2 курс студенті
Ғылыми жетекші: **Кирбасова Л. Г.** Менеджмент Магистрі
Yessenov University, Ақтау

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНЫҢ ЗАМАНАУИ ҮРДІСТЕРІ

Аңдатпа: Қазіргі таңда бүкіл әлем цифрландыру жоспарымен қамтылған. Заманауи әлемде цифрлық технологиялар елдердің экономикасында уақыт өткен сайын маңызды рөл атқаруда. Сондай-ақ, цифрлық технологиялар бірқатар артықшылықтар берді – халық пен бизнестің мемлекеттік қызметтерге қолжетімділігінің жеңілдетілуі, ақпарат алмасудың жеңілдеуі, бизнестің жаңа мүмкіндіктерінің пайда болуы және т.б. Цифрландыру заманында экономика қалай дамып жатыр, әлемдік тәжірибе қандай және Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуының заманауи үрдістері қандай, бұл туралы осы мақалада талданады.

Кілт сөздер: Цифрлық,цифрландыру, инновация, технология, экономика, бәсекеқабілеттілік, цифрлық тетіктер.

«Цифрлы экономика» термині алғаш рет қолданысқа 1995 жылы енгізілді және бірінші кезекте ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуымен байланысты болды. Бүгінгі таңда жаңа цифрлық технологиялар, инновациялық бизнес-модельдер қоғамның экономикалық өмірінің барлық саласына еніп, экономиканың мәніне әсер етіп, ондағы сапалы құрылымдық өзгерістерді қалыптастырады. Нәтижесінде, цифрлық технологияларды белсенді қолданумен және нақты электрондық тауарлардың айналымымен сипатталатын экономиканың ішкі жүйесі ретінде цифрлық экономика қарастырылады.

Елімізде 2017 жылдың 12 желтоқсанында «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы іске қосылған болатын. Қазақстан Республикасының президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев өзінің жыл сайынғы Қазақстан халқына арналған Жолдауында «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасында айрықша атап өткен болатын.«Цифрлы Қазақстан» бағдарламасының негізгі мақсаты - республика экономикасының даму қарқынын жеделдету, экономиканы және ұлттың бәсекеге қабілеттілігін арттыру, сондай-ақ халықтың өмір сүру сапасын жақсарту үшін цифрлық экономикалық жүйені тұрақты түрде дамыту [1].

Мемлекеттік бағдарлама бес негізгі бағыт бойынша жүзеге асырылады:

- Экономика салаларын цифрландыру - цифрлық технологияларды қолдану және енгізу арқылы Қазақстан экономикасының дәстүрлі секторларын түрлендіру;
- Цифрлық мемлекетке көшу - қажеттіліктерді болжай отырып, қызмет көрсету тәсілдерін және мемлекеттің азаматтармен және бизнеспен өзара қарым-қатынасын түрлендіру;
- Цифрлық Жібек жолын іске асыру - ел ішінде де, транзиттік әлеуетті іске асыру үшін де деректерді беру, сақтау және өңдеудің жоғары жылдамдықты және қауіпсіз инфрақұрылымын дамыту;
- Адам капиталын дамыту - жасампаз қоғам құруды қамтитын өзгерістер;

• Инновациялық экожүйені құру - бизнестің, ғылыми саланың және мемлекеттің тұрақты байланыстарымен технологиялық кәсіпкерлікті және инновацияларды дамыту үшін жағдай жасау [2].

Алдын ала бағалау бойынша, 2025 жылға қарай Қазақстан экономикасын цифрландырудан келетін тікелей пайда - қосымша 1,7 - 2,2 трлн теңгені құрайды. Осылайша 2025 жылға қарай жеке инвестицияларды ескере отырып, инвестициялардың жалпы көлеміне инвестицялардан 4,8 - 6,4 есе қайтарымды қамтамасыз етеді.

ЖІӨ тұрғысынан ең маңызды нәтижесі 12 негізгі жобаға түседі:

1. АТ-стартаптардың халықаралық технопаркін құру (Astana Hub);

2. «Интеллектуалдыкен орны» жобаларын іске асыру, Индустрия 4.0 технологияларын енгізу, модельдік фабрикаларды құру;

3. Paper-Freeпринципіненгізу;

4. Зияткерлік көлік жүйесінқұру;

5. Электрондық сауданы дамыту;

6. ШОБ үшінцифрлық платформа құру (бірыңғайтерезе);

7. Көлеңкелі айналымды қысқарту үшін тауарлардытаң балауға арналған ақпараттық жүйені дамыту;

8. Қолма-қолақшасыз төлемдерді дамыту бойынша шаралар кешенін жүзеге асыру;

9. Ашық платформаларды (Open API), BigData және жасандыз ердені дамыту;

10. Телекоммуникациялық инфрақұрылымды дамыту, оның ішінде кең жолақты желіні жүргізу;

11. Кедендік және салықтық әкімшілікті жетілдіру және электрондық мағлұмдауға көшу;

12. Smart City жобаларын іске асыру[3].

Цифрлық технологиялар қоғам өміріне әсерін молынан тигізуде. Соның нәтижесінде денсаулық сақтау мен білім беру, ел тіршілігі, жалпы адамның күнделікті өмірі айтарлықтай өзгеріп, жаңа сипатқа ие болуда. Соған қарай коммуникациялар мен ақпараттық жүйелерге және көрсетілетін қызметтерге жаңа талаптар қойылуда.Серпінді дамып келе жатқан алдыңғы қатарлы мемлекеттер цифрлық экономиканы дамытуға белсенді түрде басымдық беруде. Цифрлық экономиканы қалыптастыруда айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізген елдерге тән ортақ сипат бар, ол – инновацияны енгізуге қолайлы жағдай туғызып, цифрлық технологиялар мен инфрақұрылымға қомақты инвестиция салу болып табылады[4].

Қазіргі таңда, әлемнің 15-тен астам елі цифрландырудың ұлттық бағдарламаларын іске асыруда: Дания, Норвегия, Ұлыбритания, Канада, Германия, Сауд Арабиясы, Үндістан, Ресей, Қытай, Оңтүстік Корея, Малайзия, Сингапур, Аустралия, Жаңа Зеландия және Қазақстан.

Қытай өзінің «Интернет плюс» бағдарламасында цифрлық индустрияларды дәстүрлімен ықпалдастырады. Сингапур «Ақылды экономиканы» қалыптастырады, Канада Торонтода АКТ-хаб құрады. Ал, Оңтүстік Корея «Креативті экономика» бағдарламасында адами капиталды дамытуға, кәсіпкерлікке және АКТ жетістіктерін таратуға бағыт алады, ал Дания мемлекеттік секторды цифрландыруды көздейді[5].

Цифрлық технологияларды жасаудан кешіккен елдер әлемдік өркениеттің шегінде қалып қою қаупі бар. Заманауи цифрлық экономиканы құру саласындағы шетелдік тәжірибе осы жолға енді қадам басқан Қазақстан үшін өте пайдалы болуы мүмкін. Біз үшін басқа елдердің тәжірибесінен пайдалы сабақ алу ғана емес, сонымен қатар олардың қателіктері мен қате есептеулерін қайталамау маңызды.

Қорытындылай келе, цифрландыру – кәсіпорындардың, жалпы еліміз экономикасының бәсекеге қабілеттілігін, тұрғындар өмірінің сапалық деңгейін жақсартудың басты шарты.Еліміздің одан әрі өркендеуі цифрландыру қарқынын жеделдетумен, экономиканың барлық секторларына цифрлық тетіктерді белсенді енгізумен тығыз байланысты[6].

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік.ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаев Қазақстан Халқына Жолдауы.Егеменді Қазақстан.2017.31қаңтар

2. Карпович О. г., Карипов Б. Н., Ногмова а. ш. Қазақстанның цифрлық экономикасының дамуы.

3. Посткеңестік кеңістіктегі мәселелер. 2020;7(4):485-494. https://doi.org/10.24975/2313-8920-2020-7-4-485-494
4. Primeminister.kz ақпараттық порталы [Электронды ресурс] // Кіру режимі: https://primeminister.kz/ru/news/all/tsifrovoi-kazahstan-realii-i-perspektivi-16155 (жолдану мерзімі 10.03.2018
5. Қастер Сарқытқан. Адами капитал мамандық таңдаудан қалыптасады // President & Halyq.- 2018. – 29 маусым. – Б. 6.
6. Игілігі мол цифрлы қоғам // Егемен Қазақстан. - 2018.- 2 ақпан. – Б. 12.
7. Абай Асанкелдіұлы. Білім саласын цифрландыру мәселесі қаралды // Егеменді Қазақстан.- 2018. - 20 наурыз. – Б. 21.
8.

УДК 339.198

Бегалин М.К., магистрант 2 курса специальности «Маркетинг»
Научный руководитель: **Дарибаева А.К.,** к.э.н., доцент
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли,
г. Нур-Султан, Казахстан

ИНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ КАК ЭФФЕКТИВНЫЙ ИНСТРУМЕНТ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННЫХ КОМПАНИЙ В СОВРЕМЕННОМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Аннотация. В статье представлены результаты изучения возможностей применения технологий интернет-маркетинга в деятельности современных компаний, ориентированных преимущественно на использование IT- технологий, и выявленные связанные с этим проблемы. Охарактеризованы составляющие элементы маркетинговой деятельности, выполняемой при использовании интернет-технологий. Раскрыта роль интернет-маркетинга при продвижении товаров и услуг компаниями на рынок, дана оценка его эффективности, изложены возможности роста маркетинговой компетентности предприятий при реализации интернет – технологий.

Ключевые слова: интернет-маркетинг, интернет – брендинг, электронная коммерция, маркетинговая компетентность, кибербезопасность, интернет–интеграция, и телекоммуникационные технологии.

Вусловиях диверсификации и роста экономики на рынке происходит усиление конкуренции, лавинообразное увеличение объемов производимых и продаваемых товаров и услуг, передаваемой информации, кардинальное изменение технологий. Для предприятий и организаций остро встает вопрос выживания. Эта ситуация заставляет компании искать новые эффективные формы продвижения на рынок и позиционирования своих товаров или услуг. Современные информационные и телекоммуникационные технологии открывают перед потребителями и организациями новые возможности и перспективы, повышают их мобильность и компьютеризацию. Именно эти факторы наиболее значимы для развития интернет–маркетинга.

Анализ литературы последних лет показал, что проблема реализации преимуществ и возможностей интернет - маркетинга как эффективного инструмента развития современных компаний весьма актуальна. Различным ее аспектам посвящены статьи, монографии, отчеты и т. д. В них отражены особенности развития, возможности и пределы использования глобальной компьютерной интернет - сети, перспективы обмена информацией и проведения маркетинговых исследований с учетом ее возможностей, а также установления контактов, организации продаж и т.д. Это нашло отражение в исследованиях зарубежных авторов, в числе которых Ф. Барден, Р. Барт, П. Маршалл, М. Стелзнер, Б. Тодд, Дж. Траут, М. Шефер и др., а также в трудах российских учены Г. Л. Багиева, Ф. И. Гиренюка, И. П. Ильина, Т Х. Керимова, И. Г. Корсунцева, А. Н. Кочетова, М. М. Кузнецова, О. А. Третьяк, В. П. Терина, А. Р. Шабалина, О. У. Юлдашевой и др. В настоящее время достаточно зайти в интернет, чтобы сравнить цены поставщиков и характеристики альтернативных вариантов того или иного товара (услуги), а также получить большой объем иной информации. Можно извлекать информацию о любой точке мира, профили рекламных буклетов и т. д. Современный покупатель может сделать заказ,

не выходя из дома по приемлемой для него цене, открыть счет в банке, записаться к врачу, получить прогноз погоды и др.

Интернет - технологии входят в деловую и частную жизнь как бизнес структур, так и населения Казахстана в целом ускоренными темпами, что представляет основной тренд развития интернет - маркетинга. По данным компании Mediascope, аудитория интернет - пространства в Казахстане только за один 2016-й год увеличилась на 2%. В 2017– 2019 гг. тенденция роста в основном сохранилась. Интернет и коммуникации в целом, несомненно, стали неотъемлемой частью повседневной жизни населения всей планеты, особенно «Поколения Y» и «Поколения Z». И это также представляет тренд развития интернет - маркетинга. В этой связи, целью интернет - маркетинга является получение максимальной выгоды за счет удовлетворения потребностей именно молодежной аудитории как целевой и многочисленной. Весьма востребованы интернет - технологии в деятельности современных компаний различной производственной направленности и размеров. Значительную роль в реализации возможностей интернет - маркетинга компаний играют маркетинговые исследования. Большие объемы данных, доступ к которым дает сеть, позволяют проводить исследования различной направленности, адаптируя их под цели и нужды компании – изучение рынка, на котором она функционирует, анализ конкурентов, сбор данных о реальных и потенциальных потребителях и др. Информационные ресурсы и технологии особенно значимы для компаний с учетом расширения возможностей интернет –пространства, уменьшения информационного неравенства между регионами и отраслями экономики, роста объемов транзакций. Оценка эффективности интернет -маркетинга дает основание для заключения о том, что она характеризуется получением наибольшей выгоды заинтересованными в его использовании бизнес - структурами. Максимально возможное удовлетворение потребностей той части целевой аудитории, которая относится к пользователям интернета, и приумножение этой выгоды, возможно при совершенствовании интернет - технологий, расширении круга пользователей, укреплении их взаимодействий, увеличении числа коммуникаций. Электронный Маркетинг – это комплекс маркетинговых мероприятий с применением электронных средств, таких как: персональный компьютер (ПК), карманный персональный компьютер (КПК), современные электронные гаджеты, коммуникаторы, а также различные виды связи – сотовые телефоны, мобильная связь, Интернет [1,2].

Еще один вид, который относиться к электронному маркетингу – это мобильный маркетинг, реализуемый с помощью мобильных телефонов, сотовой сети и современных гаджетов. Он представляет собой smsрассылку, sms-новости, мобильные купоны, баллы которые так же отправляются на телефон, для дальнейшего использования, промокоды со скидкой в магазинах, и все, что основывается на услугах отправки сообщений на мобильную связь. Большую популярность такому виду электронного маркетинга принесла рассылка в виде сообщения на сотовые телефоны. Плюсам SMS-рассылки является автоматическое появление клиентской базы, выгодный расход времени и низкая стоимость распространение данной информации. Но есть и минус данной технологии, в основном такие «смс» сообщения клиенты воспринимают как мусор, и без просмотра удаляют, следовательно, создается «назойливое» отношение к данной компании [3].

Инструментарий интернет - маркетинга: варианты и эффективность Интернет-маркетинг является важной составляющей электронной коммерции. Он, как правило, реализуется посредством интернет -интеграции, информационного менеджмента, организации службы работы с покупателями, продаж и др. Электронная коммерция и интернет-маркетинг стали популярными в связи с расширением доступа к Сети, они являются неотъемлемой частью любой маркетинговой кампании. Некоторые области использования интернет - маркетинга как одного из важных компонентов маркетинга современной компании приведены в таблице. Все взаимодействия компании с ключевыми клиентами, в числе которых Kimberli - Clark, Red Bull, Heineken и др., осуществляются в интернет - пространстве. Операции по организации работы с клиентами – сбор информации и подготовка аналитики по клиенту, разработка плана расширения спектра оказываемых ему услуг и т. д. реализуются с помощью соответствующих программ интернет - маркетинга, которые дают компании достойные прибыли. По мнению

аналитиков, компании удалось добиться комбинации отдельных элементов интернет - маркетинга, которая в результате составила действенную технологию соответствующих процессов продаж услуг ключевым клиентам[4].

Таблица 1 - Основные области использования интернет-маркетинга.

Комплекс маркетинга компании	Области использования интернет -маркетинга
Товар	Продажи и организация послепродажного обслуживания. Создание добавленной стоимости товара. Разработка новых товаров
Цена	Участие в образовании гибкой системы скидок
Место	Продажи через интернет. Интернет-оплата
Продвижение	Построение системы продвижения через интернет. Интернет –брендинг. Public Relations
Сегментация	Выделение целевых сегментов и формирование системы взаимодействия с различными аудиториями по принципу «каждому
Маркетинговые исследования	Изучение потребителей. Исследование конкурентов. Анализ рынка
Примечание – составлено на основании источника [6]	

Преимущества интернет - маркетинга оцениваются потребителями, исходя из трех факторов – цены, времени и прямого контакта. Причем их нужно рассматривать совместно. Только одновременное наличие этих факторов подтолкнет потребителя (корпорацию или частное лицо) что-либо приобрести посредством интернета или воспользоваться соответствующей программой, интернет-проектом и т. д. [5].

Повышение маркетинговой компетентности компаний при интенсивном использовании интернет – маркетинга.

Еще одним важнейшим результатом реализации стратегий, инструментов и технологий интернет - маркетинга, является повышение маркетинговой компетентности компаний, умело и активно их использующих. Коллективная маркетинговая компетентность определяется как совокупность наилучших компетентностей сотрудников (в маркетинговой службе), проявляющихся в процессе их взаимодействия. Важно понимать, что коллективная компетентность – это не сумма индивидуальных знаний каждого сотрудника компании, а система, по существу, новых знаний, обеспечивающих синергетический эффект. Данный факт обусловлен тем, что сотрудник в процессе работы может не использовать все знания, которыми он располагает. Это может быть обусловлено тем, что, с его точки зрения, нет необходимости делать это в силу специфики его деятельности либо для этого не созданы необходимые условия. Поэтому неиспользуемые индивидуальные знания не всегда могут стать коллективными.

Также следует учитывать закон синергии, который здесь находит свое применение: ориентация компании на удовлетворение потребностей клиентов не говорит об индивидуальных способностях, имеющихся у работников по данному направлению. Реализация этого закона весьма отчетливо проявляется именно при эффективной работе персонала с программами интернет -маркетинга. Маркетинговая компетентность компании, представляя собой совокупность знаний, сформировавшихся в ее рамках, возрастает при использовании новых технологий, в первую очередь, таких как компьютеризация, спутниковые коммуникации, волоконная оптика и, конечно, технологии интернет - маркетинга.

При поиске новых возможностей следует учитывать, что маркетинговая компетентность компании развивается наряду с индивидуальной и коллективной компетентностью сотрудников, овладением ими интернет - технологиями. Поэтому целесообразно выделять источники маркетинговой компетентности, которые влияют на ее формирование.

Еще одним преимуществом является большой охват аудитории потенциальных клиентов. На всемирный рынок эффективнее и надежнее выйти с помощью электронного маркетинга и его методов, чем через телевидение, радио и другие виды СМИ, которые пользуются малым спросом. Следующим преимуществом является то, что электронный маркетинг дает четкую статистическую картину эффективности деятельности, проводимой маркетинговой компанией.

Как представляется, основным недостатком электронного маркетинга на данный момент выступает большое количество ненужной рекламы, в которой не нуждаются потребители, вследствие чего такая реклама воспринимается потребителями как спам. Зачастую человек получает большое количество сообщений включающих ненужную информацию, в свою очередь эта ненужная информация является рекламой какой-либо компании, предоставляющей свои услуги / товар, в итоге чего большая часть таких писем даже не открывается, а лишь автоматически попадает в корзину, что негативно влияет на репутацию компании.

Например, звонки от любого сотового оператора, в процессе которых «нас» пытаются уговорить на всевозможные услуги их компании, вследствие чего, такой метод часто срабатывает «в минус», так как у потенциального клиента, как правило, даже нет времени выслушивать эту информацию.

Недоверчивое отношение потенциальных покупателей могут вызвать небезопасные платежные системы, что является одной из основных проблем сетевого маркетинга. Сейчас достаточно популярен метод взимания денежных средств у потребителей небезопасным путем, чем промышляют мошенники, и что, конечно же, влияет на дальнейшее развитие и перспективы электронного маркетинга.

Критерии по улучшению интернет – маркетинга:

- Создание институтов по изучению и дальнейшее использование маркетинговых инструментов связанные с «крипто - проектами» (NFT), внедрение и оптимизация крипто – проектов в интернет маркетинг на предприятии.

- Улучшение кибербезопасности на торговых площадках, обеспечения безопасности и конфиденциальности данных потребителей.

- Улучшить и оптимизировать фильтрацию рекламных каналов в интернете.

- Органический поиск: отслеживайте основные обновления и EAT.

- Использование социальных сетей, особенно социальных видео платформ, таких как TikTok и Reels.

- Варианты взаимодействия для платформ обмена сообщениями.

- возможность внедрения систем проектирования (наиболее актуальных для крупных предприятий).

- Использование машинного обучения для создания более увлекательного общения - возможность инноваций в дизайне взаимодействия и видео, для повышения конверсии:

1. Микровзаимодействия: взаимодействия, выходящие за рамки простого щелчка по статическим ссылкам на другие страницы, обновляющие контент.

2. Анимированные иллюстрации: также доставляются по электронной почте.

3. Новый скевоморфизм, или неоморфизм : элементы дизайна, созданные в реалистичном стиле / способе соответствовать реальному объекту жизни.

4. 3D-графика для мобильных устройств и веб-интерфейса

5. Виртуальная и дополненная реальность : Apple внедряет инновации для пользователей iOS с помощью ARKit версии 4.

6. Асимметричные макеты: в течение многих лет симметрия обеспечивалась за счет дизайна сетки и мобильного адаптивного веб-дизайна, поэтому асимметрия является отличительной чертой.

7. Визуальное повествование: демонстрация полезного объединения маркетинговых и брендовых команд с командами дизайнеров.

8. Видео: по-прежнему будет средством, которое все чаще используется для увеличения конверсии.

Таким образом, обобщая вышесказанное, правомерно сформулировать следующие выводы. Современные информационные и телекоммуникационные технологии открывают перед потребителями и организациями новые возможности и перспективы, повышают их мобильность и компьютеризацию. Именно эти факторы наиболее значимы для развития интернет-маркетинга.

Интернет-маркетинг правомерно характеризовать как совокупность инструментов, технологий и приемов, реализуемых в интернете, направленных на привлечение внимания к

товару или услуге, популяризацию этого товара в сети, его эффективное продвижение целевым аудиториям для продажи и получения максимально возможной прибыли.

Список литературы:

1. Казначеева С.Н., Лазутина А.Л., Моровова И.М. Преимущества интернетмаркетинга. InternationalJournalofAdvancedStudies. 2018. Т. 8. № 2-2. С. 93-98.
2. Лазутина А.Л. Необходимость становления инновационной экономики России. В сборнике: Экономика, право, образование: региональный аспект сборник научных трудов IX межвузовской научно-практической конференции. 2015. С. 63-69
3. Трунова А.А. Теоретические основы интернет - маркетинга//Экономика и управление в XXI веке: тенденции развития. 2016. № 31. С. 35-40.
4. Семенцов А.Б., Upgrade отдела продаж. 2017. – С 5-9.
5. Кензина Ц.З., Манджиев Б.А. Интернет-маркетинг как инструмент развития предприятия // Молодой ученый, 2016. – № 27-2(131).
6. Саакян А.И., Карпенко Т.В. Интернет-маркетинг как современное направление развития компаний. Scienceforum. [Электронный ресурс]. URL: https://www. scienceforum.ru/2016/1528/22456.

УДК 06.61.53

Бекжанова Т.К. к.э.н., доцент, **Нургужин Е.** магистр
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, г.Нур-Султан, Республика Казахстан.

ТЕНДЕНЦИЯ РАЗВИТИЯ АГЛОМЕРАЦИИ

Аннотация. В статье отмечены тенденции и тренды современного развития городских агломераций, акцентированы региональные и структурные особенности их образования и после-дующей трансформации на мировом уровне. Выделены актуальные стратегические концепции развития крупных городов, определяемые национально-культурными моделями стран. Главное внимание сосредоточено на ключевых трендах и проблемах развития агломераций: создание регионального центра экономического роста вокруг «ядра» агломерации; концентрация населения в агломерации; управление городской агломерацией.

Ключевые слова: регион, региональная экономика, управление, пространственное развитие, городская агломерация, урбанизация

Основным мировым урбанистическим трендом на рубеже XX–XXI вв. стал процесс концентрации населения, производственных мощностей, инфраструктуры и сферы обслу-живания в крупных городах, превращающихся (в большинстве случаев) в городские агло-мерации. По замечанию известного американского урбаниста, специалиста по инновационной экономике Р. Флориды, весь экономический и социокультурный прогресс осуществляется в крупнейших агломерациях, которые начинают «сливаться», объединяться между собой, пре-вращаясь в агломерации агломераций (мегарегионы), в связи с чем он предлагает США назы-вать Соединенными Мегарегионами Америки, поскольку американскую экономику формируют именно мега-регионы. Как отмечает данный эксперт, «функции подлинных дви-гателей глобальной экономики переходят от городов к мегарегионам как более конкурентоспособным экономическим единицам, под которыми он понимает новую естественную экономическую единицу, какая «проявляется при разрастании, уплотнении и взаимном прорастании агломераций» [1].

Модели развития мегаполисов: международный опыт. Особенности образования и развития мегаполисов как формы городской агломерации во многом определяются национально-культурной моделью страны. Направленность процессов и динамика развития мегаполисов имеют культурно-цивилизационный характер, очевидны особенности формирования отдельных институтов, закрепляющих субъектность городских агломераций. При общем тренде на глобализацию содержательное наполнение процесса агломерирования городов, как и самого

процесса глобализации, различно в зависимости от национально-культурного и цивилизационного характера. Так, если ведущими силами развития американской модели мегаполиса является транснациональный капитал, и соответственно, прослеживается ориентация на финансовую глобализацию, при которой национальная принадлежность транснациональных компаний (далее – ТНК) только по месту дислокации является американской, а по характеру – космополитической, то для восточной модели, например японской, – характерно именно националистическое наполнение всех трендов развития мегаполиса. Движущими силами здесь является государственная бюрократическая элита не только по месту дислокации, но и по всем остальным признакам. Для таких ТНК глобализация выражается посредством рассредоточения по всему миру компаний при строгом сохранении национальной идентичности, то есть данные компании являются национальными. Аналогично в части организации субъектности ведущих сил: американский мегаполис характеризуется вертикально интегрированными фирмами и финансовыми ТНК, японский мегаполис – связанными с бизнесом через ведущие банки государственными министерствами и ведомствами [2] . В части экономической идеологии наблюдается аналогичная ситуация: базирующаяся на концепции саморегулирующегося рынка либеральная идеология, свойственная американской рыночно-ориентированной модели, с одной стороны, и государственно ориентированная политико-бюрократическая модель, характеризующаяся соответствием стратегическим национальным интересам и приоритетам перспективного развития, свойственная национально ориентированной модели, с другой стороны.

Единая инвестиционная среда развития городской агломерации. Обеспечение устойчивого экономического роста и конкурентоспособности социально-экономических систем во многом определяется их инвестиционной привлекательностью. Актуальность задачи повышения инвес-тиционной привлекательности обуславливается необходимостью модернизации инженерной ин-фраструктуры и повышения инвестиционного имиджа городской агломерации, способствующих увеличению привлекательности инвестиционного климата в промышленном, туристическом сек-торе строительства социальной инфраструктуры, а также иных секторах экономики [3].

Создание единой инвестиционной среды позволит в полной мере наиболее эффективно использовать накопленный экономический потенциал территории городской агломерации. Для реализации этой цели требуется разработка и постоянная актуализация перечня приоритетных инвестиционных проектов, в том числе по созданию инженерно-транспортной инфраструктуры в муниципальных образованиях в составе городской агломерации, а также разработка муниципальными образованиями дорожных карт по совместной реализации приоритетных инвестиционных проектов.

Цикличность пространственно-территориального развития городской агломерации. Цикличность представляет собой процесс чередования с определенной периодичностью подъемов и спадов градостроительной активности на территории городской агломерации [4]. При подобном подъеме происходит увеличение жилищного фонда на исследуемой территории. Эту специфику нужно принимать во внимание, так как динамичные темпы прироста жи-лищного фонда за определенный период времени повышают дополнительную нагрузку на всю транспортную сеть и снижают степень привлекательности с точки зрения потребителей новых жилых районов на окраинах. Таким образом, градостроительная активность сконцентрирована в центральной части, замедляя территориальный рост. В то же самое время транспортная инфраструктура усовершенствуется и легче поддается адаптации к новым условиям в процессе территориального развития городской агломерации и смещения градостроительной дея-тельности на периферию [5].

Увеличение территориальных границ формирует большую проблему централизации большей части объектов социальной инфраструктуры, благоустроенных рекреационных зон и транспортных маршрутов непосредственно в центральных районах городской агломерации, в то время как периферия остается малопривлекательной для жизни.

Повышение эффективности использования промышленного потенциала территории в рам-ках городской агломерации на основе развития периферийных производственных зон. В пределах городской агломерации предполагается формировать новейшие логистические и производ-ственные зоны, базируясь на существующих документах территориального планирования с консервацией общей территории производственных площадок и модернизацией их исполь-зования. Учреждение

данных зон происходит за счет:увеличения эффективности землепользования в пределах существующих производ-твенных зон городской агломерации на основе анализа их эффективности;

– создания новых промышленных зон для производственных объектов, а также логистических центров;

– формирования базы данных и активного мониторинга использования производственных площадок в пределах городской агломерации;

– осуществления поддержки существующим производственным предприятиям и индустриальным паркам, новым предприятиям, чья деятельность направлена на развитие научных, логистических, а также производственных объектов в вопросах подготовки градостроительной документации и проектной документации по их развитию [6].

Обеспечение благоприятной экологической обстановки в рамках городской агломерации. Целью обеспечения благоприятной экологической обстановки в процессе хозяйственной деятельности является уменьшение отрицательных эффектов от воздействия на окружающую среду и восстановление ассимиляционного потенциала на территории городской агломерации, которая предполагает решение следующих задач:

- формирование экологической ориентированности на защиту качества атмосферного воздуха от выбросов загрязняющих веществ стационарными и подвижными источниками загрязнения;

- развитие системы охраны водных объектов от негативного влияния урбанизированной территории;

- формирование и регулирование системы ритуальных услуг с учетом требований действующего законодательства;

- совершенствование системы комплексного управления отходами на территории городской агломерации;

- повышение качества системы экологического просвещения, информированности населения о состоянии окружающей среды и повышение экологической культуры граждан [7].

Таким образом, существующие тенденции в развитии агломераций демонстрируют возможность появления новых точек роста, экономической связанности территории, комплексного развития инфраструктуры, что в конечном итоге содействует формированию общей системы социально-экономического, транспортного, природно-экологического каркаса. Присущая агломерационным процессам цикличность, внедрение системы управления городскими агломерациями, формирование единой инвестиционной среды позволят обеспечить эффективность использования накопленного экономического потенциала территории городской агломерации как целостного урбанистического формирования.

Список литературы:

1. Флорида Р. Кто твой город? Креативная экономика и выбор места жительства. – М.: Олимп-Бизнес, 2016. – 368 с.

2. Строев П.В., Раваев М.Н. Городские агломерации как элемент региональной политики (на примере Канады) // Экономика в промышленности. 2016. № 2. С. 183-190.

3. Павлов Ю.В., Королева Е.Н., Евдокимов Н.Н. Теоретические основы формирования системы управления городской агломерацией // Экономика региона. 2019. Т. № 3. С. 834-850.15.

4. Ерохин Г.П. Колебательная динамика в процессе пространственного развития Новосибирской градостроительной системы 1945–2015 гг. // Творчество и современность. 2017. № 1 (2). С. 70-79.

5. Макар С.В., Строев П.В., Морковкин Д.Е. Акцент развития макрорегионального пространства России: социальная инфраструктура // Экономика в промышленности. 2019. Т.12. № 3. С. 367-376.

6. Фаттахов Р.В., Низамутдинов М.М., Орешников В.В. Методология оценки привлекательности крупных городов России для жителей, туристов и бизнеса // Регион: Экономика и Социология. 2019. № 4 (104). С. 268-294.

7. Пивоварова О.В. Открытое и прозрачное управление социально-экономическим развитием территорий: анализ состояния и проблемы реализации // Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. Серия: Экономика и право. 2019. №9. С. 52-57.

ӘОЖ 338.075.55.71

Бекназаров Б.Д. PhD докторант, аға оқытушы
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті
Шымкент қ.Қазақстан Республикасы
Жусупова Г.Г. аға оқытушы Мирас университеті
Шымкент қ. Қазақстан Республикасы

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАҒДАРЫСТЫҢ САЛДАРЫ ЖӘНЕ ИНФЛЯЦИЯНЫҢ ҚАРҚЫНЫН ТАЛДАУ

Аңдатпа. Мақалада дағдарысқа қарсы экономикалық басқаруды қамтамасыз ету мәселелері қарастырлған. Экономикалық дағдарысқа қарсы бәсекелестіктің күшеюі. Әлемде COVID-19 пандемиясының салдарынан Қазақстанның нарықтық бағамы айтарлықтай өзгергендігі. Қазіргі күрделі жағдайларда біздің алдымызда басты міндет әлеуметтік-экономикалық тұрақтылықты, жұмыс орындарын және халықтың табысын сақтау сынды мәселе зертелген.

Кілт сөздер: экономикалық дағдарыс, бәсекеге қабілеттілік, әлеуметтік-экономикалық тұрақтылық, инфляция, теңгерімсіздік, жоспарлау, басқару.

Экономикалық дағдарыс бәсекелестік күрестің шиеленісуі, техникалық және бағдарламалық құралдарды заңсыз пайдаланумен, елдегі саяси және экономикалық тұрақтылықтың болмауымен байланысты. Бұл мәселе терең және көп қырлы болғандықтан, бұл зерттеуде тек экономикалық дағдарысқа қарсы басқарудың қаматамасыз етілуі қарастырылады.

Экономикалық дағдарысқа қарсы басқарудың қамтамасыз ету сұрақтары, тек қана дағдарыс жағдайында ғана емес, тұрақты экономикалық ортада да экономикалық дағдарысқа қарсы басқарудың міндеттері өз көкейкестілігін жоймайтынымен байланысты.

Қазақстан Республикасының егемендік алған кезеңінен бастап, «экономикалық дағдарыс» термині елдің құқықтық - нормативті құжаттарының бірі ретінде берік орын алды. Осындай нормативті құжаттардың қатарына ҚР-ның "ҚР-ның Ұлттық қауіпсіздігі туралы» Заңы, ҚР-ның экономикалық қауіпсіздігінің Мемлекеттік стратегиясы жатады. Алайда Ұлттық заңдылықтарда экономикалық дағдарыс талаптары мен түсінігі, біздің ойымыз бойынша, анық көрсетілмегендіктен, біз «экономикалық дағдарыс» түсінігін жан -жақты қарастыруды ұйғардық.

Үлкен заңгерлік сөздікте экономикалық дағдарыс келесідей түсінік беріледі: «Мемлекеттің үдемелі дамуы мен әлеуметтік, саяси және қорғану қабілетін дағдарысқа қарсы басқаруды қамтамасыз ететін экономиканың жағдайы».

ҚР-ның «ҚР-ның Ұлттық қауіпсіздігі туралы «Заңында экономикалық қауіпсіздік «ҚР-ның ұлттық экономикасының тұрақты дамуына және экономикалық тәуелсіздігіне кері әсер ететін үрдістер мен факторлардан, ішкі және сыртқы жағдайлардан қорғалған жағдайы» деп көрсетілген .

Экономикалық дағдарыс ұштаса отырып, дағдарысқа әкелуі мүмкін болғандықтан, айтылып кеткен көзқарастарды біз дағдарыстың алдын-алу шараларымен байланыстыра көрсеткіміз келді.

Нарықтық экономика тек қана дамудың нарықтық стратегиясын ғана емес, өзінің құрамына міндетті түрде интеллектуалдық меншікті және экономикалық дағдарыстан қорғаудың арнайы бағдарламаларын қосатын экономикалық стратегияны жасауы керек. Экономикадағы осы қызметке жауапты бөлімшенің, дағдарыс ережелерін сақтауды бақылайтын және қорғау жоспарын, құралдарын анықтайтын, бұзу әрекеті мен фактілерін анықтау және нейтралдау жұмыстары бірінші жолға қойылады.[1]

Дағдарыстық жағдайлар көптеген себептердің әсерінен пайда болады. Олардың ішінде, табиғат апаттарын, экологиялық, қаржы, азаматтық немесе құқықтық дағдарыстар атап айтылып жүр. Бұл тізімді ары қарай жалғастыруға болады, бірақ шет елдердегі, айрықша, біздің елдегі дағдарыстардың басты себебі-қанағаттанарлықсыз менеджмент. Қазіргі қазақстандық жағдайлар мамандарға дағдарыстардың түрлерін тәжірибеде зерттеуге мүмкіндік туғызады. Әр дағдарыстың өзіндік ерекшелігі бар болғандықтан, олармен күресудің бірдей жолы жоқ. Дегенмен, әлемдік тәжірибеде дағдарыстарға дайын болу жағдайында қолданылатын іс-шаралардың қалыптасқан жүйесі бар. Ол жоспарлау құралдарының көмегімен жүзеге асады. Болуы мүмкін дағдарыстық құбылыстарды жоспарлау сын-сәтінде жасалатын қадамдардың механикалық бір

ізділігін алдын ала анықтау және ұйымға тез әрі тиімді әрекет жасау үрдісін қамтиды.

Экономикалық әдебиеттерде дағдарысқа қарсы басқарудың көптеген анықтамалары бар.

Профессор Э.М.Коротков былай жазады: "дағдарысқа қарсы басқару -дағдарысты алдын-ала көре білуге көзделген басқару, оның белгілерін, залалдарын азайту шаралары талдап, оны ары қарай дамуға пайдалану".

Бірақ та, Хаберландтың ойынша, барлық назар жедел, қысқа мерзімді мәселелерге, қатал және тез шешуші шаралармен байланысты мәселелерге ауады. Дағдарыстың еркін және оңтайлы жақтарын атап өткісі келетін авторлар, дағдарысқа қарсы басқаруды керісінше, "жақындап келе жатқан қиын кезеңді алдын-ала біліп, даму бағытын өзгертуге мүмкіндік береді деп анықтайды".

Қазақстандық экономист-ғалымдар дағдарысқа қарсы басқаруды - өзгермелі шамаларды сақтап қалуға бағытталған шараларды жоспарлау мен жүзеге асыру деп анықтайды.

Сонымен қатар, Қазақстанда қалыптасқан кейбір көзқарастарға сәйкес, дағдарысқа қарсы басқару банкроттықтың функциясы немесе міндетті қосымшасы деп қарастырады.

Экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жағдайында уақытша қиыншылықтан өту үшін беріліп, нақты жасалған еңбек ынталандырылады, сәйкесінше, сыйақының жаңа түрлері мен басқарудың жаңа стильдері пайда болады.

Дағдарысты қабылдаудың екі концепциясы бар:

1.Дағдарысқа деген қатынас - қолда барды сақтап қалуға бағытталған.

2.Мұнда дағдарыс кауіп және тосқауыл деп қабылданып, қатысушы тұлғалар немесе ұжым үшін тәуелсіздігін жоғалтып алу қаупі болады.

3.Осының нәтижесінде, жауапты тұлғалар дағдарысты теріс қабылдап, дағдарысқа дейінгі қалыпқа жету шараларын жүзеге асырады.

Дағдарысқа деген қатынас - жаңашылдыққа бағытталған. Мұнда дағдарыс,белгілі бір иррационалдық немесе дұрыс емес жасалған мақсаттар,ережелерден тазартудың әдісі болып табылады. Осының нәтижесінде, дағдарысты туғызған, бұрынғы жағдайды өзгертуге әкелген. [2].

ҚР Тәуелсіздіктің 30 жылын өткердік. Бұл тарихтың жаһандық сынақтарына жауаптар және жаңа экономиканы іздеудің күрделі кезеңі болды. Кідіріссіз де қысқа мерзімде біртұтас үш міндетті: Тәуелсіз мемлекет құру, жоспарлы экономикадан нарықтық экономикаға және тоталитаризмнен демократияға көшуді жүзеге асыру міндеттерін шешу қажеттігі туындады. Біз өзімізге әлемнің көптеген жетекші державалары секілді ондаған жылдар бойы, ал жүздеген жылдар туралы тіпті сөз жоқ, біртіндеп дамып, экономикалық және демократиялық өзгерістерді біртіндеп нығайтуға жол беріп қоя алмадық. Тарих бізге басқа шарттарын көлденең тартты, оларға төтеп беруге жан-жақты жұмыстар атқарылды .

Алайда Әлемде COVID-19 пандемиясының салдарынан Қазақтанның алған нарықтық бағытын айтарлықтай өзгерістерге ұшыратты. Бұл дертпен байланысты жағымсыз өзгерістерден әлемдік экономиканың бөлігі саналатын Қазақстан тыс қалмады.

Ел Президенті Қ. К. Тоқаев өзінің дәстүрлі Қазақстан халқына Жолдауында: «Елімізде жер-жаһанға зор қауіп төндірген пандемияға қарсы күрес әлі де жалғасуда. Біз азаматтардың өмірін және денсаулығын қорғау үшін бар күш-жігерімізді біріктірдік. Қазіргі күрделі жағдайда алдымызда тұрған басты міндет – әлеуметтік-экономикалық тұрақтылықты, жұмыс орындарын және халықтың табысын сақтап қалу», – деп ерекше атап көрсеткен болатын. [3].

Бірақ әлемдік дағдарыс пен COVID-19 пандемиясының салдарынан биылғы жылы қазақстандықтардың табыстарының өзгеруінің қалыпты емес және күтіліп отырған теріс көрінісі байқалатынын атап өтуге болады. Сонымен, әдетте, бірінші тоқсанда стандартты күнтізбелік төмендеуден кейін сәуір айында және одан әрі кіріс деңгейі жыл тұтыну шығындарынан аса түскендігін көрсеті. Өтпелі төтенше жағдай кезеңінде мемлекет кәсіпорындардың жабылуына және оларды қашықтықтан жұмыс режиміне ауыстыруға байланысты кірістерінен айырылған адамдарға ай сайынғы төлемдерді жүзеге асырғанымен дағдарыстық үрдісті ауыздықтау мүмкін болмады.

Ал инфлияциялық қарқын күн санап өсе бастады. 2021 жылдың екінші жартыжылдығынан бастап Қазақстанда инфляция тұтынушылық белсенділіктің тез қалпына келуге, тауар нарықтарындағы теңгерімсіздік нәтижесінде өсті. Негізгі проинфляциялық фактор азық-түлік бағасының өсуі болды, ол жалпы инфляцияға жарты үлес қосады. Азық-түлік инфляциясы

5 айда 11,3% - дан 11,5% - ға дейін өзгерді. Азық - түлік емес инфляция Қазақстанда бірінші кезекте ЖЖМ бағасының 17% - ға өсуі және тұтынушылық белсенділіктің қалпына келуі аясында киім - кешек - 6,1%, аяқ киім - 6,4%, жиһаз - 6,9%, Тұрмыстық техника - 8,5%, автомобильдер-13,5% - ға өсуі нәтижесінде жеделдеді. Ақылы қызметтер инфляциясы негізінен электр энергиясына - 8,6%, тұрғын үйді жалға алуға - 18,5% және көлік қызметтеріне - әуе көлігіне - 8,7% бағаның өсуі есебінен жеделдеді. Инфляцияны тұрақтандыру үшін Мемлекет басшысының тапсырмасы бойынша биылғы жылдың қыркүйек айынан бастап Үкімет әкімдермен бірлесіп баға өсуінің монетарлық емес факторларын тұрақтандыру мақсатында инфляцияға қарсы ден қою шараларының кешенін іске асыруда. Өз тарапынан Ұлттық Банк базалық мөлшерлемені 9%-дан 9,75% - ға дейін үш рет арттыра отырып, экономикадағы өсіп келе жатқан сұранысқа жауап ретінде дезинфляциялық ақша-кредит саясатын жүргізді. Сұраныс тарапынан проинфляциялық қысым 2021 жылғы 9 айда тұтыну тауарлары импортының 21,4% - ға өсуімен расталады.

Үкімет пен Ұлттық Банктің үйлестірілген іс-қимылының нәтижесінде осы жылдың қазан айында жылдық инфляция алты ай жеделдетілгеннен кейін өсуді тоқтатты. Инфляцияға қарсы ден қою шаралары кешені шеңберінде тауар нарықтарындағы теңгерімсіздіктерді жою мақсатында жедел және жүйелі шараларды одан әрі іске асыру Мемлекет басшысының тапсырмасына сәйкес инфляцияны 2021 жылы 8,5% - ға дейін тұрақтандыруға және 2022 жылы 4-6% нысаналы дәлізге кіруге мүмкіндік береді деген болжамен қалды.

Сондай-ақ Үкімет азық-түлік бағасын тұрақтандыру бойынша қабылданып жатқан шаралар нәтижесінде, оның ішінде тауар ағындарын бөлу, тұрақтандыру қорларын тиімді қалыптастыру және өнімді форвардтық сатып алу арқылы 2021 жылдың қорытындысы бойынша инфляцияны 8,5% - дан аспайтын деңгейде ұстауды жоспарлаған. Ұлттық Банкте 2022-2026 жылдарға арналған әлеуметтік-экономикалық даму болжамына сәйкес инфляцияның одан әрі төмендеуі мен тұрақтануы 2023-2024 жылдары 4-5% және 2025-2026 жылдары 3-4% деңгейінде болады деп пайымдайды. Zakon.kz

Инфляцияның өзгеруі әсіресе тұрақты жұмысы жоқ, уақытша, күнделікті жалақы негізінде жұмыс істейтін халықтың бөлігіне қатты әсер ететіндігі сөзсіз. Экономикадағы жағдайлардың салдары қоғамда орын алып жатқан тұрақсыздықпен дүрбелеңге әкеліп соға-тындығы дәлел болды.

Сондықтан да, дағдарыс салдарын жою және індеттен кейінгі уақыттардағы экономиканы дамыту бойынша жүргізілетін жұмыстар осы тенденцияларды ескере отырып басқарудың үздік пайымы арқылы іске асырылуы қажет деп санаймыз.

Әдебиеттер тізімі:

1.Сахариев С.С. Жаңа кезең-экономикалық теориясы: Оқулық/ Сахариев, С.С.. – Алматы: Дәнекер, 2014. – 151б.

2.Шилибаев С. Меры по решению проблем/ Шиликбаев С..-Астана: Фолиант, 2002. – 141с.

3.Kazakhstan in the new condition: the phase of action. Addres of the President of the Republic of Kazakhstan to the people of Kazakhstan, September 1, 2020 , p.45-52

УДК: 332.02

Биймырсаева Э.М.
директор Института Международного
университета инновационной технологии,
г. Бишкек, Кыргызская Республика

МЕТОДОЛОГИЯ ИННОВАЦИИ И ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ КЫРГЫЗСТАНА В УСЛОВИЯХ РЫНКА

Аннотация: В данную статью включены результаты исследования автоав по вопросам теории, методологии и эволюции понятий инновационной экономики в условиях рынка. инновация опирается на

удовлетворение определенных общественных потребностей, но вместе с тем повышение эффективности использования отдельных ресурсов или повышение эффективности отдельных производственных подразделений, либо повышение эффективности предприятия в целом в результате внедрения новшества и получения нововведения происходит далеко не всегда. Процесс нововведения берет свое начало в науке, где вырабатываются новые идеи и решения, затем они преобразовываются в соответствующие технические описания, документации. На конечный успех инновации, выражающийся в получении экономического эффекта или повышении эффективности функционирования предприятия, влияет совокупность разных факторов (экономических, юридических, технических, рыночных и др.), воздействие которых чрезвычайно сложно спрогнозировать.

Ключевые слова:Теория, методология, эволюция, обзор, инновация, инновационная экономика, инвестиция, социально-экономическое развитие, показатели, реформа, эффективность, нововедение.

В настоящее время в Кыргызской Республике много недостатков в производстве конкурирующей продукции. Промышленность обычно считается конкурентоспособной, если на нее приходится не менее 2,5–3,0% мирового экспорта. В 2019 году экспорт Кыргызстана был разделен на товарные группы следующим образом: сельхозпродукция - 0,006%, переработанная продукция - 0,001%, электроэнергия - 0,009%, текстильная продукция - 0,009%, полезные ископаемые - 0,008%. Учитывая эти низкие рейтинги, инновационая активность в Кыргызстане мсожно оценить как отрицательна. Поэтому для того, чтобы эффективно участвовать в мировой торговле, мы должны прежде всего обеспечить создание и укрепление отраслей, ориентированных на внешнюю торговлю. Сегодня благодаря выдающимся ученым теория инноваций получила развитие. В целом их определение можно представить следующими интегрированными блоками идей и концепций:

• Разработка новых дизайнов и классификаций;
• Взаимодействие экономического роста и научно-технических прогресса;
• Эффективность научно-технического прогресса,
• Технические системы и технические сооружения;
• Технические прогнозы;
• Техническое сотрудничество с рынком, технический рынок;
• Управление персоналом;
• Государственная инновационная политика, организационно-экономический подход к управлению инновациями;
• Конкурентоспособность и этапы конкурентного развития.

Непрерывность обработки - важный момент для дальнейшего научного совершенствования продукции. Научное развитие должно преодолеть развитие производства. Следовательно, в научном образовании расширенный коэффициент фертильности должен быть выше, чем общий коэффициент фертильности. В теории производственного периода традиционное понятие производственного периода включает время на исследования и разработки.

В результате его непосредственного превращения в производительную силу труд ученых, освоивших промышленный научно-производственный процесс, будет плодотворным.

Это означает, что вы участвуете в создании всеобъемлющего общественного продукта и национального дохода. Процесс вывода на рынок новых технологий часто называют маркетинговым процессом. Есть ряд факторов, которые привели к коммерциализации науки, но, прежде всего, увеличение производства энергии в научных целях. В настоящее время развитие инноваций в области научных разработок и промышленного производства высокотехнологичной продукции определяется следующими факторами, которые могут быть организованы следующими факторами (Табл. 1).

Таблица 1 – Основные показатели инновации в сфере коммерциализации научных разработок

Показатели	Элементы
1	2
1. Инновационно-технический	Внедрение и привлечениеинвестиций, позволяющих принятия эффективного управленческого решения.
2. Инновационно-юридически	Малое предпринимательство
3.Инновационно-руководящий	Научно-технический прогресс.

1	2
4. Инновационно-направляющий	Уровень знания научных сотрудников.
5. Инновационно-финансовый	Эффективность конечных результатов.
Примечание – составлено на основании источника [1]	

Инновационная деятельность включает: научные исследования и разработки; научно-техническое образование и подготовку кадров; научно-технические услуги. В исследованиях инноваций выделяют следующие виды инновационной деятельности:

- Развитие и управление производством;
- Развитие технологического процесса;
- Развитие маркетинга;
- Развитие неовеществленной технологии;
- Развитие овеществленной технологии;
- Развитие производственного проектирования.

В зависимости от учитываемых результатов и затрат различают следующие виды эффекта (табл. 2):

Таблица 2 - Виды эффекта от реализации инноваций

Вид эффекта	Факторы, показатели
1	2
Финансовый	Рализация инновац.
Управленческий	Принятие решения
Пошаговый	Определение
Ступенчатый	Потребление
Доведенный	Показатели социального развития
Туманный	Влияние инноваций на окружающую среду
Примечание – составлено на основании источника [2]	

В целом вопрос определения экономического воздействия и выбора наиболее распространенных вариантов инноваций требует, с одной стороны, остаточных эффектов их прямого использования над затратами на разработку, производство и использование, с другой стороны. Вручную сравните полученные результаты с результатами других аналогичных приложений. Специально для компаний, использующих экспресс-тестирование и быструю амортизацию, важно правильно выбрать варианты, которые существенно снизят условия для замены существующего и нового оборудования. В случае финансирования из других источников минимальное значение соответствует основной сумме капитала, которую можно рассчитать как арифметическую меру затрат на улучшение использования капитала. Следовательно, «эффект от нововведений зависит от ожидаемых результатов и затрат. Найти экономические, научные, технические, финансовые, ресурсные и социальные результаты» [3].

В исследованиях «новое изобретение» интерпретируется как преобразование потенциальных научно-технических достижений, символизируемое новыми продуктами и технологиями. Проблема инноваций в нашей стране разрабатывалась на протяжении многих лет в рамках экономических исследований в интересах научно-технического прогресса. Например, в зависимости от содержания или внутренней структуры новинки могут быть техническими, экономическими, организационными, административными и т.д. Подчеркиваются такие особенности, как инновации (национальные и региональные); параметры жизненного цикла (идентификация и анализ всех этапов и подэтапов), схемы процессов внедрения и др.

Различные ученые, в основном зарубежные (Н. Мончев, И. Перлаки, В.Д. Хартман, Э. Мэнсфилд, Р. Фостер, Б. Твисс, И. Шумпетер, Э. Роджерс и другие), трактуют это понятие в зависимости от объекта и предмета своего исследования. Например, Б. Твисс определяет инновацию как процесс, в котором изобретение или идея приобретает экономическое содержание. Ф. Никсон считает, что инновация - это совокупность технических, производственных и коммерческих мероприятий, приводящих к появлению на рынке новых и улучшенных промышленных процессов и оборудования.

По мнению Б.Санто, инновация – это такой общественно-технико-экономический процесс, который через практическое использование идей и изобретений приводит к созданию лучших по своим свойствам изделий, технологий, в случае, если инновация ориентирована на экономическую выгоду, прибыль, ее появление на рынке может принести добавочный доход. И. Шумпетер трактует инновацию как новую научно-организационную комбинацию производственных факторов, мотивированную предпринимательским духом.

Австрийский ученый Йозеф Шумпетер в работе «Теория экономического развития» в 1912 г. предложил понятия новатор и нововведение (инновация). Инновации он понимал как использование новых комбинаций существующих производительных сил для решения коммерческих задач и видел в них источник развития экономических систем. Можно сказать, что в современных условиях не слишком устарела и классификация инноваций, предложенная Шумпетером: применение новых материалов, внедрение новых процессов, открытие новых рынков, введение новых форм организации.

Он выделял базисные и вторичные нововведения – и в целом заложил основы современной концепции инновации. И. Шумпетер трактует инновацию как новую научно-организационную комбинацию производственных факторов, мотивированную предпринимательским духом [4].

Нововведение – это освоение новой техники и технологии, улучшение методов организации и управления. *Инновация* же – это деятельность, направленная на разработку, создание и распространение новых видов изделий, технологий, организационных форм. В нормативных актах, а именно в Законе «Об инновационной деятельности Кыргызской Республики» дается следующее толкование, определяющее *инновации* – конечный результат инновационной деятельности в виде нового или недостающего на рынке товара (услуги) или товара (услуги) с улучшенными качествами.

По мнению Ш.М.Мусакожоева - под *инновациями* понимаются в узком смысле слова нововведения, а в широком – такие результаты научных исследований, разработок, изобретений и предпринимательской деятельности, которые способны улучшить технические, экономические, потребительские характеристики существующих продукций, процессов, услуг или стать основой создания новых.

Такие достижения науки и предпринимательства становятся источником новой (дополнительной) прибыли, а значит, могут стать самостоятельным рыночно востребованным товаром и иметь свою рыночную стоимость [5].

Например, Б.Твисс определяет инновацию как процесс, в котором изобретение или идея приобретает экономическое содержание.

Ф. Никсон считает, что инновация – это совокупность технических, производственных и коммерческих мероприятий, приводящих к появлению на рынке новых и улучшенных промышленных процессов и оборудования.

По мнению Б.Санто, инновация – это такой общественно-технико-экономический процесс, который через практическое использование идей и изобретений приводит к созданию лучших по своим свойствам изделий, технологий, и в случае, если инновация ориентирована на экономическую выгоду, прибыль, ее появление на рынке может принести добавочный доход.

Й. Шумпетер определяет *инновацию* не просто как нововведение, а как новую функцию производства. Генри Форд как новатор рыночной экономики XX века на основе принципа планомерного производства создал новаторскую, научную систему организации поточно-массового производства, которую внедрил на автомобильных заводах своей компании. Она получила распространение в мире под названием «фордизм», разделение труда на автомобильных заводах Форда дало рост производительности труда более чем в 500 раз [6].

Анализ различных определений инновации приводит к выводу, что главной функцией инновационной деятельности является функция изменения.

Методология системного описания инноваций в условиях рыночной экономики базируется на международных стандартах.

Группа национальных экспертов по показателям науки и техники, разработала Руководство Фраскати («Предлагаемая стандартная практика для экспериментальных разработок»). В ней

содержатся основные понятия, относящиеся к основным исследованиям и разработкам; их состав, методика измерения численности персонала, занятого исследованиями и разработками и др.

В соответствии с международными стандартами инновация определяется как конечный результат инновационной деятельности, получивший воплощение в виде нового или усовершенствованного продукта, внедренного на рынке, нового или усовершенствованного технологического процесса, используемого в практической деятельности, либо в новом подходе к социальным услугам. Конечно, инновации зависят от определенного удовлетворения и повышения эффективност\и общественного потребления, но в то же время использовать отдельные ресурсы или повысить эффективность каждой производственной единицы или повысить эффективность всей отрасли в результате внедрения частного предпринимательства – это очень ответственная и трудная задача. Конечный успех инноваций, отражающийся в достижении экономических результатов или повышении эффективности бизнеса, заключается в сокрытии различных факторов (экономических, юридических, технических, рыночных и т. д.). Из науки возникает новый процесс, в котором разрабатываются новые идеи и решения. Условием процесса изменений является перенос научных исследований на первую фазу производственного процесса. Суть производственного процесса - формирование науки о непосредственных производственных мощностях.

Таким образом, можно сказать, что инновации - это новое изобретение, внедренное в функции бизнеса с целью повышения его эффективности на основе лучшего удовлетворения конкретной социальной потребности.

Следует отметить, что под эффективностью следует понимать конкретные экономические, производственные, социальные, экологические и другие ожидаемые результаты при внедрении новых изобретений.

Список литературы:

1. Й.Шумпетер Теория экономического развития М.: Прогресс, 1992. 302 с.
2. Хартманн Хауштайн Берлин, 1979 245 с.
3. В.Н.Лапин Социальные аспекты управления нововведениями Таллин, 1981 437 с.
4. Т.Брайан. Управление научно-техническими нововведениями М.: Экономика, 1989 456 с.
5. К.Койчуев. Социально-экономическое развитие Кыргызской Республики Известия ВУЗов, 2009, 3-4 98 с.
6. М.Мусакожоев. Инновационный потенциал. Концепция развития инновац.деят. Кыргызской Республики Экономика и статистика 2005г. 265 с

УДК: 332.02

Биймырсаева Э.М. директор Института
Международного университета инновационной технологии
Рысалиева Б.Б.,
Международный университет инновационной технологии
г. Бишкек, Кыргызская Республика

ОБ ОПТИМИЗАЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В УСЛОВИЯХ СТРУКТУРНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

Аннотация: В данной статье рассмотрены вопросы оптимизации экономическихпроцессов в условиях структурных изменений экономики.Формулировка абстракций и умозаключений по аналогичным ситуациям, а также концентрация научных гипотез обязательно должны быть включены в данный процесс. Главнаяособенность моделирования заключается в том, что он является методом опосредованногопознания с помощью объектов – заместителей. Модель выступает как своеобразныйинструмент и с помощью которого изучает интересующий его объект. Именно этаособенность метода моделирования определяет специфические формы использованияабстракций, аналогий, гипотез, других категорий и методов познания. Необходимостьиспользования метода моделирования определяется тем, что многие

объекты (илипроблемы, относящиеся к этим объектам) вовсе невозможно непосредственноисследовать, или же по исследование требует много времени и средств.

Ключевые слова: Оптимизация, экстрополяция, экономико-математические методы, инновация, инвестиция, капитал, экономика, аграрный сектор,сельское хозяйство, агропромышленный комплекс.

Оптимизация производственной структуры предприятия имеет особое значение. С помощью экономико-математической модели можно определять основные параметры развития производства в целях планирования разных уровней, такую модель можно применить для анализа структуры производства. Опираясь на фактические данные, которые имели место в предыдущем периоде, экономико-математическая модель позволяет определить более целесообразные пути использования ресурсов и выявить имеющиеся возможности по увеличению объемов производства. Вновь создаваемая модель удобен тем, что переменные и ограничения, входящий в ее состав, а также характеристика первичной информации и приемы моделирования, используемые в ней, имеют схожий характер с аналогичными элементами других экономико-математических моделей.

На практике имеются три основные направления применения экономико-математических методов в сельском хозяйстве:

- при проведении внутрихозяйственного анализа и планирования деятельности сельскохозяйственного предприятия;
- при решении экономико-математических задач на уровне агропромышленных объединений и отдельных звеньев агрокомплекса;
- при решении задач анализа и планирования всей отрасли.

Разработка и решение задач первого направления более легче, так как информация, которая необходима при разработке, является более доступной и достоверной. Задачи такого типа легко решить с помощью программы MS Excel, хотя решение некоторых из них поддаются при применении метода наименьших квадратов [1].

Оптимизационные задачи первого направления можно разделить на следующие группы:

1. Решение этих задач решаются на основе MS Excel, а отдельные задачиможно решить по основам метода наименьших квадратов. К задачам первогонаправления относятся следующие задачи оптимизации:

- составление рациона кормов для животных и их использование;
- оптимизация количества минеральных и органических удобрений;
- модель оптимизации структуры посевной площади и фондов удобрений;
- моделирование специальностей и сочетания отраслей здесь необходимо рассмотреть: статистическая модель оптимального сочетания отраслей;
- линейно-динамическая модель оптимального развития сельскохозяйственного предприятия;
- планы развития животноводства, разработки оптимального рационакормления животных.

2. Задачи второго направления возникают при организации агропромышленных объединений. К таким задачам можно отнести как задачи оптимизации производства сельскохозяйственной продукции, так и задачи оптимизации примышленной переработки данной продукции внутри объединения.

3. Третье направление использование экономико-математических методов применяются на областном уровне и на уровне республики. Они связаны с разработкой и решением задач по развитию отдельно взятых отраслей сельского хозяйства, а также всего агропромышленного комплекса. Задачи такого уровня решаются только с участием большого числа коллективов, а иногда даже нескольких научно-исследовательских групп» [2].

Необходимые к исследованию многие экономические процессы возникают также и при развитии животноводства. Их следует исследовать на предмет целесообразности и рациональности. Главной, на наш взгляд, задачей в данном направлении является вычисление оптимальной структуры животных в соответствии с задаваемыми темпами производства, с учетом различной специализации и ограниченных затрат наиболее рациональной специализации животноводческих отраслей с четом конкурентных условий ив частности, возможностей кормопроизводства, а также определение структуры стада при различной специализации. Здесь рассмот-

рим двеэкономико-математические задачи по животноводству которых называем «Задача по оптимизации структуры стада на основе оборота» при заданной специализации и «Задача по оптимизации специализации животноводческой отрасли и структура стада» без анализа оборота стада. Необходимо разработать математические модели оптимизации структуры и оборота стадакрупного рогатого скота. Экономико-математическая задача решается сучетом условий предусмотренных структурной моделью. Заключается она втом, что нужно разработать план оборота по стаду, то есть найти значениепеременных (x_1, x_2 … x_n) при которых функция типа $Cf = x_1$достигаетмаксимального значения.

Определим целевую функцию задачи – максимизировать производствопродукции животноводства при ограниченных производственных ресурсах. При расчете будут исследоваться различные варианты по специализации производства. В одном варианте максимизируется валовая продукция животноводства; во втором – молочная; в третьем мясная. Аналогичное исследование необходимо осуществлять, по остальным видамживотноводства.

Все экономико-математические модели, связанные по оптимизации отрасли животноводства можносвести к трем видам:

1) модель по планированию оптимальных рационов корма для животных.

2) модель планирования оптимальныхкормовых смесей с учетом ингредиентов, включаемые в них.

3) модель по составлению оптимального планаиспользования кормов на животноводческих хозяйствах.

Источники информации и порядок ее подготовки для всех моделей в большей части одинаковы. Обычно постановка задачи при разработке экономико-математической модели с учетом наиболее типичных требований, осуществляется следующим образом:

Определение оптимального рациона кормов для животных основывается на условиях каждой фермы и ее способности вести животноводство, а также от использования земли, выделенной для производства кормов. Необходимо рассчитать оптимальную структуру пашни под кормовые культуры, планы использования заготовленных кормов, нормы кормления животных и рационы. Рацион корма для животных должен учесть их потребность в питательных веществах (энергетическом, протеиновом, семенно-кислотном и витаминном составах, макро имикро элементом), а также иметь смесь питательных веществ, различных видов и групп кормов. Также важен факт их минимальной себестоимости [3].

Использование минеральных удобрений - один из важных факторов интенсификации сельскохозяйственного производства и получения побочных продуктов. Чтобы получить максимальную пользу от их применения, необходимо распределить минеральные удобрения на полях и участках. При этом обязательно следует учесть их агрохимические характеристики и особенности расположения посевов. Здесь необходимо также учитывать требования по охране окружающей среды и качеству продуктов питания[4].

С целью оптимизации внесения минеральных уравнений необходиморассматривать два подходы:

- разработать оптимизационные модели;
- полученный модель реализовать на основании компьютера.

Здесь необходимо рассматривать оптимизационный модель распределения ограниченных фондов минеральных удобрений.

С целью оптимизации производственной структуры АПК, необходимо рассматривать составные части модели оптимизации развития и размещения агропромышленного объединения, затем в этот модель включить в себеважнейшую составную часть модели оптимизации производственной структуры сельскохозяйственного предприятия. А затем в модель входятблоки промышленной переработки сельскохозяйственной продукции и связимежду сельскохозяйственным и промышленным производством. По результатом оптимизации распределения минеральных удобрений, валовые продукции АПК увеличивается и будет осуществлена экономического роста АПК республики и его регионов. Кроме этого с целью оптимизации экономического роста АПК на основе моделирования, нам необходимо заниматься по следующим:

-планирование оптимального состава парка машин и тракторов и егоиспользование;

-проблема размещения и специализации сельского хозяйства являющихся комплексной народнохозяйственной проблемы размещения производства.

Как мы видим, экономико-математическое моделирование является незаменимым инструментом экономического анализа. С помощью модели достигается связьисследуемого экономического показателя с другими показателями, появляется возможность управляющими факторами определяющими егоизменения. Применение математических методов в экономике позволяет прогнозировать развитие экономической системы при изменении некоторых параметров, для этого достаточно создать математическую модель экономического процесса и решить ее на компьютере. При этом, изменяя условия, можно проанализировать множество вариантов поведения системы и выбрать наиболее полезные из них. Правильное применение математических методов позволяет проверять различные экономические гипотезы[5].

Современные экономико-математические методы дают лучшее, т.е. оптимальные варианты стимулирования экономического роста в аграрном секторе Кыргызстана. Математическое моделирование открыло широкие возможности для изучения экономических отношений и закономерностей. С появлением математического моделирования и компьютеров появилось много возможностей для экспериментов в области экономики. Достаточно для этого представить этот экономический процесс в виде экономико-математических задач и решить на компьютере.

Таким образом, обеспечение оптимального развития экономики агропромышленного комплекса должно основываться на тех же теоретических принципах, разработанных для оптимального функционирования экономики в целом с учетом специфики развития сельского хозяйства.

Список литературы:

1. Леонид Витальевич Канторович: человек и учёный. В 2 т. Редакторы-составителиВ. Л. Канторович, С. С. Кутателадзе, Я. И. Фет. — Новосибирск: Изд-во СО РАН,Филиал «Гео», 2002. — Т. 1. — 544 с., ISBN 5-7692-0502-4 (т. 1), ISBN 5-7692-0501-6

2. Антология экономической классики: В 2т. / Предисловие., сост. И.А. Столяров. -М.: Эконов. - Т. 1. -1993. - 475 с.

3. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: Т. 1-4. -М: Русский язык,1978 - Т.3.П. 1980. - 555с.

4. Бернар И. Толковый экономический и финансовый словарь: Француз., рус., англ.,нем., исп. терминология / И. Бернар, Ж -К. Колли: В 2 т. Пер. с фр. Под общ. Ред.Л.В. Степанова. - М.: Международные отношения. Т. 2: G-Z.-1994.-718с.

5. Култаев Т.Ч. Об одном решении некоторых экстремальных задач аграрного производства. Вестник ОшГУ: Специальный выпуск. Часть II. - Ош, 2017. –С.140-143.

ӘОЖ 338.43

Галиева А.Х. э.ғ.д., профессор
Айткалиева А.М. докторант
Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті,
Нұр-Сұлтан қ. Қазақстан Республикасы

МЕМЛЕКЕТТІК ЖЕКЕ МЕНШІК ӘРІПТЕСТІГІ ЖОБАЛАРЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕРІ

Аңдатпа. Отандық экономиканың индустриалды-экономикалық дамуының іске асырылуы, жоғары дамыған елдердің мемлекеттік жеке әріптестіктің тәжірибесін максималды пайдалана отырып мемлекетпен бизнестің өзара тиімді әріптестікте негізінделуі тиіс. Сонымен қатар, мемлекеттік жеке әріптестік механизмің еңгізуде келесідей мәселелер және шектеулер бар: жобалардың мәлімденген тиімділігімен нәтижелілігінің нақтылығын бағалау мәселесі, және МЖӘ жобаларымен байланысты тәуекелділікті болжауда қиындығы. Осы мақалада берілген ақпарат, МЖӘ механизмдерін қолданып іске асырылатын жобаның тиімділігін бағалау өзектілігін көрсетеді.

Кілт сөздер: мемлекеттік-жеке меншік әріптестік, жоба, инвестиция, тиімділік, бағалау әдістері.

Мемлекеттік-жеке меншік әріптестік жобаларын іске асырудың маңызды шарттарының бірі оның тиімділігін мемлекет тұрғысынан да, жеке сектор тұрғысынан да бағалау болып табылады. Осыған байланысты мемлекеттік-жеке меншік әріптестік жобаларын бағалау тәсілдері дәстүрлі тәсілдерден айтарлықтай ерекшеленеді, себебі бір жағынан қаржылық тиімділікті талдау негізінде жеке сектордың инвестицияларын бағалау қажет, екінші жағынан, қоғамдық сектордағы шығындар мен пайданы талдау негізінде мемлекеттің мүдделерін ескеру қажет [1].

Тиімділікті бағалау процесіндегі мәселелердің бірі, көбіне өз алдына қарама - қайшы мақсаттар қоятын тараптардың мүдделерін келісуі болып табылады: жеке сектор үшін – салынған капиталға қосымша табыс немесе барынша көп пайда алу, ал мемлекет үшін - бюджетке түсетін түсімдерді ұлғайту, азаматтарды әлеуметтік қамтамасыз ету, тиісті инфрақұрылым құру.

МЖӘ жобасының тиімділігін бағалау дәстүрлі түрде келесі бағыттар бойынша жүргізіледі:

- жеке әріптесті тартумен және жеке әріптессіз жобаны іске асыру рентабельділігін салыстыру;
- МЖӘ жобасын жүзеге асыру үшін тәуекел түрлерін анықтау, оларды бағалау және тәуекелдерді басқару нысанын анықтау;
- МЖӘ-нің егжей-тегжейлі экономикалық негіздемесі

1-суретте көрсетілген мемлекеттік-жеке меншік әріптестік жобаларының тиімділігін бағалау алгоритмі үш кезеңнен тұрады.

Бірінші кезең ұсынылып отырған МЖӘ жобасын сапалы бағалауды, жобаның ақпараттық базасын қалыптастыруды қамтиды. Алынған мәліметтер негізінде жобаның техникалық-экономикалық негіздемесі әзірленеді, ол дәстүрлі мемлекеттік сектор жобасына қарағанда тиімдірек болуы керек.

Осылайша, сапалық критерийлерге мыналар жатады: жобаның стратегиялық маңыздылығы, оң әлеуметтік әсерлердің болуы, жобаны мемлекеттік қолдаусыз іске асырудың мүмкін еместігі, сарапшылардың оң қорытындысы, жеке инвестордың болуы [2].

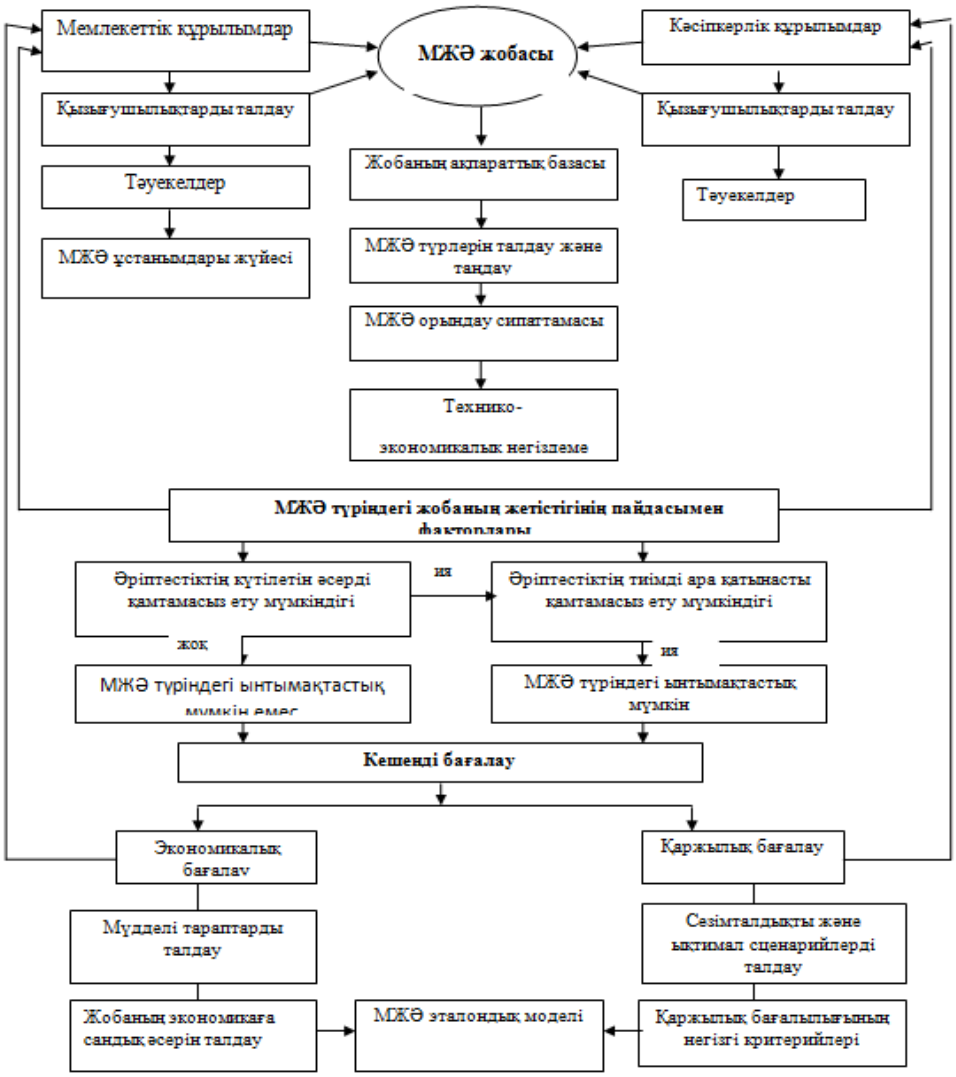
Екінші кезеңде тиімділік категорияларының түрлеріне негізделген серіктестіктердің қажеттілігі туралы қорытындылар жасалады. Бұл кезеңде әлеуметтік тиімділік, бюджеттік тиімділік және коммерциялық тиімділік ажыратылады.МЖӘ қатысушыларының тиімділігін анықтау кезеңінде, нақты нәтижелерді жоспарланғанмен салыстыру негізінде ауытқулар тіркеледі және олардың себептері белгіленеді, әлеуметтік-экономикалық ортадағы өзгерістерге мониторинг жүргізіледі, жобаны одан әрі іске асыру перспективалары болжанады. Мұндай бақылау кері байланысты қамтуы тиіс, оның негізінде МЖӘ жобалары түзетіледі, бұл неғұрлым негізделген басқару шешімдерін қалыптастыруға ықпал етеді.Үшінші кезең – сандық талдау кезеңі – әртүрлі тараптардың (қаржы, экономика) көзқарасы бойынша МЖӘ жобасының орындылығын бағалауды қамтиды және осы Келісімшартта айқындалған қаржыландырудың барлық көздерін ескере отырып, қаржылық құрылымды қамтуы керек. МЖӘ эталондық үлгісі. Эталон – мемлекеттік органдар әзірлейтін және ақша ағынының сипаттамасын қамтитын мемлекеттік-жеке меншік әріптестік жобасының қаржылық моделі.

Экономикалық бағалау ұсынылып отырған МЖӘ жобасының жалпы экономикаға сандық әсерін талдауға бағытталған және МЖӘ эталондық үлгісіне негізделген. МЖӘ жобасының тиімділігінің критерийі оң экономикалық таза келтірілген құн болып табылады.

МЖӘ жобаларының тиімділігін бағалаудың бұл алгоритмі жобаның орындылығы мен негізділігін, сондай-ақ оны жүзеге асырудың ең жақсы нысанын анықтауға мүмкіндік береді.

МЖӘ инвестициялық жобаларын бағалаудың заманауи әдістері қаржылық тиімділікті талдаумен қатар жалпы қоғамның мүдделерін ескеретін міндетті құрамдас ретінде экономикалық тиімділікті талдауды (қоғамдық тиімділікті талдау, шығындар-пайдаларды талдау немесе cost-benefit analysis (CBA)) қамтиды. Тиімділікті бағалаудың белгілі бір әдістемелерін қолдану сәйкес жобалардың сипаттамаларына байланысты. Қаржылық және экономикалық тиімділік комбинациясы бойынша барлық жобаларды 3 негізгі топқа бөлуге болады [3].

Жеке секторға тән бірінші топтағы жобалар қаржылық тиімділіктің жеткілікті жоғары деңгейімен сипатталады және оларды бағалау үшін қаржылық менеджменттің дәстүрлі әдістері қолданылады. Екінші топтағы жобалар аралық орынды алады және мемлекеттік қолдаусыз жағдайда, жоғары экономикалық және төмен қаржылық тиімділіктің үйлесімділігімен сипатталады, алайда олар жеке тауарларды өндірумен байланысты және жеке секторда жүзеге асырылады.

Сурет - 1 - МЖӘ жобаларының тиімділігін бағалау алгоритмі

Ескерту - [3]деректері негізінде автормен құрастырылған.

Шешім қабылдау кезінде жеке қатысушылар қаржылық тиімділік көрсеткіштерін (мысалы, қаржылық таза келтірілген құн) басшылыққа алады және олардың жоғары экономикалық тиімділігіне қарамастан, мұндай жобаларға инвестицияларға қызығушылық танытпайды.

Нәтижесінде экономикалық және қаржылық тиімділік арасында алшақтық туындайды, ол осы серіктестікке қатысушы ретінде әрекет ететін мемлекет есебінен жойылады.

Мемлекеттің қатысуынсыз бұл топтағы жобалар қаржылық тиімділіктің төмен деңгейімен сипатталады және жеке инвесторларды қызықтыра алмайды, алайда олардың экономикалық тиімділігінің деңгейі жоғары болғандықтан, ол мемлекеттік қолдаудың негізі болып табылады. Мемлекеттік қолдау көрсету арқылы ғана қаржылық тиімділік жеке қатысушылар үшін қолайлы деңгейге дейін артады. Осылайша, мемлекеттік қолдаудың арқасында қаржылық және экономикалық тиімділік арасындағы алшақтық мәселесі шешілді. Мемлекеттік қолдаудың нәтижесінде жеке инвесторлар әлеуметтік маңызы бар жобаларды қаржы ресурстарымен қамтамасыз етуге мүдделі МЖӘ әртүрлі қатысушыларының мүдделерінің өзара тиімді үйлесімі қамтамасыз етіледі. Сонымен бірге, бюджет тиімділігі жеткілікті жоғары деңгейде (қолдаусыз жағдайға қарағанда төмен болса да) сақталады.

Қазіргі жағдайда жобаны іске асырудың негізгі мәселесі тиімділіктің түрлері туралы ақпаратты нарыққа ұсынумен байланысты: жобаның жеке қатысушылары тұрғысынан жобаны

іске асырудың пайдасы мен шығындарын ескеретін қаржылық тиімділік, және жалпы қоғам тұрғысынан жобаны іске асырудың салдарын ескеретін экономикалық (қоғамдық) тиімділік,

Үшінші топтағы жобалар – экономикалық тиімділіктің жоғары деңгейімен сипатталуы мүмкін, бірақ сонымен бірге қаржылық тиімділіктің төмен немесе тіпті теріс деңгейімен сипатталатын мемлекеттік сектордың жобалары. Оларды бағалау үшін шығындар мен пайданы талдау шеңберінде әзірленген әдістер қолданылады.

Жобалардың экономикалық тиімділігін бағалау әдістемесінде қаржылық тиімділіктен экономикалық тиімділікке көшу ақша ағындарын, сондай-ақ оларды уақыт бойынша салыстыру жылдамдығын тиісті түзету көмегімен жүзеге асырылады.

Жобаның экономикалық тиімділігін талдау (ENPV) шеңберіндегі таза келтірілген құнды есептеу формуласы келесі түрде болады:

$$ENPV = \sum_{t=0}^{T} \frac{ECF_t}{(1+r-\Delta r)^t} = \sum_{t=0}^{T} \frac{(FCF_t + \Delta FCF_t)}{(1+r-\Delta r)^t} = FNPV + \Delta. \quad (1)$$

мұнда FCFt – қаржылық ақша ағымы;

ECFt – экономикалық ақша ағымы.

Жобаның ақша ағындары шығындарды қаржыландыру көздеріне және әртүрлі қатысушылар арасында табысты қайта бөлуге қарамастан жобаның қызметін сипаттайды. Дегенмен, жобаны жүзеге асыру үшін оны қаржыландыру және алынған нәтижелерді сәйкес қайта бөлу мәселесі, сәйкесінше жобаға қатысудың тиімділігі мәселесі де маңызды. Оны шешудің негізін ақша ағындарының келесі қатынасы көрсетуге болады:

$$CF_t = \sum_s CF_t^s, \quad (2)$$

мұнда CF_t - қаржылық тиімділікті талдау шеңберінде FCF_t және экономикалық тиімділікті талдау шеңберінде ECF_t-ге тең жоба бойынша ақша ағындары;

CF_t^s – жобаның s-қатысушысының тиісті ақша ағындары.

Қатысушылардың құрамы және оларға сәйкес ақша ағындары қаржылық және экономикалық тиімділікті талдау аясында ерекшеленеді. Бұл қатынас олардың ақша ағындарының өзара әрекеттесуі түрінде әрекет ететін жобаның әртүрлі қатысушыларының өзара әрекеттесуінің негізін анықтайды.

Батыс тәжірибесінде МЖӘ-нің орындылығы мен тиімділігі, әдетте, Value for money (VfM) философиясы призмасы арқылы, яғни жоба құны мен оны орындау сапасының ең тиімді арақатынасы арқылы қаралады. Бұл жобаның мақсаттарына ең аз шығындармен және салынған ресурстарға ең жоғары (оңтайлы) қайтарыммен қол жеткізілуге тиіс екенін білдіреді. VfM тәсілі бір мезгілде үш талапқа қол жеткізуді көздейді: үнемділік, нәтижелілік және тиімділік. Бұл жағдайда үнемділік нәтиженің жеткілікті сапасымен ресурстардың минималды мүмкін шығындарын білдіреді. Нәтижелілік дегеніміз-қажетті нәтижелерге қол жеткізу, ал тиімділік қолда бар ресурстарға сүйене отырып, мүмкін болатын ең жоғары нәтижеге қол жеткізуді білдіреді [4].

Қорыта келгенде, әріптестік қатынастар нақты сипатқа ие, екі тарапқа түсінікті болуы тиіс өзара тиімділікке негізделгендіктен, МЖӘ-нің маңызды аспектілерінің бірі мемлекеттік-жеке меншік әріптестік жобаларының тиімділігін бағалау болып табылады. Сонымен қатар, күтілетін әсер әр мүдделі субъектілер үшін әр түрлі жазықтарда болуы мүмкін, және әрдайым қаржылық көрсеткіштер саласына байланысты емес әр түрлі өлшемдерге ие болуы мүмкін.

Әдебиеттер тізімі:

1. Новикова Т.С. Проблемы оценки эффективности инвестиционных проектов государственно-частного партнерства // Креативная экономика. - 2009. - № 9 (33). - С. 128-133.

2. Габдуллина Э.И. Оценка эффективности проектов ГЧП как механизма взаимодействия власти и бизнеса в регионе // Современные проблемы науки и образования – 2012. – № 2. http://www.science-education.ru/102-5928.

3. Токсанова А.Н., Абдыманапов С.А., Галиева А.Х. и др.// Оценка эффективности проектов государственно-частного партнерства. Монография. г. Астана: Мастер ПО, 2017, 312 с.
4. Соловьев Ю.В. Зарубежный опыт измерения и обеспечения эффективности в сфере государственно-частного партнерства. - СПб.: Реноме, 2012. – 546 с

ӘОЖ 352.935845

Дүйсенбекұлы А.Ж. докторант,
Ыдырыс С.С. э.ғ.д. профессор, **Батырова Н.Т.** э.ғ.д., профессор,
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ.
Қазақстан Республикасы.

ҚАЗАҚСТАНДА АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІН МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУДІ ЖЕТІЛДІРУ

Аңдатпа. Азық-түлік қауіпсіздігі – мемлекеттің аграрлық-экономикалық саясатының басты мақсаттарының бірі. Ол өзінің жалпылама түрінде кез келген ұлттық тағам жүйесінің идеалды жағдайға қозғалыс векторын құрайды. Осы тұрғыдан алғанда, азық-түлік қауіпсіздігіне ұмтылу үздіксіз үдеріс болып табылады. Сонымен қатар, оған қол жеткізу үшін даму басымдықтары мен аграрлық саясатты жүзеге асыру тетіктері жиі өзгереді. Азық-түлік қауіпсіздігі мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық дамуын, ғылыми-техникалық прогресті, халықтың әл-ауқаты мен денсаулығын айтарлықтай дәрежеде айқындайтын күрделі құбылыс.

Кілт сөздер: азық-түлік қауіпсіздігі, аграрлық саясат, азық-түлік нарығы, экономика, азық-түлік себеті, тағам, ауыл-шаруашылығы, сауда, тұтыну, нарық,

Қазақстанда азық-түлікпен қамтамасыз ету мәселесіне XX ғасырдың 90-жылдарында көбірек көңіл бөлінді. Әлеуметтік-экономикалық реформалар кезеңінде мемлекеттің азық-түлікпен қамтамасыз етілуіне нақты қауіп төне бастады. Үзілген сауда-қаржылық-экономикалық және өндірістік-шаруашылық байланыстар елде ауыл шаруашылығы шикізаты және соның салдарынан азық-түлік өндірісінің төмендеуіне жағдай жасады. Бұл өз кезегінде айтарлықтай импортқа тәуелділіктің пайда болуына және азық-түлікті тұтыну деңгейінің төмендеуіне әкелді. Жоғарыда айтылғандардың барлығы елдегі азық-түлік қауіпсіздігін нашарлатты.

Қазіргі кезеңде Қазақстандағы азық-түлік қауіпсіздігінің жағдайы толығымен қанағаттанарлық емес. Бірақ біз мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігін арттыру үшін барлық қажетті жағдайларды жасауға арналған ауыл шаруашылығындағы жағдай соңғы уақытта айтарлықтай жақсарғанын, бірақ жеткілікті көлемде емес екенін атап өтеміз. Халық шаруашылығының аграрлық секторында өндірілетін өнім халықтың негізгі күнкөріс көзі болғандықтан, мемлекеттің басты міндеттерінің бірі – ауыл шаруашылығының тиімді дамуын қамтамасыз ету. Осыған орай, экономиканың осы маңызды стратегиялық саласына экономикалық көмек әлемнің дамыған елдерінің тәжірибесіндегідей мемлекеттік деңгейде жүргізілуі керек деп есептейміз.

Қазақстанның азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуде елдің азық-түлік қауіпсіздігінің критерийлері мыналар болуы мүмкін:

- тағам рационының белгілі бір энергетикалық қанықтылығының құрамдас бөліктеріне адам ағзасының физиологиялық қажеттіліктерін қанағаттандыру дәрежесі, оның тағам өнімдеріндегі денсаулыққа зиянды заттардың қалдықтарының рұқсат етілген мазмұнына қойылатын талаптарға сәйкестігі;
- халықтың әртүрлі санаттары үшін азық-түліктің физикалық және экономикалық қолжетімділік деңгейі;
- азық-түлік нарығындағы тұрақтылық (біздің ойымызша, оны тұрақтылықпен және уақыт өте келе халықтың төлемдік сұранысымен ауыстырған жөн);
- елдің азық-түлікпен және агроөнеркәсіп кешенін ресурстық қамтамасыз етудің импорттан дербестік дәрежесі;
- агроөнеркәсіп кешені салаларының даму деңгейі мен қарқыны;
- азық-түліктің жедел және стратегиялық қорының мөлшері.

Азық-түлікпен қамтамасыз етуді бағалау кезінде сандық және сапалық сипаттамаларға сүйену керек. Мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігі, егер ел аумағына шетелден азық-түлік тауарларының ағыны тоқтатылған жағдайда азық-түлік дағдарысы туындамаса, онда ол ішкі азық-түлік өнімдерінің жоғары үлесі есебінен қол жеткізілген жағдайда қамтамасыз етілген деп санауға болады. [1]

Азық-түлік қауіпсіздігі кем дегенде екі мағынасы бар күрделі ұғым.

1 кесте - Азық түлік қауіпсіздігін анықтаудың екі деңгейі

Елдің азық-түлікқауіпсіздігі
Елдің азық-түлік қауіпсіздігінің деңгейін анықтау кезінде келесі құрамдас бөліктерді ескеру қажет: республикадағы ауыл шаруашылығы өнімдерін, шикізатты және азық-түлік өнімдерін өндіру көлемі; азық-түлік тұтынудың ғылыми негізделген нормалары бойынша ел халқының азық-түлікке қажеттілігі; тұтыну себетінің нормаларынан кем емес, тұрғылықты аумақтың топырақ-климаттық жағдайларын ескере отырып, халықтың жекелеген топтарының азық-түлік тұтынуының ғылыми негізделген нормалары негізінде есептелетін өзін-өзі азық-түлікпен қамтамасыз ету деңгейі.
Адамның азық-түлікқауіпсіздігі
Жеке адамның (бір үй шаруашылығының) азық-түлік қауіпсіздігін негіздеу кезінде ғылыми негізделген тамақтану нормалары мен тұтынудың нақты деңгейі арасындағы айырмашылық халықтың өмір сүру деңгейінің төмендігімен анықталатындығынан шығу талап етіледі. Бұл тамақтану деңгейін азық-түлік бағасымен және үй шаруашылығының кірісімен байланыстыруды қажет етеді. Жалпылама түрде бұл азық-түліктің экономикалық қолжетімділігі ретінде сипатталады, оны халықтың оны қолданыстағы баға жүйесі мен табыс деңгейі жағдайында тұтыну мүмкіндігі деп түсіну керек. Өз кезегінде баға да, халықтыңтабысы да басқа да бір қатар факторларға байланысты. Сонымен, халықтың жанбасынашақ қандағы табысының деңгейі елдің жалпы ішкі өнімінің мөлшерінен, еңбек өнімділігінен, жұмыссыздық деңгейінен, халықтың табыс деңгейі бойынша саралану дәрежесінен, жұмыссыз зейнеткерлердің үлесінен, табыс салығының ставкасынан шығады. , әлеуметтік төлемдер, еңтөменгі жалақы деңгейі, зейнетақы және т.б.
Ескерту: [2] негізінде автормен құрастырылған

Біріншісі азық-түлікпен қамтамасыз етудің таза экономикалық процесіне қатысты. Екіншісі, ішкі және сыртқы көріністерінде ұлттық қауіпсіздікті сақтау үшін азық-түлік қауіпсіздігінің маңыздылығына байланысты. Мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігінің сенімділігі бірқатар көрсеткіштермен анықталады, олардың ең маңыздылары мыналар: елдің ауыл шаруашылығы өндірісінің деңгейі; тамақпен өзін-өзі қамтамасыз ету дәрежесі; ауыспалы қорлар; маңызды азық-түліктерді тұтыну деңгейі және ең кедейлер үшін азық-түліктің болуы және осы топтың мөлшері. Осы көрсеткіштер бойынша Қазақстанның жағдайы айтарлықтай ауыр. Қазіргі таңда азық-түлік қауіпсіздігін анықтауда түрлі әдіс-тәсілдер қолданылуда.

Еліміздің импортқа тәуелділігін жою, өз азық-түлік өндірісін дамытуды қамтамасыз ету мақсатқа сай сияқты; экспорт пен импорттың теңгерімді құрылымын, сондай-ақ азық-түлікпен қамтамасыз етуді тұрақтандыру үшін резервтік қорларды құру. Қазақстан Республикасындағы азық-түлік қауіпсіздігінің жай-күйін толық қанағаттанарлық деп атауға болмайды, өйткені елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған агроөнеркәсіптік кешендегі, әсіресе оның агроөнеркәсіптік кешеніндегі жағдай күрделі және күрделі болды. Соңғы 20 жыл ішінде бір мағыналы. Қазіргі әлемдегі азық-түлік қауіпсіздігі проблемасы, ең алдымен, халықтың аштық және жеткіліксіз тамақтану проблемасымен, мемлекеттің мүдделерін қорғаумен, оның ішінде елдегі әлеуметтік-экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ету мен сақтаумен, адамның өмірлік қажеттілігін қанағаттандырумен байланысты.

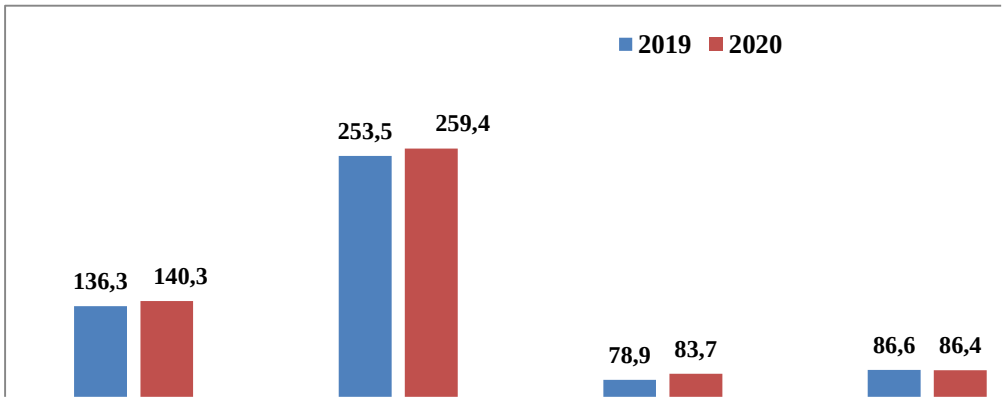
Азық-түлік қауіпсіздігі проблемасы Қазақстанда да, шетелде де қарқынды зерттелетін мәселелердің бірі болып табылады. Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету деңгейі мен сапасы ауыл шаруашылығының және агроөнеркәсіптік кешеннің сабақтас салаларының даму жағдайына тікелей байланысты. Қазақстан азық-түлік нарығының жекелеген сегменттерінде отандық өндірістің жоғары үлесіне қол жеткізгеніне қарамастан, кейбір баптар бойынша импорттық тәуелділіктің шекті деңгейінен асып кету байқалады. Қазақстанның азық-түлік қауіпсіздігін сақтау халықтың негізгі азық-түлік өнімдеріне қажеттілігін отандық өндіріс есебінен қанағаттандыруға жеткілікті ауыл шаруашылығы шикізаты мен азық-түлік көлемін ұлғайтуды бол-

жайды. Бұл ретте елдегі бәсекелестік жағдайға қарамастан, әлемдік және ішкі нарықтарда кез келген конъюнктура жағдайында шығарылатын өнімдердің оңтайлы тізбесі ұсынылуы тиіс[2].

Агроөнеркәсіп кешенінің дамуы азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету деңгейіне әсер етеді, сондықтан мемлекет жыл сайын ауыл шаруашылығы өнімдерін отандық өндірушілерді қолдауға қаражат бөледі. 2016 жылы «Агробизнес-2017» Қазақстан Республикасында агроөнеркәсіптік кешенді дамыту бағдарламасы» аясында ауыл шаруашылығы салаларын дамытуға 123147,3 млн.теңге бөлінді, оның 92 277,2 млн. агроөнеркәсіп кешенін субсидиялауға бөлінген.

Қазақстан Республикасы Министрлер Кабинетінің қаулысымен 1994 жылы Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдаудың мемлекеттік қоры құрылды.

Қазақстан Республикасы Тәуелсіздік мемлекет атағын алғанна бастап адамның саны да, оған байланысты болатын азық-түлік тұтыну мөлшері де жоғарылай бастаған.

Сурет1 - Жан басына шаққанда азық-түлікті тұтыну көрсеткіштері»

Ескерту - автор құрастырылған

Жоғарыда 1-суреттен байқап отырғанымыздай, 2019 жыл мен 2020 жылдың арасындағы біршама көрсеткіштерді көре аламыз. Қазақстан Республикасы халқының азық-түлік қауіпсіздігінің жай-күйін бағалау экономикалық көрсеткіштердің айтарлықтай санына негізделген бірқатар критерийлер бойынша жүзеге асырылады. Бұл ретте, егер бастапқы кезеңде халықтың жан басына шаққандағы орташа табысы және азық-түлік астықтарының тасымалдануы (жалпы жылдық тұтынудың алдымен 20%, содан кейін 16%) деңгейінде болса, қазір бағалау критерийлері кеңейіп, күрделене түсуде. Азық-түлік қауіпсіздігінің критерийлеріне мыналар жатады: халықтың жекелеген топтарының жалпы шығыстарындағы азық-түлік шығындарының үлесі; өнімнің аумақтық қолжетімділігі (елдің әртүрлі аймақтарындағы бір тауарларға бөлшек сауда бағасының деңгейін салыстыру арқылы өлшенеді); тағамның «ыңғайлылығы» деңгейі (ысырапты азайтатын және үй шаруашылығында жұмыс уақытын үнемдейтін заманауи өнімдерді тұтынудағы үлес); өнімнің «табиғилық» дәрежесі және жақсы сапасы; өнім сапасының денсаулық пен ұзақ өмір сүруге әсері, оның ішінде гендік инженерия мен биотехнологияны қолдану арқылы алынған өнімдер.

Импортқа тәуелділікті әлсірету мақсатында елімізде агроөнеркәсіп кешенін дамытуға бағытталған түрлі мемлекеттік бағдарламалар жүзеге асырылып, бүгінгі таңда ауыл шаруашылығы өнімдерінің көлемі артып келеді. Тиімді ұлттық экономиканы құрудың әлеуеті әлі толық пайдаланылған жоқ. Осы себепті экономиканың әлеуетін пайдаланудың тиімділігін арттыру үшін дер кезінде шаралар қабылдау маңызды.

Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында бірқатар шараларды жүзеге асыру қажет екенін атап өткен жөн, олар: мемлекеттің мақсатты бағдарламалары негізінде азық-түлік нарығын реттеу, отандық ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерді мемлекеттік қолдауды одан әрі дамыту, мемлекетке қажетті азық-түлікті экономикалық және ғылыми негіздеу бойынша жұмыстарды жүргізу.

Және де Қазақстандағы ауыл шаруашылығын аумақтық ұйымдастырудың ерекшеліктерін және ел аймақтарының азық-түлік-шикізат байланыстарын ескеру қажет деп ойлаймыз. Өндіріс

ресурстарын ұтымды бөлу болашақта ауыл шаруашылығы өндірісінің ұлғаюына және елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге әкеледі. Республиканың азық-түлік және шикізат ресурстары азық-түліктің негізгі түрлерін ғылыми негізделген тұтыну нормаларына сәйкес мөлшерде қамтамасыз ету үшін жеткілікті. Азық-түлікпен қамтамасыз етуді жақсарту өз өндірісін ұлғайту арқылы, сондай-ақ өңіраралық байланыстарды оңтайландыру арқылы мүмкін болады.

Қазақстанда дәнді дақылдар (соның ішінде күріш) және бұршақ дақылдарының ең ірі тауар өндірушілері болып еліміздің төрт облысы Ақмола, Қостанай, Солтүстік Қазақстан, Қызылорда облыстары болып табылады, бұл өңірлер барлық астық (күрішті қоса алғанда) және бұршақ дақылдарының 70,8%-ын, сондай-ақ осы өңірлерде өндіреді.

Дәнді дақылдар (соның ішінде күріш) және бұршақ дақылдарының ауданы 1001 мың гектардан астам. Олардың барлығында дәнді дақылдар (оның ішінде күріш) және бұршақ дақылдарын ұтымды бөлу және олардың өнімділігін арттыру есебінен астықты арттырудың үлкен қоры бар.

Ашық жерлерде көкөністердің ірі өндірушілері Алматы, Жамбыл, Түркістан облыстары болып табылады, бұл өңірлер республикада өндірілген көкөністердің жалпы көлемінің 68,7% (2 607,2 мың тонна) өсіреді, олар ең қолайлы табиғи-климаттық жағдайларда орналасқан. Республиканың 10 облысында картоп өндірудің жеткілікті жоғары көрсеткіштері Ақмола, Алматы, Қарағанды, Түркістан облысы, Павлодар, Солтүстік Қазақстан, Шығыс Қазақстан облыстары болып табылады. Аталған өңірлерде картоптың жалпы өнімі шамамен 2 903,50 мың тоннаны құрады, бұл республикада өсірілген барлық картоптың 81,9 пайызын құрайды.

Ірі қара мал етін өндіру республиканың үш облысында жақсы дамыған, бұл Алматы, Түркістан облысы, Шығыс Қазақстан облыстары, Маңғыстау облысында мал шаруашылығы нашар дамыған, сондықтан облыстағы жалпы ірі қара мал саны бар болғаны 15000 бас, бұл өңірдің табиғи-климаттық жағдайларына байланысты.[3]

Тұтастай алғанда, Қазақстанның азық-түлік және шикізаты ғылыми негізделген тұтыну стандарттарына сәйкес азық-түліктің негізгі түрлерін қамтамасыз етуге жеткілікті. Бұл ретте еліміздің сыртқы экономикалық саясаты азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Ауыл шаруашылығы өндірісінің тиімділігі мен тұрақтылығын арттыру, ауыл шаруашылығы шикізатын өңдейтін салаларды жаңғырту, өнім сапасын арттыру арқылы агроазық-түлік жүйесі өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға байланысты.

Әдебиеттер тізімі:

1. Толысбаев Б.С., Абылқасымова Ж.А. Ауыл шаруашылығын мемлекеттік реттеудің теориялық негіздері мен қажеттілігі. АльПари, №1,2010 35-50с
2. Кенжеболатова М. Ш., Еліміздің азық-түлік қауіпсіздігін камтамасыз етудегі кейбір өзекті мәселелер // Вестник науки Казахского агротехнического университета им С. Сейфуллина 2014. № 1 (80). С. 153-163.
3. ҚР ауыл шаруашылығы министрлігінің ресми сайты www.gov.kz

ӘОЖ 352.935845

Дүйсенбекұлы А.Ж. докторант,
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Сейдахметов М.Қ. э.ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы
Қазақстан мемлекеттік университеті,
Агниязов Б.Е. магистр, Қожа Ахмет Ясауи атындағы
Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан қ. Қазақстан Республикасы.

ҚР АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ АСТЫҚ НАРЫҒЫНЫҢ РОЛІ

Аңдатпа. Еліміздің дамыған 30 елдің қатарына кіруі үшін агроөнеркәсіптік кешеніндегі астық өндірісі нарығын тиімді басқару жүйесін жетілдіруді талап етеді. Астық өндірісі нарығын басқару

механизмін жетілдіру агроөнеркәсіп кешенінің өзіндік ерекшелігінен туындайды. Себебі түрлі факторлар агроөнеркәсіптік кешенді басқару қызметіне тікелей әсер етеді. Агроөнеркәсіптік кешеніндегі астық өнімдері нарығының мәні елді азық-түлікпен және басқа да тұтыну тауарларымен қамтамасыз ету болып табылады. Агроөнеркәсіп кешені бүгінгі таңда бірнеше салаларды біріктірген бүкіл мемлекеттің айтарлықтай үлкен шаруашылық кешені болып табылады.

Кілт сөздер: азық-түлік қауіпсіздігі, астық нарығы, агроөнеркәсіп, астық шаруашылығы, астық өнімдері, өндіріс, егін, экспорт, өнім, басқару, реттеу

Ауыл шаруашылық өндірісі саласын мемлекеттік басқаруды жетілдіру үшін бірқатар мәселелерді шешуіміз керек: қайта өңдеуді қамтамасыз етіп, әлемдік нарықтарға жоғары сапалы дайын өніммен шығуыға жағдай жасауымыз қажет. Бұл мәселені шешуге барлық аграрлық кешеннің түбегейлі бет бұруы маңызды.

Астық шаруашылығы Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенінің басты құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады, сондай-ақ астықтың өзі және оны қайта өңдеу өнімдері стратегиялық маңызға ие. Экспорт қазақстандық астық нарығының жетекші бағыты, оны реттеудің негізгі тетігі болып табылады. Астық нарығының жай-күйі әлемдік және ұлттық қауіпсіздікті сипаттайды. Қазақстандағы астық саласына тартылған ресурстардың үлесі республика экономикасының жалпы жай-күйін айқындайды. Астық та сыртқы экономикалық сауда байланыстарының аса маңызды объектісі болып табылады.

Қазақстанның солтүстік өңірі республиканы дәнді дақылдар өндірісінің негізгі көлемімен қамтамасыз етеді, өйткені қолайлы табиғи - климаттық жағдайлары бар. Барлық егіс алқаптарының 75%-ын және барлық егіннің 85% - ын алатын Ақмола, Қостанай және Солтүстік Қазақстан облыстары басты астық егетін өңірлер болып табылады.

Қазақстан - әлемдік өткізу нарықтарына бидай мен ұнды жеткізуші жетекші елдердің 10-дығына кіретін азық-түлік бидайын өндіруші жетекші елдердің бірі. Қазақстандық бидай өзінің басты бәсекелестік артықшылықтарына байланысты әлемдік нарықта үлкен сұранысқа ие.

Астық сапасы өнім экспортын дамытудың басты тежеуші факторы болып табылады. Республика өте жақсы мүмкіндіктерге ие, бірақ қажетті ұн тарту және нан пісіру сапасымен бидай дәнінің жеткілікті мөлшерін өндірмейді.

Қазақстан Республикасында жалпы егіннің 70% - ын 1-3 сыныпты бидайалады. Бұл өнімді көп теген елдер өндірілетін ұнның пісіру қасиеттер інарттыру үшін кеңінен қолданады.[1]

Теңіз порттарынан географиялық алшақтығы себебінен қазақстандық астықтың әлемдік нарықтардағы бәсекеге қабілеттілігіне транзиттік және экспорттық тарифтер, шектес елдердің аумақтары арқылы өту кезіндегі қосымша алымдар, астықты сертификаттаудың ескірген әдістемесі елеулі әсер етеді. Қытай қазақстандық бидайды экспорттаудың перспективалы бағытына айналуда; Республика алқаптарынан жиналған өнім бұрынғысынша ЕО және Таяу Шығыс елдерінде сұранысқа ие. Сонымен қатар біздің шетелдік нарықтарға сапалы астық жолында еңсерілмейтін бірқатар кедергілер бар.

Өнімділігі төмен жылдардың өзінде Қазақстан астыққа деген ішкі қажеттілікті толық қамтамасыз етіп қана қоймай, орташа есеппен 7-9 млн.тоннаға тең, сонымен қатар өткен жылдардағы қорлардың арқасында салыстырмалы түрде жоғары экспорттық әлеуетті қолдайды. 2014-2019 жылдар аралығында біз әлемнің 40-тан астам еліне 27 млн.тонна астық және 14,4 млн. тонна ұн экспорттадық.

Қазақстан Республикасында астық нарығының ширек ғасырлық қалыптасу тәжірибесі күтілген нәтижелер бермеді. Мемлекеттік астық саясатының болмауы астық дақылдары егіс алаңдарының қысқаруына, олардың шығымдылығы мен астықтың жалпы алымдарының төмендеуіне, тауар аймақтарын мамандандыруға, астық өндіру мен өткізу жүйесіндегі ұйымдастыру-экономикалық қатынастардың бұзылуына, мемлекеттің астық саласындағы ұдайы өндіріс процесіне әсерінің әлсіреуіне, облыстық деңгейдегі астық нарығының криминализациясына, астық нарығына қатысушыларды инфрақұрылымдық қамтамасыз етудің әлсіреуіне әкелді.

Бұл жағдай көбінесе астық өнімдері қосалқы кешенінің жұмыс істеуінің жоспарлы ұйымдастырушылық-экономикалық тетігінің бұзылуына және оның игерілмеуіне, шаруашылық жүргізудің нарықтық жағдайларына қолданылатын жиынтықталмауына байланысты, бұл

республикалық және облыстық деңгейлерге де тән. Бұл көбінесе аймақтық астық нарығының қалыптасуындағы кемшіліктерді, оның дамуының стихиялық сипатын түсіндіреді. Мемлекет астық нарығын реттеу функциясын орындаудан - әлеуетті мүмкіндіктерді көрсетуге ықпал ететін экономикалық ортаны құрудан, макро - және микро деңгейлерде оның қатысушыларының экономикалық мүдделерінің неғұрлым толық үйлесімін қамтамасыз етуден, нарықтың осы түрінің жұмыс істеуі шеңберінде белгілі бір мақсатқа қол жеткізудің жалпы мемлекеттік және өңірлік тәсілдерін әзірлеуден шеттетілді. [2]

Астық әлемдік азық-түлік өндірісінің алғашқы негізгісі және басты құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады. Дәнді дақылдар түсімінің саны мен сапасына көп жағдайда бүкіл адамзаттың көңіл-күйі байланысты. Әлемнің көптеген елдерінде әлеуметтік шиеленіс деңгейі, сондай-ақ осы елдер арасындағы саяси жағдай да ғаламшардағы адамдардың бір бөлігі аштық немесе нанмен қамтамасыз етілетініне байланысты. \

Жалпы алғанда, дәнді дақылдар алғашқы стратегиялық өнім және мұнай мен газ сияқты өнімдердің маңызы өлшенетін тауар болып табылады. Дегенмен, барлығы өзара байланысты.

Егер мұнай мен газды машиналар мен құрылымдармен қозғаса, онда астықты адамдар қозғайды, ал оның кемшілігі адам массасын мүлдем күтпеген бағытта бағыттай алады.Астық нарығының бір ерекшелігі бар-бір жылдан бері оның бағасы үлкен амплитудамен ауытқуы мүмкін. Өйткені, бір қарағанда, бағаның ұзақ мерзімді және өте тұрақты өсуі үшін барлық алғышарттар бар: жер тұрғындары жыл сайын 80 млн.адамға ұлғайып келеді, сонымен қатар жыл сайын биоотын өндірушілер тарапынан астыққа сұраныс артуда.

Дегенмен, осы факторларға қарамастан, астық нарығында елеулі сәйкессіздік сақталуда. Тек бір маркетингтік жыл ішінде астықтың бағасы 1,5-2 есе көтерілуі немесе төмендеуі мүмкін. Кейбір экспорттаушы елдерде дәнді дақылдарға өсіп келе жатқан әлемдік сұраныс кезінде астықтың едәуір артық мөлшері сақталуда, бұл өндірушілерге егістікті қысқартуға мәжбүр етеді, ал сала инвестициялар үшін тартымдылығы аз болады. [3]

Республиканың астық өнімі кіші кешені тігінен интеграцияланған құрылымды білдіреді, оның ұйымдық-өндірістік байланыстары күрделі құраушы өндірістердің жеткіліксіз теңгерімділігімен және біркелкі емес даму қарқынымен сипатталады.

Әсіресе, дамудың төмен қарқыны оның қайта өңдеу және инфрақұрылымдық салаларында қалыптасты. Астық пен астық өнімдерінің үлкен шығыны осыған байланысты. Жыл сайын астық өндірумен айналысатын және оны сақтау мен өңдеуді жүзеге асыратын салалардың түйіскен жерінде өсірілген егіннің 20% - на дейін жоғалады.

Шығындардың басты себептері қолда бар шикізат ресурстарын кешенді пайдаланбау, технологиялық өзара байланысты салалардың аумақтық бытыраңқылығы болып табылады.

Астық ресурстары қорының едәуір бөлігін қалыптастыра отырып, республика дайын өнімге деген өзінің қажеттілігін өз өндірісі есебінен 90-95% - ке жабады.

Шет елдердегі астық нарығының жұмыс істеу тәжірибесі мемлекеттің ықпал ету нысандары мен әдістері аграрлық саясат (салық, кредит, амортизациялық саясат, әлеуметтік-экономикалық кепілдіктер және жекелеген адамдар мен аумақтарға өтемақы) арқылы да, сондай-ақ астық шаруашылығына әсер етудің түрлі тетіктері (астық бағдарламалары, тауарлық және сатып алу интервенциялары, кепілдік операциялар, сатып алуды квоталау, бағаны қолдаудың икемді жүйелерін қолдану, нарыққа қатысушыларға қаржы-кредиттік қызмет көрсетудің көпбейінділігі және кредиттерге қолжетімділік) арқылы да, уақтылы ақпараттық қамтамасыз ету, елдегі астық саясатын қалыптастыруға аграрлық сектордың тікелей қатысуы).

Салалық (астық) нарық, өз кезегінде, өндірісті өзгеріп жатқан сұранысқа бейімдеу тетігін пысықтап, кәсіпорындар арасындағы бәсекелестікті ынталандыра отырып, кіші кешенге кіретін барлық буындардың қызметін мақсатты түрде реттейтін болады, бұл оңтайлы салааралық пропорцияларды белгілеуге және осы негізде ең аз жиынтық шығындармен барынша тиімділікті қамтамасыз ететін және астық пен астық өнімдерінің экспортын қамтамасыз ететін оның тиімді құрылымын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Азық-түлік қосалқы кешендерін жалпы еңбек бөлінісінің нысаны ретінде зерттеуде аймақтық технологиялардың ерекшеліктерін және олармен байланысты технологиялық және экономикалық байланыстарды көрсететін аймақтық аспект қажет.

Экспорттық астық әлеуетін арттыру үшін оны өндіру рентабельділігі 25-35% - ға дейін жетеді. Республика, бір жағынан, экспортты лицензиялауды, пулдық жүйені моногамдық өткізу нарықтарын, мемлекеттік ресурстардан түсетін астық экспортын субсидиялауды, астықты транзиттік тасымалдауға арналған ұзақ мерзімді тарифтік келісімдерді, кедендік жеңілдіктерді және т.б. енгізу, екінші жағынан, экспортқа бағдарланған астық егетін өңірлерді қолдауға сараланған тұрғыдан келу, астық сапасының халықаралық стандарттарын қамтамасыз ету, көліктік және элеваторлық - қойма инфрақұрылымын дамыту, кедендік рәсімдерді ресімдеу кезінде неғұрлым қолайлы режимді сақтау қажет.

Алға қойған мақсаттарға жету үшін ҚР агроөнеркәсіп кешеніндегі астық нарығын зерттеп, дамыған және көршілес елдердің нарықтарымен салыстырмалы түрде талдаулар жасалынып, оны тиімді басқара білуді талап етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстанның аграрлық секторының азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі ролі. Б.Т.Аймурзина, М.Ж.Каменова, М.Батай. Проблема аграринка. Алматы 2019. 20-26 б

2. Есполов Т.И., Бельгибаев К.М., Сулейменов Ж.Т. Аграрная экономика/Убебное пособие/ - Алматы 2018 – 87 б

3. Токобаев Н.К. Экономика Казахстана Продовольственная безопасность // Вестник КазЭУ // Серия Пищевая промышленность. - 2015. - №3. - С. 23-27 . - ISSN 1563-0358

УДК 33.330.622.3.

Елемесова А. студент,
Научный руководитель: **Петросянц Т.В.** магистр,
Yessenov University,
г.Актау, Республика Казахстан

ОСОБЕННОСТИ ТРАНСФОРМАЦИИ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНА В УСЛОВИЯХ НОВОГО ИНДУСТРИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация. В статье рассмотрены подходы к пониманию концепции формирования трудового потенциала региона. В Казахстане из 17,5 миллиона человек 9 миллионов – экономически-активного, трудоспособного населения. При этом из них порядка 8,5 миллиона занятые, а из них 2,4 миллиона самозанятые, остальные наемные. Ценность – раскрыты особые черты современной технологической трансформации в странах развитого и развивающегося рынка и определены приоритетные требования к трудовым отношениям нового (шестого) технологического уклада. Исследование показало, что необходимыми условиями формирования качества трудового потенциала региона является понимание субъектов и факторов процесса.

Ключевые слова: модернизации трудовых отношений, рынок труда, миграции, индикаторы,

Стратегия вхождения Казахстана в ряды 30 наиболее развитых стран, в которых наметился переход к новому технологическому укладу, ставит задачу модернизации всей системы социально-экономических отношений. Казахстан относится к странам с ресурсными конкурентными преимуществами.Главным преимуществом Казахстана являются богатые природные ресурсы, транзитное местоположение, население с высоким уровнем образования и квалификации.

Однако в стране сложился разрыв между конкурентными возможностями и продуктивным их использованием, причиной тому институциональные издержки трудовых отношений[1].

Как отмечает академик У. Баймуратов «Сейчас многие умы пытаются найти рецепты от кризисов, не определив их истоки. Отсюда лечат только симптомы, а не генезис болезни. Господствующий ныне узкий, технократический подход уводит от истины. А дорога к ней лежит через гармоничное мышление (сознание), признающее главенство духовного над материальным, а не наоборот, что является тупиком [2].

Казахстан, продвигается к новому технологическому укладу, миновав капиталистический способ производства с характерным экономическим принуждением, где отношения труда и капитала имели стоимостное содержание. Если в странах развитого рынка рабочая сила обрела форму товара, цена которого определялась рынком и его законами, а ее стоимость для собственника капитала стала капиталом, способным принести прибыль, то для многих казахстанских предпринимателей работник остается объектом административной и экономической эксплуатации.

Казахстанский рынок труда пока не отражает действие экономических законов, регулирующих равновесную цену товара – рабочая сила, соответственно его свойства не адекватны требованиям новых технологий.

В перспективе необходимо эффективное регулирование процессов внутренней миграции для сбалансированной обеспеченности трудовыми ресурсами отдельных регионов страны.Подготовку специалистов необходимо осуществлять в соответствии с прогнозными потребностями рынка труда и программами развития экономики.

Уровень квалификации специалистов является сегодня одним из наиболее важных факторов, определяющих уровень развития экономики страны. Анализ дает основание говорить о том, что республика обладает достаточно мощным кадровым потенциалом.

Особый интерес в плане оценки спроса и востребованности специалистов в современных условиях вызывают данные, характеризующие трудности с трудоустройством и распределением специалистов по окончанию вузов.

Многие высшие учебные заведения не несут прямой ответственности за трудоустройство своих выпускников, особенно вузы на платной основе. Ситуацию с трудоустройством выпускников вузов нельзя назвать удовлетворительной. Продолжает оставаться высоким число нетрудоустроенных молодых специалистов, а также трудоустраивающихся не по избранной специальности. Существующее дублирование в подготовке кадров в государственных и негосударственных вузах приводит к перепроизводству и различному уровню подготовки специалистов одного профиля, затрудняет учет национально-регионального компонента в образовательном стандарте, обостряет проблему трудоустройства выпускников. Расширение сферы платных образовательных услуг часто носит нерегулируемый характер, а прием студентов в негосударственные высшие учебные заведения по ряду специальностей превышает прием по госзаказам, что порождает комплекс социальных проблем. Медленно решаются вопросы закрытия специальностей, не конкурентоспособных на рынке труда, вследствие этого продолжается выпуск специалистов, не соответствующих потребностям экономики и рынка труда, пополняются ряды безработных. Не используется практика ускорения трудоустройства выпускников через организацию гарантированного собеседования студентов с работодателями при содействии служб занятости.

Можно сказать, что только 30-40% выпускников вузов находят работу по специальности. Это значит, что для остальных процесс обучения мог быть иным, равно как и его содержание. Многие студенты, еще не завершив первое образование, планируют второе. Государство не эффективно расходует средства, а молодежь напрасно тратит время на получение невостребованных профессий. Вследствие того, что заработная плата в здравоохранении, науке, образовании низкая, многие выпускники данного профиля трудоустраиваются не по приобретенной специальности, а на фирмы с высоким заработком или работу, не требующую высшего образования (водители, работники сферы обслуживания и т.д.)

Нельзя однозначно оценить изменения, происходящие в структуре подготовки специалистов. С одной стороны, они идут в соответствии с мировыми тенденциями, для которых характерно повышение роли гуманитарного образования. С другой стороны, необходимость обеспечения конкурентоспособности страны в технической и технологической сферах, активизации инновационных процессов требует новых специалистов именно научно-технического профиля. Система высшего образования не обеспечивает сегодня опережающего образования, то есть подготовки специалистов с ориентацией на технологический прогресс и работников широкого профиля, способных быстро менять профессию. Между тем это требуется не только из-за ускорения темпов развития технической базы производства и частой смены технологий, но из-за изменения конъюнктуры на рынке труда [3].

Рынок труда Казахстана при внешне благополучных индикаторах имеет немало структурных проблем, которые требуют проведения прогноза в потребностях рынка труда. Как показывает опыт экономического развития западного мира, в период замещения доминирующих технологических укладов открываются уникальные возможности для опережающего развития на основе своевременного освоения ключевых факторов нового технологического уклада. Однако проблемы так называемой «траектории предыдущего развития» в странах постсоветского пространства сдерживают этот процесс. Первоочередная задача заключается в переломе сложившихся тенденций, преодолении депрессии и инициировании экономического роста, исходя из перспективных возможностей и ожидаемых результатов. Новым явлением на казахстанском рынке труда является приток рабочей силы из приграничных республик, а также переселение в города из сельских регионов неквалифицированной рабочей силы, что в целом ведет к снижению качества труда и негативно отражается на показателях общественной производительности труда.

В современных условиях трудовая среда казахстанской экономики слабо интегрируется с новыми технологическими преобразованиями. Об этом свидетельствует низкая производительность общественного труда во всех отраслях экономики. Показателем является низкая производительность общественного труда. В среднем по Казахстану производительность труда на одного человека составляет 30-40 тыс. долл., в то время как в развитых странах этот показатель равен 200 тыс. долл. США. При этом наиболее высокая производительность труда наблюдается в добывающих отраслях экономики, за счет высоких цен на мировых рынках. Самая низкая производительность труда наблюдается в сельском хозяйстве – около 3 тыс. долл. США на одного занятого в год, в то время как в развитых странах – 50-70 тыс. долл. США. В машиностроении Казахстана этот показатель составляет 10-17 тыс. долл. США, у зарубежных конкурентов – 90 тыс. долл. США.Динамика и рост ВВП за все исследуемые годы связан с конъюнктурой рынка нефти, по запасам которой Казахстан занимает 12 место в мире.

Диспропорции между объемом валового регионального продукта на одного занятого и средней заработной платой в регионах Казахстана показаны в таблице 1 [4].

Таблица 1 – Макроэкономические индикаторы эффективного использования человеческих ресурсов в 2020 году в РК

Регион / Область	Средняя заработная плата (тенге)	ВРП на занятого (тенге) в год	Экономически активное население (человек)
Акмолинская	100 826	2 370 395	444 683
Актюбинская	135 787	4 354 476	430 936
Алматинская	102 220	1 797 384	1 065 296
Атырауская	271 922	13 213 501	301 300
Западно-Казахстанская	123 211	5 731 736	333 566
Жамбылская	94 778	1 761 171	557 720
Карагандинская	129 193	4 079 202	713 087
Костанайская	111 871	268 996	519 960
Кызылординская	118 994	4 023 899	327 593
Мангистауская	317 860	8 704 857	261 771
Южно-Казахстанская	99 898	1 951 325	1 229 862
Павлодарская	136 436	3 970 137	441 257
Северно-Казахстанская	90 905	2 416 113	330 251
Восточно-Казахстанская	126 215	3 088 834	740 911
г. Астана	265 335	8 852 189	454 551
г. Алматы	202 060	10 076 337	809 221
Примечание – составлено авторами на основе источника [4]			

Согласно данным таблицы 1 самая высокая среднегодовая заработная плата работников в Мангистауской, областях; близка к средней по стране в Атырауской, Кзылординской, Карагандинской областях и городах-столицах. Соответственный разброс показателей и валового регио-

нального продукта (ВРП): наибольший объем в нефтедобывающих областях. Очевидно, что уровень этих показателей предопределен доходами от экспорта нефти (западные регионы), в северной столице – развитием строительства, а в южной столице – доходами финансового и торгового секторов экономики. Что касается Южно-Казахстанской, Жамбылской, Алматинской, Северо-Казахстанской, Костанайской областей, в которых проживает более полумиллиона населения (в Южно-Казахстанской и Алматинской областях – более миллиона), ВРП значительно ниже среднего показателя по стране, что свидетельствует о низком уровне занятости населения и низкой эффективности использования экономически активного населения.Соответственно самый низкий уровень средней заработной платы. Следует отметить, что статистика не отражает: сколько населения из других регионов прибывают и работают по вахтовому методу.

Экономически активное население регионов, производство в которых не ориентировано на экспорт сырья, не может работать эффективно из-за ограниченности рабочих мест, низкого их качества; вынуждено мигрировать в другие регионы в поисках любой работы, теряя при этом накопленную квалификацию. Значительное отставание институциональных изменений от технологических преобразований проявляется в низком качестве рабочих мест из-за стремления работодателей сокращать издержки производства за счет привлечения работников с низкой квалификацией. Такое экономическое поведение не эффективно, поскольку не позволяет достигать роста производительности труда и экономического роста [4].

Ускорение этого процесса возможно при изменении парадигмы высшего образования. К сожалению, в большинстве вузов пока изменился лишь формат: коммерциализация и новые формы документооборота в связи с переходом к кредитной технологии обучения. Что касается качества образования, то по оценкам работодателей выпускники вузов слабо адаптируются к реальным требованиям рынка. При этом большинство работодателей занимают позицию наблюдателей, хотя реально являются заинтересованной стороной в подготовке квалифицированных молодых специалистов. Требуют разработки новые методы надлежащего исполнения намеченных государственных программ и миссии системы образования. Предполагается разработать формы и методы мотивации и ответственности всех участников рынка труда в налаживании эффективных трудовых отношений.

Список литературы:

1.Veblen The Theory of Leisure Class, An Economic Study of Institutions. – New York: B. W. Huebsch, 1899. – 339 p.

2.Баймуратов У.Б. Манифест гармоничного мышления (сознания). Кризисы, катаклизмы и конфликты: как преодолеть разрушительную синергию трех «К» [Электрон. ресурс]. – URL: http:// www.altyn-orda.kz (дата обращения: 04.2016)

3.Бактымбет С. С. Интеллектуальный потенциал нации как основа социально-экономической модернизации страны. Отчет о научно-исследовательской работе. Астана – 2019 – 304 с.

УДК 347.743

Жусупов А.Д. доктор юридических наук, профессор
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли,
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

РАЗВИТИЕ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ФИНАНСОВОГО ПРАВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. В статье, рассмотрено понимание современного финансового права и определено, что является предметом финансового права и какими методами он регулируется. Финансовое право, являясь отраслью права, имеет особую ценность, так как регулирует особые общественные отношения, связанные по поводу формирования, распределения и организации использования централизованных фондов денежных средств.

Ключевые слова:Конституция, закон, финансовая система, финансы, экономика, государство, экономические процессы.

Финансовая система государства является стержнем в развитии и успешном функционировании рыночной экономики и необходимой предпосылкой роста и стабильности экономики в целом. Эта система является основой, мобилизующей и распределяющей сбережения общества и облегчающей его повседневные операции. Когда Казахстан приобрел независимость, кардинально изменилось вся государственная система. Экономика начинает обретать новый облик, повернувшись на сто восемьдесят градусов. Экономические процессы, как и во все времена вынуждает обратить на себя пристальное внимание, так как является решающим фактором развития. Пересмотр взглядов на экономику коснулся также финансового право.

Финансовое право, являясь отраслью права, имеет особую ценность, так как регулирует особые общественные отношения, связанные по поводу формирования, распределения и организации использования централизованных фондов денежных средств, необходимых для реализации функций и задач государства, но и отношения по поводу организации и контроля, формирования, распределения и использования децентрализованных денежных средств. Такое положение также предусматривается Конституцией РК, где в статье 1 п. 2: сказано "Основополагающими принципами деятельности Республики являются: общественное согласие и политическая стабильность, экономическое развитие на благо всего народа, казахстанский патриотизм, решение наиболее важных вопросов государственной жизни демократическими методами, включая голосование на республиканском референдуме или в Парламенте".[1] Стоит отметить, что входящие в структуру финансового права подотрасли включают в себя нормы гражданского, административного и других отраслей права, тем самым демонстрируя свой комплексный характер, который также требует своего исследования.

С приобретением независимости Казахстан держит уверенный курс развития, выраженный в правильном применении всех способов регулирующих финансовое состояние. Не зря уже 5 раз поменялась налоговая политика. Данные меры были необходимы для развития, потому что множество событии, происходящих в международном сообществе требуют немедленного реагирования. Конечно же государство, пытаясь регулировать, не может охватить весь спектр и здесь встает еще одна проблема. В развивающихся странах проблема заключается в том, что экономические отношения опережают правовые, создавая дисбаланс. Из этого вытекает другой вопрос, готовы ли законы экономики понять и вступить во взаимодействие с законами права? Надо отметить, что на законодательном уровне финансовое право регулирует не только публичные интересы, но также плавными методами регулирует отношения, связанные с частным сектором, соблюдая при этом принципы транспарентности и невмешательства. Такое положение объясняется тем, что государство придерживается правового характера, демонстрируя тем самым свое положительное отношение к народу. Ведь ни один шаг государства не может быть совершен без правовой формы.

На современном этапе Казахстан придерживаясь уверенного курса развития внедряет новые способы привлечения денежных средств граждан, повышая таким экономическую культуру и поднимая уровень доходности граждан. Прекрасным примером сказанному является появление Народного IPO, которое стремительно набирает обороты. Такое привлечение является также показателем повышения правовой культуры, так как данные акции являясь собственностью национальных компаний, где основным акционером является государство, показывают тем, что государство состоит из граждан и то, что именно народ является источником власти, демонстрируя таким образом демократию. Также такие программы видятся позитивными, потому что заставляют работать деньги на собственную экономику и развивая ее, которая в дальнейшем будет уменьшать инфляцию.

В сравнении с другими странами центрально-азиатского региона у Казахстана явно лидерские позиции. Поясняется это тем, что бюджет страны пополняется не за счет денежных переводов, осуществляемы мигрантами из- за рубежа, а за счет развития собственного рынка. Являясь государством с богатым полезными ископаемыми и продавая их, Казахстан бурными темпами наращивает экономику, которая будет основана не на сырье, а на знаниях. Учитывая, что

котировки цен на нефть определяют если не все, но очень многое, Правительство предлагает механизмы плавного развития и перехода научного обогащения как в материальном, так и в духовном плане. На основе вышесказанного можно сказать, что устоялось динамика развития финансового права. Например, появились Бюджетный кодекс, Налоговый кодекс. В юриспруденции систематизация в виде кодекса имеет очень положительную оценку показывая таким образом, что данная отрасль очень развита.

Для понимания современного финансового права необходимо определить, что же является предметом финансового права и какими методами он регулируется. Существует множество точек зрения относительно предмета финансового права. Одна группа авторов считает, что предметом финансового права являются отношения, складывающиеся в процессе финансовой деятельности государства. Следовательно, финансовым правом признается совокупность юридических норм, регулирующих общественные отношения, возникающие в процессе финансовой деятельности государства для обеспечения бесперебойного осуществления его задач и функций в каждый данный период развития. [2, с.17].

Как было выше сказано финансовое право регулирует не только публичную сторону, но и частную в синтезе с гражданским правом. Ярким примером может служить банковское право представляющей из себя комплексную отрасль права. Банки при своей деятельности имеют отношения трех видов: такие как а) Национальный банк и банки второго уровня, б) отношения между банками второго уровня и в) отношения банков второго уровня с клиентами. Последние два вида регулируются в большей степени гражданским правом, так как носят в большинстве случаев договорной характер. Первый вид отношения в большей степени носит императивный характер.

Одним из основных требований финансового права является укрепление законности, соблюдение требований финансовой дисциплины всеми участниками финансовых отношений, в том числе государственными органами, совершенствование в связи с этим ответственности за их нарушение.[3, с.16]. Как и в любом другом обществе имеется преступная деятельность, которая не обошла боком и казахстанское общество. В сфере финансовых преступлений начало появляться понятие зарожденное в восьмидесятых годах прошлого века под названием отмывание денег (англ. money laundering). Цель данного понятие в том, что деньги заработанные преступным путем начинают обретать легальный характер проходя через три основных стадии, таких как размещение, расслоение и интеграция. С учетом возросшего процента таких махинации появился еще один нормативно-правовой акт, который именуется Закон "О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных незаконным путем, и финансированию терроризма".[4]

Истины ради следует указать, что данное обстоятельство вызывает большие дискуссии ведь и не зря финансовое право называют политической острой отраслью права. С постоянно возрастающей ролью финансовых отношений поясняемое развитием страны и неизбежного процесса глобализации, финансовое право нуждается в обличении в правовую форму.

Так при процессе придания правовой формы возникают коллизии не между юридическими нормами, а между финансовой наукой и юридической наукой. Понимая такое положение следует обратить довольно пристальный взор на финансовое право не со стороны гражданского права, а со стороны самого финансового права. Естественно такое положение является очень тяжелым, ведь проведение параллели придерживающейся объективности видится порой невозможным. По моему мнению данную параллель первоначально стоит провести не между гражданским правом и финансовым правом, а между финансами и правом в совокупности и только при таком наличии дел мы можем в большей степени получить регулирование без болезненных этапов прохождения. При проведении параллели стоит руководствоваться философскими воз-зрениями, так как именно философия являясь царицей позволяет охватить тот широкий спектр теоретического мышления, который необходим. Теоретический спектр хорош тем, что он носит более совершенный характер с прогностическим взглядом совпадающий с огромной вероятностью.

Список литературы:

1.Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года (с изм. и доп. на 1.05.2021года),

2.Жусупов А.Д.,Карибай С. Финансовое право Республики Казахстан учебное пособие выпуск -2:. Нур - Султан– 2021. С.17

3.Химичева Н.И. Финансовое право: федеральные и региональные аспекты развития // Правоведение. – 2002. – № 5(244).с.16

4.Закон Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V ЗРК. (с изм. и доп. на 29.12.2021года)

ӘОЖ 339.198

Зайнолда Дастан, «Маркетинг»мамандығының 2 курс магистранты.
Ғылыми жетекші:**Тұрсымбаева М.Ж**., э.ғ.к., доцент,
Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті,
Нұр-Султан қ. Қазақстан Республикасы

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ НЕГІЗІНДЕ ЕЛІМІЗДЕГІ ЭЛЕКТРОНДЫҚ САУДАНЫ ДАМЫТУ

Аңдатпа. Электрондық сауда қолма-қол ақшасыз төлемдерді дамытуға және ұлғайтуға, көлеңкелі айналымды қысқартуға және кәсіпкерліктің жалпы өсуіне ықпал ететін ел экономикасының басым бағыттарының бірі болып табылады. Электрондық сауда жаһандық және халықаралық электрондық сауда алаңдары арқылы отандық тауарлар мен қызметтерді шетелдік нарықтарға ілгерілету арқылы қазақстандық бизнесті халықаралық саудаға интеграциялау үшін жоғары әлеуетке ие.2020 жылы Қазақстандағы электрондық сауда нарығы кәсіпкерлердің онлайн-сауда саласына айтарлықтай көшуі және пандемия кезінде интернетте сатып алушылар сатып алу мәдениетінің орнығуы салдарынан қарқынды өсуді көрсетті.

Мақалада электрондық сауда саласының озық халықаралық тәжірибесін талдау негізінде Қазақстан Республикасында осы саланы дамыту бойынша ұсынымдар беріледі. Интернет-маркетингті қолдана отырып, сатушы мен оның тұтынушыларының арасындағы проблемалар мен өзара әрекеттесулер бағаланады.

Кілт сөздер: маркетинг, интернет-маркетинг, интернет-сауда, электронды сауда, халықаралық тәжірибе, электрондық коммерция, маркетплейс, B2B платформалары.

Қазақстанда электрондық сауда нарығы экономикалық факторлар мен жағдайлар, құқықтық және институционалдық орта және қоғамның осы салаға қатынасы бойынша басқа дамыған елдердегідей дамымаған болып табылады. Электрондық сауда экожүйесін дамыту барлық мүдделі тараптардың біртұтас көзқарасы мен келісілген күш-жігерін талап етеді. Жаңа технологиялардың пайда болуы, реттеушілік жүктемені азайту және шекаралық рәсімдерді оңайлату электрондық сауда нарығына айтарлықтай әсер ететін болады.

Электрондық сауда саласындағы кәсіпкерлерге онлайн-қатысудың болуы бизнес үшін бірқатар жаңа мүмкіндіктер мен артықшылықтар бере алатындығын жеткізу маңызды. Электрондық сауда бизнеске тәулігіне 24 сағат, аптасына 7 күн ашық болуға мүмкіндік береді, клиенттерге кез-келген жерде және кез-келген уақытта өнімдерге немесе қызметтерге қол жеткізуге мүмкіндік береді, клиенттердің белсенділігін арттырады.

Интернеттегі қатысуды жасамас бұрын, компаниялардың пайдалы және бизнес-өнімге бағытталған опцияны таңдағанына көз жеткізу үшін олардың зерттеулерін жүргізу өте маңызды [1].

Бұл жағдайда Австралия порталдар мен нұсқаулықтарды құруда жақсы тәжірибе мен үлгіге ие. Осылайша, Қазақстанда «Онлайн сауданы жүргізудің басшылық қағидаттары» ұсынымдық сипаттағы құжатын жасау ұсынылады. Басшылық қағидаттары қолданыстағы заңдарды алмастырмайды және басшылық қағидаттарын сақтау бизнесті заңдар немесе кодекстер бойынша міндеттемелерді орындаудан босатпайды.

Нұсқаулықта адал іскерлік тәжірибе, қол жетімділік, жарнама және маркетинг, бизнесті сәйкестендіру, құпиялылық, төлемдер, қауіпсіздік, дауларды шешу және басқа да маңызды мәселелер туралы ақпарат бар бөлімдер болуы керек.

Қолданыстағы заңдар аясында спам мәселелерін қарастырған жөн. Бүгінгі таңда бұл мәселені ҚР-да реттеу заңды түрде бекітілмеген және компаниялар клиенттер туралы ақпарат ала отырып, оны жарнамалық іс-шаралар үшін пайдаланады. Осылайша, электрондық хабар-

ламаларға негізгі талаптарды енгізу керек, олар тек адресаттың келісімімен жіберілуі, жіберушіні анықтау үшін ақпаратты және жазылымнан бас тарту құралын қамтулары керек.

Қазақстандық кәсіпкерлер нарықтағы өз мүмкіндіктерін бағалау кезінде онлайн-тұтынушылардың мінез-құлқына әсер ететін факторларды түсінуі қажет, өйткені бұл компаниялар үшін, әсіресе электрондық коммерцияға бағдарланған компаниялар үшін клиенттердің қажеттіліктерін қанағаттандыру және бәсекеге түсу мүмкіндіктерінде шешуші мәнге ие [2].

Келесі басымдықтарға ерекше назар аудару қажет:

1. Электрондық коммерция саласында бастамаларды кеңінен енгізуге ықпал ететін жағдайлар жасау электрондық коммерция үшін теңгерімді және болжамды нормативтік құқықтық ортаны қамтамасыз ету мақсатында жүзеге асырылуға тиіс.

2. Бизнес-кейсті көрсету – бұл бизнес пен тұтынушыларға бизнесті электронды түрде жүргізудің артықшылықтарын үйрету үшін жүргізілген алғашқы хабардарлық шараларынан кейінгі келесі қадам. Үкімет бизнес-шешімдерді ұсынуға бағытталған бірлескен жобалар шеңберінде бизнеспен ынтымақтасуға тиіс.

3. Электрондық коммерцияның өсуін ынталандыру мақсатында электрондық сауданың дамуына кедергі келтіретін кедергілермен проблемаларды шешу қажет. Мұнда логистикалық инфрақұрылым мен төлем әдістеріне назар аудару керек. Сатып алушыларға жылдам әрі ретке келтірілген жеткізуді қамтамасыз ету қажет. Балама төлем нұсқаларын ұсыну тәжірибесі елдерде танымал бола бастады. Тұтынушылар өздері қалаған нәрсені өз қаржылық шарттарымен ала алады.

4. Нақты және айқын қайтару саясаты. Сатып алушылар көбінесе онлайн сатып алудан бас тартады және оларды аяқтамайды, өйткені қайтару қиын процесс. Қосымша жеткізу немесе қайтару шығындары сатып алуға кедергі келтіреді. Сонымен, онлайн-сатушылар қайтару саясаты нақты және қарапайым болуы керек екенін түсінуі керек, өйткені бұл өзін кәсіби түрде көрсетуге және ұзақ мерзімді қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді.

5. Электрондық алаңдарда қатысуды кеңейту. Маркетплейстерге қатысу басқа елдердің көптеген нарықтарына қол жеткізуге мүмкіндік береді, бұл трансшекаралық электрондық сауданың дамуына серпін береді.

6. Pop-Up дүкендерін дамыту, электрондық сауда саласында бизнес пен Үкіметтің өзара іс-қимылын (B2G) дамыту, Amazon және Alibaba сияқты ірі маркетплейстермен ынтымақтастыққа жәрдемдесу және Ұлыбритания тәжірибесі негізінде ел ішінде жергілікті және тігінен бағдарланған нарықтарды дамыту [3].

Қолданыстағы бөлшек сауда кәсіпорындары үшін жаңа онлайн бастамалар дүкендердің жұмыс істеу принциптеріне, сондай-ақ стандартты бизнес-процестер мен технологиялық жүйелерге толықтырылып, негізделуі керек. Пайдалану шығындарын төмендететін немесе қосылған құны жоғары ұсыныстарды ынталандыратын мүмкіндіктерге басымдық беру керек. Төменде осы электрондық коммерция мүмкіндіктерінің бірнеше мысалдары келтірілген:

Мобильді ұсыныстар.

Тұтынушылардың мобильді құрылғылардың өсіп келе жатқандығын мойындауы электрондық коммерция веб-сайттарының иелеріне тұтынушыға 24/7 қол жетімді болуға мүмкіндік береді. Мобильді құрылғылар жарнамалық купондар мен QR кодтарын сканерлеуден бастап, өнімдерді зерттеуге, бағаларды салыстыруға және сатып алуға дейін бәрін жасай алады. Нақты уақыттағы тапсырыс күйін бақылау, ұсыныс виджеттері және өнімдер мен қызметтердің интерактивті каталогтары.

Әлеуметтік. Әлеуметтік купондар, мәртебе жеңілдіктері, орналасқан жеріне негізделген қызметтер, тұтынушыларды қолдау, сондай-ақ Twitter, Facebook, Pinterest және т. б. тұтынушылармен әлеуметтік байланыстар мен қатынастарды басқару деректерін жинауды біріктіру [4].

Бұлт. Жұмыс уақытында техникалық ресурстарды масштабтау кезінде икемділікті қамтамасыз ету үшін бұлтты есептеулерді таңдауды қарастыру қажет. Мысалы, бұлтты пайдалану «мереке сатылымы» кезінде сұранысты қанағаттандыруды жеңілдетеді және технологиялық ресурстарды жүктемеге сәйкес тез масштабтауға мүмкіндік береді. Бұдан басқа, Канада тәжірибесінің ұқсастығы бойынша электрондық сауда саласындағы кәсіпкерлердің мінез-құлық қағидаларын әзірлеу орынды, ол Интернетте коммерциялық қызметті жүзеге асыратын саудагерлер үшін тиісті іскерлік практика үшін өлшемшарттарды белгілеуге мүмкіндік береді.

Қазақстан үшін Үндістандағы онлайн кәсіпкерлікті дамыту тренді және B2B форматындағы электрондық сауда алаңдарын дамыту да қызықты болып табылады.

Үндістандағы B2B платформаларының табыстылығын түсіндіретін факторларға олардың инновацияларға ашықтығы мен нақты клиентке бағдарлануы жатады. Мысалы, Үндістанның B2B платформаларының көпшілігі бірнеше тілде жұмыс істейді. Сондай-ақ,сандық сауда платформалар ақылға қонымды жобаланған және қауіпсіз, жылдам, сенімді және түпнұсқалық ортадағы сауданы қамтамасыз ету үшін әзірленген. Қолжетімділік пен өмір бойы білім алуда теңдікті қамтамасыз ету бойынша шаралардың ішінде «SkillsFuture» бастамасы (Болашақ дағдылары) атап өтілген. Сонымен, «SkillsFuture» негізгі бағыттарының бірі IT және электрондық коммерцияны оқыту болып табылады.

Оқыту сингапурлықтардың болашақ экономикаға дайындалу үшін базалық және кәсіби функционалдық дағдыларын қалыптастыруға бағытталған [5].

Осылайша, Сингапурдың тәжірибесі бойынша Қазақстан Республикасында IT және электрондық коммерцияны оқытуды енгізу электрондық алаңдарға шығу мүмкіндіктері мен жолдары туралы хабардар болмау проблемасын шешуге, сондай-ақ болашақта компанияларға өз бизнесін интернет кеңістігінде қорғауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1.Пирко, И. Ф. Интернет-маркетинг: специфика в деятельности современных фирм / И. Ф. Пирко. – Текст : непосредственный // Молодой ученый. – 2014. – № 20 (79). – С. 375-379. – URL: https://moluch.ru/archive/79/13804/

2.AppliedEconomicsResearchCentre. МакроэкономическийобзорКазахстана: апрель 2020;

3.Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Режим доступа: https://www.stat.gov.kz;

4.Перри Маршал, Брайан Тодд, Контекстная реклама, которая работает. Библия GoogleAdWords: Издательство - Манн, Иванов и Фербер, 2014 – 464с;

5.Сайт Всемирного Банка. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://data.worldbank.org/indicator/IC.REG.DURS.MA/ (дата обращения: 29.07.2020).

УДК 338.1

Ибрагимова Н.В. магистр, старший преподаватель
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

ЦИФРОВИЗАЦИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. Данная статья затрагивает вопросы внедрения и развития цифровых технологий в экономические процессы Республики Казахстан. Рассматриваются задачи, необходимые для решения вопросов успешного развития цифровизации в сферах народного хозяйства. В будущем уровень цифровизации станет основным определяющим фактором эффективного развития компании и преимуществом в ее конкурентоспособности на мировом рынке. Ведущие участники мирового рынка интенсивно внедряют цифровые инструменты во всех секторах экономики. Внедрение цифровой экономики повысит эффективность бизнес-процессов, оптимизирует затраты, повысит рентабельность активов и увеличит рентабельность инвестиций.

Ключевые слова: цифровизация, оптимизация бизнес-процессов, новые технологии, блокчейн, электронная коммерция, дрон, эффект.

Будущее цифровой экономики и формирующаяся парадигма ее развития должны быть сосредоточены на разумном потреблении ресурсов, улучшении экологии планеты, увеличении продолжительности жизни человечества и, конечно же, на развитии интеллектуальной базы в области науки. Инновации в области технологий и бизнес-процессов стали ведущей силой в

конкурентной борьбе, предопределив высокие темпы роста экономического развития государств. Государственная программа "Цифровой Казахстан-2020" является основой цифровой трансформации экономики страны. С внедрением новых технологий и их внедрением во все новые профессии он заставляет всех сотрудников постоянно работать над совершенствованием своих навыков. Учитывая текущую ситуацию, необходимо в долгосрочной перспективе развивать цифровые навыки в таких областях, как: развитие навыков профессионализма персонала; повышение привлекательности новых технологий и науки среди молодежи; развитие цифровых навыков среди всех слоев населения, включая малые и средние предприятия, государственных служащих, пожилых людей; предоставление возможностей для обучения на протяжении всей жизни[1].

Промышленные революции привели к тому, что каждая страна добилась впечатляющих успехов в экономическом росте и стала одним из лидеров мировой экономики. В условиях инновационного пути развития наиболее важную роль играют процедуры поиска новых технических и организационных решений, регулирующих инновационную деятельность субъектов хозяйствования. В условиях рыночных отношений эти процедуры направлены на поиск новых производственных возможностей для увеличения прибыли и повышения стабильности экономической организации в конкурентной борьбе [2].

Новые технологии, особенно в области систем связи, транспортных средств и обработки информации, ускорили процесс формирования глобального рынка капитала, развитие электронной коммерции, создание цепочек поставок, технологии блокчейна, которые охватывают весь мир. Ожидается, что рынок цифровизации экономики будет расти примерно на 13% в год и к 2025 году составит 111 миллиардов тенге. У Казахстана есть огромные возможности для технологических скачков во всех областях экономики. Развитие цифровых технологий в стране определяется такими факторами, как усиление роли информационно-коммуникационных услуг на мировом рынке и поддержка отечественного бизнеса.

Для правильного функционирования цифровой экономики в стране необходимо: развитие инфраструктуры с доступом в Интернет, использование телекоммуникаций, а также электронная коммерция[3].

На рисунке 1 показаны задачи и цели, которые государство и предприятия должны поставить перед собой, чтобы добиться высоких результатов при внедрении цифровизации в стране.

Задачи для достижения целей по внедрению цифровой экономики в РК	
Поиск новых кадров, сотрудничество с образовательными и исследовательскими центрами	Подготовка базы для массового переобучения кадров, в связи с исчезновением многих профессий и появлению новых профессий и рабочих мест
Инвестиции в новые технологии, выборпередовых направлений	Совершенствование инновационных процессов и грамотное регулирование их со стороны государста
Повышение конкурентоспособности, развитие инновационной культуры пообразцу мировых высокоразвитых цифровых компаний	Цифровизация государственных услуг, повышение грамотности и повсеместное вовлечение населения в цифровую экономику

Рисунок 1 - Задачи, стоящие перед государством и компаниями для внедрения цифровой экономики в Казахстане

Примечание - Составлено автором

В качестве примера приведем работу оператора национальной почтовой службы Казахстана - речь идет о компании АО "Казпочта", которая совершила прорыв в этом направлении, а в июле 2017 года компания запустила беспилотный летательный аппарат - дрон.

Два года назад около 40% печатных экземпляров было доставлено в день публикации газет, сегодня эта цифра достигает 93%. Казпочта, работающая по сервисной модели, платит только за оказанные услуги и не покупает беспилотники. Этот проект не имеет аналогов в Казахстане, и, естественно, Казпочта опередила конкурентов.

Все средства, сэкономленные на этом проекте, будут использованы для модернизации офисов и обновления систем. В процессе реализации грандиозной программы трансформации и реин-

жиниринга бизнес-процессов АО "Казпочта" смог занять свою нишу на рынке Казахстана и теперь строит стратегию выхода на новые мировые рынки с помощью электронной коммерции.

Электронная коммерция позволила АО "Казпочта" увеличить выручку, ежегодно доставляется около 6 миллионов небольших упаковок и посылок, 80% из которых-товары, заказанные через Интернет.

Программы трансформации, осуществляемые на предприятии, направлены на стандартизацию и оптимизацию бизнес-процессов и условий, обеспечивающих качество предоставления услуг, повышение эффективности деятельности компании, создание единого информационного пространства и корпоративной культуры [4].

Сокращая затраты на обработку, передачу и хранение информации, а также развитие инфраструктуры, компания находится на первом шаге к новой цифровой революции, которая изменит мировую экономику в целом. Оцифровка коснется всех отраслей промышленности, включая нефть и газ.

Эффект использования цифровых инструментов в нефтегазовой промышленности показан на рисунке 2.

Рисунок 2 - Эффект от использования цифровых технологий в нефтегазовой отрасли РК

Примечание - Составлено автором

Помимо влияния на развитие секторов экономики, цифровые решения создают новые риски. Геологическое и гидродинамическое моделирование месторождений направлено на наиболее полную добычу запасов углеводородов и дает максимальный эффект для достижения высоких показателей экономической рентабельности.

Использование цифровых технологий в нефтегазовом секторе позволит не только моделировать месторождения, но и повысить эффективность ремонтных работ и процессов бурения, снизить затраты на электроэнергию и проанализировать урожайность продукции.

Наше государство должно взять на себя инициативу по продвижению цифровой культуры и обеспечению защиты безопасности данных. Широкое внедрение новых технологий и выбранный путь к цифровой экономике позволят стране обеспечить повышенную эффективность и прозрачность государственного управления, в сфере занятости, а также повысить качество образования и здравоохранения, улучшить инвестиционный климат [5]. Специалисты, которые будут работать в этой отрасли, должны обладать способностью гибко мыслить и способностью внедрять новые вещи. Процесс оцифровки требует новых инноваций, постоянных обновлений, новых квалифицированных навыков и профессиональных знаний.

Список литературы:

1. Государственная программа «Цифровой Казахстан» на 2017-2020 годы.
2. Сабден О. Экономика: Избранные труды. Алматы: ИЭ КН МОН РК, 2011. С. 90.
3. Парманова О.А. Интеграционные процессы и диверсификация производства в нефтегазовом

секторе РК. International Scientific Review. № 1 (43), 2018. С. 77-80.
4. Сайт базы данных Maddison Project Database. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/ (дата обращения: 16.01.2022).
5. Сайт исследовательского центра. The Heritage Foundation. [Электронный ресурс]. Режим доступа:http://www.heritage.org/index/ranking/ (дата обращения: 26.01.2022).

УДК 334.7

Кемалбек Д. магистрант
Тасанова Г.Д. магистр
Казахского университета технологии и бизнеса
г. Нур-Султан, Республика Казхстан

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. Эффективность государственного регулирования предпринимательства будет обеспечена через реализацию новых принципов взаимодействия государства и бизнеса.Это соблюдение условий установления требований; недопущение введения необоснованных регуляторных требований для субъектов предпринимательства; системность и последовательность государственного регулирования, преемственность ранее принятых решений, а также повышение доверия государства к субъектам предпринимательства. Совершенствование базовых принципов взаимодействия позволит повысить доверие субъектов предпринимательства к государству и эффективность регулирования бизнес-среды.

Ключевые слова: эффективность, предпринимательство, государство, сфера, регулирование, бизнес, формирование

В целях снижения нагрузки на бизнес и формирования эффективной регуляторной системы сформированы новые подходы к регулированию предпринимательской деятельности «с чистого листа».

Эффективность государственного регулирования предпринимательства будет обеспечена через реализацию новых принципов взаимодействия государства и бизнеса. Это соблюдение условий установления требований; недопущение введения необоснованных регуляторных требований для субъектов предпринимательства; системность и последовательность государственного регулирования, преемственность ранее принятых решений, а также повышение доверия государства к субъектам предпринимательства. Совершенствование базовых принципов взаимодействия позволит повысить доверие субъектов предпринимательства к государству и эффективность регулирования бизнес-среды[1].

В целях предотвращения роста избыточных и исключения неэффективных требований будут законодательно определены условия установления требований к бизнесу.

Таким образом, любое требование, вводимое государством, должно быть как минимум обоснованным, исполнимым, открытым, определенным, последовательным и предсказуемым, соразмерным и рациональным и обеспечивать равенство регулирования предпринимательской деятельности.

Кроме того, внедрение принципа 1-IN 2-OUT предусматривает введение одного регуляторного требования взамен двух действующих. Таким образом, при введении государством нового требования отменяются два действующих, применимых в той же сфере правового регулирования. Этот принцип позволит сократить излишнее регулирование и административные издержки для субъектов предпринимательства[2].

В целях формирования единого информационного ресурса, содержащего полный перечень требований для бизнеса в виде нормативных правовых актов и иных документов, предусматривается создание Реестра обязательных требований. В нем будут определены сроки рассмотрения нормативных правовых актов на соответствие новой регуляторной политике. Следовательно, в случае их несоответствия правовые акты будут пересмотрены или отменены.

Также для снижения административной нагрузки документом запрещается запрашивать и истребовать отчетность у предпринимателей в случае, если процедура сдачи отчетности не автоматизирована государственным органом.

Таким образом, центральный государственный орган не сможет требовать от предпринимателей представления какой-либо отчетности, если государственный орган не обеспечит возможность альтернативной сдачи отчетности в электронной форме. Данная норма начнет действовать с 1 января 2023 года.

Во избежание совершения правонарушений предусматривается переход от проверок к профилактическим мероприятиям с целью оказания помощи и консультирования предпринимателей. Будут предусмотрены 3 вида профилактического контроля. Это контрольный закуп, профилактический контроль с посещением и без посещения субъектов бизнеса. Проверки, проводимые по особому порядку, будут отменены. Новый подход предусматривает проверки только на соответствие разрешительным требованиям и внеплановые проверки при наличии конкретных фактов и обстоятельств[3].

Кроме того, законопроектом предусматривается освобождение органов внутренних дел от непрофильных функций, а именно: передача министерству труда и социальной защиты населения функций, связанных с межведомственной координацией в области миграции населения; передача министерству здравоохранения функций и полномочий по медицинскому обеспечению лиц, содержащихся в уголовно-исполнительных учреждениях; наделение местных исполнительных органов функциями по оказанию социально-правовой помощи лицам, состоящим на учете службы пробации. Реализация новых подходов к регулированию предпринимательской деятельности даст импульс кардинальному снижению нагрузки на бизнес и развитию деловой активности в новых экономических условиях. Данный законопроект позволит к 2025 году увеличить долю профилактического контроля в общем количестве государственного контроля до 90%.Также предполагается увеличить долю назначения государственного контроля в автоматическом режиме на 80%.

Таким образом, как показывает картина настоящего дня, опосредованная не в последнюю очередь складывающейся внешнеэкономической ситуацией, развитие предпринимательства в Казахстане представляет собой один из механизмов обеспечения экономической безопасности страны, в функционировании которого существует ряд серьезных проблем.

Предпринимательская деятельность, осуществляемая на территории Республики Казахстан, регулируется нормами различных отраслей права – например, финансовое или гражданское право непосредственно регламентирует отношения в сфере предпринимательской деятельности, а нормы других отраслей права лишь косвенно относятся к данному вопросу.

Рассматривая совершенствование правового регулирования предпринимательской деятельности, следует в первую очередь обратить внимание на вопросы совершенствования правового регулирования тех сфер общественной жизни, в которых функционируют субъекты предпринимательской деятельности, а также их деятельность в непроизводственной сфере – в области образования, культуры, здравоохранения и т.д. Подготовка и принятие новых законодательных актов, а также внесение дополнений и изменений в уже существующие может затянуться на очень длительный срок. В результате этого, вновь введенный нормативный правовой акт может уже не соответствовать тем потребностям, которыми была вызвана необходимость его принятия, а это опять потребует новых дополнений и изменений[4].

Подготовкой проектов законодательных актов занимаются чаще всего разработчики различных коллективов, а так как их деятельность не всегда координируется, в законодательных актах, регулирующих предпринимательскую деятельность, часто встречаются нормы, противоречащие друг другу. Также стоит отметить, что в правотворческой деятельности, касающейся правового регулирования сферы финансов и экономики, чаще всего принимают участие такие категории специалистов, как финансисты и экономисты, а никак не юристы.

Следует отметить, что в виду отсутствия единой терминологии, те или другие понятия могут трактоваться по-разному. Поэтому предлагается подготовить специальные единые словари понятий, используемых как в юридической, так и в экономической литературе, что в дальнейшем поможет избежать невольного непонимания коллегами друг друга при разработке

законодательных или иных нормативных правовых актов. Очень важен вопрос необходимости проведения систематизации законодательных и иных нормативных правовых актов, направленных на регулирование предпринимательской деятельности в хронологическом порядке. Такая систематизация поможет создать условия, позволяющие осуществлять единообразие законотворческой и правоприменительной деятельности в исследуемой сфере. Подытожив, следует отметить, что только совместными усилиями ученых – экономистов и юристов, представителей органов государственной власти как республиканского, так и местного уровней, специалистов-практиков, возможно дальнейшее совершенствование законотворческой деятельности в РеспубликиКазахстан, направленной на регулирование предпринимательской деятельности в нашей стране.

Список литературы:

1. Новые подходы Европейского Союза к вопросам защиты конкуренции были отражены, в первую очередь, в Регламенте Совета ЕС (ЕС) № 1/2003 от 16 декабря 2002 г. о применении положений о конкуренции, содержащихся в ст. ст. 81 и 82 Договора о создании Европейского Сообщества // http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?:32003R0001&

2. Jens Holscher, Johannes Stephan. Effects of European Competition Policy Reform for Central East Europe – an Institutional Perspective // Intellectual Economics, 2007, No. 1. P. 40-45.

3.OECD Review of Regulatory Reform. Review of France. Chapter 3. October 2003.- p20-27

4.Nick Pimlott, MauzimaBhamji, Charles Whiddington. Reform of the UK Competition Regime – The Competition Provisions of the Enterprise and Regulatory Reform Act –p.56-68

ӘОЖ 343.2/.7

Кемелбеков С.Т. э.ғ.к., аға оқытушы, **Маней Х.** з.ғ.м., аға оқытушы,
Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы.

КОММЕРЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ БАНКТІК ҚҰПИЯНЫ ҚҰРАЙТЫН МӘЛІМЕТТЕРДІ ЗАҢСЫЗ АЛУ, ЖАРИЯ ЕТУ НЕМЕСЕ ПАЙДАЛАНУ ҚЫЛМЫС ҚҰРАМЫН САРАЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа. Авторлар ғылыми мақалада ақпараттарды қорғау мен сақтау мемлекеттің, ұйымның, жеке адамдардың құндылығы ретінде қарастырылған. Ақпараттың аса маңыздылығы оның құпия екендігін білдіреді. Заң шығарушымен құпияны құрайтын мәліметтер бойынша жауаптылық қарастырылған қылмыс құрамын саралауға ерекше көңіл бөлінген.

Авторлармен коммерциялық не банктік құпиянықұрайтын мәліметтердің, сондай-ақ мүлікті жария етумен байланысты ақпаратты заңсыз алу, жария ету немесе пайдалану қылмыс құрамының қылмыстық – құқықтық сипаттамасына талдау жасалынған. Нақты қылмыс құрамының жасалу әдістері қарастырылған. Заңи актілерде берілген терминдердің құпиялылық түсінігі ашылған. Аталған қылмыстың аяқталу кезеңі қарастырылған. Қылмыс құрамына байланысты мәліметтерді жария ету және пайдалану терминдерінің ұғымы берілген. Авторлар қылмыстық әрекетті саралауда нормада көзделген бағалылық белгілерге ерекше назар аудару қажет екенін ескертеді.

Кілт сөздер: заң, қылмыстық құқық бұзушылық, саралау, құпия, субъект, мәліметтер.

Нарықтық қатынасқа көшу, бәсекелестің өсіп дамуы экономикалық, коммерциялық, технологиялық ақпараттардың қатаң сақталуын талап етеді. Ақпарат – ол дұрыс, анық және жасырын, құпия жағдайдағы нақты игілік көзі. Ақпараттарды қорғау мен сақтау мемлекеттің, ұйымның, жеке адамдардың аса маңызды және ажырамас құқығы болып табылады.

Қазақстан Республикасында коммерциялық құпияны қорғауды реттейтін арнайы заң жоқ. Оның үстіне, Қазақстан Республикасының заңнамалары «коммерциялық құпия» терминіне толық

анықтама бермейді. Коммерциялық құпияға арналған нормалар әртүрлі нормативтік құқықтық актілерге сәйкес сараланады, бұл құпиялылықтың аясын анықтауда кейбір қолайсыздықтар тудырады.

Дегенмен, бұл әрекет үшін қылмыстық заңның 223-бабында «Коммерциялық не банктік құпияны, деңгейлес мониторинг барысында алынған салықтық құпияны, микрокредит беру құпиясын, коллекторлық қызмет құпиясын құрайтын мәліметтерді, сондай-ақ мүлікті жария етумен байланысты ақпаратты заңсыз алу, жария ету немесе пайдалану» [1]- жауаптылық қарастырылған.

Қарастырылып отырған қылмыстық құқық бұзушылықтың тікелей объектісі-коммерциялық, салықтық немесе банктік, микрокредит беру, коллекторлық қызмет құпиясын құрайтын мәліметтердіреттейтін, сондай-ақ мүліккеқатысты қоғамдық қатынастар танылады.

Қылмыстық құқық бұзушылықтың объективті жағы коммерциялық не банктік құпияны, деңгейлес мониторинг барысында алынған салықтық құпияны, микрокредит беру құпиясын, коллекторлық қызмет құпиясын құрайтын мәліметтерді, сондай-ақ мүлікті жария етумен байланысты ақпаратты заңсыз алу, жария ету немесе пайдаланужөніндегі әрекеттерден тұрады.

А. Бекмагамбетовтың пікірінше, қылмыстың объективті жағының белгілерінің бірі коммерциялық не банктік құпияны, деңгейлес мониторинг барысында алынған салықтық құпия-ны, микрокредит беру құпиясын, коллекторлық қызмет құпиясын құрайтын мәліметтердізаңсыз жинауға байланысты, келесі әдістерді:

а) құжаттарды ұрлау;

б) пара алу;

в) қажетті ақпаратты немесе құжаттаманы білетін адамдарға немесе оның жақындарына қатысты қатерлер;

г) байланыс құралдарының көмегімен мәліметтер немесе ақпарат алу;

д) компьютерлік жүйеге немесе желіге заңсыз кіру;

е) арнайы техникалық құралдарды пайдалану;

ж) алудың, жария етудің немесе заңсыз пайдаланудың өзге де заңсыз тәсілдері қолдану арқылы жасалады [2,178 б.].

Қазақстан Республикасы Кәсіпкерлік кодексінің 28-бабының 1- бөлімінде «Коммерциялық құпияны қорғау осы Кодекске және Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес коммерциялық құпияны құрайтын ақпаратты заңсыз алуға, таратуға не пайдалануға тыйым салуды білдіреді»[3].

Коммерциялық құпияны олардың үшінші тұлғаларға белгісіз болуына байланысты нақты немесе ықтимал коммерциялық құндылығы бар мәліметтер құрайды және мұндай ақпаратқа үшінші тұлғаларға еркін қол жетімділік жоқ, ал иесі оның құпиялылығын қорғау шараларын қабылдайды.

Коммерциялық құпияны құрайтын ақпаратты қорғау бойынша кәсіпкерлік субъектісі қолданатын шаралар:

1) коммерциялық құпияны құрайтын ақпарат тізбесін айқындауды;

2) осы ақпаратпен жұмыс істеу тәртібін және осы тәртіптің сақталуын бақылауды белгілеу арқылы коммерциялық құпияға қол жеткізуді шектеуді;

3) коммерциялық құпияға қолжетімділік алған адамдарды және (немесе) осы ақпарат ұсынылған немесе берілген адамдарды есепке алуды қамтуы мүмкін.

Коммерциялық құпияны құрайтын ақпарат, соттың заңды күшіне енген шешімі бар ақпаратты немесе Кәсіпкерлік Кодексте белгіленген өзге де жағдайларды қоспағанда, кәсіпкерлік субъектісінің келісімінсіз жария етілмейді.

Қазақстан Республикасының заңдарында көзделген жағдайларды қоспағанда, мемлекеттік органдар мен олардың лауазымды адамдары лауазымдық (қызметтік) міндеттерін орындауына байланысты өздеріне белгілі болған коммерциялық құпияны құрайтын ақпаратты кәсіпкерлік субъектісінің келісімінсіз таратуға және (немесе) пайдалануға құқылы емес.

ҚР АК 745-бабына сәйкес, банк құпиясын жария етпеуге банк кепілдік береді. Банк құпиясын құрайтын мәліметтер тізбесі және оны беру негіздері банк қызметін реттейтін заң актілерімен белгіленеді[4].

Қазақстан Республикасындағы «Банктер және банк қызметі туралы» заңының 50–бабына сәйкес «Банк құпиясына банктің клиенттері мен корреспонденттері, олардың операциялары мен көрсетілетін банктік қызметтерді алуға байланысты банктермен өзара қарым-қатынастары

туралы мәліметтер, оның ішінде шектеусіз: банктік шоттардың бар екендігі, олардың иелері мен нөмірлері және банктердің корреспонденттері, осы шоттардағы және банктің өз шоттарындағы ақшаның қалдығы мен қозғалысы, аударылған шоттардағы шектеулер (мемлекеттік органдардың шығыс операцияларын тоқтата тұру, тыйым салу, кепілдер туралы шешімдері және (немесе) өкімдері), клиенттер мен корреспонденттердің және банктің өз операциялары (банк операцияларын жүргізудің жалпы шарттарын қоспағанда), сондай-ақ банктің сейф жәшіктерінде, шкафтарымен үй-жайларында сақтаулы жатқан клиенттер мүлкінің болуы, иелері, сипаты мен құны туралы ақпарат, клиенттердің кредит алу (осы бапта айқындалған жағдайлардан басқа), төлемдер және (немесе) ақша аударымдары бойынша, оның ішінде банктік шотты ашпай орындалатын операцияларды жүргізу туралы ақпарат кіреді.

Тарату процесінде тұрған банк берген кредиттер туралы мәліметтер банк құпиясына жатпайды»[5].

ҚР Азаматтық кодексі коммерциялық немесе банктік құпияны құрайтын ақпаратты, оның ішінде коммерциялық немесе банктік құрылымда жұмыс істейтін адамдарды заңсыз алғаны және жария еткені үшін жауапкершілікті қарастырады.

Аталған жағдайға сәйкес, Азаматтық кодекстің126-бабында «Қызметтік және коммерциялық құпия» келесі норма берілген: «Үшінші жаққа белгісіз болуына байланысты ақпараттың нақты немесе потенциалды коммерциялық құны болып, онымен заңды негізде еркін танысуға болмайтын және ақпаратты иеленуші оның құпиялылығын сақтауға шара қолданатын ретте, қызметтік немесе коммерциялық құпия болып табылатын ақпарат азаматтық заңдармен қорғалады»[6].

Сондай –ақ Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 1017-бабында«Ашылмаған ақпаратты құқықтық қорғау талаптары» техникалық, ұйымдық немесе коммерциялық ақпаратты, оның ішінде үшінші тұлғаларға белгісіз (ашылмаған ақпарат) өндірістік құпияларды (ноу-хау) заңды түрде иеленетін тұлғаның, егер осы Кодекстің 126-бабының 1-тармағында белгіленген талаптар сақталса, осы ақпаратты заңсыз пайдаланудан қорғауға құқығы бар[4].

Егер құжаттарды ұрлау, сатып алу, қорқыту, байланыс құралдарын басып алу, компьютерлік жүйеге немесе желіге заңсыз кіру, арнайы техникалық құралдарды пайдалану осы мәліметтерді жария ету не заңсыз пайдалану мақсатында өзге де заңсыз тәсілдер осындай заңсыз әрекеттердің тәсілдері болып табылса, мұндай әрекеттер үшін қылмыстық жауаптылық туындайды.

С.М. Рахметовтың пікірінше, бұл қылмыс формальды сипатқа ие болады және келтірілген зиянды зардаптарына қарамастан, коммерциялық немесе банктік құпиялары бар мәліметтерді жинай бастаған сәттен аяқталған деп танылады [7, 388 б.].

ҚР ҚК – нің 223-бабының 1-бөлігінде көзделген қылмыстық құқық бұзушылықтың құрамы формальды болып табылады, ал ҚР ҚК-нің 223-бабының 2-бөлігіне сәйкес қылмыстың құрамы материалдық болып табылады.Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі - он алты жасқа толған, есі дұрыс жеке тұлға. Ал егер аталған қылмыс ҚР ҚК 223-бабы және 250 - бабымен «Өкілеттіктерді теріс пайдалану» немесе 361-бабы «Лауазымдық өкілеттіктерді теріс пайдалану» бойынша қылмыстардың жиынтығымен де жасалуы мүмкін.

Қылмыстық құқық бұзушылықтың субъективті жағы тікелей қасақаналықпен жасалады. Кінәлі адам коммерциялық, салықтық немесе банктік құпияны құрайтын мәліметтерді алу үшін заңсыз әдістерді қолданатынын, мұндай ақпаратты жария ететінін немесе оларды заңсыз пайдаланатынын түсінеді және соны қалайды. Құрамның міндетті белгісі - арнайы мақсат – коммерциялық, салықтық немесе банктік құпияны және т.б. құрайтын ақпаратты жария ету немесе заңсыз пайдалану.

Сараланған құрамда (2 – бөлім) өзіне коммерциялық немесе банктік құпияны, деңгейлес мониторинг барысында алынған салықтық құпияны, микрокредит беру құпиясын, коллекторлық қызмет құпиясын құрайтын мәліметтер қызметі немесе жұмысы бойынша сеніп тапсырылған адамның оларды иеленушісінің келісімінсіз, пайдакүнемдік немесе өзге де жеке басының мүддесінде жасаған және ірі залал келтірген адамның олардың иесінің келісімінсіз (заңсыз) жария етуі немесе пайдаланудыкөздейді.

Бұл бөлім бойынша қылмыстық әрекетті саралауда ірі залалдың келтірілгеніне ерекше назар аудару қажет.

Мәліметтерді жария ету деп - құпияларды құрайтын мәліметтерді олардың иесінің келісімінсіз жария ету танылады. Пайдалану дегеніміз-жұмыс немесе қызметі бойынша сеніп тапсырылған адамның көрсетілген құпиялардың бірін ақылы немесе ақысыз беруін айтамыз.

ҚР ҚК 223 – бабының аса сараланған құрамында (3 – бөлім) мемлекеттік органдардың (арнайы субъектінің) лауазымды адамдарының ақшамен және (немесе) өзге мүлікпен жасалған операциялар туралы қаржы мониторингі субъектілерінен алынған мәліметтер мен ақпаратты заңсыз жария етуі немесе өзге де заңсыз пайдалануы, егер бұл азаматтардың немесе ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін не қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін елеулі түрде бұзуға әкеп соқса, – қылмыстық жауаптылыққа тартылады.

Бұл бөлім бойынша да қылмыстық әрекетті саралауда заңмен қорғалатын мүдделердің елеулі түрде бұзылғандығына ерекше назар аудару қажет, өйткені аталған термин бағалылық белгілеріне жатады.

ҚР ҚК 223 – бабының 3-бөлігінде арнайы субъектінің-жоғарыда көрсетілген деректерді заңсыз жария еткені немесе өзге де заңсыз пайдаланғаны үшін ақшамен және (немесе) өзге мүлікпен жасалатын операциялар туралы мониторингтік мәліметтер мен ақпаратқа рұқсаты бар лауазымды тұлғаның жауапкершілігі көзделген. Құрылымы бойынша құрамы материалдық. Егер іс-әрекет азаматтардың, ұйымдардың немесе мемлекеттің құқықтары мен заңды мүдделерінің елеулі бұзылуына әкеп соққанда ғана аяқталған қылмыс болып танылады.

Аса сараланған құрамда (4 – бөлім) мемлекеттік органдар лауазымды тұлғаларының, ұйымдар қызметкерлерінің «Қазақстан Республикасының азаматтарына, оралмандарға және Қазақстан Республикасында тұруға ықтиярхаты бар адамдарға олардың мүлікті жария етуіне байланысты рақымшылық жасау туралы» Қазақстан Республикасының Заңында белгіленген қызметтік міндеттерді орындауы кезінде алған ақшамен және (немесе) өзге де мүлікпен жасалған операциялар туралы мәліметтер мен ақпаратты олардың заңсыз жария етуі немесе өзге де заңсыз пайдалануын білдіреді.

Десек те, ақпараттық қоғамның дамуымен құпиялық мәліметтерді қорғаудың өзектілігі артып келеді. Құпиялылықты реттеуге қатысты Қазақстан заңнамасында әлі де олқылықтар бар. Мәліметтерді тиімді құқықтық қорғау азаматтық айналымның барлық қатысушыларына қажет.

Осылайша, коммерциялық не банктік құпияны, деңгейлес мониторинг барысында алынған салықтық құпияны, микрокредит беру құпиясын, коллекторлық қызмет құпиясын құрайтын мәліметтерменшік иелерінің және кәсіпорын қызметкерлерінің мүдделерін тікелей қорғайтын, өз иелері үшін ерекше құнды ақпарат болып табылатынын және Қазақстан Республикасының аумағында толыққанды қорғауды қажет ететінін атап өткіміз келеді.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, аталған қылмыстық әрекетті саралауда нормада көзделген бағалылық белгілерге ерекше назар аудару қажет. Құпиялы мәліметтердің құндылығын жоғалту тәуекелдерін азайту үшін мекемелердегі құпиялылықты қолдану кезінде құқықтық және қорғау шараларын қабылдаудың маңыздылығын атап өткіміз келеді. Өйткені құқықтарды қорғау және қалпына келтіру айтарлықтай үлкен шығындарды талап етеді және іс жүзінде толық қамтамасыз етілуі екіталай.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. (02.01.2021 ж. өзгеріст.толықтырулармен) https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226 (жүгінген күні: 14.01.2021 ж.)
2. Бекмагамбетов А.Б., Ревин В.П., Ревина В.В. Уголовное право Республики Казахстан. Особенная часть. Учебник. 2-ое изд., перераб. и доп./ Под ред. доктора юридических наук., профессора, Заслуженного деятеля науки Российской Федерации Ревина В.П.— М.: Издательский дом Академии Естествознания, 2017. - 396 с.
3. Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі. 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V ҚРЗ. (02.03.2021 ж. өзгеріст.толықтырулармен) https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000375 (жүгінген күні: 12.03.2021 ж.)
4. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (ерекше бөлім).1999 жылғы 1 шілдедегі N 409. (02.06.2021 ж. өзгеріст.толықтырулармен) https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K990000409 (жүгінген күні: 14.06.2021 ж.)
5. Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 31 тамыздағы N 2444 Заңы.(02.10.2021 ж. өзгеріст.толықтырулармен) https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z950002444 (жүгінген күні: 14.10.2021 ж.)

6. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі.1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-XIII.(02.01.2021 ж. өзгеріст.толықтырулармен) https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000_ (жүгінген күні: 14.01.2021 ж.)

7. ҚР Қылмыстық құқығы. Ерекше бөлім. Дәрістер баяны / И.Ш. Борчашвилидің және Р.Б. Құлжабаеваның жалпы редакциялауымен. – Алматы: ЖШС «Издательство «Норма-К», 2007.-952 б.

УДК 338.337

Кенжетаев Мерей магистрант 1 курса ОП «Маркетинг»
Научный руководитель: **Дарибаева А.К.** к.э.н., доцент
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, г. Нур-Султан, Республика Казахстан

МАРКЕТИНГОВЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ НА РЫНКЕ НЕДВИЖИМОСТИ

Аннотация. В статье исследуются основные аспекты рынка недвижимости. Анализируются показатели, характеризующие текущее положение рынка жилья в городе Нур-Султан. Рассмотрена динамика изменения цен средней стоимости за квадратный метр. Выявлены основные факторы роста цен на первичный и вторичный рынок в разрезе 2021 года. Автором сделан вывод, что на данный момент в Республике Казахстан несмотря на внедрение новых программ и ипотечных кредитов по приобретению жилья, ценообразование недвижимости не соответствует текущему уровню доходу граждан, также цены на жилье значительно выше их реальной стоимости.

Ключевые слова: недвижимость, ипотечная программа, жилищный фонд, индекс цен, покупательская способность, конкурентоспособность рынка

Среди элементов рыночной экономики особое место занимает недвижимость, которая выступает основой личного существования граждан и служит базой для дальнейшего развития предприятий и организаций всех форм собственности. Именно недвижимость является основным элементом всех рыночных отношений.

В настоящее время объекты недвижимости не только товар, который удовлетворяет наши базовые потребности, но и материальный капитал, который в дальнейшем может принести прибыль [1].

На данный момент в Казахстане происходит активное формирование и развитие рынка как первичной, так и вторичной недвижимости, и всё большее количество граждан, предприятий и организаций участвует в операциях, связанных с недвижимостью.

Создаются:

- новые условия приобретения жилья по новым ипотечным программам;
- появилась возможность использования накопительных средств пенсионного фонда; значительно увеличилось количество застройщиков, что в свою очередь не только приводит к активному строительству новостроек, а также развивает бизнес в Казахстане и увеличивает валовой доход страны;
- создаются новые условия по предоставлению недвижимости социально-уязвимым гражданам населения и масса других мероприятий направленных на обеспечение граждан собственным жильем.

За 2021 год произошла масса вышеуказанных изменений в сфере недвижимости, но помимо положительных событий, нужно отметить так и отрицательные. К примеру: значительный прирост цен, особенно в городах Нур-Султан и Алматы; приостановление ипотечной программы по приобретению вторичного жилья: «Баспана Хит», которая пользовалась особым спросом из-за выгодных условий; пандемия Covid-19, внесшая свои корректировки в рынок недвижимости; высокий скачок цен в декабре в связи с увеличением порога достаточности с 2022 года, повлекший массовый ажиотаж и высокий спрос, который создал незначительный дефицит объектов недвижимости и негативно повлиял на ценообразование.

В связи с превышением спроса над предложением всегда быстрее растут цены на вторичное жилье, что мы и наблюдали в 2020 и в особенности в 2021 году. Помимо того, что ошеломляющий спрос на жилье в 2021 году привел к росту цен на недвижимость, он практически обесценил на 30% пенсионные накопления вкладчиков при покупке жилья. Например, если на вторичном рынке квартиры до предоставления вкладчикам права изымать излишки пенсионных накоплений в среднем стоили 11 млн тенге, то в 2021 году они подорожали до 14 млн тенге.

В конце 2021 года общая площадь жилищного фонда в Казахстане составила-373 млн кв. м, большая часть (64%) которого сосредоточена в городах. По данным Бюро национальной статистики, почти 40% всего городского жилья сосредоточено в трех мегаполисах страны: Алматы (47,4 млн кв.м.), Нур-Султане (24,3 млн кв. м) и Шымкенте (19,8 млн кв. м) [2].

Соответственно регионы испытывают острый дефицит в возводимых жилых объектах. По показателю обеспеченности населения жильем показывающему, сколько квадратных метров жилья приходится на одного проживающего, республика существенно отстает от международных стандартов. Согласно рекомендации ООН, на одного жителя должно быть не менее 30 кв. м жилья, а в Казахстане этот показатель по итогам 2021 года составил лишь 22,6 кв. м. [3].

Цены предложений на квартиры в РК, по данным Krisha.kz, за две недели декабря выросли на 3% по сравнению с ноябрём. Максимальный рост наблюдается в Алматы и Нур-Султане (+5%). Прирост в большинстве регионов в пределах 2-3%.

По последним данным, цена за квадрат в Алматы приблизилась к 605 тысячам, в Нур-Султане превысила 437 тысяч.

За год в среднем по городам РК жильё подорожало более чем на 20%. Лидируют Актау (+32%), Алматы (+27%), Кызылорда (+29%), Костанай (+28%). В городе Нур-Султан рост цен составил 22%, что стало особо ощутимо в период пандемии и в декабре месяце.

Рассмотрим подробное ценообразование в столице, в разрезе 2021 года.

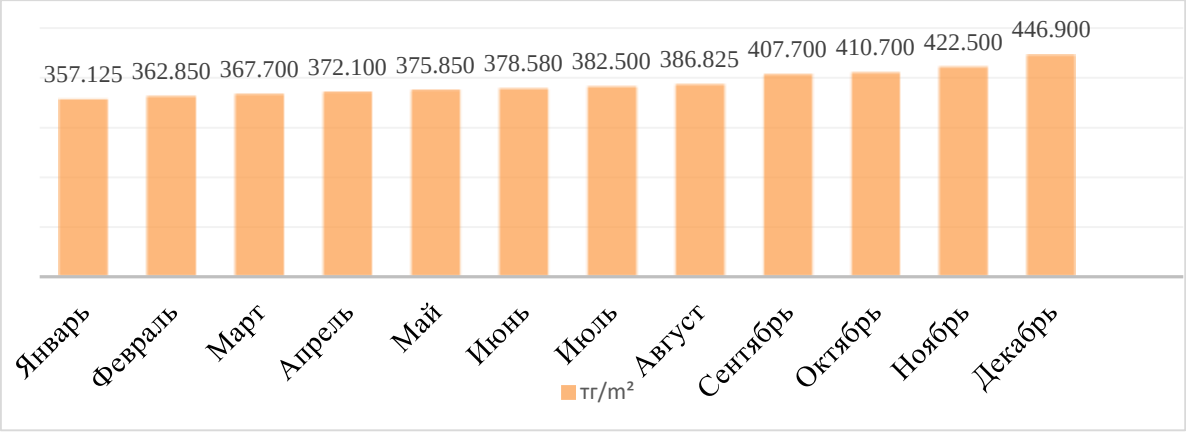

Рисунок 1. Динамика индекса цен в Нур-Султане [4].
Примечание -Составлен по источнику[4]

Как видно из рисунка 1, цены в столице идут только на повышение, но значительный рост особо выражен в сентябре (отклонение от предыдущего+20.875) и рекордное в декабре (+24.400) месяце. Из-за высокого спроса в сентябре изменилась структура рынка, появилось больше дорогих объектов. Кроме того, собственники объектов вторичного жилья равнялись на повышение цен новостроек, застройщики которых ссылались на взросшую себестоимость строительства.

На особый рост в декабре повлиял немаловажный фактор, как увеличение порога минимальной достаточности, изначально задуманный с 1 января 2022 года, повлекший значительное увеличение спроса. В первой и второй декаде декабря вкладчики активно снимали средства из ЕНПФ. Спрос на недвижимость во второй недели декабря увеличился в 2 раза, что привело к повышению цен. В этот период было установлено рекордное количество сделок за весь 2021 год. Спад спроса пришелся к концу декабря, когда глава государства поручил правительству продлить сроки действия прежних порогов до 1 апреля 2022 года [5].

На данный момент аналитики прогнозирует спад стоимости на недвижимость в марте 2022 года примерно на 10-15%. Еще один фактор, который может повлиять на снижение цены именно первичного жилья – курс доллара. За неделю курс доллара в обменных пунктах окреп на 10 тенге. И это, скорее всего, приведет к незначительному спаду цен на жилье.

Первичный рынок также насыщен, на данный момент Нур-Султан активно застраивается новыми объектами.

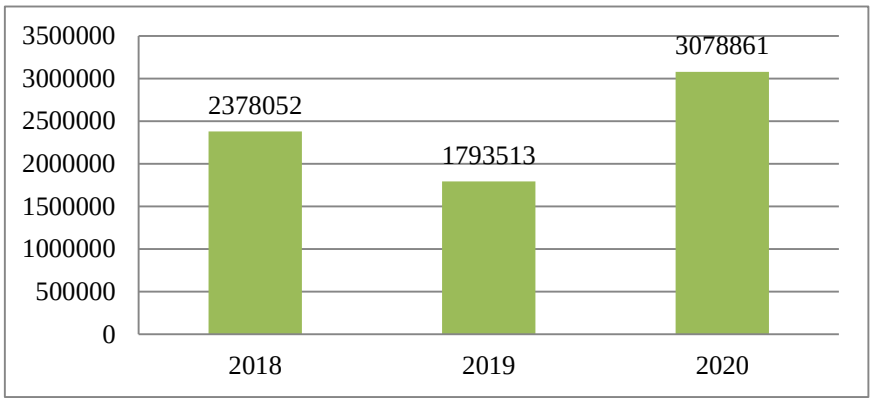

Рисунок 2. Ввод жилья в эксплуатацию в Нур-Султане за кв. м, 2018-2020 г. [6]

Примечание -Составлен по источнику[6]

В сумме за 2018–2020 годы в столице ввели в эксплуатацию более 7.2 млн кв. м общей площади. Это на 10.2 % больше, чем в Алматы. Рекордным оказался 2020-й-3.08 млн кв. м.

Анализируя данные показатели, можно сделать вывод, что в Казахстане недвижимость становится недосягаемой для многих граждан. Вторичные объекты недвижимости переоценены как минимум на 20% от реальной стоимости. Около 90% процентов приобретенного жилья проходит по ипотечному кредитованию, что говорит о маленьком доходе граждан и высоких ценах на недвижимость.

Для активного развития рынка недвижимости, необходимо повышение дохода населения, так как именно покупательная способность позволяет реализовывать новые девелоперские проекты, что в свою очередь снижает дефицит недвижимости и повышает уровень обеспеченности жильем.

Также немаловажно, привлечение внешних инвесторов для строительства новых объектов недвижимости и создания конкурентоспособного рынка, ведь в случае отсутствия дефицита недвижимости не будет значительного прироста цен.

Исходя из вышеперечисленных событий, можем прийти к выводу, что 2021 год стал для столичного рынка недвижимости рынком стремительного роста: увеличилось количество сделок, значительно взлетели цены, выросло количество застройщиков.

Что касается 2022 года, инфляция будет также негативно влиять на накопления, зарплаты и реальные доходы населения.

К тому же, наш демографический рост и миграция граждан с сельских местностей в крупные города создаст дополнительный спрос, что подчеркнет дефицит недвижимости. Если макроэкономический тренд будет двигаться в текущем направлении, то стоимость за квадратный метр перебьет планку в 15%.

Отсюда следует вывод, что развитие рынка недвижимости в Республике Казахстан в основном происходит за счет ипотечных программ. Соответственно, для дальнейшего развития данного сектора экономики, необходимо создание новых условий для повышения доступности жилья, посредством понижения ставок ипотечных программ и активного строительства первичного рынка.

Список литературы

1.Азоев, Г. Маркетинговые исследования для среднего бизнеса: состояние рынка и перспективы развития / Г.Азоев, В.Яхин. Маркетинг и маркетинговые исследования в России. - 2015. - №2

2.https://kursiv.kz/news/otraslevye-temy/2021-03/kak-rastet-obespechennost-kazakhstancev-kvadratnymi-metrami

3.Центр деловой информации: «Капитал»:https://kapital.kz/real_estate/98793/pochemu-v-kazakhstane-dorozhayet-zhil-ye.html
4.Статистические данные с сайта Крыша:https://krisha.kz/content/articles/2021/chto-s-cenami-na-kvartiry-v-rk
5.https://informburo.kz/stati/chto-stanet-s-rynkom-nedvizhimosti-posle-uvelicheniya-poroga-dostatochnosti
6.Статистические данные с сайта крыша:https://krisha.kz/content/articles/2021/chto-s-cenami-na-kvartiry-v-rk

УДК 657.6:658.562

Керимбекова А. Б. магистрант 2 курс
Казахский университет технологии и бизнеса,
Научный руководитель: **Курманкулова Н. Ж.** к.э.н., асс. профессор,
Казахский университет технологии и бизнеса

РОЛЬ И МЕСТО МАРКЕТИНГОВОЙ СТРАТЕГИИ ПРОДВИЖЕНИЯ ТОВАРА В СИСТЕМЕ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация. В данной статье раскрывается сущность понятий «стратегия» и «стратегия развития». Автор рассматривает различные классификации маркетинговых стратегий. Определены основные стратегии продвижения продукта. Роль маркетинга. Приведены примеры реализации стратегии и стратегии продвижения товара.

Ключевые слова: стратегия, спрос, рынок, товар, фирма, потребитель, бренд.

В современных условиях развития промышленного предприятия важным элементом его самоокупаемости и самофинансирования является ориентация производства на потребителей, повышение конкурентоспособности продукции, гибкое приспособление к изменяющимся условиям рынка. Каждому предприятию, перед тем как планировать объем производства, формировать производственные мощности, необходимо знать: какую продукцию, в каком объеме, где, когда и по каким ценам оно будет продавать. Для этого следует изучить спрос на продукцию, рынки ее сбыта, их емкость, проанализировать реальных и потенциальных конкурентов, будущих потенциальных покупателей, возможность организовать производство по конкурентной цене, доступность необходимых материальных ресурсов. От этого зависят конечные финансовые результаты, финансовая устойчивость предприятия. Поэтому руководство вынуждено включать в аппарат управления службу маркетинга [1].

Роль маркетинга в настоящее время весьма значительна не только для развития предприятий, но и для потребительского рынка товаров и услуг. Маркетинг предполагает перенос основного акцента с производства на потребителя и его проблемы.

Упор на нужды потребителя – это не только структурные и технологические проблемы, но и серьезная организационная, структурная, психологическая перестройка всей работы любогопредприятия, действующая в рамках выбранной стратегии.

Стратегия – это выбор компанией ключевых направлений своего развития, постановка глобальной цели с дальнейшей выработкой путей ее достижения. Маркетинговая стратегия – это определение того, как фирма участвует в конкуренции. Стратегия продвижения товара – одна из важных стратегий, которая имеет большой потенциал и может изменяться в соответствии с изменениями экономической среды.

Стратегия создает отраслевые позиции фирмы и обеспечивает внутреннюю согласованность ее политики, нацеленной на достижение этих позиций. Стратегия определяет направление развития фирмы, не описывая, что именно будет делать компания [2].

Выделяют следующие основные классификации видов маркетинговых стратегий:

1. В зависимости от стадии развития компании:

– стратегия сохранения существующего положения дел – «статус-кво»;
– ограниченный рост компании, представляющий наименее рискованный и наиболее

удобный способ действия;

– стратегия роста компании как в краткосрочном, так и в долгосрочном периодах;

– стратегия сокращения, включающая такие варианты как продажа отделение некоторых видов своей деятельности или продажа части подразделений, сокращение части своей деятельности и переориентация, полная ликвидация предприятия;

– сочетание перечисленных стратегий.

2. В зависимости от доли рынка:

– стратегия лидерства по издержкам, предполагающая низкий уровень издержек на производство товара для широкого круга потребителей по сравнению с продукцией конкурентов, что обеспечивается за счет доступа к инвестициям, усовершенствований производства и простоты изготовления товара, малозатратной системы продвижения и сбыта продукции, эффективной системы управления;

– стратегия дифференциации, при которой продукция компании представляет достаточно уникальные товары с точки зрения потребителей, что возможно за счет маркетинговых возможностей компании, исследовательского потенциала, тесной работы с поставщиками и сбытовой сетью, наличия сегмента потребителей с высокой покупательной способностью;

– стратегия ниши, когда действия сосредотачиваются на ограниченном сегменте потребителей или части выпускаемой продукции, или ограниченном географическом регионе, при которой такая концентрация усилий эффективнее действияна широком поле конкуренции.

3. В зависимости от вида товара и рынка реализации:

– стратегия проникновения на рынок, когда компания усиливает свои усилия на существующем рынке с существующим товаром за счет рекламы и продвижения продукции;

– стратегия развития рынков, при которой компания осваивает новые географические рынки, новые сегменты потребителей, новые каналы сбыта и предлагает им существующий товар;

– стратегия развития товара, основанная на разработке и совершенствовании своей продукции для существующих потребителей на существующих рынках;

– стратегия диверсификации, предусматривающая продвижение новых товаров на новых географических и целевых рынках.

4. В зависимости от конкуренции и расширения рынка:

– стратегия конкуренции, когда рост объема продаж происходит за счет уменьшения доли конкурентов на существующем рынке;

– стратегия расширения рынка, подразумевающая создание нового рынка или увеличение емкости существующего за счет изменения способов и норм использования предлагаемого товара, поиска новых групп потребителей;

– стратегия продвижения товаров на рынке [3].

Стратегия продвижения любого продукта требует участия группы профессионалов, узких специалистов в разных областях. Всесторонний анализ при составлении стратегии эффективногопродвижения позволяет не упустить ни однойважной детали.

Маркетинговая стратегия продвижения выявит конкурентные преимущества товара, структуру рынка и тенденции его развития, принципы ценообразования. На основе стратегии продвижения услуг будет установлен и обоснован способ ценового и целевого позиционирования.

При составлении стратегии продвижения товара или бренда на рынок будут определены возможности конкурентов, отношения компании с клиентами и партнерами, анализ сильных и слабых сторон компании.

Стратегия продвижения товаров позволяет сделать прогноз будущего развития с учетом состояния рынка и ресурсов самой компании. С помощью стратегии продвижения продукции можнодать оценку рыночным рискам и возможностям, определить свободные ниши рынка или способы проникновения на уже занятые.

Стратегия продвижения системы интегрированных маркетинговых коммуникаций представляет собой комплекс маркетинговых работ по стратегии продвижения, включает в себя описание целевого сегмента, позиционирование, структуру бренда, каналы распространения маркетингового обращения и медиаплан [4].

Стратегия продвижения включает в себя: стратегию дифференцирования и позиционирования; PR-стратегию; GR-стратегию; рекламную стратегию; маркетинговую стратегию; товарную стратегию; стратегию ценообразования; стратегию распространения; корпоративную стратегию; стратегию бизнес-единиц; стратегию бренда [5].

К основным стратегиям продвижения товара на рынок относят:

1.Стратегия продвижения товара «толкай». Метод «толкай» предполагает «силовые» способы торговли, навязывание потребителю продукции за счет целенаправленного рекламного воздействия и мероприятий по стимулированию сбыта на посреднические звенья. При использовании данной стратегии продвижения товара рекламные усилия компании-производителя нужно направлять, в первую очередь, на оптовиков и розничных торговцев. Для них следует разрабатывать специальные предложения, создавать льготный режим закупки товара. Таким образом, произойдет совершенствование самих способов продвижения и методов торговли. Конечной целью данной стратегии является построение таких взаимоотношений внутри каналов распределения, когда товар по цепочке «выталкивается» на рынок, а процесс продвижения идет непрерывно до достижения товаром конченого потребителя. Необходимо отметить, что данный вид рекламной деятельности отличается высокой стоимостью и узкой направленностью, так как приоритетно работа ведется с дилерами и агентами, что приводит к увеличению затрат на промышленную рекламу и, как следствие, снижение затрат на потребительскую рекламу.

Примером реализации стратегии «толкай» будет служить продажа товара с доставкой, организация курсов для торговых посредников, увеличение скидок на поставляемую продукцию для оптовых и розничных фирм, участие в специализированных выставках, демонстрация товара навыставках.

Осуществляя данный вид стратегии продвижения товара, необходимо тщательно проработать два основных вопроса: подготовку персонала, который будет вовлечен в систему продвижения, и разработку оптимальной системы предоставляемых скидок.

Персонал должен обладать полной информацией о товаре, быть активным, дружелюбно настроенным, но при этом не навязчивым. Система скидок разрабатывается с учетом возможного долгосрочного сотрудничества, поэтому изначально не предлагается довольно высокая скидка. В данном случае лучше придерживаться постепенного увеличения по мере роста объема закупок или срока сотрудничества [6].

2. Стратегия продвижения товара «тяни». Стратегия «тяни» означает активную рекламную кампанию, направленную через средства массовой информации на конечного потребителя.

Последний, получив рекламное сообщение или дополнительный стимул в виде скидки, купона, специального предложения спрашивает товар в магазине, подвигая его владельца тем самым кзаказу определенного вида продукции.

Соответственно выстраивается обратная цепочка: розничный торговец заказывает наименование у оптовика, а оптовик – у компании-производителя. Как правило, данная стратегия используется на последнем этапе создания товара, таким образом, чтобы к моменту поступления у потребителя было создано то или иное отношение к нему. Для того, чтобы осуществить эффективное продвижение предприятия на рынок, необходимо выработать определенную стратегию. Выбор стратегии обуславливается стадией развития компании, занимаемой долей рынка, видом товара и рынка реализации, конкурентоспособностью фирмы [6].

Принципиальное различие стратегии «тяни» и стратегии «толкай» в том, что первая подразумевает массированное стимулирование продаж уже готовой разработанной продукции сети торговцев, а вторая – основана на поставку продукции в соответствии с запросами конечных потребителей. Стратегия продвижения товара – это скрупулезный анализ всех составляющих, в котором не бывает мелочей или незначительных пунктов. Важно все: начиная от названия компании, создания логотипа до определения корпоративного стиля и рекламных каналов.

Список литературы:

1. Беляев В. И. Маркетинг: основы теории и практики: учебник. -М., 2014.-69с.
2. Васильев Г. А., Гайдаенко Т. А. Маркетинг: учебное пособие для вузов.- М., 2016.-216с.
3. Киреев И. В. Содержание отдельных составляющих маркетингового комплекса компаний,

работающих в сфере товаров и услуг // Маркетинг в России и за рубежом.- 2018. № 3.-С. 98-102
4. Коршунова Г. В. Структурные основы конкурентоспособности // Экономический анализ: теория и практика.- 2006. №8.-С.77-82
5. Мамонтов В.Д., Осадчая Т.Г. Предпринимательство: тенденции движения к новой экономике // Социально-экономические явления и процессы. -Тамбов, 2015. № 9.-320с.
6. Сафронова Н., Корнеева И. Маркетинговые исследования: учебное пособие. -М., 2016.-116с.

УДК 304.444

Ким В.В. старший преподаватель,
Кызылординский университет имени КоркытАта,
г. Кызылорда, Республика Казахстан

РОЛЬ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ В РАЗВИТИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ

Аннотация. В статье рассматривается сущность цифровой трансформации, его роль в развитии социально-экономических систем. Подчеркивается необходимость системных преобразований и действий, направленных на развитие цифровой экономики в отечественных социально-экономических системах. Указывается, что главным драйвером изменений выступает современный потребитель. Показано, что цифровая трансформация – фундаментальный процесс, который переживает мировое сообщество. Представлены основные преимущества, которые несет цифровая трансформация всем хозяйствующим субъектам.

Ключевые слова: цифровая экономика, цифровизация экономики, цифровая трансформация, бизнес, инфраструктура.

Цифровая экономика является составной частью экономики, где доминируют знания субъектов и нематериальное производство – основной показатель, характеризующий информационное общество. Понятия «цифровая экономика», «экономика знаний», «информационное общество» и их аналоги, представленные в современной научной литературе, формируют новую социально-экономическую систему, заменяющую прежнюю индустриальную парадигму.

В этой связи, развитые страны мира уделяют пристальное внимание гармоничному развитию системообразующих элементов цифровой экономики, информационного общества и экономики знаний. Для каждой страны чрезвычайно важно как можно быстрее трансформировать традиционную экономику в современную – информационную, интеллектуальную, цифровую. Это – безальтернативный путь развития. Иначе неизбежны дальнейшие социальные, экономические кризисы.

В современных условиях рынка очевидной является необходимость системных преобразований и действий, направленных на развитие цифровой экономики в отечественных социально-экономических системах всех уровней. Идеей цифровой трансформации охвачен весь мир, она сейчас является одной из самых популярных тем обсуждений, но в действительности это далеко не новое понятие, дискуссия о нём идет уже несколько десятилетий.

Цифровизация экономики представляет собой современную форму проявления более фундаментальной закономерности ее информатизации. Несмотря на сравнительно неплохую проработанность рассматриваемой категории, в научной сфере и бизнес-общественности до настоящего времени не сформировалось устойчивого понимания сущности и содержания термина «цифровая трансформация».

При этом, важно отметить, что содержание термина «цифровая трансформация» эволюционировало вместе с изменением и развитием технологий. Долгое время под цифровой трансформацией подразумевался перевод в цифровой формат или хранение в цифровом формате традиционных форм данных. Это тоже одно из направлений цифровой трансформации, её трактовка в «узком понимании». Однако, в современном мире данное понятие гораздо шире, чем перевод данных в цифровой формат. Когда предприятия и организации осознали все возможности использования оцифрованных данных, они стали разрабатывать процессы для этих целей.

На сегодняшний день определений цифровой трансформации существует множество. Некоторые специалисты категорически против «заморозки» данного понятия и конкретизации его в

устойчивом определении, обосновывая это тем, что эволюция цифровых технологий продолжается, и содержание данного термина эволюционирует вместе с ними. И это, несомненно, однако, по нашему мнению, очертить границы сущности и содержания термина «цифровая трансформация» – задача не только важная, но и крайне необходимая на настоящем этапе развития цифровой экономики, позволяющая сформировать единое понимание, а, соответственно, и выделить основные направления цифровой трансформации. Начнем с того, что внутри понятия «цифровая трансформация» существует множество терминов, имеющих различные трактовки. Ключевыми являются при этом термины, имеющие одинаковое звучание на английском языке, но кардинально различающиеся по содержанию, что отчетливо проявляется в русскоязычных публикациях:

- digitization (оцифровка) – представляет собой преобразование информации «с физических носителей на цифровые». В рамках digitization (оцифровки) не происходит изменений качества и содержания информации, она просто преобразуется в электронную форму для последующей обработки в цифровом формате, что позволяет усовершенствовать существующие бизнеспроцессы, добавив в них информацию в цифровом формате;

- digitalization (цифровизация) – это изначально создание нового продукта в цифровой форме. Поэтому ключевое отличие digitalization (цифровизация) состоит в создании нового инновационного продукта, с новым функционалом и потребительскими свойствами. И если digitization (оцифровка) в первую очередь направлена на совершенствование существующих бизнесмоделей и изменение бизнес-процессов, то digitalization (цифровизация) позволяет получить существенный рывок в бизнесе и новые конкурентные преимущества. Digitalization (цифровизация) – это уже элемент 4-й промышленной революции (Industry 4.0)[1].

Цифровизация, в свою очередь, это процесс, направленный на оцифровку всех информационных (и даже материальных) ресурсов (создание цифровых копий) и формирование сетевых платформ взаимодействия, с целью получения прогнозируемого и гарантированного результата на любое управляющее воздействие с использованием средств автоматизации. В новых экономических условиях все субъекты социально-экономической системы, стремящиеся к устойчивому функционированию, вынуждены проходить через процесс цифровой трансформации.

В экономической науке существует множество определений понятия «социально-экономическая система». В целях проведения дальнейших исследований, нами будет использоваться определение социально-экономической системы как «целостной совокупности взаимосвязанных и взаимодействующих социальных и экономических институтов (субъектов) и отношений по поводу распределения и потребления материальных и нематериальных ресурсов производства, распределения, обмена и потребления товаров и услуг».

Соответственно, при таком подходе к социально-экономическим системам можно справедливо отнести предприятия и организации всех форм собственности и отраслей экономики (и их объединения), различные фонды, банки, территориальные субъекты (регион, округ, муниципальное образование) и их органы власти, и прочие институты, основным системообразующим фактором которых является человек. Термин «цифровизация» используется для описания трансформации, которая идет дальше, чем просто замена аналогового или физического ресурса на цифровой или информационный. К примеру, книги не просто превращаются в электронные книги, а предоставляют целый набор интерактивных и мультимедийных файлов, имеющих самостоятельное значение. Соответственно, в социально-экономической системе процессы могут стать онлайн-диалогами между сторонами, которые раньше напрямую даже не общались. Так что в деловом контексте организация, которая хочет стать «цифровой», должна фокусироваться на автоматизации процессов, с целью сделать их более эффективными [2].

Для максимально эффективного использования новых технологий и их оперативного внедрения во все сферы социально-экономической системы, необходимо отказаться от прежних устоев и полностью преобразовать процессы и модели работы. Цифровая трансформация требует смещения акцента на периферию и повышение гибкости центров обработки данных, которые должны поддерживать периферию. Цифровая трансформация обеспечивает максимально полное раскрытие потенциала цифровых технологий через их использование во всех аспектах бизнеса – процессах, продуктах и сервисах, подходах к принятию решений.

Важно подчеркнуть, что для цифровой трансформации никогда не будет достаточно только лишь наличия технологии как таковой. Для того, чтобы процесс цифровой трансформации был полноценным, необходимы четко сформулированные бизнес-задачи и данные. Таким образом, цифровую трансформацию возможно рассматривать только на пересечении всех трех измерений (сформулированной бизнес-задачи, наличия данных и собственно технологий). Таким образом, «цифровая трансформация предполагает фундаментальное переосмысление того, как работает организация и как она взаимодействует с окружающей средой».

Главным драйвером изменений выступает современный потребитель – бизнес меняется под воздействием новых факторов. Именно поэтому цифровая трансформация – это не только услуга консалтинговых компаний, а фундаментальный процесс, который переживает мировое сообщество, адаптируясь к новым условиям и предпочтениям общества цифровой экономики. Т.е. digital-трансформация – это не столько технологии, сколько изменение мышления в новых условиях новой цифровой экономики.

Обозначим основные преимущества, которые несет цифровая трансформация всем хозяйствующим субъектам [3].

1. Оптимизация процессов. Новые технологии позволяют предприятиям автоматизировать более простые процессы и исключать промежуточные этапы в более сложных процессах. Благодаря этому повышается гибкость предприятий, которые теперь могут гораздо эффективнее использовать свои ресурсы.

2. Поиск новых потоков доходов. С появлением новых технологий открываются новые способы получения прибыли, которые ранее могли быть недоступны.

3. Создание персонализированной и привлекательной инфраструктуры обслуживания. Современные заказчики ожидают, что предприятия будут прислушиваться к их мнению и удовлетворять их специфические потребности. Современные технологии развиты настолько, что могут решить все эти задачи

Анализ представленных выше преимуществ показывает, что наиболее существенно они проявляются при оказании услуг, что определяется известными свойствами услуг, такими как их персонализированный характер, ориентированность на взаимодействие исполнителя (производителя) и заказчика (потребителя), нематериальный и – зачастую – информационный характер и др. Именно поэтому процессы цифровой трансформации наиболее активно протекают именно в сфере услуг (розничная торговля, туризм, консалтинг, развлекательные услуги и пр.), а также в тех сегментах экономики, которые получают добавленную стоимость от развития сервисной деятельности (например, в банковском секторе).

Список литературы:

1. Авдеева И.Л. Анализ перспектив развития цифровой экономики в России и за рубежом // Цифровая экономика и «Индустрия 4.0»: проблемы и перспективы. Труды научно-практической конференции с международным участием. – 2017. – С. 19-25

2. Алетдинова А.А., Курчеева Г.И. Трансформация инфраструктуры в условиях перехода к концепции «умного города» // Экономика и менеджмент в условиях нелинейной динамики. СПб., 2017. С. 545–569.

3. Бабкин А.В. Промышленная политика в цифровой экономике: проблемы и перспективы: труды научно-практической конференции с международным участием. - СПб.: Изд-во Политехн. ун-та, 2017. – 699 с.

УДК 332.021

Култанова Н.Б. м.э.н., ст.преподаватель
Максат К. студент,
Кызылординский университет имени Коркыт Ата
г.Кызылорда, Республика Казахстан

ОРГАНИЗАЦИЯ ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТНОЙ СРЕДЫ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ

Аннотация. Сегодня в аграрном секторе экономики страны накопилось очень много проблем, которые требуют ускоренного принятия решений. Ключевой задачей агропромышленного комплекса (далее - АПК) является - уход от сырьевой направленности АПК, выпуск конкурентоспособной, экспортоориентированной сельскохозяйственной продукции. Это требует поиска оптимальных путей достижения поставленных задач, диктуемых как логикой современного развития страны, так и глобальным контекстом мирового развития. Казахстанская сельскохозяйственная продукция должна быть конкурентоспособной на мировых рынках, а его дальнейшее развитие должно осуществляться в соответствии с глобальными экономическими тенденциями. Все это определило актуальность проблемы, выбранной в качестве темы данной статьи.

Ключевые слова: сектор, агропромышленный комплекс, конкурентоспособность, население, инфраструктура, государство, импорт, цена, качества, продукты питания, сельхозпроизводители.

Аграрная политика любого государства должна быть направлена, на беспечение продовольственной безопасности страны. Поэтому, стратегическими целями аграрной политики должны быть: повышение уровня жизни населения, внедрение инновации в производство, сти-мулирования сельского труда, повышение эффективности и конкурентоспособности аграрного сектора. Для принятия решений по данным вопросам необходимо привлечение инвестиций в этот сектор, государственная поддержка, цифровизация АПК. Все вышеперечисленное является предпосылкой повышения конкурентоспособности сельского хозяйства.

Аграрный рынок республики имеет нереализованный потенциал, которые успешно могут быть использованы при конкурентной борьбе. Конкуренция заставляет искать пути: снижения затрат на производство сырья и его переработку, полного использования потенциала для выпуска продукции в широком ассортименте, расширение производственных мощностей, прежде всего, в сфере переработки сырья на основе внедрения инновационных технологий [1].

Аграрный сектор имеет целый ряд особенностей, которые оказывают влияние на структуру этой отрасли и отношения между субъектами производства. Самые значительные из них: использование в производстве, в виде основного фактора производства больших площадей земли, большая зависимость от погодных условий, растянутый производственный цикл, использование в производстве живых организмов и др.

Значительная часть производственных процессов в сельском хозяйстве сосредоточена в домашних хозяйствах. В конкурентной борьбе на этом рынке успешно функционируют крупные товарные хозяйства. Это связано с тем, что в этих предприятиях имеются соответствующая материально-техническая база.

Именно мелкотоварная структура сельскохозяйственного производства обусловила снижение конкурентной борьбы между сельхозтоваропроизводителями.

На практике деятельность этих хозяйств направлена на увеличение дохода, а желание победить конкурента, или страх отстать от него выражено в меньшей степени. Внешне это может выглядеть как отсутствие конкуренции. Из 200 тыс. агроформирований 94% это крестьянские, фермерские хозяйства, из которых 40% имеют площади земель меньше 10 га.

Применительно к сельскому хозяйству нами предлагается классифицировать факторы, влияющие на конкурентоспособность по следующим признакам. При этом один и тот же фактор может быть отнесен к разным признакам классификации. Это:

- действие технико-экономических факторов: в отличие от развитых стран в отечественном аграрном производстве не хватает финансовых и материально-технических ресурсов, не разработан инвестиционный механизм, слабо развита производственная инфраструктура, присуще этому

сектору большая степень износа (физического и морального) основных средств производства;

- низкий уровень фондовооруженности отрасли, деградация и выбытие из оборота больших площадей сельскохозяйственных угодий. По данным МСХ РК 75% земель сельхозназначения деградированы;

- незавершенность правовых аспектов деятельности. Законы, программы принимаются, но они не работают. К выполнению принятых документов нет четких разработанных рыночных механизмов, в частности и регулирующих конкурентную борьбу на продовольственных рынках.

Сегодня средняя казахстанская семья тратит более половины своих доходов на питание. Доля потребления импортного продовольствия превышает 50%. Рынок диктует основные условия конкуренции - это цена, качество и безопасность продуктов питания.

Предприятия агропромышленного комплекса смогут обеспечить себе конкурентные преимущества на продовольственном рынке при преодолении следующих факторов, препятствующих развитию конкуренции в отрасли:

- низкие темпы модернизации и реконструкции отрасли, обновления основных производственных фондов и воспроизводства природно- экологического потенциала;

- неблагоприятные условия для функционирования сельского хозяйства. Это рост цен, прежде всего, на топливо, электроэнергию, промышленную продукцию, услуги связи, по сравнению с ростом цен на сельскохозяйственную продукцию;

- неудовлетворительный уровень развития рыночной инфраструктуры, затрудняющий доступ сельскохозяйственных товаропроизводителей к рынкам финансовых, материально-технических и информационных ресурсов, готовой продукции;

- финансовая неустойчивость отраслей сельского хозяйства. Недостаточный приток частных инвестиций, слабое развитие механизмов страхования, налогообложения, льготного кредитования и др.;

- отсутствие экономических условий для альтернативной занятости населения, проживающего в сельской местности;

- низкий уровень развития социальной и инженерной инфраструктуры в сельской местности.

По мнению В.Д. Андрианова, конкурентоспособность отрасли определяется в первую очередь внешними, макроэкономическими факторами [2]. А. Трубилин и А.Ю. Юданов также отдают приоритет внешним факторам обеспечения конкурентоспособности отрасли, таким как: научно-технический прогресс, трансформация структуры потребления, основные тенденции развития рынка, конъюнктурные колебания, себестоимость и цена товара, качество и состав конкурентов [3, 4].

В ходе исследований нами также выделены ряд факторов внешней и внутренней среды, оказывающих влияние на конкурентоспособность аграрной отрасли, следовательно и на развитие агропродовольственного комплекса (таблица 1).

Таблица 1 - Классификация факторов конкурентоспособности внутренней и внешней среды агропродовольственного комплекса региона

Факторы внешней среды:	Факторы внутренней среды:
- географические и экологические факторы;	- производственные факторы; - деловая репутация организации;
- реализуемые государственные и региональные программы; - уровень научно-технического и инновационного развития отрасли; - экономические факторы (кредитная, налоговая, страховая политика); - рыночные факторы.	- материально-техническая база; - трудовой потенциал; - взаимоотношения - с поставщиками и контрагентами; - развитость каналов сбыта продукции; - наличие развитой социальной, бытовой инфраструктуры.
Примечание: на основе источника [6].	

Некоторые авторы ставят в приоритет внутренние факторы обеспечения конкурентоспособности, в частности, И.М. Лифиц определяет следующую их классификацию:

- производственные (материально-технические возможности, знания, опыт и квалификация персонала, сырьевые ресурсы);

- рыночные (тип рынка в зависимости от остроты конкуренции, емкость рынка, его стабильность и перспективность, подготовленность рынка к продукту); сбытовые (увязка новой продукции с ассортиментом выпускаемой; создание разветвленной дилерской сети; рекламное обеспечение; формы расчетов с поставщиками, транспортабельность продукции, надежность поставок);

- сервисные (условия приобретения продукции и форма оплаты, возможность дегустации, упаковка, транспортировка) [5]. Внешние факторы конкурентоспособности требуют постоянного мониторинга, анализа, так как необходимо быстро реагировать на изменение на внутреннем и внешнем рынках.

Одной из причин медленной адаптации сельскохозяйственного производства к рыночному порядку является отсутствие опыта ведения конкурентной борьбы субъектами аграрного сектора экономики. Для обеспечения конкурентоспособности необходимо увеличить производительность труда (к 2022 году в 2,5 раза), улучшить качество продукции, увеличить объемы готовой продукции, расширить ассортимент выпускаемой продукции.

Для этого надо провести оптимизацию структуры производства, внедрять результаты научного исследования в производство, улучшить породный состав стада животных, расширить ассортимент выпускаемой продукции, а также уделить внимание развитию домашних хозяйств, широкое использование маркетинга. В целях развития конкуренции, соперничества между хозяйствующими субъектами требуется формирование развитой системы товародвижения.

Решению данной задачи служит создание и формирование системы логистического обслуживания. По данным МСХ РК в Казахстане планируется построить во всех регионах оптово-логистические центры и в некоторых регионах оптово-распределительный центры.

С позиции товаропроизводителя продукции можно представить группировку факторов, влияющих на конкурентоспособность продукции, следующим образом:

- экономические факторы, то есть те, которые непосредственно оказывают влияние на такие показатели, как прибыльность, рентабельность, объемы выпускаемой продукции и т.д.;

- технологические факторы - использование в производственном процессе инновационных технологий, достижений научно-технического прогресса, которые повысят производительность труда и эффективность производства.

Конкуренция имеет место на всех стадиях товарного производства - распределения, обращения и потребления, проявляясь на каждом этапе по- разному, поскольку сфера аграрного производства имеет свою специфику и особенности.

В связи с этим, при уточнении понятия «конкурентоспособность», когда речь идет об агропродовольственном рынке, необходимо учитывать следующие отличия: высокая зависимость результатов производства от природно-климатических факторов, большие временные разрывы между производством и реализацией продукции, исключительная важность государственной поддержки отрасли, большой ассортимент производимой продукции, особая значимость продовольственных товаров.

В современных условиях существует значительное количество методов оценки конкурентоспособности предприятия, что обусловлено различиями в подходах к формированию информационной базы, способах осуществления оценки, способах отображения конечных результатов и возможностями разработки управленческих решений.

В этой связи методы оценки конкурентоспособности предприятии целесообразно классифицировать в разрезе указанных признаков. Работы по анализу и прогнозированию ситуации предопределяют будущее предприятия, позволяя ему удержать конкурентные позиции в долгосрочной перспективе, поэтому к числу важных мероприятий для прогнозирования ситуации на рынке в целях удержания конкурентного положения за счет быстроты реагирования являются:

- анализ рынка (конкурентов, цен, товаров);

- анализ экономической и политической ситуации (прогноз инфляции, прогноз роста курсов валют, прогноз роста ставок по кредитам);

- анализ доступности природных ресурсов (прогноз доступности и роста цен на вовлеченные в производственный процесс ресурсы);

- анализ доступности трудовых ресурсов (прогноз доступности трудовых ресурсов по основным рабочим специальностям).

Выбор и обоснование экономических механизмов повышения конкурентоспособности определяется на основе проведенной оценки деятельности предприятия, определении возможностей и угроз, а также позволит определить перечень конкретных мероприятий по повышению конкурентоспособности предприятия.

Список литературы:

1.Есполов Т.И., Мадиев Г.Р., Керимова У.К., Есенгазиева С.К. и др. Макроэкономические механизмы и инструменты регулирования индустриально-инновационного развития АПК РК. – 179 с.

2.Андрианов В.Д. Конкурентоспособность России в мировой экономике / В.Д. Андрианов // Маркетинг. – 1999. – №2. – С. 3-9.

3.Трубилин А. Конкурентоспособность - главный фактор эффективности производства / А. Трубилин // АПК: экономика, управление. – 2002. – №212. – С. 39-46.

4.Юданов А.Ю. Конкуренция: теория и практика: учеб. посо- бие / А.Ю. Юданов. – Изд. 2-е, – М.: Гном-Пресс, 2001. – 96 с.

5.Лифиц И.М. Конкурентоспособность товаров и услуг: учеб- ное пособие для бакалавров / И.М. Лифиц. – Изд. 3-е, перер. и доп. – М.: Изд- во Юрайт, 2013. – 437 с.

6.Гятов Д.В. и др. //Ежемесячный теоретический и научно-практический журнал «Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий». – 2020, – № 7-с.85-98.

ӘОЖ 330.101(574)

Қонарбай Ұ. Т. экономика ғылымдарының магистрі,
Жармухамбет Э.«Экономика» мамандығының 1 курс студенті
Халықаралық Тараз инновациялық институты,
Тараз қ.,Қазақстан Республикасы

ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Аңдатпа. Көптеген индустриялық дамыған елдер дамуының қазіргі заманғы ерекшелігі серпінді технологияларды енгізу және тарату нәтижесінде нақты көрінеді. Олардың көпшілігі тұтас жоғалуға және бизнес модельдердің өсуіне алып келеді. Ерекшеліктердің бірі ретінде, бұл технология сапалы жаңа жағдайдың туындауына әкеледі. Қазіргі заманғы экономикада сандық технологиялар өндірісті, тауарлық-материалдық қорларды және коммуникацияларды басқарудың озық жүйелерінің органикалық бөлігіне айналды. Сандық экономика өндірістік және зияткерлік ресурстарды біріктіру ретінде жаңа тауарлар мен қызметтерге, өндіріс әдістеріне, көздерге, шикізат және технологияларға жол ашады. Өз кезегінде жаңа тауарлар, өнімдер мен технологиялар жаңа нарықтарды қалыптастыруға және олардың дамуына алып келеді.

Кілт сөздер: экономиканы цифрландыру, цифрлы технология, цифрлық экономика, экономикалық өсім, жаңғырту, бәсеке, индустрия.

Цифрлы Қазақстан бағдарламасының мақсаты - білім берудің деңгейін көтеру, денсаулыққа көп көңіл бөлу және технологияларды дамыту болып табылады. Қазақстан-2050 жылға қарай Үшінші жаңғыруды іске асыратын 30 ел қатарына кіреді деп болжануда. Бағдарламада сандық экономиканың негізгі бағдарлары айқындалған.

Бұл ретте, индустрия 4,0 өнеркәсіптегі, ғылыми-технологиялық және әлеуметтік салалардағы мемлекеттік саясаттың сандық трансформациясының өзегі екені анық. Басты мақсат әлеуметтік-экономикалық дамудың жетекші күшінің рөлі мен функциялары дәстүрлі салалардан экономиканың сандық секторына өтетін жағдайлар жасау болуы тиіс. Дәл осы салаларды цифрландыру, жаңа техниканы пайдалануға енгізу, қолданыстағы автоматтандыру жүйесін пайдалану Қазақстан экономикасы үшін еңбек өнімділігін арттырудың негізгі резервтерінің бірі болып отыр [1].

Әлемдік экономикада өзгерістердің ауқымдылығы сонша, ғылыми-технологиялық революция, сандық технология ғасыр элементтері деп айтуға болады. П. Хаукен, А. Ловинс, Л. Ловинс және К. Шваб сияқты көптеген авторлар мұны өнеркәсіптік революцияның басы ретінде бағалайды. М. Форд өз жұмысында жаңа өнеркәсіптік революцияның белгілері жалпыға ортақ

дигитализация болып табылады, яғни деректерді сандық нысанға ауыстыру процесі, электрондық қызмет көрсету үлесінің ұлғаюына, роботтауға сәйкес келеді деген болатын.

Я. Корнайдың экономикалық теориядағы жүйелік талдау элементтерін қолдану әдістемесі мен жүйелер теориясын дербес парадигма ретінде қолдану туралы да айтылған. Кеңістіктегі және уақытта қоршаған әлемнің тұтастық қасиеттеріне ие және әртүрлі ішкі құрылымның болуына қатысты жүйелік талдаудың базалық құрамдас бөлігінің болуы, осы ұғымның көптеген түсіндірмелерінің мәнін анықтайды.

Қазіргі заманғы экономикада сандық технологиялар өндірісті, тауарлық-материалдық қорларды және коммуникацияларды басқарудың озық жүйелерінің органикалық бөлігіне айналды.

Бұдан басқа, бұл технологиялар бизнесті жаһандандыруға жәрдемдеседі, өйткені ең аз шығындармен бүкіл әлем бойынша компания қызметкерлеріне тез қол жеткізуді, сондай-ақ құнды жасау тізбегінің түрлі деңгейлерінде орналасқан фирмалардың жаһандық өзара іс-қимылдарын үйлестіруді қамтамасыз етеді. Бұл технологиялар қазіргі заманғы өндіріс пен бөлудің материалдық негізін де өзгертеді [2].

Сандық технологиялар өндірістің дәстүрлі факторлары – капитал, еңбек және жер сияқты түрлерін көптеген мөлшерде екінші жоспарға ығыстырады. Бұл технологиялар экономикадағы сапалы өзгерістерге алып келеді және уақыт өте келе қосымша үдеуге ие болады. Осыдан кейін инновациялық экономикада прогресске ие болады. Осылайша, Қазақстандық экономиканы цифрландыру негізгі капиталды сапалы жетілдіру және оны қазіргі заманғы технологиялық базада тұрақты жаңарту процесіне ықпал ететін болады.

Стратегиялық басқару объектісі ретінде цифрлық экономиканың өзектілігі мен практикалық маңыздылығы ғылыми ортада әлі де жеткілікті және қажетті шамада айқындалмаған.

Сандық экономика мазмұнының нақты тұжырымдалуы – бағдарламаны, оны дамыту жоспарын құруда және жоспарда көзделген материалдық, қаржылық, ұйымдастырушылық ресурстарды тиімді пайдалануда табыс кепілі. Қазіргі уақытта сандық экономиканы анықтаудың түрлі тәсілдері бар.

Дүниежүзілік банк сандық экономиканы (кең мағынада) сандық ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалануға негізделген экономикалық, әлеуметтік және мәдени қатынастар жүйесі ретінде анықтайды. Көріп отырғанымыздай, сандық экономиканың базалық құрамдас бөлігінің бірі, ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың болуы болып табылады.

Цифрлы экономика - бұл жаңа экономика, ол бұрын мүмкін болмаған міндеттерді орындап, қызметке қатысады.

Бізді болашақта сандық экономиканың одан да ауқымды дамуы күтетіндіктен, жұмыс барысында бірқатар проблемалар туындауы мүмкін. Бірінші мәселе - сапа және адамдардың өмір сүру ұзақтығы және деңгейі. Екіншісі - сандық экономиканы экономикалық жаңғырту ретінде қарау.

Бұл ретте өнеркәсіптің өзі, сондай-ақ халық шаруашылығының басқа да салаларын материалдық - техникалық жаңғырту болатын өнеркәсіп қана жаңғыртудың негізі бола алады. Тағы бір басты мәселелердің бірі, инновациялық экономикаға көшу [3].

«Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын іске асыру шамасына қарай мұндай ауқымды міндетті фрагменттік шаралармен шешу мүмкін емес екені айқын. Дамудың қазіргі кезеңінің мәні эволюциялық өзгерістерді жүргізу емес, технологиялық құрылысты ауыстыру болып табылады. Бұл қоғамның әлеуметтік экономикалық ұйымының негіздерін ауыстыру қажеттілігін білдіреді.

Егер индустрияландыру ауқымды электрлендіруді жүзеге асыруды және мәдени революция жүргізуді талап етсе, қазіргі өнеркәсіптік революция да технологиялық негіздің ірі құрылымдық өзгерістерін және принципті жаңа инфрақұрылымды құруды міндеттейді.

«Индустрия 4.0» тұжырымдамасы цифрлық технологияларды құруды және жаңа технологияларға негізделген цифрлы қоғамды дамытуды қамтиды. Қазіргі экономика үшін цифрландыру және барлық жұмыс салаларындағы процестерді қарқындату өте қажет болып табылады. Цифрландыру өнеркәсіп, мемлекеттік басқару, денсаулық сақтау, білім, логистика және тағы басқа салаларды қозғайды [4].

Цифрлық технологияларды дамыту цифрлық технологиялардың біздің өміріміздің барлық салаларына енуімен байланысты, қарқынды технологиялық өзгерістердің салдарынан цифрлық технологияларды дамыту жеделдетілді және кең танымалдылыққа ие болды.

Ақпараттық және коммуникациялық технологиялар саласындағы инновациялар азаматтардың мінез-құлқына, олардың ақпараттық қажеттіліктеріне және адамдар қалай жұмыс істейтініне және ақпарат алмасуына әсер етті.

Цифрлық инновацияларды одан әрі дамыту, соның ішінде, мобильді қызметтер және жасанды интеллект сияқты өзгерістерді айтарлықтай жақсартады және біз бұрын күтпеген ерекше қызметтер мен әл-ауқатпен қамтамасыз етеді. Цифрландыру және жаһандану географиялық шекаралардың маңыздылығын төмендетеді, сол себепті адамдар мен қоғамдар халықаралық деңгейде байланысқа түсуге мүмкіншілік алады.

Әдебиеттер тізімі:

1. «Цифрлық Қазақстан – 2017» Мемлекеттік бағдарламасы. - URL: https://primeminister.kz/kz/gosprogrammy/cifrlyk-kazakstan-memlekettik-bagdarlama sy-9115318 14:50

2. Паньшин Б. Н. Сандық экономика: ерекшеліктері мен даму тенденциялары // Ғылым және инновациялар. – 2016. –№ 157. – С. 17-20

3. Әлімбаев А.А. Реиндустриализация – экономиканы технологиялық жаңғыртудың кілті // Экономика: стратегия и практика.-2019. –№.2(42). – С. 6-14.

4. Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспары. 2020 – 2025 жж. - URL: https://primeminister.kz/kz/documents/gosprogr ams/stratplan-2025 16:45

УДК 336.2

Құрманбеков А.Қ. магистрант
Тасанова Г.Д. магистр
Казахского университета технологии и бизнеса
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ПРАВОВАЯ ОСНОВА ИПОТЕЧНОГО КРЕДИТОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. В данной статье рассмотрены теоретические аспекты ипотечного кредитования в Казахстане, а также эффективность пользования ипотечным кредитованием разных слоев населения.

Рассмотрены модели и методы ипотечного кредитования. Обычно действия на ипотечном рынке осуществляются в два этапа. На первом этапе, называемом первичным рынком, происходит предоставление кредитов под залог недвижимости. Поскольку банки предоставляют кредиты на продолжительный срок, у них снижается объем доступных финансовых ресурсов, которые необходимы для осуществления их деятельности.

Ключевые слова: ипотека, жилье, ипотечное кредитование, недвижимость, рефинансирования, погашения, заемщики

Ипотечное кредитование выступает существенным фактором социального и экономического развития страны. Ипотека является не только механизмомрешениежилищнойпроблемы,но и важнейшим механизмом улучшения инвестиционного климата. Она вызывает оживление в строительстве, производстве строительных материалов и конструкций, строительного и дорожного машиностроения, в деревообрабатывающей отрасли и производстве мебели. Промышленное ипотечное кредитование дает возможность модернизировать производство, что приводит к повышению качества и конкурентоспособности продукции. Все это ведет к увеличению экономического потенциала страны. Его роль становится особенно заметной в период мирового финансово-экономического кризиса[1].

Ключевым понятием в ипотечном кредитовании является недвижимое имущество. Недвижимость представляет собой финансовую категорию и является формой вложения капитала. Исходя из содержания недвижимости, в ее составе выделяют такие группы финансовых активов, как:

-земельный участок, недра, замкнутый водный объект (в соответствии с Водным кодексом Республики Казахстан);

-жилое помещение, нежилое помещение, предприятие, определяемое как используемый для осуществления предпринимательской деятельности имущественный комплекс, который включает все виды имущества, предназначенные для деятельности предприятия, включая земельные участки, здания, сооружения, сырье, продукцию и т.д.;

-здание и сооружения;

-участки лесного фонда, воздушные, морские суда и суда внутреннего плавания, космические объекты, подлежащие государственной регистрации.

Ипотечные кредиты классифицируются по различным признакам:

-по объекту недвижимости: земельные участки, предприятия, а также здания, сооружения и иное недвижимое имущество, используемое в предпринимательской деятельности, жилые дома, квартиры и части жилых домов и квартир, состоящие из одной или нескольких изолированных комнат, дачи, садовые дома, гаражи и другие строения потребительского назначения.

-по виду кредита: банковские, небанковские.

-повиду заемщиков, как субъектов кредитования:

-кредиты, предоставляемые застройщикам и строителям; кредиты, предоставляемые непосредственно будущему владельцу жилья. По степени аффилированности заемщиков кредиты могут предоставляться: сотрудникам банков, сотрудникам фирм – клиентов банка, клиентам риэлтерских фирм – лицам, проживающим в данном регионе, всем желающим.

-по способу рефинансирования: ипотечным кредитованием занимаются различные кредитные институты особенности их деятельности заключены в способе рефинансирования выдаваемых кредитов.

-по срокам кредитования.

-по способу амортизации долга: постоянный ипотечный кредит, кредит с переменными выплатами, кредит с единовременным погашением согласно особым условиям.

-по виду процентной ставки: кредит с фиксированной процентной ставкой, кредит с переменной процентной ставкой.

-по возможности досрочного погашения: с правом досрочного погашения, без права досрочного погашения, с правом досрочного погашения при условии уплаты штрафа.

-по степени обеспеченности (величине первоначального платежа) [2] сумма кредита может составлять от 50 % до 100 % стоимости заложенного имущества.

Кроме того, ипотечные кредиты могут быть: обычные и комбинированные (выдаваемые несколькими кредиторами); субсидируемые и выдаваемые на общих условиях.

Одним из видов кредитования населения является долгосрочное ипотечное жилищное кредитование. Долгосрочный ипотечный жилищный кредит – это кредит, предоставленный на срок три года и более соответственно банкам второго уровня, кредитной организацией или юридическим лицом (некредитной организацией) физическому лицу для приобретения жилья под залог приобретаемого жилья в качестве обеспечения обязательства. Предметом ипотеки может быть жилье, квартира. Долгосрочный ипотечный жилищный кредит выдается на условиях платности, срочности и возвратности, а также при строгом контроле над использованием кредитных средств [2].

Заемщик и все совершеннолетние члены его семьи дают согласие на освобождение жилого помещения в случае обращения на него взыскания. Право собственности на жилое помещение должно быть подтверждено соответствующими документами. Помещение должно быть свободно от каких-либо ограничений прав на него, в том числе прав третьих лиц, за исключением прав членов семьи собственника- залогодателя. Приобретенное жилье должно использоваться заемщиком преимущественно для проживания. Сдача жилья в аренду возможна только при согласии кредитора.

Основными субъектами классической ипотечной схемы являются:

-заемщики – физические лица, граждане Республики Казахстан;

-продавцы жилья – физические и юридические лица, продающие жилые помещения;

-кредиторы – банки (кредитные организации) и иные юридические лица;

-органы государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним;страховые фирмы; оценщики – юридические и физические лица, имеющие право на осуществление профессиональной оценки жилых помещений, являющихся предметом залога при ипотечном кредитовании;риэлторские фирмы – юридические лица, являющиеся профессиональными посредниками на рынке купли-продажи жилья;

-инвесторы – юридические и физические лица, приобретающие ценные бумаги, обеспеченные ипотечными кредитами, эмитируемые кредиторами или операторами вторичного рынка. К их числу относятся пенсионные фонды, страховые фирмы, инвестиционные банки, паевые инвестиционные фонды и др.;

-инфраструктурные звенья системы ипотечного кредитования – нотариат, паспортные службы, органы опеки и попечительства, юридические консультации и другие организации, обеспечивающие необходимое юридическое сопровождение сделок с жилыми помещениями, регистрацию граждан по месту жительства (в том числе в заложенных квартирах и домах), защиту прав несовершеннолетних при заключении сделок с недвижимостью.

Стандартная процедура получения ипотечного кредита состоит из следующих основных этапов:

-предварительная квалификация (одобрение) заемщика;

-андеррайтинг заемщика – оценка кредитором вероятности погашения кредита и определение максимально возможной суммы;

-подбор квартиры, соответствующей финансовым возможностям заемщика и требованиям кредитора;

-оценка жилья;

-заключение контракта купли-продажи квартиры между заемщиком и продавцом жилья и заключение кредитного контракта между заемщиком и кредитором, покупку жилья заемщиком и переход его в залог кредитору по контракту об ипотеке или по закону [3]. Кредитор заключает с заемщиком кредитный контракт, а заемщик вносит на свой банковский счет собственные финансовые средства, которые он планирует использовать для оплаты первоначального взноса. В кредитном договоре стороны предусматривают следующие условия: сумма предоставляемого кредита; срок, на который предоставляется кредит; размер уплачиваемых заемщиком процентов за пользование кредитом; очередность погашения кредита и процентов по нему; основания для досрочного расторжения контракта и взыскания кредита и процентов по нему и др.;

-проведение расчетов с продавцом жилого помещения;

-страхование предмета ипотеки, жизни заемщика, а также по возможности прав собственника на приобретаемое жилое помещение. В дальнейшем кредитор производит обслуживание кредита.

Рассмотрим модели и методы ипотечного кредитования. Обычно действия на ипотечном рынке осуществляются в два этапа. На первом этапе, называемом первичным рынком, происходит предоставление кредитов под залог недвижимости. Поскольку банки предоставляют кредиты на продолжительный срок, у них снижается объем доступных финансовых ресурсов, которые необходимы для осуществления их деятельности.

Поэтому для банков второго уровня важна проблема рефинансирования выданных кредитов. Решение этой проблемы осуществляется на вторичном рынке ипотечного кредитования. Основные способы рефинансирования кредитов сводятся к полной уступке прав по выданному банком ипотечному кредиту специализированной организации (получается два уровня: банк – специализированная организация), либо к выпуску ценных бумаг самим банком, выдавшим кредит, при оставлении требований по этому кредиту на своем балансе (один уровень – банк). Когда права требования по кредитам (закладные) уступаются специализированной организации, она объединяет однообразные закладные в пулы и уже под залог пулов выпускает собственные ценные бумаги [3].

Исходя из способа рефинансирования ипотечных кредитов, были построены базовые модели ипотечного кредитования – двухуровневая (классическая) и одноуровневая, которые именуются ещё по названиям тех стран, где получили наибольшее развитие.

Продавая ипотечные закладные сразу после выдачи ипотечного кредита, банк имеет возможность поддерживать показатель ликвидности своего баланса на необходимом уровне, более того, привлекая средства на более короткий срок, чем по выдаваемым кредитам.

Это резко повышает возможности ипотечного банка по привлечению средств для выдачи ипотечных кредитов. Существует несколько способов размещения ипотечных закладных среди как можно большего количества инвесторов.

Первый способ – выпуск вторичных ипотечных закладных. Он основан на том, что ипотечные банки выдают кредиты на сумму не ниже минимальной. С другой стороны, существуют заемщики, которым не требуются большие кредиты, и кредитные учреждения, которые в связи с установленными для этого вида деятельности ограничениями не могут выдавать большие кредиты (таким учреждением может быть простой банк второго уровня).

Под секьюритизацией понимается трансформация активов баланса в рыночные ценные бумаги для продажи инвесторам. Секьюритизация, превращая долговые обязательства в имущество, повышает их оборачиваемость, помещает их в инфраструктуру фондового рынка.

Основой, объединяющей участников казахстанской ипотечной компании, является наличие общих правил, которые вырабатываются в процессе совместной деятельности.

Структура казахстанской ипотечной компании основывается на финансовых схемах, изменение проводится для повышения эффективности совместного бизнеса, выработки параметров по разграничению сфер для принятия решений. При этом в структуре реализованы горизонтальные (характеризующие виды деятельности) и вертикальные (определяющие масштабы ответственности для одного и того же вида деятельности) связи [4].

Развитие казахстанской ипотечной компании позволяет осуществлять более сложные кредитные операции. Самые эффективные из них используют ценные бумаги. Ценные бумаги являются инструментами фондового рынка.

Наряду с этим с помощью ценных бумаг обеспечивается функционирование казахстанской ипотечной компании. Участники, партнеры и клиенты казахстанской ипотечной компании связаны общими интересами через реализацию ипотечного кредитования, перекрестно владея ценными бумагами. Консолидируя ценные бумаги и предлагая их затем на фондовом рынке, система получает финансовые средства.

Список литературы

1.Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам развития арендного сектора жилья» (с дополнениями и изменениями на 09.06.2020 г.)www.adilet.kz.

2.Постановление Правительства Республики Казахстан от 24 октября 2006 года №1021 «О внесении изменений в постановления Правительства Республики Казахстан»(с дополнениями на 08.07.2020 г.) www.adilet.kz.

3.Алдербаев А. Превратности залога, или Пора менять правила, которые так и не выучили / Юрист. – 2009. – № 2. – С.186

4. Скоробогатов С.В., Скоробогатова С.. Ипотека: учебное пособие/ – Алматы: «АВиО», 2018. 224 с.

УДК 338:004

Мадымар М.С. магистр, MBA, старший преподаватель,
Таразский региональный университет им. М.Х Дулати,
г. Тараз, Республика Казахстан

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕЦИИ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА

Аннотация. Рассматривается понятие «цифровая экономика», интерес созданию которой проявляют многие государства мира. Уточнена характеристика цифровой экономики, основу которой оставляет торговля с помощью Интернета. Выявлено роль цифровой экономика, как фактора инвестиционного и инновационного роста. Особый акцент сделан на развитии цифровой экономики современного Казахста-

на. Выявлены подходы Казахстана к развитию цифровой экономики, проанализированы пути ее создания в Казахстане. Значительное внимание уделено исследованию показателей современного состояния цифровизации Казахстана в соответствии с показателями ежегодных международных рейтингов. Выделены проблемы, препятствующие цифровизации экономики страны.

Ключевые слова: цифровая экономика, информационные и коммуникационные ресурсы (ИКТ), цифровые технологии, веб-экономика, диджитализация, цифровая экономика Казахстана

Драйвером как государственной, так и региональных экономик страны по прежнему остаются промышленность и торговля. На них сегодня приходится более 40% от ВВП Казахстана.

Обрабатывающая промышленность увеличивает свою долю, перешагивая отметку в 12%. Доля строительства, транспорта и складирования по отдельности все еще меньше 10%, но несмотря на это, отрасли имеют вполне реальные шансы повысить свой удельный вес в ВВП на фоне действующих масштабов как государственных, так и частных инициатив.

Предвестником возможных надвигающихся изменений может стать распределение занятого населения по видам экономической деятельности. За период между 2010 и 2019 годами почти в два раза выросло количество трудящихся в сфере предоставления услуг по проживанию и питанию, то же касается сфер финансовой и страховой деятельности. Больше чем в полтора раза вырос фонд работников в сегменте научной и технической деятельности, в искусстве, в сфере развлечений и отдыха.

Флагманские отрасли экономики не могут похвастаться подобными скачками показателей. Одна из наиболее вероятных причин - замедляющийся рост самих отраслей. Например, в течение последних 10 лет промышленность в разрезе ВВП выросла в 2,5 раз, в то время как сфера предоставления услуг по проживанию и питанию - больше чем в 4 раза.

Нынешний обыватель с легкостью заметит, что за последние годы гостиниц, кафе и других центров общепита стало значительно больше, чем фабрик и заводов с их складами и офисами в городах.

Экономический потенциал регионов достаточно хорошо раскрыт, но все еще остается недооцененным. Поведенческая модель «сильного центра», присущая большинству развивающихся стран, все еще актуальна несмотря на растущие сложности воспроизводства.

В выборе между индустриальным Севером и аграрным Югом, чаша весов уже склонилась в сторону последнего. «Юг» подкупает растущим работоспособным населением и низкой базой, прокладывающей путь к недостающим в стране факторам роста.

Нур-Султан и Алматы продолжат важную миссию концентрации капитала, привнося свой вклад в рост урбанизации. Диверсификация экономики пока не предвидится. В условиях сжатия мировых рынков можно предвидеть усиление позиций основных торговых партнёров на внутренних рынках РК.

В ближайшей перспективе более реально выглядит сценарий существенных преобразований в строительстве и логистической сфере, что сопряжено с текущими задачами правительства по развитию инфраструктуры [1].

В стране приняты госпрограммы «Цифровой Казахстан» и «Цифровизация основных направлений Евразийского союза до 2025 года». В нем есть такие направления, как «Реализация Цифрового Шелкового пути», «Развитие человеческого капитала», «Создание инновационной экосистемы». Основная цель – ускорение экономического развития страны и улучшение жизни населения за счет цифровых технологий, создание условий для создания цифровой экономики.

Цифровая экономика – это система экономических, социальных и культурных отношений, основанная на использовании цифровых информационно-коммуникационных технологий. Сегодня растет потребность и спрос на цифровую экономику. Это связано с тем, что на быстро меняющемся рынке инновации быстро адаптируются и могут быть оптимально интегрированы в мир. Поэтому сегодня предприятия народного хозяйства стараются выпускать современную, конкурентоспособную продукцию, отвечающую жестким требованиям Всемирной торговой организации [2].

Многие страны имеют необходимую инфраструктуру для эффективного использования цифровых технологий и обмена достоверной информацией. Широкое распространение в борьбе с эпидемией COVID-19 получили 3D-печать, роботы-дезинфекторы и интернет-магазины. Основ-

ная причина широкого использования цифровых технологий в мировой экономике связана с траекториями общественного развития. Например, в развитых странах, таких как США, Великобритания, Германия, Япония, Италия, Франция, существуют программы поддержки широкого внедрения цифровых технологий, начиная от создания базовой информационно-коммуникационной инфраструктуры.

Сегодня цифровые навыки, которые когда-то требовались лишь тем, кто изучал компьютерные науки, теперь необходимы в любой сфере деятельности: гуманитарной, нефтяной, экономической, или любой другой.

В целом объем и качество цифровизации в Казахстане наглядно продемонстрировал коронавирусный кризис. В стране имеется достаточный потенциал для оптимальной работы в цифровом пространстве. Однако разработка противоэпидемических мероприятий и использование данных населением было недостаточным. Особенно в сфере образования на уровне школ, колледжей, вузов перевод учащихся на дистанционный процесс обучения показал, что много проблем в цифровизации: многие населенные пункты не подключены к интернету, связь плохая, сеть не обслуживается должным образом, не хватает компьютеров, словом, страна не готова к цифровизвции [3].

Однако прогресс есть. Например, банки второго уровня страны быстро реагировали на изменения операционной среды и развитие внутренних процессов, стремясь оказывать экстренные и непрерывные услуги обществу. За короткий срок удалось предложить клиентам ряд новых услуг, в том числе запуск множества онлайн-сервисов, расширение возможности дистанционной оплаты товаров и услуг.

Расширение платежных каналов, в свою очередь, открыло дорогу онлайн-страхованию, увеличило ассортимент розничных товаров и привело к положительным изменениям на рынке ценных бумаг.

Цифровизация национальной экономики в Казахстане открывает возможность выпуска конкурентоспособной продукции. Передовые современные технологии вносят существенные изменения в бизнес-процессы компании, формирование стоимости и, безусловно, становятся конкурентным преимуществом.

Список литературы:

1. Анализ мировой практики развития финансового образования и повышения финансовой грамотности населения / А. А. Столярова, Г. Э. Шахназарян // Финансы и кредит. - 2016. Б 72-78

2. Белехова, Г.В. Оценка финансовой грамотности населения и пути её повышения / Г.В. Белехова // Проблемы развития территории. - 2017. - № 4 (60). - б. 96-109.

3. 1. Аксенов, А. П. Гид по финансовой грамотности / А. П. Аксенов и др. - М.: КНОРУС: ЦИПСиР, 2015. - 456 б

4. 2. Алымов, Ю., Кисель, С. Финансовая грамотность как управленческая система / Ю. Алымов, С. Кисель // Банковский вестник. - 2017. б. 53-59.

ӘОЖ 338.4

Маханов Т.Ж. магистр
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қ., Қазақстан Республикасы

ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА: ТҰЖЫРЫМДАМАЛАР МЕН ДАМУ БАҒЫТТАРЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада Қазақстанның цифрлық экономиканы дамытудағы тәсілдері айқындалып, оны Қазақстанда құру жолдары талданды. Инвестициялық және инновациялық өсудің факторы ретінде цифрлық экономиканың рөлі ашылды. Қазіргі Қазақстанның цифрлық экономикасын дамытуға ерекше назар аударылуда. Мақаланың мақсаты – цифрлық экономиканың қолданыстағы теориялары мен практикалық және әдістемелік тәсілдерін зерделеу және осы негізде Қазақстан Республикасындағы цифрлық экономиканың қалыптасуы мен даму тенденцияларының шарттарын негіздеу. Басты назар «Цифрлы

Қазақстан» Мемлекеттік бағдарламасына, оның мақсаттарына, мазмұны мен еліміздің әлеуметтік-экономикалық даму мәселелерін шешудегі маңызына аударылды.

Кілт сөздер: цифрлық экономика, ақпараттық-коммуникациялық ресурстар (АКТ), цифрлық технологиялар, Қазақстанның цифрлық экономикасы, экономикалық өсу.

Қазақстан экономикасының барлық салаларын цифрландыру – бұл әлемдік аренада жетекші орын алу мүмкіндігі, сонымен қатар азаматтардың өмір сүру сапасын жақсарту және кәсіпкерлікті дамытуға қолайлы жағдай жасау. Қазіргі уақытта цифрлық экономиканың мүмкіндіктері іс жүзінде шексіз және қарқынды дамуын жалғастыруда. Цифрлық және коммуникациялық технологиялар барлық экономикалық, әлеуметтік және саяси салаларды қамтуда. Цифрлық экономика – бұл жаңа экономика, ол бұрын мүмкін болмаған тапсырмаларды орындайды және іс-шараларға қатысады. Ол мұны жақсырақ жасайды - бұл цифрлық экономика тұжырымдамасы. Заманауи халықаралық корпорациялар цифрландыруды дамытуды өз қызметінде ғана емес, жалпы әлемдік экономикада да әлеуметтік-экономикалық табыстың ең маңызды көрсеткіші ретінде атап көрсетеді.

Қазақстан Республикасы қазіргі кезеңде байланыс желілерін дамыту мен сапасын арттыру бойынша белсенді жұмыс жүргізуде. Ел тек өзінің цифрлық нарығын құрудың стратегияларын әзірлеуде және әлі пайдаланылмаған әлеуеті бар аймақ болып қала беруде. Қазақстан Республикасында цифрлық экономиканың даму аспектілерін және оның қалыптасу үдерістерін жан-жақты зерттеу, әрине, өзекті ғылыми-тәжірибелік міндет болып табылады.

2022 жылға қарай не өзгереді:

- экономикадағы еңбек өнімділігінің деңгейі әлемнің ТОП-30 елінің деңгейіне дейін көтеріледі;
- басым салаларда бәсекеге қабілетті экспорттық өндіріс пайда болады;
- Қазақстандағы ірі компанияларды капиталдандыру жүзеге асырылады, бұл олардың жаңа деңгейге шығуына мүмкіндік береді;
- жергілікті электронды коммерцияның көлемі өседі;
- көлеңкелі экономиканың үлесі әлемнің ТОП-30 елінің деңгейіне дейін төмендейді. [2]

Соңғы онжылдықтарда әлем цифрлық технологиялар оны қалыптастырудың негізгі құралына айналған экономиканың жаңа түріне қарай қарқынды дамып келеді. Жеке және мемлекеттік секторлардың жұмысында ақпараттық технологиялардың рөлінің кеңеюі цифрлық мемлекетке көшудің негізі болып табылады. Қазақстанның үкіметі мен мемлекеттік органдары ұзақ мерзімді экономикалық өсуді анықтауда қоғамды ақпараттандырудың және цифрлық технологияларды дамытудың маңыздылығын түсіне отырып, мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарының бірі ретінде осы саланы дамытуға белсенді атсалысуда.

Әртүрлі елдер цифрлық трансформация саласында әртүрлі басымдықтарды белгілейді. Біздің жағдайда, «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасында біз тұрақты экономикалық өсуге қол жеткізу үшін цифрлық экожүйенің прогрессивті дамуын күтеміз. Алдын ала болжам бойынша, экономиканы цифрландырудың тікелей әсері 2025 жылға қарай 1,7-2,2 трлн. теңгені құрайды, осылайша 2025 жылға қарай жеке инвестицияларды есепке алғанда инвестицияның жалпы сомасынан 4,8 – 6,4 есе қайтарымдылығын қамтамасыз етеміз.

Цифрландыру барлық секторларға әсер етеді және шикізаттық емес салалардың әлеуетін әртараптандыру және ашу, стартаптық белсенділікті ынталандыру және «жаңа индустрияларды» ашу арқылы тұтастай алғанда Қазақстан экономикасының құрылымын өзгертуге әкеледі.

Экономиканы цифрландырудың негізі болып өндіріс табылады. Цифрлық өндіріс тұжырымдамасы бағдарламалық және аппараттық шешімдер арқылы жұмыс процесін оңтайландыруға арналған құралдар жиынтығы болып табылады. Қарапайым тілмен айтсақ, цифрландыру – бұл аналогтан цифрға көшу. Бұл процесс өндіріс құралдарын ауыстыруды ғана емес, сонымен қатар өндірісті барынша тиімді ету үшін аналитикалық жүйелерді енгізуді де қамтиды. Цифрлық экономика осы құралдарға негізделген. Бұл экономика дамуының жаңа кезеңі ғана. Әрине, бұл бағытта әр елдің өз кедергілері бар. Бізге тап болатын келеңсіз факторларды қысқаша тізіп айтатын болсақ, онда бұл, ең алдымен, революциялық және жаңалықтың барлығынан қорқатын немесе мүлдем жоққа шығаратын ұлттық менталитет, мұнда халықтың жалқаулығы мен мемлекет тарапынан берілетін әлеуметтік субсидияларға тәуелділігін айтуға болады.

Мемлекеттік органдардың, лауазымды тұлғалардың және квазисектор өкілдерінің, өкінішке орай, экономиканың шикізаттық бағытымен байланысы әлі де бар, өйткені тәуекелі аз және артық шығындарсыз тиімдірек, ал бизнес-қоғамдастықтың көпшілігі үшін «сатып алу және сату» принципі инновацияларды тартудан және жылдам әрі икемді қайта құру қажеттілігінен басым болады. [1]

Қазақстан үшін цифрландыру мәселелеріне қатысуды арттыру және жаһандық өндірістік процестерді дамыту барысында оның экономикасын тартымды ететін бірегей мүмкіндіктерді дамыту өте маңызды. Елдің болашаққа дайындығы өндірістің ауқымы мен құрылымымен, сондай-ақ қайта құру үдерісін жеделдете алатын күшті қозғаушы күштермен анықталады. Бұл мақсаттарға 2021-2022 жылдары Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігіне шамамен 6,7 млрд теңге бөлу жоспарлануда. Министрлік бағдарламаның арқасында стартаптардағы тартылған инвестициялардың үлесі 2020 жылғы 22,6%-дан 2021 жылы 53,5%-ға дейін екі есеге артады деп күтуде.

Инновациялық өнімнің жалпы ішкі өнімдегі үлесі 2022 жылы 2,6%-ға дейін артуы тиіс. Сонымен қатар, екі жылдан кейін Astana Hub технопаркінде акселерациядан өткен стартаптар санын 2022 жылы қазіргі 50,3%-дан 100%-ға дейін арттыру жоспарлануда. Сондай-ақ Қазақстандағы инновациялық белсенділікті ынталандыруға 37 млн теңге бөлінеді. Сонымен қатар, «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасына сәйкес 2021-2022 жылдары стартаптарға 67 млрд. теңге инвестиция тартылады деп күтілуде. Сондай-ақ 2022 жылы 300 мың жұмыс орнын ашу жоспарлануда. [3]

Алдағы бес-жеті жылда экономикалық саясат ең алдымен өндіріс пен еңбек тиімділігін арттыруға бағытталуы керек. Цифрлық экономика тұжырымдамасына мұндай мұқият назар аудару кездейсоқ емес. Біздің мақсатымыз – цифрлық экономика ұдайы өндіріс циклінің барлық кезеңдерін біріктіретінін және ұйымның экономикасын, оның құрылымын, ақпараттық жүйесін, деректер банкін, цифрлық жүйелер негізінде ақпаратты беруді құрайтынын көрсету.

Бұл цифрлық экономикаға тән элементтердің әртүрлі құрамы. Ол жеке бөліктердің қосылуы арқылы емес, синергетикалық әсердің арқасында пайда болады. Цифрлық экономиканың қалыптасуы мен дамуы Қазақстанның технологиялық дамуының әлеуеті болып табылады. Цифрландыру алдағы жылдары өндірістік процестердің тиімділігін арттыруға айтарлықтай үлес қосады деп күтілуде.

Осылайша, Қазақстан экономикасын цифрландыру негізгі капиталды сапалы жақсарту процесіне және оны заманауи технологиялық негізде үнемі жаңартып отыруға ықпал етеді. Нәтижесінде, жаңа өнімдердің, процестердің және салалардың пайда болуымен қатар дәстүрлі салалардың технологиялық жаңғыртылуы жеделдеуде және серпінді технологиялардың пайда болуына жағдай жасалуда.

Қазіргі Қазақстанда ұлттық экономиканы дамытуда озық технологиялар мен инновациялардың рөлі белсенді түрде артып келеді. Жаңа технологиялар адам қызметінің жаңа салаларына енуіне байланысты дәстүрлі тәсілдер мен жұмыс тәсілдері өзгеруде. Қазақстан экономикасы цифрландырудың жаңа деңгейіне белсенді түрде өтуде.

Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев 2019 жылдың қазан айында Ереванда ғы Жоғары Еуразиялық экономикалық кеңестің отырысында ЕАЭО-ға мүше елдерді экономикаларды цифрландыруға баса назар аударуға шақырды. Алдыңғы қатарлы технологияларды дамыту үшін тартымды жағдайлар жасауға ерекше назар аудару ұсынылады.

Табысты экономикалардың негізі – озық өндіріс әдістерін дамытуға және бәсекеге қабілетті өнім шығаруға ықпал ететін білімді қажет ететін технологиялар. Сондықтан елдеріміздің экономикасын цифрландыру басымдыққа айналуы тиіс. Цифрлық технологияларды одан әрі интеграциялау ел үшін шешуші мәнге ие болады.

Елбасының Жолдауы цифрлық технологиялар мен IT-индустрияны жедел дамытуды белсендіретінін, сол арқылы еліміздің жетекші техникалық университеттерінде білім алып жатқан жас мамандардың инновациялық идеяларына жіті назар аудару арқылы ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді. Цифрландыру процесінде туындайтын мәселелерді бірлесіп шешу бизнестің, мемлекеттің және халықтың белсенді қатысуымен жүзеге асырылуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ахунбаев А. Индустрия 4.0 — гарант конкурентоспособности ГМК Казахстана. Горно-металлургическая промышленность. 2017;12(114):48-50.
2. Баймухамедов М. Ф., Баймухамедов Г. С., Аймурзинов М. С. Технологическая модернизация экономики страны на основе реализации государственной программы «Цифровой Казахстан». Аграрный вестник Урала. 2019;2(181):42-45.
3. Сапаралиева К. С. Современное состояние цифровой экономики в рамках развития предпринимательства в Республике Казахстан. Научные стремления. 2018. 24:143-145

УДК 339.33

Мнуар Аманжол магистрант 2 курса ОП «Маркетинг»
Научный руководитель: **Дарибаева А.К.**, к.э.н., доцент
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли,
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МАРКЕТИНГА

Аннотация. В статье представлен анализ ряда казахстанских и зарубежных исследований о сущности экологического маркетинга, конкретизированы его теоретические аспекты и современные тенденции развития, представлены различные подходы к интерпретации экологического маркетинга, обобщается история его возникновения. В исследовании представлен положительный опыт реализации экологического маркетинга, приведены конкретные примеры. Рассмотрены предпосылки и особенности формирования экологического маркетинга в Казахстане.

Ключевые слова: экологический маркетинг, экологически чистая продукция, окружающая среда, здоровье, качество жизни, интеграция, маркированная продукция.

Для рынка Казахстана экологический маркетинг является относительно новой и недостаточно изученной маркетинговой концепцией. Теоретические и практические разработки в сфере экологического маркетинга в большей степени основаны на научных и методических разработках зарубежных авторов.

Экологический маркетинг – процесс удовлетворения нужд потребителей путем продвижения товаров и услуг, наносящих минимальный вред окружающей среде на всех стадиях жизненного цикла и созданных посредством минимально возможного объема природных (в том числе энергетических) ресурсов [1].

Вместе с тем, необходимо отметить, что в конце XX века вопросы экологии, загрязнения окружающей среды стали активно обсуждаться в странах на всех уровнях, начиная с местного, заканчивая мировым уровнем решения глобальных задач экономики и общества в целом. Нерациональное и экстенсивное использование природных ресурсов, стремительное развитие производственных процессов в последние десятилетия привели к возрастанию значимости экологических проблем и, как следствие, проблем социальной сферы в виде ухудшения качества жизни людей.

Различные государства разрабатывают стратегии своего развития, в которых одними из ключевых аспектов выделяются принципы улучшения качества жизни населения. В связи с данными тенденциями развития экономики особенно актуальным становится появление на рынке экологически полезных «зеленых» продуктов. Развитие экологического маркетинга, «зеленого» маркетинга набирает темпы, став логической закономерностью запроса потребителей на продукцию, снижающую уровень загрязнения окружающей среды и повышающую качество жизни населения [2].

В последнее время в мире накоплен огромный успешный опыт американских, европейских, японских, российских компаний по реализации целей экологического маркетинга. Примером могут служить такие компании как: IKEA (пропагандирующая «здоровую и экологичную жизнь дома», «разумное использование природных ресурсов», энергоэффективность), Nivea (выступающая за безопасный уход за кожей, реализуя принципы защиты окружающей среды), Tesco (сеть супермаркетов, декларирующих экологически чистое производство това-

ров), Toyota (компания заявляет о приоритете заботы об окружающей среды) и многие другие мировые бренды развиваются в направлении экологически дружественного бизнеса [3]. «Зеленый маркетинг» является частью политики «зеленой экономики». Продвижение и производство российских «зеленых» брендов также является важнейшей стратегической задачей нашей страны. Целью статьи является конкретизация особенностей развития экологического маркетинга, выявление перспектив его дальнейшего развития. Обратимся к рассмотрению теоретических аспектов экологического маркетинга, истории его развития в мировой практике. Впервые понятие экологического маркетинга было использовано Американской ассоциацией маркетинга на симпозиуме в 1975 г. Далее в 1976 году была опубликована книга К. Гениона и Т. Кинира «Экологический маркетинг» (EcologicalMarketing), ставшая первым научным изданием, в котором было дано определение термина «экологический маркетинг».

Изучение трудов современных авторов по экологическому маркетингу позволяет выделить несколько синонимов данного понятия, а именно: «зеленый маркетинг», «устойчивый маркетинг», «экомаркетинг», «маркетинг окружающей среды», «экологически дружественный маркетинг». В нашей стране термин «экологический маркетинг» стал использоваться в конце 80-х - начале 90-х гг. XX века. Концепция экологического маркетинга возникла на основе социально-этического маркетинга [4].

В современных условиях развития Казахстана основной целью государства является создание эффективных подходов и инструментов экологического маркетинга для достижения устойчивого развития экономики в целом. В условиях глобализации экологический маркетинг на макроуровне осуществляется для обеспечения модернизации и устойчивого развития экономики, повышения жизненного уровня населения и решения экологических проблем в Казахстане.

Особо хотелось бы отметить, что в основу управления экологическим маркетингом на государственном уровне заложены основные принципы "зеленой экономики", которые способствуют социальноэкономическому развитию, рациональному использованию природных ресурсов и повышению энергоэффективности Казахстана.

При переходе к "зеленой экономике" для дальнейшей реализации стратегических планов и концепции необходимо привлечение инвестиций в экологические проекты. В настоящее время вносятся изменения и поправки в национальный план по привлечению инвестиций, создаются благоприятные условия для приезда и пребывания иностранных инвесторов, упрощается процедура по въезду высококвалифицированной рабочей силы для обрабатывающей промышленности, формируются новые стимулы для привлечения крупных инвесторов.

Однако, несмотря на положительные макроэкономические показатели и политическую стабильность РК некоторые инвесторы обеспокоены высокой степенью зависимости Казахстана от изменения цен на энергоресурсы и девальвацией национальной валюты.

Правительство РК уже работает с более 300 инвестиционными проектами, в том числе 110 уже реализованы на общую сумму 20,6 млрд. долларов США, 98 проектов стоимостью 44,7 млрд. долларов США осуществляются и оставшие 131 будут реализованы в ближайшем будущем. На сегодняшний день Казахстан заинтересован в привлечении инвестиций в перспективные отрасли промышленности: металлургия высоких переделов, нефтепереработка, нефтехимия и химическая промышленность (агрохимия и производство химикатов для промышленности), пищевая промышленность, машиностроение, производство экологической продукции, возобновлямые источники энергии, утилизация отходов и др.

В то же время, именно формирование и развитие в Казахстане экологического маркетинга дает возможность развитию отрасли экологических услуг (аудит и страхование). Кроме этого сотрудничество в области развития экологически приемлемого предпринимательства предполагает:

- подготовку кадров, экологически ориентированных предпринимателей;
- формирование кадров, то есть специалистов по созданию систем управления экологической деятельностью компаний;
- изучение опыта западных компаний, западного и международного законодательства.

Как известно, предпринимаемые в Казахстане на протяжении длительного времени попытки решить экологические проблемы с помощью административно-правовых и экономичес-

ких методов государственного регулирования все еще не привели к заметному улучшению состояния окружающей среды.

А для того, чтобы защита природной среды стала одной из целей современного маркетинга, необходимо, чтобы это влекло за собой увеличение прибыли. Лишь в этом случае производитель и предприниматель будет заинтересован в решении тех или иных экологических вопросов и развивать экологическую философию ведения бизнеса.

При этом выгоды, которые получает предприятие, внедрившее и добросовестно поддерживающее систему управления окружающей средой или прошедшее экологическую сертификацию и получившее право использовать экологическую маркировку, выражаются в следующем:

- снижаются производственные издержки предприятия за счет снижения потребления энергии, воды, сырья и материалов; отказа от использования невозобновляемого сырья и материалов;
- снижается количество отходов предприятия в связи с переориентированием производственных процессов на малоотходные технологии;
- сокращаются транспортные расходы путем более детальной проработки логистических схем с позиции подходов экологического менеджмента;
- экономия на затратах за счет предупреждения внештатных, аварийных ситуаций и уменьшения экологических рисков;
- использование льгот, предусмотренных законодательством для экологически активных предприятий;
- для предприятия становится возможным участие в международных и внутригосударственных программах поддержки и развития экологического маркетинга и охраны окружающей среды;
- растет объем продаж на фоне растущего потребительского спроса на экологически безопасную продукцию.

Так же следует отметить, что сегодня международное сообщество проявляет пристальное внимание к расширению рынка экологически маркированной продукции. Первая экологическая маркировка была создана более 30 лет назад («Голубой ангел», Германия). Успешным опытом Германии воспользовались многие страны, представив свои программы экологической маркировки спустя год после появления «Голубого ангела». Сейчас таких программ существует в мире более 30.

Таким образом, спрос на экологически чистую продукцию возрастает с каждым годом, он охватывает не только продукты питания, но и другие сферы производства. Экологический маркетинг в нашей стране имеет большие перспективы. В качестве мер по дальнейшему развитию можно рекомендовать развитие экологического маркетинга в таких направлениях как: экологическое строительство, сфера жилищно-коммунального хозяйства и транспорта.

Список литературы:

1.Маркетинг в отраслях и сферах деятельности: учеб. пособие.– Пенза: ПГУАС, 2014. – 328 с.

2.Сейдуалин Д.А. Концепция «зеленого» маркетинга как экономическая выгода вторичной переработки отходов // Вестник университета «Туран». 2018. № 4 (80). С. 47-50.

3. Стрыжова Я.А., Чучкова Е.А. Зеленый маркетинг // Приоритетные научные направления: от теории к практике. 2016. № 32-2. С. 149-153.

4. Зинцова М.В., Воронцова М.А., Зинцов К.С. Реализация концепции экологического маркетинга // Российский внешнеэкономический вестник. 2019.

УДК:33.339.5

Мусаева В.А. к.э.н., и.о. доцента,
Кыргызский государственный юридический университет,
Артыкбаева Г.Ш. к.э.н., и. о. доцента,
Кыргызский экономический университет им. М. Рыскулбекова,
г. Бишкек,Кыргызская Республика

ПРОБЛЕМЫ ЭЛЕКТРОННОЙ КОММЕРЦИИ В МИРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

Аннотация. Начало третьего тысячелетия становится периодом анализа огромных возможностей информационно-коммуникационных технологий для человечества и их использования в различных областях экономики и международного бизнеса. Современные достижения в развитии глобальных информационных и коммуникационных технологий (интернет-технологий) привели к стремительному росту экономической деятельности, называемой «электронной торговлей (коммерцией)».

Ключевые слова: электронная коммерция, рынок, потребители, интернет-коммерция, социальные сети, пошлины, цена, экспортер, НДС, ЕС.

Китай является крупнейшим в мире рынком по операциям в электронной коммерции. В 2019 году Китайский рынок превысил значения реальных онлайн доходов общего рынка США и ЕС.В то время как инфрасатруктура электронной коммерции последние годы чрезвычайно расширилась, а потенциал продаж кажется безграничным, тем не менее, в глобальном масштабе локальный рынок остается одним наиболее сложным и уникальным [1]. Сегодня как никогда в мире большой популярностью пользуется электронная коммерция. Оборот финансовых средств в сфере прямых продаж, то есть продаж «от продавца к потребителю» составил более 1,3 триллион долларов, между компаниями - 15 триллион в долларах. По результатам аналитиков и экспертов в сфере электронной торговли в 2018 году в странах, которые по уровню экономического развития относятся к странам с переходной экономикой и развивающейся, электронная коммерция займет более 40% от общих показателей торговли, в то же время в развитых странах этот показатель несколько сократится с 70 до 60% [2].

В нашей стране потенциальные потребители интернет-коммерции больше общаются в соцсетях, чем совершают покупки. В таких странах как Великобритания, Германия и Соединенные Штаты Америки показатели электронной коммерции значительно опережают по популярности социальные сети. В глобальных масштабах в этой сфере лидируют такие страны как Финляндия, и Люксембург, Швеция, Норвегия и, конечно же, Канада. Среди стран, экономика которых находится на переходном этапе становления, большой популярностью онлайн шопинг пользуется в Македонии, Сербии. В тройку стран лидеров по результатам экспертной оценки специалистов вошла и Россия. Об этом было сообщено в марте 2015 года на конференции Организации Объединенных Наций по торговле и развитию.

Последнее время специалисты отмечают рост электронной коммерции на территории Великобритании. Она составила чуть более 19% от ежегодного дохода этой страны. Если взять общеевропейские показатели, то Ecommerce Великобритании составит примерно 30% общеевропейских доходных показателей. Сюда будут входить не только розница, но и оптовая торговля, продажи эксклюзивных товаров. Если эти показатели не учитывать, то электронная коммерция составит примерно 26% от продаж, в нашей стране этот показатель значительно ниже, и составляет от 2 до 3%. По результатам разных экспертных групп и аналитиков течение 5 лет этот показатель увеличится до 40%. Согласно данным Salmon 19% электронной коммерции, которые составляют национальный доход, будут увеличены до 30% [3].

Многие мелкие интернет-магазины розничной торговли, используя электронную почту и принимая кредитные карты, обнаружили, что возможно выполнять внутренние заказы, имея минимум персонала. Ситуация становится более сложной в рамках международной электронной торговли, так как продавец должен указывать разную цену для каждого покупателя – в зависимости от стоимости перевозки и/или таможенных сборов, которые должны будут быть уплачены для отправки товара по назначению.

Крупные экспортёры (или мелкие экспортёры с крупными и дорогостоящими экспортными объёмами) могут использовать таможенных брокеров для расчёта для них таких расходов или могут нанять вспомогательный персонал, специализирующийся на экспортных операциях, для классификации всех товаров, продаваемых на международном рынке. Для более мелких фирм это может представлять значительную сложность, которая объясняет, почему так много мелких компаний обращаются к поставщикам услуг за содействием в решении этой задачи.

Когда экспортные товары прибывают в место назначения, страна-импортёр требует уплаты всех применимых пошлин или тарифов (импортных пошлин, взимаемых страной назначения), а также местных налогов, включая налог на добавленную стоимость (НДС). Большинство мелких компаний, осуществляющих электронную торговлю, предпочитают, чтобы покупатель сам уплачивал все таможенные пошлины, тарифы и налоги.

Однако покупатели предпочитают знать окончательную цену, в которую включены расходы на перевозку и налоги (иногда называемую «стоимость по прибытии»), прежде чем, они решат сделать заказ. Поскольку таможенные пошлины и налоги значительно разнятся от страны к стране, установление таких цен может оказаться сложным.Перевозчики во всем мире используют стандартные торговые термины Инкотермс, разработанные ICC, которые распределяют между сторонами ответственность за оплату расходов по перевозке, страхования и пошлин. В действующую редакцию Инкотермс 2010 включено 11 терминов. За исключением DDP (поставка с оплатой пошлин), все термины Инкотермс предусматривают оплату всех импортных пошлин и налогов покупателем по прибытии товара. Итак, что касается оплаты иностранных импортных пошлин, имеется две основных альтернативы:

- оплата пошлин грузоотправителем (DDP): Партия товара, отправленная на условиях DDP, прибывает по адресу доставки, указанному покупателем, со всеми оплаченными таможенными пошлинами и налогами. Для покупателя это является самой простой альтернативой: партия товара прибывает, и покупатель обязан только принять поставку. Продавец, однако, берёт на себя риск оплаты непредвиденных сборов. Продавцу следует оценить налоги и сборы, которые будут взиматься по прибытии заказа, и стребовать соответствующую сумму с покупателя.

- оплата пошлин покупателем (все остальные термины Инкотермс, например, CPT, CIF или DDU): данные термины поставки предусматривают обязанность покупателя оплатить все импортные пошлины и налоги по прибытии товара. Служба доставки не выдаст покупателю товар, пока тот не уплатит все применимые налоги и сборы.

Как правило, служба доставки направляет покупателю уведомление, в котором указывается, что товар прибыл, что должны быть оплачены определённые пошлины и что товар будет выдан покупателю только после их оплаты. В то время как покупатель несёт бремя оплаты дополнительных сборов по прибытии товара, продавец берёт на себя риск того, что покупатель может быть настолько недоволен обязанностью уплаты сборов, что откажется принять товар. В последнем случае продавец должен будет оплатить обратную отправку.Следует отметить, что, согласно требованиям ЕС, все розничные торговцы должны взимать НДС с онлайн-продаж потребителям в ЕС. Для мелких и средних экспортёров расчет налогов может занимать много времени и быть достаточно сложным.

Варианты оплаты в рамках электронной коммерции. Большинство фирм, осуществляющих продажи через Интернет, принимают оплату по кредитным картам, выданным банками в других странах. Наиболее часто используемыми платежными системами во всем мире являются AmericanExpress, Visa, Mastercard и Discover – как в реальных, так и в онлайн-магазинах. Во многих европейских странах люди предпочитают пользоваться картами, специфичными для конкретной страны, например, CarteBleue во Франции.

Множество компаний специализируется на обработке платежей от международных потребителей. Для того, чтобы найти такую компанию, наберите в любом браузере, таком как Google или Bing, слова «международные онлайн-платежи».Одним из популярных вариантов оплаты является PayPal, независимый сервис, который обрабатывает платежи, осуществляемые через кредитные карты и банковские счета потребителей, и направляет деньги продавцу. PayPal становится всё более популярным среди небольших фирм, осуществляющих онлайн-продажи

иностранным покупателям, так как эти фирмы не хотят брать на себя риск сбора платёжной информации о покупателе. PayPal гарантирует оплату продавцу.

Проблемы электронной коммерции в международной торговле по части оплаты: Мошенничество онлайн. Приём оплаты через Интернет подвергает продавца риску мошенничества. Согласно Отчету о мошенничестве в Сети, подготовленному исследовательской компанией «Cybersource» (cybersource.com), коммерсанты в США в три раза чаще отказывают в приёме международных заказов (в 7,7% случаев), чем национальных (2,4%).

Возвратные (претензионные) платежи. Возможность столкнуться с необходимостью возврата платежа, то есть процессом, когда банк-эмитент карточки предъявляет требование аннулировать оплату от лица держателя карточки, является одним из наиболее сложных аспектов электронной торговли. Возвратные платежи фигурируют примерно в 50% всех претензий, связанных с мошенничеством (другая половина приходится на требования, заявляемые держателем карты в банк-эмитент, который затем кредитует счёт клиента собственными средствами). В связи с объёмом долларов, задействованных в мошенничестве, компании-операторы кредитных карт играют всё более активную роль в процедуре посредничества, связанной с возвратом платежей. Согласно сообщениям «Cybersource», с помощью компаний-операторов кредитных карт коммерсанты выигрывают в 42% случаев, связанных со спорами о возвратных платежах.

Пошлины, тарифы и налоги электронной коммерции в международной торговле. Экспортёры и импортёры обязаны предоставлять основную таможенную информацию государственным органам и транспортным компаниям для того, чтобы те могли рассчитать импортные пошлины, тарифы и налоги. Так что, как и для традиционных экспортёров, первым шагом для всех продавцов, занимающихся Интернет-коммерцией, является таможенная классификация всех экспортируемых товаров; единственно, в контексте электронной торговли переход к международным продажам может быть более внезапным и казусным.

Итак, каждой импортируемой или экспортируемой позиции присваивается международный стандартный классификационный код, который соответствует типу продукции. Такие цифровые коды используются для определения тарифов, которые будут применяться к указанному продукту (если таковые вообще имеются). Не зная таможенные коды своих продуктов, экспортёры в рамках электронных продаж не смогут определить ставки импортных тарифов, а также то, подпадает ли тот или иной товар под преференциальный режим в соответствии с соглашением о свободной торговле. Такие классификационные коды требуются и для заполнения необходимых транспортных документов, включая инвойсы и сертификаты происхождения. Если компания имеет большой запас различных видов продукции (например, тысячи единиц складского учёта или SKU), может быть нецелесообразным проводить классификацию всех их сразу. Таможенный код требуется только для позиций, которые фактически будут экспортироваться. Классификация новых товаров, готовых для экспорта, должна стать частью процесса глобальной электронной коммерции

Стремительное распространение электронной коммерции породило и специфические, неизвестные ранее проблемы:

1. Воздействие электронной коммерции на финансовые поступления. Товары, которые можно заказать из другой страны электронным способом, должны доставляться по воздуху, железной дороге, автотранспортом либо морем. Таможенные сборы на такие товары удерживаются при пересечении границы, точно также, как и сборы на такие же товары, заказанные обычным путем. Однако такие товары, как книги, фильмы и музыкальные произведения можно оцифровать и непосредственно переслать потребителю по мере расширения торговли по Интернету, что может привести к аномальной ситуации. Таможенный сбор может подлежать уплате с книги или CD-диска при пересечении границы, в то время как их оцифрованные версии, доставляемые непосредственно потребителям через Интернет, позволяют избежать уплаты таких сборов. Вероятно, с таких товаров при переводе через Интернет также трудно взимать и налоги (например, НДС и налог с продаж). Последние исследования, тем не менее, показывают, что не взимание таможенной пошлины с оцифрованных товаров скорее всего не повлечет за собой серьезных последствий для доходной части бюджета страны.

2. Защита прав интеллектуальной собственности. Растущий оборот торговли через Интернет может выдвинуть на первый план необходимость уточнения трактовки прав интеллектуальной собственности. Аналогичные торговые марки могут применяться в разных странах и в условиях существующего без границ мира электронной коммерции, это может вызывать конфликтные ситуации. Аналогичной является проблема присвоения имени домену и способы разрешения конфликтов, возникающих на почве использования одинаковых или подобных имен.

3. *Другие правовые вопросы.* Другие правовые проблемы, проявившиеся именно в связи с появлением электронной коммерции, связаны с идентификацией личности, подтверждением подлинности сообщений и подписей - все они носят международный характер. Решение этих проблем, тем не менее, часто наталкивается на несовершенство национальных законодательств.Национальные особенности правовой базы собственно торгово-коммерческой деятельности (налогообложение экспорта и импорта, юридическая регистрация резидентов и нерезидентов и т.д.) также часто являются препятствиями и создают искусственные проблемы современным реалиям трансграничной электронной коммерции.

На международном уровне неоднократно предпринимались попытки по оказанию помощи правительствам в решении проблемы неадекватности применяемого законодательства. Например, UNCITRAI (орган ООН, несущий ответственность за внедрение гармонизации и унификации международного торгового права) осуществил работу, результатом которой стало принятие в 1996 г. Типового закона по электронной коммерции.

В этом Типовом законе содержатся нормы и правила легализации и признания контрактов, согласованных с помощью электронных средств, устанавливаются принципы дефолта, применимые при разработке и исполнении контракта; определяются признаки действительности электронных записей и подлинности документов, предусматриваются условия приемлемости электронной подписи в юридических и коммерческих целях, Закон выражает поддержку возможности использования компьютерных свидетельств и доказательств при рассмотрении дел в судебных или арбитражных слушаниях. Типовой закон может использоваться государствами для разработки внутреннего законодательства, призванного содействовать устранению юридических препятствии, усложняющих электронную коммерцию и неопределенностей, возникающих в связи с ее применением.

Со стороны отдельных стран Европейского сообщества и международных организации также предпринимались некоторые попытки разрешения юридических проблем, связанных с применением электронной коммерции. Сюда относятся; взаимный обмен контрактами и соглашениями между партнерами в торговле, которые касаются вопросов EDI (обмен электронной информацией).

1. *Угроза общественной морали и безопасности.* Контролировать все, что можно найти в Интернете, практически невозможно. Тем не менее, существуют возможности по предотвращению доступа к нежелательной информации путем установки индивидуальных программных фильтров на персональных компьютерах, или в более широком масштабе, предоставление такой услуги силами провайдеров услуг Интернета. Рост использования Интернета и других электронных средств в международной торговле товарами и услугами заставил государства-члены ВТО принять на Женевской Конференции министров (состоявшейся в мае 1998 г.) Декларацию о мировой электронной коммерции .

Для того, чтобы обеспечить свое участие в такой торговле, странам предстоит укрепить свои возможности, чтобы быть в состоянии осуществлять ее в качестве приоритетного направления. Однако нельзя недооценивать сложность осуществления такой задачи. Странам придется вкладывать средства как в развитие физической, так и человеческой инфраструктуры, в специальное образованна и обучение и создавать соответствующую юридическую базу, позволяющую осуществлять торговлю с использованием электронных средств.Следует учитывать и вышеупомянутую проблему коммерческой безопасности, весьма существенный ущерб мировой экономите могут наносить деструктивные действия различных лиц.

Список литературы:

1. Соловей М. В., Кривонос Д. А. Роль электронной коммерции в международной торговле // Вопросы экономики и управления. - 2016.- №3.1, с.47-55

2. Электронная коммерция в международной торговле: [Электронный ресурс]: Режим доступа:https://iccwbo.ru/blog/2016/elektronnaya-kommertsiya/
3. China Ecommerce 2019, eMarketer («Интернет-коммерцияв Китае — 2019 г.»)
4. История и перспективы электронной коммерции Китая: [Электронный ресурс]: http://b2b.toocle.com/detail-6170951.html.

ӘӨЖ 338.433.4:338.

Муханова А.Е. э.ғ.к, аға оқытушы,
Қайратова Э. магистрант,
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,
Қызылорда қ., Қазақстан Республикасы.

ПЕРСОНАЛДЫ БАСҚАРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ

Аңдатпа: Персоналды басқару тиімділігі - еңбекті ынталандыру, мамандандырудың ролі, кадрларды іріктеу, орналастырумен тікелей байланысты. Осыған орай, мақалада еңбек ресурстарын тиімді пайдалану әдістерін қолдану, еңбек ресурстарының бәсекеге қабілеттілігін арттыру шаралары қарастырылған. Персоналды бағалау - ағымдағы жоспарлау,кадрлардың біліктілігін арттыру және қайта даярлау бойынша іс-шараларды ұйымдастыру, еңбек нәтижелерін бағалау ережелерін жасау, персоналға жұмсалатын шығындарды бақылау, персоналды басқару тиімділігін бағалау жатады.Қазіргі жағдайда персоналды басқару кәсіпкерлік, инновациялық және ақпараттық-коммуникациялық сипатқа тән екендігі анықталды.

Кілт сөздер: персоналды басқару, еңбек ресурстарының бәсекеге қабілеттілігі, еңбек тиімділігі, еңбек нормасы, кадрларды іріктеу.

Персоналды басқаруды жетілдіру тәжірибесінде басты тиімділікті нормативті әдіс иеленеді. Ол персоналды басқару, функциясы бойынша жұмысшылар саны, ұйымдық құрылым, жалпы кәсіпорынның басқару аппаратын құру және адам ресурстарын басқару жүйесін, ұйым персоналын басқару жетекшілері мен мамандарының еңбегін кооперациялау және бөлу бойынша қызметтердің құрамын және мазмұнын анықтайды.

Параметрлік әдіс жиі пайдаланылады. Бұл әдістің міндеті:

- сәйкестік дәрежесін анықтау үшін адам ресурстарын басқару жүйесі мен өндірістік жүйе параметрлері арасында функционалдық тәуелділікті орнату.

Адам ресуртарын басқару жүйесін жетілдіру барысында жақсы нәтижені қызметтік-құндық талдау береді. Ол адам ресурстарын басқару жүйесінің немесе адам ресурстарын басқарудың құзіретінің аз шығынды талапететін және соңғы нәтиже бойыеша тиімді болып табылатын нұсқасын таңдауға мүмкіндік береді. әдіс артық немесе көшірмелі қызметтерді алып тастауға мүмкіндік береді.

Персоналды басқарудың қазіргі замандағы тұжырымдамасы әлеуметтік-экономикалық жүйе ретінде кәсіпорынның іс -әрекеті негізінде нақты адамды қояды және қызметкерді кәсіпорынның ұйымдық-экономикалық механизмінің шешуші элементі ретінде қарастырады.

Персоналды басқару – іс-әрекеттің функционалды ортасы, оның мәселесі – кәсіпорынды керек уақытта, қажетті мөлшерде және талап етілетін сапада кадрлармен қамтамасыз ету, оларды дұрыс орналастыру және ынталандыру. Персоналды басқару мақсаты жалпы ұйымның игілігі мен жұмыскерлердің жеке мүдделерін ескере отырып, әрекет ететін еңбекке қабілетті ұжымды .қалыптастыру болып табылады[1].

Кәсіпорын персоналды бір мезетте басқарудың объектісі де, субъектісі де бола алады. Кәсіпорын қызметкерлерінің объект болуының себебі: олар өндірістік процестің бір бөлігі болып табылады. Сондықтан, өндірісте адам ресурстарын жоспарлау, қалыптастыру, қайта бөлу және тиімді пайдалану персоналдарды басқарудың негізгі мәні болып табылады және осы тұрғыдан қарағанда өндірістің материалдық-заттай элементтерін басқаруға ұқсас келеді.

Еңбек ресурстарын басқарудың екі бағыты бар. Бірінші бағыты бойынша бизнестің стратегиялары шеңберінде ұйым мен жұмыскерлер арасындағы қарым-қатынастарды реттеу негізінде ұйымның бәсекеге қабілеттілік жағдайлары мен ұзақ мерзімді дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік туғызады.

Екінші бағыты бойынша ағымдағы персоналдық жұмыстар жүргізіледі: персонал қажеттілігінің қазіргі жағдайы мен жоспарлауы, штаттық кестелерді жасау; персоналды бағалау және іріктеу, таяудағы кадрлық ауысымдарды, жұмыстан босатуды жоспарлау; біліктілігін жоғарылату және қайта даярлау және т.б.

Жалпы алғанда персоналды басқару – ұйымды қажетті өндірістік тәртіпті сақтайтын, өндірістік функцияларды қызыға орындайтын жұмыскерлердің қажетті санымен қамтамасыз ету болып табылады. Еңбек ресурстарының бәсекеге қабілеттілігін төмендегі деңгейлерге бөлінеді:

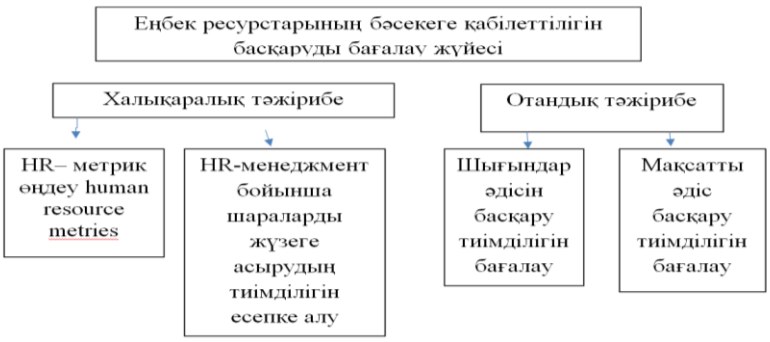
- Жеке деңгей(жұмысшының жеке деңгейі);
- Микродеңгейі (шаруашылық деңгейі);
- Мезодеңгей(аймақтық, территориялық);
- Макродеңгей(мемлекеттік деңгейі);
- Халықаралық деңгей(мемлекеттік деңгей)[2].

Жұмысшының бәсекеге қабілеттілігі – бұл еңбек қызметіндегі жеке адамның қабілеттілігі, белгілі бір мақсатқа жетудегі мүмкіндігі. Жұмысшының бәсекеге қабілеттілігі жұмыс күші сапасымен анықталады. Еңбек ресурстарының бесекеге қабілеттілігін кешенді жіктеу келесі кестеде көрсетілген.

Персоналды басқару мақсаттары. Персоналды басқару келесі мақсаттарды көздейді:

1) Жалпы мақсаттарға жетуде кәсіпорынға көмек көрсету;
2) Жұмыскерлердің шеберлігі мен мүмкіндіктерін тиімді пайдалану;
3) Кәсіпорынды біліктілігі жоғары және қызығушылық танытатын қызметкерлермен қамтамасыз ету;
4) Жұмыскерлердің өз жұмыстарына барынша толық қанағаттануына, олардың өздерін толық көрсете алуына ұмтылу, ал бұл өз алдына әрбір жұмыскердің осы кәсіпорында жұмыс істеу тілегін жоғарылатады;
5) Жеке адамның потенциалын тиімді пайдалану қағидасына сәйкес адамның еңбек (жеке басты, психофизиологиялық) іс-әрекетін басқару механизмін меңгеру.

Ең жоғарғы мақсат – персоналды басқару жүйесіндегі кәсіпорынның таза табысы адамдардың әлеуметтік қажеттіліктерін өндірісте қанағаттандыру болып табылады. Басқару кадрларын іріктеу оларды өзгерту мен алмастыруға, техникалық прогрестен туындайтын адамдардың жаңа қызмет түрлерінің пайда болуына байланысты. Көпшілік басшы қызметкерлер, кадрларды іріктеу кәсіпорын үшін ең қиын әрі ең жауапты іс деп саналады.

Сурет 1 - Еңбек ресурстарының бәсекеге қабілеттілігін басқаруды бағалау жүйесі

Ескертпе - [3] дереккөз бойынша құрастырылған

Кадрларды іріктеудің мынадай қағидалары бар:

- қабілетті адамдарды батыл шешіммен емес, ойластырып таңдаған жөн;
- беделін түсірген қызметкерді басқадай басшылық қызметке орналастырмау;
- басшылық қызметке өзіне үміткерлер болмаған жағдайда ғана басқа кәсіпорыннан алу;

- босаған орын болмаған кезде ешкімді де қызметін жоғарылатуға үміттендірмеу қажет;
- екі үміткер де бірдей дәрежеде болған жағдайда едәуір жасырағын алу;

Кадр қызметшілерін білікті мамандармен толықтыруға ерекше көңіл бөлінеді. Кадр қызметінің басшылығына ұсынылатын кандидаттар есептеулер техникасының арнайы даярлықтан өтуі, шет тілдерін білуі тиіс[3].

Еңбек ресурстарын басқару тиімділігін екіге бөліп қарастырып отырмыз. Себебі бәсекеге қабілеттілігін басқару тиімділігі сыртқы ортаның әсерін анықтау арқылы көрсету тиімділігін арттырады.

Осылайша, экономиканың даму жағдайында еңбекті ғылыми ұйымдастыру негіздерін, оның меншік формасына және басқару құрылымына қарамастан нақты мекеменің жағдйаына қатыстынегізгі бағыттарын жаңғырту және дамыту қажеттілігі артады. Кәсіпорынның ресурстарын тиімді пайдалануға бағытталған, ақпараттық және коммуникациялық жүйелерді пайдалана отырып, кәсіпорынның жұмысын басқару, жұмысшыларға жедел және стратегиялық әсер етуді білдіреді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ладанов ИД. Практический менеджмент. Психотеника управления и самотренировки. - М.: Издательство «Корпоративные стратегии», 2004, - 496 с.

2. Производственный менеджмент: Учебник для вузов. 4-е изд. /. Р. А. Фатхутдинов. — СПб.: Питер, 2003. — 491 с:

3. Карташова Л.В., Никонова Т.В., Соломанидина Т.О. Организационное поведение: Учебник. — М.: ИНФРА-М, 2001. — 220 с.

ӘӨЖ 330.012

Муханова А.Е. э.ғ.к, аға оқытушы,
Нұрлан М. магистрант,
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,
Қызылорда қ.,Қазақстан Республикасы

АЙМАҚТАҒЫ АУЫЛШАРУАШЫЛЫҒЫ САЛАСЫНЫҢ ДАМУ БАҒЫТТАРЫ

Аңдатпа: Ауыл шаруашылығын дамыту арқылы жалпы халықтың өмір сүру сапасын арттыру мүмкіндігіне ие боламыз. Ауыл шаруашылық өнім өндірушілеріне мемлекеттік қолдау көрсету нәтижесінде өндіріс деңгейінің дамуы байқалады. Мақалада Қызылорда облысы ауыл шаруашылығының даму деңгейі мен қарқынына талдау жасай отырып, шаруашылық құрылымдарының негізгі көрсеткіштері сарапталды. Ауыл шаруашылығы жалпы өнім өндіру көлемі, егістік жер, өнімділік деңгейі эскпорт көлеміне талдау жасалды. Сонымен қатар, ауыл шаруашылығын дамытудағы цифрландыру бағыттары ұсынылып отыр.

Кілт сөздер: Ауыл шаруашылығы, мемлекеттік қолдау, субсидиялау, цифрлық трансформация, несие, тауар өндірушілер.

Ауыл шаруашылығының қалыпты дамуы өндіруші мен тұтынушы арасындағы аралық байланысқа, яғни инфрақұрылымға: жолдарға, ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеу, өткізу және сақтау бөлімдеріне, зерттеу орталықтарына тікелей байланысты.

Ауылшаруашылық өндірушілерін тікелей қолдау көбінесе тұқым, химиялық заттар сатып алу, өтемақы мөлшерлемесі, мемлекеттік қызметтер көрсету, фитосанитарии, ғылым мен білімді қолдау және т.б. сияқты субсидиялар арқылы жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасында мемлекеттік қолдау көрсетуде «Бәйтерек» холдингі маңызды рөл атқарады, оның құрамына бұрынғы «Қазагро» еншілес ұйымдары (Аграрлық несие корпорациясы, Қазагроқаржы және ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қоры) өтті. «Аграрлық несие корпорациясы» ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіруді, сақтауды және қайта өңдеуді, сондай-ақ көктемгі егіс және егін жинау жұмыстарын ұйымдастыру үшін қарыз береді. «ҚазАгроҚаржы» фермерлерге ауыл шаруашылығы техникасы мен жабдықтарын лизингке береді: субсидиялауды есепке алғанда сыйақы мөлшерлемесі 7%-ға дейін, лизинг мерзімі – 10 жылға дейін[1].

«Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қоры» нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде микронесие беру бойынша негізгі оператор болып табылады және шағын несиелерді ісін жаңа бастаған кәсіпкерлерге, ауылдық жерлердегі шағын бизнеске 6,5 жылға дейінгі мерзімге 6%-дан аспайтын мөлшерлемемен береді. Бұл көптеген ауыл тұрғындарына өз бизнесін нөлден бастауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, Қор өз қаражаты есебінен ауыл шаруашылығындағы шағын бизнес жобаларын 10 жылға дейінгі мерзімге қаржыландырады[2].

Осы орайда, Қызылорда облысында биыл барлығы 184 739 гектар жерге ауыл шаруашылығы дақылдары егілген. Оның ішінде дәнді дақылдар 99 248 гектарды, майлы дақылдар 5 631 гектарды, мал азықтық дақылдар 62 335 гектарды, картоп, көкөніс және бақша дақылдары 17 525 гектарды құрап отыр.

«Өткен жылмен салыстырғанда дәнді дақылдар 1 736 гектарға, мал азықтық дақылдар 2 094 гектарға, картоп, көкөніс және бақша дақылдары 79 гектарға артса, ал майлы дақылдар көлемі 2 242 гектарға азайды. Сонымен қатар, егісті әртараптандыру бағытында облыста алғаш рет перспективалы дақылдар қант құмайы 80 гектарға, соя 170 гектарға, жүгері дақылы 1 507 гектарға дейін жеткізіліп, ылғал сақтағыш аквагельдерді пайдалану арқылы 80 гектар богарлы жерлерге күздік бидай дақылы егілді. Облыс бойынша өсірілген 74,0 мың га күріш дақылы уақтылы жиналып, барлығы 360,8 мың. тонна күріш салысы қамбаға құйылды. Орта өнімі гектарына 48,8 центнерден келді. Бұл тәуелсіздік жылдарындағы ең жоғары көрсеткіш.

2019 жылы ауыл шаруашылығын дамыту мақсатында облысқа республикалық және жергілікті бюджеттерден 5,5 млрд. теңге бөлініп, 2018 жылмен салыстырғанда 44,7 пайызға артты.

Облыста күріш кластерін дамыту мақсатында, яғни облыста өндірілетін күріштің бәсекелестігін арттыру бағытында биылғы жылы концорциум құрылды.

Облыс бойынша 2019 жылы 371 ауыл шаруашылығы тауар өндірушілері 73,0 мың гектар күріш өсіруді межелеп отыр. Осы шаруашылықтарға көктемгі дала жұмыстарын жүргізуге барлығы 7,4 млрд. теңге қаржы қажет.

Осыдан 19,8 мың гектар күріш егетін 15 шаруашылық «Агрохолдинг» Байқоңыр» жауапкершілігі серіктестігінен 1,9 млрд. теңге, 18,8 мың гектар күріш егетін 135 шаруашылық аудандарда құрылған несие серіктестерінен 1,9 млрд. теңге, 3,5 мың гектар күріш егетін 6 шаруашылық селолық тұтыну кооперативтерінен 353,2 млн. теңге несиелік қаржы алуды жоспарлап отыр. Ал 30,8 мың гектар күріш егетін 230 шаруашылық өз қаржысы (3,2 млрд. теңге) есебінен қаржыланатын болып отыр [3]

Қызылорда облысына инвестициялар тарту тетігін жетілдіру жөніндегі іс-шаралар жоспары іске асырылды, ол инвестиция тарту жөніндегі жұмысты жандандыруға ықпал етті. Іс-шаралар шеңберінде Өңірлік инвестициялық кеңестің 3 отырысы өткізіліп, онда 2 инвестициялық жобаны іске асыру барысы және 6 жаңа инвестициялық жобаның тұсаукесері, сондай-ақ өңірдің қаржы институттарының атқарған жұмысы туралы есеп және 2021 жылға арналған жоспарлар қаралды.Көрсетілген мемлекеттік қолдаудың арқасында облыстың агроөнеркәсіптік кешенінде өсудің оң серпіні бар.

2020 жылы облыстың ауыл шаруашылығы тауарөндірушілерін *мемлекеттік қолдауға 14,8 млрд. теңге бөлінді, бұл 2019 жылмен салыстырғанда 5,0%-ға артық, оның ішінде:*

- 3,9 млрд. теңгесі егін шаруашылығын қолдауға;

- 3,4 млрд. теңгесі мал шаруашылығын қолдауға;

- 7,5 млрд. теңгесі сыйақы мөлшерлемесін субсидиялау, инвестициялық субсидиялауға, балық өсіру мен сапасын арттыруға және т.б.

2020 жылдың қаңтар-желтоқсан айларында облыстың ауыл, орман және балық шаруашылығының жалпы шығарылымы 142,6 млрд. теңгені құрап, 2019 жылмен салыстырғанда 1,9%-ға артты. Ауыл, орман және балық шаруашылығындағы инвестиция көлемі 13,6 млрд. теңгені немесе 206,8% - ды құрады. 2020 жылы 184,2 мың га ауыл шаруашылық дақылдары орналастырылды. Оның ішінде дәнді дақылдар - 99,6 мың га, майлы дақылдар - 5,7 мың га, мал азықтық дақылдар - 61,0 мың га, картоп, көкөніс, бақша дақылдары - 17,6 мың га.

Ауыл шаруашылығы саласын дамытудың қазіргі жағдайында өндіріс шығындарын азайту мақсатында жаңа технологияларды қолдану, нарық қажеттіліктеріне, стандарттардың және көп-

теген нормативтік құжаттардың тез өзгеретін талаптарына сәйкес келуі қажет, бұл ақпарат көлемі өндіріс көлемінен тезірек өсетін жағдайда цифрлық технологияларды пайдаланбаса мүмкін емес.

Ауыл шаруашылығы салаларын цифрлық трансформациялау арқылы мынадай міндеттердің жиынтығын кешенді шешу көзделеді:

- еңбек өнімділігін арттыру;
- экспорттық түсімді ұлғайту;
- сала кәсіпорындарының құнын барынша ұлғайту;
- салалар өсуінің экономикалық қарқынын ұлғайту;
- өндірушіден тұтынушыға дейін тиімді өткізу тізбегін құру;
- цифрлық экономиканың аралас салаларына кірігу;
- ауыл шаруашылығындағы жұмыстың тартымдылығын арттыру және ауыл шаруашылығы өндірушілері табысының өсуі.

Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің 2020-2024 жылдарға арналған стратегиялық жоспарына сәйкес автоматтандырумен мынадай үдерістер қамтылатын болады:

1) субсидиялау және мемлекеттік қолдаудың басқа да шаралары;
2) мал шаруашылығы және өсімдік шаруашылығы өнімдерінің бақылануы;
3) Агроөнеркәсіптік кешендегі (АӨК) сауда;
4) ауыл шаруашылығы техникасын есепке алу;
5) жер ресурстарының мониторингі және есепке алу;
6) астық қолхаттарын есепке алу;
7) ауыл шаруашылық тауар өндірушілерге несие беру;
8) ауыл шаруашылық тауар өндірушілерін сақтандыру [4].

Отандық ауыл шаруашылығы өндірісінде цифрлық технологияларды қолдану енді ғана қарқын алып келеді. Бұл технологияларды қолдану арқылы ауыл шаруашылығы саласының, кәсіпорындарының және өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігінің арттырудың экономикалық тетіктерін жетілдіруге мүмкіндік береді.

Ауыл шаруашылығын цифрландыру мемлекеттік қолдаудың барлық шаралары, мамандардың онлайн консультациялары туралы ақпаратты онлайн алу мүмкіндігінен басталуы тиіс.

Аграрлық бизнесті табысты жүргізу тек жоғары өнім алумен және өнімділікті жоғарылатумен ғана емес, өндірілген өнімді табысты жүзеге асырумен де байланысты.

Нарықта көптеген делдалдардың (көтерме саудадан ұсақ көтерме сауда сатушыларға дейін) болуы ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер өндіретін өнім бағасының негізсіз өсуіне алып келеді, мұнда көбінесе пайданың негізгі үлесі делдалдарда қалады.

Қалыптасқан жағдайда ауыл шаруашылығы өнімдерінің неғұрлым ашық саудасын жасау, өндірушілерден тікелей тұтынушыларға азық-түлік тауарларын сатуды қамтамасыз ету қажеттілігі туындайды, осылайша делдалдардың санын барынша азайту.Осындай құралдардың бірі электрондық сауданы ұйымдастыру болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің 2020-2024жылдарға арналған стратегиялық жоспары//http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/kaz201683. (жүгіну күні 04.03.2021)

2. Қазақстан Республикасы Үкіметінің Қаулысы- «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы: 2017 жылдың 12 желтоқсаны, №827 бекітілген// https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827 (жүгіну күні 12.11.2021)

3. Дрокин Вениамин Васильевич, Журавлев Алексей Серафимович Основные факторы, влияющие на конкурентоспособность аграрного сектора региона // Экономика региона. 2005. №2. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnye-faktory-vliyayuschie-na-konkurentosposobnost-agrarnogo-sektora-regiona (жүгіну күні: 22.01.2022).

4. Ауыл шаруашылығы саласында инвестиция көлемі 40% артты Источник: https://24.kz/kz/zha-aly-tar/ekonomika-zhnalyktary/item/516155-auyl-sharuashyly-y-salasynda-investitsiya-k-lemi-40-artty.
Қолданылған материалдарға міндетті түрде www.24.kz сайтына гиперсілтеме берілуі тиіс / Любое использование материалов допускается только при наличии гиперссылки на www.24.kz (жүгіну күні 12.11.2021)

ӘОЖ 338.46

Мұхаметқали З.Н., 2 курс магистранты «Маркетинг» мамандығы.
Ғылымижетекшісі: **Тұрсымбаева М.Ж.** э. ғ. к., доцент,
Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы

БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕСІНДЕ МАРКЕТИНГ ҚЫЗМЕТІН БАСҚАРУДЫҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Аңдатпа. Қазіргі уақытта білім беру қызметтерінің маркетингі өте маңызды. Бұл білім беру қызметтеріне сұранысты қалыптастыруға және дамытуға көмектеседі.Қызметті тиімді басқару стратегияларын жасауға және іске асыруға септігін тигізеді. Мекеменің бәсекеге қабілетті және тұрақты болуын қамтамасыз етеді. Сондықтан білім беру мекемесінде маркетинг қызметін стратегиялы түрде дұрыс ұйымдастыру жолдары қарастыралады. Сонымен қатар,бұл мақалада білім беру қызметтері маркетингінің шетелдік тәжірибесін зерттей отырып, оның жеке элементтерін Қазақстан нарығында тиімді пайдалану жолдары қарастырылады.

Кілт сөздер: білім беру мекемесі, маркетинг қызметі, шетелдік тәжірибе, маркетинг стратегиясы, маркетинг қызметін басқару, бәсекеге қабілеттілік, білім беру жүйесі.

Қазіргі кезде білім беру қызметі нарығында бәсекелестіктің жоғарылау жағдайына байланысты білім беру мекемелері қызметінде маркетингтік қызмет бірінші орынға шығады. Жалпы маркетингтік стратегия төңірегінде мекеменің тұтынушылар арасында өз қызметтерін жылжытуы ең маңызды мәнге ие. Бұл ретте табысты шешім қабылдай алу білім беру мекемесінің тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етудегі басты факторлардың бірі болып табылады. Кез келген өнім немесе қызмет нарығының өз ерекшеліктері бар, бірақ олар бәсекенің мәнін өзгертпейді. Құбылыс ретінде ол тым жаңа емес, бірақ та оның көріністерінің әртүрлілігі динамикасын немесе қарқындылығын бағалауды қоса алғанда, тұрақты зерттеуді талап етеді. Бәсекелестіктің әртүрлі әдістері мен формаларына қарамастан, әрбір білім беру қызметі нарығында қызмет атқаратын мекеме табысқа жету үшін өзінің бәсекелестік стратегиясын жасап, маркетингтік қызметін жақсартуға тырысады. Халықаралық тәжірибеде білім беру саласында маркетинг қызметі Қазақстанға қарағанда әлдеқайда кең таралған. Батыстағы көптеген білім беру мекемелері ұзақ уақыттан бері өз қызметінің тиімділігін арттыру үшін маркетингті қолданып келеді. Мысалы, АҚШ-та білім беру маркетингі идеясы өткен ғасырдың екінші жартысында дамыды, ал Германияда алғашқы кешенді тұжырымдаманы 1980 жылы ғалымдар В. Заргес пен Ф. Хеберлин қалыптастырды[1].

"Коммерциялық емес ұйымдардың маркетингі" кітабында М. Киннел мен Д. Макдугалл бұл туралы былай айтады: "...негізінен қолданыстағы дәстүрлерге және тұрақты мемлекеттік қаржыландыруға негізделгенұйымдар қазіргі жағдайда қоршаған ортадағы өзгерістерді ескермейтін болса, банкротқа ұшырауы мүмкін кәсіпорындарға ұқсауға мәжбүр".

Американдық маркетинг қауымдастығы жыл сайын жоғары білім маркетингіне арналған симпозиумдар өткізеді. 14 жыл бұрын өткен кезекті симпозиумда талқыланған мәселелер арасында маркетингтік жоспар әзірлеу, білім беру мекемесінің жарнамасы,маркетингтік күш-жігерінің тиімділігін өлшеу әдістері, мақсатты тұтынушылар тобына барынша лайықты білім беру мекемесі туралы ақпарат ұсыну және т. б. сияқты іс жүзінде маңызды мәселелер қаралды.

Шетелдік әдебиеттерде білім беру саласындағы маркетингті қолданудың талданған мәселелерінің ішінде мыналарды бөліп көрсетуге болады:

- мекемені қаржыландыру және оның бюджетпен қарым-қатынасы;
- білім беру мекемелерінің өнеркәсіппен байланыс тетігі;
- оқу үдерісін жоспарлаудың заманауи әдістері;
- ғылыми әзірлемелер нарығының интернационалдық сипаты;
- білім беру саласындағы қызмет алмасуды басқару жүйесі;
- білім беру мекемелерінің имиджін қалыптастыру;
- білім беру жүйесіндегі халықаралық ұйымдар және т. б.

Білім беру қызметтерінің халықаралық нарығында негізгі бәсекелестік Батыс Еуропа, Солтүстік Америка, Австралия және Жапония арасында жүреді, онда барлық шетелдік студенттердің 80% - дан астамы оқиды. Білім беру қызметтерінің халықаралық нарығында танымал және тұрақты көшбасшы АҚШ болып табылады. Американдық Жоғары мектеп шетелдік студенттерге АҚШ үкіметі жұмсағаннан 15 есе көп ақша табады [2].

Білім беру қызметтерінің халықаралық нарығында өсіп келе жатқан бәсекелестікке алаңдаған Еуропалық Одақ Еуропалық жоғары білімнің бәсекеге қабілеттілігін нығайтудың арнайы бағдарламаларын әзірлеуде. Еуропаның жетістіктерінің оң мысалы - Ұлыбританияның тәжірибесі. Ол білім беру сатылымы бойынша әлемде екінші орында (АҚШ-тан кейін). Соңғы онжылдықта ел шетелдік студенттерді қабылдауды үш есеге арттырды. Британдық білім беру төрт қағидатқа негізделген: ашықтық, бизнеспен тығыз байланыс, икемді білім беру схемалары және сапаны тұрақты бақылау.

Шетелдік білім беру мекемелерінің қызметіндегі маркетингтің жандануына әлемдік білім беру процесінің үрдістері мен проблемалары айтарлықтай әсер етті. Білім беру қызметтерінің халықаралық нарығында болып жатқан өзгерістер білім беруді интернационалдандыру білімнің ажырамас элементіне айналатынын көрсетеді. Экономикалық интеграция білім беру қызметінің нәтижелерін белгілі бір стандарттауды қажет етеді.Оқытудың мазмұны мен форматын елдің нақты жағдайларына бейімдеу, жергілікті оқытушыларды іріктеу және бақылау, жергілікті билік пен жергілікті білім беру мекемелерімен қарым – қатынас, мұндай бағдарламалардың бағасы, олардың сапасын басқару-бұл трансұлттық білім берумен айналысатын білім беру мекемелерінің алдында тұрған мәселелердің толық емес тізімі.

Білім беру қызметтері маркетингінің шетелдік тәжірибесін зерттей отырып, оның жеке элементтері әртүрлі елдерде әрқалай тиімді екенін ескеру қажет. Осылайша, американдықтардың көзқарасы өз өнімін жарнамалауға негізделген (әлемдегі жарнама шығындарының 57%-ы АҚШ-қа тиесілі). Еуропалық тәсіл қызмет көрсету жүйесін жетілдіруге көбірек бағытталған, жапондар білім беруде ғылыми-техникалық жетістіктерді енгізуді және т. б. көздейді.

Білім беруді экспорттау саласындағы мемлекеттік саясат ұлттық білім беру жүйесінің барлық сегменттерін (деңгейлерін) және оқытудың барлық бағдарламаларын қамтитын іс-шаралар жиынтығын қамтиды. Білім беру қызметтерінің әлемдік нарығының көлемі бүгінде шамамен 40-45 млрд долларды құрайды. Шетелдіктерге білім беру қызметтерінің ең көп көлемін жоғары мектеп көрсетеді. АҚШ (шетелдік студенттерге берілетін субсидияларды есептемегенде шамамен 25 млрд доллар), Ұлыбритания (10 млрд доллардан астам) күндізгі оқу мен шетелдік студенттердің тұруынан айтарлықтай табыс алады. АҚШ долл.), Австралия (шамамен 14 млрд.), сондай-ақ Франция, Германия және басқа да елдер. Бұл елдердің үлесіне күндізгі оқу нысанындағы шетелдік студенттердің әлемдік контингентінің шамамен 60% - ы тиесілі. Сондықтан АҚШ – та жоғары білім экспорты (үшінші деңгейлі бағдарламалар бойынша) экспорттық қызметтердің маңыздылығы бойынша бесінші, ал Австралияда төртінші экспорттық сала болып саналады. Қазақстан экспорттаушы ретінде нарықтың тек 0,5% - ын бақылайды және бұл жағдай жақын арада өзгеруі екіталай[3].

Сонымен қатар, XX ғасырдың ортасына қарай әлемнің озық елдерінде білім берудің жаңа технологиясының – аудиовизуалды құралдарды, теледидарды, бейнетехниканы, интернет-ресурстарды және т.б. пайдалануды көздейтін қашықтықтан оқыту жүйесінің пайда болуы үшін бар жағдайлар жасалды. АҚШ пен Англияда қашықтықтан білім беру көбінесе "ашық білім беру мекемелері" жүйесінде жүзеге асырылады. Қашықтықтан білім берудің ерекше тартымды қасиеті-тұлғаның үздіксіз білім беру идеясын жүзеге асыру мүмкіндігі. Қашықтықтан білім беру [4]:

- халықтың білім беру қызметтеріне қажеттіліктерін қанағаттандыру;
- қоғамның білім деңгейін арттыру;
- тұлғаға бағытталған білім беру;
- халықтың әлеуметтік және кәсіби ұтқырлығын, оның әлеуметтік белсенділігі мен өзін-өзі тану деңгейін арттыру;
- қоғамдық қатынастарды жетілдіру;
- отандық білім беру қызметтері жүйесінде жинақталған білімді тіркеу және сақтау;
- бірыңғай білім беру кеңістігін дамыту;

• отандық білімнің әлемдік білім беру кеңістігіне интеграциясы.

Соңғы жылдары Қазақстандық білімнің халықаралық бәсекеге қабілеттілігі төмендеді. Мамандардың пікірінше, Қазақстанның өсіп келе жатқан технологиялық артта қалуы және оның экономикасының шикізаттық "біржақтылығы" табиғи түрде отандық жоғары мектепте білім беру сапасының нашарлауына және оның қазіргі ғылыми-техникалық прогреске сәйкестік деңгейінің төмендеуіне әкелді.

Көптеген Қазақстандық білім беру мекемелерінің проблемалары: халықаралық қызметті жүзеге асыруда жеткілікті тәжірибенің болмауы және халықаралық маркетингті ұйымдастыру тәжірибесінің болмауы. Сонымен қатар осы жұмысты ұйымдастыруға қажетті қаражаттың жеткіліксіздігіболып табылады. Қазақстандық білім беру мекемелерінде әртүрлі елдерден келген жастардың белгілі бір мамандықтар мен оқу бағдарламаларына сұранысы туралы ақпарат қажет, бірақ халықаралық маркетинг саласындағы келесі міндеттер әлі де шешілмеген: білім беру қызметтерінің бірыңғай жарнама саясатының тұжырымдамасы әзірленбеген; білім беру қызметінің төмендігі мен заманауи талаптарға сәйкес білім бере алатын кадрлардың жетіспеушілігі; білім беру мекемесінің мүддесі үшін халықаралық білім беру нарығында кең ауқымды маркетингтік зерттеулер жүргізілмейді және көптеген мекемелерде мұндай маркетингтік зерттеулер жүргізуге мүмкіндік жоқ және т. б.

Қазақстандықбілім беру мекемелері үшін Қытайдың білім беру қызметтерін экспорттау саласындағы тәжірибесі маңызды болып табылады. Қытай шетелдік студенттерді оқытудың айқын артықшылықтарын ұсынады: оқу ақысының салыстырмалы түрде төмен болуы; шетелдік студенттерге арналған қаржылық көмек; білім беру мекемелерінің материалдық-техникалық базасы, бірқатар мекемелерде оқыту үрдісінің ағылшын тілінде өтуі;жоғары білікті оқытушылар құрамы және т. б.

Қорыта айтқанда, жоғарыда айтылған шетелдік тәжірибені негізге ала отырып Қазақтандық білім беру мекемелерінде маркетингтік қызметті жақсартуға, бәсекеге қабілетті мекемелер құруға және тұрақтылыққа қол жеткізуге болатыны мәлім болды.

Әдебиеттер тізімі:

1. ПанкрухинА.П. Жоғары және қосымша білім берудегі білім беру қызметінің маркетингі: Оқу құралы — М.: Интерпракс, 2015. — 240 б.
2. ФурсикС.Н. Білім беру қызметтерінің маркетингі білім сапасын арттыру және университеттің бәсекеге қабілетсіздігі тәуекелін төмендету факторы ретінде // Заманауи ғылыми зерттеулер және инновациялар. 2015. № 6. [Электронды ресурс]. URL: https://web.snauka.ru/issues/2015/06/53339
3. Литвинова Н.П., ШереметоваВ.В., Пилипенко В.И., Андреев В.И. Білім беру қызметіндегі маркетинг - Санкт-Петербург, 2015.-108 б.
4. Лишманова Н. А., Пимичева М. А. Қашықтықтан оқыту және оның қазіргі әлемдегі рөлі // Ғылыми-әдістемелік электронды журнал «Концепт». – 2016. – Т. 11. – б. 2216–2220. – URL: http://e-koncept.ru/2016/86472.htm.

УДК 330.322.3

Мылтыкбаева Л.А. докторант PhD
Директор Департамента информационно-аналитических
работ АО «Фонд науки»
г.Нур-Султан, Республика Казахстан
Доскалиева Б.Б. д.э.н., профессор
Карагандинский университет Казпотребсоюза
г.Караганда, Республика Казахстан

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННОГО ПРОЦЕССА В СОВРЕМЕННЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМАХ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация. В статье раскрывается сущность категории «человеческий капитал». Приведены высказывания известных мировых ученых, таких как Т.Шульца, Эдварда Денисона, К.Хенинга, М.Портера

и др. об эффективной реализации человеческого капитала в условиях глобализации. В статье рассмотрены, что источником развития современных конкурентоспособных стран является наличие инновационных систем и человеческого потенциала, способного эти системы поддерживать и развивать. Авторы изучили связь между уровнем образования, здоровья и мобильности человеческого ресурса и уровнем конкурентоспособности национальной экономики. Также показаны, что совершенствование человеческого потенциала страны происходит в социальной сфере, за функционирование которой в полной мере несет ответственность государство.

Ключевые слова: глобализация, инновационные процессы, инвестиционные потоки, человеческий капитал, конкурентоспособность, национальная экономика, инновационная система

В условиях глобализации, ужесточившей конкуренцию на мировых рынках актуализирующей проблему конкуренции новизны и качества, инновации превратились в главный вектор экономического развития. [1]

Инновационный тип развития изменил характер протекания производственных процессов. Основная часть инновационных сдвигов генерируется в процессах деятельности людей, за пределами сферы массового производства, либо в сфере разработки идеи товара и услуги, либо в сфере реализации продукта на рынке. Процессы массового производства становятся всё более прозрачными, оптимизированными, доступными для копирования. Учеными и практиками уже осознано, что роль материальных факторов становится всё более опосредованной, зависимой от органически включенного в народнохозяйственную структуру созидания человеком новых идей организационного, научного, технического характера.

Впервые идею о новой роли человека в экономическом развитии высказал Т.Шульц [2], опираясь на исследования Э.Денисона [3]. Последний доказал на большом статистическом массиве данных, что только половина прироста валового национального продукта, полученного США в XX веке была произведена за счет технических нововведений и производственного оборудования. Осмысление мировым научным сообществом новой роли человека в производственном процессе и теоретическое обобщение этой новой социально-экономической формы реализации способностей человека к труду ввело в мировую науку категорию «человеческий капитал». .

Эдвард Денисон предполагал, что говорить о техническом прогрессе, воплощенном в физическом капитале, значит просто учитывать изменения в качестве основных фондов. Инвестиции в основной капитал увеличивают его производительность. Такая аналогия вполне применима и к человеческим существам. Мастерство и приобретенные способности человека увеличивают их качество как производительных единиц (на что указывал еще К.Маркс). следовательно, мастерство и способности человека являются неотъемлемыми качествами работника и вряд ли целесообразно говорить о них отдельно от индивида. [2]

Нужно отметить, что в конце 20 века группа специалистов Всемирного банка обосновала *расширительную концепцию национального богатства,* выделив в нем три основные составляющие: человеческий капитал; природный капитал; воспроизводимый капитал (основные производственные и непроизводственные фонды, оборотный капитал, домашнее имущество). [4]

Эта концепция методологически опирается на теорию Т.Шульца о человеческом капитале, как о накопленных в стране затратах на воспроизводство рабочей силы независимо от источника их покрытия (семейные бюджеты, текущие издержки производства, государственные расходы на социальные нужды). Результатами таких инвестиций являются: накопление способности человека к труду, его созидательная деятельность в обществе, поддержание самой жизни и здоровья людей.[2]

Он также обосновал необходимость расширительной трактовки ряда категорий воспроизводства, особенно накопления. (В текущей системе СНС большая часть затрат на воспроизводство человеческого фактора отражается в составе показателей текущего потребления, таких как фактическое конечное потребление, трансферты государства и корпораций в денежной форме, натуральные трансферты государства и т.д.) Т.Щульц предположил, что из производимого в обществе продукта на накопление человеческого капитала используется уже не ¼, как считали ученые в начале 20 века, а ¾ от общей его величины.

Такие результаты анализа национального богатства, основанные на теоретических изысканиях и открытиях Т.Шульца, Э.Дэнисона и других, отразили процесс, который идет в эконо-

мических системах с середины 20 века - становление новой роли человеческого капитала в современной экономике. Возрастание роли человеческого капитала явилось реакцией на изменения в технологических процессах, которые стали обновляться не раз в 35-40 лет, как ранее, в среднем через 10-8 лет.

В начале 21 века средний период обновления технологий и техники сократился до 4-5 лет, а в наиболее развитых отраслях до 2-3 лет. Это естественно отразилось на требованиях к работнику. Если в 19-начале 20 века от подавляющего числа профессионалов требовалось усвоить определенный круг знаний, навыков и умений и исполнять свои обязанности в соответствии с раз навсегда определенным порядком, то во второй половине 20 века требования стали другими. Сегодня от работника требуется творческий подход к своим профессиональным знаниям и обязанностям, умение усваивать новые методы профессиональной деятельности

По выражению К.Хенинга, исследователя «новой экономики», в такой экономической системе, тесно связанной с информационной революцией, происходит резкое изменение соотношения между физическим и человеческим капиталом. «Решающим фактором стал человеческий капитал, вернее его способность превращать информацию в знания. Физический капитал не исчез, но потерял свою доминирующую позицию». [5]

Инновационный тип развития обусловил особенности формирования и функционирования человеческого ресурса в современной экономике:

- Непрерывная связь образования с производственной деятельностью на протяжении всей трудовой жизни – непрерывное переобучение;
- Значительный творческий элемент в процессах труда, т.е. не просто накопление новых знаний и навыков в процессе трудовой деятельности, но и умение их творчески применять, т.к. вырабатывать новые методы и приемы в повседневной работе;
- Требование непрерывного образования и активизации творческих возможностей относится не только к отдельным работникам, но и коллективу в целом. То есть речь идет о формировании интеллектуального капитала фирмы, как части её неосязаемых активов. (Такие активы включают две структурные части: совокупность знаний и умений работников вкупе с их творческими способностями и культурой фирмы и структурный капитал фирмы: её информационные базы, организационная система, принадлежащие ей патенты и торговые марки.)
- Базовым принципом управления инновационным процессом, как на уровне фирмы, так и на уровне государства становится принцип синергетики, который реализуется в управлении знаниями (knowledge management): управлении потоком информации технологического, патентного, рыночного характера, что предъявляет специфически требования и к работникам и к менеджерам.

Интеллектуальный капитал фирмы и страны в целом становится необходимой предпосылкой для включения фирм и стран в мировое экономическое пространство с наибольшей выгодой для страны и уровня жизни её граждан. В числе четырех основных детерминант, включенных М.Портером в «национальный ромб» конкурентоспособности, фактор человеческого капитала является обязательной его частью, определяющей конкурентоспособность страны в мировой экономической системе.

Полноценное и продуктивное участие страны в новой экономике, которая растет в мировых масштабах, невозможно без современного качества человеческого капитала. Эффективная реализация человеческого капитала в условиях глобализации экономической жизни немыслима без включения в инновационные сети, которые являются особенностью глобальной системы разделения труда. Для современной экономики явление выделяют четыре основных вида труда:

- Производство высокостоимостной продукции, связанной с высокими технологиями;
- Выпуск массовой продукции, конкурентоспособность которой на мировом рынке определяется низкими издержками на рабочую силу;
- Производство сырья;
- Невостребованный в современных условиях труд.
- Стремительные темпы производства высокотехнологичных товаров (ВТТ) и рост занятости в этих секторах экономики говорят о возрастании интеллектуального капитала в мировой экономике.

Производительный потенциал новейших технологий зависит от качества систем подготовки кадров от уровня квалификации, который они обеспечивают. Фактически овладение высококачественными профессиональными навыками и компетенциями и креативное их совершенствование становится необходимой реакцией на изменения технологии производства, динамично меняющегося требования к качеству и производительности труда.

Особенности организации инновационного процесса в современных экономических системах в условиях глобализации научных контрактов, финансовых потоков, производственных и маркетинговых сетей создают своеобразные центры притяжения инновационной деятельности, стягивая к себе человеческий и вещественный капитал.

Как обобщают эксперты ООН, усиление конкуренции заставляет фирмы специализироваться в основной сфере своей компетенции и полагаться больше, чем ранее, на кооперацию с внешними партнерами (поставщиками, покупателями и даже конкурентами). Возможности сетевых связей побуждают ТНК проводить операции в рамках кластеров фирм.

Кластеры – это сосредоточение фирм одной или нескольких отраслей, в которых используется эффект синергии, возникающий в результате взаимодействия конкурентов, поставщиков и потребителей в рамках сети.

При этом значимость сложившихся в стране системы образования, научной базы, информационных сетей, институтов и культуры резко возрастает. М.Портер пишет об этом явлении так: «Глобализация ведет к парадоксу. Велик соблазн предположить, что страна базирования уже не играет роли в обеспечении международного успеха её фирм.

На первый взгляд фирмы стали важнее страны. Но на самом деле конкурентоспособность передовых отраслей всё больше определяется особыми знаниями, навыками и уровнем инноваций, которые всё больше воплощаются в квалифицированной рабочей силе и организационных механизмах.

Процессы подготовки квалифицированных трудовых ресурсов, как и некоторые важные факторы, влияющие на темпы инноваций, детерминированы местным происхождением. Парадоксально, но более открытая глобальная конкуренция увеличивает значимость местной базы» [6].

Саморазвивающаяся инновационная система в современной экономике основана на расширении и укреплении не только связей внутри кластерных групп, но и между другими субъектами экономики, между ними и обществом, между обществом и государством [7].

В связи с этим, серьезные обязанности возникают у государства в связи с обеспечением экономики и конкурентоспособных кластеров человеческими ресурсами соответствующего качества. Становление высокотехнологичных отраслей и современного уровня сервиса диктует высокий уровень образования, профессионального мастерства, знаний и культуры, умения обращаться с современной техникой.

Высокий уровень образования и формирование умения развивать свой потенциал является необходимой предпосылкой адаптации работника к перманентному процессу совершенствования процессов производства.

Для того, чтобы осуществлять такую сложную деятельность, человеку нужно не только креативное образование, но и качественное здравоохранение, возможность мобильности рабочей силы, наличие информационных полей и умение с ними работать и другие условия. Поэтому образование, здравоохранение, профессиональная подготовка, поиск экономически значимой информации, мобильность рабочей силы, воспитание и уход за детьми относятся западными экономистами к основным направлениям «инвестиций в человеческий капитал».

Инвестиционные потоки государства в человеческий капитал проходят через социальную сферу, значение которой в связи с этим, во-первых, возросло, а во-вторых, приобрело новое содержание. Ранее социальную сферу рассматривали скорее как необходимость государственного патернализма для социально-уязвимых членов общества, поскольку все остальные его слои могут воспользоваться частным образованием, здравоохранением и т.д.

На современном же этапе необходимо обеспечить высокий уровень социальной инфраструктуры для всех, сделать её доступной для каждого члена общества, чтобы обеспечить высокое качество человеческого потенциала для нации в целом, а не только для её отдельных групп.Обобщая всё изложенное, можно сделать следующие выводы. Стержнем развития со-

временных конкурентоспособных стран является наличие инновационных систем и человеческого потенциала, способного эти системы поддерживать и развивать.

Несмотря на концептуальную незавершенность теории человеческого капитала, причинно-следственная связь между уровнем образования, здоровья и мобильности человеческого ресурса и уровнем конкурентоспособности национальной экономики научно обоснована и признана мировым сообществом. Соответственно непреложным остается тот факт, что совершенствование человеческого потенциала страны происходит в социальной сфере, за функционирование которой в полной мере несет ответственность государство.

Список литературы:

1. Н.Иванов. Человеческий капитал и глобализация. // МЭ и МО, № 9, С.19-31.
2. Schulz Th.W. Investment in Human Capital. The Role of Education and Reserarch. The Free Press. – N.Y, 1971, - p.272.
3. Дэнисон Э. Исследование различий в темпах экономического роста. – М., Прогресс, 1971. – 654с.
4. Kunte A., Hamilton K., Dixon J., Clements M. Estimating National Wealth. Methodology and Results. Oct. 1998.
5. Henning K. The Essence of the New Economy. Kiel.2001.P.4.
6. М.Портер. Конкуренция. – С-Пб. :Издательский дом «Вильямс», 2002. – 495с.
7. А.А.Алимбаев, Т.П.Притворова, А.А.Таубаев. Формирование и развитие кластеров в условиях индустриально-инновационного развития Республики Казахстан. Караганда, 2005. – с.212.

ӘОЖ: 336

Наурызбеков С.К. э.ғ.к. доцент
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қ., Қазақстан Республикасы.

АДАМИ КАПИТАЛ - ТЕОРИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСТЫҢ ДАМУЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада қазіргі заманғы экономист ғалымдардың «адами капитал» ұғымының мазмұнына көзқарастары қарастырылған. Адам өзінің білімімен, біліктілігімен және тәжірибесімен өте маңызды. Адами капитал экономикалық өсімді еңбек өнімділігінің есебінен ғана емес, сонымен қатар жаңа идеялар мен инновацияларды шоғырландыру арқылы қаматамассыз ете алады.

Кілт сөздер: капитал, адами капитал, интеллектуалды капитал, инвестиция, қаржы ресурстары, білім, экономика.

Жер бетіндегі тіршілік иелерінің ішіндегі ең саналысы адам екендігі ешқашан күман тудырмайтын тұжырым. Санасының үздіксіз дамуы арқасында адам жасампаз күш-қуатқа ие болды. Нәтижесінде адам табиғаттың жаратылысы бола отырып, оның билеушісіне, өзгертушісіне айналды. Қазіргі заманғы адам табиғаттан тәуелділігін айтарлықтай жұмсартып өзі әлі де болса сол табиғаттың ажырамас бір бөлігі екендігіне қарамастан, ол табиғатты өзгерте алатындай дәрежеге жетті. Сондай күш-қуат адамда қайдан және қалай пайда болды деген сұраққа бір ғана жауап бар-ол білім алу арқасындағы адамның еңбегінің нәтижесі.

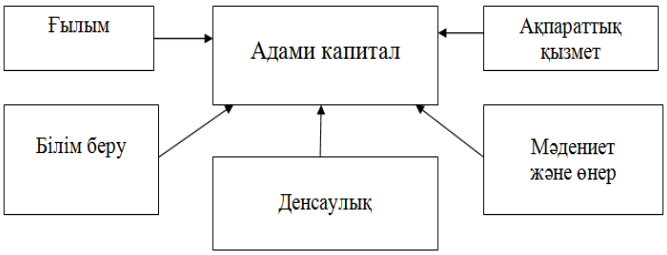
Мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық дамуына адамның рөлін зерттеу және бұл құбылысты бұдан шамамен төрт онжылдық бұрын пайда болған «адам капиталын инвестициялау» тұжырымы қалыптастырған еді. Адам капиталын экономикалық категория ретінде алғаш рет қарастыру 1960 жылдардың басында атақты Чикаго экономисі Т. Щульцтан бастау алады. Сол кезден бастап, бұл бағыт экономикалық ғылымның қарқынды дамып жатқан саласына айналды.

Т. Шульцтің баяндамасында Э. Денисонның жұмысына байланысты пікірталас негіз болды, онда үлкен статистикалық мағлұматтар мен техникалық жаңартулар, еңбек пен өндіріс жабдықтарын қолдану көлемін кеңейту XX ғасырда АҚШ-та нақты алынған жалпы ұлттық өнімнің тек жартысын ғана қамтамасыз еткендігі дәлелденді[1, 127 бет].

Бұл тұжырым, мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық дамуының басқа да тиімді факторына тәуелді екенін айқындап көрсетіп тұрды. Кері жағдайда неоклассикалық теорияның барлық экономикалық факторлардың алмасу баланстығы туралы постулаты күмән туғызуы мүмкін еді, яғни ештеңе жойылмайды және ештеңеден ештеңеден пайда болмайды.

Мұндай фактор ретінде кейбір зерттеушілер өндірісті ұйымдастыруды жақсартуға, екіншілері – еңбекті, ғылыми-техникалық жетістіктерді қарқындатуға мән беру керек десе, Т. Щульц білім саласына беруді атап көрсетті. Оның пікірінше, жұмысшы күшінің сапасы – білім алу саласына қосымша қаржы құюдың нәтижесінде еді.

Адам капиталы теориясын жасау мен оның қолдану аясын кеңейтуге үлкен үлес қосқан тағы бір чикаго экономисі, осы сала бойынша зерттеулері үшін 1992 ж. Нобель сыйлығының иегері – Г. Беккер болатын. Ол адам капиталына инвестицияларының құрамына тек жалпы және кәсіби білім беру саласына кететін шығындар ғана емес, денсаулық сақтау, ақпарат іздеу, жұмыс ауысымы, балаларды тәрбиелеу және адамның өндірістік күшінің өсіміне әсер ететін басқа да факторлар шығындарын кіргізді.

1сурет - Адами капиталдың қорлану көздері
Ескертпе - [2] дереккөз бойынша құрастырылған

Осылайша, адами капитал деп отырғанымыз, бұл жұмысшылардың әлеуметтік және экономикалық салаларда белсенді іс-әрекет жасауға мүмкіндік беретін, олардың өз қабілеттері мен денсаулығы. Бұл қасиеттер, ең алдымен, білім потенциалымен және ұлттық білім беру дәрежесімен анықталады [2, 3 бет].

Г. Беккер мектебінің жақтаушылары жалақы мен еңбек өнімділігіне білім, оқу мерзімі, өндірістік тәжірибе, жеке қабілеттер сияқты көрсеткіштердің ықпал етуін анықтау үшін регрессиондық талдаудың тәсілдерін қолданды. Адам капиталына қаражат құю көлемі – нысандары мен отбасы көлемі, өну деңгейі, қылмыс динамикасы арасындағы өзара байланыстар бекітілді.

Айта кететін бір жайт, зерттелетін өзара байланыстарды нақты санды тұрғыда бағалау және білім беру табыстылығына қатысты бірыңғай қорытынды жасау әлі мүмкін болған жоқ. Адам капиталына инвестицияның экономикалық тиімділігін анықтау - өте күрделі процесс. Мұнда сан алуан әлеуметтік топтардың мүдделерін бейнелейтін құбылыстар мен заңдылықтарды ескеру қажет. Жалпыға бірдей «адам капиталы» термині белгілі бір мөлшерде шектеулі де, шартты.

Бүгінгі таңда ары қарай дами отырып, адам капиталы теориясы - бұл тек жаңа мектеп емес, зерттеулердің жаңа бағыты, жаңаша мәселе, яғни жұмысшы күшін қайта өндіру, оның қалыптасуы мен пайдаланылуы.

Адам капиталына инвестициялардың жалпы экономикалық сипаты бойынша олардың тиімділігі физикалық капиталына салынатын қаражаттың табыстылығынан асып түседі. Бұл қорытындылар дамыған капиталистік елдерде ағарту және мамандар даярлау саласының теңдессіз дамуына теориялық негіз болды. Шығыс Азияда жүргізілген зерттеулер бойынша шамамен 1960 жылдан бастап Гонконг, Оңтүстік Корея, Сингапур, Тайвань мен кірістері төмен деңгейлі мемлекеттірдің көпшілігі арасындағы негізгі айырмашылық адам ресурстарының білімділігіне байланысты. Мысалы, білім беру саласында Шығыс Азия елдері дамушы басқа елдердің орта көрсеткіштерінен бірнеше есе асып түсті [3, 91 бет].

Соңғы жылдары халықаралық экономикалық ынтымақтастық саласында «Адам ресурстарын дамытуға ықпалдасу» деп аталатын жеке бір бағыт пайда болды. «Адам ресурстарын

дамыту» деген түсінік адам капиталы мен оның экономикалық және әлеуметтік даму мақсатында тиімді пайдалануын білдіреді.

Адам капиталы дамуына кіретін мәселелер спектрі кеңейе түсті. Оған демографиялық мәселе, жұмысбастылық, денсаулық сақтау, урбанизация, баспана, білім беру, мамандарды даярлау мәселелері кіреді. Адам капиталы теориясы осылай өз дамуын жалғастыруда және өз позициясын нығайтуда.

Адам капиталы теориясының дамуында капиталды жалпы және спецификалық түрлерге бөлудің маңызы зор. Жалпы адам капиталын мамандықтар мен жұмыс орындарының кең аясында қолдана беруге болады, ол негізінен адамның оқу орындарында болған кезінде жинақталады.

Спецификалық капитал еңбек өнімділігін тек шектелген шаруашылық кеңістікте жоғарылатады (кәсіпорын клиенттерін, аймақ ерекшіліктерін, еңбек ұжымы мен әкімшіліктегі жұмысшылардың артықшылықтары мен кемшіліктерін білу), яғни спецификалық капитал еңбек ету барысында жиналады. Алайда, бұл заңдылық абсолютті емес, себебі техникалық лицейлер мен университет зертханаларында жеке кәсіби тәжірибе жинақтап алуға болады, ал тәжірибелі жұмыс адамды терең білімділігімен байытуы мүмкін (өзін-өзі жетілдіре білу, адамдарды басқара білу).

Жапонияда қысқа мерзім ішіндегі табыстылық, олардың қаржы капиталын емес, адам капиталын жетілдіруге ден қоюына тікелей байланысты, сондықтан капитал базасынан гөрі адам базасын жақсарту әлдеқайда маңызды.

Әлемдегі жетекші мемлекеттердің даму деңгейі олардың экономикаларының жаңа ашылуларға, техникалық шешімдерге, халықтың білімі мен денсаулығына тәуелді ақпарат ағынына бейімделе алу қабылетімен анықталады.

Германияда, Жапонияда, Швейцарияда адам капиталының үлесіне жалпы капитал көлемінің 80 %-ы сәйкес келеді. Қазіргі уақытта дамыған елдердің экономикалық белсенді азаматтарының 50 %-ы, АҚШ-та халықтың үштен екі бөлігі ақыл-ой еңбегімен айналысады.

Адам ресурстарына деген ғаламдық бәсекелестік күшеюде. Ғаламдық нарықта шетел студенттерін тарту және оларды түрлі ресурстар арқылы көтермелеудің ұзақ мерзімді стратегиялары қолданылуда.

Білімді экспорттаудың әлемдік нарығының сыйымдылығы бір жарым триллион доллар. Білім беру қызметін экспорттау елдің жалпы экспортының құрылымындағы (АҚШ-та – 5 орын, Австралияда – 3 орын) маңызды табысты тарауы болып келеді.

Білім беру мен денсаулық сақтаудың өзара байланысын сөз еткенде, бұл екі саланың өзара тәуелді екенін ескерген жөн. Салауатты өмір салтын қалыптастыру көбіне білім саласындағы жетістіктер мен мүмкіндіктеріне байланысты, ал білім жетістіктері ең алдымен денсаулық жағдайына байланысты екені анық. Білім беру – денсаулықтың ең негізгі нәрі. Эпидемиялық зерттеулер үздіксіз түрде білімнің өлім деңгейін қысқартуда, өмір ұзақтығын үлкейту мен жалпы ахуалды жақсартудағы рөлін анықтап, тіркеп отырады. Білім жәрдемімен адам өз денсаулығына тигізілетін кері әсерлерді дұрыс түсіне біледі. Бұл тиімді шешім қабылдауда үлкен көмек және экономикалық өсімнің қажетті шарты болып табылады[4, 112 бет].

Біздің зерттеулерге сәйкес адам капиталы теориясына байланысты мынадай маңызды мәселелерді бөліп көрсетуге болады:

-адам ресурстарын сақтау мен дамыту қоғамның ұзақ мерзімді экономикалық дамудың негізі болып табылады;

-адам капиталының сапасы, ұлттық денсаулығы, білімі, ғылымы мен мәдениетімен анықталады;

-адам капиталы елдің ұлттық байлығының негізгі бөлігі болып табылады;

-адам капиталы, қайта өндірілетін капиталдың басқа да нысандары секілді, тозады және үздіксіз қолдауды қажет етеді;

-адам капиталы, оған әсер ететін факторлар (білім беру, денсаулық сақтау, ғылым, т.б) кері әсер ететін болса, құнын жоғалтады;

-адам капиталына инвестиция құю тиімділігі жағынан физикалық капиталға қаржы құюдан әлдеқайда жоғары.

Адам капиталы теориясы көптеген елдердің денсаулық сақтау мен білім беру саласындағы үкімет саясатына үлкен әсер етті.

Адам капиталының түсінігі кең мағынада адам өмірін экономикалық өлшеуде және таза өндірістік қызметтен тыс адам қоғамының қызмет етуін бейнелеуде алғашқы қадам болды. Бұрын тиімсіз деп есептелген салалар, яғни білім, денсаулық және басқалар, бұл теорияға сәйкес материалдық өндіріс салаларымен бір қатарда тұр.

Осыған байланысты білім алу азаматтардың өздерін, жұмыс берушілерді тарту және денсаулық сақтау саласында іс-шаралар жүргізуді секторараралық үйлестіруді күшейту маңызды және де қажетті.

Бүгінгі таңда саланы дамытып отырған негізгі бағдарламалық құжаттар оларды әзірлеу сәтіндегі талаптарына барабар болған, алайда қазіргі уақытта олар экономикадағы, сол сияқты басқа да секторлардағы өзгерістер қарқынынан кейін қалып отыр.

Осы құжаттарда белгіленген жекелеген іс-шаралар түпкілікті нәтижеге бағдарланбаған, ал құрылымдық қайта құрулар, соның ішінде қаржыландыру жүйесін өзгерту үнемі дәйекті сипатқа ие бола бермейді. Бүгінгі күні білім беру жүйесінің жай-күйі қоғамды, мемлекетті және саланың өзін толық қанағаттандырады деп тұжырымдауға болмайды.

Жинақталған проблемалар білім саласын басқару қағидаттарын түбегейлі қайта қарауды талап етеді. Мемлекет басшысының 2019 жылға арналған Жолдауында саланың басқару жүйесін, білім саласын қаржыландыруды, ұсынылатын білімге көмек беруді ұйымдастыруды, білім саласы жүйесінің нормативтік базасын, саланың статистикасы мен оны ақпараттандыруды, есептілікті оңтайландыруды жетілдіруге, сондай-ақ қаржы ресурстарын тиімді пайдалану мен сатып алуды міндетті түрде орталықсыздандыру бөлігінде байыпты өзгерістер жүргізу қажеттігі көрсетілген[5, 37 бет].

Интеллектуалды капиталды жоғалту Қазақстанның әлемдік аренада жоғары технологиялы елдер үшін «идеялар мен адамдар донары» ретінде шығуына алып келіп соғуы мүмкін. Жоғарыдағы көтерілген мәселелердің барлығы адами капиталдың қалыптасуына орасон зор әсер ететін көзқарастар болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе/Пер. с англ - М: ДелоЛТД, 1994. - 720 с.
2. Семенов А. Посттейлоризм и теория «человеческого капитала». // МЭ и МО, 1995.-№ 9, с.102-1115
3. Мамыров Н.К., Тусеева М.Х. Финансирование образования в Республике Казахстан (опыт, проблемы и перспективы). Монография .-Алматы: Экономика,2002.-210с.
4. Управление человеческим капиталом: учебное пособие / Смирнов В. Т., Сошников И. В., Власов Ф. Б., Скоблякова И. В. – Орел: Орел ГТУ, 2005. - 276 с.
5. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы №988 қаулысы.

ӘОЖ336.146

Негметжанова К.С. магистрант
Серикова М.А. PhD, қауымдастырылған профессор
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті
Нұр-Сұлтан қ. Қазақстан Республикасы.

НҰР-СҰЛТАН ҚАЛАСЫ БОЙЫНША ӨҢІРЛЕРДІ ДАМЫТУДЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ ІСКЕ АСЫРЫЛУЫН БАҒАЛАУ

Аңдатпа. Кез-келген мемлекеттіңдамып, оның азаматтарының өмір сүруі үшін қолайлы жағдайлардың бар болуымаңызды. Осы мақсаттарға қол жеткізу үшін аумақтық деңгейде өңірлерді дамыту мемлекеттік бағдарламалары қолданылады. Аталған бағдарламаның қойылған мақсатына жетуі оларды сапалы іске асыруды талап етеді. Өз кезегінде мемлекеттік бағдарламаларды іс жүзінде орындаудың маңызды және ажырамас элементтерінің бірі олардың тиімділігін бағалау болып табылады.

Тиімділік аудиті мемлекеттік атқарушы билік органдарының мемлекеттік бағдарлама бойынша шешімдерді орындау және қабылдау сапасына елеулі әсер етеді.

Кілт сөздер: бағдарлама, аудит, индикаторлар, мақсаттар, стратегия, жоспарлау, нәтиже.

Аумақты дамыту бағдарламасы-бұл халықтың қажеттіліктерін қанағаттандыруға және тиісті өңірдің өзіндік экономикалық әлеуетін дамытуға бағдарлануы тиіс стратегиялық құжат.Өңірлерді дамыту бағдарламасы 2014 жылдан бастап іске асырылуда (Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 16 қарашадағы қаулысымен мемлекеттік бағдарлама мәртебесі берілді) және агломерацияларды, моно - және шағын қалаларды, сондай-ақ даму әлеуеті жоғары ауылдарды дамыту мәселелерін қамтиды. 2019 жылы осы бағдарламаның бірінші бесжылдығы аяқталды [1].

Нұр-Сұлтан қаласын дамыту бойынша мемлекеттік бағдарлама аумақтың негізгі әлеуметтік-экономикалық мәселелерін шешуге және осы негізде халықтың өмір сүру деңгейін арттыруға, өндірістік, еңбек және зияткерлік әлеуетін дамытуға және басқа мақсаттарға бағытталған (1-кесте).

1 кесте - Нұр-Сұлтан қаласын дамыту бойынша бағдарламалардың бағыттары

Бағыт-тары	Мемлекеттік бағдарламаның атауы	
	Нұр-Сұлтан қаласын дамытудың 2016-2020 жылдарға арналған бағдарламасы	Нұр-Сұлтан қаласын дамытудың 2021-2025 жылдарға арналған бағдарламасы
1	Қазіргі заманғы бәсекеге қабілетті қала	Қала халқының әл-ауқаты мен өмір сүру сапасының өсуі
2	Әлеуметтік бағдарланған, мәдени және креативті қала	Өмір сүруге жайлы қала – «адамдар үшін қала»
3	Қауіпсіз және ақылды қала	Қазіргі заманғы бәсекеге қабілетті қала
4	Өмір сүруге ыңғайлы қала	
5	Қолайлы экологиялық орта қаласы	
Ескертпе: [3] мәліметтері негізінде автормен құрастырылған		

Бірінші бесжылдық мемлекеттік бағдарлама 5 бағыттан, 18 мақсаттан тұрады. Екіншісі 3 бағыт 7 мақсаттан тұрады. Нұр-сұлтан қаласын дамытудың 2016-2020 жылдарға арналған бағдарламасын іске асыру кезінде үш рет өзгерістер мен толықтырулар енгізілді [2].

Жалпы 2020 жылға арналған бағдарлама бойынша 18 мақсат шеңберінде 65 нысаналы индикаторды орындау көзделген, оның ішінде (47,6%) қол жеткізілді, 4 (6,1%) қол жеткізілген жоқ, ағымдағы сәтте 30 индикатор бойынша есепті кезеңде статистикалық деректер жоқ (1-сурет).

1-сурет. Нұр-Сұлтан қаласын дамытудың 2016-2020 жылдарға арналған бағдарламасының нысаналы индикаторларының нәтижелері
Ескертпе: [4] мәліметтері негізінде автормен құрастырылған

Бағдарламаны іске асыру жөніндегі 2020 жылға арналған іс-шаралар жоспарында 567 423,2 млн.теңге сомасына 203 іс-шара көзделген, іс жүзінде 566 310,23 млн. теңге (99,8%) игерілді [5].

2-кесте 2020 жылға арналған даму бағдарламасының нысаналы индикаторларын талдау

Бағыттар мен мақсаттар	Нысаналыиндикаторлардың саны		
	Барлығы	Оның ішінде қол жеткізілген жоқ	
1-бағыт «Қазіргі заманғы бәсекеге қабілеттіқала»	22	0	0,0%
1. «Өңір экономикасының тұрақты дамуын қамтамасыз ету»	5	0	0,0%
2. «Қала экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттыру және технологиялық инновацияларды дамыту»	5	0	0,0%
3. «Қала экономикасына инвестицияларағынын ынталандыру»	4	0	0,0%
4. «Қаланың азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету»	2	0	0,0%
5. «Бизнестің экономикалық белсенділігінің өсуі үшін қолайлы орта құру»	6	0	0,0%
2-бағыт. «Әлеуметтік бағдарланған, мәдени және креативті қала»	24	3	12,5%
1. «Білімберудің сапасы мен қол жетімділігін жақсарту үшін жағдай жасау»	4	2	50%
2. «Тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуды қамтамасыз ету үшін халықтың ден саулығын сақтау және нығайту»	3	0	0,0%
3. «Жұмыспен тұрақты және нәтижелі қамтуды қамтамасызету, халықты әлеуметтік қорғау жүйесінің тиімділігі нарттыру»	8	0	0,0%
4. «Халықтың мәдениет саласындағы қызметтерге сұраныс дәрежесін арттыру үшін жағдай жасау»	4	0	0,0%
5. «Тұрақты туризм үшін қолайлы жағдайлар жасау»	1	0	0,0%
6. «Бұқ аралық спортты дамыту және салауатты өмір салтын насихаттау үшін жағдай жасау»	2	1	50%
7. «Дамыған тіл мәдениеті әлеуметтік-мәдени байлықтың элементі ретінде»	2	0	0,0%
3-бағыт. «Қауіпсіз және ақылды қала»	**4**	**0**	**0,0%**
1. «Қала тұрғындары мен қонақтары үшін қауіпсіздіктің жоғары деңгейін қамтамасызету»	3	0	0,0%
2. «Цифрлық технологияларды пайдалану есебінен халықтың өмір сүру сапасын жақсарту»	1	0	0,0%
4-бағыт. «Өмір сүруге жайлы қала»	12	1	8,3%
1. «Құрылыс индустриясын дамыту және халық үшін тұрғын үйдің қол жетімділігі нарттыру»	5	1	20%
2. «Тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық жүйесінің тиімділігін арттыру және жаңғырту»	3	0	0,0%
3. «Көлік инфрақұрылымының жай-күйінжақсарту»	4	0	0,0%
5-бағыт. «Қолайлы экологиялық орта қаласы»	3	0	0,0%
1. «Қоғамның тіршілік әрекеті үшін қолайлық оршаған ортаның сапасын жақсарту»	3	0	0,0%
Барлығы	65	4	6,1%
Ескертпе: [6] мәліметтері негізінде автормен құрастырылған			

Нысаналы индикаторлардың 5 бағыттың 2-еуі (2-бағыт: «Әлеуметтік-бағдарланған, мәдени және креативті қала» және 4-бағыт: «Өмір сүруге қолайлы қала») бойынша орындалмады. Бұл іс-шаралардың орындалмауының негізгі себептері COVID-19 жаһандық пандемиясы және енгізілген карантиндік шаралар және қаржыландырудың болмауы болды.

Сонымен аудиторлық іс-шаралар Нұр-сұлтан қаласының бюджеттік бағдарламалар әкімшілерінің және олардың ведомстволық бағыныста ұйымдарының қызметі жалпы даму бағдарламасына сәйкес жүзеге асырылатынын, нысаналы индикаторлардың көпшілігіне қол жеткізу қамтамасыз етілетінін көрсетті.

Әдебиеттер тізімі:

1. Постановление Правительства Республики Казахстан «Об утверждении Государственной программы развития регионов на 2020 - 2025 годы»: (27.12.2019 г. № 990.)

2. Решение маслихата города Нур-Султан «Программа развития города Нур-Султана на 2016-2020 годы»: (30.10.2020 г. № 546/75-VI).

3. Решение маслихата города Нур-Султан«Программа развития города Нур-Султан на 2021-2025 годы»: (15 января 2021 года № 7/1-VII)

4. ПостановлениеРевизионной комиссии «Промежуточная оценка реализации Программы развития города Астаны на 2016-2020 годы»:(От 30.04.2019 г. №6.)

5. Отчет Ревизионной комиссии об исполнении бюджетагорода Нур-Султанза 2020 год (заключение к отчету местного исполнительного органа) //https://rkastana.gov.kz/ru/news/otchety-ob-ispolnenii-byudzheta-stolicy/rubrics/2414.10.2020.

УДК: 65.023.28

Петросянц Т.В. магистр, Yessenov University,
г.Актау, Республика Казахстан

ПРИКАСПИЙСКИЕ ТОРГОВО – ЭКОНОМИЧЕСКИЕ СВЯЗИ

Аннотация. В статье рассмотрены процессы модернизации экономики Казахстана за период независимости, а также их взаимоотношения с экономическими партнерами прикаспийских регионов. Снятию финансовых барьеров и расширению инвестиционного сотрудничества призван способствовать Евразийский банк развития. В рамках МПК функционируют подкомиссии по транспорту, межрегиональному и приграничному сотрудничеству, инвестиционному и банковскому сотрудничеству, ВТС, по сотрудничеству в сфере науки и новых технологий, в области ТЭК, в области промышленности.

Ключевые слова: Каспийский регион, модернизация экономики, ресурсная модель развития, стратегия развития, внешнеторговое партнёрство, электроэнергия

В условиях усиливающихся кризисных тенденций казахстанской экономике необходимо разработать и предпринять комплексные меры не только по поддержанию, но и по интенсификации развития системообразующей отрасли отечественной экономики - нефтегазодобывающего сектора. При этом, первоочередное значение будет иметь формирование обновленной стратегии развития каспийских областей РК, как наиболее нефтегазоносных территорий страны [1].

Казахстан входит в число основных внешнеторговых партнеров России. По данным ФТС России, в 2014 г. объем взаимной торговли по сравнению с 2013 г. уменьшился на 10,5% и составил 21,1 млрд. долл. США. Российские поставки сократились на 21,2% (13,9 млрд. долл. США), при этом ввоз из Казахстана увеличился на 21,6% (7,2 млрд. долл. США). Снижение объемов российско-казахстанской торговли в значительной мере объясняется тем, что с 2014 г. в ней не учитываются российские транзитные поставки углеводородов через территорию Казахстана, без которых товарооборот вырос на 3,0% (15,62 млрд. долл. США).

В структуре российских поставок в Казахстан (по данным ФТС России, в январе-сентябре 2017 г.) в стоимостном выражении основную долю составили машины, оборудование, транспортные средства – 28,0%, минеральные продукты – 18,6%, металлы и изделия из них – 15,7%, продукция химической промышленности – 13,2%, продовольственные товары и сельхозсырье – 11,7%.

В структуре ввоза товаров из Казахстана в Россию в стоимостном выражении основную долю составили минеральные продукты – 50,6%, продукция химической промышленности, каучук – 18,6%, металлы и изделий из них – 14,8%, машины, оборудование, транспортные средства – 6,7%, жемчуг, драгоценные камни, металлы – 3,7%, продовольственные товары и сельхозсырье – 3,3%.

Особо активный и масштабный характер носит взаимодействие с Казахстаном в отраслях топливно-энергетического комплекса. Через территорию России осуществляется основной объем транзита казахстанской нефти на внешние рынки.

Транзит осуществляется на основании долгосрочного межправительственного Соглашения от 7 июня 2002 г.: по нефтепроводу Атырау-Самара не менее 15,5 млн. тонн в год; по системе нефтепроводов Махачкала-Тихорецк-Новороссийск – до 5,5 млн. тонн в год.

Транзит казахстанской нефти через территорию России осуществляется также в рамках Каспийского трубопроводного консорциума (КТК). На 50 процентов КТК принадлежит правительствам России и Казахстана и на 50 процентов - добывающим компаниям, которые финансировали ввод в строй первой очереди проекта.

Сотрудничество в газовой области осуществляется в рамках долгосрочного межправительственного Соглашения от 28 ноября 2001 г.

С 2002 г. ЗАО «КазРосГаз» (совместное предприятие «Газпрома» и казахстанской «НК «КазМунайГаз») осуществляет поставки сырого газа Карачаганакского месторождения для переработки на Оренбургский газоперерабатывающий завод.

С 2000 г. энергосистемы России и Казахстана работают в параллельном режиме. Осуществляются взаимные поставки электроэнергии и угля.

В июле 2005 г. стороны договорились о создании российско-казахстанского совместного предприятия на базе ОАО «Станция Экибастузская ГРЭС-2» и о разработке Программы создания общего рынка электрической энергии России и Казахстана. С 2002 г. реализуется проект по сотрудничеству в совместной добыче урана на казахстанских месторождениях. Действует совместное казахстанско-российско-киргизское предприятие - ЗАО «Заречное» (проектная мощность - 500 тонн урана в год, стоимость - около 36 млн. долл.).

В соответствии с принятым президентами России и Казахстана в Санкт-Петербурге в январе 2006 г. Совместным заявлением о развитии сотрудничества в области мирного использования ядерной энергии, сторонами первоначально был подготовлен план–график действий по интеграции предприятий ядерно-промышленных комплексов двух стран. На его основе реализуется Комплексная программа сотрудничества в области использования атомной энергии в мирных целях.В соответствии с Соглашением между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Казахстан о создании Международного центра по обогащению урана от 10 мая 2007 года на территории России создан и функционирует такой центр.

Из 85 субъектов Федерации 76 имеют торгово-экономические связи с казахстанскими партнерами. Наиболее активно развивают сотрудничество субъекты Российской Федерации, непосредственно граничащие с Казахстаном. Сотрудничество между ними осуществляется, в частности, на основе трансграничных экономических схем: поставки Казахстаном экибастузскогоугля на электростанции Урала и Сибири с отправкой в обратном направлении электроэнергии, поставки казахстанского минерального сырья на горно-металлургические предприятия Южного Урала в обмен на их готовую продукцию, поставки Казахстаном нефти и газового конденсата на перерабатывающие предприятия Самары, Оренбургской области и Башкирии под встречные поступления нефтепродуктов и газа [2].

На межрегиональную и приграничную торговлю приходится порядка 70% двустороннего российско-казахстанского товарооборота. Приток российских прямых инвестиций в Республику Казахстан за период 2005-2014 гг. составил 9,1 млрд. долл. США, а казахстанских в Россию – 2,9 млрд. долл. США.

Иностранные инвестиции представлены во всех отраслях казахстанской экономики, где работает более 20 крупных компаний России, а всего по состоянию на 1 ноября 2015 г. в Казахстане действует 5852 предприятия с российским участием (приоритет – добыча нефти и газа, обрабатывающая промышленность, транспорт, связь, машиностроение, сотрудничество в космической сфере, мирном использовании атомной энергии).

В казахстанскую экономику вкладывают такие крупные российские компании как ОАО НК «Лукойл» (5 млрд. долл. США), ОАО «Газпром» (1 млрд. долл. США), ОАО «ИНТЕР РАО ЕЭС» (0,2 млрд. долл. США), ОАО «Русал» (0,4 млрд. долл. США). Активную инвестиционную деятельность ведут в Республике Казахстан Госкорпорация «Росатом», ОАО «Роснефть», ОАО «Банк ВТБ», ВЭБ, ОАО «Мечел», ОАО «Северсталь» и многие другие.

Снятию финансовых барьеров и расширению инвестиционного сотрудничества призван способствовать Евразийский банк развития, соглашение об учреждении которого подписано

Россией и Казахстаном в январе 2006 г. в Астане. Уставной капитал банка составляет 1,5 млрд. долл. США, при этом Россия внесла 1 млрд. долл. США, Казахстан – 0,5 млрд. долл. США. Головной офис банка размещен в Алма-Ате.

Федеральные органы исполнительной власти и заинтересованные организации осуществляют Программу долгосрочного экономического сотрудничества между Российской Федерацией и Республикой Казахстан (до 2020 г.), подписанную 25 ноября 2011 г. в Астане. Ведется работа по проекту формирования российско-казахстанского фонда нанотехнологий, по созданию в Казахстане совместного вагоностроительного производства, организации совместного предприятия по сборке вертолетов Ка-226Т и строительству завода полного цикла производства автомобилей, продолжается формирование общего рынка электрической энергии России и Казахстана. Наряду с этим рассматриваются возможности создания совместных производств, привлечения инвестиций (технологий) с последующим выходом на рынки третьих стран в металлургической, горнодобывающей, химической, легкой, медицинской, фармацевтической, деревообрабатывающей, машиностроительной промышленности.

С 1997 г. функционирует российско-казахстанская Межправительственная комиссия по сотрудничеству (МПК), 17-ое заседание которой под председательством Первого заместителя Председателя Правительства Российской Федерации И.И.Шувалова и Первого заместителя Премьер-министра Республики Казахстан Б.А.Сагинтаева прошло 3 декабря 2014 г. в г. Астане. 14 октября 2015 г. в г. Астане состоялась встреча сопредседателей МПК, а очередное 18-е заседание предполагается провести до конца текущего года в России.В рамках МПК функционируют подкомиссии по транспорту, межрегиональному и приграничному сотрудничеству, инвестиционному и банковскому сотрудничеству, ВТС, по сотрудничеству в сфере науки и новых технологий, в области ТЭК, в области промышленности[3].

Список литературы:

1. Баркелиев Т. Главные экологические проблемы Каспийского моря / Т.Баркелиев // Экспертиза – 2018 – 254 с.

2. Рожков И.С. Ретроспектива каспийских саммитов: от стабильности к прогрессу. Проблемы постсоветского пространства. 2017;4(3): с.210-220

3. Федоров Ю.Е. Правовой статус Каспийского моря. М., Исследование ЦМИ МГИМО, 2013, № 8, с. 3-8

УДК 658/8:65.012.26

Раимбеков Ж.С. д.э.н., профессор
Сыздыкбаева Б.У. д.э.н., профессор
Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА РЕГУЛИРОВАНИЯ ТОВАРОДВИЖЕНИЯ В СФЕРЕ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ КОНЕЧНОЙ ПРОДУКЦИИ

Аннотация. В статье проанализированы основные формы регулирования системы товародвижения агропродовольственной продукции. Определены приоритетные способы регулирования товародвижения на агропродовольственном рынке. На основе проведенного исследования рекомендуется совершенствоватьинструменты регулирования системы товародвижения: контроль движения продукции имежрегиональных поставок;создание конкурентных условий;развитие сбытовых кооперативов; воздействие на спрос. Обосновано, что одним из механизмов реализации данного подхода является формирование специализированных интегрированных кластеров в сфере производства и торговли продукции.

Ключевое слово: товародвижение, сбыт продукции, механизмы регулирования, сбытовые кооперативы, кластер

Отсутствие контроля и регулирования рынка продовольствия со стороны государства не позволяет в достаточной степени обеспечить поступления в доходную часть бюджета. Значительная масса денег вращается вне правового поля, что только негативно влияет на экономику страны. Это касается, в первую очередь, неорганизованной торговли, во-вторых, мелкооптовых и розничных базаров, где многие не платят налоги.

Целью совершенствования организационно-экономического механизма регулирования товародвижения на агропродовольственном рынке является повышение устойчивости обеспечения потребности в сельскохозяйственной продукции, сырье и продовольствии потребителей страны. Для поддержания функционирования товародвижения на агропродовольственном рынке региона необходимо решить, как минимум, две основные задачи:

1)наращивание объема производстваи обеспечение доходности сельскохозяйственных товаропроизводителей;

2) обеспечение физической и экономической доступности, качества и безопасности продукции при помощи экономических и административных методов регулирования.

При выборе методов регулирования товародвижения на продовольственном рынке необходимо учитывать следующие его особенности: низкую эластичность спроса на продовольственные товары; высокую социальную значимость агропродовольственной продукции; особенности логистики каналов агропродовольственных поставок; влияние традиций в потреблении агропродовольствия[1].

Товародвижениена рынке, где присутствуют производство, переработка и потребление, подвержено влиянию ввоза и вывоза продукции,осуществляется следующими операторами рынка: трейдерами, торгово-промышленными группами, оптовыми сетями и государством. Основными субъектами продовольственного рынка также являютсяпотребители, розничные торговцы, операторы оптового рынка, предприятия пищевой промышленности и непосредственно сельскохозяйственные товаропроизводители, а также государство.

В качестве основных возможностей регулирования агропродовольственного рынка являются внутрирегиональное стимулирование и регулирование форм взаимодействия. В этой связи наиболее широкая система экономических отношений подразумевает следующие формы регулирования и взаимодействия субъектов агропродовольственного рынка:

1. интеграция перерабатывающих предприятий с сельскохозяйственными товаропроизводителями, в том числе, через аренду сельскохозяйственных земель и организацию производства сельскохозяйственной продукции;

2. контрактные отношения операторов рынка с перерабатывающими предприятиями;

3. контрактные отношения операторов рынка с сельскохозяйственными товаропроизводителями;

4. установление контроля операторами рынка над финансовыми товарными потоками перерабатывающих предприятий, через приобретение пакетов акций или создание собственных производственных мощностей;

5. кооперация на всех уровнях агропродовольственного рынка [2].

Регулирование товародвижения на продовольственном рынке не может быть реализовано исключительно директивными методами, таких как лицензирование или же установление цены (кроме социально значимых продовольственных товаров) и других законодательных ограничений ввиду характера деятельности и метода хозяйствования субъектов.

На современном этапе приоритетным способом регулирования товародвижения агропродовольственного рынка должно стать создание конкурентных условий на каждой стадии движения продукции и особенно в сфере распределения конечной продукции. В рамках данной концепции государство может обеспечить конкуренцию в той отрасли, где это необходимо ввиду сложившихся обстоятельств.

На региональном рынке не должно быть искусственно созданных монополий, способных, пренебрегая экономическими законами, влиять на рынок. В отличие от других методов, реализация метода создания конкурентной среды требует наибольшей финансовой поддержки, подразумевающей создание параллельных производственных или перерабатывающих мощностей в сегменте, где это необходимо. Несмотря на этот недостаток, данный метод позволит не только

обеспечить устойчивое развитие региона, но и снизит риски непредвиденного колебания агропродовольственного рынка.

В рамках описанного подхода особенное место должно занимать обеспечение населения готовой агропродовольственной продукцией. Важным аспектом для государственного регулирования должно стать поддержание торгово-закупочных структур в количестве, необходимом для создания условий снижения издержек на продвижение продукции.

Важную роль в стимулировании конкуренции, дальнейшего развития товародвижения в регионе является совершенствование организациимежрегиональных поставок. Эту функцию вполне способен выполнить государственный (а не частный) региональный агропродовольственный оптовый рынок. В большей степени он должен быть подчинен региональным органам государственной власти и должен выполнять следующие функции:1)обеспечение конкуренции на основе установления общих правил торговли, открытости торгов и рыночных цен, что позволит сократить значительную часть «теневых сделок», обеспечит «прозрачность» налоговых расчетов; 2)создание большой ликвидности для агропродовольственной продукции за счет ее объема и в достаточной степени обеспечение доступа к реализации даже мелким товаропроизводителям; 3)оптимизация логистики в самом регионе и снижение величины издержек продукции, что в конечном счете позволит обеспечить снижение цен на агропродовольственную продукцию;

4) региональный оптовый агропродовольственный рынок может стать подходящим местом для реализации механизма централизованных госзакупокагропродовольствия.

Обеспечение качества продукции возможно при постоянном контроле со стороны государства за производством и переработкой. Наиболее эффективно данный контроль возможен при движении агропродовольственной продукции по установленным на долгосрочную перспективу каналам. Оптимальным вариантом обеспечения контроля качества агропродовольствия является контроль, например, через кооперативные объединения. Сельскохозяйственные кооперативы могут помочь мелким производителям увеличить объемы выпуска продукции и улучшить продуктивность, получить доступ к сельскохозяйственным рынкам, а также преодолеть структурные недостатки, связанные с их размером [3].

В качестве интегратора в кооперации выступают, например, во Франции – государственные институты; Великобритании - снабженческо-сбытовые кооперативы; США - крупные банкиры, связанные с финансовым капиталом государства;в странах Северной Европы (Финляндия, Швеция, Норвегия) - сельскохозяйственных кооперативы.

Отличительной особенностью интегрированных формирований является то, что через эту систему реализуется 80-90% продукции. Например, в Норвегии и Швеции кооперативы полностью контролируют переработку и сбыт молока, на 90 % – убой и переработку скота, свыше 80 % – сбыт зерна и другой продукции. Кооперативы практически полностью осуществляют производственную и сбытовую деятельность мукомольной, спиртовой и крахмальной промышленности.

Для эффективной работы перерабатывающие кооперативы создают сеть заготовительных пунктов по приемке сырья (молока, мяса).

Членами сбытовых (торговых) кооперативов могут быть как физические (личные подсобные хозяйства, крестьянские хозяйства), так и юридические лица (хозяйственные общества и товарищества, сельскохозяйственные кооперативы и т. д.).

Сбытовой потребительский кооператив выполняет следующие функции: изучение рынка сбыта; предоставление членам кооператива информации о рыночной конъюнктуре, а также потенциальных партнерах по сбыту; заключение договоров на продажу продукции, согласование цены на продукцию, ведение рекламной деятельности; предпродажная подготовка продукции: сортировка, мойка, расфасовка, упаковка; хранение и транспортировка продукции; проведение взаиморасчетов за проданную продукцию.

Кооперация помогает товаропроизводителям своевременно реализовать сельскохозяйственную продукцию, снизить потери на стадии перевозки и переработки, повысить доходность хозяйств.

Данный подход позволит не только облегчить обеспечение контроля за производством агропродовольственной продукции, но и создать конкуренцию на рынке розничных торговых сетей.

Регулирование товародвижения на продовольственном рынке региона может осуществляться путем воздействия на спрос. Воздействие на спрос может выражаться как непосред-

ственным воздействием на предпочтения потребителей, путем упорядоченной рекламной политики, так и финансовыми методами, подразумевающими увеличение выплат социально незащищенным слоям населения. Увеличение доходов населения с наименьшим уровнем достатка способно в наибольшей степени отразиться на потреблении продуктов питания и, соответственно, положительно отразиться на степени оживления товародвижения.

В настоящее время данный метод регулирования периодически используется в США. Наличие карточной системы обеспечения незащищенных слоев населения способно не только нивелировать излишки продукции, но и улучшить социально-политическую ситуацию.

С нашей точки зрения реализация данной концепции позволит решить следующие задачи в регионе: переход к адресной системе поддержки населения с низким уровнем доходов; поддержание рынка в условиях перепроизводства и сглаживание ценовых и сбытовых проблем.

Фактор, который способен в той или иной степени повлиять на реализацию всех вышеописанных механизмов поддержания и регулирования товародвижения на агропродовольственном рынке, - наличие оперативной, достоверной и полной информации о состоянии самого рынка. На основе этой информации будет формироваться программный пакет развития региона, строиться модели для снижения рисков и внесения определенности в динамику развития рынка.

Полное функционирование данной системы позволит решить ряд задач, решение которых возможно только при условии владения оперативной и полной информацией о региональном агропродовольственном рынке.

Обобщая вышеизложенное, можно сделать вывод, что в современных условиях рыночного механизма роль государства в регулировании и поддержании экономических свобод должна усиливаться с учетом потребности в нем агропродовольственного рынка. Государственное воздействие на товародвижение агропродовольственного рынка должно носить оправданный и своевременный характер. Среди методов воздействия на экономические системы должны быть методы рыночного и административного регулирования, максимально отвечающие специфике сложившейся ситуации на данном рынке.

На основе приведенных доводов и с учетом концепции развития специализации региона необходимо выработать систему мониторинга и контроля товародвижения агропродовольственной продукции на соответствующем региональном рынке.

Совершенствование товародвижения агропродовольственной продукции целесообразно осуществлять, на наш взгляд, по ряду основных направлений.

Одним из таких направлений является формирование специализированных кластеров по производству продукции птицеводства, молока и молочной продукции, мяса и мясной продукции, торговли. Предлагается модернизация и строительство новых хранилищ различной мощности на современных логистических оптово-распределительных центрах, сконцентрированных в различных регионах страны в зависимости от их потребности [4].

Специализированный кластер целесообразно строить на принципах межотраслевой и территориальной кооперации, а также на основе сочетания государственной поддержки с частными инвестициями. Центром кластера выступит производственно-перерабатывающее предприятие, которое одновременно будет выполнять функции транспортно-логистического комплекса.

Список литературы:

1.Шанина Е.Н. Система товародвижения агропродовольственной продукции на региональном рынке и возможности ее регулирования // Вестник Российского экономического университета имени Г.В. Плеханова. Вступление. Путь в науку. - 2012. - №4 (4). - С.73.

2. Нуралиев С.У., Нуралиева Д.С. Основные направления развития и регулирования продовольствен-ного рынка в условиях вступления России в ВТО // Пищевая промышленность. – 2012. – №12. -С.10-13.

3.OECD (2019), Мониторинг развития сельскохозяйственной кооперации в Казахстане, OECD Publishing, Paris // URL http://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/central-asia/Kazakhstan-Monitoring-Agricultural-Co-operatives-2019-RUS.pdf (10.12.2021).

4.Раимбеков Ж.С., Сыздыкбаева Б.У., Азатбек Т.А. Кластерный анализ состояния инфраструктуры хранения сельскохозяйственной продовольственной продукции и перспективы ее развития// Проблемы агрорынка. – 2021. - №3. -С.124-133.

УДК 338.339

Русаков Андрей, магистрант 1 курса ОП «Маркетинг»
Научный руководитель: **Дарибаева А.К.,**к.э.н., доцент
Казахский университет экономикм, финансов
и международной торговли, г. Нур-Султан, Республика Казахстан

МЕСТО И ЗНАЧЕНИЕ РЕКЛАМЫ ДЛЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. В статье рассмотрены понятие, задачи, цели, место и значение рекламной деятельности в рамках управления и реализации предпринимательской деятельности. Особое внимание уделено особенностям и спецификам характеристики рекламы и рекламной деятельности. Предложены наиболее эффективные методы рекламирования в сложившейся экономической ситуации.

Ключевые слова: реклама, маркетинговые коммуникации, рекламная деятельность, предпринимательская деятельность.

На сегодняшний день роль рекламы в деятельности любой коммерческой организации чрезвычайно важна. От ведения рекламной деятельности зависят важные показатели, такие как продажи, рентабельность, прибыльность и другое.

Реклама – это информация, распространенная любым способом, в любой форме и с использованием любых средств, адресованная неопределенному кругу лиц и направленная на привлечение внимания к объекту рекламирования, формирование или поддержание интереса к нему и его продвижение на рынке[1].

В системе маркетинговых коммуникаций реклама занимает особое место. Ее основная цель – формирование спроса, стимулирование сбыта и продажи товаров. Реклама является действенным инструментом в регулировании поведения покупателя, привлечении его внимания к товарам, услугам, в создании положительного образа (имиджа) самой компании [2].

В статье 3 Закона «О рекламе» Республики Казахстан дается следующее определение рекламе: «реклама – распространяемая и размещаемая в любой форме, с помощью любых средств информация, предназначенная для неопределенного круга лиц и призванная формировать или поддерживать интерес к физическому или юридическому лицу, товарам, товарным знакам, работам, услугам и способствовать их реализации» [3].

Рекламная деятельность – это вид рыночной деятельности, результатом которой выступает рекламный товар, распространяемый через оплаченные рекламодателем услуги рекламоизготовителя и рекламораспространителя таким образом, чтобы вызвать требуемую реакцию спроса целевого потребителя.

Рекламная деятельность на предприятиях в современном бизнесе является определяющей при продвижении своих товаров и услуг. От того насколько качественно и профессионально выполняются все запланированные мероприятия зависит результат всего процесса производства и реализации продукции.

В условиях пандемии на сегодняшний день, реклама является самым действенным способом влияния на подсознание потребителей, привлечение внимания через социальные сети, интернет и создание положительного образа предприятия. Кризис, вызванный COVID – 19 напрямую влияет на рекламную деятельность, так как замедление экономического роста напрямую влияет на объемы мирового рекламного рынка.Несмотря на экономическую нестабильность, в условиях изоляции онлайн трафик растет вверх.

Как известно из практики действующих предприятий, очень много факторов влияют на организацию рекламной деятельности на предприятии, как внутренние, так и внешние. Главные внешние факторы, на мой взгляд это уровень конкуренции на занимаемом сегменте рынка и государственное регулирование рекламной деятельности. Из внутренних самым главным является ограничение бюджета выделяемого руководством предприятия на рекламную деятельность и, как правило, отсутствие профессиональных специалистов по рекламе.

Вопросы роли рекламы и рекламной деятельности в продвижении товаров и услуг на целевых рынках рассматривались различными отечественными и зарубежными учеными и практиками.Зарубежный опыт давно показал, насколько велико значение рекламной деятельности, как одного из средства стимулирования продаж и создания имиджа фирмы.

Основными целями рекламы являются создание осведомленности, предоставление информации, убеждение, напоминание, склонение к решению о покупке. Конечные цели состоят в достижении желательной реакции в поведении потребителей.

Экономическая цель рекламы предполагает следующие решения: поддержка и расширение сбыта товара или увеличение товарооборота; формирование потребности в данном виде товара или услуге; побуждение к приобретению именно данного товара у данной фирмы; стимулирование спроса на конкретный марочный товар и стимулирование сбыта; объявление о льготных сделках, распродажах, снижениях цен; сокращение сроков вывода на рынок нового товара или услуги; понуждение потенциальных покупателей к посещению магазина, выставки; представление товара в новой упаковке.

Коммуникативные цели включают: ознакомление потребителей с новым товаром, новой маркой или новым предприятием; повышение уровня известности товара; влияние на привычки при потреблении товара; информирование потребителей (например, об изменении цен); изменение имиджа в определенном направлении (модернизация товара, повышение привлекательности); пробуждение любопытства, которое приводит людей в магазин даже без намерения приобрести товар; пробуждение желания последовать примеру других людей, которые уже приобрели продукт; поддержание верности товару; улучшение мнения о предприятии и его товаре; выделение собственных товаров среди конкурирующих.

Задачи рекламы состоят в том, чтобы информировать о товарах и услугах, их свойствах и условиях реализации, о фирмах-производителях. Они решаются поэтапно в ходе выполнения конкретных целей рекламы[4].

Реклама при решении любой конкретной задачи обобщает интересы всех участвующих сторон. То, что полезно для общества, полезно для организаций и отдельных лиц. При постановке рекламной задачи необходимо учитывать позицию марки товара в товарной категории, стадию и длительность жизненного цикла товара, степень осведомленности потребителей о товаре, конъюнктуру товарного рынка.Кроме информации о товаре, распространяемой в целях стимулирования его продажи, реклама выполняет и другие важнейшие задачи, которые представлены на рисунке 1.

Рисунок 1- Главные задачи рекламы

Примечание: составлено автором

Существует достаточно большое число критериев, по которым можно классифицировать рекламу: по характеру целевой аудитории, по месту распространения, по способу воздействия на аудиторию и др.

Реклама в Казахстане прошла те же этапы развития, что в Европе и Америке, только за более короткий исторический срок. Началом рекламных кампаний были ежегодные ярмарки, к которым готовились заранее и выпускали специальную литературу - листки, плакаты, афиши и т.д. В годы советской власти в условиях тотального дефицита реклама была просто не нужна.

Поэтому расходы на рекламу были незначительны, от розничного товарооборота они составляли 0,04 - 0,05%; для сравнения: в США они тогда составляли 78%.

Реклама является обязательным атрибутом рыночной экономики. Она содействует реализации товара, способствует ускоренному завершению оборота средств предприятия. В мелких организациях рекламой обычно занимается один работник, в крупных — отделы рекламы, руководители которых подчиняются директору по маркетингу. В функции отдела входят: постановка задач, разработка бюджета рекламы, утверждение представляемых рекламным агентством объявлений и планов мероприятий, почтовая реклама.Реклама позволяет контролировать продвижение товара на рынок, создавать и закреплять у потребителей устойчивую систему предпочтений к нему, а в случае необходимости быстро корректировать процесс сбытовой и рекламной деятельности.

В системе маркетинговых коммуникаций реклама занимает особое место. Ее основная цель — формирование спроса, стимулирование сбыта и продажи товаров. Реклама является действенным инструментом в регулировании поведения покупателя, привлечении его внимания к товарам, услугам, в создании положительного образа (имиджа) самой компании, в продвижении продукции компании, включающий в себя маркетинговую концепцию организации рекламной компании; этапы планирования рекламной компании; исследования в рекламе и разработку уникального торгового предложения; позиционирование товара и разработку рекламной стратегии; медиапланирование и размещение рекламы.

Таким образом, можно сделать вывод, что реклама имеет огромное значение для продвижения любого бизнеса. При этом, в условиях развития в последние годы цифровых технологий наиболее эффективными средствами рекламной деятельности для предпринимателей являются: продвижение в социальных сетях (таких как, Instagram, Facebook, Twitter, VKontakte и др.) и интернет-реклама (таргетинг, digitalmarketing и контекстная реклама в интернете).

Список литературы:

1. Дубровина, Н. А. Маркетинговые коммуникации: учебное пособие / Н. А. Дубровина, Ю. И. Ряжева. — Самара: СамГУ, 2019. — 188 с.

2. Лямзин, О. Л. Маркетинговые коммуникации: учебное пособие / О. Л. Лямзин. — Новосибирск: НГТУ, 2016 – 287 с.

3. Закон Республики Казахстан от 19 декабря 2003 года № 508-II«О рекламе» / https://online.zakon.kz

4. Исаев, А. А. Управление рекламной деятельностью: учебное пособие / А. А. Исаев. — Владивосток: ВГУЭС, 2020 – 314 с.

5. Романова, Н. Р. Психология рекламной деятельности: учебно-методическое пособие / Н. Р. Романова. — Иваново: ИГЭУ, 2019. — 124 с.

ӘОЖ 339.187.44(574)

Рыспаева С.К. магистр
Шымкент университеті, Шымкент қ., Қазақстан Республикасы
Жадигерова Г.А. э.ғ.к., доцент
Орталық Азия инновациялық университеті,
Шымкент қ., Қазақстан Республикасы

ФРАНЧАЙЗИНГТІҢ ЗАМАНАУИ ТҮРЛЕРІ МЕН ӘДІСТЕРІНІҢ БАЙЛАНЫСУ НЫСАНДАРЫ

Андатпа. Франчайзингтің қазіргі қолданылып жүрген нысандары мен түрлері франчайзердің қаржы-шаруашылық қызметінің түріне, тұрақтылығына және оның тауарлар мен қызметтер нарығындағы белгілі бір орнына ғана емес, сонымен бірге жергілік оператор – франчайзи нарығының ерекшеліктеріне де байланысты болады. Франчайзингтің нақты нысаны осы жүйенің құрылымдық элементтерінің мазмұнды сипаттамаларымен анықталады. Бір айта кететіні, франчайзингтің анық-

тамасын қалыптастырудағы тәжірибеде іске асырылатын оның өте ауқымды алуан түрлерінің болуына байланысты. Франчайзингтің заманауи түрлері мен әдістерінің қолданыстағы байланысу нысандары аталған үдерістің дамуы мен қалыптасуының теориялық негіздерінің бірі бола отырып, нарықтардың құрылымдық өзгерістерін, сондай- ақ баға қалыптасуымен, нарықта қатысушылардың санымен және олардың мінез-құлқымен байланысты үдерістерді көрсетеді. Бұл ретте бұл өзгерістер жаһандық экономикалық түрленулердің нәтижесі бола отырып, жекелеген нарықтардың шегінде қызмет ететін субъектілерге ғана емес, сонымен бірге нарықтардың ашық болу деңгейіне және олардың бір-бірімен байланысына да әсер етеді.

Кілт сөздер: франчайзинг, бизнес, қаржы, франшиза, тауар, қызмет, экономика.

Франчайзингтің қазіргі заманғы түрлерін және франчайзингтік қатынастарды қарау кезінде туындайтын негізгі мәселе аталған жүйе элементтерінің қандай да бір бекітілген жіктемесінің болмауы. Әр түрлі сарапшылардың франчайзингтің бір элементтерін мүлдем алуан құрылымдық топтарға жатқызу жағдайы да, мұндай зерттеуді жүргізуді одан сайын қиындатады. Бір айта кететіні, жүйе ретінде франчайзинг бір-бірімен қарым- қатынаста және байланысты болатын, белгілі бір тұтастықты, бірлікті құрайтын элементтердің жиынтығын білдіреді. Бұл жүйенің элементтері франчайзингтік қатынастардың объектілері мен субъектілері, сондай-ақ франчайзингтің мақсаттары мен міндеттері, оның түрлері, франчайзингтің қағидалары, өлшемдері, алғышарттары, факторлары және т.б. болып табылады, олардың арасындағы өзара байланыс осы элементтерге жүктелген функцияларды орындау барысына сәйкес уақыт жағынан өзгеріп отыруы мүмкін. Сондықтан бірінші кезектегі міндет франчайзинг жүйесінің негізгі элементтерін бөліп алу болып табылады.

Бизнесті ұйымдастырудың франчайзингтік классикалық нысаны жүйенің келесі элементтерін пайдалануды көздейді.

1.Франчайзингтік қатынастардың субъектілері франчайзер және франчайзи болып табылады. Біріншісі – бұл лицензия беретін немесе өзінің тауар белгісін, ноу-хау және операциялық жүйелерін пайдалану құқығын беретін компания. Ол бизнесті зерттейді және дамытады, бизнесті алға жылжытуды қаржыландырады, жақсы беделді және танымал брендті жасайды. Компания өзінің бизнес-тұжырымдамасымен жұмысқа қабілеттілігін және табысты ұдайы өнімділігін дәлелдегеннен кейін ол осындай табысты қайталағысы келетін кәсіпкерлерге ұсынуы, яғни франшизаны сатып алуды ұсынуы мүмкін. Екінші субъект франчайзи – әдетте франчайзерден оның атынан және оның сауда маркасымен коммерциялық қызметті жүргізуге айрықша құқықты (өтеулі негізде) алған шағын фирма немесе кәсіпкер. Франчайзи бизнесті құруға жұмсалатын шығындарды өзі төлейді және сауда белгісі мен бизнес жүйені пайдалану құқығы және франчайзер көрсететін қолдау, оқыту және консалтинг үшін ай сайынғы салымдарды төлеу бойынша міндеттерді өзіне алады. Бизнесті ойдағыдай жүргізген жағдайда франчайзидің табысы оның шығындарынан асып түседі. Бір франчайзингтік жүйеде бірнеше франчайзи болуы мүмкін .

2. Франчайзинг жүйесі нақты тауарды пайдалануға негізделген және оның сауда маркасының танымал және тауарлар номенклатурасының шектеулі болуы секілді белгілері болуы тиіс. Тауардың сауда маркасының танымалдылығы үнемі сақталуы және оның сапа, қолжетімділік, ауқымды өткізу нарығы, жақсы танушылық, стандарттылық (барлық жерде бірыңғай стандарт тауар болуы тиіс), тауардың қайталанбайтын келбеті секілді оның қасиеттері сақталуы керек. Франчайзингтің объектісі болып табылатын тауарлар номенклатурасының шектеулі болуына екі әдіспен қолжеткізіледі:

- бірыңғай модельдік қатарды құру. Бұл жағдайда тұтынушы сапасы, бағасы, тұтынушылық қасиеттері бойынша модельдерді ажыратады, бірақ әрбір жаңа түрленуді бір ғана қажеттілікті қанағаттандыратын бір тауардың басқа түрі ретінде қарастырады;
- негізгі болып табылатын бірыңғай тауарды бөліп алу. Қалған тауарлар негізгі тауардың қосымшасы ретінде қарастырылады, олар тауардың тұтынушылық қасиетін өзгертеді немесе толықтырады.

Франчайзингтің объектісі келесі тауарлар болуы мүмкін:

- өнім (материалдық пішіні бар бұйым);
- қызмет;
- өндірістік үдеріс;

- бизнес-үдеріс (басқарушылық, коммерциялық, қаржылық, ұйымдастырушылық әрекеттердің жинағы).

3. Франшиза – белгілі бір кәсіпкерлік қызметке кіру үшін франчайзерден сатып алынатын құқық [1]:

- онда тауарлар немесе қызметтер сатылады, сату үшін ұсынылады немесе белгілі бір деңгейде франчайзер немесе онымен байланысты тұлға ұсынған белгілі бір маркетингтік жоспарға, жүйеге немесе ноу-хауға сәйкес өткізіледі;

- ол белгілі бір деңгейде франчайзердің немесе онымен байланысты тұлғалардың атауымен, сауда маркасымен, жарнамасымен немесе коммерциялық символдарымен байланыста, бір мағынада болады;

- онда франчайзердің немесе онымен байланысты тұлғалардың және франчайзидің франчайзингтік нүктелерді пайдаланудағы ұзақ мерзімді қаржылық мүддесі болады және ол франчайзидің франчайзерге немесе онымен байланысты тұлғаға франчайзингтік төлемақыны төлеуді талап етеді.

Бір экономистер франшизаны франчайзинг нысанында қызметті жүзеге асыру бойынша міндеттемелерін реттейтін тараптардың арасындағы шарт ретінде, ал кейбіреулері – ол бойынша коммерциялық қызметті жүргізудің толық ұйымдастырылған жүйесі бар бір заңды тұлға немесе жеке тұлға екінші тұлғаға белгілі бір сыйлықақы үшін және белгілі бір талаптармен осы жүйені пайдалануға құқық беретін келісімшарт ретінде анықтайды. Көрсетілген позициялар, біздің ойымызша, дау туғызады. «Franchise» сөзі «жеңілдік, артықшылық, ерекше құқық» ретінде аударылатынын, сондай-ақ кейбір шетелдік авторлардың франчайзингке арналған еңбектерінде «франшизаны сату» деген сөз тіркесінің кездесетінін, яғни жеңілдік, артықшылық, ерекше құқық өтеулі негізде берілетінін ескере отырып, «франшиза» түсінігін франчайзерге тиесілі және шартқа сәйкес франчайзидің пайдалануына берілетін айрықша құқықтардың кешенін (оның ішінде ноу-хау, фирмалық атау, тауар белгісі және басқа да айрықша құқық объектілері) пайдалануға құқық беру ретінде түсіндірген дұрыс болады.

2002 жылы Халықаралық жеке құқықты бір ізге келтіру институтының сарапшылары әзірлеген франшиза туралы ақпараттың ашықтығы туралы Модельдік заңда (Model franchise disclosure law) келтірілген франшизаның анықтамасы аталған позицияның дәлелі болып табылады. Бұл анықтамаға сәйкес франшиза (franchise) – бұл бір тарап (франчайзер) екінші тарапқа (франчайзиге) берілетін құқықтардың жиынтығы, бұл ретте франчайзиге уәкілеттік беріледі, сондай-ақ бұл ретте франчайзиге өзінің қаражаты есебінен, бірақ франчайзердің құрған жүйесі бойынша тауарларды (жұмыстарды, қызметтерді) сату жөніндегі бизнеспен айналысудың орнына тікелей немесе жанама қаржылық өтемақы өтеу міндеттемесі жүктеледі [2].

4. Франчайзинг шарты. Франчайзингтік қатынастар келісіммен жарнамаланады. Франчайзингтің нысаны шартта франчайзер мен франчайзидің арасындағы міндеттерді бекіте отырып, франшизаның талаптарын айқындайды. Тауарларды айрықша сату туралы шарттың бір түрі ретінде шарттың өзіндік ерекшелігі «сатып алушыға тауарларды сату және/немесе үшінші тұлғаларға қызмет көрсету кезінде сатушы артықшылығы бар сатып алушыға коммерциялық, техникалық және ұйымдық көмек көрсету туралы талаптармен анықталады…». Әдетте, франчайзидің франчайзермен жасалатын шарттың талаптарына айтарлықтай ықпал ету мүмкіндігі болмайды. Бұл ретте франчайзер зияткерлік меншік объектілеріне құқықтардың өзінде барынша сақталып қалуына мүдделі болады.

Шартта бұл құқықтардың франчайзерде сақталуы франчайзидің қызығушылығын төмендетеді, ал құқықтарды шамадан тыс көп беру франчайзердің франчайзиді бақылау және осылайша тауар сапасының деңгейін сақтау құқығын төмендетеді.

5. Франчайзингтік төлемдер. Франчайзердің кірістері франчайзердің қызметін қамтамасыз ету үшін франчайзи жүзеге асыратын төлемдерден қалыптасады. Бұл төлемдер франчайзингтік шартқа сәйкес жүзеге асырылатын міндетті, сонымен бірге тек қана қосымша, келісілген қызметтерді көрсету кезінде жүзеге асырылатын шарттық төлемдерден тұрады:

- бастапқы салым – бұл франчайзи келісім жасалғаннан кейін келісілген мерзімде франчайзерге төлейтін салым, оның нақты түрі келісімде айтылатын талаптардың жинағына байланысты болады;

- роялти – бұл пайдалану құқығы үшін төлемақы, атап айтқанда франчайзидің меншігінде болмайтын объектіні пайдаланудан алынған артықшылықтар үшін төленетін төлемақы;

- орталықтандырылған жарнама қорына аударымдар - аударымдардың жеткілікті дәрежеде көп болуына қарамастан олардан түсетін түсім жергілікті жарнамаға қарағанда айтарлықтай көп, сондықтан франчайзи үшін жарнаманы осылай ұйымдастыру тиімді [3].

Франчайзингтің таңдап алынған түріне, демек оны беру мәніне қарамастан роялти төлемдердің құрамында әрдайым болады. Ол өнімдерді сату, оны өндіру немесе қызметтерді көрсету кезінде франчайзердің тауар белгісін пайдалануға құқық алғаны үшін төленетін төлем болып табылады. Бұл ретте роялтидің мәні біріншіден, оны алу мүмкіндігі франчайзер үшін өзінің бизнесін жетілдіруге, жаңа өнімдер мен технологияларды енгізуге және т.б. стимул болып табылады.

Осылайша, барлық желінің дамуына және өзінің табысы мен өзінің франчайзилерінің табысының артуына ықпал етеді, екіншіден, франчайзердің бизнесті жетілдіруге жұмсаған шығындарын өтеуден тұрады. Франчайзилердің саны әлі шамалы болатын бастапқы кезеңде роялтиден түсетін кірістер ең төменгі деңгейде болады және желінің дамуына үлкен көлемде әсер етпейді. Желінің өсуіне қарай роялтиден түсетін кіріс біршама көбейе түседі, ал дамудың ең биік шыңына жеткен кезде ол – франчайзер үшін табыс алудың жалғыз көзі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1 Дуйсембаев А.А. Қазақстандағы франчайзингтік бизнес: қазіргі жағдайы мен даму келешегі. - Қарағанды, 2019. – 169б.

2 Ляско А. Трансакционные издержки франчайзинговых и лицен- зионных контрактов // Вопросы Экономики. -2002. -№ 9.- С.64-80.

3 Бағдарлама «Даму» Кәсіпкерлікті дамыту қоры» АҚ жанындағы Ұлттық Франчайзингті дамыту орталығы». – Алматы, 2018 // http:www.fund- damu.kz/.../ProgrammaNatsionalniyTsentrRazvitiyaFranchay.

УДК: 33.338.1

Саркулова Ж.Ж. магистр, **Айтбаева Д.Т.** магистр,
Международный Таразский Инновационный институт,
г.Тараз, Республика Казахстан.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. Актуальность темы цифровизации является одним из ключевых драйверов социально-экономического развития регионов. Информационные и цифровые технологии становятся мощным двигателем во всех сферах: производство, торговля, логистика, медицина, образование и др. Для привлечения инвесторов и человеческого капитала важно, чтобы регионы использовали весь потенциал цифровой экономики как конкурентное преимущество. Три десятилетия независимости стали для Казахстана эпохой экономического прогресса и устойчивого развития. В последнем рейтинге ООН по развитию электронного правительства Казахстан занял 29-е место, а по качеству онлайн-услуг-11-е место в республике. Данный рейтинг является одним из основных индикаторов развития информационного общества в странах мира.

Ключевые слова: цифровизация, экономика, цифровые технологии, финансы, бухгалтерский учет,цифровые отрасли, цифровая инфраструктура.

В настоящее время весь мир охвачен идеей цифровой трансформации, и во многих странах цифровизация является стратегическим приоритетом развития.

Китай в рамках своей программы "Интернет плюс" объединяет цифровые отрасли с традиционными. Сингапур формирует "Умную экономику", Канада создает центр ИКТ в Торонто, движущей силой которого являются ИКТ. И Южная Корея в программе "Креативная экономика" фокусируются на развитии человеческого капитала, предпринимательстве и распростране-

нии достижений в области ИКТ, в то время как Дания фокусируется на цифровизации государственного сектора.

Сингапур является наиболее ярким примером подхода к цифровой приватизации. Так, в 2014 году государство инициировало разработку концепции "Умной нации" и пригласило бизнес и экспертное сообщество к сотрудничеству для ее доработки и реализации. [1]

Государство может обеспечить "цифровой скачок" в стране за счет ускоренного развития конкретных технологий. В таких случаях государство берет на себя роль инвестора, который определяет ключевые, наиболее перспективные направления финансирования, основываясь на оценке долгосрочной отдачи от инвестиций, конкурентной позиции, тенденций, а также инвестирует в фундаментальные условия успеха, такие как образование и переподготовка кадров.

Рейтинг Digital Evolution Index 2017 отражает прогресс в развитии цифровой экономики разных стран, а также уровень интеграции глобальной сети в жизнь миллиардов людей.

Согласно результатам их исследования, Сингапур, Соединенное Королевство, Новая Зеландия, Объединенные Арабские Эмираты, Эстония, Гонконг, Япония и Израиль стали "цифровой элитой": эти страны характеризуются высоким уровнем и быстрыми темпами цифрового развития. Благодаря такой скорости инноваций на этих прогрессивных рынках они могут служить примером успешного технологического прогресса и ориентирами для будущего роста.

Норвегия, Швеция, Швейцария, Дания, Финляндия, Сингапур, Южная Корея, Соединенное Королевство, Гонконг и Соединенные Штаты входят в ТОП-10 стран с наиболее развитой цифровой экономикой.

Проанализировав текущее состояние и темпы роста цифровой экономики в каждом штате, авторы исследования разделили страны на 4 группы:

Лидеры: Сингапур, Соединенное Королевство, Новая Зеландия, Объединенные Арабские Эмираты, Эстония, Гонконг, Япония и Израиль демонстрируют высокие темпы цифрового развития, поддерживают его и продолжают лидировать в распространении инноваций.

Замедление темпов роста: Южная Корея, Австралия, а также страны Западной Европы и Скандинавии долгое время демонстрировали устойчивый рост, но сейчас они заметно снизили темпы развития. Без инноваций эти государства рискуют отстать от лидеров цифровизации.

Перспективно: Несмотря на относительно низкий общий уровень цифровизации, эти государства находятся на пике цифрового развития и демонстрируют устойчивые темпы роста, что привлекает инвесторов. Китай, Кения, Россия, Индия, Малайзия, Филиппины, Индонезия, Бразилия, Колумбия, Чили, Мексика обладают потенциалом, который может позволить им занять лидирующие позиции.

Проблема: Такие страны, как Южная Африка, Перу, Египет, Греция, Пакистан, сталкиваются с серьезными проблемами, связанными с низким уровнем цифрового развития и медленными темпами роста.

В ключевом мировом рейтинге развития ИКТ, рассчитанном под эгидой ООН – Индекс развития ИКТ – Казахстан в 2016 году занял 52-е место из 175, не изменив своей позиции с 2015 года. В результате реализации Программы и других стратегических направлений страна поднимется в рейтинге на 30-е место к 2022 году, на 25-е место к 2025 году и на 15-е место к 2050 году. [2]

Казахстан также является догоняющей страной в рейтинге электронной интенсивности международной консалтинговой компании The Boston Consulting Group с точки зрения текущего уровня цифровизации. Чтобы преодолеть статус догоняющего в Программе, необходимо, чтобы в повестке дня стран мира были революционные, прорывные меры во всех областях цифровизации.

Эти направления включают цифровую трансформацию традиционных секторов экономики, развитие человеческого капитала, цифровизацию государственных органов, развитие цифровой инфраструктуры, а также прорыв в развитии экосистемы предпринимательства в области цифровых технологий и, как следствие, изменение моделей производства и создания стоимости в реальном секторе экономики.

В контексте глобальной борьбы с COVID-19 доступ к цифровым технологиям стал спасительным решением, благодаря которому государственные учреждения, граждане и компании могут работать в условиях социального дистанцирования, организовывать

удаленную работу, получать доступ к дистанционному обучению и услугам телемедицины, а также обеспечивать бесперебойное функционирование и предоставление услуг.

"Кризис COVID-19 высветил серьезность цифрового разрыва между теми, у кого есть доступ к цифровым каналам связи, и теми, кто его лишен", - сказала Лилия Бурунчук, региональный директор Всемирного банка по Центральной Азии. "Цифровой разрыв усугубляет социальное неравенство и сдерживает экономический рост в регионе".

Недавние исследования показывают, что страны с надежной инфраструктурой связи способны компенсировать почти половину негативных экономических последствий, вызванных пандемией. Страны, которые больше всего пострадали от пандемии COVID-19, были теми, которые отстали в развитии цифровых технологий и которые к 2020 году не смогли создать эффективную цифровую инфраструктуру, предоставлять государственные услуги в цифровом формате (включая здравоохранение и образование), формировать цифровые навыки у населения или внедрять цифровые технологии в экономику. [2]

В Центральной Азии доступ к высокоскоростному Интернету по-прежнему ограничен и сопряжен со значительными затратами для граждан и компаний; охват домашних хозяйств широкополосным Интернетом через фиксированные сети в регионе колеблется от 3,1% в Таджикистане до 35% в Казахстане, согласно данным TeleGeography. В то же время, как в стационарных, так и в мобильных сетях связи скорость широкополосного доступа в Интернет для всех стран Центральной Азии значительно ниже среднемирового показателя. Ограниченный широкополосный доступ к международным сетям в регионе привел к задержкам во внедрении широкополосных технологий и привел к снижению показателей использования Интернета, особенно в сельских районах.

Центрально-азиатский регион не имеет выхода к мировому океану, он расположен вдали от основных маршрутов прокладки подводных волоконно-оптических кабелей. Из-за этого сложнее установить широкополосные соединения, особенно в странах с гористой местностью, таких как Кыргызская Республика и Таджикистан, а также в Узбекистане, где ни сама страна, ни ее соседи не имеют доступа к мировому океану. В результате регион сталкивается с рядом проблем с точки зрения доступа, включая стоимость, качество и скорость подключения к Интернету (особенно в сельской местности), низкий уровень цифровых навыков и лидерства в цифровой сфере, отсутствие современной цифровой инфраструктуры, которая смогла бы обеспечить переход на следующий уровень, включающий цифровое правительство и цифровую экономику.

Проблемы с доступом в Центральной Азии в основном связаны с отсутствием реформ в этом секторе, включая сохранение значительных барьеров для входа (особенно в плане подключения к международным сетям), монопольное положение государственных предприятий, отсутствие независимых регулирующих органов и низкий уровень частных инвестиций.

"Реформы в секторе телекоммуникаций могут открыть большие возможности для Центральной Азии, ее жителей и экономик", - сказал Михаил Бунчук, старший специалист по цифровому развитию Всемирного банка. "Расширение доступа к широкополосным соединениям всего на 10% может добавить как минимум 1% к экономическому росту, а увеличение проникновения Интернета на 1% соответствует увеличению объемов экспорта на 4,3%".[3]

В современном мире цифровые технологии играют все более важную роль в развитии экономики стран. Уже сегодня более 40% населения земного шара имеет доступ к Интернету, и почти у каждого 7 из 10 домашних хозяйств есть мобильный телефон. Цифровые технологии дали ряд преимуществ - упрощение доступа общественности и бизнеса к государственным услугам, ускорение обмена информацией, появление новых возможностей для бизнеса, создание новых цифровых продуктов и т.д.

Основной целью государственной программы "Цифровой Казахстан" является поступательное развитие цифровой экосистемы для достижения устойчивого экономического роста, повышения конкурентоспособности экономики и нации, а также улучшения качества жизни населения.

Реализация Государственной программы "Цифровой Казахстан" будет осуществляться по четырем ключевым направлениям:

1. Реализация цифрового Шелкового пути. Это развитие надежной, доступной, высокоскоростной и безопасной цифровой инфраструктуры;

2. Развитие творческого общества. Это развитие компетенций и навыков для цифровой экономики, проведение работ по повышению цифровой грамотности населения, подготовка специалистов в области ИКТ для отраслей промышленности;

3. Цифровые преобразования в отраслях экономики. Это повсеместное внедрение цифровых технологий для повышения конкурентоспособности различных отраслей экономики;

4. Переход в активное состояние. Это совершенствование системы электронного и мобильного правительства, оптимизация предоставления государственных услуг.

В результате реализации Государственного предприятия "Цифровой Казахстан" доля пользователей Интернета в 2021 году составляет 81%; уровень цифровой грамотности населения в 2021 году составляет 81,5%; рост производительности труда в сфере ИКТ в 2021 году составляет 5,9%; рост производительности труда в разделе "Добыча полезных ископаемых и разработка карьеров" в 2021 году составляет 6,3%; рост производительности труда в разделе "Транспорт и складирование" в 2021 году составляет 4,8%; численность занятого населения в отрасли ИКТ в 2021 году составляет 110 тыс. человек; доля государственных услуг, полученных в электронном виде, от общего объема государственных услуг составляет 80 %. [4]

В заключение отметим, что промышленным предприятиям и государственным органам управления промышленностью важно наконец осознать не только на уровне деклараций, но и на уровне практических действий: цифровизация является не только вспомогательным процессом информатизации отрасли и имеет решающее значение для развития промышленности в стране. Отсутствие энергичных действий в направлении цифровизации будет означать полную потерю конкурентоспособности отечественного промышленного сектора и его необратимую деградацию из-за неспособности конкурировать с продукцией нового поколения от ведущих мировых производителей [5].

Список литературы:

1. «Цифровизация экономики: мировой опыт и возможности прорыва для Казахстана» Кайрат Жандыбаев https://strategy2050.kz/ru/news/51190/ (обращение 26.01.2022г.)

2. «Пандемия COVID-19 усилила неотложность устранения «цифрового разрыва» в Центральной Азии» Зарина Нурмухамбетова https://www.vsemirnyjbank.org/ru/news/press-release/2020/12/02/urgency-of-bridging-digital-divide-in-central-asia-increases-as-a-result-of-the-covid-19-pandemic (обращение 26.01.2022г.)

3. «Государственная программа "Цифровой Казахстан"» АО «Национальный инфокоммуникационный холдинг «Зерде» https://zerde.gov.kz/activity/management-programs/digital-kazakhstan/ (обращение 26.01.2022г.)

4. Бюро национальной статистики Агенства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан https://www.gov.kz/memleket/entities/aspr?lang=ru (обращение 26.01.2022г.)

5. «IIoT, цифровая экономика и цифровая промышленность в России и мире» Александр Герасимов (обращение 26.01.2022г.)

ОӘЖ 589

Сатыбалдиева А.Н. магистр, аға оқытушы
Академик Мардан Сапарбаев институты
Жабаева Б.О. магистр, оқытушы
Орталық Азия инновациялық университеті
Шымкент қ., Қазақстан Республикасы.

НАРЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫН МАРКЕТИНГТІК ЗЕРТТЕУ

Аңдатпа. Маркетингтік және инновациялық қызметті қалыптастыруға, кәсіпорындарының стратегиясының бәсекелестік және ұйымдастырушылық аспектілеріне арналған. Нарыққа көшу жағдайында экономикалық қатынастардың жаңа типі бола тұрып, инновациялық қызметтің теориялық және әдістемелік негіздері терең зерттеуді қажет етеді. Инновациялық үдерістің қарқынды дамуы бәсекелестік күрестің күшеюі жағдайында экономикалық өсім мен бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз етудегі инновацияның рөлімен негізделген.

Кілт сөздер: маркетингтік зерттеу, инновация, бәсеке, бизнес-жоспар, макроорта, компания, басқару.

Маркетингтік зерттеудің басты мақсаты – нарықтың сыйымдылығы мен конъюнктурасына талдау жүргізу, нарықтық мүмкіндіктерді бағалау. Маркетингтік зерттеулер басқару шешімдерін қабылдау барысында белгісіздікті азайту және тәуекелді азайту, маркетингтік міндеттерді орындау процесін бақылау үшін жүргізіледі. Сонымен қатар, қазіргі таңда, маркетингтің негізгі мақсаты-бизнес-жоспар құру болып табылады [1].

Маркетингтік зерттеудің негізгі міндеттері:

- Ақпаратты тұрақты жинау, өңдеу, жинақтау және сақтау;
- Ғаламдық күштер мен факторлардың компания жұмысына әсерін талдау және оның қорытынды нәтижелері;
- Нарықты зерттеу-нарық мүмкіндігі, көлемі, бәсекелестік ортаның қасиеттері, бағалары туралы ақпаратты сатып алу үшін бір немесе нарық кешенін тұрақты сапалық және сандық талдау.
- Іскерлік белсенділік үрдістерін зерттеу және бәсекелес кәсіпорындар арасындағы нарық үлесін бөлу.
- Нарықтың құрылымы мен географиясын талдау, оның сыйымдылығы, сату динамикасы, нарық кедергілері, бәсекелестік жағдайы, қалыптасқан конъюнктура, мүмкіндіктер мен тәуекелдер.
- Нарықта бәсекелестік саясатты жүргізудің ең тиімді тәсілдерін және жаңа нарықтарға шығу мүмкіндігін айқындау, мақсатты нарықтар мен нарықтық тауашаларды таңдауды жүзеге асыру;

Маркетинг макроорта әсерін талдау - қызметтің заңнамалық шектеулерін, экономикалық жағдайларды, әлеуметтік-мәдени өзгерістерді, демографиялық үрдістерді, экологиялық проблемаларды талдау;

- Компанияның өз мүмкіндіктерін, оның әлеуетін және бәсекеге қабілеттілігін зерттеу. Ол үшін бәсекелестердің күшті және әлсіз жақтарын талдау жүргізіледі, кәсіпорынның алып отырған нарық бөлігі, сатып алушылардың бәсекелес кәсіпорындардың маркетингтік қызметіне реакциясы, қаржылық, материалдық, еңбек әлеуеті, компания жұмысымен менеджментті ұйымдастыру зерттеледі;
- Өткізу мен жарнамалық қызметті ынталандыру жүйесін талдау және бағалау.
- Өндірілетін өнімді зерттеу-бұл техникалық-экономикалық көрсеткіштер мен тауар сапасының сәйкестігін анықтау;
- Тауар қозғалысын және сатуды зерттеу.

Оқытудың негізгі объектілері болып сату әдістері мен нысандары, сауда арналары, делдалдар, сатушылар, айналым шығындары (сауда шығындарын алынатын пайда санымен салыстыру) табылады [2].

Маркетингтік зерттеу деп өндірілетін тауар өнімін нарыққа ең жақсы жылжыту, оларды өткізуді ұлғайту мақсатында қызметтер мен тауарлар нарығын, ұсыныстар мен сұранысты, тұтыну мінез-құлқын, нарық конъюнктурасын, баға серпінін зерделеуді, болжауды түсінеді.

Мониторинг тұжырымдамасын пайдаланудың негізгі міндеті кәсіпорын әкімшілігінің жедел және уақтылы ақпаратын қамтамасыз ету болып табылады. Алынған ақпарат кәсіпорын әкімшілігіне мүмкіндік береді:

- олардың жұмысының нәтижелері белгіленген мақсаттарға жауап бере ме, жоқ па талдау;
- қабылданған заңдар сатып алу мүмкіндігіне әсер етті ме сала компанияларының жұмысына;
- сатып алушылардың құндылықтары мен олардың өмір сүру салты жүйесіндегі өзгерістер болды ма;
- бәсекелес кәсіпорындар жаңа стратегияларды қолданды ма? Белгілі бір жағдайларда маркетингтік зерттеулерді жүзеге асыру қажеттілігі туындамауы мүмкін.

Мұндай төрт жағдай бар:

а) қажетті ақпарат қазірдің өзінде бар;

б) маркетингтік зерттеулерді жүзеге асыру үшін уақыттың болмауы;

в) зерттеу жүргізу үшін қажетті ресурстар жоқ;

г) шығындар маркетингтік зерттеулер қорытындыларының мәндерінен едәуір асып түседі.

Қоршаған ортаны бақылайтын компанияның әкімшілігі қажетті ақпаратты көптеген көздерден алады - тауарлардың сапасыздығына наразы болуы мүмкін акционерлерден, компанияның нарықтық позициясын жоғалтқаны туралы хабардар ету мүмкіндігі бар дилерлерден. Бірақ мұндай ақпарат проблемаларға әсер етеді - проблемалар емес, белгілер.

Зерттеудің негізгі міндеті - проблеманың негізін құрайтын негізгі проблемаларды - белгілерді анықтау. Мәселені анықтауға келетін болсақ, мәселенің нақты, нақты сипаттамасы сәтті маркетингтік зерттеулерді құрудың негізгі факторы болады. Көп жағдайда маркетингтік компаниялардың клиенттері өз мәселелерін шеше алмайды. Олар сату көлемінің азаюы, нарықтағы үлестің төмендеуі туралы фактілерді айтады, бірақ бұл жай ғана белгілер, бастысы олардың пайда болу себептерін анықтау.

Классикалық жағдай - бұл маркетингтік зерттеулер бұл проблемаға бағытталмаған жағдай. Осындай жағдайдың алдын алу үшін туындаған белгілердің барлық мүмкін алғышарттарын зерттеу керек. Әдетте мұндай мақсатта барлау жұмыстары жүргізіледі. Мәселенің анықтамасына не байланысты екенін білу керек - а) белгілерді анықтау; б) белгілердің негізделетін себептері немесе проблемалары туралы нақты мәлімдеме; в) мәселелерді жою үшін маркетинг менеджері орындай алатын балама әрекеттердің барлық тізімін айқындау. Маркетингтік зерттеулер жүргізу кезінде олар әдетте екі түрлі проблемаға кезігеді: бұлар маркетингтік басқару проблемалары, сонымен қатар маркетингтік зерттеулер мәселелері. Біріншісі екі эпизодта пайда болады. Біріншіден, маркетингтік тапсырмаларды орындай алмау белгілері болған кезде. Екіншіден, мақсаттарды орындау ықтималдығы бар, бірақ менеджер қолайлы жағдайларды толығымен пайдалануға мүмкіндік беретін іс-әрекет бағытын анықтауы керек.

Маркетингтік зерттеулердің мақсаттары маркетинг саласындағы мамандар мен менеджерлерге маркетингтік менеджменттің проблемаларын жою үшін қажетті, нақты және объективті ақпарат ұсынуға қойылатын талаптармен белгіленеді.

Маркетингті басқару мәселелерінің көрінісі төмендегілерді ескере отырып, өте қысқа түрінде жүзеге асырылады:

а) зерттеуге тікелей қатысуға міндетті ұйымның, бөлімшелер мен менеджерлердің нұсқауы;

б) проблемалардың себептерін сипаттау;

в) осы проблемалардың ықтимал себептерін анықтау;

г) маркетингтік ақпаратты қолданудың жоспарланған бағыттарының тұжырымдамасы.

Маркетингтік зерттеулердің міндеттерін тұжырымдау үш кезеңде жүзеге асырылады: а) зерттеуге жататын параметрлердің мазмұнын таңдау және дәл белгілеу; б) қатынастарды орнату; в) модельдерді таңдау. Зерттеу параметрлері мен олардың параметрлерін мысал ретінде мыналарды атауға болады: «хабардарлық», «өнімге деген көзқарас» және басқалары. Әр түрлі серіктестердің қарым-қатынасының мысалы - сату көлемі мен бағасы. Параметрлерді орнату және олардың өзара байланысы модельдің қалыптасуына әкеледі [3].

Маркетингтік зерттеу процедурасын сипаттауда ерекше рөл маркетингтік зерттеу әдістерін таңдау арқылы жүзеге асырылады. Маркетингтік зерттеулер жүргізу әдістерін таңдаудың негізгі міндеті оның кейбір кезеңдерінде қолдануға болатын белгілі әдістермен таныс болып саналады. Содан кейін ресурстар мен мүмкіндіктерді ескере отырып, осындай әдістердің ең қолайлы жиынтығы таңдалады. Маркетингтік зерттеулерді жүргізу кезінде құжаттаманы талдау, нақты сатып алушылармен сұхбаттасу әдістері (олардың жиынтығын социологиялық зерттеу әдістері деп атауға болады), сараптамалық бағалау әдісі және басқа да эксперименталды әдістер қолданылады. Сараптамалық бағалау әдістері мен әлеуметтанулық зерттеулердің басты айырмашылығы - бұл әртүрлі біліктілік пен құзыреттіліктің жаппай респонденттеріне бағытталған, ал сараптамалық бағалау кәсіби мамандардың белгіленген санына бағытталған. Бұл екі топты бірінші кезекте байланыстыратын нәрсе, барлық жерде математикалық статистика әдісі қолданылады. Маркетингтік зерттеулерді жүзеге асыруда қолданылатын әдістердің тағы бір түрі - экономикалық және математикалық әдістер. Сапалы зерттеуге адамдардың айтқандары мен істеген әрекеттерін бақылау арқылы ақпаратты талдау, жинақтау және түсіндіру жатады. Адамдардың байқаулары мен тұжырымдары сапалы сипатқа ие және еркін нысанда жүзеге асырылады [4].

Өлшеу дегеніміз - нақты объектілердің көп қасиеттерін реттілік ережесін қолдана отырып, көптеген белгілерге қатысты реттеу, бұл модельдік аймақта элементтер мен олардың ара-

сындағы қатынастар - масштаб арқылы пәндік аймақтағы қатынастардың элементтерін көрсетуге мүмкіндік береді. Орнатылған объект үшін белгілі бір сипаттама анықталғаннан кейін, объект осы сипаттамамен өлшенді деп айтылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Белоусова, С. Н. Маркетинг: Экономика и управление. Учебное пособие/– Ростов-на-Дону: Феникс, 2011, с.37-40
2. Акер Д., Кумар В., Дэй Дж. Маркетинговое исследование. 7-выпуск / - Спб.: Питер, 2012, с.111-112
3. Годин А. М. Маркетинг. Учебное пособие/ – Москва: Дашков и Кº, 2016, 77- 78 стр.
4. Алтынбаев Б.А., Истаев А.А. Основы маркетинга. Учебное пособие/ – Алматы: Экономика, 2012, с.7-11

УДК 339.16.012.23

Смагулова Ж.Б. магистр экономики
Кызылординский университет имени Коркыт Ата
г.Кызылорда, Республика Казахстан

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ И ОСОБЕННОСТИ МЕРЧЕНДАЙЗИНГА КНИЖНОГО МАГАЗИНА

Аннотация. В статье описаны основные цели и особенности мерчендайзинга в книжном магазине. В частности, рассмотрены такие инструменты мерчендайзинга, как атмосфера магазина, выкладка товаров, планирование торгового пространства. Описаны основы организации пространства книжного магазина. Особое внимание уделено «холодным» и «горячим» зонам книжного магазина. Приведены основные моменты выкладки книг в магазине как мерчендайзингового инструмента.

Ключевые слова: мерчендайзинг, выкладка товара, «золотой треугольник», «горячие» зоны в магазине, «холодные» зоны в магазине, потоки покупателей, товары импульсной покупки

На современном книжном рынке конкуренция между розничными торговыми предприятиями из сферы ценообразования и технологий перемещается в сферу повышения результативности и комфортности процесса продажи. В связи с этим одним из факторов успешного развития современного книжного магазина является применение технологий мерчендайзинга. По своей сути мерчендайзинг представляет комплекс мер, проводимых розничным книготорговым предприятием в торговом зале для стимулирования сбыта и увеличения объема продаж. Полное толкование понятия мерчендайзинг с учетом всех нюансов включает физическое расположение и оформление товара в точке продажи, всестороннее стимулирование потребления к его импульсному приобретению, а также правильное представление и детальное знание товара продавцами.

Целями мерчендайзинга в книжной торговле являются:

- повышение посещаемости и максимальное увеличение времени активного пребывания клиента в книжном магазине (среднестатистический показатель для книжных магазинов в Европе - 10 минут);
- увеличение пространства, которое проходят покупатели (в некоторых книжных магазинах лишь 2% покупателей доходят до конца занимаемого помещения);
- нахождение способов избежать ежедневной рутины, делая место продаж более привлекательным для покупателей;
- увеличение количества импульсных покупок (в Европе от 40 до 50% всех покупок совершается под влиянием импульса);
- увеличение продаваемости (соотношение между совершаемыми покупками и количеством посетителей).

Мероприятия по мерчендайзингу эффективны лишь тогда, когда отражают общие задачи всего книжного магазина, рассматриваются как часть его стратегии, и полностью учитывают

наличие необходимых ресурсов. На первоначальную заинтересованность покупателя влияют внешний вид книжного магазина, его доступность, оформление витрин.

Первое, что нужно «продать» - это сам книжный магазин (первое решение которое принимает покупатель - это войти или не войти). Витрина наряду с вывеской, является первым информационным элементом магазина, поэтому она должна привлекать внимание, рождать позитивный интерес, быть катализатором покупки. Эффективны витрины функциональные, имиджевые (рекламные или стилизованные), делающие акцент на цену, витрины с абстрактным дизайном. Интересной тенденцией последнего времени стало использование открытых (не оформленных) витрин. Это позволяет создать особую атмосферу в книжных магазинах, где сами клиенты играют роль витрины (особенно эффектно это выглядит зимой, при более сильном освещении, чем на улице). Распределение пространства книжного магазина - элемент технологии мерчендайзинга, наиболее сильно стимулирующий продажи. Она должна опираться на основные законы восприятия магазина покупателем: простоту, целостность, комфорт движения, естественность, логичность [1].

Несмотря на то, что книгу относят к довольно специфической товарной группе, правила организации пространства книжного магазина практически не отличаются от стандартных. К основным рекомендациям относятся:

1. Площадь торгового зала должна быть грамотно зонирована. Важна организация качественной навигации, чтобы посетитель смог быстро найти необходимый отдел – со взрослыми или детскими книгами, классикой, фантастикой и т.д. Оптимально подойдут указатели в виде табличек.

2. Потоки покупателей не должны пересекаться. Речь идет о посетителях точки, которые идут на кассу и к выходу. Эти две зоны не должны располагаться близко друг к другу, что позволит разделить общий поток и обеспечить удобное перемещение по залу.

3. Проходы между стеллажами должны быть достаточно широкими. Стоит учитывать, что здесь люди часто задерживаются возле полок, чтобы подробнее ознакомиться с подобранной книгой. Они не должны мешать остальным посетителям, проходящим рядом [2].

При планировании торгового пространства необходимо учитывать расположение «горячих» и «холодных» зон. Зоны, в которых совершается наибольшее количество покупок, называют «горячими». Самой горячей зоной» в торговом зале считается начало покупательского потока. Здесь рекомендуется размещать самый востребованный товар. В современных книжных магазинах здесь располагают зону «новинок», бестселлеров. Следующая горячая зона - периметр зала. По статистике, 80% посетителей выбирают именно этот путь. «Горячими точками» в торговом зале являются также места пересечения покупательских потоков - торцы торгового оборудования. Последняя горячая точка - кассы, где покупатель какое-то время стоит в очереди и может совершить незапланированные покупки. «Холодные зоны» - места небольшого скопления людей, с рентабельностью продаж ниже среднего уровня. Избавится от «холодных» зон невозможно, но, безусловно, чем меньше их количество, тем лучше; более того, в их наличии есть свои плюсы. Сочетание и чередование «холодных» и «горячих» зон позволяет добавить движения, динамики скучному интерьеру магазина.

Если проследить путь покупателя в небольшом торговом зале, то можно отметить существование так называемого «золотого треугольника», который находится между входной зоной, кассой и самым ходовым товаром в магазине. Товар, интересующий большинство покупателей, должен быть расположен внутри так называемого «золотого треугольника»[1].

Грамотная выкладка книг в магазине имеет особое значение. В современном мире любое издание удастся приобрести через интернет, поэтому в книжные магазины люди ходят в основном, чтобы насладиться особой атмосферой. Чтобы покупатель выходил с купленной книжкой, нужно задуматься над правильной презентацией данного товара.

Принимаясь за выкладку книг в магазине, потребуется заранее ознакомиться с принципами, выступающими основой мерчандайзинга. К ключевым относятся такие:

- Все товарные позиции должны быть доступны покупателю. Для книжного магазина или отдела это особенно важно. Чтобы стимулировать посетителя выбрать книгу, ему нужно предоставить возможность взять ее в руки, посмотреть на качество страниц и обложки, возможно, начать чтение.

- Самые популярные книги и новинки рекомендуется располагать на уровне глаз, подбирая места недалеко от входа и в прикассовой зоне, считающиеся «горячими» (в них производится наибольшее количество покупок).

- Товары импульсной покупки размещать на стеллажах по ходу движения от входа к «горячим» зонам и кассе. Подбираются книги в средней ценовой категории или бюджетные, с ярким дизайном, способным привлечь любителя почитать [3].

Важно отметить, что человеческий глаз «ленив», он смотрит сначала то, что находится на уровне глаз, а потом уже вниз. Поэтому лучшими местами для выкладки являются полки и стойки приблизительно на уровне глаз или чуть ниже (152 см). Уровень рук - это зона со средними показателями продажи. Уровень потолка и пола - это места наименьших продаж. Основным правилом размещения книг в торговом зале является: «Лучшие книги - на лучшие места».

Известные и хорошо продаваемые книги должны располагаться в наиболее выгодных местах на полках магазина. Размещение нераскупаемых книг рядом с известными и хорошо рекламируемыми увеличивает объем реализации плохо продающихся товаров. Книги, выставленные обложкой («лицом»), продаются лучше, чем выставленные корешками. Большое значение имеет сочетание на каждой полке книг, показанных корешком и обложкой. Выкладку можно называть «молчаливым продавцом». В торговых залах книжных магазинов самообслуживания применяются следующие приемы книг: «навалом»; единичными экземплярами; стопками, расположенными в ряд. Наиболее удобный прием выкладка товаров «навалом». Как показывает практика, покупатели неохотно отбирают товары, выложенные в пирамидах или стопками, и смелее берут товары, расположенные навалом (особенно это касается букинистических изданий). Это удобно и для продавцов, которым не надо постоянно поправлять книги.

Атмосфера помогает сформировать ход мыслей человека и сконцентрировать его внимание в нужном направлении, она способна вызвать у посетителя определенную эмоциональную реакцию (радость или подъем чувств). Эти ощущения могут повлиять на отрезок времени, проведенного в магазине, увеличивая тем самым шансы на покупку книги, которая в противном случае просто осталась без внимания. Обстановка и оформление складываются из множества элементов, среди которых - планировка, ширина проходов, форма витрин и дисплеев, цвета, освещение, наличие и громкость музыки, запахи, температура и др. Одновременно с книжными секциями можно усилить и другие зоны магазина (если это позволяет пространство), такие как зона отдыха, чтения для взрослых и детей, анимационная зона (презентация книг)[1].

Список литературы:

1. Алыневская О.Н. Повышение эффективности книжного магазина путем использования технологий мерчендайзинга / Восьмые Макушинские чтения : материалы науч. конф. (13-15 мая 2009 г., г. Красноярск) / ГПНТБ СО РАН, Гос. универс. науч. б-ка Краснояр. края ; ред. И. В. Лизунова. - Новосибирск : [б. и.], 2009. - 408 с.

2. Секреты эффективного мерчандайзинга книжного магазина. Режим доступа: https://open-com.ru/press/blog/sekrety-effektivnogo-merchandayzinga-knizhnogo-magazina/ (Дата обращения: 2021.05.03)

3. Выкладка книг в магазине: ключевые принципы. Режим доступа: https://open-com.ru/press/blog/vykladka-knig-v-magazine/ (дата обращения: 2021.06.07)

УДК 339.138

Смагулова Ж.Б. магистр экономики
Сарсенбай Ж.С. Студентка 3 курса, 6В04140 - Экономика
Кызылординский университет имени Коркыт Ата
г.Кызылорда, Республика Казахстан

ЭФФЕКТИВНОСТЬ АРОМАМАРКЕТИНГА КАК СОВРЕМЕННОЙ МАРКЕТИНГОВОЙ ТЕХНОЛОГИИ

Аннотация. В статье кратко описаны предпосылки появления аромаркетинга как направления маркетинга. Рассмотрены основные направления аромаркетинга. Проанализированы рекомендуемые специалистами ароматы для различных сфер бизнеса. Подчеркнут факт влияния аромамаркетинга на экономические показатели бизнеса. Приведены примеры эффективного применнения описываемого инструмента.

Ключевые слова: аромаркетинг, аромабрендинг, аромадизайн, аромаклининг, аромасувениры, аромаполиграфия, нейромаркетинг

История аромамаркетинга началась с главного мирового парка развлечений. Один из работников Диснейленда заметил, что применение различных запахов усиливает впечатление от посещения аттракционов, и решил использовать их силу в коммерческих целях [1].

Обоняние - одно из базовых чувств человека и единственный информационный канал, который невозможно игнорировать. Запах воздействует на подсознательном уровне, а обонятельный импульс достигает мозга быстрее, чем болевой. За счет своей простоты и универсальности аромамаркетинг дает возможность компаниям и брендам создать благоприятную атмосферу для совершения покупок и замаскировать неприятные запахи.

Ароматы способны создать ощущение тепла в пустом пространстве, увеличить его и сделать светлее. Аромамаркетинг может не только создать благоприятную обстановку, но и косвенно повлиять на экономические показатели бизнеса. Ведь обоняние на 75% опережает другие органы чувств по силе эмоционального воздействия на человека. При этом, в 85% случаев решение о покупке принимается на подсознательном уровне, считает Мартин Линдстр, известный мировой эксперт в области брендинга и нейромаркетинга, в своей книге «Чувство бренда» («Brand Sense»). Этот факт подтверждают в компании Nike: 84% посетителей предпочитали совершать покупки в отделе, где чувствовался приятный аромат, несмотря на 10-20% разницу в цене товара, по сравнению отделом без запаха. Компания Samsung также отмечает влияние обоняния на покупателей - в ароматизированном отделе магазина люди находятся в среднем на четверть дольше.

Сфера применения технологии ароматизации огромна - fashion, food-ритейл, торгово-развлекательные центры, гостиничный бизнес, автосалоны, офисы, компании фитнес-индустрии, салоны красоты, выставки, презентации и т.д. В non-food ритейле основная цель ароматизации - создание атмосферы, которая поможет удержать покупателя в торговой точке как можно дольше.

Технология так или иначе влияет на все конверсионные показатели - это и продажи, и лояльность, и отношение клиента к бренду, и создание хорошей атмосферы, ведь увеличение суммы среднего чека складывается из многих составляющих [2].

Аромамаркетинг – это современное направление маркетинга, основанное на использовании различных запахов и ароматов для привлечения клиентов. Именно ароматы помогают оказать на посетителей магазина благоприятное воздействие, влияют на их решение о покупке. Сегодня аромамаркетинг – это эффективный инструмент продвижения бизнеса, позволяющий стимулировать и вывести продажи на новый уровень, привлечь клиентов, заинтересовать их, вызывать лояльность и сделать магазину правильный имидж.

Количество направлений аромамаркетинга с каждым годом увеличивается. Рассмотрим основные из них.

1. *Обычная ароматизация воздуха.* Ароматизация воздуха в любом помещении помогает создавать определенную атмосферу и настроение, в такие помещения хочется возвращаться вновь и вновь. Сегодня ароматизация воздуха осуществляется не только в магазинах, кафе и ресторанах, но и в салонах красоты, ночных клубах, офисах и даже медицинских клиниках. Организм человека чутко реагирует на все ароматы, именно поэтому ароматизация в помещениях и заведениях сегодня

становится такой популярной и востребованной среди бизнесменов. Каждый заказчик решает сам, каким ароматом наполнить свое помещение, но подобрать правильный аромат, который должным образом сможет воздействовать на посетителей организации, помогут специалисты.

2. *Аромабрендинг.* При помощи специалистов заказчик подбирает определенный аромат, который затем станет «лицом» или «визитной карточкой» товара определенного бренда. Именно с определенным запахом будет ассоциироваться конкретная торговая марка, что поможет ей выгодно отличаться от других. При этом учитывается сразу несколько аспектов. Это стиль самого бренда – стиль и аромат должны правильно гармонировать. Целевая аудитория, приобретающая товары данного бренда – в зависимости от пола, возраста, предпочтений посетителей фирмы должен быть подобран соответствующий аромат. Интерьер и особенности планировки магазина не менее важны, так как для разных интерьеров, для их разных цветов подходят различные запахи. Аромабрендинг определенным образом стимулирует покупателей приобретать товары именно этого бренда, побуждает желание заполучить именно определенный товар.

3. *Аромадизайн.* Аромадизайн включает в себя ароматерапию, дизайн интервьюеров и маркетинг, и направлен на стимуляцию человеческих эмоций путём использования запахов и создания определенной атмосферы. В зависимости от стиля интерьера, его выполнения, цветового решения будут использованы различные запахи. По словам экспертов, использование возможностей аромадизайна позволяет заведениям и фирмам выгодно отличаться от конкурентов, иметь свой неповторимый аромат. Подбор запахов в аромадизайне также осуществляется, учитывая специфику заведений и целей, которые преследует заказчик.

4. *Ароматизация мероприятий.* Для того, чтобы подарить мероприятию или событию определенную неповторимую атмосферу, сегодня широко используется, так называемая, «ароматизация событий». Этот метод широко распространён при проведении промо-акций и осуществлении других маркетинговых коммуникаций с покупателями, но и не только. Сегодня осуществляется ароматизация свадебных торжеств, вечеринок, выставок. Это помогает создавать праздничную атмосферу, а при подборе аромата всегда учитывается специфика и особенности того или иного мероприятия.

5. *Аромаклининг.* Многие магазины, заведения общественного питания и другие предприятия «жалуются» на присутствие неприятных запахов, которые способны отпугнуть клиентов – это запахи сигарет, жареной пищи, пищевых отходов, запахи помещений с повышенной влажностью воздуха. Устранять неприятные и ненужные запахи сегодня возможно при помощи так называемого аромаклининга. Неприятные запахи нейтрализуются, взамен создается аура свежести. Для аромаклининга сегодня используются системы нейтрализации запахов, встраиваемые в систему вентиляции помещений. Чистый свежий воздух важен для предприятия потому, что именно по запаху люди судят о чистоте помещения, а, значит, и уровне сервиса.

6. *Сезонный аромамаркетинг.* Правильный и оригинальный маркетинговый ход – ароматизация помещений в зависимости от наступления времени года. Данное направление аромабрендинга широко используется сегодня в работе туристических фирм. К примеру, в предновогодний период турфирмы украшаются еловыми ветками, мандаринами, используются натуральные ароматизаторы – корица, кофе, раскладываются другиее рождественские «атрибуты». Все это оказывает благотворное влияние на клиентов, помогает посетителям «уловить» определённый настрой.

7. *Аромаполиграфия.* Сегодня любую печатную продукцию возможно ароматизировать. «Скрыться» от воздействия ароматизированной полиграфии невозможно, а значит создавая благоприятную ассоциацию для человека, заказчик может рекламировать свою продукцию, товары, услуги. К примеру, когда каталог летних товаров будет иметь чарующий аромат морского бриза, человек долго не захочет отпускать его из рук и обязательно выберет товар из такого каталога. Применять ароматизацию можно в отношении различных видов полиграфии, начиная от периодических изданий СМИ, заканчивая проспектами, буклетами, визитками, открытками.

8. *Аромасувениры.* Если у фирмы есть свой собственный, особый аромат, к примеру, сандалового дерева, или если фирма является «аромабрендированной», то и подарки клиентам можно делать, используя такие ароматы. К примеру, сувенирное ароматизированное мыло с логотипом компании, или подарочный набор, который источает полюбившийся и запомнившийся аромат любимой компании, станет для каждого клиента незабываемым подарком, а сама фирма тем

самым поможет повышению лояльности клиентов. Специалисты уверены: для каждой сферы бизнеса подходят свои, определенные ароматы, их выбор огромен. Но именно правильно подобранные запахи помогут привлечь новых клиентов и увеличить продажи.

Существует несколько основных секретов применения такого необычного инструмента маркетинга, как аромамаркетинг. Правильно подобранные ароматы должны «встречать» клиентов уже у порога – это важно потому, что именно от первого впечатления зависит общее впечатление от вашей организации. Положительные эмоции, полученные человеком от определённого запаха, действительно важны. Помимо входной зоны использовать ароматы специалисты советуют также в прикассовой зоне магазина и в зоне примерочных кабин. Если это не магазин, то ароматизировать следует ресепшн, зону отдыха, то есть все те места, где клиент сможет расслабиться, настроиться на нужный лад.

Рассмотрим, какие ароматы советуют применять специалисты для различных сфер бизнеса:

• Аромат тропического леса, свежести, зеленого чая, морского воздуха подойдет для гостиниц, отелей, автосалонов, стремящихся «подчеркнуть» свою элитарность.

• Ароматы кофе, карамели, сладостей подойдут для кафе, кофеен, чайных магазинчиков.

• Для продуктового магазина подойдут универсальные запахи с нотками цитруса, ненавязчивые цветочные ароматы, а запах выпечки, корицы и ванили простимулирует клиентов купить больше товаров.

• Наилучшие ароматы для магазинов одежды и обуви – ягодные, цветочные, фруктовые. Если это магазин мужской одежды, здесь подойдут кофейные ароматы, аромат свежести. В детских магазинах также применимы ягодные запахи, а также запах жевательной резинки и другие «игривые» ароматы.

• Для офисных помещений специалисты советуют выбирать цветочные ароматы, запахи имбиря, красного яблока, елового леса – что-то нейтральное и способствующее созданию приятных ощущений.

• Для туристических компаний подходят ароматы, создающие правильные ассоциации, к примеру, летние. Это аромат кокоса, морского бриза, арбуза, фруктов. Для осенне-зимнего сезона лучше подойдут цитрусовые ароматы, еловый запах, запах корицы. В целом же, заказчик сам решает, какой запах ему выбрать для своего предприятия[3].

Рассмотрим примеры успешного применения аромамаркетинга в бизнесе:

- Супермаркет Net Cost в Бруклине, штат Нью-Йорк, установил машины ScentAir, чтобы наполнить магазин ароматами продуктов, которые привлекают покупателей (например, грейпфрутом в отделе продуктов или шоколадом в части с конфетами), после чего, по сведениям супервайзерам сети, продажи выросли как минимум на 7%.
- В одном из проводимых исследований на примере ароматизации двух идентичных пар обуви было установлено, что на 84% покупателей больше предпочли обувь в комнате с цветочным запахом и оценили ее стоимость в среднем на 10.33 доллара выше, чем стоимость идентичной пары в аналогичном помещении без запаха.
- В середине 90-х доктор Алан Р. Хирш провел эксперимент с ароматизированными и неароматизированными зонами игровых автоматов в казино Лас-Вегаса и обнаружил, что количество азартных игр в зоне со специально распространяемым запахом увеличилось более чем на 45%.
- В круглосуточном магазине, который начал использовать кофейный аромат для привлечения клиентов рядом с бензоколонками, объем покупок кофе увеличился на 300%.
- Различные исследования показали, что приятные запахи из окружающей среды оказывают положительное влияние на поведение людей. По полученным сведениям, покупатели охотнее помогали незнакомцам возле пекарни, чем в магазине одежды. Кроме того, было установлено, что люди чаще приходили на помощь другим, когда находились в присутствии приятных ароматов, таких как жареный кофе или сдобная выпечка.
- Исследователи из Университета Нортумбрии обнаружили, что специалисты, выполняющие различные задачи по обработке информации, делали расчеты быстрее и эффективнее, в случае обработки их рабочего места эфирным маслом розмарина.
- Эксперимент, проведенный с волонтерами, решающими задачи и головоломки, показал, что воздействие цветочных композиций ароматов ускоряет процесс на 17%.

- Согласно другому исследованию, было установлено, что через 12 месяцев люди могут вспомни ть запах и связанные с ним воспоминания с точностью до 65%, в то время как спустя всего 4 месяца визуальное воспоминание было точным только на 50%.
- Благодаря испытанию проведенному с пациентами перед процедурой МРТ обнаружено, что 63% людей, которые вдыхали аромат ванили, сообщили о снижении беспокойства перед процедурой, по сравнению с 4% пациентов, которые этого не сделали [4].

Список литературы:

1. Статья: «Аромамаркетинг: атмосферные ароматы прибыли невидимых сенсорных технологий» Официальный сайт компании AROMA XXI. Режим доступа: https://aromaxxi.ru/news/aromamarketing-atmosfernye-aromaty-pribyli/ (Дата обращения: 25.01.2022)

2. Морозова Я. «Аромамаркетинг: как ароматы помогают продавать». URL:https://www.retail.ru/articles/aromamarketing-kak-aromaty-pomogayut-prodavat/ (Дата обращения: 09.10.2017)

3. Статья «Аромамаркетинг: как с помощью запахов заставить клиентов покупать» Режим доступа: https://spark.ru/startup/biznes-ru/blog/18403/aromamarketing-kak-s-pomoschiu-zapahov-zastavit-klientov-pokupat (Дата обращения: 09.11.2016)

4. Официальный сайт компании AROMA XXI Статья: Аромамаркетинг - примеры эффективных композиций ароматов в бизнесе. URL: https://aromaxxi.ru/klientam/aromamarketing-primery/ (дата обращения: 25.01.2022)

ӘОЖ 330.322.1

Талапбаева Г.Е. э.ғ.к., аға оқытушы
Сынасапова М.Т. магистрант
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті
Қызылорда қ.Қазақстан Республикасы

АЙМАҚ ЭКОНОМИКАСЫНА ИНВЕСТИЦИЯ ТАРТУ ЖӘНЕ БӨЛУ ҮДЕРІСІНДЕ МАРКЕТИНГТІК ЗЕРТТЕУЛЕР ЖҮРГІЗУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Аңдатпа. Өңірлік инвестициялық стратегия облыстың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталуы тиіс, яғни, өз кезегінде, кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігі, өнім сапасын арттыру және өндіріс шығындарын азайту негізінде қалыптастырылады. Осыған байланысты өңірде маркетингтік зерттеулер мен инновациялардың өңірлік орталығын құру өзекті болып табылады. Орталықтың мақсаты-ақпараттық қажеттіліктерді қанағаттандыру арқылы Қызылорда өңірінің индустриялық-инновациялық дамуына жәрдемдесу. Аймақтық маркетингтік ақпараттық жүйе – тиімді инвестициялық шешімдерді (біздің жағдайымызда) қабылдау үшін пайдалану мақсатында көкейтесті ақпаратты жинақтау, сыныптау, талдау, бағалау және бөлу үшін тұрақты жұмыс істейтін қабылдаулар мен ресурстардың жиынтығы. «Маркетингтік ақпараттық жүйе пайдаланушылардың ақпараттық қабілеттіліктерін қанағаттандыру үшін қажет.

Кілт сөздер: аймақ, инвестиция, инвестициялық тартымдылық, стратегия, маркетинг, маркетингтік зерттеулер, иновация, кластер, аумақтық саясат.

Қазақстандық экономикалық қызметке маркетинг енгізу – басқару әдістері ғана емес, нақты қызметі де жаңа болған кездегі «таза» басқару және әлеуметтік инновация үлгісі (бұрынырақ белгіленген кластерлер бойынша инновацияларды бөлу, маркетингті инвестицияның құйылуын қамтамасыз ететін қосымша фактор ретінде бөлу). Бүгінгі таңда макро деңгейде еліміздің тұрақты экономикалық даму мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған маркетингтік-талдамалық зерттеулер жүргізіледі. Маркетингтік-талдамалық зерттеулер орталығы – Қазақстан Республикасының Индустриалды-инновациялық даму стратегиясының міндеттерін шешуге бағытталған сервистік институт. Қазіргі уақытта Орталық төмендегі салаларға зерттеу жүргізуде: машина жасау, кремний өнеркәсібі, мұнай химия өнеркәсібі, құрылыс материалдары, биотехнология, азық-түлік өнеркәсібі, ядро технологиясы, көмір өнеркәсібінде темір жол тасымалына тариф қалыптастыру [1].

Біздің көзқарасымыз бойынша Қазақстанда осындай орталық құруды серпінді оқиға деп бағалауға болады. Бірақ, бір Орталық барлық проблемаларды шеше алмайды. Қазақстан – үлкен (аумағы, экономикалық климаты, әлеуеті) мемлекет. Осыған байланысты, әрбір аймақтың өзінің айрықша ерекшелігі бар: ауа-райы, табиғи ресурстарының болуы, адами капитал, экономиканың сол немесе басқа салаларының даму деңгейі, инвестициялық ахуал. осы айырмашылықтардың барлығын бір Орталық шеңберінде зерттеу мүмкін емес және айтарлықтай оңай емес. Сондықтан аумақтық экономикалық саясатты, соның ішінде инвестициялық саясат проблемаларын шешуге бағытталған бірыңғай маркетингтік жүйе қалыптастыра алатын аумақтық маркетингтік-талдамалық зерттеу орталықтарын құру қажеттілігі көкейтесті мәселе. Аймақтық инвестициялық стратегия облыстың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталуы тиіс, яғни өз кезегінде кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігінен, өнім сапасын арттыру және өндіріс шығынын төмендету негізінде қалыптасады. Осыған байланысты аймақта Аймақтық маркетингтік зерттеулер мен инновациялар орталығын құру көкейтесті. Орталық мақсаты ақпараттық қажеттілікті қанағаттандыру жолымен Қызылорда аймағының индустриалды-инновациялық дамуын іске асыруға көмектесу болмақ. Аумақтық маркетингтік зерттеулер мен инновациялар орталығының құрылымына төмендегі бағыттарды енгізу мақсатқа сай:

- кластерлік талдау;
- аумақтық саясатты талдау;
- индустриалдық талдау;
- инжинирингтік қызмет көрсету және трансферттік технологияларды жүзеге асыру [2].

Кластерлік талдау бөлімінің негізгі міндеттері ретінде төмендегілерді бөлуге болады:

- бірыңғай маркетингтік ақпараттық жүйе құру;
- сұраныс және ұсыныс көлемдерін бағалау, олардың өткен шақта және келешекте әлемдік, аумақтық және ұлттық деңгейде қозғалыс күшін талдау, қосылған құн тізбектемесін талдау, бәсекелік артықшылықтарын талдау (өндіріс факторлары шегінде), экономикаға сала салымын бағалауды қоса алғанда аумақ салаларын зерттеу;
- халықаралық бәсекелікті және халықаралық бәсекеге қабілеттілікті, оның ішінде өндірістік шығындар құрылымын, өнімділікті, өндірістің негізгі факторларына бағаны салыстырмалы талдау, экспорт пайдалылығын талдау;
- басымдылық салаларын және әлемдік нарықта өзінің күші мен бәсекеге қабілеттілігін дәлелдеуге қабілетті іскерлік белсенділік орталықтарын бөлу (келешек кластерлерін таңдау);
- кластерлерді дамыту стратегиясын әзірлеуге ықпал ету мақсатында кластерлік кездесулерді ұйымдастыру;
- бизнес-ортаны бағалау, жалпы жүйелік проблемаларды шешу және Үкіметтің – жергілікті басқару органдарының – Бизнестің сындарлы диалогын жөнге келтіру. Аймақтық саясат бөлімінің негізгі міндеттері саласына: аумақтың реттеу проблемаларын зерделеу, оның ішінде әлемдік тәжірибені және оның жергілікті жағдайда бейімделу мүмкіндігін зерделеу;
- аумақтың әлеуметтік-экономикалық дамуы туралы ақпараттық-талдамалық материалдар дайындау.

Индустриалды талдау бөлімінің қызметі өндіріс жоқ салалардың, тауарлық нарықтың және нарықтық инфрақұрылымдардың жай-күйі мен келешегін зерттеумен қорытындыланады [3].

Инжинирингтік қызмет көрсету және технологиялар трансфертін жүзеге асыру бөлімі қызметінің негізгі түрлері төмендегілер болып табылады:

- инжинирингтік қызмет көрсету;
- озық шетелдік технологиялар, өзге де инновациялық өнімдер трансферті және оларды аумақта енгізуге тапсыру;
- технологиялар трансфертінде кеңестік, ақпараттық, заңгерлік және өзге де қызметтер көрсету;
- сыртқы және ішкі технологиялар нарығының маркетингі және осы салада әлемдік даму тенденцияларын талдау;
- инновациялық, инвестициялық және коммерциялық жобаларға технологиялық сараптама жүргізу;
- шетелде, сондай-ақ Қазақстан Республикасының аумағында (технологиялар трансферті) енгізу үшін патенттер, лицензиялар, ноу-хау және басқа да инновациялық өнімдерді іздестіру,

сатып алу және тапсыру (оның ішінде халықаралық зияткерлік меншік биржаларына мүшелікке ену жолымен);

- кәсіпорынның, салалар мен аумақтардың технологиялық жай-күйін және отандық және шетелдік технология нарығының даму келешегін бағалау мақсатында зерттеулер жүргізу:

- инжинирингтік қызмет және технологиялар трансферттерін көрсету мақсатында отандық және шетелдік мамандарды іздестіру және тарту, олар бойынша деректер базасын құру және қолдау;

- отандық және шетелдік патенттер, лицензиялар, технологиялар, ноу-хау және басқа да инновациялық өнімдердің деректер базасын құру және қолдау;

- инжинирингтік қызмет және технологиялар трансферті саласында халықаралық ынтымақтастықты жүзеге асыру;

- инжинирингтік қызмет және технологиялар трансферті саласында әдістемелік және анықтамалық-ақпараттық әдебиеттер шығару;

- инжиниринг және технологиялар трансферті саласында біліктілігі жоғары кадрларды даярлау және қайта даярлау;

- бағдарламалық өнімдерді әзірлеу;

- экономика салалары бойынша бағдарламалық өнімдерді және ақпаратты тарату.

Аймақтық маркетингтік ақпараттық жүйені толығымен сызбанұсқа түрінде ұсынуға болады (1 сурет) [4].

Сурет 1- Аймақтық маркетингтік ақпараттық жүйе механизмі

Ескерту – құрастырған автор

Аймақтық маркетингтік ақпараттық жүйе – тиімді инвестициялық шешімдерді (біздің жағдайымызда) қабылдау үшін пайдалану мақсатында көкейтесті ақпаратты жинақтау, сыныптау, талдау, бағалау және бөлу үшін тұрақты жұмыс істейтін қабылдаулар мен ресурстардың жиынтығы.

«Маркетингтік ақпараттық жүйе пайдаланушылардың ақпараттық қабілеттіліктерін қанағаттандыру үшін қажет. Қойылған мақсатқа қол жеткізу үшін жүйеде төмендегі міндеттер шешілуі тиіс:

- ақпаратты пайдаланушылар ортасы белгіленді (қандай басқару жүйесінің субъектісі және ақпарат қандай деңгейде ұсынылатын болады);

- ақпаратты пайдаланушылардың ақпараттық қажеттіліктері белгіленді, яғни шешілуі үшін ақпаратты қажетсінетін проблемалар анықталды, көрсеткіштер, оларды жаңарту кезеңділігі, бөлшектеу дәрежесі, ұсыну нысаны белгіленді;

- ақпарат көздері іріктелді;

- деректер базасының құрылымы және оның жұмыс істеуінің негізгі процестері (жаңару кезеңділігі, пайдалану қарапайымдылығы, сұраныс. бірнеше базалы жұмыстар бойынша ақпаратты іздеу мүмкіндіктері, тұтынушылардың қажеттілігіне байланысты деректерді қайта топтау);

- ақпаратты ұсыну тәртібі белгіленді» [5, 41-47 б.].

Бірыңғай аумақтық маркетингтік жүйенің негізгі құрамдас бөлігі ретінде маркетингтік зерттеулер мен инновациялардың аумақтық орталығын құру және жұмыс істеу механизмін ашу қажеттілігін дәлелдеуге тырыстық. Сонымен қатар фирманың жемісті инвестициялық науқан факторларының бірі ретінде микро деңгейде маркетингтік зерттеулерді жүзеге асыру қажеттілігі туралы мәселе көкейтесті мәселе болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Региональная структурно-инвестиционная политика: монография; под ред. В.Ю. Наливайского / В.Ю. Наливайский, С.В. Брюховецкая, С.В. Феслер, Е.А. Червоный – Ростов-на-Дону: Изд-во РГЭУ «РИНХ», 2002. С. 86-97.

2. Қызылорда облысының әлеуметтік-экономикалық дамуы //Қызылорда облысының статистика департаменті. – Қызылорда, 2020-180 б.

3. Кәсіпорынның инновациялық қызметі және ақпараттық технологияларды қолдану туралы // Қызылорда облысының статистика департаменті. – Қызылорда, 2020– 64 б.

4. Ултургашева О.Г., Лавренко А.В., Профатилов Д.А. Экономическая сущность и структура инвестиционного потенциала региона / Проблемы современной экономики. № 1 (37). – 2011. С. 25-32

5. Крамин Т.В., Леонов В.А. Развитие методики управления инвестиционной привлекательностью регионов / Вестник АГТУ. Сер. Экономика. – 2012. –№1.–С.41-47.

ӘОЖ 656.02

Талапбаева Г.Е. э.ғ.к., аға оқытушы
Тұрсын Б.Қ.Мемлекеттік және жергілікті ББҚ 2 курс магистранты
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті
Қызылорда қ.Қазақстан Республикасы

КӨЛІК-ЛОГИСТИКАЛЫҚ ЖҮЙЕЛЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Аңдатпа. Жүргізілген зерттеулермен көлік логистикасының тауар қозғалысының негізгі элементтерінің бірі болып табылатыны анықталды, оған оның экспедициялау, тасымалдау, қоймаға жинау, жүкөңдеу, сақтандыру, кедендік өңдеу және басқалар қосылатын логистикалық функциялар кешенінен тұратын, логистикалық тізбектегі көлік құралдарымен жүзеге асырылатын, материалдық ресурстарды, жартылай фабрикаттарды және дайын өнімді орнынан жылжытумен байланысты, жүйенің «жабдықтау – өндіру – бөлу – тұтыну» элементтері арасындағы байланыстыратын бөліктегі басты ролі ықпал етеді.

Интеграцияланған көлік – логистикалық жүйені қалыптастыру клиентураны көлік-экспедициялық, ақпараттық, консалтингті-аналитикалық, сервистік және коммерциялық жағынан іскери қызметтер кешенінің кепілдендірілген қамтамасыз етілуінен, тораптарда көпмақсатты бағыттағы мультимодальды терминальдық кешендердің көлік желісін құрудан, дамыған көліктік инфрақұрылымды қамтамасыз етуден тұратын мақсатты міндеттерді кезең-кезең бойынша шешуді талап етеді.

Кілт сөздер: логистика, жабдықтау логистикасы, көлік логистикасы, тарату, қойма, маркетингтік логистика, өңірлік логистика.

Логистикада, ғылыми пәндегі сияқты мынадай тарауларды ажырату қабылданған: жабдықтау логистикасы (сатып алу логистикасы); өткізу логистикасы (таратудың немесе дистрибьюцияның); қойма логистикасы; өндірістік және көлік логистикасы. Соңғы жылдарда дәстүрлілерге, ақпараттың логистика, сервистік логистика, қаржы және логистиканы мамандармен қамтамасыз ету, функциональды логистикалық менеджмент, коммерциялық логистика, әкімшілік логистикасы, маркетингтік логистика, бизнес – логистика, өңірлік логистика сияқты жаңа тараулар қосылды. Тауар қозғалысына шығынның жартысынан көбі тасымал операцияларына келеді, бұл көліктік – логистикалық жүйелерді ұйымдастыру қажеттілігіне назарды аударады [1].

Көлікті логистиканы қолданудың дербес саласына бөлуге мына негізгі факторлар ықпал етеді:

1) көліктің логистиканың негізгі идеясы - «жабдықтау – өндіріс - тарату – тұтыну» сенімді, тұрақты және оңтайлы жұмыс істейтін жүйесін құруды іске асыру қабылеттілігі;

2) логистикалық жүйе шеңберінде шикізатты, жартылай фабрикаттарды және дайын өнімді тарату каналдарын таңдау кезіндегі күрделі көліктік мәселердің бірқатарын шешудің болмай қалмайтындығы;

3) шикізаттың алғашқы көзінен дайын өнімді ақырғы тұтынушыға дейін тауарды жылжытуға жалпы логистикалық шығындарда ең көп шамасы 50% дейін жететін, көлік шығындарының жоғарғы үлесі;

4) тауарлардың сыртқы сауда бағасында көліктік құрамдастың жоғарғы үлесі (әсіресе тасымалдың үлкен қашықтығымен елдер үшін);

5) ішкі тасымалдардағы сияқты, халықаралық қатынастарда да тауарларды оңтайлы жеткізуді ұйымдастыруда үлкен роль атқаратын көлік-экспедициялық кәсіпорындардың үлкен санының барлығы [2].

Көліктік логистика мынадай міндеттерді шешеді:

– көлік жүйелерінің жаңасын құру және жұмыс істеп тұғанын жетілдіру;
– көліктің әр алуан түрлерінде көлік үдерістерін бірлесіп жоспарлау (аралас тасымалдар жағдайында);
– көлік-қойма үдерісінің технологиялық бірлігін қамтамасыз ету;
– тасымалдау тәсілі мен көлік құралын таңдау;
– жеткізудің ұтымды маршруттарын анықтау.

Өзінің мәні бойынша көліктік логистика, ұтымды жүк ағындарын оңтайландыру және ұйымдастырудың, оларды мамандандырылған логистикалық орталықтарда өңдеудің жаңа әдістемесі ретінде осындай ағындардың тиімділігін арттыруды, өндірістік емес шығындар мен жұмсалған қаражатты төмендетуді, көлік қызметкерлеріне – өте талап қойғыш клиенттер мен нарықтың сұраныстарына мейлінше сәйкес келуді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Көліктік-логистикадық жүйелердің қалыптасуына ұмтылыс әлемдік сауда және көлік салаларында соңғы жиырма жылда анықталды.

Бұл үдерістің белсендігінің артуының басты себебі тауардың бағасында үнемдеу мүмкішілігі болды. Өнімдерді, өнідістік үдерістерді, технологияларды бірыңғайлау мен стандарттау есебінен тұтыну көлемінің тез өсуі мен тұтыну нарығын алуан түрлі тауарлармен толықтыру кезінде өндірілетін өнімнің өзіндік құнының мейлінше аз мәніне қол жеткізілді. Өнідістік шығындардың одан әрі төмендеуі негізінен мүмкін болмай қалды. Бұл жағдайларда тауарлар бағасы төмендеуінің басты көзі тек көлікке жұмсалған қаражаттар бола алады.

Осылайша, зерттеулермен көлік логистикасының тауар қозғалысының негізгі элементтерінің бірі болып табылатыны анықталды, оған оның экспедициялау, тасымалдау, қоймаға жинау, жүкөңдеу, сақтандыру, кедендік өңдеу және басқалар қосылатын логистикалық функциялар кешенінен тұратын, логистикалық тізбектегі көлік құралдарымен жүзеге асырылатын, материалдық ресурстарды, жартылай фабрикаттарды және дайын өнімді орнынан жылжытумен байланысты, жүйенің «жабдықтау – өндіру – бөлу – тұтыну» элементтері арасындағы байланыстыратын бөліктегі басты ролі ықпал етеді [3].

Егер де логистика тауарматериалдық және оларға ілесетін ағындарды уақыт пен кеңістікте орналастыруды оңтайландырумен айналысады дегеннен шығатын болсақ, онда өте жалпы түрде мынадай түрде мынадай анықтаманы тұжырымдауға болады: «тұтынушылардың тауарлар мен қызметтерге сұраныстарын қанағаттандыру мақсатында, жұмыс істеуі тауар-материалдық және ілесетін ағындарды уақыт пен кеңістікте орналастыруды ұтымды етуге бағытталған, материалдық ағынмен және бизнестің тұтас жүйеде жүргізілуінің жалпы мақсаттарымен интеграцияланған, өзара байланысты жүйетүзетін элементтер мен қамтамасыз ететін кіші жүйелердің ұйымдық жағынан рәсімделген жыйынтығы көлік логистикалық жүйе болып саналады.

Ірі жалпыжелілік көлік тораптарында көліклогистикалық жүйелерді құру мәселелері торапта жұмыс істейтін көліктің алуан түрлерінің үйлесімі мен өзара іс-қимылын қамтамасыз етумен байланысты, таза көлік мәселелерінің шеңберінен шығады және өте ауқымды спектр мәселелерін қозғайды.

Интеграцияланған көлік – логистикалық жүйені қалыптастыру клиентураны көлік-экспедициялық, ақпараттық, консалтингті-аналитикалық, сервистік және коммерциялық жағынан іскери қызметтер кешенінің кепілдендірілген қамтамасыз етілуінен, тораптарда көпмақсатты бағыттағы мультимодальды терминальдық кешендердің көлік желісін құрудан, дамыған көліктік инфрақұрылымды қамтамасыз етуден тұратын мақсатты міндеттерді кезең-кезең бойынша шешуді талап етеді. Технологиялық құралдардың технологиясы мен пайдалануын, теміржол станциялары мен терминалдардағы бастапқы – соңғы операциялардың орындалу, жүк ағындарының тұрақты емес өлшемдері жағдайында осы өндірістік нысандардың өзгеруі ерекшеліктерін ескере отырып түбегейлі жаңа әдістерді пайдаланумен міндеттер кешенін шешуді талап етеді. Жаңа әдістер деп жаңадан құрылатын интеграцияланған басқарудың логистикалық органдары (көлік-логистикалық орталықтар (КЛО), көлік-логистикалық кешендер (КЛК) және басқ.) шеңберінде іске асырылуы мүмкіндерін айтады. Атауларына қарамастан жаңа басқару құрылымдарына бірқатар функциялар тән болуы тиіс. Атап айтқанда, КЛО негізгі функцияларына логистикалық үйлестіру мен интеграцияны; стратегиялық және оперативтік бақылауды; реинжиниринг негізіндегі өздігінен дамуды; терминалдық технология негізінде логистикалық көлік тізбектерінің жұмыс істеуін оңтайландыру; жаңа логистикалық технологияларды енгізумен байланысты және жұмыстардың сапасы мен тиімділігін арттыру үшін техникалық жабдықтау мен ақпараттық технологиялардың ұтымды үйлесімін қамтамасыз ететін инновацияларды енгізуді жүзеге асыруды жатқызу керек [4].

Көлік кәсіпорнын басқаруға логистикалық көзқарастың негізгі жаңалығы, оның макро және микродеңгейде логистикалық жүйе ретінде қарастырылатындығы. Макродеңгейде көлік кәсіпорындары макрологистикалық жүйелердің элементі ретінде алға шығады. Олар логистикалық тізбек бөліктері арасындағы байланысты қамтамасыз етеді (материалдық ағындарды жылжыту), материалдық қызмет – көліктік қызметтердің көздері болып табылады. Микро-деңгейде көлік кәсіпорындары өндірісішілік логистикалық жүйелер ретінде белгілі тұтастықты, бірлікті түзетін бір-бірімен байланысты кіші жүйелер қатары болып саналады. Бұл кіші жүйелер материалдық ағынның (отын, қосалқы бөлшектер, агрегаттар және т.б.) жүйеге кіруін, оның ішінде өтуін және жүйеден материалдық-көліктік қызметтер түрінде шығуын қамтамасыз етеді. Көліктік кәсіпорындардың бұл екіжақты ролі көліктік логистика бойынша жұмыстарда ескерілмейді. Осыған сәйкес Қазақстандағы көліктік-логистикалық жүйелердің қалыптасуының объективтік экономикалық алғышарттарын макро және микроэкономикалық ұстанымдардан жіктеуге болады.

1. Макроэкономикалық аспект.

а) Интеграция. Әлемдік экономиканың жаһандануы және халықаралық серіктестіктің кеңеюі, көлік қатынастарының, ақпараттық және коммуникациялық қамтамасыз ету жүйелерінің дамуы ірі транс ұлттық корпорциялардың қалыптасуына ықпал етті, бұл кезде экономикалық өсудің маңызды факторы көлік ағындарын ұйымдастыру мен басқаруға логистикалық көзқарасты іске асыру негізіндегі интеграция болып шығады.

Халықаралық көлік дәліздерін ұйымдастыру шығыс пен Батыстың көліктік жүйелерін үйлесімді етуді, ұлттық заңдылықтарды бірыңғайлауды, халықаралық көліктік инфрақұрылым құруды мақсат етіп қояды, бұл жерде ұлттық көліктік жүйелердің әлемдік көліктік жүйеге кіруі мен ғаламдық логистикалық жүйелерді құрудың негізгі ретінде тасымалдардың бірыңғай технологияларын пайдалануды қамтамасыз ететін бірыңғай техникалық параметрлері болуы тиіс.

Көлік саласындағы Қазақстанның халықаралық интеграциясының негізгі бағыттары:

– қазақстандық көліктің европалық көлік жүйесі мен Азия-Тынық мұхиттық өңіріне интеграциясы;

– ТМД Елдері бойынша ортақ көліктік кеңістікті қалыптастыру және дамыту;

– өңірлік серіктестік шеңберінде өзара іс-қимылды дамыту болып табылады [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Мельников В.П. Логистика / В.П. Мельников, А.Г. Схирладзе, А.К. Антонюк. - М.: Юрайт, 2014. - 288 с.

2. Моисеева Н. К. Экономические основы логистики: – Москва: Инфра-М, 2010. – 527 с.

3. Неруш Ю.М. Логистика: учебник / Ю. М. Неруш. – Москва: Проспект: Велби, 2008. – 517 с.

4. Николайчук В.Е. Логистический менеджмент: учебник / В. Е. Николайчук. – Москва: Дашков и К°, 2012. – 978 с.

5. Общий курс транспортной логистики: учебное пособие по дисциплине специализации специальности "Менеджмент организации" / Л. С. Фёдоров, В. А.Персианов И. Б. Мухаметдинов. – Москва: КноРус, 2011. – 309 с.

ӘОЖ 336.748.12

Тұрғанбаев Қ.Д. магистр, аға оқытушы,
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қ., Қазақстан Республикасы.

ЭКОНОМИКАЛЫҚ СЕКТОРҒА ИНФЛЯЦИЯНЫҢ ӘСЕРІ

Аңдатпа. Экономикасы қарқынды дамығын мемлекеттің инфляциялық көрсеткіші тез өзгеріп отыратыны анық. Инфляцияның баяу болғаны бәсекелестікті арттырып, ақша айналымының қалыпты болуына әсер етері сөзсіз. Бұл өз кезегінде елдегі ішкі өнім көрсеткішін көтеріп, бюджет көлемін арттырады. Тауар айналымы жиілеп, экономикалық өсім байқалады. Инфляцияның баяу болғаны мемлекет үшін тиімді болып табылады.

Кілт сөздер: Инфляциялық өсім, азық-түлік, фармацевтика, импорт, электр энергиясы, коммуналдық қызметтер.

Нарықтық экономиканы құрудың бүкіл кезеңінде инфляция тұрақтандыру үдерісіне анықтаушы ықпал ететін шешуші факторлардың бірі болып қала береді. Дамушы нарығы бар экономикаларда инфляцияның өзіндік ішкі ерекшелігі бар.

Экономикасы өтпелі елдерде өтпелі кезеңнің тез өзгеретін жағдайлары, ерекшеліктері және қарама-қайшылықтарымен белгіленетін инфляцияның ерекше түрі туралы сөз қозғау керек.

Бұл елдердегі инфляцияның негізінде бірнеше өзара байланысты себептер жатады. Ұсыныс жиынтығының көлемінен қысқа мерзімді сұраныстың асып кетуі байқалған жағдайда, ол сұраныс жағынан пайда болуы мүмкін (сұраныстың инфляциялануы). Ол өндіріс факторларының кенеттен қымбаттауы салдарынан жиынтық ұсыныс қысқарған кезде, өнімді шығару шығындары инфляциясынан пайда болуы мүмкін.

Инфляция қарқыны жұмыссыздық деңгейіне тәуелді болады. Инфляция қарқынының өсуі жұмыссыздық деңгейінің төмендеуіне ықпал етеді және керісінше.

Жұмыссыздықтың жоғары деңгейі (стагнация) мен бағалардың жалпы деңгейінің жоғары өсімділігінің бір сәттегі үйлесімі инфляцияға тән болады.

Ақшалай салымдардың есебінен жұмыссыздықтың қысқаруын ынталандыратын мемлекет саясаты инфляцияның деңгейін күткен деңгейден де жоғарыға көтереді.

Берілген мәселелерді зерттеудің дер кезінде орындалуы және өзектілігі, қазіргі жағдайда әлемдік экономикада болып жатқан жағымды өзгерістермен байланысты. Әлемдік экономика тек ұлттық экономиканың жиынтығы ғана болып қоймай, сонымен бірге өзара байланысты жүйеге – жаһандық әлемдік шаруашылыққа айналып бара жатыр. Жаһандану халықаралық сауданың ырықтандырылуында, кәсіпкерлік капиталдың ұтқырлығында, ұлттық нарықтардың ашықтығында көрініс тапты. Осының бәрі әр түрлі ұлттық экономикаларда инфляциялану жағдайларының қалыптасуына әсер етпей қоймады.

Инфляцияның кең таралуы және тұрақтылығы оны қазіргі заманғы нарықтық шаруашылықтың табиғи және қажетті бөлігі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді, оған қатысты «күрес» емес, «реттеу» терминін қолданған орынды. Реттеудегі басты мәселе – инфляцияны белгілі шекте ұстап тұру, яғни осы шектеулердегі инфляция экономикалық дамуға, жұмыспастылыққа және төлем балансының тепе-теңдігіне зиян келтірмейтін болады.

Осы орайда инфляцияны қазіргі заманғы өндірістің даму факторы немесе осы дамудың міндетті төлемі ретінде түсіндіруге болады. Бірақ оны «бақылаусыз қалдыруға» болмайды, оның реттелуі үздіксіз және тиімді болуы тиіс.

Соңғы жылдары ТМД елдерінің инфляцияға қарсы саясатта қол жеткізген елеулі жетістіктеріне қарамастан, инфляцияның жаңа айналымының қаупі бұрынғыдай сақталып келеді. Бағалардың үйлеспеуіне және өндірістік қуаттарды қолданудың төмен тиімділігіне байланысты инфляцияның әлеуеті де едәуір болып отыр. Осының барлығы осы елдердегі, соның ішінде Қазақстандағы инфляция мен қаржылық тұрақтылық мәселелерін маңызды етеді.

Аталған мәселелердің өзектілігі қазіргі жағдайда инфляцияның мәнін, түпкілікті себептерін және даму тетіктерін анықтау қажеттілігімен, Қазақстандағы инфляция үдерісінің табиғатымен және ерекшеліктерімен, инфляцияны реттеудің қаржылық құралдарын жетілдірумен және шетел тәжірибесін қолдану негізінде мемлекетте инфляцияға қарсы саясаттың негізгі бағыттарын көрсетумен анықталады.

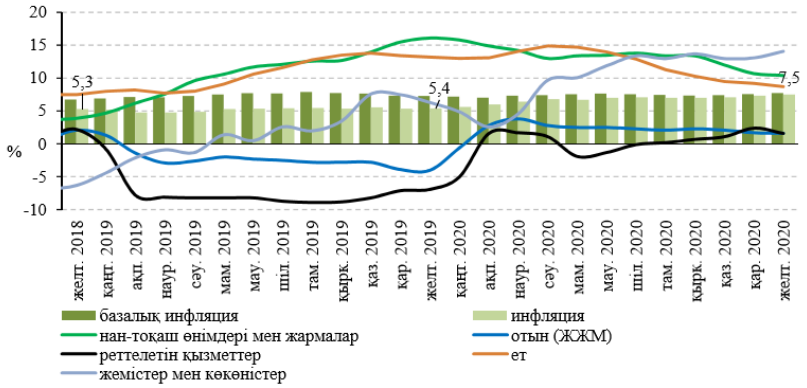
Осының барлығы диссертациялық зерттеу тақырыбын таңдауға негіз болды және динамикалық үдеріс ретінде инфляциялану феноменін зерттеу, инфляцияны реттеу құралдарын қалыптастыру және тиімді деңгейде оны ұстап тұру бойынша сәйкес ұсыныстарды зерттеп дайындау қажеттілігін анықтады.

Қазақстан Республикасының Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының деректері бойынша Қазақстандағы жылдық инфляция 2020 жылдың қорытындысы бойынша 7,5% (2019 жылы 5,4%) болды. 2020 жылғы наурыздан бастап инфляция 4-6% нысаналы дәліздің жоғары қалыптасты. Базалық инфляция бір жыл бойы жалпы инфляциядан жоғары деңгейде сақталып, 2020 жылғы желтоқсанда жылдық көрсетуде 7,7%-ға дейін өсті (1-сурет).

Инфляция құрылымында азық-түлік тауарлары 11,3%-ға (2019 жылы – 9,6%-ға), азық-түлікке жатпайтын тауарлар – 5,5%-ға (5,0%-ға), ақылы қызметтер – 4,2%-ға (0,7%-ға) қымбаттады. Азық-түлік инфляциясының жеделдеуі жекелеген тауарларға сұраныстың артуымен, сол сияқты төтенше жағдай режимі мен карантин шаралары жағдайында шикізат пен өнімді жеткізу кезеңдерін бұзу нәтижесіндегі шектеулі ұсыныспен байланысты болды. Жылдың соңына таман ұсыныстың шектелуі мен импорттық сұраныстың артуы әлемдік азық-түлік нарықтарындағы бағаның өсуіне алып келді.

Базалық инфляция, инфляция және оның құрамдас бөліктерінің серпіні

өткен жылдың тиісті кезеңіне %-бен

Ескертпе: [1] мәліметтері негізінде автормен құрастырылған

Азық-түлік инфляциясына ет және ет өнімдері (8,7%), нан-тоқаш өнімдері мен жармалар (10,4%), жемістер мен көкөністер (14,1%), жұмыртқа (20%), майлар мен тоң майлар (21,6%), қант (32,8%) бағасының жылдық өсуі елеулі үлес қосты. Сонымен қатар, өндірушілер бағалары өсуінің баяулауы және тірі малды әкетуге салынған тыйымның сақталуы жағдайында ет өнімдері бағасының өсу үлесі төмендеді; нан-тоқаш өнімдері мен жармаларға бағаның өсуі егін жинау науқанының аяқталуы және астық қорларын толықтыру нәтижесінде өткен жылға қарағанда төмендеді. Бағаның жедел өсуіне жекелеген азық-түлік өнімдерінің нарықтарындағы теңгерімсіздіктің күшеюі (құс тұмауының өршуі, Ресейдегі қант пен өсімдік майының күрт қымбаттауы) және иммундықстимуляторлық өнімдерге (жемістер, көкөністер) сұраныстың артуы ықпал етті. Қысқа мерзімде пайдаланылатын тауарларға (дәрі-дәрмектерге, жуу құрал-

дарына) сұраныстың артуы эпидемиологиялық жағдайдың нашарлауы кезеңінде импорттың қымбаттауы аясында азық-түлікке жатпайтын инфляцияға оң үлес қосты. Атап айтқанда, фармацевтикалық өнім бағасының жылдық өсуі 9,7%-ды, жуу және тазалау құралдары бағасының жылдық өсуі 10,2%-ды құрады. Бұдан басқа, жыл басында акциздің артуы бензин бағасының өсуін жеделдетуге әсер етті, ол кейіннен сұраныстың төмендеуімен шектелді. Жыл қорытындысы бойынша бензин бағасының өсуі 2,5%-ды құрады. 2019 жылы реттеліп көрсетілетін коммуналдық қызметтерге тарифтерді төмендету әсерінің сарқылуы көрсетілетін қызметтердің инфляциясына жоғары әсер етті. 2020 жылы реттеліп көрсетілетін коммуналдық қызметтерге тарифтердің өсуі 1,6%-ды құрады (2019 жылы 6,9%-ға төмендеді), бұл ретте өсім қолдау шаралары ретінде (наурыз-сәуір) төтенше жағдай кезінде тарифтердің уақытша төмендеуімен және уақытша өтелетін тарифтерді енгізумен шектелді. Тарифтердің өсуіне 2020 жылғы 1 шілдеден бастап электр өндіруші ұйымдарға арналған шекті тарифтердің өсуіне байланысты электр энергиясының 6,5%-ға қымбаттауы негізгі үлес қосты. Реттелмейтін қызметтер бөлігінде туристік қызметтерді қоспағанда, қызметтердің барлық түрлері қымбаттады. Сауда және сервис объектілерінің қызметіне карантиндік шектеулер, сондай-ақ жұмыс пен оқытудың қашықтан жүргізілетін форматын сақтау жағдайларында төмендей түскен тұтынушылық сұраныс инфляцияны тежеуші фактор болды[2].

Әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің 2020 жылғы Жылдық Есебі» www.nationalbank.kz Жарияланған күні: 17.05.2021

2. «Қаржы» С.Құлпыбаев , С.Ж.Ынтықбаев, В.Д. Мельников , 2013ж -112 б.

ОӘЖ 338.001.36

Тұрғанбаев Қ.Д. магистр, **Айнабекова И.Т.** магистр,
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қ., Қазақстан Республикасы.

ЭКОНОМИКАЛЫҚ СЕКТОРДЫҢ ДАМУЫНА ӘСЕР ЕТКЕН ФАКТОРЛАР

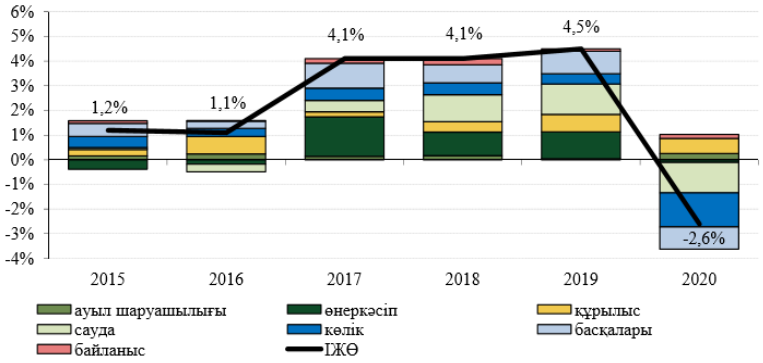
Аңдатпа. Мемлекеттің дамуын экономикалық саланы сараптау негізінде көруге болады. Сондай-ақ, шағын және орта бизнес секторының даму көрсеткіштері, елдегі нормативтік-құқықтық механизмің ықпал етуімен көрініс табады. Жүйелі механизм экономикалық сектордың дамуына әсер етіп қана қоймай, мемлекеттің өсу тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Бұл өз деңгейінде бәсекелестікті арттырады. ІЖӨ көрсеткіші жоғары мемлекеттің әлеуеті жоғары болмақ.

Кілт сөздер: экономикалық өсу, экспорт, мұнай өнімдері, стратегиялық жоспарлау, инвестиция.

2020 жылы Қазақстан экономикасының дамуы COVID-19 коронавирус пандемиясының таралуына қарсы күрес шараларының, сондай-ақ мұнайдың әлемдік бағасының құлдырау әсерінен қалыптасты. Бұл факторлар Қазақстандағы экономикалық белсенділіктің айтарлықтай төмендеуіне алып келді. Қазақстан Республикасының Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының жедел деректері бойынша 2020 жылы Қазақстанның ІЖӨ 2019 жылмен салыстырғанда нақты көрсетуде 2,6%-ға қысқарды (1-сурет).

Нақты ІЖӨ өсуіне экономика салаларының үлесі

өткен жылдың тиісті кезеңіне %-бен

Ескертпе: [1] мәліметтері негізінде автормен құрастырылған

Карантин шараларының қолданылуы аясында сыртқы, сол сияқты ішкі сұраныстың әлсіреуі нәтижесінде сауда, көлік қызметтері, жылжымайтын мүлікпен операциялар және әкімшілік және қосалқы қызмет көрсету саласындағы қызметтер көлемі төмендеді.

2020 жылы тау-кен өндіру өнеркәсібінің жылдық көрсетуде 3,7%-ға төмендеуі есебінен өнеркәсіп 0,4%-ға қысқарды. Тау-кен өнеркәсібіндегі өндірістің құлдырауы ОПЕК+ келісімін орындау шеңберінде шикі мұнай мен газ конденсатын өндіру көлемінің 5,0%-ға қысқаруына байланысты болды. Сонымен қатар, металл кендерін (0,1%-ға төмендеу), атап айтқанда темір кенін (0,2%-ға) және түсті металл кендерін (0,1%-ға) өндіру көлемінің төмендеуі осы салаға теріс әсер етті[1].

2020 жылдың қорытындысы бойынша көтерме және бөлшек сауда көлемі жылдық көрсетуде 7,3%-ға қысқарды. Саланың қысқаруы көтерме және бөлшек саудадағы сату көлемінің тиісінше 7,4%-ға және 4,1%-ға төмендеуіне байланысты болды. Көтерме сауданың қысқаруы негізгі тұтынушылар тарапынан отандық экспорттық позицияларға сұраныстың төмендеуіне және ОПЕК+ шеңберінде келісімнің орындалуына (шикі мұнай мен металдар) байланысты орын алды. Бөлшек сауда айналымының қысқаруы халықтың нақты ақшалай кірістерінің төмендеуі салдарынан тұтынушылық сұраныстың баяулауына байланысты болды. Сауда көлемінің қысқаруымен қатар 2020 жылы көлік және қоймаға сақтау қызметтерінің жылдық көрсетуде 17,2%-ға дейін төмендеуі байқалды. Саланың қысқаруына автомобиль және құбыр жүргізу көлігінің жүк айналымы көлемінің төмендеуі негізгі үлес қосты.

Сонымен қатар, бірқатар салалар ІЖӨ серпініне оң үлес қосты. Өңдеу өнеркәсібінде металлургия өнеркәсібі өндірісінің 2,6%-ға, тамақ өнімдері өндірісінің 4,0%-ға, машина жасау өндірісінің 16,3%-ға және фармацевтика өнімінің 47,0%-ға ұлғаюына байланысты 3,9%-ға өсу тіркелді. Сонымен бірге, 2020 жылы тұтынушылық сұраныстың төмендеуі және өндірістің уақытша жабылуы аясында жекелеген салаларда өндірістің қысқаруы байқалды. Мәселен, мұнай өнімдерін өндіру 4,0%-ға және жиһаз өндіру 11,0%-ға қысқарды.

2020 жылдың наурыз-сәуір айларында төтенше жағдай мен карантиннің қолданылуы жағдайында құрылыс жұмыстарының уақытша тоқтатылуына қарамастан, жыл қорытындысы бойынша құрылыс саласының өсуі 11,2%-ды құрады. Жоғары өсу мемлекеттік бағдарламалар мен инфрақұрылымдық жобаларды іске асырудың жалғасуына, атап айтқанда «Нұрлы жер», «Бақытты отбасы», «7-20-25», «5-20-25», «Жұмыспен қамтудың 2020-2021 жылдарға арналған жол картасы» мемлекеттік бағдарламалары шеңберінде қолжетімді тұрғын үй құрылысының жалғасуына байланысты орын алды. Сондай-ақ «Нұрлы Жол» бағдарламасын іске асыру еліміздің көлік-логистикалық инфрақұрылымын салуда (автомагистральдар, жолдар, теміржолдар, көпірлер мен тоннельдер құрылысы) өсу қарқынын ұстап тұруға мүмкіндік берді.

2020 жылы ауыл шаруашылығы өнімінің жалпы шығарылымы 5,6%-ға ұлғайды, бұл мал шаруашылығы мен өсімдік шаруашылығы өнімінің тиісінше 3,0%-ға және 7,8%-ға өсуіне байланысты болды.

Қашықтан жұмыс жүргізу және онлайн-оқытуды енгізу аясында байланыс қызметтері оң серпінді көрсетті, өсу 8,6%-ды құрады. Интернет желісі қызметтерінің, мобильді байланыс пен

телекоммуникациялық желілер бойынша деректерді беру қызметтерінің ұлғаюы есебінен саланың өсуіне негізгі үлес қамтамасыз етілді[1].

Өз кезегінде, үй шаруашылығын тұтыну және экономикадағы инвестициялық белсенділік COVID-19 пандемиясының таралуына қарсы шектеу шараларын енгізу аясында теріс факторлардың әсерінен айтарлықтай қысқаруды көрсетті. Мемлекеттік саясаттың контрциклдік бағыты жағдайында мемлекеттік басқару органдарының шығыстары ғана оң өсу қарқынын сақтап қалды.

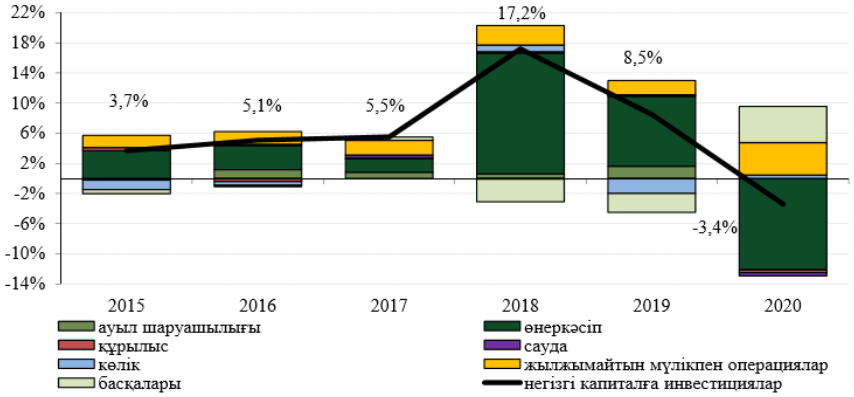
2020 жылғы I тоқсанда үй шаруашылықтарына нақты сұраныс оң серпінді сақтап қалды. Алайда төтенше жағдай режимін енгізу, сауда нүктелерінің жұмысына шектеу қою, уақытша жұмыспен қамтылмағандар санының өсуі және халықтың кірістерін жоғалтуы 2020 жылғы II тоқсанда тұтынушылық сұраныстың екі таңбалы төмендеуіне (17,6%-ға) алып келді. Бірақ 2020 жылғы III тоқсанда карантин шараларының біртіндеп жеңілдеуі және кейінге қалдырылған сұранысты іске асыру жағдайында үй шаруашылықтарының сұранысын қалпына келтіру (2,5%-ға өсу) байқалды, бұл жекелеген айларда бөлшек тауар айналымы көрсеткіштерінің жақсаруымен расталады.

Халықтың нақты кірістерінің қысқаруы сұраныстың неғұрлым тез өсуін шектейтін фактор болды. Кірістер құрылымында жалдамалы қызметкерлердің нақты жалақысының қысқаруы нәтижесінде өз бетінше жұмыспен қамтудан және жалдау жұмысынанан түсетін кірістер төмендеді (2020 жылғы III тоқсанда – 0,1%). Кірістер арасында мемлекеттік саясаттың әлеуметтік бағытын сақтау жағдайында зейнетақы төлемдерінен түскен табыстар бойынша өсу байқалды[1].

Бұдан бөлек, COVID-19 пандемиясы әлемнің түрлі елдерінде, соның ішінде Қазақстанда да халықтың тұтынушылық қалауы мен шығыстарына елеулі өзгерістер енгізді. Мәселен, ақылы қызметтерге жұмсалатын шығыстар үлесінің қысқаруы және үй шаруашылықтарының азық-түлікке жұмсалатын шығыстар үлесінің едәуір ұлғаюы орын алды. Қазақстан Республикасының Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының деректері бойынша үй шаруашылықтарының тұтыну шығыстары құрылымында 2020 жылы халық үшін ақылы қызметтерге арналған шығыстар үлесі 16,9%-ға (21,6%) дейін бір мезгілде төмендей отырып, азық-түлік тауарларына жұмсалатын шығыстар үлесі 58%-ға дейін (2019 жылы – 53,7%) ұлғайды. Азықтүлікке жатпайтын тауарларға жұмсалатын шығыстардың үлесі айтарлықтай өзгерген жоқ (24,7%-ға қарсы 25,1%), бұл осы топтың құрылымындағы тауарларға сұраныстың көп бағытты үрдістерінен туындады.

Экономика салаларының негізгі капиталға салған инвестициялардың өсуіне қосқан үлесі

өткен жылдың тиісті кезеңіне %-бен

Ескертпе: [1] мәліметтері негізінде автормен құрастырылған

2020 жылы экономикадағы инвестициялық белсенділік жылдық көрсетуде 3,4%-ға қысқарды. Экономикадағы инвестициялардың құлдырауы «Болашақ кеңейту жобасы» бойынша ең ірі «Теңіз Шевройл» кен орнындағы құрылыс жұмыстарын уақытша тоқтата тұру аясында тау-кен өндіру саласындағы инвестициялардың қысқаруына тікелей байланысты болды. Негізгі капиталға салынған инвестициялардың қысқаруы саудада, құрылыста және қаржылық және сақтандыру қызметінде де байқалды. Жалпы, басқа салалардағы инвестициялар оң серпінді

көрсетті. Жекелеген секторларда инвестициялық белсенділіктің жеделдеуі байқалды: 2020 жылы жылдық көрсетуде денсаулық сақтау саласында 1,4 есе, өнер мен ойын-сауық саласында 1,2 есе, ақпарат пен байланыс саласында 35,5%-ға өсті. Осыған орай, тау-кен өндіру саласын қоспағанда, экономикадағы инвестициялар 14,8%-ға ұлғайды (2-сурет).

Импортты алмастыру бойынша мемлекеттік бағдарламаларды іске асыру өңдеу өнеркәсібіндегі инвестицияларға оң әсер етті, олар 2020 жылдың қорытындысы бойынша 3%-ға өсті. Негізгі капиталға салынған инвестициялар құрылымында ғимараттар мен құрылыстарды салу және күрделі жөндеу жұмыстарына жұмсалатын шығындардың жоғары өсуі (10,7%-ға) және машиналар мен жабдықтарға салынған инвестициялардың және басқа да шығыстардың айтарлықтай төмендеуі байқалды.

Негізгі капиталға инвестицияларды қаржыландырудың негізгі көзі бұрынғысынша кәсіпорындардың меншікті қаражаты болып табылады, инвестициялардың жалпы көлеміндегі олардың үлесі 2020 жылы 78,8%-ды құрады[2].

Әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің 2020 жылғы Жылдық Есебі» www.nationalbank.kz Жарияланған күні: 17.05.2021

2. Оралбаева Ж.З., Арыстамбаева А.З. «Экономикалық талдау негіздері», оқу құралы - Алматы: Қазақ университеті 2014ж-100 б.

ӘӨЖ332.142

Умирзакова Н.Т. магистр, аға оқытушы,
Онласынова А.А. магистр, аға оқытушы,
Халықаралық Тараз Инновациялық Институт,
Тараз қ., Қазақстан Республикасы

ЭКОНОМИКАНЫҢ НЕГІЗГІ ТЕТІГІ РЕТІНДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа. Әлемде инновациялық қызмет бәсекеге қабілеттілік пен экономикалық өсуді қамтамасыз ететін маңызды фактор болып саналады. Индустриалды дамыған елдерде инновациялық қызметтің өсуі үшін қолайлы жағдайлар жасалған. Сондай-ақ технологияларды дамытуда, ғылыми және ғылыми-техникалық бағдарламаларды іске асыруда мемлекеттік және жеке ғылыми-зерттеу ұйымдары мен компанияларының ынтымақтастығы мен өсуіне үлкен мән беріледі. Мақалада инновациялық даму жолын таңдаудың негізгі себептері көрсетілген. Қазақстанның әлемдегі ең дамыған отыз елдің қатарына кіруі инновациялық идеяларға негізделе отырып жоспарланып отыр. Осыған байланысты индустриялық саясаттың осы сегменті өндірістің тиімділігін арттыру және басым секторлардағы инновациялық белсенділікті арттыру жөніндегі шаралар кешенінен тұратын болады.

Кілт сөздер: фактор,инновация, бәсекеге қабілеттілік, инновациялық саясат, идея, жаһандану, ДСҰ.

Қазақстанның әлемдік көшбасшылар қатарынан көрінуі мен еліміз экономикасының бәсекеге қабілеттілік деңгейінің артуы өнеркәсіптің инновациялық даму тиімділігімен анықталады. Бұл өз кезегінде озық білім мен жаңа технологияларды өмірге әкелетін ғылыммен және өндіріспен жүйелі байланыстағы жоғары техникалық білім саласын жаңғыртуға байланысты. Бүгінгі күні жоғары оқу орындарының әлеуеті білім беру қызметінің сапасымен ғана емес, еңбек адамын қалыптастыруға бағытталған «Білім – ғылым – инновация» интеграциясының дамуымен де анықталады. Қазіргі әлем – шапшаң даму, жылдам өзгерістер үстінде. Осынау ғаламдық даму көшіне ілесу үшін қай елдің де бәсекеге қабілетті болуы шарт. Бұл, әрине, бірінші кезекте қоғамдық дамудың қозғаушы күші – ғылымның алға басуы мен мамандардың біліктілігіне байланысты. Яғни еліміздің бәсекеқабілеттілігін көтеруде жоғары мектепке жүктелер міндет салмақты. Еліміздегі үдемелі индустриялық-инновациялық даму бағдарламасының табысты жүзеге асырылуы ғылым мен өндірістің байланысы қамтамасыз етілуіне тікелей тәуелді

деуге болады. Әлемде инновациялық қызмет бәсекеге қабілетті және экономикалық өсуді қамтамасыз ететін ең маңызды фактор болып саналады. Өнеркәсібі дамыған елдерде инновациялық қызметтердің өсуі үшін ұлттық ғылыми-зерттеу жұмыстарына қолайлы жағдайлар жасалған, сонымен қатар технологияларды дамытуда, ғылыми және ғылыми-техникалық бағдарламаларды іске асыруда мемлекеттік және жеке ғылыми-зерттеу ұйымдары мен компаниялардың ынтымақтастық құрып, өсуіне үлкен мән берілген. Жаңалық пен ғылымды, технологияны, техниканы өндіріспен тығыз байланыстыру мақсатында елімізде индустриалды-инновациялық даму бағыты көзделген. Қазақстан үлкен мүмкіндіктері бар ел ғана емес, сол мүмкіндіктерді нақты жүзеге асырып отырған алып мемлекетке айналуда. Мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігін көрсететін басты көрсеткіш – оның экономикасы болып табылады. Экономиканың бәсекеге қабілетті болуының басты бағыты – индустриалды-инновациялық экономика құру және шикізаттық емес секторды дамыта отырып, инновациялық үдерістерге бет бұру[1].

Ғылыми экономика құру – ең алдымен Қазақстан ғылымының әлеуетін арттыру. Бұл бағыт бойынша венчурлік қаржыландыру, зияткерлік меншікті қорғау, зерттеулер мен инновацияларды қолдау, сондай-ақ ғылыми әзірлемелерді коммерцияландыру жөніндегі заңнаманы жетілдіру қажет.

Ғылымды қаржыландыру көлемін біртіндеп арттырып, оны дамыған елдердің көрсеткіштеріне жеткізу жөнінде нақты жоспар қажет. Әлемдік экономиканың жаһандануы жағдайында отандық компаниялардың ел ішіндегі және шетелдегі тауарлар мен капитал нарықтарындағы бәсекеге қабілеттілігі өзекті мәселеге айналуда. Қазіргі таңда кез келген елдің экономикасының дамуы, халықтың рухани және материалдық игіліктерінің артуы, ең алдымен, сол елдің ғылымы мен білімінің, өндірістің инновациялық дамуына байланысты. Қазіргі кезеңде кәсіпкерлікті дамытудың әлсіз жақтары оны жетілдірудің нарықтық механизмдерінің инновациялық түрлерін одан ары жақсартуды қажет етіп отыр.Қазіргі жағдайдағы ұйымның инновациялық дамуы — оның негізгі қызметінің ажырамас бөлігі, өйткені өнімнің және жалпы ұйымның бәсекеге қабілеттілік деңгейін арттыруға ықпал етеді. Соңғысы, өз кезегінде, пайда мен өндіріс тиімділігінің көрсеткіштерінде көрінеді. Алайда, Ресей экономикасы жоспарлы-әкімшілік экономиканың мұрасын көтереді, онда инновацияларды енгізудің маңызды рөлі тек перспективалы салаларда ғана берілген [2].

Көптеген кәсіпорындардың, ұйымдар мен фирмалардың басшылары әлі күнге дейін өз объектілерінің ғылыми-техникалық дамуының бірінші кезеңділігін ұғынбайды және пайданы барынша арттыру тәсілі ретінде шығындарды үнемдеуді қалай отырып, өнімдер мен қызметтердің сапасын арттыруға үлкен мән бермейді. Бұл ұйымдардың сыртқы ортадағы өзгерістерге бейімділігін бірден төмендетеді және оларды орта мерзімді және ұзақ мерзімді кезеңдерде бәсекеге қабілетсіз етеді.Өнеркәсіптік дамыған елдердің тәжірибесі экономикадағы инновациялардың рөлі зор екенін көрсетеді. Олар көрінісі ретінде тауарлар мен қызметтерді ғана емес, ұйымдарды басқару жүйесін қазіргі заманғы ортаның талаптарына сәйкестендіріп өзгертуге және жетілдіруге көмектеседі. Осылайша, ұйымдағы инновациялар микродеңгейдегі ғылыми-техникалық прогрестің көрінісі болып табылады. Инновациялық қызмет, перспективалыққа қарамастан, ұйым құрылымындағы инновациялық бөлімнің жұмысы өзі болған және оның күш-жігері өзінің жеке мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған жағдайда да теріс рөл атқара алады. Нәтижесінде инновацияларға едәуір инвестициялар "босқа" жұмыс істейді, яғни ұйымның басты мақсатына қол жеткізуге бағытталмаған [3]. Еліміздегі кәсіпорындардың инновациялық белсенділігі оның бәсекеге қабілеттілігінің стратегиялық маңызды факторларының бірі болып табылады. Әлемдік нарықта күн өткен сайын бәсекелестік ұлғайып келе жатқаны ақиқат. Алпауыт компаниялар инновациялық саясатты жүргізуде жаңа инновациялық технологияларды зерттеу мен қолдану мәселесін күн тәртібіне қойды. Осы тұрғыдан алғанда елімізде де аталған бағыттарда көптеген жұмыстар атқарылуда. Осылардың негізінде отандық инновациялық әзірлемелерді қолдау мен оны өндіріске ендіруге, сонымен бірге Қазақстан Республикасын болашағы зор шетелдік технологияларды трансферттеу алаңы ретінде дамытуға бағытталған инфрақұрылым жүйесін құру үрдісі жүзеге асырылуда. Таяудағы онжылдықта тұрлаулы да теңдестірілген даму жедел әртараптандыру және ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру есебінен қамтамасыз етілетін болады. Еңбек өнімділігінің кешенді артуы аса маңызды міндет болып табылады. Инновациялық саясаттың

басты мақсаты – отандық өнімдердің бәсекеге қабілетті болуын қамтамасыз ету, осы арқылы еліміздің әл-ауқатын көтеру және қоғамның экономикалық дамуы мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету.

Сондықтан да жаһандық үдеріс туғызған инновациялық қызмет кез келген мемлекеттің даму тарихында ерекше орынға ие. Еліміздегі ішкі және сыртқы геосаяси және экономикалық жағдайдың тұрақтануы мен инновациялық қызметтің, ғылыми-техникалық саясаттың даму қарқыны да өзгеруде. Осы орайда жоғарыда айтылған Қазақстан Республикасының «Инновациялық қызмет туралы» қабылданған заңының саяси-әлеуметтік маңызы өте зор, себебі әрбір елдің экономикасы мен интеллектуалдық әлеуеті жоғары деңгейде көрінуінде ғылым мен техника басты өзек болуы тиіс. Еліміздің басты бағыттарындағы негізгі ядро болып отырған инновациялық қызметті қабылдау мен оны енгізу – бүгінгі тәуелсіз Қазақстанның кезек күттірмейтін өзекті мәселелерінің бірі. Инновациялық қызмет – жаңа идеяларды, ғылыми білімдерді, технологиялар мен өнім түрлерін жасауға және өндірістің түрлі салалары мен қоғамды басқару саласына енгізуге бағытталған қызмет, оның нәтижелері экономикалық өсу және бәсекеге қабілеттілік үшін пайдаланылады [4].

Мемлекеттік инновациялық қызметтің стратегиялық мақсатының өзі өндірістің барлық саласында жаңа ғылыми жетістіктердің енгізілуі болып табылады. Оның жетістіктері экономикалық өркендеу мен бәсекеге қабілеттілікке пайдаланы-лады. Инновациялық қызметті жетілдірудің ең оңтайлы тәсілі – ғылым мен техника, өндіріс бірлестігінің ұштастырылуында. Қазақстандық кәсіпорындардағы инновациялық белсенділікті арттырудағы олардың артықшылықтары деп келесілерді атап өтуге болады: республикада мол табиғи ресурстардың болуы; университеттер, академиялық институттар мен басқа да ғылыми мекемелердің дамыған желісі; инновация саласындағы белсенді мемлекеттік қолдау сая-саты; шикізат ресурстарына қолы жетімсіз бизнес-элитаның күшеюі.

Ал кемшіліктері ретінде: әлсіз инновациялық тәуекел-менеджменттегі, маркетингтегі жоғары тәуекел деңгейі; инновациялық қызметпен айналысатын мамандардың төмен үлес салмағы; шағын венчурлық бизнестің дамымағандығы; отандық өндірушілердің төмен инновациялық қабылдағыштығы; отандық ғылыми жасаулардың төмен бәсекеге қабілеттілігі мен шетелдік ескі технологиялар мен жабдықтарды сатып алуы; шектеулі қаржылық және материалдық мүмкіндіктер.

Инновациялық белсенділікті арттырудағы мүмкіндіктер: өңдеуші сала кәсіпорындарының жоғары ғылыми сыйымдылықпен дамуы;

- университеттер айналасында «инновациялық белдеулерді» қалыптастыру;
- жергілікті кәсіпкерлердің іскерлік белсенділігін ынталан-дыру;
- жоғары технологиялық салаларға қаржылық және менед-жерлік ресурстардың ағымы мен қызығушылығының жоғарылауы.
- Инновациялық белсенділікті арттыруға кедергі келтіретін қауіптер: кәсіпорынның сапалы инновациялық дамуының «тоқтауы»;
- инновациялық үдерісті тиімсіз ұйымдастыру;
- жаңа идеялардың, технологиялардың шетелге «кетуі» және қазақстандық ғалымдардың шетел мемлекеттері үшін интеллектуалды донорларға айналуы; жаһандану жағдайында ел экономикасы салаларының бәсекеге қабілеттілік мәселелерінің тереңдеуі.

Бүкіл әлемде инновациялық даму кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілікті тұрақты түрде ұстап тұру мен жоғарылату қажеттілігімен байланысты. Сонымен бірге инновацияларды қолдану кәсіпорындарға нарықта тиімді бәсекеге түсуге, жаңа тұтынушыларды тартуға, қаржылық нәтижелерді жақсартуға мүмкіндік береді. Кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілік деңгейі едәуір көлемде кәсіпорынның технологиялық деңгейіне тәуелді. Елімізде жүргізіліп отырған инновациялық саясатта тең бәсе-келестік жағдайларды және салауатты бәсекелестік ортаны қалыптастыруды қамтамасыз ету, сондай-ақ индустриалды саясаттың бәсекелестік артықшылықтарды қалыптастыруға бағытталуы қағидалары жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік инновациялық саясатның ең басты қағидалары ғылыми және ғылыми-техникалық шығармашылық еркіндігі, интеллектуалдық меншікті құқықтық қорғау; ғылыми, ғылыми-техникалық іс-әрекет пен білім берудің интеграциясы, ғылым мен техника салаларындағы бәсекені қолдау, ресурстарды ғылыми дамудың басты бағыттарына

шоғырландыру; ғылыми, ғылыми-техникалық және инновациялық іс-әрекеттегі іскерлік белсенділікті ынталандыру, халықаралық қызметтесуді дамыту болып табылады.

Қазақстанның алдында әлемнің бәсекеге барынша қабілетті 30 елінің санына кірудің маңызды міндеті тұр. Осы міндетті іске асырудың табысы отандық кәсіпорындардың бәсекеге қабілетін арттыруға, экспорттық әлеуетін толық ашуға және елдің географиялық орналасуын барынша тиімді пайдалануға тікелей байланысты. Мемлекеттегі ең маңызды мәселелердің бірі экономикалық өсудің экспорттық-шикізаттық үлгіден инновациялық үлгіге көшудің қажеттілігі, ал бұл жағдайды өзгерту адекваттық шараларды жедел түрде қабылдауды талап етеді [4]. Мәселені шешу инновацияға бағдарланған экономикалық жүйелерді қалыптастыру шеңберінде ғана мүмкін.

Инновациялық даму жолын таңдау себептерінің негізгілері: әлемдегі өнеркәсіптің технологиялық жолмен қарқынды дамуы, әлемді жаһандану үдерісінің орын алуы, еліміздің ДСҰ-на кіру мақсатына байланысты өнеркәсіпті бәсекелестікке дайындау қажеттілігі және бәсекеге қабілетті отыз елдің қатарына қосылудағы мақсатқа жету болып отыр. Қазіргі уақытта елімізде индустриалды-инновациялық дамуының тұжырымдамасы жасалды. Қазақстанның әлемдік дамыған отыз елдің қатарына енуі инновациялық идеяларға сүйене отырып жоспарланған. Индустриялық саясаттың инновациялық сегменті басым секторлардағы өндіріс тиімділігін арттыру және елдегі инновациялық белсенділікті арттыру жөніндегі шаралар кешенінен тұратын болады және еңбек өнімділігін арттыруды ынталандыру, технологиялар трансферті, технологиялық және басқару құзырет-терін арттыру, неғұрлым перспективалық инновациялық идеялар мен жобаларды іздену және қолдау, енгізу және ілгерілету арқылы іске асырылатын болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Касенова А.С. «Кәсіпорынның бәсеке қабілеттілігін арттырудың басым бағыттары» // ҚазМемҚызПУ Хабаршы, Алматы, 2012. – № 3 (39) – с.25-35

2. Көшімбетова С. Инновациялық технологияны білім сапасын көтеруде пайдалану мүмкіндіктері. – А.: Білім, 2008 – 402 с.

3. Кәрімбетова Қ.М. Қазақстанның әлемдегі бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына кіру Стратегиясына тарихи шолу //«Қоғам және дәуір» журналы 2013 ж., № 4, с.65-76

4. Государственная программа по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2010-2014 годы от 19 марта 2010 года № 958. – Астана, 2010.

УДК 339.923

Уразымбетов Бауыржан
Докторант университета Корвинуса
г. Будапешт, Венгрия

АБСОЛЮТНОЕ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЛИДЕРСТВО ГЕРМАНИИ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ

Аннотация. В статье проанализирован участие ФРГ в процессах европейской интеграции. Автор исследовал его изменения, произошедшие по ходу развития этих процессов, выделил самые существенные из них. В ходе написании статьи были изучены влияние, которое оказали на участие ФРГ в ЕС наиболее значительные изменения, произошедшие с окончания второй мировой войны как в характере интеграционных процессов, так и в самой Германии. Особенно определено позиция ФРГ по наиболее актуальным вопросам развития интеграции в настоящее время. Также в статье дано как можно более четкое определение и максимально достоверное обоснование современной роли ФРГ в ЕС.

Ключевые слова: Германия, ЕС, евразийская интеграция, внешнеэкономические отношения, сотрудничество.

Европейский Союз (ЕС) является одним из центральных элементов расстановки сил в современном мире, и участвующие в нем страны вместе играют в настоящее время более существенную роль, чем еще в (сравнительно) недавнем прошлом. Это обусловлено целым рядом

как внешних, так и внутренних факторов. Происходящие в современном мире серьезнейшие экономические и политические изменения, будь то распад СССР или тенденции глобализации международных экономических отношений, требуют своевременной и адекватной реакции на них. Исчезновение одной из сверхдержав, обеспечивавпших баланс сил в мире, неизбежно ставит вопрос о новом мировом порядке, и Европа должна занять в нем подобающее место. Поэтому интеграционные процессы, начавшиеся как чисто экономические, приобретают все больший политический вес.

Уникальная сущность ЕС - больше, чем межправительственная организация, но меньше, чем единое государство - накладывает свой отпечаток на его особую рель в мире. Изначально правовая основа европейской интеграции предоставляла ЕС широкие экономические и незначительные политические полномочия. Политическая составляющая интеграции является попрежнему второстепенной, даже если и учитывать изменения, внесенные Маастрихтским и Амстердамским договорами. Однако современное развитие событий заставляет уделять ей все большее внимание: ЕС, наряду с США и Японией, представляет собой один из центров «нового мирового порядка», причем не только экономического.

Будущая архитектура Европы все в меньшей степени определяется классическим соотношением национальных или государственных интересов. Их место занимает соответственно интернациональная и надгосударственная тематика, так как многие вопросы современного мира не имеют границ. К таким проблемам относится экология, транспорт, безопасность, наука, информация, техника коммуникаций и многие другие. Эти проблемы уже оказывают весьма значительное влияние на развитие мировой экономики, которое в наибольшей степени затрагивает неподготовленные к ним страны, в первую очередь государства бывшей социалистической системы. Описанные процессы придадут более значительную динамику развитию европейской интеграции и определят новое значение в мире всего ЕС, и - как минимум, в частности - ФРГ.

На сегодняшний день ФРГ бесспорно является одним из лидеров Европейского союза, страной, которая во многом определяет современные экономические и политические процессов как на европейском континенте, так и в мире. Её называют локомотивом Европы, а иногда даже «мягким гегемоном»[4]. По словам премьер-министра Люксембурга ЖанКлода Юнкера «Германия — европейская страна с наибольшим количеством соседей, а потому и страна, несущая наибольшую ответственность в Европе и за Европу в мире. Германия знает, что делать с этой ответственностью. Она выработала умение слушать другого — будь то большой или маленький, близкий или дальний родственник».

Участие ФРГ в процессах европейской интеграции всегда было весьма активным. В результате объединения Германии коренным образом изменилась ее роль в Европе и в мире, а следовательно, и отношения с другими странами, в том числе с партнерами по Евросоюзу. Такая политика ФРГ базируется на крепкой немецкой экономике, занимающей одно из передовых мест в мире после США, Китая и Японии, а в отдельных направлениях ее потенциал даже превосходит их потенциалы. Так, доля ФРГ в общем объеме мировой экономики составляет приблизительно 7 % от ВВП более трех триллионов евро. При этом экономический комплекс ФРГ наиболее стойкий и самый конкурентный среди остальных стран Европейского Союза. Это продемонстрировал мировой финансово-экономический кризис 2008-2009 годов, который если достаточно ощутимо и охватил Германию, то фактически не разрушил ее экономику.

Уже в 2010-2013 годах экономика ФРГ одолела кризис, возобновив позитивную динамику своего развития. В 2014 году ВВП Германии вырос на 1,6 %, в 2017 году — на 1,7 %, а в 2016 году увеличение валового внутреннего продукта ФРГ предусматривается на уровне 1,9-2 %. Характерно, что санкции ФРГ по отношению к России и ответные контрмеры последней практически не сказались на немецкой экономике, на что очень надеялся режим В. Путина. Экономический потенциал ФРГ почти на порядок превышает экономические возможности России, поэтому Берлин успешно проводит политику давления на Москву.

Кстати, кризисные процессы в мировой экономике и финансово-экономической системе укрепили позиции ФРГ в Европейском Союзе, как главного его финансового донора. Именно экономика Германии является ключевым стабилизирующим фактором, удержавшим Евросоюз на гра-

ни глобальных проблем. Так, с 2008 года взнос ФРГ в стабилизационные фонды ЕС составил около 22 млрд евро, что стало предпосылкой для выхода этой организации из экономического кризиса.

Благодаря этому Германия получила приоритетное право влияния на политику Европейского Союза в процессах решения его экономических проблем, последовательной реализации совместной европейской политики (в т. ч. обороны и безопасности) по отношению к Российской Федерации.

В основном экономические достижения ФРГ — в прямой зависимости от эффективной политики ее правительства, материально-технической базы ее экономического комплекса и использования новейших технологий мирового уровня.

Экономическая политика правительства ФРГ — социально-рыночная по характеру, которая предусматривает разумный компромисс между ростом экономики страны и справедливым распределением полученной прибыли в обществе. Это обеспечивает общность интересов владельцев немецких предприятий и непосредственных производителей материальных продуктов и услуг в качественной работе экономики ФРГ, что и является причиной ее высокой результативности.

Основными структурными составляющими экономического комплекса Германии являются сфера высокотехнологичных услуг, машиностроение, производство электротехнической, электронной, авиационно-космической и корабельной техники, металлургия, химия и энергетика, сельское хозяйство и пищевая промышленность [1].

В частности, сфера услуг ФРГ формирует более двух третей ВВП страны, а в ее работе занято около 53 % немецкого населения. В первую очередь, она включает обеспечение деятельности банковско-финансовой системы государства, а также работу торговли и транспорта.

Например, банковско-финансовая система ФРГ является главным движущим фактором немецкой экономики. Ведущие банки страны, в частности Deutsche Bank, Dresdner Bank и Commerzbank, выступают в качестве основных внутренних инвесторов Германии, а также фактически контролируют национальный рынок ценных бумаг. Все это определяет их ведущую роль в деятельность немецкого бизнеса, включительно с коррекцией направлений работы отдельных предприятий и назначением их руководителей.

Как следствие — вокруг банков ФРГ формируются мощные финансово-промышленные объединения из больших компаний и связанных с ними средних и малых фирм. Таким примером является группа Deutsche Bank, включающая коммерческие и ипотечные банки, инвестиционные и лизинговые компании, специализированные консультационные фирмы, страховые и международные финансовые структуры. С финансовым блоком группы тесно связан ряд промышленных предприятий, в т. ч. автомобильный гигант Daimler Benz, торговый дом Karstadt, металлургический концерн Metallgesellshaft и строительная фирма Holzmann [2].

Банки ФРГ активно работают и на иностранных рынках финансов и инвестиций, в первую очередь США и стран Европейского Союза. В частности, вследствие приобретения Deutsche Bank американского банка Bankers Trust Corporation была создана одна из самых больших в мире международных финансовых институций. С учетом объемов немецкой экономики, ФРГ является одним из самых больших производителей и потребителей энергетических ресурсов — на уровне около 525 млн тонн/год в нефтяном эквиваленте. Из них 35 % приходится на нефть, 25 % — на уголь, 23 % — на природный газ, 7 % — на ядерную энергию, 1,4 % — гидроэнергию и 8,6 % — на другие возобновляемые источники.

Однако ФРГ не располагает необходимыми запасами природных ресурсов. Так, Германия обеспечивает имеющиеся потребности своими силами лишь по углю и частично по нефти (на 10 %) и газу (на 25 %). Поэтому ФРГ вынуждена импортировать большую часть энергоносителей из других стран, в частности, Ближнего Востока, Северной Африки, России (нефть и газ), а также США (топливо для АЭС).Этим и определяются особенности энергетического рынка ФРГ, где присутствуют как немецкие, так и в немалом количестве иностранные компании. В частности, основными энергетическими компаниями Германии являются E.ON, RWE, EnBW и Wintershall. В свою очередь, иностранный энергетический бизнес представлен дочерними предприятиями ведущих иностранных концернов BP, Shell, Vattenfall, Total, ExxonMobil и «Газпром».

В такой ситуации правительство ФРГ активно пытается перевести энергетическую систему страны на возобновляемые источники энергоносителей. В течение ближайших десяти лет доля таких энергоносителей в энергетическом балансе страны должна достичь 20 %, что позво-

лит Германии значительно повысить свою энергетическую и экологическую безопасность. Эти вопросы становятся особенно актуальными для ФРГ в условиях обострившейся обстановки в регионах Ближнего Востока и Северной Африки, усилившейся агрессивности и антизападной направленности политики России, а также прецедента аварии на атомной электростанции Фукусима-1 в Японии в марте 2011 года, что продемонстрировало опасность атомной энергетики.

Определяющим фактором в достижениях немецкой экономики является высокий уровень научно-технического прогресса в стране, который базируется на поддержке правительства ФРГ и частного бизнеса. Например, по объемам расходов на научные и научно-технические цели (приблизительно 3 % от ВВП) и по их абсолютному значению Германия входит в первую пятерку стран. Главным образом такие средства направляются на исследование в машиностроительной, авиационно-космической, электронной, химической и медицинской отраслях. Кроме того, ФРГ активно участвует в реализации межгосударственных научных программ, как на двухстороннем уровне, так и в рамках различных объединений и организаций[3].

Передовой характер немецкой экономики обусловливается высоким уровнем ее экспортной ориентированности и, соответственно, тесной интеграцией страны в мировую экономическую систему. В настоящее время экспорт ФРГ составляет приблизительно 30 % ее ВВП. При этом, по объему внешней торговли и инвестиций Германия занимает одно из первых мест в мире — на уровне США, КНР и Японии.

С учетом структуры экономического комплекса ФРГ, главными статьями немецкого экспорта является продукция машиностроения (в первую очередь автомобили, суда, промышленное оборудование) и химической промышленности; электронные и электротехнические изделия (бытовая и электронно-вычислительная техника) и отдельные виды продовольствия. Кроме того, заметное место отводится продаже интеллектуальной собственности, включительно с современными технологиями. В целом, Германия экспортирует товары на сумму свыше 1 млрд евро/год. В то же время Германия импортирует минеральное сырье, полуфабрикаты, энергоносители, древесину и изделия из нее, некоторые виды промышленной продукции и продовольственных товаров, которые не выпускаются в стране. Совокупный объем импорта ФРГ составляет около 900 млн евро[4].

Главными внешнеэкономическими партнерами ФРГ являются страны Европейского Союза, США, КНР и Индия. Активизируется также торгово-экономическое сотрудничество Германии со странами бывшего СССР, включительно с Украиной. Правда, вооруженная агрессия России против Украины и введение ФРГ политико-экономических санкций в отношении режима В. Путина существенно сократили связи между Германией и Российской Федерацией. В целом, все это и составляет базовую почву, определяющую роль ФРГ, как одного из ведущих государств в мире, и позволяющую ей успешно воплощать свои национальные интересы как на европейском, так и на мировом уровнях.

Список литературы:

1.Зуев В. Н. Наднациональный механизм ЕС в системе национального, международного и наднационального государственного экономического регулирования. Москва, 2010. с. 6-8

2. Катанина И. Германия не нуждается в евро? // Экономический журнал «Война и мир» - http://www.warandpeace.ru/ru/exclusive/view/79374/

3. Выход Германии из зоны евро – реальный сценарий // Экономический журнал «Forbes» - http://www.forbes.ru/investitsii-column/84990-vyhod-germanii-iz-zony-evro-realnyi-stsenarii

4. Geoghegan-Quinn M. Growth, actually // Экономический портал «Ernst & Young» - http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Attractiveness_2012_europe/$FILE/Attractiveness_2012_europe.pdf

УДК 331.52

Урекешова А.Б. докторант,
Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

РЫНОК ТРУДА: ПОНЯТИЕ, ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ, ОСОБЕННОСТИ СЕГМЕНТАЦИИ

Аннотация. В статье рассмотрены различные теоретические подходы к определению понятия рынка труда. Также автор статьи уделяет значительное внимание рассмотрению категории труда в контексте основных прав человека, а понятие наемного труда исследуется через призму исторических условий, способствующих его возникновению. В качестве вывода, автор статьи акцентирует внимание на том, что эффективное сегментирование позволяет более четко определить основной предмет взаимоотношений работодателя с рынком труда, а также установить практическое использование источников и путей покрытия потребности на рынке труда.

Ключевые слова:рынок труда, рабочая сила, купля, продажа, общественные отношения, категория, наемный труд.

На сегодняшний день особенно актуальными являются вопросы, связанные с формированием систем управления занятостью и безработицей населения страны и регионов, а также статистического исследования конъюнктуры рынка труда, стоимости рабочей силы, мобильности трудоспособного населения, условий труда и быта работников.

В этой связи, изложение основных понятий экономики и рынка труда (трудовые ресурсы, занятость, безработица, регулирование рынка труда и пр.), а также рассмотрение наиболее актуальных проблемных вопросов управления трудом (демографические аспекты формирования трудовых ресурсов, отраслевое и региональное управление трудовыми ресурсами, эффективное использование трудовых ресурсов и т.д.) через призму становления цифровой экономик представляется наиболее актуальным в свете проходящих в Республике Казахстан реформ. На современном этапе развития экономики рынок труда представляет собой систему общественных отношений, отражающих уровень развития и достигнутый на данный период баланс интересов между присутствующими на рынке силами: предпринимателями, трудящимися и государством.

Другими словами, рынок труда – это механизм или институт, сводящий вместе покупателей (работодателей) и продавцов (работников) труда [1].

Рынок труда – это система общественных отношений, связанных с наймом и предложением рабочей силы, или с ее куплей и продажей [2].

Рынок труда представляет собой систему общественных отношений в согласовании интересов работодателей и наемной рабочей силы. По определению А.И. Рофе: «Рынок труда – это составная часть структуры рыночной экономики, которая функционирует в ней наряду с другими рынками: сырья, материалов, товаров народного потребления, услуг, жилья, ценных бумаг и др.» [1]. В общем виде под рынком труда понимают систему общественных отношений, связанных с наймом и предложением рабочей силы, или с ее куплей, продажей (ценой рабочей силы является зарплата).

Исследуя более детально определение рынка труда следует согласиться с мнением С.Я. Веселовского, позиция которого состоит в том, что рынок труда, представляет собой процесс взаимодействия продавцов и покупателей по продаже и покупке товаров на основе определения их цен и количества товара (спроса и предложения) [3]. Он представляет собой инструмент стихийного распределения экономических ресурсов – рабочей силы и средств производства между различными сферами их применения, осуществляемого в соответствии с волей потребителя. Общественное воспроизводство в условиях рыночных отношений обслуживается системой рынков, а именно рынками товаров и услуг, рабочей силы и др.[3]

В рамках этих определений труд, как отмечают И.А. Мирофанова и А.Б. Тлисов, представляет собой сознательную волевую деятельность людей, направленную на создание материальных и культурных ценностей путем воздействия на предметы окружающей их природы [4].

Право человека на труд относится к основным правам человека, а состояние законодательства и реального положения дел в области реализации данного права является не только показателем цивилизованности общества, но и непосредственно воздействует на его нравственность, эффективность его экономики. Без него человек не мог бы обеспечивать свои биологические и социальные потребности, а, следовательно, и общество в целом не смогло бы развиваться. При этом далеко не всякий труд приносит человеку удовлетворение и радость. Он вызывает физическое и умственное утомление, часто связан с отрицательными эмоциями, требует определенных жертв (например, отказа от отдыха) и т.п. Труд всегда представлял тягостное усилие человека, направленное на удовлетворение его постоянно растущих потребностей. Поэтому в обществе существует принуждение к труду, которое в каждую эпоху носит свой специфический социальный характер.

Экономическое принуждение к труду связано с категорией наемного труда. Для его возникновения должны были появиться два решающих исторических условия:

- во-первых, человек должен обладать личной свободой;

- во-вторых, он должен быть лишен возможности самостоятельно заниматься производством, т.е. должен быть лишен средств производства, а, следовательно, и средств существования [5].

Экономическое принуждение к труду есть форма экономической зависимости наемных рабочих, основанная на монополии частной собственности на средства производства, с одной стороны, и отсутствии материальных условий существования у работников – с другой. Последние в силу этого вынуждены продавать свою рабочую силу собственникам средств производства. Так возникает рынок рабочей силы или рынок труда (по западной терминологии) [5].

Исходя из этого, можно выделить два подхода к определению, что такое рынок труда.

Первый, получающий в настоящее время все более широкое распространение, ограничивает его трудоспособными лицами, в тот или иной момент свободными от занятости, от работы – безработными, ищущими другое место работы, впервые вступающими в трудовую деятельность или ищущими занятости после перерыва в работе. Такой подход правомерен как инструмент оперативного решения проблем занятости (кто в настоящее время занят, тот занят и в настоящий момент проблемы с занятостью не создает).

В то же время этот подход сужает проблему занятости, выводит из рынка труда другие, кроме поиска рабочего места, ее аспекты, такие, как стабильность рабочего места, достижение максимального соответствия работы и работника, вопросы вознаграждения труда, его прямого участия не только в создании, но и в распределении национального дохода и другие. Не учитывается, что рабочая сила, занятая в настоящий момент, не может считаться потребленной раз и навсегда и вышедшей с рынка. В процессе производства непрерывно меняются условия самой занятости, возникают вопросы территориального или профессионального движения работника, оплаты труда, профессиональной карьеры и прочие. В стабильных условиях западных экономик рынок труда есть непрерывная борьба между предпринимателями и работником, по поводу соглашений и компромиссов, определяющих их отношения. Ограничение масштабов рынка труда только лицами, в данный момент свободными от работы, резко сужает круг активных действий социальных партнеров на рынке труда, в частности профсоюзов и т.д.

Целесообразнее поэтому альтернативный подход – рассматривать рынок труда шире, как совокупное общественное отношение «работник– работодатель», которое включает в себя взаимодействие между ними на всех стадиях их совместного функционирования, во всех ситуациях, возникающих в экономической системе (в том числе в ситуации безработицы, спада производства, закрытия предприятия). Определение сегментации рынка труда дает возможность выделить признаки рынка труда, что позволяет составить целостную картину по данному вопросу.

Согласно Е.Б. Яковлевой, сегментация рынка труда – это разделение работников и рабочих мест на устойчивые замкнутые сектора, зоны, которые ограничивают мобильность рабочей силы своими границами [6].В таблице 1представлены признаки и их характеристики в рамках выделения сегментации рынка труда.

Таблица 1 - Признаки и их характеристики по сегментации рынка труда

Наименование признака	Характеристика
Территориальное положение	Регион, город, район
Демографические характеристики	Половозрастной, семейный состав населения
Социально-экономические характеристики	Уровень образования, профессионально-квалификационный состав работников, стаж работы
Экономические критерии	Распределение работодателей по формам собственности, по финансовому состоянию, распределение продавцов по уровню материальной обеспеченности и др.
Поведенческие характеристики	Мотивация занятости и др.
Психофизиологические показатели	Личностные качества работников, их принадлежность к определенным слоям населения
Примечание: составлено автором на основе данных источника [6]	

Исследование сегментации рынка труда привело к возникновению теории двойственности рынка труда, согласно которой он разделяется на две составляющие:

– первичный и вторичный рынки труда [7].

Первичный рынок труда – это рынок, для которого характерны стабильный уровень занятости, высокий уровень заработной платы, возможность профессионального продвижения, прогрессивная технология, система управления и т.п.

Вторичный рынок труда – характеризуется большой текучестью кадров и нестабильной занятостью, низким уровнем заработной платы, отсутствием профессионального продвижения, роста квалификации, наличием отсталой техники и отсутствием профсоюзов [7].

Выделение первичного и вторичного рынков труда обусловлено прежде всего различиями в квалификации работников, техническом и организационном уровне предприятий. Существенную роль играет также дискриминация по полу, возрасту, социальному положению и другим признакам. Сегментация рынка труда предусматривает также выделение внутреннего и внешнего рынков труда.

Внутренний рынок труда можно охарактеризовать как систему социально-трудовых отношений, ограниченных рамками одного предприятия, внутри которого назначение цены рабочей силы и ее размещение определяется административными правилами и процедурами.

Внутренний рынок труда обуславливается наличием и составом работников на предприятии; их движением внутри его, причинами перемещения, уровнем занятости, степенью использования оборудования, наличием свободных, вновь созданных и ликвидированных рабочих мест.

Внешний рынок труда – это система социально-трудовых отношений между работодателями и наемными работниками в масштабе страны, региона, отрасли. Он предполагает первичное распределение работников по сферам приложения труда и их движение между предприятиями.

Внешний рынок труда в значительной степени реализуется через текучесть кадров, он обеспечивает движение работников с одних предприятий на другие и порождает безработицу.

Изменение экономической и социально-политической ситуации приводит к возникновению новых явлений в сфере занятости населения – сегментации рынка труда по формам собственности и статусу занятости, развитие неформального сектора, малого предпринимательства и др. Всех лиц, занятых в экономике в настоящее время, можно условно разделить на три группы:

- занятые в формальном государственном;
- формальном негосударственном (частном);
- неформальном секторах [8].

К последнему из названых относится не зарегистрированная в соответствии с законодательством деятельность, занятые в которой не платят налогов (данное наиболее характерно для стран СНГ).

Если процессы, вызывающие сегментированность рынка труда, препятствуют мобильности рабочей силы, то процессы, повышающие гибкость рынка труда, наоборот, увеличивают мобильность на нем. Простая и наиболее очевидная форма гибкости – это количественная гибкость, выражающаяся в изменении количества занятых или уровня заработной платы в ответ на изменение экономической конъюнктуры.Функциональная гибкость подразумевает гибкие режимы труда и

занятости, изменение систем оплаты труда. (основные направления: реорганизация рабочего времени, нестандартные формы занятости, изменение системы найма и увольнения и др.)[9].

Таким образом, эффективное сегментирование позволяет более четко определить основной предмет взаимоотношений работодателя с рынком труда, а также установить практическое использование источников и путей покрытия потребности в персонале.

Список литературы:

1. Рофе А.И. Экономика и социология труда: учебное пособие / А. И. Рофе. – М.: МИК, 1996. – 128 с
2. Рынок труда: учебник для вузов / В.С. Буланов [и др.]; под ред. В.С. Буланова и Н.А. Волгина. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Экзамен, 2010. – 479 с.
3. Веселовский С.Я. Глобализация как фактор структурных изменений на национальных и региональных рынках труда (2000-2015 гг.) / С.Я. Веселовский. - М.: РАН. ИНИОН. Центр научно-информационных исследований глобальных и региональных проблем, 2016. - 146 с.
4. Митрофанова И.А., Тлисов А.Б. Экономика труда: теория и практика. Учебное пособие. – Директ-Медиа, 2015. – 130 с.
5. Рощин С.Ю. Экономика труда: экономическая тория труда: учебное пособие / С. Ю. Рощин, Т.О. Разумова. – М.: ИНФРА-М, 2017. – 400 с
6. Рынок труда: учебник и практикум для вузов / Е.Б. Яковлева [и др.]; под редакцией Е. Б. Яковлевой. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва: Издательство Юрайт, 2020. – 253 с.
7. Конспект лекций по курсу «Рынок труда» Автор-разработчик: доцент Шигапова Д.К. Электронный ресурс / Электронные данные - Режим доступа: https://kpfu.ru/docs/F1823524334/2_shig_lkurs.pdf (дата обращения: 22.01.2022)
8. Тропина О.И. Маркетинг персонала. Учебно-методическое пособие предназначено для слушателей переподготовки и курсов повышения квалификации. – БНТУ, 2018
9. Низова, Л.М. Современный рынок труда как фактор социальной безопасности населения: монография. – Йошкар-Ола: ПГТУ, 2017. – 180 с.

ӘОЖ 06.52.13

Утегенова К.А. э.ғ.к,
Оспанғали А.Ғ. магистрант,
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,
Қызылорда қ.,Қазақстан Республикасы

АУЫЛДЫҚ ЖЕРЛЕРДЕГІ КӘСІПКЕРЛЕРДІ ҚОЛДАУ БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ ЖЕТІСТІКТЕРІ ЖӘНЕ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Аңдатпа.Мақалада ауылдық жерлердегі кәсіпкерлікті қолдаудың жетістіктері мен проблемалары кешенді түрде қарастырылған: кәсіпкерлік қызметке әсер ететін факторлар, кәсіпкерлік несиені экономикалық талдау, мемлекеттік бағдарламаларды жетілдіру жолдары. Өндірісті әртараптандыру шеңберінде кәсіпкерлер ауыл шаруашылығына көп көңіл бөлуде. Аграрлық салада шағын және орта бизнесті дамыту бағытында бірқатар мемлекеттік бағдарламалар тиімділігін көрсетті. Кәсіпкерлікті қолдау бағдарламаларының тетіктерін талдау барысында анықталған проблемалар шешімін табуда.

Кілт сөздер: аграрлық кәсіпкерлік, бизнестің жол картасы, қарапайым заттар экономикасы, аграрлық несие, несиені талдау, кәсіпкерлік кодекс, кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау, франчайзинг, кәсіпкерлік қызметті қаржыландыру.

Пандемия жағдайында Үкімет бизнестің әл-ауқатын жақсарту мақсатында ауқымды және жедел қолдау шараларын жүзеге асыруда. Бизнес үшін салықтық жеңілдіктер қарастырылып, мемлекеттік бағдарламалардың несиелендіру шарттары жеңілдетілді.

Мемлекет басшысы Қазақстан Халқына арнаған Жолдауында ең алдымен экономикалық белсенділікті, оның ішінде шағын және орта бизнесті дамыту бағытында бірқатар бастамалар көтерді. Биылғы жылы өз тиімділігін көрсеткен «Қарапайым заттар экономикасы» және «Бизнестің жол картасы 2025» мемлекеттік бағдарламалары келер жылы да іске асырылып, микроқаржы ұйымдарының әлеуеті кеңеймек.

2021 жылы Қызылорда облысында «Бизнестің жол картасы 2025» және «Қарапайым заттар экономикасы» атты бағдарламаларды іске асыру үшін 3,6 млрд.теңге қаржы қарастырылған. Жыл басынан бері бұл жобалар аясында субсидия жалпы несие портфелі 17,3 млрд. теңгені құрайтын 1144 жобаға қолдау берілген болатын. Сондай ақ, аталған бағдарламаларды 2022 жылға ұзарту жөнінде шешім қабылдады. Бұл ретте Мемлекет басшысы жергілікті жерде жұмыс істейтін және сол жердің бизнесі мен олардың мүмкіндіктерін білетін микроқаржы ұйымдарының әлеуетін іске қосуды және мемлекеттік бағдарламаларға белсенді қатысуды қамтамасыз ету туралы тапсырды.

Өңірімізде жыл басынан бері бұл бағытта 6 жылдан астам өзінің тиімділігн көрсеткен «Қызылорда өңірлік инвестициялық орталығы» арқылы 150 ден астам жобаға 903 млн.теңге көлемінде жеңілдетілген несие берілді. Мемлекеттік қолдау шараларының нәтижесімен шағын және орта бизнестің жалпы өңірлік өнімдегі үлесін 18,5 пайызға жеткізу жоспарлануда [1].

Соңғы кездері өндірісті әртараптандыру шеңберінде кәсіпкерлер ауыл шаруашылығына көп көңіл бөлуде. Бір жылдың ішінде Қызылорда облысында шағын және орта бизнестегі жұмыс жасап тұрған шаруа қожалықтарының үлесі 17 пайыздан 21 пайызға артқан, жаңа 2306 шаруа қожалығы құрылған. Дегенмен, шаруалар қаржыға мұқтаж.

Дегенмен, ауылдық жерлердегі кәсіпкерлердің үнемі көтеретін басты мәселелерінің бірі – «Қарапайым заттар экономикасы» бағдарламасы шеңберінде агроөнеркәсіп кешеніндегі жобаларды қаржыландыруға Аграрлық несие корпорациясында қаржының болмауы. Бұл өзекті проблема Кәсіпкерлік мәселелері жөніндегі жобалық кеңсенің отырысында да қаралды.

Бұл бағдарламаның мақсаты – тұрғындардың өзін өзі жұмыспен қамтуына мүмкіндік беру арқылы жұмыссыздықты еңсеру, халыққа қолдау көрсету. Бағдарлама жұмыссыз адамдарға барынша тиімді, оларға жеңілдік кезеңі де қарастырылған. Бағдарламаның бағыты тек ауыл шаруашылығымен шектеліп қалмайды, техника алу, наубайхана, дүкен, шаштараз, тігін цехын ашу жобаларын және т.б қаржыландыра алады.

Тұрғындардың мүмкіндікті молынан пайдаланып, жеңілдетілген несиемен кәсібін жолға қоюы – елдің әлеуметтік- экономикалық жағдайына қолдау болып табылмақ.

«Қарапайым заттар экономикасы» бағдарламасына енгізілген толықтырулар аясында Ұлттық банктің ұсынысымен агроөнеркәсіп кешендегі жобаларды қаржыландыру үшін Аграрлық несие корпорациясының лимитін ұлғайту қарастырылғанмен, қаржы алу үшін Аграрлық несие корпорациясына мемлекеттің кепілдігі қажет екен [2].

Банктердің агроөнеркәсіптік кешеніндегі жобаларды қаржыландыруға ынтасы төмен. Бұған қоса банктер ауылдардағы үй-жайларды кепіл мүлік ретінде алмайды. «Қарапайым заттар экономикасы» бағдарламасы іске асқалы бір жарым жыл ішінде банктер тарапынан ауыл шаруашылығына қатысты бір-ақ жоба қаржыландырылған. Қалған шаруа қожалықтарының жобалары кері қайтарылған. Бүгінде шаруаларға Аграрлық несие корпорациясының несие және кепіл мүлік саясаты қолайлы болуда. Осының арқасында Қызылорда облысында мақұлданған 107 жобаның 83-і немесе 77 пайызы Аграрлық несие корпорациясына тиесілі.

Аграрлық несие корпорациясынан мемлекеттік кепілдіктің міндетті түрде болуын талап еткен Ұлттық банктің ұстанымы қайта қаралуы керек. Мемлекеттік кепілдікті алу рәсімі жарты жылдан бір жылға дейін уақыт алады екен. Шаруа қожалықтарына күтуге уақыт жоқ, өте жоғары мөлшерлемемен несие алу да тиімді емес. Бұған қоса, Аграрлық несие корпорациясының қоржынында қаржыландыруды күтіп жатқан мақұлданған жобалар бар.

ҚР Үкіметінде «Қарапайым заттар экономикасы» бағдарламасын жүзеге асыру қорытындысын шығару туралы шешім қабылданды. Дәлірек айтқанда, бағдарлама басымдық берілген секторлардағы компанияларды қолжетімді несиемен теңгелей қамтуға бағытталған [3]. Бұл механизм жалпы экономикадағы және банкке қатысы жоқ заңды тұлғаларға несие берудегі жағдай біртіндеп күрделене түскен екі жылдан бері жұмыс істеп келеді.

ҚЗЭ елдегі өңдеу өнеркәсібіндегі жағдайды жақсартуға, өнім шығару көлемін арттыруға және елдің азық-түлік қауіпсіздігін күшейтуге көмектесті деп санайды. Жеңіл мөлшерлемемен несие беруді көздейтін кез келген қазақстандық мемлекеттік бағдарламаның басында болатын шектеулері мен проблемаларды ҚЗЭ де айналып өтпегенін көрсетеді. Бизнесті қолдау механизмінің құрылымын қарастырсақ, бизнестегі алғашқы қатер бір-екі жылдан кейін пайда болуы мүмкін.

«Қарапайым заттар экономикасы» – толыққанды бағдарлама деуге келмейді. Бұл – Ұлттық банк пен Үкіметтің ерекше жағдай туғанда банк секторы мен басқа да даму институттарымен бірлесіп қолданбақ болған механизмі. 2018 жылға қарай қаржы институттарында шамадан тыс қаржы жинақталды. Корпоратив секторға берілетін несиелерге сұраныс төмен, жеке тұлғалар тарапынан болған сұраныстың өзі жалпы жинақталған қордың шетін керте алмады. Оны ҚР ҰБ қысқа мерзімді ноталары механизмі арқылы шығаруға тура келді.

Үкіметтің жоспары бойынша, бағдарлама импорттың орнын басуы керек еді. Бағдарлама аясында экономикалық қызметтің жалпы жіктеуіші аясында нақты салалар тізімі белгіленді. 2019-2020 жылдар аралығында ереже алты рет түзетілді. Жалпы сома 1 трлн теңгеге дейін ұлғайтылды. Ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіруге лимит 500 миллиардқа дейін, қайта өңдеу – 200 миллиардқа дейін көтерілді, өңдеу өнеркәсібі үшін 300 млрд қалды. Кәсіпкердің қолына тиетін несие мөлшерлемесі 6%-ға дейін түсірілді.

Несиенің шекті мерзімін 7 жылдан 10 жылға дейін ұлғайтты. Қарыз алушылар екі жыл ішінде төлемдер бойынша жеңілдікті кезең алды. Егер бұрын айналым қаражатын толықтыруға қаражаттың 50%-дан аспайтын бөлігін беруге рұқсат етілсе, енді диқан-шаруаларға алынған қаражатты көктемгі егіс жұмыстарын қаржыландыруға жұмсауға да рұқсат етілді.

Бағдарламаға квазимемлекеттік сектор (мемлекеттің 50%+ үлесі бар кәсіпорындар) қосылды. Қызмет түрлерінің саны 926-дан 953-ке дейін өсті. «Даму» қорына 3 млрд теңгеге дейінгі қарыздардың 50%-ын ғана емес, 3 миллиардтан 5 млрд теңгеге дейінгі қарыздардың 30%-ына кепіл болуға мүмкіндік берді [4].

Қазіргі таңда Қызылорда облысы «Қарапайым заттар экономикасы» бағдарламасын жүзеге асыру бойынша Орталық жобалық кеңсе әзірлеген есепке сай II орында.

Бүгінде бағдарлама шеңберінде жалпы құны 12,5 млрд.теңгені құрайтын 116 жоба қаралуда. Оның ішінде

- құны 801,1 млн.теңгені құрайтын 8 жоба мақұлданды;
- құны 2530,0 млн.теңгені құрайтын 23 жоба Екінші деңгейлі банктер (ЕДБ-р) қарауында;
- құны 3467,3 млн.теңгені құрайтын 39 жоба - ЕДБ-ге құжаттар жинақтауда;
- құны 4795,0 млн.теңгеге 10 жоба – идея жағдайында;
- құны 182,0 млн.теңгені құрайтын 2 жоба - өз қаражаты есебінен қаржыландырылған.

Бағдарлама талаптарын жетілдіру бойынша облыстық жобалық кеңсенің отырыстары өткізіліп, түсіндіру бойынша жұмыс тобы барлық аудандарда жұмыс жасауда. Аталмыш шаралар барысында кәсіпкерлердің айтылған ұсыныстарына байланысты бағдарламаға мынадай өзгерістер енгізілді:

- өңдеу саласы бойынша несие төлеу ставкасы 8%-дан 6%-ға төмендеді;
- жеңілдетілген несиелік кезең несие алу мерзімінің үштен бір кезеңіне дейін ұзартылды, яғни несие 7 жылға алынса 2 жыл 1 айға каникул беріледі.

Несиелендіру үшін қосымша 23 экономикалық қызмет түрі ұсынылып, 20-сы қолдау тапса, 3-і мен бүгінгі күнге жұмыс жасалуда (туризм саласы, жоңышқа мен күріш, пластикалық трубалар шығару). Жобалардың басым бөлігі агроөнеркәсіп кешені саласына бағытталуынан «Агронесиелік корпорация» несие берушілер тізіміне енгізілуде.

Сондай-ақ, облыс әкіміне бағдарлама тетіктерін талқылау барысында қосымша анықталған проблемаларды айтып, бизнес өкілдері тарапынан түскен ұсыныстарды да жеткізді [5]:

1. Екінші деңгейлі банктер тарапынан айналым қаражатын несиелеуде ұзақ мерзімнің болмауы.

Шешу жолы: «Қарапайым заттар экономикасы» бағдарламасы арқылы Екінші деңгейлі банктердің жеңілдетілген мерзімін 3 жылға ұзарту.

2. Бағдарлама арқылы стартап жобаларды Екінші деңгейлі банктердің қабылдамауы.

Шешу жолы: «Қарапайым заттар экономикасы» бағдарламасы арқылы Екінші деңгейлі банктердің стартап жобаларды қаржыландыруы үшін Бағдарламаға өзгеріс енгізу.

Сонымен қатар, Қызылорда облысының Жаңақорған, Шиелі, Сырдария аудандарын ҚР АШМ-нің өңірлерді мамандандыру сызбасына бақтар отырғызу бағытын қосу бойынша Министрлікке ұсыныс енгізу.

3. Бағдарламаның ауыл шаруашылық бағытында айналым қаражатының субсидиясын көтеру.

Шешу жолы: Негізгі және айналым қаражатын бағдарлама ережесінде 10 пайыздық көлемде субсидиялауды енгізу қажет.

4. Облыстың жергілікті халқының тұрғын немесе тұрғын емес ғимараттарының басым көпшілігі қам кесектен салынғандығын ескерсек, Екінші деңгейлі банктердің басым көпшілігінің қам кесектен салынған (сырцовый кирпич) жылжымайтын мүлікті кепілдікке алмауы, Бағдарламаны жүзеге асырудың негізгі тежегіш факторы болып отыр.

Шешу жолы: «Қарапайым заттар экономикасы» бағдарламасы шеңберінде қаржыландырылатын шағын және орта бизнес субъектілерін кедергісіз қаржыландыру мақсатында Екінші деңгейлі банктердің кепілдік саясатына (залоговая политика) қам кесектен салынған жылжымайтын мүлікті кепілдікке алу бойынша шектеуге өзгеріс енгізу қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Елшібаев Р.Қ. Шағын және орта бизнесті ұйымдастыру: Оқу құралы. - Алматы : Экономика, 2016. - 172 б.

2. Smagulova Zh.B. Entrepreneurship: Manual - Kyzylorda: Korkyt Ata Kyzylorda university, 2021. - 131 p.

3. Ахметова Б.С. Предпринимательское право Республики Казахстан: Учебно-методическое пособие / - Алматы: LP-Zhasulan, 2019. - 116 с.

4. Балкибаева А.М. Қазақстандағы шағын және орта бизнес менеджменті: оқу құралы / Балкибаева А.М.,Муфтигалиева А.А., Д. Женсхан, Д.М. Искакова, Т.К. Куангалиева. - Алматы: Бастау, 2021. - 233 б.

5. НұрғалиеваА.А. Кәсіпкерлік: Оқу құралы. - Алматы : Экономика, 2016. - 276 б.

УДК 338.46

Фозилханов Д.О. к.э.н., доцент,
Российско-таджикский (славянский) университет (РТСУ),
г. Душанбе, Республика Таджикистан.

ДИВЕРСИФИКАЦИЯ БЫТОВЫХ УСЛУГ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОТРАСЛИ

Аннотация: В статье рассматривается диверсификация бизнеса и расширение ассортимента бытовых услуг, как основное направление, обеспечивающее повышение прибыльности и быстрый рост для компаний, предоставляющих бытовые услуги населению. По мнению автора, диверсификация проявляется в стремлении компаний, предоставляющих бытовые услуги населению, ежегодно расширять спектр оказываемых услуг. Дифференцированный подход к маркетингу в сфере бытовых услуг дополняет существующие теоретические аспекты маркетинга услуг. На основе диверсифицированного подхода формируются модели маркетинга бытовых услуг, учитывающие специфику каждого их вида. Другими словами, потребитель приобретает не услугу, а удовлетворение собственной потребности с помощью данной услуги.

Ключевые слова: услуга, бытовые услуги, диверсификация, бизнес, маркетинг, рынок, маркетинг услуг, экономика, население.

Современное состояние национальной экономики страны требует особого подхода к удовлетворению потребностей различных социальных субъектов. В последние годы наблюдаются существенные экономические преобразования на основе нововведений, а также организационных перемен в управлении отраслями, сферами и предприятиями. В этих условиях важной проблемой становится нахождение источников устойчивого финансирования на развитие отраслей национальной экономики и сферы услуг с целью обеспечения устойчивого экономического роста. Следовательно, рынок бытового обслуживания находится в нашей стране в стадии слабого развития.

Рынок бытовых услуг – саморегулирующаяся социально-экономическая система воспроизводства, все элементы и звенья которой находятся под постоянным воздействием платежеспособного спроса и предложения, а потребитель услуги – это центральное лицо, интересы которого являются ориентиром для предприятий бытового обслуживания населения [3]. Именно маркетинг является инструментом, позволяющим направлять процесс оказания услуги на максимальное

удовлетворение потребностей клиента. Нельзя утверждать, что в плановой экономике в нашей стране маркетинг на предприятиях сферы бытовых услуг отсутствовал. Однако использовались лишь отдельные его элементы, применение принципов маркетинга было условным, а главный регулятор – цена в системе «клиент – исполнитель» – задавался извне: цены определялись государственными органами.

Переход к рыночным отношениям объективно потребовал перехода к маркетингу как действенному инструменту воздействия на рынок. В настоящее время существуют все необходимые для применения маркетинга условия: свобода предпринимательской деятельности, обеспеченная законодательством; усиление конкуренции, достаточно большое число рыночных субъектов, предлагающих свои бытовые услуги населению, а главное – определенный опыт формирования программ маркетинга, разработки карт лояльности клиентов и т.д.

Однако к инструментам маркетинга обращаются, как правило, либо при выходе на высококонкурентный рынок, либо при росте издержек, замедлении роста или падении объемов продаж услуг. Большинство руководителей предприятий сферы услуг (свыше 50%) оценивают необходимость применения маркетинга в деятельности домов быта как низкую [5]. Анализ результатов исследований показал, что даже в случае отсутствия маркетинговых структур в управлении компанией маркетинговые функции осуществляются в той или иной степени. Однако эффективность их недостаточна, а использование отдельных элементов нельзя считать адекватным применительно к существующим условиям развития экономики.

На сегодняшний день отечественный рынок услуг, как и в других развивающихся странах, является одним из самых перспективных видов предпринимательской деятельности. Многие люди сами отказываются от выполнения бытовых проблем и обращаются к профессиональным специалистам сферы. К примеру, по республике, открывается очень много салонов красоты, химчистки, мастерские по ремонту обуви и одежды, автомастерские и многие другие направления бытовых услуг. Данная отрасль составляет треть в структуре общего объема платных услуг и обеспечивает рабочими местами многих граждан. Согласно данным табл.1, ежегодно объем бытовых услуг в общем объеме платных услуг в среднем увеличивается более чем на 2%.

Таблица 1 – Доля бытовых услуг в общем объеме платных услуг (млн.сомони)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1	2	3	4	5	6	7
Платные услуги, из них	9558,5	10099,9	9615,8	10033,7	10884,0	12130,8
Бытовые услуги	3608,3	3707,3	3758,6	3694,1	3908,3	4030,6
Примечание: Статистический ежегодник Республики Таджикистан 2019 года / Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Душанбе, 2019. С.411.						

Такому развитию сферы бытового обслуживания содействуют, конечно же, растущий спрос со стороны корпоративных клиентов, а также стремление состоятельных людей улучшить качество жизни и сэкономить время. Даже несостоятельные люди могут воспользоваться бытовыми услугами. К примеру люди заинтересованы больше отремонтировать свой холодильник, нежели покупать новый. [6, с.76].

Интенсивному развитию организаций бытового обслуживания способствует все возрастающий спрос на бытовые услуги как со стороны корпоративных клиентов (банков, офисных и торговых центров), так и со стороны частных лиц.

Для удержания позиций на рынке необходимо применение маркетинговых инструментов в данной сфере, организация грамотного менеджмента, разработка и реализация эффективных бизнес-решений.

Для реализации маркетинговых подходов на рынке бытовых услуг необходимы качественные исследования, которые обеспечивают адекватную оценку реакции потребителей, их готовность к внедрению на рынок нового вида услуг, уровень обслуживания, размер совокупного фонда потребностей в услугах целевой группы и, как следствие, емкость и структуру потенциального рынка сбыта услуг для конкретного предприятия бытового обслуживания.

По результатам получаемых в ходе исследования данных обеспечивается выбор целевого рынка сбыта бытовых услуг. При этом предприятие сферы быта может ориентироваться в своей

деятельности: на всех потенциальных клиентов, на один или несколько сегментов потребителей, на весь исследуемый ассортимент бытовых услуг, на один или несколько видов услуг.

Одними из основных направлений, обеспечивающих повышение прибыльности и быстрый рост для компаний, предоставляющих бытовые услуги населению, выступают постоянная диверсификация бизнеса и расширение ассортимента бытовых услуг.

Диверсификация проявляется в стремлении компаний, предоставляющих бытовые услуги населению, ежегодно расширять спектр оказываемых услуг. Дифференцированный подход к маркетингу в сфере бытовых услуг дополняет существующие теоретические аспекты маркетинга услуг. На основе диверсифицированного подхода формируются модели маркетинга бытовых услуг, учитывающие специфику каждого их вида. Другими словами, потребитель приобретает не услугу, а удовлетворение собственной потребности с помощью данной услуги. Как показывает зарубежная практика, применение маркетинговой стратегии, либо диверсификации, либо фокусирования определяется по двум критериям:

1. Форма удовлетворения потребности: это может быть либо только услуга, либо же услуга, которая предоставляется совместно с продажей материального продукта, передачей прав собственности на этот материальный объект (например, химчистка/мобильная связь). В соответствии с этим критерием услуги располагаются по шкале от чистой услуги до услуги, связанной с вещественным продуктом.

2. Инструмент или способ удовлетворения потребности: персонал или механизмы (например, консалтинг/автозаправочная станция). В соответствии с этим критерием услуги располагаются по шкале, начиная с тех, где услуга оказывается работниками сервисного предприятия, и заканчивая теми, где потребитель получает услугу с помощью автоматического устройства или механизма.

Подводя итоги можно сказать, что для решения актуальных для современной сферы бытового обслуживания проблем, по мнению экспертов, эффективны следующие меры [4]:

- формирование комплекса маркетинг-микса, ориентированного на предоставление комплекса услуг, максимально учитывающего потребности клиентов;
- совершенствование кредитной системы и разработка специальных программ кредитования предприятий сферы бытового обслуживания населения;
- предоставление предприятиям обслуживания населения налоговых льгот, скидок;
- совершенствование нормативного регулирования деятельности предприятий бытового обслуживания.

Список литературы:

1. Бытовое обслуживание населения. Хозяйственная деятельность // Материалы Интернет-сайта http://www.kadis.ru/daily/index.html?class=21092.

2. Колгушкина М. Методика предпланового маркетингового исследования рынка бытовых услуг // Практический маркетинг. – 2000. – № 11 // Материалы Интернет-сайта http://www. cfin.ru/press/practical/ 2000-l 1/03. shtml.

3. Лопатина Н.В. Социология маркетинга. — М.: Академический проспект, 2005. — С. 134-142.

4. Маркетинг: вопросы и ответы / под ред. Н.П. Кетовой. — Ростов н/Д : Феникс, 2009. — 478 с. — (Сдаем экзамен).

5. Радина О.И., Кетова Н.П. Мониторинг социально-экономического развития региона (на примере рынка бытовых услуг). — Ростов н/Д: Изд-во АПСН СКНЦ ВШ, 2005. — С. 142.

6. Фозилханов Д.О. Социальное партнерство как институт развития рынка бытовых услуг. Монография. –Душанбе: РТСУ, 2020. -101с.

ӘОЖ 658.7

Шадиева А.А. э.ғ.к., аға оқытушы,
Орталық Азия инновациялық университеті,
Шымкент қ., Қазақстан Республикасы
Жаздыкбаева Д.П. магистр, оқытушы
Академик Мардан Сапарбаев институты
Шымкент қ., Қазақстан Республикасы

КӘСІПОРЫН ЛОГИСТИКАСЫ: БАСҚАРУ ЖӘНЕ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Аңдатпа. Кәсіпорындарда логистикалық қызметтерді ұйымдастыру және басқару туралы ақпарат берілген. Логистикалық менеджмент кәсіпорындарды басқарудағы өзекті басқару парадигмасы ретінде қарастырылады және ол фирма ішкі жағынан емес, сыртқы әсерлердің бәсекелестік қабілеттілігін арттырудағы резервтерін анықтауды қажет ететіндігін жорамалдайды.

Логистика білім жүйесі ретінде жеткілікті түрде органикалық байланысқан нақты нарықтың, тауар-ақшаның дамуының жоғары дәрежесі қарым-қатынастар. Дегенмен, білім беру және даму кезеңіндегі нарықтық экономикада логистиканың интеграцияланған жүйелері ғана емес, қайта туды мұндай интегралдық жүйелерді басқарудың практикалық құралы және оның бөліктер нарық жағдайында, сонымен қатар теория мен әдістеменің жаңа бөлімі түрінде мемлекеттік, негізінен халық шаруашылығын басқару процестер.

Кілт сөздер: логистика, бизнес, компания, стратегия, басқару, бәсеке, экономикалық даму.

Бизнеске логистика қызмет етеді, ол арқылы компаниялардың таза пайдасын арттыруға болады. Өз функцияларын атқара отырып, заманауи шаралар жүйесі бизнес-процестерді жақсартуға көмектеседі. Білікті стратегияны жүзеге асыруда басқаруды бір орталықтан жүзеге асыру маңызды. Компанияларда, тіпті, жаңа лауазымы – логистикалық директор – пайда болды.

Бизнеске логистика қызмет етеді, ол арқылы компаниялардың таза пайдасын арттыруға болады. Өз функцияларын атқара отырып, заманауи шаралар жүйесі бизнес-процестерді жақсартуға көмектеседі. Білікті стратегияны жүзеге асыруда басқаруды бір орталықтан жүзеге асыру маңызды. Компанияларда, тіпті, жаңа лауазымы – логистикалық директор – пайда болды. Маман кез келген мәселенің шешімін фирма қызметінің жалпы тұжырымдамасымен байланыстырады. Нәтижесінде барлық процестер кәсіпорынның экономикалық мақсаттарына бағынады.

Тәжірибе көрсеткендей, бизнес-үдерістерді оперативті шешімдер қабылдау түрінде тұтас қарастырған кезде кейбір жағдайларда өндірушілермен немесе қаржымен өзара әрекеттестік кезінде қақтығыстар туындайды. Дегенмен, қиын жағдайларды шешуде көбінесе логистика көмекке келеді. Күрделі сұрақтарға білікті жауап қайтарылады. Компания иесі әзірлеген тұжырымдаманы жүзеге асыруда нақты әкімшілік қызметтер көмектеседі. Бас директордан бастап орта буын менеджерлеріне, техникалық қызметкерлерге дейін бәрі де басты міндетті орындауға жұмылдырылады.

Көптеген кәсіпорындарда тауарлар мен қызметтер нарығы жағдайында бәсекелестік артықшылықтарға қол жеткізу үшін арнайы бөлімшелер құрылған. Ақпаратты жинап, талдағаннан кейін бөлім қызметкерлері түрлі бағыттар бойынша компания қызметін жоспарлаумен айналысады, содан кейін тиісті процестерді ұйымдастырады.

Кәсіпорын қызметтеріне жасалатын ұсыныстар өнімді кәсіби өндіруде және оны сатып алушыға жеткізуде шығындарды оңтайландыруға негізделген. Сондай-ақ, бақылау ісі жасалған шарттардың негізінде, соның ішінде сыртқы экономикалық қызметке қатысты шарттардың негізіндегі компания міндеттемелерін орындауға да қатысты қолданылады. Осы ретте логистикалық қызмет саласындағы халықаралық тәжірибеге қатысты ақпаратты талдау маңызды мәселе болып табылады.

Қазіргі бизнестегі логистика стратегиялық маңызды орын алады. Бұл салада жетістікке жеткен көптеген мамандар компанияны басқарудағы жоғары лауазымдарға ауысады. Іскерлік тұрғыдан алғанда, логистика - бұл барлық ресурстардың оңтайлы құнын ескере отырып, корпоративті мақсаттарға қол жеткізу үшін материалдық және басқа ағындарды (ақпараттық, қаржылық, қызмет) тиімді басқару. Қазіргі уақытта жетекші фирмалардағы логистиканың дәстүрлі функционалды салалары ортақ ақпараттық және компьютерлік платформаның негізіне біріктіріліп, стратегиялық жаңашылдық (инновация) жүйесін құруда. Кәсіптік практикада логи-

стикалық менеджмент әдістерін енгізу көптеген фирмаларға өндірістегі, құрал-жабдықтардағы және сатылымдағы өнім қорларының барлық түрлерін азайтуға, айналым қаражаттарының айналымын жеделдетуге, өндіріс шығындарын азайтуға, бөлуге тиісті шығындарды азайтуға және тұтынушылардың тауарлар мен қызметтерге толық қанағаттануын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Логистикалық қызмет жан-жақты. Бұған көлік, қойма, қорларды басқару, персоналды басқару, ақпараттық жүйелерді ұйымдастыру, коммерциялық қызмет және т.б. жатады. Бұл функциялардың әрқайсысы тиісті салалық тәртіпте терең зерттелген және сипатталған.

Логистикалық тәсілдің жаңалығы - негізгі қарым-қатынас. Логистикалық әдістің мақсаты - материалдық ағындарды үздіксіз басқару [1]. Материалдық ағындарды басқару әрқашан экономикалық қызметтің маңызды аспектісі болып келді. Алайда, ол жақында ғана экономикалық өмірдің маңызды функцияларының бірі болды. Басты себеп - өндіріс пен сауда жүйелерінің сатушыдан нарықтан сатып алушыға ауысуы, бұл тұтынушының тез өзгеретін қажеттіліктерге тез бейімделуін қажет етеді.

Көптеген шет мемлекеттерде логистикалық қауымдастықтар, ұйымдар және қауымдастықтар құрылды және тиімді жұмыс істейді. Логистика - бұл ғылым мен бизнестің салыстырмалы түрде жас және қарқынды дамып келе жатқан саласы. Шетелде логистика соңғы онжылдықта қарқынды дамыды. Қазақстан үшін логистикалық өндіріс, сауда, көлік және ақпараттық жүйелерді қалыптастыру және дамыту өте маңызды, бұл біздің еліміздің әлемдік экономикалық және ақпараттық кеңістікке интеграциялануын жеделдетеді. Қазіргі уақытта Қазақстанда логистиканың дамуы, нарықтың заңдары мен қағидаттары, логистиканың дамуы және оны кәсіпорындарды басқару жүйесімен біріктіру нарықтық экономиканың даму деңгейін көрсетеді. Нарықтағы қатал бәсекелестік, халықтың төлем қабілеттілігінің төмендігі, кәсіпорынның айналым қаражаттарының болмауы, өндіріс шығындарының үнемі артуы отандық өнімнің сатылуын қиындатады және бәсекеге қабілеттілікті төмендетеді. Әрбір кәсіпорынның нарыққа дұрыс шығуы үшін логистика интеграцияланған сала ретінде дербес жұмыс істейді деп айту керек және кәсіпорындағы логистика белгісіз деп айту қиын, оны қалай жүзеге асыру керек, қалай жоспарлау керек, әрқайсысының қандай әдістерін қолданады деген сұрақ туындайды. Бұл сұрақтар өздігінен сұрақтар туғызады және мұның бәрі дұрыс емес мәліметтерді жария етпейді, сондықтан нарықта кәсіби бағытталған логистикамен айналысатын ұйымдармен байланысу дұрыс болады. АҚШ компанияларының 75%-ында мұндай логистикалық бөлімшелер бар, онда маркетологтар, экстремистер, бағдарламашылар, әлеуметтанушылар, психологтар жұмыс істейді, сондықтан бұл командалар нарықтық бәсекелестікке жақсы бейімделген. Шикізаттың алғашқы көзінен түпкілікті тұтынушыға өндірістік, көліктік және делдалдық байланыстар тізбегі арқылы ауысатын материалдық ағындардың құны өсуде. Ұлыбританияда жүргізілген зерттеулер көрсеткендей, түпкілікті тұтынушыға жететін өнімнің 70% -дан астамы материалды ағындардың қозғалысын қамтамасыз ететін сақтау, тасымалдау, буып-түю және басқа да операцияларға байланысты шығындар болып табылады. Тауардың түпкілікті бағасындағы логистикалық шығындар үлесінің артуы материалдық ағымдарды басқаруды оңтайландыру кезінде шаруашылық жүргізуші субъектілердің экономикалық көрсеткіштерін жақсарту үшін қандай резервтер бар екенін көрсетеді [2].

Материалдық ағындарды басқаруда логистикалық тәсілді қолданудың экономикалық әсерінің негізгі қосылыстарын қарастырады.

Өндіріс және айналым саласындағы логистиканы пайдалану мыналарға мүмкіндік береді:

- материалдық ағындардың барлық қозғалыс жолындағы қорлардың азаюы;
- жеткізу тізбегі бойымен тауарлардың қозғалыс уақытын қысқарту;
- көлік шығындарының төмендеуі;
- қол еңбегі мен оған қатысты жүк құнын төмендету.

Экономикалық тиімділіктің көп бөлігі материалдық ағындардың бүкіл жолындағы қорларды азайту арқылы қол жеткізіледі. Еуропалық өнеркәсіптік қауымдастықтың мәліметтері бойынша, материалдық ағындарды ішкі бақылау тауарлы-материалдық қорлардың 30-70% -ға қысқаруын қамтамасыз етеді (АҚШ өнеркәсіптік қауымдастығының мәліметтері бойынша қорлардың қысқаруы шамамен 30-50% құрайды).

Қорды оңтайландырудың маңыздылығы мыналармен түсіндіріледі:

- логистикалық шығындардың жалпы құрылымында қорларды ұстау шығындары басқару аппараттарының шығындарын, сондай-ақ тауарлардың бүлінуінен немесе ұрлануынан болған шығындарды қосқанда 50% құрайды;

- кәсіпорынның айналым қаражатының көп бөлігі қорларға бөлінеді (кәсіпорынның барлық активтерінің 10-нан 50% -на дейін);

- қорларды құру құны жалпы бағаның 25-30% құрайды.

Логистиканы пайдалану кезіндегі қорлардың азаюы логистикалық процестерге қатысушылардың іс-әрекеттерін жоғары деңгейде үйлестірумен, жеткізілімдердің сенімділігімен, қорларды дұрыс бөлумен, сонымен қатар басқа да себептерге байланысты қамтамасыз етіледі. Логистиканы қолданудың экономикалық эффектісінің келесі құрамдас бөлігі тауарлар жеткізу тізбегі бойымен қозғалу уақытын азайту арқылы қалыптасады. Бүгінгі таңда қоймаға, өндірістік операцияларға және жеткізілімге кететін уақыттың үлесі 2-ден 5%-ға дейін құрайды [3]. Осылайша, жөндеу уақытының 95%-дан астамы логистикалық операциялардың үлесінде. Бұл компоненттің азаюы капитал айналымын жеделдетеді, сәйкесінше уақыт бірлігінде пайдасын арттырады, өндіріс шығындарын азайтады. Логистиканы қолданудың экономикалық тиімділігі көлік шығындарының төмендеуіне байланысты туындайды. Қозғалыс бағыттары оңтайландырылады, режимдер үйлестіріледі, еркін қозғалыс қысқарады және көлік құралдарының жұмысының басқа көрсеткіштері жақсарады. Жоғарыда айтылғандай, логистикалық тәсіл жүктерді тасымалдау жүйелерінің техникалық жабдықталуы саласындағы сауда-саттыққа қатысушылардың жоғары деңгейдегі үйлестірілуін білдіреді. Логистикалық тізбектің барлық бөліктерінде бірдей механикаландыру құралдарын қолдану, бірдей контейнерлерді пайдалану, жүктерді өңдеудің тиісті технологиялық әдістері логистиканы қолданудың экономикалық тиімділігінің келесі құрамдас бөліктерін құрайды - қол еңбегі мен жүк операцияларының тиісті шығындарын азайту. Логистикалық тәсіл материалтану жүйесі жұмысының көптеген басқа көрсеткіштерін жақсартуға жағдай жасайды, өйткені оның жалпы ұйымдастырылуы жақсарады, жеке байланыстардың өзара байланысы жақсарады, басқару жетілдіріледі. Логистиканы пайдалану кезіндегі экономикалық нәтиженің қосындысы осы көрсеткіштерді жақсарту әсерінің сомасынан асады. Бұл логистикалық ұйымдастырылған жүйелердің интегративті қасиеттерінің пайда болуымен түсіндіріледі, яғни жалпы жүйеге тән, бірақ оның элементтеріне жеке-жеке тән емес [4].

Логистикалық жүйелердің интегративті қасиеттері бұл жүйелердің «логистиканың алты ережесі» деп аталатын түпкі мақсатын орындау қабілеттілігін білдіреді.

Логистиканың алты ережесі:

- жүкке қажет тауарлар;
- сапа - талап етілетін сапада;
- талап етілетін көлемде;
- уақыт - уақытында жеткізілуі керек;
- орын - дұрыс жер;
- шығындар - минималды құны бойынша.

Егер осы алты шарт орындалса, логистикалық қызметтің мақсаты іске асырылды деп болжауға болады, яғни қажетті тауарлар қажетті мөлшерде және қажетті мөлшерде ең аз шығынмен жеткізіледі. Материалдық ағындарды басқару қызметін адамдар экономикалық дамудың алғашқы кезеңдерінен бастап жүзеге асырды, мысалы өндіріс, сауда және экономикалық қызметтің басқа түрлері. Логистиканың жаңалығы, ең алдымен, әр түрлі экономикалық қызметтер арасындағы артықшылықтарды материалды басқару қызметтеріне беруден тұрады. Кәсіпкерлер экономикадағы шикізат, бөлшектер мен дайын өнімдер қозғалысының барлық кезеңдеріне ішкі бақылаудың тиімділігін арттырудың қандай әлеуеті бар екенін жақында ғана білді.

Логистика тұжырымдамасы - бұл материалдық ағындарды оңтайландыру арқылы экономикалық қызметті жетілдіруге тиісті тәсілдер жүйесі. Материалдық ағындарды басқару материалдық ағындарды басқаруға негізделген жүйеліліктің негізгі, сындарлы принципі болып табылады. Бұл біртұтас процесс ретінде сатып алу, ұйымдастыру, сақтау, өндіру, сату және тасымалдау процесі. Экономикадағы материалдық ағындар көптеген қатысушылардың ісәрекеті нәтижесінде пайда болады, қатысушылардың әрқайсысының өз мақсаттары болады. Егер

қатысушылар бақылау объектісін - ішкі материалдық ағымды ұтымды ету үшін өз іс-әрекеттерін бірлесіп үйлестірсе, онда олардың барлығы елеулі экономикалық пайда алады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Транспортная логистика. Учебное пособие / Л. С Фёдоров, Персианов , И.Б. Мухаметдинов. - М.: КноРус, 2016. - 310 с.
2. Неруш Ю. М. Логистика: Учебник для вузов. 2-е изд., перераб. и доп.- М.: ЮНИТИ: ДАНА, 2016. – 351 с.
3. Просветов, Г. И. Математические методы в логистике. Задачи и решения. Учебнопрактическое пособие / Г.И. Просветов. - М.: Альфа-пресс, 2015. - 304 с.
4. Родкиной, Т. А. Логистика / Под редакцией Б.А. Аникина, Т.А. Родкиной. - М.: ТК Велби, Проспект, 2017. - 408 с.

УДК 311.13

Шокаманов Ю.К. д.э.н, профессор
Алматинский гуманитарно-экономический университет,
г. Алматы, Республика Казахстан

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА ЗА 10 ЛЕТ

Аннотация. В докладе рассмотрено экономическое развитие Евразийского экономического союза за 2011-2020 годы на основе показателя валового внутреннего продукта (ВВП) стран Союза, представленного в долларах США по паритетам покупательной способности (ППС) национальных валют. Данные с использованием национальных валютных курсов не могут быть использованы в силу своей несопоставимости, поскольку подвержены значительным изменениям. Поэтому взамен было предложено использовать ППС национальных валют. В целом все страны ЕАЭС показывают положительную динамику экономического развития, которая сохраняется и в расчете на душу населения. В то же время сохраняется большая дифференциация по данному показателю.

Ключевые слова: валютный курс, паритет покупательной способности, Евразийский экономический союз, валовой внутренний продукт, ВВП на душу населения, численность населения.

С 1 января 2012 года на территории Беларуси, Казахстана и России началось формирование Единого экономического пространства (ЕЭП), а с начала 2015 года начал функционировать Евразийский экономический союз (ЕАЭС), к которому в январе этого же года присоединилась Армения, а в августе –Кыргызстан. Какие же итоги экономического развития имеют страны ЕАЭС за этот период?

Статистические данные, приведенные на сайте Евразийской экономической комиссии, показывают динамику ВВП стран ЕАЭС и союза в целом в долларах США, рассчитанным по курсам валют национальных (центральных) банков государств – членов ЕАЭС (см. табл. 1). Однако эти данные являются несопоставимыми, поскольку для перечета в единую валюту использовались национальные валютные курсы, которые подвержены значительным изменениям и не дают реальной картины о развитии экономики.

Таблица 1 – Валовой внутренний продуктв регионе ЕАЭС *(в текущих ценах; млрд. долларов США по курсам валют)*

	2011	2016	2017	2018	2019	2020	В % к 2011 г.
Армения	10,1	10,5	11,5	12,5	13,6	12,6	124,6
Беларусь	60,8	47,5	54,7	60,0	64,5	59,7	98,3
Казахстан	192,6	137,3	166,8	179,3	181,7	171,1	88,8
Кыргызстан	6,2	6,8	7,7	8,3	8,9	7,8	125,5
Россия	2 048,2	1 279,8	1 574,5	1 660,7	1 687,6	1 486,9	72,6
ЕАЭС	2 317,9	1 481,9	1 815,3	1 920,7	1 956,3	1 738,1	75,0

Примечание: Евразийская экономическая комиссия. Электронный ресурс: Национальные счета (eurasiancommission.org)

Так, из нашей таблицы видно, что объемы ВВП по валютному курсу Беларуси, Казахстана и России упали и не восстановились до уровня 2011 года. В то же время национальные индексы физического объема ВВП свидетельствуют, что объемы ВВП всех стран ЕАЭС в 2020 году превышают уровень ВВП 2011 года (см. табл. 2). Причем экономики Армении, Казахстана и Кыргызстана возросли в 1,3 разапри среднем по ЕАЭС росте ВВП стран на 10,6%.

Таблица 2 – Индекс физического объема ВВП в регионе ЕАЭС *(в процентах к предыдущему году; в постоянных ценах)*

	2011	2016	2017	2018	2019	2020	В % к 2011 г.
1	2	3	4	5	6	7	8
Армения	104,7	100,2	107,5	105,2	107,6	92,6	133,7
Беларусь	105,5	97,5	102,5	103,1	101,4	99,1	104,0
Казахстан	107,4	101,1	104,1	104,1	104,5	97,5	130,8
Кыргызстан	106,0	104,3	104,7	103,8	104,6	91,6	130,0
Россия	104,3	100,2	101,8	102,8	102,0	97,0	108,4
ЕАЭС	104,6	100,2	102,1	103,0	102,3	97,1	110,6
Примечание: Евразийская экономическая комиссия. Электронный ресурс: Национальные счета (eurasiancommission.org)							

На то, что валютные курсы не отражают их реальную покупательную способность, было обращено внимание еще в прошлом веке. Взамен было предложено использовать паритеты покупательной способности (ППС) национальных валют. Под ППС понимают соотношение валют, которое определяется на основе равенства стоимости сопоставимого набора товаров и услуг, исчисленного в ценах и валютах сравниваемых экономик [1, с.53].

Впервые для получения ППС в середине XX века в рамках ОЭСР были проведены специальные международные сопоставления по данным за 1950 г. и 1954 г. [2]. Позднее в рамках ООН в конце 1960-х годов стали проводиться Программы международных сопоставлений (ПМС). Все государства – члены ЕАЭС принимали участие в последних ПМС ВВП на основе ППС национальных валют по данным за 2011 г. [3], за 2014 г. [4] и 2017 г. [5].

Данные по ВВП стран ЕАЭС, рассчитанным в долларах США по ППС, приведены в таблице 3. Как видно из таблицы, объемы ВВП по ППС показывают более стабильную динамику, которая учитывает изменения национального уровня производства и потребления.

В целом по ЕАЭС ВВП в долларах США по ППС вырос на 28,8%. В то же время в Кыргызстане он вырос в 1,8 раза, Армении, в 1,7 раза, в Казахстане – на 45,7%. Следует отметить, что часть этого роста приходится на ценовой рост в долларах США, который можно рассчитать путем деления темпов роста ВВП в долларах США по ППС на индексы физического объема ВВП. Так, по ЕАЭС в среднем благодаря этому фактору прирост составил +16,5%, в Кыргызстане – +38,7%, Армении – +16,4%, Казахстане – +11,5%.

Таблица 3 - ВВП в регионе ЕАЭС *(в текущих ценах; млрд. долларов США по ППС)*

	2011	2016	2017	2018	2019	2020	В % к 2011 г.
1	2	3	4	5	6	7	8
Армения	23,1	31,4	35,7	38,4	42,1	39,4	170,5
Беларусь	156,7	168,4	173,6	183,4	189,3	189,9	121,1
Казахстан	344,0	423,8	448,5	478,1	508,5	501,3	145,7
Кыргызстан	18,2	28,5	31,3	33,2	35,4	32,7	180,0
Россия	3 259,3	3 539,0	3 807,1	4 211,4	4 283,9	4 133,1	126,8
ЕАЭС	3 801,4	4 191,1	4 496,2	4 944,5	5 059,2	4 896,3	128,8
Примечание: Всемирный банк. Электронный ресурс: GDP (currentUS$) | Data (worldbank.org)Примечание: данные по ЕАЭС в целом рассчитаны автором.							

Данные таблицы 3 позволяют также оценить относительный размер экономик отдельных стран в экономике ЕАЭС. В 2020 году 84,4% экономики ЕАЭС составляла экономика России,причем ее доля в сравнении с 2011 годом уменьшилась на 1,3п.п.Второе место занимает Казахстан – 10,2% с увеличением по сравнению с 2011 годом на 1,1 п.п. И на третьем месте Бе-

ларусь – 3,9% со снижением на 0,2 п.п. Относительный уровень экономического развития стран оценивается размером ВВП на душу населения по ППС. В целях сопоставимости данных в динамике лучше рассматривать данные в постоянных ценах (см. табл.4).

Данные стран по этому показателю в 2011 году различались в 5,8 раза, затем к 2017 году это расхождение сократилось до 5,1 раза, а потом постепенно вновь увеличилось до 5,6 раза в 2020 году. Самые высокие значения этого показателя наблюдаются у России и Казахстана, которые в 2020 году составили соответственно 26,5 и 25,3 тыс. долларов США по ППС. Самые низкие значения этого показателя имеют Кыргызстан (4,7 тыс. долларов США по ППС).

Таблица 4 - ВВП на душу населения в регионе ЕАЭС *(в ценах 2017 года; долларов США по ППС)*

	2011	2016	2017	2018	2019	2020	В % к 2011 г.
1	2	3	4	5	6	7	8
Армения	9 725	11 303	12 115	12 715	13 654	12 593	129,5
Беларусь	18 252	17 823	18 280	18 885	19 283	19 148	104,9
Казахстан	21 970	24 211	24 863	25 544	26 352	25 337	115,3
Кыргызстан	4 335	4 912	5 047	5 133	5 258	4 707	108,6
Россия	24 972	25 491	25 926	26 656	27 211	26 456	105,9
ЕАЭС	23 444	24 057	24 499	25 181	25 731	24 968	106,5

Примечание: Всемирный банк. Электронный ресурс: GDPpercapita, PPP (constant 2017 international $) | Data (worldbank.org)
Примечание: данные по ЕАЭС в целом рассчитаны автором.

Динамика данных в табл. 4 заметно отличается в сравнении с динамикой ВВП стран в целом в реальном выражении, представленной в табл. 2. Это связано с различной динамкой численности населения стран (см. табл. 5). Так, несмотря на рост ВВП Кыргызстана за 10 лет на 30%, показатель ВВП на душу население вырос только на 8,6%, так как население страны за этот период выросло на 19,5%. Аналогично, в Казахстане при росте объемов производства ВВП на 30,8%, его значение на душу населения выросло только на 15,3%, что связано с ростом численности населения на 13,3%.

Таблица 5 - Численность населения в регионе ЕАЭС(млн.человек)

	2011	2016	2017	2018	2019	2020	В % к 2011 г.
1	2	3	4	5	7	8	9
Армения	2,9	2,9	2,9	3,0	3,0	3,0	103,0
Беларусь	9,5	9,5	9,5	9,5	9,4	9,4	99,2
Казахстан	16,6	17,8	18,0	18,3	18,5	18,8	113,3
Кыргызстан	5,5	6,1	6,2	6,3	6,5	6,6	119,5
Россия	143,0	146,7	146,8	146,8	146,8	146,5	102,5
ЕАЭС	177,4	183,0	183,5	183,9	184,1	184,2	103,8

Примечание: Расчеты автора на основе:
1.Электронныйресурс: GDP, PPP (constant 2017 international $) | Data (worldbank.org)
2.Электронныйресурс: GDP per capita, PPP (constant 2017 international $) | Data (worldbank.org)

Таким образом, все страны ЕАЭС показывают положительную динамику экономического развития, которая сохраняется и в расчете на душу населения. В то же время сохраняется большая дифференциация по уровню экономического развития, оцениваемого по показателю ВВП на душу населения в долларах США по ППС.

Список литературы:

1. Итоги сопоставлений ВВП на основе паритета покупательной способности валют по данным за 2011 год (по материалам Статкомитета СНГ) // Вопросы статистики. 2014, № 7, с.53-56.

2. Джильберт М., Крэвис И. и др. Международное сравнение продукта и уровня цен / Пер. с англ. М., Госстатиздат, 1962.

3. Косарев А.Е. Паритет покупательной способности национальных валют – уникальный инструмент международных сопоставлений. – Вопросы статистики, 2014, № 5. С.63-72.

4. Косарев А.Е., Сергеев С.М. Паритет покупательной способности валют: развитие методов и практики расчетов в ПМС СНГ 2014. – Вопросы статистики, 2017, № 9. С.19-26.

5. [Электронный ресурс]Межгосударственный статистический институт Содружества Независимых Государств:Международные сопоставления в регионе СНГ// URL: Программа международных сопоставлений - Статкомитет СНГ (cisstat.org)

ӘОК 332.363

Шуленбаева Ф.А. э.ғ.д., профессор
Шаймерденова А.К. экономика магистрі, докторант
С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы

АӨК АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ ӨНДІРІС ЭКОНОМИКАСЫНДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Аңдатпа. Ғылыми мақалада Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенінің экономикасын цифрландыруды пайдаланудың негізгі мәселелері мен перспективалары қарастырылған. Ауыл шаруашылығы өндірісінің экономикасын цифрлық технологиялардың көмегімен түрлендірудің мемлекеттік саясатының бағыттары көрсетілген. Ақпараттық жүйелерге негізделген жерге орналастыру процестеріне көңіл бөлінеді. Шет елдердің тәжірибесі ұсынылып, әр елдегі цифрлық экономиканың өзіндік ұлттық ерекшеліктері бар екені анықталды. Зерттелетін мәселе бойынша қорытынды жасалады.

Кілт сөздер: ауылдық жерлер, биотехнологиялар, нанотехнологиялар, цифрлық технологиялар, электронды коммерция, электронды үкімет, жер ресурстары, кадастр.

Цифрландыру процестері Қазақстанның агроөнеркәсіп кешеніндегі ауылдық аумақтарды және ауыл шаруашылығы өндірісін одан әрі дамытудың негізгі факторы болып табылады. Еліміздің цифрлық дамуындағы әлеуметтік-экономикалық қатынастардың қазіргі кезеңінде әлемдік державалардан артта қалуы байқалады, бұл экономика мен жалпы қоғамды цифрландырудағы өңіраралық және салааралық диспропорциялардан көрінеді.

Аграрлық сектор экономикасының аймақтық ерекшелігі негізінен агроөнеркәсіптік кешеннің ауыл шаруашылығы өндірісінде цифрлық технологияларды жеткіліксіз қолданудың елеулі объективті және субъективті себептерін түсіндіреді. Ауыл шаруашылығы жалпы өнім көлемінің оң динамикасына, тұтастай алғанда өндіріс көлемінің тұтыну мен халықтың кірістерінің өсу қарқынынан артта қалуына, еңбек өнімділігі мен өнімнің бәсекеге қабілеттілігінің төмен деңгейіне қарамастан өсу әлеуеті іске асырылмаған сала болып қала береді. өндіріс көлемін ұлғайту, бұл ішкі тұтынудағы импорттың жоғары үлесіне әкеледі.

Қазақстанның экономикалық дамуы және технологиялық жаңару жағдайлары жаһандану процестерінің әсерінен қалыптасады. Мемлекеттің экономикалық дамуы, азаматтардың әл-ауқаты мен өмір сүру сапасын арттыру, қоршаған ортаны қорғау міндеттері ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ), биотехнология және нанотехнология салаларындағы технологиялық серпіліске қойылатын талаптарды кеңейтті. Қазақстанның Дүниежүзілік сауда ұйымына кіруімен ауыл шаруашылығы өнімдерінің сыртқы нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін арттыру талаптары артты. Осы құбылыстардың барлығы экономикалық жүйенің құрылымын – тұтынушылардың мүмкіндіктерін, салалардың құрылымын, мемлекеттің рөлін түбегейлі өзгертеді.

Мемлекеттің мемлекеттік саясаты цифрлық технологиялардың көмегімен ауыл шаруашылығындағы трансформациялардың әлеуетін іске асыруға бағытталған. Даму бағдарламаларында экономиканы жаңа технологиялық жаңарту – цифрландыруды енгізу бойынша ауқымды және жүйелі шаралар туындады. Толық ауқымды цифрландыру бағдарламасы жағдайында ауыл шаруашылығы дамудың сапалы жаңа деңгейіне көтеріліп, ел экономикасының драйверіне айналуға қабілетті [1].

«Интеллектуалды» ауыл шаруашылығының перспективалық технологиялары зиянкестермен тиімді, экологиялық таза күресуді, топырақ пен жер асты суларының пайдалы қасиеттерін қалпына келтіруді және сақтауды, сондай-ақ органикалық ауыл шаруашылығының серти-

фикаттау талаптарына сәйкестігін қашықтықтан кешенді бақылауды қамтамасыз етеді. Мұндай технологиялардың ішінде: зиянкестермен кешенді күресуге арналған биопестицидтер, су мен топырақты нанобиотехнологиялық рекультивациялау, ауылшаруашылық өндірісін бақылаудың кешенді жүйелері және т.б. [2]. АКТ-ны ауыл шаруашылығы өндірісінде қолдану ауыл шаруашылығы саласында электронды коммерцияны дамыту, ауыл мектептеріндегі мектеп оқушылары мен агроөнеркәсіптік кешен мамандарын қашықтықтан оқыту, ауыл тұрғындарына интернет қызметін дамыту мәселелерін тиімді шешуге мүмкіндік береді [3].

Ауылдық аумақтарды дамыту цифрландыру бағдарламаларын іске асыру мен қолдануда ауыл шаруашылығы өндірісін мемлекеттік қолдауды талап етеді. Бұл процестің стихиялық, бақылаусыз дамуы ауылды жерлерді қиратуға және ауыл шаруашылығы нарығында импорттың үстемдігіне әкеледі [4]. Жер ресурстарын цифрландыру саясатында электронды үкімет маңызды рөл атқарады, ол дұрыс жоспарланып, азаматтар, компаниялар мен әкімшілік органдар қабылдағанда ғана табысты болады.

Жер ресурстарын басқару қызметтері көптеген министрліктер мен мемлекеттік ұйымдардың міндеттерімен тығыз байланысты: жылжымайтын мүлікке салық салу, қоршаған ортаны қорғау, ауыл шаруашылығы, орман шаруашылығы, қала құрылысы және тұрғын үй құрылысы. Жер ақпараттық жүйелері тиісті ұйымдастыру мен қатар процедуралармен бірге жерге қатысты және экологиялық, инфрақұрылымдық, кадастрлық және әлеуметтік-экономикалық деректерге бағытталған ақпаратты жинауды, сақтауды, іздеуді, таратуды және пайдалануды қамтиды.

Даму мен бизнес үшін стратегиялық ресурс ретінде дұрыс және нақты ақпаратқа жылдам қол жеткізу қажеттілігі артып келеді. Автоматтандырылған көп мақсатты кадастр жер және жылжымайтын мүлік туралы деректерді тиімді өңдеу құралдарының бірі болып табылады, ол деректер жиынын біріктіру және оларды кеңінен қолжетімді ету арқылы қосымша құнды құру арқылы қоғамның барлық секторларына көптеген пайда әкеле алады. Бұл жеңілдіктер ресурстарды бөлуге жауапты үкімет басшылары арасында да, жер және жылжымайтын мүлік туралы ақпаратты пайдаланушылар арасында да кеңінен насихатталуы керек. Электрондық коммерция ел өмірінің барлық саласына еніп кеткен цифрлық экономиканың маңызды институтына айналды.

Жетекші халықаралық ұйымдар мен ұлттық үкіметтер жаңа экономикалық модельге және оның ажырамас құрамдас бөлігі ретінде «ақылды» ауыл шаруашылығына көшу мәселелеріне көбірек көңіл бөлуде. Тұтынушылардың, салалық құрылымдардың және мемлекеттің мәселелерін тиімді шешу үшін экономикада үш тұжырымдаманың: платформалық тұжырымдаманың, «индустрия 4.0» және «ақылды фабриканың», «киберкоммуникация» технологиялық тұжырымдамасының қалыптасуына байланысты іргелі мүмкіндіктер пайда болды. -физикалық жүйе». Ауыл шаруашылығындағы цифрлық экономика – бұл цифрлық технологияларға негізделген экономикалық қызмет, ол бағдарламалық қамтамасыз етуді, сатуды ғана емес, сонымен қатар дүниежүзілік желі арқылы әртүрлі қызметтерді көрсетуді, тауарларды сатуды, ақпарат пен кеңес беруді қамтиды [5, 72 б.].

Шет елдердің тәжірибесін зерделеу әр елде цифрлық экономиканың өзіндік ұлттық ерекшеліктері бар екені анықталды, атап айтқанда Қытайда ол ұлттық экономика мен күнделікті өмірдің әртүрлі салаларына еніп, жаңа салалар мен жаңа бизнестің пайда болуына әкеледі. модельдер, дәстүрлі салалардың трансформациясы мен модернизациясын жеделдетеді.

Қытайдың ауылдық жерлерінде интернетпен қамту 33,1%, қалалық жерлерде 69,1% құрайды. ҚХР үкіметі цифрлық экономиканы дамытуға үлкен мән береді, интернет-компанияларға инвестициялау үшін 100 миллиард юань (14,6 миллиард доллар) көлемінде тұратын мемлекеттік қор құрды, сонымен қатар елдегі «Интернет плюс дәуірі» технологиялық инновациялар мен экономикалық трансформация процесін басқарады [6] .

2016 жылы Қытай цифрлық экономиканың даму деңгейі мен ауқымы бойынша екінші орында болды, оның үлесіне Қытайдың жалпы ішкі өнімінің 14%-ы, шамамен 2,7 трлн. АҚШ долларын құрап, бүгінде о лөзінің экономикалық өмірін цифрландыруда әлемнің көптеген елдерінен қарағанда шынымен де алда. Boston Consulting Group (BCG) мәліметтері бойынша, Қытайдың жалпы бөлшек тауар айналымындағы электрондық коммерцияның (интернет-дүкендер арқылы сауда) үлесі 8,4%-ды құрады.

Жоғары салыстырмалы көрсеткіштер тек Ұлыбританияда (11,4%) және Германияда (10,2%) тіркелді, АҚШ пен Жапонияда олар төмен болды (тиісінше 6,8 және 6,2%). Қытайдағы цифрлық экономиканың кейбір элементтері АҚШ пен ЕО елдеріне қарағанда аз дамыған, атап айтқанда, электронды банкинг, электронды төлемдер және т.б. [6].

Ресейдің цифрлық трансформациясын жүзеге асыру тәжірибесі цифрлық экономиканың дамытудағы негізгі бағыттары бойынша 2035 жылға дейін 16 бағдарламаны іске асыруда көрініс тапты. «Интеллектуалды» ауыл шаруашылығы шешімдер қабылдаудың автоматтандырылған жүйелерін, өндірісті кешенді автоматтандыру мен роботтандыруды, сондай-ақ экожүйелерді жобалау және модельдеу технологияларын пайдалануға негізделген. Ол жергілікті өндіріс факторларын (жаңартылатын энергия көздері, биоотын, органикалық тыңайтқыштар және т.б.) барынша пайдалану кезінде, сыртқы ресурстарды (отындар, тыңайтқыштар және агрохимикаттар) барынша азайтуды көздейді.

Қорытынды: 1. Қазақстанның агроөнеркәсіп кешеніндегі, ауылшаруашылық өндірісін цифрландыру бастапқы кезеңде және ауылдық аумақтарды дамыту, IT технологияларды пайдалану деңгейіне байланысты болады.

2. Ауыл шаруашылығы өндірісін цифрландырудың негізгі бағыттары ұшқышсыз ұшатын аппараттарды, смарт тракторлар мен комбайндарды, заттар интернетін, ГАЖ технологияларын, ауылдық электрондық коммерцияны, білім беруде қашықтықтан оқытуды және ауыл шаруашылығы саласында ауыл шаруашылығы мамандарын, кәсіби қайта даярлауды пайдалану болуы тиіс. бизнес, ауыл тұрғындарының әлеуметтік өмірінде IT-қызметтердің барлық түрлерін дамыту.

3. Агроөнеркәсіп кешенінің экономикасын цифрландыру өнімнің ысыраптарын, айтарлықтай төмендететін және ауыл шаруашылығы өндірісінің тиімділігін арттыратын кешенді логистикалық ақпараттық жүйелерді жобалауға және енгізуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Стратегия 2050 /Стратегии и программы Республики Казахстан - Официальный сайт Президента Республики Казахстан // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://strategy2050.kz/ru/page/message_text/ - (дата обращения 20.01.2022).
2. Программа развития цифровой экономики в Российской Федерации до 2035 года / Этап 1 - Цифровая экономика. – 40 с. – (дата обращения: 20.01.2022).
3. Г. И. Абдрахманова, К. О. Вишневский, Л. М. Гохберг. Что такое цифровая экономика? Тренды, компетенции, измерение Ч-80 / XX Апр. междунар. науч. конф. по проблемам развития экономики и общества, Москва, 9–12 апр. 2019. — 182 с.
4. https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovizatsiya-kak-klyuchevoy-faktor-razvitiya-selskih-territoriy-i-selskogo-hozyaystva / [Электронный ресурс].– (дата обращения: 20.01.2022).
5. Ауезова З.Т., Ауезова К.Т., Тажибекова К.Б. Государственное регулирование формирования цифровой экономики / Материалы международной научно-практической конференции 17 мая 2018 года: ГОУ ВПО «Донбасская юридическая академия». – В 2-х т. - Т.1. Сб. статей и тезисов. /отв. ред.: к.э.н., доц. И.П. Подмаркова. – Донецк, «Цифровая типография», 2018. – С.222-227.
6. Китай инвестирует в цифровую экономику / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://d-russia.ru/kitaj-investiruet-v-tsifrovuyu-ekonomiku-14-6-mlrd.html. – (дата обращения: 20.01.2022).

УДК 338.43

Шыгаева Т. К. старший преподаватель,
Малаев Э.Т. преподаватель, **Даутова З.Я.** преподаватель,
Иссык-Кульский государственный университет (ИГУ)
им. К.Тыныстанова г. Каракол, Кыргызская Республика

ОСНОВЫ УСПЕШНОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ КЫРГЫЗСТАНА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация. В последние годы в экономической жизни Кыргызстана происходят важные изменения, определяющие будущее страны.С момента получения независимости Кыргызстан испытывает сложности именно в этом направлении экономики, до сих пор существует проблема с налаживанием производства.Экономический рост и структура экономики страны базируется, в основном на техногенном экстенсивном и природоемком развитии. Кыргызстан должен найти свое место в быстро развивающемся новом мире.У страны есть все предпосылки в дальнейшем стать региональным финансовым центром.

Ключевые слова:Кыргызстан, экономика, внутренний валовый продукт, зеленая экономика, коррупция, экологические проблемы, частный сектор.

В последние годы в экономической жизни Кыргызстана происходят важные изменения, определяющие будущее страны. Народ заплатил высокую цену за возможность построения независимого, сильного и процветающего государства.Вместе с тем непоследовательность проводимой до последнего времени политики привела к тому, что многие международные эксперты и наблюдатели по-прежнему относят Кыргызстан в разряд "недееспособных" государств. Мы считаем что, Кыргызстан должен найти свое место в быстро развивающемся новом мире. Три десятилетия прошли в режиме "выживания" народа Кыргызстана и оцениваются во многом как время "потерянных возможностей". Принималось немало попыток улучшить ситуацию, в том числе при существенной поддержке стран-доноров и международных организаций, однако из-за неэффективности государственного управления, коррупции, а также криминализации отдельных государственных структур в периоды правления президентов страны, они не смогли задать достаточный позитивный импульс развитию страны и в значительной степени не достигли цели.Отсутствие последовательности и целенаправленности государственной политики не способствовали развитию приоритетных секторов экономики. В результате Кыргызстан не смог за 30 лет найти своего достойного места в мировых экономических процессах. Экономика Кыргызстана не стала самостоятельной, ни тем более гармоничной составной частью центрально-азиатского региона или СНГ[1].

С момента получения независимости Кыргызстан испытывает сложности именно в этом направлении экономики, до сих пор существует проблема с налаживанием производства. Из-за экономической слабости сложно проводить самостоятельно полноценную политику.Без экономического развития сложно говорить о полной независимости страны: Сейчас сложно утверждать, что в Кыргызстане существует экономическая политика. Политика – получение грантов или кредитов, увеличение внешнего долга. Нас можно сравнить с потерявшим курс кораблем. Экономику страны сейчас составляют денежные переводы трудовых мигрантов, продажа золота, товарооборот на рынках, продажа электроэнергии соседним странам. Поэтому вряд ли можно говорить о полной экономической независимости.Нынешняя экономическая политика Кыргызстана в основном зависит от полученных внешних кредитов и грантов, денежных переводов мигрантов.

Вопросы, связанные с внешним долгом, рассматриваются наряду с угрозой независимости страны. на 30 апреля 2021 года государственный долг Кыргызстана составил 4 млрд 933,06 млн долларов США, из них 84,8 процента, или 4 млрд 182,95 млн долларов – внешний долг, 15,2 процента, или 750,11 млн долларов – внутренний.Большую часть внешнего долга, страна должна Китайскому Экспортно-импортному банку[2].

Анализируя показатели экономического роста в период независимости Кыргызстана, берут во внимание, что объем ВВП растет номинально, и индекс качества экономического роста в большинстве случаев имеет отрицательный показатель.

Не созданы благоприятные условия для предпринимателей, отсутствие полноценной экономической самостоятельности в свою очередь мешает вести сбалансированную государственную внешнюю политику.

Коррупция стала угрозой независимости, с первых дней независимости Кыргызстана одной из главных проблем в стране была и остается коррупция. Сообщается, что коррупционные явления стали важной причиной недовольства гражданского общества, что они привели к революциям в стране. Все президенты соглашались с этим, каждый из них в свое время обещал усилить борьбу с коррупцией.

Проблема с коррупцией напрямую связана с независимостью страны, оказывает влияние на нее. Из-за коррупции ухудшается ситуация во всех сферах. Под коррупцией не всегда имеется ввиду взяточничество. Например, из-за кадровой коррупции на государственную должность приходят люди с низким уровнем образования, без опыта, вследствие чего и ухудшается обстановка в стране. Есть еще другое обстоятельство – коррупционные проявления наносят моральный удар по обществу и оказывают отрицательное влияние на сознание людей. Это процесс с тяжелыми последствиями, который очень сложно восстановить. Последствия могут привести не только к экономической, но и идеологической зависимости. Самое печальное то, что в будущем это может привести к потере независимости.

Экономический рост и структура экономики страны базируется, в основном на техногенном экстенсивном и природоемком развитии. И в этом смысле страна полностью зависит от состояния природных экосистем. Создаются риски резкого ухудшения экономических показателей в случае истощения природных ресурсов и загрязнения окружающей среды. Негативные последствия функционирования действующей "коричневой" экономической системы значительны: экологические проблемы и истощение природного капитала (изменение климата, вызываемое антропогенной деятельностью и, прежде всего, выбросом парниковых - углеродсодержащих газов, загрязнение опасными химическими веществами, утрата биоразнообразия деградация сельхозугодий ведущая к опустыниванию, недостаток поливной и нехватка пресной воды); подъем уровня бедности; угроза продовольственной и энергетической безопасности; неравенство людей и стран. В перспективе необходимо учитывать, что исторически "сырьевая" экономика исчерпывает себя, так как показала проблемность развития в устойчивом балансе с окружающей средой и не способность обеспечивать качество человеческого развития [3].

Переход к устойчивому развитию делает необходимым включение экологического фактора в систему основных экономических показателей развития. Недооценка экологического фактора при принятии решений во многом связана с отсутствием в традиционных экономических показателях развития стоимостного отражения использования природного капитала, так называемого баланса природных ресурсов, отражающего их использование (выбытие) и экономическую оценку ущерба от деградации окружающей среды.

Кыргызская Республика является стороной 13 международных природоохранных договоров и конвенций, выполнение обязательств по которым способствует поддержанию экологической устойчивости и позволяет привлекать внешние грантовые средства для стабилизации и предотвращения деградационных процессов природных ресурсов.

Кыргызстан выразил приверженность устойчивому развитию на долгосрочную перспективу через продвижение приоритетов "зеленой экономики", которые сочетают рост доходов и занятости населения за счет внешних и внутренних "зеленых" инвестиций, направленных на продвижение новых технологий для улучшения энергетической и ресурсной эффективности как производства, так и потребления, снижение выбросов и загрязнения окружающей среды, и предотвращение потери биоразнообразия. В стратегии "зеленой" экономики делается упор на ресурсо-сбережении, повышении производительности труда и рентабельных путях смягчения давления на окружающую среду для перехода к новым схемам роста, не переступающим через критические местные, региональные и глобальные экологические пороги устойчивости.

Стратегия "зеленой" экономики учитывает все ценности природного капитала, как фактора производства и предусматривает переход к ресурсо-эффективному и низкоуглеродному развитию, основанному на рациональном природопользовании и продвижении "безотходного или ма-

лоотходного" подхода к производству и потреблению, а также растущем внедрении возобновляемых источников энергии: солнца, ветра, воды, геотермальных источников и биотоплива [4].

Поскольку планирование устойчивого развития подразумевает учет экологических угроз и рисков, постольку актуальность приобретают сегодня вопросы адаптации к изменению климата, которое ведет к ослаблению продовольственной и энергетической безопасности, ставит под вопрос обеспечение бесперебойного водоснабжения, неблагоприятно сказывается на состоянии здоровья населения, ложась дополнительным бременем на плечи населения, особенно ее беднейших слоев.

Обслуживание внешнего долга Кыргызской Республики также является одним из негативных факторов, влияющих на темпы перехода к устойчивому развитию. Вместе с тем, в стране уже имеется некоторый опыт осуществления социально-экологических проектов, реализация которых позволяет снизить нагрузку внешнего долга за счет использования механизмов обмена внешнего долга на устойчивое развитие. Деятельность по обмену внешнего долга на мероприятия по охране окружающей среды и устойчивому развитию приобретает сегодня актуальность.

Экономическая деятельность, обеспечивающая сокращение уровня бедности и социальный прогресс с одной стороны и, не превышающая пределов экологической устойчивости природных экосистем с другой стороны, требует более эффективного планирования и управления процессом перехода страны к устойчивому развитию через различные элементы "зеленого" развития.

Для этого необходима формирование и последовательная реализация единой государственной политики в области экологической безопасности и охраны окружающей среды, охватывающей все аспекты устойчивости экосистем. При этом, важно, чтобы экономическая политика была ориентирована на рациональное использование природных ресурсов для обеспечения устойчивого экономического роста через повышение конкурентоспособности страны, интенсификацию развития и опережающий рост производительности труда.

Для роста производительности труда, диверсификации экономики и наращивания экспортного потенциала необходимо более эффективно работать над инструментами регулирования деловой среды для развития бизнеса и развития отраслей, в том числе, в сфере производства экологически чистой продукции, по которым Кыргызстан имеет потенциальные сравнительные преимущества. В первую очередь, это - сельское хозяйство и энергетика, как ключевые приоритеты зеленого развития, а также ответственный горнодобывающий сектор, ресурсоэффективные перерабатывающие сектора аграрной отрасли, экологический туризм и ряд направлений сервисных услуг.

Учет сохранения и восстановление природных экосистем должен стать одним из приоритетных направлений деятельности государства и общества. Поскольку именно это обеспечит связь поколений и гарантированно обеспечит возможности экономического роста в будущем [5].

Экономика Кыргызстана должна стать самостоятельной и в то же время гармоничной составной частью региональной и мировой экономики. У страны есть все предпосылки в дальнейшем стать региональным финансовым центром.Кыргызстан должен добиться устойчивого экономического роста и построения эффективно функционирующей социальной рыночной экономики. Главную роль в развитии страны должен играть частный сектор, задача государства в развитии которого, в первую очередь, должна состоять в создании благоприятных условий для деятельности частного сектора.

Список литературы:

1. Министерство цифрового развития Кыргызской Республикиhttps://digital.gov.kg/.
2. Национальная стратегия развития Кыргызской Республики на 2018-2040 годы. http://cbd.minjust.gov.kg/.
3. Национальный статистический комитет Кыргызской Республики Институт статистических исследований и повышения квалификации.http://www.stat.kg/.
4. Раскрытие потенциала частного сектора для возвращения на траекторию успешного развития.http://www.donors.kg/.
5. Цифровой Кыргызстан: нынешнее состояние и путь вперед.2018.

Секция № 2

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАРЖЫ-НЕСИЕ ЖӘНЕ САЛЫҚ-БЮДЖЕТ ЖҮЙЕСІНІҢ ОРНЫҚТЫ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

ПЕРСПЕКТИВЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВО-КРЕДИТНОЙ И НАЛОГОВО-БЮДЖЕТНОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

PROSPECTS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL, CREDIT AND FISCAL SYSTEM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ӘОЖ:336.225.621

Ажигулова А.Ж. магистр, аға оқытушы,
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қ., Қазақстан Республикасы.

ЖЕКЕ ТАБЫС САЛЫҒЫНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МӘНІ МЕН ТӨЛЕНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Бұл мақалада жеке табыс салығының экономикалық мәні мен маңызы және төлену ерекшеліктері зерттелген. Салықтардың мәні мен маңызы мемлекеттің экономикасының қалыптасып дамуына және функцияларын жүзеге асыруында көрінеді. Жергілікті бюджеттің кірісіндегі салықтық түсімдердің ішінде жеке табыс салығының экономикалық мәні мен маңызы жоғары.Жеке табыс салығын есептеу тәртібіндегі өзгірістің тиімді және кері әсері көрсетілген.Бюджет кірісін арттыру мақсатында жеке табыс салығыныңпрогрессивті шкаласын енгізуі қарастырылған.

Кілт сөздер: салық, бюджет, жеке табыс салығы, салық мөлшерлемесі, салық ауыртпалығы, салық жеңілдігі, прогрессивті ставка,салық салу.

Салықтардың бюджетке түсуі мен қайта бөлінуін қадағалау бақылау функциясы арқылы жүзеге асырылады. Ол арқылы ірбір салықтың тиімділігі бағаланады, салық жүйесі мен бюджет саясатына өзгеріс енгізу қажеттігі анықталады.Жергілікті бюджеттің кірісіндегі салықтық түсімдердің ішінде жеке табыс салығының экономикалық мәні мен маңызы жоғары. Жеке тұлғалардың табысына салынатынбұл салықты жинаудың салыстырмалы түрде төмен деңгейіне қарамастан бюджет кірістерінің маңызды көзіне айналу мүмкіндігіне ие болады.Жеке табыс салығығың мөлшерлемесі салыстырмалы түрде төмен болғанымен, оның біріктірілген тиімді мөлшерлемесі жоғары екенін атап өту керек[1].

Жергілікті бюджет кірісін арттыру мақсатында жеке табыс салығының прогрессивті шкаласын енгізуді қарастыруда. Салықтар мен міндетті жарналардың жалпы көлемі 2020 жылы енгізілген міндетті медициналық сақтандыру жарнасын есепке алмағанда, жалпы табыстың 22-31%-ын құрайды. Бұл жаңа жарналар қызметкердің жалпы салық жүктемесін арттыра түседі.

Жеке табыс салығына прогрессивті шкаласын енгізу кезінде салық базасының төмендеуіне әкелетін табыстан шегерімдер жүйесі маңызды. Шегерімдердегі мемлекеттің пайдасы қазақстандық өнімдер мен қызметтерді тұтынуды ынталандыруда болуы мүмкін. Экономиканы қалпына келтіруді күшейту және өнімділікті арттыру үшін Қазақстан құрылымдық реформалардың қарқынын жеделдету қажет. Қазақстандағы ЖІӨ орташа өсімі өнімділіктің төмендігі мен экономиканы әртараптандырудың нашарлығына байланысты әрбір экономикалық дағдарыстан кейін төмендеу үрдісін көрсетеді.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Төтенше жағдай режимін қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік комиссияның қорытынды отырысында сөйлеген сөзіндеэкономика және

әлеуметтік салаға қатысты көптеген мәселелерді көтерді. Ең көп талқыланған тақырыптардың бірі жалақыға қатысты жеке табыс салығының прогрессивті шкаласын енгізу туралы ұсыныс болды.Бұл ұсыныстың негізгі мақсаттары қандай және Қазақстан бұл бастамаға шынымен дайын ба? Жеке табыс салығының прогрессивті шкаласының негізгі мақсаты салық төлеушілерге салық ауыртпалығын табысы төмендерге азайту болып табылады. Көбірек табыс тапқан адамдар көбірек салық төлейді, ал табысы төмен адамдар, сәйкесінше, салық ауыртпалығын аз сезіне алады[2].

Прогрессивті ставкасының тұжырымдамасы өте кең таралған, әсіресе экономикалық дамыған елдерде, мысалы, АҚШ, Австралия, Ұлыбритания және тағы басқа да мемлекеттерде. Егер дамушы елдер, соның ішінде ТМД елдері және Қазақстан туралы айтатын болсақ, мұндағы фискалдық және экономикалық жүйе ең оңтайлы шешім «біркелкі» мөлшерлемені қолдану болды. Табыс көлеміне қарамастан, жеке тұлғалар бюджетке кірістің белгіленген пайызын төлейді, бұл Қазақстанда жалпыға төлеу тәртібі бойынша алғанда 10%.

2007 жылға дейін елімізде салық салудың прогрессивті шкаласын қолданудың тәртібі болды. Бірыңғай салық ставкасына көшу сол кезде салықтық әкімшілендіруді жеңілдетумен қатар, халықты қолдау және олардың кірістерін жария етуге мүмкіндік беру қажеттілігімен негізделіп отырды. Соңғы бастамаларға сәйкес, жеке табыс салығының прогрессивті ставкасын енгізудің де мақсаты сол. Бұл тәсіл экономикалық жағдайдың өзгеруімен, заңнаманың дамуымен, салықтық бақылаудың технологиялары мен әдістерімен түсіндірілсе де, айтарлықтай қарамақайшы мәселелері бар көрінеді. Елбасы атап өткендей, жеке табыс салығы ставкасының жоғарғы шегі 15 пайыздан аспауы керек, ал табысы 300 мың теңгеге дейінгі азаматтар үшін салық шамамен 7 пайызды құрауы тиіс. Табысы жоғары жеке тұлғалар өз кезегінде бюджетке қомақты сома төлейтін болады. Сәйкесінше, бюджет түсімдері де арта түседі.

Жеке табыс салығын есептеу тәртібінде бұл өзгірістің келіседей кері әсері бар: біріншіден, табысы жоғары азаматтар салық мөлшерлемесін көтеруден жалтарып, өз табысын жасырып, төмендетіп көрсеткісі немесе тиімді мөлшерлемені төмендетудің заңды жолдарын іздестіруі әбден мүмкін. Жоғарыда айтып өткенімдей, жақында біз ауқымды теңестіру арқылы азаматтардың кірістерін көлеңкеден шығару кезеңінен өттік. Сонымен қатар, статистикалық мәліметтерге сәйкес, жеке табыс салығының біркелкі ставкасына көшу 2008-2009 жылдардағы дағдарысқа қарамастан, 2007-2019 жылдар аралығында бюджетке түсетін салықтардан кірістердің сомасының өскенін байқауға болады. Ал прогрессивті шкаланың енгізілуі кандай нәтиже беретіні белгісіз.Екіншіден, табыс деңгейі төмен халық үшін салық жүктемесін азайтуда да күрт айырмашылық күтілмейді. Өйткені, стандартты шегерімдер, сондай-ақ қызметкердің айлық табысы айлық есептік көрсеткіштің 25 еселенген мөлшерінен аспаса, жеке табыс салығын 90 пайыздық түзету сияқты шаралар қазірдің өзінде бар.Үшіншіден, ЖТС мөлшерлемесін өзгерту өздігінен салықтық әкімшілендіру мен өндіріп алу жүйесінің тиімділігіне айтарлықтай әсер ете алмайды. Жеке табыс салығы салықтар мен еңбекақы қорынан аударымдар санатына жатады, оған міндетті зейнетақы жарналары, әлеуметтік салық, міндетті әлеуметтік сақтандыруға аударымдар, міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыруға аударымдар да кіреді. Әрбір жеке төлем түрін есептеу мен төлеу түрлі заңнамалық актілермен реттелетіндігі де жағдайды қиындатады. Сонымен, салық салынатын базаны немесе есептеу объектісін анықтау механизмі ғана емес, сонымен қатар төлеушілердің санаттары, шегерімдерді қолдану мүмкіндігі, осы төлемдерді бюджетке төлеу тәртібі де ерекшеленеді.

ЖТС есептеу тәртібінде 2022 жылғы 1 қаңтардан бастап Салық кодексіне ең төменгі жалақыны (ЕТЖ) бұрын қолданыста болған сомаларға балама айлық есептік көрсеткішке (АЕК) ауыстыруды көздейтін түзетулер күшіне енді. 2022 жылдан бастап Қазақстанда президенттің тапсырмасымен ең төменгі жалақы 42 500 теңгеден **60 мың теңгеге** дейін көтеріледі. 2022 жылы АЕК 3 063 теңгені құрайды. 2021 жылы ол 2 917 теңге болды[3].

Қазақстан Республикасының 2021 жылғы 20 желтоқсандағы № 985-VII Заңымен Салық кодексіне ең төменгі жалақыны көрсететін нормаларды көздейтін өзгерістер қабылданды, (345-бап, 346-баптың 1-тармағы,360 баптың 5-тармағы,484-бабының 4-тармағы, 642-бабы)яғни, мұндай мәндерді бұрын қолданыста болған сомаларға балама АЕК-ке ауыстыру. Бұл өзгерістер 2022 жылғы 1 қаңтардан бастап күшіне енді.

Мәселен, бұдан бұрын, 2022 жылға дейін Салық кодексінде стандартты шегерім, яғни жеке тұлғаның табысына жеке табыс салығын (ЖТС) салу кезінде алынып тасталатын шегерім болып бір ең төменгі жалақы (ЕТЖ) мөлшерінде есептелген әрбір күнтізбелік ай үшін жалақы болатын.

Енді жаңадан енгізілген өзгерістер бойынша 2022 жылға 14 АЕК * 3063 = 42 882 теңге мөлшерінде стандартты шегерім қарастырылған (2021 жылы 1 ЕТЖ 2022 жылы шамамен 14 АЕК құрайды).Осылайша енгізілген өзгерістерді ескере отырып, ЖТС-ғын есептеу тәртібі өзгертілген жоқ, тек салық шегерімдерінің сомасы өзгертілді.

Сомасы 25 АЕК-тен аспайтын кірістер бойынша (2021 жылы 72 925 теңге, 2022 жылы 76 575 теңге) салық салынатын табысты 90%-ға азайту қарастырылған. Яғни, нақты ЖТС мөлшерлемесі 1% құрайды.

Мысалдар арқылы ЖТС есептеуді қарастырайық:

№1 мысал. Жеке тұлғаның кірісі ең төменгі жалақының 1 мөлшерінде (жалақы 25 АЕК-тен аз) болған кезде ЖТС есептеу керек.

2021 жыл	2022 жыл
42 500 теңге – 4250* - 850** - 42 500*** = 0 теңге х 10% = 0 теңге (ЖТС сомасы)	60 000 теңге - 6 000* - 1200** - 42 882**** - 90% (егер жалақы 25 АЕК төмен болса) = 991,8 теңге х 10% = 99 теңге (ЖТС сомасы)
Таза қолға алатын сома : 37 400 теңге	Таза қолға алатын сома: 52 701 теңге
Ескерту – автор құрастырылған *-МЗҚ (10%),**- Міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру(МӘМС) (2%),*-1 ЕТЖ(2021жылғы)	

№2 мысал. Жеке тұлғаның табысы 100 000 теңге (жалақы 25 АЕК-тен жоғары) болған кезде ЖТС есептеу керек.

2021 жыл	2022 жыл
100 000 теңге - 10 000*- 2000**- 42 500*** = 45 500 теңге х 10% = 4 550 теңге (ЖТС сомасы)	100 000 теңге - 10 000* - 2000** - 42 882**** = 45 118 теңге х 10% = 4 512 теңге (ЖТС сомасы)
Таза қолға алатын сома : 83 450 теңге	Таза қолға алатын сома: 83 488теңге
Ескерту – автор құрастырылған *-МЗҚ (10%),**- Міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру(МӘМС) (2%),*-1 ЕТЖ(2021жылғы)	

Салықтардың мәні мен маңызы мемлекеттің экономикасының қалыптасып дамуына және функцияларын жүзеге асыруында көрінеді. Сондықтан, ең маңызды тақырыптардың бірі бойынша жұмыс істеуді қолға алсақ жәнетиімді, нәтижелі, жүйелі жұмысты жүзеге асырайық. Сонда мемлекеттік бюджетке көбірек салық түседі және инвестициялық ахуал жақсарады.

Жалпы қорытындылай келе, мемлекеттің салық заңнамасына өзгерістер енгізу тақырыбын көтеруі маңызды әрі пайдалы деп ойлаймын.Оның үстіне шаруашылық жүргізуші субъектілер және қоғам біраз өзгерістерге дайын. Дегенмен, егер өзгерістер екі жаққа да тиімді болса, бұл әлдеқайда тиімді және пайдалы болатынына сенімдімін. Мемлекет бюджетінің кірісін арттырып, сонымен бірге еліміздің ертеңіне сеніммен қарайтын іс-шараларды қарастырайық.

Әдебиеттер тізімі:

1.Салықтар және салық салу: оқулық /Б.Ж.Ермекбаева,А.А.Нурумов, А.С.Бекболсынова, М.Ж.Арзаева-Алматы:Қазақ университеті,2014.

2.Г. Нарбаева, А. Аралова. Кәсіпкерлікқызметтегіесеп және салық салу: оқуқұралы. / - Алматы: Бастау, 2020. - 276 б.

3.Қазақстан Республикасының президентінің ресми сайты https://www.akorda.kz

ӘОЖ 338.24.021.8

Алашбаева Н.М. магистр, аға оқытушы
Сартбай Н.Б. магистр, оқытушы
Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы.

ДАҒДАРЫС КЕЗІНДЕ КОМПАНИЯНЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ЖОБАЛАРЫН ҚАРЖЫЛЫҚ БАСҚАРУ

Аңдатпа. Мақалада қазіргі жағдайда қойылған мақсаттарға жетуге бағытталған, басқарушылық шешімдер қабылдауға, негізгі құралдар сатып алуға, жұмыс, қызмет көрсету бойынша кешенді әрекеттер деп түсінілетін инвестициялық жоба нысаны ерекшеленді. Инвестициялық жобаны даярлау экономикалық негіздеменің орындылығын, инвестициялаудың көлемі мен мерзімдерін, жобалық-сметалық құжаттамаларды және жобаны жүзеге асыру бойынша тәжірибелік әрекеттер тәртібін бекітуді, қажетті құжаттамалар дайындығын талап етіп дамыту және инвестицияландыру жолдарына сәйкес ұйымдастыру мәселелеріне тиісті ұсыныстар беру.

Кілт сөздер. Инвестиция, трансферттеу, инновация, бизнес, жоба, дисконттау, қаржы.

Мемлекет үшін инвестициялық қызмет – бұл кәсіпорынның техникалық және технологиялық қайта жарақтануын іске асыру мүмкіндігі, инвестициядан түсетін пайдаға салық салу арқылы мемлекеттік бюджетке түсетін салықтар санының артуы, жеке инвестор үшін – меншікті капиталдың өсуі және кірістердің артуы. Атап өтелік, берілген анықтама инвестициялаудың мақсатын білдіреді – кірістер алу немесе басқаша түрде, инвестициялық қызметтің субъектісі және объектісінен тәуелсіз, сондай-ақ қажетті әлеуметтік, мәдени немесе экономикалық тиімге қол жеткізу.[1]

Инвестициялық жобаны жүзеге асыру кезінде капитал салымдары кәсіпорын құрылысы немесе қайта жөндеу сатысында ғана жүзеге асырылып қана қоймай оларды эксплуатациялау үрдісінде де іске асырылады. Сондықтан негізгі капитал айналым капиталынсыз қызмет ете алмайды, олар бірлесіп «капитал салымы» экономикалық категориясын құрайды. Мұндай инвестициялардың көлемі инвестициялық қызметтің тиімділігіне де әсер етеді

Инвестициялық жобаларды жүзеге асыру мақсаты және мерзімі, қаржыландыру көздері және т.б. сияқты белгілері бойынша сыныптауға болады. Теміржол көлігінде инвестицияларды басқару мәселесі бойынша Н.П. Терешинаның, В.Г. Галабурд, Л.В. Шкуринаның, А.А. Вовктың және басқа да ғалымдардың ғылыми жұмыстарын талдау негізінде инвестициялық жобалардың сыныптамасының кестесі құрылған болатын. (кесте 1).

Көліктің экономикалық тиімділігін бағалау қоамдық пайдалылықты бағалау және талдау үшін, адамдардың өмір сапасының жалпы деңгейін арттыру, белгілі бір уақыт кезеңінде жүзеге асырылатын ресурстар (инвестициялар) салымдарының салдарынан болашақта пайдалы нәтиже алу мақсатында қолданылады.

Кесте 1 – Темір жол көлігіндегі инвестициялық жобаларды белгілеріне байланысты сыныптау

Белгілері	Сипаттамасы
1	2
1. Қоғамдық маңыздылығына байланысты	Жаһандық (әлемдік көлемдегі экономикалық, әлеуметтік және басқа да жағдаяттарға әсері)
Халықшаруашылық (елдің көлемінде жүзеге асырылатын)	
Ірі масштабты (жеке аймақтарды немесе салаларда жүзеге асырылатын)	
Жергілікті (бағаның жалпы нарығына ықпалынсыз жеке аймақтардағы экономикалық немесе басқа да жадайларға әсері)	
2. Инвестициялау мақсаты бойынша	Тасымалдаудың қосымша көлемін қажет ететін
Көліктік өнімнің сапасын арттыруды қамтамасыз ететін	
Әлеуметтік, экологиялық және басқа да міндеттердің шешімін қамтамасыз ететін	
3. Қаражаттарды инвестициялау көлемі бойынша	Шағын («КТЖ» АҚ жеке бөлімшелерінің жобалары немесе шағын көлік компаниялары,…млн.тг.)
Орташа («КТЖ» АҚ филиалдарының жобасы немесе ірі компания-операторлар)	
Ірі («КТЖ» АҚ инфрақұрылымды жаңырту бойынша жобалары)	

1	2
4. Қаржыландыру көздері бойынша	Меншікті қаражат көздері есебінен қаржыландырылатын
Жұмылдырылған және қарыз қаражаттар есебінен қаржыландырылатын	
Қаржыландырудың аралас нысаны бар	
5. Жүзеге асыру мерзімі бойынша	Қысқамерзімді (3 жылға дейін)
Ортамерзімді (3 жылдан 7 жылға дейін)	
Ұзақмерзімді (7 жылдан артық)	
6. Өткізу сыйымдылығы бойынша	Басқа жобалардың жүзеге асырылуынан тәуелсіз
Басқа жобалардың жүзеге асырылуына тәуелді	
Басқа жобалардың жүзеге асырылуын жоққа шығаратын	
Ескерту - дерек көзі: кесте [3]әдебиет бойынша автормен құралған	

Инвестициялық жобалардың тиімділігін бағалау инвестициялық талдаудың өте маңызды элементтерінің бірі, ұсынылған жобалардың ең тиімдісін таңдау кезінде құрал болып табылатын, кез келген жобаның, әсіресе темір жол көлігінде орындалу параметрлері мен мерзімдерін анықтауда басыңқы міндет болып табылады.[2]

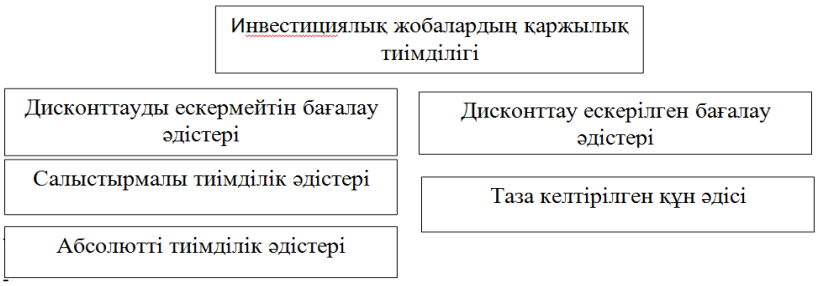
Инвестициялық жобалардың тиімділігін бағалаудың әдістерін таңдауда оларды орындау шығындарының масштабын, ендіру және пайдалану мерзімдерін, күтілетін нәтижелерді,ескеру қажет, сондықтан бағалау әдістері барлық жағдайларда бірдей бола бермейді.

Ірі инвестициялық жобаларды жүзеге асыру кезінде тиімділіктің жоспарлы және нақты көрсеткіштерінің сәйкестенбеу тәуекелі бірнеше себептермен байланысты болуы мүмкін.

Біріншіден, бұл қаржылық ресурстардың шектеулілігі жағдайында оларды тарту қажеттілігімен туындаған, жобаның жүзеге асыру сатысында оның тиімділігін кәсіпорын мамандарының саналы арттыруы тиімділігі. Мұндай жадайдың алдын алу әбден мүмкін, әсіресе, темір жол саласындағы кәсіпорындарда тәуелсіз сарапшыларды тарту көмегімен және кез келген жобаның тиімділігіне шынайы есептеу жүргізу.

Екіншіден, бұл жобаны іске асыру үрдісінде тәуекел және белгісіздік факторларын есепке алуда осындай тәуекелдерді анықтаумен пайда болған қиындықтарға байланысты толық емес көлемде жүргізіледі.

Осылайша, ірі инвестициялық инфрақұрылымдық жобаның тиімділігін перспективті бағалау, бағалаудың объективті әдісін сауатты таңдауды талап етеді, бұл біршама мәселелерді алдаы уақытта болдырмауға және әртүрлі тәуекелдерді едәуір қысқартуға септігін тигізеді. Инвестициялық жобалардың экономикалық тиімділігін бағалаудың бірқатар әдістері бар, оларды екі негізгі топқа бөлуге болады (сурет 1.):

Сурет 1- Бағалау әдістері

Ескерту - дерек көзі: кесте [3] әдебиет бойынша автормен құралған

1) Инвестициялар тиімділігін бағалаудағы дисконттауды қоспайтын әдістер бөлінеді:

– абсолютті тиімділік әдістері (инвестициялық жобаны пайдалы пайдаланудың нормативтік мерзімі немесе капиталға берілген пайда нормасын алу);

– салыстырмалы тиімділік әдістері (есепті кезеңдегі ақша ағымының (жинақталған тиімнің) жинақталған сальдосы әдісі; салыстырмалы тиімділік әдісі (келтірілген шығындар әдісі); пайданы салыстыру әдісі).

2) Дисконттау коэффициентін ескеріп, инвестициялардың тиімділігін бағалау әдістері. Оларға жатады: - жобаны іске асыру үшін қажетті шығындармен (күрделі салымдармен) болашақ дисконтталған кірістер сомасын салыстыра отырып, жобаны іске асыру қажеттілігі туралы басқарушылық шешім қабылдауға мүмкіндік беретін таза келтірілген құн әдісі.);

– нвестициялық жобаны жүзеге асырудың толық кезеңінде дисконтталған кірістер сомасы бастапқы шығындардың сомасына тең болатын пайыздың есептік мөлшерлемесін білдіретін пайданың ішкі нормасы әдісі (инвестицияларға);

– инвестицияларды ақтап алудың дисконтталған мерзімі;

– кірістілік индексі, келтірілген ақшалай кірістердің жобаны іске асырудың басында келтірілген инвестициялық шығындарға қатынасы болып табылады (егер кірістілік индексі 1 артық болса, онда жоба қабылданады, егер 1 төмен болса жоба қайтарылады).

Инвестициялық жобаларды бағалаудың негізгі критерийлері кірістілік, рентабелділік және ақтап алу (өтеп алу) болып табылады. Таза келтірілген құн әдісі (NPV-әдіс), дисконттауға негізделген, қолдану аясының кеңдігінен көбінесе есеп айырысуда қолжетімділігіне қатысты кеңінен қолданылады. Берілген әдіс жобадан түскен таза табысты жобамен генерацияланатын дисконтталған ақша ағымдарының сомасы мен жобаға инвестициялаудың жалпы сомасы арасындағы айырма ретінде есептеуге мүмкіндік береді.

Аталмыш әдісті қолдану жобаны жүзеге асыру кезеңінде дисконтталған мөлшерлеменің ауытқуы елеусіз болса, онда айтарлықтай нақты нәтижелер алуға мүмкіндік береді. Батыс тәжірибесіндегі ұқсас әдіс таза ағымдағы құнды есептеу әдісі деп аталады (немесе таза келтірілген құн) (Net present value – NPV), жоба генерациялайтын ақша қаражатының болашақ түсімдерінің дисконтталған ағындарының жалпы сомасы мен инвестициялардың жалпы сомасы арасындағы айырма ретінде түсініледі (invest cost – 1С). Жобаның таза шынайы құны нөөлден жоғары болған жағдайда қабылданады. NPV-әдіс болашақ кезеңдер баламаларының ағымдағы құнын есептеу үшін дисконттаудың оңтайлы мөлшерлемесін белгілеудің ықтимал мүмкіндігіне негізделеді. Мұндайда дисконттау коэффициенті капиталдың орташа құнына теңесіп тағайындалады.[3]

Қандай да бір инвестициялық жобаны жүзеге асырудың мақсаттылығы жөнінде шешім қабылдауда, сонымен қатар оның тиімділігін бағалау әдістемесін таңдауда темір жол көлігі инфрақұрылымдық жобаларға ғана емес, сонымен қатар ағымдағы макроэкономикалық халахуалдағы темір жолға тиісті жобаларға тән әлеуметтік-экономикалық мәнділік, инвестициялық тәуекелдер және басқа да факторларды іске асыруға ықпал етуі мүмкін барлық себептерді анықтау талап теіледі.

Қорыта келе қазіргі жағдайда «КТЖ» АҚ және басқа да қатысушылардың бірлескен қаражаттары есебінен жүзеге асырылатын ірі инфрақұрылымдық темір жол жобаларын қарасытру және талдау ерекше маңызға ие болуда. Мемлекеттің инвестициялық жобаларды жүзеге асыруда артып келе жатқан рөлін зерттеу және бағалау, оның әсер ету және олардың орындалуын бақылау тетіктерін талдау, сондай-ақ инвестициялық жобалардың барлық тәуекелдерінің оларды талқылау немесе енгізу кезінде ғана емес, сондай-ақ ұзақ уақыт бойы оларды пайдалану кезеңінде де әсерін есепке алу моделін әзірлеуге назар аудару қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Асилова А.С. «Инвестиция негіздері» оқулық Алматы, 2019жыл

2. Кочкаева Д.О. Экономическая эффективность инвестиционной деятельности / Д.О. Кочкаева // «Научно-практический журнал Аллея Науки». – 2019. — №3(30). – С. 1-4

3. Анализ инвестиционной привлекательности организации : научное А64 издание / коллектив авторов ; под ред. Д.А. Ендовицкого. — м. : кнорус, 2017. — 374 с

ӘОЖ 338.24.021.8

Алашбаева Н.М. магистр., аға оқытушы
Турекулова Д.М. э.ғ.д.профессор
Қазақ экономика қаржы және халықаралық сауда университеті,
Нұр – Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы.

ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ЖОБАЛАРДЫҢ ҚАРЖЫСЫН БАСҚАРУДАҒЫ ШЕТЕЛДІК ӘДІС ТӘСІЛДЕР

Аңдатпа. Шетелдік инвестициялардың көзі мемлекеттің сыртқы қарызы мен несие берушілердің қарызды трансформациялауға келісуі жағдайында бола алады. Қазақстандағы саяси және экономикалық жағдайды бағалау негізінде өндірістік инвестициялық қызметті әлі де болса белсендендіру қажет. Себебі, экономиканың көптеген салалары шетел капиталынсыз өздерінің қызметін толық қанды жүргізе алмайды.

Сондықтан да, шетелдік қаржыландырудың көзі негізінен инвестициялық ресурстардың тапшылығын жабу үшін және отандық экономиканы жандандыру үшін шетелдік инвестицияны тартуды қажет етеді. Мақалада инветициялық жобаны басқарудағы шетелдік тәжіриблер көрсетілген.

Кілт сөздер: инвестиция, жоба, қаржы, басқару, рефоорма, ресурс, трансформация.

Әрбір мемлекет қаржылық салымдар мен инвестициялық жобалардың өзіндік саясатын жүргізеді. Қолдағы бар ресурстар (қаржылық, ғылыми-техникалық, еңбек және т.б.), қызмет көрсету дәстүрлеріне қарай көрсетілетін қызметтерін дамытуға ұмтылады және даму деңгейіне геосаясат және басқа факторларды (ішкі және сыртқы) әсер етеді. Еліміздің темір жол саласы дамуының тенденциясын бақылауға әлемдегі ғылым мен техниканың дамуының негізгі үдерістерін және шетелдік тәжірибелерді міндетті түрде ескеру қажет.

Әрбір мемлекеттің ерекшелігіне қарамастан (географикалық), барлық елдер үшін ғылым мен технологияның үдерісі, сол технологияларды игеру жетістігін қолдану қажеттілігімен сипатталады. XX ғасырдың соңында, дамыған елдерде сыртқы және ішкі нарықтарда сұраныстарға ие технологиялар өндіру және оларды дамыту үшін өндірістік және өңдеу жұмыстары көп атқарылды. Осы XX ғасырдың 80-90 жылдарының ортасында көптеген индустриалды елдерде темір жолдың тиімділігін арттыруға бағытталған реформалар басталды. Кейбір мемлекеттерде реформалауды, мемлекеттік кәсіпорындарды жекешелендіру деп қолданылды.[1]

Германияда темір жол саласының реформасы ұзақ жылдар бойы жалғасып келеді: оның ішінде жүк тасымалы қызметін қайта құру және жолаушы тасымалы қызметін қайта құру ең негізгі мақсаты болып отыр.[2]

Ресей темір жолы компаниясының 2019 жылға салынған инвестиция көлемі 459,5 млрд. рублді құраған. Бұл инвестицялық жобаның бағыты Ресей Президенті қолдауымен жүзеге асырылатын жоба толығымен мемлекеттік араласуымен жүзеге асырылуға бағытталған. 2019 жылдың ішінде жүзеге асырылып жатқан темір жол желісіне арналған, Прохоровка - Журавка - Чертково - Батайск (жаңа темір жол желісі Журавка – Миллерово қаласына бағытталған). Мәскеу – Қазан қалаларынан өтетін жоғары жылдамдықты темір жол желісі.[3]

Темір жол көлігі қызметінің реформалары АҚШ, ЕО елдері, Жапония, Австралия және басқа елдерде жүзеге асырылған. Темір жол көлігі қызметінің реформалық қатынаста ЕО елдерін, Латын Америка және Австралияны алдыңғы қатардарға елдер деп санауға болады. Қазіргі технологиялардың қарқынды дамуының арқасында ірі әкімшілік пен туристік орталықтардың арасындағы жылдамдықты темір жол хабарламаларын ұйымдастыру үшін қажетті жағдайлар жасалып жатыр. Бұл үрдісті көптеген дамыған мемлекеттер қолданады, олар: Германия, Жапония, Франция, АҚШ пен Италия.

Қытай әлемдегі алдынғы қатарлы мемлекеттердің бірі болғанымен теміржол саласында қолданылатын инвестициялық жобаларды реформалап отырады. Олар өз территориясынан АҚШ-қа жоғары жылдамдықтағы темір жол салу мүмкіндігін қарастыруда.

Алдын ала болжамға қарағанда, темір жол желісі солтүстік-батыс Қытайдан Сібірге, одан кейін Тынық мұхиттың астынан тоннель салып, одан әрі қарай Аляскаға және Канадаға жеткізбек. Бұдан кейін АҚШ-тың құрлықтағы бөлігіне тарту оларға қиындық тудыра қоймайды. Beijing Times газетінің жазуынша, қытайлық-американдық жоғары жылдамдықтағы темір жол -

бүгінгі таңда әзірленіп жатқан халықаралық 4 жобаның бірі. Бірінші жоба - бұл Лондоннан Париж арқылы Берлин, Варшава, Киев және Мәскеу аралығын қамтиды, бұдан кейін екі тармаққа бөлініп, оның бірі ҚХР-ға Қазақстан арқылы, ал екіншісі - Шығыс Сібір арқылы Хабаровскіге жеткізіледі. Екінші желі батыс Қытайдағы Үрімжі қаласынан бастау алып және Қазақстан, Өзбекстан, Түркіменстан, Иран және Түркияны басып өтіп Германияға тартылады. Үшінші желі оңтүстік батыстағы Куньмин қаласынан Вьетнам, Камбоджа, Тайланд және Малайзия арқылы Сингапурға табан тірейді. Beijing Times басылымының деректеріне қарағанда, бұл жолдарды салу жобасы оны әзірлеу мен құрылысын жүргізудің тиісті кезеңдерінен өтуде. «Қытай-Ресей-Канада-АҚШ темір жолы» шартты атауына ие болған жоба 13 мың шақырымға созылады. Бұл кезінде ғасыр күре тамыры аталған Транссібір магистралінен 3 мың шақырымға артық.

Айта кетер жайт, барлық жолды жүріп өту небәрі 2 күнге созылады, өйткені пойыздың жылдамдығы шамамен сағатына 350 шақырымды құрамақ. Дегенмен, қыруар қаржыны керек ететін кең ауқымды шараны жүзеге асырудың өзіндік қиындықтары да кездесіп отыр. The Economic Times-тың хабарлауынша, бүгінгі таңда елдің темір жол саласының табысынан көрі шығыны басым. Бейжің көлік университетіндегі дереккөздің аталмыш басылымға айтуына қарағанда, темір жол секторы қарызға батып отыр. Бұл арадағы шешілмей отырған түйткіл - үкімет тарапынан қолдау көрсетілген күннің өзінде темір жол компаниялары банктерді аса көп мөлшерде несие беруге сендіре білуі тиіс. Бүгінгі таңда Қытай инженерлері осынау алып жобаны іске асыруда кездесетін бірнеше проблемаларды шешу мәселесін қарастыруда.

Олар - Беринг бұғазы астынан Ресей мен Америка арасын жалғастыратын ұзындығы 200 шақырымдық тоннель қазу, Еуразияның таулы аймақтарындағы күрделі жағдай, бірнеше мемлекеттің аумағын басып өтетін темір жолдың операторы жоқтығы.

Осының егжей-тегжейін қаузайтын болсақ, Беринг бұғазы астынан өтетін желі құрылысы үлкен инженерлік тәуекелді талап етеді, өйткені бұл Ла-Манш тоннелінен төрт есе ұзын, әлемдегі теңіз астынан жүргізілген ең ұзын тоннель болмақ. China Daily газетінің деректеріне қарағанда, құрылыс технологиясы қазірдің өзінде дайын және Қытайдың оңтүстік шығысындағы Фуцзянь провинциясын Тайвань аралымен жалғастыратын жоғары жылдамдықты темір жол тоннелін салуда қолданылмақ. Әрине, осындай ауқымды жобаларды жүзеге асыру аса мол, яғни бірнеше миллиард долларды қажет етері анық.[4]

Қазақстанда қазіргі кезеңде, темір жол саласы қызметінің желісін дамытуда экономикалық қажеттіліктерге аймақтық сәйкессіздіктер бар. Мұндай сәйкессіздіктердің ішінде бірінші кезекте темір жол желілерінің жолдарының жүктелуінің сәйкессіздігін атап өту қажет.

Бір жағынан, мұндай айтарлықтай жүктемелер ірі қалалар мен негізгі республикалық магистралдарға тән. Бір жағынан, перифериялық облыстардың, аудандар мен елді мекендердің негізгі темір жол байланыстарына қол жетімсіздік мәселесі. Темір жол қызметі инфрақұрылымның аймақтық, теңсіз қамтамасыздандырылуы аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуының дифференциясын сақтайды. Темір жол желілерінің жалпы жеткіліксіз дамуы мен темір жол қызметі түрлерінің өзара тығыз байланыспауы әзірге жүктер мен жолаушыларды тасымалдаудың балама жолдарын тез табу мен жүзеге асыруға мүмкіндік бермейді.

Қорыта келе еңбектің қазіргі нарығы азаматтардан мобильді және жұмыс іздеу жағдайында болуын, басқа аймақта жұмыс жасауға дайын болуларын талап етеді. Жергілікті маңыздылықтағы жолдардың дамымауы азаматтардың еңбектік белсенділігін тежейді және де халыққа өмірлік маңызды қызметтердің: өз уақытында көрсетілетін медициналық көмек, білім беру мекемелерінің қол жетімділігі, мәдени-тұрмыстық мәндегі объектілер, сауда орталықтары мен т.б. қол жетімділігін анықтайды. Шығыс Қазақстан, Алматы, Қызылорда мен Қарағанды облыстарында жырақ орналасқан аймақтар берілген сипаттамаларға сәйкес келетін мейлінше әдеттегі аймақтар болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Асилова А. С. Инвестиция негіздері оқулық Алматы 2019ж

2. Внутригородской пассажирский железнодорожный транспорт Мюнхена (Германия) / S-Bahn plans new tunnel and express network. - Briginshaw David. - 2004. - Vol.44, № 9. - 32-37 б.

3. Журнал Транспорт: «РЖД» создаст новейший испытательный центр. - М. - маусым 2013. - 32 б.
4. Мирзаян Г. Ю., Каримов Б.Б. Отечественный и зарубежный опыт финансирования и управления дорожными отраслями: http://www.reos.ru/REOS/nauka.nsf/0/3A41B06C7AD19DA1C32571F800546450/$FILE/Mirzanyac.pdf

УДК 330.322:658.1464

Алина Г.Б. к.э.н., доцент,
Оразбаева А.Г. к.э.н., старший преподаватель,
Казахский университет экономики,
финансов и международной торговли,
г.Нур-Султан, Республика Казахстан.

АНАЛИЗ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ В РК

Аннотация. В статье авторами проанализированы основные показатели развития инвестиционной деятельности предприятий в Республике Казахстан. Рассмотрены приоритетные направления привлечения инвестиций, а также отмечены положительные тенденции влияния стимулирующих мер государства и эффективной реализации инвестиционной политики, как фактора повышающего экономический потенциал хозяйствующих субъектов и государства в целом, в частности повышение экспортного потенциала, модернизации производства, а также обеспечение конкурентоспособности предприятий как внутри государства, так и на международном уровне. Проанализированы источники и структура инвестиции в основной капитал по видам затрат в Республике Казахстан. Выделены мероприятия, способствующие повышению инвестиционной активности в современных условиях деятельности предприятий.

Ключевые слова: инвестиционный потенциал, инвестиции, основной капитал, реальные инвестиции, инвестиционная активность, экспортный потенциал, конкурентоспособность.

В современных условиях развитие инвестиционной деятельности предприятий является одним из ключевых условий стабильного функционирования и развития экономики государства. Масштабы, структура и эффективность инвестиций определяют результаты деятельности, перспективы развития и конкурентоспособность хозяйствующих субъектов в условиях интеграции экономических процессов как внутри государства, так и на международном уровне.

Показатели деятельности компаний являются результатом рационального управления и эффективного использования финансовых ресурсов, т.е. финансового потенциала, а именно от способности компании получать денежный капитал и управлять им, обеспечивая достаточный уровень финансовой устойчивости и зависимости, возможности привлечения внешних финансовых ресурсов и качественного управления инвестициями.

Влияние инвестиций на социально-экономическое развитие страны отражается как на макроуровне, так и на микроуровне (рисунок 1).

Эффект стимулирующей политики привлечения инвестиций	
Макроэкономический эффект	**Микроэкономический эфффект**
•реализация политики расширенного воспроизводство •дивесрсификация экономики, в частности производственного сектора и сбалансированного развития всех отраслей экономики •внедрение инноваций •обеспечение конкурентоспособности экономики страны	•расширение и развитие производства •повышение технического и технологичечского потенциала предприятия •обновление основных фондов •повышение качества и конкурентоспособности производимой продукции •уменьшение экологического воздействия на окружающую среду

Рисунок 1 - Влияние инвестиций на социально-экономическое развитие страны

Примечание - Рисунок составлен авторами на основе [1]

Анализируя инвестиционный потенциал Республики Казахстан, необходимо отметить, что с точки зрения наиболее привлекательных в целях привлечения инвестиций выделяют две группы отраслей, способствующих увеличению экспортного потенциала страны и повышения конкурентоспособности и организации новых рабочих мест.

Так к первой группе относят отрасли с действующим потенциалом, ориентированные на повышение эффективности и используемые как производственная база для экспорта:

– пищевая промышленность;

– глубокая переработка нефти, газа и полезных ископаемых;

– машиностроение.

Во второй группе отраслей выделяют перспективные отрасли, характеризующиеся устойчивым глобальным спросом на инвестиции и обеспечивающие высокую прибыль в масштабах государства, а именно:

– информационно-коммуникационные технологии;

– туризм;

– финансы.

В целях стимулирования развития субъектов предпринимательства государством проводится комплекс мер, направленных на создание благоприятных правовых, экономических, социальных условий и гарантий для реализации предпринимательской инициативы. Анализируя количество действующих юридических лиц в Республике Казахстан, приведенных на рисунке 2, можно отметить, что за период с 2018 года по 2021 год включительно, данный показатель увеличился на 73128 юридических лиц, что составило 26,14%, также следует отметить, что только за 2021 год по сравнению с предыдущим периодом положительные изменения составили 6,82%.

Анализ данных статистических бюллетеней Республики Казахстан за период с 2018-2021 годы, показал положительную динамику изменения количества действующих юридических лиц по всем отраслям экономики, кроме финансовой и страховой отрасли - данный показатель уменьшился за период с 2018-2021 годы на 758 субъектов или на 12,86% и составил 5134 юридических лиц на 1 января 2022 года, а также в сфере государственного управления и обороны; обязательного социального обеспечения количество действующих субъектов сократилось с 9568 до 9139 субъектов, т.е. уменьшилось на 429 юридических лиц или на 4,48%.

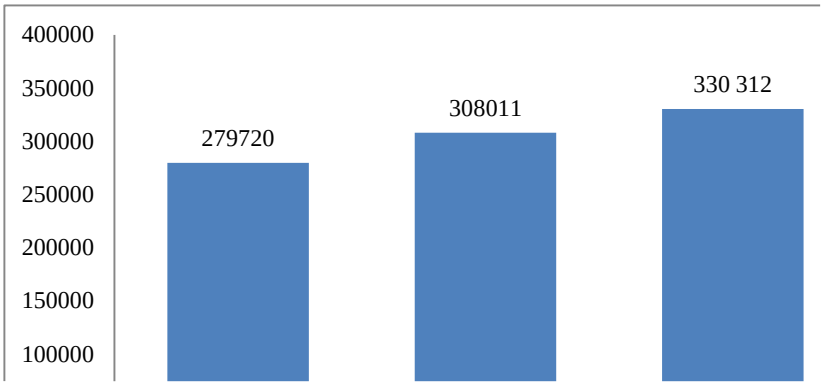

Рисунок 2- Количество действующих юридических лиц в РК за период 2018 - 2021 года

Примечание – Таблица составлена авторами на основе данных Статистических бюллетеней за период с 2018 – 1 декабря 2021 гг [2]

Анализируя данные таблицы 1 за период 2018-2021 годы, мы видим, что структура источников формирования инвестиций в Республике Казахстан представлена бюджетными средствами, собственными средствами, кредитами банков, в том числе иностранных банков, а также другими заемными средствами, включая средства нерезидентов.

Таблица 1 - Источники финансирования инвестиций в Республике Казахстан за 2018-2021 гг

Показатель	2018	2019		2020		2021	
	Тыс.тг.	Тыс.тг.	Темп роста, %	Тыс.тг.	Темп роста, %	Тыс.тг.	Темп роста, %
Инвестиции в основной капитал, всего	11179036042	12576793455	113	12270144010	98	13221446157	108
в том числе							
Бюджетные средства	1421155407	1527038331	107	2351433256	154	2040087278	87
в том числе							
республиканский бюджет	756720629	842424775	111	885159522	105	808491686	91
местный бюджет	664434778	684613556	103	1466273734	214	1231595592	84
Собственные средства	8177424092	9803540380	120	8432198326	86	9398312701	111
Кредиты банков, всего	704829423	414 231 627	59	286765990	69	345665550	121
из них иностранных банков	45912184	9279206	20	43490577	469	67482990	155
Другие заемные средства, всего	875627120	831983117	95	1199746438	144	1437380628	120
из них нерезидентов	875627120	391363016	45	347296642	89	282239018	81
Примечание – Таблица составлена авторами на основе данных Статистических бюллетеней за период с 2018 –2021 гг [3]							

Так, анализируя данные за 2021 год, необходимо отметить, что в целом объем инвестиций в основной капитал по отношению к 2020 году увеличился на 8%. Среди источников финансирования заметно значительное снижение бюджетных средств в структуре финансирования на 13%, в частности из республиканского бюджета финансирование уменьшилось на 9%, а из местных бюджетов снижение составило 16%. В то же время, отмечен значительный рост кредитных ресурсов банков на 21% по сравнению с прошлым годом, в частности рост кредитов иностранных банков составил в анализируемом году 55% по отношению с 2020 годом. По другим заемным средствам рост составил 20%, хотя заметно снижение доли заемных средств нерезидентов в структуре финансирования инвестиций на 19 %.Также необходимо отметить, что значительную долю в структуре финансирования занимают собственные источники финансирования, их удельный вес в 2021 году составил 71% (рисунок 3).

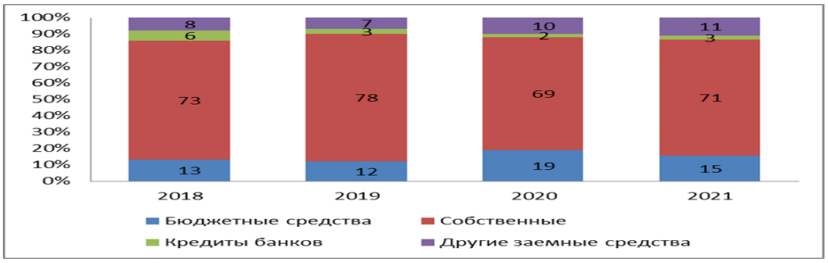

Рисунок 3- Удельный вес источников финансирования в структуре инвестиций в основной капитал за период 2018 - 2021 год

Примечание – Таблица составлена авторами на основе данных Статистических бюллетеней за период с 2018 –2021 гг [3]

Анализируя структуру инвестиций в основной капитал по видам затрат, представленную в таблице 2, необходимо отметить, что наибольший удельный вес распределяется на затраты на работы по строительству и капитальному ремонту зданий и сооружений.

Таблица 2 Структура инвестиции в основной капитал по видам затрат

Показатель	2018		2019		2020		2021	
	тыс.тенге	уд. вес, %	тыс.тенге	уд. вес, %	тыс.тенге	уд. вес, %	тыс.тенге	уд. вес, %
1	3	3	4	5	6	7	8	9
Инвестиции в основной капитал	11179036042	100	12576793455	100	12270144010	100	13221446157	100

1	3	3	4	5	6	7	8	9
в том числе:								
Затраты на работы по строительству и капитальному ремонту зданий и сооружений	5212027595	47	6267790270	50	6931998179	56	7793257986	59
из них:								
затраты на строительно-монтажные работы зданий и сооружений	4878322884	94	5811703814	93	6448837806	93	7403445855	95
Затраты на приобретение машин, оборудования и транспортных средств и их капитальный ремонт	3597480021	32	3574065023	28	3209437274	26	3617352017	27
Прочие затраты в объеме инвестиций в основной капитал	2369528426	21	2734938162	22	2128708557	17	1810836154	14
Примечание – Таблица составлена авторами на основе данных Статистических бюллетеней за период с 2018 –2021 гг [3]								

В 2021 году затраты на работы по строительству и капитальному ремонту зданий и сооружений составили 59% от общего объема инвестиций в основной капитал, в частности 95% из которых используется на затраты на строительно-монтажные работы зданий и сооружений. Затраты на приобретение машин, оборудования и транспортных средств и их капитальный ремонт составили 27 % и прочие затраты в объеме инвестиций в основной капитал - 14%.

В целом, необходимо отметить, что для актуализации инвестиционной деятельности хозяйствующих субъектов и успешной реализации основных задач инвестиционной политики Республики Казахстан, все мероприятия по повышению инвестиционной привлекательности государства, как в целом, так и на уровне хозяйствующих субъектов, необходимо направить на: улучшение инвестиционного климата Республики Казахстан, в частности совершенствование законодательно-нормативной базы, защиту прав инвесторов, улучшение налогового администрирования, реализацию эффективных операционных мер и разработку новых подходов привлечений инвестиций, на разгосударствление государственных активов, с целью уменьшения нагрузки на государственный бюджет, повышение их эффективности и увеличения вклада в национальную экономику.

В целях ускорения интеграции экономических процессов в мировое пространство, повышения конкурентоспособности предприятий и экспортного потенциала государства, реализуемые инвестиционные проекты должны способствовать:

- наращению и расширению производства в Республике Казахстане;
- освоению, разработке и внедрению новых, модернизированных продуктов и услуг с более высокой добавленной стоимостью, представляющих стратегическую ценность для производства и бизнеса в целом;
- развитию производственных и технологических мощностей и управленческого потенциала до международных стандартов.

Список литературы:

1. Постановление Правительства Республики Казахстан от 22 августа 2017 года № 498 Об утверждении Программы по привлечению инвестиций «Национальная инвестиционная стратегия» и внесении дополнения в постановление Правительства Республики Казахстан от 30 декабря 2015 года № 1136 «Об утверждении перечня правительственных программ и признании утратившими силу некоторых решений Правительства Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.07.2019 г.)

2. Основные показатели количества субъектов в Республике Казахстан за 2018-2021 гг // https://stat.gov.kz/

3. Об инвестиционной деятельности в Республике Казахстан за 2018 –2021 гг //https://stat.gov.kz/

УДК 336.71:339.138

Аманкелді Елжан, магистрант 1 курса ОП «Финансы»
Научный руководитель: **Алина Г.Б.**, к.э.н., доцент
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли,
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

ЗНАЧЕНИЕ МАРКЕТИНГА ПРИ ПРОДВИЖЕНИИ БАНКОВСКИХ УСЛУГ

Аннотация. В статье рассмотрены содержание, роль и значение маркетинга для коммерческих банков. Особое внимание уделено особенностям и специфическим характеристикам банковской услуги. Даны хаарктеристики уровней банковского продукта. Предложено использование синергетического эффекта при продвижении банковских услуг.

Ключевые слова: маркетинг, конкуренция, стратегия банка, банковская услуга, неосязаемость, синергетический эффект, маркетинговые коммуникации

В условиях рынка для любого банка важнейшим звеном деятельности является реализация товаров и услуг. Целью политики руководства банка и работы всех его служб является привлечение клиентуры, расширение сферы услуг, завоевание рынка и, в конечном счете, увеличение получаемой прибыли.

В этой связи с каждым годом увеличивается значение маркетинговой работы банка, содержание и цели которой существенно меняются под влиянием резко усиливающейся конкуренции на финансовых рынках и меняющихся отношений между банками и клиентурой.

Использование маркетинговой стратегии и техники продаж становится неотъемлемой частью организационной структуры банка. Банки вместе с тем отказываются от принудительного навязывания услуг и акцентируют внимание на максимальном удовлетворении нужд клиентов как на основе своей политики".

Маркетинг - это не только акт реализации продукта. Это стратегия и философия банка, требующая тщательной предварительной подготовки, продумывания и анализа, активной работы многих подразделений банка, начиная с высших руководителей и кончая низовыми звеньями.

По мере развития финансового рынка и других изменений во внешней среде, обострением конкурентной борьбы за клиентов, в банковской индустрии с конца 60-х годах произошли серьезные изменения. В банковской деятельности маркетинг стал применяться в 70-х годах. Банки вторыми после авиакомпаний обратились к маркетингу в сфере услуг и вначале активно применяли отдельные элементы маркетинга, а затем и концепции маркетинга и стратегического планирования.

Именно резкое обострение в 70- годы конкуренции в банковской системе привело к объективной необходимости использования принципа маркетинга и стратегического планирования [1].

Особенности маркетинга в банковской сфере обусловлены, прежде всего, спецификой банковской продукции: продукта, услуги или операции, совершенной банком.

Маркетинговый подход предполагает первоочередную ориентацию банка не на свой продукт, а на реальные потребности клиента. Поэтому столь необходимо тщательное изучение рынка, анализ изменяющихся вкусов и предпочтений потребителей банковских услуг.

Банковский маркетинг – это поиск и использование банком наиболее выгодных рынков банковских продуктов с учётом потребностей клиента. Это предполагает чёткую постановку целей банка, формирование путей и способов их достижения, мероприятий для реализации планов.

К основным элементам комплекса банковского маркетинга относятся сбыт, банковский продукт, цены и продвижение [2].

В рамках маркетинговой деятельности очень важен такой момент как объём затрат, которые понесёт банк в результате разработки и продвижения новых продуктов. Банк ведь оперирует весьма дорогостоящими ресурсами и их следует использовать в самых прибыльных сегментах рынка, где высок спрос и сравнительно низки издержки по оказанию услуг.

Коммерческий характер функционирования банков требует широкого применения маркетинга. Специфика маркетинга в банковской области обусловлена не только тем, что он способствует коммерциализации банковской работы и обеспечивает эффективное использование денежных ресурсов, но и особенностями денежного оборота, который выступает

объектом всей банковской деятельности. Отсюда банковский маркетинг должен быть нацелен на ускорение денежного оборота за счёт совершенствования и ускорения безналичных расчётов в хозяйстве. Маркетинг ориентирован на анализ и удовлетворение потребностей клиентов банка (предприятий, организаций, населения) в быстром и правильном проведении расчётов, осуществляемых с поставщиками сырья и материалов, покупателям готовой продукции, рабочими и служащими, финансовой и банковской системой. Банковский маркетинг связывается с новыми формами расчётов, в максимальной степени учитывающими характер хозяйственной деятельности клиентов банка, особенности нахождения их партнёров, их финансовое положение и другие факторы, влияющие на скорость денежного оборота.

Предметом банковского маркетинга является маркетинговая деятельность в банковской среде, направленная на определение стратегических задач банка по выявлению всесторонних потребностей клиентов на выгодных для банка условиях [3].

В банковской среде всё более предпочтительным становится интегрированный маркетинг, направленный не только на расширение круга вкладчиков, но и на постоянное улучшение качества их обслуживания. Специфика маркетинга в банковской сфере заключается в том, что коммерческие банки заинтересованы не только в привлечении вкладов, но и в активном использовании привлечённых средств с помощью кредитования различных объединений, предприятий, организаций и населения. Это обусловливает необходимость комплексного разви-тия маркетинга как в сфере кредитных вложений, осуществляемых в форме предоставления ссуд предприятиям и населению.

При организации маркетинговой деятельности необходимо учитывать специфические характеристики, присущие банковской услуге, которые представлены на рисунке 1.

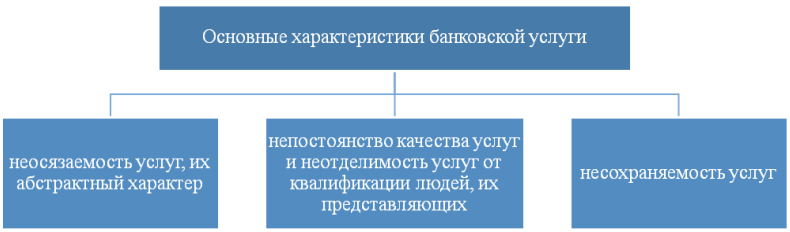

Рисунок 1 – Основные характеристики банковской услуги

Примечание - составлено автором

Неосязаемость услуг означает невозможность материального их ощущения, увидеть и оценить их до момента получения результатов их предоставления. Главной и ключевой характеристикой банковской услуги является ее эффективность, иными словами, конкретная выгода и польза, получаемые потребителем от банковской услуги.

На этапе продвижения и сбыта банковской продукции (услуг) используются такие методы рекламы и стимулирования, которые повышают степень осязаемости банковских услуг; акцентирование внимания на потенциальных выгодах взаимоотношений с клиентами; привлечение к рекламе солидных организаций (известные западные фирмы, правительственные структуры, уполномоченный банк и т.п.).

Непостоянство качества и неотделимость услуг от квалификации людей требует постоянного обучения персонала. Служащие банка должны знать не только технику банковского дела, но и психологию общения людей. Важное значение имеют интерьер банка, освещение, офисная мебель и стиль, цветы и другие внешние элементы, создающие дополнительное качество оказываемых банком услуг.

Несохраняемость услуг предполагает наличие действующего механизма выравнивания спроса и предложения. Услуги не хранятся как товары. Поэтому в периоды пикового спроса важно заранее планировать мероприятия банка по предотвращению очередей; привлекать дополнительных работников из других отделов; стимулировать обращение в банк в другое время; скрашивать ожидание дополнительными услугами и т.д.

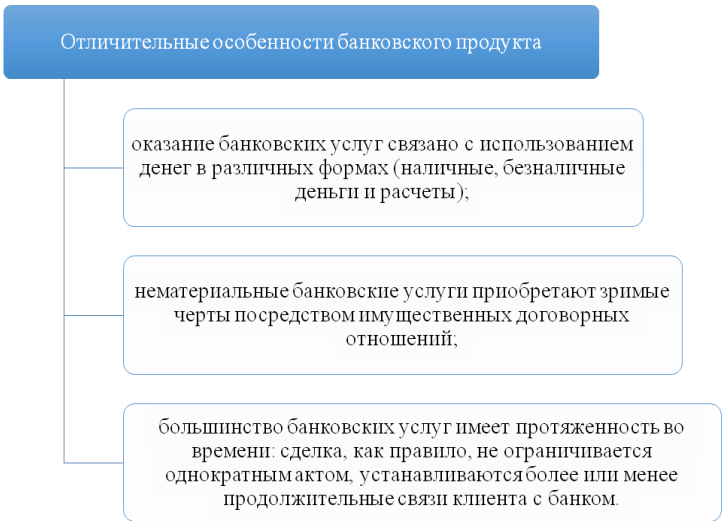

Рисунок 2- Особенности банковского продукта

Примечание: составлено автором

Отмеченные на рисунке 2 особенности банковского продуктаоказывают влияние на маркетинг в банке.

В банковском продукте выделяют 3 уровня:

1. основной продукт (услуга);
2. реальный продукт;
3. расширенный продукт.

Первый уровень основной продукт, или базовая номенклатура услуг: кредитование, услуги по вложению капитала и расчетам, операции с валютой и т.п.

Второй уровень реальный продукт или текущая номенклатура услуг. Она постоянно меняется и развивается, не затрагивая основных направлений деятельности банка. Целью реального продукта является побуждение клиента к приобретению наибольшего количества услуг, перевод случайного клиента в статус постоянного. Сюда относятся: подготовка документов, платежные услуги, контроль, бухгалтерское и аудиторское обслуживание, ведение реестра акционеров и другие операции с ценными бумагами, советы по налогообложению, инвестиционный консалтинг, доверительные операции и т.д. Можно к банковским услугам добавить совмещение потребительского кредита со страхованием жизни.

Третий уровень расширенный банковский продукт. Услуги этого уровня формируют доверительные и дружеские отношения с клиентом, оказание всесторонней помощи: обслуживание зарубежных связей, помощь в творческой идее в области финансов, менеджмента, использование связей и контактов, финансовых выгод, дружеские связи, наконец, личные советы банкира, неформальное общение. Банк может содействовать росту капитала предприятия клиента, слиянию, участвовать в капитале.

В целом, маркетинг способстсвует улучшению позиции банка в условиях конкуренции, выявить конкурентные преимущества и грамотно их использовать при проведении рекламной деятельности. При этом, считаем что для повышения эффективности рекламы необходимо активно использовать синергетический эффект маркетинговых коммуникаций.

Синергия - это термин, который в последнее время стал актуальным, активно используется в маркетингеи заключается в увеличении эффекта взаимодействия различных инструментов коммуникации, возникающий при их совместном использовании. Поддерживая единообразное позиционирование в каждом целевом сегменте, инструменты коммуникации усиливают друг друга, создавая синергетический эффект.

Таким образом, синергетический эффект является следствием реализации централизованной, четко сформулированной и последовательно реализуемой стратегии интеграции маркетинговых коммуникаций, который позволит банкам улучшать свои позиции в условиях динамично развивающегося рынка банковских услуг.

Список литературы:

1. Хамитов Н.Н. Банковский бизнес: Учебное –практическое пособие. –Алматы: Экономика, 2011. – 264 с.
2. Тулембаева А.Н. Банковский маркетинг. Завоевание рынка: Учебное пособие. – 2-е изд., испр. и доп. –Алматы: Триумф «Т», 2007. -448 с.
3. Коллектив авторов под руководством Накиповой Г.И. и Каменовой М.Ж. Развитие системы маркетинга в банковском секторе (казахский и российский опыт): учебное пособие.- Астана: ИП «BG PRINT», 2014. -352 с.

УДК 336.13

Ануарбек У.М. магистрант специальности «Финансы»
Научный руководитель: **Мусина А.А**. д.э.н, профессор
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

РАЗВИТИЕ ФИНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА В ГОСУДАРСТВЕННЫХ ВЕДОМСТВАХ ЭКОНОМИЧЕСКИ РАЗВИТЫХ СТРАН

Аннотация. В работе дается обзор развития финансового менеджмента в государственных ведомствах экономически развитых стран и характеристика современной системы финансового менеджмента в секторе государственного управления, работающей в условиях бюджетирования, ориентированного на результаты (БОР).Важную роль в реализации современного финансового менеджмента, основанногона принципах БОР, призваны играть государственные операционные менеджеры. Международный опыт свидетельствует о том, что рядовые операционныеменеджеры в государственных организациях вполне способны добиться впечатляющихрезультатов, если они получат достаточный простор в принятии решений, а ихдеятельность не станет подвергаться вмешательству и мелочному контролю

Ключевые слова: государственное управление, финансовый менеджмент, бюджетные средства, мировые стандарты.

Инструменты и процедуры финансового менеджмента в секторе государственного управления стали активно использоваться правительствами экономически развитых стран начиная со второй половины 1980-х гг. К этому времени возобладала точка зрения, что государственные организации, как и частные компании, должны были использовать финансовые средства с максимальной отдачей. Более того, руководители государственных ведомств обязаны подходить к расходованию бюджетных ассигнований даже с большей ответственностью, чем топ-менеджеры частных корпораций, поскольку они управляют ресурсами, принадлежащими всему обществу (деньгами налогоплательщиков).

За почти сорокалетний срок существования практики финансового менеджмента в государственных организациях экономически развитых стран понимание его сущности и ключевых принципов заметно изменилось. Если на начальном этапе его реализации финансовый менеджмент рассматривался прежде всего как инструмент контроля за бюджетными расходами, то в настоящее время он понимается как система руководства финансами государственной организации, которая обеспечивает оптимальные способы использования ограниченных объемов бюджетных ресурсов для эффективного и результативного достижения целей, стоящих перед этой организацией [1].

Как правило, стандарты финансового менеджмента и модели оценки его уровня разрабатываются центральными ведомствами (министерствами финансов или высшими контрольными органами в сфере госфинансов) и отражаются в специальных регулирующих документах. В Австралии и США стандарты финансового менеджмента в секторе госуправления утверждены законами. Кроме того, в этих странах, а также в Швеции под эгидой центральных ведомств (казначейства/ президентской администрации/ министерства финансов) действуют специальные агентства по финансовому менеджменту в органах исполнительной власти. В Великобритании вместо отдельного агентства организовано структурное подразделение Казначейства –

директорат финансового менеджмента, главная задача которого сформулирована следующим образом: обеспечить достижение мировых стандартов финменеджмента во всем секторе государственного управления.

Исходный пункт финансового менеджмента в секторе госуправления – сопоставление расходов с результатами и определение сложившихся между ними соотношений. По итогам расчета различных показателей (экономичности, эффективности, результативности), постоянного отслеживания их динамики и влияющих на нее факторов принимаются, выполняются, корректируются и контролируются управленческие решения об увеличении или уменьшении бюджетных расходов на осуществление тех или иных целей и задач ведомства [2].

Современная система финансового менеджмента в секторе государственного управления включает в себя два крупных компонента: (1) условия реализации и (2) инструменты и процедуры.

К первому компоненту – условиям реализации финансового менеджмента – относятся:

- *нормативно-правовое регулирование,* т.е. определение термина «финансовый менеджмент в секторе госуправления» в специальном регулирующем документе, включение положений о финансовом менеджменте во все нормативно- правовые акты, относящиеся к бюджетному процессу и закрепление ключевой роли центральных органов – прежде всего министерства финансов и высшего органа государственного внешнего аудита – в создании набора документов, нацеленных на регулирование финансового менеджмента. Внедрение современных процедур финансового менеджмента в повседневную практическую деятельность органов государственной власти подразумевает наличие комплексной системы нормативно- правовых и методических документов, разрабатываемых соответственно как Минфином, так и самими органами государственной власти;

- *система распределения полномочий и обязанностей в рамках финансового менеджмента на уровне ведомства,* т.е. делегирование полномочий и обязанностей по осуществлению финансового менеджмента «сверху вниз» – от главного исполнительного должностного лица к операционным менеджерам (должностным лицам отраслевых подразделений ведомства, которые получают в свое распоряжение определенные бюджеты и руководят осуществлением программ, направлений деятельности, предоставлением государственных услуг, периодически отчитываясь за расходование денежных средств и за достижение запланированных результатов). Делегирование в сочетании с определением ответственности создает целостную, иерархическую систему подотчетности, устанавливающую «кто, когда, за достижение каких показателей и перед кем отчитывается и какую несет ответственность за ненадлежащее управление»;

- *обеспечение кадровых и технологических возможностей для осуществления финансового менеджмента,* т.е. наличие системы централизованной и ведомственной подготовки кадров операционных менеджеров и внутренних аудиторов, существование практики централизованного предоставления ведомствам консультаций по вопросам финансового менеджмента и системы стимулирования госслужащих, достигших успехов в обучении финансовому менеджменту и его осуществлении [3,4].

Второй компонент системы финансового менеджмента включает в себя все четыре этапа бюджетного процесса, которые в настоящее время рассматриваются сквозь призму концепции бюджетирования, ориентированного на результат. Этот компонент включает в себя следующие субкомпоненты:

- *на этапе планирования (составления) бюджета*:

✓ увязка расходов с результатами (обязательное указания в бюджетных документах результатов, ожидаемых от осуществления бюджетных программ и другой деятельности в секторе госуправления, а также активного участия операционных менеджеров в проводимой на высшем управленческом уровне процедуре анализа структуры совокупных расходов ведомства и обсуждении изменений этой структуры в целях повышения эффективности и результативности расходов);

✓ среднесрочный горизонт (бюджетное планирование на трехлетний период, интегрированное в бюджетный процесс; обоснованные проектировки доходов и расходов задаются на три года вперед, при этом проект годового бюджета соответствует первому году трехлетки);

✓ единство планирования текущих и капитальных расходов на срок не менее трех лет (взаимоувязка текущих/капитальных расходов и расходов на приобретение/обслуживание активов);

✓ гибкость в определении структуры расходов, выраженная в реализации принципов агрегирования расходов и предоставлении самостоятельности администраторам бюджетных средств (снижение детализации расходов по мере повышения уровня управленческой иерархии и предоставления ведомствам права переносить на следующие год ассигнования, не использованные на конец истекающего года).

- *На этапе исполнение бюджета*:

✓ реализация комплекса соглашений об оказании государственных услуг (контрактов, которые обеспечивают тесную увязку расходов с результатами, предоставляют ведомствам значительную свободу действий и заключаются на двух уровнях – как между министерством финансов и отраслевым министерством, так и между отраслевым министерством и подведомственными ему органами и организациями);

✓ делегирование полномочий и ответственности. На стадии исполнения бюджета лучшая практика финансового менеджмента предписывает делегирование полномочий и ответственности за результаты при наличии строгой подотчетности за использование бюджетных средств и за достижение запланированных результатов. Делегирование бюджетных полномочий представляет собой передачу сверху вниз обязанностей по расходованию соответствующих объемов средств, включая лимиты бюджетных ассигнований, необходимых для выполнения функций менеджеров высшего, среднего звена и операционных менеджеров.

✓ неукоснительное соблюдение графика финансирования расходов. Ведомства получают запланированные бюджетные ассигнования от центрального финансового органа (казначейства) строго по графику, а также в установленном порядке в случае возникновения непредвиденных обстоятельств. Объем ассигнований может быть сокращен лишь в чрезвычайных обстоятельствах. При этом обеспечивается консолидация денежных средств на счетах платежной системы казначейства и оптимальное использование их сальдо. В начале года составляется четкий график осуществления расходов, который согласуется между Казначейством и министерством (ведомством). Он должен быть полностью предсказуемым и изменяться только в исключительных обстоятельствах. Если бюджетные средства поступают в бюджетную организацию с запозданием, это создает напряженность, которая приводит к кризисам в конце года, в тех случаях, когда выделенные денежные средства необходимо истратить до начала следующего бюджетного года. Необходимость срочно израсходовать средства в конце года оказывает неблагоприятное воздействие на эффективность управления и повышает риск административных ошибок [5].

- *На этапе учета и отчетности*:

✓ использование метода начисления в бухгалтерском учете, наличие гибкой и упорядоченной бюджетной классификации, предоставление в законодательный орган страны годового отчета о деятельности ведомства и годовой бухгалтерской отчетности, достоверность кото-рой подтверждена заключением органа государственного внешнего аудита;

✓ использование, наряду с бюджетным учетом и отчетностью, управленческого учета и отчетности. В рамках системы управленческого учета и отчетности государственного ведомства генерируется информация, используемая руководителями ведомства для принятия управленческих решений в области стратегического планирования, текущего управления и мониторинга результатов деятельности. Данные системы управленческого учета используются для формирования стратегии деятельности, стратегических финансовых планов, расчета стоимости выполнения государственных программ и услуг, оценки результатов работы ведомства в целом и его отдельных подразделений, бенчмаркинга и для других целей, соответствующих целям и задачам, реализуемым данным ведомством;

✓ переоценка стоимости активов государственного ведомства: лучшая мировая практика финансового менеджмента в секторе государственного управления предполагает проведение такой переоценки на регулярной основе и учет результатов переоценки в бухгалтерском балансе; управленческие решения об использовании активов принимаются с учетом их альтернативной доходности;

✓ открытость информации об использовании бюджета, включая показатели результативности бюджетных расходов. Годовые отчеты о деятельности ведомств вместе с их финан-

совой отчетностью публикуются и предоставляются в парламент. Достоверность этого документа подтверждается заключением высшего органа государственного аудита [6].

- *На этапе внутреннего контроля и аудита*:

✓ наличие в государственном ведомстве результативной системы внутреннего контроля со всеми ее элементами (контрольная среда, оценка рисков, контрольные действия, обмен информацией, мониторинг), которая нацелена на управление рисками и достижение достаточной уверенности в решении задач по надлежащему проведению операций госуправления, соблюдению требований нормативно-правовых актов, защите ресурсов от злоупотреблений, мошенничества, коррупции;

✓ мониторинг деятельности и реализации бюджетных программ, который является неотъемлемым элементом финансового менеджмента государственного ведомства. Частота мониторинга определяется спецификой деятельности ведомства, но, как правило, он осуществляется не реже, чем ежемесячно, что позволяет принимать своевременные корректирующие решения. Ведомства также осуществляют полугодовую и годовую оценки соответствия фактических расходов и результатов плановым. Отраслевые подразделения Министерства финансов, в свою очередь, осуществляют мониторинг и оценку деятельности ведомств. Результаты внутренних и внешних полугодовых оценок используются для принятия управленческих решений в сфере исполнения бюджета отчетного года, годовых – для улучшения планирования и исполнения следующих бюджетов;

✓ наличие самостоятельного структурного подразделения внутреннего аудита, подотчетного напрямую высшему руководителю ведомства, осуществляющего аудит финансовой отчетности, законности и эффективности и предоставляющего руководителям высшего звена и операционным менеджерам гарантии и консультации (в ведомствах с высоким уровнем корпоративного управления создаются также комитеты по аудиту в рамках коллегиального руководящего органа ведомства). Внутренний аудит должен формировать независимое и объективное суждение о качестве менеджмента, внутреннего контроля и управления рисками, их вкладе в достижение целей и задач организации, которое должно доводиться до сведения высшего руководства. Это предполагает исполнение плана действий, согласованного с высшим руководством и комитетом по аудиту, по систематической оценке выполнения правил и процедур, внедренных высшим руководством, достоверности внутренней и внешней отчетности, эффективности системы подотчетности, соответствие деятельности организации закону и соответствие поведения сотрудников этическим стандартам, принятым в организации. В функции внутреннего аудита также входит предоставление рекомендаций всем руководителям ведомства, помогающих им улучшить свою работу [7].

Достижение высокого качества финансового менеджмента предполагает наличие соответствующей организационной структуры государственного ведомства и бюджетных учреждений. Организационная структура должна быть построена таким образом, чтобы ответственность и за профильную деятельность организации, и за финансы была возложена на высшее должностное лицо, а затем делегировалась сверху вниз по ступеням управленческой иерархии вплоть до руководителей среднего звена (операционных менеджеров), которые одновременно отвечают и за достижение результатов, и за управление ресурсами для их достижения.

Список литературы:

1 Основы учета и анализа в системе финансового менеджмента / Д. Панков и др. - М.: Современная школа, 2017. - 304 с.

2 Пучкова, С. И. Финансовый менеджмент / С.И. Пучкова, Л.В. Шмарова, Н.Ю. Грунина. - М.: МГИМО-Университет, 2016. - 607 с.

3 Котелкин, С. В. Международный финансовый менеджмент / С.В. Котелкин. - М.: Магистр, Инфра-М, 2016. - 608 с.

4 Лысенко, Д. В. Финансовый менеджмент (+ CD-ROM) / Д.В. Лысенко. - М.: ИНФРА-М, 2017. - 384 с.

5 Шимко, П.Д. Международный финансовый менеджмент. Учебник и практикум / П.Д. Шимко. - М.: Юрайт, 2018. - 171 с.

6 Ковалев, В. В. Основы теории финансового менеджмента / В.В. Ковалев. - М.: Проспект, 2018. - 534 с.

7 Теория финансов: учебное пособие / В. Д. Мельников. - Алматы: LEM, 2015. - 400 с.

ӘОЖ 33.336

Әшіралиева Д.М. магистр, **Сейтов А.Д.** магистр,
Халықаралық Тараз инновациялық институты,
Тараз қ., Қазақстан Республикасы.

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚАРЖЫ САЛАСЫН ЫҢДАМУЫ

Аңдатпа. Мақалада цифрландыру жағдайында Қазақстан Республикасындағы қаржы саласының дамуы, сонымен қатар Қазақстанның қаржы секторы алдында жаңа жаһандық нақты ахуал және олардың елдің экономикалық өсу қарқынына және халықтың өмір сүру деңгейіне әсері тұрғысынан туындайтын кейбір үрдістер ашылады. Қазақстанның қашықтықтан қызмет көрсету желісінің қолда бар инфрақұрылымы қаралды және клиенттерді қашықтықтан сәйкестендіру тетіктерін жетілдіру негізінде Қаржылық қызметтерді одан әрі цифрландырудың кейбір мүмкіндіктері айқындалды.

Кілт сөздер: цифрлық трансформация, банктер, экономика, қаржы, инновация, инвесторлар, жасанды интеллект.

Кез келген мемлекеттің қаржы секторы ұлттық экономиканың басты буындарының бірі болып табылады, өйткені оның арналары арқылы үлкен қаржы ағындары жүреді және көп жағдайда бұл арналар қашықтан жүреді. Қаржы саласы Әр түрлі қаржылық қызметтерді ұсыну кезінде инновациялық және цифрлық технологияларды енгізу мен қолданудың ең дәстүрлі флагманы болып табылады.

Цифрлық трансформация идеясы бүкіл әлемді қамтиды. Қазіргі әлемде цифрлық технологиялар елдер экономикасын дамытуда маңызды рөл атқарады. Цифрлық технологиялар -халық пен бизнестің мемлекеттік қызметтерге қол жеткізуін оңайлату, ақпарат алмасуды жеделдету, бизнес жүргізу үшін жаңа мүмкіндіктердің пайда болуы, жаңа цифрлық өнімдерді жасау және т. б. артықшылықтар береді.

Соңғы онжылдықтарда әлем цифрлық технологиялар қалыптастырудың негізгі құралына айналатын жаңа типтегі экономикаға бет бұруда. Жеке және мемлекеттік секторлардың жұмысында ақпараттық технологиялардың рөлін кеңейту Цифрлық мемлекетке көшу үшін негіз болып табылады.

Цифрландыру барлық секторларға ықпал етеді және шикізаттық емес салалардың әлеуетін әртараптандыру және ашу, стартап-белсенділікті ынталандыру және «жаңа салаларды» ашу арқылы тұтастай алғанда Қазақстан экономикасы құрылымының өзгеруіне алып келеді.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысымен «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы бекітілгені белгілі. Оны Қазақстан Республикасы Ақпарат және коммуникациялар министрлігі Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 31 қаңтардағы «Қазақстанның Үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» Жолдауына сәйкес әзірледі. Бұл бағдарлама республика экономикасының даму қарқынын жеделдетуге және орта мерзімді перспективада цифрлық технологияларды пайдалану есебінен халықтың өмір сүру сапасын жақсартуға, сондай-ақ ел болашағының цифрлық экономикасын құруды қамтамасыз етуге бағытталған. Бағдарламаны іске асыру мерзімі 2018-2022 жылдарға белгіленген[1].

Бағдарламада «ақылды қалаларды» дамыту туралы да айтылған, олардың саны 2022 жылға қарай беске: Астана, Алматы, Шымкент, Қарағанды, Ақтөбеге дейін ұлғаюы тиіс. Адам капиталын дәйекті дамыта отырып, инновациялық даму институттарын және цифрлық экожүйені құра отырып, дамудың екі векторы: «қазіргі экономиканы цифрландыру» және «Болашақтың цифрлық индустриясын құру» бойынша траектория болжанады. Жалпы алғанда, өнеркәсіпті, электр энергетикасын, көлікті, логистиканы, Ауыл шаруашылығын, сауданы, қаржылық технологияларды, қолма-қол ақшасыз төлемдерді, мемлекеттік органдардың ішкі қызметін цифрландыру көзделеді.

Озық елдерді дамыту тәжірибесі қаржы секторы тұрақты экономиканың маңызды элементі болып табылатынын және болып жатқан өзгерістердің жылдамдығы мен сапасы оның жай-күйіне байланысты екенін көрсетеді. Қазақстанның қазіргі экономикасында электрондық төлемдер мен электрондық сауда қаржы секторының ажырамас бөлігіне айналды. Қаржы саласы Дәстүрлі түрде

барлық жерде клиенттермен өзара іс-қимыл жасау үшін инновациялық технологиялар мен цифрлық сервистерді енгізу мен қолдануда көшбасшы болып табылады.

Қазіргі уақытта барлық банктер қашықтағы арналар арқылы қызмет көрсетеді. Банктердің 70% - ы жеке тұлғаларға сервистерді Интернет және мобильді банкинг арқылы көрсетеді, банктердің 55% - ы өз қызметтерін мобильді қосымшалар негізінде көрсетеді. Инвесторлар үшін брокерлердің электрондық қызметтерді көрсету тәртібі, оның ішінде клиенттің электрондық цифрлық қолтаңбасы негізінде сауда операцияларын жүргізу және жеке кабинет арқылы электрондық қызметтерді көрсету оңайлатылды [2].

Бұл новеллалар өңірлік инвесторлар нарығына қолжетімділікті айтарлықтай жеңілдетті және инвесторларға әлемнің кез келген нүктесінен қазақстандық қор нарығында қаржы құралдарымен сауданы жүзеге асыруға мүмкіндік берді. Тиімді реттеудің, қаржы секторының мемлекеттік ақпараттық жүйелермен және дерекқорлармен электрондық өзара іс-қимылының біріздендірілген стандарттарының, клиенттерді қашықтықтан сәйкестендірудің әмбебап тетігінің болмауы, сондай-ақ халықтың қаржылық сауаттылығы деңгейінің жеткіліксіздігі қаржылық қатынастарды одан әрі цифрландырудағы елеулі қиындықтар болып табылады.

Негізгі элементтердің бірі халықты ресми қаржы жүйесіне тарту болып табылады. Қаржылық, атап айтқанда, төлем қызметтерінің қолжетімділігін арттыру үшін банктік емес экожүйелер дамуда электрондық ақша жүйелері, ұялы байланыс операторлары абоненттік шоттан тауарлар мен қызметтерге ақы төлеу бойынша шешімдерді енгізуде[3].

Бұл шешімдер қызмет жеткізушісінің экожүйесімен шектеледі, бұл халықтың жаппай қолдануын қиындатады. Мобильді төлемдер Швеция және Кения сияқты мемлекеттерде тәсілдердің айырмашылығына қарамастан – банктік және банктік емес платформаларда үлкен дамыды. Англия, Швеция, Австрия, Сингапур, Оңтүстік Корея, Австралия сияқты елдердің тәжірибесі мединститутты қамтамасыз етуге арналған технологиялық платформаларды құру - халықты қашықтан ұлттық сәйкестендіру, қаржы секторында ашық платформаларды енгізу, интеграцияланған цифрлық ортаны құру, қаржы институттары, клиенттер мен мемлекеттік органдар арасындағы өзара іс-қимыл мен коммуникация қаржы секторындағы сервистер деңгейін сапалы жақсартуға мүмкіндік беретінін куәландырады [4].

Жоғарыда аталған көрсеткіштер цифрландырудың жаһандық трендіне сәйкес келеді, саланы трансформациялайды және барлық жерде қаржылық және басқа да қызметтерді алуды қамтамасыз ету үшін алғышарттар жасайды. Қазіргі заманғы технологиялық трендтер қаржылық қызметтер көрсету парадигмасын түбегейлі өзгертеді, жаңа салалар мен бағыттар, бизнес-модельдер туады, қаржылық қызметтер құны төмендейді, сондай-ақ салаға тән тәуекелдер тегістеледі.

Цифрландыру контекстінде Қазақстанның қаржы секторын дамытудың қарастырылған негізгі үрдістері қаржылық реттеушінің алдына қаржылық қызметтерді тұтынушылармен өзара іс-қимыл кезінде барлық коммуникациялық арналарды цифрландыру бойынша үлкен мақсаттар мен міндеттер қояды, демек, олардың алдына маңызды мақсат-олар көрсететін қаржылық қызметтерді цифрлық технологиялармен үлкен қамту қояды. Осыған байланысты, оларға кем дегенде осы негізгі міндеттерді шешу және мынадай іс-шараларды іске асыру қажет:

- микро-бизнес, Шағын және орта бизнес (ШОБ)өкілдері үшін қаржылық және қаржылық емес сипаттағы одан әрі қолдау шараларын әзірлеу және іске асыру қажет;

- ақпарат пен қаржы инфрақұрылымын қорғау жөніндегі шараларды одан әрі күшейту;

- жасанды интеллект, роботтандыру және басқа да цифрлық сегменттерді пайдалана отырып, клиенттік қызметтерді оңтайландыру.

- төлем жүйелерінің ірі операторларымен, банктермен және қаржы нарығының басқа да қатысушыларымен халықтың қаржылық сауаттылығын одан әрі арттыру бойынша бірқатар іс-шаралар өткізу және т.б. [5].

Экономика салаларын цифрландыру Еңбек өнімділігі мен капиталдандыру деңгейін арттыратын серпінді технологиялар мен мүмкіндіктерді пайдалана отырып, ҚР экономикасының дәстүрлі салаларын қайта құруды көздейді. Бұл ретте «Цифрлық мемлекетке көшу» мемлекеттің халыққа және бизнеске қызметтер көрсету саласындағы функцияларын түбегейлі өзгертуді білдіреді. Бұдан басқа, «Цифрлық Жібек жолын іске асыру» деректерді беру, сақтау және өңдеудің

жоғары жылдамдықты және қорғалған инфрақұрылымын дәйекті дамытуды көздейді. Бұдан әрі, «адами капиталды дамыту» білім экономикасына көшуді қамтамасыз ету үшін креативті қоғам деп аталатын барлық процестерді қамтиды. Сонымен, «инновациялық экожүйені құру» технологиялық кәсіпкерлік пен бизнестің, ғылым мен мемлекеттің тұрақты байланысы бар инновацияларды дамыту үшін қажетті жағдайларды қамтамасыз етеді.

Бүгінде Қазақстанда цифрлық технологияларды пайдалана отырып, цифрлық қаржылық қызметтер көрсету инфрақұрылымының дамуына электрондық төлемдер жүйесі жүргізетін транзакциялардың сандық деректерін зерттеу, қаржылық қызметтерді тұтынушылармен өзара іс-қимыл кезінде қашықтықтан арналар желісін бағалау және т. б. кезінде жоғары баға беруге болады.

Осылайша, Қазақстанда болашақта өз азаматтарының қоғамдық өмірінің барлық салаларын цифрландырумен кеңінен қамту бойынша жұмыс жалғасуда, өйткені бұл цифрлық технологиялық трендтер қаржылық қызметтер көрсетудің жалпы шарттары мен тәртібін өзгертеді. Қазіргі заманғы инновациялық цифрлық технологиялар Қаржы нарығы субъектісінің өз клиенттеріне цифрлық қаржылық қызметтерді сапалы ұсыну бойынша тиімді қызмет көрсету үшін өзінің цифрлық технологиялары мен сервистерін жақсартуға ықпал ететін болады.

Қорытындылай келе, Цифрландыру-бұл қоғамның тарихи дамуындағы заңды кезең, оның негізінде несие-ақша және қаржы - экономикалық қатынастардың жаһандық жүйелері, келесі ғылыми-техникалық революцияның инфрақұрылымы жатыр.

Әдебиеттер тізімі:

1. Концепция развития финансового сектора Республики Казахстан до 2030 года от 29 августа 2014 г.

2. Государственная Программа «Цифровой Казахстан», утвержденная Постановлением Правительства Республики Казахстан. 12 декабря 2017 года №827.

3. Официальный сайт Национального Банка РК https://nationalbank.kz/ (дата обращения 10.02.2021).

4. Официальный сайт Комитета по статистике МНЭ РК http://stat.gov.kz/ (Дата обращения 10.01.2021г.).

5. Есымханова З.К., и др. Развитие финансового сектора в условиях цифровизации Казахстана // Актуальные аспекты финансово-кредитного регулирования экономики: теория и практика: сборник статьей Международной

научно-практической конференции, приуроченной ко Дню финансиста / подобщей ред. д.э.н.. профессора Ю.М. Скляровой. СтГАУ. Ставрополь: СЕКВОЙЯ, 2019. – 298 с.

ӘОЖ 336.4

Байқожа Бексултан Ерланұлы магистрант
ББББ «Финансы»
Ғылыми жетекші: **Гумар Н.А.** э.ғ.к.қауымдастырылған профессор
Каспий қоғамдық университеті
Алматы қ.Қазақстан Республикасы

КӘСІПОРЫННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ РЕСУРСЫН БАСҚАРУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Аңдатпа. Мақалада автор ұйымның қаржылық ресурстарының түсінігіне сипаттама береді. Кәсіпорынның қаржылық ресурстарын басқару мақсатындағы негізгі міндеттер қарастырылады. Мақалада отандық және шетелдік авторлардың еңбегін пайдалана отырып, кәсіпорын үшін қаржылық ресурстары басқарып отырудың маңыздылығы түсіндіріліп көрсетілді. Нарықтық экономиканың жағдайына байланысты кәсіпорындардың бір-бірімен бәсекелестігінің арқасында қаржылық ресурстарға деген бақылау жете назарға алынды.Қаржылық бақылау мен басқару мақсатында қолданылатын әдістер туралы келтірілген. Сонымен қатар, қаржылық ресурстарды басқарудың негізгі міндеттері келтірілді. Мақалада үнемі қозғалыста болатын қаржылық ресурстардың кәсіпорынның өмір сүруі үшін маңыздылығы айтылды.

Кілт сөздер: қаржылық ресурстар, менеджмент, басқару, қаржы, кәсіпорын, ұйым, капитал.

Нарықтық экономиканың қазіргі жағдайында кәсіпорындардың бәсекелестігі жоғары деңгейде. Әрқайсысы нарықта өз орнын алуға және сол нарықта тұрақты болуға, компания үшін тиімді жұмыс істеуге тырысады. Ұйымның қызметінің нәтижелері көп жағдайда қандай

қаржылық ресурстары бар, ресуртарды тиімді басқаруы, ресурстарының құрылымы қаншалықты оңтайлы және де кәсіпорынның мақсатына сай келуі анықталады. Қаржылық ресурстарды тиімді түрде басқару кәсіпорынның экономикалық-шаруашылық қызметінің негізгі қажет нәтижелеріне қол жеткізуді қамтамасыз етуге көмек болатын қаржылық басқарудың маңызды функциясы болып табылады. Қаржылық ресурстарды қолдану мен жүзеге асырумен Балабанов Т.И., Балабанов А.И., Бланк И.А., Большаков С.В., Евдокимова Л.А., Ковалев В.В. сияқты шетелдік ғалымдардың еңбектері қаржылық ресурстарды басқарудың мәнін анықтауда бірқалыпты көзқарастар қалыптастырады. Отандық ғалымдардан Ильясов Қ.Қ., Қуатов Д.Я., Әбішев Ә.Ә., Сәбден О., Ювица Н., Әбішев Ә.Ә. сияқтыларды атап өтуге болады. Аталған ғалымдардың «қаржылық ресуртары» экономикалық категорияның күрделі түсінігіне байланысты әртүрлі көзқарастар қалыптасатыны белгілі.

Кәсіпорындар қысқа, орта және де ұзақ мерзімді болатын перспективаға арналған бизнес-жоспарда белгіленген мақсаттарына жету үшін кәсіпорынды басқаруда арнайы әдістер қолданылады және солар арқылы кәсіпорынның ішкі және сыртқы қаржылық қатынастарына сәйкес болатын қаржы ресурстарын білдіреді. Оларға ұйымның жинаған кірістері, несие түрінде алынған қаржаты, капиталы жатады. Ұйымның қаржылық ресурстары меншікті және несиелік қаржаттардан тұрады. Қаржылай ресурстардың басты мақсаты ұйымның төлем қабілеттілігін және оның қаржылық жағынан тұрақтылығын қамтамасыз ету болып саналады. Ағымдағы төлем қабілеттілігі қаржы жағдайдың сыртқы бейнесі екенін айта кеткен жөн. Ал ішкі көрінісі – ұзақ уақыт бойы ұйымның тұрақтылығы қамтамасыз етілу үшін ақша ағындарын дұрыстау перспективасы. Кәсіпорынның қаржылық жағдайының тұрақты болуын қамтамасыз ету мақсатында барлық бөлімшелерде сауатты үйлестірілген жұмыс болуы қажет және де қаржылық ресурстарды басқаруыдң тиімді жүйесі болуы қажет. Ұйымның қаржы ресурстарын басқару қаржылық ресурстарды қалыптастыру, оларды бөлу және пайдалану процессінің тиімділігін жүзеге асыратын әдістер мен принциптердің жүйесі болып табылады.

Қаржылық басқару және бақылауда тиімді операциялық жүйе, жоспарлау әдістерін қолданумен қатар ұйымның негізгі қызметіне байланысты түрлі әдістер де қолданылады.

Модельдеу – бірнеше айнымалылармен ұйымның дамуының мүмкін болатын нұсқаларын құру және оны талдау.

Мониторинг – кәсіпорынның ресурстарын болжау, туындау жағдайларын анықтау және тәуекелділіктің туындауын нәтижелерін талдау. Ықтимал болып табылатын іскерлік қауіп-қатерлерді біріктіру ұйымның болжанатын шығындарын минимизациялауға мүмкіндік береді. Жауапкершілікті бөлу қаржылық қатынастардың қатысушыларына, яғни инвесторларға, контрагенттерге, құрылымдық бөлімшелерге тәуекелді оқиғаның туындауына жауапкершілікті бөліп беруді білдіреді. Қатысушылардың шығындары ұйымның жалпы шығындарынан аз болады. Шығындарды жою арқылы ұйымның тиімсіз қаржылық шешімдерді бағалауға мүмкіндік береді.

Диверсификация дегеніміз уақыт, табыстылық және сәйкесінше тәуекелділік бойынша ерекшеленетін түрлі активтерге инвестициялау. Жоғарыда айтылған әдістерді ұйымның қаржылық ресуртарын тиімді түрде басқаруға пайдалануға болады. Сонымен қатар, ұйымдар өздерінің ерекшеліктеріне сәйкес болатын қаржылық ресуртарды басқаруға септігін тигізетін әдістерді қолданса болады. Кәсіпорынның қаржылық ресурстарын басқарудағы басты мақсат – қаржылай ресуртардың дамуын ағымдағы кезеңде де және ұзақ мерзімді кезеңде де ұйым қызметінің барлық салаларында тиімді түрде қаржыландыруды қамтамасыз етеді, қаржылық заңнаманы сақтайды, ұйым иелерінің әл-ауқатын арттырады, қаржы жүйесінің буындарымен есеп айырысуды қамтамасыз етеді. Аталған мақсатына сәйкес ұйымның қаржылай ресурстарын басқарудың негізгі міндеттері ретінде келесілерін қарастыруға болады:Стратегиялық тұрғыда кәсіпорынды дамытуға арналған міндеттерді шешу мақсатында қаржылық ресурстарды қалыптастырудың ұдайы процесін қамтамасыз ету;

- Сырттан тартылған капиталдың құнын барынша азайту үшін ұйымның қаржылай ресурстарын қалыптастыруды оңтайландыру;
- Кәсіпорынның қызметінің негізгі бағыттарына сәйкес қаржылай ресуртарды тиімді бөлу;
- Ұйымның қаржылық ресурстарын басқару процесінде тәуекелдің деңгейін төмендету;

- Өзгеріп отыратын жағдайларға сәйкес кәсіпорынның қаржылай ресурстарының құрылымын және ресуртарды пайдалану бойынша бағыттарды жылдам өзгертуге сәйкес механизмін әзірлеу;

- Ұйымның қаржы ресуртарының қалыптасуы және оны пайдалану бойынша бақылаудың тиімді жүйесін құрастыру;

- Кәсіпорынның қаржылай ресуртарын басқарудың шетел тәжірибесін зерттеу;

- Қаржылық ресурстарды басқарудың жаңа әдісстерін ойлап табу және енгізу;

- Шетелдік капиталды тартуды оңтайлы шарттарын жүзеге асыру;

- Басқару қызметкерлерінің қаржылық-экономикалық көрсеткіштеріне талдау жасау және олардың қызметінің тиімділігінің нәтижесі бойынша бағалау.

Сонымен, кәсіпорынынң қаржылық ресурстарының түсінгі кез келген ұйымның қызметін жүзеге асыру кезінде өте маңызды категория екені белгілі болды. Қаржылық ресуртар үнемі қозғалыста болады және олардың басқа ресуртардан ерекшеленетін белгілері бар: шаруашылық қызметтің ақшалай нысаны, белгілі бір субъектіге тиесілі болуы, ұйымның пайдасына оңтайлы пайдалану және де экономикалық өсу. Қаржылық тұрақтылық пен қаржылық ресуртарды тиімді түрде басқару және оларды қызметінің түрлеріне сәйкес және уақтында дұрыс бөліп отыру маңызды. Тиімді болатын қаржылық менеджмент кәсіпорынның төлем қабілеттілігін, тұрақтылығын сақтауға жәрдем береді, сол себепті нарықта тұрақты және де бәсекеге қабілетті болуды да қамтамасыз етеді. Өз кезегінде, ұйымның ұзақ мерзімді болашақ перспективасына экономикалық дамуын белгілеуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1.Балабанов Т.И. Қаржылық менеджменттің негіздері: Оқулық. – М.: Қаржы және статистика, 2018. – 180 б.

2. Балабанов А.И., Балабанов Т.И. Қаржы: Оқулық. – СПб.: Питер, 2019 – 412 б.

3. Бланк И.А. Қаржылық менеджмент: Оқулық курс. – Киев: Элбга, 2018. – 500 б.

4. Ильясов Қ.Қ., Құлпыбаев С. Қаржы.: Оқулық. – Алматы, 2005. – 500 б.

5. Ковалева Т.М. Қаржы, ақша, несие, банктер: Оқулық. – М.: КНОРУС, 2019. – 250 б.

6. Грязнова А.Г. Қаржы: Оқулық. – М.: Қаржы және статистика, 2019. – 490 б.

7. Шаринова Г.А. Қаржылық механизм – қаржыны басқарудағы активті элемент. – Вестник Калмыцкого университета. – 2019. – 93-98 б.

УДК 336.7

Варзин В.В. к.э.н, доцент
Российский государственный университет
им. А.Н. Косыгина (Технологии. Дизайн. Искусство)
г.Москва, Российская Федерация.

О РИСКАХ И РЕГУЛИРОВАНИИ РЫНКА КРИПТОВАЛЮТЫ

Аннотация. Статья посвящена анализу негативного влияния на национальную экономику активного использования криптовалюты. Исследование проводится в контексте анализа возникающих рисков в социальной, экономической и финансовой сферах в условиях тенденции расширения применения криптовалюты. Анализируется зарубежный опыт регулирования рынка криптовалюты. Обосновывается необходимость усиления государственного регулирования эмиссии и обращения криптовалюты. Определяется ключевая роль центрального банка как мегарегулятора в современных условиях цифровизации экономики.

Ключевые слова: криптовалюта, риски, национальная экономика, финансовая стабильность, регулирование, центральный банк.

В условиях активного развития и повсеместного внедрения информационных технологий неизбежна цифровая трансформация экономической и финансовой сферы. Появление всевозможных цифровых активов, в том числе криптовалюты, выступает закономерным процессом в рамках

общей тенденции глобальной цифровизации. Активное внедрение и широкое распространение криптовалюты сопряжено с увеличением рисков для социальной, экономической и финансовой сферы страны. Это обстоятельство обусловливает повышенное внимание национальных финансовых регуляторов и научного сообщества к проблеме регулирования рынка криптовалют.

В ноябре 2021 года совокупная рыночная капитализация криптовалют и токенизированных активов, обращающихся на криптовалютных биржах, превысила 3 трлн. долларов США. При этом относительно объема глобальных финансовых активов общая рыночная капитализация криптовалют находится на уровне 1%. Являются необеспеченными 95% обращающихся глобальных криптоактивов. При этом на биткойн приходится 38% совокупной рыночной капитализации, а на Ethereum – 19%.[1; 3]

В последние годы значительный рост рыночной капитализации наблюдается у стейблкойнов: около 5 млрд. долларов в начале 2020 года и более 140 млрд. долларов в конце 2021 года [1, с.9-10].

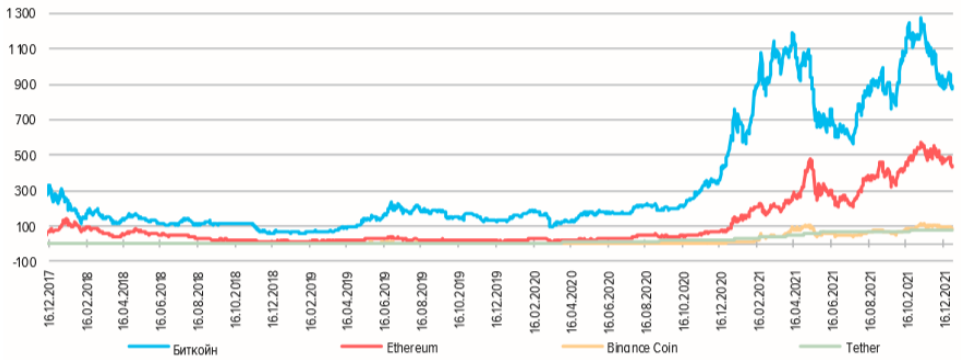

Рис.1. Рыночная капитализации основных криптовалют и и стейблкойна Tether

Примечание – составлено на основе источника [1, с.10]

Первой группой факторов, определяющих стоимость криптовалют, является рыночная оценка перспективности их применения в экономических трансакциях. Вторая группа факторов имеет спекулятивную природу. Потенциально высокая доходность данных финансовых инструментов обусловлена их значительной волатильностью и формируемым информационным фоном.

Казахстан и Россия в последние годы вошли в группу стран-лидеров по майнингу биткойна. В середине 2021 года 18% глобальных вычислительных мощностей, применяемых для майнинга данной криптовалюты, занимал Казахстан, а РФ – 11%. [1; 3]

Российская Федерация также выступает одним из лидеров по числу пользователей на основных мировых криптобиржах (см. табл. 1).

Таблица 1 - Страны-лидеры по числу пользователей на основных криптобиржах в 2020-2021 годах

№	Binance	Huobi	Coinbase	Kraken Exchange	FTX	Bithumb	Bitfinex
1.	Турция	Китай	США	США	Турция	Республика Корея	**Россия**
2.	**Россия**	Украина	Велико-британия	Германия	Республика Корея	**Россия**	Тайвань
3.	Велико-британия	Вьетнам	Испания	Франция	Китай	Турция	Германия
4.	Бразилия	США	Германия	Велико-британия	Тайвань	США	Украина
5.	Бразилия	**Россия**	Франция	Нидерланды	Гонконг	Польша	Бразилия
Примечание – составлено на основе источника [1, с.19]							

Удельный вес российских пользователей на различных криптобиржах находится в диапозоне от 7 до 15% [1; 3].

По оценкам экспертов, в Российской Федерации годовой объем операций физических лиц с криптовалютами составляет около 5 млрд. долларов США [1, с.21].

Активное использование криптовалюты формирует существенные риски для устойчивого развития национальной экономики и отечественной финансовой сферы.

Широкое применение криптовалюты как платёжного средства ведёт к нарушениям в национальной системе денежного обращения и утрате суверенитета отечественной валюты. Текущая тенденция криптоизации, так же как и долларизации экономики, которая была столь характерна для постсоветского пространства в 90-х годах прошлого века, существенно снижает эффективность государственной монетарной политики.

Перелив капитала из традиционных инструментов отечественного фондового рынка на рынок криптовалюты значительно сокращает возможности финансирования отечественных предприятий, снижает потенциал развития национальной экономики, приводит к увеличению безработицы, сокращению темпов роста доходов населения и к другим негативным социальным последствиям.

Активное приобретение физическими и юридическими лицами криптовалюты способствует значительным изменениям в платёжном балансе страны и формирует дополнительный фактор обесценивания национальной валюты [1; 2]

Расширение использования криптовалюты в национальной экономике может оказать негативное влияние на банковскую систему страны. Переток средств из банковских депозитов на рынок криптовалют может способствовать увеличению риска ликвидности, удорожанию фондирования и ухудшению финансовой устойчивости банков. При этом широкое использования заёмного капитала для приобретения криптовалюты формирует угрозу снижения финансовой устойчивости отечественных кредиторов и инвесторов.

Активное применение криптовалюты влечёт неизбежное увеличение социальных рисков. В силу высокой волатильности и спекулятивного характера ценообразования на рынках криптовалют, несовершенства регулирования, неразвитости инфраструктуры данного рынка, высоких киберугроз и ограниченной правовой защиты частных капиталовложений инвестиции граждан в подобные финансовые инструменты могут привести к значительной или полной потере вложенных средств и существенному ухудшению их благосостояния [1, с.23-28].

Анонимность проведения операций с использованием криптовалюты приводит к рискам увеличения доли теневой экономики и снижению эффективности системы борьбы с преступностью.

Широкое распространение майнинга криптовалют приводит к значительному росту потребления энергетических ресурсов страны, что негативно отражается на стабильности обеспечения энергоснабжения социальных, промышленных объектов и жилых помещений, а также приводит к возрастанию углеродного следа, что безусловно входит в противоречие с глобальными целями устойчивого развития.

Процесс майнинга криптовалют оказывает негативное воздействие на развитие других отраслей экономики. Так, возросший спрос на полупроводниковое оборудование в процессе эмиссии криптовалют приводит к дефициту полупроводников и росту цен на них в рамках производства автомобилей, компьютерной и бытовой техники [1, с.28].

В качестве глобальных тенденций регулирования криптовалют можно отметить следующие.

Всё большее количество стран переходит к политике прямого запрета на применение криптовалют как платёжного средства

В контексте регулирования инвестиций в криптовалюты национальные финансовые регуляторы ведущих стран расширяют практику рекомендаций по ограничению инвестиций в криптовалюты, а также нередко прибегают к полному запрету подобных инвестиций. Особенно это относится к инвестициям в необеспеченные криптовалюты.

Трансформация регулирования торговли криптовалютой идёт по линии ужесточения требований в сфере ПОД / ФТ, предоставления для финансовых регуляторов всё более детальной отчетности. Некоторые страны ввели полный запрет на торговлю данными финансовыми инструментами [1; 3].

20 января 2022 года Банк России опубликовал доклад для общественных консультаций «Криптовалюты: тренды, риски, меры», в котором отразил ряд предложений по ограничению использования криптовалюты в контурах национальной финансовой системы [1].

В частности, ЦБ РФ предлагает усиление ответственности за применение резидентами РФ данного финансового актива в качестве средства платежа.

В соответствии с данными рекомендациями на территории России в ближайшее время может быть введён запрет на эмиссию, обращение и обмен криптовалюты. Предполагается также разработка механизмов блокировки запрещённых операций с криптовалютой и создание специального уполномоченного органа в этой сфере.

Особо оговаривается предложение о законодательном запрете на использование отечественной финансовой инфраструктуры для проведения операций, связанных с данным типом финансового актива.

Список литературы:

1. Криптовалюты: тренды, риски, меры: доклад для общественных консультаций. М.: Банк России, 2022. 36 с.

2. Цифровой рубль: доклад для общественных консультаций. М.: Банк России, 2020. 47 с.

3. Официальный сайт Цетрального банка Российской Федерации URL: https:// cbr.ru (дата обращения: 28.01.2022).

УДК 336.77.067

Даулетов Ж.О. магистрант специальности «Финансы»
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ КРЕДИТНЫМ РИСКОМ В КАЗАХСТАНСКОЙ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЕ НА ПРИМЕРЕ АО «FORTE BANK»

Аннотациия. В статье исследуются проблемыуправления кредитным риском в коммерческом банке. Управление кредитным риском – основная задача банка. Современная система риск-менеджмента позволяет банку иметь точную и подробную информацию о величине и характере кредитного риска, как в рамках отдельного кредита, так и кредитного портфеля в целом.В условиях рыночной экономики каждый коммерческий банк сталкивается с необходимостью решения проблемы устойчивого функционирования, одной из составляющих которой является управление банковскими рисками.Сохранение позитивных тенденций роста основных отраслей экономики и стабильной ситуации на финансовом рынке, а также увеличение банковской депозитной базы способствовали значительному росту масштабов кредитной деятельности банков (более 65% всех банковских активов составляют кредиты), что актуализировало проблему управления кредитными рисками.

Ключевые слова: кредитный риск, риск-менеджмент, система управления риском, банк второго уровня, АО «ForteBank»,Национальный банк,Кредитное бюро.

Динамичное развитие, увеличение собственного капитала, развитие филиальной сети АО «ForteBank» дает дополнительный импульс к расширению возможностей обслуживания клиентов, что приведет к увеличению форм рисков и потерь по ним. В связи с этим необходим постоянный пересмотр и совершенствование системы риск-менеджмента в банке.

Управление рисками в банках осуществляется специалистами риск-менеджмента. В АО «ForteBank» для осуществления этой функции создан Департамент рисков, а в его филиалах введены кадровые единицы риск - менеджеров.

Но даже функционирующие в течение нескольких лет системы риск -менеджмента казахстанских банков являются несовершенными: развитие банковской системы и постоянно меняющаяся ситуация на рынке порождает новые трудности в области управления рисками, которые требуют решений.

Для казахстанской банковской системы остаются актуальными проблемы, связанные с внедрением системы риск - менеджмента. Во-первых, после образования подразделений по управлению рисками в банках возникало немало конфликтов, поскольку риск - менеджеры начинали проникать в сферы деятельности, которые изначально контролировались менеджерами подразделений банка. И если трудности, связанные с непониманием руководства на первоначальном этапе значимости риск-менеджмента для эффективной деятельности банка, уже преодолены, то конфликт бизнес-менеджеров и риск-менеджеров остается решенным не до конца. Основная цель руководителей подразделений - обеспечивать максимальный доход акционерам банка. Следовательно, менеджеры заинтересованы в предоставлении кредитов с высокими конкурентными преимуществами, совершать сделки с высокодоходными финансовыми инструментами, которые характеризуются высоким уровнем риска для банка. Риск-менеджеры нарушают сложившуюся систему принятия решений и претендуют на активное участие в ней.

Они указывают на существование каких-то потенциальных потерь, в то время как бизнес идет успешно. И эту информацию необходимо принимать во внимание, а значит, необходимо делиться управленческими полномочиями. Острота же проблемы перераспределения полномочий хорошо известна. Они указывают на существование каких-то потенциальных потерь, в то время как бизнес идет успешно. И эту информацию необходимо принимать во внимание, а значит, необходимо делиться управленческими полномочиями. Острота же проблемы перераспределения полномочий хорошо известна.

С другой стороны, деятельность риск-менеджеров носит слишком теоретический характер: многие модели оценки рисков еще не адаптированы к особенностям определенного банка.

На практике возникает ситуация, когда риск-менеджер выносит отрицательное решение по кредитоспособности заемщиков, которые на протяжении нескольких лет (до появления риск-менеджера) получали кредиты и исполняли в срок и в полном объеме все обязательства по ним. В результате надежные клиенты переходят на обслуживание в другой банк, поэтому в целях сохранения своей репутации банки выдают кредиты, не принимая во внимание отчеты риск-менеджеров.

Очевидно, что решение конфликта требует значительных изменений в менталитете работников банка и в структуре управления рисками. Крайне важно, чтобы руководство предприняло меры по поощрению «культуры управления рисками» по всему банку.

Во-вторых, наблюдается отсутствие на рынке специалистов, способных выстроить адекватную для казахстанского рынка систему риск-менеджмента. Данная проблема не решается за один или два года. Если западные финансовые институты, которые формировались не один десяток лет, только недавно занялись проблемой риск-менеджмента при их устойчивом состоянии и рыночной экономике, то казахстанский рынок совсем молод и ему требуется время для формирования профессионалов.

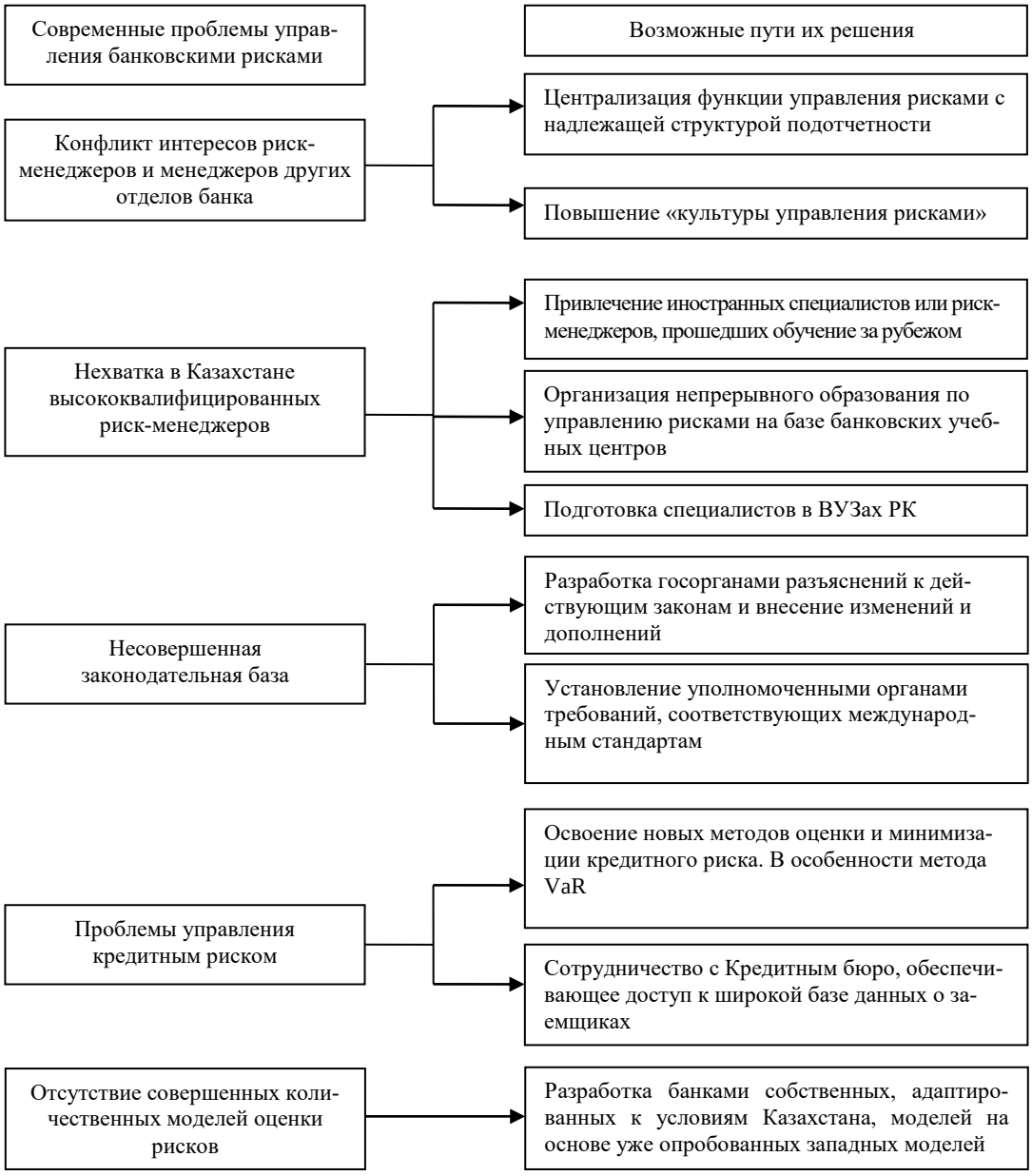

Рисунок 1 - Современные проблемы риск - менеджмента и возможные пути их решения

Примечание - Составлено автором на основе данных источника [1]

Современные наиболее «острые» проблемы риск - менеджмента казахстанских коммерческих банков, в том числе АО «ForteBank», и возможные пути их решения представлены на рисунке 1.

Если американская система образования готовит риск-менеджеров, то казахстанскими учебными заведениями данные специалисты не выпускаются. Поэтому банки для усовершенствования системы управления рисками на два-три года нанимают иностранных специалистов. Но у данного метода есть недостаток: подобный консультант не обладает специфическими знаниями в области казахстанского банковского дела. АО «ForteBank» решает эту проблему более рациональным способом: подготовка специалистов, в том числе и риск-менеджеров, осуществляется на базе центра в головном банке. В центре сотрудники проходят обучение и повышают квалификацию, для них организовываются семинары и тренинги зарубежными специалистами, работающих в этой сфере.[2]

Актуальным вопросом для казахстанской банковской системы остается несовершенство законодательной базы в сфере управления банковскими рисками, хотя уже есть значительные достижения в нормативно-правовой базе. Недавние инициативы Национального Банка Казахстана и правительства республики, в частности введение консолидированного надзора и международных стандартов бухгалтерского учета, способствовали укреплению нормативно-правовой базы. Кроме того, банки страны продолжили работу по усовершенствованию своих кредитных и операционных систем. Несмотря на наличие относительно эффективной нормативно-правовой базы, предстоит дальнейшая работа в этом направлении, в частности по обеспечению прозрачности структуры собственности, в сфере управления рисками. Документы Национального Банка послужили хорошим заделом развития риск-менеджмента, поскольку показали, что должно быть в банках. Если казахстанские банки хотят занять определенную нишу на мировом банковском рынке и стать конкурентоспособными на нем, то они должны вести активную работу по созданию системы управления рисками, соответствующей международным стандартам. Решать эту задачу необходимо банкам совместно с государственными органами, которые должны изложить документально принципы управления, заложенные в Базеле II, и дать по ним четкие разъяснения. Переход банков на международные стандарты Базеля II демонстрирует прогрессивный подход к интегрированию финансового сектора страны в мировую экономику.

Разработка новых методик оценки риска требует длительного времени и значительных затрат, поэтому банкам целесообразно взять за основу существующие модели и унифицировать их определенными мерами, ведь каждый банк имеет собственную клиентуру, свой сегмент рынка, отраслевую специфику, конкретные возможности и так далее. Поэтому методика оценки должна максимально учитывать эти особенности, воплощать диверсифицированный подход к оцениванию кредитного риска. Ниже представлены возможные способы оценки банковских рисков:

Исследование данного вида риска, изначально базирующееся на оценке отдельно взятого заемщика, контрагента или эмитента ценных бумаг, при проведении совокупного анализа требует методик их сопоставления. Простое суммирование величины отдельных рисков в этом случае недопустимо. Следовательно, для проведения комплексного анализа возможно использование статистических, вероятностных моделей, основанных на анализе исторической базы невозвратов и просроченной задолженности. Применение математического анализа целесообразно и возможно в тех случаях, когда банк обладает достаточно обширной по объемам и количеству заемщиков базой данных по выданным кредитам. В большинстве же отечественных коммерческих банков, возможно решение данной задачи посредством использования метода имитации стоимости кредитного портфеля, базирующейся на экспертных оценках вероятности невозврата (в том числе метод Value-at-Risk) и анализе просроченной задолженности. На основании анализа полученных в результате исследования экспертных оценок может быть получено значение доверительного интервала и построена соответствующая кривая, или набор кривых, иллюстрирующих потенциальное «поведение» кредитного портфеля. В идеальном варианте возможно сравнение данных, полученных в результате статистической и экспертной оценки кредитного портфеля. При регулярном проведении подобного анализа банк получает возможность более гибко управлять уровнем кредитного риска и размером формируемых резервов. Возможность принятия на себя более высокого риска и, как следствие, получение потенциально высокого дохода дает ощутимые результаты в достаточно близкой перспективе.

Сокращение доходности большинства традиционных банковских операций, генерирующих устойчивый фиксированный результат, сочетающееся с достаточно медленным удешевлением источников ресурсов, повышает значимость внедрения эффективных методов анализа процентного риска. В подобных условиях традиционные методы решения данного вопроса, заключающиеся в увеличении объемов используемых средств и сохранении массы дохода, не всегда уместны. Сложность анализа заключается не только в постоянно удлиняющемся горизонте планирования, но и казахстанской специфике, касающейся возможности как досрочного возврата, так и изъятия средств клиентами банка. Для оценки данного вида риска целесообразно проведение гэп-анализа и оценки параметров кривых

доходностей. Повышение доходности операций лежит не только в области эффективного размещения, находящихся в распоряжении банка срочных пассивов, но и использовании для формирования долгосрочных вложений средств до востребования. Потенциальное негативное влияние данного фактора в текущем состоянии отечественной экономики достаточно мало, вследствие продолжающегося сокращения процентных ставок. Однако, для минимизации величины потенциального риска необходимо проведение на постоянной основе анализа возможных альтернативных источников более дешевых ресурсов и построение ряда кривых, иллюстрирующих доходность портфелей активов и пассивов при наступлении различных вариантов развития событий.

Основной задачей финансового директора банка или менеджера, ответственного за управление активами и пассивами, является максимизация дохода полученного из одной единицы привлеченных ресурсов. И, следовательно, примат аксиомы «максимальный объем средств должен находиться в работе» неизбежно вынуждает понижать значение высоколиквидных средств. Решение этой непростой задачи лежит на путях расширения источников используемых ресурсов и увеличения потенциальных возможностей по привлечению значительных объемов средств. Построение эффективной модели управления риском потери ликвидности предполагает создание нескольких альтернативных графиков движения денежных потоков – стресс-кривых, соответствующих различным вариантам развития события – от уверенного оптимизма до крайнего пессимизма. Выбор наиболее адекватных из них может производиться на основании текущей конъюнктуры рынка, состояния внешней среды, качества активов банка и специфики ресурсной базы. Рассмотрев вышеизложенное, можно заметить, что наиболее распространенный и часто используемым методом является метод Value-at-Risk, который может быть применен в практике деятельности АО «ForteBank».

Список литературы:

1 Кулмагамбетов А.Р. Управление финансовыми рисками // Рынок ценных бумаг Казахстана. 2015.- с.112-122

2 Баум Г.А., Платонова Ю.Ю. Тенденции развития риск-менеджмента в коммерческих банках: зарубежная практика // Актуальные вопросы современной финансовой науки Материалы заочной всероссийской научно-практической конференции. Кубанский государственный университет; Под редакцией А.В. Пенюгаловой. 2017. – С. 320-322.

УДК 336.745.5

Джумабекова А.Т. к.э.н., доцент
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ЦИФРОВОЙ ТЕНГЕ: АНАЛИЗ ПОСЛЕДСТВИЙ И ПЕРСПЕКТИВ

Аннотация. Нарастание негативных последствий, связанных с влиянием на экономику финансовых кризисов, эпидемиологической обстановки в глобальном мире, введение жестких ограничений и карантинных режимов привело к активному внедрению информационных и цифровых технологий, появлению новых средств платежа. В результате развития цифрового рынка, возрастает интерес к новой форме денег, разработанной специально для цифрового мира и дополняющей существующие формы физических и электронных денег.

Целенаправленное движение в сторону развития национальных денежных валют в других странах подтверждает актуальность исследований в данной области и показывает, что создание национальных цифровых валют стало важным направлением геополитической конкуренции.

Цель статьи заключается в оценке перспектив, а также позитивных и негативных последствий выпуска цифрового тенге. Сделан вывод о том, что выпуск цифрового тенге, с одной стороны, позволит ускорить и упростить переводы денежных средств между владельцами электронных кошельков, повышая уровень комфортности проведения указанных операций, однако, с другой стороны, возникает

необходимость в формировании специальной законодательной базы, регулирующей отношения между участниками цифровой экономики в Республике Казахстан и дальнейшем совершенствовании механизмов взаимодействия субъектов цифровых денежных отношений

Ключевые слова: цифровой тенге, цифровая валюта, центральный банк, цифровая экономика, банковская система, национальная валюта, платежные системы.

Современная мировая экономика находится на пороге трансформации парадигмы денежно-кредитных отношений и формирования новых принципов цифровой экономики. Привычные механизмы реализации банковских платежных систем не используются по причине морального устаревания и снижения степени комфортности их применения. В условиях развития цифровых платформ и колоссального влияния стремительно развивающихся цифровых сетей, тема научной статьи приобретает большую актуальность.

В результате развития цифрового рынка, возрастает интерес к цифровым деньгам. Страны с развитой экономикой находятся в тестовом режиме пилотных проектов эмиссии цифровых национальных валют. В более зрелой стадии по сравнению с другими странами, находится проект национальной цифровой валюты Китая, который уже тестируется населением. Работа над созданием цифрового юаня начиналась в 2014 году. Регулятор стал тестировать цифровую валюту еще в ноябре прошлого года. Испытания проходят в городах Шэньчжэнь, Сучжоу, Чэнду и в новом районе государственного уровня Сюнъань, провинция Хэбэй.

В июне 2021 года в КНР было открыто 20 млн. кошельков для физических лиц и 3,5 млн. корпоративных кошельков, через которые проведено 70 млн. транзакций на сумму 34,5 мдрд. юаней. В процессе проведения олимпийских игр 2022 года китайские власти используют возможность применения цифровой валюты иностранными гражданами.

Особый интерес вызывает проект с цифровым долларом США. Подготовительные работы в данном направлении проводит некоммерческая организация «Digital Dollar Project» совместно с компанией «Accenture» для вынесения вопроса о внедрении цифровой валюты на рассмотрение законодательными органами. В рамках проекта разработано пять пилотных проектов в целях проверки потенциальных возможностей использования цифровой валюты Федеральной резервной системы США.

Европейский центральный банк начинает внутреннее тестирование возможностей введения в оборот цифровой версии единой европейской валюты. Цифровой евро станет дополнением к традиционным, наличным деньгам, и позволит удовлетворить спрос на электронные платежные средства, составив конкуренцию частным криптовалютам.

В то же время цифровая валюта должна позволить населению хранить свои сбережения непосредственно в Европейском центральном банке. В банковской практике такими возможностями наделены только кредитные организации, правительства и другие центральные банки. Поэтому в европейской практике существует вероятность того, что в случае очередного кризиса население сможет перевести накопленные средства из коммерческих банков в центральный банк и тем самым усугубить положение, что вызывает опасения при разработке пилотного проекта.

В Европейской зоне тестируются возможности применения оптовой цифровой валюты непосредственно для расчетов и в кросс-валютном пространстве, а также параллельно прорабатываются аспекты внедрения розничного цифрового евро. В Швеции уже реализуется проект по пилотированию розничной цифровой кроне.

На первой фазе тестирования основных функций цифровой валюты находится центральный банк Японии. Всего запланировано три стадии тестирования национальной цифровой валюты. Вторая фаза направлена на более подробное изучение цифровой валюты, а во время третьей фазы к цифровой валюте получат доступ частные предприятия и обычные пользователи.

Центральный банк России также прорабатывает программу введения на территории Российской Федерации новой национальной валюты – цифрового рубля [1].

На стадии тестирования находится знаковый совместный проект центральных банков Китая, Таиланда, Гонконга и ОАЭ «Multiple CBDC» Его целью является создание прототипа платформы для круглосуточного проведения трансграничных платежей и переводов в режиме реального времени. Принципы, заложенные в проекте, позволят устранить проблемы, харак-

терные для трансграничных финансовых операций. Новая цифровая валюта позволит решить вопросы, связанные с недостаточной скоростью, высокой стоимостью, низкой прозрачностью и сложностями соблюдения нормативных требований.

В свою очередь, Банк международных расчетов предлагает регуляторам три модели организации системы транзакций в разных цифровых валютах:

- на основе взаимодействия изначально совместимых цифровых валют;
- на основе объединения нескольких разнородных цифровых валют и на основе единой мультивалютной системы.

Национальный Банк Республики Казахстан активно реализует программу развития цифровой инфраструктуры финансового сектора и внедрения финансовых инноваций. Регулятор с 2021 года занимается исследованиями аспектов розничной цифровой валюты. В настоящее время завершена разработка прототипа платформы цифрового тенге, проведена серия обсуждений с участниками рынка и международными организациями.

Рынок Казахстана под влиянием глобального тренда ожидают серьезные изменения, и текущий этап подготовки и проработки целевого подхода к использованию цифровой валюты будет играть важное значение. Особую роль во внедрении в Казахстане цифрового тенге станут играть коммерческие банки, которые возьмут на себя такие функции как предоставление доступа клиентов к цифровому тенге, а также организацию взаимодействия между розничными, корпоративными и институциональными клиентами на основе новой формы национальной цифровой валюты.

Участие в пилотном проекте открыто для всех участников рынка без исключения. В настоящее время к реализации пилотного проекта «Цифровой тенге» по созданию и внедрению цифровой валюты подключились 3 банка второго уровня. До 1 июля 2022 года Национальный Банк РК разработает модель принятия решения о внедрении цифрового тенге с оценкой выгод и издержек. В декабре 2022 года регулятор планирует разработать итоговое решение о необходимости внедрения цифрового тенге [2].

Цифровые валюты открывают серьезные возможности для экономики Казахстана не только во внутреннем периметре, но и во внешнеэкономических отношениях. Республика получает шанс стать технологическим пионером и занять особое место в международной торговле между государствами Центральной Азии. Эта перспектива может стать крупнейшим рыночным драйвером для внедрения цифровой валюты в Республике Казахстан.

Использование национальной валюты в качестве средства кросс-граничных расчетов также может быть очень актуальна, особенно в рамках региона ЕАЭС, где Республика Казахстан может выступить в ведущей роли по выстраиванию перспективной панрегиональной инфраструктуры цифровой валюты.

При всех положительных характеристиках пилотного проекта, необходимо подробнее остановиться на возможных негативных последствиях применения цифрового тенге.

Современные риски внедрения цифровых валют в Казахстане лежат в плоскости политической воли, нежели технических возможностей, так как цифровой тенге позволит значительно сократить теневой сектор, против цифровой валюты могут выступать различные коррупционные лобби, которые просто не заинтересованы в прозрачности всех денежных потоков.

Кроме того, следует ожидать и возможные негативные последствия внедрения цифровой национальной валюты. В частности, недоверие физических лиц к новым банковским операциям и к государственной политике оборота цифровой валюты. В качестве еще одного отрицательного эффекта внедрения цифрового тенге может стать активизация злоумышленников, хакеров и киберпреступников, разрабатывающих и внедряющих различные противоправные и незаконные цифровые инструменты.

В свою очередь, казахстанские банки отчетливо понимают риски возникновения временного снижения ликвидности активов по причине изменений в структуре балансов, связанных с перераспределением денежной массы между наличными денежными средствами, средствами на счетах банков и средствами, размещенными в электронных кошельках.

С учетом анализа зарубежных пилотных проектов, казахстанскому регулятору необходима оценка вариантов долгосрочного развития и возможных целевых архитектур

национальной денежной системы. Необходимо рассмотреть различные варианты архитектуры технологической инфраструктуры системы национальной цифровой валюты, в том числе в виде одноранговой сети взаимодействующих менеджеров титульных счетов, а также различные форматы титульных счетов**,** включая титульные счета с изменяемой суммой.

Следует понимать, что в результате предлагаемого пилотного проекта, если он реализуется, будет создана гибридная денежная система, в которой внутри классической двухуровневой денежной системы, существующей сегодня и основанной на преимущественном обращении безналичной валюты, выпускаемой банками, возникнут элементы новой модели денежной системы, с наличием банковской безналичной, наличной и цифровой систем.

Таким образом, предлагаемый проект, является началом структурной реформы, предполагающей в итоге фундаментальную трансформацию национальной денежной системы.

В проекте предлагается двухуровневая модель обслуживания владельцев национальной цифровой валюты**.** Техническую функцию обслуживания титульных счетов цифровой валюты будет выполнять центральный банк с использованием находящегося под его контролем централизованного менеджера. Несомненно, функция эмиссии является исключительной прерогативой Национального Банка РК и не может выполняться другими участниками национальной денежной системы. Однако, выполнение функции обслуживания клиентов, должно осуществляться любой организацией, имеющей соответствующую лицензию и специализирующейся на обслуживании клиентов, а не только банками. Это может быть центральный банк, банк второго уровня, оператор сотовой связи, торгово-сервисное предприятие.

В рамках повышения безопасности и прозрачности денежных переводов в форме цифрового тенге будет применяться искусственный интеллект [3]. Нейросеть, в целях контроля проведения подозрительных операций, осуществляемых между гражданами, может приостанавливать указанные операции до выяснения обстоятельств. Здесь возможен рост числа случаев ошибок в применяемых алгоритмах, что повлечет за собой блокировку электронных кошельков законопослушных граждан.

Следует учитывать, что на фоне отставания развития нормативно-правовой базы в сфере цифровых коммуникаций, а также несовершенства законодательной проработки принципов цифровизации экономики следует ожидать роста числа киберпреступлений, основанных на утечке персональных данных владельцев электронных кошельков, внедрения и использования противоправных механизмов злоумышленников» [3]

Таким образом, процесс разработки нормативно-правового поля и принципов внедрения цифрового тенге потребует определенного количества времени. Это закономерный итог развития цифровизации общества, роста влияния социальных платформ и государственного курса на создание цифровой валюты.

Список литературы:

1. Лев М.Ю., Лещенко Ю.Г. Цифровая экономика: на пути к стратегии будущего в контексте обеспечения экономической безопасности // Вопросы инновационной экономики. – 2020. – № 1. – с. 25-44;
2. Цифровой тенге (пилотный проект). Официальный интернет-ресурс https://nationalbank.kz/ru/page/cifrovoy-tenge-pilotnyy-proekt;
3. Senarathne Ch.W. The leverage effect and information flow interpretation for speculative bitcoin prices: bitcoin volume vs Arch effect // European Journal of Economic Studies. – 2019. – № 1. – p. 77-84.

УДК 336.14-054.4(072)

Ерназарова З.А.,к.э.н.директор Департамента отчетности
и статистики Министерства финансов Республики Казахстан
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

РАЗВИТИЕ КАЗНАЧЕЙСТВА КАЗАХСТАНА В ИНФОРМАЦИОННУЮ СИСТЕМУ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ФИНАНСОВ

Аннотация. Темпы и масштабы восстановления экономики после пандемии остаются неопределенными. При этом, обеспечение бюджетной стабильности в краткосрочном периоде и достижение устойчивости в среднесрочном периоде становится актуальным вопросом. Принимая во внимание неопределенности, связанные с будущими потребностями в бюджетных расходах и тенденциями возможных непредвиденных факторов необходимо институциональное укрепление действующих систем государственных финансов.

Особое внимание следует уделить дальнейшему развитию системы казначейства с учетом передового международного опыта и актуальных международных стандартов. Предлагается законодательное закрепление статуса казначейства и регламентировать информационную функциональность.

Ключевые слова: информационная открытость, информационное обеспечение государственных финансов, функциональность казначейства, учетно-аналитическая система, консолидированная финансовая отчетность, казначейский мониторинг кредиторской задолженности, единый план счетов,

С учетом повсеместно имеющихся проблем, одними из основных задач в сфере государственных финансовя вляются консолидация финансовых ресурсов, восстановление сбалансированности и устойчивости бюджета, обеспечение информационной открытости перед гражданским обществом.

При этом, кардинальные институциональные изменения потребуют отвлечения значительных бюджетных средств и времени.

Применительно с передовой международной практикой стран ОЭСР, основой информационного обеспечения государственных финансов в Казахстане без траты бюджетных средств и времени может стать действующая система казначейства(функционирует с 27 января 1994 года).

Таблица 1 - Задачи казначейства ведущих зарубежных стран

Департамент казначейства США (U.S. Department of Treasury)
- управление государственными счетами и государственным долгом; - формирование и планирование бюджетной политики, человеческих ресурсов, управление информацией и технологиями, финансовое управление и бухгалтерский учет; - обеспечение соблюдения федерального финансового и налогового законодательства; - расследование и преследование лиц, уклоняющихся от уплаты налогов, фальшивомонетчиков и фальсификаторов; - разработка политики для деятельности казначейства в области финансовых учреждений, финансирования федерального долга, финансового регулирования и рынков капитала; - экономическое исследование (обзор и анализ внутренних и международных экономических вопросов и анализ финансовых рынков) текущих и перспективных событий и выработка экономической политики; - защита и поддержка экономического роста США, предотвращение и смягчение глобальной финансовой нестабильности и решения ключевых глобальных проблем; - повышение качества, прозрачности и доступности финансовых данных и информации путем проведения и спонсирования исследований, связанных с финансовой стабильностью и продвижение передового опыта управления рисками; - разработка и реализация стратегии правительства по борьбе с финансированием терроризма, разработка и реализация национальной стратегии отмывания денег, а также другие стратегии и программы по борьбе с финансовыми преступлениями.
Казначейство Ее Величества (Treasury HM)

- контроль за государственными расходами, включающая расходы департаментов, зарплаты и пенсии в государственном секторе, ежегодно управляемые расходы (AME), политика социального обеспечения, а также капитальные вложения (инфраструктура);
- реализация инфраструктурных проектов в государственном секторе и содействие инвестициям частного сектора в инфраструктуру;
- обеспечение устойчивого роста экономики;
- обеспечение стабильности макроэкономической среды и финансовой системы, обеспечивающих уверенный, устойчивый и сбалансированный рост.

Министерство финансов Обьединенных Арабских Эмиратов

- управление и развитие единой структуры счетов Федерального правительства в соответствии с международными стандартами;
- управление операциями, связанными с системой единого казначейского счета в Центральном Банке ОАЭ;
- управление и организация открытия банковских счетов для федеральных органов власти в банках внутри и за пределами страны;
- отслеживание денежных поступлений и обеспечение их передачи в надлежащее время в государственную казну по согласованию с Главным налоговым управлением Министерства;
- выплата финансовых обязательств Федерального правительства;
- подготовка необходимых исследований по прогнозам доходов и выплат денежных средств Федеральному правительству;
- поддержание операционного избытка денежных средств за счет использования краткосрочных или среднесрочных инвестиционных инструментов для получения максимальной прибыли на вложенные денежные средства;
- использование финансовых инструментов для общего бюджета, таких как облигации, сукук и другие;
- контроль за исполнением общего бюджета и независимых бюджетов федеральных органов;

Департамент казначейства Австралии (Department of Treasury)

- поддержка и реализация политики устойчивого экономического роста и налогово-бюджетной политики;
- содействие создания здоровой экономической среды;
- разработка эффективных механизмов и правил государственных расходов;
- поддержка функционирования финансового рынка для поощрения доверия потребителей и инвесторов;
- выработка устойчивых механизмов налогообложения и доходов;
- макроэкономическая политика, включающая денежно-кредитную и фискальную политику, а также текущие и перспективные международные экономические и стратегические вопросы;
- предоставление экономических прогнозов и прогнозов после публикации национальных счетов, а также регулярное обновление экономических условий по мере поступления данных.

Корейская государственная финансовая информационная служба (Korea Public Finance Information Service - KPFIS)

- содействие увеличению государственных финансов путем поддержки стабильной работы и управлению цифровой системой бюджетного учета и разработке налогово-бюджетной политики;
- содействие управлению финансовой информацией в международном сообществе путем укрепления международного сотрудничества в области управления налоговой информацией, включая экспорт системы цифрового бюджетного учета;
- эксплуатация и управление системой электронного бюджетного учета;
- управление налогово-бюджетной статистикой;
- международное сотрудничество в области управления фискальной информацией (*информатизация, экспорт системы цифрового бюджетного учета*);
- эксплуатация и управление Центром контроля безопасности информационной системы, относящейся к сети фискальной информации;
- эксплуатация системы цифрового бюджетного учета (dBrain);
- поддержка всей фискальной деятельности и операций с государственными финансами;
- разработка универсальной системы для составления бюджета, исполнения, управления фондами,

управления национальным имуществом товарами и урегулирования требований (*обязательств по счетам центрального правительства*); - поддержка государственных финансовых инноваций (*национальное планирование финансового управления, составление бюджета сверху вниз и составление бюджета с управлением эффективностью*); - разработка системы управления финансовыми рисками за счет использования взаимосвязанного управления фондом, активами и долгом; - внедрение расчета национальной финансовой информации на основании системы бухгалтерского учета с двойной записью и методом начисления; - подготовка государственной финансовой статистики и анализ информации; - предоставление общественности прозрачной и подробной информации о государственных финансах.
Примечание – составлено на оснвое источника: интернет- ресурсы государственных органов

В ведущих зарубежных странах на законодательном уровне определенафункциональность казначейства, что позволяет закрепить ответственность целеполагания [1].

Таблица 2 -. Законодательное обеспечение статуса казначейства зарубежных стран

В законодательстве Южно-Африканской Республики Закон «Об управлении государственными финансами» от 2 марта 1999 года №71 регламентированы функции Национального казначейства ЮАР.
В Китае утвержден Закон «О Национальном казначействе Китая» 15 мая 2002 года, где указаны основные полномочия, функции и задачи по управлению денежными средствами, ценными бумагами и иным имуществом правительства Китая
В Новой Зеландии Законом «О государственных финансах» от 26 июля 1989 №44 предусмотрены основные функции и задачи Государственного казначейства Новой Зеландии.
Правительством Австралии в Законе «О государственных финансах и аудите» от 1987 года урегулированы основные полномочия Главного казначея.
Бюджетный кодекс Российской федерации от 31 июля 1998 года №145-ФЗ устанавливает принципы организации и функционирования федерального казначейства, основы казначейского обслуживания и сопровождения, полномочия по формированию и публикации отчетности на всех уровнях бюджета.
Примечание – составлено на оснвое источника: интернет- ресурсы государственных органов

Установление законодательных полномочий казначейства Казахстана по аналогии с международной практикой предоставит возможность закрепления статуса в качестве учетно-аналитической системы, в частности:

- управление и развитие единой структуры Единого казначейского счета в соответствии с международными стандартами;
- совершенствование бюджетного учета и отчетности по кассовому методу и бухгалтерского учета и финансовой отчетности по методу начисления и сопоставимость с встречными обязательствами квазигосударственного сектора;
- принятие мер по обеспечению раскрытия государственных гарантий и условных обязательств;
- повышение качества, прозрачности и доступности финансовых данных и продвижение передового опыта управления рисками;
- развитие методологии формирования информации по статистике государственных финансов;
- обеспечение учета ликвидности для финансирования государственных расходов и выполнения финансовых обязательств;
- обеспечение открытости бюджетного процесса и вовлечение в него институтов гражданского общества.

Расширение периметра консолидации и объектов консолидируемых показателей бухгалтерской отчетности, а также формирование отчетности по сегментам позволят повысить полноту и достоверность консолидированной финансовой отчетности, качество финансового анализа, мониторинга и управления государственными финансами.

Поэтому первоочередной задачей выступает консолидация финансов внебюджетных фондов путем перенаправления всех поступлений и расходов внебюджетных фондов через республиканский бюджет.

Несмотря на переход Казахстана к бухгалтерскому учету по методу начисления в соответствии с международными стандартами общественного сектора, до настоящего времени остается не до конца урегулированным вопрос формирования консолидированной бухгалтерской отчетности по всем институциональным единицам государственного и квазигосударственного секторов, внебюджетных фондов.

В соответствии с рекомендациями ОЭСР требуют решения пробелы в отношении признания доходов и оценки государственных активов и обязательств. Для объективной и неискаженной картины финансового положения правительства и истинной стоимости бюджетных решений, необходим точный учет затрат в соответствии с международными стандартами.

Следует отметить отсутствие системного подхода к мониторингу кредиторской задолженности через казначейскую систему. Просроченная кредиторская задолженность может быть следствием недостатков, присущих системе управления государственными финансами: нереалистичное бюджетное планирование, дефицит ликвидности, отсутствие контроля за принятием обязательств, недостаточная взаимосвязь между различными информационными системами управления финансами, пробелы в отчетности. Данные проблемы негативно сказываются на способности казначейства формировать надежные данные о накопленном объеме неоплаченных счетов и вести учет просроченных платежей.

Требуют решения проблемы казначейства по бухгалтерскому учету обязательств ГЧП.За 6 лет с 2015 года по 2021 год количество проектов ГЧП увеличилось с 3 до 817 на всех уровнях бюджетов. В этой связи, способы отражения в финансовой отчетности принятых и непогашенных государственных обязательств требует уточнения[2].

Важно обеспечить полный охват сектора государственного управления. Статистика, формируемая в отношении каждого уровня государственного управления, должна включать все единицы, которые составляют этот сектор.

В этой связи, необходима дальнейшая гармонизация классификации операций сектора государственного управления с требованиями международных стандартов по статистике государственных финансов и установления единых требований к применению Единого плана счетов, такого вида кодификации для счетов бухгалтерского и бюджетного учета, единой бюджетной классификации предусматривающего охват государственной, экономической и финансовой деятельности.

Таким образом, современные тенденции развития Казахстана с учетом передового международного опыта в области государственных финансов будут способствовать дальнейшему информационному развитию системы казначейств.

Список литературы:

1. Развитие бюджетного федерализма: международный опыт и российская практика./Общая редакция: Мигара де Сильвы, Г.Курляндской., науч.ред. Центр фискальной политики.-М.Издательство «Весь мир», 2004 - 64с.

2. Основные показатели деятельности Комитета Казначейства за 2019-2020 годы, статистический сборникМинистерства финансов Республики Казахстан, 2020 год.

УДК 336.71 (574)

Есенгельдинова С.Ж., м.э.н.,старший преподаватель
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

УПРАВЛЕНИЕ КРЕДИТНЫМИ РИСКАМИ БВУ РК В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Аннотация. В данной статьерассмотренныпонятие и сущность кредитных рисков банков. Представлены основные элементы управления кредитными рисками. Политика банков по минимизации кредитных рисков БВУ РК. Проведен анализ современного состояния кредитного рынка Республики Казахстан. Выявлены актуальные проблемы возникновения кредитных рисков и даны основные мероприятия по их управлению.

Ключевые слова: кредитный риск, кредитная политика, кредитоспособность заемщика, кредитный портфель, диверсификация, пруденциальные нормативы, провизии.

Известно, что банки второго уровня участвующие в процессе кредитования, подвержены непредсказумым рискам различного характера.

Но даже при оптимальной и разумной кредитной политике, банк неизбежно подтвергается к потерям и убыткам по кредитам.

При этом имидж и репутация банка может неминуемо пострадать от возникновения и увеличения долей проблемных кредитов и в противном случае может негативно повлиять на состоятельность его на кредитном рынке.

Для реализации задач и целей управления кредитными рисками в Банках создаются централизованные подразделения(Департамент Управления рисками), которое подчиняется непосредственно Председателю Правления Банка и регламентируется Положением о Департаменте Управления Рисками и другими внутренними документами Банка. Также в Банке имеются коллегиальные органы по рассмотрению кредитных заявок.

Основными элементами управления кредитными рисками является:

- правильный расчет кредитоспособности заемщика;
- высоколиквидное обеспечение кредита, в случае невозврата кредита;
- четкое определение рейтинга и класса кредитоспособности заемщика;
- систематическое проведение мониторинга с выездом на место;
- формирование необходимых обьемов резервов;
- проводить на постоянной основе диверсификацию кредитного портфеля.

Следует отметить, что в банке функционируют система Кредитных комитетов, которые несут ответственность за управление кредитным риском, которыеутверждают лимиты на заемщиков и портфели займов.

Распространение пандемии и экономический кризис негативно повлияли на деятельность банковской системы Республики Казахстан. Его последствия не могли не отразиться на системе кредитовании.

Но, несмотря на изменения, происходящие в банковской системе, все же наблюдается рост обьема кредитования и приток депозитных источников.

Так, по состоянию на 2021 год в Казахстане действует 27 банков, из них 14 иностранных и 12 дочерних банков.

В международных рейтинговых агентствахподтверждено надежная устойчивость банковской системы Казахстана.

Так, в ТОП – 10 БВУ РК вошли такие банки как, АО «ForteBank», АО «БанкЦентрКредит», АО «АТФБанк» и АО «Народный банк». Данные, потвержденны агентствами Standard&Poor’s, MoodyS и FitchRatings, гдеза 2019-2020год показатели ликвидности соответствуют требованиям банков.

Как показывает таблица 1, предстоящий прогноз указанных банков планируется быть стабильным со сниженным уровнем рисков и достаточным покрытием провизиями по кредитованию.

Таблица 1- Рейтинги ТОП -10 БВУ РК по состоянию за 2019-2020год

Наименование банков	Moody S	S&P Global	FitchRatings
1.АО «Народный банк»	Ba1/позитивный/NP	BB/стабильный/ B	BB+/негативный/B
2. «АО «ForteBank»»	B1/ стабильный//NP	B+/ стабильный / B	B/ негативный /B
3.АО «БанкЦентр Кредит»	B2/ стабильный //NP	B/ стабильный / B	-
4. АО«АТФБанк»	B2/ стабильный //NP	B-/ стабильный / B	B-/ негативный /B
5. АОДБ «Сбербанк»	Ba1/ стабильный //NP	-	BBB/ негативный /B
6. АО«Евразийский банк»	B2/ стабильный //NP	-	-
7. АО«KaspiBank»	Ba2/ стабильный //NP	BB-/ стабильный / B	-
8. АО«JýsanBank»	-	B/ стабильный / B	-
Примечание – Таблица составлена автором на основании данных источника [3]			

Как показывает рисунок 1, активы банковского сектора страны к концу 2020 года составили 31,17 трлн.тг, если сравнивать с 2018 годом, то показатели активов тогда составляли 24,3 трлн.тг, в том числе кредитный портфель банков Казахстана составил 15,0 трлн.тг в общей сумме активов банка.

Соотношение ссудного портфеля к активам по итогам 2020гсоставили 52,4%. За указанный период АО ДБ «Сбербанк» увеличил свои активы на 25% и АО «KaspiBank» до 1,39 трлн.тн, а АО «Отбасы банк»на 1,09 трлн.тг.

Стоит отметить, что в кредитном портфеле банковского сектора значительную долю все же занимают розничное потребительское кредитование.

Сегодня на рынке активно выдают потребительские кредиты АО «KaspiBank», АО ДБ «Сбербанк» и АО «FirstHeatLandJusanbank», но здесь АО «Отбасы банк» лидер только по ипотечному кредитованию по госпрограмме.

Вообще, средняя процентная ставка ТОП – 10 БВУ РК составляла -15,1%, тогда как по банковской системе этот показатель равнялся - 17,3%, а средняя ГЭСВ - 25,9% при сроке 56 месяцев при сумме выдачи в 5 млн.тг.

Рисунок 1 - Активы и ссудный портфель БВУ РК (трлн. тг)

Примечание – Рисунок составлен автором на основе источника [3]

Однако, только 19 из 27банков на территории Казахстана выдают розничные кредиты.Но 6 из 19 банков выдают только товарные кредиты в торговых точках.

Отдельного внимания заслуживает, что 19 банков второго уровняпо данным Агентства по регулированию и развитию финансового рынка получили отсрочки погашения кредитов по розничным кредитам физических лиц.

Представленный рисунок 2, показывает, что объём розничных кредитов БВУ РК на конец февраля 2020 года составил 6,8 трлн. тг, что на 26,7% больше, чем в 2019 году, тогда этот показатель составлял 5,4 трлн.тг.

Отсрочка и приемлемые условия по кредитам физических лиц на потребительские нужды была представлена компанией «МФО РК- KMF».

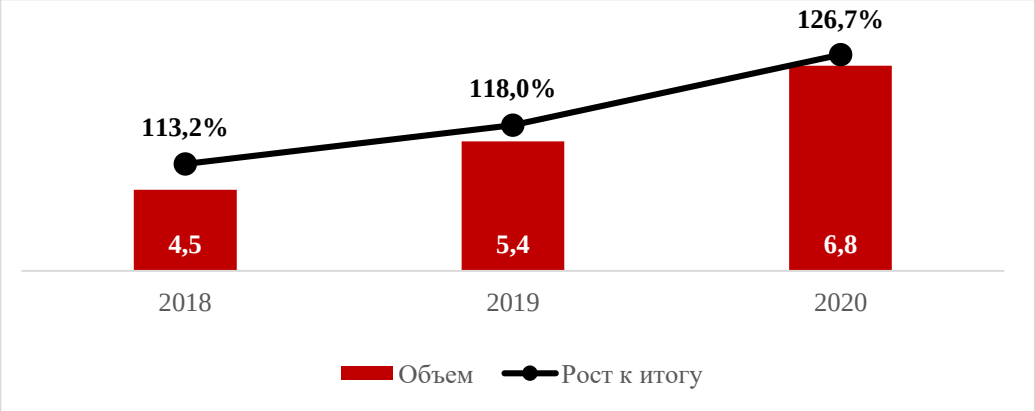

Рисунок 2 - Розничные кредиты банков РК (трлн.тг,%)
Примечание – Рисунок составлен автором на основе источника [4]

Но в связи низкой платежеспособностью физических лиц по потребительским кредитам, вызванным вследствии пандемии, наибольшой интерес заемщиков банков проявился к рефинансированию данных кредитов.

При этом отметим, что рефинансирование беззалоговых займов предложили всего лишь 6 из 27 банков.

Просроченная задолженность по кредитам БВУ РК, представленная таблица 2 показывает, что ссудная задолженность БВУ РК составило в сумме 945,8 млрд. тг или 66,4%. Тогда как, доля просроченнойзадолженности от всего ссудного портфеля банковского сектора составляло в 2020 году 14,0%.

Таблица 2 - Просроченная задолженность по кредитам БВУ РК (млрд. тг)

БВУ РК	Рост к итогу		Всего		Доля от РК		Доля от портфеля
	2019		2019	2019	2020	2019	2020
БВУ РК	-945,8	66,4%	1870,5	2816,3	100%	100%	14,0%
Топ 10	176	111,8%	1668,7	1492,8	89,2%	53,0%	14,1%
АТФБанк	-144,9	43,8%	112,9	257,7	6,0%	9,2%	11,6%
Сбербанк	-110,2	52,4%	121,5	231,7	6,5%	8,2%	10,1%
АО «ForteBank»	-1,8	97,8%	82,6	84,4	4,4%	3,0%	13,1%
Жилстройсбербанк	2,8	135,5%	10,6	7,8	0,6%	0,3%	1,7%
Хоум Кредит Банк	7,0	148,0%	21,6	14,6	1,2%	0,5%	8,2%
Евразийский Банк	17,7	113,8%	146,4	128,7	7,8%	4,6%	21,8%
Банк Центр Кредит	21,1	110,4%	224,4	203,3	12,0%	7,2%	21,4%
Kaspibank	36,3	129,0%	161,2	124,9	8,6%	4,4%	14,2%
Цеснабанк	88,0	184,0%	192,8	104,7	10,3%	3,7%	13,8%
НародныйБанк	260,0	177,6%	594,8	334,9	31,8%	11,9%	15,2%
Прочие	-1121,8	15,2%	201,7	1323,5	10,8%	47,0%	13,6%
Примечание – Таблица составлена автором на основании данных источника [4]							

Лидерами по просроченной задолженности кредитов являются АО «АТФБанк» на их долю приходилась – 144,9 млрд. тг или 43,8%. У ДБ АО «Сбербанк» ссудная задолженность по кредитному портфелю была - 110,2 млрд. тг или 47,6% и «АО «ForteBank» имела просрочку 1,8 млрд. тг.

В целом, всего просроченная задолженность по всем кредитам БВУ РК составило в 2019 году - 945,8 млрд.тг или 66,4%.

Так за перид с 2019-2020 годы БВУ РК выдали кредитов на сумму порядка 2,8 трлн. тенге, из них субъектам МСБ- 1,4 трлн. тенге и к тому же весь полученный доход от ока-

занной государственной поддержки банкииспользовали для формирования дополнительных провизий по проблемным кредитам.

Следует отметить, что с начало 2020 года банкам второго уровня законодательно запрещено начислять просрочку по беззалоговым кредитам физических лиц сроком свыше 90 дней. Данное ограничение также позволит снизить рост задолженности по кредитам.

Помимо указанного ограничения в период чрезвычайного положения приостановлено начисления процентов по основному долгу по всем кредитам физических и юридических лиц, которые пострадали от финансового кризиса.

Отдельного внимания также заслуживают те факторы, которые ограничивают и влияют деятельность и состояние предприятий:

- недобросовестная конкуренция среди предприятий;
- недостаток обьема собственных ресурсов;
- недостоверность и искажение отчетных данных предприятиями;
- высокие процентные ставки по кредитам.

В настоящее время в условиях экономического кризиса требуются кардинальные меры в оздоровлении кредитного портфеля банковской системы Казахстана. Для оздоровления кредитных портфелей банков нужна четкаяи грамотная корректировка кредитной политики и к тому же методологическое регулирование со стороны Нацбанка РК.

Известно, что степень и уровень рисков по кредитным операциям обуславливаются от темпов инфляциии непрогнозируемыми колебаниями курса тенге. Очевидно, что в условиях экономического кризиса ни предприятия, ни банки не могут самостоятельно выйти из него.

Для решения данного вопроса необходимо вмешательство государства в лице Национального банка РК. Нужно создать новый механизм кредитных отношений между банкоми и предприятиями.

Таким образом, реализация Программы повышения финансовой устойчивости банковского сектора и создание провизий улучшила качество ссудных портфелейБВУ и способствовала росту обьема кредитования экономики. Указанные резервы у данных банков будут направлены на погашение просроченной задолженности по кредитам свыше 90 дней.

Список литературы:

1 Банковское дело: учебник/Под общей ред. академика НАН РК Г.С Сейткасимова. Изд. 3-е, доп. и перераб. – Астана: ИПЦ КазУЭФМТ,2016г. –с.603.

2 Банковские риски : учеб. пособие / Фин. акад. при Правительстве РФ; под ред. О. И. Лаврушина, Н. И. Валенцевой.- 2-е изд., стер.- М.: КноРус, 2017.- 231-233 с.

3 Обзор «Текущее состояние банковского сектора РК по состоянию на 1 января 2021 года»)//интернет-ресурс//:www.nationalbank.kz(дата обращения 20.05.2021г).

4 Обзор крупных сделок в банковском секторе РК за 2018-2020 годы//интернет-ресурс//http://www. ranking.kz//(дата обращения 15.01.2021г).

УДК 336.77

Жуматаева А.М. магистрант, **Ниязбаева А.А.** PhD,
Актюбинский региональный университет им.К.Жубанова,
г.Актобе, Республика Казахстан.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ И КАЗАХСТАНСКИЙ ОПЫТ БАНКОВСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ

Аннотация. Статья посвящена изучению роли кредитования в современном государстве и обществе. Изучена сущность банковского кредитования. Рассмотрена структура банковских портфелей. Проведен анализ структуры портфелей коммерческих банков в европейских странах. Выделены проблемы банковского кредитования.

Ключевые слова: кредитование, государство, банк, бизнес, банковский портфель, потребительские кредиты, юридические лица.

Кредитование – неотъемлемая часть финансово-экономической системы любого современного государства и общества. Сегодня любое государство, используя эту систему, обеспечивает различные потребности физических и юридических лиц. Поэтому можно сказать, что кредит имеет помимо экономической, и социально-политическое значение. Потому что это влияет на уровень жизни населения, а также на развитие предпринимательства.

В целом структура банковских портфелей каждой страны отличаются, и она отражает не только работу коммерческих банков, но и экономическое состояние этой страны. В международной практике в кредитном портфеле большинства европейских стран предпочтение отдается кредитованию юридических лиц, нежели физических. Например, объем кредитования юридических лиц в Италии составляет 52%, в Венгрии – 55%, а в Болгарии и Люксембурге этот показатель превышает 60%. А в таких развитых странах, как Великобритания и Польша, мы видим небольшой показатель объема кредитов юридическим лицам – 24-33%. Это не свидетельствует о наличии каких-либо проблем в кредитной системе этих стран, а, наоборот, определяет, что компании в развитых странах Европы получают необходимые им основные ресурсы путем выпуска акций и облигаций [1].

В развитых странах в первую очередь рассматривается кредитование малого и среднего бизнеса, и только после этого кредитование физических лиц. Среди кредитов, выдаваемых физическим лицам, приоритет отдается ипотеке. Это обеспечит потребности жителей в жилье.

В составе кредитного портфеля коммерческих банков Казахстана в последние годы наблюдается преобладание доли кредитов, выданных физическим лицам. Объемы кредитов физическим лицам ежегодно увеличиваются в портфелях коммерческих банков Республики Казахстан, а кредиты юридическим лицам, наоборот, уменьшаются. Можно сделать вывод, что банки не придают большого значения кредитованию реального сектора экономики [2].

Таблица 1. Структура банковских портфелей в Республике Казахстан (в процентном соотношении)

	Объем кредитов юр лиц, %	Объем кредитов физ лиц, %
2018	61,7%	38,3%
2019	54,5%	45,5%
2020	50,9%	49,1%
2021 г., январь-сентябрь	46,1%	53,9%
Примечание: составлено автором на основании [2]		

Исходя из данных банковских портфелей европейских стран, приоритетное направление в них было отдано ипотечным кредитам наряду с юридическими лицами (например, объем ипотечных кредитов в Великобритании – 68%, Дании – 61%). А объем ипотечных кредитов в портфеле коммерческих банков в Республике Казахстан составляет 16%. Это свидетельствует о больших трудностях в обеспечении жильем граждан страны.

Доля потребительских кредитов в большинстве европейских стран составляет 1-11%. В банковском портфеле нашей страны эта величина в несколько раз выше – 32%.

Еще одна причина большого объема потребительского кредита в банковских портфелях страны – упрощение условий получения потребительского кредита. Так, в настоящее время для выдачи кредитов физическим лицам запрашивается только удостоверение личности документ. А в международной практике ситуация несколько иная. Например, в Соединенных Штатах люди проходят анкетирование, чтобы получить кредит. В анкете указываются такие данные, как образование клиента, техническая квалификация, физическое состояние, наличие недвижимости. Даже в США сложилось такое мнение, что: «если тебе дают кредит, значит, у тебя высокая репутация».

Опираясь на международный и казахстанский опыт банковского кредитования, можно прийти к следующим выводам:

1. Из года в год уменьшается объем кредитов юридическим лицам в портфеле коммерческих банков страны. Это говорит о том, что на сегодняшний день не оказывается необходимая поддержка в развитии малого и среднего бизнеса в стране. Это, в свою очередь, препятствует развитию экономики страны.

2. В банковских портфелях некоторых европейских стран объем кредитов юридическим лицам превышает 50%, а в другой группе европейских стран этот показатель составляет чуть более 20%. Это не признак того, что работа коммерческих банков в этих странах налажена неправильно, а, наоборот, показывает, что ресурсы пополняются за счет ценных бумаг. А в нашей стране рынок ценных бумаг не способен конкурировать с европейскими странами, он еще развивается.

3.1/3 портфелей банка составляют потребительские кредиты. Если сравнивать эти показатели со странами Европы, то мы видим, что они очень высокие, и это говорит о том, что население берет в кредит потребительские товары повседневного спроса. Среди кредитов, выдаваемых физическим лицам в европейских странах, приоритет отдается ипотеке. В таких развитых странах, как Великобритания, этот уровень составляет 68%. А в нашей стране только 16% объема кредитов составляет ипотечные кредиты.

Список литературы:

1. Сберегательный банк [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.sberbank.com /common/img/uploaded/files/pdf/analytics/market_bubble.pdf

2. Национальный банк [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.nationalbank.kz/ru

3. Проект по мониторингу экономики Казахстана в формате рэнкингов [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://ranking.kz

ОӘЖ 336.012.23(076)

Зерекбай А.Б. магистрант
Жумабекова Г.Ж. э.ғ.к., қауымдастырылған профессоры,
Қазақ технология және бизнес университеті,
Нұр- Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы.

ЖЕРГІЛІКТІ БЮДЖЕТТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа. Мемлекеттің қаржы жүйесі саяси – экономикалық және әлеуметтік саланың қызметіне қажетті қаражаттарды жинақтайды.Қай уақытта да көп мәселенің шешілуі қаржыға кеп тірелетіні белгілі. Мемлекеттік қаржылар ұлттық табысты қайта бөлуде, қоғамдық ұдайы өндірісті дамытуда, өндіргіш күштерді жетілдіруге маңызды роль атқарады.

Қазіргі кезде Қазақстанның жергілікті бюджеттерінің дербес қызмет етуіне мүмкіндік жоқ. Бір жағынан тәуелсіздік алғаннан кейінгі қалыптасқан аймақтардың әлеуметтік-экономикалық даму деңгейі, қалыптасқан бюджетаралық қатынастардың сипаты, нарықтық экономикаға көшу кезеңінің қиындығы жергілікті бюджеттердің көпшілігінің дербес қызмет етуіне қолайсыз болып отыр.

Кілт сөздер:жергілікті бюджет, қаржы жүйесі, аймақ, жоба, пайда, шығын, бағдарлама

Қазіргі жағдайда қандай мемлекеттің болмасын экономикалық құрылымын зерделеу оның қаржы жүйесін талдаудың қажеттілігінен туындайды. Мемлекеттің қаржы жүйесі саяси – экономикалық және әлеуметтік саланың қызметіне қажетті қаражаттарды жинақтайды. Қай уақытта да көп мәселенің шешілуі қаржыға кеп тірелетіні белгілі. Мемлекеттік қаржылар ұлттық табысты қайта бөлуде, қоғамдық ұдайы өндірісті дамытуда, өндіргіш күштерді жетілдіруге маңызды роль атқарады.

Жергілікті қаржыларда айрықша орынды жергілікті бюджеттер алады. Олар жергілкті әкімшіліктер мен маслихаттың көп қырлы қызметінің қаржы базасы болып табылады және аймақтық мәні бар экономикалық, әлеуметтік, мәдени және басқа да бағдарламалар мен шараларды қаржыландыруда елеулі роль атқарады, себебі жергілікті бюджеттер арқылы

өндірістік және өндірістік емес ортаның дамуын қаржыландыруға жұмсалатын шығындардың үлкен бөлігі өтеді[1].

Жергілікті бюджеттерді қалыптастыру мен пайдалану - өндіріс пен айырбасқа қатысушылар арасындағы, атап айтқанда: кәсіпорындар мен мемлекет арасындағы, бюджет жүйесі буындары арасындағы, мемлекет пен халық арасындағы қоғамдық өнім құнының қозғалысын білдіреді.

Шет мемлекеттерде бюджет құрылысы мемлекеттің құрылымына, аумақтық-әкімшілік бірлігіне, экономиканың даму деңгейіне және нақты мемлекеттің басқа айрықша белгілеріне байланысты өзгешеліктермен ерекшеленеді. Бюджет құрылысында басты орынды бюджет жүйесі алады. Ол экономикалық қатынастарға және құқықтық нормаларға негізделен әртүрлі деңгейлердегі бюджеттердің жиынтығын білдіреді. Әртүрлі елдердің бюджет жүйелері өзінің құрылымы, бюджеттердің жекелеген түрлерінің саны жағынан түрліше болып келеді және ол мемлекеттің аумақтық құрылысы мен оның аумақтық бөлінісіне байланысты болады.

Бюджет жүйесінің жұмыс істеуі бюджеттердің әртүрлі деңгейлерінің өзара байланысына негізделеді және оларды әзірлеу, қарау, бекіту, атқару, бақылау тәртібімен, сондай-ақ республикалық және жергілікті бюджеттердің атқарылуы туралы есеппен қамтамасыз етіледі.

Аймақтың экономикалық дербестігі абсолютті бола алмайды, ол әрқашанда салыстырмалы және аймақ қаншалықты кіші болса, оның дербестігі де соншалықты аз болады. Бір жағынан қазіргі аймақтардың әлеуметтік-экономикалық даму деңгейі, қалыптасқан бюджетаралық қатынастардың сипаты, нарықтық экономикаға өту кезеңінің қиындығы жергілікті бюджеттердің көпшілігінің дербес қызмет етуіне қолайсыз болып отыр.

Жергілікті бюджет (облыстық, республикалық маңызы бар қаланың, ауданның (облыстық маңызы бар каланың) бюджеттері Бюджеттік кодекспен айқындалған түсімдер есебінен қалыптастырылатын және тиісті деңгейлердегі жергілікті мемлекеттік орғандардың, оларға ведомстволық бағынышты мемлекеттік мекемелердің міндеттері мен функцияларын қаржылық қамтамасыз етуге және тиісті әкімшілік-аумақтық бірлікте мемлекеттік саясатты іске асыруға арналған орталықтандырылған ақшалай қоры болып табылады.

Жергілікті бюджеттердің құрылымы мен бөлімдері республикалық бюджеттің құрылымы мен бөлімдеріне ұқсас. «Қазақстан Республикасының Бюджеттік кодексіне», «Қазақстан Республикасының жергілікті мемлекеттік басқару туралы» Қазақстан Республикасы заңына сәйкес жалпы жергілікті бюджеттерге түсетін түсімдер республикалық бюджеттің түсімдеріне ұқсас.

Жергілікті бюджеттерден берілген кредиттерді өтеуден, коммуналдық меншіктегі мемлекеттің қаржылық активтерін сатудан, жергілікті атқарушы орғанның қарыздарынан түсетін түсімдер жергілікті бюджеттерге есептеледі.

Дамудың қазіргі кезеңінде Қазақстан Республикасы жергілікті бюджеттері кірістерінің негізін аумактағы шаруашылық жүргізуші субъектілер мен халықтың салықтық түсімдері (60,9%) құрап отыр.

Арнайы экономикалық аймақтың бюджетін осы аймақтың әкімшілік кеңесі қалыптастырады, ол «Қазақстан аумағының арнайы экономикалық аймағы туралы» Заңдарда және мемлекет басшысы бекітетін арнайы экономикалық аймақ туралы ережелерде бекітілген тәртіп бойынша қаралады және атқарылады.

Мемлекеттің орталықтандырылған ақша қорын қалыптастырумен және пайдаланумен байланысты болып келетін бюджеттің жұмыс жасауы ерекше экономикалық нысандар-бюджеттің кірістері мен шығыстары болып отырады[2].

Облыстық бюджет жобасын облыстық маслихатқа жергілікті атқарушы орган келесі жылдың бюджетінің жобасымен қатар төмендегідей құжаттар мен материалдарды ұсынады:

- әлеуметтік-экономикалық дамудың орта мерзімді жоспарын;
- алдағы үш жылға арналған орта мерзімді фискалды саясатын;
- жергілікті бюджеттік бағдарламалар құжаттарының жобаларын;
- келесі жылдың бюджет жобасына енгізілген шешімдердің мазмұнын айқындайтын түсініктемені.

Бюджет кірістерінің негізгі материалдық көзі – ұлттық табыс. Ұлттық табысты мемлекеттендіруде мемлекет әртүрлі әдістерді пайдаланады. Ұлттық табысты қайта бөлу және бюджет кірістерін қалыптастырудың негізгі әдістері ретінде мемлекеттік билік органдары салықтарды, займдарды, ақша эмиссиясын пайдаланады. Оларды пайдалану мемлекеттегі әлеуметтік-экономикалық жағдаймен, мемлекеттің қаржы саясатымен анықталады. Салықтар ұлттық табысты қайта бөлудің негізгі әдісі, бюджет кірістерінің негізгі бөлігін қамтамасыз етеді. Әртүрлі мемлекеттердің орталық бюджеттерінің кірістерінде олардың үлесі 2/3 бөлігін қамтиды.

Қазіргі таңда, алға қойылған міндеттерге қол жеткізу үшін Қазақстан Республикасының заңнамаларына сәйкес бюджет түсімдерін кешенді шаралар өткізу үшін жергілікті уәкілетті орган бюджеттің орындалуын толымды және уақтылы есептеу, бюджет қаражатының мақсатты және уақтылы игеруін қамтамасыз ету қажет.

Бюджет қаражатын уақтылы және толық игеру мақсатында Қаржы басқармасымен бағдарламалар әкімшілерінің қаржыландыру жоспарларына сәйкес бюджет қаражатын игеруіне күнделікті бақылау жүргізіледі, бюджеттік бағдарлама әкімшілерінің және оларға ведомстволық бағыныстық мемлекеттік мекемелердің бюджет қаражаттарын Бюджет кодексінің талаптары мен тиісті нормативтік құқықтық актілер ережелеріне сәйкес пайдалануына талдау жасалады.

Аймақтық бюджеттің табыс құрылымы, негізінен жергілікті салықтан қалыптастырылады көбінесе, тиісті деңгейдің билік өкілдерімен бақыланады.

Бюджет табысын ұйымдастыруда салықтық тетіктермен қатар бюджеттік алу – республикалық немесе облыстық бюджетте бекітілген сома шеңберінде төмен тұрған бюджеттен жоғары тұрған бюджетке берілетін ресми трансферттер секілді бюджетаралық қарым-қатынастарды реттеу нысаны пайдаланылады.

Қазақстанда бюджет қаражатының төменге ағымының қозғалысын реттеу бюджеттік субвенция, бюджеттік несие, нысаналы трансферттер түрінде жүзеге асырылады.

Жалпы сипаттағы трансферттер көлемі тиісті жергілікті бюджеттің табысы мен шығыны көлемі арасындағы айырмашылық ретінде анықталады. Табыстың болжамды көлемі шығынның болжамды көлемінен артқан жағдайда, жергілікті бюджеттен жоғары тұрған бюджетке бюджеттік алулар белгіленеді. Шығынның болжамды көлемі жергілікті бюджет табысының болжамды көлемінен артқан жағдайда, жоғары тұрған бюджеттен жергілікті бюджетке бюджеттік субвенциялар белгіленеді. Табыстың болжамды көлемі өңірдің салықтық потенциалын ескере отырып және бюджет деңгейі арасындағы түсімдерді бөлу негізінде есептелінеді. [3]

Өткен жылғы кірістерді артығымен орындау нәтижесінде қаржы жылының басында алынған бюджет қаржыларының бос қалдықтарын, сондай-ақ ағымдағы жылдың бюджетін атқару барысында өткен кезең ішіндегі кірістерді артығымен орындау сомаларын Қазақстан Республикасының Үкіметі бюджетті атқару үстінде пайда болатын қосымша шығындарды қаржыландыруға жұмсауы мүмкін.

Республиканың әлемдік экономикалық қауымдастығына тез арада кіру мақсатында, халықаралық қаржы институттарының белгіленген ережелерін қабылдау үшін бұл бағытта алғашқы қадамдар атқарылды.

Қазіргі кезеңде Заң бойынша республикалық және жергілікті бюджеттердің орындалуына бақылау жүргізетін 5 құрылым белгіленген. Олар:

Қазақстан Республикасының қаржы бақылау жүйесі дамуына республикалық және жергілікті бюджеттердің атқарылуына ұлттық бақылау стандарттары қабылданғаны маңызды қадам болып табылады [3].

Жергілікті бюджеттер шығындарының болжамды көлемі ағымдағы бюджеттік бағдарламалар мен бюджеттік даму бағдарламалары бойынша шығындардың болжамды көлемінің сомасы ретінде айқындалады.

Қазіргі кезде Қазақстанның жергілікті бюджеттерінің дербес қызмет етуіне мүмкіндік жоқ. Бір жағынан тәуелсіздік алғаннан кейінгі қалыптасқан аймақтардың әлеуметтік-экономикалық даму деңгейі, қалыптасқан бюджетаралық қатынастардың сипаты, нарықтық экономикаға көшу кезеңінің қиындығы жергілікті бюджеттердің көпшілігінің дербес қызмет

етуіне қолайсыз болып отыр. Сол себепті Қазақстан жергілікті бюджеттерді орталықтандыруды жүргізуге мәжбүр болды.

Қорыта келгенде, жергілікті бюджеттер – жергілікті билік және басқару органдардың көп қырлы қызметтерінің қаржы базасы болып табылатын мемлекеттік қаржы жүйесінің маңызды буыны. Оның халықтың экономикалық және әлеуметтік жағдайының артуына тигізетін ықпалы айрықша зор,себебі ол халықтың тұрмысы үшін аса қажет игіліктерді жасайтын өндірістік, сонымен қатар өндірістік емес салалардың жергілікті деңгейде қаржымен қамтамасыз етілуін қадағалау үшін қалыптастырылатын негізгі қаржы жоспары қажетекенін айқындадық.

Әдебиеттер тізімі:

1. Бюджет жүйесі туралы Қазақстан Республикасының Заңы (23.08.2019 ж. өзгерістерімен)// www.adilet.zan.kz

2.Абдикадирова Ж. Мемлекеттік бағдарламалар мен жергілікті бюджеттің қаржысын талдау.// Қорқыт Ата атындағы ҚМУ – нің Хабаршысы. – 2014. №1, - Б. 61

3. Бюджетная система Республики Казахстан: теория, практика и направления развития/ Елубаева Ж.М.-Алматы: Мұра, 2011.- 346 с.

ӘОЖ 336.14:352

Зерекбай А.Б. магистрант,
Жумабекова Г.Ж. э.ғ.к., қауымдастырылған профессоры,
Қазақ технология және бизнес университеті,
Нұр- Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы.

ЖЕРГІЛІКТІ БЮДЖЕТТІ БАСҚАРУ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа. Жергілікті бюджетті басқаруды жетілдіруге мемлекет және қоғам мүдделі.Олай деуімізге себеп, мемлекеттік басқару жүйесіне өзгерістер еніп, аймақтық және одан төменгі деңгейлерде басқарудың тиімді болатыны шет елдік тәжірибелермен анықталып отыр. Әсіресе, ашық экономикалы нарықтық қатынастарға қоғам түгелдей белсенді араласуы керек.

Жергілікті бюджетті тиімді басқару мәселесі тек қана мемлекет үшін емес, халық үшін де тиімді. Қазіргі уақытта бюджет қаражатының игерілмей қалу мәселесі күн тәртібіне жиі қойылып отырғандықтан, бюджеттің орындалу барысына бақылау орнату қажет.

Кілт сөздер:бюджет, түсім, тиімділік, басқару,әлеуметтік, жергілікті, облыстық

Экономиканың дамуы көбінесе мемлекеттің қаржы жүйесінің жағдайына байланысты екендігі белгілі қағида. Осы қаржы жүйесін тиімді басқару және жоспарлау мәселесі кез-келген мемлекет үшін өзекті әрі күрделі мәселелер қатарына жатқызылады.

Бюджеттік құрылымға қатысты бюджет жүйесі ұйымдастырушылық бөлімшелерге немесе деңгейлерге бөлінеді. Жоғарыда айтып өткеніміздей, оның негізінде елдің мемлекеттік құрылымы жатыр. Мемлекеттік құрылымның екі нысаны белгілі: біріншісі, басқарудың екі буынды жүйесімен (орталық және жергілікті буын) қарастырылатын унитарлы мемлекет және басқарудың үш деңгейлі (орталық, және жергілікті буындар) жүйесі бар мемлекет. Осыған сәйкес экономикалық қатынастарға және заңды нормаларға негізделген, билік деңгейлерінің барлық бюджеттерін біріктіретін бюджет жүйесі құрылады (1-сурет).

Біздің мемлекетіміздегі Конституциялық құрылымның негіздеріне және 2005 жылы қаңтар айының 1 жұлдызында күшіне енгізілген жаңа Бюджеттік кодекстің 6-бабына сәйкес Қазақстан Республикасының бюджет жүйесі ұйымдастырушылық түрде республикалық және жергілікті деңгейлерге бөлінеді.

Мемлекеттік бюджет республикалық және жергілікті бюджеттердің арасындағы өзаратөлем операцияларын ескермегендегі олардың жиынтығы болып табылады.

Салықтық және басқа да түсімдер есебінен қалыптастырылатын және орталық мемлекеттік органдардың, оларға ведомстволық бағыныста мемлекеттік мекемелердің

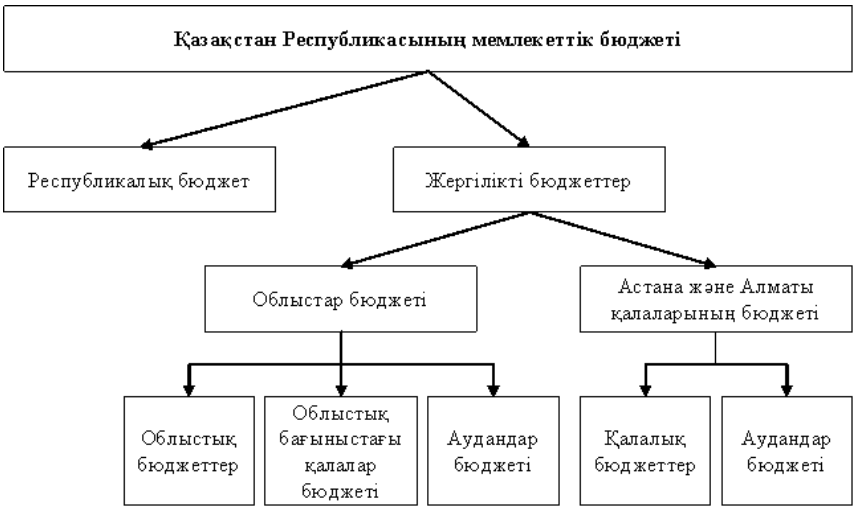
міндеттері мен функцияларын қаржымен қамтамасыз етуге және мемлекеттік саясаттың жалпыреспубликалық бағыттарын іске асыруға арналған орталықтандырылған ақша қоры республикалық бюджет болып табылады.

Сонымен, бюджет жүйесінің жұмыс істеуі әр түрлі деңгейдегі бюджеттердің өзара байланысына негізделген және оларды жасақтау, қарау, бекіту, орындау, бақылау тәртібімен, сондай-ақ, республикалық және жергілікті бюджеттердің орындалуы туралы есеппен қамтамасыз етіледі.

Кез келген бюджет жүйесі мынадай басты мақсаттарға жетуге бағытталады:

- экономикалық тиімділік;
- әлеуметтік әділеттілік;
- саяси тұрақтылық;

заң басшылығы және мемлекет бірлігінің нығаюы

Сурет 1 - Қазақстан Республикасының бюджет жүйесі

Ескерту – [1] дереккөз бойынша құрастырылған

Бюджетті басқарудағы маңыздысы, бюджеттік шығыстарды оның кірістеріне теңестіру жолымен бюджеттік реттеу үдерісі, бюджеттік деңгейлер бойынша шығыстар мен кірістердің құрылымдық тепе-теңдігін қамсыздандыру, құрылымдық тепе-теңдік болмаған жағдайда төмен тұрған бюджеттерді жоғары тұрған бюджеттер есебінен теңестіру болып табылады.

Ақмола облысының бюджет түсімдерін болжау аймақтың орта мерзімді әлеуметтік-экономикалық даму жоспары және алдағы үш жылдық кезеңге арналған орта мерзімді фискалдық саясат негізінде жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасы Президентінің Жолдауына сәйкес 2021 жылға арналған жалақы қорын есептеу кезінде бюджеттік мекемелер қызметкерлерінің еңбек ақысын орта есеппен 25 %-ға өсіру ескерілген.

Ақмола облысының бюджеті 15 аудандық (Аршалы, Зеренді, Атбасар, Ақкөл, Біржан сал, Бурабай, Бұланды, Егіндікөл, Ерейментау, Есіл, Жарқайың, Жақсы, Сандықтау, Шортанды, Қорғалжын) және қалалық (Көкшетау, Степногорск, Атбасар, Державинск, Ерейментау, Есіл, Макинск, және Щучинск) бюджеттен және облыстық бюджеттен құралады. Облыс бюджетінің аудандық және облыстық бюджеттермен қатынасы Қазақстан Республикасының Бюджет Кодексінің 2-бөлім 6-тарауындағы ережелер бойынша бюджетаралық қатынастар арқылы реттеледі.

Жергілікті бюджеттердің ағымдағы бюджеттік бағдарламаларына арналған шығындарын жергілікті атқарушы органдардың заңды түрде бекітілген, тұрақты сипаттағы функцияларының негізінде анықтау қажет. Біздің пікірімізше, осы бағытта, Қазақстан үшін бюджетаралық қатынастарды орнатудың келесі қағидасы тиімді болар еді.

Біздің ойымызша, Қазақстанда жаңа бюджетаралық қатынастар жүйесін қалыптастыруда анағұрлым елеулі мағынаны келесі мәселелер көрсетеді:

- барлық бюджет жүйесінің тұрақтылығының кепілдігі ретінде мықты мемлекеттік бюджетті қалыптастыруды,нарық экономикасын реттеудің қуатты құралы және мемлекеттің жалпы ұлттық функцияларын жүзеге асыруды қамтамасыз ету;- әлеуметтік және инвестициялық бағдарламаларды бірлесіп қаржыландыруға жергілікті және республикалық бюджет ресурстарына умақтарға шоғырландыру, мақсатты қаржылық трансферттерге өту.

Сонымен, ұсынылатын әдістеме аудандардың кірістер сомасының шығыстар сомасына тең болуына негізделеді. Бұл кезде салықтық реттеудің тіркелген нормативтерін бекіту кейбір аудандардың кірістерінің орта облыстық кірістерден артып кетуіне әкелетіндігін ескерген жөн[2].

Жергілікті бюджетті басқаруды жетілдіруге мемлекет және қоғам мүдделі. Олай деуімізге себеп, мемлекеттік басқару жүйесіне өзгерістер еніп, аймақтық және одан төменгі деңгейлерде басқарудың тиімді болатыны шет елдік тәжірибелермен анықталып отыр. Әсіресе, ашық экономикалы нарықтық қатынастарға қоғам түгелдей белсенді араласуы керек. Демек, жергілікті бюджетті тиімді басқару мәселесі тек қана мемлекет үшін емес, халық үшін де тиімді. Қазіргі уақытта бюджет қаражатының игерілмей қалу мәселесі күн тәртібіне жиі қойылып отырғандықтан (бұл мәселе Ақмола облысына да тән), бюджеттің орындалу барысына бақылау орнату қажет. Ол функция халықтың өкілеттілігін білдіретін маслихаттарға жүктелуі тиіс.

Қорыта келгенде, мемлекеттік басқару деңгейлері арасындағы өкілеттіктерді ажырату және бюджетаралық қатынастарды жетілдіру тұжырымдамасын іске асыру шеңберінде шығыс өкілеттіктерін мемлекеттік басқару деңгейлеріне бекіту қажет екендігіні айқындадық.

Әдебиеттер тізімі:

1. Таранов А.А. Муниципальное право РК. – Алматы: Жетіжарғы, 1999. – С. 5.

2. Абдикадирова Ж. Мемлекеттік бағдарламалар мен жергілікті бюджеттің қаржысын талдау.// Қорқыт Ата атындағы ҚМУ – нің Хабаршысы. – 2014. №1, - Б. 61

ӘӨЖ 336.7

Ибрашев А.О. магистрант, **Ниязбаева А.А.** PhD, аға оқытушы
Қ.жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
Ақтөбе қ. Қазақстан Республикасы

КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНКТЕРДІҢ НЕСИЕЛІК САЯСАТЫ, АКТИВТЕРДІҢ ҚАЛЫПТАСУ РӨЛІ, БАҒЫТТАРЫ МЕН ФАКТОРЛАРЫ

Аңдатпа. Мақалада коммерциялық банктердің несиелік саясатының мәні мен мазмұны, негізгі бағыттары, несиелік саясатты жүзеге асыру жолында кездесетін қауіп-қатерлер және несие саясатының мақсаты мен оған әсер ететін факторлар теориялық тұрғыдан қарастырылады. Банк секторы қазіргі экономикалық саясатты жүргізуде маңызды рөл атқаратыны белгілі. Банктер, әсіресе ел экономикасының жаһандық бәсекелестікке ілесуіне қаржылық ықпал жасауы керек. Алайда соңғы жылдары бәсекеге қабілеттіліктің әлемдік жаһандық рейтингінде Қазақстан Республикасының макроэкономикалық жағдайы төмендегені байқалады.

Кілт сөздер: коммерциялық банктер, несиелік саясат, тәуекел, қарыз алушы, несиелік саясаттың бағыты, капитал қоры, несиелік саясат факторлары.

Қазақстан экономикасы әлі де COVID-19 пандемиясының теріс әсерінен зардап шегуде. Жалпы, коронавирустың таралуына және әлемдік шикізат нарықтарындағы бағалардың төмендеуіне байланысты сыртқы күйзелістер ҚР макроэкономикалық көрсеткіштерінің серпініне теріс әсер етті. Бұл жағдайда елдің Ұлттық Банкі ақша-кредит саясаты шеңберінде, теңгенің құбылмалы айырбас бағамы кезінде инфляциялық таргеттеу режимінде жедел және үйлесімді жұмыс жүргізуі тиіс, бұл оның басты мақсаты да [1].

Ал коммерциялық банктер несие саясатының көмегімен несие беру процесін нақты ұйымдастыруға, оның негізгі принциптерін анықтауға, іске асырудың тиімді әдістері мен құралдарын қабылдауға, негізгі басымдықтар мен стратегиялық міндеттерді белгілеуге болады.

Несие саясаты несие беру жүйесінің жұмысын реттейді, құжаттарды ресімдеу және қозғалыс мәселелерін тезірек және кәсіби шешуге көмектеседі, мекеменің несие қызметінің кәсіби қызметтің жалпы стратегиясымен арақатынасына ықпал етеді.

Енді банктің несие саясатының құралдарына тоқталайық.

Коммерциялық банктердің иелігінде көптеген құралдар бар, олардың жұмыс істеу ерекшелігі әртүрлі факторлармен анықталады. Әсер ету мерзімдері бойынша құралдар ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді болып бөлінеді, реттеу қағидаты бойынша сапалық және сандық, жанама және тікелей нысан бойынша, әсер ету объектілері бойынша – қаржы ресурстарына сұраныс пен ұсыныс механизмдері бар.

Жоғарыда аталған барлық әдістер бір жүйеде қолдану аясында бір-бірімен белсенді өзара әрекеттеседі. Экономика дамудың жоғары деңгейінде тұрған елдерде Орталық банктер толығымен тәуелсіз құрылымдар ретінде жұмыс істейді. Бұл тәуелсіздік ақша-кредит саясатын жүзеге асыруға көмектесетін құралдарды қолдану түрлері мен әдістерін өз бетінше таңдау мүмкіндігімен көрінеді.

Коммерциялық банктердің несие саясаты астарлы ұғым. Бұл жерде жеке және заңды тұлғаларды несиелендіруге бағытталған арнайы бағдарламаларды әзірлеу туралы сөз болып отыр. Коммерциялық банктердің несиелік саясатының негізі, әдетте, белгілі бір операцияларды жүзеге асыру процесінде анықталатын табыстылық деңгейі мен ықтимал тәуекелдердің оңтайлы арақатынасы болып табылады [2]. Ірі және тәжірибелі коммерциялық банктердің несиелік сегментіндегі саясаты олардың жас бәсекелестерінің жағдайымен салыстырғанда айтарлықтай ерекшеленеді. Осы себепті нарықта қарыз алушыларға жоғары талаптар қоя білетін банктер бар және керісінше, несиені тура мағынада «оңға және солға» беретін қаржы институттары да кездесетіні шындық.

Несие саясатына әсер ететін факторларға келсек, бірқатар микроэкономикалық және макроэкономикалық факторлар қаржы институттарының несиелік саясатына бірдей дерлік әсер етеді.

Бірінші топқа белгілі бір кәсіпорын жағдайында активтердің өтімділігі, нақты банк мекемесінің мамандануы, клиенттік базаның ерекшеліктері, қосымша қаржыландыруды тарту және ресурстық базаның ерекшеліктері сияқты көрсеткіштер жатады. Кейбір жағдайларда қызметкерлердің біліктілік деңгейі де шешуші рөл атқарады, өйткені барлық мамандар, мысалы, сенімсіз қарыз алушылармен жұмыс істей алмайды.

Макроэкономикалық құрамдастардың ішінде, ең алдымен, банк секторындағы бәсекелестік деңгейін, ұлттық валютаның баға белгілеулерінің жай-күйін, пайыздық мөлшерлемелердің мөлшерін, инфляцияны, сондай-ақ қазіргі уақытта мемлекеттің басынан өтіп жатырған экономикалық циклдің кезеңін атап өткіміз келеді.

Құқықтық мәселелерді де назардан тыс қалдыруға болмайды, өйткені олар коммерциялық банктердің әкімшілігіне тиісті директивалар жіберу арқылы банк резервтерінің мөлшеріне, пайыздық мөлшерлемелердің өзгеруіне немесе өзгермеуіне, сондай-ақ жұмыстың басқа параметрлеріне әсер етуі мүмкін.

Актив шаруашылығын жүргізудің нарықтық жүйесін қалыптастыру өндірістің тиімділігін, өнімдер мен көрсетілетін қызметтердің бәсекеге қабілеттілігін арттыруды; ел экономикасындағы айқын қаржылық өзара байланысты талап етеді. Ұйымдардың қаржысы бастапқы позицияны алады, өйткені олар материалдық және материалдық емес тауарлар құрылатын қоғамдық өндірістің негізгі буынына қызмет етеді. Түбегейлі әлеуметтік-экономикалық өзгерістер, өндірістік қатынастардың жаңа жүйесін қалыптастыру, нарықтық баға механизмін енгізу, жоғары салық ставкалары, несие ресурстарының қымбаттығы қаржылық жағдайдың күрт нашарлауына және көптеген шаруашылық жүргізуші субъектілердің төлем қабілеттілігін жоғалтуға әкелді. Аталған проблемаларды шешудегі айқындаушы рөл' қабылданатын басқарушылық шешімдердің нәтижелілігін сандық бағалауға, ресурстардың толықтырылуын бақылауды жүзеге асыруға, қаржылық қызметті

диагностикалауға және өндіріс тиімділігі мен экономикалық әлеуеттің өсуін арттыру резервтерін анықтауға болатын активтерге тиесілі.

Экономикалық ғылымдағы активтер санатын анықтау және егжей-тегжейлі қарау негізгі мәселелердің бірі болып табылады. Оны зерттеудің өткірлігі ұйымдардың негізгі өндірістік мақсаттарына қол жеткізу аясында жұмыс істейтін мүліктік жағдайды да, қаржылық тетіктерді де құру және жетілдіру қажеттілігімен ерекшеленеді. Шаруашылық жүргізуші субъектілердің төлем қабілеттілігі мен іскерлік беделін ескере отырып, активтерді қалыптастырудың бірыңғай, бірақ сонымен бірге стандартты емес тәсілдері мүмкін.

Ұйымның активтерін қаржылық ресурстар, оларды қалыптастыру және пайдалану сияқты бағалау саласындағы теориялық және әдістемелік базаның болмауы, нарықтық экономиканың қалыптасуының ресейлік ерекшелігін ескере отырып, экономика субъектілерінің экономикалық қызметін реттеу саласында жинақталған проблемалар іс жүзінде ұйымдағы басқару жүйесінің тиімділігін қамтамасыз етуге мүмкіндік бермейді.

Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігінде 2021 жылдың 1 қазанындағы жағдай туралы айтылды [3].

Ведомствоның мәліметінше, 2021 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша банк секторының жиынтық активтері қыркүйек айында 1,3% - ға ұлғайып, негізінен несие портфелінің 3,5% - ға және басқа банктерде орналастырылған салымдардың 19,2% - ға өсуі есебінен 35,56 трлн теңгені құрады.

2021 жылдың басынан бері жиынтық активтердің өсуі 14,1% - ды құрады "Екінші деңгейдегі банктердің шамамен 12,16 трлн теңгені немесе активтердің 34,2% - ын құрайтын жоғары өтімді активтерінің елеулі қоры бар. Өтімділік қоры банктерге өз міндеттемелеріне толық көлемде қызмет көрсетуге мүмкіндік береді", - делінген хабарламада.

Банк секторы міндеттемелерінің құрылымы негізінен 25,1 трлн теңгені немесе банктердің жиынтық міндеттемелерінің 80,4% - ын құрайтын депозиттік портфельмен ұсынылған. Банктердің міндеттемелерінің өсуі 2021 жылдың басынан бастап 16,3% - ды құрады.

Айналысқа шығарылған бағалы қағаздар және басқа банктерден және банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардан алынған қарыздар сияқты басқа да міндеттемелердің үлесі тиісінше 5,1% және 2% - ды құрады.

"01.10.2021 жылғы жағдай бойынша банк секторының жеткілікті капитал қоры бар: негізгі капиталдың жеткіліктілік коэффициенті - 20,3%, меншікті капиталдың жеткіліктілік коэффициенті – 25%, бұл жүйе бойынша орташа алғанда белгіленген ең төменгі талаптардан айтарлықтай асып түседі". 2021 жылғы қыркүйек айының қорытындысы бойынша "АТФБанк" АҚ-тың "Jusan Bank" АҚ-қа қосылуы нәтижесінде банктердің таза пайдасы 12,1 млрд теңгеге төмендеп, 1 қазандағы жағдай бойынша 924,9 млрд теңгені құрады. Банк активтерінің рентабельділігі (ROA) 3,23% (01.10.2020 жылы – 3,44%), капитал рентабельділігі (ROE) – 26,08% (01.10.2020 жылы – 26,19%) құрады.

Банктердің экономиканы кредиттеу көлемі 01.10.2021 жылғы жағдай бойынша 2021 жылғы қыркүйекте 3,1% - ға ұлғайып, 16,96 трлн теңгені құрады. Бұл көрсеткіштің өсуі 2021 жылдың басынан бастап 16,0% - ды құрады. 2021 жылғы қыркүйекте ұлттық валютадағы кредиттер көлемі 3,2% - ға 15,03 трлн теңгеге дейін ұлғайды. Олардың құрылымында заңды тұлғаларға несиелер 2,0% – ға, жеке тұлғаларға-3,9% - ға ұлғайды.

Салалық бөліністе банктердің экономикаға кредиттерінің неғұрлым елеулі сомасы байланыс – 13%, құрылыс – 9,7%, сауда – 9,3% және өнеркәсіп – 2,7% сияқты салаларға тиесілі. Халыққа ипотекалық кредит беру көлемі 2021 жылғы қыркүйекте 3,8% - ға ұлғайды және 01.10.2021 жылғы жағдай бойынша 2,91 трлн теңгені құрады. Бұл көрсеткіштің өсуі 2021 жылдың басынан бастап 22,6% - ды құрады. Азаматтардың тұтынушылық мақсаттарына арналған кредиттер 2021 жылғы қыркүйекте 3,7% - ға 5,63 трлн теңгеге дейін өсті. 2021 жылдың басынан бастап тұтынушылық қарыздар 28,3% - ға өсті.

2021 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша 90 күннен астам мерзімі өткен берешегі бар қарыздардың үлесі банктердің несие портфелінің жалпы көлемінде 4,3% - ды құрап, 6,9% - дан төмендеді. 90 күннен астам мерзімі өткен берешегі бар қарыздарды провизиялармен жабу деңгейі 75,2% - ды құрады. "Резиденттердің депозиттік ұйымдардағы депозиттерінің көлемі

2021 жылғы қыркүйекте 3,3% - ға ұлғайып, 25,87 трлн теңгені құрады. Бұл көрсеткіштің өсуі 2021 жылдың басынан бастап 17,1% – ды құрады", - делінген хабарламада. Заңды тұлғалардың депозиттері 2021 жылдың тамызымен салыстырғанда 5,8% - ға 13,49 трлн теңгеге дейін ұлғайды, жеке тұлғалардың депозиттері 0,7% - ға 12,37 трлн теңгеге дейін ұлғайды. 2021 жылдың басынан бастап заңды тұлғалардың депозиттері 19,4% - ға, жеке тұлғалардың депозиттері 14,6% - ға өсті.

Коммерциялық банктердің несиелік саясатының негізгі бағыттарының ішінде әзірлік саясатын ерекше атап өткіміз келеді. Оны жүзеге асыру процесі құжаттар мен нұсқауларды әзірлеуден тұрады, олардың көмегімен клиенттермен өзара әрекеттесу кезеңдері және оларды бағалау критерийлері, негізгі операцияларды реттеу ерекшеліктері, сондай-ақ басқа да маңызды мәселелер көрсетіледі. анықталады. Кез келген банктің несиелік саясатының негізгі ерекшелігі оның құбылмалы сипаты болып саналады. Кейде қабылданған ережелердің өзі мемлекеттегі экономикалық жағдайдың өзгеруіне байланысты жүйелі түрде қаралып, қайта қаралып отырады. Бұл банктердің өзгермелі жағдайға тез бейімделіп, нақты әрі нәтижелі шешімдер қабылдауын талап етеді. Олай болмаған жағдайда банктердің белгілі бір тәуекелдерді басынан кешіруге тура келеді.

Осы ретте банктердің несиелік саясатының негізгі тәуекелдерінің қатарына қабылданған ережелерді жүзеге асырудағы қателіктер жатады, олар:

1.Тәжірибесіз басшылық мекемені тұрақты кіріс көзін құру мүмкіндігінен айыратын сапасыз активтерді құруға жол беруі мүмкін.

2.Персоналмен жұмыс сапасының төмендігі кәсіпқой емес ұжымның қалыптасуына әкеледі, ал оның жұмысы банктің несиелік портфелінің сапасына жақсы әсер етпейді.

3.Банк менеджерлері тарапынан стратегиялық міндеттер мен мақсаттарға тиісті көңіл бөлінбеген жағдайда тиімді және экономикалық перспективалы жобаларды қаржыландыру мүмкіндігі жоғалады, нәтижесінде банк бірқатар әлеуетті әрі негізгі клиенттерінен айырылады.

4.Несиелік саясаттың тәуекелдерінің ішінде жоғары кіріс алуға қабілетті клиенттермен ұзақ мерзімді қарым-қатынас орнату мүмкіндігінің жоқтығы болып табылады.

5.Сондай-ақ кейбір жағдайларда негізделмеген жоғары бәсекеге қабілетті әдістерге бара беру де оң нәтиже бермейді.

Осы тәуекелдер мен қауіп-қатерлерді ескере келе, банктердің несиелік саясатына қойылатын талаптарға тоқталғанды жөн көрдік [3].

Кез-келген коммерциялық банктің несие саясатының негізгі талабы – қарыз алушылармен, яғни заңды тұлғалармен ұзақ мерзімді қатынастар бойынша күшейтілген жұмыс қажеттілігі. Мұндай жұмыс клиенттерді іріктеудің алдын-ала бекітілген критерийлеріне негізделгені дұрыс. Әдетте, бұл критериилердің қатарына алынған қарызды қамтамасыз ету мүмкіндігі, тиісті мөлшердегі меншікті капиталдың болуы, ұзақ уақыт бойы сегменттегі сәтті қаржылық-экономикалық тәжірибе, кірістілік деңгейі мен бизнестің тұрақтылығы, соның негізінде компанияның пайдасы мен кірісі қалыптасатын схемалардың ашықтығы жатады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Банк ісі: С.Б. Мақыш. – Алматы: Жеті жарғы, 2009. – 552 бет.
2. Банковский менеджмент, учебник / под.ред О.И.Лаврушина. – М Кнорус, 2011. – 560 с.
3. Национальный банк [Электрондық ресурс]. Қол жеткізу режимі: https://www.nationalbank.kz/ru

УДК 332

Карыбаева Ч. С. к.э.н., доцент, **Шыгаева Т.К.** старший преподаватель,
Даутова З.Я., преподаватель,
Иссык-Кульский государственный университет им. К.Тыныстанова
г. Каракол, Кыргызская Республика.

УСТОЙЧИВОЕ ФИНАНСИРОВАНИЕ ЗЕЛЕНОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация: У нынешнего поколения есть шанс сохранить уникальную природу и биоразнообразие, сделать людей здоровыми, благополучными и счастливыми через практическое внедрение принципов зеленой экономики в Кыргызстане. Для дальнейшего развития Зеленой экономики необходимо устойчивое финансирование. Устойчивое финансирование - направлено на поддержку зелёной экономики, при уменьшении давления на окружающую среду, минимизации отходов и повышении эффективности использования природных ресурсов. Устойчивое финансирование охватывает повышенный уровень осведомленности и прозрачности рисков, которые могут оказать влияние на состояние финансовой системы, а также необходимость сокращения рисков у финансовых и корпоративных субъектов с помощью надлежащего управления.

Привлечение инвестиций на восстановление зеленой экономики страны после пандемии вируса будет иметь высокую значимость.

Ключевые слова: Устойчивое финансирование; Климатические ценные бумаги; зеленые инвестиции; зелёная экономика; устойчивое развитие; зеленое финансирования.

Концепция «зеленой экономики», призвана исправить системные рыночные и институциональные недостатки преобладающей модели развития и тем самым сделать экономику более эффективным инструментом решения проблем биосферной устойчивости.

В новой модели основной приоритет отдается рыночным механизмам повышения энергетической эффективности, сокращения выбросов парниковых газов, перехода на возобновляемые источники энергии[1].

В настоящее время в различных странах уделяется большое внимание развитию механизмов зеленой экономики. В свою очередь Кыргызская Республика также признает значимость зеленой экономики и на сегодняшний день имеет определенный опыт отдельных частных инициатив, гражданского, финансового промышленного сектора и энергетики.

Если страна в процессе привлечения инвестиций сможет привлечь инвестиции в «зеленые» сектора экономики, это позволит ей развивать устойчивую «зеленую» экономику с учетом вопросов сохранения окружающей среды [2].

Инвестиции в развитие “зеленой экономики” прямо связаны с вопросами увеличения капитала и инструментов финансирования. В целом инвестиционная политика в развитие “зеленой экономики” должно подразумевать недорогое финансирование и исключение непроизводительного удорожания. Ряд стран по всему миру осуществляют различные виды программ в области устойчивого финансирования и государственное финансирование зеленой экономики играет ключевую роль [3]. В Кыргызстане существует несколько инициатив по устойчивому финансированию. Инструментами устойчивого финансирования являются

1.Зеленые облигации

2.Зеленые банки и зеленые фонды

3.Зеленые кредиты.

1.На практике в условиях Кыргызской Республики наиболее перспективным является налаживание вексельного обращения. Кыргызская Республика ратифицировала соответствующую Конвенцию и Основной закон о простом и переводном векселе. Правовая база для внедрения данного инструмента существует. Фермеру в растениеводстве финансирование необходимо преимущественно в двух случаях: при посевах и сборе урожая. В промежутке между ними в вегетационный период финансирование минимально. В настоящее время в условиях Кыргызской Республики в данный промежуток времени между посевами и сбором урожая процентные ставки по займам начисляются непрерывно. Тем самым, очевидно

повышение стоимости финансирования сельскохозяйственного производства. При развитии «зеленой экономики» традиционный подход нежелателен, поскольку «промежуточные» процентные ставки повышают стоимость производства. Внедрение вексельного обращения позволит напрямую соединить переработчика или потребителя с фермером. В таком случае, за более позднее использование денежных ресурсов, обещанных эмитентом векселя, фермер будет получать бонус. Предлагаемые инструменты вполне применимы при выращивании сахарной свеклы, когда сахарный завод может выпустить векселя для финансирования будущего урожая. Аналогично, можно выпустить векселя и для переработки хлопка и т.д. Для более устойчивого развития «зеленой экономики» целесообразно разделить сферу финансов от производственной сферы. Именно это достижимо посредством широкого внедрения вексельного обращения. Повышение ликвидности векселей в перспективе может и должно привести к развитию рынка фьючерсов, складских справок, биржевой торговли контрактами.Отсюда следует увеличение выпуска ценных бумаг для финансирования производства экологически чистых продукций.«Зеленые» облигации — это долговые ценные бумаги, которые выпускаются, чтобы привлечь инвестиции в проекты, направленные на улучшение экологической ситуации или хотя бы на минимизацию наносимого природе вреда. Первые подобные бонды были выпущены Европейским инвестиционным банком в 2007 году для финансирования проектов в области альтернативных источников энергии.

Что помимо денег получает компания, выпуская «зеленые» облигации? Во-первых, гарантированное улучшение имиджа. Во-вторых, возможность привлечь средства по более низким ставкам. Или же получить государственную экономическую поддержку в виде налоговых льгот и иных мер.

2.В настоящее время в банковском секторе Кыргызской республики уже имеются продукты зеленого финансирования, которые, однако, пока не выделены и содержатся в социальных компонентах, как компонент зеленого финансирования. Наработан опыт финансирования проектов через коммерческие банки Кыргызстана со стороны международных организаций-доноров. Партнеры по развитию поддерживают страну, оказывая содействие устойчивому финансированию. Основная доля поддержки финансирования проектов «зеленой экономики» бизнес среды принадлежит программе KyrsSEF. Программа разработана Европейским банком реконструкции и развития (ЕБРР) с общим портфелем кредита в размере $55 млн. KyrSEFF+ осуществляется во всех регионах республики с участием местных партнерских банков.

Союз банков Кыргызстана нацелен на долгосрочное, устойчивое развитие на всех уровнях своей деятельности, с последующим применением подходов ESG (Экология.Социальная ответственность и Управление).

Начиная с ноября 2017г., Союз банков Кыргызстана активно работает по направлению развития зеленой экономики в нашей стране[4];

Кроме того, планируется исследовать возможности государственного участия, а также провести анализ нормативной правовой базы для создания инвестиционных фондов. Будут исследованы услуги страхования и продукты (например, страхование на основе индексов для сельского хозяйства), чтобы адаптироваться к изменению климата, а также изучена роль политики надзора за банковским сектором и МФО, реформ финансового рынка в устойчивом финансировании деятельности по зеленой экономике. Задача будет решаться посредством проведения оценки готовности коммерческих банков к мобилизации средств на продукты ЗЭ, способности сотрудников вести учет, оценку, контроль и наблюдение за деятельностью по ЗЭ.

3.Достижение цели по внедрению принципов устойчивого (зеленого) финансирования в банковский сектор будет осуществлено посредством решения следующих задач:

(1) выявить потенциальный спрос и потребности банковского сектора по внедрению принципов Зеленого финансирования;

(2) подготовка банковского сектора к Стандарту готовности (PSStandardsIFC);

(3) внедрение системы оценки, наблюдения, контроля и сопровождения деятельности по зеленой экономике;

(4) обучение персонала, клиентов банковской системы;

(5) практическое внедрение устойчивого финансирования в сектор;

(6) изучение потенциальных механизмов Зеленого финансирования.

Изучение потенциальных механизмов Зеленого финансирования. Для решения задачи предлагается изучить потенциал приемлемых (небанковских) финансовых инструментов, таких как капитал, квазиакционер, облигации и беззалоговое финансирование на основе устойчивого финансирования. Также будут разработаны новые финансовые инструменты в виде зеленых облигаций и страхования; мобильного и он-лайн микрофинансирования; экологически чистого кредита и зеленого маркетинга.

Ожидаемые результаты

соответствие деятельности банковского сектора принципам Зеленой экономики;

отлаженный механизм устойчивого финансирования деятельности по Зеленой экономике, который обеспечит мультипликативный эффект во всех сферах деятельности экономики Кыргызстана;

коммерческие банки Кыргызстана получат возможность привлечения зеленых инвестиций на реализацию обязательств по Зеленому финансированию от Глобальных климатических фондов.

Фискальное стимулирование.

В Кыргызской Республике в настоящее время существуют лишь некоторые элементы зеленых фискальных инструментов. Это – льготные таможенные тарифы на ввоз автомобилей с электродвигателем и с гибридным двигателем, а также платежи и штрафы за загрязнения атмосферного воздуха, вод и почв, которые, однако, не выполняют своего основного предназначения – дестимулировать хозяйствующие субъекты загрязнять окружающую среду: они имеют малые размеры, тяжело рассчитываются и администрируются. Кроме этого, собранные поступления от экологических платежей не расходуются на компенсацию нанесенного вреда; они поступают в центральный бюджет и расходуются в общем порядке.

Кыргызстан является участником Повестки дня в области устойчивого развития на период до 2030 года и в этой связи важно понимание привлечения зеленых инвестиций в устойчивое развитие экономики республики [5]. В зеленой экономике рост занятости и доходов населения обеспечивается не только государственными, но и частными инвестициями, направленными на повышение эффективности использования ресурсов и энергии. Такие инвестиции необходимо поддерживать с помощью внедрения новых стимулирующих механизмов привлечения зеленых инвестиций и целевых реформ в области финансового регулирования. Важно прилагать усилия для привлечения в страну инвестиций с наличием высоких технологий, соответствующих принципам зеленой экономики.

Направления:

Привлечение зеленых инвестиций и передового менеджмента для восстановления производства на промышленных объектах, на которых ранее располагались крупные производственные предприятия;

Реконструкция и обеспечение строительства необходимой производственной инфраструктуры (железнодорожные пути, автодороги, водо- и электрообеспечение);

Зеленые инвестиции в технологии использования возобновляемых источников энергии;

Зеленые инвестиции в установление высокотехнологического и ресурсоэффективного оборудования, на энергосберегающее строительство;

Зеленые инвестиции в экологически чистые технологии и ирригационную систему орошения

Обеспечить доступ к основным глобальным источникам льготного зеленого финансирования (Глобальный Экологический Фонд, Зеленый климатический фонд и т.д.);

Вовлечение банковского сектора, МФУ и инвестиционных фондов в процесс использования глобальных экологических финансовых ресурсов с целью укрепления способности национальных финансовых учреждений поощрять и расширять доступ населения к зеленым банковским, страховым и финансовым услугам;

Внедрение зеленых стимулов через фискальные инструменты;

В целях зеленого и социально-ответственного финансирования экономики КР внедрить принципы и механизмы устойчивого финансирования в финансовом и частном/реальном секторе;

Распространение и улучшение осведомленности всех участников экономических процессов об устойчивом финансировании, разработка принципов и инструментов устойчивого финансирования.

Устойчивость государственной политики инвестиций в сфере производства благ влечет за собой устойчивость инвестиций со стороны частного бизнеса в сфере распределения, перераспределения ресурсов и потребления продуктов. Это означает, что частный сектор в разных отраслях может получить больше выгод при распределении и перераспределении произведенных благ. В конечном итоге, выгоды получает сфера потребления, которая в результате новой модели получит более качественную продукцию по более низкой цене. В свою очередь, низкая цена будет достигнута за счет более высокой производительности в сфере зеленой экономики. Отсюда можно определить предпосылки сокращения бедности, ликвидации нищеты и голода, хорошего здоровья ввиду организации органически чистой продукции.

Список литературы:

1. Животовская И.,ЧерноморовaТ., Пчелинцев В., Кругликова Т. "Зеленая экономика" как глобальная стратегия развития в посткризисном мире./- 2016. с. 5-9

2.Постановление Жогорку Кенеша Кыргызской Республики от 28 июня 2018 года № 2532-VI «Концепция зеленой экономики в Кыргызской Республике «Кыргызстан - страна зеленой экономики»

3.СтариковаЕ.А.Устойчивое развитие в меняющемся мире. Роль государства и бизнеса. Монография./- 2022.с. 33-39

4. БобылевС.Н. Экономика устойчивого развития. Учебник./ 2021 – 378 с. http://ub.kg/ru/category/ustojchivoe-finansirovanie/

5. Черников В.А.Экологически безопасная продукция. Учебное пособие./-2021 – 254 с.https://www.gov.kg/ru/p/sustainable_development

УДК 336.69

Кейкешева М.А., магистрант 1 курса ОП «Финансы»
Научный руководитель: **Берстембаева Р.К.**
к.э.н., ассоциированный профессор
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан.

ВНУТРИФИРМЕННОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ В СИСТЕМЕ ФИНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация. В данной статье было уточнено понятие «финансовое планирование». Определены подходы разных авторов к определению понятия внутрифирменное финансовое планирование. Выделены этапы процесса финансового планирования на предприятии. Охарактеризованы подсистемы финансового планирования на предприятии. Раскрыта специфика организации стратегического и текущего внутрифирменного финансового планирования на предприятии.

Ключевые слова: финансовая деятельность, финансовое планирование, методы, подсистемы, предприятие, финансовая

Современное состояние рыночных отношений в Казахстане свидетельствует, что правильно построенная система внутрифирменного финансового планирования является необходимой предпосылкой повышения эффективности финансового менеджмента предприятий. Эффективность финансового менеджмента любого предприятия определяется его способностью эффективно управлять формированием и использованием имеющихся финансовых ресурсов, поэтому именно на основании внутрифирменного финансового планирования можно предвидеть и учитывать все изменения, происходящие во внешней среде предприятия, адаптировать внутренние факторы финансовой деятельности предприятия для его роста и развития.

В связи с этим внедрение внутрифирменного финансового планирования на предприятии приобретает особую актуальность. Именно от эффективности системы внутрифирменного финансового планирования зависят своевременность и полнота финансового обеспечения производственно-хозяйственной деятельности и развития предприятия, выполнение финансовых обязательств перед хозяйствующими субъектами и государством.

Цель статьи состоит в углублении теоретико-методологических подходов к внедрению внутрифирменного финансового планирования в системе финансового менеджмента предприятий.

Большое значение в процессе функционирования предприятия занимает его финансовая деятельность. Под финансовой деятельностью предприятия следует понимать систему использования различных форм и методов для финансового обеспечения функционирования предприятий и достижения ими поставленных целей, то есть это и практическая финансовая работа, обеспечивающая жизнедеятельность предприятия, улучшения ее результатов [1].

Эффективная организация финансовой деятельности зависит от своевременной мобилизации финансовых ресурсов, рационального распределения полученных доходов в процессе производственно-хозяйственной деятельности, выполнения своих финансовых обязательств, обязательств перед другими субъектами хозяйствования и перед государством в целом.

Внутрифирменное финансовое планирование выступает важным фактором повышения эффективности финансовой деятельности предприятия, поскольку с его помощью можно разработать взвешенную финансовую стратегию предприятия на длительную перспективу, а также конкретизировать тактические пути поэтапной реализации настоящей стратегии.

Внутрифирменное финансовое планирование разными авторами трактуется по-разному. Большинство авторов рассматривает внутрифирменное финансовое планирование как ключевой элемент (функцию, метод, средство) финансового менеджмента на предприятии [2; 3].

Взаимосвязь между финансовым планированием и стратегией подчеркивают Соломатин А.Н., который понимает под внутрифирменным финансовым планированием разработку системы финансовых планов по отдельным направлениям финансовой деятельности предприятия, которые обеспечивают реализацию его финансовой стратегии в плановом периоде, способствуют развитию деятельности предприятия в будущем периоде [4].

Кукушкин С. Н. выделяет внутрифирменное финансовое планирование как расчеты объемов финансовых ресурсов по источникам формирования и направлениям использования согласно производственным и маркетинговым показателям предприятий на плановый год [5].

Старцева Н.С. говорит о том, что внутрифирменное финансовое планирование представляет собой процесс анализа дивидендной, финансовой, инвестиционной политики, прогнозирования их результатов и влияния на экономическое окружение компании, то есть процесс осуществления хозяйственно-организационной функции управления предприятием с ориентацией на перспективное развитие [6].

Таким образом, обобщая мнению разных авторов, можно утверждать, что внутрифирменное финансовое планирование – это одна из ведущих функций системы финансового управления предприятием, процесс сбалансирования объемов финансовых ресурсов и их распределение предприятием.

Процесс внутрифирменного финансового планирования можно разделить на несколько этапов (рисунок 1).

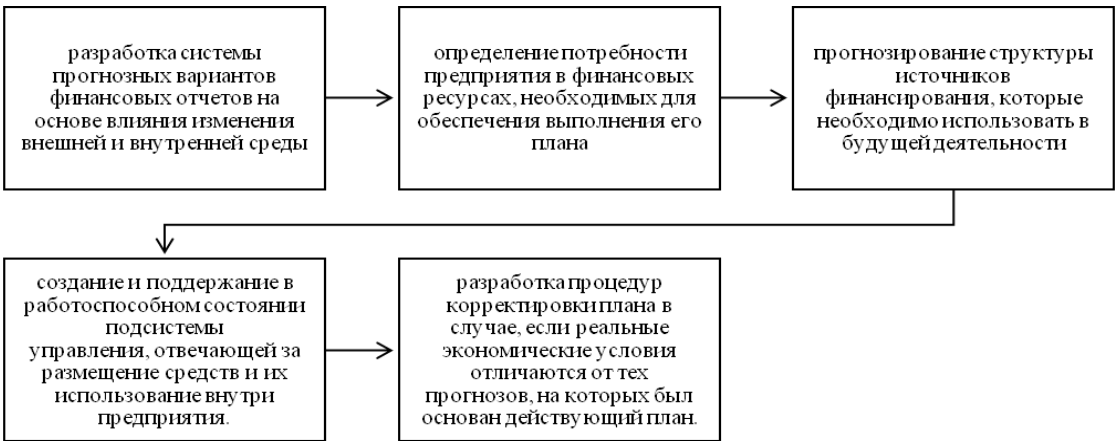

Рисунок 1 – Основные этапы внутрифирменного финансового планирования

Прмечание – составлено на основе источника [7]

Внутрифирменное финансовое планирование как процесс сбалансирования объемов финансовых ресурсов и их распределения предприятием базируется на использовании системы определенных методов. Выбор того или иного метода финансового планирования определяется многими факторами, например, какие цели и задачи стоят перед финансовым планом, имеющейся информационной базой, продолжительностью планового периода, квалификацией сотрудников, наличием программных продуктов и технических средств управления.

Основные методы внутрифирменного финансового планирования - балансовый, расчетно-аналитический, нормативный, метод экономико-математического моделирования, коэффициентный метод.

Внутрифирменное финансовое планирование на предприятии, как правило, проводится по трем основным направлениям: стратегическое (перспективное), текущее и оперативное. Каждой из этих трех подсистем присущи определенные формы разрабатываемых финансовых планов (таблица 1).

Таблица 1 – Подсистемы финансового планирования

Подсистемы финансового планирования	Формы разрабатываемых планов	Период планирования
Стратегическое (перспективное планирование)	План формирования финансовых результатов, План движения денежных средств, Инвестиционный план, План имущества и капитала	3-5 лет
Текущее планирование	Система плановых бюджетов, консолидированный бюджет, балансовый план, План формирования доходов, расходов и прибыли, План капитальных вложений План оборотных средств, Бюджет расходов социального направления	1 год
Оперативное планирование	Баланс денежных потоков, Кассовый план, Платежный календарь и другие календари, Кассовый план	Квартал, месяц, декада
Примечание – соатылено на основе ситочника [7]		

Целью стратегического (перспективного) планирования является определение реально возможного объема финансовых ресурсов, источников их формирования, направлений их использования на прогнозируемый период. Стратегические (перспективные) финансовые планы позволяют наметить разные варианты развития и совершенствования системы финансов, разработать концепцию финансовой политики на определенный период. Стратегические (перспективные) планы могут быть среднесрочными (до трех лет) и долгосрочными (свыше трех лет).

Любая хозяйственная деятельность предприятия направлена на определенный финансовый результат. Желаемая результативность деятельности в значительной степени определяется финансовой стратегией предприятия, которая формирует долгосрочные финансовые цели и задачи предприятия, включают в себя формирование, управление и планирование его финансовых ресурсов для повышения стоимости предприятия при условии обеспечения финансового равновесия [8].

Финансовая стратегия предприятия является частью его общей стратегии, поэтому она охватывает все стратегические решения предприятия о финансовой деятельности и развития финансовых отношений с контрагентами. Это, в свою очередь, обеспечивает достижение основных стратегических целей предприятия.

Однако, несмотря на то что финансовая стратегия подчиняется общей стратегии и согласована с ее целями, она оказывает существенное влияние на формирование общей стратегии. Эффективная реализация финансовой стратегии базируется на действенной разработке и внедрении стратегического финансового плана предприятия. Стратегические планы должны быть целостными в течение длительного периода времени, но достаточно гибкими, чтобы при необходимости можно было осуществлять их переориентацию в необходимый момент времени.

На основе стратегических планов разрабатывают оперативные и текущие планы предприятий. Финансовое текущее планирование базируется на бюджетировании и предшествует стадии составления стратегических финансовых планов, формируются формы и методы реализации финансовой политики. Текущие финансовые планы разрабатываются на основе стратегических планов за счет их детализации. В рамках текущего планирования проводится согласование между объектами вложения средств и источниками их формирования. Оно заключается в разработке плана движения денежных средств, плана о прибылях (убытках), плана бухгалтерского баланса. Обычно также используют сметы образования и использования фондов денежных средств. Эти документы необходимы для контроля процесса финансирования важнейших мероприятий, выбора оптимальных источников накопления фондов и структуры вложений собственных ресурсов. В зарубежной практике внутрифирменные текущие планы носят название бюджетов, а процесс их сборки – бюджетирование. Основными плановыми документами в системе текущего финансового планирования является прогноз объемов реализации, бюджет доходов и расходов предприятия, или операционный бюджет, прогнозные отчеты о финансовых результатах, а также прогнозный баланс.

Текущее финансовое планирование позволяет выявить целевой характер использования финансовых ресурсов, сбалансировать доходы и расходы по статьям, определить резервы формирования фондов денежных средств. Оперативное финансовое планирование основывается на составлении оперативных планов для обеспечения детального руководства финансовой деятельностью предприятия в соответствии с избранной стратегией [9].

Кассовый план как элемент оперативного финансового планирования является планом обращения имеющихся средств, в котором отражаются их поступления и расходования. Упорядочение и выполнение кассового плана обеспечивают строгий контроль над направлением имеющихся средств, своевременное их получение и эффективное использование. Кассовый план составляется по типовой форме и содержит четыре раздела:

1. Поступления наличных денег, но без учета денег, полученных в банке за определенными источниками поступления (выручка от реализации, арендная плата и тому подобное).

2. Расходы предприятия наличными деньгами (на заработную плату, стипендии, постоянные надбавки и другие виды оплаты труда, пенсии и пособия по социальному страхованию, хозяйственные расходы и расходы на командировки).

3. Расчет заработной платы и других видов оплаты труда на плановый квартал с учетом всех возможных удержаний (налогов, платежей за спецодежду, погашение займов и тому подобное).

4. Составление календаря выдач заработной платы работникам с указанием конкретных сроков выплат наличных.

Оперативный финансовый план разрабатывается в два основных этапа:

1. Предварительный финансовый план, который формируется, основываясь на основе заказов, которые были поданы в базовом периоде и которые находятся в обработке.

2. Скорректированный финансовый план, скорректированный с учетом более точного прогноза. Предприятию необходимо работать с этим видом плана.

Однако, этот план должен быть достаточно гибким, чтобы при необходимости можно было внести в него определенные изменения. Контроль над реализацией оперативного финансового плана осуществляет финансовый менеджер. С помощью планов и отчетов можно выявлять тенденции и проблемы, с которыми сталкивается предприятие в своей деятельности. Такой анализ позволяет разрабатывать более точные планы на будущее.

Таким образом, внутрифирменное финансовое планирование является одним из основных финансовых инструментов, который используется предприятиями для повышения эффективности своей финансовой деятельности. Внедрение финансового планирования на предприятии существенно укрепляет финансовую устойчивость предприятия и обеспечивает его экономическую безопасность, создает предпосылки для получения и увеличения уровня рентабельности, достаточного для дальнейшего развития предприятия.

Список литературы:

1.Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия: учебник / под ред. А.П. Гарнова. – Москва : ИНФРА-М, 2022. – 366 с.

2.Внутрифирменное бюджетирование: семь практических шагов : учеб. пособие для бакалавриата и магистратуры, Хруцкий, В. Е., 2018. – 88 с.

3.Планирование на предприятии: Учебное пособие / И.А. Либерман. - 3-е изд. - М.: ИЦ РИОР, НИЦ ИНФРА-М, 2016. - 205 с.

4.Соломатин, А.Н. Экономика, анализ и планирование на предприятиях торговли: Учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2019. – 560 с.

5.Кукушкин С. Н. Внутрифирменное планирование : учебник и практикум для академического бакалавриата / С. Н. Кукушкин [и др.] ; под редакцией С. Н. Кукушкина, В. Я. Позднякова, Е. С. Васильевой. – 3-е изд., перераб. и доп. – Москва : Издательство Юрайт, 2019. – 322 с.

6.Старцева Н.С. Особенности внутрифирменного планирования / Н.С. Старцева, М.И. Суворова // Инновационные технологии в управлении: сб. науч. ст. – М., 2015. – С. 132–135.

7.Купцова, Е. В. Бизнес-планирование : учебник и практикум для среднего профессионального образования / Е. В. Купцова, А. А. Степанов. – Москва : Издательство Юрайт, 2019. – 435 с.

8.Черноморченко, С. И. Планирование и проектирование организаций : учебное пособие для академического бакалавриата / С. И. Черноморченко. – 2-е изд. – Москва : Издательство Юрайт, 2019; Тюмень: Тюменский государственный университет. – 221 с.

9.Шардан С.К., Юсупова Т.А. Проблемы внутрифирменного планирования и пути их решения // Вестник Академии знаний. 2021. № 2 (43). – С. 292-299.

УДК 336.71.078.3

Керимкулова Д.Д. Докторант 3 курса ОП «Финансы и бизнес»
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
Турмаханбетова Г.А. м.э.н., ст. преподаватель
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

РИСКИ СОЗДАНИЯ ЭКОСИСТЕМЫ И ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА КАЗАХСТАНА

Аннотация. Пандемия, начавшаяся в 2020 году, повлекла за собой новую реальность, в которой обязательным условием благополучной жизни является цифровизация. Развитие цифровых услуг повлекло за собой расширение границ банковского сектора. Банки второго уровня становятся площадками для продаж, предоставляют государственные услуги, сотовую связь, авиа и железнодорожные кассы и т.д. Тем самым банки трансформируются в экосистемы, включающие в себя большой спектр продуктовой линейки помимо

стандартных банковских услуг и продуктов. В данной статье авторами рассматриваются тенденции и риски создания экосистемы в аспекте финансовой устойчивости банковского сектора Казахстана.
Ключевые слова: банк второго уровня, банк, цифровизация, диджитализация, экосистема, пандемия, Казахстан

На сегодняшний день доминирующим фактором конкуренции среди банков выступает диджитализация, а также активное вовлечение в жизнь клиентов благодаря экосистемам. За прошедшие «постковидные» годы Казахстанские банки заметно продвинулись в плане цифровизации, но есть еще огромный потенциал к росту. Автоматизируются как внешние, так и внутренние бизнес-процессы, которые в свою очередь способствуют повышению уровня сервиса и скорости обслуживания. Цифровизация банковских услуг и продуктов является необходимостью для всего казахстанского банковского сектора. Однако, отмечается неравномерность в запуске онлайн-каналов взаимодействия с клиентами, что в свою очередь привело к появлению лидеров на отечественном банковском рынке. Так лидером розничного онлайн обслуживания является АО «Kaspi Bank», а мобильное приложение для юридических лиц первым запустил АО «ВТБ Банк». Ярким представителем создания экосистемы не банковской организацией в Казахстане является АО «Freedom Finance», который с конца 2020 года выкупил АО «Банк KassaNova» и сейчас наряду с брокерскими услугами теперь оказывает и банковские.

На сегодняшний день цифровизация банковского сектора вызвана не только угрозами развития финтех-компаний, но и большим клиентским спросом в онлайн банкинге. Тренд задают банки второго уровня и телеком-компании, потому что владеют большой клиентской базой. В этих реалиях для финансовой устойчивости отечественным банкам необходимо создавать экосистемы, объединяя различные сервисы и создавая партнерства.

Под экосистемой подразумевается сеть компаний, объединяющихся единой технологической платформой, которая предоставляет свои ресурсы и услуги для создания специальных предложений для клиентов, а также доступа к этим предложениям. [1]

Понятие экосистемы было заимствовано из термина биологии, введенного в 1930-х годах британским ботаником Артуром Тэнсли. По его определению экосистема – это локальные сообщества организмов, которые взаимодействуют друг с другом и окружающей средой. Для дальнейшей процветающей жизнедеятельности эти организмы конкурируют и сотрудничают, вместе развиваются и адаптируются к внешним воздействиям. Далее в начале 1990-х годов бизнес-стратегом Джеймс Муром, перенявшим эту концепцию, было предложено рассматривать компанию не как отдельного игрока, а как представителя бизнес-экосистемы, которая охватывает большое количество участников из разных отраслей. [2]

В современной интерпретации экосистемы можно описать как динамично развивающиеся сообщества, которые создают новую ценность по средством сотрудничества и конкуренции. Однако, необходимо отметить, что общие цели и интересы, необходимость отвечать запросам клиентов, сотрудничество являются основой бизнес-экосистем.

Факторами, ускоряющих тенденции создания крупных банковских экосистем, являются, как уже ранее отмечалось, цифровизация и проникновение новых технологий во все сферы жизни человека. Также необходимо отметить и такие факторы, как повышение финансовой грамотности населения, экономическая активность всех слоев населения. Еще одним положительный фактор – удобство и экономия средств клиентов за счет подписки сразу на все сервисы экосистемы.

Наличие множества сервисов экосистемы определяет ее конкурентное преимущество. К компонентам – сервисам банковской экосистемы можно отнести:

1. Сервисы фундаментальные:
- телекоммуникации, оператор связи,
- интернет-сервисы, порталы,
- сервис Такси,
- сервис географических карт,
- логистика, курьеры, почта,

2. Сервисы стандартные:
- сервис страхование,

- сервис здоровье,
- сервис доставки еды,
- сервис развлечения и досуга,
- сервис обучения, образования,
- сервис недвижимости,

3. Сервисы для бизнеса:
- сервис маркетплейс,
- сервис облачная бухгалтерия, облачное хранение информации,
- сервис безопасность.

Бизнес-архитектура экосистемы в целом представляет собой грамотно сформированный механизм управления сервисами - компонентами. (Рисунок 1)

Рисунок 1 – Бизнес-архитектура банковской экосистемы
Примечание: рисунок составлен авторами на основании источника [3]

В соответствии с Рисунком 1, можно выделить основные компоненты бизнес-архитектуры экосистемы:

1. Стратегия (тактика, цели, показатели);
2. Механизм бизнес-процессов и графическая модель;
3. Организационная структура;
4. Нормативные документы, должностные инструкции, технические документы, информационная база;
5. Материальные ресурсы, продукты и услуги, операционные риски и т.д.

Далее рассмотрим существующие в Казахстане экосистемы на примере Kaspi.kz, Freedom Finance (Рисунки 2-3).

Рисунок 2 – Экосистема Kaspi.kz
Примечание: взято из официального сайта АО «Kaspi Bank» [4]

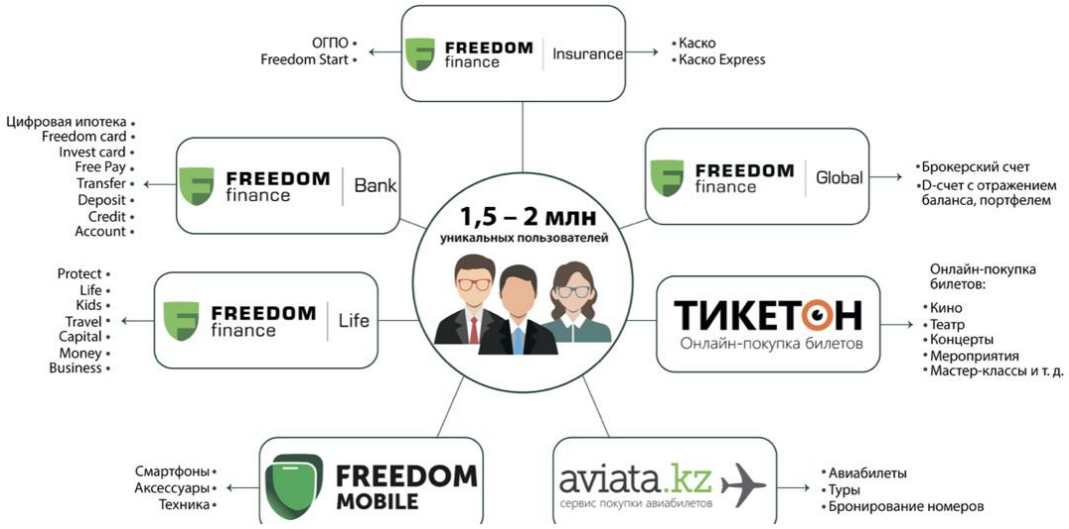

Рисунок 3 – Экосистема Freedom Finance
Примечание: взято из официального сайта Freedom Finance [5]

Анализируя экосистемы Kaspi.kz и Freedom Finance, можно заметить достаточно большой спектр услуг и продуктов, предоставляемых клиентам. Экосистема Kaspi.kz берет начало еще с 2012 года, когда первым запустил онлайн сервис – интернет-отделение, далее в 2014 году появился первый маркетплейс - Kaspi магазин, в 2016 году запускается программа рассрочки – Kaspi Red, в 2017 году появилось мобильное приложение, на котором сервис Kaspi Maps и первые мобильные переводы, оплата QR. На сегодняшний день Kaspi.kz первым запустил сервис здоровье – проверка статуса Ashyk (короновирус), также в приложении доступны большое количество государственных услуг, Kaspi Travel позволяет покупать авиа и железнодорожные билеты и т.д. Экосистема Freedom Finance начал предоставлять банковские услуги в 2020 году, такие как цифровая ипотека, инвестиционная карта и многие другие услуги.

В процессе создания экосистем отечественные банки второго уровня сталкиваются с новыми рисками, с которыми ранее банки не сталкивались в связи с расширением деятельности в небанковских отраслях. Управление рисками в случае наличия множества партнеров и дочерних организаций, большого количества проводимых операций и услуг – достаточно сложная задача, подразумевающая наличие множества рисков. Финансовая устойчивость банковской экосистемы (группы) в целом зависит от финансового состояния одного участника (партнера) экосистемы, в связи с чем необходимо выявлять все возможные риски в деятельности группы, уметь оценивать и своевременно устранять. На сегодняшний день можно выделить следующие риски создания экосистем:

- стратегические (бизнес) риски,
- операционные (кибер) риски,
- инвестиционные риски.

Риски убытков и упущенных доходов, вызванных управленческими ошибками, неправильной стратегией и тактики, неправильный выбор партнеров, относятся к стратегическим рискам, также их называют бизнес рисками.

Одним из основных при создании экосистем являются риски информационной безопасности. В данном случае имеет место быть риск сохранности коммерческих и клиентских данных. Для решения вопросов повышения информационной безопасности, необходимо современное и передовое программное обеспечение, что в свою очередь требует больших финансовых вложений.

Инвестиционными рисками могут выступать риск вынужденной поддержки, что в свою очередь подразумевает дополнительные траты в связи с убыточностью отдельных направлений (сервисов). В такой ситуации банк для спасения и защиты своего основного бизнеса, может

продолжать дополнительно финансировать экосистему. В случае если своих ресурсов может быть недостаточно, это грозит потерей банком финансовой устойчивости.

Таким образом, в ходе исследования рисков создания экосистемы банков, можем предложить ряд рекомендаций для снижения и устранения этих рисков. В первую очередь это регулирование и надзор. Банки второго уровня Казахстана подотчетны требованиям Национального Банка, в то время как финтех-компании не регулируются государством и регулятором. Также на сегодняшний день БВУ по банковскому законодательству могут заниматься только банковской деятельностью и не имеют возможности открывать у себя нефинансовые компании. Современные банки Казахстана, развивая экосистему, создают ее отдельно от самого банка, что в свою очередь вызывает рост административной нагрузки. То есть решением данных неудобств была бы возможность расширить спектр банковской деятельности и разрешение на законодательном уровне создание отдельных сервисных компаний. Еще одним риск-ориентированным решением может быть повышение требований к капиталу банков, развивающих крупные экосистемы.

Список литературы:

1. Курс лекций SBER University «Основы риск-менеджмента в Банке» [Интернет источник] https://ru.coursera.org/lecture/osnovy-risk-menedzhmenta-v-banke/upravlieniie-riskami-v-epokhu-sozdaniia-ekosistiem-rmbtD (дата обращения 20.01.2022)

2. Экосистема Джеймса Ф. Мура [Интернет источник] https://cde.osu.ru/courses2/course114/84.html (дата обращения 22.01.2022)

3. Исаев Р.А. 22 практических метода для достижения совершенства процессов и бизнес-архитектуры. Учебное пособие.-2020 [Интернет источник] https://allsoft.ru/software/e-books/business-literature/22-prakticheskikh-metoda-dlya-dostizheniya-soversh (дата обращения 20.01.2022)

4. Официальный сайт АО «Kaspi Bank» [Интернет источник] https://ir.kaspi.kz/about/ecosystem/ (дата обращения 22.01.2022)

5. Официальный сайт Freedom Finance https://almaty-ffin.kz/?tab=fin-reports#about-us (дата обращения 23.01.2022)

УДК: 33.338.1

Ким Т.А. магистр экономических наук
Асемова Р.Д. магистр экономических наук
Международный Таразский Инновационный Институт
г. Тараз, Республика Казахстан

ВЛИЯНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА РАЗВИТИЕ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Аннотация. В данной статье рассмотрено влияние технологий на развитие финансовой системы. Проанализированы характерные черты и преимущества современных инноваций в финансовой области. Выявлена и обоснована необходимость внедрения передовых технологий и построения новых бизнес-моделей как на уровне предприятия, так и на уровне государства. На основе проведенного исследования были выявлены два основных направления развития Интернета в финансовой сфере, которые могут привести к полному переходу финансовых операций в сеть Интернет, последствием чего станет абсолютно новая, перспективная модель финансовой системы.

Ключевые слова: цифровая экономика; инновации; Интернет; финансовые услуги; электронные деньги.

Инновации сегодня являются приоритетным направлением экономики и способствуют совершенствованию всех аспектов современной жизни. Появление новых финансовых технологий не стало исключением и лежит в основе модернизации и технического переоснащения деятельности организаций.

В большинстве случаев любая новая технология сопровождается внедрением в стандартный технологический процесс информационно-интеллектуального обеспечения, базирующегося на научно-техническом прогрессе, прогрессивных изменениях в технологии управления и

маркетинга для продажи инновации конечному потребителю. Одним из интересных направлений в этой сфере можно считать финтех-проекты, которые все больше и больше привлекают внимание инвесторов. Не удивительно, ведь именно за этими технологиями стоит будущее.К примеру, финансовый сектор компании характеризуется огромными массивами данных, и его автоматизация является вполне объяснимой и необходимой. Не так давно для характеристики больших объемов инфомации стали использовать понятие BigData — совокупность технологий, которые призваны совершать три операции. Во-первых, обрабатывать большие по сравнению со «стандартными» сценариями объемы данных. Во-вторых, уметь работать с быстро поступающими данными в очень больших объемах. То есть данных не просто много, а их постоянно становится все больше и больше. В-третьих, они должны уметь работать со структурированными и плохо структурированными данными параллельно в разных аспектах. Большие данные предполагают, что на вход алгоритмы получают поток не всегда структурированной информации и что из него можно извлечь больше, чем одну идею.

Преимуществами использования данной инновации в сфере финансов являются:

1) минимизирование человеческого фактора;

2) автоматизация и сокращение издержек;

3) оптимальное решение повторяющихся задач.

Уровень эффективности предприятия определяется в первую очередь удовлетворенностью потребителей конечным продуктом. Поэтому качественные и персонализированные рекомендации в реальном времени, предоставляемые специальными ботами, помогут компаниям выйти на новый уровень, сократив издержки, и грамотно управлять финансами и инвестициями.

Ранее развитие финансовой системы на базе Интернета не обсуждалось, но понимание того, что в Интернете оказывают услуги альтернативные традиционным, уже есть.

Первые инновации в финансовой сфере пришлись на 2000-е гг. С развитием Интернета появились новые бизнес-модели, первой из которых была модель агрегаторов (маркетплейсов). Второй стала модель онлайн-трейдинга, изменившая торговлю ценными бумагами. Сейчас наступило новое поколение технологий, которые также связаны с возможностями Интернета. К примеру, облачный софт, мобильные устройства и приложения, социальные сети, новые аналитические инструменты.

Объемы инвестиций в финтех-индустрию сегодня оцениваются примерно в 20 млрд долл. США в год. Ведущие консалтинговые компании дают следующие оценки. KPMG называет цифру в 19,1 млрд долл. США, Deloitte говорит о 20 млрд долл. США, международный системный интегратор Accenture заявляет об общей сумме инвестиций в 22,6 млрд долл. США. Это говорит об очень динамичном развитии технологий в финансовом секторе — и проекты, которые буквально год назад казались фантастическими или нереализуемыми, уже сегодня могут находиться в стадии финального тестирования. По данным McKinsey, за последний год число финтех-компаний удвоилось — от 800 в апреле 2019 г. до более чем двух тысяч сегодня. Этот бурный рост становится платформой для стремительных изменений [1].

Можно выделить шесть основных сегментов, где особенно заметны инновации:

1) Платежи и переводы.

2) Кредитование.

3) Розничное банковское обслуживание.

4) Управление активами.

5) Страхование.

6) Рынки и биржи.

Наиболее новые бизнес-модели возникают в области платежей (валютные операции и переводы), кредитования, управления активами/сбережениями (робо-эд-вайзеры) и в страховании транспортных средств с применением телематики. По оценкам McKinsey, из 673 топовыхфинтех-компаний в мире 59% сосредоточены на работе с частными лицами и порядка 40% заняты инновациями в области платежей и переводов [2].

За рубежом уже давно занимаются построением бизнес-моделей, основанных на новейших технологиях. Здесь преобладает венчурное финансирование, но и традиционные игроки финансового сектора стараются найти самые интересные стартапы.

Взять, к примеру, Великобританию. Лондон славится своей наиболее последовательной финтех-экосистемой для стартаперов, и именно там находится «самая крупная технологическая акселераторная зона в Европе», которая называется Level39, поддерживающая огромное количество финтех-стартапов. StartupBootcampFintech, расположенный в Лондоне, работает по всему миру, в каждом крупном городе с достаточными финансовыми потоками имеется их офис. Они обладатели своей собственной запатентован- ной программы для развития финтех-стартапов и прозрачной системы менторства, что помогает им постоянно расширять свое присутствие на международных рынках.

Однако не всегда опыт западных стран можно с легкостью переложить на нашу экономику. В Казахстанском финтехе наблюдаются подобные тенденции, что и во всем мире, но зачастую «выстрелившие» бизнес-модели, развивающиеся на других рынках, необходимо адаптировать с учетом местных особенностей.

Для Республики Казахстан характерен ограниченный доступ к венчурному финансированию, что является недостатком нашего финансового сектора, так как часто возможность финансирования стоящих бизнес-моделей просто невозможна.

Если говорить о прогнозах дальнейшего развития Интернета в финансовой сфере, то расширение проводимых финансовых операций будет осуществлено через два основных направления. Во-первых, это использование виртуальных платежей, которые особенно популярными станут среди населения, а также малых и средних предпринимателей. Электронные деньги нельзя потрогать, они не имеют физической формы, а находятся на электронных носителях.

В реальности виртуальные финансовые операции могут стать причиной возникновения государственного дефицита.

И для стран с высоким уровнем социальных обязательств это грозит ростом социальной напряженности на ближайшие несколько лет эта динамика только усилится.

Электронные деньги уверенно выходят на рынок, более молодые компании выводят их в оборот, чьи высокие темпы роста помогают обеспечивать здоровую конкуренцию на рынке электронных денежных средств.

Рост рынка электронных денежных средств с каждым годом все выше и выше, и, по прогнозам, на ближайшие несколько лет эта динамика только усилится. Однако есть ряд недостатков такого быстрого роста влияния Интернета на финансовый сектор. Если допустить, что основная часть населения перейдет на новый вид финансовых услуг, то необходимо задуматься о последствиях такого перехода. Рост использования виртуальных платежей выльется в сокращение скорости обращения национальных единиц и налогооблагаемой базы, которая ранее существовала в национальной валюте.

Таким образом, у национальной валюты может появиться сильный конкурент. Для небольших стран это грозит полным исчезновением своей валюты, поскольку для обслуживания интересов местной экономики может оказаться недостаточно производимых операций, например, в тех же самых биткоинах [3].

В реальности виртуальные финансовые операции могут стать причиной возникновения государственного дефицита. И для стран с высоким уровнем социальных обязательств это грозит ростом социальной напряженности: у государства не будет хватать доходов на содержание бюджетных учреждений и выплаты субсидий. Вторым направлением, способным изменить финансовую систему в целом, станет использование финансовых интернет-услуг. Если говорить о финансовой отрасли в целом, то по своей сути она консервативна и негибкая к переменам, но серьезным импульсом к движению стало применение альтернативного обслуживания.

По мнению многих инвестиционных аналитиков, сейчас развитие инновационных сервисов стимулирует финансовые институты к тому, чтобы стать клиентоориентированными, предоставить людям возможность 24/7-доступа к финансовым услугам и, основываясь на данных о поведении каждого клиента, предложить наиболее оптимальные решения из доступных на рынке.

Наш рынок все еще испытывает большой перевес спроса над предложением. Эта ситуация стимулирует появление большого количества новых сервисов. В Казахстане многие зарубежные тренды подхватываются достаточно быстро, поэтому естественное состояние казахстанскогофин-теха сейчас - это быстрый рост. Сначала будут успешны B2C-проекты - фокус на

сбор данных от пользователей, это станет addedvalue для большинства компаний. Затем наступит время B2B-проектов, предлагающих технологические решения для работы с информацией о «жизнедеятельности» клиента, придет время удобных и выгодных решений для среднего и малого бизнеса. Формируемые при этом базы данных - это ценнейшая информация для узкотаргетированной рекламы. Развернется настоящий рынок финансовых данных. Банки, например, обладают очень ценной информацией, но не используют ее в полном объеме [4].

Учитывая приведенные доводы, можно сделать следующий вывод. Финансовый сектор экономики выходит на новый уровень, где преимуществом пользуются технологии, способные автоматизировать процессы, сократить издержки и найти оптимальное решение повторяющихся задач. Построение абсолютно новых бизнес-моделей может привести к полному переходу финансовых операций в сеть Интернет, что существенно повлияет на роль государства в экономике, поэтому уже сейчас стоит задуматься о векторах развития и начать научное осмысление перспектив развития новых финансовых моделей.

Список литературы:

1.Яндиев М.И Формирование новой модели финансовых отношений в сети Интернет // Финансы. 2015. № 10. С. 52–56.

2.Подлесова М. Чего ждать от индустрии финансовых технологий: 10 главных трендов. URL: https://republic.

3.Закон РК «О Национальном банке Республике Казахстан».

4.Закон РК «О Банках и банковской деятельности» от 31 августа 1995г. №2444.

5.Закон РК «О лицензировании» 13 марта 2003 г. № 53

6.Закон РК «О финансовом лизинге» от 5 июля 2000 г. №78-11

7.Закон РК «О платежах и переводах» 29 апреля 1998 г.

8.Закон РК «О рынке ценных бумаг» от 2 июля 2003 г. №461-11

УДК 657.075

Кисаева З.Н., ассистент профессора кафедры «Финансы»,
магистр менеджмента
Ильджанова М. студентка 4 курса
специальности «Учет и аудит» Yessenov University
г.Актау, Республика Казахстан

ОРГАНИЗАЦИЯ ВНУТРЕННЕГО КОНТРОЛЯ В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ КАЗАХСТАНА

Аннотация: Эффективная система внутреннего контроля является важным компонентом управления банком и основой безопасности и устойчивости банковских операций, осуществления долгосрочных целей в области рентабельности, обеспечения надежной системы финансовой и управленческой информации.

В рыночной экономике основными вопросами развития общества являются не только процессы производства и обращения, но и проблемы организации эффективного контроля во всех сферах. Поэтому в банковской системе большое значение уделяется вопросам формирования и функционирования систем внутреннего контроля, наличие которых в коммерческих банках считается необходимым элементом успешного бизнеса.

Ключевые слова:внутренний контроль, контрольная среда, Агентство по финансовому надзору (АФН), внутренний аудит, мониторинг.

Механизм системы внутреннего контроля в банке — «образующий» элемент системы, то есть то, посредством чего обеспечивается непосредственное проведение внутреннего контроля.

Элементами механизма системы являются:

— контрольная среда;

— регламентация;
— отдельные виды контроля;
— контрольная деятельность;
— специальный контроль;
— мониторинг системы внутреннего контроля.

Рассмотрим подробнее каждый элемент механизма внутреннего контроля в коммерческом банке.

Контрольная среда в первую очередь определяется политикой банка по отношению к системе внутреннего контроля. Система внутреннего контроля в коммерческих банках Казахстана создается для осуществления следующих целей:

1) операционная и финансовая эффективность деятельности банка, что предполагает проверку эффективности и рентабельности управления активами банка и определения вероятности убытков;

2) надежность, полнота и своевременность финансовой и управленческой информации. Данная цель предполагает проверку составления достоверной и качественной финансовой отчетности, и других финансовых документов, используемых банком при принятии решений;

3) соблюдение требований законодательства Республики Казахстан, что предполагает проверку соблюдения банком законодательства, а также требований документов, определяющих внутреннюю политику и процедуры банка [1].

Политика банка по внутреннему контролю определяет:

- все риски, которым подвержен банковский холдинг и его дочерние организации;
- масштаб и частоту проведения внутреннего контроля;
- требования к составлению плана проведения внутреннего контроля банка.

Совет директоров и руководство банка обеспечивают наличие адекватной системы внутреннего контроля и создают условия для исполнения сотрудниками банка своих обязанностей в области внутреннего контроля.

Регламентация определяется законодательными актами АФН и внутренними документами банка, которыми предусматривается создание надлежащей структуры контроля, включающей:

- проверки, осуществляемые руководством;
- систему согласований и делегирования прав;
- надлежащий контроль за различными подразделениями;
- проверки соблюдения лимитов на риски и последующий контроль устранения выявленных нарушений;
- систему сверки счетов и перекрестной проверки;
- инвентаризацию имущества.

Контрольная деятельность – это методы и правила, дополняющие элементы контрольной среды, разработанные администрацией для достижения стоящих перед банком целей. Это процесс взаимодействия и функционирования отдельных элементов системы внутреннего контроля.

Периодичность осуществления наблюдения за различными видами деятельности банка определяется исходя из связанных с ними рисков, частоты и характера изменений, происходящих в направлениях деятельности банка.

Специальный контроль в банках Казахстана осуществляет служба внутреннего аудита, которая создается для проверки соответствия системы внутреннего контроля рекомендациям АФН или наделяется полномочиями ответственное лицо, осуществляющее функции внутреннего аудитора.

Целью внутреннего аудита является оценка адекватности и эффективности систем внутреннего контроля и управления рисками по всем аспектам деятельности банка, информацией о состоянии выполнения подразделениями банка, возложенных функций и задач, а также предоставление действенных и эффективных рекомендаций по улучшению работы [2].

Служба внутреннего аудита создается с целью решения задач, возникающих при осуществлении советом директоров функций по обеспечению наличия и функционирования адекватной системы внутреннего контроля путем предоставления объективной оценки состояния системы внутреннего контроля и рекомендаций по их совершенствованию.

Основными функциями службы внутреннего аудита являются:

1) подготовка отчетности для совета директоров (наблюдательного совета) о деятельности службы внутреннего аудита;

2) установление областей рисков в операциях банка, которые в текущем году необходимо подвергнуть внутреннему и внешнему аудитам;

3) определение достоверности и точности финансовой информации, предоставляемой руководству банка и внешним пользователям;

4) установление любых существенных недостатков в бухгалтерском учете или внутреннем аудите, выявленные внешними или внутренними аудиторами;

5) определение соблюдения банком нормативных правовых актов, внутренних положений, устава банка, а также внутренних правил, утвержденных советом директоров (общим собранием участников) банка.

6) проверка и оценка адекватности и эффективности системы внутреннего контроля и управления рисками;

7) проверка полноты применения и эффективности методологии оценки рисков банка и процедур управления рисками методик, программ, правил, порядков и процедур совершения операций и сделок, управления рисками;

8) проверка эффективности функционирования автоматизированных информационных систем, включая контроль целостности баз данных и их защиты от несанкционированного доступа, наличие планов действий на случай непредвиденных обстоятельств;

9) проверка достоверности, полноты, объективности и своевременности бухгалтерского учета и отчетности, а также надежности и своевременности сбора и представления информации и отчетности;

10) проверка применяемых способов (методов) обеспечения сохранности имущества банка;

11) оценка экономической целесообразности и эффективности совершаемых операций;

12) проверка соответствия внутренних документов нормативным правовым актам Республики Казахстан;

13) проверка процессов и процедур внутреннего контроля

14) оценка функционирования отдела кадров;

15) оценка наличия норм законодательства Республики Казахстан и внутренних положений банка, касающихся операций банка, включая методики, принципы, правила относительно организационной структуры и управления банком;

16) другие вопросы, предусмотренные внутренними документами банка.

Мониторинг системы внутреннего контроля осуществляется на постоянной основе. Во внутренних документах банка определяется порядок осуществления мониторинга системы внутреннего контроля (методики, правила, периодичность, порядок рассмотрения результатов мониторинга). Банк принимает необходимые меры по совершенствованию внутреннего контроля для обеспечения его эффективного функционирования, в том числе с учетом меняющихся внутренних и внешних факторов, оказывающих воздействие на деятельность банка.[3]

Информация о недостатках в системе управления рисками и о неэффективно контролируемых рисках, выявленная службой внутреннего контроля, должна доводиться до сведения руководства банка незамедлительно по мере выявления, причем серьезные вопросы должны докладываться менеджменту или совету директоров. Важно, чтобы после получения информации от службы внутреннего контроля соответствующие руководители банка обеспечивали своевременное исправление недостатков. Внутренние аудиторы должны проводить последующие проверки или осуществлять другие виды мониторинга и немедленно информировать менеджмент или совет директоров обо всех неисправленных недостатках, а также давать рекомендации по совершенствованию системы управления рисками.

Кроме внутреннего мониторинга, элементы политики внутреннего контроля оцениваются внешними аудиторами и АФН. Для участков со слабой системой контроля разрабатывается более детальная программа проверки, и, в свою очередь, на более сильных участках проверке подлежит меньший объем первичных документов и хозяйственных операций. В случае если внешние аудиторы, проверяющие банк, дадут низкую оценку системе внутреннего контроля,

может быть принято решение не принимать во внимание систему внутреннего контроля банка вообще, что ведет к увеличению объема работ и размеру вознаграждения внешнего аудитора.

Эффективный контроль может быть реализован только в системе внутреннего контроля посредством взаимодействия всех ее элементов.

Таким образом, эффективная система внутреннего контроля является критически важным компонентом управления банком и основой для обеспечения безопасности и устойчивости банковских операций.[3]

Список литературы:

1. Инструкция АФН РК №359 от 30 сентября 2005 года «О требованиях к наличию систем управления рисками и внутреннего контроля в банках второго уровня».

2. Интегрированная концепция внутреннего контроля (Internal Control – Integrated Framework). Комитет спонсорских организаций Комиссии Трэдуэйя (COSO), 2017.

3. Малыхин Д., Тихомиров А. Особенности функционирования внутреннего контроля и аудита в банках //Бухгалтерия и банки. – 2016. – №10. – С. 21-26.

УДК 336.07

Кисаева З.Н., ассистент профессора кафедры «Финансы»,
магистр менеджмента
Калибасов А. студент 4 курса специальности «Учет и аудит»
YessenovUniversity
г.Актау, Республика Казахстан

РОЛЬ ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация: Одним из наиболее важных рычагов управления финансовой системы является финансовый контроль. Назначение финансового контроля заключается в содействии успешной реализации финансовой политики государства, обеспечении процесса формирования и эффективного использования финансовых ресурсов во всех сферах и звеньях народного хозяйства. Финансовый контроль является формой реализации контрольной функции финансов.

Ключевые слова: финансовый контроль, финансы, финансовые ресурсы, государство.

Контроль присущ любой управленческой деятельности. И поскольку финансовая деятельность государства, в известной степени, относится к сфере управления финансами, то выделяют такой специфический вид контроля как финансовый контроль. Иными словами, финансовый контроль, являясь составной частью контроля вообще, обладает определенной спецификой.

Финансовый контроль - составная часть, или специальная отрасль, осуществляемого в государстве контроля. Наличие финансового контроля объективно обусловлено тем, что финансам как экономической категории присущи не только распределительная, но и контрольная функции. Поэтому использование государством финансов для решения своих задач обязательно предполагает проведение с их помощью контроля за ходом выполнения этих задач. Финансовый контроль осуществляется в установленном правовыми нормами порядке всей системой органов государственной власти и органов местного самоуправления, в том числе специальными контрольными органами при участии общественных организаций, трудовых коллективов и граждан [1].

Значение финансового контроля выражается в том, что при его проведении проверяются, во-первых, соблюдение установленного правопорядка в процессе финансовой деятельности государственными и общественными органами, предприятиями, учреждениями, во-вторых, экономическая обоснованность и эффективность осуществляемых действий, соответствие их задачам государства.

Финансовый контроль - это контроль за законностью действий в области образования и использования денежных средств государства и субъектов местного самоуправления в целях эффективного социально-экономического развития страны и отдельных регионов.

Специфика финансового контроля заключается в том, что он представляет собой результат наложения контрольной функции управления на контрольную функцию финансов. При этом содержание финансового контроля определяется контрольной функцией, в которой выражена одна из сторон сущности финансов как экономической категории, что придает финансовому контролю объективный характер. Форма финансового контроля устанавливается в ходе управленческой деятельности и является сознательной деятельностью людей по использованию познанных объективных законов в области финансов, что придает ему субъективный характер.

Таким образом, объективные по своему характеру финансовые отношения, прежде чем найти свое правовое оформление преломляются в субъективной деятельности государства, т.е. государство предопределяет содержание правовых норм, регламентирующих объективные финансовые отношения.

Совокупность правовых норм, устанавливающих систему и компетенцию субъектов контроля, а также порядок проведения финансовых проверок образуют институт финансового контроля.

Финансовый контроль присущ всем финансово-правовым институтам. Поэтому помимо общих финансово-правовых норм, регулирующих организацию и порядок проведения финансового контроля в целом, имеются нормы, предусматривающие его специфику в отдельных финансовых правовых институтах.

Основное содержание финансового контроля в отношениях, регулируемых финансовым правом, заключается в:

а) проверке выполнения финансовых обязательств перед государством и органами местного самоуправления, организациями и гражданами;

б) проверке правильности использования государственными предприятиями, учреждениями, организациями, находящихся в их хозяйственном ведении или оперативном управлении денежных ресурсов (банковских ссуд, внебюджетных средств и других средств);

в) проверке соблюдения правил совершения финансовых операций, расчетов и хранения денежных средств предприятиями, организациями, учреждениями;

г) выявлении внутренних резервов производства;

д) устранении и предупреждении нарушений финансовой дисциплины.

В случае их выявления в установленном порядке принимаются меры воздействия к организациям, должностным лицам и гражданам, обеспечивается возмещение материального ущерба государству, организациям, гражданам. [2]

Финансовый контроль призван решать две основные задачи:

- обеспечить соблюдение законности в области финансов.
- обеспечить рациональное и эффективное использование финансовых ресурсов.

Благодаря наличию второй задачи финансовый контроль отличается от надзора в области финансов, перед которым стоит только задача обеспечения законности в области финансов. Финансовый контроль вправе осуществлять только собственник в рамках своей собственности. Поэтому в зоне финансового контроля находятся:

а) все действия и операции, осуществляемые в процессе формирования, распределения и использования финансовых ресурсов государства;

б) операции, осуществляемые в процессе формирования, распределения и организации использования финансовых ресурсов частных лиц.

При этом отношения, возникающие в процессе использования финансовых ресурсов государства финансовыми не являются. Однако действия сторон, связанные с расходованием денежных средств государства, составляют объект финансового контроля.

Принципами финансового контроля являются: превентивность, всеобщность, действенность, оперативность, обоснованность, достоверность, постоянность, регулярность, гласность, публичность.

Элементами финансового контроля являются: цель контроля, субъект контроля, объект контроля, предмет контроля, методы контроля.

Цель контроля - это то, что определяет содержание финансового контроля (предупреждение нарушения финансовой дисциплины, выявление фактов нарушения финансовой дисциплины).

Субъект контроля - это лицо, осуществляющее финансовый контроль (государственные органы, собственник, хозяйствующий субъект).

Объект контроля - это лицо, подвергающееся финансовому контролю (государственный орган, хозяйствующие субъекты, физические лица).

Предмет контроля - это материальные носители, содержащие сведения о финансовой, финансово-хозяйственной деятельности (первичная бухгалтерская документация, отчетная документация).[2]

Финансовый контроль - это контроль за законностью и целесообразностью действий в области формирования, распределения и использования денежных фондов в целях обеспечения финансовой дисциплины.

Таким образом, финансовый контроль, с одной стороны, является одной из завершающих стадий управления финансами, а с другой, он выступает необходимым условием эффективности управления ими. Сложность понимания финансового контроля обусловлена сложностью самой категории финансов. Так же как финансы являются основой любой сферы общественной деятельности и в то же время отражают их материальную результативность, так и финансовый контроль является как бы лакмусовой бумагой, на которой реально проявляется весь процесс движения финансовых ресурсов, начиная от стадии формирования финансовых ресурсов, необходимых для начала осуществления деятельности в любой сфере, и кончая получением финансовых результатов этой деятельности. Можно сказать, что финансовый контроль - это совокупность действий и операций по проверке финансовых и связанных с ними вопросов деятельности субъектов хозяйствования и управления с применением специфических форм и методов его организации. [3]

Для осуществления финансового контроля создаются особые контрольные органы, укомплектованные высококвалифицированными специалистами. Их права, обязанности и ответственность строго регламентированы, в том числе и в законодательном порядке.

Государство всегда старалось создать эффективную систему управления финансами, и соответственно, эффективную систему финансового контроля, так как от этого в конечном счете зависело само его благополучие.

Сегодня органы государственной власти уделяют серьезное внимание вопросам совершенствования системы финансового контроля. Поскольку очевидно, что обязательным условием эффективного функционирования экономики и финансовой системы страны является наличие развитой системы контроля. Предпринят уже ряд шагов, направленных на ее реформирование.

Список литературы

1. Андреев А.Г., Соломенко А.Д. Правовые основы финансового контроля // Финансы. 2015. №1. С.48.

2. Раимкулов А.С. Контроль как приоритетное направление в пополнении доходов бюджета // Финансы Казахстана. 2016. № 1-2. С.18.

3. Теория финансов: Учебное пособие /под ред. Н.Е. Заяц, М.К. Фисенко, Т.Е. Бондарь и др. - 2е изд., стереотип. - Мн.: Выш. шк.,2015 г.

УДК 336.132

Койбагарова А.Ж. магистр, аға оқытушы
Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы.

ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙДА ҚАРЖЫЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ДАМЫТУ ҚАЖЕТТІЛІГІ

Аңдатпа. Қаржы секторы тұтынушының сұранысына ие өнімді ұсына отырып, қарқынды дамуда және жетілдіруде. Қаржылық технологиялар экономикалық қатынастарды оңтайландырады. Әлемдегі қаржы технология-индустрияны дамыту үшін өсу кедергілерін еңсеру және технологиялар драйверлерін ұлғайту қажет. Қазақстандық қаржы жүйесі осы қызмет түрлеріне сұраныс жағдайында қаржылық технологияларды дамытуға мүдделі.

Кілт сөздер: қаржылық технологиялар, қаржы секторы, қаржылық дағдарыс, әлемдік экономика, финтех-индустрия, цифрлық қызметтер**.**

COVID-19 пандемиясынан туындаған әлемдік экономикалық дағдарыс бұрын-соңды болмаған, бұл рецессияға ұшыраған елдердің (шамамен 93%) жағдайы. Осы кезеңде мемлекеттер өз ресурстарымен теңдестіріліп, оларды экономиканы қолдау және пандемиямен күресу шаралары арасында бөлді.

Қазақстанда осы кезеңде пандемиямен күрес жөніндегі қызметті үйлестіру үшін мемлекеттік комиссия құрылды, онда табыс көздеріне дағдарыс жағдайлары әсер еткен халыққа қолдау көрсету жөнінде шешімдер қабылданды. Мемлекет бизнес пен үй шаруашылығын қолдау үшін бірқатар қаржылық шараларды анықтады.

Әлемдік қауымдастық, 2020 жыл қатаң шектеулер режимінде болды, бұл қаржы секторына көп әсер етті.

Коронавирустық Пандемия барлық салада диджитализацияны жеделдетті. Вирустың өршуіне дейін, технологияны қолдану тұрғысынан ең дамыған салалардың бірі қаржы секторы болды, ал оның ішінде ең белсенді пайдаланушылар, тіпті МҚҰ және онлайн-несие беру компанияларының клиенттерімен жұмыс істеу шешімдерін жасаушылар болды. МҚҰ және онлайн-Несилеу сервистері өзінің күнделікті жұмысындағы процестері уақытында автоматтандыра отырып, осының арқасында және шығындарды оңтайландырудың ағымдағы үрдістерін, "санға" кету есебінен бизнесті ауқымдандыруды ескере отырып, қаржы нарығының ойыншылары ұзақ уақыт бойы бәсекеге қабілетті болады.

Осыған байланысты Еуропа тұрғындары қаржы технологиялар қосымшаларын 72% жиі қолдана бастады. Бұл туралы deVere Group консалтингтік компаниясының зерттеу нәтижелері айтады [1].

Қаржылық технологияның танымалдығы-бұл әлемдік қоғамдастықтың Covid-19-ға байланысты өзгерген жағдайларға қалай бейімделуге тырысатындығын зерттеу. Финтех дамуының негізгі параметрлері:

- карантин шарттары халықтың онлайн режиміне тез ауысуына алып келді, бұл көптеген адамдар үшін банктермен қашықтықтан өзара әрекеттесудің алғашқы тәжірибесі болды;
- пандемия адамдардың банкпен интернет арқылы өзара әрекеттесуге деген сенімін арттырды, бұл артықшылықтарды сезуніге мүмкіндік берді;
- клиент үшін күресте банктер банктік өнімдер желісін жақсартты және әртараптандырды, бұл сөзсіз банктік қызметтерді алу кезінде клиенттердің уақытын, күш-жігерін және ақшасын үнемдеуге мүмкіндік берді;
- банктер үшін онлайн-экожүйелерді дамытудың маңыздылығы артты, бұл смартфонда оның күнделікті қаржылық қажеттіліктерін қанағаттандыра алтын қызметтің болуы маңызды болды;
- орналасқан жері мен тәулік уақытына қарамастан клиенттерге ақша аударуға және қажетті төлемдерді төлеуге мүмкіндік беретін қолма-қол ақшасыз төлемдер мен аударымдар дамыды;
- бөлшек саудагерлерді диджитал ортаға батыруға мәжбүрледі. Интернетте өтуді кешіктерген сатушылар жұмысты қайта құруға асығуға мәжбүр болады. Тұтынушылар үшін қазір толыққанды customer journey, яғни жалға берушілермен өзара іс-қимыл кезінде толық онлайн-шешімдер алу маңызды.

Банктердің бизнес-модельдерін қайта қарауға ықпал етті. Екінші деңгейдегі банктер өз қызметтерін жаңа шындыққа айналдырады. Банк саласында шешуші рөл атқаратын үлкен деректермен (big data), сондай-ақ осы деректердің көздерімен жұмыс күшейтілуде [2].

2020 жылғы тамызда "Standard &Poor 's" және "Fitch Ratings" рейтингтік агенттіктері Қазақстанның рейтингтін тиісінше тұрақты болжаммен "BBB-" және "BBB" деңгейінде растады. Екі агенттік теңгенің икемді айырбас бағамы шикізат нарықтарынан түсетін экономикалық күйзелістердің сіңірілуіне ықпал еткенін атап өтті. Елде енгізілген карантин аясында экономиканың бөлшек және корпоративтік секторларында кредиттік белсенділіктің баяулауы байқалды [3].

Алайда, пандемияның әсерінен әлемдік экономикалық құлдырауға қарамастан , Қытай өзінің шығындарын өтеп қана қоймай, ЖІӨ-нің өсуіне ие болады. Көптеген жетекші елдер 2020 жылғы ЖІӨ-нің шығындарын өтеу қиынға соғады.

Әлемдік экономиканы қалпына келтіру біртіндеп жүргізілетін болады. Қазіргі уақытта Әлеуметтік сала мен экономикалық қызметті толық қалыпқа келтіру мерзімдерін болжау мүмкін емес.

Халықаралық қаржы институтының деректері бойынша дамыған елдердің борышы 2019 жылдан бастап шамамен 12% - ға ұлғайып, ЖІӨ-нің 392% - ынан асты.

Дамушы мемлекеттердің қарызы ЖІӨ-нің 230% - ына дейін өсті.

Пандемияға байланысты карантиндік шектеулер енгізілгеннен бері қарыздық жүктеменің өсу қарқыны едәуір жеделдеді [4].

Қазақстанда банктер мен басқа да кредиттік ұйымдар бөлімшелерінің уақытша жабылуына байланысты қаржы институттары өздерінің цифрлық сервистерін дамыта бастады.

Мысалы, карантин аясында алғаш рет карточкалық шоттарды қашықтықтан ашу қызметі пайда болды. Сәуір айының соңына қарай 1 млн.астам адам онлайн карточкалық шоттар ашты, ал 700 мыңға жуық адам үйге жеткізілетін карталарды алды. Финтехтің даму тренді және банктерге бармай-ақ алуға болатын жаңа қызметтердің пайда болуы одан әрі дамитын болады, деп санайды сарапшылар. Исламдық қаржы саласында жаңа финтех-шешімдердің пайда болуы үшін заңнаманы дамыту және жағдай жасау маңызды.

Доктор Мохд Азми Омардың пікірінше, финтех-компаниялар P2P нарығына шешімдерді, яғни бір жүйеге қатысушылар арасындағы қаржыландыру, краудфандингті ұсына алады. Бұл ақшаны шағын және орта бизнесті қаржыландыру үшін пайдалануға болады. Сектор компанияларының дамуына көмектесетін икемді заңнаманың арқасында Қазақстан бүкіл Орталық Азияда исламдық қаржылық қызметтерді тарату орталығына айналуы мүмкін [5].

Бүгінде цифрлық технологиялар барлық банк сервистерін онлайн жүйеге көшіруге мүмкіндік береді. Бұл процестерді қысқартады, қаржы ұйымдарының ресурстарын үнемдейді. Реттеуші тарапынан қаржы ұйымдарының клиенттеріне биометриялық сәйкестендіру тетігі арқылы қаржы қызметтерін алу мүмкіндігін ұсыну бойынша жұмыстар жүргізілуде.

Елдің барлық банктері цифрлық жүйелерді енгізді: бір жерде қызметтердің енуі прогрессивті, ал қаржы ұйымдарының бірі цифрландыруға үнемдейді.

Қаржы ұйымдары смартфондағы қосымша арқылы кредитті ресімдеу мен өтеудің толыққанды self-сервистерін әзірледі, сондай-ақ депозитті ашу және толықтыру, банк картасын ашу, Еліміздің кез келген банкінің карталарына тегін аударымдар жасау, нөмір бойынша аударымдар жасады.

Нарықта 20 валютадағы саяхатшыларға арналған карталар, Жеке мобильді қосымшасы бар балалар карталары, Steam қызметінде сандық мазмұнды сатып алу кезінде жоғары кэшбэк бар ойыншыларға арналған карта пайда болды. Байланнысыз төлем технологиялары енгізілді: Apple Pay, Samsung Pay, Homebank Pay. Қазақстандық банктер жасанды интелектені белсенді тестелеуде.

Қаржы ұйымдары цифрлық технологиялар, әсіресе жоғары білікті IT-кадрларды тарту тұрғысынан қымбат ғанибет екенін айтады. Көбінесе цифрлық технологиялар қолданыстағы заңнамадан асып түседі. Жаңа технологияны заңды түрде пайдалану үшін қаржыгерлер көбінесе тиісті заңнамалық базаны әзірлеуге мәжбүр. Өзекті заңдардың болмауына байланысты қаржы технологиялары реттеу шегінен шығып, нарық үшін тәуекелдер тудырады. Бұған айқын мысал ретінде Bank микрокредиттік ұйымдарының реттелмейтін сегменті арасында онлайн-кредиттеудің бақылаусыз қарқынды дамуы болып табылады.

1-кесте - Қазақстандағы қаржы технологиялары нарығының перспективалары

Перспективалары қосымшалар	Перспективалы бағыттар
Үлкен деректер	Сандық банктер
Предиктивті талдау	Скоринг
Жасанды интеллект	Несиелеу
Кластерлік талдау	Маркетплейс
Интернет	Криптовалюталар

Маркетинг және жарнамалық жарнама	Жаңа нарықтарға шығу
Ескерту – автор құрастырған	

Қаржы технологиялары нарығының дамуын жандандаратын негізгі өлшемдер:

- қаржылық технологиялар қаржылық қызметтер алу мен алудың қолжетімділігі мен жеделділігін арттыратындықтан, халық үшін қаржылық көрсетілетін қызметтерге сұраныстың артуы бизнестің бәсекеге қабілеттілігін арттырады;

- бірыңғай ұлттық финтех-экожүйені қалыптастыратын қаржы реттеушісінің маңыздылығы. Қаржы технологиялары ел бизнесі мен экономикасының ашықтығын арттырудың, инфрақұрылым құрудың басты құралдарының бірі болып табылады.

- тұтынушылардың қажеттіліктері мен өзгерістеріне үнемі бейімделетін ұсыныстың динамикасы мен икемділігі. Қаржы технологиялар-индустрияның жоғары даму динамикасына байланысты оның өкілдері өзгеріп жатқан сұранысқа ғана емес, сонымен бірге нарықтағы барлық ойыншылардың мінез-құлқына да сезімтал, бұл нәтижесінде халықтың өмір сүру сапасынжақсартуға әкеледі.

Қазақстандағы қаржылық технологиялардың даму кедергілеріне мыналар жатады:

- Киберқауіптер
- дербес деректерді жеткіліксіз қорғау;
-- қазақстандық финтехтің тартымсыздығы;
- қарыз капиталының үлкен құны;
- халықтың төлем қабілеттілігінің төмендігі;
-финтех-компаниялар үшін бейімделмеген салық жүйесі;
- валюталық тәуекелдер және т. б.

Алайда, дағдарысты еңсеру және қаржылық технологияларды дамыту үшін Қазақстан қолда бар ресурстарды барынша іске қосып, құрылымдық реформаларды жалғастыруы қажет.

Әдебиеттер тізімі

1.Исследование консалтинговой компании deVere Group.
Интернет ресурс: http://bloomchain.ru/newsfeed/populyarnost-finteh-prilozhenij-rastet-na-fone-pandemii-koronavirusa

2. 7 вещей, которые изменил Covid-19 на банковском рынке РК
Интернет ресурс: https://kursiv.kz/news/banki/2020-06/7-veschey-kotorye-izmenil-covid-19-na-bankovskom-rynke-rk

3. Fitch подтвердило рейтинг Казахстана на уровне «BBB», Капитал, центр деловой активности. Интернет ресурс : https://kapital.kz/finance

4. Денежная спираль: в 2020 году мировой долг может достигнуть рекордных 257трл.дол. Интернет ресурс: https://go.mail.ru/

5. Как пандемия короновируса повлияло на финтех.AIFC Интернет ресурс: https://aifc.kz/ru/media-o-nas/kak-pandemiya-koronavirusa-povliyala-na-finteh/

ӘОЖ 336.71

Қазбекова Қ.М. э.ғ.м.,аға оқытушы
Ибағалиева А.Н. 4 курс студенті, Қаржы мамандығы
Экономика және менеджмент мектебі
Нархоз Университеті,
Алматы қ. Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАНДА ЦИФРЛЫҚ БАНКИНГТІ ДАМЫТУДЫҢ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ

Аңдатпа. Жаһандану жағдайымен тұспа-тұс енген цифрландыру процесі кез келген мемлекеттің экономикасына әсер еткен сөзсіз. Әсіресе, цифрлық өзгеріске молынан ұшыраған банк секторы болды.

Бұл мақалада Қазақстанның банк секторының цифрландыру процесіне көшу және дамыту процесі баяндалады. Бүкіл ел бойынша цирфлық банкингтің қолдану аясы, жасалатын операциялар көлемі қамтылып кетеді. Сонымен қатар, қолма-қолсыз төлемдерді жүргізу каналдарының ең тиімді әрі ұнамдысы да қарастырылды. Цифрландыру процесінің ену себептері мен алғышарттары және мүмкін болатын проблемалар мен тәуекелдер де айтылып кетті.

Кілт сөздер: цифрландыру, банктік қызмет, банк секторы, қолма-қолсыз төлем, транзакция, технология, даму.

Цифрландыру XXI ғасырмен бірге келген өте күрделі әрі алға жылжытушы процесстердің бірі. Оның әсері кез келген мемлекеттің экономикасын, әлеуметтік ахуалын, саясаты мен болашағын өзгертпей қойматындығы сөзсіз.

Цифрландыру өз алдына белгілі бір саланы немесе қызметті жетілдіру мақсатында ақпараттық технологияларды пайдалану және енгізу болып табылады. Бүгінгі таңдағы жаһандану жағдайында цифрландыру белең алып, адамдардың күнделікті өміріне терең еніп кетті.

Қазақстан мысалында қарастыратын болсақ, цифрландыру соңғы 3 жылда өте қарқынды дамып келеді. Негізгі салалар: банк секторы, қызмет көрсету салалары және транспорт.

Цифрландыру процесінің дамуын келесідей қарапайым мысалдармен дәлелдеуге болады:

- Қызметтердің жекелеген түрлерін көрсету үшін мобильді қосымшаларды қолдану;
- Төлем операцияларын қолма-қол ақшасыз арқылы жүргізу;
- Мемлекеттік органдар қызметтерінің электронды жүргізілуі (egov.kz);

Осының ішінде банк секторының цифрлық банкингке қарай өзгерісі елеусіз қала алмайды.

Банк секторы өз алдына ел экономикасының маңызды құраушысы болып табылады. Дәл қазіргі сәтте Қазақстанда 22 екінші деңгейлі банк бар[1]. Олардың барлығы өзінің қызметін цифрлық банкинг арқылы көрсету үшін қарқынды дамып келеді. Оның жедел түрде алға жүруіне әсер еткен - Kaspi Bank АҚ-ның Kaspi.kz мобильді қосымшасы арқылы банктік қызметтерді жеңілдетуі болды. Цифрлық ақпараттық банкингке көшудің басты себебі осы - банк қызметтерін пайдаланудың жеңілдігі әрі оңайлығы. Одан бөлек келесідей бірнеше артықшылықтарды атап өте аламыз:

✓ Қолданудағы оңайлылық: мобильді қосымшаларды жас ұрпақ қана емес, сонымен қатар, орта буын және одан жоғары адамдар қолдана алатындай түсінікті әрі қолданғанға ыңғайлы интерфейспен жасайды.

✓ Уақытты үнемдеу: банк қызметтерін пайдалану үшін немесе өтінім беру үшін бұрынғыдай кезекте тұрудың қажеті жоқ, барлығын үйден жасауға болады. Бұл банкің еңбек өнімділігін арттыруға және мүмкіндігінше көп адамға қызмет көрсетуге мүмкіндік береді.

✓ Қарапайым халықтың қаржылық сауатын арттыру: цифрландыру енген сәттен бастап, кез келген жеке тұлға өзінің шотындағы ақша қаражаттары, оларды тиімді қолдану, қорға жинау, депозит және несие шарттары секілді ұғымдармен тікелей бетпе-бет кездесті. Тіпті, несие алатын болса да, алдын ала барлық банктер ұсынатын пайыздық мөлшерлемелер мен шарттарды зерттеп, ең тиімдісін таңдай алатындай деңгейге жетті.

Цифрлық банкинг өзімен бірге электронды төлемдер ұғымын алып келді. Бұрынғы қолма-қол ақшаның орнына қолма-қолсыз ақша келді. Мәселен, төлем карточкаларын пайдалана қолма-қол ақшасыз жүргізілген операциялардың көлемі 2021 жылы 2,3 есе өсті. Жалпы айналымда 55,3 млн бірлік карточка бар және олармен жасалған операциялар барлық онлайн операциялардың 83,1%-ын құрайды [2].

Сурет-1. Қазақстан Республикасындағы қолма-қолсыз төлемдердің көлемі (2015-2021 жж.), млрд. тг

Ескерту: диаграмма ақпарат көзі негізінде автормен құрылған [3].

Ағымдағы жылы қолма-қол ақшасыз төлемдер көлемінің өсу драйверлерінің бірі COVID-19 коронавирус пандемиясы болды. Қатаң шектеу карантиндік шаралары жағдайында тауарлар мен қызметтерге ақы төлеу онлайн режимінде маңызды болды. Қазақстанда қолма-қол ақшасыз операциялардың негізгі үлесі биыл Интернет және мобильді банкинг арқылы электрондық тәсілмен жүзеге асырылды: 81% немесе 18,1 трлн теңге. Бүгінгі таңда ҚР ЕДБ-нің 20-ында мобильді банкинг сервистері бар. Өз кезегінде, елдегі Интернет және мобильді банкингті пайдаланушылар саны бір жылда 52% - ға артып, 27 млн-ға жетті. Осы уақытта белсенді пайдаланушылар саны бір жылда 2 есе өсті[4].

Жалпы, соңғы екі жылда цифрлық банкинг форматындағы бір күндегі транзакциялар саны 7,6 есе, ал транзакциялар сомасы 9 есе өсті. Осылайша, қазірдің өзінде цифрлық серпіліс пен елдегі цифрлық қаржы қызметтерін пайдаланудың түбегейлі жаңа деңгейі туралы айтуға болады.

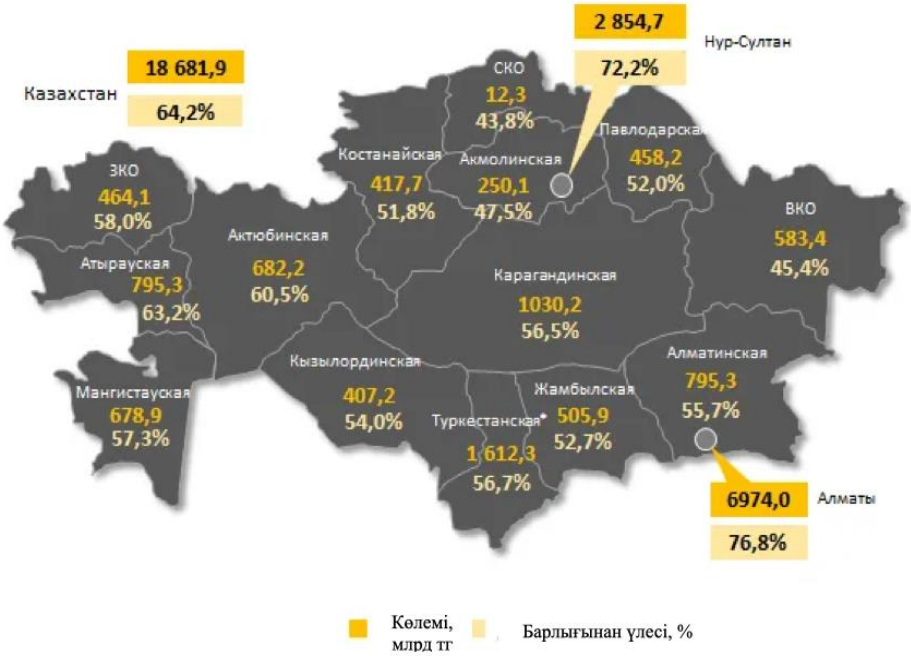
Сурет-2. Қазақстан Республикасындағы қолма-қолсыз төлемдердің жасалу тәсілі бойынша көлемі (2021 ж), %

Ескерту: диаграмма ақпарат көзі негізінде автормен құрылған [3].

Қазақстанның қаржы нарығының технологиялық дамуына ел Үкіметі мен ҚР Ұлттық Банкі қабылдаған шаралар айтарлықтай әсер етеді.

ҚР ҰБ қолма-қол ақшасыз төлемдерді дамытуды және қолма-қол айналымды азайтуды белсенді түрде ынталандырады. Атап айтқанда, клиенттің таңдауы бойынша кез келген құралдарды-төлем карточкаларын, электрондық ақшаны немесе банктік шоттан пайдалана отырып, онлайн — режимде төлем жүргізудің баламалы мүмкіндігін жасау үшін мобильді төлемдер жүйесін құру және дамыту бойынша жұмыс жүргізілді[4].

Бұдан басқа, байланыссыз төлемдерді дамытуды ынталандыру шеңберінде Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Еуропа елдерінің тәжірибесіне сүйене отырып, PIN-кодты енгізусіз жүргізуге болатын операция сомасының лимитін арттыру жөніндегі іс-шараларды іске асырды. Бұл шара қолма-қол ақшасыз төлемдер жүйесін одан әрі дамытуға оң әсер етеді.

Сурет-3. Қазақстан Республикасындағы банк карточкаларымен жасалатын электронды төлемдер көлемі (2021 ж)
Ескерту: диаграмма ақпарат көзінен алынған[1].

Егер банк карточкаларымен жасалған төлемдерді облыс және қала көлемінде қарайтын болсақ, келесідей тұжырымдарға келуге болады:

- ❖ Жалпы Қазақстанда банк карточкаларымен жасалатын төлемдер 18681,9 млрд теңгені құраса, оның ⅓-і Алматы қаласына тиесілі;
- ❖ Алматы қаласынан кейін банк карточкалары төлемдері бойынша екінші орында Нұр-Сұлтан қаласы (2854,7 млрд тг);
- ❖ Төлем карточкаларын ең сирек қолданатын аймақ ретінде Солтүстік Қазақстан облысын көре аламыз. Төлем көлемі небәрі 12,3 млрд теңгеге тең.

Банктік процестерді цифрландыру қаржы ұйымының жұмысын тиімді етеді және көп ақша табуға көмектеседі. Цифрлық технологияға көшуді бастау үшін жоғары білікті әзірлеушілердің штатын жинап, ондаған миллион рубль жұмсаудың қажеті жоқ. Сіз әрқашан жеке процестерді цифрландыратын қолданыстағы қызметтерді пайдалана бастай аласыз.

Жалпы, төлем карточкалары санының және қолма-қол ақшасыз төлемдер көлемінің серпінді өсуі, интернет-банкингті пайдаланушылар санының артуы, биометриялық сәйкестендіру жобаларын іске асыру, сондай-ақ қолданыстағы заңнамалық база ҚР банк секторы нарығын дамытудың жалпы әлемдік оң трендке сәйкестігін көрсетеді.

Әдебиеттер тізімі:

1.Количество банков второго уровня в Казахстане // www://kapital.kz/finance (дата обращения: 01.02.2022)

2.Безналичные платежные системы // www://nationalbank.kz/kz/ (дата обращения: 01.02.2022)
3.Годовая финансовая отчетность Нац. Банка РК // www://nationalbank.kz (дата обращения: 01.02.2022)
4. Безналичные платежи в РК // Ranking.kz ақпараттық порталы www://ranking.kz/ (дата обращения: 01.02.2022)

ӘОЖ 336.71

Қазбекова Қ.М. э.ғ.м.,аға оқытушы
Омархан Л.Д. 4 курс студенті, Қаржы мамандығы
Экономика және менеджмент мектебі
Нархоз Университеті,
Алматы қ. Қазақстан Республикасы

БАНК СЕКТОРЫНДА ЭКОЖҮЙЕНІҢ ДАМУЫ

Аңдатпа. Қазіргі таңда банк секторында экожүйе үлкен сұранысқа ие. Банк секторларының ең басты мақсаты экожүйені дамыту. Өйткені, адамдарға ыңғайлы әрі тиімді болып табылады.Қазақстандағы ең дамыған банк секторындағы экожүйенің жағдайы туралы зерттелді. Банк секторында экожүйенің маңыздылыққа ие екені туралы айтылып кетті.

Кілт сөздер: есеп, экожүйе, басқару, пайда, бәсекелестік, ақпарат, инновация.

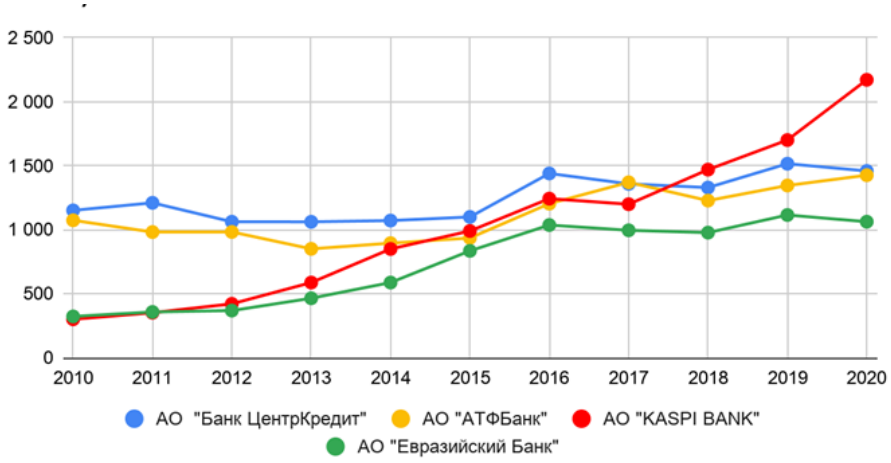
Банк жүйесі – нарық экономикасының маңызды бөлігі. Банктердің және тауар өндірісі мен айналымының дамуы тарихи түрде қатар жүріп отырды және бір-бірімен тығыз байланысты болды. Сонымен қатар, банктер ақшалай есеп айырысу, экономиканы несиелеу, капиталды қайта бөлуде делдал ретінде әрекет ету арқылы өндірістің жалпы тиімділігін едәуір арттырады және еңбек өнімділігінің өсуіне де ықпал етеді.

Бүгінгі таңда пандемияға байланысты банктер арасындағы күрес клиент емес, тиімді технология үшін таласқа айналып, технологиялық көшбасшылыққа ұмтылу басталды. Басқаша айтқанда, дәстүрлі банктік қызмет түрінен смартфондар негізінде клиенттерге қашықтан қызмет көрсетіп, ақы төлеу мәдениеті мен әдетін өзгертіп жатыр.

Қазірдің өзінде бірнеше онлайн-сауда алаңы, транзакциялық банк және несиелік өнімді біріктіретін экожүйелер бар. Тағы бір жаһандық тенденция – клиенттер өнімге жақсы жағдай іздеуді жөн көреді, ал технологиялық жетістік олар үшін бұл процесті жеңілдетеді: клиенттер бір банкте ипотека ала алады, басқа банкте депозиттер сақтай алады, үшінші банкте төлемдер мен аударымдарды жүзеге асыра алады.

Отандық банктер экожүйелерді бірнеше бағытта құруда: ашық банкинг және маркетинг, сонымен қатар бизнеске қаржылық емес қызметтердің бірқатар түрін ұсынады. Халықаралық зерттеулерге сәйкес, пандемия кезінде ғаламтордағы және мобильді банктік қосымшаларды пайдалану бүкіл әлемде 20%-дан 50%-ға дейін өсті, ал бүкіл әлем бойынша клиенттердің 15%-дан 45%-ға дейін банкке келуді азайтуды жоспарлап отыр[1].

Екінші деңгейлі банктерін ішінде танымалдылыққа әрі сұранысқа ие банктердің бірі-Kaspi болып есептелінеді. Олар Қазақстанда 1 орынға ие банк. Кірісі - 2017 жылдың көрсеткіші бойынша 54,8 млрд теңгені қамтиды. Kaspi өзінің сауда платформасын 2014 жылы алғаш рет ұсынып, «банк-дүкен» саласында ең алыс қозғалды. Қазақстанның екінші деңгейлі банктерінің көпшілігі қосымша электронды қызметтерді 2019 жылы ғана белсенді түрде дамыта бастады. Ал қазіргі таңда оның бағасы 2 есе көбейгені мәлім. Қарастырып отырған екінші деңгейлі банктің экожүйесі дамыған және әлі де даму үстінде, бұл тек оң әсерін тигізеді[2].

Сурет-1. Қазақстан Республикасындағы банк секторларының қолданылу мониторингі
Ескерту: диаграмма ақпарат көзінен алынған [3].

Экожүйенің бизнес-моделі Kaspi.kz бір қызметтің өсуі мен дамуы басқа қызметтердің өсуіне және дамуына ықпал етеді. Нәтижесінде, экожүйенің әр мүшесі жеке қызметті пайдаланғаннан гөрі үлкен мәнге ие болады.

Kaspi.kz экожүйесі –жеке тұлғаларға және тауарлар мен қызмет көрсетудің бөлшек саудасымен айналысатын компанияларға арналған көптеген сервистерді біріктіретін бірегей бизнестерді ұсынады. Kaspi.kz экожүйесінің төмендегідей схемасын көрсетейік:

Сурет-2. Қазақстан Республикасындағы банк секторларының қолданылу мониторингі
Ескерту: диаграмма ақпарат көзінен алынған [3].

Каспи банк экожүйесінің схемасын талдап өтейік:

- бөлімшелер, банкоматтар, төлем терминалдары желісінен және бөлшек сауда желілеріндегі сатылым орындарынан тұратын дамыған жеке инфрақұрылым орындарында қолжетімділік алуға болатын қолма-қол несие, зат сатып алуға несие, депозиттер сияқты бөлшек қаржылық қызметтер;
- зат сатып алуға және көлік алуға арналған онлайн-несиелер;
- онлайн және төлем карталарын пайдаланып төлем жасау және ақша аудару;

➢ сатып алуға қаржыландыру алу мүмкіндігімен тауарларды сатып алуға-сатуға арналған ірі интернет-алаң және серіктестердің желісінде күнделікті зат сатып алуға арналған сатып алушылар клубы.

Қазақстанда қолма-қол ақшасыз төлеу тәсілін пайдалануды танымал етуде Kaspi-дің қосқан үлесі өте маңызды. 2018 жылдың басынан қазақстандықтар тек Kaspi Gold, Kaspi Red-тің көмегімен және кредиттік бағдарлама бойынша 805 миллиард теңгеге 100 миллион зат сатып алды. Елдегі барлық электрониканың 30-дан астам пайызы Kaspi.kz экожүйесі арқылы сатылады.

Kaspi.kz дүкенін алсақ, көптеген адамдарға өте ыңғайлы, тез әрі жеңіл түрде тауарды иемдену. Ал Kaspi Gold болса, өзінің ерекшелігімен сұраныста. Қайда да бір уақыт аралығында қаражат керек болған жағдайда кез - келген банкоматтан қаражат көлемін шығарып алса және салса болады [3].

Қазіргі таңда, экожүйе Kaspi.kz біздің клиенттеріміздің күнделікті қажеттіліктеріне бағытталған үш жетекші платформадан тұрады:

1.Payments Platform біздің клиенттерімізді, тұтынушыларды да,

сатушыларды да біріктіреді, бұл қолма-қол ақшасыз цифрлық төлем операцияларын оңай жүргізуге мүмкіндік береді. Біз клиенттерімізге тауарлар мен қызметтер үшін төлем жасау және алу, сондай-ақ ақша аудару және алу үшін технологиялық платформаны ұсынамыз. Тұтынушылар әртүрлі қызметтерді, соның ішінде Super-қосымшаны қолдана отырып, сатушылармен және бір-бірімен транзакциялар жасай алады Kaspi.kz.

2.Payments Platform-экожүйеге жаңа тұтынушыларды тартудың маңызды құралдарының бірі Kaspi.kz және қызығушылықты арттыру. Белсенді тұтынушылар саны бойынша платформалардың ішіндегі ең үлкені болғанына қарамастан, Payments Platform тұтынушыларының өсуі маңызды болып қала берді, өткен жылмен салыстырғанда 58% - ға артып, 7.8 жылдың соңғы тоқсанында 2020 миллион белсенді тұтынушыға жетті.

Kaspi Pay-дің тез енгізілуі Payments Platform сатушыларының санын 182 жылдың соңғы тоқсанындағы өткен жылмен салыстырғанда 2020% - ға арттырды және нақты пайда 2021 жылы артады, өйткені жаңа сатушылар өздерінің төлем көлемінің өсіп келе жатқан үлесін Kaspi Pay-қа ауыстырады.

3.Marketplace Platform сатушылар мен тұтынушыларды біріктіреді, бұл сатушыларға сатылымдарын арттыруға және сатып алушыларға әртүрлі сатушылардан тауарлар мен қызметтердің кең спектрін сатып алуға мүмкіндік береді. Біз сатушыларға технологияларды, Payments Platform, сатып алу Now Pay Later тұтынушылық қаржыландыру өнімдері, маркетинг және жеткізу тәсілдерін пайдалану мүмкіндігін бере отырып, олардың сатылымын арттыруға көмектеседі. Жеткізу әдістеріне сатушының тауарларды өзі алып кетуі, жеткізуі және жеткізілім кіреді Kaspi.kz[4].

4.2020 ж. Super қосымшасында Kaspi Travel бағдарламасын іске қосуда, ол бастапқыда ішкі және халықаралық рейстерге билеттер ұсынады, бірақ нарық қалпына келген сайын саяхаттың толық ұсынысын жасауға ниетті.

Marketplace Platform кірісі өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 47% - ға артып, 2020 жылы 65,977 млн. теңгеге дейін өсті. Яғни, экожүйенің банк секторында дамуы тек банктың имиджмын ғана емес, сонымен қатар, қаржылық көрсеткіштерін жақсартуда[5].

Қорытындалай келе, тек банк секторын ғана емес, сонымен қатар Қазақстан Ұлттық Қорында салық арқылы үлкен сомада қаражаттар түсіп жатыр. Ол өз кезегінде, мемлекетке пайдасын тигізеді әрі бәсекелестікті жандандырады. Бәсекелестік бар жерде, өзгеріс әрі жаңашылдыққа жол ашылады. Экожүйе- жаһандану білгісі болып есептеледі.

Әдебиеттер тізімі:

1.Қазақстан банк секторының экожүйесінің дамуы // https://kaz.tengrinews.kz (өтініш беру күні: 18.02.2022 ж)

2. Каспий банкті қолдану аясы // https://egemen.kz (өтініш беру күні: 16.02.2022 ж)

3. Каспий банк экожүйесінің дамуы // https://kaspi.kz (өтініш беру күні: 15.02.2022 ж)

4. Innovation makes life better // https://ir.kaspi.kz/media/Annual_Report_2020.pdf (өтініш беру күні: 15.02.2022 ж)

5. Kaspi Travel тиімділігі //https://kaspi.kz (өтініш беру күні: 15.02.2022 ж)

ӘОЖ 336.71

Мақыш М.К. докторант,
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы.

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ БАНКТЕРДІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТІНДЕ ЭЛЕКТРОНДЫҚ БАНКИНГТІҢ ДАМУЫ

Аңдатпа. Мақалада Қазақстандық банктік сектордың бәсекеге қабілеттігін арттыруда және олардың шығындарын азайтып, тұрақтылығын қамтамасыз етуге ықпал ететінэлектрондық банкинг қызметінің түрлеріқарастырылады. Қазіргі жағдайда банктердің қызметіне интернет-банкинг, мобильді-банкинг сияқты ақпараттық технологиялардықолдану арқылы клиенттерге қашықтан қызмет көрсету түрлерін кеңейту мәселесіне де көңіл бөлінген. Клиенттердің интернет-банкинг және мобильді-банкинг қызметтерін пайдалану арқылы жасаған қол-қолсыз төлемдер көлемінің өсуіне баға беріледі.Банктердің олардың ұзақ мерзімді және тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізу үшін отандық банктерге көрсетілетін қызметтерді жетілдіруге қажеттігі туралы сөз қозғалады. Сонымен қатар цифрлық банкингтің дамуының да банктердің нарықтағы орнын нығайтуға мүмкіндік беретіні де қарастырылған.

Кілт сөздер: инновация, электрондық банкинг, интернет-банкинг, интернет-төлемдер, мобильді-банкинг, онлайн-банкинг, цифрлық банкинг, цифрлық арналар, электрондық коммерция.

Бүгінгі таңда электронды банктік қызметтер банк бизнесінің дамып келе жатқан басты бағыты болып табылады. Банктер жаңа технологиялардың дамуына ресурстар салады, бизнес-процестер мен технологиялық процестердің сапасын арттырады, осылайша қашықтықтан банктік қызмет көрсету клиенттерінің өсіп келе жатқан талаптарына жауап береді.Қашықтан банктік қызмет көрсетуді «электрондық банкинг» деп атайды.

Банктер үшін электрондық қызметтердің артықшылығы-банктік операциялардың шығындарын азайту, оларды жүргізу уақытын қысқарту, процестерді автоматтандыру клиенттермен жеке қарым-қатынас маңызды болатын қызметтерге, мысалы, консалтингтік қызметтерге қайта бағдарлану мүмкіндігі бар қызметкерлердің тірі еңбегін үнемдеуге мүмкіндік береді.

Банктердегі инновациялық процестер банктің клиенттері мен серіктестері өз шоттарын қашықтан басқара алатындығына әкелді. Мұндай жүйе шетелде пайда болды, онда ол онлайн-банкинг деп аталды. Клиенттердің шоттарын қашықтан басқару келесі жолдармен жүзеге асырылуы мүмкін [1.]:

- дербес компьютердің көмегімен е-банкинг;
- интернет арқылы Интернет-банкинг;
- портативті құрылғы арқылымобильді банкинг;
- телефон арқылы телебанкинг (телебанк).

Қашықтан қолданылатын қызметтерді пайдаланылатын клиенттердің санының ұлғаюымен байланысты, электронды қызмет көрсетуге басты көңіл бөлініп, банктердің бөлімшелері қаржы қызметін көрсету орындарына айналуда.

Электрондық банктік қызметке қанағаттану мобилді банкингке қарағанда жоғары. Қазақстанда интернет-банкинг 2000 жылы пайда болды. Электрондық банкинг нарығына бірінші болып өзінің Internet Office өнімі бар Texakabank (қазіргі "Сбербанк" АҚ ЕБ) шықты. Содан кейін Қазақстан Халық банкінен интернет-банкинг, кейінен Homebank пен Қазкоммерцбанкте пайда болды. 2005 жылы бұл нарыққа Центркредит банкі де шықты. Ал мобильді банкинг Қазақстанда 2005 жылы пайда болды. [2].

Бүгінде Қазақстанның барлық банктерінде мобильді-банкинг жүйесі бар. Мобильді-банкинг қызметтерін банктердің 60% - ы немесе 20 екінші деңгейлі банктер ұсынады, олар банктердің барлық клиенттік базасының 90% - ын қамтиды.

Күн сайын халық цифрлық банкинг арқылы 6 миллиард теңге сомасына төлем карточкалары бойынша 400 мың операция жүргізеді. Заңды тұлғалардың қаржылық операцияларының шамамен 70% - ы қашықтықтан сервистер арқылы өтеді.

Пластикалық карталардың танымалдылығының өсуінде оларға қызмет көрсетудің өсіп келе жатқан инфрақұрылымдық желісі маңызды рөл атқарады. 2020 жылдың басындағы статистикалық мәлімет бойынша POS-терминалдар саны -170 410, банкоматтар саны - 11 315, банктік төлем терминалының саны 16 532 бірлікті құрайды (1-кесте).

1-кесте. Банк жүйесі бойынша пластикалық карталар бойынша көрсеткіштер динамикасы

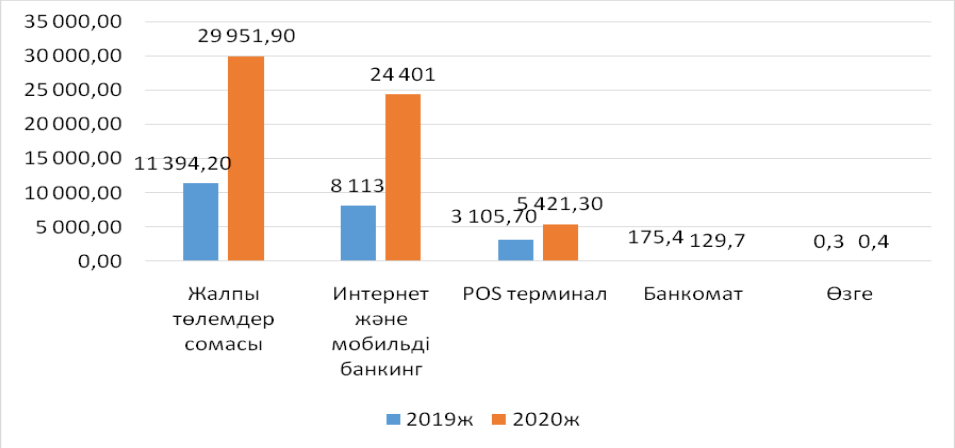
№	Көрсеткіштер	01.01. 2016	01.01. 2017	01.01. 2018	01.01. 2019	01.01. 2020	Өсім, %	
							2017/ 2018	2018/ 2019
1	Айналымдағыкарточка-лардың саны, мыңбірлік	17162,4	15702,8	19411,0	23389,9	32 048,3	20,5	37,0
2	Карточка ұстаушылар-дың саны, мыңадам	14309,5	14208,9	17012,1	18979,7	29 793,3	11,6	57,0
3	POS-терминалдардың саны, дана	77 857	107 498	126 724	135 796	170 410	7,2	25,5
4	Банкоматтар саны, дана	9 146	9 561	9 698	11 017	11 315	13,6	2,7
5	Төлемтерминалдарының саны, бірл.	14273	14447	16 371	17 255	16 352	5,4	-5,2
Ескертпе - автор ҚР ҰБ деректерінегізіндежасаған[3.]								

2020 жылғы 1 қаңтарға айналымда 32 048,3 мың төлем карточкасы болды, бұл 2019 жылғы ұқсас кезеңге қарағанда 37% - ға артық, ал аталған карточкаларды ұстаушылар саны - 29 793,3 мың адамды құрады. Бұл көрсеткіш 2018 жылдың ұқсас күніндегі жағдаймен салыстырғанда – 57% - ға өсті). 2016 жылғы 1 қаңтарға пайдаланылған карточкалар саны **14309,5** мың бірлікті құрады, бұл 2015 жылмен салыстырғанда 17,5% - ға артық.

Қазақстандық банктердің төлем карточкаларын пайдалана отырып, 2017 жылы 13,8 трлн теңге сомаға 467,5 млн транзакция (2016 жылмен салыстырғанда 41,2% - ға өсті) жүргізілді (2016 жылмен салыстырғанда 32,3% - ға өсті). 2018 жылдың бірінші жартыжылдығында бұл көрсеткіш 8,7 трлн теңге сомаға 338,9 млн транзакцияны құрады (өткен жылдың ұқсас кезеңімен салыстырғанда өсім тиісінше 65,9 және 43,7% - ға).[3]

Интернет-банкинг және мобильді банкинг жүйесі қашықтан қызмет көрсетудің ыңғайлылығына және төлем операцияларын жүзеге асырудың жоғары жылдамдығына байланысты бүгінгі күні шамамен 11 миллион пайдаланушы тіркелген, олардың үштен бірі (26%) операцияларды үнемі жүргізеді.

2019-2020 жылдардағы қолма-қолсыз төлемдер көлемі төмендегі 1-суретте берілген.

1-сурет. Қолма-қолсыз төлемдер көлемі және олармен операциялар, млрд. теңгемен

Ескерту - [3] дереккөз бойынша құрастырылған

Интернет-банкингтің танымалдылығының артуымен қазақстандықтар арасында төлемнің орташа чегі де ұлғаюда. Бөлшек онлайн-банкинг нарығының жалпы мөлшері 2020 жылғы қаңтар-шілде кезеңінде 136,7 млрд. теңгеге немесе 2019 жылғы көлемнен 3,6 есе жоғары бағаланады.

Цифрлық банкингтің алғашқы пайдаланушысы бөлшек сауда секторы болып табылады-бөлшек банкинг одан да мобильді, ыңғайлы және виртуалды болады. Банкингтің жаңа буынының клиенті болу үшін банкке құжаттарға қол қою үшін тек бір рет келу жеткілікті болады. Сонымен қатар, бүгінде банктер өз клиенттеріне онлайн режимінде қашықтан шот ашуға қабілетті.

Қазақстандық қаржы нарығында "Altyn Bank" АҚ инновациялық банктік өнімдерді (қызметтерді) енгізудің бастамашыларының бірі болып табылады, ол цифрлық трансформацияны бірінші болып жүзеге асырды және Altyn-і цифрлық платформасын іске қосты. Altyn-і, дәстүрлі банк сияқты, шоттар ашуды, дебиттік карточкалар шығаруды, депозиттерді орналастыруды, аударым қызметтерін қоса алғанда, қаржылық қызметтердің толық спектрін ұсынуды, сондай-ақ болашақта кепілсіз кредиттерді, кредиттік карталар мен ипотекалық қарыздарды ресімдеуді енгізуді мақсат етіп отыр.

Қорыта айтқанда, бүгінгі күні Қазақстан банктері арқылы интернет және мобильді банкинг арқылы барлық қажетті қызметтердің кең спектрі қол жетімді, оның ішінде: тұрақты коммуналдық төлемдерді төлеу, несиелер, сақтандыру, депозиттерді ашу және басқару, мобильді шоттарды толықтыру, телефонды және интернетті төлеу, карточкалық аударымдар, инвестициялар жасау және т.б.

Электрондық ақша, интернет-банкинг, мобильді банкинг, онлайн төлемдер арқылы төлемдерді жүзеге асыру сияқты заманауи технологиялар клиенттерге банк операцияларын қашықтықтан жүзеге асыруға мүмкіндік береді, бұл банк кеңселеріне келу қажеттілігінің болмауына байланысты ыңғайлылық пен қолайлылыққа кепілдік береді, бұл, әрине, уақытты үнемдейді.

Сонымен қатар, қашықтан цифрлық арналар арқылы төлеу, әдетте банк филиалдарына қарағанда бірнеше есе арзан, кейде тегін болып табылады. Сол себепті де интернет-төлемдер электрондық коммерцияның үлкен сегментіне қол жеткізуге мүмкіндік беруде.

Әдебиеттер тізімі:

1. Муравьева А.В. Банковские инновации: Мировой опыт и российская практика: дис. … канд. экон. наук. М., 2005. 137 с.
2. Обзор казахстанского рынка банковских интернет-услуг// Журнал «Интернет и Я», №5, 2005г.
3. ҚР Ұлттық банкінің 2015-2020жж есебі

УДК 336.64

Матбаева К.Б. магистрант, **Ниязбаева А.А.** PhD,
Актюбинский региональный университет им.К.Жубанова,
г.Актобе,Республика Казахстан.

ПОТЕНЦИАЛ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ В ОЦЕНКЕ ПЛАТЕЖЕСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация. Статья посвящена изучению потенциала финансовой отчетности в оценке платежеспособности предприятия. Изучена сущность финансовой отчетности и платежеспособности. Рассмотрена финансовая отчетность, как основного источника оценки платежеспособности предприятия. С данной целью, был проведен анализ на примере транспортного предприятия. Научная и практическая значимость заключается в том, что исследование способствует дальнейшему изучению финансовой отчетности в оценке платежеспособности.

Ключевые слова: потенциал, финансовая отчетность, оценка, платежеспособность, предприятие, транспортное предприятие, финансовые показатели.

На протяжении многих лет финансовая отчетность была основным пакетом документов для менеджеров и потенциальных инвесторов, который служит основой для понимания состояния компании, а также для принятия экономических решений о будущем развитии и возможных инвестициях. Важность понимания финансовой отчетности особенно возросла в сложной экономической ситуации в последнее время. Последствия кризиса 2008-2012 годов, западных санкций и пандемии 2020 года - все эти факторы, несомненно, повлияли на отечественные предприятия и заставили их более тщательно анализировать свою финансовую отчетность.

Есть несколько способов оценить финансовые показатели организации. Давайте рассмотрим некоторые аналитические методы, которые лучше всего помогут раскрыть информацию в сжатые сроки. Анализ не поможет определить точную причину, по которой бизнес рискует потерпеть неудачу, но только анализ поможет понять, почему он падает. С помощью анализа можно будет найти слабые места в экономике компании и указать пути выхода из сложившейся ситуации. Для правильной оценки позиции компании необходимо учитывать три коэффициента: платежеспособность, прибыльность и ликвидность.Эти показатели помогают определить устойчивость финансового положения, эффективность бизнеса и способность расплачиваться с долгами компании. Эти отчеты могут помочь вам быстро понять финансовое положение бизнеса, что очень важно при принятии срочного решения.

Платежеспособность - это способность компании выполнять свои долгосрочные финансовые долги и обязательства. Фирма может считаться платежеспособной, если стоимость ее активов превышает размер ее долговых обязательств.Эта информация часто используется потенциальными кредиторами, поскольку она может определить, достаточен ли денежный поток компании для выполнения ее долгосрочных обязательств. Низкий коэффициент платежеспособности указывает на высокую вероятность дефолта. Это может даже привести к банкротству, что может сильно отпугнуть потенциальных инвесторов [1, с. 213-214].

Платежеспособность включается в финансовый баланс, в котором оценивается взаимосвязь между активами и обязательствами.Если у фирмы имеется большой запас высоколиквидных активов, она способна выполнять свои обязательства, что свидетельствует о высоком уровне платежеспособности компании. Таким образом, можно сделать вывод, что платежеспособность напрямую зависит от степени ликвидности того или иного актива компании.

Бухгалтерская (финансовая) отчетность - важнейшая часть информационной системы, формируемой внутри организации.В результате ее анализа квалифицированный пользователь отчетности получает возможность оценить не только достигнутые результаты, но и возможности организации во всех сферах финансово-хозяйственной деятельности. Анализ отчетных данных позволяет понять причины изменения финансовых результатов и финансового состояния организации, а также выявить их характер и динамику.

Вообще говоря, главной задачей каждого предприятия является не сам процесс работы, а извлечение прибыли, то есть получение финансового результата своей деятельности и ее потенциала.В связи с этим возникает вопрос об оценке эффективности функционирования компании, которая зависит от ее финансового состояния и платежеспособности. Для проведения любого исследования нужны исходные данные и какой-то математический аппарат. Первоначальную информацию о финансовых результатах вы можете получить из финансовой отчетности [2, с. 220].

Финансовая отчетность должна давать надежное и полное представление о финансовом положении организации, финансовых результатах ее деятельности и изменениях в ее финансовом положении.Бухгалтерская отчетность, составленная на основании правил, установленных нормативными актами о бухгалтерском учете, считается достоверной и полной. Изменение принятого содержания и формы бухгалтерского баланса, отчета о прибылях и убытках и пояснений к ним допускается в исключительных случаях, например, при изменении вида деятельности. Организация должна предоставить доказательства обоснованности каждого такого изменения. Существенное изменение должно раскрываться в примечаниях к бухгалтерскому балансу и отчету о прибылях и убытках вместе с указанием причин изменения [3, с. 59-62].

Бухгалтерская отчетность подписывается руководителем и главным бухгалтером (бухгалтером) организации. В организациях, где бухгалтерский учет ведется на договорной

основе специализированной организацией (централизованный учет) или специализированным бухгалтером, финансовая отчетность подписывается руководителем организации и руководителем специализированной организации (централизованный учет) или специалистом по бухгалтерскому учету.Основным компонентом для определения платежеспособности организации считается бухгалтерский баланс. Конкретная, полная и своевременная бухгалтерская отчетность способствует быстрому принятию кредитными организациями решения о выдаче или отказе в выдаче ссуд. Но в связи с реформированием финансового учета в соответствии с Международными стандартами финансовой отчетности (МСФО) организация сталкивается с трудностями при обобщении данных с целью их внедрения в анализ платежеспособности [4, с. 21].

Теория реформы бухгалтерского учета определяет основы структуры и регулирования национальной системы бухгалтерского учета, должна соответствовать международно признанным стандартам бухгалтерского учета и отчетности и должна гарантировать единую структуру бухгалтерского учета, вводя новые и принимая во внимание существующие правила бухгалтерского учета.

Новые формы финансовой отчетности аналогичны международной отчетности.Об этом свидетельствует тот факт, что перечень обязательных строк был значительно сокращен и широко используется в международной практике, где компании вправе самостоятельно выбирать состав финансовой отчетности в зависимости от важности информации для данного хозяйствующего субъекта [5, с. 105-111].

Например, рассмотрим финансовую отчетность транспортной компании АО «НК« КТЖ». Железнодорожный транспорт является ключевым звеном в экономике страны благодаря своей сырьевой ориентации и обширной территории.Эффективность экономики страны в целом во многом зависит от эффективной работы железнодорожного транспорта. Железнодорожная отрасль в Казахстане - это динамично развивающаяся отрасль, производственный и технический потенциал которой в последние годы неуклонно растет, и в ней занято более 150 000 человек. Железнодорожная отрасль республики в настоящее время проходит активный процесс модернизации и интеграции нового оборудования и технологий в производственные процессы. КТЖ уже приступил к успешной реализации масштабных задач Государственной программы «Нурлы жол».АО «НК« КТЖ »намерено стать лидером, как по качеству, так и по экономической эффективности услуг, благодаря высокому профессионализму персонала, высоким техническим стандартам, а также передовым управленческим и производственным процессам.

Учитывая вышесказанное, для компании очень важным показателем, характеризующим финансовое положение компании, является ее платежеспособность, то есть способность своевременно погашать свои обязательства по выплате денежных средств.Анализ платежеспособности необходим не только предприятию для оценки и прогнозирования финансовой деятельности, но и внешним инвесторам (банкам). Перед выдачей кредита банк должен проверить кредитоспособность заемщика. То же самое должны делать предприятия, которые хотят вступить в экономические отношения друг с другом. Им важно знать о финансовых возможностях партнера, если стоит вопрос о предоставлении ему коммерческого кредита или отсрочки платежа.

Оценка платежеспособности в балансе основана на характеристике ликвидности оборотных средств, которая определяется временем, необходимым для их преобразования в денежные средства. Чем меньше времени требуется на сбор актива, тем выше его ликвидность. Ликвидность баланса - это способность хозяйствующего субъекта конвертировать активы в денежные средства и погашать платежные обязательства, или, скорее, степень покрытия долговых обязательств компании ее активами, период конвертации которых в денежные средства соответствует сроку погашения платежных обязательств.С этой целью мы изучили ликвидность финансовой отчетности за последние несколько лет [6].

Анализ ликвидности активов организации выявил наличие проблем в структуре активов и пассивов. Не соблюдены условия абсолютной ликвидности, что может стать причиной неплатежеспособности организации в будущем. В соответствии с принципами оптимальной структуры активов по степени ликвидности краткосрочные кредиты должны быть

достаточными для покрытия среднесрочных обязательств (краткосрочные кредиты и финансирование). Сравнение групп А1 с Р1 и А1 + А2 с Р2 позволяет установить текущую ликвидность организации, это свидетельствует о ее платежеспособности в ближайшем будущем.Сравнение групп А3 и Р3 характеризует форвардную ликвидность, которая является основой для прогнозирования долгосрочной платежеспособности. Таким образом, ликвидность баланса на начало анализируемого периода можно охарактеризовать как достаточную.

Однако следует отметить, что форвардная ликвидность отражает некоторый платежный дефицит. Кроме того, для оценки платежеспособности компании используются соответствующие показатели, которые различаются по общей сумме ликвидности, учитываемой для покрытия краткосрочных обязательств.Принимая во внимание неоднородность структуры краткосрочных долгов и сроков их погашения, которая имеет место в отечественной практике, указанное нормативное значение однозначно следует рассматривать как недостаточное [7, с. 160].

Список литературы:

1. Стебнева, М. В. Бухгалтерская финансовая отчетность как инструмент анализа / М. В. Стебнева. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2020. — № 25 (315). — С. 213-214.

2. Быков В.А., Колесов Р.В., Якшилов И.Н. Анализ финансовой отчетности: учебное пособие / В.А. Быков, Р.В. Колесов, И.Н. Якшилов. – Ярославль: ООО «ПКФ «СОЮЗ-ПРЕСС», 2021. – 220 с.

3. Гроздева Е.А. Термин "Экономическая информация": анализ и определение понятия // Научный журнал "Конкурентоспособность в глобальном мире: экономика, наука, технологии".- №3 (часть 4), 2017.- С.59-62

4. Короткова О.В., Тисленко Ж.А. Организация бухгалтерского учёта для анализа ликвидности организации // APRIORI. Серия: Гуманитарные науки. – 2016.– №3. – С. 21.

5. Майданевич П.Н., Шведовченко Е.С. Организация и особенности составления финансовой отчетности // Научные труды Южного филиала Национального университета биоресурсов и природопользования Украины "Крымский агротехнологический университет". Серия: Экономические науки. – 2014. – № 159. – С. 105-111.

6. Богданова Ж.А., Чистоусова А.Ю., Применение бухгалтерской финансовой отчетности, как основного источника информации при анализе платежеспособности организации // Инновационная наука, 2017г.

7. Вакуленко Т. Г. Анализ бухгалтерской (финансовой) отчетности для принятия управленческих решений: учебное пособие / Т. Г. Вакуленко, Л. Ф. Фомина. — СПб.: Герда, 2018. — 160 с.

УДК 336.71

Матбаева К.Б. магистрант, **Ниязбаева А.А.** PhD,
Актюбинский региональный университет им.К.Жубанова,
г.Актобе,Республика Казахстан.

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОЦЕНКИ ДЕНЕЖНЫХ ПОТОКОВ В БАНКАХ ВТОРОГО УРОВНЯ: ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Аннотация. Статья посвящена изучению повышение эффективности оценки денежных потоков в банках второго уровня. Изучена сущность оценки денежных средств. Научная и практическая значимость заключается в том, что исследование способствует дальнейшему изучению денежных потоков. В работе использовались следующие методы исследования: анализ текста в форме анализа научной литературы, эмпирические методы. В настоящее время деятельность любой организации обеспечивается обращением денежных средств - их приемом и выдачей.

Ключевые слова: оценка, денежные потоки, банк, платежеспособность, ликвидность, платежи, бизнес.

В рыночной экономике интерес к изучению природы денег, характеристик и закономерностей их движения обусловлен необходимостью поиска доступных источников финансирования организации, обеспечения ее оптимальной структуры, рационального

распределения средств в соответствующих элементы имущества организации для обеспечения ликвидности и долгосрочной платежеспособности.

Термин «денежный поток» был придуман финансовыми аналитиками в зарубежных странах, которые осознали необходимость объективной денежной оценки финансовых результатов организации, что невозможно на основе метода начисления. Этот термин начали использовать в области финансовой математики для количественного анализа финансовых операций организации. Для проведения такого анализа необходимо было абстрагироваться от экономического содержания каждой финансовой операции и рассматривать денежный поток, генерируемый в процессе деятельности организации, как ряд чисел, состоящий из последовательности платежей, распределенных во времени. Для обозначения такой серии в мировой практике получил распространение термин «денежный поток» [1, с. 14-17].

В зарубежной практике финансового менеджмента понятие денежного потока практически не встречается. Чаще используется понятие денежного потока, которое происходит от англосаксонской версии «денежного потока», что буквально означает денежный поток, денежный поток. «Чтобы охватить все операции, связанные с источниками и использованием финансовых ресурсов, за рубежом используется понятие« движение денежных средств». Анализ системы управления финансами организации играет важную роль в принятии экономических решений в современных рыночных условиях. За рубежом эти вопросы изучены более подробно, о чем свидетельствует большое количество теорий и мнений. Российская практика значительно усложняет его использование. Поэтому недостаточно овладеть теоретической частью анализа, важно изучить разные подходы на практике [2, с. 113-116].

Традиционно в зарубежной теории финансового менеджмента под денежным потоком понимается чистый денежный доход, то есть разница между общим денежным поступлением и его расходами. Данная интерпретация отражает только одну из характеристик денежного потока и не может считаться достаточной при использовании динамического подхода к изучению системы финансового управления компании. Некоторые зарубежные теоретики (особенно Л.А. Бернштейн и Э.Ф. Бригам) используют термин «денежные потоки» для обозначения процесса движения денежных средств с учетом фактических и ожидаемых доходов и расходов фонда. Принятый в Европе оценка финансовой устойчивости предприятий, а также известные до сих пор возможности анализа финансового состояния предприятий в нашей стране основаны на статьях и разделах бухгалтерского баланса, которые содержат данные только в начале и конец отчетного периода (года, квартала) и обусловлены статистической характеристикой деятельности компании. Анализ финансовых потоков в компании за рубежом выглядит следующим образом:

- анализ отчета о движении денежных средств для их оценки в долгосрочной перспективе (например, долгосрочной платежеспособности) и определения модели движения денежных средств за заданный период времени;

- интегрировать статические показатели, используемые для оценки краткосрочной ликвидности, с прогнозом денежных потоков на ближайшее время ».

Таким образом, система управления финансовыми потоками за границу по сравнению с национальными схемами управления финансами имеет свои особенности и особенности, учитывающие различные виды экономической деятельности, осуществляемой компанией. Наиболее важные и широко признанные показатели эффективности - это прирост капитала, прибыль на единицу актива и т. д. Фундаментальную важность таких показателей сложно отрицать, но стоит разобраться, как они определяются, точнее, рассчитываются. Идея этого подхода заключается в том, что бронирования являются носителями информации о потоках платежей. Они должны стать самой важной (но не единственной) отправной точкой для анализа и окончательной оценки. Любой денежный поток состоит из отдельных платежей. Каждый платеж регистрируется как запись в журнале. Чтобы проанализировать конкретный поток платежей, вам необходимо выбрать соответствующие транзакции. В некоторых случаях имеет смысл один платеж выполняется несколькими транзакциями, поэтому, чтобы избежать двойного счета, ненужные транзакции должны быть отброшены.

В настоящее время очень сложно четко определить, является ли банк финансовым посредником, организацией, учреждением или бизнесом. В то же время для понимания фиктивного банка, а также для оценки величины денежных потоков принципиально важно, в чем его суть. Как и любой бизнес, банк является самостоятельным хозяйствующим субъектом, имеет права юридического лица, производит и продает продукты, оказывает услуги, действует с целью получения прибыли. Задачи банка как бизнеса не сильно отличаются. В банках возникают вопросы, связанные с удовлетворением общественных потребностей в его продуктах и услугах, реализацией на основе полученной прибыли социальных и экономических интересов как членов его команды, так и интересов собственника имущества банка [3, с. 151-154].

Поэтому сегодня определить совокупный денежный поток банка достаточно сложно. Логично, что основой для формирования денежного потока банка должен быть положительный денежный поток от традиционно посреднической деятельности банка. Большинство исследований по управлению банковской ликвидностью сосредоточено на управлении денежными средствами в этой области. Действительно, календарь денежных требований и обязательств банка позволяет банку иметь возможность рассчитываться на рынке. Основная проблема, на наш взгляд, заключается в определении места происхождения «лишнего» денежного потока, возникающего в результате функции денежных переводов банка, а именно функции выдачи непогашенных кредитных денег.

Существующие модели потоков денежных средств не принимают во внимание тот факт, что банки в основном получают выгоду не от посредничества ссуды, а от создания собственных кредитных обязательств. На наш взгляд, необходимо выделить денежные потоки от эмиссионной деятельности банка в отдельную категорию денежных потоков. В этом случае при расчете денежного потока, традиционно в брокерском бизнесе, будут учитываться только те средства, которые создают противоположный приток и отток банка из кредитов и депозитов соответственно.

Следует отметить, что в настоящее время вопрос оценки денежных потоков банков является предметом исследований различных авторов. Например, в одной из работ российских авторов большое значение придается рассмотрению обоих вопросов оценки банка. Так же и с расчетом денежного потока. В этом случае расчет производится по аналогии с расчетом денежного потока предприятия, что в принципе соответствует подходу к сущности банка как производственного предприятия, однако формула расчета стоимости ил денежный поток, позволяя учесть производственную функцию банка при расчете чистого денежного дохода, ближе к методам оценки затрат рыночной банковской деятельности. При этом авторы предлагают использовать модель спреда для определения чистой прибыли [4, с. 560].

Следует отметить, что основной задачей оценки денежного потока банка остается оптимизация управления ликвидностью, а также прозрачность формирования денежных доходов банка как бизнес-единицы и денежных доходов акционеров. Таким образом, в современной методологии денежно-кредитной оценки банковского рынка должны появиться традиционно посреднические операции, отражающие способность банка сохранять ликвидность, и операции по созданию стоимости, отражающие получение дохода. В то же время ключевыми параметрами положительного денежного потока в банке могут быть критерии ликвидности И прибыльности банка, объединенные в динамическую модель [5, с. 137-141].

Список литературы:

1. Антонов А.П. Денежный поток: описание сущности понятия // Международный научный журнал №01-1/2017. 14-17с.

2. Жулидова В.Ю. Проблемы оценки денежного потока в банке // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета, 2010г. – 113-116с.

3. Ахметова О. А. Методология системного подхода к стратегическому анализу денежного потока / О. А. Ахметова. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2016. — № 30 (134). — С. 151-154.

4. Батищева Е.А. Анализ и управление денежными потоками – Ставрополь: Прогресс, 2017. — 560 с.

5. Бердникова, Л. Ф., Хохрина, Е. В. Влияние денежных потоков на состояние и результаты финансовой деятельности предприятия // Молодой ученый. — 2019. — №16. — С. 137-141.

ӘӨЖ 336.012.23

Молдабекова А.Ш. э.ғ.к.,доцент
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қ. Қазақстан Республикасы

ТИІМДІ ИНВЕСТИЦИЯҒА САЛЫНАТЫН САЛЫҚТАРДЫҢ ТҮРЛЕРІ МЕН САЛЫҚ САЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Салықтардың, салық жүйесінің және салық саясатының елдің экономикалық дамуындағы рөлін асыра бағалау мүмкін емес. Олар экономикалық өсуге, даму тұрақтылығына, экономикадағы құрылымдық өзгерістерге, сайып келгенде, халықтың өмір сүру сапасы мен әл-ауқат деңгейіне әсер етеді. Кез келген мемлекеттің маңызды міндеттері: салық салудың оңтайлы құрылымын белгілеу; салықтардың барлық функцияларының (фискалдық, бөлу, реттеу, бақылау) жоғары тиімділігіне қол жеткізу.

Кіліт сөздер: Салық, инвестиция, ставка, тікелей инвестиция, түсім, сылымшы, қаражат, акция,тариф.

Тікелей инвестициялар - бұл материалдық активтерге, түрлі бизнес-жобаларға, өндіріске инвестициялау. Олар кәсіпорынның (бүкіл саланың) дамуына әсер ету мүмкіндігін білдіреді. Инвестор ақша салынған өндірісті немесе компанияны басқару, сондай-ақ компанияның жұмысына қатысудан кіріс алу құқығына ие болады.

Тікелей инвестициялар өте қауіпті инвестиция болып саналады, өйткені олар көбінесе жас әлеуеті жоғары бірақ жас компанияларға салынады. Сол себепті әдетте ірі холдингтер біреудің басқаруына рұқсат бергісі келмейді және қаржыландырудың басқа тәсілдерін қалайды[1].

Тікелей инвестициялардың келесідей ерекшеліктері бар:

- Фирманың қор биржасында компания акцияларының болмауы. Басқаша айтқанда, фирма жариялық емес болуы тиіс.

- Серіктестер арасындағы ұзақ қарым-қатынас. Бұл екі себепке байланысты. Біріншіден, мемлекеттік емес активтерді сатудың ресми нарығы жоқ, сондықтан сатып алушыны табу қиын. Екіншіден, компанияға ақшаны игеруге уақыт қажет. Компанияның құны көтерілгенге дейін инвесторларға өз үлестерін сатудың қажеті жоқ.

- Белсенді инвестициялау. Салымшылар бір орында отырып, пайда күтпейді. Олар жиналыстарға қатысады, басшыларға кеңес береді, даму жоспарларын әзірлеуге және бюджетті талқылауға қатысады.

- Тұрақты қаржы құю қажеттілігі. Компания құндылығы өсуі үшін ол дамуы керек. Бұл қосымша инвестициясыз мүмкін емес.

Тікелей және портфельдік инвестициялардың айырмашылықтары бар. Портфельдік инвестициялар-бұл пайда табу үшін компаниялардың бағалы қағаздарына салынған инвестициялар. Олардың айырмашылығын келесі кестеден байқауға болады (Кесте 1):

Кесте 1 - Тікелей және портфельді инвестиция арасындағы айырмашылық

Параметр	Тікелей инвестиция	Портфельді инвестиция
Мақсаты	Фирма құнының өсуіне байланысты пайда табу	Бағалы қағаздардан пайда алу
Жүзеге асыруы	Өндірісті жаңғырту және кеңейту	Акцияларды, облигацияларды және вексельдерді сатып алу
Қол жеткізу тәсілі	Акционерлік капиталдың 10% - дан астамын сатып алу	Акционерлік капиталдағы шағын үлесті сатып алу
Пайда табуы	Кәсіпкерлік пайда және құн өскеннен кейін үлесті қайта сату	Дивидендтер мен пайыздар
Ескерту – автор құрастырылған		

Тікелей инвестицияға салынатын салықтардың теориялық аспектілерін түсіну үшін ең алдымен олардың субьектілерімен танысу қажет. Ең басты субъект болып тікелей инвестор болып табылады. Тікелей инвестор-бұл компанияға өз құнын арттыру үшін қаражат салатын

жеке немесе заңды тұлға. Ол бірнеше жолмен пайда таба алады:

- Қаражатты келесі бөлу кезінде фирма табысының бір бөлігін алады.
- Компания акцияларының қор биржасына шығуын күту және оларды сату.
- Өз үлесін басқа инвесторға қайта сату (фирма IPO-ға шыққанға дейін).
- Акцияларды өзіне қалдырып және олардан дивидендтер алу.
- Үлесті компания менеджерлеріне сатыңыз.

Инвестициядан түсетін табыс салығы - бұл белгілі бір құралдарды-акцияларды сату, банктік депозит, жылжымайтын мүлікті жалға беру арқылы алынған таза кірісті азайтатын қаржылық көрсеткіш. Көптеген инвестициялардан түсетін табысқа жеке табыс салығы салынады, бірақ бұл төлеуге тура келетіндердің тізіміндегі соңғысы емес.

Қытайдағы инвестициялар салығы пайда мөлшеріне байланысты 3-тен 40% - ға дейін. Бірақ кооператив салығы кәсіпорындарға 25% түседі. АҚШ-та инвестицияға салынатын салық бар, ол табыс салығымен бірдей және алынған сомаға байланысты 10-дан 39,9% -ке дейін өзгереді. Сонымен қатар, төлемдердің жалпы сомасына белгілі бір штаттардың салығын қосқан жөн. Басқа елдердегі тарифтерге назар аударсақ, ол келесідей болады (Кесте 2).

Кесте 2 - Шет мемлекеттердегі инвестициялық табыс салығының ставкасы

Мемлекет	Пайыз
Белоруссия	15%
Украина	18%
Литва	15%
Қазақстан	10%
Сауд Аравиясы	2.5%
Швеция	61,85% - ға дейін(егер жылына 2,2 мың кроннан төмен болса, салық төленбейді)
Жапония	55.95%
Ескерту – автор құрастырылған	

Тікелей инвестициялардың көптеген түрлері бар. Салымдардың объектісіне байланысты:

- Нақты инвестициялар. Жабдықты, жерді, жылжымайтын мүлікті және басқа өндіріс факторларын сатып алуды қамтиды.
- Зияткерлік инвестиция. Бизнес тиімділігінінің тікелей немесе жанама түрде көбейтетін ғылыми жұмыстар мен зерттеулер жатады.
- Қаржылық. Акцияларды, басқа да бағалы қағаздарды немесе жарғылық капиталдағы үлесті сатып алу.
- Қаржылық емес. Материалдық емес активтерге инвестициялар: патенттер, авторлық құқықтар және брендтер жатады.

Мерізіне байланысты:

- Қысқа мерзімді (1 жылға дейін). Олар сирек кездеседі, өйткені бірнеше кәсіпорын бір жылда инвестордың инвестицияларын қайтара алады.
- Орта мерзімді (1 жылдан 3 жылға дейін).
- Ұзақ мерзімді (3 жылдан 10 жылға дейін) [2].

Ресми түрде инвестор салықты өз қызметін заң шығару саласында жүргізгені үшін төлейді. Сол себепті мемлекет тікелей инвестицияға салынатын салықты барынша оңтайлы жоспарлауымен қатар бірнеше мәселерді шешуі тиіс. Мемлекет тарапынан тікелей инвесторлардың қызметін бақылау ұлттық және халықаралық құқықты пайдалануға негізделген. Бірінші жағдайда, дәстүрлі заңнамадан басқа, көптеген елдер қабылданған және бекітілген халықаралық стандарттарға сәйкес келетін өздерінің инвестициялық кодекстері мен заңдарын жасадыСалықтар - кәсіпорындардың да, тұтастай алғанда мемлекеттің де экономикалық даму деңгейін арттыру мақсатында мемлекеттің жұмыс істеуінің қажетті құралы.Мемлекеттік бюджетті толықтырудың маңызды көзі бола отырып, салық түсімдері мемлекетке өз функцияларын орындауға және қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік береді. Қазіргі қоғамда салық функциясынан басқа, салықтар экономиканың жекелеген секторларының дамуын ынталандыратын және кірістерді қоғамның барлық

мүшелері арасында қайта бөлетін реттеуші функцияны орындайды.Коммерциялық ұйымдар негізгі салық төлеушілердің бірі болып табылады. Кәсіпорындар төлейтін салықтар қаржылық нәтижелерге әр түрлі дәрежеде және бірдей емес әсер етеді.

Біздің елде, басқа мемлекеттердегідей, пропорционалды салық салу ережесі қолданылады-пайда неғұрлым жоғары болса, салық шығындарының мөлшері соғұрлым көп болады, бірақ белгіленген пайыз жағдайында.

Салық ставкаларының мөлшері кәсіпорындар қызметінің түпкілікті нәтижесіне және мемлекеттік бюджетті толтыруға айтарлықтай әсер етеді.Жоғары ставкалар, олар бюджетке салық түсімдерінің мөлшерін көбейтуі керек болса да, іс жүзінде кері әсер етуі мүмкін, ал төмен ставкалар, керісінше, салық ағынын арттыруы мүмкін. Салық ставкалары мен салық түсімдерін байланыстыратын Лаффер қисығы бұл қатынастарды жақсы көрсетеді. Артур Лаффердің айтуынша, салық төлемдерінің мөлшерін барынша арттыратын оңтайлы салық ставкасы бар[3]

Егер салық ставкалары оңтайлы деңгейден төмен болса, кейбір ықтимал салық түсімдерін мемлекеттік бюджет қабылдамайды, бұл кәсіпорынның қосымша пайдасы болып табылады.

Қазіргі уақытта біздің елімізде жеке және білікті инвесторлар үшін салықтар бөлінуде. Іс жүзінде әртүрлі көздерден алынған пайдаға жеке табыс салығы салынады – 10%. Резидент еместер үшін ставка жоғары және пайда табу әдісіне байланысты 15-тен 30% -ке дейін.

Инвестициялық қызметке салық салу жүйесі әлеуметтік-экономикалық процестерге айтарлықтай әсер етеді.Бұл тікелей де, делдалдық та болуы мүмкін. Кез-келген салық салу жүйесі, оның ішінде инвестициялық қызметке салық салу жүйесі салықтық қатынастардың нысаны болып табылады, онда жүйеге салықтық қатынастардың қатысушылары болып табылатын екі компонент, яғни жүйенің субъектілері кіреді. Бұл мемлекет және инвестициялық қызметке қатысушылар [4].

Бұл субъектілер арасында салық төлемдерінің қозғалысы жүреді және олардың мүдделері сәйкес келмейді. Салық салу жүйесі инвесторлар, құрылысшылар, тапсырыс берушілер, құрылыс салушылар, жобалаушылар өндірген және (немесе) алған кірістің бір бөлігін мәжбүрлеп алып қою принципіне негізделген мемлекет пен инвестициялық қызметке қатысушылар арасындағы қайшылықты көрсетеді, бұл олардың қаржылық және материалдық жағдайының нашарлауына әкеледі және әртүрлі топтардың салықтық теңсіздігін тудырады. Жүйенің өзегі инвестициялық қызметке қатысушылар қолдануы мүмкін режимдердің тізімін, жалпы және арнайы салық режимдерінде төленетін салықтардың құрамын және инвестициялық климатты жақсартуға бағытталған салықтық жеңілдіктерді анықтайды. Бұған мемлекет инвестициялық процесті жандандыру үшін пайдалана алатын экономикалық тұтқалар да кіреді: амортизацияны есептеу әдістерін белгілеу, мемлекеттің бір инвестор ретінде қатысуы, субсидиялар мен дотациялар және басқалар. [3, 6б.]

Салық салудың кез-келген жүйесінің жұмыс істеуі мемлекет үшін де, инвестициялық қызметке қатысушылар үшін де оның тиімділігін бағалауды талап етеді.Сондықтан екі компонент аналитикалық сипатқа ие және салық төлеушілердің салық ауыртпалығын және оның мақсатына жетуді бағалау үшін жүйенің тиімділігін бағалау үшін қажет.

Барлық компоненттер бір-бірімен құрылымдық тұрғыдан қолданыстағы нормативтік-құқықтық базамен байланысты.Заңдық базаға енгізілген өзгерістер әр компонентті өзгертеді.

Салық ауыртпалығының экономикалық даму қарқынына әсерін анықтау, оның деңгейін өлшеу, салықтан босатудың оңтайлы мөлшерін белгілеу және салық ауыртпалығын төмендетудің орындылығын негіздеу мәселелері салық салу теориясында маңызды орын алады және маңызды болып табылады іскерлік тәжірибе үшін маңызды[5]

Салық төлеушінің салық жүктемесін бағалау және талдау үшін жалпылау көрсеткішінен және үш блоктан тұратын көрсеткіштер жүйесін қолдану ұсынылады; оларға: объектінің инвестициялық құнын салық төлемінің мөлшері мен құрылымының көрсеткіштері, сондай-ақ нақты және стандартты салық сомасы арасындағы ауытқу жатады.

Жүйенің жалпылама көрсеткіші бюджетке төленген салықтар сомасының объектінің инвестициялық құнына қатынасы ретінде анықталатын салық коэффициенті болып табылады:

$$K = \frac{S}{V} (1)$$

Бұл жерде: K = салықтық коэфицент;

S = бюджетке төленген салық сомасы;

V = обьектінің инвестициялық бағасы.

Салық коэффициенті мемлекет салық төлемдері түрінде объектіні құруға қанша инвестиция салатынын анықтауға мүмкіндік береді.Бұл көрсеткіштің алымында инвестициялық қызметке қатысушылардың зерттеліп отырған кезеңге нақты төлеген салықтарының сомасын қамтиды. Ал бөлгіште-қосылған құннан және жаңадан құрылған құннан айырмашылығы инвестициялық процеске тікелей байланысты және кез келген салық үшін төлем көзі бола алатын көрсеткіш жатады.

Салық ауыртпалығын бағалау және талдау кезінде жалпылау көрсеткіші нақтыланған және ашылған, үш жүктеме көрсеткіштерімен толықтырылған, олар салық ауыртпалығын кешенді бағалауды қамтамасыз етеді және оның өзгеруіне әсер еткен факторларды анықтайды.

Бірінші блокқа салық төлемінің мөлшері мен құрылымын көрсететін индикаторлар кіреді: олар мемлекет салық салудан алған әсерді және осыған байланысты инвестициялық процеске қатысушылар шеккен нақты шығындарды өлшеуге мүмкіндік береді.

Екінші блоктың көрсеткіштері объектінің инвестициялық құнының салықтық құрылымын көрсетеді.

Соңғы блок инвестициялық қызметке қатысушылардың салық төлеу қабілетін сипаттайтын көрсеткіштерді қамтиды.

Ұсынылған индикаторлар жиынтығы инвестициялық қызметке қатысушы жеке тұлға үшін де, олардың тобы үшін де салық ауыртпалығын бағалау және талдау үшін пайдаланылуы мүмкін.

Бірақ соңғы жағдайда талдау жүргізу үшін жүйеге кірмеген және әртүрлі топтарды жүргізуге негіз болатын көрсеткіштер қажет, бұл төлеушілер жиынтығын әртүрлі сипаттамаларға сәйкес құрылған жеке біртекті топтарға бөлу арқылы талдауды тереңдетуге мүмкіндік береді.Бұл белгілерге: қызмет түрі, меншік нысаны, салық режимі және т.б. жатады.

Инвестициялық процеске қатысушылардың салық ауыртпалығын бағалаудың ақпараттық базасы бухгалтерлік және салықтық есепке алу деректері негізінде құрылуы мүмкін, бірақ қазіргі кезде мұндай жұмыстар жүргізілмейді.

Әдебиеттер тізімі:

1.Бекболсынова А.С. Налоги и Налооблажение. Уч пособие. – Астана, Фолиант, 2014.

2.Төребеков С.М. «Бюджет жүйесін жетілдіре берсек» Қаржы-Қаражат, №2, 2018 жыл.

3.Пушкарева В.М. История финансовой мысли и налогов.– М.:ИНФРА, 1996 – 235 с.

4.Шувалов А.Е. Налогообложение инвестиционной деятельности на современном этапе развития российской экономики. - Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. - Москва, 2010. https://static.freereferats.ru/_avtoreferats/01002870432.pdf

5.Искакова Ж.Д. Модернизация налоговой системы в условиях интеграции Казахстана в мировое рыночное хозяйство. – Алматы, 2010 – 351 с.

ӘӨЖ 336.012.23

Молдабекова А.Ш. э.ғ.к.,доцент
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қ.Қазақстан Республикасы

БАНКТІҢ НЕСИЕЛІК ПОРТФЕЛІН БАСҚАРУ: МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа. Банк жүйесінде маңызды рөлді –несие алады. Ол арқылы шаруашылық жүргізуші субьектілердің, ұйымдарды мен халықтың ақшалай есеп айырысулары мен төлемдері жүргізіледі.Банктің несиелік портфелінің шамасына ақшалай - чектік эмиссиямен толтырылған қаржы ресурстардың көлемі ғана емес, заңды және жеке тұлғалардың, мемлекеттік мекемелер тарапынан қарыз қаражаттарына деген сұраныс әсер етеді.

Кілт сөздер: Банк, несие, тұтыну несиесі, овердрафт несиесі, онкольдық несие, ломбардтық несие, есеп айырысу және т.б.

Банктің несиелік портфелі төмендегідей белгілері бойынша жіктелінеді. Банктік неселердің мерзімі, несиелік туекелділік пен банктің өтімділігіне әсер етеді. Банктен алынған несиелердің ұзартылуы тәуекелділіктің өсуіне әкеледі. Сондықтан да коммерциялық банктердің міндеті – несиелерді беру мерзімі бойынша жүйелі жиынтық құру. Қазіргі уақытта ұзақ мерзімгн несие алу тәжірибеде дамып отырған жоқ. Оның себептері келесілер болып саналады:[1].

- банктің несиелеу кезіндегі қаржы ресурстарының жоқтығы;
- банктегі несие тәуекелінің жоғарлылығы;
- банкте несиелеу қағидаларының сақталмауы;
- қарыз алушылардың несиені өтеу көздерінің дұрыс таңдалмауы;
- банкте несиелеу мханизмінің жетілмеуі.

Банктен қарыз алушылардың түрлері келесілер: шаруашылық жүргізуші субьектілер мен ұйымдарды несиелендіру; жеке және заңды тұлғаларды несиелендіру; банкаралық несиелендіру кіреді.

Банктен экономика саласын несиелендіру обьектілері: өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы, құрылыс, көлік, байланыс салаларын несиелендіру.

Несиелендіруді тағайындалу және пайдалану сипатына қарай: негізгі қорлар мен айналым қаражаттарына жұмсалатын несиелер.

Несиелендіруді қамтамасыз ету дәрежесіне байланысты:кепілхатпен; кепілдememен; кепілдікпен.

Несиелендірудің қайтарылу дәрежесіне қарай:[2].

- банкттің стандартты несиесі – несиенің қайтарылу уақыты келмеген, банкке қайтуында ешқандай күмән жоқ несиелер.
- банктің күмәнді несиесі – банкке қайтарылу уақыты кешіктірілген, мерзімі ұзартылған, банк үшін тәуекел туғызатын несиелер.
- банктің үмітсіз несиесі – банкке қайтару уақыты кешіктірілген, мерзімі өткен несиелер жатады.

Несиенің валютамен берілуіне қарай: ұлттық және шеттелдік валютамен беріледі.

Несиенің берілу шарттарына қарай төмендегідей түрлері бар:

- банктің тұтыну несиесі – жеке тұлғаларға тұрмыстық қызметтері мен тұтыну тауарларын сатып алу үшін берілетін несие. Тұтыну несиесін тек жеке тұлғалармен жүргізеді. Тұтыну несиесін пайдаланудың төмендегідей екі түрі бар:
- тұтыну несиесі – халыққа ең жоғарғы деңгейде материалдық игіліктерге қол жеткізуге болады;
- қоғамның дамуының басты экономикалық әселесі дайын өтімді өткізу болса, тұтыну несиесі осы аталған мәселені шешеді.

Банктің ипотекалық несиесі – бұл қозғалмайтын мүліктерді, оның ішінде тұрғын үйді, өндіріс ғимараттарын, жерді кепілге ала отырып, ұзақ мерзімге берілетін несие.

Банктің ипотекалық несиелеудің басты артықшылығы – бұл кезде адамдар тұрғын үйлерін бірден ала –алады.

Банктің овердрафт несиесі – қысқа мерзімді несиенің формасы, мұнда клиенттің шотынан қаражаттарды шегеру, дебеттік қалдық бойынша.

Банктің овердравт несиесінің мақсаты – шаруашылық жүргізуші субьектінің пайда болған төлем қабілетсіздігін жоюға арналған.

Банктің овернайт несиесі – банкаралық несиенің түрі, ол өтімділікті қолдану мақсатында бір түнге берілетін несие. Мұны банктер көбінесе қаржылық қиындық туындаған кезде алады.

Банктің онкольдық несиесі – қысқа мерзімді, ол кредиторлардың алғашқы талабы бойынша беріледі. Мұнда банк бағалы қағаздарды, тауарлық –материалдық құндылықтарды кепілге ала отырып, қарыз алушға банк анрайы ағымдағы шот ашады. Банктің алғашқы талабы бойынша несиені өтеу, қарыз алушының қаражатынан төленеді. Онкольдық несиенің пайыздық мөлшері төмен, мерзімді несиеге қарағанда.

Банкаралық несиенің рөлі оның атқаратын қызметтеріне байланысты:[3].

- банктің ағымдағы шоттарына мерзімді салымарға қаржы қаражат тарту;
- несиенің төлемділік, мерзімділік және қайтарымдылық қағидасына байланысты, қаражаттары ссудаларға беру;
- банктердің есеп айырысуларын жүргізу.

Банктің ломбардтық несиесі – коммерциялық банктерге қысқа мерзімді өтімділікті қолдау жолында, мемлекеттің бағалы қағаздарын кепілге ала отырып, Ұлттық банк беретін несие. Бұл Ұлттық банктің ақша –несие саясатын жүзеге асырудың маңызды құралы. Ломбарттық несиені коммерциялық банктерге 28 күнге ғана беріледі. Бұл несиені Ұлттық банктен банктік операцияларды жүргізуге алған рұқсат қағазы бар, актив бабыптарында мемлекеттік бағалы қағазы бар кез келген резидент банктерге береді.

Банктің лизингтік несиесі – жалға құрал –жабықты алуға байланысты берілген несие.

Банктің рамбурстық несиесі – шикізаттарды алып кіру, жартылай фабрикат пен дайын өнімді сыртқа шығаруға байланысты несие.

Банктің сенім несиесі – төлем қабілеті жоғары клиенттерге берілген несие, себебі олар банктің сеніміне кірген.

Банктің маусымдық несиесі – қарыз алушының қаржыландыру уақыты, түсімді алу мерзіміне байланысты алынатын несие.

Банктің консорциалдық несиесі – банктермен өзара қосылып, ірі жобаларды қаржыландыруға байланысты несие.

Коммерциялық банктердің несиелік портфелі – белгілі бір күнге банктің балансы бойынша несиелік берешектің қалдығын білдіреді. Несиелік портфель – белгілі бір өлшемдер негізінде жіктелген және банктің қойған талаптар жиынтығының негізінде анықталынады. Несиелік портфель өлшемі – несиелік тәуекел деңгейі болып саналады. Осы арқылы несие порфелінің спасы анықталынады. Несие портфелінің сапасын бағалау және талдау жүргізуде банк менеджеті несиелік операцияларды басқарады.

Банктің несиелік портфелін несиелік сипаттаманың мәмілесі арқылы жасалынған өзара шарт жиынтығымен анықталынады. Бұған ссуда, факторингтік операциялар, лизинг, берілген банктік кепілдеме және кепілгерлік бойынша міндеттерді орындаулар жатады.

Банктің неселік портфелі – берілген несиелердің сапасы мен құрылымының сипаттамсына және белгілі бір өлшеммен жіктеуді айтамыз [4].

Сондай –ақ, несиелік порфель – банк қызметінің нәтижесі, несиені ұсынуы боынша, яғни белгілі уақыт аралығындағы барлық несиелердің жиынтығы.

Коммерциялық несиеге қарағанда банктік несиені қолдану аясы кең.

Банктік несие қоғамның барлық саласына қатысп ақшалай табыстарынан және жинақтарын капиталға айналдыра отырып, капиталдың қорлануына қызмет етсе, коммерциялық несие тек тауар айналысында қызмет етеді.

Коммерцииялық банктің несиесі әмбебап болып келеді, себебі ол қарыз капиталды экономиканың барлық саласында қолданыс табады. Коммерциялық банк жедел даму қызметін атқарады.

Коммерциялық банктің несиесі өзінің маңызды ерекшеліктерін сақтап, ол санылық және сапалық өзгерістерге ұшырайды. Біріншіден, ол қарыз келісімінің қатысушыларына байланысты. Екіншіден, қарыз алушылардың құрамы өзгереді. Олар несиелік- қаржылық мекемелер, тұрғындар, үкімет, жергілікті органдар болып табылады.

Коммерциялық банктің несиесі – қарыз алушыларға ақшалай түрде берілетін несие.

Коммерциялық банктік несие – бұл экономикалық салада кең тараған несие түрі. Бұлардың құрамына несиелік шарт пен несиелік келісім жатады.

Коммерциялық банкте несие беруші: қаржы мекемелері мен банк болса, ал қарыз алушылар кәсіпкерлікпен және бизнеспен айналысатын қаржы ресурстарына қажеттілігі бар заңды ұйым.

Коммерциялық банктің несиелік портфелі сапасын бағалау өлшемдері несиелік тәуекел, табыстылық және өтімділігі арқылы бағаланады.

Несиелік тәуекел – банктен алған несиені, қарыз алушылар оған есептелген сыйақыны өз уақытында қайтара алмауынан банк зиян нмесе шығын алумен сипатталадлы.

Коммерциялық банктің несие тәуекелі – банктің қаржылық нәтижесінің нашарлауына, қарыз алушылардың келісім – шартта көрсетілген немесе күтілетін қаржылық міндеттерін орындамау.

Несиелік тәуекел – қарыз алушылардың банк алдындағы өз міндетімен мақсаттарының орындалу жүйесі.

Коммерциялық банктер несиелік тәуекелділікті азайтудың келесідегідей әдістері бар: қарыз алушылардың несиелік қабілетін бағалау және талдау; бір қарыз алушыға келетін тәуекелділіктің жоғарғы мөлшерін анықтау мен банктен несиені беруде материалдық қамтамасыз ету; банктен дисконттық мөлшерде несие беру мен өзгермелі пайыздық мөлшерде несие беру; банкте резервтер құру.

Коммерциялық банектер күмәнде несиелермен жұмыс істеу үшін келесідегідей мәселелерді болдырмаудың шараларын жүргізеді:[5].

- қарыз алушылардың ағымдағы қаржылық жағдайына бақылау жүргізу;
- қарыз алушылардың несиені жұмсалынатын мақсатын тексеріп отыру;
- қарыз алушылардың ағымдағы есеп беру мәліметтерін талап ету;
- банккке қойған кепілдің сапасын қайта бағалау;
- қарыз алушының іскерлік репуациясын талдау;
- қарыз алушының несиелік шарттағы өзара міндеттемелерді қайта қарап, қайта жасау.

Коммерциялық банктердегі несиелік портфелдің күмәнді несиелерінің пайда болу факторлары келесілер:

- банкте несиелік үрдісті ұйымдастыруда жіберілген кемшіліктер;
- қарыз алушының іскерлік репутациясының төмендеуі;
- сыбайластық кездей соқтықтар, экономикалық және өндірістік оқиғалар;
- қарыз алушылардың банкротқа ұшырауы.

Коммерциялық банктердің несиелік портфелінің сапасын анықтау үшін, бір жыл ішіндегі несиелік портфелдің жіктелуі, жіктелген несиелердің өсуі, несиелер сомасының несиелік активтердің қалдығына қатынасы, күмәнді несиелердің қалдығы мен берілген несиелердің тәуекел дәрежесі арқылы есептелінеді.

Коммерциялық банктер несиелік қатынастарды ұйымдастырудың төмендегідей екі топқа бөлінетін қағиданы пайдаланады.

- жалпы экономикалық тәртіптегі қағидаларға: несиенің мақсаттылығы мен несиенің дифференциялдығы.
- несиенің мәнін бейнелейтін қағидаларға: мерзімділігі, қайтарымдылығы, төлемділігі, қамтамсыз етілу қағидалары кіреді.

Несиенің мерзімдік қағидасы - несие уақытында қайтара алатын шаруашылық оргадарға беріледі. Несие берушінің қарыз алушыға берілген қаражаты, белгілі бір уақыт ішінде келісілген келісім шартқа байланысты қайтарылуға тиісті сома.

Несиенің төлемділігі – несие беруші мен қарыз алушының арасында қаражатты қайтару барысында бастапқы сомадан өсіп қайтарылатындығын білдіреді.

Несиенің қамтамсыз ету – қарыз берушіге қарыз берген сомасын қайтара алмаған жағдайда материалдық тұрғысынан қамтамсыз ету. Сондай –ақ несиенің қамтамсыз етудің келесі жолы – несиелерді сақтандыру.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ж.Бекболатұлы. «Қазақстанның банк жүйесі» оқу құралы, Алматы 2009 -127 б.
2. Молдабекова А.Ш. «Қаржы және несие»: Оқу құралы.-Тараз, 2011.-333 б
3. Молдабекова А.Ш. «Қаржы ақша айналымы және несие»: Оқу құралы, -Алматы: «Үш қиян» 2012-560 б.
4. Мақыш С.Б. «Ақша айналысы және несие» оқу құралы. Алматы. 2009ж.-325 б.
5. Мақыш С.Б. «Коммерциялық банктер операциялары» оқу құралы, Алматы. 2009 – 287 б.

ӘОЖ: 336.71

Муратова Д.Б. э.ғ.к., доцент,
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
Тараз қ.,Қазақстан Республикасы.

ҚАЗАҚСТАНДА БАНКТІК КАРТАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ОПЕРАЦИЯЛАРЫНЫҢ ЖАҒДАЙЫ

Аңдатпа. Соңғы жылдары несиелік карточкаларды шығаруда әртүрлі мемлекеттердің ұлттық компаниялар кең халықаралық торының бөлігіне айналды. Солай етіп, пластикалық карточкаларының көпшілігі кеңінен тек қана ішкі емес, сонымен бірге халықаралық есеп-айырысумен төлем операцияларында қолданылуға болады. Кәзірігі таңда коммерциялық банктер клиенттерге ұсынған карталардың жаңашылдығын шығару және пластикалық карточкалардың қолданудың ыңғайлығы өте тиімді және дамуда. Тек қана пластикалық карточкалар электрондық банкілік және халықаралық төлем жүйесінің кілттік элементін атқарады. Олар чек пен чектік кітапшаларды ақырындап ығыстыра отырып, индустриалды дамыған Батыс елінде ақша айналым ұйымының алдыңғы позициясына шықты.

Кілт сөздер: банк, несие, несиелік карточкалар, пластикалық карточкалар, электрондық банк, қолма-қол ақшасыз, кредиттік лимит.

Бүгінгі күнде әлемде 200-ден астам елдерінде пластикалық карточканы төлем айналымында қолданады, жер бетіндегі миллиондаған тұрғындар пластикалық карточкаларды әртүрлі тауарларды сатып алу үшін пайдалынады, көптеген банктер Visa International, MasterCard/Europay International, American Express, Diners Club, JSB сияқты халықаралық ассоциацияларының мүшесі болу үшін күреседі. Бұл фактілер пластикалық карточкалар «технологиялық революция» деп аталатын банк ісі мен халықаралық есептің маңызды элементі болып табылады.

Барлық пластикалық карточкалар, олардың жетілдіру дәрежесінен тәуелсіз маңызды ерекшелігі, оларда әртүрлі қолданбалы бағдарламаларда пайдаланатын белгілі бір ақпарат жиынтығы сақталынады. Карточка ғимаратқа жіберілу қызметін атқара алады, компьютерге ену құралы қызметін атқара алады, жүргізуші куәлігі қызметін атқарады, телефондық қызметімен пайдалынған үшін төлем ретінде және тағы басқа жағдайда пайданылады. Ақша айналым сферасында пластикалық карталар қолма-қол ақшасыз есеп-айырысу ұйымдастырушының прогрессивті құралының бірі болып табылады.

Елімізде банктік жүйе дамуында коммерциялық банктердің алдында шығындарды азайту статьясын мәселесі, пайда бөлігін халықаралық стандарт деңгейінеде неғұрлым кең қызмет спектріне жеткізу жолымен көбейту мәселесі тұр. Ұқсас қызметтерді жеткізудің бір жаңа түрі пластикалық карточкаларды сауда және сервис саласында қолдану, қолма-қол ақшаны банкомат арқылы және қолма-қол ақшаны беретін пунктерден алу. Төлем карточкасы қаржы құралы ретінде барлық уақытта дамып отырады, оны қолдану ортасы ұлғаюда, оны қолдану арқылы көрсетілетін қызмет комплексі кеңеюде. Қолма-қол ақшасыз есеп айырысу жүйесінде

олар дебеттік сияқты, несиелік құралдар қасиетін ие бола алатын төлем қаруының ерекше тобын құрайды. Қолма-қол ақшамен есеп айырысуда пайдалану, мемлекеттік және коммерциялық қаржы құрылымдарына шектен тыс қымбатқа түседі. Айналымға жаңа банкноттардың шығарылуы, ескілерді айырбастау, қызмет етуші персоналдардың көп бөлігін ұстап тұру, қатардағы клиенттердің көп уақытын жұмсалуы, ыңғайсыздық - бұның барлығы мемлекет экономикасына ауырлық салмағымен жатады. Қолма-қол ақша айналымы мәселесінің бірден-бір мүмкінболатын ең перспективті тәсілінің шешімі – бұл қолма-қол ақшасыз есеп-айырысудың тиімдісі автоматталған жүйесін құру. Эксперттік баға бойынша, ондай жүйе қолма-қол ақша айналымының бірден үш бөлігіне дейін қысқартуын қамтамасыз етуі мүмкін.

Пластикалық карточка – бұл ақпараттың қазіргі жоғары технологиялық алып жүрушісі. Мамандардың айтуы бойынша, пластикалық карточка – бұл Қазақстанның төлем жүйесінің болашағы. Пластикалық карточка жақында тек қана қолма – қол ақшаларды емес, құжаттарды да ауыстырады (жеке куәлік немесе төл құжат орнына – карта суретімен). Барлық әлемде 2,5 миллиардтан астам адам тауарлар мен қызметтерге төлем жасау, жалақы алудың құралы және есептеудің тағы басқа түрлері ретінде пластикалық карточкаларды таңдады. Ендеше, пластикалық карточка қолма – қол ақшалармен еспетеуге қарағанда, қолайлы, әрі сенімді болып табылады.

Төлем карточкасы - электронды терминалдар немесе өзге құрылғылар арқылы ақшаға қол жеткізу құралы, онда мұндай карточканы ұстаушыға төлемдерді жүзеге асыруға, қолма-қол ақша алуға, валюта айырбастауға және төлем карточкасының эмитенті белгілеген әрі соның шарттары бойынша басқа операцияларды жүргізуге мүмкіндік беретін ақпарат болады.Пластикалық карточкалар банк ісіндегі «технологиялық» революцияның маңызды элементтерінің бірі болып табылады. Төлем карточкасын беру кезінде шарт жасалады, онда мынадай міндетті шарттар болуы тиіс:

- төлем карточкасын беру талаптары;
- төлем карточкаларын пайдалана отырып төлемдерді жүзеге асыру талаптары;
- қосымша картокалар берілетін адамдардың тізімі немесе адамдардың тізіміне сілтеме (төлем карточкаларын беру туралы шарт негізінде түрлі ұстаушыларға бір неше төлем карточкаларын беру кезінде);
- төлем карточкасыналутастау және оқшаулау талаптары;
- төлем карточкасының және/немесе төлем карточкаларын беру туралы шарттың қолданылу мерзімі;
- тараптардың құқықтары мен міндеттері;
- тараптардың жауапкершілігі.

Бірінші көпшілік төлем карточкаларын пайда болу тарихы жарты ғасырдан астам болып саналады. Қазақстанның тұрғындары олардың күнделікті өміріне сеніммен кірген төлемқұралының осы түрінің ыңғайлы екендігін өткен он жылдың ортасында ғана бағалайалды.

Әлемдік карточка индустриясын дамытудағы маңызды кезең 2000 жылдардың бірінші жартысы - чиппен жабдықталған төлем карточкаларын тарату уақыты болды. Уақыт көшіне ілесе отырып, Қазақстандық банктер 2005 жылы магниттік жолағы бар карталарды біртіндеп ауыстыра отырып, «чиптік» карталар шығаруға кірісті.

Қазіргі уақытта төлем карточкаларының нарығында қызмет көрсетудің үлкен ассортименті көрсетілді және түрлі карточкалық бағдарламалардың елеулі саны ұсынылады. Мәселен, төлем карточкасының көмегімен дүкендер мен мейрамханаларда тауарлар мен қызмет көрсетулер үшін төлем жасауға, коммуналдық қызмет көрсетулерді, байланыс қызметін, салық және кеден төлемдерін төлеуге, кредиттерді өтеуге, карточкадан карточкаға ақша аударуға, Интернет немесе телефонды пайдалану арқылы тауарларға және қызмет көрсетуге тапсырыс беруге болады.

1-кесте . Өңірлер бойынша банктердің төлем карталарының жағдайы

Көрсеткіштер	2020 жыл			
	POS – терминалдар саны (дана)	**Банкоматтар саны (дана)**	**Саудакәсіпорындарының саны (бірлік)**	**Төлемтерминалдары мен банк киоскілерінің саны (дана)**
Барлығы, оның ішінде	**160 679**	**11 609**	**89 764**	**16 304**
Ақмолаоблысы	3 457	352	2 220	575
Ақтөбеоблысы	7 953	544	4 614	917
Алматы облысы	3 565	560	1 766	529
Атырау облысы	4 984	594	2 524	720
Шығыс Қазақстан облысы	9 174	890	4 586	1 520
Жамбыл облысы	3 165	454	1 328	656
БатысҚазақстаноблысы	5 193	418	2 730	684
Қарағандыоблысы	12 454	949	6 832	1 686
Қостанайоблысы	9 187	456	5 877	910
Қызылордаоблысы	2 339	398	961	537
Маңғыстауоблысы	4 689	593	2 485	455
Павлодар облысы	8 370	605	4 719	876
Солтүстік Қазақстан облысы	3 410	317	1 636	682
Түркістаноблысы мен Шымкент қаласы	6 907	938	3 224	1 225
Алматы қаласы	46 482	2 180	26 617	2 921
Нұр-Сұлтан қаласы	29 350	1 361	17 645	1 411

2020 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша банктердің айналымдағы карточкаларының саны 30,6 млн. жетіп, карточкаларды ұстаушылардың саны – 27,2 млн. болды (2019 жылғы осындай күнгі жағдаймен салыстырғанда – тиісінше 43,4% және 55,4% өсім байқалады). Кеңінен таралған карточкалар түрі - дебеттік карточкалар, үлесі 79,0%. Екінші орындағы кредиттік карточкалардың үлесі – 17,8%. Кредиттік лимиті бар дебеттік карточкалар мен алдын ала ақысы төленген карточкалардың үлесіне сәйкесінше 1,7% және 1,5% тиеді. Келесі кестеде Қазақстанда төлем карточкаларының қазіргі жағдайы көрсетілген.

Қазақстан аумағында қолма-қол жасалмайтын операциялардың негізгі үлесі POS-терминалдар (қолма-қол жасалмайтын төлемдердің жалпы саны, көлемінен сәйкесінше (50,5% және 30,0%) және интернет/мобильді банкинг (тиісінше 48,8% және 68,3%) арқылы жүргізілді. Қолма-қол ақшаны беру операциялары негізінен банкоматтар арқылы жүзеге асырылған (қолма-қол ақшаны беру бойынша операциялардың жалпы саны мен көлемінен сәйкесінше 91,7% және 84,5% үлес алады).

Келесі кестеде Қазақстан Республикасы аумағында қазақстандық және шетелдік эмитенттердің шығарған төлем карточкаларының орта тілігінде өткізілген операциялары көрсетілген.

2 кесте - Қазақстан Республикасы аумағында қазақстандық және шетелдік эмитенттердің шығарған төлем карточкаларының орта тілігінде өткізілген операциялар

Көрсеткіштер	2020 жыл			
	Қолма-қол ақшасыз операциялар		**Қолма-қол ақша алуға байланысты операциялар**	
	Саны (мыңтранз.)	Сомасы (млн. теңге)	Саны (мыңтранз.)	Сомасы (млн. теңге)
1	2	3	4	5
Барлығы, оның ішінде:	**750 969,2**	**8 326 544,7**	**258 327,9**	**11 685 140,5**

1	2	3	4	5
POS - терминал	379 358,7	2 501 378,3	21 499,4	1 809 734,7
банкомат	5 165,1	139 789,7	236 828,5	9 875 405,8
интернет пен ұялы телефон	366 440,2	5 685 090,6	-	-
банк киоскі	5,2	286,1	-	

Қазақстан Республикасы аумағында қазақстандық және шетелдік эмитенттердің шығарған төлем карточкаларының аймақтар бойынша қолданылуы (қазақстандық банктер тарататын American Express International, Visa International және Master Card World wide карточкалары бойынша айналымдарды есепке ала отырып). Сонымен қатар POS – терминал, банкоматтар, интернет пен ұялы телефон, банк киоскісі операциялары да берілген.

Қазақстандық кейбір мерзімді баспасөзде Қазақстандағы пластикалық карточка клиенттерінің аталған жүйеде немесе банкоматта жиі қайталанатын кідірістер, сатушылардың тауарға немесе қызметке пластикалық карточкамен төлеудегі бас тартушылық, пластикалық карточкалармен операцияларды халықаралық төлем жүйелерімен, әлемдік экономикалық дағдарысқа орай эмитенттелген банктермен блоктау тәрізді проблемалармен ұшырасып отырғандығы жазылуда, бірақта әлемдегі ең басты проблема пластикалық карточкалармен алаяқтық жасау болып табылады.

Мәселен, пластикалық карточкаларды қолдан жасауға байланысты банктердің жоғалтқандары соңғы жылда 25 есе артып кетті.Осыған байланысты Қазақстанның банк жүйесі алдында проблеманы тек техникалық тұрғыдан шешу ғана емес, сонымен бірге оны құқықтық әдістермен, яғни пластикалық карточкамен алаяқтық кезінде тараптардың материалдық жауапкершілігінің өзара қарым-қатынасын реттейтін нормативтік құқықтық актілерді әзірлеу міндеті тұр, сондай-ақ банктердің, құқық қорғау органдары мен банк клиенттерінің пластикалық карточкамен алаяқтықтың (кардерлер – пластикалық карточкалармен алаяқтық жасаушылар) себептері мен салдарын жою жөніндегі өзара бірлескен іс-қимылы қажет.Бірақта пластикалық карталар жаңадан бір проблемаларды алға тартады, бұл өзінің дамуы барысында Қазақстан Республикасының бұрын-сонды белгілі бір уақытқа дейін кездеспеген пластикалық карточкалармен алаяқтық жасау болып табылады, ондай жағдаймен бетпе-бет келу Қазақстандағы банк қызметінің дамуы барысында кездесіп отыр.Қазақстан Республикасында қылмыскерлер халықаралық және мемлекеттік пайдаланудағы төлем карточкаларын қолдан жасау арқылы бірқатар банктерге шабуыл жасады, ақшаны алу мақсатымен банк жүйесіне санкцияландырылмаған 23 оқиға тіркелген, бұл орайда ондай қылмыс санының өсе түсуі байқалады.Микропроцессорлық карточкалар негізінде төлем карточкаларының ұлттық банкаралық жүйесін ендіру үшін мынадай іс-шараларды дәйекті түрде іске асыру қажет:

– жүйені құруға байланысты құқықтық қатынастарды қалыптастыру;- тұтынушылардың сұранымын, сауда (қызмет көрсету) ұйымдарының төлеуге төлем карточкаларын қабылдауға дайындығын анықтау;

– төлем карточкаларын пайдаланумен әлеуетті қылмыстарды болдырмау әдістерін, сондай-ақ төлем карточкаларын ұстаушылар үшін салдарлар мен әлеуетті тәуекелдерді анықтау.

Әдебиеттер тізімі:

1. Андреев А.А., Морозов А.Г. Пластиковые карточки: Руководство для пользователей. Концерн Банковский Деловой Центр. М., 2011 жыл. – 44б.

2. В. Платонов.,М. Хигинс. Банковское дело: стратегическое руководство. - М.: АҚ Консалтбанкир баспасы, 2000 жыл. – 432б.

3.Мақыш С.Б. «Ақша айналысы және несие», Алматы: Қазақ университеті, 2013 ж.- 58б.

4. www.kase.kz сайты

ӘОЖ: 336.225.6

Муратова Д.Б. э.ғ.к., доцент,
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
Тараз қ.,Қазақстан Республикасы.

БЮДЖЕТ ЖҮЙЕСІНІҢ КІРІСТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ САЛЫҚТАРДЫҢ РӨЛІ

Аңдатпа. Өтпелі кезеңде мемлекеттің салық жүйесі экономиканы мемлекеттің қаржы-несие механизмін реттеудің маңызды тетігі. Мемлекет салық саясатын нарықтың теріс көріністерін жоятын әсерін азайтатын реттегіш механизм ретінде қолданады. Салықтар және салық жүйесі экономиканы нарық жағдайында басқарудың бірден-бір тиімді құралы. Бүкіл халық шаруашылығының қалыпты жұмыс істеуі салық жүйесінің дұрыс ұйымдастырылуына байланысты. Бюджеттің кірістері мен шығындарыньң теңгерушілік принципі бюджетті қалыптастыруда баланстық әдісті пайдалану негізі арқылы қамтамасыз етіледі. Мына осыған орай бюджет жүйесінің кірістерін қалыптастырудағы салықтардың рөлі өте маңызды.

Кілт сөздер: салықтар, бюджет, бюджет кірістері, жергілікті бюджет, қаржыландыру, салықтық жеңілдіктер, салық саясаты.

Қазақстан Республикасы егемендік алып, тәуелсіз мемлекет болғанына да, міне, отыз жыл болды. Осы кезең аралығында салық жүйесіне көптеген өзгерістер енгізілді.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 35-бабында «Заңды түрде белгіленген салықтарды, алымдарды және өзге де міндетті төлемдерді төлеу әркімнің борышы әрі міндеті болып табылады деп атап көрсетілген [1].

Салықтар мемлекеттің саяси және экономикалық қызметтерін қаржыландырудың негізгі көзі болып табылады. Сонымен, мемлекеттің нарықтық экономикаға ықпал ететін экономикалық рычагтарының арасында салықтың орны ерекше.

Алдыңғы қатарлы дамыған батыс елдерінде салықтарды жоспарлау мемлекеттік деңгейде де, компаниялар деңгейінде де айналысады. Әрине, мемлекет салықтық түсімдерді көбірек жинағысы келеді, ал кәсіпкерлер соғұрлым аз төлемдер төлеуге ұмтылатыны түсінікті. Бірақ мемлекет салықтық түсімдерді жоспарлағанда қандай да бір шектеулерге сүйенеді. Егер салық мөлшерлемесі жоғары болса бұл компаниялардың банкроттыққа ұшырауынан бастап, олардың салық төлеуден жалтаруына сөйтіп «жасырын экономикаға ауысуына ықпал етеді. Екінші жағынан салықтық жеңілдіктерді қолдану кәсіпкерлерді қосымша инвестициялар жасау арқылы олардың өндірістік күштерін ұлғайтуға мүмкіндік беруі мүмкін, ал бұл болашақтамемлекет үшін салық салу базасының ұлғаюына алып келеді.

Салықтарды қолдану арқылы мемлекет әртүрлі мүдделері бар экономикалық субъектілерді ортақ мақсатта жұмыс істеуге ұмтылдырып, осы мақсатқа жету үшін оларды ынталандырып, қызығушылықтарын арттыру қажет. Салықтар көмегімен ішкі экономикалық көрсеткіштер реттелуімен қатар сыртқы байланыстар салаларында да біраз қызмет түрлерін жүргізіп оларды бақылауға мүмкіндік береді. Салық және салық салуды жетілдіру арқылы, мысалы, сыртқы инвестиция тарту механизмдерін жетілдіруге болады. Салықтардың көмегімен мемлекет өзінің ең басты қоғамдық функцияларын жүзеге асыру үшін қажетті ресурстарды жинақтауға мүмкіндік алады. Салықтар мен алымдар көмегімен мемлекеттің әлеуметтік қамсыздандыру шығындары қамтамасыз етіледі, яғни табыстар қайта бөлініске ұшырайды. Салық жүйесі халық арасындағы табыстарды бөлудің соңғы сатысы болады. Басқарудың әкімшілік-директивалық әдістерінен экономикалық реттеу әдістеріне өту кезеңінде салықтардың маңызы арта түсті. Салықтарды салық механизмі арқылы реттеп отыру көмегімен мемлекет экономикалық дамытылуы қажет салаларға еркін салық саясатын, ал қаржы-шаруашылығы нәтижелері тиімсіз кәсіпорындарды жою саясатын жүргізу арқылы экономиканы реттеуші баланстық механизм қызметін қатар атқарады[2].

Дәйектемелік принцип бюджет жобасына осы немесе басқа түсімдер не шығышдарды енгізу қажеттілігін анықтайтын нормативті құқықтық актілер негізі арқылы бюджет жоспарлаумен қамтамасыз етіледі.

Бюджеттің теңгерушілігінің қажеттілігі қайбір деңгейдегі бюджетті атқару мақсатымен дәлелденеді және ол немесе жоғары бюджеттен субвенция беру арқылы немесе бюджет шығындарын қысқарту арқылы немесе мемлекеттік берешекті қалыптастыру арқылы не болмаса басқа да заңнамалармен қарастырылған әдістер арқылы қамтамасыз етіледі.

Бюджетті жоспарлағанда аймақтар арасындағы табиғатты-климаттық және әлеуметті-экономикалық ерекшеліктерді есепке алу қажет, себебі олар әр аймақ тұрғындары жағдайларының негізгі және анықтаушы факторлары. Сондықтан бюджетті жоспарлауда нормалар мен нормативтер пайдаланады. Салықтық кодекске сәйкес натуралды нормативтер - ол бюджетті жоспарлау мен атқаруда міндетті түрде пайдаланатын материалды немесе материалды емес қажетті байлықты тұтынудың натуралды көрсеткіштері. Олар Үкіметпен жасалады және бекітіледі [3].

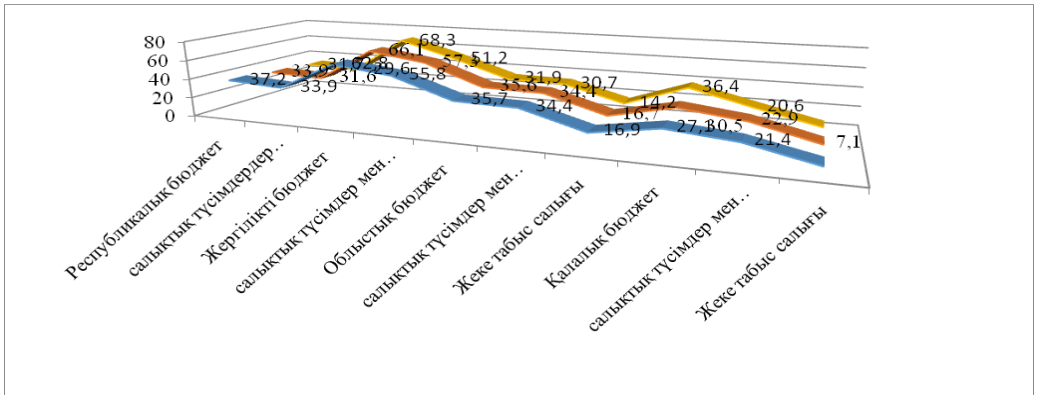
Жергілікті бюджеттерде қолданатын кірістерді бөлісу нормативтер - ол әр деңгейдегі бюджеттер арасындағы кірістердің пайыздық арасалмағы. Бұл нормативтердің тұрақты сипаты бар, себебі олар орта мерзімді фискалдық саясаттың негізінде анықталады және оларды пайдалану бюджет жүйесі бойынша шығындық өкілеттілікті шектеуге байланысты.

Жамбыл облысы мемлекеттік кірістер басқармасы бойынша мемлекеттік бюджетке түсетін салықтардың қозғалысын талдау нәтижелері бойынша мемлекеттік бюджетке түсетін түсімдердің 2018 жылдың нақты түсімін жоспармен салыстырғанда 6 пайызға артқан, себебі ол республикалық бюджеттің 2,1 пайызға; оның ішінде салықтық түсімдер мен алымдардың 0,4 пайызға; сондай-ақ, жергілікті бюджеттің 8,4 пайызға; оның ішінде салықтық түсімдер мен алымдардың 4 пайызға артуларына байланысты болған.

Ал 2019 жылы мемлекеттік бюжет 7,3 пайызға артқан, себебі ол республикалық бюджеттің 8,3 пайызға; оның ішінде салықтық түсімдер мен алымдардың 4,8 пайызға; сондай-ақ, жергілікті бюджеттің 6,8 пайызға; оның ішінде салықтық түсімдер мен алымдардың 4,6 пайызға артуларына байланысты болған.

2020 жылы мемлекеттік бюджет 9 пайызға артқан, себебі ол республикалыық бюджеттің 7,6 пайызға; оның ішінде салықтық түсімдер мен алымдардың 9,5 пайызға; сондай-ақ, жергілікті бюджеттің 9,6 пайызға; оның ішінде салықтық түсімдер мен алымдардың 5,5 пайызға артуларына байланысты болған.

Жамбыл облысы кірістер басқармасы бойынша мемлекеттік бюджетке түскен түсімдер қозғалысын келесі 1-суретте қарастырамыз.

1-сурет. Жамбыл облысы мемлекеттік кірістер басқармасы бойынша мемлекеттік бюджеттің құрамының қозғалысы

Берілген мәліметтер негізі бойынша 2018-2020 жылдар аралығында мемлекеттік бюджет төмендегідей пайызды құраған:

а) республикалық бюджет 34,3 пайызды құраса; оның ішінде салықтық түсімдер мен алымдар 31,7 пайызды ,ал жеке табыс салығы 13,8 пайызды құраған.

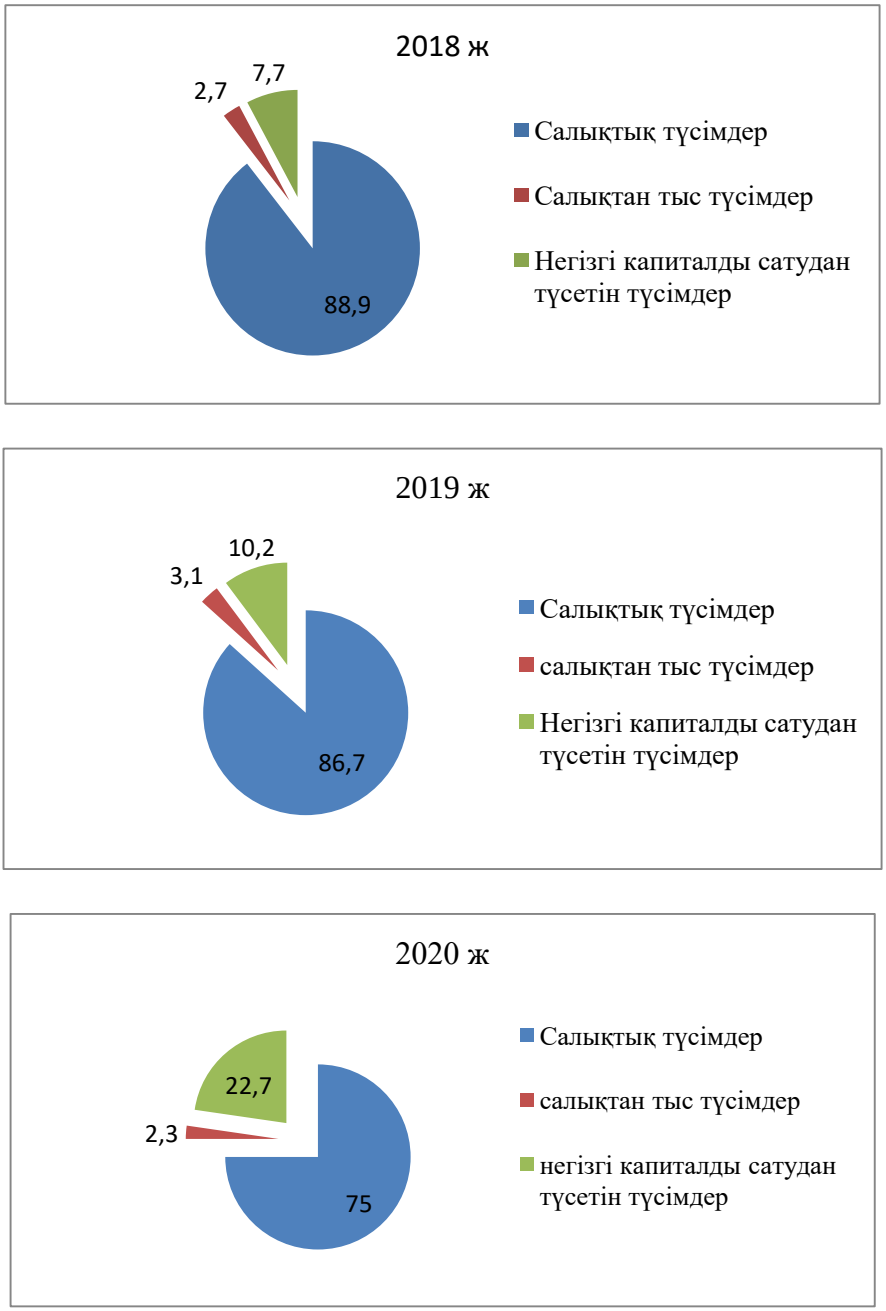
б) жерілікті бюджет 65,7 пайызды құраса; оның ішінде салықтық түсімдер мен алымдар 54,8 пайызды,

в) облыстық бюджет 34,4 пайызды құраса, оның ішінде салықтық түсімдер мен алымдар 33,2 пайызды,

г) қалалық бюджет 31,3 пайызды құраса, оның ішінде салықтық түсімдермен алымдар 21,6 пайызды құраған.

Жалпы қорыта айтсақ 2018-2020 жылдар аралығындағы жергілікті бюджет өскен, себебі ол салықтық түсімдердің, негізгі капиталды сатудан түскен түсімнің өсулеріне байланысты болған.

Осы мәліметтерге сүйене отырып, жергілікті бюджет кірісінің құрамының қозғалысын келесі 2-суретте қарастырамыз.

2-сурет. Жамбыл облысы мемлекеттік кірістер басқармасы бойынша жергілікті бюджет кірісіне түсетін түсімдер қозғалысы

Қазақстан Республикасындағы салық саясатын жетілдіру мақсаттары қандай? Бұл өте маңызды сұрақтардың бірі болып табылады. Орта мерзімді дамуда – бұл экономикадағы салық жүктемесін төмендету, мемлекеттік міндеттемелерді реттеу, басымдылық міндеттерді шешуде қаржы ресурстарын шоғырландыру, бюджеттік кірістердің әлемдік бағалар коньюнктурасынан тәуелділігін төмендету, мемлекеттік қаржыларды басқаруды құру және бюджетаралық қатынастардың тиімді жүйесін қалыптастыру болып табылады[4].

Салық реформасы салық төлеушілерге салық ауыртпашылығын төмендетуге, салық жүйесін жеңілдетуге, салық салу шарттарын реттеуге және салық әкімшілігінің сапасын жоғарлатуға бағытталған. Салық төлеушілер тиімді сот механизмдерінің көмегімен салық және кеден инспекторларының озбырлығынан қорғануы тиіс. Сонымен қатар салық төлеушілер салықтарды уақытында төлемегенде, жауапкершілігі қатаң түрде болуы керек.

Жалпы алғанда еліміздің салық жүйесін жетілдірудің негізгі бағыттары болып мыналар табылады:

- салық жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз ету;
- салық жүйесін максималды түрде ықшамдау;
- салық ставкаларын төмендету мақсатында, салық прессингін әзірлеу;
- салық прессингін әлсіздендіру;
- салықтарды алудың парасатты деңгейін қамтамасыз ету;
- тікелей және жанама салықтарды оңтайлы түрде байланыстыру;

Қазақстанда мемлекеттіміздің экономикасын өркендетіп, шаруашылықты дамытатын салық жүйесі керек. Солардың бірі – салық жүйесінің тұрақтылығы.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Бюджет Кодексі. Қазақстан Республикасының Парламентінің Жаршысы, № 8-9, сәуір, 2009 жыл

2.Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы 2008 жылғы 10 желтоқсандағы № 99-IV ҚР Заңы (Салық кодексі) (ҚР Заңы2013.26.12. № 61-V өзгерістер мен толықтырулары) http://online.zakon.kz

3. «2019 - 2020жылдарға арналған республикалық бюджет туралы» **Қ**азақстан Республикасының Заңы. http://online.zakon.kz

4.Ермекбаева Б.Ж. Бурабаев О.Б. “Салықтаржәнесалық салу” Оқуқұралы – Алматы; Қазақуниверситеті, 2003 жыл.-42б.

УДК 336.7

Мусина А.А., д.э.н., профессор
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г.Нур-султан, Республика Казахстан

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ МОДЕРНИЗАЦИИ ПРОДУКТОВОГО РЯДА БАНКОВ КАЗАХСТАНА

Аннотация. Расширение продаж банковских продуктов является необходимым условием сохранения банком своей конкурентной позиции и ее укрепления. Вместе с тем модернизация продуктового ряда банка не может происходить в отрыве от общих макроэкономических тенденций развития банковского сектора и не отвечать самым актуальным потребностям экономики и общества. Последние события в Казахстане ярко продемонстрировали взаимосвязь и влияние факторов финансового обнищания населения с плачевным состоянием экономики и ее финансового сектора. Статья посвящена вопросу о том, как связаны между собой последние тенденции в развитии отечественного банковского сектора и направления модернизации продуктового ряда, предлагаемого населению.Анализируя условия и динамику продуктового ряда современного банка и возможности его модернизации в ближайшей перспективе, в статье взят ориентир на прогнозы дальнейшего развития банковского бизнесас учетом социально-экономической направленности.

Ключевые слова: банки, банковские продукты, потребительские кредиты, розничные услуги, активы банка

Современное состояние банковского сектора Казахстана является результатом формирования и функционирования экономики рыночного типа за последние 30 лет. Как известно, начиная с 1990-х годов банки на постсоветском пространстве, одними из первых встали на путь рыночного развития, перестроив строго централизованную государственную систему в совершенно принципиально новую двухуровневую банковскую систему. Первые 10 лет становления были периодом освоения банковского бизнеса и внедрения принципов коммерциализации деятельности. С начала 2000-х годов наблюдался значительный крен в деятельности банков в сторону развития розничных услуг, преимущественно в кредитовании и безналичных расчетах. Появились новые виды потребительского кредитования с применением инновационных технологий, а также были внедрены карточные продукты для обслуживания населения. Основным двигающим мотивом и стимулом для банков служил растущий спрос со стороны экономических субъектов, в том числе населения, на дополнительные финансовые ресурсы и получение различных банковских услуг. В данном аспекте вопросы развития банковского дела в современных условиях приобретают особую значимость, поскольку банк призван, в первую очередь, разрешать противоречия между накоплением свободных средств у одних участников экономики и потребностью в дополнительном финансировании других. Особым этапом развития услуг для населения можно считать период последних десяти лет, в ходе которых банки активно внедряли услуги инновационного характера, развивая удаленное обслуживание и интернет-банкинг. При этом важно подчеркнуть, что банки должны быть не просто посредниками, сводящими интересы данных субъектов, и зарабатывать на трудностях клиентов, а становиться институтами доверия, центрами сосредоточения денежных ресурсов, партнерами, которые способны направлять ресурсы в наиболее важные сектора экономики и отвечатьрастущему спросу со стороны населения.

Рассматривая динамику активов банков второго уровня, можно отметить преимущество кредитных вложений, что вполне закономерно и обусловлено традиционностью функции кредитования, присущей банковскому бизнесу, Так, по данным Национального банка доля кредитного портфеля в активах банка за предыдущие годы (2018-2022 годы) составляет от 53 до 56%[1]. Примечательно, что в составе ссудного портфеля за этот период доля кредитов физическим лицам возросла с 31.3% до 49,7%, а доля кредитов юридическим лицам снизилась с 30,9% до 18,4% (таблица 1).

Таблица 1. Отраслевой разрез кредитных вложений БВУ РК

Наименование показателя	01.01.2022		01.01.2020		01.01.2018	
	Млрд тенге	%	Млрд тенге	%	Млрд тенге	%
Ссудный портфель	20 200,4	100	14 743,0	100	13 590,5	100
Займы банкам	114,3	0,6	47,3	0,3	46,3	0,3
Займы юридическим лицам	3 709,6	18,4	4 105,3	27,8	4 195,1	30,9
Займы физическим лицам, в т.ч.	10 038,7	49,7	6 329,5	42,9	4 259,1	31,3
- на строительство и покупку жилья	3 425,4	34,1	1 880,6	29,7	1 215,5	28,5
-потребительские займы	6 063,5	60,4	4 366,5	69,0	2 955,9	69,4
-прочие займы	549,9	16,1	82,4	4,4	87,7	7,2
Займы субъектам МСП (резиденты РК)	5 487,6	27,2	3 962,9	26,9	4 664,5	34,3
Операции «Обратное РЕПО»	850,2	4,2	298,1	2,0	425,5	3,1
Примечание – составлено автором по данным официального сайта НБ РК [1]						

Отраслевой разрез кредитного портфеля подтверждает активное развитие кредитования физических лиц. Суммарный объем таких кредитов вырос с 4 259,1 млрд тенге на начало 2018 года до 10038,7 млрд тенге на начало 2022 года, то есть на 57,6% или более, чем в 1,7 раза. Таким образом, банки активно кредитуют население, и розничное кредитование является одним из конкурентных сегментов рынка банковских услуг. Задолженностьпо кредитам на строитель-

ство и покупку жилья (по ипотечным жилищным кредитам) за указанный период увеличилась на 2 209,9 млрд тенге, или на 64,5%. На долю данных кредитов на 1 января 2022 г. приходилось 34,1% объема задолженности по кредитам, предоставленным населению. При этом преимущественную долю в кредитном розничном портфеле составили потребительские кредиты (более 60%). Приведенные данные свидетельствуют о том, что в кредитной политике банка наметился уклон в сторону розничного кредитования, что само по себе нельзя оценить однозначно, поскольку кредиты населению развиваются под влиянием фактора снижающейся покупательной способности, обусловленной падением платежеспособности и доходов. Таким образом, банки направляют свои кредитные ресурсы не в реальный сектор, а преимущественно на потребительские цели, частично решая социальные проблемы казахстанского общества.

На наш взгляд, дальнейший рост рынка розничного кредитования должен сочетаться с повышением его качества за счет диверсификации структуры активов и доходов. Казахстанским банкам следует активно развивать высокодоходные сегменты (кредиты наличными, кредитные карты, кредиты для МСБ). При этом нельзя быть уверенным в том, что розничное кредитование в одночасье будет прекращено и спрос на кредиты со стороны населения пойдет на спад. Такая ситуация берспективна, поскольку население, даже при сегодняшнем состоянии «перекредитования», не сможет удовлетворить свои потребности без привлечения займов. Более целесообразным представляется решение проблем развития и модернизации продуктового ряда банка. Не следует исключать влияние современных технологий, и прежде всего сети Интернет, на развитие как рынка розничных кредитов, так и рынка электронных денег.

В настоящее время практически все активное население страны является участниками рынка электронных денег, совершающими покупки через Интернет с использованием мобильных приложений. При отсутствии достаточных средств и желании открыть банковский вклад население имеет возможности развивать отношения с банками. При дальнейшем повышении уровня компьютерной грамотности, а также благосостояния населения в перспективеданная категория физических лиц становится потенциальной целевой аудиторией для услуги "интернет-депозит"[2].

На наш взгляд, для совершенствования ассортимента продуктов отечественных банков и существенного расширения рыночных возможностей следует внедрять более широкий круг продуктов розничного банковского бизнеса. Наибольший интерес вызывают смешанные кредитно-депозитные продукты, рассчитанные на разные возрастные категории физических лиц.Помимо этого, банкам необходимо расширять функционал дистанционных каналов обслуживания, включая туда не только стандартизированные варианты вкладов, но и инвестиционные продукты.Модификация и небольшие инновации производятся обычно маркетинговыми и исследовательскими отделами самого коммерческого банка.Модификация выражается в выпуске новой модели с другим дизайном, в основе которой лежит базовая модель. Примерно подсчитано, что среди новых банковских продуктов 70% - модификация, 20% - небольшие инновации и 10% - значительные нововведения <1>[2].

Технология разработки и реализации нового продукта, как известно, включает несколько основных относительно самостоятельных этапов:

- поисковые исследования, выработка идей нового или совершенствование существующего продукта;
- отбор оригинальных идей;
- маркетинговые исследования;
- разработка нового или совершенствование существующего продукта;
- испытание продукта в рыночных условиях и анализ результатов;
- выведение продукта на рынок;
- модернизация продукта или снятие его с рынка.

Также для развития коммуникации с клиентами следует активнее использовать возможности Интернета, а именно возможности социальных сетей. Сегодня всебанки имеютсвои официальные сайты и их сотрудники принимают активное участие в жизни интернет-сообществ от имени банка. Данное явление, на наш взгляд, будет развиваться и далее, что требует взвешенного подхода к имиджу банка, его бренду и организации труда персонала.

Достаточно актуален для дальнейшего развития розничного кредитования вопрос внедрения института банкротства физических лиц в Казахстане. Как известно, президент Казахстана К.Токаев на совещании по вопросам социально-экономической ситуации в стране в январе 2022 года поручил приступить к разработке закона о банкротстве физических лиц. При этом, законопроект уже был подготовлен ранее по инициативе Минфина РК и даже вносился на обсуждение в 2019 году. Одна его отложили до внедрения всеобщего декларирования доходов.

При обсуждении законопроектав правительстве обращали внимание на то, что процедура банкротства не может иметь массовый характер, так как с минимальной или небольшой суммой задолженности или просрочки заемщик не сможет пройти эту процедуру. В настоящее время возобновлен процесс обсуждения и согласования данного законопроекта, от которого отдельные авторы ждут разрешения сложившихся проблем с неплательщиками, а по мнению других авторов, данный закон не решит, а усложнит дальнейшую судьбу банкротов из числа физических лиц. Какой опыт будет взят за основу, покажет время. Механизм банкротства также предстоит отработать в ближайшее время.

Во всяком случае, важно предусмотреть условия, согласно которым были бы исключены случаи лишения жилья по ипотечным займам, что предполагает применение банкротства после применения и урегулирования всех возможных мер к заемщику (должнику). Можно согласиться с мнением, что «банкротство физических лиц в Казахстане — необходимый инструмент, но популярным он не будет» [3].

Это обусловлено тем, что доля «плохих» кредитов с просрочкой платежей свыше 90 дней составляет не столь критическое значение. Так, по данным статистики Нацбанка РК на 1 января 2022 года доля кредитов с просроченной задолженностью свыше 90 дней в общем объеме кредитного портфеля составила 3,3% или 668,8 млрд тенге, снизившись с 6,9% или 1 082,1 млрд тенге на начало 2021 года. В портфеле физических лиц соответственно– 3,5% или 352,6 млрд тенге (на 1 января 2021 года – 5,4% или 386,4 млрд тенге) [4].

Приведенные данные позволяют оптимистично оценить возможности казахстанского населения по погашению кредитов и не прибегать к применению крайних мер в виде инструмента банкротства. На наш взгляд, инструмент банкротства физического лица остается важным и как показывает опыт других стран, достаточно действенным для предотвращения возникновения токсичных кредитов в портфеле банков.

Таким образом, на современном этапе развития экономики все большее значение приобретает необходимость развития банковских продуктов социальной направленности, что требует приоритетности решения задач развития розничных услуг банка инновационного типа при минимальных рисках банков, не ущемляя интересов реального сектора экономики.

Список литературы

1. Сведения о финансовых показателях БВУ// Интернет-ресурс: https://nationalbank.kz/ru/.
2. Тенденции развития банковского сектора и модернизация кредитных продуктов// https://wiseeconomist.ru/poleznoe/83705
3. Банкротство физических лиц // Интернет-ресурс: https://nalogikz.kz/docs/bankrotstvo-fizicheskih-lic.html.
4. О состоянии банковского сектора Казахстана на 1 января 2022 года // Интернет ресурс: https://www.banker.kz/news/o-sostoyanii-bankovskogo-sektora-kazakhstana/

УДК 336.71(574)

Мустафаев Қ.С., э.ғ.к., қауымд профессор
Касымова С.Б., магистр, аға оқытушы,
Қазақ технология және бизнес университеті,
Нұр-Сұлтан қ. Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАННЫҢ БАНК ЖҮЙЕСІ, ДАМУДЫҢ НЕГІЗГІ ҮРДІСТЕРІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Аңдатпа. Банк жүйесі несие жүйесінің негізгі буыны, нарықтық экономиканың маңызды құрамдық бөлігі болып табылады. Ол несие және қаржы операцияларының негізгі массасын шоғырландырады. Банктер нарықтық экономикадағы басты қаржы делдалдары болып табылады. Өз қызметі барысында олар ақша нарығындағы тауарға айналатын жаңа талаптар мен міндеттемелерді жасайды.Банктер басқарудың барлық деңгейлерінде халық шаруашылығының жұмыс істеуіне тікелей байланысты.

Кілт сөздер: банк секторы, Ұлттық банк, несие портфелі, активтер қоржыны, тәуекел, есеп айырысу, міндеттемелер.

Банк жүйесі - банк операцияларының бірыңғай ұлттық немесе халықаралық жүйесіне біріктірілген банкілердің жиынтығы, яғни бір-бірімен және сыртқы ортамен тығыз байланыстағы банкілердің жиынтығы.

Бір жүйедегі банкілер несие, есеп айырысу операциялары мен өзгедей операцияларды жүзеге асырады, нормативтік актілермен реттеледі. «Қазақстан Республикасындағы банкілер және банк қызметі туралы»ҚР Заңына сәйкес Қазақстанда Банк жүйесі екі деңгейлі.

Банк жүйесін дамытудың негізгі аспектісі ретінде ЕДБ активтерінің сапасы мәселесі бұрынғысынша өзекті болып қалуда, сондықтан осы сегменттегі одан әрі бірігу процестері әбден күтіледі [1].

2021 жылғы 1 қарашадағы жағдай бойынша Қазақстан Республикасында 22 банк жұмыс істейді, оның ішінде шетелдік қатысумен 14 банк, оның ішінде 11 еншілес банк, 100% мемлекет қатысатын 1 банк.

ҚР екінші деңгейдегі банктерінің активтері 2021 жылғы 1 қарашадағы жағдай бойынша 36 012,9 млрд. теңге (2021 жылдың басында – 31 171,7 млрд. теңге), 2021 жыл басынан ұлғаю – 15,5% болды.

Активтер құрылымындағы ең көп үлесті (жиынтық активтердің1 50,9%) 18 337,5 млрд. теңге сомада несие портфелі (негізгі борыш) алады (2021 жылдың басында – 15 792,1 млрд. теңге), 2021 жылдың басынан ұлғаю – 16,1% болды.

Заңды тұлғаларға қарыздар несие портфелінің 21,1% үлесімен 3863,8 млрд. теңге (2021 жылдың басында – 3838,8 млрд. теңге немесе несие портфелінің 24,3%-ы), 2021 жыл басынан азаю – 0,7% болды.

Кесте 1 - ҚазақстанРеспубликасы банк секторыныңқұрылымы

Банк секторыныңқұрылымы	01.01.2021	01.11.2021
Екінші деңгейдегі банктердің саны, оның ішінде:	26	22
- жарғылыққапиталдамемлекеттің 100% қатысуы бар банктер	1	1
- шетелдік қатысуы бар екінші деңгейдегі банктер	15	14
- екіншідеңгейдегіеншілесбанктер	12	11
Ескерту – автор құрастырылған		

Жеке тұлғаларға қарыздар несие портфелінің 50,8% үлесімен 9311,6 млрд. теңге (2021 жылдың басында – 7124,8 млрд. теңге немесе несие портфелінің 45,1%-ы), 2021 жыл басынан ұлғаю – 30,7% болды [2].

Тұтынушылық қарыздар несие портфелінің 30,8% үлесімен 5646,4 млрд. теңге (2021 жылдың басында – 4542,7 млрд. теңге немесе несие портфелінің 28,8%-ы), 2021 жыл басынан ұлғаю – 24,3% болды.

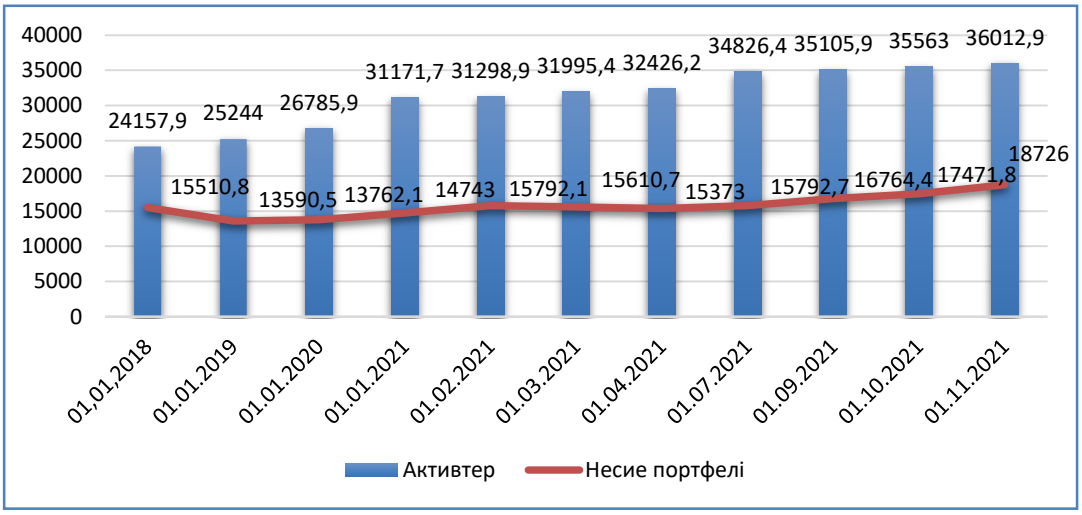
ШОБ-қа қарыздар несие портфелінің 25,9% үлесімен 4753,4 млрд. теңге (2021 жылдың басында – 4246,2 млрд. теңге немесе несие портфелінің 26,9%-ы), 2021 жыл басынан ұлғаю – 11,9% болды.

Мерзімі өткен берешегі бар қарыздар 1168,6 млрд. теңге немесе несие портфелінің 6,4% (2021 жылдың басында – 1528,7 млрд. теңге немесе несие портфелінің 9,7%-ы) болды.

NPL - жұмыс істемейтін қарыздар (90 күннен астам мерзімі өткен берешегі бар) 741,8 млрд. теңге немесе несие портфелінің 4,0% (2021 жылдың басында – 1082,1 млрд. теңге немесе несие портфелінің 6,9%- ы) болды. Несие портфелі бойынша провизиялар 1368,8 млрд. теңге немесе несие портфелінің 7,5%-ы мөлшерде (2021 жылдың басында – 1 830,8 млрд. теңге немесе несие портфелінің 11,6%-ы) қалыптасты.

ҚР екінші деңгейдегі банктерінің міндеттемелері 31539,6 млрд. теңге (2021 жылдың басында – 27217,2 млрд. теңге), 2021 жыл басынан ұлғаю – 15,9% болды. Екінші деңгейдегі банктердің жиынтық міндеттемелеріндегі ең көп үлесті клиенттердің салымдары – 80,4% алады. ҚР екінші деңгейдегі банктерінің ҚР бейрезиденттерің алдындағы міндеттемелері 546,3 млрд. теңге немесе жиынтық міндеттемелердің 1,7%- ы болды.

Клиенттердің салымдары 25348,4 млрд. теңге немесе жиынтық міндеттемелердің 80,4%-ы (2021 жылдың басында – 21559,2 млрд. теңге немесе жиынтық міндеттемелердің 79,2%-ы), 2021 жыл басынан ұлғаю – 17,6% болды. Заңды тұлғалардың салымдары 12723,2 млрд. теңге немесе клиенттер салымдарының 50,2%-ы (2021 жылдың басында – 10616,5 млрд. теңге немесе клиенттер салымдарының 49,2%-ы), 2021 жыл басынан ұлғаю – 24,6% болды. Заңды тұлғалардың шетел валютасындағы салымдарының үлесі жылдың басындағы 38,6%-дан есепті күнгі 40,2% -ға дейін ұлғайды. Жеке тұлғалардың салымдары 12625,2 млрд. теңге немесе клиенттер салымдарының 49,8%-ы (2021 жылдың басында – 10942,7 млрд. теңге немесе клиенттер салымдарының 50,8%-ы), 2021 жыл басынан ұлғаю – 15,4% болды. Жеке тұлғалардың шетел валютасындағы салымдарының үлесі жылдың басындағы 38,6%-дан есепті күнгі 34,3% дейін азайды.

Сурет 1 - ҚР банк секторының активтері мен несие портфелінің (негізгі борыш) динамикасы, млрд теңге

Ескерту – автор құрастырылған

2020 жылы Ұлттық Банк Қазақстанның банк жүйесі үшін экономикалық маңыздылығы тұрғысынан таңдап алынған 14 ірі банк активтерінің сапасын бағалауды (AQR) аяқтады. Қарастырылып отырған банктердің репрезентативтілігін қамтамасыз ету үшін банктер тұтастай алғанда бүкіл банк секторының тиісті көрсеткіштеріне қатысты активтерінің жалпы көлемі мен кредит портфелінің көлемі бойынша жіктелді – таңдалған банктердің үлесіне еліміздің банк активтерінің жалпы көлемінің 87%-ы және банктердің жалпы несие портфелінің 90%-ы тиесілі болды [3].

Әлемдік пандемия жағдайында Қазақстанның банк жүйесі өзінің тұрақтылығын көрсетіп отыр. Коммерциялық банктер немесе екінші деңгейлі банктер қаржылық делдалдар деп аталатын іскери кәсіпорындардың ерекше санатына жатады. Олар капиталды, халықтың жинақтарын және экономикалық қызмет процесінен босатылған басқа бос қаражаттарды тартып, оларды қосымша капиталға мұқтаж басқа экономикалық агенттерге уақытша пайдалануға ұсынады.Бүгінгі күні барлық дамыған ұлттық экономикаларда екі сатылы банктік жүйесі жұмыс істейді: Орталық банк эмиссиялық банк болып табылады және басқа да маңызды функцияларды орындайды. Сонымен қатар, коммерциялық банк - бұл жеке және заңды тұлғаларға пайда табу мақсатында банктік және қаржылық қызметтер көрсететін несиелік ұйым. Коммерциялық банктер орталық үкіметке бағынады және тиісінше лицензиясы болуы керек.

Covid-19 пандемиясы Қазақстан экономикасына едәуір әсерін тигізді. Оның салдарынан елімізде мыңдаған кәсіпкерлік субъектісі өз қызметін тоқтатты. Шамамен 1,6 млн адам ақысыз демалысқа жіберілді. 42500 теңге жәрдемақыны 4,5 млн адам алды. Пандемия Қазақстандағы экономикалық үдерістердің қарқынын бәсеңдетті. 2020 жылдың соңғы бес айында мемлекеттік бюджеттің шығындары түсімдерден шамамен екі есе артты. Бұл елдің экономикасында болып жатқан оқиғалардың айқын индикаторы. Бұл тіпті Ұлттық қордан жасалған трансфертті ескермегендегі жағдай. Ал трансферттер де едәуір өскені белгілі. Мұнайдың арзандауы мен пандемия экономика мен қаржы секторына айтарлықтай әсер етпек. Алайда, қазақстандық екінші деңгейлі банктер қиын күнге дайын. Бірен-саран банктер болмаса, көпшілігінің қоры жеткілікті. Елімізде 1 миллион субъект пандемиядан зардап шекті. Банктерден несие алған 14 мың субъект кредитті қайтару мерзімін кейінге шегеруді сұрады. Мемлекетіміз мұндай жағдайда түрлі қолдау шараларын іске асыруда. Бұл шаралар шағын және орта бизнесті несиелендіруге, несиелік төлемдерді тоқтата тұруға, валюталық интервенциялар, агроөнеркәсіптік кешенді қолдауға, ШОБ салық төлемдерін кейінге қалдыруға бағытталған [4].

Халықаралық рейтингтік агенттіктер банктерге қосымша ауыртпалықтың келетінін болжайды. Мәселен, Moody‘s Investors Service агенттігінің мәліметінше, қазақстандық банк секторы алдағы екі жылда тұрақтылығын жоғалтпайды және қорын жеткілікті деңгейде сақтап қалады. Fitch Ratings агенттігі де несиелендіру көлемінің төмендейтіндігінен банктер капиталдарын сақтай алатынын болжайды. Ал операциялық ортаның әлсіреуі жалпы банк секторының қорына зиян тигізбейтінін айтады. Банктерге жекелей тоқталар болсақ, Standard&Poor‘s агенттігі ЦентрКредит банкінің деңгейін «B/B» «тұрақты» деп көрсетті. Ал Fitch Ratings агенттігінің бағалауынша, Халық банк пен Форте банктің көрсеткіштері төмендеп, тиісінше «BB+» және «B» болды.

Бүгінгі таңда банк жүйесін дамыту шарттары коммерциялық банктерді әмбебаптандыру деңгейінің өсу тенденциясын анықтайды. Банктерді қаржылық және банктік қызметтердің әр түрлі салаларында әртараптандыру, оның ішінде халыққа банктік қызметтерді дамыту, жаңа қызметтерді енгізу арқылы коммерциялық банктерді қаржы нарығының үнемі өзгеріп отыратын жағдайларына бейімделу, перспективалық нарық тауарлары мен сегменттерін дамыту, бәсекеге қабілеттілікті арттыру жолдарының бірі болып табылады.

Кез-келген елдің банк жүйесі - бұл жалпы ақша механизмі аясында жұмыс жасайтын ұлттық банктердің, банк мекемелерінің және басқа несиелік ұйымдардың әртүрлі типтерінің жиынтығы. Банкингтің жаһандануы географиялық кеңеюге және жекелеген елдердің шегінен тыс кейбір банк құрылымдарының шоғырлануына әкеледі. Бұл жағдайда трансұлттық банктер ұйымдастырылады. Бұған әлемдік банктік жүйенің дамуындағы келесі үрдістер себеп болады:

- банк қызметтерін ұсыну номенклатурасының кеңеюі мен технологияның күрделенуі
- қаржы институттары арасындағы бәсекелестіктің артуы, оның ішінде бәсекелестікті ынталандыру үрдісін күшейту тенденциясы;
- технологиялық революция, ең алдымен ақпараттық салада;
- жаһандану және банктік шоғырландыру, қаржылық ұйымдардың географиялық кеңеюі;
- қаржылық ресурстар құнының өсуі және банктік өнімдер мен қызметтердің құнын төмендетуге ұмтылу;
- банктік тәуекелдер деңгейінің жалпы өсуі және ұлттық және халықаралық деңгейде банктер мен банк жүйелерінің қызметін реттеу сапасын жоғарылату қажеттілігі.

Жаһанданудың салдары мыналар болып табылады:
- ірі трансұлттық және шағын банктер арасындағы бизнес көлемінің бөлінуі;
- банктік қызметті реттеудегі мемлекеттің рөлін арттыру;
- бірқатар елдердегі банктік және сақтандыру операцияларын кезең-кезеңімен біріктіру;
- бірнеше өнімдер мен қызметтерді біріктіретін синтезделген өнімнің рөлінің артуы;
- автоматтандыру арқылы банк жүйелерін басқарудың тиімділігі мен күрделілігін арттыру;
- қаржылық есеп айырысулардың жылдамдығы мен сапасын арттыру қажеттілігі және т.б.

Әдебиеттер тізімі:

1. Обзор финансового сектора Республики Казахстан (2021 г)
2. Как пандемия повлияла на банковский сектор Казахстана?URL: https://liter.kz/68541-2/. (дата обращения 18.01.2021г.)
3. ҚР Ұлттық Банкінің ресми ақпараттық сайты. ҚР Ұлттық Банкінің жылдық есебі.
4. ҚР-ның Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігінің ақпараттық сайты.

ӘӨЖ 336.71

Муханова А.Е. э.ғ.к.,аға оқытушы,
Адайбай Д. магистрант,
Қорқыт- Ата атындағы Қызылода университеті,
Қызылорда қ., Қазақстан Республикасы.

ДАҒДАРЫС ЖАҒДАЙЫНДА БАНК РЕСУРСТАРЫН ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ

Аңдатпа: Мақалада банк ресурстарына не жататындығын жеке көрсете отырып, банк ресурстарының құрылымы қарастырылған. Банктің қаржы ресурстары ақша қорларының қалыптасуы, меншікті қаражаттарды тиімді пайдалану жолдары көрсетілген. Дағдарыс жағдайындағы Үкімет тарапынан берілген қолдаулар және жауапкершіліктер негізге алынған. Мемлекеттің банктерге қолдау көрсету арқылы, экономиканың шикізаттық емес секторын, шағын және орта бизнесті несиелеуді жүзеге асыру барысында банк қызметінің ролі қарастырылған. Банк ресурстарын тиімді пайдалану сандық және сапалық талдауды қажет етеді.

Кілт сөздер: Банк ресурстары, Меншік қаражаттары, Қаржы ресурстары, Жинақ қоры, Банк ресурстарын тиімді пайдалану.

Банк ресурстары — бұл банктің пассивті операциялары негізінде калыптасқан және барлық активті операциялар бойынша банк өтімділігін камтамасыз ету және пайда табу мақсатында орналастыруға бағытталатын банктің меншікті және тартылған каражаттарының жиынтығы болып табылады[1].

Дағдарыс жағдайында банк ресурстарының құрылымында біршама өзгерістер болуда. Меншікті қаражаттар қатарына, біріншіден, екінші деңгейлі банктің акционерлік капиталы, резервтік қоры, сол сияқты қосымша қорлары кіреді.

Тартылған қаражаттардың жаңа түріне: ұлттық банктен және басқа да несиелік мекемелерден алатын несиелер, басқа банктердің, корреспонденттік шоттағы, депозиттік шоттарындағы қаражаттары, облигацияларды сатудан тұскен қаражаттар, лизингтік операцияларды жүзеге асырғаны үшін алынған тауарлы-материалды құндылықтар жатады.

Екінші деңгейлі банктердің ресурстарының құрылымы олардың мамандануына, әмбебаптығы мен қызметінің ерекшеліктеріне қарай ерекшеленеді[2].

Банктердің меншікті капиталының рөлі мен шамасы, басқа қызметпен айналысатын кәсіпорындар және ұйымдарға қарағанда өзіндік ерекшеліктерге ие.

Банктің ақша қорларының қалыптасуы банк құрылған сәттен басталады. Банк заңға сәйкес өз жарғылық қорын құрады.

Жарғылық қор – банктің алғашқы негізгі өзіндік қаражат көзі б.т. Ол негізгі және айналым капиталдарынан қалыптастырады. Олар өз кезегінде негізгі қорды, материалдық емес активтерді, айналым қорларын иеленуге жұмсалады.

Дағдарыстың салдарынан еліміздегі банк атаулы өздерінің несиелік қызметін біршама тежеуге мәжбүр болды. Аяқ астынан қаражат тапшылығы байқалған тұста олар елімізде несиеге деген сұраныс жоғары бола тұрса да, өздерінің несиелік саясатын айтарлықтай қысқартты. Халыққа беретін несие көлемін азайтып, несие бергеннің өзінде пайыздық үстемені арттыруға тура келді[3.].

Отандық банктерді қиын жағдайда қалдырып, қарап отырмайтындықтарын бұған дейін бірнеше рет мәлім еткен билік өкілдерінің айтқандары нақты іске ұласып та үлгерді. Үкімет банк жүйесін қолдауға арналған бірқатар шараларды жүзеге асыруда. Экономикаға қосымша қаржыны тиімді құя білу үшін нарық талаптарына сай ұтымды, ашық тетіктерді нақ осы банктер қамтамасыз етеді.

Осы тұста мемлекеттің банктерге қолдау көрсету арқылы, оларда қолға алынып отырған басты мәселе - экономиканың шикізаттық емес секторын, шағын және орта бизнесті несиелеуді жүзеге асыру барысында делдал ретінде пайдаланып отырғанын айта кету керек.

Ал банктер мемлекет пен экономиканың арасында делдалдық қызмет атқару арқылы, яғни несие беруден түскен табыс есебінен өздері де пайда табады[4.56.б].

Банк ресурстары нарығының құрылуында көптеген ерекшеліктері бар деуге болады. Екінші деңгейлі банктер қызметінің тұрақтылығы ұшін, ең бастысы, олардың баланстары өтімді болу керек ал оның қамтамасыз етілуі, банктік ресурстар мен несиелік жұмсалымдар арасындағы көлемі және мерзімі бойынша тепе-теңдіктің сақталуын талап етеді.

Банк ресурстары нарығының пайда болуымен қатар бағалы қағаздар нарығы қалыптасады. Сөйтіп банктер жаңа қызмет түрлері ретінде бағалы қағаздармен, факторинг, лизинг және басқа операциялармен тікелей жұмыс жасай бастады. Бұл, яғни банк ресурстарының құрамына тек қана ақшалай қаражаттар емес, сол сияқты тауарлы-материалдық құндылықтар және бағалы қағаздар кіреді дегенді білдіреді. ұлттың (орталық) банкіміз "банктердің банкі" болып табылатындықтан, екінші деңгейлі банктердің ресурстарының бір бөлігі сол банктен алған ресурстардан да құралады.

Демек екінші деңгейлі банктер ерекше бір кәсіпорын ретінде делдалдық қызметке байланысты, банктік ресурстар нарығында ақшалай ресурстарды сатып ала отырып, оны қажет ететін кәсіпорынға, ұйымға және халыққа сатып отырады.

Банк жұмысының тиімділігін (рентабельділігін) оның кірістері мен шығыстарын, несие беру мен инвестициялардан алынған шекті кірістер мен тартылған қаржылар бойынша шектеуге кірмейтін шығындарды, қаржылық нәтижелердің тұрактылығын қамтамасыз етуді, тәуекел шығындарын бақылауды болжайды.

Дағдарыс жағдайларының алғашқы белгілері сыртқы қарыздарға қол жеткізуге шектеулер туындауынан және олардың құнының қымбаттауынан коммерциялық банктер тапшылыққа тап болған кезде туындайды. Бұл ішкі экономиканы несиелеудің қысқаруына және банктердің несие беру шарттарын қатаңдатуға әкеліп соқтыратын негізгі фактор болды. Банктердің несиелік белсенділігінің төмендеуін ең алдымен құрылыс саласы сезінді, ал соңында макроэкономикалық өзара байланыс нәтижесінде жағымсыз салдарлар басқа да салаларға әсерін тигізді.

Банк жұмысының пайдалылығын басқару оның кірісгері мен шығыстарын, тартылған қаражат бойынша шекті шығындарын және несиелеу мен инвестициядан түсетін шекті табысын, каржылық нәтижелер тұрақтылығының қамтамасыз етілуін, ысырап қатерін бақылауды қажет етеді. Банк алатын пайданың шамасына әсерін тигізетін банк қызметіндегі алаяқтық операциялардың арту себебіне, күмәнді және залалды операциялардың талдауына айрықша назар аударылады.

Бүгінгі күні Қазақстандық банктердің ресурстарын басқару жүйесі мынадай элементтер есебінен жетілдіруді қажет етеді: депозиттік операциялармен байланысты тәуекелдің түрлерін бағалауды жетілдіру. Банктің ақпараттық базасына қойылатын талаптарды кушейту, депозиттік операциялар бойынша жүргізілетін депозиттік саясатты оңтайландыру. Коммерциялық банктер

депозиттер бойынша туындайтын тәуекелдерді бағалау барысында сандық және сапалық бағалау әдістерін пайдалануға тиіс.

Әдебиеттер тізімі:

1 Искаков, Ұ. М. Банк ісі : оқулық / Ұ. М. Искаков. - Алматы : Экономика, 2013. – 77б.

2 "Банк ісі " пәнінің оқу-әдістемелік кешені [Text] : 5В050900 "Қаржы" мамандығы үшін. - Петропавл : М. Қозыбаев атындағы СҚМУ, 2011. - 92 б.

3 Мақыш С.Б. Әлемдік қаржы дағдарысының Қазақстан банктік секторына ықпалы және оған қарсы шаралар. // Тұран университетінің Хабаршысы. №2, 2010 жыл.–бет.57. Gazeta.kz сайты. Источник: http://e-history.kz/kz/contents/view/983 (жүгіну күні 12.11.2021)

4 Деньги. Кредит. Банки. Под ред. профессора О.И. Лаврушина. М.: Финансы и статистика, 2006. – С. 432.

ӘӨЖ 338.4:37+338.4:61

Муханова А.Е.аға оқытушы, э.ғ.к.,
Садық Сұлтан магистрант,
Қорқыт- Ата атындағы Қызылода университеті,
Қызылорда қ. Қазақстан Республикасы

ӘЛЕУМЕТТІК САЛАНЫ ҚАРЖЫЛАНДЫРУ БАҒЫТТАРЫ

Аңдатпа: Әлеуметтік саланың ерекшелігі, қоғамдық өмірдің басқа салаларынан айырмашылығы, көбінесе оның функцияларын көрсету арқылы анықталады.Мақалада әлеуметтік салаға жалпы түсінік бере отырып, әлеуметтік саланың негізгі функциялары қарастырылған. Әлеуметтік саланының негізгі функциялары ретінде білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік көмекті жетілдіру бағыттары бойынша қаржылардың тиімді пайдалану шаралары көрсетілген. Сонымен қатар, Қызылорда облысы бойынша білім беру саласына бөлінген қаражаттардың игерілуіне талдау жасалған. Пандемия кезіндегі мектептердің материалдық базасын жақсартуға бөлінген қаржы деңгейі қарастырылған.

Кілт сөздер: Әеуметтік сала, әлеуметтік сала функциялары, әлеуметтік саланы қаржыландыру, шығыс нормативтері.

Соңғы жылдары Қазақстан Республикасында әлеуметтік сала - термині жиі қолданылады. Бұл тұжырымдаманың түсіндірмелері әртүрлі, бірақ оның құрылымында әлеуметтік сала қызмет көрсету саласына қарағанда әлдеқайда кең және күрделі екенін атап өткен жөн.

Әлеуметтік салаға - ең алдымен, қызмет көрсету саласы кіреді (білім беру, мәдениет, денсаулық сақтау, әлеуметтік қамсыздандыру, дене шынықтыру, тамақтану, коммуналдық қызмет, жолаушылар көлігі, байланыс)[1, 523 б.].

Әлеуметтік сала адамдардың өмір салтына, деңгейіне және сапасына тікелей байланысты. Әлеуметтік саланың жалпы сипаттамасы құқықтық, экономикалық, әлеуметтік-еңбек және әлеуметтік-мәдени аспектілерді қамтиды.

Әлеуметтік саланың негізгі функциясы - адамның көбеюі. Басқа да қосымша функциялары мысалы, әлеуметтік кепілдіктер мен құқықтарды, әлеуметтік көмекті және қоғамның еңбекке жарамсыз және депривацияланған топтарын қолдауды қамтамасыз ететін әлеуметтік қорғау, халықтың әлеуметтік қорғалу дәрежесін сипаттайтын көрсеткіштер жүйесінде (ең төменгі күнкөріс деңгейі, кедейлік шегінен төмен халық саны және т.б.) көрсетіледі[2, 35 б.].

Әлеуметтік сала - қоғамдағы әр түрлі әлеуметтік-экономикалық жағдайға ие топтар арасындағы қарым-қатынас саласы, ең алдымен еңбекті қоғамдық ұйымдастырудағы рөлі, өндіріс құралдарына қатынасы, қоғамдық байлықтың алынған үлесінің көздері мен мөлшері.

Әлеуметтік саланың ерекшелігі - қоғамдық өмірдің басқа салаларынан айырмашылығы, көбінесе оның функцияларын көрсету арқылы анықталады.

Әлеуметтік саланың маңызды құрамдас бөлігі - әлеуметтік инфрақұрылым болып табылады. Бұл адам мен қоғамның көбеюі үшін қажеттіліктердің бүкіл кешенін қанағаттандыруға жағдай жасайтын материалдық элементтердің тұрақты жиынтығын білдіреді.

Әлеуметтік саланың даму мәселелеріне де баса маңыз берілді. Тұрғындардың әл-ауқаты мен өмір сүру жағдайын ұдайы жақсарта түсу мемлекетіміздің әлеуметтік экономикалық саясатының басым бағыты.

Әлеуметтік саланы қалпына келтіру және дамыту жұмыстарының негізгі факторы оның әлеуметтік-экономикалық құрылымын жетілдіру болып табылады. Бұл жұмыстың негізгі міндеті- халық мұқтажын қанағаттандыра алатын өндіріс саласындағы меншіктік қатынастардың өзгерісін ескере алатын жаңа әлеуметтік-тұрмыстық қызмет көрсетудің ұйымдық-құқықтық формаларын, сонымен қатар әртүрлі меншік формалары бойынша әлеуметтік саланың қуаттылық құрылымдарын қалыптастыру болып табылады.

Әлеуметтік саланың даму мәселелеріне де баса маңыз берілді. Тұрғындардың әл-ауқаты мен өмір сүру жағдайын ұдайы жақсарта түсу мемлекетіміздің әлеуметтік экономикалық саясатының басым бағыты.

Ел тұрғындарының өмір сүру деңгейінің бірден екі есе көтеріліп, халахуалдарының үнемі жақсара түсуі ұлттық экономиканың тұрақтануына, оның сатылап өсуіне тікелей байланысты.

Тұрғындарының жағдайын жақсарту мәселелерін шешуде ауыл тұрғындарын жұмыспен қамту, кәсіби дайындық деңгейін көтеру, экономикалық белсенділігін көтеру механизмін жетілдіру және ауыл тұрғындарының әлеуметтік және инженерлік инфрақұрылымын дамыту басты мәселелердің бірі [3].

Өңірдің экономикалық әлеуетінің жағдайы мен деңгейі қаржылық ресурстарды қалыптастыру мен басқарудың қажетті алғышарты болып табылады. Осы мақсатта, әсіресе, аймақтардың дамуында жергілікті бюджеттердің атқарар рөлі аса маңызды. Өңірлерде қалыптасатын қаржылық қатынастар негізінен жергілікті бюджеттердің қалыптасуы мен орындалуы арқылы жүзеге асырылады. Жеке өңірлер бюджеттеріне қаражаттардың түсу көлемі мен құрылымына елдегі экономикалық жағдай; қаржы-бюджет саясаты, өндіріс дамуының аймақтық деңгейі, оның құрылымы, инфляция қарқыны, бағаның өсуі және т.б. сан алуан факторлар әсер етеді.

Өткен онжылдық барлық көздерден әлеуметтік шығыстарды қаржыландырудың едәуір ұлғаюымен сипатталды. Әлеуметтік саланы қаржыландырудың негізгі сипаттамасы оның жалпы ішкі өнімдегі үлесі, басқаша айтқанда, халықтың жалпы экономикалық байлығындағы үлесі болып табылады, бұл соңғысының белгілі бір салаларға назар аудару дәрежесін бағалауға, олардың маңыздылығын бір-бірімен салыстыруға, сондай-ақ халықаралық салыстырулар жасауға мүмкіндік береді.

Қаржылық қамтамасыз ету әлеуметтік дамудың өте маңызды факторы. Білім беру, денсаулық сақтау және мәдениетке бөлінетін қаражаттың едәуір артуы әлеуметтік саясаттың басым міндеті болып табылады.

Қосымша салымдардың басты көзі – бюджет саясатының басымдықтарын қайта қарау және үстеме кірістерге прогрессивті салық салу есебінен мемлекет қаражаты қалыптасады.

Әлеуметтік-экономикалық ахуалды пәрменді жақсарту үшін мемлекеттік саясат шаралары ғана жеткіліксіз, бірақ барлық мүдделі тараптардың күш-жігерін біріктіру талап етіледі.

Жан басына шаққандағы норматив-бұл қалалық және ауылдық жерлерде орналасқан мекемелер үшін бөлек айқындалатын, жылына бір білім алушыға шаққандағы жалпы білім берудің мемлекеттік стандартына сәйкес осы өңірдің мекемелерінде білім беру бағдарламасын іске асыру үшін қажетті қаржы қаражатының ең аз жол берілетін көлемі. Бюджеттік қаржыландыру нормативтерін қолдану қаржы ресурстарын бөлудің объективті және ашық тәсіліне мүмкіндік туғызады, бұл ретте барлық мекемелер ең алдымен білім алушылар санына байланысты тең жағдайға қойылған.

Бір білім алушыға есептегенде жалпы білім берудің мемлекеттік стандартын іске асыруға арналған шығыстар нормативі:

— педагогикалық қызметтің стандартты (базалық) құны;

— нормативті есептеу әдістемесімен айқындалған педагог қызметкерлер мен әкімшілік-басқару, оқу-көмекші және қызмет көрсетуші персоналдың жалақы мөлшерлемелерінің нормативтік арақатынасы (70 % — мұғалімдер,

30 % - Әкімшілік-шаруашылық және кіші қызмет көрсетуші персонал);

— еңбекке ақы төлеу қорын (ЕТҚ) қалыптастыру тәртібі;

— педагогикалық қызмет құнының қымбаттау коэффициенттері негізінде айқындалады;

- оқу процесін қамтамасыз етуге шығындар: оқулықтар мен оқу құралдарына, техникалық оқыту құралдарына, материалдарға[4].

Әлеуметтік саланы дамытудың басты көрсеткіші білім беру саласы.

Қызылорда облысы бойынша 2020 жылы білім беру саласына 161,8 млрд. теңге бөлінді, өткен жылмен салыстырғанда 62%-ке артты. Облыстағы 665 мектепке дейінгі білім беру ұйымында (161 мемлекеттік, 414 жеке, 90 шағын орталық) 55 065 бала тәрбиеленуде. 1 мен 6 жас аралығындағы балалардың мектепке дейінгі ұйымдарға қамтылуы 84,9 процент, 3 пен 6 жас аралығындағы балалардың қамтылуы 100 процент құрады (1 мен 3 жас – 24,1%).

Әлемдік пандемияға байланысты 2020 жылы наурыз айынан бастап, мектептер қашықтан оқыту форматына көшті. Осыған сәйкес, қашықтан оқыту жағдайында балалардың сапалы білім алуына қолайлы жағдай жасау жұмыстың негізгі басымдығы болды. Осы орайда, оқушылардың электронды құрылғыларымен және отбасы жағдайында интернетпен қамтылуына мониторинг жүргізілді.

Қашықтан оқитын электронды құрылғылары жоқ оқушыларды компьютерлік техникамен қамту жұмыстары ұйымдастырылды.

Атап айтқанда, мектеп балансынан 14203 компьютер, жергілікті бюджет есебінен 2492 планшет, демеушілер есебінен 1518 ноутбук пен планшеттер сатып алынды. Сондай-ақ, Үкімет резерві есебінен 3,2 млрд. теңгеге 22 870 компьютерлік құрылғы сатып алынды.

Пандемияға қарамастан аймақта апатты және үш ауысымды мектептерді жою мақсатында жаңа білім беру нысандарының құрылыстары жалғасып, жөндеу жұмыстарын жүргізумен қатар мектептердің материалдық-техникалық базасын нығайту бағытында жұмыстар атқарылды.

Мектептердің материалдық-техникалық базасын нығайту бойынша жұмыстар атқарылуда. 2020 жылы облыстық бюджет есебінен 1,9 млрд. теңгеге 236 жаңа модификациялық пәндік кабинет (физика, химия, биология) сатып алынып, 42 мектеп «3Д модельдеу» жабдықтарымен толықтырылды.

Облыста инклюзивті білім беруді дамытудың 2020-2022 жылдарға арналған Жол картасын іске асыруға 4 млрд. теңге жоспарланған. Жол картасына сәйкес 2020 жылы 47 балабақша мен 44 мектепте арнайы инклюзивті кабинеттер ашылды. Бұл мақсатқа 505 млн. теңге бөлінді[5].

Қазіргі ақпараттық технологияның мол мүмкіндіктерін кеңінен пайдалану мен білім беру жүйесін одан әрі дамыту, жастардың жоғары деңгейде білім алуына қажетті барлық жағдайды жасау мақсатында мектептердің техникалық мүмкіндіктерін жасақтау мен сапалы кадр құрамымен толықтыру, құрылымдық өзгерістер жасау арқылы инновациялық негізде білім беретін мектептердің базасын құру өте маңызды болып отыр.

Білім саласын реттеудің нарықтық қатынас жағдайында ұйымдастырушылық-құқықтық реттеудің маңыздылығы білім сапасын арттырудағы шараларды жүзеге асыру болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1 Искаков Н.А. Социальная сфера Казахстана: состояние и перспективы развития - Алматы: Институт развития Казахстана, 2001 — 94с. http://www.rusnauka.com › Economics › 53871.doc.htm

2 Безуглая, Е. В. Значение социальной инфраструктуры для социально-экономического развития региона // Молодой ученый. — 2013. — №10. — С. 272- 274

3 Антонюк В.С. Социальная инфраструктура в системе региональной инфраструктуры / В.С. Антонюк, А.Ж. Буликеева // Вестник Тюменского государственного университета. – 2013. – №11.стр-56-59

4 Акимат Кызылординской области - GOV.KZ https://www.gov.kz/memleket/entities/kyzylorda/documents (жүгіну күні 24.01.2022)

5 Қызылорда облысының 2020 жылғы әлеуметтік-экономикалық даму қорытындылары https://syrboyi.kz/janalyqtar/onir/qyzylorda-oblysynyng-2020-zhylghy-aelewmettik-jekonomikalyq-damw-qorytyndylary-56935/ (жүгіну күні 20.01.2022)

ӘОЖ 336:

Наурызбеков С.К. э.ғ.к. доцент
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
Тараз қ.Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МОНЕТАРЛЫҚ САЯСАТТЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада қазіргі кезеңдегі монетарлық саясатының теориялық және тәжірбиелік мәселелері баяндалған, сонымен қатар пандемия кезіндегі монетарлық саясатқа әсер ететін негізгі себептер қарастырылған. Ұлттық Банк монетарлық реттеуге деген өзінің көзқарасын өзгертпесе, онда келесі дағдарыстық жағдай туындаған кезде ол жедел реттеу режимінде сыртқы шок факторларының әсерінен сигналдарды баса алмай қалатындығы негізделген.

Кілт сөздер: ақша, несие, пайыз, инфляция, валюта, монетарлық саясат, covid.

Монетарлық саясат мемлекеттің экономикалық саясатының аса маңызды құрамдас бөлігінің бірі болып табылады. Қазақстан Республикасында оны Ұлттық банк жүргізеді. Ұлттық бнк өзінің іс-қимылында экономикалық өсудің тұрақтылығын, жұмыссыздық пен инфляцияның төмен деңгейін қамтамасыз ету мақсатында пайыздық ставканы, валюта бағамын, өтімділікті, төлем қабілеттілігін және т. б. көрсеткіштерді белгілей отырып, банктердің қызметіне ықпал ету арқылы жүзеге асырады. Сонымен бірге, ол ақша жиынын кеңейтуге (несиелік өктемдік) немесе оны қысқартуға (несиелік рестрикция) бағытталуы мүмкін.

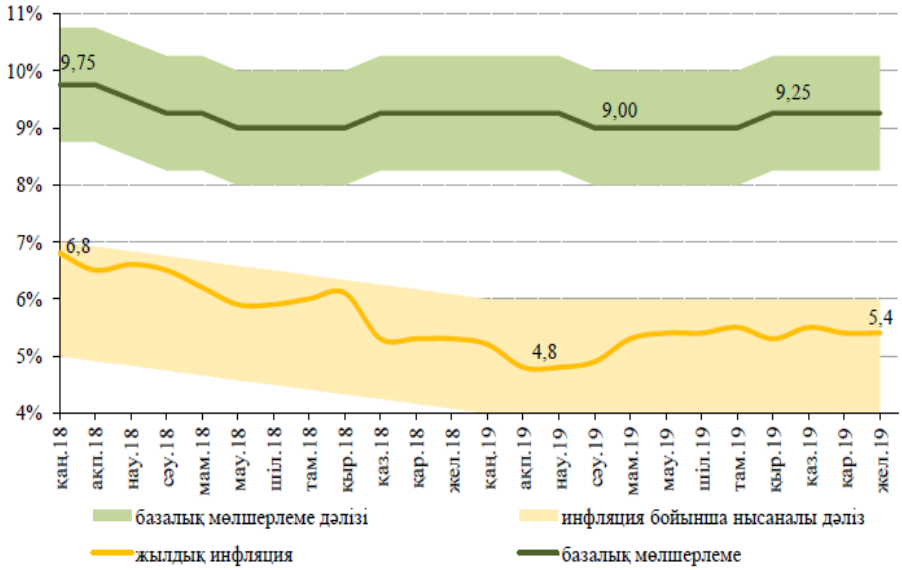
Монетарлық саясатын іске асыру үдерісінде экономикалық өсуді ынталандыру және инфляциямен күрес жүргізу арасында тиімді әрекеттер жасау қажеттілігі сөзсіз туындайды. Монетарлық әдістерінің негізінде осы екі міндетті бір уақытта шешу мүмкін емес, өйткені экономикалық өсуді ынталандыру үшін несиелік өктемдік (арзан, қолжетімді несие, төмен пайыздық ставкалар және т. б.), ал инфляцияны тежеу үшін, керісінше, несиелік рестрикция, яғни ақша жиынын жалпы шектеу қажет. Сондықтанда, монетарлық реттеу оралымды бюджеттік және салық саясатымен үйлесуі тиіс.

Нарықтық экономикасы дамыған елдерде монетарлық реттеу сан алуан түрлі қаржы тетіктері арқылы іске асырылады. Қазақстан Республикасында оларға: несиелер бойынша қайта қаржыландыру ставкаларын (есептік ставкалар) белгілеу; банктердің экономикалық нормативтерін белгілеу; ашық нарықта бағалы қағаздармен операциялар жүргізу; міндетті резервтердің нормаларын белгілеу және т. б. жатады[1].

Қазақстан Республикасының осы заманғы әлеуметтік-экономикалық даму кезеңі COVID-19 коронавирус пандемиясының және онымен байланысты шектеу шараларының әсерінен қалыптасуын жалғастыруда. Мұндай жағдайда жаңа ақша-несие жүйесі қалыптасып, қаржы институттарының жаңа түрлері пайда болып жатыр, нарықтық экономикаға тән жүйеге сәйкес банк жүйесінің құрылымы да өзгерді. Еліміздің монетарлық саясаты халықаралық несиелік саясатпен жұмыс істеу принциптеріне көшу барысында Қазақстан Республикасындағы өтпелі кезеңнің ерекшеліктері мен әлемдік банктің цифрлік технологиясын ұштастыра білудің маңызы зор[2].

Ал енді Ұлттық Банктің монетарлық саясатын зерделеу нәтижесіне тоқталайық. Зерттеу нәтижесі көрсеткендей, 2019 жылы Ұлттық Банктің монетарлық саясаты инфляциялық таргеттеу қағидаттарына сәйкес жүргізілді. Негізгі күш-жігер инфляцияны белгіленген нысаналы бағдардың 4-6% шегінде ұстап тұруға бағытталды. 2019 жылғы 26 наурызда халықтың әл-ауқаты мен өмір сүру деңгейінің өсуін қолдау үшін Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Ұлттық Банктің тиімді

өзара іс-қимылды қамтамасыз ету мақсатында әзірленген макроэкономикалық саясат шараларын үйлестіру туралы 2019 жылға арналған келісімге қол қойылды.

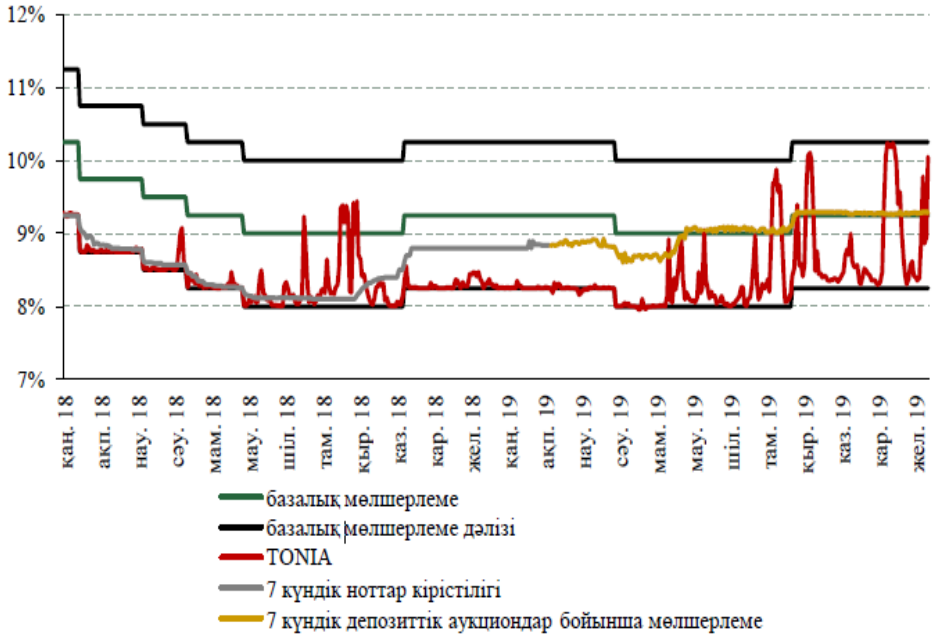

1-сурет. Базалық мөлшерлеменің бағыты және жылдық инфляцияның деңгейі

Ескерту – автор құрастырған

Инфляция бойынша мақсаттар нақтыланды. 2019-2021 жылдарға инфляция бойынша нысаналы дәліз 2022 жылдан бастап орта мерзімді 4% нысанасына кейіннен ауыса отырып, 4-6% деңгейінде белгіленді. Ұлттық Банк базалық мөлшерлемені белгілеу арқылы нысаналы бағдарға қол жеткізуді қамтамасыз етті. Базалық мөлшерлеменің пайыздық дәлізі жыл бойы өзгеріссіз қалды және +/- 1 пайыздық тармақты құрады. 2019 жыл ішіндегі инфляция серпіні бірқалыпты қалыптаса алмады, бұл базалық мөлшерлеменің серпіні мен монетарлық саясатының бағытын айқындады.

2019 жылғы 14 қаңтар мен 4 наурызда базалық мөлшерлеме 9,25% деңгейінде сақталды. Қабылданған шешімдер ақша-несие жағдайларының бейтарап сипатын сақтауға ықпал етті және инфляция аясын арттырудың сақталып отырған, оның ішінде инфляцияның құрамдас бөліктері серпінінің теңгерімсіздігіне байланысты тәуекелдерге негізделді. 2019 жылғы сәуірде Ұлттық Банк базалық мөлшерлеменің деңгейін 9,25%-дан 9,00%-ға дейін төмендетті. Бұл шешім нақты инфляцияның бәсеңдеуіне, инфляциялық күтулердің тұрақты деңгейіне, негізгі сауда әріптес елдерінде инфляцияның бәсеңдеуін күтуге және әлемдік шикізат нарықтарындағы оң үрдістерге байланысты болды. 2019 жылғы II тоқсаннан бастап елеулі фискалдық қарқыннан, азық түлікке әлемдік бағалардың көтерілуінен, іскерлік белсенділіктің өсуінен және төлем балансының ағымдағы шотының нашарлауынан туындаған проинфляциялық қысым күшейе түсті. Нәтижесінде 2019 жылғы 9 қыркүйекте базалық мөлшерлеме 9,25%-ға дейін көтерілді.

3-сурет Ұлттық Банктің монетарлық саясатының операциялары

Ескерту – автор құрастырған

Ұлттық Банк инфляциялық тәуекелдердің ықтимал іске асырылуын шектеу үшін шамадан тыс өтімділікті байланыстыру бойынша операциялар жүргізді. Монетарлық саясатты іске асыру мақсатында ашық нарық пен тұрақты қолжеткізу операциялары құралдарының жиынтығы қолданылды. Депозиттік операциялар, Қазақстан қор биржасы алаңындағы валюталық своп және репо операциялары, депозиттік аукцион және Ұлттық Банктің қысқа мерзімді ноттарын орналастыру аукционы сияқты монетарлық саясаттың құралдары пайдаланылды. Ұлттық Банк артық өтімділіктің негізгі көлемін айналыс мерзімі 28 күн болатын қысқа мерзімді ноттар мен мерзімі 7 күн болатын депозиттік аукциондар көмегімен алып тастады. Айналыс мерзімі 3, 6 және 12 ай болатын қысқа мерзімді ноттардың шығарылымы қаржы нарығында кірістіліктің қисығын құруға бағытталды. Ұлттық Банк жүргізіліп отырған саясаттың тиімділігін арттыру мақсатында 2019 жылғы 18 ақпаннан бастап мерзімі 7 күн болатын қысқа мерзімді ноттар аукционын ауыстырған депозиттік аукциондарды өткізуді бастады. Тұрақты қолжетімді 7 күндік депозиттерді тарту тоқтатылды. Бұл өзгерістер Ұлттық Банктің монетарлық саясатының трансмиссиялық тетігінің пайыздық арнасының тиімділігін арттыруға бағытталды. 2019 жылғы маусымнан бастап Ұлттық Банк ақша нарығындағы мөлшерлемелерді басқару жөніндегі проактивті саясатты жүргізе бастады. 2019 жылғы маусымның ортасынан бастап қысқа мерзімді ноттардың кірістілігі базалық мөлшерлемеден жоғары деңгейге дейін көтерілді. Кірістілік қисығының барлық қысқа мерзімді секторы бойына пайыздық мөлшерлемелердің тиісті дифференциалын сақтай отырып кірістілікті арттыру TONIA ақша нарығының нысаналы мөлшерлемесін базалық мөлшерлеме деңгейіне жуық қалыптастыруға әкелді.

Нәтижесінде, қысқа мерзімді ноттардан айналыстағы барынша ұзақ мерзімді ноттарға қаражаттың ауысуы байқалды. 6-12 айлық айналыс мерзімі бар ноттардың үлесі мамырдағы 43%-дан желтоқсанда 56%-ға дейін өсті, бұл теңге өтімділігінің валюта нарығына жылдам ауысу әлеуетін шектейді. 2019 жылғы тамыздан бастап монетарлық саясатының құралдарын жетілдіру шеңберінде ең төменгі резервтік талаптар тетіктеріне өзгерістер енгізілді. Резервтік активтердің құрылымы өзгертілді – талап ету көлемінің 50%-нан аспайтын көлемде талаптарды орындау үшін қолма-қол ақшаны пайдалану шектелді (бұрын кассаны пайдалануға шектеулер болмаған). Бұдан басқа, өзгерістер банктер міндеттемелерінің құрылымына және нормативтердің мәніне әсер етті. Ең төменгі резервтік талаптарды есептеу үшін қабылданған

банктер міндеттемелерінің құрылымы валюта мен мерзімдері бойынша бөлінген және міндеттемелер мен мынадай нормативтердің 4 түрінен тұрады:

-ұлттық валютадағы қысқа мерзімді міндеттемелер – 2%;

-ұлттық валютадағы ұзақ мерзімді міндеттемелер – 0%;

-шетел валютасындағы қысқа мерзімді міндеттемелер – 3%;

-шетел валютасындағы ұзақ мерзімді міндеттемелер – 1%.

Қысқа мерзімді өтімділікті реттеу мүмкіндігін кеңейту жөніндегі шаралар жалғасты. 2019 жылғы 15 қазанда Қазақстан қор биржасында Ұлттық Банктің своп және репо операциялары арқылы ұлттық валютадағы өтімділікті ұсыну және алу бойынша қосымша терезе іске қосылды. Операцияларды Ұлттық Банк банктердің бастамасы бойынша күнделікті негізде сағат 17:00-ден 17:30-ға дейін жүргізіледі[4].

Аталған шаралар жиынтығында монетарлық саясатының трансмиссиялық тетігін күшейтуге және инфляцияны нысаналы деңгейде ұстап тұруға ықпал етеді.

2020 жылы Ұлттық Банктың монетарлық саясаты COVID-19 коронавирус пандемиясының және онымен байланысты шектеу шараларының әсерінен қалыптасты. 2020 жылғы екінші тоқсандағы қатты құлдыраудан кейін әлемнің көптеген елдерінде қалпына келтіру үрдістері байқалды. Сонымен бірге, 2020 жылғы қазанда коронавирустың қайта таралуынан туындаған шектеу шаралары әлемдік экономиканың, оның ішінде ЕО мен Ресей экономикаларының қалпына келу қарқынына теріс әсер етеді. Сонымен қатар, карантиндік шаралардың әсері денсаулық сақтау жүйесінің барынша дайын болуына және мектептердің, өнеркәсіп және құрылыс секторларының қызметінің толық шектелуіне байланысты көктемгідегі теріс әсерге қарағанда аз болады деп күтілді Соның нәтижесінде, Ұлттық Банк 2020 жылғы 20 шілдеде пайыздық дәлізді +/-1,5 п. т. дейін тарылтып, базалық мөлшерлемені 9,0%-ға дейін төмендетті. Шешім проинфляциялық тәуекелдер азаюына және экономикалық белсенділік күтілгеннен де жоғары қысқаруына негізделді. Кейіннен, 2020 жылғы қыркүйек пен қазанда Ұлттық Банк мөлшерлемені бұрынғы деңгейде екі рет сақтады. 2020 жылғы 7 қыркүйектегі базалық мөлшерлемені сақтау туралы шешім қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді перспективада инфляция тәуекелдері теңгерімін ескере отырып, қабылданды. Аздап реттелген инфляциялық күтулер, Ресейге қатысты санкциялық риториканың өсуі аясында қаржы нарықтарында құбылмалылықтың артуы, мұнайға сұраныстың неғұрлым баяу қалпына келуін күту және фискалдық және квазифискалдық шаралармен экономикалық белсенділікті одан әрі ынталандыру мүмкіндігі проинфляциялық тәуекелдер болды. Сонымен бірге экономикалық белсенділіктің төмендеуіне, тұтынушылық сұранысының баяулауымен және әлемдік нарықтарда азық-түлік тауарлары бағасының күтілген төмендеуімен байланысты дезинфекциялық факторлардың әсері жалғасты[5].

Ұлттық Банктің инфляцияны таргеттеу режимін қолдану саласындағы зерттеулері мынадай тұжырымдар жасауға мүмкіндік берді:

-Қазақстандағы инфляция көбінесе монетарлық емес сипатқа ие;

-орта мерзімді болашақта (3 жыл) инфляцияны нысаналы деңгейге жақын ұстау, яғни– 4 % , Ұлттық Банктің ақша–несие саясатының аралық мақсаты болып табылады.Ұлттық банк алдағы үш жылда өз мақсатына қол жеткізуді қамтамасыз ету көп жағдайда сыртқы саяси жағдайға байланысты болады;

-инфляция реттеу мақсатына жүргізген Ұлттық банктің пайыздық саясаты іс жүзінде сәтсіз болды – бұл дегеніміз, дағдарыс жағдайында (пандемия кезінде) Ұлттық банк қолданатын қаржы құралдары бағаның өсуін тежей алмады.

Ұлттық Банктің монетарлық реттеуге байланысты жүргізген іс-шаралардың қолдану тәжірибесін ескере отырып мынадай қорытындыға келуге болады. Егер, Ұлттық Банк жақын арада монетарлық реттеуге деген өзінің көзқарасын өзгертпесе, онда келесі дағдарыстық жағдай туындаған кезде ол жедел реттеу режимінде сыртқы шок факторларының әсерінен сигналдарды тағы да баса алмай қалады. Бұл дегеніміз, халық пен бизнестің Ұлттық Банкке деген сеніміне нұқсан келуі мүмкін,- деп айтуға болады.

Әдебиеттер тізімі:

1.Картаев Ф.С. Выбор режима монетарной политики и экономический рост: Монография.-М.: Экономический факультет МГУ имени М.В.Ломоносова, 2017.-232с.

2.Как будет меняться финансовый сектор Казахстана после пандемии https://kursiv.kz/news/finansy/2020-11/kak-budet-menyatsya-finansovyy-sektor-kazakhstana-posle-pandemii

3.Қазақстан Республикасы Ұлттық Банктің 2019 жылғы есебі

4.Қазақстан Республикасы Ұлттық Банктің статистикалық бюллетені, №12, 2019ж.

5. Ұлттық банк. Ақша-несие саясаты туралы баяндама: Нұр Сұлтан, 2020-52 бет.

УДК 338.46

Нурбаева А.Т. ст. преподаватель
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ГРУЗОВЫХ ПЕРЕВОЗОК НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ

Аннотация. Эффективное функционирование железнодорожного транспорта играет исключительную роль в создании условий для модернизации, развития и устойчивого роста национальной экономики. Железные дороги органично интегрированы в единую транспортную систему страны. Во взаимодействии с другими видами транспорта они удовлетворяют потребности населения, экономики и государства в перевозках. С учетом значимости железнодорожного транспорта на рынке транспортных услуг, он должен отвечать самым высоким требованиям опережающего развития на инновационной основе.

Ключевые слова: транзитные перевозки, инновационный потенциал, трансформация бизнеса, мультимодальные перевозки, грузооборот, логистика.

Успешное внедрение инноваций и обеспечение эффективного инновационного развития требует прорывных улучшений в сфере создания новых транспортных продуктов, совершенствования процессов управления, направленных на открытие новых возможностей для роста эффективности Казахстанских железных дорог. Железнодорожный транспорт нашей страны сегодня находится в стадии осуществления технического перевооружения и масштабного обновления подвижного состава, внедрения наукоемких ресурсосберегающих технологий, модернизации и развития инфраструктуры. Все инновационные решения в сфере железнодорожного транспорта соответствуют главным направлениям - снижению себестоимости и росту скорости перевозок [1].

С одной стороны, транспортная система обеспечивает территориальную целостность и предоставляет регионам возможности для развития. С другой стороны, в Казахстане в силу исторических причин именно железнодорожный транспорт играет ключевую роль в экономике, что также является следствием географических особенностей страны.

В ближайшие десятилетия в отрасли железных дорог необходимо осуществить кардинальные изменения во всех основных технологических и бизнес-процессах, которые базируются на внедрении нового подвижного состава, эффективных объектов технологической инфраструктуры, интеллектуальных систем управления перевозочным процессом и других технологических и организационных инноваций. Цель указанных изменений заключается в обеспечении конкурентоспособности предприятий отрасли, роста эффективности их функционирования и повышении инвестиционной привлекательности. Тем не менее, сохраняются проблемы, затрудняющие осуществление инноваций на предприятиях железнодорожного транспорта: политическая нестабильность, препятствующая реализации планов по расширению международного транзита грузов и пассажиров по трансконтинентальным транспортным коридорам «Восток – Запад»; ограничение возможностей бюджетного финансирования модернизации инфраструктуры железнодорожного транспорта вследствие экономического кризиса; сокращение собственных средств в условиях падения спроса на перевозки и др. [2].

Внутренние ограничения инновационного развития на предприятиях железнодорожного транспорта, в первую очередь, обусловлены структурными преобразованиями, связанными с усилением централизации, выделением бизнес-блоков по основным видам деятельности и консолидацией функций управления на общекорпоративном уровне. Повышение специализации структурных подразделений порождает межфункциональные конфликты и вызывает противопоставление интересов инженерных и экономических служб в процессе инновационной деятельности.

Процесс современной глобализации усиливает конкуренцию на мировом и внутреннем рынках, возрастают требования к качеству продукции и предоставлению услуги, произведенных или разработанных с учетом новейших достижений научно-технического прогресса, удовлетворяющих высокий спрос со стороны отечественных и зарубежных потребителей товаров и услуг. В этих условиях встает вопрос о необходимости изучения сущности и содержательных аспектов инновационного процесса и инновационной деятельности, а также определения направлений усиления ее развития на предприятиях с учетом отраслевых особенностей.

Инновационный процесс – это процесс преобразования научного знания в инновацию, который можно представить как последовательную цепь событий, в ходе которой инновация вызревает от идеи до конкретного продукта, технологии или услуги и распространяется при практическом использовании и коммерциализации (рис. 1.) [3].

Инновационный процесс целесообразно рассматривать с различных точек зрения, сформулированных в отечественной и зарубежной литературе [4]:

- параллельное ведение научной и исследовательской, научно-технической, апробационной и внедренческой деятельности на производстве;
- последовательность сменяющих друг друга этапов жизненного цикла инноваций;
- инвестиционный проект, как частный случай инновационного проекта, включающий процесс финансирования разработок и распространения инновационных продуктов.

Таким образом, подразумевая, что конкретный инновационный процесс происходит в течение возможно и длительного, но конечного, промежутка времени, это может быть степень распространения инновации, комплексный эффект от ее использования, степень удовлетворения конкретной потребности.

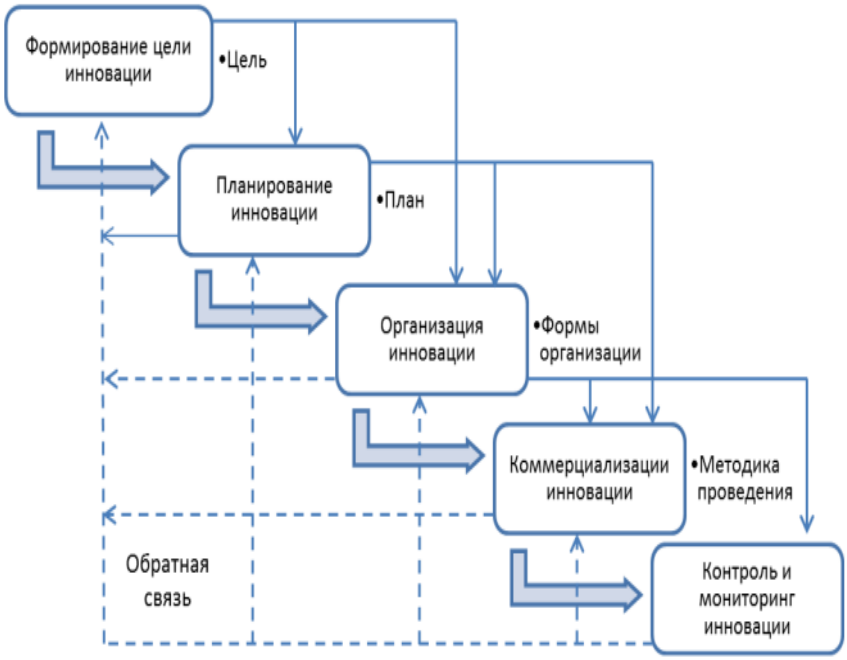

Рисунок 1 – Модель управления инновационным процессом

Примечание – составлено автором на основе источника [3]

В 2020 году объем грузовых перевозок АО «НК «Қазақстан темір жолы» железнодорожным транспортом по территории Республики Казахстан составил 20,6 млн. тонн увеличившись на 17% по отношению к 2019 году.

Контейнерные перевозки увеличились на 37% в 2020 году по отношению к 2019 году.

АО «НК «Қазақстан темір жолы» сотрудничает с порядка 350 транспортно-экспедиторскими компаниями по организации транзитных перевозок грузов по территории Республики Казахстан.

В целях эффективного использования транзитного потенциала АО «НК «Қазақстан темір жолы» осуществляются следующие мероприятия:

- Проведение гибкой тарифной политики на перевозки грузов транзитом по территории Республики Казахстан, направленной на привлечение дополнительных объемов транзитных грузов, формирование конкурентоспособных тарифных условий в условиях острой конкуренции с альтернативными маршрутами и видами транспорта и привлечение дополнительных объемов транзитных грузов.

- Особое значение придается развитию контейнерных перевозок по маршруту Китай–Европа-Китай, на котором, успешно работает совместное предприятие железнодорожных администраций Казахстана, России и Беларуси - ОТЛК ЕРА. В 2020 году объём перевозок по этому маршруту в сравнении с прошлым годом вырос на 65% и составил 517,5 тыс. ДФЭ. АО «НК «КТЖ» улучшает сервис и увеличивает скорость. В 2020 году маршрутная скорость пропуска контейнерных поездов в транзитном сообщении в направлении Китай – Европа выросла до 1152 км в сутки, которую планируется сохранить и в дальнейшем.

- Компания продолжает работу по развитию Транскаспийского международного транспортного маршрута (ТМТМ) совместно с Азербайджанской, Грузинской, Украинской и Турецкой железнодорожными администрациями и прилегающими портами по развитию перевозок в направлении Турции и стран Южной Европы. С апреля 2019 года запущена регулярная фидерная линия между портами Актау и Баку, за 2020 год в направлении данной фидерной линии было перевезено более 12 тыс. ДФЭ.

- Проводится работа по минимизации административных барьеров [4].

В период с мая по декабрь 2020 года был отменен таможенный досмотр контейнерных транзитных поездов для сокращения времени обработки поездов. В 2021 году продолжается работа по пролонгации данной инициативы.

При ввозе иностранных контейнеров на территорию РК применяются нормы Конвенции о временном ввозе, без предъявления таможенного документа и установления гарантий.

Делая выводы, эффективное осуществление инновационной деятельности невозможно без применения механизмов стимулирования инновационной активности. В связи с чем предлагается уточненные критерии выбора показателей инновационной активности организаций железнодорожного транспорта, используемые для определения эффективности подхода к симулированию инновационной деятельности. Показатели инновационной активности, с одной стороны, характеризуют целевое состояние организаций, задают определенные ориентиры и исходя из этого определяют состав мероприятий и проектов в области инновационного развития железнодорожного транспорта. С другой стороны, текущее значение показателей и их динамика необходимы для мониторинга инновационных процессов и принятия решения о дополнительном стимулировании инновационной активности.

На современном этапе развития железнодорожный транспорт является отраслью, оказывающей существенное влияние на социально-экономическое развитие государства. В связи с этим в Казахстане необходимо обеспечить конкурентоспособность отечественного железнодорожного транспорта, как на внутреннем, так и на внешнем рынках. В текущих условиях ограниченности протяженности и пропускной способности сети магистральных железнодорожных путей ключевым способом повышения конкурентоспособности казахстанских железных дорог становится активизация инновационной деятельности, что позволит повысить эффективность функционирования и управления инфраструктурой и грузопотоками [5].

В настоящее время в Казахстане не осуществляется комплексное применение механизмов стимулирования инновационной деятельности, что затрудняет определение необходимого и достаточного механизма стимулирования инновационной деятельности для железнодорожного транспорта на государственном уровне и на уровне предприятия. Для решения этой задачи предлагается классификация механизмов стимулирования инновационной деятельности, направленного на системно комплексное воздействие.

Казахстан обозначился ряд проблем в области стимулирования инновационного развития железнодорожного транспорта. Среди данных проблем следует выделить: низкий уровень роста экономической эффективности, высокую себестоимость перевозок в основных сегментах транспортного рынка, высокие затраты энергии в перевозке грузов, низкий уровень полезного действия тягового и мотор-вагонного состава, низкий уровень полезного действия электровозов, низкую производительность предприятий железнодорожного транспорта, слабую пропускная способность железнодорожной инфраструктуры в условиях ограниченности развития организации движения грузопотоков, недостаточную скорость грузовых поездов, низкий уровень развития скоростных грузоперевозок, низкую оборачиваемость грузовых вагонов, низкая скорость грузовых локомотивов, недостаточную грузоподъемность грузовых вагонов, недостаточный уровень сервиса, плохое развитие новых транспортных продуктов, недостаточный уровень развития системы высокоскоростных перевозок пассажиров, недостаточный уровень технологической, техносферной и экологической безопасности.

Список литературы:

1. Послания Президента Республики Казахстан народу Казахстана «Стратегия «Казахстан - 2050»: новый политический курс состоявшегося государства» от 14 декабря 2012 года. [Электрон. ресурс] URL: http://adilet.zan.kz/rus/ docs/K1200002050

2. Исингарин Н.К. Казахстан и содружество: проблемы экономической интеграции: Учеб.пособие, Алматы: БИС, 2007 год.

3. Ляпина С. Ю., Устич Д. П. Мониторинг инновационной активности предприятий железнодорожного транспорта как инструмент стратегического контроля // Железнодорожный транспорт. 2011. № 12. С. 61-62.

4. Годовой отчет АО «НК «КТЖ» Грузовых перевозок за 2018 год на 24.12.2019г. [Электрон. ресурс] URL:https://ktzh-gp.kz/ru/activity/godovoy-otchet

5. DHL Logistics Trend Radar Report, (2018). [Электрон. ресурс] URL:https://www.logistics.dhl/content/dam/dhl/global/core/documents/pdf/glo-core-trend-radar-widescreen.pdf

УДК 657.1

Нурекенова Э.С. к.э.н,ассоциированный профессор
Кабдолданова Р.Д. студент 4 курса специальности «Учет и аудит»
г.Усть-Каменогорск, Республика Казахстан

СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ ДЕНЕЖНЫМИ ПОТОКАМИ НА ПРЕДПРИЯТИИ

Аннотация. В статье рассмотрено понятие «денежный поток», который состоит из притока и оттока денежных средств, приведены виды денежного потока, элементов системы управления денежными потоками.Управление денежными потоками играет важную роль в производственной и экономической деятельности экономических субъектов, немаловажным является организация внутреннего контроля денежных потоков с целью оперативного мониторинга необходимого уровня платежеспособности, ликвидности и финансовой устойчивости, именно этим и определяется актуальность темы исследования.

Ключевые слова:внутренний контроль, денежные потоки, методы, инструменты,приток, отток, управление.

Денежные потоки хозяйствующего субъекта служат индикатором его финансового состояния, обеспечивают его устойчивый рост и достигают высоких конечных результатов

финансово-хозяйственной деятельности. Использование современных методов и механизмов управления денежными потоками, их улучшение в условиях динамично меняющейся финансово-экономической системы взаимоотношений позволят организации достичь высоких результатов. Организация финансовых услуг компании в управлении денежными потоками является сложной проблемой, требующей серьезного теоретического изучения.

Денежный поток -это движение денежных средств за определенный период времени, формируемых организацией для обеспечения своей деятельности с целью получения прибыли. Денежный поток состоит из притока и оттока денежных средств. Для большинства организаций наибольшие объемы денежных средств в количественном выражении находятся в основной - операционной деятельности предприятия.

В основе управления денежными потоками лежит концепция кругооборота. Денежные средства на расчетном счету используются для оплаты поставщикам и подрядчикам за товары (сырье, материалы) и услуги. В процессе использования сырья возникает незавершенное производство, которое через некоторое время формирует готовую продукцию на складе отгрузки. Готовая продукция продается клиенту и образуется дебиторская задолженность, которая в итоге дает деньги на расчетном счете, увеличенные на сумму прибыли.

Чем дольше у предприятия операционный цикл, тем на более долгий промежуток времени денежные средства выводятся из оборота, больше кассовый разрыв.

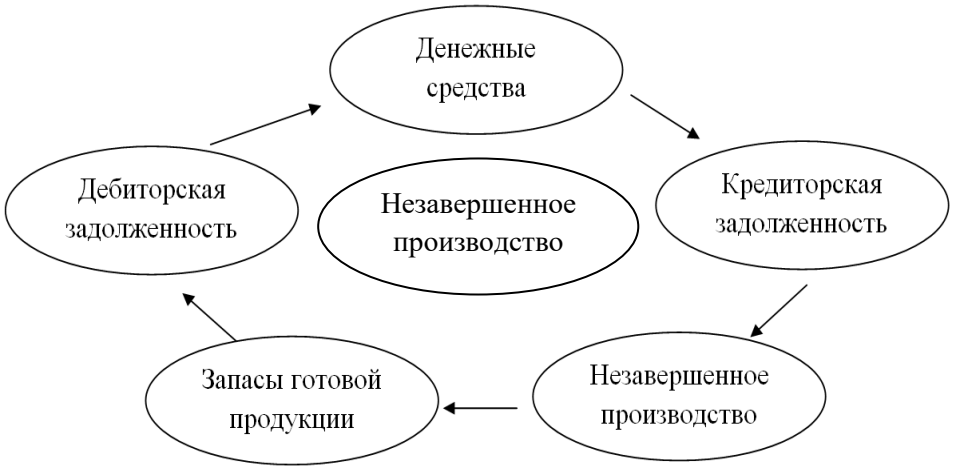

Рисунок 1. Цикл оборота оборотного капитала
Примечание - Составлено автором

Управление денежными потоками является одним из ключевых моментов в процессе постоянного управления организацией. Это необходимо делать для достижения лучшего соотношения между ликвидностью, платежеспособностью и прибыльностью и связано с наличием или отсутствием денежных потоков и качеством их управления.

Именно от количественных объемов притока и оттока денежных средств зависит будущее предприятия. Успешное будущее организации будет гарантировано, если поступление денежных средств будет превышать их трату.

Эффективное управление денежными средствами приводит к повышению степени финансовой гибкости, что выражается в следующем:

- улучшение оперативного управления денежным оборотом с точки зрения сбалансированности поступления и расходования денежных средств;
- расчет объема продаж и оптимизации затрат за счет больших возможностей маневрирования денежными ресурсами;
- улучшение маневренности заемных средств;
- снижение расходов на процентные платежи по долговым обязательствам;
- повышение ликвидности баланса предприятия;

- возможность высвобождения денежных ресурсов для инвестирования в более доходные объекты («зоны роста») при относительно невысоких расходах на обслуживание долга;

- большая возможность получения кредитов для долгосрочных инвестиций от потенциальных зарубежных партнеров.

Понятие «денежный поток предприятия» является агрегированным, включающим в свой состав многочисленные виды этих потоков, обслуживающих хозяйственную деятельность. В целях обеспечения эффективного целенаправленного управления денежными потоками они требуют определенной классификации.По видам хозяйственной деятельности в соответствии с международными стандартами учета выделяют следующие виды денежных потоков: операционная деятельность; инвестиционная деятельность; финансовая деятельность. В таблице 1 представлена характеристика составных элементов денежного потока предприятия.

Таблица 1 – Составные элементы денежного потока предприятия

Денежный поток предприятия		
Операционная деятельность	Финансовая деятельность	Инвестиционная деятельность
Денежные выплаты поставщикам сырья и материалов; сторонним исполнителям отдельных видов услуг, обеспечивающих операционную деятельность: заработной платы персоналу, занятому в операционном процессе, а также осуществляющему управление этим процессом; налоговых платежей предприятия в бюджеты всех уровней и во внебюджетные фонды; другие выплаты, связанные с осуществлением операционного процесса.	Поступления и выплаты денежных средств, связанные с привлечением дополнительного акционерного или паевого капитала, получением долгосрочных и краткосрочных кредитов и займов, уплатой в денежной форме дивидендов и процентов по вкладам собственников и другие денежные потоки, связанные с осуществлением внешнего финансирования хозяйственной деятельности предприятия.	Платежи и поступления денежных средств, связанные с осуществлением реального и финансового инвестирования, продажей выбывающих основных средств и нематериальных активов, ротацией долгосрочных финансовых инструментов инвестиционного портфеля и другие аналогичные потоки денежных средств, обслуживающие инвестиционную деятельность.
Примечание - Составлено автором		

Если объектом управления выступают денежные потоки предприятия, связанные с осуществлением различных хозяйственных и финансовых операций, то субъектом управления является финансовая служба, состав и численность которой зависит от размера, структуры предприятия, количества операций, направлений деятельности и других факторов:

- в малых предприятиях главный бухгалтер часто совмещает функции начальника финансового и планового отделов;

- в средних - выделяются бухгалтерия, отдел финансового планирования и оперативного управления;

- в крупных компаниях структура финансовой службы существенно расширяется - под общим руководством финансового директора находятся бухгалтерия, отделы финансового планирования и оперативного управления, а также аналитический отдел, отдел ценных бумаг и валют.

Внутренний контроль является необходимым на всех стадиях управления. На этом фоне важное значение приобретает то, какие нормы и технологии выберут организации, как ранее не ставившие перед собой задачу осуществления регулярного внутреннего контроля, так и те организации, потребность в комплексной системе внутреннего контроля для которых постоянно повышается.Контроль денежных потоков -это важная часть финансово-хозяйственной деятельности, целью которой является прогнозирование возможных ошибок, нарушений, отклонений и их предотвращение, а также обеспечение неизбежности воздействия и сдержанности в случае их возникновения соизмеримо с характером отклонений.

В таблице 2 приведен пример платежного календаря, в котором ежедневно заполняется приток и отток денежных средств по статьям, что позволитоптимально управлять информационно-аналитическими потоками и вести контроль за их своевременной нормализацией.

Таблица 2 - Платёжный календарь предприятия

Сальдо денежных средств на начало:	СБЕРБАНК	102 581,69	0,00	2 363 067,18
	FORTEBANK	1 291 571,63	641 243,06	
	Расходы общие:	23 693 081,40		
	Доходы общие:	70 848 011,55	09.12.2021г.	
Статья движения ДС	Валюта	Итого План/Сумма	FORTEBANK	СБЕРБАНК
			ПТ	ПТ
ПРИТОКИ от реализации товаров, материалов, оказанных услуг:	KZT	70 848 011,55	508 548,00	15 000 000,00
ОТТОКИ:		23 693 081,40	61 400,00	12 739 514,51
ТМЗ+Оказанные услуги	KZT	4 477 832,77	0,00	0,00
Аренда	KZT	77 400,00	0,00	0,00
Банковские услуги	KZT	290 000,00	200,00	17 937,51
ОС и НМА	KZT	0,00	0,00	0,00
ГСМ	KZT	274 000,00	0,00	0,00
Затраты на персонал	KZT	0,00	0,00	0,00
Канцелярия	KZT	0,00	0,00	0,00
Командировочные расходы	KZT	126 000,00	8 700,00	0,00
Коммунальные расходы	KZT	0,00	0,00	0,00
Консультационные услуги	KZT	42 500,00	0,00	42 500,00
Оплата труда	KZT	5 131 680,00	0,00	3 228 127,00
Охрана труда и ТБ	KZT	395 000,00	0,00	0,00
Прочие налоги и сборы	KZT	11 140 950,00	0,00	8 360 950,00
Прочие расходы	KZT	6 000,00	0,00	0,00
Ремонт	KZT	690 390,00	52 500,00	0,00
Стимулирование сбыта	KZT	0,00	0,00	0,00
Страхование	KZT	0,00	0,00	0,00
Тех обслуживание	KZT	45 920,00	0,00	0,00
ТМЦ Общехозяйственные	KZT	0,00	0,00	0,00
Транспортные услуги	KZT	0,00	0,00	0,00
Услуги связи	KZT	35 408,63	0,00	0,00
Услуги сторонних организаций	KZT	960 000,00	0,00	200 000,00
Финансовые услуги	KZT	0,00	0,00	0,00
Штрафы, пени	KZT	0,00	0,00	0,00
Внутреннее движение ДС внутри компании	KZT	0,00	0,00	890 000,00
		23 693 081,40		
Примечание - Составлено автором				

К элементам системы управления денежными потоками следует отнести финансовые методы и инструменты, нормативно правовое, информационное и программное обеспечение:

- среди финансовых методов, оказывающих непосредственное воздействие на организацию, динамику и структуру денежных потоков предприятия, можно выделить систему расчетов с дебиторами и кредиторами; взаимоотношения с учредителями (акционерами), контрагентами, государственными органами; кредитование; финансирование; фондообразование; инвестирование; страхование; налогообложение; факторинг и др.;

- финансовые инструменты объединяют деньги, кредиты, налоги, формы расчетов, инвестиции, цены, векселя и другие инструменты фондового рынка, нормы амортизации,

дивиденды, депозиты и прочие инструменты, состав которых определяется особенностями организации финансов на предприятии;

- нормативно-правовое обеспечение предприятия состоит из системы государственных законодательно-нормативных актов, установленных норм и нормативов, устава хозяйствующего субъекта, внутренних приказов и распоряжений, договорной базы.

- в современных условиях необходимым условием успеха бизнеса является своевременное получение информации и оперативное реагирование на нее, поэтому важным элементом управления денежными потоками предприятия является внутрифирменная информация.

- использование прикладных бухгалтерских программ обеспечивает финансового менеджера учетной и часто аналитической информацией, поэтому к выбору таких программ нужно подходить осторожно, выбирая такой программный продукт, который наиболее полно удовлетворял бы требованиям надежности, достоверности и прозрачности информации, гибкости в настройках под особенности бизнеса предприятия, а также соответствовал бы действующему законодательству.

Таким образом, система управления денежными потоками на предприятии - это совокупность методов, инструментов и специфических приемов целенаправленного, непрерывного воздействия со стороны финансовой службы предприятия на движение денежных средств для достижения поставленной цели.

Список литературы:

1. Чернявская С.А., Ничепорук В.В., Пресняков А.В. Анализ денежных потоков и особенности их формирования / Финансовая экономика. 2019. № 5. С. 91-95.

2. Бондарь А.П. Методы управления привлеченными ресурсами как элемент депозитной политики / А.П. Бондарь, Е.А. Ковбасюк // Научный вестник: финансы, банки, инвестиции. - 2014. - №2. - С.66-69

3. Бочаров В.В. Комплексный финансовый анализ/ В.В. Бочаров. - СПб.: Питер, 2005. - 432 с.

УДК 004.051:336.225 (574)

Нурумов А.А. д.э.н., профессор ЕНУ им.Л.Н.Гумилёва
Берстембаева Р.К. к.э.н, доцент, ассоциированный профессор
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г.Нур-Султан, Республика Каазхстан

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ФИНАНСОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ ПОДДЕРЖКИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РК

Аннотация. Залогом успешного развития предпринимательства является действенный механизм государственной поддержки. Финансовые инструменты стимулирования предпринимательской активности являются ключевыми, особенно в условиях экономического кризиса и сужения потребительского спроса. На основе оценки действующей практики налогового стимулирования предпринимательства представлено авторское видение путей её совершенствования. В ходе исследования применялись общенаучные методы анализа и синтеза, сравнений и обобщений, ранжирования, метод экспертной оценки, горизонтальный и вертикальный анализ.

Ключевые слова: предпринимательская деятельность, налоговая нагрузка, налоговые льготы, финансовые стимулы, специальные налоговые режимы.

В современных условиях в мировой экономике происходят глобальные изменения, усиливаются негативные макроэкономические тенденции, снижается устойчивость экономик и государственных финансов.

В Казахстане дестабилизация экономики выражается в снижении деловой и инвестиционной активности казахстанских предприятий, падении уровня жизни населения, росте количества банкротств, особенно среди субъектов малого и среднего предпринимательства.

Следует отметить, что в процессе налоговых реформ существенно изменилась налоговая

политика, перечень налогов и механизм налогообложения. Налоговое законодательство с каждым этапом совершенствовалось. Новый этап знаменуется принятием Нового налогового кодекса, третьего по счету, действующего с 1 января 2018 года. Первый Кодекс кодифицировал нормы, Второй снизил налоговую нагрузку, а задачей третьего Кодекса является изменение идеологии и упрощение. Идеология направлена на защиту добросовестного налогоплательщика. Администрирование упростилось, и будет мотивировать самостоятельную уплату налогов. Кроме того, смена парадигмы позволяет применять новые клиент ориентированные модели:

Во-первых - это планирование поступлений вместе с бизнесом на основе новой Модели драйверов.

Во-вторых - сокращение проверок и экономических расследований.

В-третьих - это помощь со стороны государства бизнесу через сокращение форм налоговой отчетности, расширение налогового консультирования и улучшение инфраструктуры органов государственных доходов.

Анализ налоговой нагрузки в Казахстане по расчётам АО «Институт экономических исследований» показал, что максимальный уровень налоговой нагрузки не должен превышать 30,7% налоговых поступлений для фискальной функции и 25,8% для производственной функции [1].

В целях улучшения бизнес климата в Казахстане на постоянной основе проводится системная реформа по совершенствованию законодательства, которая осуществляется комплексно и базируется на анализе передового международного опыта. 29 марта 2016 года принят Закон РК по вопросам сокращения разрешительных процедур. Закон способствует общему развитию предпринимательства в республике, активизации бизнеса и расширению границ его деятельности, росту национального дохода страны за счет увеличения совокупных объемов производства в предпринимательском секторе, соответственно сокращению безработицы и другим, положительным социально-экономическим последствиям, а также позволит создать максимально благоприятные условия для ведения бизнеса. С 1 января 2016 года в Казахстане действует Предпринимательский Кодекс, в рамках которого систематизированы все основные правовые нормы, которые регулируют предпринимательскую деятельность.

Правительством предусмотрены беспрецедентные меры по стимулирования субъектов малого и среднего бизнеса, разработаны налоговые стимулы для поддержки и развития предпринимательства в целом.

Для субъектов малого и среднего бизнеса в наиболее пострадавших секторах на 6 месяцев предусмотрено освобождение от уплаты налогов и других обязательных платежей с фонда оплаты труда. Также до 1 июня предусмотрено освобождение бизнеса от налоговых проверок, предоставлена отсрочка по оплате задолженности по налогам и другим обязательным платежам в бюджет.

До конца года установлено освобождение по налогу на имущество по крупным торговым центрам, кинозалам, выставкам, развлекательным объектам, театрам, спортивным объектам, а также для налогоплательщиков, работающих в гостиничной и туристической деятельности и сфере общественного питания.

Производители сельскохозяйственной продукции освобождены от уплаты земельного налога по землям сельскохозяйственного назначения. Снижена ставка НДС с 12 до 8% до 1 октября 2020 года для социально значимых товаров, перечень которых утвержден.

Производители бензина (за исключением авиационного) дизельного топлива при реализации на экспорт освобождены от уплаты акциза.

В числе мер налогового администрирования, призванных обеспечить поддержку субъектам предпринимательства следующие. Продлены сроки предоставления деклараций по итогам 2019 года до 30 апреля 2020 года. При возникновении задолженности уведомление о погашении задолженности не выставляется, не применяются меры принудительного взыскания, не закрываются расчётные счета и не описывается имущество.

Также продлены сроки уведомления по камеральному контролю, которые были ранее предусмотрены в период пандемии (за исключением налогоплательщиков с высоким уровнем риска). Приостановлены сроки проведения проверок органами государственных доходов на период чрезвычайного положения (1406 проверок).

В рамках данного направления общий пакет антикризисных мер, без учёта налоговых преференций и поддержки на уровне местных бюджетов, составил дополнительно 5,9 трлн.тенге. Из них 2,4 трлн.тенге – за счёт внебюджетных средств и 3,5 трлн.тенге – за счёт средств республиканского бюджета [2].

Введение специальных налоговых режимов для субъектов малого и среднего предпринимательства позволило создать целостную систему государственного регулирования предпринимательства. В то же время, в настоящий момент эти формы несколько устарели. В новом налоговом кодексе нет мотивации развитию среднего бизнеса. В этом смысле законодательство имеет несколько деструктивный характер, так как способствует сохранению у налогоплательщиков статуса субъектов «малого бизнеса», дроблению предприятий среднего и части крупного бизнеса на мелкие структуры в целях получения соответствующих льгот.

В действующем законодательстве, на наш взгляд, нет мотивации развитию среднего бизнеса. В этом смысле законодательство имеет несколько деструктивный характер, так как способствует сохранению у налогоплательщиков статуса субъектов «малого бизнеса», дроблению предприятий среднего и части крупного бизнеса на мелкие структуры в целях получения соответствующих льгот.

Налоговое законодательство должно способствовать стимулированию диверсификации экономики, развитию бизнеса, модернизации основных фондов, устанавливать прогрессивность налогообложения доходов и имущества. В настоящее время налоговый механизм представляется сложным, громоздким и отличается низкой эффективностью. В качестве значимых проблем можно выделить следующее:

- сложные формы отчетности, которые включают в себя большое количество сведений об объекте налогообложения, а также своего рода регистры аналитического учета в форме приложений и дополнительных форм к декларациям с детализацией по составу объектов налогообложения и объектов, связанных с налогообложением;

- низкое качество камерального контроля, что требует дополнительного времени на разбор результатов такого контроля и подготовку объяснений, представление подтверждающих документов, переговоры с налоговым органом:

- отсутствие системного подхода при проведении выездных проверок. Не является обязательным обсуждение с налогоплательщиком в период проверки возникающих вопросов и выводов проверяющих; длительность проверки практически не ограничена; налогоплательщик может подвергаться неоднократным повторным проверкам одного и того же налогового периода.

Как показал анализ, к сожалению, механизм предоставления льгот и преференций по налогам и таможенным платежам не направлен на поддержку хозяйствующих субъектов – производителей товаров с добавленной стоимостью. Методики оценки эффективности налоговых и таможенных льгот Правительством не разработаны.

Масштабная поддержка бизнеса в условиях макроэкономической нестабильности создает фискальные риски для государственных финансов. Прежде всего, это связано с неизбежным ростом бюджетного дефицита, что повлечёт за собой необходимость его покрытия.

Следует продолжать вести тщательный мониторинг воздействия этих мер на поступления в бюджет и проводить консультации с налогоплательщиками и бизнес-сообществом для оценки эффекта этих реформ. Необходимо изучать и другие меры, в том числе расширение налоговой базы, улучшение собираемости налогов, внедрение новых инструментов фискальной политики (включая доходы от возобновления программы торговли квотами на выбросы) и оптимизацию государственных инвестиций.

В дальнейшем следует прорабатывать налогово-бюджетную политику на более длительный временной горизонт. Для этого необходимы системные изменения в действующих механизмах управления государственными финансами. Правительство уже приняло законодательство, позволяющее формировать среднесрочный бюджет. Теперь необходимо разрабатывать планы для внедрения таких инструментов, как среднесрочный прогноз расходов и/или бюджетирование, ориентированное на результат, для содействия более эффективному управлению расходами. Это позволит определить налоговую политику и стимулы для структурных преоб-

разований, а также фискальные меры, в том числе в отношении государственных расходов, для содействия переходу страны к низкоуглеродной экономике.

Казахстан также может рассмотреть возможность разработки практики, относительно новой для фондов национального благосостояния, например, стратегии «макрохеджирования», предусматривающей инвестиции Фонда в активы, находящиеся в обратной зависимости от цен на ископаемое топливо. На основе формирующегося опыта других крупных фондов национального благосостояния (в частности, Норвегии и Саудовской Аравии) государство могло бы содействовать развитию секторов, стратегически важных для инвестиций (наукоемких отраслей, например) и связанных с «зеленой» экономикой. Недавно была создана группа из крупнейших фондов национального благосостояния для анализа рисков, связанных с изменением климата, для их портфелей и активов, и Казахстан должен стремиться к тому, чтобы почерпнуть полезное для себя из этого направления работы [3].

Реализация налоговых реформ в части развития интеграционных процессов характеризуется недостаточным уровнем гармонизации налогообложения, большим разбросом ставок по НДС в странах-участницах Таможенного Союза; при таможенном оформлении товаров необходим большой объем документов, что сдерживает эффективность таможенного администрирования.

Действующие нормы законодательства в отношении реорганизации юридических лиц, а также неэффективное налоговое администрирование создали условия для применения схем уклонения от исполнения налоговых обязательств путем реорганизации.

Дальнейшее совершенствование налогово-бюджетной политики целесообразно проводить в следующих направлениях:

- разработать методику оценки эффективности предоставления налоговых и таможенных льгот с определением критериев по видам налогов и секторам экономики;
- разработать действенные налоговые рычаги для поддержки субъектов среднего предпринимательства;
- дифференцировать условия налогообложения, стимулирующие развитие МСБ в реальном секторе, перерабатывающей промышленности;
- разработать механизм прогрессивного налогообложения в зависимости от размеров субъекта малого предпринимательства;
- внести поправки с действующее законодательство, регламентирующее отнесение субъектов предпринимательства к среднему бизнесу.

Реализация названных рекомендаций будет способствовать повышению эффективности налогово-бюджетной политики РК. Необходимо дальнейшее совершенствование действующего законодательства, призванное способствовать развитию методологической базы, терминологического единообразия и механизма формирования и функционирования бюджетной системы республики.

Список литературы

1. Нугербеков С.Н., Карашулаков Г.Ж., Тычинская Ю. Определение эффективной налоговой нагрузки на экономику, учитывая специфику Казахстана. - // Вестник КазНУ, №2, 2019 с. 94

2. Масатбаев А. Что ждать бизнесу от фискальной политики государства // https://forbes.kz/process/chto_jdat_biznesu_ot_fiskalnoy_politiki_gosudarstva/

3. Международный форму фондов национального благосостояния «Одна планета – рамочная основа фондов национального благосостояния» http://www.ifswf.org/sites/default/files/

ӘОЖ 336.717

Омар А. магистр,
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қ.,Қазақстан Республикасы.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ АУДАРЫМДАР ЖҮЙЕСІНІҢ СТАТИСТИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Аңдатпа. Жер шарының кез-келген нүктесіне жылдам аударымдар жасауға болатын халықаралық ақша аударымдары жүйесі есеп айырылысу механизмінің бір баламасы болып табылады. Дүниежүзінде агенттері қаржы ұйымдары, сондай-ақ басқа делдалдар, оның ішінде сауда кәсіпкерлері болуы мүмкін көптеген көрсетілген жүйелер пайдаланылады. Қазақстанда халықаралық ақша аударымдары жүйесі агенттерінің функцияларын тек екінші деңгейдегі банктер және «Қазпочта» АҚ-ы орындайды. Халықаралық ақша аударымдары жүйелері бойынша статистикалық деректерді жинауды Ұлттық Банк 2009 жылдан бастап жүзеге асырады.

Кілт сөздер: интернет, халықаралық аударымдар,төлем жүйесі, есеп айырылысу жүйесі, төлемдер, электронды технологиялар, қолма-қол есеп айырылысу, клиент.

Есеп айырылысу жүйесінің электронды технологиясы заманында есеп айырылысу жүйесі қарапайым адамдар арасындағы қолма-қол есеп айырысу секілді қарапайым әрі тез жүргізіледі. Қолма-қол есеп айырысуда клиент үлкен шығындардың орнын толтыру тәсілін іздестіру қажет, сонымен бірге есеп айырылысу жүйелерінің қосымша мүмкіндіктері де керек.

Егер қор және ақша рыногында клиенттерге белгілі бір уақыт аралығында қызмет көрсету мүмкіндігі туса, онда олар қолма-қол ақшасыз есеп айырысуға көшер еді. Бұл жағдайда жеңіл іс-әрекеттері үшін клиенттерге рұқсат етіліп, автоматты түрде оларға кредит беріледі. Карточкалық есеп айырылысу жүйелерінің ең бірінші қосымша қызметі клиентке кредит беру болып табылады. Пластикалық карталардың пайда болуының өзі сатып алу қызметтерімен байланысты, сол себепті карталар қолма-қол есеп айырысудың құрамына айналады. Көтерме есеп айырылысу жүйесінің терминалдарынада қор және ақша рыногында іс-әрекеттерді жүргізу мысалға алынған. Отандық есеп айырылысу жүйесінде қолма-қол ақшасыз корреспонденцияны берудегі SWIFT жүйесінің мүмкіндігі, Украина Ұлттық банк есепшотының жүйесі мен т.б. американ жүйелерінің концепциясы көрсетілген. Ресей банкінің банкаралық айырбас жүйесінің электронды құралы мен SWIFT жүйесі өз қатысушыларына стандартты есеп айырылысу хабарларымен бірге, сан алуан электронды құжаттарды да ұсынады.

Қазіргі кезде статистикалық есеп беруді өңдеу көп шығын шығаруды талап етеді. Алайда ол бухгалтерлік есепті құруға қарағанда тез жүзеге асады. Кәсіпорынның статистикалық есеп беруі нақты емес, солай бола тұра кәсіпорындарға санкциялар қолданылмайды.

Кесте 1- Қазақстан Республикасының есеп айырысу мәліметтері

Көрсеткіштер	2014 ж	2015 ж	2016 ж	2017 ж	2018 ж	2019 ж	Ауыт-қуы (+;-)
1	2	3	4	5	6	7	8
Қолма – қол ақша алу функциясы							
Қолма- қол ақша алу функциясы бар карточкалар (мың)	237,5	352,7	554,4	949,9	1218,9	1495,9	1258,4
Желілер саны	1	2	2	4	4	4	3
Қолма – қол ақша беру функциясы бар бакоматтар саны	48	182	248	394	593	702	654
Оның ішінде: Ашық түрде кіру Кіруі шектелген	48 -	182 -	248 -	394 -	593 -	702 -	654
Трансакциялар саны (млн.)	0,09	0,42	3,3	6,5	13,7	20,4	20,31

1	2	3	4	5	6	7	8
Оның ішінле: Ашық түрле кіретін банкоматтарда Жабық түрде кіретін банкоматтарда	0,09 -	0,42 -	3,3 -	6,5 -	13,7 -	20,4 -	20,31
Giro– аударым функциясы бар банкоматтар саны	-	-	-	1	1	1	-
Дебеттік функция							
Дебеттік функциясы бар карточкалар (мың)	237,2	352,7	554,4	949,9	1218,9	1495,9	1258,4
Оның ішінде: бөлшек карточкалар	-	-	-	-	-	-	-
Желілер саны	1	2	2	4	4	4	3
Терминалдар саны	873	1295	4172	3935	4369	5285	4412
Трансакциялар саны (млн.)	-	-	0,1	0,3	0,4	0,6	0,5
Трансакциялар сомасы (млрд.теңге)	-	-	1,0	3,1	5,8	9,6	8,6
Кредиттік функция							
Кредиттік функциясы бар карточкалар (мың)	0,39	2,1	4,6	9,7	36,6	119,7	119,31
Оның ішінде: бөлшек карточкалар	-	-	-	-	-	-	-
Желілер саны	1	2	2	4	4	4	3
Терминалдар саны	873	1295	4172	3935	4369	5285	4412
Трансакциялар саны (млн.)	-	-	-	-	0,01	0,05	0,04
Трансакциялар сомасы (млрд.теңге)	-	-	-	0,03	0,2	0,8	0,77
Ескерту - ҚР ұлттық банкі мәліметтер бойынша құрастырылған							

Статистикалық бақылау, салық әкімшілігі шығындарын, тұрғындардың әлеуметтік көмегін есепке алдуы үнемдеу ішкі жиынтық өнімінің 1-2 %-ын құруы мүмкін.

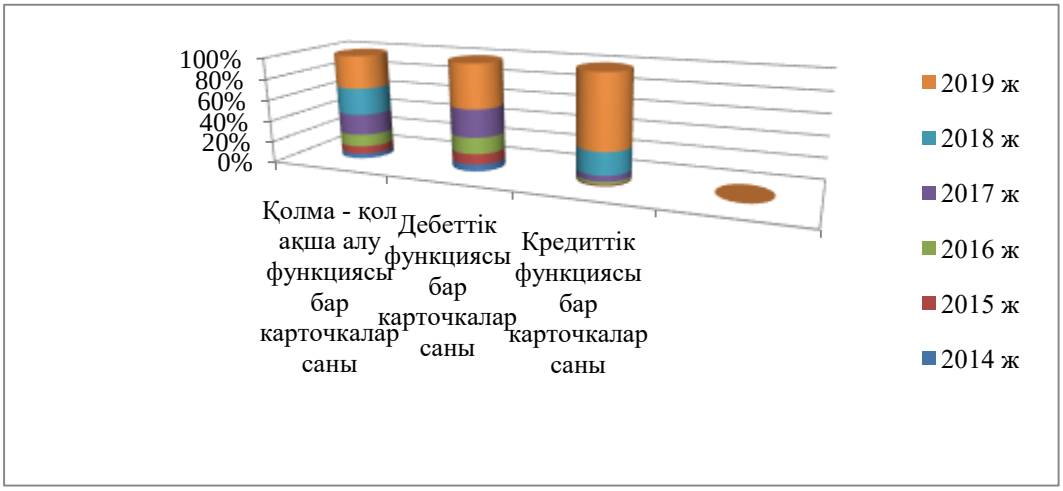
Бұл үнемдеуге мекеме мен тұрғындардың есеп айырылысуын өңдеу мен автоматты қор ұсыныстары негізінде қол жеткізуге болады. Үндемеу қолма-қол ақша айналымы бөлігін өолма-қол ақшасыз айналымға айналдырған кезде комиссиялық есеп айырылысудердің артуында көрінеді.

Сонымен бірге, есеп айырылысу жүйесі мен банк инфрақрылымына капитал енгізудің қосымша аргументі болып табылады. Клиенттерге арналған жүйенің алғашқы қосымша қызметі – интернет-трейдингті таратудағы банкінің делдалдығы. Клиенттің ұялы телефоны мен қарж рыногында интернетке қосылған компьютерлері клиент есепшот ашу үшін банк офисіне келіп, есеп айырылысу жүйесіне қосылған кезде жөнге келтіріледі. Коммерциялық банкілердің ешқандай қосымша шығынсыз-ақ қаржы рыногында келісімдерді жүзеге асыруға мүмкіндіктері бар.

Қазақстан Ресупбликасының есеп айырысу мәліметтерібойынша 2014-2019 жылдар аралығында қолма – қол ақша алу функциясы бар карточкалар 1258,4 мыңға өскен, себебі ол желілер санының 3 мыңға, қолма- қол ақша беру банкоматтар санының 654 мыңға, транксакциялар саны 20,31 млн.теңгеге өсуіне байланысты болған.

Дебеттік функция бар карточкалар саны 1258,4 мың өскен, себебі ол желіліер санының 3 мыңға, терминалдар санының 4412 мыңға трансакциялар санының 0,5 млн. теңгеге өсулеріне байланысты.

Ал кредиттік функция бар карточкалар саны 119,31 мың өскен, себебі ол желіліер санының 3 мыңға, терминалдар санының 4412 мыңға трансакциялар санының 0,04 млн. теңгеге өсулеріне байланысты болған. Осы мәліметтерге сүйене отырып Қазақстан Республикасының есеп айырысу қозғалысыен келесі диаграмада қарастырамыз.

1сурет - Қазақстан Ресупбликасының есеп айырысу қозғалысы

Ескерту - Автор құрастырған

Қазақстан Ресупбликасының есеп айырысу қозғалысы 2014- 2019 жылдар аралығында орта есеппен төмендегідей сандынды құраған:

- қолма – қол ақша алу функциясы бар карточкалар саны 801,5 құраған, оның ішінде:
- дебеттік функциясы бар карточкалар саны 801,5 құраса,
- кредиттік функциясы бар карточкалар саны 28,8 құраған.

Кесте 2 - Есеп айырысуда жүргізілген төлемдердегі: трансакциялар саны (млн.тг)

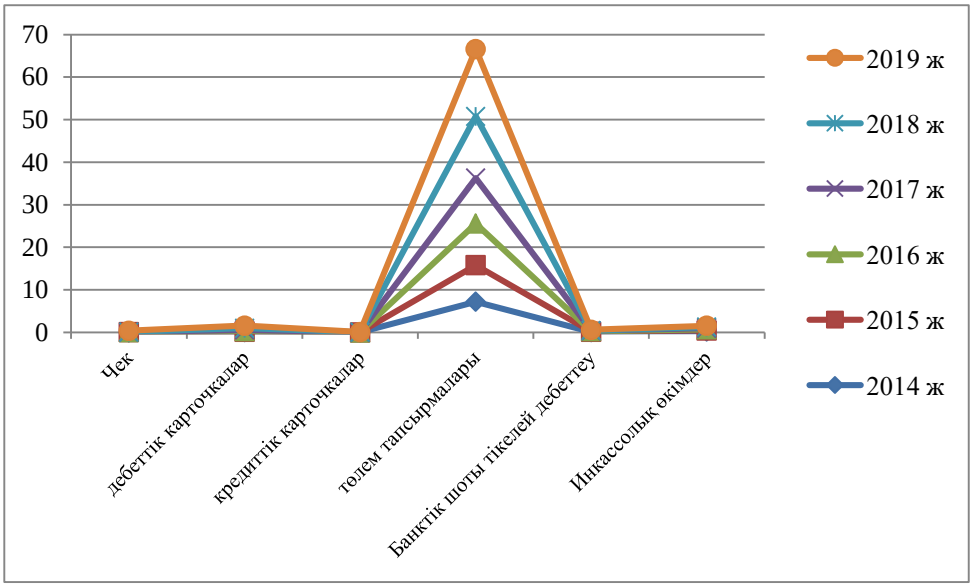
Көрсеткіштер	2014 ж	2015 ж	2016 ж	2017 ж	2018 ж	2019 ж	Ауыт-қуы (+;-)	Өсу қарқ,%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
ААБЖ	3,2	5,0	6,2	6,5	3,7	3,2	-	100,0
Концентрация коэффиценті (%)	-	-	64	65	48	38	-26	59,4
БТЖ	2,9	3,7	2,2	3,3	7,3	8,5	5,6	293
Концентрация коэффиценті (%)	-	-	-	57	54	58	1,0	101,7
Ескерту - Автор құрастырған								

Есеп айырысуда жүргізілген төлемдердегі: трансакциялар саны 2014-2019 жылдар аралығында ААБЖ өзгеріссіз қалған, БТЖ 5,6 млн.теңгеге өскен.

Кесте 3 - Қолма – қол жасалмайтын төлемдердің түрлі құралдарын пайдалану: трансакциялар саны (млн.тг)

Көрсеткіштер	2014 ж	2015 ж	2016 ж	2017 ж	2018 ж	2019 ж	Ауыт-қуы (+;-)
1	2	3	4	5	6	7	8
Құралдар							
Чек	0,021	0,028	0,032	0,049	0,005	0,3	0,279
Дебеттік карточкалар	0,09	0,09	0,1	0,3	0,4	0,6	0,51
Кредиттік карточкалар	0,005	0,008	0,007	0,009	0,01	0,05	0,495
Төлем тапсырмалары	7,2	8,6	9,8	10,7	14,5	15,8	8,6
Банктік шоты тікелей дебеттеу	0,08	0,09	0,10	0,11	0,03	0,2	0,12
Инкассолық өкімдер	0,22	0,24	0,26	0,29	0,23	0,3	0,08
Төлем талап - тапсырмасы	0,08	0,09	0,09	0,1	0,1	0,1	0,02
Барлығы	0,08	0,09	0,1	11,5	15,3	17,4	17,32
Ескерту - Автор құрастырған							

Есептеу нәтижелері бойынша қолма – қол жасалмайтын төлемдердің түрлі құралдарын пайдалану трансакциялар санында 2014-2019 жылдар аралығында құралдар 17,32 млн.теңге өскен, себебі ол чек 0,279 млн.теңге, дебеттік карточкалар 0,51 млн.теңге, кредиттік карточкалар 0,495 млн.теңге, төлем тапсырмасы 8,6 млн.теңге, банктік шоты тікелей дебеттеу 0,12 млн.теңге, инкассолық өкімдер 0,08 млн.теңге, төлем талап – тапсырмаларының 0,02 млн.теңге өсулеріне байланысты болған. Осы мәліметтерге байланыстықолма – қол жасалмайтын төлемдердің түрлі құралдарын пайдалану: трансакциялар санының қозғалысын келесі диаграммада қарастырамыз.

2 сурет - Қолма – қол жасалмайтын төлемдердің
түрлі құралдарын пайдалану: трансакциялар санының қозғалысы
Ескерту - Автор құрастырған

Қолма – қол жасалмайтын төлемдердің түрлі құралдарын пайдалану: трансакциялар санының қозғалысы 2014-2019 жылдар аралығында орта есеппен төмендегідей пайызды құраған:чек 0,14 пайызды, дебеттік карточкалар 0,26 пайызды, кредиттік карточкалар 0,014 пайызды, төлем тапсырмасы 11,1 пайызды, банктікшоты тікелей дебеттеу 0,10 пайызды, инкассолық өкімдер 0,25 пайызды, төлем талап – тапсырмасы 0,09 пайызды құраған.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Рсепубликасында ақшалай есеп айырылысулар мен аударымдарды жүзеге асыру кезінде электрондық құжаттарды пайдалану тәртібі, Қазақстан Республикасының Ұлттық банкінің Басқармасының Қаулысымен бекітілген, 21.04.2000, №146
2. ҚР Ұлттық банкінің жылдық есеп берулері
3. Алинов, М.Ш. Электрондық коммерция [Текст] = Е-коммерция : оқу құралы / М.Ш. Алинов. - Алматы : Бастау, 2020. - 224 б.

ӘОЖ 336.717

Омар А. магистр,
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қ., Қазақстан Республикасы.

ИНТЕРНЕТ ТӨЛЕМ ЖҮЙЕЛЕРІ ҚЫЗМЕТТЕРІНІҢ АЛАТЫН ОРНЫ

Аңдатпа. Төлем жүйесінде интернет-есеп айырылысу қызметтерінің орны ерекше. Соңғы кездері барлық төлем қызметтері электрондық есеп айырылысу негізінде жүзеге асырылады. Электрондық төлемдер интернет негізінде жасалынады. Интернеттің онлайндық және офлайндық режимінде есеп төлемдер жүргізіледі. Жаңа және дәстүрлі электронды есеп айырылысу жүйелеріне деген сұраныс пен қызығушылықтар артып отыр. Себебі: бұл есеп асырылысу жүйесі барлық тұлғалар үшін өте ыңғайлы болып табылады.

Кілт сөздер: интернет, төлем жүйесі, есеп айырылысу жүйесі, төлемдер, несиелік карталар, электрондық ақшалар, электрондық чектер, микробиллинг.

Соңғы кезге дейін интернет-есеп айырылысу жүйелерінің дамуы туралы пікірталастар тек іскерлік одақтастықтар аясымен ғана шектелетін. Жалақы есеп төлемдерінің қолма-қол ақшадан жиро-трансферттерге өтуі, кредиттік карталарды енгізу, халықаралық есеп айырылысу жүйелерінің пайда болуы немесе банкоматтық желілердің таралуы сияқты жаңашылдықтар ғылым аясынан тыс қалды. Сауда нүктелерінде электрондық есеп айырылысу жүйелерін, атап айтқанда дебеттік карталарды пайдаланумен төлемдерге, әсіресе электрондық әмияндарды енгізуге үлкен көңіл аударылды. Бірақ осы мәселелердің біреуін де жаңа интернет-есеп айырылысу жүйелерінің дамуына арналған мәселелермен салыстыруға болмайды[1].

Интернеттің онлайндық және офлайндық режимінде есеп төлемдерді жүзеге асыруда жаңа және дәстүрлі электронды есеп айырылысу жүйелеріне деген сұраныс пен қызығушылықтың артуының бірқатар себептері бар. Осындай себептерге келесілер жатады:

- жаһандану. Әлемнің түпкір-түпкіріндегі өзара саудада қажет іскер адамдар мен клиенттердің саны өсуде;

- ақша нарығындағы бәсекелестіктің өсуі. Бәсекелестіктің өсуі ақша нарығына кірудегі реттеуші кедергілердің төмендеуімен, банкілік емес институттардағы есеп айырылысу қызметінің белсенділігімен түсіндіріледі. Сондықтан банкілік емес институттар өздерінің қаржылық қызметінің аясын кеңейтіп, шығындарды азайтудың жолдарын іздестіруді жалғастырады. Нәтижесінде банкілер және басқа да қаржылық институттар төмендетпелі маржа жағдайында бұдан шығар жолды тапты.

- онлайндық сауданың елеулі өсімі. Фирмалық көтерме сауда секторында, клиенттің бөлшек сауда секекторында, клиенттің бөлшек сауда секторында, сонымен қатар жеке клиентаралық есеп айырылысудер секторында да электрондық коммерцияның дамуы қауіпсіз әрі ыңғайлы онлайндық есеп айырылысу әдістеріне деген сұранысты арттырады [2].

Қазіргі кезде интернет есеп айырылысу жүйелерінің көптеген түрлері дамыған. Олардың ұлттық көлемдегі жағдайы мен кеңею дәрежесі әр түрлі. Интернет-есеп айырылысу жүйелерінің жіктелуі олардың негізін құрайтын, есеп айырылысу құралының дәстүрлі анықтамасына сүйеніп жасалған интернет-есеп айырылысу жүйесінің жіктелуін келесі кестеде көрсетіп өттім (1 кесте).

Кесте 1 – Интернет-есеп айырылысу жүйелерінің жіктелуі

Типтері	**Түрлері**
1	2
Кіру өнімдері	Кредиттік трансфертер Электронды чектер Дебеттік карталар (соның ішінде, чиптік карталар)
Кредиттік карталар	Негізгі айырмашылықтар кредиттік карточкалар бойынша төлемдерді кепілдеу әдістерінде болады (SET, 3D-SET және т.б) және түрлері ретінде қарастырылмайды

1	2	
Мүміндікті шоттар/әмиян	B2C және P2P дәстүрлі есеп айырылысу құралына тәуелді «байланыс есеп айырылысу құралы» болып қала береді	
Құн алдын ала төленген өнімдер	Бір мақсатты схемалар	
	Электронды ақшалар	Карта негізінде
		Бағдарлама негізінде
	Алдын ала төленген «арнайы шоттар»	
Ақшалай суррогаттар	Мысалы, электрондық жүйенің электрондық схемалары. Үш тарап қатысады	
Микробиллинг	Шоттарды ұсыну барлық қатынастарға негізделеді немесе жаңа қатынастар орнатуы талап етеді	
Ұялы төлемдер	Бүгінгі күнге дейін есеп айырылысу құралы дербес заңды объект болып табылмайды, бірақ жаңа құрылғылар төлемнің электрондық тәсілдерінің барлық диапазонын алып отыр	
Ескерту - Автор құрастырған		

Осылардың барлығы бастапқы кезде қағаз түрінде шығарылғандығына қарамастан электронды ортаға бейімделуі мүмкін.Осы есеп айырылысу құралдарын интернетте пайдаланғанда кейбір мәселелер туындайды. Оларға кейбір қорғану және танылу яғни, дәстүрлі коммерцияда шешуші рөл атқаратын «чекті ұсыну», «қолтаңба жазу» ерекшеліктері жетіспей тұрады. Сандық қолтаңба көшіретін есеп айырылысу құралдары немесе смарт-карталар осы мәселені шешудің тәсілі болып табылады. Есеп айырылысу жүйелерінің осы түрі физикалық тауарларды сатып алуға, бөлшек сауда секторында төлемдерді жүзеге асыруға арналған [3].

Кесте 2 – Дамыған мемлекеттердегі интернет-есеп айырылысу жүйелері

Типтері	**Түрлері**	**Жүйенің атаулары**
1	2	3
Кіру өнімдері	Кредиттік трансферттер	ACTION project; fun; nic giro; Solo e-payment
	Электронды чектер	BillPomt ;Ecbeck;
	Дебеттік карталар	ACH debit I-Pay Leonia; Bezahlen att; Safe Debit; Switch;Cash Visa debit;
Кредиттік карталар		SET ftcil; Telepay light;
Мүмкіндікті шоттар/әмиян		Amazon; Money Zap; Barclaycoin; Mover card; CyberCasb; Nochex c2it; Odysseo; Earthport; PayHoimd; Ecoimtcom; PayDirect; EMoneyMaft; com PayPal ;
Электронды ақшалар Алдын ала төленген ақшалар	Карталық негізде	Avant; Mraiedero 4B; Danmonl; Moneo; Cash; Quick; Chipknip/Chipper PayCard; GeldKarte; Porta; Mocdas Multibanco; Euro 6000; Proton; Minipay/PayOnWeb; SmartAxis ;
	Бір мақсатты карталар	WebCard; SmartTrip
	Алдын ала төлеуге «берілген» шоттар	7-Eleven internet card; MicroMoney; Breezecard; on-e Cartafacile Moneta; Online; Commerzbank virtual card;Nexgo Kleingeldborse ;
Ақшалай суррогаттар		3D-Net; Intranet barter; Incenn-vCasb; Bartertrasl/tradeaq; I-Points net; MyPoints; DigiGold Payback Flooz;
Микробиллинг		0900 Interconnect; Kiosque BT; Array Net 900; ChargeitDial NET 900 Kontopass; Chargeitdigital; Post/Torget; Qpass Firstgate click & buy ;

1	2	3
Мобильді есеп айырылысулар (он-лайндық банкинг)		Banko max; Pagomobile; Banxsafe; Paiement; CB Cingukr; PayDirecet; Paybox; EasyBuyft; Payitmobil; GenionM-Payment; Mobilbank; Sonofon; Streetcash; Movilpago; TeliaPayit; Omnipay; Onpbone; Visamovil Orange ;Mobile Payment;
Ескерту - Автор құрастырған		

Мына кестеде дамыған елдерде таралған ең әйгілі интернет-есеп айырылысу жүйелері көрсетілген. Әр түрлі мемлекеттерде интернет-есеп айырылысу жүйелерінің алуан түрлерінің таралу дәрежесі көптеген факторлардан құралатын ұлттық «есеп айырылысу мәдениетінің» ерекшеліктеріне байланысты. Осындай фактоларға елдің саяси құрылымы, оның экономикалық деңгейі, ақша–несие саласының тұрақтылығы, қаржы секторы мен есеп айырылысу қызметтерінің аясын қайта реттеу дәрежесі, есеп айырылысу жүйелерінің енуі мен дамуының қаржылық көрсеткіштері, бизнес дәстүрлі мен қалыптасқан трансакциялық қарым-қатынастар клиент құқықтарының қорғалуы мен сауда нүктелерінің кепілдіктерін қарастыратын заңды нфрақұрылымының болуы, электронды коммерцияның даму дәрежесі және т.б. Интернет-есеп айырылысу жүйелерінің таралуы сияқты факторлар жеке зерттеудегі талап ететін объектілерге жатады[3].

Тұжырым. Әрбір жіктемесі өз шегіне жеткен соң, әр түрлі категориялармен қиылысатын есеп айырылысу жүйелері мен жіктелу шегінен шығатын жүйелер орын табады. Мысалы, интернет-есеп айырылысу жүйелері туралы айтқанда B2C және P2P электрондық коммерция секторларында қызмет ететін жүйелермен шектелеміз. Сонымен қатар, біз жіктелуі тек электрондық әдіспен жүзеге асырылатын трансакцияларды қосамыз.

Қазіргі кезде интернет-есеп айырылысу жүйелерінің дамуының негізгі мәселелердің бірі – олардың қызмет көрсету сапасы, яғни бұл жерде есеп айырылысу жүйелерінің интернет жүйесінде төлемдерді жүзеге асыратын клиенттердің талаптарын қаншалықты қанағаттандыра алатыны туралы айтылады. Сонымен қатар, интернет-есеп айырылысу жүйелерінің дамуындағы маңызды мәселелерге пайдаланушылардың шекті массасын құру мен төлем жүйелерінің тиімділігі жатады. Бұл мәселені де жеке зерттеуді қажет ететін нысан ретінде қарастыру керек. Бірінші мәселе – төлемдердің бүкіл аясының дамуын білдіретін желілік әсерлермен, ал екіншісі - әрбір есеп айырылысу жүйесінің трансакциялық шығындарын есептеумен байланысты.

Оталық банкінің іс-әрекеттік бөлімшелерін ұйымдастыру жұмысы жоғары технологиялық әрі іс-әрекетті электрондық өңдеу дәрежесінде және клиенттермен қатынас жасамай-ақ жүргізіледі. Мұндайда есеп айырылысу жүйелерінің технологиясын электронды негізге толықтай көшірудің, құжаттарды қолмен өңдеудің қажеті жоқ.

Орталық банкінің бір ғана аймақтық БАКО-сы, мейлі ол есепшот ашу немесе қашықтықтан қызмет көрсету құралын өзгерту болсын, клиенттерге пайдалы қызмет көрсете алмайды, қарапайым және бұрынғы есеп айырысу операцияларын, соның ішінде, 100 %-ға дейін автоматтандыруға болатын есеп айырылысу тапсырыстарын жүргізу мен өңдеуді ғана орындайды.

Орталық банкінің орталықтандырылған есеп айырылысу жүйелерінің әлеуетті клиенті есепшоташу үшін өзіне ыңғайлы кез келген банкінің, яғни жүйеге қатысушы банкінің қосымша офисіне барады. Банк ол клиентпен келісім жасап, есепшоттың нөмірін береді де, Ресей банкінің іс-әренкет жүргізетін бөлімшесіне тіркейді және артынша құжаттама жасайды. Есеп айырылысу жүргізген кезде есепшот коммерциялық банкімен емес, БАКО-мен жұмыс істейді. Банк мамандарының қатысуын талап ететін басқа да қызметтер құжаттаманың жасалған жеріне қарай көрсетіледі. Банк есепшот ашқаны және жыл бойы көрсеткен қызметі үшін комиссия ұсталады.

Қорытындылай кетсем алдағы уақытта Қазақстан Республикасының есеп айырылысу жүйесі қарқынды дамиды деп ойлаймын.

Ақша аударымдарының қызмет етуін реттейтін заңнаманың негізгі қағи даларын анықтау үшін есеп айырылысудер саласында жаңа халықаралық заңнама мен осы заңнаманың салыстырмалы-құқықтық нормативтеріне зерттеу жұмыстары жүргізілуі тиіс. Ақша аудару саласында құқықтық бос кеңістік есеп айырылысу жүйесінің өсуі немесе дамуына кедергі

келтіреді, ал бұл өз кезегінде мемлекеттің экономикасына есеп айырылысудердің түсуін қиындатып жіберуі мүмкін.

Әдебиеттер тізімі:

1. «ҚР ақша төлемі мен аударымы туралы» ҚР Заңы, 16.07.2016 ж.

2.Алинов, М.Ш. Электрондық коммерция [Текст] = Е-коммерция : оқу құралы / М.Ш. Алинов. - Алматы : Бастау, 2020. - 224 б.

3.Джумабекова, А.Т. Орталық банк қызметін ұйымдастыру [Мәтін]: оқу құралы / А.Т. Джумабекова, А.К. Дауренбекова.- Астана: ҒазЭҒХСУ БПО, 2015.- 205 б.

УДК: 330:336.01:336.7

Омурова С.К. д.э.н., профессор,
Киргизский Национальный Университет им. Ж. Баласагына,
г. Бишкек. Кыргызская Республика.

ВОЗРАСТАНИЕ РОЛИ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ФИНАНСОВОГО СЕКТОРА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация. Одной из наиболее острых проблем на сегодняшний день является вопросы обеспечение экономической безопасности. Для эффективного использования финансовых ресурсов необходимо государственное регулирование национального хозяйства. Важная организационная задача заключается в определении четких функций государственных органов. Необходимо тщательное изучение экономических учений. Без этого нельзя обеспечить действенную защиту национальных интересов в области экономики.

Ключевые слова: экономическая безопасность, государственное регулирование, финансовая система, национальные интересы, стратегия развития, общественное производство, экономические преобразования, государственные структуры.

Недостаточное обеспечение надежного функционирования финансовой системы может вызвать серьезные проблемы в вопросах экономической безопасности.

Проблема обеспечения экономической безопасности государства в целом являются предметом рассмотрения при исследовании многих экономических отношений. При этом государственное регулирование финансовой системы играет особую роль в обеспечении экономической безопасности, что обусловлено проникновением финансов во все сферы общественной жизни.

Необходимость государственного финансового регулирования экономики определяется характером общественного производства, требующим со стороны государства его хода в нужном для общества направлении.

Государственное регулированиефинансовой системы – это процесс целенаправленного и последовательного применения государством форм и методов финансового воздействия на субъектов хозяйствования для оказания влияния на макроэкономическое равновесие и поступательное развития экономики на каждом конкретном этапе ее функционирования [1].

Государственное регулирование финансовой системы – это воздействие на социальные и экономические процессы путем концентрации финансовых ресурсов в определенных структурах и ограничения их роста в других институтах. За счет этого создается возможность быстрого эффективного перераспределения финансовых ресурсов между разными уровнями и структурами социально-экономической системы.

Особое значение приобретают вопросы государственного регулирования финансовой системы в связи с постоянными преобразованиями, происходящими в следствие крупных мировых экономических процессов.

Предпосылками государственногорегулирования финансовой системы являются следующие основания:

- Учет действия объективных экономических законов развития общества. Это очень важный момент, поскольку процесс государственного регулирования финансовой системы проте-

кает по субъективно намеченному направлению финансовой политики и механизму воплощения в хозяйственную практику. Мероприятия этой политики и механизма будут тем более действенными и отвечающими требованиям практики, чем полнее в них учтены интересы субъектов хозяйствования, отраженные в экономических законах и соответствующих им экономических категориях. В противном же случае будет проявляться реакция отторжения форм и методов финансового механизма в реальной экономической жизни, что и происходило как в дореформенный период, так и происходит в ходе нынешних экономических преобразований.

• Разработка научно обоснованной стратегической программы развития общества, выражающей коренные интересы всех его членов с периодизацией этапов по наиболее существенным параметрам осуществления. Программа определяется как цельное, долгосрочное направление, которое обеспечивают нормативные акты государства и нижестоящих структур; допускается корректировка тактического характера по непредвиденным обстоятельствам.

• Наличие демократической системы выражения взглядов и представляющих их демократических институтов для возможности свободного изъявления интересов всех слоев населения, социальных, национальных, профессиональных групп. Автократическая форма правления порождает волюнтаризм решений, неприятие и отторжение их обществом, искаженное выполнение, низкую эффективность работы государственных структур: при внешней видимости благополучия общество обречено на застой, социально-экономическую отсталость и деградацию.

• Наличие в стране отлаженной законодательной системы, четко и оперативно реагирующей на отступление от норм и правил поведения в хозяйственной деятельности. В более широком смысле законодательная система должна способствовать формированию «нравственного климата» в обществе, влияние которого выходит за рамки чисто юридической ответственности за оговоренные в законодательстве нормы, в том числе и ответственности за исполнение решения властными структурами, то есть предполагается качество управления, компетентность и порядок во всей иерархической структуре управления.

• Результативность государственного регулирования финансовой системы достигается при соблюдении определенных условий его осуществления, представляющих конкретизированное воплощение упомянутых предпосылок в практической хозяйственной деятельности [2].

Государственное регулирование финансовой деятельности базируется на определенной стратегии. В экономической теории выделяют две мировые концепции: монетаризм и кейнсианство. Они являются полностью противоположными друг другу[3].

Так, согласно концепции монетаризма государственное регулирования финансовой деятельности предусматривает свободный неконтролируемый рынок. Государственные органы ограничивают вмешательство в экономику. Главная задача – поддержать стабильные темпы роста денежной массы в обороте. Принципы монетаризма активно используют в своей работе Организация экономического сотрудничества, Международный валютный фонд. Благодаря этому международные финансовые институты оказывают активную помощь развивающимся странам, привлекают внешние источники для устранения дефицита бюджета и платежного баланса.

Рестриктивная политика данной концепции подразумевает значительное сокращение государственных затрат и повышения налогов. Главная цель монетаризма - сократить покупательскую способность сограждан, снизить уровень инфляции в стране и уменьшить дефицит государственного бюджета. В результате выполнения этих задач в стране происходит замедление темпов экономического роста. Спрос падает, соответственно, объемы выпускаемой продукции также сокращаются.

Таким образом, по концепции монетаризма все сводится к переориентации ресурсов от потребления к их накоплению. Основная сложность – возможное усиление стагнации производственной сферы. Если размер реальных доходов населения уменьшается, а ситуация на рынке труда усложняется, то переориентироваться на инвестирование невозможно. В условиях проведения политики ограниченного спроса возрастает уровень конкуренции и вероятность банкротства, а также уровень социальной напряженности в социуме [4].

Полной противоположностью монетаризма является финансовая концепция кейнсианства. Ее активно применяют в течение последнего десятилетия. В ее основе лежит государственный

контроль и поддержка всех экономических реформ в государстве. Основывается данная модель на экспансионистской финансовой и экспансионистской денежно-кредитной политике. В результате происходит увеличение денежной массы в обороте.

Государственные затраты вызывают рост производства. Соответственно, данной экономикой интересуются инвесторы, вкладываются деньги в развитие человеческого потенциала. Данные преобразования в экономике повышают покупательную способность населения и потребительский спрос на товары и услуги. Высокая покупательная способность граждан только в отдельных случаях приводит к росту конкурентоспособности компании и повышает качество выпускаемой продукции.

Кейнсианская модель, так же, как и монетаризм в чистой форме в мировой финансовой практике встречается довольно редко. Использование этих модель может привести к росту инфляции в стране, возникновению государственного дефицита. Кейнсианская концепция отводит большую роль государственным органам, необходимости разработки четкой законодательный базы, которая закрепит границы государственного вмешательства в проведение предпринимательской деятельности[5].

Подобрать методы финансового регулирования для экономики той или иной страны довольно сложно. Применение же зарубежного опыта без учета национальных особенностей и состояния национальных экономик приведет только к усугублению кризисных явлений в стране.

Список литературы:

1. Сенчагов, В.К. Экономическая безопасность: геополитика, глобализация, самосохранение и развитие. - М.: ЗАО «Финстатинформ», 2002. - 128 с.

2.Мартьянов А. В. Возможности применения неоклассической теории государственного долга в современных условиях // Финансы и кредит. 2009.- № 31. - С. 48-54.

3. Саякбаева А.А.Элементы финансовой системы Кыргызской Республики в современных условиях Евразийское научное объединение. 2018. -№1 (35). – С.137-140.

4.Страхов А.И.Экономическая безопасность // ЭКО. - 1998. – № 7. – С. 64-68.

5. Шарандина, Н.Л. Финансовая политика и финансовая безопасность // Право и государство: теория и практика. 2016. - № 11. - С. 81-87.

ӘОЖ 338.512

Оразалинова М.С. PhD, қауымдастырылған профессор
«Тұран» Университеті,
Алматы қ. Қазақстан Республикасы

ҰЙЫМ ҚЫЗМЕТІНІҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТАЛДАУЫНДА ҚАРЖЫЛЫҚ КОЭФФИЦИЕНТТЕРДІҢ ПИРАМИДАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫН ҚОЛДАНУ

Аңдатпа. Ұйымның қаржы-шаруашылық қызметін талдау -бұл оның қызметін кешенеді зерттеп, оның заңдылығын және даму тенденциясын, алдына қойған мақсатын, өндірістің кемшілігі мен резервтерін, жетілдіру жолдарын, тиімділігін анықтау болып табылады. Мақалада “Du Pont” диаграммасы көрсетілген, осы арқылы кәсіпорын қызметінің рентабельділігін, өтімділігін, қаржылық құрылымының өзара байланысын түсінуге көмек береді. “Du Pont” диаграммасы акционерлік капиталдың пайда көлемін жүйелі түрде анықтауға көмектеседі. Сондай-ақ кәсіпорынның қаржылық жағдайын, қаржылық құрау көздерін анықтауға мүмкіндік береді. “Du Pont” диаграммасының сол жағының мәліметтерін кәсіпорынның маркетингтік қызмет бөлімі өнім бағасын зерттеуге пайдалануға болады. Диаграмманың оң жағы активтердің айналымын көрсетеді, бұл туралы ақпаратты қаржы мамандары активтердің табыстылығының тиімділігін зерттеуде пайдаланады.

Кілт сөздер: пайда, шығын, меншікті капитал, тартылған капитал, қаржылық тетік, мультипликатор, калькуляциялау.

Ұйымның қаржы-шаруашылық қызметін талдау - бұл оның қызметін кешенеді зерттеп, оның заңдылығын және даму тенденциясын, алдына қойған мақсатын, өндірістің кемшілігі мен резервтерін, жетілдіру жолдарын, тиімділігін анықтау болып табылады.

Ұйым қызметінің талдау ақпараттары арқылы өндіріс қызметінің болашақта дамуы мен өсуіне жоспарлар құрылады. Талдау мәліметтері көмегімен ұйым өз алдына қойған тапсырмаларын орындаудың тиімді нұсқаларын таңдап және алдағы кезеңдердің даму тенденциясын анықтайды. Талдау обектісіне ұйымның қаржы-шаруашылық қызметінің барлық жақтары кіреді. Оған: техникалық база, технология, өндірісті ұйымдастыру, кәсіпорынды басқару, экономика, жұмыс күші және тағы басқалары жатады. Сонымен қатар, кәсіпорын есепті жылдың қаржы-шаруашылық қызметін зерттеп қана қоймай алдыңғы және болашақ кезеңді де зерттейді. Талдау әрқашан келесі сұрақтарға жауап беруге тиіс: Не болды? Не үшін болды? Не және қалай жасау керек?

Алдағы екі сұраққа жауап деректердің констатциясын береді, ал үшіншісі ең маңызды сұрақ болып табылады. Бұл сұраққа жауапты кәсіпорынның қаржы-шаруашылық қызметін талдау барысында талдау әдісі арқылы алуға болады. Талдау әдісі -бұл кәсіпорынның қаржы-шаруашылық қызметін зерттеп, тану тәсілі. Талдауда жеке алынған көрсеткіштерді басқа көрсеткіштермен байланыстырып, салыстырып отыру керек. Бұл талап кәсіпорын қызметін сипаттайтын барлық көрсеткіштерге тән.

Мысалы: пайда көрсеткішін талдау кезінде, міндетті түрде басқа көрсеткіштерді пайдаланады, онсыз талдау жүргізілмейді. Егер пайда көрсеткішін сату көлемімен, өнімнің өзіндік құнымен, ассортиментімен, алынған және төленген төлемдермен және т.б. салыстыратын болсақ, онда оның жағымды және жағымсыз факторларын анықтап алуға болады. Осы факторлар нәтижесінде кәсіпорын алдағы жоспарларын болжайды.

Кәсіпорын қызметіне талдау жүргізген кезде, кең көлемдегі әдіс-тәсілдерді пайдалануға болады. Солардың ішінде, танымал әдістердің бірі қаржылық коэффициенттердің пирамидалық құрылым әдісі табылады. Осы әдіспен кәсіпорын қызметінің бүкіл көрсеткіштерінің бір-бірімен байланысын көрсетуге болады және қаржылық құрылымын, баланстың табыстылығы мен өтімділігінің байланыстарын түсіндіруге көмектеседі.

Қаржылық коэффициенттердің пирамидалық құрылым әдісінің ішінен “Du Pont” диаграммасын келтіруге болады, бұл әдісті “Du Pont de Nemours” халықаралық химиялық компаниясы әзірлеп, алғаш тәжірибесінде қолданды. Бұл компанияның көп елдерде филиалдары бар[1].

1920 жылдары американдық DuPont компаниясының басшылығы компанияның кірістілігін егжей-тегжейлі бағалау үшін модель жасады. Дюпон Моделі-бұл талдаушыларға компанияның кірістілігі туралы қате тұжырымдарды болдырмауға көмектесетін құрал.

Диаграммадан акционерлік капиталдың мультипликаторы көрсеткіштерінің акционерлік капитал пайдасындағы сатудан түскен түсімді, айналым активтерін, көрсеткіштеріндегі көрінісін көруге болады (ROE).

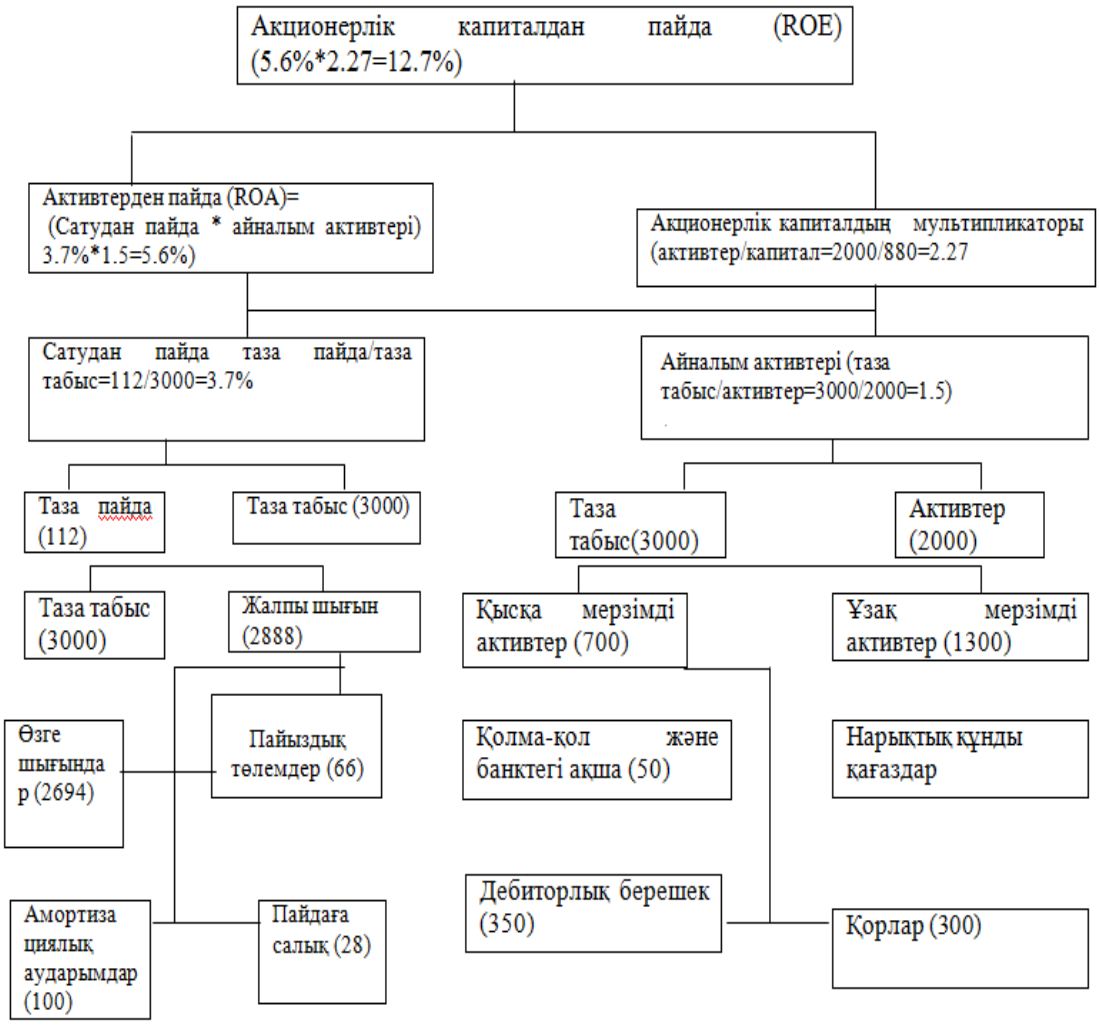
Мысалдағы айналым активтерінің коэффициенті 1,5 тең. Диаграмманың сол жағында өнімді сатудан түскен табыс көрсетілген. Өнімді сатудан түскен түсімнің көлеміне 6 фактор әсер етеді: өнімнің сату көлемі; құрылымы; өндірістің өзіндік құны; коммерциялық шығындар деңгейі; басқару шығындар деңгейі; баға деңгейі.

Өнімді сатудан түскен түсім тікелей сату көлеміне байланысты: өнім көп сатылса- түсім көп болады, аз сатылса сәйкесінше түсім азаяды. Диаграмманың төменгі сол жағында кәсіпорынның шығын баптары көрсетілген (амортизациялық аударымдар, өзге шығындар, пайыздық төлемдер, табыс салығы). Өнімнің өзіндік құның талдауы калькуляциялау бойынша жүргізіледі. Өзіндік құнды калькуляциялау талдауын жүргізген кезде көрсеткіштерді жоспармен салыстырады. Талдау кезінде өндіріс көлеміне ерекше көңіл аударылады. Калькуляциялық баптардың ішінде материалдық шығындар талдауына назар аудару керек. Өнімді өткізуден түскен түсім мен шығындарды шегеру арқылы кәсіпорынның таза пайдасы анықталынады.

Қарастырылып отырған компанияның сату табыстылығы таза пайданы өнімді өткізуден түскен түсімге бөлу арқылы анықталынып, нәтижесі 3,7% тең болды. Активтердің

табыстылығы (ROA) кәсіпорынның ағымдағы активтерінің тиімді қолдануын көрсетеді. Яғни, кәсіпорынның әрбір ағымдағы активтерінен қанша теңге алатындығын көруге болады. Активтердің табыстылығын талдау кезінде айналым көрсеткіштерінің бағамымен байланыстыру керек.

Активтердің табыстылық (ROA) көлемі сатудың табыстылығы мен айналым активтерін көбейту арқылы анықталынады. “Du Pont” диаграммасының бұл бөлігі “Du Pont” теңдеуі деп аталады. Сату табыстылығы 3,7% (0,037 теңге) айналым бірлігіне (1 теңге), ағымдағы жылда активтер 1,5 рет айналды. Бұл компанияның активтерінің табыстылығы (ROA) 5,6% (3.7%*1.5).

1 Сурет. “Du Pont” Диаграммасы

Ескерту - Автор құрастырған

Кәсіпорынның табыстылығы капитал құрылымымен тығыз байланысты. Кәсіпорын көздерінің табыстылығы меншікті капитал мен қарыз капиталды тиімді пайдалануын сипаттайды. Меншікті капиталдың табыстылығы пайданы сипаттайды. Осы компанияның пассив бөлігін екі негізгі көрсеткішін құрады: ұзақ мерзімді міндеттемелер және акционерлік капитал. Егер осы компания өзінің қызметін меншікті капиталы арқылы қаржыландырса, онда ROA табыстылығы акционерлік капиталға тең болатын еді. Қарастырып отырған компания тартылған капиталды қолданады, осыдан шығатын нәтиже рентабельділігі жоғарлайды немесе азаяды. Сондықтан, қаржылық жағдайды талдауда «қаржылық тетік» эффектісі пайдаланылады. «Қаржылық тетік» эффектісі екі құрамнан тұрады:

- экономикалық дифференциалды көлемі (Дз) – бұл активтердің

рентабельділігі (Ра) мен тартылған капитал қойылымының (Сп) арасындағы айырманы білдіреді:

$$Дз= Ра-Сп,\%; \quad (1)$$

- тетік иіні (Пр)- бұл тартылған капитал (Пс) мен меншікті капиталдың (Сс) қатынасын білдіреді:

$$Пр=Пс/Сс; \quad (2)$$

Қарастырылып отырған мысал бойынша компанияның 56% қаржы ресурсын кредиторлар, ал қалған 44% акционерлер ұсынған. Жалпы активтердің соммасындағы табыстардың үлесі 5,6%, яғни акционерлердің 44% салған қаржы ресурсынан алған акционерлердің табысы деуге болады. «Қаржылық тетік» көмегімен меншікті капиталдың табыстылығы (ROE) 5,6% қарағанда жоғары болып табылады:

$$ROE =ROA * акционерлік капитал мультипликаторы \quad (3)$$

$$ROE =5.6\%* (2000/880)=12.7\%$$

“Du Pont” диаграммасы акционерлік капиталдың пайда көлемін жүйелі түрде анықтауға көмектеседі. Сондай-ақ кәсіпорынның қаржылық жағдайын, қаржылық құрау көздерін анықтауға мүмкіндік береді. “Du Pont” диаграммасының сол жағының мәліметтерін кәсіпорынның маркетингтік қызмет бөлімі өнім бағасын зерттеуге пайдалануға болады. Диаграмманың оң жағы активтердің айналымын көрсетеді, бұл туралы ақпаратты қаржы мамандары активтердің табыстылығының тиімділігін зерттеуде пайдаланады.

Кәсіпорынның менеджментінің мақсаты акционерлік капитал табыстылығын максималды деңгейде ұлғайту. “Du Pont” диаграммасын жүзеге асыруда келесі талаптарды орындау керек: ақпараттардың маңыздылығы; ақпараттардың сенімділігі[3].

Пайдаланушылар үшін ақпарат маңыздылығы талабына келесі үш факторды кіргізеді: өз уақытылық, болжамды, кері байланыстың құндылығы. Қаржылық ақпараттардың сенімділік талабы келесіні білдіреді: кәсіпорын қызметінің ақпараттарының сенімділігі, тексерулік, бейтараптылық. Қосымша талаптарға: сәйкестілік, тұрақтылық талаптарын жатқызуға болады.

Қаржылық есептілікті құру үшін үздіксіздік және есептілік қағидаларын ескеріп кәсіпорынның есеп беру нысаны құрастырылады. Ал “Du Pont” диаграммасын құрастыруда келесі қағидаларды ұстану керек: ақшалай өлшем қағидасы, шаруашылық бірлік қағидасы, өзіндік құн қағидасы, консерватизм қағидасы, ашып көрсету қағидасы, табыстылықты анықтау қағидаларын ұстану керек.

Ақшалай өлшем қағидасы: қаржылық есеп ақшалай көрсеткіште көрініс табады.

Шаруашылық бірлік қағидасы (кәсіпорынның автономиялығы): кәсіпорынның бухгалтерлік шоттары жетекшілердің және қызметкерлердің

шоттарынан бөлек болуы керек.

Өзіндік құн қағидасы (тарихи құн): қаржылық есепте активтердің құны нарықтағы құнмен емес, өзіндік құнымен (сату құнымен) көрсетіледі.

Консерватизм қағидасы: капитал соммасының ұлғаюы нақты операция болған жағдайда ғана танылады, ал капитал соммасының кемуі нақты мүмкін болатын жағдайда танылады.

Ашып көрсету қағидасы: барлық маңызды оқиғалар ескеріледі, ал маңызды еместер назардан тыс қалады.

Табысты анықтау қағидасы: өнім немесе қызмет түрі клиентке тапсырылғаннан кейін табыс танылады.

Кәсіпорынның басшылары тиімді шешім қабылдауы үшін “Du Pont” диаграммасының қаржылық талдау мәліметтері үлкен орынды алады.

Әр компанияның болашағы және оның өркендеуі көбінесе уақытында талдаудың нәтижелерін компания басшылығына, оның әкімшілік органдарына уақтылы ұсынуға байланысты. "Du Pont диаграммасын" пайдалану кәсіпорынға жағдайды тұрақтандыруға, кірісті арттыруға көмектеседі

Әдебиеттер тізімі:

1.Баканов М.И. Теория экономического анализа/М.И. Баканов – М.: Финансы и статистика, 2011. – 416 с.

2.Оралбаева Ж.З Ұйымны қаржы шаруащылық қызметін талдау; оқу құралы – Алматы, Қаазақ университеті, 2019- 186б

3.Садыханова А.Н. Кәсіпорын қызметін экономикалық талдау; оқу құралы – Алматы; Қазақ Университеті, 2018- 129 б

УДК 336.47

Парусимова Н.И.,
доктор экономических наук, профессор
Оренбургский государственный университет
г.Оренбург, Российская Федерация

БАНКОВСКИЙ СЕКТОР В ОБЕСПЕЧЕНИИ РОСТА ЭКОНОМИКИ

Аннотация. В статье рассматриваются концептуальные подходы по обеспечению роста в условиях цифровизации и формирования современной индустрии банковских услуг. Определяются мотивы, которыми следует руководствоваться при разработке стратегии банка при определении размера банковского капитала банка. Обосновываются предложения по повышению инвестиционной активности российских банков, которая может стать катализатором роста реального сектора экономики. Отмечены факторы, которые следует учитывать, чтобы обеспечить участие банков в цепочке создания новой стоимости.

Ключевые слова: Банки, банковское дело, банковский бизнес, банковская деятельность, индустрия банковских услуг, банковский рынок

Современные экономисты [1-9] рассматривают деятельность банковских посредников с позиции создания стоимости и как важный фактор экономического роста. Отсюда основными их функциями являются: обеспечение трансакций в экономике, мобилизация сбережений, размещение ресурсов, диверсификация рисков и корпоративный контроль. В качестве основного канала воздействия банков на экономику является увеличение оборачиваемости средств, накопление капитала для инвестирования, снабжение ликвидностьюклиентов, повышение эффективности инвестиций, оптимальное размещение ресурсов, минимизация рисков. В связи с этим банковский сектор располагает большим потенциалом в обеспечении экономическогороста экономики.

Большинство авторов в современном банковском бизнесе выделяют ряд тенденций:консолидация на основе слияний, присоединений и кооперация с другими финансовыми посредниками;сокращение доли классических направлений банковской деятельности и рост доли неоклассических, джентельменских банковских продуктов [1,2,3].

Так, конкуренцию депозитамначинают составлять процентные бумаги с производными рынками. Несмотря намодернизацию кредитных технологий банковское кредитование постепенно вытесняется эмиссионной формой привлечения капитала,которая способнаоперативно наращивать капитализацию и доход, достаточный для авансирования новой стоимости реальному сектору экономики.

Цифровизация банковского бизнеса обеспечивают быструю и постоянную трансформацию банковских продуктов, придают бизнесу банков инновационный характер, нацеливая на создание нового. Растет спрос на консалтинговые и гарантийные услуги и на услуги по управлению портфелем клиента.Теряя на процентном бизнесе, банки компенсируют выпадающие доходы от других видовпосреднического бизнеса: инвестиционного бэнкинга, страхования, секъюритизации первичных требований и обязательств.

Столкнувшись с проблемой ограниченности ресурсов современные банки решают ее посредством перехода к многоуровневой системе производного рефинансирования. На основе интернет-технологий (е-бэнкинг, е-депозитарий, е-регистратор, е-клиринг и др.) создаются корпоративные альянсы банков и небанков, обеспечивающие выход экономического субъекта на крупнейшие рынки капитала. Однако условием для функционирования многоуровневой технологии является наличие единых технологий и стандартов для всех участников финансового посредничества, единых правил игры, обеспечение прозрачности бизнеса, эффективное функционирование производных рынков, создание механизма хеджирования рисков и системы гарантий.

Информационно-консультационный бизнес, трансформирует банк в информационный процессор, который участвует в качестве консультанта и посредника при слиянии и поглощении отдельных видов бизнеса. Он не только помогает заключать и оформлять сделки, но и ведет активный поиск продавцов и покупателей реализуемых активов. Постоянное внедрение инноваций в эту сферу бизнеса обеспечивает конкурентные преимущества и доходы, которые недоступны от реализации классических банковских продуктов. Происходит трансформация традиционного облика банка. Создание виртуальных банков, выход на рынок денег и капитала новых посредников меняют взгляды потребителей на содержание и качество современных банковских продуктов.

Таким образом, важной составляющей современного банковского бизнеса становится обеспечение роста рыночной стоимости банка и роста капитализации банковской отрасли, что гарантирует выполнение главной банковской миссии, которая заключается в инвестировании в производительные продукты и обеспечении привлекательности банковских продуктов, обусловленных потребностями общественного воспроизводства и задачами, нацеленными на создание новой стоимости.

Однако,нынешнее состояние российского банковского бизнеса характеризуетсянацеленностью на выживание, а не на участие в цепочке создания новой стоимости. Необходимо создание банковской стратегии, нацеленной на повышение эффективности и создание новогос учетом интересов клиентов-партнеров. Банки, нацеленные на создание нового, свои отношения склиентами уже не ограничивают услугами денежных переводов, общественного кассира, хранения депозитов и выдачи кредитов, а трансформируются в финансовуюиндустрию, информационного процессора, в бизнес-партнера своего клиента, развивая отношения с клиентом на джентльменских условиях, повышая прозрачность, унифицируя и модифицируя свои продукты.

Анализ ситуации на российском банковском рынке показывает, что в современных условиях возникла потребность в разработке стратегии, которая обеспечит эффективную координацию усилий различных ведомств, законодательных органов и других участников банковского рынка, определит оптимальное распределение ответственности и объемов задач между различными структурами, центром и регионами, между различными банками.

Хотя поддержанию кредитной активности способствовали меры по смягчению денежно-кредитной политики Банка России во времяпандемии, а также регуляторные меры, которые позволили банкам сохранить капитал, однако кредиты реальному сектору в основном носят краткосрочный характер и направлены на удовлетворение текущих нужд. Доля долгосрочных кредитов составляет всего 5% в валовом внутреннем продукте, с одной стороны, из-за ограниченности долгосрочных ресурсов, а с другой, - существующая в современной России система рефинансирования не побуждает банки расширять долгосрочное кредитование.

Инструменты рефинансирования Банка России однодневные РЕПО, расчетные внутридневные кредиты и кредиты овернайт ориентированы под основных операторов межбанковского кредитного рынка и носят краткосрочный характер. Пандемия обусловила падение выручки и рост спроса на кредиты на текущие нужды во всех отраслях экономики. Снижение доступности кредитных продуктов обусловило падение инвестиционной активности и сокращение занятости. В связи с этим были приняты меры по поддержке бизнеса, кредитование по льготным ставкам, получение субсидий от правительства на возмещение недополученного дохода кредиторами, предоставление льготных кредитов на выплату заработной платы и для поддержки занятости, льготное рефинансирование кредитов, выданных малому и среднему бизнесу. Смягчение монетарной политики привело к снижению процентных ставок, позволило бан-

кам сохранить капитал и использовать его для повышения кредитной активности. Однако на банковском рынке остаются негативные тенденции:недостаточность ресурсов для удовлетворения потребностей крупного бизнеса;дороговизна ресурсов на внутреннем рынке ведет к росту стоимости капитала мелких и средних предприятий;у 40% предприятий не удовлетворена потребность в пополнении оборотных средств и 22% в авансировании инвестиций;низкая капитализация банковского сектора;остается высокой стоимость банковских продуктов; недостаточная ориентация на потребности клиента, его стратегии развития, обусловленной воспроизводственным процессом.

В этих условиях важно сохранить доступ к кредитным продуктам эффективным заемщикам, которые став драйверами роста смогут обеспечить экономический рост после выхода из кризиса. Несмотря на очищающий эффект кризиса недокредитованиевысокопроизволительных фирм приводит к снижению инвестиций, замедлению роста, производительности труда.На наш взгляд, вмногоуровневом механизме рефинансирования банков должен бытьдолгосрочный инвестиционный продукт с приемлемой ценой на создание новой стоимости. Источником для создания этих инвестиционных продуктов могут стать средства стабфонда, а также оптимальное территориальное и отраслевое размещение банковских ресурсов.

Для развития инвестиционной деятельности российских банков следует создать новый подход к управлению банковским капиталом. Следует осуществлятьпрогнозирование (планирование) объема капитала с учетом направлений банковской деятельности, имеющихся источников роста капитала, рисков,принимаемых банком, оптимальных пропорций между различными элементами капитала, а также с учетом требований надзорных органов.

Для повышения эффективности кредитного канала трансмиссионного механизма и достижения одинакового влияния ключевой ставки на инфляцию и экономическую активность, монетарным властям надо учитывать неравномерность экономического развития отдельных регионов, которые отличаются по отраслевой структуре, по доли крупного, среднего и малого бизнеса, по тесноте связей между регионами, по ресурсной базе, по уровню финансового посредничества и др.

Список литературы:

1. ДеригХанс Ульрих Универсальный банк – банк будущего. Финансовая стратегия на рубеже века. Пер. с нем. – М.: МО, 1990.-с.384

2. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг / Джозеф Синки-мл.: Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. -1018 с.

3. Фрост С. Настольная книга банковского аналитика. Деньги, риски и профессиональные приемы / Стивен Фрост; пер.с англ. – Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2006. - 672 с.

4. Парусимова Н. И., Кроливецкая Л. П., Кроливецкая В. Э. Кредитные отношения российских банков с заемщиками реального сектора экономики // Интеллект. Инновации. Инвестиции. – 2019. – № 6. – С. 75-87.

5. Парусимова Н. И. Трансформация кредитных отношений // Финансовые рынки и банки. -2019. -№3. - С.6-8

6. Минин А.С. Будущее банков в цифровой экономике //Банковское дело. - 2018. - № 4. -С.10-12

7. Мехряков В.Д. Банковский сектор России: основные тенденции развития в 2019 году // Банковское дело. - 2020. - № 3.-С.4-6

8. Стратегия повышения финансовой доступности в России на период 2018–2020 годов (продленная на 2021 год) . – [Электронный источник]. : – Режим доступа: https://cbr.ru/develop/development_affor/strategy_fd/

9. Гуров И. Н., Куликова Е. Ю. Зависимость между уровнем развития страны и влиянием структуры банковского кредитования на экономический рост// Вопросы экономики. - 2021.- № 10.- С. 51—70

УДК 336 (075.8)

Садвокасова К.Ж.д.э.н, профессор
Казахский университет технологий и бизнеса
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

ДЕПОЗИТНЫЙ РЫНОК КАЗАХСТАНА: СОСТОЯНИЕ И ПУТИ РАЗВИТИЯ

Аннотация. В данной статье дается оценка современного состояния депозитного рынка Казахстана как одного из важнейших секторов финансового рынка. Поскольку совершая депозитные операции, банки второго уровня привлекают дополнительные денежные ресурсы, которые могут быть ими использованы как банковские ресурсы для кредитования экономики, а также и как инвестиции в различные инновационные проекты.

Ключевые слова:банк, депозит, срочные депозиты, виды вкладов, ресурс, привлечение средств, депозитный рынок

Финансовый рынок, являясь одним из важнейших сегментов рыночной финансовой системы, обеспечивает движение, перераспределение, аккумуляцию временно свободных денежных средств. В этой сфере происходит непосредственное взаимодействие таких функциональных экономических процессов, как инвестирование, потребление и накопление в ходе реализации и оборота финансовых активов, материализованных в форме конкретных финансовых инструментов.

Финансовый рынок представляет собой сложную организационно-экономическую систему, состоящую из отдельных, тесно взаимосвязанных между собой звеньев, участвующих в едином технологическом цикле. Он встроен в структуру общественного воспроизводства, где ему принадлежит центральное место, обеспечивающее движение денежных средств в форме накоплений от домашних хозяйств к предприятиям. Деньги в процессе движения принимают форму инвестиций для производственного сектора.

Таким образом, финансовые рынки представляют собой механизм перераспределения финансовых ресурсов, в основе которого лежит спрос и предложение на капитал, реализующийся посредством вложения в финансовые инструменты. Посредством финансовых рынков производители, нуждающиеся в дополнительных ресурсах для вливания в производство, получают в свое распоряжение требующиеся финансы, осуществляя эмиссию и продажу собственных ценных бумаг. В то время как для владельцев капитала движущим мотивом определения предпочтений для вложений капитала является норма прибыли, а выбор конкретных финансовых инструментов связан с объективной оценкой выгодности тех или иных направлений инвестиций.

Мобилизация инвестиционных ресурсов является основным источником средств для развития финансовых рынков. Имеющиеся накопления у граждан создают значительный слой инвесторов, мобилизация средств которых позволяет осуществлять развитие рынка капиталов.

Для привлечения этих средств в экономику должны быть задействованы инвестиционные механизмы, позволяющие производить аккумуляцию средств населения. Такими механизмами являются ценные бумаги, депозиты и вклады, доли и паи и т.д., которые через систему инвестиционных институтов (инвестиционные компании, дилеры, брокеры, банки, инвестиционные компании, страховые компании, негосударственные пенсионные фонды и др.) осуществляют привлечение средств населения и направление их в виде инвестиций в реальный сектор экономики. В этой связи одной из принципиальных задач развития финансовых рынков является реализация эффективных механизмов мобилизации накоплений домашних хозяйств.

Поэтому рассмотрим депозитный рынок как одну из составляющих финансового рынка, где аккумулируются временно свободные денежные средства юридических и физических лиц. Денежные накопления могут возникать как в домашних хозяйствах, так и в хозяйственных структурах. Однако основной базовый источник средств, поступающих на рынок, следует считать накопления домашних хозяйств. Поскольку предприятия и организации, как правило, используют превышающую текущее потребление часть поступлений, в первую очередь, для расширения производства, т.е. для внутренних инвестиций. Образование же денежных сбережений у населения происходит при превышении совокупного платежеспособного спроса

над потребностями. Это является важнейшим условием образования капитала и соответственно, развития финансового рынка.

Как известно, одной из функций банков является аккумуляция временно свободных денежных средств, принадлежащих различным собственникам, в том числе и государству на различные банковские счета. Привлеченные банком временно свободные денежные средства играют важную роль в экономике, так как сбережения юридических и физических лиц могут потенциально использоваться как инвестиции и банковские ресурсы для кредитования экономики. Поэтому в настоящее время вопросы формирования, функционирования и развития депозитного рынка в Республике Казахстан являются весьма актуальными и злободневными, особенно на современном этапе развития экономики, когда возможность привлечения внешних денежных ресурсов весьма проблематична по ряду причин.

В силу этого фактора нужно отметить изменилась структура привлеченных ресурсов. В условиях развития финансовой глобализации и усиления банковской конкуренции появляются различные новые формы и способы привлечения и аккумуляции временно свободных денежных средств вкладчиков (депозиторов). В настоящее время банковский сектор РК представлен 22банками второго уровня, из которых 14 банков с иностранным участием, в том числе 11 дочерних банков. В соответствии с законодательством РК только банки могут привлекать денежные средства депозиторов (вкладчиков) на условиях срочности, платности, возвратности.

Таблица 1 – Изменения в структуре банковского сектора за 2021 год

Структура банковского сектора	01.01.2021	01.12.2021
1	2	3
Количество банков второго уровня, в т.ч.	26	22
Банки со 100% участием государства в уставном капитале	1	1
Банки второго уровня с иностранным участием	15	14
Дочерние банки второго уровня	12	11
Примечание – составлено на сонове источника: www.nationalbank.rk		

В свою очередь прием депозитов и вкладов формирует обязательства банков(таблица 2).

Таблица 2– Структура обязательств банков второго уровня в 2021году

Наименование показателя/ дата	01.01.2021		01.12.2021		Прирост В %
	млрд.т	В % к итогу	млрд.т	В % к итогу	
1	1	3	4	5	6
Межбанковские вклады	234,3	0,9%	273,3	0,8%	16,7
Займы, полученные от других банков и организаций, осуществ.отд.вилы операций	572,3	2,1%	583,2	1,8%	1,9%
Займы, полученные от Правительства РК	262,9	1,0%	363,4	1,1%	38,2%
Займы, полученные от международных организаций	55,9	0,2%	64,3	0,2%	15,0%
Вклады клиентов	21559,2	79,2%	25489,9	79,3%	18,2%
Выпущенные в обращение ценные бумаги	1758,1	6,5%	2297,1	7,1%	30,7%
Операции «РЕПО» с ценными бумагами	330,1	1,2%	991,8	3,1%	200,5%
Прочие обязательства	2444,3	9,0%	2092,9	6,5%	-14,4%
Всего обязательств	27217,2	100%	32156,0	100%	18,1%
Примечание – составлено на сонове источника: www.nationalbank					

Обязательства банков второго уровня РК на 1.12.2021 г. составляют 32156,0 млрд тенге (на начало 20121года –27217,2 млрд тенге), увеличение с начала 2015 года –18,1%. В совокуп-

ных обязательствах банков второго уровня наибольшую долю занимают вклады клиентов – 79,3% и выпущенные в обращение ценные бумаги – 7,1%[1].

Обязательства банков второго уровня РК перед нерезидентами РК составили 1 329,1 млрд.тенге или 4,1% от совокупных обязательств. Вклады клиентов составляют 25 489,9 млрд.тенге или 79,3% от совокупных обязательств (на начало 2021 года 21 559,2 млрд.тенге или 79,2% от совокупных обязательств), увеличение с начала 2021 года – 18,2%. Вклады юридических лиц составляют 12 604,5 млрд.тенге или 49,4% от вкладов клиентов (на начало 2021 года 10 616,5 млрд.тенге или 49,2% от вкладов клиентов), увеличение с начала 2021 года – 18,7%. Доля вкладов юридических лиц в иностранной валюте увеличились с 38,6% на начало года до 41,0% на отчетную дату. Вклады физических лиц составляют 12 885,4 млрд.тенге или 50,6% от вкладов клиентов (на начало 2021 года – 10 942,7 млрд.тенге или 50,8% от вкладов клиентов), увеличение с начала 2021 года – 17,8% [1].

Нужно обратиться к макроэкономическим показателям, которые выглядят следующим образом:

- Доля активов банковского сектора в ВВП составляет 49,0%;
- Доля ссудного портфеля в ВВП – 25,3%;
- Доля вкладов клиентов в ВВП – 34,0;
- Доля 5 крупнейших банков в активах БВУ составила – 64,9%;
- Доля 5 крупнейших банков в совокупном ссудном портфеле – 74,0%;
- Доля 5 крупнейших банков в совокупных вкладах клиентов – 66,2%[2].

Таким образом, нужно отметить, что доля вкладов физических и юридических лиц, как и абсолютные объемы вкладов повышаются, причем доля вкладов и депозитов в национальной валюте больше чем в иностранной валюте, что в свою очередь свидетельствует о повышении доверия к национальной валюте и правильности депозитной политики банков второго уровня.

Список литературы:

1. Данные сайта Национального банка РК // www.nationalbank.rk
2. Годовой отчет Национального банка за 2020 г.// www.nationalbank.rk
3. СайтАгентства Республики Казахстан по регулированию и развитиюфинансовогорынка //https://stat.gov.kz/official/industry/11/statistic/6

ӘОЖ 334.01

Сихимбаева Б.Н. аға оқытушы,
Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті,
Алматы қ. Қазақстан Республикасы

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАРЖЫ СЕКТОРЫНЫҢ ДАМУЫ

Аңдатпа. Әрбір мемлекет үшін инновациялық жүйенің заманауи дамуы белгілі бір аймақтың немесе қаланың ғана емес, жалпы елдің экономикасын дамыту мүмкіндігі болып табылады.Цифрлық экономиканың дамуына байланысты адамға ашылатын жаңа мүмкіндіктер, әрине, қызметтің барлық саласында дерлік жаңа мүмкіндіктер ашатын оң өзгерістер. Қазіргі таңда электронды төлемдер мен электронды коммерция қаржы секторының ажырамас бөлігіне айналды. Қаржы индустриясы клиенттермен өзара әрекеттесу үшін инновациялық технологиялар мен цифрлық қызметтерді енгізу мен қолдануда дәстүрлі түрде көшбасшы болды.

Кілт сөздер: цифрлық экономика,электрондық коммерция,банк, оффлайн, Интернет, электрондық төлем жүйелері, инновациялық технологиялар.

Цифрлық экономика – бұл электрондық және цифрлық технологияларға бағытталған экономикалық қызмет түрі. Бұған электронды бизнес пен коммерция кіреді.

Цифрлық экономиканың дамуына байланысты адамға ашылатын жаңа мүмкіндіктер, әрине, қызметтің барлық саласында дерлік жаңа мүмкіндіктер ашатын оң өзгерістер. Цифрлық технологиялардың дамуымен тұтынушы тапсырыс берілген қызметтерді әлдеқайда жылдам ала алады, сонымен қатар ақшаны үнемдей алады, өйткені Интернеттегі бағалар көбінесе оффлайн бизнес ұсынатындардан төмен[1].

Қоғам үшін де, мемлекет үшін де, қаржылық ұйымдар үшін де ортақ мақсат – қаржылық делдал ретінде өз қызметін барынша тиімді атқаратын қаржы секторын қалыптастыру.Қаржы секторының даму бағыты әлемдік ауқымда болып жатқан өзгерістерді де ескеруі тиіс. Интеграциялық үдерістерді күшейту аясында ұлттық қаржы нарықтарын реттеудің келісілген бірыңғай тәсілдері әзірленуде Қазақстан Республикасы және оның қаржы нарығы жаһандық трендтерден шет қалған жоқ. Үздік халықаралық тәжірибе мен реттеуші стандарттар белсенді түрде енгізілуде.

Елімізге цифрлық экономиканы енгізудің біршама артықшылықтары бар. Оның ішінде халық пен заңды тұлғалар үшін жеңілдетілген нысанда мемлекеттік қызметтерді алу. Ақпараттық технологиялар арқылы ақпарат тезірек қабылданады немесе алмасу тезірек жүзеге асады, сонымен қатар бизнесті жүргізудің ыңғайлы формалары пайда болды. Мұндай қажеттіліктер елде жаңа цифрлық өнімдерді әзірлеуге және енгізуге сұранысты тудырады. Бәсекеге қабілетті ел болу үшін Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасының бастамасымен «Цифрлы Қазақстан» Мемлекеттік бағдарламасы қолға алынды. Бұл бағдарламаның мақсаты «орта мерзімді перспективада цифрлық технологияларды қолдану арқылы республика экономикасының даму қарқынын жеделдету және халықтың өмір сүру сапасын жақсарту, сондай-ақ Қазақстан экономикасының көшуіне жағдай жасау. ұзақ мерзімді перспективада болашақтың цифрлық экономикасын құруды қамтамасыз ететін түбегейлі жаңа даму траекториясына»[2]. Сонымен қатар, бұл прогрессивті цифрлық экожүйені және мемлекет экономикасының бәсекеге қабілеттілігін енгізу арқылы халықтың әл-ауқатының деңгейін арттыру.

Қаржы секторы экономиканың маңызды элементі болып табылады және болып жатқан өзгерістердің жылдамдығы мен сапасы оның жағдайына байланысты. Қазіргі уақытта электронды төлемдер мен электронды коммерция қаржы секторының ажырамас бөлігіне айналды. Қаржы индустриясы клиенттермен өзара әрекеттесу үшін инновациялық технологиялар мен цифрлық қызметтерді енгізу мен қолдануда дәстүрлі түрде көшбасшы болды. Барлық дерлік банктер қашықтағы арналар арқылы қызмет көрсетеді.

Маңызды элементі халықты ресми қаржы жүйесіне тарту болып табылады. Қаржылық, атап айтқанда, төлем қызметтерінің қолжетімділігін арттыру үшін банктік емес экожүйелер – электрондық ақша жүйелері, ұялы байланыс операторлары абоненттік шоттан тауарлар мен қызметтерді төлеу шешімдерін енгізуде. Сонымен қатар, бұл шешімдер тұрғындардың жаппай қолдануын шектейтін қызмет көрсетушінің экожүйесімен шектеледі.Заманауи технологиялық үрдістер қаржылық қызметтер көрсету парадигмасын түбегейлі өзгертуде – жаңа бағыттар мен бағыттар, бизнес-модельдер дүниеге келуде, қаржылық қызметтердің құны төмендеуде, салаға тән тәуекелдер теңестіруде.

2022 жылға қарай Қазақстандағы цифрлық қаржы индустриясының көрінісі төлем қызметтері нарығы үшін дамыған инфрақұрылымы бар жақсы жұмыс істейтін қаржы индустриясында шешуші рөл атқаратын белсенді қаржы қоғамдастығын қалыптастыруды көздейді.

Қаржы секторы электрондық сауданы дамыту құралдарын және төлемдерді жылдам, қарапайым және сенімді жүзеге асыруға, контрагенттерді тексеруге, бизнесті дамытудың қаржылық құралдарына қол жеткізуге және инновациялық экожүйені құру бастамаларын жүзеге асыру құралдарын қамтамасыз етеді.

Электрондық сауда жаһандық нарығының өсу тенденциясы былтырғы оқиғаларының нәтижесінде бірнеше есе күшейген. Бизнестің интернетте өз брендін дамыту бағытындағы үрдісі одан да айқын болды. Бұл өте қисынды, өйткені, біріншіден, COVID-19 таралуын тоқтатуға бағытталған шектеулер көптеген компанияларды өз бизнестерін сақтау үшін интернет-саудаға көшуге мәжбүр етті. Екіншіден, тұтынушылардың өздері оффлайн сауда алаңдарына азырақ бара бастады және онлайн-дүкендерге көшті[5]. Төмендегі кестеден көріп

отырғанымыздай интернет арқылы бөлшек және көтерме сауда көлемі өте үлкен қарқынмен өскенін көріп отырмыз[4].

Кесте 1- Қазақстан Республикасындағы электрондық сауда (ішкі нарық)

	2016	2017	2018	2019	2020
1	2	3	4	5	6
Интернет арқылы бөлшек сауда көлемі, млн. теңге	78 500, 5	106 918,1	144 606,0	206 253,9	476 651,5
Бөлшек сауданың жалпы көлеміндегі электрондық сауданың үлесі, %	1,0	1,2	1,4	1,8	4,1
Интернет арқылы көтерме сауда көлемі, млн. теңге	67 740, 9	87 248,8	114 856,8	108 603,2	275 105,4
Көтерме сауданың жалпы көлеміндегі электрондық сауданың үлесі, %	0,4	0,4	0,5	0,4	1,1
Интернет арқылы көрсетілетін қызметтерді жүзеге асыру көлемі, млн. теңге	80 198, 4	70 356, 2	136 123,0	121 153,7	209 164,7
Ескерту - Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің деректері бойынша					

Осыған байланысты экономистер жақын арада жаһандық электрондық коммерция нарығы айтарлықтай өседі деп болжайды. 2023 жылға қарай интернеттегі сатылымдар 6,6 трлн АҚШ долларға жақындайды деген болжам бар.

Кесте 2 - Қазақстан Республикасының аумағында, сондай-ақ одан тыс жерлерде интернет-ресурстар мен ұялы телефондар арқылы төленген тауарлар мен қызметтер үшін 2020 жылға арналған операциялар саны мен төлемдер көлемі

	Қазақстан Республика аумағында	Қазақстан Республикасынан тыс жерлерде	Қазақстан Республикасының аумағындағы тауарлар мен қызметтер үшін басқа елдердің азаматтары
Интернет-ресурстар және ұялы телефондар арқылы жасалатын операциялар саны, млн. бірлік	100,9	32,4	509 [1)]
Интернет-ресурстар және ұялы телефондар арқылы тауарлар мен қызметтер үшін төлемдер көлемі, млрд. теңге	443,8	248,0	7,6
Ескерту - Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің деректері бойынша			

Электрондық коммерция ішкі және сыртқы сауданың дамуы мен көлемі артуына ғана емес, қолма-қол ақшасыз төлемдердің өсуіне, бизнес шығындарының қысқаруына және көлеңкелі айналымды азайтуға ықпал етеді. 2020 жылы қолма-қол ақшасыз төлемдер көлемі 2,5 есе – 35,3 трлн теңгеге дейін өсті. 2021 жылдың бес айында қолма-қол ақшасыз төлем көлемі былтырғы 5 аймен салыстырғанда 2,4 есе артып, 23,6 трлн теңгені құрады. Бұл ретте интернет және ұялы телефон арқылы жүргізілген онлайн-төлемдердің үлесі жалпы көлемнің 82,5%-ын құрады[5].

Мемлекет электрондық коммерция нарығын экономиканың драйверлерінің бірі ретінде анықтай отырып, оны дамытуға сүйенеді. 2020 жылы қарқынды өсуден кейін ішкі сату үшін де, экспорт үшін де мемлекеттік реттеу және электрондық коммерция инфрақұрылымын жақсарту шараларын жетілдірусіз нарықты одан әрі дамыту мүмкін болмады. Сауда және интеграция министрлігінде e-commerce дамытудың үш негізгі құралы бар. Біріншісі –электрондық сауданы ынталандыру және шағын және орта бизнесті оқыту. Екіншісі-жеткізу қызметі мен логистикалық сервистерді дамыту. Үшінші-онлайн-трансшекаралық сауданы дамыту[5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Цифровизация: проблемы и перспективы. 2019г. URL: http://www.fidp.ru/research/digital
2. "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы
Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы.
3. Крахоткина, Е. В. Системы электронной коммерции и технологии их проектирования. – Ставрополь : изд-во СКФУ, 2016. — 130 с.
4. https://nationalbank.kz/ru/news/statisticheskiy-byulleten/rubrics/426
5. https://kursiv.kz/kz/news/naryk/2021-07/elektrondy-sauda-narygy-aldagy-ush-zhylda-3-trln-tengeden-asuy-mumki

УДК 347.732.6 (574)

Тойжигитова Ж.А. к.э.н., старший преподаватель
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ДОБРОВОЛЬНОЕ МЕДИЦИНСКОЕ СТРАХОВАНИЕ: ОСОБЕННОСТИ АКТУАРНОГО ОЦЕНИВАНИЯ

Аннотация. Добровольное медицинское страхование является неотъемлемой частью социального страхования и должно строиться на принципах коллективной солидарности и взаимопомощи. Оно призвано обеспечивать дополнительный уровень социальной защиты граждан. Поэтому добровольное медицинское страхование рассматривается не как альтернатива обязательного страхования, а как его дополнение, обеспечивающее более высокий уровень страховой защиты населения. В данной статье рассмотрены особенности актуарного оценивания в медицинском страховании и предложены рекомендации по методам расчета страхового тарифа в добровольном медицинском страховании.

Ключевые слова: медицинское страхование, страховой тариф, актуарные расчеты, актуарное оценивание, актуарий, страховая сумма, страховая премия, страховой случай, страховая выплата, застрахованный.

Добровольное медицинское страхование - один из наиболее противоречивых видов страховой деятельности. С одной стороны, оно относится к личному страхованию, и его зачастую сравнивают со страхованием жизни, где объем обязательств страховщика заранее определен в договоре страхования. С другой стороны, специалисты справедливо относят его к рисковым видам страхования и сравнивают со страхованием имущества. Данная особенность этого вида страхования отражается и на методах актуарного оценивания, т.е. расчете страховых тарифов. Актуарные расчеты – это система математических и статистических методов, с помощью которых определяются размеры страховых тарифов и доля участия каждого страхователя в создании страхового фонда, величина страхового фонда и его достаточность для выплат сумм страхового возмещения и обеспечения. От достоверного и обоснованного актуарного оценивания сегодня зависит финансовая устойчивость и рентабельность страховых операций, а также эффективная страховая защита интересов страхователей. Выбор методов исчисления страховых тарифов с учетом сложившейся страховой практикой по добровольному медицинскому страхованию для обеспечения необходимого уровня финансовой устойчивости в деятельности страховых компаний всегда является весьма актуальным.

В целом добровольное медицинское страхование (ДМС) различается по методам организации, способам финансирования, полноте покрытия расходов на лечение и т.д. Существуют два фундаментально различающихся вида ДМС – краткосрочное и долгосрочное. Основное различие между ними в том, что первое не предполагает систематического накопления резервов, а для второго – это одна из главных задач. Вместе с тем оба вида основываются на двух известных страховых принципах – финансовой эквивалентности обязательств страховщика и страхователя, и солидарности застрахованных. Оба названных выше принципа по-разному реализуются в краткосрочном и долгосрочном медицинском страховании.

Теоретическая стоимость страхования в краткосрочном ДМС определяется двумя факторами – вероятностью наступления страхового события (заболевание) в течение оговоренного краткого срока (не более года) и размером выплаты. Для вычисления страховых тарифов по краткосрочному медицинскому страхованию больше подходит методика расчета тарифных ставок по так называемым «рисковым» видам страхования, т.е. для тех видов страхования срок страхования которых, как правило, не превышает 1 год. Эта же методика применяется в казахстанской страховой практике для видов страхования относящихся к отрасли «Общее страхование». [1]

Что касается долгосрочного медицинского страхования, то оно по своей сути коренным образом отличается от краткосрочного. Основное отличие заключается в систематическом накоплении средств для выполнения обязательств перед застрахованными. Причем в ряде видов личного страхования период накопления предшествует периоду выплат. Особенность долгосрочного медицинского страхования – одновременность двух потоков платежей – взносов и страховых выплат (оплат медицинских услуг), причем первый из названных потоков – регулярный с фиксированной суммой платежей. Второй поток имеет случайный характер в отношении сумм и моментов страховых выплат. Здесь при актуарном оценивании приходится ориентироваться на средние расходы, зависящие от пола и возраста застрахованного. Оба указанных потока имеют вероятностный характер, в первом платежи зависят от вероятности дожития (от вероятности остаться в числе застрахованных), во втором – от вероятности дожития и от вероятностей тех или иных сумм расходов на лечение.

Основными объектами для актуарного анализа здесь являются потоки платежей (взносов и выплат). Регулярный поток или последовательность платежей, каждый член которой имеет некоторую вероятность, называют страховым аннуитетом.

Под актуарной стоимостью аннуитета на некоторый момент времени понимают сумму дисконтированных последовательных платежей с учетом вероятностей их выплат, представляющую собой математическое ожидание последовательности дисконтированных платежей.

Актуарная стоимость аннуитета – важнейший показатель, с которым приходится иметь дело в расчетах по личному страхованию, в том числе и в долгосрочном медицинском страховании (расчет премий и резервов).

Для осуществления актуарных расчетов по добровольному долгосрочному медицинскому страхованию необходимы исходные данные, характеризующие совокупность застрахованных по полу и возрасту, а также система нормативных демографических показателей, отражающие статистические закономерности дожития до того или иного возраста. Последние содержатся в таблицах смертности (или таблицах дожития).

Таблица смертности представляет собой числовую модель процесса вымирания по возрастам некоторой абстрактной совокупности людей.

Таблицу смертности получают путем обобщения данных демографической статистики за некоторый период времени. Она показывает, как последовательно с увеличением возраста уменьшается эта совокупность, достигая нуля сразу после предельного возраста. [2]

Также в зависимости от длительности договоров ДМС существуют различия в характере страховых выплат и базы статистических данных, необходимой для расчета страховых тарифов. Так, при заключении договоров ДМС сроком на один год тарифы рассчитываются дискретно и дифференцированно в зависимости от принадлежности застрахованного к определенной группе риска для каждого возраста. Текущие страховые выплаты при этом осуществляются за счет страховых взносов, поступающих в данный финансовый год.

При заключении же многолетних, долгосрочных контрактов ДМС для расчета страховых тарифов принимается во внимание не только рост возрастной заболеваемости, но и изменение демографического фактора во времени, изменение статистики заболеваемости застрахованных в течение срока страхования, возможная кумуляция страхуемых рисков. Страховые взносы при этом используются как для финансирования текущих выплат, так и создания резервов, предназначенных для предстоящих выплат с учетом изменения степени риска у разных возрастных категорий застрахованных. При расчете страховых тарифов накопительного ДМС, предполагающего получение определенного инвестиционного дохода застрахованными за счет размеще-

ния страховых резервов страховщиком, могут быть использованы известные подходы по аналогии со страхованием жизни. [3]

В связи с тем, что в настоящее время в казахстанской практике страхования отсутствуют реальные условия осуществления накопительного ДМС, в качестве методической основы предлагается использовать следующий принципиальный порядок расчета тарифных ставок в добровольном медицинском страховании, основанный на методике расчета тарифных ставок по рисковым видам страхования.

Во-первых, расчет тарифных ставок по ДМС должен проводиться по дифференцированным видам медицинской помощи, которые, как правило, делятся на: амбулаторно – поликлиническую, стационарную, комплексную.

Расчет показателя рисковой надбавки T_P при разработки новой программы по ДМС проводить по формуле (1):

$$T_P = 1{,}2 * T_O * \alpha(\gamma) * \sqrt{\frac{1-q}{n*q}}\ , \qquad (1)$$

где T_O - основная часть нетто- ставки, $\alpha(\gamma)$ – показатель гарантии безопасности, q – вероятность наступления страхового случая, n – прогнозируемое число договоров по добровольному медицинскому страхованию.

Во-вторых, С учетом того, что ДМС подлежат лица с существенно отличающимися индивидуальными особенностями от средних характеристик (возраст, состояние здоровья, условия труда, образ жизни и т.д.), вероятность наступления случая заболевания у этих лиц различна. В связи с этим вырабатываются общие принципы дифференциации тарифных ставок по данным признакам. Базовая тарифная ставка (нетто-ставка) должна корректироваться по следующим *группам здоровья* в зависимости от результатов предварительного медицинского освидетельствования: *группа здоровья 1* - практически здоровые лица без отягощенной наследственности, имеющие в анамнезе детские болезни, простудные заболевания, без вредных привычек или при их умеренной выраженности, не работающие на производстве с особо вредными условиями труда; *группа здоровья 2* - практически здоровые лица с повышенным риском заболевания, отягощенной наследственностью по диабету, сердечно-сосудистыми, почечно- и желчнокаменной болезнями, психическими заболеваниями; *группа здоровья 3* - лица трудоспособного возраста, имеющие хронические заболевания с тенденцией к обострению чаще двух раз в году, злоупотребляющие алкоголем, систематически употребляющие транквилизаторы, снотворные, страдающие выраженными неврозами, психопатиями, гипертонической болезнью.

В-третьих, тарифные ставки также должны дифференцироваться по возрасту, полу, городскому и сельскому населению, при индивидуальном или коллективном страховании.

Предлагаемый порядок расчета тарифных ставок по добровольному медицинскому страхованию, на наш взгляд, позволит страховым организациям проводить эффективную тарифную политику с учетом сложившейся ситуации в области здравоохранения с целью обеспечения финансовой устойчивости страховых операций и защиты интересов потенциальных страхователей.

Список литературы:

1. Тойжигитова Ж.А. Актуарное оценивание в добровольном медицинском страховании // Вестник КазУЭФМТ. – 2018. - № 2. - С. 21 – 26.

2. Четыркин Е.М. Актуарные расчеты в негосударственном пенсионном и медицинском страховании. – М.: Дело, 2012. – 120 с.

3. Ю.Н. Миноркина, Н.В. Звездина. Актуарные расчеты. Учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры. – М.: Юрайт, 2015. – 667 с.

ӘОЖ:336.767.2

Төрехан Ермахан 2 курс студенті,
АжигуловаА.Ж., қаржы магистрі, аға оқытушы
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қ., Қазақстан Республикасы

ESG-ИНВЕСТИЦИЯЛАУ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚОР НАРЫҒЫНА ӘСЕРІ

Аңдатпа. Бұл мақала ESG инвестицияларын және олардың қор нарығына әсерін зерттеуге арналған. Оның бүкіл әлемдегі бизнеске тиімділігі айтылған. Бүгінгі таңда инвесторлардың сұранысы ESG инвестицияларын дамытудың негізгі драйверлерінің бірі болып табылады. Даму драйверлері, ESG инвестицияларының критерийлері және осы критерийлерге сәйкес келетін компаниялар атап өтілді. Сондай-ақ акциялар бағасының экологиялық, әлеуметтік және корпоративтік факторларға тәуелділігінің жоғарылауы қарастырылды.

Кілт сөздер: ESG, инвестиция, жауапты инвестициялар, қор нарығы, акциялар, бағалы қағаздар,концепция, капитал.

Соңғы жылдары жауапкершілік пен экологияға деген сұраныс инвестиция саласына да тарады. Нәтижесінде ESG концепциясы пайда болды. Бұл не екенін, не үшін қажет екенін және оның бүкіл әлемдегі бизнеске қалай әсер еткенін қарастырамыз. ESG аббревиатурасын «қоршаған орта, әлеуметтік саясат және корпоративтік басқару» деп шешуге болады. Кең мағынада бұл келесі қағидаларға негізделген коммерциялық қызметтің тұрақты дамуы:

-қоршаған ортаға жауапкершілікпен қарау (ағылшынша, E-environment -қоршаған орта);

жоғары әлеуметтік жауапкершілік (ағылшынша, S-social-әлеуметтік);

корпоративтік басқарудың жоғары сапасы (ағылшынша, G-governance-управление).

ESG рейтингін тәуелсіз зерттеу агенттіктері қалыптастырады. Олар компаниялардың дамуын үш критерий – E, S және G критерийлері бойынша бағалайды және жүздік шкала бойынша ұпайлар береді.

Рейтингтің бірыңғай тәсілі жоқ. Барлық агенттіктер компаниялар туралы ашық деректерді талдайды, бірақ олар ұпайларды әртүрлі тәсілдермен есептейді. Сондықтан әртүрлі агенттіктердің ESG рейтингтері айтарлықтай өзгеруі мүмкін. Инвесторлар ESG рейтингі төмен компанияларды аз қолдайды[1].

Әлемде ESG инвестициялары деп аталатын инвестициялық қызметтің жаңа бағыты барған сайын дамып келеді. Басқаша айтқанда, бұл кірісті барынша арттыруға ғана емес, сонымен қатар компаниялардың қоғам мен қоршаған ортаға теріс әсерін азайтуға бағытталған, соңғысы жоғары кірістіліктен басым болатын этикалық немесе жауапты инвестициялар. ESG инвестициялары үш факторға негізделген: қоршаған орта – экологиялық, әлеуметтік – әлеуметтік, басқару – басқарушылық. Жақында ESG тақырыбы белсенді түрде талқылануда, бірақ ESG критерийін стандарттау мәселесі шешілмеген күйінде қалып отыр, бұл жаңа инвесторларды тарту үшін маркетингтік мақсаттарда осы терминді теріс пайдалануға мүмкіндік береді. 2005 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымы ESG инвестициясының жалпы қағидаттарын ұсынымдар ретінде әзірледі, бірақ бұл стандарт емес, тек ұсыныс. Пандемиядан кейінгі кезеңде ESG қағидаттары бойынша инвестициялау қарқын алуда және бұрынғыдан да өзекті бола түсуде, оның ізбасарларының саны күн сайын өсіп келеді. Пандемия кезінде нарықтардың құлдырауын көрген капитал нарығының қатысушылары нарықтың климаттық өзгерістердің әсеріне азырақ ұшырауына мүдделі[2].

Қазіргі уақытта капитал нарығына қатысушылардың инвестициялық профилін өзгерту процесі жүріп жатыр деп айта аламыз және нарыққа жаңа бөлшек инвесторлардың келуі бұл процесті жеделдетеді. Зерттеулерге сәйкес, сауалнамаға қатысқан инвесторлардың 98% компанияларды бағалау кезінде қаржылық емес ақпаратқа назар аударады. Мұндай ақпарат компания қызметіндегі экологиялық, әлеуметтік және басқарушылық тәуекелдер туралы ақпаратты қамтиды. Компаниялар ESG критерийлеріне сәйкес келу үшін қоршаған ортаға және қоғамға кері әсерді азайтуға байланысты қосымша шығындарды көтеретіндіктен, мұндай шығындар кез келген компанияның негізгі мақсатына – пайданы барынша арттыруға қайшы

келеді. Бұл компанияның дивидендтер төлеу үшін азырақ табысы қалады дегенді білдіреді, бұл инвесторлардың көңілін қалдыруы мүмкін. Дегенмен, ESG критерийлеріне сәйкестік сонымен қатар бағаланбаған акциялардың нарықтық құнының өсуіне ықпал ететін жауапты инвестицияға мүдделі жаңа инвесторлардың ағыны түріндегі пайда әкеледі. Сондықтан қоршаған ортаға және қоғамға тигізетін кері әсерді азайту жолында компаниялар көбейіп келеді. Осыған байланысты орынды сұрақ туындайды: ESG-ге не жататынын кім анықтайды және ESG компанияларының рейтингісін кім береді? Оларды анықтау үшін нақты көрсеткіштер болмағандықтан, аналитикалық және инвестициялық фирмалар ESG қағидаттарына сәйкес келетін компанияларды анықтаудың өз әдістерін әзірлейді, соған сәйкес рейтингтер жасалады. Рейтингтерді құрастырушылар әртүрлі бағалау әдістерін пайдаланатындықтан, олардың нәтижелері айтарлықтай ерекшеленуі мүмкін.

Бүгінгі таңда инвесторлардың сұранысы ESG инвестицияларын дамытудың негізгі драйверлерінің бірі болып табылады. Жеке инвесторларды активтер бойынша бөлетін болсақ, онда ESG-ге инвестиция салатын инвесторлардың ең үлкен пайызы 100-ден 150 мың долларға дейінгі диапазонда болады.

Бір қызығы, институционалдық инвесторлар (85%) ESG бағытын, яғни капиталдың үлкен көлемін басқаратын инвестициялық қорларды ілгерілетуге көбірек қызығушылық танытады және осының арқасында ESG дамуын жеделдете алады.

Бұл инвестициялық қорлардың ұзақ мерзімді перспективада өз активтерін пандемияға ұқсас жағдайлардың тәуекелдерінен қорғауды қалайтындығына байланысты болуы мүмкін. Осындай тұрақты үрдістің әсерінен ESG компанияларының жиынтық капитализациясы қазірдің өзінде 1 триллион доллардан асты, ал ESG қорларының саны 600-ден асты. Сарапшылардың пікірінше, 2025 жылға қарай ESG қорларының еуропалық активтерді басқару нарығындағы үлесі 15%-дан 57%-ға дейін өседі.

Ұзақ мерзімді перспективада бұл мұнай-газ компанияларына көміртегісіз болашаққа қарай жылжу үшін қысымға әкелуі мүмкін. ESG факторларының биржалық баға белгілеулеріне әсерін пандемия кезіндегі қор нарығының құлдырауын талдау арқылы анықтауға болады[3].

Қазіргі заманғы ғылым мен техниканы дамыту мәселелері ең жоғары рейтингі бар акциялар нарықтан асып түсті, бұл ESG факторының оң әсерін көрсетеді. 2020 жылдың ақпан-наурыз айларында пандемияға байланысты қор нарығындағы құлдырау байқалды.

Осыған қарамастан, компанияның ESG критерийлеріне сәйкестігі инвесторға жоғары табысқа кепілдік бермейді. ESG рейтингтері мен дәстүрлі қаржылық талдауды біріктіру арқылы инвесторлар компанияның тәуекелдері мен өнімділігі туралы нақтырақ суретті ала алады.

Инвестициялық парадигманың өзгеруі деп атауға болатын жауапты инвестициялардың мұндай қарқынды дамуы назардан тыс қалмайды және жақын арада реттеушілер ESG анықтау критерийлерін стандарттауы, сондай-ақ басқаларға қойылатын талаптарды реттеуі әбден мүмкін.

Осылайша, ұзақ мерзімді перспективада жауапты инвестициялардың әсерінен капиталды ESG критерийлеріне сәйкес келетін компанияларға қайта бөлу болуы мүмкін, атап айтқанда, олар қоршаған орта мен қоғам үшін жағымсыз салдарды азайтады, сондай-ақ корпоративтік басқару сапасын арттырады.

Әдебиеттер тізімі:

1.Додонов В.,Международное инвестиционное сотрудничество Казахстана: тенденции, факторы, перспективы: Монография /- Нур-Султан: КИСИ при Президенте РК, 2019. - 192 с.

2. Супугалиева Г.И., Керімбекова Н.Н.,Инвестициялау негіздері: Оқу құралы / - Алматы : Қазақ университеті, 2012. - 186 б.

УДК 336.7

Тузелбаева И.Н. к.э.н,старший преподаватель
Рахимбекова А.Б. м.э.н, преподаватель
Казахский университет технологии и бизнеса
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

СТРУКТУРА ДЕНЕЖНОЙ МАССЫ, НАЛИЧНО-ДЕНЕЖНОГО ОБОРОТА И ДЕНЕЖНОГО ОБРАЩЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. В статье рассматриваются различные подходы к определению структуры денежной массы, проводится анализ динамики денежной массы в Казахстане. Деньги представляют собой специфический товар, обладающий абсолютной ликвидностью и выступающий всеобщим универсальным эквивалентом стоимости всех иных товаров и услуг. В работе проанализированы основные категории денежного оборота и денежного обращения.

Ключевые слова: денежная масса, денежные агрегаты, денежный оборот, рентабельность, инвестиция, налично-денежное обращение, безналичное обращение.

Деньги – это важнейший элемент любой развитой экономической системы.

В современных денежных системах деньги эффективно выполняют свои функции, если поддерживается оптимальное их количество в обращении - в соответствии с потребностями экономики. Определение оптимального уровня предложения денег и регулирование их выпуска в оборот в большинстве стран осуществляет Центральный банк. Для этого ему необходимо использовать количественные величины, характеризующие денежное предложение. Такими величинами являются показатели денежной массы. В настоящее время одним из ключевых показателей, характеризующих денежно-кредитную сферу и общий уровень развития экономики страны, является денежная масса.

На объем денежной массы влияет множество факторов:

- объем валового внутреннего продукта и темпы экономического роста;
- уровень развития и структура кредитной и банковской систем, финансовых рынков;
- соотношение наличного и безналичного денежных оборотов;
- денежно-кредитная, валютная и финансовая политика государства;
- скорость оборота денег; состояние платежного баланса страны и т.д.

С учетом рентабельности, всю массу денег в экономикеразделяют на агрегаты.

Денежный агрегат - это показатель, измеряющий объем определенных составляющих денежной массы. Денежные агрегаты классифицируют деньги по видам в зависимости от ликвидности и сферы применения.

Используются следующие агрегаты: M_0, M_1, M_2, M_3, M_4, которые в совокупности и составляют денежную массу. Для различных стран это деление может быть разным, во всех странах соблюдается принцип: каждый следующий агрегат включает в себя предыдущий.

Существуют следующие виды денежных агрегатов по степени убывания ликвидности: M0; M1; M2; M3 ... L.

M0 – банкноты и монеты, находящиеся в обращении внебанковской системы (наличные деньги);

M1 – наличные деньги плюс вклады в коммерческих банкахдо востребования без депозитов органов государственного

управления;

M2 – сумма M1 и среднесрочных (до 4 лет) вкладов в коммерческих банках;

M3 – сумма M2 и долгосрочных вкладов в коммерческих

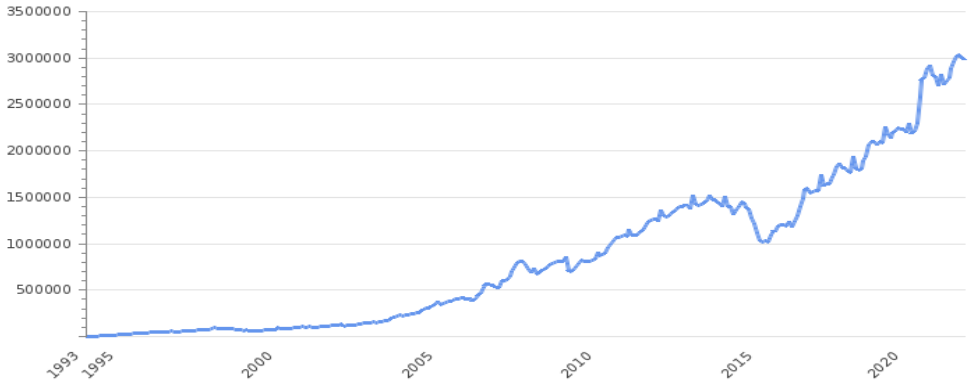
банках;

L – сумма M3 и ликвидных средств (ценные бумаги, облигации, казначейские векселя и другие кредитные бумаги, выпускаемые государством). Денежный агрегат L является наиболее укрупненным.

Таблица 1 - Объем денежной массы в Казахстане

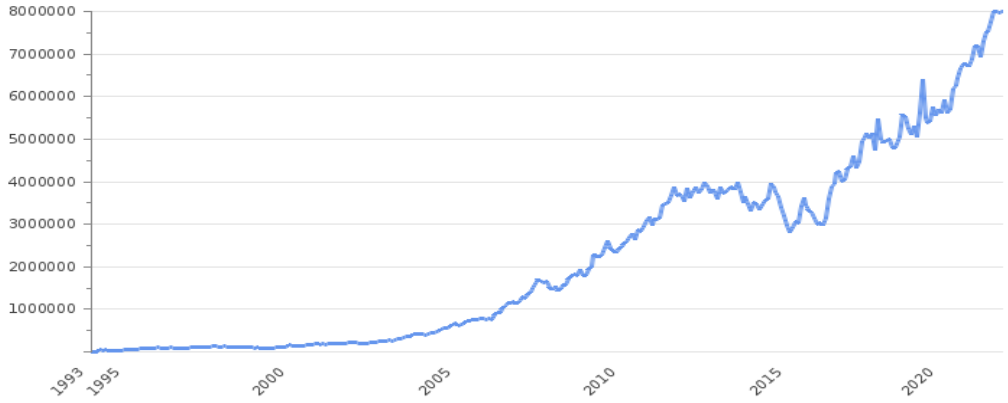
Показатель	Значение	Период
1	2	3
Денежный агрегат M0	2964596 KZT млн. | 6.945 млрд. USD	май 2021
Денежная масса M1	7749131 KZT млн. | 18.154 млрд. USD	май 2021
Денежная масса M2	21277202 KZT млн. | 49.847 млрд. USD	май 2021
Денежная масса M3	27446608 KZT млн. | 64.301 млрд. USD	май 2021
Примечание – составлено на основе источника [3]		

Объем денежной массы M0 в Казахстане вырос до 2964596 KZT млн. (6.945 млрд. USD) в мае 2021. Максимальный уровень достигал 2964596 KZT млн., а минимальный 2273 KZT млн.

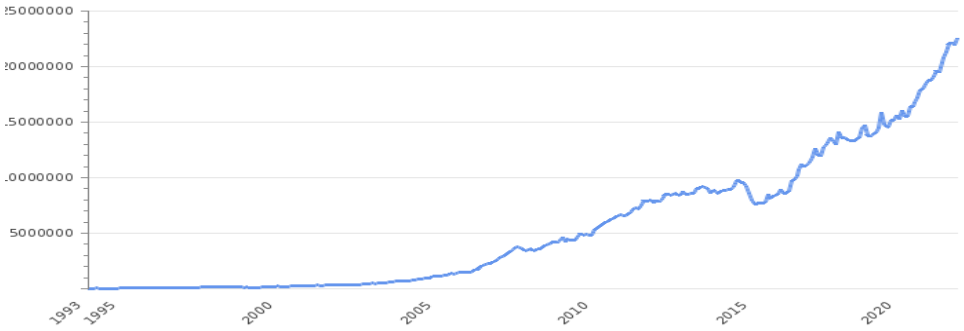
Примечание - Составлено автором

Объем денежной массы M1 в Казахстане вырос до 7749131 KZT млн. (18.154 млрд. USD) в мае 2021. Максимальный уровень достигал 7749131 KZT млн., а минимальный 7941 KZT млн.

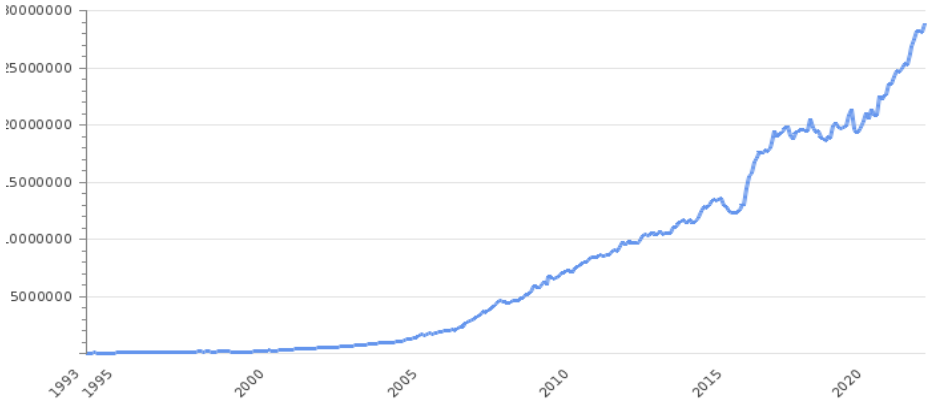
Примечание - Составлено автором

Объем денежной массы M2 в Казахстане вырос до 21277202 KZT млн. (49.847 млрд. USD) в мае 2021. Максимальный уровень достигал 21277202 KZT млн., а минимальный 8197 KZT млн.

Примечание - Составлено автором

Объем денежной массы M3 в Казахстане вырос до 27446608 KZT млн. (64.301 млрд. USD) в мае 2021. Максимальный уровень достигал 27446608 KZT млн., а минимальный 8197 KZT млн.

Примечание - Составлено автором

Другие денежные показатели в Казахстане

Индикатор	Период	Факт.значение	Пред.значение
1	2	3	4
Процентная ставка	июн. 2021	9 %	9
Денежная масса M1	май 2021	18.154 млрд. USD	17.604
Баланс центрального банка	июн. 2021	26.617 млрд. USD	26.84
Прямые иностранные инвестиции	1 кв./21	4.442 млрд. USD	4.446
Примечание – составлено на основе источника [3]			

Денежный оборот – один из основных параметров, определяющих стабильность национальной экономики. Под денежным оборотом понимается непрерывное движение денег в качестве орудия расчета и платежа как в наличной, так и в безналичной формах. Таким образом, денежный оборот рассчитывается как сумма налично-денежных и безналичных расчетов, производимых в национальной экономике.

Деньги находятся в постоянном движении между государством, хозяйствующими субъектами и физическими лицами. Движение денег в наличной и безналичной форме при выполнении ими своих функций называется денежным обращением. Различают безналичное и налично-денежное обращение. Безналичное обращение – движение стоимости без участия наличных денег: перечисление денежных средств по счетам кредитных учреждений, зачет взаимных требований. Развитие кредитной системы и появление средств клиентов на счетах в банках и других кредитных организациях привели к возникновению такого обращения. Налично-денежное обращение – движение денег в наличной форме при выполнении им двух функций: средства обращения и средства платежа. Между наличным и безналичным денежным об-

ращением существует взаимосвязь и взаимозависимость. Деньги постоянно переходят из одной сферы обращения в другую: наличные деньги при внесении на счет в кредитном учреждении становятся безналичными, при снятии их со счета они опять становятся наличными.

Структура налично-денежного оборота включает денежный оборот между следующими субъектами денежных отношений:

• Центральным банком и системой коммерческих банков.

Центральный банк, осуществляя эмиссию наличных денег и их инкассацию (получение), тем самым снабжает коммерческие банки денежной наличностью и осуществляет изъятие наличных денег из обращения.

• коммерческими банками, между банками и их клиентами.

Часть наличных денег банки могут передавать друг другу на платной основе, но большая часть денег выдается клиентам: в кассу организаций и населению. Население использует наличные деньги на выплату налогов, сборов, страховых платежей, погашение ссуд, уплату штрафов, пени и т.д.

организациями, между организациями и населением - часть наличных денег, находящихся в кассах организаций, используется для расчетов между ними, но большая часть передается населению в виде заработной платы, пособий, поступлений от продажи ценных бумаг и т.д.

• отдельными гражданами.

Платеж осуществляется посредством простой передачи денежных средств получателю.

Список литературы:

1. Нуртдинов Р.М. Деньги и денежное обращение: Учебное пособие. – Набережные Челны: Камский издательский дом, 2010. – 77 с.

2. Макроэкономика: учебник для вузов / Л.П. Кураков, М.В. Игнатьев, А.В. Тимирясова и др.; под общ.ред. Л.П. Куракова. – М.:, 2017. – 336 с.

3. https://take-profit.org/statistics/money-supply-m1/kazakhstan/ Биржевой портал №1/Макроэкономическая статистика

4. Финансы, денежное обращение и кредит: учебник для средних и средних специальных учебных заведений / Е.В. Каранина, А.В. Евстратова. – Киров: ФГБОУ ВПО «ВятГУ», 2015. – 212 с.

5. Финансы, денежное обращение и кредит : учебник / под ред. Л. И. Юзвович, М. С. Марамыгина, Е. Г. Князевой. – Екатеринбург : Изд-во Урал.федер. ун-та, 2019. – 355 с.

ӘОЖ 336.14

Тұрғанбаев Қ.Д. «Экономика» магистрі,
«Қаржы және есеп» кафедрасының аға оқытушысы,
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қ.Қазақстан Республикасы

МЕМЛЕКЕТТІК БЮДЖЕТТІҢ ОРЫНДАЛУЫ

Аңдатпа. Мемлекеттік бюджеттің экономикада алатын орны ерекше. Өйткені бюджет мемлекеттің негізгі звеносы. Соңғы жылдары бюджет қаржысына пандемияның әсері едәуір сезілді. Себебі, әлемді шарпыған бұл дерттен экономиканың барлық саласы дерлік зардап шекті. Мұндай жағдайда бюджет саясаты, ақша-несие саясаты және фискалдық саясаттың атқарар рөлі өте жоғары.

Кілт сөздер: мемлекеттік бюджет, фискалдық саясат, ақша-несие, ұлттық қор, трансферттер, салық.

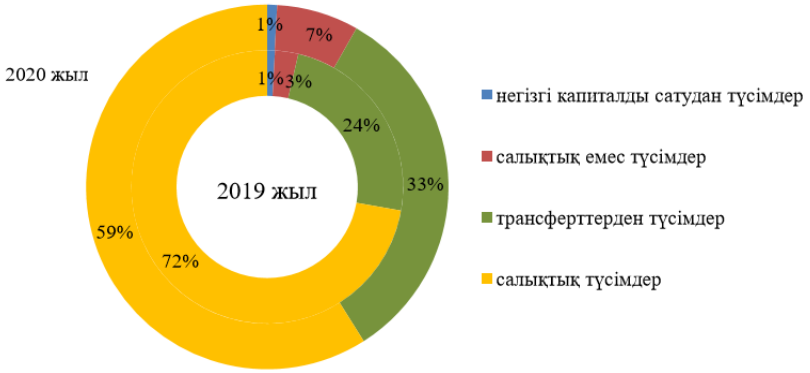
Қазақстан Республикасының Бюджеттік кодексінде бюджетке келесідей түсінік берілген: «Бюджет - ол мемлекеттің міндеттері мен функцияларын іске асыруын қаржылық қамтамасыз етуге арналған оның орталықтандырылған ақша қоры». Бюджеттің формасы - қаржылық жоспар, материалдық негізі - орталықтандырылған қор, экономикалық негізі - жалпы экономикалық қарым-қатынас, заңнамалық белсендіруі - заң.

Бюджет әр мемлекетке өзінің экономикалық, әлеуметтік және саясаттық функцияларын орындауға объективтік ақшалай түрде қажетті. Бюджет қай мемлекеттікі болмаса да мазмұндары бірыңғай категориялардан қалыптасады, яғни салық, займдар, шығын және тағы басқалары, сонымен қатар олар бір қоғамдық-экономикалық формациядан басқа формацияға ауысса да өздерінің мазмұнын өзгерпейді. Дәл осы ұғым бюджетті экономикалық категория деп дәлелдейді. Сондықтан, бюджеттің экономикалық түбі басқа да экономикалық категорияларға сай ақша түріндегі және соған сәйкес материалды негізі бар өндірістік қарым-қатынаста жатыр.

Бюджет қаржы жүйесінің орталық тізбегі болғандықтан, ол сол қаржының барлық негізгі, сапалы сипаттамаларына сай. Басқаша айтқанда, егерде «қаржы» жалпы ақша қарым-қатынас жүйесі болса, яғни мемлекеттік орталықтандырылған ақша қорын қалыптастыру және пайдалану процесі, онда «бюджет» өз алдына ақша қарым-қатынас жүйесін құрады, яғни бюджеттік қорды қалыптастыру және пайдалану процесі.

Қазақстанда коронавирустық инфекцияның таралуына және төтенше жағдайдың енгізілуіне байланысты макроэкономикалық жағдайдың нашарлауы аясында 2020 жылы фискалдық саясат, ең алдымен, әлеуметтік көмек пен әлеуметтік қамтамасыз етуге, денсаулық сақтауға, білім беруге және ТКШ-ға бюджет шығыстарының ұлғаюымен сипатталды. Ұлттық қордан берілетін трансферттер көлемінің ұлғаюы аясында бюджет шығыстары бөлігінің өсуі экономиканы қолдау және Қазақстан Республикасы Үкіметінің дағдарысқа қарсы шараларды жүзеге асыру қажеттігіне негізделген. 2020 жылдың қорытындысы бойынша мемлекеттік бюджет кірістерінің үштен екісіне жуығын салық түсімдері (59%) және үштен бірін (33%) – трансферттер қалыптастырды (1-сурет). Бұл ретте 2020 жылдың қорытындысы бойынша салық түсімдерінің құрылымында ең көп үлес қосылған құн салығына (30%), корпоративтік табыс салығына (24%), жеке салыққа (11%) тиесілі болды.

Мемлекеттік бюджет кірістерінің құрылымы, жалпы кірістерден %-бен

Ескерту - Автор құрастырған

2020 жылы ел бюджетіне түскен салық түсімдері 7,1%-ға қысқарды. Салықтар құрылымында қосылған құн салығынан түсетін түсімдер – 5,9%-ға (коронавирустың таралуына қарсы күрес шеңберінде енгізілген шектеу шаралары аясында көрсетілетін қызметтер өндірісінің 5,6%-ға қысқаруы байқалды), табиғи және басқа да ресурстарды пайдаланғаны үшін түсімдер – 9,3%-ға, сондай-ақ өзге де салықтар – 32%-ға (негізгі үлес шикі мұнайға әкетілетін кедендік баж салығына тиесілі) ең көп төмендеуді көрсетті. Акциздер бойынша түсімдер көлемі 25,9%-ға (темекі өнімдері мен алкоголь өнімдеріне арналған акциздер мөлшерлемесінің артуы аясында), жеке табыс салығы бойынша – 6,1%-ға, әлеуметтік салық бойынша – 4,4%-ға өсті. Ұлттық қордан бюджетке трансферттер түсімі 2019 жылғы 3,1 трлн теңгеден 2020 жылы 4,8 трлн теңгеге дейін 55,4%-ға ұлғайды. 2020 жылғы мемлекеттік бюджеттің шығындары 2019 жылмен салыстырғанда 23,6%-ға өсті. Дәстүрлі түрде мемлекеттік шығыстардың негізгі бенефициарлары болып табылатын баптар бойынша айтарлықтай өсу байқалды. Әлеуметтік көмек пен әлеуметтік қамтамасыз етуге арналған шығындар 9%-ға (зейнетақыларды, жәрдемақыларды және АӘК-ті екі мәрте индекстеу аясында), білім беруге – 34,7%-ға

(педагогтерге еңбекақының ұлғаюы аясында), денсаулық сақтауға – 51,4%-ға (өсу коронавирустың таралуына қарсы күрес шеңберінде эпидемияға қарсы іс-шараларды жүргізуге байланысты), тұрғын үй-коммуналдық шаруашылыққа – 53,9%-ға (2020-2025 жылдарға арналған «Нұрлы жер» мемлекеттік тұрғын үй-коммуналдық даму бағдарламасы шеңберінде іс-шараларды іске асыру) өсті (2-сурет).

Ескерту - Автор құрастырған

«Басқалар» бабы бойынша шығындардың 49,4%-ға ұлғаюы облыстық бюджеттерге, республикалық маңызы бар қалалардың бюджеттеріне шағын және орта бизнес субъектілері үшін салық жүктемесінің төмендеуіне байланысты ысырапты өтеуге берілетін ағымдағы нысаналы трансферттермен байланысты болды[1].

2020 жылдың қорытындысы бойынша мемлекеттік бюджет тапшылығы 2,8 трлн теңгені немесе ІЖӨ-ге қатысты 4,0%-ды құрады (3-сурет).

Ескерту - Автор құрастырған

Ұлттық қорға түсетін түсімдер (инвестициялық кірістерді есепке алмағанда) республикалық бюджетке жіберілген трансферттерді алып қою көлемінен 3 еседен астамға төмен болды. Бұл мұнай секторы кәсіпорындарынан түсетін тікелей салықтар түсімдерінің 50,6%-ға төмендеуіне (жергілікті бюджетке есептелетін салықтарды қоспағанда) байланысты болды. Бұл негізінен корпорациялық табыс салығынан түсетін түсімдердің 65,4%-ға және жасалған келісімшарттар бойынша өнімді бөлу бойынша Қазақстан Республикасы үлесінің 34,4%-ға азаюы есебінен болды. Бұдан басқа, пайдалы қазбаларды өндіру салығынан және экспортталатын шикі мұнайға рента салығынан түсімдер тиісінше 21,9%-ға және 62,8%-ға төмендеді. Ұлттық қорды басқарудан түскен кіріс өткен жылмен салыстырғанда 2 есеге артты.

2020 жылдың қорытындысы бойынша сыртқы мемлекеттік қарыз 6,9 трлн теңгені (16,4 млрд АҚШ долларын) немесе 2019 жылмен салыстырғанда 18,8%-ға ұлғайып, ІЖӨ-ге қатысты 10,2%-ды құрады (4-сурет).

Ескерту - Автор құрастырған

Қазақстан Республикасы Үкіметінің сыртқы борышының жалпы сомасындағы негізгі үлесті еурооблигациялар – 56,1%, сондай-ақ Халықаралық қайта құру және даму банкінің сыртқы қарыздары – 21,4% және Азия даму банкінің сыртқы қарыздары – 13,7% болды. Қазақстан Республикасы Үкіметінің ішкі борышы ұзақ мерзімді қазынашылық міндеттемелердің 48,7%-ға өсуі есебінен 38,5%-ға өсті және 2020 жылдың соңында 9,8 трлн теңгені немесе ІЖӨ-ге қатысты 14,4%-ды құрады[1].

Әдебиеттер тізімі:

1.www.nationalbank.kz
2.Құлпыбаев С., Баязитова Ш. «Қаржы теориясы» Алматы: «Экономика», 2008ж.

УДК 336.717.061

Үсенбаев Т.М. э.ғ.к. "Қаржы" кафедрасы
Бозшагулова С.О. э.ғ.м. "Экономика" кафедрасы
Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті
Нұр-Сұлтан қ.Қазақстан Республикасы

ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ НЕСИЕЛЕНДІРУДІҢ БАНКТІК МЕХАНИЗМІ

Аңдатпа. Шағын және орта кәсіпорындардың сыртқы қаржыландыру көздеріне қол жетімділігі көбінесе әр түрлі елдердегі банк жүйесінің даму тенденцияларымен, сондай-ақ коммерциялық банктердің шағын және орта бизнестің несиеге қабілетті қарыз алушыларына несие беруге мүмкіндіктері мен қызығушылығымен анықталады. Осы жұмыста біз дағдарыстан кейінгі жағдайда Қазақстандық шағын және орта кәсіпорындарға несие берудің банктік механизмі қарастырылды. Банк қызметінің кеңеюімен заңды тұлғаларға, атап айтқанда шағын және орта бизнес пен жеке кәсіпкерлерге несие беру күшейе түсетінін көрсетеді.

Кіліт сөзі. Несие, банктік; коммерциялық; тұтыну; ипотекалық; мемлекеттік; халықаралық; банкаралық, шағын және орта бизнесті несиелеу, банктің несие портфелі, қаржы-несие жүйесі.

Қазіргі экономиканың дамуының шарты мен алғышарты, экономикалық өсудің қажетті элементі болып несие табылады. Несиенің арқасында тұрмыстық және жеке қажеттіліктерді қанағаттандыру уақыты қысқарады. Оны ірі ұйымдар да, шағын өндірістік, ауылшаруашылық және коммерциялық кәсіпорындар да, мемлекеттер, үкіметтер мен азаматтар да пайдаланады. [1]

Нарықтық экономиканың даму кезеңінде несиелік қатынастардың пайда болуының экономикалық негізі капиталдың айналымы болып табылады.

Айналым мен қаражат айналымының біркелкі болмауына байланысты өндіріс пен капитал айналымының уақытындағы сәйкессіздіктерді жоятын қатынастар пайда болады.

Осылайша, несиелеу тауар шаруашылығының маңызды және ажырамас бөлігіне айналады, өйткені несие бизнес нашар болғандықтан емес, өндіріс айналым мен қаражат айналымына байланысты өз ресурстары жеткіліксіз болғандықтан алынуы мүмкін.

Несие екі шарт орындалған кезде ғана шындыққа айналуы мүмкін:

- Несие берудің екі қатысушысының, атап айтқанда, несие беруші мен қарыз алушының мүдделері сәйкес келсе;
- Екі қатысушы да несие бойынша міндеттемелердің орындалуына материалдық кепілдік беретін дербес субъект ретінде әрекет етуі тиіс.

Несиелік қатынастар әдетте негізгі белгілерге сәйкес жіктеледі, олардың ішіндегі ең маңыздысы несие беруші мен қарыз алушы санатына, сондай-ақ несие берілетін нысанға жатады. Осыдан несиелеудің келесі нысандары шығады:

- банктік;
- коммерциялық;
- тұтыну;
- ипотекалық;
- мемлекеттік;
- халықаралық;
- банкаралық.

Несиелеудің ең көп таралған түрі, әрине, банктік несие. Банктік несие дегеніміз, бір жағынан, банк белгілі бір мерзімге және белгілі бір шарттармен берген ақша сомасы, ал екінші жағынан, қарыз алушы мәлімдеген қаржылық қажеттілікті қанағаттандырудың белгілі бір технологиясы. Екінші жағдайда, банктік несие-бұл өзара байланысты ұйымдастырушылық, технологиялық, ақпараттық, қаржылық, құқықтық және басқа процедуралардың реттелген жиынтығы, олар банктің қызметкерлері мен бөлімшелері атынан банктің клиентімен ақша ұсыну туралы өзара әрекеттесуінің тұтас регламентін құрайды. [2]

Банктік несиені ұсыну сақталуы міндетті қағидаттарға (ережелерге) байланысты жүзеге асырылады. Бірақ бүгінгі күнге дейін экономистер арасында олардың саны туралы консенсус жоқ. Несиенің мәнінен туындайтын негізгі нақты принциптерге мыналар жатады:

1сурет - Несиелеудің негізгі принциптері
Ескерту - [3] дереккөз бойынша құрастырылған

Алғашқы екі қағида – шұғыл және қайталану – бір-бірінен ажырағысыз. Олардың ажырамастығы банктердің өз клиенттерінің банктің өзіне тиесілі емес уақытша бос ақша қаражаттарын несиелеуге жұмылдыруымен байланысты. Бұл қаражат банк жүйесіне әртүрлі көздерден, нарықтың әртүрлі сегменттерінен құйылады және олардың заңды иелеріне міндетті түрде қайтарылуы керек. Осыны негізге ала отырып, банк талаптарының мерзімі мен шамасы клиентке банктің өзінің міндеттемелерінің мөлшері мен мерзімдеріне сәйкес келуге міндетті. Егер бұл ережелер бұзылса, бұл банктің қаражатсыз қалуына және өзін банкрот деп жариялауға мәжбүр болуына әкеледі.

Шағын және орта бизнесті несиелеу туралы шешім қабылдау процесін бірнеше кезеңге бөлуге болады, онда несие мөлшері, оның сипаттамалары, оны беру әдістері және қайтару мерзімі, сондай-ақ несиені пайдалану мақсаттары талқыланады[3].

Бірінші кезең – өтінімді алдын ала қарау және бизнес-жоспармен танысу мақсатында өтініш берушімен әңгімелесу. Бұл кезеңнің негізгі мақсаты несиелеудің оңтайлы шарттарының алдын ала жобасын жасау, жобаның шарттары бойынша келісімге келу. Сондай-ақ, бірінші кезең әлеуетті қарыз алушы туралы ақпаратты жинауды қамтиды. Әдетте ақпаратты жинауға бірнеше бөлімшелер қатысады, бірақ негізінен ішкі қауіпсіздік қызметі.

"Экспресс-талдау" сияқты түрлі құралдардың көмегімен ықтимал несие беру туралы бірлескен шешім қабылданады. Міндетті шарт, әлеуетті несие беруші және ол ұсынған бизнес-жоспар туралы толық және сенімді ақпарат берілуі керек. Қарыз алушының әлеуетті бизнес-серіктес ретіндегі беделі, кредит қабілеттілігі мен сенімділігі, пайыздарды қайтару мен төлеуді қамтамасыз ету деңгейі анықталуда.

2 сурет - Несие беру туралы шешім қабылдау процесі
Ескерту - [4] дереккөз бойынша құрастырылған

Банктің несие портфелін әртараптандырудың және несие нарығын төмендетудің немесе керісінше, болашақта тәуекелдерді арттырудың мүмкін нұсқалары қарастырылады. Ол үшін клиенттің басқа банктермен және кредиттік ұйымдармен алдыңғы өзара қарым-қатынасы туралы ақпарат болуы қажет: оған қандай банктерде қызмет көрсетіледі; басқа банктерге бизнес-жоспар деректерімен жүгінген бе, оның кредиттік тарихы қандай; өтелмеген берешектер бар ма және егер бар болса, қандай себеппен өтелмеді; шоттар бойынша айналым серпіні және т. б. Клиентпен алдын ала келіссөздер жүргізу шағын және орта бизнесті несиелеу тетігінің өте маңызды бөлігі болып табылады, өйткені ол несие мәмілесінің параметрлері туралы шамамен түсінік жасауға мүмкіндік береді: несие мөлшері, қандай мақсаттар үшін, мерзімі, төлем жиілігі, пайыздық мөлшерлеме, қарыз қаражатын өтеу көздері. Жоғарыда айтылғандардың бәрінен басқа, ақшаны қайтару кепілі ретінде қандай қамтамасыз ету ұсынылуы мүмкін екендігі анықталады[4].

Әдетте, алдын ала келіссөздер әлеуетті қарыз алушы туралы алғашқы қорытындыларды жасауға және онымен одан әрі ынтымақтастыққа мүмкіндік береді. Әрине, біз клиентпен жұмысты жалғастыра отырып, кәсіпкердің бизнес-жоспарының суретін көбірек толықтыратын қосымша келіссөздер қажет болуы мүмкін.

Несиелік өтінімді талдау – клиенттің қарыз қаражатын қайтару мүмкіндігін зерттеу, оның қамтамасыз етілуін бағалау.

Талдаудың негізгі мақсаты – несиелік тәуекелдерді азайту және несие берушінің кірісін барынша арттыру мүмкіндігі. Бұл қарыз алушының бизнесінің барлық ерекшеліктерін, несиелеуге ұсынылған жобаның өзін және оны қамтамасыз етуді зерттеуді білдіреді. Талдау бизнес-жобаның жағдайына қандай да бір жолмен әсер етуі мүмкін барлық факторларды қамтуы керек. Мұндай сыртқы немесе ішкі фактілерге мыналар жатады: клиенттің нарықтағы позициясы, нарықтың жалпы жағдайы немесе қарыз алушы жұмыс істейтін сала, клиенттің қаржылық жағдайы және оның даму перспективалары, клиенттің басқа кредиттік ұйымдармен қарым-қатынасының тарихы және т. б. [5]

Банк болжамды қарыз алушы туралы оған қажетті барлық деректерді алғаннан кейін қарыз қаражатын берудің орындылығы туралы қорытынды жасалады, онда кредит туралы шешім шығару үшін қажетті клиент туралы барлық толық ақпарат қамтылады.

Келесі-несие беру туралы оң немесе теріс шешім.

Келесі қадам-тараптардың қарым-қатынасын реттеу үшін қажетті құжаттарды ресімдеу.

Одан әрі несие беру жүріп жатыр. Ол қарыз алушы екі тарап арасындағы шартта келісілуі тиіс белгілі бір талаптарды орындағаннан кейін өтеді. Шартқа байланысты ақша қаражаты: тұтастай, кесте бойынша, құжаттардың ұсынылуына қарай берілуі мүмкін.

Өтінім қаралғаннан, талданғаннан, шешім қабылданғаннан және қарыз қаражаты берілгеннен кейін, несие берілген жобаның орындалуына бақылау жүргізіледі. Бұл несиелік бақылау деп аталады.

Кредиттік мониторинг кредит бойынша нақты төлемдерді мерзімді тексеруді, қарыз берешегі бойынша уақтылы төлем жасауды, кредит бойынша қамтамасыз етудің сапасы мен жай-күйін, компанияның қаржылық жай-күйінің өзгеруін бағалауды, жобаның болашақта дамуына қатысты болжамды қамтиды.

Көбінесе тексерулер банктің айтарлықтай ақша ресурстары тартылған салаларда проблемалар туындаған кезде өтеді.

Несиені толық өтеу-несие беру механизмінің соңғы кезеңі. Қарыз қаражатын қайтару банкке ақшаның кері түсуін және тиісті несие пайызын толық көлемде төлеуді білдіреді[6].

Несиені өтеуді 4 нысанға бөлуге болады:

- Қарыз алушының қарыз қаражатының негізгі сомасын, сондай-ақ тең тұрақты төленетін төлемдерді пайдалана отырып, несие сыйақысын өтеуі. Бұл төлемнің мөлшері, жүйелілігі несие беруші мен қарыз алушы арасындағы шартта белгіленеді. Бұл операцияны банктің кассаларына ақша қаражатын енгізу, қолма-қол ақшасыз немесе электронды төлем арқылы жүзеге асыруға болады.

- Тиісті нұсқау негізінде қарыз алушының тікелей осы банкте ашылған шотынан ақшаны банктің есептен шығаруы. Бұл нысан күнтізбелік күні қарыз алушының шотында несие шотына тұрақты аударымдар үшін төлем тапсырмасында көрсетілген белгілі бір сома болған жағдайда ғана мүмкін болады. Белгіленген күні шотта қаражат болмаса, төлем қажетті сома пайда болғанша автоматты түрде кезекке тұрады.

- Банктің қарыз алушының ағымдағы шотынан несие шотына мерзімінен бұрын есептен шығарудан кейін қалатын ағымдағы шоттағы бос ақша қалдығын аударуы. Сәйкесінше, бұл нысанда есептен шығару сомалары әрқашан әр түрлі болады, бұл қарыз сомасының біркелкі емес азаюын білдіреді, бұл қарыз капиталына қажеттіліктің төмендеуіне байланысты несиенің өтелуіне сәйкес келеді. Бұл форманы көбінесе сауда және коммерциялық қызметпен айналысатын заңды тұлғалар пайдаланады.

- Қарыз алушының шотынан мәжбүрлеп өндіріп алу. Бұл нысан қарыз алушы несиелік келісімнің шарттарын жосықсыз орындаған кезде (төлемдерді бірнеше рет кешіктірген кезде) проблемалық несиелер үшін ғана қолданылады. Нысан мерзімі өткен төлемдерге сәйкес келетін мөлшерде қарыз қаражатын төлеу бойынша борышты өндіріп алу арқылы іске асырылады.

- Банктің мерзімінен бұрын өндіріп алуы. Бұл нысан берілген қарыз бойынша берешек қамтамасыз етілмейтіні анықталған кезде қолданылады. Сондай-ақ, қарыз алушы несиелік келісім-шарт талаптарына сәйкес келмеген кезде.

Егер тексеру шеңберінде банк арыз қалушының несие бойынша берешекті және несие пайызын төлей алмайтынын белгілесе, онда келісімшартқа сәйкес банк кепілгердің шотынан берешек сомасын өндіріп алуға құқылы. Сонымен қатар, банк несие шартының талаптарына сәйкес қарыз алушы кепілге берген мүлікті алуға құқылы.

Банктік несие механизмі елдің қаржы-несие жүйесінің құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл экономиканың дамуымен механизмнің өзін де үнемі жетілдіріп отыру керек деген сөз. Шағын бизнесті несиелендіруге бағытталған банк жүйесі барлық әлеуетті қарыз алушыларға түсінікті несие механизмінің бірыңғай стандартты формасына ұмтылуы керек.

Әдебиеттер тізімі:

1.Сейткасымов Ғ.С., Маулетов К.М. Банк ісі: Дәрістер курсы. – Нұр-Сұлтан: ҚазЭҚХСУ БПО, 2015.-200 б.

2.«Финансовый анализ в коммерческом банке» Сейткасимов Г.С., Маулетов К.М., изд.КазУЭФМТ, 2014г.

3. Мақыш С.Б., Ілиясов А.А Банк ісі: оқу құралы. 3-бас., қайта құрастырылған. Алматы: Қазақ университеті 2016. – 488 б.

4. Хамитов Н.Н. Банк ісі: дәрістер курсы. – Алматы: Экономика, 2016. – 216 б.

5. Банк ісі: оқу құралы / ред. Ысқақова У.М. 2-бас., қайта құрастырылған. Алматы: Баспасы экономика, 2018. – 564 б.

6. Экономический анализ деятельности коммерческого банка. Учебник / ред. Л.Г.Батраков. – М: Логос, 2018.–364 с.

ӘОЖ 336.717

Усенова М.Т. магистр,
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қ., Қазақстан Республикасы.

ЕСЕП АЙЫРЫЛЫСУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Аңдатпа. Есеп айырылысу жүйесінде жаңа технологиялардың орны ерекше. Есеп айырылысу жүйесіне де басқа жүйелер сияқты әртүрлі технологиялар қолданылады. Есеп айырылысу жүйелерінің жаңа технологияларды жасырын шаруашылық айналымын экономикалық жағынан тиімсіз жасайды деп ойлауға болмайды. Клиенттер мен банкілерде есеп айырылысу жүйесінде жаңа технологияны дұрыс қолдану міндет болып табылады.Есеп айырылысу жүйелерінің жоғары технологиялары субъектілерді мамандандыруға үлкен талап қояды.

Кілт сөздер: есеп айырылысу жүйесі, жаңа технологиялар, интернет, төлем жүйесі, төлемдер, клиент, құжаттамалар, электрондық ақшалар, қашықтықтан қызмет көрсету.

Әрбір клиент міндетті түрде банкілік есепшотпен жұмыс істеген кезде қашықтықтан қызмет көрсету құралын қолдануы қажет. Ол бұл құралдардың орнына ұялы телефон, БАКО-ның интернет-сайтын немесе дәстүрлі пластикалық картаны қолдана береді. Осы құралдардың кез келгенін клиент өзінің құжаттамасы жасалған банкінің офисінен ала алады. Құжаттамада клиенттің осы құралдарды қолдануға берген келісімі мен оны қолдану қағидаларын түсіндіру жөніндегі куәлік сақталады. Егер ол құжаттаманы жыртып немесе жоғалтып алған жағдайда, клиент сол банкінің офисіне келіп хабарлауы керек. Қашықтықтан қызмет көрсету құралдарын бергені және сервистік қызмет көрсеткені үшін банк комиссия ұстайды.

Есеп айырылысу жүйесін жасап шығару мен оларды дамытуда коммерциялық банкілер негізгі рөлді атқарады. Коммерциялық банкілер бағдарламамен қамтамасыз етуге тапсырыс беріп, оны жасап шығаруды қаржыландырады. Қазіргі кезде SWIFT жүйесі бағдарламамен қамтамасыз етудің тәуелсіз жасап шығарушыларын ынталандырып, банк тарапынан бағдарламамен қамтамасыз етуді таңдауға ерік береді. Интернет-трейдинг бағдарламасымен қамтамасыз етуге сервистік қолдау көрсетіп, оны енгізіп, қолдауды үйреткені, ЭЦП-ні электрондық поштаны бекіткені, қарапайым форма бойынша автоматты есептің электрондық стандартты үлгісі мен есеп айырылысу жүйесінің қосымша қызметтері үшін коммерциялық банкілер комиссиялық пайыз ұстап қалады.

Карточкалық жүйені қолданудың тәжірибесінін, банкілік офиске дәстүрлі келуді және банк қызметкерлерінің жұмысын, әрі осындай іс-әрекеттерді жүргізудің жиілігі бойынша мәліметтерді талап ететін тарифтерді алып пайдаланамыз. Бұл есеп айырысу мөлшері банк шығындары бойынша қосымша офистер мен қызметкерлерге түскен ауыртпалықтарды анықтауға мүмкіндік береді.

Есеп айырылысу жүйелерінің жаңа технологияларды жасырын шаруашылық айналымын экономикалық жағынан тиімсіз жасайды деп ойлауға болмайды. Жасырын қолма-қол ақша айналымы көп жағдайда банк арқылы, нақтырақ айтсақ банк жанындағы бір күндік фирмалар арқылы өтеді. Қолма-қол ақша айналымындағы тарифтер операция сомасының 1 %-ынан аспайды. Олардың 0,3 %-ын банк кассалық операциялардың комиссиялардың комиссиясы ретінде ретінде ұстайды және осымен оның қызметі шектеледі. 0,7 %-ды өз ұсталымдарын жабу үшін бір күндік фирма алады. Бұл бөлімге банкілердің жасырын кірістері кіреді.

Бұл ұялы телефонды қолданудағы төменгі төлемді тіпті студенттер де жүзеге асыра алады. Клиенттердің интернет немесе ұялы 727 млн. долларды жылына өзара 100 ірі коммерциялық банкілер мен бағдарламалармен қамтамасыз ететін 20компания бөліп алады делік. Нәтижесінде, әр банкіге жылына шаққанда 7 млн. артық доллардан келеді. Интернет-банкіні енгізу үшін 3-4 млн, доллар қажет. Әр коммерциялық банк жылына бұл сомадан аз алмайды, яғни қашықтықтан қызмет көрсету мен қосымша есеп айырылысу жүйелері қызметін кез келген банк қаржыландырып, бағдарламамен қамтамасыз етуді енгізе алады.

Есеп айырылысу жүйелерін ұйымдастыру мен технологиясындағы өзгерістердің есеп айырылысу-кассалық қызметі үшін ұсталатын комиссия көлемі анықталады. Олар есеп айырылысу жүйесіндегі технологияда банкілердің қызметіне сүйенеді. Клиенттер мен банкілерде есеп айырылысу жүйесінде жаңа технологияны дұрыс қолдану міндет болып табылады.

Есеп айырылысу жүйелерінің жоғары технологиялары субъектілерді мамандандыруға үлкен талап қояды. Сондықтан технологияларды стандарттау мен есеп айырылысудерді электрондық өңдеу қызметін атқаратын жүйедегі операторлардың орны ерекше. Сонымен бірге, бәсекелестік бастамада әрбір есеп айырылысу жүйесінде қызмет ететін бағдарламамен қамтамасыз етушілердің де рөлі орасан зор. Ал банкілер клиентпен офистік жұмыс атқарып, есеп айырылысудер жүргізеді. Есеп айырылысу жүйесін жүргізудің қағидалары өте көп. Олар: қолма-қол ақшасыз есеп айырысудың мәні, заң, тәртіп, барлық субъектілерді бақылау мен реттеу, таңдау мүмкіндігі, акцепт, мүліктік жауапкершілік. Есеп айырылысуді жүргізудің тиімділігі мен жоғары технологиямен қамтамасыз етілуіне тәуекелді кеміту, қауіпсіздік, сенімділік, есеп айырылысуді жедел жүргізу сияқты қағидалар жатады.

Өте өзекті, себебі бүгінде Интернет көптеген қазақстандықтардың өміріне біте қайнасып кетті. Өз кезегінде Интернетті пайдаланушылар желіде онлайн арқылы сатып алуға деген сұранысты өсіріп отыр, ал кәсіпкерлерде өз қызметтерін жаңа баламалы тәсілмен көрсетудің қосымша мүмкіндігі туып отыр. Электрондық ақшаны пайдалану артықшылықтарының екі жақ үшін де өзара пайдалы әрі қауіпсіз екендігін ескерсек, онлайн қызметтерінің жаңа түрлері әрбір желі пайдаланушысының күнделікті тұрмысына шапшаң енуде.

– Электрондық ақша – бұл оны шығарушының (банктің) электрондық тасымалдауышта электрондық нысанда сақталатын ақшалай міндеттемелері. ҚР-ның қабылданған заңы электрондық ақша ұғымын алғаш рет енгізіп, оның құқықтық мәртебесін бекітіп отыр. Қабылданған заңға сәйкес ЭА-ны пайдалану басқа да есеп айырылысу карточкалары, чектер, вексельдер, есеп айырылысу тапсырмалары және т.б. секілді есеп айырылысу құралдарымен қатар есеп айырылысудерді жүзеге асырудың тәсіліне жатқызылған.

ЭА-ны электрондық коммерция саласындағы сауда-саттық операцияларына тиімді қызмет көрсетуге мүмкіндік беретін жаңа төлеу құралы деп қараған жөн. Электрондық ақшаны жеке тұлғалар сатып ала алады. Ол үшін эмитент-банкке қолма-қол емес немесе қолма-қол нысанда тиісті ақша сомасын алдын ала енгізу қажет. Содан кейін алынған сомаға эмитент-банк электрондық ақша шығарады. Рәсім пайдаланушының электрондық “әмиянына” оның енгізген ақшасының құнына баламалы ақшаны салу арқылы жүргізіледі. Осы сома шегінде ол электрондық ақша жүйесінде сауда және өзге де операцияларды жасай алады

Электрондық коммерцияны дамыту – мемлекет саясатының халықты қол жетімді (елдің кез келген өңірінен), ең бастысы қауіпсіз есеп айырылысу қызметтерімен қамтамасыз етудегі басым міндеттерінің бірі. Бұл бағытта бірқатар мәселелерді шешу жөнінде жұмыс жүргізілуде. Атап айтқанда, қазір электрондық коммерция саласындағы заңнама құқықтық сипаттағы проблемалық мәселелерді шешу бағытында жетілдірілуде. Мұндай жұмыстың мысалы – өткен маусым айында қабылданған “ҚР кейбір заңнамалық актілеріне электрондық ақша мәселелері

бойынша өзгеріс пен толықтырулар енгізу туралы" Заң. Құжатқа электрондық ақшаны шығару және оның айналысы мәселелерін реттейтін түзетулер енгізілді.

Менің ойымша, республикада Интернет есеп айырылысудер сегментінің қарқынды дамуына кедергі келтіретін мынадай мәселелерге көңіл бөлуге болады. Біріншісі – есеп айырылысу сервисінің дамымауы. Иесіне ашық құрал пайдалануына мүмкіндік беретін, сатушылар үшін де, тұтынушылар үшін де ақы төлеу тетігі талаптары бойынша ыңғайлы электрондық ақша нарықтың дамуына жаңа серпін беретін құрал болып табылады. Логистика – тауарлар мен қызметтерді жеткізудің дамымауы кедергі келтіретін екінші фактор болып табылады. Үшінші фактор – елдің сауда ұйымдарының, кәсіпкерлерінің баламалы on-line өткізуін айқын ынталандырудың болмауы. Бірақ бұл проблема уақыт өте келе шешілетін болады және көптеген қазақстандықтар жақын уақытта сервистің осы түріне өздері көшеді. Осы және басқа да құрамдас бөліктерді шешкен кезде бізде электрондық коммерцияны қарқынды дамытуға жақсы мүмкіндік туындайды.

Есеп айырылысу жүйесін дамытудағы басты мақсат – есеп айырылысу жүйесін реттейтін нормативті-құқықтық база құру. Мұндағы міндеттер:

1. Кредиттік, өтімділік және жүйелік тәуекелді азайту.
2. Қатысушы тараптардың міндеттері мен құқықтарын анықтау және бекіту.
3. Сенімді қорғалған, шығындарының мөлшері аз есеп айырылысудерінің өз уақытында төленуін қамтамасыз ету.
4. Мемлекеттегі коммерциялық қызметті қамтамасыз ету.

Есеп айырылысу жүйесінің құқықтық базасының негізгі элементтері: есеп айырылысу жүйесі мен банкілердің қызметін бақылауға құқығы бар реттеуші орган, қызметпен қамтамасыз ететін немесе менеджер болып табылатын және де есеп айырылысудерді жүзеге асыратын ұйымдар, есеп айырылысу жүйесіне тікелей немесе жанама қатысушылар, жүйені жанама қолданушылар (банкілік мекеменің клиенттері болып табылатын ұйымдар немесе жеке тұлғалар).

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында ақшалай есеп айырылысулар мен аударымдарды жүзеге асыру кезінде электрондық құжаттарды пайдалану тәртібі, Қазақстан Республикасының Ұлттық банкінің Басқармасының Қаулысымен бекітілген, 21.04.2000, №146

2. Ильяс, А.А. Коммерциялық банктердің қаржылық қызметтері [Мәтін]: Оқу құралы / А.А. Ильяс.- Астана: КазЭКХСУ, 2013.- 222б.

3. Джумабекова, А.Т. Орталық банк қызметін ұйымдастыру [Мәтін]: оқу құралы / А.Т. Джумабекова, А.К. Дауренбекова.- Астана: ҒазЭҒХСУ БПО, 2015.- 205 б.

Секция № 3

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТІ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУ ЖӘНЕ ЖАҢҒЫРТУ

ТРАНСФОРМАЦИЯ И МОДЕРНИЗАЦИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

TRANSFORMATION AND MODERNIZATION OF ACCOUNTING IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

UDC657.9

Sadieva A.S., Candidate of Economic Sciences, Professor
JSC «FinancialAcademy»,
Kazmukhametova A.A. Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Kazakh University of Economics, finance and international trade,
Nur-Sultan city, Republic of Kazakhstan

ORGANIZATION OF ACCOUNTING OF RAILWAY PRODUCTS SOLD

Annotation. Features of railway transport have a significant impact on the methods of accounting for the financial and economic activities of its enterprises. The article discusses the specifics of accounting for the sold products of the railway. It is noted that the tasks of accounting for the implementation process in railway transport are solved through the appropriate processing and generalization of primary information, its analysis and development of measures that are carried out by the management department.

Keywords: accounting, sales, income, expenses, railway baggage, cargo transportation, control

Railway transport enterprises have their own sectoral characteristics that affect the accounting system of expenses for the sale of products, the performance of work and the provision of services.

The products of railway transport are transportation of goods, passengers, luggage, cargo luggage, mail, they include the final product of the production process of the main type of activity of the railway and subject to sale in order to complete the circulation of funds. The sold products of the main type of railway activity (sale of transport products) are understood as the volume of transportation performed by the road within its borders. Shippers (consignees) and passengers at the tariffs in force carry out payment for transportation services at the time of transportation, depending on the type of communication (domestic and international) [1].

Based on the importance of the process of selling products, works, services for the efficiency of railway transport organizations, the tasks of accounting for the implementation process are:

- ensuring control over the completeness of the collection of freight charges and their timely crediting to the income accounts of the Road Administration;
- timely execution and presentation to buyers of settlement documents for shipped products of other types of activities;
- organization of control over settlements with the clientele and taking all possible measures to prevent the formation of overdue receivables for the transport performed;

- timely documentation and accounting of transportation costs incurred;

- Control over the correctness of the determination of income from transportation of railway organizations in the context of types of transportation and communications.

- correct calculation and timely transfer of taxes paid from the proceeds from the sale of products, works, services;

- preparation of industry reports on accounting for revenue revenues, transportation revenues and revenues from other activities.

The tasks of accounting for the implementation process in railway transport are solved through appropriate processing and generalization of primary information, its analysis and development of measures carried out by the management apparatus [2].

The organization of accounting for sold products at railway transport enterprises in the Republic of Kazakhstan is carried out in accordance with the Order of the Minister of Finance of the Republic of Kazakhstan dated March 31, 2015 № 241 «On Approval of the Accounting Rules» (with amendments and additions as of 22.10.2021).

The work performed and the services rendered by the customer are considered to be implementedat railway transport enterprises. The work and services performed are carried out at a price that is set by JSC «NC «KTZh» independently, taking into account market prices. The total cost of products sold, works and services performed consists of its production cost and commercial costs associated with its sale.

Based on the existing technology, freight charges for freight transport, regardless of the type of communication are charged only for the movement of goods within the boundaries of the road, for passenger - for the entire route. Consequently, the funds received by the road from passenger traffic in international traffic are not fully its property and are subject to distribution among all roads involved in transportation. Therefore, on the railway, in addition to the term "income", the term "revenue receipts" is used.

Under the income (revenue) of the railway from transportation is understood the amount of funds due to it for the work performed and services for the transportation of goods, passengers, mail, luggage and cargo luggage, and additional fees associated with transportation. Income receipts - funds in Kazakhstani tenge and foreign currency, accrued and subject to collection (recovered) from customers when organizations perform transport works and services. Income receipts are credited to the income accounts of enterprises directly or through a current account, and go to the cash desks of organizations. In income receipts, part of the amount is the property of the enterprise (branch), the other part belongs to the railways of other states participating in the transportation. At enterprises, revenues from transportation are determined at the time of performance of work, provision of services, while:

- income from the transportation of passengers, luggage, cargo luggage and mail, including the amount of value added tax, are taken into account at the time of issuance of travel (transportation) and other settlement documents to buyers (customers);

- income from the transportation of goods, including the amount of value added tax, accrued under the railway bill of lading for import and domestic traffic, are taken into account at the moment the cargo arrives at the destination station, and for export and transit - at the moment the cargo is transferred to the neighboring road of another state or to another mode of transport;

- revenues from transportation received from railway administrations of roads of other states are taken into account at the moment of inclusion by railway administrations in mutual settlements of agreed amounts according to accounting statements (balance sheets) [3].

Accounting of expenses for the performance of works and the provision of services at railway enterprises is carried out on synthetic and analytical accounts of subsection 7110 «Expenses for the sale of products, works, services»:

- 7111 «Cargo transportation costs»
- 7112 «Passenger transportation costs»
- 7113 «Baggage transportation costs»
- 7114 «Mail transportation costs».

Payments for the carriage of goods and passengers in international traffic can be made in a freely convertible currency. For freight transportation, railways enter into contracts with forwarders for settlements in freely convertible currency. It is allowed to conclude agreements between road de-

partments and consignors (consignees) for payment of carriage charges and fees for additional services rendered when transporting goods in a freely convertible currency.

The implementation by railway organizations, in addition to the main activity (transportation), of other types of activity determines the receipt of proceeds from the sale of their products, works and services. The sale of such products (works, services) is carried out at contractual or market prices to organizations of their own and other roads, as well as third-party buyers, including individuals.

With reliable accounting of sales expenses, the total income from the sale of transport products (transportations), other works and services (other types of activities) represents the revenue of the railway. The revenue received in the process of selling products, works and services allows railway organizations to fulfill their obligations to the state budget, the bank, suppliers, workers and employees and reimburse production costs.

Accounting for income from the transportation of goods and passengers, cargo luggage, baggage and mail is carried out simultaneously, taking into account the volume of transportation work based on transportation documents. Passenger and freight transportation and their payment are documented in the established form, the processing of which makes it possible to obtain information on the volume of transportation and revenue receipts.

Passenger stations and railway stations compile daily reports on sold travel documents, based on which the volume of work of the railway, passenger traffic (passenger-kilometers, number of passengers sent) and the amount of income from them are established. The report is compiled in two copies separately according to messages: intra-republican (including suburban), international. According to the reports, a summary of revenues from passenger transportation in general by rail is compiled monthly [4].

Freight transportation is formalized in the station's commodity office or in the control and transport service center with a set of documents. The kit consists of a consignment note, a road register, a spine of the road register and a receipt for the receipt of cargo (Figure 1).

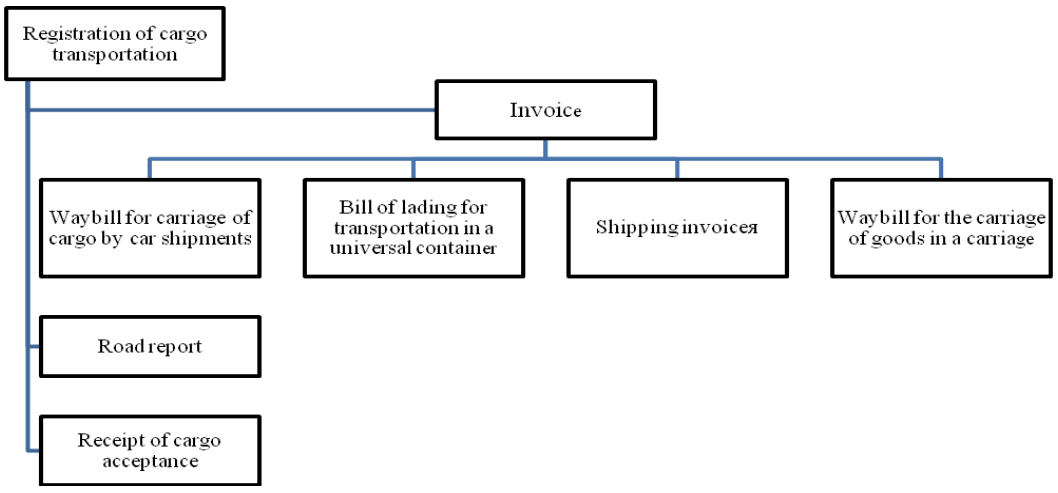

Figure 1 – Document flow during internal railway transportation

Note: Compiled on the basis of sources [4,5]

Cost accounting in the structural subdivisions of the railway is carried out in accordance with the main provisions on the composition of costs included in the cost of railway products (works, services). Articles show the direction of costs, i.e., for which work or operations the funds were spent. In the context of expense items, accounting is maintained for the production costs of railway organizations, reports are prepared and the cost of transportation is calculated.

Thus, the financial and economic service of the Railway Administration, having processed the submitted sectoral cost reports, determines the amount of revenue from transportation to be transferred to each branch of the railway. Settlements with railway departments for the performed work on transportation are carried out on the basis of the estimated prices for self-supporting meters of operational work.

Reference:

1.The features of planning and formation the system of balanced indexes at railway enterprises // cyberleninka.ru›article/n/the..

2.Учёт в отраслях // uchet.kz›branch/buhuchet-v-obschep..

3.The concept and tasks of accounting for products sold at enterprises// cyberpedia.su

4.Керимов, В.Э. Бухгалтерский финансовый учет: Учебник / В.Э. Керимов. - М.: Дашков и К, 2016. - 688 с.

5.Садиева А.С., Шахарова А.Е., Сагиндыкова Г.М. Бухгалтерский учет и аудит. Учебное пособие. Алматы.: Издательство «Lem», 2016.- 364 с.

УДК 657.6

Абдурахимов А.А. к.э.н., доцент,
ГОУ «Худжандский государственный университет
имени академика Б.Гафурова»,
г. Худжанд, Республика Таджикистан.

ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА И РАЗВИТИЕ ХОЗЯЙСТВЕННОГО УЧЕТА В ДЕХКАНСКОМ (ФЕРМЕРСКОМ) ХОЗЯЙСТВЕ

Аннотация. В статье рассматривается необходимость и значение хозяйственного учёта в дехканских (фермерах) хозяйствах. При проведенном исследовании было утверждено, что хозяйственный учёт является неотъемлемой и обязательной функциональной деятельностью дехканского хозяйства и обеспечивает одновременно и контроль производства, наличия и использования материального, трудового и денежного капитала. Ведение бухгалтерского учета в крестьянском (фермерском) хозяйстве — показатель высокой культуры деятельности. Правильно поставленный учет — этонеобходимая предпосылка охраны имущественных прав из аконных интересов фермера и других работников хозяйства. Члены фермерского хозяйства должны иметь реальные сведения о текущих и годовых итогах работы, чтобы вовремя подкорректировать направления хозяйственной деятельности, предупредить нерачительное и нерациональное использование общего имущества.

Ключевые слова: хозяйственный учет, дехканские (фермер) хозяйства, управление, бухгалтерская служба, цифровизации экономики, информация, документ.

Конкурентоспособность и эффективность работы современного предприятия во многом зависит от принятых управленческих решений, что и ее основой является достоверная информации.

В Таджикистанес 2020 года формируется и развивается цифровая экономика и связанные с ней сферы деятельности государственного сектора, бизнеса, информационной безопасности, телекоммуникационной связи и т.д. Соответствует принятому Концепции цифровых технологий Таджикской Республики на 2020–2040 годы. В концепции предусмотрено постепенное цифровизация таджикского государства в трех этапах:

Первая фаза будет продлиться до 2025 г. и включит в себя оценку ситуации с цифровизациями в Таджикистане, разработку соответствующего закона и органов регулирования.

Вторая фаза пройдет в 2026–2030 годах и предполагает создание цифровых предпосылок, например, широкополосного интернета, центров обработки информации, облачных технологий и информационной безопасности Таджикистана.

Третий этап пройдет с 2031 до 2040 года и предполагает запуск цифровых проектов в промышленности, сельском хозяйстве, энергетике, торговле, финансах, образовании и медицине [6].

Цифровая система экономических отношений на основе рынка, управление которой требовало качественных изменений во всех, без исключения, областях хозяйственной деятельности, включая хозяйственный учет и аудит.Соответственно, изменились задачи, которые стоят перед бухгалтерами.

Ядром цифрового развития является информационная экономика, являющаяся ресурсом. При этом Концепция цифровых экономик позиционирует информацию более широко, чем рань-

ше.Если ранее информация являлась информацией о любом объекте, который нужен пользователю, теперь это какая-то ценность, имеющая уникальность в сравнении с другими ценностями.

В цифровой экономике задачи управления бухгалтерским учётом не связаны с простой регистрацией фактов хозяйства, но поднимаются к уровню принятия решения на основании профессионального мнения работников финансового и бухгалтерского управления организации.

В результате развития цифровых технологий происходит перестройка всего мира. Основными изменениями здесь являются технологии хранения, передачи данных, которые значительно упростили и ускорили процессы обработки, обработки и хранения данных, связанных с финансовыми отчетами организации.

Это относится и к учёту аграрных секторов экономики, что дехканское хозяйство - это ее форма хозяйствования.

Становление многоуровневой экономики, развитие рыночных отношений в стране привели к появлению большого разнообразия форм имущества и хозяйства. В агропромышленном секторе появилась такая специфическая форма хозяйства, как дехканское (фермерское) хозяйство.

Дехканское хозяйство (далее - Дехканское хозяйство) - это объединение людей, связанных с родством или свойствами, имеющих общую собственность имущества и осуществляющих совместную деятельность по производству, переработке, хранение, транспортировка и реализация сельскохозяйственных продуктов на основе их личного участия.

Эффективная организация дехканского хозяйства возможна только при наличии полноценной информации о всех сторонах производства. Основной источник оперативной и достоверной информации по развитию производства и выполнению хозяйственных работ является отчетность и учет.

Учетные данные необходимы для того, чтобы обеспечить эффективность работы дехканских (фермерских) хозяйств независимо от их правовых статусов, предотвратить возможные диспропорции в их производственном и финансовом обороте, анализировать и контролировать состояние и движение хозяйственных объектов и сохранение собственности фермеров.

Таким образом, дехканским хозяйствам нужно вести бухгалтерский учёт. К тому же дехканские хозяйства, как хозяйствующие хозяйства предпринимательства, платят отдельные налоги и должны осуществлять налоговые учеты.

Основой любой системы бухгалтерского ведения в дехканском хозяйстве являются факты хозяйства, которые определяют структуру элемента системы бухгалтерского ведения, то есть его метод, а значит, совокупность методов и методов, раскрывающие его суть и значение.

В то же время все факты хозяйственной жизни принято разделять на факты существования, действий и событий.

Факт состояния определяет инвентаризацию, то есть констатацию всех вещей, имеющихся в хозяйстве в качестве исходного учетного приема, и установление обстоятельств того, кому, чему, за что, сколько должно быть т.е. характера расчетных отношений.

Факты действий являются непосредственной процедурой отчетного отражения операций, то есть движения разных ценностей требования и обязательства в отношении них определенными путями.

Факты событий, как правило, характеризуют обстоятельства, связанные с стихийными бедствиями в результате пожаров, наводнений и т.д., которые отражаются также в порядке констатации их инвентаризации.

Значение и потребность учета дехканского (фермерского) хозяйства обусловлена, с одного направления, потребностью информации о имеющемся имуществе в хозяйстве, расходах, объемах изготовления продукции, выручке от реализации продуктов, работ и услуг, с другой стороны, необходимости информации о наличии в хозяйстве информации о наличии в хозяйстве, а с одной стороны, обязанность представлять в государственные органы информацию о результате производственной деятельности.

Согласно статье 29пункта 2Закон Республики Таджикистан «О дехканском (фермерском) хозяйстве», от 3 февраля 2016 года, № 341и одобренном от 3 марта 2016 года, № 186, полномочия руководителя дехканской (фермерской) хозяйства включают в себя обязанности*:*

--обеспечивать уплату налогов, других обязательных платежей в бюджет, за использование воды, электроэнергии и других платежей в сроки, определенные законодательством Республики Таджикистан;

--соблюдать требования системы бухгалтерской отчетности, договорных обязательств и системы кредитного учета;

--представлять в определенные сроки в местные органы землеустройства, органы государственного сельскохозяйственного управления и статистики района (города) сведения о состоянии и другие статистические данные [4], это, вместе с другими возможностями, позволяет вести самостоятельную деятельность и нормально функционировать каждое такое хозяйство.

Ведение бухгалтерской отчетности в ДФХ нередко является показателем высокого уровня культуры. Правильно организованный учет защищает имущественные права и законные интересы дехканам (фермеров) и обеспечивает необходимую информацию для своевременного принятия решений,это позволяет анализировать деятельность и оценивать уровень доходности хозяйства, создавать условия контроля государственными органами за деятельность ДФХ в сфере использования кредитов, оплаты и охраны труда, уплаты налога и т.д.

Организация и ведение бухгалтерского учёта ДФХ выполняет следующие функции: самостоятельно определяет форму бухгалтерской деятельности в соответствии с условиями хозяйствования; определение форм и методов бухгалтерского учёта на основе действующих в Минсельхозе Республики Таджикистан, форма и методы, соблюдение общих правил, предусмотренных Положением о бухгалтерском учете и финансовой отчетности в Республике Таджикистан и технологией обработки отчетных данных; обеспечение применения установленных Правил ведения учетной отчетности.

В том числе, порядок документирования хозяйственных операций и отражения их в регистрах учетной записи, оценки собственности и хозяйственных операций, инвентаризации; разработка системы внутрихозяйственного управления и др.

В бухгалтерском учете следует соблюдать требования: объективность, точность, оперативность, простота и доступность, экономичность, методическое единство.

При работе с бухгалтерским учётом ДФХ применяют общепринятые методы и методы: документация, счет, инвентаризация, двойная запись, баланс и оценка, калькуляция.

Учетная деятельность дехканского (фермерского) хозяйства затрагивает какой-либо объем вопросов о состоянии и изменениях имущества и материалов, продуктов и денежных средствах, и трудовом ресурсе.Объем, степень достоверности учетных данных во многом зависит от целей хозяйственного развития, производственной необходимости и экономические целесообразности.

Как правило, дехканские хозяйства ведут свою учет собственной силой. При этом не исключено, что, исходя из целесообразности, учетную функцию могут передавать ассоциации дехканских фермеров, аудиторов или других организаций на договорном уровне.

Сейчас дехканские хозяйства значительно отличаются по размерам и организационной форме деятельности.По условиям хозяйствования руководитель хозяйства выбирает учетной политики, форму организации и методику ведения учетной отчетности, определяет технологии обработки учета.

Основная задача руководителя заключается в том, чтобы выбрать наиболее приемлемый из возможных вариантов бухгалтерского учета и налоговых систем, и аудитов.

Дехканское хозяйство может проводить учет по простым или упрощенным двойным системам.

Простая бухгалтерская система, менее совершенная, но доступная по техническому исполнению, с успехом может использоваться в тех случаях, когда характер и взаимодействие деятельности обеспечивают такое экономическое развитие дехканского (фермерского) хозяйства, это только незначительная связь с рынком. В этом случае не применяются корреспонденции счетов, а записи производятся в книгах на принципе: приход – расход, расход – доход и так далее.

Для более высокого уровня функционирования простая бухгалтерская система постепенно может быть заменена двойной. Каждая хозяйственная операция в двойном режиме отражается на дебетовых и кредитных корреспондентных счетах.Выбор оптимального варианта расче-

та определяется руководителем хозяйства, зависит от размеров хозяйства, экономических целесообразностей.

При выборе расчетного варианта ДФХ учитываются: размеры и степень специализации хозяйства; количество деятельности и производственных видов; уровень компетенции по хозяйственному учёту; направление КФХ к дальнейшему развитию.

Важнейшими моментами организации учетных записей в дехканских хозяйствах являются выбор, ведение регистров учетных записей.

Для того чтобы оформить хозяйственные операции в крестьянской фермерской хозяйстве, можно использовать разные формы документов учетной записи, состав которой несколько отличается от хозяйств, которые осуществляют учет по простым и двойным системам, однако определенная часть их может быть применена для всех хозяйств.

Для того, чтобы учет был эффективен, нужно ежедневно вводить записи в регистры по документам или без документов, а также ежемесячно считать итоговую информацию, особенно для учета денег, расчета, дохода и расхода.Данные о сводном учете позволяют составить отчет о доходе и расходе и представить его налоговым органам.

Поэтому учет является неотъемлемой и обязательной функциональной деятельностью дехканского хозяйства и обеспечивает при этом и контроль над производством, наличием и пользованием материальными, трудовыми и денежными средствами.Таким образом, руководитель хозяйства или иное лицо, осуществляющее учет, должен: обязательно определение экономической целесообразности и выгоды данного хозяйственного мероприятия перед началом его осуществления.

Список литературы:

1.Абдурахимов А.А. Особенности организации бухгалтерского учета в дехканских (фермерских) хозяйствах. // Материалы I международной научно-практической конференции, Худжанд 19-20 апреля 2013 г. стр.175-179.

2.Абдурахимов А.А. Компетенции бухгалтера и аудитора в условиях реализации концепции цифровой экономики // Материалы международной научно-теоретической конференции «Международное сотрудничество Республики Таджикистан в условиях цифровизации экономики: состояние и перспективы», (27 октября 2021 года)Худжанд: «Дабир", 2021.-476с.С.89-95.

3.Васин Ф. И., Степаненко Е. И., Крестьянские (фермерские) хозяйства: Правовой статус и учет // http://fadr.msu.ru/rin/consultation/

4.Закон республики Таджикистан «О дехканском (фермерском) хозяйстве».г.Душанбе,от 15 марта 2016 года, № 1289

5.Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года.

6.Постановление Правительства Республики Таджикистан «О Концепции цифровой экономики в Республике Таджикистан» от 30 декабря 2019 года № 642.

УДК: 311.76

Абдурахманов М.А.к.э.н., доцент
Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы.

ҚҰБЫЛЫСТАР АРАСЫНДАҒЫ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСТАРДЫҢ ДАМУ БАҒЫТТАРЫН ТАЛДАУДА ҚОЛДАНИЛАТЫН СТАТИСТИКАЛЫҚ ӘДІСТЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Андатпа. Барша қоғамдық құбылыстар өзара бйланыста болуы келесі оқиғаны өзгертеді немесе жаңа оқиға пайда болуына себеші болады. Статистиканың негізгі міндеті қоғамдық құбылыстардың өзара байланысын зерттеу болып саналады. Әлеуметтік-экономикалық құбылыстарды зерттеу нәтижесінде құбылыстар арасындағы қатынастың себеб - салдары анықталады.

Кілт сөздері: Құбылыс, функционалдық байланыс, себебтік және нәтижелік белгілер, регрессиялық, корреляциялық талдау,көп өлшемді.

Қоғамдық құбылыстар ортасындағы байланысты анықтау алдымен теориялық талдауға негізделеді, ал келесі кезеңде оқиғалар байланысының үлгісі құрастырылады. Құбылыстың сапалық ерекшіліктері ескеріліп сосын зерттеу нәтижелеріне түсініктемелер беріледі, оларда себебтік және нәтижелік белгілер қатысады. Өзімен байланысты белгілерді өзгертетін яғни ықпал етуші себебтік белгілер әсерінен өзгеретін нәтижелік белгі пайда болады.

Статистика теориясында - белгілер арасындағы байланыстар сипатына қарай функционалдық және корреляциялық байланысқа бөлінеді деп айтылған. Демек себебтік белгінің бір мәніне нәтижелік белгінің бір немесе бірнеше анық мәні әрқашан сәйкес келіп тұрса, онда бұлфункционалдыбайланыссаналады. Ал корреляциялық байланыста себебтік белгінің әрбір мәніне түрлі уақыт жағдайындағы нәтиженің әр түрлі мәндері сәйкес келеді, яғни ол толық емес байланыс болғандықтан, ондағы себебтік белгілердің саны беймәлім болады.

Функционалдық байланыстың маңызды ерекшелігі, онда барлық себебтік белгілердың толық тізімін және олардың нәтижелік белгімен байланысын бейнелейтін теңдікті анықтауге болады.

Себебтік белгілердың санына қарай функционалдық байланыстар бір немесе көптік байланыстар болып келеді.Функционалдық байланыстар табиғи құбылыстар ортасында жиі кездеседі, сондықтан олар анық пәндер саласында көбірек қолданылады.

Байланыс өзгерістің бағыттарына қарай дұрыс, не кері болып бөлінеді. Егер белгінің көбеюіне (азаюына) қарап, нәтижелік белгі де көбейсе (азайса), онда олардың арасындағы байланыс дұрыс байланыс болып табылады.

Талдау өрнектерінің көрінісіне орай байланыстар түзу сызықты және қисық сызықты болады.

Өрнегі түзу сызықты теңдеу емес байланыс қисық сызықты деп аталады, яғни олар мынадай болады:

Парабола $y = a_0 + a_1 x + a_2 x^2$ немесе

$$y = a_0 + \sum_{i=1}^{K} a_i x_i + \sum_{i=1}^{K} b_i x_i^n \quad n = \overline{1,..,s}$$

Гипербола $y = a_0 + \frac{a_1}{x}$ немесе $y = a_0 + \sum_{i=1}^{K} \frac{a_i}{x_i}$

$$y = a \prod_{i=1}^{K} x_x^{a_i}$$

Көрсеткішті $y=a_0 x^a$ немесе және басқа көріністер бойынша өрнектелетін байланыстар сызықты емес байланысқа мысал болады.

Статистикада зерттелетін құбылыстардың арасындағы өзара байланыстарды сипатын және олардың даму бағытын айқындау үшін арнайы әдістер пайдаланылады. Соның ішінде функционалдық байланыстарды тексеру үшін баланстар мен индекстер әдісі, ал корреляциялық байланыстарды үйрену үшін паралель қатарлар, талдамалық топтастыру, дисперсиялық талдау, регрессиялық және корреляциялық талдау әдістері кең қолданылады.

Нарықтық жағдайда экономиканы макродеңгейде сипаттау, талдау үшін экономиканың халықаралық статистикалық үлгісі - ұлттық шоттар жүйесінде баланс әдісі кеңінен қолданылады. Осы жүйедегі экономикалық баланстардың ішінде ең күрделісі салааралық баланс болып саналады (1–сызба).

Салалар	C_1	C_2	....	C_j		C_n	Қосын ды	Шығарылған	Жалпы өнім
C_1	X_{11}	X_{12}	...	X_{1j}	...	X_{1n}	$\sum_j X_{1j}$	Y_1	X_1
C_2	X_{21}	X_{22}	...	X_{2j}	...	X_{2n}	$\sum_j X_{2j}$	Y_2	X_2

…	…	…	**I квадрант**					**II квадрант**	
C_i	X_{i1}	X_{i2}	…	X_{ij}	…	X_{in}	$\sum_j X_{ij}$	Y_i	X_i
….	…	…	…	…	…	…	…	…	…
C_n	X_{n1}	X_{n2}	…	X_{nj}	…	X_{nn}	$\sum_j X_{nn}$	Y_n	X_n
Барлығы	$\sum_k X_{k1}$	$\sum_k X_{k2}$	…	$\sum_k^n X_{kj}$	…	$\sum_k X_{kn}$	$\sum_j \sum_k X_{kj}$	$\sum_k Y_k$	$\sum_k X_k$
Шығындар	V_1	V_2	…	V_i	…	V_n	$\sum_j V_j$	**IV квадрант**	
III квадрант									
Жалпы өнім	X_1	X_2	…	X_i	…	X_n	$\sum_j X_j$		

Көп олшемді салааралық байланыстарды матрицалық талдауда сызықықтық алгебраик теңдеулер жүйесін қолдау арқылы шешуге болады.

Мысалы, үш өлшемді теңдеулур жүйесі мынадай болды:

$$\begin{cases} a_{11}x_1 + a_{12}x_2 + a_{13}x_3 = y_1 \\ a_{21}x_1 + a_{22}x_2 + a_{23}x_3 = y_2 \\ a_{31}x_1 + a_{32}x_2 + a_{33}x_3 = y_3 \end{cases} \quad (1)$$

Матрицалық теңдеулер жүйесін шешу үшін матрица әдісін қолданылады.

Бұл теңдеулер жүйесінің белгісізденрінен анықталған (А, Х және Y) матрицасы мынадай:

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{pmatrix}, \quad X = \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \end{pmatrix}, \quad Y = \begin{pmatrix} y_1 \\ y_2 \\ y_3 \end{pmatrix} \quad (2)$$

Немесе векторлық байланыс бойынша мынадай: $A*X = Y \Longrightarrow X = Y/A$

Салааралық байланыстың мәліметтерін жолдар бойынша қарағанда әр саланың өнімін мына теңдеу арқылы анықтауға болады:

$$x_i = \sum_{j=1}^{n} a_{ij} x_j + y_i; \quad (3)$$

Мұнда: x_i – і саласының өнімі ($i = \overline{1,n}$);

1 – сызба. Салааралық баланс моделінің жалпы схемасы

a_{ij} – j саласының бір өніміне жұмсалған і саласының өнімінің тура шығындарының коэффициенті.

x_j – j саласынын өнімі;

y_i – і саласының өніміне деген сұраныс (ақырғы тұтыну, жалпы қорлану, экспортпен импорт сальдосы).

(3) теңдеу әр саланың өнімі аралық және ақырғы тұтыну, қорлану, тағы да басқа мақсаттарға қалай жұмсалғанын сипаттайды.

Матрицалық моделдерде тура шығындар коэффициенті маңызды рөл атқарады.

Салалар арасындағы тура шығындар коэффициенттері мынадай есептеледі.

$$a_{ij} = x_{ij} / x_j \quad (4)$$

Мұнда салааралық байланыстар (x_{ij})мына (5) формула арқылы табылады.

$$x_{ij} = a_{ij} * x_j \quad (5)$$

(3) теңдеудің матрицасын былайша жазуға болады:

$$\begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ \dots \\ x_n \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} a_{11} \dots a_{1j} \dots a_{1n} \\ a_{21} \dots a_{2j} \dots a_{1n} \\ \dots \dots \dots \dots \dots \\ a_{n1} \dots a_{nj} \dots a_{nn} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ \dots \\ x_n \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} y_1 \\ y_2 \\ \dots \\ xy_n \end{pmatrix} \quad (6)$$

Немесе $$X = A*X + У \quad (7)$$

Мұнда, Х – шығарылған өнім векторы;
У – ақырғы пайдалану векторы;
А - тура шығындар коэффициенттерінің матрицасы.
Осы матрица арқылы салалар арасындағы тура байланысты есептеуге болады.
Толық шығындар коэффициенттерінің матрицасы болып табылатын тура шығындар коэффициенттерін қолдана отырып { a_{ij} } матрицасы мынадай өрнектермен есептеледі

$$A = \{ a_{ij} \} = (E - a)$$

Мұнда: a_{ij} - тура шығындар коэффициенттері;
Демек, {a_{ij}} матрица негізінде толық шығындар коэффициенттерінің матрицасы есептелінеді, ол арқылы ақырғы өнімге жұмсалған тура шығындарды да, жанама шығындарды да көруге болады. (7) формуладан пйдаланып ақырғы пайдалану векторын анықтаймыз:

$$У = Х – АХ \quad (8)$$

Немесе

$$У = (Е – А)*Х \quad (9)$$

(9) теңдеуден пйдаланып $$Х = (Е – А)^{-1} У \quad (10)$$

Мұнда: $(Е – А)^{-1}$ - толық шығындар коэффициенттерінің матрицасы.
(10) салааралық байланыстың негізгі теңдуі болып саналады. Яғни толық шығындар коэффициенттері матрицасының (элеметтерін) мәліметтерін пайдаланып, ақырғы пайдалану векторын өзгертіп әр түрлі болжам жасауға болады.
Әр саланың өнімін салааралық байланыстың мәліметтері негізінде бағандар бойынша (1 - сызбаға қараңыз) мына теңдеу арқылы анықтауға болады:

$$x_j = \sum_{i=1}^{n} a_{ij} x_i + z_j \quad (11)$$

Мұнда, x_j – j саласының өнімі;
z_j - j саласының жалпы қосылған құны (j = $\overline{1,n}$).

Көп өлшемдіиндекстер әдісі құбылыстар арасындағы байланысты зерттеу үшін қолданылады. Бұл әдіс құбылыстардың динамикасын және сонымен зерттелтін құбылысқа әсер ететін себебтік белгілердің ықпалын да айқындайды[4]. Өзара байланысты экономикалық көрсеткіштердің индекстері мынадай жүйені құрайды. Мысалы, тауарлардің физикалық

көлемінің жалпы индексі мен тауарлар бағасының жалпы индексінің көбейтіндісі тауар айналымының жалпы индексіне тең блады:

$$I_{qp} = I_p * I_q = \frac{\sum q_0 p_1}{\sum q_0 p_0} * \frac{\sum q_1 p_1}{\sum q_0 p_1} = \frac{\sum q_1 p_1}{\sum q_0 p_0} \quad (12)$$

Мұнда: I_q – тауарлардің физикалық көлемінің жалпы индексі;

I_p – бағаның жалпы индексі;

I_{qp} - тауар айналымының жалпы индексі.

Осылайша өндіріс шығындары арасында да жоғарыда аталған жүйеге ұқсас келесідей байланыс болады:

$$I_{zq} = I_z * I_q = \frac{\sum q_1 z_1}{\sum q_1 z_0} * \frac{\sum q_1 z_0}{\sum q_0 z_0} = \frac{\sum q_1 z_1}{\sum q_0 z_0} \quad (13)$$

Мұнда шығынның жалпы индексі, өнімнің өзіндік құны мен шығарылған өнім көлемі жалпы индекстерінің көбейтіндісіне тең болады.

Зерттелетін құбылыстарға, яғни іс жүзінде нәтіжелік белгіге әсер ететін себебтік белгілер үш, төрт немесе оданда көп болыуы мүмкін. Мұндай жағдайда жалпы индекс көп өлшемді индекстерге жиіктеледі[5].

Жоғарыда аталғандарды қорыта отырып мысалы, баланс әдісі статистикада зерттелетін құбылыстардың байланыстарын талдау, салалар, аймақтар арасындағы байланысты сипаттау үшін ғана қолданылмайды. Бұл әдіс экономикалық көрсеткіштердің, яғни қаржы құралдарының, негізгі капиталдың және тағыда басқа көрсеткіштердің қозғалыстарын зерттеумен бірге ол мәліметтерді тексеруге және белгісіз көрсеткіштерді анықтауға да мүмкиндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Abdullah Can. Nicel veri analizi. Ankara: 2013.-364 bet.
2. Адамов В.Е. Факторный индексный анализ. Методология и проблемы. М.: Статистика, 1977. – 200 с.
3. Аллен Р. Экономические индексы. / Пер. с англ. М.: Статистика, 1980. – 256 с.
4. Абдурахманов М.А. Статистика негіздері. Монография, Нұр-Сұлтан: ҚазЭҚХСУ, 2021. – 214 б.
5. Абдурахманов М.А. Экономикадағы статистикалық әдістер: Оқу құралы. Астана: ҚазЭҚХСУ БПО, 2019. - 310 б.

УДК 336.2

Абдыкалыкова Тахмина Нурлановна, аспирант,
Международный университет инновационной технологии,
г.Бишкек, Кыргызская Республика.

ИССЛЕДОВАНИЕ ВОПРОСОВ ДАЛЬНЕЙШЕГО РАЗВИТИЯ НАЛОГОВОГО УЧЕТА И АНАЛИЗА СУБЬЕКТОВ В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Аннотация. Данная статья посвящена вопросам исследования дальнейшего совершенствования системы учета и анализа налоговых расчетов субьектов Кыргызской Республики. Исходя из анализа действующего законодательства можно выделить семь основных методов и четыре основных функций налогового учета. Налоговый учет и анализ - важное звено информационной системы экономической деятельности организаций, формируемых на принципах бухгалтерского учета в целях определения налогооблагаемой базы и изъятия налогового обязательства в пользу государственного бюджета.

Ключевые слова: Налоговый анализ, налоговый учет; налоговая учетная политика; смешанный налоговый учет; налоговый дисконт.

Ведение налогового учета и анализа позволяет решать государству в лице его фискальных органов целый ряд задач, чего невозможно было бы добиться, используя только систему бухгалтерского учета. Налоговый учет и анализ — это система обобщения информации для определения налоговой базы по налогу на основе данных первичных документов, сгруппированных в соответствии с порядком, предусмотренным налоговым кодексом. Система налогового учета и анализа формируется организацией самостоятельно, исходя из принципа последовательности применения норм и правил, а также методики анализа, т.е. последовательно от одного налогового периода к другому. Налогоплательщики исчисляют налоговую базу по итогам каждого отчетного налогового периода на основе данных налогового учета и анализа. С начала 1995 г., то есть с момента появления в финансовом законодательстве первых элементов налогового учета, и до наших дней данная специализированная система прошла несколько этапов становления и развития. Для выполнения задач и функций налогового учета налоговое законодательство определило специальные приемы и способы (категориальные, содержательные, формально-технические), которые в совокупности образуют взаимосвязанную методологию налогового учета как такового. К сожалению, в настоящий момент в налоговом законодательстве отсутствует нормативный документ, который в унифицированном виде предусмотрел бы все методы осуществления налогового учета. Однако, исходя из анализа действующего законодательства можно выделить семь основных методов:1). Введение специальных учетно-налоговых показателей и понятий, которые основаны на данных бухгалтерского учета и используются исключительно для целей налогообложения; 2).Установление специальных правил формирования учетно-налоговых показателей, отличных от бухгалтерских учетно-финансовых правил и методик. Основной особенностью данного метода является его направленность исключительно на налогообложении; 3) Метод учета формирования налогооблагаемой базы. В Кыргызской Республике налогоплательщик определяет доходы и расходы в целях налогообложения по методу начисления. Метод начислений - метод налогового учета, согласно которому доходы и вычеты учитываются с момента выполнения работ, предоставления услуг, отгрузки с целью реализации и оприходования имущества независимо от времени оплаты.

Особую актуальность в целях обеспечения создания эффективной налоговой системы приобретает ведение системы налогового учёта и анализа, основанной на возможности определения момента получения доходов (осуществления расходов) по "методу начислений" или "кассовому методу" и возможности самостоятельного выбора того или иного метода предприятием. В период огромной неплатёжеспособности предприятий "метод начислений" оказывается менее благоприятным для налогоплательщика (поскольку уплата налогов должна производиться независимо от поступления денежных средств), и более благоприятным для государства.

Налоговый учет и анализ - важное звено информационной системы финансово-экономической деятельности организаций, формируемых на принципах бухгалтерского учета в целях определения налогооблагаемой базы и изъятия налогового обязательства в пользу государственного бюджета .Налоговый учет и анализ – это комплексное исследование налоговых платежей и поступлений всех налогоплательщиков, осуществляемый на уровне предприятий и налоговых органов. Налоговый учет и анализ тесно связан с бюджетом страны и финансовым учетом и анализом. Основное содержание налогового учета и анализа на предприятиях составляет статистическое и бухгалтерское фиксирование налоговых платежей. Этому процессу предшествуют анализ налоговых расчетов. Методика и формы расчетов устанавливаются налоговым законодательством Кыргызской Республики в Налоговом Кодексе. По каждому виду налога Кодекс предусматривает определенный порядок исчисления и уплаты. Несвоевременное представление и перечисление налоговых платежей, равно как и ошибки в расчетах, влекут за собой штрафные санкции. На государственном уровне налоговый учет представляет собой регистрацию налогоплательщиков, учет поступлений в бюджет, контроль и администрирование за уплатой налогов.Налоговый учет - процесс ведения налогоплательщиком учетной документации в целях обобщения и систематизации информации об объектах налогообложения и (или) объектах, связанных с налогообложением, а также исчисления налогов и других обязательных платежей в бюджет и составления налоговой отчетности.Порядок ведения налогового учета определяется налоговой учетной политикой. Налоговая учетная политика - принятый налого-

плательщиком документ, устанавливающий порядок ведения налогового учета с соблюдением требований Кодекса. Таким образом, кроме учетной политики, разработанной в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности налогоплательщик обязан разработать налоговую учетную политику, которая может быть либо отдельным документом, либо включена в виде отдельного раздела в учетную политику. Возникновение налогового учета в нашей республике связано с периодом реформирования отечественной экономики. Функции бухгалтерского учета были недостаточно связаны с задачами по правильному исчислению налоговых платежей, поскольку появились новые виды сборов и налогов. Возникшие противоречия выдвинули проблемы оптимального взаимодействия системы налогообложения и учета и выработки, необходимых правил применительно к сложившимся условиям хозяйственной деятельности.Вследствие того, что бухгалтерский учет в настоящее время формируется на основе Закона «О бухгалтерском учете» и МСФО, а налоговый учет — на основе административного права, что обусловлено нормами Налогового кодекса Кыргызской Республики, возникла необходимость полного разделения двух видов учета [1].

Бухгалтерский учет предполагает максимально полное и точное отражение экономической сущности хозяйственной деятельности организации и финансового результата, налоговый учет - полное соответствие хозяйственной деятельности административным нормам, устанавливающим гипотетический уровень доходности организаций, исходя из которого они обязаны рассчитывать отчисления в бюджет. Параллельное существование двух самостоятельных видов учета - бухгалтерского и налогового — выдвинуло различные задачи перед учетной системой организации. К ним, в частности, относятся:- проведение определенных корректировок и преобразований учетных данных для налоговых целей;- дополнение бухгалтерских процедур данными, обеспечивающими в рамках системного учета формирование готовых сведений для налогообложения. Задача налогового учета - формирование для целей налогообложения полной и достоверной информации о порядке учета хозяйственных операций, осуществленных в течение отчетного (налогового) периода, а также обеспечение информацией внутренних и внешних пользователей для контроля за правильностью, полнотой и своевременностью исчисления и уплаты в бюджет налогов и других платежей и сборов.

Налоговый учет осуществляется с целью формирования полной и достоверной информации, необходимой для налогообложения, о порядке учета хозяйственных операций, проводимых в течение налогового периода, а также с целью обеспечения информацией внутренних и внешних пользователей для контроля за правильностью, полнотой и своевременностью исчисления и уплаты в бюджет налогов.В экономической литературе определение налогового учета рассматривается с двух точек зрения.Налоговый учет в широком смысле слова выступает в виде процесса фиксации имущества налогоплательщика, совершаемых им хозяйственных операций и результатов с целью определения налогов, необходимых для внесения в бюджет. С этих позиций налоговый учет можно рассматривать, как и любой учет, в том числе статистический и бухгалтерский, если они связаны с налогообложением.Иными словами, в случае, когда бухгалтерский учет используется для исчисления суммы налога, подлежащей взносу в бюджет, он начинает выполнять две функции: учетно-финансовую - основную и учетно-налоговую- вспомогательную [2].

Налоговый учет в узком смысле слова - это специализированная система, применяемая исключительно в случаях, когда бухгалтерский учет не может использоваться для расчета сумм налогов, причитающихся для внесения в бюджет.Такой подход позволяет выделить налоговый учет в «чистом виде», т.е. в качестве самостоятельной и независимой системы финансовых отношений. Однако рассмотрение налогового учета только в узком смысле необоснованно, во-первых, потому, что подобный подход исключает рассмотрение и анализ целого блока бухгалтерско-учетных отношений, непосредственно применяемых для исчисления налога, а во-вторых, не следует забывать, что исторически налоговый учет сформировался путем отмежевания от учета бухгалтерского, который является для него первичным. Таким образом, налоговый учет представляет собой систему сбора, фиксации и обработки хозяйственной и финансовой информации, необходимой для правильного исчисления налоговых обязательств плательщика [3].

Необходимо выделить четыре основные функции налогового учета: фискальная функция, контрольная функция, функция невмешательства в систему бухгалтерского учета, функция по

информационному обеспечению исчислительного процесса налогов. Таким образом, можно сделать вывод о том, что появление и функционирование налогового учета необходимо только в том случае, когда система бухгалтерского учета, представляющая собой сплошное, непрерывное, взаимосвязанное отражение хозяйственной деятельности предприятия, перестает обеспечивать реализацию фискальных интересов государства [4].

Таким образом, налоговый учет — это не учет расчетов налогоплательщика по платежам в бюджет, это новый вид оперативного учета, который обязаны вести налогоплательщики в течение налогового года для учета доходов и вычетов, а следовательно, и налогооблагаемого дохода. Причем большинство вычетов и ряд доходов не формируются в бухгалтерском учете.

Список литературы:

1. Налоговый кодекс Кыргызской Республики от 17 октября 2008 года № 230 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.08.2015 г.).
2. Закон Кыргызской Республики от 29 апреля 2002 года № 76 «О бухгалтерском учете» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.05.2015 г.).
3. Шеремет А.Д., Старовойтова Е.В. Бухгалтерский учет и анализ. Учебник для ВУЗов. Издание второе. Москва: ИНФРА-М 2014 г. 430 с.
4. Арзыбаев А.А. и др. Международные стандарты финансовой отчетности. Учебник для ВУЗов. Бишкек 2015 г. Изд.”КНУ им.Ж.Баласагына” 320 с.

УДК 336.2

Абдыкалыкова Тахмина Нурлановна, аспирант,
Международный университет инновационной технологии,
г.Бишкек, Кыргызская Республика.

НАЛОГОВЫЙ АНАЛИЗ И ОЦЕНКА ДОХОДОВ И РАСХОДОВ ПРЕДПРИЯТИЙ В СООТВЕТСТВИИ С МЕЖДУНАРОДНЫМИ СТАНДАРТАМИ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ

Аннотация. Данная статья рассматривает вопросы Налоговый анализ и оценка доходов и расходов предприятий в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности. Налоговый анализ и оценка является функцией управления, в том числе управления правильностью формирования налогооблагаемых баз и расчетами с бюджетом и внебюджетными фондами по налогам. В этих условиях налоговыми нормативными документами для учета фактов, связанных с налоговыми обязательствами, организациям предписывается ведение налогового учета при исчислении налогов. Между тем введение налогового учета и анализа не устранило, а значительно усложнило порядок исчисления и уплаты налогов, привело к излишним трудовым и финансовым затратам на содержание.

Ключевые слова: Налоговый анализ, налоговый учет, оценка, экономика, анализ, налоговые расчеты, финансовая отчетность; учет; налоговые обязательства; доходы; расходы; налоговые отношения.

Налоговый анализ, учет и оценка являются функциями системы управления, в том числе управления правильностью формирования налогооблагаемых баз и расчетами с бюджетом и внебюджетными фондами по налогам. На сегодняшний день превалирует мнение руководства и специалистов бухгалтерских служб организаций о первоочередной задаче бухгалтерского учета в подготовке отчетностей только для государственных органов (в основном для налоговых целей). Поэтому считаем, что налоговое право должно строиться с учетом действия экономических законов, а бухгалтерский учет должен обеспечивать соответствующей информационной базой для составления налоговых деклараций. При учете налогов, формировании налогооблагаемых баз и расчетов по налогам следует исходить из требования приоритета экономического содержания над юридической формой, а не наоборот. “Только в бухгалтерском учете формируется качественная информация о налогах, так как правильность определения налогов зависит от соблюдения допущений, требований, правил и принципов бухгалтерского учета. Не

бухгалтерский учет должен быть приспособлен под пресс налоговой системы, а наоборот, процедуры расчетов по налогам должны быть максимально интегрированы с требованиями и правилами ведения бухгалтерского учета" [1, с.34].

Финансовый результат организации характеризуется такими элементами[2]:

- доходы – это увеличение экономических выгод в течение отчетного периода в форме притока или увеличения активов, либо уменьшения обязательств, которые в итоге приводят к увеличению собственного капитала (за исключением вкладов владельцев в уставный капитал). Доход включает в себя выручку, полученную в результате основной (уставной) деятельности организации, и доходы, полученные в результате неосновной деятельности. Выручка, полученная от основной деятельности, может фигурировать под различными названиями, такими, как реализация, вознаграждения, проценты, гонорары и рента, – в зависимости от типа предприятия. Примером доходов от неосновной деятельности могут служить доходы от реализации внеоборотных активов и внереализационные доходы от переоценки активов и рыночной стоимости ценных бумаг;
- расходы – это уменьшение экономической выгоды в отчетном периоде в форме оттока или использования активов или возникновения обязательств, которые ведут к уменьшению собственного капитала. Расходы включают в себя затраты и убытки, возникающие в ходе основной деятельности предприятия. К таким затратам относятся затраты на производство продукции (работ, услуг), амортизация и т. п. Убытки могут возникать в результате стихийных бедствий, продажи внеоборотных активов, а также в результате внереализационных операций.

Составление финансовой отчетности по международным стандартам предполагает соблюдение основополагающих правил, которые определяют общий подход к подготовке и представлению финансовых отчетов. Представляется целесообразным рассмотреть эти правила, поскольку это поможет получить общее представление о принципиальной основе применения международных стандартов. Прежде всего, необходимо отметить, что применение Международных стандартов финансовой отчетности базируется на двух принципах: непрерывности деятельности и начисления: 1). Принцип непрерывности деятельности предполагает, что предприятие действует и будет продолжать действовать в обозримом будущем (по крайней мере в течение 1 года). Отсюда следует, что предприятие не имеет ни намерения, ни необходимости ликвидировать или сокращать масштабы своей деятельности. Поэтому активы предприятия отражаются по первоначальной стоимости без учета ликвидационных расходов. Если же существует такое намерение или необходимость, то финансовая отчетность должна констатировать этот факт в следующем порядке:

- отражать оценку имущества по ликвидационной стоимости;
- производить списание активов, которые не могут быть получены в полном объеме;
- осуществлять начисление обязательств, в том числе налоговых, в связи с прерыванием договоров и экономическими санкциями; 2). Принцип начисления исходит из того, что доходы и расходы предприятия отражаются по мере их возникновения, а не по мере фактического получения или выплаты денежных средств или их эквивалентов. Таким образом, этот принцип предполагает:
- признание результата операции по мере ее совершения;
- отражение операций в отчетности того периода, в котором они были осуществлены;
- формирование информации об обязательствах к оплате, в том числе налоговых, и обязательствах к получению, а не только о фактически произведенных и полученных платежах.

Реализация принципа обеспечивает признание доходов и расходов по мере возникновения экономических выгод и потребления ресурсов. Финансовые отчеты, подготовленные на основе принципа начисления, информируют пользователей не только о прошлых сделках, включающих оплату и поступление денежных средств, но и о будущих обязательствах заплатить денежные средства и будущих поступлениях денежных ресурсов. Принцип начисления дает возможность прогнозировать влияние совершенных операций на финансовое положение[3].

Информация, содержащаяся в финансовой отчетности организации, должна быть сопоставимой во времени и сравнимой с информацией других предприятий, для идентификации тенденции финансового положения и результатов деятельности. Поэтому измерение и отражение всех хозяйственных операций должно проводиться последовательно, в соответствии с выбранной учетной

политикой. Данный принцип вовсе не означает единообразия. Однако для обеспечения сопоставимости данных необходимо знать учетную политику, ее изменения и последствия этих изменений с точки зрения финансовых результатов в течение текущего периода и за ряд лет. На практике часто необходимо найти оптимальное сочетание всех качественных характеристик исходя из потребностей пользователей и приоритетов самих предприятий. Относительная важность характеристик определяется на основании профессиональной оценки специалистов. Важно также сказать об элементах финансовых отчетов. Таковыми называются финансовые операции, сгруппированные в классы в соответствии с их экономическими характеристиками. Эти элементы необходимы для оценки финансового положения и финансовых результатов деятельности организации. Классификация элементов финансовых отчетов выглядит следующим образом.

Активы – это контролируемые организацией ресурсы, использование которых, возможно, вызовет в будущем приток экономической выгоды. Будущая экономическая выгода, воплощенная в активе, – это потенциал, вкладываемый прямо или косвенно в приток денежных средств или их эквивалентов. Будущие экономические выгоды от использования активов могут возникать в тех случаях, когда:

- актив используется обособленно или в сочетании с другим активом для производства товаров и услуг, предназначенных для реализации;
- актив обменивается на другие активы;
- актив используется для погашения обязательств;
- актив распределен между владельцами (собственниками) организации.

Многие активы, например счета дебиторов и собственности, связаны с юридическими правами, включая право на владение. Однако при определении существования актива право на владение не является основным. Например, арендуемая собственность является активом, если организация контролирует выгоды, которые должны быть получены от ее использования.

Налоговые обязательства – это существующая на отчетную дату реальная задолженность организации, возникающие в силу правовой нормы, погашение которой вызывает уменьшение экономической выгоды в виде оттока ресурсов, чтобы удовлетворить претензии налоговыъх органов. Что касается прочих видов обязательств, они могут возникать в силу действия договора или либо делового договора доверия.

Погашение обязательств может осуществляться различными способами:

- оплатой;
- передачей других активов;
- предоставлением услуг;
- замещением данного обязательства другим;
- обменом обязательства на собственный капитал;
- снятием требования со стороны кредитора[4].

Существует также будущее обязательство, которое определяется решением руководства организации приобрести активы в будущем и не является причиной для появления настоящего обязательства. Однако в некоторых случаях компания может признать в качестве долга будущие выплаты. Это характерно для тех случаев, когда они базируются на ежегодных закупках или носят постоянный характер. В качестве примера таких обязательств можно привести существующие гарантийные обязательства и отчисления в пенсионные фонды.Такие выплаты могут быть значимы для пользователей финансовых отчетов при принятии решений, так как они являются показателями правовых или других ограничений способности предприятия.

Таким образом, с обретением хозяйственной самостоятельности все большее число отечественных предприятий включается в международный бизнес, поэтому приведение отечественной учетной информации в соответствие с международными стандартами становится одним из значимых факторов интегрирования Кыргызской Республики в мировую экономику, а для этого прежде всего необходимо изучать и применять прогрессивные зарубежные принципы и методики бухгалтерского и налогового учета.Развитие международных экономических связей, инвестирование капитала в зарубежные государства обусловило необходимость унификации применяемых в мире форм и методов учета на основе достижений национального счетоводства и национальных традиций.

Применение международных стандартов отчетности может предоставить предприятию не только мощные средства улучшения производства, но и значительные конкурентные преимущества, такие как: отражение результатов деятельности предприятия в более простой и реалистичной форме; возможность сравнения финансового положения предприятия с финансовым положением иностранных компаний, что дает лучшее восприятие со стороны западных партнеров; более совершенная система бухгалтерского и налогового учета, которая позволит принимать лучшие решения при ценообразовании и налогообложении. В этой связи, МСФО представляют собой систему стандартов учета и отчетности, которая обеспечивает достоверной информацией не только внешнего пользователя – инвестора, налоговых органов, но и органы управления предприятием.

Список литературы:

1. Пояснение к ЗаконуКыргызской Республики от 29 апреля 2002 года № 76 «О бухгалтерском учете» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.05.2015 г.). Методическое указание. Бишкек: 2015 г. 78 стр.
2. Коллектив авторов. Международные стандарты финансовой отчетности. Учебник для ВУЗов. Бишкек 2015 г. Изд.”КНУ им.Ж.Баласагына” 320 стр.
3. Налоговый кодекс Кыргызской Республики от 17 октября 2008 года № 230 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.08.2015 г.).
4. Арзыбаев А.А. Организационные и методические аспекты учета и аудита капитала. Монография. Алматы, 2011г. 164 с.

УДК 338

Абенова Г.И. к.т.н., старший преподаватель,
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ТРАНСФОРМАЦИЯ ОЦЕНОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Аннотация. Статья представляет собой обзор, как тема цифровизации освещается отечественными, зарубежными авторами. Рассматривается вопрос трансформации оценочной деятельности в условиях цифровой экономики. Указаны преимущества и недостатки, вызовы и угрозы, с которыми столкнется общество при оценке стоимости бизнеса, когда профессия оценщиков будет оцифрована и будут широко применяться автоматизированные модели оценки. И в условиях цифровизации, оценка должна измерять ценность и выполнять ценообразующую роль на рынке.

Ключевые слова: цифровая экономика, трансформация оценочной деятельности, автоматизированные модели оценки, ценообразующая оценка.

В данной статье, прежде всего, исследовалось, как тема цифровизации освещается отечественными, зарубежными авторами, что делают в этом направлении наши коллеги в зарубежных компаниях и странах.

Современное состояние экономики характеризуется повышением роли информации и цифровых средств, что в свою очередь способствует развитию информационного общества на платформе цифровой экономики.

12 декабря 2017 года постановлением Правительства Республики Казахстан утверждена Государственная Программа «Цифровой Казахстан»(далее – Программа).Целями Программы являются ускорение темпов развития экономики Республики Казахстан и улучшение качества жизни населения за счет использования цифровых технологий в среднесрочной перспективе, а также создание условий для перехода экономики Казахстана на принципиально новую траекторию развития, обеспечивающую создание цифровой экономики будущего в долгосрочной перспективе[1].

В Программе дано следующее определение цифровой экономики: совокупность общественных отношений, складывающихся при использовании электронных технологий, электронной инфраструктуры и услуг, технологий анализа больших объемов данных и прогнозирования в целях оптимизации производства, распределения, обмена, потребления и повышения уровня социально-экономического развития государств.

Цифровая экономика оказывает большое влияние на такие разнообразные отрасли как банковская, розничная торговля, транспорт, государство, кибербезопасность, энергетика, маркетинг, реклама, образование, здравоохранение, медиа и развлечения (рис. 1)[2].

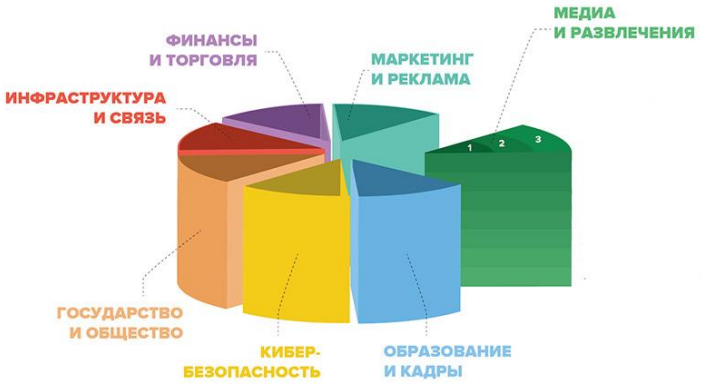

Рисунок 1 - Отрасли, на которые влияет цифровая экономика

Примечание – составлено на основе источника [2]

Сегодня интернет-экономика растет с темпами до 25% в год в развивающихся странах, при этом ни один сектор экономики не может даже приблизиться к таким темпам. Согласно текущим оценкам, 90% всех глобальных данных были созданы всего за 2 последних года.Для эффективного хранения, управления, обработки и анализа этого огромного массива разнородных и, зачастую, неструктурированных данных (bigdata, больших данных) необходимы новые технологические решения.

До настоящего времени разработчики программных средств идут и продолжают идти путем автоматизации рутинных и повторяющихся действий. Это касается вообще всех профессий также и оценщиков. Вот что пишет Мартин Форд в своей книге под названием «Роботы наступают» [3]: «Компьютеры все лучше и лучше умеют выполнять задачи и, вполне вероятно, в скором времени будут превосходить в этом умении многих людей, занимающихся такой работой». Или вот еще один из его выводов: «Для огромного числа рабочих компьютеры перестанут быть простым средствомувеличения производительности – они станут полноценной их заменой».

В 2017 году RICS4 выпустилоотчет [4] The Future of Valuations: The relevance of real estate valuations for institutional investors and banks – views from a European expert group. Под названием «Будущее оценочной профессии». В документе совершенно точно подмечено, что изменения будут затрагивать и самих оценщиков, и их клиентов. В этом документе рассматриваются две основные проблемы:

1. Технологические разработки - как разработки в области больших данных, блокчейна, искусственного интеллекта и моделей автоматической оценки – AVM(AVM – автоматизированные модели оценки, Automated Valuation Models), повлияют на отрасль в целом и роль оценщика в частности.

2. Изменение ожиданий клиента.

Конечно, самая большая роль отводиться «большим данным». Про них в отчете написано так: «…оценщики могут использовать большие данные, чтобы составить более четкое представление о текущей стоимости и сделать прогноз о будущей «стоимости» любого объекта недвижимости». Чуть ниже идет уточнение, рассматривающее «большие данные в двух разных аспектах». Первый – это «дополнительная» информация и дополнительные инструменты для работы оценщика, как-то: возможности получить представление о «ценности» объекта оценки -

тепловые карты, 3D – иллюстрации, карты наводнений, данные о преступности и прочие. Второй – это сокращение числа оценщиков. Также в этом отчете совершенно справедливо отмечена необходимость применения разных данных для разных целей оценки. Вопрос заключается в том, смогут ли такие тонкие моменты учесть автоматизированные модели оценки.

Во всем мире создаются аналитические программы, которые автоматизируют процесс оценки. Разумеется, пока это, по большей части, автомобили и недвижимость. На многих крупных сайтах, имеющих базу данных, уже сейчас можно увидеть «аналитику» в виде онлайн-калькулятора, предполагающего сделать расчет «средней цены».В США наиболее известным является сайт онлайн-оценки Zillow. Есть и другие сайты. И некоторые пользователи услуг оценщиков переключаются на такие инструменты. Сейчас это уже принимает масштабы централизованной передачи полномочий оценщиков роботам. Так, в статье, вышедшей в The Wall Street Journal в конце 2018 года, есть сообщение о том, что федеральные регуляторы, предложили делать оценку жилой недвижимости стоимостью до 400 тыс. долл. автоматически, то есть, без привлечения лицензированных оценщиков. В статье об этом написано так: «Это потенциально открывает возможности для более дешевых и быстрых оценок на основе компьютерных алгоритмов».

Вся риторика построения AVM строится вокруг сбора «релевантных данных», очищения их от шума и дальнейшего применения в неограниченный по времени период. Следует отметить, что качество исходной информации и для оценщиков, и для роботов будет примерно одного уровня.

Есть мнение, что рано или поздно начнут от оценщиков избавляться и делать оценки самостоятельно, очевидно. Об этом говорится давно,«Интернационализация и стандартизация активов и финансовых услуг будет все больше и больше позволять финансовым учреждениям, банкам, бухгалтерам, консультантам по вопросам управления заменять оценщиков». Правда, такие оценки вряд ли будут направлены на то, чтобы измерять ценность и выполнять ценообразующую роль на рынке. Это просто «оценка для отчетности», не более того.

Эта тема очень хорошо представлена в статье [5], где предлагается разделить оценку на третейскую и ценообразующую. Третейская оценка подразумевает простое отражение уровня цен на рынке, а ценообразующая, соответственно, формированием цен. И то, и другое востребовано рынком. «Результаты третейской оценки нужны для разрешения судебных споров, налогообложения, бухгалтерского учета и т.п., там, где имеется или предполагается конфликт интересов сторон». Соответственно, для третейской оценки вполне подойдут статистические методы, AVM рассмотренные выше. Такую оценку вполне могут делать роботы и различные «умные» алгоритмы.

Однако, такая оценка нужна не всегда. Иногда возникает необходимость посмотреть на объект оценки с позиции формирования цен, «оценщику приходится не объективно отражать процесс рыночного обмена, а учитывать конкретные обстоятельства и инвестиционные критерии обменивающихся сторон». Такая оценка, конечно, сложнее и требует применения некоторых навыков по экономическому моделированию, учету рыночных особенностей. И вряд ли такую оценку можно стандартизировать или каким-то образом «поставить на поток». Это штучная оценка. И тут необходимы навыки людей высокой квалификации. Разумеется, не только в области оценочной деятельности, а в области экономики, эконометрики, психологии, права, экономического моделирования.

Первая проблема у оценщика – это всегда поиск необходимых данных о рынке. И как мы уже убедились, при оцифровке проблема с данными решается. Больше нет необходимости тратить время и силы на поиск информации. Далее возникает проблема интерпретации данных, а также проблемы, по большей части, методологического характера – оценка в разных условиях, для разных целей, для собственников с различными возможностями.Придется учитывать также и прочие факторы, оказывающие влияние на стоимость в силу того, что имущество не висит в пространстве, свободном от экономических течений, интересов сторон, альтернативных возможностей распоряжения ресурсами. Есть мнение, что изолированный анализ одних только финансовых переменных и их последующее преобразование в ограниченное или одностороннее понимание экономической ценности собственности, привел к искусственному разделению экономических, экологических, социальных и культурных мер и комплектующим стоимости

недвижимости, и не признает, что, по правде говоря, различные составные части стоимости связаны и неделимы. Все это будут разные алгоритмы, разные оценки и разные итоговые величины стоимости.

В заключении можно отметить следующее: цифровое будущее оценочной деятельности необходимо строить не тотально и в прямом смысле оцифровывая действия нынешних оценщиков, а путем более глубокого осмысления экономической теории, экономических законов и экономических причин проявления стоимости для разных видов активов и с преломлением на различные цели. Это актуально и для третейской оценки, и для оценки ценообразующей. Оцифровать несовершенные методы для третейской оценки технически возможно уже сейчас. Однако, сложно представить как «оцифрованная оценочная деятельность» встроится в экономические процессы общества. Оценщики-роботы уже не смогут строить свои расчеты на предположениях и обходиться недостаточным объемом первоначальных данных. В их компетентности уже не будет возможности усомниться.

Ценообразующая оценка по-прежнему должна оставаться неоцифрованной эксклюзивной и редкой. Так, чтобы ее можно было поручать только профессионалам высокой квалификации. Правда, делать это необходимо «умно». Вынесение суждения о стоимости должно быть дополнено правом на интерпретацию понятия «рыночная стоимость», а также описанием условий, в которой стоимость существует. Рыночная стоимость будет разной для каждого заданного условия, сделки, этапа развития рынка и возможностей участников. Более того, нужно принять очевидное - одновременно может существовать несколько стоимостей для одного и того же актива. Поэтому оценщика нужно наделить еще и правом выбирать наиболее подходящую стоимость для заданного случая. И главное - сделать возможным доверять его профессиональному мнению, безусловно и безоговорочно[6]. Необходимо, чтобы в оценке бизнеса по-прежнему были в приоритете явные преимущества оценочной деятельности для бизнеса и общества– возможности быть независимой стороной в сделках, спорах, операциях с активами и играть «стабилизирующую» роль для рынков.

Список литературы:

1. Государственная Программа «Цифровой Казахстан», Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827.
2. Стефанова Н. А., Рахманова Т.Э. «Оценка эффективности цифровой экономики», Карельский научный журнал. 2020. Т. 6. № 4(21)
3. Форд М Роботы наступают. Развитие технологий и будущее без работы / Мартин Форд; Пер. с англ. – М.: Альпина нон-фикшн, 2019. – 430 с.
4. RICS (November, 2017) The Future of Valuations: The relevance of real estate valuations for institutional investors and banks – views from a European expert group.
5. Тевелева О.В. Цифровая трансформация оценочной деятельности Журнал "Цифровая экономика", 2018г. выпуск 3, стр38-50
6. Артеменков А.И., Артеменков И.Л. История развития методологии профессиональной оценки капитала // Вопросы оценки. – 2019, №4, стр. 2-23

УДК:330(075.8)2

Абилдаева Эльвира Сламжановна
оқытушы, Алматы экономика және қазіргі технологиялар колледжі
Алматы қ., Қазақстан Республикасы.

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ БУХГАЛТЕРЛІК ҚҰЖАТТАР

Аңдатпа. "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасыныңмақсаттары орта мерзімді перспективада Қазақстан Республикасы экономикасының даму қарқынын жеделдету және цифрлық технологияларды пайдалану есебінен халықтың өмір сүру сапасын жақсарту, сондай-ақ ұзақ мерзімді перспективада Қазақстанның экономикасын болашақтың цифрлық экономикасын құруды қамтамасыз

ететін түбегейлі жаңа даму траекториясына көшіруге жағдай жасау болып табылады.Цифрлықбухгалтерлік құжат –ұйымдарда көрсетілетін қызметтерді және өзге де қызметтерді электрондық нысанда алу үшін, сондай-ақ заңды тұлғалармен өзара іс-қимыл жасау кезінде цифрлық құжаттар сервисімен қалыптастырылатын қажетті электрондық құжат; Цифрлықбухгалтерлік құжаттар сервисі – операторға бекітілген және электрондық нысанда ұйымдық қызметтерді және өзге де қызметтерді іске асыру мақсатында электрондық құжаттар мен құжаттардың электрондық көшірмелерін жасауға, сақтауға және пайдалануға арналған "электрондық құжаттар" ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылымының объектісі;

Электрондық құжат - ақпарат электрондық-цифрлық нысанда ұсынылған, түпнұсқа құжаттың түрі,сондықтан цифрлық бухгалтерлік құжаттарға өту ұйымдардың қызметін толық жаңғыртатыны сөзсіз.

Кілт сөздер: цифрлық технологиялар,интернет, мемлекет сауда, кәсіпорын,даму,бухгалтерлік құжаттар.

Бүгінгі таңда кез-келген кәсіпорындар тек интернет арқылы өмір сүруде десек артық емес. Интернет экономикасы дамушы елдерде жылына 25%-ға дейінгіқарқынмен өсіп келеді, бұл ретте экономиканың бірде бір саласы мұндайқарқынға тіпті жақындай да алмайды. Барлық әлемдікдеректердің 90%-ы баржоғы соңғы екі жылдың ішінде жасалды. Қазірдің өзінде интернетке 35миллиард құрылғы қосылған және деректермен алмасуды жүзеге асырады, бұлцифр әлемдегі тұрғындардың жалпы санынан бес есе артық. Бірақ, сонымenбірге Үкімет пен корпорация жыл сайын кең таралған жаңа құбылыс -кибершабуылдарға қарсы іс-қимыл жасауға жарты триллионға жуық АҚШдолларын жұмсайды.[1]

Цифрландыруға күш салу адами капитал белсенді түрде дамитын -болашақтың білімі мен дағдылары ерте жастан бастап тәрбиеленетін,автоматтандыру және басқа да жаңа технологиялар есебінен бизнес жұмысыныңтиімділігі мен жылдамдығы артатын, ал азаматтардың өз мемлекеттерімендиалогы қарапайым әрі ашық болатын жаңа қоғамды құруға әкеледі. Цифрлықрефолюция біздің көз алдымызда өтуде.Бұл өзгерістер соңғы жылдары түрлі салаларда қолданылатын көптегентехнологиялық инновациялардың енгізілуімен туындады.

Цифрландыру процесі әлемдегі барлық елдерге әсер етеді. Сонымен

қатар әрбір ел цифрлық дамудың басымдықтарын өзі айқындайды. Әлемдегі 15-тен астам мемлекет қазіргі уақытта ұлттық цифрландыру бағдарламаларын іскеасыруда.Мемлекет пен бизнестің өзара іс-қимылын цифрландыру кәсіпкерлердіңтранзакциялық шығындарын төмендетуге, мемлекеттік органдар мен ұйымдартарапынан қабылданатын шешімдердің ашықтығын арттыруға бағытталған. Іс-шаралар кәсіпкерлерді "жапсарсыз" қызметтермен қамтамасыз етуге жәнебизнеске арналған "бірыңғай терезе" – халыққа қызмет көрсету орталықтарынқұру тәжірибесіне ұқсас қағидатын іске асыру инфрақұрылымын құруғабағытталады. [2]

Аталған бастама негізгі болады және шағын, орта бизнесті қаржылық жәнеқаржылық емес қолдау шараларының ашықтығын және оңайлатуды қамтамасызетуді, сондай-ақ заңды тұлғаларға басқа да мемлекеттік қызметтерді көрсетудікөздейді. Бұдан басқа әлемдік тәжірибені, атап айтқанда "SMEs Go Digital"сингапурлық бағдарламаны ескере отырып, шағын және орта бизнес үшінкәсіпкерлерге бірыңғай тұғырнамада бухгалтерия, адамдар ресурстарын басқару,қаржылық талдау және басқалары секілді түрлі АТ-сервистерге қолжетімділік ұйымдастырылады.

Цифрландырудағы негізгі мақсат – бәсекеге қабілеттілікті арттыру, халықтың өмір сүру сапасын жақсарту, кез келген процесті, қазіргі жағдайда, оқу-тәрбие процесін жеделдету және жеңілдету, балаларға, ұстаздарға, ата-аналарға жүктемені азайту. Ең бастысы – білім беру сапасын арттыру. Білім және ғылым саласын цифрландыруды дамыту бойынша 3 бағытта жұмыс жүргізіліп жатыр. Біріншісі – орта білім жүйесін ақпараттандыруды дамыту, екіншісі – білім беруді және ғылымды басқару процесін автоматтандыру, үшіншісі – IT мамандарды даярлау. Осыған байланысты мұғалімдердің біліктілігін, оқушыларға робототехниканың қолжетімділігін арттыру мақсатында жұмыстар атқарылған. Қазіргі таңда үш мыңнан астам мектеп пен оқушылар сарайында роботты техника бойынша элективті курс енгізілген. Бүгінге дейін бес мыңнан астам ұстаз біліктілігін арттырса, биыл үш мыңға жуық мұғалімді оқыту жоспарда бар.

Орындалған шаруашылық операцияларын бастапқы құжатқа түсіруді бухгалтерлік есеп теориясында алғашқы есеп сатысы деп атайды. Кәсіпорында жүргізілетін шаруашылық

құбылыстарының әр түрлі болуына байланысты бастапқы құжаттардың нысаны (формасы) бірдей болмайды. Шаруашылық құбылыстары түгелдей бастапқы құжатпен құжатталуы тиіс.Әрбір бастапқы құжатқа орындалған шаруашылық операциясының мазмұны жазылып және белгілі бір көрсеткіштер түсіріледі. Құжат көрсеткіштерін деректемелер деп атайды.Олар міндетті және толықтырушы болып бөлінеді. Міндетті деректемелер бухгалтерлік құжаттарды заңды құқықпен қамтамасыз етеді. Осы бухгалтерлікқұжаттарды цифровизациялау сауда әлемінің қарқынды дамуына әсер етіп,қарапайым халықтың әлеуметтік жағдайын жақсарта түсер еді.Себебі интернет арқылы қаржылық сауаттары ашылып,сауда құжаттарын үйренер еді. Бірыңғай ақпараттық ортаны енгізу және электрондық шот-фактурлардыберумен бірге, платформа құра отырып өндірілетін және импортталатын тауарлардың таңбалануын жүргізу жосықсыз бәсекелестіктің алдын алу, шектеу және жолын кесуге, сатып алынатын тауарлардың сапасы мен бағасының кепілдігін, тауардың түпұсқалығын растауды, тауарлардың, оның ішінде контрафактілік тауарларды заңсыз әкелуге, өндірісіне және айналымына қарсы тұруға бағытталған экожүйені құруға мүмкіндік берер еді.

Келесі маңызды бағыт ол табысты іске асырылғанда, салықтық жәнекедендік әкімшілендіру сапасы артатын шаралар кешені болып табылады.Импорттық және экспорттық операцияларды жүзеге асыру кезіндешығындарды төмендету шаралары, импортталатын тауарлардың сапасынбақылау тиімділігін арттыру жөніндегі шаралар Қазақстан РеспубликасыҮкіметінің 2017 жылғы 26-тамыздағы Жарлығымен бекітілген "ҚазақстанРеспубликасының 2018-2022 жылдарға арналған Ұлттық экспорттықстратегиясы" Бағдарламасы аясында жүзеге асырылатындығын атап өткен жөн.[3]

Бірыңғай ақпараттық ортаны енгізу және электрондық шот-фактурларды берумен бірге, платформа құра отырып өндірілетін және импортталатынтауарлардың таңбалануын жүргізу жосықсыз бәсекелестіктің алдын алу, шектеужәне жолын кесуге, сатып алынатын тауарлардың сапасы мен бағасыныңкепілдігін, тауардың түпұсқалығын растауды, тауарлардың, оның ішіндеконтрафактілік тауарларды заңсыз әкелуге, өндірісіне және айналымына қарсытұруға бағытталған экожүйені құруға мүмкіндік береді. Ақша операциялары бойынша толтырылатын құжаттар және есеп айырысу құжаттары,сонымен қатар кәсіпорынның қаржылық-несиелік міндеттерін куәландыратын құжаттар бас бухгалтердің қолынсыз заңсыз (жарамсыз)болып саналып,оны орындау жүзеге асырылмайды. [4]Егер кейбір операцияларды орындау барысында кәсіпорын басшысы мен бас бухгалтерінің көзқарастары әр түрлі болған жағдайда оларға толтырылатын құжаттар кәсіпорын басшысының жазбаша өкімі бойынша толтырылады. Соған сәйкес бұл операция үшін барлық жауапкершілікті кәсіпорынның басшысы өз мойнына алады.

Кәсіпорында жүргізілетін шаруашылық құбылыстарының әр түрлі болу себебінен бастапқы құжаттардың нысаны (формасы) бірдей болмайды. Шаруашылық құбылыстары түгелдей бастапқы құжатпен құжатталуы тиіс.Әрбір бастапқы құжатқа орындалған шаруашылық операциясының мазмұны жазылып және белгілі бір көрсеткіштер түсіріледі. Құжат көрсеткіштерін деректемелер деп атайды.Олар міндетті және толықтырушы болып бөлінеді. Міндетті деректемелер бухгалтерлік құжаттарды заңды құқықпен қамтамасыз етеді.[5]

Цифрландыру жағдайында құжаттар дер кезінде, яғни операцияның орындалуы барысында толтырылуы керек. Егер бұл айтылған уақытта оларды толтыруға мүмкін болмаған жағдайда құжаттар операция аяқталған сәтте толтырылады.[6] Уақытында толтырылмаған құжат кәсіпорын меншігінің сақталуын бақылауды қиындатады жіне ол операцияның бухгалтерлік есепшотына кешіктіріліп жазылуына әкеліп соқтырады. Осы себептен ұйымның бухгалтерлік қорытынды есебін жасау мерзімі кешіктірілуі мүмкін.

Құжаттардағы жазбалар сиямен, шариктi қаламсаппен, жазба машинасымен (компъютермен) және басқа да олардың архивте көрсетілген уақыт мерзіміне дейін сақталуын қамтамасыз ететін заттармен толтырылады. Құжаттағы жазбалар анық және дұрыс көрсетілуі керек. Құжатты толтырған адам тиісті жеріне өзінің қолын анық етіп қоюға міндетті. Кәсіпорындар мен ұйымдардағы алғашқы есеп құжаттарына қолдарын қоятын адамдарды ұйым басшысы бас бухгалтердің келісімімен тағайындайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы.
2. ҚР Президенті Н.Назарбаевтың «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Жолдауынан.
3. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 Қаулысы.hat@mangystaumedia.kz Газеті.
4. Бизнесті цифрландыру дамуға бастайды [2019] 10 маусымИсточник: https://mangystaumedia.kz/kk/kogam/81176
5. Назаров, А. И.(2021) Кросс-функциональные границы и проблемы повышения эффективности управления компаниями / А.И.Назаров //
6. Romanová, A., Richnák, P., Porubanová, K., Bolek, V. (2019). Application of Modern Information Technology in Innovation of Business Logistic Processes. Ad Alta: Journal Of Interdisciplinary Research, 245-248.

УДК 336

Абилдаева Э.С.оқытушы, **Әбуғалиұлы Ж.** студент,
Алматы экономика және қазіргі технологиялар колледжі,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы

БАСҚАРУ ТЕОРИЯСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІНДЕГІ ЖАҢА ТЕНДЕНЦИЯЛАР МЕН МӘСЕЛЕЛЕР

Аңдатпа. Жаһандану мен интернационализацияның әсерінен корпорациялар пайда болады, ал бәсекелестік халықаралық өлшемге ие болады. Компаниялар үшін бизнесті жүргізудің дәстүрлі тәсілдерін өзгерген жағдайға және жаңа нарықтық мүмкіндіктерге бейімделу қажет болады, нәтижесінде басқарудың жаңа тенденциялары мен мәселелері пайда болады. Бәсекеге қабілетті болу үшін қоршаған ортаның тұрақсыздығы, инновация, сыртқы және ішкі өзгерістер сияқты әртүрлі ынталандыруларға жедел жауап беру қажет. Сондықтан компаниялар өзгерістерді қадағалап, оларды бағалап, басқару аппараты арқылы тиісті түрде әрекет етуі керек. Өзгерістер нәтижесінде бизнесті басқаруға қойылатын талаптар үнемі өсіп келеді, бұл жаңа біліммен байытылған басқару теориясы мен тәжірибесінің дамуына әкеледі.

Кілт сөздер: басқару, өзгеріс, үрдіс, тенденция, кәсіпорын, басшы, мәселе, даму, құрал, бағалау.

Қазіргі тұрақсыз экономикалық жағдайда жұмыс істейтін әрбір ұйым бәсекеге төтеп бере алу үшін өзгерістерді қалай жеңуге болатындығын білуі керек. Сәйкесінше, басқару теориясы мен тәжірибесіндегі мәселелерге соңғы жылдардағы өзгеріс қарқынының едәуір өсуі және өзгеріс кәсіпорындар мен ұйымдардың күнделікті болмысының бір бөлігіне айналуы жатады. Бүгінгі күрделі және бәсекеге қабілетті жаһандық бизнес-ортада ұйымдар бәсекеге қабілетті және тиімді болып қалу үшін өзгеретін қоршаған орта жағдайларына бейімделуі керек. Қатаң бәсекелестік-бұл шындық. Нарық өзгерді, жаңа ойыншылар пайда болды және бәсекеге қабілеттілік жоғарылады. Сондай-ақ, кез-келген кәсіпорын нарықтағы өзгерістерді мұқият қадағалап, ішкі және халықаралық нарықтардың талаптарына сәйкес келуі керек. Бұрын жұмыс істеген тәсілдер көбінесе жаңа заманауи қоғам құрған жағдайларға сәйкес келмейді, бұл басқарудың жаңа әдістері мен құралдарының пайда болуына әкелді. Бұл ұйымдарға қазіргі нарықтық талаптарға бейімделуге көмектесетін және бизнестің тиімділігін, кірістілігін және бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етудің негізгі факторы болып табылатын басқарудың жаңа әдістері мен құралдары [1].

Басқару үрдістерін енгізу-бұл күрделі процесс, оған менеджерлердің өздері қатысады. Жаңа әдістер мен құралдарды енгізу және қолдану үшін менеджерлер тиісті білімге ие болуы керек, сонымен қатар тиісті әдісті ең жақсы түрде таңдау және енгізу мүмкіндігі болуы керек.

Маңызды әлеуметтік-экономикалық өзгерістермен қатар,жаһандану және интернационализация процестері, информатика және телекоммуникация саласындағы даму, басқаруды жетілдіруге үлкен талаптар қояды. Бұл басқарудың жаңа, тиімді әдістерін іздеуде, сондай-ақ практикалық білімді жалпылауда көрінеді. Ескірген әдістермен құралдар өзгеретін

жағдайлар мен болжамдарға сәйкес келетін жаңа әдістермен ауыстырылады. Қоршаған әлем қысқа уақыт аралығында, көбінесе күннен күнге немесе сағаттан сағатқа дейін болатын өзгерістерге ұшырайды. Компанияның тиімді жұмысының маңызды шарттарының бірі өзгеретін жағдайларға және жаңа нарықтық мүмкіндіктерге бейімделу болып табылады. Компания ішінде басқару органдары осы шартты орындауға көмектеседі, ол жеке өзгерістерді бақылайды, бағалайды және оларға дұрыс жауап берудің жолын іздейді. Компанияның жетістігі басқарудың сапасына тікелей байланысты, бұл басқаруға қойылатын талаптардың үнемі өсуіне әкеледі. Бұрын пайдалы болған процестер мен іс-әрекеттерді пайдалану даму қарқынының әсерінен жеткіліксіз болады және компанияның қызметін сәтті жүзеге асыру үшін жаңа тенденцияларды ұсынған жөн. Компанияны басқаруда жаңа әдістер мен процедураларды қолдану өнімділікті арттырып, бәсекелестік ортадағы позициясын жақсарта алады. Bain & Company консалтингтік ұйымы бүкіл әлемдегі басшыларды бақылайды және олар қандай басқару құралдарын жиі қолданатындығын және бұл құралдар іс жүзінде қаншалықты тиімді жұмыс істейтінін анықтайды. Жыл сайын олар ең танымал және өзекті басқару құралдарының 25-ін анықтау үшін зерттеулер жүргізеді. 2021 жылғы зерттеуге сәйкес, басқару теориясы мен тәжірибесіндегі өзекті тенденцияларға жетілдірілген аналитиканы кеңінен пайдалану жатады[2].

Ол тұрақты құндылықты қамтамасыз ету, өнімділікті өлшеу және бәсекелестік артықшылықтарды құру үшін тиімді идеялар ұсына алады. Сонымен қатар, бұл саладағы тенденцияларға икемді басқару, салыстырмалы талдау, бизнес-процестердің реинжинирингі сияқты құралдарды кеңінен пайдалану жатады. Ал ең соңғы тенденцияларға сандық аборигендер мен танымал технологиялық компаниялардың жаңа басқару және ұйымдастырушылық тұжырымдамаларды жедел жүзеге асыра алатынын кіргізуге болады. Өйткені олар иерархиялық құрылымдардан алшақтап, инновацияны жеделдетіп, билік пен жауапкершілікті алға жылжытуда. Цифрлық трансформация операциялық тиімділікті арттыруға, дәлірек және икемді жоспарлауды дамытуға, жеткізушілер туралы хабардар болуға және іскери серіктестермен құндылықтар тізбегі бойынша ынтымақтастыққа жаңа мүмкіндіктер ашады[3].

Bain & Company 70-тен астам елде жүргізген ең соңғы зерттеуінің нәтижесінде бизнес ортадағы басқарушылар бағалаған топ-10 басқару тенденциясын қамтитын тізім жарияланған болатын. Бұл тұста барлық салаларда шағын аймақтық фирмалардан бастап ірі трансұлттық корпорацияларға дейін дамып келе жатқан және дамыған нарықтардағы басқарудың мүмкіндіктерін кеңейтудің қарқынды жүзеге асып келе жатқанын көруге болады. Басқару теориясы мен тәжірибесіндегі жаңа топ 10 тенденцияларға мыналар жатады:

1. Қазіргі бизнес басшылары адамдарға сенім артып, тек басқарып отырмай, олардың мүмкіндіктерін кеңейтуі керек.

2. Мәдениет стратегия ретінде бизнес үшін өте маңызды.

3. Жеткізу тізбегінің мүмкіндіктері барлық саладағы жетістік үшін маңызды.

4. Сандық ақаулар мен бағдарламалық шешімдер бәсекелестік ережелерін тез өзгертеді.

5. Шығындарды стратегиялық басымдықтарға бағыттайтын белгілі бір ретпен орналастыру арқылы басқару.

6. Клиенттер қазіргі кезде брендтерге бұрынғыға қарағанда азырақ көңіл бөледі.

7. Аутсайдерлермен, тіпті бәсекелестермен ынтымақтаса отырып, инновациялар деңгейін айтарлықтай көтеру.

8. Шамадан тыс күрделілік шығындарды арттырады және дамуға кедергі келтіреді

9. Бюрократия және иерархияның шамадан тыс деңгейлері қолайсыз бәсекелестік жағдайға душар етеді.

10. Тиімді біріктіру және сатып алу салада табысқа жету үшін маңызды[4].

Жоғарыда көрсетілген басқару теориясы мен тәжірибесіндегі жаңа тенденцияларды ескере отырып мәселелерді шешідің бірнеше жолдары, яғни құралдары бар. Оның алғашқысы - стратегиялық жоспарлау, ол бизнестің қандай болу керектігін және осы мақсатқа қалай жетуге болатындығын анықтау процесі. Іске асырылған стратегиялар, уақыт өте келе шешімдер мен іс-қимылдардың нақты моделі тек әдейі жоспарлаудың нәтижесі ғана емес, сонымен бірге пайда болатын күштердің, яғни модельге ықпал ететін, бірақ жоспарда қарастырылмаған ұйым ішінде

пайда болатын шешімдер мен іс-қимылдардың әсерінен болады. Компаниялар төртінші өнеркәсіптік революцияны бастан кешіріп, тез өзгеріп жатқан жағдайда клиенттерге қалай пайдалы болу керектігін түсіну маңызды бола түсуде. Осыған байланысты клиенттермен қарым-қатынасты басқару клиенттерді түсінуге және олардың өзгеріп жатқан сұраныстарына тез жауап беруге бағытталған [5].

Үшінші жиі қолданылатын басқару құралы ретінде бенчмаркингті қарастыруға болады. Бенчмаркинг - бұл өз бизнес-үдерістерін және тиімділік көрсеткіштерін салалық жетістіктермен және басқа компаниялардың үздік практикаларымен салыстыру процесі. Әдетте өлшенетін параметрлер сапа, уақыт және құн болып табылады. Инновациялық орта әлі де цифрландыру құбылысынан туындаған өзгерістерге ұшырайды. Әрине, бізді іргелі, революциялық және терең өзгерістер күтіп тұр және әрбір кәсіпорын бизнестің тиімді өзгеруімен байланысты жаңа, заманауи ақпараттық технологияларды қабылдауға және енгізуге мәжбүр болады . Технологиялық прогреске байланысты өзгерістер бәсекелестікке әсер етеді және компаниялардың жұмыс істеу, басқару және ұйымдастырудың өзгеруіне әкеледі[6].

Шексіз цифрлық трансформация ұйымдастырушылық және басқару тұжырымдамаларын иерархиялық құрылымдар аз қолданылатын және басқару саласындағы жаңа тенденциялар басым болатын ортаға жетелейді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назаров, А. И.Кросс-функциональные границы и проблемы повышения эффективности управления компаниями // Международный журнал проблемы теории и практики управления.2021.- № 7.- С. 21-23

2. Кузнецов, Ю.А. Проблемы теории и практики менеджмента // Санкт Петербург университетінің басылымы.2011.- № 3.- С. 11-12

3. Rigby, D. K. Management tools 2017. An executive's guide. https://media.bain.com/Images/BAIN_BOOK_Management_Tools_2017.pd29

4. Wamba, S. F., Gunasekaran, A., Akter, S., Ren, J. F., Dubey, R., Childe, S. J. Big data analytics and firm performance: Effects of dynamic capabilities. //Journal of Business Research.2019.-№ 2.- С.45-47

5. Rigby, D. K. , Bilodeau, B. Management Tools & Trends.//-5.04.2019г.

6. Romanová, A., Richnák, P., Porubanová, K., Bolek, V. Application of Modern Information Technology in Innovation of Business Logistic Processes. Ad Alta// Journal Of Interdisciplinary Research, 2019 г.с245-248.

УДК 657.1.011.56

Абилькелямова Эльяна Руслановна студент,
Научный руководитель: **Кулякина Е.Л.** старший преподаватель, Институт экономики и управления ФГАОУ ВО «КФУ им. В.И. Вернадского»,
г. Симферополь, Республика Крым, Российская Федерация.

ОСОБЕННОСТИ ВЕДЕНИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ COVID-19

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности ведения бухгалтерского учета в условиях пандемии COVID-19 в Российской Федерации. Обоснована важность цифровизации бухгалтерского учета в условиях удаленной работы. Выявлены основные проблемы и сложности, с которыми столкнулись организации в период пандемии коронавирусной инфекции. В статье показана как пандемия оказывает особое влияние на ведение и организацию бухгалтерского учета, а также на подготовку бухгалтерской (финансовой) отчетности и способы ее передачи с использованием развивающихся современных информационных технологий. Показаны экономические последствия коронавируса на последствия для бухгалтерского учета и аудита финансовой отчетности и управленческих отчетов организаций.

Ключевые слова: пандемия, коронавирус, бухгалтерский учет, финансовая отчетность.

В период 2019 – 2020 гг. весь мир столкнулся с трудностями, которые возникли из-за пандемии короновируса COVID-19 и по сей день борется с её последствиями для социальной сферы, сектора здравоохранения и мировой экономики в целом. Наиболее пострадавшая сфера– бизнес: большинство предприятий были приостановлены или ликвидированы, спрос на товары и услуги изменился, многие предприятий понесли огромные убытки [1].

В период распространения короновирусной инфекции государство приняло меры по улучшению эпидемиологической обстановки, а именно, решение о переводемногих предприятий и организаций на удаленный режим работы, закрытия сети кафе, ресторанов, столовых, торговых центров, фитнес-центров на неопределенный срок, отмены зарубежных туристических поездок. В целом влияние коронавирусной инфекции на мировую экономику сравнивают с Великой депрессией и последствиями Второй мировой войны.

Предпринимательство и бизнес были первыми, кто принял на себя удар из-за введённых ограничений, данный сектор экономики оказался самым незащищённым, так как большинство предпринимателей стали банкротами и не смогли справиться с возникшими трудностями и потерями [2].

Наиболее важным вкладом в поддержку малому и среднему предпринимательству стало Распоряжение Правительства РФ от 19.03.2020 № 670-р «О мерах поддержки субъектов малого и среднего предпринимательства»[5].Также Постановлением Правительства РФ от 16.05.2020 № 696 в период распространения короновирусной инфекции была задействова на программа льготного кредитования, что также оказало огромную поддержку МСП [3].

Существенной поддержкой для субъектов МСП также явилась выдача государством субсидий на покрытие расходов, связанных с пандемией, организациям, которые наиболее пострадали отраслей в апреле – мае 2020 года. Данная величина субсидии рассчитывалась исходя из МРОТ на каждого работника и былазначительной поддержкой для предприятий. Согласно требованиям Федерального закона № 121-ФЗ от 22.04.2020, эти субсидии не входили в состав доходов при расчете налога на прибыль, УСН и ЕСХН, расчете НДФЛ для ИП[4].

Короновирус повлёк за собой изменения и в организации ведения бухгалтерского учета, которые продолжают действовать и в настоящее время. Меры государственной поддержки, которые были направлены для сдерживания распространения вируса в свою очередь и принесли значительные затруднения для предпринимателей и их проектов, что оказало влияние на ведение бухгалтерского учета и составления финансовой отчетности [2].

В настоящее время бухгалтерский учет переживает некоторые технологические перемены. В этот сложный период, вызванный кризисом пандемии, организации и фирмы прибегают к различным способам ведения эффективного бухгалтерского учета, с применением инновационных технологий.

Одно из этих допущений в бухгалтерском учете стало принципом непрерывности деятельности. При ведении бухгалтерского учета на основе принципа непрерывности деятельности финансовая отчетность составляется исходя из допущения о том, что организация осуществляет непрерывно свою деятельность, за исключением случаев, когда руководство намеревается ликвидировать организацию, прекратить ее деятельность.

Также организациям необходимо было соблюдать обязательное условие– перевод на удаленный режим работы практически всех сотрудников, в том числе бухгалтеров. В связи с этим возникли трудности практически у всех экономических субъектов,так как многие фирмы просто никогда не работали удаленно, это способствовало развитию нового плана работы организаций с использованием информационных технологий.

Согласно ТК РФ, работодатель обязуется обеспечивать безопасность сотрудников.Следовательно, стоимость защитных мер, связанных с распространением вируса, должна бытьвключена в стоимость основных видов деятельности.Однако, возникла необходимость отражать в счетах новые расходы организации и полученииегосударственной помощи.

Большинство организаций, которые перешли на удаленный режим работы, столкнулись с еще одной проблемой – порядок работы с документами. Также возникла проблема подписания документов на бумаге несколькими людьми, работающими на расстоянии, а также проблема

обмена документами между разными людьми. Поэтому предприятиям было необходимо обеспечить работу электронного документооборота.

Несомненно, в период пандемии сдача отчетности с помощью информационных технологий обрела огромную ценность. Согласно Федеральному закону «О бухгалтерском учете» № 402, начиная с отчетности 2019 г. обязателен экземплярговой бухгалтерской отчётности, которая предоставляется в виде электронного документа посети Интернет через оператора электронного документооборота,являющегося соответствующим требованиям, утвержденным ФНС России[1].

В нынешних сложных условиях из-за COVID-19 такое требование значительно упрощаетпроцесс отчетности. Многие организации были вынуждены заключить соглашения со специализированными фирмами, такими как СБИС, Derectum, Контур, Диадок, предоставляющиеуслуги электронного документооборота. Основным преимуществом сервисов электронного документооборота является их сочетание с системой 1С, в которой ведется учет в большинстве фкомпаний, что позволяет значительно сэкономить время при использовании системы 1С [2].

Также после режима самоизоляции и после смягчения карантинных мер,многие предприятия отказались от использования наличных денег и документов, которые являются переносчиками вируса, заменив их безналичными переводами и электронным документооборотом для снижения риска заражения персонала экономических субъектов.

Таким образом, пандемия оказывает особое влияние на ведение и организацию бухгалтерского учета, а также на подготовку бухгалтерской (финансовой) отчетности и способы ее передачи с использованием развивающихся современных информационных технологий. Стоит выделить большое преимущество, заключающееся в том, что большинство организаций переходят на электронный рабочий процесс быстрее, чем ожидалось, потому что в ближайшие годы все организации будут вынуждены перейти на цифровые технологии.

Экономические последствия коронавируса имеют дополнительные последствия для бухгалтерского учета и аудита финансовой отчетности и управленческих отчетов организаций. На данный момент бизнес России переживает сложные моменты, но даже после снятия ряда ограничений, не стоит говорить о быстром восстановлении данного сектора.

Пандемия не отступает, проблемы и трудности при ведении бизнеса в этих условиях предприятиями сохраняются. Несмотря на это работа в данном направлении не прекращается ни со стороны государства, ни со стороны предпринимательства.

Государство делает все возможное, чтобы сохранить рабочие места, поддержать малый бизнес финансово и консультационно, облегчить налоговое бремя.

Список литературы:

1. Бугайцова Е.Н., Чепракова Т.Н. Влияние пандемии коронавируса на бухгалтерский учет в России // Сб.трудов XXVI Всероссийской научно-практической конференции: в 2-х ч.. Ростов-на-Дону, 2020, С. 424-247

2. Лосева А.С. Экономические последствия пандемии COVID-19 // Материалы VII Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы экономики и управления в XXI веке», СибГИУ, Новокузнецк, 2021.

3. Постановление Правительства Российской Федерации от 16.05.2020 № 696". Об утверждении Правил предоставления субсидий из федерального бюджета российским кредитным организациям на возмещение недополученных ими доходов по кредитам, выданным в 2020 году юридическим лицам и индивидуальным предпринимателям на возобновление деятельности". http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_352711/

4. Постановление Правительства РФ от 24.04.2020 № 576 (в ред. от 20.06.2020) «Об утверждении Правил предоставления в 2020 году из федерального бюджета субсидий субъектам малого и среднего предпринимательства, ведущим деятельность в отраслях Российской экономики, в наибольшей степени пострадавших в условиях ухудшения ситуации в результате распространения новой коронавирусной инфекции» (с изм. и доп. вступ. в силу с 23.06.2020). https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/73855337/

5. Распоряжение Правительства РФ от 19.03.2020 N 670-р (ред. от 11.07.2020) «О мерах поддержки субъектов малого и среднего предпринимательства»http://www.consultant.ru/document/*ons*_doc_LAW_348140/

УДК 2964

Адживелиев А.Р.студент, **Сорокина Е.С**. к.э.н., доцент,
Институт экономики и управления, ФГАОУВО
«КФУ им. В.И. Вернадского»,
г. Симферополь, Республика Крым, Российская Федерация.

УЧЕТ ГОТОВОЙ ПРОДУКЦИИ И ЕЕ АНАЛИЗ

Аннотация. Актуальность выбранной темы обусловлена, подробному рассмотрению и изучению учета готовой продукции, а так же ее анализа. Готовая продукция – это часть запасов, предназначенных для реализации. Другими словами, готовая продукция – это изделия прошедшие все этапы производственного процесса, осуществляемого отделом технического контроля, и готовые к отгрузке заказчику. Для учета производства он используется после отгрузки покупателю или заказчику. Учет движения готовой продукции предназначен для оперативного контроля за количеством готовой продукции по наименованиям, типу и месту хранения.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, отчётность, положения, материально-производственные запасы, готовая продукция, счета бухгалтерского учета, анализ.

Концепция готового продукта, его оценка готовой продукцией признается продукция и изделия, прошедшие все стадии технологической обработки, соответствующие действующим стандартам, утвержденным техническим условиям, принятые техническим учетной политикой предприятия и соответствующие требованиям заказчика.

Готовая продукция, как правило, должна быть доставлена на склад и передать материально ответственному лицом. Крупногабаритные изделия, сыпучие и сыпучие изделия, которые по техническим причинам не могут быть доставлены на склад, принимаются представителем заказчика по месту их изготовления, сборки и сборки[1].

Продукция, которая должна быть доставлена заказчику на месте и не оформлена актом приемки, остается частью незавершенного производства и не входит в состав готовой продукции. Отходы производства не могут быть включены в состав промышленной продукции, даже если она реализуется третьему лицу.

К готовой продукции также относятся работы и услуги производственного характера, выполняемые в части собственного капитального строительства и других непромышленных производств и хозяйств, стоимость реализованных полуфабрикатов или продукции их производства, предназначенных для реализации.

Учет готовой продукции ведется в натуральных, условно натуральных и стоимостных показателях. Согласно Положению по бухгалтерскому учету и финансовой отчетности, утвержденному приказом Минфина РФ от 29 июля 1998 г. № 34н, готовая продукция должна отражаться в бухгалтерском балансе по ее фактической себестоимости[2].

Фактическая себестоимость готового изделия складывается из всех затрат на его изготовление. Могут использоваться и другие виды оценки:

- по плановой (нормативной) себестоимости, когда отдельно учитываются отклонения фактической себестоимости готовой продукции за отчетный месяц от плановой или нормативной себестоимости;
- по частичной (приведенной) стоимости (метод "прямой калькуляции"), исчисленной по фактическим затратам, за исключением общехозяйственных расходов;
- по отпускным ценам и тарифам (без налога на добавленную стоимость и налога с продаж) при учете товаров, реализуемых через розничную сеть;
- по отпускным ценам и тарифам, увеличенным на сумму налога на добавленную стоимость, - при выполнении разовых заказов и работ.

В конце месяца, независимо от цены, по которой ведется текущий учет, оценка готовой продукции доводится до фактической себестоимости путем проведения специальных расчетов по распределению отклонений между фактической себестоимостью и балансовой ценой.

Задачи учета и анализа готовой продукции, источники информации для анализа

Задачи учета готовой продукции[5]:

- контроль за правильным и своевременным документированием продукции и изделий, выпущенных из производства и отгруженных (реализованных);

- контроль за сохранностью готовой продукции на складах организации или на складах;

- получение достоверной информации о количестве и стоимости готовой продукции на складах, контроль соответствия фактических запасов ценностей установленным нормативам;

- своевременное выявление излишков и сверхнормативных остатков готовой продукции к реализации с целью мобилизации внутренних ресурсов;

- систематический контроль за уровнем себестоимости реализованной продукции;

- контроль выполнения договоров поставки по объему и ассортименту;

- контроль за своевременным поступлением платежей за реализацию готовой продукции;

- определение финансового результата от реализации продукции[5].

Основные задачи анализа:

- оценка степени выполнения плана и динамики производства и реализации продукции;

- определение влияния факторов на изменение значения этих показателей;

- выявление внутрихозяйственных резервов увеличения производства и реализации продукции;

- разработка мероприятий по освоению выявленных запасов.

В качестве источников информации для учета и анализа готовой продукции используются: «Отчет о прибылях и убытках», ежемесячные, квартальные и годовые отчеты организации о выпуске продукции, отчет 16 «Движение готовой продукции, ее отгрузка и реализация», купить книгу и др.

В ходе данной работы были изучены теоретические основы, методики организации учета и анализа готовой продукции на производственных предприятиях.

Таким образом, готовая продукция - это продукция, прошедшая все этапы технологической обработки на предприятии и реализующая применение сложных, технических условий или выбора заказчика, применяемых в контракте.

Учет готовой продукции на предприятии осуществляется по видам, сортам и местам хранения в естественных, условно естественных и стоимостных показателях.

Готовая продукция, в зависимости от принятой учетной политики, оценивается и оценивается качеством в бухгалтерском учете и балансе предприятия по фактической или нормативной (плановой) стоимости.

Необходимо отметить, что в современных условиях, в первую очередь к состоянию экономики любого предприятия, от бухгалтерского учета требуется знание всех особенностей учета готовой продукции, умение быстро ориентироваться в меняющейся ситуации и выбрать наиболее правильное решение, которое будет зависеть от экономического положения компании.

Список литературы:

1 Чистова А.С. Бухгалтерская и налоговая отчетность: особенности учета готовой продукции / А.С. Чистова // Ростовский научный журнал. — 2018. — № 1. — С. 349-354.

2 Приказ Минфина России от 29.07.1998 N 34н (ред. от 11.04.2018) "Об утверждении Положения по ведению бухгалтерского учета и бухгалтерской отчетности в Российской Федерации" (Зарегистрировано в Минюсте России 27.08.1998 N 1598)[Электронный ресурс]. - Режим доступа:http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_20081/

3 Асфандиярова Р.А. Бухгалтерский учет и аудит выпуска и реализации готовой продукции / Р.А. Асфандиярова // «Научно-практический журнал Аллея Науки». – 2020. — №8(24). – С. 1-5.

4 Егорушкина Т.Н. Учет активов, связанных с поиском и оценкой природных ресурсов: российская и международная практика / Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. — 2019. — № 4-1. — С. 197-201.

5 Исаева А.А. Учет затрат на производство и калькулирование себестоимости сельскохозяйственной продукции / А.А. Исаева, Л.В. Пермитина// XLV Огаревские чтения. — 2021. – С. 471-475.

УДК 657

Азкенова А. Ж. магистрант 1 курса, ОП «Учет и аудит»
Научный руководитель: **Бекжанова Т.К.**, к.э.н, доцент
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли,
г. Нур-Султан, Республика Каазхстан

ВОПРОСЫ УЧЕТА РАСХОДОВ В УЧЕТНОЙ И НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКЕ

Аннотация. В данной статье автором рассмотрен финансовый результат деятельности предприятия. Он же в свою очередь, во многом зависит от правильно выбранной стратегии управления затратами. Управление затратами – это область управленческой деятельности, как средство достижения предприятием высокого экономического результата, это более эффективное использование ресурсов компании, их экономия и минимизация затрат на всех этапах производственного процесса.

Ключевые слова: учетная политика, налоговая политика, учет расходов, управление затратами, финансовый учет, налоговый учет, затраты

В условиях рыночной экономики, когда юридические лица обращаются за финансированием, контролируют основные финансовые показатели возросла роль бухгалтерского учета как источника для принятия управленческих решений и аналитики данных для оптимизации бизнес процессов компании. Если предприятия не сосредотачиваются на бухгалтерском учете, то руководству будет сложно определить финансовое положение бизнеса. Оценка бухгалтерского учета помогает понять, в каком направлении развивается бизнес. Это помогает записывать, обобщать и классифицировать все транзакции, связанные с бизнесом. Бухгалтерский учет также помогает в ведении финансовой отчетности. Каждый бизнес должен предоставлять финансовый отчет для целей налоговой отчетности. Если у организации есть надлежащий отчет о финансах, то можно легко решить все сценарии и достичь целей организации. [1]

Компаниям необходимо соблюдение законодательных норм, чтобы их система бухгалтерского учета была подтверждена различными законами и нормативными актами. Все обязательства, такие как налог на прибыль, налог с продаж, пенсии, фонды сотрудников и т. д., могут быть легко решены, для чего вам потребуется структурированная система бухгалтерского учета.

Новым Налоговым кодексом был введен новый принцип налогообложения – принцип добросовестности налогоплательщиков. Наряду с этим увеличиваются требования налоговых органов на бизнес, из последних нововведений можно отметить внедрение «Сопроводительных накладных на товары», снижение порога по НДС, введение ЭСФ и постоянные изменения в Налоговом Кодексе Республики Казахстан. Бизнес начинает понимать разницу между налоговым и бухгалтерским учетом организации. Правильная организация бухгалтерского и налогового учета в компании позволяет минимизировать расходы организации за счет оптимизации налогообложения, принятий своевременных управленческих решений.

Основой государственного регулирования бухгалтерского учета в организациях является Закон Республики Казахстан от 28.02.07 г. № 234-111 «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности», Указ Президента Республики Казахстан *«О государственной программе развития и совершенствования бухгалтерского учета и аудита в РК на 1998-2000 годы» от 28.01.98 г.* № 3838 и другие [2].

Данные правовые акты устанавливают единые правовые, методологические основы учета и отчетности для всех хозяйствующих юридических субъектов и физических лиц, занимающихся предпринимательской деятельностью, зарегистрированных на территории Казахстана. Основополагающим принципом Закона «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» является создание методологических основ для сбора, регистрации и обобщения информации, получаемых в процессе непрерывного, сплошного документального учета всех хозяйственных операций. Основной задачей бухгалтерского учета и финансовой отчетности является предоставление пользователям полной, и достоверной информации о хозяйственной деятельности организации.

Пользователи подразделяются на внешних и внутренних пользователей. К внутренним пользователям такой информации можно отнести руководство организации, владельцев бизнеса сотрудников. К внешним пользователям поставщиков, клиентов, государственные органы, финансовые организации и т.п. Бухгалтерский учет в организациях Республики Казахстан строится на основе международных стандартов финансовой отчетности, которые регулируют процесс отражения тех или иных финансово-хозяйственных операций в финансовой отчетности, процесс отражения в балансе организации или в отчете о прибылях и убытках компании. К примеру расходы организации на таможенное декларирование, уплату сборов и пошлин учитываются на балансе организации как часть стоимости запасов согласно МСФО IAS2 «Запасы». Другим примером может служить расходы по амортизации основных средств регулируемых МСФО IAS16 «Основные средства». Применение тех или иных методов учета расходов определяет Учетная политика организации. Эти три уровня нормативных документов наряду с другими политиками и нормативно правовыми документами определяют регулирование бухгалтерского учета в организации.

Формирование учетной политики заключается в выборе одного из способов, предлагаемых в каждом стандарте, его обосновании, исходя из условий деятельности субъекта, и принятии его в качестве основы для ведения бухгалтерского учета и представлении финансовой отчетности. При формировании и использовании учетной политики следует соблюдать принципы учета. [3]

Необходимость введения в новый Налоговый кодекс понятия «налоговый учет» вызвана, с одной стороны, возросшим взаимодействием между бухгалтерским и налоговым учетами, а с другой стороны, существенными различиями в преследуемых ими целях.

Порядок ведения налогового учета регламентируется ст. 56-60 нового Налогового кодекса.

Понятие налогового учета установлено ст. 56 Налогового кодекса, согласно которой налоговый учет - это процесс ведения налогоплательщиком и налоговым агентом учетной документации в соответствии с требованиями Налогового кодекса в целях обобщения и систематизации информации об объектах налогообложения и объектах, связанных с налогообложением, а также в целях исчисления налогов и других обязательных платежей в бюджет и составления налоговой отчетности [4].

При этом данной статьей определено, что налоговый учет основывается на данных бухгалтерского учета.

Налогоплательщики и налоговые агенты, за исключением индивидуальных предпринимателей, применяющих специальный налоговый режим для субъектов малого бизнеса на основе патента, самостоятельно организуют налоговый учет и определяют формы обобщения и систематизации информации в налоговых целях в виде налоговых регистров таким образом, чтобы обеспечить:

1) формирование полной и достоверной информации о порядке учета для целей налогообложения операций, осуществленных налогоплательщиком и налоговым агентом в течение налогового периода;

2) расшифровку каждой строки форм налоговой отчетности;

3) достоверное составление налоговой отчетности; а также

4) предоставление информации органам налоговой службы для налогового контроля.

Для индивидуальных предпринимателей, применяющих специальный налоговый режим на основе патента, Министерством финансов РК будут установлены отдельные формы для ведения налогового учета.

Кроме того, в Налоговый кодекс вводится абсолютно новое для казахстанских налогоплательщиков понятие налоговой учетной политики.

Налогоплательщик и налоговый агент будут самостоятельно разрабатывать и утверждать налоговую учетную политику, за исключением применяющих специальный налоговый режим для субъектов малого бизнеса, специальный налоговый режим для крестьянских или фермерских хозяйств, по деятельности, на которую распространяются такие специальные налоговые режимы.

Такие категории налогоплательщиков по деятельности, на которую распространяются специальные налоговые режимы, будут утверждать налоговую учетную политику, разработанную самостоятельно, но по форме, установленной Министерством финансов РК.

Налоговая учетная политика - это принятый налогоплательщиком (налоговым агентом) документ, устанавливающий порядок ведения налогового учета с соблюдением требований Налогового кодекса.

Налоговая учетная политика может быть включена в виде отдельного раздела в учетную политику, разработанную в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности и требованиями законодательства РК о бухгалтерском учете и финансовой отчетности.

Еще один элемент налогового учета - это учетная документация.

Учетная документация включает в себя:

- бухгалтерскую документацию;
- налоговые формы;
- налоговую учетную политику;
- иные документы, являющиеся основанием для определения объектов налогообложения и объектов, связанных с налогообложением, а также для исчисления налогового обязательства.

Правила налогового учета определены ст. 57 Налогового кодекса. Ведение налогового учета осуществляется налогоплательщиками по методу начисления в порядке и на условиях, установленных Налоговым кодексом [5].

Метод начисления - это метод учета, согласно которому независимо от времени оплаты доходы и расходы учитываются с момента выполнения работ, предоставления услуг, отгрузки товаров с целью их реализации и оприходования имущества.

Налогоплательщики, осуществляющие виды деятельности, для которых Налоговым кодексом предусмотрены различные условия налогообложения, обязаны вести раздельно учет объектов налогообложения и объектов, связанных с налогообложением, в целях исчисления налоговых обязательств по таким видам деятельности.

Статьей 60 Налогового кодекса установлены требования к налоговой учетной политике.

В налоговой учетной политике должны быть установлены:

- формы и порядок составления налоговых регистров, разработанных налогоплательщиком (налоговым агентом) самостоятельно;
- перечень осуществляемых видов деятельности согласно общему классификатору видов экономической деятельности, утвержденному уполномоченным государственным органом но стандартизации;
- наименование должностей лиц, ответственных за соблюдение учетной налоговой политики;
- порядок ведения раздельного налогового учета;
- порядок ведения раздельного налогового учета в случае осуществления операций по недропользованию;
- выбранные налогоплательщиком методы отнесения на вычеты расходов в целях исчисления корпоративного подоходного налога, а также отнесения в зачет налога на добавленную стоимость, предусмотренные Налоговым кодексом;
- политика определения хеджируемых рисков, хеджируемые статьи и используемые в их отношении инструменты хеджирования, методика оценки степени эффективности хеджирования.

При осуществлении видов деятельности, ранее не указанных в налоговой учетной политике, налогоплательщик и налоговый агент должны внести соответствующие изменения и дополнения в налоговую учетную политику.

Вопросы бухгалтерского и налогового учета расходов организации недостаточно изучены в нашей стране. Это обусловлено относительной «молодостью» налоговой системы, постоянными изменениями налогового законодательства. Целью настоящего исследования заключается изучение путей взаимодействия налогового и бухгалтерского учета в организации, минимизации расходов компании путем правильной организации двух систем учета.

Сокращение расходов не только положительно сказывается на финансовом результате предприятия, но и позволяет высвободить денежные средства, которые можно инвестировать в развитие производства.

Дополнительно сокращение расходов денежных средств улучшает конкурентоспособность предприятия: за счет сокращения себестоимости производства продукции появляется «задел прибыльности», который может позволить в случае конкурентной борьбы по цене оперативно среагировать и снизить стоимость реализации производимой продукции. [6]

В целом процесс минимизации расходов процесс постоянный, что предполагает непрерывную работу предприятия по оптимизации расходной части. Не стоит рассчитывать на то, что единожды разработанная и даже реализованная политика оптимизации расходов станет спасением для предприятия на долгие годы. К сожалению, реалии современного бизнеса свидетельствуют об обратном, в том числе по причине ежегодного роста потребительских цен и, как следствие, постоянного увеличения издержек предприятия на производство и реализацию продукции, а также разнообразные расходы общехозяйственного характера.

Залогом успешного функционирования предприятия является постоянная работа по оптимизации расходной части, которая должна проходить параллельно по нескольким направлением:

- четкое планирование и нормирование расходов денежных средств предприятия, предполагающее постоянные корректировки и установление периодичности составления планов или бюджетов (ежедневно; еженедельно, ежемесячно, ежеквартально, ежегодно и т. д.);
- мониторинг исполнения планов, выявление отклонений и причин их возникновения;
- разработка политики оптимизации расходов с учетом результатов план-фактного анализа исполнения бюджетов (планов) по статьям затрат.

Список литературы:

1. Андреев, В.Д. Введение в профессию бухгалтера: Учебное пособие В.Д. Андреев, И.В. Лисихина. - М.: Магистр, НИЦ ИНФРА-М, 2013. - 192 с.
2. https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000234
3. Закон Республики Казахстан от 28 февраля 2007 года N 234 О бухгалтерском учете и финансовой отчетности [Электронный ресурс] Режим доступа : https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000234_
4. Кодекс РК от 25 декабря 2017 года №120 О налогах и других обяхательных платежах в бюджет. [Электронный ресурс] Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1700000120
5. Налоговый кодекс [Электронный ресурс] Режим доступа:http://kaz-kodeksy.com/nk_rk/57.htm
6. Кибиткин А.И., Дрождинина А.И., Мухомедзянова Е.В., Скотаренко О.В. – М.: Издательский дом Академии Естествознания, 2012. – 368 с. Учет и анализ в коммерческой организации.

УДК **657.2.016**

Айтхожина А.Е. магистр, ст. преподаватель
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

УЧЕТ МАТЕРИАЛОВ В СТРОИТЕЛЬНЫХ КОМПАНИЯХ

Аннотация. В статье исследуется структура затрат и доходов на производство строительных работ, а также рассматривается структура работ, выполненные организацией собственными силами. При поступлении материалов от заказчика отдельный договор не заключается, все взаимоотношения строятся на основе договора подряда, т.е. должны быть оговорены виды, количество и стоимость передаваемых материалов, а также срок их передачи. Если передачу материалов осуществляют в порядке купли-продажи, то документальное оформление поступления материалов такое же как и приобретение их у поставщика.

Согласно договора подряда по приобретение материалов осуществляет подрядчик самостоятельно, но под контролем заказчика, т.е. заказчик контролирует ассортимент материалов, их качество и стоимость.

Ключевые слова: затраты, доходы, производство, строительные работы, строительство, сооружений, доля производства.

Широкое распространение в строительном производстве получила практика привлечения на условиях текущей аренды строительных машин и оборудования, находящихся в распоряжении управлений механизации. Порядок взаиморасчетов и включения в стоимость строительства

расходов на содержание и эксплуатацию этих машин зависит от условий, на которых их предоставляют строительной организации: в порядке субподряда на выполнение законченного цикла строительных работ, в форме услуг по выполнению отдельных видов механизированных работ, в форме обычной аренды строительной техники без обслуживающего персонала[1].

При составлении сметных расчетов выделяют следующие статьи затрат: «Материалы», «Основная заработная плата», «Затраты по эксплуатации строительных машин и механизмов», «Прочие (прямые) расходы», «Накладные расходы». При этом первые четыре статьи считаются прямыми затратами на осуществление строительно-монтажных работ.

Такая разница между составом прямых и накладных расходов строительства и других отраслей экономики вызвана исторически сложившимися различиями в отражении отдельных статей затрат в классификационных группировках. Расходы по эксплуатации машин и механизмов в строительстве относят к прямым затратам, а в других отраслях экономики расходы, связанные с содержанием и эксплуатацией оборудования, относят к косвенным. Дополнительную заработную плату основных производственных рабочих, занятых на строительно-монтажных работах, относят к накладным расходам, а в других отраслях ее включают в состав прямых затрат на оплату труда. Кроме этого ранее рассмотренные особенности строительного производства привели к наличию в составе накладных расходов строительных организаций специфических статей затрат, отсутствующих в составе накладных расходов предприятии других отраслей экономики[2]. .

По договору подрядчик обязуется лично выполнить все предусмотренные работы, он несет ответстсвенность за качество выполненных работ и сроки выполнения. За невыполнение принятых обязательств как заказчик, так и подрядная организация несут взаимную материальную ответственность.

Особенности строительного производства порождают формирование отдельных видов хозяйственных операций и производственных затрат, отражение которых имеет свои отличия.

Материальные затраты. При поступлении материалов от заказчика отдельный договор не заключается, все взаимоотношения строятся на основе договора подряда, т.е. должны быть оговорены виды, количество и стоимость передаваемых материалов, а также срок их передачи. Если передачу материалов осуществляют в порядке купли-продажи, то документальное оформление поступления материалов такое же как и приобретение их у поставщика.

Согласно договора подряда по приобретение материалов осуществляет подрядчик самостоятельно, но под контролем заказчика, т.е. заказчик контролирует ассортимент материалов, их качество и стоимость. При этом при выставлении счета за выполненный объем работ подрядчик в обязательном порядке прикладывает копии счетов по приобретенным материалам.

Для основных строительных материалов нормы естественной убыли разработаны применительно к операциям, в процессе которых возникают эти неизбежные потери. Выявленные недостачи оформляют «Актом о потерях материалов в пределах норм естественной убыли.

Величина естественной убыли материалов, возникающая в процессе их использования, должна закладываться в нормы расхода материалов, и обособлено не отражаются или списываются в составе накладных расходов.

Аналитический учет материалов на складах ведется в количественном измерении по каждому виду материалов в карточках складского учета материалов. Основанием для записей в них служат типовые приходные и расходные документы. Материально ответственное лицо ежемесячно составляет материальный отчет о поступлении, расходе и остатках материалов, которые с приложенными оправдательными документами передаются в бухгалтерию для таксировки.

Предприятие заранее закуп материалов не производит, приобретаются только те материалы, которые необходимы для текущих работ и только в необходимом для производства количестве. Поэтому как правило больших остатков материалов предприятие не имеет. Закуп материалов осуществляют материально ответственные лица. Если материалы необходимы в малых количествах, то закуп производится путем приобретения за наличный расчет через подотчетных лиц, крупные партии материалов приобретают за безналичный расчет [3].

Списание материалов производится на основании акта выполненных работ и норм расхода материалов. Учет использования материала в производстве ведут прорабы. Они же составляют материальный отчет, в котором отражается информация о нормативной потребности в материалах и объемах выполненных работ и сопоставлении фактического расхода материалов с нормативными значениями. Данные в части нормативной потребности в материалах заполняет производственный отдел, в части фактического использования заполняется прорабом. Отчет составляется на основании следующих данных: производственные нормы расхода материалов на единицу работ; количественные показатели «Журнала учета выполненных работ» и «Акта инвентаризации незавершенного производства»; первичные документы по учету расхода материалов. Материальный отчет служит основанием для списания основных и вспомогательных материалов на производство строительно-монтажных работ.

В управлении затратами и прибылью строительных организаций по четко регламентированным этапам с описанием «входных — выходных» данных на каждом из них; распределении ответственности и полномочий владельца процесса и участвующих должностных лиц; разработке форм отчетности по показателям процесса.

Затраты на содержание заказчика-застройщика (собственные затраты заказчика-застройщика) также покрываются за счет средств инвестора. Эти средства закладываются в смету отдельной строкой. Заказчик-застройщик собственными силами проводит следующие работы:

выдает исходные данные для разработки проектно-сметной документации, размещает заказ на разработку всей необходимой для строительства объекта документации, проводит ее согласование в установленном порядке, осуществляет поиск подрядчиков, заключает договоры подряда на разработку документации и выполнение всего комплекса строительных, монтажных и пусконаладочных работ, поставку оборудования и материалов;

осуществляет приемку, учет, надлежащее хранение находящегося на складах оборудования, изделий и материалов, их передачу в монтаж;

выполняет все необходимые работы по подготовке строительной площадки, осуществляет надзор за соблюдением норм и правил при строительно-монтажных работах, приемку законченных работ и подготовку объекта к передаче в эксплуатацию.

Кроме того, заказчик-застройщик обеспечивает рациональное и экономное расходование выделенных на строительство средств, своевременно оплачивает материалы, оборудование, выполненные работы и т. д., принимает меры к сокращению сроков строительства. Для выполнения таких работ необходимо произвести ряд затрат. Эти затраты указываются в составе сметы на содержание заказчика-застройщика:

расходы по оплате труда, в том числе основная заработная плата, исчисленная из должностных окладов, дополнительные выплаты стимулирующего характера, материальная помощь, доплата за выслугу лет, выплаты, обусловленные районным регулированием оплаты труда, оплата отпусков, прочие расходы на оплату труда;

материальные расходы, в том числе командировочные расходы, аренда и содержание служебного легкового автотранспорта, аренда и содержание грузового и специализированного автотранспорта, аренда и содержание зданий и сооружений, расходы на коммунальные услуги, обучение и повышение квалификации кадров, участие в семинарах, конференциях, представительские расходы, расходы при сокращении численности аппарата управления, расходы на приобретение канцелярских принадлежностей, технической и справочной литературы, содержание сторожевой охраны, приобретение хозяйственного инвентаря, расходы на охрану труда и технику безопасности, приобретение и обслуживание оргтехники, расходы на рекламу, типографские расходы, компенсация расходов по использованию для нужд производства личного автотранспорта, расходы по разъезду по служебным делам общественным транспортом, оплата юридических услуги консультаций, аудиторского обслуживания, кассового обслуживания, прочие расходы.

Основной правовой документ, регулирующий производственно-хозяйственные и другие взаимоотношения субъектов инвестиционной деятельности, договор (контракт) между ними

Иначе говоря, договором может быть предусмотрено, что заказчик получает от инвестора определенную сумму денежных средств и в дальнейшем сам полностью отвечает за строительство. На эти денежные средства он самостоятельно определяет подрядчика и собственные затраты. Все, что превышает полученную плату, заказчик финансирует самостоятельно.

Заказчик-застройщик несет перед инвестором имущественную и иную предусмотренную действующим законодательством ответственность за рациональное использование выделенных для строительства ресурсов и материальных ценностей. Обычно инвестор и заказчик заранее определяют норму расхода на содержание службы заказчика, которая рассчитывается в процентах от стоимости договора в целом[4].

Предлагаемые методические рекомендации по организации управления затратами и прибылью позволяют не только регламентировать и изложить в должностных инструкциях права и обязанности сотрудников (как в действующей системе), но и постоянно целенаправленно управлять процессом, измерять достигнутый результат процесса, тем самым повышать эффективность и результативность деятельности как строительных участков, так и организации в целом.

Список литературы:

1. Щербакова Н.А. Экономика недвижимости.- Ростов н/Д: Феникс, 2003.- С.318.
2. Филатов О.К., Рябова Т.Ф., Минаева Е.В. Экономика предприятий (организаций) учеб.пособие. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2011. – 512с.
3. Степанова И.С. Экономика строительства: Учебное пособие/Под.ред.– М.: Юрайт, 2002. – 591 с.
4. Шеремет А.Д., Негашев Е.В. Методика финансового анализа коммерчиских организаций. М.:ИНФРА,2003.-187с.

УДК 657.2.016

Айтхожина Л.Ж. к.э.н, доцент, **Шаркубенов Д.**студент,
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли,
г.Нур-Султан, Республика Казахстан.

ОСОБЕННОСТИ ВЕДЕНИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЁТА, ВЫЗВАННЫЕ ПРОЦЕДУРОЙ БАНКРОТСТВА ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация: Практика применения действующего законодательства Республики Казахстан «О реабилитации и банкротстве», № 409-VI с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2021 г выявила ряд вопросов, связанных с предупреждением и избежанием ликвидации предприятия банкрота. В этой связи хотелось бы остановиться на особенностях бухгалтерского учета операций в условиях несостоятельности, вызванных чрезвычайностью ситуации, в которой оказался должник. Несостоятельность — эта такое состояние, при котором предприятие не может рассчитаться по своим обязательствам, и чаще всего оно предполагает прекращение конкретной коммерческой или иной деятельности. В статье обозначены лишь часть вопросов, которые возникают в процессе оценки имущественной базы должника, к примеру необходимо верно оценить объекты, включенные в перечень активов не принимаемые в учет. Большая часть активов данной категории включает в себя, имущество, связанное непосредственно с государственными учреждениями, имущество – выступающее в качестве финансового обеспечения по обязательствам, средства ликвидационных фондов, голосующие акции, а также объекты лизинга.

Ключевые слова: банкротство, концептуальные принципы МСФО, платежеспособность, ликвидация предприятия.

Согласно Закону Республики Казахстан «О реабилитации и банкротстве»,

№ 409-VIс изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2021 гбанкротом признается индивидуальный предприниматель или юридическое лицо, неплатежеспособность которого является основанием применения к нему процедур о банкротстве и реабилитации. Банкротство во всем мире считается одной из юридических процедур, регулирующих отношения хозяйствующих субъектов на рынке, при этом оперативная и достоверная учетная информация позволяет установить стабильную, надежную систему отношений субъектов в ситуации несостоятельности.

Если юридическая сторона банкротства постоянно совершенствуется, набирая силу, то организации бухгалтерского учёта и формированию отчётности несостоятельных предприятий до настоящего времени не уделялось должного внимания. На данный момент нет ни одного нормативного документа, определяющего порядок организации и ведения бухгалтерского учёта на несостоятельном предприятии. Недостаточная проработанность вопросов учёта и формирования отчётности предприятий, в отношении которых проводятся процедуры банкротства, остаётся острой проблемой, тормозящей работу специалистов.

Процедуры банкротства применяют для оздоровления экономики и снижения объёма безвозвратных долгов через процедуру удовлетворения требований кредиторов, списания задолженности и ликвидацию неплатежеспособных компаний.

Банкротство, как показывает практика, –является инструментом оздоровления экономики, позволяющий согласовать интересы всех участников рынка.

Процедура банкротства предприятия позволяет решить ряд вопросов как:

- возвращение долгов кредиторам через исполнение обязательств, назначенных судом через ликвидацию предприятия-должника;

-создание нового бизнеса;

-смену состава руководителей, не исполняющих свои обязанности, замену временных руководителей на профессиональных руководителей, передачу бизнеса в более надежные руки;

-передачу бизнеса организации от государства в частные руки и наоборот;

-восстановление финансовой устойчивости и реструктуризацию предприятия с целью выхода из кризисной ситуации.

Вместе с тем в процессе проведения банкротства как правило бизнес как бы приобретает и негативные моменты:

-потерю кредиторами части бизнеса;

-возникновение нового, последующего банкротства;

-ухудшение социальной жизни работников предприятия;

-сокращение рабочих мест, а вследствие этого снижение платежеспособности населения;

-возможность возникновения криминального банкротства, связанного с переделом собственности и разворовыванием имущества, в том числе организаций со значительной долей государственной и муниципальной собственности;

-сужение потребительского рынка [1].

Бухгалтерский учёт в условиях несостоятельности, вызванных чрезвычайностью ситуации, в которой оказался должник несомненно, имеет свои особенности. Одной из особенности ведения бухгалтерского учета при признании организации банкротом является составление совокупной имущественной базы бизнеса,включающая общее имущество организации-банкрота.

Для правильной оценки имущественной базы необходимо верно оценить объекты, включенные в перечень активов не принимаемые в учет. Большая часть активов данной категории включает в себя, имущество, связанное непосредственно с государственными учреждениями, имущество – выступающее в качестве финансового обеспечения по обязательствам, средства ликвидационных фондов, голосующие акции, а также объекты лизинга.

Так, при формировании конкурсной массы предприятия-банкрота должен быть значительно сокращён состав нематериальных активов, вследствие их списания на убытки предприятия. Аннулированию, в частности, подвергаются товарные знаки и знаки обслуживания. Производится корректировка и ряда других балансовых статей. В практической деятельности для пользователей более известны традиционные формы нематериальных активов, таких как авторские права, патенты и товарные знаки. Однако многие виды нематериальных активов как договоры о франчайзинге, наименование продуктов, списки почтовой рассылки, логотипы, музыка и рекламные мелодии, концепции и слоганы компании, развитие и рост технологий в бизнесе, включая URL адреса в интернете и компьютерные операционные системы обходят вниманием. Эти активы часто упускаются из виду, хотя в действительности они могут быть самыми ценными активами [3].

Определенные вопросы возникают в подходах в применении отдельных

принципов и допущений финансового учёта при формирование ликвидационного баланса бизнеса должника. Коротко перечислим их.

Специфика применении отдельных принципов и допущений бухгалтерского учёта, как например:

- допущение непрерывности деятельности организации;
-требование осмотрительности (осторожности) в бухгалтерском учёте;
- принцип осмотрительности.

Практика проведения процедур банкротства предприятия требует исследования и определения подходов в применении выше названных требований МСФО в учетных процессах должника банкрота, дабы избежать неоднозначных оценок. Практикующие бухгалтера субъектов прошедших процедуры банкротства также отмечают, что в процессе формирования ликвидационного баланса используется концепция не «историческая» стоимость оценки активов, (т. е. не по которой производилось оприходование запасов, а возможная стоимость продажи этих активов в самом ближайшем будущем); и кроме того применяется иная группировка статей актива и источников их создания. То есть все это ставит задачу необходимости проведения корректировки (уточнения) стоимости отдельных активов и их состава – при формировании конкурсной массы (в рамках процедуры конкурсного производства). Отсутствие исследования названных вопросов и исчерпывающего определения и алгоритма формирования, формы баланса создают определённые проблемы в работе практикующих бухгалтеров и аудиторов [4]. Содержание и форма отчёта о прибылях и убытках и отчёта о движении денежных средств в условиях банкротства предприятий также не нашли должного отражения ни в нормативной, ни в научной литературе, однако наличие их предопределяет необходимость решения ряда проблем сними связанных, как на теоретическом, так и на методическом уровнях.

Список литературы:

1.Закон Республики Казахстан «О реабилитации и банкротстве», № 409-VI с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2021 г

2.Учет и анализ банкротств. Байкина Светлана Геннадьевна// Изд.-торговая корпорация "Дашков и К°", Москва, 2008, с. 218

3. Ведение бизнеса в Казахстане // GRATA International, апрель 2021.

4.Судебная практика применения налогового и таможенного законодательства// Библиотека Верховного суда Республики Казахстан ,Актобе,2012, с.228

УДК 657.1

Айтхожина Л.Ж. к.э.н., доцент
Шинабекова А.С. магистрант 1 курса ОП «Учет и аудит»,
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

МЕЖДУНАРОДНАЯ СИСТЕМА БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА

Аннотация. Глобализация позволила бухгалтерскому учету стать Международным языком бизнеса, так как в нем формируются результаты финансовой деятельности и положение разнообразных компании, от крупных холдингов до субъектов малого бизнеса. В статье рассмотрена международная система учета. Уделено внимание тому, что бухгалтерский учет не является единственным проводником вопросов финансовой информации и потенциальной научно-прикладной доктриной. У каждого государства имеются свои суждения о роли и целях бухгалтерского учета в зависимости от исторически сформировавшихся обстоятельств и отечественного характера. Международная практика учета разнохарактерна, эти отличия находят отображение в международных, региональных и национальных стандартах учета.

Ключевые слова: международный учет, гармонизация, бухгалтерская модель, система учета, принципы, глобализация, финансовая информация

Еще в начале прошлого века принципы финансовой отчетности в разных государствах значительно различались. Предоставленные сведения финансовых отчетов оказались несопо-

ставимыми, соответствующими для финансового анализа, сформировали у пользователей неоднозначное мнение о подлинном состоянии предприятий. Данные отличия были предопределены как многообразием имеющихся форм организации хозяйственной деятельности, так и воздействием на практические аспекты учета внешних факторов таких как: экономических, географических, политических, социальных, религиозных и т.д.

В зависимости от вида законодательства и степени его влияния на многообразные стороны системы в регулировании бухгалтерского учета следует выделять две направленности. К первой относятся те страны, имеющие обширный свод законов о бухгалтерском учете. Законы жестко определены, учетные процедуры детализированы и строго регламентированы. Ко второй группируют те страны, применяющие общеправовое законодательство. Он лишь предопределяет пределы, где физические и юридические лица обладают свободой действий, стандарты бухгалтерского учета не регламентируются государством, а обусловливаются профессиональными организациями бухгалтеров. Разработанные стандарты более гибкие и могут изменяться под влиянием инноваций [1].

В отдельных странах информация, генерируемая в рамках бухгалтерского учета, направлена на удовлетворение потребностей инвесторов и кредиторов. Годовые отчеты предоставляют информацию о качестве управления средствами акционеров.

В других - на первое место может быть поставлено представление достоверной информации государственным органам, осуществляющим контроль за надлежащим исполнением налогового законодательства и участвующим в планировании национальной экономики. Оценка обязательств по налогам производится по стандартным правилам. В Бельгии, Франции, Германии, Италии, Люксембурге и Португалии финансовая отчетность используется, главным образом, для определения налогооблагаемой прибыли.

Вся система бухгалтерского учета может трансформироваться исходя из приоритетных задач макроэкономических целей, достижения поставленных темпов снижения инфляции и повышения национальной экономики.

Сближение национальных моделей и понижения отличий в финансовой отчетности крайне необходима стандартизация всех учетных процедур и гармонизация разнообразных систем бухгалтерского учета.

Процесс гармонизации означает сближение целевой ориентации учетных систем и национальных моделей учета. Суть гармонизации заключается в том, что в каждой стране может существовать своя модель организации учета и система учетных стандартов, но они не должны противоречить аналогичным стандартам других стран и их сообществ (объединений).

Процесс стандартизации - разработка правил, норм, учетных процедур для практического применения, т.е. унификация учета. Национальные стандарты разрабатываются каждой страной самостоятельно, их содержание, порядок разработки и утверждения отражает социально-экономические и политические реалии каждой страны [2].

В разных странах учетная информация может основываться на базе разных запросов заинтересованных лиц и, таким образом решать различные поставленные задачи. Обычно чем больше уровень экономического развития страны, тем сложнее система бухгалтерского учета и отчетности, так как в стране с развитой экономикой информационные потребности пользователей в ходе их профессиональной деятельности не могут быть решены без привлечения дополнительной, более многообразной и основательной информации. Многие экспертов в сфере бухгалтерского учета считают, что по всему миру не существует и двух-трех стран с идентичными системами учета. И хотя все страны мира применяют метод ведения бухгалтерского учета, при котором сведения отображаются, как минимум, на двух бухгалтерских счетах, образуя, тем самым, бухгалтерскую проводку, тем не менее, разъясняют и используют они данный метод поразному. В странах со схожими социальными и экономическими условиями системы учета имеют много общего, и интерпретация обозначенного метода в целом одинакова, что позволяет обобщить их в установленные модели учета. В связи с этим выделяются несколько моделей бухгалтерского учета: англо-американская, континентальная, южноамериканская, интернациональная и исламская (рисунок 1).

Рисунок 1 – Общепринятые модели бухгалтерского учета

Примечание: составлено по источникам[3,4]

На сегодняшний день имеются две основные системы стандартов бухгалтерского учета и отчетности: ГААП США (USGAAP) и МСФО (страны Европы).Требования двух наборов стандартов не совпадают и имеются существенные разногласия в методологии и технике учета и предоставления отчетных показателей.

GAAP (ГААП) являются общепринятыми принципами бухгалтерского учета, используемыми для описания базовых аспектов ведения бухгалтерского учета и составления отчетности в конкретной стране (США, Великобритания и др.)

За основу нормативной базы применяются:

- комплекс правил и норм, вне зависимости от их источников, которыми руководствуется компании при формировании финансовой отчетности в определенной стране с конкретно поставленной целью;

- нормативы, регламентируемые профессиональными бухгалтерскими организациями, которые определяют правила бухгалтерского учета для различных ситуаций, например, Международные стандарты финансовой отчетности, Стандарты финансовой отчетности (Великобритания) и Стандарты финансового учета (США);

- иные источники - передовая практика, т.е. методы учета, разработанные компаниями в отсутствие правил, касающихся конкретных вопросов и различных промышленных групп (нефтяная промышленность, Ассоциация британских банков и др.).

В США практически не имеются законы по вопросам бухгалтерского учета. Однако функционирует специальный орган федерального правительства - Комиссия по ценным бумагам и фондовому рынку (SEC), который регулирует и контролирует нормативы бухгалтерского учета, публикуемые профессиональными органами. Эта Комиссия может также наложить вето на обусловленные подходы к бухгалтерскому учету и потребовать внедрения нормативов.

Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО) выступают как международная система принципов бухгалтерского учета и отчетности. Они широко используются и приняты в качестве основных базовых аспектов подготовки финансовой отчетности во многих странах.

МСФО отображает совокупность следующих документов: Предисловие к положению МСФО, Принципы подготовки и формирования финансовой отчетности, Стандарты и разъяснения к ним. Данные документы образуют единую систему,взаимосвязаны, и не могут применяться по отдельности. При этом каждый из них имеет свое конкретное назначение.

Существенный принцип МСФО состоит в том, что они носят рекомендательный характер, а не законодательно-правовой. Кроме того, в них отсутствуют подробные интерпретации, примеры приложения стандартов к конкретным ситуациям.

Институт Совета МСФО (СМСФО) в свой состав включает попечителей из различных географических регионов и областей деятельности. Он обеспечивает финансирование, утверждает бюджеты СМСФО, отвечает за проведение существенных структурных изменений и контролирует эффективность работы СМСФО. Попечители института назначают членов Совета МСФО, Консультативного совета по стандартам (КСС), Комитета по интерпретации международной финансовой отчетности (КИМФО) [5].

Развитие и формирование международной системы учета связано с деятельностью большого количества международных организаций.

В 1982 г. при ООН была создана Межправительственная рабочая группа экспертов по международным стандартам учета и отчетности, которая стала заниматься вопросами стандартизации бухгалтерского учета и отчетности на международном уровне. Организация проводит также консультации и конференции с представителями ООН, Совета по международным стандартам финансовой отчетности (СМСФО) в ходе которых анализируется и обобщается опыт разных стран по внедрению МСФО. На сегодняшний день МСФО являются системой бухгалтерского учета и отчетности, одобренной Межправительственной рабочей группой и правительствами стран-членов ООН обеспечивают надлежащую регламентацию данных стандартов на национальном уровне.

Подводя итоги можно сказать, что организация, концепция и методика бухгалтерского учета как разновидности товара экспортируются и импортируются по всему миру, обеспечивая сходство учетных систем в разных странах. Изначально учетные системы различных государств существенно отличаются. Главными причинами различий являются такие факторы как: социально-экономические, политические, географические.

Цель разработки международных стандартов и их использования - гармонизация национальных систем учета и отчетности в направлении повышения потребительских качеств финансовой отчетности предприятия.

В международной практике распространены несколько систем бухгалтерского учета, но они изначально не предназначены для регулирования учета и отчетности в отдельных странах. Учет на любом предприятии испытывает влияние специфических особенностей каждой страны и представляет свою национальную систему.

Глобализация всей хозяйственной жизни, проявляющаяся в развитии, расширении, углублении мирового производства, глобального рынка, росте значимости информационного фактора, увеличении мобильности свободного капитала, предопределяет надобность обозначения места национальных учетных систем в глобальной информационной трансформации.

Список литературы:

1.Тулешова Г.К. Финансовый учет и отчетность в соответствий с международными стандартами , часть 2. / под общ. Ред. К.А.Сагадиева – Алматы: ТОО «Бизнес информация», 2014. – 270 с.

2.Организация международной системы учета и отчетности //zdamsam.ru›a44394.htm

3.Одинцова Т.М. Бухгалтерский учет: развитие и трансформация в контексте вызовов современности // Журнал «Международный бухгалтерский учет», № 5, 2021 г.

4.Мәдиева Қ.С. Халықаралықесеп :Оқукұралы / ҚазтұтынуодағыҚарағандыэкономикалықуниверситеті ; - 2 бас. - Караганда : КЭУК, 2018. - 132 б.

5.Международный бухгалтерский учет //refleader.ru/qaspolujgyfs.html

УДК 657.1.014.133

Акимова Б. Ж. к.э.н, доцент
Евразийский университет имени Л. Н. Гумилева
г. Нур-Султан, Республика Казахстан
Ниязбекова Ш. к.э.н, доцент
Московский университет имени Витте
г. Москва, Российская Федерация

УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ УЧЕТ КАК ФУНКЦИЯ УПРАВЛЕНИЯ БИЗНЕСОМ

Аннотация. В статье рассматривается система управленческого учета в позиции механизма управления бизнесом. Основой материального процветания бизнеса является профессионально организованный бухгалтерский управленческий учёт, актуальность которого возросла с появлением неопределенности в турбулентной экономике. Цель системы сегодня заключена в содействии адаптации субъектов рынка к изменяющимся условиям институциональной среды. Соединение учета, анализа, планирования и контроля в одно целое способствовало появлению стратегического учета, сформированного для достижения стратегических целей. Данная система учета опираясь на современные инструментарии исследования, формирует информативную базу для принятия решений через управленческую отчётность.

Ключевые слова: управленческий учет, бизнес, стратегический учет, информация, анализ, менеджмент

Все, что требуется от предпринимателя – это следование секретам материального процветания, одним из главных инструментов достижения которого выступает управленческий учет. Данная система учета имела и имеет место в любом предприятий, проводится либо вручную, либо в формате электронных таблиц (Microsoft Excel, OpenOffic Calc, Google документы и другие), а в более продвинутых компаниях используются специализированные облачные сервисы, приложения на платформе 1С, либо полноценные ERP- системы комплексной автоматизации.

Актуальность внедрения и совершенствования системы управленческого учета вызвана рядом внешних причин, это качественный рост конкуренции товара, поддержка конкурентоспособности и действенности предприятия, инфляция, а в последние годы добавились и последствия влияния пандемии на деятельность предприятия. Вместе с внешними факторами имеют место все возрастающие требования к учетно-информационной базе со стороны менеджеров, ожидании увеличения прибыли со стороны инвесторов компании.

Управление предпринимательской деятельностью невозможно организовать без учета. По Ч. Гаррисону: «Система учета точно такой же механизм, как и всякий иной. Подобно всякому сложному механизму, механизм учета надо рассматривать и оценивать не только под углом зрения простоты конструкции, сколько под углом зрения тех результатов, которые он дает, и той легкости, и экономии, с какой он работает. Отвергать какую-либо систему учета по той лишь причине, что ее конструкция сложна, столь же нелепа, как отрицать превосходство современного автомобиля над паровой повозкой Тревефика, приведшей в трепет и удивление наших предков в 1802 г.» [1].

Современная экономика республики, ориентированная на цифровое и инновационное развитие, сопровождаемая турбулентностью явлений, определяется сложной и изменчивой направленностью внутренней и внешней среды функционирования субъектов рынка. В подобной среде, возникающие неопределенности в будущих сделках, операциях, технологиях ставят совершенно новые управленческие задачи, новые требования к качеству менеджмента, усложняют принятие решений зависящие от учетно-аналитической информации. И здесь, к сожалению, обращает внимание на себя оторванность финансового учета от информационных запросов менеджмента организации, поскольку он недостаточно оперативен, информативен, гибок и ориентирован на цели и задачи управления. Именно в обстановке неопределенностей, приобретает значимость и ценность развитие системы управленческого учета, главное предназначение которого заключается в содействии адаптации субъектов рынка к изменяющимся условиях институциональной среды.

Децентрализация управления производством конца XX века расширила круг задач перед производителями: выпуск оптимального ассортимента продукции, анализ бизнеса по сегмен-

там, установление трансфертного ценообразования, разбор альтернатив решений по долгосрочным инвестициям. Исходя из степени информированности в управленческом учете выделяются два направления: тактический и стратегический [2, с.9]. Начало XXI века характеризуется качественными изменениями в системе управленческого учета, в частности переход на стратегический учет. Исследования ученых экономистов позволили обобщить экономические процессы развитых стран: социализация экономических процессов вследствие перемены общественной структуры сообщества, исследование концепции «клиентоориентированной» экономики; формирование международной системы - мегаэкономика в результате информатизации и глобализации процессов; развитие инновации в производстве посредством разработки гибких технологий, моделирования, исследований в сфере искусственного интеллекта, подготовка курсов биокибернетика, синергетика. Управленческий учет обладает обширными информационными возможностями, способен предоставлять значимые данные для целей: проверки состояния работы предприятия и его структурных подразделений на момент времени; бюджетирования стратегии, а также тактики предстоящих операций; рационального применения существующих ресурсов; замера и анализа итогов работы организации в целом и по структурным подразделениям; отказа от субъективного подхода к принятию решений; совершенствования внутренних и внешних взаимоотношений.

Достаточно хорошим прорывом в отечественном управленческом учете за прошедшие годы был переход от просто «учета затрат» на «учет и анализ затрат», который позволил не просто констатировать факт наличия отклонений затрат в промышленности, торговле, сфере услуг и других отраслях, но и способствовал активизации профессиональных суждений в области разработки и принятия управленческих решений. Управленческий анализ затрат способствовал переходу к стратегическому управлению затрат, основной задачей которого становится развитие стратегического управленческого учета [3, с.8]. Чтобы стратегический управленческий учет был действенным и успешным, на наш взгляд, следует использовать информацию на основе взаимосвязи бухгалтерского управленческого учета и менеджмента.

Рисунок 1 - Взаимосвязь менеджмента и бухгалтерского управленческого учета
Примечание: составлено по источникам[3]

«Стратегическое управление – непрерывный процесс, включающий формулировку стратегии, распространение в организации информации о выработанной стратегии, выбор и реализация тактики для проведения в жизнь стратегической линии, разработку и внедрение методов контроля и регулирования по осуществлению практических шагов реализации тактики и, следовательно, успеха в достижении стратегических целей» отмечает Кузьмина М. С. [4, с.222]

В свою очередь, стратегический учет выполняет механизм управления, соединяя в одно целое учет, анализ, планирование, контроль и т. д., тем самым согласовывая и объединяя деятельность всего механизма управления в одно единое для достижения стратегических целей. Стратегический учет по видам реализуемых целей можно разбить на два вида учета: стратегический управленческий и стратегический финансовый (рисунок 2).

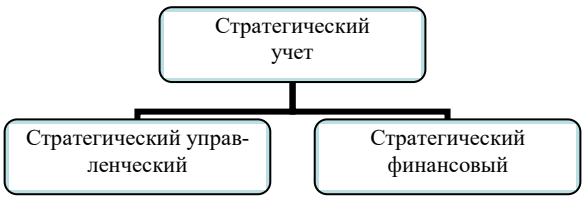

Рисунок 2. – Виды стратегического учета
Примечание: составлено по источникам[4]

Первый направлен на бюджетирование, прогнозирование, ценообразование, управление затратами и т. д. Второй - на учет инвестиции в новый проект (продукция, технология, производство и т.п.), учет использования производственных мощностей и другие.

Проверку наиболее важных финансовых и нефинансовых сведений компаний, которые дают информацию о максимально негативных и отрицательных областях реализации стратегии удобно осуществлять через систему сбалансированных показателей (ССП), которая органично соединяет уровни стратегического и оперативного управления и учета.

В стратегическом управленческом учете используются современные инструментарии исследования: система сбалансированных показателей, учет затрат по функциям (видам деятельности), модель экономической добавленной стоимости. Благодаря взаимосвязи системы сбалансированных показателей и оперативного управления и учета возможно переложить стратегию и миссию компании в конкретные цели и показатели деятельности. Такая взаимосвязь охватывает предприятие целиком вместе со всеми структурными подразделениями, обеспечивает их совместное скоординированное функционирование, дает возможность реально оценивать состояние дел на предприятии целиком и принимать управленческие решения в отношении распределения ресурсов и обеспечения соответствующего уровня эффективности деятельности предприятия.

Все ключевые стратегические показатели деятельности должны измеряться так же часто, как и показатели, характеризующие производственный процесс. Совокупность информации, необходимой для стратегического управления, должна быть представлена в виде стратегической отчетности. Стратегической управленческой отчетности принадлежит особое место в системе отчетной информации о деятельности организации. В отличие от бухгалтерской, статистической и налоговой отчетности, стратегическая управленческая отчетность содержит информацию, формируемую по запросам внутренних пользователей. Стратегическая отчетность представляет собой систему показателей об активах, обязательствах и результатах функционирования в долгосрочной перспективе в соответствии со стратегией управления, представляет единую базу данных об имущественном и финансовом состоянии компании. Формирование стратегической отчетности является неотъемлемой частью ведения стратегического управленческого учета, т. к. ее данные способствуют реализации тактических целей и задач, как принятие стратегических решений, моделирование финансовых потоков, прогнозирование и анализ по сегментам и в целом по компании [5].

В формах стратегической отчетности можно предусмотреть отражение информации по предприятию в целом и по сегментам (отчет о стоимости, отчет о бизнес-перспективах, отчет о рисках, баланс корпоративного капитала, отчет о финансовых результатах) [6].

Инструментарием стратегического управленческого учета является: система сбалансированных показателей (BSC–BalancedScorecard-Cistem), стратегический анализ затрат и цепочки ценностей, учет затрат по видам деятельности, модель экономической прибыли, бенчмаркинг, SWOT-анализ, анализ кривой обучения, кайзен-костинг, всестороннее управление качеством (TotalQualityManagement – TQM), система управления поставками точно в срок (JustInTime – JIT).

Отметим, что любую управленческую технологию, ориентированную на решение стратегических задач, можно считать инструментарием управленческого учета и анализа. Система стратегического управленческого учета на предприятиях предполагает не только постоянный мониторинг состояния среды, но также определенные стратегии управления, например, всестороннее управление качеством и затратами, система поставок точно в срок. Такая система позволяет достичь конкурентного преимущества в долгосрочной перспективе за счет стратегических изменений в управлении предприятием. Система стратегического управленческого учета и анализа значительно отличается от анализа среды в стратегическом управлении, который предполагает дискретное получение данных для выработки определенных стратегий. Таким образом, стратегический управленческий учет, на наш взгляд, должен быть системным и осуществлять постоянное, непрерывное информационное обеспечение руководства организации. Он должен выступать как система индикаторов, по которым можно своевременно корректировать стратегию и, что очень важно, контролировать выполнение стратегии.

Список литературы:

1. А. В. Глущенко. Структура системы управленческого учета как основа информационного обеспечения управления современным рыночным субъектом. Журнал Вестник Академии знаний №37 (2), 2020, с.81-86// https://elibrary.ru/item.asp?id=42770095
2. М. А. Вахрушина. Стратегический управленческий учет: учебник. М.: КноРус, 2018. – 184 с.
3. Б. Ж. Акимова, А. О. Махамбетова, Л. Ж. Айтхожина, А. А Кажмухаметова. Стратегический управленческий учет. Учебное пособие. Алматы: CyberSmith, 2021 – 256 с.
4. М. С. Кузьмина, Б. Ж. Акимова. Управление затратами предприятия (организации). Учебное пособие. – М.: КНОРУС, 2021.- 320 с.
5. A. A. Nurpeisova, L. K. Smailova, B. Zh. Akimova, E. V. Borisova, Sh. U. Niyazbekova. Condition and Prospects of Innovative Development of the Economy in Kazakhstan. Socio-economic Systems: Paradigms for the Future. Part of the Studies in Systems, Decision and Control (SSDC, том 314), Спрингер, Чам. 06.03.2021. pp 1773-1779
6. Е. В. Смирнова, И. Ю. Цыганова. Управленческий подход к формированию стратегической отчетности по сегментам бизнеса организации. Журнал Международный бухгалтерский учет. 2015г., №39, с. 35-49 //https://cyberleninka.ru/article/n/upravlencheskiy.

УДК: 338.242

Алиев М.К. д.эн., профессор, **Аяганов Д.К.** студент
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

РОЛЬ АУДИТА В ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОМПАНИИ

Аннотация: В данной статье показана роль аудита в информационной безопасности деятельности компании, рассмотренывопросы качественного управления службой экономической безопасности при проведении внешнего и внутреннего аудита предприятия, предложены пути совершенствованияаудита в информационной безопасности деятельности предприятия.

Ключевые слова: информационная безопасность, внешний и внутреннийаудит, финансовая отчетность, система информационных технологий, оценка рисков, внешние угрозы, достоверность информации.

В современных условиях рыночной экономики перед руководством компании стоит множество задач, одна из которых - создание эффективной системы обеспечения экономической безопасности охраняемых объектов.

Информационная безопасность стала серьезным риском для бизнеса, поскольку утечка информации может привести к финансовому и репутационному ущербу, снижению доверия инвесторов и потенциальным штрафам со стороны регулирующих органов.Для качественного управления службой экономической безопасности руководство организации должны выявить угрозы, с которыми организация может столкнуться в процессе своей работы, выработать основные направления стратегии обеспечения экономическая безопасность.

При проведении внешнего аудита решаются два вопроса: проверка достоверности информации, представленной в отчетах; использование возможностей оптимизации отчетов; контроль за соблюдением требований законодательства в вопросах инвентаризации и бухгалтерского учета.

Внутренний аудит, в свою очередь, проводится на основании приказа или устного распоряжения руководства фирмы. Это осуществляется непосредственно службой внутреннего аудита, которая контролирует подлинность бухгалтерской и финансовой отчетности.

При проведении внутреннего аудита руководство организации в сотрудничестве со службой экономической безопасности создает специальный комитет, состоящий из опытных аудиторов. Для более эффективной работы сотрудникам следует пройти курсы повышения квалификации, чтобы избежать ошибок при проведении внутреннего аудита. После завершения аудита составляется акт аудита, в котором описываются объекты, проверяемые, выявленные нарушения и рекомендации по их устранению. Внутренний и внешний аудит имеют схожие функции, однако их различие состоит

в том, что информация, полученная в ходе внутреннего аудита, остается внутренней и конфиденциальной. Финансовая отчетность содержит информацию, используемую рядом внешних и внутренних заинтересованных сторон для принятия многих деловых решений. По этой причине финансовая отчетность должна быть достоверной и объективной и отражать реальную картину финансового положения и доходности компании. Однако из-за различных манипуляций на практике искажение качества финансовой отчетности не редкость. [1]

Поскольку аудиторы не проверяют все операции, а используют методы выборки, они не могут обеспечить абсолютную уверенность в том, что финансовая отчетность не содержит существенных искажений. Ответственность аудитора за предотвращение, обнаружение и сообщение о мошенничестве, других незаконных действиях и ошибках является одним из наиболее спорных аспектов аудита.

В качестве первых респондентов аудиторы должны предпринять соответствующие действия для выявления мошенничества, стабилизации ситуации и предотвращения продолжающихся потерь ресурсов для своего клиента. Служба внутреннего аудита нацелена на угрозы внутреннего характера, а служба экономической безопасности - на внешние угрозы.

В обязанности независимого аудитора входит аудит финансовой отчетности и, если применимо, аудит внутреннего контроля финансовой отчетности. Что касается информационной безопасности, системы информационных технологий (ИТ), связанных с финансовой отчетностью, и данные, которые могут быть предметом внешнего аудита, обычно являются подмножеством совокупных систем и данных, используемых компаниями для поддержки своих общих бизнес-операций, и могут быть отдельно. управляемый или контролируемый. Соответственно, финансовый отчет и обязанности по аудиту не включают оценку рисков информационной безопасности по всей ИТ-платформе компании

Однако аудитор будет нести ответственность за оценку риска существенного искажения финансовой отчетности компании в результате несанкционированного доступа к ИТ-системам и данным, связанным с финансовой отчетностью. Аудитор также несет ответственность за оценку учета компанией потерь, связанных с информационной безопасностью, и за оценку влияния на финансовую отчетность и раскрытие информации компании, включая такие статьи, как условные обязательства или претензии, поскольку они относятся к аудиту финансовой отчетности.

Основное внимание аудитор уделяет средствам контроля и системам, которые находятся в непосредственной близости от данных приложений, представляющих интерес для аудита (например, системы планирования ресурсов предприятия), системы основных средств или связанные системы, в которых хранятся данные, относящиеся к финансовой отчетности.

Процедуры аудита могут включать тестирование средств управления доступом на уровне приложений, а также на уровне базы данных и операционных систем; в то время как другие более широкие элементы безопасности по периметру и сетевым уровням, как правило, не входят в сферу охвата финансового отчета и аудитов. Хотя вероятные источники потенциальных искажений финансовой отчетности обычно связаны с доступом на уровне транзакции через приложение, процедуры аудита разрабатываются на основе бизнеса компании и ее ИТ-среды.

Компания может решить, что необходимо раскрывать риски информационной безопасности в различных частях компании, включая факторы риска, судебные разбирательства, описание бизнеса и финансовую отчетность.

Аудитор должен прочитать такую информацию и рассмотреть вопрос о том, является ли такая информация или способ ее представления существенно несовместимой с информацией, содержащейся в финансовой отчетности.

Угроза информационных атак значительна и постоянно развивается. Многие комитеты и советы по аудиту ожидают от внутреннего аудита понимания и оценки возможностей организации в управлении связанными рисками. Опыт показывает, что первым эффективным шагом для внутреннего аудита является проведение оценки информационных рисков и обобщение результатов в краткое изложение для аудиторского комитета и совета директоров, которые затем будут составлять основанный на оценке рисков многолетний план внутреннего аудита информационной безопасности.

Внутренний аудит должен играть неотъемлемую роль в оценке и выявлении возможностей повышения безопасности предприятия. В то же время служба внутреннего аудита обязана информировать комитет по аудиту и совет директоров о том, что средства контроля, за которые они несут ответственность, действуют и работают правильно, что вызывает растущую озабоченность в залах советов директоров, поскольку директора сталкиваются с потенциальными юридическими и финансовыми обязательствами.

При рассмотрении и проведении оценки информационной безопасности специалистами по внутреннему аудиту следует обратить внимание на несколько факторов:

1) Необходимо привлекать работников с необходимым опытом и навыками. Крайне важно привлекать специалистов по аудиту с соответствующей глубиной технических навыков и знаниями текущей среды рисков. Технически ориентированный профессионал в области аудита, разбирающийся в IT-мире, может быть незаменимым ресурсом.

2) Необходимо оценить полную структуру информационной безопасности, а не отдельные элементы. Эта оценка включает понимание текущего состояния в сравнении с характеристиками структуры, в которой развивается организация, и минимально ожидаемых практик информационной безопасности в отрасли или бизнес-секторе.

Первоначальная оценка должна использоваться для дальнейших, более глубоких обзоров. Он не является исчерпывающим анализом, требующим обширного тестирования. Скорее, первоначальная оценка должна привести к дополнительным углубленным анализам информационной безопасности, основанным на оценке рисков [2].

Все экономические процессы, будь то внутри самой компании или между различными вопросами правоотношений, протекают через правоотношения. Это означает, что все эти процессы должны регулироваться законодательными и нормативными положениями для обеспечения экономической безопасности.

В свою очередь, все финансовые риски должны обрабатываться системой внутреннего контроля. Это гарантирует, что принятые решения известны, а юридические последствия понятны.

Таким образом, использование аудита для обеспечения безопасности предприятия от правоотношений имеет большой потенциал. Если у службы экономической безопасности есть повод, необходимо немедленно обратиться в службы организации или улучшить внешний аудит. Внешний аудитор должен быть больше заинтересован в обновлении электронной финансовой системы компании; очень важно обеспечить наличие в компании политики использования электронной информационной системы и ее периодического использования для проверки; очень важно организовать учебные курсы для внешних аудиторов по использованию компьютеризированных систем и программ бухгалтерского учета в аудите.

На основе вышеизложенного предлагается следующие пути совершенствованияаудита в информационной безопасности деятельности компании:

- для качественного проведения внешнего аудита, необходимо создать отдел внутреннего аудита;
- для экономической безопасности создать службу экономической безопасности, который совместно с руководством организации будет проводит аудит всей документации в организации;
- внутренний аудит должен проводить оценку информационных рисков и обобщение результатов для аудиторского комитета и совета директоров, которые затем будут составлять основанный на оценке рисков многолетний план внутреннего аудита информационной безопасности.

Список литературы

1.Алиев М.К. Финансовая отчетность: анализ консолидированной финансовой отчетности: Учебное пособие / Астана:Изд.КазУЭФМТ, 2014.-344с.

2. Алиев М.К., Ибрагимова З.А.Организация внутреннего аудита на примере аудита информационных систем в соответствии с МСА. Materiały XV Międzynarodowejnaukowi-praktycznejkonferencji ,«Naukowamyślinformacyjnejpowieki - 2019» , Volume 4 Przemyśl: Nauka i studia -120 s.95-99s.

УДК: 657.1.011.56

Алиев М.К. д.эн., профессор, **Кумискалиева Ж.М.** студентка.
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ АВТОМАТИЗАЦИИ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация: В данной статье предложены основные проблемы и перспективы автоматизации бухгалтерского учета в ТОО «SmartSolutionPersonal». Рассмотрены тенденции развития автоматизации бухгалтерского учета предприятия, наличие ряда компонентов, являющихся базовыми для компьютерной информационной системы, представлены цели информационных систем бухгалтерского учета, показаны преимущества и перспективы использования программного обеспечения 1С: Бухгалтерия 8.3 в компании ТОО «SmartSolutionPersonal».

Ключевые слова: автоматизация, программное обеспечение, информация, документ, пользователи, информационные системы бухгалтерского учета, программа 1С.

В настоящее время уже недостаточно, чтобы бухгалтерская программа обеспечивала только бухгалтерский учет, так как это должна быть программа с большим функциональным наполнением, способная решать задачи анализа хозяйственной деятельности, налогового учета и многого другого.

Основная идея разработки программного обеспечения сегодня в ТОО «SmartSolutionPersonal» - решение не только задач прямого учета, но и анализа, бизнес-планирования, внедрения оперативного учета, что происходит за счет ориентация сегодняшних систем не только на бухгалтеров, но и на складских рабочих, менеджеров и начальство. Кроме того, предпочтительнее программное обеспечение, позволяющее автоматизировать все бизнес-направление.

Говоря об основных тенденциях развития систем автоматизации бухгалтерского учета в исследуемой компании, можно выделить использование новейших информационных технологий, их дальнейшее расширение функциональности и внедрение новых возможностей настройки в зависимости от требований. различных групп пользователей и разработки механизмов взаимодействия с другими программами, а также с учетом функциональности систем автоматизации управления этот процесс идет по следующим направлениям:

- доработка традиционных решений в сфере бухгалтерского и оперативного учёта;
- создание механизмов обработки данных, в целях проведения различных видов экономического анализа;
- реализация функций автоматизации решения задач, в целях управления финансами;
- обеспечение требований международных стандартов.

Для реализации комплексного подхода к решению задач бухгалтерского учета были предложены различные модификации так называемой единой модели учетной информации. В них единой таблицей бухгалтерских записей служит основная информационная база, в основе которой лежат записи, дополненные данными аналитического учета и натуральными показателями.

В последние годы масштабы деятельности исследуемой компании ТОО «SmartSolutionPersonal» значительно увеличились, требуя особого внимания к эффективности использования ресурсов, где необходимо наладить бухгалтерский и оперативный учет, а также ознакомиться с технологией обработки учетной информации.

Для эффективной обработки учетной информации исследуемой компании необходимо внедрение новых технологий, для которых характерно использование автоматизированных ЭВМ и построение децентрализованных систем на основе использование персональных данных и организация автоматизированных рабочих мест для сотрудников компании. Рассмотрим основные тенденции развития автоматизации бухгалтерского учета:

- разработка программ на международном уровне;
- разработка программ для ведения домашнего хозяйства с более совершенным управленческим учетом в условиях постоянных изменений налогового законодательства,

методов расчета и учета во всех областях бухгалтерского учета, программ класса бухгалтерского дизайнера, содержащих языки макропрограммирования для самонастройки. и изменение установленной схемы бухгалтерского учета становятся все более актуальными;

- расширение и совершенствование инструментов во всех автоматизированных системах учета, усложнение экономических отношений повышает приоритетность анализа хозяйственной деятельности, а сложность аналитических расчетов снижается на порядок при использовании электронно-вычислительных машин;
- автоматизация экономического анализа в контексте развития автоматизированных систем управления бизнесом, расширение рынка аналитических программ и возрастающая роль управленческого учета привели к расширению функций бухгалтерских программ;
- расширение функций автоматизированных систем бухгалтерского учета всех классов, конкуренция на рынке бухгалтерского программного обеспечения вынудила разработчиков уделять больше внимания профессиональному обслуживанию, обучению клиентов, программной поддержке, документации и рекламе;
- усовершенствование пользовательского интерфейса, средств комфортного обучения пользователя, создание и внедрение систем искусственного интеллекта в обычных программах [1с.152].

Документальный учет фактов деятельности хозяйствующего субъекта, отраженных в бухгалтерском учете, является одним из основных принципов бухгалтерского учета, поэтому все записи в бухгалтерских книгах ведутся на основании документов. При проведении любой производственной, хозяйственной или финансовой операции составляется оригинал первичного документа, подтверждающий ее завершенность, законность и достоверность. Это основа для отражения хозяйственной операции в базе бухгалтерской информации.

Как носитель информации первичный документ имеет форму установленного образца, заполнен необходимыми данными и подписан должностными лицами, что придает ему юридическую силу. С формальной точки зрения документы, обрабатываемые в автоматизированной системе, можно разделить на:

- полнотекстовые документы – это слабоструктурированные документы, обычно не подлежащие формализованной обработке, как законы, нормативные акты, приказы, договоры, письма, протоколы совещаний и многое другое;
- операционные документы, качественно и количественно характеризуют хозяйственные операции, осуществляемые хозяйствующим субъектом, содержат определенный набор реквизитов, позволяющих выполнять их формализованную вычислительную обработку и производить на их основе записи на счетах бухгалтерского учета, для этого они определенным образом структурируются, все экземпляры документов одного типа включается один и тот же набор реквизитов.

Для автоматизированного решения задач на исследуемом предприятии ТОО «SmartSolutionPersonal» требуется наличие ряда компонентов, являющихся базовыми для любой компьютерной информационной системы:

- информационной базы объекта управления;
- программного обеспечения;
- вычислительной системы;
- пользователей.

Основой информационных систем бухгалтерского учета является информация, то есть набор количественных данных, необходимых для выполнения функций планирования, контроля, анализа и являющихся основой для принятия управленческих решений. Цели информационных систем бухгалтерского учета:

- предоставлять автоматизированные решения для полного спектра задач бухгалтерского учета, планирования, анализа финансово-хозяйственной деятельности и внутреннего аудита;
- получение достоверной оперативной информации о текущей ситуации в компании для принятия необходимых управленческих решений;
- интеграция оперативного, бухгалтерского и статистического учета на основе единой первичной информации;

• получение достоверной информации для обратной связи, используемой при принятии управленческих решений;

• автоматизация обработки на всех этапах технического процесса, начиная с этапа первичного учета [1с.220].

Обобщая этот подраздел, мы видим, что эффективная автоматизация бухгалтерского учета - это не просто вопрос удобства в работе бухгалтера, это тенденция времени, востребованному корпоративному ТОО «SmartSolutionPersonal» нужна автоматизация в комплекте с финансово-хозяйственная деятельность, в том числе грамотное программное обеспечение, реализующее данное направление, что позволит повысить уровень подготовки бухгалтеров и усовершенствовать технологии обработки бухгалтерской информации.

Проанализировав данную проблему, мы пришли к следующему выводу, что программное обеспечение 1С: «Бухгалтерия 8.3» - это универсальная система автоматизации деятельности предприятия, которая предоставляет широкий спектр вариантов решения задач для оперативного планирования и управления, бухгалтерского учета, налоговый учет и управленческий учет, расчет заработной платы и многое другое.[2 с.85].

Программа 1С: «Бухгалтерия 8.3» позволяет работать с программой нескольким пользователям через Интернет из любой точки мира, удаленные подразделения функционируют без привязки к рабочему месту одновременно. вести бухгалтерский и налоговый учет дома, не устанавливая программу на домашний компьютер и не предоставляя доступ внутренним пользователям.

Система 1С: «Бухгалтерия 8.3» включает платформу и используемые решения, главной особенностью системы является ее настраиваемость, что позволяет настроить подсистему приложения для автоматического учета в любой области управления или учета.

Технологическая платформа – это мотор программного продукта, она организует пользовательский интерфейс, обеспечивает ввод, хранение и представление информации. Любая конфигурация системы представляет собой набор констант, справочников, документов и журналов для работы с ними, эти элементы служат для ввода и обработки необходимой информации [3 с.283].

Установка программы состоит из 2-х частей:

• установка самой оболочки, позволяющей установить любую конфигурацию, изменить конфигурацию и, при необходимости, создать новую;

• установка конкретной конфигурации 1С: «Бухгалтерия 8.3».

Положение любой типовой конфигурации включает две информационные базы:

• демонстрационная информационная база предназначена для самообучения и содержит примеры использования механизмов настройки, содержит серию документов и содержит справочники;

• основная информационная база для бухгалтерского учета компании.

Внедрение программного обеспечения 1С: Бухгалтерия 8.3 в исследуемой компании ТОО «SmartSolutionPersonal» позволит автоматизировать бухгалтерский и налоговый учет, а стандартная конфигурация позволяет реализовать стандартную методологию учета для транзакции коммерческого расчета в соответствии с законодательством Республики Казахстан, в состав данной конфигурации входят:

• план счетов, содержащий типовые настройки учета;

• справочник валют, используемый при ведении валютного учета и количественного учета;

• набор справочников для формирования первичных документов и ведения списков объектов аналитического учета;

• набор перечислений для организации аналитического учета с регламентированным набором значений;

• набор документов, предназначенных для ввода, хранения и печати первичных документов и для автоматического формирования бухгалтерских операций;

• набор констант, используемых для настройки общих параметров ведения учета на конкретном предприятии;

• набор стандартных отчетов, позволяющих получать данные бухгалтерского учета в различных разрезах по любым счетам, любым объектам аналитики;

• специализированные отчеты по разделам бухгалтерского учета;

• набор регламентированных отчетов и механизм их обновления;

• специальные режимы обработки документов и операций, выполняющие сервисные функции.

Набор документов, предназначенный для автоматизации учета бухгалтерских операций и управления наиболее важными разделами бухгалтерского учета - это учет кассовых операций и банковского дела, основных средств, нематериальных активов, товарно-материальных запасов, расчетов с ответственными лицами и затрат на продажу, продаж услуг, расчетов. с покупателями и покупателями.

Подводя итоги можно сказать, что основным преимуществом внедрения нового программного обеспечения 1С: «Бухгалтерия 8.3» на исследуемом предприятии ТОО «SmartSolutionPersonal» (Смарт Солюшн Персонал) является повышение производительности труда сотрудников бухгалтерии, снижение влияние человеческого фактора, повышение скорости составления отчетов и ведения документации, а также предоставление возможности параллельного ведения учета в нескольких стандартах.

Список литературы:

1. Суглобов, А. Е. Бухгалтерский учет и аудит / А.Е. Суглобов, Б.Т. Жарылгасова, В.Ю. Савин. - М.: Титан эффект, 2013. - 520 с.

2. Габец, А.П.; Гончаров, Д.И. 1С: Предприятие 8.0. Простые примеры разработки; 1С: Паблишинг - М., 2014. - 420 с.

3. Радченко, М.Г. 1С: Предприятие 8.1. Практическое пособие разработчика + CD; 1С: Паблишинг; СПб: Питер - М., 2014. - 512 с.

УДК: 334.012: 62/.64;311:216; 657

Алтынбеков М.А. PhD, ассоциированный профессор,
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли,
г.Нур-Султан, Республика Казахстан.

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ВНУТРЕННЕГО КОНТРОЛЯ И АУДИТА НА МАЛОМ ПРЕДПРИЯТИИ

Аннотация. Предприятие является наиболее благоприятной отраслью для развития экономики, оно является одной из отраслей, требующих освоения технологий учета, контроля и системного анализа, прогнозирования, планирования. Поэтому совершенствование бухгалтерского учета и аудита для оперативного управления малым предприятием является одной из актуальных проблем.

В связи со спецификой малых и средних предприятий и сложностью их контроля все отделы бухгалтерской службы ориентированы на обеспечение налогового учета, т. е. главная функция бухгалтерского учета-обеспечение информацией в организации процесса управления организацией.

При кардинальном переходе к современной рыночной экономике данные, проводящие Бухгалтерский учет и аудит, становятся все более сложными и масштабными, чем на каком-либо этапе. В связи с этим в стране различные производственные организации в этой сфере, их производственная и финансовая деятельность должны основываться на принципах самоокупаемости, самофинансирования своих затрат.

Ключевые слова: малое предприятие, Бухгалтерский учет, внутренний аудит, экономика, отчетность.

Введение. Расширение международных связей и вхождение Республики Казахстан в мировое сообщество обусловили объективную необходимость совершенствования методики учета на малом предприятии, развития концепций бухгалтерского учета и аудита. Данные концепции включают вопросы компьютеризации МСФО и отчетности, вопросы развития внутреннего контроля и независимого аудита.

Малое и среднее предприятие является основой хозяйственной деятельности, поэтому учет и аудит затрат является ответственным подразделением работы бухгалтерии и аудиторской проверки.Поэтому на малом и среднем предприятии аудитор должен понимать процедуры контроля, применяемые в отношении производства и отгрузки готовой продукции, хранения запасов сырья.Исходя из такой информации, аудитор определяет, правильно ли подготовлена и правильно применена на предприятии политика и процедура контроля за конкретными хозяйственными операциями.

Данные и показатели бухгалтерского учета и аудита будут необходимы на пути развития общественного производства.В то же время является единственным основанием для исследования с экономической точки зрения. Поэтому развитие заключается в том, чтобы во всех сферах общества были проведены расчетные работы в соответствии с конкретными государственными требованиями.

Для определения объективных экономических закономерностей того или иного этапа развития нашего общества и правильного установления мер по использованию этих закономерностей большое значение имеет правильная организация учетной работы, особенно бухгалтерского учета и аудита[1].

Методология. В основе опыта проведения аудита на предприятии, в том числе внутреннего, лежат методы, опирающиеся на достижения развития экономических, законодательных наук.Они подразделяются на аналитические, документарные, органолептические, обобщающие группы. Также стоит отметить, что такие методы, как логические, арифметические, сопоставление документов и другие, имеют свое место.

Обсуждение и результаты.Как известно, в современных экономических условиях большое внимание уделяется заинтересованным лицам, участвующим в рыночных отношениях в процессе функционирования малого и среднего предприятия. Поэтому они стремятся оценить финансовое состояние организации, опираясь на данные отчетности.

Для оценки финансового состояния предприятия необходима служба внутреннего аудита.Служба внутреннего аудита является центральным звеном системы внутреннего контроля.Он, информируя высший управленческий аппарат о финансово-хозяйственной деятельности всей организации, способствует созданию очень высокоэффективных систем бухгалтерского учета и внутреннего контроля, препятствующих нарушению закона, и подтверждает достоверность отчетов, представленных отдельными структурными подразделениями организации[2].Система внутреннего контроля, осуществляемая в стране, носит характер очередного контроля, который ограничивается проверкой исполнения некоторых предписаний администрации организации, нормативных актов правительства, анализом хозяйственной деятельности[3].

Ряд особенностей деятельности организаций, например, высокая степень структурированности экономического субъекта, обосновывает необходимость утверждения перечня конкретных прав и обязанностей для работников службы внутреннего аудита.Поэтому права и обязанности отдельных работников, а также службы внутреннего аудита должны быть отражены в следующих документах внутрихозяйственного регулирования:

- Положение об отделе внутреннего аудита;
- Стандарты внутреннего аудита;
- Должностные инструкции внутренних аудиторов.

В зарубежной практике в высокой степени развита система внутреннего аудита.Для иностранных компаний внутренний аудит, являясь неотъемлемой частью системы управления организацией, направлен на повышение эффективности системы управления рисками, системы внутрихозяйственного контроля и системы управления организацией, способствуя достижению компанией поставленных целей посредством систематизированного подхода к оценке.

Следует отметить, что при этом особое значение имеет предварительный и текущий контроль, так как принятие мер, направленных на устранение недостатков, имевших место в ходе осуществления хозяйственных операций, после завершения данных операций не дает никаких результатов[4].Вопросы внутреннего аудита не рассматривались отдельно в законе «Об аудиторской деятельности".Статья 1 настоящего закона содержит виды услуг, которые

могут быть использованы во внутреннем аудите, которые стоят перед внутренними аудиторами и должны учитываться при определении функции внутреннего аудита [5].

Главной целью внутреннего аудита на предприятии является обеспечение защиты законных интересов организации и собственников, а также контроль за правильностью, правдивостью, правдивостью совершаемых операций в финансово-хозяйственной деятельности организации, своевременное выявление имеющихся недостатков и информирование системы управления[6].

Полезность внутреннего аудита заключается в его удобстве в применении, так как внутренний аудит своевременно и тщательно проверяет внутренние документы, анализирует бухгалтерскую отчетность, выявляет ее недостатки, что позволяет руководству своевременно устранять возникшие ошибки[7].В международной практике руководитель и сотрудники Службы внутреннего аудита в своей работе опираются на этический кодекс и профессиональные стандарты внутреннего аудита.

Цель данного стандарта:

- установление основных принципов практики внутреннего аудита;
- определение концептуальной базы, лежащей в основе деятельности широкого спектра внутреннего аудита;
- создание основы оценки деятельности внутреннего аудита;
- способствовать совершенствованию системы и процессов внутри организации[8].

«Положение об отделе внутреннего аудита», определяющее деятельность по осуществлению процедур контроля в рамках внутреннего аудита, как элемент внутрифирменного регулирования является основным документом, характеризующим основные отношения внутри отдела внутреннего аудита и в отношении других участников финансово-хозяйственной деятельности экономического субъекта.

Без разработки стандартов внутреннего аудита невозможно обеспечить надлежащее качество внутренних аудиторских проверок.

К основным признакам, относящимся к указанным элементам внутрихозяйственного регулирования, относятся:

- элементы внутрихозяйственного регулирования должны состоять из норм, применяемых в наиболее распространенных отношениях.Применительно к системе внутреннего аудита данная характеристика предполагает, прежде всего, изучение основных прав и обязанностей субъектов внутреннего аудита, его методических подходов и способов реализации, а интерпретация конкретных ситуаций должна основываться на профессиональном опыте внутреннего аудитора;
- элементами внутрихозяйственного регулирования должна быть система норм, касающихся различных сторон деятельности отдела внутреннего аудита.Такими характеристиками должны обладать стандарты внутреннего аудита, регламентирующие организационные и методические аспекты функционирования системы внутреннего аудита;
- нормы внутрихозяйственного регулирования должны быть обязательны для исполнения работниками, в отношении которых они касаются .В системе внутрихозяйственного регулирования внутреннего аудита наибольшее субъективное значение имеют должностные инструкции, разработанные на конкретных работников.Стандарты внутреннего аудита ориентированы на конкретных субъектов – их исполнителей;
- нормы внутрихозяйственного регулирования утверждаются письменно. Порядок деятельности отдела внутреннего аудита должен быть утвержден соответствующим приказом [9].

Таким образом, эффективное функционирование отдела внутреннего аудита, достижение поставленных перед ним целей невозможно без адекватной внутрифирменной системы регулирования и документального обеспечения.На предприятии не всегда имеется возможность непосредственно контролировать повседневную деятельность аппарата Высшего управления, организации, поэтому возникает необходимость в службе внутреннего аудита, предоставляющей информацию, подтверждающую или опровергающую достоверность отчетов, представленных менеджерами среднего и низшего звена.Организованный в своей степени внутренний аудит способствует повышению ответственности руководителей

структурных подразделений и материально ответственных лиц за правильное выполнение своих обязанностей, предотвращению недобросовестных действий при осуществлении хозяйственных операций, связанных с движением средств организации.Кроме того, в результате проведенной проверки, анализа и консультирования со стороны Службы внутреннего аудита организация будет готова к проверке внешними аудиторами, налоговым комитетом и другими органами внешнего контроля.

При организации службы внутреннего аудита на предприятии должны быть установлены состав и руководитель этой службы, частота проверок и других контрольных процедур, состав текущей отчетности службы внутреннего аудита.Внедрение внутреннего аудита требует изменения содержания выполняемых функций руководителей и специалистов структурных подразделений, обеспечивающих имущественные интересы организации, внесения изменений в служебные инструкции всех отделов управления.

Поэтому актуальной задачей организации является пересмотр служебных указаний всего отдела и составление служебных указаний сотрудников внутреннего аудита.В нем должны быть рассмотрены общие положения, конкретные должностные обязанности, права и обязанности сотрудников отдела внутреннего аудита[10].Также по приказу руководства организации должно быть установлено, из каких источников оплачивается труд работников. Поскольку служба внутреннего аудита является подразделением организации, ее затраты следует включать в себестоимость выполняемой работы, как накладные расходы на общие и административные расходы.

Специалисты внутренней аудиторской службы должны быть аттестованы на соответствие требованиям, предъявляемым к профессиональным аудиторам или профессиональным бухгалтерам. В состав Службы внутреннего аудита, учитывая специфику промышленности, следует привлекать и профессиональных специалистов, осуществляющих контроль за производственными технологическими процессами.

На предприятии выгодно организовывать аудиторскую деятельность в тесном сотрудничестве с другими службами организации, особенно с пользователями внутренней информации.Следует также установить взаимосвязь с объектами аудита.Деятельность отдела внутреннего аудита должна осуществляться в соответствии с планом проведения аудита, составленным руководителем отдела и утвержденным руководителем организации.Выполнение конкретных проверочных работ производится в соответствии с программой внутреннего аудита. Программа составляется сотрудниками отдела на основе плана внутреннего аудита, который утверждается руководителем отдела[11].

Заключение. Как уже отмечалось, стандарты внутреннего аудита характеризуют общие требования к аудиту и условия проведения аудита без существенной конкретизации. Например, как определить эффективность, разумную гарантию, точность и т. д.Стандарты следует воспринимать как общие указания при проведении аудита, выборе форм, целей проверки и методов проведения.Рассматривая стандарты в качестве исходной базы, государственные или коммерческие аудиторские организации разрабатывают свои менее подробные правила и методы проведения аудита.

При планировании аудиторской работы внутренние аудиторы должны проанализировать:

- цели деятельности объекта аудиторского задания, а также средства контроля, используемые объектом для его достижения;

- существенные риски, относящиеся к объекту аудиторского задания, его назначению, ресурсам и хозяйственной деятельности, а также методы удержания риска в пределах возможного;

-адекватность и результативность системы управления риском данного объекта контроля и аудита;

- возможность максимального совершенствования системы контроля и управления рисками объекта аудита[12].

Исследование показало, что надлежащим образом оформленная документация внутреннего аудита обеспечивает не только качество проведения аудиторских процедур, но и достоверность полученных на их основе заключений.

К рабочей документации внутреннего аудитора относятся документы, которые условно можно разделить на следующие группы:

- документы, составленные непосредственно внутренним аудитором;
- документы, являющиеся внутренней отчетностью организации;
- документы от третьих лиц.

Такому распределению способствует различный порядок хранения документов и обеспечения конфиденциальности информации.

Сотрудники внутренней службы аудита должны с особой тщательностью приступить к формированию информационной базы аудита, так как этот этап требует наибольших трудозатрат и дается сравнительно сложно для формирования и автоматизации. Поэтому возрастает значение систематизации базы данных проведения аудиторских процедур.

Список литературы:

1 Нурсеитов Э.О. Аудит. – Алматы: LEM, 2011. – 236 с.

2 Жақыпбеков С. Ішкі аудит. – Алматы: Экономика, 2008. – 344 б.

3 Ковалева О.В., Константинова Ю.П. «Аудит. Организация аудиторской деятельности. Методика проведения аудиторской проверки».-М.: ПРИОР, 2014г.

4 Нурсеитов Э.О., Нурсеитов Э.О. Международные стандарты аудита–Алматы: Экономика, 2008.– 478с.

5 «ҚазақстанРеспубликасындағыаудиторлыққызметтуралы» Заңы, № 138IV (20.02.2013 жылғытолықтырулар мен қосымшалардықоса)- Алматы: Юрист, 2013. – 21б.

6 Бурцев В.В. Внутренний аудит: теория и практика// Современный бухучет. - 2014. - №5. –36 с.

7 Абленов Д.О. Аудит. –Алматы: Экономика, 2005.– 420 с.

8 Сонин А.Зачем компании нужен внутренний аудит?– 2013//http://www.iia-ru.ru/.

9 Ержанов М.С., Аудит-1. –Алматы: Бастау, 2005.

10 Абленов Д.О. Қаржылық аудит жәнеталдау. Алматы: Экономика, 2010.– 528 б.

11 Д.О.Абленов, Д.Д.Әбле, Д.Д.Смағұлова. Қаржылық бақылау, ревизия және аудит. Оқу құралы. – Алматы: Экономика, 2014. – 560 бет.

12 Шарипов А. Қ., Адамов А. А., Қаржылықесептілік: құрастырылуы, бағалануыжәнеаудиті. – Алматы: Экономика, 2012.– 469б.

УДК 658

Асанова Э.С. студент кафедры учёта, анализа и аудита
научный руководитель: **Кулякина Е.Л.**
Институт экономики и управления ФГАОУ ВО «КФУ им. В.И. Вернадского»,
г. Симферополь, Республика Крым, Российская Федерация

ЦИФРОВИЗАЦИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА В РОССИИ: СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация. В статье определены актуальные предпосылки необходимости исследования поставленного вопроса, проведено обобщение научных трактовок понятия «управленческий учет», проведен анализ степени автоматизации управленческого учета у малого и среднего бизнеса; отражены некоторые концептуальные недостатки существующих программных продуктов, заключающиеся в искажении выбираемых систем управления затратами и калькулирования себестоимости. Кроме того, стремление к реформированию отечественной системы учета и отчетности по стандартам и основным принципам МСФО, также диктует условия совершенствования механизма ведения управленческого учета и усилению его роли в хозяйственной деятельности субъектов. В статье дается оценка современным тенденциям и перспективам развития управленческого учета в динамично развивающейся цифровой экономике на базе сравнения программных продуктов его автоматизации в информационной системе предприятий.

Ключевые слова: управленческий учет, РСБУ, МСФО, бюджетирование, автоматизация, цифровизация, программа 1С, облачный сервис Контур. Бухгалтерия, тенденции, перспективы.

Важным инструментом для успешной цифровизации управленческого учета является выбор цифрового продукта для автоматизации обработки информации в целях получения сведений и принятия управленческих решений руководящим составом функционирующих бизнес-структур. И здесь отмечается присутствие на рынке IT-продуктов разнообразного множества бухгалтерских программ, каждая из которых в разной степени решает комплекс учетных задач.

Как показывают исследования [1], способы ведения бухгалтерского учета российским бизнесом структурно распределились следующим образом (рисунок 1).

Согласно приведенной структуре используемых способов ведения учета отмечается четко выраженная тенденция: безусловный лидер – бухгалтерские программы компании 1С с активным развитием рынка облачных бухгалтер3уских сервисов (например, Контур. Бухгалтерия, «Мое Дело», «БухСофт»).

Кроме того, согласно исследованиям [2], комплексный управленческий учет осуществляет главным образом крупный бизнес с товарооборотом 400 млн. рублей в месяц с решением задач планирования и бюджетирования, учета затрат и контроля, анализа и консолидации отчетности для принятия управленческих решений. Малый и средний бизнес с товарооборотом от 60 до 400 млн. рублей в месяц затрагивает управленческий учет лишь в небольшой его части: управление дебиторской и кредиторской задолженностью, краткий финансовый анализ хозяйственной деятельности, отсутствие комплексной управленческой отчетности.

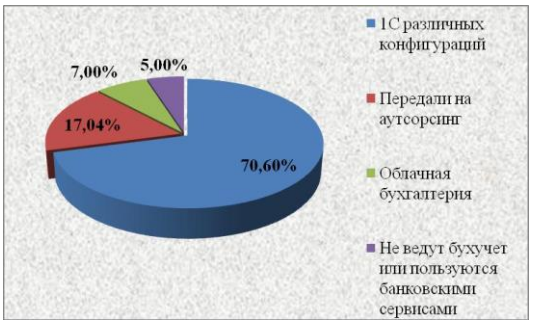

Рисунок 1 – Структура способов ведения бухгалтерского учета
Источник: составлено авторами по данным интернет-платформы «Сервис Финансист - Управленческий учет и аналитика»

Уровень автоматизации управленческого учета у малого и среднего бизнеса также практически не развит по разным причинам: высокая стоимость предлагаемых программных продуктов, недостаточная профессиональная компетентность специалистов, либо устоявшееся мнение руководителей в отсутствии необходимости выделять данный вид учета в отдельную сферу экономической работы.

Некоторые функции управленческого учета в малом и среднем бизнесе возложены на главного бухгалтера и экономиста, реализованы отдельными участками в бухгалтерских программах 1С комплексных версий, соответствующих стоимостным возможностям бизнеса.

Проанализируем возможности автоматизации управленческого учета на основе сравнения программных продуктов 1С и облачного сервиса Контур. Бухгалтерия.

Программные продукты фирмы «1С» широ ко используются на отечественном IT-рынке, так как их разработки имеют разные функциональные возможности и ценовые категории для бизнес-структур всех масштабов. Конфигурация «1С: Бухгалтерия 8» имеет встроенную настройку управленческого учета «Руководителю» [2].

Как следует из вышеизложенного, предложенная автоматизация в Конфигурации «1С: Бухгалтерия 8» не является в необходимой мере эффективной. Зачастую в данных программах работают главные финансовые и экономические специалисты, руководителю либо приходится ждать, когда будет внесена нужная информация, либо у собственников нет времени или достаточного уровня квалификации, чтобы понимать предложенные отчеты в программе.

В последнее время на рынке российских программных продуктов укрепила свои позиции и стала одной из лидирующей платформы «1С:ERP Управление предприятием».

На базе «1С:ERP» Управление предприятием реализованы фундаментальные направления цифровизации управленческого учета: система бюджетирования, управление финансами и бизнес-процессами, монитор целевых показателей и максимальная регламентация управленческой отчетности по стандартам МСФО.

Однако данное эффективное решение «1С:ERP Управление предприятием» является достаточно дорогостоящей разработкой и по- прежнему доступна главным образом крупному бизнесу, а также небольшому количеству средних хозяйствующих субъектов.

Представляется целесообразным использование альтернативного доступного программного модуля для малого бизнеса, реализуемого посредством облачного бухгалтерского сервиса «Контур. Бухгалтерия». Данный облачный сервис предлагает дополнительно к классическому бухгалтерскому учету следующие модули управленческого учета: финансовый анализ, учет затрат по проектам, учет производства. В сегменте малого бизнеса использование данного сервиса показывает устойчивый рост числа его пользователей [3].

Программный продукт «Контур. Бухгалтерия» от компании СКБ Контур является облачным решением для бизнеса и предназначен для ведения бухгалтерского учета, включая формирование отчетов, их проверку и отправку в госучреждения. Система автоматизирует большинство операций бухгалтерского учета, сокращает время на их проведение, обеспечивает контроль качества. Она реализована как решение одного окна и поддерживает автоматический режим обновлений [4].

Управленческий учет в облачном сервис «Контур. Бухгалтерия» реализует базовые его функции: контроль оплат и отгрузок покупателям, долги контрагентов и акты сверки (управление дебиторской и кредиторской задолженностью), контроль себестоимости отгруженной продукции, а также складской учет.

Отечественный рынок программных продуктов и IT-услуг достаточно быстро смог предложить большое разнообразие средств автоматизации на выбор собственникам компаний и предприятий, в таблице 1 приведен сравнительный анализ описанных выше программных бизнес-решений по стоимостному критерию.

Они различаются по функциональным возможностям, стоимости, технологии внедрения и адаптации, интерфейсам, количеству пользователей и другим характеристикам.

Таблица 1 – Сравнительные ценовые характеристики ПО для управленческого учета

Система	Стоимость, руб.	Примечания
«1С:ERP Управление предприятием 2»	432000	Требует ежемесячного ИТС-обслуживания
«1С:ERP Управление предприятием 2. Корпоративная поставка»	2 757 600	Требует ежемесячного ИТС-обслуживания
«1С:Корпорация»	2 050 000	Требует ежемесячного ИТС-обслуживания
1 С:Бухгалтерия 8.Проф.версия	13000	Требует ежемесячного ИТС-обслуживания
Битрикс24:Управленческий учет	750 руб/мес.	Облачный сервис
Контур. Бухгалтерия	1260 руб/мес.	Облачный сервис; бесплатная техническая поддержка
Источник: составлено авторами по материалам [5, 6].		

Анализ данных таблицы 1 показал, что в настоящее время не существует универсального программного продукта, позволяющего в полной мере реализовать управленческий учет хозяйствующего субъекта или индивидуального предпринимателя. Определяющим критерием для руководителей остается, прежде всего, стоимость программного решения, что немало важно в условиях экономических кризисов.

Так система «1С:ERP Управление предприятием» была по достоинству оценена крупными предприятиями из сфер промышленности, строительства и торговли. Их экономический эффект выразился от снижения объемов материальных запасов до роста производительности

труда в производстве, ускорения получения и подготовки регламентированной и управленческой отчетности.

Так как у предприятий малого бизнеса потребностей намного меньше, чем у предприятий среднего бизнеса, то и функционал программного обеспечения для автоматизации управленческого учета невелик. Данные программные продукты отличаются своей простотой и низкой ценой по сравнению с программными продуктами для автоматизации управленческого учета на предприятиях крупного и среднего бизнеса.

Несомненно, современные решения с поддержкой актуальных сервисов на единой платформе предоставляют бизнесу новые возможности, но немаловажным является аспект стоимости программных продуктов. И здесь, на наш взгляд, недооцененным по достоинству среди пользователей является приложение «Битрикс24: Управленческий учет», в сочетании с облачными сервисами позволяет руководителям и собственникам бизнеса выбирать наиболее оптимальный вариант.

Подводя итог, можно выделить что в условиях цифровизации управленческого учета представляются закономерными следующие шаги к совершенствованию системы управления бизнесом: выстраивание управления системой бизнес-данных на основе построения дерева связей между объектами учета, применение инструментария численных методов; использование элементов математической статистики (в том числе многофакторный анализ), использование big data как механизма информационного фонда системы управленческого учета для выявления закономерностей между показателями управленческого учета, использование специализированного программного обеспечения для работы с большими массивами данных.

Список литературы:

1. Исследование: Как российские предприниматели управляют корпоративными финансами [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://fin-ctrl.ru/res/ (Дата обращения: 13.01.2022)

2. Об утверждении программы «Цифровая экономика Российской Федерации» Распоряжение Правительства России от 28 июля 2017 г. №1632-р [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/71634878/ (Дата обращения: 13.01.2022)

3. Бозров В.Р. Актуальные вопросы развития бухгалтерского и управленческого учетов в современной экономике // В кн.: Актуальные вопросы совершенствования государственного (муниципального) финансового контроля, внутреннего финансового контроля и внутреннего финансового аудита. Материалы Всероссийской научно-практической конференции. Екатеринбург, - 2020. - С. 95-101.

4. Кудряшова Ю.Н., Газизьянова Ю.Ю., Уварова Л.С. Бухгалтерский управленческий учет в эпоху цифровизации // В кн.: Развитие агропромышленного комплекса в условиях цифровой экономики. Сборник научных трудов II Национальной научно-практической конференции. - 2020. - С. 68-71.

5. Программы для управленческого учета [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.1cashflow.ru/programmy-dlya-upravlencheskogo-ucheta (Дата обращения: 13.01.2022)

6. Система программ 1С:Предприятие, официальный сайт – поддержка и обучение, приобретение и внедрение [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://v8.1c.ru/ (Дата обращения: 14.01.2022)

7. Карленко М.А. Цифровая трансформация управленческого учета // Вестник Академии знаний. - 2020. - № 3 (38). - С. 127-136.

8. Контур. Бухгалтерия. Онлайн-сервис для малого бизнеса [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.b-kontur.ru/ (Дата обращения: 13.01.2022)

УДК 65.011.44

Асанова Э.С.студент кафедры учёта, анализа и аудита
Научный руководитель: **Сорокина Елена Степановна**
Институт экономики и управленияФГАОУ ВО «КФУ им. В.И. Вернадского»,
г. Симферополь, Республика Крым, Россия Федерация

АНАЛИЗ ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация. В статье обосновывается необходимость и важность проведения анализа финансовых результатов деятельности организации. Так в современных условиях порядок формирования, анализа и использования финансовых результатов отечественными организациями становится особенно актуальным. В статье на примере функционирующего предприятия представлен порядок проведения анализа финансовых результатов, полученных от основного и прочих видов деятельности. Рассмотрен порядок формирования прибыли, и влияние показателей деятельности на изменение величины чистой прибыли в отчетном периоде по сравнению с предыдущим. Обоснована важность, и необходимость проведения анализа показателей прибыли, представлен анализ влияния показателей деятельности на изменение величины чистой прибыли в отчетном году по сравнению с предыдущим.

Ключевые слова: финансовый результат, анализ финансовых результатов, доходы, расходы, выручка, отчёт о финансовых результатах, чистая прибыль

Анализ финансовых результатов позволяет дать оценку выполнения производственной программы, рассчитать показатели эффективности работы предприятия, его рентабельности, окупаемости затрат, выявить наиболее выгодные и невыгодные виды продукции. А также выявить сильные и слабые стороны организации; спрогнозировать будущие результаты деятельности; предвидеть последствия от стратегических решений; оценить влияние от расширения производства на будущее финансовое состояние предприятия и много другое.

Целью анализа финансовых результатов является своевременное обеспечение руководства предприятия и его финансово-экономических служб данными, позволяющими сформировать объективное суждение о результатах деятельности предприятия в различных сферах хозяйствования, а также выявление резервов увеличения прибыли от реализации.

Основными источниками информации при анализе финансовых результатов прибыли служат накладные на отгрузку товаров, данные аналитического бухгалтерского учета по счетам финансовых результатов, данные финансовой отчетности (Отчет о финансовых результатах), а также соответствующие таблицы бизнес-планов предприятия [1].

Основными задачами анализа финансовых результатов деятельности являются [2]:

– определение влияния как объективных, так и субъективных факторов на финансовые результаты;

– выявление резервов увеличения суммы прибыли и рентабельности;

– оценка работы предприятия по использованию возможностей увеличения прибыли и рентабельности;

– разработка мероприятий по использованию выявленных резервов.

Финансовые результаты деятельности предприятия оцениваются с помощью абсолютных и относительных показателей. К абсолютным относятся прибыль (убыток), прочие доходы и расходы, балансовая (валовая) прибыль, чистая прибыль. К относительным показателям мы относим изменение абсолютных значений, выраженные в процентах, доля и других относительных значениях [4].

Анализ финансовых результатов деятельности предприятия дает понимание, насколько эффективно оно работает. Представим порядок проведения анализ доходов на примере ООО ДК «Мегатрейд-Юг» (таблица 1).

Таблица 1 – Динамика и структура доходов ООО ДК «Мегатрейд-Юг» за 2018 – 2020 гг.

Показатель	2018 г.		2019 г.		2020 г.		2020 г. в % к 2018 г
	тыс. руб.	в % к итогу	тыс. руб.	в % к итогу	тыс. руб.	в % к итогу	
Выручка	712 918	99,7	758 580	99,7	743 243	99,9	4,3
Прочие доходы	1 896	0,3	2 314	0,3	842	0,1	-55,6
Всего доходов	714 814	100	760 894	100	744 085	100	4,1
Примечание – составлено по данным документов ООО ДК «Мегатрейд-Юг»							

Как видим из таблицы 1, выручка организации занимает большую долю во всех доходах организации, и составляет более 99,7% за весь исследуемый период. Следует отметить, небольшое увеличение выручки в 2020 году по сравнению с 2018 годом на 4,3 % и соответственно увеличение всех доходов на 4,1 %.

Дальнейший анализ финансовых результатов предполагает изучение динамики расходов организации (таблица 2).

Таблица 2 – Динамика и структура расходов ООО ДК «Мегатрейд-Юг» за 2018 – 2020 гг.

Показатель	2018 г.		2019 г.		2020 г.		2020 г. в % к 2018 г.
	тыс. руб.	в % к итогу	тыс. руб.	в % к итогу	тыс. руб.	в % к итогу	
Себестоимость продаж	634 295	94,1	641 847	91,8	591 850	87,2	- 6,7
Коммерческие расходы	15 178	2,2	38 268	5,5	36 860	5,4	в 1,5 раза
Управленческие расходы	20 872	3,1	16 333	2,3	17 003	2,5	-18,5
Проценты к уплате	-		399	0,1	286	0,1	100
Прочие расходы	4 053	0,6	2 321	0,3	32 896	4,8	в 8 раз
Всего расходов	674 398	100	699 168	100	678 895	100	0,7
Примечание – составлено по данным документов ООО ДК «Мегатрейд-Юг»							

Так общая сумма понесенных расходов в 2019 г. увеличилась на 0,7 % по сравнению с 2017 г. При этом следует отметить снижение себестоимости продаж на 6,7 %, снижение управленческих расходов на 18,5%. Величина коммерческих расходов за весь исследуемый период выросла в 1,5 раза и в 2020 году составила 36 860 тыс. руб. А величина прочих расходов в динамике увеличивается и их доля в 2020 г. составляет 4,8%. Проценты к уплате не составляют более 0,1% от общей суммы расходов организации.

Таким образом, анализирую структуру доходов и расходов отметим, что наибольший удельный вес принадлежит выручке и себестоимости реализованной продукции. Это свидетельствует о том, что в процессе своего функционирования ООО ДК «Мегатрейд-Юг» совершает хозяйственные операции, относящиеся к основному виду деятельности – производству молока и молочной продукции. Столь внушительные суммы выручки и себестоимости продаж обусловлены высокой стоимостью закупки и реализации молочной продукции.

В заключение проведенных расчетов сравним темпы роста выручки с темпами роста себестоимости реализованной продукции. Так в 2020 году темп роста выручки от продаж по сравнению с 2018 г. составил 104,3 %, т. е. выручка увеличилась, на 4,3 %, а темпы роста себестоимости продаж составили 93,3%. Получается, что темпы роста выручки превышают темпы роста себестоимости продаж. Такое соотношение является положительным и свидетельствует о повышении эффективности текущей деятельности предприятия.

В продолжение анализа финансовых результатов деятельности проведем анализ прибыли. Анализ прибыли необходим предприятию для определения дальнейших перспектив его развития, ведь полученная прибыль является непосредственным источником финансирования текущей и инвестиционной деятельности. Анализ формирования прибыли в первую очередь направлен на поиск определенных резервов для повышения суммы прибыли в целом, в то же время анализ распределения прибыли позволяет определить уровень ее потребления в процессе производства.

Основными задачами анализа механизма формирования и распределения прибыли являются [2]:

– изучение структуры прибыли;

– анализ и оценка уровня динамики прибыли;

– определение влияния отдельных факторов на прибыль от продаж;

– анализ и оценка использования чистой прибыли;

– оценка эффективности деятельности предприятия и т. д.

Основными источниками анализа прибыли являются данные, представленные в бухгалтерской отчетности.

Прежде чем перейдем к анализу прибыли, определим основные виды прибыли [3]:

– валовая прибыль – является показателем эффективности производственной деятельности. Это разница между доходом от реализации товаров, выпускаемых предприятием и рассчитанной себестоимостью продукции;

– прибыль от продаж – это показатель, характеризующий основную деятельность предприятия, т.е. деятельность по реализации продукции, товаров. Представляет собой выручку от реализации товаров (вычитаются НДС и акцизы, косвенные налоги и сборы) минус производственные затраты, средства, потраченные на реализацию этой продукции;

– прибыль до налогообложения – это конечный финансовый результат деятельности предприятия. Определяется как общая сумма прибыли, полученная от ведения всех видов деятельности предприятия. В своем роде, это чистая прибыль, но с той разницей, что вычет налогов и прочих установленных платежей еще не произведен;

– чистая прибыль – это объем денежных средств, которые получает организация после выплаты всех налогов и расходов, и рассчитывается как разница между прибылью до налогообложения и изменением отложенных налоговых активов, налогом на прибыль, отложенными налоговыми обязательствами;

– нераспределенная прибыль представляет собой накопленную чистую прибыль предприятия за отчетный год и предыдущие периоды за вычетом дивидендов.

Рассмотрим величины представленных видов прибыли на примере исследуемого нами предприятия за последние три года работы (таблица 3).

Таблица 3 – Показатели прибыли в ООО ДК «Мегатрейд-Юг» за 2018 – 2020 гг., тыс.руб.

Показатель	2018 г.	2019 г.	2020 г.	2020 г. в % к 2018 г.
Валовая прибыль	87 699	116 733	151 393	72,6
Прибыль от продаж	34 644	62 132	97 530	в 1,8 раза
Прибыль до налогообложения	19 901	61 726	65 190	в 2,3 раза
Чистая прибыль	15 607	49 226	44 453	в 1,8 раза
Примечание – составлено по данным документов ООО ДК «Мегатрейд-Юг»				

По данным таблицы видно, что все показатели прибыли увеличиваются. При этом наибольший темп роста отмечен у прибыли до налогообложения предприятия. Так в 2020 г. по сравнению с 2017 г. величина прибыли до налогообложения увеличилась в 2,3 раза.

В процессе дальнейшего анализа рассмотрим влияние факторов на размер чистой прибыли ООО ДК «Мегатрейд-Юг» (таблица 4).

Таблица 4 – Влияние показателей деятельности на изменение величины чистой прибыли ООО ДК «Мегатрейд-Юг», 2020 г.

Показатель	2020 г.
1	2
Чистая прибыль, тыс. руб.	44 453
Изменение чистой прибыли (+, –) по сравнению с прошлым годом – всего, тыс. руб.	- 4 773
в том числе за счёт изменения: – выручки от продаж	- 15 337
– себестоимости продаж	+ 49 997
– коммерческих расходов	+ 1408
– управленческих расходов	- 670

1	2
– процентов к уплате	+ 113
– прочих расходов	- 30 575
– налога на прибыль	- 8 237
– прочих доходов	-1 472
Примечание – составлено по данным документов ООО ДК «Мегатрейд-Юг»	

В представленных в таблице 4 расчетах наблюдается, что на уменьшение чистой прибыли на 4 773 тыс. руб. повлияло увеличение себестоимости на 49 997 тыс. руб., коммерческих расходов на 1408 тыс. руб., процентов к уплате на 113 тыс.руб., и в большей степени отрицательно повлияло уменьшение выручки на 15 337 тыс. руб., прочих расходов на 30 575 тыс. руб. и налога на прибыль на 8 237 тыс. руб.

В процессе анализ прибыли нами было представлено[4]:

– анализ прибыли по составу в динамике;

– провели факторный анализ прибыли от реализации;

– проанализировали причины отклонений;

– проанализирован процесс формирования, и накопления чистой прибыли.

Если рассмотреть экономическую сущность прибыли до налогообложения, то можно отметить, что предприятие имеет право использовать полученную прибыль по своему усмотрению, кроме той части, которая подлежит обязательным вычетам и налогообложению.

Прибыль, остающаяся в распоряжении предприятия, используется им самостоятельно и направляется на дельнейшее развитие деятельности предприятия. Механизм распределения прибыли должен быть построен таким образом, чтобы всемерно способствовать повышению эффективности производства [3].

Существуют два подхода к распределению чистой прибыли. При первом подходе остающаяся в распоряжении предприятия прибыль не распределяется по фондам, а образует единый многоцелевой фонд, концентрирующий как прибыль, которая направляется на накопление, так и свободные средства, которые могут быть направлены на накопление так и на потребление. При втором подходе в учредительных документах предприятия оговаривается порядок создания специальных фондов. В исследуемой нами организации мы можем наблюдать накопление прибыли и отражение ее в балансе в составе капитала. Проведенный анализ позволяет сделать вывод, что ООО ДК «Мегатрейд-Юг» успешно функционирует и развивается в условиях современных рыночных реалиях.

Список литературы:

1. Адаменко А.А. Применение системы показателей эффективности деятельности экономического субъекта по данным бухгалтерской отчетности/ А.А.Адаменко, Т.Е. Хорольская, Т.Ш. Анаников // Вестник Академии знаний. - 2018.- №6(29).-С.10-14.

2. Власова Н.С.Анализ ликвидности и платежеспособности организации/ Н.С.Власова, Ю.А.Шевченко // В сборнике: Развитие экономики в условиях цифровизации и ее информационное обеспечение. Материалы международной научной конференции молодых ученых и преподавателей вузов. Составители: Ю.И. Сигидов, Н.С.Власова.2019.- С.219–224.

3. Власова Н.С. Финансовый риск и его значимость в оценке финансового состояния организаций / Н. С. Власова,З.И. Азиева//ВестникАкадемиизнаний.2020.№5(40).-С.98–103.

4. Еремина Н.В. Влияние учетной политики на финансовое положение экономического субъекта / Н.В. Еремина, В.С.Лазаренко//Экономика России: реалиии перспективы развития. Материалы Международной научнойконференции, молодых ученых и преподавателей вузов. / сост. Ю.И. Сигидов, Н.С. Власова, Г.Н. Ясменко, В.В.Башкатов.–Краснодар:КубГАУ,2018.–С.45-51.

5. Папова, Л.В. Оценка показателей бухгалтерской отчетности и ее роль в формировании представления об организации / Папова Л.В., Сидякова А.А. // В сборнике: Учетно-аналитические и финансовые инструменты управлениябизнес-процессамивэкономике. Материалы междунар.науч.конф.молодых ученых и преподавателей вузов. Составители Ю.И.Сигидов,Н.С.Власова,Г.Н.Ясменко,В.В.Башкатов.-2018.-С.176-180.

6. Тесленко А.А. Использование запасов и финансовое состояние организации / А.А. Тесленко,

А.Х. Гучетль,Т.А. Нормова // Исследование инновационного потенциала общества и формирование направлений его стратегического развития. Сборник научных статей 9–й Всероссийской научно-практической конференции с международным участием. В3-х томах. Ответственный редактор А.А.Горохов.-2019.-С.261-263.

7. Федеральный закон «О бухгалтерском учете» от 06.12.2011 № 402-ФЗ [Электронный ресурс]: (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.01.2020). –Доступ из справочно-правовой системы "Консультант - Плюс". Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_122855/

8. Приказ Минфина России от 06.05.1999 N 32н «Об утверждении Положения по бухгалтерскому учету «Доходы организации» ПБУ 9/99» (Зарегистрировано в Минюсте России 31.05.1999 N 1791) [Электронный источник]: (ред. от 06.04.2019) – Доступ из справочно-правовой системы "Консультант - Плюс". Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_6208/1f46b0f67e50a18030cbc85dd5e34849b2bf2449/

9. Приказ Минфина России от 06.05.1999 N 33н «Об утверждении Положения по бухгалтерскому учету «Расходы организации» ПБУ 10/99» (Зарегистрировано в Минюсте России 31.05.1999 N 1790) [Электронный источник]: (ред. от 06.04.2019) – Доступ из справочно-правовой системы "Консультант - Плюс". Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_12508/0463b359311dddb34a4b799a3a5c57ed0e8098ec/

ӘОЖ 454.0273

Аскарова Т.М. Магистр., аға оқытушы, **Айтан А.**студент,
Қазақ экономика, қаржы және Халықаралық сауда университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы.

ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫ МЕН БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПКЕ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ЕНГІЗУДІҢ БОЛАШАҒЫ

Андатпа. Бухгалтерлік есеп процестерін автоматтандырумен қатар, цифрлық экономика жағдайында компаниялардың бухгалтерлік қызметі ұйымдардың бухгалтерлік есеп қызметінің де, бухгалтерлік кәсіптің де функционалдық мақсатын өзгертетін бірқатар өзгерістерге ұшырады.Бұл өзгерістер, ең алдымен, бухгалтерлерді құзыреттілікке негізделген оқыту моделін өзгертуді, оның ішінде «Жүйелік ойлау», «Салааралық коммуникация», «Эмоционалдық интеллект» сияқты жаңа құзыреттерді енгізуді талап етеді.

Кілт сөздер*:* экономика, өндіріс, цифрландыру, ұйым, қаржылық, бизнес, стратегия, компания.

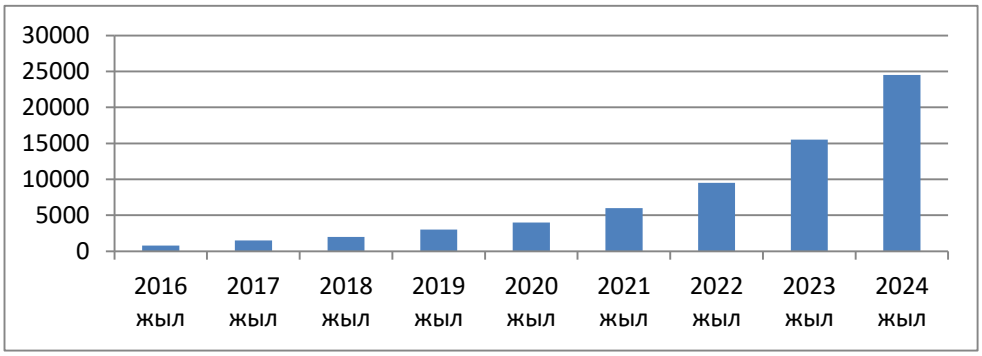
Цифрлық экономиканы дамытудың негізгі бағыттары. Цифрлық экономиканы дамытудың негізгі және маңызды бағыттарына мыналар жатады:

- өндіріс пен экономиканы роботтандыру. Бұл бағыттың мәні қолмен және монотонды жұмысты алмастыратын автоматтандырылған басқару жүйелерін қолдану болып табылады;
- бизнесті дамыту үшін бұлтты технологияларды қолдану. Ол ақпараттармен жұмыс істеу кеңістігін кеңейтуден, қосымша процедураларсыз бизнес-процестердің ыңғайлылығы мен ұтқырлығын арттырудан тұрады. Қазіргі кезде «бұлттарға» ең тәуелділер маркетинг, жұмыс процесі және логистика функциялары болып табылады;
- «Заттар интернеті» технологиясын енгізу, оның мәні сатып алушылардың қалауына байланысты өндіріс жүйесін дараландыру, «тұтынушыға бағытталған» өндіріс деп аталады. Қазақстан экономикасындағы осы технологияның мысалдары «ақылды қала», «ақылды тұрақ», «ақылды автобустар» жүйелері бола алады;
- үлкен деректер, немесе тұрақты өсу жағдайында заманауи экономика үшін тиімді құрылымдалған және құрылымдалмаған деректердің үлкен көлемін өңдеуге мүмкіндік беретін құралдар. Көбінесе бизнес пен маркетингтік аналитикада қолданылады;
- жасанды интеллект - арнайы алгоритмдерді қолдану арқылы деректерді автоматтандырылған өңдеу арқылы мәселелерді шешу, бұл бұрын адамның функциясы болған шығармашылық шешімдер қабылдауға әкеледі. Жасанды интеллект жүйелерін қолдану бүгінде үлкен жетістік, оларды қолдану аясы тез кеңейіп келеді. Әлемдік болжамдарға сәйкес, алдағы

бес жылда жасанды интеллект нарығының көлемі 1,4 миллиард доллардан 59 миллиард долларға дейін кеңейеді. Қаржы саласында жасанды интеллект қор биржаларында операцияларды болжау үшін жиі қолданылады, сонымен қатар алаяқтықпен, заңсыз операциялармен, ақшаны жылыстатумен күресте өте танымал;

- жүйелерді анықтау - тұрақты динамикада болатын, яғни объектінің сыртқы ортаның белгілі бір өзгерістеріне реакциясын көрсететін математикалық модельдердің құрылысы. Қаржы саласында көбінесе айырбас бағамдарының сыртқы өзгерістерге реакциясын анықтау үшін қолданылады;

- таратылған кітап жүйелері, атап айтқанда блокчейн технологиясы. Қазақстан экономикасының цифрлық дамуы аясында блокчейн бүгінде жақын болашақтың технологиясы болып саналады. Ол белсенді дамып келеді және барған сайын қаржылық және маркетингтік қызметтер саласында қолданылады. Зерттеушілердің саны көбейіп, бухгалтерлік есеп жүйесіне үлестірілген кітап технологияларын енгізуді қарастыруда. Деректер орталығының мамандары әлемдік блокчейн нарығының келесі даму динамикасын болжады (сурет. 3) [4].

3 - сурет – Әлемдік блокчейн нарығының динамикасы,
2016-2024, миллион теңге
Ескерту-автормен құрастырылды

Қазақстандағы цифрлық экономиканың даму динамикасы. Қазақстандағы бүгінгі таңда цифрлық экономиканың көлемі салыстырмалы түрде аз болып қала береді. Цифрлық экономика индикаторларының деректері бойынша: 2019ж. Қазақстандағы АКТ даму индексі 7,07-ге тең, бұл біздің елімізді халықаралық рейтингте 45-орынға қояды. Бүгінгі таңда Қазақстан экономикасындағы сандық сектордың құрылымы келесі түрге ие (сурет - 4).

4 - сурет – 2019 жылы Қазақстан экономикасының
цифрлық секторының құрылымы
Ескерту – автормен құрастырылған

Осылайша, Қазақстан экономикасының барлық салалары жақын арада цифрландыру мен цифрландыруды енгізудің жалпы үрдісіне жауап беруі керек. Бухгалтерлік есеп жүйесі әдіснамалық дамудың ұзақ мерзімді тоқырауына байланысты сандық шешімдерді енгізуді қажет етеді. Инновацияларды дамыту кезінде зерттеушілердің ерекше назарын үлестірілген

тізілім технологиясы немесе блокчейн аударады. 2016 жылдан бастап АҚШ пен Еуропа елдерінің зерттеушілері бухгалтерлік есепке блокчейн жүйесін енгізу мүмкіндігін белсенді түрде зерттеп келеді.

Бухгалтерлік есепті жүргізу тәжірибесінде цифрлық технологияларды енгізу жолдары мен проблемалары.

Қазақстанда қазіргі уақытта бухгалтерлік есепті цифрландыру, сондай-ақ блокчейн технологиясын енгізу мәселелері ашық күйінде қалып отыр.

Блокчейн технологиясын енгізу қазақстандық бухгалтерлік есепте, талдауда және аудитте төңкеріс жасайды деп саналады. Көптеген сәтті аудиторлық және консалтингтік компаниялар блокчейн бухгалтерлік есепті үздіксіз жұмыс істейтін процесске айналдыра алатындығына сенімді.

Бухгалтерлік есеп және жалпы бизнес үшін осы технологияның негізгі артықшылықтары:

1. Үштік жазба, яғни кәсіпорындардың дебеті мен кредиті бойынша әрбір транзакция бойынша деректерді үшінші жазбамен — мемлекеттік (Дүниежүзілік) тіркелімде тіркеу. Кез келген тіркелген компанияның қаржылық есептілігі реттеуші органдар үшін кез келген уақытта қолжетімді болады, бұл компаниялар қызметінің толық қаржылық ашықтығын, қателерді жоюды, тұрақты бақылауды, құжаттаманы алуға және тексеруге арналған шығындарды азайтуды, кәсіпорындар үшін қаржылық тәуекелдерді азайтуды қамтамасыз етеді.

2. Ақылды келісімшарттар (ақылды келісімшарттар)-электрондық қолтаңбаның, келісімшартты орталықсыздандырудың, тараптардың ашықтығы мен сенімхатының, деректер көздерінің сенімділігінің (төлемдерді автоматтандыру, жұмыспен қамту жүйелерін құру, дебиторлық берешек және т.б.) арқасында келісімшарттардың шарттарын жасасуға және орындауға уақыт пен еңбек шығындарын азайту.

3. Proof-of-Provenance — өнімді құрудың әр кезеңінде сандық аудит үшін жағдай жасау.

4. Кәсіпорын деректерін қауіпсіз бұлтты сақтау, сондай-ақ орталық серверлерді қолдану үшін қаражатты үнемдеу.

5. Кәсіпорын ішінде активтердің қозғалысын көрсетуді оңайлату. Бұл жағдайда активтердің қозғалысы нақты уақыт режимінде толық басқару және қаржылық ақпаратты алуға мүмкіндік беретін транзакция болады. 37%, 34%, 10%, 7%, 12% телекоммуникациялар, ақпараттық қызметтер, цифрлық жабдықтар өндіру, сауда, контенттер және БАҚ

6. Сондай-ақ, транзакция түрінде компанияның контрагенттерімен есеп айырысу жүзеге асырылады, блок жүйесінің арқасында қарыздардың (дебиторлық және кредиторлық) қалыптасуы мен есептен шығарылуы транзакция фактісін растау қажеттілігінсіз бір уақытта жүзеге асырылады.

7. Сыбайлас жемқорлық фактілерін, расталмаған шығындарды жою, онлайн режиміндегі ақпараттың толық ашықтығының арқасында бизнестің көлеңкелі бөлігін жою.

8. Транзакцияларды қауіпсіз тіркеу арқылы ресурстарды басқару процесін жеңілдету.

Кәсіпорындар үшін сандық бухгалтерлік есептің айқын артықшылықтарына қарамастан, бухгалтерлік есепке блокчейн технологиясын енгізуге кедергі келтіретін белгілі бір проблемалар бар:

1) Қазақстанда бухгалтерлік құқықтың, мемлекеттік деңгейде бухгалтерлік процестерді бақылаудың жалпы ережелері мен нормаларының болмауы;

2) сандық технологиялар саласында құзыретті бухгалтерлік есеп саласындағы мамандардың төмен үлесі, бағдарламалау тілдерін және API-ді білмеу;

3) бухгалтерлік есеп және менеджмент жүйелеріне инновацияларды енгізу және әзірлеуге инвестиция салу кезінде кәсіпорындар үшін үлкен тәуекелдер;

4) бухгалтерлік есеп және экономика саласындағы дайындық бағыттарының ақпараттық қоғамның қазіргі заманғы талаптарына сәйкес келмеуі;

5) мамандардың Бизнестің сандық есепке көшуін бухгалтер кәсібінің жоғалуының алғышарттары ретінде қабылдауы.

Аталған факторлар мен айқын тәуекелдерге қарамастан, қаржы және бизнес-аналитика саласындағы ірі зерттеу компаниялары алдағы екі жылда бухгалтерлік блокчейнге жылдам көшуді атап өтті. Технологияға аудиторлар үшін ақпараттың ашықтығы мен қол жетімділігін

арттыруға тырысатын фирмалар үлкен қызығушылық танытады. Қазірдің өзінде блокчейн салық жүйесіне белсенді түрде енгізілуде.

Бухгалтерлердің мамандықтың болашағы туралы алаңдаушылығы салаға дербес компьютерлерді қосумен ұқсастықты тыныштандырады. Сәйкестендіру сертификаттарын ала отырып, сандық есепке алу бойынша арнайы курстерді іс жүйесінде бекіту және іске асыру жолында жағдай жасауда.

Осылайша, бүгінде Қазақстанда цифрлық экономика мен цифрлық есептің даму қарқыны өте төмен екенін атап өтуге болады, себебі мемлекеттік органдар мен бизнес-құрылымдардың дайын еместігі. Алайда, көптеген мемлекеттік және бизнес құрылымдар цифрлық технологияларға қызығушылық танытуда, өйткені кәсіпорындар үшін де, ұлттық экономика үшін де блокчейн жүйелерін қолданудың бәсекелестік артықшылығы айқын.

Бухгалтерлік процестерді автоматтандырумен қатар, сандық экономика жағдайында компаниялардың бухгалтерлік қызметі ұйымдардың бухгалтерлік қызметінің де, бухгалтер кәсібінің де функционалды мақсатын өзгертетін бірқатар өзгерістерге ұшырады. Бұл өзгерістер, ең алдымен, бухгалтерлерді даярлаудың құзыреттілік моделін өзгертуді, оның құрамына, мысалы, «Жүйелік ойлау», «Салааралық байланыс», «Эмоционалды интеллект» сияқты жаңа құзыреттерді енгізуді талап етеді.

«Сандық бухгалтерлік есеп» және «Бухгалтерлік есепті цифрландыру» ұғымдарын бөлу керек. «Сандық бухгалтерлік есеп» – бұл бухгалтерлік есептің жаңа түрі, ал «Бухгалтерлік есепті цифрландыру» - бұл бухгалтерлік есепке өзгерістер енгізу процесі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Жақыпбеков Д.С. Кәсіпорынның есеп және салық саясаты. Оқу құралы. – Алматы; Экономика, 2013. – 358 б.
2. Әбдішүкіров Р.С., Мырзалиев Б.С. Бухгалтерлік есеп. Оқу құралы. 2- кітап. – Алматы, 2011. – 506 бет.
3. Международные стандарты финансовой отчетности 2012 года: изд на русском языке. М.: Аскери-АССА, 2012. – 1002 стр.
4. Мырзалиев Б.С. және т.б. Бухгалтерлік есепті жүргізудін қазіргі әдістері. Практикум.- Алматы.: Юридическая лмитература, 2009.- 832 бет.
5. Проскурина В.П. Бухгалтерлік есеп «басынан бастап» балансқа дейін (көмекші құрал) – Аударған М.Қ.Акишев.- Алматы; ЖШС «LEM баспасы», 2011.- 374 бет.

ӘОЖ 453.0172

Аскарова Т.М. Магистр., аға оқытушы,
Қазақ экономика, қаржы және Халықаралық сауда университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы.

ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПКЕ ӘСЕРІ

Андатпа. Цифрлық технологиялардың пайда болуымен компаниялар жаһандық өзгерістерді күтеді.Бүгінгі таңда фирмаларда бизнес элементтерін көрсететін жалпы бизнес үлгісі жоқ.Бизнес элементтері цифрлық индустрияны құру стратегиясында позицияны таңдауды жеңілдету үшін қолданылады. «Бухгалтерлік есепті модельдеу – бұл құн тізбегін құра отырып, бизнес өмірінің, экономикалық процестердің, бизнес орталары мен бизнес құрылымдарының фактілерін тұжырымдамалық түрлендірудің бір жолы».

Кілт сөздер: бухгалтерлік, экономика, цифрландыру, ұйым, қаржылық, бизнес, стратегия, компания.

Бухгалтерлік есеп саласында цифрландыруға көшу процесі тез өседі деп күтілуде. Бұл процесс бизнес стратегиясын өзгертуді талап етеді, өйткені сандық технологиялар іскерлік қарым-қатынасқа әсер етеді. Әдеби дереккөздерде дигитализацияның бухгалтерлік есеп саласына әсері туралы ғылыми мақалалар табу қиын. Сондықтан бұл тақырып зерттеу үшін

өзекті сала болып табылады. Көптеген адамдар бухгалтерлік компаниялар өздерінің бизнес бағыттарын аналогтан цифрландырылғанға өзгертеді деп санайды.

Әлем сандық, автоматтандырылған болып келеді және басқаруды жаңартуды қажет етеді. Фирмалар жаңа технологияларды енгізу, бизнесті жүргізудің жетілдірілген стратегияларын жоспарлау арқылы өздерінің инновациялық процестерін өзгертуі керек. Кейбір сарапшылар компаниялардың цифрлық, сонымен қатар әлеуметтік-техникалық инновацияға жаппай көшуімен өзгерістер болып жатқандығымен келіспейді. Цифрландырудың дамуына байланысты компаниялар технологиялық өзгерістерді басқаруды және қабылдауды үйренуі керек [1].

Сандық бухгалтерияны зерттеудің мақсаты болып табыдады: бизнес-модельдеуді зерттеу; компанияның нарықта гүлденуі үшін не болуы керек екенін елестету керек.

Бұл мәселелерді шешу цифрлық бухгалтерлік бизнестің нарықта өмір сүру үшін қалай шешім қабылдайтынын түсінуге мүмкіндік береді. Экономиканы цифрландырудың ұйымдардың қаржылық есептілігінің қазіргі жағдайына әсері 2 кестеде келтірілген.

2 Кесте - Экономиканы цифрландырудың ұйымдардың қаржылық есептілігінің қазіргі жағдайына әсері

Қаржылық есептілікті қалыптастыру және пайдалану аспектісі	Экономиканыцифрландыруәсерініңнәтижесі
Қаржылық есептілікпен жұмыс істеу кезінде пайдаланылатын жедел ақпарат	Ұйым ішінде ақпарат алмасу үшін жергілікті компьютерлік желілерді пайдалану. Ұйым ішінде есеп беру туралы ақпарат алмасу үшін интернетті пайдалану. Ұйым өзара іс-қимыл жасайтын заңды немесе жеке тұлғалармен ақпарат алмасу үшін интернетті пайдалану
Қаржылық есептілік нысандарын қалыптастыру үшін қажетті кіріс ақпараты	Қаржылық есептілікті жасау үшін қажетті ақпаратты өңдеу үшін компьютерлік бағдарламаларды қолдану
Қаржылық есептілік көрсеткіштері	Сандық экономиканыңэ серінен бухгалтерлік объектілердің жаңа түрлерінің пайда болуына байланысты есеп көрсет-кіштерінің жаңа түрлерінің пайда болу мүмкіндігі (мысалы, криптовалюталар). Электрондық дерекқорларды пайдаланумен байланысты көрсеткіштердің маңыздылығын арттыру (мысалы, клиенттік базаларды, электрондық анықтамалықтарды және т. б. елеулі кеңейту)
Есептілік нысандарын қамтитын шығыс ақпараты	Бухгалтерлік (қаржылық) есептілік нысандарын электрондық түрде алу: а) баспа баламасының электрондық нұсқасы; б) ұйымдардың сайттарында орналастырылған жарияланатын қаржылық есептілік в) түрлендірілген электрондық ақпарат (мысалы, XBRL есептілік)
Есепті ақпараттыт алдау және тексе-ру процесі	Есептіліктегі ақпараттыөңдеу үшін компьютерлік бағдарлама-ларды қолдану
Ескерту- кесте автормен құрастырылды	

Цифрландыру процесіне байланысты компаниялардың шаруашылық жүргізуші субъектілері бірігу және қосып алу жолымен интеграцияланады. Бухгалтерлік бизнесті цифрландыру үшін тұрақтылықтың әртүрлі түрлерінің болуы және жаңартылуы қажет, оларға мыналар жатады:

– даму стратегиялары мен сандық құралдарды құру арқылы жүзеге асырылуы мүмкін экономикалық тұрақтылық. Фирмалар экономикалық тұрақтылыққа ұмтылуы керек, тұрақты табыс үшін сандық клиентті қамтитын жаңа бағыттарды табуы керек.

– бухгалтердің рөлін өзгертетін әлеуметтік тұрақтылық (өйткені оның көптеген міндеттері автоматтандырылған болады). Бұл жағдай қоғамға қысым жасайды және тұтастай алғанда бухгалтердің рөлін өзгерте алады.

– материалды үнемдеу арқылы жасалған және құжаттарды тасымалдау қажеттілігін азайтатын экологиялық тұрақтылық.

Цифрландыру-аналогтық білім мен ақпаратты сандық түрге түрлендіру. Бұл процесс нақты уақыт режимінде ақпаратқа жылдам және оңай қол жеткізуге мүмкіндік береді және сандық технологияға қосылу арқылы адамдар арасында ақпарат алмасуға мүмкіндік береді.

Компаниялар пайдаланатын құралдарға мыналар жатады: бұлт (облако), сондай-ақ аналитикалық, әлеуметтік және мобильді құралдар. Бүгінгі таңда цифрландыру енді танымал бола бастады, сондықтан қазіргі уақытта жалпы бизнес-модель бар. Әрбір компания өз күшімен басқалармен интеграцияланбайтын жеке сандық жүйені жасайды.

Сандық компаниялар аналогтан гөрі тиімді болып келеді. Инновациялық компанияларда жұмыс істейтін қызметкерлер деректерді өңдеудің сандық әдістерін қолдану дағдылары мен дағдыларына ие. Бір жерде сақталатын бірыңғай дерекқорды құру арқылы бухгалтерлік есепті басқару оңайырақ болады және бұл уақытты үнемдейді.

Цифрландырудың қосымша артықшылығы-қашықтан байланыс, бұл жұмысты тиімдірек етеді және клиенттерге қашықтықтан кеңес беруге мүмкіндік береді.

Экономистер Бабкин А.В., Чистякова О.В. цифрландырудың компанияларды қалай өзгертетінін кең көлемде көргісі келді. Олар фирмалар стратегияларды, модельдерді, технологияларды құрып қана қоймай, тәуекелге баруы керек деп санайды [24, 23 б.].

Цифрландыру-бухгалтерияға өзгеріс енгізетін инновация. Сандық есеп клиенттерді жаңа технологиялар мен қызметтердің көмегімен жаңа сегменттермен қанағаттандырады.

Инновация-нарықта сұранысқа ие процестердің немесе өнімдердің тиімділігінің өсуін қамтамасыз ететін енгізілген инновация немесе қайта құру процесі. Инновацияның күшімен, бүкіл әлемде бизнес жұмысындағы ресурстардың құндылығын арттыруға тырысады.

Бухгалтерлік есепті цифрландыру болып табылады:

– революциялық жаңашылдық, оның көмегімен ыңғайлы жұмыс процесі үшін жаңа және жақсы шешімдер жасалады;

– жойқын жаңалық. Деструктивті (немесе диверсиялық) - бұл нарықтағы құндылықтардың арақатынасын өзгертетін жаңалық.

Диверсиялық инновация қолданыстағы өнімдерге олардың бәсекеге қабілеттілігін жақсарта отырып, шамалы жақсартулар береді.

Бұл инновациялардың нәтижесі өнеркәсіптік технологиялық өзгерістер болып табылады.

Бухгалтерлік есеп 7000 жыл бұрын пайда болғаны белгілі. 1887 жылы құрылған Американдық сертификатталған бухгалтерлер институты (AICPA) бухгалтерлік есепті «түсіндіру, бағалау және жалпылау өнері, ақшалай түрде, іскери қызметтің нәтижелері болып табылатын транзакциялар мен оқиғалар» ретінде анықтайды. Бухгалтерлік есеп-бұл ішкі және сыртқы пайдаланушыларға қаржылық ақпарат беруді қамтитын бизнес тілі.

Бухгалтерлік ақпаратты пайдалану іскерлік әлеммен шектелмейді. Әрбір адам өзінің табысы туралы есеп беруге және салық төлемдерін тіркеуге міндетті. Көбінесе несие, несие картасы немесе мектеп стипендиясын алу үшін осындай ақпаратты ұсыну қажет. Үкімет, өңірлер, қалалар мен мектептер бухгалтерлік ақпаратты өз қаражатын және оларды пайдалануды бақылау үшін негіз ретінде пайдаланады. Бухгалтерлік есеп үкіметтің сәтті жұмыс істеуі және әлеуметтік бағдарламаларды орындау үшін де маңызды.

Қаржы ресурстарын пайдалану арқылы бухгалтерлік есеп басқарудың дәстүрлі көзқарасынан бизнестің экономикалық тұрақтылығына көшті.

«Қазіргі әлемдегі құрылымдық шоттар жоспарлары экономикалық процестерді басқарудың ақпараттық алаңы болып табылады. Егер шоттардың жұмыс жоспары кәсіпорындардың нақты қызмет түрлерін жүзеге асыруы кезінде есепке алу объектілерін тіркеу және топтастыру схемасы болып табылса, онда шоттардың құрылымдалған жұмыс жоспары жедел, тактикалық және стратегиялық аспектілерде кәсіпорынның құрылымдық бөлімшелерін басқаруды есепке алу-талдамалық қамтамасыз етуге бағытталған.» [25].

Бірінші технологиялық ілгерілеу компьютерлер ойлап табылған кезде пайда болды. 1980 жылдарға дейін бухгалтерлік есеп тек қағаз жүзінде жүргізілді. Бағдарламалық қамтамасызетілудің көмегімен бухгалтерлік есепті басқару оңайырақ және тиімді болды. Бірақ әлі күнге дейін аналогты есепке алу әдісі көптеген компаниялардың маңызды бөлігі болып табылады.

Екінші технологиялық ілгерілеу-бүгінгі күнге дейін жалғасып келе жатқан цифрландыру. Сандық бухгалтерлік есеп-сандық әдістер мен құралдар арқылы қаржылық ақпаратты беретін цифрланған бухгалтерлік есеп процесі. Бұл құралдар күнделікті процестерде икемді бухгалтерлік есепті жасауға көмектеседі. Жыл сайын бухгалтерлік есептегі сандық мүмкіндіктер танымал, танымал және интеграцияланған болып келе жатыр.

2015 жылы электрондық әлеуметтік жүйе, салықтық, әлеуметтік кепілдіктер мен еңбек міндеттемелерінің сандық бухгалтерлік жүйесі іске қосылды.

Сандық есеп бухгалтерлік есеп рәсімдерінің маңыздылығын жоққа шығармайды және бухгалтердің рөлін де жоққа шығармайды. Сандық бухгалтерлік есеп, керісінше, интернетті құрал ретінде пайдалану кезінде бухгалтерлік есеп саласындағы кәсіпқойды бағалайды.

Сандық есепке алудың негізгі артықшылықтары:

- нақты уақыттағы ақша ағыны;
- шығындарды азайту;
-автоматтандыру және масштабтау;
- қауіпсіздік және ептілік;
- бухгалтерлік консалтинг.

Сандық есепке алу қаржылық және бухгалтерлік деректерді электрондық форматта жасауға, беруге және түсіндіруге мүмкіндік береді. Сондықтан оның артықшылықтары мыналармен байланысты:

- тапсырманың дәлдігін арттыру
- шығындарды азайту
- автоматтандыру және деректерді іздеу.

Интернеттегі бухгалтерлік есептің цифрландырылған құралдары бизнес индустриясын деректерге қол жетімді автоматтандырылған, дәл бөлшектер мен сандарға айналдырады, автоматтандыру арқылы сенімді деректерді, бұлтты (облако) сақтау арқылы қауіпсіз сақтауды құру мүмкіндігі пайда болады[2].

Цифрландыру процесі үшін компанияның ең жақсы даму стратегияларын құру, стратегиялық өзгерістерді бағалау, олардың бизнестің дамуына қалай әсер ететінін түсіну қажет. Жаңашылдықты енгізулерді көрсетудің бір тәсілі-бизнес-модель құру болып табылады.

Бизнес-модель-бұл ұйымның басқарушы тобы ғана жасай алатын ұйымның ақиқаты. Бизнес-модельдеудің мақсаты - компания қызметінің сенімді, көрнекі және түсінуге оңай сипаттамасын көрсету. Ол келесі түрде ұсынылуы мүмкін: сурет, схема, белгілі бір ережелерге сәйкес жасалған көлемді модель. Ең бастысы-түсіну және қолдану.

Бүгінгі таңда бухгалтерияда бухгалтерлік есепті ыңғайлы жүргізу үшін көптеген сандық бағдарламалар бар, бірақ процеске қатысушылардың көпшілігі бухгалтерлік есепте операцияларды көрсетудің аналогтық әдісін қолданады. Сандық компаниялардың бүгінде көптеген бизнес-модельдерді қолдана отырып қалай жұмыс істейтінін түсіну керек.

Цифрлық технологиялардың келуімен компаниялар жаһандық өзгерістерді күтуде. Бүгінгі таңда фирмаларда өздерін бизнес элементтері ретінде көрсететін жиынтық бизнес моделі жоқ. Бизнес элементтері цифрлық индустрияны құру стратегиясында позицияны таңдауды жеңілдету үшін қолданылады. «Бухгалтерлік модельдеу шаруашылық өмір, шаруашылық процестер, бизнес-жағдайлар мен бизнес-құрылымдар фактілерін тұжырымдамалық қайта құру, құн тізбегін құру тәсілдерінің бірі болып табылады» [26, 126 б.].

Компаниялар әрқашан сыртқы және ішкі мүдделі тараптарға тәуелді болады және олар өз кезегінде компанияның болуына мүдделі. Ішкі мүдделі тараптарға компания қызметкерлері, иелері немесе инвесторлар кіреді. Сырттай мүдделі тараптар-жеткізушілер, үкімет, кредиторлар, акционерлер. Тараптардың әрқайсысының өз мүдделері бар, олар әртүрлі құндылықтар мен тілектерден туындайды, бірақ олардың барлығын бір нәрсе біріктіреді – бизнестің сәтті болуын қалайды. Бизнес-модель-бұл компанияның бизнес стратегиясын ұсынудың және оның қаржылық тұрақтылығын көрсетудің бір тәсілі. Ол 90-шы жылдары пайда болды. Бәсекеге қабілетті және іскерлік мәселелерде қисынды болу үшін фирмалар ішкі және сыртқы факторларды талдау арқылы бизнес перспективаларын модельдейді және тұжырымдайды. Компанияның стратегиясы мен бизнес-моделін әзірлеу акционерлер мен

компания басшылығына ұзақ мерзімді мақсатты көрсеткіштердің тізбесін алуға, сондай-ақ егжей-тегжейлі негіздемелер мен есептеулер негізінде оларға қол жеткізу жолдарын анықтауға мүмкіндік береді. Стратегияда бизнестің негізгі бағыттары көрсетілген, басымдықтар белгіленген, енгізу үшін негізгі стратегиялық бастамалар және нақты іс-шаралар жоспары тұжырымдалған. Операциялық модельді әзірлеу компанияның стратегиясына негізделген. Осы жұмыс аясында бизнестің оңтайлы құрылымы анықталады, негізгі және қолдау процестері белгіленеді, олардың негізінде өкілеттіктер мен жауапкершіліктің мақсатты бөлінуі көрсетілген оңтайлы ұйымдық құрылым құрылады.

Коммерциялық стратегияны әзірлеу сату және клиенттерге қызмет көрсету функциясының тиімділігін арттыруға бағытталған. Жұмыстың мақсаты-рентабельділік пен сатылымды арттыру, сонымен қатар өзгерістерді енгізудің тиімді құралдарын таңдау болып табылады. Мұндай жұмыстарға дистрибьюцияны оңтайландыру, баға белгілеудің тиімділігін арттыру, өнім портфелін қайта қарау және SKU санын қысқарту, жылжыту және маркетинг жүйесін жетілдіру және т. б. жатады.

Технологиялық революция кезінде бизнесті дамыту стратегиясына көп көңіл бөлінеді. Бизнес-модельді дамытуға ынталандыру-бұл нарықтағы технологиялық өзгерістерді ұстану үшін фирманы қалай креативті ету керектігін түсіну болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. В.Л. Назарова, М.С.Жапбарханова Бухгалтерлік есеп, Оқулық-Алматы: Экономика, 2012,623 б.
2. В.П.Проскурина Бухгалтерлік есеп «басынан бастап» балансқа дейін (көмекші құрал) -Алматы: «LEM» , 2013 – 370 б.
3. В. П. Проскурина. Бухгалтерлік проводкалар : (ҚР ҚМ 23.05.2007 ж. № 185 бұйрығымен бекітілген, "Бухгалтерлік есеп шоттарының үлгілік жоспарының" бөлімдері бойынша бухгалтерлік проводкалар жинағы) - Алматы : ТОО "Изд. LEM", 2013. - 292 б
4. ҚР «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есеп беру туралы» Заңы, 28 ақпан 2007 ж. № 234-III ҚРЗ
5. «Аудиторлық қызмет туралы» ҚР заңына өзгертулер мен қосымшалар 2001ж.
6. Ныйқанбаева А.И. Қуанышова Л.С. Бухгалтерлік есеп негіздері, Оқу құралы. – Алматы. Фолиант, 2013- 160б

ӘОЖ 657.6:658.562

Ахметова Айгуль Асамуратовна э.ғ.к., доцент
С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы.

КӘСІПОРЫННЫҢ ІСКЕРЛІК БЕЛСЕНДІЛІГІ, ТӨЛЕМ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН БАСҚАРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа. Кәсіпорынның тиімділігі мен рентабельділігі және қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету бойынша басқарушылық шешімдерді әзірлеу мен орындау сапасы бәсекелестік экономикадағы кәсіпорынды басқару жүйесінің негізгі элементі болып табылады. Қаржылық тұрақтылық-бұл компанияның тұрақтылығы мен өмір сүру қабілетінің дәлелі. Қазіргі уақытта компания ресурстарының жай-күйін, өндірісті қамтамасыз ету және қажетті шығындарды есепке алу кезінде ақша ресурстарын еркін және тиімді пайдалану мүмкіндігін көрсетеді.

Кілт сөздер: төлем қабілеттілігі, кәсіпорынның тиімділігі, рентабельділігі, қаржылық тұрақтылығы,

Шаруашылық жүргізудің нарықтық шарттары кәсіпорынды кез келген уақыт кезеңінде сыртқы міндеттемелерді жедел өтеуге, яғни төлем қабілетті болуға немесе қысқа мерзімді міндеттемелерге, яғни өтімді болуға міндеттейді.

Ұйымның төлем қабілеттілігі көрсеткіштерін талдау мен бағалау банкроттықтың ықтималдығын анықтауға мүмкіндік береді.

Кәсіпорынның өз қызметін қаржыландыру, төлемдерді толығымен және уақытында төлеу қабілеті, күтпеген жағымсыз өзгерістерге төтеп беру және төлем қабілеттілігін қажетті деңгейде ұстап тұру қабілеті тұрақты қаржылық жағдайды көрсетеді, ал аталған қасиеттердің болмауы кәсіпорынның қаржылық жағдайы тұрақсыз екенін көрсетеді.

Кәсіпорын өзінің қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін капиталдың икемді құрылымына ие болуы керек, сонымен қатар төлем қабілеттілігін сақтау үшін жағдай жасау және кірістердің шығыстардан үнемі асып кетуіне қол жеткізу үшін қаржылық ресурстардың қозғалысын ұйымдастыра білуі керек.

Ұйымның бухгалтерлік балансын талдаудың жалпы мақсаты ұйымның қаржылық жағдайы туралы ақпараттарды ашу, оның перспективалық даму бағытын анықтау және қаржылық есептілікті пайдаланушылардың шешім қабылдауы үшін қажет болып табылады.

Бухгалтерлік балансты талдаудың негізгі міндеттері мыналар болып табылады:

- ұйымның мүліктік жағдайын сипаттайтын бухгалтерлік баланстың активінің құрамы мен құрылымын анықтау;
- ұйым активтерінің қалыптасу көздері болып табылатын ұйымның міндеттемелері мен капиталының құрамы мен құрылымын анықтау(ұйымның қаржыландыру көздері);
- бухгалтерлік баланстың активінің жекелеген топтарының өтімділігін талдау;
- ұйымның төлем қабілеттілігі мен несие қабілеттілігін талдау;
- ұйымның қаржылық тұрақтылығын талдау;
- ұйымның банкротқа ұшырау жағдайын талдау.

Балансты талдау барысында екі негізгі мақсатты қарастыру көзделген, біріншіден, балансты талдауда ұйымның пайда табудағы икемділігі жөнінде ақпараттар алынады. Бұл аспект дивидендтерді төлеу, бизнесті дамыту мен ұлғайту жөніндегі сұрақтарды шешу болып табылады. Екіншіден, балансты талдау ұйымның мүліктік және қаржылық жағдайы туралы ақпараттарды алуға, яғни пайда алуда ұйымды ақпарттармен қамтамасыз ету. Аталған бағыттар бойынша талдау жүргізу ұйымның қаншалықты тұрақты қызмет жасайтындығын көрсетеді.

Балансты табысты талдаудың негізгі шарттары мыналар болып табылады:

- талданатын ұйымның шаруашылықтық-экономикалық жағдайын тану және оның даму мақсатын анықтау;
- есепті жүргізу мен есептілікті құрастыру принциптері туралы ақпараттарды пайдалану;
- балансты тану мен талдай білу әдістемесі.

Бухгалтерлік балансты сапалы талдауда оны тани білу қажет. Балансты тани білу- бұл оның бөлімдері мен топтарының өзара байланыстылығын, әрбір баптардың мазмұнын, баптарды бағалау тәсілдерін және жекелеген баптардың ұйым қызметі үшін маңыздылығын білу.

Бухгалтерлік балансты тани білу мыналарға мүмкіндік береді:

- ұйым туралы ақпараттар алу;
- ұйымның меншікті айналыс құралдарымен қамтамасыз етілу дәрежесін анықтау;
- қысқа мерзімді активтердің шамасы(көлемі) қандай баптар негізінде өзгергендігін;
- ұйымның жалпы қаржылық жағдайын бағалау.

Балансты тани білу мыналарды қамтиды:

- зерттелетін мерзімде баланс қорытындысының өзгерісін бағалау;
- баланс қорытындысының өсу қарқынының өндіріс көлемі, өнімді сату, жалпы табыс пен таза табыстың өсу қарқынымен сәйкестілігі;
- баланстың жекелеген баптары, топтары мен бөлімдерінің өзара байланыстылығын анықтау;
- баланс баптары мен жекелеген бөлімдерінің өзгеріс сипатын талдау.

Бухгалтерлік балансты тану барысында бірінші кезекте оның нысаны, ҚЕХС сәйкестілігі танылады. Бухгалтерлік баланс тігінен (вертикальды) бес бөлімнен тұрады: алғашқы екі бөлім- активтерді, үш пен төртінші бөлім- міндеттемелерді, ал бесіншісі- ұйымның меншікті капиталын көрсетеді.

Кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау үшін информацияның негізгі көзі ретінде бухгалтерлік баланс есептеледі. Қазіргі кезде пайдаланылатын кәсіпорын балансы нарықтық экономика жағдайында өз мазмұны бойынша халықаралық стандарттарға жақындатылған.

Кәсіпорынның қарыжыларын – жалпы сипаттау үшін ондағы өзгерістердің құрамын, құрылымын зерттеу қажет.

Қазіргі экономикалық жағдайда кәсіпорындардың төлем қабілеттілігін талдау әсіресе маңызды болып табылады.

Ең алдымен, төлем қабілеттілігін талдаудың мақсаттары мен міндеттерін ғана емес, оның әдістемесін де анықтау маңызды.Активтердің өтімділігін талдауды баланстың өтімділігін талдаудың алдын-ала кезеңі ретінде қарастыруға болады.

Ұйымның төлем қабілеттілігін талдау кезеңдері:

1 кезең - Баланс өтімділігін талдау;

2 кезең- Өтімділік пен төлем қабілеттілігінің салыстырмалы көрсеткіштерін және олардың динамикасын талдау;

3 кезең - Банкроттық ықтималдығын диагностикалау;

4 кезең- Төлем қабілеттілігінжақсарту бойынша ұсыныстар жасау.

Кәсіпорынның өтімділігі мен төлем қабілеттілігін бағалау үшін абсолютті көрсеткіштерден басқа кестеде келтірілген келесі салыстырмалы көрсеткіштер есептеледі.

Өтімділік коэффициенттері:

1. Абсолютті өтімділік коэффициенті (0,2-0,5) - Қажет болған жағдайда қандай бөлігі өтелуі мүмкін екенін көрсетеді.

2. Ағымдық өтімділік коэффициенті (1-2) -Егер ағымдағы активтер ағымдағы міндеттемелерден асып кетсе, кәсіпорын сәтті жұмыс жасай алады.

3. Жылдам өтімділік коэффициенті (0,8-1)- Дебитордан қаржыны тез өндіріп алуда қысқа мерзімді қарыздарды өтеу мүмкіндігін көрсетсе, ал коэффициенттің өсуі дебиторлық берешектің негізсіз өсуімен байланысты болса, бұл ұйымның оң жағын сипаттамайды.

Кәсіпорын өз пайдасын арттыра отырып, төлем қабілетсіздік дәрежесін төмендету мақсатында мына іс-шараларды атқаруы қажет: сенімсіз қарыздарды уақытында жою, запастарды бағалауда ЛИФО әдісін қолдану, амортизацияны есептеуде жылдамдатылған әдістерді қолдану, материалды емес активтердің тозуын есептеу мен істен шығару, кәсіпорынның өздері қойатын нормативтері, салық салуда жеңілдіктерді пайдалану есебінен салықты төмендету.

Кәсіпорындар мен ұйымдардың қарыздарды уақтылы өтей алмауы, ағымдық операциялық қызметтерді қаржыландыра алмауы, қысқа және ұзақ мерзімді міндеттемелерді төлеу қабілетсіздігі баланс құрылымының қанағаттанарлықсыз жағдайын қалыптастырады.

Кесте 1- Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығы, іскерлік белсенділігі мен рентабельділігін талдаудың негізгі көрсеткіштері және оны есептеу әдістемесі

Көрсеткіштер және оның мәні	Есептелуі	Қалыпты мәні
1	2	3
Қаржылық тұрақтылық коэффициенттері		
Тәуелсіздік коэффициенті автономии(қаржылықтәуелсіздік)	Kavt. = МК/ВВ Мұндағы,МК-меншікті капитал ВВ-баланс валютасы	≥0,5 (яғни 50%)
Қаржылық маневрлық коэффициенті(таза мобильділік)	Kkar.man.= (АА-КММ)АА Мұндағы, АА-айналыс активтері, КММ –қысқа мерзімді міндеттемелер	≥0,1÷ 0,2.
Меншікті және тартылған құралдардың қатынас коэффициенті	Kzhab.=МК/(ZК + ВКК– ASR) Мұндағы,ZК-заемдық капитал, ВКК- болашақ кезең кірістері,ASR-алдағы шығыстар резерві	≥ 1.
Меншікті айналыс құралдарымен қамтамасыз ету коэффициенті	Kmakk= (МК- АТА)/ АА Мұндағы, АТА-айналымнан тыс активтер	≥0,1
Дебиторлық және кредиторлық қатынас коэффициенті	Kdkz= DK / KK Мұндағы, DK-дебиторлық қарыздар,KK-кредиторлық қарыздар	≥1.

1	2	3
Айналымдылық коэффициенттері (іскерлік белсенділік)		
Іскерлік белсенділік коэффициенті	Kibk = T / BB Мұндағы, Т-түсім	-
Қор қайтарымдылығы	Kk = T / NK Мұндағы, NK-негізгі құрлдар	-
Айналыс құралдарының айналымдылығы	Kaka. = T / AK Мұндағы, АК-айналыс құралдары	-
Несие қарыздарының айналымдылығы (айналыстағы)	Knka.=OK / NK Мұндағы, ОК-өзіндік құн, NK-несиелік қарыздар	-
Дебиторлық қарыздардың айналымдылығы(айналыстағы)	Kdka.=T / DK Мұндағы, DK-дебиторлық қарыздар	-
Рентабельділік коэффициенттері		
Сату рентабельділігі	Rc=CAT / TМұндағы, САТ-сатудан алынған табыс	>0,15
Активтердің рентабельділік коэф-фициенті(капитал)	Ra = TP / BBМұндағы, ТР-таза пайда	>0,05
Меншікті капитал рентабельділігі	Rmk=TP / MK	-
Ескерту: автор құрастырылған		

Несиелік талдау сызбасы үш негізгі құрылымды қамтиды:

1) Қаржылық жағдайды талдау (өтімділік пен төлем қабілеттілігін талдау; Қаржылық тұрақтылық пен іскерлік белсенділікті талдау; рентабельділік).

Алайда, қарыз алушының қаржылық жағдайы ғана инвестициялық жобаларды бағалау кезінде айқындаушы фактор болып табылмайтынын атап өтеміз. Сондықтан екінші құрылым несие жобасының тиімділігін зерттеуді қамтиды.

2) Жобаның техникалық-экономикалық негіздемесін дайындау және талдау, оның техникалық және қаржылық сараптамасы.

3) Қарыз алушының заңды және ұйымдық-құқықтық мәртебесі, қолайлы кепілдіктердің және халықаралық аудиторлардың қажетті қорытындыларының болуы және т. б. осы сияқты факторлар да айқындаушы мәнге ие.

Коэффициенттік талдаудан басқа, несие беру туралы басқарушылық шешім қабылдау үдерісінде банкрот фирмаларды тұрақты қарыз алушылардан бөлетін және қарыз алушының ықтимал банкроттығын болжайтын бірқатар жіктеу модельдері қолданылады. Мұндай модельдер ақпаратты жүйелеудің құралы болып табылады және несие беру мен оны пайдалануды бақылау туралы түпкілікті шешім қабылдауға ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1.Экономикалық талдау: оқу құралы/ Г.Д. Аманова, К.Ж. Садуақасова.- Алматы: 2020

2. Дүйсенбаев К.Ш., Төлегенов Э.Т., Жұмағалиева Ж.Г., Кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау. Оқу құралы.- Алматы: экономика. 2001.- 330 б.

3. Өтебаев Б.С. Қаржылық талдау Астана:2008 – 222б.

4.Дүйсенбаев К.Ш. Кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау : оқу құралы / Дүйсенбаев К.Ш., Төлегенов А.Т.,Жұмағалиева Ж.Г. – Алматы :Экономика ,2008 – 330б.

УДК: 657:004(045)

Ахметова А.Е. магистр экономических наук
Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ СИСТЕМЫ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА И ОТЧЕТНОСТИ ДЛЯ ЦЕЛЕЙ УПРАВЛЕНИЯ: КРИТЕРИИ ЕЕ ПОЛЕЗНОСТИ

Аннотация. Одним из приоритетных направлений развития бухгалтерского учета и отчетности в Республики Казахстан является повышение качества информации, формируемой в бухгалтерском учете и отчетности. На первый план выходит методологическая проблема оценки качества и полезности учетной информации в системе управленческих аспектов. Актуальность темы исследования определена тем, что проблема недостаточности качественного информационного ресурса на уровне хозяйствующего субъекта становится многогранной в динамических условиях внешней среды. Это обуславливает необходимость дальнейшего развития теории, методологии, методик и направлений формирования учетно-аналитического обеспечения эффективных управленческих систем.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, финансовая отчетность, информационное обеспечение, система управления, информационное обеспечение, критерии полезности.

Современный бизнес ставит перед системой управления такие задачи, эффективно решать которые становится возможным только тогда, когда имеется корректная информация. Так, П. Терни в своей книге «Разумный учет: как получить истинную картину затрат с помощью АВС» указывал, что «если вы опираетесь на неверные финансовые данные, то обречены на безнадежную борьбу, в которой победить невозможно… Неверные сведения подталкивают вас к тому, чтобы неверно определить приоритеты или сосредоточиться на ложных проблемах» [1, с.24].

Цель функционирования информационной системы организации – производство требуемой для этой организации информации, а также обеспечения субъекта управления информацией необходимого качества в нужное время и в нужном месте для принятия оптимального управленческого решения [2, с.10].

Информационное обеспечение – это совокупность единой системы классификации и кодирования информации, унифицированных систем документации, схем информационных потоков, циркулирующих в организации, а также методология построения баз данных и сами эти базы данных [2, с.14].

Обеспечение хозяйствующих субъектов информацией – многоплановый процесс. На предприятии циркулируют различные информационные потоки, находящие своих потребителей. Еще более интенсивные потоки существуют вне предприятия. Очевидно, что не вся эта информация нужна каждому пользователю, поэтому первым шагом является определение групп потребителей информации и их информационных потребностей. Предприятие можно рассматривать как информационный узел, в котором сходятся внешние входящие потоки информации и циркулируют внутренние потоки. Применение современных средств обработки информации позволяет значительно увеличить скорость обработки постоянно возрастающих потоков информации. Однако следует учесть, что главный экономический эффект применения этих средств заключается в повышения качества управления и качества основных производственных процессов, а не в прямой экономии от ускорения обработки данных [3, с.19]. Проблема качества учетной информации рассматриваются в экономической литературе достаточно широко. Сущности и структуре учетной информации как теоретической базе системы бухгалтерского учета посвящены работы таких зарубежных авторов, как Х. Андерсон, Б. Район, Д. Фостер, Ч.Хорнгрен, Р.Энтони и другие, а также отечественных и российских ученных К.Ш. Дюйсембаев, Э.О. Нурсеитов, Б.С. Утибаев, Шеремет А.Д., Вахрушина М.А., Ковалев В.В., Савицкая Г.В. и другие.

Изучение трудов отечественных и зарубежных авторов показало, что основной недостаток в формировании качественной учетной информации состоит в отсутствии системного подхода в создании системы критериев и показателей оценки качества учетной информации, а также в отсутствии системного подхода к формированию системы регулирования качества

учетной информации. В частности, существуют серьезные разногласия и бессистемность относительно качества финансовой отчетности и качества учетной информации. В этой связи можно привести мнение Корягина М.В. и Куцыка П.А.: отсутствует единство во взглядах относительно того объекта, качество которого оценивается и учитывается при представлении учетной информации; значительное количество исследователей одновременно используют несколько понятий в качестве синонимов, например, понятие качество учетной информации и качество бухгалтерской отчетности, не проводя разграничений между ними и не раскрывая их сути; существующая терминологическая несогласованность затрудняет процесс построения общей модели оценки качества учетного информационного продукта [4].

В то же время следует принимать во внимание основные проблемы формирования учетной информации, характеризующей ту или иную хозяйственную операцию, актив, капитал или обязательство, которые затрагивают все существенные аспекты современного бухгалтерского учета, поскольку связаны с его предметом – процедуры идентификации, оценка и классификация. Именно эти проблемы порождают трудности интерпретации информации пользователями. И именно они вызывают обратный отклик в управляющей системе, которая пытается воздействовать на эти учетные процедуры.

Мировой опыт показывает, что характеристики, определяющие полезность информации, достигаются непосредственно использованием международных стандартов финансовой отчетности (МСФО) или применением их в качестве основы построения национальной системы бухгалтерского учета и отчетности. С другой стороны, любая учетно-аналитическая система, которая генерирует информацию, основываясь на базисных принципах бухгалтерского учета, определяет, что генерируемый ею информационный поток должен обладать необходимыми качественными характеристиками. При этом, качество учетно-аналитической информации определяется степенью достижения поставленных управленческих целей.

Каковы же критерии полезности учетно-аналитической информации? Ответ на этот вопрос содержится в концептуальных исследованиях различных авторов. Например, можно привести точку зрения, согласно которой качество информации определяется степенью рациональности и обоснованности управленческих решений, принятых на ее основе. В частности, Карминский А.М. и Черников Б.В. указывают, что качественная информация должна обеспечивать возможность адекватной оценки ситуации и выработки эффективных оперативных и стратегических решений... Информация качественная, если она достоверна, точна, актуальна, доступна по запросу, и представлена в удобной для понимания и использования форме [3, с.24].

Обращаясь к Концептуальным основам представления финансовых отчетов, видно, что такими критериями является уместность и правдивость формируемых отчетов. В то же время актуальным становится вопрос о значимости различных требований, предъявляемых к процессу формирования и использования учетной информации. Так, Пономарева Е.В. отмечает, что «если для бухгалтерского (финансового) учета главное – это достоверность информации, то в системе контроллинга – релевантность информации (насколько она существенна для принимаемого управленческого решения). Все остальные требования к информации в рамках контроллинга играют подчиненную роль: несущественная информация, даже если она вполне достоверна, не может помочь в принятии управленческих решений; в то же время существенная, но достоверная лишь на 95% информация – может оказаться большим подспорьем руководителю. Релевантными для принятия управленческого решения можно считать сведения, которые непосредственно связаны с данным решением: условие, в которых принимается решение; целевые критерии; набор возможных альтернатив (какие решения в принципе можно принять); последствия принятия каждой из альтернатив (что произойдет, если будет принято то или иное решение)» [6, с.20-21].

Соответственно, возникает научно-практическая потребность формирования организационно-методического обеспечения эффективной с точки зрения ее полезности модели управленческого учета, интегрированной в систему контроллинга. Эта потребность обусловлена ограниченностью данных финансового учета для целей принятия управленческих решений на будущее, поскольку он ориентирован на прошлые события (ретроспективный аспект).

Как отмечает А. Апчерч, основной информационный вклад управленческого учета в процессе принятия решений осуществляется на стадиях оценки и мониторинга… когда процесс принятия решений, по сути становится частью цикла планирования и контроля [6, с.45].

Таким образом, в системе контроллинга наибольшую значимость функциональный комплекс управленческого учета приобретает при формировании различных планов в ходе реализации стратегии развития предприятия и последующем контроле их выполнения, дополняя ее анализом причин выявленных отклонений и их влияния на финансовое состояние предприятия. Значимость соотношения планирования и контроля в управленческом цикле подчеркивается Ч.Хорнгреном и Дж. Фостером [7, с.129]: «планирование и контроль так тесно переплетены, что трудно провести грань между ними».

Таким образом, исследуя полезность учетно-аналитической информации для целей управления, определим ее сущностное содержание через ценностное понятие «польза», отражающее положительное значение предметов и явлений в их соотнесенности с интересами субъекта. В более строгом смысле польза – это характеристика средств, достаточной для достижения заданной цели.

Рассматривая учетную систему через призму процессного подхода, ее следует определять, как отдельный бизнес-процесс, результатом функционирования которого является создание информационного продукта, который характеризуется определенным уровнем качества. В этой связи меняется и целевое назначение бухгалтерского учета. С сохранением его значения как наиболее организованной части информационной системы, функционирующей на качественно новом техническом уровне, он во все большей степени должен становиться составной частью управляющей системы организации. К сожалению, этот процесс развивается медленно и явно отстает от темпов совершенствования технического оснащения учета, то есть внедрения измерительной и вычислительной техники. В результате, несмотря на рост объема учетной информации, вызванный увеличением ее источников и потребителей, возрастание материальных и трудовых затрат на ведение учета, связанное с внедрением ЭВМ, повышением оплаты труда всем категориям учетных работников, потребительная стоимость бухгалтерской информации, есть ее способность служить целям управления и контроля, по существу, осталась без изменения. Одна из основных причин такого положения - отсутствие во многих отечественных организациях нового, соответствующего современным требованиям теории и практики управления подхода к организации учета. Судя по зарубежному опыту, в первую очередь речь должна идти о создании и функционировании системы управленческого учета и контроллинга.

Список литературы:

1. Терни П. Разумный учет: как получить истинную картину затрат с помощью системы АВС- М. :ИД «Секрет фирмы», 2006.-384с.
2. Горбенко А.О. Информационные системы в экономике. Учебное пособие.–М.:БИНОМ. Лаборатория знаний, 2015. -285с.
3. Карминский А.М. Информационные системы в экономике. Учебное пособие.- М.: Финансы и статистика, 2006.-336с.
4. Корягин М.В. Качество бухгалтерской отчетности как информационного продукта учетной системы// Международный бухгалтерский учет.-2016.-№2.-с.34-38
5. Пономоренко Е.В. Контроллинг на предприятии. Учебное пособие. СПб: Издательство Санкт-Петербургского университета управления и экономики, 2012.-188с.
6. Апчерч А. Управленческий учет: принципы и практика. – М.: Финансы и статистика.- 2002.-950с.
7. Хоргрен Ч.Т., Дж. Фостер Бухгалтерский учет: управленческий аспект.-М.: Финансы и статистика.-2003г.-415с.

УДК 330.34.014

Байздрахманова Алия Бейбутовна, 1 курс
магистрант, ОП «Учет и аудит»
Научный руководитель: **Бекжанова Т. К.**, к.э.н., доцент
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

МЕТОДИКА БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА ТРУДОВЫХ ЗАТРАТ В ПРОИЗВОДСТВЕННОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация.В данной статье рассматривается учет трудовых затрат, так как это занимает одно из центральных мест в системе каждой компании, так как труд является важнейшим элементом издержек производства и обращения.Отличительная особенность управленческого учета по сравнению с финансовым учетом заключается в необходимости определять не только затраты на оплату труда, но и затраты труда в рабочем времени в показателях трудоемкости и машиноемкости производства. Это позволяет оценить эффективность использования рабочего времени, трудоемкость и машиноемкость технологических процессов, степень использования производственных мощностей, результаты их регулирования управленческими решениями.

Ключевые слова:бухгалтерский учет, трудовые затраты, производительность труда, трудоемкость, оплата труда, рабочее время.

Компания должна иметь систему учета, которая может соотносить затраты на оплату труда с конкретными заказами. Чтобы компенсация соответствовала выполненной работе, рабочий план компании и документация по учету трудовых операций должны обеспечивать точное распределение затрат.

Процесс распределения состоит из определения категорий персонала и правильной классификации затрат на оплату труда по способу отнесения на стоимость заказа и участия в производственном процессе. Принято выделять следующие категории персонала: рабочие (основное и вспомогательное производство), руководители, специалисты, служащие.

Одним из основных направлений деятельности бухгалтерии любой организации является расчет заработной платы сотрудников компании. Это направление бухгалтерской работы является одним из самых трудоемких и ответственных и по праву занимает одно из центральных мест во всей системе бухгалтерского учета предприятия. Одним из основных факторов, влияющих на производительность труда, а значит и на результат экономической деятельности в целом, является заработная плата. Оплата труда – это система отношений, связанных с обеспечением установления и осуществления работодателем выплат работникам за их труд в соответствии с законами, иными нормативными правовыми актами, коллективными договорами и трудовыми договорами.

Реализация задач по труду и его оплате в соответствии с действующим законодательством должна быть увязана с нормативным регулированием бухгалтерского учета, в том числе учета расчетов по оплате труда.

Согласно Е.А.Турсиной под системой оплаты труда следует понимать:

1) размеры тарифных ставок;

2) размеры окладов (должностных окладов);

3) размеры доплат и надбавок компенсационного характера. [1]

В упомянутых системах оплаты труда можно выделить основную и дополнительную системы основных систем оплаты труда. Таким образом, 8 основных платежных систем включают выплаты по тарифам и заработной плате. Эти базовые системы оплаты труда дополняются надбавками и компенсационными надбавками.

Как в казахстанской, так и в зарубежной практике существует целый ряд форм и систем оплаты труда работников. Основные из них - повременная и сдельная, каждая из которых имеет свои разновидности. Хотя данные формы считаются наиболее простыми, на практике повременная и сдельная части заработной платы не могут быть четко разделены.[2]

Согласно стандартному методу затраты на оплату труда бывают прямыми и косвенными. Классификация затрат как прямых или косвенных во многом зависит от практики, принятой в

данной компании. В качестве примера иного подхода к этой проблеме можно привести оплату труда работников, контролирующих продукцию. Если рабочее время инспектора тратится на проверку нескольких крупных заказов, его заработная плата может рассматриваться как прямые затраты труда. В этом случае эти затраты сразу же включаются в стоимость работы, исходя из времени, затраченного исполнителем на каждую работу. Их также можно рассматривать как затраты на оплату труда, не относящиеся к заработной плате, и включать в накладные расходы производства. Если рабочее время инспектора тратится на проверку множества мелких работ, представляется более целесообразным отнести его заработную плату на косвенные затраты, хотя технически возможно подсчитать ее непосредственно для каждой работы. Косвенные затраты включаются в стоимость заказа исходя из существующих методов распределения.[3]

Распределение прямых производственных трудовых затрат предполагает:

- включение прямых трудовых затрат как элемента общей себестоимости заказа;
- использование прямых трудовых затрат в качестве базы распределения производственных накладных расходов;
- содействие контролю издержек.

Первое направление касается соотношения затрат труда с предметом калькуляции. Это напрямую зависит от вида производства, а значит, и от метода учета затрат и расчета продукции. При ордерном методе объектом учета затрат и объектом калькуляции является отдельный производственный заказ, поэтому прямые затраты труда относятся не к отделам, а к заказам. Фактическая стоимость работы определяется после ее выполнения, а до этого все затраты, отнесенные к ней, в том числе затраты на оплату труда, включаются в состав незавершенного производства.

Прямые производственные затраты на рабочую силу могут служить базой распределения (обычно для общезаводских ставок) производственных накладных расходов, которые должны быть включены в стоимость заказа. Такой базис, как прямые рабочие часы, широко используется для исчисления цен мастерских. Труд, выраженный в часах производства или стоимости (заработная плата), умножается на заранее установленные ставки для определения накладных расходов для каждой работы.

Наконец, учет и распределение трудовых затрат содействуют контролю издержек. Следует выделить следующие основные уровни детализации в распределении прямых трудовых затрат и человеко-часов:

- прямые трудовые затраты собираются в целом по предприятию без указания подразделений, где они возникли;
- прямые человеко-часы собираются в общей сумме без распределения по местам возникновения;
- прямые трудовые затраты и прямые человеко-часы собираются по подразделениям.

Прямые трудовые затраты соотносит затраты по оплате труда и объект калькуляции, что прямо зависит от типа производства и, следовательно, от метода учета затрат и калькулирования себестоимости готовых изделий. При позаказном методе объект учета затрат и объект калькулирования представляет собой отдельный производственный заказ.

По этой причине соотнесение прямых трудовых затрат происходит не по подразделениям, а по заказам. Фактическую себестоимость заказов определяют после момента их завершения, а до этого времени вся совокупность отнесенных затрат, включая трудовые, формируется в составе незавершенного производства.

В производстве прямые трудовые затраты выступают основой распределения (в основном для расчета общезаводских ставок) накладных расходов с целью включения их в себестоимость заказа. Для расчета цеховой ставки широкое применение нашла база прямых человеко-часов. Труд, которые выражен затраченными производственными часами или издержками (например, заработная плата), должен быть умножен на заранее устанавливаемые ставки с целью определить накладные расходы каждого заказа.

Различают несколько основных уровней детализации распределения прямых затрат труда и человеко-часов: формирование прямых затрат труда в целом по организации без указания подразделений, в которых они происходят; формирование прямых человеко-часов в виде об-

щей суммы, без распределения их по месту проведения мероприятия; сбор прямых трудозатрат и прямых трудозатрат по отделам.

Результатом первого типа распределения может быть только совокупная величина прямых затрат труда. Когда она окажется очень большой, то определение причины в виде излишне затраченного времени или роста ставок заработной платы представляет собой проблему.

Помимо этого величину затрат рассчитывают в целом по организации, по этой причине рост издержек в отдельных подразделениях остается не выясненным. Еще один недостаток этого подхода состоит в невозможности рассчитать цеховые ставки с целью распределения накладных расходов. Отнесение трудовых затрат на заказы и накладные расходы показано на рис. 1

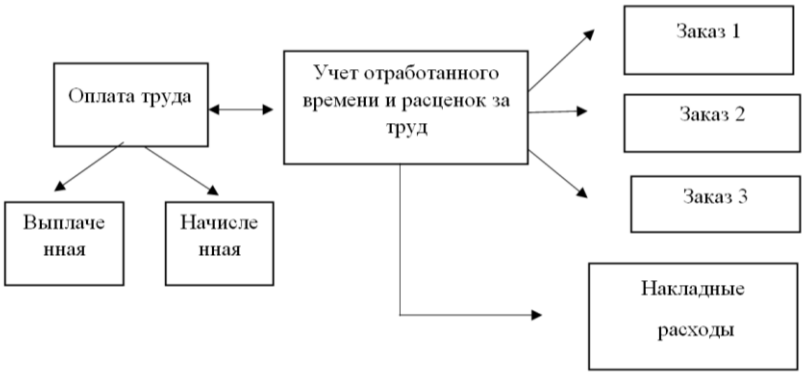

Рисунок 1- Отнесение трудовых затрат на заказы и накладные расходы
Примечание - Составлено автором по источнику [4]

В настоящее время в зарубежной практике широко применяются прогрессивные системы оплаты труда, основной целью которых является побуждение работника производить больше при одновременном снижении затрат на единицу продукции.

Естественно, что увеличение производства за тот же период времени должно вести к повышению заработной платы рабочего. Эти системы должны быть гибкими.

Они применимы в ситуациях, когда изменяется производительность труда. Они также должны обеспечить более высокую оплату за сверхнормативную производительность труда. Критерием здесь может быть наличие или отсутствие определенного прогресса в работе нового сотрудника по сравнению с базовым периодом обучения. Поэтому наиболее приемлемым методом точного расчета затрат, вызванных неэффективностью новой рабочей силы, будет, оценка на основе существующих на предприятии нормативов каждой операции, выполняемой новыми сотрудниками в период обучения, т.е. до того момента, когда достигается нужная производительность.

В нынешнее время все больше внимания уделяется текучести кадров, которая рассматривается не только как социальная проблема, но и как причина снижения производительности труда и источник затрат.

Издержки, связанные с явлением текучести кадров в компании, могут быть очень высокими. Эти затраты не всегда очевидны. Например, высокая текучесть кадров негативно сказывается на моральном состоянии сотрудников, которые остаются в компании.Несомненно, выделение таких затрат для управленческих целей в отдельную категорию в силу их тесной взаимосвязи с обычными производственными затратами является непростой задачей. Затраты, связанные с ротацией рабочих мест, можно условно разделить на две категории: профилактические расходы и затраты на замещение.[5]

Учет трудовых затрат и заработной платы на выпуск продукции включает время, отработанное основными рабочими, и заработную плату, начисленную персоналу, непосредственно связанному с изготовлением изделий или оказанием производственных услуг.

Таким образом, задачами учета затрат на оплату труда являются правильное и своевременное накопление значений в тарифах, должностных окладах, гонорарах сдельно или в процентах от выручки по принятым в организации формам и системам оплаты труда; накопления

ценностей, но премий стимулирующего характера, в том числе надбавок за производственные результаты, тарифных и окладных надбавок за профессиональную квалификацию, высокие трудовые и иные показатели и иных положений и выплат.

Список литературы:

1. Заработная плата: начисления, выплаты, налоги/ Турсина Е.А., // Омега-Л // 2015. №1. С. 25-27
2. Попова Л.А. Бухгалтерский учет на предприятии. – Караганда: «Арко», 2015. – 257 с.
3. Гомонко Э.А., Тарасова Т.Ф. Управление затратами на предприятии. – М.: Кнорус, 2013. – 320 с.
4. Трубочкина М.И. Управление затратами предприятия. – М.: Инфра-М, 2014. – 320 с.
5. Врублевский Н. Д. Управленческий учет издержек производства: теория и практика. — М.: Финансы и статистика, 2013.

ӘОЖ 004:657.6

Баймедетов С.Д. магистр, **Маханов Т.Ж.** магистр,
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қ., Қазақстан Республикасы.

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА АУДИТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Аңдатпа. Аудиторлық ұйымдар білікті эксперттер ретінде танылды. Аудиторлардың көрсететін қызметінің кеңеюі арқасында олар шаруашылық қызмет үдерісінде пайда болатын күрделі де әрқилы мәселелерді шешуде бухгалтерлік – қаржылық қызмет мамандарының көмекшілері болып отыр. Аудитті жүргізу үшін аудитор компьютерлік ақпараттық жүйе бойынша арнайы мамандықтың қажеттілігін қарастыруға тиіс.

Кілт сөздер: Аудит, есеп, кәсіпорын, мәліметтер, аудиторлық процедуралар, қызмет көрсету.

Клиенттердің қызметі көлемінің өсуі және күрделенуімен бірге есеп және есеп беру жүйесіне қатысты талаптар да жоғары бола бастады. Қаржылық есеп беру өзіндік бизнес тіліне және ұйымның қаржылық және мүліктік жағдайы туралы негізгі ақпарат көзіне айналып отыр.

Аудиторлық ұйымдар білікті эксперттер ретінде танылды, олардың ұйымның есеп беруінің сенімділігі және қаржы жағдайы туралы пікірі басқару шешімін қабылдау, бизнесте серіктес таңдау, қаржыны инвестициялау бағытын, несиені ұсынудың мақсаттылығын және т.б. анықтау кезінде шешуші болып табылады. Аудиторлардың көрсететін қызметінің кеңеюі арқасында олар шаруашылық қызмет үдерісінде пайда болатын күрделі де әрқилы мәселелерді шешуде бухгалтерлік – қаржылық қызмет мамандарының көмекшілері болып отыр.

Аудиторлық фирмалармен орындалатын жұмыстардың жалпы көлемінде ең үлкен үлесін кеңес беру қызметі алады, соның ішінде салық сұрақтары бойынша кеңес берудің салмақты үлесі бар. Ілеспелі қызметтің кеңеюінің жұмыскерлердің жүктемелерін теңестіру үшін маңызды мәні бар, себебі аудиторлық тексеруді жүргізу жылдық қаржылық есеп беруді ұсыну мерзімімен байланысты.

Аудиттің халықаралық стандарттарына өтумен байланысты аудиторлық қызметті дамытудың жаңа кезеңі қарқын алып келеді. Аудиторлық қызмет нарығын дамытудың бірден-бір маңызды беталысы оларды кеңес беру үдерісімен үлестіру болып табылады. Аудиторлар аудиторлық есепке анықталған қателер және сәйкессіздіктермен бірге қолданыстағы есеп саясатының, пайдаланудағы бухгалтерлік есепті ұйымдастыру әдістерінің және бағдарламалық өнімдерінің қолданылу тиімділігі туралы қорытынды, сонымен бірге олардың өзгеруі және жетілдірілуі бойынша ұсыныстар енгізе бастады. Осыған орай аудиторлық есептің талдамалы бөлімінде кеңес беру элементтері пайда болды 401 АХС мақсаты стандарттарды бекіту және аудитті компьютерлік ақпараттық жүйеде жүргізу барысы бойынша бірқатар әдістемелік тәсілдер аудиттің 401 «Аудит компьютерлік ақпараттық жүйесінде» Халықаралық

стандартында ашылған. Бұл стандартта аудитор мамандығына және кәсіби жетік біліктігіне қойылатын талаптар келтірілген [1].

Аудитор жоспарлау, бағыт көрсету, жетекшілік ету және орындалған жұмысқа жалпы шолу жүргізу үшін КАЖ (компьютерлік ақпараттық жүйені) жетік білуі қажет. Аудитті жүргізу үшін аудитор компьютерлік ақпараттық жүйе бойынша арнайы мамандықтың қажеттілігін қарастыруға тиіс.

Аудитор компьютерлік ақпараттық жүйе ортасының аудитке әсерін анықтап алуы тиіс.Аудитті мәліметтерді компьютерлік өңдеу жүйесінде жүргізген кезде аудиттің мақсаты және оның әдістемесінің негізгі элементтері сақталады. Мәліметтерді компьютерлік өңдеу аудитормен ұйымның бухгалтерлік есеп және оған ілеспелі ішкі бақылау жүйесін оқып үйрену процесіне маңызды әсер етеді.Мәліметтерді компьютерлік өңдеуді қолдану бухгалтерлік есеп пен ішкі аудитті ұйымдастырудың кейбір элементтерін өзгертеді.

Ақпаратты компьютерлік өңдеу (АКӨ) жүйесінің ұйымдастыру құрылымын бағалау мына сұрақтарды: қызметкерлердің қызметі мен білімінің шоғырлануын: мәліметтерді өңдейтін қызметкердің мәлімет көздерінің өз ара байланысы, оларды алу процесі, бөлу және пайдалану, ішкі бақылау жүйесінің кемшіліктері және бағдарламаның немесе мәліметтердің өзгеру мүмкіншілігі қаншалықты үлкен екендігі туралы дәл білімінің барын қарастырады; бағдарламалар мен мәліметтердің шоғырлануы; бөтен тұлғаларға компьютерлік бағдарламаларға рұқсат және бағдарламалардың өздерінің өзгеру қауіпінің барын қарастырады.

ЭЕМ қызметтің ерекшелігін бағалау келесі сәттерді қамтиды:

Құжаттарды енгізудің жоқтығы: компьютерге мәліметтер дәлелдейтін құжаттарсыз енгізілуі мүмкін. Мәліметті енгізгеніне жазбаша дәлел берілетіндігін немесе басқа процедуралар пайдаланылатынын анықтау қажет. Мысалы: компьютерлік бағдарламалардағы рұқсат етілген бақылау.

Операцияларда анық «іздердің» жетіспеуі: АКӨ жүйесінде көбінесе операцияны бүкіл есептік жүйе арқылы бақылап отыру мүмкін емес, себебі ол жартылай машина оқитын түрде ұсынылуы мүмкін.

Мәліметтердің визуалды түрде жеткіліксіз шығуы тек қана компьютермен оқылатын файлда сақталатын ақпаратқа кірудің қажеттілігіне алып келеді;

Мәліметтермен компьютерлік бағдарламаларға оңай кіру: бөтен тұлғалармен мәліметтер мен бағдарламаларды өзгерту қауіптілігін жою үшін жеткілікті бақылаудың болуы.

Жобалық және процедуралық аспектілерін бағалау келесі сұрақтар бойынша пікір құрастыруға негізделеді [2]:

1) компьютерлік бағдарлама дұрыс құрастырылған ба, операцияларды орындаудың жүйелілігі сақталған ба, операциялар дұрыс орындалғанын және мәліметтер дұрыс берілгенін;

2) компьютерлік бағдарламаға енгізілген ішкі бақылаудың процедуралары жіберіле ме және бар ма?

3) құжатты енгізбей-ақ жүйенің өзімен жүргізілетін операциялардың дұрыс орындалуы.

Мәліметтерді компьютерлік өңдеу жүйесінде ішкі бақылау (аудит) автоматтандырылмаған және компьютерлік бағдарламада құрастырылған және жазылған процедураларды қамтиды.

Мәліметтерді компьютерлік өңдеу жүйесінде ішкі бақылау жүйесін бағалау үшін қажет:

1) бақылау процесінің стратегиясын қамтитын ұйымдастыру және басқару аспектілері;

2) іс жүзіндегі жүйелерді дамыту және ішкі бақылау жүйесін тиімді қолдау;

3) компьютерлік операцияларды бақылау жүйесі тек рұқсат етілген мақсатқа ғана пайдаланылатынына сенімділікті қамтамасыз етеді; бөтен тұлғалардың компьютер жұмысына кіруі шектелген; қателер жойылған және түзетілген, тек рұқсат берілген бағдармалар ғана қолданылады.

Аудиторлық ұйымдар есептік ақпаратты компьютерлік өңдеуді ұйымдастыру туралы аудиторлық дәлелдер жинай отырып, «Аудиторлық дәлел» стандартымен бекітілген талаптарды орындауға міндетті.

Аудиторлық процедураларды жүргізген кезде аудиторлық дәлелдерді алу көздері болып ұйымның ақпаратты компьютерлік өңдеу жүйесіндегі кесте, ведомостер, бухгалтерлік есептің регистрлері түріндегі мәліметтер табылады. Аудитордың осы құжаттарды, олардың

көшірмелерін қолдануға мүмкіншілігі бар. Ақпаратты компьютерлік өңдеу жағдайындағы аудиттің барысында қалыптасатын жұмыс құжаттары әдеттегі жұмыс құжаттарынан маңызды айырмашылығы бар аудиторлық ұйымда жеке-жеке аудиторлық файлдар архивінде машиналық сақтаушыларда сақталады.

Аудиторлық ұйым «Аудитті құжаттау» стандартына сәйкес машиналық сақтаушылардағы аудиторлық файлдардың сақталуын, оның рәсімделуін және архивке өткізілуін қамтамасыз етеді. Аудиторлық файлдар әр ұйым бойынша бөлек машиналық сақтаушыларда сақталады [3].

Ұйыммен ақпаратты компьютерлік өңдеу жүйесін қолдану жағдайында арифметикалық есептеулерді тексеру сияқты аудиторлық процедуралардың тиімділігі мен сенімділігі артады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Исакова С.А. Международные стандарты учета и аудита. – Тараз: Тараз университеті, 2007. – 351 б.

2. Исакова С.А., Қалабаева А.Б. Аудит: Оқу құралы.- Тараз: Тараз Университеті, 2008.-302б.

3. Исакова С.А. Есеп және аудит халықаралық стандарттары. Монография. – Тараз: Тараз университеті, 2010. – 256 бет.

ӘОЖ 004:657.1

Баймедетов С.Д. магистр, **Тұрғанбаев Қ.Д.** магистр,
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қ., Қазақстан Республикасы.

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТІ АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕДЕ ЖЕТІЛДІРУ

Аңдатпа. Бухгалтердің жұмысы бойынша ақпараттық жүйені жетілдірмей және қазіргі заманғы дербес компьютерді пайдаланбай жаңа әдістерді игеру мүмкін емес. Бухгалтерлік ақпарат жүйелері құрылымы икемді және ашық жүйелі болу керек. Бұл бухгалтерлік есеп саласында болған өзгерістерге байланысты кез келген уақытта үлгіге өзгеріс енгізуге болады деген сөз. Бұл талаптар автоматтандырылатын объектілердің қатаң параметрленуі және модульдік принциптер бойынша іске асырылады. Мақалада «1С: Бухгалтерия» саласындағы білімді игеру қажеттілігі көрсетілген.

Кілт сөздер: есеп, кәсіпорын, бухгалтерия, мәліметтер, ақпараттық жүйе, бағдарлама, цифрландыру.

Экономиканы басқарудағы өзгерістер, нарықтық қатынастарға көшу бухгалтерлік есепті ұйымдастыру мен оны жүргізуге айтарлықтай ықпал етті. Халықаралық есеп жүйесіне көшу жүзеге асырылып, ал мұның өзі оның әдістемесінің жаңа нысандарын әзірлеуді қажет етті. Бухгалтерлік есептің ақпараттық жүйесі және оны компьютермен өңдеуді ұйымдастырудың дәстүрлі нысандары айтарлықтай өзгерді.

Бухгалтердің жұмысы бойынша ақпараттық жүйені жетілдірмей және қазіргі заманғы дербес компьютерді пайдаланбай жаңа әдістерді игеру мүмкін емес. Кез келген экономикалық объектінің қызметін басқару күрделі түрде құрылған, құрамы кәсіпорынның, ұйымның, фирманың қызметінің түрі мен мөлшеріне байланысты ақпараттық жүйеге негізделеді.

Өндірісті дайындауды, жоспарлауды, материалдық-техникалық жабдықтау мен өткізуді (маркетинг) басқару; бухгалтерлік есепті жүргізу және бухгалтерлік есептілікті жүзеге асыруды, дайын өнімді сату және өткізуді басқару, сонда-ақ кадр мәселесін шешу функциялары дәстүрлі түрде енгізіледі. Компьютермен өңдеу теориясында олар функционалдық шағын жүйелер деп аталады. Әрбір функционалдық шағын жүйенің белгіленген басқару функцияларын іске асыруға арналған міндеттер мен ақпарат кешенінің өз құрамы бар [1].

Бухгалтерлік ақпарат жүйелері құрылымы икемді және ашық жүйелі болу керек. Бұл бухгалтерлік есеп саласында болған өзгерістерге байланысты кез келген уақытта үлгіге өзгеріс енгізуге болады деген сөз. Бұл талаптар автоматтандырылатын объектілердің қатаң параметрленуі және модульдік принциптер бойынша іске асырылады.

«Қазақстанға арналған 1С Бухгалтерия 8» бухгалтерлік және салықтық есепті автоматтандыру үшін арналған, сонымен қатар коммерциялық қызметтің кез-келген түрін орындайтын ұйымдарда міндетті (регламентті) есеп беруді дайындау.

«Қазақстанға арналған 1С Бухгалтерия 8» кәсіпорынның алдында тұрған бухгалтерлік қызметтің барлық тапсырмалар шешімін қамтамасыз етеді. Есепшот құрамы, аналитикалық, валюталық, сандық есеп ұйым есепшотында бухгалтерлік есепті жүргізу және есепшотта көрсетілген деректер заң талаптарына сай жүргізіледі. Қажет болған жағдайда пайдаланушылар қосымша қосалқы шот және аналитикалық есеп қимасын (разрез) құруға болады. Есепте шаруашылық операциясының көрініс табуының басты тәсілі алғашқы бухгалтерлік құжаттарға сәйкес конфигурация құжаттарын енгізу болып табылады, сонымен қатар бөлек жазбаларды тікелей енгізуге болады. Жазбаларды топтық енгізуге ұқсас операцияларды қолдануға болады – оңай пайдаланушы және жылдам құра алатын автоматтандырудың қарапайым құралы.

1С: Бухгалтерия 8 бағдарламасы 1С: Кәсіпорын 8 бағдарламасының «Бухгалтерлік есеп» жүйесінің құрамдас бөлігі болып табылады. «Бухгалтерлік есептің» құрамдас бөлігі кәсіпорын құрал-жабдықтарының айналымы мен нақты бар заттарды есепке алу үшін арналған. Оны жеке қолдануға болады, сонымен қатар 1С: Кәсіпорын 8 құрамдас бөліктерімен бірге, яғни қойма есебі үшін арналған «Оперативтік есеп» құрамдас бөлігі немесе жалақыны есептеуге арналған «Есеп» құрамдас бөлігі [2].

1С: Бухгалтерия 8 бағдарламасының базалық болжамы алғашқы құжаттар мен бухгалтерлік операцияларды өндіруді автоматтандыруға, нақтылау дәрежесінің әр түрлі есебінің құрал-жабдықтарының айналымы туралы мәлімет алуға, бухгалтерлік есеп беруді қалыптастыруға мүмкіндік береді. Онда банк және касса операцияларының есебін жүзеге асыратын мүмкіндік бар, негізгі құралдар бойынша, материалды емес активтерге, материалдарға, тауар есебін жүргізу, өнім өндіру мен қызмет көрсету, мекемелермен өзара есеп айырысу, қарызгерлермен, несиегерлермен және есеп беруші адамдармен, сонымен қатар бухгалтерлік есептің басқа да бөлімдері, кәсіпорын бухгалтериясының келісілген жұмыс істеуін қамтамасыз етеді. Бағдармала дамыған құралдарды ендіруді кәсіпорын бухгалтериясының келісілген жұмыс істеуін қамтамасыз етеді, яғни жинақтамалы және көп өлшемді таңдамалы есептерді ендіруді жүзеге асырады , әр бір өлшемге байланысты көп деңгейлі таңдамалы есеппен қамтамасыз етеді, валюталық есеп және валютаны жабу, сандық есеп. Базалық болжамда тұтынушының кескін үйлесімін өзгертуге мүмкіндігі жоқ, бірақ алғашқы құжаттардың баспа түрін өзгертуге және жөндеуге мүмкіндігі бар. Баспа пішінінің үлгілері бөлек файл түрінде **.**mxl рұқсаты бойынша орнатылады және тұтынушы кестенің орнатылған редакторы көмегімен өзгеріс енгізе алады. 1С:Бухгалтерия 7.7 бағдарламасының базалық болжамы бағасының жоғары еместігімен және қолдануда қарапайымдылығымен ерекшеленеді.

1С:Бухгалтерия 8 бағдарламасының стандартты болжамы толық көлемде кескін үйлесімділігін қолдайды, оған стандартты есеп жоспары, анықтамалықтар жиынтығы, құжаттар мен есеп берулер енеді. Стандартты болжамда жүйенің келісім үйлесімділігін өзгертуге болады, бірақ ПРОФ болжамына қарағанда өзгерістерді енгізу шектеулі.

Төменде стандартты болжамның мүмкіндіктерінің ПРОФ болжамының мүмкіндіктерінен айырмашылығының тізімі көрсетілген [3]:

- стандартты болжамда тек қана бір есеп жоспарын пайдалануға болады;
- әр бір есепке арналған таңдамалы есеп нысаны стандарты болжамда 3 артық болмайды;
- ендіру деңгейі көп дәрежелі анықтамалықтарда 4 жоғары болмауы тиіс;
- стандартты болжамда «күрделі жазба» қолданылмайды, яғни жазбалар, қарыздың бір есебі мен несиенің бірнеше есебі немесе керісінше болуы тиіс.
- стандартты болжамда «есеп бөлгіш» - құралы қолданылмайды, бір ақпараттық базада бірнеше кәсіпорындар бойынша бухгалтерлік есеп жүргізуге мүмкіндік жоқ. Дегенмен, стандартты болжам көмегімен бірнеше кәсіпорындар бойынша есеп жүргізуді бір компьютерде бөлек ақпараттық базаларда орындауға мүмкіндік бар.

1С:Бухгалтерия 8 бағдарламасының барлық болжамдарына қосымша 1С:Кәсіпорын келісім үйлесімділігіне ие болуға болады. Бюджеттік ұйымдарға арналған бухгалтерия, яғни бюджеттік мекемелерге арналған есептің неғұрлым стандартты әдістемесін Қазақстан

Республикасының ағымды заңнамасына сәйкес жүзеге асады. Келісім үйлесімділігі бюджеттік ұйымдар мен мекемелерге бухгалтерлік есеп ендіру бойынша ҚР қаржы Министрлігінің нұсқаулығы мен нормативтік құжаттар қағидасы және талаптарына сәйкес құрастырылған.

1С:Бухгалтерия 8 бағдарламасының жүйелі болжамы бірнеше тұтынушылардың базамен бір уақытта жұмыс жасауына мүмкіндік береді және онда басқарудың дамыған құралдары бар, мәліметтерді сақтау мүмкіндігін жоғарылатуға және олардың жоғалып кетуі мен зақымдану қаупін минимумға келтіруге мүмкіндік береді.

1С:Бухгалтерия 8 бағдарламасы бухгалтерлік есептің кез келген бөлімін жүргізе алады. 1С:Бухгалтерия 8 бағдарламасы мыналарды ұйымдастыруға мүмкіндік береді:

- көп дәрежелі шот бойынша синтетикалық есеп;
- шоттың бірнеше жоспары бойынша есеп;
- валюталық есеп және валютаны жабу есебі;
- көп өлшемді аналитикалық есеп;
- әр бір өлшем бойынша көп дәрежелі аналитикалық есеп;
- бір ақпараттық базада бірнеше кәсіпорындар бойынша сандық есеп.

Бухгалтерия қызметкері 1С:Бухгалтерия 8. бағдарламасына ақпараттық өзіне барынша ыңғайлы режимде енгізе алады. Ақпаратты мынадай режимде енгізуге мүмкіндік бар:

- операцияны қолмен енгізу;
- типтік операциялар;
- құжаттар бойынша операцияларды жедел түрде қалыптастыру.

Бухгалтерлік есепті 1С:Бухгалтерия 8. бағдарламасында жүргізу шот жоспарына негізделеді, бірақ онда шот жоспарын құрастырудың кең мүмкіндігі жүзеге асады. 1С:Бухгалтерия 8. бағдарламасында аналитикалық есеп мүмкіндіктері кеңейтілген.

1С:Бухгалтерия бағдарламасымен әдеттегідей жұмыс жасауға кіріспес бұрын, алдымен күйге келтіру жұмыстарын жүргізу қажет. Ең алдымен өзіңіздің ұйымыңыз жайлы мәлімет енгізіңіз, қабылданған есеп саясатына сәйкес шот жоспарын күйге келтіріңіз, сонымен қатар есепті автоматтандыру кезінде бағдарламада қолданылатын әр түрлі анықтамалықтарды толтырыңыз. Ары қарай қалған ақпараттарды енгізіп, бәрін тексеру қажет.

1С: Бухгалтерия бағдарламасында бухгалтерлік есепке арналған қолмен енгізудің көптеген әдіс тәсілдері бар, алайда кез келген операцияны қолмен енгізген тиімді. Кез келген тарауды қолмен енгізуге болады, тіпті алғашқы қолданған құжаттармен қолдан жасалған операцияларды қатар қолдануға болады. Өкінішке қарай қолданбалы операцияларды түгелімен жойып жіберу сирек кездеседі, өйткені автоматтандырылған жұмыс шаруашылық операциялармен байланысты барлық құжаттарды жоюға ешқандай мүмкіндік бермейді. Көп жағдайда қолдан енгізу бұрын енгізілген мәліметтер жолымен бухгалтерлік салықтық есептерді түзету үшін пайдаланады. Жоғарыда көрсетілгендей қолдан енгізілген бухгалтерлік және салықтық сеспті тізімі терезені ашу үшін, келесі команда менюін таңдау керек Праводки-Операция (бухгалтерлік және салықтық есеп) [4].

«Қазақстанға арналған 1С Бухгалтерия 8» көмегімен бірнеше ұйымдардың шаруашылық қызметінің бухгалтерлік және салықтық есебін жүргізуге болады. Сонымен бірге жалпыға бірдей ақпараттық базаны бірнеше ұйымдардың, заңды тұлға, сондай-ақ жеке кәсіпкерлерге бухгалтерлік және салықтық есебін жүргізу үшін «Қазақстанға арналған 1С Бухгалтерия 8» қолдануға мүмкіндік береді. Егер олардың шаруашылық қызметі өзара берік байланысқан болса, онда ол өте ыңғайлы: жалпыға бірдей тауар тізімдерін, контрагенттерді (іскерлік серіктестер), жұмыскерлерді, қоймаларды (сақтау орындарын) және т.б қолдануға болады, ал міндетті есептілікті бөлек қалыптастыру керек. «Қазақстанға арналған 1С Бухгалтерия 8» үшін салықтың әр түріне байланысты салық төлеушілерді анықтауға жұмыс істеу мүмкіншілігі бар.

«1С: Бухгалтерия» комплекстік бағдарламасына ұйым және сауда кәсіпорындары үшін, қаржылық жоспарлау, бухгалтерлік есеп, жалақыны және қаржылық есепті есептеу үшін мақсатты шешу, сонымен қатар нақты ұйымдар үшін өңделген мамандырылған және сомалық шешімдер кіреді. «1С: Бухгалтерия», бағдарламасының жүйесін құру үшін негіз немесе фундаменті ортақ технологиялық платформа болып табылады. Бұл жеке қосымша шешімдерді құруды жеңілдетеді, барлық өңдеулер стандартталады. Мәселен топталу және барлық қосымша

шешімдерде жаңа технологияларды енгізуді қамтамасыз етеді. Сондықтан кәсіби біліммен қамтамасыз етілген теориялық және тәжірибелік бағыттары бар мамандар компьютерлік жүйеде «1С бухгалтерия» бағдарламасын білуі тиіс. Ол қазіргі таңда өзекті мәселелердің бірі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Сұлтанбекова А.О. Бизнестегі қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар: Оқу құралы. – Алматы: «Экономика», 2009. – 304б.
2. Информационные технологии бухгалтерского учета – СПб, 2009 – 688 с.
3. Конфигурация Бухгалтерия для Казахстана 1С Предприятие 8.1, Фирма 1С, Москва
4. Руководство пользователя 1С Предприятие 8.1, Фирма 1С, Москва

УДК 657.6

Барышева С.К. э.ғ.к., қауымдастырылған профессор,
Тұран университеті ,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы
Султанбеков Ғ.З.магистр,
М.Х. Дулати атындағыТараз өңірлік университеті,
Тараз қ., Қазақстан Республикасы.

БАСҚАРУ ШЕШІМДЕРІН ҚАБЫЛДАУДА ЕСЕП МӘЛІМЕТТЕРІНІҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Аңдатпа. Қазіргі басқару есебі күрделі математикалық әдістерді және әртүрлі қолданбалы бағдарламалық жасақтаманы кеңінен қолданады. Бүгінгі таңда басқару есебінің әдістері мен тәсілдері өте терең дамыған және бухгалтерлік есептің өзі басқарудың ең аз қарқынды дамып келе жатқан салаларының бірі болып табылады. Қазіргі менеджерлер бухгалтерлік құралдардың кең спектрін зерттейді және оларды шығармашылықпен қолданады, осылайша басқару ғылымын дамытады.Соңғы онжылдықта (әсіресе нарықтық экономикаға көшу кезінде) көптеген қазақстандық кәсіпорындар өндірістік салаларда да, қызмет көрсету саласында да өз бизнестерін жүргізген жағдайлардың түбегейлі өзгеруіне тап болды. Бұл кезең, бір жағынан, экономиканы мемлекеттік реттеу көлемінің төмендеуімен және компанияларды жекешелендірумен, екінші жағынан, шетелдік компаниялар тарапынан бәсекелестіктің дамуымен сипатталды.

Кілт сөздер: басқару есебі, қаржылық есеп, есеп объектілері, жедел ақпарат, болжау, ішкі бухгалтерлік есеп, басқару шешім.

Басқару есебі-бұл басқару шешімдерін қабылдауға қажетті ұйымның және оның ішкі құрылымдық бөлімшелерінің экономикалық қызметі туралы ақпаратты жинау, тіркеу, жалпылау және ұсынудың реттелген жүйесі.

Қаржылық есеп компанияның шығыстары мен кірістері, қаржылық инвестициялар, берешек, қаржыландыру көздері туралы деректерді тіркейді. Бұл жағдайда бухгалтерия кәсіпорынның қаржылық қызметі туралы сенімді деректерді қалыптастыруды мақсат етеді және нақты деректерді пайдаланады. [1]

Егер қаржылық есепті сыртқы бухгалтерлік есеп деп атауға болатын болса, онда басқару – бұл ішкі бухгалтерлік есеп. Нақты деректермен қатар, ол аналитиканы, сондай-ақ жоспарлау және бюджеттеу операциялары нәтижесінде алынған деректерді пайдаланады. Басқару есебі компанияны басқарудың барлық деңгейлеріндегі жұмыс туралы мәліметтерді ұсынады, қай бағыттың тиімдірек және тиімді екенін көрсетіп қана қоймай, оның себебін түсіндіреді.

ҚР-сының «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептеме»заңнамасы басқару есебін жүргізуді реттемейтіндіктен, кәсіпорын басшылығы ішкі есептілікті қалыптастыру және ұсыну тәртібін дербес реттейді. Бұл ақпарат коммерциялық құпия болып табылады, оны ашық ресурстарда жариялауға тыйым салынады.

Басқарушылық есепте бухгалтерлік есеп элементтерінің едәуір саны бар, ал кейбір болжамдар бухгалтерия ұсынған мәліметтер негізінде жасалады. Алайда, тұтастай алғанда, ол әлдеқайда кең бағытқа ие.

Ең алдымен, басқару есебін жүргізу қажеттілігі бухгалтерлік есептіліктің деректері кәсіпорын басшылығы мен негізгі қызметкерлерге жағдайды толық бағалауға және дұрыс қорытынды жасауға мүмкіндік бермейтіндігімен анықталады.

Мәселен, мысалы, қаржылық есептілік тек жеке кәсіпорын шегінде ғана жүзеге асырылады және оның қызметінің көптеген салаларында басқарушылық шешімдер қабылдау үшін қажетті ақпаратты егжей-тегжейлі қамтымайды. Сонымен қатар, бухгалтерлік деректерді ұсыну мерзімдері қатаң реттеледі, сондықтан әрдайым өзекті ақпарат өз уақытында алынбайды. Өйткені, белгіленген есеп беру мерзімдері әрдайым кәсіпорынның өмірлік циклдеріне сәйкес келмейді. [2]

Басқарушылық есеп қаржылық есептілік деректерін айтарлықтай дәрежеде толықтырады. Бұл компаниядағы жағдайды сауатты және толық талдауға мүмкіндік береді және келесі артықшылықтарды береді:

1. Шығыстардың барлық баптарын жедел тиімді бақылауды жүзеге асыруға, сондай-ақ компанияның қолда бар және болжанатын кірістерін бағалауға мүмкіндік береді. Басқарушылық есеп қаржы ағындарын тиімді басқаруды жолға қоюға мүмкіндік береді, қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді жоспарлауды жүргізуге, мәмілелер жасасудың, келісімшарттарға қол қоюдың және т. б. салдарын болжауға көмектеседі.

2. Компанияның жағдайына, оның әлеуетті мүмкіндіктеріне дұрыс баға беруге, жұмыстағы оң және теріс жақтарды, оның қызмет саласындағы күшті және әлсіз жақтарын анықтауға мүмкіндік береді. Бұл ақпарат басшылыққа белгілі бір көрсеткіштерді уақтылы түзетуге, бизнес-процестерді оңтайландыруға мүмкіндік береді.

3. Егер компанияда бірнеше заңды тұлға болса, қаржылық есептілік бірыңғай көріністі көрсете алмайды. Міне, тағы да басқарушылық есеп деректері көмекке келеді, бұл сізге ақпаратты жинауға және оны қажетті форматта ұсынуға мүмкіндік береді.

4. Ақпарат мүдделі тұлғаларға бухгалтерлік есеп үшін заңнамада белгіленген кезеңділікпен емес, шынымен қажет болған кезде ұсынылады (мысалы, тоқсанына бір рет).

5. Басқарушылық есепте ұсынылған ақпарат толығырақ және ұйым алдында тұрған нақты мәселелерді шешу үшін барлық қажетті ақпаратты қамтиды [1].

Енді төмендегі 1 кесте бойынша басқару және қаржылық есептің ерекшеліктерін қарастырайық.

1-кесте Басқарушылық және қаржылық есепті пайдаланудағы айырмашылықтар

Көрсеткіштер	Пайдалану ерекшеліктері	
	Басқару есебі	Қаржылық есеп
Ақпаратты кім пайдаланады	Ақпаратты кім пайдаланады	басшы қызметкерлер және кәсіпорын иелері (ұйым шеңберінде пайдалану); компания бөлімдерінің қызметкерлері (өзінің лауазымдық функциялары шеңберінде)
Ақпаратты көрсету дәрежесі	Ақпаратты көрсету дәрежесі	есепке алу объектілерін егжей-тегжейлі көрсету, олардың өзіне тән белгілері мен ерекшеліктерін бөліп көрсету
Операцияларды көрсету әдісі	Операцияларды көрсету әдісі	әдістеме Заңмен реттелмеген.
Процестің міндеттілігі	Процестің міндеттілігі	осы процестің маңыздылығы мен маңыздылығын түсіну негізінде ерікті негізде жүзеге асырылады
Кезеңділік	Кезеңділік	ұйымның қажеттілігіне байланысты деректер бұрын болған немесе ағымдағы жағдайды көрсетуі немесе болжамды бағалауды білдіруі мүмкін
Ескерту: [1] әдебиет негізінде автормен құрастырылды		

Басқарушылық есептің 5 негізгі артықшылығын атап көрсетуге болады:

1. Жеделдік.

Басқарушылық есепте берілген көрсеткіштер бойынша жоспарлы есептер қажеттілікке сәйкес және бұл ретте барынша жедел, оның ішінде Бизнестің берілген өлшемшарттары мен

ерекшелігіне сәйкес автоматты режимде жасалады, өйткені олар қандай да бір мерзімдерге заңнамалық тұрғыдан байланбаған. Компания басшылығының өзі қандай ақпаратты және қандай мерзімде қарау керектігін шешуге құқылы. Өзекті және уақтылы ақпарат көбінесе стратегиялық маңызды шешімдер қабылдау кезінде ғана емес, сонымен қатар кәсіпорынның қазіргі қызметінде де табысты анықтайды.

2. Практикалық құндылық.

Мүмкін, бұл басқару есебінің басты айырмашылығы. Егер қаржылық есеп бірінші кезекте бақылаушы органдарға арналған болса, онда басқару есебінің деректері тікелей практикалық қолдануға арналған. Бұл ретте Бухгалтерия ұсынған мәліметтер ұйымда болып жатқан және басқару шешімдерін қабылдау кезінде маңызы бар барлық процестер туралы барынша нақтыланған деректермен толықтырылады[2].

3. Жеке көзқарас.

Қаржылық және басқарушылық есеп арасындағы тағы бір айырмашылық, соңғысында ұсынылған барлық ақпарат тікелей компанияның өзінде пайдалануға арналған (бақылауды жүзеге асыру, тәуекелдерді басқару, ұзақ мерзімді болжау және т.б.). Тиісінше, ақпаратты көрсету көлемі мен ерекшеліктері, талданатын көрсеткіштердің саны, құжаттарды ресімдеу түрлері мен тәсілдері және т.б. заңнамамен регламенттелмейді. Басқару есебінің деректері бизнестің өзі белгілеген нысанда және бизнесмендердің өздері компания алдында тұрған міндеттерге сүйене отырып анықтайтын қажетті көлемде ұсынылуы мүмкін.

4. Ақпарат түрлері және оны нақтылау.

Бұл тармақ осы есеп түрлерінің ұқсастықтары мен айырмашылықтарын қарастыруға мүмкіндік береді. Бір жағынан, басқарушылық есеп өзінің қаржылық бөлігінде белгілі бір дәрежеде бухгалтерлік мәліметтерге негізделген. Екінші жағынан, Басқару есебі тек бухгалтерлік есепті ғана емес, сонымен қатар бірқатар басқа көрсеткіштерді де қажет етеді. Сонымен қатар, ақпараттың барлық түрлері, соның ішінде қаржылық, басқарушылық есепте мүмкіндігінше егжей-тегжейлі ұсынылған, сондықтан тіпті бухгалтерлік деректерді нақтылау қажет. Жеке құрылымдық бөлімшелерге немесе тіпті нақты қызметкерлерге қатысты көрсеткіштер немесе тауарлардың жекелеген топтары, көрсетілетін қызметтердің түрлері туралы ақпарат қажет болуы мүмкін.

5. Болжау.

Бухгалтерлік есеп компанияның ағымдағы немесе өткен кезеңдегі қаржылық жағдайын көрсетуге мүмкіндік береді, ал басқару есебі тек қазіргі жағдайды ғана емес, сонымен бірге даму перспективалары мен мүмкіндіктерін де бағалауға мүмкіндік береді. Басқарушылық талдау сыртқы факторлардың (мысалы, маусымдық) ұйымның қызметіне әсерін анықтауға және белгілі бір кезеңдерге алдын-ала болжам жасауға мүмкіндік береді. Бұл бизнеске дұрыс басқару шешімдерін қабылдауға мүмкіндік береді[3].

Басқару есебін қолданудың негізгі бағыттары, ең алдымен, келесі шешім қабылдаумен байланысты:

– Ағымдағы және стратегиялық жоспарлау.

– Жоспарлар мен бюджеттердің атқарылуын бақылау.

– Ұзақ мерзімді инвестициялар.

– Шығындарды азайту және пайданы өлшеу.

– Шектеулі ресурстарды тиімді пайдалану.

– Өнім сапасын басқару.

– Жинақтаушы бұйымдарды және басқа да тауар-материалдық қорларды өндіру немесе сатып алу.

– Оның ішінде трансферттік баға белгілеу.

– Үзіліссіз және мақсатты пайда алу үшін өндірілетін және сатылатын өнімдердің ассортименті мен көлемін таңдау.

– Қоймада сақталатын тауарлық-материалдық қорлардың деңгейі.

– Жеке бөлімшелер мен менеджерлердің қызметін бағалау.

–Жекелеген қызмет түрлерін тоқтатудың немесе жекелеген бөлімшелерді жабудың орындылығы.

–Белгісіздік жағдайында тәуекелдерді басқару.

Қазіргі уақытта нарықта басқару есебін жүргізу үшін веб-қызметтерден бастап ERP класының бағдарламалық өнімдеріне дейін көптеген жүйелер бар. Алайда, көбінесе басқарушылық есеп ең көп таралған 1С жүйесінде – "1С Кәсіпорын бухгалтериясында 8" жүргізіледі.

Осылайша, басқарушылық есеп қазіргі жағдайды бақылауға, кәсіпорынның толық дамуын жүзеге асыруға, мүмкін проблемалардың уақтылы алдын алуға және, тиісінше, компания жұмысында жақсы нәтижелерге қол жеткізуге және оның алдында тұрған міндеттерді оңай шешуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Кошелева Т., аудитор РК, CIPA, DipIFR-рус (ACCA) курс лекции «Что такое управленческий учет: 7 методов и 5 этапов создания» Учебный центр «Бизнесцентр «Виктория плаза», 21.06.2019 г.

2. Друри К. Управленческий и производственный учет : Книга / Друри К. — Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2018 — 1423 с.

3. Зелинская, М. В. Управленческий учет : учебное пособие для бакалавров, обучающихся по направлениям подготовки «Менеджмент», «Экономика» / М. В. Зелинская, О. В. Медведева. — Краснодар, Саратов : Южный институт менеджмента, Ай Пи Эр Медиа, 2017. — 118 с.

ӘОЖ 347.7

Бекболсынова А.С. магистр, аға оқытушы, **Нұржан Л. Н.**студент,
Л.Н. Гумилёв атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан қ.,Қазақстан Республикасы.

«ҚАЗАҚСТАН ТЕМІР ЖОЛЫ» ҰЛТТЫҚ КОМПАНИЯСЫ» АКЦИОНЕРЛІК ҚОҒАМЫНЫҢ ШОҒЫРЛАНДЫРЫЛҒАН ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІГІНЕ ЖҮРГІЗІЛГЕН МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ

Аңдатпа. Мақаланың мақсаты квазимемлекеттік сектор субъектісі «Қазақстан темір жолы» ұлттық компаниясы» акционерлік қоғамы мысалында аудит жүргізу болып табылады. Мақалада «Қазақстан темір жолы» ұлттық компаниясы» акционерлік қоғамының шоғырландырылған қаржылық есептілігіне жүргізілген мемлекеттік аудит нәтижелері талданды. Зерттеу барысында «ҚТЖ» ҰК» АҚ жалпы сипаттама беріліп, компанияның ұйымдық құрылымы мен директорлар кеңесі қаралды. Сонымен қатар, соңғы 3 жылғы, яғни 2018-2020 жылдар аралығындағы көрсеткіштер зерттелді. Зерттеу нәтижесінде мемлекеттік аудит нәтижелері бойынша ұсынымдар ұсынылды.

Кілт сөздер: мемлекеттік аудит, қаржылық есептілік, акция, жарғылық капитал, дебиторлық және кредиторлық берешек, күрделі салымдар.

«ҚТЖ» ҰК» АҚ – көлік логистикалық холдинг, ҚР магистральдық теміржол желісінің операторы, Ұлттық теміржол жүк жолаушыларды тасымалдаушы. «ҚТЖ» ҰК» АҚ жүк айналымының көлемі және кірісі бойынша дүниежүзінің 15 ірі теміржол компанияларының қатарына кіреді. Жолтабанының ені 1520 мм болатын темір жолдарының ұзындығы бойынша ТМД және Балтық елдері арасында 3-орында тұр.

Компания қызметінің бағыттары: магистральдық теміржол желісінің қызметтері, теміржол көлігімен жүк тасымалдау, теміржол көлігімен жолаушы тасымалдау, көлік-логистикалық қызметтер, жүк вагондарымен операциялар жүргізу.ҚР Үкіметі құрылтайшысы және жалғыз акционері болып табылатын «Самұрық-Қазына ұлттық әл-ауқат қоры» АҚ «ҚТЖ» ҰҚ» АҚ-ның Жалғыз акционері.2006 жылдан бастап Deloitte («Делойт») ЖШС «ҚТЖ» ҰК» АҚ-ның аудиторы болып табылады.

Жоғары органы болып Жалғыз акционер – «Самұрық-Қазына» АҚ табылады. Компанияда корпоративтік басқару Жалғыз акционердің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау және құрметтеу принциптеріне негізделген.

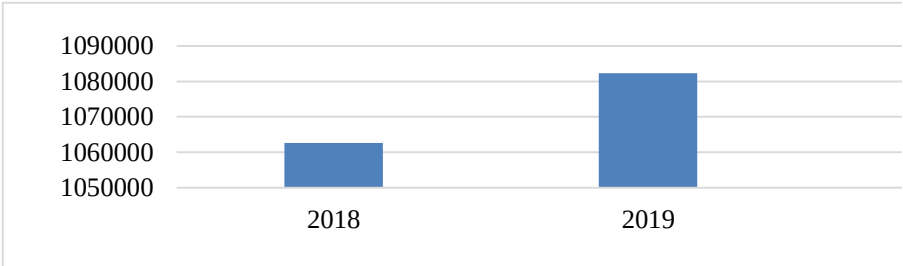
Сурет - 1- «ҚТЖ» ҰК» АҚ ұйымдық құрылымы

Ескерту - «ҚТЖ» ҰК» АҚ деректері негізінде автормен құрастырылған

Директорлар кеңесі стратегиялық мақсаттарды, дамудың басым бағыттарын айқындайды және Компания қызметінің ұзақ мерзімді перспективаға негізгі бағдарларды белгілейді, қойылған мақсаттарды жүзеге асыру үшін қажетті қаржылық және адами ресурстардың болуын қамтамасыз етеді. Директорлар кеңесінің сандық құрамын Жалғыз акционер белгілейді. «Самұрық-Қазына» АҚ Басқармасының 2019 жылғы 28 қаңтардағы шешімімен«ҚТЖ» ҰК» АҚ Директорлар кеңесінің құрамы 9 адам болып белгіленді.

Кесте 1 - «ҚТЖ» ҰК» АҚ жарғылық капиталы, млн. теңге

	2018	2019	2020	Ауытқу		Өсу қарқыны		Өсім қарқыны	
				2018/ 2019	2019/ 2020	2018/ 2019	2019/ 2020	2018/ 2019	2019/ 2020
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Жарғылық капитал	1062 635	1082 299	1082 299	19 664	0	101.85	100	1.85	0
Ескерту - [1] деректері негізінде автормен құрастырылған									

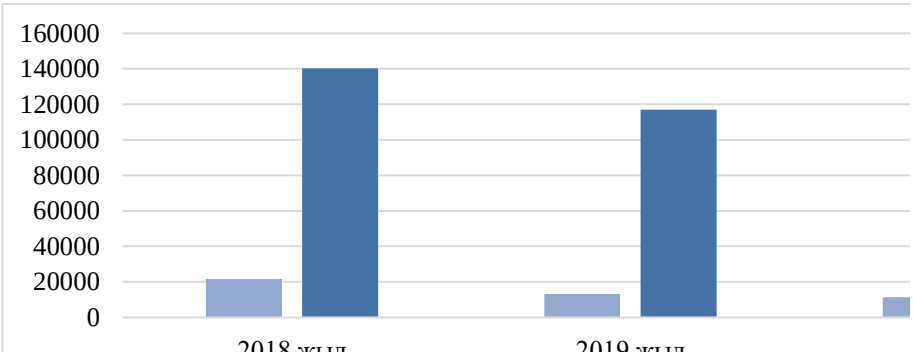
Сурет - 2 - «ҚТЖ» ҰК» АҚ жарғылық капиталы

Ескерту - «ҚТЖ» ҰК» АҚ деректері негізінде автормен құрастырылған

Кесте 1 және Сурет 2 көріп отырғанымыздай, «ҚТЖ» ҰК» АҚ 2018-2020 жылдар аралығындағы жарғылық капиталы және олардың динамикасы көрсетілген. 2019 жылы 2018 жылмен салыстырғанда, 19 664 млн. теңгеге немесе 1,85%-ға артты.

Кесте 2 - «ҚТЖ» ҰК» АҚдебиторлық және кредиторлық берешегі, млн. тг

Атауы	2018 жыл	2019 жыл	2020 жыл	Ауытқу 2018/2019		Ауытқу 2019/2020	
				+/-	%	+/-	%
1	2	3	4	5	6	7	8
Дебиторлық берешек	21 639	13 244	11 317	-8 395	-38,8%	-1 927	-14,5%
Кредиторлық берешек	140 222	116 912	85 056	-23 310	-16,6%	-31 856	-27,3%
Деб. және кред. берешек арақатынасының коэффициенті	0,15	0,11	0,13				
Ескерту - [2] деректері негізінде автормен құрастырылған							

Сурет - 3- «ҚТЖ» ҰК» АҚдебиторлық және кредиторлық берешегі

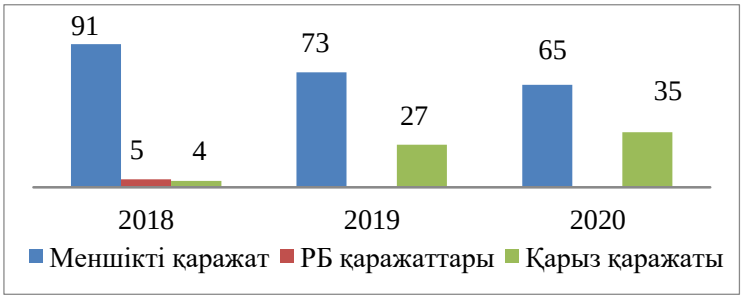
Ескерту - «ҚТЖ» ҰК» АҚ деректері негізінде автормен құрастырылған

Кесте 2 және Сурет 3«ҚТЖ» ҰК» АҚдебиторлық және кредиторлық берешегі берілген. Дебиторлық және кредиторлық берешек арақатынасының коэффициентін есептей келе мынадай қорытындығы келуге болады – компания айтарлықтай қарыз ресурстарын тартты, бірақ қазіргі уақытта оларды қазіргі қызметінде тиімсіз пайдаланады.

Инвестицияларды қаржыландырудың негізгі көзінегізінен теміржол инфрақұрылымын жаңартуға және жаңғыртуға, сонымен қатар тарту-жылжымалы құрамды сатып алуға бағытталған компанияның меншікті қаражаты. Әлеуметтік жобаларды іске асыру мемлекет тарапынан қаржыландыру жағдайында ғана жүзеге асырылады.

Кесте 3 - «ҚТЖ» ҰК» АҚ2018-2020 жылдар кезеңіндегі күрделі салымдары, млрд. теңге

Атауы	2018 жыл	2019 жыл	2020 жыл	Ауытқу 2018/2019		Ауытқу 2019/2020	
				+/-	%	+/-	%
1	2	3	4	5	6	7	8
Күрделі салымдар	256	150	160	-106	-41,4%	10	6,7%
Ескерту - [3] деректері негізінде автормен құрастырылған							

Сурет – 4 - «ҚТЖ» ҰК» АҚкүрделі салымдарды қаржыландыру құрылымы, %
Ескерту - «ҚТЖ» ҰК» АҚ деректері негізінде автормен құрастырылған

Сурет 4 көріп отырғанымыздай, «ҚТЖ» ҰК» АҚ күрделі салымдарды меншікті қаражат, республикалық бюджет қаражаты және қарыз қаражаты есебінен қаржыландырады. Көп үлесін компания меншік қаражаты есебінен қаржыландыратынын байқауға болады.

Кесте 4 - «ҚТЖ» ҰК» АҚ2018-2020 жылдар кезеңіндегі ақша қаражаты мен оның баламалары, млн. теңге

Атауы	2018 жыл	2019 жыл	2020 жыл	Ауытқу 2018/2019		Ауытқу 2019/2020	
				+/-	%	+/-	%
1	2	3	4	5	6	7	8
Ақша қаражаты мен баламалары	68 223	151 867	155 407	83 644	122,6%	3 540	2,3%
Ескерту - [4] деректері негізінде автормен құрастырылған							

2020 жылы 31 желтоқсандағы жағдай бойынша ағымдағы шоттардағы ақша қаражаты бойынша орташа өлшемді пайыздық мөлшерлеме теңгемен 0,19% және басқа валюталарды 0,93% құрады.

Теңгедегі және валютадағы қысқа мерзімді банктік депозиттер Топтың ақша қаражатына қажеттілігіне байланысты 3 айға және одан аз мерзімге әртүрлі мерзімге орналастырылады.

«ҚТЖ» ҰК» АҚ пен оның еншілес ұйымдарының Қазақстан Республикасының бюджетіне 2020 жылы төлеген салықтары мен басқа да міндетті төлемдерінің сомасы **108 629 млн. теңге** құрады

Кесте 5 - «Қазақстан темір жолы» ҰК» АҚ ҚР бюджетіне 2020 жылы төлеген салықтары мен басқа да міндетті төлемдері[5]

Болған өңірлер	**Жиынтығы, мың теңге**	**Үлесі, %**
1	2	3
ЖИЫНТЫҒЫ	**108 628 988**	**100**
Нұр-Сұлтан қ.	57 356 298	52,8
Алматы қ.	3 814 974	3,51
Шымкент қ.	1 787 512	1,65
Ақмола облысы	4 737 213	4,36
Ақтөбе облысы	6 305 264	5,8
Алматы облысы	3 736 587	3,44
Қарағанды облысы	7 468 962	6,88
Жамбыл облысы	3 468 886	3,19
Батыс Қазақстан облысы	189 617	0,17
Шығыс Қазақстан облысы	2 881 826	2,65
Солтүстік Қазақстан облысы	201 633	0,19
Атырау облысы	2 362 439	2,17

1	2	3
Павлодар облысы	3 268 893	3,01
Қызылорда облысы	2 501 381	2,3
Түркістан облысы	633 955	0,58
Маңғыстау облысы	4 823 359	4,44
Қостанай облысы	3 090 189	2,84
Ескерту - «Қазақстан темір жолы» ҰК» АҚ деректері негізінде автормен құрастырылған		

«Қазақстан темір жолы» ұлттық компаниясы» акционерлік қоғамы қызметінің тиімділігін арттыру бойынша«Ақылды вокзал» жобасы және бірнеше ұсыныстар бар. «Ақылды вокзал» – бұл барлық техникалық, технологиялық және ұйымдастырушылық процестер адамның ең аз қатысуымен іске асырылатын вокзал инфрақұрылымы мен техникалық құралдарының жұмыс істеу тиімділігін барынша арттыруға мүмкіндік беретін жүйелер кешені.

Сатылымның өсуі. Инновациялық және сапалы өнімдер, мақсатты маркетинг және клиенттерге жоғары қызмет көрсету – бұл жоғары сатылымға дәйекті түрде қол жеткізудің және нарықта бәсекелестік артықшы-лыққа ие болудың кейбір жолдары.

Дебиторлық және кредиторлық берешекті басқару. Әрбір дебитор мен кредитор бойынша дебиторлық және кредиторлық берешекті тұрақты бақылау жүйесін ұйымдастыру; мақсаты осы міндеттемелердің дұрыстығын, мақсаттылығын және пайдалану тиімділігін тексеру болып табылатын дебиторлық және кредиторлық берешекке қаржылық-шаруашылық бақылауды жүйелі түрде жүргізу.

Шығындарды бақылау.Шығындарды бақылау қолма-қол ақша деңгейін арттырады. Сатылымның өсуі ақша қаражаттарын көбейту үшін маңызды, бірақ жеткіліксіз шарт болып табылады. Бизнес-процестерді оңтайландыру, іс сапарларды қысқарту және мердігерлерді толық уақытты қызметкерлердің орнына пайдалану-бұл шығындарды азайтудың бірнеше әдісі.

Қаржыландыру және инвестициялық қызмет. Компаниялар қаржыландыру және инвестициялау арқылы ақша деңгейін арттыра алады. Қаржылық қызмет банктік несиелерден және инвесторлар үшін акциялар немесе облигациялар шығарудан түсетін түсімдерді қамтиды. Акциялар мен облигацияларға салынған инвестициялардың дивидендтері мен пайызын төлеу ақша қаражатының деңгейін арттырады.

Әдебиеттер тізімі:

1. «ҚТЖ» ҰК» АҚ ресми сайты [Ғаламтор ресурс]. Сайтқа кіру - https://www.railways.kz/(өтініш берілген күн: 20.01.2022 ж.)
2. «ҚТЖ» ҰК» АҚ-ның жылдық есептері [Ғаламтор ресурс]. Сайтқа кіру - https://www.railways.kz/(өтініш берілген күн: 19.01.2022 ж.)
3. «ҚТЖ» ҰК» АҚ-ның жарғысы[Ғаламтор ресурс]. Сайтқа кіру - https://www.railways.kz/ (өтініш берілген күн: 20.01.2022 ж.)
4. Теміржол көлігі туралы Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 8 желтоқсандағы N 266 Заңы. [Ғаламтор ресурс]. Сайтқа кіру - https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z010000266 (өтініш берілген күн: 19.01.2022 ж.)
5. Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 28 ақпандағы N 234 Заңы. [Ғаламтор ресурс]. Сайтқа кіруhttps://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000234 (өтініш берілген күн: 18.01.2022 ж.)

ӘОЖ 347.7

Бекболсынова А.С. магистр,аға оқытушы,
Дагылова А.Е. студент,
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан қ.,Қазақстан Республикасы.

«ҚАЗАҚТЕЛЕКОМ» АКЦИОНЕРЛІК ҚОҒАМЫНЫҢ ШОҒЫРЛАНДЫРЫЛҒАН ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІГІНЕ ЖҮРГІЗІЛГЕН МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ

Аңдатпа. Мақаланың мақсаты«Қазақтелеком» акционерлік қоғамының шоғырландырылған қаржылық есептілігіне жүргізілген мемлекеттік аудит нәтижелерін талдау.Мақалада мемлекеттік аудиторлардың аудиторлық қорытындыларын зерделеп,акционерлік қоғамының қаржылық жағдай туралы шоғырландырылған есебі талданды. Зерттеу барысындаесеп саясатының негізгі ережелеріне қысқаша шолуды қоса алғанда, шоғырландырылған қаржылық есептілікке ескертпелерден тұратын «Қазақтелеком» АҚ-ның шоғырландырылған қаржылық есептілігіне байланысты талдау жүргізілді.Сонымен қатар, соңғы 3 жылғы, яғни 2018-2020 жылдар аралығындағы көрсеткіштер зерттелді.Зерттеу нәтижесінде мемлекеттік аудит нәтижелері бойынша ұсынымдар ұсынылды.

Кілт сөздер: мемлекеттік аудит, аудиторлық қорытынды, жарғылық капитал, ішкі аудит қызметі, комплаенс қызметі, салық, мәңділік деңгейі.

«Қазақтелеком» АҚ – еліміздің телекоммуникациялық нарығын дамыту саясатын іске асыратын, операторлар үшін әлемдік стандарттарға жауап беретін жоғары технологиялық инфрақұрылым құратын және клиенттерді өмір сүру сапасын арттыратын инновациялық өнімдер мен қызметтерді пайдалануға ынталандыратын технологиялық компания (төлемдер, e-commerce, IoT). «Қазақтелеком» АҚ - Қазақстанның ең ірі телекоммуникациялық компаниясы, ұлттық байланыс операторы мәртебесіне ие. «Қазақтелеком» АҚ 1994 жылдың 17 маусымында құрылды.[1]

Басқарма 7 (жеті) мүшеден – Басқарма Төрағасынан және Қоғамның директорлар Кеңесі сайлаған басқа да тұлғалардан тұрады. (6-тармақтағы "7 (жеті) деген сөз 9 (тоғыз) деген сөзбен ауыстырылсын, ДК ХАТТАМАСЫ 02.05.2019 № 11)

Қоғамның акционерлері және оның акционерлері болып табылмайтын қызметкерлері (Ішкі аудит қызметінің қызметкерлерінен басқа) Басқарма мүшелері бола алады.Басқарушылық (өкімдік) қызметпен айналысуға тыйым салуды немесе материалдық жауапкершілікпен байланысты басшы лауазымдарды атқаруға тыйым салуды белгілей отырып, қандай да бір қылмыс үшін заңда белгіленген тәртіппен өтелмеген немесе алынбаған сотталғандығы бар адамдар Басқарма мүшелері болып сайлана алмайды.Басқарманың отырыстары тұрақты негізде айына кемінде 1 (бір) рет өткізіледі.

Егер отырысқа басқарманың 7 (жеті) мүшесінің кемінде 5 (бес) мүшесіқатысса, басқарма шешім қабылдауға құқылы. Басқарманың шешімдері жай көпшілік дауыспен қабылданады. Дауыстартең болған жағдайда Басқарма төрағасының дауысы шешуші болып есептеледі.[2]

"Қазақтелеком" АҚ Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитеті 2014 жылғы 9 қазандағы № 14014826 берген лицензия негізіндеәрекететеді. Лицензияға сәйкес«Қазақтелеком» АҚ байланыссаласында қызмет көрсетуді жүзеге асырады: қалааралық телефон байланысы, халықаралық телефон байланысы.[3]

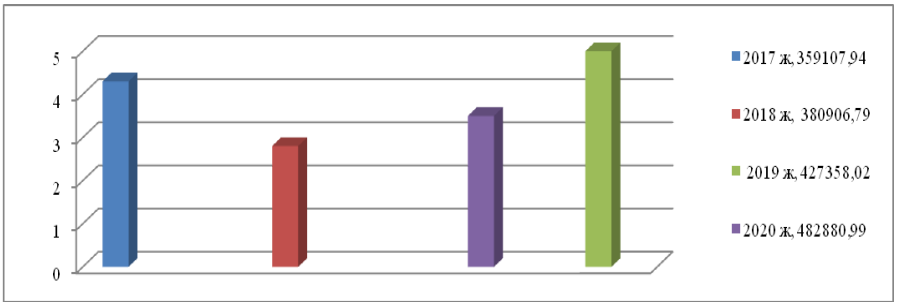
Мемлекетке ұлттық компаниядағы үлесінің жартысы ғана тиесілі, қалған бөлігі жеке шетелдік компаниялардың (иелерінің) меншігінде болады. "Қазақтелеком" акционерлері-Қазақстанның "Самұрық-Қазына" ұлттық әл-ауқат қоры "АҚ атынан Қазақстан Республикасы — (52,03% жай акциялар); Skyline INVESTMENT COMPANY S. A. (Люксембург) — (24,95% жай акциялар); ADR the Bank of New York (номиналды ұстаушы) — (9,81% жай акциялар); "бағалы қағаздардың орталық депозитарийі" АҚ (номиналды ұстаушы) - (9,35% жай акциялар) болды.

Кесте 1- «Қазақтелеком» АҚ-ның негізгі акционерлерінің құрылымы[4]

негізгі акционерлерінің тізімі	құрылымы , %
1	2
"Самұрық-Қазына" ҰӘҚ " АҚ	51,00%
Skyline Investment Company S. A.	24,46%
BNY Mellon (номиналдыұстаушы)	9,17%
Ескерту - «Қазақтелеком» АҚ мәліметтері негізінде дайындалған [4]	

Кесте 2 - «Қазақтелеком» АҚ-ның жарғылық капиталдың жиынының құрылымы, мың. тг және % [4]

Мерзімі дейін:	**31.12.2017**	**31.12.2018**	**31.12.2019**	**31.12.2020**
1	2	3	4	5
Жарғылық капиталдың жиыны	359107,94	380906,79	427358,02	482880,99
Жайакциялар	12136,53	10922,88	10922,88	10922,88
Акционерлерден сатыпалынған меншікті акциялар	-6464,37	-6464,37	-7065,61	-7065,61
Айналыстағыжай акциялар, барлығы	10,71	10,71	10,71	10,71
Айналыстағы артықшылықты акциялар, барлығы	0,32	0,32	0,3	0,3
Ескерту - «Қазақтелеком» АҚ мәліметтері негізінде дайындалған [4]				

Сурет - 1- «Қазақтелеком» АҚ-ның жарғылық капиталдың жиынының құрылымы, мың. тг

Ескерту - «Қазақтелеком» АҚ деректері негізінде автормен құрастырылған

Кесте 2 көріп отырғанымыздай, «Қазақтелеком» АҚ 2018-2020 жылдар аралығындағы инвестициялық қызметте пайдаланылған таза ақшаағындары және олардың ауытқу деңгейлерікөрсетілген.

«Қазақтелеком» АҚ Ішкі аудит қызметі. ІАҚ қызметі Қоғамның Директорлар кеңесі бекітетін Ішкі аудит қызметі туралы ережеге және "Қазақтелеком" АҚ Аудит жоспарларына сәйкес жүзеге асырылады. Қызметтің қызметіне жетекшілікті Қоғамның Директорлар кеңесінің Аудит жөніндегі комитеті жүзеге асырады.

Кесте 3 - «Қазақтелеком» АҚ-ның қауымдасқан ұйымдарға инвестициялық қызметте пайдаланылған таза ақша ағындары

	2018 жыл	**2019 жыл**	**2020 жыл**	**Ауытқу (2018/2019)**	**Ауытқу (2019/2020)**
1	2	3	4	5	6
Инвестициялық қызметте пайда-ланылған таза ақша ағындары	120 млрд тг	252 млрд тг	119 млрд тг	132 млрд тг	- 133 млрд тг
Ескерту - «Қазақтелеком» АҚ мәліметтері негізінде дайындалған [5]					

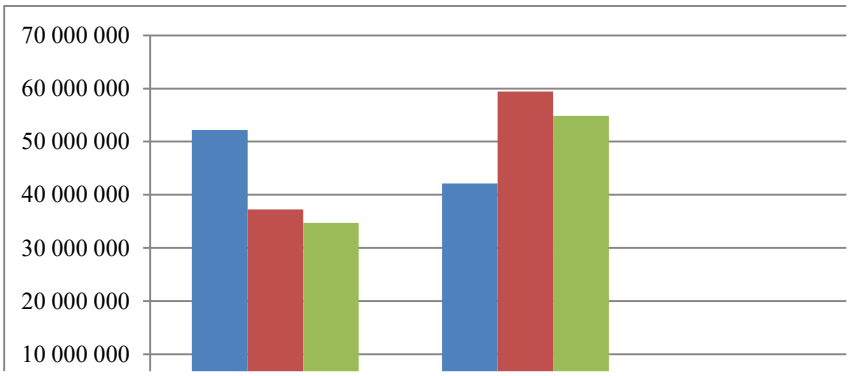
Қоғамның стратегиялық мақсаттарына қол жеткізудегі өз міндеттерін орындау үшін Директорлар кеңесі мен Қоғам Басқармасына қажетті көмек көрсету болып табылады.

Қоғамның Директорлар кеңесіне Қоғамдағы тәуекелдерді басқару, ішкі бақылау және корпоративтік басқаруды жетілдіруге бағытталған тәуелсіз және объективті кепілдіктер мен консультациялар беру болып табылады.

Кесте 4- «Қазақтелеком» АҚ-ның дебиторлық және кредиторлық берешегі, мың. тг

Атауы	**2018 жыл**	**2019 жыл**	**2020 жыл**
1	2	3	4
Дебиторлықберешек	52 173 348	37 255 772	34 711 705
Кредиторлықберешек	42 147 405	59 397 839	54 866 134
Ескерту - «Қазақтелеком» АҚ мәліметтері негізінде дайындалған [5]			

Кесте 4 және Сурет 2 «Қазақтелеком» АҚ-ның дебиторлық және кредиторлық берешегі берілген. Дебиторлық және кредиторлық берешек арақатынасының мөлшерін есептей келе, компанияның дебиторлық берешегі жыл сайын төмендеп жатса, ал кредиторлық берешек жыл сайын артып жатыр. Дебиторлық берешек 2019 жылы 2018 жылға қарағанда 71% төмендеген, ал кредиторлық берешек 2019 жылы 2018 жылға қарағанда 71% өскен.

Сурет - 2 - «Қазақтелеком» АҚ-ның дебиторлық және кредиторлық берешегі, %

Ескерту - «Қазақтелеком» АҚ деректері негізінде автормен құрастырылған

Бұл дегеніміз, қарыздар компанияның қаржылық мүмкіндіктерінен асып кеткенін білдіреді. Кредиторлық берешектің дебиторлық берешектен қаншалықты асып кетуіне байланысты компанияның әл-ауқаты туралы қорытынды жасалады. Егер қарыз көп болса, мүмкін банкроттық қаупі артады.

Кесте 4- «Қазақтелеком» АҚ-ның 2018-2020 жылғы 31 желтоқсанда ақша қаражаты мен оның баламалары , мың. тг

	2018 жылы	**2019 жылы**	**2020 жылы**	**Ауытқу (2018/2019)**	**Ауытқу (2019/2020)**
1	2	3	4	5	6
Ақша қаражатының және олардың бала-маларының жиыны	45 350 092	71 637 378	94 709 166	26 287 286	23 071 788
Ескерту - «Қазақтелеком» АҚ мәліметтері негізінде дайындалған [4]					

Ескерту - «Қазақтелеком» АҚ деректері негізінде автормен құрастырылған

Ernst & Young 2020 жылғы 31 желтоқсандағы жағдай бойынша қаржылық жағдай туралы шоғырландырылған есептен, жиынтық кіріс туралы шоғырландырылған есептен, капиталдағы өзгерістер туралы шоғырландырылған есептен және көрсетілген күнге аяқталған жыл үшін ақша қаражатының қозғалысы туралы шоғырландырылған есептен, сондай-ақ есеп саясатының негізгі ережелеріне қысқаша шолуды қоса алғанда, шоғырландырылған қаржылық есептілікке ескертпелерден тұратын «Қазақтелеком» АҚ мен оның еншілес ұйымдарының шоғырландырылған қаржылық есептілігіне аудит жүргізді. 20.09.2018 жылы «Қазақтелеком» АҚ-да «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы" ҚР Заңына және компаниялар тобының ашықтық, адалдық, сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа "нөлдік төзімділік" таныту сияқты бизнес жүргізу қағидаттарын сақтауға бағытталған стратегиясына сәйкес комплаенс қызметі құрылды. Комплаенс функциясын енгізу материалдық және материалдық емес залалдың алдын алу, бизнес-серіктестер мен шетелдік реттеуші органдардың талаптарын қанағаттандыру және акционерлердің, қызметкерлер мен бизнес-серіктестердің сенімін арттыру үшін маңызды. Комплаенс қызметінің басшысы болып бұрын мемлекеттік органдарда, атап айтқанда Қазақстан Республикасының Көлік және коммуникациялар министрлігінде жұмыс істеген Тілек Исақов тағайындалды.[1]

«Қазақтелеком» акционерлік қоғамы қызметін талдай келе, тиімділігін арттыру бойынша бірнеше ұсыныстар бар.

1. Ұялы байланыс операторлары ұялы байланыс нарығындағы тарифтік саясаттың кейбір аспектілерін талқылауда келісімге келуі керек.
2. Қазақстан Республикасындағы аудандар, кенттер және ауылдық округтердегі филиалдарын көбейтіп, интернет желісін арттыру керек.
3. Карантин кезінде мерзімді сәтсіздіктер мен мемлекеттік және басқа сайттарға кіру проблемалары жиілеп кетті. Осы мәселеге қайта келмес үшін, оныңалдыналу қажет.
4. Интернет-провайдерлер көптеген пайдаланушылар интернеттен деректерді жүктеуде елеулі ауытқуларды байқамауы үшін сыртқы арналардың көлемін қарқынды түрде кеңейтуі керек.
5. Ақша қаражатын ұлғайтуға төрт қадам ұсынамын.

Компанияға келетін және одан шығатын ақшаны бақылауға көмек теседі:

1. Ақша ағынын өлшеу
2. Дебиторлық берешекті жақсарту
3. Кредиторлық берешекті басқару
4. Ақша қаражатының тапшылығы жағдайында қалыпты жағдайды ұстап қалу.

Әдебиеттер тізімі:

1.«Қазақтелеком» АҚ-ның ресми сайты. [Ғаламтор ресурс]№ Сайтқа кіру-https://telecom.kz/ru/news/view/32512(өтініш берілген күн: 20.01.2022 ж.)

2.«Қазақтелеком» АҚ-ның негізгі акционерлердің құрылымы.[Ғаламтор ресурс]. Сайтқа кіру-https://telecom.kz/kk/pages/11893/172452(өтініш берілген күн: 19.01.2022 ж.)

3.Қазақстан Республикасының 12.11.2015ж №392-V «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы» Заңы.[Ғаламтор ресурс]. Сайтқа кіру-http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000392(өтініш берілген күн: 20.01.2022 ж.)

4.«Қазақтелеком» АҚ-ның аудиттелген нығайтылған қаржылық есебі. [Ғаламтор ресурс]. Сайтқа кіру-https://telecom.kz/kk/pages/11897/171801(өтініш берілген күн: 18.01.2022 ж.)
5.«Қазақтелеком» АҚ-ның жарғысы.[Ғаламтор ресурс]. Сайтқа кіру-https://telecom.kz/kk/pages/11893/172451.(өтініш берілген күн: 19.01.2022 ж.)

УДК:330-01

Даутова Зубида Ясынджановна, преподаватель
Шыгаева Турсункуль Конокбаевна, ст. преподаватель
Эркимбаев МаксатТоктобекович, к.э.н, доцент
Иссык-Кульский государственный университет им. К.Тыныстанова,
г. Каракол, Кыргызская Республика.

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация. Изобретение технологии блокчейн можно приравнять к изобретению письменной или интернет-сети, учитывая их основную роль в общении между физическими и юридическими лицами, в том, что касается передачи информации, денежных переводов и т.д. Рассмотрены изменения, происходящие в бухгалтерском учете в условиях развития цифровых технологий, обоснована необходимость поиска хозяйствующими субъектам новых управленческих технологий, нацеленных на формирование конкурентных преимуществ. Предлагается внедрение облачных и блокчейн-технологий в сферу бухгалтерского учета для повышения его эффективности и предотвращения ошибок. Описывается структура этих технологий, основные принципы работы, а также анализируются преимущества и недостатки.

Ключевые слова: цифровая экономика, цифровизация, бухгалтерский учет, облачные технологии, блокчейн, база данных, информационные технологии.

В настоящее время все более важным становится вопрос использования передовых информационных технологий в различных сферах деятельности, в частности, в бухгалтерском учете, который является центральным компонентом системы управления любым объектом[1]. Развитие цифровой экономики требует совершенствования современных информационно-телекоммуникационных технологий, что предоставляет новые возможности для ведения бухгалтерского учета[2]. Использование информационных технологий способствует повышению конкурентоспособности организаций за счет сокращения расходов, снижения влияния человеческого фактора и ускорения работы [3].

Автоматизация бухгалтерского учета. Статьей 1 Закона КР «О бухгалтерском учете в Кыргызской Республике» дается определение бухгалтерскому учету: «Бухгалтерский учет представляет собой систему сбора, измерения путем регистрации данных, обработки и передачи информации об активах, обязательствах, собственном капитале, доходах и расходах субъекта (юридическое лицо) посредством финансовых отчетов об определенном субъекте для принятия обоснованных решений».

Автоматизация бухгалтерского учета основывается на едином взаимосвязанном технологическом процессе обработки документации по всем разделам учета с формированием финансовой отчетности, в соответствии с утвержденным Планом счетов КР..

В условиях комплексной автоматизации бухгалтерского учета, исполнения сметы расходов бюджетного учреждения данные синтетического и аналитического учета формируются в базах данных используемого программного комплекса и ежемесячно выводятся на бумажные носители - выходные формы документов (мемориальные ордера, карточки, ведомости, главная книга, отчет и т.п.). При этом содержание показателей в выходных формах документов должно соответствовать требованиям, предусмотренным нормативными документами для регистров бухгалтерского учета.

Цифровые технологии являются наиболее важными составляющими процесса использования информационных ресурсов в бухгалтерском учете и представлении отчетности [6 –10].

В современном обществе основным техническим средством технологии переработки информации служит персональный компьютер [1]. Бухгалтерский учет в большинствеорганизаций ведется с использованием специальных программных продуктов, предназначенных для удобного хранения данных, создания документов и отчетности, анализа бухгалтерской информации [11]. Они дают возможность бухгалтерам вести взаимосвязанные участки учета, а руководящемуперсоналу - иметь доступ к актуальной информации и принимать управленческие решения. Автоматизация бухгалтерского учета значительно облегчает работу бухгалтеров и, в сравнении с ручной обработкой информации, дает следующие преимущества:

- Автоматическое заполнение реквизитов в первичных документах;
- Быстрая обработка больших массивов информации;
- представление аналитических данных в виде, удобном для восприятия (диаграммы, графики, таблицы);
- формирование отчетных регистров (расчетно-платежных ведомостей, оборотно-сальдовых ведомостей, кассовой книги);
- уменьшение количества бумажных носителей;
- мгновенный обмен информацией между руководством и подчинёнными, подразделениями организации;
- исключение арифметических ошибок;
- общение онлайн с контролирующими государственными органамии банками;
- возможность быстрого реагирования на изменение законодательства.

В настоящее время существует множество программных продуктов для обработки бухгалтерской информации. Критерии, по которым можно оценить бухгалтерскую программу в соответствии с желаемыми предпочтениями:

1. Функциональная полнота.
2. Комплексное обслуживание, которое представляет собой своевременное обновление программных продуктов, в зависимости от изменений нормативных актов, форм отчетности, правил расчета и т.д.
3. Удобство в работе системы. Особое внимание следует уделить интуитивно понятному интерфейсу программы, возможностям быстрого запуска и самостоятельному освоению программы.
4. Техническая поддержка.
5. Профессионализм поставщика.
6. Возможность удаленной работы, что позволяет работать в нескольких локальных сетях одновременно с одной базой с последующей синхронизацией данных.
7. Главной задачей автоматизации является однократный ввод данных в систему, поэтому критерием отбора программы является наличие обмена данных и синхронизации.
8. Возможность приспосабливаться к развитию бизнеса и внедрению новых учетных систем.
9. Защита информации.
10. Способность адаптироваться к расширению предъявляемых учетных требований и увеличению объемов решаемых задач.
11. Стоимостьпрограммного продукта.

Лидером в поставке бухгалтерских программ является компания 1С. 1С: Бухгалтерия позволяет настраивать параметры учетной политики с учетом специфики деятельности организации, создавать первичные документы, формировать отчетность, настраивать справочники в соответствии с требованиями ведения учета в организациях [6].

Применение облачных технологий в бухгалтерском учете. Одними из самых популярных цифровых технологий на сегодняшний момент являются облачные технологии. Облачные технологии подразумевают предоставление компьютерных ресурсов, таких как память или вычислительные мощности в качестве Интернет-сервиса. Особенностью использования данной технологии является то, что организации нет необходимости приобретать дорогостоящую технику, нанимать специалистов для ее обслуживания или

устанавливать специализированное программное обеспечение. Для использования облачных сервисов достаточно иметь доступ в Интернет. Простейшим примером облачных технологий является виртуальная память, например, Яндекс-Диск, Drop-Box, Google-drive.

Облаком является цифровое пространство или вычислительные мощности, предоставляемые в аренду, которые обладают следующими характеристиками:

- возможностью самостоятельно выбирать необходимые на данный момент пользователю функции (скорость соединения, объем памяти, вычислительные мощности, а также время, на которое он арендует облако).
- Доступностью использования облачных технологий с помощью любых устройств.
- отсутствиемвзаимодействияспоставщиком.
- Регулируемостью-пользователь платит только за тот набор услуг, которыми пользуется.

При помощи облачных технологий можно реализовать все традиционные задачи бухгалтерского учета:

- вести в электронном виде финансовый, управленческий, налоговый учет и составлять статистическую отчетность;
- формировать первичную учетную документацию;
- осуществлять расчеты налогов и страховых взносов.

Фирма 1С предоставляет четыре возможных способа использования облачных технологий:

- облако для работы непосредственно внутри организации;
- облако для холдинга;
- облако для взаимодействия с клиентом
- технология 1CFresh для работы через Интернет безустановки программного обеспечения.

Преимуществами использования «облака»вбухгалтерскомучете являются следующие:

- снижение издержек;
- возможность удаленного доступа;
- надежность(минимизируютсярискитехнических сбоев);
- возможность работать в системе в любое время.

Однако следует выделить недостатки использования облачных технологий:

- необходимость предоставления информации внутреннего пользования третьим лицам, поэтому возможна утечка данных;
- большинство электронных бухгалтерий предлагают пользователям стандартный набор настроек;
- риск отсутствия Интернет-соединения,что может помешать работе в сервисе[2,3**]**.

Использование технологии блокчейн в бухгалтерском учете. Большим потенциалом для бухгалтерского учета обладает технология блокчейн, которая представляет собой цепочку «блоков», выстроенных по определенным правилам. Это единая база данных без централизованного управления, которая распределена по множеству компьютеров. Блокчейнчасто называют «распределенной базой данных».

Преимущества блокчейн-технологиидлябухгалтерскогоучета

1. Информации, созданной в блокчейне, можно доверять даже если отсутствует доверие к контрагенту, поскольку транзакция осуществляется только в том случае, если она одобренаобеими сторонами. Впоследствии эта информация защищена от изменений.

2. При внедрении технологии блокчейн в учет организации устраняется необходимость проведения инвентаризации с контрагентами, поскольку формирование и списание дебиторских и кредиторских задолженностей будет происходить одновременно в одинаковой оценке в момент транзакции. Роль бухгалтера будет заключаться в правильной классификации приобретенных или переданных активов и фиксации соответствующего при этом дохода или расхода.

3. Имеется возможность создания блокчейн-технологии внутри организаций. Врезультате отпуск товарно-материальных ценностей из мест хранения автоматически отражается уполучателя и списывается у отправителя.

4. Оперативный учет в режиме реального времени, отсутствие первичных документов.
5. Блокчейн позволяет эффективно бороться с мошенничеством. Уклонение от уплаты налогов становится невозможным, так как все транзакции будут оцифрованы.

Недостаткиблокчейн-технологии

1. Эффект замедленной работы при увеличении пользователей.
2. Отсутствие законодательного регулирования.
3. Высокое потребление электроэнергии.
4. Отсутствие специалистов необходимого уровня[6,12–14].

Заключение. Эффективность **у**спешного и поэтапного внедрение цифровых технологий в сфере бухгалтерского учета во многом зависит от взаимного сотрудничества государственных органов, бизнес-субъектови научно-исследовательских организаций. Цифровая экономика расширяет возможности современного бухгалтера, повышает качество и оперативность учета, формирует современные инновационные подходы к интегрированию различных видов учета. Замена бумажной работы автоматизированным учетом с помощью персональных компьютеров и специальных программ по бухгалтерскому учету позволила освободить бухгалтера от рутинной работы и улучшила результаты их труда. В настоящее время в бухгалтерии появились специальные интернет-сервисы, позволяющие производить все бухгалтерские операции онлайн, банки и портфели информационных технологий, внедряемые в повседневную работу бухгалтера. Облачные технологии представляют собой услугу аренды пространства в сети Интернет по хранениюи обработке информации. У облачных технологий имеется достаточно преимуществ для использования в целях ведения бухгалтерского учета, но также присутствуют недостатки, главным из которых является бесперебойное Интернет-соединение.

Интересным в условиях цифровой экономики является применении блокчейн технологии в бухгалтерском учете. Распределительный характер базы блокчейн позволяет осуществлять операции без посредников и надзора финансовых регуляторов. Информацию, записанную в блокчейн, невозможно изменить.

Изменения в технологиях привели к изменению парадигмы бухгалтерского учета, что требует от ученых и практиков дальнейшей совместной работы по формированию модели основных понятий, разработке законодательства, нормативных документов, инструкций и положений по учету в новой цифровой экономике.

Список литературы:

1. Коржова О.В. Реализация в бухгалтерском учете информационных технологий в сфере цифровой экономики /О.В.Коржова, Л. В.Маркова // Научное обозрение. Педагогические науки.-2019.-№4-4. -С. 49-52.

2. Шамина Е.В. Перспективы внедрения автоматизированных технологий в бухгалтерский учет /Е.В.Шамина, А.А.Филимонов // Актуальные направления научных исследований XXI века: теория и практика. -2018. -№ 2 (38). -С. 129–132.

3. Сокерин П.О. Применение облачных технологий в бухгалтерском учете /П.О.Сокерин// Научные стремления.-2019.-№.25.-С. 72-74.

4. Пайтаева К.Т. Роль и значение экономического анализа в условиях цифровой экономики /К.Т.Пайтаева//Развитие региональной экономики в условиях цифровизации. -2018.-С.575-579.

5. Бухгалтерский учет в эпоху цифровых технологий: гармонизация и тенденции развития / Т.С.Бобрешова и др.//Новый виток развития учетно-контрольных и аналитических процессов в цифровой экономике. Мат-лы науч.-исслед. Работы препод. истуд. Финансового университета при Правительстве Российской Федерации. Под редакцией М. М.Басовой.-Москва.-2019.-С. 31-35.

6. Бочкова, С.В. Исследование применимости цифровых информационных технологии в сфере бухгалтерского учета / С.В. Бочкова // Развитие цифровой экономики в условиях деглобализации и рецессии. -2019.- С. 634-656.

7. Корабельщиков, И.Б. Проблемы и перспективы развития бухгалтерского учета с использованием современных цифровых технологий / И.Б.Корабельщиков // Центральный научный вестник.- 2018. -№ 22S (63S).- С. 26–27.

8. Сейдахметова,Ф.С.Отдельные вопросы подготовки бухгалтеров и аудиторов в условиях развития цифровых технологий /Ф. С.Седахметова, В.Л.Назарова, Ш.У.Ниязбекова// Потенциал роста современной экономики: возможности, риски, стратегии. -2018.-С. 1071-1078.

9. Одинцова, Т.М. Основные направления трансформации бухгалтерского учетав условиях цифровой экономики и информационного общества / Т М.Одинцова, О.В.Рура // Цифровая экономика и Индустрия 4.0 : новые вызовы. -2018.- С. 371-374.

10. Голубниченко, М.В. Бухгалтерский учет вусловиях развития цифровой экономики/ М.В.Голубниченко // Взаимодействие власти, бизнеса и общества в развитии цифровойэкономики: матлы XIмеждунар. науч.-практ. конф.-2018.- С. 36-37.

11. Миронова,Н.А. О перспективах технологии блокчейн /Н.А.Миронова, В. К. Мукминов // Сб. статей XVI междунар. науч.-практ. конф.: в 2 ч.-2018.- С. 136-139.

УДК 657. 61

Ержанов М.С., д.э.н., аудитор РК, профессиональный бухгалтер РК,
научный руководитель кафедр «Учет и аудит» и «Финансы»,
профессор университета «Туран», г.Алматы, Республика Казахстан
Ержанова А.М., PhD доктор по экономике Турции, д.э.н. по учету и аудиту, налоговый
консультант, ассоциированный профессор университета «Туран»
г.Алматы, Республика Казахстан

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ ЦЕНООБРАЗОВАНИЯ АУДИТОРСКИХ УСЛУГ

Аннотация. В статье рассматриваются причины появления демпинга на рынке аудиторских услуг. Описаны особенности формирования себестоимости исходя из специфики аудиторской профессии. Представлен процесс методики оценки трудозатрат, состоящий из трех этапов, а также классификационные признаки для видов работ, осуществляемых аудиторами в ходе проверки и являющихся объектами нормирования. Рассмотрены актуальные вопросы ценообразования аудиторских услуг. Раскрыты проблемы демпинга на рынке аудиторских услуг. Изучены три блока вопросов, связанных с трудоемкостью и установлению минимальной стоимости человеко – часа.

Ключевые слова: ценообразование, демпинг, аудиторские услуги, трудоемкость, нормирование, классификация затрат.

Ценовая политика аудиторских фирм – один из важнейших компонентов функционирования любой аудиторской фирмы.

Проблема ценовой политики на аудиторские услуги были рассмотрены в ряде публикаций авторов (6-9).

В современных кризисных условиях (пандемия, санкции и другие) количество объектов аудита сокращается. Аудиторские фирмы вынуждены идти на значительное снижение цены. Это особенно проявляется, когда договор заключается на открытых конкурсах. Использование минимальной цены в качестве основного критерия на конкурсах приводит к существенному снижению цены. Цены часто занижают до такого уровня, что заведомо не позволяет провести качественный аудит. Поэтому сейчас остро стоит вопрос о справедливой стоимости аудита. Аудиторское сообщество пристальное внимание уделяет таким явлениям, как демпинг и недобросовестная конкуренция на рынке аудиторских услуг. Это связано с тем, что на рынке аудиторских услуг демпинг приобрел массовый характер. И это не способствует возникновению конкуренции на данном рынке и наносит ощутимый удар по престижу аудиторской профессии.

Причины демпинга на рынке аудиторских услуг разнообразны:

1) недобросовестность отдельных аудиторских фирм, которые таким образом пытаются закрепиться на рынке, игнорируя качество услуг;

2) несовершенство законодательства о госзакупках, позволяющее отдельным фирмам на законных основаниях проводить демпинговую политику. Это связано с тем, что при определении победителей тендеров, определяющим критерием является минимальная цена;

3) отсутствие информации о стоимости уже проведенных аудитов. Такая информация считается конфиденциальной. Однако, если бы такая информация периодически публиковалась, то количество случаев демпинга на рынке скорее всего, сократилось бы.

Проблемой демпинга в аудите обеспокоены и в ПА РК (2-3) Такая обеспокоенность вызвана тем, что несоответствие цен на услуги, ставит под сомнение качество услуг. Если при аудите объем трудозатрат занижен, то аудитор не имеет возможности обеспечить выполнение всех требований МСА (4). А это в свою очередь значительно повышает риск формирования ошибочного мнения аудитора о финансовой отчетности клиента и может ввести пользователей в заблуждение.

Нормирование трудозатрат и установление минимальной цены чел.-часа будут являться действенной мерой по противодействию демпингу.

Основой установления цены оказываемой услуги в целом является себестоимость аудиторской проверки (4). Именно ее величина определяет тот минимум, ниже которого предоставляемая услуга будет убыточной.

Определить предварительную себестоимость аудиторской проверки достаточно сложно. Особенно это трудно на стадии подписания договора, так как в этот момент аудиторская фирма обладает минимальными знаниями о клиенте и характере его бизнеса.

Эта сложность обусловлена особенностями аудиторской профессии:

1) интеллектуальным характером труда аудиторов;

2) уникальностью каждой аудиторской проверки;

3) общественной значимостью аудиторской деятельности.

Каждая из этих особенностей аудиторской профессии в большей или меньшей степени влияет на объем и структуру затрат, связанных с проведением аудита, а в совокупности они определяют величину себестоимости аудиторской проверки.

Интеллектуальный характер труда аудиторов. Результатом аудиторских услуг является выражение мнения аудитора по тому или иному исследуемому вопросу в виде аудиторского заключения, письменного отчета, консультации и т.п. Процесс формирования такого мнения и есть процесс создания интеллектуальной продукции.

С учетом интеллектуального свойства труда аудиторов, небольшой материалоемкости услуг и незначительного количества основных средств в себестоимости аудита существенное значение имеют расходы на оплату труда и налоговые отчисления. Другими словами, первостепенное значение при формировании себестоимости приобретает величина трудозатрат, необходимых на проведение аудиторской проверки.

Уникальность каждой аудиторской проверки. Каждая проверка по таким параметрам, как подходы к аудиту, характер и объем процедур, величина трудозатрат на ее проведение, является уникальной в силу особенности специфики предприятия по его организационным, техническим, экономическим и прочим характеристикам.

Общественная значимость аудиторской профессии. Согласно Кодекса этики аудиторов отличительной особенностью аудиторской профессии является признание и принятие на себя обязанности действовать в общественных интересах. Отсюда следует, что аудиторская профессия является профессией общественно значимой. Поэтому в связи с общественной значимостью аудита общество выдвигает высокие требования к качеству выполнения аудита. Требования к качеству аудита содержатся в законодательных и иных нормативных правовых актах РК, сформулированы во внутренних документах Палаты аудиторов, закреплены во внутрифирменных стандартах аудиторских фирм. Согласно ст. 4 закона РК «Об аудиторской деятельности» аудиторская фирма обязана установить и соблюдать правила внутреннего контроля качества работы (1).

Учитывая влияние особенностей аудиторской профессии на себестоимость аудита, можно сделать следующие выводы:

1) в связи с интеллектуальным характером аудиторской деятельности себестоимость аудита зависит в первую очередь от величины трудозатрат, необходимых на ее проведение;

2) в связи с уникальностью каждого предприятия по его организационным, техническим, экономическим и прочим параметрам величина трудозатрат на проведение даже однотипной

проверки одного предприятия не будет совпадать с величиной трудозатрат на проведение аудита другого предприятия.

3) в состав затрат на проведение аудиторской проверки помимо затрат, связанных с осуществлением процедур, включаются также затраты, связанные с обеспечением надлежащего качества аудиторских услуг и контролем качества работы исполнителей.

Для аудиторской фирмы расходы на проведение аудита являются расходами по обычным видам деятельности.

Благодаря интеллектуальному характеру аудиторской деятельности при формировании себестоимости проверки наиболее существенное значение имеют расходы на аренду офисов, на оплату труда и отчисления на социальные нужды. В монографии [6] приведена информация, согласно которой общая доля заработной платы персонала и платежей в бюджет и государственные фонды в себестоимости аудиторских услуг составляет: 40–50% у крупных; 55–75% у средних; более 75% у мелких фирм.

Расходы на оплату труда при аудиторской проверке будут зависеть от трудозатрат, необходимых на ее проведение. С точки зрения противодействия демпингу, определения реальной стоимости услуг большое значение имеет плановая величина данных расходов. Величину этих расходов необходимо определить до подписания договора на аудит, причем определить с достаточной точностью, чтобы соответствовала реальным трудозатратам на проведение проверки.

Последовательность ценообразования в аудите следующая:

1. Постановка задач ценообразования в аудиторской деятельности.
2. Определение спроса на аудиторские услуги.
3. Оценка затрат на аудиторские услуги.
4. Анализ цен и услуг конкурентов.
5. Выбор метода ценообразования.
6. Установление окончательной цены на аудиторские услуги.

Постановка задач ценообразования в аудиторской деятельности связана с тем, что клиенту предстоит решить. То есть каких целей клиент стремится достичь с помощью конкретной аудиторской услуги. Чем яснее представление о целях аудиторской фирмы, тем легче устанавливать цену.

Определение спроса на аудиторские услуги. Фирма на данном этапе может проанализировать данные о рыночной стоимости аудиторских услуг и количестве клиентов, готовых приобрести эти услуги. Данный этап важен для аудиторских фирм, так как спрос определяет максимальную цену, которую она может запросить за свою работу.

Оценка затрат на аудиторские услуги. Если максимальная цена определяется спросом, то минимальная цена определяется издержками. Аудиторская фирма должна знать свою точку самоокупаемости и запас прочности, чтобы каждый дополнительный заказ вел к приращению капитала, а не к истощению.

Анализ цен и услуг конкурентов. На установление аудиторской фирмой среднего диапазона цен влияют цены конкурентов и их рыночные реакции. Фирма должна постоянный следить за рынком. Повышая расценки без увеличения средней ставки по отрасли, фирма рискует потерять часть клиентов.

Выбор метода ценообразования. В экономической литературе (7-9) и на практике хорошо известны следующие методы ценообразования:

- средние затраты + прибыль;
- на основе анализа безубыточности;
- на основе ценности товара;
- на основе уровня текущих цен.

Большинство аудиторских фирм используют метод на основе уровня текущих цен. Этот метод считается наиболее справедливым, как для аудитора, так и для клиента.

Установление окончательной цены за аудиторские услуги. Последний этап последовательности ценообразования – это установление окончательной цены и ее включение в договор. Предложенная аудитором цена подлежит согласованию с руководством клиента. На

этом этапе фирма, учитывая предыдущие расчеты и прогнозы, должна решить, насколько можно уступить в цене для сохранения клиента.

Список литературы:

1. Закон Республики Казахстан «Об аудиторской деятельности» [Текст]/ от 20.11.1998. - № 304-I (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2019 г.).
2. Качество аудита: улучшение качества аудита: точка зрения IAASB, Международная федерация бухгалтеров [Текст] / -2011, январь.
3. Правила проведения внешнего контроля качества ПАО «Палата аудиторов РК» [Текст] / 2009г (с внесенными изменениями и дополнениями решениями Совета Палаты аудиторов от 12.10. 2011)
4. Сборник Международных стандартов аудита и контроля качества [Текст]: пер. с анг. – Алматы, 2009. – 984 с.
5. Ержанов М.С., Корвяков В.А., Дауренбеков А.К., Ержанова А.М. Аудит: учебное пособие и практикум. – Алматы: АЭСА, 2020 – 171с.
6. Ержанов М.С., Ержанова А.М., Балтабаев Б.К. Пути повышения прибыльности аудиторских фирм. Монография. – Нур-Султан, 2020 – 214 с.
7. Бычкова С.М. Контроль качества аудита.- М.: ЭКСМО, 2008 – 208 с.
8. Гутцайт Е.М. Теоретические основы аудита. М.: ВивидАрт, 2018 = 764 с.
9. Пятенко С.В. Организация работы аудитора и консультанта. – М.: ИД ФБК – Пресс, 2001 – 376 с.

ӘОЖ 338

Жаздыкбаева Д.П. магистр, оқытушы
Орталық Азия инновациялық университеті
Бекзатова Э.Қ. магистр, оқытушы
Академик Мардан Сапарбаев институты
Шымкент қ.Қазақстан Республикасы

БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІ АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНІНДЕ КӘСІПКЕРЛІК ҚҰРЫЛЫМДАРДЫҢ БАҒАЛАУ

Аңдатпа. Мақалада агроөнеркәсіптік кешендегі бизнес құрылымының бәсекеге қабілеттілігін бағалау әдістері туралы ақпарат берілген. Нарықтық экономикадағы Қазақстанның аграрлық секторын дамыту мәселелері қарастырылған. Қазақстанның ауыл шаруашылығы аграрлық өндірістің тұрақтылығы елдің азық-түлік қауіпсіздігінің негізі болып табылады. Сондықтан Қазақстанның аграрлық секторындағы астықты немесе басқа да ауыл шаруашылығы өнімдерін әлемдік рыноктарға экспорттау, экспансия өндірісін, әлеуетті өнімдер мен валюталық түсімдер көздерін ұлғайтуды болжайды. Ауыл шаруашылығында нарықтық жүйені құруда жүргізілген жекешелендіру нәтижесінде жаңа құрылымдар қалыптасты: ауылшаруашылық кәсіпорындары, жеке шаруа қожалықтары және ауыл тұрғындары шаруашылығы, жалпы өндірілетін өнімдерде осылардың әрқайсысының үлесі бар.

Кілт сөздер: Агроөнеркәсіптік кешен, бәсеке, Дүниежүзілік Сауда Ұйымы, кәсіпкерлік, шағын және орта бизнес, индустрияландыру, экономика, аграрлық сектор.

Қасым-Жомарт Тоқаевтың пікірінше, елдегі макроэкономикалық ахуал негізінен тұрақты, Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық даму динамикасы оң нәтиже көрсетіп отыр. Алайда, отандық экономиканы әртараптандыру, нәтижелі жұмыспен қамту, табыстың өсуі, әлеуметтік көмекке қол жеткізу сияқты мәселелер әлі толық шешілген жоқ. Президенттің айтуынша, стратегиялық бағдарламаларды сапалы жүзеге асырудың негізгі міндеті халықтың өмір сүру деңгейінің жоғарылауымен ғана шешіледі. Президент әлемдегі түрлі жағдайларды ескере отырып, елдің макроэкономикалық, қаржылық және әлеуметтік тұрақтылығын сақтау бойынша кешенді шаралар кешенін әзірлеуді тапсырды. Сондай-ақ, ол «Қазақстан-2050» Стратегиясының осы кезеңде жүзеге асырылуы тиіс міндеттемелерін орындау қажеттігін айтты. Президент шағын және орта бизнес экономиканы әр тараптандырудың локомотивіне айналуы керек деп санайды. Мемлекет басшысы индустрияландыру бағдарламасы өнеркәсіп өндірісі мен қайта өңдеу секторының құлдырауын тоқтатты және жаңа өнімшығаруға мүмкіндік берді

деп санайды, бірақ экономикада соңғы серпіліс болған жоқ. Еңбек өнімділігін кемінде 1,7 есеге арттыруға және өңделген қазақстандық өнім экспортын едәуір арттыруға басымдық берілуі керек. Үкімет дайын өнім экспортын 2022 жылы 1,5 есе, 2025 жылы 2 есе ұлғайтуы керек деп Президент тапсырды. Мемлекет басшысы аймақтық деңгейде кем дегенде 3-5 технологиялық бәсекеге қабілетті өндіріс құру қажеттігін айтты. Индустрияландыру процесін жергілікті және шетелдік сарапшылар мұқият қадағалайды. «Біз индустрияландыру идеясының беделіне нұқсан келтірмеуіміз керек», - деді Қасым-Жомарт Тоқаев [1].

2008-2017 жылдары жер саласындағы түбегейлі өзгерістерді жүзеге асыру негізінде елімізде жер ресурстарын санаттар бойынша бөлуде айтарлықтай өзгерістер болды. Ауылшаруашылық жерлерінен 138,5 млн га (62,7%) жер резервтік жерлерге, орман қорларына және басқа санаттағы жерлерге, негізінен өнімділігі төмен және шалғай аудандарға бөлінді. Нәтижесінде ауылшаруашылық жерлерінің көлемі 2,7 есеге азайды. 1990 жылмен салыстырғанда резервтік жерлердің көлемі 7,2 есеге, орман алқаптарының көлемі - 2,4 есе, су қорлары - 4,7 есе, ауылдық жерлердегі жерлердің көлемі - 9,8 есе өсті. Ауылшаруашылық жерлерінің азаюына қарамастан, олар ең құнды ауылшаруашылық жерлерін - егістік жерлерді, оның ішінде суармалы, көпжылдық көшеттер мен екпелерді, шабындықтарды, суармалы жерлерді сақтап қалды. Қазақстан географиялық-демографиялық жағдайлары мен аумақтықэкономикалық бірлігі негізінде 5 экономикалық аймаққа бөлінеді: Орталық Қазақстан, Шығыс Қазақстан, Батыс Қазақстан, Түркістан және Солтүстік Қазақстан.

Агроөнеркәсіптік кешенде жүргізілетін нарықтық қайта құрулар аграрлық секторды қалыптастыратын салалардың теңгерімді және тұрақты дамуын қамтамасыз ететін экономикалық механизмді әзірлеудің шешілуіне байланысты болатын белгілі бір өзекті проблемаларды туындады. Нарықтық орта жағдайында ауыл шаруашылығының тұрақты жұмыс істеуі үшін көп жағдайда аграрлық азық-түлік саласының жұмыс істеуі мен дамуын айқындайтын табиғи, әлеуметтік-экономикалық жағдайлардың айырмашылықтарына байланысты ауыл шаруашылығы өндірісінің тәуекелдеріне бейімделу ерекше маңызға ие болады.

Қазақстанның аграрлық өндірісін дамытудың осы және басқа да проблемалары республиканың АӨК-де тәуекелдерді басқару жүйесін енгізу жөніндегі ұсынымдарды әзірлеудің өзектілігі мен халық шаруашылық маңыздылығын айқындады.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің заңнамалық, нормативтік-құқықтық актілерінің, бағдарламалық құжаттары мен шешімдерінің жиынтығы, облыстар мен аудандардың статистикалық органдарының деректері, кәсіпорындардың жылдық есептері болды. Бастапқы ақпаратты өңдеу үшін келесі әдістер қолданылды: монографиялық, жүйелік талдау, кешенді бағалау, сараптамалық бағалау әдісі, абстрактілі-логикалық, экономикалық – математикалық және т. б.

Әлемдік экономика ғылымда «тұрақты даму» түсінігінің мәнін қалыптастыру экономикалық саланың жаңа жағдайында Кейнс теориясын түсіндіруден басталады. Бұл ретте ұлттық өнімді ұлғайту мәселесі мен тәсілдері неокейсиандық, посткейсиандық және басқару экономикасы негізінде, экономикалық өсу теориясына және жер бетінде өмір сүруді сақтау қажеттілігіне сүйене отырып қарастырылады. Посткейсиандық экономикалық ғылымның дербес ағымы ретінде экономикалық өсуді және өнімдерді бөлуді әзірлеуге, экономиканың сенімділігі мен жұмыс істеуіне жағдай жасауға көп көңіл бөлді [2].

Неоклассикалық теория ресурстарды үнемді пайдалану үшін күресте жасалған бәсекелестіктің үстемдігін ескереді, онсыз динамикалық тепе-теңдікті өндірістік факторлардың өзара алмасуының салдары ретінде сақтау мүмкін емес. Алайда өндірістік ресурстардың кейіннен азаюы және өндірістің экологиялық ахуалға теріс әсерінің өсуі мемлекетаралық кеңістіктің себептері туралы өткір пікірталас тудырды. Экономикалық өсу қарқынының тұрақтылығына әсер ету үшін, адамның және планетада тұратын бүкіл тірі тіршілік етудің биологиялық ортасын сақтау қажеттілігінің артуын ескере отырып, экономикалық өсу қарқынының тұрақтылығына әсер ету. Нәтижесінде табиғи ресурстардың екі негізгі тұжырымдамасы қалыптасқан: «тұрақты даму» түсінігінің мәнін қалыптастыруға қажеттілікті түсіндіретін шығындық және ренталық. Оның анықталуы бойынша даулар Л.Браун оның «тұрақты қоғамды құру» (1981ж.) жұмысында баяндалған. Содан кейін ресурстарды үнемді

пайдалану арқылы даму тұрақтылығына қол жеткізу идеялары кеңінен тарала бастады. Ғылыми ортада осы мәселе бойынша пікірталастар күшейе түсті [3].

Қазіргі уақытқа дейін тұрақты даму жүйесін қалыптастыру проблемасы қазіргі заманғы әлемнің неғұрлым ірі мемлекетаралық теориялық-экономикалық проблемасы болып қалып отыр. «тұрақты даму» термині өткен ғасырдың 90-шы жылдарының соңынан бастап экономистер мен саясаткерлер кеңінен қолданылады, бірақ оны тәжірибеде қолданудың көптеген базалық шарттары осы уақытқа дейін айқындалмаған немесе әлсіз анықталған жоқ [4].

Экономикалық аудандардың жалпы сипаттамаларында күшті және әлсіз жақтары бар, әлсіз дамыған ауылшаруашылық секторының болуы қазіргі кездегі ел үшін маңызды проблема болып табылады, өйткені бұл аудандарда ауылшаруашылық өндірісінің құлдырауы және ауылшаруашылық рөлінің әлсіреуі салыстырмалы түрде сақталуда жоғары. Солтүстік экономикалық аймақ Ақмола, Қостанай, Павлодар және Солтүстік Қазақстан облыстарынан тұрады. Қазақстан Республикасының астанасы аудан аумағында орналасқан. Облыста 56 ауылдық округ, 23 қала, оның ішінде 10 аудандық, 870 ауылдық елді мекен және 2567 ауыл бар. Ауданның 564,9 мың шаршы шақырым ауданы ел аумағының 20,9% құрайды. Облыста 3055,4 мың адам тұрады, оның 1476,7 мың адам, немесе 22,8% ауылдық жерлерде. Ауылдық жерлердің ең үлкен үлесі Солтүстік Қазақстан облысында - 65,6%, Ақмола облысында - 52,4%, Қостанай және Павлодар облыстарында сәйкесінше 44,3% және 33,7%. Қарағанды облысы Қазақстан Республикасының Орталық бөлігінде орналасқан. Аумағы 405,9 мың шаршы шақырым құрайды. 2017 жылы тұрғындар саны 1334,3 мың адамды, ауылдық жерлерде - 205,8 мың адамды құрады. Халықтың тығыздығы облыста 1 шаршы км-ге 3,3 адамды құрады, ал ауылдық жерлерде 1 шаршы км-ге 0,5 адам. Облыста 9 ауылдық округ, 11 қала бар, оның 9-ы республикалық және облыстық маңызы бар, 38 қала, 168 ауылдық елді мекен, 537 ауыл.

Елбасымыз Н.Назарбаев ауылдық бағдарламада айтқандай, агроөнеркәсіптік кешенді тұрақты дамытудың негізгі шараларын, дамыған елдердің аграрлық сектордағы тәжірибесінің саяси және экономикалық әдістерін ұтымды қолдана отырып нақтылау міндетін қойды. Онжылдық тәжірибе көрсеткендей, аграрлық сектордағы қолданыстағы экономикалық жүйені өзгертуге бағытталған реформаларды жүзеге асыру көбіне стихиялы болып табылады және тек өтпелі процестерді реттеуге бағытталған. Бұл процестің нақты нәтижелерін ауыл шаруашылығындағы қазіргі әлеуметтік экономикалық жағдай көрсетеді. Сондықтан Президент үкіметке Дүниежүзілік Сауда Ұйымында (ДСҰ) бәсекеге қабілетті еркін нарықтық ауыл шаруашылығына негізделген аграрлық қатынастар жүйесін меншік пен басқарудың барлық түріндегі ауылшаруашылық тауар өндірушілеріне мемлекеттік көмек пен қолдау көрсету арқылы құруды тапсырды.

Елбасы Н.Назарбаев: «Ауылдық жерлерде мен осы салаға бүкіл халықтың назарын аударғым келгенде жеке жерге меншік құқығын енгізу мен ауыл тағдыры бір-бірінен ажырамас екенін ескердім». Мемлекет басшысы үшін агроөнеркәсіптік кешендегі ең маңызды мәселе - жерді елге бөлу емес, оны тиімді пайдалануды ынталандыру, ауылшаруашылығына күрделі салымдарды қайтару. Жер базасына халықаралық тәжірибеге сүйене отырып, үкімет жұмыс тобының ауылшаруашылық жерлеріне жеке меншік институтын енгізуге бағытталған құжаты «Жер кодексі» екендігі бәрімізге белгілі. Бұл құжат аграрлық экономиканың аграрлық секторының тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін қолданыстағы жер қатынастарын сақтауды және одан әрі жетілдіруді қамтамасыз ететін негізгі құжат болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Экономиканы дамытуға жаңа ойлар, жаңа әрекеттер қажет. Қасым-Жомарт Тоқаев. Нұр-Сұлтан, 15.10.2019ж. https://www.akorda.kz/kz/

2. Перспективы развития малого бизнеса в аграрном секторе [Текст] / А. Боговиз, И. Кублин, В. Тинякова // АПК: экономика, управление. - 2014. - №11. - С. 33-37.

3. Өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымдарды қалыптастыру – ауыл шаруашылығының әлеуеттік-экономикалық даму негіздері. Сыдықбаева Г.Ұ., Шарақымбаев Ж.Ш. //Жаршы, АШМ, Алматы, 2013ж. -538 б.

4. Қазақстанның агроөнеркәсіп кешеніндегі инновациялық дамуының мәселелері мен болашағы. Ж.Тосқанбаев, Г.Абраимова, Д.Инербаева. ҚЭУ Жаршысы: экономика, философия, педагогика, юриспруденция. Қарағанды, 2015ж.

УДК 657.1

Жаздыкбаева Д.П. магистр, преподаватель
Центрально-Азиатский инновационный университет,
Институт Академика Мардан Сапарбаева
г. Шымкент, Казахстан

МИРОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА

Аннотация. В данной статье проведен анализ современных тенденций развития бухгалтерского учета6 позволяющий определить, что в условиях текущих экономических изменений, характеризующихся переходом общества на постиндустриальную стадию развития, возникают новые требования к бухгалтерскому учету, которые должны быть адекватно удовлетворены. Тенденции развития финансовой отчетности формируются под влиянием многих факторов, в том числе таких, как информационные предпочтения стейкхолдеров, состояние экономики, уровень развития информационных технологий и др. Значительные изменения, наблюдаемые практически во всех перечисленных факторах в течение XXI в., вызвали появление новых тенденций развития финансовой отчетности либо определенной модификации тенденций, существовавших ранее. В связи с этим для продолжения работы над концептуальными, методологическими и практическими вопросами, относящимися к финансовой отчетности, необходимо научное осмысление и анализ действующих в настоящее время тенденций ее развития. Подобное исследование логично проводить, прежде всего, на основе МСФО-отчетности

Ключевые слова: бухгалтерский учет, междисциплинарный подход, трансдисциплинарный подход, финансовая отчетность, анализ, синтез, индукция, дедукция, системный подход, сравнение.

Тенденции развития бухгалтерского учета в исследованиях. Детальный анализ подходов к развитию теории в англоязычных странах высветил основные тенденции развития бухгалтерского учета как научной деятельности. Он заключается в использовании смешанной нормативно-позитивной модели в бухгалтерских исследованиях в связи с формированием постиндустриальной экономики, которая синтезирует предположения об «уже существующих», прогнозирует на этой основе методы бухгалтерского учета, а также «следует» в бухгалтерском учете[1].

Несмотря на множество методов, используемых в бухгалтерских исследованиях, остается вопрос, как дальше развивать бухгалтерскую науку, на основе которой можно ввести новое качество в бухгалтерские исследования, до какого уровня можно поднять бухгалтерский учет? Анализ современных взглядов исследователей позволил выделить два основных метода проведения исследований в области бухгалтерского учета, которые могут обеспечить его прогресс как науки, - междисциплинарный и междисциплинарный подходы.

Междисциплинарный подход - это способ проведения исследований с использованием двух или более дисциплин, которые приводят к общему пониманию дисциплин. Трансдисциплинарный подход к поиску супердисциплинарности декларирует главный «объект доверия», заложенный в ее базе знаний [2].

Междисциплинарный подход включает изучение на стыке смежных дисциплин, что позволяет взглянуть на существующие проблемы в бухгалтерском учете с другой точки зрения, используя методологический аппарат другой дисциплины. К таким дисциплинам относятся математика, кибернетика, экономическая теория, культурология, социология, психология, физика, право, лингвистика, педагогика и т.д.

Трансдисциплинарный подход включает исследования, основанные на супердисциплинарной или мультидисциплинарной теории, которая позволяет 197 использовать разработки и результаты других наук в развитии теории бухгалтерского учета. Такая супердисциплина дей-

ствует как метод, используемый для углубления знаний и развития бухгалтерского учета, для повышения его защиты.

Наиболее распространенной формой дисциплинарного подхода в бухгалтерском учете является использование математических методов и моделей, кибернетических и систематических подходов, что не вызывает вопросов об их осуществимости. Среди этих видов исследований необходимо выделить системный подход, обеспечивающий поступательное развитие бухгалтерского учета на основе методологии теории систем. О его широком использовании свидетельствует тот факт, что понятие «система бухгалтерского учета» широко используется и укоренилось в учебных и научных публикациях.

Обзор тенденций развития бухгалтерского учета как научной деятельности был бы неполным, если бы не уделить внимание развитию концепции сущности теории бухгалтерского учета. В последнее время концепция теории бухгалтерского учета возникла не как набор конкретных теоретических знаний в области бухгалтерского учета [3].

Бухгалтерский учет, как основная единица научного знания. Применение этого подхода предполагает рассмотрение бухгалтерского учета как системы, состоящей из отдельных теорий бухгалтерского учета. Этот подход допускает теоретический синтез второго порядка, т.е. создание единой системы бухгалтерского учета, которая может включать в себя метатеории и существующие многоуровневые теории бухгалтерского учета.

Перевод научных дискуссий в плоскость отдельных научных теорий повысит их содержание, формирование научных традиций и научных сообществ бухгалтерского учета, что будет способствовать развитию бухгалтерского учета как науки. Тенденции развития бухгалтерского учета как практической деятельности. Развитие бухгалтерского учета как практической деятельности характеризуется изменением методов бухгалтерского учета. Анализ предложений исследователей по выявлению тенденций в бухгалтерском учете позволил выделить два направления: общая тенденция развития бухгалтерского учета и тенденция развития бухгалтерского учета.

Общие тенденции развития бухгалтерского учета:

- включать в объекты учета не только имущество предприятия, но и все подконтрольные ресурсы;

- основная цель бухгалтерского учета - это не только определение финансовых показателей предприятия, но и обеспечение принятия эффективных управленческих решений на основе учетной информации;

- использовать справедливую стоимость и прогнозную оценку вместо исторической оценки.

Основные тенденции развития финансовой отчетности:

- необходимость предоставления информации прогнозного характера;

- предоставление нефинансовой информации об основных факторах, создающих ценность для предприятия;

- предоставление финансовой информации по объектам постиндустриальной экономики (человеческий капитал, инновации, товарные знаки и бренды);

- предоставление финансовой и нефинансовой информации об экологической и социальной деятельности предприятия;

- направление финансовой отчетности на общее руководство пользователя финансовой отчетности, а не на определенную группу пользователей.

Предлагаемая матрица состоит из четырех направлений, описывающих перспективные направления развития бухгалтерского учета.

Первое направление бухгалтерского учета направлено на предоставление информации о ресурсах, обеспечивающих стратегическое развитие предприятия, включая приобретенные торговые марки и бренды. Одним из наиболее перспективных аспектов этого направления является учет активов внешней среды системы предприятия - ресурсов предприятия (торговых марок и брендов, созданных на предприятии), которые не полностью контролируются, но ожидается, что их использование принесет экономическую выгоду в будущем.

Вторая направление бухгалтерского учета направлена на предоставление нефинансовой информации о ресурсах, которая не определяется достоверной цифрой, включая социальный и человеческий капитал предприятия.

Третье направление - обеспечение перспективности и предсказуемости бухгалтерского учета.

Тенденции развития бухгалтерского учета в целом от собственности к ресурсам (от владения к контролю или неполному контролю). Информация о ресурсах, обеспечивающих стратегическое развитие предприятия (товарные знаки, бренды). Информация на основе нефинансовых показателей ресурсов предприятия (социального и человеческого капитала). От концепции оценки к концепции принятия решений (от надежности к вероятности). Прогностическая и прогнозирующая вероятностная информация для принятия решений. Нефинансовая информация о потенциале для принятия решений. В то же время в основе современных исследований лежит разработка стратегии бухгалтерского учета, которая направлена на предоставление информации о реализации стратегии предприятия. Система стратегического учета прогнозирует появление будущих событий, т.е. осуществляется моделирование (симуляция) реальных событий, на основе которых составляются стратегические отчеты (стратегические балансы, внутренние стратегические отчеты и др.).

Четвертое направление характеризуется ориентацией бухгалтерского учета на предоставление предполагаемой и вероятной возможной нефинансовой информации об активах и ресурсах предприятия. Среди бухгалтеров практически нет инноваций в этой области исследований, что связано с недостаточным восприятием пользователями бухгалтерской информации. Использование этой матрицы позволяет выявить перспективные направления развития бухгалтерского учета, которые могут обеспечить соответствие существующей системы бухгалтерского учета требованиям постиндустриальной экономики [4].

Вывод. Анализ современных тенденций развития бухгалтерского учета позволяет определить, что в условиях текущих экономических изменений, характеризующихся переходом общества на постиндустриальную стадию развития, возникают новые требования к бухгалтерскому учету, которые должны быть адекватно удовлетворены. В противном случае бухгалтерский учет может потерять свое место как основной инструмент информационного обеспечения предприятия.

Список литературы:

1. Анализ финансовой отчетности, составленной по МСФО: Учебник/Н.С. Пласкова. -М.: Вузовский учебник, НИЦ ИНФРА-М, 2015. -331с.

2. Бухгалтерский финансовый учет: Учебное пособие/Бахолдина И. В., Голышева Н. И. - М.: Форум, НИЦ ИНФРА-М, 2016. -320 с.

3. Важнейшие тенденции развития бухгалтерского учета/Ложников И.Н.//Вестник бухгалтера Московского региона. -2011. -Вып. №1. , с.65-78

4. Мировые тенденции развития бухгалтерского учета в условиях постиндустриальной экономики/С.Ф.Легенчук//Международный бухгалтерский учет. -2011. -№ 8, с.106-112

УДК 338-01

Жаздыкбаева Д.П. магистр, преподаватель
Центрально-Азиатский инновационный университет,
Институт Академика Мардан Сапарбаева
г. Шымкент, Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ УЧЕТНОЙ ПОЛИТИКИ ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности формирования учетной политики организации, работающей в условиях конкурентного рынка. Учетная политика предприятия должна обеспечивать полноту и прозрачность бухгалтерских операций, а также своевременную отчетность по операциям.В Международных Стандартах Финансовой Отчетности и Методических рекомендациях к ним установлены основополагающие правила и принципы, определен круг общественно признаваемых

приемов и способов ведения финансового и управленческого учета, которые должны быть конкретизированы на каждом отдельном предприятии, исходя из особенностей его деятельности и условий ее осуществления, квалификации управленческого персонала и степени сложности решаемых ими задач, имеющейся технической базы управления.

Учетная политика представляет собой конкретные принципы, основы, положения, правила и практику, принятые к применению индивидуальным предпринимателем или организацией для ведения бухгалтерского учета и составления финансовой отчетности в соответствии с требованиями законодательства Республики Казахстан о бухгалтерском учете и финансовой отчетности, международными или национальными стандартами и типовым планом счетов бухгалтерского учета, исходя из их потребностей и особенностей деятельности.Формирование учетной политики - это выбор некоторой совокупности известных способов ведения бухгалтерского учета и установление порядка их применения в конкретной хозяйственной ситуации. Иными словами, учетная политика - это порядок осуществления первичного наблюдения, стоимостного измерения, текущей группировки и итогового обобщения фактов хозяйственной деятельности предприятия, или реализация метода бухгалтерского учета. Учетная политика, являясь реализацией одного и того же метода бухгалтерского учета, обязательно будет отличаться на разных предприятиях. Возможность выбора конкретных способов оценки, калькуляции, состава счетов и др.

Ключевые слова: учетная политика, бухгалтерский учет, отчетность, организация, нормативные документы, формирование учетной политики, международные стандарты, национальные стандарты.

Учетная политика формируется путем выбора способов ведения бухгалтерского учета изнескольких допускаемых общепризнанными правилами. Если правилами не установлены способы ведения учета тех или иных объектов, то организация сама разрабатывает необходимые процедуры с учетом требований законодательства и нормативных актов по бухгалтерскому учету. При формировании учетной политики исходят из допущений имущественной обособленности, непрерывности деятельности, последовательности ее применения, временной определенности фактов хозяйственной жизни (рисунок 1).

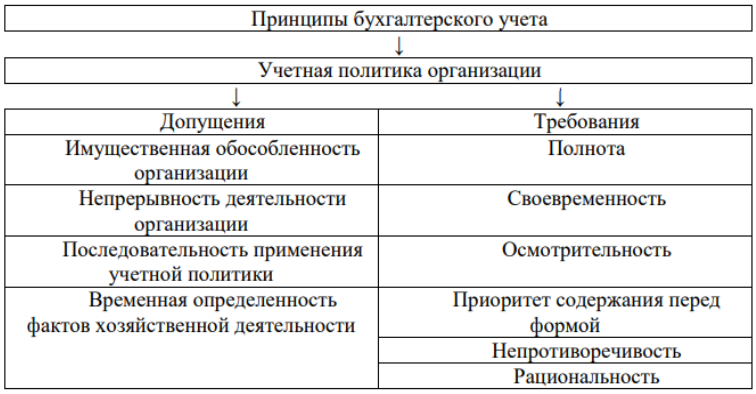

Рисунок 1. Принципы бухгалтерского учета

Примечание - Составлено автором

Согласно учетная политика должна отвечать требованиям полноты, осмотрительности, приоритета содержания перед формой, непротиворечивости, рациональности. Она подлежит оформлению организационно-распорядительной документацией (приказы руководителя организации, внутренние правила, инструкции, положения, регламенты, процедуры и др.).

Организация должна раскрывать избранные способы ведения бухгалтерского учета, существенно влияющие на оценку и принятие решений пользователями бухгалтерской отчетности. Кроме того, в бухгалтерской отчетности должны раскрываться способы погашения стоимости основных средств, нематериальных активов и иных активов, оценки производственных запасов, товаров, незавершенного производства и готовой продукции, признания прибыли от продажи продукции и т.п. [1].

Форма учетной политики нормативно не регламентирована. Поэтому сформированная учетная политика может быть изложена непосредственно в приказе. Все это облегчает после-

дующее использование учетной политики работниками организации в процессе ежедневной работы. Особенно актуально это в том случае, если бухгалтерская служба имеет сложную иерархическую структуру с разделением учетных работ по направлениям.

В учетной политике целесообразно предусмотреть два раздела: организационно-технический и методический (рисунок 2).

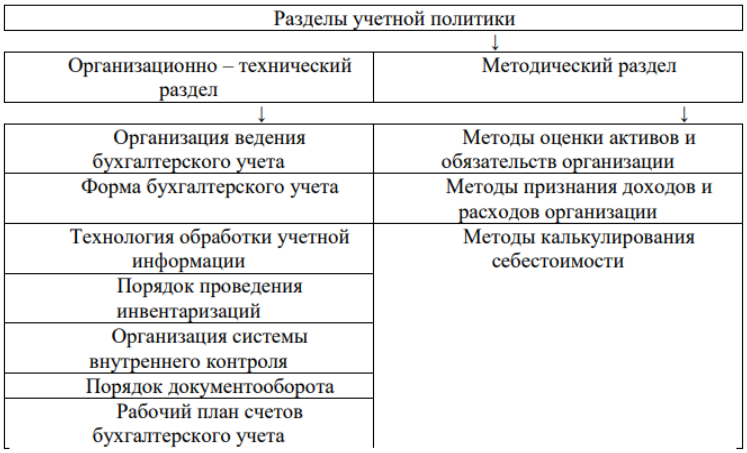

Рисунок 2. Структура учетной политики

Примечание - Составлено автором

Следует отметить, что приведенные элементы организационно-технического и методического разделов учетной политики не являются исчерпывающими. Организации вправе расширять их, дополняя другими подразделами [2].

Процесс формирования учетной политики можно представить в виде определенных этапов (рисунок 3).

Рисунок 3. Этапы принятия решения в процессе формирования учетной политики

Примечание - Составлено автором

При первом способе регулирования (обязывании) содержание нормы может иметь:

1) однозначный характер и допускать один вариант поведения (так называемые абсолютно определенные нормы);

2) неоднозначный характер и допускать разные варианты поведения в виде прямого перечня альтернативных вариантов поведения (так называемые относительно определенные нормы) [3]. Именно относительно определенные нормы следует проанализировать, чтобы выбрать один способ их нескольких возможных.

Нормативные документы по бухгалтерскому учету содержат нормы, однозначно устанавливающие порядок ведения учета, - обязательные для применения всеми хозяйствующими субъектами, и нормы, которые предусматривают несколько возможных вариантов, - по ним организации предоставляется право самостоятельного выбора наиболее оптимального способа. Поэтому в учетной политике нет необходимости повторять однозначные, установленные на уровне нормативных документов правила, но следует обязательно указать, какой способ выбрала организация из имеющихся вариантов. В положениях по бухгалтерскому учету и других документах вариативность решения может быть явной. После утверждения учетной политики главный бухгалтер становится одновременно «гарантом» ее соблюдения и лицом, претворяющим ее положения в практической деятельности [4].

Налоговый учет на основе бухгалтерского учета. Для этого нужно четко определить, в чем правила налогового и бухгалтерского учета одинаковы, а в чем они различаются. Затем нужно по возможности максимально сблизить бухгалтерскую и налоговую учетную политику, установив одинаковые способы:

- ✓ амортизации основных средств и нематериальных активов;
- ✓ списания материально-производственных запасов в производство;
- ✓ определения производственной себестоимости продукции, оценки незавершенного производства, готовой продукции на складе и т.д.

Тогда многие операции, отраженные в бухгалтерском учете, будут без изменения участвовать в расчете налога на прибыль. Но сближать налоговый и бухгалтерский учет не всегда выгодно. Так, например, если фирма выбирает единый метод начисления амортизации - линейный, то сумма ежемесячной амортизации по сравнению с другими методами будет меньше. В результате увеличится сумма налога на имущество, которую фирма должна платить в бюджет. Можно организовать отдельный налоговый учет, то есть построить независимую систему налогового учета, которая с бухгалтерским никак не связана. В этом случае придется разрабатывать регистры налогового учета для каждой хозяйственной операции. Одну и ту же операцию нужно будет одновременно фиксировать как в регистрах бухгалтерского, так и в регистрах налогового учета [5].

Список литературы:

1. Парасоцкая Н.Н. Бухгалтерский учет: современные вызовы, приоритеты и пути развития. том 4. / Н.Н. Парасоцкая. - М.: Русайнс, 2018. - 352 с.

2. Никандрова, Л.К. Бухгалтерский финансовый учет: Учебник / Л.К. Никандрова, М.Д. Акатьева. - М.: Инфра-М, 2017. - 320 с.

3. Мислявская Н.А. Бухгалтерский учет: Учебник для бакалавров / Н.А. Мислявская, С.Н. Поленова. - М.: Дашков и К, 2016. - 592 с.

4. Мельник М.В. Бухгалтерский учет в коммерческих организациях: Учебное пособие / М.В. Мельник, С.Е. Егорова, Н.Г. Кулакова и др. - М.: Форум, 2018. - 64 с.

5. Лебедева Е.М. Бухгалтерский учет: Практикум: Учебное пособие / Е.М. Лебедева. - М.: Академия, 2018. - 160 с.

ӘОЖ 330.102

Жантаева Г.М. магистр, аға оқытушы
Айтбаева Д.Т. магистр, оқытушы
Халықаралық Тараз инновациялық институты,
Тараз қ., Қазақстан Республикасы

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТТІ ЖЕТІЛДІРУ

Аңдатпа. Мақалада цифрландыру жағдайында мемлекеттік аудитті жетілдіру, Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау органдары атынан бюджетте көзделген мақсаттар мен көлемдерге ақша қаражатын жұмсаудың заңдылығын және дұрыстығын тексеруге бағытталған аудитті жүзеге асыруды айқындалды. Мақалада аудиттің цифрлық әдістерін енгізудің негізгі артықшылықтары көрсетілген. Көптеген авторлардың еңбектерінде цифрландыру ұғымы зерттелді. Цифрлық мемлекеттік аудиттің проблемаларын және олармен байланысты мәселелерін шешуді Қазақстан Республикасында қалыптасқан халықаралық тәжірибе мен нақты жағдайларды ескере отырып қарау ұсынылады.

Кілт сөздер: цифрландыру, мемлекеттік аудит, есеп, цифрлық трансформация, экономика, технономика, автоматтандыру.

Жалпы "цифрландыру" ұғымы 2017 жылдың 12 желтоқсанынан бастап мемлекетімізге «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасы аясында қолданылуға енгізілді, алайда көбінесе ел экономикасының одан әрі дамуы осыған байланысты болып келеді. Бүгінгі күні Қазақстанның бәсекелестік артықшылықтарын, оның ішінде халықаралық деңгейде қамтамасыз ету үшін еліміздің қаржы жүйесінің жұмыс істеу ерекшеліктеріне жаңа технологияларды бейімдеудің тұжырымдамалық тәсілдері мен практикалық алгоритмін әзірлеу үлкен маңызға ие.

Аудит және бақылау, оның ішінде мемлекеттік аудит сияқты ұғымдарды қарастырсақ, осы тарауда "цифрландыру" ұғымын, қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етуге және елдің экономикалық өсуі үшін берік негіз қалыптастыруға ықпал етуге бағытталған мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау органдарының жұмысында қазіргі заманғы технологияларды қолдану перспективаларын қарастыруға және түсіндіруге тырысамыз. Бұдан басқа, қаржы саласындағы бұзушылықтарды болдырмау үшін қазіргі заманғы технологияларды дамыту деңгейін ескере отырып, бақылау рәсімдерін автоматтандыру перспективаларын анықтау ерекшеліктерін анықтаймыз.

Соңғы төрт онжылдықта 4-ші өнеркәсіптік-технологиялық революцияның барлық деңгейіндегі қазіргі заманғы экономика (нано-, микро-, мезо-, макро-, мега-, жаһандық экономика) неғұрлым технологиялық, цифрлық және тіпті «бұлтты» болып келеді. Оны Ю.М. Осипов "технономика" ретінде – XX ғасырдың соңы мен XXI ғасырдың басындағы электронды-есеп төңкерісінің және технологиялық серпілісінің нәтижесі, өз қатерлерімен бүкіл шаруашылық пен бүкіл адам өмірін цифрландыру, технизациялау феномені ретінде көрсетеді. [56]. Жаңа технологиялар, оның ішінде АКТ виртуалды және қосымша шындық жасайды. Өндірісті автоматтандырудың, роботтаудың жаңа кезеңдері анықталады.

Экономиканы цифрландыру сөздің азды-көпті мағынасында Т.Н. Юдина және И.М. Тушкановтың келесі сөздерімен анықталады:

– қысқаша мағынада айтар болса: әртүрлі шаруашылық міндеттерді шешуге мүмкіндік беретін ақпараттық-цифрлық платформалар мен операторларды құру (жаһандық, мега, макро-, мезо-, микро-, нано-), оның ішінде стратегиялық: медицинаны, ғылымды, білімді, көлікті, жаңа индустрияландыруды, экономиканы мемлекеттік реттеуді және жоспарлауды және т.б. дамуы;

– кең мағынада: өндірістік немесе экономикалық қатынастардың табиғатының өзгеруі, олардың субъектілік-Объектілік бағдарын ауыстыру. Алгоритмдердің көмегімен машина – машина (M2M) типті қатынастар пайда болады, онда адам субъект бола алмайды. Қоғамның өндірістік күштері және /немесе өндіріс факторлары да өзгереді. Осылайша, интернет заттар және, тіпті, "барлық» интернет пайдад болады. Барлық Заттар интернеті (IoT, Internet of Things) деп біріккен компьютерлік желілер мен қосылған датчиктері және деректерді жинау және алмасу үшін бағдарламалық қамтамасыз етуі бар (БҚ) қосылған жеке объектілер (заттар) жүйесін,

автоматтандырылған режимде қашықтан бақылау және басқару мүмкіндігімен, адамның қатысуынсыз түсінігі бүгінгі күнде қабылданған.

Цифрландыру процесі шаруашылық үдерістерінің өзгеруімен қатар жүреді: жаппай тұтыну игіліктері (тауарлар мен қызметтер) өндірісін роботтандырудан жаңа өндірістерге, әрбір тұтынушы үшін жеке сипаттамалары бар игіліктерді құрудан, мысалы, инновациялық цифрлық технологияны пайдалану арқылы, мысалы, 3D-басып шығару және прототиптеу, цифирлық капиталды өсіру арқылы жүргізіледі. Цифрлық экономика саласындағы сарапшылар мен талдаушылардың бағаларына сәйкес таяу онжылдықта (шамамен 2025 жылға қарай) тұтыну және инвестициялық нарықтардағы тауарлар мен қызметтердің жартысына жуығы мүлдем немесе салыстырмалы түрде "жаңа ақылды" ("ақылды қала", "ақылды үй", "ақылды жол", "ақылды машина", "ақылды киім" және т.б.) болады [1].

Расында, бүгінгі күні бір елдерде кәсіпорындардың/ұйымдардың өнімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында материалдық және материалдық емес өндіріс саласында қазіргі заманғы цифрлық технологияларды енгізу мен пайдалануды ұсынатын цифрлық трансформация анағұрлым, ал басқа елдерде – неғұрлым тиімді жүріп жатқанын байқаймыз. Сандық трансформация саясатының табысы ең алдымен:

– кәсіби кадрлардың болуы арқылы;

– кәсіпкерлік қоғамдастықтың мүдделілігі мен мүмкіндіктері арқылы;

– материалдық-қаржылық ресурстармен;

– жүйелік басқару арқылы;

– ел басшылығының саяси ерік-жігері арқылы анықталады.

Цифрлық трансформация-қазіргі заманғы мемлекеттің басты мақсаттарының бірі. Қазақстанда бұл салаға да көп көңіл бөлінеді. 2017 жылы "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасы қабылданды, оның мақсаты – ел экономикасының даму қарқынын жеделдету, сондай-ақ сандық технологияларды пайдалану есебінен халықтың өмір сүру сапасын жақсарту болып табылады [2].

Аталған бес бағыт шеңберінде 17 бастама және 100-ден астам іс-шаралар қалыптастырылды.

Ел экономикасы бұрынғыдан да көп цифрландырылуда. Атап айтсақ, 2018 жылы компьютерлерді пайдаланатын ұйымдардың үлесі 70,7%-дан 77,7%-ға дейін ұлғайды. Сонымен қатар, интернетке қолжетімділігі бар ұйымдардың үлесі 2017 жылы 67,7%-дан 2018 жылы 75,1%-ға дейін, ал интернет – ресурстары бар ұйымдардың үлесі 21,7%-дан 22,3%-ға дейін өсті [3].

Қазақстанда цифрландырудан жалпы экономикалық тиімділігі 578 млн. АҚШ долларды құрады. Бұл ретте, экономиканы цифрландыруды енгізу есебінен жыл сайын өнімділік 2-10%-ға, кен орындарында өндіру 3%-ға, өндірістік шығындардың 10-20%-ға қысқаруы, АӨК-де нақты егіншілікті қолдану есебінен өнімділік 25-50%-ға өсуі күтілуде [4].

IDC мәліметтері бойынша, 2020 жылдан 2023 жылға дейінгі кезеңде сандық трансформацияға тікелей инвестициялар 7,4 трлн АҚШ долларын құрайды. Сондай-ақ 2023 жылға қарай цифрландыруға жұмсалатын шығыстардың үлес салмағы АКТ-ға салынған барлық инвестициялардың 50%-ына дейін өседі (ағымдағы сәтте үлес 36%-ды құрайды) (сурет 1.5). Ең үлкен өсім деректерді талдау және талдау саласында болжанады, себебі компаниялар ақпарат негізінде бәсекелестік артықшылықтар жасайды [5]

Мемлекеттік аудиттің әлеуетті әсерінің ауқымы туралы мыналардан көруге болады. Жылдық жалпы қолда бар кіріс (мемлекеттік қаржы ресурстары) елдің ЖІӨ шамамен 21,5%-ын құрайды. Бұдан басқа, мемлекет меншік иесі болып табылады және бұрын жинақталған активтерді басқарады. Мемлекеттік сектордың негізгі капиталы (толық мемлекет меншігіндегі шаруашылық жүргізуші субъектілерді, қазыналық және мемлекеттік кәсіпорындарды, сондай-ақ мемлекеттің қатысу үлесі бар кәсіпорындарды қоса алғанда) елдің негізгі капиталының бестен бірінен астамын құрайды. Егер оларға өз капиталында мемлекеттік қаражаты бар құрылымдарды, мысалы, акционерлік қоғамдар мен мемлекет қатысатын басқа да экономикалық субъектілерді сатып алуды 0осатын болсақ, онда мемлекеттік басқарудағы, демек, бақылаудағы елдің негізгі капиталының үлесі жартысынан астамын құрайды. Демек, мемлекет иелік ететін және билік ететін ресурстар ауқымының ұлғаюы, олардың ел ресурстарының жалпы

көлеміндегі үлесі оның әлеуметтік-экономикалық дамуға ықпалының өсуіне себепші болатыны мәлім болып шығады.

Цифрлық аудит әдістерін пайдалану, аудитті тестілеу кезінде жоғары тәуекелі бар мәмілелерге шоғырлануға мүмкіндік береді. Аудиторлар бүгінгі күні өздерінің көптеген сұраныстарына және тексеру үшін қажетті қағаз көшірмелерді көп күтуге байланысты, қолданыстағы аудиттің бірқатар тиімсіз тәсілін еңсере алады. Басқару үшін пайдалы ақпараттарға барынша кең қамту және уақтылы назар аударуға мүмкіндік туындаған жағдайда ғана, соншалықты аудиторлық жұмыстар үздіксіз және тиімді болуы мүмкін. Аудиторлар мен аудиттелетін объект үшін аудитті жүргізу тәсілін жаңғыртуда көптеген артықшылықтар бар. Алайда, аудитті цифрландыру үшін қажетті түрде деректерді алу кезінде проблема туындауы мүмкін. Ең көп таралған кедергілердің бірі, тіпті егер қол жетімділік болса да, мемлекеттік органдар пайдаланатын бухгалтерлік есептің әртүрлі жүйелік модульдеріне, қосалқы кітаптарға байланысты оларды басқа жүйелермен біріктіре алмайды. Жүйелердің үйлесімсіздігі деректерді бағалау үшін аудиторлардың жұмысын едәуір қиындатуы мүмкін.

Негізгі артықшылық-бұл кез келген уақытта деректер аудиторлық дәлелдемелерді жасау және алу үшін пайдаланылуы мүмкін (сенімділік пен толымдылықты білдіреді). Деректерді бүтіндей толығымен сақтау үшін көптеген тәуекелдер кездеседі: мысалы, әртүрлі көздерден деректерді бірыңғай тұтастыққа интеграциялауды жүзеге асыру үшін технологияны пайдалану кезінде пайда болады. Қоймада жиналған деректердің бүтіндігі сандық аудит үшін әр түрлі мақсаттарда, атап айтқанда, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін болдырмау үшін, қаржы есептерінің баланстарын салыстыру үшін және қоймаларда және тағы басқа жерде өткізілген түгендеу қорытындысын салыстыру үшін пайдаланылуы мүмкін. Сандық аудит үздіксіз бақылаудың кеңейтілген мүмкіндіктерін және үздіксіз аудит бағдарламасын, 1 кестеде көрсетілгендей күрделі деректер талдауын қолдайды.

Кесте 1 – Аудиттің цифрлық әдістерін енгізудің негізгі артықшылықтары

<table>
<tr><th>Тиімділікті арттыру</th><th>Қосымша бизнес идеялар:</th><th>Үлкен тиімділік:</th><th>Алаяқтықты, бұзушылық және теріс пайдалануды үздік анықтау:</th></tr>
<tr><td>Жалпы құралдарды пайдалана отырып, аудиторлар арасындағы келісімді ұлғайту</td><td>Құрылымдық бөлімшелер арасындағы нәтижелерді салыстыру</td><td>Ұйым ішіндегі және арасындағы транзакцияларды ыңғайлы және оңай қарау</td><td>Жеке және заңды тұлғалар арасындағы бизнеспен айналы сатын компаниялардың ұйыммен меншік құқығы сияқты жасы рын қатынастарды сәйкестендіру</td></tr>
<tr><td>Ішкі бақылау олқылықтары мен кемшіліктерін сәйкестендіру</td><td>АТ жүйесінің функционалды ғын пайдалануды кеңейтілген түрде түсіну</td><td>Қысқа мерзімде деректердің үлкен көлемін қарастыру және талдау</td><td>Күдікті операция ларды анықтау және талдау құралы</td></tr>
<tr><td>Алаяқтықты авто матты түрде анық тау және алдын алу іс-шаралары</td><td rowspan="2">Іскерлік үдерістер мен қатынастар дан күтілетін ауыт қуларға негіздел ген аса жоғары тәуекел транзак цияларын анықтау</td><td>Дәстүрлі әдістерді қолданудан әлдеқайда тиімді</td><td rowspan="2">Үнемі алаяқтық пен осалдықтың қатерін қадағалау әлеуеті</td></tr>
<tr><td>Себептердің түбі рін толық анықтай тын толық аудитор лық қорытындылар</td><td>Басшылық үшін тест нәтижелерін жылдам ұсыну</td></tr>
<tr><td colspan="4">Ескерту – Дереккөз негізінде автормен құрылды [5]</td></tr>
</table>

Сандық аудит-бұл технологияға негізделген күш ғана емес. Ол аудит жасау үшін қандай мәселелер қажет екенін және аудиторлардың білімін, шеберлігі мен дағдыларын және қабілетін түзетуді қамтиды [6]. Аудитке сыналған тәсілдердің эволюциясы мемлекеттік аудит органдарында және аудит объектілерінде мәдени өзгерістер болып табылады. Бұл ретте, аудитор мамандығы ретінде қаралатын бірнеше іс-әрекеттер бар

Бүгін сандық және үлкен деректер дәуірі технологиялық сипаттағы жаңа тәсілдерге дәстүрлі аудиттің әдістері мен тәсілдерін қайта қарау үшін бізге үлкен сын-қатерлер мен мүмкіндіктерге тап болып отырғандығын байқатты. Цифрлық аудит үлкен деректер арқылы үрдістерді, мәселелерді және қарым-қатынастарды және мемлекеттік органдардың басшылары мен мүдделі тараптарға мемлекеттік басқарудың ұсынымдарын жақсарту үшін неғұрлым толыққанды әрі мазмұнды зерттеулерді қамтамасыз етеді. Сандық аудитке өту қаншалықты мүмкін және қол жеткізуге болады? Бұл проблемаларды және олармен байланысты Цифрлық мемлекеттік аудит мәселелерін Қазақстан Республикасында қалыптасқан халықаралық тәжірибе мен нақты жағдайларды ескере отырып қарау қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1 Тушканов И.М., Юдина Т.Н. Форсаж цифровой экономики // Системное моделирование социально-экономических процессов: тр. 39-й междунар. науч. школы-семинара. – Воронеж: Воронежский государственный педагогический университет, 2016. – С. 246-247.

2 Постановление Правительства Республики Казахстан. Об утверждении Государственной программы "Цифровой Казахстан": утв. 12 декабря 2017 года, №827 // http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827. 26.03.2019.

3 Цифровизация экономики Республики Казахстан, 2019 // http://ranking.kz/ru/a/reviews/cifrovizaciya-ekonomiki-respubliki. 11.02.2020.

4 Премьер-Министр РК Аскар Мамин провел заседание Комиссии по вопросам цифровизации // https://primeminister.kz/ru. 11.02.2020.

5 Показатели государственных и правительственных программ. Государственная программа «Цифровой Казахстан – 2020» // https://stat.gov.kz/programm/indicator. 21.01.2020.

6 Основные социально-экономические показатели Республики Казахстан // https://stat.gov.kz/official/dynamic. 21.02.19.

УДК 338:314.7(574)

Жетесова Мариям Турашевна,к.э.н.
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

РЕАЛИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА

Аннотация. Влияние экономического кризиса на социально-экономическое положение населения Казахстана. Долгосрочные приоритеты реализации стратегии социально-экономическогоразвития РК.Анализ некоторых данных: роста уровня безработицы и других показателей. Устойчивый экономический рост- плюсы и минусы. Неэффективность проводимой экономической политики государством. «Провал» государственного регулирования в отечественной экономике.

Ключевые слова: численность население, безработица**,** кризис,социальные гарантий, стратегия, продукты питания, тарифы.

После обретения Казахстаном государственной независимости перед республикой встала задача осуществления перехода к рыночной, социально-экономический ориентированной экономике. Однако в начале 90-х годов «политика шла впереди экономики», и это способствовало разрыву экономических связей, во многом искусственных, что привело в первые годы суверенитета к негативной цепной реакции: остановились целые заводы и фабрики, десятки тысяч рабочих и служащих оказались без средств к существованию.

Разорились субъекты сельского хозяйства, поскольку они перестали получать дотации и субсидии, в итоге колхозы и совхозы оказались банкротами.

Поэтому к 1991 году экономическое положение Казахстана, как и других республик бывшего СССР, сильно ослабло. ВВП снизился на 12 %, нарастал товарный голод, опустели прилавки магазинов, не хватало средств на зарплату и пенсии. Производство потребительских

товаров стало минимальным, что отражало несоответствие спроса и предложения. Начиналась всеобщая гонка за прибылью только за счет роста цен.

Диспропорции государственного бюджета в начале 90-х годов привели к тому, что размер социальных гарантий превышал реальные экономические возможности. К примеру, дефицит бюджета в 1991 году превышал 20%.

В период становления экономической системы приоритетный характер получила инвестиционная политика. Основным направлением стала ориентация на привлечение иностранных инвестиций, что требовало создания благоприятного инвестиционного климата. В Казахстане были созданы институциональные и нормативно-правовые предпосылки для активизации привлечения финансовых ресурсов в экономику страны.

Правительство Казахстана для обеспечения стабильного социально-экономического развития, снижения зависимости экономики от неблагоприятных внешних обстоятельств создало Национальный фонд. Таким образом, государство выразило свою ответственность перед будущими поколениями своих граждан, избежав соблазна потратить сверхприбыли на текущие проблемы. На 1 января 2019 г. фонд составлял 58,246млрд.долларов США [1].

Одним из важнейших атрибутов рыночной экономики является банковская система, которая выступает своего рода генератором, аккумулирующим и снабжающим государство и всех членов общества финансовыми средствами. Создание устойчивой, гибкой и эффективной банковской инфраструктуры — одна из важнейших задач экономической реформы. В Казахстане была сформирована двухуровневая банковская структура. Национальный банк является центральным банком государства и представляет собой верхний уровень банковской системы. Все иные банки представляют собой нижний уровень банковской системы.

Росла численность населения, с учетом миграционных процессов, общая численность населения по данным статистики в 1991г.составила 16 млн793 тыс. чел., 2021г. - 19млн 177 тыс. чел.С 1991 года в республику вернулись 1 млн 87,8 тыс. этнических казахов. Менялась и структура сельского и городского населения.(городского – 11,3 млн чел. (59,3%), сельского – 7,7 млн (40,7%) чел.в начале 90-х г. этот показатель был соответственно наоборот), т.е. сельское население в поисках средств существования начало мигрировать в город. С ростом численности населения и естественно и растет потребность в социально-экономическом благосостоянии (безопасность, стабильность, образование, медицина, экономический рост и др.), соответственно это требует от государства выполнения многих задач и реализовать стратегические программы развития страны.

В ходе реализации стратегии развития предусмотрено было реализовать 7 долгосрочных приоритетов.

1. Национальная безопасность. Обеспечить развитие Казахстана как независимого суверенного государства при сохранении полной территориальной целостности.
2. Сохранить и укрепить внутриполитическую стабильность и консолидацию общества.
3. Экономический рост, базирующийся на открытой рыночной экономике с высоким уровнем иностранных инвестиций и внутренних сбережений.
4. Здоровье, образование и благополучие граждан Казахстана.
5. Эффективно использовать энергетические ресурсы путем быстрого увеличения добычи и экспорта нефти и газа с целью получения доходов, которые будут способствовать устойчивому экономическому росту и улучшению жизни народа.
6. Инфраструктура, в особенности транспорт и связь.
7. Создать эффективный и совершенный корпус государственных служащих, преданных делу профессионального государства и способных выступать представителями народа в достижении его приоритетных целей.[3]

Сначала 2000-х правительство РК разработало план социально-экономического развития страны до 2010 года, основной его задачей являлась создание конкурентоспособной национальной экономики, а также достижение не менее чем двукратного увеличения объема ВВП, осуществление системы государственных мер, направленных на обеспечение устойчивого экономического роста, усиление влияния национального капитала в ключевых отраслях народного

хозяйства, стимулирование развития аграрного сектора, недопущения инфляции, обеспечение укрепления финансово-кредитной системы Казахстана.

Казахстан аграрно-промышленная страна с хорошо развитым горным сектором, который ежегодно обогащает бюджет. Основным источником дохода страны является добыча полезных ископаемых. Именно экспорт полезных ископаемых Казахстану дал возможность определенное место заниматьмировом экономическом рейтинге.

Ныне, на пороге 2022 года к каким результатам подошел Казахстан?

В области образования происходили различные эксперименты в связи с переходом на кредитную технологию форму обучения. Хотя и традиционная форма обучения до сих пор применяется параллельно в ряде стран СНГ. Открылось достаточное количество частных ВУЗ-ов, которые без изучения потребностей в кадрах выпускали специалистов, где слабо обращали внимание на качество учебы, мало выделялись гранты на технические специальности. Сейчас много поговаривают о количестве экономистов и юристов, однако, хороших специалистов в этой области еще не хватает.

Во главу ряда министерств ставили специалистов, которые обучались за рубежом, так называемые «болашаковцы», которые были далеки от реальной жизни Казахстана. «Западные» мерки подойдут ли экономике Казахстана никого не волновало. Казахстан большая страна, где территория может поместить несколько европейских стран, со своими погодными, территориальными особенностями и менталитетом народа.

Стоит и еще обращать внимание на доминирование русского языка, так как 70-80% документооборота составляется еще на русском языке, поэтому выпускники после казахского отделения обучения с трудом устраивались на работу, а детям этнических казахов вовсе тяжело было трудоустроиться, так как большинство из них не владели кириллицей.

На протяжении многих лет высокая инфляция остается ключевой проблемой экономики. Она снижает эффективность экономический и социальной политик. С 2018 г. по 2021г. инфляция в Казахстане выросла с 4,8 до 8,7%.

В стране также вырос уровень безработицы. По данным Комитета по статистике на начало текущего года в стране безработных - 450 тыс.чел., а фактически этот показатель в 3-4 раза больше.

Цены на продовольственные товары повысились на 9,9%, непродовольственные – на 8,5%, платные услуги – на 6,5%. Прирост цен на автомобили составил 14,7%, бытовые приборы – 8,6%, строительные материалы – 7,9%, посуду – 6,4%, канцелярские товары, мебель и предметы домашнего обихода – по 6,1%, моющие и чистящие средства – 5,6%, одежду и обувь – 5,5%, товары личного пользования – 5,3%.

Дизельное топливо подорожало на 46,5%, газ сжиженный в баллонах – на 36,8%, бензин – на 19,6%, уголь каменный – на 9,8%, дрова – на 8,2%.

Повышение цен отмечено на масло подсолнечное на 30,1%, картофель – на 20,2%, мясо птицы – на 17,9% и т.д.Оплата за аренду жилья повысилась на 19,8%.В сфере жилищно-коммунальных услуг тарифы на электроэнергию выросли на 9,3%, вывоз мусора – на 7,5%, газ, транспортируемый по распределительным сетям.

Весной 2021 года в Казахстане обострился дефицит картофеля и моркови, из-за чего цены на овощи взлетели на 50% и более. Причиной резкого дефицита стало то, что выращенные овощи отправлялись на экспорт без учета прогноза внутренней потребности на весенний сезон.

Безусловно, есть влияние и пандемии коронавируса с неоднократным объявлением локдауна, снизились деятельность многих предприятии, даже закрылись некоторые из них.

Рост задолженностей населения по кредитам и займам. Например, за последние пять лет расходы на конечное потребление в среднем за год повышались на 11,34%, а кредиты – на 12,9%. Отмечается более быстрый рост выданных займов по сравнению с совокупными расходами, так как население дополняло нехватку доходов для своего потребления за счет использования кредитных средств. Банки второго уровня в погонях прибыли, выдавали кредиты населению без учета дохода с высокой процентной ставкой. Например, на каждой автобусной остановке были рекламы «Выдаем кредиты за 10 минут, без учета дохода», что привело к закредитованности населения.

Тем временем, наши чиновники (министр нацэкономики)рапортовали -импорт товаров увеличится с $40,8 млрд в 2022 году до $43,4 млрд в 2026 году. Сальдо торгового баланса вырастет с $19,3 млрд до $36,4 млрд. С учетом данных макроэкономических показателей разработан следующий прогноз бюджетных параметров. Доходы республиканского бюджета в 2022 году по прогнозам составят 9,2 трлн тенге, в 2023 году — 9,7 трлн тенге, в 2024 году — 10,4 трлн тенге.

Гарантированный трансферт предлагается определить в 2022 году в размере 2,4 трлн тенге, в 2023 году — 2,2 трлн тенге ив 2024 году — 2 трлн тенгеи направить на финансирование социальных обязательств. «С учетом этого разработан и на рассмотрение выносится проект Закона о гарантированном трансферте из Национального фонда на 2022-2024 годы. Кроме этого, предлагается в 2022 году привлечь целевой трансферт из Национального фонда в размере 550 млрд тенге, в 2023-2024 годах по 400 млрд тенге ежегодно. Дефицит бюджета в 2022 году прогнозируется на уровне 3,3% к ВВП с последующим снижением до 2,5% к ВВП в 2024 году. В ходе выступления в мажилисе глава минфина сказал, что в бюджете сохраняется социальная направленность.«Расходы социального блока в трехлетнем периоде составят 26,7 трлн тенге, из них на 2022 год – 8,1 трлн тенге с увеличением на 643,2 млрд тенге к уровню текущего года. Доля социальных расходов к общему объему бюджета в 2022 году увеличится до 50,8%». В министерстве прогнозируют, что ненефтяной дефицит в 2022 году составит 8,1% к ВВП (в 2021 году 10,6% к ВВП) с последующим снижением до 6,3% к ВВП в 2024 году.

В министерстве финансов сообщали, что поступления в бюджет страны на 2022 год прогнозируются на уровне 13 трлн тенге с увеличением к плану текущего года на 431 млрд тенге. Ненефтяные поступления предусмотрены с ростом на 1,8 трлн тенге, или на 25,1%. Нефтяные поступления снизятся на 1,3 трлн тенге в связи с постепенным возвращением к режиму накопления средств.

По данным миннацэкономики, объем добычи нефти увеличится с 87,9 млн тонн в 2022 году до 107,4 млн тонн в 2026 году. Реальный рост ВВП в 2022 году прогнозируется на уровне 3,9%. В 2026 году он достигнет 5,2%. Номинальный ВВП в 2022 году составит 87,1 трлн тенге с ростом к 2026 году до 119,9 трлн тенге.

И вырос внешний долгКазахстана.По данным Нацбанкавнешний долгКазахстана на 1 октября 2021 года составили 166,5 млрд.$. Это на $5,6 млрд, или 3,5%, больше показателя аналогичного периода 2020 года.[4]

Наибольший объем долга приходится на Нидерланды – $44,1 млрд. За год он сократился на 1%. Далее следуют Великобритания, задолженность перед которой составляет $21,8 млрд (-5,2% за год), международные организации – $12,8 млрд (+34,7%), США – почти $12,8 млрд (-1,2%) и Франция – $11,7 млрд (+0,1%). Вместе с тем обязательства Казахстана перед Россией превысили $10,8 млрд (+24,1%), Китаем – $9,9 млрд (-4%), Бермудскими островами – $9,5 млрд (-5%), Японией – $5,5 млрд (-3,5%) и Гонконгом – $4,2 млрд (-0,04%). Также страна задолжала ОАЭ $2,4 млрд, Швейцарии – $2,4 млрд, Германии – $2,3 млрд.

Среди населения начались недовольства по поводу повышению цен на продукты питания и тарифы на газ, коммунальныеи другие услуги. Это все вследствие неэффективности проводившейся экономической политики. Население начало выходить на мирные митинги. Как говорится «враг не дремлет» используя настроение народа активизировались и воспользовались террористические акции, что привело к «январским событиям».

Для стабилизации социально-экономической ситуации в Казахстане президент страны К.Токаев ввел следующие меры[5]:

- государственное регулирование цен, помимо сжиженного газа, на бензин и дизель сроком на 180 дней;

- государственное ценовое регулирование по социально значимым продовольственным товарам (для стабилизации цен на социально значимые продтовары.на 6 месяцев введен запрет на вывоз крупного и мелкого рогатого скота, на 3 месяца введен запрет на вывоз картофеля и моркови).

- приступить к разработке Закона «О банкротстве физических лиц» (в Казахстане закон о банкротстве действует только для юридических лиц и индивидуальных предпринимателей);

- рассмотреть необходимость введения моратория на повышение коммунальных тарифов для населения сроком на 180 дней;

- рассмотреть вопрос субсидирования арендной платы по вторичному жилью для социально уязвимых слоев населения;

- создать общественный фонд «Народу Казахстана», финансируемый за счет частных и государственных источников, для решения проблем здравоохранения и детей.[5]

Так, к «провалам» государственного регулирования в отечественной экономике следует отнести следующие:

1.В реальном секторе - серьезных структурных сдвигов по диверсификации производства не произошло, объем национальной товаропроизводящей базы крайне мал и отсутствует сколько-нибудь прагматическая стратегия и механизм переориентации частных инвестиций из сфер обращения и недвижимости в обрабатывающие сектора.

2.В финансово-кредитной сфере - отсутствие действий государства по ее настройке для образования «длинных» денег и неадекватное управление расширением банковского сектора, вызвав риск дефолта кредитной системы, а также цепную реакцию распространения кризисных импульсов в реальный сектор.

3.В области макроэкономической политики - объективная несовместимость мер промышленной политики и мер финансовой стабилизации.

4.В области индикативного планирования - несформированность системы анализа и мониторинга показателей социально-экономической оценки реализации стратегических и программных документов, а также важнейших экономических индикаторов в разрезе отдельных секторов и системообразующих предприятий.

5.В институциональном аспектенедостаточная системность и ситуативный подход к управлению экономическим развитием; отсутствие практического национального опыта регулирования рынка; институциональная незрелость производственного бизнес-сектора.

6.Функциональная недоразвитость малого и среднего бизнеса (МСБ), Низкое качество менеджмента, склонность недооценивать риски;

7.Процветание коррупции.[5]

Ряд предложений и рекомендаций, которые может повысить эффективность государственного управления Казахстана, а также качество политических и экономических процессов:

- в будущем страна должна сосредоточиться на осуществлении реформ и их поддержке посредством повышения прозрачности правового регулирования, укрепления законности и более масштабных механизмов общественного обсуждения;

- эффективно распределять полномочия, определить функции и обязанности во избежание их дублирования;

- внедрить новые инструменты для управления рисками и оценки проводимой политики в целях наращивания потенциала в сфере управления;

- развитие диалога с общественностью и укрепление взаимодействий с неправительственными организациями;

- укреплять потенциал местного управления, повышать подотчетность местных исполнительных органов. Осуществить планы по разрешению прямых выборов в местные органы власти;

- предоставить образовательным учреждениям больше автономии в вопросах партнерства и разработки совместных программ и увеличить объем государственных инвестиций в высшее образование.[6]

На наш взгляд, это та малая часть задач, которые привели бы к повышению социально-экономического развития Казахстана.

Список литературы:

1. Реформы в Казахстане: успехи, задачи и перспективы. https://ru.wikipedia.org/wiki.
2. Статистический сборник-2020.Комитет по статистике МРЭ РК, Нур-Султан. 2021.
3. Данные сайта UNFPA Report/2021-08/migraciya-kak-ugroza-ekonomicheskoy-bezopasnosti-pochemu.
4. https://lsm.kz/vneshnij-dolg-kzПопулярныеновости Источник: https://lsm.kz/sarapshylar-te-ge-ba-amyny--andaj-bolatynyn-bolzhady./2021-11/.
5. https://pkzsk.info/uroven-bezraboticy-mozhetuvelichitsya-v-kazakhstane/ (дата обращения: 25.04.2021).

6. Жетесова М.Т. Материалымеждународной научно- практической конференции КазУЭФМТ «Сейткасимовские чтения-2020».Статистическое наблюдение: влияние пандемиикоронавирусана социально-экономическое положение населения РК. Октябрь 2020.

ӘОЖ 657.6:658.562

Жуматаева Б.А. PhD, қауымдастырылған профессор
Қазақ экономика, қаржы және Халықаралық сауда университеті,
Нұр-Сұлтан қ.Қазақстан Республикасы
Мукушев Т.Б. магистр, аға оқытушы
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті,
Нұр-Сұлтан қ.Қазақстан Республикасы

КӘСІПОРЫНДАҒЫ САЛЫҚ ЕСЕБІН ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Аңдатпа. Салық есебінің мақсаты - осы есептеулердің жай-күйі туралы толық және сенімді ақпарат қалыптастыру. Сонымен бірге салық есебінің міндеттеріне келесілер жатады: салық базасын дұрыс қалыптастыру, салық жеңілдіктерін негізделген қолдану, салық ставкаларын дұрыс қолдану, салықтық шегерімдер бойынша деректерді дұрыс есептеу, бюджетке салықты уақытында төлеу, салық есептілігін уақтылы ұсыну. Аталған барлық міндеттердің орындалуын қамтамасыз ету үшін бухгалтер бухгалтерлік есеп жұмысының осы саласын реттейтін нормативтік құқықтық актілердің талаптарын білуі және орындауы қажет. Сондықтан кәсіпорындағы салық есебін жетілдіру мәселелері мен перспективалары өте өзекті болып табылады және оны қарастыру қажеттілігі туындайды.

Кілт сөздер: ақпарат, есеп, кәсіпорын, құжат, қосылған құн салығы басқару, салық есебі, салық тіркелімдері

Салық есебі - бұл ақпаратты қорытындылау жүйесі, оның көмегімен салық кодексінде көзделген тәртіппен топтастырылған бастапқы құжаттардың деректері негізінде табыс салығы бойынша салық базасы анықталады.

Салық есебі салық төлеушілер есепті (салық) кезеңінде жүргізген салықтар мен алымдар бойынша салық салу мақсатында бухгалтерлік есеп туралы толық және тиісті ақпаратты қалыптастырудың негізі болып табылады, сонымен қатар пайдаланушыларға қажетті ақпаратты ұсынуға негіз болып табылады есептеудің дұрыстығын және бюджетке уақтылы төлеуді бақылауға алу. Салық салу мақсатында есеп саясатында салық төлеуші салық есептілігінің аналитикалық регистрлерінің дербес дамыған нысандарын және оларда салықтық есепке алу деректерін көрсету тәртібін де бекітеді. Сонымен, Қазақстан Республикасының Салық кодексіне сәйкес салық есебін құру толығымен салық төлеушінің құзыретіне жатады [1, б.47].

Алайда, салық есебін дұрыс және ресурстардың минималды шығындарымен ұйымдастыру өте қиын мәселе, өйткені, біріншіден, салықтық есеп пен бухгалтерлік есеп айырмашылықтары көп, екіншіден, салықтық есепке алу әдістерінің өзгергіштігі, үшіншіден, салық есебін жүргізу тәртібіне бірыңғай талаптарды белгілейтін ережелер мен ұсынымдар жоқ. Қазақстан Республикасының Салық кодексіне сәйкес салықтық есепке алудың аналитикалық регистрлері нысандары салық есептілігі нысандарының әрбір жолының декодтауын қамтамасыз етуі керек.

Аналитикалық регистрлердің нысандарын әзірлеу кезінде салық есебін оңтайландыру үшін салық төлеуші жеке тіркелімдер арасындағы ақпараттық байланыстарды қамтамасыз етуі керек, өйткені жеке көрсеткіштер аралық есептеулер тізіліміне де, есептік деректерді қалыптастыру тізілімдеріне де енгізілген басқа деректемелерді есептеу үшін бастапқы деректер бола алады.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, қазіргі кезде Қазақстан Республикасының салық заңнамасында салықтық есепке алу туралы ақпарат аз, ал әдісті әзірлеу үшін жауапкершілік салық төлеушіге жүктеледі деген қорытынды жасауға болады. Өзара

байланысты аналитикалық салықтық есеп регистрлеріне негізделген салықтық есебі ең оңтайлы моделін әзірлеу және заңнамалық тұрғыдан шоғырландыру қажет.

Кәсіпорынның салық есебін компанияның бас есепшісінің қызметі жүргізеді. Бухгалтерлік ақпараттарды өңдеу кезінде компьютерлік технологиялар, 1С бухгалтерлік бағдарламалық қамтамасыз ету қолданылады.

Сондықтан бухгалтерлердің жұмысын жеделдету және кәсіпорындағы шаруашылық операцияларын есепке алу жүйесін жеңілдету үшін бағдарлама базаларын уақытында жаңарту қажет, бұл өз кезегінде ұйымның шығынын төмендетеді. Кәсіпорындарда салық есеп саясатында жиі кездесетін кемшіліктер мен оларды жою бойынша ұсыныстар 1 кестеде көрсетілген.

1 кесте- Кәсіпорындарда салық есеп саясатында жиі кездесетін кемшіліктер мен оларды жою бойынша ұсыныстар

Анықталған кемшіліктер	Ұсыныстар
2021 жылға салық салу бойынша есеп саясаты әзірленбеген	2021 жылға арналған салық салу бойынша есеп саясатын әзірлеу және жетілдіру
Ұйым салық ауыртпалығын талдамайды және болжайды	Салықтардың ынталандыру функциясына көп көңіл бөлу қажет. Кәсіпорындағы экономикалық жағдайдың тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін салық ауыртпалығы біртіндеп төмендетілуі керек.
Салықтардың негізгі бөлігі салық салу процесін қиындатады, бұл өз кезегінде шығындардың артуына және қажетсіз құжат айналымына әкеледі	Салықтық жоспарлауды оңтайландыру - бөлінбеген пайданы ұлғайту мақсатында салықтарды минимизациялауға бағытталған қызмет.
Салық салу механизміне жоғары талаптар қоймайды	Бухгалтерлік есеп персоналы үшін салықтық өзгерістерді мерзімді қарау.
Бухгалтерлік есеп пен компьютерлік технологияларды автоматтандыру төмен деңгейде.	Бухгалтерлік есеп жұмысын ұйымдастыруды толығымен автоматтандырып, бухгалтерлердің жұмысын жеңілдету және шаруашылық операцияларын есепке алуды жеңілдету үшін «1С: Кәсіпорын» бағдарламаларының модульдерін үнемі жаңартып отыру қажет.
Ескерту – автормен құрастырылған	

Ұсынылып отырған шаралар кәсіпорын жұмысының тиімділігін арттыруға, салықтар мен төлемдер бойынша бюджетке есеп айырысуды есепке алу жүйесін нығайтуға және жеңілдетуге мүмкіндік береді.

Жасалған ұсыныстар компанияға бухгалтерлік есеп пен салық есебінің деңгейін жақсартуға мүмкіндік береді.

Жеке тұлғалардан жеткізілім үлесін төмендету негізінде компанияның қосымша құн салығы бойынша салық ауыртпалығын төмендетеді, өйткені компания жеткізушілерден - қосылған құн салығы бойынша салық төлеушілерден алынған шот-фактуралар негізінде ҚҚС шегерімдерін қабылдай алады [2, б.86].

Бұл жағдайда тауарларды сатқан кезде оның толық өзіндік құнына есептелген ҚҚС салықтық шегерімдермен азаяды.

2 кестеде «Кәсіпорындарда салық есебін жетілдіру бойынша ұсыныстар көрсетілген.

2 кесте -Кәсіпорындарда салық есебін жетілдіру бойынша ұсыныстар

Салық есебіндегі бұзушылықтар немесе кемшіліктер анықталды	Ұсыныстар
1	2
Кәсіпорынның есеп саясаты ҚҚС төлемді есептеуді көздейді, яғни, қаражат кассаға немесе компанияның есеп айырысу шотына түскен кезде	Салық салу мақсатында ҚҚС тек есептеу әдісі бойынша алынады, бұл үшін компания ақшалай есептеу әдісінен есептеу әдісіне көшуі керек
Жеке тұлғалардан жабдықтау үлесінің көп болуы «СПМК» ЖШС қосымша құн салығын арттырады	Жеке тұлғалардың тауарлармен, шикізатпен және материалдармен қамтамасыз ету үлесін азайту қажет, бұл кәсіпорынның салық ауыртпалығын азайтады

1	2
Компания салық салу мақсатында тіркелімдер жүргізбейді	Компанияның бас есепшісіне компанияның жұмысының ерекшеліктерін ескере отырып, талдамалық салық тіркелімдерін әзірлеу ұсынылады.
Ескерту – автормен құрастырылған	

Есеп саясатына енгізілген өзгерістер кәсіпорында бухгалтерлік есеп пен салық есебін тиімді жүргізуге, сондай-ақ бухгалтерия қызметкерлерінің уақытын үнемдеуге мүмкіндік береді.

Сонымен, бухгалтерлік есеп үшін белгіленген тізімге ұқсас тікелей шығындар тізбесіне салық салу мақсатында кәсіпорынның есеп саясатындағы сәйкестігі қосымша есептеулер мен есептеулер жүргізбеуге мүмкіндік береді.

Салық тіркелімдерін жүргізу бойынша ұсыныстар Қазақстан Республикасының Салық кодексіне сәйкес салық есебін жүргізуге мүмкіндік береді және табыс салығы, мүлік салығы және қосылған құн салығы бойынша салық базасын қалыптастыруды жеңілдетеді және салықты толтыру уақытын қысқартады қайтару және есеп беру.

Сондай-ақ, салықтық есепке алу регистрлерін жүргізу бухгалтерлік есеп пен салық есептілігінде қателіктерді болдырмауға мүмкіндік береді, бұл салық органдары кәсіпорына салған салық санкцияларының төмендеуіне әсер етеді.

Ұсынылып отырған шаралар кәсіпорындарда бухгалтерлік есеп пен салық есебінің деңгейін жақсартуға, бухгалтерлердің ақпараттарды өңдеу уақытын қысқартуға және бухгалтерлік есеп пен салық есептілігін құруға, айыппұлдарды азайтуға мүмкіндік береді.

Өз кезегінде, Қазақстан Республикасының Салық кодексі салық төлеушінің салық органына салық есептілігін ұсыну міндетін белгілей отырып, оған электронды түрде оны жасау құқығын берді.

Бұл құқықты сәтті жүзеге асыру үшін мемлекеттік деңгейде бухгалтерлік және салықтық электрондық бағдарламаларды әзірлеу, енгізу және жүргізу тұжырымдамасын қабылдау қажет. Бұл қолданбалы компьютерлік бағдарламалардың бүкілресейлік үйлесімділігін орнату үшін қажет. Мұндай бағдарламалар салық төлеуші мен салық органы арасындағы өзара әрекеттесуді, сондай-ақ электрондық тасымалдағыштарда салық есептілігінің мәтіндік файлын дайындауды қамтамасыз етуі керек. Жалпы, бағдарламалардан келесі негізгі функцияларды орындау қажет:

- қағаз жүзіндегі құжаттардың нысандарына сәйкес деректерді енгізу процесін автоматтандыру үшін салық есептілігі құжаттарының электрондық кескіндерін құру және дамыту;
- салық төлеушінің кейіннен салық органдарына магниттік тасымалдағыштарда ұсынуы үшін салық есептілігі құжаттарын енгізуі;
- салық есептілігі құжаттарын есептеу;
- салық төлеуші енгізген құжаттарды бақылау және бақылау нәтижелерін AWS экранында және басып шығару құрылғысында қалыптастыру;
- салық есептілігі құжаттарын қағазға басып шығару;
- енгізілген ақпаратты магниттік тасымалдағыштарда қалыптастыру.

Бұл бағдарламаларды салық органдары барлығына тегін ұсынуы керек. Бағдарламаларда қолданылатын бухгалтерлік есеп нысандары мен салық декларацияларының шаблондары белгіленген тәртіппен бекітілген нысандар мен форматтарға сәйкес келуі керек. Сондықтан қағаз жүзінде салық есептілігін салық органына бағдарламадан баспа түрінде ұсынуға болады. Есеп беру нысандарын сатып алу үшін салық төлеушінің қаражатын үнемдеуден басқа, бұл жағдайда салық есептілігін алу үшін уақыт қысқарады, өйткені «бақылау сомасы» сызығының болуы қағаз және магниттік тасымалдағыштардағы деректерді салыстыру процесін едәуір жеделдетеді.

Бағдарламаны пайдаланушы - салық төлеуші үшінші тарап ұйымдарының қызметіне жүгінбей-ақ қаржылық есептілік пен салық декларациясының деректерін дербес енгізе алады. Егер қандай да бір себептермен салық төлеуші мұны қаламаса немесе жасай алмаса, басқа ұйымдардың мамандары оның қызметінде, бұл жұмысты жасауға дайын, бірақ ақылы негізде. Бұл адам өзіне қажет қызметке ақы төлейтін кездегі қалыпты жағдай.

Қарастырылып отырған жаңашылдықтардың тек салық органы ғана емес, салық төлеушіге қажет екендігі туындайды. Бір жылдан астам уақыт бойы салық инспекциялары

салық органы жұмысының барлық салаларын қамтитын арнайы бағдарламалық жасақтаманы қолданады. Тиісінше, салық инспекциясының электрондық базасы қалыптасуда.

Салық органы мен салық төлеуші арасындағы өзара іс-қимылдың тиімділігі тікелей осы базаны қалыптастырудың сапасы мен тиімділігіне, ең алдымен, бюджетке есеп айырысу жағдайы туралы ақпараттың едәуір көлемін беру тұрғысынан тікелей байланысты. Мысалы, есеп беру бөліміндегі инспекторға иілгіш дискіні беру арқылы салық төлеуші кіріс бөлімінің жұмысын жеңілдетіп қана қоймайды, сонымен бірге көп жағдайда болашақта өзінің проблемаларын табысты жедел шешуді қамтамасыз етеді [3, б.10].

Талдау негізінде және практикалық тәжірибені ескере отырып, салықтар бойынша салық есебін жетілдіру бойынша ұсыныстар берілді.

Қорыта келгенде, салық есебін және салық есептілігін жетілдірудің ұсынылған қағидаттары әмбебап емес. Оларды толықтыруға, өзгертуге және алып тастауға болады. Әзірленген тұжырымдама салық есебі мен салық есептілігі мәселелеріне субъективті болып табылады. Салық есебінің болашақтағы жетілдірілуі мемлекет пен бизнестің реформалар тұжырымдамасын түсінуіне, олардың мінсіз салық есептілігін және ашық салық есептілігін құруға қатысу дәрежесін анықтауға байланысты

Әдебиеттер тізімі:

1 Байдыбекова С.К. Особенности налогового учета в РК // Вестник КазНУ. – 2018. – №8.-С.47-53.

2 Құдайбергенов, Н. А. Бухгалтерлік есеп принциптері [Текст] : оқулық / Н. А. Құдайбергенов. - Алматы : Дәуір, 2018. - 255 б.

3 Шағын және орта кәсіпорындағы бухгалтерлік есеп пен салық есебін ұйымдастыру [Мәтін]: оқу құралы/ М.К. Алиев; М.К. Алиев, М.А. Алтынбеков, Г.С. Тусибаева, Ұ.Б. Юсупов.- Астана: Изд.КазУЭФМТ, 2018.- 237 б.

ӘОЖ 658

Жуматаева Б.А. PhD, қауымдастырылған профессор
Сейдағали С. М. магистрант, ББББ «Есеп және аудит» 1 курс
Қазақ экономика, қаржы және Халықаралық сауда университеті,
Нұр-Сұлтан қ. Қазақстан Республикасы

КӘСІПОРЫННЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ФАКТОРЛАРЫ МЕН ЭЛЕМЕНТТЕРІ

Аңдатпа. Кәсіпорынның дамуы нарықтың дамуына байланысты. Алайда нарық шын мәнінде теориялық және методологиялық мәселелердің көпшілігі әлі жеткіліксіз зерттелуіне байланысты бір бағытта жұмыс істейді. Бұл кәсіпорын өндірісінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік бермейді.

Кәсіпорынға экономикалық тәуелсіздікті тек нарықтың дамуы береді, кәсіпкер шіліктің белсенділігін тудырады, нарық бәсекелестік күресте аман қалу үшін шаруашылықты қалай ұтымды және тиімді жүргізуді талап етеді. Сол кезде кәсіпорындар нарық үшін ресурстарды негізге жеткізушілер болып табылады, олар тауар мен көрсетілетін қызметке сұранысты қалыптастырады. Әрбір кәсіпорын өнімнің белгілі бір түрін өндіреді, сондықтан басты мақсат пайда алу үшін өнімді барынша көп өндіруде болады. Нарыққа бір мезгілде басқа кәсіпорындарға тән емес бірегей қасиеттер тән. Ол өз басталуын ұсыныстан алады, одан кейін бағаға көшеді, сосын сұранысқа, сұраныстан бағаға оралады. Бұл қозғалыс үздіксіз қайталанады. Демек, нарық пен кәсіпорынның өзара байланысын анықтаудан бұрын, нарыққа тауарлардың қандай мөлшері керек екенің, яғни сұраныстың қандай екенің білу керек. Сұраныс нарықтың сыйымдылығын, тауарлар мен олардың сапасына қажеттілікті көрсетеді. Осы тәжірибелік ойға сүйене отырып, нарық пен кәсіпорын арасында сабақтас байланыстар бар екенің белгілі бір шараға қорытуға болады.

Кілт сөздер: ақпарат, есеп, кәсіпорын, құжат, қосылған құн салығы басқару, қаржылық ақпарат, қаржылық есеп

Кәсіпорын ең алдымен нарықтық шаруашылық ретінде қызмет етеді, мұнда нарық пен кәсіпорын арасында антогонизм жоқ, өйткені олар бірін-бірі өзара толықтырады: кәсіпорын нарықтың сәйкес институционалдық негіздерін құру үшін қажет. Нарық объектілерімен бір бағытта: тауар ақша және субъектілер, сатушы сатып алушымен жұмыс істейді. Сатушы ұсыныс формасын, ал сатып алушы сұраныс формасын құрастырады. Сатушы сол кезде әрі сатушы әрі сатып алушы да болады, тауар айырбасының орынына ақша алады, яғни сатып алушы болады. Ақша да тауар сияқты қасиет алады. Нарық пен кәсіпорын арасындағы әлеуметтік-экономикалық айырмашылық бірте-бірте жойылуда. Нарық ортасында олардың бірте-бірте қосылу процесі жүреді [1].

Тұрақты дамушы деп, қоғамның өскелең қажеттілігін қолда бар, бірақ шектелген ресурстар мен оларды тиімді пайдаланудың нақты мүмкіндіктеріне сүйене отырып, ең аз шығындармен қамтамасыз ете алатын кәсіпорындар ғана танылады. Нәтижесінде, кәсіпорынның тұрақты тұрпатын қалыптастыруда нарықтың ерекшеліктері мен мүдделеріне сәйкес келетін тетіктері талап етіледі. Сондықтан кәсіпорын дамуының тұрақтылығы іске аспайтын бола береді. Сөз кәсіпорын дамуының жаңа тұжырымдамасы жөнінде болып отыр. Бұл күрделі іс және экономикалық, техникалық, әлеуметтік және нарықтық сипаттағы көптеген міндеттерді кешенді түрде шешуді талап етеді. Тек осындай жағдайда ғана кәсіпорынның тұрақты дамуы, ұлттық экономиканың құрамдас бөлігі ретінде, өндіруші мен тұтынушының қажеттіліктерін қанағаттандыра алады.

Алайда қазіргі уақытта кәсіпорынның даму теориясының тұтастығы жоқ, оның ядросы қалыптасу сатысында болуда. Кәсіпорынның өміршеңдігінің негізі болып оның қызметінің тиімділігі есептелінеді. Шаруашылықты тиімсіз жүргізу кәсіпорынның бәсекелестік бағытын жоғалтуға және оны нарықтан ығыстыруға әкеледі. Кәсіпорынның қазіргі даму кезенінің негізгі мақсаты болып экономиканың тұрақты қызмет етуіне көшу есептелінеді. Осы проблемаға ғасырдың басындағы аса ірі форум Йоханнесбургтегі Бүкіл дүниежүзілік саммит (26.08.02 02.09.02 ж.) пен бірқатар басқа халықаралық конференциялар арналды. Соған қарамастан қазіргі уақытта жалпы қабылданған «тұрақты даму» ұғымының анықтамасы жоқ [1, б.5].

Бірақ, шетелдік әдебиеттерде кәсіпорынның тұрақты дамуы тұрақты экономиканың өсуімен қатар жүреді деп келтірілген. Тұрақты экономиканың даму мәселесі шетелдік ғалымдардың Дж. Ст. Милл, Й. Шумпетер, Р.Ф. Харрод, Е. Домар, Р. Солоу, П. Ромер, Р. Лукас сынды т.б. әдебиеттерінде келтірілген [2, б.76].

Ресей ғылымдары қаржылық тұрақтылыққа келесі анықтамалар берген. Мысалы, Псарева Н.Ю. «тұрақтылық бұл пайданы үнемі бір қалыпты мөлшерде ұстап тұру мүмкіндігі» деген анықтама берген [3, б.9]. Акимов А.А. «тұрақтылық бұл тартылған немесе өз қаражаттар есебінен қайтадан тепе-теңдікті сақтай білу қабілеті» деп айтқан [4, б.62].

Ал кәсіпорынның тұрақты дамуы туралы, Григорьева О.Н. «кәсіпорынның тұрақты дамуы бұл кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығы мен оның басқару жүйесімен байланысты» деп айтады [5, б.5].

Көптеген кәсіпорындардың тұрақты дамуының қолданыстағы түрлері болып келесілер табылады: өндірістік, ұйымдастырушылық, экологиялық, маркетингтік, әлеуметтік-экономикалық тұрақтылығы.

Ал жалпы ғалымдардың зерттеуінше тек кәсіпорынның тұрақтылығына мән бергенде тек бұл түрлер мен ғана шектеліп қалған жеткіліксіз болып табылады. Сол себептен Яруллина Г.Р. өз зерттеуінде кәсіпорынның тұрақты дамуының түрлерін былай жіктеп көрсеткен [6, б.59].

Жаһандану жағдайында бұл жоғарыда аталып кеткен міндеттерді шешудің маңызды алғы шарттарының бірі болып республиканың әлемдік нарықта тауар мен көрсетілетін қызметтердің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету есептелінеді [7, б.31]. Сондықтан нарық пен кәсіпорынға қатысты стандарттық емес жағдайларға сәйкес келетін тұжырымдамалық жаңа тәсілдерді қабылдау қажет. Кәсіпорын үшін тек тұрақтылығын ғана сақтап қалмай одан әрі тұрақты даму жағдайын жалғастыруы маңызды болып табылады.

Кризистік жағдайларда пайда болатын проблемалар жиындығы ішінде кәсіпорынның нарық жағдайларына бейімделуі ерекше орын алады. Кәсіпорындардан өзгермелі сыртқы факторларға тығырықтан шығуға, икемді болуға немесе бейімделгіш сияқты қасиеттерге ие

болуды талап етіледі. Кәсіпорындар сыртқы ортаның өзгеретін жағдайларына тез жауап қайтаруы керек. Кәсіпорындардың көпшілігі шаруашылық дербестігі жағдайында іс жүзінде тәжірибелері жоқ, бастары бірікпеген және әрқайсысы тығырықтан шығу жолын жеке іздейді (1 кесте).

1 кесте- Кәсіпорынның тұрақты дамуына әсер ететін факторлар

Сыртқы факторлар	Ішкі факторлар
Жалпы экономикалық факторлар: ұлттық табыстың өсуі; инфляция мөлшерінің төмендеуі; төлем қабілеттілік айналымының жылдамдығы; тұрақты салық жүйесі; халықтың өмір сүру деңгейінің жоғарлауы; жұмыссыздық деңгейінің төмендеуі.	Операциялық факторлар: тиімді маркетинг; ағымдағы шығындардың тұрақты құрылымы; негізгі құралдарды пайдаланудың жоғарғы мөлшері; босалқы қорлардың сақтандыру деңгейі; өнім түрінің жеткіліктілігі; өндірістік менеджменттің тиімділігі.
Нарықтық факторлар: сұраныстың жоғарлауы; ішкі нарықтың мөлшерінің өсуі; нарық қорының белсенді өсуі; нарықтық валютаның тұрақтылығы	Инвестициялық факторлары: портфельді қордың тиімділігі; инвестициялық ресурстарды рационалды пайдалануы; шынайы жобалардың жүзеге асыруындағы күтілетін пайда мөлшері;
Өзге фактор:	Қаржылық фактор:
саясат тұрақтылығы;	тұрақты қаржылық стратегия;
демографиялық жағдайдың жақсаруы;	активтер өтімділігі;
	меншікті капиталдың өтімділігінің көбеюі;
	дебиторлық қарыздың артуы;
	қаржылық тәуекелдердің төмендеуі.
Ескерту- автормен құрастырылған	

Кәсіпорынның тұрақты дамуының негізгі мәні болып, ұзақ уақыт мерзімінде әлеуметтік, экономикалық, техникалық көрсеткіштердің тұрақты болуымен қатар, олардың жақсаруында болып табылады. Сол жағдайды қамтамасыз ету үшін кәсіпорын инвестициялық қаржылық, инновациялық ізденістер, басқару деңгейін жоғарлату, байланыс және коммуникация байланыстарын нығайтуға, адам капитал саясатын жүргізіп, әрдайым қадағалап отыру қажет. Қазіргі уақыттағы кәсіпорынның тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуына бірнеше факторлар әсер етеді. Бұл тұрақтануға екі аспект әсер етеді: сыртқы және ішкі факторлар

Сыртқы факторларға сыртқы ортамен байланысты сыртқы әсерлер, ал ішкі факторларға кәсіпорынның қаржылық-шаруашылық қызметімен байланысты факторлар әсер етеді [8, б.5].

Кәсіпорынның тұрақты даму үрдісі қаржылық-экономикалық көрсеткіштердің нәтижемен көнікті болады. Бұл нәтижені бағалаудың екі аспектісі бар:

- тұрақтану көрсеткіштеріне әсер ететін факторлар мен экономикалық факторға байланысты бағалау:

- сыртқы және ішкі әлеуметтік, экологиялық, техникалық институционалды көрсеткіштердің экономикалық факторларға әсер ету дәрежесі;

- экономикалық факторға әсер ететін сандық және сапалық көрсеткіштерді анықтап бағалау;

2) кәсіпорын тұрақтылығын халықаралық методологиялық ұсыныстармен бағалау:

- қаржылық-экономикалық көрсеткіштер;

- әлеуметтік көрсеткіштер;

- экологиялық көрсеткіштер;

- институционалдық көрсеткіштер.

Кәсіпорынның белгілі бір беріктік қоры болу керек, ол оған, өндірістік бағдарламасына өзгертетін нарықтың әсеріне шыдауға мүмкіндікті қамтамасыз етеді. Осыған орай туып келе жатқан дағдарысты ерте кезгенінде танып білу, оның алдың алу және кәсіпорынның өсу кезенуіне көшуді қамтамасыз ететін стратегиясын жасау қажеттілігі туындайды.

Бұл бағдарламаны құруда бірнеше факторларды ескере білу қажет. Алайда кәсіпорынның қызмет ету практикасында бір қатар проблемаларды шешуге ғылыми негізделген тәсілдерінің

болмауынан жиі орындала бермейді: кәсіпорынның өміршеңдік кезең сатысының бағалау критерийі жасалмаған, эволюция кезеңдері диагностикасының қатаң әдіснамасы жоқ, даму стратегиясын тандану бойынша теориялық және практикалық әзірлемелер жеткіліксіз пысықталған.Аталған проблемалар практикалық шешімді талап етеді. Кәсіпорынның тұрақты дамуы сыртқы орта өзгерген кезде өзіне-өзі жеткіліктілігін сақтайтын өзара тәуелді элементтерді енгізетін біртұтас жүйе ретінде оның қызмет етуін білдіреді.

Әрбір кәсіпорын көптеген элементтерден тұратын күрделі жүйе болып табылады. Олардың арасында күрделі көп жоспарлы байланыстар болады. Өндірушілер мен тұтынушылар арасындағы өзара түсінушілік нарықтың бірлігі мен тұтастығын қамтамасыз етеді.

Сөйтіп, кәсіпорынның одан әрі дамуына кедергі келтіретін, тұрақсыздандыру факторларына, мемлекеттік қолдаудың жоқтығын, ішкі нарықтың импорттық тауарлардан қорғалмауын, өндеуші кәсіпорындар мен бастапқы тауар өндірушілермен тікелей байланыстың болмауын жатқызуға болады. Әр уақытта да кәсіпорынның тұрақты дамуына әсер ететін факторларға мән беріп отыру қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1 Есқараев Ө.Қ. Қазақстан Республикасының нарығын мемлекеттік реттеу, Алматы: «Экономика», 2017. – 156 б.

2 Кучерова Е.Н. Современный подход к устойчивому развитию предприятия // Вестник ОГУ. – 2017. № 9. – С. 76 – 81.

3 Псарева Н.Ю. Обеспечение устойчивого развития предприятия // Экономика строительства. 2016. -№ 5. – С. 9 – 17.

4 Акимов А.А. Инновационно инжиниринговые задачи структурной перестройки экономики. – СПб., 2017.- 261 с.

5 Григорьева О.Н. Формирование механизма устойчивого развития предприятия в условиях инновационной деятельности / Диссер. на соискание уч. степени к.э.н., 2018.- 164 с.

6 Яруллина Г.Р. Управление устойчивым экономическим развитием предприятия промышленного комплекса: теория и методология. – Казань, 2018.-561с.

7 Воронов А.С. Устойчивое развитие предприятия как стратегическая цель маркетинга // Маркетинг. 2018.- №3.-С. 31 – 37.

8 Мадиярова Э.С. Кәсіпорынның тұрақты дамуы және оның факторлары мен элементтері//Вестник Казахстанско-Американского Свободного Университета(KZ), 2015.-№1.-С.5-9.

ӘОЖ 3984/352

Заурбекова Ляззат Едигеевна, аға оқытушы «Есеп және аудит» магистрі
М.Х.Дулати атындағыТараз өңірлік университеті
Тараз қ., Қазақстан Республикасы

ҚР «АУДИТОРЛЫҚ ҚЫЗМЕТ ТУРАЛЫ» ЗАҢЫНА БЕРІЛГЕН АНЫҚТАМА ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Андатпа. Аудит ұғымын тексеру, бақылау ұғымдарынан әлдеқайда терең. Аудитор бір аудиторлық ұйымға ғана қатысушы бола алады. Аудитор өз кезегінде әр түрлі қызмет көрсетеді. Аудит мазмұны алға қойылған мақсаттар мен бақылау объектілерін ескерту арқылы нақтылануы мүмкін. Аудитор тексерушіден өзінің мәні, мақсаты, клиентпен қарым-қатынасы, тәуелсіз пікір білдіруі, терең баға беруі, объектінің даму келешегі мен жағдайы туралы қорытындысының негізділігі бойынша ерекшеленеді.

Кілт сөздер: аудиторлық қызмет, аудитор, кәсіпкерлік қызмет, тексеру, субъект, бастамашылық, міндетті

Аудит қаржылық көрсеткіштердің анық екендігін тексеруді ғана қамтамасыз етпейді, ол, сонымен бірге, кемшіліктерді жою мен аудит қызметін оңтайландыру жөніндегі ұсыныстарды әзірлейді.

Аудиттің халықаралық стандарттарына көшу барысында – ғылыми, білім мен практикалық қызметтің даму жолында жаңа ғылым саласының пайда болуы. Аудит жүйсінің басқару элементтерін тексеру, қорғанышқа қатысы бар маңызды оқиғаларды табу және тіркеу мүмкіндігі. Шарттық негізде кәсіпорындармен жылдық бухгалтерлік есепті қуаттау мен тексеруді жүзеге асыратын тәуелсіз бақылаушы-ревизиялық ұйым. Тексеру барысында аудиторлық фирма: бухгалтерлік есептің жағдайын және оның ұсынылатын талаптарға сәйкес болуын, қаржылық-шаруашылық мәселелер бойынша қолданыстағы заңнамаларды, құрылтайшылық және басқа құжаттардың ережелерін, бухгалтерлік есеп мәліметтерінің нақты жағдайға сәйкес келуін сақтауға бақылау жасап, төлеу-есептесу құжаттамаларын, салық декларациялары мен басқа да қаржылық міндеттемелерді тексеруді жүзеге асырады. Аудиторлық, ұйымның қызметкері. Біліктілік комиссиясы аттестаттаған, «аудитор» біліктілігін беру туралы біліктілік куәлігін алған жеке тұлға. Аудитор бір аудиторлық ұйымға ғана қатысушы бола алады.

Дамыған елдерде ерте кезден бастап аудит жұмысын шаруашылық субъектілеріне қызмет көрсету деп – атап кеткен. Оған себеп, кәсіпкер өз субъектісі туралы аудиторлық қорытынды алу үшін келісім-шарт жасау арқылы төлем жасайды, ал өз кезегінде келісім-шарт талабына сәйкес тексеру жасап, аудиторлық қорытынды береді. Аудитор өз кезегінде әр түрлі қызмет көрсетеді. Мысалы, бухгалтерлік есеп жұмысын ұйымдасыру туралы салық мекемесімен есеп айырысу тәсілдері туралы, банк операцияларын жүргізу туралы тұжырымдамаға кеңес, тағы басқалай әр түрлі қызмет көрсете алады. Аудит жұмысының тағы бір ерекшелігі ол шаруашылық субъектілеріне, өндіріс процесіне байланысты, өнімді сату процесіне, маркетинг проблемаларына қатысты түсініктемелер, кеңес берумен шұғылдануында. Олай дейтініміз, ірі аудит фирмалары үлкен информатика орталығын қолданып жұмыс жүргізеді. Осыған орай аудит төмендегідей түрлерге жіктеледі:

1. Субъектілер бойынша – ішкі және сыртқы;
2. Зандылығы бойынша – міндетті және бастамашылық;
3. Объектіні аудиторлық жұмыспен қамту бойынша – толық және ішінара.

Бастамашылық аудит соған қажетті тапсырысшыларды тапсыруы бойынша жүргізіледі, егер бұл тексеру заң жүзінде көрсетілмесе. Мұндай тексерудің көлемі клиенттердің талабына байланысты. Міндетті аудит заңда көрсетілген және субъектінің өздерінің қаржы-шаруашылық жұмыстарын тексеру үшін аудиторларды немесе аудиторлық фирмаларды шақыруға міндетті. Сыртқы аудит аудиторлық фирмалармен немесе жеке аудиторлармен шарт бойынша субъектінің қаржы есебінің дұрыстығын және қаржы мүмкіншіліктерін тәуелсіз түрде бағалау үшін жүргізіледі.

Аудиттің функциялары. Нарық экономикасына көшу кезеңіндегі аудиттің рөлі оның негізгі функцияларынан (қызметтері) көрінеді. Нарық экономикасы кезінде аудит тәжірибе жөнінде кәсіпкерлік қызметтердің бір түрі ретінде басты роль атқарады. Ол төмендегідей функцияларды орындауы тиіс:

- эксперттік;
- аналитикалық;
- кеңес беру (консалтингтік);
- өндірістік.

Эксперттік қызмет қаржылық есеп элементтерін, бухгалтерлік есептің және ішкі бақылау жағдайын кешендік тексеруді болжайды.

Аналитикалық қызмет қаржылық есеп беруді сараптау мақсатында жүзеге асырылады. Ұйымның қаржы жағдайына қаржылық есеп беруде көрсетілген оқиғаларды талдаусыз және болашаққа болжаусыз толық, объективті баға беру мүмкін емес, сондықтан аудиторлық есептің толықтығы мен дұрыстығы кешендік кезеңдік шаруашылық қызметті талдаумен расталынады.

Консалтингтік қызмет – бұл бухгалтерлік есеп, салық салу, банк ісі, құқық, мүлікті бағалау, т.б. сұрақтар бойынша семинарлар, сабақтар, курстар жүргізу. Нарықтық экономика дамыған елдерде консалтингтік функцияның маңызы зор. Аудиттің өндірістік қызметі мыналарды қамтиды: ұйымның бухгалтерлік есебін қайта қалпына келтіру және жүргізу; есепті

жөнге салу, алдыңғы қатарлы формалар мен әдістерді енгізу; қаржылық есеп беруді толтыру; корпоративтік, жеке табыс салықтары бойынша Декларация толтыру; ұйымның есептік саясатын құрастыру; комиссияда және соттарда ұйымның мүддесін ұсыну; адвокаттық қызметтен басқа да заң қызметтері.

Қаржылық есеп беруді тексеруден басқа аудиторлық фирмалар басқа да қызметтерді көрсете алады. "Аудиторлық қызмет туралы" заңда аудиторлар мен аудиторлық ұйымдар қаржылық есеп беру аудитінен басқа өз қызметінің профилі бойынша төмендегі қызметтерді көрсете алады:

- бухгалтерлік есепті ұйымдастыру, қалпына келтіру және жүргізу, қаржылық және статистикалық қорытынды есепті құру;

- салықтық жоспарлау, бюджетке міндетті төлемдерді есептеу, салық декларациясын толтыру, қаржы-шаруашылық қызметті талдау; қаржылық, салықтық, банктік және басқа шаруашылық заңының мәселелері бойынша кеңес беру және ақпараттық қызмет көрсету; қосымша кәсіби білім беру ретінде бухгалтерлік есеп, салық есебі, қаржы-шаруашылық қызмет аудиті мен таддауына оқыту оқытушылық, ғылыми қызмет; бухгалтерлік есепті автоматтандыру бойынша ұсыныстар, есепті автоматты жүргізуге оқыту; бағалы қағаздар рыногындағы қызмет;

Аудиттің түрлерін зерттеудің методикалық жағының өте зор маңызы бар. Өйткені аудитті қандай түрлермен жүргізу және олардың әрбір жағдайларда тигізетін әсерлерін анықтау қажет. Осыған орай аудит төмендегідей түрлерге жіктеледі:

1. Субъектілер бойынша – ішкі және сыртқы;

2. Заңдылығы бойынша – міндетті және бастамашылық;

3. Объектіні аудиторлық жұмыспен қамту бойынша – толық және ішінара.

Бастамашылық аудит соған қажетті тапсырысшыларды тапсыруы бойынша жүргізіледі, егер бұл тексеру заң жүзінде көрсетілмесе. Мұндай тексерудің көлемі клиенттердің талабына байланысты. Міндетті аудит заңда көрсетілген және субъектінің өздерінің қаржы-шаруашылық жұмыстарын тексеру үшін аудиторларды немесе аудиторлық фирмаларды шақыруға міндетті. Сыртқы аудит аудиторлық фирмалармен немесе жеке аудиторлармен шарт бойынша субъектінің қаржы есебінің дұрыстығын және қаржы мүмкіншіліктерін тәуелсіз түрде бағалау үшін жүргізіледі.

Сонымен қатар субъектінің төлем қабілеттілігіне және қаржы тұрақтылығына баға береді. Сыртқы аудиттің мақсаты тапсырыс берушілердің мүддесіне қарай жасалынады. Сыртқы аудиттің басты міндеті – субъектінің есебіне тәуелсіз түрде баға беру, көрсеткіштерінің дәлдігін анықтап, сол жайында тапсырыс берушілерге өз пікірін айту. Сыртқы аудит өз жұмысын заңға, стандартқа, бухгалтерлік есептің принциптеріне, нормативтерге т. б. Сүйене отырп жүргізіледі. Ішкі аудит субъектінің ішінде жүргізілетін жұмыстарға тәуелсіз түрде баға беру, оларға қызмет көрсету болып табылады. Ішкі аудиттің мақсаты субъектінің экономикалық саясатын дұрыс жүргізілуіне, ішкі бақылаудың дұрыстығына, барлық бөлімдері мен бөлімшелерінде жұмыстың орындалуына эксперттік түрде баға беру.

Аудит қызметінің қажеттілігі төмендегі жағдайларға байланысты пайда болды:

1) Пайдаланушылардың өздеріне қажетті ақпаратты әкімшіліктер жағынан дұрыс мәліметтер бермеудің нәтижесінде пайда болған дау жайында;

2) Ақпараттың сапалығы жөнінде қабылдаған шешім – тәуелділігінің әсері;

3) Ақпаратты тексеру үшін арнаулы білімнің қажеттіліг;

4) Сапасын анықтауға ақпарат пайдаланушылардың мүмкіншілігінің жоқтығын.

ҚР «Аудиторлық қызмет туралы» Заңында мынадай анықтама берілген: «Аудит Қазақстан Республикасының заңында белгіленген талаптарға сәйкес қаржылық есептіліктің дұрыс және объективті жасалғаны туралы тәуелсіз пікір білдіру мақсатында заңды тұлғалардың қаржылық есептілігін тексеру болып табылады». Бір ғылым ғана зерделейтін объективті шындықты қандай да бір бөлігін немесе кез келген ғылымның мазмұны деп ұғынуға болады. Органикалық тұрғыдағы өндірістік қатынастардың нарықтық экономикадағы объективті экономика заңы экономикалық теорияның пәні болып табылатыны белгілі. Салалық экономикалық ғылым салалардың, өзіндік ерекшелігіндегі бұл заңдардың әрекетін, өндіруші

күштермен, техникалар және технологиялармен өзара байланысындағы жекелеген салалардың өндірістік қатынасының даму ерекшеліктерін зерделейді. Аудит мазмұны алға қойылған мақсаттар мен бақылау объектілерін ескерту арқылы нақтылануы мүмкін. Бұл туралы ХАС 200-де әлдеқайда рет-ретімен айтылған. Онда былай делінген: қаржылық есеп беру аудиттің мақсаты – белгіленген талаптарға сәйкес барлық елеулі аспектілер бойынша қаржылық есеп берулердің жасалғаны немесе жасалмағаны туралы аудиторға өз пікірін білдіруге мүмкіндік беру. Аудит мақсатынаң консалтингтік қызмет жүзеге асыру барысында клиенттің коммерциялық қызметін жақсартатын жоғары сапалы кеңес беру қызметі болады, сонымен қатар аудитордың беделі мен табысы қоса өседі. Алға қойылған аудит мақсаттарына қол жеткізу үшін нақты міндеттерді шешіп алу қажет. Олардың ішінен ерекшелеп мыналарды бөліп көрсету керек:

1. Кәсіпорынның қаржылық есептемесінің шындыққа жанасымдылығын қамтамасыз ету және осы есеп беруді пайдаланушылар үшін ақпараттық тәуекелді қолайлы деңгейге дейін азайту;
2. Шешім қабылдаудың логикалық тұрғыдан негізделген базасын құру үшін жеткілікті дәрежеде құзіретті мағлұматтарды алып, бағалау;
3. Кәсіпорын экономикасын немесе оның белгілі бір қызмет түрінің, оның ішінде, инвестициялық маркетингтік және сыртқы экономикалық қызметын жүйелі талдау;
4. Кәсіпорын қызметі және оның жарғысының бір-біріне сәйкестігін, жасалған бизнес-жоспардың және басқа да тапсырмалар мен нормативтердің орнықтылығын тексеру;
5. Заңның сақталуын, бухгалтерлік есепті жүргізудің және есеп берідің дұрыстығын, шаруашылық жүргізудің және есеп берудің дұрыстығын, шаруашылық жүргізуші субъектілердің қаржылық жағдайы туралы шындыққа жанасымды ақпаратпен пайдаланушылардың қамтамасыз етілуін бақылау;
6. Заңды белгілейтін бастапқы құжаттар мен олардың шынайы мазмұнына шаруашылық операцияларының қаншалықты сәйкесетіндігін тексеру;
7. Кәсіпорынның өндірістік, маркетингтік, инвестициялық және басқа қызметтерін бақылау мен есебі саласындағы әр түрлі мәселелер бойынша клиентке кеңес беру қызметін көрсету;
8. Клиенттің меншігін бекітіп беруге, оның бизнесінің тиімділігін арттыруға және кемшіліктерді жоюға ықпал ету. Аудиторлық қызметті жүзеге асырудың негізгі формаларының біріне тексеру жатады. «Тесеру» термині латынның «revisio» сөзінен шыққан, оның аудармадағы мағынасы «қайта қарау» немесе «қызметтерді зерттеу» дегенді, ал «тексеруші» — «тексеріс жүргізетін тұлға» дегенді білдіреді. Аудит ұғымы тексеру және бақылау ұғымдарынан әлдеқайда терең. иАудитор тексерушіден өзінің мәні, мақсаты, клиентпен қарым-қатынасы, тәуелсіз пікір білдіруі, терең баға беруі, объектінің даму келешегі мен жағдайы туралы қорытындысының негізділігі бойынша ерекшеленеді. Аудит қаржылық көрсеткіштердің анық екендігін тексеруді ғана қамтамасыз етпейді, ол, слнымен бірге, кемшіліктерді жою мен шаруашылық жүргізуші субъектілер қызметін оңтайландыру жөніндегі ұсыныстарды әзірлейді.

Қорыта келгенде аудитор қорытындысына сүйене отырып, ақшамен, бизнеспен айналысатын кәсіпорындар, кәсіпкерлер күдіксіз өзара қарым-қатынасқа түседі. Мысалы, банк несие беру үшін шаруашылық субъектілерінің өндірісінің тиянақты жұмыс жүргізетінің қаржылық жағдайының тұрақты екенін аудит қорытындысы арқылы анықтайды. Сол сияқты кез-келген кәсіпорында өзара қарым-қатынасқа сенімді болу үшін аудитордың қорытындысы болу қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Аудит. Оқулық. Д.О. Абленов, Д.Д. Смағұлова, А.Д. Абленова.- Алматы: Экономика, 2013.- 496б.
2. Аудит.Оқу құралы. С.А. Исакова. - Өңд. және толықт. - Астана: "БиКА", 2014. - 307 б.
3. Аудит. Оқулық. А. Жалғасбаева. - Алматы: Бастау, 2014. - 168б.
4. Аудит теориясы. Оқу құралы. С.А. Исақова, А.Б. Қалабаева. - Алматы: Эпиграф, 2017.- 304 б.
5. Қазіргі заманғы аудит. Оқулық. К. Грэм, Р. Неил; Ағыл. тілінен ауд. К. С. Ыскакова, У. А. Мырзаева.- 3-ші басылым.- Алматы: ЖШС РПБК Дәуір, 2017.- 408 б.

ӘОЖ 657.6:658.562

Имашев Б.Н. э.ғ.м., оқытушы
Айтмагамбетова С.А. «Есеп және аудит» мамандығының 4-курс студенті
Қазақ-Орыс Халықаралық Университеті
Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы

САНДЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПКЕ ӘСЕРІ

Аңдатпа. Цифрлық революция және экономиканы дематериализациялау қазірдің өзінде жүріп жатыр, алайда бұл бухгалтерлік есепке қандай әсер етеді? Мақалада цифрлық экономиканың жай-күйі, жаңа объектілер мен құралдарды танудың шетелдік тәжірибесі, сондай-ақ цифрлық экономиканың қолданыстағы кәсіпорындардың қызметіне жағымды және қолайсыз әсері талданады. Атап айтқанда, таратылған тізілім (lock-up) технологиясы, криптовалюталар, роботтандыру, интернет-заттар, нарықта бизнес жүргізу мүмкіндіктерін кеңейту және осы құралдарды пайдаланудың бірыңғай ережелерінің болмауы қарастырылады. Тақырыптың өзектілігі бүгінгі таңда бухгалтерлік есепте цифрландырусыз оның одан әрі дамуын көру мүмкін еместігімен байланысты. Өйткені, пандемия нәтижесінде бүкіл әлемде қалыптасқан жағдай қоғамға цифрландырудың экономикада ғана емес, барлық салаларда да маңыздылығын көрсетеді.

Кілт сөздер: бухгалтерлік есеп, цифрландыру, блокчейн, электрондық экономика, есепке алу, бақылау, басқару жүйелерін трансформациялау.

Бухгалтерлік есеп тәжірибесінде әлемде үнемі өзгерістер болып тұрады, олардың соңғы жылдары негізгі катализаторлары блокчейн және жасанды интеллект немесе Big Data болып табылады. Бұл, әрине, артықшылықтар болып табылады, бірақ ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) пайдалану бизнесті дамытудың технологиялық, экономикалық және әлеуметтік-коммуникативтік аспектілерінің біркелкі еместігіне байланысты объективті сипатта да, субъективті сипатта да белгілі бір қиындықтарды тудырады, олар ең алдымен ақпаратты алудың, өңдеудің, ұсынудың және пайдаланудың дәстүрлі тәсілдерін, оның ішінде есеп тәсілдерін және экономиканың цифрлық трансформацияларымен байланысты болашақтағы белгісіздікті де жылдар бойы қалыптасқан қабылдаумен байланысты. Осы тұрғыда болашақта цифрлық бухгалтерлік есеп мәселесі өзекті болып отыр.

Қаржы қызметтерінің мамандары кейбір жүйелерден деректерді алып шығарып, оны Excel форматында өңдеуге және сол өңдеу нәтижелерін басқа жүйелерге жүктеуге дағдыланған. Бизнес бөлімшелері көбінесе жеке ERP және CRM жүйелерін, сондай-ақ жеке деректер жиынтығын сақтайтын белгілі және өзіндік бухгалтерлік даму бағдарламаларын пайдаланады. Жұмысқа деген мұндай тәсіл жоғары тиімділікпен ерекшеленбейді [1].

Кәсіпорынды басқарудың ERP-жүйелері күрделі өндіріс, кең тармақталған филиалдық желі, шығарылатын өнімнің үлкен ассортименті және қойма операцияларының ұлғаюы жағдайларында бірнеше міндеттерді біріктіруге мүмкіндік береді: барлық бизнес процестерді бір жүйе шеңберінде бірыңғай қағидаларға сәйкес біріктіру; кәсіпорын қызметінің барлық аспектілері туралы жедел ақпарат алу; ұйым қызметін жоспарлау және бақылау [2].

Интернетте ақпаратты өңдеу және сақтау "бұлтты технологиялар" — бухгалтерлік есепті автоматтандырудың тағы бір заманауи бағыты болып табылады. Әрине, оның бірқатар артықшылықтары бар, олар бастапқы инвестициялар қажет емес, қол жетімділік, пайдаланушыларға ешқандай шектеулердің жоқтығы.

Соңғы онжылдықта цифрлық трансформация тұжырымдамасын жүзеге асыратын компаниялардың саны артты [3], оған жаңа технологияларды қолдану ғана емес (мысалы, машиналық оқыту, жасанды интеллект қосымшалары, заттар интернеті, блокчейн), сонымен қатар стратегия, бизнес-модель, бизнес-процестерді қоса алғанда, негізгі бизнес элементтерін өзгерту кіреді [4].

Жасанды интеллект (Artificial Intelligence, AI) — бұл ең алдымен машиналық оқыту болып табылады. Бұл тұжырымдаманың мақсаты – қосымша бағдарламалауды қолданбай-ақ, деректерді өз бетінше талдай алатын, шешім қабылдай алатын, тұжырымдамалар құра алатын және берілген ережелер негізінде оқи алатын бағдарламаларды құру. Статистикалық әдістер

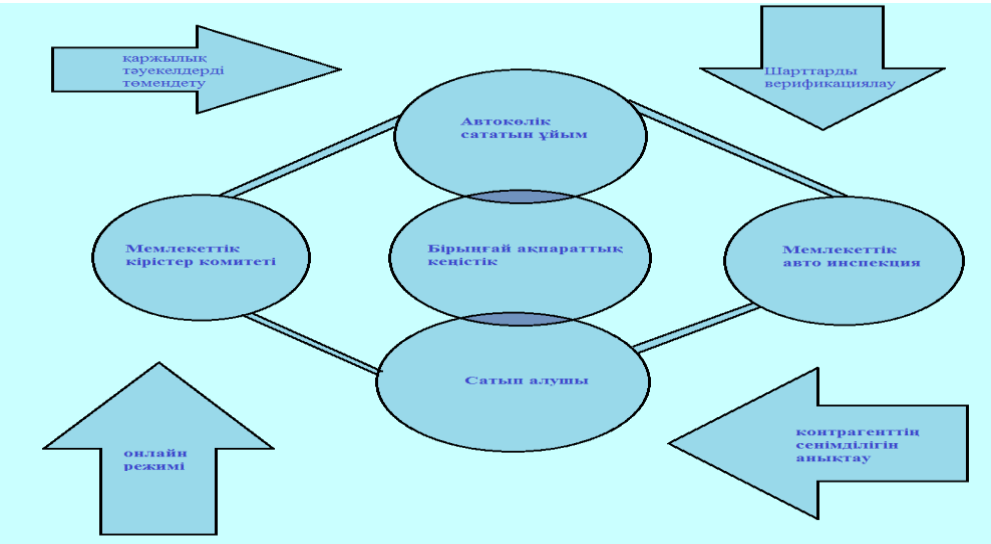
мен эконометриялық модельдерді пайдалана отырып, жасанды интеллект оқиғалардың болжамдары мен сценарийлерін құрастыра алады, құрылымданбаған мәліметтер жиынтығын пайдалы ақпаратқа айналдырады, басқарудың өзгеретін жағдайларын ескере отырып, олардың әрекеттерін реттей алады [5].

Машиналық оқыту (ағылш. - machinelearning) - компьютерге белгілі бір ережелерді сақтамай-ақ, деректер негізінде қорытынды жасауға мүмкіндік беретін алгоритмдер. Оның мақсаты күрделі кәсіби мәселелерді шешуді ішінара немесе толық автоматтандыру болып табылады, машиналық оқытуды қолдану аясы ауқымы үнемі кеңеюде [6].

Машиналық оқытуды қолдану басқарушылық шешімдерді қабылдауда шексіз мүмкіндіктер береді: терең талдау арқылы пайданы ұлғайту мен шығындарды азайтуға байланысты оқиғалардың одан әрі дамуын анықтауға және болжауға болады. Машиналық оқытуды қолдану компанияның капиталы мен қаражатын оңтайлы пайдалануға, тәуекелдерді азайтуға, нарықтағы тұрақтылық пен тиімділікті арттыруға мүмкіндік береді. Машиналық оқыту әлеуетті жеткізушілер мен серіктестер туралы ақпаратты жан-жақты талдауға мүмкіндік береді. Ашық экономикалық көрсеткіштер, сот талқылауларының тарихы және т.б. - бұл мағлұматтар контрагенттердің сенімділік рейтингін құру мақсатында мұқият жан-жақты талдаудан өтуі мүмкін [7].

Бухгалтердің қызметінде сандық технологияларды қолданудың бағыттарының бірі блокчейн – адам қызметінің көптеген салаларында таратылатын бірегей технология болып табылады. Есепке негізделген бұл технология ақпаратты сақтау мен таратудың жаңа әдісін ұсынады. Сонымен қатар, технология активтерге меншік құқығын, сондай-ақ оларды сатып алу және сату құнын қадағалау үшін қолданылады [8]. Блокчейннің бухгалтерлік есеп үшін маңызды қасиеті бар: блокчейнде жасалған ақпаратқа контрагентке деген сенім болмаса да сенуге болады, өйткені транзакцияны мәміленің екі тарапы да мақұлдаған жағдайда ғана жүзеге асыруға болады [9]. Кейіннен бұл ақпарат өзгерістерден қорғалған.

Blockchain технологиясын қолдану мысалы 1-суретте көрсетілген.

Сурет - 1 - Автокөлік сату операциялары кезінде Blockchain технологиясын қолдану моделінің мысалы

Ескерту - [9]деректері негізінде автормен құрастырылған

Мысалы, көлікті сатқан кезде (1-суретті қараңыз) онлайн режиміндегі деректер бірыңғай ақпараттық кеңістікке түседі, онда оларды өзгертуге болмайды және транзакцияға қатысушылар бірдей түсіндіреді: сатушы мен сатып алушы мәміле сомасын, автомобильді сату туралы жол полициясының деректерін және декларацияларда көрсетілген және сатушы төлеген салық сомаларын (табыс салығы, ҚҚС, көлік салығы) өзгерте алмайды және салыстыруға болады, барлық бақылау рәсімдерінен өтеді.

Қазіргі уақытта блокчейн технологиясы қойма есебін "онлайн" режимінде жүргізуге мүмкіндік беретіні белгілі, бұл әр түрлі мақсаттар үшін қажет кез-келген жағдайда мүлік пен міндеттемелерді жедел (берілген күні) түгендеу мәселесін тиісті инновациялық цифрлық технологияларды әзірлеушілерге дұрыс қою арқылы шешуге болатындығын білдіреді [10]. Онлайн электрондық қойма қорларды кіріске алудан бастап оларды құнсыздану себебі бойынша өндіруге, сатуға немесе есептен шығаруға дейін кез келген уақытта қолжетімді. Сондықтан, түгендеу күні сіз жай ғана интернеттегі қоймадан үзінді ала аласыз, бұл қазіргі уақытта мүліктің нақты болуын растайды. Бұл жағдай міндеттемелерге де қатысты.

Белгілі бір өнімді немесе қызметті өндіру үшін компания бірқатар операцияларды жүзеге асыруы керек. Кез-келген компанияда әрқашан таңдау бар: өндірісті біріктіру немесе бірнеше қызметке назар аударыңыз. Сандық экономикадағы қызметті дұрыс оңтайландыру үшін сандық бухгалтерлік модель бар. Модель әдетте объектінің белгілі бір бейнесін білдіреді. Осылайша, ақпарат беруді модель ретінде қарастыруға болады [11].

Нарықта жетекші орын алғысы келетін компаниялар үшін алдын-ала қарау мүмкіндігі болуы керек. Болашаққа көз жүгіртудің бір тәсілі-модельдеу теориясын қолдану. Модельдеудің мақсаты-объектінің қасиеттері мен байланыстарын неғұрлым нақты зерттеуге мүмкіндік беретін осындай кескінді құру. Жіктеу модельдерін әзірлеу экономиканың дербес саласы ретінде ұсынылды. Жіктеу модельдеріне жоспарлар мен шоттарды топтау кіреді. Әдетте жіктеу модельдері кесте түрінде немесе графикалық сурет түрінде ұсынылады. Профессор Крохичева Г. Е. ақпараттық цифрлық технологиялар моделі әзірленді [12].

Сандық есепке алу моделі бастапқы және соңғы операторлар жүйесіне сүйенеді. Сандық Бухгалтерия моделінің агрегаттары: [13]

- Мега шоттар;
- итерациялар;
- Мега балансты түзету;
- біріктірілген сымдар.

Инновациялық цифрлық технологияларды қолдану бизнес-процесті және жалпы саланы өзгертуге мүмкіндік береді. Өндірушілер нарыққа жаңа өнімдерді шығару үшін сандық модельдерді пайдаланады. Сандық бухгалтерлік модель өндіріс процесін оңтайландыру бойынша ұсыныстар беруге арналған. Сандық есептеу моделін жобалау кезінде модулярлық тәсіл қолданылады. Әзірлеушілер ақпаратты көрінетін және жасырын параметрлерге бөлу арқылы модулярлыққа қол жеткізеді. Көрінетін параметрлерге дамуға әсер ететін барлық шешімдер кіреді [14].

"Инновация теориясы салалық өзгерістерді болжау құралы ретінде" авторы К.Кристенсеннің пікірінше, сандық платформа — бұл "диверсиялық" инновация. Сандық есепте жаңа платформа пайда болды – блокчейн [15]. Блокчейн платформасы криптовалюталарды агрегаттауға негізделген, ақшаға қатысты қосымшалар, келісімшарттар, акциялар, облигациялар мен қосымшалар, олардың көлемі қаржы шеңберінен тыс. Блокчейн технологиясы дәстүрлі бухгалтерлік жүйенің кемшіліктері нәтижесінде пайда болды [16].

Цифрлық экономика жағдайында басқарушылық шешімдер қабылдаудағы сөзсіз артықшылықтар бизнес субъектілерінің басшыларының қысқа мерзімде қажетті бөлімдерде үлкен көлемде ақпарат алуға мүмкіндігі бар екендігінде. "Цифрлық экономика", "білім экономикасы" жағдайында бухгалтер мен аудитордың мүмкіндіктері кеңейіп, осы мамандарға қажетті құзыреттер ауқымы өсуде. Жұмыс берушілердің қажеттіліктері бухгалтерлік есеп, талдау және аудиттің өзекті мәселелерін шешуге бухгалтерлерді даярлауды күшейтуді қажет етеді. Бұл үшін жоғары оқу орындарының білім беру бағдарламалары мен кәсіптік стандарттарды үйлестіру ғана емес, сондай-ақ оқу процесінде экономикалық ғылымның соңғы жетістіктерін пайдалану, біліктілікті жүйелі түрде арттыру, сондай-ақ кәсіптік этика нормаларын мінсіз сақтау қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Уверенность в будущем. Как технологии будущего могут помочь финансовой службе уже сейчас [Электронный ресурс]: URL:www.pwc.ru/ru/assets/pdf/pwcemerging-technology-v8_rus_ed.pdf

2. Саломеева А. Что такое ERP-система [Электронный ресурс]: URL:www.fd.ru/articles/1231-chto-takoe-erp-sistema
3. Vukshic V. B., Ivanchic L., Vugec D. C. A Preliminary Literature Review of Digital Transformation Case Studies Conference Proceedings, Rome Italy Sep 17–18, 2018, 20 (9) Part VIIIP. 952–957. [Электронный ресурс]: URL:www..researchgate.net/publication/327906148_A_Preliminary_
4. Literature_Review_of_Digital_Transformation_Case_Studies.
5. Мельник М. В., Егорова С. Е., Кулакова Н. Г., Юданова Л. А. Бухгалтерский учет в коммерческих организациях: учебное пособие / М. В. Мельник, С. Е. Егорова, Н. Г. Кулакова, Л. А. Юданова. М.: ФОРУМ: ИНФРА-М, 2016. 480 с.
6. Автоматизация казначейства 2.0 [Электронный ресурс]: URL:www.pwc.ru/ru/assets/automatisation.pdf
7. Machine learning, deep learning. Что это? Зачем это? [Электронный ресурс]: URL: www.neuronus.com/stat/1084-machine-learning-deep-learning-chtoetozachemeto.html
8. Флоринский А. Внедрение MachineLearning — способ ускорить рост бизнеса [Электронный ресурс]: URL: www.comnews.ru/digital-economy/content/117622/opin-ions/2019-02-11/vnedrenie-machine-learning-sposob-uskorit-rost-biznesa#ixzz5kOEgSZkS
9. Маличенко И. Заменит ли бухгалтеров блокчейн [Электронный ресурс]: URL: www.bitcryptonews.ru/blogs/blokchejn/zamenit-li-buxgalterov-blokchejn
10. Ageeva, O. A. Methodology for ensuring the unity of accounting and reporting: dis. ... Doct. Econ. science : 08.00.12 /Ageeva Olga Andreevna. - Moscow, 2008, p. 231-250.
11. Графова Т.О. Система инструментов бухгалтерского инжиниринга и их использование в финансовом, управленческом и стратегическом контроле. //РИСК.-2011.
12. Крохичева Г. Е. Виртуальная бухгалтерия: концепция, теория и практика: практическое пособие - Москва: Финансы и статистика, 2013.
13. Ткач В.И. Инжиниринговый бухгалтерский учет: становление и развитие теории.// Международный бухгалтерский учет. -2013. -№46.
14. Ткач В.И. Цифровая экономика и менеджмент. Издательство ДГТУ,2018.
15. Клейтон Кристенсен. «Что дальше? Теория инноваций как инструмент предсказания отраслевых изменений». //Альпина. -2019.
16. Сидоренко Э.Л. Криптовалюта как новый юридический феномен.// Общество и право. -2016. -№3.

УДК 657.9

Кажмухаметова А.А. к.э.н, доцент,
Даулетов Т.Д. магистрант 2 курса ОП «Учет и аудит»
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

НЕКОРРЕКТНАЯ ОЦЕНКА АКТИВОВ И ОБЯЗАТЕЛЬСТВ И ИСКАЖЕНИЕ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЁТНОСТИ

Аннотация. Информация имеет большое значение в современной экономике. Это оказывает прямое влияние на принятие экономических решений. Поэтому для анализа информации важно иметь не просто отчетные данные компании, а достоверные данные, что предполагает необходимость освоения методов выявления мошенничества в отчетах. В статье рассматриваются сущность и причины манипулирования финансовой отчетностью. Примечательно, что помимо мошеннических действий, наносящих ущерб компании, существует и «позитивная манипуляция» - оптимизация без нарушения закона. В зависимости от целей, мотивов и объекта выделяют великое множество способов манипулирования. Рассмотрены их основные виды и сигналы опасности для компании.

Ключевые слова: манипулирование, информация, искажение, финансовая отчетность, показатели, завышение, занижение.

В последние годы искажение данных финансовой отчетностью стало серьезной проблемой для многих предприятий. Одним из мотивов является необходимость соблюдения условий или ограничений по договорам с третьими лицами. К примеру, для многих компаний искусственное завышение активов является способом формального соблюдения условий кредитных договоров

(стоимость залога или критерии, установленные заемщиком для предоставления или пролонгации кредита). Очевидным мотивом является влияние на решение инвестора путем «приукрашивания» финансовых результатов или сокрытия истинного финансового положения компании [1].

Манипуляция не обязательно завышает показатели (стоимость активов, доходность), но может быть и наоборот. Если сотрудник компании замышляет получить неофициальную комиссию от «потенциальных инвесторов», планирующих враждебное поглощение или даже криминальное банкротство, манипуляция, как правило, заключается в занижении реальной стоимости активов компании. В данном примере наблюдаются одновременно два вида корпоративного мошенничества (манипулирование показателями финансовой отчетности и коррупция).

А, в ряде случаев, сценарий разворачивается по еще более сложному сюжету, который может сопровождаться сговором с конкурентами, нарушением информационной безопасности и т.п.).

Причиной манипулирования также может быть желание соблюдать критерии (регламенты, стандарты, показатели эффективности) регулирующих или надзорных органов, например, материнской компании для компаний группы, которые составляют финансовую отчетность в соответствии с МСФО.

Не исключено, что такие нарушения совершаются под давлением личных обстоятельств сотрудников, которые ответственны за процесс составления финансовой отчетности. К примеру, искажение показателей рентабельности может быть вызвано заинтересованностью работников и руководства, так как сбор премий (комиссионных) зависит от финансовых результатов предприятия.

Кроме мошеннических действий, наносящих вред бизнесу, существует еще и «позитивная манипуляция» - оптимизация без нарушения закона. К примеру: оптимизация (снижение) налоговых платежей за счет занижения доходов через законодательные лазейки. Какими бы ни были причины, трудность эффективного осуществления мошеннических действий заключается в возможности осуществить то или иное действие в условиях отсутствия контроля или барьеров.

Именно поэтому в последние годы финансовое сообщество и руководство компаний стали более серьезно относиться к вопросам снижения рисков мошенничества, классификации мошеннических действий, систем мониторинга и тестирования операционной среды компании, систем информационной безопасности.

Возможности манипулирования - великое множество, в зависимости от цели, мотива и объекта. Объектом могут быть: показатели отчетности предприятия (выручка, чистая прибыль, сумма активов и т.п.); система формирования и обработки учетной информации предприятия, включающая первичные данные, настройки системы информационного учета; операционная среда (несовершенство бизнес-процессов) и система внутреннего контроля компании [2].

Намеренное вмешательство во вторую и третью группы объектов автоматически запускает механизм искажения первой группы - показателей финансовой отчетности. Это сложные сценарии мошенничества, упомянутые выше. Мошенник использует финансовую (бухгалтерскую) систему как инструмент для достижения желаемых результатов.

Например, изменение параметров учетной системы, регламентирующих оценки или представляющих собой алгоритмы расчета финансовых показателей (установка справочных цен, норм амортизации, способ списания товаров, подход к созданию резерва) или фальсификация учетной информации в системе (фиктивные операции, удаление важной информации и др.).

По сути, воздействие на объекты первой группы может быть двух видов манипулирования: «приукрашивание» (или «завуалирование») отдельных показателей для внешнего пользователя без влияния на общий результат. Второй, более злонамеренный тип, преднамеренная фальсификация результатов и искажение информации об истинном финансовом положении отчитывающейся компании (рисунок 1).

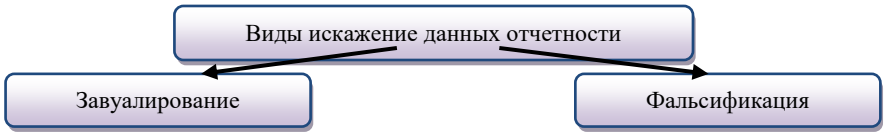

Рисунок 1 – Искажения отчетности посредством вуалирования и фальсификации

Примечание: составлено по источнику [3]

Однако оба метода могут побудить пользователя финансовой отчетности принять неправильное решение. Наиболее распространенными методами «завуалирования» являются: ограничение активов и пассивов. Например, дебиторской и кредиторской задолженностт. В случае ликвидации задолженности по разным контрагентам или по разным договорам с одним контрагентом у пользователя отчетности может сложиться ошибочное мнение о суммах и сроках погашения активов (обязательств).

К этому виду относится также незаконная ликвидация (зачет) остатков с позиций других дебиторов и прочих кредиторов и, как следствие, уменьшение суммы обязательств, а, следовательно, увеличение доли собственного капитала в общей сумме обязательств, т.е. реальное отношение активов компании к ее долгу, статьи для последующего объединения с другими статьями отчетности, объединение разных сумм в одну статью отчетности, манипулирование коэффициентами по сегментам финансовой отчетности, представление фактических обязательств как условных, и наоборот, в зависимости от поставленных целей. Финансовые результаты компании также могут быть искажены путем фальсификации ручных записей в момент преобразования данных и подготовки итоговой финансовой отчетности в соответствии с МСФО (так называемый «процесс закрытия»). Однако в этом случае факт манипуляции будет локализован за пределами системы, которая формирует исходную учетную информацию [4].

Существует возможность искажения любого показателя в финансовой отчетности компании. По классификации Ассоциации сертифицированных специалистов по расследованию мошенничества (ACFE) выделены следующие основные закономерности искажения финансовой отчетности и «признаки угроз»:

1. Завышение выручки:

- с помощью отражения выручки (без учета скидок, налогов и других необходимых отчислений); применение агентских схем (управление с помощью компаний группы, комиссионеров и других агентов). Распространены схемы, при которых произведенные затраты не отражаются в бухгалтерском спреде. Например, чтобы провести такую операцию, не выходя за рамки применимых стандартов учета, компании склонны отражать доходы в собственном бухгалтерском учете и относить часть затрат на компании, которые они контролируют;

-путем отражения доходов от фиктивных операций, отражения будущих продаж текущего периода. Согласно принципа учета по методу начисления доходы и расходы, связанные с его получением, должны учитываться в одном и том же отчетном периоде. Однако компании часто нарушают этот принцип: например, доход признается в декабре, а расходы, связанные с его получение- в январе следующего года;

- путем оформления реализации с условием. В условной сделке выручка от реализации товаров признается, даже если в договоре имеется хоть малейшая неопределенность в отношении перехода права собственности и выгод. Примером такой сделки может быть реализация товара с правом выкупа в течение определенного времени. По своей экономической сути эти сделки следует квалифицировать не как продажу, а как кредит наличными под залог имущества.

Признаки угроз для компании: рост выручки без соответствующего увеличения денежных поступлений, особенно по прошествии длительного времени; крупные, необычные или очень сложные операции, особенно те, которые происходят в даты, близкие к закрытию финансового периода; необъяснимый рост оборачиваемости дебиторской задолженности в днях; значительное увеличение выручки по сравнению с конкурирующими компаниями, работающими в той же сфере бизнеса.

2. Занижение расходов и, как следствие, рост операционной и чистой прибыли с помощью:

- отражения расходов, составляющих себестоимость реализации товаров (услуг), а также прочих расходов и, таким образом, занижение отрицательного влияния этих расходов на валовую прибыль;

- некорректная капитализация расходов, отражение их в балансе в качестве актива. Например, проценты могут быть капитализированы по заемным средствам, привлеченным не для покупки основных средств, а для покрытия оборотного капитала; расходы (обязательства) не отражены или показаны не в том периоде.

Признаки угроз для компании: заметный рост прибыли; необъяснимый большой рост стоимости основных средств; отрицательные операционные потоки, в то время как в отчете в целом отражен рост прибыли и рентабельности.

3. Неправильная оценка активов или обязательств. Например, недооценка активов и занижение обязательства могут искусственно занижать доход и, как следствие, завышение собственного капитала, и наоборот, недооценка активов и занижение обязательства могут искусственно занижать доход и в некоторых случаях представлять собой фиктивный убыток [5].

Признаки угроз для компании: получение отрицательного операционного денежного потока, в то время как отчетность отражает рост прибыли и рентабельности; значительное снижение потребительского спроса и общее ухудшение конкурентных позиций компании в отрасли.

4. Другие известные области для манипуляций:

- некорректное раскрытие информации об обязательствах (например, гарантийных или условных);

- некорректное раскрытие данных о связанных сторонах;

- проведение и отражение сложных сделок с использованием структурированного финансирования - инвестиционных планов или реорганизации – то есть компаний специального назначения, контролируемые группой.

Признаки угроз для компании: доминирование руководства, отсутствие независимого контроля над принятием решений; фактическое содержание операций существенно отличается от формы бухгалтерского учета или налоговых результатов; наличие значительного объема операций со связанными сторонами; большие объемы операций проводятся с дочерними компаниями в офшорных зонах без четкого экономического обоснования; и т.д.

К сожалению, процесс генерации и представления искаженной информации становится обычным явлением. И в связи с этим возрастает ответственность аудиторов, ведь именно они должны лучше всего понимать риски, возникающие при предоставлении искаженных данных, и влияние этой информации на деятельность самой компании и на решения внешних пользователей. Схемы мошеннических действий на постоянной основе обновляются и усовершенствуются.

Список литературы:

1. Сотникова Л.В. Мошенничество с финансовой отчетностью: выявление и предупреждение – М.: Бухгалтерский учет, 2013. – 208 с.

2. Куликова Л. И. Вуалирование и фальсификация финансовой отчетности: историко-эволюционный аспект //Международный бухгалтерский учет. – 2015. – №. 14.- С.55-68.

3. Богодухова В.А. Искажения отчетности посредством вуалирования и фальсификации / В.А. Богодухов // В сборнике: Наука 21 века: опыт прошлого – взгляд в будущее. – 2016. – С. 319-323.

4. Мельник З.Ю. Искажение информации в отчетности: ошибки и фальсификация // Научный вестник Херсонского государственного университета. – Выпуск 10. Часть 3. – 2015. – С. 190 – 194.

5. Азиева З.И. Экономические потери от фальсификации финансовой отчетности / З.И. Азиева, В.О. Трофимец // Вестник научных конференций. – 2017. –№15. – С. 9–11.

УДК 336.2:657.6

Кажмухаметова А.А. к.э.н., доцент
Занов Б.С. магистрант 2 курса ОП «Учет и аудит»,
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ВЗАИМОСВЯЗЬ НАЛОГОВОЙ И АУДИТОРСКОЙ ПРОВЕРКИ

Аннотация. В статье раскрыта взаимосвязь налоговой и аудиторской проверки, которая прослеживается в части анализа системы налогообложения субъекта; проверки методики исчисления налоговых платежей; правовой и налоговой экспертизы финансовых взаимоотношений; оценки полномочия служб, ответственных за исчисление и уплату налогов; изучении налоговых документов. Проведение налогового

аудита позволит привести налоговый учет в соответствие с требованиями действующего законодательства, поможет своевременно выявить и исправить ошибки и избежать налоговых санкций.
Ключевые слова: налоговая проверка, оценка, аудиторская проверка, налоговый аудит, юридические лица, информация, риск

Одним из условий эффективного функционирования налоговой системы является осуществление налогового контроля, который реализуется посредством проведения налоговых проверок уполномоченными государ-ственными органами. Право на проведение налоговых проверок предоставлено Комитетом государственных доходов Республики Казахстан и ее территориальным подразделениям.

Налоговая проверка - проверка, осуществляемая налоговым органом, исполнения налогового законодательства РК. Участниками налоговых проверок являются должностные лица налогового органа, указанные в предписании, иные лица, привлекаемые к проведению проверки в соответствии с Налоговым Кодексом, и налогоплательщик [1].

Аудиторская проверка является независимой и включает в себя сбор, оценку и анализ данных, которые указывают на функционирование и финансовое положение государственного, коммерческого или частного предприятия (аудируемого лица).

Государственный орган исполнительной власти, осуществляющий функции по выработке государственной политики и нормативно-правовому регулированию в области аудиторской и налоговой деятельности - Министерство финансов РК.Цель налоговой и аудиторской проверки - выявление неточностей, допущенных при составлении налоговых и финансовых отчетов, и их устранение в соответствии с нормативно-правовыми актами РК.

В своей деятельности каждому аудитору приходится постоянно соприкасаться с органами Комитета государственных доходов Министерства финансов Республики Казахстан и ее департаментами на местах. В отличии от аудита основная цель налоговой службы состоит в обеспечении контроля за полнотой и своевременностью перечисления в бюджет всеми юридическими и физическими лицами налогов и сборов. Ему предоставлены широкие права как по проверке предприятий, так и по применению к ним штрафных санкций.

Налоговая служба обязана, наряду с другими вопросами, осуществлять проверку налоговых деклараций и других финансовых обязательств предприятий. В связи с этим, важна выработка принципов деловых отношений аудитора с налоговой службой.Исполнительный орган предприятия самостоятельно по рекомендации аудитора вносит исправления в свою отчетность и представляет ее в налоговые органы. Аудитор может только после внесенных исправлений подтвердить правильность составления отчетности и отразить свое мнение о финансовом состоянии предприятия в аудиторском заключении.

Практика показывает, что при проведении налоговых проверок на предприятии большинство ошибок возникает в результате ненадлежащего оформления документов, отражающих хозяйственные операции.В обязанности государственной налоговой инспекции в соответствии с действующим законодательством не входит консультирование налогоплательщика. Поэтому он вынужден обращаться в различные консультационные и аудиторские фирмы [2].

Аудиторы обязаны соблюдать законодательство о налогообложении во всех аспектах. Аудитор никаким образом не может являться внештатным работником налоговой службы. Его роль состоит в том, что он является в этих отношениях независимым представителем экономического субъекта, основной задачей которого является отстоять, в том числе и перед налоговыми органами, законные интересы предприятия и его собственника.

О выявленных в ходе проведения обязательного аудита фактах нарушения налогового законодательства, ошибках в расчетах и уплате налогов аудитор обязан сообщить администрации клиента и ревизионной комиссии субъекта и предупредить их о возможных последствиях и путях исправления нарушений и ошибок.

Рекомендации и советы в области налогообложения аудитор обязан представлять клиенту только в письменной форме. При этом он стремится не обнадеживать клиента в том, что его рекомендации исключают любые проблемы с налоговыми органами.

С каждым годом ужесточается контроль исполнения налоговых обязательств со стороны государства. Помочь выявить и исправить все недочеты по расчетам с бюджетом, призван налоговый аудит.

Под налоговым аудитом понимается выполнение аудиторской организацией специального аудиторского задания по проверке налогового учета и налоговой отчетности на соответствие нормам и требованиям налогового законодательства. Главной целью налогового аудита является выявление и устранение налоговых рисков для осуществления налоговых проверок с минимальными доначислениями.При такой форме аудита инспекторы проверяют отчетность предприятия в части уплаты обязательных взносов и устанавливают, насколько она достоверна. Следует отметить, что в этих бумагах компаний содержатся определенные налоговые показатели, выходящие за рамки бухгалтерского учета. Для этого проверяющие представители должны обладать установленными профессиональными навыками и знаниями, чтобы судить о качестве отчетности (рисунок 1).

Рисунок 1 – Виды налогового аудита
Примечание: составлено по источникам [3,4]

Аудиторами выполняется независимая проверка финансовой отчетности, платежно-расчетной и иной документации. Аудиторская проверка налоговой отчетности и налоговых деклараций, а также иных финансовых обязательств и требований экономических субъектов, осуществляется в основном на базепрочих специально заключаемых договоров.

По итогам проведения финансовой деятельности субъекта могут возникать неточности, приводящие к появлению доначислений. Это может быть, как по вине бухгалтера, проявившего непрофессионализм, так и по вине постоянно изменяющегося налогового законодательства. Именно налоговый аудит, благодаря которому будет проведена своевременная проверка соблюдения налогового законодательства проверяющими органами, поможет избежать дополнительных выплат поможет

Чаще всего налоговый аудит хозяйствующий субъект начинает проводить накануне налоговых проверок, которые являются для нее серьезным испытанием. Тем не менее, если заблаговременно и грамотно подготовиться к ним, то можно свести к минимуму существующие налоговые риски и избежать потенциальных проблем. Качественный налоговый аудит не только выявит и устранит ошибки в налоговых документах, снизит издержки компании по налоговым доначислениям, штрафам и пеням, но и сформируетбазовую основу для оптимизации налогооблагаемой базы.

Данный вид аудита проводится как собственниками, так и руководителями компаний, в том числе для проверки квалификации сотрудников, отвечающих за расчет и исчисление налогов.

В последние годы набирает обороты электронный аудит, основной целью которого является снижение нагрузки на объекты государственного аудита путем исключения контакта, сокращение периода проведения внутреннего государственного аудита и обеспечение оператив-

ного принятия решений по обращениям физических и юридических лиц в соответствии с компетенцией уполномоченного органа по внутреннему государственному аудиту. Также электронный аудит предполагает проверку бухгалтерских транзакций, выполненных в бухгалтерской электронной системе, используя методы анализа и оценки с помощью специализированного программного обеспечения налоговых органов.

Стандартный файл проверки (SAF-T) в рамках проведения электронного аудита (E-аудита) представляет собой данные бухгалтерского учета налогоплательщика в электронном формате, позволяющие осуществлять анализ посредством информационных систем органов госдоходов [5].

В то же время подготовкой правовой базы, необходимой для внедрения электронного аудита служат: выбор необходимого программного обеспечения; создание базы данных для электронного аудита; подготовка методологии и тренингов для налоговых инспекторов; внедрение системы электронного аудита в республике в отношении крупных компаний.

Таким образом, основное направление аудита налогов является выявление и устранение налоговых рисков для дальнейшего осуществления проверок соответствующими контролирующими органами с минимальными доначислениями. Налоговый аудит служит для проверки соблюдения налогового законодательства на предмет точности установления налогооблагаемой базы, использования ставок и льгот, заполнения налоговых деклараций, грамотности начисления налогов и своевременности перечисления налоговых платежей в бюджет.

Список литературы:

1. Нурумов А.А. Налоги и налогообложение. Учебник - Алматы: Издательство «Фолиант», 2018. – 736 с.
2. Налоговые и аудиторские проверки на предприятии //dutyfree58.ru
3. Арабян К. Теория аудита и организация аудиторской проверки. Учебник: Изд-во Юнити-Дана, 2018. - 335 с.
4. Налоговый аудит // audit-ross.ru
5. Электронный аудит // cdb.kz/sistema/novosti/elektronnyy_audit

УДК 657

Калю Найле Марленовна студент,
Колесникова Елена Викторовна к.э.н., доцент
Институт экономики и управления
ФГАОУ ВО «КФУ им. В.И. Вернадского»,
г. Симферополь, Российская Федерация

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ В РОССИИ

Аннотация. На сегодняшний день в России рассматривается заинтересованность российских организаций в привлечении зарубежных инвесторов, выходе на международные рынки капитала, установлении партнерских отношений с иностранными контрагентами. Это обусловливает реформирование бухгалтерского учёта и отчётности. Стержнем реформирования выступили между народные стандарты финансовой отчётности. В данной статье раскрыты основные проблемы внедрения международных стандартов финансовой отчетности в России. Сформулированы объективные причины необходимости их внедрения. Рассмотрены современные модели бухгалтерского учета и проводится их сравнение.

Ключевые слова: международные стандарты, финансовая отчётность, бухгалтерский учёт, модели бухгалтерского учета, реформирование бухгалтерского учета, применение международных стандартов бухгалтерской отчетности, проблемы применения международных стандартов.

Период реформирования системы регулирования бухгалтерского учета и финансовой отчетности в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности (далее - МСФО) в Российской Федерации длится более уже 20 лет. За это время были внесены серьезные изменения в систему нормативного регулирования отечественного бухгалтерского

учета и отчетности. Сегодня бухгалтерский учет значительно приблизился к международным стандартам и перешел на новый уровень развития [1].

По мнению экспертов, одними из основных факторов внедрения Международных стандартов финансовой отчетности в России связано с сотрудничеством с иностранными инвесторами, а также требованиями собственника бизнеса. Ведь для собственника бизнеса важно не только создать инструмент, который бы позволил ему принимать реальное положение дел на фирме, но и сделать так, чтобы он мог объективно оценивать финансовое положение фирмы, именно эту возможность и дают МСФО. Использование полученной информации в управленческих целях – это еще одна причина, по которой используется МСФО. Стоит отметить, что в большинстве случаев, при рассмотрении вопроса о том, каким должен быть управленческий учет, обычно принимается решение построить его с учетом принципов МСФО.

Разберем основные проблемы внедрения Международных стандартов финансовой отчетности:

1. Кадровая. Внедрение международного стандарта потребует высокого уровня профессионализма, а также умений специалистов работать с международными стандартами. Еще важный момент - умение бухгалтеров сочетание теоретических знаний и практических навыков.

2. Новые изменения в МСФО. В течение последних лет в международных стандартах произошли концептуальные изменения. Их сложно отследить обычному бухгалтеру. Кроме этого, язык МСФО – английский и это необходимо учитывать в процессе подготовки молодых специалистов к работе.

3. Ориентация бухгалтерского учета на требования налоговых органов, по мнению многих специалистов именно эта проблема является наиболее острой на сегодняшний день. Дилемма состоит в том, что отчетность в России должна соответствовать законодательству, тогда как МСФО призваны удовлетворять интересы собственников [2].

Стоит отметить, что на современном этапе экономического развития разрабатываются три основные модели бухгалтерского учета: англо-американская, европейская и южноамериканская. Структуру основной модели бухгалтерского учета можно увидеть на Рис. 1.

Рисунок 1- Основные модели бухгалтерского учёта

Примечание – составлено по источнику [2]

Значительное влияние на развитие британо-американской модели оказывает национальный стандарт США US GAAP (Generally Accepted Accounting Principles), создание которого началась еще в начале 1930-х годов.

Основными учредителями европейской модели бухгалтерского учета являются такие страны, как континентальная Европа, Япония, Египет и Швеция. Россию также можно отнести к этой модели. Основными пользователями такой модели являются государства с целью сбора налогов.

Южноамериканская модель используется в развивающихся странах, таких, как Аргентина, Бразилия, Чили и другие. Детали его развития, скорее всего, связаны с инфляцией, поэтому отчет пересчитывается с учетом корректировок на гиперинфляцию.

Постепенное сближение модели бухгалтерского учета основано на гармонизации, то есть учете национальных особенностей каждой страны и, по возможности, унификации метода учета. В последние годы процесс гармонизации бухгалтерского учета и финансовой отчетности на международном уровне значительно ускорился [3].

Стандарты системы МСФО имеют следующие обязательные методологические компоненты:

– подлежит бухгалтерскому учету и отчетности;

– формулировка вопросов по объекту в стандарте;

– условия признания объектов бухгалтерского учета;

– оценка объектов учета на всех этапах движения;

– выражения в форме утверждений и примечаний.

Система МСФО определяет основные задачи финансовой отчетности и предоставляет заинтересованным пользователям достоверную и полезную информацию о финансовом состоянии, результатах деятельности и движении денежных средств предприятия для того, чтобы оценить прибыльность менеджмента, необходимо принять экономические решения о дальнейших действиях в ближайшем будущем и в перспективе.

При применении международных стандартов, существуют определенные ограничения, которые делятся по факторам отраслевой значимости, времени и отчетности. Отраслевые нарушения дополняют стандарты финансовой отчетности, применимые ко всем подразделениям, поскольку они имеют специфические особенности. Временное нарушение означает, что необходимо не только произвести перерасчет финансовой отчетности за предыдущий отчетный период, но и раскрыть необходимую информацию.

Стандарты, унифицированные концепцией МСФО, не применяются к нематериальным статьям финансовой отчетности. Они определяются составителями на основе обсуждения профессионального суждения и требований стандартной системы. Они имеют следующую структуру:

– основная информация;

– введение (цель и причина создания критериев);

– определения (понятия и их раскрытие в контексте настоящего стандарта);

– базовый подход к распознаванию;

– раскрытие информации, содержащейся в финансовой отчетности;

– переходная мера;

– дата первого обращения;

– приложение (иллюстрационный пример).

В настоящее время существует более 40 критериев и 30 интерпретаций. Они связаны с темами, которые влияют на финансовую отчетность коммерческих предприятий.

МСФО внесли значительный вклад как в совершенствование, так и в нормализацию глобальной финансовой отчетности. Они используются:

- в качестве основы для национальных требований к финансовой отчетности во многих странах;

- как международный стандарт для тех стран, которые разрабатывают свои собственные требования;

- фондовые биржи и регулирующие органы, позволяющие иностранным и отечественным компаниям представлять финансовую отчетность в соответствии с МСФО;

- наднациональные органы, такие как Европейская Комиссия, полагающаяся в значительной мере на МСФО в подготовке документов, отражающих потребности рынков капитала [4].

Для решения проблем внедрения МСФО на территорию РФ, необходима специальная переподготовка кадров, которые будут заниматься не только теоретическими знаниями, но и практическими, базирующиеся на западные страны, которые в применении МФСО достигли больших успехов. Кроме того, в систему высшего образования экономистов, финансистов и бухгалтеров необходимо ввести в качестве обязательного языка английский.

Список литературы:

1 Алисенов, А.С. Международные стандарты финансовой отчетности [Текст]: учебник и практикум для вузов/ А. С. Алисенов. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Издательство Юрайт, 2018. — 404 с.

2 Палий В.Ф. Международные стандарты учета и финансовой отчетности: Учебник // В.Ф. Палий.- 6-е изд., испр. и доп. М.- НИЦ ИНФРА-М, 2018. С. 506.

3 Трофимова, Л.Б. Международные стандарты финансовой отчетности [Текст]: учебник и практикум для вузов / Л. Б. Трофимова. — 5-е изд., испр.и доп. — М.: Издательство Юрайт, 2019. — 242 с.
4 Мислявская, Н.А. Международные стандарты учета и финансовой отчетности [Текст]: учебник / Н. А. Мислявская, С. Н. Поленова. — М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2018. — 370 с.

УДК 338.24.021.8

Касымов Н.М. магистрант 1 курса,
ЮКУ им. М.Ауэзова
г. Шымкент, Республика Казахстан
Молдашбаева Л.П к.э.н, старший преподаватель
ЕНУ им. Л.Н. Гумилева
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ЦИФРОВИЗАЦИЯ КАЗАХСТАНСКОЙ ЭКОНОМИКИ И РАЗВИТИЕ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА

Аннотация. Программа развития цифровой экономики в Казахстане определяет основные направления государственной политики Республики Казахстан по формированию цифровой (электронной) экономики в целях соблюдения национальных интересов и реализации национальных приоритетов. При этом отсутствие физических границ в цифровом пространстве открывает доступ к существенному массиву таких данных многочисленным участникам глобального экономического пространства.

Ранее в Казахстане была инициирована программа международного образования «Болашак» и начато формирование «электронного правительства». Фундаментом для цифровой трансформации экономики Казахстана стала госпрограмма «Информационный Казахстан–2020». Она способствовала развитию перехода к информационному обществу, совершенствованию государственного управления, созданию институтов «открытого и мобильного правительства», росту доступности информационной инфраструктуры не только для корпоративных структур, но и для граждан страны. В этих условиях особую значимость приобретают вопросы актуализации роли бухгалтерского учета в системе информационного обеспечения управления процессами устойчивого экономического развития, изменения его содержательных, методологических и концептуальных основ под влиянием технологических возможностей цифровизации и требований к контенту.

Ключевые слова:цифровая экономика, цифровизация, бухгалтерский учет, программы, информационное общество, трансформация экономики

Основная идея развития цифровой экономики заключается в том, что цифровизация будет благом, если она приведет к экономической эффективности и росту. Цифровойэкономика имеет много преимуществ по сравнению с традиционной: она более эффективна сточки зрения производительности труда и возможные излишки на единицу продукции; онаснижает стоимость платежей, себестоимость товаров и услуг, открывает новые источники дохода; облегчает и ускоряет взаимодействие сторон, делая управление экономическими процессами более простым и прозрачным; требует меньше усилий для захватате или иные растворы; масштабируется до международных масштабов; а также легко интегрируется в существующие процессы, перетекающие в гос. Плюсы видны и для потребителей - доставка товаров и услуг, скорость их получения; для государства – прозрачностьэкономии и больше возможностей для экономического мониторинга. Вместе с ними отметим, чтооцифровка сопровождается освобождением людей, т.е. безделье, и это, наверное, самая большая проблема будущего.

Некоторые отрасли легче подходят для цифровизации, в то время как непроизводственные отрасли больше подходят для нематериальных продуктов. Другими словами, чем меньше в сфере сырья и больше информации, тем проще цифровая трансформация. Эти ветви соединеныс информационными технологиями, при которых взаимодействие участников без использованиясвязь по электронному каналу затруднена. В качестве примеров можно привести

сферу услуг, торговлю, финансовый сектор, телекоммуникации, разработку программного обеспечения, государственное управление, медиабизнес.

Переход к цифровой экономике предполагает комплексные решения и изменения по мерена уровне государства, а значит и на уровне компании. В процессе развития цифровизации следуетпривлекать все общество: государство, бизнес, гражданское общество и IT-сообщество.

Содействие государства в развитии цифровой экономики должно состоять из двух частей: первая – адаптация законодательной базы к новым моделям взаимодействия, а также минимизация излишних бюрократических и административных барьеров. вторая часть нужнастимулировать компании и население к переходу в цифровое пространство, создавать благоприятные условия для компаний, идущих по пути цифровизации, а также ликвидировать цифровыенеравенство в регионах.

Важной составляющей является обеспечение информационной безопасности информационных и инновационных технологий, что обеспечивает доверие общества к цифровой экономике.

Казахстан не остался в стороне от мировых тенденций цифровизации мировой экономики. Мы видим значительное участие государства в вопросе цифровизацииэкономисты. В рамках Послания Президента «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» 31 января 2017 года Министерство информации и коммуникаций Республики Казахстанразработана государственная программа «Цифровой Казахстан». Были сроки реализацииназначен на 2018–2022 годы [2].Государственные органы и организации, ответственные за реализацию программ,назначались центральные и местные исполнительные органы, государственные органы, непосредственноподчинены и подотчетны Президенту Республики Казахстан, а также субъекты квазигосударственного сектора.

Цель программы заключалась в ускорении темпов экономического развития республики и повышении качества жизни населения за счет использования цифровых технологий в среднесрочной перспективе, а также создание условий для перехода экономики Казахстана на принципиально новую траекторию развития, обеспечивающую создание цифровой экономики будущего в долгосрочная перспектива.

Задачами программ были заявлены цифровизация промышленности и электроэнергетики; цифровизация транспорта и логистики; цифровизация сельского хозяйства; развитие электронной торговли; развитие финансовых технологий и безналичных расчетов; государство - гражданам; государство - бизнес; цифровизация внутренней деятельности государственных органов; «Умные» города; расширение покрытия сети и инфраструктуры ИКТ; безопасность информационная безопасность в сфере ИКТ; повышение цифровой грамотности в среднем, 155 техническое и профессиональное, высшее образование; повышение цифровой грамотности население (подготовка, переподготовка); поддержка инновационных площадок разработки; развитие технологического предпринимательства, стартап-культуры и НИОКР; привлечение «венчурного» финансирования; формирование спроса на инновации.

Планируется достижение следующих целевых показателей:

- доля электронной торговли в общем объеме розничной торговли в 2022 году. - 2,6%;
- рост рабочих мест, созданных для цифровых счетов в 2022 г. - 300 тысяч. человек;
- доля государственных услуг, полученных в электронном виде, от общего объема государственных услуг в 2022 году - 80%.

Для оценки масштаба заявленной программы приведем источники и объем финансирования программы в 2018–2022 гг. Так, за эти годы на его реализацию будут направлены бюджетные средства в размере 141 048 387 тыс. руб. тг, в том числе 2018 г. - 21 544 099 тысяч. тг; 2019 - 33 153 045 тысяч. тг; 2020 - 59 865 614 тыс. человек. тг; 2021 - 26 485 629 тыс. человек. тг. Также средства могут быть получены из других источников финансирования, не запрещенных законодательством Республики Казахстан.

Суммы будут определяться в соответствии с бюджетом на соответствующий финансовый год [2].

Достижение цели программы подразумевает движение двух векторов развития. Первое — цифровизация существующих экономик, второе — создание цифровой индустрии будущего.

Второй вектор, направленный на перспективу, предполагает обеспечение долгосрочной безопасности, устойчивость, запуск цифровых преобразований страны за счет повышения уровня развития человеческого капитала, построение институтов инновационного развития и общее поступательное развитие цифровой экосистемы.

Программа содержит пять основных направлений реализации.

1. Цифровая экономика – это направление, позволяющее исключить исключение экономики РК с использованием прорывных технологий и возможностей, которые повышают производительность труда и ведут к увеличению капитализации.

2. Переход на цифровое состояние – направление преобразования функций государства как редкое предоставление услуг населению и бизнесу, предвосхищающую его потребность.

3. Реализация обычного Шелкового пути – направление развития высокоскоростных и защищенной конфиденциальной передачи, хранения и обработки данных.

4. Развитие человеческой ценности – направление преобразований, захватывающее создание так называемого креативного общества для перехода к новым реалиям – экономической науки.

5. Создание инновационной экосистемы – направление создания условий для развития технологического предпринимательства и инноваций с устойчивыми горизонтальными связями между бизнесом, научной сферой и природой.

«Информационный Казахстан–2020». Сегодня информационные технологии активно внедряются во всех средах, всеобщей доступности услуг по переводу в электронный формат. Так, было создано электронное правительство в виде потенциальной и информационной системы государственных органов, прямо или косвенно задействованных в правоохранительных органах государственной службы egov.kz. Центры обслуживания населения переводы на электронный документооборот, созданная система электронных цифровых подписок для юридических и физических лиц. Сфера бухгалтерского учета достаточно быстро адаптируется к процессу цифровизации, которые развиваются по трем направлениям: управленческий, финансовый и налоговый учет.

Необходимо отметить, что учетная работа сегодня значительно облегчилась и изменилась за последние годы. В части цифровизации налогового учета, на сборе государственных доходов появляются такие информационные системы, как ИС СОНО, ИС ЭСФ и ИС НДС-Блокчейн.

СОНО – система обработки налоговой отчетности. Она предлагает одно клиентское приложение по заполнению и передаче всех форм налоговой отчетности. Система предлагает решение, при котором нет необходимости скачивать все формы налоговой отчетности, а достаточно скачать только необходимые формы для налогового плательщика, заполнить и отправить их на обработку.

С 1 июля 2014 г. в Казахстане на добровольной основе (а с 2019 г. – по умолчанию) появилась возможность выписывать счета-фактуры в виде электронных карт. Информационная система. «Электронные счета-фактуры» (ИС ЭСФ) позволяют выписать выписку и обменивать счета-фактуры в автоматическом режиме между активными действиями в реальном времени. Возникновение ИС ЭСФ произошло с появлением повестки бухгалтерского учета. Выписка счетов-фактур в автоматах имеет ряд преимуществ: увеличение срока выписки ЭСФ до 15 дней; возможность выписывать ЭСФ в иностранной валюте; возможность делегирования прав по выписке счетов-фактур своим сотрудникам; возможность управления ЭСФ, выписанными структурными подразделениями юридических лиц; возможность непредставления реестра по реализации товаров, работ, услуг (300,07) в случае, если все счета-фактуры вы измеряете в электронном виде; возможность непредоставления реестра приобретенным товарам, работам, услугам (300.08) в случае, если все счета-фактуры выписаны в электронные устройства вид; возможность просмотра жизненного цикла товара.

Что касается ИС НДС-Blockchain, то применение технологии Blockchain внедряется с 1 января 2019 г. для использования новых методов администрирования налога на добавленную стоимость. Плательщик НДС на добровольной основе с открытым контрольным счетом НДС, представляющий собой отдельный банковский счет, принадлежащий исключительноучета движения денег по суммам НДС. Основным принципом предлагаемого решения

являетсяотслеживание финансовых потоков НДС в зависимости от времени воздействия на ускорениевозврат. Для экспортеров, требующих контрольные суммы НДС, предусматривающие возврат НДС порезультаты наблюдений будут сокращены с 55 до 15 рабочих дней. Применение нового методаадминистрирования НДС с использованием технологий Blockchain лимит лимитапроцессы администрирования НДС и последующие сроки возврата НДС для экспортеров; ожидаемых предварительных деклараций; высокое количествопроверки со стороны налоговых органов; увеличение собираемости НДС; повышение администрирования НДС; невозможность применения серых схем.

Осуществление платежей и переводов происходит посредством интернет-банкинга, бухгалтерам нет необходимости использовать в банке платежные документыв бумажном виде. Сегодня практически все казахстанские банковские услуги оплачиваются через дистанционные каналы связи, 70 %мобильные приложения.Основные задачи управленческого учета, такие как учет затрат и калькулирование себестоимости, планирование и составление бюджета, могут быть решены в рамках информационной системы.Практически вся методология ведения финансового учета, включающая в себя совокупный финансовый доход, также включает в себя прикладные программы. Рынок предложений последних достаточно широк и разнообразен, предприятия не ограничиваются в выборе предприятий.

Конечно, прежде чем перестроиться на цифровые технологии, предприятие должно провестианализ своих бизнес-процессов на уровень их оцифрованности. Необходимо определить, какиепроцессы необходимы в переводе на электронный формат, определяются с затратами и оформляются преимуществами, которые дают цифровизацию. Когда решение о переходе будет принято,можно приступить к обновлению [3].

Проведение всех работ рационально разделить на этапы, так как делать все и сразу очень сложно, долго и может оказаться неэффективным. Поэтапное обновление позволяет в указанном порядке получить эффект от нововведений и разрешить управление всем процессом выполнениюуправляемым.

Необходимо сказать о необходимых компетенциях, наличие должных специалистов в условиях цифровизации экономики. Этот вопрос является особо важным в рамках сегодняшней подготовки специалистов высших учебных заведений. Основная компетенция, которую необходимо развивать, – это способности к постоянному обучению, способность постоянно осваивать новые знания по новым, быстро появляющимся технологиям. Это ключевой фактор для успешного развития профессионального роста в большом количестве в мире, то есть нужно иметь широкую представления о современных технологичных цифровых средствах, это так называемые цифровые компетенции.

Важным становится умение удаленной работы и умение работать с большими объемами информации. вся рутинная бухгалтерская работа и дальше будет повышенная активность, то есть увеличение роли специалистов, которые должны иметь возможности для анализа и сочетает данные.

Список литературы:

1 Об утверждении государственной программы «Цифровой Казахстан»: тел. Разрешение Постановление Правительства РК № 827 от 12.12.2017: https://primeminister.kz/ru/page/view/gosudarstvennaya_programma_digital_kazahstan.

2 Исаев Д.В., Кравченко Т.К. Управленческий учет информационных технологий. - Москва, 2006. - С. 65-68.

3 Карпова Т.П. Направления развития бухгалтерского учета в условиях цифровой экономики // Известия Санкт-Петербургский государственный экономический университет. - 2018. - № 3 (111). - С. 52–57.

УДК 336:334.716

Кожабеков Совет Сейтханович к.э.н, доцент,
Альпенова Баян Асановна магистр старший преподаватель
Таразский региональный университет им.М.Х.Дулати,
г.Тараз, Республика Казахстан

ПОКАЗАТЕЛИ АНАЛИЗА ФИНАНСОВОГО СОСТОЯНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация. В статье рассматривается формирование инвестиционной стратегии компании, этапы ее разработки и цель ее реализации в деятельности предприятия. Процесс разработки инвестиционной стратегии является важнейшей составной частью общей системы стратегического выбора предприятия, основными элементами которого являются миссия, общие стратегические цели развития, система функциональных стратегий в разрезе отдельных видов деятельности, способы формирования и распределения ресурсов Рассмотрена каждая из составляющих анализа финансового состояния организациия. Определены статические и динамические составляющие финансового состояния предприятия. Рассмотрены два основных подхода к осуществлению комплексной оценке финансового состояния организациии.

Ключевые слова: статическое финансовое состояние, динамическое финансовое состояние, финансовые коэффициенты, рейтинговая оценка, экспертно-балльный метод, интегральный показатель.

Анализ финансового состояния промышленного организациии включает в себя две основные составляющие: оценку финансового состояния и его диагностику.

Обобщающая оценка финансового состояния организации заключается в расчете значений финансовых коэффициентов, сопоставлении их с базами сравнения и характеристике возникших отклонений.

Основные финансовые коэффициенты, используемые в ходе оценки имущественного положения организации имеют рекомендуемые значения.

Рассчитанные значения финансовых коэффициентов, характеризующих имущественное положение организации, сравниваются с рекомендуемыми значениями, данными предшествующих периодов, плановыми данными, данными других предприятий и среднеотраслевыми значениями. По итогам сравнений делается вывод о рациональности структуры имущества организации (наиболее рациональная, в целом рациональная, наименее рациональная).

Финансовая независимость организации определяется соотношением заемных и собственных средств в структуре его капитала и характеризует степень независимости организации от заемных источников финансирования. Оценка финансовой независимости связана с исследованием состава, структуры и динамики пассивов (источников финансирования) организации. Особое внимание при этом обращается на соотношение темпов роста и прироста обязательств и собственного капитала организации, что позволяет судить о склонности или несклонности его руководства к риску при принятии финансовых решений.

Рассчитанные значения финансовых коэффициентов, характеризующих финансовую независимость организации, сравниваются с рекомендуемыми значениями, данными предшествующих периодов, плановыми данными, данными других промышленных предприятий и среднеотраслевыми значениями. По итогам сравнения делается вывод о степени финансовой устойчивости организации (абсолютная, нормальная, удовлетворительная, неудовлетворительная) и соответственно о степени финансового риска (полное отсутствие, низкая, средняя, высокая), связанного с ее деятельностью.

В процессе оценки платежеспособности и ликвидности изучается как способность организации рассчитываться по всем своим обязательствам (платежеспособность), так и его возможности по погашению краткосрочных обязательств и осуществлению непредвиденных расходов (ликвидность). Кроме того, в ходе оценки платежеспособности может быть установлен способ финансирования активов организации (хеджированный, консервативный или агрессивный).

Основные финансовые коэффициенты, используемые в ходе оценки платежеспособности (коэффициент общей платежеспособности, коэффициент инвестирования и коэффициент структуры долгосрочных вложений) и ликвидности (коэффициенты абсолютной, быстрой и

текущей ликвидности) организации, представлены в приложении 3. Все они имеют рекомендуемые значения.

При этом следует отметить, поскольку платежеспособность и финансовая независимость являются достаточно близкими понятиями, то для оценки платежеспособности организации могут использоваться некоторые показатели, характеризующие его финансовую независимость: коэффициент финансовой независимости, коэффициент финансовой зависимости, коэффициент концентрации заемного капитала и коэффициент задолженности.

Рассчитанные значения финансовых коэффициентов, характеризующих платежеспособность и ликвидность организации, сравниваются с рекомендуемыми значениями, данными предшествующих периодов, плановыми данными, данными других промышленных предприятий и среднеотраслевыми значениями. По итогам сравнения делается вывод о степени платежеспособности и ликвидности организации (абсолютные, нормальные, удовлетворительные, неудовлетворительные) и, соответственно, о степени финансового риска (полное отсутствие, низкая, средняя, высокая), связанного с его деятельностью.

В качестве производной от групп финансовых коэффициентов, характеризующих финансовую независимость и платежеспособность и ликвидность организации, следует рассматривать группу показателей, позволяющих оценить удовлетворительность структуры ее бухгалтерского баланса, а также определить возможность восстановления либо утраты платежеспособности в течение определенного периода времени. Эта группа включает в себя следующие коэффициенты:

- коэффициент текущей ликвидности (показатель оценки ликвидности организации), который характеризует общую обеспеченность организации оборотными средствами для ведения хозяйственной деятельности и своевременного погашения срочных обязательств;
- коэффициент обеспеченности собственными средствами (показатель оценки финансовой устойчивости (независимости) организации), который характеризует наличие собственных оборотных средств у организации, необходимых для его финансовой устойчивости;
- коэффициенты восстановления и утраты платежеспособности, которые характеризуют соответственно возможность восстановления и утраты платежеспособности промышленного предприятии, имеют нормативное значение, большее либо равное 1.

Деловая активность организации оценивается с помощью трех групп финансовых коэффициентов, характеризующих интенсивность использования ресурсов, эффективность деятельности и использования ресурсов, а также рыночную активность организации. Некоторые из них имеют рекомендуемые значения.

В ходе оценки интенсивности использования ресурсов организации рассчитываются значения коэффициентов их оборачиваемости. По итогам сравнения делается вывод о степени интенсивности использования ресурсов организации (высокая, средняя, низкая).

В процессе оценки эффективности деятельности и использования ресурсов организации рассчитываются значения соответствующих финансовых коэффициентов. По итогам сравнения делается вывод о степени эффективности деятельности и использования ресурсов организации (высокая, средняя, низкая).

При выполнении оценки рыночной активности организации (открытого акционерного общества) рассчитываются значения соответствующих финансовых коэффициентов. По итогам сравнения делается вывод об уровне рыночной активности организации (наиболее высокий, в целом высокий, невысокий).

Завершающим, наиболее важным направлением оценки финансового состояния организации является его комплексная оценка. При этом существуют два основных подхода к ее осуществлению.

Первый из них связан с обобщением результатов оценки финансового состояния организации по ее направлениям: оценке имущественного положения, оценке финансовой независимости, оценке платежеспособности и ликвидности, оценке деловой активности - и не предполагает расчета какого-либо обобщающего показателя, характеризующего в целом финансовое состояние организации. Как правило, по итогам оценки финансового состояния организации делается обобщающий вывод, в котором дается его чисто качественная оценка.

Второй основной подход к комплексной оценке финансового состояния организации связан с его рейтинговой оценкой. При этом под рейтингом финансового состояния организации понимается его обобщенная количественная характеристика, определяющая его место на рынке путем отнесения к какому-либо классу, группе в зависимости от значений показателей финансового состояния данного организации. Рейтинговая оценка финансового состояния организации является инструментом внутрихозяйственного, но в большей мере межхозяйственного сравнительного анализа, оценки его инвестиционной привлекательности.

Определение рейтинга может базироваться на системе абсолютных и относительных показателей, либо на сочетании тех и других. Однако на практике в большинстве случаев применяются относительные показатели (финансовые коэффициенты).

При определении рейтинга принципиальное значение имеет его объективность и точность, которые зависят от выбора системы показателей, положенной в основу расчета рейтинга, методики их исчисления, качества информационной базы расчета и алгоритма определения собственно рейтинга как количественной оценки, позволяющей ранжировать промышленные предприятия.

Можно выделить три основных этапа разработки систем рейтинговой оценки промышленных предприятий:

- Отбор и обоснование системы показателей, используемых для расчета рейтинга.
- Формирование нормативной базы по каждому показателю.
- Разработка алгоритма итоговой рейтинговой оценки финансового состояния.

Нормативные значения по каждому из показателей могут устанавливаться с учетом анализа результатов исследований отечественных и зарубежных специалистов, собственных наблюдений, отраслевой специфики. Основное требование к нормативным значениям показателей - непротиворечивость, то есть они должны согласовываться между собой. Как правило, нормативные значения показателей устанавливаются по классам надежности: первый - лучший, последний - худший.

Алгоритм итоговой рейтинговой оценки может быть построен двумя способами:

1) использование экспертно-балльного метода;

2) формирование интегрального показателя.

В первом случае каждому классу надежности ставится в соответствие определенное количество баллов (как правило, первому - наибольшее, последнему - наименьшее) и формируется нормативная база по рейтинговому числу, то есть рейтинговые группы, каждой из которых соответствует определенный диапозон по количеству баллов. Рейтинг определяется суммированием баллов.

Во втором случае на основе отобранных для оценки рейтинга показателей формируется искусственный показатель, зависящий от них функционально, для которого определяется свое нормативное значение. Яркие примеры подобного рода показателей - экономико-статистические факторные модели прогнозирования вероятности банкротства (Э. Альтмана и др.), учитывающие влияние основных показателей финансового состояния на вероятность банкротства организации.

Необходимо отметить, что в обоих случаях при неравнозначности показателей или их групп требуется введение весовых значений (коэффициентов весомости), характеризующих их значимость для расчета рейтинга, а расчет производить по средневзвешенной.

Рассмотрев содержание и основные составляющие (направления) анализа финансового состояния организации, определим возможность использования результатов анализа в качестве основы прогнозирования его финансового состояния. При этом необходимо отметить, что результатами анализа финансового состояния организации являются значения показателей его оценки (финансовых коэффициентов и рейтинга финансового состояния), а также факторные модели важнейших из них, заполненные цифровым материалом.

Если результаты комплексной (прежде всего, рейтинговой) оценки финансового состояния показывают, что финансовое состояние организации не может рассматриваться как удовлетворительное, то возникает необходимость в его улучшении в последующем периоде. В

основе разработки соответствующих мероприятий, направленных на улучшение финансового состояния организации, должен лежать его прогноз, обеспечивающий переход от существующего финансового состояния к другому - улучшенному. Иными словами, прогнозирование финансового состояния организации на базе результатов его комплексной (рейтинговой) оценки с учетом факторов отклонения рейтинга должно носить целевой характер и быть направлено на улучшение финансового состояния организации.

В этой связи на основе обобщения и систематизации рассмотренных ранее показателей, характеризующих финансовое состояние организации по отдельным направлениям, сформирована система наиболее значимых показателей, которая может быть использована в качестве базы для его комплексной (рейтинговой) оценки и его целевого прогнозирования.

При этом наиболее целесообразным, по нашему мнению, является разделение финансовых коэффициентов на четыре основные группы:

- финансовые коэффициенты, характеризующие имущественное положение организации;
- финансовые коэффициенты, характеризующие финансовую независимость организации;
- финансовые коэффициенты, характеризующие платежеспособность и ликвидность организации;
- финансовые коэффициенты, характеризующие деловую активность организации.

Показатели оценки имущественного положения: доля денежных средств и дебиторской задолженности в оборотных активах и доля оборотных средств и реальных активов в имуществе - позволяют установить, насколько рационально сформирована структура оборотных активов организации.

Показатели оценки финансовой независимости: коэффициент финансовой **независимости,** коэффициент структуры долгосрочных обязательств и коэффициент структуры краткосрочных обязательств - дают возможности изучить степень рациональности формирования структуры капитала организации в целом и отдельных ее элементов.

Показатели оценки платежеспособности и ликвидности: коэффициент инвестирования и коэффициенты текущей, быстрой и абсолютной ликвидности - позволяют определить, в какой степени промышленное предприятие способно погашать свои обязательства в целом и краткосрочные обязательства соответственно.

Показатели оценки деловой активности делают возможным исследование степени эффективности использования активов (рентабельность активов) и степени эффективности текущей деятельности организации (уровень прибыли от продаж в валовой прибыли и уровень валовой прибыли в выручке (нетто) от продаж), а также степени интенсивности использования ее активов (коэффициент оборачиваемости оборотных активов) и устойчивости положения на рынке ценных бумаг (коэффициент дивидендного выхода и рентабельность обыкновенной акции).

Список литературы:

1. Ковалев В.В. Финансовый анализ: управление капиталом, выбор инвестиций и анализ отчетности. – М.: Финансы и статистика, 1999.-432с.

2. Крылов С.И. Рейтинговая оценка финансового состояния коммерческой организации экспертно-балльным методом «Финансовый вестник: Финансы, налоги, страхование, бухгалтерский учет, 2010, №6.

3. Шеремет А.Д. Комплексный анализ хозяйственной деятельности: Учебник для вузов.-Испр. и доп.-М.:ИНФРА-М, 2008.-416 с.

УДК 336.22

Кохаева Ж.Д., магистрант 1 курса, ОП «Учет и аудит»
Научный руководитель: **Айтхожина Л.Ж.** к.э.н., доцент
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли,
г.Нур-Султан, Республика Казахстан.

СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ В НАЛОГООБЛОЖЕНИИ

Аннотация. В статье рассматривается применение системы управления рисками, в том числе меры, вырабатываемые и применяемые налоговыми органами в целях выявления и предупреждения риска. Раскрыты вопросы формирования бюджета по налоговым, неналоговым поступлениям, по видам налогов, а также сохранения налоговой базы. Уделено внимание порядку проведения проверок налогоплательщиков, отнесенных к высокой степени риска, в сфере обеспечения поступлений налогов и других обязательных платежей в бюджет.

Ключевые слова: налоговые поступления, законодательство, риски, налоговая база, налоговые органы, электронные услуги

В пределахгосударств стран-членов ЕАЭС, членом которой также является и Республика Казахстан, основную долю поступлений в бюджет приходится на налоги на прибыль и косвенные налоги (НДС, акцизы).Содружество стран-членов ЕАЭС в целях повышения взаимодействия по улучшению системы взимания налогов по устранению неравных условий налогообложения товаров, ввозимых из государств членов ЕАЭС и товаров собственного производства придают немаловажную роль вопросам унификации и гармонизации налогового законодательства. Итоги деятельности органов налоговой службы со дня ее образования, показывают, что весь процесс реформирования налоговой системы нашего государства направлен на постоянное совершенствование налогового законодательства, гармонизацию взаимоотношений между государством и налогоплательщиками.

Следует отметить,что несовершенство действующей налоговой системы зачастую способствуютуклонению от уплаты налогов, при этом оценить размер потерянной налоговой базы не всегда удается. В решении данной проблемы интересен опыт международной практики. Так, в истории международного налогового сотрудничества разработан План действий по противодействию размыванию налогооблагаемой базы и выводу прибыли из-под налогообложения (план BEPS). Государства страны-члены ЕАЭС применительно некоторых мероприятий разработанных и рекомендуемых Организацией экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), в частности предложенных в соответствии с Планом BEPS, изучают и анализируют для последующего использования в налоговой практике. Можно отметить такие направления как: налогообложение электроннойторговли, правила контролируемые иностранные компания(КИК), применение правил трансфертногоценообразования, и конечно аспекты с возможными фактами злоупотребления соглашений об избежание двойного налогообложения и другие [1].

Практическая деятельность налоговых органов на местах подтверждает, что перелома ситуации со сбором налогов возможно лишь,если предпринимать решительные действия по сохранению налоговой базы.

С 2019 года Комитетом государственных доходов Министерства финансов РК начата эксплуатация информационной системы управления рисками (ИС СУР). ИС СУР является основой процесса цифрового фискального администрирования, которая позволила рационально организовать работу налоговых служб и добиваться эффективного взаимодействия с налогоплательщиками.

«Система управления рисками» (СУР)-это информационная система, посредством которой налоговые органы могут анализировать массивы данных налогоплательщиков выявлять нарушения налогового и таможенного законодательства. Использование системы СУР помогли исключить ручную обработку данных автоматизировать бизнес-процессы, сократить затраты рабочего времени на обработку данных с 2-х месяцев до 2-х дней и, вместе с тем, получить более высокий эффект от полученных результатов.

Достоинством СУР можно считать то что – это система контроля над предприятиями с высокими налоговыми рисками, и призвана уменьшить затраты времени на проведение налоговых проверок на местах и увеличить отдачу от них, повысить их эффективность[2].

При этом результаты использования СУР-стали основанием для дифференцированного применения к налогоплательщикам различных форм налогового контроля. Риском является вероятность неисполнения и (или) неполного исполнения налогового обязательства налогоплательщиком (налоговым агентом), которые могли и (или) могут нанести ущерб государству.

Даная системапостроенная на оценкерисков включает меры, определяемые и (или) применяемые органами налоговой службы в целях выявления и предупреждения риска. Налоговые органы используют формализованные процедуры управления рисками, которые ориентированы на следующие группы как:

- крупные налогоплательщики;
- физические лица с крупным чистым капиталом;
- малые и средние предприятия и др;

Налоговые органы применяют методы оценки риска в зависимости от содержания риска и меры реагирования на них.На основе сведений ИС КГД создано 54 различных моделей рисков.

Наличие базы данных СУР помогает налоговой системе планировать камеральные проверки, выявлять риски предприятия организованные на короткий срок и блокировать выписку их счетов-фактур.Такая практика в определённой мере снизила нагрузку на бизнес в виде проверок, так как фактически имеющиеся нарушения выявляются дистанционно, и точечно направляются уведомления с нарушениями.

Не маловажно и то, чтоданная система в соответствии со статьей 136 Налогового кодекса и правил применения Системы управления рисками по критериям,не являющимся конфиденциальной информацией регламенти-рованые приказом Министра финансов Республики Казахстан от 20 февраля 2018 года №252 применяет категорирование налогоплательщиков (налоговых агентов) путем отнесения деятельности к одной из трех степеней риска: низкой, средней или высокой.

По показателям степени риска субъект (объект) налоговой проверки относится к одной из двух степеней риска: высокая (при показателе вероятности свыше 51%) или не высокая (при показателе 51% и ниже). Критерии основаны на характеристике деятельности налогоплательщика по регистрационным данным, представленной налоговой отчетности, показателях финансовой состоятельности, соблюдении налоговой дисциплины. Результаты категорирования актуализируется раз в полугодие. По налогоплательщикам, по которым определена низкая степень риска, в случае непогашения налоговой задолженности и (или) задолженности по социальным платежам более 30 (тридцати) календарных дней, степень риска подлежит актуализации не реже 1 (одного) раза в месяц. В связи с чем, представляется необходимым работать над гармонизацией интересов налогоплательщика и государства, с целью получения выгоды, в минимизации налоговых рисков всех участников налоговых правоотношений и создания объективных условий повышения финансовой устойчивости налогоплательщиков и роста налоговых поступлений в бюджетную систему государства в целом.

В соответствии с пунктом 2 статьи 141 Предпринимательского кодекса Республики Казахстан от 29 октября 2015 года, налоговые органы применяют особый порядок проведения проверок налогоплательщиков, отнесенных к высокой степени риска, в сфере обеспечения поступлений налогов и других обязательных платежей в бюджет, полноты и своевременности перечисления социальных платежей. В первую очередь проверке, как показывает практика, подлежат: операции связанные с мошенничеством НДС; операции по выводу дохода изпод налогообложения, тем самым нивелируя налогооблагаемую базу бизнеса; транзакции, вовлекающие налоговые юрисдикции с нулевой или близкой к нулю ставкой налогообложения доходов[3].

В качестве от среднего до высокого приоритета в категориях риска можно выделить электронную коммерцию: мошенничество с использованием персональных данных и физических лиц с высокими чистыми доходами (крупным чистым капиталом).

Результаты категорирования актуализируется раз в полугодие в отличии отнизкой степени риска.Меры налогового администрирования дифференцируют-сяв зависимости от степени риска, присвоенной по результатам разныхкатегории.

Центральным аппаратом Комитета государственных доходов постоянно проводится целенаправленная работа по снижению непродуктивной нагрузки на сотрудников налоговых органов в части отработки результатов камерального контроля.Так, за последние годы районными управлениями государственных доходов по г.Нур-Султану выставлены наиболее востребованные электронные услуги (таблица 1).

Таблица 1 -Наиболее востребованные электронные услуги

Электронные услуги	Количество		
	2019 г.	2020 г.	2021 г.
Выставлено уведомлений	37 371	29 383	23 771
Извещений	61 991	38 545	22 580
Итого	99 362	67 928	46 351
Примечание: составлено по данным Комитета государственных доходов по г. Нур-Султан [4]			

К примеру, внедрение с 2010 года в эксплуатацию подсистемы Камерального контроля на базе Информационной системы «Единое Хранилище Данных»позволило усилить контроль за:

- результатами камерального контроля и самостоятельно выстраивать процедуры автоматизированного камерального контроля;

-процедурами контроля по определенным налогам, платежам; по одному налогоплательщику, группе налогоплательщиков, по налоговому органу, в целом по республике;

- формирование форм налоговой отчетности, сведений уполномоченных государственных органов, а также других сведений о деятельности налогоплательщика;

- автоматически формировать и направлять уведомления по камеральному контролю в Кабинет налогоплательщика (КНП).

При этом процессы автоматизированного камерального контроля позволили добиться следующих результатов:

-формирование и распечатка уведомлений об устранении нарушений, выявленных органами налоговой службы по результатам камерального контроля, налогоплательщикам (налоговым агентам);

- автоматическое регистрация статуса отправки уведомлений;

- автоматическое перенаправление, а также перевыставлениеуведом-лений;

- прием, анализ и ввод поступающих разъяснений от налогоплательщиков (налоговых агентов) в случае их несогласия с результатами выявленных нарушений.

Бесспорно цифровые платформы и технологии, которые формируют новую цифровую налоговую среду для бизнеса являются основой эффективного налогового администрирования.При этом важно выделить цифровизацию налогового администрирования, а также посредством объединения ресурсов разработать совместную концепцию по совершенствованию налогового администрирования.Поэтому необходимо эффективно использовать данные и наладить обмен информацией между налоговыми администрациями в целях полноты поступления налоговых платежей в бюджет для обеспечения развития, благополучия, лучшей жизни наших граждан [5].

Важно подчеркнуть, что для дальнейшего развития налоговым администрациям на уровне стран государствчленов ЕАЭС, а также каждой налоговой администрации внутри страны, необходимо иметь подготовленные – нормативную базу, умное администрирование, инфраструктуру, кадры, информационную безопасность. Определенно это требует наладить процессывнутреннего аудита, анализ и корректировку процессов и методологий, функционирующих в рамках системы управления. Цель этих действий заключается в повышении эффективности взаимосвязи процессов и формировании общего понимания политики регулирования всеми заинтересованными сторонами системы.

Таким образом, наращивание потенциала организации в управлении рисками является ключевой задачей любого регулятора. Как отмечалось выше, это требует систематического подхода к управлению рисками в рамках системы регулирования. Важным элементом, который важно учесть в процессе создания системы регулирования, является проведение регулярного

методологического обзора всей системы в целом, ее методологий, процессов и эффективности на высоком уровне. Такой обзор должен выходить за рамки оценки текущих стратегий обработки риска. В него должен входить комплексный анализ процессов и методологий управления рисками и определение возможностей для улучшения. Ошибки в методологии управления рисками могут привести к системным ошибкам. Проведение анализа системы менеджмента – это один из инструментов, окоторых системы регулирования могут узнать из стандартов по системам менеджмента. Это позволило бы регуляторам включить в систему механизмы непрерывного совершенствования, необходимые для повышения эффективности и развития последовательной политики минимизации рисков.

Список литературы:

1. Вопросы налоговой интеграции государств – членов Евразийского экономического союза // cyberleninka.ru

2.О применении системы управления рисками //www.kgd.gov.kz/ru

3. Предпринимательский кодекс Республики Казахстан» Кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 375-V ЗРК, по состоянию на 15.11.2021г. // adilet.zan.kz/rus/docs 4. Официальный сайт налогового комитета Министерства финансов Республики Казахстан // www.salyk.kz

5. Акылбек А.Д., Цай Ж.С. Модернизация налоговой системы Казахстана в условиях цифровизации экономики//sowa-ru.com›item-work/2020-1566

УДК657.01

Кулякина Е.Л. старший преподаватель кафедры учета, анализа и аудита
Ганиева Э.Р. студентка кафедры учёта, анализа и аудита
Институт экономики и управления
ФГАОУ ВО «КФУ им. В.И. Вернадского»,
г. Симферополь, Российская Федерация

УЧЕТ ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Аннотация. Финансовые результаты обеспечивают экономическую устойчивость предприятия, и гарантируют полноту ее финансовой независимости. В увеличении роста финансовых результатов заинтересованы практически все организации, так как от его уровня зависит эффективность работы предприятия, повышение и укрепление конкурентной позиции на рынке. Корректно выстроенная система бухгалтерского учета финансовых результатов является базой для анализа финансового состояния организации. Именно поэтому особое внимание уделяется формированию и использованию финансовых результатов деятельности хозяйствующего субъекта. В статье выявлены основные ошибки, возникающие в учете организации при формировании финансового результата. Предлагается ряд мероприятий по совершенствованию учета финансовых результатов предприятия.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, налоговый учет, финансовые результаты, чистая прибыль, информационные технологии, автоматизация, цифровизация.

Учет финансовых результатов необходим для оценки хозяйственной жизни предприятия.Достоверное исчисление финансового результата по окончании отчетного периода является одной из первостепенных задач бухгалтерского учета. От достоверности расчета финансового результата зависит исчисление налога на прибыль, расчет дивидендов учредителям, оценка доходности инвестиционных проектов и многих других операций.

Финансовые результаты представляют собой важный элемент в управлении деятельностью современной организации. Под финансовыми результатами понимают ряд показателей, среди которых выручка, себестоимость, различные виды прибыли. Конечный финансовый результат – это чистая прибыль. От ее размера зависит успешность и дальнейшее развитие организации [2, с. 187].

В РФпроцесс формирования, распределения и использования прибыли регламентируется довольно обширной нормативно-правовой базой. К основным нормативно-правовым актам, определяющим порядок учета формирования, прибыли предприятия относятся Гражданский кодекс РФ [1], Налоговый кодекс РФ [3], ФЗ № 402 от 06.12.2011 «О бухгалтерском учете» [8], ПБУ 9/99 «Доходы организации» [5], ПБУ 10/99 «Расходы организации» [6], ПБУ 18/02 «Учет расходов по налогу на прибыль организаций» [7].

Информация о финансовых результатах деятельности предприятия находит свое отражение в Отчете о финансовых результатах. Данный отчет, выступая в качестве одной из главных форм промежуточной и годовой бухгалтерской (финансовой) отчетности, обеспечивает заинтересованных пользователей необходимой информацией для анализа в зависимости от целей аналитических процедур [8].

От эффективности системы учета финансовых результатов зависят такие процессы, как экономический анализ и оценка финансовой устойчивости предприятия. Одним из недостатков учета финансовых результатов и отражения данных в отчетности является несовпадение периодов для систематизации данных (в отчете о финансовых результатах – два, в балансе – три). Второй проблемой является фальсификация и вуалирование бухгалтерской (финансовой) отчетности. Согласно статистикеболее половины случаев фальсификации отчетности связаны с неправильным признанием дохода. Так наибольшее количество возбужденных Комиссией по ценным бумагам и биржам дел, сфокусированных на бухгалтерском учете, связаны с завышением показателя выручки в целях раскрытия в отчетности «желаемых» финансовых результатов. Подобная ситуация могла возникнуть как вследствие ослабления нормативно-правового регулирования бухгалтерского учета, так и вследствие предоставления бухгалтерам большей свободы в выборе способов отражения бухгалтерской информации. Современные процессы конвергенции МСФО и национальных стандартов бухгалтерского учёта способствуют формированию единых и подробных правил ведения и организации бухгалтерского учета, которые соответствуют требованиям сегодняшней экономики.

Фактически на практике в настоящий момент существует необходимость реформирования системы учета финансовых результатов путем совершенствования законодательной базы и путем обеспечения сближения российской и международной практик учета. Таким образом, на основе анализа вышеизложенных проблем считаем, что в настоящее время назрела необходимость в формировании нового подхода к определению и исчислению прибыли, что позволило бы внести ясность в алгоритм его расчета, экстраполировать отражение финансового результата в интересах основных пользователей этой информации.

Несовершенство нормативного регулирования бухгалтерского учета финансовых результатов является важным фактором, способствующим формированию недостоверной бухгалтерской (финансовой) отчетности, не представляющей ценности для пользователей при принятии управленческих решений. Система учета нуждается не только в совершенствовании методологии, но и оптимизации организации учетных процессов.

Одним из трендов в современной системе управления коммерческим предприятием является автоматизация учетных процессов. Автоматизация и цифровизация набирают обороты, средства цифровизации широко используются в разных отраслях и сферах деятельности. Цифровые и информационные технологии в значительной степени упрощают управление предприятием и ведение бухгалтерского учета.

На сегодняшний день, современный мир испытывает всплеск информационных и компьютерных технологий, работу бухгалтерского отдела любой организации сложно представить без источников компьютеризации и сопутствующего программного обеспечения. Вспомогательные компьютерные программы могут очень сильно облегчить составление отчетности и управление бухгалтерским и налоговым учетом. Автоматизация учета значительно упрощает работу бухгалтерии. Методика бухгалтерского учета представляет собой одновременную регистрацию каждой записи хозяйственной операции, как по счетам бухгалтерского учета, так и по необходимым разделам аналитического, количественного и валютного учета. Пользователи самостоятельно управляют методикой учета, в рамках настройки учетной политики, создают новые субсчета и разделы аналитического учета.

Если бухгалтерия предприятия полностью отвечает за учет, включая, допустим выписку первичной документации или учет продаж, и облегчение решения всех поставленных задач обеспечивает «1С: Бухгалтерия 8». Помимо этого, информацией об отдельных видах деятельности, торговых и производственных операциях, могут владеть и пользоваться не только работники бухгалтерии, а также сотрудники смежных служб предприятия.

«1С: Бухгалтерия» автоматизирует управление над всеми разделами бухгалтерского учета. Данная программа имеет возможности ведения учета, которые упростят работу бухгалтерскому отделу:

– использовать несколько планов счетов одновременно;
– многоуровневые планы счетов;
– многомерный аналитический учет;
– многоуровневый аналитический учет;
– количественный учет;
– многовалютный учет по неограниченному числу валют;
– управление на одном компьютере учета для нескольких предприятий;
– ведение консолидированного учета и составления отчетности;
– ввод, хранение и печать любых первичных документов [2, с. 43].

Цифровые и информационные технологии, использование бухгалтерских программ позволяет повысить аналитичность учета, детализировать данные и сделать его более точным. Кроме того, повышение аналитичности данных позволяет формирования различных форм управленческой отчетности. В целях повышения аналитичности к счету 84 «Нераспределенная прибыль (непокрытый убыток)» можно открыть субсчета: 84.1 «Прибыль, подлежащая распределению»; 84.2 «Убыток, подлежащий покрытию»; 84.3 «Нераспределенная прибыль в обращении»; 84.4 «Нераспределенная прибыль использованная».

В настоящее время самой важной проблемой является максимальное сближение между бухгалтерским и налоговым учетом. Для этого следует предпринять все меры для того, чтобы доходы и расходы в обоих учетах были отражены одинаково — в одной сумме и на одну дату. Мерами сближения бухгалтерского и налогового учетов являются:

− заключение договоров с контрагентами на соответствующих условиях;
− выбор соответствующих методов бухгалтерского и налогового учета и принятие соответствующих положений учетной и налоговой политики[4, с. 207].

Таким образом, можно сделать вывод о том, что к выбору методов ведения бухгалтерского и налогового учета следует подходить с большой ответственностью, так как порой их сближение может привести к увеличению налоговой нагрузки, но упростит ведение бухгалтерского учета. Система финансовых результатов представляет собой важный и значимый элемент управления коммерческой организации и необходимо устранить недостатки в системе учета, повысить эффективность организации учета и анализа данных.

Итак, в последние годы в значительной степени внедряются средства цифровизации в организации бухгалтерского учета. Применение цифровых технологий позволит оптимизировать порядок формирования отчета о финансовых результатах, предоставит возможность составления управленческих форм отчетности. Более точная система учета финансовых результатов позволит вывести работу аналитиков коммерческой организации на новый уровень. Своевременное определение недостатков в управлении финансовыми результатами, величиной доходов и расходов позволят разработать меры по оптимизации. Важным шагом на сегодняшний день является развитие в практике применения управленческих форм отчетности. Отчет о финансовых результатах отражает только общие сведения о работе, однако не предлагает информации о количестве реализованной продукции в разрезе основных видов товаров и услуг, в разрезе каналов сбыта, не систематизирует информацию о браке и других аспектах деятельности. Такая аналитика крайне важна в современных неустойчивых условиях экономической среды. Чем более детально собрана и проанализирована информация о финансовых результатах, тем более точным и оптимальным будет решение по совершенствованию работы предприятия.

Список литературы:

1. Гражданский кодекс Российской Федерации (ГК РФ) ФЗ // СПС «КонсультантПлюс». – Режим доступа:http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/

2. Домбровская, Е. Н. Бухгалтерская (финансовая) отчетность / Е.Н. Домбровская. - М.: ИНФРА-М, 2018. - 288 с.

3. Налоговый кодекс РФ // СПС «КонсультантПлюс». – Режим доступа:http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_19671/

4. Натепрова, Т. Я. Бухгалтерская (финансовая) отчетность / Т.Я. Натепрова, О.В. Трубицына. - М.: Дашков и Ко, 2017. - 292 с.

5. Приказ Минфина России от 06.05.1999 N 32н (ред. от 27.11.2020) "Об утверждении Положения по бухгалтерскому учету "Доходы организации" ПБУ 9/99" // СПС «КонсультантПлюс». – Режим доступа:http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_6208/1f46b0f67e50a18030cbc85dd5e34849b2bf2449/

6. Приказ Минфина России от 06.05.1999 N 33н (ред. от 06.04.2015) "Об утверждении Положения по бухгалтерскому учету "Расходы организации" ПБУ 10/99"// СПС «КонсультантПлюс». – Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_12508/0463b359311dddb34a4b799a3a5c57ed0e8098ec/

7. Приказ Минфина России от 19.11.2002 N 114н (ред. от 20.11.2018) "Об утверждении Положения по бухгалтерскому учету "Учет расчетов по налогу на прибыль организаций" ПБУ 18/02" // СПС «КонсультантПлюс». – Режим доступа:http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_40313/2010d850e808cca6d7525a2aec2cb1aceffec643/

8. Федеральный закон "О бухгалтерском учете" от 06.12.2011 N 402-ФЗ // СПС «КонсультантПлюс». – Режим доступа: http://www.consultant.ru.

УДК 657.01

Кулякина Е.Л. старший преподаватель кафедры учета, анализа и аудита
Степанюк Т.И. студентка кафедры учёта, анализа и аудита
Институт экономики и управления
ФГАОУ ВО «КФУ им. В.И. Вернадского»,
г. Симферополь, Российская Федерация

СУЩНОСТЬ И ВЛИЯНИЕ АВТОМАТИЗАЦИИ НА БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ

Аннотация. В данной работе выявлена сущность компьютеризации бухгалтерского учета, актуальность данного процесса. Перечислены и выявлены проблемы, которые могут возникнуть при автоматизации учета. В статье раскрываются вопросы влияния автоматизации на современный бухгалтерский учет. Выделены факторы, оказывающие влияние на совершенствование системы бухгалтерского учета, и раскрыты преимущества применения цифровых технологий. Изучена сущность технологии блокчейн, рассмотрены ее преимущества.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, автоматизация, информационные технологии, блокчейн, цифровые технологии, компьютеризация. автоматизированные системы.

На современном этапе развития информационных технологий особую важность приобретает внедрение их во все сферы деятельности. Внедрение технологий в финансово-хозяйственную деятельность существенно облегчает процесс проведения финансовых операций, помогает более эффективно использовать необходимые информационные потоки.

На данный момент существует большое количество бухгалтерских программ, облегчающих ведение учета и систематизирующих отчетность. Бухгалтерский учет сам по себе представляет собой довольно сложный и трудоемкий процесс, следовательно, использование информационных технологий в данной деятельности является необходимым. Это, в первую очередь, повысит эффективность и достоверность учетных данных [1].

Автоматизация бухгалтерского учета является довольно длительным и сложным процессом. Данный процесс может вызвать некоторые проблемы, требующие разумных решений. Самая распространенная из этих проблем – непригодность созданной программы для каждого

пользователя. Это обусловлено тем, что требования и стандарты по отношению к программам подвергаются регулярным изменениям, к примеру, изменения в законодательстве.

Следующей проблемой в автоматизации бухгалтерского учета считается выбор соответствующего технического оборудования. У каждого программного продукта имеются особые требования к технике, посредством которой будет работать программа. Выбирая и покупая технику, следует данные требования учитывать, при этом не забывать тот факт, что требования с каждым разом увеличиваются [2].

На сегодняшний день невозможно не заметить тенденцию к автоматизации, а также модернизации систем. Повлияло это и на бухгалтерский учет – все организации нуждаются в автоматизации этого процесса. Автоматизация затрагивает всю систему информационного обеспечения социально-экономических процессов [1]. Существенную значимость в этой системе играет бухгалтерский учет, который предоставляет сбор, обработку и информацию о деятельности хозяйствующих субъектов.

На смену ручной обработки информации пришел процесс автоматизации бухгалтерского учета, который намного облегчает работу бухгалтеров.

Рассмотрим преимущества, которые дает автоматизация бухгалтерского учета:

- автоматическое заполнение реквизитов в первичных документах;
- своевременная обработка больших объемов информации;
- представление аналитических данных в удобной для понимания форме (диаграммы, графики, таблицы);
- создание регистров бухгалтерского учета (расчетно-платежные ведомости, рабочие балансы, кассовая книга);
- снижение количества носителей бумаги;
- моментальный обмен информацией между руководством и подчиненными, подразделениями организации;
- предотвращение арифметических ошибок;
- онлайн - общение с контролирующими органами и банками;
- способность быстро реагировать на изменения законодательства [2].

Применение цифровых технологий в бухгалтерском учете повышает его оперативность. У бухгалтера есть возможность быстро получить нужные ему результаты за любой период времени, не прибегая к ручной работе. Процесс группировки данных также отличается от ручных методов тем, что одна и та же информация используется много раз для формирования таблиц, и это способствует облегчению в работе и ускорению процесса учета.

Преимущества и недостатки применения цифровых технологий в бухгалтерском учёте предоставлены в таблице 1

Таблица 1 - Преимущества и недостатки применения автоматизации в бухгалтерском учёте

Преимущества	Недостатки
- для электронных документов нет необходимости покупать стеллажи, шкафы, сейфы. Их удобно хранить, корректировать, искать;	- полученная информация может подвергаться хакерским атакам;
- электронный документооборот значительно уменьшает затраты;	- большая стоимость внедрения технологии;
- использование электронных документов дает возможность компаниям исключить расходы на дорогостоящую оргтехнику и расходные материалы	- из-за нестабильного соединения с сетью могут возникать проблемы со своевременным обновлением информации;
- цифровой учет позволяет передавать бухгалтерские данные в электронном формате;	- пользователь не всегда имеет возможность полностью настроить программное обеспечение.
- снижение числа бухгалтерских ошибок.	
Источник: Составлено авторами на основании источника [1].	

Каждое предприятие может выбрать любую из них по критериям. Критерии, по которым может происходить оценка бухгалтерской программы в соответствии с желаемыми предпочтениями:

1. Функциональная полнота.

2. Комплексное техническое обслуживание, которое заключается в своевременном обновлении программных продуктов в зависимости от изменений нормативных актов, форм отчетности, правил расчета и т.д.

3. Простота эксплуатации системы (понятный интерфейс (внешний вид), быстрый запуск).

4. Полная конфиденциальность информации.

5. Возможность дистанционной работы.

6. Цена продукта[3].

Программистами создается большое количество программ для обработки и хранения бухгалтерской информации (табл. 2).

Таблица 2 - Бухгалтерские программы для автоматизации бухгалтерского учета

Название программы	Характеристика
1С: Бухгалтерия	это программа, используемая бухгалтерами, с помощью которой можно вести бухгалтерский и налоговый учет, готовить и сдавать обязательную отчетность
Галактика	программа, которая решает основные управленческие задачи, а также обеспечивает персонал предприятия различного уровня управления необходимой и достоверной информацией для принятия управленческих решений
БЭСТ	программа, которая позволяет вести как бухгалтерский, так и кадровый учет.
Инфо-бухгалтер	программа, которая включает в себя работу всех участков бухгалтерии и позволяет формировать все необходимые отчетные документы в налоговые органы и социальные фонды
Анжелика	программа, предназначенная для составления, хранения и печати платежных документов
Источник: Составлено авторами	

Одной из самых распространенных бухгалтерских программ является 1С: Бухгалтерия, которая позволяет настраивать параметры учетной политики с учетом специфики деятельности организации, создавать первичные документы, формировать отчетность, настраивать справочники в соответствии с требованиями ведения учета в организациях.

Одним из наиболее эффективных и рабочих инструментов цифровизации бухгалтерского учета может стать технология блокчейн, которая в последние годы развивается ускоренными темпами.

Технология блокчейн наделена внушительным потенциалом для бухгалтерского учета, который представляет собой непрерывную цепочку «блоков", содержащих информацию и построенных по определенным правилам. Это единая база данных без централизованного управления, распределенная между несколькими компьютерами. Блокчейн часто называют «распределенной базой данных». Технология блокчейн имеет следующие преимущества:

1. Исключается возможность вносить какие-либо изменения в записи.

2. Хранение у всех членов системы одновременно, благодаря чему становится невозможным ее взлом и похищение.

3. Невозвратность всех транзакций: плательщик не может отозвать или заморозить отправленный денежный перевод «задним числом», обманув таким образом получателя.

4. Прозрачность данных совершенных транзакций, благодаря чему любой пользователь может отследить информацию о переводе средств [4].

Также, в условиях быстрого развития технологий большую популярность набирают облачные технологии. Облачные технологии – это хранилище, на котором расположены документы, файлы и прочее [5]. Этим сервисом может воспользоваться каждый, у кого есть доступ к Интернету. Самым простым примером может послужить виртуальная память, к примеру, Яндекс-Диск, Google-Drive и т.д.

С помощью облачных вычислений можно реализовать традиционные функции бухгалтерского учета: ведение электронного финансового, управленческого, налогового учета и составление статистической отчетности, формирование первичной бухгалтерской документации, выполнение расчетов налогов и страховых взносов.

Исходя из вышесказанного, следует вывод, что на современном этапе развития информационных технологий и экономики автоматизация бухгалтерского учета необходима. Автоматизация учета позволит более эффективно вести отчетность, обеспечит его сохранность и достоверность.

Список литературы:

1. Автоматизация бухгалтерского учета. [Электронный ресурс] Режим доступа:URL:http://dor-soft.ru/avtomatizatsiya-ucheta-po-uchastkam/bukhgalterskiy / (Дата обращения: 27.01.2022).
2. Информационные технологии в сфере бухгалтерских услуг.-URL:https://www.i-ias.ru/blog/competition_page_2/inf_tehnology.html (Дата обращения: 27.01.2022)
3. Критерии оценки и выбора программы для эффективного ведения бухгалтерского учета.-URL:https://be5.biz/ekonomika1/r2012/1059.htm (Дата обращения:27.01.2022).
4. Технология блокчейн простыми словами: суть, преимущества и недостатки.-URL:https://kotnebankrot.com/texnologiya-blokchejn-sut-preimushhestva-i-nedostatki-investirovanie-primery-primeneniya/(Дата обращения:27.01.2022).
5. Сокерин, П. О. Применение облачных технологий в бухгалтерском учете / П. О. Сокерин // Научные стремления. – 2019. – №. 25. – С. 72–74

ӘОЖ 657.6

Қаратай Н.Б., Мемлекеттік аудит білім беру
бағдарламасының магистранты – 2 курс
Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Нұр-Сұлтан қ.Қазақстан Республикасы

МЕМЛЕКЕТТІК БАҒДАРЛАМАЛАРДЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСЫРЫЛУ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ

Аңдатпа. Мақала қазақстандық ғылым мен мемлекеттік басқару практикасы үшін қағидатты түрде жаңа болып табылатын және қазіргі уақытта ғылыми әзірлену сатысында тұрған мемлекеттік бағдарламалардың тиімділік аудиті мәселелеріне арналған. Автор мемлекеттік бағдарламаның мемлекеттің жоспарлау жүйесіндегі рөліне, бағдарламаның іске асыру құралдарына тоқталып өтеді. Сонымен қатар, мақалада шетелдік әдебиеттерге мемлекеттік бағдарламаның жүзеге асырылуы мен нәтижесі жөнінде анықтамаларға шолу жасалған. Мақалада мемлекеттік бағдарламалардың аудит қорытындыларын көрсетілген. Мемлекеттік бағдарламалардың тиімділік аудиті кезінде елімізде жиі кездесетін мәселелердің талдауы ұсынылған.

Кілт сөздер: Мемлекеттік бағдарламалар, бағдарламаларды бағалау, тиімділік аудиті, мемлекеттік жоспарлау жүйесі, мониторинг, стратегия, аудит қорытындысы.

Мемлекеттік бағдарламалар – ел дамуының басым стратегиялық бағыттары бойынша мақсаттарды, міндеттерді және күтілетін нәтижелерді айқындайтын және Мемлекеттік жоспарлау жүйесінің жоғары тұрған құжаттарын іске асыру мақсатында кемінде 5 жыл мерзімге әзірленетін салааралық және ведомствоаралық құжаттарболып табылады [1]. Еліміздің мемлекеттік жоспарлау жүйесі өз кезегінде келесі құжаттардан құралады:

-Қазақстанның 2050 жылға дейінгі даму стратегиясы;

-Жалпыұлттық басымдықтар;

-Қазақстан Республикасының ұлттық даму жоспары;

-Елдің аумақтық даму жоспары;

-саланы дамыту тұжырымдамасы;

-мемлекеттік органдардың, облыстың, республикалық маңызы бар қаланың, астананың; ұлттық компаниялардың даму жоспарлары.

Стратегиялық және бағдарламалық құжаттарды әзірлеу кезінде каскадтық және декомпозициялық әдістерді қолдану қажет.Каскадтық әдіс – мемлекеттік жоспарлау жүйесіндегі жоғарғы деңгейлі құжаттардың мақсаттары, нысаналы индикаторлары, міндеттері, нәтижелерінің көрсеткіштері тиісті төменгі деңгейдегі құжаттардың мақсаттарына, нысаналы

индикаторларына, міндеттергіне, нәтижелерінің көрсеткіштерінекөшірілетін әдіс. Декомпозициялық әдіс – мемлекеттік жоспарлау жүйесінің жоғары деңгейлі құжаттарының мақсаттарын, нысаналы индикаторларын, міндеттерін және нәтижелерінің көрсеткіштерін төменгі құжаттарда көрсету үшін негізгі мақсаттарға, нысаналы индикаторларға, міндеттерге және нәтиже көрсеткіштеріне бөлу процесі [2].

Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (ЭЫДҰ) мемлекеттік бағдарламаларға келесідей анықтама береді: «Бағдарлама дегеніміз – белгілі бір мақсаттарды жүзеге асыру үшін топтастырылған мемлекеттік іс-шаралар. Бағдарламалық бюджеттеу «шығын-пайда» талдауын қолдануды, шығындарды бағдарламалар бойынша бөлуді және бағдарлама нәтижелерін мақсаттарға сәйкес бағалауды ұсынады» [3].Мемлекеттік бағдарламаларды басқарудың маңызды сипаттамаларының бірі оны жүзеге асырудың жобалық формасы болып табылады. Бұл нысан ресурстарды тиімдірек пайдалануға, оларды жекелеген бағдарламалық іс-шараларға шоғырландыруға, бағдарламалар мен жобаларды басқару және іске асыру механизмінің икемділігін сақтауға, сонымен қатар қаржыландыруды және оның барысында алынған нәтижелерді мұқият бақылауға және тиімділігін бағалауға мүмкіндік береді.

Бағдарламалық құжатты бағалау мемлекеттік бағдарламаларды жоспарлау мен жүзеге асыру сатысында маңызды қадам болып табылады, өйткені ол бағдарламаны жүзеге асыру барасында қажетті өзгерістер мен бағдарлама жүзеге асқаннан кейін нәтижелер туралы ақпарат береді [4].

Ғылыми әдебиеттерде бағдарламаларды бағалаудың көптеген классификациялары бар. Ең кең тараған классификация – бағдарламаның іске асырылу процесін бағалау(process evaluation) және бағдарлама нәтижесін(outcome evaluation) бағалау. Процесті бағалау бағдарламаларды іске асыру шеңберінде жүзеге асырылатын іс-шаралар мен іс-шараларды бағалауға бағытталған. Процесті бағалау бағдарламаның қалай жұмыс істейтіні, тиімділігі туралы түсінік береді және бағдарламаның белгіленген және жоспарланған шеңберде жүзеге асырылуын қамтамасыз етуге көмектеседі [5]. Нәтижені бағалау бағдарламаның нақты мақсаттары мен көрсеткіштерін бағалай отырып, бағдарлама туралы жалпы ақпаратты алуға бағытталған [6]. Мемлекеттік бағдарламаны бағалау барысында көп жағдайда бағдарлама нәтижелерін бағалау әдісі пайдаланады.

Мысалы, Қазақстанда Мемлекеттік жоспарлау жүйесіне сәйкес мемлекеттік бағдарламалардың орындалуына мониторинг жылына бір рет жыл соңында жүргізіледі. Мониторинг барысында бағдарлама көрсеткіштеріне қол жеткізу немесе орындамау бойынша талдау жүргізіледі. Дегенмен, нәтижелерді бағалауды бағдарламалың іске асырылу процессін бағаламай пайдалану бағдарламаның орындалу барысы туралы қате тұжырымдарға әкелуі мүмкін. Сондықтан біріктірілген бағалауды (process-outcome evaluations), яғни бағдарламалардың процестері мен нәтижелерін бір уақытта бағалауды қолданған жөн. Бағалаудың бұл түрі бағдарламаның процестері туралы мәліметтерді жинауды, бағдарламаның тиімділігі мен соңғы нәтижелерін өлшеуді қамтиды. Нәтижелерді пайдалану және процесті бағалау бағдарламаның ішкі процестерінің бағдарлама нәтижелеріне қалай әсер ететіндігінің анық көрінісін береді.Яғни, әрбір кезеңде мемлекеттік бағдарламаны іске асырудың тиімділігіне мониторинг пен бағалау жүргізумен қатар жүргізген жөн.

Одан бөлек, ағылшын әдебиетінде қазақ тілінде жиі бір-бірімен алмастырылатын екі ұғым бар: «program evaluation» и «performance program measurement»(«бағдарламаны бағалау» және «бағдарламаның орындалуын бағалау»).Бағдарламаның іске асырылуын бағалау бағдарламаның бүкіл әрекет ету мерзімінде жоспарланған мақсаттармен салыстырғанда бағдарламаның қол жеткізілген нәтижелері туралы тұрақты мониторинг және есеп беру [7]. Яғни, бұл бағдарлама мақсаттарының орындалу дәрежесін қадағалау, жоспарланған көрсеткіштер мен нақты көрсеткіштерді салыстыру, бағдарламаның орындалуын бақылау. Әдетте, бағалаудың бұл түрін мемлекеттік бағдарламаның орындалуына жауапты басқарма жүргізеді.

Бағдарламаны бағалау бағдарламаны іске асыру туралы нақты сұрақтарға жауап беруге мүмкіндік береді, бағдарламаның процестеріне де, нәтижелеріне де назар аудара алады. Бағалау жоспарланған нәтижелер арасындағы сәйкессіздіктің себептері туралы ақпарат береді, бағдарламаның тиімділігін бағалайды, бағдарламаны іске асыруды және ресурстарды бөлуді жақсарту жолдарын анықтайды. Бағдарламаларды бағалау бақылауға емес, бағдарлама туралы

жаңа ақпарат алуға көбірек бағытталған.Екі құрал да бағдарламаның орындалу барысын бағалауға және мемлекет қаражатын тиімді игеруге септігін тигізеді.

Сонымен бірге, бағдарламаны іске асыруды бағалау, қандай да бір келеңсіз салдарлар пайда болғанға дейін ауытқуларды анықтауға мүмкіндік беретін ескерту жүйесі болып табылады. Бағдарламаларды бағалау жоспарланған мәндерден ауытқудың себептерін түсінуге, бағдарламаны тиімді жүзеге асыруға және мақсаттарға қол жеткізуге ықпал ететін бағдарламалық түзетулерге қатысты мерзімді шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді.Бұл ретте бағдарламаның іске асырылу процессін бағалауға тек бағдарламаны жүзеге асыруға жауапты басқармалар қатысады, ал нәтижені бағалаумен жоғары қаржылық бақылау органы айналысады.Сәйкесінше, біздің мемлекетімізде мемлекеттік бағдарламаларды бағалаумен тиімділік аудиті шеңберінде Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитеті айналысады. Яғни, мемлекеттік бағдарламаларды бағалау тиімділік аудитінің бір бөлігі болып табылады.

Ағымдағы жылда Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитеті 5 мемлекеттік бағдарламаның жүзеге асырылуына бағалау жүргізді. Бағдарламалардың тізімі мен аудит қорытындысы 1-кестеде көрсетліген.

1 – кесте. 2020 жыл бойынша мемлекеттік бағдарламалардың аудит қорытындылары

Бағдарлама	Аудит қорытындысы
Тұрғын үй-коммуналдық дамудың 2020 – 2025 жылдарға арналған «Нұрлы жер» мемлекеттік бағдарламасы	Мемлекеттік аудит қорытындысы бойынша 102,8 млрд. теңге бұзушылық анықталды, оның ішінде 0,3 млрд. теңге – қаржылық бұзушылық, 92,4 млрд. теңге – тиімсіз жоспарлау, 10,1 млрд. теңге - тиімсіз пайдалану.
Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы	Аудит қорытындысы бойынша сомасы 146,6 млн. теңгеге бұзушылық анықталды, оның ішінде 121 млн.теңге – қаржылық бұзушылықтар, 7 180,9 млн. – теңге бюджет қаражатын тиімсіз пайдалану
2020 - 2021 жылдарға арналған Жұмыспен қамту жол картасы	Дағдарысқа қарсы шараларға бөлінген қаражат бойынша аудиторлық ісшаралар нәтижесінде 101,9 млрд. теңге бұзушылық анықталды, оның ішінде 21 млрд. теңге – қаржылық бұзушылықтар, 75,4 млрд. теңге – тиімсіз жоспарлау, 5,5 млрд. теңге – тиімсіз пайдалану.
Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017 – 2021 жылдарға арналған «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасы	Мемлекеттік бағдарламаның тиімділігіне жүргізілген мемлекеттік аудиттердің қорытындылары бойынша 18,9 млрд. теңге сомасына бұзушылықтар анықталды, соның ішінде 6 млрд. теңге – қаржылық бұзушылықтар, 12,9 млрд. теңге – тиімсіз жоспарлауға және пайдалану.
Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017 – 2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы	Аудит қорытындысы бойынша анықталған қаржылық бұзушылықтардың жалпы сомасы 2,8 млрд. теңгені, тиімсіз жоспарлау – 16,9 млрд. теңгені, тиімсіз пайдалану – 44,1 млрд. теңгені құрады.
Ескерту – автор құрастырған	

Есеп комитетінің мемлекеттің бағдарламалардың атқарылуына жүргізген аудиті барысында, жоғарыда аталған 5 бағдарламада құқық бұзушылықтың басым сомасытиімсіз жоспарлау мен тиімсіз қолдану салдарынан туындаған[8]. Одан бөлек, аудит барысында жүйелі кемшіліктер мен мәселелер анықтаған. Мәселен, мемлекеттік бағдарлама, Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспары мен аумақтарды дамыту бағдарламалары арасында жекелеген параметрлердің декомпозициясыныңболмауы. Мемлекеттік бағдарламада Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарында көзделген «Ауыл, орман және балықшаруашылығы» саласындағы қадағаланбайтын (көлеңкелі) экономиканың үлесі» жалпыұлттық көрсеткішін іске асыру жөніндегі нысаналы индикатор жоқ.Стратегиялық және бағдарламалық құжаттарды әзірлеу

кезінде нәтижелердің көрсеткіштері мен индикаторлары анықталуы керек. Төменгі деңгейдегі құжаттарда жоғары деңгейдегі құжаттардың көрсеткіштері мен индикаторлары егжей-тегжейлі ашылуы маңызды. Екінші және үшінші деңгейлердің құжаттары алға қойылған мақсаттарға жету үшін өзгермелі жағдайларға жылдам әрекет етуге және әрекеттерді, ресуртасды түзетуге мүмкіндік беруі керек. Стратегиялық және бағдарламалық құжаттарды әзірлеу кезінде оларды әзірлеуге негіз болатын тұжырымдамалардың ережелерін ұстану міндетті.

Әдебиеттер тізімі:

1. Приказ министра национальной экономики Республике Казахстан от 19 февраля 2018 года №64 «О некоторых вопросах Системы государственного планирования в Республике Казахстан»
2. Постановление Правительства Республики Казахстан от 29 ноября 2017 года № 790 "Об утверждении Системы государственного планирования в Республике Казахстан"
3. OECD Budget Practices and Procedures Database, Phase II, Final Glossary, 19 December 2006, p. 6
4. 3. Lee, L. J., & Sampson, J. F. (1990). A practical approach to program evaluation. Evaluation and Program Planning, 13, 157-164.
5. Rossi, P. H., Lipsey, M. W., & Freeman, H. E. (2004). Evaluation: A systematic approach (7th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
6. Kellaghan, T., & Madaus, G. F. (2000). Outcome evaluation. In D. L. Stufflebeam, G. F. Madaus, & T. Kellaghan (Eds.), Evaluation models: Viewpoints on educational and human services evaluation (2n ed., pp. 97-112). Boston, MA: Kluwer Academic Publishers.
7. Performance Measurement and Evaluation: Definitions and Relationships, GAO-11-646SP, May 2011. Designing Evaluations: 2012 Revision (Supersedes Pemd-10.1.4). Gao-12-208G. [http://www.gao.gov/products/GAO-12-208G].
8. Сайт Счетный комитет по контролю за исполнением респ?бликанского бюджета [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://esep.kz/rus/show1/article/147

УДК 658.5.012.14

Медеуова Д.К. магистрант, **Молдыбаева М.Ж.** магистрант
Аманова Г.Д. к.э.н., ассоциированный профессор
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ БУХГАЛТЕРСКОГО АУТСОРСИНГА В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. В современной жизни, когда конкуренция среди бизнеса стремительно обостряется, одним из инструментов, который даст возможность открыть доступ практически ко всем ресурсам, предлагаемым на рынке, является аутсорсинг.В статье определена роль аутсорсинга, как наиболее широко используемого современного метода ведения бизнеса. Также раскрыты понятия «аутсорсинг», «компания-аутсорсер», приведены различные определения, выявлены преимущества и недостатки аутсорсинга. Однако, несмотря на то, что аутсорсинг стал очень популярной темой среди научных работ во всем мире, исследования аутсорсинговой деятельности в Казахстане в частности, и тем более в банковской сфере республики, отсутствуют.

Ключевые слова: аутсорсинг, инсорсинг, преимущества и недостатки, компания-аутсорсер, банки, финансы,подход.

Аутсорсинг является одним из самых эффективных направлений в современном бизнесе, ведь многие компании стараются использовать все новшества науки, техники и технологий для выпуска качественного и конкурентоспособного продукта, который удовлетворит потребителя. Эта ситуация очень полезна для обеих частей, потому что каждая из них может концентрировать свои ресурсы на развитии основных компетенций и перспективных направлений деятельности. Это приводит к существенному снижению затрат на производство конечного продукта, поскольку каждая деталь работает над тем, что может сделать лучше всего, не прикладывая дополнительных усилий и не вкладываясь в изучение нового виды деятельности [1].

Этот доклад фокусируется на преимуществах и недостатках аутсорсинга, с которыми столкнулись казахстанские банки. Исследование начинается с обзора литературы по аутсорсингу, включая теории и виды аутсорсинга, его преимущества и недостатки.

Аутсорсинг состоит из разных видов деятельности, и каждое явление может быть описано несколькими рамками, которые заложены в различных теоретических подходах. На многие исследования аутсорсинга повлияли три подхода: подход, основанный на ресурсах, подход к основным компетенциям и теория транзакционных издержек. Ресурсный взгляд на аутсорсинг строится на предположении, что организация, которой не хватает ценных, редких, неповторимых и организованных ресурсов и возможностей, должна искать внешнего поставщика, чтобы преодолеть эту слабость. По словам Перуновича и Педерсена, наиболее заметное использование теории ресурсов в процессе аутсорсинга - это этап подготовки для определения структуры принятия решений и этап выбора поставщика для выбора подходящего поставщика. Организации будут восполнять пробелы в ресурсах и возможностях наиболее экономичным способом, чтобы поддерживать отличительный продукт и его конкурентное преимущество. Суть теории основных компетенций заключается в том, что она должна оставаться внутри компании, но другие виды деятельности, которыми занимается организация, которые не считаются ключевыми или критически важными для ее функций, должны быть переданы на аутсорсинг. Основную компетенцию можно рассматривать как совокупность атрибутов, которыми обладает организация, что, в свою очередь, позволяет ей достичь конкурентного преимущества [2].

Если организация должна сосредоточиться на своих основных компетенциях как на основе своего устойчивого конкурентного преимущества, то деятельность, не являющаяся основной компетенцией фирмы, может быть передана внешним фирмам, которые могут предоставить их по более низкой цене. Кроме того, теория транзакционных издержек была разработана для облегчения анализа сравнительных затрат на планирование, адаптацию и мониторинг выполнения задач при альтернативных структурах управления. Единицей анализа в теории транзакционных издержек является транзакция, которая, «происходит, когда товар или услуга передаются через технологически отдельный интерфейс». Лица, принимающие решения, должны взвесить производственные и транзакционные издержки, связанные с выполнением транзакции внутри их фирм (инсорсинг), по сравнению с производственными и транзакционными издержками, связанными с выполнением транзакции на рынке (аутсорсинг). Организации могут выбирать, покупать ли на рынке или разрабатывать самостоятельно, решение основывается на относительной стоимости, которая складывается из затрат на производство и затрат на транзакцию[3].

Наиболее существенными преимуществами аутсорсинга являются сосредоточенность на основной деятельности, экономия средств, доступ к опыту, повышение производительности и гибкость. Во-первых, многие исследователи согласны с тем фактом, что, передав непрофильные виды деятельности доверенной третьей стороне, компания может сконцентрироваться на деятельности, имеющей ключевое значение для ее ценностного предложения, и повысить свое конкурентное положение. Во-вторых, аутсорсинг вообще преследует одну из главных целей — экономию средств.

Особая необходимость возникает, когда какой-то ресурс, будь то человеческие или аппаратные, не нужен постоянно, либо усилия по его получению неоправданны. Например, для среднего бизнеса время от времени требуется техническая экспертиза и техническое обслуживание. Поскольку стоимость найма и обучения инженера, компетентного в компьютерной поддержке, слишком высока, организации будет выгодно передать эту задачу на аутсорсинг. В-третьих, за счет аутсорсинга компании имеют возможность доступа к высококвалифицированному персоналу, который может быть недоступен для организации-заказчика, и в полной мере использовать инвестиции, инновации и возможности специалистов поставщиков. В-четвертых, важной причиной для рассмотрения аутсорсинга является достижение улучшения производительности, которое может предложить компания-аутсорсер за счет эффекта масштаба. Крупный масштаб может предоставить множество функций и возможностей, которые помогут сохранить лучших доступных работников, которые могут не захотеть работать в менее стимулирующей потребительской среде. Кроме того, у поставщиков услуг ожидается более высокий уровень операционного опыта из-за большей концентрации персонала на задачах по сравнению с внут-

ренними операциями. В-пятых, гибкость является основной причиной аутсорсинга для многих компаний. Контракты аутсорсеров и рабочие места их сотрудников зависят от степени гибкости, позволяющей отражать изменяющуюся бизнес-среду [4].

Основными недостатками аутсорсинга являются потеря управленческого контроля над аутсорсинговыми операциями, угроза безопасности и конфиденциальности, проблемы с качеством, скрытые расходы и перераспределение существующих команд. Во-первых, недостаток, связанный с потерей контроля над аутсорсинговыми операциями, связан с тем, что управление внешними ресурсами требует специальных навыков, которые представляют собой сочетание навыков управления людьми и процессами, управления контрактами и переговоров о полномочиях. Во-вторых, почти в каждом контракте на аутсорсинг прописаны условия безопасности и конфиденциальности, но выполнение и проверка всегда сложны. В сфере финансовых услуг требования защищают информацию, известную инвестиционным банкирам, от трейдеров, брокеров и других лиц, которые могут попытаться использовать такую инсайдерскую информацию ненадлежащим образом. В-третьих, одной из причин использования аутсорсинга является ожидание лучшего обслуживания от аутсорсера, чем от внутреннего персонала. Аутсорсер должен быть выбран таким образом, чтобы гарантировать, что это не окажет плохого влияния на качество производимых товаров и услуг. В противном случае компания может потерять свои позиции на рынке [5]. В-четвертых, компания подпишет контракт с аутсорсинговойкомпанией, в котором будут указаны детали услуг, которые они будут предоставлять. Все, что не оговорено в договоре, будет основанием для оплаты компанией дополнительных расходов. Например, аналитик может намеренно исключить затраты в пользу одного решения, такого как выбор одного поставщика вместо другого, выбор внутреннего подряда вместо аутсорсинга, или сохранение в конкретном бизнесе или нет. В-пятых, аутсорсинг часто связан с активацией в головах сотрудников. Для высшего руководства организации также проблема решить, как перераспределить существующих сотрудников. Часто после аутсорсинга часть первоначальной команды переходит от аутсорсера к аутсорсеру, что, в свою очередь, вызывает серьезные изменения. Спонсирование такого серьезного изменения и его провал могут привести к увольнению одного или нескольких руководящих сотрудников компании.

Аутсорсинг стал одним из наиболее широко используемых современных методов ведения бизнеса. Однако он имеет как преимущества, так и недостатки. В то время как характер работы, в которой работает компания, и цели, которые она устанавливает, меняется, аутсорсинг также может меняться и приносить пользу или риски компании-клиенту. Из нашего анализа видно, что практика аутсорсинга не одинакова для всех компаний, поскольку именно этот вид деятельности рассматривался в финансовой сфере. Из этой работы можно извлечь несколько результатов. Если компания небольшая и имеет ограниченные ресурсы, то ей необходим аутсорсинг [6].

В любом случае, аутсорсинг, как и любую другую деловую практику, следует применять осторожно, чтобы реализовать его преимущества и избежать недостатков. Существует пробел в практике аутсорсинга банков и вообще всех других организаций в Казахстане. Хотя изучение и практика аутсорсинга очень популярны среди современного бизнеса, из-за отсутствия знаний об аутсорсинге, особенно в Казахстане, этот вопрос еще не был широко проанализирован. Поэтому его можно развивать дальше, чтобы получить новые и более глубокие результаты.

Список литературы:

1 .Аникин Б. А., Рудая И. Л. Аутсорсинг и аутстаффинг. Высокие технологии менеджмента; ИНФРА-М - М., 2019. - 320 с.

2 .Аникеева, Н.В. Оценка эффективности деятельности предприятия в процессе использования аутсорсинга / Н.В. Аникеева, С.Е. Титаренко // Известия ВолГТУ. - 2019. - №4 (131). Выпуск 18. - С. 82-85.

3 .Ефимова Светлана Аутсорсинг; Научная книга - М., 2020. - 995 с.

4 .Андерсон Э. Аутсорсинг в продажах; Добрая книга - М., 2020. - 789 с.

5 .Календжян С. О. Аутсорсинг и делегирование полномочий в деятельности компаний; Дело - М., 2019. - 272 с.

6 .Одегов Ю. Г., Долженкова Ю. В., Малинин С. В. Аутсорсинг в управлении персоналом. Учебник и практикум: моногр. ;Юрайт - М., 2019. - 390 с.

УДК 657.3:338.2

Мезенцева Т.М. д.э.н. профессор,
Финансовый университет при правительстве РФ,
г.Москва, Российская Федерация
Даузова А.М. PhD,
Алматинский гуманитарно-экономический университет,
г.Алматы, Республика Казахстан

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ УЧЕТА В ПОДГОТОВКЕ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ

Аннотация: исследована методология учетно-аналитического обеспечения процессов управления в организациях разных видов экономической деятельности. Они неоценимы в решении задач менеджмента. Однако в современных экономических условиях наблюдаются тенденции повышения рисков финансовой несостоятельности организаций, стремительный рост инструментов завуалированной недобросовестной конкуренции, недружественного поглощения бизнеса. Поэтому сохраняется необходимость продолжения исследований и разработки научных и методических положений по формированию эффективных систем управленческого учета, ориентированных на решение проблем ресурсосбережения, повышения доходности бизнеса и экономической безопасности коммерческих организаций.

Ключевые слова: знания учета, управленца, менеджера, организация учета затрат, механизм управления предпринимательской деятельности, управленческий учет и его информационное обеспечение.

Актуальность исследования аспектов в принятие управленческих решение менеджментом в современных условиях не вызывает сомнении и сам процесс принятия решения проявляется в способности преобразовать сложнейшую информацию в простую, доступную для управленцев. При этом, необходимым условием является оперативность, простота и ясность принимаемых менеджером управленческих решений. На Западе уделяется особое внимание «знанию учета» управленцами, менеджерами. Самое малое требование к управленцам – знать и понимать терминологию управленческого учета, правильно и своевременно использовать информацию, а вместе с этим и понимать значение экономической информации, чтобы применять ее при принятии оперативных управленческих решений. Эти требования обеспечивают качество принятия управленческих решений, эффективность управления на стадиях снабжения, заготовления, производства и реализации продукции и услуг. Эффективность управления определяется эффективностью работ в снабжении, производстве и реализации продукции,работ и услуг.

Решение данных проблем всецело зависит от совместной работы бухгалтера и менеджера. Организация учета затрат - неотъемлемая часть функций контролера, он является бухгалтером управленческого учета в компании. В большинстве случаев контролер представляет отчет главному финансовому менеджеру, затем логистическому менеджменту, экологическому менеджменту и другим, которые являются основными членами команды головного управления. И этот отчет должен содержать ту необходимую информацию, которая важна, полезна на данный момент. Для обслуживания внутри процессов каждой компании, организации руководству необходима информация, например, об объеме произведенной продукции, наличии клиентов, сумме задолженности дебиторов или кредиторов, или об имущественном состоянии, об объеме реализации и выручки и т.д. Информация необходима стратегическому менеджменту для ведения процесса управления не только производством продукции, но и затратами на ее производство и расходами на ее реализацию. Поэтому управленческий учет обслуживает весь механизм предпринимательский деятельности, а не только часть управления (например, только затратами). Многие считают, что компетенция управленческого учета – это управление запасами, или затратами или себестоимостью, или процессами сбыта реализацией продукции. С развитием кризиса, управленческий учет и предоставленная им информация все больше превращается в механизм управления предпринимательской деятельностью. Более того, если управленческий учет, его информационное обеспечение отстают от реформирования механизма управления, то желаемых результатов трудно достичь.

Поэтому управленческий учет и его информационное обеспечение постоянно должны идти в ногу с требованиями экономических законов рынка.

При реализации изложенных проблем роль аналитика- бухгалтера резко изменится, его работа в методическом аспекте управленческого учета может подвергнуться существенным корректировкам. Это связано с тем, что управленческие бухгалтеры выполняют различные функции – от решения задач (сравнительный анализ для принятия решения), ведения учета (сбора данных и предоставления надежных результатов в отчетах) до определения стратегического направления установки приоритетов внимания (оказание помощи менеджерам в правильной установке приоритетов).

Поиск альтернативных вариантов действий связан с получением информации об ожидаемой конъюнктуре и изменениях экономической ситуации, стратегии осуществления прогноза на будущее, предусмотреть перспективы развития ситуации на рынкетоваров и их конкурентоспособности.

В условиях формирования рыночной экономики, совершенствование управленческих решений или принятие более верных решений зависит от специальных этических норм бухгалтеров, их профессионализма, деловой квалификации, сознательности, убежденности, ответственности, активности, направленности, умения отстоять свое мнение или точку зрения, инициативности, дисциплинированности. А также, это зависит от знания не только в организации и ведении учета, но и стратегии развития технологических особенностей производства, там, где он работает, либо новые проекты и технологии производства должна быть тесно взаимосвязана с управленческим учетом.

В связи с этим, на наш взгляд, на бухгалтеров управленческого учета возлагается большая этическая ответственность, связанная с компетентностью профессионализмом, конфиденциальностью.

В этой связи, эффективность управленческих решений оценивается чаще всего, на качественном уровне. В составе качественных показателей эффективности управленческих решений наиболее важными являются следующие:

- своевременность принятия решения;
- степень научной обоснованности;
- использование прогрессивного опыта;
- стоимость и сроки реализации;
- эффективность стратегия деятельности руководителя;
- степень риска менеджмента при реализации управленческого решения.

Под экономической эффективностью принимаемого управленческого решения необходимо понимать соизмерение затрат, связанных с его разработкой и исполнением, и полученных при этом результатов. Этот расчет эффективности принимаемых решений требует детального строгого учета доходов и расходов. Расчет экономической эффективности управленческого решения может проводиться только на основании оперативной управленческой информации за самый короткий период.

Обеспечение высокий экономической эффективности принимаемых управленческих решений – задача не из легких. Однако, стремление со стороны руководителей к максимизации эффекта должно быть постоянным.

Принятие управленческих решений и своевременному контролю за соблюдением установленных правил и условий исполнения, что является реальным условием обеспечения эффективности конечных результатов.

В практике организации исполнения управленческих решений разработаны основные принципы:

- разработка программы действий и заданий как внутри компании, так и в ее внешнем мире;
- доведение решений до исполнителей;
- ответственность исполнителей к выполнению.

В управлении производством учетная информация приобретает важное значение. Она является средством обоснования управленческих решений, без которого процесс воздействия управляющей системы на управляемую невозможен.

Для принятия управленческих решений нужна обоснованная информация. Основные требования, предъявляемые к учетной информации: достоверность, полнота, ясность, своевременность, непротиворечивость. Качественная достоверная учетная информация позволяет уменьшить вероятность принятия неверных, ошибочных решений.

Сегодня, разработка управленческих решений – это определение целей, поиск вариантов, расчет возможных норм и нормативов, предотвращение потерь, определение меры риска, оценка эффективности решений. Как полагаем мы, чем точнее определена проблема, тем правильнее может быть принято решение.

Рисунок 1 – Эффективность управленческих решений стратегического менеджмента

Примечание: составлено автором

Разработка и принятие управленческих решений в системе управления компанией является следствием учета фактических затрат и перспектив развития участка, бригады и взаимосвязь с покупателями и поставщиками.

Эти проблемы исследовались ученными А.Д. Ашировым, М.Б. Кенжегузиным, В.А. Пронниковым, А.И. Кнорингом и многими др. Современная наука и практика предполагают широкий выбор методов разработки управленческих решений. Среди них методы «мозговой атаки», анализа. В отечественной практике чаще используются методы, основанные на интуиции руководителей, базирующиеся на логика, здравом смысле, практическом опыте, доказательствах.

Подготовка принятия оптимальных управленческих решений является, прежде всего, процессом определения проблемы, ее оценки, анализа и прогнозирования. Сам же процесс принятия управленческого решения должен базироваться на совокупности научных методов, имеющих целью повышение согласованности и эффективности работы менеджмента, и производств, деятельности компании, в целом. Особое внимание здесь должно быть уделено оценке различных анализируемых ситуаций, ожидаемых результатов от реализации наиболее выгодных вариантов принимаемых управленческих решений. Вместе с тем, выявление потенциальных возможностей активного воздействия управленческого учета на процессы организации и управления производством определяет выбор и условия функционирования учетной системы, отвечающей требованиям современного развития экономических решений в организации.

Важным критерием оценки является рассмотрение проблем ответственности стратегического менеджмента за принимаемые управленческие решения.Которые очень зависят от логистического менеджмента, финансового менеджмента, инновационного менеджмента, экологического менеджмента, информационного менеджмента

Вышеуказанные виды менеджмента требуют, развития науки цифровизации. Как полагает Н. А. Казакова «Глобальное цифровой экономики также оказало влияние на возможности взаимодействие стран ЕАЭС по направлениям внедрение цифровых технологии в образовательной сфере, в сфере ITиндустрия – одна из самых быстро развивающих отраслей, так как она дает человеку доступ к различным ресурсом: информационным, финансовым, образовательным, консалтинговым и т. п.[6, с5] Поддерживая мнения ученой, чтоIT технология связана с разработкой компьютерного программного обеспечения, обработкой информации представлениям услуг в целях принятия оперативных управленческих решений менеджментом.

Список литературы

1. АшировД.А.Управлениеперсоналом:учеб, пособие.-М.:ТК Велби, изд-во Проспект,2006.- 432с.
2. Кнорринг А.И. Теория, практика и искусство управления.- М.: Дело, 2004.-199с.
3. Пронников В.А., Ладанов И.Д. «Управление персоналом в Японии».-М.: Экономика,2003.
4. Кенжегузин М.Б. Индустриально- инновационное развитие Республики Казахстан// Саясат, №3, 2003,с.4-7
5. Тайгашинова К.Т. Управленческий учет логистических издержек.(управление товарно- материальными запасами). Часть 1: Учебное пособие.- Алматы: Экономика,2006 – 208с.
6. Казакова Н.А. «Риски трансформации бухгалтерской профессии в условиях глобализации цифровизации и бизнес процессов» с 4-9 международная научная конференция, посвященная семидесятилетию С.Б. Баймухановой, д.э.н. профессор КазГУ им аль- Фараби г. Алматы 2021

УДК 657.6:658.572

Михайлина И.Н. магистр, старший преподаватель
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

ВИРТУАЛЬНЫЙ СКЛАД НАЗНАЧЕНИЕ И АДАПТАЦИЯ НА ПРАКТИКЕ

Аннотация. Понятие «Виртуальный склад» на слуху у многих предпринимателей. Однако, не все до конца разобрались в вопросе, что он собой представляет, для чего предназначен и кто обязан вести учет товаров с его помощью. На все часто возникающие вопросы касательно Виртуального склада ответы вы найдете в статье. Например: кто обязан применять модуль ВС; по каким товарам необходимо вести учет в модуле ВС; как получить доступ к ВС; как заводить информацию о товарах на ВС; чем ВС полезен пользователям; внедрение ВС пошагово.

Ключевые слова: виртуальный склад, кодов ТН ВЭД, электронный счет фактура, товароучет, электронный документооборот, контрольно-кассовое оборудование, бизнес-процессы

На сегодняшний день организация бухгалтерского учета в режиме цфровизации диктует свои требования сбора и обработки учетных данных. Одним из таких требований является Виртуальный склад (ВС). Виртуальный склад –это специально разработанный модуль информационной системы (ИС) электронных счетов фактур (ЭСФ). Предназначен модуль ВС для того, чтобы в автоматическом режиме контролировать перемещение товаров:

- импортированных в Казахстан;
- произведенных на территории страны и реализованных внутри нее;
- произведенных в Казахстане и отправленных на экспорт.

Модуль ВС представляет собой электронный аналог реального склада, а функционал модуля позволяет вести электронный складской учет заведенных на виртуальный склад товаров. Каждая организация – пользователь ВС может с его помощью:

• «создавать» электронные склады;
• вводить в систему данные об остатках товаров;
• вводить данные об импортированных или произведенных товарах;
• отражать данные о реализации товаров на территории Казахстана.

Поскольку модуль ВС является частью ИС ЭСФ, госорганы в лице КГД МФ РК могут с его помощью онлайн отслеживать:

• движение импортированных товаров по территории Казахстана с момента ввоза до реализации конечному потребителю или списания;
• движение товаров местного производства, от производителя до конечного потребителя.

Подобная прозрачность движения товаров позволяет упростить контроль над объемом импорта отдельных видов товаров, отследить реальные обороты организаций и тем самым проконтролировать полноту и правильность налогообложения.

Модуль введен в эксплуатацию в Казахстане с 01.04.2018 г. Приказом Минфина №270 от 23.02.2018 г. (п.4 Приказа) [1].

Вести учет на Виртуальном складе необходимо не по всем товарам, а только по тем, которые определены КГД МФ РК. Соответствующий перечень налоговая служба формирует и актуализирует в соответствии с Перечнем Изъятия. Актуальный перечень товаров, подлежащих учету на Виртуальном складе, с указанием конкретных кодов ТН ВЭД можно найти на сайте КГД МФ РК.

В соответствии с Приказом Минфина №384 от 23 апреля 2019 года и Приказом Минфина №862 от 14.09.2020 г. [2] использование ВС обязательно для налогоплательщиков, реализующих или приобретающих:

• автотранспортные средства по пониженным ставкам таможенных пошлин;
• сахар-сырец;
• холодильное оборудование, мониторы, проекторы;
• пылесосы;
• фотокамеры с моментальным получением готового снимка;
• электрические нагревательные сопротивления;
• лекарства;
• золото и руды.

По состоянию на 01.10.2020 г. Перечень товаров, для которых обязательно применение модуля ВС, состоит из 386 позиций.

По таким товарам налогоплательщики обязаны предоставлять с помощью модуля ВС информацию о движении, наличии остатков в количественном выражении, об источниках происхождения и т.д.

Если товары не входят в список тех, по которым необходимо применять модуль ВС, вести по ним учет с помощью Виртуального склада не требуется. По таким товарам достаточно оформлять только ЭСФ.

Обязанность по ведению ВС распространяется на всех налогоплательщиков, чья деятельность связана с производством и реализацией товаров из Перечня, или с реализацией импортированных товаров, без привязки к условию, состоит ли налогоплательщик на учете по НДС.

Пользователям необходимо иметь ввиду, что количество «складов» в модуле ВС должно соответствовать реальному количеству фактически имеющихся у предпринимателя складов или торговых точек. Для каждого нового склада, открытого в физической форме, необходимо заводить соответствующий виртуальный склад. Это позволит сделать корректным процесс учета списания товаров.

Модуль ВС расположен на портале esf-vs.gov.kz. Те пользователи, которые уже зарегистрированы в ИС ЭСФ, могут получить доступ с использованием того же ключа и пароля, которые применяются при работе с электронными счетами-фактурами. Отдельная регистрация для модуля ВС не требуется.

Новым пользователям для работы с модулем ВС необходимо зарегистрироваться на портале ИС ЭСФ.

Подробную информацию, касательно работы с ВС, можно получить на сайте КГД МФ РК, перейдя по вкладкам «Главная», «Деятельность», «Налоговое администрирование», «Электронные счета-фактуры».

В случае возникновения вопросов служба поддержки пользователей ВС принимает обращения по электронному адресу: esfsd@mgd.kz

Модуль настроен таким образом, что основная масса информации о товарах вносится в него из других электронных модулей и документов.

Так, информация может поступать:

- по импортированным товарам –из ф.328.00;
- при приобретении товаров для перепродажи – из ЭСФ, полученных от поставщика.

Сведения из ф.328.00 автоматически поступают в ВС при пересечении товаром государственной границы РК.

По произведенным товарам производитель самостоятельно должен вносить данные в модуль ВС, используя для этого специальную форму «Производство». В форме указывается наименование произведенного товара, его характеристики, наличие сертификата о происхождении товара и т.д.

Списание товаров с ВС производится по ЭСФ, выписанным продавцом в адрес покупателя. Также списание со склада может оформляться специальными формами «Списание» и «Внутреннее перемещение».

ЭСФ при реализации товаров с ВС автоматически заполняются сведениями, уже содержащимися в системе. Пользователю модуля нет необходимости в ручном вводе данных по реализуемым товарам. При этом система не позволит списать со склада больше товара, чем было на него заведено. Это устраняет риск ошибки в ведении учета движения товаров, относящихся к ВС, и обеспечивает сквозной контроль за их перемещением.

Несмотря на то, что модуль ВС в первую очередь создан в интересах налоговых и таможенных органов, позволяя им упростить работу по сквозному контролю за перемещением определенных групп товаров, имеются свои плюсы и для пользователей ВС.

Встроенная в модуль система автопроверки количества товара, допустимого к списанию, позволяет исключить человеческий фактор в ведении складского учета. Налогоплательщик, несмотря на дополнительную работу по ведению ВС, получает в итоге еще один инструмент контроля над собственным бизнесом.

Адаптация на практике обусловлена тем, что склада вашего магазина не всегда бывает достаточно для того, чтобы отсортировать все товары по группам и категориям. И дело не всегда в его размерах: при большой номенклатуре нереально выделить отдельное место хранения для каждого сегмента. Вот и лежат по соседству полуфабрикаты с заморозкой, а обувь с верхней одеждой. Между тем, выход существует: можно использовать товароучетную программу с функцией виртуального склада. Такой софт позволяет превратить одно помещение в несколько складов по щелчку пальца, что очень удобно для зонирования. Пользователями могут являться те, кто занимается розничной и оптовой торговлей в любом ее проявлении, вне зависимости от сферы деятельности и формата продаж. Перечислим основные категории:

- розничные оффлайн-магазины. Им программа будет полезна для более тщательного учета товаров внутри физического склада. Казалось бы, здесь все относительно просто: есть склад, на котором лежит товар. Но часто бывает, что отыскать нужную позицию на полке непросто, особенно при ощутимом ассортименте в несколько сотен наименований. Виртуальный склад решает эту задачу на отлично: он выполняет функцию зонирования площадей. Зайдя в программу, ответственное лицо сходу видит, на какой конкретно полке или стеллаже лежит та или иная позиция. Даже не нужно ничего маркировать, подписывать или помечать. Внутренняя логистика регулируется виртуальным складом;
- интернет-магазины. В e-commerce часто бывает так, что у магазина вообще нет физического склада. Весть товар находится на складах поставщиков, дропшипперов, служб доставки и так далее. При этом вести складской учет строго необходимо, чтобы контролировать наличие товара. Виртуальный склад решает и эту задачу. В программу можно завести любые позиции вне зависимости от того, где они находятся физически;

• предприятия общественного питания, а также бары, кофейни, доставка еды и фастфуда. Знать о фактическом наличии ингредиентов мало, нужно иметь представление, что и где находится. К тому же, применение товароучетных систем параллельно решает еще ряд задач: контроль сроков годности продуктов питания, ведение технологический карт для приготовления блюд, поддержка программ лояльности для постоянных клиентов;

• любые другие виды торговли: строительные рынки, оптовая торговля и даже сфера услуг, когда в работе используются собственные материалы. Если у вас фирма по ремонту и отделке квартир, есть склад со стройматериалами и комплектующими, вы вполне можете облегчить работу, внедрив виртуальный склад.

Представьте себе стандартный склад розничного магазина. Как правило, это некое помещение с полками, стеллажами, контейнерами и прочим складским оборудованием. Но нас интересует не столько техническое оснащение, сколько формат ведения складского учета. Не удивляйтесь, но львиная доля предпринимателей вообще не ведет учет ни в каком виде. Есть продавец или кладовщик, которые более или менее представляют, где и что находится. Ключевое слово - более или менее. Понятие означает, что четкость и точность учета всегда оставляет желать лучшего. Это тянет за собой ряд возможных сбоев в работе:

• ходовой товар заканчивается в самый разгар продаж. Кладовщик просто не успевает вручную отследить и заказать у поставщика нужные позиции;

• позиции долго ищутся, особенно при больших номенклатуре и площади склада. Для того, чтобы найти нужный товар, требуется большое количество времени;

• следствие предыдущего пункта: часто заявки у поставщиков дублируются из-за того, что позицию просто не нашли на полке. Не нашли, значит закончилось, а раз закончилось - надо заказать. А потом оказывается, что товар в наличии был, просто его не обнаружили. О последствиях говорить не нужно: это лишние расходы, нерациональное использование складских площадей, закончившиеся сроки годности скоропортящегося продукта;

• большое количество ручной работы. Кладовщики и продавцы вынуждены вечно все контролировать, фиксировать внутренние перемещения товаров на складе, делать пометки в тетрадях и журналах;

• все завязано на одном человеке. Том самом, который знает, где и что лежит на складе. Кладовщик ушел в отпуск, заболел или уволился - без него на поиск нужных товаров уходит гораздо больше времени. А то вообще ничего не удается отыскать.

Не сильно облегчает задачу и ведение складского учета в тетрадях, журналах и даже Excel-таблицах. Эти инструменты решают вопрос лишь отчасти. Основные недостатки - ручной труд, отсутствие прозрачности, человеческий фактор, никуда не деваются. К тому же, такой подход предполагает лишние операции на самом складе. Полки с товаром надо подписывать, маркировать и так далее.

Все эти вопросы решает применение товароучетной программы с виртуальными складами. Работает все просто: вы заводите внутри системы сколько угодно условных складов, в которых товары отсортированы по определенным признакам. После этого поиск продукта можно осуществлять только по наименованию позиции. Ввел в строку поиска “Молоко элитное 3,2% жирности” и вуаля: система показывает, на какой полке склада находится это самое молоко. Все, что остается сделать кладовщику или продавцу - это пойти на склад, взять со стеллажа коробку и отнести ее в торговый зал для выкладки на витрину. Легко и просто. Максимум, что потребуется дополнительно - пронумеровать места складского хранения: полки, стеллажи и другое оборудование.

Система работает и от обратного. Допустим, складов не один, а несколько. Причем товарные позиции на них дублируются - фактически на полках лежит одно и то же. Виртуальный склад, при этом, может быть один. В него занесены товары по сквозному принципу. Другими словами, система может работать в любых сочетаниях реального и виртуального складов, в зависимости от поставленных задач.

Для интернет-магазинов такой подход вообще бесценен. Особенно он касается продавцов, не имеющих физического склада. Товары просто заводятся в товароучетку и виртуальный склад, после чего можно посмотреть, на складе какого поставщика они находятся. Если еще и

наладить электронный документооборот между контрагентами, ведение товароучета будет происходить в онлайн-режиме. Получается, как в известном мультфильме про суслика. Склада нет, но он есть.

Достоинства и недостатки товароучетных программ с виртуальным складом. Подход имеет куда больше положительных сторон, чем явных недостатков.

Плюсы:

• возможность вести любое количество виртуальных складов внутри одного или нескольких физических. Это особенно важно для магазинов, где категорий продукции очень много: продуктовых точек, магазинов строительных материалов, одежды, обуви, аксессуаров;

• можно заполучить условный склад вообще без физического. Для программы абсолютно неважно, где лежат позиции - на площадях поставщика или где-то еще. А учет при этом получается полноценным чуть более, чем полностью;

• учет внутренней логистики. Что-то переложили с полки на полку, унесли на другой склад, поместили на витрину магазина - все это моментально отражается в системе;

• полная независимость от человеческого фактора. Все контролирует компьютерная программа. Теперь информацией владеет не один сотрудник, а любой человек, наделенный правами доступа к системе. Теоретически любой работник с соответствующим допуском может одним нажатием клавиши узнать размещение товарных позиций на складе. Складской учет становится прозрачным, как слеза младенца: никаких белых пятен, пересортицы и прочих нехороших вещей.

Минусы (их немного):

• товароучетные программы стоят денег. Правда, затраты с лихвой окупаются за счет оптимизации бизнес-процессов и экономии на персонале;

• для внедрения программ товароучета в магазине должен быть стабильный и устойчивый доступ к сети интернет. Но он необходим по умолчанию, например, для работы контрольно-кассового оборудования (онлайн-касс). Современные программы складского учета основаны на облачных технологиях, когда вся информация хранится на серверах оператора услуги;

• нужно обучить персонал приемам работы с товароучетными программами. Иногда это бывает сложно: рядовым сотрудникам привычнее работать по старинке, с журналами и тетрадями. Они неохотно принимают все новое. Но когда научатся, сами не захотят возвращаться к старым приемам работы. Да еще и скажут, мол, и как мы раньше все в тетрадях писали, это же неудобно!

Внедрение виртуального склада пошагово:

1. Выбрать подходящую товароучетную программу. В контексте рассматриваемого материала главное, чтобы система поддерживала функцию виртуальных складов. Для этих целей подойдет товароучетная система “ЕКАМ”. Выбор товароучетки зависит от специфики бизнеса, бюджета на внедрение и других факторов. Все товароучетные системы имеют линейку тарифов - от бюджетных до продвинутых. Для небольшого розничного или интернет-магазина с парой сотрудников вполне достаточно начального уровня. При масштабировании можно переходить на что-то более забористое.

2. Зарегистрировать личный кабинет и оплатить стоимость тарифного плана.

3. Загрузить базу товаров с внешних источников. Хорошие программы поддерживают выгрузку из всех популярных форматов - csv, xls 1С и так далее. Можно импортировать базы из прайс-листов поставщиков. При отсутствии таких возможностей базы можно создать и вручную.

4. Определить признаки, по которым будут группироваться товары на виртуальном складе. Например, внутри физического склада может быть склад молочной продукции, полуфабрикатов, хлебобулочных изделий и так далее.

5. Создать виртуальный склад и завести в него группы товаров согласно предыдущего пункта. Специфика работы зависит от функционала и интерфейса выбранной товароучетной программы.

6. Указать размещение позиций из виртуального склада внутри физического. Напротив каждой позиции или категории указывается номер полки или стеллаж, на котором она находится по факту.

7. Если речь идет об интернет-магазине, подход будет таким же. Разница в том, что вместо физического склада в программе будут отображаться товары на складах поставщиков.

8. Теперь можно начинать работать. После всех операций склад имеет четкое зонирование. Узнать место хранения позиции можно из любой точки земного шара, где есть доступ к сети интернет.

В заключении отметим, что применение программ складского учета значительно снижает издержки, оптимизирует бизнес-процессы и облегчает работу персонала. Попутно снижается риск ошибок, связанных с действиями сотрудников. В совокупности вы получаете увеличение прибыли, сокращение затрат и конкурентные преимущества. Этих доказательств вполне достаточно, чтобы начать использовать виртуальные склады уже сейчас.

Список литературы:

1. Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 23 февраля 2018 года № 270Об утверждении Правил выписки счет-фактуры в электронной форме в информационной системе электронных счетов-фактур (с дополнениями и изменениями на 02.01.2021 г.) //online.zakon.kz (дата обращения 20.01.2022 г.)

2. Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 14 сентября 2020 года № 862О внесении дополнений в приказ Первого заместителя Премьер-Министра Республики Казахстан - Министра финансов Республики Казахстан от 23 апреля 2019 года № 384 «Об утверждении перечня товаров, по которым электронные счета-фактуры выписываются посредством модуля «Виртуальный склад» информационной системы электронных счетов-фактур» фактур //online.zakon.kz (дата обращения 28.01.2022 г.)

ӘОЖ 657.6:658.562

Мукушев Т.Б. магистр, аға оқытушы
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті,
Нұр-Сұлтан қ. Қазақстан Республикас
Жуматаева Б.А. PhD, қауымдастырылған профессор
Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті,
Нұр-Сұлтан қ. Қазақстан Республикас

ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕП БЕРУДІ АВТОМАТТАНДЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа. Қаржылық есеп берудің мақсаты тұтынушыларды заңды тұлғаның қаржылық жағдайы, қызметінің нәтижелері және есеп беру кезеңінде оның қаржылық жағдайында болған өзгерістер жөнінде пайдалы, маңызды және дұрыс ақпараттармен қамтамасыз ету болып табылады. Қаржылық есеп ақпараттың пайдалығына қатыссыз жыл сайын құрылытын есеп.Қаржылық есеп пайдаланушыларға шынайы айқын мәліметтер береді.

Қазіргі нарықтық қатынастар жағдайында қаржылық есеп беру көрсеткіштерінің рөлі басқару шешімдерін қабылдау, кәсіпорынның нарықтағы жағдайын анықтау кезінде өте маңызды болмақ. Сондықтан, осы орайда қаржылық есеп беруді автоматтандыру мәселелерін зерттеу өте маңызды.

Кілт сөздер: ақпарат, есеп, кәсіпорын, құжат, қосылған құн салығы басқару, қаржылық ақпарат, қаржылық есеп

Қаржылық есептіліктің толықтығы мен нақтылығы оның формальды, арифметикалық және логикалық бақылауымен қамтамасыз етіледі. Бірінші кезеңде (ресми бақылау) есеп беру нысандарында ең маңыздыларын бөліп көрсету қажет. Сондай-ақ ұйымның есеп берудің белгілі бір типтік сызықтарын аяқтамағаны үшін заңды екендігін анықтау өте маңызды. Екінші кезең - арифметикалық тексеру, яғни көрсеткіштердің егжей-тегжейленуі мен жинақталуының дұрыстығын, сондай-ақ барлық есеп беру нысандарын толтырудың дұрыстығын бақылау (барлық нысандардағы бірдей мәліметтер және т.б.).

Логикалық тексерумен байланысты үшінші кезеңде өндірілетін (сатылатын) өнімнің (немесе көрсетілетін қызметтің) сапасы туралы, талданатын экономикалық субъектінің

кірістері мен шығыстары туралы ішкі және сыртқы ақпараттың мәліметтеріне қаншалықты сенуге болатындығы анықталады. Логикалық тестілеу әдістемесі өте субъективті және формализацияны жоққа шығарады. Логикалық тексеру барысында негізгі және айналым қаражаттары тізімдемесінің салыстыру ведомосттерімен танысу қажет. Тауарлы-материалдық босалқылардың нақты қол жетімділігі мен олардың әр түрлі типтері бойынша тиісті бухгалтерлік есеп мәліметтерінің сәйкессіздігінің болмауы табиғи шығындар салдарынан мүмкін емес, өйткені олардың есептен шығарылуының толық сәйкес келуі табиғи шығындармен сирек сәйкес келеді.

Егер мұндай сәйкессіздіктер болмаса, онда бұл жалған немесе сапасыз түгендеу туралы сигнал. Жеке операциялардың рентабельділігінің орташа салалық деңгейден күрт ауытқуы ішкі ақпаратқа да сенімсіздік тудыруы керек. Тағы бір үрейлендіретін сигнал - бұл ішкі бақылаудың мүлікті сақтауға, сондай-ақ негізгі және негізгі емес қызметке қатысты операцияларды жасауға қатысты түсініктемелердің болмауы.

Есеп беруді тексерудің соңғы кезеңі мүлік құнын, баланстық пайда мен меншікті капиталды түзету болуы керек [1, б.25].

Бухгалтерлік есеп қаржылық емес ақпараттың көзі болып табылмайтыны анық (немесе ішінара), оны қаржылық ақпарат туралы айту мүмкін емес, ол әдетте шоғырландырылған түрде, яғни шоғырландырылған түрде ұсынылады қаржылық есептілік.

Автоматтандырудың заманауи процестерін пайдаланбай, мұндай есептерді шығару өте ауыр болады және қателіктер ықтималдығы күрт артады. Сондықтан қазіргі заманғы ақпараттық технологияларды қолдана отырып, интеграцияланған есептілікте қаржылық ақпаратты қалыптастыру есептіліктің сапалы болуын қамтамасыз етеді және оны ұсынуға кететін шығындарды азайтады.

Сонымен бірге, шоғырландырылған қаржылық ақпаратты қалыптастыру процестерінің жүйесіне ақпараттық технологиялардың енгізілуін талдау ұйымдық және әдістемелік сипаттағы мәселелердің бар екендігін көрсетті. Көрсетілген мәселелер толығырақ 1 кестеде көрсетілген.

1 кесте -Қаржылық ақпаратты интеграцияланған есеп беруге дайындау процесінде ақпараттық технологияларды енгізу мәселелері

Ұйымдастырушылық мәселелер	Әдістемелік мәселелер
1. ХҚЕС сәйкес қаржылық ақпаратты дайындайтын қызметкерлердің жетіспеушілігі	1. Қазақстандық ережелер мен ХҚЕС бойынша қаржылық есеп ережелерінің айырмашылықтары
2. Есеп беру процесінде ақпараттық технологияларды енгізудегі қиындықтар	2. Әр түрлі кәсіби пікірлер негізінде дайындалған қаржылық ақпаратты салыстыру проблемасы
3. Топтың компанияларынан алынған үлкен көлемдегі ақпараттарды өңдеу проблемалары	3. Қаржылық есептілікте белгілі бір деректерді көрсетудегі қиындықтар (зейнеткерлік жоспарлар, хеджирлеу және т.б.)
Ескерту – автормен құрастырылған	

Бұл проблемалар қазіргі заманғы ақпараттық технологияларсыз интеграцияланған есептің бір бөлігі ретінде қаржылық ақпараттарды құру процесінің ұзақ және ауыр екенін көрсетеді. Қазіргі уақытта мұндай ақпаратты қалыптастыру үшін жеке компанияларды (мысалы, Excel файлдарын) пайдалану кең таралған, онда топтың компаниялары үшін қаржылық мәліметтер қалыптасады, трансформация мен консолидацияға түзетулер енгізіліп, бүкіл есеп беру пакеті құрылады. Сонымен қатар, мұндай деректерді жасау және тексеру өте қиын, өйткені ақпаратты жинау кезеңінде есепте қосымша түзетулер мен сәйкес ашулар қалыптастыруға мүмкіндік беретін етіп осындай аналитика бойынша қаржылық деректерді ұсыну қажет. Сонымен қатар, бөлек ақпараттық файлдар бастапқы құжат деңгейінде ақпаратты ашуға жол бермейді, қажет болған жағдайда мәліметтер бастапқы құжаттар негізінде көрсетілетін тиісті есепке алу жүйелерін ашуы керек. Бухгалтерлік есеп процестерін автоматтандырудың заманауи тәсілдерін талдауы интеграцияланған есептілікте қаржылық ақпаратты қалыптастыру процестерін автоматтандырудың келесі негізгі кезеңдерін анықтауға мүмкіндік берді:

- топтың барлық мүшелеріне ортақ бірыңғай шоттар жоспарын қалыптастыру;

- біртұтас есеп саясатын жүргізу принциптерін орнату;

- ХҚЕС қағидаларына сәйкес шоғырландыру тобына кіретін компаниялардың есеп жүргізу процестерін автоматтандырудың ең жақсы нұсқасын әзірлеу;

- топ ішіндегі айналымдар мен топ компаниялары арасындағы қарыздарды жоюды жолға қою;

- қаржылық ақпаратты интеграцияланған есеп үшін ХҚЕС-де көзделген нысандар бойынша дайындау процесін автоматтандыру;

Біздің ойымызша, мұндай жүйені қалыптастыру келесі қағидаларды ескере отырып мүмкін:

- есеп беру процесін бөлек модульдерге бөлу, оның шеңберінде нақты нәтиже шығарылады, бұл басқа модульдерге негіз болады.

- модульдерді автоматтандыру, Excel бағдарламасының жеке файлдарын анағұрлым көп уақытты қажет ететін және күрделі процестерде қолдануды жоюды қамтамасыз ету.

- шоғырландырылған қаржылық ақпаратты қалыптастыру деңгейінің кез келген деңгейінде бастапқы құжаттар туралы мәліметтерді жариялау мүмкіндігі.

Осы салалардағы бухгалтерлік есепті автоматтандыру интеграцияланған есеп беруде сенімді қаржылық ақпараттың қалыптасуын қамтамасыз етеді, есептер дайындауға кететін еңбек пен уақыт шығындарын азайтады және оны қалыптастыру мен пайдаланушыларға ұсынудың тиімділігін арттырады.

Жеке фирмалардың қолданбалы бағдарламаларындағы айырмашылықтарға қарамастан, бухгалтерлік есепті автоматтандырудың келесі бағыттарын бөліп көрсетуге болады, олар интеграцияланған есепте сенімді қаржылық ақпараттың қалыптасуын қамтамасыз ете алады:

- материалдық құндылықтардың есебі (аналитикалық есептер құру, материалдарды өндіріске шығаруды есепке алу және т.б.).

- есеп айырысу, қаржылық және кассалық операциялар (банкпен операциялар, кассалық операциялар және т.б.).

- материалдық емес активтер мен негізгі құралдардың есебі (тозу, қайта бағалау және негізгі құралдар мен материалдық емес активтерді түгендеу және т.б.);

- еңбек пен жалақыны есепке алу (автоматты түрде төлемдер, «кадрлар» ішкі жүйесімен интеграция, төлем құжаттарын дайындау);

- өндірісті басқару функциясымен ақпараттық байланысты өндірістік шығындарды есепке алу;

- дайын өнімді жөнелту мен сатудың есебі;

- қаржылық есептілікті ХҚЕС сәйкес қалыптастыру;

- ХҚЕС сәйкес шоғырландырылған қаржылық есептілікті қалыптастыру;

- кіріс көзі бухгалтерлік есеп болып табылатын интеграцияланған есептілік үшін қосымша ақпарат қалыптастыру.

Ақпараттық технологияларды бухгалтерлік есепте қолданудың классикалық есепке алу әдісіне қарағанда көптеген артықшылықтары бар, өйткені ол бухгалтерия қызметкерлерінің еңбек өнімділігін едәуір арттыра алады және есептер дайындау мен құжаттаманы жүргізу уақытын қысқарта алады, бұл қазіргі кезде ерекше мәнге ие. басқа елдермен салыстырғанда еңбек өнімділігінің төмендеу шарттары. Сонымен, қазіргі кезде кәсіпорындарындағы еңбек өнімділігі дамыған елдердегі орташа еңбек өнімділігінің 40 пайызын ғана құрайды» [2, б.121].

Бухгалтерлік есеп бөліміне IT технологияларды енгізу операцияларды автоматтандыру арқылы уақытты қысқартуға, есеп беру мен бухгалтерлік есепте қателіктерді табуға, жеке компанияның да, компаниялар тобының да қаржылық жағдайын және нәтижелерін бағалауға, сондай-ақ болжамды болжам жасауға мүмкіндік береді. олардың болашақ даму перспективалары.

Ақпараттық өнімнің ішкі нарығында импортталған және ресейлік автоматтандырылған есепке алу жүйелерінің көп бөлігі ұсынылған. Бухгалтерлік есепте автоматтандыру жүйесі келесі талаптарға сай болуы керек екені анық:

- барлық операциялар мен бизнес-процестерді толық қамту;

- жоспарлы және есептік көрсеткіштерді құрудың дұрыс әдістемелік негіздері;

- бухгалтерлік операцияларды есепке алу тиімділігі;

бухгалтерлік есеп мәліметтерінің толықтығы, сенімділігі және дәлдігі.

Қазіргі кезде бухгалтерлік есеп деректерін орталықтандырылмаған өңдеу негізінде құрылған ақпараттық технологиялар кеңінен қолданылуда. Оның ерекшеліктері келесідей:

- көп деңгейлі және жергілікті компьютерлік желілерді қалыптастыру;
- компьютерлер жүргізетін бухгалтерлік есептеулер құрамының ұлғаюы;
- бірыңғай мәліметтер базасын құру;
- бухгалтерлік есеп персоналы үшін ақпараттық-анықтамалық қызметтерді ұсыну мүмкіндігі;

Қаржылық есептің әбден жетілдіруі компьютер бағдарламасының енгізуін жолымен жаңа болжам 8.2 «1С - бухгалтерия» және қазіргі жоғары өнімді компьютеризацияның қолдануының ауқымдарын ұзартудың өлшемі бойымен кеңейеді.

Бағдарламаның өңдеушілерін басты зор еңбек «1С - бухгалтерия» 8.2 үлгісі пайда болған күрделіліктердің нақты жеңуінде жолығады. Жүйесін ұйымдастырудың негізін қағидат салынды,есептің әдісі журнал-ордер бухгалтерлік тәжірибеде бесенеден белгілі. Бұл әдістің негізгі элементі негізінде бухгалтерлік есептілік құрылатын шаруашылық операциялар журналы болып табылады. Ол жүйеде тек қана ақшалай қаражаттардың емес әр қозғалысын бейнелеп көрсеткен әмбебап дерекқорлары болашақ үлгі «1С - бухгалтерия», бірақ және өлшем бірліктеріндегі табиғи оның білдіруі болып тұр.

Бағдарламалық жасақтама нарығын талдау қазіргі уақытта ХҚЕС-ке сәйкес бухгалтерлік есеп үшін әзірленген бағдарламалық өнімдердің саны шектеулі екенін көрсетеді. Олардың ішінде мен 1С: Enterprise 8 платформасында жасалған 1С компаниясының қолданбалы шешімдерін ерекше атап өткім келеді: 1С: 8 және 1С: Консолидация 8 өндірістік кәсіпорнының менеджменті, сонымен бірге 1С компаниясымен бірге жасаған бағдарламалар серіктестер: «BIT: IFRS 8», «Homnet: IFRS».

Жоғарыда аталған бағдарламалық өнімдер бухгалтерлік есептің бірнеше түрін қамтамасыз етеді: бухгалтерлік, салықтық, менеджменттік және халықаралық стандарттар. Әдетте, көптеген құжаттарда реттелетін (бухгалтерлік, салықтық) және басқару есебін жүргізу үшін пайдаланушыға қажетті параметрлерді орнату қажет. ХҚЕС-қа сәйкес қаржылық есеп беруді қалыптастыру үшін оған бірқатар қосымша операцияларды жүргізу қажет болады: не деректерді бухгалтерлік есептен халықаралық есепке алу регистрлеріне жіберу, немесе реттелетін бухгалтерияда жоқ деректерді қосу үшін қосымша құжаттар енгізу Біз «1С: Өндірістік кәсіпорынды басқару 8» конфигурациясында ХҚЕС-ына сәйкес негізгі қаржылық есептілікті шығаруға мүмкіндік беретін шоттар жоспарының белгілі бір құрылымын ұсынамыз [3, б.30].

Осылайша, қаржылық есеп беру пайдаланушылар үшін экономикалық шешімдер қабылдауда өте маңызды болып табылатын өткен операциялар және басқа оқиғалар туралы ақпарат береді.

Әдебиеттер тізімі:

1 Алиев М.К, Жетесова М.Т., Шамуратова Н.Б. Финансовый учет 1. Учебное пособие – Астана: ТОО Мастер По, 2018 – 157с.

2 Китебаева К.А. Бухгалтерлік есеп теориясы (принциптері) мен бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік. – Қарағанды: «Қарағанды полиграфиясы» АҚ 2020. – 200 б.

3 Кеулімжанов Қ.К., Құдайбергенов Н.А. «Қазақстанға арналған 1 С Бухгалтерия 8.2». Алматы: Экономика, 2020.-150б.

УДК: 65.657

Мусаева В.А. к.эн., и.о.доцента,
Кыргызский Государственный Юридический Университет (КГЮУ),
г.Бишкек, Кыргызская Республика.

ОСОБЕННОСТЬ УЧЕТА ДВИЖЕНИЯ СОБСТВЕННОГО КАПИТАЛА И ЕГО ОТРАЖЕНИЕ В БУХГАЛТЕРСКОЙ (ФИНАНСОВОЙ) ОТЧЕТНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Аннотация. В статье автором рассмотрены особенности учета и отчетности собственного капитала в условиях реализации МСФО.А также рассмотрена организация учета и отчетности собствен-

ного капитала в условиях реализации МСФО, отражен анализ состава и структуры собственного капитала, движения и эффективности его использования.

Изучены методологии, методики и организации отражения в учете и отчетности собственного капитала коммерческих организаций с учетом организационно-правовой формы собственности и современных методов. Представлены теоретико-методологические и организационно-методические вопросы содержания, информационного обеспечения, нормативно-правовой базы учета и отчетности элементов собственного капитала коммерческих организаций.

Ключевые слова: капитал, собстенный капитал, заемный капитал,отчетность, план счетов, счет, субсчет,прибыль, нераспределенная прибыль, международные стандарты финансовой отчетности.

Формирование объективной информации о собственном капитале предприятий, в которой исключена возможность одностороннего удовлетворения интересов каких-либо пользователей во многом обеспечивается эффективной организацией бухгалтерского учета, экономического анализа, оценки и контроля.

Эти обстоятельства требуют новых разработок по актуальным проблемам теории и методики не только учета и отчетности но, и оценки эффективности использования капитала, ибо, во-первых, практически отсутствуют методологические аспекты учета, анализа и контроля капитала, что отрицательно влияет на состояние бухгалтерского учета, документального контроля и экономического анализа в целом, во-вторых, действующие методики не адаптированы к реалиям и особенностям рыночного механизма хозяйствования Кыргызской Республики в переходный период.

В процессе хозяйственной деятельности происходит постоянный оборот капитала: последовательно он меняет денежную форму на материальную, которая в свою очередь изменяется, принимая различные формы продукции, товара и другие, в соответствии с условиями производственно-коммерческой деятельности организации, и, наконец, капитал вновь превращается в денежные средства, готовые начать новый кругооборот.

На основе изучения генезиса теорий капитала «капитал» можно определить, как ценное общественное богатство, находящееся в постоянном движении и способное приносить доход его собственникам, которое является носителем факторов риска и ликвидности и выступает объектом экономического управления. Под собственным капиталом понимают совокупность экономических отношений, позволяющих включить в хозяйственный оборот финансовые ресурсы, принадлежащие либо собственникам, либо самому хозяйственному субъекту.

Собственный капитал характеризует общую стоимость средств предприятия, принадлежащих ему на праве собственности и используемых им для формирования определенной части активов. Эта часть актива, сформированная за счет инвестированного в них собственного капитала, представляет собой чистые активы предприятия [3].

Стоимость активов всегда равна стоимости вложенного в них капитала. Главное предназначение активов предприятия - приносить ему доход. Предприятие может комбинировать своими активами любым не запрещенным законом способом, чтобы максимизировать этот результат. В финансовом менеджменте исключается возможность случайного приобретения предприятием каких-либо активов.

Собственный капитал, по сравнению с заемным, характеризуется следующими позитивными особенностями:

1. Простотой привлечения, так как решения, связанные с увеличением собственного капитала (особенно за счет внутренних источников его формирования), принимаются собственниками и менеджерами предприятия без необходимости получения согласия других хозяйствующих субъектов.

2. Более высокой способностью генерирования прибыли во всех сферах деятельности, т.к. при его использовании не требуется уплата ссудного процента во всех его формах.

3. Обеспечением финансовой устойчивости развития предприятия, его платежеспособности в долгосрочном периоде, а соответственно и снижением риска банкротства.

Вместе с тем, ему присущи следующие недостатки: [4]

1. Ограниченность объема привлечения, а, следовательно, и возможностей существенного расширения операционной и инвестиционной деятельности предприятия в периоды благоприятной конъюнктуры рынка и на отдельных этапах его жизненного цикла.

2. Высокая стоимость в сравнении с альтернативными заемными источниками формирования капитала.

3. Неиспользуемая возможность прироста коэффициента рентабельности собственного капитала за счет привлечения заемных финансовых средств, так как без такого привлечения невозможно обеспечить превышение коэффициента финансовой рентабельности деятельности предприятия над экономической.

Таким образом, предприятие, использующее только собственный капитал, имеет наивысшую финансовую устойчивость (его коэффициент автономии равен единице), но ограничивает темпы своего развития (так как не может обеспечить формирование необходимого дополнительного объема активов в периоды благоприятной конъюнктуры рынка) и не использует финансовые возможности прироста прибыли на вложенный капитал.

Собственный капитал состоит из уставного, добавочного и резервного капитала, нераспределенной прибыли и целевых (специальных) фондов (рис. 1).

Рисунок 1 - Структура собственного капитала предприятия[

Составлен по источнику[5]

Коммерческие организации, функционирующие на принципах рыночной экономики, как правило, владеют коллективной или корпоративной собственностью. Собственниками выступают юридические и физические лица, коллектив вкладчиков-пайщиков или корпорация акционеров. Уставный капитал, сложившийся как часть акционерного капитала, наиболее полно отражает все аспекты организационно-правовых основ формирования уставного капитала.Уставный капитал характеризует первоначальную сумму собственного капитала предприятия, инвестированную в формирование его активов для начала осуществления хозяйственной деятельности. Его размер определяется учредительными документами и уставом предприятия.

Для предприятия отдельных сфер деятельности и организационно - правовых форм (акционерное общество, общество с ограниченной ответственностью) минимальный размер уставного капитала регулируется законодательством.

Добавочный капитал – это эмиссионный доход, создаваемый в акционерных обществах открытого типа и представляющий собой сумму превышения продажной цены акций над номинальной в ходе проведения открытой подписки. Эмиссионный доход, возникший при формировании уставного капитала акционерных обществ, рассматривается только в качестве добавочного капитала и не допускается направлять его на нужды потребления.

Другими словами, добавочный капитал является источником средств предприятия, образуемым в результате переоценки имущества или продажи акций выше номинальной стоимости.

Следующая составляющая собственного капитала, это резервный капитал, представляющий собой страховой капитал предприятия, предназначенный для покрытия общих балансовых убытков при отсутствии иных возможностей их возмещения, а также для выплаты доходов инвесторам и кредиторам в случае, если на эти цели не хватает прибыли. Средства резервного капитала выступают гарантией бесперебойной работы предприятия и соблюдения интересов третьих лиц. Наличие такого финансового источника придает последним уверенность в погашении предприятием своих обязательств.

Образование резервного капитала может носить обязательный и добровольный характер. В первом случае он создается в соответствии с законодательством Кыргызской Республики, а

во втором – в соответствии с порядком, установленным в учредительных документах предприятия, или с его учетной политикой. В настоящее время создание резервного капитала является обязательным только для акционерных обществ и предприятий с иностранными инвестициями.

Значительная часть собственного капитала предприятия аккумулируется в фондах специального назначения. Эти средства резервируются и направляются на образование источников финансирования затрат на создание нового имущества производственного назначения и социальной инфраструктуры, а также на нужды социального развития (кроме капитальных вложений).

Специальные (целевые) финансовые фонды являются весьма своеобразной и перспективной формой собственного капитала предприятия. К ним относятся целенаправленно сформированные фонды собственных финансовых средств с целью их последующего целевого расходования.

Главным источником формирования фондов специального назначения служат остающиеся в распоряжении предприятия часть прибыли. С позиции финансового контроля первостепенное значение имеет четкое разграничение средств, направляемых предприятием на производственное развитие и нужды потребления. Необходимость такого контроля связана с налоговыми льготами, предусматривающими уменьшение налогооблагаемой прибыли на ту ее часть, которая направлена на финансирование капитальных вложений.

Реализация политики организации, направленной на аккумулирование своей чистой прибыли для финансирования целевых мероприятий, производится путем образования фондов специального назначения. Количество фондов, их название и использование организация определяет самостоятельно.Фонды специального назначения образуются по нормам, установленным собственниками, а также за счет безвозмездных взносов учредителей и других предприятий. Они, как правило, подразделяются на фонд накопления, фонд социальной сферы и фонд потребления.

Таким образом, величина собственного капитала – это один из важнейших показателей финансовой стабильности и устойчивости любого предприятия. В первую очередь именно уровень собственного капитала является критерием оценки инвестиционной привлекательности предприятия. В связи с этим проблема управления собственным капиталом становится основополагающей в деятельности любого хозяйствующего субъекта, которая заключается в стремлении максимизировать его уровень.

Несмотря на введение стандартов, работа по изучению организации учета собственного капитала не завершена, так как данные стандарта не раскрывают в полной мере сущность и правила отражения собственного капитала на статьях баланса. В этой связи, в процессе учета собственного капитала предлагается применение специализированного плана субсчетов на основе типового плана счетов с учетом специфики и структурных или методологических особенностей, образовав от синтетических счетов счета второго порядка (табл. 1) [1].

Таблица 1 - Специализированный план субсчетов по учету собственного капитала

Рекомендованные Планом счетов бух.учета		**Предлагаемые счета для учета собственного капитала**	
№ счета по Плану счетов от 18.01.02г.	**Наименование счета по Плану счетов от 18.01.02г.**	**№ счета**	**Наименование счета**
1	2	3	4
5100	Уставной капитал	5100	Уставной капитал
5110	Простые акции	5110	Основной капитал
5120	Привилегированные акции	5120	Оборотный капитал
5130	Прочий уставной капитал	5130	Прочий уставной капитал
5191	Выкупленные собств. акции	5140	Переоценка активов
5200	Прочий капитал	5140	Котировка активов
5210	Дополнительно оплаченный капитал	5200	Дополнительный капитал
5220	Корректировки по переоценке активов	5210	Вложенный капитал
5230	Курсовые разницы	5220	Прочий дополнительный капитал
5300	Нераспределенная прибыль	5230	Авансированный капитал
5400	Резервный капитал	5300	Резервный капитал
		5310	Резервы по сомнительным резервам

1	2	3	4
		5320	Резервы под обесценение вложений в ЦБ
		5330	Резервы под снижение стоимости матценностей
		5340	Прочий резервный капитал
		5400	Нераспределенная прибыль

Что касается учета нераспределенной прибыли, не вошедший в таблицу 1 и применяемый в кыргызской практике, то он недостаточно полно отражает реальные процессы, происходящие в корпоративных предприятиях. Так, по этой статье в отчетности не видно, какая часть нераспределенной прибыли получена в отчетном периоде, а какая часть - в прошлых периодах.

Предприятия, получающие чистую прибыль в прошлых периодах, по разным причинам могут оказаться в отчетном году в убытках, или, наоборот, положительный результат последнего отчетного периода покроет весь непокрытый убыток прошлых лет. Кроме того, название счета не соответствует содержанию. Также необходимо учитывать непредсказуемость результатов деятельности хозяйствующих субъектов, т.е. результат может оказаться положительным или отрицательным.

Исходя из перечисленных недостатков в исследовании предлагается переименовать счет 5300 «Нераспределенная прибыль» на «Нераспределенная прибыль (непокрытый убыток)», а также открыть два субсчета к нему: 5310 «Нераспределенная прибыль (непокрытый убыток) прошлых лет»; 5320 Нераспределенная прибыль (непокрытый убыток) отчетного года».

Это уточнение названия счета, введение этих субсчетов в процесс учета собственного капитала и выведение остатков сумм в бухгалтерский баланс повышают аналитичность бухгалтерской отчетности.Как отмечает проф. Исраилов М.И., - «… аналитичность отчетности способствует, прежде всего, проведению более качественного анализа объектов бухгалтерского учета» [2].

Также имеются немало проблем по организации учета заемного капитала, которые требуют их решения и внедрения в практику. Это обусловлено тем, что зачастую несоответствие регламентированных учетных процедур (или их отсутствие вообще) в действительности производственного процесса создает массу проблем не только для хозяйствующего субъекта, но и для налоговых органов, банков, инвесторов и других внутренних и внешних пользователей бухгалтерской информации.

Развитие системы организации бухгалтерского учета элементов заемного капитала во многом зависит от тщательной оценки ее состояния в настоящее время. Такая оценка способствует выявлению наиболее существенных проблем в этой системе, без научного и практического осмысления и разрешения которых невозможно дальнейшее совершенствование действующего порядка учета. Его основой является План счетов бухгалтерского учета финансово-хозяйственной деятельности предприятий с Инструкцией по применению Плана счетов бухгалтерского учета финансово-хозяйственной деятельности предприятий (далее по тексту Инструкция), которые должны обеспечивать всестороннее, взаимосвязанное и единообразное отражение процессов и явлений финансово-хозяйственной жизни организаций в системе бухгалтерского учета.

Однако в Инструкции имеются рекомендации по использованию счетов для отражения в учете движения элементов заемного капитала, несоответствующие реальным процессам, происходящим у хозяйствующих субъектов. В этом документе отсутствуют важные требования к организации аналитического учета, позволяющие группировать информацию по просроченным кредитам, займам, кредиторской задолженности.

В Инструкции не учтены отдельные положения других нормативных актов, регулирующих порядок отражения движения заемного капитала в учете организаций. Все это не способствует формированию полной и достоверной информации об одном из важных источников средств хозяйствующих субъектов[1]. В некоторых нормативных документах, призванных также обеспечивать системность учета заемного капитала имеются разночтения, которые затрудняют решение вопросов его организации на практике. Необходимость исследования этих вопросов обусловлена также недостаточной их освещенностью в экономической литературе.

Оценку действующей системы организации учета этого источника средств предприятия, а также разработку и обоснование рекомендаций для дальнейшего ее развития целесообразно осуществить, опираясь на исследования структуры заемного капитала, в параграфе 60-65 МСФО-1«Представленная финансовая отчетность». Такой порядок позволяет учесть особенности каждого его элемента, имеющие определяющее значение для организации их учета.Как уже было отмечено, для учета элементов заемного капитала Планом счетов предусмотрены следующие счета: 3000 «Краткосрочные обязательства», 4000 «Долгосрочные обязательства».

Методология организации учета такова, что независимо от условий погашения они должны быть отнесены и показаны на соответствующих счетах. В противоречии с методологией текущая часть долгосрочных долговых обязательств учитывается или рекомендуется учесть в составе краткосрочных обязательств и для этой цели предусмотрен в Плане счетов специальный счет 3330 «Текущая часть долгосрочных долговых обязательств» и в течении отчетной даты по кредиту этого счета отражается часть долгосрочных долговых обязательств в корреспонденции с соответствующим счетом учета долгосрочных обязательств[1].

Не должны забывать о том, что любая запись это есть отражение суммы в соответствующих журналах-ордерах и вспомогательных ведомостях. Отказ от счета 3330 избавит нас от ненужных и излишних регистраций сумм в соответствующих учетных регистрах.

Учитывая недостаточную изученность и разработанность отдельных вопросов формирования показателей об использовании собственного и заемного капитала и несовершенство нормативно-правовой базы, регулирующей порядок составления отчетности о капитале, в диссертации, нами рекомендуется для экономических субъектов Кыргызской Республики форма отчетности об использовании собственного и заемного капитала «Отчет об изменениях в капитале», которая отличается от действующей формы по структуре и назначению.

Предлагаемая форма и методика составления должна иметь следующий вид (таб.2.):

Таблица 2 -Структура и методика составления рекомендованной формы

№ п\п	Наименование показателей	Код стр	Остатки на начало и конец отчетного периода	Поступило в отчет периоде	Израсход в отч. периоде
1	2	3	4	5	6
I – Собственный капитал					
	Уставный капитал –всего, в.т.ч.:		Сальдо сч. 5100	$К^{Т}$ об 5100	$Д^{Т}$ об 5100
	Простые акции		Сальдо сч. 5110	$К^{Т}$ об 5110	$Д^{Т}$ об 5110
	Привилегированные акции		Сальдо сч. 5120	$К^{Т}$ об 5110	$Д^{Т}$ об 5110
	Выкупленные собств. акции		Сальдо сч.5191	$К^{Т}$ об 5191	$Д^{Т}$ об 5191
	Дополн. оплаченный капитал		Сальдо сч.5210	$К^{Т}$ об 5210	$Д^{Т}$ об 5210
	Резервный капитал		Сальдо сч.5400	$К^{Т}$ об 5400	$Д^{Т}$ об 5400
	Добавочный капитал		Сальдо сч. 5240	$К^{Т}$ об 5240	$Д^{Т}$ об 5240
	Нераспределенная прибыль всего- в т.ч.		Сальдо сч. 5300	$К^{Т}$ об 5300	$Д^{Т}$ об 5300
	Нераспределенная прибыль прошлых лет				
	Нераспределенная прибыль отч. года				
	Непокрытый убыток – всего в т.ч.		Сальдо сч. 5300	$К^{Т}$ об 5300	$Д^{Т}$ об 5300
	Непокрытый убыток прошлых лет				
	Непокрытый убыток отч. года				
	Целевые финансирования и целевые поступления		Сальдо сч. 2800	$К^{Т}$ об 2800	$Д^{Т}$ об 2800
	Резервы				
	Итого по разделам I				
II - Заемный капитал					
	Краткосрочные обязательства-всего в т.ч.				
	Банковские кредиты, займы		Сальдо сч. 3310	$К^{Т}$ об 3310	$Д^{Т}$ об 3310
	Прочие кредиты, займы		Сальдо сч. 3320	$К^{Т}$ об 3320	$Д^{Т}$ об 3320

1	2	3	4	5	6
	Краткосрочные начисленные обязательства-всего в.т.ч.				
	Налог на прибыль		Сальдо сч. 3410	$К^{Т}$ об 3410	$Д^{Т}$ об 3410
	Подоходный налог к оплате		Сальдо сч. 3420	$К^{Т}$ об 3420	$Д^{Т}$ об 3420
	НДС к оплате		Сальдо сч. 3430	$К^{Т}$ об 3430	$Д^{Т}$ об 3430
	Прочие налоги		Сальдо сч. 3490	$К^{Т}$ об 3490	$Д^{Т}$ об 3490
	Долгосрочные обязательства-всего в т.ч.				
	Долговые обязательства		Сальдо сч. 4100	$К^{Т}$ об 4100	$Д^{Т}$ об 4100
	Отсроченные налоговые обяз-ва		Сальдо сч. 4200	$К^{Т}$ об 4200	$Д^{Т}$ об 4200
	Итого по разделу II				

Источник: Арзыбаев А.А. Теоретико-методологические и организационно-методические проблемы учета, контроля и анализа капитала корпоративных предприятий.// Автореферат// Алматы. – 2008

Внедрение рекомендуемой формы отчетности способствует повышению аналитических возможностей бухгалтерской отчетности.

Таким образом, организация учета собственного и заемного капитала должна быть обусловлена: современными преобразованиями в экономике Кыргызской Республики, переориентацией управления на рыночный механизм хозяйствования; переходом к свободному предпринимательству, расширением участия работников во владении собственностью через акционирование и приватизацию; трансформацией системы бухгалтерского учета корпоративных предприятий и реализацией МСФО. Все это требует надлежащего контроля за эффективностью формирования структуры и улучшения практики учета на предприятиях.

Список литературы:

1. Арзыбаев А.А. Теоретико-методологические и организационно-методические проблемы учета, контроля и анализа капитала корпоративных предприятий. // Автореферат// Алматы. – 2008.
2. Исраилов М.И. Проблемы аграрной реформы: управленческо-информационные аспекты. – Б.: 2004.
3. Парушина Н. В. Анализ собственного и привлечённого капитала// Бухгалтерский учёт. – 2002. - № 3.- с. 72 – 78.
4. Конторович С. П. Управление инвестиционной привлекательностью предприятия (системно-оценочный аспект) – М.: Дело, 2004
5. Бондасов О.В. Анализ рентабельности собственного капитала. //Научные труды Вольного экономического общества Росии. Т.41. – М., 2003, с. 131-174.

УДК: 311.211

Нургужин Е. магистр, **Бекжанова Т.К.** к.э.н., доцент,
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли,
г.Нур-Султан, Республика Казахстан.

ШКАЛИРОВАНИЕ РЕЗУЛЬТАТОВ ТЕСТИРОВАНИЯ НА ОСНОВЕ СОВРЕМЕННОЙ ТЕОРИИ ТЕСТОВ

Аннотация: в данной статье даны понятия и определения современной теории тестов или Item Response Theory, а также рассмотрены проблемы шкалирования и выравнивания результатов тестирования при их интерпретации.Иногда после тестов бывает не совсем информативно выводить просто «сырые балы», а также при ранжировании успешности результатов теста они выдают неоднозначные данные. Поэтому очень удобно в теории тестов вводить понятия как шкалирование результатов, когда баллы будут зависеть не только от «сырых баллов», но и от сложности определенных заданий и латентных способностей испытуемых.

Ключевые слова: шкала, медиана, позиционирование, процентили, ранг, стандартное отклонение, нормальное распределение, латентные показатели

1. Введение в IRT.

Интенсивное развитие технологии позволили расширить возможности психометрической обработки результатов тестирования, благодаря чему была разработана современная теория тестовых заданий (IRT).

Следует отметить, что существует множество разновидностей IRT одно, двух, трех, четырех-параметрические модели. Наибольший интерес у исследователей и практиков вызывает модель Раша или однопараметрическая модель. Один из недостатков модели Раша заключается в том, что дифференцирующая способность тестовых заданий для всех заданий идентична, более того модель ставит жесткие требования для данных.

Преимущества IRT заключаются в инвариантном подходе к латентным параметрам тестового задания и испытуемого, а именно в способности:

- превращать измерения, выполненные в дихотомических и порядковых шкалах, в линейные измерения, где в результате качественные данные анализируются с помощью количественных методов;
- оценивать трудность тестовых заданий независимо от выборки испытуемых, на которых она была получена;
- оценивать уровень способностей испытуемых независимо от используемого набора тестовых заданий;
- анализировать результаты, несмотря на неполноту данных.

Применение IRT позволяет оценивать латентные параметры подготовленности испытуемых, обусловливающих некие константы состояния. Объективная оценка результатов тестирования связана с тем, что результаты испытуемого независимы от результатов других тестируемых. Это связано со свойствами инструментария, обусловленными соответствующим подбором тестовых заданий определенного уровня трудности, и использованием специальных процедур шкалирования. Шкалированием принято называть комплекс вопросов, связанных с отображением на определенной шкале с единой метрикой латентных характеристик трудности всех заданий теста и выставлением каждому участнику тестирования окончательного балла, отображающего уровень его учебных достижений в заданной области знаний вне зависимости от того, в какой группе и над каким вариантом работал испытуемый.

К странам, широко использующим последние достижения в области педагогических измерений, относятся Нидерланды, США, Англия, Япония, Дания, Израиль, Канада, Австралия, Новая Зеландия. Они развили классическую теорию тестов, затем внедрили IRT и основанную на ней практику тестирования миллионов школьников, привели к созданию компаний и служб, являющихся основой индустрии разработки тестов, организации массового тестирования, регулярного сбора информации для мониторинга качества образования.

2. Основные шкалы и принципы

Разработка тестов и тестирование всегда приводит к необходимости выбора шкалы, по которой будет оцениваться качество выполнения теста. Классическая шкала – мало дифференцирующая, с большой долей субъективизма.

Первичная информацияпри тестировании обучаемого – его первичные «сырые» баллы. Они наглядны, просты, но существенно зависят, например, от трудности заданий. Необходима более объективная шкала оценок подготовленности обучающихся, необходимо подтверждение уровня обученности на различных тестах, с заранее определенным уровнем трудности заданий.

Также следует избавиться и от нелинейности первичных баллов по отношению к уровню подготовленности.

Пример. Шкала оценок в тесте позволяет заключить лишь то, что испытуемый учится лучше второго испытуемого. Каковы их различия, успехи, усилия и т.д.? – Такая шкала ответа на подобные вопросы не дает. Аналогично, первичные баллы лишь упорядочивают участников тестирования.

В таких порядковых шкалах основные статистики – медиана, квантили и ранговая корреляция.

Позиционирование испытуемых на числовой оси согласно результатам теста осуществляется различным образом. Поэтому используются различные типы шкал оценок, например, следующие:

Шкала итоговой оценки – шкала, определяемая по минимальной и максимальной оценкам (баллам), это линейное преобразование отрезка от минимальной до максимальной оценки; например, шкала100-балльная.

Шкала нормативная – шкала, вводимая на основе справедливости гипотезы о нормальном законе распределения баллов; например, перевод в нормативную шкалу предполагает, что знания испытуемых в их произвольной выборке подчиняются нормальному закону распределения, следовательно, равным отрезкам под кривой нормального распределения соответствуют равные количества верных ответов.

Шкала порядковая, качественная, отношений – шкаладля введения отношений порядка в совокупность шкалируемых объектов, систем и выполнения всех преобразований, не нарушающих это правило порядка; например,шкала оценок в средней школе – 2, 3, 4, 5 и в высшей школе – "неудовлетворительно", "удовлетворительно", "хорошо", "отлично".

Шкала номинальная используется экспертами при классификации эмпирических объектов измерения. Такая шкала применяется тогда, когда педагогическое измерение группирует обучающихся без установления порядка следования групп; например,делениестудентов на группы сдавших и не сдавших зачет.

Шкала интервальная – шкала, в которой допустимы лишь линейные функции преобразования, и в которых часто нельзя отметить ни начало, ни конец, ни единицу измерения (градацию) шкалы;

Интервальная шкала–шкалаколичественная, для упорядочения данных (объектов) согласно отношениям эквивалентности, порядка и аддитивности. В ней определена метрика (начало отсчета, единица измерения и понятие расстояния между данными, объектами), поэтому решаема задача сравнения результатов тестирования.

У качественных шкал низкая точность измерения, у количественных – выше объективность.

Структура типов и уровней измерения приведена на следующем рисунке:

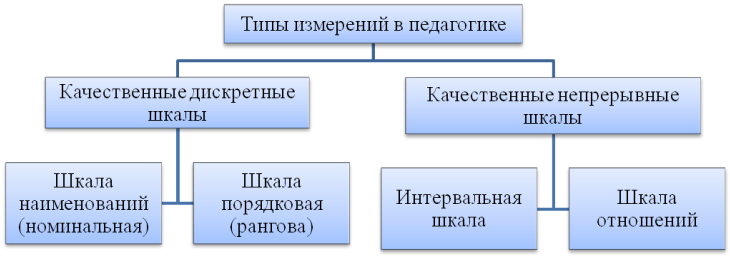

Рисунок 1- Структура типов и уровней измерения

Примечание: составлено автором

Часто используемая в тестологии шкала логитов переводится обычно в шкалу тестовых баллов.

Если испытуемыйтеста не выполнил ни одного задания и получил 0 первичных баллов, он получает ноль тестовых баллов, если же он выполнил все задания и получил максимально возможный первичный балл, он получает максимальный тестовый баллов. Тестовые баллы остальных участников теста вычисляются с помощью линейного преобразования, переводящего отрезок шкалы логитов, ограниченный оценкой в логитах, соответствующей одному первичному баллу и оценкой в логитах, соответствующей первичному баллу, на единицу меньшему максимально возможного вотрезокна шкале тестовых баллов от шести до девяноста четырех включительно. Например, формула перевода шкалы логитов в шкалу тестовых баллов может иметь вид:

$$T = \{0, x < x_{min}; 100, x > x_{max}, \left[\frac{6x_{max} + 88x - 94x_{min}}{x_{max} - x_{min}} + 0{,}5\right], x_{min} < x < x_{max}\}$$

где T – тестовый балл, x – оценка уровня подготовленности участника тестирования в логитах, x_{min}- оценка в логитах, соответствующая одному первичному баллу, x_{max}- оценка в логитах, соответствующая первичному баллу, на единицу меньшему, чем максимально возможный балл.

В нормативно-ориентированных тестах ставится задача определения рейтинга тестируемых в группе. Этоместо, естественно, зависит от «фона» - группы. Используют нормы, отражающие результаты тестирования для представительной выборки испытуемых.

Пример. Обычно для качественного такого теста около 70% результатов расположены в центре распределения («под колоколом» кривой распределения) и имеют небольшую ошибку измерений, примерно по 5% (самых слабых и самых сильных результатов) в пологой части кривой распределения, они могут иметь очень большую ошибку измерения. Профессиональное тестирование, при обработке, эти концы или их части отбрасывает.

В критериально-ориентированных тестах ставится задача: сопоставить учебные достижения каждого испытуемого с запланированным для усвоения объемом знаний (умений, навыков).

Часто используемые преобразования «сырых» баллов:

- *процентильное,* отражающее процент испытуемых из нормативной группы, результаты которых не выше данного значения первичного балла;
- *Z-оценка,* линейная оценка – отношение индивидуального отклонения тестовых баллов к стандартному отклонению по баллам всей группы испытуемых, а также линейные преобразования Z-оценки (Т-шкала и др.);
- *шкалы станайнов или стенов (шкала Кэттела),* получаемые делением шкалы первичных баллов на ряд интервалов.

Процентили устанавливают ранг показателя испытуемого в нормативной группе, показывая проценти спытуемых в нормативной выборке, имеющих результаты не выше данных первичных баллов.Шкала процентилейне линейна (нелинейно изменяется отклик на изменение в шкале первичных баллов на один балл), поэтому она может даже искажать реальную ситуацию.

Так называемая Z-шкалапереводит индивидуальные результаты в стандартную шкалу, которая характерна двумя основными общими параметрами: средним баллом и дисперсией. Z-оценку i-го тестированного находят по формуле:

$$Z_i = \frac{x_i - \overline{x}}{\sigma_x}$$

где x_i – первичные баллы испытуемого, $\overline{x}$ – среднее значение в группе, σ_x – стандарное отклонение.

Эта шкала приводит баллы обучаемых по различным тестам к единому и удобному для сравнения виду.

Z-шкалан еудобна для практического использования: баллы могут принимать вещественные значения (обычно от –3 до +3; отрицательность оценки указывает на то, что результат ниже среднегруппового); округлять их часто нельзя – теряется различающая способность, информативность.

Поэтому Z-оценки преобразуются с сохранением формы распределения по общей формуле:

$$Z_1 = M + \sigma * Z,$$

где Z_1 – новая, преобразованная оценка, M – новое среднее, σ – новое стандартное отклонение.

Шкалы результатов, например, от 1 до 10 – удобны и наглядны. Разбивая нормальное распределениена 9 интервалов, получаем шкалу станайнов со средней, равной 5, стандартным отклонением – около 2. В ней 4% наихудших результатов имеют станайн 1, 4% наилучших – станайн 9, следующие (предшествующие) 7%, соответственно, станайны 2 и 8, далее 12% – станайны 3 и 7, 17% – станайны 4 и 6 и оставшиеся 20% средних результатов – станайн 5.

3. Выравнивание результато в– процедура, которая устанавливает связь между баллами испытуемых по различным вариантам теста, и помещает их на одну шкалу. Выравнивание необходимо, например, при:

- разработке банка (базы) заданий;
- мониторинге, сравнении достижений обучаемых в различные моменты времени;
- адаптивном тестировании.

Так как в банке находятся задания с известными, откалиброванными параметрами, а из них формируемы различные эквивалентные варианты теста, то выравнивание вариантов теста также имеет целью отобразить оцененные параметры на общую шкалу.

Цель выравнивания – разместить на общую шкалу меры испытуемых, выполнивших различные варианты теста. Цель создания банка заданий – разместить на общую шкалу параметры заданий для выполняемых различных вариантов теста. Эти цели часто связаны и достигаемы параллельно.

Линейное выравнивание – это процедура преобразования в новый промежуток с помощью линейного преобразования и приравнивания стандартных Z-показателей для испытуемых с одинаковым уровнем подготовки, выполнившим различные варианты теста:

$$y = A * x + B, A = \frac{\sigma_y}{\sigma_x}, B = \overline{y} - \frac{\sigma_y}{\sigma_x}\overline{x}$$

где, x – балл испытуемого по первому варианту, $\overline{x}$ и σ_x – среднее значение и среднее квадратическое отклонение баллов по этому варианту; $y, \overline{y}, \sigma_y$ - аналогичные параметры для второго варианта.

Главная задача IRT – шкалирование тестов и испытуемых. Цель – разница в успешности задания не должна зависеть от сложности задания и должна определяется только способностями, уровнем обученности испытуемого. В основной модели (Раша) этой теории,отношениетрудности заданий не зависит от уровня способности испытуемого.

В модели IRT уровни подготовленности испытуемых и уровни трудности заданий теста представимы с помощью единой метрической шкалы (с одинаковой точностью измерения) – шкалы логитов. Для каждого варианта теста – со своей шкалой:шкалалогитов является интервальной, не имеет абсолютного нуля. Поэтому эташкалапозволяет перенести оценки параметров и испытуемых, и заданий в единую шкалу и выровнять показателей.

При этом происходитсвязываниедвух тестовых вариантов с помощью их общей части, а общих испытуемых – с помощью испытуемых, выполнивших оба варианта теста.

Процедуры выравнивания:

- автономная калибровка всех вариантов и последующее преобразование мер в общую шкалу;
- параллельная калибровка всех вариантов и получение мер в общей шкале;
- автономная калибровка всех вариантов, фиксация общих параметров и последовательное преобразование всех параметров в общую шкалу.

При конструировании качественного теста, нужно получить характеристические кривые заданий теста, которые путем анализа позволяют выбраковывать избыточные задания. Если этих кривых нет, то следует регулировать задания недостающей трудности, приводя к равномерному заполнению интервала шкалы логитов от –6 до +6. Это осуществляется итерационным добавлением (убавлением) заданий требуемой трудности, например, пока разработчик не останется доволен распределением результатов.

Список литературы:

1. Крокер Л., Алгина Дж. Введение в классическую и современную теорию тестов. Москва: Издательская группа "Логос", 2010 - 668 с.
2. University of Twente. Examination & assessment – a step-by-step guide. ttps://www.utwente.nl/ces/toetsing/. 2016 – p.539
3. Родионов А.В.Братищенко В.В.Применение IRT-моделей для анализа результатов обучения в рамках компетентностного подхода. 2014 – 254 с.
4. Ruslan Jabrayilov, Wilco H. M. Emons, KlaasSijtsma.Comparison of Classical Test Theory and Item Response Theory in Individual Change Assessment. 2016 – p.578
5. АванесовВ. С. Шкалирование тестовых результатов. 2013 – 657 с.
6. Chong, H. (2011). A simple guide to Item Response Theory (IRT) and Rasch Modeling, 2017 – p. 804
7. Малыгин А.А. Теория педагогических измерений как научная основа для повышения эффективности контрольно–оценочных процессов в образовании // Известия высших учебных заведений. Серия «Гуманитарные науки». 2010. Том 1. Вып. 2. С. 154-158.

УДК 657.6: 658.562

Нурсапа С.Т. магистрант,
Казахский национальный университет им. Аль-Фараби,
г. Алматы, Республика Казахстан

ЦИФРОВИЗАЦИЯ УЧЕТА И АНАЛИЗА СТОИМОСТИ КОМПАНИЙ

Аннотация. Развитие цифровых технологий оказывает огромное влияние на социально-экономическое развитие нашей страны. В данной статье рассматриваются классические и альтернативные методы оценки стоимости бизнеса, применяемые в условиях цифровизации рыночной экономики. Также в статье проводится анализ проблем в области методики и разработки эффективной метрики стоимостной оценки компаний, точно отражающих оценку цифрового бизнеса на современном этапе развития. Целью статьи является разработка предложений касательно оценки стоимости организаций в условиях цифровизации. Научная основа статьи состоит из эмпирических и теоретических методов экономических исследований.

Ключевые слова: учёт, анализ, компания, стоимость, оценка, методы оценки, цифровизация, цифровые технологии.

Понятие стоимости – одно из самых актуальных и ключевых понятий современной рыночной экономики. Стоимостная оценка компании определяет стоимость капитала, в том числе и его рыночную стоимость. [1] Для того, чтобы произвести различные действия с капиталом компании, необходимо знать его рыночную стоимость, которая является самым подходящим показателем при проведении данных операций. Определение рыночной стоимости в национальных общепринятых документах гласит о том, что это стоимость, по которой, вероятнее всего, собственник согласится продать свой объект, а покупатель –приобрести. На данный момент при оценке стоимости компаний применяются стандартные методы расчёта, в то время как стоимостная оценка бизнеса рассматривает все имущество организации как динамическую систему, которая имеет открытый контур управления, что естественным образом осложняет использование стандартных методов оценки. Кроме этого, в современное время одним из ключевых факторов развития страны является её цифровизация, а это значит, что оценку стоимости организаций следует производить с учётом данного факта.

За последние 20 лет цифровая экономика Республики Казахстан проделала огромный путь и претерпела трансформацию из электронной торговли во что-то более глобальное. Новые цифровые методы обработки и передачи данных изменяют традиционное течение уже устоявшихся бизнес-процессов, что в свою очередь повышает достоверность прогнозирования для дальнейшей оптимизации производств. В Республике Казахстан на данный момент действует Государственная Программа «Цифровой Казахстан», одной из основных целей которой является «Цифровизация отраслей экономики», а именно направление преобразования традиционных отраслей экономики Республики Казахстан с помощью использования прорывных технологий и возможностей, позволяющие повысить уровень производительности труда и роста капитализации. [2]

Все происходящие изменения, связанные с цифровизацией экономики, оказывают огромное влияние на процессы стоимостной оценки компаний. Самое главное влияние на оценку стоимости бизнеса оказывает автоматизация. В современных условиях руководители организаций, занимающихся стоимостной оценкой бизнеса, уже сейчас предпринимают шаги для автоматизации некоторых бизнес-процессов, связанных с оценкой. Такая необходимость возникла из-за влияния следующих факторов: ценовая конъюнктура рынка услуг оценки, а также постоянно усиливающаяся конкуренция. [3]

Пожалуй, основной проблемой в области стоимостного выражения компании является как раз-таки непосредственная оценка её стоимости. Традиционно данную величину измеряют с помощью двух основных подходов. Если оценка основывается на внешних источниках бизнеса, то здесь рассматривается то, насколько рынок и общество ценят данную компанию. В том случае, если оценка стоимости компании оценивается на внутренних характеристиках бизнеса, то в данном случае рассматривается способность генерации достаточного по величине денежного потока.

Учитывая то, что на сегодняшний день рыночная экономика находится в стадии развития

активной цифровизации, в процессе оценки компании достаточно сложно выполнить все необходимые требования объективности и всесторонности одновременно с оперативностью и простотой. Перечислим основные методы оценки компаний, имеющие достаточно высокий уровень перспективности в условиях развития цифровых технологий экономики.

Классические методы оценки стоимости компаний.Для начала необходимо представить «модель-ветерана» оценки стоимости компаний – DCF-модель. Данная модель, несмотря на свой солидный возраст, способна показывать достаточно неплохие результаты даже в самых непростых случаях, связанных с оценкой стоимости компаний. Но даже несмотря на это, использование данной модели оценки компаний, активно использующих цифровые технологии, является затруднительной задачей. Современные компании очень тесно связаны с цифровыми технологиями, которые характеризуются довольно неопределённым и трудно прогнозирующим характером. Согласно исследованиям,MITSloanManagementReview, около 80% руководителей современных компаний считают невозможным точно обосновать планы развития своего бизнеса, тем самым использование DCF-модели ставится под большой вопрос. [4]Также ещё одним весомым недостатком данной модели является сложность оценки бизнеса, который ведётся в социальных сетях. Таким образом можно сказать о том, что использование в качестве основного метода оценки стоимости компаний DCF-модели в эпоху цифровизации является достаточно сомнительным. Для того, чтобы решить вышеназванные проблемы DCF-модели, предлагаются следующие подходы. Одним из них является нивелирование неопределённого характера при оценке быстроразвивающихся компаний в условиях цифровой экономики с помощью разработки и анализа определённых сценариев. Следует отметить, что разработка даже двух- трёх сценариев значительно повысит качество использования DCF-модели и правильно определит ценность современного бизнеса в условиях развития цифровых технологий.

Альтернативные методы оценки. Одним из альтернативных методов оценки является подход, способный обеспечить нивелирование неопределённости и учёт всех имеющихся рисков, связанных с цифровизацией бизнеса, который реализуется с помощью теории реальных опционов. Применение данного метода обеспечивает минимизацию последствий ситуации неопределённости в процессе реализации крупных и сложных процессов цифровой трансформации бизнеса. К примеру, на сегодняшний день уже разработана модификация метода NPV, который был дополнен функцией – оценивать проекты с высоким риском и волатильностью денежных потоков, ожидаемых в будущем. Данные модификации улучшают качество классических методов оценки, а также сводят на минимум риски неопределённости принятия стратегических решений относительно цифрового бизнеса.

Ещё одним методом оценки бизнеса в условиях цифровизации, показывающим достаточно высокий уровень эффективности, является метод, основывающийся на оценке массовых экспериментов. В основе данного подхода лежит методика, позволяющая просчитать стоимость отказа населения от предоставляемого им бесплатного цифрового продукта. В одном исследовании, базирующимся на данном методе, был проведён крупный опрос населения с предложением назвать стоимость, которая компенсирует им отказ от определённого вида бесплатных сервисов. Использование данного метода предполагает, что разница между суммой, которую потребитель готов платить за продукт, и суммой, которую он платит, фактически вполне адекватно отражает стоимость того или иного продукта цифровизации. Лучший способ оценить компанию – обратиться к потребителям и напрямую спросить их. [5]

Однако, наряду с плюсами, данный метод имеет и свои недостатки. Во-первых, люди имеют привычку скрывать истинную стоимость всех благ, которыми они пользуются. Во-вторых, проведение опросов отнимает множество времени и финансовых средств. В-третьих, опрос помогает раскрыть стоимость, которую потребители готовы заплатить за какую-либо услугу или товар, но не раскрывает стоимость самого товара.Последний недостаток метода привёл к развитию активного использования моделей дискретного выбора, которые сочетают в себе данные о готовности платить с различными социально-экономическими характеристиками респондентов. Использование такой методики приведёт к точному измерению потребительских излишков, а также позволит объективно оценить цифровой бизнес, который трудно поддается какому-либо стоимостному оцениванию.

Развитие цифровых технологий характеризуется не однотипным характером, в котором возрастает роль проявления различных форм человеческого капитала, тем самым подталкивая к поиску решений, способных соединить все подходы к оценке стоимости компаний в одну многофункциональную модель. В результате этого в современное время появляются комплексные решения, которые сочетают в себе методологические подходы и различные стратегические и финансовые технологии. В качестве примера можно рассмотреть онлайн-продукт компании Equidam, который позволяет оценить бизнес с разных точек зрения. [6] Полученные с помощью данного метода ключевые показатели эффективности позволяют осуществлять оперативную оценку и уровень влияния цифровых инноваций, а также при необходимости корректировать их внедрение и обеспечивать движение к желаемой цели. Также согласно данного метода для оценки стоимости допускается применение традиционных «доцифровых» методов с условием того, что они смогут обеспечить баланс качественной и количественной оценки, учитывая при этом отраслевую принадлежность компании и её стратегии развития. В качестве метрик, попадающих под вышеуказанное описание попадают: система сбалансированных показателей (ScorecardMethod) и метод контрольного списка (ChecklistMethod), а также многие методы денежной оценки, например, модифицированные DCF-модели. [7]

Несмотря на положительную характеристику разносторонней оценки, у данного подхода есть недостаток – в основе метода лежат старые метрики, которые изначально были разработаны именно для традиционного бизнеса. Использование таких не максимально разработанных метрик приведёт к тому, что у каждого структурного подразделения будут свои цели и задачи, которые могут противоречить друг другу и тем самым создавать препятствия для измерения стоимости бизнеса.

Самым оптимальным решением для решения представленной проблемы является разработка такой измерительной величины, которая охватит все основные аспекты деятельности организации и в это же время учтёт все особенности бизнеса, который активно использует цифровые технологии. Показатели, которые оценивают влияние цифровых технологий на бизнес, должны тесно взаимодействовать с окружением компании и брать во внимание все её стратегические направления развития, а именно: деятельность компании, финансовые результаты, уровень качества обслуживания. Кроме этого, важными принципами также являются непрерывность, преемственность и сбалансированность социальных и финансовых показателей такой измерительной величины. Учитывая все вышеуказанные требования, разработанная метрика позволит осуществлять адекватную оценку стоимости компаний, а также передаст организациям в руки инструмент управления, который сможет обеспечить ей устойчивое развитие.

Разработка такой эффективной измерительной величины сопряжена и с проблемами социального характера. Как известно, цифровизация оказывает влияние на многие стороны жизни людей. [8] Соответственно, для полной оценки следует использовать методы, которые смогут измерить влияние цифровых технологий на решение социальных проблем. Решение данных проблем также осложняет отсутствие или неполная информация статистических данных касательно влияния цифровизации на благосостояние. Это затрудняет выявление причинно-следственных связей между экономическими результатами цифрового бизнеса и создаваемыми им социальными эффектами в различных областях.

Казахстанская экономика находится на начальной стадии эффективного развития цифровой трансформации, на современном этапе происходит массовое внедрение информационных технологий в практику бизнеса. Цифровизация существенно влияет на все процессы воспроизводства и ведёт к последующей трансформации многих видов деятельности как в традиционных, так и в нетрадиционных отраслях. Всё это создаёт предпосылки для развития новых подходов к стоимостной оценке компаний, используя при этом уже имеющиеся инструменты либо уже модифицированные модели. Несмотря на ряд имеющихся проблем в процессе реализации выбранного пути, развитие социально-экономического развития нашей страны в целом связано именно с цифровизацией, и одним из основных её аспектов будет являться стоимостная оценка компаний, точно отражающая специфику цифровой экономики.

Список литературы:

1. Сергеев Л. И. Развитие теоретических положений оценки экономической эффективности в контексте категории стоимости // Балтийский экономический журнал. – 2018. – № 3 (23). – С. 90–100.
2. Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827 «Об утверждении Государственной программы «Цифровой Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.10.2020 г.)
3. Бейсембай Е., Титков А.А., Ибраимова С.Ж. Организационно-экономические тенденции и актуальные проблемы цифровизации экономики Республики Казахстан. 2021.–С. 51-67.
4. Борисюк Н. К. Механизм развития цифровой экономики в регионе: трактовка понятия / Н.К. Борисюк, О.С. Смотрина // Интеллект. Инновации. Инвестиции. – 2018. - № 7. –С. 18-22.
5. Brynjolfsson E., Collis A. (2020). How Should We Measure the Digital Economy Hutchins Center on Fiscal & Monetary Policy at Brookings. Working Paper 57. Available at: https://www.brookings.edu/research/how-should-we-measure-the-digital-economy
6. Давыденко Е. А. Эволюция концепции, сбалансированной системы показателей: от истоков к цифровому предприятию / Е. А. Давыденко // Российское предпринимательство. – 2018. – Том 19, № 2. – С. 457-472.
7. Мнацаканян А. Г., Харин А. Г. Стоимостный подход к управлению бизнесом в эпоху цифровизации // Интеллект. Инновации. Инвестиции. – 2020. – № 5. – С. 72–82.
8. Дубов В. С. Показатели оценки развития цифровой экономики / В. С. Дубов // Наука через призму времени. – 2018. – № 7 (16).

УДК 657.244.9

Рахимжанова Е.Е. магистрант, **Бекжанова Т.К.** к.э.н., доцент,
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан.

СОВРЕМЕННЫЕ ПЕРВИЧНЫЕ БУХГАЛТЕРСКИЕ ДОКУМЕНТЫ ПО УЧЕТУ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ

Аннотация. Статья посвящена вопросам организации первичного учета по обязательствам. Проведено исследование порядка оформления первичных документов по учету кредиторской задолженности предприятия. В статье рассматривается нормативное регулирование первичных документов, а также влияние цифровизации экономики на учет. Проблема методического обеспечения первичного учета кредиторской задолженности являетяс одной из важнейших проблем, которую до настоящего времени не удается разработать до требуемого уровня. Даны рекомендации по совершенствованию учета первичной документации на предприятии.

Ключевые слова: учет, первичные документы, ведомость, управление документами, документооборот, приказ, оплата труда

Создание первичных документов, порядок и сроки их передачи в бухгалтерию для отражения операций на счетах бухгалтерского учета производятся в соответствии с утвержденным в организации графиком документооборота.

Под документооборотом подразумевается движение документов от момента их составления в данной организации или получения со стороны до сдачи в архив после обработки и систематизации. В графике документооборота указываются сроки составления, представления и обработки первичных документов, регистрации и группировки учетных данных с указанием ответственных лиц. График документооборота составляется главным бухгалтером организации и после утверждения руководителем становится обязательным для исполнения.

Унифицированные формы утверждены по следующим разделам учета:

- по учету продукции и сырья;
- по учету труда и его оплаты;
- по учету материалов, основных средств и нематериальных активов;
- по учету результатов инвентаризации;
- по учету кассовых и расчетных операций.

Информация из первичных документов переносится в регистры бухгалтерского учета. Под регистром в бухгалтерском учете понимают различные виды таблиц, в которые заносят данные из первичной документации. Регистры подразделяют по трем основаниям:

• назначению (хронологические, систематические и комбинированные);

• обобщению данных (интегрированные, дифференцированные);

• по внешнему виду (книги, карточки, свободные листы, машинные носители).

Порядок оформления и ведения первичной документации регулируются законом «О бухгалтерском учете», Приказом Министерства финансов от 21.06.2007 N 216 «Об утверждении форм первичных учетных документов»

К составу информации на документах необходимо относиться ответственно. Документы лежат в основе бухгалтерской отчетности и налогообложения.

Формы имеют юридическую силу при наличии обязательных реквизитов: Наименование формы. Дата составления.Данные экономического субъекта. Содержание операции. Натуральное и стоимостное выражение факта хозяйственной деятельности. Данные лица, заверившего документ. Подпись ответственного лица.

Отсутствие любого из реквизитов не позволяет применить документ в учете. Данные первичного учета должны быть документально подтверждены и экономически оправданы.

При составлении форм работники предприятий могут допустить ошибки и неточности.

Допускается исправление ошибочной записи в следующем порядке:

Перечеркивание неверного текста. Ошибочные данные должны быть доступны для чтения.

Внесение рядом правильной записи и комментариями: «Верно» или «Исправленному верить».

Проставление даты исправления.

Заверение текста подписью с расшифровкой данных лица, внесшего исправления.

В связи с возможностью заполнения одного бланка в машинописном и ручном виде, исправления могут производится и в документах, распечатанных с использованием специализированных программ.

Первичные документы могут иметь некорректные формы исполнения в виде:

Отсутствии печати. В связи внесением допущения о возможности оформления документации без использования печати предприятие может выдавать формы без оттиска. Для предотвращения претензий со стороны налоговых органов право необходимо закрепить в локальных внутренних актах и договорах.

Факсимильной подписи. Право применения факсимиле необходимо согласовывать с партнерами. Налоговые органы не принимают факсимильные документы.

Подписей лиц, не указанные в приказах. Данную оплошность можно исправить, указывающих на право подписи документов лицами, составляющими формы.

За отсутствие документов бухгалтерского учета или использование форм, составленных с недостаточными данными и используемые в налогообложении, налагается штраф согласно ст. 120 НК РК.

Бухгалтерская служба ведет первичную документацию, рассчитывает заработную плату, производит начисления, удержания и заносит результаты расчета в расчетные ведомости (книга начислений заработной платы). На каждого работника в бухгалтерии заведен лицевой счет, куда ежемесячно заносятся итоги из расчетно-платежной ведомости с указанием произведенных начислений и удержаний. Лицевой счет является накопительной ведомостью по каждому работнику и служит основанием для определения дохода, среднего заработка, начисления пенсий и пособий.

Первичными документами учета кадров на предприятии являются личные карточки. Прием на работу персонала оформляется приказом (распоряжением) работодателя, изданным на основании заключенного в письменной форме индивидуального трудового договора. Индивидуальный трудовой договор должен в обязательном порядке содержать условия оплаты труда. В приказе должны быть указаны наименование работы (должности) в соответствии со штатным расписанием.

Учет численности работников ведется на основании первичных документов. Первичными документами по учету численности рабочих и служащих и их движения являются приказы (рас-

поряжения) о приеме, увольнении или переводе на другую работу и о предоставлении отпусков. При приеме на работу, связанную с материальной ответственностью, проект приказа в обязательном порядке должен быть согласован с главным бухгалтером организации. Копии приказов о приеме, о переводе на другую работу, о предоставлении отпуска передают из отдела кадров в бухгалтерию для расчетов с рабочими и служащими по заработной плате. На каждого работника в начале года или при приеме на работу бухгалтерия организации открывает лицевой счет [2].

Каждому работнику присваивается табельный номер, который в дальнейшем проставляется на всех документах по учету личного состава организации, выработки и заработной платы. Бухгалтерия предприятия на основании первичных документов открывает на каждого работника карточку-справку с указанием справочных данных для накапливания из месяца в месяц сведений о заработке или лицевой счет с последующим использованием их показателей для расчета среднего заработка.

Сведения о количестве отработанных дней и часов, о выработке и другие данные берутся из табелей, нарядов, рапортов, ведомостей выработки, расчетно-платежных ведомостей и других документов [3].

В расчетно-платежную ведомость заносят сумму начисленной заработной платы по ее видам, суммы удержаний по их видам и суммы к выдаче. Для каждого работника в ведомости отводится одна строка. Расчетно-платежная ведомость не только является регистром аналитического учета расчетов с работниками по заработной плате, но и выполняет функции расчетного и платежного документа.

Затраты рабочего времени группируются по следующим признакам: отработанное время, неотработанное оплачиваемое время и неотработанное неоплачиваемое время. Внутри каждой из этих групп выделяются: отработанное время в пределах рабочего дня, сверхурочные часы, работа в выходные и праздничные дни, служебные командировки, ежегодные отпуска, целосменные, внутрисменные простои, неявки на работу в связи с выполнением государственных и общественных обязанностей, невыходы на работу вследствие временной нетрудоспособности (болезнь, роды), льготные часы для кормящих матерей, подростков и рабочих, занятых на вредных для здоровья производствах, прогулы, опоздания и преждевременный уход с работы.

Эти показатели необходимы для контроля за использованием рабочей силы на производстве, ликвидации простоев, сокращения невыходов на работу, устранения других непроизводительных затрат рабочего времени и для составления информации по труду. Табель подписывается лицом, ответственным за его составление, и визируется в отделе кадров, где проверяется личный состав каждого структурного подразделения организации.

При увольнении работника составляют Приказ (распоряжение) о прекращении индивидуального трудового договора, который заполняет сотрудник отдела кадров в двух экземплярах: один остается в отделе кадров, второй передают в бухгалтерию. Подписывает его начальник (мастер) структурного подразделения или руководитель предприятия. На основании этого приказа бухгалтерия производит расчет с работником.

Оформленные в установленном порядке табели передаются в бухгалтерию организации один раз в месяц для расчета заработной платы за месяц. Данные табельного учета времени служат единственным основанием для начисления заработной платы тем работникам, труд которых оплачивается по простой повременной системе, т.е. по твердым окладам или тарифной ставке.

Основная заработная плата на предприятии начисляется в соответствии со сдельными расценками и окладами. Заработная плата продавцов-консультантов состоит из оклада и процента от продаж. Заработная плата административного персонала содержит оклады и премии. Заработная плата обслуживающего персонала включает оклад. Установленные оклады на предприятии содержатся в штатном расписании предприятия. К дополнительной оплате относятся выходное пособие при увольнении, при нетрудоспособности и т.д.

Аналитический учет расчетов по заработной плате ведется: по каждому работнику; видам начислений; источникам выплат. Используются три варианта организации аналитического учета расчетов с работниками: по расчетно-платежным ведомостям; раздельно по расчетным и платежным ведомостям; по расчетным листкам, выписанным на каждого работника.

Основой для составления расчетных ведомостей являются:

- табель учета использования рабочего времени и расчета заработной платы и табель учета использования рабочего времени для расчета повременной заработной платы и всех прочих оплат, в основу которых положено время (простой, доплаты за ночное и сверхурочное время, временная нетрудоспособность и др.);

- накопительные карточки заработной платы для рабочих-сделыциков;

- расчетные документы бухгалтерии по всем прочим видам заработной платы (отпуск, премии) и пособий по временной нетрудоспособности;

- расчетные ведомости за прошлый месяц - для расчета сумм удержаний налогов;

- решения судебных органов на удержания по исполнительным листам;

- платежные ведомости на ранее выданный аванс за первую половину месяца;

- расходные кассовые ордера на неплановые выплаты и т.п [4].

Сумма депонированной заработной платы подлежит возврату на расчетный счет. В объявлении на взнос наличными указывается, что это депонированная заработная плата. Банк должен выдать ее по первому требованию. В бухгалтерии ведется книга учета депонированных сумм по структурным подразделениям и отдельным лицам. Книга открывается на год, а каждая отдельная сумма отражается в ней в течение срока исковой давности, установленного законодательством для расчетов между юридическими и физическими лицами три года. По истечении этого срока она списывается в состав финансовых результатов как доход от внереализационных операций.

Изучение первичного учета труда и заработной платы показало, что первичные документы по труду достоверно и правильно заполнены и соответствуют требованиям нормативных документов по начислению и выплате заработной платы. Первичные документы содержат подписи должностных лиц, ответственных за учет выполненных работ, правильно заполнения все реквизиты, в документах нет подчисток исправлений. Табель учета рабочего времени, не содержит повторного начисления сумм по ранее оплаченным первичным документам, повторения фамилий одних и тех же лиц в нескольких расчетно-платежных ведомостях.

Наиболее острой для предприятия является задача оптимизации документооборота в отделе продаж [5]. Рассмотрим распространенные проблемы в этой области и способы их решения:

–Сотрудникам отдела продаж приходится выполнять много рутинных операций по подготовке договорных документов, поскольку среди договоров, заключаемых отделом продаж, часто используются нетиповые формы. Действия имеют повторяющийся характер и выполняются вручную. Это занимает много рабочего времени.

–Решением этой проблемы может стать оптимизация работы с базой договоров за счет разработки механизмов автоматического формирования шаблона договора и механизмов хранения сканированных копий.

–Управление документами в ручном режиме, отсутствие системы быстрого поиска необходимых документов, архивации и версификации документов. Эта проблема повышает временные затраты и увеличивает риск потери документов.

–Решение задачи оптимизации в данном случае сводится к разработке методологии хранения документов по клиенту в единой информационной системе. При этом документы могут быть открыты непосредственно для просмотра, печати и редактирования. Все шаблоны документов, регламентирующих отношения с покупателями, и их печатные формы, которые не меняются или меняются незначительно, необходимо хранить в информационной системе для автоматической подготовки. Это существенно сократит трудозатраты сотрудников отдела продаж.

–Использование разных информационных систем без интеграционных механизмов. Отсутствие интеграционных механизмов приводит к нарушению синхронизации данных в этих системах, ввод информации дублируется. Из-за отсутствия электронного документооборота данные вводятся вручную, увеличивается время ввода заявки и вероятность возникновения ошибки.

–Решение данной проблемы заключается в унифицировании форматов обмена между информационными системами и разработке механизмов загрузки данных из внешних источников.

–Проблема согласования цен при работе с разными подразделениями одного и того же Заказчика. Работа нескольких сотрудников отдела продаж с крупными заказчиками и с отдель-

ными его подразделениями связана с проблемой согласования цен предложений для заказчика и его подразделений на один и тот же товар. Возникают ситуации разности цен на один и тот же товар для разных подразделений одного заказчика, что ведет к затратам по пересчету цен, переоформлению коммерческих предложений и понижению лояльности заказчиков.

–Для оптимизации и снижения издержек возможно разработать механизмы ведения учета предложений в разрезе подразделений и хранения единой цены предложения для заказчика.

Список литературы:

1 Приказ Министерства финансов от 21.06.2007 N 216 «Об утверждении форм первичных учетных документов»

2 Нажикбаева К.К. Бухгалтерский учет. Алматы: ТОО «Издательство LEM», 2012. – 164с.

3 Формы первичных учетных документов – Алматы: Центральный дом бухгалтера, 2014 – 68 с.

4 Наумова, Н.В. Учет труда и заработной платы : учебное пособие / Н.В. Наумова, Л.А. Жарикова. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. – 72 с.

5 Кирьянова З.В. Методологические и организационные основы первичного учёта. – М.: Финансы и статистика, 2010. – 244с.

УДК 657.6

Сагиндыкова Г.М. к.э.н.
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли,
г.Нур-Султан, Республика Казахстан.

МЕТОДИКА ОЦЕНКИ НАДЕЖНОСТИ КОНТРОЛЬНОЙ СРЕДЫ СИСТЕМЫ ВНУТРЕННЕГО КОНТРОЛЯ

Аннотация. В статье уточнена сущность и цель внутреннего контроля, обосновано влияние оценки надежности системы внутреннего контроля на уровень существенности и качество аудита. Разработана программа оценки надежности контрольной среды на основе систематизации имеющихся подходов к ее изучению.

Ключевые слова: внутренний контроль, контрольная среда, оценка надежности

Развитие рыночной экономики в Казахстане предопределяет необходимость совершенствования не только рациональных форм хозяйствования, всемерно адаптированных к быстро меняющимся условиям внешней и внутренней экономической среды, но и адекватных систем управления на всех уровнях и, в первую очередь, в крупномасштабном хозяйствующем субъекте.

Для «выживания» в современных условиях хозяйствующий субъект должен располагать учетной и контрольно-аналитической информацией, которая, с одной стороны, обеспечивает формирование достоверной финансовой отчетности, что подтверждается в результате аудита, а с другой - позволяет вырабатывать и принимать управленческие решения, прогнозирующие динамичность меняющейся рыночной инфраструктуры; управлять новыми по своему содержанию отношениями с клиентами и партнерами в процессе осуществления различных хозяйственных процессов.

Среди наиболее значимых теоретических и новых практических подходов следует выделить формирование эффективной системы экономического управления хозяйствующим субъектом и ее подсистемы — внутреннего контроля, в силу того, что порядок контроля за хозяйственными операциями утверждается руководителем хозяйствующего субъекта в составе его учетной политики.

Внутренний контроль, являющийся неотъемлемой частью системы регулирования хозяйствующего субъекта, объединяет контрольную среду, систему бухгалтерского учета и отдельные средства контроля, направленные на формирование достоверной финансовой отчетности, - это форма обратной связи, благодаря которой субъект, управляющий системой,

получает необходимую информацию о ее действительном состоянии для правильной оценки фактически сделанного и выявления отклонений от заданных параметров.

Однако в сформировавшейся системе отечественного аудита проблемы, касающиеся методологии организации и функционирования систем внутреннего контроля (СВК) за редким исключением, проработаны недостаточно. Положение усугубляется существующим разрывом непосредственной взаимосвязи между общей концепцией управления хозяйствующими субъектами, принципами организации внутреннего контроля и требованиями, предъявляемыми к ведению бухгалтерского учета; уклонением большинства отечественных аудиторских организаций от исследования надежности средств внутреннего контроля с целью получения аудиторских доказательств для достижения цели аудита, что связано, прежде всего, с отсутствием удобных и достоверных методов оценки этих средств.

По мнению автора, от определения понятия объекта внутреннего контроля зависят цели его осуществления. Так, данные таблицы 1 свидетельствуют о разнообразии трактовок цели и объектов внутреннего контроля, которые сгруппированы на основании суждений различных авторов.

Таблица 1 - Подходы к определению целей и объектов внутреннего контроля

Автор	Цель внутреннего контроля	Объект внутреннего контроля
1	2	3
Бурцев В.В. [1, с.37]	Сохранение и эффективное использование разнообразных ресурсов и потенциалов коммерческой организации;	Информационная прозрач-ность объекта управления для возможности принятия эффективных решений
	Своевременная адаптация организации к изменениям во внутренней и внешней среде;	
	Обеспечение эффективного функционирования организации и ее устойчивости и максимального развития в условиях многоплановой конкуренции	
Газарян А.В. [2, с.63]	Сохранность активов и записей, предполагающая, что все существующие активы организации должны быть защищены физически действенными методами контроля для предотвращения их кражи, использования не по назначению, случайной порчи; Достоверность данных, предполагающая правильность и реальность оценки стоимости активов и перспектив их использования; Эффективность деятельности, предполагающая, что имеющиеся у организации ресурсы используются с максимальной эффективностью; Соблюдение сотрудниками организации правил и процедур контроля, разработанных и установленных руководством организации; Соответствие требованиям законодательства	Набор элементов контроля и информационных связей между ними
Адаме Р. [3, с.49]	Осуществление деятельности предприятия упорядоченно и эффективно; Соблюдение политики руководства; Обеспечение сохранности имущества; Достижение качественного документирования операций	Учет и финансовая отчетность
Дефлиз JL, Дженик Р., Винсент М.О' Рейлли, Хирш Маррей Б. [4, с.51]	Полнота учета данных; Точность учета данных; Законность деловых операций; Полнота записей; Точность ведения записей	Правила, процедуры, методики и документация, разработанные для защиты своих средств, выдачи надежной информации по финансам, повышения эффективности работы и соблюдения определенных требований

Робертсон Джек К. [5, с.74]	Реальность хозяйственных операций; Полнота учета данных; Разрешение на совершение операций; Точность учета данных; Классификация хозяйственных операций; Периодизация данных	Сохранность активов и составление финансовой отчетности в соответствии с общепринятыми принципами бухгалтерского учета
Международные стандарты аудита [6]	Выполнение сделок в соответствии с законодательством; Отражение результатов на счетах в правильной сумме и в нужном отчетном периоде; Правильный допуск к активам; Сравнение записей по счетам активов с реальным их количеством	Защита активов, предотвращение ошибок, аккуратность бухгалтерских проводок и своевременное представление финансовой информации
Примечание - таблица составлена автором на материалах		

Таким образом, объект контроля представляет собой то, на что направлены контрольные действия. Объект контроля так же, как и субъект контроля, должен быть связан с управлением. Понятие объекта контроля тождественно понятию объекта управления. Поэтому формулировка объекта контроля зависит от целей управления. Для целей внутреннего контроля объект контроля - это средства, которые обеспечивают достоверность бухгалтерского учета и, следовательно, финансовой отчетности.

На основе материалов исследований отечественных и зарубежных ученых можно выделить следующие основные цели внутреннего контроля:

– обеспечение достоверности данных, отражаемых в бухгалтерском учете и отчетности;

– обеспечение сохранности активов и записей;

– обеспечение эффективного функционирования организации и ее устойчивости и максимального развития в условиях многоплановой конкуренции.

Таким образом, система внутреннего контроля представляет собой систему мер, рационально организованных и регулярно осуществляемых руководством экономического субъекта в целях наиболее эффективного исполнения всеми работниками экономического субъекта своих обязанностей при совершении хозяйственных операций, достижения их законности и экономической целесообразности, обеспечивающих достаточную уверенность в том, что бухгалтерская отчетность данного экономического субъекта достоверна.

Автором проанализированы основные подходы к проведению каждого из четырех базовых этапов процесса изучения и оценки системы внутреннего контроля: общее ознакомление; предварительная оценка надежности контрольной среды; предварительная оценка надежности отдельных средств контроля; подтверждение достоверности полученной оценки путем применения тестов. Предложена классификация тестов средств внутреннего контроля, применяемых на этапе подтверждения надежности этих средств.

Проведенное исследование позволило автору разработать подход к оценке надежности контрольной среды. Для предварительной оценки влияния контрольной среды на надежность системы внутреннего контроля следует выделить пять факторов, которые вместе с их весовыми коэффициентами представлены в таблице 2.

Таблица 2 - Оценка влияния контрольной среды на надежность системы внутреннего контроля

№ п/п	Наименование фактора	Обозначение фактора	Весовой коэффициент
1	2	3	4
1	Структура управления предприятием	A11	1
2	Осуществляемая руководством кадровая политика	A12	1
3	Осуществляемый контроль за деятельностью подразделений предприятия, выделенных на отдельный баланс	A13	1
4	Наличие и функционирование системы управленческого контроля за результатами финансово-хозяйственной деятельности	A14	0,9

1	2	3	4
5	Наличие и функционирование независимого внутреннего контроля	A15	1,1
Примчание: таблица составлена автором на основе использованных источников			

Каждый фактор имеет условное буквенно-цифровое обозначение Anm, где n - порядковый номер элемента СВК, m - порядковый номер фактора, характеризующего элемент СВК. Для проведения оценки каждому фактору присваивается балл (весовой коэффициент), который также имеет буквенно- цифровое обозначение: Бnm, гдн n - порядковый номер элемента СВК, m - порядковый номер фактора, характеризующего элемент СВК, которому присваивается балл.

Значения весовых коэффициентов определяются по методу анализа иерархий и являются величинами, закрепленными во внутренних стандартах аудиторской организации и применяемыми на постоянной основе. Значения пересматриваются периодически. Предварительная оценка надежности контрольной среды участвует в получении предварительной оценки риска системы контроля, в расчете которого участвуют также оценочные показатели, получаемые на третьем этапе - предварительной оценки надежности средств внутреннего контроля.

Таким образом, сравнение подходов к процессу изучения и оценки системы внутреннего контроля с точки зрения международных стандартов аудита позволило автору сделать вывод о целесообразности выделения в нем четырех этапов: общее знакомство с системой внутреннего контроля и ее оценка; первичная оценка надежности контрольной среды; первичная оценка надежности средств внутреннего контроля; подтверждение оценки надежности средств внутреннего контроля.

Список литературы:

1. Бурцев В.В. Организация системы внутреннего контроля коммерческой организации. М.: Экзамен, 2007. – 295 с.
2. Газарян А.В. Менеджер и организация М.: Финансы и статистика, 2004. – 261 с.
3. Адаме Р. Основы аудита. - М.: ЮНИТИ, 1998. - 464 с.
4. Дефлиз Дж., Дженик Р. Винсент М.О' Рейлли, Хирш Мар- рей Б. Аудит предприятия, пер. с англ. КРМС, Аудиторская фирма «Контакт», 2008. – 590 с.
5. Робертсон Дж. Аудит, пер. с англ. КРМС, Аудиторская фирма «Контакт», 2004. – 424 с.
6. Суворова С.П. Международные стандарты аудита - Учебное пособие «ИНФРА-М», 2007. – 320 с.

УДК 657

Садвакасова А.С. докторант,
Аманова Г.Д. к.э.н, ассоциированный профессор
Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева,
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

ИНТЕГРИРОВАННАЯ ОТЧЕТНОСТЬ – ОДИН ИЗ ФАКТОРОВ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ КОМПАНИИ

Аннотация. В статье обосновано, что в современном мире бизнеса для получения финансирования капитала, достижения прибыльного функционирования и устойчивого дальнейшего развития предприятия бухгалтерской финансовой отчетности недостаточно. Для достижения этих целей необходимо, чтобы отчетность показывала информацию о факторах, создающих и влияющих на стоимость компании. Именно интегрированная отчетность является является источником финансовой и нефинансовой информации предприятия.Заинтересованные пользователи, в частности инвесторы, могут сделать вывод о результатах и перспективах развития компании, влиянии его деятельности на окружающую среду, общество. А также объективно оценить эти результаты и перспективы и, как следствие, повышается уверенность в стабильном долгосрочном развитии компании.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, бухгалтерская отчетность, стейкхолдеры, интегрированная отчетность, основные концепции отчетности, ESG-показатели, рейтинг годовых отчетов.

Современное состояние бухгалтерского учета в Казахстане находится на стадии изменения, особенно важная составляющая реформы – преображение бухгалтерской отчетности. Бухгалтерская отчетность является основным источником информации о финансовом положении предприятия, результатах деятельности и движения денежных средств за отчетный период[1]. Она содержит информацию, полезную для принятия экономических решений стейкхолдерами, как внешними, так и внутренними.

В настоящее время развитие казахстанского бизнеса требует актуальной информации для повышения информативности управленческого учета, оценки состояния бизнеса и эффективности его развития в долгосрочной перспективе. Инвесторов интересует не только информация бухгалтерской финансовой отчетности, но и связь между финансовыми и нефинансовыми показателями, корпоративным управлением, рисками, одним словом, инвестиционная привлекательность предприятия. Корпоративные взгляды о том, что бухгалтерская финансовая отчетность все меньше соответствует информационным запросам собственников и поставщиков финансового капитала поддерживается и научным экономическим сообществом. Для достижения этих целей необходимо, чтобы отчетность показывала информацию о факторах, создающих и влияющих на стоимость компании. Одним из таких источников является введение в казахстанский бизнес корпоративной интегрированной отчетности, использование которой позволит заинтересованным лицам принимать эффективные решения. На европейском рынке именно нефинансовая информация пользуется сегодня повышенным спросом у инвесторов и прочих стейкхолдеров, поскольку именно здесь, как оказалось, могут скрываться значительные риски, ранее никем не принимаемые в расчет.

Интегрированная отчетность – это современная корпоративная отчетность, которая является взаимосвязью не только финансовой и управленческой отчетности, но и нефинансовых отчетов в области устойчивого развития. На сегодняшний день интегрированная отчетность является новым инновационным видом отчетности в нашей стране. В ее основе лежат три основные концепции, которые представлены в таблице1.

Таблица1

Концепция	Суть концепции
Модель капиталов	Капиталы являются ресурсами, вкладываемыми в бизнес-модель организации. Под воздействием деятельности и продуктов организации капиталы постоянно увеличиваются, уменьшаются или преобразуются. Если организация не использует или не оказывает несущественного влияния на какие-то категории капиталов, она вправе не применять их.
Бизнес-модель	Интегрированный отчет должен дать краткое, но значимое представление о том, какие основные ресурсы использует организация и как они связаны с капиталами, возможностями и рисками, стратегией и финансовыми показателями, а также как в процессе коммерческой деятельности основные ресурсы преобразуются в продукты и результаты;
создание ценности на протяжении времени	Интегрированный отчет должен содержать информацию, позволяющую оценить способность организации создавать ценность на протяжении времени, а именно: как организация использовала и намеревается использовать различные капиталы, воздействие на эти капиталы на протяжении времени и компромиссы между ними, а также факторы создания ценности организации и возможности и риски, влияющие на них. [2]

Интегрированная отчетность предполагает прозрачность деятельности компании. Если руководитель заинтересован в повышении уровня раскрытия информации, то появляется более лояльная к компании среда. Заинтересованные пользователи, в частности инвесторы, могут сделать вывод о результатах и перспективах развития компании, влиянии его деятельности на окружающую среду, общество и объективно оценить эти результаты и перспективы и, как следствие, повышается уверенность в стабильномдолгосрочном развитии компании.

Рейтинговое агентство QRAежегодно оценивает почти все годовые отчеты, публикуемые в Республике Казахстан и готовит рейтинг отчетов, где они ранжируются по уровню содержательности, прозрачности и качества раскрытия информации.Тренд на развитие публичного раскрытия финансовой и нефинансовой информации пока не стал массовым: его в основном поддерживают казахстанские лидеры в области подготовки годовых отчетов. Из топ-10 рейтинга годовых отчетов 7 компаний использовалиESGпоказатели. Без детального раскрытия информации об устойчивом развитии сегодня практически нельзя создать качественную интегрированную корпоративную отчетность.

Отметим, что ESG-показатели(экологические, социальные, корпоративные) оказывают влияние на инвестиционную привлекательность компании, что становится важным условием для доступа на рынки капитала.В ходе глобального опроса инвесторов, проведенного PwC в сентябре 2021 года, почти 80% респондентов заявили, что ESG-риски являются важным фактором при принятии инвестиционных решений; и около 50% выразили готовность отказаться от компаний, которые не приняли достаточных и действенных мер по вопросам ESG.

Качество раскрытия ESG-информации в отчетах казахстанских компаний продолжает расти, что видно по средним оценкам за отчет. Если средняя оценка по топ-50 отчетов по итогам 2019 года составила 4,6 балла, то по итогам 2020 года она достигла 5,1 балла. Этому росту способствуют поддержка регуляторов, прежде всего биржевых, а также индивидуальные усилия отдельных компаний. Самый заметный рост качества раскрытий виден по блоку «Управление устойчивым развитием», где оценивалось описание ESG-политик, подходов и раскрытие стратегии в области устойчивого развития. [3]

Рейтинг раскрытия ESG-информации во многом построен с позиции поставщиков капитала, которым важны детали для оценки компании, ее бизнес-практики и перспектив. Сегодня ESG-риски являются важным фактором при принятии инвестиционных решений; и инвесторы, и кредиторы нередко готовы отказаться от компаний, которые не приняли достаточных и действенных мер по вопросам ESG.

Список литературы:

1. Закон Республики Казахстан о бухгалтерском учете и финансовой отчетности
2. Международный стандарт интегрированной отчетности [Электронный ресурс] - URL: https://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2015/03/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK.docx_en-US_ru-RU.pdf (дата обращения: 24.03.2020)
3. PWc ТОП-50 лучших компаний по раскрытию ESG-информации (второе издание по отчетам за 2020 год)

УДК 657.6

Сакенова Злиха Магауяновна
к.э.н., доцент кафедры «Финансы, учет и оценка»
Университет «Туран-Астана
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

ОСОБЕННОСТИ СОСТАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ

Аннотация. В условиях свободного рынка финансовая отчетность необходима каждому предприятиюкак для целей внутреннего управления, так и для представления внешним пользователям, а также обеспечения руководства необходимой оперативной информацией. Имея граммотно составленую финансовую отчетность, руководители, непосредственно не связанные с текущей каждодневной работой подразделений, могут четко выяснять причину успеха или неудачи предприятия. При наличии правильно составленного баланса как основы финансовой отчетности руководители различных функциональных направлений имеют возможность принимать участие в обсуждении различных видов деятельности предприятия и вносить свои коррективы с целью обеспечения его устойчивого развития и предотвращения банкротства.

Ключевые слова. Рыночная экономика, хозяйствующий субъект, бухгалтерский баланс, финансовая отчетность, Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО), информация, управленческие решения, формы отчетности.

Вхождение многих предприятий в рыночную экономику выявило проблему представления полной финансовой информации о деятельности предприятия и его имущественном положении, которая необходима как для целей внутреннего управления, так и для внешних пользователей. Логическим завершением учетного процесса является формирование отчетности организации, необходимой как для целей внутреннего управления, так и для представления внешним пользователям.

В силу широкого круга пользователей финансовая отчетность играет важную роль в современном деловом мире. Она основной источник данных для анализа хозяйственной деятельности организации. Чтобы принимать решения по управлению в области производства, сбыта, финансов, инвестиций и нововведений, руководству нужна постоянная деловая осведомленность по соответствующим вопросам – ее обеспечивает финансовая отчетность.

Данные финансовой отчетности представляют интерес для поставщиков, покупателей, кредиторов, настоящих и потенциальных инвесторов, работников, а также министерств, ведомств, широкой общественности. Финансовая отчетность содержит информацию необходимую для выработки инвестиционной политики и принятия решений по предоставлению кредитов, оценки будущих денежных потоков предприятия, оценки ресурсов и обязательств предприятия и деятельности его руководящих органов. Финансовая отчетность является основным источником экономической информации для финансового анализа. Это особенно важно, так как успех деятельности хозяйствующих субъектов зависит от уровня владения ситуацией руководством, конкретности, объективности, оперативности и научной обоснованности принимаемых им решений. Только на базе тщательного и глубокого анализа можно объективно оценить деятельность предприятия, разработать конкретные предложения для принятия управленческих решений по оздоровлению и укреплению финансовой устойчивости предприятия и повышению его деловой активности Умение читать и анализировать отчетность становится естественным не только для профессиональных бухгалтеров, но и менеджеров, аналитиков, консультантов. Вся система бухгалтерского учета, в конечном итоге, сводится к составлению финансовой отчетности, и именно по содержанию имеющейся в ней информации можно судить о положении субъекта на современном рынке, о состоянии его активов, обязательств и других его элементов [1,с.154].

Закон Республики Казахстан ’’О бухгалтерском учете и финансовой отчетности’’ определяет основные цели бухгалтерского учета и финансовой отчетности, а именно:

1. Обеспечение субъекта, а также других заинтересованных лиц полной и достоверной информацией о его хозяйственной деятельности.

2. Обеспечение информацией, крайне важной также и государственным органам для контроля за соблюдением законодательства РК при осуществлении субъектом хозяйственной деятельности.

В данном законе РК «О бухгалтерском учёте и финансовой отчётности» дано следующее понятие: стандарты бухгалтерского учета «…устанавливают общие правила и методы ведения бухгалтерского учета и составления финансовой отчетности» [2].

Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО), которые разработаны Советом по международным стандартам финансовой отчетности (СМСФО), признаны во всем мире эффективным инструментарием для составления прозрачной и понятной информации о деятельности компаний. Именно прозрачность финансовой отчетности и качество управления стали теми критериями, на которые ориентируются инвесторы и кредиторы, выбирая объекты для вложения средств.

Нормативное регулирование учета и отчетности казахстанских организаций в течении последних десятилетий ориентировано на международные стандарты финансовой отчетности, приоритетной целью которых является удовлетворение потребностей внутренних и внешних заинтересованных пользователей финансовой отчетности в релевантной информации, необходимой для принятия управленческих решений.

К отчетности по МСФО предъявляются весьма высокие требования по обеспечению прозрачности информации. Составленная по МСФО отчетность дает возможность более реально видеть финансовое состояние организации и проявлять большую самостоятельность в принятии решений [3].

Балансовый метод как способ представления данных в виде двусторонних таблиц с равными итогами широко применяется в планировании, учете и экономическом анализе.

Таким образом, бухгалтерский учет – важнейший элемент инфраструктуры рыночной экономики, предоставляющий информацию, необходимую для принятия инвестиционных решений заинтересованным пользователям финансовой отчетности организации.

Данные бухгалтерского учета используются для оперативного руководства работой организации и его структурных подразделений, для составления экономических прогнозов и планов, для изучения и исследования закономерностей развития экономики в целом. Балансовое обобщение информации в бухгалтерском учете позволяет выявить финансово хозяйственное положения предприятия. Это достигается содержанием и структурой баланса, состоящего из двух равных частей. Каждая строка актива и пассива баланса характеризует в денежном выражении величину отдельных видов имущества предприятия или источников формирования и называется статьей баланса.

В условиях рыночной экономики бухгалтерский баланс служит основным источником информации для различных пользователей. Баланс предприятия знакомит собственников, менеджеров и других лиц, связанных с управлением, с имущественным положением предприятия. Из баланса они узнают, чем собственник владеет, т.е. в каком количественном и качественном соотношении находится тот запас материальных средств, которым предприятие способно распоряжаться.

По балансу определяют, способно ли предприятие выполнить свои обязательства перед третьими лицами или ему грозят финансовое затруднения.

По балансу определяют конечный финансовый результат деятельности предприятия в виде наращивания собственного капитала за отчетный период, по которому судят о способности руководителей сохранить и приумножить вверенные им материальные и денежные ресурсы.

На основе данных баланса строится оперативное финансовое планирование любого предприятия, осуществляется контроль за движением денежных средств в соответствии с полученной прибылью.

Бухгалтерский баланс – это основная форма годовой финансовой отчетности предприятияисходя из положения закона «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности». До составления баланса сверяются обороты и остатки по всем синтетическим счетам в учетных регистрах с данными аналитического учета. В бухгалтерском балансе активы и обязательства классифицируются как долгосрочные и краткосрочные в зависимости от времени использования активов.

Бухгалтерский баланс служит основным источником информации для обширного круга пользователей, поскольку он знакомит собственников, менеджеров и других лиц, причастных к управлению, с имущественным состоянием предприятия. Другими словами, из баланса заинтересованные пользователи узнают, какой имущественной массой, т.е. собственным капиталом, располагает собственник.

Активы организации возникают в результате хозяйственных операций организации и других прошлых событий путем их покупки или производства, а так же в результате безвозмездных поступлений. Операции или события, совершение которых ожидается в будущем, не является активами. Например, намерение приобрести запасы.

К краткосрочным активам относятся следующие статьи бухгалтерского баланса:

- запасы;
- текущие налоговые активы;
- краткосрочная дебиторская задолженность;
- краткосрочные финансовые инвестиции;
- денежные средства;
- краткосрочная дебиторская задолженность работников;
- прочие краткосрочные активы.

По строке баланса «Денежные средства» показывается остаток денежных средств в кассе, в пути, на расчетных и валютных счетах, на специальных счетах в банках, на депозитных счетах. Для организаций эта статья в наибольшей мере характеризует имеющиеся деньги. Увеличение в динамике остатка по этой статье баланса при прочих равных условиях свидетельствует об улучшении финансового состояния организации.

По строке «Краткосрочные финансовые инвестиции» показываются краткосрочные (на срок не более одного года) предоставленные предприятием займы; краткосрочные инвестиции удерживаемые до погашения по видам акций, прочие краткосрочные финансовые инвестиции по видам. Информация по прочим краткосрочным финансовым инвестициям накапливается на счетах 1110, 1130, 1150.

В группе «Текущие налоговые активы» показывается дебиторская задолженность по корпоративному подоходному налогу (1410), по НДС (1420) и по прочим налогам и другим обязательным платежам в бюджет (1430). Отдельной строкой в балансе показывается долгосрочные активы, предназначенные для продажи (1510). К группе «Прочие краткосрочные активы» относятся краткосрочные авансы выданные, расходы будущих периодов и прочие краткосрочные активы (1610-1630). По группе «Краткосрочная дебиторская задолженность» учитываются суммы, ожидаемые в течении 12 месяцев. По данной строке показывается задолженность покупателей и заказчиков, дебиторская задолженность дочерних (зависимых) организаций и совместно контролируемых юридических лиц, прочая дебиторская задолженность (1210-1240). По группе «Прочая дебиторская задолженность» отражается задолженность сотрудников организаций по заработной плате, по подотчетным суммам, по недостачам, по прочей задолженности (порча, ущерб, хищения и т. д.). В этой же группе показываются краткосрочные вознаграждения к получению и резерв по сомнительным требованиям. Учет активов по этой группе ведется на счетах 1251-1255, 1270, 1290. По статье запасы отражаются остатки запасов сырья, материалов, покупных полуфабрикатов и комплектующих изделий, топлива, тары, запасных частей, прочих материалов, материалов, переданных на переработку на сторону, строительных материалов, учитываемых на счетах 1310-1317. Все прочие активы должны классифицироваться как долгосрочные [4].

К долгосрочным активам предприятия согласно МСФО относятся следующие статьи бухгалтерского баланса:

- долгосрочные финансовые инвестиции
- долгосрочная дебиторская задолженность
- основные средства
- биологические активы
- нематериальные активы
- отложенные налоговые активы
- прочие долгосрочные активы.

В бухгалтерском балансе по группе «Основные средства» отражаются земля, здания, машины и оборудование, транспортные средства, компьютеры, периферийные устройства и оборудование по обработке данных, офисная мебель, производственный инвентарь, и принадлежности. Основные средства - это материальные активы, которые используются организацией для производства и поставки готовой продукции (товаров, работ, услуг), для сдачи в аренду другим организациям или для административных целей и которые предполагается использовать в течении длительного периода времени (более одного года). В валюту баланса включается остаточная стоимость основных средств, равная разнице между первоначальной стоимостью износом основных средств. Основные средства отражаются в оценке по первоначальной стоимости, которая равна сальдо счетов 2411- 2417, а износ и обесценение основных средств отражается на счетах 2421-2429. К краткосрочным обязательствам относятся:

- краткосрочные финансовые обязательства перед банками и другими организациями;
- обязательства по налогам и платежам;
- кредиторская задолженность (поставщикам, подрядчикам, по оплате труда, аренде, по вознаграждениям к выплате, по текущей части краткосрочной кредиторской задолженности, по прочей задолженности);

- краткосрочные оценочные обязательства (по юридическим претензиям, по вознаграждению работников, по прочим);

- прочие краткосрочные обязательства (авансы полученные, доходы будущих периодов, прочие).

Построение активов и пассивов должно сводиться к следующим основополагающим принципам:

- активы расположены в зависимости от степени их ликвидности (т.е. от более ликвидных к более ликвидным).

Степень ликвидности характеризует скорость превращения активов баланса в денежные средства, поэтому предприятия отделяют высоколиквидные средства (денежные средства, ликвидная дебиторская задолженность) от менее ликвидных (готовая продукция, запасы товарно-материальных ценностей и др.) и неликвидных (основные средства, нематериальные активы). Другими словами, ликвидность - это показатель, который определяет возможность быстро мобилизовать имеющиеся средства для оплаты обязательств и долгов в срок. Пассивы расположены в зависимости от степени срочности платежа (т.е. от более срочных к менее срочным). Для пассивов характерно использование временного критерия (годичный интервал либо текущий операционный цикл для краткосрочных обязательств). При этом обязательства (краткосрочные и долгосрочные) выступают в качестве требований в отношении активов предприятия, возникающих перед третьими лицами в результате уже имевших место событий.

Согласно Инструкции (основы) по разработке рабочего плана счетов бухгалтерского учета для организаций, составляющих финансовую отчетность в соответствии с МСФО для определения итогового финансового результата прибыли или убытка и нераспределенной прибыли (убытка) предназначен счет 5510 «Нераспределенная прибыль (убыток) отчетного года» подраздела 5500 «Нераспределенная прибыль (непокрытый убыток)» типового плана счетов по МСФО, согласно которого определяется сумма чистой прибыли (убытка) предприятия за отчетный период. На этот счет в течение отчетного периода списывают финансовый результат от обычных видов деятельности, а также от операционных и прочих доходов и расходов. Кроме того, на счете 5511 «Нераспределенная прибыль (убыток) отчетного года» собирают чрезвычайные доходы и расходы. Здесь же отражают задолженность перед бюджетом по корпоративному подоходному налогу, а также штрафы за налоговые правонарушения [5].

Баланс организации знакомит собственников, менеджеров и других лиц, связанных с управлением, с имущественным состоянием хозяйствующего субъекта на определенную дату. Из баланса можно узнать, чем владеет собственник, т.е. каков в количественном и качественном отношении тот запас материальных и денежных средств, которым организация способна распоряжаться.

Обобщая вышеизложенное, можно отметить, что бухгалтерский баланс представляет собой наиболее выразительную и содержательную форму финансовой отчетности. Таким образом, бухгалтерский баланс предприятия отражает три элемента финансовой отчетности: активы, собственный капитал, обязательства. Бухгалтерский баланс или же отчет о финансовом положении ведется в соответствии с МСФО, которые служат основным источником информации для широкого круга пользователей.

Список литература:

1 Э.О. Нурсеитов Бухгалтерский учет в организациях. Учебное пособие.- Алматы: ТОО «Издательство LEM», 2017.

2 Закон РК «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» от 28.02.2007г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.04.2019г.)

3 Международные стандарты финансовой отчетности. /Издание на русском языке/.Перевод полного официального текста МСФО, действующих в ЕС с 1января 2006 года М.: Аскери- АССА 2015г.1051с.

4 Типовой план счетов бухгалтерского учета, Утвержден Приказом Министра финансов Республики Казахстан от «23» мая 2007 года № 185.

5 Инструкции (основы) по разработке рабочего плана счетов бухгалтерского учета для организаций, составляющих финансовую отчетность в соответствии с МСФО. Утв. приказом Министерства финансов РК № 426 (с изменениями и дополнениями).

УДК 336.8.6

Сейтов А.Д. магистр экономических наук
Әшіралиева Д.М. магистр экономических наук
Международный Таразский Инновационный Институт
г. Тараз, Республика Казахстан

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация.В статье рассматриваетсяединые правовые, методологические основы учета и отчетности для всех хозяйствующих юридических субъектов и физических лиц, занимающихся предпринимательской деятельностью, зарегистрированных на территории Казахстана. Они устанавливают единые правовые, методологические основы учета и отчетности для всех хозяйствующих юридических субъектов и физических лиц, занимающихся предпринимательской деятельностью, зарегистрированных на территории Казахстана. Это значит, что сразу после начала своего функционирования каждый субъект, независимо от направления (вида) деятельности и формы собственности, обязан соблюдать соответствующие законы, которые регламентируют его деятельность в рамках государства, права и юридическую ответственность перед государством и между собой.

Ключевые слова: Нормативно-правовое регулирование, бухгалтерский учет, финансовая отчетность,пользователи бухгалтерской информации, проблемы законодательного регулирования учета, методология бухгалтерского учета, международные стандарты финансовой отчётности.

Регулирование учета представляет собой определенную деятельность по внесению упорядоченности и организованности в учетную систему. Стержнем государственного регулирования служит законодательство - совокупность общеобязательных правовых актов, издаваемых органами государственной власти с соблюдением определенных процедур установленной формы. Основными нормативными документами, регулирующими бухгалтерский учет, являются Закон Республики Казахстан от 28.02.07 г. № 234-111 «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» [5], Указ Президента Республики Казахстан «О государственной программе развития и совершенствования бухгалтерского учета и аудита в РК на 1998-2000 годы» от 28.01.98 г. № 3838 и другие. Они устанавливают единые правовые, методологические основы учета и отчетности для всех хозяйствующих юридических субъектов и физических лиц, занимающихся предпринимательской деятельностью, зарегистрированных на территории Казахстана. Это значит, что сразу после начала своего функционирования каждый субъект, независимо от направления (вида) деятельности и формы собственности, обязан соблюдать соответствующие законы, которые регламентируют его деятельность в рамках государства, права и юридическую ответственность перед государством и между собой.

Существенной особенностью Закона «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» является то, что он создает методологические основы сбора, регистрации и обобщения информации, осуществляемых путем сплошного и непрерывного документального учета всех хозяйственных операций. Основные задачи бухгалтерского учета и финансовой отчетности - обеспечение субъекта, а также других заинтересованных лиц полной и достоверной информацией о его хозяйственной деятельности.[17, с. 20]

В целом в основе регулирования бухгалтерского учета лежат принципы и положения, закрепленные в нормативных, инструктивных и правовых актах, изданных в соответствии с законами, постановлениями Правительства, указами Президента, а также инструкциями, положениями, рекомендациями и др. Обобщенно нормативное регулирование учетной системы Казахстана представляется в виде следующих уровней (Приложение 2).

Приведенная в Приложении 2 классификация уровней законодательных и нормативных документов носит условный характер и основана на их юридической значимости. Так или иначе, она дополняет аналогичные пособия, в которых традиционно идет деление на 4 уровня, внося существенные уточнения и конкретизируя каждый уровень. При этом единообразие учета на территории Казахстана в основном обеспечивает Министерство финансов РК.

Характерной особенностью, присущей казахстанскому бухгалтерскому учету, является то, что документы должны пройти регистрацию в Министерстве юстиции РК и только после этого они приобретают статус нормативного правового акта, иначе они носят рекомендательный характер и не обязательны к исполнению.

Бухгалтерский учет и его организация в определенной мере опираются и на судебную (арбитражную) практику, поскольку при возникновении спорных и конфликтных ситуаций, противоречащих выдвигаемым требованиям к документированию на том или ином уровне, они решаются в судебном порядке. Постановления и информационные письма судебных органов обязательны к руководству и исполнению всеми субъектами хозяйствования (в том числе и налоговыми и др. контролирующими органами), хотя и не являются элементами системы нормативного регулирования бухгалтерского учета.

Общим аспектом, которым сейчас занимаются многие ученые в области регулирования бухгалтерского учета, является достижение соответствия между финансовыми показателями и социально-экономическими последствиями деятельности. Его основная идея сводится к созданию информационной основы таких элементов, как контроль затрат, формирование ассортимента продукции, ценообразование, система отчетности для управления, внедрение новых технологий и продукции. Среди исследователей в этой области можно назвать имена А. Стефенса и Д. Оуэна (Великобритания), Дж. Локхарта (США), К. Писнелла (США) и др.

В настоящее время важными становятся и вопросы экологии, поскольку традиционный бухгалтерский учет не всегда отражает стоимость социально-экологических последствий, безработицу, загрязнение окружающей среды и т.п. Затраты на их ликвидацию общество возмещает через систему налогов. Действующее в республике законодательство, регулирующее учетную систему, не в должной мере указывает на социально-экологическое предназначение учета. Возникает потребность решить и эту проблему, опираясь на различные существующие теоретические и практические представления.

Обобщая проблемы законодательного регулирования учета приведем характеристику нижеследующих основополагающих социальных направлений его нынешнего развития:

- экономическое, представляющее собой комплекс мероприятий, проводимых с помощью методических рекомендаций, разъяснений по ведению учета в целях получения информации экономического характера;
- правовое - законодательно осуществляемое государством в интересах общества путем установления правовых норм возможного поведения субъектов;
- морально-этическое - охватывающее все сферы общественной жизни, включая и учетную систему, содержится в сознании людей, в общественном мнении, находит отражение в средствах массовой информации.

В основе изложенных видов регулирования учета лежит принцип целесообразности, а не обязательности, как это было традиционно при административных методах управления. Взаимодействие экономического и правового регулирования проявляется в первую очередь в том, что субъекты, выбирая экономически целесообразную линию поведения, вынуждены считаться с предписаниями правовых норм. Их нарушение может привести к применению юридической ответственности и экономическим потерям. При этом правовое регулирование осуществимо лишь там, где объективно существуют доказуемость и исполнимость правоотношений средствами юридического процесса, возможность их охраны органами государственного надзора и принуждения.

Следовательно, законотворчество Казахстана, имеющее отношение к бухгалтерскому делу, несмотря на приближение к международным правилам, не в должной мере затрагивает вышеизложенные проблемы. Помимо этого, недостаточно рассматриваются вопросы общей структуры экономики республики, а изменяются лишь определенные аспекты деятельности субъектов. Не решенными до конца остаются правила построения учета и его организации в различных субъектах хозяйствования. Заметно отставание в принятии законов об общественных объединениях, регулирующих учет и аудит, а также недостатки в решении вопросов о договорах, сделках, контрактах и обязательствах, не говоря уже о том, что не полностью разработана система наказаний за невыполнение требований законодательства. До настоящего времени

присутствуют недостатки в переводе отдельных терминов учета с иностранных языков и их необоснованная повторяемость в стандартах, которые во многом продолжают оставаться сложными для восприятия бухгалтера. Существуют и другие причины, которые сдерживают развитие учета. Они подробно освещены в дальнейшем. Эти обстоятельства требуют значительных корректировок регулирования учетной системы Казахстана в современных условиях.

Список литературы:

1. Шарипов А. К., Сисембаева Д. Р. Развитие МСФО и МСФООС в Республике Казахстан // Молодой ученый. - 2015. - №8. - С. 694-696.
2. Трансформация финансовой отчетности из КСБУ (Local GAAP) в МСФО (IFRS),msfo.buh-nauka.com.
3. Сейдахметова Ф.С., Современный бухгалтерский учет. – Алматы: ТОО "Издательство LEM", 2015.-548с.
4. Концепция развития системы бухгалтерского учета и аудита в Республике Казахстан на 2012-2014 гг. с.39-42
5. Жакупов Г.С., Зулгарина И.А. «Проблемы перехода на международные стандарты финансовой отчетности»
6. Д. Калиева Ситуация с МСФО в Республике Казахстан. МСФО №2 (38), 2017, с. 5-7

ӘОЖ 336.52

Серікова А.Р. студент ББББ «Мемлекеттік аудит»,
Ғылыми жетекші: **Бекболсынова А.С.**, аға оқытушысы
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы

«ТАУ КЕН САМҰРЫҚ» АКЦИОНЕРЛІК ҚОҒАМЫНЫҢ ШОҒЫРЛАНДЫРЫЛҒАН ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІГІНЕ АНАЛИЗ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ ЖҮРГІЗУ

Аңдатпа. Бұл мақалада «Тау Кен Самұрық» акционерлік қоғамының шоғырландырылған қаржылық есептілігіне жүргізілген аудит қорытындылары туралы талданады. Жұмыстың ғылыми жаңалығы тәуелсіз аудитордың аудиторлық қорытындыларын зерделеуге байланысты. Аталған мақала шоғырландырылған есептен аяқталған жыл бойынша, сондайақ шоғырландырылған қаржылық есептілікке қатысты ескертулерді қамтиды. Сонымен қатар, есеп саясатының негізгі ережелерін қысқаша шолудан тұрады. Сондай-ақ акционерлік қоғамның ақшалай қаражатының шоғырландырылған қозғалысын жыл бойынша Халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына («ХҚЕС») сәйкес барлық елеулі тұрғыда анық бейнеленгенін тексеруге байланысты. Зерттеуге байланысты аудит нәтижелері бойынша ұсынымдар ұсынылды.

Кілт сөздер: аудит, қаржылық есептілік, акционерлік қоғам, аудитор, жарғылық капитал, компания, талдау.

Шоғырландырылған қаржылық есептілік аудитін жүргізуімізге байланысты біздің мақсатымыз:

- жоғарыда аталған ақпарат бізге берілген кезде онымен танысып шығу;
- басқа да ақпараттың және шоғырландырылған қаржылық есептіліктің немесе аудит барысында біздің білгеніміздің арасында елеулі сәйкессіздіктердің бар не жоқ екені және басқа да ақпаратта ықтимал елеулі бұрмалаушылықтың бар не жоқ екені туралы мәселені қарастыру;
- аудиторлық қорытындыны зерделеу;
- қорытындыларды тұжырымдау;
- аудитті, сондай ақ бюджет қаражатын пайдалану тиімділігін арттырудың негізгі бағыттарын ұсыну.

«Тау Кен Самұрық» акционерлік қоғамы заңнама бойынша заңды тұлға болып табылады.Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес өз қызметін жүзеге асырады және

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексіне сәйкес жүзеге асырылады.Компанияның негізгі міндеті: қатты пайдалы қазбаларды барлау, игеру, өндіру, қайта өңдеу және сату саласында жер қойнауын пайдалану бойынша тиімді қызметті қамтамасыз ету.

Аудит барысында «ҚазТрансОйл» АҚ жарғылық капиталы үш жылға салыстыра отырып, талданды. Атап айтқанда, 2018-2020 жылдар аралығында компанияның жарғылық капиталы өзгеріссіз, бірқалыпты болған (1-кесте). АҚ-ның жарғылық капиталына сәйкес:

Өсім(к)=61 937 567/61 937 567 * 100%= 0%

Өсу(к)= ((61 937 567 /61 937 567)-1)* 100% = -100%.

2018 жыл (мыңтеңге)	2019 жыл	2020 жыл
252,874,907	252,874,907	252,874,907

Сурет 1. Жарғылық капитал мөлшері

Ескерту - [1] деректері негізінде автормен құрастырылған

«Тау-Кен Самұрық» ұлттық тау-кен компаниясы» акционерлік қоғамы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2009 жылғы 15 қаңтардағы №10 Қаулысына сәйкес құрылып, 2009 жылғы 2 ақпанда акционерлік қоғам ретінде тіркелді. 2020 және 2019 жылғы 31 желтоқсандағы жағдай бойынша Компанияның жалғыз акционері «Самұрық-Қазына» ұлттық әл-ауқат қоры» АҚ болып табылады.

2020 жылы тоқсан сайынғы негізде компанияның ішкі аудит қызметі мен сыртқы аудитор берген ұсынымдардың орындалуына мониторинг жүргізілді. Есепті кезеңде үздіксіз кәсіби дамуды қамтамасыз ету, білімдерін, дағдылары мен құзыреттерін тұрақты жетілдіру үшін ІАҚ қызметкерлерінің оқыту іс-шараларына қатысуы қамтамасыз етілді. 2020 жылы Аудит комитеті және Директорлар кеңесі тоқсан сайын қызмет жұмысының тиімділігін бағалауды жүргізді. Қызметтің жұмысы тиімді деп танылды[2].

Компанияның сыртқы аудиторы қажетті тәжірибеге және жақсы беделге ие «Grant Thornton» ЖШС халықаралық аудиторлық ұйымы болып табылады.

“Тау Кен Самұрық” АҚ кредиторлық және дебиторлық берешектері. «Тау Кен Самұрық» АҚ 2020 жыл қорытындыларына сәйкес жалпы берешек көлемі 2-суретте көрсетілген [3].

(мың теңге)	2018 жылғы 31 желтоқсан	2019 жылғы 31 желтоқсан	2020 жылғы 31 желтоқсан
Дебиторлық берешек	681,915	924,290	257,658
Кредиторылық берешек	4,980,822	4,147,179	5,852,459

Сурет - 2- Жалпы берешек көлемі

Ескерту - [3] деректері негізінде автормен құрастырылған

Аудиттің мәнділік деңгейі =

(Баланс активі-Ұзақ мерзімді қаржылық инвестициялар)*2%=

(721 698 642-531 590 820)*2%=3 802 156 (мың тг)

Қорытындылай келе,компанияның шоғырландырылған қаржылық жағдайын, сондай-ақ оның шоғырландырылған қаржылық нәтижелерін және ақшалай қаражатының шоғырландырылған қозғалысын жыл бойынша Халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына («ХҚЕС») сәйкес барлық елеулі тұрғыда анық бейнеленген.Тексеріс бойынша компанияның міндеттері бойынша бірнеше бұзушылықтар анықталды. Жыл бойынша жоспарланған стратегиялық мақсаттар мен міндеттер бойынша 29 міндеттердің 8-і

орындалмаған. 2020 және 2019 жылдардағы жер қойнауын пайдалануға арналған келісімшарттар бойынша қаржылық міндеттемелер толығымен орындалмады.

Топтың қызметіне жер қойнауын пайдалану туралы келісімшарт талаптарының орындалуы жағынан мемлекеттік органдардың тарапынан тексерістер жүргізіледі. Басшылық осындай тексеріс барысында туындаған дауларды шешу үшін қажетті түзеу шараларын келісу бойынша мемлекеттік органдармен ынтымақтастық жасайды. Жер қойнауын пайдалану туралы келісімшарттарда қамтылған ережелердің орындалмауы айыппұл салынуына, өсімпұл төленуіне, қолданыстағы келісімшарттың шектелуіне, тоқтатыла тұруына немесе қайтып алынуына әкелуі мүмкін.

«ҚазТрансОйл» АҚ тиімділігін арттыру бойынша келесідей ұсыныстар білдіремін:

• Ақша қаражаттарының бюджетін қолдануда стратегиялық тұрғыдан да, тактикалық тұрғыдан да жоспарлауды күшейту.

• Қоғамның жеткілікті төлем қабілеттілігі мен жұмысының жоғары пайдалылығының арасындағы оңтайлы балансты қолдау

• Компанияның Директорлар кеңесінің өзін өзі бағалауын жүргізу

• Қысқа мерзімді мақсаттар қою, өйткені олар жеке қанағаттану және бизнестің алға жылжуы арқылы жұмыс жасайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. «Тау Кен Самұрық» АҚ ресми сайты. [Ғаламтор ресурс]. Сайтқа кіру - https://tks.kz/(өтініш берілген күн 20.01.2022)

2. «Тау Кен Самұрық» АҚ 2018 жылғы шоғырландырылған қаржылық есептілігі. [Ғаламтор ресурс]. Сайтқа кіру - http://tks.kz/wpcontent/uploads/2019/09 /BOOK_TKS_17.09.19_Fin.pdf (өтініш берілген күн 19.01.2022)

3. «Тау Кен Самұрық» АҚ 2019-20 жылғы шоғырландырылған қаржылық есептілігі.[Ғаламтор ресурс]. Сайтқа кіру – http://tks.kz/wp-content/uploads/2020/09/TKS _book_08_21.pdf (өтініш берілген күн 20.01.2022)

УДК 657.6:658.562

Солтанов Е.К., магистр ОП «Учет и аудит» 1 курс
Научный руководитель: **Жуматаева Б:А.** PhD, ассоциированный профессор
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ АУДИТ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация. В Республике Казахстан внедрение государственного аудита стало одним из важнейших направлений в совершенствовании контроля бюджетных средств. Путь развития системы государственного аудита и финансового контроля берет свое начало с «Концепцией внедрения государственного аудита», которая определила поэтапное внедрение системы. На данный момент государственный аудит играет огромную роль в государственном регулировании страны. На сегодняшний день переход Казахстана к цифровой экономике происходит в ускоренном темпе, так как данному вопросу особое внимание уделяется на уровне Правительства. В данной статье описаны направления преобразования органов государственного аудита в эпоху цифровой экономики в Казахстане.

Ключевые слова: цифровая экономика, цифровой аудит, государственный аудит, аудитор, камеральный контроль, база данных, автоматизация

Окружающий нас мир в настоящее время меняется очень стремительно и во всех сферах жизни, в том числе на конкретном государственном органе, компании, на уровне областей, стран и в мировом масштабе.

При этом следует отметить, что тема будущего органов государственного аудита рассматривается на фоне применения достижений новых цифровых технологий. Данная тема стала предметом многочисленных дискуссий, исследований, обсуждений, как во внутригосударственном сообществе, так и на международном уровне. Результатами таких обсуждений являлись:

1) в условиях цифровизации резко меняются скорость и объемы передаваемой информации, соответственно, государственный аудит перестает отвечать требованиям времени;

2) современная экономика развивается гораздо быстрее, чем технологии аудита, соответственно, учетная информация, подвергаемая аудиту, быстро утрачивает свою актуальность.[1]

По прогнозам ведущих экспертов к 2020 году 25% мировой экономики будет цифровой, и внедрение технологий цифровизации экономики, позволяющих государству, бизнесу и обществу эффективно взаимодействовать, становится более масштабным и динамичным процессом.

На фоне таких прогнозов и в целях перехода к цифровому государственному аудиту в Казахстане поэтапно принимались следующие шаги:

1. в 2013 году Концепцией внедрения государственного аудита, одной из основных мер, предусмотрено формирование интегрированной информационной системы государственного аудита;

2. в 2015 году был принят Закон о государственном аудите и финансовом контроле, где к основным функциям Счетного комитета прописано обеспечение единой базы данных по государственному аудиту;

3. в 2015 году Счетным комитетом утвержден процедурный стандарт, согласно которому одним из источников для подготовки информации государственного аудита является интегрированная информационная система Счетного комитета;

4. в 2017 году Правительством Казахстана была принята государственная программа «Цифровой Казахстан», рассчитанная на 2018-2022 годы, где одним из 5 направлений является цифровизация внутренней деятельности госорганов, включая систему государственного аудита.

Положениям основополагающего законодательного акта «О государственном аудите и финансовом контроле» в 2015 году в Казахстане был введен камеральный контроль.

Камеральный контроль необходим в государственном аудите, так как выполняет не только функцию выявления нарушений, но и помощи объектам контроля в соблюдении всех требований и норм законодательств в проведении государственных закупок, путем самостоятельного устранения ошибок государственными органами участвовавших в конкурсе. Это в свою очередь позволяет снизить административную нагрузку и минимизировать время контакта сотрудников уполномоченного органа с представителями объектов.

Основной целью камерального контроля выступает своевременное выявление и недопущение нарушений, а также предоставление возможности организатору закупок самостоятельно устранить факты не соответствия.

В таблице 1 отражено развитие камерального контроля в системе государственного аудита Республики Казахстан.

Таблица 1- Развитие камерального контроля в Республике Казахстан

№	Год	Нормативный документ
1	3 сентября 2013 года	Концепция внедрения государственного аудита в Республике Казахстан»
2	15 ноября 2015 года	Закон Республики Казахстан «О государственном аудите и финансовом контроле»
3	30 ноября 2015 года	Правила проведениякамерального контроля

Далее после утверждения законодательного акта были утверждены Правила проведения камерального контроля, которые определяют методическую базу, алгоритм и способы проведения контрольных мероприятий. В данных Правилах законодательно закреплено понятие камерального контроля. Процесс камерального контроля характеризуется, как дистанционная проверка процедур закупок, посредством анализа сведений, материалов и документов участников процесса.[2]

Кроме того камеральный контроль в системе государственного аудита был организован на основе опыта камерального контроля системы налогового администрирования Республики Казахстан.

Налоговый контроль включает несколько методов проведения проверки объекта, одним из которых является камеральная проверка. Под налоговой камеральной проверкой понимаются не выездные контрольные мероприятия, проводимые на основании информации указанных в налоговой декларации объектов контроля от которого зависит полнота и своевременность налоговых поступлений.

Сам термин камерального контроля происходит от французского термина «cameral», означающий обработку материалов, проводимую не находясь на территории объекта контроля.

В Казахстане камеральный контроль осуществляется без выезда на объект. Данный тип контроля проводится посредством анализа сведений информационных систем с деятельностью объекта камерального контроля.

Как правило, камеральный контроль не только позволяет пресекать нарушения на раннем этапе, но и дает возможность самостоятельно устранять ошибки путем направления уведомлений для обязательного исправления всеми государственными органами участвовавших в конкурсе.

Камеральный контроль выполняет задачу по обеспечению полного охвата рисковых закупок и своевременного недопущений нарушений объектами контроля. [4]

Таким образом, государственное регулирование сферы взаимоотношений государственного и предпринимательского секторов экономики, по вопросам приобретения услуг, товаров или работ, осуществляется посредством выполнения камерального контроля. Камеральный контроль позволяет оптимизировать соблюдение требований законодательства страны, в ходе процесса закупок между организатором и поставщиком, посредством своевременного реагирования на установленные нарушения.

Единая база данных призвана оптимизировать управленческие процессы, исключить дублирование при проведении государственного аудита, максимально минимизировать коррупциогенность.

Камеральный контроль проводится для своевременного пресечения, недопущения нарушений и самостоятельного устранения, выявленных в ходе камеральной проверки, нарушений, путем сопоставления сведений, полученных из различных источников информации. По данным Министерства финансов РК с момента внедрения за период с 2016 по 2020 год камеральным контролем обеспечено уменьшение удельного веса нарушений с 19% до 2%, что показывает повышение грамотности организаторов госзакупок. Автоматизация камерального контроля увеличила охват госзакупок в 6 раз.

Электронный аудит госзакупок ведет к профилактике коррупционных действий, как со стороны заказчиков, так и поставщиков, так как наличие веб- порталов объектов аудита позволяет государственным аудиторам проверять электронные госзакупки дистанционно.

За период с 2016 года благодаря вышеуказанным дистанционным методам аудита снизились нарушения в сфере госзакупок в 765 раз. Уменьшилось время на проведение проверок, так если в 2015 году на проведение 6 168 проверок затрачено 139 тысяч ревизоро-дней, то в 2021 году затрачено 92,7 тысяч ревизоро-дней, из них на аудит 41 тысяча ревизоро-дней для проведения 3 451 проверок, остальные ресурсы направлены на дистанционные проверки через информационные системы.

Список литературы:

1. «Концепция внедрения государственного аудита в Республике Казахстан» от 3 сентября 2013 года № 634 / ИПС «Әділет» / [Электронный ресурс] - https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1300000634

2. Сембиева Л.М., Бейсенова Л.З., Шахарова А.Е., Нажмиденов Б.Т. Внутренний государственный аудит: Учебное пособие Нур-Султан: ЕНУ им. Л.Н. Гумилева – 2019. – 285 с.

3 Правила проведения камерального контроля от 30 ноября 2015 года № 598/ ИПС «Әділет» / [Электронный ресурс] -http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500012599

4. Государственный аудит Учебник/Б.А.Алибекова, А.Б. Зейнельгабдин, С.Б.Макыш, А.М.Мухаткерим, С.Н.Нугурбеков, Д.М.Нурхалиева, Б.О.Туребекова, С.К.Тажикенова, А.К.Карыбаев/К.Е.Жанбыршинның Астана: ЕНУ им.Л.Н.Гумилева, 2016 – 375с.

5. Официальный сайт Комитета внутреннего государственного аудита Министерства финансов Республики Казахстан [Электронный ресурс] - https://www.gov.kz/memleket/entities/kvga

УДК 657.3:656.078

Тайгашинова К.Т. д.э.н., профессор
Ержанов А.К. д.э.н., профессор
Алматинский гуманитарно-экономический университет
г. Алматы, РЕспублика Казахстан

АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА ПРИ ФОРМИРОВАНИИ УЧЕТНОЙ ПОЛИТИКИ НА ТРАНСПОРТЕ

Аннотация: В статье рассматриваются современные аспекты формирования учетной политикина предприятиях железнодорожного транспорта исходя из технологии отрасли с учетом выполнения перевозки грузов, подготовки вагонов к погрузке, оказания сервиса логистических услуг. Рекомендуются правила и практика организации компаниями железнодорожного транспорта процедуры составления учетной политики на основе особенностей линейных компании в разрезе отраслей, осуществляющие контейнерные перевозки, оформление первичных документов, их ежесуточной обработки для дальнейшего свода учета за сутки в информационно-вычислительном центре и технологическом центре обработки перевозочных документов с исследованием множеств полемик ученых и практиков.

Ключевые слова: учетная политика, отраслевая особенность, транспортные компании, отраслевой департамент, вагонные перевозки, контейнерные перевозки, склады временного хранения, учет дополнительных договорных сборов, оказание сервисных логистических услуг, управленческий учет

Учетная политика каждой транспортной организации, компании должна обеспечивать полное отражение в бухгалтерском учете всей хозяйственной деятельности, с ее технологическими особенностями, выполняемые при перевозке грузов, подготовки вагонов к погрузке, проведения ТО ПТО в оказании услуг для вагонов.

При формировании и раскрытии учетной политики организация самостоятельно, в соответствии с требованиями законодательных и нормативных актов, осуществляет выбор способов учета исходя из требований законодательства Республики Казахстан о бухгалтерском учете и финансовой отчетности, стандартов бухгалтерского учета и типового плана счетов бухгалтерского учета, потребностей организации и особенностей ее деятельности [1, с.1-47].

Следовательно, в учетной политике линейных компании железнодорожного транспорта были раскрыты принципы, основы, условия, Правила и практика, принятые организациями (компаниями) железнодорожного транспорта для учета перевозок, а также процедуры составления и представления финансовой отчетности. Исходя из изложенного, управленческий учет на железнодорожном транспорте имеет свои правила, принципы и практику постановки в условиях рыночной экономики. В этой связи, в АО «НК «КТЖ» была разработана учетная политика, причем одна, как учетная политика головного управления. Более того, в течение двух-трех лет постоянно проводя огромную работу по реструктуризации своих отраслей (т.е. отраслей транспорта) «НК «КТЖ» одновременно обновляло учетную политику по бухгалтерскому учету в целом, однако аспекты управленческого учетане нашли своего отражения в ней.

Главная проблема в том, что в содержании учетной политики принципы, правила и практика системы ведения бухгалтерского учета и представление финансовой отчетности трактуются с позиции «головного предприятия». Технологическим особенностям линейных компании, причем в разрезе отраслей, не уделено внимания, а отдельные структурные подразделения как «Транссервис», осуществляющий контейнерные перевозки через кассы, оформляют множество перевозочных документов. Обрабатывая их ежесуточно, составляют отчеты и представляют их на обработку для дальнейшего свода учета за сутки в Информационно-вычислительный центр (ИВЦ) и Технологический центр обработки перевозочных документов (ТехПД).

На основании вышеизложенного, считаемправомерным и необходимым разработки учетной политики для каждого линейного предприятия или хотя бы для каждой отрасли, в частности для операторов, Транссервиса, контейнерных терминалов и складов временного хранения (СВХ), в отдельности с учетом их специфической особенности.

На железнодорожном транспорте имеется свой отраслевой Департамент методологии бухгалтерского учета, которым издано множество нормативных документов, среди которых

находится «Учетная политика» железнодорожного предприятия[2,с.39-44],финансово-экономическийсправочник (методологическое пособие по экономике, финансам бухгалтерскому учету для работников железнодорожного транспорта) [3, с113].В обоих документах не указывают особенности учета сервиса услуг контейнерных перевозок, а об отражении управленческого учета контейнерных перевозок в этих документах вообще ничего не предусмотрено.

На наш взгляд, в учетной политике следует раскрывать раздел «Затраты» для управленческого, оперативного, внутреннего учета, в частности вагонных контейнерных перевозок. В учетной политике, на наш взгляд, следует предусмотреть отдельно элементы учета в складах временного хранения, так как последнее является самостоятельной рыночной структурой экономики. В этой связи в учетной политике следует выделить разделы:

1. Формирование издержек вагонных перевозок.
1.1. Учет эксплуатационных затрат перевозки грузов;
1.2. Учет сервиса логистических услуг;
1.3. Учет дополнительных и договорных сборов;
1.4. Учет штрафов.
2. Формирование издержек контейнерных перевозок.
2.1. Учет эксплуатационных затрат;
2.2. Учет дополнительных и договорных сборов;
2.3. Учет штрафов;
2.4. Учет от двери до двери.
3. Формирование затрат по складу временного хранения грузов на контейнерных терминалах железнодорожного, автомобильного, водного и воздушного транспорта.
4. Учет доходов от вагонных перевозок.
5. Формирование доходов от сервиса услуг по перевозке контейнеров.

Также следует отметить, что в действующей учетной политике не раскрывают учет логистических затрат. Выделение в ней раздела для раскрытия методики учета логистических затрат - это новое явление «в науке» и «в учете», и практике железнодорожного транспорта. Выделение логистических услуг стало необходимым в условиях развития логистических систем и усиление роли крупных экспедиторов, операторов и транспортно-экспедиторских компаний.

Полагаем, что в учетной политике следует выделить раздел управленческого учета, причем во всех компаниях, занимающихся сервисом услуг вагонных и контейнерных перевозок.

В этом разделе «управленческого учета» раскрыть формирование внутреннего учета логистических издержек, сервиса логистических услуг начиная от погрузки, разгрузки вагонов и контейнеров на платформу или судно, или автотранспорт, заканчивая пломбированием и розыском контейнеров в пути следования. Если имеет место выполнение работы всеми видами транспорта, то в учетной политике необходимо выделить разделы:

1) виды сервисных услуг на железнодорожном терминале;
2) виды сервисных услуг автотранспорта;
3) виды сервисных услуг в водном порту,
4) виды сервисных услуг в СВХ;
5) доходы в разрезе видов услуг.

Такое разделение в учете создаст возможности получить нужную информацию, которая так нужна в принятии эффективных управленческих решений по видам сервиса услуг в разрезе вида транспорта. Более того, внутри каждого отдела следует выделить выполняемые работы по видам работ, которое обеспечит зеркало учета затрат и доходов в оперативном учете. Вместе с тем многое зависит от своевременного и достоверного оформления первичных документов.

Затраты по выполнению работ Кедентранссервисом учитывают и относят прямо на грузовые перевозки, что несомненно приведет к удорожанию эксплуатационных затрат. На наш взгляд, большую часть работ, выполняемуюКедентранссервисом, следует отнести к логистическим затратам ивыделить в учетной политике специальным разделом учета в частности:

- погрузка, выгрузка контейнеров;
- доставка контейнеров до складирования;

- работа грузового терминала;
- работа подъемных механизмов;
- оплата труда грузчиков;
- затраты по содержанию складов временного хранения.

Следовательно, такой объем деятельности требует разработки отраслевой учетной политики и более того, выделение в ней раздела «Управленческий учет сервиса логистических услуг».

Отраслевая учетная политика должна отразить принципы, основы, условия, правила и практику организации учета каждого терминала. Одна из отраслевых особенностей вагонных и контейнерных перевозок грузов, проводимая в оформлении и обработки большого потока первичных документов, причем оперативно, ежесуточно.

Из обработанных документов и суточных отчетов идет оперативный учет вагонных и контейнерных перевозок - грузов отправленных и контейнеров выданных, учет транзитных контейнеров, движения контейнеров, расчетов с клиентами по видам расчетов, до формирования дохода от договорных сборов, до штрафов, формирования местного дохода станции и местного дохода, направляемого в АО «НК «КТЖ». Тут свои принципы учета, правила, практика постановки, исходя из требований рынка и логистики. В связи с этим нужна учетная политика грузовых терминалов и других частных перевозчиков, занимающихся коммерческой работой, как одной из отраслей железнодорожного транспорта. Это весьма актуально и необходимо, остро нуждается в своей разработке. По завершению «суток» каждый терминал составляет множество форм отчетов и передает эти отчеты для обработки и свода информации за сутки в ТехПД.

В современных условиях перед ТехПД имеет место дополнительной задачи дальнейшего развития цифровизации учета и экономики. Которое на наш взгляд будет успешна внедрена в ближайшие годы.

Технологический центр по обработке перевозочных документов (ТехПД) имеет свои принципы, основы работ, условия, правила и практику организации учета. Каждая ТехПД ежесуточно поступают около двух тысяч документов региональных железнодорожных терминалов. В первую очередь ТехПД выполняет контрольные функции, затем свод отчетных данных станций «за сутки», по своему региону по ДМ - перевозкам и далее в целом по АО «НК «КТЖ». Цель ТехПД - обеспечение оперативного, достоверного потока. Именно эти технологические особенности формирования оперативного, затем отчетного информационного потока нуждаются в собственной учетной политике.

И в завершении стоит отметить, что выделение в учетной политике разделы «Управленческий учет вагонных перевозок по видам грузов» и «Управленческий учет контейнерных перевозок» очень важно и не вызывает сомнений. Так, организация внутреннего оперативного учета вагонных и контейнерных перевозок грузов сегодня играют важную роль в получении необходимой информации в целях эффективного управления вагонными и контейнерными перевозками. Поэтому с полным основанием можно утверждать, что внутренний оперативный учет является механизмом создания управленческого учета.

Список литературы:

1. Типовой план счетов предприятия железнодорожного транспорта.- Астана, 2008.-47 с.
2. Кинхузова К.К. Учетная политика железнодорожного предприятия. Ж-л «Магистраль», №4,2001.- с.39-44
3. Финансово-экономический справочник (методическое пособие по экономике, финансам и бухгалтерскому учету для работников железнодорожного транспорта). Астана, 2000.-113 с.
4. Шнейдман Л.З. Учетная политика российских предприятий. М.: Бухгалтерский учет, 1994.-112 с.
5. Ержанов М.С., Ержанова С.М. Учетная политика на казахстанских предприятиях (практический аспект). Алматы, ИД «БИКО», 1997.-54 с.
6. Хорина Л., Михалева Е. Учетная политика: порядок формирования и особенности раскрытия. Алматы: ИД «БИКО», 2000.- 35 с.
7. Черемицына М.М. Что нужно предусмотреть в учетной политике // Финансовый менеджмент. М., 2008, № 4(4).- 95 с.

УДК 657.4 (338.5)

Тайгашинова К.Т. д.э.н. профессор,
Назарова В.Л. д.э.н. профессор,
Алматинский гуманитарно-экономический университет
г. Алматы, Республика Казахстан

АСПЕКТЫ УЧЕТА ЗАТРАТ НА ПРОИЗВОДСТВО В УПРАВЛЕНИИ СЕБЕСТОИМОСТЬЮ ПРОДУКЦИИ

Аннотация. В статье раскрывается учет затрат на производство продукции. Авторы отмечают особую роль в организации производственного учета и намеченные задачи перед ней. Учитывая, что в условиях формирования рынка работ и услуг является одной из основных показателей цеха, бригадой, сменой и в целом по фирме. Авторами отмечено, что система учета затрат должна соответствовать основным требованиям управления себестоимостью, а также считают, что обособление управленческого учета и использование термина «управленческий бухгалтерский учет» будут иметь значение только тогда, когда его данные приобретут юридическую силу. В противном случае его обособление, с точки зрения деления контрольных функций бухгалтерского учета, ничего не даст. Поэтому в данный момент нужно пропагандировать не его обособление, а, скорее, наоборот, его интеграцию с бухгалтерским финансовым учетом.

Ключевые слова: учет затрат на производство, формирование себестоимости продукции, методы учета затрат, МСФО-2 Запасы, полная себестоимость, стоимость по центрам ответственности, классификация затрат, элементы затрат, статьи затрат.

Актуальность исследования проблем учета затрат на производства готовой продукции в формировании себестоимости продукции играет огромную роль в стратегии развития рынка.

В процессе учета затрат, независимо основное, вспомогательное или обслуживающее производство, особую роль должна сыграть организация производственного учета, перед которой стоят следующие основные задачи:

- обеспечение достоверного учета затрат на производство по месту возникновения затрат, по видам производимой продукции, по способу отнесения затрат на себестоимость продукции;
- достоверность калькулирования себестоимости продукции, услуг, работ;
- выявление неиспользованных резервов производства и изыскание пути их снижения;
- борьба с бесхозностью, различного рода потерями и непроизводительными расходами особенно во вспомогательных и обслуживающих производствах;
- постоянно добиваться желаемых результатов в снижении цеховой и фактической себестоимости производимой продукции работ и услуг.

В условиях формирования рынка себестоимость продукции, работ и услуг является одной из основных показателей управления цехом, бригадой, сменой в целом по фирме.

Сегодня система учета затрат должна соответствовать основным требованиям управления себестоимостью. Вместе с тем выполнение основной цели производства – это учет затрат на производство результатов прошлой, настоящей и будущей производственной деятельности производства продукции, подвергающаяся управлению.

Реорганизация системы управления производства открывает совершенно новые возможности в трактовке понятий «учет затрат на производство» и «исчисление себестоимости продукции» для современного производственного учета.

Организация учета затрат на производство и калькулированию себестоимости продукции, проводимая на основе документов, а также учетная и научные издания не дают четкого понятия методов учета затрат и калькулирования, более того многие известные авторы соглашаются общей существующей трактовке этих понятий. Он заключается в построении управленческого (ранее – аналитического) учета затрат на производство, в выборе принципов классификации – затрат, номенклатуры объектов учета затрат (мест возникновения затрат), методов распределения затрат на себестоимость продукции.

Не менее важным моментом системы производственного учета является рассмотрение процесса учета затрат на производство и процесса калькулирования как единого учетного процесса, производства продукции работа услуг.

На практике учет затрат допускает неоправданные упрощения, объединения объектов, информация о которых имеет разное экономическое содержание и назначение, низкую степень достоверности себестоимости запасов не обеспечивает контроль за отдельными затратами. Именно поэтому калькуляция не дает достаточно информации для определения «границ безопасности» расчета-поставщика, обоснования правомерности включения отдельных затрат в себестоимость запаса, а для покупателя обоснования цены приобретаемой продукции. В любом случае так же при всех обстоятельствах калькуляции произведенной продукции невозможно без учета затрат.

Производство продукции вид деятельности, производственного подразделения или намеченная цель руководства менеджера, на которую относят затраты, называется *объектами отнесения (учета) затрат.* Объект учета затрат может быть установлен в разных границах. Это зависит от целей управления и пользователей информации. Характеристика конкретного объекта учета затрат определяет *метод оценки* затрат и виды систем учета на производство, выбранная в учетной политике товаропроизводителя. И самое главное, что основной принцип «себестоимость для различных целей» реализуется в трех видах себестоимости.

1. прямая цеховая производственная себестоимость, которая используется для установления цен и принятия оперативных решений внутри цеха;
2. себестоимость по центрам ответственности, которая используется для планирования, бюджетирования и контроля затрат ответственных исполнителей;
3. полная производственная себестоимость, которая используется для установления цен и оперативных решений руководством полагает Назарова В.Л. [1].

Здесь объектом оценки служит центр ответственности, характеристика этой себестоимости является не продукт, не работа, не услуга. Затрата в результате деятельности менеджера центра ответственности учитывается по видам:

- был использован – термин, характеризующий центр ответственности;
- как и где возникла статья затрат, характеризует программу, которую выполняет центр ответственности;
- основные цели – характеризует элементы затрат центра ответственности считает Тайгашинова К.Т. [2].

Себестоимость по центрам ответственности основана на разработке программ и составлении бюджета. Процесс разработки программ включает в себя формирование планов. Процесс составление бюджета – планирование деятельности на последующий период, обычно месяц, квартал, год.

В этой связи организация учета производственных затрат предусматривает свои принципы:

– раскрытие матодологии и организации бухгалтерского учета, на производство, исходя из требований Международных стандартов финансовой отчетности МСФО- 2 «Запасы»;

– классификация затрат на производство;

– группировка затрат;

– согласованность обьекта учета затрат с обьектом калькуляции;

– детализация, по возможности, состава затрат, относимых на обьекты учета по прямому методу;

– включение всех затрат по производству работ, услуг отчетного периода в ее себестоимость;

– определение влияния плановой себестоимости работ, услуг по бизнес-плану к фактической себестоимости [3].

Классификация производственных затрат способствует применению единых показателей в учете, планировании и управлении производством, более того, управлению этими затратами.

Зарубежные ученые Ч. Хорнгрен, Дж. Фостер, Ш. Датар считают, что «для принятия управленческих решений нужна информация о затратах на «что-либо» (продукция, оборудова-

ние, услуги, процесс и пр.). Мы называем это «что-либо» объектом учета затрат или объектом калькуляции себестоимости, по которому и производится группировка и стоимостные измерение затрат» [4].

Далее они приводят раскрытие прямого и косвенного распределения затрат между объектами учета и отмечают, что затраты одновременно могут быть:

- прямыми и переменными;
- прямыми и постоянными;
- косвенными и переменными;
- косвенными и постоянными.

Примеров можно привести множество, однако исследование литературных источников показало, что за рубежом не существует единой системы классификации производственных затрат. Это можно объяснить тем, что теоретические вопросы учета затрат и классификация затрат разработаны сегодня за рубежом недостаточно.

Вот что пишет об этом С.С. Сатубалдин: «Поэтому пестрота классификации издержек производства на промышленных фирмах США не удивляет. Этому способствует и то, что теоретические проблемы учета в целом классификации управленческого учета производственных затрат, в частности в США, разработаны недостаточно» [5].

Классификацию производственных затрат в России рассматривали ученые В.Ф. Палий [6]. , Н.П. Кондраков [7]., П.С. Безруких, И.П. Комиссарова, А.Н. Кашаев [7], П.П. Новиченко, Н.М. Рендухов [7], И.А. Ламыкин [8] и многие другие.

Вот один из них, Н.П. Кондраков раскрывал классификацию производственных затрат «По месту возникновения, По видам продукции, По видам затрат». [8 с.261-263].

Безруких П.С., Комиссарова И.П., Кашаев А.Н., Новиченко П.П., Рендухов Н.М. [7] и другие.

«По экономическому содержанию в настоящий момент затраты классифицируют по экономическим элементам и статьям калькуляции». [7].

В нашей стране в частности в Казахстане классификацию производственных затрат исследовали В.К. Радостовец, С.С. Сатубалдин, К.К. Кеулимжаев, А.Д. Даулетбеков, К.Т. Тайгашинова, А.К. Ержанов, В.Л. Назарова, К.Н. Алданиязов и многие другие.

В.К. Радостовец рассмотрел направления группировки затрат:

- по месту возникновения (цех участок);
- по видам работ и услуг;
- по видам затрат (статьям и элементам затрат) [9].

Кеулимжаев К.К. раскрывает признаки классификации затрат. Он описал планируемые и не планируемые затраты. Затраты по экономической роли, по единству состава, по отношению к объему, по способу отнесения, по периодичности возникновения [10, с.139].

Для контроля за составом затрат и местом их совершения необходимо знать не только то, что затрачено в процессе производства, но и на какие цели (где, куда, на что) эти затраты произведены, т.е. учитывать затраты по направлениям, по месту производства цеха, участка, отношению к технологическому процессу. В разрезе по характеру производства (основное, вспомогательное)

1. по месту возникновения затрат – по центру ответственности цехам, участкам. Эта классификация нужна для исчисления производственной, цеховой себестоимости;
2. по видам продукции (работ, услуг) – для исчисления себестоимости единицы продукции;
3. по видам затрат или по способу отнесения на себестоимость продукции – по экономическим элементам и статьям калькуляции.

В свою очередь:

1) *по экономическим элементам* – показывают, что именно использована на производство продукции, работ.

2) *по статьям калькуляции* – используются для исчисления себестоимости некоторых видов продукции.

Классификация затрат по экономическим элементам и статьям калькуляции, они будто бы характеризуют одни и те же затраты и между собой взаимосвязаны. Однако, если провести

анализ в резерве, например, оплата труда по элементам 37000 тенге, по статьям калькуляции 21500 тенге (37000-21500=15500) явно не одинаково на сумму 15500 тенге (Таблица 1.)

Таблица 1. Классификация затрат по элементам и статьям калькуляции

	Экономические элементы	Сумма (тыс.тг.)		Статьи калькуляции	Сумма (тыс.тг.)
1.	Материальные запасы	100000	1.	Материалы	50000
2.	Затраты на оплату труда	37000	2.	Покупные полуфабрикаты	40000
3.	Отчисления	7000	3.	Возвратные отходы (минус)	6500
4.	Амортизация основных средств	15000	4.	Энергия на тех.цели	18000
5.	Прочие затраты	21000	5.	Оплата труда	21500
	Итого:	180000	6.	Отчисления	4200
	Остаток Н.П.		7.	Затраты на подготовку освоение производства	15500
	Стоимость возвратных отходы	12000	8.	Накладные затраты	24500
	Всего:	170000		Итого:	157200

Это еще раз доказывает, что более выгодно исчислять себестоимость продукции по местам возникновения затрат, по статьям калькуляции, видно более прозрачно. Данный вариант более выгоден и его удобно использовать при аналитическом учете группировки затрат по статьям. (11, с.89.)

Примечание: 1). Затраты по элементам 170000;

Затраты по статьям 15720

2). 170000-157200=12800

Разница на 12800тг.

3). По элементам оплата труда 37000

По статьям оплата труда 21500

Вместе с тем, организация учета затрат в современных условиях развития науки и цифровой экономики, как утверждает Тулаходжаева М.М., нуждается в цифровизации учетных процедур, которая по оценке международных экспертов, ориентирована на повышение эффективности, конкурентоспособности предпринимателей, и безусловно снижаются затраты, с чем вполне можно согласиться.

Список литературы:

1 Назарова В.Л.Управленческий учет» Учебник: изд.2-е доп и перераб., Алматы: ААЭС 2021.- 414с

2 Тайгашинова К.Т. , Ержанов М.С. Управленческий учет Алматы: ААЭС, 2020,-450с.

3 МСФО/IAS -2 «Запасы» (по состоянию на 1.01.2022)

4 Сатубалдин С.С. Учет затрат на производство в промышленности США. М.: Финансы, 1980.- 141 с.

5 Хорнгрен Ч.Т., Фостер Дж., Доктар Ш. Бухгалтерский учет: управленческий аспект. – М.: Финансы и статистика, 2007. -1003с.

6 Палий В.Ф. основы калькулирования. М.: Финансы и статистика 1987.

7 Кондраков Н.П. Бухгалтерский учет: Учебное пособие – М.: ИНФРА-М, 1998-560с.

8 Безруких П.С., Кашаев А.Н., Комиссарова И.П. Учет затрат и калькулирование в промышленности – М.: Финансы и статистика, 1989-320с.

9 Радостовец В.К., Радостовец В.В., Шмидт О.И. Бухгалтерский учет на предприятии. Изд. 2-е, доп. и перераб.-Алматы: Центраудит – Казахстан, 1998, 771с.

10 Кеулимжаев К.К. Бухгалтерский и налоговый учет в Казахстане БИКО.№3, 2004г.-с140-205.

11 Тайгашинова К.Т. Углубленный управленческий учет. Учебник, изд. 2-е доп. дораб. Алматы: ААЭС,2021.-288с

12 Тулаходжаевой М.М Нормативное регулирование и особенности цифровизации БУ в Узбекистане (25.01.2021) Международная научно-метод. конференция, посвященная семидесятилетию д.э.н профессора С.Б. Баймухановой, КазНУ им. аль-Фараби, г.Алматы, 2021.

УДК 657

Тимащук Анастасия Владимировна, студентка
Колесникова Елена Викторовна,
к.э.н., доцент кафедры учета, анализа и аудита
Институт экономики и управления
ФГАОУ ВО«КФУ им. В.И. Вернадского»,
г. Симферополь,Республика Крым, Россия

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация. В наши дни наблюдается тенденция к автоматизации и модернизации систем, это затронуло и бухгалтерский учет. С каждым новым днем технологии совершенствуются и внедряются во все большее число сфер общественной жизни. Бухгалтерское дело не осталось без внимания, теперь информационные технологии напрямую связаны с профессией бухгалтера. В данной статье рассматривается вопрос трансформации профессии в новых, «цифровых», условиях и актуальные возможности формирования учетных данных.

Ключевые слова: цифровые технологии, бухгалтерский учет, автоматизация, цифровизация, информационные технологии.

В настоящее время в реальном секторе экономики наблюдается рост спроса на таких специалистов как главные бухгалтера, их заместители, старшие бухгалтера, а также бухгалтеров, занимающихся бухгалтерскими и расходными операциями. Более того, наблюдается тенденция к расширению специализации бухгалтерских работников[1].

Невозможно найти бухгалтера, который не использует различные систематизированные бухгалтерские программы и справочно-правовые системы, помогающие в непосредственном учете хозяйственных операций и позволяющие бухгалтеру повышать свою квалификацию, не покидая рабочего места.

Очевиден факт, что автоматизация бухгалтерского учета изменила отношение затраченного бухгалтером труда как человеческого ресурса к результату в единицу времени, бухгалтеры освободились от рутинных расчетов, ручного заполнения форм и отчетности, появилось больше времени на обучение, увеличилась скорость документооборота в организациях. В этой связи закономерен вопрос: заменят ли высокие технологии самих людей в бухгалтерском учете?

Рассматривая эту проблему, следует отметить, что бухгалтерский учет был компьютеризирован достаточно давно, но это не изменилопринципов бухгалтерского учета и финансовой отчетности. По мнению М. Л. Пятова [2], цифровые технологии могут предоставить новые возможности для формирования и представления бухгалтерских данных и влиять на управленческие решения пользователей отчетности.

Например, это может быть представлено в виде "диалога" с электронной версией бухгалтерской отчетности – наведение курсора на определенные данные позволит увидеть сравнение с аналогичными показателями других предприятий той же отрасли в виде графиков и диаграмм, прогнозирование и моделирование возможных ситуаций, объяснение причин текущего финансового положения организации. Все это, безусловно, сможет повлиять на интерес к компании со стороны инвесторов и других заинтересованных внешних пользователей отчета.

Очевидно, что для внедрения такой технологии методология бухгалтерского учета должна реагировать соответствующим образом. Следует, на наш взгляд, согласиться с мнением Т. П. Карповой [3], что основными направлениями развития бухгалтерского учета в эпоху цифровизации являются: расширение отражения сферы деятельности в бухгалтерском учете; повышение качества и оперативности информации; выявление и увеличение количества новых объектов учета; разработка инновационных методов оценки новых объектов учета; разработка подходов к интеграции различных видов бухгалтерского учета.; использование отечественных и зарубежных передовых цифровых технологий; разработка теоретических, методологических и прикладных аспектов развития бухгалтерского учета.

Таким образом, перед бухгалтерским учетом в России стоит задача своевременной адаптации под новые технологии, так как переход к цифровой экономике напрямую влияет на повышение конкурентоспособности и национальной безопасности Российской Федерации.

В условиях "цифровой экономики" возможности бухгалтеров и аудиторов расширяются, а спектр компетенций, необходимых этим специалистам, растет. Потребности работодателей обусловливают необходимость усиления ориентации подготовки бухгалтеров на решение актуальных задач бухгалтерского учета, анализа и аудита. Это требует не только гармонизации образовательных программ высших учебных заведений и профессиональных стандартов, но и использования новейших достижений экономической науки в учебном процессе, систематического повышения квалификации, а также безупречного соблюдения профессиональной этики.

В условиях цифровой экономики расширяется спектр объектов бухгалтерского учета. В связи с увеличением числа заинтересованных пользователей растет количество запрашиваемых показателей, характеризующих экономическую безопасность, социальную ответственность бизнеса, стратегию и качество управления. Также не следует забывать о появлении новых модифицированных объектов бухгалтерского учета, таких как цифровые финансовые активы, цифровые финансовые обязательства, инновационные продукты и т.д. В результате необходимо сформировать новые принципы систематизации, классификации новых объектов бухгалтерского учета, определения критериев их признания, методов их оценки в денежном выражении и способов отражения в бухгалтерском учете и отчетности. Влияние цифровизации также повлияет на другие элементы метода бухгалтерского учета. Например, система учетных счетов для объектов бухгалтерского учета будет значительно расширена за счет учетных счетов новых объектов бухгалтерского учета и счетов для отражения нефинансовой информации. Двойная запись может быть заменена альтернативными способами отражения хозяйственных операций[4].

Изменение бухгалтерской информации приведет к трансформации отчетности, появлению новых показателей, характеризующих не только финансовую деятельность организации, но и социальную, экологическую ответственность, корпоративное управление. Формирование интегрированной отчетности, без которой бухгалтерские данные не могут быть полностью интерпретированы, основываются на клиентоориентированном подходе, обеспечивающем учет интересов пользователей. Интерактивность отчетности позволяет пользователю получать соответствующие данные одновременно с обязательным добавлением аналитической составляющей. Цифровые технологии позволяют сделать это, когда запрос на необходимую актуальную, достоверную информацию для решения поставленных задач делается в максимально короткие сроки. Включение нефинансовых данных в отчетность является ответом на вызов времени, когда хозяйствующий субъект берет на себя ответственность за свою финансово-экономическую деятельность, влияющую на экономику страны и общество в целом.

Для представления финансовой отчетности в цифровом интерактивном формате необходимо использовать новые современные инструменты сбора, регистрации и обработки информации, позволяющие группировать, структурировать информацию для анализа и принятия соответствующих управленческих решений[5].

Внедрение цифровых технологий на всех уровнях экономики, включая развитие нормативно-правовой базы и создание условий для их применения, затрагивает большинство сфер деятельности. Сфера бухгалтерского учета, являясь одной из самых консервативных, требует особого подхода и развития в этом вопросе. Мы согласны, что необходимо совершенствовать подготовку бухгалтеров, активно внедрять цифровые технологии на предприятиях, развивать нормативно-правовую базу, решать проблемы, возникающие в процессе внедрения. Всем очевидно, конкурентное преимущество организаций, владеющих информационно-коммуникационными технологиями .

Продолжающиеся процессы глобализации и цифровизации расширяются, предоставляя хозяйствующим субъектам практически неограниченные возможности для использования облачных технологий, возможностей искусственного интеллекта и больших данных в своей практической деятельности. В условиях цифровой экономики, прежде всего, необходимо говорить о радикальном изменении концептуальных основ теоретико-методологических подходов к орга-

низации системы бухгалтерского учета, позволяющих наполнить понятие "бухгалтерский учет" новым смыслом.

Таким образом, в условиях цифровой экономики современные технологические и многофункциональные цифровые информационные системы динамично развиваются и расширяют свои возможности. Поэтому, чтобы бухгалтерский учет и бухгалтерская профессия адаптировались в новой экосистеме, необходимо придать им новый контекст, определить основные направления их модернизации, трансформировать теоретические и методологические подходы к построению системы бухгалтерского учета.

Список литературы:

1. Беляков С.А. Модернизация образования в России: совершенствование управления. М.: Макс Пресс, 2017. С. 100–107.

2. Пятов М.Л. Бухгалтерская отчетность и новые технологии // Журнал Бухгалтерский учет, №3, 2018 г., с. 82-91.

3. Карпова Т.П. Направления развития бухгалтерского учёта в цифровой экономике / Известия Санкт-Петербургского государственного экономического университета, СПбГЭУ, 2018 [Электронный ресурс], -Режим доступа: https://cyberleninka.ru/article/v/napravleniya-razvitiya-buhgalterskogo-uchyota-v-tsifrovoy-ekonomike

4. Одинцова, Т. М., Рура, О. В. Развитие видов, объектов и методов бухгалтерского учета в условиях цифровой экономики и информационного общества // Научно-технические ведомости СПбГПУ. Экономические науки. – 2018. – Т. 11, No 4. – С. 120–131.

5. Булыга, Р. П., Сафонова, И. В. XBRL как цифровой формат отчетности экономических субъектов: международный опыт и российская практика // Учет. Анализ. Аудит. – 2020. – Т. 7, No 3. – С. 6–17. https://doi.org/10.26794/2408-9303-2020-7-3-6-17

УДК 657.454.2

Ткачева Елизавета Александровна,
Колесникова Елена Викторовна
к.э.н., доцент кафедры учёта, анализа и аудита
Институт экономики и управления
Крымского федерального университета им. В.И. Вернадского
г. Симферополь, Российская Федерация

ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ НА ОРГАНИЗАЦИЮ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА И ФОРМИРОВАНИЕ ОТЧЕТНОСТИ

Аннотация. В работе рассмотрено влияние цифровизации на организацию бухгалтерского учета и составление финансовой отчетности. Изучены и раскрыты недостатки цифрового учета. Даны рекомендации по ведению бухгалтерского учета в условиях цифровой экономики.

Ключевые слова: бухгалтерский учёт, цифровая экономика, автоматизация учёта, цифровые технологии, финансовая отчетность.

Сегодня государство полностью поддерживает переход национальной экономики в цифровую форму и стремится содействовать внедрению электронных технологий во всех отраслях промышленности. Поэтому процесс цифровизации не обошел стороной и бухгалтерский учет, который является обязательным для ведения всеми юридическими лицами и индивидуальными предпринимателями.

Большинство компаний используют для упрощения ведения бухгалтерского учета продукты «1С», основными из которых являются «1С - Бухгалтерия» и «1С - Предприятие». Их преимуществами стали расширенная панель навигации, формат сохранения данных, большая эффективность работы[1].

Программа 1С ведет автоматический учет всех основных налогов - налога на прибыль, налога на добавленную стоимость, налога на имущество и т.д., своевременно обновляет отчеты, отражающие изменения в законодательных и нормативных актах, Данная услуга позволяет вести не только подробный аналитический учет, но и синтетический учет.

Продукты «1С» дают возможность просто и удобно подключаться к серверу через компьютеры, не обладающие высокой вычислительной мощностью. Кроме того, существенной отличительной чертой данных продуктов является возможность вносить корректировки и исправления, что играет важную роль при совершении ошибок и описок.

Субъектами малого бизнеса, в том числеиндивидуальными предпринимателями и обществами с ограниченной ответственностью с численностью персонала до 100 человек также могут использоваться мини-системы, например, «Контур. Бухгалтерия».

В данной программе можно вести синтетический учет и элементы аналитического учета, базовые формы финансовой, налоговой и статистической отчетностей. В документах программы автоматически рассчитываются итоги по позициям документов, а также по всему документу [2].

Возможно также составление таких отчетов, как «Оборотно-сальдовая ведомость», «Карточка счета», «Анализ счета» и «Журнал проводок». Таким образом, программа «Контур. Бухгалтерия» представляет собой упрощенный аналог продуктов «1С - Бухгалтерия» и «1С - Предприятие».

Процесс цифровизации оказывает огромное влияние не только на процедуры ведения бухгалтерского учета, но и на приемы и методы, используемые при проверке бухгалтерской отчетности.

Стоит отметить, что в рамках реализации Указов Президента Российской Федерации от 7 мая 2018 г № 204 «О национальных целях и стратегических задачах развития Российской Федерации на период до 2024 года» и от 21.07.2020 г. № 474 «О национальных целях развития Российской Федерации на период до 2030 года», в том числе с целью решения задачи по развитию и обеспечению ускоренного внедрения цифровых технологий в экономике и социальной сфере, Правительством Российской Федерации сформирована национальная программа «Цифровая экономика Российской Федерации» утвержденная протоколом заседания президиума Совета при Президенте Российской Федерации по стратегическому развитию и национальным проектам от 4 июня 2019 г. № 7 [3].

В рамках данной Программы высшее руководство РФ ставит перед собой следующие цели и задачи:

1. Выведение технологического уровня страны на лидирующие позиции в условиях глобализации цифрового пространства.

2. Формирование особых подходов к организации отраслей производства, торговли, а также сферы услуг, которые учитывают достижения цифровой экономики.

3. Повышение эффективности управления экономическими активами и ресурсами.

4. Повышение уровня конкурентоспособности экономики и другие.

Таким образом, государство полностью поддерживает переход национальной экономики к цифровому формату и обязуется способствовать внедрению электронных технологий во все отрасли.

Оценивая влияние цифровизации экономики на бухгалтерскую финансовую отчетность, можно сделать вывод, что многие качественные характеристики отчетности существенно повысятся за счет улучшения программных средств формирования и обработки отчетной информации. Наряду с этим, следует признать, что при всей своей значимости цифровизация не заменит грамотного бухгалтера и его способность сформировать качественную информацию о деятельности организации.

Использование цифровых технологий позволяет бизнесу сократить расходы на его организацию и ведение, перенеся часть работ в информационные системы, используя современное программное обеспечение и удаленный труд работников. Это позволяет бизнесу экономить на аренде помещений, на сокращении расходов по основным средствам и инвентарю, потребляемой электро- и тепловой энергии, воде, а работнику – осуществлять личностный выбор места проживания, работы, условий труда и отдыха [4].

Бухгалтерский учет, являясь информационной технологией, позволяет в полной мере использовать «все плюсы» цифровизации в осуществлении наблюдения, систематизации и пере-

дачи информации о хозяйственной деятельности субъекта на любые расстояния и любому пользователю. Специалисты-бухгалтеры уже в настоящее время успешно освоили работу при удаленном доступе, бухгалтерский аутсорсинг, используя интернет-технологии.

Самое важное для компаний и предпринимателей — это их взаимодействие с налоговыми и другими контролирующими органами. Связь между цифровой экономикой и этими органами власти является "сдерживающим фактором" внедрения и расширения взаимодействия с контролирующими органами в контексте информационных технологий, при использовании автоматических систем управления и других инструментов, используемых в цифровой экономике, дополнительных налогов и других платежей [4].

Наряду с положительными моментами, есть и недостатки цифровизации, например: в настоящее время информационные системы и интернет, связь с партнерами, "выходят из строя" во время работы. Что касается рисков, связанных с удаленной работой, то негативные факторы могут появиться как для бизнеса, так и для сотрудников организации.

Удаленная работа возможна только в отраслях, предприятиях и профессиях, которые полагаются на цифровые технологии и Интернет, а зарплата сотрудников напрямую зависит от результатов работы коллег. Если вы перейдете на такой режим работы, то в принципе потеря заработной платы составит до 25%. Удаленные сотрудники испытывают изоляцию и усталость от потока задач, выполняемых в "домашнем офисе", когда нет возможности обсудить решение с коллегами, и компания не сможет решить проблему [5].

Вышеизложенные изменения касаются не только бухгалтерского учета, но и профессии бухгалтера, перспектив ее развития. При подготовке специалистов в соответствии с образовательным стандартом в области бухгалтерского учета, формируя учебные планы и комплексы, следует учитывать реалии социально-коммуникативного состояния общества, типы мышления и уровень подготовки молодого поколения.

Будущие специалисты в области бухгалтерского учета, помимо принципов и правил, методов, технологий и средств бухгалтерского учета, смогут использовать интернет-технологии, современную ИТ-инфраструктуру, аналитические платформы, системы связи и другие технологии.

Компания в современном экономическом пространстве не может работать без экономиста в области бухгалтерского учета (главного бухгалтера, бухгалтера материальной группы или заработной платы). Следовательно, в ближайшем будущем вызывает высокий спрос, доверие к представителям таких "нужных" профессий, а также новые требования к профессиональным качествам специалистов в этой области, в условиях цифровизации. Высока степень актуальности бухгалтерского учета для каждого хозяйствующего субъекта и национальной экономики в целом, а также развитие специалистов бухгалтерского учета в соответствии с потребностями цифровой экономики.

Список литературы:

1 Козлова Т. В., Замбржицкая Е. С. Цифровизация как основной тренд развития методологии бухгалтерского учета / В сб.: Управление организацией, бухгалтерский учет и экономический анализ: вопросы, проблемы и перспективы развития. Материалы IV Всероссийской научно-практической конференции / Под общ. ред. Т. В. Козловой. Магнитогорск, 2019. С. 40–52.

2 Указ Президента РФ от 7 мая 2018 г. N 204 "О национальных целях и стратегических задачах развития Российской Федерации на период до 2024 года" (с изменениями и дополнениями) https://base.garant.ru/71937200/ на 17.10.2021

3 Колчугин С. В. Две ключевые задачи бухгалтерского учета // Учет. Анализ. Аудит. 2018. № 3. С. 30–39. URL: http://doi.org/10.26794/2408-9303-2018-5-3-30-39.

4 Дружиловская, Т. Ю. Модернизация финансовой отчетности организаций в условиях цифровой экономики / Т. Ю. Дружиловская, Э. С. Дружиловская // Учет. Анализ. Аудит. — 2019. — № 6(1). — С. 50–61. 2. Емельянов, Н. В. Влияние цифровизации экономики на развитие бухгалтерского учета / Н. В. Емельянов, Ю. А. Ермилова // Экон. исслед. и разработки. — 2019. — № 1. — С. 8–12.

5 Кульков В. М. Противоречия цифровой трансформации экономики в России / Ломоносовские чтения-2019. Секция экономических наук. Экономические отношения в условиях цифровой трансформации: сборник тезисов выступлений. М.: Экономический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова, 2019. С. 118–119.

ӘОЖ 657.6

Тлеубаева С.А. э.ғ.к., доцент
Рахимжан А.Қ., «Есеп және аудит» мамандығының 4-курс студенті
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қ. , Қазақстан Республикасы

ФРАНЦИЯДА АУДИТОРЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ АУДИТОРЛАРДЫ ДАЙЫНДАУ ТӘРТІБІ

Аңдатпа. Францияда аудитті мемлекеттік реттеу қатаң деп айтсақ болады. Мемлекет аудиторлық кадрлардың қалыптасуына, олардың кәсіби дайындығына және ағымдағы қызметіне тікелей бақылауды жүзеге асырады. Францияда аудиторлық қызметке кететін қаражат қозғалысы кәсіби қауымдастықтар мен мемлекеттік органдардың бақылауында болуы тиіс. Осы айтылғандар жеке және қоғамдық мүдделердің тепе-теңдігін сақтау үшін мемлекеттік реттеу мен аудит нарығын өзін-өзі реттеудің орынды үйлесімі қажеттілігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: Франция, аудит, аудиторлық қызмет, мемлекеттік бақылау, Есеп комисары, кәсіби ұйым.

Батыс Еуропаның ең дамыған елдерінің бірі Францияда аудиттің дамуы туралы біршама пікірлер бар. Францияда (1867ж.) «Есеп комиссиялары» деп аталатын арнайы аудиторларды акционерлік қоғамдардың балансын тексеруді талап ететін заң қабылданды. Францияда Екінші империя кезінде аудиторлар Мемлекеттік кеңес отырыстарына қатысып, жоғары лауазымды шенеуніктерді дайындады. Теологиялық мектептер мен бірқатар зайырлы мектептерде мұғалім сабаққа қатысуға тағайындаған оқушылар аудитор деп аталды. Бірқатар штаттарда сот сарапшылары аудиторлар деп аталды. Алайда, көбінесе әскери сот лауазымдарын атқаратын адамдар аудитор деп аталды. Францияда елдің аудиторлық қызметтерін басқаратын екі негізгі ұйым бар: сарапшы бухгалтерлер палатасы мен есеп комисарлары қоғамы. Сарапшы бухгалтердің қызметі мемлекет тарапынан соншалықты қатаң реттелмеген. Негізінде олар бухгалтерлік есеп, менеджмент және құқықтық мәселелер бойынша тұрақты консультациялармен айналысады, сонымен қатар олар бухгалтерлік есепті құрумен, ішкі бақылау жүйесін құрумен айналысады. Францияда аудитті Әділет министрлігі басқарады. Кәсіби аудиторлардың негізгі қызметтерін есеп комиссарлары атқарады.

Францияда аудиторлық кәсіптің тууы 1867 жылғы 24 шілдедегі Заңның қабылдануымен байланысты, ол алғаш рет «Есеп комиссары» лауазымын анықтады. Алайда бұл заң соңғысына нақты өкілеттік бермеді. Кейінірек 1966 жылғы 24 шілдеде және 1969 жылғы 12 тамызда заңдардың күшіне енуімен есеп комиссарларының кеңсесі кәсіби ұйымға айналды және Әділет министрлігі жанынан Есеп комиссарларының ұлттық компаниясы құрылды, ол осы мақсатта жұмысын жалғастыруда. Сондай-ақ, шот комиссарларына кәсіптік қызметті жүзеге асыру кезінде тек өзінің, нақты аты-жөнін пайдалануға рұқсат етілетінін, клиенттерді ұсыныстар немесе комиссиялық және өзге де артықшылықтарды тағайындау, сондай-ақ жарнаманың кез келген нысаны арқылы іздеуге тыйым салынатынын атап өткен жөн. сондай-ақ тыйым салынады: парақтарда немесе циркулярларда, баспасөзде жариялау, жарнамалық және коммерциялық мақсатта Биллинг комиссарының атынан үшінші тұлғалардың пайдалануы. Кодексте бухгалтерлік комиссарлар мен аудиторлық фирмалардың аймақтық және кәсіби компаниялармен қарым-қатынасының ережелері, кәсіби ұйымдармен және әріптестермен қарым-қатынастары, оқыту ережелері, тәуелсіздік ережелері, миссияны орындау жолдары, үшінші тұлғалармен қарым-қатынастар және т.б. егжей-тегжейлі сипатталған. этикалық нормалар мен ережелерді бұзғаны үшін кінәлі тұлға Есеп уәкілінің тізілімінен шығарылғанға дейін тәртіптік жауапкершілікке тартылуы мүмкін. Қазіргі уақытта Францияда қолданыстағы заңнамаға сәйкес, акционерлік қоғамдардың, банктердің, сақтандыру компанияларының, басқа да коммерциялық кәсіпорындардың әртүрлі компаниялар түріндегі (өз мөлшері бойынша белгілі бір деңгейден асатындар), сондай-ақ ұйымдардың қаржылық есептілігі Зейнетақы мекемелері міндетті аудитке жататын мекемелер: спорт бірлестіктері, пай қорлары, шаруашылық қызметті жүзеге асыратын бірлестіктер, мемлекеттік өнеркәсіп кәсіпорындары және басқа салалардың кәсіпорындары, айналым қаражаты 500 мың франктан асатын ауыл

шаруашылығы кооперативтері, шағын кәсіпорындар. 100-ден астам қызметкері бар. Есепшот комиссары белгілі бір кәсіпорынмен жұмыс істейтін белгілі бір мерзімге сайланады (6 жыл). Одан әрі өкілеттік мерзімі ұзартылуы мүмкін, ал жаңартулар саны шектелмейді. Аудиторлар тағайындалғаннан кейін, егер мүдделі тұлғалардың кәсіби емес әрекеттеріне қатысты арнайы заңдық бұйрық шығарылмаса, оларды ауыстыруға болмайды. Егер компанияның капиталы 500 мың франктан асса немесе компания қор биржасының листингінде болса, екі комиссар сайланады. Кез келген жағдайда бухгалтерлік есептерді бір маманның жасауына және тексеруіне тыйым салынады. Оң факті ретінде аудитордың заңнамаға сәйкес бұрын әкімші қызметін атқарған кәсіпорында ол серіктестіктен кеткеннен кейін бес жылдан ерте емес бақылауды жүзеге асыруға құқығы бар екенін қарастыруға болады. Заң аудиторларға сыйақы алатын фирмаларда жұмыс істеуге тыйым салады. Аудитор бақылауға жататын фирмалардың басшылығымен немесе әкімшілерімен туыстық байланыста болса, жұмыс істеуге құқығы жоқ. Францияның заңнамасында, көптеген басқа батыс елдеріндегі сияқты, аудиторлардың кәсіби құпияны сақтауға қатысты нақты ережелері бар. Жалпы ереже: комиссардың өзі басқаратын фирма туралы ақпаратты ешкімге, тіпті осы фирмамен келісім-шарт бойынша байланыстырылғандарға да ашуға құқығы жоқ. Дегенмен, кейбір жағдайларда ерекшеліктер жасалады. Атап айтқанда, заң Уәкілді Есеп палатасына, қылмыстық және тәртіптік сот органдарына, биржалық операциялар жөніндегі комиссияға, акционерлердің жалпы жиналыстарына қатысты кәсіби құпияны сақтаудан босатады [1].

Аудиторлық қызметпен айналысуға рұқсат алу үшін емтихан тапсырғысы келетін мамандарға қойылатын негізгі талаптар Үкіметтің 1969 жылғы 12 тамыздағы қаулысымен және 1994 жылғы 24 қаңтардағы Үкімет қаулысымен реттеледі. Француз азаматтары үшін емтихандарға рұқсат алудың міндетті шарты болып табылады. жоғары білім туралы дипломның және кәсіпорында кемінде 15 жыл жұмыс тәжірибесінің болуы, Әділет министрлігі белгілейтін қаржы, бухгалтерлік есеп және құқық саласындағы білімнің жеткілікті мөлшері. Шетел азаматтары үшін емтиханға жіберілу құқығын алу үшін француз тіліне теңестірілген жоғары білім туралы диплом, кемінде үш жыл жұмыс өтілі, мемлекетте кәсіптік қызметпен айналысуға рұқсаты және келісімі қажет. Әділет министрлігі. Емтихан екі бөлімнен тұрады – жазбаша және ауызша. Жазбаша емтихан кезінде талапкер келесі тақырыптар бойынша сұрақтарға жауап береді: аудиттің ерекше жағдайлары, құқықтану, салық салу, қаржы, бағдарлама тақырыбы. Жазбаша емтиханды төлеу және тапсыру келесі бөлімдерде жүзеге асырылады: есеп жөніндегі уәкілдің миссиясы, аудит жүргізу әдістері мен әдістері, ішінара тапсырмаларды орындау және аудиттің ерекшеліктері, бақылау сараптамасын ұйымдастыру және заң ғылымының деонтологиясы, бухгалтерлік есеп пәндері, қаржылық пәндер. Ауызша емтиханда құқықтану, бухгалтерлік есеп, қаржы және салық салу пәндері бойынша сауалнама жүргізіледі, мәтінге түсініктеме беру тапсырмасы орындалады, жалпы әңгімелесу жүргізіледі. Сертификат берілгенге дейін емтиханды сәтті тапсырғаннан кейін талапкер үшін үш жылдық тағылымдама ұйымдастырылады. Ол аймақтық кеңес тағайындаған бақылаушы-аудитордың басшылығымен жүргізіледі. Одан соң аймақтық кеңес президентімен сертификат беріледі.

Францияда аудиторлар үшін негізгі болып табылатын принцип - тәуелсіздік принципі. Аудитордың қызметі оның тәуелсіздігіне қатер келтіретін іс-әрекеттермен сәйкес келмейді, мысалға: басқа ақылы коммерциялық қызмет көрсету. Есеп коммисарларына өздігінше клиент іздеуге тиым салынған. Көрсетілген қызметтер үшін төлем тексерілетін кәсіпорындар қызметінің ауқымына сәйкес келуі тиіс [2].

Комиссарлар мен аудиторлық фирмаларға төленетін сыйақы мөлшерін бақылауды аймақтық компаниялар жүзеге асырады, өйткені әрбір комиссар мен аудиторлық ұйым төлейтін міндетті жарналар декларация мәліметтері негізінде алынған сыйақының пайызы ретінде анықталады. Тәуелсіздік қағидатын сақтау тұрғысынан түсініксіз болып көрінуі мүмкін жағдайларды қарастыру үшін Ұлттық этика комитеті құрылды және жұмыс істейді.

Аудитор жеке тұлға немесе аудиторлық ұйым ретінде алты есептік жылдан кейін аудитке келесі екі кезеңге қатыса алмайды. Екі кезеңнен кейін өкілеттік мерзімі ұзартылуы мүмкін. Аудиторлар тағайындалғаннан кейін оларды ауыстыруға болмайды, бірақ кейбір ерекшеліктер бар. Егер аудиторлар өзін лайықсыз ұстаса, онда бұл адамдардың кәсіби емес мінез -құлқы

туралы арнайы құқықтық бұйрық шығарылады, содан кейін белгілі бір уақыт ішінде аудитор қызметінен босатылуы мүмкін. Егер аудитор кәсіпорын басшылығымен немесе бақылауға алынған фирмалар әкімшілерімен отбасылық байланыста болса, онда бұл аудитордың жұмыс жасауға құқығы жоқ.

Сонымен қатар, Францияда кәсіпорынның коммерциялық құпиясын жариялаудың қатаң ережелері бар. Комиссардың өзі бақылайтын компания туралы ақпаратты кәсіпорынмен байланысы жоқ адамдарға жария етуге құқығы жоқ.

Қорытындылай келе, Францияда бастапқыда аудитордың нақты міндеттері анық болмады. Сот лауазымдарын атқаратын адамдар аудитор деп аталып келді. 1867 жылы аудиторлық қызметті міндетті жүргізу туралы заң қабылданғаннан соң ғана, аудит қаржылық бақылау сипатында дамуын бастады.

Әдебиеттер тізімі:

1.Грэм коссерат және Неил Родда Қазіргі заманғы аудит; Оқулық – Алматы ; ЖШС РПБК «Дәуір», 2017. – 408 б

2. Абленов Д.О., Смағұлова Д.Д., Абленова А.Д. Аудит: Оқулық. – Алматы:Экономика, 2013. – 496 б.

ӘОЖ 657.6

Тлеубаева С.А. э.ғ.к., доцент
Тоқтанбек С.М. «Есеп және аудит» мамандығының 4-курс студенті
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қ. , Қазақстан Республикасы

ГЕРМАНИЯДАҒЫ АУДИТТІҢ ДАМУЫ ЖӘНЕ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Аңдатпа. Германиядағы аудиттің дамуының басты ерекшелігі - XIX ғасырдың аяғы – XX ғасырдың басында өзіндік ғылыми бағыт пайда болды. Аудиторлар институтының 90-шы жылдарға дейінгі міндеттері аудиторлық кәсіптің дамуына ықпал ету және елді аудиторлық кадрлармен қамтамасыз ету, біркелкі кәсіптік принциптер мен нормаларды әзірлеу және аудиторлық кәсіптің барлық өкілдерінің осы нормаларды сақтауы болды. Германиядағы аудиторлық қызметке мемлекеттің ықпалы барлық аудиторлар мен аудиторлық фирмалар міндетті түрде Есеп палатасының мүшесі болуы керектігімен толықтырылады. Мақалада Германиядағы аудиттің бірнеше бағыттарын көрсетілген. Осы айтылған мәселелер мақалада ашып көрсетілген.

Кілт сөздер: Германия, аудит, аудиторлық қызмет, мемлекеттік бақылау, аудит нәтижелері, кәсіби ұйым, Есеп палатасы.

Германияда аудитті енгізуге алғашқы қадамдар 1870 жылы жасалды, ол кезде акционерлік қоғамдар туралы заңға енгізілген түзету осы компаниялардың бақылау кеңестерін баланста, пайданы бөлу есебін тексеруге және аудит нәтижелерін акционерлердің жалпы жиналыстарында есеп беруге міндеттеді. Бірақ, заңда оның қандай аудит болуы керектігі көрсетілмеген – өзінің (ішкі) аудиторлары немесе сырттан шақырылған. 1870 жылдан кейінгі грюндер безгегі көптеген акционерлік қоғамдардың құрылуына және тез ыдырауына әкеліп соқтырғандықтан, Германия заңында сыртқы аудит қарастырылған.

1884 жылы 14 тамызда британдық аудиторлардың үлгісімен Германияда бухгалтер-аудиторлар институты пайда болды (бірақ Ярослав Вячеславович Соколов өзінің «Бухгалтерлік есеп тарихының очерктері» кітабында «...ұлтшылдық тенденцияның пайда болуын жатқызды. 18 ғасырға дейін және тіпті Ганза дәуіріне дейін. «Ұқсас мекемелер неміс дәстүрінің ықпалынсыз Кристианияда (Ослода), Венада, Будапештте, Цюрихте, Ригада, Хельсингфорста ұйымдастырылды.

1931 жылдан бастап акционерлік қоғамдар аудит жүргізуге міндетті (сыртқы аудиттен өту міндеттемесі акционерлік қоғамдар туралы ережеде тұжырымдалған). Бұл пікір бойынша, бұл акционерлік қоғамдардың бақылау кеңестерінің өздеріне жүктелген тексерулер жүргізу

міндетін орындамауымен байланысты, әсіресе тексеру объектілері тек жылдық есептер ғана емес, сонымен бірге барлық бухгалтерлік ұйым. Көптеген акционерлік қоғамдардың бас ұйыммен (бас компаниямен) байланысты болғанымен, бірақ көп жағдайда өздерінің өндірістік-коммерциялық қызметін дербес жүзеге асыратын көптеген филиалдарының болуы қиындықты қиындата түсті. Мұндай ауқымды күрделі жұмыстарды сырттан шақырылған білікті мамандар ғана атқара алар еді.

1932 жылы Германияда Аудиторлар институты оған 1945 жылға дейін жұмыс істеген бұрын жұмыс істеген Аудиторлар және қамқоршылық институтының функцияларын беру нәтижесінде құрылды. Екінші дүниежүзілік соғыс аяқталғаннан кейін Аудиторлар институты Дюссельдорф, 1954 жылы қарашада Германиядағы Аудиторлар институты болып өзгертілді. Осы уақыт ішінде бүкіл Германияда кәсіби қызметті жүзеге асыратын Дюссельдорф институты жоғары беделге ие болды, бұл оның жалпы неміс ұйымына айналуына мүмкіндік берді [1].

Аудиторлар институтының міндеттері – аудиторлық кәсіптің дамуына ықпал ету және елді аудиторлық кадрлармен қамтамасыз ету, біркелкі кәсіптік принциптер мен нормаларды әзірлеу және аудиторлық кәсіптің барлық өкілдерінің осы нормаларды сақтауы. Аудиторлар институтының жұмысында туындайтын проблемаларды талқылау үшін оның жанынан аудиторлық кәсіптің тәжірибелі және беделді өкілдерін қамтитын мамандандырылған комиссиялар құрылады. Бұл талқылаулардың нәтижелері жиілігі 2 айда бір рет болатын «Di Virstaftssprufung» арнайы журналында және ай сайынғы «Fannachrichten» басылымдарында жарияланады. Сол басылымдарда кеңінен танысу және талқылау үшін әртүрлі материалдар жарияланады, мысалы, құжаттардың жобалары, сондай-ақ отандық және шетелдегі аудитке қатысты қабылданған құжаттар. Қазіргі уақытта Германияда аудитор мамандығын белгілеу үшін «Wirtschaftsprufer» термині қолданылады, ол сөзбе-сөз «экономиканы бақылаушы» дегенді білдіреді. Бұл термин заңмен қорғалған, ал Германияның тарихи даму барысында бұрын қолданылған басқаларының барлығы (аудитор, қаржы инспекторы және т.б.) кәсіби қолдануда кездеспейді. Зосин жазғандай, «Негізі 1896 жылдан бастау алатын және қазіргі заман талабына сай өзгертілген түрде Германияда жұмыс істейтін Германияның Азаматтық кодексіне сәйкес аудитор еркін кәсіптің өкілі болып табылады, оның міндеті «өндірістік-шаруашылық бақылауды жүзеге асыру, әсіресе кәсіпорындардың жылдық қаржылық есеп беруі және осындай бақылау нәтижелері туралы ақпарат беру».

Германиядағы аудиторлық қызметке мемлекеттің ықпалы барлық аудиторлар мен аудиторлық фирмалар міндетті түрде Есеп палатасының мүшесі болуы керектігімен толықтырылады. Аудиторлар палатасының міндеті -аудиторлардың кәсіби мүдделерін қорғау және аудиторлық кәсіп беделінің өсуіне ықпал ету, Палата мүшелеріне консультациялар мен заңгерлік көмек көрсету, аудиторлардың біліктілігін арттыру, аудиторлық қызметке мониторинг жүргізу және жаңа аудиторлық персоналды оқыту. Есеп палатасының мүшелері тек кәсіби міндеттерін атқаратын аудиторлармен бірге аудиторлық ұйымдардың басшылары, басқарма мүшелері және аудиторлық тексеруге тікелей қатыспаса да басқа да жауапты қызметкерлері болып табылады.

Аудит жүргізу құқығы тек ресми уәкілетті аудиторларға – «экономика бақылаушыларына», «бухгалтерлік есеп кітаптарының ант бақылаушыларына», сондай-ақ ресми уәкілетті аудиторлық фирмаларға ғана сақталады.

Аудиторлар аудиторлық іс-әрекеттерді кез келген басқалармен біріктіруге қатысты өте шектеулі. Тек аудитті келесі әрекеттермен біріктіруге рұқсат етіледі:

1) еркін кәсіп өкілінің техникалық және заң саласындағы қызметі;

2) ғылыми бейіндегі институттардағы ғылыми-зерттеу жұмыстары, жоғары оқу орындары мен жоғары оқу орындарындағы оқытушылық жұмыс;

3) сенімгерлік операцияларға немесе сенімгерлік операцияларға (өзінің клиентінің мүддесі үшін иелік ететін бағалы қағаздарды сақтау және басқару), сондай-ақ секвестрлік операцияларға қатысу (Германия аудиторлық палатасы мұндай қызметке уақытша емес, уақытша болса ғана рұқсат береді) тұрақты);

4) әдебиет немесе өнер саласындағы еркін кәсіптік қызмет.

Кәсіби этикаға байланысты бұзушылықтар, заңсыз әрекеттер және т.б. үшін аудиторларға ескертулерден, ұсақ құқық бұзушылықтар үшін ескертулерден бастап әртүрлі ықпал ету шаралары қолданылуы мүмкін. Одан кейін аса маңызды шаралар – ақшалай айыппұлдар, осы кәсіппен айналысуға тыйым салынады. Аудиторлардың заң бұзушылықтарына байланысты күрделі істерді қарайтын кәсіби сот бар.

Германиядағы аудиттің бірнеше бағыттары бар:

- қаржы жылының соңындағы серіктестіктің аудиторлық бақылауы (бухгалтерлік кітаптардың дұрыс жүргізілуін тексеру, жылдық есептерді тексеру);
- заңды тұлғаның құрылу кезеңіндегі құжаттарының ел заңнамасына сәйкестігіне аудиторлық бақылау;
- акционерлердің жалпы жиналысының тапсырмасы бойынша аудиторлық бақылау (әдетте, акционерлік қоғамның жекелеген бағыттары, бірақ барлығы емес);
- кәсіпкерлік және қаржылық қызметтің жекелеген сегменттеріне аудиторлық бақылау (атап айтқанда, несиелік мекемелерде депозитке салынған бағалы қағаздар);
- бұзушылықтарды анықтауға арналған аудиттер, оның ішінде жоспарлы тексерулер, ықтимал бұзушылықтарды болдырмау үшін профилактикалық тексерулер;
- бүкіл кәсіпорынды немесе оның бөлігін бақылауды тексеру (мысалы, сату жағдайында).

1961 жылы «Аудиторлардың кәсіптік жарғысы туралы» заңның күшіне енуімен кәсіби класс федералды деңгейде өзін-өзі басқару мәртебесіне ие болды. Осы мақсатта «Аудиторлар палатасы» мемлекеттік корпорация ретінде құрылды, ол аудиторлар мен аудиторлық компаниялардың кәсіби мүдделерін білдіруге, сондай-ақ олардың кәсіби міндеттерінің орындалуын қадағалауға арналған [2].

Кәсіби жұмысты дамыту, кәсіпті ұлттық және халықаралық деңгейде көрсету, сонымен қатар оқыту және біліктілігін арттырумен басқа, ерікті аудиторлар бірлестігі – «Германиядағы аудиторлар институты» айналысады.

Бекітілген стандарттарды Германияның Әділет министрлігі жариялады. Жарияланғаннан кейін стандарттарды қолдану концерндердің қаржылық есептілігінде жақсы бухгалтерлік есеп тәжірибесіне әкеледі деп күтілуде. Ұсынылған қолданудың заңнамалық мақсаттарға сәйкес келмейтінін көрсету мүмкін болса және топтың қаржылық есептілігін дұрыс жасау қағидаттарына сәйкес келетін балама әдіс таңдалған жағдайда ғана ауытқуға жол беріледі [2].

Қорытындылай келе, Германияда аудитті енгізуге алғашқы қадамдар 1870 жылы жасалды, сол кезде акционерлік қоғамдар туралы заңға енгізілген өзгертулер осы компаниялардың бақылау кеңестерін балансты, пайданы бөлу есебін тексеруге және оның нәтижелері туралы есеп беруге міндеттеді.

Германиядағы аудиттің дамуының басты ерекшелігін атап өтуге болады, дәл осы жерде XIX ғасырдың аяғы – XX ғасырдың басында өзіндік ғылыми бағыт – баланстану пайда болды. Аудиторлар институтының 90-шы жылдарға дейінгі міндеттері аудиторлық кәсіптің дамуына ықпал ету және елді аудиторлық кадрлармен қамтамасыз ету, біркелкі кәсіптік принциптер мен нормаларды әзірлеу және аудиторлық кәсіптің барлық өкілдерінің осы нормаларды сақтауы болды. Аудит қазір өте қатаң реттеледі, әсіресе нарық елдерінде. Еуропалық қауымдастықтар кеңесі компаниялардың есеп беруінің құрамы мен құрылымын және аудит жүргізу тәртібін анықтайтын бірқатар директивалар шығарды. Бұл директивалар бухгалтер-аудиторларға қатаң біліктілік талаптарын қояды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Сұлтанова Б Б. Аудит оқу құралы / Б.Б. Султанова, Б. Ш. Алтаев, А. З. Арыстамбаева.- Алматы: Қазақ университеті, 2017 - 178 б

2. Абленов Д.О., Әбле Д.Д., Смағұлова Д.Д.. Қаржылық бақылау, ревизия және аудит. Оқу құралы. – Алматы: Экономика, 2014. – 560 бет.

ӘОЖ 657.6

Тлеуқабақова Асия Шегендыковна магистрант
«Есеп және аудит» мамандығы, 2 курс
Ғылыми жетекші: Бекжанова Т.Қ.э.ғ.к., доцент,
Қазақ экономика, қаржы және Халықаралық сауда университеті,
Нұр-Сұлтан қ, Қазақстан Республикасы.

ЖАҺАНДЫҚ ЭКОНОМИКАДАҒЫ ЕСЕП ПЕН ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІКТІ ҮЙЛЕСТІРУ

Андатпа. Мақалада жаһандану шарттарындағын есептік жүйені өзгеріс мен дамуы және экономикан аимақтандыру, сонымен бірге қаржылық есептілікте ақпараттық жиынтықтың шектеулі түрлер қарастырылған.

Мақалада есептік ақпараттың жиынтығы және оны ұсынудың талдамалығы ұйым тартуды жоспарлап отырған қаржы ресурстарының құнына тікелей байланысты болатыны қарастырылған

Есеп беру бухгалтерлік есептің қорытынды элементі болып табылады. Бухгалтерлік есеп беру элементтері өз ара тығыз қарым қатынаста, біртұтас жүйені қалыптастырады: оның ішінде есеп беру мерзімінің мекеменің жағдайы мен нәтижелерін сипаттайтын экономикалық көрсеткіштер жүйесі.

Кілт сөздер: қаржылық есептілік, стандарттар, ақпарат, бухгалтерлік есеп, экономикалық көрсеткіш.

ХХ ғасырдың соңғы онжылдықтарында қоғамның дамуы мен оның қызметінде түбегейлі жаңа экономикалық құбылыстар пайда болды. Экономикалық әлемдік тәртіп жаһандану тенденциясын қызметтің интернационализациясының жоғары дәрежесі, әлеуметтік өндірісті интеграциялаудың ерекше кезеңі ретінде көрсетті.

Жалпы философиялық мағынада жаһандану адамзат өркениетінің дамуындағы жаңа дәуір ретінде қарастырылады. Философ В.Толстых былай деп жазады: «Әлеуметтік-философиялық тұрғыдан жаһандану және жаһандық қоғам туралы айтатын болсақ, біздің ойымызша, барлық нысандар мен параметрлер бойынша — әлеуметтік ұйым, билік, идеология, экономика, өмір салты және т. б. — қазіргі қоғам мен әлемдік тәртіптен ерекшеленетін әлеуметтілік пен әлемдік тәртіптің жаңа түрінің қалыптасу фактісін атап өткен жөн». [1, б.214].

Осылайша, жаһандану-бұл адам қызметінің барлық салаларында өзара тығыз байланысты елдік қатынастарды білдіретін интернационализация қарқынын жеделдету ғана емес, сонымен бірге әлемдік дамудың сапалы жаңа кезеңі.

Жаһандану әлемдік экономиканың дамуындағы кезең ретінде мыналарды тудырады:

– ірі корпоративтік капиталды трансұлттандыру бағытында меншік қатынастарын одан әрі дамыту;

– әлемдік экономикада халықаралық бірігу мен жұтылу рөлінің өсуіне;

– ұлттық экономиканың трансұлттық экономикаға айналуы;

– ақпараттық факторды өндірістің ең маңызды факторына айналдыру;

– коммерциялық қызметтің бәсекелі және жоспарлы бастаулары арақатынасының сапалық жаңа сипаты;

– халықаралық құнмен қатар тауардың ұлттық құнының болуы;

– Халықаралық экономикалық қатынастардың халықаралық субъектілері ретінде аймақтық топтардың қалыптасуына ықпал ету.

Жаһандану аясында әлемдік экономикалық қатынастардың дамуы ұлттық бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік жүйесіндегі, сондай-ақ барлық дерлік елдердің есеп жүйелеріндегі елеулі өзгерістердің объективті шарттарының бірі болды. Сонымен қатар, қазіргі заманғы халықаралық процестердің ұлттық есеп жүйелеріндегі көрінісі күрделі, көбінесе әлі шешілмеген мәселелер болып табылады.

Дамыған елдер үшін 1970-ші жылдары және дамушы нарықтық экономикасы бар елдер үшін 1980-ші жылдары жаһанданған қаржы нарықтарының пайда болуы бухгалтерлік есеп пен есептілік жүйесінің ұлттық модельдерін әлемдік шаруашылық құбылыстарына толық сәйкес келетін ретінде қарастыруға болмайтындығына әкелді. Б.Нидлз, Х. Андерсон, Д. Колдуэлл атап өткендей: «Кейбір

мәселелер бухгалтерлік есеп әр түрлі елдерде әр түрлі жолдармен дамығандықтан туындайды. Мұның бәрі компаниялардың шетелде жұмыс істеуін қиындатады» [2, б.119].

Әлемдік бухгалтерлік есеп тәжірибесінде есеп әдістемелерін үндестіру мәселесі туындады, оның шешімі бастапқыда халықаралық бухгалтерлердің зерттеу тобын қалыптастыруда (1966 ж.) көрініс тапты, оған Канада, Англия, Уэльс, Шотландия, Ирландияға ұқсас американдық алқаби бухгалтерлер институтының, содан кейін Халықаралық қаржылық есептілік стандарттары жөніндегі комитеттің мамандары (1973 ж.) кірді. [3, б.94]. ҚЕХС кіріспесінде атап өтілгендей, комитеттің мақсаты-әлемдегі барлық жерде қаржылық есептілік үшін компаниялар мен басқа ұйымдар пайдаланатын бухгалтерлік есеп қағидаттарын біріздендіруге қол жеткізу.

Көптеген халықаралық ұйымдар мойындаған тұжырымдамаларды, қаржылық есептілікте есептік ақпаратты ұсыну нормалары мен қағидаларын әзірлеу экономикалық қоғамдастықтың жаһандық деңгейдегі маңызы бар және ресурстардың шектеулілігі мәселесін шешетін көреген қадамы болып табылады. ҚЕХС көмегімен мүдделі пайдаланушыға оның ұлтына және шаруашылық жүргізуші субъектіден аумақтық қашықтығына қарамастан түсінікті компаниялардың қызметі туралы деректерді ұсынуға болады.

ҚЕХС құру-күрделілігі жоғары міндет. Алайда, кез-келген пайдаланушыға түсінікті ҚЕХС есептілігінде деректерді көрсетудің қолданбалы мәселелерін шешу, қазіргі уақытта не болып жатқанын жалпы әлемдік (жаһандық) экономикалық, сондай-ақ ішінара саяси процестерді ретке келтіру және тұрақты дамыту жолындағы маңызды қадам болып көрінеді.

Бұл процестердің тұрақтануы стандарттарды жасау кезінде олардың әзірлеушілері пайдаланушылардың мүдделерін анықтап, ымыралы шешімдер табуға тырысатындығымен түсіндіріледі. Стандартта әзірленген шешімдер көрсетілетін құбылыстың немесе процестің экономикалық мәні негізінде есептік ақпаратты ұсынуға мүмкіндік береді.

Халықаралық Есеп және қаржылық есептілік жүйесі экономикалық интеграцияның және макроэкономикалық тепе-теңдік тетігінің маңызды элементі ретінде көбірек қарастырылатындығына байланысты ұлттық есеп жүйелерін дамыту бағыттарының бірі — оларды интеграцияланған аймақтық топтар аясында үйлестіру болып табылады.

ҚЕХС дамуына және насихатталуына қарамастан, олар елдердің экономикалық дамуының біркелкі болмауына, саяси ерекшеліктеріне, ұлттық және тарихи дәстүрлеріне және басқа да бірқатар объективті жағдайларға байланысты әлемде кең таралмады. Дегенмен, аймақтық интеграция процестерінің тамыры терең. Аймақтық топтарға кіретін елдер географиялық жағынан жақын, тарихи тұрғыдан тілдік кедергілерге ие емес, дәстүрлі түрде экономикалық өзара байланысты. Өңірлік топтардың құрылуы сауда байланыстарын нығайтады, қатысушы елдердегі экономикалық өсуді жеделдетуге ықпал етеді.

Бухгалтерлік есеп пен есептілік жүйесіндегі ақпарат жалпы ақпараттық жиынтық түрлерінің бірін құрайды. Оның көлемі бизнес жұмыс істейтін сыртқы ортаның өзгеруі мен күрделенуіне байланысты үнемі өсіп келеді. Есептік ақпараттың құрамы мен мазмұнының артуы, біздің ойымызша, келесі себептерге байланысты:

- жаңа ҚЕХС әзірлеу, оларды қолдану Қосымша ақпарат жиынтығын жасайды;
- бұрын компаниялардың аз санына ғана тән, бірақ капиталдың ұтқырлығын арттыру, трансұлттық корпорациялардың санын көбейту және бизнестің жаңа мүмкіндіктерін іздеу нәтижесінде типтік бола бастаған экономикалық операциялардың кеңеюі;
- қолданыстағы стандарттардың жетілмегендігі немесе олардың болмауы салдарынан ХҚЕС бойынша қаржылық есептіліктің жекелеген ақпараттық фрагменттерін қалыптастыру кезінде US GAAP, UK GAAP стандарттарын пайдалану арқылы [4, б.86].

Ақпараттық жиынтықтың, оның ішінде стандарттардың барлық талаптарын сақтай отырып орындалған қаржылық есептіліктің құрамындағы өсуі оны пайдаланушылардың тұжырымдарының дұрыстығына кепілдік бермейді. Зерттеулер көрсеткендей, жинау, сақтау, өңдеу және беру технологияларын жақсарту арқылы ақпараттың өсіп келе жатқан көлемінің аясында оны тиімді пайдалану мүмкіндіктерінің төмендеуі байқалады. Бұған дәлел-жедел шешім қабылдау бойынша менеджер мамандығына үлкен сұраныс. Ақпараттық өзгерістердің қарқынын жеделдету «мәселелрдің өсіп келе жатқан саны мен күрделілігі мен адамдардың осы мәселелерді шешу қабілеті арасындағы» қайшылыққа әкеледі..

Экономикалық қызметтегі ақпараттық фактордың маңыздылығын өзгерту, пайда болатын және пайдаланылатын ақпараттың көлемі мен ағынын ұлғайту барабар экономикалық шешімдер қабылдауды қиындатады. Осыған байланысты, арнайы әдебиеттерде іс жүзінде зерттелмеген қаржылық есептіліктегі ақпаратты шектеу мәселелері өзекті болып табылады.

Қаржылық есептіліктегі ақпараттық жиынтықты шектеу, біздің ойымызша, объективті және субъективті сипатқа ие. Шектеулердің объективті сипаты деп бухгалтерлік есеп тұжырымдамаларын басшылыққа алатын құрастырушылардың ұстанымына қарамастан ұсынылатын есептік мәліметтердің бейтараптылығы түсініледі.

Объективті шектеулер бухгалтерлік есеп жүйесінің өз пәні мен әдісі бар, өзіндік әдістемелік әдістері (бухгалтерлік есеп әдісінің элементтері) бар, онда бухгалтерлік есеп жүргізуге қойылатын талаптар іске асырылатындығының нәтижесі болып табылады.

АҚШ, Ұлыбритания, Канада, Нидерланды, Австралия және т. б. есеп модельдері негізінен қаржылық есептілікті пайдаланушылардың қажеттіліктерінен қалыптасты. Олар бухгалтерлік есептің жалпыға бірдей танылған қағидаттарына негізделеді, олар басқа міндеттермен қатар қаржылық есептіліктің мазмұнын объективті шектеу функциясын орындайды.

Тікелей және жанама іс-әрекетті құқықтық есептік регламенттеуге негізделген Германияға, Францияға, Бельгияға, Норвегияға және т. б. тән бухгалтерлік есеп жүйесінің континентальдық моделі шеңберінде бухгалтерлік есеп пен есептілікке қойылатын қағидаттар мен талаптар әзірленді.

Осылайша, қаржылық есептіліктің ақпараттық жиынтығы объективті сипаттағы шектеулермен делдал болады, олар бухгалтерлік есеп жүйесінің әртүрлі модельдерінде пән, әдіс, бухгалтерлік есеп пен есеп беру талаптары, бухгалтерлік есеп принциптері категориялары арқылы жүзеге асырылады. Демек, қаржылық есептіліктің ақпараттық жиынтығының объективті шектеулері белгілі бір елде қолданылатын есеп моделіне қарамастан бухгалтерлік есеп жүйесінің негізгі парадигмасымен (теориялық платформамен) анықталады.

Басқаша айтқанда, есеп жүйесінің объективті шектеулері деп бухгалтерлік есеп жүйесі құрамдастарының тұжырымдамалық жиынтығын (бастапқы негіздерін) түсіну керек.

Субъективті шектеулер бухгалтерлік есепке қарағанда қаржылық есептіліктің ақпараттық жиынтығына көбірек тән. Есеп беру жүйесінің ажырамас бөлігі бола отырып, есеп беру бухгалтерлік есептің туындысы болып табылады және сонымен бірге осы жүйеге органикалық түрде енеді, сондықтан қаржылық есептіліктің мазмұны бухгалтерлік есеп ақпаратына қарағанда бастапқыда объективті емес болып табылады.

Әлемдік тәжірибеде қаржылық есептіліктің субъективті шектеулері пайдаланушылардың экономикалық мүдделерінің әсерінен толығымен қалыптасты. Бухгалтерлік есепте қалыптасқан барлық ақпарат, ең алдымен, пайдаланушының назарын аударады және мүліктің негізгі компоненттеріне және қызметтің қаржылық нәтижелеріне назар аударуды қиындатады, есеп беру процесінде бухгалтердің кәсіби шешімінің пайда болуын түсіндіреді. Нарықтық экономикасы бар елдердің экономикалық даму деңгейі ұлттық бухгалтерлік есеп жүйесінің даму деңгейімен тікелей сәйкес келетінін, бухгалтерлік стандарттаудың сапалық жағдайын және бухгалтердің кәсіби пікірінің маңыздылығын анықтайтынын ескереміз.

Неғұрлым маңызды субъективті шектеу ұлттық та, халықаралық практикада да қаржылық есептілік нысандарының белгіленген жиынтығы және олардың мазмұны болып табылады. Салалық немесе ведомстволық сипаттағы қаржылық есептілік нысандарын регламенттеу мұндай есептілік одан да субъективті сипатқа ие екендігін, ал оның мазмұны перспективалық және ағымдағы салалық немесе ведомстволық міндеттерді орындау үшін қажетті деректермен шектелетінін куәландырады.

ҚЕХС бойынша қаржылық есептіліктегі ақпараттық жиынтықтың шектеулері «Қаржылық есептілікті ұсыну» 1 ҚЕХС (IAS) 1-тармағында айқындалған, онда оның мазмұнына қойылатын ең төменгі талаптар көрсетілген. Олар, шын мәнінде, ҚЕХС комитетінің «Қаржылық есептілікті дайындау және жасау қағидалары» құжатына енгізілген қаржылық есептіліктің негізгі жорамалдары және сапалық сипаттамалары болып табылады..

Субъективті шектеулердің негізі объективті сипаттағы шектеулердің салдары болып табылады: активтер, міндеттемелер, меншікті капитал, кірістер мен шығыстар, пайда мен залал-

дарды қоса алғанда, сондай-ақ есептік ақпарат қалыптастырылатын пайдаланушылардың экономикалық мүдделері ретінде «Қаржылық есептілікті ұсыну» 1 ХҚЕС (IAS) 7-тармағында ұсынылған қаржылық есептілік элементтері.

Есепті ақпараттың субъективті шектеулеріне жататын отандық ұйымдардың қызметі туралы ақпаратты қаржылық есептілікте көрсету және ашу талаптары бухгалтерлік есеп жөніндегі заңнамалық және нормативтік құжаттарда айқындалған. Олар, біздің ойымызша, бірнеше себептермен анықталады:

- мемлекеттік органдарға ұсыну және ҚР заңнамасының сақталуын бақылау үшін ғана емес, сонымен қатар басқа пайдаланушылардың (ішкі пайдаланушылар — басшылар, құрылтайшылар, қатысушылар, ұйым мүлкінің меншік иелері) экономикалық мүдделерін қанағаттандыру үшін жасалатын ұлттық жария қаржылық есептілікті дамытудағы бастапқы кезең; сыртқы пайдаланушылар-инвесторлар, кредиторлар, қарыз берушілер, акционерлер және т. б.);
- қор нарығының жеткіліксіз дамуы, демек, инвестициялық процестің маңызды институты болып табылатын жеке және заңды тұлғалардың оған қатысуын бағаламау;
- ұйымдардың жабықтығы және әлеуетті инвесторлар үшін есептік ақпараттың мәнін жете бағаламау және т. б. [5].

Бұл тұрғыда қаржылық есептіліктегі ақпараттың сапасы туралы мәселе туындайды. Елдегі қаржы ресурстарының жетіспеушілігінің себептерін зерттеу аясында бірнеше авторлар, атап айтқанда профессор М.Қ.Әлиевтің ұлттық есептіліктегі ақпарат сапасын бағалау әрекеті «Ұлттық форматтағы қаржылық есептілік туралы ақпаратты генерациялау жүйесінің төмен тиімділігі және оның шығу ақпаратының төмен сапасы, өз кезегінде, кәсіпорындарды, тұтастай алғанда елді қаржы ресурстарымен қамтамасыз ету жолында ең күшті тежегіш болып табылады»деп куәландырады[6, б 145].

Қаржылық есептілік ақпаратының мазмұны елдің экономикалық даму деңгейімен өзара байланыста және көптеген авторлар таныған ұлттық шаруашылық жүргізуші субъектілердің есептік ақпараттық жиынтығының төмен сапасына қарамастан, ұлттық экономикаға сыртқы инвестициялардың тартымдылығы төмендемейді.

Есептік ақпараттың субъективті шектеулері бухгалтердің кәсіби пікірін жүзеге асыру аясында да көрінеді. Негізгі пайдаланушыларды алдын-ала біле отырып, құрастырушылар есеп беру туралы түсіндірмелерде ақпарат жиынтығымен шектелуі керек, бұл олардың пікірінше, пайдаланушыны қызықтыратын ұйымның нәтижелері туралы пікір қалыптастыруға барынша мүмкіндік береді. Алайда, іс жүзінде, жауапты қызметкер саналы түрде және көбінесе бейсаналық түрде нақты суретті безендіруге немесе нашарлатуға тырысады, өйткені құрастырушының пікірінше, ақпарат жиынтығы негізгі қолданушыға ең қызықты.

Қаржылық есептілікті саналы түрде бұрмалау жағдайлары жиі кездеседі — бұл санкциялар қолдану қаупіне қарамастан дамыған елдердегі қаржылық есептілікті жасаушыларға да тән. Есеп беру кезінде қаржылық есептіліктегі ақпараттың объективті және субъективті шектеулерін ескеру үшін қолданылатын кәсіби шешім, біздің ойымызша, әрқашан субъективизмнен аулақ бола бермейді. Бухгалтер нақты жағдайлардың әсеріне байланысты пайдаланушылардың белгілі бір санаты үшін қандай есептік ақпарат ең құнды және пайдалы екенін жеткілікті дәлдікпен біле және ескере алмайды. Бұл жағдайда Пайдаланушыға ақпаратты ұсыну мағынасын жоғалтады, өйткені ұйымның есеп беруге жұмсаған шығындары экономикалық пайдамен жабылуы екіталай.

Жоғарыда келтірілген дәлелдер халықаралық және ұлттық деңгейде қаржылық есептілікті стандарттау кезінде бухгалтердің кәсіби пікіріне ғана емес, сонымен қатар ресми құжаттардағы оның жиынтығына сүйене отырып, белгілі бір пайдаланушылар үшін есеп беру ақпараттық жиынтығын бағалау қажеттілігін мойындау үшін жеткілікті деп саналады. Егер есептілік бір мезгілде бірнеше негізгі пайдаланушылар үшін жасалатын болса, онда пайдаланушылардың әрбір тобы бойынша ақпараттық жиынтықтың құрамы мен мазмұны бойынша есепке алу стандарттарының талаптарын іске асыру кезінде оларды осындай пайдаланушылардың барлық топтары үшін қатаң орындау қажет.

Есептілікті негізгі сыртқы пайдаланушылардың экономикалық шешімдер қабылдауы үшін қажетті ақпараттық жиынтық стандарттарымен регламенттеу оларды пайдалану кезінде

соңғысының экономикалық мүдделеріне қысым жасалмайтын мәліметтердің міндетті (ең аз) жиынтығын негізге алуға тиіс. Ақпараттың мұндай жиынтығы, біздің ойымызша, стандарттармен де белгіленуі керек.

Есептік ақпараттың жиынтығы және оны ұсынудың талдамалығы ұйым тартуды жоспарлап отырған қаржы ресурстарының құнына тікелей байланысты (нарықта орналастырылатын облигациялар пакетінің құны; кредиттік ресурстардың немесе қарыздардың құны және т. б.). Тұтынушы нарықта сатып алатын кез-келген тауарлардың саны көбінесе олардың бағасымен анықталатыны белгілі. Сондықтан, қаржылық есептілікті пайдаланушыға арналған минималды ақпараттық жиынтықты қалыптастыру құны, біздің ойымызша, тартылған ресурстардың сомасымен салыстырылуы керек. Есепті стандарттармен айқындалатын тиісті ақпараттық жиынтықты қалыптастыруға арналған шығындардың және тартылатын қаржы ресурстарына қызмет көрсету жөніндегі шығыстардың (облигацияларды, акцияларды, кредитті пайдаланғаны үшін пайыздарды, дивидендтерді шығару жөніндегі шығыстардың және т. б.) көлемін тартылатын ресурстар есебінен алу жоспарланып отырған пайда сомасымен салыстыру қажет.

Осылайша, экономиканы жаһандандырудың қазіргі заманғы бағыты ұлттық есеп жүйелеріне тікелей әсер етеді, олардың өзгеруіне себеп болады, өйткені стандарттау саласындағы жаңа экономикалық тенденциялардың әсерінен барабар және жиі шұғыл шешімдерді қажет ететін мәселелр туындайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Толстых С.И. Учебное пособие по финансовому учету. М.: Финансы и статистика, 2012. - 104 с.
2. Нидлз Б., Андерсон Х., Колдуэлл Д. Принципы бухгалтерского учета Учебник - М.: Финансы и статистика, 2005. - 496 с.
3. Палий В.Ф.Международные стандарты учета и финансовой отчетности 3-е изд., испр. и доп. - М.: Финансы и статистика, 2013. — 512 с.
4. Әлиев М.Қ, Алтын беков М.А., Түсібаева Г.С., Юсупов Ұ.Б. Есен баева А.Е. Қар жылық есеп.- Астан а: ҚазЭҚХСУ, 2016.-296 бет..
5. «Халықаралық Қаржылық есеп стандарттары» :// www.Минфин.kz (жүгінген күні: 11.01.2022 ж.).
6. Әлиев М.Қ., Алтын беков М.А., Абжан Ж.Қ., Жабытай Б.Н., Сан алиева Л.Қ. Кәсіпор ын дағы қар жылық есеп пен салық есебін ұйымдастыр у: оқу құр алы.- Астан а: ҚазЭҚХСУ БПО, 2018.-224 б.

УДК 338.012

Тулаходжаева Миновар Махкамовна д.э.н., профессор
Председатель Совета Национальной Ассоциации
Бухгалтеров и аудиторов Узбекистана
Ходжаева Муътабар Хамидулла кызы к.э.н, доцент
Ташкентский государственный экономический университет

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЁТА, АУДИТА И СЕРТИФИКАЦИИ АУДИТОРОВ В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация. В настоящее время бухгалтерская и аудиторская деятельность находятся на стадии постепенного освоения и внедрения новых цифровых технологий. С автоматизацией процессов бухгалтерской деятельности большинство компаний пытается оптимизировать всю экономическую деятельность. Цифровизация экономики выявляет возможности для создания национальной системы бухгалтерского учета, где будут собраны показатели, характеризующие состояние внутренних социально-экономических процессов предприятия. В статье рассматривается нормативное регулированиеи влияние цифровизации экономики на бухгалтерский учет, аудит и сертификацию аудиторовв Узбекистане, освещается необходимость цифровизации и с помощью технологии «блокчейн» выделены достоинства ее применения.

Ключевые слова: цифровизация экономики, архитектура системы «электронное правительство», цифровизация бухгалтерского учета, программные продукты по бухгалтерскому учёту, цифровизация аудита, «блокчейн»

В целях последовательной реализации осуществляемых широкомасштабных реформ подготовлена Государственная программа по реализации Стратегии действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017-2021 годах[1,2]. На основе всестороннего обсуждения с участием широкой общественности 2020 год назван "Год развития науки, просвещения и цифровой экономики" [2,3].

Цифровизация экономики ориентирована прежде всего на повышение ее эффективности и конкурентоспособности. По оценке международных экспертов, благодаря цифровизации:

снижаются расходы

- на обслуживание производства продукции на 10—40 процентов,
- сокращаются
- время простоя оборудования на 30— 50 процентов,
- сроки вывода на рынок товаров и услуг — на 20—50 процентов,
- затраты на обеспечение качества продукции и рекламу — на 10—20 процентов,
- затраты на хранение запасов— на 20—50 процентов.

Дополнительными задачами дальнейшего развития цифровой экономики и электронного правительства определены:

ускоренное формирование цифровой экономики и увеличение ее доли в валовом внутреннем продукте страны к 2023 году в 2 раза;

внедрение комплекса информационных систем в управление производством, широкое использование программных продуктов при ведении учёта и отчетности в финансово-хозяйственной деятельности, а также автоматизации технологических процессов.

Наиболее распространенным в Узбекистане, как во многих странах СНГ программным продуктом по бухгалтерскому учёту с 1995 года является «1-С Бухгалтерия», предназначенный для автоматизации бухгалтерского и управленческого учёта (включая начисление заработной платы, налогообложение и управление кадрами), экономической и организационной деятельности предприятия. С учётом особенностей законодательства по бухгалтерскому учёту, налогообложению и правовому регулированию Узбекистана начиная с 2000 года были созданы такие программные продукты, как «1-UZ Бухгалтерия», БЭМ- «Бухгалтерга Электрон Мадад», «Е-ОМБОР» - Онлайн склад и др.

Цифровая трансформация аудита –одна из главных тенденций эпохи перемен. Цифровизация аудита отражает тенденцию изменения компаний в эпоху перемен, когда радикально меняются традиционные бизнес-модели. Аудиторы на себе ощущают влияние эволюции операционной среды, сбоев в цикле деловой активности, изменений в организационных моделях и общей цифровизации процессов. Трансформация технологий приводит к трансформированию самого подхода аудиторов к выполнению своей работы:

• совершенствуется сетевое взаимодействие;

• внедряется автоматизация;

• высвобождается дополнительное время на анализ областей, требующих субъективного суждения;

• повышается качество аудита, анализа и выводов.[6].

Цифровой аудит способствует достижению поставленной аудиторами цели: «совершенствуя бизнес - улучшать мир»– за счет повышения уверенности и доверия, в частности за счёт технологии «блокчейн», облегчающих взаимодействие в сложном деловом мире.

Согласно статье 36 этого Положения расчет значений КПЭ, ИКЭ и процентов их выполнения по итогам года подлежит проверке аудиторской организацией путем оказания профессиональных консалтинговых услуг в рамках отдельного дополнительного предмета договора о проведении аудита по итогам года.[3]

При этом «Отчет аудиторской организации об оказании профессиональных консалтинговых услуг по проверке расчетов значений КПЭ, ИКЭ и процентов их выполнения»рассматривается вместе с результатами деятельности организации за отчетный год (на годовом общем собрании акционеров (участников) общества или учредителя государственного предприятия).[4]

При этом, кроме аудита, обзора и проверок перспективной финансовой отчётности, аудиторская организация согласно Закону РУз «Об аудиторской деятельности» может оказывать следующие сопутствующие услуги:

постановка, восстановление, ведение бухгалтерского учета и составление финансовой отчетности, включая составление финансовой отчетности по международным стандартам финансовой отчетности;

осуществление функций ревизионной комиссии (ревизора) юридического лица, доверительного управляющего инвестиционными активами;

консультирование по вопросам ведения бухгалтерского учета и составления финансовой отчетности;

консультирование по применению налогового законодательства, составлению расчетов, деклараций по налогам и сборам при наличии в штате аудиторской организации налогового консультанта либо с его привлечением на договорных условиях;

анализ финансово-хозяйственной деятельности и финансовое планирование, включая подготовку бизнес-планов, экономическое, финансовое и управленческое консультирование;

проведение семинаров, конференций по бухгалтерскому учету, аудиту и составлению финансовой отчетности, налогообложению, анализу финансово-хозяйственной деятельности и финансового планирования;

разработка рекомендаций по автоматизации ведения бухгалтерского учета и составлению финансовой отчетности, информационной безопасности финансовой информации;

иные сопутствующие услуги, предусмотренные стандартами аудиторской деятельности.

Однако согласно ст.34 Закона РУз «Ограничения при проведении аудиторской проверки»аудиторским организациям, которые проводили следующие сопутствующие услуги, запрещается проведение аудита, обзора и проверки перспективной финансовой отчётности:

- постановка, восстановление, ведение бухгалтерского учета
- составление финансовой отчетности, включая составление финансовой отчетности по международным стандартам финансовой отчетности (компиляция);
- осуществление функций ревизионной комиссии (ревизора) юридического лица, доверительного управляющего инвестиционными активами;

Цифровая трансформация сертификации аудиторов

В соответствии с Постановлением Президента Республики Узбекистан «О дополнительных мерах по совершенствованию системы сертификации аудиторов» от 04.08.2021 года №ПП-5210 (далее - Постановление) с 15 августа 2021 года общественным объединениям переданы функции Министерства финансов по:

проведению квалификационных экзаменов на получение квалификационного сертификата аудитора (далее – квалификационные экзамены);

выдаче, переоформлению, продлению и прекращению срока действия квалификационного сертификата аудитора;

утверждению программы повышения квалификации аудиторов. [5]

Установлено, что порядок, регламент проведения квалификационного экзамена, выдачи, переоформления, продления и прекращения срока действия квалификационного сертификата аудитора, программа повышения квалификации аудиторов утверждаются общественными объединениями аудиторов по согласованию с Министерством финансов.

Базы данных о претендентах, принявших участие в квалификационных экзаменах, и выданных квалификационных сертификатах аудитора, ведутся общественными объединениями аудиторов.

Постановление направлено на дальнейшее совершенствование нормативно-правовой базы аудиторской деятельности и внедрение передовых методов подготовки квалифицированных специалистов в сфере аудита во всех регионах республики.

Квалификационные экзамены, начиная с 2020 года, проводились, и общественные объединения с 15.08.2021 года продолжают их проводить в формате компьютерного тестирования в режиме реального времени. Со временем предполагается проведение консультаций для подготовки к квалификационным экзаменам и компьютерного тестирования в онлайн формате с участием претендентов в специализированных областных центрах республики.

Претендентам, успешно прошедшим квалификационный экзамен, квалификационный сертификат аудитора выдаётся в электронном формате с QR-кодами, отражающими данные сайта, где размещены реестры аудиторов: Ф.И.О. аудитора, порядковый номер аудитора в реестре, порядковый номер сертификата и дата выдачи сертификата.

Такой порядок ведения дел по сертификации аудиторов стал возможным благодаря цифровым технологиям.

Выводы. Цифровые технологии не только повышают качество продукции и услуг, снижают расходы, обеспечивают прозрачность информации, но и являются эффективным инструментом в борьбе с коррупцией — самой серьезной проблемой, решению которой руководство страны уделяет большое внимание.

Планы на будущее. С учетом глобальных тенденций в цифровой экономике в нашей стране будут активно осваиваться новые направления информационно- коммуникационных технологий, такие как «BigData» («Большие данные»), «облачные» вычисления, робототехника и искусственный интеллект.

Список литературы:

1 Стратегия действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017-2021 годах (Приложение N 1 к Указу Президента РУз от 07.02.2017 г. N УП-4947);

2 О государственной программе по реализации стратегии действий по пяти приоритетным направлениям развития республики узбекистан в 2017-2021 годах в "Год развития науки, просвещения и цифровой экономики" - Указ П р е з и д е н т а Республики Узбекистан от 02.03.2020 г. № УП-5953;

3 Положение о критериях оценки эффективности деятельности акционерных обществ и других хозяйствующих субъектов с долей государства» - ПКМ N 207 от 28.07.2015 г.;

4 Абдурахманов К.А., академик Академии наук Узбекистана - «Цифровой Узбекистан-2030 выведет из отстающих»Народное слово, 10.04.2020, narodnoeslovo.uz, www.xs.uz/ru);

5 Постановление Президента Республики Узбекистан «О дополнительных мерах по совершенствованию системы сертификации аудиторов» от 04.08.2021 года №ПП-5210.

УДК 334.01

Тулеева Г.Т. магистр учета и аудита
Абилдаев С.Т. PhD, доцент
Таразский региональный университет имени М.Х.Дулати,
г.Тараз, Республика Казахстан

ЦИФРОВИЗАЦИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА И ПРИМЕНЕНИЕ ОБЛАЧНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация. Статья посвящена переходу Республики Казахстана на цифровизацию. В том числе автоматизация бухгалтерского учета организаций всех форм собственности. Ведение учета в программе «1С Бухгалтерия», SAP. Раскрыты преимущества облачной бухгалтерии. Даны понятия услуг инфраструктуры и платформы. Рассмотрены преимущества и риски использования облачных технологий

Ключевые слова: цифровизация, автоматизация, бухгалтерский учет, облачная бухгалтерия, компьютерная программа, риск, повышение квалификации бухгалтеров.

Занять лидирующее положение на рынке, повысить эффективность работы персонала, создать оптимальную структуру управления - вот первоочередные задачи руководителя предприятия. В бухгалтерской и банковской деятельности это особенно важно, что обуславливает широкое применение бухгалтерских пакетов и программ, благодаря внедрению которых повышается оперативность обработки данных и достоверность деловой информации, принимаются более объективные финансовые и управленческие решения.

С целью ускорения темпов развития экономики страны и улучшения качества жизни населения за счёт использования цифровых технологий, в Казахстане в 2017 году была принята

госпрограмма «Цифровой Казахстан». Программа состоит из пяти направлений: цифровизация отраслей экономики, переход на цифровое государство, реализация цифрового Шелкового пути, развитие человеческого капитала, создание инновационной экосистемы.

Показатели цифровизации в республике постепенно растут. Так, в 2018-2019 гг.:

- доля организаций, использующих компьютеры, увеличилась с 70,7% до 77,7%;
- доля организаций, имеющих доступ к интернету, выросла с 67,7% в 2017 году до 75,1% в 2018-м;
- доля организаций, имеющих интернет-ресурсы — с 21,7% до 22,3%.

По данным пресс-службы Министерства цифрового развития, оборонной и аэрокосмической промышленности, общий экономический эффект от цифровизации в Казахстане составил 578 млн. долл. США. Официальный информационный ресурс премьер-министра РК сообщил, что за счёт внедрения цифровизации экономики ожидается:

- ежегодный рост производительности на 2-10%, 14
- рост добычи на месторождениях – на 3%, - сокращение производственных затрат – на 10-20%,
- повышение урожайности за счёт применения точного земледелия в АПК — на 25-50%.

Благодаря развитию компьютерных технологий современный мир меняется быстрыми темпами. Открытия в сфере информационных технологий влияют на все сферы жизни человека: медицину, инженерия, архитектура и многие другие. Эти изменения не обошли и экономическую сферу.

Так наблюдаются изменения в ведении бухгалтерского учета. Традиционно бухгалтерский учет ведется через компьютерные программы на подобие «1С Бухгалтерия», SAP. Однако нынешняя ситуация в мире не позволяет работать привычным образом. Для обеспечения сохранности здоровья работникам организации по всему миру вынуждены отправлять своих сотрудников на дистанционную работу. Поэтому работать уже традиционным способом удается затруднительно. В такие моменты на помощь организациям приходят облачные технологии, но в нашем случае облачная бухгалтерия.

Облачная бухгалтерия - это комплекс бухгалтерских программ, находящихся на удаленном сервере и предназначенных для работы через Интернет. Облачная бухгалтерия позволяет проводить различные операции: ведение налогового учета, ведение регистров бухгалтерского учета, учет имуществ организации, формирование документов и прочие другие операции.

Облачные технологии предполагают под собой использование одной из трех моделей предоставляемых услуг:

1. Инфраструктура как услуга (IaaS). Суть данной модели заключается в том, что пользователь получает в удаленный доступ виртуальный компьютер и может использовать его как обычный стационарный ПК. На виртуальный компьютер можно устанавливать программное обеспечение или использовать его для разработки программ.

2. Платформа как услуга (PaaS). PaaS предполагает предоставление платформы для разработки, развертывания и поддержки веб-приложений.В данной модели пользователь также арендует виртуальный компьютер, только на данном виртуальном пространстве уже установлены некоторые программы и инструменты разработки программного обеспечения. Платформа как услуга наиболее подходит для реализации задач, для которых уже существует программное обеспечение.

3. Приложение как услуга (SaaS). При данной модели поставщик предоставляет потребителю не сами вычислительные мощности, а готовое приложение, использующее их. Пользователями подобных моделей нет необходимости использовать виртуальный компьютер: они имеют доступ только к приложению. Это значительно упрощает работу людей, не обладающих высокой компьютерной грамотностью.

Рассмотрим влияние облачной бухгалтерии в рамках бухгалтерского учета. Бухгалтерский учет представляет собой упорядоченную систему сбора, регистрации и обобщения информации об имуществе, обязательствах организации и их движении путем сплошного, непрерывного и документального учета всех хозяйственных операций.

Основными примерами преимуществ использования облачной бухгалтерии являются:

1. Сокращение затрат на закупку необходимого программного обеспечения, т.к. нет необходимости закупать лицензионное программное обеспечение, регулярно обновлять его и настраивать.

2. Отсутствие необходимости покупать дорогие и мощные компьютеры, серверы и другое оборудование. Для работы в облачной бухгалтерии достаточно недорого компьютера или ноутбука, но обязательно с доступом в Интернет. Необходимо внести плату только за то место в хранилище, которое фактически использует, но не за аренду сервера, ведь все ресурсы сервера можно и не использовать.

3. Данная технология является очень мобильной и гибкой для перемещения. У работников появляется возможность пользовать программой удаленно, из разных мест (дома, на работе, в пути).

4. Еще одним достоинством данной технологии является то, что программа обновляется самостоятельно и автоматизирована, не нужны дополнительные затраты на ее настройку, обновление и т.д.

5. Важным преимуществом является то, что нет ограничений по количеству пользователей данной программы. Количество можно легко регулировать.

6. Круглосуточный доступ к сервису с помощью любого устройства, имеющего выход в Интернет;

7. Постоянное обновление системы в связи с изменениями законодательства, благодаря которому данные сохраняют свою актуальность;

8. Встроенный календарь, позволяющий программе отслеживать сроки подачи отчетности в соответствующие органы, что является очень удобным инструментов и несомненными достоинством данных технологий;

9. Быстрое обучение пользователей. Использование облачных технологий не требует долгой и сложной подготовки работников.

Также имеются у облачных технологий и некоторые недостатки, а именно:

1. Возможность сбоев в системе, ошибок и потери доступа к данным;

2. Риск, связанный с передачей конфиденциальных данных компании в сетевой доступ (от поставщика зависит степень безопасности хранения данных. За нарушения и распространение данных поставщик несет материальную ответственность, но в незначительном размере. Страхование такого вида рисков в настоящее время не предусматривается);

3. Проблема выбора надежного провайдера (скорость и качество интернета во многом зависит от выбора провайдера).

4. Без доступа к сети Интернет у пользователя нет возможности пользоваться облачной бухгалтерией.

5. Угроза хакерской атаки, которая может привести к утечке данных;

6. В случае прекращения использования сервиса отсутствует уверенность в том, что данные будут удалены и не попадут в руки третьих лиц.

В реформировании бухгалтерского учета одной из ключевых задач проводимой в настоящее время в Казахстане является подготовка и повышение профессиональной квалификации бухгалтеров, финансовых менеджеров, аудиторов, маркетологов и других специалистов. Появление всевозрастающего количества на казахстанском рынке иностранных компаний, глобализация бизнеса, создание единого европейского рынка ведет к увеличению спроса на специалистов, владеющих западными системами учета, международными стандартами финансовой отчетности, обученных по западным стандартам.

Надежность системы в компьютерном плане означает защищенность ее от случайных сбоев и в некоторых случаях от умышленной порчи данных. Как известно, современные персональные компьютеры являются достаточно открытыми, поэтому нельзя достоверно гарантировать защиту чисто на физическом уровне. Важно, чтобы после сбоя разрушенную базу данных можно было легко восстановить, а работу системы возобновить в кратчайшие сроки. Хорошие бухгалтерские системы отвечают этим требованиям.

Не менее важно, чтобы фирма - разработчик бухгалтерской программы имела значительный опыт работы и солидную репутацию. При выборе системы следует учитывать то обстоя-

тельство, что в дальнейшем к продавцу придется неоднократно обращаться и за советом или консультацией, и за заменой устаревшей версии на более свежую.

Подводя итоги, хочется отметить, что внедрение и использование облачной бухгалтерии набирает стремительные обороты в рамках информационных технологий, применяемых в бухгалтерском учете. В целом, освоение новых подходов и способов реализации бухгалтерского учета положительно влияет на состояние бизнес-среды и экономики. Облачная технология имеет свои преимущества, в большей степени используется небольшими фирмами и малым бизнесом для увеличения эффективности производства на предприятии и автоматизации бухгалтерского учета.

На сегодня у руководителей компании вызывают озабоченность два вопроса:

- кибер-риски, компании увеличивают бюджеты на информационную безопасность и понимают необходимость умения находить баланс между рисками и возможностями, стимулируя клиентоориентированный подход и в подразделениях безопасности;
- нехватка квалифицированных кадров, особенно специалистов по большим данным.

Возможно о глобальных результатах цифровизации говорить еще рано. На первом этапе во внедряемых отраслях отмечаются сокращение хищений и потерь, упорядочивание технологических и бизнес-процессов, уменьшение влияния человеческого фактора. В будущем цифровизация позволит решить следующие задачи:

- обеспечение надежной работы, повышение производительности и безопасности эксплуатации объектов компаний;
- отслеживание, анализ и визуализация в реальном времени состояния технологических процессов, в том числе управление логистикой компаний;
- повышение эффективности рабочего персонала, минимизация влияния человеческого фактора.

Список литературы:

1. Закон Республики Казахстан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности», от 28.02.2007 года.
2. Концепция развития системы бухгалтерского учета и аудита в Республике Казахстан на 2007-2009гг.
3. БрынковаН.В. «Автоматизация бухгалтерского учета в программе 1С: Бухгалтерия»: изд. центр «Академия». – 2008.– 80 с.
4. https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30092011

УДК 657.1; 657.6

Тулешова Г. К. д.э.н., консультант АБР,
Усабаев А. К. докторант MBA
Казахский Национальный Университет имени Аль-Фараби,,
г. Алматы, Республика Казахстан

СИСТЕМА БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА: КАЗАХСТАНСКИЙ ОПЫТ РЕФОРМИРОВАНИЯ

Аннотация. Реформыв условиях внедрения принципов новойбюджетной политики и управления государственными финансами (NPM) привелик необходимостиразвития системы бухгалтерского учета и дальнейшего совершенствованияинформационного обеспечения процессов государственного управления на разных уровнях государственного сектора с целью оценки эффективности и результативности управления.Реформирование системы бухгалтерского учета по методу начислений позволяет предоставить полезную информацию, на основании которой могут быть сделаны суждения о том, эффективны ли используются общественные ресурсы, полно и достоверно ли оценены общественные ресурсы и государственные обязательства.Признание и представление в финансовой отчетности ранее не признанных активов и обязательств в процессе реформирования системы бухгалтерского учета является первым шагом в улучшении процессов управления бюджетными ресурсами и развития подотчетности по эффективности их использования.

Ключевые слова: новая система управления государственными финансами, бухгалтерский учет, государственный сектор, признание активов и обязательств**,** классификация общественных ресурсов и государственных обязательств.

Известны несколько моделей реформирования системы бюджетирования и бухгалтерского учета в государственном секторе, в том числе: Англо-американская модель (Великобритания, США, Новая Зеландия, Австралия, Канада); Континентальная европейская модель-1 (Германия, Швейцария, Нидерланды); Континентальная европейская модель-2 (Франция, Италия, Испания), и др.

На первых этапах реформы большинство стран использовали старую методологическую основу организации бухгалтерского учета на кассовой основе и не применяли более информативные системы бухгалтерского учета по методу начисления.

Для успешной реализации реформы государственного управления (NPM) в процессе бюджетного планирования и контроля за исполнением бюджета, оценки эффективности использования общественных ресурсов, оценки результативности государственных программ и подпрограмм необходима более полная и полезная информация.

Это, в свою очередь, требует радикальных изменений в системе информационного обеспечения государственного управления, включая реформу системы бухгалтерского учета и подготовки финансовой отчетности; а также реформу в системе информационного обеспечения процессов бюджетного планирования и государственного контроля эффективности управления общественными ресурсами и результативности при достижении стратегических целей

В этом контексте необходимо реформировать систему государственного учета. По сути, государственный учет, как информационная система, играет важную роль в любом процессе реформирования государственного управления. Таким образом, переход от кассового к учету по методу начисления - важный шаг в развитии системы государственного учета.

Республика Казахстан осуществляет кардинальную реформу по переходу системы бухгалтерского учета государственных учреждений на метод начисления одной из первых стран СНГ.

Первый этап реформы (2008-2014 гг.) системы бухгалтерского учетавключал переход бухгалтерского учета государственных учреждений на метод начисления на основе разработанныхнормативно-правовых актов по организации бухгалтерского учета на новой методологической основе по методу начисления:Правил ведения бухгалтерского учета, утвержденных приказом Министра финансов РК от 3 августа 2010 года, №393;Учетной политики,утвержденной приказом Министра финансов РК от 7 сентября 2010 года,№ 444;

Плана счетов,утвержденного приказом Министра финансов РК от 15 июня 2010 года, № 281;Формы и правила составления и представления финансовой отчетности государственными учреждениями,утвержденных приказом Министра финансов РК от 8 июля 2010 года, № 325; Правил составления администраторами бюджетных программ консолидированной финансовой отчетности,утвержденных приказом Министра финансов РК от 25 июня 2010 года, № 303;Правил составления консолидированной финансовой отчетности администраторами бюджетных программ и местными уполномоченными органами по исполнению бюджета,утвержденных приказом Министра финансов РК от 30 октября 2013 года, № 500.

С 1 января 2013 года все государственные учреждения РК (около 15 000 ГУ) перешли с кассового метода (как методологической основы организации бухгалтерского учета) на методологическую основу по методу начисления по разработанным НПА в соответствии с МСФООСи Концептуальным основам финансовой отчетности общего назначения организаций общественного сектора, которые определяют критерии признания элементов финансовой отчетности[1].

По результатам проведенного исследования на рекомендованной автором новой методологической основеклассификации общественных ресурсов и государственных обязательств были разработаны основные положения модели по учету и отчетности по ранее не признанным общественным ресурсами государственным обязательствамс целью их представления в финансовой отчетности государственного сектора.

Основные положения по рекомендованной автором методологической основеклассификации обязательств представлены в таблице1.

По-нашему мнению, к первой категории общественных ресурсов, признаваемых в составе активов государственных учреждений, относятся ресурсы, которыми наделяются государственные учреждения для реализации общественно-значимых услуг в процессе их деятельности. Данная категория капитальных ресурсов широко известна, за исключением некоторых статей, и подлежала учету и признанию в соответствии с правилами ведения бухгалтерского учета государственных учреждений.

Ко второй категории общественных ресурсов, подлежащих признанию в составе активов государственных учреждений, относятся ресурсы, по которым полномочия по управлению были переданы уполномоченным государственным органам. Необходимость разработки правил по признанию по данной категории капитальных ресурсов возникла в связи с осуществлением коренного реформирования системы бухгалтерского учета в Республике Казахстан по переходу на метод начисления. При определении категории общественных ресурсов и государственных обязательств необходимо профессиональное суждение с учетом всех критериев признания, включая критерии по наличию контроля и надежности оценки (таблица 1).

Таблица1. – Основные положения модели по признанию государственных обязательств в финансовой отчетности на новой методологической основе по классификации обязательств

Критерии признания обязательств	Характеристика государственных обязательств	Порядок организации бухгалтерского учета, признания и представления в финансовой отчетности
1	2	3
Государственные обязательства, как операционные обязательства отдельных субъектов государственного сектора		
А) критерии наличия контроля	Государственные обязательства, как существующие обязательства, погашение которых приведет к оттоку ресурсов со стороны отдельных субъектов государственного сектора	Подлежат признанию в составе обязательств на балансе государственных учреждений
Б) критерии вероятности оттока ресурсов, содержащих будущую экономическую выгоду или сервисный потенциал	Содержат вероятность оттока ресурсов, содержащих будущую экономическую выгоду или сервисный потенциал	
В) надежность оценки	Существует возможность определения надежной оценки	
Государственные обязательства, администрируемые со стороны уполномоченных субъектов государственного сектора, содержащие экономический статус общественных обязанностей		
А) критерии наличия контроля	Государственные обязательства, как существующие обязательства, погашение которых приведет к оттоку ресурсов со стороны уполномоченных субъектов государственного сектора	Подлежат признанию в составе обязательств на балансе уполномоченных субъектов государственного сектора
Б) критерии оттока ресурсов, содержащих будущую экономическую выгоду или сервисный потенциал	Содержат вероятность оттока ресурсов, содержащих будущую экономическую выгоду или сервисный потенциал	
В) надежность оценки	Существует возможность определения надежной оценки	
Государственные обязательства, администрируемые со стороны уполномоченных субъектов государственного сектора, содержащие социальный статус общественных обязанностей		

1	2	3
А) критерии наличия контроля	Государственные обязательства, как существующие обязательства, погашение которых приведет к оттоку ресурсов со стороны уполномоченных субъектов государственного сектора	Подлежат либо признанию за балансом уполномоченных субъектов государственного сектора, либо не подлежат признанию для целей финансовой отчетности
Б) критерии вероятности оттока ресурсов, содержащих будущую экономическую выгоду или сервисный потенциал	Содержат вероятность оттока ресурсов, содержащих будущую экономическую выгоду или сервисный потенциал	
В) надежность оценки	Определение надежной оценки практически не представляется возможным	
Примечание: разработано авторомна основании положений Концептуальных основ финансовой отчетности общего назначения организаций общественного сектора [1]		

К первой категории относятся существующие обязательства, как результат прошлых событий, связанных с осуществлением операционной деятельности государственных учреждений по оказанию общественно значимых услуг, и погашение которых приведет к оттоку ресурсов, содержащих будущие экономические выгоды или сервисный потенциал.

Так, например, к данной категории относятся обязательства по оплате труда государственных служащих; поставщикам и подрядчикам за выполненные работы, оказанные услуги и отгруженные товары; обязательства перед бюджетом по начисленным налогам (социальному налогу, индивидуальному подоходному налогу).

Обязательства данной категории отвечают критериям признания и подлежат отражению в составе обязательств в балансе государственных учреждений.

Ко второй категории относятся обязательства, которые не связаны с операционной деятельностью государственных учреждений.

Это государственные обязательства, на признание и выполнение которых уполномочены определенные государственные органы, например, обязательства по внешним займам. Согласно новым правилам ведения бухгалтерского учета в государственных учреждениях, в условиях перехода на метод начисления данные обязательства подлежат признанию на балансе соответствующих уполномоченных государственных органов.

Ко второй категории также относятся обязательства, которые носят экономический статус общественных обязанностей. Если по данным обязательствам существует возможность надежной оценки и вероятность оттока ресурсов, обязательства подлежат признанию на балансе соответствующих уполномоченных государственных органов. Так, например, подлежат признанию обязательства по государственным гарантиям путем начисления резервов по их выполнению.

В настоящее время гарантийные обязательства не признаются путем создания резервов, что приводит к существенному занижению величины существующих обязательств.

Также рекомендуется в результате проведенного анализа провести большую работу по оценке и признанию на балансе государственных активов и обязательств ранее не признаваемые обязательства по государственным гарантиям, по созданию резервов по вероятным оценочным обязательствам.

К третьей категории относятся обязательства, которые носят социальный статус общественных обязанностей, признание которых затруднено из-за сложности определения надежной оценки данных обязательств. Поэтому данные обязательства либо подлежат раскрытию в пояснительной записке к финансовой отчетности, если существует вероятность оттока по выполнению данных обязательств, либо не подлежат включению для целей финансовой отчетности.

В настоящее время не признаются для целей финансовой отчетности пенсионные обязательства. По данным видам обязательств рекомендуется для целей финансовой отчетности подробные раскрытия информации в пояснительной записке, что позволит полно и достоверно оценить величину существующих на настоящий момент государственных обязательств.

В случае, когда по данным обязательствам появится возможность достоверной оценки и с учетом вероятности оттока ресурсов, обязательства подлежат переводу во вторую категорию обязательств, имеющих экономический статус общественных обязанностей. И соответственно, данные обязательства будут подлежат признанию в составе обязательств на балансе уполномоченных государственных органов.

Список литературы:

1. Концептуальные основы финансовой отчетности общего назначения организаций общественного сектора. -МФБ (IFAC). - 2016. – 117 с.

УДК 656.025: 657.4

Турсынова Х.Ж., магистрант 1 курса ОП «Учет и аудит»
Научный руководитель: **Айтхожина Л.Ж.** к.э.н., доцент
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли,
г.Нур-Султан, Республика Казахстан.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УЧЕТА ЛОГИСТИЧЕСКИХ ЗАТРАТ

Аннотация. Современные особенности и тенденции рыночной экономики в воздействии на производственный аппарат потребовал разработки и использования новых требований стратегии развития логистики. В соответствии с реальнымипотребностями хозяйствующих субъектов, целесообразна разработка новых систем управления затратами с использованием современных информационных технологий. Решение задач такого рода требует разработки моделей и методов оптимизации затрат и создание на этой основе систем поддержки принятия решений. Вышеизложенное потребует организации бухгалтерского учета логистических издержек техники, технологии обновления производства с применением логистики.

Ключевые слова: рыночная экономика, логистика, информационные технологии, бухгалтерский учет, учет затрат.

Впервые вопросы развития логистикии затрат на нее в зарубежной экономической литературе начали исследовать в 60-е годы XX века.

В целом в управлении логистическими затратами выделяют следующие основных понятия:

- понятие общих логистических затрат;
- концепция реинжиниринга бизнес-процессов в логистике;
- концепция комплексной логистической стратегии;
- концепция управления цепочкой поставок.

В границах названных категории с учетом современных особенностей и тенденции рыночной экономики проводятся разработки новых требований стратегии развития логистики. Определенная роль отводится системе бухгалтерского учета затрат, нормирования, планирования и контроля стратегии логистики производства [1].

Эффективность логистической инфраструктуры напрямую влияет на прибыльность деятельности юридических лиц. Каждая компания в любой отрасли экономики несет значительные логистические издержки. Однако отечественным компаниям не хватает опыта рационального учета и контроля такого вида затрат.

В самом широком смысле затраты на логистику - это общий объем ресурсов (материальных, финансовых, трудовых, инновационных, интеллектуальных, информационных), используемых для реализации логистических операций и функций компании (транспортировка, складирование, обслуживание клиентов и потребителей). Эти затраты играют значительную роль в обеспечении нормального жизненного цикла продукции, исходя из положений логистической концепции предприятия, что предполагает экономию времени и повышение конкурентоспособности в деловой среде [2].Состав логистических затрат может зависеть от ряда факторов:

- специфики предприятия;

- масштаба деятельности предприятия;
- вида транспорта, используемого в основной деятельности предприятия;
- вида, массы и размера перевозимого груза;
- организации складирования - наличия собственного склада, аренды мест на складе и т.д.

Проанализируем различные подходы к определению логистических затрат рассмотреные учеными (таблица 1).

Таблица 1 – Различные определения понятия «логистические затраты»

Автор	Наименование затрат (издержек, расходов)	Элементы затрат (издержек, расходов)	Содержание
1	2	3	4
Ч.Сковронек, З.Сариуш-Вольский	Логистические затраты	Логистические затраты «в прямом смысле»; форс-мажорные издержки; упущенная потенциальная выгода (польза)	Денежное выражение использованной рабочей силы, средств и предметов труда, финансовые затраты и различные негативные последствия форс-мажорных событий, которые обусловлены продвижением материальных ценностей (сырья, материалов, изделий,товаров) на предприятии и между предприятиями, а также поддержанием запасов
Н.К. Моисеева	Логистические издержки	Прямые затраты; форс-мажорные затраты; упущенная потенциальная выгода	Денежное выражение использованной рабочей силы, средств и предметов труда, финансовые затраты и различные негативные последствия форс-мажорных событий, которые обусловлены продвижением материальных ценностей на предприятии
Л.Б. Миротин	Логистические затраты	Затраты на закупку продукции; затраты на сбыт продукции	Затраты трудовых, материальных, финансовых, информационных ресурсов, обусловленные выполнением предприятием своих функций по выполнению заказав потребителей
М.А. Окландер	Логистические издержки	Издержки на оформление заказов и выбор поставщика; издержки на поддержку контактов с поставщиками; издержки на доставку, погрузочно-разгрузочные работы и транспортно-склад-ские работы; издержки на переналадку оборудования	Затраты, которые связаны с движением и хранением товаро-материальных ценностей, начиная от выбора поставщика и заканчивая доставкой готовой продукции и обслуживанием потребителя
В.И. Степанов	Логистические издержки	Издержки снабженческо-транспортных цепей; издержки производственно-технологических или операционных цепей; издержки транспортно-распределительных и сбытовых цепей	Издержки, связанные с процессом товародвижения на всех стадиях экономической и организационной деятельности, осуществляемых в функциональных логистических цепях в микрологистической цепи, в макрологистической цепи

1	2	3	4
М.Н.Григорьев	Логистические издержки	Издержки обращения; часть издержек производства	Затраты трудовых, материальных, финансовых и информационных ресурсов, обусловленные выполнением предприятиями своих функций по выполнению заказов потребителей
Примечание: составлено по источнику [3]			

Принимая во внимание, изложенные в таблице 1 определения «логистические затраты», полагаем возможным применить следующее «логистические издержки – это все расходы, понесенные при перемещении продукта – от поиска сырья до доставки заказов клиентов и каждого промежуточного этапа».

Логистические издержки – это все расходы, понесенные при перемещении продукта – от поиска сырья до доставки заказов клиентов и каждого промежуточного этапа.Затраты на логистику по всей цепочке розничных поставок оплачиваются производителями, автотранспортными компаниями, сторонними поставщиками логистических услуг, перевозчиками, фрахтовыми брокерами и другими поставщиками. Компании отслеживают затраты на логистику по-разному, некоторые из них могут быть столь же детальными, как расчет амортизации запасов.

По результатам исследования, в структуре затрат на логистику внутри страны наибольшая доля приходится на затраты:

- по транспортировкепродукции от поставщика,
- затраты на прогрузочно-разгрузочные работы,
- затраты на доставку продукции покупателю, а также на хранение продукции (рисунок 1).

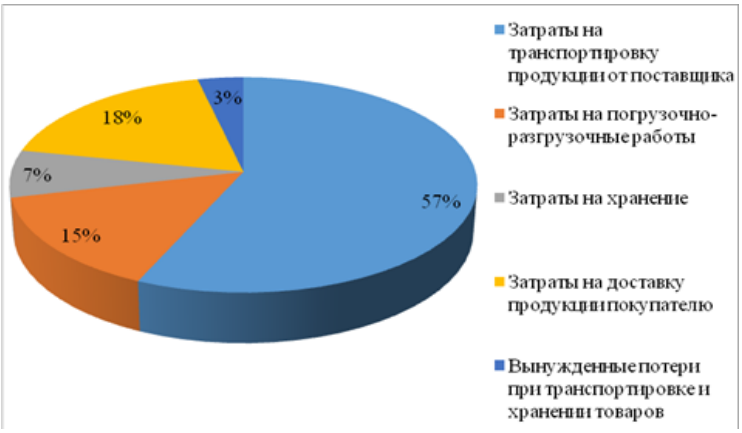

Рисунок 1 – Результаты исследования «Развитие логистики в Казахстане»
Примечание: составлено по источнику [4]

Прочие логистические расходы представлены следующим образом: стоимость упаковки и ремонта, услуги третьих лиц и перепродавцов, стоимость управления логистической системой и т. д.

Рассмотрим структуру управление затратами на логистику для предприятий, занимающихся международной торговлей. В этом случае значение логистических затрат в общей стоимости производства может иметь решающее влияние на рентабельность (топливо, оформление разрешительных документов, страхование, фрахт, таможенные платежи и т. д.).Данную приоритизацию целесообразно оформить в виде пирамиды, где на нижнем уровне будут логистические затраты предприятия, занимающегося международной торговлей, управление которыми наиболее приоритетно, так как они занимают наибольшую долю в совокупных логистических затратах, и по мере движения к верху пирамиды приоритетность управления логистическими затратами будет падать (рисунок 2).

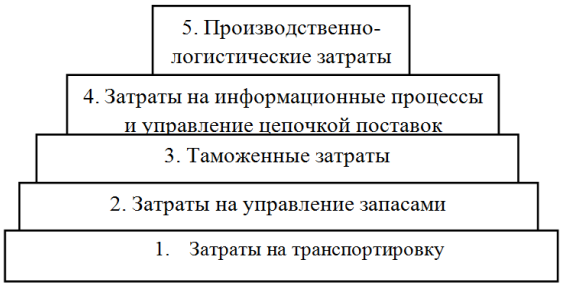

Рисунок 2 – Приоритеты в управлении логистическими затратами предприятия, занимающегося международной торговлей

Примечание: составлено по источнику [5]

Таким образом, научный интерес к учету затрат на логистику в компаниях определяется необходимостью разработки теоретических и методических рекомендаций и практических инструментов для их классификации, измерения и идентификации с целью оптимизации финансовых потоков и улучшения управления такими затратами. Поскольку бухгалтерская информация является важнейшим источником информационного обеспечения, учетные аспекты затрат на логистику требуют детального изучения. К примеру, к проблемной части можно отнести учет и распределениелогистических затрат.

Далее, при ведении учета затрат на логистику и формировании стоимости необходимо четко различать транспортные расходы, возникающие в процессе покупки и продажи товара. Первые по своему характеру - транспортные, вторые - сбытовые.На основе изучения существующих подходов к отражению логистических затрат на счетах бухгалтерского учета разработано авторское видение решения проблемы выявления и учета логистических затрат в соответствии с процессно-ориентированным подходом. Этот алгоритм учитывает возможность прямого включения логистических затрат в отдельный экономический процесс (снабжение, производство, продажи и администрирование логистических процессов)[6].

Развитие эффективной логистической инфраструктуры для компаний способствует обеспечению их эффективной работы, напрямую влияет на финансовые показатели и требует создания системы управления и учета затрат на логистику. В этом отношении все большее значение приобретает классификация и регистрация затрат на логистику.

На наш взгляд следует актуализировать и другую сторону управления затратами как – автоматизацию технологических процессов. Автоматизация позволяет быстро и эффективно выполнять повторяющиеся задачи. Например, распределительные центры — это не просто склад-хранилище, а автоматизированный склад, в котором все товары учтены и доступны в режиме онлайн. Рационально организованный распределительный центр – один из ключевых факторов, который определяет конкурентоспособность компании и помогает правильно организовать товарооборот.В основном в таких центрах хранятся позиции, оборот которых составляет более 50% прибыли магазинов.Автоматизация этих простых задач может сэкономить компании сотни рабочих часов. Это время лучше направить на другие виды деятельности, приносящие доход.

Таким образом, рассмотренные нами функции управления можно использовать для улучшения процесса цепочки поставок логистики с точки зрения эффективности и результативности, предоставляя понимание и рекомендации, основанные на бухгалтерском учете, анализе и оценке имеющихся данных компании. Управление цепочкой поставок - это очень сложная структура деятельности с кросс-функциональными процессами, которая представляет собой одну из самых важных функций в компании, поскольку напрямую связана со всеми функциями компании.

Список литературы:

1. Тайгашинова К.Т. Калькуляция себестоимости продукции, выполненных услуг и работ. – Алматы.: Издательство LEM. 2015 – 320 с.
2. Особенности учета логистических затрат на предприятиях // vuzlit.ru›74447

3. Банкер Р. Д. , Аткинсон Э. А. Управленческий учет.- М.: Издательство «Вильямс», 2018. – 880 с.
4. Транспортно-логистическая система Казахстана: реалии и перспективы // articlekz.com›article/13719
5. Методы учета логистических затрат //fb.ru/article/388831
6. Шаукерова З.М., Ахметова А.Е. Управленческий учет 1. Учебное пособие – Астана: Изд.КазАТУим.С.Сейфуллина, 2016- 213 с.

УДК 657.9

Тусибаева Гульмира Сергеевна, PhD, ассоциированный профессор
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАНДАРТЫ ОФОРМЛЕНИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ АУДИТОРСКИХ ПРОВЕРОК

Аннотация. С развитием транснациональных корпораций, интеграции и превращением аудиторских фирм в крупные международные группы появилась необходимость унификации аудита в международном масштабе. Тема международных стандартов аудита (далее МСА) в настоящее время актуальна для всех стран мира, так как все еще вызывают немало споров, как в профессиональной среде, так и на уровне государственных органов. В статье рассматриваются Международные стандарты оформления результатов аудиторских проверок. Отмечается, что проблема применения международных стандартов аудита особенно актуальна в связи с тем, что рынок аудиторских услуг в нашей стране находится в процессе развития, а разработка стандартов в этой области началась недавно и далека от завершения.

Ключевые слова: информация, достоверность, аудит, международные стандарты аудита, аудиторское заключение.

Применение понятных и принятых на международном уровне стандартов аудиторской деятельности способствует усилению финансовой «прозрачности» многих компаний, и как следствие, способствует привлечению иностранных инвесторов. Кроме того, ориентация на МСА усиливает позиции отечественных аудиторов в конкурентной борьбе на мировой арене, открывая им путь к международному аудиту. В настоящее время единых универсальных международных стандартов не существует, скорее, имеются различные группы стандартов, используемые в большем или меньшем числе стран или более или менее широким кругом фирм. Создание и разработка единых, универсальных международных стандартов аудита является важным этапом развития аудиторской деятельности во всем мире. Международные стандарты аудита – это общие руководящие материалы для помощи аудиторам в выполнении их обязанностей по аудиту финансовой отчетности. В них рассмотрены профессиональные качества аудиторов, требования к аудиторским отчетам и свидетельствам [1].

Международные стандарты применяются в любых случаях проведения независимого аудита.

Международные стандарты аудита 2015 года в настоящее время структурированы и сгруппированы по следующим темам [2]:

1) 200–299 Общие принципы и обязанности (МСА 200,210,220,230,240,250,260,265);

2) 300–499 Оценка рисков и аудиторские процедуры в ответ на оцененные риски (МСА 300, 312,320,330,402,450);

3) 500–599 Аудиторские доказательства (МСА 500, 501, 505, 510, 520, 530, 540, 550, 560, 570, 580);

4) 600–699 Использование работы, выполненной другими (МСА 600,610,620);

5) 700–799 Выводы и составление заключений по итогам аудита (МСА 700, 705, 706, 710, 720);

6) 800–899 Специальные области (МСА 800,805,810).

Стандарты, посвященные итоговым аудиторским заключениям и отчетности (ISA 700–799), устанавливают, что заключения могут быть безусловно положительными, условно положительными и отрицательными. МСА также предусматривают возможность отказа от состав-

ления аудиторского заключения. По результатам аудиторской проверки финансовой отчетности субъекта, выдается аудиторское заключение по форме и содержанию согласно МСА 700 «Формирование мнения и составление заключения о финансовой отчетности». В соответствии с данным стандартом аудиторы должны изучить и оценить выводы, сделанные на базе полученных аудиторских доказательств, и на основе этих выводов выразить мнение о финансовой отчетности. В первую очередь необходимо определить, подготовлена ли финансовая отчетность в соответствии с признанными основами финансовой отчетности - МСФО или соответствующими НСФО.

Основными элементы аудиторского заключения приведены на рисунке 1.

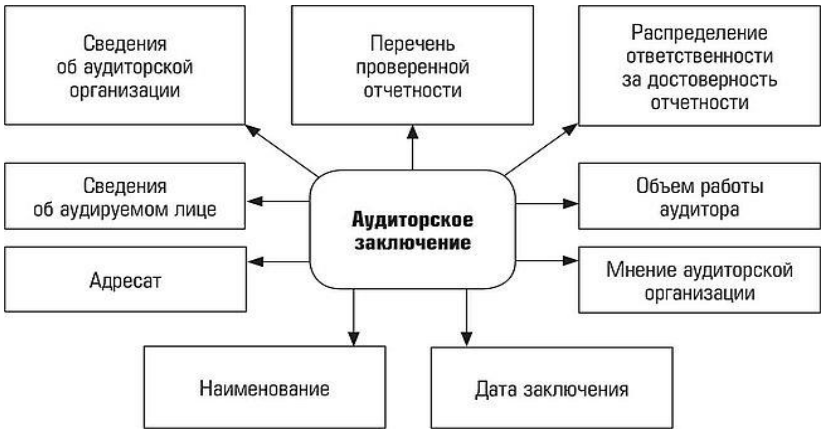

Рисунок 1- Основными элементы аудиторского заключения

Примечание – составлено на основе [3]

Аудиторское заключение имеет соответствующее название, в котором целесообразно использовать слова «независимый аудитор». Это следует делать в целях идентификации аудиторского заключения среди отчетов, составленных другими лицами, например должностными лицами субъекта, советом директоров или среди отчетов других аудиторов, от которых, возможно, не требуется соблюдения этических требований, установленных для независимого аудитора.

Аудиторское заключение должно быть надлежащим образом адресован в соответствии с обстоятельствами договоренности об аудите и местными нормативными актами. Оно, как правило, может быть адресовано акционерам или совету директоров субъекта, финансовая отчетность которого проверяется;

Заключение аудитора содержит перечень проверенной финансовой отчетности субъекта с указанием даты и отчетного периода и заявление, что ответственность за финансовую отчетность лежит на руководстве субъекта, а аудитор отвечает только за выражение его мнения об этой финансовой отчетности на основе проведенной аудиторской проверки;

Аудиторское заключение включает в себя описание объема аудита с указанием, что аудит был проведен в соответствии с МСА. В аудиторском заключении отмечается, что аудит был спланирован и проведен с целью обеспечения достаточной уверенности в том, что финансовая отчетность не содержит существенных искажений.

В аудиторском заключении определяются основные принципы финансовой отчетности, использованные при ее подготовке, изложено мнение аудитора по поводу того, дает ли финансовая отчетность достоверный и справедливый взгляд в соответствии с основными принципами финансовой отчетности, а также, если это целесообразно, по поводу соответствия финансовой отчетности законодательным требованиям. Могут быть использованы термины для выражения аудиторского мнения, такие как «дает достоверный и справедливый взгляд» и «представлена справедливо во всех существенных отношениях». Чтобы показать контекст, в котором выражена «справедливость», в аудиторском мнении указываются применяемые основные принципы

финансовой отчетности посредством использования формулировки «в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности» [4].

Аудитор не может подписывать аудиторское заключение ранее даты составления и утверждения финансовой отчетности руководством аудируемой организации.

В аудиторском заключении должно быть указано конкретное место нахождения аудитора, ответственного за проведение аудита. Аудиторское заключение подписывается от имени аудиторской компании, лично от имени аудитора или в случае необходимости заверен обеими подписями.

Считается, что безоговорочно положительное мнение должно выражаться тогда, когда аудитор приходит к заключению о том, что финансовая отчетность дает достоверный и справедливый взгляд (представлена справедливо во всех существенных отношениях) в соответствии с установленными основными принципами финансовой отчетности. Безоговорочно положительное мнение косвенным образом указывает на то, что все изменения принципов бухгалтерского учета и методов их применения, а также их влияние надлежащим образом определены и отражены в финансовой отчетности.

Виды аудиторского заключения согласно МСА показаны на рисунке 2.

Рисунок 2- Виды аудиторского заключения согласно МСА

Примечание – составлено на основе [5]

При формировании модифицированного мнения, аудиторская компания строго соблюдает требования МСА 705 «Модифицированное мнение в аудиторском заключении». Заключения считаются модифицированными в следующих ситуациях:

- выявлены факторы, не влияющие на аудиторское мнение (привлечение внимания к аспекту). Например, мелкие случайные ошибки бухгалтерского и налогового учета;

-выявлены факторы, влияющие на мнение аудитора (мнение с оговоркой). Но в будущем эти факторы могут существенно исказить показатели финансовой отчетности. Например, нарушение внутреннего контроля в организации; нарушение методики бухгалтерского учета, связанного с неверным пониманием факта хозяйственной жизни;

- принято решение об отказе от выражения мнения. Например, учет ведется не по нормам законодательства и требует восстановления;

- выражено отрицательное мнение аудитора. Совокупные ошибки, допущенные в бухгалтерском и налоговом учете, больше уровня существенности.

Определен порядок выдачи модифицированных аудиторских заключений. Факторы, не влияющие на мнение аудитора, имеют место в определенных обстоятельствах, когда аудиторское заключение может быть модифицировано посредством включения абзаца, посвященного влияющему на финансовую отчетность аспекту. Включение такого поясняющего абзаца не влияет на мнение аудитора. Этот абзац желательно приводить после абзаца с мнением; в нем обычно делается ссылка на то, что этот аспект не является основанием для включения оговорки в аудиторское мнение.

Например, может быть указание на слабую систему внутреннего контроля (СВК) в организации, что в дальнейшем может сказаться на искажении финансовой отчетности, но в данный может несовершенство СВК не повлияло на финансовую отчетность. Аудиторская компания должна модифицировать аудиторское заключение посредством включения абзаца, в котором

указывается на существенный аспект, имеющий отношение к допущению о непрерывности деятельности субъекта.

Например, в результате форс-мажорных обстоятельств, которые произошли после даты составления финансовой отчетности, организация скорее всего не сможет выполнять свои финансовые обязательства в течение следующих 12 месяцев после отчетной даты.

Факторы, влияющие на аудиторское мнение, имеют место в тех случаях, когда аудитор не может выразить безоговорочно положительное мнение, если существует одно из следующих обстоятельств, которые, по мнению аудитора, оказывают или могут оказать существенное влияние на финансовую отчетность [6]:

а) ограничение объема работы аудитора;

б) разногласие с руководством относительно допустимости выбранной учетной политики, метода ее применения или адекватности раскрытий информации в финансовой отчетности.

Обстоятельства, описанные в п. «а», могут привести к выражению мнения с оговоркой или к отказу от выражения мнения. Обстоятельства, описанные в п. «б», могут привести к выражению мнения с оговоркой или отрицательного мнения.

Мнение с оговоркой следует выражать в том случае, когда аудитор приходит к выводу, что невозможно выразить безоговорочно положительное мнение, но влияние несогласия с руководством или ограничения объема не настолько существенно и глубоко, чтобы выразить отрицательное мнение или отказаться от выражения мнения. Мнение с оговоркой должно содержать выражение «за исключением» влияния аспекта, к которому относится оговорка.

Отказ от выражения мнения имеет место в тех случаях, когда ограничение объема настолько существенно и глубоко, что аудитор не может получить достаточные надлежащие аудиторские доказательства и, следовательно, выразить мнение о финансовой отчетности. Отрицательное мнение следует выражать только тогда, когда влияние какого-либо разногласия с руководством настолько существенно и глубоко для финансовой отчетности, что, по мнению аудитора, внесение оговорки в заключение не является адекватным для раскрытия, вводящего в заблуждение или неполного характера финансовой отчетности, аудитор оценил, что в целом суммарная ошибка, допущенная в финансовой отчетности, больше определенного аудитором уровня существенности.

Если аудитор выражает мнение, отличное от безоговорочно положительного, он должен четко описать все существенные причины этого в заключении и, если возможно, дать количественное описание возможного влияния на финансовую отчетность. Обычно эта информация излагается в отдельном абзаце, предшествующем выражению мнения или отказу от выражения, и может включать в себя ссылку на более подробную информацию в примечаниях к финансовой отчетности.

Согласно МСА 706 «Разделы «Важные обстоятельства» и «Прочие сведения» в аудиторском заключении» обстоятельства, которые могут привести к выражению мнения, отличного от безоговорочно положительного касается в основном ограничений объема аудита. Ограничения объема работы аудитора может устанавливать субъект (например, условиями аудиторского задания предусмотрено, что аудитор не будет выполнять аудиторские процедуры, которые он считает необходимыми). Тем не менее если ограничение, предусмотренное условиями задания, таково, что аудитор считает необходимым отказаться от выражения мнения, он обычно не соглашается выполнять такое ограниченное задание, если только это не требуется по закону.

Аудитор не должен соглашаться на проведение аудита, если ограничение препятствует выполнению установленных законодательством обязанностей аудитора. Аудитор должен и обязан самостоятельно определить необходимый и достаточный объем аудиторских процедур, достаточных для объективного и обоснованного своего мнения.

Аудитор может не согласиться с руководством по таким вопросам, как допустимость выбранной учетной политики, метод ее применения или адекватность раскрытой информации в финансовой отчетности. Если такие разногласия являются существенными для финансовой отчетности, аудитор должен выразить мнение с оговоркой или отрицательное мнение.

Список литературы:

1 Дюсембаев К.Ш. Теория и эволюция аудита. - Алматы: Экономика, 2012.-722 с.

2 Сборник Международных стандартов контроля качества, аудита, обзорных проверок, прочих заданий, обеспечивающих уверенность, и заданий по оказанию сопутствующих услуг (Том I, II и III), издание 2015 года//www.audit.kz

3 Закон Республики Казахстан от 20 ноября 1998 года № 304-I «Об аудиторской деятельности» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2022 г.)// www. online.zakon.kz.

4 Бычкова С.М. Международные стандарты аудита; Питер, БИНФА - Москва, 2014. - 384 с.

5 Абленов Д.О. Профессиональный аудит: учебное пособие. - Алматы: Экономика, 2017. - 556 с.

6 Панкова С.В. Международные стандарты аудита / С.В. Панкова, Н.И. Попова. - М.: Магистр, 2019. - 416 с.

УДК 657.01

Хусаинова Эльвира Юсуповна - ст.преподаватель,
Международный университет инновационных технологий,
г. Бишкек, Кыргызская Республика.

ОБ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕТА И ВНУТРЕННЕГО КОНТРОЛЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ РИСКООРИЕНТИРОВАННОГО ПОДХОДА

Аннотация: Данная статья посвящена вопросам организации учета и внутреннего контроля субъектовс использованием рискоориентированного подхода. Задачи совершенствования и развития инфраструктуры поддержки субъектов предпринимательства, инвестиционного, финансового механизмов, кредитно-денежной политики, информационного и ресурсного обеспечения решаются на уровне всех областей Кыргызской Республики. Для более совершенного управления предприятиями решены проблемы более оперативного взаимодействия их с налоговыми органами, разрешено ведение упрощенной системы бухгалтерского учета, применение специальных налоговых режимов, облегчена процедура регистрации субъектов. В этих условиях собственники, учредители и менеджеры могут более эффективно организовать деятельность предприятий. Одна из важнейших проблем, которую до настоящего времени не удается разработать до требуемого уровня, - проблема методического обеспечения учета и отчетности таких организаций.

Ключевые слова: Учет, анализ, аудит, риск, Налоги, отчетность, система, показатели, управление, финансовый учет, ресурсы.

Внедрение концепции риск-ориентированного подхода к обеспечению системы бухгалтерского учета и внутреннего контроля позволяет скоординировать все процессы данной системы, эффективно перераспределить функции управления с точки зрения поставленных перед системой целей. Обеспечение достоверности информации, представляемой в финансовой отчетности, и ее соответствия требованиям законодательства входит в число задач, стоящих перед системой экономической безопасности. Риски, присущие процессу обеспечения достоверности и соответствия требованиям законодательства, возможно своевременно выявлять и нивелировать в условиях адаптации системы экономической безопасности к принципам концепции риск-ориентированного подхода. В статье раскрыты основные аспекты и категории, составляющие риск-ориентированный подход к системе экономической безопасности. Задачи совершенствования и развития инфраструктуры поддержки субъектов предпринимательства, инвестиционного, финансового механизмов, кредитно-денежной политики, информационного и ресурсного обеспечения решаются на уровне всех областей Кыргызской Республики. Для более совершенного управления предприятиями с учетом принципов концепции риск-ориентированного подхода решены проблемы более оперативного взаимодействия их с налоговыми органами, разрешено ведение совремепнной системы бухгалтерского учета, применение специальных налоговых режимов, облегчена процедура регистрации субъектов. В этих условиях собственники, учредители и менеджеры могут более эффективно организовать деятельность предприятий с учетом принципов концепции риск-ориентированного подхода. Одна из важ-

нейших проблем, которую до настоящего времени не удается разработать до требуемого уровня, - проблема методического обеспечения учета и отчетности таких организацийс учетом принципов концепции риск-ориентированного подхода.

Точная информация о затратах требуется для принятия решений, связанных с определением того, какие виды деятельности являются прибыльными, а какие нет. Если система калькуляции затрат не обеспечивает достаточной точности получаемых оценок, потребление ресурсов по отдельным видам продукции в отчетных показателях окажется искаженным, и менеджеры могут отказаться от производства выгодных продуктов или, наоборот, будут продолжать производство невыгодных. Там, где стоимостная информация используется для установления цены продажи, недооценивание затрат на продукцию может привести к занятиям неприбыльными видами деятельности, в то время как завышенная оценка приводит к продукции с завышенными продажными ценами, на которую не находится соответствующего спроса, и к отказу от прибыльных видов бизнеса.Система управленческого учета также должна предоставлять необходимую информацию для планирования, контроля и измерения показателей функционирования организации.

Планирование включает преобразование целей и задач в конкретные виды деятельности и ресурсы, необходимые для достижения этих целей и решения задач. Компании разрабатывают как долгосрочные, так и краткосрочные планы, и менеджерские учетные функции играют в этом процессе очень важную роль. Краткосрочные планы в виде процесса составления смет готовятся более детально, чем долгосрочные планы, и являются одним из основных механизмов, которыми пользуются менеджеры для осуществления контроля и оценивания показателей функционирования.

Контроль — это процесс, который должен гарантировать, что фактические результаты совпадут с запланированными при прочих равных условиях. Процесс контроля включает задание целей или нормативов (часто рассчитываемых в ходе составления сметы), с которыми сопоставляются фактические результаты. Затем показатели функционирования периодически измеряются и сравниваются с целевыми. Бухгалтеры - аналитики должны предоставлять менеджерам информацию как обратную связь в виде периодических отчетов, которые позволяют менеджерам определить, осуществляются ли операции в соответствии с планом, выявить те виды деятельности, где необходимо корректирование. В частности, одна из функций управленческого учета — предоставление менеджерам экономической обратной связи, которая помогает контролировать затраты и повышать эффективность и производительность выполняемых операций.

Периодические отчеты о показателях функционирования организаций, в которых сравниваются фактические и целевые результаты, прежде всего предоставляют пользователям финансовые показатели (такие, как затраты, поступления и прибыль), что позволяет им делать выводы и по качеству управления бизнесом. Эти отчеты обычно используются и для оценивания менеджерской деятельности и, следовательно, стимулируют инициативу менеджеров, старающихся добиться в своей управленческой работе как можно более высоких показателей. В частности, за свой вклад в достижение организационных целей менеджеры получают соответствующее вознаграждение (или наказание), связанное с их успехом (или неудачей) достижении заданных результатов. На размеры указанных вознаграждений и поведение менеджеров может оказывать сильное влияние способ, которым измеряется и оценивается деятельность менеджеров.

Сложности переходного периода от плановой экономики к рыночной и проводимая в связи с этим активная работа по реформированию системы подготовки учетной и отчетной информации, ориентация на учетные принципы, отраженные в международных стандартах финансовой отчетности, обусловили возрастающий интерес теоретиков и практиков бухгалтерского учета к МСФО. В Концепции развития бухгалтерского учета и отчетности в Кыргызской Республике на перспективу четко обозначены целевые ориентиры в развитии бухгалтерского учета – переход предприятий на составление консолидированной отчетности в соответствии с требованиями МСФО.

Учетная практика показывает, что для выполнения требований действующего в нашей стране законодательства предприятия вынуждены тратить значительные средства на ведение таких параллельных систем учета как бухгалтерский финансовый, управленческий и налоговый. Возникновение обязательств по составлению консолидированной отчетности в соответствии с

требованиями МСФО приведет к появлению еще одной системы учета, а, следовательно, и увеличению расходов на информационную поддержку пользователей финансовой отчетности.

Требования МСФО предполагают применение широкого спектра вероятностных и экспертных оценок, определение справедливой стоимости активов и обязательств, формирование оценочных показателей, подготовку прогностической информации, требующей от бухгалтера высказать свое профессиональное суждение относительно оценки будущих событий. В этой связи перед учетно-аналитическими службами встает ряд вопросов, решение которых порой невозможно, а иногда экономически невыгодно в рамках традиционно существующих учетных систем.

Возникающие проблемы подготовки финансовой отчетности могут быть решены путем гармонизации финансового и управленческого учета и придания учетной информации функции опережающего отражения за счет расширения границ использования информационных ресурсов управленческого учета. Конечно, целевые установки организации бухгалтерского управленческого учета и подготовки отчетности по правилам МСФО различны: управленческий учет преимущественно направлен на удовлетворение запросов менеджеров для целей управления предприятием, а отчетность по МСФО адресована собственникам для оценки эффективности вложенных средств. Общим между управленческим учетом и отчетностью по МСФО является то, что обе системы нацелены в будущее, позволяют осуществлять длительные прогнозные оценки, принимать решения, направленные в перспективу. Другим важным аргументом для использования информации управленческого учета в целях подготовки отчетности по МСФО является то, что такая отчетность необходима, прежде всего имеющим развитую систему управленческого учета.

В научной литературе существуют различные точки зрения относительно целей и задач, точек соприкосновения, временного вектора, форм и состава выходной информации двух самостоятельных направлений бухгалтерского учета. Поэтому возникла объективная необходимость установить границы информационных пространств бухгалтерского финансового и управленческого учета, возможность их взаимодействия в целях комплексного обеспечения информационных потребностей при смене учетной парадигмы, ориентированной на удовлетворение индивидуализированных потребностей пользователей отчетности.

В связи с этим возникает необходимость теоретических и практическихисследований, направленные на дальнейшее развитие методологии управленческого учета и разработку процедур, позволяющих осуществлять гармоничный перелив информации из одной учетной системы в другую, трансформировав информационные ресурсы управленческого учета в эффективные системы отчетности. Обозначенная проблема требует принципиально нового теоретического обоснования содержания, методологии сбора и обработки информации до ее последующей генерации в разном целевом назначении, а также разработки методик постепенного и последовательного сжатия обширной первичной информации финансового и нефинансового характера для получения выходной информации в специальных форматах внешней и внутренней отчетности. Решение поставленных задач, с одной стороны обеспечит экономичность информационно-аналитического обеспечения заинтересованных пользователей, с другой – повысит качество принимаемых ими управленческих решений.

Современные концепции развития бухгалтерского учета связаны с эволюцией подготовки и обработки учетно-финансовой информации, генерируемой в рамках учетной системы организаций, качество и эффективность функционирования которой возможно оценить только сквозь призму удовлетворения информационных потребностей лиц, нуждающихся для целей принятия решений, в информации об активах, капитале, обязательствах, доходах и расходах хозяйствующего субъекта.

Проведенное исследование показало, что главным направлением развития учетной парадигмы на современном этапе является повышение экономической обоснованности показателей отчетности, усиление контрольных и аналитических возможностей учетной информации для удовлетворения индивидуализированных потребностей пользователей. Тенденции, происходящие в современном мире, свидетельствуют об эволюционировании теорий бухгалтерского учета, направленных на поиск наиболее адекватных теоретических и практических подходов к учетно-

му отражению фактов хозяйственной деятельности в условиях изменившейся внешней среды. Наиболее перспективны в этом отношении международные стандарты финансовой отчетности.

Источником информации для оценки экономических выгод пользователей является финансовая отчетность, однако ее объем и содержание не всегда отвечает их ожиданиям, поскольку не позволяют оценить уровень рисков и прогнозировать ожидаемую доходность, не отражают перспектив рыночной и маркетинговой составляющей, характеризующей конкурентоустойчивость организации.

В настоящее время возникла необходимость определить возможность использования информационных ресурсов управленческого учета в целях формирования финансовой отчетности по требованиям МСФО – как отдельных показателей основных финансовых отчетов, так и дополнительной информации, которую невозможно или высокозатратно формировать в рамках финансового учета. Активное внедрение международных стандартов финансовой отчетности в практику предприятий обусловлено тем, что современные реалии функционирования на рынке требуют разносторонней информации об организации, позволяющей предвидеть будущие экономические процессы.

Список литературы:

1 Хорнгген Ч.Т., Фостер Д// Бухгалтерский учет: управленческий аспект /Под ред. Соколова Я.В. – М.: Финансы и статистика, 2000.-416с.

2 Тайгашинова К.Т. Управленческий учет. Алматы: ТОО «Издательство LEM», 2017.-332с

3. Арзыбаев А.А. Учет и анализа капитала в соответствии с МСФО, Полиграфкомбинат, Бишкек, 2019, 285 с.

УДК 334:65.9

Штиллер М.В. д.э.н. профессор,
ФГ БОУ ВО Санкт-Петербургский Государственный
экономический университет,
Санкт-Петербург, Российская Федерация
Керимбекова Б.У. м.э.н., старший преподаватель,
Алматинский гуманитарно-экономический университет
г. Алматы, Республика Казахстан

ВИДЫ РИСКОВ В УЧЕТНОЙ СИСТЕМЕ ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация: Статья посвящена исследованию проблем рисков в учетной системе организации компании, отмечено ведущую роль экономической информации в обнаружение рисков, автором приведена полемика публикации по видам рисков. Которые так необходимы в принятии управленческих решений в целях предосторожности недопущения рисков.

Ключевые слова: виды рисков,учетная система, управления потоками экономической информации, финансовый центр, цель управления, принятия управленческий решении.

Бухгалтерский учет во все времена представлял собой систему сбора, регистрации и обобщения экономической информации об определенном хозяйствующем субъекте. Однако цели его как информационной системы изменялись. Бухгалтерский учет до недавнего времени во всем мире трактовался как система ведения счетов путем регистрации в денежных единицах событий хозяйственной жизни. Целью бухгалтерского учета как информационной системы в этом случае являлось формирование на счетах учета достоверных данных о деятельности организации.

С изменением цели информационной бухгалтерской системы изменилась и деятельность бухгалтера. Как отмечают Б.Нидлз, Х.Андерсон и Д.Колдуэлл, теперь цель бухгалтерского учета – «анализ, интерпретация и использование информации. Бухгалтеров интересует выявление тенденций на основе обрабатываемой ими информации и эффект различных альтернатив» [1, с.13].

Бухгалтер осуществляет свою деятельность в информационной системе бухгалтерского учета. Существует противоречие, свойственное информационной бухгалтерской системе. С одной стороны, её результатом должна быть точная достоверная информация. С этой стороны она оценивается при проведении различных проверок, в том числе аудиторских и налоговых.

С другой стороны, этой информационной системе бухгалтерского учета, так же как и в целом, финансово-хозяйственной среде организации, свойственна неопределенность, которая объясняется следующим.

Предметом бухгалтерского учета является факт хозяйственной жизни. Понятие «факт хозяйственной жизни» включает в себя, кроме «факта хозяйственной деятельности», как отражения принятия целесообразных решений (например, о покупке, продаже и т.д.), так же и непредвиденные факты (изменение рыночной стоимости активов фирмы, потери от стихийных бедствий, воровства, несчастных случаев и т.п.), называемые часто событиями, возникающими в результате случайных явлений. То есть сам факт хозяйственной жизни, как понятие, включает в себя элемент неопределенности.

Далее, факт хозяйственной жизни должен быть отражен в учете. От того, как идет процесс учета на предприятии, насколько точно бухгалтерские данные соответствуют реальным фактам, отражаемым в учете, зависит достоверность формируемой информации. Фактически данные бухгалтерского учета отстоят от фактов хозяйственной жизни и по времени, и по месту, и по лицам, осуществляющим их. Как любое отражение, оно не тождественно оригиналу. Носителем информации о факте служит сообщение, подтвержденное документом.

С того момента, как реально совершившийся факт получил отражение в учете, он становится операцией, при этом хозяйственные операции не подобны фактам хозяйственной жизни, но заменяют, представляют их. О хозяйственном процессе, как отмечает Я.В. Соколов, судят в основном не по нему самому, а по его отражению в бухгалтерском учете [2]. Поскольку между событием хозяйственной жизни организации и его отражением в бухгалтерском учете объективно существует различие, поскольку имеет место неопределенность бухгалтерской информации.

Таким образом, то обстоятельство, что бухгалтерский учет имеет отношение к фактам хозяйственной жизни, которые предположительно будут иметь место в будущем, также приводит к увеличению неопределенности в информационной системе бухгалтерского учета.

Неопределенность информационной системы бухгалтерского учета объясняется также следующим: часто учет одного и того же объекта в различные временные интервалы регулируются различными законодательными нормами. Поскольку глубина проверок отчетности организации равна трем календарным годам, все особенности учета объекта в этот период бухгалтер должен знать и использовать в соответствующий временной период.

Исходя из вышеизложенного, можно сделать вывод, что информационной бухгалтерской системе объективно свойственна неопределенность, которая приводит к искажению информации даже при полном соблюдении бухгалтером требований параметров системы учета.

Принятие решений в условиях неопределенности связано с возникновение риска. Следовательно, неопределенность информационной бухгалтерской системы приводит к возникновению бухгалтерского риска. Бухгалтерский риск можно рассматривать как разновидность информационного риска, который связан с утратой и искажением информации.

Бухгалтерский риск представляет собой возможность отклонения фактического значения отражаемого параметра события от его величины, отраженной в информационном поле организации. Причем, как указывают Э.С.Хендриксен и М.Ф.Ван Бреда, «бухгалтер сталкивается с двумя типами риска. С одной стороны, данные, включенные в отчет, могут оказаться впоследствии неправильными, с другой стороны – в отчет не была включена информация, которая может оказаться верной» [3].

В соответствии с законом РК «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» одной из основных задач бухгалтерского учета является обеспечение полной и достоверной информацией внешних (инвесторов, кредиторов, налоговых и статистических органов и др.) и внутренних (учредителей, руководителей и др.) пользователей[4]. Поэтому информационный бухгалтерский риск оказывает прямое воздействие на величину риска пользователей бухгалтерской информации.

Уменьшение этого вида риска при формировании учетных данных как раз и позволит уменьшить влияние неопределенности на точность бухгалтерской информации.

Как указывает Я.В. Соколов, «бухгалтерский учет придает пользователям уверенность в том, что его (учета) данные необходимы, но их убедительность всегда находится в пределах определенной вероятности и каждое решение, которое принимается на их основе, несет в себе определенную степень риска» [5]. Минимизировать риск решений, принимаемых пользователями бухгалтерских данных - это и есть основная задача бухгалтерского учета.

С нашей точки зрения, в экономической литературе проблемам риска в бухгалтерском учете не уделено достаточного внимания. Среди зарубежных авторов упоминали о бухгалтерском риске Л.А.Бернстайн [6],Ф.Л. Дефлиз, Г.Р. Дженик, В.М.О, Рейлли, М.Б. Хирш [7], Э.С.Хендриксен и М.Ф.Ван Бреда [3]. Они затрагивали это понятие при изучении или аудиторского, или инвестиционного рисков. Из авторов стран СНГ следует отметить труды Я.В.Соколова [8], С.Б. Давыдова [9], Е.Р. Антышевой [10], А.Е.Шевелева [11], М.С.Ержанова [12], М.И. Исраилова [13], С.А. Мэлисовой [14], А.Д. Биримкуловой [15].

И в заключении А.Н.Хорин, не употребляя понятие «бухгалтерский риск», указывает на то, что «бухгалтер, оформляя хозяйственные операции, сталкивается с неопределенной оценкой их эффективности, а значит, он постоянно рискует неадекватно воспринимать и реагировать на экономическую реальность» [16].

Известно, что профессиональная деятельность бухгалтера протекает в среде постоянного, и даже повышенного риска вследствие возникновения конфликтных ситуаций между бухгалтером, с одной стороны, и сотрудниками, руководством организации и государственными органами, с другой стороны [17].

Следовательно, проблема учета риска в деятельности бухгалтера в настоящее время актуальна. Особую сложность в деятельности бухгалтера представляют риски, связанные с налогообложением. Эта область бухгалтерского учета наименее изучена.

Участок работы бухгалтера, связанный с налогообложением организации, находится под особым контролем со стороны государства, а за допущенные ошибки наступает серьезная ответственность как организации в целом, так и самого бухгалтера. Риск, который подлежит минимизации в этом случае – налоговый риск. Для выявления путей уменьшения налогового риска, необходимо точно определить его местоположение и роль в бухгалтерском учете.

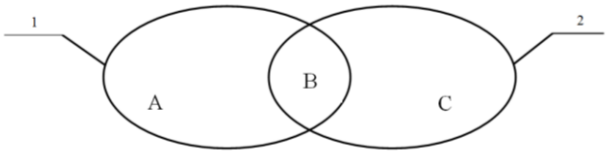

Рис. 1. Соотношение бухгалтерской и налоговой информационных подсистем
Примечание: составлено автором

А – это область бухгалтерской информации, не связанной с налогами. В – это основная область налоговой информации, где на основе бухгалтерской информации происходит формирование налоговых обязательств организации. С – это область налоговой информации организации, не связанной с бухгалтерским учетом (например, информация о взаимоотношениях организации с налоговыми органами по поводу предоставления сведений об открытии и закрытии счета в банке, по поводу проведения проверки, сведения о графике работы налогового органа, в котором предприятие состоит на налоговом учете и т.д.).

Таким образом, информационная система бухгалтерского учета тесно связана с информацией, которую можно назвать налоговой информацией, и которая содержит все сведения, необходимые для определения налоговой базы, суммы налога, состояния расчетов с бюджетом по налогам и т.д. Эта информация может относиться как к прошедшему, так и к будущему периоду деятельности организации, а также содержать различную информацию для осуществления оптимизации налоговых платежей.

Представим бухгалтерскую информационную систему в виде составляющих ее частей – информационных подсистем. Налоговая информация входит в эти части, то есть содержится среди данных финансового бухгалтерского учета, управленческого учета и налогового учета, что отражено на рис. 2.

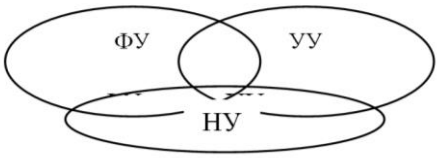

Рисунок 2 - Соотношение финансового, управленческого и налогового учета
Примечание: составлено автором

Область ФУ – финансовый учет, ведущийся в интересах внешних пользователей; область УП – часть учета, которая ведется в интересах внутренних и внешних пользователей, это учетная политика, которая разрешена законодательством; УУ – управленческий учет, ведущийся в интересах внутренних пользователей; НУ – налоговый учет.

Таким образом, соблюдение принципов международных стандартов дает возможность предприятию учитывать при формировании бухгалтерской информации риски, в том числе налоговые.Для того, чтобы выявить пути снижения налогового риска, необходимо определить влияние управленческого учета и учетной политики организации на процесс формирования и учета налоговых обязательств организации.

Список литературы:

1. Нидлз Б., Андерсон Х., Колдуэл Д. Принципы бухгалтерского учета: пер. с англ./ под ред. Я.В.Соколова. – М.: Финансы и статистика, 1993. -496 с.
2. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет. – М.: Проспект, 2007. – 771 с.
3. Хендриксен Э.С., Ван Бреда М.Ф. Теория бухгалтерского учета.- М.: Финансы и статистика. 2000.-576с.
4. ЗаконРеспубликиКазахстан «Обухгалтерскомучете и финансовой отчетности» №234-III от 28.02.2007 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.01.2012г)
5. Соколов Я.В. Основы теории бухгалтерского учета. - М.: Финансы и статистика, 2005.-496с.
6. Бернстайн Л.А. Анализ финансовой отчетности: теория, практика и интерпретация: Пер. с англ./Научн. ред. перевода чл.-корр. РАН И.И. Елисеева. Гл. редактор серии проф. Я.В. Соколов. - М.: Финансы и статистика, 2009. -65с.
7. Ф.Л. Дефлиз, Г.Р. Дженик, В.М.О, Рейлли, М.Б. Хирш. «Аудит Монтгомери» / / Пер. с англ. под ред. Я.В. Соколова. - М.: Аудит, ЮНИТИ,1997.
8. Соколов Я.В., Терентьева Т.О.Бухгалтерский учет и аудит: современная теория и практика: Учебник для магистров всех экономических специальностей - ("Учебники экономического факультета СПбГУ") /- М.: Экономика,2010. - 440с.
9. Давыдов С.Б. Риск в аудите и бухгалтерском учете// Бухгалтерский учет, 1997.- №5.
10. Антышева Е.Р. Политика управления финансовыми рисками на предприятии // Сибирская финансовая школа. - 2006. - № 4. - С.10-14
11. Шевелев А.Е. Риски в бухгалтерском учете: учебное пособие / А.Е.Шевелев, Е.В.Шевелева – М.: КРОНУС, 2007. – 280 с.ISBN: 978-5-406-01225-3
12. Ержанов М.С., Штиллер М.В.Формирование рискованной ситуации в бухгалтерском учете [Текст]// Известия Иссык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии.-Бишкек, 2013.-№1(1).-С.91-97.
13. Исраилов М.И., Штиллер М.В. Роль внутреннего аудита в снижении учетных рисков и достижений непрерывности предпринимательской деятельности [Текст]// Материалы Международной научно-практической конференции II-ыеРыскулбековские чтения «Модернизация секторов экономики и системы профессионального образования в Кыргызской Республике»// Вестник КЭУ.-Бишкек, 2013.-№1(24).- С.154-158.

14. Мэлисова С.А. Риски в бухгалтерском учете: сущность и современные подходы к их оценке [Текст]. // Материалы Иссык-Кульского формуа БАЦА «IIИсраиловские чтения» // Вестник Кыргызского Национального университета им.Ж.Баласагына. Специальный выпуск. - Чолпон-Ата, 2012.-С.91-94.
15. Биримкулова А.Д. Особенности внутреннего аудита по организации деятельности управления рисками в коммерческих банках Кыргызской Республики. [Текст]. // Материалы Иссык-Кульского формуа БАЦА «IIИсраиловские чтения» // Вестник Кыргызского Национального университета им.Ж.Баласагына.Специальный выпуск. - Чолпон-Ата, 2012.-С.211-214.
16. Хорин А. Н., Керимов В. Э. Стратегический анализ.-М.: Эксмо, 2006.- 288с.
17. Уткина С.А.Типичные ошибки в бухгалтерском учете и отчетности: выявление и исправление: практ. пособие / С.А.Уткина. – 3-е изд., испр. и доп. – (практическая бухгалтерия).– М.: Омега-Л, 2008. – 212 с.

УДК 336.2

Юсупов У.Б. PhD, ассоциированный профессор
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ НА БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ

Аннотация. В последнее десятилетие произошла технологическая революция в области цифровых рынков, которая привела к сдвигу аналогового бизнеса в сторону оцифровки. Это открывает новые возможности для обработки, сбора, хранения информации в бухгалтерском учете и сохранения конкурентоспособности в современном мире. С автоматизацией процессов бухгалтерской деятельности большинство компаний пытается оптимизировать и всю договорную деятельность. Цифровизация экономики создает возможности для создания национальной системы бухгалтерского учета, где будут собраны показатели, характеризующие состояние внутренних социально-экономических процессов предприятия. В статье рассматривается влияние цифровизации на бухгалтерский учет, освещается популярность цифровизации с помощью технологии «блокчейн» выделены достоинства ее применения.

Ключевые слова: методология бухгалтерского учета, цифровизация бухгалтерского учета, технология «блокчейн», финансовая отчетность, цифровая экономика, цифровые ресурсы, оцифровка

Сегодня перед Казахстаном поставлена задача по вхождению в 30-ку самых развитых стран мира, которая требует нового инновационного развития и ускоренного технологического обновления. В своем Послании народу Казахстана Глава государства объявил о Третьей модернизации, стержнем которой является цифровизация [1].

Главными целями программы «Цифровой Казахстан» являются цифровая экономика, которая должна расти темпами, значительно опережающими экономический рост в целом. Наряду с этим Казахстан должен войти в тридцатку международного рейтинга цифровой конкурентоспособности уже к 2025 году. При разработке Программы Правительством были учтены глобальные вызовы и возможности, которые несет цифровая эпоха для экономики Казахстана.

Цифровизация затрагивает всю систему информационного обеспечения социально-экономических процессов. Стоит отметить, что значимую роль в этой системе играет бухгалтерский учет. Переосмысление роли и места учета в цифровой экономике приобретает особо важную роль. Все большую популярность в области учета приобретает понятие «блокчейн». Данная технология представляет собой непрерывную последовательность (список) блоков. Это позволяет хранить информацию структурно. В свою очередь, каждый последующий блок в системе четко связан с предыдущим, исключая тем самым возможность изменения данных. В условиях цифровизации важным является увеличение количества таких методов, как открытые технологические платформы, облачные технологии, единый международный формат представления финансовой отчетности в электронном виде XBRL, но с учетом сохранения методологического ядра учета. Это позволит обеспечить гармоничность используемых методов по отношению к существующим задачам учета. Основные преимущества цифрового учета: денежный поток в реальном времени, автоматизация и масштабируемость, безопасность, бухгалтерский

консалтинг, повышенная точность задания, интеллектуальный анализ данных. Бухгалтерский учет для сохранения своей актуальности в текущих условиях должен позиционироваться как элемент системы получения, обработки и передачи экономической информации. Одной из важнейших частей системы бухгалтерского учета выступает информационная составляющая двух подсистем — финансового и управленческого учета. Отмечается переориентация с контрольной функции на информативную, которая базируется на организации цифровой трансформации предприятия. Необходима разработка новых показателей, способов сбора и обработки финансовой информации, а также достаточности ее интеграции с информацией о других сторонах бизнеса и внешней среды [2]. Цифровая экономика затрагивает и все аспекты формирования и использования финансовой отчетности. Применение компьютерных средств может значительно повысить некоторые качественные характеристики финансовой отчетности.

Процесс оцифровывания дает бухгалтеру инструменты и каналы связи для цифрового учета, обмена знаниями. Скорее всего цифровизация учета поменяет свой ориентир рынка с поставщика на спрос. Новые участники с минимальными знаниями в области бухгалтерского учета смогут получить выход на рынок. Основными плюсами цифровизации являются 4 канала связи, которые имеют способность видоизменяться: физические товары становятся цифровыми услугами; цифровые платформы упрощены и оптимизированы; местные услуги становятся глобальными; цифровизация упрощает традиционное производство. Исследования Бремана и Фелландера показали, что с помощью процесса оцифровки – рынки кардинально изменятся. Многие компании пытаются оцифровать свой бизнес. Однако большинство отраслей ,как правило, не используют цифровизацию в полной мере. Ожидается, что в бухгалтерской отрасли процесс перехода на цифру будет расти быстрее. Этот процесс требует изменения бизнес-стратегии, так как цифровые технологии влияют на деловое общение. В литературных источниках трудно найти научные статьи о влиянии дигитализации на бухгалтерскую индустрию. Именно поэтому эта тема является актуальной областью для исследований. Многие считают, что бухгалтерские компании изменят свое направление бизнеса с аналогового на оцифрованный.

Цифровизация оказывает влияние на значительное улучшение как характеристик бухгалтерской информации, так и возможностей ее применения. Исследования результатов цифровизации бухгалтерского учета на современном этапе посредством анализа, используемого в данной сфере программного обеспечения, баз данных и принципов их конфигурации и построения показали, что цифровизация бухгалтерского учета оказывает существенное влияние одновременно на два его аспекта:

– технологию аккумулирования (получения) необходимой информации, ее хранения, а впоследствии передачи ее заинтересованным пользователям - информационных технологиях в бухгалтерском учете;

– методологии систематизации информации, то есть сути самого бухгалтерского учета или методологии бухгалтерского учета.

Технологии аккумулирования необходимой информации, ее хранения и передачи заинтересованным пользователям – это современные информационные системы, которые в основном реализуются посредством создания и обслуживания баз данных [3].

Информационные системы постоянно совершенствуются и их развитие можно рассматривать:

1) с позиций развития техники, появления новой технической базы, способствующей развитию новых информационных потребностей;

2) с позиций совершенствования самих автоматизированных информационных систем (АИС).

Метод бухгалтерского учета основан на одновременном применении следующих бухгалтерских технологий (способов), сформированных и развивающихся исторически:

– способы первичного наблюдения: инвентаризация, документирование;

– способы стоимостного измерения: калькуляция и оценка;

– способы систематизации и упорядочения: бухгалтерские счета и двойная запись;

– способы обобщения: бухгалтерский баланс и бухгалтерская (финансовая) отчетность.

Цифровизация экономики привносит свои правила в систему сбора, хранения и обработки информации социально-экономических процессов. В связи с этим предъявляются новые

требования, как к бухгалтерскому, так и налоговому учету. Его преобразование поможет сохранить его актуальность в конкуренции с новыми мультифункциональными цифровыми информационными системами.

В рамках реализации Послания Главы государства народу Казахстана «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» от 10 января 2018 года Министерство финансов реализует ряд проектов, направленных на цифровизацию налогового и таможенного администрирования [4].

Цифровизация бухгалтерского и налогового учета представлена на рис.1

Рисунок 1 - Цифровизация бухгалтерского и налогового учета

Примечание - Составлено автором

Таким образом, можно сделать вывод о том, что современные тенденции требуют применения цифровых технологий во всех сферах развития экономики. Область бухгалтерского учета наиболее остро нуждается в инновациях. Одним из способов их внедрения может стать технология блокчейн, которая позволит решить многочисленные проблемы в сфере учета финансово-хозяйственных операций.

Список литературы:

1. Цифровизация Казахстана - ключевой фактор развития// URL: https://online.zakon.kz
2. Закон Республики Казахстан от 28 февраля 2007 года № 234-III «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» //www.kgd.gov.kz
3. Кодекс Республики Казахстан от 25 декабря 2017 года № 120-VI «О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс)» www.kgd.gov.kz
4. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 10 января 2018 г.// URL: http://www.akorda.kz/

Секция № 4

АҚПАРАТТЫҚ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ДАМЫТУДЫҢ ӘЛЕМДІК ҮРДІСТЕРІ

МИРОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ И ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

GLOBAL TRENDS IN INFORMATION AND DIGITAL TECHNOLOGIES

UDC 330.101.5

Toktorova V.K. Candidate of Economic Sciences, senior lecturer
Osh State University,
Toktorov K.S. associate professor
Kyrgyz-Uzbek International University n. after B. Sydykov
Osh city, Republic of Kyrgyzstan

DIGITALIZATION IN THE CIS AND ITS IMPACT ON PENSION PROVISION

Annotation. This article explores the implications of the growing role of technology in pension provision, and look at what governments are doing more generally to support its development for the benefit of consumers. The article provides an overview of how digital technology is being used to improve pension design and delivery, and how regulators are managing the changes involved. The latest technologies used by the Pension Fund in the CIS countries are investigated.

Keywords: pension, pension provision, economy, digitalization, technology, fund, citizens.

Ten years ago, we could not even imagine how our lives would change under the influence of new digital technologies. And if earlier the process digitalization covered certain age groups and individual spheres, but now the whole world lives in a digital format. Technology and digitalization are rapidly changing the way the financial sector works. Innovative digital technology applications for financial services are used to change the interface between financial service consumers and service providers and help improve communication with consumers and increase their engagement.

Technology and digitalization, and their related applications are also affecting the management and delivery of insurance and pensions [3].

Pension insurance has always been an industry where any reforms and innovations took root quite difficult. There are several reasons for this. First, it was considered that pension insurance is in the interest of pensioners, i.e., usually older people. And elderly people are most often conservative, and they need a longer period of habituation for any changes. Secondly, the pension insurance system affects the material side of the lives of a large number of people, both recipients of pensions and premium payers, who are often apprehensive about reforms. Thirdly, any transformation in the pension system entails, directly or indirectly, changes in the tax, social, financial and even political spheres. And it is simply impossible to modify or improve the pension system in isolation or without taking into account the context of the situation in the country.

However, the digitalization of the surrounding reality required the introduction of new technologies in pension insurance. The purpose of introducing new technologies into pension insurance is to increase the availability and quality of pension services.

In recent years, the pension digitalization system has been actively operating in the CIS countries.

The Pension Fund of Russia is at the forefront of digitalization of pension insurance. All the services and services that the Pension Fund provides electronically are combined into one portal on the FIU website – es.pfrf.ru. To use them, it is enough to be registered on the Unified Portal of Public Services uslugi.ru [2. p. 1]. According to statistics, the most popular among the population are two services that show the maximum increase in users: appointment of a pension; pension delivery method.

In some regions, the share of citizens who have applied for the appointment or change of pension delivery in electronic form exceeds 80% of the total number of those who applied to the Pension Fund (table).

Table 1 - The number of citizens who have applied for the appointment or change of pension delivery in electronic form

Regions	Citizens who have applied for the appointment or change of pension delivery in electronic form, as a % of the total number
Republic of Karelia	96,3
Republic of Buryatia	96,6
Republic of Adygea	89,1
Tambov region	90,7
Volgograd region	91,3

In two months of 2018, almost 300 thousand Russians have assigned a pension via the Internet.

The Pension Fund is actively working on the introduction of new digital systems "artificial intelligence", "electronic work book", "mirror of non-state pension funds", 18 Bulletin of the SSEU. 2020. No. 3 (82) "virtual customer service", "unified center for monitoring and combating fraud", etc. [6].

You can learn from the Russian Pension Fund many digital techniques that are directly and indirectly used in activities.

By the end of 2020, the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan has achieved significant results in the digitalization of the social and labor sphere.The Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan has provided digitization of 91% of services, 40 out of 44 services are provided electronically, 18 of them proactively. By the end of 2020, 12.4 million services were provided, of which 7.8 million services were provided electronically. In accordance with the instruction of the Head of State, the processes of assigning pensions and benefits were digitized in 2021 [4].

According to the president of Kazakhstan K.K.Tokayev digitalization in the EAEU should provide an economic effect. The development of information and communication technologies in Kazakhstan can guarantee the fulfillment of at least two last statements. The concept of "e-government" is designed for comfortable, clear and unhindered communication between the state and the people. The "electronic government" was created for more efficient, transparent and accessible work of state bodies. The basis for the creation of the portal "Electronic Government" is the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated November 10, 2004 No. 1471 "On the State program for the formation of electronic government in the Republic of Kazakhstan for 2005-2007". Kazakhstan has entered the TOP 50 cybersecurity countries.

One of the main social responsibilities of the state is important not only to provide a citizen with a pension, but also to make the process of obtaining an appointment as simple as possible. To this end, the Social Fund of Kyrgyzstan is actively implementing its work in the field of digital products. So, since July 1, 2019, the personal account of the insured person has been working. In 4 months of 2019, almost twenty-five thousand Kyrgyzstanis were assigned a pension through a card. At the moment, more than 60-70% of pensioners receive pensions through a bank using a card [1]. This system allowed pensioners not to come to the departments of the social fund to solve certain issues and to stand in queues to specialists.

The rest of the CIS countries are also doing advanced work in the field of digitalization.

The main directions of the implementation of the social policy of the Commonwealth of Independent States are to ensure a high level of employment and reduce unemployment, a stable standard of living and social protection of the population, settlement of migration issues. The process of migra-

tion of workers between the CIS countries in order to find work has acquired a steady development at the end of the 20thcentury and led to a number of acute problems in the field of social security that require interstate regulation. Since then, the coordination of national social security systems has become an important area of activity. To date, there are different pension systems in the Member States. Problematic are the issues arising with the transfer and preservation of pension rights when carrying out work and moving citizens of Member States from one country to another. To solve this problem, CIS countries are increasingly concluding agreements that promote the dissemination of innovative and successful ideas that benefit citizens.

If new pension systems are created between the CIS countries, pensions will be reimbursed and delivered to consumers and they will change as the use and application of technologies expand. Because such applications can increase the availability of investing in pensions for a wider consumer base and make communication with pension savers more effective. It also increases the efficiency of pension schemes through applications for risk management, automation of investment processes and promotion of compliance with regulatory requirements.

We are just on the threshold of the development of the digital world. And it is very difficult to build a strategy for digitalization of pension insurance. No one knows where the endpoint of this process is or if there is one at all. But progress cannot be stopped, and new technologies for the most part simplify human life, make most processes more transparent. And the extent to which we "digitize" pension insurance today depends not only on the transparency of pension insurance today and the convenience of current pensioners, but also on the construction of an optimal pension insurance system for the future. The future in which our children and grandchildren will live.

References:

1. Digitalization in the field of pension provision http://socfond.kg/ru/news/751-Tsifrovizatsiia-v-oblasti-piensionnogho-obiespiech.html
2. Gorelova K. Via the Internet is more convenient // My pension fund.2018. № 3 (106). C. 1.
3. OECD (2018), Financial Markets, Insurance and Private Pensions: Digitalization and Finance
4. Official information resource https://www.primeminister.kz/ru/news/reviews/
5. Royal London (2016), Pensions dashboards around the world, Royal London
6. Turchak E.I. Information technologies in the Pension Fund. URL: http://www.tadviser.ru/index.php/%D0%

УДК004.032.2

Абдильманов Е.У. Магистрант 2 курса ОП «Информационные системы»
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

РАСПОЗНАВАНИЕ ЛИЦ ПО ИЗОБРАЖЕНИЯМ

Аннотация. В статье рассматриваются методы распознавания лиц по двухмерным (2D) изображениям. Выделены основные достоинства и недостатки такого подхода. Особое внимание уделено анализу методов Eigenface, Виолы-Джонса и активной модели формы. Дана рекомендация для осуществления эффективного подхода к решению задачи распознавания.

Ключевые слова: распознавание, анализ, метод, алгоритм, 2D изображение.

Системы распознавания лиц актуальны в наше время. Они могут использоваться для охраны правопорядка, для скроллинговых систем банка и т.п. Существует множество методов распознавания по геометрии лица. Все они основаны на том, что черты лица и форма черепа каждого человека индивидуальны. Эта область биометрии многим кажется привлекательной, потому что люди узнают друг друга в первую очередь по лицу. Данная область делится на два направления: 2D распознавание и 3D (трехмерное) распознавание. У каждого из них есть до-

стоинства и недостатки, однако многое зависит еще и от области применения и требований, предъявленных к конкретному алгоритму.

В данной статье рассматриваются методы распознавания лиц по 2D изображениям. Преимуществом этих методов, в отличие от большинства биометрических методов, является отсутствие необходимости использования дорогостоящего оборудования. Существуют и недостатки: низкая статистическая достоверность, повышенные требования к освещению, обязательно фронтальное изображение лица и др. Однако, системы распознавания лиц по двухмерным изображениям в силу указанного преимущества в настоящее время являются широко востребованными.

Рисунок 1. Этапы работы системы распознания лиц

Этапы работы такой системы приведены на рис. 1. Здесь, обработка изображений – низкоуровневая обработка без детального изучения содержимого изображения. Она применяется для подготовки изображения к анализу и заключается в следующих действиях:

- восстановление;
- очистка от шумов;
- сжатие данных;
- улучшение характеристик (четкость, контраст и др.).

На входе и выходе этого этапа всегда находятся двухмерные изображения. Анализ изображений – выделение из изображений объектов и измерение их параметров, представляет собой извлечение информации из изображения. Входом анализа изображений всегда является одно или несколько двухмерных изображений, к ним могут относиться изображения с цветной или черно-белой камеры, данные с ИК-камеры. Карта глубины тоже относится к двухмерным изображениям, хоть и характеризует трехмерное пространство. На выходе получается вектор признаков с их значениями, и возможно, с вероятностными оценками.

В первых работах по компьютерному зрению осуществлялось построение модели простых геометрических тел по нескольким изображениям проекций. Результаты этого исследования применялись в роботах, которые собирали конструкции из разбросанных по столу деталей. Большинство ранних исследований по распознанию лиц не публиковались, что затрудняет исторический анализ. Первые системы распознания лиц были полуавтоматическими и требовали, чтобы оператор вручную осуществлял локализацию признаков на изображении (такие как глаза, уши, нос и рот). После чего система вычисляла расстояния до опорной точки, которые в дальнейшем и использовались для сравнения моделей. В 1971 году была опубликована работа [1], представляющая использующие 21 признак (такие как цвет волос, толщина губ и др.) для полуавтоматического распознавания.

Eigenface - одна из ранних полностью автоматических систем. Она была представлена в 1991 году [2]. Метод, положенный в ее основу, заключается в нахождении главных компонент из норма-

лизованных изображений обучающей выборки. Т.е., по сути, сводится к понижению размерности обучающей выборки для упрощения будущего классификатора. Происходит это за 2 шага.

Шаг 1 - нормализация изображений. В обучающей выборке, состоящей из различных изображений одного лица очень много повторяющихся элементов. Для сокращения размерности следует исключить из изображений все общие компоненты, оставить только особенности. Для этого рассчитывается среднее изображение (рис. 2), состоящее из оценок математического ожидания соответствующих пикселей.

Рисунок 2. Среднее изображение

Полученное среднее изображение вычитается из всех изображений обучающей выборки (рис. 3). В результате остаются только уникальные черты.

Рисунок 3. Получение уникальных черт изображения путем вычитания среднего изображения

Шаг 2 - вычисление главных компонент. Вычисляются собственные вектора и собственные значения ковариационной матрицы. Отбираются несколько наиболее весомых собственных векторов. Отброс остальных приведет к незначительной потере информации, но при этом к существенному сокращению размерности. Отобранные собственные вектора и значения и представляют новое, сокращенное, пространство признаков. На основе этих данных строится классификатор.

Метод Виолы-Джонса был разработан в 2001 году Полом Виолой и Майклом Джонсоном [3]. Метод позволяет распознавать лица в полностью автоматическом режиме. Низкая алгоритмическая сложность позволяет использовать его в системах реального времени. Метод инвариантен к цвету кожи и освещения. Метод включает в себя использование признаков Хаара на стадии Анализа изображений, и классификатора AdaBoost (AdaptiveBoosting) на стадии Распознания образов.

Признаки Хаара были представлены Виолой и Джонсом, и названы так из-за своего сходства с вейвлетами Хаара. Вейвлет Хаара представляет собой свертку одномерного сигнала, в виде разности двух ближайших отсчетов. Функция свертки изображена на рис. 4.

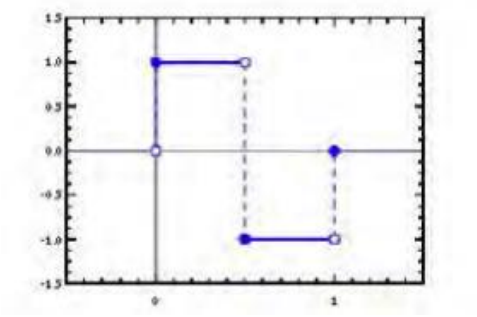

Рисунок 4. Функция свертки

Признак Хаара представляет собой прямоугольную область, разделенную на две смежных области. Признаки накладываются на изображение на различных позициях и в различных масштабах. Значение признака определяется как разность сумм пикселей из областей. Примеры признаков Хаара изображены на рис. 5.

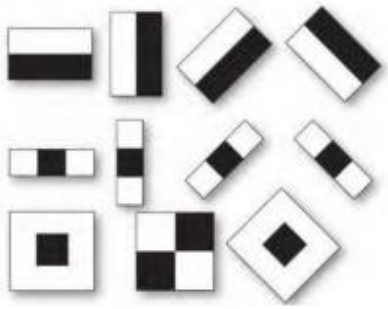

Рисунок 5. Примеры признаков Хаара

Каждый признак может показать наличие (или отсутствие) какой-либо конкретной характеристики изображения, таких как границы или изменение текстур. Например, признак из двух смежных прямоугольных областей может показать, где находится граница, между темным и светлым регионами. Наклонные признаки удачно расширяют пространство признаков, например, позволяют определить наличие края под углом в 45 градусов. Хоть с математической точки зрения идея наклонных признаков и является верной, но на практике возникают проблемы с округлением на изображениях низкого разрешения, которыми обычно и пользуются для обеспечения реального времени.

AdaBoosting (адаптивный бустинг) -это процедура последовательного построения композиции алгоритмов машинного обучения, когда каждый следующий алгоритм стремится компенсировать недостатки композиции всех предыдущих алгоритмов. В основе такой идеи лежит построение цепочки (ансамбля) классификаторов, который называется каскадом, каждый из которых (кроме первого) обучается на ошибках предыдущего. Бустинг является «жадным» алгоритмом, т.е. в каждом последующем каскаде делается локальный наилучший выбор в надежде, что итоговое решение будет правильным. Адаптивный бустинг является частным развитием бустинга, в котором каждый последующий каскад обучается только на тех выборках, на которых ошибся классификатор предыдущего каскада.

Активная модель формы была представлена Тимом Кутсом в 1995 году [4]. Активная модель – это статистическая модель, которая путем различного рода деформаций может быть подогнана под реальное изображение. Форму определяет ряд точек, расположенных на лице. Перед распознанием необходимо построить (обучить) статическую модель формы. Далее, при распознании, эта модель итеративно примеряется к реальному изображению, для определения схожести. Обучение статистической модели формы происходит следующим образом. На вход поступает обучающая выборка. Каждый элемент выборки представляет собой множество помеченных точек. Расстановка точек для обучающей выборки осуществляется оператором по

изображениям. Перемещения, повороты, масштабирование выполняются таким образом, чтобы минимизировать суммарное среднеквадратичное отклонение между элементами обучающей выборки. На рис. 6 изображен результат нормирования.

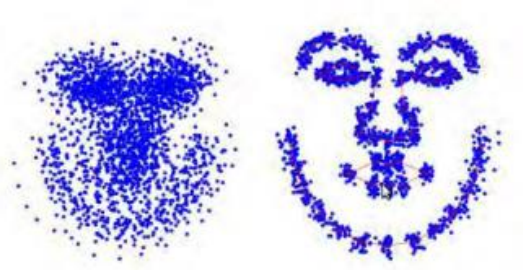

Рисунок 6. Результат нормализации статистической модели формы

Каждой точке соответствует облако точек из обучающей выборки. Для сокращения размерности эти точки аппроксимируются по Гауссу (хотя в частных модификациях могут применяться другие распределения). Аппроксимация осуществляется методом главных компонент.

Варьируя параметрами модели, можно синтезировать из модели конкретные примеры формы (точные координаты точек), которые далее примеряются к изображениям. Примеры синтезируемых форм, полученных из одной модели, приведены на рис. 7.

Рисунок 7. Примеры форм, синтезируемых статистической моделью формы для трех разных параметров

На этапе подгона формы к изображению синтезируемая форма определенным образом размещается на изображении. Это может быть случайное место или, например, заранее локализованное другим методом (например, методом Виола-Джонса) лицо. Далее для формы итеративно подбирается аффинное преобразование (транспонирование, масштаб, поворот) такое, чтоб минимизировать ошибку. Для оценки ошибки из каждой точки проводится нормаль (рис. 8), и вдоль нормали на изображении находится граница (наибольший дифференциал). Расстояние от точки, до границы на ее нормали представляет собой ошибку, усреднение которой для всех точек стремится минимизировать алгоритм.

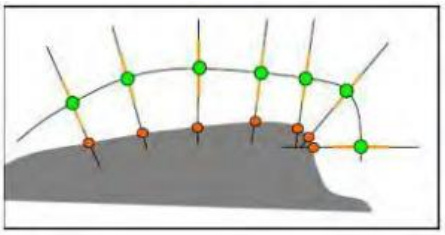

Рисунок 8. Оценка ошибки приближения модели

В модификациях алгоритма могут применяться другие метрики ошибки, например значение признака Хаара в точке. Пример итеративной подгонки изображен на рис. 9.

Рисунок 9. Подгонка формы к изображению при увеличении количества итераций (от a до c)

При распознании лиц человеком, свойства пигментации не менее важны, чем свойства формы. Учитывать текстуру в контексте формы позволяет активная модель внешности, представленная Тимом Кутсом в 1998 году [5]. В данной модели текстура поделена на не пересекающиеся треугольники с вершинами в точках формы. Вначале, форма нормализуется точно так же, как в активной модели формы. Текстура терпит те же преобразования, что и треугольники, на которых они расположены. В результате имеются облака соответствующих точек и множество сопоставленных текстур (рис. 10). Оба этих параметра усредняются посредством поиска главных компонент, а главные компоненты текстур ищутся подобно методу Eigenface.

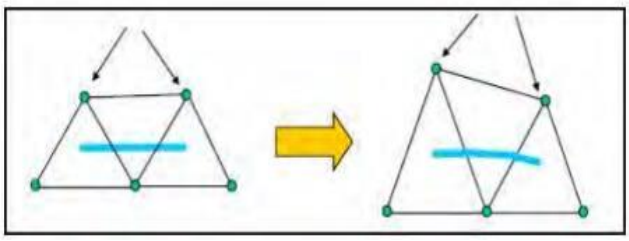

Рисунок 10. Преобразование текстуры

Для сопоставления помимо конкретной формы синтезируется конкретная текстура. При сопоставлении итеративно уменьшается не только ошибка формы, но и ошибка текстуры.

После обзора и анализа методов распознавания лиц по 2D изображениям можно сделать вывод, что самым быстрым методом является метод Виолы-Джонса, но при этом его алгоритм является самым “жадным”. Скорость работы алгоритма активной модели формы зависит от того сколько итераций придется пройти алгоритму для подгонки формы для минимизации возникновения ошибки. В результате можно предложить в качестве эффективного подхода к решению задачи распознавания комбинацию метода ВиолыДжонса и метода активной модели формы.

Список литературы:

1. A.J. Goldstein, L.D. Harmon, A.B.Lesk, “Identification of Human Faces”, Proc. IEEE, May 1971, Vol. 59, No. 5, 748-760.

2. M.A. Turk and A.P. Pentland, “Face Recognizing Using Eigenfaces”, Proc. IEEE, 1991, 586-591.

3. P. Viola and M.J. Jones, «Rapid Object Detection using a Boosted Cascade of Simple Features», proceedings IEEE Conf. on Computer Vision and Pattern Recognition (CVPR 2001), 2001.

4. T.F. Cootes and C.J. Taylor and D.H. Cooper and J. Graham (1995). "Active shape models - their training and application". Computer Vision and Image Understanding (61): 38–59.

5. T.F. Cootes, G. J. Edwards, and C. J. Taylor. Active appearance models. ECCV, 2:484– 498, 1998.

УДК 007–681.5

Акпаров Ж.А. старший преподаватель
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

МОДЕРНИЗАЦИЯ УЧЁТА И КОНТРОЛЯ ПОТРЕБЛЕНИЯ ЭЛЕКТРОЭНЕРГИИ ПОДСТАНЦИИ НА ОСНОВЕ БД SQL И В СРЕДЕ ПРОГРАММИРОВАНИЯ Delphi.

Аннотация. Проблемы учета электроэнергии частного сектора. Применение телеметрических выходов для снятия текущего показания счетчиков. Использование Wi-Fi сети для передачи данных. Использование БД SQL для хранения данных. Использование среды программирования Delphi для создания приложения учета электроэнергии.

Ключевые слова: CE101-S6, Меркурий 201, БД SQL, Delphi,модуль nRF24L01+PA+LNA, процессор ATmega328p, MySQL Connector ODBC .

Система автоматизации учета электроэнергии в Казахстане развита слабо. Только в последние годы начинают внедрять счетчики с модемом для дистанционной передачи данных. Счетчики дистанционной передачи электроэнергии очень дорого стоят и вслучае выхода из строя не ремонтируются.

Система автоматизации учета электроэнергии необходима для текущего контроля электроэнергии и своевременной выявлении потери электроэнергии. Потери электроэнергии происходят при выходе из строя электрического счетчика, намеренной остановки счетчика (хищение), замыкании линии электропередач.

Все современные счетчики электроэнергии без модема имеют телеметрический выход, с которого можно считать данные и передать в отдел учета электроэнергии предприятия. К таким электросчетчикам относится типа: CE101-S6, Меркурий 201 и т.д.[1]

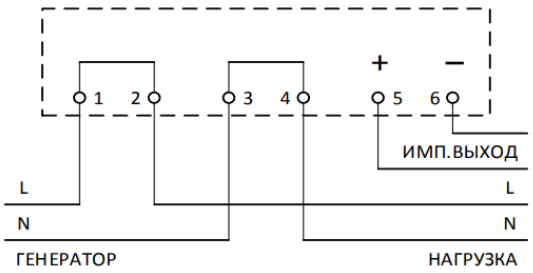

Рисунок 1. Электрическая схема электросчетчика

Счетчик Меркурий -201 Рисунок 1 имеет только телеметрические выходы, он представляет выход транзистора с открытым коллектором, на нем наблюдаются импульсы синхронные с миганием светодиода на панели, рисунок 2:

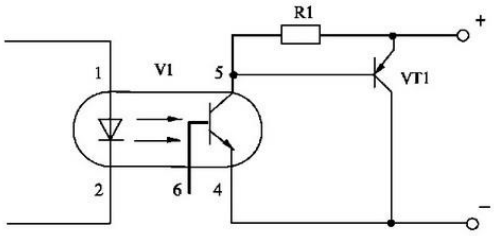

Рисунок 2. Выходные цепи телеметрических каналов

Для обеспечения функционирования ТИК необходимо подать питающее напряжение по схеме, рисунок 3:

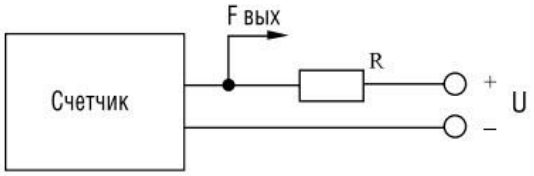

Рисунок 3.Схема питания телеметрического выхода счетчика

Данные со счетчика подаютсявинтерфейс SPI радио модуль nRF24L01+PA+LNA которая передает данные на SQLсервер.

Общая схема системы учета электроэнергии микрорайонов 1, 2, 2А, 2Б п. Коянды Целиноградского р-на Акмолинской обл.:

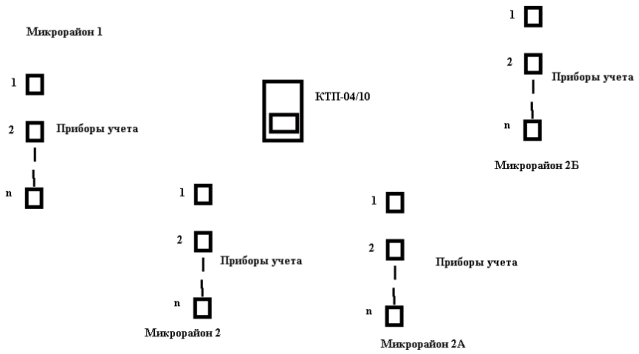

Рисунок 4.Схема системы учета электроэнергии

Максимальное расстояние от КТП -04/10 до прибора учета не превышает 900м., количество клиентов 205 абонентов. Месячные потери до 450000 тг., примерно 25000 кВт. За потерю в год 300000кВт, в денежном эквиваленте 4 500 000тг. Это с вычетом потери на КТП и электролинии передач 0,4 кВ.

Для выявления потерь необходимо произвести раздельный учет по микрорайонам и улицам микрорайона. Это позволит определить в каком месте больше потерь, тем самым определить причину потери.

Все данные от головного счетчика, клиентов, улиц и микрорайонов поступает в центральный сервер, который в динамическом режиме сохраняет в БД SQL. Данные с БД SQL обрабатывается специальным сетевым приложением. Сетевые приложения сравнивают данные клиентов, улиц, микрорайонов головногосчетчика и при превышении нормы потери оповещает энергопередающую организацию в онлайн режиме. В БД хранится данные последних оплат клиентов и показания счетчиков, что позволяет автоматизировать контроль оплаты клиента.

Модуль согласования выполнена на базе процессора ATmega328p тактовой частотой 16 МГц, обладает памятью 32 кБ и имеет 20 контролируемых контактов ввода и вывода для взаимодействия с внешним миром. Платформа может работать при наличии напряжения от 6 до 20 В. На платформе расположены 14 контактов (pins), которые могут быть использованы для цифрового ввода и вывода. Какую роль исполняет каждый контакт, зависит от вашей программы. Все они работают с напряжением 5В, и рассчитаны на ток до 40 мА. Также каждый контакт имеет встроенный, но отключённый по умолчанию резистор на 20 - 50 кОм. Некоторые контакты обладают дополнительными ролями:

- Serial: 0-й и 1-й. Используются для приёма и передачи данных по USB.
- Внешнее прерывание: 2-й и 3-й. Эти контакты могут быть настроены так, что они будут провоцировать вызов заданной функции при изменении входного сигнала.
- PWM: 3-й, 5-й, 6-й, 9-й, 10-й и 11-й. Могут являться выходами с широтно-импульсной модуляцией (pulse-widthmodulation) с 256 градациями.

• LED: 13-й. К этому контакту подключен встроенный в плату светодиод. Если на контакт выводится 5 В, светодиод зажигается; при нуле — светодиод гаснет.

Помимо контактов цифрового ввода/вывода на Arduino имеется 6 контактов аналогового ввода, каждый из которых предоставляет разрешение в 1024 градации. По умолчанию значение меряется между землёй и 5 В, однако возможно изменить верхнюю границу, подав напряжение требуемой величины на специальный контакт AREF.

Кроме этого, на плате имеется входной контакт Reset. Его установка в логический ноль приводит к сбросу процессора. Это аналог кнопки Reset обычного компьютера.

В БД SQL имеет следующие таблицы: Данные клиентов (поля: ФИО, адрес, последнее показание по месяцам, данные оплаты, долг, квитанция, скриншот счетчика, Акт последней поверки счетчика), данные по улицам (поля: показание счетчиков текущее, месячное показание счетчиков, анализ потерь). Данные по микрорайонам (поля: текущее показание, помесячное показание счетчика раздельного учета), данные головного счетчика. Для согласования БД SQL с приложением используется драйвер **MySQL Connector ODBC**. На форме Delphi необходимо установить следующие компоненты:

• TADOConnection
• TADOQuery
• TButton

Для настройки выделяем компонент TADOConnection, далее открываем диалоговое окно свойства ConnectionString (можно и строковым значением подключить), после этого мы нажимаем на кнопку Build…, и после чего появляется следующее окно:

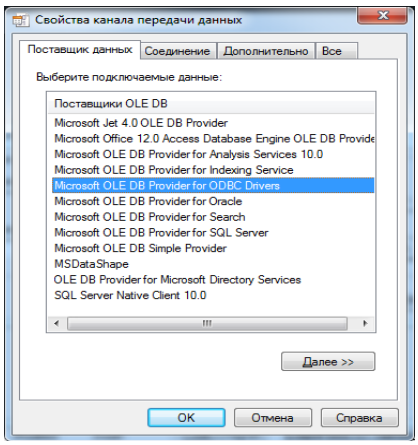

Рисунок 5. Свойства канала передачи данных

В данном окне выбираем драйвер — Microsoft OLE DB Provider for ODBC Drivers, в этом же окне нажимаем кнопку Далее>>. В следующей вкладке устанавливаем указательна Использовать строкусоединения и нажимаем кнопку Сборка, после чего появиться окно:

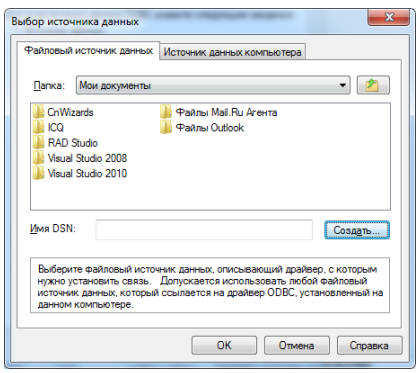

Рисунок 6. Выбор источника данных

В данном окне необходимо указать путь к файлу настроек подключения к БД MySQL, но если у нас данного файла еще нету, то мы просто-напросто его создадим. В данном окне нажимаем на кнопку Создать, после чего появиться окно:

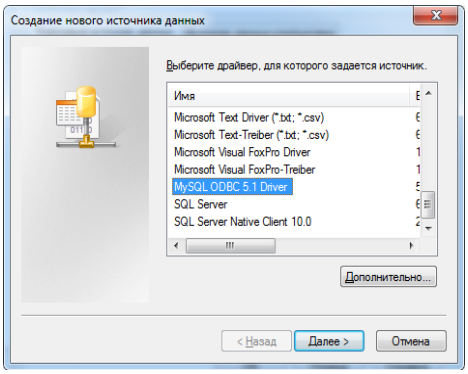

Рисунок 7. Создание нового источника данных

В данном окне выбираем MySQL ODBC Driver, то есть тот, который и устанавливали. После чего нажимаем на кнопку Далее> и в новом окне нажимаем кнопку Обзор и указываем путь для сохранения нашего файла настроек (не забываем ему также задать имя, имя файла настроек). После чего нажимаем на кнопку Готово и появиться окно подключения к БД MySQL:

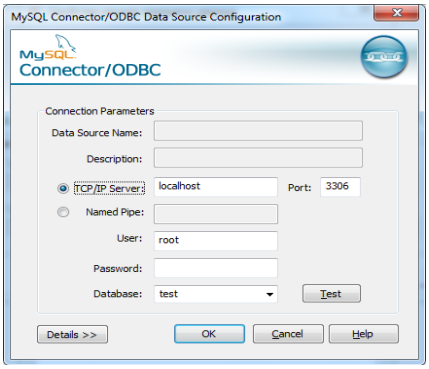

Рисунок 8. MySQLConnector

В данном окне необходимо заполнить свои данные, в строчке TCP/IP Server можно указать также локальный адрес 127.0.0.1, а при нажатии на кнопку Test проверить подключение к Вашей БД.Не забывайте, что у Вас сервер MySQL уже в это время должен быть включен.

После этого, как все настроено, во всех окнах нажимаем кнопку Ок. Все, теперь лишь остается проверить подключение, а точнее выполнить какой-нибудь запрос к нашей БД. Для этого выделяем компонент TADOQuery, в свойстве Connection выбираем TADOConnection, а на событие OnClick нашей кнопки пишем следующий код:

```
1. procedure TForm1.btn1Click(Sender: TObject);
2. begintrywith qry1 do
3. begin
4. SQL.Clear; SQL.Add('SELECT * FROM testtable'); Active:=True; ShowMessage(IntToStr(RecordCount));
5. end;
6. excepton e:Exception do
7. end;
8. end;
```

Данная система контроля учета электроэнергии позволит своевременно выявлять причины потери на линии электропередач и локализировать причину потерь. Данная система позволит сэкономить владельцам КТП и подстанции денежные средства. По сравнению затрат на реализацию промышленных систем контроля это система контроля позволяет уменьшить затраты на внедрения примерно до 7000000 тг.

Список литературы:

1. Счётчик ватт-часов активной энергии переменного тока электронный «Меркурий 201» Паспорт АВЛГ.411152.023 ПС
2. https://lemzspb.ru/telemetricheskiy-vykhod-elektroschetchika-podklyucheniye/
3. https://coderbook.ru/2020/05/22/подключение-к-mysql-на-delphi/

ӘӨЖ 334.02

Есентүгелов Қ.Ө. магистрант,
Ниязбаева А.А. PhD, аға оқытушы,
Қ.Жұбанов атындағы ақтөбе өңірлік университеті,
Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚАЖЕТТІЛІГІ

Аңдатпа. Қазіргі таңда жасанды интеллект әлемдік деңгейде үлкен маңызға ие. Жасанды интеллект – әлемдегі жаңа төңкеріс алып келетін сала. Оның қамтымаған секторы жоқ. Осығорай тақырыптың зерттеу бағыты жасанды интеллектің қазіргі таңдағы рөлі мен маңыздылығын айқындады. Қазіргі таңда автоматты аудармашыларды қолданатын кез келген адам жасанды ақыл-ойдың даму динамикасын бағалай алады.

Кілт сөздер: жасанды ақыл-ой, компьютер,сандық немесе цифрлық технология,сандық жүйе,банктер, жадысы бар машиналар, бизнес.

Біздің дәуір – жасанды ой-өріс, робототехника, сандық жүйелер дәуірі өмірімізге енді. Қатты індет кезінде ауруды анықтауда жасанды интеллекттің маңызы арта түсті. Болашақта аталмыш сала дамымаса, кемімейтіні анық.

Жасанды интеллект - бұл ақыл-ой машиналарын, әсіресе компьютерлік бағдарламаларды жасауға арналған жүйе. Жасанды ақыл компьютерлер мен адамның ақыл-ойын түсіну үшін қолданылады. Ол міндетті түрде био әдістермен шектелмейді. Басқаша айтқанда, адамның логикалық ойлауын түрлі машиналарда жүзеге асыру, бұл оларды өз бетінше ойлауға мүмкіндік береді.

Өзіндік ақыл-ойы жадысы бар машиналар жасау туралы ойлар Ескі Грецияда пайда болды. Орта ғасырларда және кейінгі заманда ғылым әуесқойлары адами еңбекті алмастыратын механизмдер жасады, мысалы, 17 ғасырда Паскаль алғашқы механикалық сандық есептеуіш құрылғысын ойлап тапты,19 ғасырда Джозеф-Мари Жаккард перфокарталардағы нұсқаулары бар бағдарламаланатын тоқыма станокын жасады.1937 жылы Алан Трюнинг өзінің туындысын-әмбебап Тьюринг машинасын ұсынды,1939 жылы Нью-Йоркте Sparco иті бар Electro механикалық роботының алғашқы тұсаукесері өтті.

Бірақ 2-дүниежүзілік соғыстан кейін қазіргі заманғы компьютерлер пайда болғаннан кейін ғана күрделі ақыл-ой тапсырмаларын орындайтын бағдарламаларды жасау мүмкіндігі пайда болды. 1950 жылдары әртүрлі саланың ғалымдары жасанды ми құру мүмкіндігі туралы ойлана бастады. Содан кейін неврология саласындағы талдаулар мидың нейрондық желі екенін көрсетті, ал А.Тюнинг есептеулердің кез келген түрін цифрлық форматта көрсетуге болатынын көрсетті және 1951 жылы 1-ші нейрондық желі ұйымдастырылды SNARC магистранты Марвин Мински. 1950 жылға қарай А.Тьюринг машина әрекеттерінің адам санасымен ұқсастық деңгейін анықтайтын тест жасап шығарды, ол кезде Тьюринг сынағы деп аталды. «Жасанды

ақыл» атауы алғаш рет 1956 жылы Дартмут конференциясында қолданылды, сол уақытта «Жасанды ақыл-ойды зерттеу» ғылыми пәні пайда болды.

Содан кейін адам сөзін түсінетін, осы тақырыптар бойынша диалог жүргізе алатын көптеген машиналар, үстел ойындарын ойнайтын роботтар ұйымдастырылды: шахматтағы компьютер мен Каспаровтың әйгілі ойыны машинаның жеңісімен аяқталды. Қазіргі уақытта жасанды ақыл ғылымның дамуы маңызды орын алады, әсіресе әлеуметтік желі идеясы аясында, өйткені деректерді жәй ғана жинау жеткіліксіз, оны өңдеу және қарастыру қажеттілігі бар, осы нұсқалар барысында,адам мұны істей алмайтын жағдайларда әрекет ету жасанды ақыл-ойға бұйырады [1].

Еліміздегі Жасанды интеллектіні әр жүйеде және әр салада одан әрі дамыту қажеттілігі туындап отыр. Міне осы мәселені шешу мақсатында елімізде шамамен екі жыл бұрын Цифрлық даму министірлігі құрылды және де цифрлық Қазақстан бағдарламасы қабылданды.Қазіргі таңда бұның жемісі болып жатыр.Өршіген індет яғни пандемия кезінде бірқатар халыққа қызмет көрсету салалары электронды түрде жүргізілді.

Мемлекеттің экономикалық өсуіне ықпал ететін басты себептердің бірі – цифрлық технологиялардың дамуы. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларсыз тұрғындардың жағдайын жақсарту мүмкін емес.

Жасанды ақыл өндірістер мен компанияларға ғана емес, қоғамға да оң әсерін және пайдасын әкелуі ықтимал. Жас буындағы бизнес өкілдерінің толқыны қоғам игілігі үшін инновациялық технологияларды пайдалануда үлкен өзгеріс жасай алады.Қазіргі уақытта жасанды ақыл атқарушы қызметінде және корпоративтік салаларда шешім қабылдауда кеңінен қолданылады. Дегенмен, жасанды ақыл-ой құралдары коммерциялық мақсатта көбірек қолданылуда және олар қоғамды жақсарту үшін де пайдасы бар.

Жасанды ақыл-ойдың артықшылығы - ол үлкен көлемдегі деректерді талдайды, деректер арасындағы байланысты үлкен дәлдікпен көрсетеді және де соңғы шешімді адамның өзінің таңдауына қалдырады. Адам мен жасанды интелектуалды машинаның арасындағы мұндай ынтымақтастық жаһандық әлеуметтік мәселелерді шешуде ерекше әсер етеді. Бұл этникалық топтар немесе бөліністер арасында қайшылықтар және де кикілжің бар қоғамда ең дұрыс әрі ұтымды шешім қабылдау барысында деректерді мүмкіндігінше ымыраға бейтарап бір шешімді қарастыру маңызды екендігімен байланысты.

Сондай-ақ, жасанды ақыл-ой жоғары сапалы білім беру және денсаулық сақтау қызметтерінің бағасын төмендетіп, өнімділікті арттыруға көмектеседі.Әр түрлі оқу қабырғаларындағы ұстаздардың күнделікті атқаратын жұмысын және әкімшілік жоспар тапсырмаларын автоматтандырады. Және де әр оқушының оқу үлгерімін жоғарылату үшін оқу жоспарын ,әр оқушының білім алу қабілетіне сай арнайы жобалайды.

Бүгінгі таңда жасанды ақыл-ойдың қандай да бір күтілмеген кездейсоқ мәселелерді шешуге арналған басқа бағдарламалары мен әдістері жасалуда.Осы бағытта жасанды ақыл-ой деңгейі дамып келеді. Бұл дегеніміз жасанды ақылдың белгілі бір дамығанын және де қоғамдағы алып отырған ықпалының зор екендігін білдіреді. Мысал келтіре кетсек, жасанды ақыл белгілі бір нәрселерді жасауға үйретілсе, бұл еңбектер жасанды ой өрісі бар машиналарда жаңа әдіс-тәсілдер бар екендігін көрсетеді.

Коронавирустық пандемия өмірдің барлық дерлік салаларында ілгерілеудің қуатты катализаторына айналды. Бұл туралы Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев «Digital Almaty 2021 – цифрлық қайта жүктеу: жаңа шындыққа секіріс(рывок в новую реальность)» халықаралық форумында айтты[2].

«Біз болашақ инновациялар мен технологияларда екенін жақсы түсінеміз, бұл бағыттағы бәсекелестік пен динамика өте жоғары. Сарапшылардың болжамы бойынша, 2021 жылы тек жасанды интеллект, сымсыз желілер, контактілі есептеу жүйелерін дамытуға бағытталған техникалық, технологиялық және бағдарламалық шешімдер нарығы 35%-ға өсіп, шамамен $12 млрд құрайды», - деп атап көрсеткен болатын. Сонымен бірге Дүниежүзілік банкпен бірлесіп Назарбаев Университетінің базасында жасанды интеллектінің ұлттық кластері құрылатынын және ауқымды ақпаратты тиімді өңдеу үшін деректер орталықтары жасақталатынын да назардан тыс қалдырмады.

Facebook бас директоры Марк Цукерберг Тесланың басшысы Илон Масктың жасанды интеллект адамзаттың болашағына қауіп төндіретіні туралы мәлімдемесін «өте жауапсыздық» деп санайды. Бұл туралы әлеуметтік желіні құрушы Facebook Live желісіндегі онлайн-трансляцияда айтты.Жасанды интеллект болашақта өмірімізді жақсартады, - деді Цукерберг Facebook қолданушысының сұрағына жауап беріп. Ол жасанды интеллекттің қауіптілігі туралы алыпқашпа ойлардың таралуына қарсы екенін баса айтты. «Менің бұл мәселе бойынша нақты ұстанымым бар, мен оптимистпін. Менің ойымша, сіз әлемді жақсы орынға айналдыратын нәрселерді жасай аласыз. Жасанды иетеллект жағдайында әсіресе мен оптимистпін », - деп қосты миллиардер.

"Менің ойымша, бұл адамдар ақырзаман сценарийлері туралы скептицизмді көрсетеді. Бұл теріс әсер етеді, бірақ менің ойымша, бұл өте жауапсыз", — деп түсіндірді ол. Кәсіпкер жаңа технологиялар әрқашан жамандық жасау немесе жақсылық жасау үшін қолданыла алатындығын атап өтті. Оның пікірінше, жасанды интеллекттің жаппай таралуының оң әсерін біз 5-10 жыл ішінде көреміз [2].

Илон Маск бұған түбегейлі келіспейді: ол жасанды интеллект жаппай жұмыс проблемаларына әкеледі деп санайды, өйткені Роботтар "бізден де жақсы атқара алады". "Жасанды интеллект — адамзат өркениетінің өмір сүруі үшін негізгі қауіп", - дейді кәсіпкер. Ол озық технологияларды іздейтін компаниялар жасанды интеллекттен келетін қауіптер туралы ұмытып кетуі мүмкін деп қорқады.

Алайда, Маск жасанды интеллект алаңдаушылық тудыратын жалғыз миллиардер емес. Майкрософттың негізін қалаушы Билл Гейтс жақын болашақта үлкен көлемде жұмыс істейтін роботтар қоғамның дамуында оң рөл атқарады, бірақ болашақта жасанды интеллект қауіп төндіреді дейді. "Мен өте ақылды интеллектке алаңдайтындардың лагеріндемін", — деді Гейтс Reddit сұрақ-жауап сессиясында.

Amazon және Blue Origin негізін қалаушы Джефф Безос өз бизнесінде жаңа технологияларды белсенді қолдана отырып, жасанды интеллекттің дамуын қызу қолдайды. Онда ол бизнес үшін де, мемлекеттік сектор үшін де пайдасын көреді. "Негізінде, әлемде Машиналық оқыту арқылы жақсартуға болмайтын мекеме жоқ", — деп түсіндіреді кәсіпкер.

Ұлыбританияның ең құрметті және әйгілі ғалымдарының бірі болған профессор Стивен Хокинг ойлау машиналарын жасау әрекеті адамзаттың өміріне қауіп төндіруі мүмкін деп мәлімдеген.

Стивен Хокинг қазіргі кездегі жасанды интеллекттің қарабайыр формалары пайдалы екенін дәлелдеді, бірақ ол жасанды ақыл-ой өзінің жасаушысынан да асып түсетін нәрсе жасайды деп қорқады.

Қазіргі уақытта ғылым саласының қызметкерлері жасанды ақыл-ойды алгоритім ретінде, адамның алға қойған міндеттердін орындау үшін, пайдалану үшін, өзін-өзі оқытуға қабілетті механизмі ретінде анықтайды.Сонымен қатар бүгінгі күнде машиналық оқыту жүйелері банкинг, ретейл, Денсаулық сақтау, қауіпсіздік, индустрия сияқты барлық маңызды салалардағы процестерді автоматтандырды.

Қазіргі таңда автоматты аудармашыларды қолданатын кез келген адам жасанды ақыл-ойдың даму динамикасын бағалай алады. Осыдан бес жыл бұрын, барлығымыз білетін GoogleTranslate кейбір сөз тіркестері мен сөйлемдерді ең аз көлемде қабылдады,ал қазіргі таңда бағдарлама үлкен көлемдегі мағыналы блоктарды аударады, жасанды нейрондық желі контекстті ескереді және үлкен статистикалық мәліметтермен жұмыс істейді. Қазіргі уақытта сіз тілді білмей-ақ Хинди, қытай, араб тілдеріндегі мақалаларды осы қосымшаның көмегімен оқи аласыз [2].

Осы кезекте қаржы саласында да Жасанды интеллектің алатын орыны ерекше, ашып айтатын болсақ қарыз алушының төлем қабілеттілігін бағалау үшін қаржы саласында жасанды ақыл-ой бұрыннан бері қолданылып келеді. Егер сізге бірінші қадамда несие берілуі мақұлданбаса, сіздің өтінішіңіз нақты түрде жасанды ақыл-ой көмегімен бас тартылған болып есептеледі. АҚШ-та кейбір штаттарда айыпталушылар үшін түрме мерзімінің ұзақтығын бағалау үшін сот жүйесінде жасанды ақыл-ой қолданылады.

Қазіргі таңда жасанды ақыл-ой технологияларын дамыту мен пайдалануда жетекші технологиялық мемлекеттер бар , атап айтатын болсақ олар: АҚШ , Қытай және Ұлыбритания елдері алдыңғы орында.

Сонымен қатар қаржы саласында,қаржылық жоспарлау және талдау саласындағы жасанды интеллекттің алатын орыны ерекше.

Қаржы саласы-жасанды ақыл-ойды енгізудің зор үміт күттіретін бағыттарының бірі болып есептеледі. Енді инновациялық дамуда: несиелік скоринг, қарыздарды өндіріп алу және алаяқтық әрекеттерді анықтау үшін қалай жұмыс жасайтыны туралы айтатын боламын.

Қаржы саласының қатысушылары шығындарды азайтудың, бақылау құрылғыларын жақсартудың және бәсекеге қабілетті артықшылықты қамтамасыз ете алатын жаңа ойларды анықтаудың жаңа әдістерін үнемі іздеуде үстінде. Бүгінде деректерге бағытталған технологиялардың белсенді өсуімен олардың назарын Машиналық оқыту мен жасанды ақыл-ой мүмкіндіктеріне аударады. Gartner компаниясының сауалнамасына сенетін болсақ, ақша бөлімшелерінің 27% – ы жасанды ақыл-ойдың немесе машиналық оқытудың бір немесе басқа түрі енгізіледі деп санайды.

Барлық дерлік ұйымдар қаржы саласын жоспарлау мен зерттеуді жақсарту үшін жасанды ақыл-ойды қолдануға, жасанды ақыл-ойға бет бұруға тырысады, бірақ бұған аз ғана қаржылық ұйымдар қол жеткізе алады. Жағдай қаржылық жоспарлау және талдау қосымшаларының көптеген бөлімдері әлі толық енбегендігімен түсіндіріледі, нәтижесінде бұл өте жақсы зерттелмеген.

Жасанды ақыл-ой секторын дамытуда еліміздегі банктердің үлесі зор.Қазақстанда бүгінгі таңда бес банктің өз банктік онлайн дүкендері бар. Олар: Каспи банкі, Жусан банкі, Халық банкі, ХоумКредит банкі және Форте банкі [3].

Ойымды қортындылай келе егер жасанды ақыл-ой мұқтаж адамдардың қызметіне берілсе, ол миллиардтаған адамның өмірін жеңілдететін әрі жақсартатын потенциалға ие. Міне осындай қызмет кезегінде қолданылса , жасанды ақыл-ой тек ауқаттылардың ғана қалтасын қалыңдатуға арналған құрал деген түсінікті түбірімен жоятын еді. Технологияны қоғамның дамуына жұмылдырған кәсіпкерлер ұзақ уақытқа әсер ететін, орасан зор өзгерістерге себеп бола алады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Зайнетдинов Э. Бизнес-процессов, которые изменятся из-за искусственного интеллекта. [Электрондық ресурс]. Қол жеткізу режимі: https://hype.ru/deecrypto-store-club/30-biznes-processov-kotorye-izmenyatsya-iz-za- iskusstvennogo-intellekta-dkvza585

2. Қазақстанда жасанды интеллект кластері құрылады. [Электрондық ресурс].Қол жеткізу режимі: https://qazaqtv.com/kk/news/business/3508-kazakstanda-zhasandy-intellekt-klasteri-kurylady

3. Национальный кластер искусственного интеллекта появится в Казахстане [Электрондық ресурс]. Қол жеткізу режимі: https://kapital.kz/tehnology/93211/natsional-nyy-klaster-iskusstvennogo-intellekta-poyavit-sya-v-kazakhstane.html

УДК 004.424

Жумангалиев А.Е. магистрант
Научный руководитель: **Саринова А.Ж.**, доктор PhD
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

АНАЛИЗ МЕТОДОВ ДЛЯ РАЗРАБОТКИ ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В РАСПОЗНАВАНИИ ЛИЦ

Аннотация. В статье отражены этапы улучшения ранее разработанного алгоритма распознавания лиц. На каждом этапе показаны результаты проведенных экспериментов, а также дано описание проводимых экспериментов. Рассматриваемая в этой статье программа распознавания лиц использует функции из библиотек OpenCV и dlib.

Ключевые слова: распознавание лиц, преобразование Фурье, программная реализация, алгоритм гибких контуров, нормированная сумма.

Введение. Разработка программы распознавания лиц состоит из шести этапов. На первом этапе программа распознавания лиц состоит из алгоритма, основанного на гибких контурах, которое учитывает только геометрию лица. Поэтому в алгоритмы последующих этапов разработки программы распознавания лиц было добавлено быстрое преобразование Фурье, которое учитывает цвет лица. Для того чтобы произвести замену параметров, вычисленных с помощью алгоритма гибких контуров, на параметры, вычисленные с помощью алгоритма быстрого преобразования Фурье, были проведены исследования, целью которых было определение областей изображения, которые лучше всего характеризуют лицо и которые будут использоваться для вычисления параметров с помощью быстрого преобразования Фурье, определения количества заменяемых параметров и порядка значимости параметров, вычисленных с помощью алгоритма гибких контуров. На втором этапе производится замена параметров гибких контуров на параметры, вычисленные с помощью быстрого преобразования Фурье, первым способом, на третьем этапе – вторым и третьим способами. На четвертом и пятом этапе были добавлены весовые коэффициенты, основанные на количестве совпадений между параметрами векторов. На шестом этапе были добавлены комбинированные весовые коэффициенты, вычисленные путем суммирования коэффициентов, полученных на предыдущих этапах разработки программы распознавания лиц. В результате среди всех версий программы распознавания лиц, полученных на шести этапах ее разработки, самый высокий процент правильно распознанных лиц, дает программа, полученная на четвертом этапе.

Для разработки программы распознавания лиц, рассмотренной в этой статье, использовались функции из библиотеки OpenCV и dlib. Для экспериментального тестирования всех версий алгоритмов распознавания лиц на каждом этапе использовалась база лиц The Facial Recognition Technology (FERET) Database.

Тестирование проходит в соответствии со следующими пунктами: – фотографии людей, выбранных как «своих», заносятся в базу; Разработка программы распознавания лиц 35 – на основании фотографий создаются математические модели (векторы), используемые в дальнейшим для сравнения с приходящими на пункт контроля; – на вход программе распознавания лиц подаются фотографии, состоящие из определенного числа «своих» и «чужих»; – на выходе программа распознавания лиц выдает список, состоящий из двух фотографий (фотография человека, найденного в кадре, и фотография человека – с наиболее похожим лицом из базы «своих») и процент совпадения лиц; – при изменении порога отбирается процент правильно распознанных лиц «свой» и «чужой».

Разработка программы распознавания лиц.

Первым этапом разработки программы распознавания лиц является алгоритм, основанный на гибких контурах.

Вычисляются все 10 параметров векторов для каждого лица по следующему алгоритму:

1) поиск лица на изображении;

2) поиск 68 ключевых точек на найденном лице;

3) вычисление с помощью гибких контуров и на основе найденных ключевых точек десяти параметров векторов (параметр – это значение, являющиеся частью вектора);

4) вычисленный вектор записывается в базу.

Распознавание лиц осуществляется по следующему алгоритму:

– выполняются пункты с 1 по 4, описанные выше;

– поочередно читаются векторы из базы, и по всем 10 параметрам каждого вектора из базы выполняется деление наименьшего значения параметра из базы и входного вектора на наибольшее значение параметра из базы и входного вектора, все 10 отношений суммируются, и полученная сумма нормируется делением на 10;

– выполняется поиск наибольшего значения нормированной суммы отношений; – наибольшее значение сравнивается с порогом, и если больше, то входной вектор распознался как найденный вектор из базы; если меньше, то входной вектор не найден в базе.

Вторым этапом разработки программы распознавания лиц является замена параметров, вычисленных на основе алгоритма гибких контуров, на параметры, вычисленные с помощью быстрого преобразования Фурье, основанная на количестве равных значений параметров векторов.

После проведения эксперимента на втором этапе разработки программы распознавания лиц правильное распознавание для базы FERET на 50 лиц равно 73 %.

И поскольку это самый высокий процент, то дальнейшее изменение программы будет производиться для алгоритма, полученного на этом этапе.

Третьим этапом разработки программы распознавания лиц является замена параметров, вычисленных на основе алгоритма гибких контуров, на параметры, вычисленные с помощью быстрого преобразования Фурье, основанная на разности и усиленной разности процентов совпадений своих и других своих.

После проведения эксперимента на третьем этапе разработки программы распознавания лиц после замены, основанной на разности процентов совпадений своих и других своих, процент правильного распознавания для базы FERET на 50 лиц равен 73 %. После замены, К.Р. Ахметзянов, В.И. Сазонов, Ю.Н. Липин, А.А. Южаков 38 основанной на усиленной разности процентов совпадений своих и других своих, процент правильного распознавания для базы FERET на 50 лиц равен 65 %.

На последующих этапах разработки программы распознавания лиц будут введены весовые коэффициенты для параметров векторов.

Четвертым этапом разработки программы распознавания лиц является добавление весовых коэффициентов, полученных путем возведения в положительные и отрицательные показатели степени количества совпадений между параметрами векторов.

Суть метода вычисления коэффициентов путем возведения в положительные показатели степени заключается в том, что есть функция, зависящая от количества совпадений параметров векторов и от показателя степени (показатель степени может принимать значения от 1 до плюс бесконечности). Если количество равных значений векторов одинаково, то одинаковы и коэффициенты, при увеличении показателя степени коэффициенты увеличиваются у тех параметров, у которых количества равных значений равно 0, и уменьшаются для остальных параметров векторов.

Коэффициенты, полученные путем возведения в положительные показатели степени, вычисляются не для бесконечного числа показателей степени, а до тех пор, пока процент правильно распознанных для базы FERET на 20 лиц и базы FERET на 50 лиц не начнет уменьшаться.

После добавления коэффициентов, вычисленных для n = 9, процент правильно распознанных достигает максимума для положительных показателей степеней, и для базы FERET на 50 лиц равен 78 %. На дальнейших этапах разработки программы распознавания лиц будут использоваться коэффициенты для n = 9 для вычисления комбинированных коэффициентов.

Суть метода вычисления коэффициентов путем возведения в отрицательные показатели степени заключается в том, что есть функция, зависящая от количества совпадений параметров векторов и от показателя степени (показатель степени может принимать значения от минус бесконечности до –1). Чем меньше количество равных значений, тем быстрее уменьшаются коэффициенты при уменьшении показателя степени, и чем больше количество равных значений, тем быстрее увеличиваются коэффициенты при уменьшении показателя степени.

Пятым этапом разработки программы распознавания лиц является добавление весовых коэффициентов, основанных на разности и усиленной разности процентов совпадений своих и других своих.

После добавления коэффициентов, основанных на разности процентов совпадений своих и других своих, процент правильно распознанных для базы FERET на 50 лиц равен 74 %. Процент сходства между чужими равен 84,63 %. На дальнейших этапах разработки программы распознавания лиц будут использоваться коэффициенты, основанные на разности процентов совпадений своих и других своих, для вычисления комбинированных коэффициентов.

После добавления коэффициентов, основанных на усиленной разности процентов совпадений своих и других своих, процент правильно распознанных для базы FERET на 50 лиц составляет 77 %.

Шестым этапом разработки программы распознавания лиц является добавление комбинированных весовых коэффициентов.

Комбинированные коэффициенты вычисляются путем суммирования коэффициентов, полученных на предыдущих этапах разработки программы распознавания лиц. Выполняется суммирование четырех групп коэффициентов

1. Коэффициенты, вычисленные путем возведения в положительные показатели степени, для n = 9 и коэффициенты, вычисленные путем возведения в отрицательные показатели степени, для n = −5 .

2. Коэффициенты, вычисленные путем возведения в отрицательные показатели степени, для n = −5 и коэффициенты, основанные на разности процентов совпадений своих и других своих. К.Р. Ахметзянов, В.И. Сазонов, Ю.Н. Липин, А.А. Южаков 40

3. Коэффициенты, вычисленные путем возведения в положительные показатели степени, для n = 9 и коэффициенты, основанные на разности процентов совпадений своих и других своих.

4. Коэффициенты, вычисленные путем возведения в положительные показатели степени, для n = 9, коэффициенты, вычисленные путем возведения в отрицательные показатели степени, для n = −5 и коэффициенты, основанные на разности процентов совпадений своих и других своих.

В результате проведенных экспериментов для первой группы комбинированных коэффициентов процент правильно распознанных для базы FERET на 50 лиц равен 75, для второй группы равен 76, для третьей группы равен 77, для четвертой группы равен 77.

Среди всех версий программы распознавания лиц, описанных на шести этапах ее разработки, самый высокий процент правильно распознанных для базы FERET (50 лиц в базе и 100 в потоке) дает программа, полученная на четвертом этапе после добавления весовых коэффициентов путем возведения в положительные показатели степени для n = 9, что составляет 78 %.

Список литературы:

1. Распознавание лиц. Новые технологии [Электронный ресурс]. – URL: http://tsb-company.ru/raspoznavanie-lic-novye-texnologii/ (дата обращения: 22.06.2017).

2. Биометрия по лицу. Критерии выбора программного продукта [Электронный ресурс]. – URL: http://www.algoritm.org/arch/arch. php?id=86&a=2099 (дата обращения: 22.06.2017).

3. Система распознавания лиц для безопасности Сочи [Электронный ресурс]. – URL: https://www.osp.ru/bvideo/2017/02/13051425.html (дата обращения: 22.06.2017).

4. Распознавание лиц при помощи видеонаблюдения – автоматизированная безопасность [Электронный ресурс]. – URL: http://arze.ru/ videocontrol/raspoznavanie-lic-cherez-sistemy-videonablyudeniya.html (дата обращения: 22.06.2017).

УДК: 33.331

Калинина Н. студент,
Научный руководитель: **Мусаева В.А.** к.э.н.,и.о.доцент
Кыргызский Государственный Юридический Университет (КГЮА),
Бишкек, Кыргызская Республика

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ВО ВРЕМЯ ПАНДЕМИИ

Аннотация. Автор рассмотрела влияние пандемии на все сферы жизни, результаты использования технологий при данной ситуации, а такжевыявление плюсов и минусов. Таким образом, беспрецедентный уровень использования цифровых решений, инструментов и услуг в ответ на пандемию ускоряет глобальный переход к цифровой экономике. В связи с чем социальное дистанцирование породило высокий спрос на быстрые и надежные средства связи для поддержки растущего информационного потока. В условиях быстро увеличивающегося цифрового разрыва менее развитые страны рискуют отстать еще сильнее. Региону необходимо в срочном порядке умножить свои усилия по преодолению цифрового разрыва путем ускорения внедрения технологий на местном, национальном и региональном уровнях. Пандемия открывает множество возможностей для сотрудничества на субнациональном, национальном и

региональном уровнях. Темпы инновационного развития новых цифровых технологий могут сдерживаться неразвитостью инфраструктуры, нехваткой финансирования и бюрократическими ограничениями.

Ключевые слова: экономическая безопасность, национальная безопасность, IT-технологии, цифровые ресурсы, регионы, цифровая инфраструктура, цифровая экономика, авторизация, социальное дистанцирование, цифровые инструменты.

Неожиданное возникновение новой болезни COVID-19 затронула не толькосистему здравоохранения во всем мире, но также затронула и экономику. Для снижения числазаразившихся и снижения нагрузки на здравоохранение, во многих странах было принято решение о жестких мерах самоизоляции для людей: все промышленные предприятия, кроме тех, которые необходимы для жизнеобеспечения были закрыты, людям рекомендуется снизить контакты и выходить из дома только в случае крайней необходимости.

Актуальность данной статьи заключается в том, что информационные технологии уже давно вошли в нашу жизнь и с их помощью мы можем останавливать распространения болезней, что мы должны уделять большее внимание развитию информационных технологий[1].

ИКТ играют ключевую роль в реализации ответных мер на пандемию COVID-19 в Азиатско-Тихоокеанском регионе. Новые технологии внедряются по всему региону в попытке помочь людям в борьбе с пандемией, и в условиях социального дистанцирования стали играть важную роль в функционировании общества и экономики. Беспрецедентный уровень использования цифровых решений, инструментов и услуг в ответ на пандемию ускоряет глобальный переход к цифровой экономике. Социальное дистанцирование породило высокий спрос на быстрые и надежные средства связи для поддержки растущего информационного потока. С января 2020 года поток данных во всем мире увеличился, а в некоторых случаях буквально взорвался в одночасье. Качество связи зависит от уровня развития базовой инфраструктуры ИКТ, которая сыграла решающую роль в реализации ответных мер стран на пандемию[2].

В попытке сгладить кривую распространения инфекции правительствам было предложено внимательно следить за ее распространением, чтобы предотвратить риск дальнейшего заражения с помощью средств цифрового учета, цифрового отслеживания и картирования случаев заражения. Цифровые инструменты также были использованы для смягчения воздействия COVID-19 посредством информирования о риске, вовлечения сообщества и использования технологий в системе здравоохранения. Перед лицом беспрецедентных социально-экономических потрясений переход к дистанционному труду и образованию позволил людям соблюдать социальную дистанцию без социальной изоляции и сохранить свои средства к существованию [3].

Вместе с тем, внедрение технологий в регионе также выявило зияющий разрыв между странами с низким уровнем подключения и гипер-цифровизированными странами Азиатско-Тихоокеанского региона, где почти половина населения не имеет доступа к Интернету. Менее оснащенные цифровыми технологиями более уязвимы перед разрушительными последствиями пандемии. В условиях быстро увеличивающегося цифрового разрыва менее развитые страны рискуют отстать еще сильнее. Региону необходимо в срочном порядке умножить свои усилия по преодолению цифрового разрыва путем ускорения внедрения технологий на местном, национальном и региональном уровнях.

В настоящем исследовании рассматривается вопрос устойчивости сетей ИКТ в Азиатско-Тихоокеанском регионе перед лицом пандемии. Как третий основной компонент Азиатско-тихоокеанской информационной супермагистрали (AP-IS), электронная устойчивость определяется как способность систем ИКТ противостоять внешним воздействиям, восстанавливаться после них и изменяться в случае их возникновения. Кроме того, электронная устойчивость подразумевает использование ИКТ для обеспечения устойчивости общества к внешним воздействиям[4]. Эти два аспекта электронной устойчивости взаимосвязаны и приобретают все большее значение и политический импульс. Цифровая инфраструктура нуждается в укреплении для преодоления последствий COVID-19 и будущих кризисов в области здравоохранения[5].

Пандемия привела к возникновению риска дезинформации о пандемии и перегруженности систем здравоохранения. Стремясь повысить электронную устойчивость, страны внедрили

цифровую инфраструктуру, позволяющую обмениваться информацией в режиме реального времени и времени на национальном и региональном уровнях сведения о них, включая место жительства, пол, контакты, национальность состояниями здоровья по районам проживания позволяет пользователям получить доступ к точной информации о масштабах вспышки ,помогает пользователям понять текущие условия вспышки и напрямую загружать исходные данные, помогает пользователям усваивать информацию и корректировать свое поведение в ответ, позволяет общественности и другим государственным учреждениям принимать обоснованные решения и более эффективно использовать ресурсы Дает представление о географическом распределении этих условий, используя карту в сочетании с местными или экспертными знаниями Источники данных ВОЗ и Национальная комиссия здравоохранения Китая Министерство здравоохранения Японии Центр по контролю и профилактике заболеваний Кореи Рабочая группа Индонезии по ускорению снижения темпов распространения коронавирусных заболеваний Национальное обследование состояния здоровья населения Австралии расширять поддержку систем здравоохранения. фактически, перед лицом этого кризиса технологии и цифровые решения повышают устойчивость общества, а также устойчивость и адаптируемость традиционных систем здравоохранения, способствуя повышению их гибкости и способности к изменению темпов и масштабов[6].

Цифровые инструменты работают как средство взаимодействия между государственным управлением большими данными и службой информирования и передачи информации о рисках пользователям. Распространяя информацию о пандемии, эти инструменты просвещают граждан, которые, в свою очередь, могут принимать информированные решения, чтобы защитить себя и уменьшить разрушительные последствия пандемии. ИКТ эффективно используются в мероприятиях по уменьшению опасности бедствий в чрезвычайных ситуациях: вещания по сотовой сети (сотовая передача) и SMS (вещание SMS), управления непрерывностью бизнеса (BCM) операторов связи и бизнеса в целом[7].

Пандемия подчеркивает два основных аспекта электронной устойчивости: ИКТ для обеспечения собственной устойчивости и ИКТ для обеспечения устойчивости общества. Эти два элемента электронной устойчивости взаимосвязаны и особенно важны во время кризиса. Пандемия COVID-19 подчеркнула важность устойчивости инфраструктуры ИКТ перед лицом стихийных бедствий[8]. Степень, в которой системы ИКТ способны противостоять неблагоприятному событию, восстанавливаться после него и изменяться в случае еговозникновения, определяет их способность достигать и поддерживать приемлемый уровень функционирования и организации.

Стратегические цели цифрового развития страны в рамках настоящей Концепции в полной мере соответствуют Национальной стратегии развития Кыргызской Республики на 2018-2040 годы и ставят перед собой следующие приоритетные задачи:[9]

1. Создание новых возможностей для населения через развитие цифровых навыков. В сфере развития человеческого потенциала будет проведена модернизация системы высшего и среднего (школьного) образования через усовершенствование образовательных стандартов, навыков и знаний у студентов и школьников, необходимых для их дальнейшего успешного трудоустройства в условиях цифровой экономики и обеспечения конкурентоспособности и востребованности наших граждан не только внутри страны, но и на региональном и глобальном рынках труда, повышения уровня занятости и благосостояния населения.

Кыргызская Республика займет свое достойное место в мировой экономике благодаря технологиям и инновациям, которые позволят кыргызстанцам и местному бизнесу быть конкурентоспособными и востребованными на глобальном рынке.

В Кыргызской Республике будут активно использоваться передовые цифровые технологии, таких как искусственный интеллект, большие данные и облачные вычислительные технологии.

Человеческий капитал является основным двигателем развития экономики Кыргызской Республики. Для сохранения релевантности в условиях технологических изменений наши специалисты должны обладать глубокими знаниями и развивать новые навыки. Для этого нужно создать улучшенные условия для обучения и переквалификации через институты дополнительного образования.

Цифровая трансформация произведет технологические перемены в стране и повысит конкурентоспособность нашей экономики, уровень жизни граждан и эффективность государства. Кыргызская Республика представляет собой динамично растущую инновационную экосистему, которая интегрирована с глобальным миром и привлекает технологии, инвестиции и квалификационные кадры. Сотрудничество академических и бизнес-структур будет реализовано через площадки инновационных центров, где бизнес и государство будут инвестировать в разработку и пилотирование конкретных инновационных образовательных программ, используя новейшие достижения технологий.

2. Предоставление качественных цифровых услуг, повышение эффективности, результативности, открытости, прозрачности, подотчетности и борьбы с коррупцией системы государственного управления, повышение уровня вовлеченности граждан в процессы принятия государственных и муниципальных решений через цифровую трансформацию системы государственного и муниципального управления.

Действия будут направлены на повышение эффективности деятельности государственных органов и органов местного самоуправления, искоренение коррупции через внедрение цифровых государственных и муниципальных услуг и автоматизацию внутренних процессов, процедур и регламентов, а также совершенствование нормативной правовой базы Кыргызской Республики для обеспечения легитимности данной деятельности, в том числе через внедрение механизмов «регулятивных песочниц».

Обеспечение верховенства права и искоренение коррупции в системе правопорядка и правосудия будет реализовано через внедрение инструментов взаимодействия правоохранительных органов и судебной ветви власти гражданами и бизнес-структурами, полную автоматизацию внутренних процессов.

3.обеспечение экономического роста через цифровую трансформацию приоритетных отраслей экономики, усилением международного партнерства и создания новых экономических кластеров.

В условиях быстрого технологического развития и инноваций экономический рост Кыргызской Республики может быть осуществлен через решение трех приоритетных задач в среднесрочной перспективе[10].

1) Цифровая трансформация бизнес-процессов и цепочек производства, внедрение финансовых технологий, обеспечение компетентными специалистами и развитие ИКТ-инфраструктуры и цифровых платформ, в особенности в приоритетных отраслях экономики, позволит повысить эффективность и конкурентоспособность отечественных компаний и укрепит экспортный потенциал страны.

2) Стратегии развития цифровой экономики стран-партнеров Кыргызской Республики, цифровая повестка ЕАЭС 2025, возрождение цифрового Шелкового пути через программу «Один пояс- один путь» и другие международные инициативы по развитию региональной цифровой инфраструктуры открывают для частного сектора новые возможности по расширению рынков сбыта и созданию новых видов товаров и услуг, и участию в глобальной производственной цепочке.

3) Развитие цифровых технологий и снижение барьеров по их разработке создадут совершенно новые экономические кластеры в стране. Автоматизация решений рутинных и повторяющихся задач, технологий расширят возможности частного сектора в разработке экспорте новых технологических отношений, тем самым создав инновационные и креативные кластера экономики.

Выявление роли IT-технологий во время пандемии Коронавируса.В декабре 2019 года в китайском Ухане были зафиксированы первые случаи заболевания коронавирусом. 31 января 2020 года на территории Российской Федерации выявлено двое больных новой инфекцией – в Забайкальском крае и Тюменской области. А в марте Всемирная Организация Здравоохранения признала ситуацию с коронавирусом пандемией – эпидемией мирового масштаба. Был разработан план действий для выхода из сложившейся ситуации. Многие государства закрыли границы, гражданам предписано оставаться дома. Сохранение социальной дистанции и запрет выхода из дома являются основными инструментами в борьбе с вирусом[11].

Жизнь людей перевернулась с ног на голову. Из-за введённых ограничений сотрудники перешли на удалённую работу, школы и ВУЗы – на дистанционное обучение. В этот момент на помощь пришли компьютерные технологии. Основными каналами распространения информации и взаимодействия с аудиторией в нынешних условиях стали: социальные сети, интернет-СМИ, видео платформы, онлайн-площадки для общения с аудиторией и проведения вебинаров.

Выявление плюсов и минусов перехода на дистанционную работу, учёбу. Пандемия открывает множество возможностей для сотрудничества на субнациональном, национальном и региональном уровнях. Темпы инновационного развития новых цифровых технологий могут сдерживаться неразвитостью инфраструктуры, нехваткой финансирования и бюрократическими ограничениями.

В условиях такой проблемы, как вспышка COVID-19, появляются мощные стимулы к быстрому преодолению этих ограничений, формированию электронной устойчивости и испытанию новых технологий. Это требует объединения усилий правительств и государственного и частного секторов, быстрых действий отдельных государств и тесного регионального сотрудничества. В данном разделе рассматриваются некоторые успехи, достигнутые в этой области, а также возможности для улучшений.

Как говорилось раннее, школы и ВУЗы перешли на дистанционное обучение. Школьники и студенты созваниваются с преподавателями по видеосвязи и таким образом посещают занятия: удобно, безопасно, а главное – знания продолжают поступать растущие организмы. Кажется, всё просто, но у медали всегда две стороны[11].Минусы дистанционного обучения: отсутствие у большинства педагогов реальной практики и умения строить онлайн-обучение; ввиду недостаточного опыта дистанционного обучения много времени приходится тратить на техническую организацию урока; сложность организации групповой работы.

Нет гарантий самостоятельного выполнения/решения учебных заданий и задач. Переход на дистанционное обучение – это всего лишь способ обеспечения безопасности преподавателям, школьникам и студентам, при этом не прерывая обучение. Когда ситуация с вирусом в стране улучшиться, мы обязательно вернёмся в прежнюю форму обучения. Зависающая картинка не сможет заменить настоящее присутствие учителя. На дистанционную работу перевели всех, кому необязательно физически присутствовать на рабочем месте.

Главный плюс перехода на удалённую работу: работа продолжается с минимальными рисками. При этом социальные обязанности по препятствованию вируса выполнены на все 100%[11].

Минусы дистанционной работы:

1. Отпадает необходимость в обслуживающих работниках, например, офис-менеджерах, уборщиках и т.д.
2. Стоимость организации работы на дому. Чтобы сотрудники имели возможность работать и взаимодействовать друг с другом из дома, с клиентурой и руководством, их надо обеспечить всем необходимым.
3. Побочные убытки. Помещения под офисы чаще всего арендуются, и аренда долгосрочная. То есть, какое-то время придется платить за «пустующие стены».
4. Размытие рамок рабочего дня.
5. Недостаток общения и десоциализация.

Работа означает «ходить на работу и там работать». Если можно работать из дома, то зачем покупать или арендовать помещение под офис? На работе должна быть рабочая атмосфера, необходимое оборудование и дисциплина. А дома сложно полностью отвлечься от домашних дел, сложно сосредоточиться и с головой погрузиться в рабочий процесс [11].

Компьютерные технологии не могут дать всего того, что даёт атмосфера места работы. Безусловно, компьютерные технологии сыграли важную роль во время пандемии. Они помогли не останавливать работу и продолжать её дистанционно. Появление пандемии дало развитие новым технологиям. Появились новые онлайн-сервисы и платформы. Интернета в нашей жизни становится всё больше и больше, цифровизация не за горами.

Таким образом, можно прийти к выводу, что в использовании новых технологий во время пандемии есть как свои плюсы, так и свои минусы. Нам остаётся только наблюдать за тем, что будет дальше. Ясно одно: как прежде наша жизнь уже не будет.

Список литературы:

1. COVID-19 КАК ВЫЗОВ СОВРЕМЕННОСТИ Информационные технологии и их роль в минимизации негативных последствий от распространения коронавирусной инфекции COVID-19 А.А. Самойленко. Постсоветские исследования. Т.3. №4 (2020)
2. КИКТНТИ, 19-20 августа 2020 года. Пункт 2 повестки дня «Совместные действия по использованию технологий во время пандемий»,
3. Экономическая и социальная комиссия для Азии и Тихого океана Комитет по информационно-коммуникационным технологиям, науке, технике и инновациям «Совместные действия по использованию технологий во время пандемий» стр. 2-3.27августа 2020г.
4. Всемирная организация здравоохранения, Коронавирусная болезнь 2019 (COVID-19): (25 февраля 2020 г.);
5. В.-Д. Гуань, Китайская экспертная группа по медицинскому лечению Covid-19, клинические характеристики коронавирусной болезни 2019 года в Китае. *Н. Англ. Дж.* 10.1056/NEJMoa2002032 (2020).
6. Broken down by age and sex: Why reliable and timely population statistics are more important than ever April 2020 | Issue No. 24
7. Fighting COVID-19: East Asian Responses to the Pandemic POLICY PAPER – APRIL 2020
8. 19 префектур Японии используют приложение Line, чтобы предложить консультации по коронавирусу 31 марта 2020 (Майнити, Япония)
9. О цифровизации в Кыргызстане и общих проблемах регулирования цифровых процессов для стран ЕАЭС рассказал в рамках круглого стола: «Пандемия цифровизации. Как коронавирус повлиял на бизнес» Председатель Кыргызского Интернет Общества (ISOC) Султанов Талант Исакович. 3е декабря 2020г.
10. Догоев: COVID-19 повлиял на внедрение цифровых технологий в Кыргызстане/5 июня 2020
11. Акбердеева К. Исследовательская работа " «Какова роль IT-технологий во время пандемии Коронавируса».11 декабря 2020

УДК 004.77

Козгулов Т.Е., магистрант ОП «Информационные системы», 2 курс
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

ОРГАНИЗАЦИЯ ПАРАЛЛЕЛЬНЫХ ВЫЧИСЛЕНИЙ В МНОГОЯДЕРНЫХ ПРОЦЕССОРАХ

Аннотация. Проведен анализ существующих технологий и методов организации параллельных вычислений, отмечены сложности разработки и программирования параллельных алгоритмов. С помощью пакета MATLAB на примере задачи перемножения матриц большой размерности была исследована зависимость времени решения от размерности при использовании последовательного и параллельного (на два ядра) алгоритмов.

Ключевые слова: параллельные вычисления, программно-аппаратная архитектура, перемножения матриц, программирование в MATLAB.

Введение. В условиях перехода производителей персональных компьютеров к процессорам с многоядерной архитектурой становится возможным и логичным использование их для решения ряда вычислительных задач достаточно большой размерности. Для этого нужны так называемые алгоритмы параллельных расчетов, которые позволяют оптимально загрузить работой все ядра процессора. Параллельное программирование становится неотъемлемым инструментом каждого продвинутого программиста и исследователя.

Но существует ряд сложностей в работе с алгоритмами параллельных расчётов. Одной из важных является то, чтобы алгоритм задачи было возможно разделить на два алгоритма, которые можно решить отдельно, то есть параллельно. Сложностью и недостатком параллельного расчета является его неспособность к решению абсолютно любой задачи. Это связано с тем, что некоторые задачи не решаются методом параллельных расчётов.

Не менее важным и сложным в данном методе является создание работающей системы, которая осуществила бы работу алгоритма параллельных расчётов.

Создание программ и алгоритмов для параллельных систем вызывает большую сложность, нежели для последовательных, так как взаимодействие исинхронизациямежду вычислительными и информационными процессами представляют определенные проблемы для получения наибольшей производительности в алгоритмах параллельных расчётов. Благодаря параллельным методам вычисления можно значительно ускорить и оптимизировать процесс решения задачи при условии, что для вычислений требуется гораздо больше времени, чем для отправки, получения и обработки данных.

Программа обмена сообщений (MPI) занимает позицию основной и классической в методе параллельных расчётов. Однако освоить его удается не каждому. Поэтому создатели прикладных математических пакетов, среди которых, в частности, MathWork, Inc. — разработчик пакета

MATLAB, озаботились внедрением параллельных и распределенных вычислений в свои пакеты [1, 2]. Что же реализовано к настоящему времени? Цель данной работы — провести анализ существующих технологий и методов организации параллельных вычислений, исследовать зависимость времени решения задач от размерности при использовании последовательного и параллельного алгоритмов.

Технология CUDA. CUDA (Compute Unified Device Architecture) — программно-аппаратная архитектура параллельных расчётов, с помощью которой реализуется заметное повышение производительности ЭВМ за счёт использованияграфических процессоров GPU фирмы Nvidia. Первоначальная версия CUDA была продемонстрирована в 2007 году[3]. CUDA SDK способна создавать алгоритмы на упрощённом языке Си, параллельно организованные на процессорах Nvidia. Устройство программно-аппаратной архитектуры оставляет возможность изменять доступ к графическому ускорителю и работать с его памятью.

Технология MPI. MPI (Message Passing Interface) — информационно-передающая технология, позволяющая осуществлять связь между активными процессами, которые выполняют алгоритмы одной и той же задачи [4].Стоит заметить, что при использовании алгоритма параллельных расчётов нередко используют именно интерфейс MPI, поэтому он считается распространённым.

Его исполнение можно найти на различных языках программирования, таких как Фортран77/90, Java, Си,Си++и Python. Чаще всего он используется при создании программ для систем компьютерови суперкомпьютеров. В MPI общение процессов происходит за счёт обмена информации между процессами. Необходимые данные передаются от одного процесса к другому.

В сообщении находится пакет с основными данными (полезные данные) и дополнительными. Дополнительные данные необходимы для идентификации данных и дальнейшего их использования. Также существуют:

- отправитель — ранг (номер в группе) отправителя сообщения;
- получатель — ранг получателя;
- признак — может использоваться для разделения различныхвидов сообщений;
- коммуникатор — код группы процессов.

В результате обмена данными процесс может быть блокирующимся и неблокирующимся. Неблокирующийся процесс служит для определения готовности к совершению операции и готовности к начатию данной операции.

Существует ещё один вид обмена данными процессов. Это удалённое управление памятью (RAM). Благодаря этому виду связи появляется возможность удалённого считывания или изменения памяти процесса. Процесс, действующий локально, действует с памятью в обе стороны, то есть он может некоторую область памяти переносить в свою и возвращать назад. Также, например, путем суммирования локальный процесс может по-разному сочетать данные для передачи их в удалённый процесс. После выполнения удалённых операций, которые являются неблокирующимися, следует вызывать блокирующиеся функции синхронизации до и после выполнения операции (использование MPI вызывает затруднение у многих прикладных программистов).

Параллельные вычисления в MATLAB.К последним версиям MATLAB (например, R2014a) подключен набор инструментов Parallel Computing Toolbox. В нём созданы инструмен-

ты для алгоритмов параллельных расчётов, такие как параллельные числовые алгоритмы, параллельные циклы, функции передачи сообщений, распределенные массивы. Благодаря им в среде MATLAB можно создать программы, которые не нуждались бы в программировании на аппаратном уровне и использовании сетевых архитектур (табл.1). Таким образом, с изменением приложения с последовательным алгоритмом в приложение с параллельным алгоритмом в MATLAB происходит минимальное изменение исходного кода. Стоит отметить, что для этой операции глубоких знаний о CUDA или MPI не требуется и даже можно не задействовать язык программирования низкого уровня [5].

Таблица 1 Основные функции параллельного MATLAB

parfor	Создает параллельный расчёт
pmode	Запуск Parallel Command Window
labReceive	Принятие информации
labSend	Передача информации
labSendReceive	Синхронная передача и принятие информации
pload	Перемещение файла в параллельный цикл
psave	Закрепление данных из параллельного расчёта
labProbe	Проверка лаборатории на предмет приёма данных

Основная функция Toolbox — параллельный цикл *parfor*. Часть программы выполняется на Клиенте MATLAB, а другая — на РабочихMATLAB. Клиент MATLAB — это устройство с активным *parfor*. Рабочий MATLAB — это процесс MATLAB, осуществляющий расчёт. Необходимые данные, анализируемые *parfor*, отправляют от Клиента к Рабочим. В этом блоке выполняется большая часть вычислений. После этого вычисленные значения посылаются обратно Клиенту и группируются. Рабочие MATLAB совершают операции независимо друг от друга. Так как операции совершаются независимо, то итерации не всегда могут быть синхронизованы, но для простых задач нет необходимости в синхронизации итераций. Однако при количестве операций, превосходящих Рабочих, некоторые Рабочие совершают сразу несколько итерации.

Стоит заметить, что благодаря функции *pmode* можно обратиться к процессам Рабочих непосредственно из командного окна Parallel Command Window. *Pmode* является своеобразным диалоговым окном для каждой лаборатории, совершающей операции. Здесь возможно просмотреть результаты, вводить команды, обращаться к рабочему пространству каждой **Лаборатории** (под понятием Лаборатория в MATLAB понимается объединение нескольких Рабочих) и т.д.

Parallel Computing Toolbox предоставляет до 12 локальных Рабочих для запуска приложений локально на многоядерном ПК; без изменения кода то же самое приложение можно запускать на **Кластере** (cluster — это несколько компьютеров, соединенных по сети и предназначенных для общей цели) или сервисе распределённых вычислений (с помощью MATLAB Distributed Computing Server). Параллельные приложения можно запускать интерактивно или в пакетном режиме. Планировщик (scheduler) задает очереди и назначает задания Рабочим.

Оценка эффективности параллельных расчетов.Рассмотрим задачу умножения матриц. Ее алгоритм (умножение «строка на столбец») допускает распараллеливание. В табл. 2 представлены коды алгоритмов последовательного и параллельного перемножение матриц в MATLAB.

Таблица 2. Последовательное и параллельное перемножение матриц

Последовательный цикл	Параллельный цикл

clear; n = 700;
tic;
for i = 1:n M = magic(n);
R = rand(n);
A(i) = sum(M(i,:).*R(n+1-i,:)); end toc
	matlabpool open local 2
	clear; n = 700;
	tic; parfori = 1:n M = magic(n);
	R = rand(n);
	A(i) = sum(M(i,:).*R(n+1-i,:)); end
	toc
	matlabpoolclose

Здесь встроенная функция **magic(n)** создаёт определённую матрицу, которая имеет одинаковое количество символов в строке и столбцах, то есть квадратная, **M** размера $n^{\times}n$, элементами которой являются целые числа, и суммы элементов которой по строкам и столбцам равны, а функция **rand(n)** формирует квадратную матрицу **R** размера $n^{\times}n$, элементами которой являются случайные величины, распределенные по равномерному закону в интервале (0, 1). Функция **tic** начинает, а функция **toc**заканчивает отсчет времени.

Первым этапом в осуществлении кода, который имеет в себе параллельный цикл *parfor*, нужно запустить следующую функцию в MATLAB: matlabpoolopenlocal 2 Она позволяет закрепить для повторов цикла определённое количество компьютеров — **Рабочих**, которые выполняют вычисления (в данном примере их два). По окончании работы с вычислениями необходимо запустить следующую функцию: matlabpoolclose.

Расчеты проводились при различных размерностях матриц **n** от 10 до 1000. Результаты приведены в табл. 3 и отображены на графике (рис. 1).

Таблица 3. Зависимость времени решения от размерности матриц

n	**Последовательное умножение, сек.**	**Параллельное умножение, сек.**
10	0.00	1.42
30	0.01	1.24
50	0.02	1.33
100	0.37	1.43
200	2.35	3.5
300	9.23	7.64
400	22.13	17.75
500	44.12	36.10
700	136.18	108.43
1000	355.06	285.11

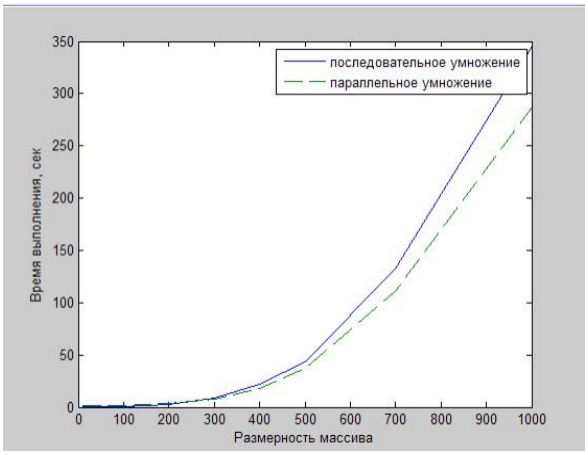

Рисунок 1. График зависимости временивыполнения отразмерности перемножаемых матриц

Проанализировав результаты работы алгоритмов, можно сделать вывод, что эффективность алгоритма параллельных вычислений зависит от размерности матрицы. Это значит, что в данной задаче наиболее эффективен параллельный метод, но с оговоркой на то, что значения

матрицы будут браться от 300. Однако последовательный метод оказывается эффективен в значениях матрицы от 0 до 300.

Таким образом, при малых размерах матриц параллельные вычисления нецелесообразны.

Это нужно учитывать при решении конкретных задач.

Выводы. На ПК, имеющих процессоры с большим количеством матриц, можно решать задачи достаточно большой размерности, допускающие распараллеливание, таких как:

- решение систем линейных алгебраических уравнений (СЛАУ),
- вычисление кратных интегралов,
- численное решение систем обыкновенных дифференциальных уравнений (ДУ) и уравнений в частных производных,
- моделирование методом Монте-Карло и другие.

Список литературы:

1. Распределенные и параллельные вычисления / Введение [Электронный ресурс] / Вики-учебник. — Режим доступа: http://ru.wikibooks.nym.su/wiki/

2. Распределенныеипараллельныевычисления/Введение (дата обращения: 10.02.22). - Режим доступа: https://www.intuit.ru/studies/courses/5938/1074/lecture/16443(дата обращения: 10.02.22).

3. CUDA [Электронный ресурс] / Википедия. - Режимдоступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/CUDA (дата обращения: 11.02.22).

4. Message_Passing_Interface [Электронный ресурс] / Википедия. — Режим доступа:https://ru.wikipedia.org/wiki/Message_Passing_Interface(дата обращения: 11.02.22).

5. Что такое вычисление на GPU [Электронный ресурс] / NVIDIA. — Режим доступа: http://www.nvidia.ru/object/tesla-matlab-accelerations-ru.html(дата обращения: 13.02.22).

УДК 004.77:004.424

Мельченко В.А. магистрант 2 курса
ОП «Информационные системы»
Научный руководитель: **Саринова А. Ж.**к.т.н., PhD
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

ЗНАЧЕНИЕ ОБЛАЧНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ВЫЧИСЛЕНИЙ В СОВРЕМЕННОМ ИНФОРМАЦИОННОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Аннотация. Информационные технологии оказывают многогранное воздействие на общественное развитие. Изначально Интернет сознательно формировался как сетевая структура, не имеющая единой точки управления. Он стал символом децентрализации и успехов, которых можно достичь с помощью этого организующего принципа. «Облачные технологии» в 2010-е годы внесли существенные коррективы в глобальную структуру информационных потоков. Они усилили элементы централизации и иерархии, перенеся в «облако» значительную часть информационной инфраструктуры, ранее размещавшуюся на отдельных компьютерах. Новый баланс централизации и децентрализации позволяет успешно развивать не только «облачное хранилище» и «облачные вычисления», но и «облачное производство».

Ключевые слова: информационное общество, сетевые структуры, бизнес, облачные технологии, облачное производство, пользователи, HiveNet.

Интернет и информационные технологии играют огромную роль в жизни современного человека. Сегодня мы можем наблюдать новую эру в развитии социальных сетей, где мы имеем дело с разнообразием электронных устройств, большими объемами памяти и высокой скоростью отклика информации. В этом мире новых технологий есть важная инновация, которая называется облачными вычислениями. Это может принести совершенно новые преимущества людям из разных профессиональных групп.

Облачные вычисления представляют собой систему, которая служит информационным центром в Интернете. Клиенты могут безопасно получить доступ ко всем видам файлов и программного обеспечения через различные устройства. Эта возможность не зависит от местонахождения клиентов: они могут воспользоваться ею из любой точки Земли, где есть доступ к Wi-Fi или проводному интернету.

Облачные вычисления — отличный инструмент для организаций и частных лиц, которые ищут простой способ хранения и доступа к мультимедиа с одного устройства на другое. Данные технологии позволяют людям запускать программы без установки, а также разрабатывать и тестировать программы, не имея серверы. Облачные технологии имеют широкий список преимуществ для бизнес-проектов. Рассмотрим их более подробно.

«Облачные технологии» могут быть реализованы в разных формах. Одним из примеров являются так называемые «облачные хранилища»: ряд компаний (Google, Yandex, Apple) предоставляют своим пользователям возможность хранить свои файлы на удаленных серверах. Такие услуги могут оказываться как бесплатно, так и на платной основе. Зачастую компании предлагают пользователям оплачивать такие услуги в зависимости от используемого объема хранилища, что позволяет легко измерять итоговую прибыль от предоставления данной услуги. Другой пример – «электронные ассистенты» и, в частности, голосовой ассистент Apple, Siri. Пользователь произносит вслух какую-либо фразу с запросом, которая записывается на телефон, а затем отправляется на удаленный сервер. Там она обрабатывается с помощью технологий распознавания голоса, а затем формируется ответ на запрос, который отправляется обратно на устройство пользователя. Без использования этих серверов было бы невозможно быстро обрабатывать речь пользователя, используя лишь ресурсы его телефона. Более сложные «облачные технологии» разрабатываются для нужд бизнеса. В этом часто принимают участие государственные и международные организации. В качестве примера можно привести проект ManuCloud, основанный в Евросоюзе в рамках European Commission’s Seventh Framework Program for Research. Этот проект направлен на создание интегрированных производственных сетей, соединяющих множество предприятий, работающих в ряде специфических отраслей энергетики. Облачные вычисления стали одной из главных систем обеспечения в производственной индустрии. Они позволяют менять традиционную бизнес-модель и создавать «умные» производственные сети, которые способствуют эффективному сотрудничеству [1].

Преимущества облачных вычислений для бизнес-проектов.

Есть несколько положительных особенностей использования облачных вычислений в бизнесе. Вот некоторые из них.

Глобальный доступ. Благодаря удаленному серверу сотрудники смогут легко обмениваться файлами и календарями. Такие возможности помогают улучшить планирование и управление временем в вашей компании.

Удобный обмен данными. Благодаря удаленному кластеру серверов вы не потеряете важную информацию. Если будут ошибки с вашими конкретными файлами или всеми вашими данными, их можно будет отправить на другое устройство.

Экономические решения. Облачные вычисления позволяют избежать дополнительных расходов на лицензионные отчисления, затраты на хранение данных, оплату обновлений ПО и зарплату специальным менеджерам.

Безопасность и охрана. Хакерам трудно проникнуть в базы данных в облачных вычислениях. Разработчики стремятся найти новые методы, чтобы лучше защитить систему от хакеров.

Большое хранилище. По сравнению с персональным компьютером облачные вычисления дают вашей компании возможность хранить гораздо больше информации.

Независимость от устройства. Вы можете получить доступ к программному обеспечению для облачных вычислений везде и в любом месте. Вам просто нужно иметь устройство и доступ к интернету [2].

HiveNet — новое решение в облачных вычислениях.

HiveNet представляет собой распределенную сеть облачных вычислений. Данная технология соединяет устройства из разных стран для выполнения важных вычислительных задач. HiveNet помогает клиентам и владельцам компьютеров наладить контакты друг с другом.

HiveNet отвечает за назначение и проверку задач, а также справедливое распределение платежей. Владельцы компьютеров предлагают вычислительную мощность клиентам и получают от них платежи. Давайте посмотрим, какие преимущества есть у разных сторон в этом проекте.

Владельцы компьютеров. Обычные люди могут зарабатывать во время использования компьютера. Некоторая прибыль будет получена за выполнение простых задач мощностью вашего компьютера. Вам просто нужно устройство с подключением к Интернету. Так что это реальный перспективный способ получения пассивного дохода, не требующий от вас особых способностей. И вы можете получать прибыль, даже когда вы спите.

Клиенты. HiveNet позволяет использовать уже имеющиеся компьютеры, поэтому компаниям не нужно тратиться на новые устройства, жилье и т. д. Поэтому этот инструмент намного дешевле по сравнению с обычными облачными вычислениями.

Криптотрейдеры. У людей из этой группы будут хорошие краткосрочные и долгосрочные возможности благодаря использованию HiveCoin. Эти токены используются для оплаты вычислительной мощности внутри сети HiveNet [3].

В «облачных технологиях» все является услугой, предоставляемой на уровне пользовательского интерфейса: программное обеспечение (SaaS – Software as a Service), платформа (PaaS – Platform as a Service) и инфраструктура (IaaS – Infrastructure as a Service). Эти виды услуг образуют многоуровневую системную структуру «облачных вычислений». На уровне инфраструктуры процессы обработки и хранения информации и другие компьютерные ресурсы определяются как стандартизированные услуги, предоставляемые в Сети. Клиенты «облачных» провайдеров могут развертывать и запускать операционные системы и программное обеспечение для своих инфраструктур. Средний уровень, т. е. платформа, предоставляет услуги для развития, тестирования и сохранения приложений. Уровень программного обеспечения предоставляет полный набор приложений.

Верхний уровень пользовательского интерфейса обеспечивает целостное взаимодействие со всеми низлежащими уровнями.

За последние годы лидером в сфере облачных вычислений стал Google. Однако такие компании, как Yahoo, Amazon, eBay и Microsoft, также создали пользовательские услуги, заключающиеся в интернет-поиске, социальных сетях, электронной почте и т. д., которые используют «облачные вычисления». IBM и ряд других компаний создали интернет-услуги для предсказывания колебаний рынка и оптимизации производства. За всеми этими сервисами стоят центры данных, которые используют тысячи процессоров, огромные запасы информации и специализированное программное обеспечение. Важнейшим современным этапом развития «облачных технологий» стало возникновение так называемого «облачного производства», т. е. создания бизнеса с помощью «облака» и дальнейшего управления им. При этом на выходе создаются реальные товары и услуги с помощью предприятий, включенных в «облачное производство». Понятие «облачное производство», впервые ввел Б. Ли в 2010 г. для обозначения современной системы производства, основанной на существующих сетевых производственных технологиях. «Облачное производство» – это новая сетевая модель производства, обеспечивающая пользователей настроенными на их потребности производственными услугами с помощью организации онлайн производственных ресурсов (называемых «ресурсным облаком») при использовании Интернета и платформы услуги «облачного производства». «Облачное производство» – это новая производственная парадигма, сочетающая технологии (такие как Интернет, «облачные вычисления», семантическую сеть, виртуализацию и сервис ориентированные технологии) с передовыми производственными моделями, информационными и коммуникационными технологиями. Эта парадигма нацелена на то, чтобы возможности и ресурсы производства интегрировались и оптимизировались в глобальном плане. «Облачное производство» нацелено на полный обмен и циркуляцию различных производственных ресурсов, на высокий процент их эффективного использования и легкую доступность, предоставляя надежный, качественный и дешевый способ использования производственных мощностей на всем производственном цикле [4].

По заключению К. Келли, мир технологий «начинает управлять миром машин и миром реальности». Определяя современный статус информационных технологий, К. Келли констатирует:

«…коммуникации, которые в конце концов и являются тем, что мы понимаем под цифровыми технологиями и средствами связи, – это сама экономика». Действительно, в современных условиях информационные технологии начинают играть такую значимую роль, что наметилась тенденция определять их как пятый фактор производства (наряду с трудом, капиталом, природными ресурсами и предпринимательством), и их значение постоянно возрастает. Современные информационные технологии обеспечивают формирование новых и модернизацию традиционных каналов распространения, обработки и передачи информации. На всех этапах развития этого глобального инновационного процесса осуществлялась разработка и внедрение целого комплекса новых технологий, специализирующихся на различных областях информационной сферы.

Список литературы:

1. Рассел Джесси Облачные вычисления; Москва, 2012. - 107 с.

2. Карр Николас Великий переход. Революция облачных технологий; Манн, Иванов и Фербер - М., 2015. - 324 с.

3. Облачные вычисления как настоящее и будущее ИТ [Электронный ресурс] - URL : http://venture-biz.ru/informatsionnye-tekhnologii/205-oblachnye-vychisleniya.

4. http://it.sander.su - статья «Облачные технологии и распределенные вычисления»

УДК 004.312.42

Мухамеджанов Н.К. 2 курс магистранты
«Ақпараттық жүйелер»мамандығының магистранты
Ғылыми жетекші: **Кантуреева М.А.** PhD
Қазақ экономика, қаржы және халықаралықсаудауниверситеті
Нұр-Сұлтан қ.Қазақстан Республикасы

КОНТРОЛЛЕРДІҢ КӨМЕГІМЕН ДӘНЕКЕРЛЕУ ТОГЫ МЕН КЕРНЕУДІ БАСҚАРУ СХЕМАСЫН ЕСЕПТЕУ

Аңдатпа. Қолданыстағы контактілі дәнекерлеудің сенімділігі мен сапасына бірқатар шектеулер бар. Сондай-ақ, әр металл үшін дәнекерлеу үшін осы контактілі дәнекерлеуді орнату өте ұзақ уақытты алады. Бұл шектеулер өнеркәсіптегі өнімділікті төмендетеді. Егер осы процесті автоматтандырса, дәнекерлеудің сенімділігі мен сапасы бірнеше есе артады. Бұл жағдай контактілі дәнекерлеудің оңтайлы режимін сақтау үшін бағдарламалық жасақтама мен контроллерді жасау міндетін өзекті етеді. Контактілі дәнекерлеудің ұсынылған әдісі контактілі дәнекерлеудің тез реттелуін және дәнекерленетін тігістің сапасын қамтамасыз етеді.

Кілт сөздер: дәнекерлеу, контроллер, басқару, схема, Arduino, скетч.

Контактілі дәнекерлеу-бұл металды байланыстырудың кең таралған және танымал әдісі, бұл контактілі дәнекерлеудің бір түрі. Бұл мақалада микроконтроллерді басқару жүйесімен нүктелік дәнекерлеуді дамыту нәтижелері келтірілген. Қазіргі уақытта дәнекерлеу литий-ионды батарея элементтерін дәнекерлеу үшін кеңінен қолданылады. Себебі, контактілі дәнекерлеудің басқа түрлері элементтерді тым көп қыздырады, бұл олардың істен шығуына әкеледі. Қысқа мерзімділікке және шағын әсер ету аймағына байланысты нүктелік дәнекерлеу бұған жол бермейді. Қазіргі заманғы нарық дайын контроллерді басқару жүйелерінің де, әр түрлі дербестік деңгейіндегі блоктардың да кең таңдауын ұсынады, олардың негізінде жеке басқару жүйелерін құруға болады. Және, әрине, ұсынылған жүйе неғұрлым әмбебап, қуатты және ауқымды болса, оның құны соғұрлым жоғары екенін ұмытпаңыз. Осыған байланысты өндірушінің таңдау мәселесі бар. Бір жағынан, процессоры, кіріс/шығыс блогы, ыңғайлы даму ортасы бар сыртқы құрылғылармен байланыс құралдары бар дайын контроллерді база ретінде алуға болады. Алайда, көптеген нұсқаларда әмбебап контроллерлерде дәнекерлеу процесін тікелей басқаратын құрылғылар жоқ. Екінші жағынан, қатаң бәсекелестік жағдайында өндіруші

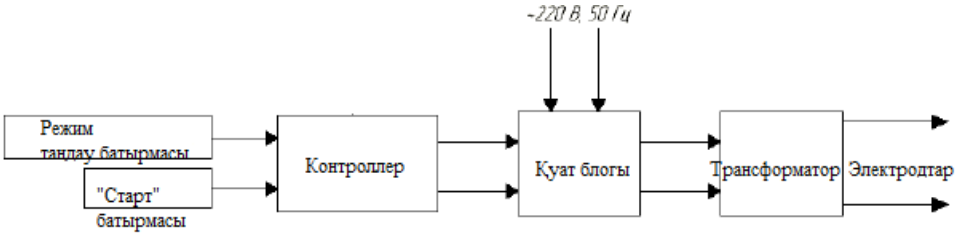
түпкілікті өнімнің өзіндік құнын төмендетуге тырысады, ол үшін жүйені құру кезінде жоғары мамандандырылған тапсырмаларды орындайтын жеке элементтерді пайдалану қажет. Бұл сізге функционалды қажет блоктарды ғана пайдалануға мүмкіндік береді, ал әмбебап контроллерді пайдалану әрдайым пайдаланылмаған функционалдылық үшін артық төлеудің мәжбүрлі қажеттілігін білдіреді. Бірақ дизайнның бұл әдісі, ең алдымен, жүйенің архитектурасы мен тұжырымдамасын жасауға көп күш жұмсауға байланысты белгілі бір қиындықтарға ие. Алайда, егер контроллердің өзіндік дамуын кәсіпорын басқару жүйелері үшін кеңінен қолдана алады деп болжасақ, онда бұл идея өте тиімді және үнемді болады. Бұл жағдайда бастысы-контроллерге қойылатын функционалды талаптарды мүмкіндігінше дәл анықтау, оны көптеген мәселелерді шешуде, соның ішінде дәнекерлеу процесін тікелей басқару міндеттерін шешуде қолдануға болады. Сондықтан шағын және орта деңгейдегі басқару жүйелерін құру үшін жеке модульдік контроллер құру туралы шешім қабылданды. Контроллерге қойылатын негізгі талаптар тұжырымдалды:

- жоғары өнімділік;
- модульдер, оператор панельдері, жеке компьютер арасындағы байланыс үшін бірнеше байланыс интерфейстерінің болуы;
- деректерді сақтау үшін кіріктірілген Flash-жадының болуы;
- сандық кірістер мен шығулардың көп саны, сонымен қатар желі арқылы модульдерді құру мүмкіндігі;
- ыңғайлы жобалау ортасы;
- "барлығы біреуінде" тұжырымдамасын қолдану, яғни модульдің барлық негізгі элементтерін — орталық процессорды, желілік адаптерлерді, кірістерді/шығуларды бір корпуста іске асыру;
- дәнекерлеу процесін басқару құрылғыларының болуы;
- модульдің ең төмен құны[1].

Біз микроконтроллерді басқару жүйесімен дәнекерлеу үшін қондырғы жасадық. Ол үшін біз екі аспектіні қарастырдық: схемалық және бағдарламалық жасақтама.

Электрлік схеманы жасау кезінде біз тізбекте ТО-125 оптронды тиристорларды қолданудан бастадық.

Оптотиристорлар электр тізбектерін гальваникалық оқшаулау үшін және шағын токтармен басқарылатын қуатты электронды кілт ретінде қызмет етеді, бұл электр құрылғыларын басқарудың микроконтроллерлік жүйелері үшін өте жақсы. Сондай-ақ, оптотиристорларды қолдану олардың кішкентай өлшемдеріне және механикалық кернеулерге және шаңға төзімділігіне негізделген, бұл аналогтармен салыстырғанда жүйенің сенімділігін жақсартуға мүмкіндік береді (негізінен механикалық реле көмегімен салынған). Дамудың негізі Arduino аппараттық платформасы болды. Төмендегі суретте контактілі дәнекерлеуді басқарудың құрылымдық схемасы көрсетілген[2].

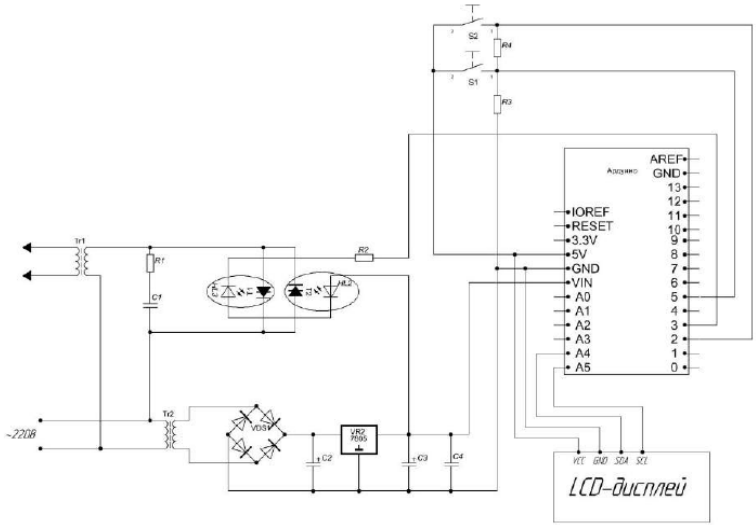

Сурет 1 – Контактілі дәнекерлеуді басқарудың құрылымдық схемасы

Ескертпе – дереккөзден құрастырылған[1]

Бұл құрылымдық схемада аппараттық платформа қуат блогында тізбектелген оптотиристорларды басқарады, олар кілттер функциясын орындайды. Тиристорлар пайдаланушы анықтаған уақыт аралығында ашылады, бұл трансформатордың бастапқы орамасындағы токтың

ағып кетуіне мүмкіндік береді, ол жоғары ток импульстарын жасауға қызмет етеді. Таңдалған уақыт аралығы және құрылғының дайындығы туралы ақпарат СК-де көрсетіледі.

Сурет 2 – Контактілі дәнекерлеудің электрілі схемасы
Ескертпе – дереккөзден құрастырылған[2]

Контактілі дәнекерлеуге әзірленген электр схемасы 2-суретте көрсетілген.Зерттеу нысаны-контактілі дәнекерлеуді басқару әдістері және оңтайлы режимді сақтау үшін контроллер мен бағдарламалық жасақтаманы әзірлеу. Зерттеу барысында контактілі дәнекерлеудің әртүрлі әдістері зерттелді, сонымен қатар арнайы бағдарламалық жасақтама жасалды және контактілі дәнекерлеуді бақылау және дәнекерлеу сапасын жақсарту үшін арнайы контроллер жасалды. Әзірлеу кезінде контактілі дәнекерлеу мен қолданылатын контроллердің барлық нюанстары мен бөлшектері ескерілді. Arduino негізіндегі контроллер үшін C++ Arduino тіліне негізделген арнайы бағдарламалық код жазылды. Бағдарлама әзірлеу кезінде контактілі дәнекерлеумен байланысты әр түрлі мәселелер шешілді, мысалы, кернеудің берілу уақыты, кернеудің мөлшері, қуат тұтыну, дәнекерлеудің байланыс уақыты және т.б. Әзірлеу барысында контактілі дәнекерлеудің оңтайлы режиміне қол жеткізілді[3].

Төменде контактілі дәнекерлеудің оңтайлы режиміне арналған бағдарламалық жасақтама скетчтің коды берілген[4].

Код:

```
#include "U8glib.h"
U8GLIB_SSD1306_128X64 u8g(U8G_I2C_OPT_NONE|U8G_I2C_OPT_DEV_0);      // I2C / TWI
intpotPin = 0;   // analogpin used to connect the potentiometer
int potVal;       // variable to read the value from the analog pin
int inPin = 2;
int triggerSwitch = 0;
int ssrPin = 3;
int stringWidth = 0;
void draw(void) {
  // graphic commands to redraw the complete screen
  u8g.setFont(u8g_font_unifont);
  u8g.drawStr( 14, 10, "JD Spot Weld!"); // rename to personalise ;)
  u8g.setScale2x2();
  u8g.setPrintPos(20,20);
  u8g.print(potVal);
  u8g.undoScale();
  u8g.drawStr( 20, 60, "Miliseconds");
```

```
   }
void setup(void) {
  // flip screen, if required
  // u8g.setRot180();
  // set SPI backup if required
  //u8g.setHardwareBackup(u8g_backup_avr_spi);
  // assign default color value
  if ( u8g.getMode() == U8G_MODE_R3G3B2 ) {
    u8g.setColorIndex(255);     // white}
  else if ( u8g.getMode() == U8G_MODE_GRAY2BIT ) {
    u8g.setColorIndex(3);         // max intensity
  }
  else if ( u8g.getMode() == U8G_MODE_BW ) {
    u8g.setColorIndex(1);         // pixel on}
  else if ( u8g.getMode() == U8G_MODE_HICOLOR ) {
    u8g.setHiColorByRGB(255,255,255);}
Serial.begin(9600);
pinMode(inPin, INPUT);
pinMode(ssrPin, OUTPUT);
}
void loop(void) {
  // picture loop
  u8g.firstPage();
  do {
draw();
  } while( u8g.nextPage() );
  // rebuild the picture after some delay
  //delay(50)
potVal = analogRead(potPin);                  // reads the value of the potentiometer (value between 0 and
1023)
potVal = map(potVal, 0, 1023, 10, 500);     // scale it to use it get the right time (value between 10 and
500)
triggerSwitch = digitalRead(inPin);
Serial.println(triggerSwitch);
  if (triggerSwitch == HIGH){
digitalWrite(ssrPin, HIGH);
       delay(potVal);
digitalWrite(ssrPin, LOW);
delay(1000);
  }
}
```

Әдебиет тізімі:

1. Белов, А. В. Конструирование устройств на микроконтроллерах. / А. В. Белов - СПБ.: Наука и Техника, 2005. - 256 б.
2. Иванов, Ю. И. Микропроцессорные устройства систем управления: Учебное пособие / Ю. И. Иванов — Таганрог: Издательство ТРТУ, 2005. - 135 б.
3. Петии, В. А. Проекты с использованием контроллера Arduino / В. А. Петии- СПб:БХВ- Петербург, 2015. — 436 б.
4. Соммер, У. Программирование микроконтроллерных плат Arduino / У. Соммер-Philadelphia: SIAM, 2012. — 241 б.

УДК 338.28

Рыбцова О.Л. магистр туризма, ст. преподаватель
Карабалина Ж.Ж. м.э.н, ст. преподаватель
Казахско- Русский Международный университет
г. Актобе, Республика Казахстан

ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ: ИСПОЛЬЗОВАНИЕ И ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. Актуальность исследуемой в статье проблемы обусловлена активным внедрением цифровых технологий во все сферы экономики. Исследован этап развития компьютеризации, который оказывает сильное влияние на современный мир. Представлены примеры использования цифровых технологий во всех сферах и отраслях народного хозяйства страны. Обусловлена потребность государства в специалистах для реализации цифровых проектов Казахстана. В статье рассматриваются проблемы цифровизации. Представлены рекомендации по решению данной проблемы.

Ключевые слова: цифровые технологии, цифровой Казахстан, роботы, технологии в медицине.

В самом начале нашей истории для передачи информации люди применяли язык жестов, и спустя долгое время появилась устная речь. Современный человек живет в мире где беспрерывно поступает много различной информации, которой он может делиться с помощью информационных технологий. Они охватили нашу повседневную жизнь, что многие люди отказываются от внешнего мира, заменяя его виртуальной жизнью. Создается все больше новых технологий, благодаря которым наша жизнь становится более комфортной и простой. Информационные технологии не только повлияли на жизнь общества, но также внесли огромный вклад в науку и образование. Компьютерные технологии будут применяться в сфере школьного образования.

Основы современной двоичной системы счисления были заложены математиком Карлом Лейбницем в XVII веке. В двадцатом веке его начали использовать для программных вычислений: в 1941 году появился первый компьютер, а в 1948 году - первая компьютерная программа ЭВМ.

В середине XX века, под цифровыми технологиями понималась информация, которая преобразуется в прерывистый набор данных, состоящий из 0 и 1сигналов. В настоящее время цифровые технологии - это информация "оцифрована", и может позволить создавать, хранить и распространять данные [1].

Цифровые технологии включают в себя, что связано с электроникой, вычислениями и преобразованием данных. К ним относят: Смартфоны, электронные устройства, новые технологии и компьютерные программы. Цифровые технологии лучше подходят для хранения и передачи больших объемов информации и могут обеспечить высокую скорость вычислений. При этом информация передается точно. Среди недостатков можно выделить основные, это - высокая энергоемкость и постоянная нужда в электричестве[3].

Практически в любом бизнесе используют цифровые технологии, они используют онлайн-сервисы для удаленной работы, хранения данных и работы с клиентами. Компании используют цифровые технологии для развития бизнеса, наращивания клиентской базы, ведения и подсчета данных и также выдачи заработной платы своим сотрудникам.

В образовании технику и программы используются для дистанционного обучения, подготовки и выполнения домашних заданий, показа презентаций и лекций, программирования на уроках информатики и творческих заданий. Виртуальная и дополненная реальность помогают лучше воспринимать материал и развить в ребенке креативное мышление, что делает обучение интерактивным и интересным. Алгоритмы искусственного интеллекта могут помочь в выборе будущей профессии. Данные программы могут помочь с анализом поведения покупателей и о перемещении посетителей по торговому залу, помогая оптимизировать пространство магазина [4].

Голосовые помощники и чат-боты, находящиеся в наших телефонах и уже в наших компьютерах, обрабатывают запросы с максимальной скоростью, а офлайн-магазины начинают работать без кассовых аппаратов и продавцов, используя камеры видеонаблюдения и алгоритмы распознавания лиц.

В области искусства и развлечений цифровые технологии открывают возможности для игр, покупки и чтения книг, прослушивания музыки и просмотра видео в формате Full HD онлайн, на потоковых сервисах. Нейронные сети участвуют в создании музыки, написании картин и книг. А виртуальные актеры и музыканты заменяют реальных.

Использование цифровых технологий в быту увеличивается, начиная от обычной микроволновки, заканчивая кухонным комбайном.

В медицине цифровые технологии помогают быстрее находить новые лекарства от болезней, помогают ставить диагноз на ранних стадиях болезней, собирать данные для прогнозирования заболеваний, проводить онлайн-консультации и даже операции с применением AR и роботов, конечно же под контролем человека.

Внедренные новые цифровые технологии в медицине позволили спасти около миллиона жизней за прошлый год. Современные разработки создают высокотехнологичные оборудования для диагностики, анализа и лечения самых различных и редких болезней.

На производстве с помощью технологий автоматизируются машины и станки для более эффективного производства, разрабатываются новые модели и материалы помогающие сделать быстро и качественно, проще стала контролироваться безопасность на рабочем месте. Прогнозируются поломки оборудования, предотвращаются дефекты и травмы, оптимизируются рабочее время людей и ресурсы производства.

В сфере общественного питания цифровые технологии помогают официантам в сборе заказов и их распределении на столики клиентов. В приготовлении пищи и контроле за количеством и сроком годности продуктов также помогают новые точки с максимальным трафиком [2].

Казахстан в 1990 годах запустил свою государственную программу по индустриально-инновационному ускорению развития и начал международную учебную программу под названием "Болашак". В 2005 году РК начал формирование электронного правительства. В Казахстане создали инновационные экосистемы, уже работает специальная экономическая зона "Алатау", "Назарбаев университет". Международный центр "Технопарк Астана" так же входит в этот список. Для народа Казахстана глава государства подтвердил, что благодаря развитию цифровой индустрии стали гораздо быстрее развиваться другие отрасли. Глава государства поставил задачу о развитии новых отраслей промышленности на основе новых цифровых технологий.

Цифровые технологии в Казахстане достаточно расширено развиваться не могут. В 2016 году отечественные программисты возмутились тем что, крупнейший АО Фонд национального благосостояния «Самрук-Қазына», контролирующий все национальные компании, закупает программные обеспечения у зарубежных компаний. Вместо того, чтобы отдавать огромные суммы иностранным компаниям, нужно сотрудничать со своими специалистами, инвестировать в их деятельность и использовать их лучшие практики для развития цифрового Казахстана. Также следует заметить, что при покупке программного обеспечения у зарубежных фирм, кроме высокой стоимости, назревает вопрос о информационной безопасности граждан РК.

Сейчас реализация программы больше похожа на цифровую лигу чиновников, которые пытаются быстрее запустить все больше новых проектов, которые не всегда нужны и уместны. Вытекают факторы, которые мешают полноценно развить «цифровой Казахстан». Первый фактор - создаются цифровые продукты и услуги, которые дублируют существующие, не предлагая ничего нового. Второй фактор - не все разработки нужны людям, а значит их и не будут покупать. Есть большой риск прикарманивания государственных денег, так как программа цифровизации является для разработчиков большой наживой. Отсюда и получается, цифровизация страны ради цифровизации а не результата. Так же стоит отметить что государственные администраторы не готовы оказывать помощь и решать проблемы поддержки ИТ-продуктов для отечественных компаний, так как они считаются рискованными для Казахстана с его IT ландшафтом. Единственным решением, которое имеет шанс существовать, это программа точечной поддержки на уровне правительства уже существующих зрелых IT продуктов. Для развития информационных технологий необходимо изучить уже существующие успешные продукты. Выбрать наиболее конкурентоспособные из них затем постепенно улучшать их, что поможет вывести из на новый международный уровень.

Таким образом можно сделать краткий вывод о том что цифровая экономика это экономическая деятельность, основанная на цифровых технологиях, связанная с электронным бизнесом и электронной коммерцией, и производимых ими цифровыми товарами и услугами. Расчёты, за которые производятся в основном цифровой валютой. Цифровые технологии это основанная на методах кодировки и передачи информации система, позволяющая совершать множество разновидных операций за кратчайшие промежутки времени и с большой точностью.

Система Цифрового Казахстана должна начать основываться на фундаментальных и успешных проектах. Цифровой Казахстан должен отбирать самые актуальные и успешные проекты и уделять им особое внимание. К ним обязательно должны относится такие важные системные задачи государства как здравоохранение, образование, поддержка бизнеса, развитие искусства и другие. Можно приучать детей к компьютерам со школы, вводить предметы более углубленные чем информатика, например, основы цифровой безопасности.

Список литературы:

1 Государственная программа «Цифровой Казахстан». Утверждена постановлением Правительства РК от 12 декабря 2017 года № 827

2 Стратегический план развития Республики Казахстан до 2025 года. Утвержден Указом Президента РК от 15 февраля 2018 г.

3 https://trends.rbc.ru/trends/industry/60e427ea9a79471089a0ec1d

4 Сандық экономиканың негіздері / Основы цифровой экономики: оқу құралы / М.Ш. Алинов. – Алматы: «Бастау», 2020. - 248 бет

5 Цифровая экономика: управление электронным бизнесом и электронной коммерцией: учебник / Л.В. Лапидус. - М.: ИНФРА – М,2018.- 479 с.

УДК 004.627

Саринова Асия Жумабаевна
Старший преподаватель, доктор PhD, кандидат технических наук
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

СЖАТИЕ ГИПЕРСПЕКТРАЛЬНЫХ ИЗОБРАЖЕНИЙ ДИСТАНЦИОННОГО ЗОНДИРОВАНИЯ ЗЕМЛИ

Аннотация. Проанализированы существующие решения задачи сжатия без потерь для гиперспектральных аэрокосмических изображений. На их основе предложен алгоритм сжатия с учетом межканальной корреляции, отличающийся преобразованием данных с уменьшением диапазона значений исходных значений путём формирования набора групп каналов с высокой внутри групповой корреляцией соответствующих пар с подбором оптимальных параметров.

Ключевые слова: гиперспектральные аэрокосмические изображения, алгоритм сжатия, междиапазонная корреляция, степень сжатия, группы каналов.

Введение. Мультиспектральные АИ представляют собой множество нескольких изображений электромагнитного спектра одной и той же сцены, количество которых может варьироваться от трех и более. Отличительной особенностью гиперспектральных АИ является узкая ширина спектральных полос, большое количество регистрируемых каналов и наличие высокой спектральной корреляции между каналами. Таким образом, гиперспектральные АИ характеризуются тремя признаками: спектральное разрешение, количество каналов и межканальная корреляция. Данные признаки были изучены отдельно, что позволяет предположить их взаимодействие. Поэтому, одной из ключевых задач в области ДЗЗ является архивирование гиперспектральных АИ с целью повышения эффективности передачи данных по каналам связи ограниченной пропускной способности и их сжатия.

В области сжатия гиперспектральных АИ уже имеются интересные результаты исследований, в которых представлены различные подходы с учетом межканальной корреляции. Приведем некоторые из них.

Реализованы два подхода к совершенствованию сжатия SLSQ – это упорядочение и кластеризация каналов. Первый подход упорядочивает каналы с учетом межканальной корреляции до процесса сжатия. Второй подход основан на кластеризации, что индивидуализирует набор каналов, который эффективно сжимается двумерным межканальным предсказателем. SLSQ использует межканальную интеллектуальную структуру для всех групп, но за исключением подмножества каналов, называемыми внутриканальным набором. SLSQ алгоритм не является эффективным с точки зрения степени сжатия, достигающий лишь 3,2.

Несмотря на большое внимание исследователей к задаче сжатия гиперспектральных АИ, до сих пор недостаточно исследований о способах сжатия, эффективно повышающих степень сжатия. Исходя из этого, следует, что предлагаемые способы учета межканальной корреляции в алгоритмах сжатия не учитывают основной факт того, что один или более последовательных подмножеств групп каналов гиперспектральных АИ имеющие высокую спектральную корреляцию, могут не иметь высокую корреляцию из-за шума и других факторов. Поэтому предоставляется возможность использовать этот факт для того, чтобы улучшить сжатие.

Пошаговое описание алгоритма сжатия

Предложен алгоритм сжатия с учетом межканальной корреляции, отличающийся преобразованием данных, позволяющий уменьшить размеры каналов изображения и преобразовать их перед сжатием. В результате степень сжатия обработанных каналов гиперспектральных АИ предложенным алгоритмом стала значительно выше. Также были приведены некоторые результаты исследования степеней сжатия по количеству сформированных групп каналов.

Последовательность этапов алгоритма:

1) расчет корреляционной матрицы между каналами АИ, нахождение во всех возможных парах сочетания каналов и их упорядочивания, подлежащих вычитанию;

2) индексированное кодирование – это новый способ кодирования, уменьшающий диапазон гиперспектральных АИ. За счет применения индексации повышается степень сжатия, т.к. индексы лежат в небольшом диапазоне, которые эффективно сжимаются энтропийным кодированием.

3) сжатие статистическим алгоритмом.

Результаты экспериментов

На рис.1 представлены алгоритмы сжатия при варьируемом количестве каналов и геометрическим размере (50×50) в сравнении с универсальными архиваторами Winrar, 7Z и *JPEG Lossless*. Показатели степени сжатия *D* на 25 % и выше, чем универсальные алгоритмы, за счет поиска главного канала, определяющего очередность сжатия каналов и учетом межканальной корреляции, индексированного кодирования.

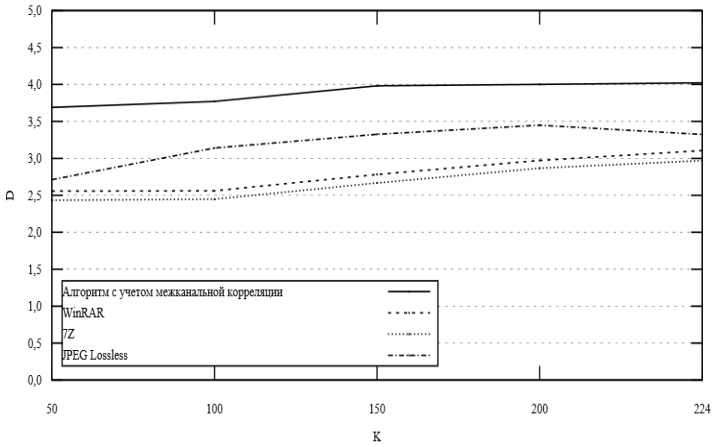

Рис. 1. Алгоритмы сжатия без потерь по K

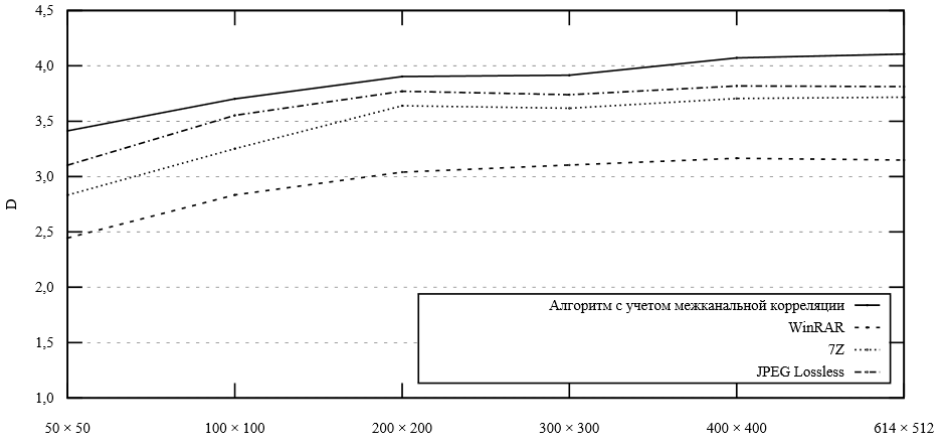

Рис. 2. Алгоритмы сжатия без потерь по R

Для повышения эффективности применяемого алгоритма проведены эксперименты по следующим параметрам: *Cor* – заданное значение корреляции; *N* - номер группы каналов АИ; *R* - размер каналов АИ; *K* - количество каналов в группе *N*. Как видно из рис.2, показатели степени алгоритма сжатия по *R* превосходят в степени сжатия архиваторы *WinRar, 7Z и JPEG Lossless* более чем на 80%.

Выводы:

Полученные в ходе исследований результаты позволяют определить оптимальные параметры для сжатия:

1. Результаты показателей степеней сжатия улучшаются при увеличении размера каналов параметра *R*. Это за счет того, что чем больше значений подлежащих преобразованию, тем меньше требуется разрядов для их хранения.

2. Наилучшие значения степени сжатия достигнуты за счет выбора количества каналов в упорядоченной группе, при $15 > K > 10$.

3. Учет межканальной корреляции параметра C*or* показывает, что наибольшие значения в степени сжатия номера каналов, при $170 > N > 0$.

4. Алгоритм с учетом корреляции и группировки при $N=[2..10]$ показывает наиболее эффективный рост в степени сжатия за счет сформированных групп каналов и их упорядочивания.

Список литературы:

1. Замятин, А.В., Саринова А.Ж**.** Алгоритм сжатия гиперспектральных аэрокосмических изображений с учетом байтовой обработки и междиапазонной корреляции // Прикладная информатика. 2013. Т.47. №5. С. 37–42.

2. Журавель, Ю.Н., Федосеев А.А. Особенности обработки гиперспектральных данных дистанционного зондирования при решении задач мониторинга окружающей среды // Компьютерная оптика. 2013. Т. 37.№ 4. С. 471–476.

3. Гашников, М.В., Глумов Н.И. Иерархическая сеточная интерполяция при сжатии гиперспектральных изображений // Компьютерная оптика. 2014. Т. 38. № 1. С. 87–93.

4. Остриков В. Н., Плахотников О. В., Кириенко А. В. Обработка гиперспектральных данных, получаемых с авиационных и космических носителей // Современные проблемы дистанционного зондирования Земли из космоса. 2013. Т. 10. № 2. С. 243–251.

5. Кашкин В.Б. Цифровая обработка аэрокосмических изображений. 2008. СФУ. 278 с.

6. Гашников М.В., Глумов Н.И. Иерархическая компрессия в задаче хранения гипеспектральных изображений // Компьютерная оптика. 2014. Т. 38. № 3. С. 482–488.

7. Yuan, L., Jianping L., Ke G. Lossless compression of hyperspectral images using hybrid context prediction // Optics Express. 2012. Vol. 20(7). P. 8199–8206

8. Changguo, Li., Ke G. Lossless Compression of Hyperspectral Images Using Three-Stage Prediction with Adaptive Search Threshold // International Journal of Signal Processing, Image Processing and Pattern Recognition. 2014. Vol.7(3). P. 305–316.

9. Ayman, A., Salwa E., Mohamed El. Sh. Hyperspectral Data Compression Using Weighted Spatial-

Spectral Lossless Coding Technique // International Journal of Image Processing. 2012. Vol. 6(6). P. 468–477.
10. Raffaele P., Bruno C. On the Compression of Hyperspectral Data / P. Raffaele, // IT CoNvergence PRActice. 2013. Vol. 1(4). P. 24–38.
11. Raffaele P., Bruno C. Band Clustering for the Lossless Compression of AVIRIS Hyperspectral Images // ACEEE Int. J. on Signal and Image Processing. 2014. Vol. 5(1). P. 1–14.

УДК 004.384

Соколовский С.С. магистрант 2 курса ОП «Информационные системы»
Научный руководитель: **Кантуреева М.А.**, PhD
Казахский университет экономики,финансов и международной торговли
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

ЭКОНОМИКА УМНОГО ДОМА

Аннотация. С развитием науки, техники и повышением уровня потребления системы умных домов развиваются все быстрее и быстрее. Итак, сколько стоит установить умный дом? На самом деле, на этот вопрос сложно ответить. Система управления умным домом связана с такими факторами, как размер комнаты, тип дома и потребности пользователя. Для одного пользователя достаточно минимального набора датчиков и приборов, в то время как другому нужен весь спектр датчиков для полностью умного дома. В данной статье постараемся разобраться с экономикой умного дома.

Ключевые слова: умный дом, управление умным домом, система, умные датчики, система безопасности, голосовая система, центральная система управления.

«Автоматизация любого дома или квартиры увеличивает рыночную стоимость вашего дома, и это достаточно веский аргумент, чтобы задуматься об автоматизации» [1]. Сосредоточимся на том, сколько будет стоит установить и использовать систему управления умным домом для обычного дома площадью 50-70 квадратных метров (3-х комнатная квартира).

1. Интеллектуальная система освещения

«Интеллектуальная система освещения - это не просто фонари и лампы, а целая совокупность высокотехнологичных осветительных устройств, представленная сетью, внутри которой происходит обмен информацией с концентратором» [2]. Умные выключатели можно использовать на обычных стенах, а цена каждого выключателя составляет от 10 до 20 тысяч тенге. Сколько розеток для выключателя необходимо для расчета стоимости? Все это так же зависит от количества комнат и количества необходимых розеток в каждой комнате.

Рисунок 1. Умный выключатель Hiper IOT

2. Интеллектуальная электрическая система

Использование шлюзов и преобразователей сигналов, умные розетки для замены пультов и выключателей оригинальных электроприборов (телевизор, кондиционер, вентилятор, аудиосистему, диспенсер для воды, водонагреватель, настольную лампу, электрическую сушилку для белья и т.д.). Стоимость их сравнительна низкая, а все электроприборы в гостиной можно сделать за несколько десятков тысяч.

3. Интеллектуальные двери и окна

Полная домашняя интеллектуальная система примерно включает в себя вышеперечисленные модули и центральный хост управления. На двери должен быть установлен специальный замок с отпечатками пальцев для умного дома, чтобы реализовать связь со всеми устройствами в доме. Цена составляет более 80000 тенге в зависимости от марки и модели. Например, обычно используемый в других странах умный замок Orange A9 превышает 120 тысяч тенге, но при этом имеет отличный внешний вид и очень мощные функции.

Рисунок 2. Orange - A9 - Электронный кодовый замок
с Биометрией и RF картой.

Интеллектуальное дверное и оконное устройство может автоматически открывать и закрывать двери и окна. Цена каждого комплекта составляет более 80 тысяч тенге, с датчиком ветра и дождя. Для управления умными шторами нужно только заменить карнизы и добавить двигатель для реализации голосового управления. Сейчас затраты на подобные товары стремительно падают.

4. Интеллектуальная система безопасности

Интеллектуальная противоугонная система состоит из сотен наборов инфракрасных датчиков, дверных датчиков и сигнализаций. Интеллектуальная водонепроницаемая система состоит из контроллеров клапанов, детекторов дыма, детекторов влажности и детекторов горючих газов, с сотнями комплектов. Если хотите, вы также можете добавить другие датчики, такие как температуры, влажности, звука и света и т. д., для работы с другим оборудованием для получения дополнительных функций.

5. Интеллектуальная система среды

К интеллектуальным системам среды можно добавить следующие приборы:

- Фоновая музыка (от 20 тыс. тенге)
- Система подачи свежего воздуха (от 50 тыс. тенге)
- Робот пылесос (от 50 тыс. тенге)

Рисунок 3. Робот-пылесос Xiaomi Mi Robot

Для использования данных приборов достаточно просто их приобрести.

6. Умная система ванной комнаты

Для ванной комнаты можно использовать умное зеркало. «Умное зеркало — это необычное зеркало, которое способно отображать необходимую информацию при этом оставаясь все тем же зеркалом» [3]. В большинстве случаев является не практичным и дорогим так как цена может составлять тысячи долларов. Умные системы для ванной комнаты так же, как и приборы для интеллектуальной среды можно просто приобрести и все.

7. Интеллектуальная голосовая система

Умные колонки играют важную роль, роль микрофонов в системах умного дома, преобразовывая голос в телекоммуникационные сигналы и передавая их на главный шлюз и внутренний сервер. В настоящее время основными умными колонками на рынке являются:

1. Apple HomePod (средняя цена 150 тыс. тенге)
2. Irbis A (средняя цена 20 тыс. тенге)
3. Amazon Echo Dot 3nd Gen (средняя цена 30 тыс. тенге)
4. Google Home (средняя цена 50 тыс. тенге)
5. Sonos One (средняя цена 110 тыс. тенге)
6. Google Home Mini (средняя цена 20 тыс. тенге)
7. JBL Link 300 (средняя цена 80 тыс. тенге)
8. Яндекс.Станция (средняя цена 55 тыс. тенге)
9. Elari SmartBeat (средняя цена 35 тыс. тенге)
10. Amazon Echo Show 2nd Gen (средняя цена 140 тыс. тенге)

Для стран СНГ наилучшим выбором будет Яндекс станция так как она поддерживает русский язык взаимодействия. «Яндекс Станция — умная колонка со встроенным голосовым помощником Алиса, разработанная компанией Яндекс» [4]. Если для пользователя взаимодействие на английском не проблема можно использовать любую другую станцию.

Рисунок 4. Яндекс Станция

На примере вышеописанного цена системы управления умным домом следующая

1. Умный дверной замок: Дверной замок является первой линией защиты дома. Мы не можем экономить на защите и быть безответственны в этом плане. Есть пароли, отпечатки пальцев, пульты дистанционного управления, ключи и другие способы открытия замка. Примерная цена более 200 тыс. тенге.

2. Интеллектуальный выключатель штор: четыре интеллектуальных контроллера штор, один балкон в гостиной, общая цена составляет 200 тысяч тенге.

3. Центральная система управления: это обязательный пункт управления умным домом. В настоящее время в качестве эталона используется популярное интеллектуальное голосовое центральное управление, а цена может варьироваться от 60 до 300 тысяч тенге в зависимости от выбранной системы.

4. Умная дымовая сигнализация: умная дымовая сигнализация, в основном устанавливаемая на кухне для предотвращения пожаров, ориентировочная цена 20-60 тыс. тенге в зависимости от модели, производителя и функций.

5. Интеллектуальная камера: через мобильное приложение мы можем просматривать видео дома в любое время в прямом эфире. Обычно его устанавливают в гостиной, а ориентировочная цена составляет 50-100 тыс. тенге.

6. Интеллектуальный дверной датчик: основная функция этого продукта — не дать посторонним открыть окно и войти в комнату. Мы можем установить его во всех комнатах, где есть окна (предположительно 4 датчика) общей стоимостью 20-50 тыс. тенге.

7. Интеллектуальный переключатель: шесть интеллектуальных панелей управления: одна гостиная, одна столовая, две спальни, один коридор и одна ванная комната, общая стоимость от 200 до 300 тыс. тенге.

8. Умная розетка: через умную розетку мы можем удаленно отключать электрооборудование в доме. Обычно он устанавливается в гостиной, спальне и кухне. В каждой комнате установлено примерно по 2-3 штуки. Цена от 50 тыс. тенге.

Общая стоимость всех продуктов для умного дома составляет от 800 тыс. до 1,5 миллиона тенге плюс затраты, на установку которые могут превысить 100 тысяч. При самостоятельном монтаже, правильном выборе приборов и датчиков и выгодном времени для покупки приборов основные системы могут обойтись и в 500 тысяч.

«Безопасность в доме, с которым у вас есть постоянная связь, системы синхронизации и контроля автоматики, удобное расположение техники и доступ в интернет из любой точки квартиры без протягивания проводов – все это составляет умный дом» [5]. Подводя итог могу сказать, что эра дорогих интеллектуальных систем для всего дома давно прошла, если раньше комплект стоил несколько миллионов, то сейчас интеллектуальные дома для простых людей могут выйти от 500 тысяч до 1 миллиона тенге, что эквивалентно 1-2 современным флагманским смартфонам. Конечно, внутренняя функциональная сила этой системы управления умным домом будет различна, технологии разные, бренд другой, импортные и отечественные продукты разные. Мы можем измерить цену необходимой нам системы управления умным домом в соответствии со спросом.

Список литературы:

1. Дементьев, Андрей «Умный» дом XXI века / Андрей Дементьев. - М.: Издательская система Ridero, 2016. - 48 с.
2. https://www.elektro.ru/articles/intellektualnye-sistemy-ulichnogo-osveshcheniya/
3. https://newsvo.ru/umnoe-zerkalo.dhtm
4. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%AF%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81.%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F
5. Елена, Владимировна Тесля «Умный дом» своими руками. Строим интеллектуальную цифровую систему в своей квартире / Елена Владимировна Тесля. - М.: Питер, 2008. - 195 с.

УДК 004.77

Синицын Р.В. Магистрант
Научный руководитель: **Саринова А.Ж.**, доктор PhD
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

ОСОБЕННОСТИ РАЗРАБОТКИ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ВИРТУАЛЬНЫХ ИГР

Аннотация. В настоящее время в Казахстане создание игр, к сожалению, «заморожено» на этапе малого бизнеса, с очень ограниченным бюджетом и минимальными знаниями в области создания игр. Однако программный код для их написания зависит от платформы, для которой создается компьютерная игра.

Ключевые слова: виртуальные игры, визуальное программирование, система управления, игровой движок, Unity.

Введение. Компьютерные виртуальные игры – сложный продукт сферы услуг и развлечений, призванный скоротать время, и развлечь человека. Наряду с кинематографом игры каждый год приносят миллионы денежных средств компаниям, что способствует денежному обороту и финансовой системе страны и мира в целом. С течением времени игрострой или процесс создания игр стал возможен для каждого человека, причем некоторые программы позволяют создавать игры без знания программного кода, используя только визуальное программирование.

Технологический прогресс, который достиг головокружительной скорости в конце 21 века, стал тем, что привело к появлению компьютеров и технологий.

Со временем компьютер стал иметь более приятный и интуитивно понятный интерфейс. Создание игр началось с одного из программистов, который решил написать небольшую про-

грамму, которая играла бы с ним в не очень сложную игру. Вскоре развлекательные программы стали появляться все чаще и даже стали частью программ, поставляемых с компьютерами.

По мере совершенствования компьютеров совершенствовались и компьютерные игры.

Актуальность статьи заключатся в том, что в настоящее время компьютеры достигли огромного уровня развития, и это позволяет программистам создавать невыносимо реалистичные игры с красивой графикой и потрясающим звуком.

Сейчас игровая индустрия является одной из точек опоры, на которой держится индустрия персональных компьютеров, и зачем нужен домашний компьютер, если не для игр?

Компьютерные игры в основном создаются на основе фильмов и книг. Бывают и обратные случаи. Также следует отметить, что компьютерные игры признаны отдельным видом искусства в США с 2011 года. Они настолько повлияли на общество, что в информационных технологиях наблюдается постоянная тенденция к геймификации неигровых программных приложений.

Создание игр в Казахстане

В настоящее время в Казахстане создание игр, к сожалению, заморожено на этапе малого бизнеса, с очень ограниченным бюджетом и минимальными знаниями в области создания игр. Однако нельзя сказать, что нет создания игр. Вот несколько примеров из двух студий разработки игр.

1. Katata Games - семейная пара из Алматы. Команда состоит из мужа и жены. Команда провела пока один матч, но это один из самых успешных. И это на данный момент самые популярные разработчики в Казахстане.Их игра называется Top Run: Retro Pixel Adventure. Это так называемый бесконечный раннер, содержащий элементы платформы. Игра оформлена очень красиво и привлекательно.

2.Skillshot Studio. Студия является подразделением компании Almaty Singularity Lab. Помимо компьютерных игр, они также передают мобильные игры крупным издателям, таким как Voodoo, Ketchapp, Lion Studios и Mail.ru. Кроме того, студия реализовала множество музеев, центров и других интерактивных VR-проектов.

Принцип работы игр

Инструменты разработки включают программный код и игровой движок. От их грамотного выбора зависит сама скорость разработки, а также от хорошей работы самого продукта в будущем.

Однако программный код зависит от платформы, для которой создается компьютерная игра. Например, если игра создается для таких браузеров, как Google Chrome, имеет смысл использовать Java или Flash. Если игра была создана для ПК, язык программирования C # - лучший выбор.

Движок игры отвечает за низкоуровневое описание физики объектов, графическую визуализацию и т. д.

При выборе игрового движка самое главное - проверить наличие и выбор уже сделанного языка программирования. Например, вы можете использовать игровой движок Unity для разработки игр на C #. Также бесплатно при условии, что доход от кампании не превышает ста тысяч долларов в год.

Особенности игрового движка

На данный момент есть 3 крупных компании, занимающихся распространением и поддержкой своих движков - это Unreal Engine, Unity, и CryENGINE

Разница между Unity и Unreal Engine 4 фундаментально огромная. И в техническом плане, и в лицензионном, и в финансовом, и в сообществе, но обо всём по порядку.

Unreal появился в 1998 году. В те времена еще не было даже понятия «движок». Ребята просто делали классную игру, которая должна была использовать самые современные возможности компьютерного железа. В этом плане их философия остается такой до сих пор — выжать максимум из железа.

Unity в этом плане появился в 2005 году — чтобы делать игры на компьютерах от Apple и для компьютеров от Apple. И на волне смартфонов ребята быстро оседлали волну технологического прогресса под лозунгом «чем больше платформ, тем лучше».

Историю выше надо знать. Потому что эти вещи легли в основу философии обоих компаний. Компания Epic Games зарабатывает тем, что делает и продает игры. Компания Unity

Technologies зарабатывает тем, что делает и продает игровой движок. Это объясняет и разницу между экосистемами.

Unity — движок для всех. Компания предоставляет кучу сопутствующих услуг: формальное обучение и сертификаты, соответственную аналитику и рекламу.

Epic Games — движок для выжимания технологического максимума. С продвижением в массы у них поскромнее, но зато есть гранты. Они просто дают денег тем, кто им понравится.

В плане работы Unity сделан простым, а Unreal — эффективным. Это прослеживается в работе с файлами, в том как пишется игровая логика, даже в том, как выглядит стартовый проект.

Одно из важных отличий — система блюпринтов в Unreal, то-есть «можно делать игру без программиста» и «можно делать шейдеры без программиста». Это было огромной фичей, но её скоро не станет. Unity совсем недавно добавила аналогичную возможность.

Для работы с Unity надо знать две небольшие вещи: язык программирования C# и сам движок. C# нужен для создания скриптов. Иначе говоря, чтобы сделать что угодно — это нужно написать на C#.

В Unreal надо взаимодействовать с одним большим — с самим движоком. Он похож на кухонный комбайн с тысячью функций. И выучить несколько маленьких вещей всегда проще, чем одну большую.

Обратная сторона медали в том, что без программирования в Unreal можно сделать достаточно много, и не обязательно изучать весь комбайн. Скриптинг в Unreal делаются с помощью их визуального языка — Blueprints. Но На C++ можно писать и игровую логику, и расширения для движка.

И наконец, последний в списке, но не по значению, невероятно мощный движок, разработанный компанией Crytek, и впервые представленный в первой части игры Far Cry - которая стала техническим и визульным прорывом в своем поколении. С помощью этого движка можно создавать игры под ПК и консоли, включая PS5. Графические особенности CryENGINE значительно превосходят возможности первых двух движков, поскольку включают артхаусный свет, реалистичную физику, продвинутую систему анимации и пр.Этот движок, как и Unreal, очень интуитивен и обладает мощными возможностями для дизайна уровней.

Несмотря на то, что CryENGINE считается самым мощным движком из всех трех, вам придется потратить какое-то время, чтобы разобраться в нем, это может оказаться достаточно сложным, если вы не имели опыта работы с игровыми движками. Если вы не хотите, чтобы качество графики в вашей игре было на уровне запредельности, тогда стоит сделать выбор в пользу более дружественно настроенного движка.

Несмотря на то, что на сайте CryENGINE нет информации касательно лицензионных сборов, существует бесплатная версия CryENGINE для некоммерческого использования, такая же, как у UDK и Unity.

Список литературы:

1. Бессмертный, И. А. Системы искусственного интеллекта: учеб. пособие для СПО / И. А. Бессмертный. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Издательство Юрайт, 2018. — 130 с.

2. Гниденко, И. Г. Технология разработки программного обеспечения: учеб. пособие для СПО / И. Г. Гниденко, Ф. Ф. Павлов, Д. Ю. Федоров. — М.: Издательство Юрайт, 2017. — 235 с.

3. Зыков, С. В. Программирование. Объектно-ориентированный подход: учебник и практикум для академического бакалавриата / С. В. Зыков. — М.: Издательство Юрайт, 2019. — 155 с

4. Гордеев, С. И. Организация баз данных в 2 ч. Часть 2: учебник для вузов / С. И. Гордеев, В. Н. Волошина. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Издательство Юрайт, 2019. — 501 с.

УДК 004.77

Теплов М.В. магистрант
Научный руководитель: **Саринова А.Ж.**, доктор PhD
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

ИССЛЕДОВАНИЕ АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ СИСТЕМ УПРАВЛЕНИЯ И ИХ ПРОГРАММНАЯ РЕАЛИЗАЦИЯ

Аннотация. В данной работе были исследованы существующие автоматизированные системы управления, рассмотрена их классификация, выявлены их недостатки и преимущества. Было проанализировано проектирование и разработка автоматизированных систем управления.

Ключевые слова: системы управления, автоматизированная система, SCADA системы, автоматизация, программируемые контроллеры.

Обзор существующих автоматизированных систем управления

Рассмотрим подробно автоматизированные системы управления для различных сфер деятельности.

SCADA (супервизорное управление и сбор данных) - это автоматизированная система управления, которая используется в таких отраслях, как энергетика, нефть и газ, водоснабжение, энергетика и многие другие. Система имеет централизованную систему, которая контролирует и контролирует целые объекты, начиная от промышленного предприятия и заканчивая комплексом заводов по всей стране. Система SCADA работает, оперируя сигналами, которые передаются по каналам, чтобы предоставить пользователю дистанционное управление любым оборудованием в данной системе. Он также реализует распределенную базу данных, или базу данных тегов, которая содержит теги или точки по всему заводу. Эти точки представляют собой одно входное или выходное значение, которое контролируется или контролируется системой SCADA в централизованной диспетчерской. Точки хранятся в распределенной базе данных в виде пар значений и меток времени. Очень часто системы SCADA настраиваются для получения метаданных, таких как пути регистрации программируемых логических контроллеров (ПЛК) и статистика аварийных сигналов.

Хотя эти системы упрощают данную инфраструктуру, их компоненты довольно сложны. Существует пять основных составляющих частей системы SCADA:

- человеко-машинный интерфейс (HMI);
- система контроля;
- удаленные терминальные блоки (RTUs);
- коммуникационные инфраструктуры программируемых логических контроллеров (ПЛК).

Человек- машинные интерфейсы обрабатывает данные с каждого тега и отправляет их оператору-человеку, где он или она затем может контролировать или управлять системой. Система контроля собирает данные, отправленные с каждого тега, и отправляет команды или операции процессу. RTU подключают датчики, преобразуют их сигналы в цифровые данные и отправляют их в систему управления, где они могут храниться в распределенной базе данных. ПЛК используются в качестве полевых устройств, поскольку они гораздо более универсальны и экономичны, чем технологические RTU. Наконец, коммуникационная инфраструктура обеспечивает подключение к системе диспетчеризации, а затем к RTU и PLCS для управления пользователем. Инфраструктура связи необходима для ретрансляции данных с удаленных РТУ/ПЛК, которые проходят по электрическим сетям, водопроводам и трубопроводам. Коммуникация является абсолютно наиболее важным звеном для правильной работы системы SCADA; однако то, насколько хорошо система управляет коммуникацией от HMI до RTU и PLCs, в корне определяет, насколько успешной может быть система SCADA.

Классификация АСУ

В то время как многие энергетические, электрические и водные компании по-прежнему используют ручной труд для выполнения измерений и регулировок, эти задачи могут быть

легко автоматизированы с помощью систем SCADA. При использовании автоматизации в рамках можно сократить затраты на рабочую силу, а также свести к минимуму ошибки при измерениях или корректировках. Может показаться, что SCADA-системы просто обрабатывают и хранят данные в распределенной базе данных, но сама система гораздо сложнее. Система обеспечивает многочисленные преимущества по сравнению с ручным трудом, такие как регулировка избыточности, стабильное резервное копирование данных с отметками времени и безопасная система сигнализации. Вместо того, чтобы использовать людей для проверки ошибок на заводе, в сети или трубопроводе, SCADA использует сценарии, которые обнаруживают проблемы в системе и быстро настраивают систему от сбоя. Если бы произошел сбой, который проскользнул мимо, распределенная база данных SCADA-системы помогла бы работникам мгновенно определить место сбоя. Кроме того, система автоматизации значительно увеличивает время восстановления питания, которое происходит при отключении; из диспетчерской, одним нажатием кнопки, работник может включить выключатели и помочь перенаправить питание на незатронутые участки.

SCADA – системы теперь обладают доступной мощностью облачных вычислений; эти системы могут сообщать данные с точностью, близкой к точности в реальном времени, и использовать облачные среды для реализации более сложных алгоритмов. В противном случае эти алгоритмы не были бы реализованы на традиционных ПЛК или RTU. Даже не находясь на заводе, работники могут получить доступ к вычислительным ресурсам, таким как сети, хранилища, серверы и средства управления оборудованием. Облачные вычисления могут поддерживаться двумя способами: Система SCADA работает на месте, подключена непосредственно к коммуникационной инфраструктуре и доставляет информацию в облако или SCADAsystem работает полностью в облачной сети и удаленно подключена к коммуникационной инфраструктуре. Каким бы практичным ни был доступ к элементам управления на месте, облачные вычисления с помощью приложений SCADA по-прежнему очень уязвимы для кибератак. Если система подвергнется атаке, хакеры могут получить доступ к организационным данным и ресурсам, которые могут разоблачить компанию и непреднамеренно подтолкнуть клиентов к другому поставщику услуг. Ниже приведен рисунок того, как выглядит общая платформа SCADA, использующая методы облачных вычислений.

Безопасность SCADA систем

В то время как когда-то они были изолированными объектами, которые находились в руках инженеров, операторов и системных техников, SCADA-системы не всегда уделяли приоритетное внимание безопасным подключениям к общедоступным сетям, оставляя многие платформы SCADA открытыми для атак. Сегодня существует множество стандартов, необходимых для того, чтобы безопасная платформа SCADA работала и управлялась ее пользователями. Если какие-либо из этих процедур и стандартов не выполняются должным образом, платформа SCADA может быть оставлена открытой для атак или вирусов. Однако даже при всех этих процедурах и практиках существует огромное отсутствие аутентификации при проектировании и эксплуатации некоторых существующих сетей SCADA. В то время как эти системы контролируют электрические сети, газо-и нефтепроводы, а также распределение воды, безопасность этих систем должна быть чрезвычайно хорошо развита, поскольку это может вызвать огромные проблемы во многих областях общества.

В то время как платформы SCADA обеспечивают огромное количество преимуществ и сокращают затраты и время простоя системы, все еще существует множество угроз безопасности, которые необходимо устранить. Целью платформ SCADA является предоставление пользователям быстрого доступа к ПЛК/RTU и упрощенная интеграция элементов управления оборудованием в пользовательские интерфейсы. Эти системы могут быть отличным инструментом, но их необходимо тщательно контролировать с помощью HMI. Например, система может включать или выключать двигатель или питание и может управлять оборудованием локально.

Диспетчерское управление и сбор данных (SCADA) - это система программных и аппаратных элементов, которая позволяет промышленным организациям:

Управление производственными процессами локально или в удаленных местах

Мониторинг, сбор и обработка данных в режиме реального времени

Непосредственное взаимодействие с такими устройствами, как датчики, клапаны, насосы, двигатели и многое другое, с помощью программного обеспечения человеко-машинного интерфейса (HMI).

Запись событий в файл журнала. Системы SCADA имеют решающее значение для промышленных организаций, поскольку они помогают поддерживать эффективность, обрабатывать данные для принятия более разумных решений и сообщать о системных проблемах, чтобы уменьшить время простоя.

Базовая архитектура SCADA начинается с программируемых логических контроллеров (ПЛК) или удаленных терминальных блоков (RTU). ПЛК и RTU-это микрокомпьютеры, которые взаимодействуют с массивом объектов, таких как заводские машины, HMI, датчики и конечные устройства, а затем направляют информацию от этих объектов на компьютеры с программным обеспечением SCADA. Программное обеспечение SCADA обрабатывает, распространяет и отображает данные, помогая операторам и другим сотрудникам анализировать данные и принимать важные решения.

Например, система SCADA быстро уведомляет оператора о том, что в партии продукта наблюдается высокая частота ошибок. Оператор приостанавливает работу и просматривает данные системы SCADA через HMI, чтобы определить причину проблемы. Оператор просматривает данные и обнаруживает, что машина 4 была неисправна. Способность системы SCADA уведомлять оператора о проблеме помогает ему решить ее и предотвратить дальнейшую потерю продукта.

Программные средства управления АСУ

Стратегия Open Source и распространение первого текста программы в массе без сомнения положительно повлияли на многопользовательские процессы, в первую очередь - позиции успешных сторонников Linux и Apache Open Source. Молодцы, упомянутых в истории создания PHP, PHP поддержки пользователей со всего мира, потому что является наиболее важным фактором в развитии проекта.

В качестве системы управления базами данных был выбран СУБД MySQL.

MySQL-это реляционная система управления базами данных. Таким образом, данные в базе данных хранятся в виде логически взаимосвязанных таблиц, к которым относится язык запросов доступа с помощью SQL. MySQL –система свободного распространения. Кроме того, это достаточно быстрый, надежный и, самое главное, несовместимый с простыми глобальными проектами в использовании СУБД.

При работе с MySQL можно работать только в текстовом режиме, и в графике. В этом случае, для работы с СУБД существует наиболее популярный визуальный интерфейс (кстати, написанный на языке PHP). Он называется PhpMyAdmin. Этот интерфейс позволяет значительно упростить работу с базами данных в MySQL.

PhpMyAdmin позволяет использовать все преимущества браузера, включая прокрутку изображений, если он не помещается на экран. Основные функции интерфейсы работы с данными SQL и PhpMyAdmin приведены ссылки на многие напоминающий ауысуларды Internet понятно по действиям.

Фрагменты кода предназначены для быстрого ввода кода SQL. Вы можете использовать предопределенные фрагменты, предоставленные в приложении, и создавать свои собственные, чтобы вставлять их в сценарии и запросы SQL. Каждый фрагмент представляет собой оператор или группу операторов, выполняющих одну и ту же задачу, например создание нового пользователя или описание пакета.

Список литературы:

1. Граничин, О.Н. Информационные технологии в управлении: Учебное пособие / О.Н. Граничин, В.И. Кияев. - М.: БИНОМ. ЛЗ, ИНТУИТ, 2008. - 336 с.

2. Киселев, Г.М. Информационные технологии в педагогическом образовании: Учебник / Г.М. Киселев, Р.В. Бочкова. - М.: Дашков и К, 2013. - 308 с.

3. Матвеев И. А. Компоненты ERP-системы вуза и их роль в системе управления // Молодой ученый. — 2016. — №6. — С. 501-504. — URL
4. Дональд Э. Кнут. Искусство программирования. Том 1. Основные алгоритмы. Учебное пособие. – Вильямс, 2012. – 720с.

УДК 004.03:004.06

Туткенова А.Б. магистрант 2 курса
специальности «Информационные системы»
Научный руководитель: **Кантуреева М.А.**, PhD
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

РЕКОМЕНДАТЕЛЬНЫЕ СИСТЕМЫ, ОСНОВАННЫЕ НА СОДЕРЖАНИИ РЕКОМЕНДАЦИЙ ИЛИ ОПИСАНИЕ ЭЛЕМЕНТОВ ИСХОДЯ ИЗ ИНТЕРЕСОВ ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ

Аннотация. Рекомендации на основе контента могут быть использованы и применены к целому ряду различных областей, таких как электронная коммерция, социальные сети, онлайн-новости и т. д. Данные в каждой из областей, где могут использоваться рекомендации на основе содержания, различаются, но подход один и тот же: сбор записей по элементам, описание элементов и применение алгоритмов для составления прогнозов. В данной работе изучались как контентно-ориентированный, так и коллаборативный подходы фильтрации. Сходство является наиболее простым руководящим принципом для связи двух объектов, и оно играет фундаментальную роль в обработке информации и применяется в самых разных областях от рекомендательных систем до обработки на естественном языке. Еще одна цель данной работы – найти наиболее оптимальный коэффициент подобия. Коэффициент сходства Жаккара, коэффициент косинусного сходства, коэффициент сходства Сёренсена-Дайса и коэффициент гибридного сходства были применены к набору данных с открытым исходным кодом. Результатом этого исследования является то, что коэффициент подобия Жаккара дает наилучшие и наиболее точные результаты в отличие от других.

Ключевые слова: рекомендательная система, контентная фильтрация, сходство, коэффициент Жаккара, контентно-ориентированный подход, коллаборативный подход, коэффициент подобия, коэффициент косинусного сходства, коэффициент сходства Сёренсена-Дайса, коэффициент гибридного сходства

В наше время одной из основных проблем людей пользующихся интернетом, является правильный выбор из огромного объема информации. Бессознательно или сознательно люди зависят от рекомендательных систем, которые помогают им преодолеть переизбытка данных. Рекомендательные системы — это инструменты, которые предоставляют пользователям некие элементы, которые им могут быть интересны. Рекомендательные системы нацелены на предоставление этого индивидуального результата
узнавая о различных предпочтениях пользователей, а затем предвосхищая их уникальные потребности [1]. В обычной жизни, когда люди должны принять решение о покупке того или иного продукта или просмотра фильм без каких-либо знаний, они ссылаются на рекомендации родственников или друзей. В настоящее время люди больше заинтересованы в онлайн покупках, чем традиционными способом. Рекомендательные системы обычно основываются наистории поиска пользователя. Есть несколько типов рекомендательных системы:

1. Рекомендательные системы на основе контента

Различные методы фильтрации, основанные на содержании элементов: характеристика или тэги.

2. Совместные рекомендательные системы

Различные методы фильтрации, основанные на сходствах и различиях междупрофилями пользователей, то есть списки элементов, оцененных или понравившихся пользователям в сравнении друг с другом.

При расчете сходства могут использоваться разные подходы и концепции.

Наиболее распространенный подход — использование коэффициентов корреляции, таких как сходство Жаккара, коэффициент сходства косинуса и коэффициент сходства Серенсена-Дайса.

Рекомендательные системы на основе контента Совместные рекомендательные системы.

За последнее десятилетие размер и охват всемирной паутины вырослиэкспоненциально, как и количество данных и сложность в нем. Это отнимает много времении крайне сложно найти ту информацию, которую человек ищет. Многие онлайн-сервисы предоставляют огромное количество данных.Новый контент и информациядобавляется каждую секунду. В настоящее время самая большая проблема состоит в том, чтобы найти нужную информацию.Поисковые системы, такие как Google илиЯндекс внедрили анализ настроения, оценочную систему и другие различныерешения для фильтрации информации. Благодаря прогрессу информационных технологийбыли введены новые системы поддержки. Эти системы являются рекомендательными. Данные системы выполняют анализ и предоставляют персонализированные рекомендации. Сегодня этисистемы поддержки используются почти во всех онлайн площадках. К примеру какую музыку слушать на Applemusic, на какие аккаунты подписываться в Instagram и что смотреть на Netflix.Рекомендательная система была описана как «Любая система, которая производитиндивидуальные рекомендации в качестве вывода или имеет эффект направления пользователя вперсонализированный путь к интересным или полезным объектам в большом пространстве возможных вариантов»[2]. Рекомендательные системы помогают улучшить опыт пользователей, предоставляя иминформацию, соответствующую их интересам.

Как было сказано выше, в рекомендательных системах используются два подхода: совместная фильтрация и контент-ориентированная фильтрация. Концепция фильтрации на основе контента используется для получения контента с одинаковыми параметрами.Характеристики и концепция совместной фильтрации используются для группировки пользователей с похожимиинтересами, а затем предлагаются друг другу. Оба подходаимеют свои преимущества и недостатки, их можно использовать по отдельности или вместе.

Совместный подход фильтрации подсчитывает сходство между пользователями вместо подсчета сходствамежду элементами. Самым большим недостатком этого подхода является то, что при появлении новых элементовв наборе данных они не будут просматриваться пользователем до тех пор, пока не будет получена дополнительная информация, полученная через выбор другого пользователя. Более того, даже развитые системынеспособны давать хорошие прогнозы пользователям, впервые вошедшим в систему. Вколлаборативной фильтрации очень важно получать обратную связь от пользователей, например, они должны ставить лайки иликаким-то образом показать, что они заинтересованы в конкретном предмете, и все же это может быть не так.

Применение рекомендательных систем:

1. Предложения по продукту: самый распространенный и самый важный типрекомендации. Такие компании, как Amazon и Ebay, объединилисьрекомендации алгоритмов на основе истории покупок пользователей.
2. Предложения фильмов и сериалов: еще один распространенный тип рекомендацийреализуется Netflix и Hulu. Важность этого исследования настолько высока, что в 2006 году Netflix предложил приз в один миллион долларов за лучшийрекомендации алгоритмов, которые могут превзойти текущий используемый алгоритм на 10 процентов.
3. Музыкальные предложения: также очень распространенный тип широко используемых рекомендацийApple Music, Spotify и т. д. Рекомендации основаны на жанре, исполнителе,ранее прослушанные альбомы и т.д.

Подходы по контентной фильтрации иинтеграция коэффициента подобия Жаккара в алгоритмы рекомендаций.

Некоторые из основных идей рекомендательных систем, основанных на содержании, берут истоки с 1960-х годов и к относятся ранним идеям так называемого «выборочного распространения»[3].Целью было распространение вновь поступающей информации,

котораяисходила из интересов получателей. В современной веб-сфере методы, основанные на содержанииприменяются во многих различных областях, такого рода система создала основу дляэлектронной коммерции.При разработке любой рекомендательной системы первым шагом импорта является поиск и анализданных. Если в начале разработки системы есть набор данных,необходимо проанализировать данные и выделить ключевые факторы. Знать какие свойстваследует использовать, какие свойства следует игнорировать и как следует вычислять данные. К примеру набор данных настольных игр. Каждая игра в наборе данных имеет ряд свойств (bgg_url, game_id, имена, min_players, max_players, avg_time, min_time, max_time,год, avg_rating, geek_rating, num_votes, image_url, возраст, механик, в собственности,категория, дизайнер, вес). В данном наборе данных два типа рейтингов: среднийрейтинг, который оценивают обычные пользователи и рейтинг гиков, который оценивается настольной игрой. Первым шагом было найти какую-либо корреляцию между пунктом и средней оценкой иликомпьютерным рейтингом.

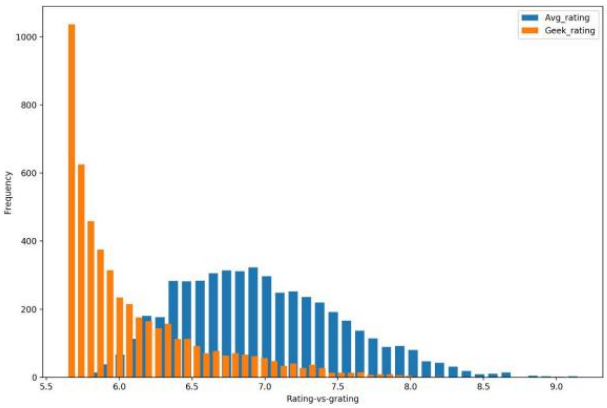

Рисунок 1. Средний рейтинг и рейтинг гиков

Как видно из рис.1, корреляции между avg_rating игеek_rating. Более того, видно, что avg_rating нормально распределяется внапротив geek_rating, который является убывающей функцией, начиная с 5.5. Здесь нетданные о настольных играх с рейтингом ниже 5,5. По данным geek_rating большинство игроценивается от 5,5 до 6, и согласно avg_rating большинство настольных игроценивается от 6,5 до 7. В комментариях, предоставленных создателем этих данных, говорится, чтоэти 5000 записей являются самыми популярными настольными играми.

Элементы рекомендуются на основе профиля предпочтений и содержания пользователейтаким образом, что описывается информация и атрибуты предметов. Часто вычисляются многокритериальные векторыи применяются веса, чтобы различать некоторые слова и избегать слишкоммного акцента. Этот подход широко используется Netflix. Например, пользователю нравятся настольные игры с пометкой «карты», «экшн», «бросание костей позже»будут предложены игры с похожими категориями. Главным недостатком такого подходаявляется поверхностным анализом, не все атрибуты содержания анализируются полностью. Какие части информации следует использовать в качестве точек входа, зависит от усмотрения разработчиков. В веб-приложениях, эти методы полностью игнорируют фактор эстетики мультимедии, например тексты внутри изображений. После того, как пользователи проявили интерес к элементу из одной категории будет представлено все больше и больше похожих предметов. Этосоздает всплывающую подсказку, где элементы с похожими описаниямипродвигаются, а другие являются «скрытыми». Чтобы избежать слишком большой корреляции между объектами используется нормализация входных данных. Например, слова «действия», «действие» и«действий» может быть сведено к «действию».Для устранения недостатков различных типов гибридных методовбыли разработаны сочетания как минимум двух типов. Гибридные технологии помогают разработчикамсправиться с проблемой нового

пользователя, когда у нас нет информации о предпочтенияхно все же нужно сделать содержательные предложения.

Заключение. Подчеркивается важность рекомендательных систем в современном мире.Результаты показали, чтоКоэффициент подобияЖаккара хорошо работает по сравнению с другими коэффициентами подобия.

Список литературы:

1. Campos, Luis M. de et al. (2010). “Combining content-based and collaborative recommendations: A hybrid approach based on Bayesian networks”. In: International Journal of Approximate Reasoning 51.7(Международныйжурналориентировочногомышления),785–799стр. ISSN: 0888613X. DOI:10.1016/j.ijar.2010.04.01.

2. Burke, Robin (2002). “Hybrid Recommender Systems: Survey and Experiments”. In: UserModelingandUser-AdaptedInteraction 12.4 (Пользовательское моделирование и взаимодействие, адаптированное к пользователю), 331–370 стр. ISSN: 09241868. DOI: 10.1023/A:1021240730564.

3. Hensley, C.B.: Selective Dissemination of Information (SDI): State of the Art in May 1963. In: Proceedings of the May 21–23, 1963, Spring Joint Computer Conference (Весенняя совместная компьютерная конференция), AFIPS ’63 (Spring), 257–262 стр. (1963)

УДК 004.77 004.424

Ушаков Г.А. магистрант
Научный руководитель: **Саринова А.Ж.**, доктор PhD
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

ОБЗОР ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ С ПРИМЕНЕНИЕМ НЕЙРОСЕТЕЙ

Аннотация. В статье рассмотрены и предложены применение нейронных сетей в Казахстане, примеры реализации нейронных сетей, а также задачи, решаемые искусственными нейронными сетями. Искусственная нейронная сеть – математическая модель, а также ее программное или аппаратное воплощение, построенная по принципу организации и функционирования биологических нейронных сетей — сетей нервных клеток живого организма.

Ключевые слова: нейронные сети, информационные системы, синапсы, искусственный интеллект, кластеризация, категоризация.

Введение. ИНС состоит из искусственных нейронов (artificial neuron), каждый из которых представляет собой упрощенную модель биологического нейрона. Все, что делает искусственный нейрон — это принимает сигналы со многих входов, обрабатывает их единым образом и передает результат на многие другие искусственные нейроны, т.е. делает то же самое, что и нейрон биологический. Биологические нейроны связаны между собою аксонами, места стыков называются синапсами.

В синапсах происходит усиление или ослабление электрохимического сигнала. Связи между искусственными нейронами называются синаптическими, или просто синапсами. У синапса имеется один параметр — весовой коэффициент, в зависимости от его значения происходит то или иное изменение информации, когда она передается от одного нейрона к другому. Именно благодаря этому входная информация обрабатывается и превращается в результат, а обучение нейронной сети основано на экспериментальном подборе такого весового коэффициента для каждого синапса, который и приводит к получению требуемого результата.

Общий круг задач, решаемых искусственными нейронными сетями

Классификация образов. Задача состоит в указании принадлежности входного образа (например, речевого сигнала или рукописного символа), представленного вектором признаков, одному или нескольким предварительно определенным классам. К известным приложениям относятся распознавание букв, распознавание речи, классификация сигнала электрокардио-

граммы, классификация, клеток крови. К примеру, нейросетевые алгоритмы распознавания объектов на изображении.

Кластеризация/категоризация. При решении задачи кластеризации, которая известна также как классификация образов «без учителя», отсутствует обучающая выборка с метками классов. Алгоритм кластеризации основан на подобии образов и помещает близкие образы в один кластер. Известны случаи применения кластеризации для извлечения знаний, сжатия данных и исследования свойств данных.

Аппроксимация функций. Предположим, что имеется обучающая выборка пары данных (вход-выход), которая генерируется неизвестной функцией $F(x)$, искаженной шумом. Задача аппроксимации состоит в нахождении оценки неизвестной функции $F(x)$. Аппроксимация функций необходима при решении многочисленных инженерных и научных задач моделирования.

Предсказание/прогноз. Пусть заданы n дискретных отсчетов $\{y(t_1), y(t_2) \ldots, y(t_k)\}$в последовательные моменты времени $t_1, t_2, \ldots, t_k$.Задача состоит в предсказании значения $y(t_{k+1})$в некоторый будущий момент времени t_{k+1}. Предсказание/прогноз имеют значительное влияние на принятие решений в бизнесе, науке и технике. Предсказание цен на фондовой бирже и прогноз погоды являются типичными приложениями техники предсказания/прогноза.

Стоит отметить, что описанная выше проблема является наиболее актуальной, так как в настоящей работе при помощи ИНС решается задача прогнозирования концентрации опасного химического вещества (ОХВ) в атмосфере после аварии на химически опасном объекте.

Оптимизация. Многочисленные проблемы в математике, статистике, технике, науке, медицине и экономике могут рассматриваться как проблемы оптимизации. Задачей алгоритма оптимизации является нахождение такого решения, которое удовлетворяет системе ограничений и максимизирует или минимизирует целевую функцию.

Память, адресуемая по содержимому. Ассоциативная память, или память, адресуемая по содержимому, доступна по указанию заданного содержимого. Содержимое памяти может быть вызвано даже по частичному входу или искаженному содержимому. Ассоциативная память чрезвычайно желательна при создании мультимедийных информационных баз данных.

Управление. Рассмотрим динамическую систему, заданную совокупностью $\{u(t), y(t)\}$, где $u(t)$является входным управляющим воздействием, а $y(t)$– выходом системы в момент времени t.В системах управления с эталонной моделью целью управления является расчет такого входного воздействия $u(t)$, при котором система следует желаемой траектории, диктуемой эталонной моделью. Примером является оптимально управление двигателем.

Как видно из вышеперечисленного, НС являются универсальным математическим аппаратом. В зависимости от парадигмы и структуры НС может успешно решить практически любую задачу.

Применение нейронных сетей в Казахстане.

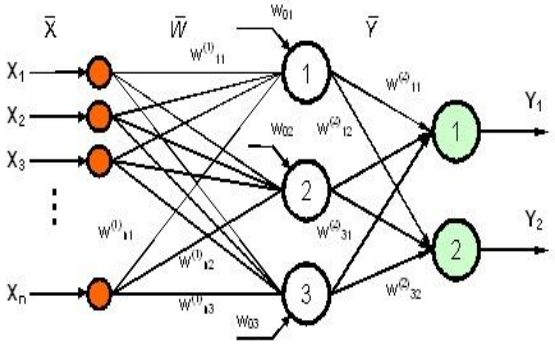
Казахстан только начинает использовать возможности искусственного интеллекта. И уже есть первые интересные проекты на основе этих технологий. Министерство здравоохранения внедряет в государственные медицинские структуры самообучающуюся систему на базе искусственного интеллекта, которая позволяет лечить онкологические заболевания.

В "Казпочте" разработали виртуальную помощницу TelegrambotKazpost, которая общается с пользователями в Telegram, снижая тем самым нагрузку на колл-центр, при этом алгоритм Supervisedlearning, позволяет боту постоянно самообучаться.

Благодаря применению технологии машинного обучения одна из систем онлайн-продажи билетов смогла заметно увеличить объёмы продаж театральных билетов в прошлом году. Примеров пока немного, но с каждым месяцем их будет всё больше.

Примеры реализации нейронных сетей

В 2013 г. считалось, что создание масштабных нейронных сетей обходится очень дорого с точки зрения вычислительных ресурсов. Например, компании Google для создания сети, которая научилась всего лишь распознавать кошек в серии роликов YouTube, пришлось задействовать примерно 1000 серверов, что эквивалентно 16 тысячам процессорных ядер.

Построенная сеть характеризовалась 1,7 млрд. параметров, виртуально отражающих связи между нейронами. Позднее компания Google создала сеть с 11,2 млрд. параметров, а Ливерморская национальная лаборатория Лоренса — с 15-ю млрд. На 32-й Международной конференции по машинному обучению в Лилле компания Digital Reasoning заявила о создании нейронной сети со 160-ю млрд. параметров — самой большой ИНС в мире по состоянию на середину 2015 г. По словам технического руководителя Digital Reasoning Мэтью Рассела (Matthew Russell), эта нейронная сеть способна не только читать, но и понимать человеческую речь, при этом учитывая ее контекст. результата 76,2%, а Стэнфордский университет — 75%, то показатель Digital Reasoning составил 85,8%.

Список литературы:

1. Круглов Владимир Васильевич, Борисов Вадим Владимирович Искусственные нейронные сети. Теория и практика. - 1-е. - М.: Горячая линия - Телеком, 2001. - С. 382.

2. В. А. Терехов, Д. В. Ефимов, И. Ю. Тюкин Нейросетевые системы управления. - 1-е. - Высшая школа, 2002. - С. 184.

3. Уоссермен, Ф. Нейрокомпьютерная техника: Теория и практика = Neural Computing. Theory and Practice. - М.: Мир, 1992. - 240 с.

4. Саймон Хайкин Нейронные сети: полный курс = Neural Networks: A Comprehensive Foundation. - 2-е. - М.: «Вильямс», 2006. - С. 1104.

УДК 004.77 004.424

Шамшан Д. Б. Магистрант
Научный руководитель: **Саринова А.Ж.**, доктор PhD
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

К ВОПРОСУ ИНФОРМАЦИОННЫМ СИСТЕМ ДОКУМЕНТООБОРОТА ПРОМЫШЛЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

Аннотация. Процесс работы различных предприятий не способно обходиться без получения, принятия, составления и обработки официальных документов. Именно по этой причине для обеспечения процесса требуется создать структурное подразделение, задачей работников отдела, является организация потока документов. Поэтому в этой статье рассматриваются системы документооборота промышленных организаций.

Ключевые слова: информационные системы, документооборот, промышленные организации, система управления.

Введение. Документооборот – это совершение процессов движения и учета официальных бумаг, который начинается в момент их создания, или при получении и завершается при отправке, либо исполнении.

Рисунок 1 – Структурная схема примера процесса документооборота на предприятии

На каждом предприятии традиционно принята своя система управления документооборотом. Для лучшего понимания всего процесса, следует изобразить его в структурной схеме (рисунок 1). Для примера был взят процесс с предприятия, на котором планируется использование программного продукта.

Электронный документооборот – Directum

Система для управления корпоративного содержания (Enterprise Content Managment), благодаря его возможностям строится целая система для электронного документооборота. Программное обеспечение полностью соответствует концепциям ECM, которые была разработана ассоциацией по вопросам управления информацией и изображениями.

Система управления включает в себя важные функции:

- ввод и преобразование документов;
- управления совместной работой;
- долговременное хранение документов;
- обеспечение их целостности;
- доставка информации.

Создание электронного документа достаточно организованна и визуально понятна. Пользователю доступна форма, где требуется заполнить нужную информацию (рисунок 2).

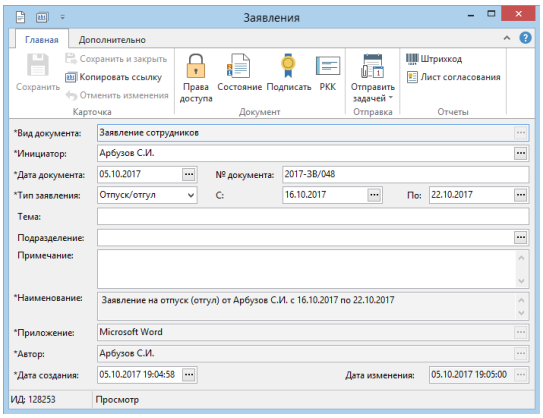

Рисунок 2 – Пример создания электронного документа

Следует рассмотреть жизненный цикл документа, созданного в программном обеспечении (рисунок 3).

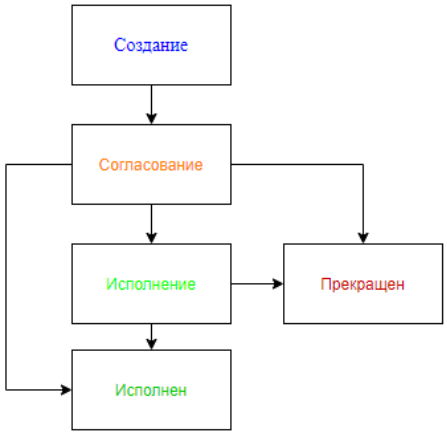

Рисунок 3 – Жизненный цикл документа

Программный продукт довольно удобен для работы крупных организаций, за счет хорошей оптимизации приложения и так же довольно простого интерфейса.

Вывод. Изучен принцип работы документооборота и главные особенности. На основе структурной схемы, показан пример процесса документооборота на предприятии. Изучены аналоги на рынке, становится понятно, что создание программного продукта требует невероятной точности и правильный выбор программного обеспечения для его создания.

Список литературы

1. Документооборот [Электронный ресурс]. URL: https://ktonanovenkogo.ru/voprosy-i-otvety/dokumentooborot-chto-ehto-takoe.html

2. Организация делопроизводства и документооборота в организации [Электронный ресурс]. URL: http://znaydelo.ru/document/organizaciya-dokumentooborota.html.

УДК 004.77

Шуйтенов Г.Ж. к.п.н., директор ЦДО,
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли,
г.Нур-Султан, Республика Казахстан.
Шуйтенова А.О. учитель английского языка школы-лицей № 84
г.Нур-Султан, Республика Казахстан.

ЭЛЕКТРОННЫЙ УЧЕБНЫЙ КОМПЛЕКС НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ «МОЯ СПЕЦИАЛЬНОСТЬ – ПСИХОЛОГ»

Аннотация. В статье рассматривается актуальность формирования информационной культуры в ходе подготовки студентов, которая определяется, во-первых, проблемой гармоничного развития личности; во-вторых, характерным для гуманитарной сферы оперированием значительными объемами информации, которое ведет к тому, что именно для студентов-«гуманитариев» особенно важны возможности, предоставляемые современной компьютерной техникой. В части формирования знаний по активизации процесса обучения иностранному языку в вузе и формирования у студентов информационных знаний и умений работы с текстом разработан электронный учебный комплексна английском языке «Моя специальность – психолог», который обеспечит им в дальнейшем чтение иноязычной специальной литературы и профессиональное общение на английском языке

Ключевые слова: Целостный педагогический процесс, информационная культура, электронный комплекс, информационные технологии, учебный портал, изучение английского языка, информация.

Современное казахстанское общество, которое без преувеличения можно считать информационным, с каждым днем накладывает все большие требования к профессионализму и умению использования информационных технологий для каждого специалиста. Очевидно, что основная тяжесть в решении возникающих при этом проблем ложится на республиканскую систему профессионального образования. Перед высшей педагогической школой стоят задачи подготовки высококвалифицированных кадров, обладающих достаточными профессиональными знаниями и творческими способностями, задачи содействия развития молодежи, ее интеграции в мир традиционной и национальной культуры. Перспективными путями решения этих задач являются совершенствование профессионального направления обучения студентов, в частности, формирование информационной культуры

Основная цель курса «Основы информационной культуры» – формирование молодого поколения, готового активно жить и действовать в современном информационном обществе, насыщенном средствами хранения, переработки и передачи информации на базе новейших информационных технологий. Умея работать с необходимыми в повседневной жизни вычислительными и информационными системами, базами данных и электронными таблицами, персональными компьютерами и информационными сетями человек информационного общества приобретает не только новые инструменты деятельности, но и новое видение мира. Уровень развития современного специалиста во многом характеризует понятие информационной культуры, которая в силу фундаментальности составляющих ее понятий должна формироваться, начиная с первых занятий.

Прямо и косвенно курс обязан работать на гуманитаризацию образования, используя заложенные в курсе богатые возможности развития и совершенствования межпредметных связей. Программный инструментарий курса вместе с многообразием форм учебного процесса призван обеспечить исследовательскую и творческую его направленность. Студенты учатся навыкам проведения, оформления и защиты научного исследования. В данный момент ведется активная работа по созданию учебно-методических материалов для поддержки этого курса – комплекс дидактических практикумов, комплекс лабораторных работ.

В условиях современного научно-технического прогресса и стремительного увеличения потока информации изучение новейших достижений науки и передового технического опыта, столь необходимых специалисту любого профиля, невозможно без овладения иностранными языками. Знание иностранных языков открывает будущему специалисту доступ к важнейшей мировой научной и технической информации, позволяет успешно использовать ее в своей профессиональной деятельности. Исследования показывают, что, оперируя информацией на одном языке, специалист может пользоваться менее чем 1 процентом объема мировой научно-технической информации. Изучение иностранных языков не ограничивается только практическими целями и выполнением образовательных задач. Не менее важны и воспитательные задачи. Изучение иностранного языка открывает возможности для воспитания духа интернационализма, уважения к другим народам, установлению и расширению международных контактов во всех областях общественной жизни. В современных условиях, когда повсеместно идет расширение международных контактов в области науки, техники, промышленного производства, культуры и образования, специалист, если он намерен максимально реализовать себя в профессиональном плане, должен владеть навыками чтения иноязычной литературы по специальности и иметь устойчивые навыки говорения на иностранном языке. Причем навыки профессионально направленной речи приобретают особое значение.

При обучении студентов вуза профессионально направленной речи на английском языке мы учитываем те особенности, которые отличают этот вид речевой деятельности от бытовой устной речи. Отмечается ситуативность, мотивированность, направленность (ориентация на реципиента), структурная оформленность и ограниченная избирательность лексики.

Под *ситуативностью* понимают свойство речи отображать ситуацию специфическими языковыми средствами – лексикой, грамматикой и ритмомелодическим оформлением [1]. Не менее важна роль *мотивации*. При обучении студентов профессионально направленной речи познавательные интересы студентов являются существенным мотивирующим фактором.

Профессиональное общение предполагает, что собеседники являются представителями одной и той же профессии. Этим определяется *направленность* данного вида речи. Профессио-

нально направленная устная речь должна иметь *структурную оформленность*. Главным требованием, предъявляемым к структурной оформленностиречи студента считается ее связность [2]. Из форм связной речи наиболее часто употребляемыми являются описание, повествование, обсуждение. В процессе обучения студентов связному высказыванию используется план для последовательного изложения проблемы. В самом общем виде этот план может быть следующим: название проблемы; начало сообщения; история вопроса; собственно описание исследования; нерешенные проб-лемы и перспективы исследования.

Важной особенностью профессионально направленной речи является *ограниченная избирательность лексики.* Речь на профессиональные темы требует владения совершенно определенным набором лексических единиц, без которых профессиональное общение невозможно. При этом важно, чтобы у студентов была сформирована предметно-понятийная база, на основе которой будет осуществляться профессиональное общение. Но учебный план вуза предусматривает изучение иностранного языка в течение первых двух курсов, когда знакомство со специальными предметами только начинается. В этой ситуации большое значение приобретают использование наглядности и работа над терминологией в тесном сотрудничестве со спецкафедрами.

Электронный учебный комплекс на английском языке «Моя специальность – психолог», разработанный совместно с кафедрой иностранных языков, используется в целях оптимизации процесса обучения иностранному языку будущих психологов и является важным средством формирования информационной культуры. Он позволяет сформировать у студентов необходимые умения применять информационные технологии в профессиональной деятельности, а также активно пользоваться компьютером в самом процессе профессиональной подготовки, расширяя возможности выполнения профессиональных задач.

Целью данного комплекса является активизация процесса обучения иностранному языку в вузе и формирование у студентов информационных знаний и умений работы с текстом и коммуникативные умения, которые обеспечат им в дальнейшем чтение иноязычной специальной литературы и профессиональное общение на английском языке. Содержание данного комплекса определялось не только теоретическими представлениями о возможностях компьютерной техники, но и опытом реального использования психологами информационных технологий. Именно поэтому существенная часть ее является практико-ориентированной, и в ней рассматриваются универсальные информационные технологии, которые активно и эффективно могут быть использованы психологом.

Комплекс учебник состоит из нескольких модулей и содержит: особенности грамматического и лексического строя английского языка, профессионально-ориентированные тексты с контрольными тестовыми заданиями, англо-русский психологический словарь, словарь Интернет-терминов, биографии известных психологов на английском языке, статьи, посвященные основам работы и поиска необходимой информации в глобальной сети и необходимые ссылки по психологической тематике (сайты, форумы и конференции).

В целом, предлагаемый нами учебный электронный комплекс «Моя специальность – психолог», позволяет решить следующие задачи:

1. Отбор, систематизация и запоминание новой лексики.
2. Поиск, классификация и анализ грамматических явлений.
3. Тестовый контроль и корректировка полученных знаний посредством чтения и перевода текстов.
4. Формирование знаний и умений работы и поиска необходимой информации в Интернет (рисунок 1).

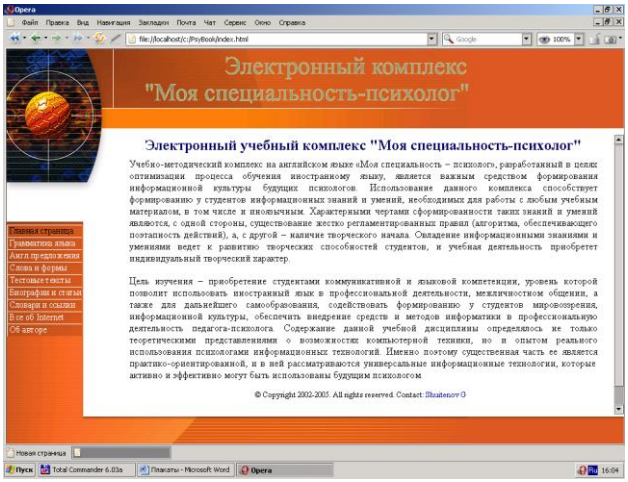

Рисунок 1 – Электронный комплекс «Моя специальность-психолог»

Примечание – составлено автором

Учебно-методический комплекс на английском языке «Моя специальность – психолог», разработанный в целях оптимизации процесса обучения иностранному языку, является важным средством формирования информационной культуры будущих психологов. Использование данного комплекса способствует формированию у студентов информационных знаний и умений, необходимых для работы с любым учебным материалом, в том числе и иноязычным.

Анализ результатов, изучение рабочих программ, особенностей форм и методов обучения в ходе профессиональной подготовки и апробация разработанной нами поэтапной методики позволили нам выявить следующие психолого-педагогические условия, выполнение которых способствует эффективному формированию предмета исследования:

– формирование информационной культуры будущих психологов основывается на теории целостного педагогического процесса, теории личностно-ориентированного и деятельностного подходов;

– внесение междисциплинарного, интегративного курса информационно- культурологической направленности, обеспечивающего формирование основ информационной культуры;

– разработка гуманитарных оснований каждой отдельной дисциплины, преподаваемой в вузе, разработка и внедрение гуманитарно-ориентированного web-портала, объединяющего в единый комплекс дисциплины социально-гуманитарного цикла;

– обеспечение полной компьютеризации опытно-экспериментальной работы и интенсивное использование новых информационных технологий в обучении, среди которых Интернет должен занять одно из важных мест;

– непрерывность и целенаправленность профессиональной подготовки, комплексное формирование компонентов информационной культуры;

– координация работы кафедр социально-гуманитарных дисциплин по формированию информационной культуры будущих психологов.

Список литературы:

1. Очкасова В.Н., Пазюк Л.К. Организация языкового материала при обучении устной речи на иностранном языке на профессиональные темы // Проблемы высш.шк.: сб. науч. тр. – Киев, 2014. – Вып. 76. – С. 105-109.

2. Китайгородская Г.А. Методика интенсивного обучения ин. языкам. – М.: Высш. шк., 2010. – 101 с.

Секция № 4

БАСҚАРУ ТЕОРИЯСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІНДЕГІ ЖАҢА ТЕНДЕНЦИЯЛАР МЕН МӘСЕЛЕЛЕР

НОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПРОБЛЕМЫ В ТЕОРИИ И ПРАКТИКЕ УПРАВЛЕНИЯ

NEW TRENDS AND ISSUES IN THE THEORY AND PRACTICE OF MANAGEMENT

УДК 338.2

Абдрахманова А.А. магистр,
Казахско-русский международный университет
г. Актобе, Республика Казахстан

ИССЛЕДОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ПОДХОДОВ ОБУЧЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ПЕРСОНАЛА: ОБЗОР ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА

Аннотация. Эффективность управления предприятия в полной степени определена взаимодействием менеджмента компании с общерыночными законами экономики. Современная экономика требует от менеджеров компании инициативность, креативность мышления, высокую самостоятельность при принятии решений, умение рисковать. Так как ресурсы предприятия в большей части представлены амортизируемыми материальными активами (снижающими свою стоимость), значимость людского потенциала со временем должна только возрастать, поэтому высшему руководству компании необходимо развивать кадровые ресурсы. Создание рабочей силы с повышенной работоспособностью и мотивацией к решению управленческих задач приведет к повышению производительности, а значит и к увеличению результативности (эффективности) бизнеса. Повышение значимости организационно-управленческих факторов в современных условиях в ряде зарубежных стран становится одним из направлений развития предприятия. Применение современных методик и методов обучения персонала определяют эффективность деятельности предприятия.

Ключевые слова: управление, менеджмент, эффективность управления, повышение эффективности менеджмента, персонал компании, руководство компании, управленческий персонал, результативность деятельности.

Общемировая тенденция в обучении персонала сводится к тому, что в ближайшем будущем обучение будут проводить с использованием компьютерных игр. В частности, это отмечено компанией Forrester Research в аналитическом материале «Пора отнестись к играм серьезно» [1].

В частности эти методы обучения уже внедрили компании с мировыми именами как Johnson & Johnson, Volvo. Применение обучающих компьютерных игр сравнимо с бизнес-кейсами для студентов. Компьютерные игры имитируют реальную ситуацию и требуют от обучающегося принятия незамедлительного решения, от которого может зависеть судьба всей компании. Эти обучающие компьютерные игры можно сравнить с механизмами, используемыми для подготовки космонавтов, водителей и летчиков.

В современных условиях сотрудниками компаний могут быть изучены либо внутренние, либо внешние образовательные программы. Сложность выбора внешней обучающей программы заключается в компетентной оценке ее соответствия специфике деятельности компании и организации корпоративной культуры.

Однозначно, обучение в корпоративном университете (внутреннее обучение) имеет большее преимущество, поскольку в этом случае полностью учитываются особенности и стратегические цели деятельности компании.

Первый корпоративный университет был создан в 1961 году компанией McDonald's, образовавшей Hamburger University, который к настоящему времени уже закончили более 65 тыс. управленцев.

Начиная с 90-х годов прошлого века до настоящего времени в мире по оценке компании Corporate University Xchange произошел рост количества корпоративных университетов с 400 до 2000 [2].

Сравнительный анализ наличия и функционирования корпоративных университетов в Казахстане и России, показал, что в соседней России более ста компаний имеют собственные корпоративные университеты («Ингосстрах», «Ростелеком», «Росинтер», «ВымпелКом», «Северсталь», «Билайн», многие крупные банки второго уровня).

В Казахстане ситуация несколько иная, корпоративные университеты имеют Фонд национального благосостояния «Самрук Казына», крупные нефтеперерабатывающие компании и финансово-кредитные институты.

В Казахстане, как и во всем мире, существует проблема ухудшения качества высшего образования, оторванности образования от реальности бизнес-среды. Складывается ощущение, что Вузы осуществляют свою деятельность в параллельном мире, без участия бизнеса. В итоге на рабочее место приходит сотрудник, у которого абсолютно нет не только практических навыков, но и зачастую базовых теоретических знаний.

В связи с этой общемировой тенденцией значимость корпоративных университетов была особо подчёркнута на ежегодной сессии Всемирного экономического форума «Давос-2014».

Хочется отметить мнение Рината Шаяхметова, советника председателя правления Bank RBK, председателя HR-клуба университета КИМЭП по поводу стоимости корпоративного обучения в Казахстане. Официально эти цифры не озвучиваются, как например, за рубежом, где даже гордятся потраченными суммами. Однако компаниям также необходимо следить за расходами на обучение и варьировать его в пределах 3-7% от величины операционных расходов, чтобы не получилась ситуация, что компания обучает свой персонал для конкурентов [3].

Для сравнения приведем усредненные цифры по данным зарубежных компаний, включающие стоимость внешнего обучения и организации внутреннего обучения. Внешнее обучение примерно обходится в сумму до 150000 дол. США. Корпоративный университет требует от 600000 до 700000 дол. США, а некоторые крупные компании позволяют в отличие от отечественных выделять по несколько млн. дол. США. В процентном выражении это около 5% оборота фирмы.

В Казахстане, так как и в России, система функционирования корпоративных университетов имеет место преимущественно в транснациональных компаниях. Несмотря, на это мелкий и средний бизнес, особенно в отраслях информатизации и коммуникации создает системы профессиональной подготовки и повышения квалификации персонала.

Все это связано с теми проблемами, которые были оговорены выше, касательно качества подготовки специалистов в высших учебных заведениях. Быстроменяющиеся условия внешней экономической среды, ускорение процессов информационализации приводят к тому, что на рынке труда все меньше и меньше кадров, отвечающих современным требованиям, поэтому компании пришли к выводу, что проще обучать персонал самим.

В корпоративных университетах помимо традиционной формы обучения должны применяться и нестандартные. К примеру, система ассесмента (или ассесмент-центр). Остановимся подробнее на этой методике.

Методика ассесмента в настоящее время стала одной из точных методик оценки компетенции работника. Она позволяет оценить реальные качества сотрудников, их психологические и профессиональные особенности, соответствие занимаемой должности, а также выявить потенциальные возможности работника [4].

Методика заключается в проведении деловых игр и почти похожа на бизнес-тренинг, но цель заключается не в развитии профессиональных умений и навыков, а в создании равных для всех участников возможностей проявить свои компетенции. В ходе деловой игры за участниками

наблюдают и подробно фиксируют их поведение. Затем эксперты проводят классификацию поведения и оценивают компетенции участников. В основе метода лежит получение интегральной оценки компетенции путем работы группы экспертов, снижающей субъективизм метода.

Далее рассмотрим возможности применения антрепренёрского проекта. Антрепренёр в переводе с фр.entrepreneur предприниматель, принимающий на себя риск создания нового направления в бизнесе, либо создания новой компании. Понятие «entrepreneur» было введено французским экономистом Жаном-Батистом Сэй в 1800 году [5]. В данной методике сотрудник-антрепренёр выполняет задачу (возможно совсем не связанную с его основной деятельностью), при этом он координирует и контролирует действия остальных участников группы. По итогам деловой игры производится оценка возможностей и способностей каждого участника. Так же как и система ассесмента, применение антрепренёрского проекта, дает возможность оценивать компетенции сотрудников.

Следующей составляющей является использование в корпоративном университете коучинга. Коучинг – это квинтэссенция тренинга и консалтинга, основанная на современных психотехнологиях, ориентированных на достижение поставленных целей. В задачи тренера (коуча) не входит обучение клиента тому, что и как ему это сделать, а входит создание условий, позволяющих обучаемому самому понять, что и как ему надо сделать, найти способ достижения цели оптимальным путем и в кратчайшие сроки. т.е. коучи учат клиента добиваться результатов с минимальными усилиями. Психология оптимизма и успеха, лежащая в основе коучинга получила большое развитие за рубежом и в странах постсоветского пространства.

Однако не все компании имеют возможность создавать внутренние учебные центры и обучать своих сотрудников собственными силами. Выходом в данной сложившейся ситуации является использование аутсорсинга. В этом случает компания приглашает бизнес-тренеров либо заключает договор с корпоративными университетами других корпораций на оказание образовательных услуг. Однозначно одно, новые условия рынка диктуют новые подходы к обучению персонала.

В высшей школе, да и в системе послевузовского образования успешно внедрена дистанционная (виртуальная) система образования. Скорее всего, корпоративные университеты также пойдут этим путем, результатом которого будет решение следующих задач: подбор и фильтрация необходимой информации для обучения персонала; создание механизмов распределения этой информации среди сотрудников предприятия; укрепление корпоративных ценностей; повышение качества работы предприятия.

В завершении можно констатировать, что проведенное исследование, это лишь часть проблемы. Для решения вопросов повышения эффективности управления, необходимо провести критический анализ управления как на уровне предприятия, так и на уровне отрасли, в которой предприятие функционирует. Кроме того, необходимо развить навыки принятия решений в условиях современной реальности, в частности отсутствия стабильности и социальной неопределенности.

Актуальность применения мирового опыта управления фирмой в последние годы особенно остро ощущается. В России, да и в Казахстане остро ведутся споры по поводу применения опыта зарубежных стран или же возможностей делать попытки по накоплению собственного опыта. Односложно ответить на этот вопрос нельзя. Думается, нужно найти компромисс и применять на практике самое лучшее из имеющегося на данный момент.

Однозначно, нужно анализировать и изучать опыт зарубежных компаний в области повышения эффективности управления. Не осмыслив и изучив накопленный на сегодняшний день опыт зарубежных стран в области управления предприятием, невозможно приступить к созиданию собственной системы менеджмента предприятия.

За 30 лет независимости и рыночных отношений в Казахстане уже накоплен собственный опыт управления предприятиями, в основе которого лежит советская модель управления. Этот опыт специфичен и определенно отличается от зарубежного, поскольку наша республика и соответственно бизнес-среда находятся в иной социально-экономической и политической ситуации. Немаловажным, на наш взгляд, является и особенность восточного менталитета, которая однозначно имеет место в организации управления предприятием.

Список литературы:

1. Теория управления: учебник. Под общей редакцией: А. Л. Гапоненко, А. П. Панкрухина. – Москва: РАГС, 2020. – 557 с.

2. Общий и специальный менеджмент: Учебник. Общ. ред. А.Л. Гапоненко, А.П. Панкрухин. – М.: РАГС, 2019. – 568 с.

3. Социально-психологические аспекты менеджмента: учебное пособие. В.А. Кузнецова, О.В. Магомедалиева. – Орел: Орел ГТУ, 2018. – 561 с.

4. Хермелин И., Лайвенс Ф., Робертсон А.Т. Прогностическая валидность Центра оценки: метаанализ // Организационная психология. - 2011. - Т. 1. - № 1. - С. 39–49.

5. Маслов Д., Ватсон П., Чилиши Н. Применение функциональной модели менеджмента для достижения устойчивых конкурентных преимуществ // Менеджмент в России и за рубежом. - 2017. - № 7. – С. 9-14.

УДК 351.021

Айдаров Т.А. к.э.н., доцент,
Сейдахметов М.К. к.э.н., доцент,
Южно-Казахстанский университет им М.Ауезова,
г. Шымкент, Республика Казахстан.

ПРИНЦИПИАЛЬНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ УПРАВЛЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. Менеджмент является основой эффективного развития любого государства и присутствует во всех сферах деятельности общества. Казахстан сейчас находится в положении «догоняющего» и вынужден идти революционным путём к освоению методов современного управления.

Казахстанские менеджеры должны не только изучать науку и практику управления, но и знать суть западной и восточных культур. Без этого невозможно совершенствовать собственный стиль управления, повышать имидж, создавать условия для повышения конкурентоспособности предприятия.

Таким образом, перспективы развития отечественного менеджмента определяются развитием рыночных отношений в стране. Но для того чтобы начать решать проблемы менеджмента в Казахстане, необходимо их четко выявить и определить.

Ключевые слова: предприятие, управление, наука, экономика, менеджер, инновация, информация

В период перевода экономики Казахстана на рыночную основу сформировались новые принципы управления:

- переход государства на управление лишь общими правилами предпринимательской деятельности - децентрализация. Для осуществления такого управления задействуются все три ветви власти: представительная – формирует законодательство; исполнительная – регулирует лицензирование, госзаказ и конкурс; судебная – разрешает споры между предприятиями, а также предприятиями и органами государственной власти;
- смена моноцентрической системы хозяйствования на полицентрическую;
- сочетание диспозитивного (договорного, рыночного) и императивного (административного) порядка управления предприятиями, основанными на государственной форме собственности;
- создание и деятельность казахстанских коммерческих организаций (союзов, ассоциаций) как самостоятельных структур, органично взаимодействующих с обществом на уровне удовлетворения его потребностей и извлечения прибыли, а также регулирование внутренних вопросов, социальные взаимосвязи внутри коллектива;
- ограничение монополий и развитие конкуренции - состязательности хозяйствующих субъектов, когда их деятельность эффективно ограничивает возможность каждого односторонне воздействовать на общие условия обращения товаров

В Казахстане нет продолжительного опыта управления предприятиями в условиях рыночной экономики. Именно поэтому имеют место такие проблемы как:

- спрос не изучен, непонятен. Наличие спроса определяется по факту, результатам продаж;

- уверенность в том, что в нынешней ситуации в Казахстане не может быть и речи об установлении долгосрочных целей по сохранению и развитию бизнеса;

- отсутствуют объективные оценки деятельности управления. Непонимание огромного вреда, наносимого аттестацией;

- нет практики ротации управляющих внутри организации. Не развивается школа управляющего резерва;

- не используется в должной мере управленческий учёт для анализа эффективности деятельности предприятий и подразделений.

Особенности казахстанского управления определяются:

- комплексом факторов, затрудняющих и благоприятствующих укреплению управления в Казахстане в таблице 1:

Таблица 1 - Факторы становления казахстанского управления

Препятствующие	Способствующие
Регионально-политический аспект Управленческая компетентность. Становление Своеобразие организационной культуры. Казахстан – евроазиатская страна Деформированная структура состояния экономики Традиции технократического подхода к управлению Переходный этап экономики Казахстанский менталитет	Склонность к благотворительности и спонсорству Фундаментальность в области образования, научность Высокий научно-интеллектуальный потенциал Опыт государственного регулирования экономики Опыт освоения высоких технологий Предприимчивость в условиях либеральной экономики Целеустремлённость, коммуникабельность
Примечание – составлено из источника [1]	

- чрезвычайно высокой скоростью протекания социально-экономических, политических и др. процессов, определяющих среду существования казахстанского управления;

- культурная среда, особенности общественного сознания и т. п.

В числе особенностей менеджмента в Казахстане одно из ведущих мест занимает проблема регионов.

Менеджер может столкнуться в своей деятельности с давлением со стороны местных органов власти. В действиях руководителей ряда отдельных регионов Казахстана прослеживается стремление: к автономности, самостоятельности в хозяйственном отношении; формированию замкнутого цикла производства и потребления, ввоза и вывоза товаров; самостоятельной внешнеэкономической деятельности; финансовому самообеспечению; точному соизмерению собственных доходов и расходов. [1]

Значительные возможности для казахстанского менеджмента имеются и в сфере территориальной рационализации производства и сбыта. Различные предприятия, расположенные в одном регионе, объединяют возможности для совместного решения проблем технического перевооружения и наращивания производства, реализации территориальных социальных программ.

Пройденные 28 лет показали, что одной либерализации внешней среды бизнеса недостаточно для отечественных предприятий, привыкших к опеке, нужно еще что-то, что заставило бы их не выживать, приспосабливаясь, а активно меняться и сознательно формировать свое будущее.

Для осуществления любых преобразований необходимо понимать, что желательно получить и в чем состоят недостатки того, что имеется. Только в этом случае можно разработать рациональную программу действий. Отечественный руководитель таким знанием не обладает. Более того, его видение управляемого объекта осуществляется не с рыночных позиций.

Главным критерием успешности управления предприятием в социалистической экономике была исполнительность (четкое выполнение указаний сверху), причем главным образом по количественным параметрам и календарным срокам. Ресурсы не принадлежали предприятию, они выделялись «сверху», и там же принимались решения относительно действий с ними (устанавливались нормы и сроки списания, санкционировалось обновление, контролировалось

текущее использование). Поэтому реально осуществлялось управление производством, а не бизнесом (предприятием как потребителем ресурсов общества). По сути дела, нарушался основной экономический закон - максимум результата с минимально возможными затратами. [2]

За годы становления в современном Казахстане накопилось множество проблем, без решения которых говорить о дальнейшей интеграции в мировое сообщество нашего бизнеса было бы бессмысленным. Рассмотрим некоторые из них более подробно в таблице 2:

Таблица 2 - Проблемы развития казахстанского менеджмента

№	Проблема	Характеристика
1	2	3
1	Неспособность принимать решения	Как показывает анализ опыта хозяйствования ряда отечественных предприятий, их руководители и менеджеры не умеют своевременно принимать правильные решения, что может привести к печальным последствиям: потере прибыли, клиентов, банкротству и даже гибели людей (сотрудников или посторонних лиц)
2	Неумение менеджеров делегировать полномочия	В силу своего менталитета российский руководитель часто предпочитает делать все сам, загружая себя теми делами и обязанностями, которые можно было бы смело делегировать подчиненным
3	Низкий профессионализм	Нет достаточного числа ни профессионалов-менеджеров, ни профессионалов-специалистов, которыми менеджеры-профессионалы должны были бы руководить
4	Неумение прибегать к услугам независимых консультантов и консультационных фирм	Можно говорить не только о неумении, но и о страхе перед такими специалистами. У менеджеров есть опасения, что независимые консультанты выведают коммерческую тайну и продадут ее конкурентам
5	Отсутствие достаточного внимания корпоративной культуре	Только в конце 2000 г. на государственном уровне было принято решение разработать Кодекс корпоративной культуры предпринимателя и производителя
6	Нехватка специалистов по антикризисному управлению	Такие специалисты способны предугадать и предупредить по определенным данным приближение кризиса, а если таковой наступил, то с наименьшими потерями вывести предприятие из него
7	Неумение пользоваться приемами риск-менеджмента, боязнь инновации	Многие менеджеры не умеют правильно использовать методы и приемы риск-менеджмента, в том числе определять риск качественно и количественно, боятся инноваций, так как, по их мнению, это несет в себе угрозу для их существования в качестве руководителей
8	Недостаточное внедрение в управленческий процесс элементов информационного менеджмента	Большинство предприятий страдает от недостатка компьютерной и офисной техники. Недостаток специализированных компьютерных программ не позволяет построить эффективную систему информационного менеджмента.
9	Неумение применять на практике современные методы и приемы менеджмента	К сожалению, очень немногие российские руководители владеют такими методами и приемами менеджмента, как брейн-сторлшнг (метод мозгового штурма, используемый при выработке управленческих решений), модерация (подход, предполагающий свободу мнения, используемый для эффективной подготовки, проведения и анализа рабочего совещания, семинара, деловом встречи), ролевые игры, презентации и др
10	Неумение эффективно управлять финансовыми ресурсами компании	Появление и внедрение системы финансового менеджмента на казахстанских предприятиях вызвано рыночными преобразованиями и формированием рынка ценных бумаг
11	Экологические проблемы	Экологически безопасные технологии стоят недешево, поэтому природа систематически загрязняется отходами производства
12	Слабость законодательной базы	Законы противоречат друг другу. Региональные законы порой вступают в противоречие с федеральным законодательством и др
13	Отсутствие умения формировать команду, подбирать кадры	Психологические науки, такие как социальная психология, управленческая психология и другие у нас не учитывались. За это мы сейчас расплачиваемся. Отсюда бесконечные увольнения, конфликты интересов и т.д.

1	2	3
14	Подготовка менеджеров в соответствии с мировыми стандартами	Это трудный процесс, во многом осложненный как нехваткой высококвалифицированных преподавателей по менеджменту, так и отсутствием соответствующего оборудования и инструментария
Примечание – составлено из источника [2]		

С ростом уровня динамичности изменений рыночной среды меняются методы и инструменты, на основе которых формируются системы управления казахстанскими предприятиями. Инструменты управления представляют собой совокупность методических и научных приемов, способов и подходов, позволяющих определить взаимосвязи и взаимозависимости исследуемых явлений и закономерностей функционирования социо-экономических систем разных уровней (государства, региона, предприятия) в конкретной среде и времени [3].

Список литературы:

1 Айдаров Т.А. Нормы и нормативы в управлении. Учебное пособие, 2016, ЮКУ им М. Ауезова, Шымкент.
2 Айдаров Т.А. Менеджмент. Учебное пособие, 2020, ЮКУ им М. Ауезова, Шымкент.
3 Айдаров Т.А. Управление психологией. Учебное пособие, 2020, ЮКУ им М. Ауезова, Шымкент

УДК: 338.242.4

Айдарханова Б.Б. к.э.н., ст. преподаватель,
Нурланова А.Н. студентка 3 курса
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

РЕАЛИЗАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ПРОЕКТОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация. В данной статье рассматривается реализация национальных проектов в Республике Казахстан на примере трех проектов утвержденных в 2021 году: «Устойчивый экономический рост, направленный на повышение благосостояния казахстанцев», «Сильные регионы – драйвер развития страны», и «Технологический рывок за счет цифровизации, науки и инноваций». Расскрываются цели, сроки реализации, ожидаемые результаты, объем финансирования и разработчики всех трех проектов.

Ключевые слова: национальный проект, реализация, социальный эффект, экономический эффект, разработчик, объем финансирования, развитие

Национальные проекты — инструмент социально-экономического развития государства, призванный вывести приоритетные отрасли на новый уровень. Под национальными проектами понимаются комплексные программы, имеющие общенациональную значимость и требующие масштабных вливаний государственных средств.

13 октября 2021 был опубликован указ президента Республики Казахстана Касым-Жомарта Токаева об утверждении 10 национальных проектов, направленных на исполнение Общенациональных приоритетов и Национального плана развития до 2025 года. Нацпроекты затрагивают такие важные сферы, как индустриальное развитие, диверсификация экономики, развитие регионов и предпринимательства, улучшение водоснабжения, аграрный сектор, здравоохранение, образование [1].

Для исследования реализации национальных проектов в Республике Казахстан в данной статье рассмотрены три из утвержденных проектов: «Устойчивый экономический рост, направленный на повышение благосостояния казахстанцев», «Сильные регионы – драйвер развития страны», а также «Технологический рывок за счет цифровизации, науки и инноваций».

Первый национальный проект «Устойчивый экономический рост, направленный на повышение благосостояния казахстанцев» охватывает 5 направлений: индустриально-

инновационное развитие, развитие нефтегазохимического и энергетического комплексов, геологической отрасли, а также продвижение несырьевого экспорта.

В Таблице 1 предоставлен паспорт данного проекта, в котором расписаны цель разработки, сроки реализации, объем финансирования, разработчик национального проекта и т.д. [2].

Таблица 1 – Паспорт национального проекта «Устойчивый экономический рост»

Наименование	Устойчивый экономический рост, направленный на повышение благосостояния казахстанцев
Цель разработки национального проекта	Диверсификация экономики
Срок реализации	2021– 2025 годы
Ожидаемый экономический эффект	Создание рабочих мест – 127,8 тысячи Рост производительности труда на 20,6 % к уровню 2019 года; Объем частных инвестиций составит 15,5 трлн тенге; Рост экспорта нефтегазохимической продукции до 1,3 млрд долларов США; Увеличение налоговых поступлений (за счет запуска новых проектов в обрабатывающей промышленности) до 417,3 млрд тенге; ВДС обрабатывающей промышленности составит 15 трлн тенге;
Ожидаемый социальный эффект	Рост реальных денежных доходов населения на 27,1 % от уровня 2019 года в ценах 2019 года; Рост средней заработной платы работников обрабатывающей промышленности на 31,5 % к уровню 2020 года; Рост средней заработной платы работников электроэнергетической отрасли на 50 % к 2020 году; Рост средней заработной платы работников нефтегазохимической отрасли на 25 % к уровню 2020 года; Охват социально-уязвимых бытовых потребителей компенсацией разницы повышения тарифов на электрическую энергию составит 40 %.
Объем финансирования	15,9 трлн тенге
Наименование разработчика нацпроекта	Министерство национальной экономики Республики Казахстан
Примечание: составлено на основе источника [2]	

Второй национальный проект «Сильные регионы – драйвер развития страны», представленный в таблице 2, направлен на обеспечение равного доступа к базовым услугам и транспортной связанности страны, как между регионами, так и внутри регионов.

Первое направление, равный доступ к базовым услугам, будет осуществляться через комплексное развитие инфраструктуры и программу “Жайлы тұрғын үй”. Обеспечение транспортной связанности будет реализовываться с помощью задач: развитие внутренней транспортной сети и повышение связанности территорий [3].

Таблица 2 – Паспорт национального проекта «Сильные регионы – драйвер развития страны»

Наименование	Национальный проект "Сильные регионы - драйвер развития страны"
1	2
Цель разработки национального проекта	Создание комфортной среды проживания граждан за счет обеспечения равного доступа населения к базовым услугам, улучшения жилищно-коммунальных условий и развития жилищного строительства, а также обеспечения транспортной связанности и повышения транспортно-транзитного потенциала страны
Срок реализации	2021 - 2025 годы

1	2
Ожидаемый экономический эффект	Увеличение ВРП столицы, городов республиканского значения ежегодно на 3,9 %; Увеличение транзитных грузопотоков с 22,7 до 30 млн тонн; Улучшение позиций Казахстана: с 62 до 49 по показателю "Инфраструктура"; с 71 до 50 в рейтинге "Эффективность логистики"; Создание 491,1 тысячи рабочих мест
Ожидаемый социальный эффект	Увеличение уровня урбанизации с 59,1 % до 62,6 %; Привлечение более 21 тысячи специалистов в области здравоохранения, образования, социального обеспечения, культуры, спорта и агропромышленного комплекса, а также государственных служащих аппаратов акимов сел, поселков, сельских округов; Обеспечение улучшения жилищных условий 236,7 тысячи семей за счет всех источников финансирования; Обеспечение 100 % доступа к услугам водоснабжения в городах и селах; Повышение уровня занятости переселенцев и қандасов, в том числе с развитием предпринимательской инициативы с 79 % до 87 %.
Объем финансирования	2021 - 2025 годы – 7,5 трлн тенге
Наименование разработчика национального проекта	нистерство национальной экономики Республики Казахстан
Примечание: составлено на основе источника [3]	

Третьим национальным проектом является «Технологический рывок за счет цифровизации, науки и инноваций» (таблица 3). Целью разработки данного проекта является - становление Казахстана современной страной с эффективным государственным управлением за счет цифровой трансформации, безопасное использование инфраструктуры в цифровую эпоху, увеличивающийся вклад науки в социально-экономическое развитие страны [4].

Таблица 3 – Паспорт национального проекта «Технологический рывок за счет цифровизации, науки и инноваций»

Наименование	Национальный проект "Технологический рывок за счет цифровизации, науки и инноваций"
Цель разработки национального проекта	Становление Казахстана современной страной с эффективным государственным управлением за счет цифровой трансформации, принимающим решения на основе достоверных данных, а также обеспечивающим эффективное и безопасное использование инфраструктуры в цифровую эпоху, увеличивающим вклад науки в социально-экономическое развитие страны
Сроки реализации	2021 - 2025 годы
Ожидаемый экономический эффект	79 млрд тенге налогов ежегодно от криптоиндустрии; увеличение доли ВВП в сфере ИКТ до 5 %;
Ожидаемый социальный эффект	Государственные услуги за 5 минут на смартфоне; Интернет с гарантированной скоростью Создание 100 000 новых рабочих мест; Увеличение численности ученых и исследователей до 34 тысяч человек.
Объем финансирования	2,2 трлн тенге
Наименование разработчика нацпроекта	Министерство цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан, Министерство образования и науки Республики Казахстан
Примечание: составлено на основе источника [4]	

В целом, реализация национальных проектов на уровне республики, показывает новые тренды управленческого подхода к государственному менеджменту на уровне страны. Новые тенденции в государственном управлении позволят повысить эффективность государственного менеджмента в использовании имеющихся ресурсов с ориентированием на получение максимальных социальных эффектов.

Список литературы:

1 .Указ Президента Республики Казахстан. Об утверждении перечня национальных проектов: утв. 13 октября 2021 года, № 670.

2 .Постановление Правительства Республики Казахстан. Об утверждении национального проекта «Устойчивый экономический рост, направленный на повышение благосостояния казахстанцев»: утв. 12 октября 2021 года, № 730 //www.adilet.zan.kz.

3 Постановление Правительства Республики Казахстан. Об утверждении национального проекта «Сильные регионы - драйвер развития страны»: утв. 12 октября 2021 года, № 729 //www.adilet.zan.kz.

4 Постановление Правительства Республики Казахстан. Об утверждении национального проекта «Технологический рывок за счет цифровизации, науки и инноваций»: утв. 12 октября 2021 года, № 727 // www.adilet.zan.kz.

УДК: 331.104.2 (105.6)

Айтбаев Е. магистрант
Научный руководитель: **Мухамбетова Л.К.** к.э.н., доцент
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

МОТИВАЦИЯ И СТИМУЛИРОВАНИЕ ТРУДОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕРСОНАЛА ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация. В статье рассмотрена содержательная сторона понятий «мотивация» и «стимулирование». Представлены подходы различных исследователей к пониманию мотивации. Обоснована взаимосвязь трудовой мотивации и стимулирования в формировании конкретного поведения сотрудника организации. Раскрыты функции мотивационных и стимулирующих процессов. Показаны различия систем мотивации и стимулирования труда, характерных для японских и американских компаний. Предложен ряд правил для руководителей отечественных предприятий, способствующих формированию правильной мотивации и стимулирования трудовой деятельности персонала.

Ключевые слова: мотивация, стимулирование труда, потребности, цели организации, стратегия управления персоналом, использование трудовых ресурсов, функции мотивации, мотивационный процесс

Для предприятий любых форм собственности одной из важнейших задач является поиск и применение эффективных способов управления трудом. Предприятие, разрабатывая стратегию управления персоналом, должно учитывать интересы собственников, руководителей предприятия и персонала. При этом одной из основных задач стратегии является обеспечение условий для создания баланса между экономической и социальной эффективностью использования трудовых ресурсов. Так, для экономической составляющей необходимо оптимальное использование персонала. В то время как социальная составляющая ориентирована на удовлетворение социально-экономических интересов и потребностей сотрудников [1]. Отсюда следует, что достижение баланса между экономической и социальной составляющей выступает важнейшей задачей мотивации и стимулирования труда персонала в организации.

Безусловно, мотивацию и стимулирование труда персонала в организации необходимо рассматривать в качестве одного из определяющих направлений системы управления персоналом. При этом если мотивация является стратегической составляющей обеспечения эффективного труда работников, то стимулирование выступает тактической составляющей. Сказанное подтверждается трактовками, данными известными исследователями. Так, одни ученые отме-

чают, что под мотивацией следует понимать совокупность внешних и внутренних движущих сил, побуждающих человека осуществлять деятельность, направленную на достижение конкретных целей. Другие исследователи подчеркивают, что мотивация представляет собой процесс стимулирования отдельного сотрудника или группы людей к действиям, приводящим к осуществлению целей организации в перспективе. В свою очередь стимулирование они трактуют как тактику решения проблемы, рассматривают как ориентацию на фактическую структуру ценностных ориентаций и интересов работников, на более полную реализацию имеющегося трудового потенциала. Понятно, что мотивация и стимулирование как способы управления трудом персонала преследуют единую цель. Несмотря на их противоположность по направленности, они взаимно дополняют друг друга [2].

Существуют большое множество определений термина «мотивация». Если одни ученые трактуют мотивацию с позиций психологии, то другие – с точки зрения менеджмента. Так, например, с позиции психологии мотивация представляет собой влечение или потребность, которая побуждает людей действовать с определенной целью. Это внутреннее состояние, заряжающее человека энергией, направляющее его поведение. С позиции менеджмента мотивация - это процесс стимулирования самого себя и других людей на деятельность, которая направлена на достижение индивидуальных и общих целей организации.

Очевидно, что мотивация, в том числе и трудовая мотивация, является, прежде всего, сознательным процессом. В то же время трудовая мотивация определяется преимущественно такими понятиями как жизненные потребности людей, их влечения, идеалы и установки, т.е. факторами, необходимыми для существования человека. Рассматривая мотивацию в качестве психологического процесса, можно выделить ее функции, показанные на рисунке 1.

Рисунок 1 – Функции мотивации как психологического процесса
Примечание: составлен на основе источника [4]

Перечисленные функции наглядно демонстрируют, что в трудовой мотивации основными являются не только экономические, но и психологические факторы, которые оказывают влияние на необходимость трудовой деятельности персонала организации.

Следует отметить, что мотивационный процесс отличается изменчивым характером, поскольку зависит от того, какие потребности его инициируют. Потребности находятся между собой в сложном динамическом взаимодействии; они могут противоречить друг другу или, наоборот, отдельные потребности могут усиливаться. Составляющие этого взаимодействия способны изменяться во времени, меняя направленность и характер действия мотивов. Поэтому возможны совершенно непредвиденные изменения в поведении человека и неожиданная его реакция на мотивирующие воздействия [3].

Используя мотивы, движущие деятельностью человека, можно оказывать целенаправленное воздействие на поведение с помощью стимулирования. Функции, свойственные процессу стимулирования, показаны на рисунке 2.

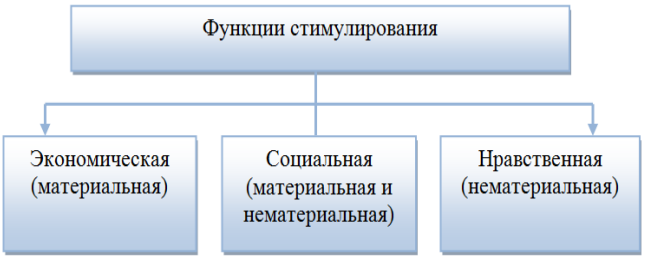

Рисунок 2 – Основные функции процесса стимулирования
Примечание: составлен на основе источника [5]

В различных странах делают разные акценты в системах мотивации и стимулирования персонала. Так, в Японии в большей мере акцент делается на высокие гарантии и нематериальное стимулирование. Ведь главной чертой менталитета японцев является преданность и уважение к представителям старшего поколения, а организация воспринимается работниками в качестве второй семьи. На японских предприятиях применяется дополнительное материальное стимулирование в виде выдачи организацией кредита с небольшими и весьма выгодными процентами. Благодаря этому компания повышает собственный авторитет в глазах персонала и способствует не только карьерному, но и личностному росту сотрудников. Напротив, в США внимание сконцентрировано на оплате труда, сокращениях и увольнениях, конкуренции и денежных вознаграждениях. Трудовая мотивация американских работников постоянно поддерживается различными льготами и денежными вознаграждениями.

Очевидно, что японские и американские системы стимулирования значительно отличаются друг от друга. Цель японских компаний заключается в создании условий для утверждения сотрудника внутри рабочей среды, развитии у него внутренней сознательности, формировании чувства необходимости трудовому коллективу и организации. В то время как американские компании ориентируются только на получение прибыли и практически не развивают систему стимулирования внутри компании. Они не нацелены на личностное развитие своих сотрудников, а о коллективе начинают задумываться только при наступлении трудных времен для компании.

Не вызывает сомнения тот факт, что важная роль в мотивации и стимулировании трудовой деятельности работников отводится руководству организации. Для формирования правильной мотивации и стимулирования топ-менеджменту предприятия следует придерживаться ряда четких правил:

- определить цель работы и роль конкретного сотрудника в команде;
- сформировать краткосрочные и долгосрочные планы для сотрудников организации;
- выбрать верные методы стимулирования с учетом внешних и внутренних факторов мотивации;
- формирование корпоративной культуры, включающей открытую и понятную мотивационную и стимулирующую программу;
- создание условий для карьерного роста сотрудников организации;
- обеспечение достойного поведения топ-менеджмента организации, уважительного отношения к сотрудникам, поддержание позитивного рабочего климата на предприятии.

Список литературы:

1 Рассадин В.В. Мотивация и стимулирование трудовой деятельности персонала // Труд и социальные отношения. - 2018. - № 3. - С. 53-59

2 Спицкий В.Е. Мотивация и стимулирование труда персонала в системе кадровой политики // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2017. - № 7-1. – С. 146-149

3 Баженов С.В. Мотивация и стимулирование трудовой деятельности // Вестник Евразийской науки. – 2015. – Т. 6. - № 4. – С. 341-346

4 Худякова П.В., Аршанская О.В. Современные представления о системе мотивации труда // Экономика и бизнес: теория и практика. – 2020. - № 1, с. 65-72

5 Дикарева И.А. Понятие и сущность стимулирования труда // Экономика и менеджмент инновационных технологий. – 2019. - № 1, с. 102-112

УДК 388.4791

Алтай М. докторант,
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Туркістан к. Қазақстан Республикасы

ТУРИСТІК ИНДУСТРИЯНЫ ДАМЫТУДАҒЫ ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫНДАҒЫ ЖЕРГІЛІКТІ БАСҚАРУДЫҢ РОЛІН ЖЕТІЛДІРУ

Аңдатпа. Дүние жүзіндегі қарқынды дамып келе жатқан салалардың бірі туризм индустриясының дамуы және Түркістан облысы мысалындағы жергілікті биліктің туризм индустриясын дамытудың ролін жетілдіру жолдары анықталды. Туризмді дамыту міндеті көптеген байланысты міндеттерді шешуді талап етеді, мысалы: көлік жүйесін, қоғамдық тамақтандыру жүйесін дамыту, имиджді жақсарту, ақпараттық инфрақұрылымды дамыту бұл таңдалған тақырыптың өзектілігін анықтайды. Туризм өмір салтына айналып, қызмет көрсету аясын кеңейту және жаңа демалыс орындарының пайда болу тенденциясы артып келеді. Жеке турлар, экологиялық және спорттық туризм танымал бола бастады.Туристік инновация нарыққа жаңа идеяларды, қызметтер мен өнімдерді қаралды, бұл қызмет көрсету мен жеткізудің дамудың жоғары деңгейі қарастырылды.

Кілт сөздер: туризм, дамыту, реттеу, басқару, сұраныс, туристік кластер, инновация

Туристік кластердің тұрақты даму тұжырымдамасы туристердің өсіп келе жатқан қажеттіліктерін қанағаттандыру, туризм индустриясының қарқынды өсуін ынталандыру қажеттілігі мен табиғи, әлеуметтік және экономикалық ресурстардың шектеулі көлемі арасындағы өсіп келе жатқан қарама-қайшылықты шешуге мүмкіндік береді. қоршаған ортаның нашарлауы жағдайында қабылдау пункттері. Тұрақты туризмді қамтамасыз ету бүгінгі таңда туризмді басқарудың әлемдік тәжірибесіндегі бірінші кезектегі мәселелердің бірі болып табылады, ол тек оның үдемелі дамуы үшін жағдай жасауды ғана емес, сонымен қатар күрделі міндетті шешуді - туристік қызметтің жағымсыз салдарын азайтуды және туризмді пайдалануды барынша арттыруды көздейді. оның оң әсерлері.

Алғаш рет «халықаралық турист» түсінігін 1937 жылы Ұлттар Лигасының Статистика жөніндегі сарапшылар комитеті тұжырымдады және оған сәйкес турист дегеніміз келесі белгілермен сипатталатын адам: қозғалыс, уақытша болу, белгілі бір жерде жұмыс пен жалақымен байланыстың болмауы. Бұл анықтама халықаралық мойындалды және негізінен кейбір түзетулермен бүгінгі күнге дейін сақталды.

Осы ерекшеліктер негізінде туризм секторының концептуалды аппараты қалыптасты. Одан кейінгі жылдары «турист» анықтамасы ресми туристік ұйымдардың халықаралық одағының отырыстарында (Дублин, 1950; Лондон, 1957), БҰҰ-ның халықаралық туризм және саяхат жөніндегі конференциясында (Рим, 1963), ДСҰ-да талқыланды. Конгресс (Манила, 1986) және т.б. бұл турист анықтамасының теориялық және практикалық маңыздылығын, сонымен қатар оны жаңа тенденциялар мен құбылыстарды ескере отырып, оны неғұрлым толық және дәлірек етуге ұмтылысты көрсетеді[1].

Экономистер туризм индустриясының концептуалды аппаратымен жұмыс істеуді жалғастырғанына қарамастан, «туризм» термині қазірдің өзінде қалыптасып үлгерді. Әртүрлі анықтамалар оның кейбір ерекшеліктерін ғана бөлектейді немесе толықтырады.

Мәселен, мысалы, 1992 жылы БҰҰ Статистикалық комиссиясы ұсынған соңғы анықтамалардың біріне сәйкес, «туризм - бұл саяхатшының әдеттегі тұрғылықты жерінен тыс жерлерде 12 айдан аспайтын мерзімге саяхаттау және демалу, рекреациялық, қонақтық, білім беру немесе кәсіби және іскерлік мақсаттар үшін, бірақ ол жерде ақылы қызметпен айналыспастан.

Бұл анықтамада туризмді саяхаттың басқа түрлерінен ажырату критерийлері:

- саяхатшының әдеттегі ортасы (резиденция);
- тұрақты жұмыс іздеумен немесе көші-қонмен байланысты емес сапардың ұзақтығы және сапарға мотивация; сапардың еріктілігі;
- туристік объектілерге, оның ішінде орналастыру орындарына сұраныс.

Бұл анықтама статистикалық бағалау және салыстыру үшін пайдалану мақсатында таза экономикалық сипаттағы бірқатар шектеулермен сипатталады[2].

Туризм индустриясы – туристік өнімді өндіруді, бөлуді, айырбастауды және тұтынуды, туристік ресурстарды игеру мен пайдалануды және материалдық-техникалық база құруды қамтамасыз ететін материалдық өндірістік және өндірістік емес сфера кәсіпорындарының, мекемелерінің және ұйымдарының жиынтығы. 2005 жылы цифрлық әлем тұтынушыларға қызмет көрсету тәртібін түбегейлі өзгерткен смартфондар мен әлеуметтік медиа қолданбаларының пайда болуымен үлкен өзгерістерге ұшырады. Тұтынушылар мобильді карта және GPS қолданбаларымен белсендірек.

Бүгінгі таңда туристік индустрия дамуының жаңа кезеңін байқауға болады, ол саяхат тәсілінің, сондай-ақ жұмыс және ойын тәсілінің өзгеруімен, оның ішінде адамдардың достарымен және отбасымен, мекемелермен және адамдармен өзара әрекеттесуімен байланысты. туристік бағыттар. Өзгерістер мобильді қосымшалар мен үлкен деректер технологияларының мүмкіндіктерінің кеңеюіне байланысты.

Туризм индустриясы бір-бірімен байланысты көптеген секторлардан тұрады, бұл оны халықты туристік бағыттарға тарту, көлік, тамақ, орналастыру және т.б. сияқты әлеуметтік және экономикалық қызметтің көптеген түрлерін қамтитын күрделі салаға айналдырады.

Туризм индустриясының барлық секторлары АКТ (Ақпараттық коммуникациялық технология) -ның кең ауқымын пайдалана отырып, құндылық жасау үшін өзара әрекеттеседі[3].

Туристік бизнес – әлемдік экономиканың ең жылдам дамып келе жатқан секторларының бірі. Кейбір бағалаулар бойынша халықаралық туризм мұнай және автомобиль өнеркәсібінен кейінгі үш ірі экспорттық саланың бірі болып табылады.

Штаб-пәтері Лондонда орналасқан Дүниежүзілік Саяхат және Туризм Кеңесі 2000 жылы саяхат және туризмнің экономикалық белсенділігін 3,6 триллион долларға бағалады. долларды құрайды, яғни жалпы әлемдік өнімнің шамамен 11% құрайды, бұл оны әлемдік экономикадағы ең ірі сала етеді. Бүгінгі туризмнен түсетін табыс триллиондаған АҚШ долларына бағаланады, бұл «ұлы» державалардың ЖҰӨ-мен салыстыруға келеді[4].

Өнеркәсіптің өзіндік қауіптері жоқ емес. Келесілерді атап өтейік:

1 кесте - Туризм саласындағы қауіп-қатерлер

Экологиялық қауіптер. Біріншіден, туризм туристік орталықтарда өндіріс пен адамдардың шамадан тыс шоғырлануымен қоршаған ортаға әсер етеді, бұрын пайдаланылмаған табиғи кешендерді игереді және басқа салалардың (ауыл шаруашылығы, құрылыс, ағаш кесу, аңшылық, балық аулау) әсерін күшейтеді;
Мәдени құндылықтарды жоғалту. Белгілі бір аймақтардағы өмірді коммерцияландыру және туризмді дамыту дәстүрлердің вульгаризациясына және ұлттық мәдениеттердің беделінің төмендеуіне әкеледі. Әлемдік қауымдастықты әсіресе секс-туризм және туристердің өнер туындыларын экспорттауы алаңдатады;
Қоршаған ортаға теріс әсер ету. Табиғи орта үнемі адамдарға әртүрлі табиғи апаттармен қауіп төндіреді. Әлеуметтік ортада індет, ВИЧ инфекциясы, қылмыс, есірткі бизнесі, зорлық-зомбылық, терроризм, қарақшылық, әскери асқынулар сияқты проблемалар бар. Жыл сайын шамамен 30 штат туризм үшін қолайсыз деп жіктеледі;
техногендік қауіптер. Көлік апаттары, апаттар мен апаттар туризмдегі ең маңызды тәуекелдердің бірі болып қала береді. Атом электр станцияларындағы, химиялық зауыттардағы және әскери нысандардағы ірі апаттар көптеген проблемаларды тудырады. Туризм индустриясы объектілеріндегі апаттар мен өрттер жыл сайын туристер арасында жарақат алу мен өлімге әкеледі;
Жеке фактор. Кейде шипажайға келіп, алаңсыз өмірдің барлық ләззаттарына сүңгіп, біз кез келген демалушының қажетті қасиетін ұмытып кетеміз.
Ескерту: [5] негізінде автормен құрастырылған

Туризмді дамыту міндеті көптеген байланысты міндеттерді шешуді талап етеді, мысалы: көлік жүйесін, қоғамдық тамақтандыру жүйесін дамыту, имиджді жақсарту, ақпараттық инфрақұрылымды дамыту. Туризм өмір салтына айналып, қызмет көрсету аясын кеңейту және жаңа демалыс орындарының пайда болу тенденциясы артып келеді. Жеке турлар, экологиялық және спорттық туризм танымал бола бастады.

Туристік инновация нарыққа жаңа идеяларды, қызметтер мен өнімдерді әкеледі, бұл қызмет көрсету мен жеткізудің дамудың жоғары деңгейіне өтуіне мүмкіндік береді[5].

Туристік нарыққа, туризмге, сондай-ақ оның сұранысына әсер ететін факторлар сыртқы (экзогендік) және ішкі (эндогендік) болып бөлінеді, сонымен қатар оларды оң және теріс деп бөлуге болады.

Экономиканың дамуы халықтың өмір сүру деңгейіне әсер етеді, бұл туристік ұтқырлықты арттырудың өзіндік ынталандыру түрі болып табылады.

2 кесте - Туристтік қызметтің оң және теріс факторлары» [6]

Оңфакторлары
• ақша ағынының ұлғаюы, оның ішінде шетел валютасының түсуі; • жалпы ұлттық өнімнің өсуі; • жаңа жұмыс орындарын құру; • туристер де, жергілікті тұрғындар да пайдалана алатын рекреациялық құрылымдарды реформалау; • капиталды тарту, оның ішінде шетелдік; • саясат пен экономиканың тұрақтылығы мен ашықтығы; • қоғамдық байлық пен халықтың табысының өсуі; • жұмысшының қысқаруы және бос уақытының ұлғаюы; • көлік, коммуникация және ақпараттық технологияларды дамыту; • урбанизацияның жоғарылауы
Теріс факторлары
• жергілікті тауарлар мен қызметтер бағасының өсуіне әсер етеді; • туристік импорт үшін ақшаның шетелге кетуіне ықпал етеді; • халықаралық қатынастардағы шиеленіс; • экономиканың тоқырауы және халықтың әл-ауқатының төмендеуі; • туризм индустриясының дамымауы; • мәдени, тарихи және мәдени мұраны және қоршаған ортаны ұтымсыз пайдалану; • халықтың табысының төмендігі және бос уақыттың болмауы; • қоршаған ортаның ластануы және қоршаған ортаның қауіптілігі; • қоғамды интеллектуалдандырудағы туризмнің рөлін бағаламау; • бюджетті толтырудағы туристік бизнестің рөлін жете бағаламау
Ескерту: [6] негізінде автормен құрастырылған

Туристік саланың экономикалық дамуы келесі факторлардың негізінде анықталады:

- саяси және әлеуметтік мәртебесі;
- ұлттық саяси мүдделер;
- ұлтаралық байланыстардың деңгейі;
- халықаралық туристік бизнеске қатысу;
- туристік аймақты мемлекеттік қаржыландыру деңгейі;
- дамыған туристік аймақты құру үшін материалдық базаның болуы;
- инвестициялау үшін қолайлы тартымды туристік өнімді құру мүмкіндігі;
- қаржылық қолжетімділік;
- жергілікті туристік бизнесті халықаралық бизнеске біріктіру мүмкіндігі;
- халықтың демографиясы мен әлеуметтік даму деңгейі;

Экономикалық туризмнің дамуына әсер ететін факторларға табиғи апаттар, табиғи және техногендік сипаттағы апаттар да жатады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Радван Ю., Гузикова Л.А. От цифрового туризма к умному туризму Санкт-Петербургский политехнический университет Петра Великого, Санкт-Петербург, Россия
2. О.С. Шимова «Устойчивый туризм» 2014
3. Shanker,D.,2020.ICTandTourism:ChallengesandOpportunities.https://pdfs.semanticscholar.org/111e/eabb4c758252fc3a507969ec74ec9b53300d.pdf?_ga=2.68090129.145608691.1583089310-374072767.1568650508
4. Г.К.Койшинова, канд.экономич.наук, доцент, ВКГУ им.С.Аманжолова, Республика Казахстан «Туристическая индустрия: ее роль и место в мировой экономике»
5. Щурова А., Кантарбаева Ж, СаурамбаевО.Рынок туристических услуг в Казахстане//Аль-Пари.-2016.-№2.
6. Привалов В. А., Столяренко А. В. Сущность и содержание факторов конъюнктуры рынка // NovaInfo.ru (Электронный журнал), 2017. – Т. 3. – № 58. – С. 163-169. – Режим доступа : http://novainfo.ru/article/10509

УДК: 332.056.4

Баймуратова А.М. магистрант, **Смыкова М.Р.** к.э.н., доцент
Алматы менеджмент университет,
г. Алматы, Республика Казахстан

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ПОТРЕБНОСТИ В КАДРАХ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. В статье рассматривается вопросы в области спроса и предложения кадров, дефиците и избытке квалифицированной рабочей силы, безработице. Применение анализа потребностей в кадрах и их наличия на рынках труда. Цели и периоды разработки прогноза потребности в кадрах. Разработан алгоритм расчёта прогнозирования потребности в кадрах в разрезе отраслей экономики, профессий и регионов. Представлен анализ потребностей в кадрах Республики Казахстан в разрезе регионов, по уровню образования и навыкам. Выявлены направления, которых определяет прогнозирование потребности кадров.

Ключевые слова: кадры, спрос рынка труда, прогнозирование рынка труда, потребность в кадрах

Изучение потребностей рынка и более эффективное распределение квалифицированных кадров, безусловно, важны для сокращения неполной занятости, роста эффективности экономики и удовлетворенности людей своей работой. Повышение актуальности также помогает решить более значимую задачу, которая ставится многими стратегическими документами: добиться соответствия спроса и предложения на рынках труда.

В настоящее время в литературных источниках ограничена информация, описывающая подходы к анализу текущего спроса на квалифицированные кадры, практически отсутствует; между тем именно анализ текущего спроса позволяет принимать меры, направленные на сокращение риска несоответствия спроса и предложения на рынке труда путем изменения выпуска профессиональных кадров.

Спрос рынка труда на квалифицированные кадры определяется в литературе как размер и структура занятых в разрезе сектора, отрасли, профессий. Дефицит квалифицированных кадров внутри этих структур – это главная проблема, требующая своего решения. В других исследованиях, спрос на обученную рабочую силу определяется профессиональной и квалификационной структурой организованной и, возможно, неорганизованной экономики в секторах, на национальном и региональном уровне».

Предложение кадров определяется наличием населения трудоспособного возраста или рабочей силы в разрезе уровня квалификации или образования. Предложение кадров включает в себя как текущую численность занятой рабочей силы, так и численность новых работников, выходящих на рынок труда после завершения обучения в учебных заведениях ПО, мигрантов, и лиц вовлеченных в текучесть кадров.

Дефицит (избыток) квалифицированной рабочей силы возникает тогда, когда численность работников, требуемых для выполнения той или иной квалифицированной работы, является недостаточной (или превышает) численность работников, желающих и готовых выполнять такуюработу. Дефицит квалифицированной рабочей силы, как правило, выражается ростом вакансий –особенно труднозаполняемых – о чем могут сообщать работодатели. Избыток квалифицированных работников выражается безработицей и неполной занятостью обученных кадров. Несоответствие спроса и предложения может также означать недостаток или избыток квалификации рабочей силыпо сравнению с функциональными требованиями рабочих мест. Рабочая сила с избыточной квалификацией состоит из людей, которые занимают рабочие места, требующие более низкого уровня образования (подготовки). Наоборот, рабочая сила с недостаточной квалификацией – это люди, занимающие рабочие места, требующие более высокого уровня образования (подготовки).

Вероятным результатом этого может быть потеря производительности труда.

Прогнозирование рынка труда, способствует тому, что учебные заведения в сфере образования ипрофессиональной подготовки могут заранее определить состав выпускаемых кадров. Кроме того,считается, что прогнозирование спроса на профессии предупреждает о потенциальном будущемнесоответствии между потребностями и выпуском квалифицированных кадров. Целью прогнозирования является не планирование системыобразования сверху донизу, а обеспечение участников рынка труда соответствующей информациейдля повышения эффективности его функционирования

Анализ потребностей в кадрах и их наличия на рынках труда применяется, в основном, для реформыи корректировки политики в сфере образования и занятости, пересмотра учебных программ иосуществления инвестиций в подготовку тех профессий, которые могут пользоваться спросом вбудущем. Однако политика меняется не часто, а перевод результатов прогноза в плоскостьпрактических мер может оказаться проблематичным. Поэтому качественный прогноз потребностей ипредложения квалифицированных кадров может не оказать практического влияния на процесспринятия решений. Национальный прогноз рынков труда лишь в ограниченной мере позволяетпринимать практические меры, касающиеся обеспечения экономики рабочей силой. Для выявлениятипов несоответствий спроса и предложения по секторам и профессиям, анализ труднозаполняемыхвакансий в разрезе видов деятельности, оценка занятости выпускников в разрезе профессий и видовдеятельности и т.д. нужны отдельные исследования.[1,6]

В Казахстане в соответствии с Приказом Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 28 июня 2016 года № 562 разработана методика определения прогнозной потребности в рабочей силе.

Прогноз потребности в кадрах составляется на кратко- и среднесрочный период и разрабатывается в целях:

- оценки потребности рынка труда и потенциального спроса на трудовые ресурсы;
- выявления перспективных направлений развития рынка труда с учетом динамики развития отдельных сфер и отраслей экономики;
- повышения эффективности регулирования процессов формирования и использования трудовых ресурсов, а также принятия управленческих решений;
- представления рекомендаций по корректировке государственного образовательного заказа.

Алгоритм расчета прогнозирования потребности в кадрах в разрезе отраслей экономики, специальностей (профессий) и регионов состоит из двух основных этапов:

1) первый этап: среднесрочный прогноз потребности в кадрах, предусматривающий определение среднесрочного прогноза потребности в кадрах по республике с учетом прогнозов социально-экономического развития, а также определение прогнозируемого предложения труда по республике в разрезе профессий и основных секторов экономики;

2) второй этап: анкетирование предприятий и учреждений на предмет определения прогнозной потребности в кадрах на среднесрочный период. Второй этап предусматривает проведение выборочного анкетирования предприятий и учреждений для изучения их потребностей в кадрах по

видам экономической деятельности и специальностям на краткосрочный период с последующей дезагрегацией данных на всю численность предприятий и учреждений республики.

В процессе прогнозирования также используются данные о потребности в кадрах на среднесрочный период в рамках реализуемых государственных, отраслевых, региональных программ и частных инициатив для дополнительной проверки полученных результатов предыдущих этапов.

Опрошено 24 655 субъектов предпринимательства что на 10% превышает план охвата.Результаты опроса по потребности в кадрах представлены в нижеследующем рисунке.

Рисунок 1.Потребность в кадрахРеспублики Казахстан на 2021-2023гг (вакансии)
Примечание - Составлено автором

В разрезе регионов наибольший охват субъектов предпринимательства приходится на города Алматы 4039 анкет (16 %), Нур-Султан 3323 анкеты (13%) и Атюбинская2245 анкет (9%), Павлодарская 1621 (7%), Восточно-Казахстанская 1571 анкета (6%) области

Наименьший охват субъектов предпринимательства приходится на Атыраускуюобласть 163 анкеты (1%), Северо-Казахстанская область 609 анкет (2%) и Западно-Казахсатанскаяобласти 711 анкет (3%)

Потребность в кадрах в разрезе региона Казахстана на 2021 год представлена на рисунке 2.

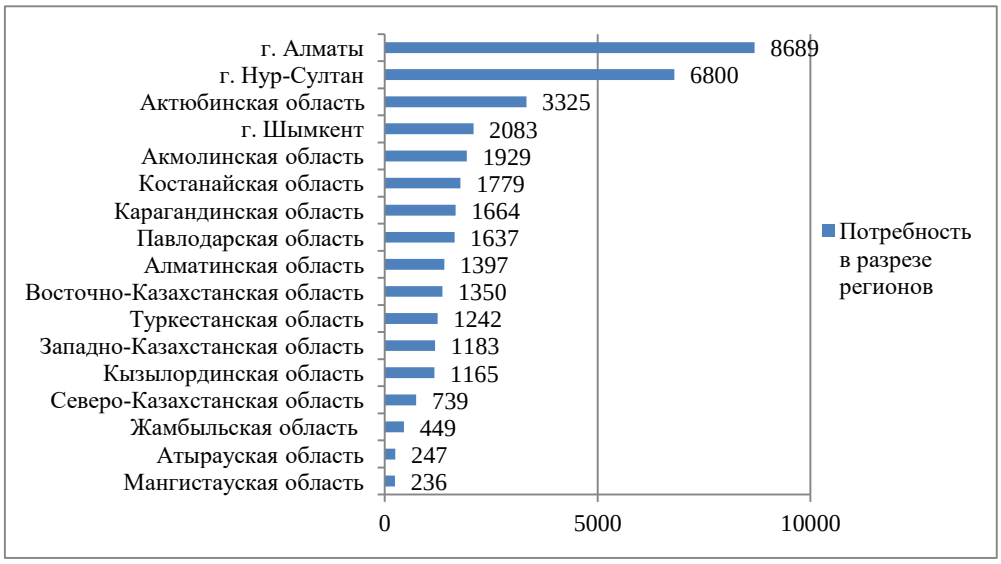

Рисунок 2. Потребность в кадрах в разрезе регионов на 2021 год
Примечание - Составлено автором

Потребность в разрезе регионов на 2021 год составила 35 814 человек, наибольшая потребность приходится на город Алматы 8 689 человек (24%), наименьшая потребность приходится на Мангистаускуюобласть 236 человек (1%).

Потребность в кадрах в разрезе региона Казахстана на 2021 год представлена на рисунке 3.

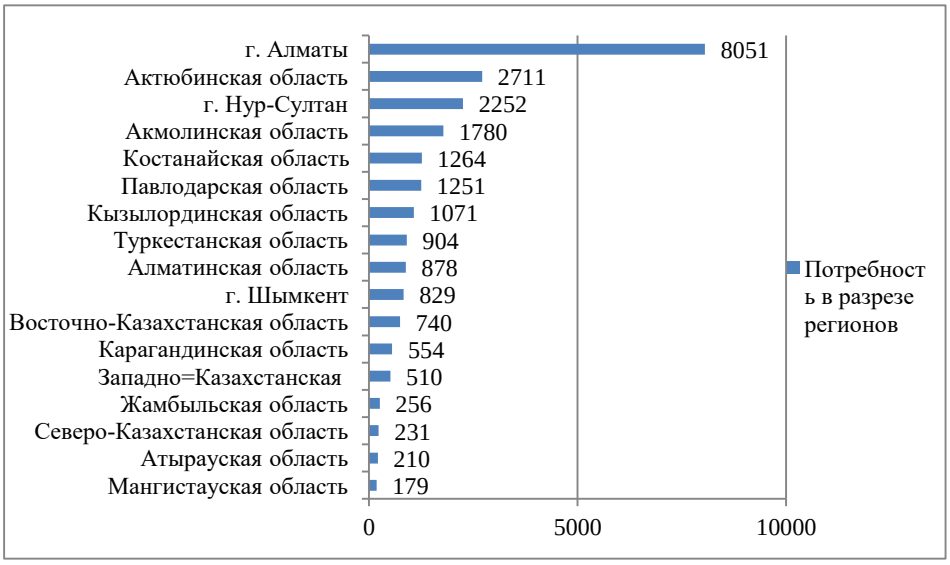

Рисунок 3. Потребность в кадрах в разрезе регионов на 2022 год

Примечание - Составлено автором

Потребность на 2022 год составила 23 672 человек, наибольшая потребность также приходится на город Алматы 8051 человек (36 %), наименьшая потребность на Мангистаускуюобласть 179 человек (1%)

Потребность в кадрах в разрезе региона Казахстана на 2023 год представлена на рисунке 4.

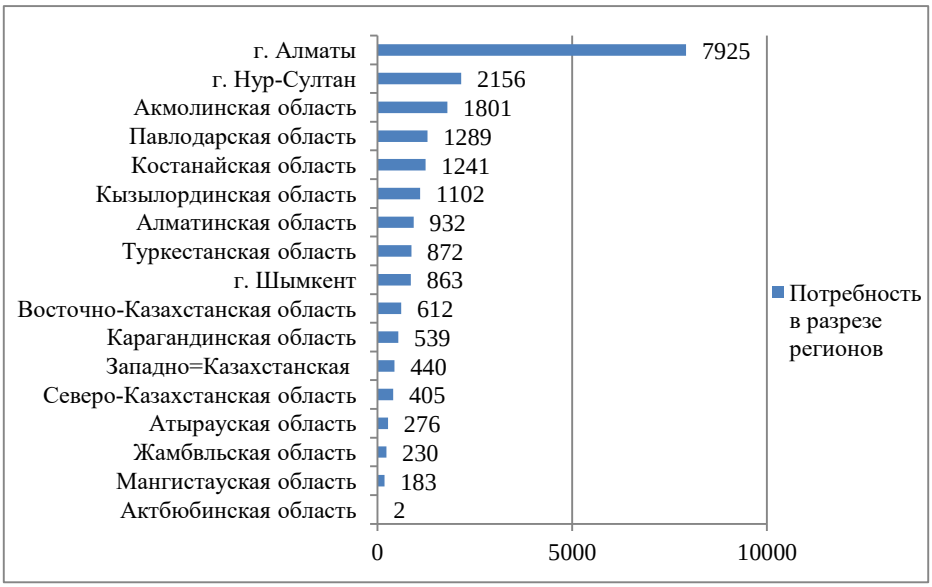

Рисунок 4. Потребность в разрезе регионов на 2023 год

Примечание - Составлено автором

Потребность на 2023 год составила 22 868 человек, что на 64% меньше по сравнению с 2021 годом, наибольшая потребность приходи Потребность на 2023 год составила 22 868 человек, что на

64% меньше по сравнению с 2021 годом, наибольшая потребность приходитсятакже на город Алматы 7 925 человек (34%), наименьшая потребность на Актюбинскую область 2 человека.

Потребность в кадрах в Казахстане по уровню образования представлена на рисунке 5.

Рисунок 5. Потребность в кадрах в разрезе уровня образования и навыках
Примечание - Составлено автором

Наиболее востребованной на 2021 и 2022 ггявляется разнорабочий, на 2021 год требуется 1998 человек, а на 2022 год 3 515, в 2023 году востребованной профессией приходится на повара 2846 человек

Наименьшая потребность на 2021 год тех-персонал 290 человек, на 2022 год преподаватель гуманитарных дисциплин 185 человек, и на 2023 год автослесарь 170 человек.

Наиболее востребованным образованием среди кадров является средне-специальное образование 19 789 (59%),с высшим образованием 7 200 (21%), без образования 6 784 (20%)

Наиболее востребованной профессией с высшим образованием бухгалтер 167, тракторист-механизатор самая востребованная профессия среди средне-специального образования 418, для людей без образования и КПО водители и продавцы являются самыми востребованными профессиями.

В разрезе регионов наибольшее сокращение планирует Алматинская область, наименьшее сокращение Туркестанская область, профессией на высвобождение является торговый представитель. [2, 5-10]

Прогнозирование потребности кадров даёт направление на определение:

• Вероятной структуры рабочей силы (в соответствии с определением «потребностей вкадрах»), которая, скорее всего, будет преобладать в долгосрочной перспективе (5-20 лет).

• Предложения квалифицированных кадров в будущем в разрезе профессиональных групп иквалификаций (как в свете текущей численности, так и в динамике);

• Ожидаемого будущего дефицита или избытка квалифицированных кадров в разрезепрофессий и квалификаций в результате прогнозируемых потребностей и предложениякадров;

• Наиболее вероятные механизмы согласования потребностей и предложения кадров, а такжевозможности их гибкой адаптации в целях сокращения времени приведения рынков труда вравновесие.

Список литературы:

1. Гаськов В. Опыт анализа спроса на квалифицированные кадры и его применение для планирования профессионального образования. (Обзорный доклад). М.: 2018 г. с.49

2. Анализ потребности в кадрах на краткосрочный период на 2021-2023 года. Астана.: Атамекен, 2021г. с.143

УДК: 332.056.4

Балтабек Ж. магистрант
Научный руководитель: **Мухамбетова Л.К.** к.э.н., доцент
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

РОЛЬ МАЛОГО БИЗНЕСА В МОДЕРНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ РЕГИОНА

Аннотация. В статье обоснована важность модернизационных процессов в развитии региональной экономики. Проранжированы регионы страны по фазам модернизации. Предложен вариант проведения модернизации для различных регионов. Обоснована роль малого бизнеса в модернизации экономики регинов. Проанализированы показатели деятельности субъектов малого бизнеса в разрезе регионов.

Ключевые слова: регион, малый бизнес, модернизация, этапы модернизации, региональная модернизация, территориальное неравенство, малый инновационный бизнес

Одной из ключевых задач современного Казахстана является ускорение экономической модернизации, которая выступает важным элементом национальной модернизации и представляет собой неотъемлемую часть экономического развития страны. В связи с этим переход на новую экономическую модель и формирование соответствующего экономического механизма имеют большое значение для Казахстана. Модернизация предусматривает комплекс институциональных изменений, направленных на создание благоприятных условий и стимулов для инновационного развития экономики и общества. Фактически модернизация экономики означает переход к инновационному развитию на базе создания новых ресурсов, инноваций и механизмов государственно-частного партнерства.

Переход экономики Казахстана и его регионов от сырьевой модели к развитию на принципах инклюзивного развития и «умной» специализации практически означает курс на создание современной наукоемкой экономики и информационного общества, т.е. непрерывный процесс модернизации. В стране поставлена задача по осуществлению третьего этапа модернизации.

В то время как, по оценкам исследователей, на сегодняшний день республика вошла в начальную фазу вторичной модернизации. В подготовительной фазе находятся 8 регионов, к которым относятся Акмолинская, Алматинская, Западно-Казахстанская, Жамбылская, Костанайская, Кызылординская, Туркестанская и Северо-Казахстанская области. Данные регионы имеют аграрную и аграрно-индустриальную специализацию. Они отличаются низким подушевым валовым региональным продуктом, высоким уровнем непродуктивной занятости. Вторичная модернизация началась в 5 регионах: Актюбинской, Карагандинской, Мангистауской, Павлодарской и Восточно-Казахстанской областях. Это добывающие и старопромышленные регионы. Еще один добывающий регион - Атырауская область - продвинулся несколько дальше и находится в фазе роста вторичной модернизации. Города Нур-Султан и Алматы достигли фазы зрелости вторичной модернизации, утверждая себя как центры постиндустриальной, сервисной экономики [1].

Можно сказать, что процессы модернизации в регионах республики отличаются неравномерным характером. Ряд регионов, к которым относятся города Нур-Султан и Алматы, Карагандинская и Павлодарская области, завершили первичную модернизацию. При этом города республиканского значения, где активно формируется экономика постиндустриального типа, уже продвинулись по отдельным направлениям вторичной модернизации. К завершению первичной модернизации близки регионы интенсивного освоения углеводородного сырья (Атырауская, Западно-Казахстанская, Актюбинская и Мангистауская области) и аграрные регионы (Акмолинская и Костанайская области). Это регионы-середняки; их объединяет то, что они являются достаточно крупными поставщиками экспортной продукции. Среди отставших регионов, где не достигнуты важные индикаторы первичной модернизации, находятся регионы преимущественно аграрной специализации и регионы с высокой долей сельского населения.

Понятно, что неравномерность региональной модернизации обуславливает необходимость выбора разных стратегий ее продолжения применительно к различным группам регионов с тем, чтобы заложить экономические и социальные предпосылки для перехода на новые прин-

ципы пространственного развития. На наш взгляд, целесообразно осуществлять модернизацию по сценарию, когда регионы-лидеры концентрируют свои усилия на вторичной модернизации, а регионы-середняки и отстающие регионы параллельно осуществляют нерешенные задачи первичной модернизации, продвигаясь по отдельным направлениям вторичной модернизации.

Вместе с тем, в Казахстане исторически сложилась высокая степень дифференциации регионов по уровню экономического и социального развития. Понятно, что сохранение территориального неравенства в течение длительного времени может привести к спаду экономики, росту социальной напряженности и снижению уровня конкурентоспособности страны. Также в 20-е годы нынешнего столетия решающее значение стал оказывать эпидемиологический фактор. Под влиянием пандемии COVID-19 складывается неблагоприятная конъюнктура мировых рынков, в том числе сырьевых, нарушаются сложившиеся технологические цепочки, разрушаются налаженные внешнеэкономические связи государств и регионов. Особенно остро пандемия отразилась на благополучии стран с сырьевой ориентацией экономики в силу падения спроса на экспортируемое сырье, в том числе на нефть [2].

Одним из путей ускорения региональной модернизации и выравнивания уровней социально-экономического развития регионов является развитие малого бизнеса. Оперативно заполняя рыночные ниши, малый бизнес обслуживает узкие и специфические сегменты рынка, адаптирует товары и услуги под конкретные потребности, позволяет быстро перераспределять ресурсы. В то же время он предоставляет возможности для повышения эффективности крупных предприятий путем вывода непрофильных функций на аутсорсинг.

К субъектам малого предпринимательства относятся индивидуальные предприниматели и юридические лица, осуществляющие предпринимательство. Их среднегодовая численность работников не превышает 100 человек, а среднегодовой доход не свыше 300000-кратного МРП [3].

В соответствии с данными таблицы 1, в 2020 году в республике осуществляло свою деятельность 855920 индивидуальных предпринимателей, у которых было занято 1378884 человек. В целом за год индивидуальными предпринимателями было произведено продукции на общую сумму 1902754 млн. тенге.

В среднем каждым предпринимателем было произведено продукции на 2,25 млн. тенге. Больше всего индивидуальных предпринимателей находится в городах Нур-Султан и Алматы, Туркестанской, Восточно-Казахстанской и Алматинской областях. Меньше всего представителей малого бизнеса отмечено в Акмолинской, Западно-Казахстанской, Кызылординской, Павлодарской и Северо-Казахстанской областях.

Более продуктивно работают предприниматели Западно-Казахстанской (2,71 млн. тенге в расчете на одного предпринимателя), Северо-Казахстанской (2,94) областей, а также предприниматели городов Нур-Султан (2,62) и Алматы (3,17).

Таблица 1 – Показатели деятельности индивидуальных предпринимателей

Регионы	Количество, единиц	Численность занятых, человек	Выпуск продукции, млн. тенге
1	2	3	4
Республика Казахстан	855920	1378884	1902754
Акмолинская область	32017	56455	72478
Актюбинская область	41451	66118	85819
Алматинская область	64934	101632	111174
Атырауская область	39223	62275	92107
Западно-Казахстанская область	29041	53191	78813
Жамбылская область	45290	64859	51706
Карагандинская область	59591	101428	134697
Костанайская область	38298	69305	98217
Кызылординская область	32266	46122	36004
Мангистауская область	41448	62695	86825
Павлодарская область	31996	60493	79493
Северо-Казахстанская область	19990	39353	58704
Туркестанская область	62471	78037	77720

1	2	3	4
Восточно-Казахстанская область	60863	108751	122229
г. Нур-Султан	86559	135321	226847
г. Алматы	118591	201080	376291
г. Шымкент	51891	71769	113630
Примечание: составлена на основе источника [4]			

Наиболее низкий объем продукции, произведенный одним предпринимателем, наблюдается в Алматинской (1,71), Жамбылской (1,14), Кызылординской (1,12) и Туркестанской (1,24) областях. Очевидно, что численность индивидуальных предпринимателей и число занятых в их деятельности не предопределяют производительность деятельности.

Следует отметить, что сложно переоценить роль малого бизнеса в сфере удовлетворения бытовых потребностей населения, в торговле. Исключительно важен малый инновационный бизнес, разрабатывающий принципиально новые технологии, идеи и продукты. С социальной точки зрения малый бизнес позволяет оперативно создавать рабочие места даже в кризисных ситуациях, отчасти компенсировать последствия спада в базовых отраслях, на крупных предприятиях. Предоставляя занятие и заработок самому предпринимателю, его наемным работникам, нередко — членам семьи, малый бизнес снижает социальную напряженность и нагрузку на рынок труда [5].

Малое промышленное производство может способствовать отладке технологических процессов, отработке и апробации современных методов организации производства и управления для последующего тиражирования крупными предприятиями и осуществления технологического прорыва в различных отраслях экономики. Кроме того, малый бизнес способен внести существенный вклад в развитие производственной инфраструктуры.

Список литературы:

1 Нурланова Н.К., Днишев Ф.М., Бримбетова Н.Ж. Сценарии и предпосылки модернизации экономики регионов Казахстана // Экономика и финансы (Узбекистан). – 2019. - № 2, с.32-37

2 Нурланова Н.К. Инклюзивное развитие экономики как метод преодоления регионального неравенства // Россия: тенденции и перспективы развития. – 2021. - № 1, с.48-52

3 Статус субъекта предпринимательства (малый, средний, крупный бизнес) // pravosite.kz/articles/post/status-sub-ekta-predprinimatel-stva-malyy-sredniy-krupnyy-biznes

4 Малое и среднее предпринимательство в Республике Казахстан. Статистический сборник. – Нур-Султан: Комитет по статистике МНЭ РК, 2020 – 587 с.

5 Акулов А.О. Роль малого бизнеса в модернизации экономики региона // Региональная экономика: теория и практика. – 2018. - № 1, с.65-78

УДК 339.138

Батырбаев Ш.А. магистрант
Научный руководитель: **Турекулова Д.М.** д.э.н., профессор
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ИНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ КАК СОВРЕМЕННЫЙ СПОСОБ ПРОДВИЖЕНИЯ БРЕНДОВ

Аннотация. Сегодня Интернет-маркетинг по сравнению с классическим маркетингом имеет большую популярность и востребованность в продвижении бренда компаний. Это обусловлено целым рядом преимуществ, которые он имеет. К таким преимуществам относится возможность охвата нового рынка, выход за географические пределы своего региона, возможность широкого охвата новой аудитории, возможность персонального взаимодействия с клиентами и потребителями и др.

В статье раскрыта сущность Интернет-маркетинга, отражены его основные преимущества. Представлены возможности Интернет-маркетинга для использования современной компанией. Рассмотрены расходы всемирно известный компаний на инструменты интернет-маркетинга

Ключевые слова: маркетинг, интернет-маркетинг, инструменты интернет-маркетинга, бренд, реклама, информатизация, коммуникация, веб-сайт.

На сегодняшний день глобализация экономической деятельности привела не только к популяризации Интернета во всех функциональных областях деятельности предприятий, но и способствовала появлению современных программных систем коммуникации.

С каждым годом появляются все новые возможности, новые гаджеты, новые технологии и инструменты его использования, в том числе и для бизнеса. Естественно, с распространением Интернета повсеместно, создаются и активно применяются различные методы продвижения товаров и услуг в сети [1].

Бизнес не стоит на месте, и сейчас каждая уважающая себя компания имеет свой сайт или, как минимум, свою страницу в социальных сетях, другими словами, так или иначе, создает свое отражение в Интернете с целью продвижения бренда и увеличения продаж. Но мало создать сайт, нужно еще сделать так, чтобы целевая аудитория приходила на него и совершала необходимые для бизнеса действия. Этими действиями могут быть покупки (если это сайт интернет-магазина), лайки, просмотры, репосты и комментарии (если это сайт информационного ресурса), переход по реферальным ссылкам (если этот сайт используется в качестве рекламной площадки) и т. д. Вариантов очень много, так же как и способов продвижения в Интернете. И таким образом, появилось такое понятие, как интернет-маркетинг.

Объединив опыт исследователей понятия интернет-маркетинг можно предположить, что Интернет-маркетинг представляет собой теорию и практику использования субъектом предпринимательства таких средств интернета как веб-сайты, социальные сети, интернет-реклама, а также создание и корректировки потребительских предпочтений с применением интернета для достижения субъектом предпринимательства ее маркетинговых целей.

Отличительной особенностью этого новейшего инструментария является доступность. Интернет-технологии позволяют создавать видеоконференции, чаты, группы в социальных сетях. Всё это приводит к более качественной коммуникации с контактными аудиториями и снижению стоимости, а, следовательно, открывает новые маркетинговые возможности для малого и среднего бизнеса, а также для крупных брендов, как следствие повышение дохода, увеличение рабочих мест и заработных плат для сотрудников, и самое главное продвижение и повышение известности бренда.

Бренд компании очень важен и оставляет первое впечатление клиента о компании. Дизайн бренда дает советы о бизнесе, поэтому он должен быть очень запоминающимся и привлекательным. Глобальный бренд позволяет выйти на международный рынок, чего могут добиться многие компании. Главное-найти правильный баланс между глобальной информацией и стратегиями локализации [2].

Иностранные компании, имеющие бренды, придают большое значение дизайну и логотипу. Бренд — это больше, чем просто название компании или ее логотип. Это сочетание всего опыта и опыта компании, включая общение с сообществом, продавцами, сотрудниками, клиентами или сообществом. За каждым хорошим брендом стоят эффективные люди, которые обеспечивают имидж компании. Важными элементами дизайна бренда являются логотипы, названия, слоганы, товарные знаки и упаковка. Оригинальный дизайн может повысить имидж организации, придать стартапу большой импульс и сделать бизнес процветающим. Профессиональный корпоративный имидж всегда надежен [3]. Поэтому многие компании вкладывают значительные денежные средства в рекламные кампании, в том числе в интернете.

По данным исследования GlobalWebIndex, на 1 января 2021 года интернетом пользуются 4,66 миллиарда человек во всём мире, что на 316 миллионов (7,3 %) больше, чем в 2020 году. Уровень проникновения интернета в 2021 году составлял 59,5 %. Однако COVID-19 значительно повлиял на сбор данных о количестве пользователей интернета, поэтому фактические цифры могут быть выше.

В свою очередь, в мире насчитывается 4,20 миллиарда пользователей социальных сетей. За последние 12 месяцев 2020 года эта цифра выросла на 490 миллионов, что означает рост более чем на 13 % в годовом исчислении. Социальными сетями в 2021 году пользуются 53,6 % мирового населения.

Мировой охват Интернета позволил компаниям легко привлечь сотни новых клиентов и пересмотрел отношения между предприятиями для бизнеса (B2B) и бизнеса для потребителей (B2C). Через Интернет маркетологи из организаций всех размеров теперь могут делиться брендами, продуктами и услугами в глобальном масштабе и могут делать это все время. Через веб-сайты, блоги и платформы социальных сетей потребители могут находить и получать информацию об организации и от организации двадцать четыре на семь, где бы они ни находились. Кроме того, по данным исследования PWC, возрастающую роль в увеличении онлайн-продаж как на глобальном, так и на местном рынках играют онлайн площадки – маркетплейсы [4].

Из-за большой роли интернет-маркетинга в современном маркетинге организации не могут позволить себе его игнорировать. Поскольку подавляющее большинство людей проводят значительное количество времени в Интернете, маркетинг через Интернет предоставляет организациям более эффективный способ продвижения себя.

Интернет-маркетинг продолжает развиваться стремительными темпами, сопутствующие ограничительные меры по борьбе с пандемией COVID-19 оказывают значительную поддержку в укреплении поведения потребителей совершать покупки в онлайн. В свою очередь игроки оффлайн и онлайн торговли продолжают трансформироваться, адаптироваться и улучшать клиентский путь за счет повышения качества сервисов, использования инструментов интернет-маркетинга и укрепления партнерских отношений.

Так, мировые компании увеличивают расходы на интернет-рекламу. Компания DSW Inc. потратила около 131,7 миллиона долларов США на маркетинг и рекламу во всем мире. В 2020 году развлекательная и медиакомпания со штаб-квартирой в Мехико Grupo CIE (Corporacion Interamericana de Entretenimiento) потратила на рекламу почти 132,54 миллиона мексиканских песо. Ее общий доход в 2020 году составил 4,13 миллиарда мексиканских песо.

Рекламодатели во Франции потратили около 26,5 миллиардов евро в 2020 году. Больше всего они инвестировали в прямой маркетинг, где они потратили 5 249 миллионов евро.

Расходы на интернет-рекламу в Японии в 2020 году выросли на 5,9% по сравнению с предыдущим годом. В течение 2020 года года общие расходы на интернет-рекламу достигли 2,23 триллиона японских иен.

Компания Clean & Clear эффективно использует Snapchat для продвижения своего бренда. С помощью Snapchat компания Clean & Clear повышают осведомленность пользователей о своих средствах для лица Morning Burst. Целевой аудиторией выступают представительницы женского пола в возрасте от 13 до 24 лет. Которые, в свою очередь, являются самыми активными пользователями в социальных сетях.

Clean & Clear сотрудничает со Snapchat для запуска анимированных объявлений. Их показывали людям, которые, скорее всего, активно интересуются бьюти-товарами. Благодаря этому компания увеличила степень доверия к своим продуктам и популярность бренда больше, чем на 10%.

Компания Fisher Tank Company является одним из ведущих производителей и конструкторов сварных стальных резервуаров с полным спектром услуг, обладая непревзойденным опытом работы в самых разных отраслях промышленности на протяжении более 65 лет. Компания достаточно серьезная, а потребителями услуг являются явно не подростки и молодежь, которые любят социальные сети. Тем не менее, интернет-маркетинг и здесь нашел свою область применения. Fisher Tank Company работает достаточно в консервативной отрасли несмотря на то, что компании уже больше 60 лет, и команда маркетологов Fisher Tank Company решили пойти другим путем. Был разработан визуально привлекательный, оптимизированный сайт, который "полюбила" поисковая машина. Кроме того, компания создала профили в социальных сетях и завела блог. В результате этого “цифрового пути” количество трафика выросло на 116%, а продажи — на $3,4 млн. Впечатляющие цифры.

Марка шоколадных батончиков с жареным арахисом Snickers запустила очень хитрую рекламную кампанию в интернете, которая ориентировалась на запросы поисковых систем, написанные с ошибками. Охват был колоссальный: всего за первые 3 дня рекламной кампании с продуктов ознакомилось более 500 тыс. человек.

Некоторые компании продолжают тратить во время пандемии, многие компании соглашаются с тем, что для брендов крайне важно не «потемнеть» в этот период. Фирмы стараются оставаться в сознании потребителя, даже если потребительские расходы падают. Важно держать свой бренд в поле зрения потребителя. В связи с чем Walt Disney увеличил расходы на 962%, eBay — на 176%, а Microsoft — на 142%, поскольку они надеялись заработать на росте спроса на их услуги во время пандемии.

Таким образом, популярность интернет-маркетинга сегодня крайне высока. На сегодняшний день это один из ведущих методов продвижения компаний и их брендов на потребительских рынках. В связи с чем ожидается, что 2022 год будет являться еще одним годом значительного роста, поскольку расходы на цифровую рекламу вырастут на 13,3% до 441,12 миллиарда долларов. К 2024 году мировые расходы на интернет-рекламу, по прогнозам, превысят полтриллиона до 524,17 миллиарда долларов. Для сравнения: это на 85,7% больше, чем в 2018 году.

В заключение хотелось бы отметить, что в условиях глобальной информатизации общества, нарастания конкурентной борьбы, успех любого предприятия во многом зависит от грамотно выбранных способов и инструментов продвижения продукции и методов привлечения покупателей. Учитывая глобальные возможности интернет-среды, широты охвата аудитории, минимизации объема материальных вложений именно Интернет-маркетинг стал одним из перспективных и востребованных направлений маркетинга. При этом эффективный интернет-маркетинг невозможен без согласованной работы компании в реальном мире, и поэтому концепция интернет-маркетинга должна сочетаться с концепцией продвижения в офлайн-формате.

Список литературы:

1. Кензина, Ц. З. Интернет-маркетинг: понятие и актуальность / Ц. З. Кензина, Б. А. Манджиев. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2016. — № 27.2 (131.2). — с. 18-20;

2. Исделл Невил , Бизли Дэвид Внутри Coca-cola. История бренда №1 глазами легендарного CEO; Манн, Иванов и Фербер - Москва, 2012. - 256 с.;

3. Кеннеди Дэн Секретное оружие маркетолога. Найдите ваше уникальное преимущество, превратите его в мощное рекламное сообщение и донесите до правильных клиентов; Гиппо - Москва, 2016. - 208 с.;

4. Анализ рынка розничной электронной торговли в Республике Казахстан — https://www.pwc.com/kz/en/publications/e-commerce/pdf/e-commerce-6m-2021-final.pdf

УДК: 338.242.4

Бекежанова Г. Б. магистр
Научный руководитель: **Турекулова Д.М.** д.э.н., профессор
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ – ОСНОВНАЯ ФУНКЦИЯ УПРАВЛЕНИЯ

Аннотация. В данной статье рассматривается стратегическое планирование, как основная функция управления. Представлено объяснениестратегического планирования, раскрытасущность и содержание, и процедура разработки стратегических планов. Также, рассматривается роль и значение стратегического планирования. Помимо этого, представлен один из важных этапов стратегического менеджмента– разработка стратегии организации. Даны определениястратегического анализа и плана.

Ключевые слова: стратегия, стратегическое планирование, миссия, цель, внешняя среда, внутренняя среда, стратегия организации, стратегический анализ, стратегические планы

Стратегическое планирование является важной составляющей стратегического менеджмента и одним из основных направлений теории управления, что в немалой степени способствует эффективной деятельности многих зарубежных компаний.

Внедрение стратегического планирования позволяет сочетать решение текущих задач организации с перспективными целями, более полно использовать ее потенциальные возможности и укреплять рыночные позиции в конкурентной среде, разрабатывать качественные товары, отвечающие требованиям рыночным конъектурам.

Организация в условиях рыночной экономики постоянно взаимодействует со многими элементами внешней и внутренней среды, которые существенно влияют на их конкурентоспособность, цели и направления развития, финансовые результаты. В этих условиях организация обязана управлять данными элементами, предвидеть изменения и использовать их в свою пользу [1].

Одним из важных этапов стратегического менеджмента является – разработка стратегии организации. Стратегия организации – это совокупность ее главных целей и основных способов их достижения. Она большей частью формулируется и разрабатывается на уровне топ-менеджмента, но ее реализация предусматривает участие всех уровней управления.

Разработать стратегию организации – значит определить общие направления развития для достижения долговременных конкурентных преимуществ и других корпоративных целей.

Для повышения эффективности стратегического планирования принято выделять миссию, видение, ценности и стратегию. Далее следует разъяснение стратегии для стейкхолдеров, с конкретными показателями и определенными сроками. Отдельный этап отводится личному участию в процессе.

Роль и значение стратегического планирования организации возрастает, так как рынок конкурентов растет, и велика вероятность снижения покупательского спроса. Поэтому составляется стратегический план на несколько лет вперед с целями и задачами, как наработать достаточную базу клиентов и завоевать признание потребителей [2].

Стратегическое планирование включает в себя три основных этапа:

1) анализ внешней и внутренней среды;

2) определение миссии и целей;

3) разработка стратегии.

Основную цель организации определяет миссия. Миссия способна рассказать о компании многое, в том числе:

- принципы работы организации;
- статус предприятия;
- основные хозяйственные характеристики организации;
- действительные намерения руководства.

Миссия направляет вектор работы в будущее. Миссия поможет сформировать ценности компании и показывает, на что направить усилия для достижения цели.

Миссия не должна зависеть от финансовых проблем и состояния предприятия на данный момент. Несмотря на то, что получение прибыли – причина существования организации, целью миссии не должна быть прибыль.

Детальное описание миссии для легкого управления и реализации процессов, называется целью. Цель стратегического планирования характеризуется следующим:

- четкий план действий на определенный промежуток времени;
- конкретность и измеримость;
- непротиворечивость и согласованность с другими миссиями и ресурсами;
- адресность и контролируемость.

Когда компания определилась с миссией и целью, начинается выстраивание стратегического управления и определение политики компании.

Стратегический анализ – это анализ среды, включающий в себя сбор информации, анализ сильных и слабых сторон фирмы, а также ее потенциальных возможностей на основании имеющейся внешней и внутренней информации [3].

Стратегические планы должны строиться на фактах, на информации о рынке, клиентах, конкурентах. Для этого нужно провести исследования. Не обязательно заказывать их сторон-

нему маркетинговому агентству. Внутренние эксперты, ваши сотрудники – кладезь полезной информации, которую нужно собрать, обработать, проанализировать.

Анализ проводится с помощью метода построения двухмерных матриц. С помощью анализа сравниваются подразделения, продукты, производства по определенным критериям.

Три подхода стратегического анализа:

- табличный подход;
- координатный подход;
- логический подход.

Анализ включает в себя оценку окружающей среды. Это необходимо для изучения текущего положения организации на рынке. Анализ окружающей среды предполагает изучение трех составляющих:

Внешней среды. Включает изучение влияния экономики, правового регулирования и управления, политических процессов, природной среды и ресурсов, социальной и культурной составляющих общества, научно-техническое и технологическое развитие общества, инфраструктуры.

Непосредственного окружения. Анализируется по следующим основным компонентам: покупатели, поставщики, конкуренты, рынок рабочей силы.

Внутренней среды организации. Раскрывает возможности и потенциал, на который может рассчитывать фирма в конкурентной борьбе в процессе достижения своих целей. Анализируется по следующим направлениями: кадры фирмы, их потенциал, квалификация, интересы, организация управления, производство, включая организационные, операционные и технико-технологические характеристики, и научные исследования, и разработки, финансы фирмы, маркетинг, организационная культура.

После определения миссии, видения, ценностей и корпоративной культуры, а также определения целей и задач, проверенная методология разработки стратегии развития организации включает в себя 5 основных этапов.

1) Подготовительный этап – на этом этапе анализируются все внутренние и внешние факторы, которые влияют на деятельность организации. Этап включает в себя изучение наличия внутренних и внешних навыков, производительности, демографии, текущих и будущих потребностей, использования технологий и т. д.

2) Этап анализа – на этом этапе определяются все возможные варианты стратегического развития организации.

3) Этап согласования – на нем оценивается эффективность всех возможных вариантов.

4) Этап принятия решений – разработка стратегии "наилучшего соответствия" для организации.

5) Этап оценки и контроля – этот этап предполагает мониторинг исполнения принятой стратегии.

Таким образом, после разработки наиболее подходящей стратегии, начинается работа с применением проверенной методологии управления изменениями для эффективной и самоподдерживающейся реализации стратегии. После тщательного и всестороннего анализа внешних и внутренних факторов, прохождения согласования и выбора наиболее приемлемого варианта стратегии развития организации, необходимо следить за ее выполнением с помощью разнообразных параметров и индикаторов.

Список литературы

1. Мокий М.С. Методология научных исследований: учебник для магистратуры / М.С. Мокий, А.Л. Никифоров, В.С. Мокий. – М.: Юрайт, 2015. – 256 с.
2. Менеджмент: учебник / О. С. Виханский, А. И. Наумов. - 5 е изд.-М.:Магистр: ИНФРА М, 2014. - 576 с.
3. Методология научных исследований: учебник для магистратуры / М.С. Мокий, А.Л. Никифоров – М.: Юрайт, 2015. – 256 с.

ӘОЖ 352.935845

Бектенов С.Ж. PhD, аға оқытушы,
Қазақ технология және бизнес университеті,
Нұр-Сұлтан қ. Қазақстан Республикасы

БИЗНЕС-ЖОСПАР ЖӘНЕ ОНЫҢ ТҮРЛЕРІ

Аңдатпа. Бизнес-жоспар компаниялар мен брендтерге ғана емес, веб-шеберлерге, онлайн-кәсіпкерлерге, блогерлерге де пайдалы. Бұл шағын интернет-дүкен немесе тауар дүкенін ашқандар үшін де, мысалы, Instagram-да блог құруды және монетизациялауды жоспарлаған адамдар үшін де зиян тигізбейді.

Бизнес-жоспарға бизнестің немесе кәсіпорынның сипаттамасы, өнім мен бизнес-модель, нарық пен бәсекелестерді талдау, бизнесті ұйымдастыру жоспары, сату және маркетинг стратегиясы, қаржылық жоспарлар кіреді.

Бизнес-жоспар бюджетті жоспарлауға, ірі қателіктерден аулақ болуға (мысалы, талап етілмеген өнімді сатуға), нақты KPI қоюға, нақты іс-қимыл жоспарын белгілеуге көмектеседі.

Компаниялардың тағы бір талдауы көрсеткендей, бизнес-жоспары бар компаниялар мұндай құжаты жоқ компанияларға қарағанда 30% тез өседі. Әрине, жоспарсыз жетістікке жететін бизнес бар. Бірақ өсу мен даму — бұл алдын-ала жасалған жоспары бар кәсіпорындардың ажырамас серіктері.

Жоспарлау мен жылдам өсу арасындағы байланыс тағы бір зерттеуді дәлелдейді. Жылына 90%-дан астам өсіммен мақтана алатын кәсіпорындардың көпшілігі бизнес-жоспарға сәйкес жұмыс істейтіні белгілі болды.

Кілт сөздер: бизнес, бизнес-жоспар, басқару, инвестиция, стратегия, тәуекел, кәсіпорын.

Еркін кәсіпкерлік бизнес-жоспардан басталады. Әрбір кәсіпкер өз қызметін бастай отырып, келешектегі қаржылық, материалдық, еңбек және зияткерлік ресурстарға қажеттілікті анық білуі керек, оларды алу көздерін, сонымен қа- тар фирманың жұмысы барысында ресурстарды пайдалану тиімділігін дәл есептей білуі керек.

Бизнес-жоспар-кәсіпкерлік қызметтің барлық негізгі аспектілері сипатталатын, кәсіпкерге кездесуі мүмкін басты проблемаларды талдайтын және осы проблемаларды шешудің негізгі тәсілдері анықталатын құжат.

Бизнес-жоспар өз ісін кең ауқымда бастайтын ірі кәсіпорындарға ғана керек деп ойламау керек. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, бұл кәсіпкерліктің барлық нысандары мен түрлеріне, әсіресе бұрын өз идеяларыңды мұқият талдау үшін, бұлардың орындылығын, іс жүзінде жасауға болатынын және осылайша сәтсіздік тәуекелін азайту үшін керек. Оған қоса, бизнес-жоспар кәсіпкердің жобаны іске асыруына керекті ақша немесе басқа мүлікті қарызға беретін тұлғаларға ұсыну үшін, ойлаған ісінің іске асатынын әрі несиені, жалға алынған мүлікті қайтара алатынын растау үшін де қажет.

Бизнес-жоспар көздеген бизнесті қысқаша, нақты, дәл, қолжетімді және түсінікті сипаттайтын, әртүрлі жағдайларды қарастырғанда, келешегі бар, күтетін нәтижесі шығатындарын таңдап алуға және оған қол жеткізу үшін керекті қаражатты анықтауға мүмкіндік беретін ең маңызды құрал. Бизнес-жоспар бизнесті басқаруға мүмкіндік береді, сондықтан оны стратегиялық жоспарлаудың ажырамас элементі деуге болады әрі істі бақылап, орындауда бизнес-жоспарға жүгінеміз. Бизнес-жоспарды жоспарлау процесі және фирманың ішкі басқару құралы ретінде де қарау маңызды.

Нарықтық экономикада кәсіпкерлер өздерінің қызметін дәл және тиімді жоспарламаса, мақсатты нарықтар, олардағы бәсекелестердің жағдайы туралы, сондай-ақ өзінің келешегі мен мүмкіндіктері туралы ақпаратты үнемі жинап және талдап отырмаса, тұрақты табысқа қол жеткізе алмайды.

Бизнес-жоспар:

- Кәсіпкерлерге;
- Несие алу үшін;
- Инвестициялар тарту үшін;
- Бірлескен кәсіпорынға;
- Жаңа жұмыскерлерді тарту үшін;
- Басқа компаниямен бірігу үшін керек.

Бизнес-жоспар түсінікті сипатталған, бизнес-жобаны дамыту үшін қаржылық дәл есептер мен стратегиядан тұратын құжат.

Бизнес-модель бизнес жүйенің схемалық кескіні, жобаны іске асырудағы бар- лық процестің қарапайым ұғымы.

Кәсіпкерліктің кез келген түрінде басты ережелер болады және коммерциялық қызметтің барлық саласында, әртүрлі фирмаларда қолданылады. Бұл әлеуетті қиындықтар мен қауіптерден айналып өтуге дер кезінде дайындалу үшін қажет әрі алға қойған мақсатқа жетуде тәуекелдерді азайтады. Бұрын айтылғандай, маңызды міндет – әрекет етіп жатқан және дамып келе жатқан кәсіпорындарға инвестиция тарту, соның ішінде шетелдік инвестицияларды тарту. Ол үшін инвестиция қажет ететін жобаларды (ұсыныстарды) ресімдеуді дәлелдеу және негіздеу қажет. Осылар үшін және басқа да мақсаттар үшін бизнес-жоспар қолданылады.

Бизнес-жоспар деген не?

Бизнес-жоспар дегеніміз – кәсіпорынның мақсаттары жазылған, оларға негіздемесі берілетін құжат. Онда қаражатты іске асыру үшін және жұмыстардың түпкі қаржылық көрсеткіштеріне қол жеткізу жолдары айқындалады. Әдетте, жылдарға бөліне отырып, бірнеше жылға (көбінесе үш-бес жылға) жасалады. Бұл ретте бірінші жылы деректер айларға бөлініп беріледі, ал кейінгі жылдарға жылдық есептеумен беріледі. Әрекет етуші кәсіпорындардың жоспарын құрғанда өзгермелі кесте қолданылады, осы бойынша жыл сайын әрбір келесі жылға егжей-тегжейлі жоспар әзірленеді, нақтыланады және тағы бір жылға созылады.

Бизнес жоспардың міндеті бизнес идеяларды іске асырудың мүмкіндікте-рін көрсету. Бұл мүмкіндіктер мен тәуекелдердің шынайы бағасын береді әрі қосымша инвестицияларды тарту (немесе оның жоқтығын), несие желілерін ашудың қажеттігін көрсетеді. Негізінде, бизнес-жоспар алға қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін кәсіпорынды басқарудың табыстылығын және дамыту жолдарын көрсетеді.

Бизнес-жоспарды қолданушылардың екі тобы бар – ішкі (бизнес-идеялардың бастамашысы, фирманың құрылтайшылары мен қызметкерлері) және сыртқы (әлеуетті инвесторлар, несие беруші ұйымдар, серіктестер).

Бизнес-жоспар негізгі үш мақсатқа қызмет етеді:

• инвесторға осы инвестициялық жобаға қаражат салғаны дұрыс па, бұрыс па деген сұраққа жауап береді;

• Жобаны тікелей іске асыратын тұлғалар үшін ақпарат көзі қызметін атқарады;

• Несие беруші ұйымдар несие беру туралы шешім қабылдаған кезде, қарыз алушының әрекеттегі бизнесі туралы және несие алғаннан кейінгі дамуы туралы толықтай ақпарат алады.

Бизнес-жоспар мынадай негізгі міндеттерді шешуге көмектеседі:

• Кәсіпорын мақсаттарын анық белгілеу, оларды іске асырудың нақты сандық көрсеткіштерін және қол жеткізу мерзімдерін анықтау;

• Фирма қызметінің нақты бағыттарын анықтау;

• Мақсатты нарықтар және осы нарықтардағы фирманың орны;

• Фирманың ұзақмерзімді және қысқамерзімді мақсаттарын, оларға қол жеткізу стратегиясы мен тактикасын белгілеу, оларды іске асырудың нақты сандық көрсеткіштерін және қол жеткізу мерзімдерін анықтау;

• Стратегияны іске асыру үшін жауапты тұлғаларды анықтау;фирманың тұтынушыларға ұсынатын тауарлары мен қызметтерінің құрамын таңдау және көрсеткіштерін анықтау;

• Оларды құру және іске асыру бойынша өндірістік және сауда шығындарын бағалау;

• Фирманың бар кадрларының сәйкестігін, олардың еңбектерін алға қойылған мақсаттарға жету үшін қажет етілетін талаптарға мотивациялау шарттарын анықтау;

• Нарықты зерделеу бойынша, жарнама, сатуды ынталандыру, баға құру, өткізу каналдары және т.б. бойынша фирманың маркетингілік іс-шараларының құрамын анықтау;

• Фирманың қаржылық жағдайын және алға қойған мақсаттарға жету үшін қолда бар қаржылық және материалдық ресурстардың сәйкестігін бағалау;

бизнес-жоспарды іс жүзінде орындауға кедергі келтіруі мүмкін «су астындағы тастарды», қиыншылықтарды алдын ала білу;

• Жобаны іске асыру барысына бақылау жүйесін ұйымдастыру. Бизнес-жоспарлар төмендегідей түрлерге бөлінеді:

• инвестициялардың бизнес-жоспары – әлеуетті серіктес немесе инвесторға маркетингілік зерттеулердің нәтижелерін, нарықты игеру стратегиясының, бол- жанған нәтижелер негіздемесін баяндау;

• компанияны немесе фирманы дамытудың бизнес-жоспары алдағы жоспарлы кезеңге ұйымның даму жоспары;

• кәсіпорынның жеке бөлімшесін дамытудың (құрудың) бизнес-жоспары;

• банктен несие алуға немесе тендерге қатысуға арналған бизнес-жоспар.

Таблица 1 - UNIDO стандарты бойынша бизнес-жоспардың құрылымы мен мазмұны

Құрылым	Мазмұны
1	2
Түйіндеме	
Кәсіпорынның және саланың сипаттамасы	1. Кәсіпорын туралы жалпы мәліметтер 2. Кәсіпорын қызметінің қаржылық-экономикалық көрсеткіштері 3. Басқару құрылымы мен кадрлық құрамы 4. Қызметінің бағыты, өнім, жетістіктер мен келешектері 5. Экономика саласы және оның келешегі 6. Серіктестік байланыстар мен әлеуметтік белсенділік
Өнімнің (қызметтің) сипаттамасы	1. Өнімнің қысқаша сипаттамасы, негізгі сипаттамалары 2. Өнімнің (қызметтің) бәсекеге қабілеттілігі 3. Патенттік қабілеттілігі мен авторлық құқықтары 4. Лицензия 5. Жеткізу талаптары 6. Қауіпсіздік 7. Кепілдіктер және сервис 8. Эксплуатация және кәдеге жарату
Маркетинг және өнімді (қызметтерді) өткізу (сату)	1. Тұтынушылардың өнімге қоятын талаптары 2. Бәсекелестік сипаттамасы 3. Өнімді өткізу нарығының сипаттамасы 4. Тауарды жеткізу сипаттамасы 5. Тұтынушыларды тарту стратегиясы
Өндірістік жоспар	1. Кәсіпорын туралы жалпы мәліметтер 2. Технология және орындаушылардың біліктілік деңгейі 3. Кадрлық қамтамасыз ету 4. Өндіру көлемі 5. Қызметкерлер құрамына, шикізатқа, ағымдағы шығындардың сметасына кететін шығындар. 6. Ауыспалы және тұрақты шығындарды есептеу
Ұйымдастырушылық жоспар	1. Басшылық топтың сипаттамасы 2. Ұйымдастырушылық құрылым 3. Қолдау және мотивация тетігі 4. Құқықтық қамтамасыз ету
Қаржылық жоспар	1. Дайындық кезеңінің шығыстары 2. Ағымдағы (негізгі) кезеңнің шығындары 3. Жобадан түсетін түсімдердің есебі 4. Несиеге (лизингіге) қызмет етумен байланысты шығындар 5. Салықтық төлемдер есебі 6. Басқа да түсімдер мен төлемдер 7. Пайдалар мен залалдар туралы есеп 8. Нақты ақшалар ағыны 9. Болжамды баланс

1	2
Жобаның бағытты мен тиімділігі	1. Жобаның бағыты мен маңыздылығы 2. Оның іске асыру тиімділігінің көрсеткіштері 3. Жобаның сезімталдығына талдау жасау
Тәуекелдер мен кепілдіктер	1. Кәсіпкерлік тәуекелдер және болуы мүмкін форс-мажорлық жағдайлар 2. Серіктестерге және инвесторларға қаражатты қайтару 3. кепілдіктері
Қосымша	
Ескерту: [2] негізінде автормен құрастырылған	

Бизнес-жоспар бірқатар талаптарға жауап беруі тиіс:

• қысқа және нақты сөз тіркестерін пайдалана отырып, қарапайым және түсінікті тілмен жазылуы тиіс;

• көлемі 20-25 машиналық беттен аспауы тиіс;

• барлығын қамтитын, яғни жоба бойынша инвесторды қызықтыратын барлық ақпараттан тұруы керек;

• нақты деректерге және негізді ұсыныстарға сүйенуі тиіс;

• аяқталған сипатта болу, яғни алға қойылған мақсатқа қол жеткізу стратегиясынан тұруы керек;

• барлығы қамтылуы керек, яғни өндірістік, маркетингілік, ұйымдастырушылық, қаржылық қамтылуы;

• келешегі бар сипатта болуы керек, яғни даму динамикасын сақтай отырып, бизнес-жоспар негізінде әрі қарайғы жоспарларды әзірлеу мүмкіндігін қамтамасыз етуі керек;

• әзірленген бағдарламаларға түзетулер енгізу мүмкін болу үшін «икемді» болуы керек;

• жұмыс кестесінің, бақылау мерзімдері мен көрсеткіштерінің нақты сипаттамасымен байланысты бақылаушы сипаты болуы керек.

Бизнес-жоспардың құрылымы:

Бизнес-жоспардың құрылымы мен мазмұны осы құжаттың жасалу мақсатына және қолдану саласына (өндірістік, сервистік, сауда және басқа компаниялар) қарай икемделуі мүмкін. Қазіргі уақытта оны жасау стандарттарының бірнеше топтары бар.

Солардың арасында ең кең таралған стандарттар:

• Тәуелсіз мемлекеттер достастығындағы экономикалық реформалардың процестерін жеделдетуге ықпал ететін бағдарламалар аясындағы Еуропалық Одақтың (TACIS);

• Өнеркәсіптік даму бойынша Біріккен Ұлттар Ұйымының (UNIDO);

• Аудиторлық, салық және кеңес беру қызметтерін көрсететін фирмалардың халықаралық желілерінің (KMPG);

• Еуропа Қайта құру және даму банкінің (ЕБРР) стандарттары.

Бизнес-жоспар титулдық парақтан басталады. Титулдық парақта жобаның атауын жазамыз, мазмұны бойынша суретті саламыз, іске асырылатын қаланы және бизнес-жоспар жазылған жылды көрсетеміз. Титулдық беттен кейін мазмұны жазылады, бұл жерде бизнес-жоспар құрылымының бөлімдері бойынша беттері көрсетілуі керек.

Бизнес-жоспар құрылымы: Түйіндеме (жобаның тұжырымдамасы); Өнімнің сипаттамасы; Маркетингілік жоспар; Өндірістік жоспар; Ұйымдастыру және басқару жоспары; Жобаны іске асыру жоспары; Қаржылық жоспар; Жобаның тәуекелдерін талдау; Қосымшалар.

Қорыта келе айтатын болсақ, бизнесті жоспарлау болашақ бизнес операцияларының бүкіл кешенін талдауға мүмкіндік береді. Кәсіпорынның бастапқы қызметін жоспарлау немесе оны одан әрі дамыту негізінде ішкі және сыртқы тәуекелдердің бір бөлігін азайтуға, өндірісті басқарудың икемділігін сақтауға нақты мүмкіндік пайда болады. Бизнес-жоспар болашақ қызметтің барлық аспектілерін тікелей, іс-әрекеттің басталуына дейін есептеуге көмектеседі. Бұл проблемаларды олар пайда болғанға дейін анықтауға мүмкіндік береді. Бизнес-жоспарсыз инвестиция тарту мүмкін емес. Бизнес-жоспар-бұл өркениетті нарық жағдайында кәсіпорынмен танысудың стандартты құжаты. Бизнес-жоспар-бұл бақылау және басқару құралы [3].

Келешек кәсіпкерлерге бизнес жоспар құру барысында келесідей ұсыныстарымыз бар, бизнес жоспарыңыз: қысқа, түсінікті, қарапайым болсын;.өз аудиторияңызды зерттеңіз.қорықпаңыз; басқа бизнес-жоспарларды зерттеңіз.

Әдебиеттер тізімі:

1.Менеджмент:оқулық/Карбетова З.Р., Карбетова Ш.Р., Бектенов С.Ж., Ахметова Г.Б./-Нұр-Сұлтан: «Булатов А.Ж.» ЖК., 2021.-283 б

2. Джулаева А.М. Бизнесті ұйысдастыру ; оқу құралы / А.М.Джулаев. – Алматы; Қазақ университеті, 2016. – 147 б

3. «Бастау Бизнес» жобасы аясында кәсіпкерлік негіздерін оқыту бойынша оқу құралы / «Атамекен» ҰКП. – Астана: «Шаңырақ-Медиа» ЖШС, 2018, – 250 б.

УДК 336.647/.648

Джунусова Д.А. к.э.н.,
Таразский региональный университет им. М.Х. Дулати,
г.Тараз, Республика Казахстан

ПРОБЛЕМЫ В УПРАВЛЕНИИ ДЕНЕЖНЫМИ ПОТОКАМИ КОМПАНИИ В ХОЗЯЙСТВЕННОМ ПРОЦЕССЕ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация. В статье представлены результаты исследования актуальных проблем в управлении денежными потоками предприятия. Представлен процесс управления денежными потоками. Определены инструменты контроля за состоянием денежных средств на предприятии. Выделены меры по оптимизации и эффективному управлению денежными потоками. Приведены инструменты управления и анализа дебиторской задолженности.

Ключевые слова: денежные потоки, управление, проблемы, методы, финансовая политика, дебиторская задолженность, выручка от реализации

Эффективное управление денежными потоками заключается в обеспечении их ликвидности и прибыльности и важно как для отдельно взятой компании, так и в целом для любой отрасли экономики.

Уровень разработанности инструментария управления денежными потоками достаточно высокий, но при этом финансовые менеджеры зачастую сталкиваются с проблемами в данной области. В области управления денежными потоками можно выделить следующие проблемы, с которыми сталкиваются многие предприятия:

1. Применяемые методы и рычаги управления денежными потоками предприятия несовершенны, в том числе трудности при бюджетировании денежных средств и регулировании финансовых операций.

2. Недостаточно или полностью отсутствуют собственные источники формирования денежных средств.

3. Неэффективная стратегия финансирования и контроля оборотного капитала предприятия, что в итоге приводит к увеличению потребности в дополнительном финансировании роста дебиторской задолженности.

4. Низкая эффективность политики коммерческого кредитования контрагентов.

5. Низкий уровень договорной и платежной дисциплины.

6. Недостаточное качество или полное отсутствие налогового планирования на предприятии.

7. Негативное влияние инфляционных процессов на управление денежными потоками [2].

Об эффективности системы управления денежными потоками можно говорить лишь в тех случаях, когда дебиторская задолженность на предприятии не запущена и так же эффективно контролируется, как и операции с наличными денежными средствами и кредиторская задолженность.

В создании прибыли важную роль занимают продолжительность и количество оборотов денежных средств.Нехватка денежных средств приводит к привлечению кредиторов либо инвесторов, что порождает отток прибыли в распоряжение последних. Профицит денежных средств образует прибыль, которая в свою очередь может быть направлена на инвестиции самого производства либо в инструменты финансового рынка.

Процесс управления денежными потоками состоит из системы взаимосвязанных действий со стороны финансового менеджмента: учета, анализа, планирования и контроля денежных потоков.

Эффективный учет денежных потоков предполагает наличие достоверной информации о движении денежных средств, для наиболее точного их анализа.

Результаты анализа денежных потоков позволяют определить:

- объемы и основные источники валового дохода, а так же основные направления расходов;
- размер превышения либо недостаточности выручки от реализации в сравнении с расходами;
- способность предприятия расплатиться по текущим обязательствам;
- достаточность валового дохода для удовлетворения текущих потребностей предприятия.

Планирование оборота денежных средств позволяет выявить дефицит или профицит средств еще до его возникновения и дает возможность за определенное время предпринять меры по предупреждению нежелательных обстоятельствдля предприятия. Планирование создает возможности выбора наиболее выгодного источника финансирования временнойнехватки средств или предусмотреть более выгодные направления вложения денежных средств в случае их избытка [3].

Проверка выполнения решений руководства компании по размещению и привлечению денежных средств, то есть контрольные мероприятия, так же является необходимым условием эффективного финансового управления. Контроль обеспечивает корректировку действий, которые позволят нормализовать политику управления денежными потоками.

В целях эффективного управления финансами компании учет, анализ, планирование и контроль должны проводиться по всем видам денежных потоков. Согласно международным стандартам учета, по видам деятельности предприятия принято выделять три денежных потока:

- Денежный поток по операционной или текущей деятельности. Включает в себя поступления от продажи по основной деятельности, авансы от покупателей, выручку по вспомогательной деятельности и погашение задолженности поставщикам, заработной платы, налоговых платежей в бюджетный фонд.
- Денежный поток по инвестиционной деятельности. Например, включает в себя денежный оборот, связанный с приобретением имущества или продажей долгосрочных активов. То есть характеризуется платежами и поступлениями средств, от реального и финансового инвестирования.
- Денежный поток по финансовой деятельности. Включает в себя поступления кредитов и займов, погашения процентов, выплаты дивидендов, то есть сумма поступлений и выплаты, связанные с привлечением акционерного или иного капитала, с приобретением долгосрочного и краткосрочного кредита и займа.

С учетом приведенной классификации организуются различные виды финансового планирования и управления денежными потоками.

Оптимизация валового отрицательного денежного потока состоит в его синхронизации по времени и объемам с валовым положительным денежным потоком с целью недопущения потери платежеспособности и финансовой устойчивости предприятия [4].

Оптимизация денежного потока проводится как на стадии планирования (при заключении договоров с поставщиками и подрядчиками платежи увязываются с поступлениями от покупателей, выплаты по кредитным договорам согласовываются с поступлениями по конкретным финансируемым проектам), так и на стадии оперативного управления.

Денежный поток по операционной или текущей деятельности обычно является основным источником дохода среднего казахстанского предприятия из сферы малого или среднего бизнеса. Именно в данном потоке могут возникнуть сложности со своевременной оплатой дебиторской задолженности.

С целью предотвращения необоснованного роста отвлечения собственных средств предприятия в расчетах с дебиторами, руководству следует:

- контролировать состояние расчетов по просроченным задолженностям в форме постоянного мониторинга расчетов с дебиторами;

- проанализировать различные варианты предоставления коммерческого кредита с точки зрения получения прибыли; для особо неблагонадежных клиентов рассмотреть возможность перехода на предоплату.

С целью эффективного управления компании необходимо применять соответствующие инструменты управления, анализа и автоматизации. Так как темп роста дебиторской задолженности, превышающий темп роста выручки от реализации может привести к отрицательному результату деятельности предприятия.

Значения показателей выше единицы при соотношении темпа роста дебиторской задолженности к темпу роста выручки и отношение темпа роста дебиторской задолженности к темпу роста операционной прибыли свидетельствуют о быстрой оборачиваемости дебиторской задолженности в сравнении с оборотом и прибылью. Если данный показатель меньше единицы, то это говорит о замораживании капитала в дебиторской задолженности, что требует детального анализа задолженности по каждому дебитору.

Компании для осуществления своей деятельности могут прибегать к кредитным ресурсам, которые вкладываются в товар или услуги, посредством реализации которых возникает дебиторская задолженность. При анализе денежных потоков необходимо сравнивать рост операционной прибыли с ростом кредиторской и дебиторской задолженности. Рост кредиторской и дебиторской задолженности может быть оправдан ростом операционной прибыли. Так же сумма дебиторской задолженности и операционной прибыли должна превышать сумму кредиторской задолженности и операционных расходов за определенный период.

Для оценки эффективности управления дебиторской задолженностью зачастую используются сразу несколько критериев, так как использование одного или двух критериев не покажут точного результата:

- Доля просроченной дебиторской задолженности в общей сумме дебиторской задолженности.
- Отношение доли просроченной дебиторской задолженности к выручке от реализации текущего периода.
- Определение среднего периода просроченной дебиторской задолженности.
- Определение процента исполнения плана поступления денежных средств.

Расчет данных критериев позволяет выявить влияние просроченной задолженности для принятия соответствующих мер. К примеру, предприятие может стимулировать рост продаж, для снижения отрицательного влияния просроченной задолженности.

Таким образом, результативное управление денежными потоками является стратегической целью осуществления финансового менеджмента на предприятии. Обеспечивая рациональное формирование и использование собственных денежных потоков предприятие, исключает либо снижает зависимость от привлекаемых заемных источников.

Список литературы:

1. Управление денежными потоками предприятия: учебное пособие / А. В. Гутова.- Москва: Финансовая академия при Правительстве Российской Федерации, 2005.- 128 с.

2. Анализ денежных потоков: учебное пособие / А. В. Коновалов.- Ярославль: ЯрГУ, 2015 . — 108 с.

3. Хлусова О.С., Бирюлина М.И. Основные проблемы, возникающие при управлении денежными потоками // Вестник Академии знаний, 2015. -№ 12 (1). - С.41-49.

4. Радаев В.В. Понятие капитала, формы капиталов и их конвертация// Экономическая социология, 2002.- № 4.- С.20-33.

УДК 33.336.025

Еликбаев Е.Т., магистрант
Ахметова Г.Р., к.э.н., ассоциированный профессор
Университет «Туран-Астана»
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

МИРОВАЯ ПРАКТИКА ПРИМЕНЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ АНТИКРИЗИСНЫХ ПРОГРАММ ПО ПОДДЕРЖКЕ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА

Аннотация. Основные функции, которые выполняет МСБ в зарубежных странах - социально-экономические, такие как формирование конкурентной среды, поддержка инвестиционной активности путем мобилизации предпринимательского и творческого потенциала предпринимателей, снижение социальной напряженности через обеспечение занятости населения. В статье рассмотрены основные методы и формы экономической и административной поддержки малого и среднего бизнеса в мире. Проанализирован опыт различных антикризисных программ ведущих стран мира и на основе проведенного анализа систематизированыфакторы, ограничивающие воздействие антикризисных мер государственного регулирования на восстановление предпринимательства в рассматриваемых странах.

Ключевые слова: малое и среднее предпринимательство, антикризисные меры, налоги, субсидии, государственная поддержка

Главным фактором развития предпринимательства является серьезная государственная поддержка. Развитые страны используют примерно однотипный набор методов и форм экономической и административной поддержки[1,2]:

−программы поддержки малого предпринимательства;

−создание и развитие специальных структур, представляющих права и оказывающих информационную, консультационную, инвестиционную помощь малому бизнесу;

−льготное налогообложение;

−антимонопольное регулирование;

−распределение госзаказов малым и средним предприятиям;

−разработку и реализацию правовых актов по поддержке общественных организаций, взаимодействию малого и крупного бизнеса и другие формы поддержки.

Интересным представляется опыт Китая, как страны с одним из самых высоких темпов развития экономики - рост ВВП даже в послекризисный период 2008-2010гг. был не ниже 9% в год, при этом в малом и среднем бизнесе занято около 60% населения, и данный сектор обеспечивает 55% ВВП [3]. Малые и средние предприятия Китая производят большую часть инновационной продукции. Кроме того, основная часть производимой продукции, поставляемой на экспорт, приходится на долю малых предприятий.

Для преодоления негативных последствий кризиса в ноябре 2008г. в Китае была принята антикризисная программа, получившая неофициальное название «10 шагов». Оценка стоимости мер, способных оказать прямого и косвенного воздействия на объекты предпринимательства составляют порядка 586 млрд.дол.

Основной причиной кризиса реального сектора Китая стало сужение мирового спроса, отсюда вытекают и основные приоритеты антикризисного государственного регулирования реального сектора Китая, заключавшиеся в стимулирование потребительского спроса, улучшения структуры инвестиций в экономику и поддержке экспортных отраслей.

Основным направлением государственного регулирования предпринимательства в китайской антикризисной программе стало стимулирование внутреннего спроса, на что было выделено 61% от всех средств поддержки реального сектора.

Китайские антикризисные программы отличаются от западного подхода характером использованных инструментов. В отличие от европейской и американской практики антикризисного государственного регулирования РСЭ китайская антикризисная программа содержит большое число мер, имеющие прямой характер воздействия на экономических агентов реального сектора. Если в европейской и американской программе только около 20% мер имели прямой характер

воздействия, то в Китайской программе 43% всех мер можно охарактеризовать как имеющие прямое воздействие на предпринимательство. Это связано с одной стороны с приоритетными направлениями государственного антикризисного регулирования реального сектора.

Реализованные направления поддержки предпринимательства США нацелена на достижение эффективного экономического роста в долгосрочном периоде за счет осуществления капитальных инвестиций, развития производственных ресурсов, финансирования НИОКР и приоритетных отраслей, таких как энергетика, которые окажут воздействие на развитие экономики в будущем периоде. При этом реализация выбранных направлений поддержки предпринимательства согласуется как со стратегическим направлениями развития страны, в которые входят поддержание потребительского спроса как основы американской экономики, развитие инноваций и повышения энергоэффективности как основы экономического роста для следующего технологического уклада, так и ликвидирует причину, запустившую кризис в предпринимательстве, а именно сокращение макроэкономического спроса и нехватка ликвидных ресурсов вследствие кредитного кризиса[4]. Это указывает на эффективность проводимых антикризисных мероприятий, способных обеспечить рост предпринимательства в долгосрочном периоде.

В связи с экономическим кризисом Европейской Комиссией был утвержден «План экономического восстановления» ЕС. Затем Европейская Комиссия приняла документ «Содействие экономическому восстановлению», далее был утвержден «План энергетического восстановления ЕС». Данные документы содержали отдельные меры по регулированию реального сектора.

При этом распределение бюджетных стимулов происходило в пропорции 15:85, где 15% средств выделяется Европейским Инвестиционным банком и другими институтами развития ЕС, а остальная часть финансируются за счет региональных бюджетов и национальных институтов развития [5].

А значит, каждая страна в рамках антикризисной политики ЕС могла принимать самостоятельные меры для восстановления экономики при учете, что эти меры направлены на повышение благосостояния ЕС. В результате масштаб принятых антикризисных пакетов сильно различался по странам ЕС. Наибольшие по стоимости фискальные стимулы были приняты в странах с наибольшим спадом ВВП, например, Великобритания, Австрия, Швеция. Страны, экономика которых вступила в кризис позже, приняли меньший пакет фискальных мер.

На страны, которые, несмотря на большой спад, приняли относительно небольшой пакет антикризисных фискальных мер, повлиял размер уже имевшегося серьезного бюджетного дефицита. При этом предполагается, что страны, принявшие меньший пакет фискальных мер, окажутся под положительным экономическим воздействием стран-участниц с большими фискальными стимулами за счет усиления интеграционных процессов и увеличения объемов международный торговли.

Каждая страна имела право расширять список направлений и мер поддержки предпринимательства и выделять дополнительное направление.

Исходя из распределения средств основными направлениями антикризисного государственного регулирования предпринимательства стали стимулирование внутреннего спроса, на что было затрачено порядка 41% выделенных средств, создание финансовых стимулов для предприятий, включая налоговые и монетарные стимулы, на что в совокупности было выделено 27% средств, развитие инновационного потенциала и поддержка приоритетных отраслей, которые составили около 13% и 12% соответственно.

Снижение налоговой нагрузки в рамках создания финансовых стимулов для предприятий стало не только одним из самых дорогих направлений поддержки предпринимательства (24%), но и самым спорным, одним из ключевых пунктов которого стало снижение НДС и корпоративного налога, традиционно одними из главных источников поступления в бюджет. В результате чего отдельные страны отказались брать на себя такие обязательства, либо выполнили их в меньшем объеме.

Основными инструментами антикризисного государственного регулирования предпринимательства ЕС стали инструменты бюджетной и налоговой политики, на которые пришлось около 79% принятых мер.

Основная часть бюджетных стимулов сконцентрирована на поддержке приоритетных отраслей и создания финансовых стимулов предприятиям, стимулировании внутреннего спроса, развитие инновационного потенциала, при этом инструменты бюджетной политики сочетались с инструментами социальной, налоговой, инвестиционной промышленной политики.

Так сочетание инструментов инвестиционной и бюджетной политики составило 28% от общего числа мер поддержки предпринимательства, а сочетание инструментов бюджетной и социальной политики - 26%. При этом на инструменты промышленной политики, предполагающей директивную помощь отдельным приоритетным, приходится только порядка 6,5% от всех мер поддержки реального сектора [6].

Монетарные стимулы составили 13% использованных инструментов государственного регулирования и направлены на расширения доступности кредитных ресурсов предприятиям РСЭ, населению и субъектам малого и среднего предпринимательства. Большая часть использованных инструментов государственного регулирования предпринимательства носит косвенный характер воздействия на экономических агентов. Соотношение прямых и косвенных мер составляет 26% к 74% в пользу косвенных инструментов воздействия.

Использованные косвенные инструменты государственного регулирования предпринимательства направлены на улучшение условий хозяйствования и развитие конкурентной среды, поддержки совокупного спроса и обеспечения долгосрочных условий развития экономики.

На основе проведенного анализа можно определить факторы, ограничивающие воздействие антикризисных мер государственного регулирования на восстановление предпринимательства в рассматриваемых странах (таблица 1).

Таблица 1 - Факторы, ограничивающие эффективность антикризисного государственного регулирования предпринимательства

Страна	Ограничивающие факторы
США	ограничение фискального стимула из-за роста бюджетных расходов
	рост безработицы в период рецессии и ограничение внутренних и внешних инвестиций, что снизит объемы потенциального ВВП в среднесрочном и долгосрочном периоде
ЕС	ограничение фискального стимула из-за установления целевого значения бюджетного дефицита
	долговой кризис
	высокий уровень социальной защиты, отвлекающей на себя большую долю фискальных стимулов
	дифференциация стран-участниц ЕС по уровню экономического развития
	невозможность проводить единую централизованную гармонизированную политику во всех странах-участницах
	рост безработицы в период рецессии и ограничение внутренних и внешних инвестиций, что снизит объемы потенциального ВВП в среднесрочном и долгосрочном периоде
Китай	недостаточное развитие институциональной среды и распространенное практика применения директивных методов регулирования экономикой
	высокий уровень безработицы как фактор ограничения потенциального роста
	снижение внешних инвестиций из-за мировой рецессии
Япония	исходно низкие темпы экономического роста и стагнация с 90-х годов
	ограничение роста бюджетных расходов
	исчерпание механизма «дешевых денег» для стимулирования экономического роста
	практика поддержки неэффективных производств
	высокая склонность населения к сбережению, ограничивающая механизмы стимулирования
	внутреннего потребления
Примечание: составлено автором на основании [4-8]	

Таким образом, исходя из проведенного анализа международного опыта, большая часть инструментов антикризисного государственного регулирования предпринимательства относится к инструментам бюджетно-налоговой политики, реализации инфраструктурных и инвестиционных проектов, снижение налоговой нагрузки, поддержки доходов населения, обеспечение доступности кредитных ресурсов бизнесу и населению пр.

Список литературы:

1. Авилов А. Государственная поддержка малого и среднего бизнеса в развитых странах//Менеджмент в России и за рубежом. - №3 -2018. – с. 313-315
2. Лебедева С.Ю.Регулирование и поддержка малого и среднего предпринимательства в ЕС и России// Менеджмент в России и за рубежом -№1 – 2020 – с.407-411
3. А. Королева. Китай поддержит потребителя//Эксперт - №47- с.36-42
4. Погарская А.С. Развитие и поддержка малого предпринимательствав Китае//Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов – Курск - №5 2018 – с.12-16
5. Хаммотова А.А. Влияние мирового экономического кризиса на развитие энергетической отрасли в США// Амурский Государственный Университет, г. Благовещенск, С.21-27
6. Караганов С.А. Россия и Запад во время кризиса // Российская газета, 2019, № 4846 – с.2-3
7. Абишева М.А., Рахимжанова А.Ж. Основные меры ведущих государств мира по преодолению последствий мирового финансового кризиса // Информационно-аналитический журнал «Analytic» 2009. — № 1- с.62- 70
8. Петрикова Е.М. Антикризисная политика ведущих стран мира//Банковский бизнес. Ежеквартальный научно-практический журнал №3 - С. 44-52

ӘОЖ 331.108

Ерниязова Ж.Н.э.ғ.к., аға оқытушы
Данияр А.Т. «Экономика» ББББ 2 курс магистранты
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті
Қызылорда қ. Қазақстан Республикасы

HR ҚЫЗМЕТІНІҢ НЕГІЗГІ ЗАМАНАУИ ҮРДІСТЕРІ МЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа. Мақалада отандық компанияларды стратегиялық басқаруға қажетті заманауи HR технологиялары, сондай-ақ қызметкерлерді есепке алу, бақылау және ынталандыруға байланысты негізгі қиындықтар мен проблемалар қарастырылған. Қазақстанда HR менеджментінің ерекшелігі неде, персоналды басқару процесінің функцияларын құрудың негізгі тәсілдерімен бірге егжей-тегжейлі көрсетілген. Ұйымның даму стратегиясын ескере отырып, персоналды басқару функцияларын құрудың жүйелі тәсілін қолданатын және "құндылыққа негізделген басқару жүйесін" (менеджмент арқылы) пайдаланатын шетелдік ұйымдардан айырмашылығы, қазақстандық ұйымдар адами ресурстарды басқарудың осы моделінің мүмкіндіктерін шектеулі диапазонда пайдаланады.

Кілт сөздер: еңбек ресурстары, персонал, HR-менеджмент, персоналды басқару, рекрутингтік агенттік, ұйым, стратегия.

HR-менеджмент практикасындағы жетекші трендтердің бірі-отандық мамандардың адам ресурстарын басқару жөніндегі инженерлік қызметті жүзеге асыруда шетелдік басқару технологияларын қолдануы және жергілікті нарықтың ерекшеліктерін ескерместен олардың принциптерін қазақ болмысына экстраполяциялау [1]. Алайда, іс жүзінде қазақстандық және шетелдік компанияларда қолданылатын тәсілдер арасында бірқатар сапалық айырмашылықтар бар. Постиндустриалды қоғамдарда HR менеджменті дамыған капитализмнің салдары болып табылады, Қазақстанда бұл саланың қалыптасуы елдің саяси және экономикалық жүйелерінің дамуымен қатар жүреді, бұл этикалық және әлеуметтік әсерлерді ескере отырып, HR менеджментінің жаңа моделін құруға мүмкіндік бермейді.

Қазақстандағы HR менеджментінің нақты проблемасы адам ресурстарын басқару саласында кәсіби қызмет көрсету үшін инфрақұрылымның жеткіліксіз дамуы болып табылады. Еңбек қызметінде әдіснамасы мен жүйелі көзқарасы жоқ отандық персонал менеджерлері көбінесе әсер ету заңдылықтары мен алгоритмдерін ескермей, басқарудың әкімшілік-директивтік стилін қолданады, бұл нәтижелерді болжау мен басқару қызметінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік бермейді [2]. Көптеген қазақстандық компанияларда басқарудың осындай технократиялық тәсілі еңбек ресурстарына стратегиялық көзқарасты теңестіреді.

Ұйымның даму стратегиясын ескере отырып, HR басқару функцияларын құрудың жүйелі тәсілін қолданатын және "құндылықтарға негізделген басқару жүйесін" (басқару арқылы) қолданатын шетелдік ұйымдардан айырмашылығы, қазақстандық ұйымдар адам ресурстарын басқарудың осы моделінің мүмкіндіктерін шектеулі ауқымда қолданады [3]. Жалпы құндылықтар жүйесін қайта құру және әлеуметтік сәйкестіктерді өзгерту процесі бар өтпелі қоғам жағдайында көптеген қазақстандық компаниялар ортақ құндылықтар мен мінез-құлық нормаларының орталығы бола алмайды.

Еңбектің мазмұндық жағына қанағаттанбауды, өндірістік процесте жұмыс істейтін қызметкерлердің мақсаттары мен басымдықтарының белгісіздігін тудыратын еңбек мәртебелерінің теңгерімсіздігі және соның салдарынан менеджерлер мен өндірістік персоналдың топтық және жеке мүдделерімен басқарушылардың мүдделерін ыдыратудың пайда болуы көптеген компанияларда көп кездеседі, бұл қызметкерлерге мотивациялық әсер ету процесін қиындатады [4].

Ұйымдастырушылық тәртіптің регидификацияланған сипатына, ұжымның белгілі бір бөлігінің мәдениетін рәсімдеуге байланысты, ұйымның иерархиясының әртүрлі деңгейлерін оқшаулау желілік персоналды танудағы стереотиптер туындайды, нәтижесінде менеджердің персоналды басқарудың жаңа әдістерін директивалық енгізуге тырысқанда ұйымдастырушылық қақтығыстардың пайда болуы байқалады. Әрбір нақты ұйымдағы адам ресурстарын басқару саласындағы өзгерістерді жоспарлау аналитикалық және болжамдық қызметті қамтуы тиіс, ұйымдық құрылымға (жеке тұлға, бөлімше, тұтастай ұйым) араласудың әртүрлі деңгейлерін, сондай-ақ вариативті ұйымдастырушылық параметрлерді ескеретін белгілі бір шараларды әзірлеу және тиісті стратегияны таңдау. Оның ішінде тұжырымдамалық даму кезеңінде жоспарланған іс-шарада персоналдың өзгерістерге реакциясын ескеру қажет. Жоспарланған өзгерістерге қарсы тұру үшін мотивациялық және әкімшілік басқару әдістерінің кешенін қолдану қажет.

Қазақстандық ұйымдарда HR басқару жүйесі көбінесе кадрлық мәселелерді шешуге жанама қатысатын әртүрлі бөлімшелер арасында функционалдық міндеттердің бөлінуімен сипатталады, бұл HR менеджментінің бірыңғай жүйесін орталықсыздандыруға әкеледі: Кадрлық ережелер мен құжаттар қызметтің стратегиялық, әкімшілік және операциялық тізбектерінде әлсіз тепе-теңдікпен сипатталады, сондай-ақ басқа да функционалдық салалардың регламенттерімен келісілген талаптардың болмауы.

Кадрлық, жоғары және желілік-функционалдық менеджерлердің өзара іс-қимылында қажетті үйлестірудің болмауы жауапкершіліктің аражігін ажыратуға және ұйымның иерархиялық деңгейлері мен функциялық топтары жүйесінде кадрларды сапалы іріктеу мен орналастыруға кепілдік беретін персоналды тиімді басқарудың бүкіл кешенін қамтамасыз етуге мүмкіндік бермейді [5].

Осы факторларды ескере отырып, стратегиялық HR менеджментінің тиімді түрлерінің бірі-персоналды басқаруды дамыту – ұйымды басқару жүйесі мен HR басқару жүйесін интеграциялауға негізделген және қызметкерлердің дамуы мен мінез-құлқына әсер ететін факторлар мен әдістердің барлық жиынтығын біріктіретін адам ресурстарын басқаруға жүйелі көзқарасты жүзеге асыру нысаны.

HR менеджменті қызметінің технологиялық сипатына байланысты қызметкерлерді көлденең өзара әрекеттесуге орналастыратын және жұмыстың командалық форматтарын құруға мүмкіндік беретін әкімшілік-штаттық құрылымға қосымша қызметкерлердің жаңа ұйымдық-рөлдік құрылымын құру қажет, яғни кадрлық процестерді компанияның бизнес-процестерінің бүкіл жүйесі арқылы өтетін жұмыс ағындары ретінде ұйымдастыру қажет. Осы тәсілді дәйекті іске асыру бірнеше бағытта бірқатар басқарушылық технологияларды енгізуге әкеледі:

1) барлық деңгейдегі менеджерлердің іс-қимылдарын келісілген, бірыңғай мақсатты басшылыққа алатын және ұйымдардың адам ресурстарын басқарудың ұйымдастырушылық технологияларының корпоративтік стандарттары түрінде ұсынылған корпоративтік жүйеге біріктіру;

2) қызметкерлердің тұрақты өзін-өзі дамытуы арқылы компанияның табысын айқындайтын бәсекелестік артықшылықтарға шоғырландыру мақсатында ұйым персоналы құзыреттерінің корпоративтік және лауазымдық модельдерін құру;

3) түпкілікті өнім құнының өсуіне олардың әсерін бағалау арқылы персоналды басқару саласындағы басқарушылық шешімдер тиімділігінің экономикалық негіздемесі [6].

Әдебиеттер тізімі:

1. Камалова А.Р. HR-менеджмент: основные тенденции 2018 года: Экономика, 2017. – 213 с.
2. Одегов Ю. Г.Специалисты по управлению персоналом (HR-менеджеры): проблемы подготовки в России: Вестник Российского экономического университета им. Г.В. Плеханова, 2008. – №2 (20). С. 56-60.
3. Акименко В.А. Интеграция механизмов совершенствования процесса управления человеческими ресурсами // Статистика и экономика, 2013. – №4.
4. Акименко В.А.Реинжиниринг процессов управления человеческими ресурсами// Экономика, 2012. – №5. С. 34-44.
5. Николаев Д.О.Проблемы управления персоналом в условиях кризиса// Горный информационно-аналитический бюллетень (научно-технический журнал), 2011. С.28-33
6. Овчинникова А.В., Федорова Ю.В., Кузьмина В.М. Инновационный подход к управлению персоналом на предприятии и трудности его реализации // Кластерные инициативы в формировании прогрессивной структуры национальной экономики: Сборник научных трудов Международной научно практической конференции (19–20 марта 2015 года), ред. кол.: Горохов А.А. (отв. ред.), В 2-х томах, Том2. – Курск: Юго-Зап. гос. ун-т, 2015. С. 18-24

ӘОЖ 658.5:621.395

Есберген Р.Ә. э.ғ.к., қауымдастырылған профессор,
Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы
Мемлекеттік басқару академиясының Ақтөбе облысы бойынша филиалы,
Ақтөбе қ. Қазақстан Республикасы.

НАРЫҚ ЖАҒДАЙЫНДА БИЗНЕС-ПРОЦЕСТЕРДІ ТАЛДАУ ЖӘНЕ ОҢТАЙЛАНДЫРУДА BPM ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІГІ

Аңдатпа. Бизнес процесс ұғымы басқарудағы процестік тәсіл аясында орталық болып табылады, соңғы уақытта үлкен танымалдыққа ие болып отыр. Берілген тәсіл ұйымды өзара байланысты процестер жүйесі ретінде қарастырады және дұрыс пайдаланған жағдайда ұйымға бағасыз артықшылықтар береді. Бизнес-процестер арқылы ұйымды басқарудың негізгі артықшылығы бұл ұйымда болып жатқан барлық процестер туралы, барлық проблемалар мен қиыншылықтар туралы көрініс байқалады.

Кілт сөздер: бизнес-процесс, бизнес-процесс типтері, бизнес-процестерді оңтайландыру, бизнес-процестерді оңтайландыру критерийлері

VUCA-әлемдегі жағдайлар, бәсекенің күшеюі, тұтынушылар талғамының артуы кезкелген ұйымды дамытуға және қызметін жетілдіруге итермелейді. Өзгермелі жағдайда табысқа жетудегі мұндай тиімді тәсілдердің бірі ұйымның бизнес-процестерімен байланысты басқарушылық қызмет болып табылады. Оны бизнес-процестер менеджменті деп атайды. ISO 9000-2001 стандартында процесс деп кірісті шығысқа айналдыратын қызметтің өзара байланысты немесе өзара әрекет етуші түрлерінің жиынтығы түсініледі. Бизнес-процесс тұтынушы үшін ерекше құндылыққа ие процестің кіріс ресурстары процестің шығыс нәтижелеріне өзгеретін тізбекті, мақсатты бағытталған және нақты регламенттелген іс-әрекеттер жиынтығы болып табылады[1]. Процестік басқаруды енгізгеннен кейін менеджерлер процестерді басқарып оларды тұрақты жетілдіруі тиіс.

BPMI (Business Process Management Initiative) халықаралық ұйымы бизнес үлгілерді басқаруға жаңа тәсіл BPM (Business Process Management) әзірледі. BPM бизнес үрдістерді тиімді орындауды қамтамасыз ету арқылы клиенттердің күтулері мен қажеттіліктерімен ұйымның мақсатын біріктіретін басқару тұжырымдамасы болып табылады.

BPM әдіснама ретінде бизнес үрдістерді басқарумен байланысты әртүрлі мәселелерді шешу үшін қолданылуы мүмкін. Бұл тұжырымдаманы пайдалануға үш тәсілді бөліп көрсетуге болады:

1) Бизнес үрдістерді жетілдіру;
2) Кәсіпорынның процестерін басқару;
3) Үздіксіз оңтайландыру.

Бизнес үрдістерді жетілдіру нақты жобаны оны оңтайландыру және көрсеткіштерін жақсартуды жүзеге асыру болып табылады. Бұл процесс аясында бизнес үрдісті анықтау, сипаттау, талдау және оңтайландыру бойынша жұмыстар орындалады [2].

Кәсіпорынның процестерін басқару бизнес үрдістер жүйесінің компанияның стратегиясы мен даму мақсаттарына сәйкестігін қамтамасыз ету арқылы бизнес үрдістерді тікелей басқару үшін BPM тұжырымдамасын пайдалануды білдіреді.

Бизнес-процесс-бұл кәсіпорынның мақсаттарына қол жеткізу және оның қызметінің тиімділігін қамтамасыз ету үшін бастапқы ресурстарды түпкілікті өнімге немесе өлшенетін нәтижеге пайдалану мен өңдеуге негізделген басқарылатын өзара байланысты циклдік әрекеттер мен операциялардың жиынтығы.

Бизнес-процестерді басқару – жоғары коммерциялық нәтижелерге, тиімділіке қол жеткізу өнері. Бизнес-процестерді талдау барысында алынған нәтижелерге негізделген басқару өнері ұйымның бизнес-процестерінің әрекет ету тиімділігіне ықпал етеді. Бизнес-процестердге сапалы талдау жүргізудің қажетті шарты оны ақпараттық қамтамасыз ету. Талдауды ақпараттық қамтамасыз ету талдау мақсаттарына қол жеткізу үшін қажет ақпараттық ресурстар жиынтығы болып табылады. Ақпараттық ресурстар ретінде басқару жүйесіндегі әрекет етуші ақпарат қарастырылады пен басқарушылық шешімдерге негіз болады[3].

Бизнес-процесс тұтынушы сұранысынан басталып оны қанағаттандырумен аяқталуы тиіс. Сол үшін бизнес-процестер тұтынушы үшін құнды болуы тиіс.

Ұйымның бизнес-процесін сипаттау үшін төмендегідей қадамдық нұсқаулықты басшылыққа алу керек:

1. процестің атауын нақты және дәл сипаттау;
2. процестегі «кіріс» және «шығыс» нүктелерін анықтау;
3. процестің мақсатын анықтау;
4. процестің әрбір кезеңіне процесс басқарушылық функциялар орындайтын және процесті басқаратын процесс менеджерін тағайындау маңызды;
5. процестен «шығысты» міндетті түрде анықтау, ол материадық немесе материалдық емес формада болуы мүмкін;
6. процестен «шығыс» болса, «кіріс» те болуы тиіс, яғни процестің әрекет етуі үшін қажет кіріс құжаттары немесе материалдық құндылықтар.

Тәжірибеде процестерді сипаттаудың әртүрлі тәсілдері қолданылады[4]. Үздіксіз оңтайландыру өзгерістер тиімділігіне мониторинг жүргізу арқылы бизнес үрдістің нәтижелілігін және өнімділігін арттыру бойынша ұзақ жұмысты қарастырады.

Ұйым процестерін басқару әдетте Деминг-Шухарт циклі (PDCA) түрінде көрінеді және төрт кезеңнен тұрады:

1) жоспарлау (жобалау);
2) жүзеге асыру (құжаттау);
3) бақылау (талдау);
4) түзету (жақсарту).

Жоспарлау кезеңінде мәселелер анықталып талданады, сонымен қатар мүмкіндіктер бағаланады және бизнес процестерге қажет өзгерістер жобаланады.Жүзеге асыру кезеңінде бұрынғы жоспарланған өзгерістерді орындайды және құжаттайды. Бақылау кезеңінде бизнес процестерді жүзеге асыру нәтижелері талданады және бағаланады, бизнес процестерді басқару және жүзеге асыру тиімділігін арттыруға бағытталған өзгерістерді жүргізуге мүмкіндік беретін қорытындылар мен ұсыныстар жасалады.

Бұл тәсіл процестерді басқарудың өмірлік циклі ретінде бизнес процестерді үздіксіз жақсарту үлгісін құрастыруға мүмкіндік береді. Соңғы төртінші қадамнан кейін ұйым қызметін үздіксіз жақсарту мақсатында бірінші қадамды қайта бастауы керек.

BPM әдіснамасы төмендегідей процестерді зерттеу, оңтайландыру, жобалау, енгізу, қолдау және орындау аясында тиімді қолданылуы мүмкін:

- кроссфункционалдық процестер;
- әртүрлі құрылымдық бөлімшелер қызметкерлерімен жүзеге асырылатын процестер;
- ұйымға қатысты сыртқы субъектілер процестері, т.б.

Процестік тәсіл ұйымның бизнес үрдістерін жүйелі анықтау және басқару, осы процестердің өзара әрекетін басқару болып табылады.

Бизнес-процестер мен функцияларды талдаудың алғашқы кезеңдерінің бірі Парето 80/20 қағидатын қолдану болып табылады, оған сәйкес барлық бизнес-процестердің ішінен басымдықтарды таңдау қажет, оларды талдаумен және оңтайландырумен бірінші кезекте айналысу қажет, ол үшін басымдық өлшемшарттарын айқындау қажет:

1) бизнес-процестің маңыздылығы;

2) бизнес-процестің проблемалығы;

3) жақсарудың шығын жағы тұрғысынан бизнес-процеске өзгерістер жүргізу мүмкіндігі.

Ұйымның бизнес-процестері олардың негізгі аспектілерін көрсететін әртүрлі әдістер (нотациялар) мен бағдарламалық өнімдердің көмегімен сипатталады. Бизнес-процестерді сипаттайтын IDEF0, BPMN, eEPC сияқты нотациялар бар.

BPMN (Business Process Model and Notation – бизнес процестер нотациясы мен үлгісі) – бизнес процестерді үлгілеу үшін шартты белгілер жүйесі. BPMN 2004 жылы BPMI (қайта құрудан кейін Object Management Group) компаниясымен әзірленді. BPMN стандартының негізгі мақсаты барлық бизнес пайдаланушылардың бизнес-процестерін сипаттау үшін түсінікті нотамен қамтамасыз ету болып табылады: технологиялық схемаларды жасайтын бизнес-талдаушылардан және бизнес-процестерді орындау технологияларын енгізуге жауапты әзірлеушілерден бастап, осы бизнес-процестерді басқаратын және олардың орындалуын бақылайтын менеджерлер мен қарапайым пайдаланушыларға дейін.

Бұл нотацияның артықшылығы бизнес-процестің ішкі логикасын бейнелейді және кең функционалды болып табылады. Ал кемшілігіне графикалық сызбаларды қабылдау қиындығы және ұйымдық құрылымды сипаттау қарастырылмағандығы жатады.

Бизнес-процестерді модельдеудің барлық мүдделі тараптар үшін пайдасы бар. Бизнес тұрғысынан модельдеу ақшаны үнемдеуге, сапаны жақсартуға, өндіріс уақытын азайтуға, өнімділікті арттыруға, проблемаларды анықтауға және оларды жоюға, процесс туралы білім жинауға, қызметкерлердің жұмысын стандарттауға мүмкіндік береді.

Бизнес-процестерді кәсіби түрде басқаратындар үшін модельдеу процестерді нақты және егжей-тегжейлі сипаттау; процесті мақсатты аудиторияға нақты түсіндіру; жобадан не күтілетініне және қандай бизнес мәселесін шешуге болатындығына байланысты егжей-тегжейлі деңгейді таңдау арқылы бизнес мәселелерін шешуге мүмкіндік беретіні үшін өзекті.

Бизнес-модельдеуді барлық қажетті ақпаратты - құжаттарды, орындаушыларды және басқаларды көрсететін процесті жүзеге асырудың дерексіз анықтамалық моделін құру үшін пайдалануға болады. Бұл модель жұмыс сипаттамасына қоса берілуі мүмкін, сондықтан орындаушы өз міндеттерін орындау кезінде оны басшылыққа ала алады. Сонымен қатар, модельді қолданыстағы процестерді оңтайландыру және жаңа процестерді жобалау үшін қолдануға болады, оны процестер реинжинирингі деп те атайды, оны орындау кезінде процестер ағымдағы as – is күйінде және қалаған to-be-де сипатталады.Осылайша, BPMN стандарты бизнес-процестердің модельдері мен оларды жүзеге асыру арасындағы алшақтықты жоюға бағытталған.BPMN нотациясы көптеген бизнес пайдаланушыларға және ақпараттық жүйе әзірлеушілеріне түсінікті элементтердің арнайы жинағы көмегімен бизнес процестерді модельдеуге арналған. Бұл жердегі бизнес пайдаланушылар бизнес талдаушылар, менеджерлер, процестерді басқарушылар және процестерді орындаушылар.

BPMN 2.0 тәсілінің негізінде төмендегідей қағидаттар жатыр:

1) Бизнес процесс BPMN-нотациясы көмегімен «қалай бар» (as is) солай сипатталады және бірден автоматтандыруға жатады;

2) Процестерді басқару үшін процестің графиктік үлгісі бизнес қосымшаның бағдарламалық кодына өзгеретін жүйе қолданылуы керек.

3) Егер бизнес-процестерді басқарудың тиісті ақпараттық жүйесінің қолдауымен жүзеге асырылып жатқан процестің барысын жақсарту бизнес пайдаланушының тапсырмасы бойынша оны қысқа мерзімде айтарлықтай шығындарсыз жүзеге асыруға болады, өйткені BPMN 2.0 тәсілі бизнес-қосымшаны пайдаланушының талаптарына сәйкес оңай қайта баптауға мүмкіндік береді.

BPMN негізгі міндеті – талдаушыларға, бағдарлама әзірлеушілерге және бизнес пайдаланушыларға түсінікті болатындай бизнес процестерлі сипаттау және үлгілеу мүмкіндігін ұсыну.

Сондықтан BPMN көмегімен құрылған үлгілер төмендегідей жұмыстарды орындау аясында қолданылуы мүмкін:

- ✓ бизнес процестерді талдау және жетілдіру;
- ✓ бизнес процестерді орындау;
- ✓ бизнес процестердің орындалуын бақылау;
- ✓ бизнес процестерді жақсарту.

BPMN-ді ұйымның бизнес-процестерін оларды кейіннен реттеумен сипаттау үшін пайдалану ұйымның оның бизнес-процестерінің жетілу тұрғысынан үшінші деңгейге өтуін қамтамасыз етеді.

Gartner Inc. компаниясы әзірлеген «Business Process Management Maturity Model» үлгісі бизнес-процестерді басқару тұрғысынан компанияның жетілуінің алты кезеңін білдіреді. Бұл модельді пайдалану компанияға оның жетілу деңгейін түсінуге және бизнес-процестерді басқарудың корпоративтік стратегиясын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Бизнес процестерді оңтайландыру бойынша жұмыстардың мәні «қалай бар» (as is) жағдайынан «қалай болу керек» (to be) жағдайына өткізуде болып табылады. Ағымдық қызметті талдаудағы «қалай бар» (as is) әдісі нақты процестерге сүйене отырып жасалады. Бұл кезде процестерді ұйымдастыру және орындаудағы қателіктер анықталуы мүмкін. Ол процесс қатысушыларының көп немесе аз болуы, операцияларды қайталау, тізбекті процестердің анықталмаған шекарасы, шығыс пен кірістің сәйкессіздігі, т.б. болуы мүмкін.

Сосын бизнес-процесс үлгісі сыни талдауға ұшырайды немесе арнайы бағдарламалық қамтамасыз ету арқылы өңделеді. Талдау нәтижелері бойынша бизнес-процестердің «қалай болу керек» (to be) үлгісі қалыптастырылады және оған сәйкес қажет өзгерістерді енгізу бойынша шаралар жоспары әзірленеді. Ұйымның бизнес-процестерінің әрекет ету тиімділігін бағалау проблемалық жақтарын уақытылы анықтауға, сәйкес болдырмау шараларын әзірлеуге, тиімді басқарушылық шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Хаммер М. Реинжиниринг корпорации: манифест революции в бизнесе. Пер.с англ. / М. Хаммер, Дж. Чампи. – М.: издательство Манн, Иванов и Фербер, 2011- 254 с.

2. Абдакиев, Н.М. Реинжиниринг бизнес – процессов / Н.М. Абдакиев - М.: Эксмо, 2011 – 345 с.

3. Репин В. В. Бизнес-процессы. Моделирование, внедрение, управление. 2-е изд. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2014 – 287 с.

4. Репин В. В., Елиферов В. Г. Процессный подход к управлению. Моделирование бизнес-процессов. М. : Манн, Иванов и Фербер, 2013 – 375 с.

УДК 336.057.87

Жадигерова Г.А. к.э.н., доцент
Сергазиева М.Р. к.э.н., доцент
Шымкентский университет
г.Шымкент, Республика Казахстан

ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ МОДЕЛЕЙ БЮДЖЕТИРОВАНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИИ

Аннотация. Важнейшим элементом хозяйственной деятельности и управления предприятием, одной из его центральных функций является планирование, в том числе и финансовая деятельность. Бюджетирование позволит предприятию получить дополнительные конкурентные преимущества за счет создания эффективной системы управления ресурсами, что позволит последнему точно прогнозировать возможные проблемы и правильно планировать свои дальнейшие действия. Система бюджетной поддержки будет способствовать интеграции управленческих и информационных технологий. В свою очередь, положительно скажется на повышении эффективности управления. Его реализация позволит руководству планировать финансово-хозяйственную деятельность с учетом достижения определенного финансового результата, то есть четко определять и измерять цели, определять ориентиры деятельности.

Ключевые слова: бюджет, предприятие, финансы, эффективность, управление, ресурсы, планирование

Современной формой внутрифирменного финансового планирования и стратегического управления является программно-целевое бюджетирование, которое можно определить как систему бюджетного планирования, связывающую понесенные расходы с ожидаемой отдачей от этих расходов, их социально-экономической эффективностью.

Использование методов и инструментов внутреннего финансового планирования создает следующие важные преимущества для компании:

- позволяет использовать перспективные благоприятные условия и создавать конкурентные преимущества;
- уточняет возникающие проблемы и снижает возможные риски от неопределенности и возможных изменений во внешней среде;
- поощряет руководителей и работников к реализации своих решений в будущей работе;
- повышает координацию управления и действий в организации;
- создает предпосылки для повышения уровня общего образования и специальной подготовки руководителей;
- повышает способность предприятия предоставлять необходимую и достоверную информацию в полном объеме и в требуемые сроки;
- способствует рациональному распределению ресурсов предприятия и их распределению по установленным целям, задачам и исполнителям;
- улучшает и облегчает контроль на предприятии.

Данное определение не ограничивается планированием особенностей данного метода, даже если речь идет о программно-целевом методе как системе бюджетного планирования. Программно-целевой подход затрагивает все этапы бюджетного процесса на предприятии. Как следствие, исполнение бюджета и контроль за его исполнением носят профессионально-целевой характер.

Стратегическое управление корпорацией сегодня базируется на системном и ситуационном подходах к управлению (системный подход и ситуационный подход), которые представляют собой «философию управления» в определенном смысле внутрифирменного планирования.

В связи с этим, на наш взгляд, особое значение имеет эффективное взаимодействие на предприятии, которое связано с двумя основными режимами управления - внутрифирменным планированием и стратегическим управлением, материальным, финансовым, информационным, структурным и др.потоки и отношения, которые являются временным аспектом взаимодействия.

В отличие от стратегического управления, результатом внутрифирменного планирования деятельности предприятия (и одновременно-целью) является использование его существующего стратегического положения для достижения поставленных целей и решения поставленных задач.

В то же время, на наш взгляд, основным направлением развития современной организации эффективного управления предприятиями и организациями является органический синтез стратегического управления и внутрифирменного планирования, а не противопоставление.

Поэтому перед их руководством сегодня стоят сложные и необычные научно-методические и практические задачи разработки систем управления, наиболее соответствующих их стратегиям, основанных на одновременном использовании идеологии, методов и инструментов стратегического планирования и внутрифирменного планирования и способствующих достижению поставленных целей.

Одной из наиболее сложных проблем, стоящих перед современными менеджерами, является проблема стратегического прогнозирования и поиска возможностей для выработки решений, способных преодолеть проблемы и использовать не только существующие, но и потенциальные возможности

В полной мере эти требования относятся и к вопросам формирования эффективной системы внутрифирменного планирования и стратегического управления на предприятии (СВПСУП).

Как и любая другая система, СВПСУП может быть рассмотрена как комплекс, состоящий из нескольких подсистем. Одной из таких подсистем является внутрифирменная подсистема планирования, основной задачей которой является реализация целей функции «Планирование» на предприятии. Основным преимуществом планирования является получение синергетического эффекта, а это как основа реализации преимуществ внутрифирменного планирования требует разработки специфического механизма и алгоритма взаимодействия и взаимодействия всех подразделений и элементов предприятия, мероприятий, планов и программ. Вместе с тем, мы разработали модель адаптивного ситуационного планирования, которая может быть очень эффективным, и ее содержание должно быть достаточно гибким, чтобы оставаться потенциально полезным во внешней и внутренней среде предприятия[1].

Можно назвать систему стратегического управления, представляющую собой взаимосвязанную совокупность методов, способов разработки, исполнения, мониторинга и корректировки планов и бюджетов, а также основанную на принципах стратегического управления, используемую для достижения долгосрочных и краткосрочных целей развития предприятия (предприятия), укрепленную современными информационными технологиями.

Таким образом, бюджетное управление как целостная технология и системное методическое пособие является современной формой внутрифирменного планирования и стратегического управления на предприятии и характеризуется высокой степенью универсальности его применения.

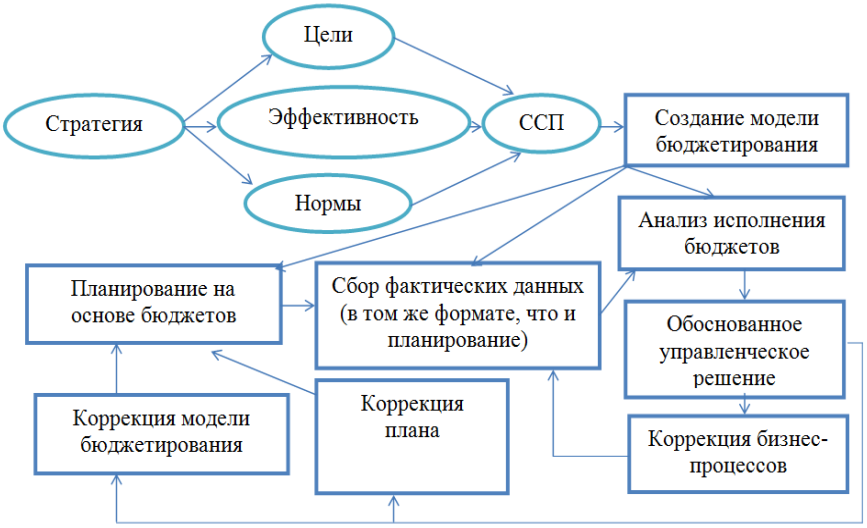

Рисунок 1 - Формирование модели бюджетирования промышленного предприятия

Примечание - Составлено автором

Таким образом, бюджетное управление как целостная технология и системное методическое пособие является современной формой внутрифирменного планирования и стратегического управления на предприятии и характеризуется высокой степенью универсальности его применения.

Бюджетирование позволит предприятию получить дополнительные конкурентные преимущества за счет создания эффективной системы управления ресурсами, что позволит последнему точно прогнозировать возможные проблемы и правильно планировать свои дальнейшие действия.

Очень важно, что создание системы бюджетной поддержки будет способствовать интеграции управленческих и информационных технологий, что, в свою очередь, положительно скажется на повышении эффективности управления. Его реализация позволит руководству планировать финансово-хозяйственную деятельность с учетом достижения определенного финансового результата, то есть четко определять и измерять цели, определять ориентиры деятельности.

Кроме того, в этом случае можно распределить функции всех подразделений и направить функции финансового менеджмента между руководителями подразделений для достижения целевого финансового результата.

Бюджетирование позволяет предприятию:

- определение приоритетов текущих и будущих платежей;
- контроль и контроль финансовых результатов деятельности предприятия в целом и частных финансовых директоров;
- планирование движения денежных средств и движения товарно-материальных запасов;
- планирование и прогнозирование доходов и расходов;
- формирование и оценка показателей ликвидности и рентабельности предприятия и отдельных направлений его деятельности (видов деятельности) и др[2,3].

Кроме того, бюджетирование создает условия для обеспечения хорошей координации хозяйственной деятельности предприятия, повышает его управление и склонность к изменениям внутренней и внешней среды, снижает возможность.

Список литературы:

1. Бухалков М.И. Внутрифирменное планирование: Учебник. М.: ИНФРА-М, 2012.-392 с.
2. Голованъ С.И. Бизнес планирование: Учебное пособие. Ростов-на-Дону: Феникс, 2012.-318 с.
3. Данько Т.П. Управление маркетингом (методологический аспект). М.: ИНФРА-М, 2017. - 280 с.

УДК: 338.1:636.2

Жороева А.М. к.э.н., и.о.доцента,
Международный университет им. К.Ш.Токтомаматова,
г. Жалал-Абад, Кыргызская Республика.

УПРАВЛЕНИЕ КОНЕВОДСТВОМ И ПОВЫШЕНИЕ ЕГО ЭФФЕКТИВНОСТИ В КЫРГЫЗСТАНЕ

Аннотация. В данной статье рассмотрены вопросы связанные с исследованием современных механизмов управления коневодством в Кыргызской Республике и пути повышения их эффективности в новых условиях хозяйствования. Несомненно, проблема поиска рациональных путей интенсификации производства продукции коневодства и повышения её качества достаточно актуальна. С учетом сегодняшней ситуации предложенная схема развития животноводства должна привести к мобилизации максимального объема ресурсов для достижения максимальных целей в данных условиях. Во-первых, система финансового управления коневодческого хозяйства должна обеспечить максимального применения имеющихся в наличии животных и их сохранения. На практике это означает, лошади, не окупающие свои расходы в спорте и хозяйствах, должны быть требованы на мясокомбинатах (после системы усиленного кормления и откорма), а также в сфере аренды лошади, туризма, иппотерапии, верховой езды, предварительная тренировка в частных рук и др.

Ключевые слова: коневодства, хозяйства, поголовье, эффективность, управление, производство, качество продукции.

В целом проблема поиска рациональных путей интенсификации производства продукции коневодства и повышения её качества достаточно актуальна. На её решение в последние годы направлен целый ряд научно-технических программ учебных заведений и научно-исследовательских институтов Кыргызстана. Несмотря на ряд принятых мер государственной поддержки в последние годы продуктивное коневодство в хозяйствующих субъектах на региональном уровне все еще находится в состоянии кризиса. За последние годы по сути данная сфера деятельности трансформировалась в финансового донора для покрытия убытков других отраслей в многоотраслевых коневодческих хозяйствах, которые не возмещают понесенных затрат. В этой связи разведение продуктивных лошадей отмечается большей предпочтительностью и экономической выгодностью. Проведенное исследование и анализ развития продуктивного коневодства вместе с тем выявил недостатков организационного и технологического характера. В частности, снижение уровня зоотехнической и племенной работы в коневодческих хозяйствах, до сих пор не приходуется как первичный продукт молоко кобыл, а ставится на учет кумыс, что способствует возникновению потерь этого ценного диетического продукта.

В жизни кочевого кыргызского народа кони имеют огромное значение. Многие тысячелетия кыргызы использовали лошадей в своей жизнедеятельности, приспосабливали их к своей жизни, всегда держа при себе, они их выкармливали особенным образом, не меняли на другой вид скота. В жизни кыргызов нет другого животного, который заменил бы им лошадей.Скакуны Кыргызстана удивили весь мир во время многодневного супер пробега от Ашхабада до Таласа. После приобретения независимости, хозяйства племенных лошадей практически были ликвидированы. Если раньше в стране было около 300 тыс. лошадей, то в настоящее время за счет фермерских хозяйств, количество лошадей увеличился еще больше. Увеличились количество предпринимателей, действующих за счет производства продукции из мяса, кобыльего молока и кумыса.

Основной целью отрасли развития коневодства является полное обеспечение сельскохозяйственных, спортивных и других учреждений различных видов и различных форм собственности, а также населения высококачественными (рабочей, продуктивной, породистой, спортивной) лошадьми. Для реализации вышеназванной цели имеются следующие основные задачи:

- увеличение количества поголовье породистых лошадей во всех хозяйствах;
- увеличение производства всех видов продукций коневодства;
- улучшение селекции породистых лошадей с целью получения пород, не отстающих от лошадей развитых зарубежных стран, обеспечения драгоценными и спортивными лошадьми;
- обеспечение конкурентоспособности продукции коневодства на мировом рынке на основе повышения качества разведения и подготовки, на коммерческой основе регулировать маркетинговую и рекламную деятельность на высоком уровне;
- усиление государственной поддержки хозяйств породистых лошадей, в первую очередь хозяйств, выводящих породистых лошадей новокыргызской породы, за счет средств ипподромов, дотаций, выделяемых из бюджета;
- производить экологически чистый продукт из конины, создать сеть акционерных и частных предприятий по выпуску детских питаний из кобыльего молока, кумыса.

Важно определение на научной основе всестороннее изучение возможных путей и целей развития на перспективу малого предпринимательства в региональных условиях. Уточнение в прогнозах долгосрочное функционирование, услуг малого предприятия предпринимательства, а также средств и ресурсов, необходимых для его реализации требует специального исследования.

В постановлении № 312 от 14 июня 2016 года о присвоении статуса племенного завода и пленной фермы субъектам Кыргызской Республики, ведущих племенную работу утвержден список племенных заводов, прошедших государственную аттестацию и переаттестацию в целях дальнейшего развития племенного животноводства, сохранения генетических ресурсов и экономного применения и рекомендовано предоставление кредитов в первую очередь от ОАО

«Айыл Банк» в рамках государственной программы тем субъектам, которым присвоены статусы племенного завода и племенной фермы.

Коневодческое хозяйство Ошской области Кыргызстана, по сравнению с 90-ми годами прошлого столетия за счет многочисленных экономических реформ, смог усилить свой социально-экономический потенциал, в результате чего была достигнута уровень, в 4,5 раза превышающий уровень середины 90-х годов.

В эти годы произошли реформы по широкому спектру коневодческих хозяйств вне зависимости от форм собственности. Были достигнуты стабилизации цен на продукции коневодческих хозяйств и их регулирование, создание условий для внешней торговли, приватизация хозяйств, реформирование производства, структурное реформирование в сфере управления аграрной реформы.

Однако, продвижение усиленной в начале реформы вперед в ходе ее последовательной реализации не было логически продолжено, что привело к уменьшению за последние несколько лет экономического роста коневодческих хозяйств Ошской области. Кроме этого, меры, предусмотренные по реформированию коневодческого хозяйства в Ошской области, не смогли приобрести поддержку общества и не были широко освещены.

Таблица 2 - Оптимизация поголовья лошадей

Породы	**Годы**				
	2020	**2021**	**2022**	**2023**	**2024**
Новокыргызская	219,3	227,3	229,3	230,0	230,5
Чистокровный ездовой	1, 7	1,74	1,76	1,80	1,80
Орлов и русский бег	12,0	12,16	12,24	12,30	12,40
Местная улучшенная	176,0	184,8	193,7	203,0	221,8
Всего	410,0	420,0	435,0	445,1	465,0
Примечание – составлено автором					

На наш взгляд, в целях дальнейшего продвижения реформы коневодческих хозяйств Ошской области и в рамках ее реализации основное внимание следует уделить следующим трем направлениям:

1) при поддержке малых предприятий в рамках деятельности коневодческих хозяйств в регионе необходимо усилить экономическое развитие данных хозяйств и создание новых рабочих мест;

2) улучшить удовлетворительность и адресность развития продукций коневодства;

3) совершенствование деятельности малых предприятий общего аграрного сектора и управления общего потенциала коневодческих хозяйств.

В статье на основе данных Национального статистического комитета отобрана деятельность коневодческих предприятий Кыргызской Республики за последние 5 лет и определена оптимизация поголовья лошадей.Таким образом, в будущем, в 2020 - 2024 годах, количество лошадей планируется следующим образом (тыс. голов).

Если на начало 2020 года во всех хозяйствах страны поголовье составило 410,0 тыс. к 2024 году количество лошадей составит 465,0 тысячи голов или на 55,0 тыс. больше по сравнению с 2020 годом.

Природно-климатические условия Ошской области позволяют успешно развивать животноводство, здесь 83% сельхозугодий или 750 тыс. гектаров земли являются естественными горными пастбищами с богатой травой.

В последние годы коневодческое хозяйство успешно начало развиваться по разным направлением – продуктивным, ездовым и спортивным.

На высокогорных регионах республики лошади новокыргызской породы и дальше будут развиваться и распространятся. Дальнейшая работа с данной породой будет направлена на уве-

личение производства мяса и молока. Для развития коневодства спортивного направления применяются чистокровные ездовые породы новокыргызского сорта лошадей.

Особое внимание следует уделить скакунам, имеющим авторитет у местного населения. Для сохранения ценного генофонда местной популяции лошадей, сохранения их породистости и увеличения количества необходимо создавать реликтовые табуны лошадей.

Результаты исследования способствует эффективному применению ресурсов в деятельности предприятий коневодства и созданию новых перспективных пород, типов, линий сельскохозяйственных животных, технической реконструкции отрасли, развитию частного сектора, частного предпринимательства в производстве сельскохозяйственной продукции и рынка высокопродуктивных пород лошадей, а также успешному развитию всего животноводства.

Необходима аграрная политика, способная учитывать реальную обстановку коневодческого хозяйства отрасли, вырабатывать механизмы действий для создания необходимой производственной сферы. По причине того, что у экономики Ошской области в условиях переходной экономики отсутствует возможность полного субсидирования всего сельского хозяйства, в частности коневодства, необходимо либерализация производства, создать стабильную систему распределения материально-технических и генетических резервов, развивать рыночные механизмы самофинансирования и самоокупаемости.

Список литературы:

1. Закон Кыргызской Республики от 29 апреля 2002 года № 76 «О бухгалтерском учете» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.05.2015).

2. Шеремет А.Д., Старовойтова Е.В. Бухгалтерский учет и анализ. Учебник для ВУЗов. Издание второе. Москва: ИНФРА-М. 2014 г. 430 с.

3. Арзыбаев А.А. и др. Международные стандарты финансовой отчетности. Учебник для ВУЗов. Изд. “КНУ им.Ж.Баласагына” Бишкек 2015. 320 с.

4. Барнгольц С.Б., Мельник М.В. Методология экономического анализа деятельности хозяйствующих субьектов. Москва: Издательство “Финансы и статистика”. 2003. 240 с

УДК 336.14:352

Исмаилова Ә.Ж. докторант,
Евразийский Национальный Университет имени Л.Н. Гумилева,
руководитель управления Министерства финансов РК
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

МЕЖДУНАРОДНАЯ ДИАГНОСТИКА КАЧЕСТВА УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫМИ ИНВЕСТИЦИЯМИ В ИНФРАСТРУКТУРУ

Аннотация. В настоящее время широко обсуждается вопрос увеличения государственных инвестиций и проблема оценки эффективности управления данными инвестициями. Надежная система управления всей цепочки реализации инвестиционных проектов может повысить эффективность государственных инвестиций.Эффективность инфраструктурных инвестиций и государственного управления в этой сфере может оцениваться различным образом. Международные компании и организации разработали и применили на практике целый ряд новых методик, базирующихся на оценке жизненного цикла проекта, интеграции инфраструктурных инвестиций в бюджетный цикл, формировании национальных индексов (рейтингов) эффективности государственных инвестиций. По мнению автора, некоторые из этих методик являются актуальными для оценки эффективности государственных инфраструктурных инвестиций в Республике Казахстан.

Ключевые слова: бюджетные инвестиции, оценка качества управления, инвестиции в инфраструктуру, эффективность, методика, политика, финансирование.

Основываясь на экономической теории ключевым показателем развития страны является доля инвестиций в ВВП. Действительно, прямо пропорциональная связь между

инвестиционным коэффициентом страны и темпами ее экономического роста представляет собой одну из немногих бесспорных закономерностей в экономике [1].

Международный валютный фонд (далее – МВФ) отводит главную роль государственным инвестициям в период перехода к миру послеCOVID-19. По их мнению, увеличение государственных инвестиций в странах с развитой экономикой и странах с формирующимся рынком может способствовать оживлению экономической активности после самого резкого и глубокого падения мировой экономики в современной истории. Увеличение государственных инвестиций на 1 процент ВВП может укрепить уверенность в восстановлении экономики и повысить уровень ВВП на 2,7 процента, частных инвестиций на 10 процентов, азанятости на 1,2 процента, если качество инвестиций будет высоким и существующий уровень долговой нагрузки государственного и частного сектора не ослабит ответную реакцию со стороны частного сектора на меры стимулирования [2].

По данным Национального бюро статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан, бюджетные инвестиции в основной капитал в Казахстане в последние годы составляют от 2,2 до 3,3% от ВВП (табл. 1), что характеризует страну как привлекательную для инвестиций. В развитых странах государственные инвестици также не превышают 2,5-3,5 % к ВВП.

Таблица 1 - Инвестиции в основной капитал по источникам финансирования за 2016-2020 годы *(млрд. тенге)*

	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.
Инвестиции в основной капитал					
Всего	7 762,3	8 770,6	11 179,0	12 576,8	12 270,1
В т.ч. бюджетные средства					
Республиканский бюджет	948,2	817,1	756,7	842,4	885,2
Местный бюджет Всего	378,1	615,7	664,4	684,6	1 466,3
ВВП					
Всего	46 971,2	54 378,9	61 819,5	69 532,6	70 649,0
Доля бюджетных средств					
В инвестициях в основной капитал, в %	17,1	16,3	12,7	12,1	19,2
В ВВП, в %	2,8	2,6	2,3	2,2	3,3
Примечание: составлена из источника[3].					

В настоящее время Правительством Республики Казахстан ведется работа над Концепцией управления государственными финансами Республики Казахстан до 2030 года. Одним из основных подходов формирования и реализации бюджетной политики в новых условиях является повышение эффективности и экономической отдачи бюджетных расходов. Как известно, бюджетные инвестиции имеют мультипликативный эффект для роста экономики страны. В реалях сегодняшних дней бюджетные инвестиции актуальны как со стороны реализации инвестиционных проектов, так и управления бюджетными инвестициями.

Необходимо отметить, что в Казахстане отсутствует утвержденная методологическая основа оценки эффективности бюджетных инвестиций, начиная с определения приоритетности финансирования проектов, расчета экономического эффекта от заявляемых расходов на бюджетные инвестиции, не говоря уже об их управлении.

Методологию оценки эффективности управления инвестициями разрабатывают и применяют МВФ и Всемирный банк, а также крупнейшие консультативные компании.

Данная работа ведется непрерывно в течение последних двух десятилетий. Подходы к оценке управления государственными инвестициями в инфраструктуру совершенствуются и усложняются, включая все новые области оценки, что связано с появлением новых задач по обеспечению устойчивого роста, с развитием государственных функций в управлении общественными финансами и внедрением новых инструментов управления.

Все современные методические подходы к оценке качества управления инфраструктурными инвестициями основываются на принципах «Методологии оценки государственных расходов и финансовой подотчетности» (PEFA).

В настоящее время оценка PIMA признана Всемирным банком и МВФ в качестве единой методики оценки качества управления государственными инфраструктурными инвестициями, применяемой в межстрановых сопоставлениях и в целях стимулирования экономики развивающихся стран, прежде всего реципиентов помощи развитию[6].

В 2015 году, признавая необходимость комплексного подхода к управлению инфраструктурой, МВФ разработал Оценку управления государственными инвестициями (PIMA) в рамках оказания помощи странам в укреплении важнейших областей управления инфраструктурой. Учитывая центральную роль государственных инвестиций в содействии устойчивому макроэкономическому росту, PIMA предлагает комплексный диагностический инструмент для оценки управления инфраструктурой стран на всех уровнях экономического развития. В нем определены области, требующие внимания для улучшения управления инфраструктурой, и указаны конкретные реформы, которые правительства могут осуществить, чтобы использовать ограниченные ресурсы и лучше расходовать государственные инвестиции.

Также доступно несколько других инструментов:

• Всемирный банк разработал систему оценки управления государственными инвестициями, которая помогает странам оценивать сильные и слабые стороны методов управления государственными инвестициями с помощью восьми “обязательных” функций (2014).

• МВФ совместно со Всемирным банком разработал Модель оценки финансовых рисков государственно-частного партнерства (PFRAM). PFRAM – это инструмент для оценки потенциальных финансовых затрат и рисков, связанных с проектами государственно-частного партнерства (2019).

• ОЭСР опубликовало “Создание правильной инфраструктуры: основа для улучшения Управления” в 2017 году. В этой структуре изложены инструменты управления, которые помогут директивным органам улучшить управление политикой в области инфраструктуры, основываясь на 10 аспектах того, как правительства определяют приоритеты, планируют, составляют бюджет, осуществляют, регулируют и оценивают инвестиции в инфраструктуру (2017).

В совокупности эти инструменты обеспечивают комплексный подход к оказанию помощи странам в укреплении управления их инфраструктурой[7].

PIMA оценивает процедуры, инструменты, процессы принятия решений и мониторинга, которые правительства используют для предоставления инфраструктурных активов и услуг населению. PIMA использует системный подход к анализу управления, который позволяет странам количественно оценивать и сравнивать свою практику с аналогичными. Углубленный анализ, дополненный межстрановыми сопоставлениями, повышает осведомленность и формирует общее понимание среди ключевых заинтересованных сторон необходимых действий по реформированию. Это может помочь странам разработать собственную стратегию укрепления управления инфраструктурой.

PIMA оценивает 15 элементов, участвующих в трех ключевых этапах цикла государственных инвестиций: (1) планирование устойчивых инвестиций в государственном секторе, (2) распределение инвестиций в нужные сектора и проекты и (3) реализация проектов вовремя и в рамках бюджета.

Все три этапа имеют решающее значение с макроэкономической точки зрения:

• Планирование. Эффективное инвестиционное планирование требует институтов, обеспечивающих финансовую устойчивость государственных инвестиций, эффективную координацию между секторами и уровнями управления и надлежащую оценку.

• Распределение. Выделение государственных инвестиций на наиболее продуктивные проекты требует всеобъемлющего, единого среднесрочного бюджета и объективных критериев отбора проектов.

• Внедрение. Своевременная и экономически эффективная реализация проектов государственных инвестиций требует наличия учреждений, обеспечивающих полное финансирование проектов, их прозрачный мониторинг и эффективное управление на протяжении всей их реализации.

В условиях возрастающей конкуренции на глобальных рынках капиталов страны с более высокими рейтингами, т.е. с высокой оценкой качества управления государственными инфраструктурными инвестициями, получают сравнительное преимущество. Поэтому в настоящее время отмечается повышение заинтересованности стран в участии в международной диагностике качества управления, а также в применении общепризнанных в мире методик при самостоятельной оценке качества управления инвестициями, в т.ч. в хозяйственную и социальную инфраструктуру.

В Казахстане не существует таких разработок, которые содержали бы комплексные подходы к оценке эффективности управления государственными инфраструктурными инвестициями. Разработка такой методики целесообразна в контексте формирования национальной системы оценки качества управления общественными финансами.

Список литературы:

1. Как устроена экономика / Ха-ДжунЧанг; пер с англ. Е.Ивченко; [науч.ред. Э. Кондукова]. – 8-е изд., доп. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2021. – 320 с.

2. Vitor Gaspar, Paolo Mauro, Catherine Pattillo, Raphael Espinoza Public Investment for the Recovery [Электрон.ресурс].– 2020.– URL: http://www.imf.org/ru/News/Articles/2020/10/05/blog-public-investment-for-the-recovery (датаобращения: 10.10.2021).

3. Статистика национальных счетов и инвестиций[Электрон.ресурс].– 2021.– URL: http://www.stat.gov.kz (дата обращения:25.10.2021).

4. Effective Public Investment Across Levels of Government: Implementing the Principles[Electronic resource]– Available at: https://www.oecd.org/effective-public-investment-toolkit/(датаобращения:10.10.2021).

5. Making Public Investments More Efficient / IMF Policy Paper. International Monetary Fund, June 2015. URL: http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2015/061115.pdf.

6. Бокарев А.А., Богачева О.В., Смородинов О.В. Развитие методологии оценки эффективности управления государственными инвестициями в инфраструктуру // Финансовый журнал. 2017. № 4. С. 56-70 [Электрон.ресурс]. – URL: https://www.nifi.ru/images/FILES/Journal/Archive /2017/4/articles_2017_4/fm_2017_4_05.pdf (дата обращения: 23.01.2022).

7. Schwartz, Gerd, Manal Fouad, Torben Hansen, and Geneviève Verdier, eds. 2020. Well Spent: How Strong Infrastructure Governance Can End Waste in Public Investment. Washington, DC: InternationalMonetaryFund.

УДК: 338.242.4

Иссаев Р.магистрант
Научный руководитель: **Мухамбетова Л.К.** к.э.н., доцент
Казахский университет экономики,финансов и международной торговли
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ БИЗНЕСА И ВЛАСТИ КАК НЕОБХОДИМЫЙ ЭЛЕМЕНТ ЭКОНОМИКИ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА

Аннотация. В статье обоснована необходимость пересмотра принципов взаимодействия между бизнесом и властью. Рассмотрен характер взаимодействий власти и бизнеса с различных позиций. Проанализирована проблема организации взаимодействия между органами власти и бизнеса. Даны сущностные характеристики моделям взаимодействия бизнеса и власти. Предложен новый подход к организации системы социального партнерства между властью и бизнесом.

Ключевые слова: бизнес-сообщество, органы власти, национальные интересы, социальное партнерство, модель организации взаимодействия бизнеса и власти, стабильное развитие экономики, социальная ответственность бизнеса

Взаимодействие бизнеса и власти представляет собой механизм сосуществования и взаимого влияния их друг на друга, что обеспечивает решение стоящих перед ними задач на основе согласования взаимных прав и интересов. При этом важным является тот факт, что как власть,

так и бизнес, являются порождением общества. Деятельность общества целенаправленно ориентируется на формирование власти. В свою очередь бизнес несет ответственность за свою деятельность перед обществом и властью, реализуя характерные для него функции. Задача органов власти заключается в осуществлении действий, направленных на защиту общенациональных интересов. В то время как в основе бизнеса находится частный интерес. Вполне естественным для бизнеса является то, если его интересы частично или полностью совпадают или не совпадают с общенациональными интересами.

С глобальной точки зрения интересы бизнеса и власти характеризуются одинаковой направленностью. Понятно, что необходимым условием существования бизнеса является платежеспособное население. В обеспечении увеличения доходов граждан заинтересованы также властные органы, ведь управлять благополучным с социальной точки зрения обществом значительно проще. При этом основу социального благополучия общества составляет состояние экономики [1].

Если рассматривать с позиций экономического роста, то ведущая роль отводится бизнесу, так как в его распоряжении находятся ресурсы самого разного характера: материальные, финансовые, трудовые. Именно правильно организованный бизнес формирует основу благополучия государства. В частности, благодаря деятельности бизнеса появляются новые рабочие места, осуществляются поступления в бюджет, происходит наращивание внешнеэкономических связей.

Нужно сказать, что с точки зрения содержания взаимодействие власти и бизнеса имеет многообразный характер. Данное взаимодействие охватывает широкий круг вопросов. К ним в первую очередь можно отнести стратегию развития государства; разработку и реализацию программ, нацеленных на обеспечение общественной полезности; распределение доходов. Во взаимоотношениях бизнеса и государства особо актуальными становятся такие вопросы как роль власти в управлении экономикой, установление налоговой нагрузки на бизнес, формирование социальной ответственности бизнеса [2].

Очевидно, что взаимодействие бизнеса и власти приносит выгоду обеим сторонам. С одной стороны, бизнес-сообщество может действовать в интересах общества, а, значит, в интересах государства тоже. С другой стороны, государство в свою очередь оказывает поддержку бизнесу. В частности, это проявляется в либерализации экономической ситуации, стимулировании развития малого и среднего бизнеса, оптимизации налоговой нагрузки, минимальном участии в рыночных отношениях.

При формировании доверительных отношений между бизнесом и властью особое место занимает возможность саморегулирования, которую власть передает бизнесу. Но подход, основанный на саморегулировании, становится возможным только тогда, когда бизнес действует в рамках поддержки национальных приоритетов, заботится не только о получении собственных выгод, но и старается удовлетворять общественные интересы, разделяет с органами власти ответственность за проведение реформ.

Тем не менее, несмотря на взаимную выгоду, взаимодействие бизнеса и власти в реальной действительности не всегда бывает достаточно эффективным. Дело в том, что действия бизнеса протекают в определенной среде, которая формируется под воздействием исторических традиций, социальной инфраструктуры, состояния общества. Главной целью бизнеса является получение максимальной прибыли, которую не всегда можно достичь на законном основании. При этом крупный капитал, с одной стороны, стремится оказывать давление на властные органы. В то время как власть, с другой стороны, не всегда имеет достаточно средств для осуществления своих функций, что подталкивает ее к усилению давления на бизнес для получения этих средств. Поэтому взаимодействие бизнеса и власти зачастую представляет собой бесконечные попытки в решении возникающих между ними противоречий.

В научной литературе выделяют несколько моделей организации взаимодействия бизнеса и власти: партнерство, контроль, принуждение, невмешательство (рисунок 1).

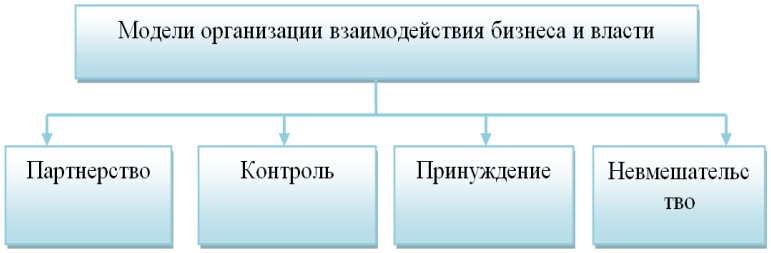

Рисунок 1 – Модели организации взаимодействия бизнеса и власти
Примечание: составлен на основе источника [3]

В отношении модели невмешательства следует сказать, что ее можно рассматривать, скорее всего, в чисто теоретическом плане, ведь в действительности государство вмешивалось в процесс производства даже в эпоху свободной конкуренции. Так, например, оно контролировало продолжительность рабочего дня, запрещало использовать детский труд.

Ряд исследователей считает, что взаимоотношения между властью и бизнесом являются целесообразными в рамках системы социального партнерства. При традиционном подходе социальное партнерство представляет собой двустороннее сотрудничество работодателей и профсоюзов на постоянной основе. При этом к сотрудничеству с участием государства, от лица которого выступает правительство, традиционные партнеры прибегают только в исключительных случаях [4].

Как нам кажется, более целесообразным является подход, когда система социального партнерства рассматривается в широком смысле. В этом случае не профсоюзы, а все гражданское общество выступает субъектом согласования интересов. Тогда социальное партнерство можно рассматривать в качестве системы взаимоотношений между властью, бизнесом и гражданским обществом, где субъекты системы при выработке согласованных решений имеют равные права и где учитываются интересы всех сторон. Данный подход в большей мере соответствует зарубежной практике, позволяет избежать путаницы в экономической литературе, когда под социальным партнерством подразумеваются программы, проводимые государством, бизнесом и НКО, но не профсоюзами.

Главной проблемой во взаимодействии бизнеса и власти является тот факт, что власть поддерживает бизнес только при соблюдении им определенных условий. Органы власти устанавливают правила поведения для бизнеса, контролируют исполнение правил с позиций социальной ответственности бизнеса. При этом власть не интересует промежуточный общественный эффект, она преимущественно ориентируется на достижение конечного общественно значимого эффекта.

При отсутствии эффекта устанавливается государственный контроль над товарными и финансовыми потоками. Однако бизнес безропотно не воспринимает ущемление своих интересов властными органами. Он старается оказывать активное влияние на власть для достижения собственных целей. При ослаблении власти происходит наращивание силы бизнеса, стремящегося навязать государству свои принципы. В то время как усиление власти приводит к снижению роли бизнеса в экономике.

Понятно, что при таком раскладе должен срабатывать инстинкт самосохранения, приводящий к уступкам с обеих сторон, и обеспечивающий восстановление баланса сил бизнеса и власти.

Модель принуждения или подавления предусматривает наличие административного давления на бизнес со стороны государства. Например, в рамках данной модели органы государственной власти могут потребовать от бизнес-сообщества осуществлять инвестиции в социально значимые проекты с использованием административного аппарата, контролирующего деятельность предпринимательских структур [5].

Рассмотрев отношения власти и бизнеса, можно утверждать, что власть совместно с бизнесом должна искать пути эффективного взаимодействия. Понятно, что выстраиванию отношений партнерства между властью и бизнес-сообществом не может быть альтернативы. Более

того, механизмы партнерства с отечественным бизнесом могут способствовать установлению, на наш взгляд, полного доверия к органам власти.

В свою очередь достижение полноценного партнерства может способствовать появлению новых возможностей и перспектив, в частности, формированию консенсуса в отношении соблюдения национальных интересов, продвижению нового имиджа страны.

Достижение равновесия благодаря взаимным уступкам и компромиссам будет способствовать обеспечению стабильного развития экономики. Только при возникновении взаимного интереса бизнеса и власти создается основа их взаимодействия. Так, благодаря совместным усилиям обеспечивается формирование единого экономического пространства, образуется благоприятный деловой климат, расширяются границы среднего класса, повышается авторитет страны в мировом сообществе. Но при отсутствии совместных усилий со стороны бизнеса и власти становится невозможным достижение социального партнерства.

Список литературы:

1 Евтюхов С.С. Управление взаимодействием бизнеса и власти в современной экономической системе // Управление. – 2018. - № 2. – С. 38-48

2 Полякова Т.В., Ерзамаева Е.В., Спицына Н.А. Взаимодействие бизнеса и власти как фактор социально-экономического развития региона // Современные научные исследования и инновации. – 2019. - № 12

3 Леонов С.Н., Семкина О.С. Эффективная организация взаимодействия бизнес-сообществ и органов власти // Вестник университета. –2015. - № 2.– С. 34-42

4 Батаева Б.С. Взаимоотношения власти и бизнеса в рамках нового подхода к социальному партнерству // Финансы и кредит. – 2015. - № 1. – С. 60-69

5 Бутова Т.В., Дунаева А.И., Удачин Н.О. Модели взаимодействия власти и бизнеса в Российской Федерации // Вестник университета. – 2017. - № 3. – С. 31-38

УДК 331.1

КарабалинаЖ.Ж.магистр,старший преподаватель,
Рыбцова О.Л. магистр, старший преподаватель,
Казахско-Русский Международный университет,
г. Актобе, Республика Казахстан

ВИДЫ И НАПРАВЛЕНИЯ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА РЕГИОНА

Аннотация. В статье рассматривается классификация видов регулирования человеческого капитала. Выделены следующие классификационные признаки: уровень управления, метод воздействия, уровень взаимодействия, временной горизонт, степень сбалансированности интересов, эффективность регулирования, а также определены основные направления регулирования человеческого капитала на региональном уровне и ограничения их реализации на уровне регионов.

Ключевые слова: человеческий капитал, регион, регулирование, управление, государство.

Виды регулирования человеческого капитала региона непосредственно зависят от характера и возможностей управления данным сегментом социально-экономического развития субъекта РК.

Необходимо отметить, что в специальной литературе при классификации видов регулирования человеческого капитала, как правило, рассматривается его особенности применительно к трудовым отношениям, взаимодействию спроса и предложения на рабочую силу. Соответственно, виды регулирования человеческого капитала классифицируются по параметрам конкурентного развития, роли государства (либеральной, жестко административной, смешанной), степени развитости института профессиональных союзов, возможности оказания его влияния на темпы и пропорции оборота трудовых ресурсов, наличию и интенсивности использования рыночной инфраструктуры труда и т.п.[1]. Вместе с тем, в экономических источниках почти не уделяется внимание классификации видов регулирования человеческого капитала на региональном уровне. В то же время, харак-

тер экономики Казахстана, отличающийся от большинства стран своей пространственной спецификой, предопределяет необходимость актуализации этого вопроса.

В целях содействия эффективному социально-экономическому развитию регионов необходима идентификация и оценка совокупности наиболее предпочтительных видов и направлений регулирования по значимым критериям в зависимости от особенностей развития трудовых отношений в конкретном регионе. Классификация видов регулирования человеческого капитала будет способствовать детализации отдельных положений программных документов социально-экономического развития региона. Для этого уточнена классификация видов регулирования человеческого капитала отражена в таблице 1.

Таблица 1 – Классификация видов регулирования человеческого капитала

Классификационный признак	Виды регулирования человеческого капитала
1. Уровень управления	- регулирование на уровне страны - регулирование на уровне субъектов страны; - регулирование на муниципальном уровне.
2. Метод воздействия	- регулирование, осуществляемое в соответствии с государственными и муниципальными программами; - ситуационное регулирование; - регулирование, осуществляемое на основе макро- и микроэкономического моделирования
3. Уровень взаимодействия	- регулирование, реализуемое органами государственной власти; - регулирование, реализуемое органами государственной и муниципальной власти; - регулирование, реализуемое органами государственной и муниципальной власти совместно с органами местного самоуправления и, непосредственно, с населением; - регулирование, реализуемое органами государственного и муниципального управления совместно с хозяйствующими субъектами.
4. Временной горизонт	- стратегическое регулирование (долгосрочное); - тактическое регулирование (среднесрочное); - оперативное регулирование (краткосрочное).
5. Степень сбалансированности интересов различных групп в процессе регулирования труд человеческого капитала	- доминантное со стороны государства, фактически игнорирующее интересы других субъектов регулирования; - консенсусное регулирование; - компромиссное регулирование; - конфликтное регулирование.
6. Эффективность регулирования человеческого капитала	- регулирование, обеспечивающее повышение уровня социально-экономического развития; - регулирование, обеспечивающее эффективность различных влиятельных групп интересов;
Примечание: составлена из источника [2].	

Результативность регулирования человеческого капитала непосредственно зависит от особенностей формирования и реализации механизмов управления им на уровне страны, региональном и местном уровнях. В целях исследования рассмотрим данные особенности с позиции регионального уровня регулирования.

По методу воздействия регулирование подразделяется на осуществляемое в рамках программного подхода, ситуационное, основанное на макро- и микроэкономическом моделировании.

Содержание программного подхода к регулированию трудовых ресурсов заключается в обосновании комплекса взаимосвязанных мероприятий (совершенствование профессионально-квалификационной структуры, переобучение и повышение квалификации, социальная работа с временно безработными гражданами, функционирование службы занятости и т.п.), выделении целевых индикаторов и разработке механизмов практической реализации[1]. Важной особенностью программного подхода к регулированию человеческого капитала, как подчеркивают С.

Холлифорд и С. Уиддетт, является подкрепленность всех плановых ориентиров развития конкретными источниками финансирования, как бюджетными, так и внебюджетными[2].

На предпочтительность организации регулирования на основании программного подхода указывают многие исследователи, в частности Р. Абрамс, В.Г. Мелоян и др. Вместе с тем, на региональном уровне управления Казахстана программы развития человеческого капитала или не принимаются, либо же носят номинальный характер, будучи не подкрепленными или подкрепленными в недостаточной степени объемами финансирования[3].

Одним из методов воздействия на человеческий капитал является ситуационное регулирование на основании системы инструктивных и иных нормативных материалов, используемых региональными органами труда и занятости, а также с применением различного рода организационно-экономических моделей. Отметим, что, зачастую, подобные инструктивные методические материалы не успевают за современными тенденциями социально-экономического развития, что на практике снижает качество такого рода регулирования. Также при моделировании наблюдается высокий уровень субъективизма оценки факторов и условий.

С точки зрения уровней взаимодействия среди выделенных видов регулирования человеческого капитала можно особо выделить:

– регулирование, осуществляемое исключительно властями субъекта страны (в первую очередь, региональными органами труда и занятости), без значимого действенного взаимодействия по данным вопросам с негосударственными экономическими субъектами;

– регулирование, осуществляемое совместно с саморегулируемыми организациями (СРО), действующими на территории региона, а также с профессиональными союзами трудящихся;

– регулирование, организуемое и реализуемое на основе тесного взаимодействия государственных органов и предприятий региона, в особенности, градообразующих.

Как отмечает, в частности, А.В. Якимов в современных условиях формирование целей, приоритетов и механизмов регулирования рабочей силы осуществляется региональными органами власти в подавляющем большинстве случаев вне взаимодействия с организациями и институтами гражданского общества, либо подобное взаимодействие носит сугубо номинальный характер[4].

Необходимо отметить, что подобная ситуация повышает вероятность ошибочных решений в части регулирования развития, как региональных трудовых ресурсов, так и социально-экономической системы региона. Совместная же проработка проблем развития регионального человеческого капитала с профсоюзами, заинтересованными ассоциациями работодателей, правозащитными организациями, хотя и влечет рост трудоемкости разработки отдельных управленческих решений, но, вместе с тем, повышает их уровень объективности, транспарентности и обоснованности.

В зависимости от временного горизонта целесообразно дифференцировать регулирование человеческого капитала региона на стратегическое, тактическое и оперативное:

– стратегическое регулирование предполагает определение и достижение долгосрочных, наиболее значимых ориентиров развития регионального рынка труда;

– тактическое – конкретизацию стратегических направлений в форме организационно-экономических механизмов и отдельных мероприятий, воздействующих на динамику и соотношение спроса и предложения при обороте человеческого капитала;

– оперативное регулирование человеческого капитала предусматривает текущее, повседневное регулирование пропорций его развития.

Соответственно, существенным условием потенциальной эффективности регулирования человеческого капитала является наличие тесной взаимосвязи, преемственности инструментов стратегического, тактического и оперативного управления.

В зависимости от степени сбалансированности различных групп интересов, так или иначе связанных с развитием трудовых отношений (государственных органов регулирования труда и занятости, работодателей, наемных работников, профессиональных союзов, временно безработных лиц и др.) целесообразно выделить следующие виды регулирования[2]:

– доминантное со стороны государства регулирование, которое может быть достигнуто посредством активного использования административного ресурса;

– консенсусное, удовлетворяющее большинство интересов трудовых ресурсов региона, регулирование;

– компромиссное, также удовлетворяющее интересы различных трудовых ресурсов, регулирование, но достигнутое посредством значительных взаимных уступок;

– конфликтное регулирование, при котором управленческие структуры не могут обеспечить компромисс различных групп субъектов и развитие человеческого капитала осуществляется в условиях их скрытой или явной конфронтации.

С точки зрения эффективности регулирования человеческого капитала можно обозначить:

– регулирование, которое обеспечивает рост эффективности социально-экономического развития региона в целом;

– регулирование, обеспечивающее повышение эффективности преимущественно отдельной, узкой группы экономических субъектов (например, крупных предприятий);

– формальное регулирование, осуществляемое, например, на основе номинальных планов и программ развития человеческого капитала региона, не подкрепленных ни финансовыми, ни организационными ресурсами.

Кроме того, в дополнение к данному признаку, целесообразно выделить виды регулирования в зависимости от объекта управления:

– регулирование легальных трудовых ресурсов,

– регулирование незарегистрированных трудовых ресурсов;

– теневое регулирование.

В зависимости от отнесения к тем или иным видам существенным образом различаются и механизмы воздействия на трудовые отношения, и круг субъектов управления.

При этом незарегистрированные трудовые ресурсы относятся к сфере социально-трудовых отношений, которая официально не фиксируется ни органами труда и занятости, ни органами официальной статистики. Функционирование незарегистрированного рынка труда обусловливается, в первую очередь, стремлением ряда работодателей минимизировать объем налоговых платежей, в части страховых выплат на фонд оплаты труда, а также наличием рабочей силы, которая по тем или иным причинам не может быть официально оформлена в соответствии с трудовым законодательством (например, нелегальных мигрантов).

Дополнение состава традиционных принципов регулирования человеческого капитала: принципом транспарентности, принципом поиска инновационных форм регулирования человеческого капитала региона, принципом цифровизации процессов регулирования человеческого капитала региона, принципом использования институциональных возможностей и учета институциональных ограничений в процессе регулирования оборота человеческого капитала в регионе, позволит государственным органам различного, в том числе регионального уровня управления в практической деятельности комплексно и корректно обосновывать стратегические направления социально-экономической политики, а саморегулируемым организациям рынка труда и конкретным работодателям – обеспечивать долгосрочное устойчивое повышение эффективности использования человеческого капитала.

Предлагаемая систематизация видов регулирования человеческого капитала способствует конкретизации и выбору наиболее предпочтительных направлений повышения эффективности социально-экономического развития региона.

Список литературы:

1.Кожевникова А.И. Инновационные подходы к стимулированию труда. – М.: LAPLambertAcademicPublishing, 2011. С.79.

2.Кузнецов К.В. Коррупция в менеджменте. – Казань: Из-во НПО ВТИ, 2005. С.17.

3 AbramsR.Entrepreneurship: A Real-World Approach. – Redwood City: Planning Shop, 2012, P.37.

УДК658.513

Койшиев А.Ә. магистрант,
Научный руководитель: **Таскинбайкызы Ж.** старший преподаватель,
Каспийский университет технологий и инжиниринга им.Ш.Есенова,
г.Актау, Республика Казахстан.

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ КОМПАНИЕЙ

Аннотация. Успех любой компании и ее устойчивость, может обеспечить только эффективное управление деятельностью компании. В компании планирование создает основу для последующих наиболее эффективных действий, так как позволяет ожидать не только изменения, которые могут затронуть объект управления, но и его цели, а также подготовиться к ним. Выступает важнейшим организационным фактором интенсификации производства компании.

Ключевые слова: управление, компания, эффективное планирование, результат, сбалансированность, бизнес-процессы

Управление в компании позволяет определить наиболее важные, приоритетные работы, целенаправленно использовать для их осуществления имеющиеся ресурсы и обеспечивать тем самым, оптимальную их реализацию.

Плохое, неумелое планирование приводит к плохим результатам. Как показывает опыт, накопленный зарубежными фирмами, что нередко его внедрение в практику управления сопровождается не только успехами, но и неудачами.

Основные причины такого исхода следующие:

- нарушение баланса власти и ответственности за разработку и внедрения стратегического плана между линейными руководителями и плановыми подразделениями предприятия;
- стратегический план не достаточно обеспечен механизмами, его практической реализации, т.е. отсутствует полноценное организационное сопровождение выполнения стратегических программ;
- нет согласования принимаемых управленческих решений с содержанием стратегического плана;
- уровень профессионализма у руководителей звеньев управления не высокий, это неспособность руководствоваться в своей деятельности пунктами стратегического плана;
- ритм текущей деятельности беспорядочный и затрудняет последовательную ориентацию на задачи долгосрочной перспективы, закрепленные в стратегическом плане (снижается внимание к реализации стратегических планов);
- недостатки разрабатываемого стратегического плана. Не определены конкретные и ясные цели, практически достижимые, поддающиеся контролю [1].

Стратегический план - это долгосрочная программа действий всего коллектива компании, в которой учитываются перспективы изменения характера конкуренции, конъюнктуры рынка и сдвиги в собственных ресурсных возможностях. Стратегический план представляет собой:

- средство достижения конечного результата деятельности компании;
- инструмент, обеспечивающий объединение в единое целое всех частей организации и основных аспектов деятельности;
- документ, определяющий позицию компании в окружающей среде;
- итог анализа сильных и слабых сторон производственной деятельности компании и оценки возможностей и препятствий развития предприятия в будущем;
- проект реакции на изменения внешней среды.

Он обладает следующими особенностями:

- охватывает многообразие видов плановой деятельности компании;
- имеет инновационный характер;
- объединяет в единое целое в разных направлениях управление компанией: финансы, производство, маркетинг и др.;
- строится на системном подходе к оценке сильных и слабых сторон деятельности компании;
- устанавливается на поэтапных контрольных параметрах для последующего мониторинга;

- предусматривает механизмы обратной связи в процессе реализации плана.

Эффективное планирование улучшает результаты работы компании (рис.1).

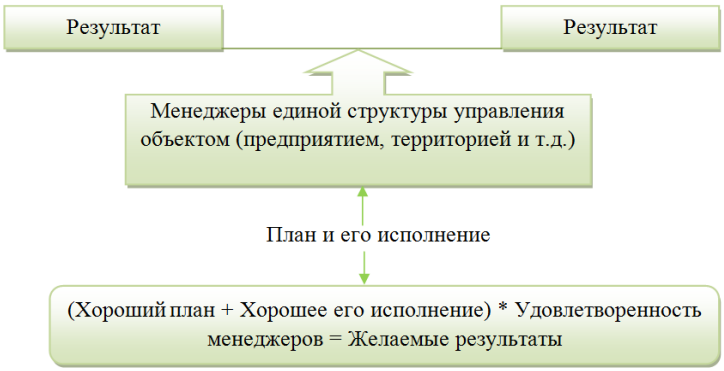

Рисунок 1. Условия получения желаемых результатов в компании

Примечание - Составлено автором

Профессор. Р.А. Фатхутдинов отмечает что, планирование должно:

1) синтезировать в единое целое технические, технологические, экологические, экономические, управленческие и другие аспекты развития объекта управления;

2) интегрировать различные стороны управляемого объекта (например, миссию, потенциал, структуру, корпоративную культуру, систему менеджмента и др.);

3) ориентировать на достижение стратегических целей, которые обеспечивают удовлетворение стратегических общественных, корпоративных и личных интересов;

4) воплощать в себе научные достижения в области экономики, техники, управления и других наук;

5) быть гибким и учитывать многовариантность стратегических ситуаций, которые возникают во времени и в пространстве;

6) концентрировать стратегические и тактические конкурентные преимущества объектов управления, внешней среды, умения, знания, опыт всего коллектива. В разработке плана должны принимать участие все творческие сотрудники компании;

7) стратегический план должен быть умеренно рискованным, но не занижающим преимущества конкурентов и не завышающим свои преимущества.

Условиями повышения качества планов являются:

- применение научных подходов к управлению;
- применение принципов планирования;
- повышение качества информационного планирования.

А.Гершун и М.Горский в современном учебнике «Технологии сбалансированного управления», отмечают, что процесс реализации новой концепции управления состоит из четырех этапов:

- разработка сбалансированной системы показателей (ССП) - превращение перспективных планов, стратегий в совокупность поставленных целей и мероприятий. После разработки системы, она должна быть интегрирована в управленческий процесс;
- сцепление - увязку всех иерархических уровней (от высшего управленческого звена до вспомогательных звеньев), путем выстраивания соответствующих целей и показателей компании, стратегической коммуникации и обеспечение компенсации за инициативные решения;
- планирование - определение путей достижения во временном отрезке запланированных результатов, через конкретные разработанные плановые задания, распределение ресурсов, проектирование стратегических мероприятий;
- обратная связь и обучение - тестирование теоретической базы стратегии, ее обновление с последующим отражением полученных знаний [2].

Сбалансированность следует понимать именно как баланс между будущим и настоящим, что требует от менеджеров компании анализа всех важных процессов с точки зрения того, ка-

кие шаги в настоящем приведут компанию к определенным результатам в будущем.

Концепция ССП предполагает анализ, как внутренних процессов в компании в их взаимосвязи и взаимообусловленности, так и анализ влияния внешней среды на устойчивое состояние, что обусловлено тем, что не только предприятие «движется» к целевому состоянию, но и само пространство (внешнее окружение), в котором происходит движение, изменяется.

Отсюда и следует необходимость в непрерывном мониторинге внешней среды, позволяющего своевременно реагировать на изменение множества экзогенных параметров.

Сбалансированная система показателей (ССП) - это не просто система измерения, а система управления, которая позволяет организации четко сформулировать планы и стратегию на будущее, но и воплотить в реальные действия.

Она обеспечивает обратную связь между внутренними бизнес-процессами и внешними показателями, необходимую для повышения стратегической эффективности и достижения конечных экономических результатов [3].

ССП состоит из четырех составляющих: финансы, внутренние бизнес-процессы, клиенты и персонал (рис.2).

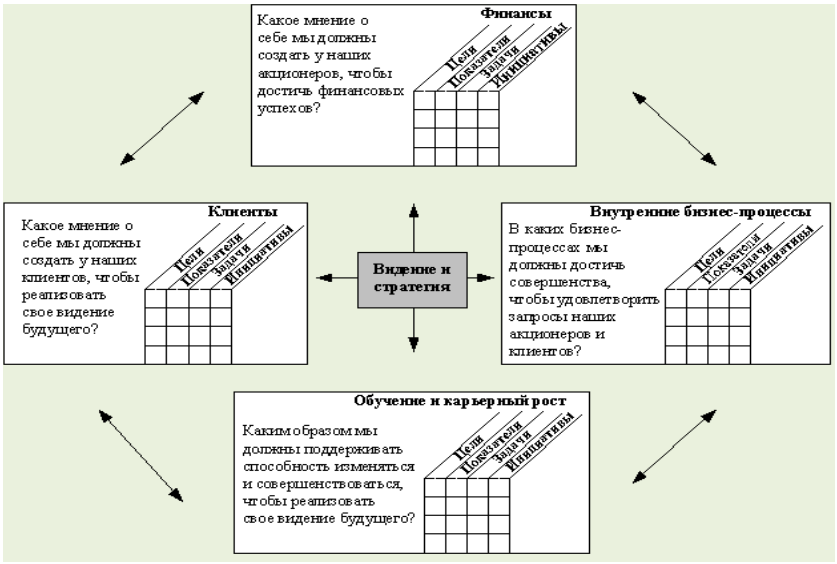

Рисунок 2 - Сбалансированная система показателей внутрифирменных управленческих целей компании

Примечание - Составлено автором

Крайне важно оценить ресурсные возможности компании, представляющие собой долгосрочные активы, определяющие кадровый, технологический, организационный потенциал, необходимый для достижения стратегических целей. В ССП для анализа причинно-следственных связей используются стратегические карты.

Необходимость введения в компании ССП связана с тем, что при реализации стратегии недостаточно оценивать деятельность компании лишь по финансовым показателям, характеризующим, как правило, результаты прошедшего периода.

Системный подход реализуется в ССП через включение в анализ таких составляющих, как клиенты, внутренние бизнес-процессы, обучение и развитие. При этом анализ внутренней среды организации ведется по двум направлениям: внутренние бизнес-процессы (послепродажное обслуживание, инновационный процесс, операционный процесс), обучение и развитие сотрудников (сохранение кадрового состава, удовлетворенность работников, эффективность работника).

Анализ внешней среды в ССП реализован через составляющую - клиенты (доля рынка, расширение клиентской базы, сохранение клиентской базы, удовлетворение потребностей клиента, прибыльность клиента).

Раскрытие экономической сущности изучаемого явления и процесса возможно в результате анализа причинно-следственных связей и выявления факторов, которые обеспечивают достижение результативного показателя.

Таким образом, сбалансированная система показателей является инструментом, который позволяет полномасштабно увязать стратегические планы предприятия с оперативным планированием бизнеса.

При полном внедрении ССП преобразует стратегическое планирование из теоретического упражнения в ключевую деятельность компании.

Список литературы:

1. Стрикленд А.Д., Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. - М.: «ЮНИТИ», 2016. – 208 с.
2. Гершун А.В., Горский М.К. Технологии сбалансированного управления. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2015. – 30 с.
3. Ильин А.И. Планирование на предприятии. Учебник - Мн.: «Новое знание». – 2016 – 157 с.

ӘОЖ 352.0072

Кулбаева А. докторант,
Нахипбекова С. PhD, аға оқытушы,
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан қ. Қазақстан Республикасы.

ТҰРАҚТЫ ДАМУ МАҚСАТТАРЫ НЕГІЗІНДЕ АҚЫЛДЫ ҚАЛАНЫ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ (ТҮРКІСТАН ҚАЛАСЫ МЫСАЛЫНДА)

Аңдатпа. Тұрақты даму мақсаттары негізіндегі ақылды қаланы мемлекет реттеу жолдарымен дамыту, баршаға ыңғайлы бола алатындай smart city-ді қалыптастыру. Ақылды қаланы дамыту - бұл стратегиялық процесс, бұл қала бизнесіне көзқарас, жоспарлау, пайдалану, желі және басқару саласындағы жаңашылдықты қажет етеді. Қалалардың болашақ стратегиясы болашақтағы қаланың болашаққа арналған жоспарында технология әрдайым маңызды рөл атқарады маңыздылығы зерттелді. Экономикалық өсуді тиімділікті арттырумен, қоршаған ортаны жақсартумен және позитивтілікпен үйлестіруге ұмтылу. Түркістан қаласы "Ақылды қала" стратегиясын қабылдады.Ақылды қала туралы нормативтік идеялар АКТ саласындағы жетістіктер неғұрлым инклюзивті, тиімді және демократиялық жергілікті басқару деңгейі қарастырылды.

Кілт сөздер:смарт қала, тұрақтылық, реттеу, басқару үлгілері, басқару принциптері, инновация, заманауи технология.

2015 жылғы 25 қыркүйекте Нью-Йорктегі БҰҰ-ның штаб-пәтерінде әлемдік көшбасшылар, соның ішінде мемлекеттер және үкіметтер басшылары кедейлікті жоюға, теңсіздік пен әділетсіздікке қарсы күресуге, сондай-ақ климаттық өзгерістерге байланысты мәселелерді шешуге бағытталған тұрақты дамудың 17 мақсаттарынан тұратын тізімді қамтитын 2030 жылға дейінгі кезеңге арналған тұрақты даму саласындағы Күн тәртібін қабылдады, 17 мақсат, 169 бөлім жән 232 тармақтан тұрады.

Тұрақты даму мақсаттары – кедей, бай және орта дамыған елдердің барлығын әрекетке шақыру. Ол біздің планетамыздың әл-ауқатын жақсартуға және қорғауға бағытталған. Мемлекеттер кедейлікті жою жөніндегі іс-қимыл экономикалық өсуді арттыру және білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау және жұмыспен қамту, сондай-ақ климаттың өзгеруі мен қоршаған ортаны қорғау саласындағы бірқатар мәселелерді шешуге бағытталған күш-жігермен қатар жүруі керектігін мойындайды[1].

Болашақ қаласы ақылды және тұрақты болуы керек деген ортақ келісім бар. Бұл мақсатқа қалай жетуге болатыны қиын сұрақ. Қалаларда «ақылдылыққа» немесе тұрақтылыққа қол жеткізудің көптеген стратегиялары талқыланып жатқанымен , екеуінің арасындағы байланыстар мен өзара тәуелділіктер әлі де көбірек назар аударуды қажет етеді. Ақылды қала

тұжырымдамалары (және жалпы цифрландыру) мен тұрақтылық мақсаттары арасындағы байланыс екі жақты . Бір жағынан, смарт қолданбалар су және энергиямен қамтамасыз ету, көлік және ұтқырлық, денсаулық сақтау, қала құрылысы немесе қалдықтарды басқару сияқты көптеген салаларда тиімділікті уәде етеді. [2]. Екінші жағынан , ақылды қала тұжырымдамасының өзі « ірі корпорациялардың брендингтік жаттығуы » деп аталды және экономикалық императивтердің тұрақсыз өсу амбицияларын жеделдетуі мүмкін деген қауіпті жоққа шығаруға болмайды [3]. Бұл , әсіресе , зерттеулер көрсеткендей , ақылды қала тұжырымдамаларында экономикалық мүдделермен салыстырғанда жеткіліксіз ұсынылған экологиялық мәселелерге қатысты .

Ақпаратты қабылдау және талдаудың жоғарыда аталған жүйелері көлік айырбастауларының, медициналық көмек көрсетудің, өндірістің және зияткерлік есеп айырысудың негізін құрайтын басқа да салалардың жұмысын жақсартуға мүмкіндік береді. «Ақылды» қала немесе Smart City — бұл IT-мен, яғни қаланың ішкі процестерін басқаруды жеңілдететін және тұрғындардың өмірін жайлы әрі ететін, интернеті бар адам жасаған өзара байланысты қауіпсіз ақпараттық-коммуникациялық технологиялар жүйесі. Ақылды қаланы бірқалыпты және жұртшылық игілігі үшін жұмыс істейтін тірі организммен салыстыруға болады.

Ақылды қаланың цифрлық технологиялары барлық деңгейдегі азаматтардың өмірін жақсартуға көмектеседі – енді кептелісте уақытты босқа кетірудің, ұзақ уақыт тұрақ іздеудің, қауіпсіздігіңіз туралы алаңдаудың және т.б. Бір сөзбен айтқанда, Smart технологиялардың арқасында өмір әлдеқайда ыңғайлы және жеңіл болады. Бұл маңызды, өйткені БҰҰ-ның 2018 жылғы зерттеуіне сәйкес, жердегілердің 55 пайызы қалаларда тұрады. Ал 2030 жылға қарай халықтың 60 пайыздан астамы жарты миллион немесе одан да көбі қалаларда тұратын болады. Урбанизация процесін тоқтату мүмкін емес, сондықтан жайлылық пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету керек[4].

Сонымен қоса, «Ақылды қалалардың» қоғамға беретін пайдасы қызық. «Smart City» элементтері енгізілген жағдайда жасалған қылмыс санының төмендеуі (30-40%), сондай-ақ төтенше жағдайларға ден қою деңгейінің артуы (20-35%), аурушаңдықтың төмендеуі байқалады. (8-15%-ға) және уақытты үнемдеу қамтамасыз етіледі. , қала тұрғындары күнделікті сапарларға (шамамен 15-30 минут) жұмсайды және өмірлік ресурстар айтарлықтай үнемделеді - суды тұтыну азаяды (тәулігіне бір адамға 30-60 литрге).). Ақылды қалалардың артықшылықтары тақырыбын жалғастыра отырып, мысалы, Еуропада Smart Energy элементтерін енгізу қаланың электр энергиясы шығындарының шамамен 60% үнемдеуге болатынын атап өтуге болады. Бұл сандарды сессияда спикерлер бөлісіп, Токио, Стокгольм, Сингапур, Мельбурн, Сан-Франциско, Гонконг, Мәскеу және т.б. тұрғындары смарт-технологияларды енгізудің артықшылықтарын жоғары бағалағанын атап өтті[5].

Ақылды қала - бұл өмір жайлы, қауіпсіз және оңай. Барлық процестер бақыланады, оңтайландырылған, нәтижесінде адамдар мен жалпы қоғам ең жақсы нәтижеге қол жеткізеді. Smart City – ресурстарды ұтымды және орынды пайдаланатын ықшам мегаполис. Ақылды қала қызметтері күрделі тапсырмаларды жеңілдетуі керек. Мысалы, электронды мемлекеттік қызметтерді енгізу, онда азамат салықтарды, айыппұлдарды төлей алады, анықтаманы онлайн, қызметтерге бармай-ақ ала алады, дәрігердің қабылдауына жазылу үшін электронды тіркеуді пайдалана алады. Цифрлық технологиялар қаланың барлық процестерін оңтайландыруға көмектеседі, осылайша адамдар жайлы өмір сүріп, жұмыс істей алады және демалуы мүмкін.

Түркістан қаласының экономикалық өсуі мен гүлденуінің белгілі деп айтсақ болады. Түркістан қаласы 2018 жылы облыс орталығы болғаннан бастап, айтарлықтай үлкен көрсеткіштерге жетіп отыр. Тарихи қаламыздың мұндай нәтижеге жетуі, және де қазіргі кезде дамуы барлығымызды қуантуда. Түркістан тек қана ескіден келе жатқан қалалардың бірі ғана емес, ата-бабаларымыздың бізге қалдырған үлкен өркениеті мен мәдениетінің ортасы. Туризмдік аймаққа айналған оңтүстік өлкеміздің тек қана бір ғана салада емес, жан-жақтылыққа, сонымен қатар тұрғындар мен қонақтарға ыңғайлы болатындай ақылды қалаға айналып келе жатқандығының куәсіміз[6].

Түркістан қаласының смарт қалаға лайықты болатындай жобаларын айта кетсек:

1. Транспорт қозғалысы. Кішігірім автобустардың орнына, мегаполиске жарасатындай көп адам сиярлық, әрі жол қозғалысына ыңғайлы болатындай көліктердің бар болуы;

2. Велосипедпен жүретін адамдардың қала ішінде жиілеуін байқаудамыз. Ол дегеніміз жаяу жүргіншілерге арналған жолдардан бөлек, арнайы қызыл түспен боялған жолдардың қосылуы ақылды қалаға жарасатындай нәтиже;

3. Қоқыс қалдықтарын бөліп тастайтын арнайы жәшіктердің қойылуы тек қана қала халқының менталитетін ғана емес, сонымен қоса экология құтқару үшін жасалған тағы да бір амал;

4. Көше бойларындағы арнайы қонақтар мен жаяу жүргіншілерге арналған ведосипеддтер мен сомакаттарды да бұл ретте айта кеткеніміз жөн. Себебі олар, қаладағы экологияның сақталауына көмек беретіні сөзсіз;

5. Жолаушылар мен қаланың қозғалысына өте ыңғайлы болатын тағы да ақылды идеялардың бірі ақылды сфетофорларды мысалға келтірсек болады. Жаяу жүргіншілердің бет алды жолдан өтіп кетуі мен көптеген автокөлік аппаратынан сақтайтын бұл бағдаршамдың тигізер пайдасы өте зор. Осы ретте айта кететін тағы да бір жағдай, мүмкіндігі шектеулі жандарға өте қолайлы бола алатындағы;

6. Смарт орындықтар. Қазіргі таңда кейбірі жұмыс жасағанымен арасында жұмыс жасамай тұрғандарын да байқаймыз. Негізінен смарт орындықтардың көшедегі адамдарға тигізер пайдасы зор;

7. Соңғы жылдары салынып жатқан жаңа үйлер мен жаңа ғимараттардың инфрақұрылымы мен олардың жаңашылдығы;

8. Жаңадан су құбырларын қашықтықтан басқару құрылғыларын пайда болуы;

9. Жақында ғана байланысқа шыққан 5G-өте белсенді түрдегі интернет желісінің болуы;

Осы жоғарыда көрсетіп кеткен сынды ақылды қала статусына лайықты болуы үшін мемлекет тарапынан жүргізіліп жатқан саясаттың қаланың экономикасына, экологиясына, оның қарқынды түрде дамитыны анық. Түркістан облысының әкімі Өмірзақ Шөкеевтің тапсырмасымен тек қана осы айтылған бағытта ғана емес, сонымен бірге қаланың туризмнің дамытуға, бір келген адам бірнеше рет келетіндей етіп жасау керектігімізді алға тартуда[7].

2021жылдың 5 қазанында «Қазақтелеком» мен Түркістан облысының әкімдігі өзара ынтымақтастық туралы меморандумға қол қойды, бұл Түркістан қаласында «Ақылды қала» жобасын жүзеге асыру бойынша алдағы бірлескен жұмысты болжайды. Өзіміз білетіндей, SmartCity жобасы «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының бір бөлігі болып табылады, бұл «ақылды қалалар» ұғымын республика бойынша енгізу. «Қазақтелеком» телекоммуникация компаниясы өз тарапынан өңірді жаһандық желіге кең жолақты қолжетімділікпен қамтамасыз етіп, әрбір үйге дерлік жоғары жылдамдықты интернетті өткізетін болады.

Жалпы, меморандумға қол қою инфрақұрылымды басқару, цифрландыру және процестерді автоматтандыру деңгейін арттыру, қызмет көрсету тиімділігін арттыру және Түркістан қаласы тұрғындарының қажеттіліктерін қанағаттандыру бойынша бірқатар міндеттерді шешуге мүмкіндік береді [8].

Әдебиеттер тізімі:

1. Batty M. et al. Smart cities of the future //The European Physical Journal Special Topics. – 2012. – Т. 214. – №. 1. – С. 481-518.

2. Letaifa S. B. How to strategize smart cities: Revealing the SMART model //Journal of business research. – 2015. – Т. 68. – №. 7. – С. 1414-1419.

3. 17 Goals to Transform Our World «БҰҰ ресми сайтынан алынған мәліметтер» // https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/ (алынған күн 24.12.2021жыл)

4. Strategy 2050 «Урбанизация в Казахстане, профессиональное развитье» URL:https://strategy2050.kz/ru/news/urbanizatsiya-v-kazakhstane-progressivnoe-razvitie/ (алынған күн 25. 12.2021жыл)

5. В. И. Иванова «Теоритическая модел Смарт-сити» Сибирский федеральный университет, г. Красноярск, 2020 год

6. «Smart Turkistan» қосымшасы негізіндегі ұсыныстар URL: https://play.google.com/store/apps/details?id=kz.itgroup.smartturkistan&hl=ru&gl=US алынған күн 31.12.2021жыл)

7. Қазақстан Республикасыны 2050-Сатратегиясы «Smartcity - умные технологии улучшают жизнь Казахстанцев» //https://strategy2050.kz/ru/news/52068/(алынған күн:30.12.2021жыл)
8. Silva B. N., Khan M., Han K. Towards sustainable smart cities: A review of trends, architectures, components, and open challenges in smart cities //Sustainable Cities and Society. – 2018. – Т. 38. – С. 697-713.

ӘОЖ 338. 1(574)

Қонарбай Ұ. Т. магистр,
Халықаралық Тараз инновациялық институты
Байкеева Л.Т., PhD, Тараз өңірлік университеті,
Тараз қ. Қазақстан Республикасы.

ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҢҒЫРТУЫН БАСҚАРУ

Аңдатпа. Экономиканы басқару жүйесіндегі соңғы уақытта жүргізіліп жатқан өзгерістер аймақтардың экономикалық жүйедегі орны мен рөліне айтарлықтай ықпалын тигізді. Қазіргі кезеңде негізгі шаруашылық қызметтің аймақтарда жүзеге асырылатындығын ескерсек, экономикалық технологиялық жаңғырту мәселелерін өздігінен шешуге лайықты қаржылық дербестіктің берілуі маңызды болып табылады. Осыған байланысты Жамбыл облысы аймағын технологиялық жаңғыртуды басқару деңгейлері арасындағы өкілеттіліктерді ажырату, бюджетаралық қатынастарды реттеу мәселелері Қазақстанның экономикалық өсуіне мүмкіндік беретін негізгі шарттар ретінде қарастырылды. Осындай маңызды мәселелердің шешімін табу аймақтық экономикалық басқаруды дамытумен тікелей байланысты.

Кілт сөздер: технологиялық жаңғырту, ұлттық экономика, аймақ экономикасы, индустриалды-инновациялық даму, экономика құрылымы, стратегия, экономиканы басқару.

Ұлттық экономиканы технологиялық жаңғырту жаңа мүдделер, құндылықтар мен басымдықтар жүйесіне сәйкес келетін қоғамдағы сапалы өзгерістерге бағдарланған, инновациялық өзгерістерге негізделген экономиканың заманауи моделін қалыптастыру процесі ретінде сипатталады.

Ұлттық экономиканы технологиялық жаңғырту көптеген стратегиялық және ағымдағы проблемаларды, атап айтқанда, ескірген өндірістік-техникалық база, экономиканың шикізатқа тәуелділігі, әлсіз инвестициялық және инновациялық тартымдылық, бәсекелік ортаның дамымағандығы, инфрақұрылым, монополизм және т.б шешуді талап етеді [1].

Қазақстан аумағының тұрақты дамуы аймақ экономикасын құрылымдық әртараптандыруға, технологиялық жаңаруды жүзеге асыруға және түрлі инновацияларды белсенді енгізуге ықпал ететін ішкі спецификалық факторларды қолдануға байланысты болып отыр. Қазақстандық аймақтар тек табиғи-климаттық жағдайлар мен шикізаттың қол жетімділігі тұрғысынан ғана емес, сонымен қатар өзінің экономикалық әлеуеті, адами капитал менинновациялық даму тұрғысынан да әртекті болып келеді.

Қазіргі кезеңде Қазақстан мен оның аймақтарының экономикалық және әлеуметтік дамуының стратегиялық міндеттері экономиканың құрылымдық жаңаруын жүзеге асыру, оның буындарының өзара байланысты және теңгерімді дамуын қамтамасыз ету, әлемдік нарықта жоғары тиімділік пен бәсекеге қабілеттілікке қол жеткізу болып табылады[2].

Мақалада Жамбыл облысы аймағының экономикасының қазіргі жағдайына, технологиялық жаңғырту бойынша және өңірдің экономикасы мен әлеуметтік саласының даму дәрежесіне, қызметтің жоғары технологиялық түрлерінің жедел дамуына, өңірдің ғылыми-техникалық және өндірістік әлеуетінің өсуіне талдау жүргізетін боламыз.

Қазақстан Республикасының оңтүстігінде орналасқан Жамбыл облысы 144,2 мың шаршы км алып жатыр. Облыста 10 аудан, облыстық бағыныстағы қала – Тараз және 3 аудандық бағыныстағы қала – Қаратау, Жаңатас, Шу бар.

Жамбыл облысының артықшылықтары: қолайлы географиялық орналасуы, пайдалы қазбалардың бай қорының болуы, еңбекке жарамды жастағы халықтың артық болуы, инвестициялық жобаларды табысты іске асыруға мүмкіндік беретін өндірістік

инфрақұрылымның болуы.Бағыты бойынша Жамбыл облысы индустриялық-аграрлық аймақ болып табылады [3].

Облыс аумағында амортизациялық қуаттың тұрақты төмендеуі байқалады, кейбір кәсіпорындардың техникалық жағдайы осы және басқа факторларға байланысты үнемі нашарлау үстінде, бұл ескірген негізгі құралдарды ауыстыруға алып келеді. Мұндай экономикалық мәселелер Жамбыл облысы экономикасы үшін ең өзекті болып табылатын техникалық жаңарту деңгейіне тәуелді өзгерістерді қажет етеді.

Аймақтағы кәсіпорындар мен ұйымдардың экономикалық қызметі өндірістік объектілердің едәуір көлемін пайдаланумен байланысты. Олардың жалпықазақстандық негізгі қорлар құнындағы үлесі 2,3 % құрайды. Бұл капитал өнімділігінің салыстырмалы түрде төмен деңгейі мен техникалық қуаттылықтың толық пайдаланылмағандығын көрсетеді (1-кесте).

1 кесте – Жамбыл облысында өнеркәсіп өнімдерінің негізгі түрлерін өндіру үшін өндірістік қуаттарды пайдалану динамикасы, %

Өнеркәсіп өнімдері	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**
Фосфор	57,1	69,6	57,6	63,4
Гипс	92,4	96,7	88,8	66,3
Пластмасса	73,7	53,2	34,5	34,7
Барит концентраты	56,5	53,3	59,0	56,9
Граниттен жасалған бұйымдар	78,2	81,5	77,5	71,1
Полиэтилен құбырлары және тамшылатып суару құбырлары	89,5	82,3	75,1	69,6
Былғары	45,1	42,6	30,8	24,5
Медициналық бұйымдар	96,5	94,2	89,4	90,1
Ет өнімдері	43,1	42,7	45,1	35,7
Сүт өнімдері	88,4	80,6	78,1	70,8
Шұжық өнімдері	77,6	84,1	67,1	62,6
Кондитерлік өнімдер	82,5	77,8	74,2	70,0
Ескертпе – [4] дереккөзі негізінде автормен құрастырылды				

Шынында, өнеркәсіптік өнімнің негізгі түрлерін өндіру үшін өндірістік технологиялық қуаттарды пайдалану динамикасы олардың аймақтық экономиканың көптеген салаларында өте төмен пайдаланылғанын көрсетеді. Бұл жағдайда негізгі себептердің бірі – техникалық жабдықтың құрамы, оның үлкен бөлігі физикалық және моральдық тұрғыдан ескірген. Алайда тозудың осы деңгейімен жабдықты жою және жаңарту параметрлері жалпы стандарттардан да төмен (2–кесте).

2 кесте – Негізгі құралдарды тарату және жаңарту коэффициенттері, %

	Тарату коэффициенті			Жаңарту коэффициенті		
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Облыс бойынша барлығы, оның ішінде:	0,5	0,5	0,2	16,2	19,9	11,0
Ауыл шаруашылығы	2,4	2,4	1,7	11,5	8,0	11,9
Тау-кен өндірісі	0,9	0,4	0,4	35,7	42,0	39,5
Өңдеу салалары	0,5	0,6	0,5	15,0	10,3	8,7
Электр қуатын, газды және суды өндіру және тарату	0,1	0,1	0,1	3,6	7,1	5,4
Құрылыс	0,3	0,3	1,3	3,6	3,9	16,4
Көлік және байланыс	0,2	0,3	0,1	34,4	41,0	8,8
Басқа коммуналдық, әлеуметтік және жеке қызметтерді ұсыну	0,7	0,5	0,7	5,0	6,7	17,6
Ескертпе – [4] дереккөзі негізінде автормен құрастырылды						

Мұның бәрі негізгі қорларды пайдалану тиімділігін едәуір төмендетеді, бұл олардың табыстылығының салыстырмалы түрде төмен көрсеткіштерін көрсетеді.Талдау көрсеткендей,

мәселенің көп бөлігі ескірген мемлекеттік сектордың жабдықтарына жатады, оның негізгі қорларының орташа тозу деңгейі 50 % құрайды (жеке секторда 30% тозу деңгейі бар). Негізгі прогрессивті пайдалану перспективаларын айқындау үшін мұқият технологиялық аудит қажет. Негізгі қорлардағы техникалық өзгерістердің тек динамикалық көрсеткіштері ғана аймақ пен ел экономикасының модернизациялау мүмкіндіктерінің жанама дәлелі бола алады, ал олардың жеткілікті деңгейі қоғамдағы сапалық өзгерістердің бүкіл экономикалық компонентін жүзеге асырудың шарты болып табылады. Әзірге бұл аймақтық дамудың техникалық модернизациясы өте төмен деңгейде екендігін көрсетеді.

Мәселені шешудің нұсқаларының бірі – бизнес пен үкімет арасындағы техникалық серіктестікті ұйымдастыру. Экономикалық серіктестіктің мұндай қатынасы екі жақтың да мүдделері мен проблемаларын ескере отырып, техникалық модернизацияны шешудің мүмкін жолдарын табуға бағытталған. Бұл мәселені шешудің алғашқы қадамы - менеджменттің техникалық тиімділігінің өсуін оның экономикалық және әлеуметтік қайтарымымен жүзеге асыруға жағдай жасайтын бизнес пен үкімет арасындағы қатынастардың оңтайлы моделін әзірлеу. Осы тұрғыда Жамбыл облысында жүзеге асырылуы тиіс жұмыстарды атап өтуге болады: Жамбыл облысы аймағы негізінде 2021 жылдың соңына дейін экономикалық өсімді қалпына келтірудің кешенді жоспары әзірленді және қабылданды. Ол 368 млрд.теңге сомасына ішкі және шетелдік инвестицияларды тартуды, «қарапайым заттар экономикасы» шеңберінде 226 жобаны жалпы сомасы 96,7 млрд. теңгеге несиелендіруді құрайды.

Жаңартылатын энергия көздерімен өндірілетін қуат көлемін ұлғайту үлесін 17% -дан 22% -ға дейін жеткізу бойынша жұмыстар жүргізілуде.

Сондай-ақ, пандемия жағдайларынан зардап шеккен салалар –жеңіл өнеркәсіп орындары, әуе, теміржол және автомобиль әлеуетін тиімді пайдалана отырып, тасымалдаудың барлық түрлерінің қызметін қалпына келтіру жұмыстары басталды. Жамбыл облысы экономикасының негізгі салаларының бірі - тау-кен өндірісі және қайта өңдеу, электрмен және сумен жабдықтауды қамтитын өнеркәсіп орындары пандемия салдарынан қызметкерлердің санының азаюына байланысты біршама кері кетушілік орын алды. Көлік компаниялары зардап шекті. Дегенмен ұлттық шекаралар жабық болғанымен, машина жасау және химия өнімдерін экспорттау процесі тоқтатылған жоқ.

Пандемия жағдайы аймақта қызметтердің жаңа түрлерін дамытуға әсер етті - IT-технлогия мен инновация, азық-түлік пен тауарларды онлайн сату [5].

Қорытындылай келе, Жамбыл облысы экономикасын құрылымдық-технологиялық жаңғыртудың маңызды бағыты капитал нарығының механизмі арқылы өндіріске жеке және шетелдік инвестицияларды ынталандыру болып табылады. Өз кезегінде бұл жоғары дамыған өндірістік, кадрлық, инновациялық, инвестициялық әлеуетті құруды, меншіктің жаңа қатынастарын, шаруашылық құрылымын, басқару нысандарын құра отырып, экономиканы құрылымдық, институционалдық қайта құруды жүзеге асыруды көздейді. Өңірдің экономикасын құрылымдық-технологиялық жаңғырту қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық дамудың ерекшеліктерін ескере отырып, өңірлердің экономикалық дамуының стратегиясы мен тактикасын іске асыру кезінде ғана шешілуі мүмкін.

Әдебиеттер тізімі:

1. Чалдаева Л. А. Модернизация экономики: обоснование и экономическая эффективность. // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. – 2018. – № 25. – С. 24–28.

2. Вечканов Г. С. Модернизация и неоиндустриализация Казахстана // Вестник ЕНУ серия: экономика. –№2 (45). – 2018. – С. 11-20.

3. Абдуалы А.Б., Торбеков И.С., Жапсарбеков Г.П., Дуйсембаева А.Т., Джоланов Е.Е. Жамбыл облысының танымал және жаңа туристік маршруттары. – Тараз: Тараз университеті, 2019. – 110 б.

4. Жамбыл облысының 2016-2020 жылдарға арналған даму бағдарламасы. // Экономический портал Жамбылской области. - URL: http://economica-zhambyl.gov.kz/files/pm280917/0588a2fa3ad579312799a93d9e0 49d4f.doc

5. Дмитриева, А. Д. Экономические последствия эпидемии COVID-19 // Молодой ученый. — 2020. — № 24 (314). — С. 174-177.

УДК: 331.522 (331.5.024.54)

Мейрамқанқызы Н.магистрант
Ғылыми жетекші: **Мухамбетова Л.К.** э.ғ.к., доцент
Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті
Нұр-Сұлтан қ. Қазақстан Республикасы

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҰЙЫМДАРДА ПЕРСОНАЛДЫ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ ТӘСІЛДЕРІ

Андатпа. Мақалада қазіргі заманғы ұйымдарда болып жатқан өзгерістерге сәйкес персоналды бағалау жүйелері мен әдістерін жетілдіру қажеттілігі негізделген. Персоналды бағалау әдісін таңдауды бағалаудың алға қойылған мақсаттарына тәуелділігі көрсетілген. Ұйым қызметкерлерін бағалау әдістерінің классификациясы ұсынылған. Персоналды бағалаудың дәстүрлі және дәстүрлі емес әдістерінің сипаттамасы берілген. Ұйым қызметкерлерін бағалаудың дәстүрлі және инновациялық әдістерін қолдана отырып, әлеуметтік, қаржылық, экономикалық және басқару критерийлері бойынша бағалауға мүмкіндік беретін персоналды бағалау әдісі ұсынылды.

Кілт сөздер: қызметкерлер, талдау, бағалау, әдіс, тәсіл, жіктеу, жүйелеу, критерий, қазіргі заманғы ұйым

Қазіргі уақытта әртүрлі сипаттамаларға сәйкес жіктеуге болатын персоналды бағалаудың көптеген жүйелері мен әдістері әзірленген, әдістемелік негізделген және отандық және әлемдік тәжірибеде қолданылады. Персоналды тиімді бағалау көптеген процедуралардың негізі бола отырып, персоналды басқаруда үлкен рөл атқарады, соның негізінде келесі басқару шешімдерін негіздеу үшін бағалау әдістерін жіктеуге болады. Олар: жұмысқа қабылдау, ішкі аударымдар, жұмыстан босату, көтермелеу резервтерінің құрамына, материалдық және моральдық ынталандыру, санкциялар қолдану, қайта даярлау және біліктілікті арттыру, кадрлық бақылау, басқару еңбегін ұйымдастыруды, жұмыс тәсілдері мен әдістерін жетілдіру [1].

Персоналды бағалау табиғаты бойынша көп мақсатты болғандықтан, персоналды бағалау әдістерін таңдағанда, оның мақсатын нақты білу керек. Мақсатқа қарай әкімшілік, ақпараттық және мотивациялық мақсаттар топтарына бөлуге болады. Әкімшілік мақсатқа персоналды бағалау нәтижелері бойынша негізделген басқару шешімімен (лауазымын жоғарылату немесе төмендету, басқа жұмысқа ауыстыру, оқуға жіберу, жұмыстан шығару) қол жеткізіледі. Ақпараттық мақсат-қызметкерлер де, менеджерлер де қызмет туралы сенімді ақпарат алуға мүмкіндігі бар. Мұндай ақпарат қызметкерлер үшін олардың қызметін жақсарту тұрғысынан өте маңызды және менеджерлерге дұрыс шешім қабылдауға мүмкіндік береді. Мотивациялық мақсат-бағалаудың өзі адамдардың мінез-құлқын ынталандырудың маңызды құралы болып табылады, өйткені бағаланған еңбек шығындары жұмысшылардың өнімділігін одан әрі арттыруды қамтамасыз етеді, бірақ егер адамның жұмысы оның үміттеріне сәйкес бағаланған жағдайда ғана.

Көбінесе практикада персоналды бағалау мынадай мақсаттарды көздейді:

1) Кадр саясаты және кадрлық жоспарлау саласында шешімдер қабылдау үшін ақпараттық база құру;

2) қызметкерлердің қызметін және олардың атқаратын лауазымына сәйкестігін талдау және бағалау;

3) еңбекке ақы төлеу және еңбек нәтижелері бойынша материалдық ынталандыру саласындағы шешімдерді негіздеу;

4) конкурстық іріктеу процесінде кандидаттарды бағалау;

5) қызмет бойынша жоғарылату және оқыту үшін перспективті қызметкерлерді анықтау;

6) жұмыс міндеттерін айқындау құралы [2].

Персоналды басқару процесінің мақсаттары мен кезеңдеріне сәйкес персоналды бағалау әдістерін екі үлкен топқа бөлуге болады. Бірінші топқа еңбекті бағалау әдістері, екінші топқа персоналды бағалау кіреді.

Бұл жағдайда персоналды талдау және бағалау әдістері мен тәсілдерін жүйелеуді жіктеуді қолдана отырып жүргізген жөн. Қызметкерлерді бағалау әдістерін келесі негізгі критерийлер бойынша жіктеуге болады:

- бағалау мәні бойынша (қызметті күрделілік, тиімділік және сапа өлшемдері бойынша бағалау; мақсатқа қол жеткізу; сапалық және сандық нәтиже; құрылымдық бөлімшелер мен тұтастай ұйымның жалпы нәтижелеріне жеке үлес және үлес; қызметкердің жеке қасиеттері, олардың айқындылық дәрежесі);

- бағалау негізінде жатқан деректер көзі бойынша (құжаттар, есептер, сұхбат нәтижелері, тестілеудің жалпы және арнайы деректері, сауалнамалар, талқылауға қатысу және т. б.);

- персоналды бағалау жүргізілетін және ең жақсы немесе нашар көрсеткіш таңдалатын стандарттар мен критерийлер бойынша;

- контингентті қамту деңгейі бойынша;

- бағалау кезеңі (жүйелілігі) бойынша (тұрақты, кезеңдік және эпизодтық).

Білім беру ұйымдарында персоналдың қызметін бағалау үш бағыт бойынша жүргізіледі:

- еңбек нәтижелерін есепке алу (тікелей бағалау);

- қызметкердің осы нәтижелерге әсер ететін іскерлік және жеке қасиеттерін талдау (жанама бағалау);

- жұмыс тәртібін бағалау.

Қарастырылып отырған жіктеудің басты артықшылығы-бұл белгілі бір әдісті белгілі бір жіктеу тобына жататындығын оңай танып қана қоймай, сонымен қатар ұйымның қажеттіліктері мен мүдделерін ескере отырып, бағалау әдістерін оңтайлы таңдауды қамтамасыз етеді.

Салыстыра отырып бағалау әдістерін өз кезегінде екі топқа бөлуге болады: жеке және топтық бағалау (салыстырмалы). Бірінші топқа белгіленген критерийлерді, стандарттарды, мақсаттарды және т.б. ескере отырып, қызметкердің тиімділігін жеке бағалауға мүмкіндік беретін әдістер кіреді. сипаттамалары.

Тұтастай алғанда, аталған тәсілдерге сәйкес персоналды бағалау жеке қызмет түрлерін немесе элементтерді бағалауға бағытталған ішінара да, жеке қасиеттер де, еңбек мінез-құлқы мен өнімділігі де бірден бағаланатын кезде күрделі болуы мүмкін [3].

Сіз басқа жіктеуді қолдана аласыз – ағымдағы, түпкілікті және перспективалық бағалау. Ағынды бағалау ағымдағы қызмет процесінде қолданылады. Қорытынды бағалау нәтижелерге негізделген белгілі бір кезеңді (оқу жылы, келісімшарт мерзімі) өтеу. Қызметкердің әлеуетін, оның қабілеттерін, құндылық бағдарларын, нәтижеге деген ынтасын анықтау үшін перспективалық бағалау жүргізілуі мүмкін.

Бағалау әдістері бағалау жүргізетін субъектіге байланысты да ерекшеленеді. Яғни, жұмысты бағалауды тікелей менеджерлер жүргізе алады. Дәл өлшеу әдістері мен әдістерін іздеумен және ойлап табумен байланысты бағалау әдістерінің даму эволюциясы барлық белгілі әдістерді бағалауды әзірлеудің алғашқы кезеңдерінде қолданылатын дәстүрлі және заманауи әдістерге бөлуге мүмкіндік береді. Дәстүрлі әдістерді қолдану бағалауда субъективизмнің жоғары деңгейін болжайды, ал қазіргі заманғы әдістер қызметкерлердің, басқа басшылардың, әріптестердің, бағынуштылардың, кадр қызметінің мамандарының, сыртқы консультанттардың және бағаланатын субъектінің (өзін-өзі бағалау) қызметін объективті бағалауды қамтамасыз етеді. Аталған бағалау субъектілерінің әрқайсысы белгілі бір әдіснамалық аппаратты пайдаланады, бағалау әдістерінің белгілі бір жиынтығына артықшылық береді. Мұнда сіз субъективизм сияқты кемшіліктерге тап болуыңыз мүмкін екенін ескеруіңіз керек [4].

Дәл өлшеу әдістері мен тәсілдерін іздеумен және ойлап табумен байланысты бағалау әдістерінің даму эволюциясы барлық белгілі әдістерді бағалаудың дамуының алғашқы кезеңдерінде қолданылатын дәстүрлі және заманауи әдістерге бөлуге мүмкіндік береді. Дәстүрлі әдістерді қолдану бағалауда субъективтіліктің жоғары деңгейін болжайды, ал заманауи әдістер персоналдың қызметін объективті бағалауды қамтамасыз етеді.

Қызметкерлерді олардың тікелей жетекшісі бағалайтын бағалау әдістері қазіргі заманғы көптеген ұйымдар үшін дәстүрлі болып табылады. Мұндай әдістер ірі иерархиялық ұйымдарда, мысалы, федералды университеттерде тиімді. Сонымен қатар, дәстүрлі әдістердің бірқатар кемшіліктері бар, оларды қатаң бәсекелестік жағдайында жұмыс істейтін қазіргі заманғы динамикалық ұйымдар үшін жарамсыз етеді:

- дәстүрлі әдістер жеке қызметкерге бағытталған және оны ұйымдастырушылық контекстен тыс бағалауға мүмкіндік береді;

- олар тек қызметкердің тікелей басшысының бағалауына негізделген және оларды пайдалану кезінде бағаланатын қызметкердің басқа контрагенттерінің – әріптестерінің, бағыныштыларының, жоғары басшылардың, тағылымдамадан өтушілердің, ата-аналардың, жұмыс берушілердің пікірлері толығымен еленбейді;

- олар өткенге бағытталған және білім беру ұйымы мен қызметкерлердің ұзақ мерзімді даму перспективаларын ескермейді.

Қызметкерлерді бағалаудың заманауи дәстүрлі емес әдістерін дамытуда бірнеше бағытты бөлуге болады:

- бағалаудың жаңа әдістері жұмыс тобын (бөлімше, циклдік комиссия, параллель) негізгі ұйымдастырушылық бірлік ретінде қарастырады, сонымен қатар қызметкерлерді бағалауға және топта жұмыс істеуге баса назар аударады;

- жеке қызметкер мен жұмыс тобының қызметін бағалау бүкіл ұйымның жұмыс нәтижелерін ескере отырып жүзеге асырылады;

- бүгінгі функцияларды сәтті орындауға емес, кәсіби дамуға, жаңа кәсіптер мен дағдыларды игеруге ерекше назар аударылады [5].

Қызметкерлерді талдау мен бағалаудың әртүрлі тәсілдері бар екеніне қарамастан, олардың жалпы проблемасын атап өту керек – субъективизм, яғни шешім көбінесе осы әдісті кім қолданатынына немесе тартылған сарапшының жеке басына байланысты. Сондықтан мұнда маманның кәсібилігі мен тәжірибесі үлкен мәнге ие. Осылайша, персоналды бағалаудың ұсынылған әдісі дәстүрлі және инновациялық әдістерді қолдана отырып, ұйымның қызметкерлерін әлеуметтік, қаржылық, экономикалық және басқарушылық өлшемдер мен көрсеткіштер бойынша талдауға және бағалауға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде жекелеген қызметкерлердің, ұйымдардың бөлімшелері мен топтарының кәсіби және құзыреттілік деңгейін бағалауға және талдауға ғана емес, сонымен қатар динамикалық талдау жүргізуге көмектеседі, әрі ұйымда персоналды басқару жүйесін дамытады

Әдебиеттер тізімі:

1 Романидзе Е.Л., Семина А.П. Обзор методов оценки персонала в современных организациях // Московский экономический журнал. – 2019. - № 1. – С. 48-56

2 Потемкин В.К Управление персоналом // Современные научные исследования и инновации. – 2019. – С. 32-38

3 Фёдорова Н.В. Управление персоналом организации. Учебное пособие. – М. «Олимп-Бизнес», 2018. – 326 с.

4 Евтихов О.В. Управление персоналом организации. Учебное пособие. – М., 2017. – 357 с.

5 Бухалков М.И. Управление персоналом. Учебник. – М. «ЮНИТИ», 2015. –288 с.

УДК 331.54

Олжабаева С.М. магистрант,
Жумабекова Г.Ж. к.э.н., ассоциированный профессор,
Казахский университет технологии и бизнеса,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО АППАРАТА

Аннотация. Государственная служба является ключевым стратегическим звеном для достижения целей государственной политики. Профессионализация системы государственной службы, основанная на принципах меритократии, эффективности, результативности, транспарентности и подотчетности обществу, является важнейшим фактором в обеспечении конкурентоспособности системы государственного управления и качественного оказания государственных услуг населению.

Ключевые слова: государственная служба, профессионализация, стратегия, конкурентоспособность, управления, модернизация, модель

Государственная служба является ключевым стратегическим звеном для достижения целей государственной политики. Профессионализация системы государственной службы, основанная на принципах меритократии, эффективности, результативности, транспарентности и подотчетности обществу, является важнейшим фактором в обеспечении конкурентоспособности системы государственного управления и качественного оказания государственных услуг населению.

В целях реализации Пяти институциональных реформ выполняется План нации «100 конкретных шагов». При этом, первая из реформ и первые 15 шагов Плана нации нацелены на формирование профессионального, автономного и эффективного госаппарата как инструмента общественных и государственных преобразований [1].

Сегодня основные параметры новой казахстанской модели государственной службы сводятся к следующему:

Первое. Модернизирована стадия поступления на государственную службу, а именно заработала новая трехступенчатая система отбора, согласно которой граждане, впервые или вновь поступающие на административные должности корпуса «Б», проходят следующие этапы отбора: 1) тестирование на знание законодательства с выдачей сертификата; 2) автоматизированную оценку личных качеств и базовых компетенций с выдачей заключения; 3) собеседование в государственном органе, объявившем конкурс.

Особое внимание уделено тестированию, поскольку именно с него начинается отбор наиболее достойных кандидатов и с него первоначально формируется доверие к системе государственной службы. С этой целью принимаются максимально возможные меры по обеспечению объективности и прозрачности процесса тестирования.

Приняты меры по поэтапному смещению акцента со знания законодательства к оценке личных качеств кандидатов и выявлению необходимых базовых компетенций, такой подход позволяет оценить общую ориентированность кандидата в законодательстве и практике его применения.

Второе, мы перешли к карьерной модели государственной службы и продвижение по службе в государственном органе предусматривает последовательное занятие вышестоящих должностей.

Процесс занятия вакантных должностей стал более объективным и демократичным, в этой связи, стало возможным проводить конкурсы, где любой соответствующий требованиям кандидат, может на равных условиях демонстрировать свою компетентность и в честной конкуренции занять интересующую его вакансию.

Подобный подход заимствован из практики таких ведущих стран мира, как Германия, Франция, Япония, при этом общий конкурс проводится для занятия низовых должностей, а внутренний — для остальных.

Ярким аспектом современной системы государственной службы является реализация принципа меритократии и соблюдения данного принципа, который способствует укреплению института государственного аппарата и повышает престиж государственной службы [2].

В 2021 году по местным исполнительным органам в городе Нур-Султан, по результатам внутренних конкурсов, продвинулось с нижестоящих на вышестоящие должности 108 (69,2%) госслужащих.

В целяхобеспечения прозрачности конкурсных процедур создан пул наблюдателей из числа представителей общественности, соответствующих предъявляемым требованиям (общественный фонд, НПО, этнокультурные объединения и т.д.), таким образом, в рамках новой модели, любой компетентный и добросовестный государственный служащий может реализовать свой карьерный рост.

Третье. При выстраивании карьерной модели государственной службы важным аспектом является адаптация и профессионализация впервые поступивших граждан на государственную службу.

Усилен институт наставничества над «молодыми» госслужащими, для лиц, впервые поступивших на государственную службу, составляется план адаптации на период прохождения ими испытательного срока и за ними закрепляется наставник из числа опытных работников. В

целях мотивации госслужащих к наставнической деятельности предусматривается их монетарное поощрение в виде надбавок.

Четвертое. С декабря 2017 года в акимате города Нур-Султан внедрена новая система оплаты труда по факторно-бальной шкале, которая предусматривает рост заработной платы административных госслужащих с привязкой к результатам работы. В целях мотивирования служащих к эффективному труду на законодательном уровне, увязана система оценки госслужащих и их вознаграждения. Так, результаты оценки деятельности государственных служащих будут основанием для принятия решений по выплате бонусов. Сама же оценка сегодня зависит от степени достижения индикаторов, указанных в составляемых со служащими индивидуальных планах работы, и соответствующая методика оценки административных государственных служащих уже действует.

Пятое. Уделяется особое внимание профессиональному развитию государственных служащих.

В целях формирования повышения роли обучения закреплена норма, согласно которой административные госслужащие не реже одного раза в три года проходят повышение квалификации. Программы семинаров повышения квалификации имеют практикоориентированный характер и разрабатываются для целевых групп госслужащих. Кроме того, разработаны специальные программы, направленные на развитие требуемых компетенций служащих (инициативность, коммуникативность, аналитичность, стратегическое мышление, ориентация на качество и др.). Госслужащие проходят переподготовку и повышают квалификацию в Академии государственного управления при Президенте и его в филиалах [3].

Важным фактором для нашей страны является формирование современного, профессионального и государственного аппарата и мы приложим все усилия для дальнейшей модернизации государственной службы.

Список литературы:

1.Закон Республики Казахстан. О государственной службе Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями от 06.04.2016 г.)

2. Кудряшова Е.В. Лидер и лидерство. — Петрозаводск,1996. — с. 96.

3.Shekshnia S. Managing People in Russia //Business and management in Russia. — Cheltenham; Brookfield; Elgar, 2016 - 254.

УДК 323 (574)

Олжабаева С.М. магистрант,
Жумабекова Г.Ж. к.э.н., ассоциированный профессор,
Казахский университет технологии и бизнеса,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан.

ОРГАНИЗАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙСЛУЖБЫ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация. Государственная служба, посредством конкретных лиц, обеспечивает социальные, экономические и политические преобразования в стране.Так как она играет важную роль в реализации государственной власти, она требует постоянного усовершенствования и развития.

Для того чтобы государственные служащие оказывали качественные услуги необходимо рассмотреть профессиональные навыки, опыт работы и не менее важное это образование.

Государственная служба является основополагающей частью любого государства, которая направлена на реализацию задач и функций государственной власти.

Четкое соблюдение требований данной концепции позволит эффективно осуществлять функции государства, повышение уровня профессионализма служащих, качественное обслуживанию, что являются важнейшими факторами развития и укрепления государственного управления.

Ключевые слова: государство, нормативные акты, государственная служба, формирования, эффективность, модель, этика

Сегодня каждое государство стремится, достичь ведущие позиции на мировой арене. И как известно одним из главных приоритетов является функционирование эффективного управления государства. В этом направлении основным инструментом служит государственная служба. Государственная служба, посредством конкретных лиц, обеспечивает социальные, экономические и политические преобразования в стране. Так как она играет важную роль в реализации государственной власти, она требует постоянного усовершенствования и развития.

На данный момент в Казахстане представлена новая модель государственной службы, которая была принята в соответствии с указом Президента Республики Казахстан № 119 21 июля 2011 года.

Цель новой концепции заключается в решений ряда проблем возникших в ходе предыдущей модели, таких как низкое качество оказания государственных услуг, низкая результативность контроля, несоответствие принципу меритократии, высокая сменяемость руководящего состава, не соблюдение административных прав, а также основной акцент делается на знания, профессионализм и имеющийся опыт работы в данной сфере.

В Республике Казахстан принят ряд законов и подзаконных нормативных правовых актов, касающихся вопросов организации и качества государственной деятельности.

В 2013 году начала работать новая модель казахстанской государственной службы, основанная на Концепции, утвержденной Главой государства в июле 2011 года. Концепция новой модели государственной службы, прежде всего, включает модернизацию понятия «государственная служба», которое должно стать синонимом понятия «служение нации (обществу)» и означать ориентацию на население как потребителя государственных услуг. В связи с этим целями формирования новой модели государственной службы являются:

-эффективная кадровая политика и система управления человеческим капиталом в системе государственной службы;

-высокое качество оказания государственных услуг и эффективность деятельности государственных органов;

-положительный имидж и этика поведения государственных служащих.

Согласно Концепции новой модели государственной службы Республики Казахстан, в которой отмечено, что профессионализация системы государственной службы, основанная на принципах меритократии, эффективности, результативности, транспарентности и подотчетности обществу, является важнейшим фактором в обеспечении конкурентоспособности системы государственного управления и качественного оказания государственных услуг населению [2].

Результатом формирования новой модели станет профессиональная государственная служба, ориентированная на результат и качественное оказание государственных услуг, а также соответствующая актуальным потребностям государственного и социально- экономического развития.

Для того чтобы государственные служащие оказывали качественные услуги необходимо рассмотреть профессиональные навыки, опыт работы и не менее важное это образование.

Необходимо отметить, что в одних странах к государственным служащим относятся только чиновники, работающие в государственных органах, в других – все работники государственного сектора. В Великобритании и Германии, к примеру, сотрудники органов местного государственного управления и самоуправления не являются государственными служащими, а во Франции в их число включены работники полиции и системы здравоохранения. Эта методологическая разница влияет и на анализ численности государственных служащих.

Как показывают результаты сравнения международных стандартов и оценки зарубежных экспертов, в Казахстане сформирован компактный государственный аппарат.

Анализ удельной численности государственных служащих от экономически активного населения показывает, что этот показатель в Казахстане составляет всего 1,1 %. При этом на одного государственного служащего приходится около171,6 граждан.

В девяти странах ОЭСР (Австралия, Финляндия, Ирландия, Нидерланды, Великобритания, Канада, Франция, Новая Зеландия, США) в среднем на одного

государственного служащего приходится 116 человек, а удельный вес государственных служащих от экономически активного населения составляет 2,43 % [3].

На государственной службе в Казахстане сохраняется гендерный баланс: 54,2 % служащих составляют женщины, 45,8% - мужчины. Нужно отметить, что доля женщин превышает среднеевропейский показатель на 3,5%. Среди государственных служащих 89,7% имеют высшее образование, что является очень высоким показателем. Для сравнения: в ряде развитых стран, таких как США, Австралия, Канада, для занятия низших должностей государственной службы даже не требуется высшее образование. Средний возраст государственного служащего составляет 39 лет. При этом самый многочисленный слой – 30– 40 лет, около 31%. Младше 30 лет – 25%, 40–50 – 22%. Свыше 50 лет – 22%. Это показывает, что возрастной состав сбалансирован, а также свидетельствует об относительном сохранении преемственности на государственной службе. Основные принципы и общие методы развития государственной службы показаны на рисунке 1.

Численность государственных служащих со стажем до 5 лет составляет 30%, от 5 до 10 лет – 24%, свыше 10 лет – 46%. При этом средний стаж работы на государственной службе составляет 10,5 лет. За последние два года данный показатель возрос на год, то есть видна тенденция стабилизации. Сейчас в Казахстане резкого тренда на омоложение не наблюдается, поскольку страна находится на стадии стабильного развития – приток молодежи в рядов выпускников программы «Болашақ». Численность выпускников этой программы, работающих на государственной службе, с 2012 года увеличилась государственные органы происходит естественным образом, в том числе из в два раза.

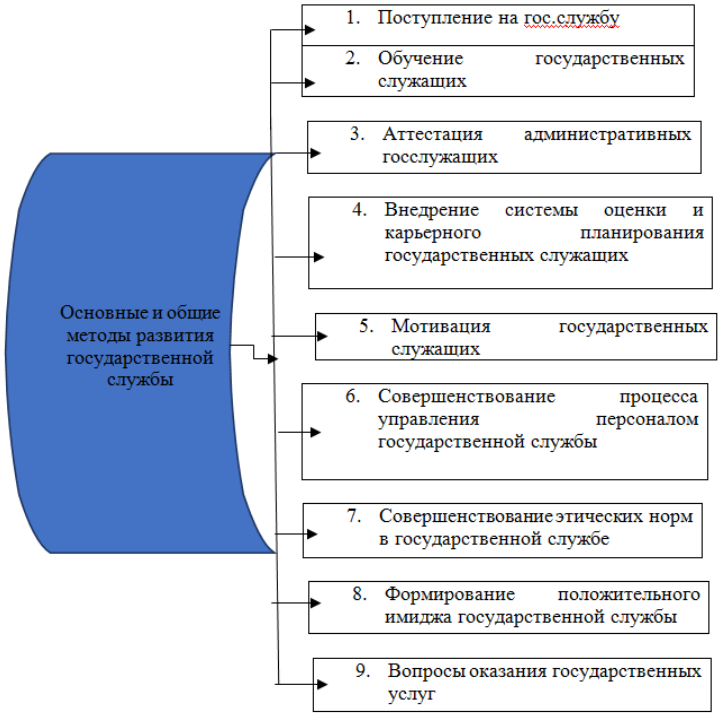

Рисунок 1. Основные принципы и общие методы развития государственной службы

Примечание - Составлено автором

Административные государственные служащие в целях определения уровня их качественной профессиональной подготовки, правовой культуры, способности работать с гражданами каждые три года проходят аттестацию. В соответствии с Правилами проведения аттестации административных государственных служащих основным критерием оценки при аттестации является способность служащих выполнять возложенные на них обязанности. Важными направлениями повышения качества и результативности государственного

управления и организации государственной службы стали улучшение системы найма, подготовки и продвижения кадров, создание и поддержание высокой репутации государственной службы, усиление принципов меритократии и конкуренции, прозрачности, подотчетности обществу и государству, служения народу.

В целях внедрения новой системы подготовки, рекрутинга и профессионального роста наиболее талантливых и подготовленных кадров государственной службы в Республике Казахстан функционирует Акционерное общество «Национальный центр по управлению персоналом государственной службы». Основной целью деятельности Общества являются содействие в повышении эффективности персонала системы государственного управления путем реформирования системы отбора, оценки, карьерного планирования и реализации программ обучения государственных служащих в ведущих международных образовательных центрах, в рамках задач, определенных уполномоченным органом по делам государственной службы.

Следовательно, вышесказанное нацеливает государственных служащих на достижение новых и лучших результатов в сфере повышения качества, развития государственности и казахстанской демократии, формирования кадрового потенциала, адаптированного к новым экономическим условиям.

Таким образом, для повышения эффективности и результативности работы государственных служащих, в качестве основного элемента совершенствования государственного управления и государственной службы, ориентированной на результат, предлагаются следующие рекомендации, обобщенные на основе выводов и передового опыта зарубежных стран:

-создание общественного контроля над государственной службой (канадский опыт);

-повышения качества государственных услуг (можно создать специальное государственное учреждение, либо внедрить проект с целью повышения качества государственных услуг (опыт Австралии), государственных услуги должны носить клиенто-ориентированный характер (опыт Южной Кореи);

-отработать четкую систему повышения квалификации государственных служащих, развить систему дополнительного профессионального образования;

-принять прогрессивную систему оплаты труда государственных служащих (опыт Канада), повышение оклада и премирование по результатам деятельности (опыт Австралии);

-введение системы открытых должностей для людей с ограниченными возможностями (опыт Южной Кореи) [5].

Изучение практики повышения качества предоставляемых государственных услуг и внедрение передового зарубежного опыта создадут благоприятные условия для совершенствования государственного управления в Республике Казахстан.

В заключении, хотелось бы отметить, государственная служба является основополагающей частью любого государства, которая направлена на реализацию задач и функций государственной власти.

Четкое соблюдение требований данной концепции позволит эффективно осуществлять функции государства, повышение уровня профессионализма служащих, качественное обслуживанию, что являются важнейшими факторами развития и укрепления государственного управления.

Список литературы:

1. Закон РК «О государственной службе» (с дополнениями на 01.07.2021 г.)// https://online.zakon.kz/

2. Указ Президента Республики Казахстан от 21 июля 2011 года № 119 «Концепция новой модели государственной службы Республики Казахстан».

3.Интернет портал «Национальный центр по управлению персоналом государственной службы» http://hrm-gov.kz/

4.Бюллетень научно-исследовательского института Академии государственного управления при Президенте РК. №6 сентябрь,2013.,

5. Турисбек А.З. «Государственная служба в Республике Казахстан: проблемы теории и практики» (автореферат)// http://law.edu.ru

УДК 332.142

Онласинова А.А., магистр, старший преподаватель,
Умирзакова Н.Т., магистр, старший преподаватель,
Международный Таразский инновационный институт,
г. Тараз, Республика Казахстан

СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННЫМИ РЕСУРСАМИ В РЕГИОНЕ

Аннотация. Основная идея управления инвестициями говорит о том, что целенаправленное воздействие инвестора на главные свойства объекта инвестиций могут позволить ему осуществить контроль над надежностью и эффективностью его вложений. Формируя и корректируя механизмы контроля для того, чтобы политика финансов и инвестиций была подчинена принятой стратегии деятельности, инвестор создает второе свойство - целенаправленность распределения ресурсов.

Ключевые слова: инвестиции, ресурсы, управление, анализ, планирование, экономика.

Ни одна экономическая модель не освобождает государство от регулирующих функций. Регулирование экономических процессов является неотъемлемой функцией государства по реализации его экономической политики на федеральном и региональном уровнях, как основной составляющей процесса управления в рамках специализированного механизма регулирования, совокупности его элементов, степени их взаимообусловленности и взаимозависимости.

В настоящее время в ходе осуществляемых реформ невозможно эффективное развитие экономики в режиме автоматического саморегулирования. Механизм рынка необходимо дополнить компенсирующими его недостатки инструментами.

Цель, механизм и инструменты государственного регулирования в части ресурсного обеспечения программ развития должны заключаться не столько в обеспечении трансформации плановой системы в рыночную, сколько в создании цивилизованной рыночной среды функционирования субъектов хозяйствования.

Существует острая необходимость в региональной структурной перестройке механизма ресурсообеспечения, обеспечивающего процесс реализации проектов развития, поскольку в сложившейся ситуации ничто не может гарантировать экономическую безопасность каждому отдельному региону из-за отсутствия общенациональной политики развития специализации, межрегионального и межотраслевого обмена.

Система управления ресурсами развития региона призвана синтезировать действия органов регионального управления в части реализации программы развития и методы рыночного перераспределения ресурсов развития для осуществления регионообразующих экономических проектов. СУРР является составной частью регионального аппарата управления. В ее основные функции входят:

- текущий мониторинг состояния ресурсной базы региона;
- анализ и оценка путей оптимизации ресурсного потенциала развития региона;
- оценка возможности альтернативного использования части ресурсной базы;
- планирование и прогнозирование будущего состояния ресурсной базы развития;
- информационное сопровождение общерегиональных проектов развития;
- предоставление информации независимым субъектам хозяйствования.

Региональную инвестиционную политику можно понимать, как систему действий по привлечению инвестиций в экономику региона, а также средств государственного и регионального бюджетов. Безусловно, цель любого инвестора заключается не в размещении свободных средств, а в получении права на предполагаемые доходы от инвестиций и, в итоге, получение дохода, который существенно превышает объем вложенных средств.

Иначе говоря, в сфере инвестиционной деятельности имеют место рыночные правила обмена, подобно тем правилам, которые действуют на товарных рынках.

Эффективность региональной инвестиционной политики, которая проводится администрацией региона, сильно зависит от того, как она соотносится с законами рынка, а также с возможностями данного региона.

В условиях совершенствования экономики, создание и соблюдение комплекса стратегических положений инвестиционного программирования в регионах, которые направлены на эффективное ресурсное или другое обеспечение программ инвестирования, для их осуществления требуется формирование основ стратегии программного обеспечения выполнения региональных инвестиционных проектов, эффективного использования ресурсных потенциалов областей, регионов.

Эффективность регионального развития отрасли экономики в большей мере определяется влиянием на урегулирование инвестиционных процессов органами управления региона. С развитием управляемости до определенной границы, повышаются экономические показатели развития экономики [1, с.85].

Можно сказать, что комплекс управленческих стратегий региональных органов управления может повлиять на изменение регионального производственного комплекса.

Условием формирования системы стратегической ориентации процесса инвестирования народнохозяйственных объектов, выступает рост научной обоснованности решения следующих задач:

- создание региональных рынков инвестиций;
- определение состава приоритетных программ и стратегической направленности развития инвестиционной деятельности.

В настоящий момент, финансовый рынок можно охарактеризовать разной степенью вовлеченности его участников в инвестиционных процессах. Это предопределяет необходимость обосновать целесообразность осуществления программ инвестиционных вложений в регионах Казахстана.

Качественный анализ объекта управления, который основан на социально-экономических науках, всегда предшествует его детальному изучению и является необходимым условием правильной организации процесса. Обязательным условием благополучного управления регионом и его финансового оздоровления является понимание сущности объекта управления, а также знание причин развития и особенностей конкретной обстановки [2,с.115].

Если изучать экономику региона, как систему, которая имеет цели, задаваемые участниками экономического процесса, то можно определить главную цель: функционирование экономики, и основные цели экономики региона - устойчивость экономики и ее развитие.

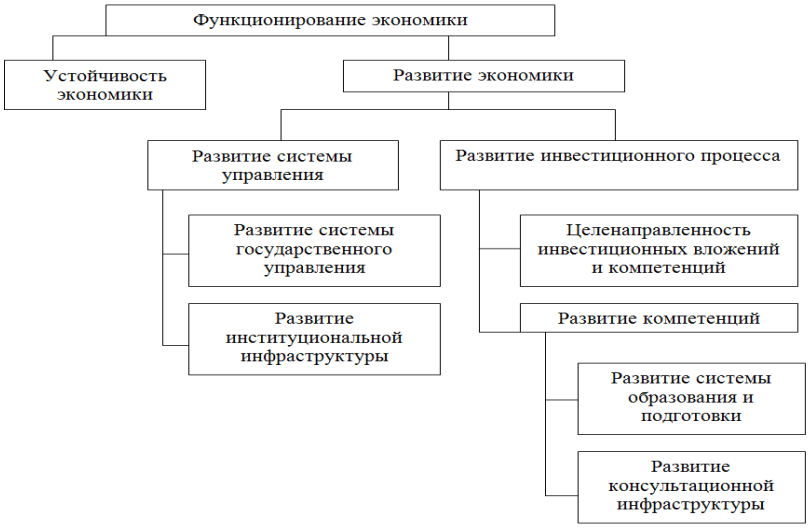

Рисунок 1. Основные элементы целеполагания экономики в рамках региона

Примечание - Составлено автором

В нашей стране есть такая проблема, как оценка инвестиционного потенциала, который можно охарактеризовать как совокупность всех ликвидных ресурсов и возможностей экономики принять их и использовать на финансирование инвестиций в реальный сектор с целью его роста и развития. Данное определение исходит из двуединства приведенной экономической категории и заключается оно в том, что инвестиционный потенциал характеризует не только

возможности выделять инвестиционные ресурсы, но еще и возможность реально их освоить. Впрочем, большое количество крупнейших казахстанских организаций в реальном секторе экономики, которые нуждаются в техническом перевооружении, не в состоянии реально освоить инвестиционные ресурсы, если даже могут их приобрести. По этой причине руководители некоторых организаций и не стремятся привлекать инвесторов, понимая, что в случае неудачи, связанной с реализацией инвестиционного проекта, они могут потерять свои полномочия в управлении организацией, а возможно, и собственность, которой владеют [3,с.86].

Управление в рамках региона - это, в первую очередь, управление тенденциями. Здесь говорится о формирование нормативной базы, создании структурных механизмов и запуске процессов, функционирование которых позволяет добиться устойчивого результата такого масштаба, который позволил бы судить о наличии какой-либо тенденции.

Управление инвестиционной привлекательностью экономики в регионе включает в себя: целенаправленное воздействие региональных властей на условия, которые повышают надежность и эффективность инвестиций; обеспечение прозрачности деятельности на каждом уровне, протекционизм по отношению к эффективным инвесторам

Предпочтения – очень субъективная категория, которая зависит от степени продвинутости инвестора. Можно сказать, что на основе предпочтений невозможно создать единый механизм управления инвестиционной привлекательностью [4,с.132].

Основная задача управления инвестициями – это обеспечить эффективность и надежность собственных вложений. Инвестор должен небольшими средствами обеспечить такие условия, при которых он будет уверен, что его вложения будут использованы эффективно и на развитие.

Процесс управления инвестициями можно рассматривать как набор принимаемых решений. В большинстве случаев, решения исполняет отдельная группа. Таким образом, чтобы, во-первых, лица, которые принимают решения, основывали их не на своем опыте и, во-вторых, чтобы такие решения были просты и исполнимы для всех, кто участвует в проекте.

Для того, чтобы эффективно управлять инвестиционными вложениями инвестор, сначала, должен создать четкую управленческую технологию и установить контроль за формированием и реализацией стратегии.

Данное свойство формирует деятельность объекта прозрачной и позволяет инвестору управлять эффективностью инвестиционных вложений.

Второе ключевое свойство, в создании которого нужно инвестировать средства - целенаправленность распределения ресурсов. Контроль за распределением ресурсов очень важное условие для управления надежностью инвестиционных вложений.

Формирование стратегии создания инвестиционных ресурсов должна обеспечить постоянную инвестиционную деятельность в необходимых объемах; эффективное использование собственных средств и финансовую устойчивость компании.

Надежность системы управления - третье ключевое свойство. Это соответствие оргструктуры организации и расстановка руководителей в соответствии с их управленческими навыками.

В заключение можно сказать, что при осуществлении целевого инвестирования по созданию стратегичности деятельности, именно от инвестора зависит судьба его инвестиций.

Основная идея управления инвестициями говорит о том, что целенаправленное воздействие инвестора на главные свойства объекта инвестиций могут позволить ему осуществить контроль над надежностью и эффективностью его вложений. Формируя и корректируя механизмы контроля для того, чтобы политика финансов и инвестиций была подчинена принятой стратегии деятельности, инвестор создает второе свойство - целенаправленность распределения ресурсов.

Каждый инвестор сам для себя определяет различные и индивидуальные задачи. И как он будет распределять ресурсы собственной компании и осуществлять контроль за ними зависит именно от инвестора.

Список литературы:

1. Новоженов Д.В. Теоретические основы и методология совершенствования систем управления инвестициями корпораций // М: ИНФРА. - Менеджмент. 2014.

2. Синченкова Инвестиционная привлекательность региона: методические подходы и оценка. Челябинск: Изд-во Челяб. ин-та экономики и права, 2012.
3. Абрамов С.А. Экономическое обоснование автоматизации обработки информации. М.: "Статистика", 2012.
3. Абыкаев Н. Инвестиционный потенциал и экономический рост (методологический аспект) // Экономист. 2010. № 6. С. 58 – 66.
4. Автоматизированные информационные технологии в экономике: Учебник / М.И. Семенов, И.Т. Трубилин, В.И. Лойко, Т.П. Барановская; Под общ. ред. И.Т. Трубилина. М.: Финансы и статистика, 2010.

УДК 332.142

Суйналиева Н.К. к.э.н., доцент,
Международный университет инновационных технологий,
г. Бишкек, Кыргызская Республика.

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ УПРАВЛЕНИЯ АГРОФОРМИРОВАНИЯМИ С ПРИМЕНЕНИЕМ ИНСТРУМЕНТАЛЬНЫХ МЕТОДОВ ЭКОНОМИКИ

Аннотация: Неравномерное социально-экономическое развитие порождает социальные конфликты, усугубляющие разрыв в уровне их экономического положения. В условиях проведения радикальных реформ определяются пути и перспективы наиболее эффективного развития, улучшающего качество жизни населения. В этих условиях правительство должно посредством целевых программ, участвуя как инвестор или как потребитель продукции, оказывать помощь при реализации проектов, способствующих росту региональной экономики. При разработке стратегии существует определенная свобода в выборе экономических решений, вытекающая из взаимозаменяемости ресурсов, в частности труда и капитала. Принципы взаимозаменяемости ресурсов реализуются при построении экономико-математических моделей, включающих в себя динамическую норму технологического замещения ресурсов, и описывающих устойчивый экономический рост.

Ключевые слова: Оптимизация, прогнозирование, земля, экономика, анализ, аграрный сектор, сельское хозяйство, показатели, индикаторы, производство, труд.

В условиях развития рыночных отношений для научного обоснования проведения радикальных рыночных реформ особое значение приобретают исследования экономики Кыргызской Республики для разработки стратегических направлений развития. Неравномерное социально-экономическое развитие порождает социальные конфликты, усугубляющие разрыв в уровне их экономического положения. В условиях проведения радикальных реформ определяются пути и перспективы наиболее эффективного развития, улучшающего качество жизни населения. В этих условиях правительство должно посредством целевых программ, участвуя как инвестор или как потребитель продукции, оказывать помощь при реализации проектов, способствующих росту региональной экономики. При разработке стратегии существует определенная свобода в выборе экономических решений, вытекающая из взаимозаменяемости ресурсов, в частности труда и капитала. Принципы взаимозаменяемости ресурсов реализуются при построении экономико-математических моделей, включающих в себя динамическую норму технологического замещения ресурсов, и описывающих устойчивый экономический рост.«В условиях экономической нестабильности современные проблемы повышения устойчивости аграрного производства Кыргызстана во многом связаны с прогнозированием производственно-экономических процессов в аграрном секторе экономики. Традиционный подход к решению задач прогнозирования, основанный на выявлении статистических закономерностей и зависимостей производства продукции сельского хозяйства от факторов производства, в условиях рыночной экономики и, особенно, в условиях переходного периода, нельзя признать достаточным, поскольку он не учитывает поведения субъектов хозяйствования адекватно происходящим процессам. Обеспечение устойчивого экономического роста является одной из основных задач макроэкономической политики любого государства. Последствия структурного кризиса,

охватившего годы, делают решение этой проблемы жизненно необходимым. Экономический рост не может происходить на базе «старого качества» и прежней экономической структуры. Структурные сдвиги переходного периода сформировали ресурсную модель экономического развития, по которой хозяйственная система Кыргызской Республики интегрируется в мировую экономику как сырьевой придаток. Такой тип развития имеет свои ограничения и не может быть признан как долгосрочная стратегическая модель.Экономический рост неправомерно сводить только к наращиванию объемов производства. Речь должна идти о качественных изменениях в социально-экономической системе, об уточнении долгосрочных целей и стратегических задач, оценке и переоценке ресурсного потенциала и ресурсных ограничений, анализе источников и полюсов роста, экономической экспертизе механизмов их реализации. В то же время экономика - это не только саморазвивающаяся, но и регулируемая система, поэтому необходимо определить задачи и инструментарий государственного вмешательства в проблему экономического роста» [1. с.82].

Одним из слагаемых экономического роста в современной экономике является интегративный рост. В современной экономической литературе выделяется несколько подходов к исследованию экономического роста. В неоклассической теории интегративный рост связывается, с одной стороны, с повышением эффективности, то есть технологически эффективным использованием ресурсов. С другой стороны, он связан с возможностью извлечения монопольных выгод от технологических условий производства (отдача от масштаба, наличие барьеров входа на рынок и т.д.).

Проведенные нами исследования по развитию системы управления деятельностью сельхозпроизводителей свидетельствуют о том, что посев и возделывания сельскохозяйственных культур является основой всего производства в сельском хозяйстве. Показатели размера, состава, качества, движения, использование посевов характеризуют, с одной стороны, использование земельного фонда, а с другой - выступают непосредственным фактором формирования продукции растениеводства - урожая и урожайности. Посевная площадь - эта площадь на которую после той или иной обработки были высеяны семена, которая занята посевами или убрана. Выращивание культур - длительный процесс, предполагающий посев, уход за посевами, уборку. Урожай и урожайность - основа всего сельскохозяйственного производства, главные показатели использования сельскохозяйственных угодий, источник роста благосостояния государства и его населения. Повышение урожайности - важнейший фактор снижения издержек на единицу продукции и роста ее конкурентоспособности на рынке. В силу ограниченности земли только рост урожайности может обеспечить увеличение объемов производства продукции растениеводства.

Проводится работа, направленная на повышение устойчивости сельскохозяйственных культур. Опыт показывает, что решение проблемы высокой урожайности в значительной мере зависит от организации агрохимической службы, объемов, структуры и сроков внесения в грунт минеральных и органических удобрений, т.е. от химической мелиорации грунта, а также от элитных семян. Их применение может обеспечивать до 50-60% от общего прироста урожая. Недостаточное внесение минеральных и органических удобрений в последние годы ведет к истощению почв, снижает урожайность[2].

Для повышения урожайности и конкурентоспособности растениеводческих культур необходимо совершенствовать селекцию путем создания новых сортов сельскохозяйственных культур, обладающих высоким продуктивным потенциалом, освоение научно-обоснованных систем земледелия и семеноводства. Кроме этого, необходимо расширение орошаемых земель и совершенствование способов полива, эффективное применение минеральных и органических удобрений, химических и биологических средств защиты растений от вредителей, болезней, сорняков. Для того чтобы улучшить современное состояние аграрного сектора, необходимо осуществлять государственную поддержку развитию сельского хозяйства. Так, например, в Великобритании, в Канаде, в Турции для совершенствования сельскохозяйственной продукции осуществляется государственная поддержка в размере 100-200 долларов в расчете на 1 га.

«В Кыргызстане в последние годы уделяется большое внимание развитию отрасли плодоводства, дающей наиболее большую прибыль для фермеров и крестьян. В данном регионе орехоплодовые леса, расположенные в основном в таком массиве, как Арстанбап, площадью – 841,6 тыс.га,

состоят из 130 видов древесно-кустарниковой растительности. Наиболее ценными являются: орех грецкий, фисташка, арча, миндаль и др. Орех грецкий – один из ценнейших плодовых культур, сюда относятся плодовые породы умеренной и субтропической зоны из разных ботанических семейств. Орех содержит ценнейшие питательные вещества и пользуется большим спросом у населения. Он содержит жиры в среднем – 68,2%, углеводы – 3,9%, белки – 25,2%»[3, с 42].

«В Кыргызстане находится самый крупный на планете массив дикорастущих ореховоплодовых лесов, которые занимают – 631 тыс. га, из них – 85,0 тыс. га ореховые насаждения. Урожай с одного дерева достигает 100-400 кг. Выход из ядра грецкий орех составляет 43,1%, средний вес – 8,3 грамм. В настоящее время орех грецкий возделывается в 17 государственных лесхозах. В южном регионе Кыргызстана естественных насаждений грецкого ореха составляет более 56,0 тыс. га., из них в Джалал-Абадской области – 29,0 тыс. га, а в лесхозах Саламалик, Донуз-Тоо, Заргер и КолдукУзгенского района Ошской области – более 27, 0 тыс. га. В Джалал-Абадской области хороший урожай 1023,8 тыс. тонн грецкого ореха собрали в 2002 г., а в последующих годах урожайность ореха колебалась около 3000 тонн в год. В 2018 г. собрали 223тыс. тонн урожая, а в 2019 г. – 301 тыс. тонн» [4. с.194].

По республике в результате убыточности некоторых предприятий значительно сокращается экономический потенциал, уменьшаются размеры посевных площадей и снижается урожайность сельскохозяйственных культур. Резко сократилось поголовье скота и птицы, минимальной стала продуктивность ферм. В пищевой и перерабатывающей промышленности почти все оборудование изношено. Это связано с тем, что нет инвестиций в аграрном секторе экономики.

Но создание фермерских хозяйств и перераспределение собственности особенно земельной не обеспечивают повышение эффективности производства сельскохозяйственной продукции. В Кыргызстане вновь созданные сельскохозяйственные кооперативы более эффективно работают, чем крестьянские (фермерские) хозяйства.

В животноводстве внедряются современные технические средства с высоким уровнем автоматизации роботизации для приготовления и раздачи кормов на фермах по содержанию крупного рогатого скота, оснащенных электронными взвешивающими устройствами. За счет привлечения инвестиций, кредитных ресурсов на фермах создается новая технологическая база для животноводства, которая оптимально модернизирует существующие производственные объекты:

- повышение конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции на внешних рынках республики, а также улучшение качества отечественных продовольственных товаров;
- обеспечение устойчивого развития сельских территорий, занятости сельского населения, повышения уровня его жизни, в том числе оплаты труда работников, занятых в сельском хозяйстве;
- создание благоприятного инвестиционного климата и повышение объема инвестиции в сфере сельского хозяйства;
- инновационное развитие сельского хозяйства невозможно без качественного повышения аграрной науки и образовании и создания эффективной системы внедрения передовых разработок в производство.

Список литературы:

1. Арзыбаев А.А. и др. Международные стандарты финансовой отчетности. Бишкек 2016 г. Изд. Макспринт 320 стр.
2. Мусакожоев, Ш. Современные проблемы экономики [Текст] :Сборник научных трудов / Ш. Мусакожоев; Кыргызский экономический университет. - Бишкек : 2016. - 156 б.
3. Социально-экономическое положение: Стат. сборник. НацстаткомаКыргызской Республики. Бишкек, Изд.Учкун. Б. 2020г.- 190 с.
4. Кыргызстан в цифрах. Статистический сборник. – Бишкек: 2020 г..-327с.

ӘОЖ 332.834

Талапбаева Г.Е. э.ғ.к., аға оқытушы
Тұрсын Т.Т. магистрант
«Мемлекеттік және жергілікті басқару» ББББ 2 курс
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті
Қызылорда қ.Қазақстан Республикасы

ҚҰРЫЛЫС-МОНТАЖ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ ШЫҒЫНДАРЫН КАЛЬКУЛЯЦИЯЛАУ ӘДІСТЕРІ

Аңдатпа. Құрылыс секторы өндірістің басқа түрлеріне қарағанда материалды көп қажет ететін сала болып саналатындықтан, зерттеу жүргізілген құрылыс ұйымдарында орындалған жұмыстардың нақты көлемі кезінде келтірілген материалдық шығындар жалпы шығындардың ең үлкен үлесін құрайды.

Құрылыс жұмыстарының өзіндік құн есепке алу міндеттері құрылысқа, жөндеу жұмыстарына және оны тапсыруға байланысты жұмсалған шығындар жөнінде дер кезінде толық және дұрыс мәліметтерді жинақтау, материалдық, еңбек және қаржы ресурстарының тиімді пайдалануын бақылауды қамтамасыз ету болып саналады. Өнімнің өзіндік құнын есептеу кәсіпорынды басқарудың негізгі міндеттерін шешетін жалғыз маңызды құрал болып табылады. Бұл кәсіпорынның ішкі есебін ұйымдастырудың және әртүрлі өндірістік алаңдардағы шығындарды азайту көздерін анықтаудың қажетті шарты болып саналады.

Кілт сөздер: құрылыс, құрылыс-монтаж жұмыстары, өнімнің өзіндік құны, шығындар, калькуляция, смета, сметалық калькуляция.

Құрылыс-монтаж жұмыстарының өзіндік құнының деңгейі құрылыс-монтаж жұмыстарын орындау үшін бөлінген ақшалай қаржылар мен материалдық қорлардың үнемді пайдалануын көрсетеді және құрылыс ұйымдарының жұмыс тиімділігін сипаттайтын негізгі көрсеткіштердің бірі болып саналады [1]. Құрылыста басқа да салалары сияқты өндіріс шығындарының есебі мен жоспары кешенді калькуляциялық элементтер бойынша жүзеге асырылады. Осыған байланысты құрылыс-монтаж жұмыстарының өзіндік құн құрамында тікелей шығындар (өндіріске жіберілген материалдар, жұмысшылардың негізгі еңбекақылары мен еңбек ақыдан аударымдар бойынша шығындар) мен жанама шығындар көрсетіледі.

Құрылыс жұмыстарының өзіндік құн есепке алу міндеттері құрылысқа, жөндеу жұмыстарына және оны тапсыруға байланысты жұмсалған шығындар жөнінде дер кезінде толық және дұрыс мәліметтерді жинақтау, материалдық, еңбек және қаржы ресурстарының тиімді пайдалануын бақылауды қамтамасыз ету болып саналады. Құрылыс - монтаж жұмыстары мен қызметтерінің өзіндік құнының құрамына оларды жүзеге асыруға байланысты барлық өндірістік шығындар енгізіледі. Өнімнің өзіндік құнына қосылу тәртіптеріне қарай олар тікелей және үстеме шығындар болып бөлінеді.

Қазақстан Республикасында құрылысты жүзеге асыратын ұйымдарда өнімнің (жұмыс пен қызметтің) өзіндік құнын қалыптастыру және есебін жүргізуге арналған арнайы нормативтік актілер мен ережелер жоқ. Олар басқа да құрылыс ұйымдары сияқты өзіндік құнның құрамына енетін шығындарды Бухгалтерлік есепке алудың № 7 стандарты "Тауарлы-материалдық қорлардың есебі" және № 12 "Күрделі құрылысқа арналған мердігерлік келісімшарт" стандартына және оларға арналған әдістемелерге сәйкес анықтайды [2].

Құрылыс ұйымдарының басқа ұйымдарға көрсеткен қызметтер бойынша шығындар; экономикалық ынталандыру немесе арнайы қорлар есебінен қаржыландырылған шығындар; төтенше жағдайлардан туындаған зиян және олардың орнын толтыруға жұмсалған шығындар; есепті жылда анықталған өткен жылдың зияндары; есепті жылдың басқа да зияндары мен күдікті қарыздарды жою бойынша шығындар құрылыс жұмыстарының өзіндік құн құрамына енгізілмейді. Яғни, бұл шығындар негізгі емес қызметтердің шығындары ретінде салық салудан кейінгі пайда есебінен шегеріледі.

Кезең шығындары өнімнің өзіндік құнына қосылмайды. Кезең шығындарына жалпы және әкімшілік шығындар, тауарларды, жұмыстар мен қызметтерді өткізуге байланысты, сондай-ақ проценттерді төлеуге байланысты шығындар жатады. Өндірістік өзіндік құн мен кезең

шығындарын бөліп көрсету арқылы ұйымның қаржылық-шаруашылық қызметінің соңғы нәтижесіне өндіріс процесінің және өндірістік емес қызметтердің каншалықты әсер ететінін анықтауға болады.

Сонымен шаруашылықтың жаңаша даму жағдайында өнімнің өзіндік құнына әкімшілік, коммерциялық, сату шығындары қосылмайды, олар әрбір есепті кезеңде сатудан түскен табыстың көлемін азайта отырып, есептен шығарылады.

Құрылысты салу және жөндеу жұмыстарының өзіндік құнының құрылымы, яғни өзіндік құнды құрайтын шығын баптарының үлес салмағы құрылыс кешенінің салалық бөлімдеріне қарай әртүрлі және ұйымдардың нақты қызмет жағдайын сипаттайтын бірнеше факторларға байланысты болады. Бұл факторлар ретінде құрылысқа әсер етуші табиғи-климаттық жағдайларды, қабылданған инженерлік-технологиялық ережелерді, құрылыс объектілері мен жабдықтаушы кәсіпорындардың алыс қашықтығын және тағы басқа да жағдайларды атап көрсетуге болады.

Құрылыс саласы жұмыстарының өзіндік құнының құрамына енетін шығындарды анық білу үшін оны төмендегі 1 кестемен жинақтап көрсетуге болады.

Құрылыс саласы өндірістің басқа түрлеріне қарағанда материал сыйымдылығы жоғары сала болып саналғандықтан, зерттеу жүргізілген құрылыс ұйымдарындағы нақты орындалған жұмыс көлеміне жұмсалған материалдық шығындар жалпы шығындардың ішінде ең жоғары үлес.

Өнімнің өзіндік құнын калькуляциялау кәсіпорынды басқарудың негізгі міндеттерін шешетін бірден – бір маңызды құрал болып табылады. Ол кәсіпорынның ішкі есебін ұйымдастырудың және өндірістің әр түрлі телімдерінде шығынды төмендету көздерін анықтаудың қажетті шарты болып саналады [3].

Кесте 1 - Құрылыс ұйымдарындағы өндіріс шығындарының құрамы

Шығын баптары	Шығын түрлері
1. Негізгі және көмекші құрылыс материалдары	Құрылыс пен жөндеу жұмыстарының негізін қалыптастыратын негізгі және көмекші материалдардың құндары, оларға: қиыршық тас, құм, бетон, цемент және өндіріс процесіне тікелей жұмсалатын отын мен энергияның құны, оларға: көмір, газ, мазут, жанар май, электр энергиясы және т. б.
2. Құрылыс тетіктері мен бөлшектері	Сатып алынған және құрылыс үйымының өзі шығарған құрылыс тетіктері мен бөлшектерінің құны, оларға: құбырлар, белгі бағаншалары, жол белгілері және т. б.
3. Негізгі еңбекақы және одан аударымдар	Өндіріс процесіне тікелей қатысатын (соның ішінде тізімдік емес құрамдағы) жұмысшылардың негізгі еңбекақылары мен одан аударымдар
4. Құрылыс машиналары мен механизмдерін пайдалану бойынша шығындар	Механиктер, машинистер, мотористер және т.б. еңбек ақылары, техникаға жұмсалған отын мен энергияны қоса есептегендегі материалдық қорлардың шығыны, тозу сомалары, жалдау ақысы, техникалық қызмет көрсету мен диагностика шығындары, жөндеу шығындары, құрылыс машиналары мен механизмдерін пайдалануға байланысты басқа да шығындар
5. Өндірісті игеру және дайындау бойынша шығындар	Жаңа өндіріс пен технологиялық процестерді игеру және дайындау бойынша шығындар (болашақ кезең шығындарын қоса)
6. Басқадай үстеме шығындар	Жоғарыда көрсетілген шығындардан басқалары, оларға: құрылыс жұмыс-шыларының қосымша еңбек ақылары мен одан аударымдар құрылыс жұмыстарына пайдаланатын негізгі құралдардың тозуы; күзет және өрт сөндіру қызметтерін, уақытша пайдаланатын жолдар мен құрылыс-жайларын және басқа да құрылғыларды ұстау бойынша шығындар, өндірістегі ақаулар, шеберлердің еңбекақылары, өндірісте пайдаланатын үйлер мен ғимараттардың тозуы және оларды ұстау шығындары және тағы баска да шығындар жатады
Ескерту: Құрылыс жұмыстарының сметалық құжаттары негізінде құрастырылды	

Калькуляциялау деп кәсіпорын өнімінің (жұмыс, қызмет) жеке данасының өзіндік құнына қатысты шығындардың түрлеріне байланысты есептеу және ол шығынның әр түрі бойынша өнімнің бір өлшеміне немесе ол шығынның әр түрі бойынша өнімнің бір өлшеміне немесе

орындалған жұмыстың әр түрлі көлеміне жұмсалған қаржының мөлшерін анықтау тәсілдерінің жиынтығын айтамыз, ал осы үдерістің нәтижесі калькуляция деп аталады.

Өзіндік құнды калькуляциялау – ол бағаны негіздеу мен өнімдердің жеке түрлерінің табыстылығын анықтайтын қажетті алдыңғы шарт.Өнімнің даярлық дәрежесінің әр түрлі болуы өнімді тұтас және оның бөлшектерін өндіруге кеткен шығындарды есепке алу әдістемесінің бір тұтастығын талап етеді. Негізгі қорлардың құнын өтеу шығындарын бөлген жағдайда калькуляциялық есептеулерде оларды уақыт жағынан шектеу қажеттілігі пайда болады.

Калькуляциялау өнімнің жоспарлы өзіндік құнын есептеу және өндіріс шығындарының сметаларын әзірлеу әдісі болып табылады. Жоспары және нақты өзіндік құнды калькуляциялауда шығындардың көрсеткіштері, мазмұны, жанама шығындарды бөлу әдістемесі, калькуляциялау нысандары мен калькуляциялық бірліктері бойынша салыстырмалы болуы тиіс [4].

Жоғарыда көрсетілгендей калькуляция үдерісінде бірлік өнімнің өзіндік құнының калькуляциясы жасалады. Калькуляциялауды жасау мерізіміне қарай алдын ала және кейінгі калькуляция болып екіге бөлінеді.

Алдын ала жасалатын калькуляция өнімді шығарғанға дейінгі өндіріске қажетті дңгейдегі шығындардың мөлшерін топшылайды. Оғын жоспарлы, сметалық және нормативтік калькуляция жатады, мысалы:

- жоспарлы калькуляция – жоспарлы кезеңдегі шығындарды есепке алу арқылы анықталған жеке өнімнің өзіндік құнының деңгейі бойынша тапсырма болып табылады;

Ол өнім өндіруге кететін шекті шығынның мөлшерлеріне сәйкес негізделеді, өнімге (жұмысқа, қызметке) және өнім бірлігіне мүмкін болатын шығындардың деңгейінде анықталады, бірақ ол кезде еңбеақының, энергияның, отынның , материалдардың мөлшері, өндірістің технологиясы, сондай – ақ оларды пайдалану жолдары ескеріледі.

- сметалық (болжамық) калькуляция – сырттан жасалған бір реттік тапсырыс бойынша өнімге (жұмысқа, қызметке) кететін шығындарды анықтау үшін жасалады. Оны есептеу әдістемесі жоспарлы калькуляцияны жасауға және тапсырыс берушімен есептескенде сметалық калькуляция келісім бағаны анықтауға негіз болып табылады.

- нормативтік калькуляция ағымдағы жоспарлы калькуляцияның бір түрі болып табылады. Жоспарлыдан айырмашылығы өнім бірлігінің өзіндік құнының белгілі бір уақыттағы деңгейін көрсетеді және қор шығындарының сол уақытта қолданылып жатқан мөлшерлері бойынша құралады. Нормативтік калькуляциялар өзіндік құны бойынша жоспардың орындалуына бақылау жасауға арналады. Бұл аталған әдіс шығындарды есептеудің нормативтік әдісін және кәсіпорынның өзінде пайдаланылып жүрген өнімнің өзіндік құнының калькуляциясын қолданады. Нормативтік калькуляцияның жоспарлы калькуляцияға қарағанда дәлдігі анағұрлым жоғарылау болып келеді.

- жобалық калькуляция күрделі жұмыстарды орындағанда қолданылады, жобаланатын өндірістер мен технологиялық үдерістердің экономикалық тиімділігін негіздеу үшін іріленген шығын нормативтері бойынша жасалады [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Симионов Ю.Ф. Экономика недвижимости: учебное пособие для студентов эк.вузов. – Р.-Д.: Изд.центр МарТ, 2014.- 280 с.

2. Жанабергенова Л. Анализ основных показателей развития жилищного фонда Республики Казахстан // Казахстан: устойчивый рост экономики и развитие социальной сферы: сб.аналит.мат. – Алматы, 2015.- 656 с.

3. Илашева С. А. Формирование рынка жилья (на примере г. Шымкента) [Электронный ресурс]: дис. …канд.экон.наук: 08.00.05. – Шымкент, 2001. – 156 с.

4. Жуманазарова Г.М. Прогнозирование и оценка факторов, влияющих на стоимлсть недвижимости в РК: дис....канд.экон.наук: 08.00.05.- Алматы, 2009.-155 с.

5. Кулумбетова Л.Б. Анализ факторов роста цен на жилую недвижимость // Аналитик. – 2010. - №5 (53). – С.27-30

УДК: 336.113.12

Темиров Н. Ж. к.э.н., доцент,
Кыргызский Национальный Университет им. Ж. Баласагына,
Азимбаев А.Ш. магистрант, КГУСТА им. Н. Исанова, Начальник управления
информационных систем и модернизации Министерства финансов КР,
г. Бишкек, Кыргыззская Республика

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫМИ ФИНАНСАМИ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Аннотация. Рассмотрены основные процессы финансовой системы и проблемы взаимодействия этих процессов, также рассмотрены внутренняя правовая сущность финансов и наглядно представлена закономерность образования государства и ее связь с финансовой системой. В статье проанализированы основные процессы бюджетного планирования и подробно описаны современные информационные системы управления государственных финансов.

Ключевые слова: финансовая система; финансовая деятельность; бюджетный процесс; информационные системы; программного обеспечения «Казна»; сопровождение информационных систем; отделения казначейства.

На современном этапе развития финансовой системы Кыргызстане, характер которой определяется хронологической дефицитностью бюджетных ресурсов для преодоления такого состояния предусмотрена цифровизации бюджетных процессов всех уровней в Кыргызской Республике.

Под финансовой деятельностью государства является осуществление компетентными на это государственными органами деятельность по планомерному собиранию, распределению и использованию децентрализованных и централизованных фондов денежных средств, необходимых для решения государственных задач. Проявляющегося в необходимости планомерного распределение национального дохода, на обеспечение финансовыми ресурсами государственных органов и органов местного самоуправления направленное на динамическое развитие страны.

По работам В.Г. Мальцева можно узнать, что право возникает непосредственно в общественных отношениях, в самой жизни и задолго до возникновения государства как политической организации общества» [1, с. 27]. Возникновение же государства протекает, параллельно с возникновением финансовой системы, которое предполагает установления государством обязательных платежей (налогов, сборов, пошлин и т.д.) – источников пополнению государственного бюджета для финансирования государственных расходов на его содержание и «нормального» функционирования. Следовательно, появляются процессы по формированию, сбору и распределению бюджетных ресурсов.

Процесс обуславливает практическое воплощение теории на практике применения, характеризующее явление во время взаимодействия элементов системы, без которого представляется невозможным измерить количественно синергию, соответственно синергический эффект [2, с. 123].

С формированием бюджета государства остается проблема его регулирование, осуществление которой обусловили вытекание следующих принципов: регулирование бюджетных процессов правовыми нормами, адресное или целевое направленность средств бюджета, стабильное финансовые показатели и применение балансового метода.

Бюджетный процесс предполагает охват следующих его стадий: составление проекта бюджета; рассмотрение и утверждение проекта бюджета; исполнение бюджета и составление отчета об исполнении бюджета и его утверждение. Все эти процессы предполагает протекание процедур, показанные на рис. 1.

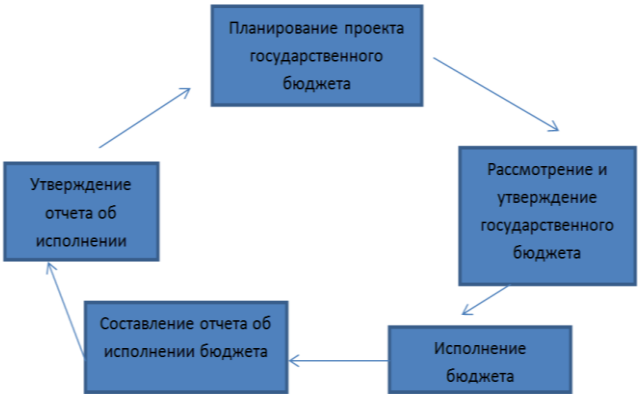

Рисунок 1 - Стадии бюджетного процесса

Примечание - Составлен по источнику[2]

Как видно на рисунке 1 бюджетный процесс начинается с его планирования. Осуществление планирование Государственного бюджета осуществляется на годичной основе методом «индексации», т.е. путем индексации ассигнований прошлых лет по статьям бюджетной классификации. Этот метод прогнозирования доходов в государственный бюджет не являются обоснованным (государство не дополучает запланированный доход). Соответственно, государство исходя из «неправильно» запланированных доходов планирует большие расходы, которые не покрывают поступившие доходы (источник «хронического» дефицита бюджета). Такая методология не выявляет прогнозирования дополнительные резервы доходов, не позволяет увеличить получению доходов от увеличения налоговой базы и не учитывает дополнительные источники поступлений. Таким образом, более качественным прогнозированием доходов государственного бюджета могут быть разрешены посредством эконометрических моделей, которые имеют определенные трудности для их применения. Также проблемой недополучения доходов в государственный бюджет является «теневая» экономика (по оценкам специалистов, ее доля приближается к 60%, а во многих секторах экономики, особенно в сферах ИСП, она оценивается в 70-90%) [3, с. 5-6].

По этой же пути происходит и планирование бюджетных расходов, который не позволяет критически проанализировать расходы и не ориентирован на достижение положительным результатам.

За планированием следует рассмотрение и утверждение государственного бюджета, которое предполагает представление проекта бюджета Министерством финансов в правительство до 15 августа (не позднее 4, 5 месяцев до начала финансового года) [4, с. 86]. Затем правительство вносит проект республиканского бюджета в Жогорку Кенеш в срок не позднее 4 месяцев до начала финансового года [4, с. 86].

Жогорку Кенеш рассматривает проект бюджета в трех чтениях [5]. В первую очередь утверждаются его доходы и расходы в целом, если проект в первом чтении не принимается, правительство обязано в течение 10 рабочих дней его доработать и повторно внести на рассмотрение.

Во втором чтении утверждаются расходы по видам в разрезе разделов, групп, подгрупп в соответствии с бюджетной классификацией, и по результатам постатейного рассмотрения проекта закона в третьем чтении принимается бюджет.

После рассмотрения и утверждения республиканского бюджета следует его исполнение. Исполнение же республиканского бюджета преследует цели обеспечения мобилизации и распределения бюджетных ресурсов поставленных государством в бюджетно году. Исполнение бюджета действует казначейская система. Обеспечение доходов бюджета участвуют органы Государственной таможенной службы и Государственной налоговой службы занимающиеся сбором налогов и других поступлений. Таким образом, ежедневно зачисляются доходы на счет казначейства и составляются ими отчеты по поступившим в бюджет доходам.

Процедура подготовки отчета и его рассмотрения в Жогорку Кенеше регламентируется законом. Отчет об исполнении бюджета составляется Министерством финансов, затем он представляется в Правительство. Правительство же представляет отчет по исполнению республиканского бюджета одновременно Президенту и в Жогорку Кенеш не позднее 15 мая года, следующего за отчетным [6].

Затем депутаты рассматривают отчет об исполнении республиканского бюджета и утверждают его.

На сегодняшний день в Министерстве финансов Кыргызской Республики функционируют такие информационные системы как: АИС:Казна.Бюджет; АИС:Стимгранты; Портал государственных закупок; Сайт МФКР; ИнфоDocs; Портал «Помощь Баткену»; Портал «Открытый Бюджет»; Программно-аппаратный комплекс по обеспечению безопасности информационных систем VipNet; Система межведомственного взаимодействия «Тундук»; Сервисы контроля по расходам и мониторинг дохода и расхода в режиме реального времени. (Онлайн)

Исходя из вышеперечисленных систем, которые были внедрены можно вкратце описать их хронологию: с 2008 года разработано программное обеспечение «Казна» по технологии Norton и внедрено в региональные отделения казначейства (далее – РОК) по г. Бишкек частной ИТ-компанией.

При этом следует отметить, что к созданию программного обеспечения «Казна» было обусловлено внедрением в 2007 году новой бюджетной классификации.

С 2008 года программное обеспечение «КАЗНА» начала применяться по всем территориальным управлениям казначейства и по результатом процесса ее внедрения для повсеместного использования была преобразована ПО 1С:Казна разрозненными базами данных.

После провидения международного IT аудита компанией Ernst & Young, ею было рекомендовано разработать собственную централизованную системы информационной базы. Для этого в 2009 года была создана государственное учреждение «Инфо-Система» при министерстве финансов Кыргызской Республики для разработки и сопровождения информационных систем казначейства.

В 2011 году внедряется программное обеспечение «IS:Казна.бюджет» (версия 1) с применением веб-технологий. Организована центральная база данных, автоматизированы рабочие процессы в Центральном казначействе.

С 2015 года внедряется программное обеспечение «IS:Казна.бюджет» (версия 3) с учетом вхождения Кыргызской Республики в ЕАЭС и Единого казначейского счета. В части ЕАЭС проведена работа по учету ввозных таможенных пошлин со странами ЕАЭС, организован обмен данными. В части Единого казначейского счета, Центральное казначейство стало прямым участником межбанковских платежных систем. Внедрен автоматизированный кассовый план. Также в 3-версии программного продукта был автоматизирован учет и отчетность местного бюджета.

С 2019 года функционирует «IS:Казна.бюджет» версия-4, включающий формирование бюджета и прогнозирование доходов. Все расходные операции контролируются на закон, смету, кассовый план и на сальдо. Так же в этой системе внедрен модуль электронной цифровой подписи (ЭЦП) для авторизации и подтверждения документа в режиме реального времени. Следует отметить что, информационная система «Казна» 4 не требует дополнительных расходов по содержанию и эксплуатации VPN канала бюджетных организаций.

На сегодняшний день, представленный на рис. 2 показано состояние существующей системы управления государственными финансами:

Рисунок 2 - Система управления государственными финансами в Кыргызской Республике

Примечание - Составлен по источнику[5]

-на рисунке выделенные голубым цветом модули были автоматизированы

-на рисунке выделенные модули синим цветом не автоматизированы

Таким образом из представленного рисунка, можно сделать, что в процессе перехода на цифровизации финансов государства выявлены следующие проблемы:

1. Технические операторы по сопровождению информационных систем министерства сопровождаются разными компаниями что затрудняет взаимодействие информационных систем. Увеличиваются трудности по координации их взаимодействия совместно с министерством экономики и финансов.

Следует отметить что технические операторы Министерства экономики и финансов КР и подведомственных подразделений после реорганизации министерства увеличились и все информационные системы, разработаны на разных языках программирования. Для их совместимости потребуются дополнительные финансовые, трудовые и технические ресурсы.

2. Не достаточность финансирования для реализации и внедрение программных продуктов.

3. По координации действий технических операторов возникают трудности бюрократии по исполнении ими требований МЭиФ КР.

4. Нехватка компьютеров и комплектующих в связи дефицитом бюджета.

5. В связи с увеличением объема хранимой информации в ИС (АИС «Казна», «Стимгранты», «Открытый бюджет») необходимо прибрести SSD диски для серверных оборудований.

Список литературы:

1. А.В. Мицкевич «О разработке понятия права в советской юридической науке» Вопросы теории государства и права и трудового права. М. 1988. С. 27.

2. N. Temirov, Dzh. Alybaev «The Manifestation of Synergy in Management and social sciences. and methods for measuring it». METROLOGY AND METROLOGY ASSURANCE 2019;

3. Ким Т.М. Увеличение налоговых поступлений в бюджет и фискальная политика государства // Налоги и право. 2011. №3.;

4. Концепция управления бюджетом государства. Тюлюнбаева Н.М. Монография – Б.:2011 – 274 с.

5. Закон «О регламенте Жогорку Кенеша». Статьи 195-199.

6. Статья 45 Закона «Об основных принципах бюджетного права в Кыргызской Республике»

УДК: 331.5.024.54

Умирбекова Т.И. магистрант
Ғылыми жетекші: **Мухамбетова Л.К.** э.ғ.к., доцент
Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы

ҰЙЫМНЫҢ ПЕРСОНАЛЫН БАСҚАРУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ

Андатпа. Мақалада персоналды басқарудың ескірген әдістері отандық тәжірибеде әлі де қолданылып жатқаны көрсетілген. Кәсіпорынның экономикалық жағдайы мен адам ресурстарын басқару әдістерінің өзара байланысы көрсетілген. Тек бәсекелестіктің болуы, сапа стандарттарын енгізу кәсіпорын басшыларын персоналды басқарудың инновациялық әдістерін қолдануға мәжбүр ететіні дәлелденді. Персоналды басқаруға инновацияларды енгізуге ықпал ететін негізгі ұйымдастырушылық өзгерістердің бірі кәсіпорынның өткізуге бағыттылығы болып табылады. Кәсіпорындағы инновациялық процестер мен персоналды басқарудағы инновациялар арасындағы байланыс көрсетілген.

Кілт сөздер: персонал, ұйым, басқарудың әдістері, бәсекелестік, персоналды басқару жүйесі, инновациялық әдістер, ұйымның стратегиясы

Персоналды басқару тәжірибесіндегі өткен өзгерістерге қарамастан, нарықтың көптеген қатысушылары үшін осы салада мақсат қою өте дәстүрлі болып қала береді және адамды шығын факторы ретінде қарастыратын координаттар жүйесінде орын алады. Бұл жағдайда бұл мәжбүрлі стратегияның бір түрі.

Қайта құрудың алғашқы жылдарында дәстүрлі жоспарлау-экономикалық байланыстардың үзілуі және мемлекеттік тапсырыстардың қысқаруы жағдайында көптеген кәсіпорындар шығындарды қысқартуға және өндірістің минималды рентабельділігін қамтамасыз етуге тырысып, өз жұмыскерлерінің санын барынша азайтуға мәжбүр болды. Жеңіл, тамақ өнеркәсібінің көптеген кәсіпорындары әлі де «нарықта аман қалу» стратегияларын ұстануды жалғастыруда. Бұл мәселелер меншік иелері тікелей басқару функцияларын орындайтын автономды дәстүрлі кәсіпорындар үшін де өткір.

Бұл мақсат кадр саясатының басымдықтары деңгейінде қалай тұжырымдалған? Басымдықтардың жиынтығы шектеулі: «жұмыс күшін сақтау», «магистральдық жүйені сақтау», «технологиялық тізбекті кадрлық қамтамасыз ету». Нарық факторларына сәтті бейімделу тұрғысынан стратегияның тағы бір түрі ірі ойыншылар арасында, ең алдымен тігінен біріктірілген холдингтерде, шетелдік капиталы бар кәсіпорындарда табылды. Жоғарғы деңгейдегі менеджерлер (әкімшілер немесе меншік иелері) сыртқы жағдайларға бейімделе отырып, персонал санын өндіріс көлеміне сәйкес келтіреді.

Персоналды басқаруда қызметкерлердің мінез-құлқын манипуляциялаудың жасырын стратегиялары бар: қатаң схемаларды бейімдеу арқылы аймақтық басшылық «өзін-өзі басқару» стратегиясын пайдалана отырып, жоғары тұрған басшылық пен өз кәсіпорнының ұжымының қарама-қайшы мүдделерін «орауға» тырысады. Бұл жағдайларда бәсекеге қабілеттілігі төмен және талап етілмеген кәсіби лауазымдармен ұсынылған жұмысшылардың шеткі бөлігі кәсіпорыннан «ерікті түрде» кетеді, ал жұмысшылардың жеңілдікті санаттары кәсіпорында қалады. Персоналды басқару мәселелерінде басшылықтың қызметі кәсіпорынның экономикалық жағдайына тікелей байланысты [1].

Дағдарыстан шығудың жолы – өндірістің дамуындағы оң динамикаға бағытталған персоналды басқарудың нұсқауларын өзгерту. Осындай жағдайда кадр саясатын саналы түрде құрастыратын кез келді. Жаңа жеке кәсіпорындар, дәстүрлі кәсіпорындар сияқты, адам ресурстарының сапасына алаңдайды, бірақ кадрлық басымдықтардың риторикасы қазір батыстық құндылықтарға әлдеқайда жақын. Оқуға және қарқынды жұмыс істеуге қабілетті жоғары білікті, құзыретті мамандарды іріктеу және сақтау, қызметкерлердің құзыреттілік деңгейін ұдайы арттыру және «біртұтас механизм ретінде» жұмыс істеуге қабілетті ұйымшыл ұжымды қалыптастыру – міне, осылардың басымдықтары жаңа жеке кәсіпорындардың кадр саясаты.

Персоналды басқару тәжірибесінің өзгеруі кәсіпорынның нарықтағы табысының көрсеткіші болып табылады. Бұл бағытта екі баламалы тенденция бар. Біріншіден, менеджмент

саналы түрде енгізген жаңа тәжірибелер өндіріс процесін біріктіру және реттеу және ұйымның өміршеңдігіне ықпал ететін күш-жігерді қолдайды; екіншісі – өндірістік процесті интеграциялау мен реттеуге тежеу болып табылатын және кәсіпорынның дамуына ықпал етпейтін, менеджментпен қайта шығарылған кадрлық жұмыстың ескі тәжірибесін сақтауға бағытталған. Басқару инновациясының катализаторы ретінде бәсекелестіктің рөлі мен маңыздылығына келетін болсақ, инновациялық тәжірибелері бар кәсіпорындардың барлығына бәсекеге қабілетті сыртқы орта тән, бұл зерттеулердің нәтижелерімен расталады. Кәсіпорындарды қарқынды бәсекелестікпен сипатталатын күрделі экономикалық ортаға бейімдеу стратегиялары негізінен Р. Дойчман анықтаған стратегияларға сәйкес келеді: жұмысқа қабылдау процедураларын өзгерту; ішкі оқытуды дамыту; жұмыс уақытына қатысты басқару саясатының өзгеруі [2].

Бәсекелестік көптеген кәсіпорындарды халықаралық стандарттарға сәйкес келетін сапа стандарттарын енгізуге мәжбүрлейді, бұл технологиялық инновацияларды да, сапаны бақылау жүйелерін де, ұйымдастырушылық және кадрлық инновацияларды жедел дамыту үшін жеткілікті күшті ынталандыру болып табылады. Сапа стандарттары қызметкерлерге де қатысты. Мұнда персоналды іріктеу, жұмыс режимі мен әдістерін басқару, қызметкерлерді кәсіпорынішілік бағалау, қызметкерлерді ынталандыру және оқыту, оны кәсіпорында бекіту технологиялары «табиғи» түрде таралады - персоналды басқару қызметінің жұмысы осы салада құрылған. жалпы стратегия мен сапа саясатының негізі.

Қалыпты бәсекелестік ортадан тыс жұмыс істейтін кәсіпорындарда персоналды басқарудың ескі тәжірибесі сақталғанын қосамыз. Сапалы түрде басқару тәжірибесі технология өзгерген кезде ғана өзгереді. Егер нарықтық экономикалар еңбек нарығындағы бәсекелестікті сақтау үшін «еңбектің резервтік армиясының» (К.Маркс) болуын болжаса, онда посткеңестік кәсіпорындардың көпшілігінде басшылық экономикалық құрылымның «ішінен» еңбек резервтерін табуға тырысады. Міне, осылайша оның тұрақты жұмылдыру ресурсы қалыптасады, оны қажетті пропорционалдылыққа жетуге немесе туындаған жұмыс күші тапшылығын өтеуге бағыттауға болады. Қазіргі кәсіпорындарда персоналды басқару тәжірибесіне тән ерекшелігі функцияларды біріктіру үрдісі болып табылады [3].

Шын мәнінде, кадрлық жұмыс жұмысқа қабылдауды, жұмыстан босатуды, еңбек жағдайын бақылауды қамтамасыз ету үшін кеңсе жұмысын ұйымдастыруға дейін жетеді; персонал жұмысының барлық процедуралары жеңілдетілген және айтарлықтай формалды. Мұндай жағдайда кадрларға қойылатын талаптар біршама түсініксіз. Бір жағынан, кәсіпорын қолданыстағы жабдықта профильді өндірістің өміршеңдігін сақтауға шақырылған қарапайым мамандарсыз өмір сүре алмайды. Екінші жағынан, мұндай жағдайда кәсіби маман сұранысқа ие емес, оның ішінде персоналды басқару саласында. Алайда, бәсекеге қабілеттілігі төмен жергілікті нарық жағдайында мұндай компаниялар өздерін өте жайлы сезіне алады. Кәсіпорынның өндіріске бағытталғаннан маркетингке бағдарлануы персоналды басқарудағы инновацияларды «бастайтын» негізгі ұйымдық өзгерістердің бірі болып табылады.

Кәсіпорынның корпоративтік мәдениетіне «сұраныс», «сату», «тапсырыс беруші», «тұтынушы» сияқты белгілерді енгізу қызметкерлерді ынталандыру үшін жаңа контекстті, еңбекақы төлеу формаларын жасайды, жалпы алғанда, қызметкерге қойылатын талаптарды өзгертеді. кәсіпорын. Бірақ тағы бір стратегия бар: кейбір кәсіпорындар кәсіпорынның өндірістік және қоғамдық организм ретінде ұдайы өндірісін қамтамасыз етуде өздерінің басымдықтарын саналы түрде анықтайды.

Бұл тәсілмен компанияның бәсекелестік табысы негізінен технологиялық шешімдерге байланысты. Ұқсас жағдайларда кәсіпорындар үшін балама стратегия маркетингтік бағдар болып табылады. Кәсіпорындарды басқару тәжірибесінің өзгеруі табиғи түрде оның өсуімен, құрылымның күрделілігімен және мақсаттардың өзгеруімен байланысты. Сонымен қатар, міндеттер неғұрлым күрделі және күрделі болса, соғұрлым барлық басқару құрылымдарының оларды орындауға жауапкершілігі жоғары болса, технология мен басқарудағы инновациялар кезеңінде жоғары мәртебеге ие болатын кадр қызметіне қойылатын талаптар соғұрлым жоғары болады. ұйымның өсу кезеңі.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, инновация логикасында екі схеманы бөліп көрсетуге болады, соған сәйкес персоналды басқарудағы инновациялар кәсіпорындарда қолданылады.

1-ші схема: бәсекелестік ⟶ технологиялық қайта жарақтандыру ⟶ маркетингтік мақсаттар ⟶ персоналды басқару тәжірибесіндегі өзгерістер

2-ші схема: меншікті ауыстыру ⟶ (холдингке кіру, шетелдік меншік иесі) ⟶ басқару командасын өзгерту ⟶ персоналды басқару тәжірибесіндегі өзгерістер

Жаңа кадрлық саясатты қалыптастырудағы шешуші рөл кәсіпорынның топ-менеджерлеріне тиесілі, оның шеңберінде табысты дәлелденген стратегиялар қайталанады. Кәсіпорындарды басқару үшін қазіргі кезеңнің негізгі міндеті - ең тиімді жұмыс арқылы ең көп пайда алу. Адам ресурстары өз алдына құнды емес, нақты пайда табу ресурстары ретінде. Өндіріс процесін ұтымды ету дәстүрінде кадр саясатының басымдықтары әртүрлі таңдалады, бірақ, жалпы алғанда, олардың барлығы орындалатын жұмыстың сапасына байланысты. Бұл ретте персоналды басқару тәжірибесі адам ресурстарының сапасын сақтауға, құруға және/немесе жақсартуға бағытталған [4].

Отандық кәсіпорындарда дәстүрлі HR тәжірибесінің маңызды атрибуттары қайталануын жалғастыруда: HR қызметінің мәртебесі айтарлықтай төмен болып қалуда; персоналды басқару процесі негізінен орталықтандырылмаған және бүкіл басқару аппаратында «бұзылған» күйде қалады; персоналды қабылдауды және жұмыстан босатуды кейбір желілік басшылар, еңбекақы төлеу мен көтермелеуді басқалары жүзеге асырады; кадр қызметтеріне осы шешімдерді ресімдеу және тіркеу ғана қалды. Жаңа корпоративтік мәдениет аясында ескі, кеңестік тәжірибелер де қайта жануы мүмкін: еңбек этикасы мен мінез-құлық дәстүрлері кәсіпорынды дамытудың жалпы идеологиясын бірге анықтайтын батыстық ойлау стилінің элементтерін енгізумен үйлеседі.

Жаңа іргелі қағидаттардың ішінде мынаны атап өткен жөн: өндірістен басқарудың басымдылығы идеяларын ілгерілету; ең алдымен нарық конъюнктурасына бағдарлану және экономикалық ортаның динамикасын жан-жақты талдау; басшы мен бағыныштының жұмыс орнындағы мінез-құлық стиліне қатысты кеңестік ойлау стереотиптерін өзгерту, орындалатын жұмыс сапасына жоғары талаптар қою. Дағдарыс жағдайындағы кәсіпорындардың персоналды басқару тәжірибесіне тән қасиет – экономикалық жүйенің «ішінен» еңбек резервтерін іздеу және функцияларды біріктіру үрдісі. Жабық кадр саясатын пайдалана отырып, кәсіпорындарды басқару осылайша кәсіпорынның қоғамдық ұйымын нығайтады. Персоналды басқарудағы инновациялар жалпы жобалық және басқару құрылымының өзгеруінен, меншік иесінің тұрақты өзгеруінен және кәсіпорынның холдингке кіруінен кейін пайда болады [5].

Өзгерістердің маркерлері басқарудағы басымдықтардың өзгеруі болып табылады: өндірістік бөлімшелерден «нарықтыққа»; өндірістік қабілеттіліктің жоғары деңгейіне көшу; жас кәсіби менеджерлердің келуі. Осылайша, персоналды басқару моделінің жаңаруы бұрынғы нысандарды жаңғыртудан да, жалдамалы еңбек институтымен нарықтық экономикадан бірқатар нормаларды (қосымша ретінде) енгізуден де көрінеді.Бірақ, бұл анық фирмалардың нарықтық және өндірістік саясатындағы терең құрылымдық өзгерістер, кадрлық саясатта да кеңестік дәстүрлерді пайдаланумен байланысты сабақтастық байқалады.

Әдебиеттер тізімі:

1 Касаткина М.В., Воронова Л.В. Современные методы управления персоналом // StudNet. – 2020. - № 2. – С. 38-46

2 Глухенькая Н. М. Исследование систем управления персоналом организации: монография. – Прага: Vědecko vydavatelské centrum «Sociosféra-CZ», 2017. – 96 с.

3 Тесленко И.Б., Губернаторов А.М., Коваленко С.Ю., Вахромеева М.П., Михайлик Н.Б. Управление персоналом: учеб.-метод. пособие . – Владимир: Изд-во ВлГУ, 2015. – 80 с.

4 Макринова Е.И., Трунова С.Е., Лавренова Е.В. Системная методология управления персоналом и формирования кадровой базы организаций в концепте экономики знаний // Фундаментальные исследования. – 2015. - № 1. – С. 63-72

5 Фетисова М.М., Корешкова А.Б., Алябьева Т.А. Современные методы управления персоналом и пути их совершенствования // Успехи современного естествознания. – 2019. - № 4. – С. 78-86

ОӘЖ334.02

Уразова А., «Менеджмент» ББББ студенті
Ғылыми жетекші: **Таскинбайкызы Ж.** аға оқытушы
Ш.Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАНДА ӘЛЕУМЕТТІК КӘСІПКЕРЛІКТІ ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа. Әлеуметтік кәсіпкерлік кәсіпорын иелері үшін пайданы көбейту тәсілі.Мұнда белгілі бір әлеуметтік мәселені шешу немесе қоғамға пайда беру мақсатында қызметтер көрсету немесе тауарлар өндіру ретінде түсініледі. Әлеуметтік кәсіпкерлік дамыған елдерде әлеуметтік кәсіпкерлік бойынша көптеген даму институттары бар. Үкіметтік емес ұйымдар мен әлеуметтік кәсіпкерлер көп, қаржылай және қаржылай емес қолдау шаралары тұрақты негізде көрсетіледі.Бүкіл әлемде әлеуметтік мәселелерді шешудің тиімді нысандарының бірі мемлекеттік қолдаудан басқа әлеуметтік кәсіпорындарды ұйымдастыру болып табылады.

Кілт сөздер: әлеуметтік кәсіпкерлік, инновация, қоғам, бизнес, қайырымдылық, бәсеке, экономикалық даму

Соңғы кездері бүкіл әлемде әлеуметтік кәсіпкерлікке ден қойғандар қатары артып келеді.

Әлеуметтік кәсіпкерлік – қоғамда қалыптасқан әлеуметтік, экологиялық мәселелерді шешуге бағытталған бизнес түрі[1].

Сонымен қатар, әлеуметтік кәсіпкерлік – бизнестің қоғам үшін маңызды мәселелерді шешуді мақсат еткен ерекше саласы. Ол пайда табуға негізделетінін ұмытпаған жөн. Бұл оның қайырымдылықтан айырмашылығын айқындап береді. Өйткені қайырымдылық – пайда табу мақсатынсыз, жобаға салған ақшасы мен көмегі қайтарымсыз негізде жүретін мүлде бөлек категория. Әлеуметтік кәсіпкерлік көбіне, қоршаған ортаның экологиялық ахуалын жақсарту, балалар демалысын тиімді ұйымдастыру сияқты қоғамда шешімін таппай, қордаланып қалған мәселелерді шешуге жұмыс істейді. Дәстүрлі әдістерге қарағанда, мұнда көбіне «әлеуметтік инновациялар» қолданылады.

Әлеуметтік кәсіпкерлік субъектілері қоғам назарын қажет ететін мәселелермен тұрақты, жүйелі түрде шұғылданады. Бизнестің әлеуметтік жауапкершілігін экономиканың кез-келген секторындағы компания белгілі бір уақыт аралығында, өз мүмкіндігі мен қалауына орай жүзеге асырады. Ол мұнай өндіретін алпауыт кәсіпорын не азық-түлік өнімдерін шығаратын шағын зауыт болуы мүмкін. Аталған мысалдағы қос компания да өз қызметкерлеріне қолдау көрсету, қоршаған ортаны қорғауға бағытталған қысқамерзімді іс-шара ұйымдастыру, көмекке мұқтаж топтарға қаржы беру сияқты жобалар жасайды.

Қазақстандағы әлеуметтік кәсіпкерлер қауымдастығының президенті Гүлзира Аман-турлина әлеуметтік кәсіпкерлікті анықтайтын үш негізгі критерий бар екенін айтады.

Біріншісі – қаржылық тұрақтылық. Бұл ең алдымен ұсынатын тауары мен қызметі тұтынушы көңілінен шығуды талап ететін қатаң нарықтық жағдайдағы қалыпты кәсіпкерлік. Өйткені әлеуметтік мәселені шешу үшін қажетті қаржыны, қызметкерлерге ұсынатын жалақыны, кәсіпорынның өзге де шығындарын сіз өзіңіз саудалайтын тауар не қызмет түріне деген сұраныс жоғары болғанда ғана қамтамасыз ете аласыз.

Екінші – әлеуметтік мәселені жүйелі шешу. Бұл тұста Т.Қасымовтың жылжымалы пандустар туралы жобасын мысалға келтіреді. Оның мүмкіндігі шектеулі жандарға арналған қажетінде тұрғын үйлер мен басқа ғимараттарда пайдалануға болатын, оңай жиналатын пан-дустары ерекше жандардың қозғалысында кездесетін қиындықтарды мемлекеттің қатысынсыз шешуге жол ашты.

Үшінші – бәсекенің жоқтығы. Қалыпты кәсіпкерлік нарығында бір салада екі бірдей өндіріс орны пайда болса, бір-біріне бәсекелес болады. Әлеуметтік кәсіпкерлік саласында керісінше, бір адам қолға алған бастамаға екінші кәсіпкер қызығушылық танытса, ешкім қарсылық білдірмейді, қайта қуанады[2].

Әлеуметтік кәсіпкерлік – әлемде жақсы қалыптасып келе жатқан, үкіметтік емес ұйымдарға гранттық қаржыландырудан бөлек, тұрақты табыс табу режиміне көшуге, коммерциялық кәсіпорындарға әлеуметтік маңызды жобаларды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін сала.

Бүкіл әлемде әлеуметтік мәселелерді шешудің тиімді нысандарының бірі мемлекеттік қолдаудан басқа әлеуметтік кәсіпорындарды ұйымдастыру болып табылады. Қолдау көрсетудің бұл түрі қайырымдылық акциялары арқылы көмек көрсетуді ғана емес, қоғамға пайдалы істі екі жаққа да тиімді шарттарда ұйымдастыруды қамтиды. Яғни, әлеуметтік топтардың өкілдері тауарларды тұтынушы ретінде ғана емес, сонымен бірге оларды жасаушы ретінде де әрекет етеді. Әдетте, бизнесті жүргізудің бұл нысаны мемлекеттің кейбір преференцияларын қамтиды.

Қазақстан Республикасының заңнамасында бүгінгі күні «әлеуметтік кәсіпорын» және «әлеуметтік кәсіпкерлік» сияқты ұғымдарға біржақты бекітілген анықтамалар жоқ. Соның салдарынан мемлекет бизнесті жүргізудің осы түрін таңдауға міндетті түрде ықпал ететін абсолютті қолайлы жағдайларды қамтамасыз етпейді. Құқықтық тұрғыдан алғанда, әлеуметтік кәсіпорын үкіметтік емес ұйым түрінде де, коммерциялық кәсіпорын түрінде де құрылуы мүмкін.

Бірақ тәжірибе көрсетіп отырғандай, бүгінде Қазақстанда әлеуметтік кәсіпорындардың сәтті жұмыс істеуінің мысалдары әлі де бар, бірақ олардың саны біз қалағандай көп болмаса да. Әдетте, мұндай кәсіпорындар үкіметтік емес ұйымдар түрінде құрылады, мысалы, мүгедектер қоғамдары. Көбінесе мұндай кәсіпорынның басшысы өзінің мақсатты тобының өкілі болып табылады. Бастапқыда ортақ мәселелер мен міндеттерді шешу үшін біріккен бұл ұйымдар ақырында өзін және отбасын қамтамасыз ету үшін одан әрі даму қажеттігін түсінеді.

Бүгінгі таңда бейресми есеп бойынша Қазақстанда шамамен 200 әлеуметтік кәсіпорын жұмыс істейді. Ozgeris Ustasy сыйлығына келіп түскен өтінімдер нәтижелері бойынша ұйымның 60%-ға жуығы мүмкіндігі шектеулі адамдарды жұмысқа орналастыру және әлеуметтік бейімдеу, сондай-ақ жалпы әлеуметтік осал топтарды қолдау мәселелерін шешеді. Сондай-ақ,қол жеткізу және білім сапасы (16,3%) және экология (9,3%) мәселелері де қазіргі таңда өзекті. Бұл статистика сарқылмас, бірақ репрезентативті болып саналады, өйткені өңірлердегі жағдайдың және түрлі ұйымдармен жұмыс жасау тәжірибесінің ұқсас екенін көрсетеді[3].

Билл Драйтон айтқандай: «Әлеуметтік кәсіпкер адамның қолына балық берумен немесе балық аулауды үйретумен шектеліп қалмайды, олар балық шаруашылығын түгелдей үлкен төңкерістен өткізбей, тыным таппайды». Әлеуметтік кәсіпкерлік көшбасшыларының жаһандық қауымдастығының басын біріктіретін «Ашока» компаниясының негізін қалаушы Драйтонның анықтамасы:«Әлеуметтік кәсіпкерліктің әлеуметтік іс-шараларды қолға алатын және әрқилы қызмет түрлерін ұсынатын басқа да коммерциялық не коммерциялық емес ұйымдардан айырмашылығы – оның жұмыс істеу мәнерінде. Мұндағы оның негізгі өзегі – инновациялар мен кәсіпкерлік ұғымдары».

Бір қуантарлығы, «Агробизнес-2020» мемлекеттік бағдарламасы бар. Оған сәйкес, басты мақсат – қазақстандық шаруалардың жаңа заманғы, үздік технологиялар мен ауыл шаруашылығындағы әлемдік озық тәжірибелерді пайдалана отырып, табысты еселей түсу, отандық аграрлық саланың қарыштап дамуына жол ашу [4].

Ең бастысы, мұндай кәсіпкердің әлеуметтік миссиясы коммерциялық мүддеден жоғары тұрады. Мұндай кәсіпорындар, ең алдымен, әлеуметтік мәселелерді шешу үшін құрылады. Мәселен, жаңадан жұмыс орнын ашып, онда мүгедектерді жұмыспен қамту дегендей мақсаттары болады. Екіншіден, бұл кәсіпорын өзін-өзі ақтап, нарық заңдылықтарымен өмір сүруі керек. Бірақ түпкі мақсат – табыс емес. Үшіншіден, инновациялық ұстаным. Кейбір азаматтар инновация десе, жаңалық ашу деп біледі. Бұл олай емес. Инновация – осы мәселелерді шешуде жаңадан жол табу, іздену деген сөз. Төртіншіден, адам тұлға болуы керек. Әлеуметтік бизнес – ең алдымен креативті идея. Сондықтан кәсіпкерліктің бұл түрін

корпорациялар емес, тұлғалар жасайды. Бір тұлғаның идеясы әлемді өзгерте алады. Кейде оларды «өзгеріс агенттері» деп те атайды.

Қоғамның барлық саласының өкілдері әлеуметтік мәселелерді шешу ортақ міндет (тек мемлекеттің ғана емес) екенін біледі, сондай-ақ мұндай қатысу түрінен жалпы қоғам үшін оң өзгерістер болатынын біледі, бірақ бәрі бірдей емес. дербес практикалық қадамдарға дайын. Қоғам әлеуметтік кәсіпорындарға сенеді, бірақ біздің еліміздегі әлеуметтік кәсіпорын бизнесті жүргізудің басқа түрлерінен белгілі бір артықшылықтар беретін ресми мәртебеге ие болмаса, оның танымал болуы екіталай.

Көбісі коммерциялық ұйымдар үшін бүгінгі күні бар мемлекеттік қолдаудың мүмкіндіктері мен түрлерімен таныс емес, сондықтан оларды әлеуетті әлеуметтік кәсіпорындарды құру және дамыту үшін қолдау мүмкіндіктері ретінде жобаламайды.Әлеуметтік кәсіпкерліктің танымал болуы үшін оны ақпараттандыру және тәрбиелеу қажет.

Жастардың бизнесті жүргізудің әлеуметтік кәсіпорын сияқты түріне деген көзқарасы өте адал. Жастар, бір жағынан, стандартты емес, шығармашылық көзқарасты қамтитын барлық жаңалыққа қызығушылық танытады. Екінші жағынан, жастар табиғи ерекшеліктеріне байланысты оптимистік, тәуекелге бейім. Біздің ойымызша, бұқара үшін әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту мен насихаттаудың жақсы ресурсы жастар бола алады[5].

Қазақстанда әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдау үшін салық заңнамасында бірқатар ынталандырушы шаралар қарастырылған. Мысалы, мүгедектігі бар қызметкерлер саны 51%-ды құрайтын ұйымдар корпоративтік табысқа салынатын, әлеуметтік және жер салығынан босатылған, мүлік салығын есептеу кезінде оларға жеңілдіктерге беріледі.

Сонымен қатар, барлық салық төлеушілер, тіпті әлеуметтік кәсіпкер емес адамдар үшін келесі жеңілдіктер қарастырылған:

- мүлікті қайтарымсыз (коммерциялық емес және әлеуметтік ұйымдарға) берген немесе қайырымдылық көмек көрсеткен кезде құнға салық салынатын табыстың мөлшері 4%-ға дейін төмендетіледі;

- мүгедектігі бар адамдарға төленген еңбекақыға салықтық мөлшерлеме 2 еселенген мөлшерге және мүгедектігі бар адамдарға төленген еңбекақы және басқа да төлемдерден әлеуметтік салық сомасынан 50% - ға төмендетілді;

- мүгедектігі бар адамдар жеке табыс салығын төлеуден босатылды (күнтізбелік жыл үшін 882 еселенген АЕК немесе 2,4 млн теңге шегінде).

Бұдан басқа, «Мемлекеттік сатып алу туралы» Заңға сәйкес тауарлардың, жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің жекелеген түрлері оларды жұмыспен қамту мақсатында мүгедек адамдардың ұйымдарынан ғана сатып алынады.

Бүгінде әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту мақсатында Қазақстанда әлеуметтік кәсіпкерлік мәдениетін дамытуға назар аударған маңызды. Өткен аптада Парламент Сенатының депутаттары Әлеуметтік кәсіпкерлік мәселелері бойынша заң қабылдады. Бұл әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытудың нақты анықтамасы мен бағытын қалыптастыруға, қандай да бір кәсіпорынды әлеуметтік кәсіпкерлік субъектісіне жатқызу критерийлерін айқындауға, мемлекеттік қолдау шараларын жүйелеуге мүмкіндік береді.

Қазақстан үшін келешегі зоры экономикалық ұйымдар моделі болып көрінеді, мамандандырылуға бейімділігі және инновацияға қабілеттілігімен сипатталатын барлық жүйеде ресурстың жұмылдыруына кластерлік көзқарас негізделген. Қордың шоғырландырылуында негізгі механизімдердің бірі өңірлік Әлеуметтік өндірістік корпорацияның (ӘӨК) құрылуы болады, ол жеке немесе бірнеше өлкелердің жеке кәсіпкерлік белсенділігін жандандыруға арналған.

Әлем тәжірибесі көрсеткендей еліміздің экономикалық дамуы өңірлерде қалыптасқан өзара бәсекелестікпен тікелей байланысты. Әлеуметтік өндірістік корпорацияның құрылу мақсаты өңірлік бизнестіңбәсекелестікке қабілеттілігін арттыру, инвестиция тартуда ұйымдастырушылық және экономикалық жағдаймен қамтамасыз ету, сондай-ақ, өңірлерде инновациялық инфрақұрылымдарды дамыту.

Әдебиеттер тізімі:

1.Д.Ф.Куратко. Кәсіпкерлік, теория, процесс, практика. - Астана, 2018. – 465 б.

2.Тілеубек Д. Әлеуметтік кәсіпкерліктің пайдасы қандай?// www.alashainasy.kz (дата обращения 03.05.2018).

3. ШахИ. Қазақстандағы әлеуметтік кәсіпкерлік қалай дамыды// www.strategy2050.kz (дата обращения 01.11.2019).

4. «Қазақстан Республикасында агроөнеркәсіптік кешенді дамыту жөніндегі 2013-2020 жылдарға арналған «Агробизнес-2020» бағдарламасы» // www.adilet.zan.kz/.

5. Әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорациялар // www.malimetter.kz.

ОӘЖ 338:004

Усенова М.Т. аға оқытушы
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
Тараз қ. Қазақстан Республикасы

ҚАРЖЫЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа. Қаржылық сауаттылық- бай адамдардың кедей адамдардан ерекшелейтін әрі ерекшеленетін нәрсе. Себебі де жоқ емес, толығырақ түсіндіретін боламыз. Қаржылық сауаттылық адамдардың арасындағы дәрежелік көрініс. Керерісінше қаржылық сауаттылық болса, ол адам көпке ұзамай қаржыны жоғалтуы мүмкін. Мұндай жағыдайлар неліктен орын алады және оның жйылу жолдары.

Кілт сөздер: қаржылық сауаттылық, қаржы кеңесшілері, инвнстиция, жеке қаржы, кірістер, шығындар, тренажерлар.

Қаржылық сауаттылық пен қаржылық сауаттылық мәселені шешу үшін үлкен еңбек қажет. Ол міндетті түрде білім ғана емес, қаржы жолындағы қарапайым қулық болып табылады. Қарапайым түрде айтқанда қаржыны қалыпты түрде үнемдеу әрі қаражатпен дұрыс қарым-қатынас жасай алу. Қаржылық сауаттылықты жоспарлауда қажет етіледі. Күрделі пайыздар, несие құралдарының жұмыс миханизмдері, үнемдеудің тиімді тәсілдері, тұтыныушылардың тиімді құқықтарысияқты қаржылық ұғымдарды білу, сондай- ақ экономикалық әртүрлі процесстермен мен оқиғалар арасындағықатынастарды түсінуді қамтиды. Қаржылық сауттылықтың болмауынегізсіз қаржылық шешімдер қабылдауға әкелуі ммкін. Бұл адамдардың қаржылық жағыдайына жағымсыз әсер етуі мүмкін және тіпті оны қарыз шеңберінде қалдырып қоюыда ғажап емес. Сондықтан дамыған елдерде үкіметтер қаржылық сауатты болғысы келетін адамдар үшін арнайы білім беру ресурстарын құруда боылп табылады.

Қазіргі заманғы зерттеулер көрсеткендей, қаржылық сауатты адам қай елде табысты. Қаржылық сауаттылық негіздерін білу өмір сұруді толықтай өзгертетіні анық. Осы себепті де қаржылық сауатты болу әрбір адамға қатысты. Қазіргі мәселенің мәні де осы, адамдардың басым көпшілігі қаржылй сауатты емес. Кеңес одағының кезінде қарапайым адамдарға қаржылық сауаттылықты үйрету қажеттілігі де болған жоқ- жалақы мен зейнетақылар мемлекет тарапынан белгіленіп, кепілдірілді, табысты жғалту тәуекеі болған жоқ және халық үшін заңды түрде қолжетімді қаржы құралдарының санын саусақпен санауға болады.

Ресейге нарықтық экономиканың келуімен бірге нарықтың әр қатысушысы, әр адам экономикалық процестерді түсіну қажеттілігі туындады. Халық қаржылық сауаттылыққа оқыту қажеттілігі мемлекеттік деңгейде жақында ғана айқын болды[1].

Қаржылық сауаттылықты қалай арттыруға болады және оны неден бастау керек. Осы бағытта оқуды бастау ешқашан кеш емес. Барлығына қолжетімді қаржылық сауаттылықты қалай арттылуға болады. Ең бастысы оны неден бастау керек. Аталған сауаттылықтың бес әдісі бар:

1. қаржылық сауаттылықтың негіздері мен қағидаларына арналған арнайы кітаптарды оқыған жөн. Жаңадан бастаушылар үшін келесі кітаптарды міндетті түрде оқуды ұстамамыз[2].

«Джордж С. Клейсон - "Вавилондағы ең бай адам».

«Владимир Савенок - " жеке қаржылық жоспарды қалай жасауға болады.

Владимир Савенок - "жеке қаржылық жоспарды қалай жүзеге асыру керек немесе бақыт үшін қанша ақша қажет"

2. Тақырыптық мақалаларда оқыңыз- көптеген қаржы кеңесшілері, соның ішінде сіздің мөйынсұңғыш қызметшіңіз өз блогтарын жүргізеді, онда көптеген оқырмандармен жеке қаржы туралы «ҚҰПИЯ БІЛІММЕН» бөліседі. Мұнда сіз менің блогымада жарияланған мақалалармен таныса аласыз, сонымен қатар жаңа мақалалар алуға жазыла аласыз. Қаржылық сауаттылықты арттырудың бұл әдісі жақсы, өйткені ол сізге көп уақытты қажет етпейді. Бір мақаланы оқып үйрену үшін күніне 5- 10 мунит табу тіпті ең көп жұмыс жасайтын адамдар үшін қиын болмайды.

3. Қаржылық сауаттылықты дамытатын ойындар ойыңыз. Әртүрлі ойындар ойнаңыз. Әртүрлі ойындар биснес- Симулятар, сондай- ақ инвестиция қызметтің симуляторы бар, олар жеке қаржы мен инвестициялардың негіздерін оңай ойын түрінде игеруге мүмкіндік береді. Бүгінгі таңда ең танымал және танымал биснес- тренажер- «ақша ағымы» идеяларын дамытатын басқа онлайн ойындар бар. Инвестициялық тренажерлер арасында қызметті бөлуге болады. Бұл американдық акциялықдың акциялардың нақты тарихи кестелерінде инвестициялау және алып тастарлық дағдыларын білуге болады делінген. Ойындар іс жүзін әртүрлі болжамдар мен стратегияларды тексеруге мүмкіндік береді[3].

4. Қаржылық сауаттылық деңгейін арттыру бойынша семинарларға, вебинарларға және курстарға қатысыңыз. Бұл ретте қай мекеменің немесе компанияның қаржылық сауаттылық курстарын жүргізетініне назар аудару қажет. Мысалы, кейбір брокерлік компаниялар мен банктердің осындай атаумен семинарлары сізді клиент ретінде тартуға және нақты өнімдеріңізді сатуға бағытталған, сондықтан оларды мұқият қарау керек. Ал жоғары оқу орындары мен тәуелсіз қаржы кеңесшілері ұйымдастырған қаржылық сауаттылық курстары аса пайдалы болуы мүмкін. Әсіресе, егер сіз оларды тыңдап қана қоймай, күнделікті өмірде кеңестер мен амалдарды қолдана бастасаңыз.

5. Өзіңіздің дұрыс қаржылық әдеттеріңізді дамытыңыз. Көптеген адамдар үшін олардың қаржылық жағдайын жақсарту үшін төрт пайдалы қаржылық әдетті дамыту жеткілікті болуы мүмкін. Міне, осы 4 пайдалы әдеттер:

Қарыздар мен несиелерден аулақ болыңыз - өз қаражатыңызбен өмір сүріңіз

Кірістер мен шығыстардың есебін жүргізуді бастаңыз. Бір ай бұрын шығындарыңызды жоспарлаңыз.

Әрқашан кіріс алғаннан кейін бірден алынған соманың кем дегенде 10% - ын үнемдеңіз және инвестициялаңыз. Қалған ақшадан бастап, ең маңыздыларынан бастап, әдеттегі шығындарыңызды төлеңіз.

Қандай да бір жобаға немесе инвестициялық құралға ақша салмас бұрын, өзіңіздің қаржылық Кеңесшіңізбен міндетті түрде кеңесіңіз.

Қаржылық сауаттылықты арттырудың осы тәсілін де қолданып көруге кеңес береміз. Бұл бұрынғыдай қарапайым емес, өйткені ол сізге көп күш жұмсауды және әдеттегі өмір салтын өзгертуді талап етеді. Бірақ оның әсерін сіз бірден байқайсыз: сіздің қаржылық сауаттылық деңгейіңізбен бірге әл-ауқатыңыз артады.

Қаржылық сауатты адамның қандай дағдылары бар деген сауалға жауап іздеп көрсек.

1. Тұтыну мен инвестициялар арасындағы тепе-теңдікті сақтайды. Бүгін жақсы өмір сүру және болашақта жайлы өмір сүру үшін жеткілікті ақша жинау және инвестициялау оңай емес. Егер сіз болашаққа ештеңе қалдырмасаңыз, онда сіз мемлекеттен кедей Қайыршы зейнетақыны күтесіз. Егер сіз кейінге қалдырсаңыз және барынша инвестиция салсаңыз және қазір "нан үгіндісі мен суда" аштықта өмір сүрсеңіз — сол "жарқын болашаққа" дейін өмір сүрмеу немесе ол үшін тым көп баға төлемеу қаупі бар – жек көретін өткен түрінде. Сондықтан қазір де, болашақта да жайлы өмір сүруге мүмкіндік беретін "орта жерді" сақтау өте маңызды[4].

2. Жеке қаржыны тиімді басқару. Кірістер мен шығыстарды алдын ала жоспарлайды. Қазіргі уақытта кірістер мен шығыстарды есепке алу үшін әртүрлі қызметтер бар, мысалы, Easyfinance, Homemoney, Drebedengi, Zenmoney және т.б. олардың барлығы телефон экранынан күніне бірнеше минут ішінде шығындар мен кірістер туралы ақпаратты енгізуге мүмкіндік береді. Егер сіз осындай ақпаратқа үшінші тараптың әртүрлі қызметтеріне сенгіңіз келмесе, сіз әдеттегі эксельді пайдалана аласыз.

Жеке немесе отбасылық бюджетті жүргізуге арналған шаблондық файлды сайттан тегін көшіріп алуға болады MLconsulting.ru. Келесі айға шығындарды жоспарлау, сонымен қатар талдау жүргізу, жоспарды өткен кезеңдегі фактімен салыстыру маңызды. Айына 30 минут, қашықтан жоспарлау және жеке бюджетті талдау сізге бюджеттің тесіктерін табуға, ақшаның қайда ағып жатқанын анықтауға және әмияныңыздағы ақшаны көбейту үшін дұрыс шешім қабылдауға мүмкіндік береді.

3. Айқын қаржылық мақсаттар қояды және оларға сәтті жетеді. Біздің қайсымыз қымбат спорт машинасы, теңіз үйі, яхта немесе қаржылық тәуелсіздік туралы армандағанды ұнатпайды. Мақсат арманнан ерекшеленеді, өйткені оның нақты белгіленген мерзімі, құны, басымдығы және басқа да параметрлері бар. Мысалы," мен теңіз жағасында үй алғым келеді "— бұл арман, ал" 150 шаршы метрлік екі қабатты үй сатып алу.гараж мен бассейні бар, Испанияның оңтүстік жағалауындағы теңізден екі блок, 15 жылдан кейін 250 мың еуро тұрады " — бұл нақты қаржылық мақсат.

Егер біз дәл қазір ай сайын қор нарығындағы сенімді құралдарды жылына 10% орташа орташа кірістілікпен 598 евродан жинап, инвестициялай бастасақ, дәл 15 жылдан кейін біз мақсатымызға жетіп, 250 мың еуроға үй сатып аламыз. 4. Өзінің болашағын 10-20-50 жылға алдын ала жоспарлайды және өзінің жеке қаржылық жоспарын ұстанады. Егер сізде бай болудың жоспары болмаса, онда сіз кедей болуды жоспарлап отырсыз. Сіз бұл туралы болжай алмайсыз"[5].

Жеке қаржылық жоспар (LFP) - бұл сіздің қаржылық мақсаттарыңызды жүзеге асырудағы ең жақсы досыңыз және көмекшіңіз. Жеке қаржылық жоспарды ұстанатын адамдарға қаржылық әл-ауқатқа кепілдік беріледі. ЕДШ-мен жұмыс бірнеше сатыда жүргізіледі:

* Ағымдағы жағдайды талдау және бағалау: кірістер мен шығыстар, активтер мен пассивтер.
* Мақсат қою және оларды жүзеге асыру үшін нақты әрекеттерді анықтау.
* Әр мақсат үшін дұрыс қаржы құралдарын таңдау
* Жоспарды іске асыру.
* Мақсатқа қарай қозғалысты жыл сайын талдау және жоспарды түзету.

5. Әртүрлі мақсаттарға қол жеткізу үшін әртүрлі қаржы құралдарын пайдаланады. Қазіргі уақытта көптеген адамдарға қол жетімді жүздеген түрлі қаржы құралдары бар. олардың барлығы кірістілік, сенімділік, тұрақтылық, өтімділік, инвестицияның ұсынылатын мерзімі, кіру шегі және т. б. сияқты әртүрлі қасиеттер мен параметрлерге ие.

Ұзақ мерзімді құралдарды қолдана отырып, қысқа мерзімді қаржылық мәселелерді шешу нәтиже бермейтіні анық – мысалы, егер сіз 3 ай ішінде ақша қажет екенін білсеңіз, қазір пәтер сатып алуға немесе оны белгілі бір науқанның акцияларына салуға жүгірмеуіңіз керек – қысқа мерзімді инвестициялау үшін банктік салымдарды қолданған дұрыс, өйткені олар максималды өтімділікке ие.

6. Бірнеше табыс көзі бар. Қазіргі уақытта бір ғана табыс көзіне ие болу өте қауіпті, әсіресе егер сіз бұл көзге ғана емес, жақындарыңызға да тәуелді болсаңыз. Бұл жағдайда сіз өзіңізді және отбасыңызды тым көп тәуекелге душар етесіз. Адамның бірнеше түрлі табыс көзі болған кезде, ол әлдеқайда ыңғайлы өмір сүреді. Отбасының болашағына деген тұрақтылық, қауіпсіздік және сенімділік сезімі баға жетпес.

Жаңа табыс көздерін құрудың пайдасы әр түрлі көздер санының өсуімен және Сізге үнемі келіп түсетін қаражат көлемінің артуымен, демек өмір сүру деңгейі мен әл-ауқатының артуымен дәлелденеді. Қаржылық сауатты адамдар жыл сайын 1 жаңа табыс көзін құруға тырысады. Енді сіз қаржылық сауатты адамдардың барлық 6 құпия дағдыларын білесіз, демек сіз оларды өз өміріңізге енгізіп, қаржылық сауаттылығыңызды тез арттыра аласыз. Әрбір тұлға қаражатқа сауатты болғаны дұрыс.

Әдебиеттер тізімі:

1. Аксенов, А. П. Гид по финансовой грамотности / А. П. Аксенов и др. - М.: КНОРУС: ЦИПСиР, 2015. - 456 б

2. Алымов, Ю., Кисель, С. Финансовая грамотность как управленческая система / Ю. Алымов, С. Кисель // Банковский вестник. - 2017. б. 53-59.

3. Анализ мировой практики развития финансового образования и повышения финансовой грамотности населения / А. А. Столярова, Г. Э. Шахназарян // Финансы и кредит. - 2016. Б 72-78

4. Белехова, Г.В. Оценка финансовой грамотности населения и пути её повышения / Г.В. Белехова // Проблемы развития территории. - 2017. - № 4 (60). - б. 96-109.

5. Гасанов, К. К. Международное право: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / К. К. Гасанов и др.; под ред. К. К. Гасанова, Д. Д. Шалягина. - 2-е изд., перераб. и доп. - М. : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2017. - 479 б.

УДК: 331.108.2: 108.3 (108.5)

Ускенбаев Т.К. магистрант
Научный руководитель: Мухамбетова Л.К. к.э.н., доцент
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ПРЕДПРИЯТИИ

Аннотация. В статье обоснована важность для современных организаций работы с персоналом. Показано, что эффективность системы управления персоналом напрямую связана с организационным совершенством. Рассмотрены наиболее важные элементы, на которые должна опираться система управления персоналом. Проанализирована таблица измерения потенциала сотрудников, позволяющая рационально использовать их человеческий капитал. Показано, что таблица измерения потенциала работников может способствовать повышению эффективности системы управления персоналом на предприятии.

Ключевые слова: управление персоналом, обучение и развитие, организация, эффективность труда, измерение потенциала работников, организационное совершенство, потенциал роста, профессионализм

Сегодня принято считать, что главный актив любой организации – это люди. Качество, производительность, прибыльность, удовлетворенность клиентов и имидж компании во многом зависят от обучения, слаженности и мотивации ее персонала. Чтобы компания функционировала должным образом, необходимо, чтобы лица, входящие в ее состав, знали, хотели и могли работать должным образом [1].

Должны ли мы отказаться от управления персоналом (HR)? В последние годы ряд людей, которые изучают и пишут о бизнесе, а также многие, кто занимается бизнесом, обсуждают этот вопрос. Дебаты возникают из-за серьезных и широко распространенных сомнений относительно вклада HR в эффективность организации.

Но, правда заключается в том, что HR как никогда необходим. Конкурентные силы, с которыми менеджеры сталкиваются сегодня и будут продолжать сталкиваться в будущем, требуют организационного совершенства. Усилия по достижению такого совершенства — за счет сосредоточения внимания на обучении, качестве, командной работе и реинжиниринге — зависят от того, как организации добиваются результатов и как они относятся к своим людям. Это фундаментальные вопросы управления персоналом. Проще говоря: достижение организационного совершенства должно быть работой HR [2].

Вне зависимости от отрасли, размера или местонахождения, компании сегодня сталкиваются с пятью критически важными бизнес-задачами. В совокупности эти проблемы требуют от организаций создания новых возможностей. Кто в настоящее время отвечает за развитие этих возможностей? Все — и никто. Этот вакуум дает HR возможность играть ведущую роль, помогая организациям решать следующие конкурентные задачи: Глобализация, прибыль через рост, интеллектуальный капитал, технологии.

Когда мы говорим об HR, несколько элементов считаются краеугольными камнями эффективной политики управления человеческими ресурсами. Этими краеугольными камнями являются:

1. Набор и отбор
2. Управление производительностью

3. Обучение и развитие
4. Успешное планирование
5. Компенсации и льготы
6. Информационные системы управления персоналом
7. HR-данные и аналитика

Из всех пунктов хотелось бы выделить направление – «Обучение и развитие».

Люди являются продуктом жизненного опыта, страны и эпохи, в которой они выросли, а также целого ряда культурных влияний. В HR обучение и развитие гарантируют, что сотрудники адаптируются к изменениям в процессах, технологиях, социальных или правовых изменениях.

Обучение и развитие помогают сотрудникам переквалифицироваться и повысить свою квалификацию. Обучением и развитием (learning and development) руководит HR, и хорошая политика может быть очень полезна для продвижения организации к ее долгосрочным целям.

Многие организации имеют заранее определенные бюджеты для усилий по обучению и развитию. Затем этот бюджет распределяется между сотрудниками, при этом стажеры, будущие лидеры и другие люди с высоким потенциалом часто получают больше возможностей для обучения, чем другие. Люди могут прийти в компанию с совершенно разными знаниями и опытом. L&D предоставляет сотрудникам возможность заполнить пробелы в навыках и стать лидерами.

Дана таблица измерения потенциала, в которой сотрудники делятся на девять групп в зависимости от их производительности и потенциала. Оценивая эффективность работы сотрудников, менеджеры часто обращают внимание на две вещи. Во-первых, насколько хорошо они работают сегодня, а во-вторых, насколько хорошо они могут работать в будущем (т.е. их потенциал роста).

Стрелка слева показывает – потенциал, а стрелка снизу – производительность.

В левом нижнем углу таблицы (1) сотрудники с низкой производительностью и низким потенциалом. Если эти кадры останутся слишком долго, они превратятся в людей угрожающие успеху вашей организации. Это связано с тем, что инвестиции в этих сотрудников отнимают время, деньги и другие ресурсы у сотрудников с большим потенциалом роста.

5) неблагополучные гении	6) высокий потенциал	9) звезды
3) средняя производительность	7) основные игроки	8) лучшие исполнители
1) низкая производительность	2) средний потенциал	4) профессионалы

Рисунок 1 – Таблица измерения потенциала сотрудников организации

Примечание: составлен на основе источника [3]

Следующая категория в таблице — это категория 2 и 3. К ним относятся работники со средней производительностью и с низким потенциалом и работники со средним потенциалом и с низкой производительностью.

Следующая категория 4 и 5 профессионалы и неблагополучные гении. Профессионалы имеют высокую производительность, но низкий потенциал роста. Это те, о ком вы должны заботиться в своей организации. Они хорошо работают и имеют хороший рабочий менталитет. Однако у них нет большого потенциала для роста.

Трудность с профессионалами заключается в том, что в современном мире их работа в какой-то момент неизбежно изменится, и они могут быть не в состоянии расти вместе со своей ролью. Представьте себе человека из 90-х, который отлично справлялся со своей работой, но не хотел учиться работать на компьютере.

Неблагополучные гении, которых также называют загадками или необработанными алмазами, находятся на другом конце спектра. У них высокий потенциал, но низкая производительность. Примером может быть стажер по менеджменту из престижного университета. Они еще не изучили веревки, но они хотят учиться. Здесь важно постоянно отслеживать их производительность — они должны быстро расти и повышать свою производительность.

Следующая категория 6, 7 и 8 это высокий потенциал, основные игроки и лучшие исполнители.

Ваши сотрудники с высоким потенциалом получают высокие оценки по потенциалу и средние показатели по производительности. Часто это происходит потому, что у них еще не было времени полностью вжиться в роль. Приоритет здесь состоит в том, чтобы направить их потенциал в правильное русло.

Ваши основные игроки — это те, кто надежно выполняет свою работу и имеет потенциал для дальнейшего роста на своих нынешних должностях. Ваш главный приоритет в управлении эффективностью — привести этих людей в категорию звезды.

Ваши лучшие исполнители уже на хорошем счету. Они вносят свой вклад в вашу организацию, поэтому ключевая стратегия здесь состоит в том, чтобы сделать их счастливыми и заинтересованными, гарантируя, что они будут готовы к работе не только сейчас, но и на долгие годы. Если высокоэффективный работник амбициозен и хочет продвинуться вверх по карьерной лестнице в организации, вы захотите улучшить его потенциал с помощью различных вмешательств.

И последние в таблице Звезды. Звезды, которых также называют будущими лидерами, — это ваши успешные сотрудники, способные взять на себя новые роли. Это ваши лучшие игроки и самые ценные сотрудники.

Дайте своим звездам сложные задания — они, скорее всего, из всех ваших сотрудников справятся с этим лучше всего. Регулярно связывайтесь с ними и оценивайте, довольны ли они своей нынешней ролью. Убедитесь, что вы замечаете первые признаки неудовлетворенности. Создавайте сетевые возможности с другими звездами и старшими членами организации. Эти возможности помогают создать сеть между вашими лучшими исполнителями и вашим высшим руководством [4].

Данная таблица может быть полезным инструментом для управления сотрудниками с разным уровнем производительности и потенциала в вашей организации. Таким образом, организации могут использовать его для управления производительностью, управления талантами и планирования преемственности. Имейте в виду, что истинная ценность таблицы не в том, чтобы навешивать на ваших сотрудников определенные ярлыки. А именно во время процесса оценки и обсуждений, которые у вас будут после этого, вы получите возможность оценить успехи сотрудников и убедиться, что ваша организация инвестирует в правильные стратегии развития. Таким образом, не забудьте четко сообщить о методах управления талантами и производительностью, которые вы используете в процессе.

Список литературы:

1 Ицхак А.К. Развитие лидеров: Как понять свой стиль управления и эффективно общаться с носителями иных стилей // Управление. – 2014. - № 2. – С. 35-48

2 Батлер И., HR: Как сделать вашу компанию мечтой всех кандидатов // Современные научные исследования и инновации. – 2021. - № 12. – С. 35-42

3 Джонсон У. Команда А: Модель обучения и мотивации для профессионального роста ваших сотрудников // Управление. – 2020. - № 1. – С. 60-69

4 Селентьева Д.О., Зиганшина Д.Г. Совершенствование системы управления персоналом // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. – 2018. - № 3. – С. 112-118

Секция № 6

ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ, ОҚУ ҮРДІСІНІҢ САПАСЫН БАСҚАРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРЕПОДАВАНИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА

MODERN TEACHING TECHNOLOGIES AS A TOOL FOR EDUCATION PROCESS QUALITY MANAGEMENT

ӘОЖ 372.816:373.29

Абдрахманова А.Н., Анигам М.Н.
№ 8 Жалпы орта білім беретін мектеп (ЖОББМ)
Семей қ.,Қазақстан Республикасы

ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Қазіргі таңда пән оқытушысы ғана болу аз, оқытушы - ұстаз, инноватор, иннотехник болуы тиіс. Мақалада оқытушы білім алушының қабілетін, жас ерекшелігін ескеру. Оқытудың инновациялық технологиялаын тиімді пайдалану туралы айтылады. Технологиялық инновациялар – бұл жаңа заманның компьютерлік және телекоммуникациялық технологиялары. Технологиялық инновациялар экономикалық механизмдерде, оқытушылар мен білім алушылар еңбегін ұйымдастыруда түбегейлі өзгерістерге, оқытушылық қызмет сипатына зор үлес қосылады.Осы арқылы оқушыны мұғалімнің басшылығымен орындалған жұмысының нәтижесінде өзінің ішкі мүмкіндіктерін дамыту мәселесі айтылады.

Кілт сөздер: оқытушы**,** оқытудың инновациялық технологиялары, элементтері, ұстаз, инноватор, иннотехник, сапа менеджементі жүйесі.

Қазіргі таңдағы еліміздегі білім беру жүйесіндегі ең басты міндеті – білім берудің ұлттық модуліне көшу арқылы жас ұрпақтың білім деңгейін халықаралық дәрежеге жеткізу.Қазіргі заман талабына сай пән оқытушысы ғана болу аз,оқытушы - ұстаз,инноватор,иннотехник болуы тиіс.Мұғалім иннотехник дәрежесіне көтерілу үшін инновациялық технологияларды меңгеру керек,содан кейін пән бойынша қандай тақырыпқа пайдалану керектігіне тиімді зерттеу жүреді.Яғни әрбір инновациялық технологияларды меңгереді, содан кейін меңгерген технологияларды апробациядан (сабақ барысында қолдану) өткізеді,мұғалім талдау жасай отырып, тақырыпқа сай технологияны таңдайды.Оқытушы білім алушының табиғи дарын, қабілетін ашу жас ерекшелігін ескере отырып, технология элементтерін тиімді пайдалана алу керек [1].

Оқытудың жаңа ақпараттық- коммуникациялық технологияларын меңгеру – қазіргі заман талабы. Қазіргі қоғамдағы білім жүйесін дамытуда ақпараттық – коммуникациялық технологиялардың маңызы зор. Білім беруді ақпараттандыру және пәндерді ғылыми – технологиялық негізде оқыту мақсаттары алға қойылуда. Ақпараттандыру технологиясының дамуы кезеңінде осы заманға сай білімді, әрі білікті жұмысшы мамандарын даярлау оқытушының басты міндеті болып табылады. Қоғамдағы ақпараттандыру процестерінің қарқынды дамуы жан-жақты, жаңа технологияны меңгерген жеке тұлға қалыптастыруды талап етеді.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 11 – бабының 9 тармағында оқытудың жаңа технологияларын, оның ішінде кәсіптік білім беру бағдарламаларының қоғам мен еңбек нарығының өзгеріп отыратын қажеттеріне тез бейімделуіне ықпал ететін кредиттік,

қашықтан оқыту, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану міндеті қойылған. [1]

Қазіргі білім жүйесінің ерекшілігі – тек біліммен қаруландырып қана қоймай, өздігінен білім алуды дамыта отырып, үздіксіз өз бетінше өрлеуіне қажеттілік тудыру. Білім беру саласында инновациялық үрдісті жүзеге асыру мұғалімдерден өз мінез – құлықтарын, ұстанымдарын, мүмкіндіктерін түрлендіруді талап етеді.

Технологиялық инновациялар – бұл жаңа заманның компьютерлік және телекоммуникациялық технологиялары.Технологиялық инновациялар экономикалық механизмдерде, оқытушылар мен білім алушылар еңбегін ұйымдастыруда түбегейлі өзгерістерге, оқытушылық қызмет сипатына зор үлес қосылады [2].

Қазіргі заманғы оқыту технологияларына келесі талаптар қойылады:

- оқыту мақсатының нақты қойылуымен, оның ғылыми негізделуі, іс - әрекетінің нәтижесінің жоғары сапалы болуы
- оқу материалын толық қабылдау мүмкіндігінің болуы;
- оқу процесінде қарым - қатынастың еркін болуы;
- оны үнемі жетілдіріп, толықтырылып отыру мүмкіндігінің болуы.

Білім берудің негізгі мақсаттарын жүзеге асыруға бағытталған педагогикалық инновация қажеттілігі мына себептерге байланысты өте қажет – ақ:

1. Сапа менеджементі жүйесі терең,тиянақты білім беруді талап етуіне орай озық технологияларды пайдалану;

2. Қазіргі заманғы педагогикалық қызметті ұйымдастыру-инновациялық үрдістерге себеп болады және сапалы жаңа білімді қалыптастыруға ықпал жасайды;

3. Инновациялық қызмет педогогтың кәсіби өсуін,тұрақты өзін – өзі жетілдіруін, озық тәжірибелерді зерделеп игеруін қамтамасыз етіп,шығармашылық жауапкершілік сезімін арттырады.

4. Инновациялық білім – педагогикалық әлемде жаңа құндылықтарды қалыптастырып, қарым – қатынастың жаңа жетілдірілген мәдениетін игерді;

5. Инновациялық үрдістер – педагогикалық сапалылық пен белсенділікті қалыптастырып,кәсіби шеберлігін шығармашылықпен үйлестіру арқылы талаптар деңгейінде еңбек етуге жеткізеді [5].

Инновациялық әдістердің ең негізгісінің бірі – «интерактивті оқыту әдісі». Негізгі қағидасы -педагогикалық қарым - қатынас пен қарым - қатынас диалогы арқылы жеке тұлғаны қалыптастырып дамыту.

Интерактивті әдіс-тәсілдерді жиі пайдалану, әр сабақта оның мүмкіндіктерін түрлендіріп отыру–педагогтар қауымының басты міндеті.

Интерактивтік оқу технологиясы (ИОТ)–деп нәтижесінде оқу әрекеті барысында олардың өзара мотивациялық, интеллектуалдық, эмоциялық және басқа да жақтарынан жетістіктерге жетуді сезіну ситуациясын тудыра алатын, білім алушыларға педагогикалық әсерлі танымдық қарым - қатынас құруға кепілдік беретін, оқытушы мен білім алушының іс - әрекетін оқу - ойындар түрінде ұйымдастыру тәсілдерін айтамыз.

Интерактивті әдістерге мыналар жатады:

- ♦ миға шабуыл әдісі;
- ♦ топпен жұмыс;
- ♦ проблемалық шығарма әдістері;
- ♦ рөлдік ойындар;
- ♦ зерттеулер;
- ♦ іскерлік ойындар;
- ♦ сын тұрғысынан ойлау әдісі;
- ♦ пікірталастар және т. б.

Оқытудың интерактивтік моделінің негізгі шарттары:

1. Емін - еркін пікірталасқа түсу мүмкіндігі
2. Белгілі бір материалды емін - еркін баяндау.
3. Семинар сабақтарының көп болуы, оқушылардың инициативасының жетекшілігі.

4. Топтық тапсырмалардың қолданылуы және сол арқылы ұжымдық іс - әрекеттерді дамыту.

5. Жазбаша жұмыстарды орындау [6].

Бүгінгі сабақтарда топқа бөліп оқыту, рольдік ойын элементтеріне, пікір – сайыс және басқа дәстүрлі емес түрлері,т.б. оқытудың жаңа технологиясы тәжірибеге көптеп ене бастады.

Сонымен қатар оқушылардың ақпараттық құзырлылығы мен ақпараттық мәдениетін қалыпастыру қазіргі таңда үздіксіз педагогикалық білім беру жүйесіндегі ең көкейтесті мәселелердің біріне айналып отыр.

Дамыған елдердегі білім беру жүйесінде ерекше маңызды мәселелердің бірі – оқытуды ақпараттандыру, яғни оқу үрдісінде ақпараттық – коммуникациялық технологияларды пайдалану. Қазіргі таңда елімізде білім беру жүйесінде жаңашылдық қатарына ақпараттық кеңістікті құру енгізілді. Ақпараттандыру жағдайында оқушылар меңгеруге тиісті білім, білік, дағдының көлемі күннен күнге артып, мазмұны өзгеріп отыр. Білім беру саласында ақпараттық – коммуникациялық технологияларды пайдалану арқылы білімнің сапасын арттыру, білім беру үрдісін модернизациялаудың тиімді тәсілдері пайдаланылуда және одан әрі жетілдірілуде.

Сабақтарда ақпараттық - коммуникациялық технологияларды пайдаланудың тиімділігі:

- оқушының өз бетімен жұмысы;
- аз уақыттакөпбілімалып, уақытты үнемдеу;
- білім-білікдағдыларын тест тапсырмалары арқылы тексеру;
- қашықтықтан білім алу мүмкіндігінің туындауы;
- қажетті ақпаратты жедел түрде алу мүмкіндігі;
- экономикалық тиімділігі;
- іс-әрекет, қимылдықажететететінпәндер мен тапсырмалардыоқыпүйрену;
- қарапайым көзбен көріп, қолмен ұстап сезіну немесе құлақ пен есту мүмкіндіктері болмайтын табиғаттың таңғажайып процестері менәр түрлі тәжірибе нәтижелерін көріп, сезінумүмкіндігі;
- оқушының ой-өрісін дүние танымын кеңейтуге де ықпалы зор.

Оқытушы сабағында ақпараттық – коммуникациялық технологияларды пайдалану арқылы оның тиімділігін жүйелі түрде көрсете біледі. Ақпараттық - коммуникациялық технологияны пайдалану оқытудың тиімді әдістерінің бірі деп ойлаймыз.

Процестер мен құбылыстарды модельдеу оқу процесін дамыту мен жетілдірудің болашағы болып табылады, әсіресе оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттыруда, зерттеу жұмыстарын дамытудағы ролі ерекше.

Электрондық оқулықтың тиімділігі зор. Электрондық оқу құралы – бұл оқу курсының ең маңызды бөлімдерін, сонымен бірге есептер жинағы, анықтамалар, энциклопедиялар, карталар, атластар, оқу эксперименттерін жүргізу нұсқаулары, практикумға, курстық және дипломдық жобаларға нұсқау және т.б. білім беруді басқаратын мемлекеттік органдар тағайындаған арнайы статусы бар берілген түрдегі баспаларды қамтитын электрондық оқу басылымы.

Оқытушы үшін электрондық оқулық – бұл күнбе – күн дамытылып отыратын ашық түрдегі әдістемелік жүйе, оны әрбір оқытушы өз педагогикалық тәжірибесіндегі материалдармен толықтыра отырып, әрі қарай жетілдіре алады. Электрондық оқулық арқылы үй тапсырмасын, жаңа сабақты түсіндіруге және тест тапсырмаларын орындауға болады.

Мектепте дәстүрлі емес төмендегідей технологиялық сабақтарды өткізудеміз:

- пәнаралық байланыс негізінде біріктірілген сабақтар;

- жарыс және ойын түрінде өтетін сабақтар:байқау,жарыс,рольдік және іскерлік ойында, сөзжұмбақ.

- белгілі қоғамдық жұмыс түрлеріне, әдістеріне негізделген сабақтар: зерттеу, басылымдарды талдау, интервью т.б.

- көпшілікпен қарым – қатынас түрін қайталау сабақтары: ақпарат – конференция, аукцион, бенефис, шеру.

- Қиял – ертегілерді қолдану сабақтары: ертегі сабағы, сиқырлы, басқа планетедан келушілер т.б.

- Дәстүрлі кластан тыс жұмыстар сабағы: КВН, «Не қайда? Қашан?», «Алтын орындық», «Дебат» клубы, «Білгірлер» клубы ,»Білім биігіне саяхат» т.б..

Жаңа педагогикалық технологиялардың, ғылыми – теориялық мазмұны оқушылардың білімдерін жетілдіріп қана қоймайды, ол кәсіби бағыттылықты қалыптастырудың жетекші құралы болып табылады, өйткені: ол оқу – тәрбие үрдісінің тиімділігін арттырып, білікті, шығармашыл , белсенді оқытушыларды жетілдіруге септігін тигізеді.

Сөзімізді қорытындылай келе төмендегідей ұсыныстарға тоқталамын:

- кәсіптік білім беретін оқу орындарын қазіргі заманға сай жаңа ақпараттық

құрал – жабдықтармен жабдықтау, интерактивті тақталар мен мультимедиялық кабинеттермен және арнаулы пәндер бойынша электрондық оқулықтармен қамтамасыз ету;

- кәсіптік білім саласында оқытудың жаңа ақпараттық технологияларын пайдалану бойынша білім жетілдіру ;

Ақпараттық құзіреттілікті қалыптастырудан күтілетін нәтиже жаңа заманға сай ақпараттық мәдениеті мен құзіреттілігі қалыптасқан, теориялық білімдерін іс жүзінде қолдана алатын, информатика пәнін басқа пәндермен байланыстыра алатын жеке тұлға қалыптастыру.

«Қазіргі заманда болашақ жұмысшы мамандарды ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте қажет» деп, Елбасы атап көрсеткендей жас ұрпаққа білім беру жолында ақпараттық технологияны оқу үрдісінде оңтайландыру мен тиімділігін арттырудың маңызы зор.

Білім беру жүйесін ақпараттандыру мен ақпараттық – коммуникациялық технологияны оқу – тәрбие үрдісінде пайдалану оқушының өз мамандығына қызығушылығы мен мамандық сапасын арттырып, шығармашылық шабытын шыңдап, ғылыми көзқарасын қалыптастырып, еңбек нарығындағы бәсекеге қабілетті мамандар даярлауда қоғамның даму жолдарын анықтайтыны сөзсіз.

Қорытындылай келе, инновациялық технологияларды қолдану арқылы белгілі бір жетістіктерге жетеріміз анық.Оқушыларға инновациялық технологияны меңгерту таңғажайып әлемнің есігін ашып берумен пара- пар емес пе? Өмірдегі шынайы, ғажап адамзатқа маңызды ашылулардың бәрі ізденімпаз ұстаздардың қолында[6].

Әдебиеттер тізімі:

1. Мұғалімге арналған нұсқаулық екінші (негізгі) деңгей «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ педагогикалық шеберлігі орталығының баспасы, 2014 ж. –44-81 бет
2. А.Х.Әлімов «Оқытудағы интербелсенді әдіс-тәсілдер» Астана «НЗМ»ДББҰ, 2014
3. Муштавинская, И.В. Развитие критического мышления на уроке: Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 2004 – 175с.
4. Мұғалімге арналған нұсқаулық бірінші (ілгері) деңгей «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ педагогикалық шеберлігі орталығының баспасы, 2013 ж. – 48-78 бет
5. Мұғалімге арналған нұсқаулық екінші (негізгі) деңгей «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ педагогикалық шеберлігі орталығының баспасы, 2014 ж. –78-88 бет
6. Лепасева С. Шығармашылық қабілетті дамыту – мұғалім міндеті. // Қазақстан мектебі 2008 №8 20б

ӘОЖ 378

Адамова Арай Канатовна, Бастауыш сынып мұғалім.
Мағжан Жұмабев атындағы гимназия”КММ
Абеува Гульмира Халеловна, Бастауыш сынып мұғалім.
«Әлімхан Ермеков атындағы мектеп лицейі»
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы

ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ: ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ

Аңдатпа. Автор мақалада функционалдық сауаттылық-адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсе алу қабілеті және сол ортаға барынша тез бейімделе алуы мен қарымқатынас жасай алу

деңгейінің көрсеткіші екенің анық көрсетеді. Функционалдық сауаттылық *бұл* адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы, яғни бүгінгі жаһандану дәуіріндегі заман ағымына, жасына қарамай ілесіп отыруы, адамның мамандығына , жасына қарамай үнемі білімін жетілдіріп отыруыдеп тұжырымдайды. Сауаттылық тұлғаның тұрақты қасиеті болып табылатындықтан, функционалдық сауаттылық сол тұлға меңгерген белгілі бір білім-біліктерден көрініс табады. Өйткені функционалдық сауаттылыққа адам нақты білім алу кезеңдерінен өткеннен кейін қол жеткізеді.

Кілт сөздер: функционалдық сауаттылық, тәжірбие, үдеріс, инновациялық технологиялар, интерактивті білім беру, әдіс, иновация.

Болашақ – білім мен ғылымға тәуелді болатыны айдан анық нәрсе. Қазіргі жас ұрпақтың білімі мен тәрбиесі қандай болса, елдің ертеңі де сондай дәрежеде болмақ. Сондықтан қоғам талабына сай, қоғамды көркейтетін, дамытатын, Қазақстан Республикасының ішкі және сыртқы істер байланысында мемлекеттің өркениеті үшінеңбек ететін, шетелдермен еркін ғылымим және мәдени қарымқатынастар жасай алатын, оқығанын өмірде қолдана алатын, ана тілін жетік білетін, ұлтжанды азамат дайындау – бүгінгі ұстаз қауымының басты мақсаты. Сауатсыздық дерті адамға кішкентай кезінен бастап жұғады. Әсіресе, бүлдіршінді жазу мен оқуға баули бастаған 1-ден 3-сыныпқа дейінгі аралықта пайда болады, яғни үшінші сынып білім алушысы ешқашан кітапқанаға бармаса, оқулықтан басқа ешқандай кітап оқымаса, тағы бір ертеңгі сауатсыздықтың дүниеге келгені.

Ресми деректерге сүйенсек, мектеп жасындағы білім алушылардың 40% әдеби мәтінді түсінуге қиналатындығы дәлелденген. Олар мектептен білім алса да, қызмет жасауға келгенде қарапайым жазу үлгісін білмейтіндігін көрсеткен. Тіпті, олар әртүрлі жағдайда кездескен іс-қағаздарды (бланкіні) толтыра алмай, ондағы ақпараттың мәнісін түсіне алмапты. Жалпы барлық зерттеушілердің болжамы бойынша, адамдардың сауаттылық деңгейінің төмендеуі оларға дұрыс білім беріп, тиянақты оқытпаудан, оқырман болуға үйретпеуден болған көрінеді. Ендеше, бүгінгі күні функционалдық сауатсыздықпен күресу – тіл мамандарына жүктелген міндеттің бірі. Елбасы сөзімен айтар болсақ, “білім беру тек оқытумен ғана шектелмей, оны керісінше, әлеуметтік адаптация процесіне бейімдеу қажет”.

«Функционалдық сауаттылық» ұғымы алғаш рет өткен ғасырдың 60-шы жылдары ЮНЕСКО құжаттарында пайда болды және кейіннен зерттеушілердің қолдануына енді. Функционалдық сауаттылық, кеңінен алғанда, білім берудің (бірінші кезекте жалпы білім беруді) көп жоспарлы адамзат қызметімен байланысын біріктіретін тұлғаның әлеуметтік бағдарлану тәсілі ретінде түсіндіріледі. Қазіргі тез құбылмалы әлемде функционалдық сауаттылық адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсенді қатысуына, сондай-ақ өмір бойы білім алуына ықпал ететін базалық факторлардың біріне айналуда.

Сонымен*Функционалдық сауаттылық*дегеніміз- адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы, яғни бүгінгі жаһандану дәуіріндегі заман ағымына, жасына қарамай ілесіп отыруы, адамның мамандығына, жасына қарамай үнемі білімін жетілдіріп отыруы. Ондағы басты мақсат жалпы білім беретін мектептерде Қазақстан Республикасының зияткерлік, дене және рухани тұрғысынан дамыған азаматын қалыптастыру, оның әлемде әлеуметтік бейімделуі болып табылады. Яғни, оқушылардың мектепте алған білімдерін өмірде тиімді қолдануына үйрету. Мұндағы басшылыққа алынатын сапалар:

-белсенділік

-шығармашылық тұрғыда ойлау

-шешім қабылдай алу

-өз кәсібін дұрыс таңдай алу

-өмір бойы білім алуға дайын тұруы болып табылады.

Бұл функционалдық дағдылар мектеп қабырғасында қалыптасады.

Функционалдық сауаттылықты дамыту Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарғаарналған мемлекеттік бағдарламасында нақты көрсетілген. Осыған орай оқушылардыңфункционалдық сауаттылығын дамыту жөнінде ұлттық жоспар қабылданды. Қазақстан Республикасындағы мектеп оқушыларыныңфункционалдық сауаттылығын дамыту мақсатындабілім беру мазмұны жаңарып, стандарттар, оқу бағдарламалары мен оқу жоспарлары, оқулықтар өзгерді. Озық технологиялар зерделеніп,

тәжірибегеене бастады. Бұл ғасыр талабына сай болу дегенді білдіреді. Осының нәтижесінде фунционалдық сауаттылықты қалыптастыру басты міндеткеайналды [1].

Қазіргі таңда білім беру саласында басты бағыт болып саналатын оқушылардың функционалды сауаттылығын қалыптастыру бастапқы деңгейде болып отыр. Бұған дәлел болған PISA-2009 нәтижелері және қазір қолданылып жүрген қазақстандық оқулықтардың талдау нәтижелері. ҚР БжҒМ бекіткен 1-11 сыныптарға арналған оқулықтарының таңдап талдауы жаттығулар мен тапсырмалар жүйесі пәндік білім мен білікке бағытталғанын көрсетті.Білімге құзыреттілік тұрғыдан қарауға негізделген оқушылардың функционалдық сауаттылығын жеткілікті деңгейге көтеру үшін, әр пәннің мазмұнына түрлі өмірлік жағдайда әмбебап біліктер мен дағдыларға бағытталған кілтті құзыреттерді қалыптастыру компонентін енгізу қажеттілігі туындады

Функционалдық сауаттылық-адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсеалу қабілеті және сол ортаға барынша тез бейімделеалуы мен қарымқатынас жасай алу деңгейінің көрсеткіші. Олай болса, функционалдық сауаттылық тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмір сүруі үшін қажетті деп саналатын жәнеоның әлеуметтік қарым-қатынас жасауын қамтамасыз ететін білім, білік, дағдылардың жиынтығынан құралады[2]. Ал кең мағынасындаол тек білік пен білімділік әлеміне барудың жолы ғанаемес, ол–ұлттың, елдің немесе жекеадамдар тобының мәдени және әлеуметтік дамуының өлшемі. Осындай сапалық сипаты тұрғысынан қарағанда функционалдық сауаттылық жекеадамды дамытудың тетігі ретінде қолданылады.

Сауаттылық тұлғаның тұрақты қасиеті болып табылатындықтан, функционалдық сауаттылық сол тұлға меңгерген белгілі бір білім-біліктерден көрініс табады. Өйткені функционалдық сауаттылыққаадам нақты білім алу кезеңдерінен өткеннен кейін қол жеткізеді. Бұл орайда білім белгілі бір сауаттылық деңгейін қамтамасыз ететін құрал және нақты іс-әрекеттердің нәтижесі ретінде қарастырылады. Ендеше, мемлекеттік тілдіоқытуда білімнің түпкі нәтижесі деп саналатын құзыреттіліктердің біртұтас бірлігі ретіндегі функционалдық сауаттылықтың мәнін, рөлін айқындаудың, оны мектеп тәжірибесінеендірудің уақыт талабымен толық сай келуі де зерттеу тақырыбының өзектілігін дәлелдей түседі. Функционалдық сауаттылық оқушылардың сыртқы ортамен қарым-қатынас жасау қабілеті, оқушылардың өзгермелі өмірге бейімделуінің шарты, оқушылардың жеке бас қабілеттерін дамытудың тетігі, оқушылардың әлеуметтік дағдыларын дамытудың негізі, әлеуметтік-мәдени дамуының өлшемі, білім, білік, дағдыларының құзыреттілікке ұласу жолы[3].

Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылықтарын қалыптастырудың психологиялық және педагогикалық негіздеріне келер болсақ, бастауыш сынып оқушыларының психологиялық ерекшеліктеріескерілуі керек. Оқу, жазу сауаттылықтарын қалыптастыруда, ең алдымен, кіші мектеп жасындағы балалардың ойлау мен сөйлеуі маңызды орын алады. Бұл орайда Ж.Аймауытов, Б.В.Беляев, Е.И.Пассов, Н.И.Жинкиндердің ойлау мен сөйлеу секілді күрделі психикалық құбылыстар туралы ой-пікірлері талданады. Ой ұйымдасқан сөйлесім үдерісінеайналуы үшін адам өзіне қажетті үлгіні, ойды дәл бейнелейтін сөзді таңдап алатын іштей сөйлеудің кезеңдерінен өтуі тиіс. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудаіштей сөйлеу мен сөйлесімнің мәнін назарғаалуолар орындайтын жаттығулар мен тапсырмаларды іріктеуде маңызды рөл атқарады. Оқыту үдерісінің нәтижелілігі бастауыш сынып оқушысының физиологиялық, психологиялық негіздерін терең білу мен барлық оқу әрекетін соған негіздеуге байланысты болады[4]. М.Жұмабаев:«Сыртқы дүниемен, адамзат тұрмысымен жаңа таныс болып келе жатқан адам бар нәрсені білуге, бар білгенін есте ұстауға ұмтылады. Естің қатынасуын қатты керек қылатын 11 ғылымдарды үйретуге қолайлы шақ осы. Бұл жаста баланың міндетіой жүгіртіп білімдіискеасыруемес, білімді молайта беру; даярлай беру, бар нәрсеніескеала беру»,- деп, балаларда жасынан білуге, тануғаерекше талпыныс пайда болатынына тоқталады.

Оқыту үдерісінде пәндік білім, білік, дағдыларды, яғни құзыреттіліктерді меңгертуде балалардың жас кезеңдеріне сәйкес пайда болатын жетекші әрекеттерге назар аударылды. Бастауыш сыныптан мектептің орта сатысына өту кезеңінде балалардың өзін қоршаған адамдармен қарым-қатынасы жаңаарнаға түседі: даралық сезімдері бас көтеріп, өзін-өзі тани бастайды. Білім беруде бұл мәселелер ескеріліп отыруы тиіс. Бастауыш мектеп

кезеңіоқушылардың оқу, қарым-қатынас, еңбек секілді жетекші әрекеттер негізінде жалпы жәнеерекше қабілеттерінің дамуымен сипатталады. Оқу әрекетіндеолардың жалпы интеллектуалдық қабілеттері қалыптаса бастайды. Олардың оқу әрекетінің өзіндік ерекшеліктері жөнінде Л.В.Выготский: «Бұл әрекеттің басты мақсаты мен нәтижесі, яғни, баланың үлкендермен, сондай-ақ, өзінің құрдастарымен әлеуметтік қатынасын қалыптастыру, әрі бұл уақытта өзіне дейінгінің тәжірибелерін, оның ішінде әлеуметтік қатынастың құралы болып саналатын сөйлеу тәжірибесін де меңгеруі қатар жүреді»,-деп тұжырымдайды[4].

Қортындылай келе, оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға бағытталған білім мазмұнын игерген оқушылардың білімдері мен біліктері өмірлік жағдаяттарда қолдана білуді, әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс істей білуді және алынған ақпараттарды сыни тұрғыдан бағалай білуді, өзінің болжамдарын ұсыну және зерттеулер жүргізу, өзінің ойын негіздей білуді; іскерлігі мен дағдыларын адами іс-әрекеттердің әртүрлі салаларында, сондай-ақ тұлғааралық қарым-қатынас пен әлеуметтік қатынастарда өмірлік міндеттерді шешу үшін пайдалануды қамтамасыз етеді

Әдебиеттер тізімі:

1. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарғаарналған ұлттық іс-қимыл жоспары (Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 25 маусымдағы № 832 Қаулысы).

2. «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту-Қазақстан дамуының басты бағыты» Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың 2012 жылғы 27 қаңтардағы Қазақстан халқына Жолдау

3. 2012 жылғы 5 қыркүйекте Назарбаев Университетіндегі Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың интерактивті дәрісі.

4. Оразахынова Н., Кенжебаева Г. М.-«Оқушылардың функциональдық сауаттылығын қалыптастыру жолдары» ғылыми мақаласы, 2012. - б. 42-47.

ӘОЖ 372.716:473.27

Арынова Д.Қ., Елеусізова Ж.Ж.
№ 8 Жалпы орта білім беретін мектеп (ЖОББМ)
Семей қ.,Қазақстан Республикасы

ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢАША ӘДІС – ТӘСІЛДЕРІ

Аңдатпа.Бүгінгі таңдағы оқыту үдірісі жаңа әдіс – тәсілдерді, жаңаша идеяларды қолдануды талап етеді. Әр мұғалім өз іс – тәжірибесінде көптеген қиындықтармен, кедергілермен кездеседі. Ол заман көшіне ілесу үшін өз білімін жетілдіріп отыруы қажет. Білім беру саласы қызметкерлерінің алдына қойылып отырған міндеттердің бірі – оқытудың әдіс – тәсілдерін үнемі жетілдіру. Қазіргі таңда оқытушылар инновациялық және интерактивтік әдістемелерін сабақ барысында пайдалануға ықпал жасау.Оқушыларға сабақтың сапалы әрі қызықты өтуін қамтамасыз ету.

Кілтсөздер: әдіс – тәсіл, оқыту үдірісі, білім**,** инновация, технология,сын тұрғысынан ойлау,интерактивтік әдіс.

Бәрімізді бүгінгі таңда алаңдататын мәселе – жас ұрпақтың сапалы білімді игеруі. Ұлтымыздың тірегіне айналаруұрпаққа деген көзқарас Елбасымыздың білім саласына ерекше назар аударуымен айқындалып отыр.

Білім беру саласы қызметкерлерінің алдына қойылып отырған міндеттердің бірі – оқытудың әдіс – тәсілдерінүнемі жетілдіріп отыру және қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеру. Қазіргі таңда оқытушыларинновациялық және интерактивтік әдістемелерін сабақ барысында пайдалана отырып сабақтың сапалы әрі қызықтыөтуіне ықпалын тигізуде. Өзекті мәселе – жас ұрпақтың керуенге кідіріссіз ілесуі. Ілесе алмаса– бізге сын. Халқымыздың тағдыры, еліміздің ертеңі жас ұрпақтың қолында[1,43 б.].

Бүгінгі таңдағы оқыту үдірісі жаңа әдіс – тәсілдерді, жаңаша идеяларды қолдануды талап етеді. Әр мұғалім өз іс– тәжірибесінде көптеген қиындықтармен, кедергілермен кездеседі. Ол заман көшіне ілесу үшін өз білімін жетілдіріпотыруы қажет.

Оқушылар өз пікірлерін, көзқарастарынеркін және ерікті түрде білдірсе екен деп ойлаймыз. Тек білдіру емес, сонымен бірге өз пікірлірін дәлелдей алатынжәне оны іс жүзіне асыра алатын тұлға болып қалыптаса алса, онда мұғалімнің биік мақсатқа қол жеткізгені болмақ.

«Мұғалімге арналған нұсқаулықтан» білім берудегі Кембридждік әдістің теориялық негізін оқып, таныса отырып, оқытудың жаңаша әдіс – тәсілдері – 7 модульді практикалық түрде қолдану арқылы оның білім негізін қалыптастырудағыартықшылықтарына көз жеткіздік. Осы орайда 7 модульге қатысты туындаған ұсыныс – пікірлерімді білдіргіміз келеді:

Білім берудің сапасын жақсарту мақсатында сын тұрғысынан ойлау бағдарламасын өз сабақтарымда қолданыпжүрміз. Сын тұрғысынан ойлау бағдарламасының мені қызықтырғаны баланың өзі ізденіп дәлелдеуі. Ол бұрын тектыңдаушы болса, енді ізденуші, ойланушы, өз ойын дәлелдеуші, ал мұғалім осы әрекетке бағыттаушы, ұйымдастырушы, жөн сілтеуші[2,34-45 б.].

Сын тұрғысынан ойлау бағдарламасы оқушының еркін сөйлеуіне, пікір таластыруына достарының ойын тыңдауға, проблеманы шешу жолдарын іздей отырып, қиындықты шешуге бағытталған бағдарлама. Сын тұрғысынан ойлау дегеніміз – сабақта оқушылардың қызығушылығын арттыра отырып, өз ойыңды еркін жәнезерттей талпындырып, тұжырым жасау. Сын тұрғысынан ойлау дегеніміз – ой қозғай отырып, оқушының өз ойымен өзгелердің ойына сыни қарап, естіген, білгенін талдап, салыстырып, реттеп, сұрыптап, жүйелеп, білмегенін өзі зерттеп, дәлелдеп, тұжырым жасауға бағыттау, өз бетімен және бірлесіп шығармашылық жұмыс жасау. Басты мақсаты оқушыларға кез келген мазмұнға сыни тұрғыданқарап, екі ұйғарым бір пікірдің біреуін таңдауға, саналы шешім қабылдауға үйрету.

Бұл бағдарлама жаңа буын оқулықтарының талаптарын жүзеге асыруда оқушылардың білім деңгейін көтеруде, балаларды шығармашылыққа баулуда, ойларын еркін айтуда тез арада дұрыс шешімдер табуға атсалысатын бірден –бір тиімді бағдарлама деп есептейміз.

Сын тұрғысынан ойлау – сынау емес, белгілі бір әрекетке деген тың ойыңды туғызу, шыңдалған ойлау. Оқушылардыңда бұл жұмысты дұрыс ұйымдастырған жағдайда өз даму деңгейіне сәйкес ойы шыңдалып, белгілі бір жетістіктергежетері сөзсіз. Көп ақпаратты талдай, жинақтай отыры, ішінен қажетісін алуға үйретеді. Сын тұрғысынан ойлаубағдарламасы қызығушылығын ояту, мағынаны тану, ой толғаныс кезеңдерінен түзеледі.

«Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту» бағдарламасымен жұмыс жасау кезінде бұл сабақтарбаланың танымдық белсенділігін арттыруға өз бетінше білім алуға, шығармашылығын қалыптастыруға ықпал етеді. [4,48-65 б.].

Сабақта сын тұрғысынан ойлау бағдарламасының стратегияларын пайдалана отырып, балалардың ұсыныс – пікірлерінеркін айтқызып, ойларын ұштауға және өздеріне деген сенімін арттыруға мүмкіндік туғызып отырдық. Әрбір әдісоқушылардың терең ойлауына шарықтау қиялына негізделіп келеді. Баланың тереңде жатқан ойын дамытып, олардысөйлеуге, дәлелдеуге үйретеді.

Сыни тұрғыдан ойлау әдісі бойынша жоспарланған сабаққа қалған модульдерді еркін енгізуге болады депесептеймін. Оқушылар сабақты қалай оқу керектігін меңгереді және дағдыланады. Яғни метатаным пайда болады. [4,42-55 б.].

Өздері ой қорытады, нәтижеге жетуге ұмтылады. Мұғалім оқушыға қалай оқу керектігін үйретеді. Дәстүрлі оқытуәдісінде мұғалім білімді беруші болған болса, жаңа оқыту әдісінде мұғалім бағыттаушы болып табылады. Сабақтағыбасты тұлға , басты кейіпкер – оқушы. Оқушыны өз бетімен білім алуға, ол үшін ізденуге, терең ойлауға, зерттеугедағдыларын қалыптастыру қажет. Жаңа білімді меңгерту үшін ең тиімді әдіс сұрақ – жауап, әңгімелесу, диалогболып табылады. Әр сабағымызда диалогқа құрылады. Топтық жұмыс арқылы оқушы арасында, оқушы мен мұғалімарасындағы диалогты тиімді, ұйымдастыру арқылы мақсатқа қол жеткізе алдым. Нәтижесі таңғаларлық! Оқушылармен күткеннен де артық әсер алды. Өз ойларын жарыса айтып, қызу пікірталас тудыра алды. Сабақта «үндемейтіноқушылар» «сөйлеп кетті».

Әрбір сабаққа жоспар құрар алдында алдында: «Менің оқушыларым не істей алады?» - деп. Сабақжоспарын оқушылардың өз беттерімен меңгеруіне ыңғайлы етіп және олардың жас

ерекшеліктерін ескере отырыпқұрамын. Бұл оқушылардың жауапкершіліктерін арттырумен қатар, өзін – өзі бағалаулары үшін де тиімді болмақ.

Оқушыларымыз мұғалімнің бағалауына әбден үйреніп қалған. Бағаны не үшін алды, келесіде жақсы баға алу үшін неістеу керек деген талдау жүргізілмегендіктен, оқушылар үнсіз кете беретін. Ал, жаңаша оқыту әдісінде оқушылардыбағалауға көбірек көңіл бөлуге тырыстым. Оқушының өзін – өзі бағалауын ұйымдастырдым. Себебі, бала алдымен өзіне– өзі баға беріп үйрену керек. Алдымен «Өзін – өзі бағалау» тестін жүргіздік. Сыныптағы оқушының біреуі ғана өзін– өзі жоғары бағалайтыны, өзіне сенімді екені анықталды. Оларды психологиялық тұрғыдан дайындадық. Сыныпқакөп уақытымды арнадық. Ал сабақтарда оқушылар өзін – өзі бағалауда қиналғандары байқалды. Біздегі жетістік,олар өздері туралы көп ойланды, өздерінің іс – әрекеттеріне есеп бере алды, яғни бұл жерде өзін – өзі реттеу әрекетіде көрініп жатты. Өзін – өзі реттеу әдісі оқушылардың өздері топтық ереже құрып, оны бұзбауға әрекет еткендерінен,белсенділіктерінен, сабақтан жиі қалатын оқушының сөйлегенінен, топтағы өздерінің рөлдерін жауапкершілікпенорындағанынан көрініп жатты.

Оқушылардың қызығушылықтарын арттырудағы басты құрал болып табылатын ББҮ стратегиясын қолдануды әрсабағымызда ескердік. Алғашқы сабағымды Блум таксономиясына негіздей отырып, презентация түрінде өткіздім. Кейінгісабақтарымда да семантикалық карта толтыру, инсерт, видеоролик қарау, т.б. әдістерін қолдандық. [2,48 б.].

Еліміздің ертеңгі тізгінін қолына алып, елін, жерін көркейте алатын ұрпақ – қазіргі мектеп партасында отырғанқабілеті ерекше, талантты немесе дарынды ұрпақ. Алдымен өткізген сауалнама нәтижесі арқылы, өзге адамдарменсөйлесу арқылы сыныпта шығармашылық қабілеті жоғары оқушылардың бар екендігін анықтап, әр сабағымыздышығармашылық тапсырмалар беруге тырыстық. Мәселен, 5 жолды өлең, реферат жазу, эссе жазу, туған жер туралы4 жол өлең құрастыру, т.б. Шығармашылық тапсырмаларды сыныпқа жаппай беріп отырдық. Әр топтан тек қабілеттіоқушылар орындап отырды. Бұл дарынды оқушыны анықтап алу үшін оңтайлы болды. Тапсырманы жеке орындағаноқушы да өз жұмысын топтың атынан қорғап, өз тобын алға сүйреуге ұмтылғандары. Бұл жерден ынтымақтастықтың,бірліктің белгісін анық байқауға болады. Оқушылар топқа әр түрлі тренингтер арқылы бөлінген кезде ешқандай қарсылықбілдірмей, бірден іске кірісіп кетіп жатты. Бір – біріне деген жанашырлықтары, өзара татулықтары, ұйымшылдықтарыүнемі байқалып тұрды. Сабақ кезеңінде 7 модуль түрін пайдалану – жұмыстың нәтижесін берері сөзсіз.

1) Сабақтағы жаңа тәсілдер.
2) Сыни тұрғыдан ойлауға үйрету.
3) Оқушы білімін бағалау және оқуды бағалау.
4) Сабақта ақпараттық – коммуникациялық технологияларды пайдалану.
5) Талантты және дарынды балаларды оқыту.
6) Оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес тапсырма беру.
7) Сабақ кезеңіндегі оқушылардың өзін-өзі басқаруы [2,43-69 б.].

ББҮ стартегиясы пайдалану үлгісі:

Әр балаға жеке кесте берілген, олар берілген уақытта оны толтырып шығып, топпен бөліседі,бір шешімге келіп, ортаға әр топпен спикер шығады. Оқушыларға мәтін таратылады , солмәтінді оқи отыра жаңа ақпарат алады.

Мәтінді мәнерлеп оқымас бұрын тақырыпты қалай түсінетіндіктерін сұраймыз. Тақырып тақтағабормен жазылады.

Ой қозғау:

- кәсіпті дұрыс таңдау керек;
- жоққа шыдау керек;
- ең қиын мамандық, т.б.

Мәтінді мәнерлеп оқып беру. Ұнаған, ұнамағанынсұрап, өздеріне диалог бойынша рольмен кезекпен оқытамыз. Енді сөздік жұмысын жүргіземіз, V+? – белгілерібойынша.

Топпен жұмыс:

I топтың сұрағы:

II топтың сұрағы:

III топтың сұрағы:
IV топтың сұрағы:
V топтың сұрағы:
VI топтыңсұрағы:
Әртопқа 5 минуттайуақытберіледі.
Ой толғаныс:
(Сабақ сатысының мақсаты: оқушының алған білімі арқылы шешімге келуі, алған білімді дұрыс және толық қабылдануына көз жеткізуі, алған білімін қолдануы).
Тақтағаақ ватман қағазғаортақ ой жазылады.
Бес жолды өлең стратегиясы:
1 – жол Зат есім.
Мысалы:
2 – жол Сын есім
Мысалы:
3 – жол Етістік
Мысалы:
4 – жол 4 сөзден тұратын тұжырымды сөйлем.
Мысалы:
5 – жол бірінші жолдағы сөзге синоним.
Мысалы: Оқушылар өз бетімен жаңа ақпарат алғаннан кейін, оларға мәтін туралы қосымша мәлімет беру. (слайдтардан көрсетіледі).
Бағалау. Үйге тапсырма: Стратегиялар Еркін жазу немесе Sinkuein бойынша бес жолды өлең жазып келу, түсінігін айту.
Қорыта келгенде, сын тұрғысынан ойлаудың негізгі, басты міндеттері мынадай:
- әрбір білім алушының білім алу, даму, басқада іс-әрекеттерін мақсатты түрде ұйымдастыра білу;
- білім мен білігіне сай келетін бағдар таңдап алатындай дәрежеде тәрбиелеу;
- өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру, дамыту;
- аналитикалықойлауқабілетіндамыту [1,10-35 б.].
7 модулды қолдана отырып, көптеген қызықты идеяларды жүзеге асыру жөнінде белсенділік артатүсті. Әріптестер жаңалығымызға қызығушылық танытты. Ал, оқушылар мен ата – аналар алғыстарын жаудырып жатты.
Қазақстанның білім беру мазмұны сөзсіз жаңа сатыға көтеріліп, алға қадам бастап келеді. Біліктілік пен шеберлігіміздіұштастырып, жас ұрпақты әлемді мойындататын рухани биікке көтеру біздердің міндетіміз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мұғалімге арналған нұсқаулық екінші (негізгі) деңгей «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ педагогикалық шеберлігі орталығының баспасы, 2014 ж. –46-61 бет
2. Мұғалімге арналған нұсқаулық үшінші (базалық) деңгей екінші басылым «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ педагогикалық шеберлігі орталығының баспасы, 2014 ж. – 54 -69 бет
3. Оразахынова Н.А., Әбдіреймова Қ.Ә., Сәрсенбаева А.Қ., Әбітова М.Қ. Сатылай комплексті талдау. –Алматы. 2006 ж. – 10-66 б.
4. Мұғалімге арналған нұсқаулық екінші (негізгі) деңгей «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ педагогикалық шеберлігі орталығының баспасы, 2014 ж. –34-81 бет
5. Тұрғынбаева Б.А. Мұғалімнің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту. –Алматы. 2005ж. – 48 б.
6. Мирсеитова С «Мұғалім философиясының қалыптасуы және дамуы» 2011ж. –42-87 бет

ӘОЖ 372.896

Байкеева Л.Т.магистр, аға оқытушы,
Бабакулыева О. 4 курс студенті
М.Х.Дулати атындағы Тараз Өңірлік Университеті,
Тараз қ., Қазақстан Республикасы

ГЕОГРАФИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ БЕЙІНДІК ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Аңдатпа. Мақаладагеографиялық білім беруде бейіндік оқытудың ерекшелігі мен маңызы анықталған. Бейіндік оқыту жалпы білім беретін мектептің соңғы кезеңінде олардың білім беру процесін жеке дараландыруға бағытталған, нақты қажеттіліктер мен бағыттарды қанағаттандыруға бағытталған, оқушыларға білім беруді саналы түрде таңдауды қамтамасыз етуге қабілетті жоғары сынып оқушыларын бейіндік оқыту жүйесі саналады.

Кілт сөздер: бейіндік оқыту, өзін-өзі анықтау, білім беру бағдарламасы, элективті курстар, траектория, мамандану, қоршаған орта.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінің негізгі ерекшелігі бұл тек білімді біру ғана емес, сонымен қатар жаңа білімді игеруге, дағдылар мен өзін-өзі оқыту дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік беруі тиіс.

Бейіндік оқыту дегеніміз – бұл жалпы білім беретін орта мектептің жоғары сыныбында білім алу процесін дараландыруға, нақты қажеттіліктер мен бағыттарды қанағаттандыруға бағытталған, студенттерге өз мамандығын саналы түрде таңдауды қамтамасыз етуге бағытталған жоғары сынып оқушыларын бейіндік оқыту жүйесі болып табылатын әрекеттер. Бейіндік оқыту оқу-тәрбие процесінің құрылымының, мазмұнының және ұйымдастырылуының өзгеруіне байланысты оқушылардың қызығушылықтарын, бейімділіктері мен қабілеттерін толық есепке алуға, жоғары мектепті оқытуға жағдай жасауға мүмкіндік беретін білім беруді саралау және даралау құралы саналады.Студенттердің үздіксіз білім алуға қатысты кәсіби қызығушылықтары мен ниеттеріне сәйкес келеді.

Мамандандырылған білім беруге көшу келесі негізгі мақсаттарды көздейді:

- толық жалпы білім беру бағдарламасына сәйкес жеке пәндерін тереңдетіп оқытуды қамтамасыз ету;
- мектеп оқушыларының жеке білім беру бағдарламаларын құрудың кең және икемді мүмкіндіктерімен жоғары сынып оқушыларын оқыту мазмұнын айтарлықтай саралау үшін мүмкіндік жасау;
- оқушылардың жеке қабілеттеріне, жеке бейімділіктеріне және өзіндік қажеттіліктеріне сәйкес әртүрлі санаттағы студенттердің толыққанды білім алуға тең қолжетімділігін орнатуға ықпал ету[1].

Әрбір студенттің өзін-өзі анықтауына ықпал ететін білім беру кеңістігін құрудың қажетті шарты профильдік дайындықты енгізу болып табылады.

Бейіндік дайындық дегеніміз – бұл бастауыш сынып оқушыларын негізгі жалпы білім беруді аяқтағаннан кейін олардың табысты өзін-өзі анықтауына және оқуды жалғастыру жолын саналы түрде таңдауына ықпал ететін педагогикалық, психологиялық, ақпараттық және ұйымдастырушылық қамтамасыз ету жүйесі болып табылады. Профильге дейінгі дайындық төмендегідей негізгі компоненттерден тұрады:

-жоғары оқушыларының орта мектепте, бастауыш немесе орта кәсіптік білім беру жүйесінде оқу бағытын ықтимал таңдауына қатысты ақпараттандыру және бейіндік бағдарлау;

- студенттердің элективті курстарды (таңдау курстарын) ұйымдастыруы және әзірлеуі, олар бойынша жұмыс, бір жағынан, білім беру бейінін жауапкершілікпен таңдауға, ал екінші жағынан, жоғары мектепте сәйкесінше табысты білім алуға мүмкіндік береді.

Сонымен, бейіндік оқыту – бұл жалпы білім беретін мектептің соңғы кезеңінде олардың білім беру процесін жеке дараландыруға бағытталған, нақты қажеттіліктер мен бағыттарды қанағаттандыруға бағытталған, оқушыларға білім беруді саналы түрде таңдауды қамтамасыз етуге қабілетті жоғары сынып оқушыларын бейіндік оқыту жүйесі саналады.

Бейіндік білім беру жүйесінде таңдау курстары маңызды рөл атқарады. Элективті курстар – мектептің жоғары деңгейіндегі оқу профиліне кіретін студенттердің таңдауы бойынша міндетті пәндер саналады. Элективті курстар оқу жоспарының мектеп компоненті есебінен жүзеге асырылады және екі қызметті атқарады. Оларберілген бейінді стандарт деңгейінде базалық бейіндік пәндерді оқуға қолдау көрсете алады, басқалары оқытудың бейіндік мамандануына және жеке білім беру траекторияларын құруға қызмет етеді[2].

Жалпы бейіндік дайындық – бастауыш сынып оқушыларын негізгі жалпы білім беруді аяқтағаннан кейін олардың табысты өзін-өзі анықтауына және оқуды жалғастыру жолын орынды таңдауына ықпал ететін педагогикалық, психологиялық, ақпараттық және ұйымдастырушылық қамтамасыз ету жүйесі саналады. Бейіндік дайындықтағы негізгі жүктеме арнайы ұйымдастырылған элективті курстарға жүктеледі. Элективті курстардың негізгі қызметі – кәсіптік бағдар беру болып табылады.

Қазіргі география курсы – қоршаған орта, адам мен табиғаттың өзара байланысы туралы ғылым. Осыған байланысты қазіргі географияның басқа білім салаларынан артықшылығы жоғары, өйткені оның инфрақұрылымы барынша дамыған және зерттеу әдістерінің алуан түрі бар.Географ-педагогтарды даярлау, біріншіден, «білім берудің географиялық профилінің» барлық пәндерін қамтуы керек. Екіншіден, білім берудің басқа бейіндеріне енгізілуі мүмкін географиялық пәндер, үшіншіден, лингвистикалық және аймақтық бейіндегі пәндерді өткізуге ықтимал ету үшін шет тілдері саласындағы біліктілікті арттыру қажет. Сонымен қатар, экология саласындағы кейбір студенттердің қосымша мамандануы (профилизациясы) биологиялық және экологиялық бейіндегі пәндерді жүргізу үшін, сондай-ақ экономика және құқық саласында, экономикалық және құқықтық бейіндегі пәндерді жүргізу үшін мүмкін болады[4].

Ең көне ғылымдардың бірі бола отырып, география өзінің терең танымдық мүмкіндіктерін сенімді түрде сақтайды. Географиялық білімнің эволюциялық ілім мен цивилиографияның қалыптасуына әсер еткенін, «реттеу», «кеңістік», «қоршаған орта», «ақыл-ой саласы» сияқты ұғымдардың қазіргі ғылыми әлемге география арқылы келгенін еске сала кеткен жөн. Осы себепті географияны интеллектуалдық процестен шығаруға болмайтынын алға тартамыз. География ғылыми сала ретінде болып жатқан құбылыстың мәнін түсіндіріп, әлемнің ғылыми бейнесін кеңейтіп қана қоймай, сонымен бірге шынайы кеңістіктік үйлесімділікке жетудің түпнұсқа шешімдері мен нақты ақылға қонымды жолдарын ұсына алады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Элективные курсы географического и экономического содержания восновной школе: сборник программ /сост. П.Н.Паневина. – Хабаровск: ХК ИППК ПК, - 2009. – 92с.
2. Ермошкина, А.С. О тематике профильных курсов географии/А.С.Ермошкина//Профильная школа. - 2008. - №3. С. 8-20.
3. Элективные курсы для основной школы: сборник авторских программ/сост. и ред. П.Н. Паневина//Хабаровск: хк иппк пк. - 2009. – Вып.2.– 63с.
4. Проектирование предпрофильного обучения/Хабаровск: хк иппк пк,2008. – 31с.
5. Проектирование профильного обучения старшеклассников: методические рекомендации / сост. Н.Н. Лютикова, Т.К. Волкова. - Хабаровск: ХКИППК ПК, 2011. – 102 с.

УДК 378

Бейсенбек А. студент, **Оңғарбек А**. студент,
Ғылыми жетекші: **Исаев А.А.** аға оқытушы,
ҚАЗТҰТЫНУОДАҒЫ Қарағанды экономикалық университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАИНТЕРАКТИВТІ ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Аңдатпа. Автор болашақ ұрпақтың жеке тұлға болып қалыптасуында білім беру жүйесін ізгілендіру, инновациялық үрдісте тиімді қолдану қазіргі заман талабы маңыздылығы зерделенген.Интерактивті оқыту – студенттің өз тәжірибесі және өзге де студенттердің тәжірибесі

тұрғысынан жасаған белсенді қарым-қатынасқа негізделеді. Интерактивті оқыту барысында үйренушілер әрқашанда белсенді болып, өзіндік пікір қалыптастырып, өз ойларын дұрыс жеткізе білуге, өз көзқарасын дәлелдеуге, пікірталас жүргізуге, басқаларды тыңдауға, өзге пікірді сыйлауға және онымен санасуға үйренеді.

Кілт сөздер: тәжірбие, үдеріс, инновациялық технологиялар, интерактивті білім беру, әдіс, иновация.

Қазіргі таңдағы талаптарға сай бүгінгі күні әлемдік өркениет жалпы алғанда құндылықтардың көптеген іргелі жүйелерінің өзгеруіне байланысты түбегейлі және өте күрделі трансформацияларды бастан кешуде. Жаңа жағдайда білім берудің рөлі қоғамның зияткерлік-мәдени әлеуетін қалпына келтірудің басты институты ретінде түбегейлі өзгеріске ұшырады. Қазақстанда білім беру саласында болып жатқан барлық жағдай, соның ішінде педагогикалық кадрларды даярлаудың жалпы үдерістері контекстіндегі даму үрдістері мен перспективаларын бөлуді талап етеді.

Бүгінгі таңда «өмір бойына білім алу» парадигмасының орнына басқа: «өмір бойы білім алу» келді. Ақпараттық қасиеттерге ие болған қазіргі қоғамда адамның жеке және кәсіби қасиеттеріне, оның шығармашылық мүмкіндіктеріне, стандартты емес жағдайлар мен өмірлік мәселелерді шешу барысында білім мен дағдыларды қолдану қабілетіне, өз біліктілігін арттыруға және білімнің мүлдем жаңа қырларын меңгеруге құзыреттіліктерінің қалыптасуына жаңа талаптар қойылады.

Жоғары оқу орындарындағы білім берудің басты мақсаты нәтижеге бағдарлау, білім беру процесін студенттің жеке тұлғасына бағыттау, ал білім беру әдістерін тұлғааралық қарым-қатынастарға бейімдеу болып отыр. Шеберлік пен әр түрлі дағдыларды қалыптастыруға бағытталған білім берудың белсенді әдістерінің мақсаты студенттері шешуі барысында әр түрлі шеберліктер мен дағдыларды өздері игеретін есептерді шешуге үйрету [1].

Заманауи және интерактивтік әдістемелерін сабақ барысында пайдалана отырып сабақтың сапалы әрі қызықты өтуіне ықпалын тигізуде. Инновациялық білім беру дегеніміз - білім беру ісін дамыту, пәндердің мәнін тереңдетуге, білім берушының кәсіптік шеберлігін арттыруға басқа жаңа технологияларды енгізуге, пайдалануға және шығармашылық жұмыстар жүргізуге бағытталған.

Интерактивті білім беру әдісі студенттерге оперативті ойлау қасиеттерін дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі, ең бастысы, клиникада жұмыс істеу жағдайында тиімді әрекет етуге сенім пайда болуына жәрдем деседі. Яғни, белсенді білім беру әдісін қолдану дәрістер мен семинар сабақтарында алынатын білім теорияны тәжірбиемен байланыстыруға көмектеседі. Интерактивті білім беру әдісінің тағы бір артықшылығы – оқу ұстанымын білім алушылардың белсенді араласуы нәтижесінде бір сағаттық сабаққа сыйғызуға болады Студенттерді білім берудың сапасын, тиімділігін арттыру әртүрлі тақырып және жағдай бойынша білім беру әдісін дұрыс таңдай білу және қолданумен тікелей байланысты, сонымен қатар, оқу үрдісінің барысында субъект-субъекттік қатынасты қамтамасыз етумен негізделеді. Студенттерді білім берудың қазіргі шарттары инновацияларды, жаңалық және жаңакіріспені енгізу қажеттілігімен ерекшеленеді. Берілген білім беру әдістері студенттерде клиникалық және тез ойлау қабілеттерін дамытады, шығармашылық және заманауи жұмыс тәжірибесін қалыптастырады, компетенцияларын жетілдіреді, озық жұмыс істеуге үйретеді, тек қатысушы емес, сонымен бірге, білім берушыны да дамуға жігерлендіреді. Анықталғандай, белсенді білім беру әдістерін қолдану барысында өздерінің айтқандарының 80% пайызын, ал өздерінің істегендерінің 90% паызын есте сақтайды [2].

Қазіргі заманғы интерактивті технологиялардың қарқынды дамуы әлемде білім беруді рационализациялау мен тиімділігін арттырудың мүмкіндіктері жылдан жылға артып келеді. Біздің ойымызша, интерактивті сабақтарда мұғалімнің белсенділігі төмендейді. Интерактивті сабақтың ерекшелігі бұл студенттер орындайтын интерактивті жаттығулармен тапсырмалар білім берудың негізгі компоненттері болып табылады

Интерактивті білім беру әдістері білім беру, білім беру, дағдыларды қалыптастырып қана қоймай, маманның дамуына ықпал ете отырып, мәселелерді шешуге ықпал жасай отырып жанжақты дамыған шығармашыл және жақсы коммуникативті дағдылары қалыптасқан тұлға

қалыптастырады. Интерактивті әдістер білім беру теориялық білім алу кезінде, іске асырылуы қажет[2]. Интерактивті білім беру ерекшеліктері: Интерактивті негізде оқу мақсаты – білу емес, үйрене білу. Осы интерактивті білім беру нәтижесінде студенттерде қалыптастыратын интеллектуалды дағдылар деңгейіне қарай жіктеуге болады.

Интерактивті білім беруда білім алушылар келесідей білім, білік, дағды, машықтарға үйренеді: терең ойлану, жеке рефлексиялық қабілеттерді дамыту; өз идеялары мен әрекеттерін талдау және оларға баға беру; ақпаратты өздігімен түсініп, оны таразылап, екшеп, оның ішінен керектісін таңдап алу; ақпаратты жан-жақты талдау; өздігімен жаңа түсінік пен білім құрастыру; оқу барысында жеке басының құндылықтары мен сенімдерін қалыптастырып, белсенді өмірлік ұстанымды ұстану; пікірталастарға қатысып, өз ойы мен пікірін дәлелдеу; басқа да балама пікірлерді ескеру; - шешім қабылдау және қиын мәселелерді шешу; ортақ жұмысқа белсенділік таныта білу; басқалармен тиімді қарым-қатынас құру, өзара әрекеттесу; үйренушілер ұжымына ортақ бірлесе жұмыс жасаудың рухани және моральдік ережелерді қабылдау; студенттік топты ұжым ретінде қабылдау.

Белсенді білім беру әдісі бірлесе үйрену идеяларын ұстанғандықтан, бұл жерде әсіресе бірлескен топтық жұмыс әдістерінің маңызын баса айту керек: олар өзін-өзі мен басқа адамдарды танудың тиімді құралы болып табылады, дүниетаным қалыптастырып, тұлғаның өзіндік дамуы мен басқалардың іс-әрекеттері мен олардың себептерін түсінуге ықпал жасайды. Топтық жұмыстар барлық үйренушілердің жұмысқа белсене қатысуын қамтамасыз етеді. Мұндай жұмыста студенттер өздерінің коммуникативтік дағдыларын іс жүзінде қолданады [3].

Қорыта келгенде, интерактивті білім беру әдістемесінің дидактикалық мүмкіндіктері мол. Ақпарат беру үрдісі білім берушы мен студенттің өзара әрекет ұстанымы бойынша құрылған. Бұл әдістеме бойынша үйренушіден оның белсенділігі, алған мәліметтерді шығармашылықпен қорытындылай алуы талап етіледі. Интерактивті білім беру үрдісінің межелері: пікірталастар; түсіндірудің еркіндігі; дәріс санының аздығы; семинар сабақтар санының көп болуы; студент бастамасы; топ, ұжым болып шешетін тапсырмалар; семестр барысындағы тұрақты бақылау, жазба жұмыстарының орындалуы.

Әдебиеттер тізімі:

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). М.: Икар, 2009 - с. 128
2. Бенин В.Л. Культура и образование. Уфа: Изд-воБашк. пед. ун-та, 2017 - с. 129.
3. Кенжанова А.М. Бастауыш сынып мұғалімі мен оқушылар арасындағы қарым-қатынас стилін қалыптастыру: п.ғ.к. ғыл. дәреже. алу үшін жаз.дисс. автореф.Тараз, 1999 - 34 б.

УДК 37.017.92

Бимаханов Т.Д., PhD
Кызылординский университет имени Коркыт Ата
г.Кызылорда, Республика Казахстан

ЗНАЧЕНИЕ ТРАДИЦИЙ РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ ДЕТЕЙ В КАЗАХСКОЙ НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКЕ

Аннотация. Целью данной статьи является обоснование того, что традиции народной педагогики обладают большим воспитательным потенциалом, реализация которого позволяет формировать у человека, особенно у подрастающего поколения, социально-гуманитарные ценности. В статье рассматриваются сущность, признаки и функции народных традиций казахской народной педагогики. В статье раскрывается цель и значение патриотического воспитания молодёжи в условиях современного казахского общества, роль качеств физической подготовленности подрастающего поколения к осуществлению патриотических поступков в жизни народа. В свете сказанного основной целью статьи является рассмотрение казахских национальных конных видовспорта («аламан байге», «ток байге», «қунан байге», «жорға жарыс», «кыз қуу», «кокпар», «аударыспак», «жамбы ату» и др.), различных народных игр и соревнова-

ний, наиболее эффективно обеспечивающих интеграцию физической подготовки молодёжи и их патриотическое воспитание.

Ключевые слова: сущность, признаки, функции народных традиций, обычай, воспитательный потенциал, патриотизм.

Казахский народ один из тех народов, который внёс богатейший вклад в материальное наследие и культурную сокровищницу мира. В одном ряду с этим находятся традиции развития физической подготовки детей.

В жизни младенца каждое событие проводится согласно традициям и празднично. Например, через месяц после рождения его уложат в «бесик» (колыбель). В честь этого события проводится «бесик-той», устраиваются игры, скачки, состязания борцов.

Когда с младенца снимается его первая одежда, проводится «ит-жейде».

Значение этих семейных праздников в том, чтобы подготовить детей к полноценной жизни и труду в суровых условиях окружающей среды, пожелать ребенку расти сильным, здоровым и закаленным.

Далее один из значимых праздников «тусау-кесер». Он проводится, когда ребенок только начинает ходить и посвящается его первым шагам.

После «тусау-кесер» используются некоторые приемы физического воспитания. По мнению Х.Кустанаева, казахи вообще рано начинают ходить. Мы считаем, в условиях кочевой жизни такой метод обучения физическим упражнениям является необходимым, для того чтобы быстрее приучить детей к жизни в окружающей среде. Следующая традиция проводится, когда ребенку исполняется три года. Его в первый раз сажают на лошадь. Родители рядом с юртой ставят украшенного годовалого жеребенка. Посадив ребенка верхом, учат, придерживая самой первой езде. После этого ежедневно помогают садиться на лошадь.

Начиная с первых дней, для обучения детей езде на лошади используются все способы: специально обучают посадке на лошадь, вместе с ним ездят по аулу и др. Делается это, потому что жизнь казахов связана с необходимостью пасти скот.

Казахи придают большое значение начальному периоду обучения, посадке на лошадь. Вначале формируют привычку сидеть на лошади, после этого учат, не боясь садиться и слезать с лошади, держась за седло, с помощью взрослых учат управлять лошадью и т.д. только после освоения приемов посадки на лошадь начинается обучение ухаживанию за специально обученной лошадью.

В связи с развитием планирования координации своих действий, знаний и движений ребенок осознает необходимость найти свое место среди играющих вместе с тем познать свои физические возможности. В игровых действиях прыжки, бег, ходьба, броски, ползания, посадка на коня и другие упражнения, а так же естественно-прикладные виды будут преобладающими. Среди девочек игры в домики, у мальчиков игры в асыки особенно широко распространены.

Игры занимают важное место в жизни восьмилетних детей. Подвижные игры и физические упражнения в качестве средства физического воспитания совершенствуют некоторые качества, среди них эмоциональность. Положительные эмоции от игры пробуждают желание снова играть, в результате чего закрепляются и совершенствуются двигательные навыки и умения.

Родители в воспитании детей не ломают их природу, не принуждают. Поэтому для воспитания детей в игровой среде используются различные эмоциональные приемы, которые осуществляются с помощью таких средств как асыки, палочки, сделанные из шерсти мяча.

Состязания по борьбе среди детей проводятся в игровой форме. Взрослые в целях составления условий игры рассматривают различные способы, готовится специальная площадка. Изготавливаются игрушечные луки, асыки. Для их утяжеления с помощью взрослых заливается свинец, готовится «сака» (Л.В.Артемиев, 1990).

У игр и физических упражнений, проводимых на природе в зимнее время, есть оздоровительное значение. Они дают сильный закаливающий эффект для организма детей. Игры и физические упражнения организуются на природе не только с целью формирования двигательных навыков, но и для создания благоприятных условий для выполнения этих навыков в зимних и других природных условиях.

Игры проводимые с помощью взрослых, имеют и организационное значение, так как будет требование строгого выполнения правил игры. В ходе игры правила определяют порядок действий, взаимоотношения между игроками, поведение каждого ребенка. Правила требуют знания содержания игры, обеспечения порядка выполнения физических упражнений и их применение в различных условиях.

Условия и действия игры обеспечивают совершенствование умственных качеств. В ходе игры дети осмысливают действия, обдумывают приемы. Правила игры будут для них опорой осмысления. В процессе взросления детей для их опыта и искренних взаимоотношений возможность ознакомления с мнениями других людей, формируя при этом свое поведение ,составляют основу одного из особенных качеств мышления.

Следующий возрастной уровень семилетние дети. Об это необходимо сказать отдельно. Проводится все в условной форме, все связано с уровнем индивидуального развития каждого ребенка.

Семилетний казах является опытным наездником, сев на коня, полностью управляет своими действиями. Эти же требования предъявляются и к девочкам.. говоря о физическом развитии и физических качествах девочек, можно отметить, что они очень умелые наездницы.

Семи-восьми летние дети участвуют в скачках, спортивных состязаниях. Они участвуют в «тай-жарыс», «кунан-байга», «донен-байга». Эти скачки проводятся на несколько сокращенных дистанциях.

В мысленной деятельности подростков сохраняется большинство элементов полученных в раннем возрасте, однако изменения преобладают. Подростки, освоив опыт игровых знаний в коллективе, начинают увеличивать количество коллективных игр. В связи с ростом физических возможностей и физических качеств широко используются игры «жаяу-кокпар», «жаяу-аударыспак», «бука-тартыс».

В этих играх составы команд ограничиваются количеством игроков, их обязанности строго взаимно распределяются. Элементы народных видов спорта определяются строгими правилами преобладающих игр, их двигательные действия точно определяются.

В условиях игры, особенно в видах спортивных единоборств и стрельбе из лука совершенствуется техника выполнения двигательных действий. Развитие силы происходит одновременно с развитием ловкости, выносливости, координации действий, ориентирования по времени и в пространстве. Это особенно заметно в играх «ак-суйек», «орда».

В казахской народной педагогике физического воспитания пятнадцати летний возраст является особенным. Пятнадцати летних подростков называют «кейде джигит» (парнями). Поэтому этот возраст является условно обозначенным. Далее, конечно, приходит средний, взрослый и пожилой возраст. И в эти годы занимаются в соответствие со своими физическими возможностями, возрастными особенностями и заинтересованностью одним видом физических упражнений.

Молодые парни достигают самого высокого (в зависимости от возраста) уровня физического развития. В соответствие с этим происходит приобретение двигательного и игрового опыта. Глядя на игры подростков, чаще всего применяются игры и физические упражнения полуспортивного и спортивного характера.

С этих лет начинается применение народных видов спорта и индивидуальных игр, они требуют большой отдачи физических и нервных сил, это сравнимо с действиями опытных и физически развитых парней. Девушки участвуют в «кыз-куу», «мушеалып кашу», «жоргажарыс» и др. Состязаниях, а парни чаще в «кокпар», «кумисалу», «жамбы ату».

Педагогическая ценность этих игр заключается в том, что в них соединены основные движения и действия. В этом возрасте формируется психология парней, определяются взаимоотношения между ними, это связано с возможностью проявить лидерство в противостоянии и в период состязаний.

Среди игр и физических упражнений все больше проебладает значение поднятия настроения. В этом возрасте стабилизируется физический рост и развитие. Повышается спрос на активный отдых, поднятие настроения, игры и противостояния. В них будут проявляться не только психолого-физические качества, требующие всесторонних и количественных действий, но наряду с этим и такие качества как находчивость, быстрота принятия решений.

В народной педагогике физического воспитания казахов основу физического развития и физического совершенствования составляют разделы, начинающиеся с простых подвижных игр до больших спортивных праздников и соревнований.

В этот период игры занимают определенное время жизни детей. По видам он несколько сложный, по содержанию несколько интересный. В ходе игры дети с самого начала изучают простые, далее несколько сложные элементы военно-прикладных действий.

Значение эффективности проведения главных движений упражнений на природе – необходимость пространства для их выполнения, для бега, ходьбы, прыжков.

В отличии от других, в природных условиях движения детей несколько естественней и не принужденней, и выполняются свободно. Окружающая среда способствует к активным и не ограниченным действиям. Например, ребенок по пересеченной местности идет свободно, шагом, не боится встречающиеся на пути преграды, на изменяющееся окружение смотрит с радостью. В процессе этого и с учетом возрастных возможностей осваивается несколько преобладающая быстрота. Опыт собранный в народе показывает, что весной, летом и осенью игры и упражнения проводимые на природе являются более удобными. В этот период дети часто выходят на прогулки в лес, степь, горы, берег реки, озеро. Во время прогулки они познают встречающиеся преграды. От них требуются не только умения и навыки, но и ловкость и смелость.

Ценность подвижных игр и физических упражнений казахов, проводимых на природе, не основывается только на движениях необходимых в жизни, вместе с тем движения выполняются в различных условиях. Эти движения влияют на совершенствование навыков, ориентированные движения детей, их ориентирование в пространстве, воспитание активности и индивидуальности.

В этом возрасте у детей повышается интерес к видам спортивных единоборств и элементам национальных видов спорта. Национальные виды спорта и игры имеют особенности в сложности и точной технике их выполнения, в них участники состязаний проявляют высокие физические возможности. Заинтересованность детей в состязаниях и играх удовлетворяется элементами национальных видов спорта.

Особенность игр и физических упражнений – в них в основном преобладают различные единоборства, силовые виды. Можно заметить приоритет опыта закаливания, характеризующий игры и физические упражнения для подготовки к участию в состязаниях по народным видам спорта и играм.

Экспертиза содержания игр и физических упражнений показывает, что при их применении усиливается соревновательный метод, этот метод сочетается с игровыми методами.

Вместе с тем в казахской педагогике физического воспитания для правильного формирования организма, процесса обучения, психики занимающихся четко определены возрастные категории. По этому принципу выбираются игры и физические упражнения, проводимые с целью не перегружать организм и психику молодежи и не приводить к не желаемым эффектам.

В суровых природных условиях казахов и в период кочевой деятельности жизнь не была легкой. На такой земле дается высокая оценка умению выполнять различные трудовые операции, трудолюбию, физической и морально-психологической подготовке. Поэтому значение игр и физических упражнений в системе воспитания трудолюбия у подрастающего поколения было особенным.

Список литературы:

1. Козыбайтегі М. Ата тарихы иуралы сыр // Егеменді Қазақстан. - 1992 ноябрь
2. Менлибаев К.Н. Роль национальных традиций в патриотическом воспитании. Дисс. ...канд.филос.наук. – Караганда, 1995. – С. 95-97
3. Нигматов З.Г. Гуманистические основы педагогики: Учеб. Пособие – М.: Высш. шк., 2004. – С. 106

ӘОЖ 372.728:353.31

Бітербаева Д.М., Саметеева Б.О.
№ 8 Жалпы орта білім беретін мектеп (ЖОББМ)
Семей қ.,Қазақстан Республикасы

СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Аңдатпа. Мақалда оқушыны оқуға қызықтыратын, қабілетін арттыратын жағдай жасауда оқу үрдісін жаңаша ұйымдастыру. Мектептің, мұғалімнің ең басты міндеті-рухани бай, жан-жақты дамыған тұлға қалыптастыру. Оқыту жүйесін заман талабына сай үйлестіре алу міндеті туындап, білімге, барлық оқу-әдістемелік жүйеге жаңа талап қойылды. Осы талаптардың мақсаты - оқушыны оқуға қызықтыратын, қабілетін арттыратын жағдай жасау. Оның бастысы - оқу үрдісін жаңаша ұйымдастыру, оқушылардың ойлау дағдыларын жетілдіру, өздігінен білім алу процесінде бірлесе әрекет етуге үйрету. Оқушылардың ойлау дағдыларын жетілдіру, өздігінен білім алу процесінде бірлесе әрекет етуге үйрету туралы айтылады.

Кілт сөздер:оқытудың инновациялық технологиялары,ойлау дағдыларын жетілдіру,топтау, түртіп алу, ойлану, жұпта талқылау, болжау.

Қазақ халқының рухы таза ұлт болып қалыптасуы және тәуелсіздігіміздің беріктігі, еліміздің сақталуы тікелей жас ұрпаққа байланысты. Бүгінгі таңда еліміздегі мектептегі білім беру ісін, заманауи ақпараттық технологиялармен қамтамасыз ету шаралары біршама өз шешімін тапқан. Үш тілде сөйлейтін білімді, еркін адамдардың қоғамыт– өз елінің патриоттары және біздің жастарымыз оқуға, жаңа ғылым – білімді игеруге, жаңа машықтар алуға, білім мен технологияны күнделікті өмірде шебер де тиімді пайдалануға тиіс. Біз - бұл үшін барлық мүмкіндіктерді жасап, ең қолайлы жағдайлармен қамтамасыз етуіміз керек деп білім саласына көп көңіл бөлінген.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті ұлттық және адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдарға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау; оқытудың жаңа технологияларын енгізу; білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп, білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттері көзделген.

Оқыту жүйесін заман талабына сай үйлестіре алу міндеті туындап, білімге, барлық оқу-әдістемелік жүйеге жаңа талап қойылды. Осы талаптарды ескере отырып, алдымызға қойған мақсатымыз - оқушыны оқуға қызықтыратын, қабілетін арттыратын жағдай жасау. Оның бастысы - оқу үрдісін жаңаша ұйымдастыру, оқушылардың ойлау дағдыларын жетілдіру, өздігінен білім алу процесінде бірлесе әрекет етуге үйрету.

Ахмет Байтұрсынұлы: «Тілдің міндеті – ақылдың аңдауын аңдағанша, қиялдың меңзеуін меңзегенше, көңілдің түюін түйгенінше айтуға жарау.Айта білетін адам табылса, тіл пайдалануға әрқашан жарайды. Тек айта білетін адам табылуы қиын», – деген.

Сыни ойлау деген – әр жеке тұлғаның кез –келген жағдайдағы мәселені ойлап, зерттеп қорытып, өз ойын еркін ортаға жеткізе алуы. Сыни тұрғыдан ойлау, өзіндік, жеке ойлау болып табылады. Ол – өз алдына сұрақтар қойып және үнемі оларға жауап іздеу, шешімін табуды қажет ететін мәселені анықтау, әр мәселеге байланысты өз пікірін айту, оны дәлелдей алу, сонымен қатар басқалардың пікірлерін дәлірек қарастыруды және сол дәлелдемелердің қисынын зерттеу дегенді білдіреді. Нағыз сабақ – ол әрқашан диалог, іздене, дайындала, үйрене,шәкірттер болашағын ойлай жасалған еңбек пен тәжербиенің бірлігі.

Сын тұрғысынан ойлау үш бөліктен тұрады:

- Біріншіден, сын тұрғысынан ойлау өзіндік және жеке ойлау болып табылады.
- Екіншіден, сын тұрғысынан оқыту жаттанды қағидаларды дәлелдеп айта беру емес, оқушы оқып, оны еске сақтап айту қабілеті жоқ, керісінше терең ойлау арқылы ескіге жаңаша көзқарас қалыптастыру мүмкін, тың идеялар ойлап табуы мүмкін.
- Үшіншіден, сын тұрғысынан ойлау сұрақтар қойып, шешімін табуды қажет ететін мәселені анықтаудан басталады. Жалпы адамзат баласы

• тумысынан білуге құмар болып келеді. Өзінің жеке қызығушылықтарымен қажеттіліктеріне жауап беруге талпынады.

Сын тұрғысынан ойлау бағдарламасы қызығушылықты ояту, мағынаны ашу, ой толғаныс кезеңдерінен түзіледі.

Қызығушылықты ояту

Үйрену процесі – бұрынғы білетін және жаңа білімді ұштастырудан тұрады. Үйренуші жаңа ұғымдарды, түсініктерді, өзінің бұрынғы білімін жаңа ақпаратпен толықтырады, кеңейте түседі. Сондықтан да, сабақ қарастырылғалы тұрған мәселе жайлы оқушы не біледі, не айта алатындығын анықтаудан басталады. Осы арқылы ойды қозғату, ояту, ми қыртысына тітіркенгіш арқылы әсер ету жүзеге асады. Осы кезеңге қызмет ететін “Топтау”, “Түртіп алу”, “Ойлану”, “Жұпта талқылау”, “Болжау”, “Әлемді шарлау” т.б. деген аттары бар әдістер (стратегиялар) жинақталған. Қызығушылықты ояту кезеңінің екінші мақсаты – үйренушінің белсенділігін арттыру. Өйткені, үйрену – енжарлықтан гөрі белсенділікті талап ететін іс-әрекет екені даусыз. Оқушы өзі білетінін еске түсіреді, қағазға жазады, көршісімен бөліседі, тобында талқылайды. Яғни айту, бөлісу, ортаға салу арқылы оның ойы ашылады, тазарады. Осылайша шыңдалған ойлауға бірте-бірте қадам жасала бастайды. Оқушы бұл кезеңде жаңа білім жайлы ақпарат жинап, оны байырғы біліммен ұштастырады.

Мағынаны ашу

Ойлау мен үйренуге бағытталған бұл бағдарламаның екінші кезеңі мағынаны ашу (түсіне білу). Бұл кезеңде үйренуші жаңа ақпаратпен танысады, тақырып бойынша жұмыс істейді, тапсырмалар орындайды. Оның өз бетімен жұмыс жасап, белсенділік көрсетуіне жағдай жасалады. Оқушылардың тақырып бойынша жұмыс жасауына көмектесетін оқыту стратегиялары бар. Соның бірі INSERT. Ол бойынша оқушыға оқу, тақырыппен танысу барысында V – “білемін”, - - “мен үшін түсініксіз”, + - “мен үшін жаңа ақпарат”, ? – “мені таң қалдырады” белгілерін қойып отырып оқу тапсырылады. INSERT – оқығанын түсінуге, өз ойына басшылық етуге, ойын білдіруге үйретін ұтымды құрал. Бір әңгіменің соңына тез жету, оқығанды есте сақтау, мәнін жете түсіну – күрделі жұмыс. Сондықтан да, оқушылар арасында оқуға жеңіл-желпі қарау салдарынан түсіне алмау, өмірмен ұштастыра алмау жиі кездеседі. Мағынаны түсінуді жоғарыдағыдай ұйымдастыру – аталған кемшіліктерді болдырмаудың бірден-бір кепілі.

Ой толғаныс

Үйретушілер білетіндерін анықтап, білмейтіндерін белгілеп сұрауға әзірленеді. Бұл әрекет арқылы жаңаны түсіну үшін бұрынғы білім арасында көпірлер құрастыруға, яғни байланыстар құруға дағдыландырады Тақырып туралы ой-толғаныс – бағдарламаның үшінші кезеңі. Күнделікті оқыту процесінде оқушының толғанысын ұйымдастыру, өзіне, басқаға сын көзбен қарап, баға беруге үйретеді. Оқушылар өз ойларын, өздері байқаған ақпараттарды өз сөздерімен айта алады. Бұл сатыда оқушылар бір-бірімен әсерлі түрде ой алмастыру, ой түйістіру, өз үйрену жолын, кестесін жасау мақсатында басқалардың әр түрлі кестесін біліп үйренеді. Бұл үйрену сатысы – ойды қайта түйіп, жаңа өзгерістер жасайтын кезең болып табылады. Әр түрлі шығармашылықпен ой түйістіру болашақта қолданылатын мақсатты құрылымға жетелейді. Осы кезеңді тиімді етуге лайықталған “Бес жолды өлең”, “Венн диаграммасы”, “Еркін жазу”, “Семантикалық карта”, “Т кестесі” сияқты стратегиялар әр сабақтың ерекшелігіне, ауыр-жеңілдігіне қарай лайықтала қолданылады. Сабақта оқушыға білім дайын күйінде беріле салмау керек. Мұғалім шеберлігі арқылы баланың білімді игеруге қызығушылығын ояту қажет. Ал ол сұрақ әр түрлі әдіс-тәсілдер арқылы баланың алдына жан-жақты мақсат қойып, іске асыруына жол көрсетеді. Жаңа технология ретінде ең озық әдістерді уақытында игеру, іздену арқылы бала бойына дарыту, одан өнімді нәтиже шығара білу – әрбір ұстаздың басты міндеті [2, 58 – 64 б.].

Сыни ойлауды дамыту технологиясының дәстүрлі оқытудан басты айырмашылығы білімнің дайын күйінде берілмеуі. Нақты жағдайда «мынаны былай жазу немесе айту керек» деп көрсетпей, оқушының өзінің шығармашылық ойлауының орын алуына мүмкіндік беру, шешім қабылдауға үйрету, жауапкершілігін арттыру.

Инновациялық білім беру әдістемелерінің ішінде сын тұрғысынан ойлау технологиясы - тиімді құралдың бірі. Инновациялық білім - іскерліктің жаңа түрі. Инновациялық қызмет пәндердің мазмұнын тереңдетуге, ұстаздың кәсіптік шеберлігін арттыруға, оқу ісін дамытуға бағытталған. Ең бастысы, оқушыны келешек өмірге дайындап, білім-біліктерін, іскерлігін өмірде қолдауға жағдай жасайды.

Сыни тұрғыдан ойлау - бақылаудың, тәжірибенің, ойлау мен талқылаудың нәтижесінде алынған ақпаратты ойлауға, талдауға, және синтездеуге бағытталған пәндік шешім. Сыни тұрғыдан ойлау көбінесе қарсы пікір айтуға, баламалы шешім қабылдауға, ойлау және іс - әрекетімізге жаңа немесе түрлендірілген тәсілдерді енгізуге дайын болуға, ұйымдастырылған қоғамдық әрекеттерге және басқаларды сыни тұрғыдан ойлауға баулуды білдіреді.

Сын тұрғысынан ойлау стратегиясы бойынша жүргізілетін жұмыста оқушылардың:

1. Өз бетінше тұжырым жасау, қорытындыға келу.
2. Ұқсас құбылыстар арқылы арасынан тиімдісін таңдай білу.
3. Проблеманы шеше білу.
4. Пікір таласты жүргізе білуге қабілеті қалыптасады.

Сын тұрғысынан ойлаудың маңыздылығының нәтижесі:

1. Әдіс түрлері.
2. Белсенді практикалық іс - әрекетте болуы
3. Басқалармен қарым - қатынас жасай білу, қорғай білу.
4. Қажет болса өз көзқарасын өзгерту.
5. Топтық тұжырымға келе білу.
6. Топ алдына шығып, өз тұжырымын айта білу..

Оқушының жеке басын дамыту үшін мынандай қағидаларды есте үнемі ұстап отыру керек.

1.Баланың бойындағы құмарлығын, қызығушылығын жойып алмай оны үнемі алға жылжуға деген талап тілектерін, сұраныс пен мұқтаждарын ескеру, шығармашылығын жетілдіру.

2. Білімді өз бетімен іздену арқылы ойлауға жағдай жасау.

3. Өзін-өзі қалыптастыратын тұлға қалыптастыру.

Әртүрлі әдіс-тәсілдерді сабақ үстінде қолдану барысында төмендегідей тиімділіктерге қол жеткізуге болады.

1. Сабақты белсенді өткізіп, әр баладан еркін жауап алуға жағдай жасау.
2. Сенімділікке тәрбиелеу.
3. Қиялын дамыту «менің ойымша» деген жауапқа алуға жағдай жасау.
4. Әр түрлі жауапты соңына дейін тыңдау.
5. Жауап беруге тілек білдірмеген баланы өз еркінсіз, қинап сұрамау.
6. Баланың дүниетанымының кеңіп, рухани өсуіне, әр сабақта жағдай жасау.
7. Топпен, ұжыммен және өз бетінше жұмыс жасауға жағдай жасау Оқушылар өз ойлары мен байқаған ақпараттарды өз сөздерімен айта біліп, өзара алмасады. Оқушы алған білімін пайдалана отырып шешім қабылдайды, топпен бөлініп берілген тапсырмалары болса, өздері дәлелдейді, көрсетеді, бағалайды немесе «Эссе жазу», т.б. стратегияларды қолданып тәсілдерін қолданып қорытындылайды.

Сабақтарда пайдаланатын стратегиялар түрі:

1. Негізгі ойды суреттеу
2. Топтастыру
3. Эссе жазу
4. Венн диаграммасы
5.Авторға сұрақ қою
6.Ой қозғау.

Аталған стратегияларды пайдалана отырып көп жетістіктерге жетуге болады. Ең бастысы – оқушылардың сабаққа деген қызығушылығы артып, олардың бір - бірімен пікір таластырып ашық сөйлеу, еркін сөйлеу дағдылары қалыптаса бастады. Өздеріне сенімсіздік білдіріп, бұйығы отыратын оқушылар өз ойларын аз да болса жүйелеп, еркін айта бастады. Мұғалім сабақта тек қана көпірше бола алады, қолдаушы, демеу, бағыт беруші болады.

Материалды жеңіл тілмен, көрнекіліктер пайдаланып, ситуациялық ойындар, практикалық мысалдармен ұштастыра өткізілген сабақ оқушының білім сапасын, олардың сабаққа қатысуы мен үлгерімін жоғарылататынын байқауға болады.

Сабақ үстінде қолданылған әдіс-тәсілдер мен ойындар арқылы оқушылар өз көзқарасын білдіруге мүмкіндік жасайды. Бұл әдіс-тәсілдер тиімділігі мынадай нәтижелерінен көрінеді. Оқушыны басқа адамның рөліне енгізіп, оның ойын сезімін, іс-әрекетін, мақсаты мен мәнін түсінуге көмектеседі. Оқушының сабақта алған білімі эмоциялық бояулармен, сезімдік әсерлермен қабылданып, тарихи оқиға туралы өзіндік қорытынды жасауына мүмкіндік береді [4, 22- 23 б.].

Оқушылар ортақ мақсатты түсініп, міндеттерді дұрыс бөліп ала білуді, өзара дұрыс қарым-қатынас және бақылау жасауды үйренеді. Сабақты әртүрлі әдіс-тәсілдер арқылы өткізу мұғалімнің сабақ жоспарын, өтілетін материалдық мазмұнын, жан-жақты ойластыруын, қосымша материалды алдын ала жинақтауды, тарихи тұлғалар рөлін ойнайтын оқушылардың сабаққа дайындалуына дұрыс жетекшілік жасауын талап етеді. Сабақта әртүрлі әдіс-тәсілдер арқылы әр балада өзіндік ой пайымдауы, бір-бірімен қарым- қатынас жасаудағы белсенділігі, мұғалім мен оқушы, оқушы мен оқушы арасындағы қарым-қатынас белсенділігінің артқандығын көруге болады.

Сын тұрғысынан ойлау бағдарламасының әдістері арқылы оқушылардың ой - пікірі, көзқарасы, дүниетанымы қалыптасады. Оқушылардың белсенділігі артады, келесі сабақты асыға күтеді. Олардың тарихи әдебиеттерді оқуға деген қызығушылығы мен қажеттілігі қалыптасады. Өз пікірін айта алатын, өз көзқарасын қалыптастыра алатын, ұлтын сүйетін оқушы ертеңгі өмірдің ағымына да төтеп бере алатын азамат болатыны шындық.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қабдешова Ә. Сын тұрғысынан ойлау // Мектепте ағылшын тілін оқыту әдістемесі.-2015. - №10. - 35-45 б.

2.Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы // Народное образование. 2003. -№ 2.-58–64с.

3. Барсай Б.Т. Ағылшын білім беруде қазіргі технологияларды қолдану. - Алматы: «Өлке» баспасы, 2002. – 58 б.

4. Кривобокова И.Я., Лотарева Т.В. Некоторые приемы обучения английскому языку // Иностранные языки в школе. - 2001. - № 1. - 22-23 с.

5. Ташенова А. Сын тұрғысынан ойлауды оқу мен жазу арқылы дамыту //Білім-Образование.- 2016. -№2.- 15-18 б.

УДК 374.72

Давлетьярова Г.Ш. к.э.н., ассоциированный профессор
Казахский университет технологии и бизнеса
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ОБУЧЕНИЕ В ТЕЧЕНИЕ ВСЕЙ ЖИЗНИ: ОПЫТ ЮЖНОЙ КОРЕИ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы создания в Республике Казахстан системы обучения взрослых в течение всей жизни. При этом в качестве успешного примера приводится опыт Южной Кореи по обучению на протяжении всей жизни. В этой стране накоплен богатый опыт в этой области, который показал свою востребованность в корейском обществе. Такие аспекты южно-корейского опыта как институционализация системы непрерывного образования, механизм признания результатов обучения формального и неформального образования могут быть использованы в казахстанской практике.

Ключевые слова: обучение в течение всей жизни, признание результатов обучения, формальное и неформальное образование.

В реализацию Послания Президента Республики Казахстан К-Ж.Токаева народу Казахстана от 01 сентября 2020 года «в целях повышения уровня грамотности граждан, их цифровых

знаний» была принята Концепция непрерывного образования(утверждена постановлением Правительства РК от 8 июля 2021 года № 471). Целью Концепции непрерывного образования является создание системы обучения в течение всей жизни (непрерывного образования), обеспечивающей охват населения страны формальным, неформальным и информальным обучением для достижения конкурентоспособности и базовых компетенций населения Казахстана уровня образования стран ОЭСР.

Данная Концепция предусматривает следующие основные направления развития системы непрерывного образования:

1) расширение механизмов признания результатов формального и неформального обучения;

2) формирование модели сертификации, регламентирующей порядок признания квалификации, и навыка на основе опыта, образования, демонстрируемых знаний и навыков;

3) обеспечение охвата населения неформальным образованием;

4) повышение цифровых компетенций граждан;

5) институционализация непрерывного образования[1].

Реализация Концепции обучения в течение всей жизни (непрерывного образования) позволит в ближайшие пять лет создать модель обучения взрослых в течение всей жизни, а также развить институты непрерывного образования при организациях образования. Кроме того, будет продолжена работа по совершенствованию Национальной рамки квалификаций и созданию условий по расширению сети организаций, предоставляющих неформальное образование, в том числе для социально-уязвимых категорий, сельской молодежи и категории NEET молодежи, а также для лиц, нуждающихся в обучении и трудоустройстве, особенно безработных, самозанятых и низкоквалифицированных наемных работников. В результате будут разработаны механизмы приобретения микроквалификаций и учета результатов нанообучения ("Nanodegree"/"Наностепень).

Необходимо отметить, что Концепция является первым в Казахстане документом, где комплексно затронуты вопросы неформального образования, сертификации, признания и использования результатов обучения разных уровней и видов образования. Однако, несмотря на свой прогрессивный характер, Концепция все же не отражает все проблемы в сфере непрерывного образования. В частности, вопросы и мероприятия информального образования не охвачены в полной мере, хотя в мировой практике накоплен достаточный опыт, который может быть адаптирован к условиям нашей республики. Одним из таких примеров является опыт Южной Кореи.

Под образованием на протяжении всей жизни в Южной Корее понимаются все виды систематической образовательной деятельности, помимо обычных школьных программ, и включает дополнительное образование, направленное на повышение уровня образования, обучение грамотности взрослых, профессиональное образование, гуманитарное и гуманитарно-художественное образование, образование в области культуры и искусства, а также образование в сфере активизации гражданского участия[2]. В 2018 году институтами непрерывного образования создано более 145 тыс. программ, в которых приняли участие более 17 млн. обучающихся[3].

В 2018 году Министерство образования Кореи приняло «Четвертый национальный план продвижения образования на протяжении всей жизни» (далее – Национальный план), который содержит основные проекты, запланированные на следующие пять лет[4]. Национальный план подчеркивает важность непрерывного образования, его равномерного распределения по всей стране при одновременном поддержании высокого качества и стабильности. В частности, Национальный план включает пилотное тестирование корейской версии программы Nanodegree, внедрение ваучера на образование в течение всей жизни, а также другие политические меры, направленные на революцию в системе непрерывного образования. Среди них, к примеру, реализация проекта «Обучающиеся города», целью которого является поддержка формирования нового карьерного пути для пожилых людей, женщин с прерванной карьерой, а также развитие «обучающихся сообществ» на местном уровне, расширение «мест профессионального обучения» и создание большего количества учебных пространств для повышения доступности обучения на протяжении всей жизни.

Кроме того, Министерством образования Южной Кореи было инициировано создание онлайн обучающей платформы - K-MOOC (K-Massive Open Online Course), как ответ на международное распространение Massive Open Online Course (MOOC) и изменение парадигмы высшего образования. K-MOOC произвел революцию в методах обучения в университетах и предоставил равные возможности всем для получения высшего образования. В 2018 году K-MOOC насчитывал в общей сложности 510 обучающих курсов. Опрос показал, что 85% респондентов, прошедших курсы K-MOOC, удовлетворены результатами обучения[3].

С развитием четвертой промышленной революции корейское общество стало свидетелем растущей потребности в приобретении знаний о новых технологиях за короткий период времени. Исходя из этой потребности, Министерство образования Южной Кореи взяло за образец зарубежную систему Nano-degree и создало ее корейскую интерпретацию, а именно MatchUp.

Система MatchUpне только отражает быстро меняющийся бизнес-рынок, но также обеспечивает компании компетентными сотрудниками. В сферу обучения по данной программе включены: VR (виртуальная реальность), AR (дополненная реальность), альтернативная энергетика, беспилотные технологии, робототехника, био-здоровье, большие данные, IoT (Интернет вещей), умная доставка, умное земледелие, умная фабрика, новый энергетический транспорт, искусственный интеллект, безопасность данных, облачные технологии, 3D-печать, технология 5G и другие.

Другим интересным инструментом, предоставляющим возможности обучения на протяжении всей жизни, является ваучер на непрерывное образование для малообеспеченных слоев населения. Для этого в Закон о непрерывном образовании была внесена поправка, включающая статью 7-2 (Предоставление ваучеров непрерывного образования), согласно которой: «Государство и Национальный институт непрерывного образования, упомянутый в статье 19 (1) Закона, могут осуществлять программу по предоставлению ваучера на определенную сумму денег (включая учет суммы с помощью электронных или магнитных средств)» в основном для лиц с низким уровнем дохода, инвалидов или любых лиц, отвечающих критериям предоставления помощи в непрерывном образовании[2].

Система ваучеров непрерывного образования полностью электронная, и ее управление и мониторинг на предмет злоупотреблений осуществляется в рамках единой системы Национального института непрерывного образования (National Institute for Lifelong Education), который был создан для администрирования процесса непрерывного образования и признания результатов обучения.

Вместе с тем, корейские эксперты пока не спешат с однозначной оценкой эффективности данного инструмента, так как считают, что накопленный опыт в сфере применения ваучеров еще недостаточен. Тем не менее, ваучер непрерывного образования уже привлек интерес корейской общественности и получил популярность, благодаря освещению в СМИ. Эта услуга фактически стала для своих получателей мостом для присоединения к другим смежным областям непрерывного образования, таким как Накопительная система академических кредитов(Academic credit bank system).Данная система предоставляет возможность учёта и накопления кредитов, полученных в ходе обучения в различных образовательных организациях – как в государственных, так и в частных.

Процесс присвоения квалификации через Накопительную систему академических кредитов представлен на рисунке 1 и включает в себя такие этапы, как консультирование, документальное подтверждение квалификации и присвоение квалификации.

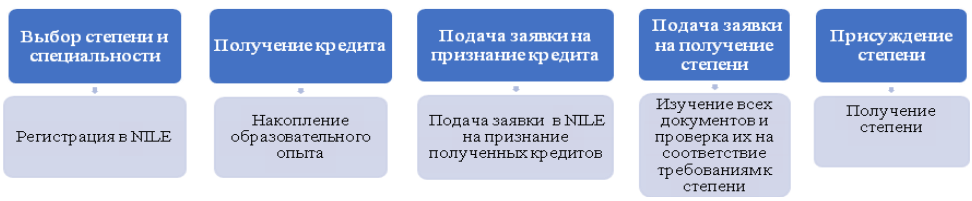

Рисунок 1 - Процедура получения степени

Примечание: составлено по источнику [4]

Накопительная система академических кредитов опирается на инструмент аккредитации различных видов образовательных организаций, реализующих формальное и неформальное обучение. Аккредитация заключается в оценке качества программ, курсов, дисциплин и модулей по отношению к тем, что реализуются в высшем образовании и системе профессионального образования и обучения. В показатели аккредитации входит требование наличия у организации инструкторов и преподавателей, уровень квалификации которых соответствует требованиям к уровню квалификации штатных преподавателей; помещения и оборудование должны соответствовать целям и задачам преподавания; программы должны соответствовать стандартным требованиям к учебному и тематическому плану для каждого предмета, модуля, курса.

Проведение процедуры аккредитации возложено на Национальный институт по вопросам непрерывного образования Кореи, учредителем которого является Правительство в лице Министерства образования, науки и техники. Одной из основных функций данного института является ведение учёта образовательных траекторий учащихся и накопленных ими кредитов.

В настоящее время Накопительная система академических кредитов признает шесть источников кредитов, из которых только два источника относятся к университетам, которые преимущественно используются для получения академической степени независимо от того, когда они были присуждены. Остальная большая часть аккредитации этой системы касается учреждений неформального образования и обучения.

Предприятия также могут принимать участие в Накопительной системе академических кредитов путём аккредитации через вышеупомянутый институт своих программ внутрифирменного обучения. Реализуя эту возможность, предприятия обеспечивают своим сотрудникам возможность получения дипломов о высшем образовании путём освоения программ внутрифирменного обучения. Связывая внутрифирменное обучение с системой высшего образования, Накопительная система академических кредитов играет важную роль в установлении связей между практико-ориентированным обучением, неформальным образованием и высшим образованием.

Накопительная система академических кредитов представляет собой интересный пример централизованного подхода к формированию системы признания квалификаций, полученных путём формального и неформального обучения. За более чем 20 лет своего существования система показала свою эффективность в системе образования Южной Кореи.

Система учета обучения в течение всей жизни в Южной Корее представляет собой комплексную систему, предназначенную для учета накопленного личного профессионального опыта людей при прохождении обучения и обеспечения содействия образованию граждан в течение всей жизни и, в целом, развития и управления человеческими ресурсами. В результате обучающийся может накапливать свою личную историю обучения по различным видам учебных программ и квалификаций. Система выдает пользователю сертификат, который может быть использован в качестве документа, подтверждающего получение высшего образования или новой карьеры по желанию.

Для эффективной реализации Концепции непрерывного образования Республики Казахстан рекомендуется применить следующие аспекты накопленного богатого и доказавшего временем свою эффективность южно-корейского опыта: институционализация системы непрерывного образования путем определения национального оператора по примеру Национального института по вопросам непрерывного образования Кореи, задачей которого будет реализация политики непрерывного образования и выработка инструментов обеспечения качества путем администрирования системы учета достижений обучения в течение всей жизни; внедрение Накопительной системы академических кредитов, предполагающей добавление новых профессиональных компетенций к уже имеющимся, а также позволяющей осуществлять признание результатов неформального и информального образования, в т.ч. через независимую оценку квалификаций; повышение доступности образования гражданам из малоимущих слоев населения страны путем применения адресных (ваучерных) инструментов государственной поддержки в сфере образования; а также законодательная регламентация процедур получения/присвоения микроквалификаций и наностепеней.

Список литературы:

1. Об утверждении Концепции обучения в течение всей жизни (непрерывное образование)Постановление Правительства Республики Казахстан от 8 июля 2021 года № 471. http://www.adilet.kz

2. Lifelong Education Act. Act No. 9641, May 8, 009.https://elaw.klri.re.kr/eng_

3.National Institute for Lifelong Education (2019). 2018 Lifelong Education White Paper (In Korean.).http://www.nile.or.kr/eng/

4. Quality in Education for the Era of the Fourth Industrial Revolution. Korean Educational Development Institute (KEDI).http://www.kedi.re.kr/eng

ӘОЖ 371.311:378.147

Даулетбекова А.Т. а.ш. ғ.к., аға оқытушы,
Халықаралық Тараз инновациялық институты,
Куанышбеков Т.Т. өндірістік оқыту шебері,
Жамбыл политехникалық жоғары колледжі,
Тараз қ., Қазақстан Республикасы

ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕРІ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ РЕТІНДЕ ЖОБА ӘДІСІ

Аңдатпа. Мақалада білім беруде жобалық оқыту технологияларын қолданудың теориялық және практикалық тәжірибесі қысқаша жинақталған. Оқытуға жобалық көзқарас қазіргі білім беру жүйесінде өзінің тиімділігін дәлелдеді және білім беру жүйесінің әртүрлі деңгейлерін оқытуда белсенді қолданыла бастады. Білім беруде инновациялық технологияларды пайдалану-білім беру процесінің ажырамас бөлігі. Мұндай технологияларды іске асыру нысаны ретінде жобалық іс-шаралар басқа әдістермен, формалармен және технологиялармен қатар білім беру процесіне үйлесімді түрде қосылуы керек. Жобалық технологияны іске асыру процесі ойлаудың дербестігін дамытуға мүмкіндік береді және заманауи білім беру мақсаттарына сәйкес инновациялық мінез-құлықты қалыптастырады.

Кілт сөздер: оқыту тәсілдері, педагогикалық технологиялар, оқытудың жобалық технологиясы, оқу жобасы, жоба әдісі, білім беру нәтижелері, құзыреттер.

Жоба әдісімен жүзеге асырылатын сабақ жаңа материалды игеру сабағы, оқу мәселелерін шешу дағдыларын шоғырландыру және дамыту сабағы болуы мүмкін. Оқу зерттеулерінде қолданылатын ғылыми таным әдісін таңдау сабақтың нақты мазмұнына байланысты.

Сабақтағы жұмыстың негізгі түрі топтық жұмыс болып табылады. Егер әр топ бірдей мәселені шешсе (бір объектіге зерттеу жүргізсе), онда көп деңгейлі топтарды қалыптастыру ұсынылады. Жоба әдісі – бұл студенттер біртіндеп күрделене түсетін практикалық тапсырмалар-жобаларды жоспарлау және орындау процесінде білім мен дағдыларды игеретін оқыту жүйесі.

Топта жұмыс істейтін студенттер сабақтың үшінші кезеңінде таңдалған әдісті қолдана отырып, ұсынылған мәселенің шешімін іздейді. Алынған нәтижелерді талдайды және өз жұмысында қорытынды жасайды. Зерттеу барысында алынған нәтижелерді әр топ реферат, жоспар, алгоритм және т.б. түрінде жасайды. Жұмыстың қорытындылары шығарылып, әр топтың қызметіне баға беріледі [1].

Зерттеу үшін ғылыми таным әдістерін қолдану жобалау әдісінде маңызды болып табылады. Жобалар әдісінің негізінде студенттердің танымдық, шығармашылық дағдыларын дамыту, өз білімін өз бетінше құрастыра білу, ақпараттық кеңістікте бағдарлай білу, сыни ойлауды дамыту жатыр. Бұл әдіс Дж Дьюи, Девея, В. Х. Килпатка және басқа американдық ғалымдар мен философтар идеяларына негізделген. Өзінің білім философиясын, сонымен қатар ойлау психологиясы мен педагогикасын дамыта отырып, Дж. Дьюи кейіннен жобалық оқыту әдісінің негізін құрайтын бірнеше негізгі ережелерді тұжырымдады [2].

Ойлау-бұл зерттеу. Бұл "әрдайым түсініксіз, белгісіз, аяқталмаған нәрселерге қатысты. Сондықтан ойлау-бұл зерттеу. Зерттеу ғалымдардың құзыреті деп саналады; дегенмен, кез-

келген ойлау әрқашан ерекше. Алайда, кез-келген ойлау қате, гипотизалық болуы мүмкін, шамамен тәжірибе расталғанға дейін".

Жобалау әдісі оқушылар жобалау (жоспарлау) процесіне қосылатын сабақтарды ұйымдастыру нысанын білдіреді. Шын мәнінде, жоба - бұл қалаған нәтиже мен оған қол жеткізу әрекеттерін ақыл-ой арқылы ұсыну тәсілі. Сондықтан кез-келген жоба болашақ нәтижеге деген көзқарасты, нақты жағдайларда жүзеге асырылуы қажет нақты әрекеттерді, оларды жүзеге асыру үшін ресурстарды, сондай-ақ аралық және түпкілікті нәтижелерге (жоба кезеңдері) қол жеткізу мерзімдерін анықтайтын ойды немесе мақсаттарды белгілеуді қамтиды. Жоба негізінен ұжымдық әрекет болғандықтан, ол барлық қатысушылар арасында міндеттер мен жауапкершілікті бөлуді қамтиды. Мұның бәрін жоспарлау кезеңіне жатқызуға болады.

Әдебиетте сіз сондай-ақ осы кезеңнің екіге бөлінуін таба аласыз: мақсаттар мен міндеттер қою, оларды іске асыруды жоспарлау. Үшінші кезең - жобаны іске асыру, төртінші кезең - қорытынды шығару және таныстыру, бесінші кезең - бағалау (жүзеге асырылған қызметтің рефлексиясы, оның күшті және әлсіз жақтары). Әдебиетте оқушылардың жобалық іс-әрекеттің келесі оқу мақсаттары көрсетілген: - оқушылардың қызығушылықтары мен бейімділіктеріне сәйкес тақырыптар мен міндеттерді еркін таңдау мүмкіндігін беру; - мектеп оқушысын жұмысты жоспарлауға оқыту (оның жасына сәйкес); - қойылған міндеттерге сәйкес нақты анықталған мазмұнды дербес талдау; - мақсаттарға қол жеткізу, оларды іске асыру және осы тәжірибені басқа жағдайларға көшіру тәсілдерін өз бетінше іздеуге үйрету; - қажетті ақпаратты жинау, оны жүйелеу, сыни бағалау және пайдалану; - өз талаптарын білдіре және қорғай білу үшін іскерлік пікірталас жүргізу.

Жоғарыда келтірілген тізімнен көріп отырғанымыздай, жобалық жұмыс болашақ кәсіби қызметте ғана емес, сонымен бірге адамның әлеуметтік өмірінде де талап етілетін құзыреттіліктерді дамытуға ықпал етеді. Оларға келесі дағдылар жатады: -мәселелерді шешу; -командада жұмыс істеу; -іскерлік қарым-қатынасты жүзеге асыру және пікірталасқа қатысу; -проблемаларға сыни қарау; -ақпаратпен жұмыс істеу; -мақсат қою және міндеттерді анықтау. Бұған қол жеткізуге болады, егер сіз жоба әдісінің негізгі принципін ұстанатын болсаңыз, -жоба топтарға мүмкіндігінше өз бетінше жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Оқытудың жобалық әдісін жүзеге асырудағы мұғалімнің ұстанымы пәндік, ақпараттық көзқараспен салыстырғанда түбегейлі ерекшеленеді. Ол студенттердің жобалық іс-әрекетін ұйымдастырушы және кеңесші болады. Сонымен қатар, кеңесші өз тақырыбында емес, топтық жұмыс тәсілдерінде, пікірталас мәдениетінде және ғылыми зерттеулерде жобалық қызметті жүзеге асыру тәсілдерінде. Бұл тәсілмен оның өзі түпкілікті нәтижені білмейді, бірақ студенттердің көзқарасын тәуелсіз дамытуға ықпал етеді. Жоба әдісі ұғымын аша отырып, Фрей, мысалы, жобаны әзірлеу кезінде студенттер мен студенттердің жүретін жолын білдіреді. Ол осы әдістің бірқатар ерекшеліктерін көрсетеді: -жобаға қатысушылар жоба бастамасын өмірдің кез келген инициативасынан алады; -оқыту нысаны туралы бір-бірімен уағдаласады; -жобалық бастаманы дамытып, оны баршаның назарына жеткізеді; -белгіленген нәтижелерге жету үшін өздерін ұйымдастырады; -жұмыс барысы туралы бір-бірін хабардар етеді; -бір-бірімен пікірталасқа түседі және т. б.

Кесте 1. Білім беру процесінде педагог пен білім алушының өзара іс-қимылының мазмұны

Кезеңдері	Педагогтың әрекеті	Білімалушының әрекеті
1	2	3
1. Жобалық тапсырманы әзірлеу		
1.1 Жоба тақырыбын таңдау	Мүмкін тақырыптарды таңдайды және оларды оқушыға ұсынады	Тақырып бойынша жалпы шешім қабылдайды және талқылайды
	Оқушыларға жоба тақырыбын бірге таңдауды ұсынады	Мұғаліммен бірге олар тақырыптарды таңдайды және сыныпқа пікір ұсынады
	Оқушылар ұсынған тақырыптарды талқылауға қатысады	Олар тақырыптарды өздері таңдайды және сыныпқа пікір ұсынады

1	2	3
1.2 Жобаның мақсаттарын анықтау (мақсат белгілі бір уақыт ішінде қол жеткізілетін және белгілі бір критерийлер бойынша өлшенетін нақты нәтижені көрсетеді)	Мақсаттарды алдын-ала анықтайды және оқушыларға таңдау жасауды ұсынады. Оқушыларға жобаның мақсаттарын өздері тұжырымдауды ұсынады және олардың мақсаттарын талқылауға қатысады	Әр оқушы өзіне мақсат таңдайды немесе жаңасын ұсынады. Белсенді талқылаңыз және мақсат нұсқаларын ұсыныңыз
1.3 Жобаның міндеттерін анықтау	Мұғалім жобаның міндеттерін және оларды талқылауды ұйымдастырады	Оқушылар өз міндеттерін белсенді талқылайды және нұсқаларын ұсынады және оларды негіздейді
1.4 Белгіленген нәтижелерге қол жеткізу үшін жауапкершілікті бөлу	Жоба жетекшісі лауазымға орналасуға кандидатураларды талқылауды ұйымдастырады. Мәселені шешу үшін міндеттер мен жауапкершілікті бөлуді ұйымдастырады	Жоба жетекшілерін тағайындайды. Әр оқушы өзі үшін біреуін таңдайды. Осылайша, ол жобаны жүзеге асырудағы рөлін анықтайды. Белгілі бір нәтижеге қол жеткізу үшін жауапкершілікті өзіне алады
1.5 Жұмыс топтарының қалыптасуы	Өзіне нақты міндеттер мен қызмет түрлерін таңдаған оқушыларды біріктіру бойынша ұйымдастыру жұмысын жүргізеді. Топішілік басшыларды таңдауды ұйымдастырады	Өз рөлдерін анықтайды және оларға сәйкес шағын кіші топтарға топтастырылады
1.6 Зерттеу жұмысына материалдарды дайындау: жауап беру қажет сұрақтарды тұжырымдау, командаларға арналған тапсырма, әдебиеттерді іріктеу	Егер жоба көлемді болса, онда мұғалім тапсырмаларды, іздеу жұмыстарына арналған сұрақтар мен әдебиеттерді алдын-ала әзірлейді	Жекелеген жоғары сынып оқушылары тапсырмаларды әзірлеуге қатысады. Жауап іздеуге арналған сұрақтар командаларда жасалуы мүмкін, содан кейін сынып талқылауы мүмкін
1.7 Жалпы мақсаттар мен жекелеген міндеттерге қол жеткізу мерзімдерін айқындау	Мерзімдерді анықтауға арналған нысандарды ұсынады және талқылауды ұйымдастырады	Мерзімдердің нұсқаларын ұсынады және оларды негіздейді
1.8 Жобалау қызметінің қорытындыларын білдіру нысандарын анықтау	Талқылауға қатысады	Топтарда, содан кейін сыныпта ұсыну формалары талқыланып зерттеу нәтижесі беріледі: бейнефильм, электронды презентация, альбом, табиғи нысандар, әдеби қонақ бөлмесі және т. б.
2. Жобаны іске асыру	Кеңес береді, оқушылардың жұмысын үйлестіреді, олардың қызметін ынталандырады	Іздестіру зерттеу қызметін жүзеге асырады
2.1 Негізгі мәселелерді тұжырымдау және оларды шешу жолдарын табу	Оқушыларға мәселені анықтау нені білдіретінін хабардар етеді: қиындық-жағдайдың рефлексиясы- қиындықтың себебін анықтау - оны шешуге қандай мүмкіншіліктер жетіспейтінін анықтау	
	Оқушыларға мәселені қалай тұжырымдауға кеңес береді	Әркім өз қызметінде және туындаған қиындықтарды тіркейді және оларды талдайды
3. Нәтижелерді ресімдеу	Кеңес береді, оқушылардың жұмысын үйлестіреді, олардың қызметін ынталандырады	Алдымен топтар бойынша, содан кейін басқа топтармен өзара әрекеттесу кезінде олар нәтижелерді қабылданған ережелерге сәйкес жасайды
4. Презентациялар	Сараптаманы ұйымдастырады (мысалы, жоғары сынып оқушыларын немесе параллель сыныпты, ата-аналарды және т. б. сарапшы ретінде шақырады)	Өз жұмысының нәтижелері туралы баяндайды

1	2	3
5. Рефлексия	Балалардың қызметін педагогикалық басқару бойынша өз қызметін бағалайды, олардың бағаларын ескереді	Басқалардың бағалауын ескере отырып, олардың қызметі процесінің көрінісін жүзеге асырады. Топтық рефлексия қажет етіледі

Оқу жобалары оларды іске асыруға жұмсалған уақыт бойынша ерекшеленуі мүмкін. Мұндай оқу жобаларының үш түрін бөлуге болады:- қысқа мерзімді (2-6 сағат);- орта мерзімді (12-15 сағат); - ұзақ мерзімді, материалды іздеуге, оны талдауға және т.б. көп уақытты қажет етеді. [3].

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, жоба әдісі оқу процесін тәжірибеге барынша жақындатуға мүмкіндік береді, бұл оқушыға болашақ кәсіби қызметке біртіндеп дайындалуға мүмкіндік береді және бұл жобалық әдістің дәстүрлі оқыту әдістерінен сөзсіз артықшылығы, өйткені студенттер тәуелсіз кәсіби қызметке кірмес бұрын тәжірибе жинайды. Сондай-ақ, жоба бойынша жұмысқа дайындық студенттерге ақпаратты өз бетінше іздеу және таңдау мақсаттарын қоятынын атап өткен жөн. Сонымен, жоба бойынша жұмыс барысында студенттер шығармашылық арқылы материалды игереді.

Білім беруде инновациялық технологияларды пайдалану-білім беру процесінің ажырамас бөлігі. Мұндай технологияларды іске асыру нысаны ретінде жобалық іс-шаралар басқа әдістермен, формалармен және технологиялармен қатар білім беру процесіне үйлесімді түрде қосылуы керек. Жобалық технологияны іске асыру процесі ойлаудың дербестігін дамытуға мүмкіндік береді және заманауи білім беру мақсаттарына сәйкес инновациялық мінез-құлықты қалыптастырады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Житкова В.А., Седых Е.А., Чанчина А.В. под общей редакцией проф. А.А. Федорова. От проектного вуза к публичной образовательной корпорации: нестандартные решения: Учебник - Нижний Новгород: Изд-во НГПУ, 2015.-131 с.

2. Коваль С.Н. Метод проектов в классно-урочной системе. https://infourok.ru/metodicheskaya-razrabotka-metod-proektov-kak-sredstvo-razvitiya-poznavatelnoy-aktivnosti-shkolnikov-v-usloviyah-fgos-2882512.html (дата обращения: 24.01.2022 г.)

3. Минюк Ю.Н. Метод проектов как инновационная педагогическая технология //Инновационные педагогические технологии: Матер. Междунар. науч. конф. /Казань- Бук, 2014. - С. 6-8.

ӘОЖ 378.147

Джоланов Е.Е. қызмет көрсету саласындағы магистр,
М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қ., Қазақстан Республикасы

ЖОО-ДА ОҚЫТУДЫҢ ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІСТЕРІ

Аңдапта. Оқытудың интерактивті формалары білім беруді дамытудың перспективаларын анықтайтын педагогикалық міндеттерді іске асырудың жаңа мүмкіндіктерін қамтамасыз етуге арналған. Оқытудың интерактивті түрлерін енгізу-қазіргі жоғары оқу орнында студенттерді оқытуды жетілдірудің маңызды бағыттарының бірі. Негізгі әдістемелік инновациялар бүгінде оқытудың интерактивті әдістерін қолданумен байланысты.

Оқытудың интерактивті формалары-бұл студенттер ұжымының оқу қызметін жандандырудың көптеген нұсқалары бар педагогикалық технологиялар мен әдістер кешені. Интерактивті оқыту формаларын қолдана отырып, университетте сабақтарды ұйымдастыру интерактивті оқытудың бірқатар белгілерін жүзеге асыруды талап етеді. Олардың ішінде: мәжбүрлі белсенділік, білім алушылар мен оқытушының белсенділік уақытының салыстырмалылығы, олардың арасындағы тікелей және кері байланыстар, шешімдерді әзірлеудегі білім алушылардың дербестігі және басқалар.

Кілт сөздер: Мамандарды даярлау, интерактивті оқыту, интерактивті формалар, технологиялар, әдістер, белгілер, дидактикалық құралдар.

Интерактивті оқыту-танымдық іс-әрекетті ұйымдастырудың ерекше түрі. Ол нақты және болжамды мақсаттарды білдіреді. Осындай мақсаттардың бірі-ыңғайлы оқу жағдайларын жасау, яғни оқушы өзінің жетістігін, зияткерлік өміршеңдігін сезінетін жағдайлар жасау, бұл оқу процесін нәтижелі етеді. Интерактивті оқытудың мәні оқу процесін ұйымдастыруда, онда барлық студенттер таным процесіне қатысады, олар өздері білетін және ойлайтын нәрселерді түсінуге және ойлауға мүмкіндік алады.

Қазіргі уақытта мамандарды даярлау тек кәсіби білімнің болуын ғана емес, сонымен бірге олармен жұмыс істеу дағдыларын, адамдармен жұмыс істеудің психологиялық дайындығын ғана емес, сонымен бірге оларды басқару дағдыларын да қамтитын кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру процесі ретінде қарастырылады. Оқытудың интерактивті формалары болып табылатын топтық және ұжымдық оқыту формалары ең тиімді құрал болып табылады.

Олар болашақ маманның жауапкершілік, ұжымшылдық, ынтымақтастық, өзара көмек сияқты жеке қасиеттерін қалыптастыруға ықпал етеді, ұжым мүшелерін басқару және өзара әрекеттесу қабілеттерін үйретеді. Жалпы, оқу процесінде студенттердің өзара әрекетін нәтижелі деп санауға болады. [1].

Оқытудың интерактивті формалары-бұл студенттер ұжымының оқу қызметін жандандырудың көптеген нұсқалары бар педагогикалық технологиялар мен әдістер кешені. Интерактивті оқыту формаларын қолдана отырып, университетте сабақтарды ұйымдастыру интерактивті оқытудың бірқатар белгілерін жүзеге асыруды талап етеді, олардың ішінде: мәжбүрлі белсенділік, білім алушылар мен оқытушының белсенділік уақытының салыстырмалылығы, олардың арасындағы тікелей және кері байланыстар, шешімдерді әзірлеудегі білім алушылардың дербестігі және басқалар.

Көбінесе келесі белгілер бөлінеді:

1. Негізгі белгі-проблеманы қамтамасыз ету. Біртіндеп күрделене түсетін тапсырмалар немесе сұрақтар арқылы білім алушыны проблемалық жағдайға енгізіңіз, одан шығу үшін (шешім қабылдау немесе жауап табу үшін) оған білім жетіспейді және ол өзі білетін басқа біреудің және оның кәсіби тәжірибесінің негізінде мұғалімнің көмегімен және басқа студенттердің қатысуымен жаңа білімді белсенді түрде қалыптастыруға мәжбүр болады.

2. Екінші белгі-білім алушының болашақ практикалық (лауазымдық) міндеттері мен функцияларының сипатына оқу-танымдық іс-әрекеттің барынша сәйкестігін қамтамасыз ету. Бұл әсіресе жеке қарым-қатынас, қызметтік және лауазымдық қатынастар мәселелеріне қатысты. Оны жүзеге асырудың арқасында студенттердің кәсіби қызметті эмоционалды және жеке қабылдауын қалыптастыруды қамтамасыз етуге болады.

3. Өзара оқыту белгісі. Интерактивті оқыту сабақтарын өткізудің көптеген формаларының маңызды сәті-ұжымдық іс-әрекет және талқылаудың пікірталас формасы. Бұл белгі жеке оқуды жоққа шығармайды, бірақ оны ұтымды үйлестіру мен шебер қолдануды талап етеді. Ол мектеп деңгейінде әлі де әділ. Бақылауларға сәйкес оқушылардың зияткерлік мүмкіндіктерін дамытуға арналған көптеген тәжірибелер ұжымдық оқыту формаларын қолдану олардың дамуына таза зияткерлік сипаттағы факторларға қарағанда көбірек әсер ететіндігін көрсетті [2].

4. Білім алушының жеке қабілеттері мен мүмкіндіктерін ескере отырып, оқу-танымдық іс-әрекетті ұйымдастыру талабы ретінде түсіндірілетін даралану белгісі. Алайда, студенттердің өзін-өзі бақылау және өзін-өзі реттеу тетігін дамыту, яғни өзін-өзі бағалауды дамыту негізінде Өзін-өзі оқытуды жүзеге асыру, сондай-ақ өз білімдері мен дағдыларын толықтыруға және жетілдіруге белсенді ұмтылу одан да маңызды.

5. Интерактивті оқыту формаларының маңызды белгілерінің бірі-зерттелген мәселелер мен құбылыстарды зерттеу. Тек оны жүзеге асыру білім мен тәжірибені қолдануға талдау, жалпылау, шығармашылық тұрғыдан қарау қабілетіне негізделген өзін-өзі сәтті тәрбиелеу үшін қажетті бастапқы дағдыларды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

6. Студенттердің жеке және ұжымдық, тәуелсіз және реттелетін оқу-танымдық іс-әрекетінің белсенділігі мотивация болған жағдайда ғана мүмкін болады. Сондықтан ояту, белсенділікке ынталандыру белгісі ерекше маңызды.

Дәстүрлі оқыту кезінде мұғалім (ол қолданатын дидактикалық құралдардың барлық кешені сияқты) өзі арқылы оқу ақпаратын беретін "сүзгі" рөлін атқарады. Интерактивті оқыту

кезінде мұғалім студенттердің оқу материалымен өзара әрекеттесу процесінде көмекші рөлін атқарады, ең дұрысы – ынтымақтастық педагогикасының принциптерін жүзеге асыратын өзіндік жұмысының жетекшісі.

Білім алушының іс – әрекетінің тақырыбына айналған оқу ақпараты ғана оны бірден және ұзақ уақыт бойына игеретіні белгілі, сондықтан оқу процесінде студент әрекет етуі керек-ойлау, сөйлеу, оқу процесінің мазмұнын басқару. Осылайша, интерактивті оқытудың тағы бір белгісі, біздің ойымызша, студенттердің оқу ақпаратымен өзара әрекеттесуінің жеделдігі, тәуелсіздігі қарастырылуы керек. Бұл белгіні интерактивті оқыту үшін негізгі, шешуші деп санауға болады.

Интерактивті оқыту процесінде студенттердің белсенділігін арттыратын және арттыратын негізгі факторлары ескерілуі керек:

1. Кәсіби қызығушылық. Көптеген зерттеулерге сәйкес, кәсіптік бағдарлау бүкіл оқу кезеңінде студенттерді ынталандыру жүйесінде негізгі болып табылады.

2. Оқу-танымдық іс-әрекеттің шығармашылық сипаты. Мұғалімдердің байқауларына сәйкес оқушылардың шығармашылық белсенділігіне сүйене отырып оқытуды ұйымдастыру танымдық қызығушылықты арттырудың қажетті шарты болып табылады, бұл өз кезегінде оқу іс-әрекетінің тартымдылығын арттырып қана қоймай, оның тиімділігін арттырады [3].

3. Жарыспалылық, сабақты өткізудің ойын сипаты. Ойын іс-әрекетінің адамы үшін тартымдылық күмән тудырмайды. "Бұл белгінің дидактикалық құндылығы – бәсекелестік пен бәсекеге қабілеттілік белсенді тәуелсіз әрекетке итермелейді және адамның физикалық, зияткерлік және психикалық күштерінің барлық әлеуетін жұмылдырады".

4. Эмоционалды әсер. Эксперименттер қалыпты жағдайда адам өзінің мүмкіндіктерін (физикалық және интеллектуалдық) 10% - дан аз пайдаланатынын растайды. Мазмұны, шығармашылық сипаты және бәсекеге қабілеттілігі жағдайында дененің резервтерін тез, күрт іске қосу орын алады. Эмоциялар адамның мәселені шешу, белгілі бір мақсатқа жету қажеттілігі туындаған кезде пайда болады және бұл үшін қаражат жеткіліксіз. Бұл жағдайда туындайтын эмоциялар адамды белсендіреді, ынталандырады, оның іс-әрекетке бағытталуын бастайды.

Жоғарыда айтылғандардан интерактивті оқыту формаларын механикалық қолдану оқу процесінің сәтті өтуіне кепілдік бермейтіні түсінікті. Оқытудың қолайлы нәтижелеріне қол жеткізу үшін бірқатар қосымша жағдайлар қажет. Оқытудың интерактивті формаларымен жұмыс істегісі келетін кез-келген адам оның қолында топтың пайдасыз қызметіне немесе тіпті зиянды салдарға әкелмеуі үшін мұқият қолданылуы керек құралдар бар екенін нақты түсінуі керек.

Осылайша, интерактивті типтегі білім беру процесін ұйымдастырудың бірнеше өзара байланысты ерекшеліктерін ажыратуға болады. Біздің ойымызша, ол басқаша болуы керек:

Дараландыру-білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеретін және олардың әрқайсысына осы қабілеттерге сәйкес білім алу қабілеттерін барынша ашуға мүмкіндік беретін мамандарды көп деңгейлі даярлау жүйесін құру.

Икемділік-бұл тек мамандыққа және мамандандыруға ғана емес, сонымен қатар тапсырыс берушілердің сұраныстарына сәйкес және студенттердің тілектерін ескере отырып, оқу процесінде оның бағытын тез өзгерту мүмкіндігімен бөлуді көздейтін дайындықтың өзгергіштігінің үйлесімі. Оқу нұсқалары еңбек нарығында болып жатқан өзгерістерді ескере отырып, студенттерді оқыту процесінде пайда болуы және өзгеруі керек, бұл жоғары білім беру жүйесінің инерциясын төмендетеді, ал студенттерге кәсіби қызығушылықтың дамуына сәйкес оның бағыттылығының кең спектрінде мамандық таңдауға мүмкіндік береді.

Элективтілік-студенттерге білім беру бағыттарын таңдаудың максималды дербестігін ұсыну, осы негізде студенттердің жеке бейімділігіне, олардың болашақ кәсіби іс-әрекетінің ерекшелігіне немесе жай танымдық қызығушылықтарына сәйкес келетін бірегей білім жиынтығын немесе бірнеше байланысты мамандықтарды алу. Бұл қағида қазіргі заманғы мемлекеттік білім беру стандарттарында көрініс тапты.

Контекстік тәсіл-оқу материалын зерттеудің мазмұны мен логикасын жеке пәндер мен пәндердің міндеттеріне емес, тек болашақ кәсіби іс-әрекеттің мүдделеріне бағындыру, нәтижесінде оқыту танымдық қызығушылықты, танымдық белсенділікті арттыруға ықпал ететін саналы, пәндік сипатқа ие болады [4].

Ынтымақтастықты дамыту-маман даярлау ісіндегі тыңдаушы мен ЖОО-ның сенім, өзара көмек, өзара жауапкершілік қағидаттарына практикалық көшу. Студентке оқу іс – әрекетінің барлық аспектілерін ұйымдастыруға көмек көрсету және ыңғайлы жағдайларды қамтамасыз ету оған қойылатын талаптарды сақтаумен, құрмет пен сенімділікті дамытумен, оған тәуелсіздік, бастама және нәтижеге жеке жауапкершілік танытуға мүмкіндік берумен біріктірілуі керек. Сондай – ақ ЖОО-ның оқытушы құрамының оқу нәтижелері үшін, ЖОО-ның маман-түлегін даярлау сапасы үшін жауапкершілігін арттыру талап етіледі.

Осылайша, ЖОО практикасында интерактивті оқыту нысандарын қолданудың басты ерекшелігі оқытушы мен білім алушылар арасындағы қарым-қатынас түрін өзгерту болып табылады. Тепе-теңдік принциптеріне, студенттермен оқу бағдарламасын дамытуда ынтымақтастық принципіне көшу, өз кезегінде, мұғалімнің психологиясының, сабақ жүргізу принциптері мен дағдыларының өзгеруімен байланысты.

Интерактивті оқыту бір уақытта бірнеше мәселелерді шешеді:

- қарым-қатынас дағдыларын дамытады, оқушылар арасында эмоционалды байланыс орнатуға көмектеседі;

- ақпараттық мәселені шешеді, өйткені оқушыларды қажетті ақпаратпен қамтамасыз етеді, онсыз бірлескен қызметті жүзеге асыру мүмкін емес;

- жалпы оқу біліктері мен дағдыларын дамытады (талдау, синтездеу, мақсат қою және т. б.), яғни оқыту міндеттерін шешуді қамтамасыз етеді;

- тәрбиелік міндеттерді шешуді қамтамасыз етеді, өйткені командада жұмыс істеуге, басқа адамдардың пікірін тыңдауға үйретеді, құндылық ұстанымдарымен алмасуға ықпал етеді.

Интерактивті оқыту тағы бір маңызды мәселені ішінара шешеді. Бұл релаксация, жүйке жүктемесін алып тастау, зейінді ауыстыру, қызмет түрлерін өзгерту және т.б. сабақ режимінде қызмет режимдерінің үнемі өзгеруі байқалады: ойындар, пікірталастар, шағын топтарда жұмыс істеу, шағын дәрістер (шағын теориялық бөлімдер).

Интерактивті оқыту білім беру процесінің әдеттегі логикасынан өзгеше:

теориядан практикаға емес, жаңа тәжірибені (шеберлікті) қалыптастырудан оны теориялық түсінуге бағытталған. Қатысушылардың тәжірибесі мен білімі оларды өзара оқыту және құндылықты өзара байыту көзі болып табылады. Өз білімдері мен тәжірибелерімен бөлісе отырып, қатысушылар оқытушының оқыту функцияларының бір бөлігін алады, бұл олардың ынтасын арттырады және оқытудың тиімділігін арттырады. Интерактивті оқытудың тиімділігі адамның қабылдау ерекшеліктерімен де байланысты.

Осылайша, интерактивті оқытудың келесі сипаттамаларын ажыратуға болады:

1. Интерактивті оқыту оқушылардың өзара және ұжымдық ойлау әрекетін оқытуда жүзеге асыруға мүмкіндік беретін оқытушының (тікелей немесе жанама) өзара әрекеттесуін білдіреді.

2. Бұл "тең дәрежеде" қарым-қатынас процесі, онда мұндай қарым-қатынастың барлық қатысушылары оған қызығушылық танытады және ақпарат алмасуға, идеялары мен шешімдерін білдіруге, мәселелерді талқылауға және өз көзқарастарын қорғауға дайын. Бұл интерактивті оқытудың коммуникативті жағын, оның ішінде заманауи ақпараттық технологияларды (қашықтықтан оқыту) қолдана отырып көрсетеді.

3. Бұл шындықты оқыту немесе оқушылардың тәжірибесіне, бізді қоршаған шындықтың нақты мәселелері мен жағдайларына негізделген оқыту деп айтуға болады. Егер солай болса, онда мұндай оқытуды интерактивті деп санауға болмайды, өйткені қызықтырмайтын оқу тапсырмасы ешқашан белсенді қарым-қатынас үшін өзара жеке жауап тудырмайды және сәйкесінше әр оқу субъектісінің жеке тәжірибесінің өсуіне әкелмейді.

4. Бұл ішкі диалогты жандандыратын, студенттердің құндылық бағдарларын алуға ықпал ететін оқыту, бұл студенттердің рухани дамуға деген қажеттілігі мен университетте оқу процесінде осы проблемаларға жеткіліксіз назар аудару арасындағы қайшылықты жеңуге мүмкіндік береді.

Мұның бәрі интерактивті оқытуды жеке әдіс, оқыту әдісі ретінде қарастыруға болмайды, бұл оқу процесінде тиісті өзара әрекеттесуді орнатуға мүмкіндік беретін оқыту түрі, режимі.

Интерактивті оқыту оны ұйымдастырудың нысандары мен тәсілдеріне және оқытудың пәндік мазмұнына қарамастан теориялық тұрғыдан да, практикалық жағынан да белсенді дамитын болады

Әдебиеттер тізімі:

1. Григальчик Е. К., Губаревич Д. И. Обучаем иначе. Стратегия активного обучения. – Минск: Современное слово, 2003.- 155 с.
2. Бережнова Е.В. Основы учебно-исследовательской деятельности студентов: Учебник. – М.: Просвещение, 2006.-250 с.
3. Джуринский А.Н. Развитие образования в современном мире: Учебное пособие. – М.: Дрофа, 2008.-324 с.
4. Поляков С.Д. В поисках педагогической инновации. – М.: Дрофа, 2003.-245 с.

УДК378.147

Дядичко С.П. к.э.н, доцент
Крымова И.П. к.э.н, доцент
Оренбургский государственный университет,
г. Оренбург, Российская Федерация

ПРИМЕНЕНИЕ ИНСТРУМЕНТОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ СИСТЕМ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ ВУЗА

Аннотация. Статья посвящена анализу применения разнообразных инструментов образовательных систем в учебном процессе. Актуальность темы обусловлена необходимостью исследования меняющейся образовательной среды в условиях сложившейся ситуации. Наиболее значимым в образовании в сложившейся ситуации является выявление баланса между of-lineи on-line обучением. Применение предложенного в статье комплексного системного подходапо использованию различных инструментов образовательных систем будет способствовать поддержанию качества современного образования в высшей школе на достаточно высоком уровне.

Ключевые слова: дистанционное образование, образовательные системы, Moodle, Microsoft Teams, инструменты образовательной системы, текущий контроль знаний.

Любые изменения, происходящие в обществе под влиянием различных негативных факторов, в данном случае эпидемия коронавируса (COVID-19),привелак нарушению образовательного процесса и повлияла на снижение его качества. Многие вузы были вынуждены перейти с традиционной формы на онлайн обучение с использованием дистанционных технологий.Этот переход потребовал кардинальной перестройки учебного процесса, в связи с чем как преподавателям, так и студентам необходимо было оперативно учиться работать с сетевыми образовательными системами, такими как Moodle,Zoom, Teams и др.[1].

Поэтому и возникланеобходимость в исследованиивлияния инструментов образовательных систем, применяемых в процессе обучения, на повышение его качества,а также и нафор-мирование у обучающихся необходимых профессиональных компетенций.

Общеизвестно, что дистанционные образовательные технологии имеют свою специфику,которая проявляетсяв инструментарии,используемом в организации учебного процессав высшей школе.

Выбор тех или иных инструментов образовательных систем основывается на определенных принципах. Среди них можно выделить следующие:

- содержание предлагаемого курса должно быть разбито на логически выстроенные части, последовательно размещенные, позволяющие обучающемуся приобрести необходимые знания и умения;

- при подготовке материала преподаватель должен применять дифференцированный подход, основанный на наличии разнообразных способностей обучающихся в усвоении предложенного материала;

- обеспечение системности и последовательности обучения,основанной на постоянной взаимосвязиполучаемых знанийс ранее полученными [2].

Остановимся более подробно на инструментах, которые предлагает образовательная система Moodle. В данной системе преподаватель может добавить в свой курс следующие общие элементы:

- текстовый файл (ресурс);

-гиперссылку на файл или веб-страницу;

- ссылку на каталог.

Они представляют собой дополнительные ресурсы для изучения предлагаемого курса.

Кроме того, в системе используются деятельные инструменты. Они применяются обучающимися для выполнения заданий при изучении курса в целом, а, в свою очередь, преподавателем для управления и контроля освоения предложенного материала студентами. К их числу можно отнести: глоссарий, базу данных, анкетирование, посещаемость, тест, лекцию, задание, семинар, чат, форум, опрос, эссе и др. инструменты. Все это в совокупности позволит преподавателю осуществлять контроль приобретенного уровня знаний, умений и навыков у обучающихся.

Если рассматривать влияние каждого элемента в отдельности на процесс освоения обучающимися предложенного материала, то можно отметить, что абсолютно каждый из них несет свою, четко определенную информацию, дополняя и конкретизируя, по сути, каждую тему курса.

Глоссарий, например, позволяет всем участникам образовательного процесса вносить в список перечень терминов и определений. Информацию, содержащуюся в нем, можно будет просматривать в удобное для студентов время при изучении любой темы курса.

База данных, в свою очередь, дает возможность как преподавателю, так и студенту создавать базу структурированных записей по темам курса.

Данный инструмент позволяет:

- выкладывать фото, постеры и тексты, ссылки на сайты, все это сопровождать комментариями или рецензиями;

- создавать коллекции электронных книг и статей, библиографических ссылок и гиперссылок[3].

Лекция же как элемент образовательной системы Moodle отличается от традиционной лекции не только по содержанию, но и по оценке результатов освоения обучающимися ее материала.

Лекция может быть представлена в виде информационной страницы с теоретическим материалом. Краткость материала, изложенного в лекции, обусловлена тем, что студенты изучают ее самостоятельно, причем доступ к материалу лекции осуществляется в режиме 24/7.

Это связано с тем, что навыки самостоятельной работы с учебным материалом у каждого обучающего разные. Для того, чтобы проверить насколько студент усвоил материал лекции, ему предлагается перечень контрольных вопросов, которые и позволят системе в зависимости от правильности ответов студентом либо дать возможность перейти к следующему вопросу лекции, либо вернут его для повторного изучения ранее предложенного материала [4].

Представленная опция образовательной системы в итоге позволяет студенту углубленно изучить материал лекции, а также обратит его внимание на ключевые, основополагающие компоненты лекции.

Для контроля полученных знанийкак по теме лекции,так и всего курсав целом используется следующий модуль образовательной системы - тесты. Первоначально преподаватель создает банк вопросов либо по каждой отдельной теме, либо по всему курсу (если составляется итоговый тест), которые хранятся в базе данных системы.При прохождении тестирования студентом, система сама осуществляет случайную выборку тестовых заданий и автоматически формирует журнал оценок с учетом каждого вида заданий, выполненных обучающимся.

Если все предыдущие инструменты нуждаются в дополнительной разработке, то для текущего контроля работы студентов в системе предусмотрена и такая опция как эссе. Эссе в отличие от тестовых заданий, рассмотренных нами выше, подразумевает самостоятельный более развернутый ответ, чем в тесте, на вопрос обучающимся, а не простую выборку ответа из пред-

ложенных в тесте. Ответ вносится студентом либо в виде текста, либо он прикрепляет необходимые файлы для ответа на поставленный вопрос. Особенностью эссе является то, что его проверка преподавателем осуществляется вручную, тогда как другие типы вопросов проверяются обучающей платформой автоматически [4].

Интересен сам по себе следующий модуль образовательной системы форум. Суть его состоит в том,что общение студента ипреподавателя происходит с задержкой во времени[5].Чаще всего форум предназначен для проведения онлайн-дискуссий, где любой участник процесса обучения может оставлять сообщения на любой, интересующий его вопрос курса.

Такой элемент как семинар в системе Moodle имеет значительные отличия от семинарского занятия, проводимого в аудитории. Он проводится не в режиме реального времени, т.е. отсутствует прямое общение обучающегося с преподавателем. Сообщения и доклады, практические задания заменены работами, выполненными в текстовом, табличном формате, в видео и аудио файлах. Кроме того, оценивать результаты выполнения работы имеют возможность не только преподаватель, но и студент. А в итоге все оценки автоматически вносятся в журнал.

Все инструменты, предлагаемые образовательной системой Moodle, способствуютинтенсификации процесса обучения, за счет использования внутренних ресурсов, которые позволют повысить качество и эффективность образовательного процесса.

Несмотря на это, обучающиеся испытывают потребность в общении с преподавателем и с однокурсниками в режиме реального времени. При дистанционном обучении для решения данной проблемы применяется разнообразное программное обеспечение. Оно, в свою очередь, позволяет осуществлять в образовательной деятельности контактное взаимодействие студентов группы. Одной из таких образовательных систем является Microsoft Teams, которая позволяет перевести контактное общение преподавателя со студентами в дистанционный формат.

Кроме того, данная система позволяет создать уникальную образовательную среду для взаимодействия с обучающимися, общаться с ними, формировать и размещать задания и учебные материалы, разрабатывать и проверять контрольные задания [6].

Microsoft Teams имеет необходимый функционал, используя который, преподаватели, обучающиеся смогут поддерживать связь друг с другом, вести диалог, обмениваться файлами, веб-сайтами, и устраивать онлайн-встречи.

Таким образом, исследование инструментов, предлагаемых образовательными системами для дистанционного обучения, показало, что эти технологии являются достаточно эффективным средством повышения качества образования, но только при условии комплексного системного подхода к их внедрению, соблюдения баланса с контактной формой обучения и постоянного их совершенствования с учетом оценки полученных результатов.

Список литературы:

1. Дядичко,С.П. Дистанционное обучение студентов прикладным дисциплинам: преимущества и недостатки /С.П., Дядичко, И.П. Крымова // Университетский комплекс как региональный центр образования, науки и культуры [Электронный ресурс]: материалы Всероссийской научно-методической конференции; Оренбург. гос. ун-т. – Электрон. дан. – Оренбург: ОГУ, 2021. - С. 2538–2542. 1 электрон. опт. диск (CD-ROM).– ISBN 978-5-7410-2433-1

2.Андреев, А.В. Практика электронного обучения с использованием Moodle/ А.В. Андреев, С.В. Андреева, И.Б. Доценко. – Таганрог: Изд-во. ТТИ ЮФУ, 2008. – 146 с.

3. Змеев, М.В., Камалов, Р.Р., Макурин, А.И. Дистанционное обучение в программной среде Moodle: от урока до курса (учебное пособие для учителей и преподавателей). – Глазов: АНО Центр НИОКР «Универсум», 2018. – 118 с.

4.Дырдина, Е.В. Проектирование электронного курса (ЭУМК)/Е.В. Дырдина, В.В. Запорожко, А.А. Рычкова. – Режим доступа:

https://moodle.osu.ru/pluginfile.php/249929/mod_resource/content/1/Раздел%201_Проектирование%20и%20структура%20электронного%20курса.pdf(дата обращения: 30.01.2022).

5.Андреев, С.Е., Воронов, М.П. Виды синхронных и асинхронных взаимодействий между участниками образовательной деятельности // Научное обозрение. Технические науки. – 2017. – № 2. – С. 5–10; URL: https://science-engineering.ru/ru/article/view?id=1154 (дата обращения: 31.01.2022).

6.Microsoft Teams как самый эффективный инструмент для онлайн-обучения.– Режим доступа:https://www.plus-aliance.ru/news/pro-business/microsoft-teams-kak-samyy-effektivnyy-instrument-dlya-onlayn-obucheniya/

ӘОЖ 378.14.015.62

Есбусинова Мирамгуль Бекетовна экономика ғылымдарының магистрі
Ақтөбе өңірлік университеті
Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы

ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЦИФРЛАНДЫРУ

Аңдатпа. Білім беруді жаңғырту қажеттілігі жаңа технологиялық серпілістердің, ғылымдағы жаңалықтардың, қоғамның әлеуметтік-экономикалық саласындағы өзгерістердің нәтижесінде туындайды. Модернизацияның табысты болуы көбінесе оның маңыздылығы облыстық білім беру органдары мен білім беру ұйымдары басшыларының түсінуіне байланысты. Мақалада «еліміздің білім беру саласындағы мемлекеттік Жоғарғы оқу орындарының Цифрлық білім беру жүйесінің мақсаттары, әдістері, мазмұны мен негізгі нәтижелері берілген.

Кілт сөздер: Цифрлық трансформация, заманауи білім беру ұйымы, білім модернизациясы, интернет ресурстары, модульді оқыту, виртуалды орта, электронды оқулық.

2021-2022 оқу жылы басталарда Президентіміз Қасым Жомарт Тоқаевтың Жолдауында көтерген бағыттардың бірі білім саласы болды. Азаматтардың сауаттылығы мен цифрлы біліктігін арттыру мақсатында Үкіметке Үздіксіз білім беру тұжырымдамасын әзірлеуді тапсырғаны белгілі. Ал ғылым саласын дамытуда жаңа көзқарас пен тәсілдер керектігін, яғни цифрлық білім беру жүйесін жаһандық үрдіске бейімделуін тілге тиек етті.[1]

Әдістері. Зерттеу барысында негізгі 3-әдісті пайдалана отырып, зерттеу жұмысын жүргізген болатынмын. Олар: Сандық, Педагогикалық, Теориялық әдістер. Әдістерге жеке жеке тоқталатын болсам;

Сандық әдістер, кез келген жаңа әдістер сияқты сандық құзыреттерді пайдаланушыдан талап ететінін түсіну керектігін көрсетті. Олар ақпараттық технологиялар, сонымен қатар сандық жүйелердің ерекшеліктері туралы білім, дағдылар мен мұндай жүйелердің артықшылығын пайдалану дағдылары және қарым-қатынастың эмоционалдық құрамдас бөлігінің цифрландыру процесіне әсер ету факторларын қамтиды. Әйтпесе, жаңаны пайдалану дағдылары болмаған жағдайда сандық функционалдылықтың әсері керісінше болуы мүмкін. Цифрлық құзыреттілік-студенттерді заманауи технологияларды қолданудың жаңа деңгейіне шығарады деген сенімдеміз.

Ал екіншіден, педагогикалық әдіс бойынша ЖОО басшылары офлайн форматқа қарағанда қашықтықтан оқыту форматы кезінде студенттер мен оқытушының арасындағы коммуникациясы мен кері байланыстың қажеттілігінің маңыздылығына назар аудару керектігін күнделікті жаңалықтарда, ақпарат көздерімен халыққа жеткізе білді.

Үшіншіден, теориялық әдіс бойынша қашықтықтан оқыған студентер электронды форматтағы материалдармен толықтай қамтамасыз етілді. Жоғарғы оқу орындарының функциялары жаңартылып, кітапханадағы оқулықтар пен ақпарат көздерінің басқада материалдары электрон форматқа көшіріліп, ЖОО ның жеке сайты мен онлайн жүйесіне жүктелді. Бұл әдіс студенттер үшін ең тиімді әрі қолжетімді әдіс болмақ.

Осылайша пандемиялық шектеуге жауап ретінде құрастырылған жүйенің арқасында Қазақстандық жаңартылған білім мазмұны толықтай цифрлық форматпен жұмыс істей алатынын дәлелдеп, сапалы контенттің цифрлық дамуына қол жеткізді.[2]

Нәтиже. Цифрландыру адамзат өміріне күн санап қарқынды түрде еніп келеді. Цифрлы жүйенің арқасында көп мемлекеттер қағазбастылықтан құтылуда және біртіндеп барлық қызметтерді де ешқайда бармай-ақ онлайн түрде алып, өтінімізді де онлайн түрде жеткізуге

мүмкіндіктер бар. Еліміздің білім беру саласында цифрландыру жетістіктерін тиімді әрі ауқымды пайдалануға бағытталған көптеген жұмыстар жүргізілуде.

Оқу бағдарламалық өнімдеріне келесі оқу-әдістемелік материалдардың электрондық нұсқалары кіреді:

а) иллюстрациялық сипаттағы компьютерлік презентациялар;

ә) электрондық анықтамалық сөздіктер мен оқулықтар;

в) нақты процестерді имитациялау мүмкіндігі бар зертханалық семинарлар;

г) оқыту бағдарламалары;

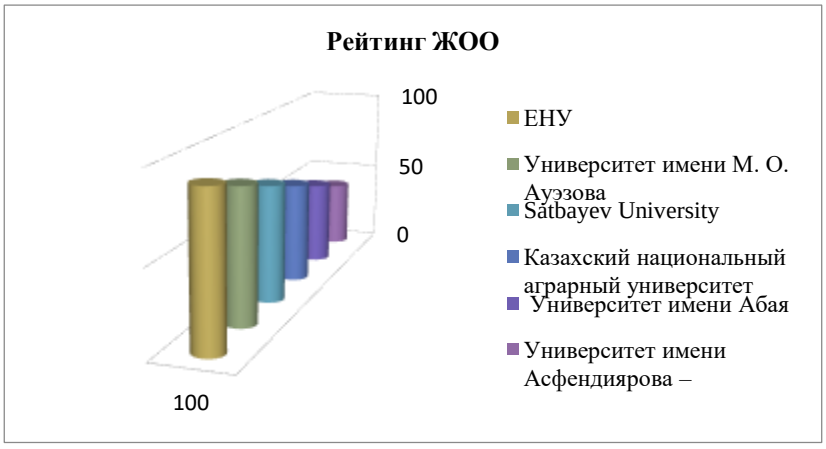
д) тестілік жүйелер.

Цифрландыру кезінде пайдаланған ресуртың бірі-Зуум платформасы. Бұл платформаны Коронавирустың залалы, жаңа технологияның алабы десекте болады. Яки Зуум-конференция, жиналыс, сұхбат, сабақ, бетпе-бет жүретін жиынның бәрі қазір Зуум деген үш әріпке сыйып кетті. Құдіреті неде десеңіз, Заманына қарай заңы, тоғайына қарай аңы. Яғни Covid-19 адамзаттың алға қойған мақсаттарына білгенін істеген кезде біз тығырықтан шығу амалын іздеп сабылдық. Таптық. Алғашында жер басып жүрген 7 млрд адамды төрт қабырғаға қамаған дерттің келгенінен кеткені тез болар деп онлайн өмірге қырын қарағанымыз рас. Беріспеуге тырыстық. Қол алысып амандасып, қарсы отырып жиын жасап сабақта қатар отырып бұйым жасап бұрынғыдай көргіміз келді.

2018 жылдан бастап Қазақстанда "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасы іске асырылуда, онда бес басым бағыт белгіленген, олардың ішінде неғұрлым маңыздылары "экономика салаларын цифрландыру" және "адами капиталды дамыту" болып табылады.

Цифрлық білім берудің пилоттық жобасы – ашық білім берудің ұлттық платформасы қашықтықтан оқыту, телеконференциялар мен вебинарлар, білім беру курстары, онлайн сабақтар кешені, объектіге бағытталған бағдарламалау, робототехника, 3D модельдеу және басып шығару, қашықтықтан емтихан тапсыру және қабылдау жүйелерінен тұратын аппараттық-бағдарламалық кешен.

Қазақстандық ЖОО цифрландыру мәселесін меңгере отырып, арасында әлемдік рейтингте Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ көш бастап тұр. Сонымен қатар, өткен жылмен салыстырғанда оқу орны 10 жолға түсіп, 175 орынға ие болды. Ал Нұрсұлтан қаласында орналасқан Гумилев атындағы ЕҰУ, керісінше, 357 жолдан 328 жолға көтерілді.

1 кесте - ЖОО көрсеткіштері

Ескертпе - мәліметтер [2] негізінде автормен құрастырылды

Цифрлық рефолюция біздің көз алдымызда өтуде. Оған дәлел, Нұрсұлтан қаласында Bilim Land компаниясының ұйымдастырумен 2021 жылдың 3-4 қараша аралығында XXI ғасыр педагогикасы функционалдық және цифрлық сауаттылық тақырыбында кең ауқымды жиналыс өтті. Аталған іс-шарада цифрлық трансформациялау жағдайында оқытушы мен

студенттердің заманауи құзіреттілігін қалыптастыру қажеттілігі туралы мәселелер қаралды. Бұл мәселелерде цифрлық платформаны пайдалану тәжірибесімен бөліскен, Қазақстанның түрлі аймақтарынан келген оқытушылар мен әдіскерлер арқасында толығырақ зерттелді. Жиналыс барысында BilimKids BilimUstaz BilimTutor BilimShop Tanym BilimCenter жобаларының таныстырылымы жүргізілді.

BilimLand экожүйесі функционалдық сауаттылықты арттыру мақсатында BilimCenter.kz цифрлық білім беру порталын іске қосты. Платформа мұғалімдер, студент пен оқушыларға арналған «Функционалдық сауаттылық» курсын әзірледі. Порталдың мазмұны зерттеудің негізгі және инновациялық бағыттарын қарастырады.

- Ғаламдық құзіреттіліктер;
- Шығармашылық ойлау
- Цифрлы әлемде оқыту
- Шет тілі сияқты зерттеулердің әр циклінде инновациялық жаңа бағыттар бар.

Пандемия-білім берудегі цифрлы трансформацияны жеделдетіп, соның негізінде білім берушілер баға жетпес тәжірибе жинады. Жаңа дағдылар қалыптастырып, цифрлық біліктілігін арттырды. Ал білім алушылар платформа мен сапалы контентке қол жеткізе отырып, сауаттылықтарын дамытты. Осылайша, платформа көздері- оқытушы мен студенттердің сенімді цифрлық көмекшісіне, Қазақстандық электрондық оқыту жүйесінің тірегі болады деп сенеміз. Алдыңғы оқу жылы кезінде, яғни қысыл-таяң жағдайда министрліктер, оқытушылар, әдіскерлер қауымы бір жеңнен қол, бір қолдан бас шығарып жалпы саны 900-ге тарта адам 9 ай бойы жұмыла отырып қауырт жұмыс істеді.

Және де заңда «Қашықтықтан оқыту» туралы заңдар енгізілмеген, яғни ешқандай құжат бекітілмеген болатын. Алайда Білім мен Ғылым министрлігінің бақылауымен дер кезінде заңдастыру мәселелері шешілді. Қазіргі күні «Қашықтықтан оқыту» туралы заңға енгізіліп, ресми түрде бекітілді. [3]

Қорытынды. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының мақсаттары орта мерзімді перспективада Қазақстан Республикасы экономикасының даму қарқынын жеделдету және цифрлық технологияларды пайдалану есебінен халықтың өмір сүру сапасын жақсарту, сондай-ақ ұзақ мерзімді перспективада Қазақстанның экономикасын болашақтың цифрлық экономикасын құруды қамтамасыз ететін түбегейлі жаңа даму траекториясына көшіруге жағдай жасау болып табылады.

2018-2022 жылдар кезеңінде іске асырылатын Бағдарлама еліміздің флагмандық салаларын технологиялық жаңғыртуға қосымша серпін беруді қамтамасыз етеді және еңбек өнімділігінің ауқымды және ұзақ мерзімді өсуіне жағдай жасайды.

Стартаптардың тиімді жұмыс істейтін экожүйесі – Қазақстан үшін озат ақылдардың «тартылу нүктесі» болу және АКТ саласында, сондай-ақ басқа салаларда да прогресивті идеялардың генераторы болу мүмкіндігі. Қазақстанда осындай стартап индустрияны құру– оңай мақсат емес, бірақ оны іске асырудағы азғантай кешеуілдеудің өзі елдің дамуын жылдарға кейінге қалдыруға қабілетті. Сондықтан дәл қазір ұзақ мерзімді өзгерістерді қосу үшін негізді қалау өте маңызды, стартаптар экожүйесін дамытуға шаралар осыған бағытталған.

Дамыған стартап-ортасының негізгі элементтері:

- технологиялық кәсіпкерлер – инновациялық идеялардың негізгі көзі болатын дарындар;
- «ақылды» қаржыландырумен айналысатын кәсіби инвесторлар;
- тиімді экожүйе – кәсіпкерлердің дамуын қолдайтын инфрақұрылым;

2022 жылға қарай бұл бағытты табысты іске асуы мынаны білдіреді:

1. Қазақстанда бастамашылық жасалған технологиялық-стартап жобалар санын және олардың капиталдандыру жиынтығын көбейту.

2. Қазақстанда жылдам өсетін экожүйе қажеттіліктерін қамтамасыз ететін венчурлік капиталдың жеке меншік кәсіби саласының болуы.

3. Қазақстандық стартаптардың халықаралық аренадағы "сәттілік тарихы", оның ішінде "экзиттер".

Сонымен қатар, Қазақстанның БҰҰ АКТ даму индексіндегі 30 алдыңғы қатарлы елдердің құрамына кіруі Бағдарламаны іске асырудың маңызды нәтижесі болады.

Бұдан да кең ауқымда цифрландыру бағдарламасын сәтті енгізу елді алғашқы бейнелері енді білініп келе жатқан ғылыми-техникалық және әлеуметтік дамудың келесі тегеуріндеріне дайындайды.[4]

Әдебиеттер тізімі:

1. Алиева Э.Ф., Алексеева А.С., Ванданова Э.Л., Карташова Е.В., Резапкина Г.В. Цифровая переподготовка: обучение руководителей образовательных организаций // Образовательная политика. 2020. № 1 (81). С. 54–61. URL: https://edpolicy.ru/digital-retraining ()

2. Антонова Д.А., Оспенникова Е.В., Спирин Е.В. Цифровая трансформация системы образования. Проектирование ресурсов для современной цифровой учебной среды как одно из ее основных направлений // Вестник Пермского государственного гуманитарно-педагогического университета. Серия: Информационные компьютерные технологии в образовании. 2018. № 14. С. 5–37.URL:https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-transformatsiya-sistemyobrazovaniya-proektirovanie-resursov-dlya-sovremennoy-tsifrovoy uchebnoysredy-kak-odno-iz-ee. (Қаралған күні 17.11)

3. Формирование цифровой грамотности обучающихся: Методические рекомендации для работников образования в рамках реализации Федерального проекта «Цифровая образовательная среда» / Авт.-сост. М.В. Кузьмина и др. – Киров: ИРО Кировской области, 2019. - 47 с. URL: https://www.kirovipk.ru/wp-content/uploads/2019/12/formirovanie-czifrovojgramotnosti-obuchayushhihsya-metodicheskie-rekomendaczii-dlya-rabotnikovobrazovaniya.pdf (Қаралған күні 18.11)

4. Мухин О.И. Формирование таланта в эпоху цифровизации. Модель обучения одаренных и талантливых учащихся // Вестник Пермского государственного гуманитарно-педагогического университета. Серия: Информационные компьютерные технологии в образовании. 2017. № 13. С. 19–33. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-talanta-v-epohutsifrovizatsii-model-obucheniya-odarennyh-i-talantlivyh-uchaschihsya. (Қаралған күні: 17.11)

ӘОЖ 372.851.02

Жанысбаева Р.М. п.ғ.м., аға оқытушы
Нуркенова Г.К. п.ғ.м., аға оқытушы
«Bolashaq» Академиясы,
Қарағанды қ. , Қазақстан Республикасы

ҚАШЫҚТЫҚТАН БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ-ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ БІЛІМ БЕРУДІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛІНІҢ НЕГІЗІ

Аңдатпа. Мақала жоғары оқу орнындағы білім берудің инновациялық тәсілінің бірі қашықтықтан оқыту технологиясы мәселесіне арналған. Мақалада мәселенің өзектілігі айқындалып, практикалық маңыздылығы ашылған. Алдымен қашықтықтан оқыту туралы жалпы түсінік беріліп, одан кейін оның қазіргі таңдағы ұйымдастыру формалары қарастырылған. Атап айтсақ, онлайн, оффлайн оқыту формаларына талдау берілген. Олардың осал тұстары мен артықшылықтары айқындалған. Сондай-ақ білім алушылардан алынған сауалнаманың нәтижесі беріліп,соның негізінде қорытынды жасалған.

Кілт сөздер: қашықтықтан оқыту, онлайн, офлайн, асинхрондық оқыту, синхрондық оқыту, инновациялық тәсіл, технология.

Бүгінгі таңдағы әлемдегі болып жатқан эпидемиологиялық жағдай оқытуды дәстүрлі формадан ешбір дайындықсыз қашықтықтан оқыту жүйесіне бірден ауысуға мәжбірлегені баршамызға мәлім. Әрине, қашықтықтан оқыту жүйесі жаңалық емес. Онымен біз оқытудың жаңа технологияларының бірі ретінде теориялық тұрғыдан жете таныс болғанымыз рас. Алайда теориялық тұрғыдан білу мен тәжірибелік тұрғыдан меңгеру екеуі екі түрлі мәселе екені анық.

Қалай десек те, қашықтықтан оқыту жүйесін тәжірибеде қолдануға сақадай сай емес болғанымызды мойындауға тура келеді. Сондықтан бұл оқыту жүйесі білім берушіге де, білім алушыға да бастапқы кезеңде оңайға тимегені айқын. Бірақ аталмыш мәселе уақыт күтірмейтін

болғандықтан кімге болсын қашықтықтан оқыту жүйесін аз уақыт аралығында тез меңгеріп алуға тура келді.

Қашықтықтан оқытуға қысқа түсініктеме бере кететін болсақ, ол педагог пен білім алушы арасында қашықтықтан ғаламтор ресурстарының көмегі арқылы өтілетін оқытудың формасы, яғни ғаламтор желілерінің көмегімен белгілі бір ара қашықтықта оқыту болып табылады.

Бүгінде қашықтықтан оқытудыұйымдастырудың онлайн және оффлайн формаларықолданылады.Біріншісі онлайн(синхрондық) оқыту. Бұл нақты белгілі бір уақыт режимінде болатын онлайн немесе қашықтықтан оқыту. Синхронды оқытуда оқу бір уақытта жүрсе де, білім алушылар міндетті түрде сол жерде немесе тіпті бір жерде болуы міндетті емес. Синхрондық оқыту білім алушыларға сұрақтар қоюға және сол жерде жауаптар алуға, яғни кері байланыс жасауға мүмкіндік береді. Бұған мысал ретінде оқытуды *ZOOM, Teams, Google Meet, Moodle – дағы вебконференция және т.б. арқылы жүргізу.*

Синхрондық оқытудың артықшылықтары тоқталып өтетін болсақ, білім алушылар оқытушымен және басқа білім алушылармен оңай қарым-қатынас жасай алады, бұл топтық сабақтарға мүмкіндік береді. Синхрондық оқыту нақты уақыт режимінде жүреді, сондықтан білім алушылар тез арада кері байланыс ала алады. Идеялар мен пікірлерді басқа қатысушылармен тез бөлісуге болады. Егер білім алушыларда курсты меңгеру барысында қиындық туындаса, синхронды оқыту оларға сұрақтар қоюға, жедел жауаптар алуға, оқытушының көмегін алуға мүмкіндік береді. Алайда аталған оқу формасының да кемшіліктері жоқ емес. Білім алушылар белгілі бір уақытта онлайн режимінде болуы керек, сондықтан олардың оқуы белгілі бір оқу кестесіне сәйкес келуі керек. Нақты уақыттағы синхронды оқытудың топтық динамикасына байланысты кейбір білім алушылар қажетті жеке көңіл бөлмейтіндіктерін сезінуі мүмкін. Білім алушылар курстың мазмұнын қаншалықты жақсы түсінетіндігінің тиімділігі білім алушылардың өздеріне қарағанда оқытушының сапасына байланысты. Сондықтан педагог толық дайын болуы тиіс.

Қашықтықтан оқытуды ұйымдастырудың екінші формасы оффлайн (асинхрондық) оқыту. Бұл оқытуды ұйымдастыру формасы білім алушыларға көбірек бағытталған. Бұл білім алушыларға белгілі бір уақытта белгілі бір жерде болу қажеттілігімен байланысты шектеусіз білім алуға мүмкіндік береді. Ғаламторға қол жетімді болған кезде білім алушылар курс материалдарын кез-келген уақытта және кез-келген жерден оқи алады. Асинхрондық оқытудың мысалдары ретінде электрондық поштаға оқыту таратылымы, блогтар, алдын-ала жазылған бейне сабақтар немесе вебинарлар, ғаламтор -форумдар және пікірталас клубтарын айтуға болады.

Асинхрондық оқытудың артықшылықтары: ол үлкен икемділікті қамтамасыз етеді. Әдетте белгілі бір мерзім болса да, білім алушылар өз қарқынымен оқи алады және кез-келген уақытта және кез-келген жерден курсқа қол жеткізе алады. Бұл әр түрлі жерлерде тұратын білім алушыларды оқытудың үнемді әдісі. Өйткені, олар уақыт белдеуіне немесе орналасқан жеріне қарамастан курстардан өте алады. Асинхрондық оқыту кезінде білім алушылар оқып жатқан материалды қарастыруға көп уақыт алады, яғни олар оны мұқият игереді.Асинхрондық оқытудың кемшіліктеріне білім алушылароқытушыға қол жеткізе алса да, оқытудың бұл түріндегі байланыс шектеулі болуы мүмкін. Сұрауларға жауаптар бірден берілмеуі мүмкін (мысалы, электрондық поштаның жауабын күту қажет болуы мүмкін). Тікелей қарым-қатынастың болмауы кейбір адамдарды оқшауланған сезінуге мәжбүр етеді. Бұл мотивацияның төмендеуіне және оқуға деген қызығушылықтың төмендеуіне әкелуі мүмкін. Асинхронды оқытудан өткен студенттерге қажетті курсты сәтті аяқтау үшін өзін-өзі тәрбиелеу және зейін қою қажет.

	Оқытушы компьютермен жоғары дәрежеде сауатты жұмыс істей білуі қажет
Қашықтықтан оқыту тәсілімен оқытатын оқытушыларға және осы істе мүдделі басқа да адамдарға бірнеше талаптар қойылады:	Қашықтықтан оқытудағы мақсаттары мен міндеттері, оның алдағы уақытта ақпараттық технология және коммуникация құралдарының негізінде дамуы туралы білуі қажет
	Қашықтықтан оқыту технологиясын жетік білетін, білім саласындағы қызметкерлерді, оқушыларды таныстыра білуі қажет
	Оқытушының ақпараттық құралдармен жұмыс істеуге іс жүзінде дағдылануы қажет
	Оқытудың телекоммуникациялық құралдарын қолдану ісіне дағдылануын қалыптастыру қажет
	Жинақталған түрде оқу бағдарламасын құрайтын белгілі бір тәртіптегі модульдік курстардың әдістемелерін баяндай және курстарды өткізуді ұйымдастыра білуі қажет
	Оқу үрдісін қашықтықтан оқыту шеңберінде жүргізу ісіне жан-жақты даярлау, қашықтықтан оқыту жүйесі бойынша сабақ өткізу үрдісінде үйлестіруші болуы қажет

1 сурет - Оқытушы компьютермен жоғары дәрежеде сауатты жұмыс істей білуі қажет

Ескерту – [1] негізінде автормен құрастырылған.

Біздің«Bolashaq» академиямыздың білім алушыларының қашықтықтан оқу жүйесі туралы пікірлерін анықтау мақсатында шағын зерттеу жасалды. Қашықтықтан оқытудың артықшылықтары (білім алушылардың пікірі бойынша): қашықтықтан оқытудың артықшылықтары жоқ-37%, Кейбір білім алушылармен байланысқа түспеу мүмкіндігі-5%, кейбір оқытушылармен байланысқа түспеу мүмкіндігі-0%, тестілеу негізінде объективті баға алу мүмкіндігі-21%, қашықтықтан үйден оқудың мүмкіндігі-49%, желілік педагогтан жеке кеңес алу мүмкіндігі-4%, компьютерде жұмыс істеуден рахаттану-9%, оқудың жеке қарқыны-41%, пән бойынша материалдың қосымша көлемі-28%.

2 сурет – Қашықтықтан оқытудың артықшылықтары (білім алушылардың пікірі бойынша)

Ескерту – [1] негізінде автормен құрастырылған.

Қашықтықтан оқытудың басқа оқу формаларына қарағанда ыңғайлылығы мен артықшылықтары бар екеніне көзіміз жетіп отыр. Ең алдымен, қашықтықтан оқыту білім беру

қажеттіліктері мен өзіндік дербес ерекшеліктеріне сүйене отырып, өз қарқынымен оқуға мүмкіндік беретінін атап өткен жөн. Қашықтықтан оқыту процесінде заманауи технологиялар қолданылады, бұл болашақта жұмыста және күнделікті өмірде пайдалы болатын дағдыларды игеруге мүмкіндік береді. Ең маңызды ыңғайлылықтардың бірі оқу кестесін, сабақ кестесін, сондай-ақ оқытылатын пәндер тізімін түзету және құру мүмкіндігі. Тағы бір артықшылықты атап өтпеуге болмайды, ол өнімді оқытуға ықпал ететін ең ыңғайлы және таныс ортада оқыту болып табылады [2].

Қашықтықтан оқытуда педагогқа үлкен жауапкершілік жүктеледі. Педагог курстың бағдарламасының құрылымын дайындап, оны қашықтықтан білім беру жүйесімен астастырып бейімдейді, оқу үрдісінің барысын қадағалап, тапсырмаларды орындау барысында, өз бетімен бақылау-пысықтау жұмыстарын орындау жөнінде ұсыныстар береді. Бұл ретте қашықтықтан оқыту жүйесінің әдістерінде көрсетілгеніндей, көңіл-күй, психологиялық қарым-қатынас бой көрсетеді. Қашықтықтан оқыту тәсілі бойынша жұмыс істейтін оқытушы оқытудың жаңа технологиясын, оқытудың компьютерлі және тораптық жүйелерін жетік біліп, олармен іс жүргізу ісін орындау шарт.

Әдебиеттер тізімі:

1.«Қашықтан оқыту – заман талабы», Ақшалова Б.Н., Алмабаева Г.Б.ҚазҰУ Хабаршысы, ғаламтордағы сілтемесі: https://articlekz.com/kk/article/23533

2.Субочева А. Д., Субочева О. Н. (2014) Инновационные методы обучения как способы активизации мыслительной деятельности студентов. Международный научно-исследовательский журнал. № 9 (28). 136 –139 с. URL: https://research-journal.org/social/innovacionnye-metody-obucheniya-kak-sposoby-aktivizacii-myslitelnoj-deyatelnosti-studentov/

УДК373.3

Калачева К.Л., обучающийся 3 курса
ОП «Педагогика и методика начального обучения»
Чункурова З.К., магистр, старший преподаватель
Казахстанско-Американский свободный университет,
г. Усть-Каменогорск, Республика Казахстан

ТЕХНОЛОГИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Аннотация: тезис доклада посвящен анализу педагогической технологии критического мышления. В данной работе будут рассмотрены этапы, функции и основные методические приемы развития критического мышления. Также описаны этапы и функции, которые они выполняют в образовательном процессе. Рассмотрено применение технологии критического мышления в работе с младшими школьниками. Влияние данной технологии на мыслительный процесс младших школьников.

Ключевые слова: критическое мышление, прием, технология, стадия, этап, школьники, образовательный процесс, функции, средства.

«Образование должно быть истинным, полным, ясным и прочным»
Я.А. Каменский

В современном мире существует множество различных средств, чтобы добиться такого уровня образования. Одно из таких средств – педагогическая технология. Для начала рассмотрим сам термин педагогическая технология. По мнению М.В. Кларина «Педагогическая технология» означает системную совокупность и порядок функционирования всех личностных, инструментальных и методологических средств, используемых для достижения педагогических целей. Но в настоящее время для достижения педагогических целей используется большое количество педагогических технологий. И каждая из этих технологий привносит что-то новое в

педагогический процесс и делает его более эффективным. В данной работе мы рассмотрим такую технологию как, технология критического мышления.

*1.1*Понятие критического мышления

Что понимается под критическим мышлением?

Это тот тип мышление, при котором ко всему относятся критически и любые утверждения не принимают без доказательства. Но при этом оставаться открытым к новым методам и идеям. Критическое мышление является необходимым условием для свободы выбора, качества прогноза и ответственности за собственные решения.

Также критическое мышление можно описать как: свободное, независимое, рефлексивное, оценочное, аналитическое. Критически мыслить - значит быть любознательным и использовать методы исследования. Критическое мышление характеризуется тем, что:

- ✓ это мышление независимо;
- ✓ это обобщенное мышление;
- ✓ это проблематичное и оценочное мышление;
- ✓ это обоснованное мышление;
- ✓ информация - это отправная точка, а не конечная точка мыслительного процесса;
- ✓ все начинается с того, что вы задаете вопросы и выясняете проблемы, которые необходимо решить.

1.2Цели, фазы и функции технологии критического мышления

Технология развития критического мышления была разработана Чарльзом Темплом, ДжинниСтилом и КуртисомМередитомв США в конце XX века. В ней собраны идеи и методы технологий коллективных и групповых способов обучения, а также сотрудничества и развивающего обучения. В России данная технология появилась в 1997 году.

Целью технологии критического мышления является развитие у учащихся навыков мышления, необходимых как в школе, так и в повседневной жизни: умение принимать обоснованные решения, работать с информацией, анализировать различные аспекты явлений и т.д.

Конструктивную основу технологии критического мышления составляют три фазы организации учебного процесса: фаза вызова, осмысления и размышления [1].

1. *Вызов*

На фазе вызова происходит актуализация имеющихся знаний у обучающихся с целью пробуждения интереса к получению новой информации и определения цели рассмотрения той или иной темы. В процессе повышения внимания к объекту или предмету у обучающихсяповышаются показатели когнитивной деятельности, в основе которой и лежит стремление к познанию. На этом этапе педагог играет пассивную роль, и в то же время значительную, т.к. требуется внимание и наблюдение за поведением учеников.

Функции:

- ✓ Мотивационная (стремление к работе с новой информацией, пробуждение интереса к теме).
- ✓ Информационная.
- ✓ Коммуникационная (бесконфликтный обмен мнениями).

2. *Осмысление*

На фазе осмысления обучающийся начинает знакомство с новой информацией. Происходит ее систематизация и исходя из этого корректировка поставленных целей обучения. Фаза осмысления позволяет применить фильтр к поставленным на фазе вызова вопросам. Большая часть из них отсеивается, а вопросы, которые остались становятся более предметными. Обучающиеся учатся формулировать вопросы по мере соотнесения старой и новой информации в следствии чего происходит формирование собственной позиции. Деятельность педагога направлена на сохранение интереса к теме при непосредственной работе с новой информацией.

Функции:

- ✓ Информационная.
- ✓ Систематизационная (классификация информации по категориям знания).

3. Размышление (рефлексия)

Рефлексия – это фаза обратной связи, на которой учениками анализируется вся информация, происходит обмен мнениями и высказывание своей точки зрения. Этот этап является свя-

зующим для собственного опыта и появившимся в процессе этих трех фаз технологии критического мышления.

Функции:

✓ Коммуникационная (обмен мнениями о полученной, новой информации).

✓ Информационная.

✓ Мотивационная (побуждение к расширению информационного поля).

✓ Оценочная (оценивание процесса, соотнесение новых и имеющихся знаний).

*1.3*Основные методические приемы развития критического мышления

«Инвентаризация» - составление списка известной информации.

Учащиеся записывают информацию, которую они знают по выбранной теме. В дальнейшем соотносят новую информацию с уже имеющейся и дополняют ее.

«Верите ли вы…?» - верные и неверные утверждения

✓ На стадии вызова учащиеся, выбирая «верные утверждения» из предложенных учителем, описывают заданную тему (ситуацию, обстановку, систему правил).

✓ На стадии осмысления и рефлексии, работая с новой информацией, они проверяют правильность первоначального выбора.

Ключевые слова

Учитель называет ключевые слова – учащиеся используют их для определения темы урока (или задачи, или предполагаемого содержания текста и т.д.).

4. «Тонкие» и «толстые» вопросы

Толстые вопросы:

Объясните, почему?

Почему Вы думаете?

В чем различие?

Предположите, что будет, если ...?

Тонкие вопросы:

Кто?Что?Когда?Где? Согласны ли Вы ...?Верно ли ...?

5. Таблица ЗХУ«Знаю – хочу узнать - узнал».

6. Прием «ИНСЕРТ» - маркировка текста значками по мере его чтения

I – interactive- интерактивная

N – noting - размечающая

S – system - система

E – effective - дляэффективного

R - reading and - чтенияи

T - thinking - размышления

Содержание приема:

1. Чтение текста с маркировкой:

«V» - уже знал

«+» - новое

«-» - думаю иначе, не согласен

«?» - не понял, есть вопросы

7. Зигзаг –групповая работа с текстом

Этот метод используется для изучения и систематизации большого объема материала. Суть в том, что текст разделен на небольшие смысловые отрывки и используется для взаимного обучения. Количество выдержек должно соответствовать количеству участников в группе. Каждый студент работает со своим собственным текстом, после чего студенты переходят в другие группы - экспертные группы. Новые группы формируются таким образом, чтобы в каждую группу входили специалисты по одной и той же теме. Эксперты составляют общую схему изложения рассказа по данной теме. Затем студентов переводят в начальные группы, где оказываются специалисты по всем смысловым пассажам. Каждый из них знакомит со своим текстом других членов группы [2]

8. Эффективная лекция

✓ Стадия вызова: заполнение графы «Что мы знаем по данной теме» в таблице перед этим обсудив в парах.

✓ Стадия осмысления (поэтапное прослушивание лекции): на каждом этапе учащиеся индивидуально отмечают в 1 графе таблицы знаками + и – верность предположений и конспективно заполняют 2-ю графу «новая информация».

✓ Стадия рефлексии: учащиеся в парах сопоставляют 1 и 2 графы, обсуждают результаты работы.

Итоговая рефлексия: коллективное обсуждение результатов работы

9. Кластер ("гроздь") - графический метод систематизации материала, выделения смысловых единиц тестов и их графического оформления в определенном порядке в виде связки

10. Синквейн – это стихотворение, представляющее собой синтез информации в сжатой форме. Это позволяет вам отразить или описать суть концепции на основе полученных знаний.

11. РАФТ -идея состоит в том, что писатель или рассказчик выбирает для себя определенную роль, т.е. он не пишет текст от своего имени. Для робких, неуверенных в себе студентов это устраняет страх самовыражения.

Р – роль, от чьего лица составляется текст

А- аудитория кому адресован текст

Ф- форма

Т – тема

*1.4*Применение технологии критического мышления в начальных классах

Являясь будущим педагогом начальных классов, хотела бы рассмотреть использование данной технологии с младшими школьниками. В младшем школьном возрасте детям закладывают базовые знания, фундамент, с которого начинается путь ученика. Именно этот этап является главным в обучении, ведь от него зависит стремление к знаниям и успеваемость ребенка. В начальных классах происходит становление, целостное развитие и выявление способностей ученика, а также формирование умений, мотивов и желания учиться. Для совершенствования системы образования в практику внедряются различные технологии обучения. В данном случае рассмотрим, что дает технология критического мышления младшим школьникам.

Во-первых, благодаря данной технологии у ребенка повышается интерес и мотивация к учебному процессу.

Во-вторых,обучающиеся учатся работать с информацией, сортировать и критически оцениватьее.

В-третьих, у младших школьников формируются коммуникативные навыки и ответственность за полученные знания. Ученики учатся делать выводы исходя из имеющейся информации и отстаивать свою точку зрения.

Обучение по данной технологии является достаточно результативной, т.к. младшим школьникам закладываются очень важные навыки такие как: работа с новой информацией и имеющимися знаниями, коммуникативные навыки (выражение своего мнения и умение отстоять свою точку зрения), анализ информации и подведение итогов.

Таким образом в данной статье мы рассмотрели такую технологию как, технология критического мышления. Также были разобраны понятие критического мышления, основные методические приемы развития критического мышления, модель и функции трех фаз данной технологии.

В ходе работы в рамках данной модели студенты осваивают различные способы интеграции информации, учатся формировать и выражать собственное мнение на основе осмысления различного опыта, идей и представлений, выстраивать выводы и логические цепочки доказательств, выражать свои мысли четко, уверенно и правильно по отношению к другим [3].

Исходя из данной работы можно сделать вывод, что технология развития критического мышления является довольно эффективной и значительно улучшает качество образования и знаний, полученных учениками. Благодаря данной технологии, ученики в дальнейшем не столкнуться с проблемой выражения своего мнения и работы с информацией. Процесс обработки информации будет проходить намного быстрее и проще для них. Также технология критического мышления облегчает обучение тем, что в процессе обсуждения, сортировки информации и выстраивания логических цепочек доказательств материал усваивается намного быстрее и легче.

Список литературы:

1.Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. Анализ зарубежного опыта. – М., 1989. – 77 с.

2.Муштавинская И.В. Технология развития критического мышления на уроке и в системе подготовки учителя. – СПб.: СПбАППО, 2009. – 150 с.

3.Технология развития критического мышления: [Электронный ресурс]: URL: https://www.ya-roditel.ru/professionals/pedagogika/tekhnologiya-razvitiya-kriticheskogo-myshleniya/ (дата обращения: 17.04.2018 10:00).

ӘОЖ 372.737:473.32

Карамусова Р.Г., Омирбаев О.М.
№ 8 Жалпы орта білім беретін мектеп (ЖОББМ)
Семей қ.,Қазақстан Республикасы

РЕФЛЕКСИЯ – ШЫҒАРМАШЫЛ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа. Рефлексия –сабақтың негізгі компоненттерінің бірі . Мақалада рефлексивтік іс-әрекет білім - алушыға өзіндік талдау кезінде ғана байқалатын өзіндік жеке дара ерекшеліктерін тануына мүмкіндік туғызады.Рефлексивті орталық тұлғаның шығармашылық еркіндігі. Ол – дамытушылық қарым-қатынас жүйесі. Мұндай ортаның барлық қатысушылары ашық бірлескен әрекетті бірлесе талдау арқылы өздерінің ішкі «қорларын» ашуға мүмкіндік. Рефлексия нәтижесі дегеніміз - міндеттерді шешу тәсілдерін түсіну және алған өзара әрекеттестік өнімділігін бағалау.

Кілт сөздер:рефлексия,білімдік мақсат, әдіс – тәсіл, оқыту үдірісі, нәтижелі сабақ, ой толғаныс, субъектілердің ашықтығы.

Бүгінгі таңда мұғалім қандай болу керек, оның кәсіби біліктілігі қандай жолдармен көрінеді? Мұғалім ең алдымен, бала жанының тамыршысы болуы тиіс. Бала жүрегінің перделерін дәл тауып, оны ойната білу оңайлықпен келмейді. Бұл ұстаздың өз мамандығына деген сенімділігі, бейімділігінен, айқын мақсатынан және бала жүрегіне жол таба білуінен көрінеді. Осы үшеуі мұғалім мейірімділігімен ұштасқанда нағыз тамыршы бола алады. Оқытуға деген ынта, өзіндегі барды асқан мейірімділікпен жеткізе білу ұстаз шеберлігінің бір қыры. Өз ісіне берілген, жаңалықты жатсынбай қабылдайтын, ұлттық қасиеттеріміздің асылдарын асқақтата отырып, шәкірттеріне нұр құятын ұстазды ғана бүгінгі күннің лайықты тұлғасы деуге болады. Бұл лайықты тұлғаға жету үшін ізденіске жүру қажет деп ойлаймын. Мұғалім ең алдымен өзін-өзі дамыту қабілетін қалыптастыруға, педагогикалық шеберліктің дамуына ат салысу керек. Өйткені, біздің қоғамға жаңа мағлұматтарды қабылдап қана қоймай, оны ойлана отырып, сыни талқылап, ой елегінен өткізе білетін ұрпақ қажет. Яғни, оқушылар мағлұматтар мен идеяларды өз беттерімен, тәуелсіз меңгеріп, осы алған мәліметтері пайдалы болатындай ойланулары керек. Олар жаңа идеяларды әр түрлі көзқараспен зерттеп, шынайылығы мен пайдасын талқылап, идеяның жалпы құндылығын анықтай алулары қажет. Сондықтан сыни тұрғыдан ойлайтын мұғалімдер ғана балалардың сыни тұрғыдан ойлауына, дамуына ықпал ете алады. Бірақ, ең алдымен, біз рефлективті білім беру ұғымын саралап, сыни тұрғыдан ойлаудың білім беру бағдарламасында туындаған қажеттілігін ескеруіміз керек.

Рефлексивті орталық тұлғаның шығармашылық еркіндігі, ол – дамытушылық қарым-қатынас жүйесі. Мұндай ортаның барлық қатысушылары ашық бірлескен әрекетті бірлесе талдау арқылы өздерінің ішкі «қорларын» ашуға мүмкіндік алады. Біліктілікті арттыру жүйесіндегі рефлексиялық орта дамытушылық, дамушылық қарым-қатынастар жүйесі болып табылады. Ол субъектінің ішкі әлеміне қатысты көп деңгейлі және күрделі үрдіс. Мұнда субъектілердің ашықтығын, психологиялық теңдігін сақтау басты шарттардың бірі болып табылады. Мұндай жағдай оқушылардың да, мұғалімдердің де бірін-бірі толықтыра отырып, бірлесе дамуға жетелейді. Рефлексиялық мәдениетті дамытудың қазіргі кездегі мәнінің артуы әр түрлі инновациялық-гуманистік әдістердің пайда болуына әкелді. Қазіргі білімдік

мақсаттарға сай оқушыны рефлексия жасауға дағдыландыру мұғалімдердің басты мақсатының бірі болғандықтан, ол –сабақтың да негізгі компоненттерінің бірі болуы тиіс[2,43-б.].

Рефлексивтік іс-әрекет білім алушыға өзіндік талдау кезінде ғана байқалатын өзіндік жеке дара ерекшеліктерін тануына мүмкіндік туғызады. Білімді саналы түрде өзіндік қорыту, яғни рефлексия нәтижесінде ғана жүзеге асыруға болады.

Рефлексия нәтижесі дегеніміз - міндеттерді шешу тәсілдерін түсіну және алған өзара әрекеттестік нәтижесінде өз дамуының өнімділігін бағалау. Білім алушылардың кез келген іс-әрекетінің кез келген кезеңі рефлексиямен аяқталуы керек. Джон Дьюи мен Дональд Шонның кітаптарында «ойлану» түсінігін «іс-әрекеттегі толғаныс» және «іс-әрекеттен кейінгі толғаныс» деп көрсеткендей әр сабақтың соңында мен оқушыларға рефлексиялық талдау жасауды тапсырып отырдық. Алғашында оқушылардың, білім алуындағы, іс-әрекеттегі рефлексиялары, сондай-ақ сабақта қолданылатын сұрақтары, қоятын сұрақтарының деңгейі өте төмен екенін байқалды. Бұл бізге қиындықтар туғызды, себебі біздің білім беру жүйемізде олар назардан тыс қалып жатты. Сұрақтар не үшін қойылды? Нақты тура жауап алу үшін бе? Немесе білім берудегі сұрақтар ма, өз назарын бір нәрсеге аудару үшін қойыла ма, өзінің есіне түсіріп, жауап тауып көру үшін бе? ... Сұрақ қою маңызды дағдылардың бірі болып саналады. Себебі сұрақ дұрыс қойылған жағдайда ғана оқушылардың сыни сауалдарға сыни тұрғыдан ойлана отырып жауап беру мүмкіндігі туады. Осы арқылы оқушылардың ізденушілік, зерттеушілік қабілеттерін жақсартады. Жоғары дәрежелі сұрақтар балалардан ақпаратты белгілі дәрежеде қолдануды, қайта ұйымдастыруды, дамытуды, бағалауды, талдауды, яғни, ойлау операцияларына дайын болуды талап ететін сұрақтар. Оқыту барысында оқушыларға «өз сабағына» сырттан қарауға, оқытуындағы жақсы жақтарды көре білуіне және өз ойындағыдай болмаса, сұрақ қоя біліуіне, қалай жоспарлағаны туралы ойланып, келесі сабақта не нәрсеге көңіл бөлу керектігін көре білуге, рефлексия жасауға үйретіп, соған дағдыландыруды мақсат етіп қойдық. Оқыту барысында тағы бір байқалған нәрсе, кейбір оқушылардың сабаққа көңіл бөлмеуі, тыныш келіп, тыныш кетуі және кейбіреулерінің өз ойын ашып айта алмауы, қысылуы, өз ойын басқалардың критикаға салуынан қорқуы. Осындай мәселенің алдын алу мақсатында интерактивті әдістерді, дара тұлға ретінде белсенділігі мен сенімдігін қалыптастырып, өз бетінше ізденімпаздығы мен шығармашылық қабілетін дамытуды қамтамасыз ететін қазіргі кезде өзекті болып отырған оқытудағы жаңа тәсілдердің бірі «рефлексияға» баса назар аудардық. Осындағы рефлексияның бір пайдасы, нәтижесінде оқушылардың шынымен сәл де болса басқаша әрекет жасауына, топта төмен белсенділік танытып отыратын оқушылардың өздері ой бөлісіп отырғанын байқадық. Ішкі уәж демекші, яғни оқушылардың өзіндік мотивациялары артты. Енді өзімнің тәжірибелеріме және ғылыми әдебиеттерге сүйене отырып, тәжірибеде тұлғаның рефлексиялық мәдениетін қалыптастыру дағдыларын дамыту мәселесін қолға алдынды, яғни жоспарланды. Сабақтар топтарға белгілібір мәтін таратып беріп, олар әр сабақтың барысында мәтінге талдаулар жасап, рефлексия ретінде өз ойларын ауызша қорытып, постерға түсіріп немесе эссе түрінде және т.б. тәсілдер арқылы өз ойларын, пікірлерін білдіріп отыруды қадағалауға тырысты. Осы әдістерден де басқа видеофильмер көру, сұхбат, жауап алу, т.б. тәсілдерін қолданылды. Сондай-ақ оқушылар «Менің сыныбымда не болып жатыр?», «Не маңызды?», «Не болып жатқанын қалайша түсіне аламын?», «Осы жағдайға қатысты басқа көзқарас немесе басқа тәсілі бар ма?» деген сұрақтарды қоюды әдетке айналдыруға тырысты. Тәжірибемде оқушылардың кері байланыстарына талдау жасай келе, ондағы проблемаларды анықтап, оған қалай көмектесуге болатындығын , бірге өз оқыту әрекетімді әрі қарай қалай жоспарлау қажеттігін түсіндік. Мүмкіндігінше кері байланыс сұрақтарын оқушы түсінігі мен танымына, олардың даму әрекеттеріне, ойлауына қатысты құрылды. Мысалы, Бұл сабақта мен үшін не қиын болды? Бұл мен үшін неге қиын болды? Бұл қиындықтарды қалай жеңе аламын? Бүгінгі сабақтың соңында қандай сезімде болдым? Сіздің көңіліңіз аз толған нәрсе? Неге? Сізге қолға алуға қажетті қандай қолдау керек…? т.б. сұрақтар арқылы оқыту ортасын бірлесе жасауға еркіндік берілді. Осының нәтижесінде, оқушы әрекеттері мен ойларының, таным түсініктерінің өзгеруіне, түсінуіне әкелді. Кері байланыс – оқушы мен мұғалім арасындағы байланысты дамытушы, туындаған проблеманы бірлесе шешуге бағытталған тәсіл. Оқу әрекетіндегі рефлексия – оқу

әрекетін жүзеге асырып субъекттің ойлау, қабылдау қабілетін жандандырылды. Себебі оқу әрекетіндегі рефлексия арқылы субьект өзінің даралығына, өз ойының дұрыстығына, өзі орындаған тапсырмаларды талдау, бағалау арқылы көз жеткізсе, оқу әрекеті өз пікірін таразылап түсінуге, өз ойын дәлелдеуге мүмкіндік алды. Оқушы рефлексия арқылы өз оқу әрекетінің тәсілін түсініп, білімді саналы меңгере алады, яғни рефлексия – алынған нәтижені талдауға, алдағы жұмыстың мақсатын анықтап, оған жету жолын өңдеуге үйретеді, өзінөзі тексеріп, оқу қызметін бағалауына мүмкіндік береді.[2,48-69 б.].

Сондықтан да рефлексия - өзін-өзі танудың, түсінудің, тексерудің, бақылаудың, бағалаудың негізгі тәсілі және ойлаудың қажетті құралы. Өкінішке орай менің жүргізген тәжірибемде кейбір оқушылар өтілген тақырыптың мәніне жете көңіл бөлмейтінін, қойылған талаптары, шала түсінетіні, тек нәтижені ғана тексерумен шектелетіндігі, соның нәтижесінде жиі сәтсіздікке ұшырайтындықтары, уақыттан ұтылатындықтары, өздеріне сенімсіздіктері байқалады. Нәтижесі оқушы өз әрекетін талдай, бақылай білмейтіндігін көрсетті. Осындай мәселенің алдын алу мақсатында оқушыларда оқу әрекетіне деген рефлексивті қатынасты қалыптастырудың қажеттігін өз тәжірибемде көз жеткізіп, оқу әрекетіне рефлексивті қатынасты қалыптастыруда қазіргі кезде өзекті болып отырған жаңа тәсілдердің бірі «рефлексияға» баса назар аудардық. Сондықтан оқу әрекетіне байланысты идеялар, тәсілдер мен амалдарды таңдап, қолдандық[1,64-78 б.].

Оқушыларды белсенді өмірге, оқу әрекеттерін жандандыруға жетелейтін кеңес беру сипатындағы өздік жұмыстардың бірі - күнделік жүргізу мен хат жазуға (өзіне арналған) машықтандыру. Бұл әдісті қолдану барысында оқушылар өзін толғандырып жүрген мәселелерді қағаз бетіне түсіру арқылы көптеген психологиялық қиын жағдайлардан шығуға үйренеді. Адам әрқашанда өзі туралы біле бергісі келеді, ал оған мүмкіндік бола бермейді. Ендеше, күнделік осы мақсатқа жетуге көмектесетін бірден-бір психологиялық тамаша құрал болды. Хаттың бірнеше түрлерін қолдандық: «Сен ешқашан алмайтын хат», «Менің бұған дейін айтпай келгендерім», «Өзімнің «Менімнен» хат», т.б. Осы әдісті қолданудағы мақсатымыз - оқушыларға аса қажетті өзін-өзі тану, өзінің даму деңгейін орынды бағалауға дағдыландыру, икемділіктерді (рефлексия, сезімталдық, жауапкершілік, эмпатия) қалыптастыру. Оқушылардың көп нәрсені үйрене бастағанын, өзгеріске дайын екенін, өз әрекетіне сын көзбен қарай бастағаны байқалды. Алғашында ойларын толық айта алмады, қысқаша жауап беріп отырды. Рефлексияның маңыздылығы айтылған соң ғана, оған көңіл аудара бастады, күнделікті сабақ барысында өздері сұрақ құрастырып, оған жауаптарды өздері бірлесе беріп отырды. Сұрақтары күнделікті нені қалай меңгергеніне, үйренгеніне, қалай қабылдағанына байланысты құрылды. Бұл біздің жұмысымыздың мазмұнды, терең, жүйелі құрылуына себебін тигізді. Сонымен қатар оқушылардың ойлау деңгейі мен қабылдауын анықтауға, олардың проблемаларына қарай іс-әрекетті бағыттауға көмектесті. Шындығында бір оқушыға «білімді бол» деп айту үшін біріншіден өзіміздің білімді болуымыз керек емес пе?! Сонда ғана жүректен шыққан сөз жүрекке барып қонады, өзіміз білімді болсақ, оқушыларымыз да білімді болатыны сөзсіз[3,18-26 б.].

Ең тиімді сабақ ол – нәтижелі сабақ. Ал сабақтың нәтижесі оқушылардың іс-әрекетінен көрініс табады. Байқағанымыз әлі де болса оқушыларда еркін ойлау, өз ой қортулары жетіспей жатыр. Менің ойым дұрыс па, бұрыс па деген сенімсіздіктері және үлгі бойынша жұмыс жасау дағдылары әлі де басым. Әрине, бір сарынды жұмыс істеуге қалыптасқан оқушыларды еркін ұстау, оқыту жүйесіне жаңа көзқараспен қарауға, жаңа тәсілдермен оқыту оңай шаруа емес екендігін түсіндім. Көптеген мұғалімдерді оқушылардың негізінде бүгін нені білу керегі емес, өздерінің сабақ жоспары, өз міндеттері мен стратегиялары көп ойландырады. Олар өздерін және стратегияларды ғана көреді, өз дауыстарын естіп, және өздерінің әрекетін бақылап, тіпті кейбіреулері алдарында отырған оқушыларды «аңғармайды». Мұндай жағдайда мұғалімді мазалайтын мына сұрақар болуға тиіс: Осы стратегияны не үшін қолданамыз? Осы стратегияны қалай қолданып, сабақтың мақсатына қалай жетеміз? Біз тапсырмаларды оқушымен қалай орындаймыз? Рефлексия – бұл стратегия емес, бұл – дағды, бірақ ол барлық стратегия мен әдістерді ауыстыра алады. Кез келген жағдайда мұғалім ой толғаныс жасай алса, оның әрекеті аяқ астынан болмайды, мұндай мұғалімдерді тез әрі нақты жауап қызықтырмайды, таным

процесі қызықтырады. Мұғалімдер сабағы жайлы ой толғаныс айтқанда, әдетте олар сынау мен қалай оқыту керегі жайлы кеңесті күтеді. Алайда мен олардың әрекетін сынамаймын және талдамаймын. Сабақ барысы туралы әр түрлі сұрақтар қойып, оған жан-жақты ойлауға үйренуге көмектесіп отырдық. Мүмкіндігінше өз қатесін көруге көмектестік. Жіберілген кейбір сәтсіздіктерді ой толғаныс жасау кезінде, келесі жолы оны басқаша жасауды өзі ойланады.

Қорыта айтқанда, сабақ барысында рефлексия тәсілдері мұғалімдердің өз сабақтарында қолданатын әдістеріне айналуы тиіс. Жұмыс жүрген жерде қателік міндетті түрде болатын үрдіс, осы қателіктерімізді түзету арқылы жетістікке жетеріміз сөзсіз. Бір кісіден жетістікке қалай жеткені туралы сұрағанда «жетістікке дұрыс шешімдер арқылы жеттім, дұрыс шешім қабылдау үшін тәжірибе керек, ал тәжірибені қате шешімдерден жинадым» - деп айтқанындай, жақсы идеялар шығуы үшін тәжірибе жинауы керек, ал тәжірибе жинауы үшін қателесуден қорықпай, нақтырақ айтатын болсақ, жалықпай көп іс-әрекет пен көп ойлануы қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мұғалімге арналған нұсқаулық екінші (негізгі) деңгей «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ педагогикалық шеберлігі орталығының баспасы, 2014 ж. –64-81 бет
2. Мұғалімге арналған нұсқаулық үшінші (базалық) деңгей екінші басылым «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ педагогикалық шеберлігі орталығының баспасы, 2014 ж. – 48-81 бет
3. Вартанова, И. И. Психологические особенности мотивации и ценностей у старшеклассников разного пола // Психологическая наука и образование. 2017. – Т. 22. – № 3. – с. 63–70.
4. Варшавская, Е. Я. Российская NEET-молодежь: характеристики и типология // Социологические исследования. 2016. – №. 9 (2). – С. 31–39.
5. Тұрғанбекова Б.А. Мұғалімнің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе. – 18-31 бет 2005ж
6. Құдайбергенова К. Құзырлылық – тұлға дамуының сапалық критерийі (ғылыми-практикалық конференция материалдары). –Алматы. 2008 24-32 бет.

ӘОЖ 372.716:343.21

Карипбаева М.Т., Аскарбаева М. А.
№ 8 Жалпы орта білім беретін мектеп (ЖОББМ)
Семей қ.,Қазақстан Республикасы

PISA ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЗЕРТТЕУГЕ ДАЙЫНДЫҚ БАРЫСЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа. Мектептің, мұғалімнің ең басты міндеті-рухани бай, жан-жақты дамыған дарынды тұлға қалыптастыру. Функционалдық сауаттылық-тұлғаның мектепте алған білімі. Функционалдық сауаттылық-білімі, білігі мен дағдысын адамзат қызметінің әртүрлі саласында дамуы. Функционалдық сауаттылық-тұлғааралық қатынастар мен әлеуметтік байланыстарда кездесетін тіршілік міндеттерін жан-жақты шеше білу қабілеті. Оқушылардың оқу сауаттылығын қалыптастыруда бірден-бір құрал –түрлі жаңа технологиялар, әдістер мен тәсілдер. Біз мақалада оқу сауаттылықтарын қалыптастырудағы белсенді оқыту әдістерінің рөлі мен маңызын ашып көрсетпекпіз.

Кілт сөздер: PISA, функционалдық сауаттылық**,** бағдаршам, Insert,тұлға, миссия, шығармашылық топ, зерттеушілік.

Бүгінгі таңда қоғамымыздың жаңа қарқынмен дамуы, ғылыми-техникалық прогрестердің жетістіктері, еліміздің өркениетті елдер қатарынан көрінуі білім беру жүйесіне де ықпал етпей қойған жоқ.

Қазіргі таңда білім берудің жаңа жүйесі, яғни білім беру жүйесін ақпараттандыру ісі қолға алынды.

«Өткенге қарап басымызды иеміз, ертеңге қарап білек сыбанамыз» демекші, бүгінгі бала-ертеңгі азамат. Сондықтан мектептің, мұғалімнің ең басты міндеті-рухани бай, жан-жақты

дамыған дарынды тұлға қалыптастыру. Әр мұғалімнің алдындағы ізгі мұраты-өз пәнінен білім беріп қана қоймай, әр баланың «менін» ашу, сол «менді» шығармашылық тұлғаға жетелеу.

Мақсаты: XXI ғасырда табысты болу үшін бәсекеге қабілетті жаңа буынға сапалы білім мен тәрбие беруде жаңартылған бағдарлама бойынша ағылшын тілі пәнін оқытудың әдіс-тәсілдерін тиімді пайдалана отырып, білім алушылардың оқу сауаттылығын дамыту.

Ең бірінші сауаттылықтарға тоқталып өтейін:

Функционалдық сауаттылық ағылшын тілінде - functional literacy) дағды мен білімді қамтамасыз ететін жеке тұлғаны қалыптастыруға, білім алу мен мәдени жетістіктерін игеруге бағытталған білім нәтижесі, жаңа техниканы қолдануды игеру, кәсіби міндеттерді жетік меңгеру.

- **Функционалдық сауаттылық,** кеңінен алғанда, тұлғаның мектепте алған білімі, білігі мен дағдысын адамзат қызметінің әртүрлі саласында, сонымен бірге тұлғааралық қатынастар мен әлеуметтік байланыстарда кездесетін тіршілік міндеттерін жан-жақты шеше білу қабілеті ретінде түсіндіріледі. Білім алушылардың оқу жетістігін сырттай бағалау аясында функционалдық сауаттылықтың мынадай түрлері бағаланады: оқу сауаттылығы (қазақ тілі, орыс тілі); математикалық сауаттылық; ғылыми-жаратылыстану сауаттылығы (физика, химия, биология, география).
- **Математикалық сауаттылық** – әлемдегі математиканың рөлін айқындау және түсіне білу, математикалық тұжырымдарды дәлелді негіздей білу және қызығушылығы бар, ойлы азаматқа тән қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін математиканы қолдана білу қабілеттері

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі

2012 – 2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспарына сәйкес 2015 жылы Қазақстанда үшінші рет оқушылардың оқу жетістіктерін сырттай бағалау үшін PISA халықаралық зерттеулері жүргізілді . Оның ішінде оқу сауаттылық бойынша берілген тапсырмалары да болды. Қазіргі заман балалардың функционалды сауатты болуын талап етсе, соның бірі –ағылшын тілінен де оқу сауаттылығы.

Оқу сауаттылығы:

- Ақпаратты табу;
- Мәтінді интерпретациялау;
- Рефлексия және бағалаудан тұрады.

Оқу сауаттылығы дегеніміз – қарапайым тілмен айтқанда бала өзі оқып отырған ақпаратты толықтай қабылдай біліп, ішінен негізгісін ала білуі [2,б. 4].

Оқу сауаттылығын қалыптастыру үшін қазіргі кезде түрлі технологияларды пайдалануға болады. Сондай технологиялардың бірі – оқу және жазу арқылы оқушылардың сын тұрғысынан ойлауын дамыту технологиясы болса, сонымен қатар білім беру мен білім алудағы жаңа әдістер болып табылады. Сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясының негізгі ұстанымдары топтық жұмысқа, еркін ойлауға, жазбаша, ауызша ой алмасуға, мәтін мәнін ашуға, автор іріктеген сөздер мен сөз тіркестерінде жатқан ұғымдарды түсінуге, әрекеттестікке негізделген. Оқу сауаттылығы түсініп оқудан басталып, сөздер мағынасына, грамматика және тілдік, мәтіндік құрылымдарға талдау жасауды қамтиды. Оқу сауаттылығы бойынша оқушылар мектеп аясында және мектептен тыс уақытта нені оқитынын, қандай мақсатпен оқитынын білуі қажет.

Оқушылардың оқу сауаттылығын қалыптастыруға, соның ішінде мәтінмен сауатты жұмыс жүргізе білуге үйрететін бірден-бір құрал –түрлі жаңа технологиялар, әдістер мен тәсілдер. Біз бұл жұмысымызда оқушылардың оқу сауаттылықтарын қалыптастырудағы белсенді оқыту әдістерінің рөлі мен маңызын ашып көрсетпекпіз.

«Бірге жиналу – бұл бастама, бірге қалу – бұл алға жылжу, ал бірге жұмыстану – бұл жетістік» деп Генри Форд атап көрсеткендей, оқушылардың оқу сауаттылығын қалыптастырудағы тиімді белсенді оқыту әдістерін анықтау бағытында қазақ, орыс, ағылшын тілі пәні мұғалімдерінің бірлескен түрде Lesson Study зерттеуін жүргізуге болады.

Lesson Study - мұғалімдер тәжірибесі саласындағы білімді жетілдіруге бағытталған ынтымақтастық педагогикалық тәсіл [1,б. 83].

Алдымен зерттеу тобы құрылып, жоспар жасақталып, сыныпқа психолог көмегімен сауалнама өткізіліп, «Білім беру мен білім алудағы интербелсенді оқыту әдістері арқылы оқушылардың оқу сауаттылығын арттыру» зерттеу тақырыбы анықталып, күтілетін нәтижелер белгіленді.

С деңгейі – мәтін мазмұнын меңгереді, жеңіл сұрақтар құрап ,жауап бере алады.

В деңгейі – мәтін мазмұнын меңгереді, жеңіл және күрделі сұрақтар құрастырып, жауап бере алады, мәтіннен алған жаңа ақпаратты сұрыптай алады, түрлі тапсырмаларды орындауда қолдана алады, рефлексия жасай алады.

А деңгейі - мәтінді түсінеді, жеңіл және күрделі сұрақтарға жауап бере алады, мәтін бойынша жеңіл және күрделі сұрақтар құрастыра алады, мәтіннен алған жаңа ақпаратты сұрыптай алады, түрлі тапсырмаларды орындауда қолдана алады, мәтін идеясын өмірмен байланыстырады, рефлексия жасап, ой қорытады.

Зерттеудің екінші сатысы үш сабақ циклынан тұрды. Әр сабақты пән иелері бірге жоспарлап, талқылап, тиімді әдістерді анықтап, келесі сабақ жоспарын құруға ұсыныстар беріліп отырды.

Мысалы , алғашқы сабақ ағылшын тілі пәнінен «Education: the purpose of school» тақырыбында болған жағдайда, сабақтың келесідей мақсаты мен міндеттері белгіленді:

- Мектептің оқыту мақсатына тоқтала отырып, ойларын айта білуге жетелеу.
- Мәтінмен жұмыс жасай білуге дағдыландыру.
- Мәтінге сұрақ қоя білуге үйрету.
- Берілген жоғары-төмен дәрежелі сұрақтарға жауап беру.
- Мәтіннен негізгі идеяны таба білу.
- Мәтінге сүйеніп диалог құрастыра білуге дағдыландыру.
- Мәтіннен түсінгеніне сүйеніп, ой қорыта білуге дағдыландыру.

Сабақтың пән бойынша мақсаты айқындалғаннан кейін үш деңгейлі оқушыдан күтілетін нәтиже және оқушылар белгіленді.

С деңгейі – мәтін мазмұнын меңгереді, жеңіл сұрақтар құрап , жауап бере алады.

В деңгейі – мәтін мазмұнын меңгереді, жеңіл және күрделі сұрақтар құрастырып, жауап бере алады, мәтіннен алған жаңа ақпаратты сұрыптай алады, түрлі тапсырмаларды орындауда қолдана алады, рефлексия жасай алады

А деңгейі - мәтінді түсінеді, жеңіл және күрделі сұрақтарға жауап бере алады, мәтін бойынша жеңіл және күрделі сұрақтар құрастыра алады, мәтіннен алған жаңа ақпаратты сұрыптай алады, түрлі тапсырмаларды орындауда қолдана алады, мәтін идеясын өмірмен байланыстырады, рефлексия жасап, ой қорытады

Lesson Study жүргізудің негізгі мақсаты оқушылардың оқу сауаттылығын арттыру болғандықтан, сабақта негізінен мәтінмен жұмыс жүргізілді. Оқу сауаттылығын интербелсенді әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы жүзеге асыру жоспарланғандықтан, сабақ жоспарында балалардың пән бойынша деңгейлері ескеріліп, тапсырмалар дайындалып, әдістері таңдап алынды.

ББЖӘТ: диалогтік әдіс, жұптық, топтық жұмыстар, сәйкестендіру

СТОҮ: Кластер әдісі, Эссе, «Жуан-жіңішке сұрақтар»;

ДБЖ: А,В,С деңгейлік тапсырмалар.

Осы сабақта байқалғаны, аталған әдіс-тәсілдердің ішінде ой қозғау, оқушылардың ойына түрткі болу мақсатында «Кластер» әдісі, ал мәтінмен жұмыс, мәтіндегі негізгі ойды түсіну деңгейін анықтауда «Жуан-жіңішке сұрақтар» әдісі тиімді болды.

Ал, сабақты қорытындылауда топтық жұмысты ұйымдастыру арқылы мәтіннен алған түсініктерін ортаға салып талқылау, ойларын қорыту үшін өте тиімді әдіс екені аңғарылды.

Қорытындылай келе, келесі зерттеу сабағына фокус топ мәтінмен жұмыс барысында белсенді оқыту әдістерін түрлендіріп, күрделендіріп беру туралы ұсыныс жасады.

Lesson Study зерттеу жұмысының 2-зерттеу сабағы қазақ тілі немесе орыс тіліпәнінен өткізіледі.

Алдыңғы сабақ нәтижесінде берілген ұсыныстарды ескере отырып, осы сабақтың мақсат-міндеттері белгіленді.

- Мәтіннің мазмұнын меңгерту, идеясын ашу;
- Өзінің ішкі жан дүниесіне үңілту арқылы өмірмен байланыстыра талдату;
- Мәтіннің танымдық сипатын, құрылымдық бөліктерін өздері байқап алатын, түсіне алатын нәтижеге жеткізу ;
- Мәтіннен оқып-түйгендері жайлы ой қорытуға бағыттау;

- Жұпта, топта жұмыстану арқылы жақын арада даму аймағын қалыптастыру;

Күтілетін нәтиже:

С деңгейі – мәтін мазмұнын меңгереді, жеңіл сұрақтар құрап , жауап бере алады.

В деңгейі – мәтін мазмұнын меңгереді, жеңіл және күрделі сұрақтар құрастырып, жауап бере алады, мәтіннен алған жаңа ақпаратты сұрыптай алады, түрлі тапсырмаларды орындауда қолдана алады, рефлексия жасай алады.

А деңгейі - мәтінді түсінеді, жеңіл және күрделі сұрақтарға жауап бере алады, мәтін бойынша жеңіл және күрделі сұрақтар құрастыра алады, мәтіннен алған жаңа ақпаратты сұрыптай алады, түрлі тапсырмаларды орындауда қолдана алады, мәтін идеясын өмірмен байланыстырады, рефлексия жасап, ой қорытады.

Оқушылардың оқу сауаттылығын арттыруға, негізгі проблеманы шешуге бағытталған келесідей әдіс-тәсілдер жоспарланып, тапсырмалар дайындалды:

СТОҮ: Кластер әдісі, «Қар үйіндісі», «Егер, онда, өйткені...», «Фишбоун», Эссе, «Синквейн», «Жуан-жіңішке сұрақтар»;

ДБЖ: А,В,С деңгейлік тапсырмалар

Бұл сабақтың барысында келесі интербелсенді оқыту әдістерінің тиімділігі анықталды. Мәтіннен алған түсінігін жинақтау, өзге оқушылардың пікірін тыңдау және есте сақтау дағдыларын жетілдіруде «Қар кесегі» әдісі өте тиімді болды. Қар кесегі берілген оқушылар қолындағы қар кесегін келесі оқушыға ұсына отырып қара сөз мазмұнын айтуды бір сөйлеммен бастады, екінші оқушы алғашқыны қайталап, өзі бір сөйлеммен жалғады. Осылайша қайталанып, мазмұны қар кесектерінің үйіндісі арқылы құралды. Келесі бір стратегия - «Егер, онда, өйткені» әдісі. Мұндағы мақсат –оқушыларды мәтіндегі негізгі ойды өз пікірімен сабақтастыра алуына, ой қорытуына жағдай жасау.

Сондай-ақ, мәтіннен алған түсінігін қорыту, өмірмен байланыстыру, дәлелдеуді қажет ететін «Фишбоун» әдісімен жұмыстануда оқушылар берілген балық қаңқасына қара сөзден проблеманы , оның туындау себептерін анықтады, дәлелдерін келтірді, қорытынды жасады. Негізгі проблема мен қорытындыны оқушылар топта бірлесіп анықтады. Мысалы, оқушылар мәтіннің бір себебін атап көрсетуде мәтіндегі ойды түсінгендігін көрсете білді. Нәтижесінде , бұл әдісті оқушылардың оқу сауаттылығын арттыруда, түрлі мәтіндерге талдау жасауда қолданудың тиімді екеніне көз жеткіздік.

Сабақты қорытындылауда, оқушылардың оқу сауаттылығын арттыру, мәтіннен алған ақпаратты қорыту мақсатында «Эссе» әдісі қолданылды. Эссе жазу барысында оқушылар мәтіндегі негізгі ойды, идеяны анықтады, сол идеяны өз өмірімен байланыстып, ой қорытуға, салыстырмалы қорытынды жасауға тырысты, өзінің алдағы уақытта негізінен жүрегін тыңдау қажеттігін, адамды оның жүрегі алдамайтындығы туралы ой түйгенін айтты.

Осылайша, зерттеу сабақтарын өткізу барысында мәтінмен жұмыс жасауға, оқушылардың оқу сауаттылығын арттыруға тиімді келесідей интербелсенді әдіс-тәсілдерді сабақта түрлендіріп қолдану туралы ұсынымдар берілді:

- Мәтінмен жұмыс барысында белсенді оқыту әдістерін түрлендіріп, күрделендіріп беру;
- Мәтінмен жұмыс барысында оқушыларға дайын сұрақтар беріп қоймай, сұрақтарды оқушылардың өздеріне құрауға мүмкіндік беру.
- Мәтінді мұқият оқу дағдысын бақылауға бағытталған тапсырмаларды жиірек дайындау;
- Мәтінмен жұмыс барысында келесі интербелсенді әдістерді пайдаланған тиімді:

Мәтін мазмұнымен танысуда:

- «Кластер»
- «Категориялы топтастыру»
- «Болжамды оқу»
- «Инсерт»
- «Тірек жазба»

Мәтінді талдау кезінде:

- «Топтық жоба қорғау»
- «Жуан-жіңішке сұрақтар»
- «Ішке-сыртқа»

- «ТИ»
- «Аквариум»

Мәтінді қорытуда:

- «Фишбоун»
- «Егер, онда, өйткені»
- «Эссе»
- «Қар үйіндісі», т.б.

Қорыта келгенде, оқушылардың оқу сауаттылығын қалыптастыруда, мәтінмен сауатты жұмыс жасауға жетелейтін интербелсенді әдіс-тәсілдерді орынды, сауатты қолдана білу –әр педагогтың міндеті. Ендеше заман ағымынан қалмай, түрлі жаңа технологияларды меңгеріп, оқытудың интербелсенді стратегияларын үздіксіз түрленідіріп қолдану арқылы ғана жақсы нәтижелерге, көздеген мақсаттарға қол жеткізуге болады.

«Сабақ беру- үйреншікті жай ғана шеберлік емес, ол жаңадан жаңаны табатын өнер» дегендей оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту – бүгінгі заман талабы. Осы ретте, бастауыш сыныпта сабақты дұрыс жүргізе білудің маңызы зор. Педагогтың шеберлігі, яғни шығармашылық пен жауапкершілікті ұштастырып сабақ өтуі, бұл заман талабынан туындап отырған мәселе. Жоғары деңгейде сабақ беретін оқытушының алдынан шыққан оқушы – өмір айдынындағы өз жолын адаспай табады, азамат болып қалыптасады. «Қыран-түлегіне қайтпас қанат сыйлайды, ұстаз-шәкіртіне талмайтын талап сыйлайды»,-деген даналық сөзіндей, ұстаз қай кезде де мектептің жүрегі, қоғам тірегі. Қоғам тұлғаны қаншылықты жетілдірсе, жетілген тұлға қоғамды соншалықты дәрежеде дамытады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Функционалдық сауаттылығын арттыруға арналған 2012-2016 жж.ұлттық іс қимыл жоспары. 25.06.2012. № 832 Үкімет қаулысы
2. Қазақстан Республикасында білім берудің 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Астана, 2011ж.
3. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012 - 2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары. Астана, 2012 ж.
4. PISA халықаралық зерттеуін жүргізу аясында оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту әдістері бойынша Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру бағдарламасы. Тыңдаушының жұмыс дәптері // NIS- PEARSON. 2013 ж. – 48-78 бет
5. Мұғалімге арналған нұсқаулық бірінші (ілгері) деңгей «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ педагогикалық шеберлігі орталығының баспасы, 2013 ж. – 48-78 бет
6. Байғазиева Г. Жаңа педтехнология . // Қазақстан мектебі. № 8. 2005 . 53-54 б.

УДК 378-057.36(575.2)(04)

Кулова Э. У. д.э.н., профессор
Бятова К-Д. В. преподаватель
Кыргызский Национальный университет им.Ж.Баласагына
г.Бишкек, Кыргызстан

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД И СИСТЕМАТИЗАЦИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ЦЕЛЕЙ ПРИ ПОДГОТОВКЕ СЕРТИФИЦИТРОВАННЫХ БУХГАЛТЕРОВ

Аннотация. В настоящее время образование, направленное только на получение знаний, ориентировано на прошлое. В современном динамичном мире система образования должна трансформироваться и модернизироваться с учетом новыхнавыков и более профессиональных компетенций требуемых от бухгалтеров. В данной статье систематизация обучения и усовершенствование способов оценки результатов обучения бухгалтеров, рассматриваются через таксономию. Выделены основные причины применения подхода, основанного на принципах, которое заключается в том, что невозможно определить все этические

дилеммы, с которыми могут столкнуться бухгалтеры, учитывая различные обстоятельства в каждом конкретном случае

Ключевые слова: компетентность, педагогические цели, обучение, профессиональный бухгалтер, навыки.

В образовательной практике в последние годы все шире распространяется мнение, что компетенция является категорией, понятной, прежде всего, работодателю и характеризует профессиональную деятельность выпускника уже после окончания вуза, непосредственно на рабочем месте.

Чтобы сформировать компетентного выпускника во всех потенциально значимых сферах профессионального образования и собственно жизнедеятельности, необходимо применять активные методы обучения, технологии, развивающие, прежде всего, познавательную, коммуникативную и личностную активность нынешних студентов.[1]

Важно оценивать общую способность и готовность личности к деятельности, основанные на знаниях и опыте, которые приобретены благодаря обучению. Ориентированность на самостоятельное участие личности в учебно-познавательном процессе и направление на ее успешную интеграцию в социум и рассматривая компетенцию как способность применять знания, умения и личностные качества для успешной деятельности в определенной области.

Будущий профессионал должен обладать стремлением к самообразованию на протяжении всей жизни, владеть новыми технологиями и понимать возможности их использования, уметь принимать самостоятельные решения, адаптироваться в социальной и будущей профессиональной сфере, разрешать проблемы и работать в команде, быть готовым к перегрузкам, стрессовым ситуациям и уметь быстро из них выходить.[1]

Таблица 1 - Сравнение подходов в обучении.

Устаревающий подход	**Компетентностный подход**
Тестовые задания «Знаете ли Вы как…?»	Тестовые задания «Умеете ли Вы …?»
В центре внимания принципы, концепции, факты или процедуры,которые необходимо усвоить	В центре внимания задачи или конечные результаты, которые необходимо продемонстрировать
Ориентация на теоретические знания и идейные концепции	Ориентация на практическое применение теоретических знаний
Устанавливает минимальные проходные баллыв виде %-й доли от общего объема материала, подлежащего усвоению и отражению в результатах тестирования	Устанавливает минимальные уровни достигнутойи демонстрируемой учащимися квалификации для признания их достаточно компетентными для профессиональной деятельности
Обучение часто рассчитано на зубрежку и хорошую память	Обучение построено на практике и активном взаимодействии
Примечание: составлено автором	

Рассматривая важность компетентностного подхода к обучению при подготовке сертифицированных бухгалтеров нужно учитыватьпрофессиональность и ответственность за обеспечение профессиональной компетентности своих членов в целях:

- защиты общества;
- защиты репутации профессии и сохранения общественного доверия;
- соответствия государственным стандартам и нормативам;
- соответствия международным стандартам и требованиям.

Функции профессионального бухгалтера давно вышли за пределы простого подсчета и анализа.Подготовка и представление качественной финансовой информации, чтоповышает инвестиционный оптимизм за счет принятия более информированных экономических решений,а это, в свою очередь, обеспечивает прочную основу для более интенсивного и устойчивого экономического роста.

Проверка, комментирование и объяснение финансовых и прочих хозяйственно-экономических данныхпользователям финансовой отчетности. Сфера компетенций

профессионального бухгалтера выходит за рамки принятия решений от распределения ресурсов до вопросов стратегического лидерства и риск-менеджмента.

Профессиональные бухгалтеры должны преимущественно предоставлять услуги с применением навыков критического мышления, анализа и оценки, которые позволяют им генерировать тот самый экономический эффект, которого организации и клиенты и, в конечном итоге, общественность ожидают от профессионалов.

Результаты образования (компетенции) выражаются в следующих терминах порогового (минимального, необходимого) уровня, который, как ожидается, должен быть достигнут студентами по завершению изучения дисциплины, где студенты должны демонстрировать; могут применить; обладают умением; могут передавать; выработали навыки.

Для постановки и систематизации педагогических целей можно использовать предложенную в 1956году американским психологом Бенджамином Блумом таксономию.

С помощью таксономии преподаватель выстраивает обучение, а студент не только получает новые знания, но и учится их анализировать, и применять в жизни. Где система целей строится от простого к сложному.

Согласно теории БенжаминаБлума, цели обучения зависят отиерархии мыслительных процессов:

1. запоминание
2. понимание
3. применение
4. анализ
5. синтез
6. оценка

Сертифицированные бухгалтера должны свободным выносить профессиональные суждения, разумно применяя эти принципы в каждой конкретной ситуации. А также выявлять и устранять угрозы, связанные с несоблюдением основополагающих принципов, а не следовать Кодексу, который содержит длинный набор правил, предназначенных для решения любых возможных ситуаций.[2]

Основная причина применения подхода, основанного на принципах, заключается в том, что невозможно определить все этические дилеммы, с которыми могут столкнуться бухгалтеры, учитывая различные обстоятельства в каждом конкретном случае

Программа обучения бухгалтеров обширна и сложна, и большая часть контента, вероятно, устареет через несколько лет. Кроме того, ситуация на рынке так быстро меняется, что выпускникам программ бухгалтерского учета придется иметь дело с новыми типами транзакций, незнакомыми отраслями, а также изменяющимися информационными потребностямиразличных групп пользователей.

Используемый подход к обучению студентов должен учитывать эти факторы. Это означает, что надо обеспечить, чтобы после выпуска студентынаучились применять принципы в незнакомых сценариях, а также действовать в незнакомых ситуациях.

В современных условиях работодателям нужна не квалификация, которая, по их представлению, связана с дроблением производственных функций на ряд задач и видов деятельности, а компетентность как соединение навыков, свойственных каждому индивиду, в котором сочетаются квалификация с социальным поведением, способностью работать в группе, инициативностью, умением принимать решения и отвечать за их последствия.

Список литературы:

1. Данилова, А. С. Основы профессиональной компетенции: учебное пособие / А. С. Данилова, С. В. Здрестова-Захаренкова, О. М. Фёдорова ; Учебное пособие. — Красноярск: Сибирский федеральный университет, — 2016. — 136 с.

2. Handbook of International Education Pronouncements/ International Federation of Accountants, 2019 Edition //Текст Сборникам еждународных положений по образованию на русском языке, издание 2019 года[2021.] IFAC. — 272 с.

ӘОЖ 372:862

Маханов Т.Ж. магистр, **Баймедетов С.Д.** магистр,
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қ. Қазақстан Республикасы.

ОҚУ ҮРДІСІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Аңдатпа. Мақаланың мақсаты – білім беру ұйымдарында ақпараттық технологияларды қолдану мәселесін ашу. Білім беруде ақпараттық технологияларды қолдану оқу-тәрбие үдерісін жетілдірудің заманауи жолдарының бірі болып табылады. Бұл мақалада пәндерді оқытуда стереотиптерді жеңуге, кәсіби жағдаяттарға жаңа көзқарастарды дамытуға, студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамытуға көмектесетін оқытушылардың оқу процесінде инновациялық әдістерді қолдануы қарастырылады. ЖОО оқытушыларының ақпараттық-коммуникациялық технологияларды білуі білім сапасын арттырудың негізі болып табылады. Оқу-әдістемелік қамтамасыз етуді құру үшін ақпараттық коммуникациялық технологиялар құралдарын пайдалану оқу үдерісінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: ақпараттық технологиялар, білім беру жүйесі, инновациялық әдіс-тәсілдер, цифрландыру, цифрлық білім беру, бәсекеге қабілеттілік.

Демократиялық қазақстандық қоғам құру және республиканың әлемдік білім кеңістігіне енуі білім беруді дамытудың стратегиялық жоспарын әзірлеуді талап етті. Демек, Қазақстан Республикасының білім беру жүйесі, ең алдымен, жастардың білімі мен тәрбиесінің жоғары сапасын қамтамасыз етуге бағытталуы тиіс. Білім беруді қалыптастырудың сапалы жаңа кезеңін айқындайтын бұл міндеттерді шешу отандық ғылымның бай тәжірибесіне, заманауи педагогикалық және ақпараттық технологияларға негізделуі керек.

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін жаңартудың негізгі мақсаты – инновациялық қызметті өз бетінше жүзеге асыруға қабілетті, өзін-өзі дамытатын тұлғаны қалыптастыру. Жаңа ақпараттық технологиялар ұлттық білім беру жүйесінің дамуы жағдайында оқытушылардың педагогикалық, дидактикалық қызметтерін толық ашуға, өзіне тән мүмкіндіктерін жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта білім берудің әлемдік тенденциясы, оның ішінде Қазақстан Республикасының жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесі ақпараттық технологияларды міндетті түрде қолдана отырып, оқыту үдерісін жаңа технологиялық деңгейге көшіруді көздейді.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында білім беру жүйесінің басым міндеті ретінде «жоғары білім беру ұйымдарының білім беру жүйесіне жылдам бейімделуіне ықпал ететін оқытудың жаңа технологияларын, оның ішінде кредиттік, қашықтықтан оқыту, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану» атап көрсетілген. [1]

Бүгінде біз инфрақұрылымы жылдам өзгеретін цифрлық қоғамның даму сатысындамыз. Заманауи студенттер оқу үдерісіне деген көзқарасын түбегейлі өзгертіп жатыр, ал дүние жүзіндегі университеттер білім берудің цифрлық форматына көшуде. Бүгінгі таңда цифрландыру тенденциясы «Қазақстанда отандық IT секторын дамыту және білім сапасын арттыру» бағыты бойынша «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасын іске асыру шеңберінде білім беру үдерісін дамытудың негізгі векторларының бірі болып табылады. Жаңа білім беру ең алдымен ақпаратты талдау дағдыларына және шығармашылық ойлауды дамытуға баса назар аудара отырып, цифрлық экономиканың қажеттіліктеріне жауап береді. Бәсекеге қабілетті мамандарды даярлау үшін білім беру мекемелері мен кәсіпкерлердің өзара іс-қимылын нығайтуға мүмкіндіктер ашылады. Білім беру саласындағы ақпараттық технологиялар мен цифрлық білім беру ресурстарының дамуы білімгерлердің бәсекеге қабілетті, ақпараттық сауатты тұлғасын қалыптастыруға және оқытудың жоғары нәтижелеріне қол жеткізуге мүмкіндік береді. Онлайн оқулықтар, бұлтты оқыту жүйесі, виртуалды зертханалар, әрбір студенттің жеке куәлігі, ашық білім беру контенті – мұның барлығы Қазақстан білімін жақын болашақта күтіп тұр. Елімізде қолға алынған цифрландыру – білім беру саласын реформалау үдерісіндегі жетекші үрдістердің бірі болмақ.

Оқыту үрдісінде оқытушылардың инновациялық әдіс-тәсілдерді қолдануы әртүрлі пәндерді оқытудағы стереотиптерді жеңуге, кәсіби жағдаяттарға жаңа көзқарастарды дамытуға,

студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамытуға көмектеседі. Білім беру үдерісіне инновациялық процестерді енгізу және болашақ мамандардың негізгі кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыруда мынадай оқытудың әртүрлі белсенді тиімді формалары мен әдістерін атап кетуге болады: жобалар жасау, кәсіби маңызды мәселелерді талқылау, ынтымақтастықта оқыту, проблемалық жағдаяттарды құру, кәсіби оқытуға бағытталған бейнероликтер мен презентациялар және т.б.

Ақпараттық-түсіндірмелі білім беруден инновациялық және тиімділікке көшу оқу процесінде жаңа компьютерлік және әртүрлі ақпараттық технологияларды, электронды оқулықтарды, еркін ізденіс әрекетін қамтамасыз ететін бейнематериалдарды қолданумен байланысты, жеке тұлғаны дамыту мен бағдарлауды көздейді. Осыған сүйене отырып, бүгінгі күні студенттерді оқытудың әртүрлі инновациялық әдістерін атап өтуге болады, атап айтқанда, бұл проблемалық және ойын технологиялары, ұжымдық және топтық іс-әрекеттер технологиялары, белсенді оқытудың имитациялық әдістері, жағдайды талдау әдістері, жобалық әдіс, ынтымақтастықта оқыту, шығармашылық оқыту, инновациялық білім беру жобасы іс-әрекеті, лекция-пресс-конференция, лекция-әңгімелесу, лекция-диспут және т.б. Белсенді оқытудың әртүрлі әдістері мен әдістерін қолдану студенттердің оқу-танымдық әрекетінің өзіне деген қызығушылығын оятады, бұл ынталы, шығармашылық оқу атмосферасын құруға және сонымен бірге оқу, тәрбиелік, дамытушылық міндеттердің тұтас кешенін шешуге мүмкіндік береді.

Жоғары оқу орындарында инновациялық білім беру технологияларын меңгеру оқытушының жаңа жағдайларға тиімдірек бейімделуіне және білім беру ортасында бәсекеге қабілетті болуына мүмкіндік береді. Экономикалық және ұйымдастырушылық және басқарушылық құзыреттерге қойылатын талаптар:

-экономикалық білім негіздерін меңгеруі, менеджмент, маркетинг, қаржы және т.б. туралы ғылыми түсініктері болуы;

-экономиканы мемлекеттік реттеудің мақсаттары мен әдістерін, экономикадағы мемлекеттік сектордың рөлін білу және түсіну;

-заманауи ақпараттық ағындарда бағдарлай білу және әлемдік экономикадағы динамикалық өзгеретін құбылыстар мен процестерге бейімделу;

-кәсіби қызметке байланысты әртүрлі жағдайларда икемді және мобильді болуы;

-белгісіздік және тәуекел жағдайында экономикалық және ұйымдастырушылық сипаттағы шешімдерді қабылдау дағдыларын меңгеру.

Ақпараттық коммуникациялық технологиялар көмегімен шешілетін дидактикалық тапсырмалар:

-оқытуды ұйымдастыруды жетілдіру, білім беруді дараландыруды арттыру;

-студенттердің өзіндік дайындығының өнімділігін арттыру;

-мұғалімнің өз жұмысын дараландыру;

-педагогикалық тәжірибенің жетістіктеріне қол жеткізу және қайталауды жеделдету;

-оқуға деген ынтасын күшейту;

-оқыту процесін белсендіру, студенттерді ғылыми-зерттеу әрекетіне тарту мүмкіндігі;

-оқу процесінің икемділігін қамтамасыз ету.

Оқу-тәрбие процесінде заманауи білім беру және ақпараттық технологияларды оқу процесіне енгізу оқытушыға:

-білімнің тереңдігін пысықтауға, қызметтің әртүрлі салаларындағы дағдыларды бекітуге;

-технологиялық ойлауын, өзін-өзі тәрбиелеу қызметін өз бетінше жоспарлау қабілетін дамытуға;

- оқу сабақтарын ұйымдастыруда технологиялық тәртіп талаптарын қатаң сақтау әдеттерін тәрбиелеуге мүмкіндік береді.

Проблемалық оқыту нәтижесінде оқу іс-әрекетінде проблемалық жағдаяттарды құру және оларды шешу үшін білімгерлердің белсенді өз бетінше әрекетін ұйымдастыру, нәтижесінде біліктілік, дағдыны шығармашылықпен меңгеру пайда болады, ақыл-ой қабілеттері дамиды. Көп деңгейлі оқыту нәтижесінде оқытушының әлсізге көмектесу, күштіге көңіл бөлу мүмкіндігі бар, күшті білімгерлердің білім алуда тезірек, тереңірек ілгерілеуге деген ұмтылысы жүзеге асады. Мықты студенттер өз қабілеттерімен расталады, әлсіз студенттер оқуда табысқа

жетуге мүмкіндік алады, оқу мотивациясының деңгейі артады. Жобаны оқыту әдіс бойынша жұмыс студенттердің жеке шығармашылық қабілеттерін дамытуға, кәсіби және әлеуметтік өзін-өзі анықтауға саналы түрде жақындауға мүмкіндік береді. Оқытудағы зерттеу әдістері студенттердің өз бетімен білімін толықтыруға, зерттелетін мәселеге терең бойлап, оны шешу жолдарын ұсынуға мүмкіндік береді, бұл дүниетанымын қалыптастыруда маңызды. Бұл әр студенттің жеке даму траекториясын анықтау үшін маңызды. Оқытуда белсенді әдістерді қолдану технологиясы: рөлдік, іскерлік және басқа да оқу ойындарының түрлері студенттердің ой-өрісін кеңейтуге, танымдық белсенділігін дамытуға, практикалық іс-әрекетте қажетті белгілі бір іскерліктер мен дағдыларды қалыптастыруға, жалпы білім беру іскерліктері мен дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Портфолио инновацияларды бағалау жүйесі жеке тұлғаның жеке даму траекториясын анықтай отырып, әлеуметтік өзін-өзі анықтауды педагогикалық қолдау құралы ретінде білімгер жетістіктерінің дербестендірілген есебін қалыптастырады. [2]

Жаңа технологияларды оқу-тәрбие үрдісіне енгізу тек білімгердің ғана емес, оқытушының да ұстанымын, дағдылы көзқарасын өзгертеді. Қазіргі таңда Қазақстанда әлемдік білім кеңістігіне енуге бағытталған жаңа білім беру жүйесі қалыптасуда. Бұл процесс педагогикалық теория мен оқу-тәрбие процесінің тәжірибесіндегі өзгерістермен қатар жүреді. Дегенмен, заманауи білім беру және ақпараттық технологияларды енгізу дәстүрлі оқыту әдістерін толығымен алмастырады дегенді білдірмейді, керісінше оның құрамдас бөлігі болады. Өйткені, педагогикалық технология – оқыту теориясына негізделген және жоспарланған нәтижелерді қамтамасыз ететін оқу іс-әрекетін ұйымдастырудың әдістерінің, әдістемелік тәсілдерінің, формаларының жиынтығы.

Өмірдің әртүрлі салаларына ақпараттық процестердің қарқынды енуі қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар негізінде білім беру жүйесінің жаңа моделін әзірлеуді талап етеді. Қазіргі білім беру жүйесі оқытушыға көптеген инновациялық әдістердің ішінен «өзіндікін» таңдауға, өзінің жұмыс тәжірибесіне жаңаша қарауға мүмкіндік береді. Бүгінгі таңда заманауи сабақты ойдағыдай өткізу үшін өз ұстанымын қайта қарастыру, не үшін және қандай өзгерістер қажет екенін түсіну, ең алдымен өзін өзгерту қажет.

Әдебиеттер тізімі:

4. Головашкина, Л. Сдвоенный урок как обмен житейским опытом / Л. Головашкина// Педагогическая техника.- 2010.- №1.-С.29-30

5. Головчин, М.А. Образование: региональные проблемы качества управления /М.А. Головчин, Г.В. Леонидова, А.А. Шабунова. - Вологда: ИСЭРТ, 2012. - 197 с.

ӘОЖ 378. 004

Медеубаева К.Т. п.ғ.к., қауымд. проф. м.а.
Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
Алматы қ. Қазақстан Республикасы

СТУДЕНТТЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ ӘЛЕУЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ЦИФРЛЫ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Аңдатпа. Цифрлы білім беру ресурстары ретінде электронды оқулықтарды қолдану педагогикалық практикада оқу үдерісін интенсификациялауға, оқытуды дамыту идеяларын жетілдіруді жүзеге асыратын психологиялық-педагогикалық технологиялар жүйесін арттыруға мүмкіндік береді. Қазіргі қоғамдық өзгерістердің тез қарқындап дамуы студенттерді жаңа заман талабына сай даярлауды қажет етіп отыр. Осы тұрғыда мақалада жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологияларды игерген мамандар даярлауда электронды оқулықтардың заманауи білім беру жүйесіндегі мәні мен маңызы айтылған. Электронды оқулық құрастыру, оны пайдалануда игеретін құзіреттіліктері мен білім-білік дағдылары қарастырылған.

Кілт сөздер: электронды оқулық, ақпараттық технология, мультимедиа, гипермәтін, дербес білім, құзыреттілік, білім беруді ақпараттандыру.

Қазақстан Республикасының «Білім беруді дамытубағдарламасында» қоғам мен жеке тұлғаның қажеттіліктерін қанағаттандыратындай болашақ мұғалімдерге үздіксіз білім беру, олардың үйлесімді дамуы мен сапалы білім алуына жағдай жасау, педагог-мамандарды даярлау және олардың кәсіби біліктілігін арттыру жүйесін жетілдіруде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды педагогтардың құзыреттіліктерін қамтамасыз ету үшін ұйымдастырушылық қамтамасыз ету, электрондық оқыту жүйесін пайдаланушыларды даярлау және олардың біліктілігін арттыру міндеті қойылған [1]. Қазіргі қоғамдық өзгерістердің тез қарқындап дамуы жаңа заман талабына сай мамандар даярлауды қажет етіп отыр. Болашақ мамандар үнемі өзгеріп отыратын әлеуметтік-экономикалық үдерістерді талдай білуге, нарықтық бәсеке жағдайына лайықты шешімдер қабылдап, оларды жүзеге асыра алатындай болуы тиіс.

«Электронды оқулықпен оқыту» термині әдебиеттерде әртүрлі айтылады. В.П.Тихомировтың пікірінше, электронды оқулықпен оқыту, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды ертерек қолдануға дағдыландырады. Бұл келешекте білімді практикалық пайдалану тиімділігін арттыруды жүзеге асырады. Ол электрондық оқыту технологиясын, білім алудың жаңа стилі және ақпараттық қоғамға лайықты өмір сүру технологиясы, үздіксіз білімді жетілдіру және іскерліктер мен дағдыларды дамытудың технологиясы деп сипаттайды [2].Электронды оқулықты студент дәріс, практикалық, зертханалық сабақтарды, жаңа пәндерді, материалдарды өз бетінше толық оқуға, көмекші-кеңесші, емтихан алушы ретінде қолдануға мүмкіндік алады. Ә.Х.Сарыбаева: «Электронды оқулық – қолданушыға ақпаратты жүйелі ұйымдастырып қолдануға мүмкіндік беретін интерактивті жүйе. ЭО теориялық, анықтамалық-ақпараттық, практикалық материалдар мен тапсырмалардың, білімді меңгеруді бақылау және бағалауды, арнайы бағдарламалардың көмегімен қалыптастырылатын, ақпараттық мәтіндік, графикалық бейнесі және мультимедиялық видео және дыбыстық эффектілермен берілетін ақпарат» [3].К.Ә.Тілегенованың пікірінше, дәстүрлі және электронды оқулық кітаптары төмендегідей функцияларды ойдағыдай орындайды: оқыту, дамыту, тәрбиелеу, сезімді ояту, бақылау-түзету. Арнайы жасалынған бағдарламалық оқулықтарды пайдаланғанда бақылауға, түзетуге, білімге диагноз қоюға, іскерлікке байланысты сұрақтар тиімді түрде шешіледі.Е.С.Полат «Новые педагогические и информационные технологии в системе образования» атты мақаласында электронды оқулықтың құрылымын былайша ұсынады: курс жайлы жалпы мәліметтер, сауалнамалар, тесттер, анықтамалық материалдар, модульдер, тапсырмалар, әдебиеттер, бақылау [4].Жоғарыда аталған ғалым-педагогтердің еңбектерін зерделей отырып, өз анықтамамызды ұсынып көрдік: электронды оқулық – білім алушыға білім мазмұны жинақталған оқулықты электронды нұсқада ұсыну. Оның кәдімгі оқулықтан айырмашылығы электронды оқулықтың аз уақыт ішінде сақтауға, таратуға, көбейтуге, басып шығаруға болатындығы және анимациялардан, бейнематериалдардан, дыбыстық фрагменттерден тұратындығы.

Электронды оқулықтардың қашықтықтан білім беруді ұйымдастыру үшін маңызы зор. Электронды оқулықтар – өздігінен дербес білім алуға, қандай да бір курстың әдістемелік жасақталған құралы ретінде, дәстүрлі оқулық қалай пайдаланылса, оны да солай пайдалануға болатындығы анықталған оқыту мазмұнын анықтау мен студенттердің оқу-танымдық іс-әркетін тексеру және бағалау құралы. Оқу үдерісіне компьютерді пайдалану жаңа әдістемелік оқу құралдарын дайындауды қажет етеді,себебі дәстүрлі оқыту әдісіне қарағанда ақпараттық технология студенттердің жалпы қызығушылығын тудырады.

Енді ақпараттық технологияны оқу үдерісіне пайдалану мүмкіндіктерін қарастырып көрейік. Ақпараттық технология студенттердің танымдық қызығушылықтары мен кәсіби ой-өрісін дамытуға, сонымен қатар олардың білім сапасын бақылауды өзгертуге мүмкіндік береді. Сондықтан оқу үдерісінің тиімділігін арттыру үшін, қашықтықтан оқыту жүйесінде электронды оқулықтарды қолдану, қазіргі кезеңдегі компакт-дискідегі әртүрлі электронды оқулықтарды жасау және пайдалану тек қана мұғаімдер мен студенттердің ғана қызығушылығын тудырмай, мемлекеттік дәрежеде талқылануда және оны ендіру талап етілуде.

Цифрлы білім беру ресурстарынегізінде студенттер сабақ барысында электронды оқулықта берілген педагогикалық жағдаяттарды көріп, оларға талдау жасап, өз пікірлерін ортаға салу негізінде аудиториядағы қарым-қатынас екіжақты бағытта жүрсе, білім алушының білім алу үдерісі алға жылжиды.

Аудиторияда студенттердің бірлескен сұқбаты пайда болады. Нәтижесінде диалог сабақта студенттердің қызығушылығын арттырумен қатар олардың білім деңгейінің өсуіне әсер етеді. Әрбір сабақ соңында студенттер өтілген тақырып бйынша тест тапсырып, білімдерін бағалай алады.Цифрлы білім беру ресурстарынегізінде студенттердің төмендегідей әлеуеттік құзыреттіліктеріне қол жеткізуге болады: меңгеретін білім, білік дағдысы: пән мазмұнына қатысты зерттеулерге талдау жасай отырып, ғалымдарды, ұлы ойшылдарды, олардың құрған мектептерін, оны жалғастырушы шетелдік, ресейлік, отандық ғалымдарды біледі;пәннің ғылыми-әдіснамалық негіздерін,коммуникативтік мәдениетін, ақпараттық технологияларды меңгереді;берілген кестелерді толтыру тапсырмасы бойынша жеке және топтық ізденіс жұмыстарын жасауға дағдыланады;берілген жағдаяттарды талдау арқылы өз шешімін шығарып, оны ғылыми тұрғыда дәлелдей алады;анықтамаларды құрастыра білуге үйренеді;теориялық сөздік қорлары байиды;дәріс мазмұынынан бөлек қосымша ақпараттарды меңгереді.*Дербес құзыреттілігі*:өз қызметіне мақсат қояды,оны іске асыру технологиясын нұсқауға сай жүргізеді; тапсырмаларды шешу қадамдарының логикалық және уақытша бірізділігін сақтайды;алынған өнім сипаттамаларын салыстырады, қорытады, өз қызметіне қызығушылығын көрсетеді; өзіне берілген тапсырманы тәртіппен орындайды; өз әрекетінің әлсіз және күшті жақтарын көрсетеді;өзін-өзі бағалайды, сыни көзқарасы қалыптасады, рефлексиялық мәдениеті артады;өзін-өзі бақылауды іске асырады, практикалық кері байланысты қамтамасыз етеді; коррекциялауға үйренеді;түрлі ситуациялардан шығу жолын іздейді, тиімді шешім қабылдауға ізденіс жасайды;түрлі жағдайларда өзі үшін қызмет және мінез-құлық нормаларын таңдай алады.*Ақпараттық құзыреттілік*:ұсынылған ақпараттың белгілісі мен белгісізін бөледі, тапсырмаға сәйкес қажеттісін бөліп алады;тапсырмаларды орындауда қай ақпаратты біледі, қай ақпаратты білмейді соны анықтайды; берілген ақпаратты қарапайым құрылым аясында жүйелендіреді, қорытындысын табады;көрнекілік құралдарға деген мұқтаждықты азаяды;уақытын үнемдейді, оқу материалын іздеп отырмайды; компьютерлік сауаттылығы қалыптасып,компьютермен және оның сыртқы құрылымдарымен жұмыс істей білу қабілеті артады;сыни тұрғыдан ұсынылған ақпараттар негізінде саналы шешім қабылдай алады;логикалық операцияларды (талдау, жинақтау, жалпылау, құрылымдау, тікелей және жанама дәлелдеу, аналогия бойынша дәлелдеу, моделдеу, ойша эксперименттеу, материалдарды жүйелеу) қолдана отырып, ақпараттарды өңдейді. *Коммуникативтік құзыреттілік*:дәріс мазмұны бойынша берілген тапсырмаларды топпен, жұппендиалогтік қарым-қатынаста орындайды;талдау мен дәлелдеуге берілген сұрақтармен жұмыс жасайды;алынған теориялық білімдерін тәжірибе барысында пайдалана біледі; басқарудағы принциптерді, әдіс-тәсілдерді, т.б. басқарушылық қарым-қатынастарда біртұтас қолдана алады.

Электронды оқулықтарды қашықтықтан білім беру үдерісінде қолдану мынадай *міндеттерді* шешуге көмектеседі:электронды түрде анықтама беруде;оқу материалдарының көрнекілігін жақсартуда;бейімді оқу құралы ретінде;студенттің дүниетанымын кеңейтеді; танымдық мәдениетін қалыптастырады, ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін дамытады;пәндік және пәнаралық іскерліктер, кәсібилік машықтарын қалыптастырып, компьютерлік сауаттылығын арттырады;жеке тұлғаны қалыптатыруда ықпалдық күші мол: қисынды ойлауға, ізденіске, интегративті іс-әрекет жасауға, шығармашылыққа үйретеді;өзін-өзі бақылауды іске асырады, практикалық кері байланысты қамтамасыз етеді; коррекциялауға үйренеді; түрлі жағдаяттардан шығу жолын іздейді, тиімді шешім қабылдауға ізденіс жасайды, ойлау қабілеті артады; танымдық процестердің барлық түрі дамиды: ойлау, есте сақтау, қайта жаңғырту, зейінін тұрақтандыру, т.б.Электронды оқулықтарды қашықтықтан білім беру үдерісінде қолдану педагогикалық практикада оқу үдерісін интенсификациялауға, оқытуды дамыту идеяларын жетілдіруді жүзеге асыратын психологиялық-педагогикалық технологиялар жүйесін арттыруға мүмкіндік береді.

Қашықтықтан оқыту жүйесінде көңіл-күй, психологиялық қарым-қатынас орната отырып, педагог те, білім алушы да оқытудың жаңа технологиясын, компьютерлі және тораптық жүйелерін жетік меңгереді.Қазіргі қашықтықтан оқыт процесінде ақпараттық қамтамасыз ету жүйесін, білім берудің ақпараттық технологияларын, дәлірек айтқанда, электрондық оқулық және бейнефильмдерді, басқа да электрондық басылымдарды пайдалану студенттердің ғылыми әлеуетін қалыптастыруда ерекше орын алатыны дәлелденіп отыр. Қашықтықтан оқыту процесінде студенттердің ғылыми әлеуетін дамытуда жалпыға қолжетімді ресурстар студенттерден не талап етілетіндігі, неге назар аудару керектігі, қандай білім және практикалық дағдылар тексерілетіні, материалды зерделеу, білім мазмұнын тапсырмалармен, интерактивті модельдермен және өзін-өзі тексеруге арналған сұрақтармен тікелей байланыстыру нақты көрсетіледі,студенттерге жаңа материалды өздігінен зерттеу міндеттері нақты қойылады.қашықтықтан оқыту жүйесінде қазіргі таңда білім сапасынжақсарту үшін электронды оқулықтар өте өте пайдалы, себебі бұл цифрлы білім беру ресурстары арқылы студенттер әлемдік ақпараттармен байланысуға, білімдерін онлайн жалғасыруға, ғылыми және шығармашылық жұмыстарын жетілдіруге, әлемдік ақпарат кеңістігінде өздерінің білімдерін шыңдауға зор мүмкіндік алады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың арналған мемлекеттік бағдарламасы.
2. Тихомиров В.П. Качественное образование для всех как основа формирования зананий.// Информационные общество. 2019, №4. –С. 12-14.
3. Сарыбаева Ә.Х. Электронды оқулық –болашақ мұғалімдердің кәсіби даярлығын жетілдіру құралы. п.ғ.к. дис..., 13.00.08. Түркістан, –146 б.
4. Новые педагогический и информационные технологии в системе образования. / Под редакцией Е.С.Полат. – М:, «Академия», 2019.-224с.
5. Кадырова А.С. Особенности моделирования электронного учебника в системе профессионально-педагогического образования. дис.к.п.н., 13.00.08, Усть-Каменогорск, 2020. –157 с.
6. Қазақстан және ТМД елдеріндегі білім беруді ақпараттандырудың IV Халықаралық форумының ғылыми мақалалар жинағы.

УДК 378

Мерсалимова Акжан Ержановна
Полат Сапи Бақытқызы
СР-20-1К топ студенттері
Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті
Ғылыми жетекші: **Жакишева** Гульбахрам Сериковна

ИНТЕРАКТИВТІК ОҚЫТУ ТАНЫМДЫҚ ӘРЕКЕТТІҢ АРНАУЛЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ФОРМАСЫ РЕТТІНДЕ

Аңдатпа. Автор білім беру технологияларын қолдану білім беру жүйесін ізгілендіру, инновациялық үрдісті тиімді қолдану мен маңыздылығын зерделенген. Интерактивті құралдардың көмегімен мұғалімнің, оқушының шығармашылықпен жұмыс істеуіне жол ашылып отыр. Білім берудегі интерактивті технология сабақ барысында оқушының топпен жұмыс жасауға қатыспауы мүмкін емес, бірін-бір толықтыратын, сабақ барысында барлық оқушылардың қатысуын ұйымдастыратын оқыту барысы. Интерактивті құралдарды пайдаланудың тиімділігі. Қазіргі уақытта заманымызға сай қазіргі қоғамды ақпараттандыруда педагогтардың біліктілігін ақпараттық – коммуникациялық технологияны қолдану саласы бойынша көтеру негізгі міндеттерінің бірі білім беруді ақпараттандыру барысында дидактикалық және оқыту құралы болып компьютер саналады.

Түйін сөздер: тәжірбие, үдеріс, инновациялық технологиялар, интерактивті білім беру, әдіс, иновация.

Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу»,- делінген [1, 16]. Қазіргі кезде үздіксіз білім беру үдерісінде білім беру технологияларын қолдану ең өзекті мәселеге айналды. Интерактивтік оқыту – бұл, ең алдымен оқушы мен мұғалімнің қарым-қатынасы тікелей жүзеге асатын сұхбаттасып оқыту болып табылады.

Ақпараттық қоғамның негізгі талабы –ақпараттық білім негіздерін беру, логикалық құрылымдық ойлау қабілеттерін дамыту, ақпараттық технологияны өзіндік даму мен оны іске асыру құралы ретінде пайдалану дағдыларын қалыптастырып, ақпараттық қоғамға бейімдеу. Ақпараттық бірліктердің білімге айналуы әлемнің жүйелік – ақпараттық бейнесін оқушылардың шығармашылық қабілеттері мен құндылық бағдарларын дамыту арқылы қалыптастыруды көздейтін, адамның дүниетанымының құрамдас бөлігі болып табылатын интеллектуалды дамуды қалыптастырудың бір жолы.

Интерактивтік оқыту – бұл танымдық әрекеттің арнаулы ұйымдастыру формасы. Ол толық айқындалған және мақсатын алдын-ала болжауға болатын оқыту түрі. Осындай мақсаттардың бірі оқушы өзінің жетістіктерін, интеллектуалдық белсенділігін сезетіндей, оқу барысында қызығушылықтарын арттыратын оқытудың жинақы шарттарын жасау. Интерактивтік оқытудың тиімділігі сол, сыныптағы барлық оқушы қамтылады, олар өздерінің білетін және ойлайтын нәрселері арқылы түсінуге және қарсы әсер етуге мүмкіндік алады. Оқу материалын игеруде, оқушылардың біріккен әрекеттері мынаны білдіреді; әр оқушы өзіне тән ерекше еңбегін сіңіреді, білім, идея, әрекет ету тәсілдерін алмасу үздіксіз жүреді [2]. Сонымен қатар, мұнда өзара қолдау және бір-біріне деген жанашырлық қалыптасады. Яғни, жаңа білім алып қана қоймайды, танымдық ой-өрістері дамиды, оны әлдеқайда жоғары топтасу мен еңбектесу дәрежесіне көтереді.

Сабақтағы интерактивтік әрекет өзара түсіністікке, өзара әрекетке, қатысушының әрқайсысына қажет есепті бірлесіп шешуге алып келетін ұйымдастыру және сұхбаттасып қарым-қатынас жасауды дамытуды ұсынады.

Интерактив бір көзқарастың немесе бір ғана сөйлеуішінің басым болуы жағдайын болдырмайды [3]. Сұхбаттасып оқыту барасында оқуышылар сыни ойлауды, тиісті ақпарат пен белгілі жағдайды талдау негізінде күрделі мәселелерді шешуді, балама көзқарастарды салыстыруды, ақылды шешімдер қабылдауды, пікірталастарға қатысуды, басқа адамдармен тиімді қарым-қатынас жасауды үйренеді. Ол үшін сабақта жекелей, жұптық және топтық жұмыс ұйымдастырылады, зерттеу жұмыстары, түрлі ойындар қолданылады, құжаттармен және түрлі ақпарат көздерімен жұмыс жасайды, шығармашылық жұмыстар пайдаланылады.

Оқыту барысында кем дегенде мазмұндық (нені оқыту), процесуалдық (қалай оқыту), мотивациялық (оқушылар әрекетін қалай белсенді етуге болады) жәнге ұйымдастыру (оқушы мен мұғалім әрекетіннің құрылымын қалай жасау керек) жағын бөліп қарауға болады.

Мазмұндық жағына – мазмұнды қарам-қатынас, оқу материалын күрделендіру, оқу пәндерін кіріктіру /интеграция/, дидактикалық материалдарды күрделендіру және т.б.

Процесуалдық жағына – бағдарламалау тәсілдері, проблемалық, интерактивтік оқыту т.б.

Мотивациялық – оқу барысында оқушының белсенділігін қамтамасыз ету тәсілдері, танымдық қызығушылықты қалыптастыру т.б.

Ұйымдастыру – мұғалімнің білімділігі, тың идеяларды жеткізуі, оқу пәнін жете меңгеруі.

Осы тәсілдердің бәрі өз кезегінде технологиямен қамтамасыз етіледі. Мысалы, проблемалық оқыту тәсілі: проблемалы-сұхбатасып оқыту, проблемалы-тапсырмалар, проблемалы-алгоритмдік, проблемалы-бағдарламалық, проблемалы-контекстік, проблемалы-модульдік, проблемалық-компьютерлік оқыту [3].

Интерактивтік оқыту технологиясы мен тәсілі интеракция (ағлш. Interaction – өзара әсер, бір-біріне әсер ету) құбылысына негізделген. Оқыту барысынде жеке тұлғалар арасында танымдық қарым-қатынас орнап, оның субъектілерінің бәрі өзара қатынасқа түседі. Әр

оқушының жеке жұмысы мен оның жеке тұлғасын дамыту адамдардың бір-бірімен сөйлесу және өзара пікіралмасу барысында жүзеге асады.

Интерактивтік оқу технологиясын пайдалану әр оқушының іс-әрекетін сабақтастыруға (өзара әсерлесудің бүтіндей жүйесі пайда болады: мұғалім – оқушы, мұғалім – сынып, оқушылар – сынып, оқушылар-оқулықтар, топ – топ, топ – оқушы), оның оқу әрекетін және тұлғалар арасындағы танымдық қатынастарын байланыстыруға мүмкіндік береді [4].

Бағдарламалық – технологиялық кешеннің құрамына кіретін интерактивтік тақтаны оқыту сабақты қызықты және динамикалық түрде мультимедиалық құралдар көмегімен оқушылардың қызығушылықтарын тудыратындай оқуға мүмкіндік беретін визулды қор деп те атауға болады. Сабақты түсіндіру барысында мұғалім тақта алдында тұрып, бір мезетте мәтіндік, аудио, бейне құжаттарды DVD, CD-ROM және Интернет ресурстарын қолдана алады. Бұл кезде мұғалім қосымшаны іске қосу CD-ROM, Web-түйін мазмұнын қарастыру, ақпарат сақтау, белгі жасау тышқанды ауыстыратын арнайы қалам арқылы жазулар жазу және т.б. әрекеттерді жеңіл орындай алады [5].

Қорытындылай келе бүкіл оқыту барысында оның әртүрлі жақтарын қамтамасыз ететіндей бір мезетте бірнеше технология қолдану керектігіне мұғалім назар аударуы қажет. Бұл оқыту тәсілі әртүрлі технологиямен жан-жақты қамтылуды талап етеді, сонда ғана технология педагогикалық тұрғыда әсерлі болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы (27.01.2012ж.**).**

2. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары /Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 ж. 25.06 №832 Қаулысымен бекітілген.

3. Ергешбаева Ш.Н. «Мүдде мен мақсат – жарқын болашақтың кепілі».// Өрлеу – Шымкент №1.-Б. 15-19.

4. «Морева Н. А. Педагогика среднего профессионального образования: Учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб, заведений. М.: Академия, 2001. -26 с.

ӘОЖ005(075.8):378

Нуркенова Г.К. п.ғ.м., аға оқытушы,
Есмагулова А.А. п.ғ.м., аға оқытушы
«Bolashaq» Академиясы,
Қарағанды қ. Қазақстан Республикасы.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМЫНЫҢ ҚАЗІРГІ БАСШЫСЫНЫҢ БАСҚАРУ ҚЫЗМЕТІНІҢ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Аңдатпа. Мақала мектепке дейінгі білім беру ұйымының қазіргі басшысының басқару қызметінің технологиясы мәселесіне арналған. Мақалада мәселенің өзектілігі айқындалып, практикалық маңыздылығы ашылған. Алдымен басқарумәселесіне жалпы теориялық тұрғыдан шолу жасалып, мектепке дейінгі ұйымды басқарудағы қазіргі әдістер қарастырылған. Авторлар мектепке дейінгі білім беру мекемесін дамытудың негізгі мақсаттарын анықтай отырып, басқару деңгейлерін жәнемектепке дейінгі мекеме қызметін жаңарту негізінде жатқан негізгі қағидаттарды анықтайды.

Кілт сөздер: басқару, менеджмент, басқару мәдениеті, педагогикалық менеджмент, көшбасшы, қағидаттар, технология.

Бүгінгі таңда білім беру жүйесіндегі жүріп жатқан қарқынды өзгерістер тек педагогтардың ғана емес, сонымен бірге білім беру ұйымдары басшыларының да үздіксіз кәсіби дамуы қажеттігін айқындап отырғаны айтпаса да түсінікті. Мектепке дейінгі білім беру ордаларын басқаратын беделі мен білгірлігі қатар жүретін, көшбасшылығы оза тұратын басшылардың еңбегі орасан зор екенін айтпай кетуге болмайды. Себебі ұжымның табысқа жетуі мен шығармашылық жетілуі тікелей осы ұйым басшысына байланысты болмақ. Ендеше

білім беру ұйымының басшысы – тәрбиелеу мен оқыту сапасы мен мектепке дейінгі ұйым қызметінің нәтижелілігін қамтамасыз етуші негізгі тұлға болып табылады.

Қазіргі әдебиеттерді зерттей отырып, біз басқаруға берілген көптеген анықтамаларды таба аламыз. Кез-келген ғылым сияқты, басқару да уақыт өте келе дамиды және жетілдіріледі. Көптеген жылдар бойы менеджмент ең аз шығындармен жақсы нәтижелерге қол жеткізу үшін өндіріс процесінде олардың қызметін ұйымдастыру және үйлестіру үшін адамдар тобына әсер етудің үздіксіз және мақсатты процесі ретінде анықталып келді.

Қазіргі зерттеушілердің пікірлеріне жүгінетін болсақ, олар басқаруды келесідей анықтайды:

- бірлескен жұмыс барысында адамдар арасындағы қатынастарды реттеуге және мақсаттарға жетуге бағытталған арнайы қызмет (А. В. Тихонов);

- басқарушылар мен бағынушылар арасындағы күрделі иерархиялық қатынастарды келісу бойынша қызмет (В.Ю. Крачевский).

Қазіргі әлемнің басты ерекшелігі - қарқынды өзгерістер. Осыған орай біздің еліміздің де экономикадағы, саяси және қоғамдық өмірдегі қайта құру бағыты қоғамның барлық басқа институттарында өзгерістерге әкелу үстінде екені баршамызға мәлім.Мұндай жағдайда әлемнің дамыған елдерінің менеджменті - басқару тәжірибесіне ерекше назар аудару қажет. Бірақ басқару модельдерін бір әлеуметтік-мәдени ортадан екіншісіне толығымен беру іс жүзінде мүмкін емес, өйткені менеджмент факторлардың жиынтығына байланысты: мемлекеттік құрылым нысаны, нарықтың даму дәрежесі. Сондықтан біздің елімізде менеджментті біртіндеп енгізу аталған факторлармен жүйелі түрде өзара әрекеттесу арқылы жүзеге асырылуы мүмкін.

Менеджменттегі кәсіби білім басқарудың үш түбегейлі әр түрлі құралдары туралы білуді қамтиды. Біріншісі - негізгі құрал адамға жоғарыдан әсер ететін ұйым (мотивацияның, жоспарлаудың, ұйымдастырудың және бақылаудың негізгі функцияларын, сондай-ақ материалдық тауарларды бөлуді және т.б. қолдана отыру. Екіншісі-басқару мәдениеті, яғни қоғам, ұйым, адамдар тобы әзірлеген және мойындаған құндылықтар, әлеуметтік нормалар, көзқарастар, мінез-құлық ерекшеліктері. Үшіншісі-қызмет көрсетуші қызметкерлер мен оны қолданушылар (тәрбиешілер мен ата-аналар) мүдделерінің тепе-теңдігіне негізделген.

Менеджментті, әдетте, көшбасшының басқа адамдардың еңбегін, ақыл-ойы мен мінез-құлқының мотивтерін қолдана отырып, мақсаттарға жету қабілеті деп түсінуге болатындығына сүйене отырып, басқаша айтқанда, бұл адамдар мен әлеуметтік процестерді басқарудың ғылымы мен өнерінің қоспасы деп түсініп, оған (менеджментке) келесідей анықтама беруге болады:

- педагогикалық менеджмент-бұл білім беру процесін басқарудың оның тиімділігін арттыруға бағытталған принциптерінің, әдістерінің, ұйымдастырушылық нысандары мен технологиялық тәсілдерінің кешені;

- басқарушылық менеджмент-бұл барлық функциялары, әдістері мен құралдары бар басқару процесі.

Менеджмент процесі белгілі бір функцияларды орындауды қамтиды: болжау, жоспарлау, ұйымдық құрылымдарды құру, басқару, үйлестіру, қызметті ынталандыру, бақылау және талдау.

МДҰ басқару толығымен және нақты анықталған және педагогикалық әдебиеттерде сипатталған. Мектепке дейінгі білім жалпы білім беру жүйесінің бастапқы баспалдағы болып табылады, сондықтан басқару ғылымының, педагогикалық менеджменттің барлық негізгі ережелері мектепке дейінгі білім беру ұйымын басқаруда да қолданылады.

Мектепке дейінгі білім беру мекемесін дамытудың негізгі мақсаттарын анықтай отырып, әр көшбасшы педагогикалық ұжыммен бірге бүкіл педагогикалық процесті ұйымдастырады, яғни ол жоспарланған нәтижелермен үнемі салыстырылады. Бұл жағдай бойынша, яғни нақты нәтижелер бойынша жедел шешімдер қабылдауды талап етеді.

Нәтижелерді басқару бастапқыда нақты, мақсатты орындау үшін барлық ресурстармен қамтамасыз етілген ұжым алдына қойылады деп болжайды. Мұндай ресурстарға адамдар, уақыт, қаржы, материалдық-техникалық база, технологиялар, әдістер және т.б. нәтижелерді басқару кезінде педагогикалық процестің әр қатысушысы жалпы іске қатысуын ұжымның басқа мүшелерімен байланыстыра білуі керек. Тиімді ойлау көшбасшы мен бағынушы нәтижені анықтайды, содан кейін орындаушы өзіне қол жеткізу тәсілдерін, яғни уақытты, технологияны және басқа ресурстарды таңдайды.

Нәтижелері бойынша басқару жағдайында бастамашыл және шығармашылық ұжым құнды ресурс болып табылады. Жетекші жұмыс үшін жағдай жасайды, білім беру процесінің әр қатысушысына құрмет, сенім, сәттілік ахуалын жасайды. Алайда, басшының міндеті-ақпараттық қолдау, талдау, мақсат қою, жоспарлау, орындау, бақылау және түзету.

Басшы жағдайды нақты білуі және жаңашыл жетекші болуы керек.Балалармен жұмыс тәрбиешіден күш пен күш-жігерді талап етеді, сондықтан ұжымда педагогикалық процестің барлық қатысушылары арасында ізгілік, әдептілік және құрметпен талап ету өте маңызды. Әр тәрбиешінің жеке басына құрметпен қарайтын, бейімділіктерді, қызығушылықтарды, мүмкіндіктерді ақылға қонымды талаптармен ескере отырып, демократиялық басқару стилін ұстанатын басшы авторитарлық басқару әдістерін қатаң ұстанатын басшыға қарағанда айтарлықтай үлкен нәтижелерге қол жеткізеді. Жұмысқа деген қызығушылықты арттырудың және үйлесімді топ құрудың ең жақсы тәсілдерінің бірі - адамдарға құрмет көрсету және оларға жауапкершілік пен өкілеттік беру екенін естен шығармған жөн.

Жауапкершілік екі шарт орындалған кезде пайда болады: белгілі бір міндеттер мен тапсырмалар. Процестің әр қатысушысына белгілі бір нәтижелерге қол жеткізу үшін оның миссиясының, ұйымының мағынасын түсіндіру мәжбүрлі әкімшілік емес, саналы шығармашылық еңбекке ие болады. Нәтижелерді басқарудағы маңызды мәселе – «нәтиже» және «қосқан үлес» ұғымдарын ажырату. Нәтиже-іске асырылған мақсат. Бірақ мақсат нақты және мінсіз болуы мүмкін. Бұл жағдайда біз нақты мақсаттарды болжаймыз, яғни орындау үшін барлық ресурстармен қамтамасыз етілген. Осылайша, нәтижелерді басқару-жоспарланған нәтижеге жету үшін басқарушы және басқарылатын ішкі жүйелердің мақсатты ресурстармен қамтамасыз етілген өзара әрекеті[1].

Нәтижелер бойынша басқару деңгейлерін анықтау қажет. Бірінші деңгей басқарушының мектепке дейінгі білім беру мекемесінің ұзақ мерзімді міндетін көру қабілетімен анықталады. Кез-келген ұйымның әлеуметтік сипаттамалары мақсаттар мен стратегияларды қамтиды. Ұйымның мақсаты-белгілі бір уақытқа дейін ұйым қол жеткізе алатын қалаған (күтілетін) нәтиженің нақты бейнесі.

Ұзақ мерзімді мақсаттарды анықтау кезінде МДҰ келесілерді ескеруі қажет:

- ұзақ мерзімді мақсаттың болашағы. Ұзақ мерзімді мақсаттар болашаққа ұмтылысты білдіреді, күш-жігердің не бағытталатынын және қандай бағыттар басым болатындығын көрсетеді;

- ұзақ мерзімді мақсатты әзірлеудегі жариялылық пен алқалылық. Ресми түрде жарияланған ұзақ мерзімді мақсатты емес, нақты мақсатты дамыту үшін ұжымның пікірін ескеру қажет;

- ұзақ мерзімді мақсаттың нақтылығы. Тұжырымдамалар ұйыммен өзара әрекеттесетін барлық субъектілер үшін нақты, анық, түсінікті болуы керек;

- ұйымның ұзақ мерзімді мақсатының өзгеруі оның «асыра бағалануы» немесе ұйымның маңызды қайта құрылуы себебінен тапсырманы сапалы орындау мүмкін еместігінен туындауы мүмкін.

Екінші деңгей нәтижені қызмет сапасы тұрғысынан қарастыруды ұсынады. Халыққа балабақшаның негізгі қызметі-бұл 3 жастан 6 жасқа дейінгі балаларды мектепке дейінгі тәрбиелеу және білім беру екенін естен шығармау. Мектепке дейінгі білім беру сапасы - бұл балабақшадағы педагогикалық процесті ұйымдастыру, онда әр баланың тәрбиесі мен даму деңгейі тәрбие мен оқыту процесінде оның жеке, жас және дене ерекшеліктерін ескере отырып артады. Сонымен мектепке дейінгі білім беру мекемесінің жұмыс сапасы келесілерді қамтуы тиіс:

- тәрбиешінің жұмыс сапасы;

- педагогикалық ұжымда қалыптасқан қатынастар;

- балалармен жұмыс істеудің жаңа әдістерін шығармашылық іздеу үшін көшбасшы жасаған жағдайлар;

- әрбір қызметкердің қызмет нәтижелерін объективті бағалау.

Демек, мекемедегі мектепке дейінгі білім беру сапасы басқарылатын процесс болып табылады. Сондықтан, жоғарыда аталған «сапаның» құрамдас бөліктерінің негізінде сапалы басқарудың екі тәсілін ажыратуға болады: біреуі - бүкіл педагогикалық процесті және оның компоненттерін басқару арқылы, екіншісі - басқару жүйесіндегі жеке субъективті аспектілер арқылы: ұжымды қалыптастыру және ондағы моральдық-психологиялық ахуалды реттеу. Осы,

мүмкін, негізгі ұстанымдарды бөліп көрсете отырып, сапа екі позициямен анықталатын бүкіл ұжымның нәтижесі деп айтуға болады:

- балабақшадағы педагогикалық процесс қалай ұйымдастырылған (режим, бағдарламалар мен технологияларды таңдау, оқу құралдарымен қамтамасыз ету, әдістемелік жұмыстың әртүрлі формалары арқылы тәрбиеші-педагогтардың кәсіби өсуін арттыру жүйесі және т. б.);

- мекемедегі балалардың жас ерекшеліктері мен қабілеттеріне сәйкес дербес даму құқығына қарай жүзеге асыру.

Демек, мектепке дейінгі білім беру мекемесінің сапасы процесс және нәтиже болып табылады. Нәтижелер бойынша басқарудың үшінші деңгейі нәтижені тұтынушылар тұрғысынан қарастыруды қамтиды. Бұл отбасы, мектеп жасына дейінгі жастағы балалары бар ата-аналар, олар білім беру мекемелері ұсынатын шарттарға мұқтаж. Білім беру: әлеуметтік (математикалық, сөйлеу, танымдық, көркем-эстетикалық, музыкалық, ырғақтық) қабілеттерді дамыту; мектепке арнайы дайындық, тілді оқыту; дамытушы ойындар; этикет және мінез-құлық, кесте тігу, құрастыру және т. б.

Медициналық-сауықтыру: ритмопластика, релаксация; термотерапия, ароматерапия, тыныс алу және спорттық гимнастика, қозғалтқышты нығайту; массаж және т. б.

Әлеуметтік: музейлік экскурсиялар, филармониядағы музыкалық сағат, қуыршақ театры, ересектер мен балалар мерекелері; туризм, экскурсиялар; заңгерлік кеңестер; мемлекеттік қызметтер.

Қазіргі кезеңдегі басқарудың бір ерекшелігі-ұйымдық құрылыстың дәстүрлі формаларынан кету, үздіксіз білім берудің бірыңғай жүйесіндегі мәселелерді шешудің жоғары жеделдігінің талаптарына сәйкес құрылымдарды қайта құру [2].

Басқарудың ұйымдық құрылымы бойынша біз басқару процесінде осы байланыстардың орнына сәйкес өзара әрекеттесетін және реттелген қатынастардан тұратын басқару және басқарылатын ішкі жүйелердің тұтас құрылымын түсінеміз.Осыдан ішкі балабақшалық басқару жүйесіндегі қарама-қайшылықтарды шешу дегеніміз басқарудың тиімділігін жоғарылату резервтерінің мәнді әрекеті болып табылатындығына көзіміз жетеді. Бұл қажетті ұйымдастырушылық және педагогикалық жағдайларды қалыптастыруды қамтиды: - басқарушылық шешімдерді дайындауға, қабылдауға және іске асыруға ұжымның, әрбір мүшенің қатысуының шынайы демократиялық мүмкіндігін жасау;

- мектепке дейінгі мекемені басқарудың барлық қатысушыларының педагогикалық шеберлігін және басқару құзыреттілігін арттыру.

Қазіргі мектепке дейінгі мекемені басқару тетігі басқару функцияларын орындау сипатын өзгертеді, мекеме мен педагогикалық процестің барлық қатысушыларының өзара әрекеттесуінің түбегейлі жаңа формаларын тудырады.Демек, мектепке дейінгі мекеме қызметін жаңарту негізінде жатқан негізгі қағидаттарға келесілерді жатқызуға болады:

- Демократияландыру. Бұл принцип басқару процесінің барлық қатысушылары арасында құқықтарды, өкілеттіктер мен жауапкершілікті бөлуді, оны орталықсыздандыруды қамтиды.

- Ізгілендіру. Ол әр адамға білім деңгейін, сапасын, бағытын, оны алу әдісін, сипаты мен формасын, жеке құндылық бағдарларына сәйкес мәдени және білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыруды тең дәрежеде таңдауды қамтамасыз етеді. Оқу-тәрбие процесін баланың жеке басына қайта бағыттау.

- Білім беру бағдарламаларын ізгілендіру, яғни бағдарламалардың арақатынасы мен үйлесімі, жалпыадамзаттық құндылықтардың басымдығын, тұтастықты, бірізділікті, сабақтастықты және оқытудың озық сипатын қамтамасыз ететін оқытудың дидактикалық тәсілдерін, әдістері мен технологияларын қолдану.

- Саралау, ұтқырлық және даму. Бұл принциптер білім беру мекемелерінің барлық алуан түрлерінің білім беру бағдарламаларының көп деңгейлі, көпфункционалды болуын болжайды.

- Білім берудің ашықтығы, яғни кез-келген деңгейде (негізгі және қосымша) әр түрлі формада және жалпы білім беруде үздіксіз білім алуға мүмкіндік беру.

- Білім беру жүйесінің көп құрылымы, яғни мемлекеттік мектепке дейінгі мекеменің сапалы өсуі мен дамуы, сондай-ақ жаңа типтегі элиталық білім беру мекемелерінің ашылуы.

- Стандарттау. Бұл принцип білім беру сапасының стандарттарын сақтауды, аймақтың ұлттық және басқа да ерекшеліктерін ескеретін аймақтық стандарттарды енгізуді қамтиды.

Қорыта келгенде сөз соңында педагогикалық ұжымның шығармашылық, ұйымшылдық, қоғам талаптарға сай білікті болуы осы мектепке дейінгі ұйым басшысының кәсіби білгірлігіне байланысты демекпін.

Әдебиеттер тізімі:

1. Третьяков П.И., Белая К.Ю. Дошкольное образовательное учреждение: управление по результатам. М.: Новая школа, 2001.- 47 с.

2. Езопова, *С.*А.Менеджмент в дошкольном образовании*:* учебное пособие – М: Академия, 2003. – 320 с.

УДК 378.1

Нурсултанова К.Р., магистр экономики и бизнеса,
старший преподаватель кафедры Экономики и менеджмента
Костанайский инженерно-экономический университет им. М. Дулатова
Костанай, Республика Казахстан

ТЕНДЕНЦИИ И УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОГО МЫШЛЕНИЯ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Аннотация. В статье рассмотрены тенденции и условия развития предпринимательского мышления в высшей школе. Приводится пример места и роли Бизнес-инкубатора в образовательном учреждении. Затрагивается необходимость формированияинтрапренёрства в Костанайском инженерно-экономическом университете им. М. Дулатова. Рассматривается суть подхода к образованию в Костанайском инженерно-экономическом университете им. М. Дулатова. В качестве эффективного вектора развития предпринимательского образования обосновывается важность применения процессовтехнологического образования.

Ключевые слова: бизнес-инкубатор, интрапренёрство,высшая школа, предпринимательство, предпринимательское мышление, образовательной сфера.

Актуальность развития предпринимательского мышления в высшей школе заключается в том, что повсеместно во всём мире происходит переход к инновациям, а именно, цифровизации экономики и образовательной сферы, в связи с чем растёт важность предпринимательской грамотности как одной из фундаментальных частей современной личности.

По утверждениям зарубежных специалистов существует постоянная зависимость между активностью в предпринимательском секторе и образованием в области развития предпринимательского мышления у обучающихся. Уже на «Входе» в ВУЗ у обучающихся не в полной мере определены представления о правилах предпринимательской деятельности в условиях рыночной экономики. Бесспорно, положительным моментом является то, что на сегодняшний день на базе выпускных классов общеобразовательных школ Казахстана обучающиеся изучают предмет «Основы предпринимательской деятельности», который проводится в форме факультатива, но в данном случае предпринимательство рассматривают как экономическую деятельность, связанную с созданием собственного дела, то есть бизнесом. А западная модель обучения основам предпринимательства ссылается на Рекомендации Европейского парламента и Еврокомиссии «Ключевые компетенции непрерывного образования» (2006), где преподавание предпринимательства подразумевает развитие навыков, которые помогут из идей получать действия. Это и есть основной опыт, который даст возможность социально интегрироваться и в дальнейшем трудоустроиться. Данная компетенция важна в период всего процесса обучения, для всех образовательных программ. Предпринимательское мышление это умение видеть возможности там, где другие, вследствие стереотипного мышления, не замечают их, это навык инициативности, ответственности и новаторства. Инновационные действия могут быть применимы и в рамках чего-то нового, но и также в рамках уже существующего предприятия, например, в качестве интрапренёрства.

Интрапренёрство – это развитие духа предпринимательства и его реализация на деле внутри существующего предприятия. Суть интрапренёрства состоит в том, что на уже работающем предприятии, которое занимается выпуском конкретного товара, создаются условия, для выдвижения новаторских предпринимательских идей [1]. Например, обучающимся по техническим специальностям изучение дисциплины «Предпринимательство» необходимо не для того, чтобы они открыли собственный бизнес по окончании обучения, а для того, чтобы в будущем имели навык в коммерциализации своего рационализаторского предложения. Нельзя рассматривать предпринимательство лишь как возможность открыть бизнес и как работу на себя.

В Костанайском инженерно-экономическом университете им. М. Дулатова изучают дисциплину «Предпринимательство» обучающиеся всех образовательных программ не только экономических, но и технических. Вектор данного предпринимательского образования нацелен на функционирование предпринимательского отношения к креативному и созидательному труду и не важно кем трудиться будет выпускник по завершении обучения – инженером, агрономом, экономистом, то есть нанятым сотрудником либо предпринимателем он пожелает стать. Суть подхода к образованию в Костанайском инженерно-экономическом университете им. М. Дулатова сгенерировать у обучающихся базовые предпринимательские навыки, которые будут полезны в любой сфере деятельности. Помимо дисциплины «Предпринимательство», внедрена в учебный план технических образовательных программ и такая дисциплина, как «Технологическое предпринимательство». Предпринимательство как особый вид экономической деятельности базируется на инициативе, ответственности и инновационной инициативности личности. [2]

С распространением информационных и материальных технологий, проникающих во все отрасли общественной деятельности, создание практических навыков, развитие способностей обучающихся и их подготовка к индивидуальной профессиональной жизни становятся неотделимой частью процессов технологического образования. «Технология» ориентирована на формирование инновационной креативной деятельности обучающихся и улучшение умений проектной деятельности.

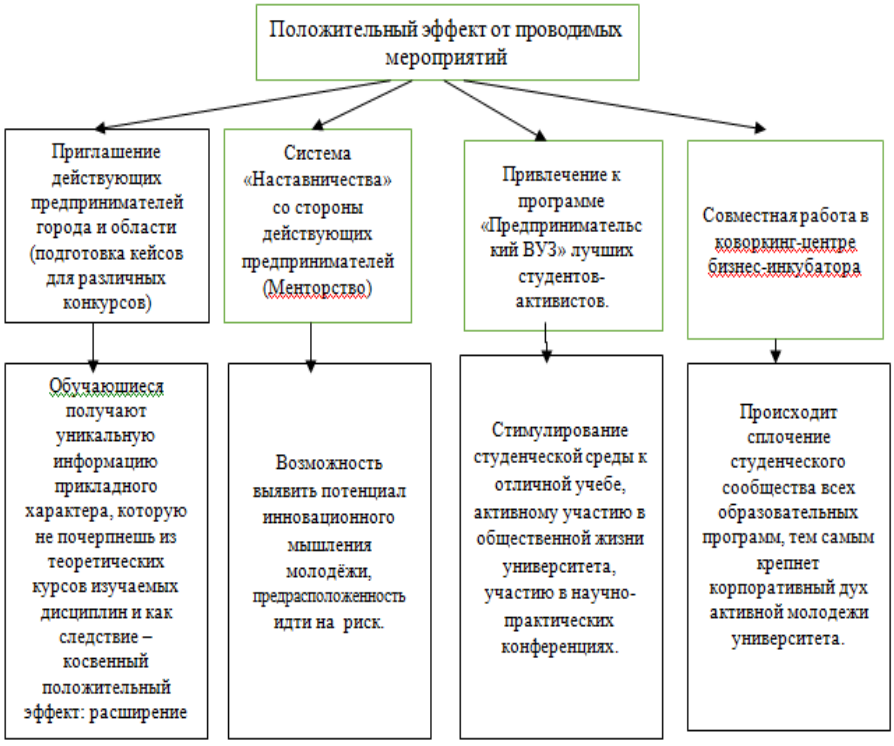

Рисунок 1 - Положительный эффект от проводимых мероприятий

Примечание: составлено по источнику [2]

Важно обратить внимание, что многие ВУЗы Республики Казахстан не формируют площадки, где обучающиеся могли бы получать актуальные знания и навыки, обмениваться информацией, формулировать собственные идеи, воспользоваться консультациями экспертов. В результате инновационные идеи просто не возникают.

Исходя из вышеуказанного, нужно отметить, что сильной стороной в развитии предпринимательского мышления в студенческой среде Костанайского инженерно-экономического университета им. М. Дулатова является функционирование бизнес-инкубатора в рамках программы «Предпринимательский ВУЗ». Который действует около пяти лет. Рассмотрим положительные моменты от мероприятий по развитию предпринимательского мышления среди молодёжи КИнЭУ.

23-24 октября 2021 года на базе КИнЭУ проходил двухдневный хакатон BUSINESS HACK организатором которого выступил КИнЭУ совместно с Международным союзом электросвязи.

Хакатон – это региональный кейс-чемпионат, где участники – лица старше 16 лет из разных областей решают представленную им проблему живого бизнеса в виде задания на время, разрабатывают прототип (mvp) будущих продуктов. [2] Участниками данного конкурса явились обучающиеся школ, колледжей и ВУЗов со всего Казахстана. Призовым фондом была назначена сумма в размере 700 000 тенге. Задания для решения бизнес-кейсов были разработаны партнёрами данного мероприятия - действующими промышленными предприятиями, а также предприятиями малого и среднего бизнеса. По итогу хакатона первое место занял студент КИнЭУ образовательной программы «Вычислительная техника и программное обеспечение». Он достиг высокого результата, несмотря, на высокую конкуренцию, ведь мероприятие проходило в смешанном формате, что усилило соревновательный момент, поскольку диапазон регионов участия расширился.

Данный факт, является подтверждением того, что функционирование Бизнес-инкубатора на базе университета раскрывает творческий потенциал обучающихся, способствует развитию нестандартного инновационного мышления среди молодёжи КИнЭУ.

Список литературы:

1.Исабеков, Б.Н. Инновации и предпринимательство. Учебник / Б.Н. Исабеков, Л.К. Мухамбетова.- Алматы: Лантар Трейд, 2021.- 642 с.

2. Горфинкель, В.Я. Малое предпринимательство: организация, управление, экономика: учебное пособие/В.Я. Горфинкель, С.В. Земляк, О.М. Макарова и др. М.: Вузовский учебник: ИНФРА-М, 2019-89 с.

УДК 81.25

Рахимбекова С.А. к.ф.н., старший преподаватель,
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли,
г.Нур-Султан, Республика Казахстан.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ

Аннотация. В статье рассмотрена проблема преподавания гуманитарных дисциплин с использованием кейс-технологий. Автором проведен эксперимент по использованию кейс материалов и решению задач кейс-стади на занятиях по дисциплине «Казахский язык». Проведенный анализ показал что использование кейс материалов положительно влияет на усвоение темы занятий. В статье дан комплексный анализ использования кейс-технологий в преподавании дисциплины гуманитарного цикла. Анализ строится на рассмотрении решений задач кейс материалов в группах на практических занятиях. В статье подробно рассмотрено использование информационных коммуникативных технологий при решении задач кейс-стади.

Ключевые слова: кейс-технологии, информационные коммуникативные технологии, групповой проект, коммуникативное равновесие, педагогическая технология, мозговой шторм.

В этом случае использование кейс-стади необходимо для разработки определенной задачи либо ситуации перед группой студентов, которую они должны решить самостоятельно. Не

всегда студенты находятся в аудитории, есть такие, которые поступили на дистанционное заочное обучение и именно для них я разработала электронный учебно-методический комплекс дисциплины, включающий кейсовые задачи, лексические и грамматические задания и упражнения, тексты и словари с тестами. «В состав кейсовых технологий все больше внедряются электронные учебные пособия (электронные учебники). Электронный учебник как программное средство учебного назначения можно представить как систему, состоящую из двух подсистем: информационной (содержательная часть) и програмной»[1.209 с.]. Информационная часть учебного пособия или учебно-методического комплекса дисциплины обычно содержит материал традиционного печатного сборника. Туда входят методические рекомендации по изучению дисциплины, мультимедийные продукты, грамматические и лексические задания и упражнения, тесты, вопросы для самоконтроля, кроссворды, рисунки. Обучаемый может использовать методические указания по изучению той или иной темы, учебники и учебные пособия с тестами для самоконтроля, видео лекции, мультимедийные средства. Эффект компьютерного обучения возрастает по мере увеличения доли материала, выдаваемого преподавателем. «Учебные слайд-лекции и видеофильмы – эффективные инструменты дистанционного преподавания, имеющие свои преимущества перед классическими аудиторными лекциями, так как отличаются максимальной информативностью, четкой структурированностью материала и наиболее доступной для понимания формой его подачи. Возможность их тиражирования и быстрой доставки в филиалы и представительства ДО сделали видеофильмы и слайд-лекции эффективными компонентами ДО» [1.209 с.]. Это очень удобно для самостоятельного обучения и похоже на метод Хана. Обучающийся получает по почте задания и полный комплект правил и задач по решению определенного задания. Он может самостоятельно и по нескольку раз основательно изучить правила и сосредоточиться на выполнении как индивидуальных заданий, так и командных работ. «Кейсовые, или кейс-технологии, где слово «кейс» имеет значение «набор», наиболее широко используются в заочном обучении: контент (учебники) и методические руководства в виде учебных наборов (кейсов) выдаются непосредственно обучаемому или пересылаются ему по почте (отсюда появилось второе название - корреспондентское обучение). По почте, как правило, осуществляется и обратная связь – вопросы к преподавателю путем выполненных контрольных, курсовых и других учебных работ» [1.207 с.]. Чтобы обеспечить навыки и умения, необходимые для усвоения языка рабочей среде команды, учащиеся работают над самостоятельной работой в группах, где они подвергаются управлению проектами, разработке требований (где студенты собирают, анализируют и задают требования в дополнение к определенной тематике и проблеме по казахскому языку), написание эссе, составление диалогов, разбор текстового материала и тестирование. Кроме того, каждый студент представляет индивидуальный отчет, который касается проблем, уроков и будущих усовершенствований его / ее взятого проекта, связанного с его индивидуальной программой обучения. Результаты каждой групповой работы записывались в соответствии с достижениями в областях, описанных выше. Кроме того, экзамен для этого модуля был составлен таким образом, чтобы отразить достижения учащихся в разных областях в соответствии с результатами обучения модуля. Результаты экзаменов были тщательно проверены, и отметки, полученные в каждом разделе экзамена, были записаны. Кроме того, были сопоставлены результаты обучения студентов в задании и экзамене, и особенно в аналогичных предметных областях, например, профессиональный казахский язык, международная правовая терминология, академическое письмо. Также были проанализированы отзывы студентов и преподавателей.

Чтобы соответствовать основным задачам этого модуля, учащиеся использовали процесс решения кейсов для выполнения различных видов деятельности задания. Кроме того, они должны были использовать активную грамматику и лексику определенного урока. Более того, студенты должны были использовать в решении своих кейсов инновационные технологии, для принятия определенного решения задачи кейса. Такие программы как PowerPoint, Prezy, Exel должны использоваться при решении кейсов, посредством программы PowerPoint студенты готовят свои презентации, удобные для показа решения определенной задачи кейса, посредством программы Prezy студенты более общирно демонстрируют наглядный материал при решении определенного кейса, посредством программы Exel студенты ведут точный детальный подсчет

каких-либо вычислений, поставленных перед ними в задаче кейса. «Следует отметить, что в каком-то смысле все педагогические технологии (понимаемые как обозначенные выше способы) являются информационными, так как учебно-воспитательный процесс невозможен без обмена информацией между педагогом и обучаемым. Однако в современном понимании информационная технология обучения – это педагогическая технология, применяющая специальные способы, программные и технические средства (кино, аудио- и видеотехнику, компьютеры, телекоммуникационные сети) для работы с информацией» [3. 43 с.].

В целом в жизни общества информация выступает и как продукт его жизнедеятельности, и как один из основных его ресурсов, наряду с такими ресурсами, как природные и энергетические ресурсы. Однако в отличие от материальных ресурсов, количество информации в процессе развития общества не уменьшается, а увеличивается. Если с материальными ресурсами проблема состоит в том, откуда их получить, то с информацией – все наоборот» [4. 25 с.]. Именно используя различного вида информацию при решении кейсовых задач, студенты и магистранты изучают язык путем познания какой-либо культуры. Они ведут дискуссии на различные темы, здесь можно рассмотреть какие возможности дает нам взаимосвязь языковых предметов с такими дисциплинами как «Культурология», «Современная история», «География», «Логика», «Основы права», «Общее языкознание» и т.п. Учитывая глобальные проблемы, существующие в мире, еще одной важной задачей преподавателя является воспитание патриотического духа и нравственно-этического воспитание обучаемого. В связи с этим, мной разработаны спецкурс «Казахский язык как основа воспитания Казахстанского патриотизма», методические указания по духовно-нравственному развитию личности студентов на семинарских занятиях по казахскому языку, учебно-методическое пособие «Казахский язык и проблемы патриотического воспитания молодежи».

Список литературы:

1.Баринов В.А., Болотова Л.С. и др. «Теория систем и системный анализ в управлении организациями». Учебное пособие под ред. В.Н. Волковой, А.А. Емельянова. М.: Финансы и статистика. ИНФРА – М. 2009.С. 848.

2.Зализняк Анна А. «Многозначность в языке и способы ее представления». М.: Языки славянских культур. 2006.С. 672

3.Казанцев С.Я. и др. «Информатика и математика для юристов».Учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по юрид.специальностям, по ред. С.Я. Казанцева, Н.М. Дубининой. 2-е изд., перераб. и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА. 2005. С. 560

4.Карпенков С.Х. «Современные средства информационных технологий».Учебное пособие. 2-е изд. М.: КНОРУС.2009. С. 400

ӘОЖ 316.334.2

Сыздыкова М.Б. ә.ғ.к, **Бимаханов Т. Д.** PhD,
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,
Қызылорда қ., Қазақстан Республикасы.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Аңдатпа. Мақалада 2020 жылы Қорқыт Ата атындғы Қызылорда университетінде жоғары оқу орындарының түлектеріне жүргізілген сауалнама нәтижесінде алынған мәліметтерге сүйене отырып, бірінші жұмысқа орналасуы және еңбек нарығындағы жағдай сипатталады. Оқыту процесінде еңбек әрекетіне қатысу, жұмысқа орналасуда өз септігін тигізетіндігі көрсетілген. Түлектердің көпшілігі алғашқы жұмыс орындарын негізінен жақын адамдарының көмегін пайдалана отырып табуды көздейді және түлектер жұмыс табуда белгілі бір ұйымдардың рөлі мардымсыз деп есептейді. Еңбек нарығындағы ұсыныс пен сұраныс құрылымы арасындағы сәйкессіздік нәтижесінде автор жоғары білім беру жүйесі түлектерінің үштен бірі алған мамандыққа сәйкес келмейтін жұмысқа орналасқандығын ескереді.

Кілт сөздер: жас мамандар, жұмысқа орналасу, мемлекеттік бағдарламалар, білім беру.

Қоғамның стратегиялық ресурсы болып табылатын жастар, қалыптасып жатқан өмір шындығын өзінше қабылдай және бағалай отырып Қазақстан пайдасы үшін қызметке қатысуға ұмтылады және бүгінгі таңда оларға қолдау көрсеткен жөн, мемлекеттің еңбекке қабілетті халқының арасында жастардың үлесін арттыру үшін осы қызметке жас ұрпақ потенциялын қосу керек. Алайда әлеуметтік-экономикалық үрдістерге қазақстандық жас ұрпақтың қатысу белсенділігі олардың экономиканың түрлі секторларында жұмыспен қамтылу мәселесіне байланысты. Сондықтан қазіргі уақытта аймақтық деңгейде жұмыспен қамту құрылымдарының қызметін бағыттау негізінде, жастарды жұмыспен қамтудың толық басқару жүйесін қалыптастыру керек. Жастарды жұмыспен қамтуды басқару қажеттігі, сондай-ақ жас ұрпақтың өздігінен даму мәселесіне де байланысты, ол сапалы білім алу, қызмет барысында өсу және лайықты еңбек ақы алу мүмкіндіктерімен көрінеді, ал оның табиғаты нақты аймақта қалыптасқан экономикалық, географиялық, демографиялық және қайта жаңғыру шарттарымен анықталады.

Заманауи еңбек нарығы экономикалық өзгерістер жүргізу барысында қалыптасады. Оның көрінісі жасырын жұмыссыздықтың жоғары деңгейі, қызметкердің қосқан үлесі мен оның табысы арасындағы байланыстың үзілуі, жалақының уақтылы берілмеуі және т.б.болып табылады.

Нарықтық қатынастардың дамуы жұмыс күшіне деген сұраныс пен ұсынысты реттеу, еңбек қатынастары жүйесін реформалау мен жұмыс орындарының сапалық сипаттамаларының артуы, кәсіби білім беру жүйесінің жаңа экономикалық жағдайға бейімделуімен байланысты еңбек нарығында туындайтын мәселелерді зерттеуді көздейді.

Бұл мәселелерді шешу кезінде әлеуметтік жағынан әлсіз қорғалғандарды, еңбек ресурстарының бәсекеге қабілеті төмен топтарын ерекше ескеру қажет. Олардың біріне оларды негізгі толықтыру көзі болып табылатын жастарды жатқызуға болады.

Жастардың еңбек нарығына енуі елеулі қиыншылықтармен және қайшылықтармен қатар жүреді. Олар ең алдымен мамандық таңдауда жастар оның еңбек нарығында қажеттілігіне емес, қоғамдағы беделділігі мен абыройына қарай бағыт ұстауына байланысты туындайды. Осыған байланысты оқу орнын бітірген жастардың көп бөлігі алған мамандығы бойынша жұмыс істемейді немесе мүлдем жұмысқа орналаспайды, бұл жастар арасында жұмыссыздық деңгейінің артуына әкеледі. Нәтижесінде жастардың осы бөлігінің біліміне салынған қаражат өзін-өзі ақтамайды.

Сондықтан жұмыстың өзектілігі қазіргі экономикаға тән жаңа сапалық деңгейдегі осы мәселені шешу мақсатында жастар еңбегін пайдаланудың жаңа жолдарын іздеу қажеттілігінде болып отыр.

Жұмыспен қамту мәселелері жөніндегі уәкілетті органдардың қызметінің тиімділігін арттыру жөніндегі шараларды қарастырып көрейік. Жұмыссыз азаматтарды тез қабылдау, жұмыс іздеу уақытын қысқарту және әлеуметтік қолдаудың белсенді түрлерін қабылдау мақсатында жұмыспен қамту мәселелері жөніндегі уәкілетті органдар компьютерлік бағдарлама қолданады. Әрбір аудандық уәкілетті органдарында электрондық пошта орнатылған, сол арқылы облыстық база жасау үшін апта сайын бос орындар туралы мәліметтер жиналады және жалпы республикалық ақпараттық мәліметтер базасын құру мақсатында Қазақстан Республикасы еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің ақпараттық аналитикалық орталығына жіберіледі.

Жұмыспен қамту органдары қызметінің тиімділігін арттыруда келешекте жұмыспен қамтудың жетілдірілген бағдарламасын енгізу жоспарлануда, сол үшін облыстық жұмыспен қамтуды үйлестіру және әлеуметтік бағдарламалар департаментіне сервер алынған. Алынған республикалық база тұрғындарға жұмыс іздеуге көмектесу үшін барлық аудандарға жіберіледі.

Жұмыспен қамту жөніндегі уәкілетті органдардың беделін арттыру мақсатында және бос жұмыс орындары жайлы мәліметтерді уақытылы және толық түрде алу үшін жұмыс берушілермен және мемлекеттік еңбек инспекциясымен қарым – қатынас жандандырылады.

Келешекте жұмыспен қамту органдарының қызметі азаматтармен жүргізілетін шұғыл жұмыстарды күшейтуге бағытталады, бірінші кезекте нысаналы топтағы және көп уақыттан бері жұмысы жоқ жұмыссыздарды әлеуметтік еңбек жағынан оңалту бойынша жұмыс іздестіру

клубтарының жұмыстары әрі қарай дамиды. Кәсіби бағдар беру жұмыстарын күшейту үшін, қазіргі еңбек нарығындағы бағытты білім беру органдарымен бірлесіп әлеуметтік зерттеулер жүргізу, сонымен қатар, тілек білдірген азаматтарға өздерінің оқу және қайта оқудан өту мүмкіндіктерін анықтауға көмектесетін бағдарламалық өнімдерді енгізу сияқты мәселелер қаралатын болады.

Жұмыспен қамту мәселелері бойынша жұртшылықты үнемі хабардар етіп отыру, мемлекет, үкіметтік емес ұйымдар мен жеке құрылымдар тарапынан жұмыссыздарды әлеуметтік қолдаудың түрлері туралы ақпарат белсенді тарату жұмыстары үнемі жүзеге асырылатын болады.

Қазақстандағы еңбек нарығындағы жастардың жағдайын талдау екі түрлі маңызды жағдайға негізделеді.

Біріншіден, еліміздегі жұмыссыз халық құрылымындағы 15 – 24 жас аралығындағы азаматтар үлесі 26,3 пайыз болса, 25 – 29 аралығындағы азаматтар 17,4 пайызды құрады.

Екіншіден, ең негізгісі – ел болашағы. Жастар қоғамның саяси экономикалық және әлеуметтік құрылымын анықтайды, сол себепті әсіресе, біздің елде олар ең қорғансыз топтардың бірі болып табылады. аталған мәселелердің өзектілігіне қарамастан, ғылыми зерттеулерде оларға өте көп назар аударылмай келеді. Жас ерекшеліктеріне қарай талдайтын болсақ, 18 – 24 жас аралығындағы жастар – негізінен кәсіби дайындықтан өтіп жатқан немесе өтке,н студенттер мен жас азаматтар. Міне, осылар еңбек нарығына аяқ басқан ең қорғансыз топ болып табылады. Өйткені, олардың кәсіби және әлеуметтік тәжірибесі жеткіліксіз, осыған байланысты бәсекелестік қабілеттері де төмен болып табылады. Еңбек нарығындағы жағдайды бағалайтын маңызды көрсеткіштер – жұмыссыздық деңгейінің динамикасы, еңбек нарығының сыйымдылығы мен конънктурасы, сұраныс пен ұсыныстың арақатынасы және оның құрылымы. Біздің статистика еңбек нарығындағы, оның ішінде жастарға қатысты жағдайды толық көрсетпейді. Жастар егде адамдарға қарағанда, еңбек биржаларында сирек тіркеледі. Статистика ашық еңбек нарығының тек қана ресми бөлігінің даму тенденциясын, мемлекеттік сектор тұрғысынан бағалауға мүмкіндік бере алады. Жұмыспен қамту қызметі еңбекке сұраныс пен жұмыс күшінің ұсынысының бір бөлігін ғана қамтиды. Нәтижесінде нарықтық қатынастар ерекшеліктеріне тән, жұмыспен қамту саласындағы көптеген жаңа құбылыстар, оның ішінде жасырын жұмыссыздық ескерілмей қалады. Жастар үшін жасырын жұмыссыздық қаупі тіркелген жұмыссыздыққа қарағанда, аз болмаса, көп емес. Өйткені кәсіпорындар сыртында қалу қаупі де соларға төнеді. Мұндай жағдайда жастардың көбі өзінің еңбек мәртебесін тұрақтандыруға тырысатыны түсінікті, олар табыстан айырылмаудың әртүрлі амалдарын іздестіреді.

Әйтсе де жастар дүние жүзіндегі еңбек нарығындағы ең әлсіз топтардың бірі болып қалуда. Жұмыссыздар арасындағы жастардың үлесі еңбекке қабілетті тұрғындар арасындағы бұл әлеуметтік – демографиялық топтың үлесінен де көп. Қазір 20 – 29 жас арасындағы қыздар мен жігіттердің 50 пайызына жуығында тұрақты жұмыс орны жоқ.

Республика үкіметі жастар мәселесінің, оның ішінде жұмыспен қамтудың қиындығын ескере отырып, жастардың азамат ретінде қалыптасуына және әлеуметтік жағынан өз мүмкіндіктерін жүзеге асыруына бағытталған жастар саясатын жүргізуге ерекше көңіл бөлуі керек. Сонымен қатар жұмыспен қамту сұрақтарымен айналысатын жергілікті органдар жастарға жұмыс таңдауға және жұмысқа орналастыруға ықпал етеді. Жұмыспен қамту органдарында жұмыссыз ретінде тіркелген еңбекке қабілетті жастағы жастар олардың келісімімен қоғамдық жұмыстарға жіберіледі немесе кәсіби дайындықтан және қайта дайындықтан өтеді, ал мақсатты топтарға кіретіндер, яғни 21 жасқа дейінгі жастар, 23 жасқа дейінгі балалар үйінде тәрбиеленушілер, ата анасының қамқорлығынсыз қалған жетім балалар жеңілдікпен қоғамдық жұмыстарға қатысуға немесе кәсіби дайындық және қайта дайындықтан өтуге құқылы.

Мемлекет пен қоғам жастардың еңбек нарығының өздігінен жол табуын ғана күтіп отырмай, жастарды жұмыспен қамтуды реттеудің іргелі саясатын жүргізіп, оның тиімділігіне қол жеткізуге тиіс. Жастарды жұмыспен қамту тиімділігіне қол жеткізу мақсатында әлеуметтік – еңбек қатынастары саласында жастардың жағдайын жеңілдететін немесе оған кедергі болатын ерекшеліктерді талдай отырып, жастардың еңбек нарығының кешенді мониторингін жүргізу қажет. Негізінен, бұл еңбек ресурсы ретіндегі жастардың ерекшелігіне негізделген

әлеуметтік психологиялық сипаттамалар болып табылады. олардың қалыптасу заңдылықтарын көрсету мақсатында біз сауалнамалық сұрақ түрінде зерттеу жүргіздік.

«Жаңартылған бағдарламада басты назар жаппай оқыту арқылы нақты дағдыларды қалыптастыруға аударылған. Оқытылғандардың алған дағдылары олардың жұмысқа орналасу немесе жеке ісін ашу мүмкіндігін арттырады. Бұған Жұмыспен қамту орталықтары мен бұрынғыдай ауылдарда ғана емес, қалаларда да шағын несиелендіру құралдарын қолдану кеңейтілген жаппай кәсіпкерлікті дамыту шаралары ықпал ететін болады», - деді Т.Дүйсенова.

Бұл міндеттерді жүзеге асыру үшін үш негізгі бағыт анықталған.Біріншіден, орта арнайы немесе жоғары оқу орындарына түспей қалған, білімі жоқ 100 мыңға жуық жастарға ерекше көңіл бөлінетін болады. Олар техникалық және кәсіптік білім базасында алғашқы жұмыс кәсібін тегін алу мүмкіндігіне ие болады.«Екіншіден, жастарды жұмыспен қамту шараларында кәсіби бағдар беру жұмыстарын ұйымдастыру да қамтылады. 2017 жылы ҚР БҒМ бірлесіп барлық жалпы білім беретін мектептерде, ЖОО-лар мен колледждерде кәсіби бағдар беру кабинеттері іске қосылады», - деді министр. Үшіншіден, білім мекемелерін тәмамдаған жастарды жұмысқа орналастыруда туындайтын кедергілердің бірі еңбек өтілінің болмауына байланысты «алғашқы жұмыс орны» мәселесі болып табылады. Оны шешу үшін «жастар іс-тәжірибесі» құрауышы сақталатын болады, бұл жас түлектерге мемлекеттің қолдауы есебінен жұмыс дағдыларын игеріп, алғашқы еңбек өтілін алуға мүмкіндік береді, ал бұл болашақта тұрақты жұмыс орнымен қамтылуына жол ашады.

2016 жылдың қорытындылары бойынша жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі 2001 жылмен салыстырғанда төрт еседен аса төмендеген – 16%-дан 3,9% дейін. Сонымен қатар, оның деңгейі еліміз бойынша жұмыссыздықтың жалпы деңгейінен біршама төмен. Ел тұрғындарының жалпы санына шаққанда 14 жастан 29 жасқа дейінгі жастардың үлесі олардың төрттен бірін немесе 4,1 млн адамды құрайды.

Жұмыспен қамту мәселелері жөніндегі уәкілетті органдардың қызметінің тиімділігін арттыру жөніндегі шаралар. Жұмыссыз азаматтарды тез қабылдау, жұмыс іздеу уақытын қысқарту және әлеуметтік қолдаудың белсенді түрлерін қабылдау мақсатында жұмыспен қамту мәселелері жөніндегі уәкілетті органдар компьютерлік бағдарлама қолданады. Әрбір аудандық уәкілетті органдарында электрондық пошта орнатылған, сол арқылы облыстық база жасау үшін апта сайын бос орындар туралы мәліметтер жиналады және жалпы республикалық ақпараттық мәліметтер базасын құру мақсатында Қазақстан Республикасы еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің ақпараттық аналитикалық орталығына жіберіледі.

Жұмыспен қамту органдары қызметінің тиімділігін арттыруда келешекте жұмыспен қамтудың жетілдірілген бағдарламасын енгізу жоспарлануда, сол үшін лблыстық жұмыспен қамтуды үйлестіру және әлеуметтік бағдарламалар департаментіне сервер алынған. Алынған республикалық база тұрғындарға жұмыс іздеуге көмектесу үшін барлық аудандарға жіберіледі.

Жұмыспен қамту жөніндегі уәкілетті органдардың беделін арттыру мақсатында және бос жұмыс орындары жайлы мәліметтерді уақытылы және толық түрде алу үшін жұмыс берушілермен және мемлекеттік еңбек инспекциясымен қарым – қатынас жандандырылады.

Қазақстандағы еңбек нарығындағы жастардың жағдайын талдау екі түрлі маңызды жағдайға негізделеді. Біріншіден, еліміздегі жұмыссыз халық құрылымындағы 15 – 24 жас аралығындағы азаматтар үлесі 26,3 пайыз болса, 25 – 29 аралығындағы азаматтар 17,4 пайызды құрады. Екіншіден, ең негізгісі – ел болашағы. Жастар қоғамның саяси экономикалық және әлеуметтік құрылымын анықтайды, сол себепті әсіресе, біздің елде олар ең қорғансыз топтардың бірі болып табылады. аталған мәселелердің өзектілігіне қарамастан, ғылыми зерттеулерде оларға өте көп назар аударылмай келеді. Жас ерекшеліктеріне қарай талдайтын болсақ, 18 – 24 жас аралығындағы жастар – негізінен кәсіби дайындықтан өтіп жатқан немесе өтке,н студенттер мен жас азаматтар. Міне, осылар еңбек нарығына аяқ басқан ең қорғансыз топ болып табылады. Өйткені, олардың кәсіби және әлеуметтік тәжірибесі жеткіліксіз, осыған байланысты бәсекелестік қабілеттері де төмен болып табылады. Еңбек нарығындағы жағдайды бағалайтын маңызды көрсеткіштер – жұмыссыздық деңгейінің динамикасы, еңбек нарығының сыйымдылығы мен конънктурасы, сұраныс пен ұсыныстың арақатынасы және оның құрылымы. Біздің статистика еңбек нарығындағы, оның ішінде жастарға қатысты жағдайды толық көрсетпейді. Жастар егде адамдарға

қарағанда, еңбек биржаларында сирек тіркеледі. Статистика ашық еңбек нарығының тек қана ресми бөлігінің даму тенденциясын, мемлекеттік сектор тұрғысынан бағалауға мүмкіндік бере алады. Жұмыспен қамту қызметі еңбекке сұраныс пен жұмыс күшінің ұсынысының бір бөлігін ғана қамтиды. Нәтижесінде нарықтық қатынастар ерекшеліктеріне тән, жұмыспен қамту саласындағы көптеген жаңа құбылыстар, оның ішінде жасырын жұмыссыздық ескерілмей қалады. Жастар үшін жасырын жұмыссыздық қаупі тіркелген жұмыссыздыққа қарағанда, аз болмаса, көп емес. Өйткені кәсіпорындар сыртында қалу қаупі де соларға төнеді. Мұндай жағдайда жастардың көбі өзінің еңбек мәртебесін тұрақтандыруға тырысатыны түсінікті, олар табыстан айырылмаудың әртүрлі амалдарын іздестіреді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстанда еңбекке қабілетті жастағы тұрғындар саны азайып жатыр https://inbusiness.kz/kz/last/kazakstanda-enbekke-kabiletti-zhastagy-turgyndar-sany-azajyp-zhatyr
2. Александров Д. А., Тенишева К. А., Савельева С. С. (2015) Мобильность без рисков: образовательный путь «в университет через колледж» // Вопросы образования/Educational Studies Moscow. № 3. С. 66–91. doi:10.17323/1814-9545-2015-3-66-91.
3. Апокин А.Ю., Юдкевич М. М. (2008) Анализ студенческой занятости в контексте российского рынка труда // Вопросы экономики. № 6. С. 98–110.
4. Беляков С. А., Клячко Т.Л., Полушкина Е. А. (2018) Среднее профессиональное образование: состояние и прогноз развития. М.: Изд.дом «Дело» РАНХиГС.
5. Варшавская Е.Я., Котырло Е. С. (2019) Выпускники инженерно-технических и экономических специальностей: между спросом и предложением // Вопросы образования/Educational Studies Moscow. № 2.С. 98–128. doi:10.17323/1814-9545-2019-2-98-128.

УДК 37.018.43

Урунбасарова Э.А. д.п.н., профессор,
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли,
г.Нур-Султан, Республика Казахстан.

ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК КАЧЕСТВЕННО НОВЫЙ УРОВЕНЬ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ МЕЖДУ ПРЕПОДАВАТЕЛЕМ И ОБУЧАЮЩИМИСЯ

Аннотация. В статье автор раскрывает методические особенности преподавания русского языка в условиях дистанционного обучения.Рассматривает факторы, обуславливающие методику проведения занятий. Особо обращает внимание на преимущества дистанционных образовательных технологий перед традиционными. Отмечает, вместе с тем, и недостатки дистанционного обучения. Ценность статьи заключается в том, что даются рекомендации для проведения разнообразных и полноценных практических занятий по русскому языку с применением дистанционных технологий.

Ключевые слова: дистанционное обучение, дистанционные образовательные технологии, методические особенности, преимущества дистанционного обучения, недостатки дистанционного обучения,преподаватель, студент,преподавание русского языка.

Нельзя не отметить тот факт, что человечество вступило в новый, а именно информационный этап своего развития, когда информационные процессы становятся одной из важнейших составляющих жизнедеятельности человека и социума. На современном этапе развития образовательной практики актуализировалась проблема поиска новых, интенсивных форм организации учебного процесса, что повлекло интеграцию информационных технологий в образование и выделение среди них дистанционных технологий обучения и формирование отдельного вида образования – дистанционного.[1]

Под дистанционными образовательными технологиями понимаются образовательные технологии, реализуемые, в основном, с применением информационно-телекоммуникационных сетей при опосредованном взаимодействии обучающихся и педагогов.[2] В этой связи нельзя

не отметить, что это качественно новый уровень взаимодействия между преподавателем и обучающимися, вполне отвечающий вызовам современного времени. Ведь сегодня обществом востребована активная личность, способная ориентироваться в бесконечном информационном потоке, готовая к непрерывному саморазвитию и самообразованию. В такой ситуации педагог получает новую роль – роль проводника знаний, помощника и консультанта. Знания же выступают не как цель, а как способ развития личности.

В этой связи важно отметить, что преимущества дистанционного обучения неоспоримы и, прежде всего, касательно занятий по русскому языку, могут быть сведены к следующим: развитие

-умения работать с новыми технологиями, используя возможности цифровых образовательных ресурсов;

-различных видов чтения: изучающего, поискового, ознакомительного;

-умения принимать решения, делать осознанный выбор и нести за него ответственность;

- умения самостоятельно планировать деятельность;

- умения работать в информационном пространстве: отбирать информацию в соответствии с темой, структурировать и использовать адекватно поставленной задаче;

- навыка презентации результатов деятельности с использованием различных информационных технологий;

- навыка самообразования.

Наличие:

-возможности обучаться в индивидуальном темпе;

-свободного доступа обучающихся к базам данных, библиотечным каталогам и другим информационным ресурсам;

-интерактивности (возможность быстрого обмена информацией).

Система дистанционного обучения является хорошим помощником преподавателю русского языка, так как содержит различные виды электронных средств обучения, отвечающих специфике предмета «Русский язык».Это:

- текстовые материалы в цифровом и мультимедийном формате (художественные, критические, биографические и справочные),

- аудиотексты,

- художественные и учебные видеофильмы,

- цифровые иллюстрации и фотографии,

- видеоинтервью и видеоэкскурсии,

- интерактивные задания,

- электронные контрольные работы и тесты и др.

Однако наряду с выявлением безусловных положительных сторон нельзя не отметить, что, как любая система обучения, и данная не лишена недостатков. Одним из серьезных недостатков дистанционного обучения, на наш взгляд, является

- отсутствие личного общения с преподавателем. Ведь живой контакт с незаурядной личностью педагога-мастера своего дела содержит огромный, несравненный потенциал и возможности для духовного, личностного, профессионального развития и воспитания студента.

А при дистанционном обучении «живое» общение преподавателя со студентами и студентов между собой возможно только в режиме «Конференция», что негативно сказывается на развитии ихустной речи;

Также к недостаткам следует отнести:

-необходимость жесткой самодисциплины, самоконтроля;

-необходимость использования специальной техники (персональный компьютер, доступ в Интернет). К сожалению, есть студенты, живущие в селах, где отсутствует интернет-связь, есть и студенты, не имеющие собственных компьютеров.

-недостаток практических умений и навыков;

- утрачивается навык письма - главная составляющая предмета «Русский язык»;

- нет возможности дополнительного объяснения материала слабоуспевающим студентам;

- идёт снижение двигательной активности обучающихся, повышается нагрузка на глаза и опорно-двигательный аппарат;

- распространение плагиата – использование неотредактированных готовых ответов из сети Интернет.

Безусловным является тот факт, что применение компьютерных средств требует иной формы представления знаний, организации познавательной деятельности обучающихся и выбора методов обучения.

Специфика дистанционного обучения накладывает свой отпечаток на используемые технологии. Прежде всего, это связано с ролью преподавателя в учебном процессе. Если ранее в традиционной системе образования преподаватель занимал центральное место как интерпретатор знаний, теперь же, в условиях информатизации, это место все более и более принадлежит обучающемуся, самостоятельно приобретающему знания из различных источников. В данных условиях преподаватель выступает как координатор, помогая обучающемуся добывать знания и применять их на практике. Предметом заботы преподавателя является выбор методов и технологий для реализации своей деятельности. И главную роль здесь должны играть, на наш взгляд, методы активного и развивающего обучения.

Учебный процесс при дистанционном обучении включает в себя все основные формы традиционной организации учебного процесса, которые позволяют осуществить на практике гибкое сочетание самостоятельной познавательной деятельности обучающихся с различными источниками информации, оперативного и систематического взаимодействия с ведущим преподавателем курса и групповую работу обучающихся.

На наш взгляд, очень удобно пользоваться ресурсами Интернет и для подготовки обучающихся к участию в разнообразных олимпиадах и конкурсах, в том числе и по русскому языку.

Необходимо также отметить, что система дистанционного обучения позволяет приобрести необходимые навыки и новые знания с помощью персонального компьютера и выхода в сеть Интернет. Место расположения компьютера не имеет значения, поэтому учиться можно дома, bon-line классе одного из центров дистанционного обучения, а также в любом другом месте, где есть ПК с подключением к сети Интернет. Это также важнейшее преимущество дистанционного обучения перед традиционными формами обучения.

Для проведения разнообразных и полноценных практических занятий по русскому языку с применением дистанционных технологий можно использовать такие элементы учебного процесса, как:

- проведение занятий и отработка материалов в режиме on-line;

- вебинары и семинары по новым темам, когда изученный материал излагается обучающимися;

- контроль качества знаний осуществлять посредством тестирования после изучения новой темы;

-контрольных вопросов;

-загрузки обучающимися выполненных заданий.

При этом, считаем, обязательно следует осуществлять консультации обучающихся при работе в общем форуме, когда студенты могут задавать вопросы. Также, на наш взгляд, необходимо комментировать выполненные студентами работы. Необходимо делать ссылки на УМК; полезные сайты.

Во время занятий активно использовать словари, справочники, энциклопедии.

Таким образом, технологии дистанционного обучения – это педагогические технологии, основанные на широком применении методов развивающего обучения, проблемных и исследовательских методов в сочетании с максимальным использованием достижений в области информационно-коммуникационных технологий.

Безусловно, они способствуют формированию интеллектуально развитой, самостоятельно мыслящей, активной личности, способной найти правильное решение в любой сложной личной и профессиональной ситуации.

В заключение можно отметить, что методические особенности преподавания русского языка обусловлены также индивидуальными образовательными возможностями и потребно-

стями студентов, компетентностью преподавателя в области постоянно развивающихся IT-технологий, а также качеством технического сопровождения связи.

Список литературы:

1.Андреев А.А. Введение в дистанционное обучение: учеб.-методич. пособие. - М.: ВУ, 1997. - 467 с.

2.Лобачев С.Л, Солдаткин В.И. Дистанционные образовательные технологии: информационный аспект. - М.: МЭСИ, 1998. - 104 с.

УДК 330.341.42

Шайнуров А.С. к.э.н, **Смагулова Ж.Б.**, магистр,
Кызылординский университет имени Коркыт Ата,
г.Кызылорда, Республика Казахстан.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. В статье кратко описаны предпосылки цифровизации образования в современной экономике. Приведены некоторые аспекты цифровизации образования в Республике Казахстан. Уделено внимание индексу сетевой готовности Казахстана, как одному из факторов цифровизации образования. Выделены положительные стороны цифровизации сферы образования (облегчение доступа студентов к учебным материалам, расширение спектра дистанционных образовательных услуг и др.). Рассмотрены отрицательные стороны цифровизации в сфере образования (проблемы контроля качества, сокращение контингента высшего образования и т.д.)

Ключевые слова: цифровизация, ИКТ, онлайн-обучение, цифровые технологии, образовательная среда, научно-технический прогресс, тренд

Современные технологии уверенными темпами внедряются в нашу жизнь. Во время стремительного развития науки, многим корпорациям требуются сотрудники, готовые работать с новейшими технологиями на всех уровнях их производств и отпадает необходимость в сотрудниках, не владеющих специальными навыками.

Сегодня цифровизация – повсеместный и межотраслевой тренд, позволяющий достичь:

- роста ВВП страны через создания рабочих мест и инноваций;
- повышения качества жизни благодаря автоматизации труда и быта;
- общественной справедливости через расширение доступа к таким базовым услугам как здравохранение, образование, культура и др. [1].

Испокон веков образование является важнейшим социальным институтом, играет ключевую роль в воспроизводстве культурных и социальных норм, обеспечивает формирование нравственного потенциала общества. Как система отношений образование осуществляет значительный вклад в формирование цивилизационной идентичности, содействует сплоченности общества в условиях глубоких социальных преобразований. Наблюдаемый сегодня разлом социальных и экономических структур требует ревизии набора инструментов и концептов сложившейся системы образования, актуализирует проблему адаптации человека к новым условиям.

Изменения в сфере образования протекают под воздействием целого ряда факторов: технологических новаций, изменений социально-экономического порядка, трансформации политических институтов. Развитие системы образования в его цифровой ипостаси призвано обеспечить потребности экономики нового технологического уклада. Инструменты цифрового обучения позволяют повысить эффективность образовательного процесса, разнообразить его содержание, оптимизировать рутинные операции педагогов и администраторов образовательных учреждений [2].

Президент Республики Казахстан К.К. Токаев в своем первом послании народу от 2 сентября 2019 г. уделяет особое внимание проблемам, перспективам и качестве высшего образования в этой связи он поручил Министерстве Образования и Науки РК (МОН РК) предусмотреть

расширение использования интерактивных форм обучения в учебном процессе и внедрение специальных учебных программ; провести анализ учебных планов, учебников и учебных пособий, осуществить меры по изменению содержания и формата преподавания в учебных заведениях Казахстана.

Ежегодно из вузов выпускаются более 10 тысяч студентов, из колледжей 8 тысяч по образовательным программам «Информатика», «Информационные системы», «Автоматизация и управление», «Вычислительная техника и программное обеспечение», «Математическое и компьютерное моделирование», «Радиотехника, электроника и телекоммуникации».

Главой государства поставлена задача подготовки высококвалифицированных кадров в сфере кибербезопасности в рамках Международной стипендии Президента «Болашак». В настоящее время по стипендии «Болашак» по направлению «Информационные технологии и системы» завершили обучение около 1000 студентов. Они все обучались в лучших университетах Великобритании, США, Малайзии, Канады, Сингапура и т.д. Многие из них работают в вузах, но основная масса в IT-секторе, также начато обучение студентов по новому направлению «Кибербезопасность». В последние годы студенты всех специальностей изучают дисциплину «Информационно-коммуникационные технологии» на английском языке во всех вузах Казахстана [3].

Цифровизация образовательного сектора услуг в Республике Казахстан началась в 1997г. с попыток автоматизировать сферу образования, в том числе путем распространения онлайн-обучения. Однако долго сохранялось острая необходимость в определении ролевых задач и ответственности вовлеченных участников для процесса цифровизации в сферах общественной жизни. В свете этого обстоятельства и в силу большой значимости цифровизации для конкурентоспособности страны 12 декабря 2017 г. была утверждена Государственная программа «Цифровой Казахстан». Следуя логике этой программы, цифровизация призвана стать инфраструктурно-технологической основой оптимизации и акселерации образовательной политики [1].

Пилотный проект цифрового образования – Национальная платформа открытого образования – представляет собой аппаратно-программный комплекс, состоящий из систем дистанционного обучения, телеконференций и вебинаров, образовательных курсов, комплекса проведения онлайн-уроков, объектно-ориентированного программирования, робототехники, 3D-моделирования и печати, удаленной сдачи и приема экзаменов [4].

Потенциал к использованию ИКТ для повышения конкурентоспособности и благосостояния стран мира оценивается Индексом сетевой готовности. Он является одним из наиболее важных показателей инновационного и технологического потенциала каждой страны является уровень развития технологий, способность экономики страны развиваться в условиях цифровых трансформаций, которые все активнее происходят с каждым годом. Институт Портуланс (Portulans Institute) и Всемирный альянс информационных технологий и услуг (World Information Technology and Services Alliance) ежегодно выпускают отчет, в котором анализируют *индекс сетевой готовности* — комплексный показатель, характеризующий уровень развития информационных технологий стран мира. Авторы исследования исходят из идеи, что существует тесная связь между развитием информационно-коммуникационных технологий и экономическим благополучием, так как технологии играют сегодня ведущую роль в развитии стран, повышении производительности и конкурентоспособности, диверсифицируют экономику и стимулируют деловую активность граждан, тем самым способствуя повышению уровня жизни людей. Предполагается, что Индекс должен использоваться лидерами государственного и частного секторов для анализа своей политики и осуществления мониторинга своего прогресса в области развития информационного общества. Эксперты рассчитывали индекс сетевой готовности (Networked Readiness Index) на основании 62 различных показателей, которые можно объединить в 4 группы:

- технологическая составляющая,
- человеческий фактор,
- управленческий навык,
- влияние.

Согласно Индексу сетевой готовности в 2020 году Казахстан поднялся на 56 место, улучшив свои показатель на 8 позиций по сравнению с 2019 годом [5].

Цифровые технологии — кладезь нашего времени, они обеспечивают массу возможностей для трансформации образования, но их интеграция в образовательный процесс далеко не проста. Важно понимать, что цифровизация образовательных процессов не гарант повышения образовательных результатов. Включение информационных технологий в образование можно расценивать как решение проблемы преодоления цифрового разрыва. Переход от «бумажной» к «цифровой» информационной образовательной среде — то, что характерно для последнего десятилетия в истории образования. На разных этапах развития этот переход называли компьютеризацией, информатизацией, а сегодня — цифровизацией образовательной сферы общества.

Сегодня процесс цифровизации образования позволяет облегчить доступ учащихся к учебным материалам, сократить количество преподавательской нагрузки, в плане уменьшения затраченного времени на повторное чтение лекций, так как все лекции могут храниться в записи и воспроизводиться некоторое количество раз. Семинарские занятия также могут перейти в самостоятельное изучение обучающимися материалов и решение ими задач по этой теме. Цифровизация также способствует расширению спектра дистанционных образовательных услуг. Однако, следует понимать, что образовательным учреждениям в первую очередь нужно стремиться разработать конкурентоспособную систему электронного образования, а не заниматься лишь внедрением информационных технологий в образовательный процесс [6].

Однако, информатизация образования — это не всегда положительный результат. Подобные изменения в системе образования нередко могут привести к обеднению инструментов общения у обучающихся, так как они лишаются возможности обсуждения спорных вопросов как между собой, так и с преподавателем, то есть у учеников исключается практика правильной подачи своих мыслей и организации постановки речи в целом. А именно этот факт и является существенным плюсом офлайн-образования. То есть для того, чтобы цифровизация проходила успешно информационные продукты должны кардинальным образом измениться, чтобы конкурировать с традиционными формами обучения.

По мнению некоторых ученых использование цифровых технологий влечет за собой ряд негативных последствий в системе образования, таких, как:

– потеря базовых когнитивных навыков (письмо, расчет, чтение, логика), снижение общего уровня подготовки;

– более высокие требования к его психологическим качествам преподавателей, и, как следствие, рост конфликтов;

– снижение личных контактов, «утечка» талантливой молодежи и преподавателей за границу;

– проблемы контроля качества;

– изменение требований к квалификации специалистов, то есть снижение потребности в специалисте — интеллектуале;

– сокращение контингента высшего образования;

– образование в первую очередь станет «услугой», уход от фундаментальности;

– преобразование функций администрации вузов и профессорско-преподавательского состава;

– утрата значимости отечественного высшего образования, уменьшение контингента обучающихся.

Но тем не менее, постепенное внедрение новых технологий во все сферы человеческой жизни необратимо. Остановить научно-технический процесс невозможно. И все это не связано с глобализацией или масштабным развитием мировой экономики - инновации элементарно необходимы человечеству для выживания. Академик Сахаров писал: «Рост населения, истощение природных ресурсов — это факторы, которые делают абсолютно невозможным возвращение человечества к так называемой «здоровой» жизни прошлого (на самом деле очень тяжелой, часто жестокой и безрадостной)».

Образование — это именно та сфера, которая в теории и практике не может стоять на месте. Через нее проходит огромный поток людей, которые должны быть готовы к постоянно меняющемуся миру цифровая трансформация в современных реалиях абсолютно необходима. Эту необходимость также на сегодняшний момент резко обозначила пандемия. В предстоящем десятилетии цифровые технологии в образовании помогут улучшить работу образовательных организаций, благодаря новым достижениям в сфере информационных и коммуникационных технологий.

Список литературы:

1.Сарсенбиева Н.Ф., Мырзахметова Б.Ш., Адылбекова Э.Т. Цифровизация образования в Республике Казахстан // Мир педагогики и психологии: международный научно-практический журнал. 2021. № 01 (54). Режим доступа: https://scipress.ru/pedagogy/articles/tsifrovizatsiya-obrazovniya-v-respublike-kazakhstan.html (Дата обращения: 31.01.2021)

2.Зенков А.Р.Цифровизация образования: направления, возможности, риски // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: проблемы высшего образования. 2020. № 1. С. 52-55.

3. Ильяс А. Цифровизация в системе высшего образования Казахстана. Цифровизация и формирование цифровой культуры: социальный и образовательный аспекты. Международная электронная научно-практическая конференция, 30 октября 2019 / Под науч. ред.И.В. Кучерук. – Астрахань: Изд-во ООО ПКФ «Триада», 2019. – 256 с.

4. Майдырова А. Б. Цифровизации образования как часть модернизации экономики в Казахстане // Россия: тенденции и перспективы развития. 2020. №15-1. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovizatsii-obrazovaniya-kak-chast-modernizatsii-ekonomiki-v-kazahstane (дата обращения: 18.01.2022).

5. Рейтинг стран по уровню сетевой готовности Режим доступа: https://nonews.co/directory/lists/countries/networked-readiness-index (Дата обращения: 27.01.2022)

6. Бурлака С. Н. Цифровизация образования: проблемы развития. Тенденции развития электронного образования в России и за рубежом : материалы I Междунар. науч.-практ. конф. (Екатеринбург, 15 мая 2020 г.) / [отв. за вып. Е. Н. Ялунина ; отв. ред. М. В. Чудиновских] ; М-во науки и высш. образования Рос. Федерации, УрО ВЭО России, Урал. гос. экон. ун-т. — Екатеринбург : Изд-во Урал. гос. экон. ун-та, 2020. — 221 с.

Секция № 7

ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДА ТУРИЗМ МЕН ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫСТЫ ДАМЫТУДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА И СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF TOURISM AND SOCIAL WORK IN THE DIGITAL ECONOMY

UDC: 796.5

Akhmetova Aigul, Candidate of economic sciences,
associate professor of the department «Accounting and audit»
S.Seifullin Kazakh Aqro Technical University
Nur-Sultan city, Republic of Kazakhstan
Yensebayeva Aida, 2nd year student of the «Tourism»
Al-Farabi Kazakh National University
Almaty city, Republic of Kazakhstan

OPPORTUNITIES FOR THE DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL TOURISM IN THE WORLD

Annotation. The tourism sector has become one of the most popular types of services these days. The opportunity to improve, get an education abroad, and explore the world has made tourism one of the informal types of education. The sphere of intellectual tourism covers all types of education and enlightenment that are carried out outside of permanent residence.Thanks to intellectual tourism, a person will be able to gain new knowledge and useful experience. Depending on the goals set, tourist can get a diploma or improve his qualifications. Get acquainted with the place of stay, see the sights, and learn the customs and culture of the local population.

Keywords: Intellectual tourism, educational tourism, intellectual tourists, tourist activity, sports tourism, intellectual ecotourism, cultural tourism

Intellectual tourism is understood as tourist trips, excursions for the purpose of education, satisfaction of curiosity and other cognitive interests. This type of tourism contributes to the formation of educational mobility, self-education skills. The sphere of intellectual tourism covers all types of education and enlightenment that are carried out outside of permanent residence.

Thanks to intellectual tourism, a person will be able to gain new knowledge and useful experience. Depending on the goals set, tourist can get a diploma or improve his qualifications. Get acquainted with the place of stay, see the sights, and learn the customs and culture of the local population. Intellectual tours will allow people to treat each other more respectfully, respect and appreciate all countries. Also, intellectual tourism is considered as a type of tourism based on tourist demand associated with tourist needs for fast and productive training in various fields, in the knowledge of other states and obtaining the necessary knowledge for personal development.

Classification and features of intellectual tourism:

1) Language centers are the most popular direction of educational tourism. Foreign languages are taught in these centers. The programs are designed for any age;

2) Internship abroad – programs with various directions are provided, internships are available all year round;

3) Children's vacation programs – designed for schoolchildren and students who want to spend

winter and summer holidays usefully. Training is conducted in schools, colleges, universities;

4) Additional education – advanced training, short-term courses for different ages with different degrees of training;

5) Higher education – getting an education at universities. Special programs have also been developed in various fields for student exchange;

6) Preparation for university – training is conducted at the educational institution where the applicant plans to enroll. Some educational institutions have established special schools that prepare for admission to a particular university.

Intellectual tourism requires a highly professional approach, since this type of tourism includes the organization of educational travel for all age groups.In this regard, accommodation in the families of local residents is organized for children, which allows \ to control the child if he travels alone. For other age groups, there are various hotels and other places of residence. At the request of the tourist, accommodation can also be provided in the family.

Intellectual tourism mainly takes place within the framework of cultural exchange. The use of intellectual tours takes place either in small groups or individually.

Intellectual tourism is aimed at:

1) formation and development of personality;

2) information exchange;

3) development of international relations;

4) deepening knowledge about the host country.

Intellectual tourism is defined as "trips of individuals or their groups to certain regions and countries in order to receive educational services under certain programs". Currently, educational tourism represents a rather promising and rapidly developing segment of the tourist market. The following types of intellectual tourism are distinguished:

1) focused on learning foreign languages;

2) focused on the training of various sports;

3) professional training.

The language-teaching type of intellectual tourism is aimed at improving knowledge in the field of foreign languages. The possibility of obtaining a diploma or a language certificate attracts people of different ages. Thanks to intensive classes combined with recreation and excursions, thelevel of language knowledge increases markedly.

Sports-training type of intellectual tourism implies a person's desire to master a certain sport. Among them: learning to play golf, tennis, equestrian sports, surfing, skiing, canoeing and kayaking, yachting, sailing, scuba diving, water skiing, etc.

Professional training. This type of tourism includes many programs: academic year abroad, business education, advanced training, work&study, etc. Obtaining such an education increases the value of a person as a professional in the labor market.

There are no age restrictions for intellectual tourism. There is a division into age groups. Tourist can engage in educational tourism from preschool age to old age. Specific programs have been developed for each category, with the help of which students will be able to raise their level of knowledge.

Intellectual tourism has a positive effect on people. It restores a person's ability to work, helps to get an education in a friendly atmosphere, helps to use free time rationally, creates new jobs, improves the standard of living of the local population, promotes international communication, etc.

Modern society is increasingly in need of creative specialists who think outside the box. Therefore, nowadays the basis of higher education should be not so much academic disciplines as a variety of ways of thinking and activity of students. This leads to the use of approaches in the educational process aimed at developing independence, organization, the ability to creatively solve tasks, the ability to assess and analyze current situations, the ability to adapt in an accelerated mode to any changes in production or society. It is on the content and methodology of training that the acquisition of such skills by students – future specialists largely depend.

Recently, there has been an active search and introduction of new forms and methods of teaching students. Thus, the main task of a qualitatively new education system is to arouse students' sustained interest in the subject being studied, stimulate their craving for self-development and self-

education, and attract them to scientific research. The student, as a future specialist, must clearly understand and realize how he will be able to apply his social and professional skills in practice, as well as learn to identify the relationship between knowledge and situations, and apply the knowledge acquired at the university adequately to the problems being solved. It is innovative methods and technologies in the educational process that will be able to help in solving the tasks set.

One of such innovative methods is youth intellectual tourism. Intellectual tourism is understood as educational tours performed in order to fulfill the tasks defined by the educational programs of educational institutions. Learning educational trips can help students to master various disciplines. The use of educational tourism is the basis for the successful formation of competencies defined by educational standards for training specialists in such areas as biology, ecology, geography, history, linguistics, physical culture.

Intellectual tourism, as an innovative method of the educational process, involves the formation of students' ability to study in different cultural environments, according to various sources. These are journeys not only in space – to other countries, but also in time – to the centers of culture, to the origins, to the epochs where the heritage that modern culture can rely on is stored.

In the journey itself, armed with new knowledge, participants enter tournaments or build a city, write chronicles and make memorable speeches – make the first attempts to write their observations and findings into history, create educational works that can be, like works of culture, transferred to other people, and not remain only the property of personal impressions.

Intellectual tourism, as an innovative method of the educational process, involves the formation of students' ability to study in different cultural environments, according to various sources. These are journeys not only in space – to other countries, but also in time – to the centers of culture, to the origins, to the epochs where the heritage that modern culture can rely on is stored.

In the journey itself, armed with new knowledge, participants enter tournaments or build a city, write chronicles and make memorable speeches – make the first attempts to write their observations and findings into history, create educational works that can be, like works of culture, transferred to other people, and not remain only the property of personal impressions. Each stage in the educational journey is accompanied by a tutor (teacher-mentor). Together with the student, he deepens his interest by seeking help from various sources and archives of culture. The tutor studies the style of educational action of each student, and at the same time organizes general teamwork and interaction on finding knowledge in the expedition. Step by step, the initially disparate interests of the participants of the educational journey are collected, like pieces of a mosaic, in the general scenario of the expedition.

References:

1. Pitman, T.; Broomhall, S.; Majocha, E. Teaching Ethics beyond the Academy: Educational Tourism, Lifelong Learning and Phronesis. Stud. Educ. Adults 2011, 43, 4-17 p.

2. Sie, L.; Patterson, I.; Pegg, S. Towards an Understanding of Older Adult Educational Tourism through the Development of a Three-Phase Integrated Framework. Curr. Issues Tour. 2016, 19, 100-136 p.

3. Falk, J.H.; Ballantyne, R.; Packer, J.; Benckendorff, P. Travel and Learning: A Neglected Tourism Research Area. Ann. Tour. Res. 2012, 39, 908-927 p.

4. McGladdery, C.A.; Lubbe, B.A. Rethinking Educational Tourism: Proposing a New Model and Future Directions. Tour. Rev. 2017, 72, 319-329 p.

5. Richards, G. Creativity and Tourism. The State of the Art. Ann. Tour. Res. 2011, 38, 1225-1253 p.

6. Nugroho, H.P.; Soeprihanto, J. GadjahMada University as a Potential Destination for Edutourism. In Heritage, Culture and Society: Research Agenda and Best Practices in the Hospitality and Tourism Industry, Proceedings of the 3rd International Hospitality and Tourism Conference, ISOT 2016, Yokohama, Japan, 10-12 October 2016; CRC Press/Balkema: Boca Raton, MA, USA, 2016. 293-298 p

UDC 796.5

Saniyeva Z.R., Master of Science, Senior Lecturer,
Miras University, Shymkent city, Republic of Kazakhstan

BENEFICIAL IMPACT OF HIKING AND EXCURSIONS ON THE HUMAN BODY

Annotation. This article discusses the beneficial effects of hiking on the human body. The definition of active types of tourism and hiking is given. Hiking is a great way to get outside, move your body, and explore new places. And it turns out, it's really good for you, too. In fact, hiking's many physical and mental health benefits make it one of the best workouts for both your body and your mind. It's also relatively accessible compared to many sports. Hikers of any age or ability level can find a hike that will provide them with an appropriate challenge. The importance of the development of youth tourism and the involvement of adults and young generation in a healthy lifestyle were noted.

Key words: human body, active travel, hike, hiking tourism, youth tourism, beneficial effect.

The human body is a multifunctional, interconnected and continuous work of all organs as a whole. As a single element of nature, as well as the process of interaction of many elements, it constantly needs protection, rest and recreation. To neglect of physiological and natural needs at foremost, and then of psycho-emotional and spiritual, leads to rapid aging and wear. Therefore, the rational use of working time and time for rest is extremely important and necessary for normal and effective human life.

The modern human world with its technologies, digitalizing and changing of information and energy flows often have adverse effect to a nervous, circulatory, and the musculoskeletal systems of the human body. So, today many people need to move and to rest in the wildlife outside the city.

In that point, there is a need to develop and cultivate a healthy and active lifestyle, sports, active tourism and hiking among the younger generation.

Such types of tourist trips are called active, which are characterized by the methods of moving along the route by the physical efforts of tourist. Active tourism includes most types of sports tourism trips: the hiking, the skiing, the mountain hikes, the water cycling, etc.

The large-scale using of active traveling in the tourism industry of Kazakhstan has both global and regional significance. It should be borne in mind that the natural resources make up the bulk of the total capacity. In turn, most of the natural tourist and recreational resources can be used for economic purposes only through the cultivation of active tourist trips. And this is the regional significance of active tourism in the tourism industry of Kazakhstan [1].

Of course, relying on the health and capabilities of each participant in an active or sports trip, one cannot speak of a 100% involvement of the population in an active lifestyle, but it is possible to cultivate it among children and young people. For this, it is best to use recreational and educational trips.

A recreational hike is usually planned to a picturesque area with tireless transitions, with rest at healing springs, on the banks of rivers, lakes, etc. That is, it is not difficult to overcome obstacles and distances and is more of a health-improving than sports and competitive character of a hike.

The training trips are built according to a special schedule for practical training on a certain terrain. They carry both a recreational and cognitive function, and also adapt their participants to orient themselves in a living environment.

The hike is a journey of an organized group of students and adult tourists using active forms of movement along a certain route, during which it is possible to overcome the next natural obstacles: the passes, the rapids, and the caves of various categories and degrees of difficulty. The tourist hike, as a rule, pursues several goals, in which the dominant goal determines the tourist route, the duration of the trip, the mode of transportation, the type of temporary housing and other conditions. In turn, the main aim and the conditions of the trip are determined by the material capabilities, health status, age and cultural level, as well as, the material and technical base of the all group.

The hike has an important aesthetic and educational value. In the hiking trip, the ability to overcome difficulties is manifested; people learn to be one team and have acquired skills of mutual help, be discipline and to have assertiveness skills. Hiking is especially valuable, because very often people reveal themselves in a completely different way during a hike than at school or at work. Hiking allows you to better understand the nature of a person and to establish the relationships.

If we talk about the economic efficiency of active types of tourism in Kazakhstan as a whole, it should be noted that purely hiking trips are rarely practiced and, in fact, skiing and cycling trips are not practiced at all. However, tour managers need to have an idea about these types of tourism, the features of their organization, for at least two reasons.

First of all, there is enough tourist and recreational resources for cultivating hiking, skiing and cycling tourism in the republic, and the prospects for their development to work with foreign clients are obvious. Secondly, all these three types of tourism have been used before and can be used in the present to improve the healthy lifestyle of our citizens. And, besides, hiking and skiing are types through which it is possible to carry out the training process of escort teams in the off-season. Hiking tourism refers to the totality of all trips made on foot [2].

Hiking has always been the most common type of active travel. And you can make such trips for the most part of the land of our republic.

However, the Western Tien Shan, the high-mountainous part of Altai, the desert and semi-desert regions of Asia, as well as a number of low-mountain regions are considered the classic areas of hiking in Kazakhstan. In the extreme south-west of the Pavlodar region, in the zone of maximum heights of the Central Kazakhstan hillock, there is the low-mountain Bayanaul massif. The absolute heights here vary from 500 to 1050, so this area is not suitable for organizing mountain hikes. But for hiking, it is most suitable.

The mid-mountain and low-mountain ranges of the North-Western Altai are popular for hiking too. Good trails along the river valleys, conveniently located settlements make it possible to organize interesting walking routes of 1-2 categories of difficulty. The optimal time for organizing hiking trips in this area is from May 15 to October 15. Very interesting during this period is the hiking route along the southern Altai to Lake Markakol. Hiking in deserts and semi-deserts are specific in hiking.

The optimal time for hiking in the Western Tien Shan is the period from May 1 to October 31; in Altai – from May 15 to September 15; in desert and semi-desert regions of Kazakhstan – from October 1 to May 31.

The main natural obstacles in the hiking routes are steep slopes, forest thickets and rubble, wetlands, and water barriers.

The main requirements for the one day in a hiking journey are as follows:

1) There are 50 minutes of moving and 10 minutes of rest for an hour;
2) The first half of the day accounts for two-thirds of the daily transition;
3) Early exit to the route – early stop for the night;
4) In the middle of the day – one hour of rest time and the hot lunch;
5) You need the average speed of 3.5 – 4.5 km/h;
6) You must have an alignment with the pace of the weakest member of the team;
7) the most experienced tourists are the guiding one and the last one of the marching column [3].

The hiking trips and journeys is an integral part in the organization of active traveling and in the development of active types of tourism in the country.

Speaking about this topical and important direction in the policy of development of domestic tourism, it should also be noted the need to maintain, develop and a massive involvement of children and adults for tourism and local history work. Children and youth tourism should become the main motivating factor in the development of domestic tourism using active hiking trips and walking tours.

The program of the development of youth tourism in the Republic of Kazakhstan until 2016 considered youth tourism as a factor of the development of domestic tourism and also the development of a tourist culture. But so far we do not see all this mass character and involvement of the younger generation in an active lifestyle and in tourist culture. Although engaging in various types of active tourism from childhood contribute to perceiving the ideology of tourism and hospitality as a nationwide idea, the implementation of which is possible for the real development of domestic tourism with minimal consequences for damage to nature.

The benefits of the development of youth tourism are great. The children and youth tourism is the active type of tourism and the unique means of educating a person. It contributes to:

- education of citizenship and patriotism;
- formation of a comprehensively developed and physically healthy personality;

- introducing the younger generation to a healthy lifestyle through communication with nature, that is an alternative to drugs and bad habits, education of will and strong spirit;
- practical knowledge of the native land, acquaintance with historical and cultural monuments, with the surrounding nature;
- organization of active leisure, summer holidays for students;
- formation of ecological culture;
- instilling the skills of labor, social activities, search and research work;
- Professional orientation and social adaptation [4].

Therefore, the development of active types of tourism through the wide involvement of the younger generation is an important goal in the overall development of the health of young citizens of the country.

In this regard, active hiking and excursions are the best alternative to self-isolation and a sedentary lifestyle. Compliance with hygiene standards and the healthy functioning of the body strengthens the immune system and maintains the whole tone of the cardiovascular and muscle systems.

Hiking is the most common and uncomplicated type of active tourism, except for those people who cannot walk much for health reasons. It is characterized by the ease of preparation, conduct and organization of a good rest.

Therefore, speaking about the impact of hiking and excursions on the human body, one should dwell on some concerns during their conduct.

Firstly, you need to remember about the minimum physical preparation. You should start with small loads and walking around the city before getting out into the mountains and into the fields.

Secondly, it is necessary to temporarily abandon the usual comfortable conditions and communication.

Thirdly, it should be remembered that hiking and excursions are dependent on weather conditions. If you go out into the nature, be sure to have a special clothes and shoes.

However, the beneficial effect of hiking on the human body is as follows.

(1) Weight loss. Hiking is a great way to lose weight. It requires a lot of calories. And if you also have a load in the form of a backpack or other equipment, then soon you will acquire a slender and healthy body.

(2) Endurance and strength. Overcoming a various obstacles when walking for a long time in the form of ravines, hills or uneven places, you strengthen your body as much as possible, as when running or going to the fitness room.

(3) Prevention of cardiovascular disease. Due to increased blood circulation, the level of cholesterol in the blood is normalized, blood vessels are toned and dilated, blood pressure decreases, cells and tissues of the body are saturated with oxygen.

(4) Prevention of physical inactivity. Physical inactivity is insufficient muscle activity, a decrease in the strength of muscle contraction, which is the result of a sedentary lifestyle.

(5) Psycho-emotional unloading. The sounds of the wildlife and wind, the murmur of water and streams, the singing of birds, the admiring of wild flowers – all this helps to relax mentally, gather one's thoughts and make the right decision at the right time [5].

Solving the problems of the development of society, the younger generation and the active lifestyle of the country’s population as a whole, there is a need for mass involvement and adaptation of a various sectors of society to the concept of recreation and tourism. A person, who does not normally rest, sooner or later, depletes his body both physically and morally, mentally and spiritually.

Therefore, the active types of tourism, and in particular, hiking trips, hikes and walks are a worthy alternative to the prevention, rehabilitation and development of younger generation, as well as, for the mature people and pensioners.

Reference:

1. Vukolov V. N. Fundamentals of technology and tactics of active types of tourism. Almaty: Turan University, 1999 – p.314

2. Manuylenko E. V. Hiking tourism as a means of forming a healthy lifestyle for a student // Sport and tourism: administration and development. Kaliningrad: Kant University, 2017 – p.268

3. Vukolov V. N. In the northern Tien Shan: Mountain tourist routes in the Zailiysky Alatau and Kungei Alatau. Moscow: Profizdat, 1991 – p.271
4. Saniyeva Z. R. The development of youth tourism as a contribution to the development of the younger generation // the collection of scientific articles. Tomsk, 2012 – p.304
5. Dayanova M. A. Sports tourism at the present stage // Science-2020. – 2018 – p.261

ӘӨЖ 379.851

Абдугалина С. Е. п.ғ.к., доцент
Амангелді Е. М. магистр, оқытушы
Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы

ТҮРКІСТАН ОБЫЛЫСЫНЫҢ ДАМУ БОЛАШАҒЫ

Аңдатпа. Табиғаттың сұлулығы мен байлығы – Түркістан обылысы мақтан етуге болатын басты байлықтардың бірі. Түркістан облысының ыстық шөлді климаты, дала мен өзінің шатқалы мен табиғатының сан алуандығымен ерекшеленеді. Қазақстандағы туризмнің дамуынаелеулі үлес қосып жатқан және жыл сайын қарқын алып келе жатқан келешегі зор обылыс болып табылады. Түркістан обылысы бүгінде туристерді тартатын басты орталыққа айналған басты обылыстардың бірі. Мұнда қандай бірегей туристік орындар ашылғаны және туризмнің қандай бағыттары қазіргі саяхатшыны қызықтыратыны туралы мақалам арқылы таныса кетесіздер.

Кілт сөздер: туризм, ішкі туризм, экологиялық туризм, туристік инфрақұрлым.

Түркістан облысы 2021 жылдағы қорытындысы бойыша қала қалаға келушілердің саны өткен жылға қарағанда (800 мың адам)300. Өз кезегінде Түркиядан инвесторлар негізінен Түркістан нарығына келді. Мұндағы туристік нысандардың ішінде инвестор «Turkistan Silk Way Harbor» ЖШС-нің «Каравансарай» туристік кешенін, сондай-ақ инвесторы «YDA Group» АҚ түрік компаниясы болып табылатын «Hazret Sultan» халықаралық әуежайын атап өтуге болады [1].

Түркістан облысындағы туристік қызметтің басым бағыттары:

- Түркістан қаласында, Отырар және Бәйдібек облыстарында орталықтары бар қажылық туризмі;
- «Ақсу-Жабағылы», «Қаратау» қорықтарындағы және «Сайрам-Өгем» МҰТП, «Түркістан-Сырдария» ГТНП орталықтары бар экологиялық туризм;
- Сарыағаш ауданындағы орталығымен сауықтыру туризмі.

2021 жылдың қорытындысы бойынша Түркістан облысында барлығы 12 туристік нысан пайдалануға берілді. Олардың қатарында «Керуенсарай» туристік кешені, оның ішінде. «Күн» және «Қағанат» қонақ үйлері, «Эмир Плаза», «Гранд Велла», «Рамада Плаза», «Олимпик қонақ үйі» қонақ үйлері және «Қайнар», «Бекзат бақ», «Жандарбек», «Этнопарк курорты» демалыс орталықтары, «Топ курорт», «Мақсат».

Екі жыл бұрын Түркістанда облыстағы ең ірі жобаға айналған «Керуенсарай» туристік кешенінің ашылуы өтті. Керуен-сарайда 113 нөмірлі екі премиум-класс қонақ үйі, жылына 300 000 адамды қабылдайтын сауда және отбасылық ойын-сауық орталығы, сонымен қатар панорамалық аттракцион, SPA орталықтары, 8D форматындағы соңғы технологияны пайдаланатын ұшатын театр бар. Сондай-ақ кешен аумағында шығыс сәулеті бар сауда орындары, әлемге әйгілі брендтердің дүкендері, ашық аспан астындағы базар бар.

Сонымен қатар, Түркістан қаласында 120 нөмірлі 5 жұлдызды Rixos Turkistan қонақ үйі пайдалануға берілді. Қонақ үй кешені сыйымдылығы 1200 орындық конференц-залмен жабдықталған, сонымен қатар қонақ үй индустриясының халықаралық стандарттарына сай салынған. Қонақ үйде 2 мейрамхана, банкет залы, 2 конференц-зал, сауда ойын-сауық кешені, жабық бассейн, құрғақ және дымқыл сауналар, түрік моншасы, бес жұлдызды қонақүйлерге қойылатын талаптарға сай келетін басқа да нысандар мен нысандар бар. Бұл қонақүй қызметтердің толық спектрін ұсынатын Түркістан облысындағы қонақ үй индустриясының алғашқы нысанына айналды.

Түркістан қаласында «Хазірет Сұлтан» халықаралық әуежайы салынған болатын. Тұрақты рейстер 2020 жылдың 1 желтоқсанынан бастап жұмыс істеп келе жаыр. Қазіргі уақытта әуежай Нұрсұлтан, Алматы, Атырау, Көкшетау, Павлодар және т.б. қалалармен тұрақты рейстерді орындайды. Сондай-ақ Бішкек, Ыстамбұл, Ташкент қалаларымен халықаралық рейстер де бар. Жобаның инвесторы «YDA Group» АҚ. Әуежайдың ауданы 905 га, өткізу қабілеті сағатына 450 жолаушыны құрайды.

Түркістан қаласында «Ұлы дала елі» ұлттық брендін танымал етуді мақсат еткен «Ұлы дала елі» орталығы туристерге есігін айқара ашты.

Түркістан қаласының туристік әлеуетін арттыру үшін «Түркістан – Шымкент – Ташкент» жүрдек теміржол желісін салу жоспары құрылуда.

Қалада жағажай демалыс аймақтарын құру мақсатында жасанды көл жабдықталып, есу каналы, туристік-рекреациялық аймақ салынуда. Нысандардың құрылысын аяқтау 2022 жылға жоспарланған. Төлеби ауданында тау шаңғысы туризмін дамыту мақсатында «Қасқасу» туристік-сауықтыру орталығы жобасын салу жоспарлануда. Қазіргі уақытта инженерлік инфрақұрылымды жүргізу жұмыстары жүргізілуде.

15 наурыз күні Түркістан – Атырау, Атырау – Түркістан рейсінің ашылуына байланысты және облыстың мәдени ошақтарымен танысу мақсатында Атырау облысының баспасөз қызметкерлеріне ақпараттық тур ұйымдастырылды. 2 күннен тұратын ақпараттық турдың мақсаты өңірдің туристік әлеуетін көрсету болды. Журналистер Қазығұрт өңіріндегі нысандарды, Отырар елді мекенін, Арыстан баб кесенесін және Түркістан қаласында болды.

20 сәуірде Түркістан қаласына қаланың жаңа туристік орындарымен, оның ішінде «Керуен-сарай» көпфункционалды кешенімен танысу үшін 131 отандық және шетелдік туроператор келді. «Rixos Turkistan» қонақүйінде және «Хазірет Сұлтан» халықаралық әуежайында ақпараттық стендтер орнатылды. Туризм саласының өкілдері үшін Түркістан облысындағы туризм түрлері, жаңа қызықты нысандар және т.б.

Сонымен қатар, бейнероликтер түсіріліп, кейіннен Нұр-Сұлтан және Алматы қалаларының көшелерінде және сауда орталықтарында орналасқан LED-экрандарда көрсетілді. Сондай-ақ, «Аспан» борттық журналында өңірдің туристік әлеуетіне қатысты мақала жарияланып, «SCAT» әуе компаниясының отырғызу талонында өңірді сипаттайтын жарнамалық дизайн әзірленді.

Түркістан қаласының туристік сайттар туралы ақпарат саяхатшылар Tripadvisor.com үшін порталда жарияланады. ақпарат Қазақстан порталдарын: Tengrinews және NUR.kz Түркістан облысының туристік әлеуетін насихаттауға бағытталған мақалалар жарияланған, бірақ керекті аудитория мемлекеттің цензурасындағы сайттарда жариялау еш мақсатсыз болып табылады, мемлекеттің қаражаты мақсатсыз шашылуда. Сонымен қатар, белсенді жұмыс туристік объектілерімен көрермендерді таныстыру мақсатында YouTube және Instagram әлеуметтік желілерде жүргізілуде. Атап айтқанда, Кентау, Созақ және Төлеби аудандары қаласында орналасқан нысандарды блог турлар түсірілді.

Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігімен бірлесіп ағымдағы жылдың 27-28 мамырда Түркістан қаласында «Ұлы Жібек жолы – ұлы мұра» атты туристік форум ұйымдастырылды. Форум аясында әлемнің жетекші университеттерінің қатысуымен туризм секторында кадрлар даярлау, тарихи-мәдени мұраны сақтау және туризмді дамытуға үлес қосу саласында ғылыми-тәжірибелік конференция өткізу мәселелері, халықаралық тәжірибені есепке алу, талқыланды.

Түркістанда «Хазірет Сұлтан» халықаралық әуежайы салынды. Қазір мұнда Алматы – Түркістан, Нұр-Сұлтан – Түркістан, Атырау – Түркістан, Ыстамбұл – Түркістан, Бішкек – Түркістан және Ташкент – Түркістан және т.б. бағыттары бойынша тұрақты рейстер орындалады.

Облыс аумағында – Түркістан, Арыс-1, Түлкібас, Сарыағаш, Манкент қалаларында 5 теміржол вокзалы бар. Сондай-ақ 4 темір жол станциясы – Арыс-2, Темір, Шеңгелді, Бадам. Сонымен қатар, облыста 5 автовокзал, 24 автовокзал және 5 жолаушыларға қызмет көрсету пункті жұмыс істейді. 2020 жылғы 25 маусымда Қазақстан Республикасының ұлттық стандартының талаптарына сәйкес келмеуіне байланысты «Түркістан орталығы» автовокзалы мен «Алтын Орда», «Мерей» автовокзалдарының жұмысы Түркістан тоқтатылды. Бүгінде

қалада «Ясы», «Алтын бұлақ» автовокзалы мен «Түркістан» жаңа автовокзалы жұмыс істейді.

Туристік бизнесті заңнамалық деңгейде одан әрі ынталандыру мақсатында келесі мемлекеттік қолдау шараларын енгізу бойынша жұмыстар жүргізілуде:

- инвестициялық жобаны басымдылық деп тану шегін төмендету (2 миллионнан 200 мың АЕК-ке дейін);

- әрбір шетелдік туристке туроператорлардың шығындарын субсидиялау; - туристік нысандар мен жол бойындағы қызмет көрсету объектілерін салу кезіндегі шығындарды өтеу;

- ішкі әуе бағыттарында балаларды тасымалдау ақысын 100% өтеу («KIDS GO FREE»);

- туристік класстағы көліктер мен шаңғы жабдықтарын сатып алуға кеткен шығындарды өтеу;

- СМУ ұстау шығындарын субсидиялау;

- ЖАО бюджеттеріне туристік жарнаны енгізу.

2021 жылдың жылдың қорытындысы бойынша Түркістан облысына қызмет көрсетілген келушілер саны 99 168 адамды құрады, бұл 2020 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда (41 227 адамға) бірнеше есе артық. Оның ішінде 870 адам резидент еместер болса, бұл көрсеткіш өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 272 пайызға артық. Жалпы, өткен жылы орналастыру орындарымен қызмет көрсететін резидент еместердің саны 1235 адамды құрады.

Сондай-ақ, 2021 жылдың қорытындысы бойынша Түркістан қаласына «бір күндік келушілер» саны 1,4 миллион адамды құрады.

Ағымдағы жылдың бірінші жартыжылдығында орналастыру орындарымен көрсетілген қызмет көлемі 1 787 125,3 мың теңгені құрады. Өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда көрсеткіш 407%-ға өсті (2020 жылдың I жарты жылдығы – 439 006,4 мың теңге).

ASPIR ҚР Ұлттық статистикалық бюросының мәліметі бойынша, ағымдағы жылдың бірінші жартыжылдығында. Түркістан облысында тұру және тамақтандыру қызметтерін көрсету саласында жұмыспен қамтылғандар саны 17400 адамды құрайды. Өз кезегінде, 2021 жылдың 9 айының қорытындысы бойынша облыста туристік инвестициялық жобалар есебінен 905 жаңа жұмыс орны ашылды[4].

Туризм Түркістан облысы экономикасының келешегі зор салаларының біріне айналуда. Облыс Орталық Азия мен Қазақстанның қарқынды дамып жатқан аймақтарының түйіскен жерінде орналасқан, Түркістан облысының аумағы арқылы маңызды темір жол желілері (Түркістан-Сібір және Орынбор және Ташкент теміржолдары, сондай-ақ Шанхайдан шығатын трансазиялық магистраль) өтеді. және Пекиннен Анкара мен Ыстамбұлға дейін). Ұлы Жібек жолы кезіндегі сияқты Түркістан облысы да халықаралық жүк тасымалы жолында және туристердің перспективасында.

Жалпы облыс этномәдени және тарихи ресурстарға бай. Оның шекарасында 1754 тарих және мәдениет ескерткіштері, соның ішінде. 1 халықаралық маңызы бар нысан (Х.А.Ясауи кесенесі), республикалық маңызы бар 31 нысан, жергілікті маңызы бар 421 нысан, алдын ала тізімде 1301 нысан. Түркістан облысының аумағы тек мәдени-тарихи сәулет ескерткіштеріне ғана емес, негізінен облыстың таулы және тау етегіндегі бөліктерінде орналасқан әртүрлі қызықты табиғи нысандардың болуына бай. Бұл табиғи немесе табиғи объектілер шығу тегі бойынша аймақтың геологиялық құрылымы мен геологиялық тарихымен тікелей байланысты [2].

Ақсу каньоны – Түркістан облысының аумағында орналасқан және Батыс Тянь-Шань тауларында 1926 жылы негізі қаланған Қазақстандағы ең көне қорық – Ақсу-Жабағылы қорығының ең көрікті жерлерінің бірі. Көлемі бойынша Ақсу Орталық Азиядағы ең үлкен және ең терең каньондардың бірі болып саналады. Оның тереңдігі 300-ден 500 метрге дейін ауытқиды, жоғарғы шеттерінің арасы небәрі 800 метр, ал ұзындығы 30 шақырымнан асады. Каньонға түсу өте қиын, ал өзеннің көптеген аймақтардағы тік жағалаулары оны негізінен өтуге болмайды. Күн жақсы жылынған тау жыныстары мен ауаның ылғалдылығын қамтамасыз ететін тау өзені шатқалда табиғи жылыжайдың микроклиматын жасайды; Қорықтың қалған бөлігінде кездесетін өсімдіктерден басқа, каньоннан қырықбуындарды, папоротниктерді және өткен дәуірлердің реликті өсімдіктерін де көруге болады [3].

Облыста экологиялық туризмді, ауылдық, оқу-танымдық туризмді, экстремалды табиғи жағдайларда саяхаттауды дамытуға барлық алғышарттар бар. Экологиялық туризмнің негізгі объектілері ерекше қорғалатын аумақтар болып табылады: Қаратау және Ақсу-Жабағылы мем-

лекеттік табиғи қорықтары, Сайрам-Өгем ұлттық табиғи паркі, Сырдария-Түркістан өңірлік табиғи паркі, сондай-ақ бір күндік маршруттары бар жекелеген бірегей табиғи объектілер. кеңінен дамыған. Оларға: Қазығұрт тауы, Ақбура бұлағы, Қырық Шілтен сайы, Жылақата әулие, Машат шатқалы жатады.

Экстремалды туризмнің жанкүйерлерін Қызылқұм құмы мен Тянь-Шань таулы аймақтары, шахталар, кен орындары, үңгірлер және т.б. Ақсу-Жабағылы мемлекеттік қорығы аумағында экстремалды, танымдық туризм мен экотуризмді дамытудың келешегі ерекше атап өтіледі. Ақсу-Жабағылы және Қаратау мемлекеттік табиғи қорықтары ЮНЕСКО биосфералық резерваты мәртебесіне ие [4].

Әдебиеттер тізімі:

1.Кусков А.С., Лысикова О.В. Курортология и оздоровительный туризм: Учебное пособие /А.С. Кусков, О.В. Лысикова.- Ростов н/Д.: «Феникс», 2012.- 320с.

2 Ягодынская Н.В., Малышкин С.А. Культурно-исторические центры России: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Н.В. Ягодынская, С.А. Малышкин. – М.: Издательский центр «Академия», 2011,- 272с.

3.Менеджмент туризма: Туризм и отраслевые системы: Учебное пособие.- М.: Финансы и статистика, 2011 – 272с.

4.Косолапов А.Б. Туристское страноведение. Европа и Азия: Учебно-практическое пособие / А.Б. Косолапов. – М.: КНОРУС, 2012.- 400с.

ӘОЖ 37.013.42:378.016

Абдугалина С.Е. к.п.н., доцент
Дәуір Ә.М., магистр, **Алиева А.Р**. магастр
Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы

БОЛАШАҚ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ИДЕАЛЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ЖҮЙЕЛІ-ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ТӘСІЛІ

Аңдатпа. Бұл мақалада болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби идеалын қалыптастырудағы жүйелі-құрылымдық тәсілі ұсынылған.Болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби идеалын қалыптастыру өмірлік білім беру стратегиясын жүзеге асырудың ажырамас бөлігі болып табылады, өйткені кәсіби идеалға ұмтылудың негізінде үздіксіз өзіндік білім жатыр.Кәсіби идеал қалыптастыру идеясы мәдени және жобалық білім берудің талабына сүйенетін заманауи жоғары кәсіби білім беру парадигмасы бүгінгі күннің басты талаптарының бірі. Осы тұрғыда біздің мақаламыздың өзектілігі мен маңыздылығы айқындалады. Мақаламызды ұйымдастыру барысында біз көптеген осы тақырып төңірегіндегі ғылыми теориялар мен тәжірибелік тұжырымдарға талдау жасадық.Мақалада болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби идеалын қалыптастырудың мәні мен мазмұнын айқындап, әдістемелік ұсыныстар беріп, болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби идеалын қалыптастыру мәселесін жүйеледік.

Кілт сөздер: әлеуметтік педагог, кәсіби идеал, эмоционалды құндылық, гуманизм, кәсіби құзыреттілік, әлеуметтену, педагогика

Соңғы жылдары болашақ әлеуметтік педагогтардың әлеуметтік және құндылық бағдары олардың жалпыадамзаттық рухани құндылықтар және тұлға дамуының басты құралы ретінде мамандыққа, таным мен білімге деген көзқарасының күрт өзгеруінен көрінеді. Бұл болашақ мамандардың кәсіби көзқарастарының өзгеруіне, гуманистік кәсіби мұраттардың әлсіреуіне, өзін-өзі жетілдіру мұраттарымен алмасуға әкеледі.

Болон келісімінің ережелеріне сәйкес әлеуметтік педагогтарды дайындайтын университеттерде оқу процесін, оқыту мазмұнын, оқыту әдістемесін ұйымдастыруға өзгерістер енгізу қажет. Ол көпмәдениетті қоғамда өмір сүруге бейімділік, білім мен практиканың өзара

байланысы, өмірлік жағдайларды шеше білу, әртүрлі әлеуметтік мәселелерді шеше білу сияқты өршіл мақсаттарды көздейді.

Қазақстан мектептерінде балалар мен жасөспірімдерді әлеуметтендіру, әлеуметтік тәрбиелеу мәселелері өзекті болып табылады. Әлеуметтік педагог - баланың әлеуметтік және жеке дамуына байланысты көптеген мәселелердің шешімін ұсынатын жалғыз адам. Осыған байланысты бүгінде әлеуметтік педагогтардың біліктілігін арттыру проблемасы туындап отыр. Әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметі қоршаған ортаға бағытталған және осы саладағы мәселелер жиынтығын шешумен тікелей байланысты.

Көптеген шетелдік ғалымдар білім туралы ғылымның дамуына ықпал ете отырып, жалпы білім беру теориясына негізделген әлеуметтік педагогика тұжырымдамасы мен теориясын қарастырды. Швецияда әлеуметтік педагогика кәсіби әлеуметтік қызметтер жүйесі жағдайында дамыды. Бұл Финляндия, Дания және Норвегия сияқты басқа Скандинавия елдерінде кездеседі. Испанияда тарихи себептерге байланысты әлеуметтік педагогика халыққа білім беру, өзіне-өзі көмек көрсету, әлеуметтік іс-әрекет тұрғысынан дамыды. Ұлыбритания мен Ирландияда әлеуметтік педагогика білім берудегі, әсіресе балалар мен жастарды тәрбиелеудегі коммуникативтік дағдыларға байланысты мәселелерді зерттейді. Әлеуметтік педагогика балалардың күнделікті іс-әрекетін жақсартудың және интернаттық ұйымдарда балалардың даму мәселелерін шешудің негізі ретінде қарастырылады.

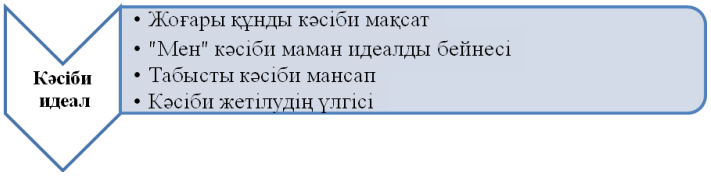
Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарына сәйкес әлеуметтік педагогика мамандығын игеру үшін болашақ мамандығына қажетті ғылыми білім ғана емес, сонымен қатар сараптамалық, ұйымдастырушылық, коммуникативтік, дизайнерлік және т.б. дағдыларды игеруі керек.

Қоғамдағы әлеуметтік саланың максималды дамуы жағдайында әлеуметтік педагогтарға жоғары талаптар қойылады. Олардың міндеті - адам мен әлеуметтік орта арасындағы ізгілендіру және үйлесімді өзара әрекеттесу. Әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметінің басты мақсаты - адамның рухани, әлеуметтік және психологиялық иеліктен шығуы мәселесін шешуге көмектесу. Әлеуметтік педагог бала, мұғалім және қоғам арасындағы дәнекер рөлін атқарады. Қазіргі өтпелі кезеңнің әлеуметтік қайшылықтары тек базалық білімі бар пән мұғаліміне ғана емес, сонымен қатар құқықтық, медициналық және психологиялық білім негіздерін жан-жақты білетін жалпы мұғалімге деген қоғамдық сұранысқа байланысты.

Қазіргі уақытта еліміздегі жоғары білім берудің оқу процесі кәсіби идеал қалыптастыру жүйесінің құрылымдық, ең алдымен мотивациялық және құндылық компоненттерін оңтайландыруға бағытталған, бұл кәсіпқойлық механизмін қалыптастыру, кәсіби бағдарланған білімді саналы және эмоционалды игеру, болашақ маманның түсінігі білімнің бірлігіне ықпал етеді.

Болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби іс-әрекетін түсіну мен іс жүзінде жүзеге асырудың өзара байланысының табиғи сипаты болашақ маманның стилі мен кәсіби идеалын қалыптастыру механизмін жүзеге асыруды анықтайтын шарт болып табылады.

Кәсіби идеал - бұл кәсіптің және оның қызметкерінің ең жақсы және өзіне тән белгілерін қамтитын қалыптасқан образ [1]. Бұл мамандықты игеруге деген ұмтылысты да қамтиды. Ең дұрысы, бұл мамандық мақсат қоятын, қызықты бейне формасын алатын жетекші арман болады. Кәсіби идеалдың құрылымын келесідей бөлуге болады. Кәсіби идеал - бұл кәсіби қызметте сәттілікті қамтамасыз ететін, мансап жолында маман қоятын мақсат, мән, құндылықтар, кәсіби маңызды қасиеттер; жоғары әлеуметтік мәртебеге қол жеткізуге ықпал ететін, қоғамдық пікірді анықтайтын әлеуметтік маңызды қасиеттер; өзара түсіністік пен өзара әрекеттестікке негізделген ұжымда эмоционалды және жеке байланыстарды жүзеге асыратын адамгершілік қасиеттер. Тиісінше, кәсіби идеалдың мазмұны жеке және кәсіби құзыреттіліктермен анықталады. Әдебиеттерді талдау кезінде кәсіби идеалдың мазмұны жеке және кәсіби құзыреттіліктермен анықталды. Кәсіби идеалмазмұны 1- суретке сәйкес келеді.

Сурет 1 - Кәсіби идеал мазмұны
Ескерту: деректері негізінде құрастырылған [1]

Әлеуметтік мұғалімнің жеке басын, кәсіби идеалын, оның кәсіби қасиеттерін қалыптастыру мәселесі педагогикалық теория мен практиканың өзекті мәселесі болып табылады.

Біз өз кезегімізде мәні мен мазмұнын қарастыру үшін «әлеуметтік мұғалім дегеніміз кім, әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметінің ерекшеліктері қандай, оның қызметі қандай, кәсіби маңызды қасиеттері қандай» деген сұрақтарға жауап беруді жөн көрдік. әлеуметтік педагогтың кәсіби идеалы, орта мектептегі болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби идеалы.

Маманның «әлеуметтік педагог» атауы «мұғалімге» сәйкес келеді. Осы екі мамандықтың іс-әрекетінің объектісі - бала, оның дамуы және әлеуметтік қалыптасуы. Сонымен қатар, осы екі мамандықтың кәсіби қызметінде бірқатар ерекшеліктер бар. Мұғалім өзінің негізгі тәрбиелік функциясын орындай отырып, жас ұрпақты білім мен әлеуметтік-мәдени тәжірибеге үйретеді, баланы жан-жақты дамытып, тәрбиелеумен айналысады. Әлеуметтік педагогиканың негізгі формасы - баланы әлеуметтендіру, оның қоғамға енуі, әлеуметтік қатынастар.

Әлеуметтік мұғалім барлық санаттағы адамдармен: балалармен, жасөспірімдермен, жастармен, ересектермен әлеуметтік-педагогикалық іс-шаралар жүргізеді. Ол әлеуметтену мен тұлғаның дамуына қолайлы жағдай жасауы керек. Әлеуметтік педагог адамға және оның мәселелеріне назар аударады. Әлеуметтік педагогтың жұмысы адамға осы тұрғыда оның мәселелерін шешу үшін рухани көмек пен қолдау көрсетуге бағытталуы керек. Ол адамды іс-әрекетке бейімдейді, оның ішкі ресурстарын пайдалануға, сондай-ақ қиындықтарды жеңу үшін резервтік мүмкіндіктерді пайдалануға көмектеседі. Әлеуметтік педагог өзінің кәсіби міндеттеріне сәйкес проблемалардың алдын-алумен, олардың себептерінің алдын-алумен, әр түрлі жағымсыз құбылыстардың алдын-алумен, адамдардың мінез-құлқындағы ауытқулармен және айналадағы микроортаны жақсартумен айналысуы керек. Әлеуметтік-педагогикалық қызметтің негізгі міндеттері - әр жастағы балалардың толыққанды жеке дамуына қатысуы, оқуда және қарым-қатынаста қиындықтары бар студенттерге әлеуметтік-педагогикалық көмек көрсету, оқушылардың отбасылық тәрбиесін анықтау, аз қамтылған адамдарға патронаттық көмек көрсету, баланың жеке дамуындағы ауытқуларды түзету және алдын алу.

Әлеуметтік педагогтың кәсіби идеалын сипаттау үшін оның жеке қасиеттері мен кәсіби құзыреттіліктеріне тоқталу қажет. Әлеуметтік педагогика педагогиканың жаңа саласы болғандықтан, әлеуметтік педагогтың жеке бейнесін анықтауда қиындықтар туындайды.

Алайда бірқатар ғалымдар әлеуметтік педагогтың жеке психологиялық ерекшеліктері мен ерекше қабілеттерін ескерді.

Әлеуметтік педагогтың ерекше қабілеттеріне қырағылық, тез бейімделу, интуиция, эмпатия, рефлексия және өзін-өзі бақылау жатады. Сонымен қатар, әлеуметтік педагог барлық әлеуметтік қызметкерлердің қарым-қатынасқа ашықтығы, адамдармен қарым-қатынасқа дайын болу, мейірімділік, қызығушылық, адамдармен жұмыс істеуге қызығушылық, өз көзқарастарын қорғай білу, оптимизм, жүйке тұрақтылығы сияқты маңызды кәсіби қасиеттерге ие болуы керек жүйе. Әлеуметтік мұғалім мамандығын таңдаған адам гуманист болуы керек, коммуникативті және ұйымдастырушылық қабілеттері, жоғары рухани және жалпы мәдениеті болуы керек. Ол әлеуметтік құбылыстарды талдай білуі, адам құқығын қорғаудағы орны мен рөлін білуі, айқын адамгершілік қағидалары болуы керек.

Кәсіби маңызды қасиеттер туралы сұрақтарды Р.Ж. Аубакирова [2], А.Ш. Стыбаева [3], М.К. Танасейчук [4] және т.б.қазақ ғалымдарының еңбектерінде қарастырылды. Олар зерттеу пәні ретінде мұғалімдердің маңызды кәсіби қасиеттерін алды. Р.Дж. Аубакирова болашақ мұғалімдердің маңызды кәсіби сапасы ретінде ізгіліктің қалыптасу ерекшеліктерін зерттеді. К.Стыбаева адамгершілік және кәсіптік қасиеттерді педагогикалық іс-әрекеттің адамгершілік

мазмұнын сипаттайтын және мұғалімнің оқушыларға, әріптестерге, қоғамға, олардың кәсібіне және өздеріне деген ізгіліктік қатынасынан көрінетін сана мен мінез-құлықтың тұрақты аспектілері деп атады. М.К. Танасейчук кәсіби маңызды сапаларды оқу процесін жүзеге асыру үшін субъектінің іс-әрекетінің сипаттамаларының жиынтығы ретінде түсіндіреді.

Негізгі анықтаушы қасиеттерді әлеуметтік педагогтың жеке қасиеттерінен ажырату қиын. Сондай-ақ, бұл қасиеттерді мамандық таңдау кезеңінде диагностикалау керек. Алайда, көптеген зерттеушілер алдында сұрақ туындайды: адамның мейірімділігін қалай анықтауға болады? Оның альтруизмі мен гуманизмін қалай өлшеуге болады? Әлеуметтік педагогиканың ерекшеліктері тұлғаның интегративті қасиеттерін қалыптастыруды қажет етеді: гуманистік, альтруистік, толерантты, шығармашылық, ұйымдастырушылық, коммуникативті, эмоционалды және ерікті.

Сонымен, әлеуметтік педагогтың келесі жеке қасиеттерін атап өтуге болады:

- гуманистік қасиеттер (мейірімділік, альтруизм және т.б.);

- психологиялық сапалар (тұрақты психикалық күйлер, эмоционалды-ерікті сапалардың жоғары деңгейі);

- психоаналитикалық қасиеттер (өзін-өзі бақылау, өзін-өзі тексеру, өзін-өзі бағалау);

- Психологиялық-педагогикалық қасиеттер (көпшілдік, эмпатия, сөйлеуді білу және т.б.).

Әлеуметтік педагогтың жеке қасиеттеріне тоқталатын болсақ, әлеуметтік-педагогикалық жұмысқа кез-келген адам сәйкес келе бермейді. Альтруизм - әлеуметтік педагогтың құндылықтар жүйесінің негізі. Альтруизм шығу тегіне және әлеуметтік жағдайына қарамастан жақсылық жасауды білдіреді. Альтруистік позиция әлеуметтік педагогқа жоғары талаптар қояды, олар баланың қажеттіліктеріне өз қажеттіліктерінен гөрі көбірек назар аударуы керек.

Әлеуметтік педагогтың жеке қасиеттерінің келесі тобы адамның осы іс-әрекетті орындау қабілетін анықтайтын психологиялық ерекшеліктерін сипаттайды. Әлеуметтік мұғалім үшін психикалық процестер сананың эмоционалды (ұстамдылық) және ерікті (табандылық, жүйелілік) сипаттамалары ретінде: қабылдау, есте сақтау, қиял, ойлау жатады. Психикалық күйлерге қойылатын ерекше талаптар: шаршау, апатия, стресс, қорқыныш, депрессия, көңіл.

Үшінші сапа тобы әлеуметтік мұғалімнің өзін-өзі жетілдіруге мүмкіндік беретін өзін-өзі бақылау, ішкі көзқарас сияқты психологиялық қасиеттермен байланысты. Төртінші сапа тобы - көпшілдік (тез тіл табыса білу); эмпатия, көрнекілік (визуалды тартымдылық); шешендік (сендіру қабілеті); перцептивті (адамның адамды қабылдауы).

Болашақ әлеуметтік педагогтардың бойында осы қасиеттерді ашу олардың кәсіби идеалдарын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекет - бұл көпқырлы қызмет, сондықтан әлеуметтік педагог адамдармен, оның ішінде балалармен қандай-да бір салада жұмыс істейтіндігіне қарамастан жұмыс істеуі керек. Оның кәсіби құзыреттілігі оның ақыл-ой деңгейімен ғана емес, жүйке жүйесінің ерекшеліктерімен де анықталады: соның ішінде эмоционалды тұрақтылық пен тиімділіктің жоғары деңгейін айтып өтсек болады.Әлеуметтік педагогтың кәсіби құзыреттілігі әлеуметтік-педагогикалық қызметті, оның кәсіби біліктілігін жүзеге асыруға арналған теориялық және практикалық дайындықтың бірлігін сипаттайды.

Теориялық оқытудың құқықтық және нормативтік базасы (заңдар, заңнамалық актілер, ережелер, нұсқаулықтар); әлеуметтік педагогиканың теориясы мен тарихы; әр түрлі қоғамдағы әр түрлі санаттағы балалармен жұмыс істеудің әлеуметтікбілім беру қызметінің әдістері мен технологиялары; баланың жеке басын зерттеу кезінде жас ерекшелік психологиясын зерттейтін, адамдарды белгілі бір топқа (отбасы, кіші топ, мектеп ұжымы, құрдастары және т.б.) біріктіретін әлеуметтану; кәсіби зерттеу қызметін басқару және жоспарлау әдістері туралы білім жүйесін меңгеру.

Тәжірибелік сабаққа талдау, жобалау, болжау, жоспарлау, рефлексия және коммуникативті дағдылар кіреді.

Кәсіби құзыреттілік шеңберіндегі қалыптастырушы құзыреттіліктер: оқыту мазмұнын білу, педагогика саласындағы білім мен дағдыларды тиімді пайдалану; стандартты емес жағдайларда әрекет ете білу, оқу міндеттерін шешу, мақсат қою, жоспарлау, талдау, рефлексия, өзін-өзі бағалау әдістерін меңгеру.

М.А. Галагузова әлеуметтік педагогтың кәсіби құзыреттілігін тек интеллектке байланысты емес, сонымен қатар жүйке жүйесінің ерекшеліктеріне байланысты: эмоционалды тұрақтылық және әлеуметтік-педагогикалық, психотерапиялық және басқа да арнайы процестердегі шамадан тыс жүктемелермен күресу қабілеті, балалар және эмоционалды шаршау. және «эмоционалды стресс» синдромының дамуы. тұруға мүмкіндік беретін қарым-қатынас процесінде эмоционалды тұрақтылық пен өнімділіктің жоғарылауы.

Эмоционалды аймақтың ерекшеліктеріне эмоционалды тұрақтылық, жағымды эмоцияларды игеру қабілеті, психологиялық стрессті жеңу қабілеті жатады.

Әлеуметтік мұғалімнің «бейнесі» өзіне деген позитивті қатынасты, өзін-өзі бағалаудың жоғары деңгейін, өзін-өзі қабылдауды және әріптесінен жағымды қатынас күтуді білдіреді.

Әлеуметтік педагогтың кәсіби идеалын әлеуметтік биіктікке ұмтылудағы әлеуметтік педагогтың кәсіби дамуының субъективті көрінісі ретінде қарастыруға болады. Тиісінше, әлеуметтік педагогтың кәсіби идеалы - бұл мамандыққа қойылатын объективті талаптар мен мамандық туралы субъективті пікірдің сәйкестігі.

Кәсіби идеалдың болуы мақсат қоюмен, кәсіби жетістік пен тұлғаның дамуын қамтамасыз етумен байланысты.

Сонымен, кәсіби идеал нормативтік талаптарға және кәсіптің жеке бағыттылығына жауап беретін компоненттерден тұрады. Әлеуметтік-нормативтік және жеке құндылықтар әлеуметтік педагогтың жеке басына байланысты әр түрлі сәйкестіктерге ие болуы мүмкін.

Талдау болашақ әлеуметтік педагогтың кәсіби идеалы когнитивті, эмоционалдықұндылық және белсенділік компоненттерінен тұратын жеке кәсіптік идеал құрылымын сипаттауға мүмкіндік берді.

Танымдық компонент кәсіби іс-әрекеттің жүйесін, болашақ әлеуметтік мұғалімнің жеке басының кәсіби қасиеттері туралы білімді, болашақ әлеуметтік педагогтың кәсіби білімін қамтиды.

Эмоционалды-құндылық компоненті әлеуметтік-педагогикалық процестегі белгілі бір кәсіби құндылықтарға қатысты кәсіби тұрғыдан қабылданған және жеке ұйымдастырылған кәсіби құндылықтарды қамтиды.

Кәсіби әлеуметтік-педагогикалық қызметті табысты жүзеге асыруға, кәсіби өзін-өзі жетілдіру мақсаттарын қоюға, кәсіби өзін-өзі жетілдіру үдерісін жоспарлауға, кәсіби өзін-өзі басқару жоспарын жүзеге асыруға қажетті қасиеттерді, білімдерді, дағдыларды қалыптастыру бойынша іс-әрекеттің құрамдас бөлігін жетілдіруге өзін-өзі бағалауды жатқызсақ болады. Кәсіби өзін-өзі жетілдіру жоспарын іске асыруды әлеуметтік педагог оның мүмкіндіктері мен мотивтерінің, шарттарының, стратегиясын, құралдарын таңдауының сәйкестігін анықтау мақсатында жүзеге асырады.

Болашақ әлеуметтік мұғалімнің кәсіби идеалын қалыптастыру - бұл шығармашылық тұлғаның шеберлігі болып табылатын ұзақ мерзімді процесс. Шеберліктің шегі жоқ, сондықтан кәсіби идеалды қалыптастыру процесі ашық. Болашақ әлеуметтік педагогтың кәсіби идеалының қалыптасуына индивидтің жеке әрекеттері мен әрекеттерін жүзеге асыратын әлеуметтік жағдай әсер етеді.

Кәсіби идеалды қалыптастырудың алғашқы кезеңінде сыртқы, әлеуметтік және педагогикалық ықпал шешуші болып табылады; Келесі кезеңдерде ішкі, субъективті факторлардың рөлі артады: бағдарлау, құзыреттілік, тұлғаның кәсіби маңызды қасиеттері. Даму сатысында адам кәсіби іс-әрекеттің жасаушысына айналады, өзіне және өмірдің әлеуметтік жағдайларына байланысты белсенді орын алады. Өзін-өзі басқару кәсіби идеалды қалыптастырудың барлық кезеңдерінде жүзеге асырылады, бірақ меңгеру кезеңінде өзінің максималды дамуына жетеді [5].

Әдебиеттер тізімі:

1.Гоголев В.Н. Становление профессионального идеала как фактор формирования направленности личности будущего учителя: дис. канд. психол. наук . – Ленинград, 1985. – С.30-31

2. Вестник ПГУ, №4, 2008. (Рекомендован уполномоченным государственным органом РК) С.23-33

3.Стыбаева А.Ш. Формирование нравственно- профессиональных качеств будущего учителя Авто-реф.дис кан.пед.наук., 2000 - 407 с.

4.Общая педагогика [Текст] : автореф.дис.на соиск.учен.степ.канд.пед.наук / Марина Константиновна Танасейчук ; Карагандинский гос.ун-т им.Е.А.Букетова (Караганда). - Караганда, 2000. - 28 с.

5.Фролова С.Л. Технологические аспекты самовоспитания по профессиональному идеалу. // Среднее профессиональное образование. 2008. № 12. – С. 4-7.

ӘОЖ 338.484.2

Акишева Е.К. магистр, аға оқытушы
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы

ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ РЕСУРСТАРДЫҢ ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ ЕРЕКШЕЛІГІ

Аңдатпа. Туристік ресурстардың типологиясының екі негізгі тәсілі бар: шығу тегі бойынша және функционалдық мақсаты бойынша. Экскурсиялық ресурстардың ішінде белгілі бір елдің ұлттық мәдениетінің ерекшеліктері мен көркем шығармашылығының өзіндік ерекшеліктерін көрсететін әлеуметтік-мәдени ресурстар жетекші рөлге ие. Әлеуметтік-мәдени ресурстарды зерттеу туризм саласының мамандарын даярлау процесінің міндетті бөлігі болып табылады.

Кілт сөздер: әлеуметтік-мәдени, туризм, ресурс, мәдениет.

Әлеуметтік-мәдени қызметтер – адамдардың рухани, интеллектуалдық қажеттіліктерін қанағаттандыратын және олардың қалыпты өмір сүруін қамтамасыз ететін қызметтер. Әлеуметтік-мәдени қызметтер денсаулықты сақтау мен қалпына келтіруді, жеке тұлғаның рухани және физикалық дамуын, кәсіби біліктілігін арттыруды қамтамасыз етеді. Оның ішінде медициналық қызмет көрсету, мәдени қызмет көрсету, туризм және білім беру саласы бар.

Әлеуметтік мәдениет – латын тілінен cultura - өңдеу, тәрбиелеу - барлық адамдарға ортақ, нақтылы бір өмір салтымен байланысты, бүкіл қоғам немесе әлеуметтік топ аясындағы әлеуметтік реттеуге қызмет ететін құндылықтар мен ережелер, дүниетаным жүйелері.

Әлеуметтік-мәдени қызметті мақсаттар мен міндеттерді орындау, нақты нәтижелерге қол жеткізу үшін ресурстарды ұйымдастыру түрінде ұсынуға болады.

Ресурстық база - бұл мәдени тауарлар мен қызметтерді құруға, өнімді өндіруге қажетті компоненттер жиынтығы.

Әлеуметтік-мәдени институттар ресурстың өзін-өзі қамтамасыз етуі бойынша жіктеледі.

Ресурстық базаны сипаттайтын ресурстардың әр түрлі түрлері бар:

Нормативтік ресурс – әлеуметтік-мәдени қызметті дайындау және жүзеге асыру тәртібін алдын ала анықтайтын ұйымдастырушылық-технологиялық және нормативтік құжаттардың, Нұсқаулық ақпараттың жиынтығы;

Кадрлық немесе зияткерлік ресурс-ұйымның функцияларына сәйкес келетін және сапалы мәдени қызметтер мен тауарлар өндіруге кепілдік беретін зияткерлік және кәсіби деңгейде құрылған мамандардың, техникалық және көмекші персоналдың номенклатурасы;

Материалдық-техникалық ресурс-мәдени өнімді өндіруге, пайдалануға, бос уақыт, мәдени, ағарту қызметін ұсыну үшін қажетті орта құруға арналған мүлікті, арнайы жабдықты, мүкәммалды қамтиды;

Мәдени мақсаттағы объектілердің қызметін қамтамасыз ететін жылжымайтын мүлік;

Қаржы ресурсы-бюджеттік және бюджеттен тыс қаржыландыруды қамтиды;

Ресурстық әлеуеттің туризм индустриясының дамуының негізі ретіндегі маңызы жақсы белгілі. Ресурстық әлеуеті туристердің бірнеше үлкен топтарын қамтиды.

Ресурстар француз тілінен аударғанда ressourse – құрал-жабдық, мүмкіндік деген мағыналарды береді. Ресустар қор, табыс, қаражат, құндылықтардың көздері болып табылады. Ресурстардың түрлері өте көп. Әр сала өзінің көздеген мақсатына қарай ресурстарды түрлеріне қарай пайдалана алады. Қазіргі цифрлық экономика жағдайында әлеуметтік-мәдени ресурстарды дамыту, оларды дұрыс пайдалану арқылы жетістіктерге жету жолдары ашылуда.

Туристік ресурстарды жіктеудің екі негізгі бағыты бар. Біріншіден функционалдық мақсатына қарай туристік ресурстар болып бөлінеді, оларға: рекреациялық, танымдық, сауықтыру, спорттық және іскерлік туризм түрлері жатады. Екіншіден шығу тегі бойынша туристік ресурстардың келесі түрлерге бөлінеді, оларға: табиғи, экскурсиялық, экономикалық, технологиялық, ақпараттық туризм түрлері жатады.

Жіктелген туристік ресурстар негізінде рекреациялық, танымдық, экскурсиялық туризм түрлерінде әлеуметтік-мәдени ресурстарды айқындауға болады.

Әлеуметтік-мәдени ресурс ұғымы, негізгі аспект әлеуметтік, онда байланысты адамдардың белгілі бір қоғамның, әлеуметтік қауымдастықтың көрсеткіші бар өзара этникалық немесе ұлттық мәдениеттің біртұтас жүйесі ретінде қаралады.

Әлеуметтік-мәдени ресурстар – тарихи ескерткіштер жиынтығы дәстүрде жасалған қазіргі заманның мұрасы мен мәдени нысандары типтік кәсіби-бейнелі жүйенің көмегімен белгілі бір халық тек белгілі бір елдің немесе халықтың өткені мен бүгіні үшін және сәйкесіншебір елдің немесе халықтың мәдениетін басқалардан ажырату. Әлеуметтік-мәдени ресурстар, мәдени-тарихи ресурстар, ескерткіштер болып табылады жалпы әлемдік, халықаралық, мәдени дәстүрлер аясында жасалған мұра.

Бейнелеп айтсақ, мәдени-тарихи ресурстар жетістіктернің көрінісі ортақ, соның ішінде, әр түрлі елдер мен мәдени халықтарды біріктіретінкөркемдік процесс, ал әлеуметтік-мәдени ресурстар мәдениеттегі көрінісіерекше белгілі бір халыққа ғана тән сипат.

Қазіргі заманғы көркем мәдениеттің ең маңызды объектілерінің (ғимараттар, құрылыстар, құбылыстар мен оқиғалар) әлеуметтік-мәдени ресурстарға, олжақындық ауытқуының салдарыболып табылады. Қазіргі кезеңнің көркемдік процесін зерттеу уақытша жақындыққа байланысты бұл халықтар арасындағы ең таңғаларлық айырмашылықтарды анықтауға мүмкіндік береді, елдер бір-бірінен, жалпы, табиғи белгілі бір қашықтықтан ғана көруге мүмкіндік береді. Қандай ескерткіштер әлемнің мәдени процессі екенін түсіну үшін, өткенді қазіргіден ажыратын тарихи кезеңнің белгілі, елеулі уақытыныңбір бөлігін көру қажет. Бұл құндылықтарды қайта-қайта бағалау адамдардың санасында және кейінгі ұғымдар жүйесінде болған және болып жатқан белгілі бір уақыт кезеңі. Келесі қайта бағалаудан кейін объектілердің бір бөлігі мәдени-тарихи мұраға, екіншісі әлеуметтік-мәдени мұраға енгізіледі.

Қазіргі кездегі әлеуметтік-мәдени ресурстардың жекелеген объектілерін анықтау, құрастыру және бағалау студенттер үшін де, практиктер – туристік фирмалардың қызметкерлері үшін де қиын емес. Оның себебі – қазіргі заманның әлеуметтік-мәдени ресурстарының құрамы мен құрылымының ерекшелігі. Түсінікті болу үшін қазіргі кездегі әлеуметтік-мәдени ресурстардың негізгі құрамдастарының тізіміне кіреді:

- өнер мекемелері,
- діни мекемелер (шіркеу мекемелері),
- демалыс және ойын-сауық индустриясының мекемелері;
- ғылым және білім беру мекемелері;
- сәндік-қолданбалы өнер,
- шығармашылық (көркем) топтар,
- көркем мәдениет әлемінің көрнекті қайраткерлері,
- қазіргі заманғы өнердің маңызды немесе көрнекті туындылары (сәулет, бейнелеу және сәндік өнер, музыка, театр)
- қазіргі фольклордың маңызды туындылары;
- елдің қазіргі мәдениетіндегі көрнекті оқиғалар мен құбылыстар.

Бұл жерде - мәдени-тарихи және әлеуметтік-мәдени нысандарды

ажырата білу. Оқырмандар мәселенің күрделілігін елестету үшін мұраның екі ішкі түріндегі құрамдас тізімдерін ұсынамыз.

Мәдени-тарихи мұраға мыналар жатады:

- ежелгі;
- діни сәулет, монументалды мүсін және кескіндеме;
- зайырлы сәулет (соның ішінде өнеркәсіптік), монументалды
- мүсін және кескіндеме,

- ландшафттық сәулет және монументалды ландшафттық мүсін;
- камералық мүсін мен кескіндеменің бірегей туындылары (тарихи шедеврлер), сәндік-қолданбалы қолданбалы өнер туындылары және шіркеу өнері, тарихи құндылығы бар өндіріс құралдары;
- өткен тарихи дәуірлердің мұражай экспозициялары;
- өткен тарихи дәуірлерде жасалған мемориалдық кешендер,
- қайта құрылған тарихи мерекелер, салт-дәстүрлер, рәсімдер және т.б.

Әлеуметтік-мәдени мұраға келесі ескерткіштер жатады:

- діни сәулет, монументалды мүсін және кескіндеме;
- зайырлы сәулет (соның ішінде өнеркәсіптік);
- ландшафттық сәулет және монументалды ландшафттық мүсін;
- камералық мүсіннің бірегей туындылары (тарихи шедеврлер) және кескіндеме, сәндік-қолданбалы өнер туындылары және шіркеу өнері,
- осы халықтың халық өнерінің бірегей туындылары,
- тарихи ұлттық немесе этникалық құндылық құралдары өндіріс,
- өткен тарихи дәуірлердің ұлттық экспозицияларымен мұражай экспозициялары мағынасы,
- өткен тарихи дәуірлерде жасалған мемориалдық кешендер, адамдарға немесе ұлттық маңызы бар оқиғаларға арналған, қайта құрылған ұлттық немесе этникалық тарихи
- мерекелер, салт-дәстүрлер, әдет-ғұрыптар және т.б.

Мәдени-тарихи және әлеуметтік-мәдени мұра құрылымдарын салыстыруелеулі ұқсастықтарды ашады, айырмашылық тек мазмұнда, т.б.қарастырылатын компоненттердің спецификалық ерекшеліктері.Әртүрлі типтегі объектілерді ажырату үшін өз халқынның еліннің мәдениетін терең және толық білу және алған білімін іс жүзінде қолдана білу қажет.

Кез келген елге кіру, білім беру турларын жасау немесе қалыптастыру кезінде әлеуметтік-мәдени ресурстарға ерекше назар аударылады, өйткені елге бару басқа, туристер ең алдымен, оның ерекшеліктерімен мәдениеті, белгілі бір халықтың көркем шығармашылығымен танысқысы келеді. Сондықтан әлеуметтік-мәдени ресурстардың ерекшелігін айқындауғакөбірек уақыт берілуі керек, өйткені өз халқының, өз елінің мәдениетін, көркем шығармашылығын зерттей отырып туристерді де қызықтыра аламыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Сапожникова Е.Н., доцент.// Социально-культурные и культурно-исторические ресурсы: специфика разделения и их роль в туристическом бизнесе. ФГОУВПО «Российский государственный университет туризма и сервиса, г. Москва – 184 с.
2. Г.К.Күзембаева, К.Күзембаев, А Мауленов «Мейрамхана және қонақ үй сервисінің мәдениеті»: Оқу құралы/ Г.К.Күзембаева, К.Күзембаев, А. Мауленов – Алматы: АТУ, 2013.-153 бет
3. Аяпбекова А.Е., Демеуов А.Б. Халықаралық туризм географиясы: Оқу құралы/–Нұр-Сұлтан: «Тұран-Астана» унив., 2019 – 159 б.

УДК 657.6:658.562

Алапаева Т.О. старший преподаватель, **Бирбаев А.Ш.** студент
Кыргызский Национальный Университет имени Ж.Баласагына,
г. Бишкек, Кыргызская Республика

ТУРИЗМ КАК ОТРАСЛЬ И РОЛЬ В ЭКОНОМИКЕ СТРАН, ПУТИ РАЗВИТИЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация. Туризм является наиболее перспективной отраслью в странах СНГ, как Казахстан и Кыргызстан. В статье рассматриваются вопросы сотрудничества стран на основе регионального подхода, чтобы способствовать развитию устойчивого туризма и использовать свои объекты культурного и

природного наследия. Рассмотрены влияние короновируса на туризм в Кыргыстане. Изучены экономические инструменты могут препятствовать интеграции более ресурсоэффективных альтернатив, особенно для конечных бенефициаров и частного сектора. В статье определены гармонизированный набор показателей на основе примеров передовой практики может помочь улучшить управление и данные, необходимые для устойчивой и замкнутой деловой практики в туризме в регионе.

Ключевые слова: туризм, туристический потенциал, политические факторы, социальные факторы, инвестиционная привлекательность, цифровая экономика, сотрудничество

Количество прибытий во всех странах снизилось на 81% в июле и на 79% в августе – в два традиционно самых активных месяца и в пик летнего сезона в северном полушарии. Несмотря на такие большие спады, это говорит об относительном улучшении ситуации по сравнению с бóльшим снижением показателей, на 90% или более, в предыдущие месяцы, так как некоторые турнаправления начали вновь открываться для международного туризма – по большей части, в Европейском союзе. Ожидается, что с октября и далее эта тенденция будет обращена вспять ввиду вновь вводимых во многих европейских странах мер по изоляции и попрежнему закрытых границ в Азиатско-Тихоокеанском регионе. Спад в январе-августе 2020 года представляет собой снижение числа международных туристских прибытий на 700 миллионов по сравнению с данными за тот же период 2019 года и выражается в уменьшении экспортных доходов от международного туризма на 730 миллиардов долларов США, а это более чем в восемь раз больше по сравнению с потерями в 2009 году в результате глобального экономического кризиса.Азиатско-Тихоокеанский регион, первый наиболее пострадавший от пандемии регион и регион с наибольшей долей закрытых турнаправлений на данный момент, в январеавгусте 2020 года претерпел снижение прибытий на 79%. В этот восьмимесячный период в Африке и на Ближнем Востоке зарегистрирован спад на 69%, в то время как в Европе – на 68%, а в Американском регионе – на 65%. С учетом последних тенденций за весь 2020 год ожидается снижение числа международных прибытий примерно на 70%, в соответствии со сценариями, разработанными в мае ЮНВТО, в которых указывалось на спад от 60% до 80%. В результате этих огромных последствий для международного туризма под угрозой находятся 100-120 миллионов рабочих мест, напрямую связанных с туризмом

По данным Всемирного банка, в 2019 году Европу и Центральную Азию посетили 1,183 миллиарда человек. Центральная Азия сама по себе привлекает все большее внимание, как развивающееся туристическое направление с большим потенциалом в особенности в рамках «Великого шелкового пути». Это дает странам возможность развивать региональную туристическую стратегию и привлекать иностранных посетителей, поскольку Шелковый путь является одним из самых ценных туристических активов в мире. [1]

Страны Центральной Азии могут сотрудничать на основе регионального подхода, чтобы способствовать развитию устойчивого туризма и использовать свои объекты культурного и природного наследия. Даже несмотря на спад туристического сектора из-за COVID-19, устойчивый туризм будет в тренде по мере восстановления возможностей глобальных перемещений. Данная ситуация представляет стратегическую возможность для стран Центральной Азии, поскольку регион все еще находится на стартовых позициях туристического развития. У стран есть много возможностей извлечь выгоду из международного опыта и передовой практики в создании устойчивого и жизнестойкого туристического сектора, учтя уроки и предупредив излишнее давления с возможными ущербами, в особенности для ценных природных территорий.

Страны СНГ стали независимыми в конце 20 века и это привело к развития туризма. Основные направления туризма в странах СНГ складывались в условиях глобальных перемен и технического прогресса.

По данным национального статистического комитета Кыргызстана за 2020 и 2021 годы видим как коронавирус повлиял на туризм (таблица 1).

Таблица 1 – Влияние короновируса на туризм в Кыргыстане

2020 г.	2021г.	Показатели
115,4	117,8	Количество зарегистрированных хозяйствующихсубъектов, связанных со сферой туризма[2], тыс. единиц
13,8	14,4	из них, оказывающих услуги в области рекреации и отдыха
13 728,6	16 433,9	Валовая добавленная стоимость в сфере туристической деятельности: млн.сомов
3,3	3,4	в процентах к ВВП
Примечание : составлено по данным Национального комитета КР за 2020 и 2021 годы [2]		

Развитие туризма в условиях цифровизации имеет огромный потенциал в наших странах СНГ, для этого необходимо популизировать зимний вид туризма в Казахстане и в Кыргызстане. Экологический чистый воздух и климат, а также другие благоприятные условия в наших странах поспособствует развитию зимнего туризма.

С помощью туризма можно было бы пополнить государственный бюджет на 10 раз большее чем сейчас. Основными проблемами в развитии туризма выступает политическая нестабильность в странах СНГ.

Туризм комплексно затрагивает многие сектора (сельское хозяйство, промышленность, строительство, транспорт, услуги и т.д.). Целостный и системный характер туризма дает возможность применять принципы циркулярной экономики, особенно в цепочке создания стоимости, которая может предотвращать и смягчать экологические издержки и ущербы (пластик), истощение ресурсов (например, отходы в продовольственной системе) или угрозы изменения климата (например, неустойчивые строительство в прибрежных районах с ценными экосистемами) [3].

Некоторые экономические инструменты могут препятствовать интеграции более ресурсоэффективных альтернатив, особенно для конечных бенефициаров и частного сектора. Более того, циркулярная экономика еще не рассматривается правительствами как основная стратегическая задача для решения проблем управления ресурсами, и поэтому она не предусмотрена в зеленой политике и устойчивых стратегиях во всех секторах, включая индустрию туризма. Даже если защита и сохранение природных ресурсов рассматриваются в качестве приоритета в различных нормативных положениях, термин «устойчивый туризм» еще не введен в регионе и не практикуется. В большинстве стран нет информации о том, реализуются ли круговые стратегии местными туристическими операторами и предприятиями, и нет свидетельств влияния туризма на деятельность по управлению ресурсами. Таким образом, определение гармонизированного набора показателей на основе примеров передовой практики может помочь улучшить управление и данные, необходимые для устойчивой и замкнутой деловой практики в туризме в регионе.

Список литературы:

1. Отчет Бюро Комитета по экологической политике за январь - июнь 2021 г. , г.Бишкек, Кыргызская Республика – 548 с.

2. Данные из сайта Национального статистического центра КР, г.Бишкек, Кыргызская Республика – 2020 – 702 с.

3. .Бирбаев А, Доклад О развитии туризма, г.Бишкек, Кыргызская Республика – 2020 – 647 с.

ӘОЖ 649.05

Алдажарова А.Т. магистр, аға оқытушы
Алматы қазақ-түрік гуманитарлық-технологиялық колледжі
Ахметова А. «Туризм» мамандығының 4 курс студенті
Алматы технологиялық университеті
Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҮҢГІРЛЕР – КИЕЛІ НЫСАНДАР РЕТІНДЕ

Аңдатпа. Қазақ жеріне туристтерді тартуға болатын, тарихи және жәдігерлерге бай үңгірлер арқылы отандық және шетелдік туристерді тартып, елге ұлттық табыс ретінде валюталық ресурстарды тартатын құрал ретіндегі үңгірлердің маңызын айқындау алғышартты мәселелердің бірі болып табылады. Қазіргі міндет барды ұқсатып, көрікті мекендердің сұлулығын жарнамалау арқылы туризмнің Қазақстандық брендін қалыптастыру қажет. Сонымен қатар, көрсетіліп отырған бар туристік қызметтер түрлерін сақтай отырып, ішкі туризмді дамытуымыз тиіс.

Кілт сөздер: киелі, бренд, үңгір, туристік ресурс, нысан, тарихи, жәдігер, ұлттық табыс

«Қазақстан-2050» стратегиялық жоспарында бәсекелестік қабілеті тұрғысынан келешегі бар еңбекті қажет ететін салаларға көңіл бөлгені белгілі. Осы салалар қатарынан туризм инфрақұрылымын жасау ерекше орын алады. Туризм саласын дамыту арқылы біз экономиканың құрылымдық мәселелерін ғана емес, жұмыспен қамту және кедейшілік мәселелерін де шешуге болатындығын, яғни экономикалық өрлеуде еліміздің дамуы үшін туризмнің қаншалықты маңызды сала екені аталып өтілген болатын.

Қазақстандағы туризм саласының қазіргі жағдайына талдау жасай кетсек, статистикалық мәліметтерде Қазақстанда сырттан келу туризмі 4 млн. 219 600 адамды, сыртқа шығу 6 млн. 732 700 адамды құрады. Яғни, қазіргі таңда Қазақстанның туризм саласы жоғары қарқынмен дамуда [1].

Спелеотуризм – үңгірлерде, әр түрлі жер бедерінің күрделі лабиринттер жағдайында өтетін, үңгірлердегі төменгі температура мен жоғары салыстырмалы ылғалдылық жағдайындағы, табиғи жорықтың болуымен сипатталатын жұмыстарды ұйымдастыру. Өз бойында тау және су туризмі техникасы элементтері мен құрал-жабдықтарын біріктіреді. Сондықтан арнайы дайындықты талап етеді.

Спелеотуризм өзге мемлекеттерде дамығанымен, бірақ Қазақстанда кенже дамып келе жатқан туризм саласы. Мысалы, «Қызықты мың үңгірлі» аттанған Израильді спелеотуризмнің дамыған орталығы деп айтумызға болады. Қазақсатанда спелеотуризм ресурстары, яғни үңгірлер саны көп болғанымен, дамыған спелеотуризм ошақтарын табу қиын. Дегенмен де, бұл саланың дамуының экономикалық маңызы зор болар еді. Бұл сала зерттелмеген үңгірлерді ашуға, дамытуға және де жаңа жұмыс орындарын ашуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, спорттық туризмнің бір саласы болып табылатын спелеотуризм экстрималды жаны қалайтын жастардың сұранысын арттыруда. Соңғы уақытта спелеотуризм спортшылар және туристер арасында танымал болуда [2].

Қазақстан жерінің таңғажайып табиғаты кез келген туристі қызықтырады. Сондай өлкелердің бірі Оңтүстік Қазақстан облысында орналасқан Қазығұрт тауы. Қазығұрт тауы туристік ресурстарға өте бай, солардың бірі спелеотуризм ресурстары.

Қазығұрт тауы географиялық орналасу орны, климаты, туристік ресурстардың көптігімен ерекшеленеді. Соның бірі спелеотуризмнің негізі – Үңгір әулие немесе Қазығұрт үңгірлері. Қазығұрт тауының Алмалық деп аталатын солтүстік шығыс өркешінде Үңгір әулиесі бар. Бұл киелі үңгір бөлме-бөлме болып кете береді. Оның ақыр соңы кәрі Сайраммен жалғасатын жер асты жолымен ұласады. Мұндағы үңгірлердің саны да, құпиясы да, тарихы да көп. Сонымен қатар, бұл үңгірлер жайлы «Тіршілік бастауы –Қазығұрт», «Наурыз –Қазығұрттан басталады», «Қазығұрттың басында кеме қалған, ол әулие болмаса неге қалған» деген аңыз-әңгіме, шежірелер бар. Сондай-ақ, киелі үңгірлердің көптілігімен қатар, түрлі емдік қасиетімен де белгілі.

Дүние жүзіндегі ең танымал Флинт-Мамонтова (Аппалачи тауы, АҚШ, 563 км); Оптимистикалық (Подольская возвышенность, Украина, 207 км) және Еуропадағы ең үлкен

"Красная пещера" (17км) сияқты үңгірлер озінің әдемілігімен, тұздылығымен, мәрмәрлымен ерекшеленсе, Қазығұрт тауы үңгірлері шипалы суымен ерекшеленеді. Үңгір ішіндегі «Тамшы су» соған куә бола алады. Сонымен қатар, Қазығұрт тауының «Ұлы Жібек жолы» бойында орналасуы туризмнің дамуына негіз бола алады.

Қазығұрт тауында спелеотуризмнің дамуы әлемдік экономиканың мәселелерін шешумен қатар, әлеуметтік, экологиялық, сондай-ақ жеке елдердің ұлттық мәдениеті мәселелерін де қамтиды:

- ішкі және кіру туризмінің дамуы
- жалпы әлемдік экологиялық мәселелерінің және табиғатты қорғау салаларының шешілуі;
- қоғамдық мәселелердің шешілуі (кедейшілік, жұмыссыздық)
- ауыл шаруашылық өндірісінің әртараптануы және ауылдық аумақта табысты тауар және қызмет өндірісімен айналысу;
- салауатты өмір салтын қалыптастыру;

Қазығұрт туралы жоғарғы тиімді жарнама жасап, географиялық карталар, жақсы орындардың фотосуреттері, аңыз-әңгіме, шежіреге байланысты видеофильмдер түсіру, буклеттер мен брошюралар жасап, шоулар ұйымдастырып Қазығұрттағы спелеотуризмді дамытуға және бәсекелестіктің күшеюіне мүмкіндік аламыз. Сонымен қатар, көшпелілер дәуірі, мәдениеті қайта жаңғырып, салт – дәстүр, әдет- ғұрпымыз сабақтасып, шетел туристерінің қызығушылығын арттырары сөзсіз.

Қазығұрт тауындағы туризмнің ерекшелігін және өзекті мәселелерін 1-кестеден көре аламыз.

Кесте 1– Қазығұрт тауында спелеотуризмді дамыту жолдарының мықты және әлсіз жақтары

Интеграцияның стратегиялық тиімділігі	
Артықшылықтары	Өзекті мәселелері
1	2
«Батыс Еуропа – Батыс Қытай» күре жолының өтуі	Шетел азаматтары үшін визаның қымбаттылығы және келу визаларын тіркеу процедурасы. Кедендік процедуралардың күрделілігі
Қазығұрт тауының Ұлы Жібек Жолы бойында орналасуы	Маркетингтік жүйенің дұрыс дамымағандығы. Телекоммуникация торын, байланыс қызметтерінің әлсіз дамығандығы.
Қазығұрттың геосаяси тұрғысынан ыңғайлы жерде орналасуы;	Қазақстан жөнінде потенциалды туристерде ақпараттың аздығы. Жоғарғы тиімділікті жарнама жасау (географиялық карталар, жақсы орындардың фотосуреттері, видеофильмдер, буклеттер мен брошюралар
Келу туризмін кеңейту арқылы шетел валютасының Қазақстанға (Қазығұртқа) келуіне қол жеткізу;	Жоғары салықтық салымдар. Тұрақты сұраныстың болмауы.
Туристік ресурстардың молдығы (үңгірлер, емдік сулар т.б.)	Туристік-рекреациондық объектілердің моральдық және физикалық ескіруі
Туризм нарығындағы бәсекеге қабілеттіліктің артуы. Жеткізілім көлемінің және табыстың артуы.	Кадрмен қамтудағы әлсіздік. Туризм саласында Қазақстан мамандарының тәжірибесінің аздығы.
Саяси тұрақтылық пен экономикалық даму;	Тауар-транспорттық операцияларда мамандanған басшылықтың болмауы.
Ескерту - мәліметтер [2] негізінде автормен құрастырылды	

Қазығұртта әзірге дейін спелеотуризмнің толық жүйесі жоқ. Сондықтан да, туристерді барлық керекті жабдықтармен, жарнамамен, сауда қызметімен, көлікпен, қонақ үйлерге орналастырумен, тамақтандырумен қамтамасыз етумен байланысты сұрақтар өз шешімін таппай отыр [3].

Қазақ жеріндегі тағы бір туристтерді молынан тартуға болатын тарихи құны жоғары, Бурабай көлінен оңтүстік батыста 0,5 км жерде, Ақмола облысының Бурабай ауданы жерінде орналасқан – Кенесары үңгірі. Үңгірге кіре берістегі қуыстың биіктігі 3 м-дей. Ол екі бөліктен тұрады. Оларды бір-бірімен тар қуыс жалғастырады. Екінші бөліктен сыртқа шығатын ауыз бар.

Негізгі үңгір дөңгелек пішінді диаметрі 5-6 метр, биіктігі 1-3 метр. Үңгір ішіндегі температураның сыртқы температурадан айырмашылығы 2–3°С. Кенесары үңгірі «Бурабай»

курортындағы туристер көп баратын орындардың бірі. Бұл тау Кенесары Қасымұлының атымен байланысты.

Қазіргі уақытта халық осы Кенесарының үңгіріне қызықтап келіп қарайды, сиынатындар да бар. Кенесары тарихта болған кісі. Елбасымыз ол туралы «Біздің нағыз батырымыз, ақырғы ханымыз» деп берген бағасы бар [4].

Маңғыстауда карстық, теңіз жағалық үңгірлер жақсы дамыған. 1915 жылы Э.Тейле деген зерттеуші Маңғыстау түбегінде Жыңғылды, Ұрыкеуек деп аталған екі үңгірді, сондай ақ Босаға, Сұмса, Қорғансайдағы үңгірлер туралы деректер жазыпты. Маңғыстаудың спеологиясы әлі де толық зерттелмегенімен 30- дан аса ірі үңгірлері белгілі. Олардың ішінде Булыойық пен Өтебай үңгірлері ұзындығымен, тереңдігімен ерекшеленеді.

Бұлардан басқа Үстірт пен Маңғыстау түбегінде белгілі үңгірлердің қатарына Өліқолтық, Қарашек, Тұзбайыр, Қарабауыр, Сағындық, Жазтұрлы, Қарамая, Борлымүйіс, Жыланды, Үшауыз және басқа да үңгірлерді жатқызуға болады. Үңгірлердің танымдық, туристік маңызы өте зор. Сондықтан да оларды зерттеп, насихаттау керек[5].

Қазақ жеріне туристтерді тартуға болатын, тарихи жәдігерлерге бай үңгірлер арқылы отандық және шетелдік туристерді де тартуға толықтай мүмкіндігіміз бар. Алайда әлі де спелеотуризмнің дамуының жеткіліксіздігінің себебі – туризмді дамытуға қажетті факторлардың ғылыми негіздемелерінің жоқтығы. Біліктілігі жоғары мамандарсыз спелеотуризм саласын дамыту мүмкін емес. Спелеотуризм туристерді тартып, елге ұлттық табыс ретінде валюталық ресурстарды тартатын болғандықтан, оларға белгілі бір жеңілдіктер қарастырылуы тиіс.

Қазіргі міндет барды ұқсатып, көрікті мекендердің сұлулығын жарнамалау арқылы туризмнің Қазақстандық брендін қалыптастыру қажет. Сонымен қатар, көрсетіліп отырған бар туристік қызметтер түрлерін сақтай отырып, ішкі туризмді дамытуымыз тиіс.

Әдебиеттер тізімі:

1. ҚР-ның Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, 2013ж.

2. Б.Т.Суюндуков «Туризмнің белсенді түрлерінің әдіс тәсілдер негізі бойынша» әдістемелік нұсқау, Ақтау, 2010 жыл- 7-8 б.

3. Шонанұлы Т. Жер тағдыры – ел тағдыры. – Алматы: Санат, 1995 – 125 б.

4. «Қазақстан» Ұлттық энциклопедиясы 4том, 1999 жыл.

5. Қондыбай С. Маңғыстау географиясы. Маңғыстау мен Үстірттің киелі орындары. – Алматы: «Арыс» баспасы, 2008 -68-69 б.

ӘОЖ 649.05

Алдажарова А.Т. магистр, аға оқытушы
Алматы қазақ-түрік гуманитарлық-технологиялық колледжі
Суанбекова Д.Е.«Туризм» мамандығының 4 курс студенті
Алматы технологиялық университеті
Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАННЫҢ САКРАЛДЫ ЖЕРЛЕРІ

Аңдатпа. Біздің еліміз - зор табиғи әлеуеті және минералды ресурстар қазынасы бар ел. Бізде табиғаттың таңғажайып нысандары бар өте әдемі пейзаждар бар және біз барлық сұлулығымызды өз көзімізбен көргенде басқаларға олар туралы қуана айтамыз. Осындай тарихи аймақтың айналасында тұратын ақсақалдардан осы қасиетті жерлердің пайда болуы туралы көптеген қызықты аңыздарды естіп, жаяу экскурсия жасасаңыз, содан кейін кішкентай Отаныңыз сізге көптеген құпияларды, туған жерге деген сүйіспеншілік пен құрмет, оның тарихы мен мәдениеті үшін мақтаныш сезімін тудыратын көптеген фактілерді ашады.

Кілт сөздер*:* табиғи әлеует, таңғажайып нысандар, қызықты аңыздар, жаяу экскурсия, тарих, мәдениет.

«Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында Президент Қазақстанның барлық өңірлері бойынша киелі географиялық және мәдени нысандарды зерттеу сияқты бағытты атап өтті. Бұл адамдарға, әсіресе жастарға өз өлкесін, тарихын жақсы білуге, мәңгілікке қол тигізуге мүмкіндік беретін игі іс. Менің ойымша, адамдар көбінесе әртүрлі елдерге демалуға баруды әйгілі «инклюзивті» көруді жөн көреді, ал өздері ешқашан көрші қалада, тіпті өз аймағында да қызықты және жұмбақ жерлерді зерттемеген. Қазақстанда құпиялар мен аңыздарға толы осындай атақты орындар аз емес, сондай-ақ көптеген тарихи ескерткіштердің «Қазақстанның 100 киелі нысаны» республикалық тізіміне енгені қуантады [1].

Біздің еліміз - зор табиғи әлеуеті және минералды ресурстар қазынасы бар ел. Бізде табиғаттың таңғажайып нысандары бар өте әдемі пейзаждар бар және біз барлық сұлулығымызды өз көзімізбен көргенде басқаларға олар туралы қуана айтамыз. Осындай тарихи аймақтың айналасында тұратын ақсақалдардан осы қасиетті жерлердің пайда болуы туралы көптеген қызықты аңыздарды естіп, жаяу экскурсия жасасаңыз, содан кейін кішкентай Отаныңыз сізге көптеген құпияларды, туған жерге деген сүйіспеншілік пен құрмет, оның тарихы мен мәдениеті үшін мақтаныш сезімін тудыратын көптеген фактілерді ашады [2].

Мен өз елім туралы не айта аламын? Ол несімен қызықты? Неге мен өз Отанымды жақсы көремін?

Қазақстан – бұл таңғажайып әлем, бұл күн сәулесіне шағылысып ұшқан бүркіттің самғауы, бұл таулардан аққан шулы өзендер, бұл ұлы шексіз далада адасқан ақбөкеннің мекені және азандағы бұлбұлдың керемет сайрауы.

Елбасы кезекті жолдауында өз тарихын, тілін, мәдениетін білетін қазақстандық біздің қоғамымыздың идеалына айналуға тиіс екенін атап өтті. Нұрсұлтан Назарбаевтың пікірінше, жаңғыртудың қуатты локомотиві «Туған жер» бағдарламасы болуы тиіс, ол шынайы патриотизмді тәрбиелеуді – туған өлкені тану және кіші отанға нақты көмек көрсету арқылы тәрбиелеуді мақсат тұтады. Туған жерге қамқорлық жасау - бұл әр адамның парызы.

Адамдар әрқашан жаңа, ерекше, танымдық нәрсеге қызығушылық танытады. Бірінші кезекте мені Оңтүстік Қазақстанның киелі жерлері қызықтырды, Шымкент қаласы мен оның шет аймақтарының тарихын зерттегім келеді. Бұл қала барлық жағынан жақсы: тарихқа бай, дамыған инфрақұрылымы және қонақжай адамдары бар. Шымкент күн мен жылудың қаласы, өз қонақтарына әрдайым керемет ашылулар жасауға мүмкіндік береді.

Қазақстанның киелі жерлеріне діни ғибадат орындары, Әзірет Сұлтан тарихи-мәдени қорық-мұражайы, Қожа Ахмет Ясауи, Арыстан Баб кесенелері, Бекет ата кешені сияқты ұлттық мақтаныш орындарын батыл түрде жатқызуға болады. Жоғарыда айтылғандардың бәрі табиғи ландшафттың мұрасы. Екінші мысал – бұл Баянауыл мен Шығыс Қазақстан облысындағы үңгірлер, Алатау таулары, Алтайдағы Белуха тауы, Ұлытау. Бұл қасиетті орындар тарихи мақтаныш болып табылады. Сондай-ақ бұл тізімді Орта ғасырдағы ірі қалалар мен Қазақ хандығының астаналары Сығанақ, Отырар, Сауран, Сарайшық, Тараз қалаларының тізімін толықтырады [3].

Әлемдік маңызы бар шығармашылық тұлғалармен тікелей байланысты көптеген қызықты орындар бар, біздің көрнекті ғалымдарымыз: Шоқан Уәлиханов, Абай Құнанбаев, Ыбырай Алтынсарин; Тарас Шевченко Маңғыстауда, Федор Достоевский Семейде. Бұл ескерткіштердің әрқайсысы біздің мемлекетіміздің тарихи-мәдени құндылығы болып табылады.

Тарихқа үңілу барысында ежелгі Қазақстан халқының терең рухани және материалдық мәдениеті болғанын атап өту керек. Елімізді мекендеген халықтың әрқайсысы білімнің, философияның, дәстүр мен мәдениеттің қалыптасуына үлкен үлес қосты, сондықтан қасиетті адамға қол тигізе отырып, Отанымыз туралы санамызды байытатын нәрсені бағалау және сақтау бәрімізге қаншалықты маңызды екендігі айқын болады. Сонымен қатар, көптеген әдет-ғұрыптар, салт-дәстүрлер қазіргі Қазақстанның мәдениетінде көрініс табады.

Біздің мемлекетімізде болып жатқан оқиғалар ұлттық - саяси сана-сезімнің, ата-бабаларымыздың рухани мәдениетінің жанданғанын айғақтайды. Әрбір халықтың, әрбір өркениеттің құнды сый болып табылатын киелі орындары бар, олар жалпыұлттық сипатқа ие және ұлттың рухани мұрасын құрайды. Бүгін біз болашақ ұрпақ үшін осы байлықтың бәрін

сақтауға міндеттіміз. Қазір Қазақстанның көптеген облыстарында зерттеу тобы еліміздің тарихы мен мәдениеті үшін маңызды нысандарды зерттеп жатыр [4].

Мәдениет және спорт министрлігінің қолдауымен, ел өңірлеріне республикалық «Сакралды Қазақстан» экспедициясын ұйымдастырылды. Экспедиция барысында ғалымдар мен өлкетанушылар бірлесіп, әрбір сакралды нысанды ресми түрде құжаттандырып, олардың құндылықтары туралы баяндалатын аңыздар жазылды.

Киелі орындар тізімі бойынша жұмыс істеген сараптамалық кеңес нысандарды жалпыұлттық және аймақтық деп екі деңгейге бөліп қарастырды. Алғашқы тізімге 185 киелі орын енгізілсе, өзгесі аймақтық деңгейде деп саналып отыр. Алайда бұл тізімдер әлі нақты бекітілмеген. Сол себепті де, бұл бағыттағы жұмыстар осымен шектеліп қалмайды. «Сакралды Қазақстан» жобасы «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында 5 жыл бойы жалғасын табады деп күтілуде [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы президенті Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» («Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания»). «Егемен Қазақстан», 12.04.2017.

2. Әбжанов Х. Сакральді география: мәні, құрылымы, келешегі. // «Ақселеу Сейдімбек және тарих ғылымындағы шежіретану мәселелері» атты халықаралық ғылыми-теориялық конференцияның материалдар жинағы. – Астана: Л.Н. Гумилёв атындағы ЕҰУ баспасы, 2017. - 6-10 беттер.

3. Шонанұлы Т. Жер тағдыры – ел тағдыры. – Алматы: Санат, 1995 – 125 б.

4. Муминов А.К: Родословное древо Мухтара Ауэзова / А.К. Муминов, при участии А.Ш. Нурмановой и С. Саттарова. Сост. указ. У.А. Утепбергеновой; Под ред. С.Н. Абашина.- Алматы: Жибек жолы, 2011. – 304 с.

5. Қайратұлы Б. «Қасиетті Қазақстан» картасы жасалуда // Егемен Қазақстан. - №3. – 2017. - 4 б.

УДК 339.138

Батищева Д. В., магистрант 2 курса ОП «Маркетинг»
Научный руководитель: **Дарибаева А.К.**, к.э.н., профессор
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ПРАКТИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПО РАЗВИТИЮ РЕГИОНАЛЬНОГО ТУРИЗМА НА ПРИМЕРЕ г. ШЫМКЕНТА

Аннотация. В данной статье автором выполнен маркетинговый анализ, раскрывающий страновой туристический потенциал Казахстана, а также региональный туристический потенциал города Шымкента. Составлен портрет туриста, проанализированы его предпочтения и представлен прогноз по увеличению туристического потока в город Шымкент. Предлагаются конкретные рекомендации по развитию туризма в Шымкенте, способствующие увеличению длительности пребывания туриста в регионе.

Ключевые слова: маркетинговый анализ, туризм, региональный туризм, Шымкент.

Туристический рынок Казахстана на сегодняшний день обладает большим потенциалом благодаря совокупности факторов, в том числе:

- существенный потенциал въездного туризма из таких стран как Китай, Индия и Россия, а также продолжающийся рост внутреннего туризма;
- уникальное сочетание природных ландшафтов и климатических условий, создающих неповторимую обстановку для круглогодичного отдыха;
- богатое историко-культурное и религиозное наследие тюркского мира и Великого Шелкового пути;
- значительная поддержка со стороны государства, предоставляющего преференции, льготы и субсидии для инвесторов, а также финансирующего строительство инженерной инфраструктуры;

- обозначениеПравительством РК туризма, как одной из приоритетных отраслей развития экономики[1].

По данным источника Indy-Guide.com, в 2020 году Шымкент входит в ТОП-15 направлений среди новых центров приключенческого туризма в Казахстане [2].

Согласно статистическим данным, представленными Управлением туризма акимата г.Шымкента, в городе зарегистрировано 111 мест размещения.

В разрезе распределения посетителей по целям поездок наблюдается увеличение роста въездных туристов, приехавших по личным целям. Так, если в период с 2018 по 2019 год количество таких туристов выросло на 27%, то в следующем году этот рост составил уже 77%. Соотношение личных поездок к деловым и профессиональным также претерпевает изменение. Если в 2019 году путешествующих по личным целям составляло меньше, чем командированных, на 50%, то в 2020 году разрыв между двумя категориями составил всего 10%. Подобная тенденция имеет позитивный эффектдля развития въездного туризма.

Количество въехавших в г. Шымкент по деловым и профессиональным целям увеличивается, в среднем, на 35%[3], что указывает на хороший потенциал экономического роста региона.

Всего на территории Шымкента зарегистрировано 115 туристских организаций:

- почти все туристские организации – 79%предлагают туры по всему миру, включая наиболее популярные направления; из них полный пакет услуг (туры по всему миру, авиа- и жд-билеты, визовая поддержка, страхование) предлагают 26% от общего числа туристских организаций;

- 21% от общего числа компаний в отрасли работают по направлению халал-туризма, экскурсионных туров по Казахстану, в том числе лечебно-оздоровительных туров, а также туров умра, хаджа;

- наиболее популярное направление туров на территории Казахстана – озеро Алаколь, далее – лечебно-оздоровительные туры в Сарыагаш и, наконец, туры по Южному Казахстану предлагает только половина туристских организаций.

Большое количество зарегистрированных и функционирующих туристских организаций в городе, а также присутствие на местном рынке крупных игроков туристического рынкасвидетельствуют о наличии спроса на услуги туркомпаний. Однако рынок развивается довольно однобоко – это, в основном, реализация туров на популярные мировые направления и оказание сопутствующих услуг. Организаций, работающих в направлении этно-, эко-, event-туризма, очень мало, а предлагаемый ими туристический продукт скуден.

В рамках написания данной работы проводилось кабинетное исследование путем онлайн-опроса и изучения рынка с целью составления туристского портрета. Проведен опрос представителей туристических агентств Казахстана и ближнего зарубежья. Исследование представило следующие результаты:

1. иностранные туристы (из Европы, Азии и США) выбирают Шымкент, прежде всего, как отправную точку для совершения паломнических или комплексных туров по Южному Казахстану.

2. для туристов из стран СНГ пока нет однозначных причин приезда, кроме деловых, встреч с родственниками или посещения родины.

3. для казахстанцев, проживающих в других городах страны, Шымкент – это место, кардинально отличающееся от того города, в котором они живут, потому что здесь: теплее климат, выраженная природа, много развлечений и развита гастрономическая культура.

Турист меняется в зависимости от сезона, например, весной приезжают чаще всего школьники на экскурсии, летом – семьи, осень, обычно, привлекает бизнес-туристов, зима – любителей теплого климата.

Наибольшее количество туристов Шымкента (порядка 67%) составляют мужчины и женщины в возрасте от 35 до 55 лет. Это, как правило, деловые туристы, в числе которых бизнесмены, профессоры и лекторы, научные работники, представители шоу-бизнеса, деятели культуры и искусства. В эту же возрастную категорию входят и семейные казахстанцы с детьми в возрасте от одного года и старше, приезжающие к родственникам в гости или на празднование семейных событий.

Вторая возрастная категория туристов – молодые люди до 35 лет. Как правило, это незамужние девушки и молодые люди, ставящие перед собой цель создать семью в ближайшее время. Такие туристы выбирают, в основном, паломнические туры в Туркестан, посещают Шымкент в качестве отправной точки и места, где они могут отдохнуть.

Третья возрастная категория – люди предпенсионного и пенсионного возраста, путешествующие группами, по специально организованным экскурсионным турам, как по территории Шымкента, так и за его пределами (Туркестан).

Наибольшую часть приезжающих в Шымкент составляют резиденты Казахстана. Казахстанцы в возрасте от 30 до 50 лет приезжают в Шымкент, как в командировку, так и в личных целях. Жители Казахстана помладше (до 35 лет) приезжают в Шымкент с целью совершения паломнических туров в Туркестан. Такие туристы приезжают со всех регионов Казахстана. Северные регионы Казахстана также отправляют в Шымкент группы школьников.

Около 20% посетителей Шымкента приезжают из России и Украины. Как правило, это деловые туристы. Иностранные туристызаезжают в Шымкент также из Европы, Азии, США. Это, в большей степени, пенсионеры, приобретающие участие в групповом комбинированном туре (Шымкент+Туркестан). Наибольший интерес Шымкент вызывает у туристов из Китая, Италии, Турции (26% от всех въездных туристов). Туристов из США значительно меньше, они составляют около 2%.

Резюмируя данные, есть понимание, что среди иностранных посетителей преобладает доля бизнес-туристов – их не менее 60%. Среди казахстанцев, наоборот, преобладает доля частных туристов – не менее 70%.

Международный опыт показывает, что для достижения желаемых показателей по вкладу туризма в валовый региональный продукт необходимо стремиться к увеличению доли реальных иностранных туристов, которые приезжают с целью отдыха и готовы тратить на это деньги[4].

Турист проводит в отелях, в среднем, 2 дня, при этом в пиковые периоды (весна – начало лета) загрузка увеличивается почти на 50%. Для примера, в Грузии турист проводит, в среднем, 6 дней. Обозримая цель для Шымкента – 3-4 дня.

В бенчмарке близких к Казахстану стран можно увидеть закономерность – в странах с повышенным вкладом туризма в валовый внутренний продукт (ВВП) преобладает доля внешних туристических потоков (трат). Для достижения желаемого уровня вклада туризма в ВВП доля внешнего турпотока по расходам должна составить не менее 60%.

Таким образом, положительная динамика развития въездного туризма в Казахстане свидетельствует о медленном, но последовательном развитии данной отрасли. Если на сегодняшний день большая часть туристских потоков из России составляют посетители по направлению делового туризма, то со временем эта тенденция может перестроиться в сторону личных поездок туристов при условии создания и продвижения соответствующего туристского предложения. Прогнозируется, что туристские потоки из Индии и Китая будут расти в связи с введенными льготными условиями пребывания в Казахстане туристов из данных стран.

Расходы въездных туристов имеют тенденцию увеличиваться из года в год. Данный факт свидетельствует об успешной интеграции Казахстана в глобальный процесс развития мирового туризма. В разрезе направлений деятельности туристских организаций отмечается рост объемов реализации услуг по предоставлению проживания для въездных посетителей, и наблюдается спад в деятельности туроператоров и турагентств, что помимо пандемии коронавируса, может быть связано с мировой тенденцией к самостоятельному планированию поездок въездных посетителей.

За последние годы объем туристских услуг в г. Шымкент значительно вырос. Это свидетельствует о хорошем потенциале города как привлекательной туристской дестинации и наличии перспектив дальнейшего развития туризма в регионе.

В последние годы были реализованы крупные инвестиционные проекты по развитию туристской инфраструктуры, в числе которых открытие брендовой гостиницы «RixosKhadishaShymkent», создание и благоустройство культурно-развлекательных парков, зоны «Старого города».

На основании проведенного анализа для увеличения туристских потоков в регион считаю продуктивным создание разнообразных туристских продуктов для всех категорий туристов. Боль-

шой выбор внутренних туров, необычные маршруты и увлекательные событийные программы позволят привлечь посетителей в регион, увеличив их средний срок пребывания с 2 до 3-4 дней.

В числе перспективных направлений в сфере туризма является HORECA. Особенно важны форматы, которые обладают наибольшим потенциалом для развития – отели уровня 3 звезд, хостелы, гостевые дома, бутик-отели, а также этнопроекты с национальными активностями.

Для дальнейшего планомерного развития имеющегося потенциала бизнес-туризма в регионе необходимо повышение уровня сервиса, обучение и постоянная профессиональная аккредитация гидов, принятие стандартов качества, а также разработка уникального туристского предложения для бизнес-туристов, которое бы учитывало возможность совмещения деловой поездки с посещением туристских объектов. Правильным решением будет развитие рынка индивидуальных туров, отказ от стандартного подхода.

Распространение в мире COVID-19 изменит структуру будущих глобальных путешествий. Многие предпочтут вообще не выезжать больше за пределы своего региона/страны, особенно туристы пожилого возраста[5]. Это изменит географию въездного туриста Шымкента, предположительно, туристов пенсионного возраста из Китая и Европы станет в разы меньше. В этой связи рекомендуется делать акцент на туристические активности и продукты, которые будут интересны, прежде всего, внутренним туристам из разных регионов Казахстана.

Список литературы:

1. Официальный сайт АО «Национальная компания «Kazakh Tourism»[Электронный ресурс] – Режим доступа: //www.qaztourism.kz

2. INDY GUIDE [Электронный ресурс] – Режим доступа: // https://indyguide.com/kazakhstan

3. Официальный сайт Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [Электронный ресурс] – Режим доступа: // www.stat.gov.kz

4. Васильченко А. О. «Формирование туристического кластера как элемента устойчивого развития региона», №3 (27), 2017. – 85 с.

5. Брендан Соби. Справочный документ для заседания национальных координаторов 16 июня 2020 года «Воздействие COVID-19 на авиацию и туризм ЦАРЭС». «Sobie Aviation Pte Ltd», 2020.

УДК 338.48.616-022

Бекбаулина С.Х., магистр экономических наук
ДуйсембаеваА.Т., магистр экономических наук
Таразский региональный университет имени М.Х.Дулати
г.Тараз, Республика Казахстан

ВЛИЯНИЕ ХУДШЕГО В ИСТОРИИ КРИЗИСА НА РАЗВИТИЕ ВЪЕЗДНОГО ТУРИЗМА В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. Правительство Казахстана называет развитие внутреннего туризма одним из своих приоритетов. Но миллионы казахстанцев, до пандемии коронавируса, из года в год отдавали предпочтение выездному туризму, ссылаясь на отсутствие нормальной инфраструктуры на родине, низкий уровень сервиса и неоправданно высокие цены. Пандемия COVID-19 привела к сокращению числа казахстанских туристов, путешествующих за рубеж. В таких условиях есть шанс для развития внутреннего туризма и возможность переориентировать клиентов, заказывавших поездки за рубеж на поездки внутри страны.

Ключевые слова: въездной туризм, туристский рынок, пандемия, карантин, потенциал, турист, шанс.

Въездной туризм, или как его еще называют инкаминг – это раздел туризма, в котором идет упор на продвижение национального туристского продукта на международный мировой рынок, туда же входит и обеспечение сервиса и ряда разных услуг. Особенность этого туризма именно в том, что он полностью рассчитан на иностранных потребителей. Как раз-таки, Казахстан в последние годы начинает развивать въездной туризм. Но для обеспечения такого рода

услуг, требуется большая и качественная инфраструктура. Сюда входят отели, рестораны, магазины с сувенирами и различными подобными продуктами. Требуется качественно обученный персонал, у которого имеются знания как минимум английского языка, который обучен по мировым стандартам предоставления услуг.

Цель въездного туризма – это заинтересовать гостей, чтобы нарабатывать определенный имидж и постоянных туристов. В Казахстане очень огромный потенциал. Здесь множество археологических и исторических памятников, памятники природы. Казахстан богат почти всем, от озер и лесов до пустынь и каньонов. Казахстан также активно развивает религиозный туризм, Туркестан считается второй Меккой. Сюда стекается большое количество людей, которые занимаются паломническим туризмом (таблица 1).

Таблица 1 - Количество посетителейпо въездному туризму

Годы	Общее количество	Виды причин посещения	
		Деловая и профессиональная	Личная
2018	8 789 314 чел	1 223 324 чел	7 565 990чел
2019	8 514 989чел	1 453 440 чел	7 061 549чел
2020	2 034 753 чел	743 187 чел	1 291 566чел
Примечание: составлено по источнику[1]			

Проанализировав статистику по въездному туризму, можно сделать вывод, что «благодаря» пандемии Covid-19 резко пошли на уменьшение все статистические данные. Если с 2018 на 2019 год наблюдается рост количества посетителей, то в 2020 году по сравнению с 2019 годом произошел резкий спад показателей (рисунок 1).

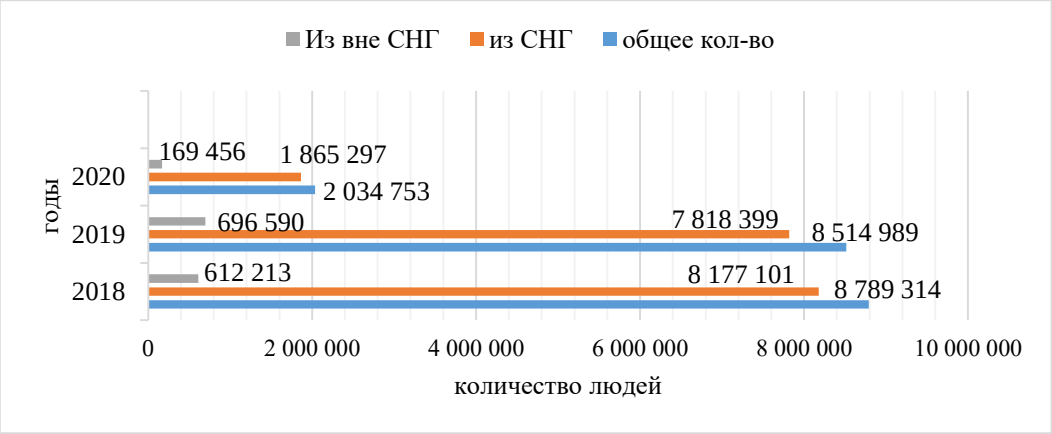
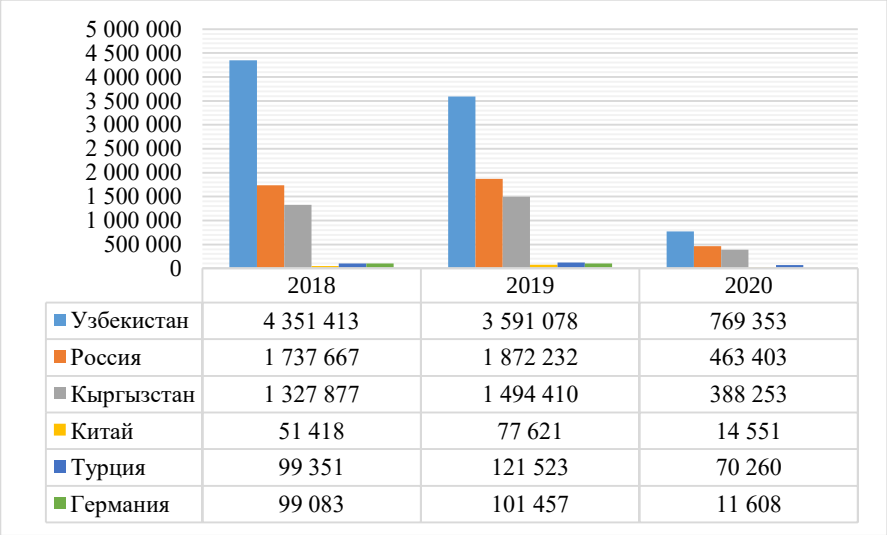

Рисунок 1 -Количество посетителей по въездному туризму
Примечание: составлено по источнику [2]

Львиная часть въездных туристов приходится на страны СНГ, что объясняется в основном миграцией людей в поисках работы, а также развитием гостевого туризма, так как у многих жителей Казахстана родственники проживают в странах ближнего зарубежья. Наблюдается сильный спад посетителей из Германии - почти в 10 раз сократилось количество германских туристов (рисунок 2).

	2018	2019	2020
Узбекистан	4 351 413	3 591 078	769 353
Россия	1 737 667	1 872 232	463 403
Кыргызстан	1 327 877	1 494 410	388 253
Китай	51 418	77 621	14 551
Турция	99 351	121 523	70 260
Германия	99 083	101 457	11 608

Рисунок 2 -Количество посетителей по въездному туризмупо странам

Примечание: составлено по источнику [2]

В 2020 году по сравнению с2019 годом поток иностранных туристов уменьшился в 4 раза, конечно же, это все влияние жестких ограничений условий карантина. В Казахстане тысячи занятых в сфере туризма работников лишились доходов и столкнулись с неопределенностью из-за вспышки коронавируса. Из-за пандемии встала вся туристическая отрасль. Эксперты прогнозируют, что восстановление туристической отрасли — одной из наиболее пострадавших от пандемии, вынудившей большинство стран мира закрыть свои границы и ввести беспрецедентные ограничения на поездки, — может занять долгое время. Иллюзий, что туристский рынок завтра восстановится, нет. Но бизнес, выстроенный годами, пытается и хочет выжить.

Катастрофическое влияние мировой пандемии на туристическую отрасль трудно сейчас просчитать. Только время сможет ответить на этот вопрос. Но уже сегодня нам всем известно, в каком сложном положении находится средний и малый бизнес в сфере туристских услуг.

Эксперты в туристической отрасли отмечают еще один важный фактор, который не может не сказаться на бизнесе, - снижение платежеспособности населения. В таких условиях есть шанс для развития внутреннего туризма и возможность переориентировать клиентов, заказывавших поездки за рубеж на поездки внутри страны.

Стоит отметить, что потенциал у туризма в Казахстане очень высок, это видно и по статистике - до пандемии шел рост показателей туристской отрасли. В до карантинное время Казахстан находился на 80 месте в рейтинге конкурентоспособных в сфере путешествий и туризма стран. Для сравнения скажем, то Кыргызстан занимал всего 110 место. В тех же годах Казахстан являлся одним из самых быстрорастущих национальных брендов. Это значит, что Казахстан в мире стал узнаваемым для все больше и большего количества людей в мире. Возможно, это способствовало бы увеличению количества въездных туристов.

Список литературы:

1. Туризм Казахстана / Статистический сборник/ на казахском и русском языках / 65 стр. Агентство по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан Бюро национальной статистики

2.Источник: Туризм Казахстана / Статистический сборник/ г.Нур-Султан, 2021

ӘОЖ: 338.48

Гиззатжанова А.Г. аға оқытушы,
«Тұран-Астана» Университеті,
Муканов А.Х., докторант, **Акишева Е.Қ.**, аға оқытушы,
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан қ.,Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТУРАГЕНТТІКТЕРДІҢ ДИДЖИТАЛ-МАРКЕТИНГТІ ҚОЛДАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

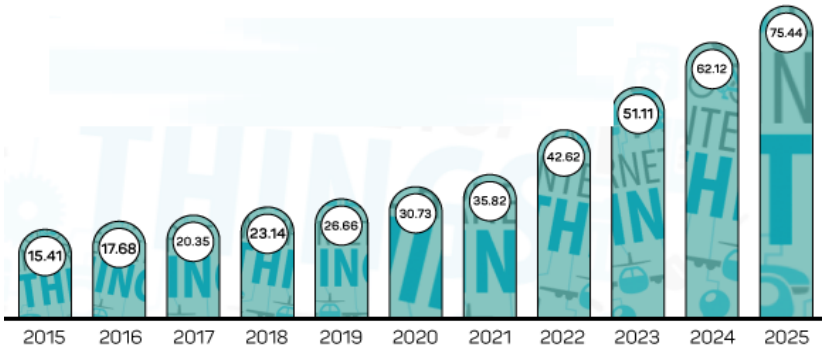
Аңдатпа. Қазақстанда туристік агенттіктер кешенді диджитал-стратегияны қолданбайды деуге болады. Даму құзыреттілігіне байланысты маркетингтегі бір немесе екі құралды пайдаланады. Тұтынушылар онлайн-туризмге тез ауысып, билеттерді өздері алып, өз сапарларын өздері жоспарлауда. Турагенттіктерге диджитал-маркетингтің құралдарын тезірек меңгеру керек. Сол арқылы сайттар құрып, өз сайттарының трафигін өндіру керек, CPA-маркетинг дамыту және билеттер мен турларды онлайн сатуды дамыту керек.

Кілт сөздер: туризм, диджитал-маркетинг, сандық технологиялар, онлайн-сату, Интернет заттарының нарығы, онлайн-билеттер

Қазіргі жаһандану жағдайында еліміз ұлы көштен қалмау мақсатында 2017 жылы «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасын қабылдады, мемлекет алдына біршама мақсаттар қойды. 2022 жылға қарай жалпы көлемдегі бөлшек саудадағы электронды сауданың үлесі -2,6% құрайды және қазақстан 2050 жылы әлемің дамыған 30 елінің қатарына кіреді деген мақсаттарды жүзеге асыру үшін Қазақстанның әр бір саласы, әр бір кәсіпорны ат салысуы керек. Ол туризм саласының кәсіпорындары үшін де маңызды деуге болады [1].

Қазақстандағы туризм барлығымыз аса үміт күтіп қарайтын экономиканың бір саласы. Қазақстан басшылығы туризмді дамытуға бағытталған жобаларды белсенді іске асыруда, олардың ішінде: Универсиада-2017, ЭКСПО-2017, Олимпиада ойындары- 2020 жыл және т.б. атап көрсетуге болады. Туризм және саяхаттың Дүниежүзілік Кеңесінің (World Travel & Tourism Council, WTTC) ақпараттарына байланысты, Еліміздегі ішкі өнімдегі туризмнің үлесі бойынша 129-шы орында болса, WTTC ақпараты бойынша, 2017 жылы елдегі ЖІӨ туризм үлесі 6,2% немесе ақшалай $7,9 млрд., осындай көрсеткіш болса да, еліміз жақын болашақта ЖІӨ туризмнің үлесін 15% жоғарылату жоспарын алдыға қойды.

HIS Market сараптама компаниясының мәліметтері бойынша 2015 жылы желіге қосылған құрылғылардың саны 15,4 млрд болса, 2025 жылы оның саны бес есе өсіп – 75б4 млрд. құрылғыны құрайды. 2017-2025 жылдары Интернет заттарына қосылған құрылғылардың болжамы келесі 1 суретте көрсетілген.

Сурет 1. 2017-2025 жылдары Интернет заттарына қосылған құрылғылардың болжамы, [2]

IDC болжамдары бойынша болашақта әлемдік нарықтағы Интернет заттарының көлімі жыл сайын 17% артады және 2020 жылы 2 трлн.$ (30 млрд. қосылған құрылғы). Сандық технологиялар даму үстінде, олай болса, Қазақстандық туристік кәсіпорындарда өз бизнесін диджитал-маркетингті пайдалана отырып, жылжытуы керек, бірақ қазір Қазақстандағы онлайн-туризмнің үлесі айтарлықтай нашар, шығу туризмі саласында туристер баратын саяхаттарын жоспарлау кезінде алғашқыдай турагенттіктердің қызметтерін қолданады және турларды, маршруттарды сатып алуға ниеттенеді, жалпы ішкі нарықтағы жағдай олай емес, еліміздегі ішкі туристер онлайн әуе- және теміржол билеттерін өз беттерінше сатып алады «Travel System» билеттерді сатып алуға болатын онлайн-сервисті пайдаланатындарды кенеттен жоғарылатты. Туризм саласындағы онлайн-сатып алушылардың сегменті, отандық туризм нарығына құраушыларын 3 деңгейде қарастырады:

I деңгей —әуе- және теміржол билеттерін онлайн-сатып алу сервисінің қатысушылары, аталған деңгейде Chocotravel.com, Aviata.kz, Tickets.kz, Bestar.kz Santufei.com және т.б. нарыққа қатысушыларды айрықша көрсетуге болады. Сегметтегі қатысушылар Интернет арқылы жұмыс істейді және диджитал-маркетингтің бүкіл арналарын айтарлықтай активті пайдаланаса, сегменттегі бәсекелестік неғұрлым үлкен Мысалы, жақында Aviata.kz және Chocotravel.com әуе- және теміржол билеттерін онлайн-сатып алалатын екеуінің қызметтерін жауып тастады, екеуінің қызмет айналымы 100 млн. доллардан жоғары. Ірі онлайн –қатысушы кәсіпорындар онлайн-билеттерді сату нарығының ең белді компаниялары және ақпараттық көрсеткіштері бәсекелестерімен салыстырғанда әлдеқайда жоғары, төрт есе үлкен.

II деңгей —диджитал-маркетинг құралдарын емін-еркін пайдаланатын турагенттіктер деуге болады. Онда диджитал-құралдарды пайдаланушылардың деңгейі түрлі бағыттарда түрліше құбылады. Кәсіпорындардың біршамасы мақсатты нарықты тартуға біршама диджитал-арналарды еркінше пайдаланады, сол сияқты біршамасвы өз бизнесін онлайн – жылжыту арқылы әлеуметтік желілерді жақсы пайдаланады.

III деңгей — офлайн жұмыс жасатын кішірек турагенттіктердің санының артық болуы керек, аталған деңгейдің дәстүрлі клиенттік базасы бар және олар онлайнға кіруге асықпайтынын білеміз.

Диджитал-маркетингтің арналары, Social Bakers, ақпараты негізінде Facebook әлеуметтік желісінде: KazTour Kazakhstan (30 002 жазылушы), Aviata.kz (12 206 жазылушы), Марина Трэвел (3651 жазылушы), Premium Travel Company (3504 жазылушы), International Travel Plus (3141 жазылушы), Otrar Travel (1187 жазылушы), Интер-тур Астана (885 жазылушы) лидерлерді атпа көрсетуге болады. Нақты жағдайда оларға жазылушылардың саны неғұрлым төмен, басқа әлеуметтік желілерде турагенттіктер инфлюенс-маркетингті қолайлы қолданса, олар блогерлердің, жетекшілердің, басшылардың әр ел бойынша ойларын жазып, саяхаттарын ойластырып ұйымдастырады [3].

Natalie Tours, «Поедем», Today Travel, HT, Arcs Travel, Globotour, Poehalisnami, Altymade Travel сияқты турагенттіктер контексті жарнаманы пайдаланады және олар турагенттіктер сайттарында чатботтарды пайдаланса, ол аталған арналарда бәсекелестіктің төмендігін, Netpeak агеттігінің ақпараттары негізінде 2017 жылы Қазақстанда төртінші кварталда Yandex іздеу сайтында контексті жарнама негізінде кіру 0.04- 0.36 АҚШ долларын құрады, ал бұл көрсеткіш Google жүйесінде сәйкесінше 0.05−0.08 АҚШ доллары, яғни 16−25,6 теңгені құрайды. Отандық турагенттіктердегі санының көптігіне қарамастан контескті жарнамада клик арзан тұрады, аталған арнаның пайдаланбайтындығына байланысты деуге болады. Елдегі турагенттіктер e-mail-маркетингті жақсы қолданады және олардан жаппай тарату көбіне спамға түседі, ал хаттарды ашу көрсеткіші өте төмен және олар пошта сервистері, турагенттіктерден жіберілетін жаппай таратылымды спам ретінде анықтайды.

Қазақстанда туристік агенттіктер кешенді диджитал-стратегияны қолданбайды деуге болады, даму құзыреттілігіне байланысты маркетингтегі бір немесе екі құралды пайдаланады. LINKPROFIT компаниясының бас директоры Дмитрий Юхневич Қазақстанның туристік саласында диджитал-маркетингтің даму деңгейіне комментарий бере отырып, турагенттіктердің аз табысы әсерінен диджитал-маркетингке инвестиция жасай алмайды және осы бағытта дамымайды деген тұжырымда. Ал билетті сатып алу онлайн-сервистері басынан

онлайн-кеңістікте құрылғандықтан диджитал-құралдарды белсенді пайдаланады, олармен дәстүрлі турагенттіктер арасындағы айырмашылық айтарлықтай өсуде. «Онлайн-сервистер әзірге тек билеттерді сатады, олар шетелдік турларды, толық турөнімдерді сата бастағанда, дәстүрлі турфирмалардың жағдайы үлкен сұрақ туындатады», — Дмитрий Юхневич.

Жастар онлайн-туризмге тез ауысып, билеттерді өздері алып, өз сапарларын өздері жоспарлауда. Сондықтан турагенттіктерге диджитал-маркетингтің құралдарын тезірек меңгеру керек, сайттар құрып, өз сайттарының трафигін өндіру керек, CPA-маркетинг дамыту және билеттер мен турларды онлайн сатуды дамыту керек. Турагенттіктердің диджитал-коммуникация орталығында, турлар/билеттерді онлайн сату идеясы тұруы керек, турагенттіктер өз сайттарының трафик өнімділігін контексті жарнама, әлеуметтік желі, CPA-желілер арқылы жүргізуді үйренуі керек.

CPA-қысқаша Cost Per Action, іс-әрекетке төлем, яғни, оның үш жағы бар: паблишер (вебмастер, сайт иесі), advertiser (жарнама беруші, офферлерді –серіктестердің жарнама ұсыныстарын орналастырады). Желі өзіне жарнама берушілерді қызықтыру функциясын, сайтқа жарнамалауға лайықты жарнаманы таңдап алады, жарнамаға ауысуды ескереді, сайт иелеріне төлемдер, кейде жарнама материалдарын дайындайды [4].

Сарапшылардың ойына орай, соңғы кездері біршама маркетингтік құралдарды жылжыту, дамытуға орай экстенсивті модельдерді (SEO, контексті жарнама, көрсетілімді үшін төлейтін жарнама) қолданумен, байланысты, олар қымбат және тиімді емес болып отыр, сондықтан, маркетингтік сапасын арттырудың (CPA-модель) қарқынды жолдары қажет. Қазақстанның туристік нарықта әлеуеті жоғары, егер туристік агенттіктер диджитал-ортада өз құзыреттіліктерін балсенді дамытса, болашақта жақсы пайда табады, туризм саласының цифрлық технологияларды дамыту мен енгізу бойынша мемлекеттік жоспарға айтарлықтай үлес қосатын болады [3].

Сол сияқты қазір сандық технологияның дамуымен диджитал технологияларды қолдану арқылы саяхатшыларға сұрау жүргізген «Travelport» компаниясының нәтижелері ұсынылды. Сұрауға кем дегенде бір рет толық саяхат жасаған 19 елден 11000 адам қатысты. Соның ішінде 47 % дауыспен іздеу арқылы, 81% басқа саяхатшылардың пікірін оқиды, 55 жастан асқан тұлғалар 25% сапарға шығар алдында мобильді телефонды қолданады және 71% сапар кезінде мобильді қосымшаны қолданады, мөлшермен сапар барысында 16 қосымша пайдаланады. Сол сияқты барлық саяхаттаушылардың 75% алған әсерлері туралы, ойларымен арнаулы сайттарда, блоктарда жазып қалдыратыны анықталды. Соның ішінде Ресей, Германия, Италия, Ұлыбритания, Франция саяхатшылары сапарға шығардан бұрын 51% демалыс кезінде алдын-ала тур пакеттерді туроператорлар мен турагенттіктер арқылы алады, олай болса, қазір турагенттіктердің алдында тұрған үлкен мәселе, соның ішінде қазақстандық кәсіпорындар сайт мәселелерін реттеу, толық ақпараттың болуы, 32% саяхаттаушы саяхаттау маршрутын онлайн-агенттіктер арқылы бронь жасаған. 80% әлеуметтік желілердегі достары мен жақындарының фотоларын қарау арқылы сапарға шыққан, олай болса фирмаларға өзіндік әлеуметтік парақшаларының болуы абзал [5].

Сайт жасау мен маркетинг негізіндегі сайт жасау екі бөлек әңгіме, ол үшін Интернет-маркетолог қажет, олар аз және көбіне Алматы қаласында. Олар оффлайнды онлайнмен бірге алып жүруі керек. Билл Гейтс айтқандай егер сен Интернетте жоқ болсаің, онда сен бизнесте де жоқсын. Қазақстанда «Интернет маркетолог» мамандығын дайындамайды. Алматыда Lamoda, Chocolife, Aviata интернет-компаниялардың жетекшілерін Интернет-маркетингке өз есебінен оқытады. Белоруссияда IT-технология жақсы жылжуда, себебі кезінде олар осы саланың дамуына салық салудың жеңілдігін беріп қойған [6].

Диджитал-маркетинг - бұл Интернетте дәстүрлі маркетингтің негізгі элементтерінің (бағасы, өнімі, сату нүктесі және оны жылжыту) толық аспектілерін қолдану тәжірибесі, негізгі мақсаты - сайттың әлеуетті аудиториясынан неғұрлым қолайлы тиімділік алу. Диджитал-маркетинг электрондық коммерцияның ажырамас бөлігі, онлайн маркетинг деп аталады. Интернетте интеграция, ақпаратты басқару, PR, клиенттерге қызмет көрсету және сату сияқты бөліктері бар, электрондық коммерция және диджитал-маркетинг Интернет желісіне

қолжетімділікті арттыра отырып атақты болды және қалыпты маркетингтік науқанның бір бөлігі, басты басымдылықтары:

- диджитал -маркетингтің интерактивтілігі, мүмкіндігінше нақты мақсатқа жету мүмкіндігі, кейінгі талдауды жүргізу мүмкіндігі;

-веб-торапты түрлендіру және Интернеттегі жарнамалық ROI сияқты көрсеткіштерді неғұрлым жоғарылатуға мүмкіндік береді.

Диджитал -маркетингтің бірнеше элементтері: медиалық жарнама; мәндік –жарнама; іздеу маркетингі және SEO, атап айтқанда; әлеуметтік желілерге жәрдемдесу: SMO және SMM; электрондық пошта, RSS және т.б. арқылы тікелей маркетинг; вирустық маркетинг; партизандық маркетинг; интернет брендинг атап айтуға болады [7].

Қазақстандағы турагенттіктердегі диджитал-маркетингті дамыту керек, себебі, қазіргі сандық технологияның дамуында ол өзекті болып табылады. Фирмалар оффлайн ғана жұмыс істеу арқылы өз бизнесін нарықта жылжыту қиынға түседі немесе мүмкін болмайды, клиенттерден айырылуы мүмкін. Дәстүрлі қызметін талапқа орай өзгертіп, фирманың мақсаты болуы керек.

Әдебиеттер тізімі:

1. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсанындағы № 827 қаулысы [Электронды қор]. – Кіру тәртібі: adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827

2. Интернет вещей в РК: реальность или несбыточная мечта [Электронды қор]. – Кіру тәртібі:https://capital.kz/economic

3. Как казахстанские турагентства используют диджитал маркетинг? [Электронды қор]. – Кіру тәртібі:https://kapital.kz/business/67815/kak-kazahstanskie-turagentstva-ispolzuyut-didzhital-marketing.html

4. Что такое CPA-сети? [Электронды қор]. – Кіру тәртібі: marketips.ru/strategy-intro/https: works.doklad.ru/view/zRf8V

5. Глобальный опрос цифровых путешественников [Электронды қор]. – Кіру тәртібі:https://www.confero.sirena-travel.com

6. Как интернет –маркетинг приживается в Казахстане [Электронды қор]. – Кіру тәртібі:https://bnews/dialog/interview

7. Улицкая Н.Ю. Маркетинг территорий: учебное пособие/ –Пенза: ПГУАС, 2016. – 132 с.

ӘОЖ 338.48:330.33

Джоланов Е.Е. қызмет көрсету саласындағы магистр,
М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қ ., Қазақстан Республикасы

ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ КӘСІПКЕРЛІК ҚЫЗМЕТ

Аңдапта. Мақалада туризм саласындағы кәсіпкерлік қызметті жүргізу тәжірибесі 19 ғасырдан бастап қазіргі уақытқа дейін қарастырылған. Туризмдегі кәсіпкерлік қызметтің жіктелуі ашылды. Туристік нарықтағы негізгі шаруашылық субъектілері анықталды, олардың негізгі функциялары ашылды.

Туристік кәсіпкерліктің белгіленген жіктелуінен басқа, туристік кәсіпкерлікті жеке және ұжымдық негізде тіркеу тұрғысынан классикалық және инновациялық деп жіктеуге болады. Классикалық туристік кәсіпкерлік Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына сүйене отырып, туристік ресурстарды барынша пайдалануды білдіреді. Туризмдегі кәсіпкерлік қызмет классикалық қызметті жүзеге асыруға негізделген, оның мәні бойынша болжанатын, бірақ бәсекеге қабілетті емес.

Кілт сөздер: Кәсіпкерлік қызмет, туристік сала, туристік агент, контрагент, туризм, туристік оператор.

Туризм-қазіргі әлемдік экономиканың жаһандық құбылысы. Бұл құбылыс әлемнің көптеген елдеріндегі туристік ағындардың көбеюінде және көптеген жаңа туристік бағыттардың пайда болуында көрінеді. Туризмнің дамуы экономиканың ашықтығы мен қоғамның үйлесуіне ықпал етеді. Қазіргі уақытта туризм экономиканың ең серпінді және тиімді

салаларының бірі болып табылады. Туризм-бұл кәсіпкерліктің белгілі бір аймағы - туристік бизнес, ол туристердің қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған қызметтердің барлық түрлерін өндіруді қамтиды. Көптеген елдерде туристік бизнес экономикадағы басты рөлдердің бірін атқарады[1].

Туристік салада кәсіпкерлік қызмет 19 ғасырдың бірінші жартысында Англияда Томас Кук ойын-сауық пен танымдық компонент тұрғысынан көптеген адамдарды инновациялық нәрсеге тарта отырып, өз кеңселерін құрып, дамыта бастаған кезде басталды. Томас Кук теміржол басқармасымен жолаушыларды өзара тиімді негізде жеткізу туралы шарттар жасасты, бұл олардың осы жолдармен жүруіне жеңілдіктер алуға мүмкіндік берді. Кейінірек Парижде, Италияда және басқа қалаларда Томас Куктың кеңселері ашылды. Уақыт өте келе Томас Куктың қызмет аясы кеңейе түсті, мұнда өзен және теңіз көлігі тартылды, саяхаттың мақсаты көрмелерден тыс және басқа елдердің көрікті жерлерімен танысу болды.

Қазіргі кезеңде Қазақстан Республикасында туристік қызмет заңнамалық базаға сүйене отырып, Азаматтық кодекспен және басқа да нормативтік-құқықтық құжаттармен реттелетін кәсіпкерлік қызметке жатады. Ол жеке кәсіпкер ретінде тіркелгенін растайтын барлық қажетті құжаттары бар бірыңғай тұлға (жеке тұлға) және серіктестік (ұйымдастырудың мақсаты екі және одан да көп тұлғаның бірлескен кәсіпкерлік қызметті жүргізуі болып табылатын туристік кәсіпорын ретінде тіркелген заңды тұлға) ұйымдық нысандарда жүзеге асырылады.

Заңды тұлғаны тіркеу коммерциялық және коммерциялық емес қызметті жүзеге асыру тұрғысынан қызмет түрін таңдаудың маңызды сәті болып табылады.

Коммерциялық қызметтің мақсаты туризммен байланысты кейбір жұмыс түрлерін жүзеге асырудан белгілі бір пайда алу болып табылады

Туристік нарық тұрғысынан кәсіпкерлік қызметті қарастыра отырып, маңызды шаруашылық жүргізуші екі нысанға бөлуге болады:

- тұтынушыға тікелей немесе делдал (туристік агент) арқылы әрі қарай жылжыта отырып, туристік өнімді қалыптастырумен және өндірумен айналысатын туристік оператор;

- туристік оператор қалыптастырған туристік өнімді соңғы тұтынушыға немесе кенеттен жағдайларда сатып алушы фирмаларға сататын туристік агент. Туристік агентке жүктелген бұл өте көп уақытты қажет ететін функциядан басқа, ол сақтандыру және консулдық қызмет көрсету функцияларын да орындайды [2].

Осыған сүйене отырып, туристік оператордың қызметін өндірістік кәсіпкерлікке, ал өз кезегінде туристік агенттің қызметін коммерциялық кәсіпкерлікке жатқызуға болады.

Туристік нарықта контрагенттер маңызды орын алады. Оларға өмірге әкелетін

немесе оны толтыруда туристік өнімді сататын барлық кәсіпорындар кіреді. Оларға қонақ үйлер, мейрамханалар, экскурсиялық бюролар және туризммен байланысты басқа да кәсіпорындар жатады

Туристік кәсіпкерліктің белгіленген жіктелуінен басқа, жеке және ұжымдық негізде тіркеу тұрғысынан туристік кәсіпкерлікті классикалық және инновациялық деп жіктеуге болады [3].

Классикалық туристік кәсіпкерлік Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына сүйене отырып, туристік ресурстарды барынша пайдалануды білдіреді. Туризмдегі кәсіпкерлік қызмет классикалық қызметті жүзеге асыруға негізделген, оның мәні бойынша ең болжамды, бірақ бәсекеге қабілетті емес.

Туризмдегі инновациялық кәсіпкерлік қызмет аз тұрақты, бірақ белгілі бір шығындармен тиімді бөлігі бәсекеге қабілетті болып табылады. Кәсіпкерлік қызметтің бұл түрі туризмдегі инновациялық қызметпен байланысты, ол өз кезегінде классикалық ресурстық базаны қолдана отырып, жаңа туристік қызметтерді құруға негізделген. Туризмде кәсіпкерліктің осы түрін жүргізудегі басты қиындық-инновациялық қызмет өте динамикалық және үнемі жаңаруды қажет етеді, бұл өз кезегінде елеулі инвестициялар мен тәуекел.

Туризм саласында кәсіпкерліктің маңызы үлкен және экономиканың көлік және байланыс, халық тұтынатын тауарлар өндірісі, ауыл шаруашылығы, құрылыс және басқа да салаларына әсер етеді. Кәсіпкерлік-әлеуметтік-экономикалық дамудың өзіндік тұрақтандырушысы [4].

Әрбір кәсіпкердің өз технологиясы бар, ол шешім қабылдау процесін жүргізетін жалғыз нұсқаны таңдауды қамтамасыз етеді. Орындаудың жалпы кезеңдері бар:

1) кәсіпкердің идеясына практикалық іске асыру шындығын алғашқы сараптамалық бағалау;

2) идеяны практикалық тұрғыдан бағалау үшін нарықтағы жағдай туралы ақпарат жинау;

3) туристік нарықта өндіруге болжанатын қызметтерге (тауарға) сұраныс пен ұсыныс объектілерін анықтау мақсатында кәсіпкерлік есеп айырысуларды жүргізу;

4) екінші сараптамалық бағалауды тартылған мамандар жүзеге асырады және идеяның кәсіпкердің мүмкіндіктерімен үйлесімділігін белгілеу мақсаты бар;

5) кәсіпкердің идея бойынша жұмысты жалғастыруға немесе оны тастауға және басқа кәсіпкерлік идеяны түсінуге көшуге шешім қабылдауы.

Іске асыру, қабылданған идеялар да бірнеше кезеңдерден өтеді:

1) жобаны іске асырудың нақты есептерімен егжей-тегжейлі баяндаудан тұратын бизнес-жоспарлау. Бизнес-жоспарда сондай-ақ кәсіпкерліктің ұйымдық нысаны және идеяны іске асырудың бастапқы кезеңі үшін қажетті ақшалай қаражатты қалыптастыру көздері көрсетіледі;

2) қарыз ақша қаражатын және әріптестерді (қатысушыларды) тарту;

3) егер меншікті фирма (кәсіпорын) алғаш рет құрылатын болса, оны мемлекеттік тіркеу;

4) фирманың тауарларды (қызметтерді) өндіруге ұйымдастырушылық-техникалық дайындығы;

5) жұмыс істейтін фирманы және серіктестік байланыстарды басқару .

Егер кәсіпкерлік идеяны іске асыру нәтижесіне қол жеткізілсе, онда оны жүзеге асыру сәтті деп санауға болады. Кәсіпкерлік бастапқыда өзін-өзі растау идеясымен немесе оқиғалар барысына өз үлесін қосу ниетімен байланысты. Өз кезегінде, коммерциялық табыс кәсіпкерлік жетістікпен қатар жүреді, бірақ кәсіпкерлік қызметте ол мақсат ретінде әрекет етпейді, оған қол жеткізу одан әрі ұмтылыстар мен жаңа міндеттерді білдірмейді.

Сонымен, қазіргі уақытта туризмдегі кәсіпкерлік қызметтің дамуын туристік ағындардың өсуімен, көптеген жаңа туристік кәсіпорындардың құрылуымен және туризм инфрақұрылымының пайда болуымен сипаттауға болады. Елдің саяси және экономикалық жағдайы туризмдегі кәсіпкерліктің дамуына қатты әсер етеді. Жаппай туризмнің қарқынды өсуі туристерді қабылдайтын аймақтарда инфрақұрылымдық өзгерістерге әкеледі. Демек, туризмдегі кәсіпкерлік қызмет оны терең ғылыми зерттеу, даму заңдылықтарын ашу және оның негізгі бағыттарын табу қажеттілігін тудырады. Әсіресе, туризмдегі кәсіпкерлікті инфрақұрылымдық қамтамасыз етуді зерттеуге баса назар аудару қажет, өйткені дәл осы туризмнің табысты дамуының қажетті шарты , туристік ағындардың өсуінің басты факторы [5].

Осыған байланысты Қазақстан Республикасында туристік индустрия мен турбизнесті дамытуды одан әрі жедел жетілдіру бойынша мынадай кейбір шараларды ұсынуды өзекті және орынды деп санаймыз:

1. туризм индустриясын басқарудың барлық деңгейлерінде, барлық салалар мен өңірлерде іскерлік белсенділік тұрғысынан экономиканың локомотив, табысы жоғары және өзін-өзі тез ақтайтын салаларының бірі деп тану;

2. туристік саланы дамытудың экономикалық және құқықтық тетіктерін әзірлеуді жандандыру; туризм инфрақұрылымын және халықаралық туристік бағыттарды дамытуды көздейтін жобаларды инвестициялауды және іске асыруды ынталандыру;

3. туристік саланы басқару жүйесін сырттан да (жоғарғы және жергілікті мемлекеттік деңгейде), ішінен де жетілдіру (туроператорлардың менеджменті мен маркетингін жетілдіру; сала үшін білікті жергілікті мамандарды даярлауды жандандыру: халықаралық және ұлттішілік көрме-жәрмеңкелерге, оқыту симпозиумдарына, тренингтерге белсенді қатысу; тиісті мамандықтар бойынша ЖОО-лардың толықтырылуын арттыру).

4. имидждік іс-шаралар жүйесін аумақтық тұрғыдан жандандыру және әртараптандыру (мемлекеттік емес туристік ұйымдардың және жергілікті уәкілетті мемлекеттік органдардың тиісті мамандарының жарнамалық іс-шаралар мен акцияларға, оның ішінде ДСҰ желісі бойынша өткізілетін акцияларға қатысуын жандандыру; шетелде қатысу және республикада Қазақстанды Еуразияның қоғамдық және мәдени оқиғаларының орталығына айналдыруға ықпал ететін конгрестік/форумдық туризмді дамыту маңызды; сондай-ақ, қазақстандық туризмнің "әлеуетті промоутерлерінің" имидждік-жарнамалық мүмкіндіктерін пайдалануды кеңейту, шетелдік туристер үшін туристік өнімдер мен қызметтердің дербестендірілген

пакеттерін және отандық туристер үшін топтық эко -, қажылық маршруттарының тарихшыларын енгізу қажет).

5. туризмді дамыту жөніндегі өңірлік бағдарламаларды, маңызды туристік жобаларды (мысалы, "Жібек жолы – диалог жолы" жобасы) әзірлеуді шындап әзірлеп, жүргізу, ДСҰ-ның протоколдалған халықаралық турлар парктерін (мысалы, ДСҰ шешімі бойынша жыл сайынғы көрмеге айналған Алматыдағы "Туризм және Саяхат" халықаралық көрмесі немесе экономикалық туризмді дамытуды насихаттайтын "Белуха" халықаралық фестивалі сияқты) жоғары ұйымдастырушылық және кәсіби деңгейде өткізу қажет.

6. жергілікті және орташа қамтамасыз етілген шетелдік туристер үшін шағын, арзан тұратын орындар желісін құру қажет(3-4-жұлдызды қонақ үйлер; жол бойындағы мотельдер, жергілікті кемпингтер және қонақ үйлер); жергілікті халықты туризм саласын дамыту мен жұмыс істеуіне тарту мақсатында-отбасылық пансиондар, бірнеше киіз үйлерден тұратын ұлттық ауылдар; туризм инфрақұрылымын дамыту шараларының бірі ретінде біз заңда белгіленген тәртіппен пайдаланылмайтын әлеуметтік мақсаттағы объектілер мен аумақтық учаскелерді туристік ұйымдарға және осы бизнесті дамытуға мүдделі барлық жеке және заңды тұлғаларға ұзақ мерзімді жалға беруді ұсынамыз – осылайша, республикада құрылыс – реконструкциялау, көлік – логистикалық көтерудің жаңа толқыны үшін қажеттілік пен алғышарттар туындайды;

7. туризм индустриясын қалыптастыру мақсатында елде салынған туристік маршруттарды инфрақұрылымдық объектілермен және элементтермен – тамақтану, демалыс, қаржылық, мәдени-танымдық қызмет көрсету пункттерімен толықтыру жөніндегі жұмысты жандандыру әрі осы объектілерді құруға және олардың жұмыс істеуіне жергілікті халықты ұсақ кәсіпкерлер түрінде қосу-осылайша республика бойынша жұмыспен қамту мен кірістердің өсуі үшін алғышарттар, сондай-ақ елдің мәдени-тарихи және табиғи-рекреациялық ресурстарын іс жүзінде сақтау мен ұтымды;

8. елдегі туристік бизнесті дамыту саласындағы мәселелерді шешудің кең ауқымы мен жан-жақты болуына байланысты осы саланы және оның жобаларын қаржыландыру мәселесі туындайды. Қазақстан экономикасының осы секторына мемлекеттік, сондай – ақ жеке меншік – ұлттық және шетелдік инвестицияларды басым ынталандыру, ал уақыт өте келе осы дамушы сала тарапынан қайта инвестициялау бойынша мемлекеттің заңнамалық және тікелей бастамасын ұсынып отырмыз.

9. нақты шетелдік туристер ағынын ынталандыру мақсатында халықтың әлеуетті перспективалы топтары тұрғысынан маркетингтік зерттеулер жүргізу: қазіргі уақытта біз Қазақстанда жұмыс істейтін шетелдік компаниялардың өкілдерін, тек қазақстандық спортшы-чемпиондарды ғана емес, біздің ойымызша, біздің елден тыс жерлерде өзіндік "жарнама агенттері" бола алатын мәдениет қайраткерлерін де ұсынамыз (мысалы, жақында а. скрипкалық виртуоздың шеберлік сыныптары өткен. Мұсақожаева және ол жетекшілік ететін қазақ ұлттық музыка академиясы студенттерінің АҚШ-тағы гастрольдері шетелдік көрерменнің біздің елімізге ғана емес, оның тарихи, сонымен қатар қазіргі заманғы мәдени мұрасы мен әлеуетіне деген жоғары қызығушылығын ынталандырды).

Туризмдегі кәсіпкерлік қызмет, оның түрі мен бағытына қарамастан, туризмнің тиімді өмір сүруінің және жалпы дамуының маңызды және ажырамас элементтері болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Гаврилова С. В, Томская А. Г, Дмитриев А. В. Организация туристского и гостиничного бизнеса // М.: ЕАОИ, 2011. – 358 с.

2. Проурзин Л. Ю. Туризм как экономический приоритет// М.: Новый век, 2003.- 327 с.

3. Столяренко А. В. Структура организационно-экономического механизма функционирования санаторно-курортного предприятия // Бизнес информ. 2013. – № 1. - С. 235-238.

4. Столяренко А. В. Классификационные факторы санаторно-курортного комплекса: теоретический подход// Ученые записки Крымского инженерно-педагогического университета. 2011. – № 28. – С. 170-174.

5. Чудновский А. Д. Управление индустрией туризма//М.: КНОРУС, 2005. -448 с.

ӘОЖ 338.48:004

Досымова О. Ж. аға оқытушысы, **Балабек Т.Б** студент,
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
Тараз қ., Қазақстан Республикасы

ТУРИЗМ ИНДУСТРИЯСЫНДА ЦИФРЛЫ ПЛАТФОРМАЛАРДЫ ЖЕТІЛДІРУ

Андатпа. Бұл мақалада туристік бизнесті дамыту туристік инфрақұрылымды жаңғыртусыз мүмкін емес. Ол цифрлық технологияларды кеңінен пайдалануды көздейді. Бұл жұмыстың мақсаты туристік бизнес саласында виртуалды нақтылық технологиясын қолдануды көрсету болды. Ел аумағында цифрлық технологиялардың дамуын бағалау үшін Қазақстан өңірлерінің туристік платформаларына талдау келтірілген.

Кілт сөздер: туризм, ақпараттық технологиялар, платформа, инновация, туризм индустриясы, саяхат.

Туризм индустриясы, кез-келген сала сияқты, бір орында тұрмайды. Бұл әртүрлі сандық технологиялармен жақсартуға болатын бизнес. Ғылыми жұмыстың мақсаты виртуалды нақтылықпен туризмді дамыту үшін сандық технологиялардың жеке компоненттері ретінде пайдалану мүмкіндіктерін зерттеу болды. 2020 жылдың 16 наурызынан бастап енгізілген Covid-19 пандемиясы ішкі экскурсиялық туризмге де кері әсерін тигізді.

Мәдени-тарихи объектілердің көп санының жабылуына байланысты мәдени-танымдық сапарларға сұраныстың 2019 жылмен салыстырғанда 40-60% - ға төмендеуі тіркелді [1].

Сондай-ақ, БҰҰ Дүниежүзілік туристік ұйымының мәліметтері бойынша, 2020 жыл пандемия кезіндегі бақылау тарихындағы әлемдік туризм үшін ең нашар жыл болды. Сонымен қатар, олардың айтуынша, бұл дағдарыс саланы қайта форматтауға және оған цифрлық инновацияларды кең ауқымда енгізуге әкелуі мүмкін [5].

Цифрлық технологиялар туристік бизнес үшін керемет нәтиже бере алады.

Осы технологияны қолдана отырып, сіз туристік қызметтерді жақсырақ жылжытуға қол жеткізе аламыз, атап айтқанда: виртуалды технология туристер үшін қосымша ақпарат көзі бола алады. Клиент алдағы сапармен жақсырақ таныса алады; туристік аймақты және клиентке көрсетілетін қызметтерді көрсету үшін ерекше бағдарламалар құру.

Бұл қызметті қолайлы қызмет көрсетуге көмектеседі; виртуалды технология сапарды таңдауда ойын-сауық элементін енгізеді, осылайша жағымды эмоциялар пайда болады, нәтижесінде клиенттің тур сатып алу мүмкіндігі артады.

Зерттеу нәтижелері. Виртуалды технологияны дамыту қаншалықты тиімді екенін түсіну үшін онлайн-сауалнама жүргізілді, оған Қазақстанның 5 өңірінен 450 респондент қатысты.

Респонденттердің пікірінше, виртуалды технологияны ең танымал қолдану – бұл технологияның осы түрін экскурсияларда (қалалық және мұражай) қолдану. Сондай-ақ, мұражайлардағы, галереялардағы немесе виртуалды технологияны қолданатын көрмелердегі экскурсиялар қалалық экскурсияларға қарағанда үлкен тиімдірек ие деп саналады. Виртуалды (және кеңейтілген) нақтылық технологияларын қолдану келушілерге экспонаттармен өзара әрекеттесуге ғана емес, сонымен қатар суреттің ішінде болу немесе тірі мүсіндерді көру сияқты мүмкін емес болып көрінуге мүмкіндік береді.

Сондай-ақ, респонденттердің көпшілігі виртуалды технологиясына қызығушылық танытып, оны туристік индустрияда сынап көргісі келетінін атап өткен жөн [2]. QR кодтарымен бірге кеңейтілген нақтылықты қолдануды атап өткен жөн. Олар бірге сәулет немесе басқа көрнекті орындардың егжей-тегжейлі сипаттамасын, мұражай экспонаттары туралы ақпарат бере алады [3].

Туристік порталдар және басқа көздер бойынша нормативтік құжаттарды талдау.

Туризм саласына цифрлық технологияларды енгізу оның дамуының жаңа үрдістерін қалыптастырады. Осыған байланысты туристік қызметті цифрландырудың негізгі бағыттарын зерделеу және олардың туризм үшін салдарын бағалау өзекті міндет болып табылады.

Қазақстан өңірлерінің туристік саласының дамуын, олардың туристік тартымдылығы мен туристік әлеуетін, отандық және шетелдік туристер арасында танымалдығын бағалау үшін

өлшемшарттар мыналар болып табылады: 1. Өңірдің туристік саласы мен қонақ үй инфрақұрылымының даму деңгейі. 2. Туризм және қонақжайлылық саласының кірістілігі, оның аймақ экономикасына қосқан үлесі. 3. Өңірдің санаторлық-курорттық саласын дамыту. 4. Бірнеше күн бойы келген туристер арасында аймақтың танымалдығы. 5. Аймақтың шетелдіктер арасында танымалдығы. 6. Аймақтың туристік бірегейлігі мен тартымдылығы. 7. Аймақтағы қылмыс деңгейі. 8. Интернеттегі демалыс орны ретінде аймаққа қызығушылық. 9. Ақпараттық кеңістікте өңірдің туристік әлеуетін ілгерілету.[3] Бұл туристік саланың құрылымы прогрессивті және инновациялық өзгерістерді қажет ететіндігін көрсетеді. Бірақ өзгерістер енгізілмейді деп айту дұрыс болмайды. Аймақ мақсатты аудиториямен smart-коммуникациялық технологияларды пайдалана отырып, туристік әлеуеттің интерактивті картасын қалыптастыруға кірісті. Интерактивті карта форматы жоғары сұраныс пен қызығушылықты көрсетті, ол тұрақты негізде "VisitUgra"туристік цифрлық платформасында ұсынылатын болады. "Visitugra" саланы басқару, туризм және қонақжайлылық саласындағы кәсіпорындардың қызметтерін жылжыту және сату құралына айналады. [2]

"Visitugra" туристік цифрлық платформасы бірыңғай ақпараттық туристік платформа, автономды округтің туристік мүмкіндіктерін ілгерілетудің заманауи құралы, аймақтық туристік маркет-плейс және қызметтерді брондау және сатып алу мүмкіндігі арқылы саяхаттауды жоспарлағандар үшін "бір терезе" болуы керек. Турист платформада дайын тур сатып алуға, саяхат бағытын қалыптастыруға, болатын жерде бос уақытын ұйымдастыруға мүмкіндік алады. VIZITUGRA мобильді құрылғыларға бейімделеді және мобильді қосымшасы болады.

Қазақстанның кейбір өңірлері мен қалаларының туристік платформаларына талдау жасай отырып, елде ішкі және кіру туризмі үшін цифрлық платформалар дамып жатыр деп айтуға болады, көптеген сайттардың шет тілдеріндегі нұсқалары бар. Өкінішке орай, порталдардың жиі кездесетін мәселелері – бұл бөлімдерде карталардың болмауы, сонымен қатар орналастыру, экскурсия немесе турларды брондаудың күрделілігі немесе болмауы. Бұл проблемаларды Visitugra аймақтық туристік цифрлық платформасын одан әрі жобалау кезінде болдырмауға болады. Жоғарыда айтылғандардың бәрі туризм менеджменті мен құрылымын жаңарту, сонымен қатар туристік брендті жылжыту үшін цифрландыруды жалғастыру қажеттілігін білдіреді [4].

Қорытынды: туризмді цифрландыру көріністің әртүрлі формаларын алады. Болашақта туризмді цифрландыру дәстүрлі компанияларды оффлайн кеңселерімен туристік нарықтан шығарудың әрі қарай процесімен, туристік аймақтар бәсекелестік күресте артықшылықтарға ие болады. оларды әлеуетті клиенттер қатарынан нақты ғана емес, сонымен қатар адал және тұрақты клиенттерге айналдырады. Отандық нарық дамудың алғашқы сатысында тұр, компаниялар әлі де саланың стандарттарын қалыптастырып, виртуалды және кеңейтілген нақтылық технологияларын жаппай қолдануға арналған өз жабдықтарын қоса алғанда, өздерінің бірегей құралдарын жасауы керек.

Әдебиеттер тізімі:

1. Дауренбекова А.Б. Облыстың туристік және рекреациялық кешенін стратегиялық дамытудың заңдылықтары (Жамбыл облысының мәліметтері негізінде) [Мәтін] : 6М050600-Экономика: Магистрлік диссертация / А.Б. Дауренбекова; Ғылыми жетекшісі: э.ғ.к., доцент Кенжебаева М.Т. - Тараз, 2019. - 75б. - б/ц.

2. К.К.Джампеисова. Индустрия развлечений [Текст]: учебное пособие / К.К. Джампеисова. - Алматы: Экономика, 2013. - 310 с. - ISBN 978-601-225-564-5: 2300т. 00т.

3. Цифрлы маркетинг [Текст] = Цифровой маркетинг : оқу құралы / Г.Б.Нурпеисова, Т.Б.Нурпеисова, И.Н.Кайдаш, Д.В.Панюкова . - Алматы : Бастау, 2020. - 360 б. - ISBN 978-601-7991-27-2 : 6496т.00т.

4. Индустрия виртуальной и дополненной реальности [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://finance.rambler.ru/markets/45348025-industriyuvirtualnoy-i-dopolnennoy-realnosti-zhdet-vzryvnoy-rost/ (Дата обращения 28.02.2021)

ӘОЖ 338.48:004

Досымова О. Ж. аға оқытушы,
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
Тараз қ., Қазақстан Республикасы.

ЦИФРЛЫ ТУРИЗМНІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Андатпа. Бұл мақалада байланыс құралы ретінде туристік бизнес саласында ақпаратты қолдану және дамыту қарастырылады. Туризм саласындағы ақпараттық технологияларды пайдалану пайдаланушыларға демалыс шарттары, бағалар, көрсетілетін қызметтер туралы ақпаратты, ұйым туралы толығырақ ақпаратты оңай табуға мүмкіндік береді. Әлеуметтік медиа, блогтар және интернеттегі пікірталас топтары тұтынушылар арасында бұрын-соңды болмаған ақпарат алмасуға әкелді. Адамдар саяхаттары туралы басқа пікірлермен бөлісе бастады.Турист пен турфирма қызметкері арасындағы компьютерлік технологиялардың көмегімен өзара әрекеттесудің ерекшеліктері ашылады. Интернет желісіндегі жұмыс ерекшеліктеріне ерекше көңіл бөлінеді.

Кілт сөздер*:* ақпараттық технологиялар, ғаламтор желісі, мультимедиялық жүйелер, ақпараттық компьютерлік жүйелер.

Қазіргі заманғы туризм индустриясы соңғы жылдары жаңа компьютерлік технологиялардың енгізілуіне байланысты айтарлықтай өзгерістерге ұшырады.

Туристік өнімдерді әзірлеу және сату технологиясының ерекшелігі көлік құралдарының болуы және туристерді орналастыру нұсқалары туралы қысқа мерзімде ақпарат беретін, орындарды жылдам брондауды қамтамасыз ететін, сондай-ақ туристік қызметтерді ұсыну бойынша қосалқы міндеттерді шешуді автоматтандыратын жүйелердің болуын талап етеді.

Бұл қазіргі компьютерлік технологиялар туризмде ақпаратты өңдеу және беру үшін кеңінен қолданылған жағдайда қол жетімді.

Бүгінгі таңда туризмде ғаламдық компьютерлік брондау жүйелері, интеграцияланған байланыс желілері, мультимедиялық жүйелер, смарт-карталар, ақпаратты басқару жүйелері және т. б. сияқты көптеген жаңа компьютерлік технологиялар қолданылады. [1]

Жоғарыда аталған ақпараттық технологиялар әр түрлі дәрежеде қолданылады және біркелкі емес. Олардың туристік сектордың дамуына әсер ету деңгейі де өзгереді. Заманауи компьютерлік технологиялар туристік өнімді жылжытуға үлкен әсер етеді. Біріншіден, бұл туристік өнімдерді жылжыту және сату үшін жаңа маркетингтік арналарды құру мүмкіндігіне қатысты.

Жарнама саласында туристік ақпаратты тікелей электрондық пошта арқылы жіберу (тікелейпошта) кеңейді. Соңғы жылдары көптеген туристік агенттіктер өздерінің веб-сайттарын құрды, сонымен қатар жарнамалық баннерлерді қолданады .Статистикаға сәйкес, Қазақстанда туристік өнімді таратудың осы арналарының тиімділігі өте жоғары емес, бірақ бұл бағытты өте тиімді деп қарастырған жөн.

Туризмде ақпараттық технологияларды қолданудың негізгі бағыттарының бірі мультимедиялық технологияларды, әсіресе анықтамалар мен каталогтарды енгізу болып табылады.

Электрондық каталогтар ұсынылған бағыттар бойынша іс жүзінде саяхаттауға, осы маршруттарды белсенді режимде көруге, елді, маршруттар бойынша объектілерді, қонақүйлерді, кемпингтерді, мотельдерді және басқа да орналастыру объектілері туралы ақпарат алуға, жеңілдіктер жүйесімен танысуға мүмкіндік береді.

Клиент тур бағдарламасын жоспарлай алады, оны берілген оңтайлы параметрлер бойынша таңдай алады (баға, жеңілдіктер жүйесі, көлік жүйесі, маусым және т.б.).

Туристік фирмаларды автоматтандырумен қатар қонақүйлердің, мейрамханалардың және туристік бизнестің басқа да кәсіпорындарының қызметін автоматтандыру бағдарламалары ұқсас әзірленуде. Осы салада ақпараттық жүйелерді қолдану менеджментте айтарлықтай өзгерістерге әкеледі, сонымен қатар қызмет көрсету сапасын жақсартады. [2]

Виртуалды экскурсиялар мен саяхаттар - бұл нақты көрермендерге нақты сапарға дейін өздерін қызықтыратын негізгі нысандарды көруге мүмкіндік беретін презентациялар. Бұл кез-келген көлемдегі объектілердің ерікті түрде қозғалатын панорамалары болуы мүмкін (мұражайлар мен көркем галереялардың экспонаттары, қалалардың көшелері мен ғимараттары,

саябақтар аллеялары, құстардың көрінісі және т.б.). Презентацияны дыбыстауға, оған түсіндірме жазбаларды енгізуге, географиялық карталар мен үй-жайлардың жоспарларын виртуалды саяхатқа интеграциялауға, әлем бойынша бағдарлауға мүмкіндік бар.

Соңғы жылдардағы басты үрдіс-бұл сапар туралы шешім қабылдау және туристік өнімді сатып алу процесінде ғаламтор желісінің рөлін күшейту. Қазір ғаламтор саяхатшылар үшін, ең алдымен, әлеуметтік желілер мен шолу жүйелері үшін негізгі ақпарат көзіне айналды, онда пайдаланушылар сапарлар мен туристік қызметтер туралы пікір алмасады. Ғаламторда туристік өнімді жылжытудың тиімді әдісі-ғаламтордағы халықаралық көрмелер мен жәрмеңкелерге қатысу.

Ғаламтор арқылы тікелей және кері аудиовизуалды байланыс мүмкіндігі:

- туристік қызметтер нарығында туристік өнімді жылжыту шығындарын едәуір азайтуға;
- кейбір жағдайларда қымбат туристік көрмелер мен жәрмеңкелерге қатысу шығындарын болдырмауға мүмкіндік береді:
- көлік, іссапар, жалға алу, орнату және т. б.

Осылайша, жаһандық әлемдік желідегі жылдам және сенімді байланыс туристік өнімді тиімдірек жылжытуға мүмкіндік береді.

Соңғы жылдары ақпараттық қызметтер мен өнімдер нарығының айтарлықтай кеңеюіне қарамастан, мемлекеттік билік, бизнес және азаматтарға ақпараттық қолдау төмен деңгейде қалып отырғанын атап өтті.

Қашықтағы географиялық ақпарат көздеріне қол жеткізу мәселесі шешілген жоқ. Халықтың көпшілігі ақпаратты дәстүрлі түрде алады-баспасөз, радио, теледидар. ақпараттық және телекоммуникациялық жүйелер негізінен мемлекеттік органдардың мүдделеріне сәйкес келеді.

Мұндай жағдай жұмыстың қайталануына, бастапқы ақпараттың артық болуына, жүйелерді әзірлеу мен пайдалану шығындарының артуына әкеледі. Қазақстандағы ақпараттық қызметтер, ресурстар және бағдарламалық өнімдер өте біркелкі бөлінбейді және негізінен орталық аудандарға жеткізіледі.

Сондықтан ақпараттық әлеуетті теңдестіру мәселесі тез шешуді қажет етеді. Бұл проблемаларды Қазақстанда бірыңғай туристік ақпараттық кеңістік құру арқылы ғана шешуге болады. [3]

Туризм саласында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдануды зерттей отырып, ақпараттандыру жағдайында барлық туристік компаниялар мен агенттіктер, шетелдегі кәсіпорындар мен компаниялар және қазақстандық компаниялардың басым көпшілігі халықаралық компьютерлік технологияларды қолданады деп қорытынды жасауға болады. Туризм саласындағы ақпараттық технологияларды пайдалану пайдаланушыларға демалыс шарттары, бағалар, көрсетілетін қызметтер туралы ақпаратты, ұйым туралы толығырақ ақпаратты оңай табуға мүмкіндік береді.

Зерттеу және брондау үшін тек 1980 жылдары көптеген компаниялар өз компьютерлерінен ала алды. Туристік агенттіктер де ерекшелік емес. Турагенттер салалық іс-шараларға қатысу, брошюраларды қарау және жеткізушілермен жеке қарым-қатынасты дамыту арқылы клиенттерге тиісті ұсыныстар беру арқылы жеке саяхат тәжірибесіне сүйенді. Сонымен қатар, сапарларға телефон немесе факс арқылы жиі тапсырыс берілетін. Саяхатты брондау сайттарының бәсекелестігі 1990-шы жылдардың ортасында алғашқы онлайн-брондау сайттарында дүкен ашылды. Сонымен қатар, танымал туроператорлар әуе билеттеріне, қонақүйлерде тұруға, турлар мен қызмет пакеттеріне тікелей тұтынушылардан онлайн тапсырыс қабылдай бастады.

Тұтынушылар туристік өнімдерді тікелей зерттеуге және тапсырыс беруге мүмкіндік алған кезде, кейбір туристік агенттер бизнестен шықты, ал басқалары табысқа жетудің жаңа мүмкіндіктерін көрді [4].

Саяхатты зерттеу: ғаламтор пайда болғанға дейін тұтынушылар көбінесе туристік агенттіктердің ұсыныстарына, сондай-ақ круиздік кемелерге, қонақ үйлерге, мейрамханаларға және басқа да көрнекті орындарға сүйенді. Басқа ақпарат көздеріне туристік журналдар, радио және теледидар жарнамалары, баспа нұсқаулықтары кірді. Комиссиядағы өзгерістер: авиабилеттерді онлайн немесе электронды құралдар арқылы броньдаудың жеңілдігі авиабилеттер үшін комиссиялардың күшін жоюға немесе күрт төмендеуіне әкелді. Бұл өзгеріс

осы комиссияларға сүйенген туристік агенттіктердің бизнесінде жаппай тәртіпсіздік тудырды. Қонақ үй бөлмелері мен қызмет көрсету пакеттері сияқты басқа туристік өнімдер үшін комиссиялар да айтарлықтай өзгерістерге ұшырады.

Соңғы жылдары кейбір авиакомпаниялар курсты өзгертті және әуе билеттері үшін комиссияларды қалпына келтірді. Турагенттік төлемдер: 1990 жылдардың аяғына дейін турагенттердің көпшілігі өз қызметтері үшін ақы алмады. Оның орнына олар комиссиядан ақша тапты. Бұған билеттерді брондау ақысы, сондай-ақ туристік зерттеулер үшін төлемдер кірді. Ғаламтордағы шолулар және әлеуметтік желілер 2000 жылдардың ортасында Web 2.0 пайда болуы туризм индустриясында тағы бір үлкен өзгеріске әкелді.

Әлеуметтік медиа, блогтар және интернеттегі пікірталас топтары тұтынушылар арасында бұрын-соңды болмаған ақпарат алмасуға әкелді. Адамдар саяхаттары туралы басқа пікірлермен бөлісе бастады.

Нәтижесінде саяхатшылар баратын жерлері мен не күтілетіні туралы көбірек біле бастады. Турагенттер бұл құралдарды өз блогтарын ашып, әлеуметтік желілерде профильдер құрып, YouTube арқылы бағыттар туралы толық ақпарат бере бастады. Агенттер бұл мазмұнды әлеуетті және ағымдағы клиенттермен қарым-қатынас жасау үшін пайдаланды.

Осылайша, бірыңғай аймақтық ақпараттық туристік секторды құру жекелеген туристік кәсіпорындар үшін ғана емес, сонымен бірге тұтастай алғанда туристік сектордың дамуына әсер етуі және аймақтағы туризмнің тартымдылығын арттыруға ықпал етуі мүмкін.

Әдебиеттер тізімі:

1. Цифрлы маркетинг: оқу құралы / Г.Б.Нурпеисова, Т.Б.Нурпеисова, И.Н.Кайдаш, Д.В.Панюкова . - Алматы : Бастау, 2020. - 360 б. - ISBN 978-601-7991-27-2 : 6496т.00т.

2. Гуляев, В. Г. Мультимедийные технологии в туризме / В. Гуляев // Туризм: практика, проблемы, перспективы. 2008. №10. С. 43-49.

3. Морозов, М. А. Информационные технологии в туризме / М. Морозов // Экономика и жизнь. 2010. № 5. С. 31-35. 4. Казыбайкызы А., Муханова А.Е., Смагулова Ж.Б. Особенности и перспективы развития туризма в мире // Успехи современного естествознания. – 2015. – № 1-2. – С. 265-269. 5. Дурович А.П. Организация туризма / А.П. Дурович. - СПб.: Питер, 2009. - 222 с.

4. Батлер, Р. (2006). Жизненный Цикл Туристической Зоны. Bristol: Channel View Publications.

ӘОЖ 338.48:004

Дуйсембаева А.Т. э.ғ.м., аға оқытушы,
Бекбаулина С.Х. э.ғ.м., аға оқытушы
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қ. Қазақстан Республикасы.

ТУРИЗМГЕ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ЕНГІЗУДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК САЛДАРЫ

Аңдатпа. Туризмге цифрлық технологияларды енгізудің әлеуметтік аспектілері, туризмдегі қазіргі тенденциялар қарастырылып, талданған**.** Цифрландырудың әлемдік экономикаға және жекелеген елдердің экономикасына әсер ету нәтижелерін цифрлық экономика және басқа да салалар саласындағы жаһандық көрсеткіштерді есептеу мүмкіндігі бар жаһандық ұйымдар ұсынады.Туризм индустриясында қолданылатын цифрлық технологиялар кең ауқымды қамтылған. Қазіргі уақытта цифрлық технологиялардың негізгі мазмұны Big Data, Blockchain, заттар интернеті және AI – жасанды интеллект болып табылады. Қазіргі уақытта цифрлық экономика шарттарына сәйкес келетін әлеуметтік институттарды дамыту мәселелерін шешуге баса назар аудара отырып, цифрлық экономиканы құру өзекті болып табылады.

Кілт сөздер: цифрлық технологиялар, цифрландыру, қауіпсіздік, әлеуметтік тәуекелдер, туристік ақпараттық жүйелер, туризм индустриясы, ақпарат.

Бүгінгі таңда әлемде цифрлы технологиялар мемлекеттер экономикасының дамуында маңызды рөлге ие болып отыр. Оның тек мемлекет үшін ғана емес, халық үшін де бірқатар артықшылығы бар. Цифрлы шлагбаумдар, интерактивті жолсілтеме карталары, саяхатшыларға арналған мобильді қосымшалар. Мұның барлығы туристердің демалысын ыңғайлы ету үшін жасалды. Елімізде туристік саланы цифрландыру жұмыстары жүргізіліп жатыр. Мамандардың осылайша туристік серпіліске қол жеткізіп қана қоймай, елдің табиғи, биологиялық және тарихи-мәдени байлығын бастапқы күйінде сақтап қалуға болады

Қазіргі кезде цифрландыру қалай дамып жатыр, жаһандық тәжірибе қандай және елімізде қандай мүмкіндіктері бар деген сауалдарға жауап іздеп көрдік. Қазіргі кезде цифрлы трансформация идеясы бүкіл әлемді қамтып отыр. Көптеген мемлекетте цифрландыру дамудың стратегиялық басымдығы болып табылады. Туризмдегі цифрландыру саланың кірістілігін арттыруға, дәстүрлі нарық қатысушыларының қаржылық ағындардың сәйкес ауысуы арқылы онлайн-сфераға біртіндеп көшуіне алғышарттар жасайды. Туристік ақпараттық жүйелер мен платформалардың даму тенденциялары олардың туристік қызмет көрсету нарығы үшін маңыздылығын арттыруды көрсетеді [1].

Цифрландырудың әлемдік экономикаға және жекелеген елдердің экономикасына әсер ету нәтижелерін цифрлық экономика және басқа да салалар саласындағы жаһандық көрсеткіштерді есептеу мүмкіндігі бар жаһандық ұйымдар ұсынады. Туризм индустриясы цифрлық технологиялар белсенді түрде енгізіліп, оны бүкіл әлемде түрлендіретін салалардың бірі болып табылады.Дүниежүзілік экономикалық форумның цифрлық трансформация бастамасына (DTI) сәйкес 2016 жылдан 2025 жылға дейін авиация, саяхат және туризмдегі цифрландыру саланың табыстылығын арттыру арқылы қосымша табыс әкеледі деп болжануда. Сондай-ақ сарапшылар қоршаған ортаға әсерді азайту, уақытты үнемдеу және қауіпсіздікті арттыру сияқты бірқатар факторлардың арқасында тұтынушылар мен жалпы қоғам үшін 700 миллиард АҚШ доллары көлемінде пайда алуға болатынын көрсетеді [2].

Туризм индустриясында қолданылатын цифрлық технологиялар кең ауқымды қамтиды: Көлік технологиялары арзанырақ, экологиялық таза және саяхатшылар үшін тартымды; Интернет арқылы қосылған және деректерді жылдам жіберуге және алуға мүмкіндік беретін күнделікті объектілерге енгізілген құрылғылар;Мобильді технологиялар; Жасанды интеллект және оны қолданудың әртүрлі формалары; Анықтамаға негізделген қызметтер; Толықтырылған және виртуалды шындық;«Блокчейн» - бұл екі пайдаланушы арасындағы транзакциялар қауіпсіз, тексерілетін және тұрақты түрде сақталатын кітап.Тәжірибеде цифрландыру диапазоны әдетте «цифрлық» экономика деп түсінілетіннен әлдеқайда кең цифрлық технологияларды барынша кеңінен енгізуді білдіреді.

Қазіргі уақытта цифрлық технологиялардың негізгі мазмұны Big Data, Blockchain, заттар интернеті және AI – жасанды интеллект болып табылады. Бұл технологиялар, шын мәнінде, цифрлық экономиканың негізіне айналады және жақын болашақта оның негізгі ерекшеліктерін анықтайды. Бұл технологияларды қолданудың маңызды аспектісі олардың әлеуметтік бейтарап еместігі болып табылады. Жаңа мүмкіндіктер мен шешімдер ұсына отырып, олар сондай-ақ елеулі әлеуметтік тәуекелдердің көзі болып табылады [3].

Орташа ресейлік турист әлі де цифрландыру процесін елемейтін туроператорларға бірнеше жыл өркендеу үмітін беруде. Travelport жүргізген жаһандық сауалнамаға сәйкес, демалушылардың 51% әлі де сандық платформасының ыңғайлылығына қарамастан, осы қызмет түріне маманданған компаниялардан турларды сатып алуды қалайды. Дегенмен, туристік индустрияны цифрландырудың жаһандық тенденциясы бұл нарықтағы жақын арада және жаһандық өзгерістерді көрсетеді [4].

Цифрландыру міндетті түрде туристік индустрияға әсер етеді, бизнес-процестердің реинжинирингін қажет етеді. Ақпарат туризм саласының күре тамыры болғандықтан, цифрлық технологияларды тиімді пайдалану өзекті мәселеге айналып отыр. Іскерлік тұрғыдан алғанда, туризмдегі қазіргі тенденциялар ең алдымен тұтынушыларға бағытталған. Интернетті пайдаланудың өсуін және тұтынушылардың айтарлықтай санын ескере отырып, цифрлық байланыс табысты бизнестің маңызды құралдарының біріне айналуда.Туристік компаниялар дәстүрлі түрде бизнесті дамыту үшін технологиялық инновацияларды бірінші болып енгізеді,

бірақ олардың барлығы бірдей қарқынды дамып келе жатқан цифрлық саланың тенденцияларын дер кезінде игере алмайды. Бұл, әдетте, ресурстардың жетіспеушілігінен немесе компанияның икемділігінен немесе қазіргі заманғы шындықты елемеуден болады.Қосылған құрылғылар мен интернеттің заманауи әлемінде туристердің қажеттіліктері мен күтулері қалай өзгергенін көреміз. Құны, таңдау, жайлылық - мұның бәрі әлі де маңызды рөл атқарады, бірақ қазір брондау туралы шешім бұрыннан бар тәжірибе негізінде қабылданады [5]. Енді туристік индустрияның басты міндеті - саяхатшыға жекелендірілген қызметтердің кешенді кешенін ұсыну және ұсыну - ол сапар туралы ойлаған, жоспарлауды бастаған, бәрін брондаған және сапарға шыққан сәттен бастап.Еуропада саяхатшылардың үштен бірінен аспайтыны туроператорлардың қызметтерін пайдаланады, компаниялардың кеңселеріне хабарласады. Қалғандары саяхатын жоспарлау үшін онлайн қызметтерді пайдаланады. Онлайн сатылымдар өседі және екі түрде: билеттерді, қонақүйлерді және басқа қызметтерді бөлек сатып алу арқылы турды өздігінен жоспарлау, сондай-ақ туроператорлардан дайын саяхаттарды онлайн сатып алу.

Booking.com сайтының мәліметі бойынша, бүкіл әлем бойынша саяхатшылардың үштен бірі әрқашан олардың бұрынғы сұрауларын, төлем әдістерін және басқа да қалауларын ескере отырып, олар үшін сапарларын жоспарлау үшін жасанды интеллектті қалайды. Сауалнама нәтижелері көрсеткендей, олардың жартысы саяхатты жоспарлауды өзімен бірге талқылайтын адамға – чат-ботқа немесе егер нұсқалар туристің қалауына толық сәйкес келсе, тірі адамға мән бермейді [4].Қонақ үйлерде қызмет көрсетудің маңыздылығы жоғары, бұл жасанды интеллекттің тартымдылығының себептерінің бірі болып табылады. Тиімді пайдаланылған кезде бұл технология тұтынушылардың сұрауларына тәуліктің кез келген уақытында жылдам жауап беруге мүмкіндік береді, өйткені бұл аспект қызметкерлердің физикалық қатысуына тәуелді емес.

Бүгінгі таңда туристік индустрияда жасанды интеллектті пайдаланудың негізгі жағдайы чат-боттар мен тікелей хабарламалар болды. Осылайша пайдаланылған кезде, жасанды интеллект қарапайым сұрақтар мен тұтынушылардың сұрауларына бірден дерлік жауап бере алады. Чат технологиясы да уақыт өте жақсарады, өйткені ол өзара әрекеттесуден «үйренеді».Дегенмен, жасанды интеллекттің рөлі мұнымен бітпейді. Бұл технология үлкен көлемдегі деректерді өңдеуге мүмкіндік береді, ал Hilton сияқты компаниялар бағыттарды ұстанатын және адамның сөйлеуіне жауап ретінде әртүрлі саяхат ақпаратын бере алатын жасанды интеллект роботтарымен тәжірибе жасай бастады [5].

Қазіргі әлемде туристер мен туризм индустриясы арасындағы байланыстың маңызды көлемінің бірі мобильді қосымшаларды пайдалану болып табылады. Бұл туристерге саяхатты жоспарлау және ұйымдастыру кезінде қажетті ақпаратты жинауға мүмкіндік береді және сонымен бірге бизнеске қатысушыларға әлеуетті тұтынушылар мен олардың сұраныстары туралы ақпаратты алуға мүмкіндік береді.Алғашқы цифрлық қызметтер 2000 жылдардың басында пайда болды және туристерге тұру орындарын брондау және билеттерді сатып алу мүмкіндігін берді. Booking.com бүкіл әлем бойынша шағын қонақүйлердің үлкен санын көрсетті және оларға ең кең тұтынушылар базасына қол жеткізуге мүмкіндік берді; AirB&B - алдыңғы агрегаторға ұқсастығы бойынша пәтер нарығын құрды; Uber және Gett такси қызметтері бизнеске көптеген адамдарды тартуға мүмкіндік берді, оларға ақша табуға мүмкіндік берді және сонымен бірге такси қызметтерін әлдеқайда қолжетімді етті. Заманауи саяхатты мұндай платформаларсыз елестету қиын, өйткені қазір олардың көмегімен сіз қызметтерді сатушылар мен сатып алушыларды жылдам байланыстыра аласыз, өндіріс пен айырбастау процестеріне шығындарды азайта аласыз.Қонақ үйлер де артта қалған жоқ және әлеуетті тұтынушыларды тартуға тырысуда. Мысалы, дәл сол Hilton қонақүйлерінде қолданба арқылы қонақүй қызметтеріне тапсырыс беруге және болу мерзімін өз қалауларыңызға қарай бейімдеуге мүмкіндік беретін «Hilton Honors» технологияларының бірі сынақтан өтуде. Өз кезегінде, бизнес келесі сапарларда әрбір қонақ үшін жеке тұру жоспарын автоматты түрде әзірлеу үшін алынған ақпаратты пайдаланады.Лас-Вегастағы Cosmopolitan қонақүйінде қонақ тәулік бойы Rose атты роботқа хабарлама жібере алады және ол сұранысты орындаудың жолын тез табады. Ал Mariott қонақ үйлер желісі брондауларға өзгертулер енгізу, шоттардың қалдықтарын тексеру немесе ваучерлерді өтеу үшін 5000-ға жуық қонақүйлерде чат-боттарды пайдаланады.

Қонақ үй индустриясындағы цифрлық технологиялардың мүмкіндіктеріне кіріктірілген RFID технологиясы бар тақтайшалардан жасалған «ақылды» еден, бөлмелерді тазалауға арналған «ақылды» тұрмыстық техника және т.б. Бұл цифрлық инновациялар жиынтығы жайлылық пен ыңғайлылыққа деген жоғары талаптарды қанағаттандыруға қабілетті ғана емес, сонымен қатар тұтыну психологиясының жаңа деңгейін қалыптастырады [1].

Осыған байланысты тұтынушыға көрінбейтін, бірақ менеджерлерге тұтынушылардың сұраныстарын зерттеуге, жинақталған деректер массивіне негізделген жеке ұсыныстарды қалыптастыруға мүмкіндік беретін CRM (Customer Relationship Management) жүйелерінің рөлін анықтау қажет. Осының барлығы бізге жоғары деңгейде қызмет көрсетуге мүмкіндік береді. Дегенмен, цифрлық маркетингтің қарқынды дамуы әлеуметтік бақылауға, тұтынушылардың мінез-құлқын манипуляциялауға және киберқауіпсіздікке қатысты мәселелерді өзекті етеді.Адам жарнаманың, қадағалаудың және бақылаудың объектісіне айналады. Бұл жеке өмірге қол сұғылмаушылық қағидаттарын ұстанатын қоғам үшін күрделі сынақ. Қазіргі уақытта Интернетте қолжетімді ақпарат жиі ретсіз және жаңылыстырады. Сенімділік, зияткерлік меншік және авторлық құқықтар, тасымалдау қауіпсіздігі мәселелері өзекті болып қала береді. Үлкен көлемдегі ақпаратты жинау мен талдаудың техникалық мәселелерін шешіп қана қоймай, сонымен қатар жаңа технологияларды енгізудің салдарын ескеру қажет, әсіресе олар біздің өміріміздің ажырамас бөлігіне (әлеуметтік желілер, цифрлық медицина) [4].

Заманауи технологиялар кеңістік пен уақыт ұғымдарын өзгертіп, адамдарға қаншалықты алыс, қай уақыт белдеуінде болғанына қарамастан, оларды қызықтыратын заттар мен оқиғаларға қол тигізуге мүмкіндік береді. Цифрлық хабарлар аумақтарды, объектілерді, спортты, бос уақытты және, негізінен, теледидар және бейне байланыстар арқылы белгілі бір өмір салтын насихаттауға мүмкіндік береді.Цифрлық технологиялар адамдардың өзін-өзі дамыту, өзін-өзі тәрбиелеу үшін цифрлық форматтарды таңдауда көрінетін бос уақытын таңдауына әсер етеді. Білім беру қызметтері, ақпараттық-жаңалық порталдары, байланыс қызметтері – электронды пошта, мессенджерлер, әлеуметтік желілер белсенді түрде қолданылады.

Виртуалды шындықтың маңызы артып келеді. Қонақ үйге, мұражайға, туристік бағытқа шолу - мұның бәрін клиент қонақ бөлмесінен шықпай-ақ көре алады. Негізгі мақсат - тұтынушылардың не көретінін алдын ала қарауды ұсыну немесе баруға жақсырақ нәрсені ұсыну. Бұл әлі кең ауқымда жасалмайды, бірақ кейбір ірі операторлар тұтынушыларға саяхатының кем дегенде бір бөлігін сезінуге мүмкіндік береді.Цифрлық технологияларды енгізу туризм индустриясы үшін терең әсер етеді, әсіресе ақпаратты қалыптастыру, жинау, өңдеу және қолдану үшін маңызды. Олар туризм секторын бүкіл саланың құрылымын, бизнесті ұйымдастыру тәсілін, оның құндылықтары мен нормаларын, сондай-ақ оның персоналмен жұмыс істеу тәсілін қайта қарауға мәжбүр етеді.

Заманауи әлем және өмірдің үздіксіз және жылдам қарқыны цифрландыру мен электронды байланыстың қажеттілігіне әкелді. Цифрлық технологияларды бәрін оңайырақ, арзанырақ, жылдамырақ етеді деп жалпы қабылдауға қарамастан, оларды қолданумен байланысты тенденцияларға назар аударуға болмайды, бұл проблемаға айналуы мүмкін [3].

Цифрлық технологиялардың әсерінен пайда болатын тағы бір тенденция - цифрлық қысымды болдырмауға ұмтылу. Осыған байланысты «тыныштық турларына» сұраныс артып келеді, толық қараңғылық пен тыныштықта қызмет көрсететін мейрамханалар, ақпарат көздеріне қол жетімділігі шектеулі аймақтарға турлар бизнес элита арасында танымал бола бастады.Осыған байланысты тағы бір мәселе туындайды – әлеуметтік дифференциация. Зерттеулер цифрлық теңсіздікке әсер ететін параметрлердің ішінде табыс пен білім деңгейінің маңызды екенін көрсетеді. Ең бастысы, бұл ресурстарға қол жеткізу мүмкіндігіне ғана емес, сонымен қатар оларды пайдалану тәжірибесіне де әсер етеді [3].Қызмет көрсету саласына цифрлық технологияларды белсенді түрде енгізу де адамдардың ауысуына, жұмыс орындарының қысқаруына алып келеді. Қызметтер виртуалды кеңістікке енетін жағдайда цифрлық құзыреті жоқ адамдарға еңбек нарығында жұмыс табу қиын.

Қазіргі уақытта цифрлық экономика шарттарына сәйкес келетін әлеуметтік институттарды дамыту мәселелерін шешуге баса назар аудара отырып, цифрлық экономиканы құру өзекті болып табылады. Цифрлық технологияларды енгізу контекстіндегі негізгі

проблемалық үдерістер төмен технологиялы өндірістердің пропорционалды емес дамуы, адам қызметінің деинтеллектуализациясы, жұмыссыздық болып табылады.Цифрлық технологияларды енгізу осы уақытқа дейін жауаптардан гөрі көп сұрақтар тудырады, сондықтан жаңа технологияларды енгізу мен дамытуға олардың әлеуметтік және экономикалық салдарын ескере отырып жақындау маңызды болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1.Богомазова И.В., Аноприева Е.В. Цифровизация экономики в индустрии туризма и гостеприимства: тенденции и перспективы. // Сервис в России и за рубежом. 2019. Т.13. №3 (85). С.34-45. – [Электронный ресурс].

2.Жулего В.Г., Балякин А.А. Цифровизация общества: новые вызовы в социальной сфере // Вестник Алтайской академии экономики и права. 2019. №9. С. 36-43. – [Электронный ресурс].

3.Пастухова А.Э. Цифровые технологии как драйвер развития предприятий индустрии туризма в России. // Российские регионы: взгляд в будущее. 2019. №6-2. С.150-166. – [Электронный ресурс].

4. Пастухова А.Э. Цифровые технологии как драйвер развития предприятий индустрии туризма в России. // Российские регионы: взгляд в будущее. 2019. №6-2. С.150-166. – [Электронный ресурс].

5.Турова Е. А. Социальные последствия внедрения цифровых технологий в туризме // Актуальные исследования. 2021. №18 (45). С. 19-23. URL: https://apni.ru/article/2353-sotsialnie-posledstviya-vnedreniya-tsifrovikh

ӘОЖ 338.462

Жолманова Н.Ж. магистр, аға оқытушы
Алимбеков Д.А. магистр, аға оқытушы
Халықаралық Туризм және меймандостық университеті,
Түркістан қ. Қазақстан Республикасы

ТУРИЗМДЕГІ ЦИФРЛАНДЫРУ: ФОРМАЛАРЫ

Аңдатпа. Цифрландыру процестері адам қызметінің барлық салаларында бар, бірақ, туризмде үлкен жетістіктерге жетті. Заманауи туризмді цифрландырудың әртүрлі нысандарын пайдаланбай елестету мүмкін емес, бұл туристке туристік маршрутты өз бетінше құруға, көрікті туристік нысандармен танысуға, орналастыру құралдарында орындар мен көліктегі билетті брондауға және тағы басқаларға мүмкіндік береді. Мақаланың мақсаты-туристік қызметте цифрландырудың ең көп қолданылатын түрлерін көрсету.

Кілт сөздер: туризм, цифрландыру, онлайн сату, жасанды инттеллект, мобильді қосымша, әлеуметтік желі

Адамзаттың қазіргі өмірінің қарқынын жеделдету адамдардың кез-келген қызмет түріне, соның ішінде туризм индустриясына кететін уақытты азайтуға тырысатындығына алып келді. Цифрландыру жетістіктерін өндірістік процестерге ғана емес, адамдардың күнделікті өміріне енгізу де осы мәселені шешуге ықпал етеді.

Цифрландыру қарқыны бойынша көшбасшы болып табылатын шаруашылық салаларының ішінде туризмді ерекше атап өткен жөн. Бұл цифрландырудың Туристік кәсіпорындардың өнімдерін жылжытуда маңызды рөл атқаратындығына байланысты, өйткені ол туристік қызметтерді сатып алушылар мен сатушылар арасындағы байланыстың ерекше нысаны болып табылады. Халықтың цифрлық сауаттылығының артуына қарай турфирмалар бәсекелестерінен қосымша артықшылықтар алу мақсатында өз жұмыс тәжірибесіне цифрландырудың жаңа нысандарын тұрақты түрде енгізуге мәжбүр. Туризмді цифрландыру жетістіктерін енгізудің дәлелі 2018 жылы орта есеппен Еуропа елдері бойынша пакеттік турлардағы онлайн-сатулардың үлесі 23%-ға жетті, ал Скандинавия елдерінде 2,5 - 2,9 есе жоғары болды (Швецияда - 67%, Норвегияда - 57%, Данияда-59 %) [1, 86-87 бет].

Коронавирустық инфекцияның пандемиясы туристік салада әртүрлі цифрлық шешімдерді қолдану қажеттілігі мен келешегін одан әрі атап өтті, нәтижесінде цифрландыру әртүрлі нысандарда көрінеді.

Компания маманы GetTransfer.com А. Сапов сыртқы және ішкі цифрландыруды ерекше атап өтеді [2].

Сыртқы цифрландыру клиенттердің туристік ұйымдармен қарым-қатынасы онлайн режимінде, турагенттіктер қызметкерлерімен жеке кездесулер өткенге және цифрлық ортаға ауысатынынан көрінеді. Ықтимал туристер туристік агенттікке алдын-ала зерттеу арқылы жүгінедіинтернеттегі ақпарат және олар қай елге және қандай қонақ үйге барғысы келетінін білу. Бұл жағдайда, мысалы, сайт арқылы қашықтан шешуге болатын техникалық мәселелер ғана шешілмейді. Сайтта немесе мессенджерде цифрлық технологиялардың қазіргі даму деңгейінде қарым-қатынас чат-боттың көмегімен қызметкердің қатысуынсыз да орын алуы мүмкін.

Ішкі цифрландыру туристік ұйымның қызметінде цифрлық технологияларды пайдаланудан тұрады. Ұйымның қызметін цифрландыру процесінде босаған уақыт туристік бизнесті жүргізудің жаңа технологияларын зерттеу үшін қолданылады. Ішкі цифрландыру сыртқы цифрландырудың өсу жағдайында туристік ұйымның туристік нарықта жаңа тауашаларды іздестіруіне ықпал етеді.

БҰҰ Дүниежүзілік туристік ұйымының 2016 жылғы баяндамасында цифрландыру туристік индустрияның барлық сегменттерін қамтитыны атап өтілді, сондықтан тиісті біліктілігі бар осы сала үшін жұмыс күшін даярлау міндеті басымдыққа айналады [3].

Нарықтық экономиканың сандық моделі жағдайында туристік сала қызметкерлері ақпараттық технологияларды тек клиентпен байланыста ғана емес, сонымен қатар әртүрлі сұраныстардың техникалық орындалуында да белсенді қолдана білуге байланысты белгілі бір құзыреттерге ие болуы керек.

Туризмді цифрландыру саласындағы инновациялық қызметтің маңызды артықшылықтарының бірі дербестендіру мүмкіндігі болып табылады. Клиенттер туралы ақпарат, олардың тұтынушылық қалауы туристік компанияға клиенттерге ұсынылатын туристік қызметтерді оңтайландыруға көмектеседі [4]. Алайда, Т.В.Черевичко атап өткендей., кірістілікті арттыру, нарықтарды кеңейту, көптеген технологиялық міндеттерді жеңілдету сияқты сөзсіз артықшылықтармен қатар, цифрландырудың теріс салдары болуы мүмкін: жақсы цифрлық құзыреттілікке ие жұмысшыларға сұраныстың артуы нәтижесінде технологиялық жұмыссыздықтың артуы [5].

Цифрландырудың бір түрі-Жасанды интеллект. Бұл технология туристік бизнестің барлық салаларында, клиенттерге тікелей қызмет көрсетуден бастап олардың қауіпсіздігіне дейін кеңінен қолданылады. Жасанды интеллекттің көмегімен турларды іздеу және брондау жүзеге асырылады, қонақ үйлерде ақылды бөлмелер жұмыс істейді, қоршаған ортаны клиенттердің жеке қажеттіліктеріне бейімдеу жүзеге асырылады және т.б. жасанды интеллектті пайдалану мүмкіндіктерінің тізіміне виртуалды гидтер мен өзін-өзі басқаратын көлік құралдары да кіруі керек.

Туризм және қонақжайлылық индустриясында жасанды интеллектті қолдану клиенттердің сұраныстарына жауап беру уақытын (күннің кез келген уақытында, өйткені ол қызметкерлерге тәуелді емес) барынша азайтуға, ақпаратты өңдеуді жеделдетуге және оның дәлдігін арттыруға, мәселелерді шешудің әртүрлі нұсқаларын ұсынуға, осы нұсқаларды жекелендіруге мүмкіндік береді.

Мобильді құрылғыларға арналған әртүрлі қосымшаларды пайдалану сияқты цифрландырудың бұл түрі туристік салада кең таралған. Қазіргі уақытта қосымшалар жаппай қолданылуда Booking.com (бүкіл әлем бойынша қонақ үй агрегаторы), AirB&B (жеке тұрғын үйді жалға алудың онлайн-алаңы), сондай-ақ Uber және gett такси агрегаторлары [6].

Мобильді қосымшаларды туристік қызметтерді тұтынушылар белсенді пайдаланады. Олар туристік Аттракциондардың орналасқан жері, туристік инфрақұрылым объектілері және т.б. туралы ақпарат алудан тұратын ақпараттық функцияны орындайды.

Ақпараттық функциядан басқа, мобильді қосымшалар брондау, тапсырыс беру және билеттерді төлеу, тапсырыс беру мәртебесін бақылау сияқты саяхаттың техникалық мәселелерін шешу процесін айтарлықтай жеңілдетеді.

Мысалы, Google компаниясының "GoogleMaps" қызметі өзініңбұл ресурстың ең жарқын артықшылықтарының бірі-маршрутты бір нүктеден екінші нүктеге орнатуға болатын кезде берілген навигация мүмкіндігі, және қосымша сізге межелі жерге жету үшін қаншалықты жылдам және арзан екенін айтады, тиісті көлікті көрсетеді немесе жаяу жүруге кеңес береді. Бағдарлама карталары автобустардың, маршруттық таксилердің және трамвайлардың қозғалысын бақылауда өте жақсы жұмыс істейді. Сондай-ақ оларда жол жүру құны туралы өзекті ақпарат бар.

Яндекс көлік қосымшасы жақында іске қосылды, бірақ оның функциялары арқасында белсенді түрде танымал бола бастады. Бағдарлама нақты уақыт режимінде жолдардағы жағдайды көрсетеді, кептелістерді ескере отырып, сапар уақытын есептейді, ең жиі аялдамаларды белгілейді. Сонымен қатар, ол қарапайым және ыңғайлы интерфейске ие, бұл оны мобильді қосымшалармен жұмыс жасау дағдылары аз пайдаланушылар үшін қол жетімді етеді.

Мараме қосымшасы, оны жасаушылардың пікірінше, саяхаттаушылар үшін өте қолайлы. Оның ерекшеліктері: картаның интернетсіз қол жетімділігі, планетаның кез-келген нүктесінде маршрут құру мүмкіндігі, картаны бір рет жүктеу, жаяу жүру бағытын құру мүмкіндігі. Бұл қосымшаның қызықты ерекшелігі-негізгі карталарда олар бар жерлерде қадамдар белгіленген [7].

Туроператорлардан қазірдің өзінде жобаланған турларды онлайн режимінде сатып алуға мүмкіндік беретін мобильді қосымшалар, мысалы, "менің жанған турым" іздеу жүйелері, Avianta, турлардың интернет-дүкені кеңінен танымал Travelata.ru және т.б. [8].

Мұндай іздеу жүйелерінің танымалдылығы олардың туристке кеңсеге бармай-ақ, аз уақыт ішінде туристік компаниялардың көптеген ұсыныстарынан жеке қалауына қарай қолайлы тур таңдауға, сондай-ақ осы турлардың бағасының өзгеруінен хабардар болуға мүмкіндік беретіндігімен байланысты [5, 60-бет].

Туристік сапарларға арналған мобильді қосымшалар перспективалы болып табылады. Онлайн-сервистердің көмегімен жеке автокөлікті басқа адамдармен (карпулинг, райдшеринг) бірлесіп пайдалану мақсатында жолсеріктерді іздеу жүзеге асырылады. Ең танымал мысалмұндай сандық шешім-BlaBlaCar ресурсы, ол жүргізушілерге ақша үшін саяхатшыларды табуға көмектеседі, ал жолаушылар қажетті жерге мүмкіндігінше тез және арзан жетеді.

Туристік саланы цифрландырудың бұл нысаны даму үшін үлкен әлеуетке ие, ол ең алдымен туристік өнімді сатып алу кезінде клиенттің жеке деректерін енгізуді жеңілдетуге бағытталуы керек. Қосымшалардың өсіп келе жатқан танымалдығы туристік компанияларды орналастыру, әуе саяхаттары, онлайн форматындағы экскурсиялар туралы ұсыныстар мен тиісті ақпараттың кең таңдауы арқылы клиенттерді тартуға мәжбүр етеді. Сондай-ақ, Цифрлық экономика дәуірінде туристік компанияның бәсекеге қабілетті артықшылығы-тартымды дизайны, қарапайым навигациясы бар өз сайтының болуы. Мұның бәрі тұрақты клиенттердің пайда болуына әкелуі мүмкін.

Туризм индустриясында Мобильді қосымшаларды қолданудың артықшылықтарының бірі-олардың әлеуметтік желілермен және мессенджерлермен интеграциясы. Бұл көбінесе олардың әсерінен шешім қабылдауға дағдыланған жас өкілдерін тартуға, сондай-ақ қамтылған аудиторияның жалпы көлемін бірнеше есе арттыруға мүмкіндік береді. Бұл фактор жақын болашақта туристік ұсыныстар нарығында жетекші рөлдерді бөлу үшін шешуші болуы мүмкін. Адамдардың әлеуметтік желілерге жаппай кетуі сандық туристік тұтынушыларды айналдырды. Мазмұны оның өндірушілерінде. Мобильді қосымшаны пайдаланушылар күн сайын интернетте, тіпті достары мен туыстарының шеңберінен тыс саяхат тәжірибесімен бөліседі.

Мұның бәрі маңызды әлемдік бағыттардың және туристік қызметтер нарығындағы жетекші ойыншылардың өзгеруіне әкеледі. Көптеген онжылдықтар бойы үстемдік етіп келе жатқан Еуропа әлі де өзінің көшбасшылық позициясын сақтап келеді, бірақ болашақта халықаралық сапарлардың өсуінің көп бөлігі Азия, Африка және Таяу Шығыста болады. Белсенді цифрландырудың арқасында Қытай мен Үндістан әлемдік туризмнің өсуінің негізгі нүктелеріне айналуда, өйткені бұл елдердің орта таптарының өкілдері өздері білетін жерлерді

көруге тырысып, аймақтарынан кетіп жатыр. Әлеуметтік желілер мен интернеттен. Осыған сәйкес туристік индустрия кәсіпорындарының негізгі міндеті осы туристердің қажеттіліктері мен мүдделерін болжау және дайындау болып табылады.

Қазіргі уақытта тағайындаудың маркетингтік стратегиясын қайта қарастыру, аумақтық орналасуына қарамастан тұтынушымен өзара әрекеттесуге қайта бағдарлау жүріп жатыр. Цифрлық технологиялар, әлеуметтік желілер, мобильді құрылғылар және қол жетімді ақпарат туристік аймақтардың маркетологтарына тұтынушылармен және мүдделі тараптармен бұрынғыдан да белсенді және кеңінен өзара әрекеттесуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мобильді платформалар туристпен оның тәжірибесінің барлық кезеңдерінде, хабардарлық пен қызығушылықтан бастап, кеңсеге немесе сайтқа алғашқы және одан кейінгі сапарларға дейін байланысуға мүмкіндік береді.

Мобильді қосымшаларды белсенді енгізу дамыған елдердің туризм индустриясында ғана емес, бүкіл әлем бойынша жүретінін атап өткен жөн. Туризмде цифрлық технологияларды қолданудың тағы бір түрі әуесқой турларды цифрландыру болып табылады, бұл туристердің саны артып келе жатқан туристік агенттіктермен және туроператорлармен тікелей байланыссыз өз сапарларын өз бетінше жоспарлауға деген ұмтылысына байланысты. Әсіресе, бұл үрдіс деп аталатын ұрпаққа тәнмыңжылдықтар, олар үшін цифрлық орта таныс және ыңғайлы болды, олар туристік сапарды өз бетінше таңдауда және оны толтыруда Мобильді қосымшаларды кеңінен қолданады және бүкіл әлемдегі туристік салаға айтарлықтай әсер етеді.

Осылайша, туристік индустрияны цифрландыру жылдам қарқынмен жүзеге асырылады және сонымен бірге әртүрлі формаларға ие болады.Олардың ішінде мобильді қосымшалардың алуан түрін, дайын турларды онлайн сатып алуды,клиенттердің жеке қажеттіліктерін ескере отырып, әуесқой турларды цифрландыруды және т.б. атап өтуге болады. Алайда, біздің ойымызша, офлайн-агенттіктер нарықтан толығымен кетпейді, өйткені онда әлеуетті клиенттерді тұрақтыға айналдырып, жақын және ұзақ мерзімді перспективада бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз ете отырып, тұтынушыларға туристік қызмет көрсетуге цифрландыру жетістіктерін ең жақсы тәсілмен енгізе алатын туристік ұйымдар қалады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Пониматкина Л. А., Кицис В. М. Развитие онлайн-продаж в туризме //Проблемы теории и практики управления. 2020. № 1. С. 84-93.

2. Сапов А. Цифровая трансформация в туризме: тренды 2020. URL: https://vc.ru/flood/85973-cifrovaya-transformaciya-v-turizme-trendy-2020

3. Доклад о человеческом развитии 2016. Человеческое развитие для всех и каждого // https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210600415

4. Парошина И. Как избавиться от очередей в аэропортах с помощью «больших данных» //: https://www.computerra.ru/227994/qantas-bigdata

5. Черевичко Т. В., Темякова Т. В. Цифровизация туризма: формы проявления // Известия Саратовского университета. Новая серия. Сер. Экономика. Управление. Право. 2019. Т. 19. № 1. С. 59-64.

6. Богомазова И. В., Аноприева Е. В., Климова Т. Б. Цифровая экономика в индустрии туризма и гостеприимства: тенденции и перспективы // Сервис в России и за рубежом. 2019. Т. 13. № 3 (85). С. 34-47.

7. Лучшие приложения на смартфон для построения маршрута // Autozam.RU : сайт для автомобилистов. URL: https://autozam.ru/interesnie-zametki/luchshie-prilozhenie-dlya-postroeniy a-marshruta.html

8. Интернет-магазин туров Travelata.ru // Travelata.ru : официальный сайт компании. URL: https://travelata.ru/

ӘОЖ 649.05

Кадырбекова Д.С. PhD, аға оқытушы,
Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан Республикасы
Нұрғали Д.Ғ. студент,
Алматы технологиялық университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ТУРИЗМДІ ДАМЫТУДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ САКРАЛДЫ ЖЕРЛЕРДІҢ МАҢЫЗЫ

Аңдатпа. «Қазақстан-2050» стратегиялық жоспарында бәсекелестік қабілеті тұрғысынан келешегі бар еңбекті қажет ететін салаларға көңіл бөлгені белгілі. Осы салалар қатарынан туризм инфрақұрылымын жасау ерекше орын алады. Туризм саласын дамыту арқылы біз экономиканың құрылымдық мәселелерін ғана емес, жұмыспен қамту және кедейшілік мәселелерін де шешуге болатындығын, яғни экономикалық өрлеуде еліміздің дамуы үшін туризмнің қаншалықты маңызды сала екені аталып өтілген болатын. Қазақ жеріне туристтерді тартуға болатын, тарихи эәне жәдігерлерге бай үңгірлер арқылы отандық және шетелдік туристерді тартып, елге ұлттық табыс ретінде валюталық ресурстарды тартатын құрал ретіндегі үңгірлердің маңызын айқындау алғышартты мәселелердің бірі болып табылады.

Кілт сөздер: табиғи әлеует, таңғажайып нысандар, қызықты аңыздар, жаяу экскурсия, тарих, мәдениет.

Қазақстандағы туризм саласының қазіргі жағдайына талдау жасай кетсек**,** статистикалық мәліметтерде Қазақстанда сырттан келу туризмі 4 млн. 219 600 адамды, сыртқа шығу 6 млн. 732 700 адамды құрады. Яғни, қазіргі таңда Қазақстанның туризм саласы жоғары қарқынмен дамуда.

«Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында Президент Қазақстанның барлық өңірлері бойынша киелі географиялық және мәдени нысандарды зерттеу сияқты бағытты атап өтті. Бұл адамдарға, әсіресе жастарға өз өлкесін, тарихын жақсы білуге, мәңгілікке қол тигізуге мүмкіндік беретін игі іс. Менің ойымша, адамдар көбінесе әртүрлі елдерге демалуға баруды әйгілі «инклюзивті» көруді жөн көреді, ал өздері ешқашан көрші қалада, тіпті өз аймағында да қызықты және жұмбақ жерлерді зерттемеген. Қазақстанда құпиялар мен аңыздарға толы осындай атақты орындар аз емес, сондай-ақ көптеген тарихи ескерткіштердің «Қазақстанның 100 киелі нысаны» республикалық тізіміне енгені қуантады [1].

Спелеотуризм өзге мемлекеттерде дамығанымен, бірақ Қазақстанда кенже дамып келе жатқан туризм саласы. Мысалы, «Қызықты мың үңгірлі» аттанған Израильді спелеотуризмнің дамыған орталығы деп айтумызға болады. Қазақсатанда спелеотуризм ресурстары, яғни үңгірлер саны көп болғанымен, дамыған спелеотуризм ошақтарын табу қиын. Дегенмен де, бұл саланың дамуының экономикалық маңызы зор болар еді. Бұл сала зерттелмеген үңгірлерді ашуға, дамытуға және де жаңа жұмыс орындарын ашуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, спорттық туризмнің бір саласы болып табылатын спелеотуризм экстрималды жаны қалайтын жастардың сұранысын арттыруда. Соңғы уақытта спелеотуризм спортшылар және туристер арасында танымал болуда.

Қазақстан жерінің таңғажайып табиғаты кез келген туристі қызықтырады. Сондай өлкелердің бірі Оңтүстік Қазақстан облысында орналасқан Қазығұрт тауы. Қазығұрт тауы туристік ресурстарға өте бай, солардың бірі спелеотуризм ресурстары.

Қазығұрт тауы географиялық орналасу орны, климаты, туристік ресурстардың көптігімен ерекшеленеді. Соның бірі спелеотуризмнің негізі – Үңгір әулие немесе Қазығұрт үңгірлері. Қазығұрт тауының Алмалық деп аталатын солтүстік шығыс өркешінде Үңгір әулиесі бар. Бұл киелі үңгір бөлме-бөлме болып кете береді. Оның ақыр соңы кәрі Сайраммен жалғасатын жер асты жолымен ұласады. Мұндағы үңгірлердің саны да, құпиясы да, тарихы да көп. Сонымен қатар, бұл үңгірлер жайлы «Тіршілік бастауы –Қазығұрт», «Наурыз –Қазығұрттан басталады», «Қазығұрттың басында кеме қалған, ол әулие болмаса неге қалған» деген аңыз-әңгіме, шежірелер бар. Сондай-ақ, киелі үңгірлердің көптілігімен қатар, түрлі емдік қасиетімен де белгілі.

Біздің еліміз - зор табиғи әлеуеті және минералды ресурстар қазынасы бар ел. Бізде табиғаттың таңғажайып нысандары бар өте әдемі пейзаждар бар және біз барлық сұлулығымызды өз көзімізбен көргенде басқаларға олар туралы қуана айтамыз. Осындай

тарихи аймақтың айналасында тұратын ақсақалдардан осы қасиетті жерлердің пайда болуы туралы көптеген қызықты аңыздарды естіп, жаяу экскурсия жасасаңыз, содан кейін кішкентай Отаныңыз сізге көптеген құпияларды, туған жерге деген сүйіспеншілік пен құрмет, оның тарихы мен мәдениеті үшін мақтаныш сезімін тудыратын көптеген фактілерді ашады [2].

Мен өз елім туралы не айта аламын? Ол несімен қызықты? Неге мен өз Отанымды жақсы көремін?

Қазақстан – бұл таңғажайып әлем, бұл күн сәулесіне шағылысып ұшқан бүркіттің самғауы, бұл таулардан аққан шулы өзендер, бұл ұлы шексіз далада адасқан ақбөкеннің мекені және азандағы бұлбұлдың керемет сайрауы.

Елбасы кезекті жолдауында өз тарихын, тілін, мәдениетін білетін қазақстандық біздің қоғамымыздың идеалына айналуға тиіс екенін атап өтті. Нұрсұлтан Назарбаевтың пікірінше, жаңғыртудың қуатты локомотиві «Туған жер» бағдарламасы болуы тиіс, ол шынайы патриотизмді тәрбиелеуді – туған өлкені тану және кіші отанға нақты көмек көрсету арқылы тәрбиелеуді мақсат тұтады. Туған жерге қамқорлық жасау - бұл әр адамның парызы.

Адамдар әрқашан жаңа, ерекше, танымдық нәрсеге қызығушылық танытады. Бірінші кезекте мені Оңтүстік Қазақстанның киелі жерлері қызықтырды, Шымкент қаласы мен оның шет аймақтарының тарихын зерттегім келеді. Бұл қала барлық жағынан жақсы: тарихқа бай, дамыған инфрақұрылымы және қонақжай адамдары бар. Шымкент күн мен жылудың қаласы, өз қонақтарына әрдайым керемет ашылулар жасауға мүмкіндік береді.

Қазақстанның киелі жерлеріне діни ғибадат орындары, Әзірет Сұлтан тарихи-мәдени қорық-мұражайы, Қожа Ахмет Ясауи, Арыстан Баб кесенелері, Бекет ата кешені сияқты ұлттық мақтаныш орындарын батыл түрде жатқызуға болады. Жоғарыда айтылғандардың бәрі табиғи ландшафттың мұрасы. Екінші мысал – бұл Баянауыл мен Шығыс Қазақстан облысындағы үңгірлер, Алатау таулары, Алтайдағы Белуха тауы, Ұлытау. Бұл қасиетті орындар тарихи мақтаныш болып табылады. Сондай-ақ бұл тізімді Орта ғасырдағы ірі қалалар мен Қазақ хандығының астаналары Сығанақ, Отырар, Сауран, Сарайшық, Тараз қалаларының тізімін толықтырады [3].

Әлемдік маңызы бар шығармашылық тұлғалармен тікелей байланысты көптеген қызықты орындар бар, біздің көрнекті ғалымдарымыз: Шоқан Уәлиханов, Абай Құнанбаев, Ыбырай Алтынсарин; Тарас Шевченко Маңғыстауда, Федор Достоевский Семейде. Бұл ескерткіштердің әрқайсысы біздің мемлекетіміздің тарихи-мәдени құндылығы болып табылады.

Тарихқа үңілу барысында ежелгі Қазақстан халқының терең рухани және материалдық мәдениеті болғанын атап өту керек. Елімізді мекендеген халықтың әрқайсысы білімнің, философияның, дәстүр мен мәдениеттің қалыптасуына үлкен үлес қосты, сондықтан қасиетті адамға қол тигізе отырып, Отанымыз туралы санамызды байытатын нәрсені бағалау және сақтау бәрімізге қаншалықты маңызды екендігі айқын болады. Сонымен қатар, көптеген әдет-ғұрыптар, салт-дәстүрлер қазіргі Қазақстанның мәдениетінде көрініс табады.

Біздің мемлекетімізде болып жатқан оқиғалар ұлттық - саяси сана-сезімнің, ата-бабаларымыздың рухани мәдениетінің жандануының айғақтайды. Әрбір халықтың, әрбір өркениеттің құнды сый болып табылатын киелі орындары бар, олар жалпыұлттық сипатқа ие және ұлттың рухани мұрасын құрайды. Бүгін біз болашақ ұрпақ үшін осы байлықтың бәрін сақтауға міндеттіміз. Қазір Қазақстанның көптеген облыстарында зерттеу тобы еліміздің тарихы мен мәдениеті үшін маңызды нысандарды зерттеп жатыр [4].

Мәдениет және спорт министрлігінің қолдауымен, ел өңірлеріне республикалық «Сакралды Қазақстан» экспедициясын ұйымдастырылды. Экспедиция барысында ғалымдар мен өлкетанушылар бірлесіп, әрбір сакралды нысанды ресми түрде құжаттандырып, олардың құндылықтары туралы баяндалатын аңыздар жазылды.

Киелі орындар тізімі бойынша жұмыс істеген сараптамалық кеңес нысандарды жалпыұлттық және аймақтық деп екі деңгейге бөліп қарастырды. Алғашқы тізімге 185 киелі орын енгізілсе, өзгесі аймақтық деңгейде деп саналып отыр. Алайда бұл тізімдер әлі нақты бекітілмеген. Сол себепті де, бұл бағыттағы жұмыстар осымен шектеліп қалмайды. «Сакралды Қазақстан» жобасы «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында 5 жыл бойы жалғасын табады деп күтілуде [5].

Қазақ жеріне туристтерді тартуға болатын, тарихи жәдігерлерге бай үңгірлер арқылы шетелдік туристерді де тартуға толықтай мүмкіндігіміз бар. Алайда әлі де спелеотуризмнің дамуының жеткіліксіздігінің себебі – туризмді дамытуға қажетті факторлардың ғылыми негіздемелерінің жоқтығы.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы президенті Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» («Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания»). «Егемен Қазақстан», 12.04.2017.
2. Әбжанов Х. Сакральді география: мәні, құрылымы, келешегі. // «Ақселеу Сейдімбек және тарих ғылымындағы шежіретану мәселелері» атты халықаралық ғылыми-теориялық конференцияның материалдар жинағы. – Астана: Л.Н. Гумилёв атындағы ЕҰУ баспасы, 2017. - 6-10 беттер.
3. Шонанұлы Т. Жер тағдыры – ел тағдыры. – Алматы: Санат, 1995.
4. Муминов А.К: Родословное древо Мухтара Ауэзова / А.К. Муминов, при участии А.Ш. Нурмановой и С. Саттарова. Сост. указ. У.А. Утепбергеновой; Под ред. С.Н. Абашина.- Алматы: Жибек жолы, 2011. – 304 с.
5. Қайратұлы Б. «Қасиетті Қазақстан» картасы жасалуда // Егемен Қазақстан. - №3. – 2017. - 4 б.

УДК 9.908

Калиев К.Б., магистр
Авамова Э., студент 4 курса ОП «Туризм»
Алматинский технологический университет
г. Алматы, Республика Казахстан

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ТУРИЗМ В ВОСТОЧНОМ КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы развития экологического туризма в Восточном Казахстане. Восточный Казахстан является одним из самых привлекательных для туризма регионом, так как на его территории сочетаются различные виды ландшафтов и историко-культурных объектов, неповторимый биоценоз и обширные территории, которые сохранились в первозданном виде, позволяющие развивать практически все виды туризма. Самыми конкурентоспособными местами являются: Бухтарминское водохранилище, Катон-Карагайская долина, бассейн реки Иртыш и Центральный Алтай, так как это самые живописные места, имеющие интересные культурные и исторические достопримечательности, представляющие широкий спектр развлечений и огромный потребительский потенциал. Именно на данных территориях располагаются приоритетные туристские кластеры Восточного Казахстана.Территория Казахстанского Алтая благодаря своему уникальному ландшафту и биологическому разнообразию входит в две сотни приоритетных глобальных экологических регионов, определенных Международной Организацией «WWF Living Planet»

Ключевые слова: Восточно-Казахстанская область, научный туризм, активный туризм, рекреационный туризм, исторический туризм, конкурентоспособность, кластер

На современном этапе Республика Казахстан ставит перед собой цель реализации модели создания конкурентоспособной экономики с приоритетными отраслями, имеющими потенциал повышения конкурентоспособности. Для достижения поставленной цели применяется одна из актуальнейших на сегодня тематик в Казахстане — это кластерная политика. Определенный интерес представляет туристский кластер Восточно-Казахстанской области. Согласно программе кластерного развития Восточно-Казахстанской области, туристский кластер должен стать одним из ведущих региональных кластеров.

Восточный Казахстан, несмотря на особенности климатических условий, обладает потенциалом развития туризма: в регионе 24 природоохранных зоны общенационального значения площадью 1,7 млн. га, свыше 600 памятников истории и свыше 100 памятников туризма.

В Концепции развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2023 года в качестве одной из задач предусматривается формирование туристского кластера «Жемчужина Алтая», который включает северные и восточные части Восточно-Казахстанской области. Город Усть-

Каменогорск будет являться центром кластера, в котором определены восемь ключевых мест туристского интереса. Это: Берелские курганы, водохранилище Бухтарма, река Ертис – озеро Зайсан, Катон-Карагайский государственный национальный природный парк, Киин-Кериш, город Риддер – Западно-Алтайский государственный заповедник, озеро Алаколь (северная часть), город Семей и Абайский район (Жидебай) [1].

Экотуризм зародился в 80-х годах прошлого века. Основное условие так называемого зеленого туризма — сохранить в неприкосновенности природные и культурные объекты. Приверженцы экотуризма знакомятся с природой региона, но при этом не причиняют ей вреда.

Для осмысленного экологического туризма подходят зоны с уникальным природным комплексом. Почему экотуризм в Казахстане имеет множество перспектив?

Восточный Казахстан является одним из самых привлекательных для туризма регионом, так как на его территории сочетаются различные виды ландшафтов и историко-культурных объектов, неповторимый биоценоз и обширные территории, которые сохранились в первозданном виде, позволяющие развивать практически все виды туризма [2].

В Восточном Казахстане экотуризм подразделяется на такие виды:

Научный (или исследовательский) туризм.

Основная цель — изучить и описать неизведанные уголки природных зон Казахстана. Такой туризм — это экспедиции, которые возглавляют ученые различного профиля. Обычные туристы с большим энтузиазмом участвуют в таких походах, ведь это возможность узнать что-то новое и побывать в местах, не тронутых человеком.

Активный туризм.

Такой вид туризма выбирают любители экстремального отдыха.

Благодаря горным, лесным и водным ресурсам Казахстана для них доступны: дайвинг; альпинизм; горнолыжный спорт; сноубординг; гонки на парусных досках; рафтинг (сплав на надувной лодке); скалолазание; спуск по реке на байдарках, каноэ.

Рекреационный туризм.

Цель такого туризма — отдохнуть, насладиться природой и оздоровиться.

Благодаря развитию туризма в Казахстане разработаны экологические маршруты. Туристы имеют возможность:

1) Совершать пешие, конные или велопрогулки по лесному массиву.

2) Купаться в озерах, реках, целебных источниках (Рахмановские ключи).

3) Ходить в походы с экскурсоводом.

4) Знакомиться с культурой местного населения.

Исторический туризм.

Туристы изучают историю, обычаи и этническое наследие народов, которые проживают на определенной территории.

В различных регионах Восточного Казахстана можно познакомиться с культурой и традициями рыболовов, старожилов и кочующих казахов [3].

В Восточно-Казахстанской области выявлено шесть наиболее значимых рекреационных зон: северо-восточная (Белухинская); восточная (Маркакольская); северная (Риддерская); западная (Семейская); центральная (Бухтарминское водохранилище, озера Сибинские и Дубыгалинские); южная (Алакольская) .

Самыми конкурентоспособными местами являются: Бухтарминское водохранилище, Катон-Карагайская долина, бассейн реки Иртыш и Центральный Алтай, так как это самые живописные места, имеющие интересные культурные и исторические достопримечательности, представляющие широкий спектр развлечений и огромный потребительский потенциал. Именно на данных территориях располагаются приоритетные туристские кластеры Восточного Казахстана.

Территория Казахстанского Алтая благодаря своему уникальному ландшафту и биологическому разнообразию входит в две сотни приоритетных глобальных экологических регионов, определенных Международной Организацией «WWF Living Planet» [4].

В заключении хочется отметить, что в поисках удивительных мест и ярких впечатлений, казахстанцы ищут все новые страны для путешествий. У каждого туриста свои цели: кто-то

хочет понежиться в теплом море, кто-то ищет исторической подпитки, а кто-то просто стремится попасть в новые страны. Но в Казахстане тоже есть уникальные места, которые стоит посетить. Восточный Казахстан, как бы высокопарно это ни звучало, тоже жемчужина для туристов. Здесь можно увидеть почти все виды ландшафта — от глинистых каньонов до альпийских лугов. В Восточном Казахстане можно купаться в водохранилищах, заниматься горнолыжным спортом, альпинизмом, сплавом по рекам, рыбалкой и просто пешим туризмом

Список литературы:

1.Агентство Республики Казахстан по статистике. [Электронный ресурс] — Режим доступа. — URL: http://stat.gov.kz/faces/homePage.

2.Кайгородцев А.А.Перспективы кластерного развития туризма в Восточном Казахстане // Наука и образование в современном мире: Сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф. Вып. 4. Усть-Каменогрск-М.: Медиа-Альянс.

3.Официальный сайт Комитета индустрии туризма. [Электронный ресурс] — Режим доступа. — URL: http://www.kit.gov.kz/index.php/ru/.

4.Разуваев И.Г. Роль интеллектуального кластера в современной экономике. — [Электронный ресурс] — Режим доступа. — URL: http://www.science-forum.vis.ru.

ӘОЖ: 338.486

Маханова А.Ж. аға оқытушы
Ержегитова А.Е. оқытушы
Халықаралық Тараз инновациялық институты
Тараз қ ., Қазақстан Республикасы

ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКАДАҒЫ ТУРИЗМ ДАМУЫНЫҢ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Аңдатпа. Мақалада цифрлық экономикадағы туризмді дамытудың кейбір тенденциялары талқыланады. Туризм индустриясы әлемде экономиканың ең табысты салаларының бірі болып саналады және жыл сайын оның ел экономикасына ықпалы артып келеді.Нәтижесінде ғаламдық интернет желісінің адам өмірінің барлық саласына енуі туристік индустрияға мықтап енген электронды коммерцияның дамуына мүмкіндік берді.Қазіргі кезеңде туристік сайттар пайда болған интернет-сайттардың жалпы санында айтарлықтай орын алады.

Кілт сөздер: цифрлық экономика, цифрлық туризм, интернет, интернет-технологиялар, дестинация, халықаралық.

Туризм жалпы жаһандық экономика және көптеген елдердің ұлттық экономикалары үшін экономикалық қызметтің ең маңызды саласына айналды. Сонымен қатар, туризм және қонақжайлылық индустриясы ақпаратқа бай сала болып табылады, себебі ақпаратты жинау, беру және өңдеу шешімдер қабылдауда үлкен маңызға ие.Осыған байланысты Туризм саласы цифрлық жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологияларды белсенді түрде пайдаланатынцифрлық экономиканың жаңа үрдісін қалыптастыруға тікелей қатысты.Туристік бизнесті ақпараттық қамтамасыз ету – бұл арнайы ақпараттық технологиялар жиынтығы мен туризм жүйесінің тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ететін оны өңдеуге арналғантуристік индустрия туралы ақпараттық деректер қорының жиынтығы болып табылады.[1]

Цифрлық экономика - бұл цифрлық ақпаратты өндіру, тарату, айырбастау және тұтыну саласындағы ең маңызды ресурс болып табылатын басқарудың бірегей түрі мен сәйкес деректерді басқару тәжірибесі. [2]

Экономиканы цифрландыру туристік индустрияда жаңа кәсіпорындардың, соның ішінде виртуалды компаниялардың пайда болуына әкеледі. Қажетті

жаңа үлгідегі ұйымдарды дамытып қана қоймай, ұйымдық экожүйелер мен желілерді құруды қамтамасыз ету қажет. Сонымен қатар, цифрлық туристік бизнесті ұйымдастыруда

бейімделу (адаптивность) маңызды рөл атқарады, себебі компаниялар құрылымдық иерархияны мүмкіндігінше ертерек өкілетті командалар желісімен ауыстыру үшін бәсекелеседі.

Цифрландырудың тұтынушылардың сұранысы мен мінез-құлқының өзгеруіне әсері, саяхатшыға қажетті барлық ақпаратты қамтитын жақсы ақпараттық қолдау ерекше маңызға ие.

Қазіргі кезде жаңа технологиялар икемді және ұйымдасқан, бәсекеге қабілетті демалыс өткізуге мүмкіндік береді. Стандартты және кешенді туризмнің орнына жаппай сұранысқа сұранысқа сүйене отырып жасалған оның жаңа түрлері келеді, яғни, цифрлы туризм.

Жаңа туризм тәжірибесіне демографиялық өзгерістер (халықтың қартаюы), өмір сүру стилі, жұмыс сипаты, жиілігі мен ұзақтығы сияқты факторлар әсер етеді. Адамдар жаңа және стандартты емес саяхат түрлеріне ұмтылады. Олардың өсіп келе жатқан талаптары туристік бизнесте жаңа қажеттіліктерді қанағаттандыратын инновациялар мен жаңалықтарды ашуға жол береді.

«Цифрлы» экономиканың негізі болып табылатын ақпараттық технологиялардың дамуы тез қарқынмен жалғасады және осы себеппен мүлтіксіз экономикалық қызметте де айтарлықтай өзгерістер орын алатын жағдай болады. Электронды коммерция кең тарап, цифрлы ақпараттар адам өмірінің бар аспектісінде дамиды.[3]

Сонымен қоса, төлемдер делдалдар арқылы емес, тікелей жүріп отырады. Сондықтан, цифрлы туризмнің ажырамас бөлігі ақпараттық құралдардың қолданылуы болып табылады. Туризм саласында қолданылатын ақпараттық құралдар компьютерлі резерв жүйесін, ақпараттық басқару жүйесін, электронды авиажелілік ақпараттық жүйесін, телефон желісін және хат алмасу жүйесін кіріктіреді. Цифрлы туризм саласында ақпараттық құралдар ақпараттық технологиялармен байланыса отырып жұмыс жасайды

Цифрлы туризм ақпараттық технологияларды дамыту және интернет Web-сайттарды көптеген орындарынға орналастыру арқасында Батыс Еуропа елдерінде және Америкада өте танымал болды. Web-сайт беттері бар қонақ үйлер парақшаларына барлық ұсынылатын қызметтер мен тұру бағаларын, шарттары туралы толық ақпаратты орналастырады. Әлеуетті турист үшін Интернет өз бетінше баратын елмен, көрнекті орындар мен қонақ үйлермен, сондай-ақ тұру жағдайларымен танысу үшін тартымды болып табылады. Бірте-бірте саяхатшылар электронды виза және электрондық билет секілді осындай жаңашылдыққа көше бастады және оларды пайдалануда, бұл цифрлы туризмнің қарқынды даму үстінде деп айтуға мүмкіндік береді. Ұзақ даму тарихи бола тұрып, туризм әлі күнге дейін толық, бір мәнді анықтама алған жоқ және оны тек жеке мамандар ғана емес, туристік ұйымдар да әр түрлі анықтап жүр. Күрделі әлеуметтік- экономикалық құбылыс ретінде ол жеткілікті зерттелмеген және оған сандық баға беру қиын. Қазіргі уақытта Қазақстандағы әлеуметтік туризмнің орнын экономикалық туризм ығыстыра бастады және оның жоғары дамыған индустрияға, ұлттық экономиканың маңызды бір саласына айналуы мәселесін шешу керек. Сондықтан шет елдерде және өзіміздің елде адамзат тарихының әр түрлі кезеңдеріндегі туризмнің тиімді даму факторларын зерттеу қазіргі күндегі өте өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Туризм тарихы бойынша еңбектердің нәтижесін пайдалану туризм танудың негізгі теорияларын дамытуға, Қазақстан Республикасындағы туризм индустриясын дамытудағы осы заманғы тұжырымдаманы жасауға және туристік кадрлар даярлауға мүмкіндік береді.[4]

Туризмнің шаруашылық саласы ретінде дамуы мемлекеттердің тұрақты даму стратегиясымен тығыз ұласады. Әлеуметтік-экономикалық дамудың катализаторы болып табылатын бұл күрделі құрылымды сала табиғатты экономикалық мақсатта тиімді пайдаланудың негізінде адамдар өмірінің жоғары деңгейін қамтамасыз ете алады. Қазіргі шақта туризмде жаһандандыру, цифрландыру процесі жүріп жатыр, оған Қазақстандаеніпотыр. Халықаралық туризм шетел валютасының белсенді көзі болып табылады және де ол мемлекеттің төлем балансына әсеретеді. Халықаралық туризм көптеген елдердің экономикасына ғана емес, сонымен қатар олардың әлеуметтік – мәдени ортасына, экологиясына да әсерінтигізеді. Ал ол өз кезегінде туристер ағымына әсеретеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Морозова, Морозов, 2016, с.60-64 (Morozova, Morozov, 2016, p60-64).
2. Семячков, 2017, с.129 (Semiachkov, 2016, p. 129)

3. Lenia Marques, Carla Borba.(2017.) Theconcept of smart tourism in the context of tourisminformationservices.TourismManagement.Volume 58, February 2017, P. 293-300. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2016.03.014

4. Travel&tourism:globaleconomic impact & issues 2017. worldtravel & tourism council (wttc), TheHarlequin Building, 65 Southwark Street, LondonSE10HR, United Kingdom. www.wttc.org. (датаобращения:13.04.2018)

5. SamiraBoroujiHojeghan&AlirezaNazariEsfangareh.(2011.)Digitaleconomyandtourism impacts, influences and challenges. IslamicAzad University,Central Tehran Branch, Iran.P.153-160.doi:10.1016/j.sbspro.2011.05.136

6. Кирсанова Е.А. Qr-коды и туризм. Копыту создания цифрового контента об историко-культурных объектах в контексте развития туристических порталов // Вестник Кемеровского государственного университета.-2015.-№2(62),Т.7.-С.8-10.

УДК 64.4

Митрошенко Т.С., магистр, старший преподаватель,
Университет Мирас,
г. Шымкент, Республика Казахстан

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ И РАЗВИТИЯ ИНДУСТРИИ ГОСТЕПРИИМСТВА

Аннотация. Туристская отрасль сегодня становится одной из самых оживленных и перспективных отраслей экономики. Казахстанская туристская отрасль еще не воспользовалась данными преимуществами, несмотря на имеющийся туристский потенциал. Особую важность приобретает изучение тенденций рынка инноваций индустрии гостеприимства, как инструментария выбора стратегий и моделей для предприятий сектора гостеприимства.

Ключевые слова: туризм, индустрия гостеприимства, инфраструктура туризма, гостиничноресторанный бизнес, анализ, инновационный подход

Основной составляющей туристской индустрии является гостиничное хозяйство. Во многих странах мира оно выступает одной из важнейших отраслей экономики, и соответственно, наиболее высокодоходной.

К составляющим гостиничной индустрии относятся такие средства размещения, как гостиницы, мотели, придорожные и пляжные гостиницы, а также специализированные средства размещения, которые помимо своей основной функции предоставляют услуги специализированного характера, например, оздоровительные или конгресс-холлы.

Казахстан имеет все возможности для успешного развития гостиничного рынка. Богатейшая история республики, редкостные исторические памятники, самобытная культура, политическая стабильность, относительная открытость и ее готовность к сотрудничеству – все это располагает к интенсивному развитию как туристической, так и гостиничной-ресторанной сферы.

С целью оценки возможностей внедрения современных инновационных подходов в практику казахстанского гостиничного-ресторанного сектора проанализируем его текущее состояние и развитие за последние годы.

Гостиничный и ресторанный бизнес как отрасль экономики может успешно функционировать при наличии благоприятной маркетинговой среды. Поэтому необходимыми предпосылками интенсивного функционирования ресторанного и гостиничного бизнеса являются мониторинг маркетинговой среды, а также планирование и реализация превентивных мероприятий, направленных на снижение отрицательного влияния факторов маркетинговой среды (таблица 1).

Таблица 1 - Основные показатели работы мест размещения в Казахстане в 2016-2020 гг.

Показатели	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2019 г.	2020/2019, %
Количество мест размещения, единиц	2338	2754	2987	3322	3592	108,1
Число всех номеров, единиц - в т.ч. класса – «люкс»	53126 7655	60427 8326	65 791 9218	71958 9856	75913 10167	105,5 103,2
Единовременная вместимость, койко-мест	118325	138062	152601	168603	181201	105,5
Заполняемость койко-мест гостиниц, %	22,8	22,7	25,0	23,2	23,7	102,2
Примечание: составлено по источнику [1]						

Большинство мест размещения сосредоточено в городах Астана (208), Алматы (339), Шымкент (116), Карагандинской (250), Акмолинской (370), Алматинской (540), Восточно-Казахстанской (576) и Туркестанской областях

Данные таблицы свидетельствуют, что за последние пять лет наметилось устойчивая тенденция увеличение количества мест размещений в Республике Казахстан с 2338 единиц в 2016 году до 3592 единиц мест размещения в 2020 году, темп прироста по отношению к предыдущему периоду составил 8,1%, из них 94 (2,6 %) государственной формы собственности, 3 454 - частная собственность (96,2%), 44 – иностранная собственность (1,2%).

95,4 процента (3428 единиц) из числа мест размещения относится к субъектам малого предпринимательства, 2,4 процента (85 единиц) – к субъектам среднего предпринимательства и только 2,2 процентов (78 единиц) относится к крупным организациям.

Распределение мест размещения Республики Казахстан по категориям отражено на рисунке 1.

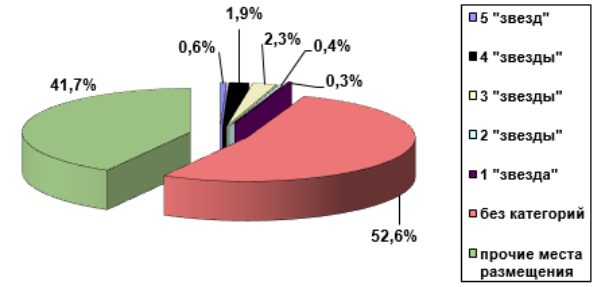

Рисунок 1 - Распределение мест размещения РК
по уровню комфортности, 2019 год
Примечание: составлено по источнику [2,3]

Наибольшее количество предприятий гостиничного хозяйства находятся в городской местности – 56,4%, остальные 43,6% – в сельской местности. Общий фонд мест размещения в республике составляет 75913 номеров (темп прироста по отношению к предыдущему периоду +5,5%), в том числе класса «люкс» – 10167 (+3,2%). Единовременная вместимость составляет 181201 койко-мест (+5,5% по отношению к 2019 году).

Прирост туристов и других посетителей в республику всегда влияет на деятельность гостиниц. Увеличение туристских потоков привело не только к росту числа гостиниц, но и их заполняемости. Следует отметить, что в настоящее время серьезным конкурентом гостиничных предприятий является сектор домашних хозяйств, сдающих в аренду (в том числе приезжающим по служебным и деловым поездкам) меблированные квартиры и коттеджи.

В 2019 году местами размещения обслужено 18,5% нерезидентов. Основная масса приезжающих нерезидентов размещалась в гостиницах Алматы (21,3%), Алматинской области (13,7%), Астаны (13,9%), Карагандинской (4,9%) и Восточно-Казахстанской областей (9,8%). Средняя вместимость одного номера составила 2 человека.

Туристы-нерезиденты предпочитали проживание в 5-звездочных гостиницах -33,7%, в 3-звездочных гостиницах - 18,9% и в 4-звездочных размещалось 16,4% туристов, в местах размещения, не получивших сертификат по присвоению определенной категории,-26,4%, остальные в незначительных долях расселились по другим гостиницам. Туристы-резиденты, предпочитающие останавливаться в гостиницах, расселились преимущественно в гостиницах не имеющих «категорий», - 75,1% и в 3-звездочных - 11,2%, а остальные также в незначительных долях по другим гостиницам.

Наибольший процент заполняемости у гостиничного сектора – 85,9%. Далее следует «предоставление жилья на выходные и прочие периоды краткосрочного проживания» - 13,2% . На третьем месте по заполняемости стоят другие виды жилья – 0,1% и далее «площадки для кемпинга, рекреационные автопарки и трейлерные парки» – 0,8% (рисунок 2).

По итогам 2019 года сутки проживания в гостинице для казахстанцев и гостей РК стоили в среднем 10,4 тыс. тенге, на 10,6% больше, чем годом ранее. Самые высокие цены среди крупных городов и мегаполисов — в Алматы (18,6 тыс. тенге за сутки), Нур-Султане (14,9 тыс. тенге) и Уральске (13,1 тыс. тенге, +7,7%).

Услуги санаториев стоили в среднем 10,1 тыс. тенге за сутки, +3,8% к 2018-му году. Наибольшие цены отмечены в Нур-Султане (14,8 тыс. тенге за сутки, +9,7% за год), Алматы (13,2 тыс. тенге за сутки, +13,3% год-к-году) и Кызылорде (11,3 тенге за сутки, +2,6%).

Объем услуг, оказанный местами размещения, в 2019 году составил 120 527 162,1 тыс. тенге.

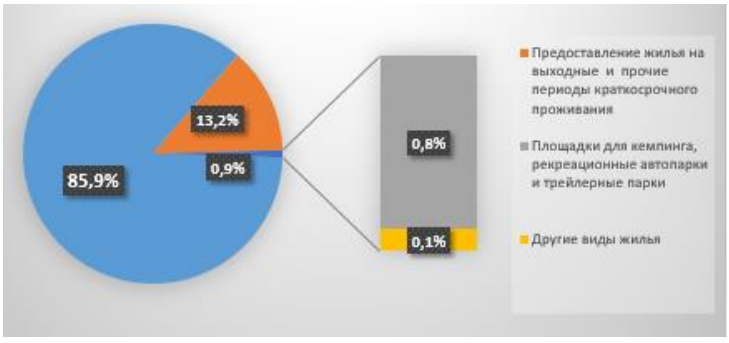

Рисунок 2 - Заполняемость мест размещения РК, 2019 год

Примечание: составлено по источнику [2,3]

В 2019 году основные доходы г по услуге размещения получены от гостиничных комплексов в г. Алматы, г. Нурсултан, Актюбинской, Атырауской, Карагандинской, Мангистауской, Павлодарской, Северо-Казахстанской, Туркестанской областях.

Эффективному развитию туризма препятствуют отсутствие некоммерческой рекламы страны за рубежом, а также неразвитость инфраструктуры и гостиничного сервиса, низкое качество предоставляемых населению туристских услуг. Необходимы радикальные меры для того, чтобы переломить существующие негативные тенденции в сфере отечественного туристского рынка и изменить структуру и масштабы туризма в пользу внутреннего и въездного. Необходима серьезная работа по улучшению:

- сервиса сферы обслуживания;
- качества и пропускной способности дорог;
- сервиса технического обслуживания транспортных средств;
- развития материально-технической базы туристических предприятий и гостиничного хозяйства;
- качества обслуживания на туристических базах, в гостиницах, ресторанах;
- расширения программ культурных и спортивных мероприятий, развлекательных шоу.

Сектор туризма представляет собой существенный недоиспользованный национальный ресурс, который должен стать не только рентабельным, но и стать существенным источником доходной части казахстанской экономики.

Не вызывает сомнений то, что рынок услуг напрямую зависит от общих экономических показателей развития страны. Платежеспособность и менталитет населения Казахстана так же являются существенными факторами, которые определяют уровень расходов, предназначенных на питание в кафе, ресторанах и т.д., то есть вне дома. Житель РК в благоприятных условиях ежегодно тратил на рестораны всего 18 долларов (данные Euromonitor, 2010 год), что в десятки, а то и сотни раз меньше, чем тратят, например, средний европеец или американец.

Самая большая доля затрат на общественное питание и гостиницы в структуре расходов семей в 2020 году наблюдалась в США 19,2%, Греции – 11,1%, Швейцария – 11%, немногим менее 10% расходов приходится на эту статью у жителей Испании.

Индустрия туризма занимает важное место в экономике большинства стран, ее доля в ВВП зарубежных стран составляет от 10 до 80 процентов. Но для этого нужна инфраструктура – гостиницы, транспорт и общепит.

Гостиницы и предприятия общественного питания считаются наиболее сложными типами предприятий сервиса, поскольку здесь требуется не только спланированная организация деятельности по качеству обустроенности, но и организация работы персонала, особое умение создать исключительную атмосферу заведения со своими традициями и индивидуальным стилем, приятную и комфортную для посетителей. Без этого условия невозможно будет достичь формирования лояльности клиентов, что является важнейшей целью гостинично-ресторанного бизнеса. К основным тенденциям развития предприятий индустрии гостеприимства в Казахстане, оформившимся достаточно четко только в последние десятилетия можно отнести следующие:

-углубление специализации гостиничного и ресторанного предложения;

-образование международных гостиничных и ресторанных путей;

-развитие сети малых предприятий;

-внедрение в индустрию гостеприимства новых компьютерных технологий.

Таким образом, чтобы успешно работать в сфере гостиничного и ресторанного бизнеса, профессионалам необходимо уметь быстро реагировать на постоянно изменяющуюся ситуацию на рынке и принимать оптимальные решения, базирующиеся на стратегии управления, которая предполагает постоянное внедрение инноваций.

Список литературы:

1. Загирова, М. С. Современные форматы предприятий общественного питания / М. С. Загирова, З. У. Абасова. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. - 2020. - № 16 (306). - С. 237-239. - URL: https://moluch.ru/archive/306/69027/ (дата обращения: 10.06.2021

2. Морозов М.А. Экономика туризма: учебник/ М.А.Морозов, Н.С.Морозова, Г.А. Карпова, Л.В.Хорева. - М.: Федеральное агентство по туризму, 2014. - 320 с.

3. Туризм Казахстана / Статистический сборник на казахском и русском языках. - Нұр-Сұлтан, 2020. - 99 с.

УДК: 338.48:908

Наурызбаева А. А., к. э. н., доцент
Таразский региональный университет им.М. Х. Дулати,
г. Тараз, Республика Казахстан

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПОЛОЖИТЕЛЬНЫХ ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация. В данной статье рассматривается важность положительного имиджа стран перед иностранными туристами и предпосылки развития туристской отрасли в целом как мировой, так и отечественной. В Казахстане необходимо активное внедрение проектов по развитию туризма, учитывая богатое природное и культурно-историческое наследие страны Основу для устойчивого развития въездного и внутреннего туризма послужат маркетинговые исследования потенциала регионов страны Для

привлечения туристов в Казахстан необходима целенаправленная маркетинговая политика государства. Выход на международные туристские рынки-главные приоритетные задачи, которые должны быть решены в обозримом будущем.

Ключевые слова: туризм, имидж, экономика, экология, товары, инфраструктура, инвестиции, глобализация, международный туризм, услуга, товары, стратегия, индустрия, капитал.

Положительные тенденции территории или конкретной страны формируется под влиянием различных факторов: уровень экономического развития, степень развития инфраструктуры, транспорта, деятельности, наличие рекреационных ресурсов. Экологическая составляющая территории, а также ее общая инвестиционная привлекательность. Большее влияние на формирование положительного имиджа территории оказывает общее состояние экономики и уровень развития инфраструктуры и услуг.

В последние годы важное место в развитии в разных странах занимает индустрия туризма, применение которой позволяет улучшить всю национальную экономику страны. Во многих странах туризм играет важную роль в формировании валового внутреннего продукта (ВВП), создании дополнительных рабочих мест и занятости населения, активизации внешнеторгового баланса. Туризм служит своеобразным катализатором социально-экономического развития экономики, таких как транспорт и связь, строительство, сельское хозяйство, производство товаров народного потребления и др.

Маркетинг образа территории является более дешевым методом по сравнению с другими стратегиями, поскольку не требует кардинального изменения инфраструктуры, а концентрирует усилия на улучшении коммуникативных аспектов, информации, что приводит к формированию конкретных фактов привлекательности. Объем затрат на осуществление имиджевого маркетинга зависит от созданного имиджа территории. Если она изначально положительная (Венеция, Санкт-Петербург, они в основном связаны с ценным историческим прошлым и архитектурной экзотикой), то на ее основе необходимо составить только самый интересный и информативный маршрут. С другой стороны, чем лучше имидж территории, тем больше предложений можно сделать, тем выразительнее образ территории для посетившего ее туриста. Если имидж территории плохо просматривается в глазах иностранцев, например, Туркестанской области, то необходимо приложить больше усилий к размещению информационных потоков, рекламы, территории, требующей определенного объема инвестиций.

Страны мира давно поняли, что инвестиции в туризм-это очень прибыльный бизнес. Например, для американцев каждый доллар, вложенный в туриндустрию, приносит 7$ дохода каждый год. Даже Монголия ежегодно выделяет 750 тысяч долларов на рекламу турпродукта. Финансирование мероприятий по туристской деятельности в Республике Казахстан составляет около 5% от дохода от деятельности турфирм.

Для проведения масштабных маркетинговых исследований в сфере казахстанского туризма и определения туристского потенциала страны Правительство Республики Казахстан привлекло международную консалтинговую компанию «IPK International». На эти цели из республиканского бюджета выделено 80 миллионов тенге. На первом этапе исследования эксперты компании «IPK International " проведут анализ, изучат туристический потенциал пяти наиболее привлекательных для туризма регионов республики, изучат международный спрос на туристский продукт с его характеристиками. Казахстан может предложить до 2020 года, чтобы найти своих клиентов на мировом рынке.

Второй этап исследования должен проводиться за рубежом с целью изучения интереса иностранных туристов и компаний к объектам внутреннего туризма [1].

Исследование проводилось для получения информации о международном спросе на предлагаемую продукцию и проводилось по результатам 10 000 опросов населения Франции, Германии, Великобритании, Японии и Южной Кореи. В каждой стране проведены беседы с 10 туроператорами, которые были выбраны по критерию: продают ли они туристический продукт в Казахстане или у них есть клиенты, которые хотят посетить Казахстан.

Основные цели этого проекта:

- Исследование потенциального спроса на туристский продукт в Казахстане;

- Исследование потенциальных поставок действующего туристского продукта Казахстана;
- Анализ потенциальных каналов распределения туристского продукта Казахстана;
- Разработка стратегии развития индустрии туризма в Казахстане.

Казахстан мало известен в мире как туристический регион, но его Земли связывают Китай и Европу, которые на протяжении веков были свидетелями многих исторических событий на Великом Шелковом пути. Создание привлекательного туристского имиджа Казахстана требует соответствующего масштабного комплекса мер.

Главным имиджевым событием должно стать участие туристских фирм и агентств Казахстана в международных туристских выставках, ярмарках и конференциях, в том числе проводимых через ВТО, а также организация подобных мероприятий на своей территории. Важно развивать конгресс-туризм, способствующий превращению Казахстана в Центр социальных и культурных событий Евразии.

Для привлечения туристов в Казахстан необходима целенаправленная маркетинговая политика государства. Это, прежде всего, пропаганда страны через посольства, выставки, организация туров для иностранных журналистов и крупных туроператоров, граждане которых в основном приезжают в Казахстан. За последнее десятилетие география путешествий казахстанцев значительно расширилась, а маршруты Великого Шелкового пути традиционно представляют большой интерес во всем мире.

Статистика туризма показывает, что в последнее время в Европе наблюдается тенденция развития такого вида туризма, как посещение городов, – городского туризма, этот вид путешествий является крупным сегментом международного туризма.

Если раньше поездки были строго разделены на деловые, выходные и лечебные, религиозные и т.д., то теперь, как показывают исследования, эти линии постепенно начинают размываться. Сегодня человек, который находится в командировке, может продлить свое пребывание, чтобы продолжить изучение достопримечательностей города или страны.

Существует слияние целей посещения, смешение и во многих местах формируется представление о городском туризме. Например, на Мальдивских островах выручка от этого составляет почти 85% ВВП (в этом регионе важным фактором развития туризма является активная международная торговля), в Республике Казахстан (для сравнения) – менее 0,8%. Но это не просто опустошение кошелька туриста-это целый сплав наук, так сказать, психологии, маркетинга, услуг, рекламы, медицины, конкуренции.

Мировой туризм учитывает все-от географических предпочтений потенциального путешественника до его любимой зубной щетки. Мировой туризм заинтересован в расширении за счет экзотических стран, где массовый поток туристов еще не состоялся [2].

Если провести обзор различных видов туризма и попытаться оценить его влияние на различные отрасли экономики, то в Казахстане приоритет отдается активным видам экологического, культурного, образовательного, оздоровительного и туризма, по развитию горнолыжных курортов, водного туризма, альпинизма...

Можно покататься на лошадях в горах, прогуляться пешком, покататься на водных рафтингах. Флора и фауна позволяют развивать все виды экологического туризма, особенно в национальных природных парках, где в республике много животных и птиц, занесенных в Красную книгу. Можно выделить и культурно-просветительский туризм.

На территории страны открываются многочисленные архитектурные, исторические и археологические памятники, которые интересуют не только ученых. Именно в нашей стране находится вторая Мекка мира – город Туркестан в Южном Казахстане.

Географическое положение Казахстана, связывающее Восток и Запад, его динамичное экономическое развитие, политическая стабильность вселяют надежду на то, что в ближайшее время наша страна станет одной из самых посещаемых стран мира, поскольку, наряду с вышесказанным, основной туристский продукт – это гостеприимство, самобытность и мир казахского народа.

Таким образом, создание в сознании потенциальных туристов позитивного и привлекательного имиджа Казахстана как страны туризма, реализация мер по продвижению туристского потенциала Казахстана на мировом туристском рынке, а также оказание помощи

казахстанским поставщикам туристских услуг. Выход на международные туристские рынки-главные приоритетные задачи, которые должны быть решены в обозримом будущем.

Туризм в настоящее время является одной из самых успешных профессий в мире. Около 19% мирового капитала приходится на сферу туризма. Туристическая отрасль-самая прогрессивная индустрия, уверенно развивающаяся на третьем месте после экспорта нефти, нефтепродуктов и автомобилей по этим показателям.

По мнению экспертов, в 2025 году туризм должен стоять на первом месте, а каждый пятый трудоспособный человек в мире будет обеспечен работой в этой сфере экономики.

Список литературы:

1. Дуйсенбаев А. А. Майлыбек И. Н. Основы и особенности туристской индустрии, Алматы, 2020 - 254 с.

2.Официальные данные Управления туризма Министерства спорта и туризма Республики Казахстан за 2020 год – 587с.

ӘОЖ 338.484.6

Рахметова С. Р., магистр, оқытушы
Қазақ технология және бизнес университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы

ТУРИЗМ ДАМУЫНДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ РӨЛІ

Аңдатпа. Бұл мақалада Қазақстан Республикасының туризм саласындағы цифрлық экономиканың рөлі талқыланады. Қазіргі уақытта технологияның дамуымен цифрлық деректер түрінде ұсынылған ақпарат негізгі фактор болып табылады. Қазіргі таңда цифрлық экономика әртүрлі қызмет салаларындағы кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру құралына айналуда.Цифрлық технологиялардың дамуы адамзат үшін прогресстің жаңа көкжиектерін ашады. Қазіргі уақытта әлем Төртінші өнеркәсіптік революцияға («Индустрия 4.0») өтуде. Бұл өндірісті автоматтандыру мен роботтандыру, жасанды интеллектті кеңінен қолдану, экономиканың барлық саласына цифрлық технологияларды енгізу деген сөз. «Индустрия 4.0» сан алуан салаларға инновацияларды енгізуге және дамуға әкелетін технологиялықцифрландыру және цифрлық экономиканы құру. Қазақстанда да тұрақты АКТ инфрақұрылымын құру мәселесін күн тәртібіне шығаруда. Тұрақты технологиялық базаны жаңғырту және жаңа технологиялық инфрақұрылым салу халықаралық байланыс қызметтерін жақсарту.

Кілт сөздер: цифрлық экономика,цифрлық проект,жасанды интеллект, блокчейн, туристік бизнесті цифрландыру,заманауи технологиялар.

Цифрлық экономиканың негізгі ресурсы туризм инфрақұрылымының өзгеруіне әкелетін ақпарат болып табылады. Цифрлық экономиканың негізгі инфрақұрылымдық элементтері ақпараттық инфрақұрылым және ақпараттық қауіпсіздік болып табылады.Цифрлық экономиканың әдеттегіден басты айырмашылығы – цифрлық экономикада ресурстардың басымдылығы туризм индустриясы үшін де маңызды фактор болып табылады, өйткені бұл саладағы ақпарат өндірістің негізгі элементі болып табылады. Туризм индустриясы цифрлық технологияларды белсенді енгізуге және пайдалануға бағытталған. Көптеген кәсіпорындар турларды онлайн брондау жүйесін, электронды коммерцияны және т.б. кіретін цифрлық экономиканы дамыту парадигмасына сәйкес өздерінің бизнес-процестерін қайта құру. Осылайша, бүгінгі таңда туризм индустриясы деп айтуға болады цифрлық экономикада дамуын жалғастыруда, бұл нарықтық экономиканың ең ауыр жағдайында бұл салаға кез келген өзгерістерге икемді болуға айтарлықтай мүмкіндік береді, бұл цифрлық технологиялардың дамып келе жатқан әлеміндегі бәсекеге қабілеттілік деңгейін айтарлықтай арттырады [1].

Ұлттық цифрлық стратегияларды жүзеге асырудағы үздіксіз ілгерілеушілікке қарамастан, барлық елдер цифрлық экономикаға көшудегі әрекеттерді үйлестіру және біріктіру үшін байыпты күш салуы керек.Цифрлық экономика әртүрлі салаларда белсенді түрде

енгізілуде.Цифрлық экономиканың платформасы ретінде әрекет ететін соңғы цифрлық технологияларға мыналар жатады:

– үлкен деректер технологиялары (Big Data);

Ғылыми мұра No 44 (2020 ж.) 23

– бұлттық қызметтер;

– Заттар интернеті (Internet of Things –IoT), соның ішінде өнеркәсіптік заттар интернеті (IIoT –Заттардың өнеркәсіптік интернеті); – нейрондық желілер (жасанды интеллект);

- ақылды технологиялар;

– орналастыру технологиялары;

– 3D басып шығару;

- Виртуалды шындық;

- Веб-сайттар мен мобильді құрылғылар;

- GPS оқулықтары GPS технологиясы;

– смарт сенсорлар және т.б.

Жасанды интеллект технологиясы (нейрондық желілер) инновациялық тәжірибеге бағытталған технологиялардың негізіне айналған тану және болжау мәселелерін шешуді қамтамасыз етеді. Көліктік қауіпсіздік жүйелеріндегі адамды анықтау үшін машиналық көру технологиялары немесе бет биометриясы деп аталады.оқиғалар кезінде және т.б. Қонақ үй және мейрамхана бизнесінде осындай технологиялар негізінде белгілі бір қонаққа бағытталған мақсатты жарнама жасалады. Интернет заттары арнайы сенсорлар арқылы қамтамасыз ететін көптеген технологияларды біріктіреді. Нақты уақыт режимінде процестерді қашықтан бақылауды, басқаруды және басқаруды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін кез келген құрылғылардың (заттардың) интернетке қосылуы.Ақылды үй» технологиялары конак үй бизнесінде белсенді түрде қолданылады.Цифрлық экономика негізінен улкен деректерді өңдеу және блокчейн технологиясына бағытталған. Блокчейн (блокчейн транзакциясы) орталықтандырылмаған таратылған деректер қоры болып табылады, оның басты ерекшелігі орталықтандырылған басқаруды қажет етпейді және деректерді өңдеудің жоғары деңгейін қамтамасыз етеді. Келесі 5-10 ішінде блокчейн технологиясыжылдар туризм индустриясын түбегейлі өзгертуі мүмкін. Болашақта блокчейн тұтынушыға өндірушімен тікелей жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Айта кету керек, біз үнемі кеңейтілген тізбекке негізделген таратылған деректер қоры технологиясы туралы айтып отырмызжазбалар және ақпаратты бұрмалауға, қайта қарауға, бұрмалауға және ұрлауға төзімді. Бастапқыда ол криптовалюта нарықтары үшін әзірленді, бірақ кейінірек басқа салаларда қолданыла бастады. Қазіргі уақытта жасалып жатқан технологиялар 5- 10 жыл туризм нарығын түбегейлі өзгертеді. Барлық делдалдар нарықтан шыға алады, ал туристік өнім жақсырақ және қолжетімді болады, туристік қызмет көрсетушілердің жауапкершілігі артады. Бұл үрдіс жоқөкілдерін, ең алдымен туристік агенттіктерді алаңдатпауы мүмкін. Осылайша, бүгінгі таңда біз көріп отырған тенденциялардың бірі – клиент үшін күресте туристік қызмет көрсетушілер мен туроператорлар арасындағы мүдделер қақтығысының ашық көрінісі. Бүгінгі таңда туристік қызмет провайдерлері туроператорлар мен турагенттерге қарсы осындай жағымсыз шараларды қолданады.Блокчейн (ағылш. blockchain немесе blockchain - блоктар тізбегі) - ақпаратты қамтитын белгілі бір ережелерге сәйкес салынған блоктардың үздіксіз дәйекті тізбегі (байланыстырылған тізім).Көбінесе блоктық тізбектердің көшірмелері әртүрлі компьютерлерде сақталады және тәуелсіз (өте параллель) өңделеді:

- тарату шығындарын азайту мақсатында авиакомпаниялардың агенттік комиссияларды жоюы;

- тікелей брондау тартымдылығын арттыратын клиенттерге арналған адалдық бағдарламалары

- әуе компанияларының веб-сайттарындағы бағалар көбінесе блок-чартерлік бағалардан төмен болады» [2].

Блокчейн технологиясы транзакциялардың сенімділігін бұрмалауға болмайтын арнайы математикалық алгоритм негізінде пайдаланушылардың өздері жүргізетін өзін-өзі басқаратын дерекқорды жүзеге асырады. Блокчейн технологиясы деректерді қорғаудың жоғары деңгейімен және бір көзден бақылаудың жоқтығымен сипатталатындықтан, оны үлкен көлемдегі

ақпаратты сақтау мен өңдеуді қажет ететін қызметтің кез келген дерлік саласында қолдануға болады. Келесі мәселелерді шешу қажет [3]:

– бүкіл ел бойынша Интернетке барлық жерде қолжетімділікті қамтамасыз ету;

- өңделетін ақпарат көлемін ұлғайту перспективасын ескере отырып, мәліметтерді өңдеу орталықтарын салу;

– деректерді өңдеуге арналған цифрлық платформаларды қалыптастыру.

«Елдің цифрлық экономикасы» бағдарламасын іске асырудың жол картасына сәйкес тиісті инфрақұрылымды қалыптастыруға болады:

- спутниктік және жерүсті байланыс желілерінің арқасында Республика бойынша сенімді байланысты қамтамасыз ететін гибридті байланыс жүйесін құру;

– 5G/IMT-2020 желілерін құру және дамыту;

– деректерді сақтау және өңдеу инфрақұрылымын құру және дамыту;

– қозғалыстағы объектілер туралы ақпаратты қоса алғанда, кеңістіктік деректерді жинау, сақтау және өңдеу инфрақұрылымын құру;

– экономиканың негізгі секторларында цифрлық инфрақұрылымдық платформаларды енгізу;

- мемлекеттік және жергілікті координаттар жүйелерін орнату, нақтылау және тарату үшін бірыңғай геодезиялық инфрақұрылым құру;

– Бірыңғай электронды картографиялық базаны (БЭК) және БЭК жүргізудің мемлекеттік ақпараттық жүйесін құру;

– олардың жұмысының тұрақтылығын, қауіпсіздігін және экономикалық тиімділігін қамтамасыз ететін мәліметтерді өңдеу орталықтарын (ДӨО) сертификаттау жүйесін құру [3].

Цифрлық экономиканың дамуы экономикалық қызметтің көптеген түрлерін, соның ішінде туризмді инфрақұрылымдық қамтамасыз етуді түбегейлі өзгертеді, ақпараттық компоненттің маңыздылығын арттырады. Сандық экономика ірі өңдеу идеологиясына негізделгендіктенақпарат массивтері, демек, ақпараттың үлкен көлемін қауіпсіз, сенімді, ұзақ сақтаудың жоғары технологиялық жүйесі, сондай-ақ олардың қауіпсіздігін қамтамасыз ететін ішкі жүйе ерекше маңызға ие болады. Мобильді технологиялар мен қосымшалар белсенді түрде дамиды,әуе билеттерін сатып алу, қонақүйді брондау, жердегі навигация, туристік көрікті жерлер туралы бастапқы ақпаратты, орналастыру орындарының, мейрамханалардың рейтингтерін және т.б. қамтамасыз ететін кең ауқымды функционалдылықты қамтамасыз ететін саяхатшыларға арналған. [2]. Туристік қызметті қамтамасыз етумен байланысты институционалдық инфрақұрылым өзгерістерге ұшырайды. Цифрлық экономика желілік компаниялар мен кәсіпорындардың жаңа нысандарын құруға мүмкіндік беретін тәуекел индустрия.

Кадрлық инфрақұрылым маңызды өзгерістерге ұшырайды, бұл туризм индустриясы қызметкерлері арасында функционалдық міндеттерді орындау үшін өте қажет болатын жаңа ақпараттық-коммуникациялық құзыреттердің қалыптасуымен және дамуымен байланысты.

- мемлекеттік және жергілікті координаттар жүйелерін орнату, нақтылау және тарату үшін бірыңғай геодезиялық инфрақұрылым құру;

– Бірыңғай электронды картографиялық базаны (БЭК) және БЭК жүргізудің мемлекеттік ақпараттық жүйесін құру;

– олардың жұмысының тұрақтылығын, қауіпсіздігін және экономикалық тиімділігін қамтамасыз ететін мәліметтерді өңдеу орталықтарын (ДӨО) сертификаттау жүйесін құру [3].

Цифрлық экономиканың дамуы көптеген инфрақұрылымдық қолдауды түбегейлі өзгертедіэкономикалық қызмет түрлері, соның ішінде туризм, ақпараттық құрамдастың маңыздылығын арттыру. Сандық экономика ірі өңдеу идеологиясына негізделгендіктен цифрлық экономика жағдайында қоғамдық өмір мен туристік қызмет барған сайын технологиялық тұрғыдан жетілдіріліп, әлемдік туризм саласында бірыңғай ақпараттық кеңістік құрылып, жаңа қағидаттар мен ақпараттық қамтамасыз ету және туризмді басқару қалыптасуда.

Бұл цифрлық технологиялардың дамуы, әлемдегі бәсекеге қабілеттілік деңгейін айтарлықтай арттырады.Сондай-ақ, жыл сайын Қазақстан нарығында туризм индустриясының дамуы байқалады, бұл өз кезегінде айтарлықтай үлесті алады. Kayak сияқты пайдаланушылардың әртүрлі сұрақтарына жауап беру - чат-бот саяхатшыларға әуе билеттерін сатып алу бойынша ұсыныстар мен кеңестер береді, пайдаланушының қолжетімді бюджетін

ескере отырып, қалаған орындардағы көрікті жерлерге баруға кеңес береді [3]. Дегенмен, GPS оқулықтары GPS технологиясына қатысты көптеген құрылғылар мен мобильді құрылғылар,AXSmap – мүгедектер арбасын қолданатындарға арналған қолданба. AXS картасы – мейрамханалар, қонақ үйлер, сауда орталықтары және т.б. сияқты қоғамдық орындардағы мүгедектер арбасына арналған пандустар мен демалыс орындары туралы ақпарат беретін краудсорсинг картасы,веб-сайттар мен мобильді қосымшалар,виртуалды шындық т.б. мобильді қосымшаларды пайдалану туристік кәсіпорындардың жұмысын айтарлықтай жеңілдетеді.

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасында туризм саласында да жаңа цифрализация қарқынды дамып келеді. Атап, айтқанда «Атамекен» ҰКП алаңында «Kazakh Tourism» ҰК» АҚ, ҚР МКС және туристік қоғамдастықпен бірге туризм саласының цифрлық жобалар жасалды. Бірқатар цифрлық жобаларды (Kazakhstan.travel, E-Qonaq, Tourismonline.kz, ішкі туризмнің онлайн академиясы, ViewProject, TourStat және т.б.) «Kazakh Tourism» ҰК» АҚ басқарушы директоры Талғат Аманбаев таныстырып,жаңа бастамалар ұсынылды: гидтерді цифрландыру, «Шағым» шағымдар қызметі, субсидия алуға өтініш берудің электронды жүйесі және т.б.

Сандық платформалардың кейбір аспектілерін жақсарту үшін туристік нарық басқа ұсыныстар мен ескертулер берді:

- e-Shagym-ті TripAdvisor сияқты басқа ірі цифрлық қызметтермен біріктіру қажеттілігі;Сандық платформалардың кейбір аспектілерін жақсарту үшін туристік нарық басқа ұсыныстар мен ескертулер берді:
- e-Shagym-ті TripAdvisor сияқты басқа ірі цифрлық қызметтермен біріктіру қажеттілігі;
- гидтерді цифрландыру жобасын пысықтау қажеттігі туралы;
- туристік картаға жаңа маршруттарды онлайн қосу туралы;
- ViewProject әлеуметтендіру бойынша, Туризм онлайн және т.б.

Сонымен қатар, келушілерге E-Qonaq цифрлық жүйесі таныстырылды «Туризм саласының сапасын түсіну үшін турист туралы ақпараттың болуы өте маңызды. Бұл оның әдеттері, қайда келеді, қанша тұрады, қай елден келеді. Статистикаға сүйенсек, бүгінгі күні қонақүйлердің орташа толуы 25% құрайды (пандемия кезінде). Халықаралық тәжірибе көрсетіп отырғандай, қонақүйлердің 30%-дан төмен толуы шығын шегіне жетеді және қонақүй жұмыс істей алмайды», - деп түсіндірді Ержан Еркінбаев.«Қазір турист қонақүйге келеді, оны осы бағдарлама бойынша жөндейді. Турист келгенін, қайдан келгенін түсінеміз. Бұл жүйе бүкіл әлемде жұмыс істейді. Пилоттық режимдегі E-Qonaq жүйесі өте оң нәтиже көрсетті. Бүгінде топтастыру болуы үшін құқық қорғау органдарымен пысықталуда. Әрине, бағдарлама барлық деңгейде – заңнамалық және салалық деңгейде мойындалуы үшін заңнамалық салада да жұмыс істеп жатырмыз», – деді Ақтоты Райымқұлова.2020 жылдың қазан айынан бастап, карантиндік шектеулерге, пандемияға қарамастан, ол белгілі бір мөлшерде қонақүйлерде, қонақ үйлерде, хостелдерде сынақтан өтті. 15 маусымдағы жағдай бойынша E-Qonaq бағдарламасы 383 қонақ үй, қонақ үй және хостелде жүзеге асырылып, өте жақсы нәтиже көрсетуде.

Біріншіден, біз туристік ағындарымыздың қозғалысын түсінеміз. Осы бағдарлама бойынша бүгінге дейін 22 мыңға жуық турист тіркелген. Біз туристтің қандай деңгейде екенін, қандай қонақүйлерге келетінін түсінеміз. Біз туристерді ерекше қызықтыратын жерлерді түсінеміз, сонымен қатар олардыңқозғалыс», - деді Мәдениет министрлігінің басшысы елордадағы қонақүйде журналистермен кездесу барысында. Ержан Еркінбаев шетелдік туристердің деректерін енгізуде қонақүй жұмысшылары кездесетін қиындықтарды да санамалап берді. «Бұл іс жүзінде қалай болады? Қонақ үй бұл шетелдіктер туралы қағаз деректерін жинап, мөртаңбаларды басып, бланкілерді толтырып, көші-қон бөліміне физикалық түрде апарып, бәрін тапсырады. Процедура күрделі. Қонақ үйдегі қабылдаушы ЭСҚ коды бар көші-қон жүйесіне кіреді және қонақты қолмен енгізеді және келген қонақты қолмен толтыру жүргізеді. Біріншіден, ұзақ уақыт бойы, екіншіден, қабылдау қызметкерлері өзгереді және тек өздерінің жеке кілтімен кіре алады. Біздің әзірлеуіміз бен ҰҚК мен Ішкі істер министрлігіндегі әріптестеріміздің бастамасымен E-Qonaq платформасы екінші функцияны орындай алады. Қонақ үйге келген қонақ «тіркеу» жасайды, ал қонақүй пайдаланатын деректер автоматты түрде қауіпсіздік қызметінің дерекқорына жіберіледі», - деп түсіндірді спикер. «Kazakh Tourism» төрағасының айтуынша, ұлттық компания жыл соңына дейін қонақүйлер санын

ұлғайтуды көздеп отыр.Ұлттық компания жыл соңына дейін жүйемен жабдықталған қонақүйлер санын 600-ге жеткізуді көздеп отыр. Сондай-ақ қазіргі уақытта қонақтарға ыңғайлы болу үшін E-Qonaq бағдарламасы Ashyq қосымшасымен біріктіріліп жатқанын атап өтті.

eQonaq» туристік есептің бірыңғай ақпараттық жүйесі болып табылады. eQonaq хосттардан деректерді жинайды және өңдейді, туристік ағынның талдауын және көші-қонды бақылауды жүзеге асырады. Жүйе жасайдықолайлы туристік климат (Мемлекеттік бағдарламаның № 4 тапсырмасы), шетел азаматтарын тіркеу тәртібін жеңілдету арқылы туристік қызметтерді көрсету сапасын және мемлекеттің қауіпсіздік деңгейін жоғарылатады. Туризмді дамытудың 2019-2025 жылдарға арналған бағдарламасын іске асыру Ішкі істер министрлігі мен Ұлттық қауіпсіздік комитетінің көмегімен Мәдениет және спорт министрлігімен жүзеге асырылуда

Әдебиеттер тізімі:

1. Хасаншин И.А. и др. Цифровая экономика / Учебник для вузов. 2019 - 288 с.
2. Евтянова Д.В., Тиранова М.В. Цифровая экономика как механизм эффективной экологической и экономической политики // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ» Том 9, №6 (2017), с.1-9
3. Кешелава А.В. и др. Введение в «Цифровую» экономику. ВНИИГеосистем, 2017. – 28 с.
4. Морозов М.А., Морозова Н.С.Информационные технологии в туристской индустрии. – М.: КНОРУС, 2017. – 276 с.
5. Першина Э. С., Дараган С. В. Индустрия туризма в цифровую эпоху//Индустрия туризма: возможности, приоритеты, проблемы и перспективы, 2016, том 9, №2, с.98- 107.

УДК 338.48

Садыков Ж.А. PhD, доцент
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г.Нур-Султан, Республика Казахстан
Гиззатжанова А.Г. магистр, ст.преп.
Университет «Туран-Астана»
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

ОЦЕНКА ТУРИСТСКИХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ КЛАСТЕРА АСТАНА КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА КАЗАХСТАНА

Аннотация. Как известно, современный туризм – это не что иное как один из важных составляющих экономического пространства для многих стран мира. Все большее число туристскихдестинаций открывается по всему миру, которые инвестируют в туризм, превращая его ключевым двигателем в экономическом и социальном прогрессе в том числе за счет постепенного увеличения количества предприятия. Данное, несомненно, скажется на увеличении работников, задействованных в данной сфере, а также развитии сопутствующих инфраструктурных объектов и превращения отрасли в экспортную продукцию. Мировой туризм за все предыдущие шестьдесят лет демонстрирует устойчивый рост, он заметно диверсифицирован и в настоящее время предстал как один из самых крупных и быстрорастущих отраслей в экономике всего мира.

Ключевые слова: туризм, туристская дестинация, туристская отрасль, инфраструктура, транспорт, кластер, туристские ресурсы, устойчивое развитие.

С большей уверенностью можно ожидать увеличение туристских поступлений на международном уровне в мире до 3,3% ежегодно на период с 2010 по 2030 годы, что позволит добиться 1,8 миллиардов, о чем свидетельствуют данные прогнозного отчета UNWTO «Туризм к 2030 году». Посещение туристами новых мест назначения в вышеуказанный период планируется с плюсом 4,4% ежегодно. Страны с экономикой на уровне развивающихся увеличили рыночную долю, которая в 1980 году составляла 30%, а в 2016 году данный показатель уже соста-

вил 45%. Всего же до 2030 года ожидается ее увеличение до 57%, в суммовом исчислении данный показатель для международных туристов превысит один миллиард долларов США [1].

Наша страна располагает достаточным природным потенциалом, культурным наследием, историческими памятниками, которые кроме всего расположены на казахстанском участке Великого Шелкового пути. Весь туристский потенциал может быть удачно интегрирован на рынок международного туризма, что несомненно скажется положительно на устойчивом развитии всей отрасли вследствие увеличения задействованных работников, доходности отрасли, задействованности других смежных отраслей в туризм и привлечения отечественных и зарубежных инвестиций[2].Тем не менее, Казахстан, имея весь потенциал развития туризма, на сегодня располагает внутренним валовым продуктом все лишь на 1,5% [3].

Проблемы налицо – ограниченная покупательская возможность казахстанцев, отсутствие взаимного согласования интересов между органами государственной власти и частным предпринимательством. Все это сдерживает рост экономики как самой отрасли, так и страны в целом и не способствует тем задачам, которые ежегодно Лидер нации Нурсултан Назарбаев ставит в своих Посланиях, таких как «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» [4], «НурлыЖол – Путь в будущее».

Сегодня наша столица – комфортный город для проживания вот уже почти миллионного количества жителей, где комфортно не только работать и учиться, но так же и отдыхать, чрезвычайно слаженно работает система инженерных коммуникаций. Присутствие здесь большого туристского потенциала, который ежегодно привлекает сюда иностранцев с деловыми поездками, дает возможность на перспективу создать центр международного туризма. Столица, несомненно, сможет предоставить высококачественный сервис, соответствующий международным стандартам.

Столица Нур-Султан (Астана) по праву считается Северной столицей Азии с ее территорией в 722 километров квадратных[5]. Николаенко Т.В понимает под туристским (рекреационным) потенциалом территории всю имеющуюся в наличии совокупность предпосылок к числу которых можно отнести: природные, культурные, исторические, экономические, социальные для создания и развития туристско – рекреационной деятельности на данной территории [6].

Что же касается тех предпосылок, о которых ведет речь автор, то для казахстанского туризма следует уяснить, что он не реализуется в полной мере. В последнем государственном документе Концепция развития туристской отрасли РК до 2023 года отчетливо указывается необходимость создания конкурентоспособного туркомплекса, соответствующего международным стандартам, который включает природный потенциал, всю инфраструктуру туризма, туристские достопримечательности для удовлетворения потребностей в туруслугах как казахстанских туристов, так и приезжих иностранцев [2].

Рассмотрим первую составляющую туристского комплекса г. Нур-Султан – ее природно – климатические условия. Непосредственно город – это приречная равнина и частичная долина реки Есиль. Здесь отсутствуют заметные уклоны и выраженные формы, что характеризует в целом весь территориальный рельеф, его элементы – это большое количество понижений (степные блюдца), которые являются основой формирования местных озер или болот. Столица расположилась в зоне сухих типчаково – ковыльных степей темно – каштановых почв, которые по своему составу неоднородны и комплексны. Такой рельеф распространен практически на две трети территории города, здесь нет заметных уклонов, элементы геоморфологии незаметны и плавно чередуются, при этом равнина имеет слабый наклон к реке Есиль. Астану отличает ее резко континентальный климат, большое количество солнечных дней и чрезвычайно недостаточное количество среднегодовых осадков. Холодная и малоснежная зима по продолжительности может достигать до полугода, а покров снега уже наблюдается в начале ноября месяца. Что же касается солнечных дней, то ежегодная часовая продолжительность в среднем составляет 2200 часов. Лето характеризуется умеренно засушливой и жаркой погодой со средней температурой в плюс 20 градусов.

Таким образом, природно-климатические особенности города во многом определяют возможные направления развития туризма. Особенности столичных климатических условий, в том числе холодная зима во многом способствует развитию здесь зимних видов туризма.

Значимость туризма в развитии и экономическом благосостоянии столицы трудно переоценить. Столица - одна из главных бизнес-дестинаций нашей Республики по таким видам туризма как въездной и внутренний, она так же является местом притяжения туристов со всех регионов страны. Важнейший фактор устойчивого развития туризма в столице – это обеспечение транспортной доступности (accessibility) [7]. В таблице 1 представлен проведенный нами факторный анализ SWOT развития транспортной инфраструктуры г. Астаны.

Таблица 1 - SWOT – Факторный анализ развития транспортной инфраструктуры г.Нур-Султан

Сильные стороны	Слабые стороны
• Высокая плотность и компактность застройки старой части города • Модернизация транспортной системы общественного пользования • Невысокая плата за проезд в транспорте общественного пользования • Государственное финансирование в транспортную инфраструктуру. • Рациональная схема транспортной доступности в местах трудоустройства населения. • Разнополосность в движении общест. транспорта по собственной полосе.	• Превышение сроков амортизации по большей части общественного транспорта • Недостаточный уровень технического характера у автомагистралей и их несоответствие стандартам мирового качества • Проблемы общественного транспорта в "Час Пик" • Низкая осведомленность специалистов транспортной структуры в вопросах общей транспортной устойчивости
Возможности	**Угрозы**
• Обеспечение столицы конкурентоспособным общественным транспортом • Дальнейшее совершенствование схемы городского движения транспорта • Использование инноваций в техническое оснащение дорог в целях сокращения времени простоя транспорта на перекрестках	• Экономический подъем и положительная динамика прибытии казахстанцев в столицу, опережающие мероприятия по планированию и реализации адекватной инфраструктуры • Ежегодное увеличение числа частных автомобилей, вызывающее проявление таких негативных факторов как : транспортные заторы, отсутствие парковочных зон • Недостаточно эффективное распределение и использование бюджетных средства, направляемых на модернизацию и строительство магистралей.
Примечание - Составлен по источнику [7]	

Столица независимого Казахстана расположена в центральной части не только республики, но и Евразийского пространства и может предстать удачным транспортным хабом как железнодорожных, так и автомагистралей. Более того, в перспективе ожидается улучшение позиций столицы и в международном воздушном пространстве, что позволит привлекать и обслуживать возрастающий поток туристов [8]. Сама о себе транспортная инфраструктура – это основополагающий фактор развития не только туристской отрасли в столице, но и обеспечивающим его экономическое процветание в целом, в силу наличия мультипликативного эффекта туристской деятельности. Необходимо отметить, что роли данной инфраструктуры в г. Астане, в настоящее время уделяется повышенное внимание властей, проводится определенная работа по унификации всего столичного транспортного комплекса. Его успешное развитие может стать гарантом ее всеобщей интеграции в мировую транспортнуюсистему в целях совершенствования туристического транзита.

Транспортный комплекс кластераАстана – это прежде всего ж/д транспорт, авто, речной, а так же воздушный виды. Особенность географических условий столицы морю, значительная удаленность городов друг от друга, недостаточная развитость автодорожной инфраструктуры и дороговизна авиабилетов превращают железнодорожный транспорт в основной вид транспортной коммуникации, обслуживающий поток прибывающих в Астану туристов изо всех уголков страны. В дополнение ко всему, в свете претворения в жизнь инициативы Лидера нации Нурсултана Назарбаева по преобразованию Казахстана в крупнейший деловой транзитный региональный хаб, ключевая роль отводится именно железнодорожному транспорту и его инфраструктуре.

Основной проблемой развития данной отрасли является высокий износ железнодорожной инфраструктуры и пассажирских вагонов и несоответствие железнодорожных вокзалов международным стандартам. Одним из приоритетов развития пассажирских перевозок является организация скоростных маршрутов, соединяющих прямыми сообщениями крупнейшие города Республики, что делает возможным краткосрочные визиты в другие города туристов пребывающих в столицу.

Исходя из проведенного исследования по оценке туристских возможностей кластера Астана можно заключить, что в рамках данного кластера имеется значительный потенциал для развития определенных видов туризма, в частности делового (MICE) туризма, в силу наличия объектов, способных обслуживать потоки бизнес - туристов (места размещения, конференц-залы и сооружения, прочие инфраструктурные объекты), а также в силу административного статуса столицы, который обусловливает перспективы развития данного вида туризма; городского рекреационного туризма, в рамках которого в столице функционируют многочисленные спортивные сооружения, театры, музеи и галереи, кроме того в планах развития столицы заложено дальнейшее развитие данного вида туризма посредством открытия дополнительных объектов, способных удовлетворить растущий спрос в данном сегменте; медицинского туризма - благодаря созданному в столице медицинскому кластеру, а также растущему спросу на получение качественных медицинских услуг.

Список литературы:

1. UNWTO Tourism Highlights: 2017 Edition, ISBN (electronic version):978-92-844-1902-9
2. Концепция развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2023 года. Постановление Правительства РК от 30 июня 2017 № 406 http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000406#z10
3. Travel and Tourism economic impact 2017: Kazakhstan, World Travel and Tourism Council, London 2017
4. Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана, 17 января 2014 г. Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее // http://www.akorda.kz/ru/page/page_215750_poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-nazarbaeva-narodu-kazakhstana-17-varya-2014-g
5. Официальный сайт Президента Республики Казахстан http://www.akorda.kz/ru/republic_of_kazakhstan/astana
6. Николаенко Т. В. Рекреационная география. – М.: ВЛАДОС, 2001. – 288 с.
7. Стратегический план устойчивого развития города Астаны до 2030 года от 17 марта 2006 года N 67
8. Государственная программа развития и интеграции инфраструктуры транспортной системы Республики Казахстан до 2020 года от 2014 года № 725

УДК 004.946:069.01

Садыкова Р. К. PhD
Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ VR-ТЕХНОЛОГИЙ В МУЗЕЙНОМ ДЕЛЕ

Аннотация. Актуальность настоящей темы связана с огромным развитием высоких технологий в информационном пространстве, и, как следствие, развитием массовых коммуникаций. Все это, призванное на благо культуры, искусства, эстетики и духовного развития, значительно облегчает диалог между объектом культурной ценности и конечным его потребителем - зрителем. В статье говорится об использовании VR-технологий в различных индустриях. Описывается опыт зарубежных стран в использовании VR-технологий в музейном деле, а также анализируются возможности этой отрасли.

Ключевые слова: виртуальная реальность,панорамного видео и 3D-графики,артефакты, инсталляции,искусственная реальность,VR-квест.

Одним из главных трендов становления информационных технологий считается обширное распространение технологий виртуальной реальности во всевозможные отрасли: игровая индустрия, образование, медицина, туризм, военная промышленность, архитектура и т.д. Так, согласно данным BI Inteligence, с начала 2015 года рост количества устройств виртуальной реальности достигнет 99% в год, что по прогнозу приведет к тому, что к 2020 году объем рынка устройств виртуальной реальности составит около 3 миллиардов долларов [1].

Лидеры IT-компаний, уже готовы вкладывать огромные средства в развитие VR-технологий. Например, генеральный директор Facebook Марк Цукерберг комментирует ситуацию следующим образом: «Я с нетерпением ждал дня, когда мы сможем наконец погрузиться в виртуальную реальность, - и вот этот день настал. Сегодня возможно все». Кроме того, Марк Цукерберг приобрел одну из ключевых компаний на рынке VR-Oculus, которая занимается разработкой шлема виртуальной реальности [2].

Интерес к технологиям виртуальной реальности наблюдается и у потребителей. Данный факт можно проследить по динамике с помощью сервиса GoogleTrends. Так, в период с 2016 по 2017 год количество поисковых запросов «виртуальная реальность» являлось максимальным по сравнению с предыдущими годами и превышало эти показатели более чем в 10 раз [3].

Сегодня технология виртуальной реальности помогает музеям перейти на качественно новый уровень взаимодействия с посетителями. С помощью панорамного видео и 3D-графики каждый желающий получает возможность увидеть закрытые для посещения архивы музеев, утерянные экспонаты или реконструированные исторические памятники. Кроме того, виртуальная реальность – это отличный способ посетить удаленные архитектурные объекты и выставочные залы в любой точке земного шара.

Музеи в наше время являются закрытой, консервативной бюрократизированной структурой, функции которого сохраняются практически неизменными на протяжении длительного периода существования. Технологические инновации, внедряемые в различные сферы жизни общества, находят свое отражение в культуре, а значит должны и могут быть внедрены в музейную отрасль как культурный объект, который требует модернизации. Это объясняет рост научных работ, посвященных необходимости преобразования музейной деятельности во избежание потери общественной значимости этого культурного феномена. Для преобразования музейной деятельности предлагается внедрить VR-технологии.

Актуальность настоящей темы связана с огромным развитием высоких технологий в информационном пространстве, и, как следствие, развитием массовых коммуникаций. Все это, призванное на благо культуры, искусства, эстетики и духовного развития, значительно облегчает диалог между объектом культурной ценности и конечным его потребителем - зрителем.

В последние десятилетия участились случаи планомерного уничтожения материальной культурной базы того или иного народа, на основе которой формируется его культурнаясамоидентичность. И поэтому развитие VR технологий позволят на основе фото-, видео- и других документов достоверно и детально воспроизвести уничтоженные артефакты, инсталляции и т.д.

Виртуальная реальность (англ. virtualreality) – совокупность технологий, с помощью которых можно создать искусственный мир, физически не существующий, но ощущаемый органами чувств в реальном времени с законами физики. Виртуальные объекты и субъекты, созданные техническими средствами, влияют на человека через его ощущения обоняние, чувство равновесия и положения в пространстве, осязание, зрение и слух [4].

На данный момент существует несколько видов виртуальной реальности:

1. VR с эффектом полного погружения. Самый сложный вариант создания виртуальной реальности, который требует специального оборудования. Мощный компьютер, который позволит оперативно реагировать и выдавать ответную реакцию окружения на действия пользователя. Именно так создается наиболее правдоподобная симуляция окружения и его детализация.

2. VR без погружения. Не всем людям необходимо полное погружение в альтернативную реальность. Примером могут стать 3D-проекты, транслируемые на широкоформатный экран, или объёмные реконструкции каких-либо объектов для большей визуализации. Несмотря на то что такие вещи не соответствуют стандартам виртуальной реальности в полной мере, они все

же дают возможность более глубоко оценить моделируемое пространство, в отличие от привычных средств мультимедиа.

3. VR с совместной инфраструктурой. Это определённые симуляции некоего мира, которым для полноты картины не хватает только эффекта присутствия. Они не дают возможности полного погружения, но имеют хорошие возможности взаимодействия с другими участниками процесса. Стоит отметить, что последняя характеристика не всегда качественно реализована в продуктах с полным погружением. Примером такой VR может стать всем известная игра Minecraft. Создание виртуальных миров находит свою реализацию не только в играх, но и в организации рабочего процесса или учебного пространства.

4. Искусственная реальность на базе интернет-технологий. Это направление создания виртуальной реальности в сети на основе специальной технологии, подобной HTML [5].

Сегодня главным трендом становления информационных технологий считается обширное распространение технологий виртуальной реальности во всевозможные сферы деятельности: игровая индустрия, образование, промышленность, авиация, маркетинг, архитектура, туристическая индустрия и т.д.

Таблица 1 - Отечественные разработчики виртуальной реальности

Компания-разработчик	Направление	Опыт разработки	Оборудование
AVRGroup (г. Астана)	VR\AR	Агропромышленность, фармацевтика, искусство и культура, туризм, коммуникация, event-агентство.	Samsung VR Gear, Microsoft Hololens
VR Quest (г.Алматы)	VR	Игровая индустрия и квесты.	Oculus Rift V1
IT Company Thousand(г.Астана)	AR	-	-
Примечание-Таблица была составлена авторами на основе источника [8]			

По данной таблице можно увидеть, что в Казахстане очень мало компаний по разработке VR, соответственно маленький рынок сбыта их услуг.

Игровая индустрия

Не секрет, что развитие виртуальной реальности началось именно с компьютерных игр. По последним данным, Microsoft – ($421,9 млрд), Nintendo ($42,5 млрд) и Sony ($38,1 млрд) являются самыми дорогими компаниями на рынке разработки и производства игр [6]. Таким образом, мы можем сделать вывод о том, что в эту индустрию вкладываются огромные деньги, для создания и разработок игр всевозможного калибра: Гравитация VR, Интерстеллар VR, Ледяная валькирия VR, VR-ring, VR City Z, VR LostSanctuary, Borderlands 2 VR, AceCombat 7, Transference, ThePersistence, Skyrim VR.

У нас же в Казахстане данная отрасль начала развивать относительно недавно. В крупных торговых центрах можно встретить различные кабины, кресла, где можно поиграть в игры с технологиями виртуальной реальности. Сейчас популярность обретают VR-квесты, то есть прохождения обычного квеста только с помощью технологий VR. И такихквестов становится все больше: «VRQuest», Стрелковый клуб «АК-47» (г. Алматы), «SpaceArena», «Клуб тактических игр «Штаб» (г. Астана).

Туризм

Виртуальная реальность сулит нам и революцию в сфере туризма, буквально телепортируя пользователей в новые места. Благодаря этим технологиям вы можете бронировать номер в отеле, предварительно изучив обстановку и предоставляемые услуги.

Одним из примеров служит, когда вы хотите отправиться в ту или иную страну, вы заранее имеете возможность посмотреть главные достопримечательности через призму VR-технологий. Rizort– это веб-платформа и платформа виртуальной реальности, которая позиционирует себя

Какая концепция предлагается музею?

1. VR-квест – это командная игра в виртуальной реальности, где вам нужно решать разные задачи, головоломки, чтобы пройти квест. Чаще всего квесты делаются на определенную тематику, то есть триллер, детектив, фантастика. Мы предлагаем идею внедрения исторического квеста виртуальной реальности на базе Национального музея РК. Например, квест под название «Казахское ханство», где ключевыми героями являются Хан Керей и Жанибек, благодаря VR-квесту вы не только погрузитесь в атмосферу 15-го века, но и станете ее участником, помимо того, что вы будете наблюдать за исторически важными событиями, параллельно будут даваться задания, которые нужно будет выполнять, то есть у вас будет возможность влиять на ход событий, не отходя от исторических фактов.

2. Запуск ракеты с космодрома «Байконур» в режиме виртуальной реальности. Многие мечтают посетить космодром «Байконур», чтобы увидеть запуск ракеты, узнать о подготовке космонавтов, но чаще всего такие экскурсионные туры стоят недешево, да и занимает больше времени. Но, если внедрить данную концепцию в Национальном музее, у многих появится возможность виртуально посетить космодром и увидеть, как запускают ракету.

3. Этапы эволюции человека. С помощью шлема виртуальной реальности, посетитель наглядно увидит развитие человека от австралопитека заканчивая нами – хомо сапиенс. То есть, здесь будут показаны отличия между всеми видами и этапами эволюционирования.

4. Если взглянуть на «Зал истории» в Национальном музее РК, то с легкостью можно заметить такие экспонаты как, бивни мамонта и то как выглядело поселение Андроновской культуры. Надев очки виртуальной реальности, вы погрузитесь в атмосферу эпох. Благодаря современнейшим технологиям есть возможность увидеть бой слона и мамонта, и исход этой битвы, так же если смотреть на экспонат Андроновской культуры, можно увидеть обыденную жизнь обитателей той эпохи и влиять на их «обычный день», точнее говоря, влиять на сюжет в данный момент. Будет ли нападение на поселение андроновцев? Может вам интересно увидеть традиции и обычаи, параллельно выбирая что делать, за жителей.

5. Как строился мавзолей Ходжа Ахмеда Яссави. Виртуальное паломничество в Туркестан. Мавзолей Ходжа Ахмеда Яссави в Туркестане (до XVI столетия город Ясси) в Южном Казахстане – уникальный памятник прошлого казахского народа. Сегодня в Туркестан-Ясси приезжают туристы и паломники со всего мира, чтобы увидеть несравненный шедевр средневековой архитектуры – мавзолей Ходжа Ахмеда Яссави. К сожалению, не у многих есть такая возможность, но внедрив данную концепцию, музей может ее предоставить.

6. Почувствуй себя мастером гончарного ремесла. Хотелось ли вам когда-нибудь узнать историю создания той или иной вазы или посуды? Хотели бы вы создать что-нибудь сами? Шлем виртуальной реальности и тактильные перчатки помогут вам в этом. Вы окажетесь в мастерской, где сможете творить.

7. Строительство юрты с помощью виртуальной реальности, все, что вам понадобится – это виртуальный шлем, контроллеры и тактильные перчатки, а специально-созданная программа будет учить вас строить, параллельно объясняя какая часть юрты, чем является и для чего она нужна и историю создания тех или иных «запчастей».

8. Если вы хотите узнать биографию исторической, легендарной личности, и спросив напрямую у оной, то мы предлагаем вам с помощью разработанного концепта виртуальной реальности поговорить и даже задать вопрос.

Массовая популяризация технологических устройств, девайсов, программ приводят как к положительным, так и к отрицательным результатам. Рассмотрим возможные проблемы и слабые места, возникающие при внедрении VR-технологий в музейную отрасль. [7].

Возможным последствием может стать потеря духовной связи между человеком и искусством. Это происходит из-за того, что посетитель воспринимает искусство через призму технических устройств. Также актуальной проблемой является то, что эффект цифровизации затронул не только бытовую составляющую жизни, но и произведения искусства. То есть, любой предмет культуры в конечном счете лишается своей уникальной, подлинной, неповторимой ауры. Пропадает ощущение у экспоната принадлежности к месту и времени. Третья проблема, которая существует связана с тем, что технологии стали продуцировать практически все способы передачи информации для и человека не осталось пространства для воображения.

Тем не менее, есть и положительные последствия. Есть мнение, что с внедрением VR в музеи происходит процесс персонализации экспозиций. Посетителю будет казаться, что он один и все пространство принадлежит только ему. Кроме того, музей будет отвечать по потребностям людей с особенностями физического и психического развития, которым экскурсионная программа не подходила по ряду причин. Как говорит специалист музейной отрасли Эшли Вейнард, только сегодня происходит осознание того, насколько по-разному люди могут воспринимать информацию.

Делая вывод, можно сказать, что последствия от внедрения технологий виртуально реальности являются вопросом спорным и неоднозначным. Есть мнения как и в поддержку, так и против данного новшества. Но, так как технический прогресс неизбежен, и все глубже проникает в различные сферы жизни, в том числе и в музейную отрасль, мы приходим к тому, что необходимо планировать и внедрять технологии уже сегодня, дабы повысить эффективность работы от применения VR.

Список литературы:

1. Колесникова И.А. О феномене музейной педагогики//Художественный музей в образовательном процессе. СПб., 1998, -С. 6.
2. Кадысова Р.Ж. Национальный музей Республики Казахстан Изд. «Фолиант», 2016. - С. 7-29.
3. Аванесова Г.А. Сервисная деятельность: Историческая и современная практика, предпринимательство, менеджмент: Учебное пособие для студентов вузов. М.: Аспект Пресс, 2004. С. 318.
4. Прохоров И. Ключ от города, новые объекты столицы // Казахстанскаяправда 2010г., 22 декабря - стр. 18
5. Савояров Н. Культурный туризм // Туризм: практика, проблемы, перспективы. – 2003. - №3. – С. 34-36.
6. Ердавлетов С.Р. География туризма: История, теория, методы, практика. -Алматы, 2000.- 336с.
7. Бовыкин В.И. Новый менеджмент: Управление предприятиями на уровне высших стандартов: теория и практика эффективного управления. М.: Экономика, 1997.

ӘОЖ 364.14

Сембина Ж. Ж., ә.ғ.м., аға оқытушы
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы

ЭТНОСАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР МӘСЕЛЕСІН ШЕШУДЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫСТЫҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Аңдатпа. Қазіргі әлеуметтік-мәдени жағдайда этносаралық қатынастарды шешудегі әлеуметтік жұмыстың шетелдік тәжірибесіне деген қызығушылық артып келеді. Бұл мақалада Еуропа мен АҚШ-тағы этникалық топтардағы әлеуметтік жұмыстың қысқаша талдауы келтірілген. Азаматтардың қоғамдық өмірге қатысуы ғасырлар бойы болған және қоғамның өзін-өзі тануын сақтауға қызмет еткен. Әдетте, этносаралық проблемалар бар елдерде мамандандырылған әлеуметтік қызметтер жұмыс істейді.

Кілт сөздер*:* этникалық топтар, этникалық топтармен әлеуметтік жұмыс, этникалық мәдениет, әлеуметтік инфрақұрылым.

Қазақстан әлемдегі ең көп ұлтты мемлекеттердің бірі, 130-дан астам этникалық топтардың өкілдері тұрады. Еліміздегі экономикалық, саяси өзгерістер (жұмыссыздық, әлеуметтік стратификация, көші-қон процестерінің күшеюі, бұрынғы инфрақұрылымның жойылуы) ұлттық азшылықтарға да әсер еткенін ескеру қажет.

Этникалық топтар барлық әлеуметтік топтар мен әлеуметтік-демографиялық топтарды (әйелдер, қарттар, жастар, балалар және т.б.), сондай-ақ әлеуметтік құбылыстарды (нашақорлық, маскүнемдік, зорлық-зомбылық, экстремизм, терроризм және т. б.) қоса алғанда, бүкіл қоғамның әлеуметтік құрылымын көрсетеді. Этникалық топтармен жұмыс істеудің басты

шарты – олардың кім екендігі, қалай пайда болатындығы және басқа мемлекеттердегі ұлттық азшылықтармен салыстырғанда Қазақстанның ұлттық азшылықтарының ерекшеліктері қандай екендігі туралы олқылықтардың болуы болып табылады.

Этникалық топтар арасындағы әлеуметтік жұмыс (және олардың кім екендігі маңызды емес – Германиядағы түрік иммигранттары немесе АҚШ-тағы Азия елдерінен иммигранттар) маманнан мәдениеттің, дәстүрлердің, шыдамдылықтың, нәсілшілдік пен шовинизмнің көріністеріне төзбеушіліктің ерекшеліктерін білуді талап етеді. Этникалық топтар тұратын барлық елдерде нәсілшілдік көріністері жергілікті тұрғындарға қарағанда жоғары жұмыссыздық деңгейі, олардың өкілдері арасында кедейлік деңгейінің жоғарылауы болып табылады. Жеке деңгейде бұл адамдарда ерекше психологиялық қатынас (төмендік сезімі) және этникалық ерекшелігіне байланысты әлеуметтік жағдайының сәйкессіздігі байқалады. Этникалық топтардың өкілдері зардап шегетін жалпы кемсітушілік этникалық қауымдастық мүшелеріне тән емес этносаралық және тұлғааралық проблемалармен күшейеді [1].

Әдетте, этносаралық проблемалары бар елдерде мамандандырылған әлеуметтік қызметтер жұмыс істейді, олардың әлеуметтік қызметкерлері негізінен осы этникалық азшылықтардың өкілдері болып табылады. Этникалық топтардың өкілдері оқитын көптеген оқу орындары гуманистік психология идеяларымен толықтырылған жүйелік модельге негізделген «этникалық сезімталдық» модельдерін практикада тиімді қолдануға үйрететін арнайы мамандандырылған бағдарламаларды қолданады. Осы модельді пайдаланатын маман ерікті кәсіптік оқыту, жалпы сауаттылықты, мәдениетті арттыру, жеке тұлғаның ішкі ресурстарын жандандыру арқылы өз қамқорлығындағы адамдардың өміріндегі жүйелі өзгерістерге қол жеткізуге тырысады.

Алайда, этникалық топтар көбінесе қоғамдық құрылымдардың жұмысына қосылады немесе өздерінің ұйымдарын, қауымдастықтарын құрады. Сонымен қатар, олардың басты мақсаты – қоғамдастықішінде де, жеке адамдар мен қоғам институттары арасындағы қатынастарды үйлестіруге бағытталған іс-шаралар.

Ұлттық, ұлтшылдық, діни, мәдени қозғалыстар мен бірлестіктердің қалыптасуына әкеп соғатын бірқатар аймақтардағы көптеген этностық қозғалыстар, этникалық шиеленістер іс жүзінде әлемнің барлық елдерінде бар этномәдени немесе этноконфессиялық жоспардың жаңа қоғамдық бірлестіктерінің құрылу санының өсуінен көрінеді. Мұндай құрылымдар, негізінен, этникалық топтың бастамасы болып табылады, ол біз атап өткендей, диаспоралық мінез-құлықты көрсетеді. Бұл құрылымдарды қаржылық қамтамасыз ету – бұлнегізінен жергілікті бизнестен түсетін ерікті қайырымдылық. Әдетте, мұндай ұйымдарда штаттық қызметкерлер саны өте шектеулі, негізгі бөлігі – әр түрлі жастағы және әлеуметтік топтағы еріктілер, бірақ олардың (бірлестіктердің) әртүрлі бағыттарының жұмысына шын жүректен берілген және белсенді қатысады.

Еуропа мен АҚШ этникалық топтарының қоғамдық бірлестіктері негізінен үш негізгі бағытқа қатысты мәселелерді шешуге бағытталған. Бұл жаңа келген мигранттарға әлеуметтік-психологиялық көмек пен экономикалық қолдаудың барлық түрлерін көрсету, білім беру қызметтерінің кең спектрін ұсыну, этномәдени дәстүрді қолдау, сондай-ақ нәсілдік дискриминация кезеңінен өту үшін әлеуметтік-психологиялық көмек көрсету. Этникалық топтардың жастар ұйымдарының қызметі нәсілдік стереотиптерді жеңуге, химиялық тәуелділіктердің алдын алуға, салауатты өмір салтын насихаттауға, агрессивтілікті төмендетуге, жастар қылмысының құрбандарын оңалтуға бағытталған бағдарламалармен ұсынылған. АҚШ-та, атап айтқанда, университеттер этникалық топтардың жалпы ұлттық ұйымдарының маңызды тірегі болып табылады. Этноконфессиялық қауымдардың қызметіне келетін болсақ, олардың белсенділік спектрі көбінесе таза діни шеңберден шығып, этномәдени бағытпен байланысты [2].

Этномәдени бірлестіктер қызметінің мәнін қарастырудың маңызды сәті, біздің ойымызша, олардың екі маңызды қызметін зерттеу болып табылады. Бір жағынан, олар мәдени айырмашылықтарды жеңуге ықпал етеді, демек, әртүрлі этникалық топтарды білдіретін адамдардың иеліктен шығуы психологиялық және коммуникациялық қолайсыздықтың күрделі жағдайларына

көмектеседі. Екінші жағынан, олар этникалық топтарды біріктіретін және оларға біртұтас этномәдени топ ретінде дамуға жаңа ынталандыру беретін орталықтар ретінде әрекет етеді [3; 4].

Мұның бәрі көбінесе азаматтың тәрбиесін біріктіруге және өз этносы өкілінің мәдени ерекшеліктерін сақтауға арналған олардың қызметінің этномәдени сипатын анықтайды. Біріктіруші принцип олардың келесі институционалдық функциялары болып табылады.

Ең алдымен, бұл этносаралық (мүмкін, төл мәдениетті сақтай отырып) және мәдениетаралық өзара әрекеттесу функциясына тікелей байланысты азаматтық функция. Өз кезегінде бұл функциялар мәдени-ағартушылық, үгіт-насихат, рекреациялық және сауықтыру және шоғырландыру функцияларымен байланысты.

Сонымен қатар, өзара әрекеттесетін этникалық мәдениеттер арасында диалог орнату үшін олардың коммуникативті сипатын ескерген жөн. Басқаша айтқанда, біз вербалды және вербалды емес басқа мәдениет тілінің семантикалық өрісі аясындағы қарым-қатынас процесін түсіну қажеттілігі туралы айтып отырмыз. Ал, демек, ол басқа этнос өкілдерінің іс-әрекеттерінің мотивтерін (неліктен, қалай және неліктен олар осы немесе басқа мінез-құлық желісін таңдайды) түсінуге, олардың іс-әрекеттерінің психологиялық импульстарын жүзеге асыруға әкеледі.

Тіл – этникалыққауымдастықтың маңызды элементі, этникалық топтың өмір сүруінің алғашқы шарты. Бірақ ұлттардың басқа этникалық ортада өмір сүруі (дәлірек айтқанда бейімделуі) үшін сіздің тіліңізді ғана емес, сонымен бірге байырғы халықтың тілін де білу керек. Қостілділік, біріншіден, өзінің этностық келбетін сақтауға, екіншіден, байырғы халықпен өзара іс-қимыл жасауға мүмкіндік береді. Батыс елдерінде, біріншіден, халық көптеген этникалық топтардың негізінде дамыды (жаңа әлем — АҚШ, Канада, Латын Америкасы); екіншіден, ортақ нарық келесідей құрылды: Еуропа елдерінің бұрынғы колонияларынан немесе кедей еуропалық мемлекеттерден көшіп келгендер бір кездері еуропалықтар беделді емес және жалақысы төмен деп санайтын жұмыс орындарын иемденіп, өз Отанында мүмкін болатын табысынан едәуір асатын табыс алу үшін қарқынды дамып келе жатқан державаларға (Германия, Франция, Англия және т.б.) бет бұрды. Бұл "қонақ жұмысшылардың" балалары өз Отандарының мәдениетін нашар біледі, тек тұратын елдің тілінде сөйлейді және өздерін немістер, француздар және т.б. сезінеді, бірақ бұл елдердің байырғы тұрғындары үшін олар бейтаныс болып қалады. Сонымен бірге, кейбір дамыған Еуропа елдерінде шетелдік халық 20-30% құрайды және бұл саясаткерлер үшін де, қарапайым тұрғындар үшін де маңызды саяси, экономикалық, әлеуметтік, мәдени және психологиялық проблемаға айналуда.

Мысалы, Канада мен Бельгияда әлеуметтік қызметтер иммигранттармен жұмыс істеу үшін қажет нәрсенің бәрін ескереді: кім, қай мерзімге, қай елден келді, білім деңгейі, әлеуметтік мәртебесі, отбасылық жағдайы, өмір жоспарлары және т.б. ұлттық топтардың елдегі қозғалысы өте нақты бақыланады. Мұның бәрі әлеуметтік қызметтердің иммигранттардың қажеттіліктеріне бейімделуіне ықпал етеді, атап айтқанда, оларды этнос тілінде қажетті әдебиеттермен қамтамасыз ететін кітапханаларды жинақтау, теледидар мен радио хабарларын ұйымдастыру және т. б. Мұндай жұмыс АҚШ-та, Францияда, Англияда және басқа елдерде де жүргізілуде.

Германияда 5 миллионға жуық шетелдіктер бар, яғни этникалық топтар – негізіненгректер, итальяндықтар, югославиялар, португалдықтар және испандар, бірақ негізгі бөлігін (2 миллион) өз ұйымдары, бірлестіктері бар, балабақшаларын, спорт клубтарын құратын, дүкендері мен банктері бар түріктер құрайды. Бұл әрекеттің барлығын федералды мемлекет қолдайды.

Германия біріктірілгенге дейін ескі федералдық жерлердің мектептерінде шетелдіктердің 780 мың баласы (оның ішінде түрік тектес 360 мың бала) білім алды. Балалармен жұмыс елде болу ұзақтығын, интеграция дәрежесін, тілді білуді ескереді. Сонымен бірге, Германия сияқты бай және демократиялық елде де байырғы тұрғындар мен этникалық топтар арасындағы қарым-қатынас әрқашан мінсіз бола бермейді-вандализм, нәсілшілдік көріністері жиі кездесіп тұрады [5].

Әлеуметтік инфрақұрылым – органдармен мекемелердің жиынтығы, азаматтардың әлеуметтік қажеттіліктерін қанағаттандыруды және олардың әлеуметтік құқықтарын қорғауды қамтамасыз ететін материалдық және нормативтік-заңнамалық база. Бұл бүкіл әлеуметтік кешеннің жұмысының тиімділігін анықтайтын әлеуметтік қызметке қатысты сыртқы жүйе. Бір

жағынан, әлеуметтік инфрақұрылым жоғары басқару деңгейін (Қазақстан Республикасының Үкіметі және тиісті министрліктер), облыстық органдар мен мекемелердің деңгейін қамтиды. Екінші жағынан, оның органдары мен мекемелері олардың қызметінің мазмұнына сүйене отырып, Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігінің ұйымдастырушылық және басқарушылық «вертикалдары» аясында қарастырылуы мүмкін. Қазақстан Республикасының Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі, Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау министрлігі, басқа министрліктер мен ведомстволар, сондай-ақ бірқатар комитеттер, қызметтер мен комиссиялар (Жастар ісі, жұмыспен қамту, дене шынықтыру, спорт және туризм және т.б.) және олардың жергілікті органдары мен мекемелері белгілі бір әлеуметтік мәселелерді шешуге және әлеуметтік саясаттың нақты актілерін жүзеге асыруға жетекшілік етеді. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Президентінің аппаратында әйелдер, отбасы және демография жөніндегі Комиссия және басқа да бірқатар бөлімшелер бар, олардың жергілікті жерлерде тиісті аймақтық органдары бар және кейбір әлеуметтік мәселелерді шешуге басшылық етеді.

Әлеуметтік инфрақұрылым дегеніміз – ғылым, білім беру, сауда, денсаулық сақтау, тамақтану, Халықты әлеуметтік қорғау, тұрмыстық қызмет көрсету, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық, көлік, байланыс және т.б. сияқты салалардың жиынтығы.

Өңірлік деңгейде әлеуметтік мәселелерді шешумен айналысатын органдар мен мекемелердің өзіндік жүйесі бар. Бұл жүйенің ерекшелігі – олтек басқарушылық қана емес, сонымен қатар функционалды элементтерді де қамтиды: мектептер мен ауруханалар, институттар мен кітапханалар, әртүрлі санаттағы әлеуметтік қызмет көрсету орталықтары, жұмыспен қамту қызметтері және т. б.

Қайырымдылық және әлеуметтік бағыттағы үкіметтік емес ұйымдар мен мекемелер (ұқсас проблемалары бар адамдардың қауымдастықтары, қорлар және т.б.) соңғы жылдары пайда болған және белсенді дамып келе жатқан әлеуметтік инфрақұрылымның ажырамас бөлігі болып табылады.

Әлеуметтік-этникалық топтармен элеуметтік жұмыстың екі аспектісі бар:

• біріншіден, бұл сөздің кең мағынасында әлеуметтік жұмыс, яғни бүкіл қоғамның қалыпты жұмыс істеуі, халықтың барлық топтарының, оның ішінде әлеуметтік-этникалық қауымдастықтардың қалыпты дамуы үшін жағдай жасау, алдын-ала әрекет ету, жанжалды жағдайлардың алдын алу, болдырмау технологиясын қолдану, этносаралық ортадағы дағдарыстық құбылыстар;

• екіншіден, бұл тар мағынада әлеуметтік жұмыс, яғни проблемаларды шешу, белгілі бір аумақта (ауыл, аудан, облыс, аймақ, бүкіл ел) тұратын басқа әлеуметтік-этникалық қауымдастықтардың, топтардың өмір сүру деңгейіне жету үшін әлеуметтік-этникалық қауымдастықтардың, топтардың өмір сүру ортасын өзгерту. Бұл ретте белгілі бір жағдайларда (бастапқы қоныстану кезеңінде, осы топтардың өмір сүру деңгейін ескере отырып және т.б.) осы топтарға олардың өмірін олар үшін жаңа жағдайда жақсарту үшін белгілі бір жеңілдіктер берілуі мүмкін және берілуге тиіс.

Этникалық ортадағы әлеуметтік жұмыстың ерекшеліктері, ең алдымен, әлеуметтік-этникалық топтардың, қауымдастықтардың және олардың жеке өкілдерінің ерекшелігімен түсіндіріледі. Бұл нақты әлеуметтік мәселелерді де, осы топтардың этникалық ортасынан туындаған мәселелерді де шешуді қамтиды.

Жалпы, этникалық ортадағы әлеуметтік жұмыс бір-бірімен тығыз байланысты үш деңгейде жүзеге асырылады – текосы жағдайда этносаралық қатынастардың барлық мәселелері шешілуі мүмкін.

Мемлекеттік деңгейде әртүрлі әлеуметтік-этникалық қауымдастықтар арасындағы қатынастарды құқықтық реттеу, әлеуметтік-этникалық қауымдастықтар мен топтардың өкілдері болып табылатын азаматтардың құқықтық, құқықтық және әлеуметтік кепілдіктері қамтамасыз етіледі, этносаралық, ұлтаралық қатынастар саласында әлеуметтік саясат қалыптасады; аймақтық деңгейде федералды деңгейде әзірленген ережелер жүзеге асырылады. Бұл ретте бірқатар мәселелерді (атап айтқанда, материалдық, әлеуметтік және медициналық және т.б. қамтамасыз ету) мемлекет субъектілері де, жалпы мемлекет те шешеді. Өңірлік

деңгейде (басқа деңгейлердегідей) әртүрлі әлеуметтік-этникалық қауымдастықтар өкілдерінің, өңірлердің байырғы және жергілікті емес тұрғындары арасындағы өзара қарым-қатынастар туралы оң қоғамдық пікір қалыптастыру өте маңызды; Жергілікті деңгейде әлеуметтік-этникалық топтар өкілдерін жергілікті жағдайларға бейімдеудің, оларды жайластыруды, тұрғын үй жағдайларын, оқуды, медициналық қызмет көрсетуді қамтамасыз етудің барлық нақты мәселелері шешілуде. Этнос өкілдеріне ұлттық бірегейлікті, әдет-ғұрыптарды, дәстүрлерді, психология мен мәдениетті сақтауда көмек көрсету өте маңызды. Бұл мәселелерді шешуге барлық жергілікті билік органдары, барлық әлеуметтік институттар, соның ішінде, әрине, әлеуметтік қызмет мекемелері қатысуы керек.

Біз қарастырған мәселе, ең алдымен, оның ауқымдылығымен сипатталады. Сондықтан қоғамның демократиялық дамуы әрбір этносқа және оның әрбір өкіліне мемлекеттік билік алдында өз құқықтарын қорғауға мүмкіндік беретін ұтымдылық дәрежесіне, барлық деңгейдегі (мемлекеттік, өңірлік, жергілікті) этностық топтармен әлеуметтік жұмыстың дәйектілігіне байланысты болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Бортникова Т. Г. Общественные объединения этнических групп как социальный институт: монография. Тамбов, 2003 – 203 с.

2. Социальная работа: теория и практика / отв. ред. Е. И. Холостова, А. С. Сорвина. М., 2003 – 253 с.

3. Jaakkola Jouko Yhteisöavusta vapaaehtoistyöhön: Epävirallinen apu suomalaisen sosiaaliturvan kehityksessä: In Aila-Leena Matthies (ed.), Valtion Varjossa. KatsausEpäviralissensektorintutkimukeen, Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliito. p. 8-28.

4. Бортникова Т.Г. Общественные этнокультурные организации как компонент поликультурного общества: учеб.пособие. Тамбов, 2003.

5. Peter Hilger A case of human service dominance: Volunteer centres in Finland // conf. 24-25 April, 2008 «Volunteering infrastructure and Civil Society». Netherlands, 2008. p.18-21

УДК 314.02.08 (575.3)

Хайдаров А.Д. к.э.н., старший преподаватель,
Таджикский национальный университет,
г.Душанбе, Республика Таджикистан.

СОВРЕМЕННЫЙ ПОДХОД ОПРЕДЕЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Аннотация. Новые теоретический подход в исследовании тенденции и проблемы в теории и практики социального управления представлена в статье. В статье рассматривается принципы формирования социальных отношений. На наш взгляд, при исследовании проблемы социального управления необходимо учесть каждый элемент,обеспечивающийформирования социального развития. Комплексный подход управления социальных отношений требует наличие анализа демографических процессов и явлений, управления существующих ресурсов. Существенным элементом в исследовании тенденции и проблемы в теории и практики социального управления является выявление закономерности формирования социальных отношений.

Ключевые слова: социальные отношения, население, социальное управление, демография, степень развития, поведение, мотивация, теория.

Актуальность исследования стратегии развития социальных отношений в свете демографических изменений связанно с трансформационными процессами в отечественной системе рыночной экономике, которое вызвал множество проблем социального характера, а именно изменении демографического поведения населения страны.

В настоящее время определение социальных стратегий приобретают особую важность. Развитие народонаселения отождествляется состоянием социального развития. С позиции де-

мографической науки на передний план развития народонаселения выходит обеспечения оптимального уровня воспроизводства населения.

Согласно мнению ряда ученых социальное развитие воспринимается как состояние: «- дать возможность людям реализовать свои знания, профессиональное мастерство и предпринимательскую инициативу. Создание надежной, достаточно полноценной системы занятости»[1, 2].

На наш взгляд для определения социального развития прежде всего необходимо уточнить, что может быт признаком социального развития? Мы полагаем, что признаком социального развития может выступить целостность взаимосвязи между: «индивидом – обществом – государством» (см.рис.1)

«Индивид» - элемент, который подвержен влиянию со стороны, как «государство», так и «общество». В тоже время, влияющее на «государство» и «общество». В роли «индивида» может выступить каждый человек. Например, спортсмен – выступивший на чемпионате мира и завоевавший медаль и этим ставший кумиром среди населения своей страны. Одним поступком, упорством повлиявший на поведение населения. «Индивид», выступивший инициативой для создания политики государства или ее стратегии.

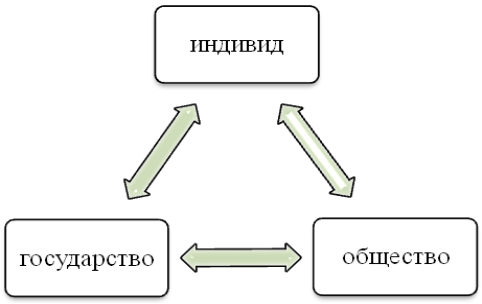

Рисунок 1 - Основные взаимосвязанные элементы
обеспечивающее социальное развитие
Примечание - Составлено автором

Примеров взаимосвязи или взаимовлияния мы можем встретить в повседневной жизни.

«Общество» - совокупность индивидов, объединенных единой идеей, направлением деятельности и т.д. Например, общественные организации, религиозные общины, предприниматели, соседи, и т.д. «Общество» влияет на «индивида» определяет его социальное, демографическое и экономическое поведение. «Общество», также может повлиять на систему государственного управления.

«Государство» - институт определяющее «правило игры» посредством принятие нормативно-правовых актов, ее реализаций, соблюдение их выполнения, организация системы экономической деятельности, использование ресурсов и т.п.

Замкнутая взаимосвязь между представленными элементами (см.рис.1) определяет степень развития страны. Когда речь идет относительно вопроса социального развития, мы считаем целесообразным разъяснить и дать ответ на следующие вопросы:

Каким образом, «индивид» может влиять или подвержен влиянию «государства» или «обществом»?

Раскрытие данного вопроса можно представить примером: гражданин страны выполняет ли все те правила нормативно-правовых актов, установленных «государством» с одной стороны, и насколько близко соответствует те установленные правила «государством» индивидуальным способностям «индивида». Таким же образом можно представить ситуацию и во взаимосвязи между «индивидом» и «обществом».

Мы полагаем, что если эти взаимосвязи тесы, то в рассматриваемой стране на лицо социальное развитие.

Для социального развития определены ряд стратегических инструментов, которые необходимы для развития взаимосвязи – это социальная защита, образование, здравоохранение, наука, культура и т.д.

При формировании социальной стратегии и политики особое значение приобретает политический аспект социальной защиты. Понятие социальной защиты, ее составляющих, было дано еще в 1952 г. в Конвенции о минимальных нормах социального обеспечения, принятой Международной Организацией Труда (МОТ). Конвенция установила 9 видов социальной защиты: медицинское обслуживание, пособие по безработице, по производственному травматизму, по инвалидности, в связи с потерей кормильца, по беременности и родам, по болезни, семейные пособия и пенсия по старости.[3]По мнению многих ученых «любые мероприятия по социальной поддержке и меры социальной помощи должны планироваться так, чтобы оказывать поддержку политической линии, способствовать правительственному курсу на осуществление реформ, а не ослаблять или дискредитировать его»[4]

Или например, если в стране полный и всеобщий охвата населения страны образованием, то это обеспечивает взаимопонимание, система здравоохранение - обеспечивает равенство, наука – раскрывает творческий потенциал, культура - усиливает объединение между всеми выше представленными элементами.

Таким образом, из представленного нами теоретического взгляда относительно социального развития можно сделать вывод, что структура и состояние населения является основным объектом исследования и те процесс которые, влияют на увеличение или уменьшение населения должны составлять основу для формирования стратегии развития социальных отношений.

Демографические события последних лет показывают трансформацию общества, как в состоянии социально – психологического, так и экономика географического характера. Внешнее вмешательство и изменения факторов мотивирующее семьи в вопросе о количество детей, и изменения системы воспитания молодежи способствовало для изменения характера человека от социально-общественного к личностно-эгоистическому поведению. Эти события отражаются в демографических процессах.

Характер распределения уровня рождаемости женщин по возрастным группам зависит от степени распространения в обществе процедуры планирования семьи или каких-либо особых ситуаций в обществе (война, массовые инфекционные заболевания, демографический потенциал, созданный за прошлые годы и т.д.).

Общественные события серьезным образом влияют на демографические процессы, в то время как демографические процессы влияют на экономическую деятельность и экономику страны в целом. Для полноты взаимосвязи необходимо указать, что экономическое состояние порождают общественные события.

Таким образом, можно сделать вывод, что демографические процессы являются чувствительными к социальным событиям, а стабилизация социальных событий зависят от экономики страны, тогда как экономическая активность все цело зависит от демографических процессов. Соответственно при разработке стратегий развития социальных отношений необходим тщательный анализ демографических процессов и демографических явлений.

Список литературы:

1. Абалкин Л.И. Назревшие перемены // Вопросы экономики. 1998. -№ 6. - С.4-10;

2.Алексашенко С., Набиуллина Э. Предприятия в переходный период: новые модели поведения // ЭКО. 1993. - № 11. - С. 8-14.

3.Ветрова Н.С. Система социального страхования и государственной помощи // Ветрова Н.С. Социальные программы в странах Запада. - М., 1999.

4.Ратников В., Социальная защита и рыночные отношения, Вестник социальной работы, №.l, Союз. -М.: 1993. –с.64-70

ӘОЖ 338.486

Шарапаева Б.Ж. аға оқытушы
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы

ТУРИЗМ ЖӘНЕ ҚОНАҚЖАЙ ИНДУСТРИЯСЫНДАҒЫ ЭЛЕКТРОНДЫ ҚЫЗМЕТТЕР

Аңдатпа. Электрондық коммерция және интернетке негізделген әртүрлі платформалар қазіргі кездегі қонақ үй бизнесінде сатылымды жылжыту мен жетілдірудің негізгі құралдарының біріне айналды. Қонақжайлық индустриясы жаңа технологияларды (мысалы, жаһандық тарату жүйелерін) қолдануға қатысты белсенді түрде белсенділік танытты. Телекоммуникациялар, желілік деректер базасы, деректерді өңдеу және электронды маркетинг саласындағы соңғы жетістіктер туристік бизнес үшін көптеген жаңа мүмкіндіктер берді және туристік бизнестің дәстүрлі үлгілеріне айтарлықтай әсер етті. Сонымен қатар, мақалада қонақ үй шаруашылығындағы электронды қызметтердің тиімділігі айтылады.

Кілт сөздер: интернет, электрондық коммерция, электрондық басқару жүйесі, жаңа технология, броньдау, сату, жылжыту.

Электрондық коммерция таратудың белгілі бір салаларын қамтиды, олар сурет 1-де келтірілген. Осы сызбадағы мәліметтерге сүйене отырып, электронды коммерция компьютерлік желілерді қолдану арқылы жүзеге асырылатын қаржылық және сауда келісімдерін қоса алғанда, экономикалық және басқарушылық қызмет саласын қамтиды деген қорытынды жасауға болады [1].

Сурет 1. Электронды коммерция қолданылатын салалар
Ескерту: мәліметтер [1] негізінде автормен құрастырылды.

Коммерцияның бұл түрі қазіргі әлемде болып жатқан кез-келген процестерді оларды біртұтас тұтастыққа біріктіріп өзгертуге мүмкіндік береді. Интернетті пайдаланушылар қызметтердің каталогын қарауға, тапсырыс беруге және оған ақы төлеуге, басқа пайдаланушылармен таңдалған тауарлар мен қызметтер туралы ақпарат алмасуға мүмкіндік алады.

Қонақжайлық индустриясында электрондық қызметтердің экономикалық қасиеттері дәстүрлі қызметтерден өзгеше. Электрондық қызметтерді нақты тұлға көрсетпейді, бірақ виртуалды, яғни белгілі бір компьютерлік бағдарламалар жасаған электрондық қызметтерді сату тәртібі визуалды түрде жүзеге асырылады. Компьютерлік мониторды пайдаланып, бір банктік шоттан екінші шотқа ақшаның қалай аударылғанын немесе электронды кітаптың онлайн-банк жүйесі арқылы қалай жіберілгенін бақылауға болады.

Қазақстанның қонақжайлық индустриясындағы кәсіпорындар да шығындарды азайтудың ең тиімді әдістерін пайдалануды көздейді. Сондықтан, қонақжайлылық индустриясы жаңа технологияларға сенім арта бастайды. Қазақстанның қонақжайлылық индустриясында жаңа технологияларды қолдану үшін шетелдік тәжірибелерге назара аударып, ең тиімді әдістерді қолданудың жолдарын қарастыру керек.

Шетелдік ақпараттық қонақ үйлер жүйелерінің ішінде ең танымалы - Fidelio жүйесі, сонымен қатар Lodging Touch. Бүгінгі күні қонақ үй кешенін басқаруды автоматтандыруды қамтамасыз ететін бірнеше компаниялардың бірқатар жаңалықтары пайда болды және сәтті

жұмыс істеуде. Олардың қатарына Edelweiss, Reconline, Barsum бағдарламалық өнімдері, Hotel-2000 жүйесі (Intour-Soft компаниясы), Ресей қонақ үйінің бағдарламалық жасақтамасы (Service Plus компаниясы), East Concept, Hotel-Simple, Meridian-1 жүйелері (Nortel фирмасы), Kei-Hotel system (Kei-Company фирмасы) кіргізуге болады [2].

Кез-келген заманауи қонақ үй, тіпті нақты емес қызметтерді есепке алмағанда да, функционалды байланыстардың күрделі жиынтығы болып табылады, компанияның нарықтағы сәттілігі оның жұмысын үйлестіруге байланысты болады. Бір жағынан сатылымдардың өсуі және екінші жағынан бәсекелестіктің жоғарылауымен қызметкерлер жұмысында тиімділіктің маңызы артады.Бұл мәселені шешуде қонақүйлерді автоматтандырылған басқару жүйесі (АБЖ), немесе ағылшын тілінде Property Management System (PMS) көмегімен қонақүйлерді кешенді түрде автоматтандыру маңызды.

Мұндай жүйелердің негізгі функциясы - бөлмелер санының жай-күйін, әрбір нақты нөмірді жұмысқа орналастыру (брондау) туралы ақпаратты ұсыну, бұл болашақта бөлмелерді сатуды жоспарлауға немесе брондауды және орналастыру объектісінің қызметін бақылауға мүмкіндік береді.

Әлемдік деңгейде қолданылып келе жатқан көптеген сату каналдары бар. Қонақжайлылық индустриясында танымал сату каналы GDS болып табылады. Отельдерге арналған GDS - бұл қонақүйге жылына 5-тен 25% -ға дейін жүктеме әкелетін дәстүрлі сату каналы. GDS арқылы туристердің негізгі ағымы - бұл топтық қосымшалар мен іскери туристер. Жаһандық тарату жүйесін ғаламдық туристік қызмет алпауыттары қолданады: Американдық Экспресс, Карлсон Вагонлит, ABC, BCD. Бұл танымал консорциумдар, олардың қонақ үйлерін міндетті түрде пайдалануы керек.

GDS-те жұмыс істеу:

- әлемдегі ең үлкен брондау жүйелеріне бір рет қосылу: Amadeus, Galileo, Worldspan, Saber;

-American Express, CWT, HRG сияқты барлық әлемдік консорциумдармен жұмыс істеу мүмкіндігі;

-қонақ үйдің бәсекеге қабілеттілігін арттыру және GDS-тің көрсеткіштерін жақсарту үшін қосымша қызметтерге қол жеткізу;

-агенттіктерге және брондау жүйесіне ақы төлеудің автоматтандырылған процесі;

-негізгі автоматтандырылған басқару жүйелерімен интеграциялану арқылы GDS-тен тікелей қонақүйлерді басқарудың автоматтандырылған жүйесіне ену мүмкіндігі. GDS заманауи қонақ үй үшін маңызды сатылым арнасы болып табылады. Туристік қызметтерді таратудың электрондық жүйелерімен жұмыс істеу шексіз мүмкіндіктер мен халықаралық нарыққа шығуға жол ашады. Көбінесе провайдерлер GDS/ADS-ке бір қосылуды ұсынады, бұл қонақүйлер туралы ақпаратты барлық брондау жүйелеріне жіберуге кепілдік береді. Электрондық тарату арналары арқылы берілетін мәліметтерге мыналар кіреді:

-қонақ үйдің сипаттамасы (орналасқан жері, қызметі, бөлме түрлері);

-тарифтер және олардың әртүрлі топтары (сөре, корпоративті, жарнамалық және т.б.);

-онлайн режимінде брондау үшін қонақ үйдің жүктемесіне байланысты өздігінен реттей алатын бөлмелер саны;

- графикалық ақпарат

Сонымен қатар, жүйені PMS деп аталатын қонақүйді басқару кешенімен біріктіруге болады. Мұндай жұмыс схемасы брондауды алу және өңдеу процесін барынша автоматтандыруға және қонақ үйдің электронды сатылымының барлық арналарын бақылауды бір интерфейске шоғырландыруға мүмкіндік береді. GDS / ADS екі негізгі моделі бар:

1. Merchant Model - негізгі қағида келесідей: сайтқа 25-30% жеңілдік беріледі, сайт бөлмені толық бағамен сатады, брондау кезінде клиенттен төлемді өз бетінше алып тастайды және ұшқаннан кейін айырмашылықты қонақүйге аударады.

2. Retail Model - брондау кезінде төлем алынбайды және төлем картасы тек кепілдік үшін беріледі. Төлемді клиент қонақүйде жасайды. Қонақ үй сайтқа кеткеннен кейін 10-15% мөлшерінде комиссия төлейді [3].

Айта кету керек, кейбір жағдайларда жұмыстың бірінші моделі тиімдірек, өйткені сайт қонақүйді жылжытуға мүдделі, оны іздеудің бірінші жолында көрсетеді, қосымша жарнама

жасай алады, ал екінші жұмыс моделінде қонақ үй аз ұсынылады. Дегенмен, әр қонақ үй үшін жұмыс сызбасын таңдағанда, қонақ үйдің де, сайттың да ерекшеліктерін ескере отырып, жеке қарау керек. Төменде кесте 1-де делдал сайттары мен қонақүйдің жеке веб-сайты клиенттері үшін басты артықшылықтардың салыстырмалы кестесі келтірілген. Сонымен қатар, көптеген дереккөздерден бронь ала отырып, қонақ үй оларды өңдеуге аз уақыт пен адам ресурстарын жұмсайды.

Кесте 1 - Қонақүйдің делдал және жеке веб-сайттың басты артықшылықтары

IDS/ADS қолданудың негізгі себептері	Жеке сайтты пайдаланудың негізгі себептері
Бір сайттан бірнеше сатып алуды жүргізу мүмкіндігі (авиа, отель, тур және т.б.)	Қызметтерді таңдағанда максималды көшірме саны
Жақсы ұсыныстарды табуға сенімділік	Адалдық бағдарламасына қатысу мүмкіндігі
Көптеген нұсқаларды таңдау мүмкіндігі	Ең жақсы келісімді табуға сенімді болу.
Пайдаланудың қарапайымдылығы	Жеке кабинеттің болуына және ақпараттың сақталуына байланысты ыңғайлы
Сатып алудан бұрын бағаларды салыстыру мүмкіндігі	Сайт жоспарланған және брондау үшін ыңғайлы
Басқа қызметтерді сатып алуға тапсырыс беру мүмкіндігі	Брондау процесі икемді
Ескерту – [3] ақпарат көзі негізінде автормен құрастырылды.	

Ғаламдық қонақүйлерді брондау жүйелері мемлекеттік қонақүйлердің берік мәліметтер базасына ие, іздестіру критерийлерін орната алу, қосымша шарттар қою мүмкіндігі (қонақ үй қызметі, әуежайдың жанында орналасуы, үй жануарларына рұқсат етілген және т.б.) Алайда, ADS және GDS жүйелері арасында айтарлықтай айырмашылықтар бар. Электрондық коммерция арналарының үйлесімін дұрыс пайдалану үшін 3 кезеңді орындау қажет:

- әр арнаға ықтимал сұранысты болжау;
- тарату стратегиясын қалаған арналар жиынтығына сәйкес құру, олардың кейбіреулеріне шектеулер енгізу, сол арқылы басқа арналар арқылы сатылымды арттыру;
- тоқсан сайын, ай сайын (әр қонақ үй үшін жеке) белгіленген нәтижелерге қол жеткізу және шектеулердің ықтимал түзету мүмкіндігін бағалау үшін арналар арқылы қызметті бақылау.

Технологияның дамуы тұтынушыға компьютерге қол жетімділік болмаған жағдайда, брондау жасау үшін қол жетімді құралдарды, мысалы, ұялы телефондар, PDA, GPS навигаторларын пайдалануға мүмкіндік береді. Сатып алушы қонақүйдің орналасқан жері туралы мәліметтерді картадан және басқа да мүмкін нұсқалардан алуға мүдделі. Осылайша, қонақ үйдің болуы және келешек клиенттерді тарту үшін әр сатылымдағы каналды басқару маңызды.

Тиімді дистрибуция құрылымын құру үшін қонақ үйлерді зерттейтін көптеген технологиялар бар:

- орталық брондау жүйесі;
- GDS қосылымы;
-Internet Distribution Systems;
- қонақүй веб-сайты;
- қонақүйлер желісінің сайты;
- консорциум мен корпоративті тарифтерді келісу жүзеге асырылатын RFP (ұсыныс-сұранысы) сайттары;
- топтық сапарлар мен іс-шараларды ұйымдастыруға арналған сайттар;
- қонақүйлерді басқару жүйесі (PMS);
- кірістерді басқару жүйесі (RMS);
- бағаны салыстыру жүйесі (Rate Shopper);
- арналарды басқару жүйесі (мысалы, Ratetiger) [4].

Осы технологиялардың барлығын тек қана сауатты пайдалану ғана қонақ үйге электронды сату арналарынан максималды нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді, сонымен қатар таңдау, брондау және кейіннен қайтарып алу процесінде клиентпен байланыстың барлық мүмкін

нүктелерінде өзара әрекеттесуге мүмкіндік береді. Электрондық тарату стратегиясы ұйымның маркетингтік мақсаттарын (кірістер мен коммуникациялар) қолдау үшін жасалуы керек.

Жалпы қорытындылай отырып, қонақжайлылық индустриясында электронды коммерцияның қызметтік маңызы жоғары екенін көрсетіп отыр. Теориялық зерттеулер көрсеткендей, электрондық коммерция рационалдық қызметтердің орнына технологияның көмегімен қызметтердің жылдам және сапалы атқарылуына септігін тигізетінін көрсетіп отыр. Шетелдік тәжірибелерді зерттей отырып, GDS сату каналдары қонақ үйлердің қызметтерін тұтынушыларға танытуда маңызды рөл атқаратынын көрсетіп отыр. Сонымен қатар, қонақжайлылық индустриясында Fidelio, Opera PM және т.б. электрондық қызметтерді еңгізу қонақ үй бизнесінің қызметін жеңілдете түсетінін көрсетіп отыр.

Қазақстанда электрондық коммерция соңғы 5 жылда қарқынды түрде дамып келеді. Алайда, қонақжайлылық индустриясында электрондық коммерцияны қолданушы отельдердің басым бөлігі танымал сеть отельдер болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Анисимов Л. А. Автоматизация и обновление гостиниц / Л. А. Анисимов // Маркетинг в России и за рубежом. - 2015. - №16 – С.16.
2. Байлик С. И. Гостиничное хозяйство: учебник / С. И. Бай-лик. – М. : Юнити, - 2014. -231 с.
3. Борисова Ю. К. Менеджмент гостиничного и ресторанного обслуживания: учебник / Ю. К. Борисова. – М.: ЮНИТИ, - 2011. -369 с.
4. Бургонова Г. Н. Гостиничный и туристический бизнес: особенности бухгалтерского учета и налогообложения: учебник / Г. Н. Бургонова, Н. А. Каморджанова. – М. : Финансы и статистика, -2015. - 351 с.

ӘОЖ 338.486

Шукетаева Н.К. магистр
Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы

ҚР ӘЛЕУМЕТТІК САЛА ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ЖАНУ МӘСЕЛЕСІ

Андатпа. Бұл мақала сала қызметкерлерінің эмоционалды жану мәселесіне арналады. Мақалада күйіп қалу синдромына анықтама беріліп, бұл топқа енетін мамандық түрлері сараланады. Эмоциялық жану синдромының қауіп-қатері талданады. Кәсіби күйзеліс белгілерінің даму кезеңдері сипатталады. Кәсіби күйзелістен туындайтын мәселелер кезінен ашылып, одан шығу жолдары қарастырылған.

Кілт сөздер: эмоциалық жану, күйзеліс, күйіп қалу синдромы, кәсіби көмек, стресс, депрессия.

Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік сала қызметкерлерінің эмоционалды жану мәселесі

Эмоционалды жану – созылмалы күйзеліс фонында дамитын және жұмыс істейтін адамның эмоционалдық, энергетикалық және жеке ресурстарының сарқылуына әкелетін синдром. Әлеуметтік қызмет саласының өкілдері эмоционалды жану синдромының даму қаупі жоғары екендігі дәлелденді. Күйіп қалу синдромы – жұмыстағы созылмалы стресстен туындайтын эмоционалдық, психикалық шаршау, физикалық шаршау. Күйіп кету қаупі тобына жұмысы жоғары жауапкершілікпен, процеске күшті эмоционалды қайтарумен және адамдармен тұрақты байланыспен байланысты қызметкерлер кіреді. Бұл дәрігерлер, полицейлер, өрт сөндірушілер, мұғалімдер, психологтар, журналистер, қызмет көрсету қызметкерлері. Сонымен қатар, эмоционалды күйіп кетуді кез келген жұмыстағы адам, егер ол өз жұмысына толығымен берілген болса және нәтиже үшін барын салатын болса, бастан кешіруі мүмкін.Егер сіз күйіп кетудің қазірдің өзінде жүріп жатқанын және терең кезеңдерге жеткенін түсінсеңіз, травматикалық тәжірибеге жауап беру және сезімдерді жандандыру үшін арнайы жұмыс қажет екенін есте сақтаңыз. Нағыз батылдық - маған кәсіби көмек қажет екенін мойындау. Алдымен ауыр жұмыс келеді, оның мақсаты «сезімсіздіктің қабығын жою» және

сіздің сезімдеріңізге шығуға мүмкіндік беру. Бұл өзін-өзі бақылауды жоғалтуға әкелмейді, бірақ бұл сезімдерді басу неврозға және физикалық проблемаларға әкелуі мүмкін. Бұл ретте деструктивті «улы» сезімдермен (атап айтқанда, агрессивті) арнайы жұмыс маңызды. Бұл дайындық жұмысының нәтижесі - ішкі кеңістікті «тазарту», жаңасының келуіне орын беру, сезімдерді жаңғырту[1].

Кәсіби жұмыстың келесі кезеңі - адамның өмірлік мифтерін, мақсаттары мен құндылықтарын, өзіне, басқа адамдарға және өз жұмысына деген идеялары мен көзқарастарын қайта қарау. Бұл жерде өз «Меніңді» қабылдау және нығайту, өз өміріңнің құндылығын сезіну маңызды; өз өміріңіз бен денсаулығыңыз үшін жауапкершілікті алыңыз және жұмысыңызда кәсіби ұстанымды алыңыз. Осыдан кейін ғана басқа адамдарға деген көзқарас пен олармен қарым-қатынас жасау тәсілдері біртіндеп өзгереді. Олардың кәсіби рөлі мен басқа да өмірлік рөлдері мен мінез-құлқының жаңаша дамуы байқалады. Адамның өзіне деген сенімділігі артады. Сонымен, ол эмоционалды күйіп кету синдромынан шығып, табысты өмір сүруге және жұмыс істеуге дайын.

Кәсіби күйзеліс белгілері ұзақ стресс пен шамадан тыс психикалық қысымға тән сипатқа ие. Кәсіби күйзеліс адамның түрлі психикалық сфераларын, әсіресе, эмоциялық сфераны толық дезинтеграциялауға әкеп соқтырады немесе әкелуі мүмкін. Бұл психологиялық феноменнің көрінуі белгілері сатылы сипатқа ие. Алдымен едәуір тәндік күш-қуаттың таусылуы байқалады. Мұның салдарынан адамда кәсіби іс-әрекетте шаршау сезімі пайда болады, ол бірте-бірте өзінің кәсіби қызметіне көңілі толмаумен жалғасады, одан соң, өз жұмысына деген қызығушылығы төмендейді.Алайда, кәсіби күйзелістің белгілерінің пайда болуын, тұлғаның эмоциялық-мотивациялық сферасы негізінде, сондай-ақ адамның кәсіби іс-әрекет жағдайларына байланыстылығын ескерген жөн. Егер, айталық, адамның қандай да бір іс-әрекетті, соның ішінде кәсіби іс-әрекетті орындауға ықыласы болмаса, онда оны кәсіби күйзелістің белгісі деп қарауға болмайды. Кейде, кәсіби іс-әрекеттегі кейбір жағдайлар да кәсіби күйзеліс белгісі бола бермейді.

М. Буриш кәсіби күйзеліс белгілерінің көріну сипатын бірнеше басты фазаға бөліп көрсетеді [2].

Экзистенциалды торығу.

Қазіргі таңда кәсіби күйзеліске кәсіби қызметі адамдармен тығыз қарым-қатынас жасауға мәжбүр болатын мамандар (әлеуметтік сала қызметкерлері, педагогтар, психологтар, дәрігерлер, заңгерлер және полоция қызметкерлері, ішкі істер органдарының қызметкерлері, менеджерлер және әр түрлі деңгейдегі басшылар және т.б.) неғұрлым бейім келетіні белгілі.

1 кесте - Кәсіби күйзеліс белгілерінің даму кезеңдері

Қ/с	Кезеңдері	Көріну сипаты
1	2	3
1.	Ескерту кезеңі	-Шамадан тыс іске кірісу: - шамадан тыс белсенділік, іске құлшыныс сезімі; -жұмысқа байланысты емес қажеттіліктерден бас тарту; - сәтсіздікті және көңілсіздікті ығыстыру; -әлеуметтік байланыстарды шектеу; -Қажу: -шаршау, ұйқысыздық, өзін бақытсыз сезіну.
2.	Белсенділіктің төмендеу кезеңі	Жұмыс орнындағы адамдарға қатысты: -әріптестерін адекватты қабылдамау; - көмөк көрсетпеу, айналасындағыларды басқарып, бақылауда ұстау; - өз сәтсіздіктерінің себебін өзгелерден іздеу; -өзгелермен қарым-қатынаста стереотиптердің доминанттылығы – адамдарға деген гуманды емес көзқарастың пайда болуы. Айналасындағыларға қатысты: - эмпатияның жоқтығы, цинизм, немқұрайлылық; Кәсіби іс-әрекетіне қатысты: - өз міндеттерін орындағысы келмеу;

1	2	3
		- жұмыс барысындағы үзілістерді ұзарту, кешігу, жұмыс уақытының аяқталуын тағатсыздана күту; - жұмысына көңілі толмай, материалдық жағын ғана ойлау; Талаптардың күшеюі: - өмірлік идеалдың болмауы және тек өз қажеттіліктеріне ғана ден қою; - өзге адамдар өзін пайда көзі ретінде қарайды деп ойлау және көреалмаушылық;
3.	Эмоциялық реакциялар кезеңі	Депрессия: -Тұрақты кінә сезімі, өзін-өзі төмен бағалауы; - Негізсіз қорқыныш, көңіл-күйдің лабильділігі, апатия; Агрессия: -Қорғаныс механизмдері, басқаларды айыптау, сәтсіздікке өз қатысуын елемеу; -Төзімділіктің және ымыраға қабілеттіліктің болмауы; - Күдіктену, күнделікті конфликттер;
4.	Деструктивті мінез-құлық кезеңі	Интеллект сферасы: -Зейін шоғарлануының төмендеуі, күрделі тапсырмаларды орындауға қабілетсіздік; -Ойлаудың ригидтілігі мен қиял функциясының төмендеуі; Мотивациялық сферасы: -Инициативаның болмауы, іс-әрекет эффективтілігінің төмендеуі, тапсырмаларды тек инструкциялар бойынша ғана орындау; Эмоционалды әлеуметтік сферасы: -Немқұрайлылық, формалды емес қарым-қатынастардан қашу; -Өзгелермен жұмысы болмау немесе белгілі бір адамға қатты ерегісіп қалу;
5.	Психосоматикалық реакциялар кезеңі	Иммунитеттің төмендеуі; -Бос уақытында релаксацияға қабілетсіздік; - Ұйқысыздық пен сексуалды бұзылыстар; - Жоғары қысым, тахикардия, бас аурулары; - Омыртқа ауыруы және асқорытудың бұзылуы; - Никотин, кофеин мен алкогольге тәуелділік.
6.	Көңілі қалу (толық апатия) кезеңі	- Негативті өмірлік бағдар; -Жалғыздық пен өмір мәнін жоғалту; -Экзистенциалды торығу.
Ескерту – [2] ақпарат көзі негізінде автормен құрастырылды.		

Кәсіби күйзеліс ұғымын теориялық талдау барысында байқағанымыздай осы синдромның белгілері жұмыспен қамту, полиция, денсаулық сақтау жүйесі, әлеуметтік қамтамасыз ету қызметінің мамандарында, яғни жағымсыз эмоционалдық күйдегі, әртүрлі физикалық және психикалық ақаулары бар (жұмыссыздар, мигранттар, ауыр немесе созылмалы аурулары бар адамдар, мүгедектер, қылмыскерлер) клиенттермен жұмыс істейтіндердің барлығында жылдам дамитыны белгілі. Балалармен жұмыс істейтін педагогтарда салыстырмалы тұрғыда бұл синдром әдетте баяу дамиды.

Басқа да бірқатар психологиялық әдебиеттерде кәсіби күйзелудің кең тараған үш кезеңі де бар:

Бірінші кезең - функцияларды орындаудағы ақаулардың көрініу белгілері: қандай да бір сәттерді ұмытпау, есте сақтаудағы сәтсіздіктер (мысалы, қажетті жазба енгізілді ме немесе құжаттама толтырылды ма, жоспарланған сұрақ қойылды ма, қандай жауап алынды – осындай фактілерді ұмытып қалу), қандай да бір қозғалыс әрекеттерін және т.б. орындаудағы кемшілік немесе қателіктер. Қызметтің сипатына, жүйке-психикалық жүктемелердің көлеміне және маманның жеке ерекшеліктеріне байланысты бірінші кезең үш жыл мен бес жыл аралығында қалыптасуы мүмкін.

Екінші кезеңде жұмысқа деген қызығушылықтың төмендеуі, қарым-қатынас қажеттілігі (соның ішінде үйде, достарымен) байқалады, мамандыққа байланысты араласатындармен (оқушылар, науқастар, клиенттер) қатынаста "көргім келмейді" – деген ой басым болады; "бейсенбіде жұма күнін сезіну", "аптаның ұзаққа созылып кетуі", апта соңында апатияның өсуі,

тұрақты соматикалық симптомдардың пайда болуы, жоғары тітіркенгіштіктің орын алуы. Кәсіби күйзелістің бұл кезеңінің қалыптасу уақыты орта есеппен бес жылдан он бес жылға дейінгі аралықты қамтиды [3].

Үшінші кезең – жеке тұлғалық күйзеліс кезеңі. Жұмысқа және өмірге деген қызығушылықтың толық жоғалуы, эмоциялық немқұрайлылық, өтімділік, тұрақты күштің болмауын сезіну тән. Адам жалғыздыққа ұмтылады. Осы кезеңде адамдарға қарағанда жануарлар мен табиғатпен қарым-қатынас жасау әлдеқайда ұнамды болады. Бұл кезең он жылдан жиырма жылға дейін қалыптасуы мүмкін.Кәсіби күйзеліс мәселесін теориялық және эмпирикалық тұрғыда зерттеулер шетелдік психологияда кеңіненұсынылған. Мұндай зерттеулер ресейлік зерттеулерде де бар. Дегенмен, бүгінгі күні осы құбылыстың пайда болу және даму заңдылықтары туралы айқын түсінік жоқ. Кәсіби күйзелісті зерттеудегі қазіргі тәсілнамалар осы феноменнің психологиялық детерминантының бірыңғай жүйесін бөлуге болатынын көрсетеді. Мәселен, интерперсоналдық тәсілнаманың өкілдері эмоциялық күйзелістің негізгі себебі маманның кәсіби қызмет субъектілерімен тұлғааралық қарым-қатынасы болып табылады деп көрсетеді. Ал ұйымдастырушылық тәсілнаманы ұстанушылар күйзеліс себептері ретінде жұмыс жағдайының факторларын (ұйымдастыру құрылымының ерекшеліктері, қызмет режимі, басшылық сипаты және т.б.) негізге алады. Жеке тұлғалық бағыттағы тәсілнама өкілдері – жеке тұлғаның мотивациялық және эмоциялық салаларының ерекшеліктерін көрсетеді. Аталмыш тәсілнамаларға қатысты эмоциялық күйзелісті динамикалық көп компонентті жүйе ретінде қарастыру өзекті болып табылады. Жеке-психологиялық және әлеуметтік-психологиялық факторларды, олардың өзара байланысын жүйелік талдау бірқатар арнайы зерттеулерді қажет етеді. Мұны кейінгі зерттеулерде қарастырамыз. Дегенмен, айтып кететін жәйт, педагогтардың эмоциялық күйзелістерінің негізгі детерминанттарын анықтап, мұғалімдердің психологиялық денсаулығын сақтау және олардың қызметінің тиімділігін арттыру үшін – кәсіби күйзелістің белгілерін айқындап, оның алдын алу жолдарын көрсету маңызды мәнге ие.Әрине, адамның табиғаты жайлылыққа құштар және жағымсыз сезімдерді жоюға ұмтылады. Бұл – адамның санасынан тыс, өздігінен қосылатын реттелудің табиғи тәсілдері, сондықтан кейде олар әлі де айқын таныла бермейді. Ал эмоциялық жағдайларды, жүйке-психикалық шиеленісті реттеу мәселелерін қарастыруда оларды басқару үшін арнайы тәсілдерді: өзін-өзі реттеу әдістерін немесе өзіне-өзі әсер ету тәсілдерін саналы түрде қолдану ұсынылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Малкина - Пых И.Г. Техники гештальта и когнитивной терапии»: Эксмо, Москва; 2010 – 257 с.

2.Уорден М. Основы семейной психотерапии. 4-е международное издание, — СПб.: ПРАйм-ЕВРОЗНАК, 2009 – 354 с.

3.Хеллингер Б. Порядки любви: Разрешение семейно-системных конфликтов и противоречий. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2010 – 387 с.

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

Приветственное слово Сарсенгали Абдыгалиевича Абдыманапова
Ректор Казахского университета экономики, финансов и международной торговли, академик Международной академии высшего образования, доктор педагогических наук, профессор математики ... 3

ПЛЕНАРЛЫҚ МӘЖІЛІСТІҢ БАЯНДАМАЛАРЫ
ДОКЛАДЫ ПЛЕНАРНОГО ЗАСЕДАНИЯ
PLENARY REPORTS

1. Абдыманапов С.А. КазУЭФМТ как центр взаимодействия академической среды с бизнесом ... 4
2. Святов С. А. Новый экономический курс казахстана и задачи банковского сектора ... 13
3. Мелихова Т.О. Особенности составления финансовой отчетности большими и малыми предприятиями в Украине ... 18
4. Тайгашинова К.Т., Дырка С. Логистический менеджмент на железнодорожном транспорте ... 21
5. Тулешова Г.К., Усабаев А.К. Система бухгалтерского учета: казахстанский опыт реформирования ... 24

1 секция. **Цифрландыру жағдайында экономика, маркетинг және кеден саласындағы Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуының заманауи үрдістері**

Современные тенденции социально-экономического развития Республики Казахстан в области экономики, маркетинга и таможенного дела в условиях цифровизации

Current trends in socio-economic development of the Republic of Kazakhstan in economics, marketing and customs in the context of digitalization

6. Bekhozhaeva A.K., Bekhozhaev D.N. Current trends in the implementation of state social policy in the context of digitalization ... 28
7. Kirbassova L.G., Utegenkyzy A. Modern trends of socio-economic development of the Republic of Kazakhstan in the field of economy, finance, marketing and customs in the context of digitalization ... 31
8. Toxanova A.N., Kurmetuly N. Socio-economic development of the regions: problems and prospects (on the example of Akmola Region) ... 34
9. Yeshpanova D.D. Bekzhanova T. Urban agglomerations: analysis of foreign research ... 37
10. Абдашмова Н. Құрылыс ұйымындағы маркетингтік қызметті жетілдіру ... 40
11. Артыкбаева Г.Ш. Мусаева В.А. Современные виды электронной коммерции, ее недостатки и преимущества ... 43
12. Әлке Л. Цифрландыру жағдайында Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуының заманауи үрдістері ... 47
13. Бегалин М.К. Интернет-маркетинг как эффективный инструмент развития современных компаний в современном экономическом пространстве ... 49
14. Бекжанова Т.К., Нургужин Е. Тенденция развития агломерации ... 53
15. Бекназаров Б.Д., Жусупова Г.Г. Экономикалық дағдарыстың салдары және инфляцияның қарқынын талдау ... 56
16. Биймырсаева Э.М. Методология инновации и инновационного развития экономики Кыргызстана в условиях рынка ... 58
17. Биймырсаева Э.М., Рысалиева Б.Б. Об оптимизации экономических процессов в условиях структурных изменений ... 62
18. Галиева А.Х., Айткалиева А.М. Мемлекеттік жеке меншік әріптестігі жобаларының тиімділігін бағалау әдістері ... 65

19. Дүйсенбекұлы А.Ж., Ыдырыс С.С., Батырова Н.Т. Қазақстанда азық-түлік қауіпсіздігін мемлекеттік реттеуді жетілдіру 69
20. Дүйсенбекұлы А.Ж., Сейдахметов М.Қ., Агниязов Б.Е. ҚР азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі астық нарығының ролі 72
21. Елемесова А. Особенности трансформации трудового потенциала региона в условиях нового индустриального развития 75
22. Жусупов А.Д. Развитие и современное состояние финансового права Республики Казахстан 78
23. Зайнолда Д. Халықаралық тәжірибе негізінде еліміздегі электрондық сауданы дамыту 81
24. Ибрагимова Н.В. Цифровизация экономических процессов в Республики Казахстан 83
25. Кемалбек Д., Тасанова Г.Д. Эффективность государственного регулирования предпринимательской деятельности 86
26. Кемелбеков С.Т., Маней Х. Коммерциялық және банктік құпияны құрайтын мәліметтерді заңсыз алу, жария ету немесе пайдалану қылмыс құрамын саралау мәселелері 88
27. Кенжетаев М. Маркетинговые исследования на рынке недвижимости 92
28. Керимбекова А. Б. Роль и место маркетинговой стратегии продвижения товара в системе развития современного предприятия 95
29. Ким В.В. Роль цифровой трансформации в развитии социально-экономических систем 98
30. Култанова Н.Б., Максат К. Организация формирования конкурентной средыв аграрном секторе 101
31. Қонарбай Ұ.Т., Жармухаммет Э. Цифрлық экономиканың ерекшеліктері және даму тенденциялары 104
32. Құрманбеков А.Қ. Тасанова Г.Д. Правовая основа ипотечного кредитования в Казахстане 106
33. Мадымар М.С. Современные тендеции развития цифровой экономики Казахстана 109
34. Маханов Т.Ж. Цифрлық экономика: тұжырымдамалар мен даму бағыттары 111
35. Мнуар А. Особенности развития экологического маркетинга 114
36. Мусаева В.А., Артыкбаева Г.Ш. Проблемы электронной коммерции в мировой экономике 117
37. Муханова А.Е., Қайратова Э. Персоналды басқарудың тиімді әдістері 121
38. Муханова А.Е., Нұрлан М. Аймақтағы ауылшаруашылығы саласының даму бағыттары 123
39. Мұхаметқали З.Н. Білім беру мекемесінде маркетинг қызметін басқарудың шетелдік тәжірибесі 126
40. Мылтыкбаева Л.А., Доскалиева Б.Б. Особенности организации инновационного процесса в современных экономических системах в условиях глобализации 128
41. Наурызбеков С.К. Адами капитал - теориялық көзқарастың дамуы 132
42. Негметжанова К.С., Серикова М.А. Нұр-Сұлтан қаласы бойынша өңірлерді дамытудың мемлекеттік бағдарламасының іске асырылуын бағалау 135
43. Петросянц Т.В. Прикаспийские торгово – экономические связи 138
44. Раимбеков Ж.С., Сыздыкбаева Б.У. Совершенствование механизма регулирования товародвижения в сфере распределения конечной продукции 140
45. Русаков А. Место и значение рекламы для предпринимательской деятельности 144
46. Рыспаева С.К., Жадигерова Г.А. Франчайзингтің заманауи түрлері мен әдістерінің байланысу нысандары 146
47. Саркулова Ж.Ж., Айтбаева Д.Т. Перспективы развития цифровой экономики Республики Казахстан 149
48. Сатыбалдиева А.Н., Жабаева Б.О. Нарық құрылымын маркетингтік зерттеу 152
49. Смагулова Ж.Б. Основные принципы и особенности мерчендайзинга книжного магазина 155
50. Смагулова Ж.Б., Сарсенбай Ж.С. Эффективность аромамаркетинга как современной маркетинговой технологии 158
51. Талапбаева Г.Е., Сынасапова М.Т. Аймақ экономикасына инвестиция тарту және бөлу үдерісінде маркетингтік зерттеулер жүргізуді ұйымдастыру 161

52. Талапбаева Г.Е., Тұрсын Б.Қ. Көлік-логистикалық жүйелерді қалыптастырудың экономикалық шарттары 164
53. Тұрғанбаев Қ.Д. Экономикалық секторға инфляцияның әсері 167
54. Тұрғанбаев Қ.Д., Айнабекова И.Т. Экономикалық сектордың дамуына әсер еткен факторлар 169
55. Умирзакова Н.Т., Онласынова А.А. Экономиканың негізгі тетігі ретінде инновациялық қызметтің бәсекеге қабілеттілігін арттыру жолдары 172
56. Уразымбетов Б. Абсолютное торгово-экономическое лидерство Германии в европейском союзе 175
57. Урекешова А.Б. Рынок труда: понятие, экономическая сущность, особенности сегментации 179
58. Утегенова К.А., Оспанғали А.Ғ. Ауылдық жерлердегі кәсіпкерлерді қолдау бағдарламасының жетістіктері және проблемалары 182
59. Фозилханов Д.О. Диверсификация бытовых услуг как фактор повышения эффективности деятельности отрасли 185
60. Шадиева А.А., Жаздыкбаева Д.П. Кәсіпорын логистикасы: басқару және ұйымдастыру 188
61. Шокаманов Ю.К. Экономическое развитие евразийского экономического союза за 10 лет 191
62. Шуленбаева Ф.А., Шаймерденова А.К. АӨК ауыл шаруашылығы өндіріс экономикасындағы цифрлық технологиялар 194
63. Шыгаева Т. К., Малаев Э.Т., Даутова З.Я. Основы успешного развития экономики Кыргызстана в условиях цифровых технологий 197

2 секция. **Қазақстан Республикасының қаржы-несие және салық-бюджет жүйесінің орнықты даму перспективалары**

Перспективы устойчивого развития финансово-кредитной и налогово-бюджетной системы Республики Казахстан

Prospects for sustainable development of the financial, credit and fiscal system of the Republic of Kazakhstan

64. Ажигулова А.Ж. Жеке табыс салығының экономикалық мәні мен төлену ерекшеліктері 200
65. Алашбаева Н.М, Сартбай Н.Б. Дағдарыс кезінде компанияның инвестициялық жобаларын каржылық басқару 203
66. Алашбаева Н.М., Турекулова Д.М. Инвестицилық жобалардың қаржысын басқарудағы шетелдік әдіс тәсілдер 206
67. Алина Г.Б., Оразбаева А.Г. Анализ и перспективы развития инвестиционной деятельности предприятий в РК 208
68. Аманкелді Е. Значение маркетинга при продвижении банковских услуг 212
69. Ануарбек У.М. Развитие финансового менеджмента в государственных ведомствах экономически развитых стран 215
70. Әшіралиева Д.М., Сейтов А.Д. Цифрландыру жағдайында Қазақстан Республикасындағы қаржы саласыңдамуы 219
71. Байқожа Б.Е. Кәсіпорынның қаржылық ресурсын басқарудың маңыздылығы 221
72. Варзин В.В. О рисках и регулировании рынка криптовалюты 223
73. Даулетов Ж.О. Проблемы управления кредитным риском в казахстанской банковской системе на примере АО «Forte Bank» 226
74. Джумабекова А.Т. Цифровой тенге: анализ последствий и перспектив 230
75. Ерназарова З.А. Развитие казначейства Казахстана в информационной системе государственных финансов 234

76. Есенгельдинова С.Ж. Управление кредитными рисками БВУ РК в современных условиях 238
77. Жуматаева А.М., Ниязбаева А.А. Международный и казахстанский опыт банковского кредитования 241
78. Зерекбай А.Б., Жумабекова Г.Ж. Жергілікті бюджеттерді қалыптастырудың теориялық негіздері 243
79. Зерекбай А.Б, Жумабекова Г.Ж. Жергілікті бюджетті басқару тиімділігін арттыру жолдары 246
80. Ибрашев А.О., Ниязбаева А.А. Коммерциялық банктердің несиелік саясаты, активтердің қалыптасу рөлі, бағыттары мен факторлары 248
81. Карыбаева Ч. С., Шыгаева Т.К., Даутова З.Я. Устойчивое финансирование зеленой экономики 252
82. Кейкешева М.А. Внутрифирменное планирование в системе финансового менеджмента предприятия 255
83. Керимкулова Д.Д., Турмаханбетова Г.А. Риски создания экосистемы и финансовой устойчивости банковского сектора Казахстана 259
84. Ким Т.А., Асемова Р.Д. Влияние инновационных технологий на развитие финансовой системы в современных условиях 263
85. Кисаева З.Н., Ильджанова М. Организация внутреннего контроля в коммерческих банках Казахстана 266
86. Кисаева З.Н., Калибасов А. Роль финансового контроля в условиях рыночных отношений Республики Казахстан 269
87. Койбагарова А.Ж. Қазіргі жағдайда қаржылық технологияларды дамыту қажеттілігі 271
88. Қазбекова Қ.М. Ибағалиева А.Н. Қазақстанда цифрлық банкингті дамытудың тенденциялары мен мүмкіндіктері 274
89. Қазбекова Қ.М., Омархан Л.Д. Банк секторында экожүйенің дамуы 278
90. Мақыш М.К. Қазақстандық банктердің инновациялық қызметінде электрондық банкингтің дамуы 281
91. Матбаева К.Б., Ниязбаева А.А. Потенциал финансовой отчетности в оценке платежеспособности предприятия 283
92. Матбаева К.Б., Ниязбаева А.А. Повышение эффективности оценки денежных потоков в банках второго уровня: отечественный и зарубежный опыт 286
93. Молдабекова А.Ш. Тиімді инвестицияға салынатын салықтардың түрлері мен салық салу ерекшеліктері 289
94. Молдабекова А.Ш. Банктің несиелік портфелін басқару: мәселелері мен оны шешу жолдары 293
95. Муратова Д.Б. Қазақстанда банктік карталарды қолдану операцияларының жағдайы 296
96. Муратова Д.Б. Бюджет жүйесінің кірістерін қалыптастырудағы салықтардың рөлі 300
97. Мусина А.А. Социально-экономическая направленность модернизации продуктового ряда банков Казахстана 303
98. Мустафаев Қ.С., Касымова С.Б. Қазақстанның банк жүйесі, дамудың негізгі үрдістері мен перспективалары 307
99. Муханова А.Е., Адайбай Д. Дағдарыс жағдайында банк ресурстарын тиімді пайдалану 310
100. Муханова А.Е., Садық С. Әлеуметтік саланы қаржыландыру бағыттары 312
101. Наурызбеков С.К. Қазақстан Республикасындағы монетарлық саясаттың қалыптасуы мен дамуы 315
102. Нурбаева А.Т. Инновационное развитие грузовых перевозок на железнодорожном транспорте 319
103. Нурекенова Э.С., Кабдолданова Р.Д. Система управления денежными потоками на предприятии 322
104. Нурумов А.А., Берстембаева Р.К. Совершенствование финансовых инструментов поддержки предпринимательства в РК 326
105. Омар А. Халықаралық аударымдар жүйесінің статистикалық жағдайы 330

106. Омар А. Интернет төлем жүйелері қызметтерінің алатын орны 334
107. Омурова С.К. Возрастание роли государственного регулирования финансового сектора в обеспечении экономической безопасности 337
108. Оразалинова М.С. Ұйым қызметінің қаржылық талдауында қаржылық коэффициенттердің пирамидалық құрылымын қолдану 339
109. Парусимова Н.И. Банковский сектор в обеспечении роста экономики 343
110. Садвокасова К.Ж. Депозитный рынок Казахстана: состояние и пути развития 346
111. Сихимбаева Б.Н. Цифрландыру жағдайында қазақстанның қаржы секторының дамуы 348
112. Тойжигитова Ж.А. Добровольное медицинское страхование: особенности актуарного оценивания 351
113. Төрехан Е., АжигуловаА.Ж. ESG-инвестициялау және оның қор нарығына әсері 354
114. Тузелбаева И.Н., Рахимбекова А.Б. Структура денежной массы, налично-денежного оборота и денежного обращения в Казахстане 356
115. Тұрғанбаев Қ.Д. Мемлекеттік бюджеттің орындалуы 359
116. Усенбаев Т.М., Бозшагулова С.О. Шағын және орта бизнесті несиелендірудің банктік механизмі 362
117. Усенова М.Т. Есеп айырылысу жүйесіндегі жаңа технологиялар 366

3 секция. **Цифрландыру жағдайында бухгалтерлік есепті трансформациялау және жаңғырту**

Трансформация и модернизация бухгалтерского учета в условиях цифровизации

Transformation and modernization of accounting in the context of digitalization

118. Sadieva A.S., Kazmukhametova A.A. Organization of accounting of railway products sold 369
119. Абдурахимов А.А. Цифровая экономика и развитие хозяйственного учета в Деханском (фермерском) хозяйстве 372
120. Абдурахманов М.А. Құбылыстар арасындағы өзара байланыстардың даму бағыттарын талдауда қолданилатын статистикалық әдістер және оларды жетілдіру жолдары 375
121. Абдыкалыкова Т.Н. Исследование вопросов дальнейшего развития налогового учета и анализа субьектов в Кыргызской Республике 379
122. Абдыкалыкова Т.Н. Налоговый анализ и оценка доходов и расходов предприятий в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности 382
123. Абенова Г.И. Трансформация оценочной деятельности в условиях цифровизации 385
124. Абилдаева Э.С. Цифрландыру жағдайындағы бухгалтерлік құжаттар 388
125. Абилдаева Э.С., Әбуғалиұлы Ж. Басқару теориясы мен тәжірибесіндегі жаңа тенденциялар мен мәселелер 391
126. Абилькелямова Э. Особенности ведения бухгалтерского учета в условиях пандемии COVID-19 393
127. Адживелиев А.Р., Сорокина Е.С. Учет готовой продукции и ее анализ 396
128. Азкенова А. Ж. Вопросы учета расходов в учетной и налоговой политике 398
129. Айтхожина А.Е. Учет материалов в строительных компаниях 401
130. Айтхожина Л.Ж., Шаркубенов Д. Особенности ведения бухгалтерского учёта, вызванные процедурой банкротства предприятия 404
131. Айтхожина Л.Ж., Шинабекова А.С. Международная система бухгалтерского учета 406
132. Акимова Б. Ж., Ниязбекова Ш.У. Управленческий учет как функция управления бизнесом 410
133. Алиев М.К., Аяганов Д.К. Роль аудита в информационной безопасности деятельности компании 413
134. Алиев М.К., Кумискалиева Ж.М. Проблемы и перспективы автоматизации бухгалтерского учета предприятия 416
135. Алтынбеков М.А. Пути совершенствования внутреннего контроля и аудита на малом предприятии 419

136. Асанова Э.С. Цифровизация управленческого учета в России: современные тенденции и перспективы 423
137. Асанова Э.С Анализ финансовых результатов деятельности организации 427
138. Аскарова Т.М., Айтан А. Қазақстан экономикасы мен бухгалтерлік есепке цифрлық технологияларды енгізудің болашағы 431
139. Аскарова Т.М. Цифрландырудың бухгалтерлік есепке әсері 434
140. Ахметова А.А. Кәсіпорынның іскерлік белсенділігі, төлем қабілеттілігін басқарудың әдістемелік негіздері 438
141. Ахметова А.Е. Информационные возможности системы бухгалтерского учета и отчетности для целей управления: критерии ее полезности 442
142. Байздрахманова А.Б. Методика бухгалтерского учета трудовых затрат в производственном процессе 445
143. Баймедетов С.Д., Маханов Т.Ж. Цифрландыру жағдайында аудитті ұйымдастыру 448
144. Баймедетов С.Д., Тұрғанбаев Қ.Д. Цифрландыру жағдайында бухгалтерлік есепті ақпараттық жүйеде жетілдіру 450
145. Барышева С.К., Султанбеков Ғ.З. Басқару шешімдерін қабылдауда есеп мәліметтерінің мүмкіндіктері 453
146. Бекболсынова А.С., Нұржан Л.Н. «Қазақстан темір жолы» Ұлттық компаниясы» акционерлік қоғамының шоғырландырылған қаржылық есептілігіне жүргізілген мемлекеттік аудит 456
147. Бекболсынова А.С., Дагылова А.Е. «Қазақтелеком» акционерлік қоғамының шоғырландырылған қаржылық есептілігіне жүргізілген мемлекеттік аудит 461
148. Даутова З.Я., Шыгаева Т.К., Эркимбаев М.К. Роль и значение бухгалтерского учета в условиях цифровой экономики 465
149. Ержанов М.С., Ержанова А.М. О некоторых проблемах ценообразования аудиторских услуг 469
150. Жаздыкбаева Д.П., Бекзатова Э.Қ. Бәсекеге қабілетті агроөнеркәсіптік кешенінде кәсіпкерлік құрылымдардың бағалау 472
151. Жаздыкбаева Д.П. Мировые тенденции развития бухгалтерского учета 475
152. Жаздыкбаева Д.П. Формирование учетной политики организации. 477
153. Жантаева Г.М., Айтбаева Д.Т. Цифрландыру жағдайында мемлекеттік аудитті жетілдіру 481
154. Жетесова М.Т. Реалии социально-экономического развития Казахстана 484
155. Жуматаева Б.А., Мукушев Т.Б. Кәсіпорындағы салық есебін жетілдіру мәселелері мен перспективалары 489
156. Жуматаева Б.А.,Сейдағали С.М. Кәсіпорынның тұрақты дамуы және оның факторлары мен элементтері 492
157. Заурбекова Л.Е. ҚР «Аудиторлық қызмет туралы» заңына берілген анықтама және олардың ерекшеліктері 495
158. Имашев Б.Н., Айтмағамбетова С.А. Сандық экономиканың бухгалтерлік есепке әсері 499
159. Кажмухаметова А.А., Даулетов Т.Д. Некорректная оценка активов и обязательств и искажение показателей финансовой отчётности 502
160. Кажмухаметова А.А., Занов Б.С. Взаимосвязь налоговой и аудиторской проверки 505
161. Калю Н.М., Колесникова Е.В. Основные проблемы применения международных стандартов финансовой отчетности в России 508
162. Касымов Н.М., Молдашбаева Л.П. Цифровизация казахстанской экономики и развитие бухгалтерского учета 511
163. Кожабеков С.С., Альпенова Б.А. Показатели анализа финансового состояния организации 515
164. Кохаева Ж.Д. Система управления рисками в налогообложении 519
165. Кулякина Е.Л., Ганиева Э.Р. Учет финансовых результатов: проблемы и пути их решения. 522

166. Кулякина Е.Л., Степанюк Т.И. Сущность и влияние автоматизации на бухгалтерский учет 525
167. Қаратай Н.Б. Мемлекеттік бағдарламалардың жүзеге асырылу тиімділігін бағалау 528
168. Медеуова Д.К., Молдыбаева М.Ж., Аманова Г.Д. Преимущества и недостатки бухгалтерского аутсорсинга в Казахстане 531
169. Мезенцева Т.М., Даузова А.М. Концептуальные основы учета в подготовке управленческой информации 534
170. Михайлина И.Н. Виртуальный склад назначение и адаптация на практике 537
171. Мукушев Т.Б., Жуматаева Б.А. Қаржылық есеп беруді автоматтандыру мәселелері 542
172. Мусаева В.А. Особенность учета движения собственного капитала и его отражение в бухгалтерской (финансовой) отчетности предприятия в современных условиях 545
173. Нургужин Е., Бекжанова Т.К. Шкалирование результатов тестирования на основе современной теории тестов 551
174. Нурсапа С.Т. Цифровизация учета и анализа стоимости компаний 556
175. Рахимжанова Е.Е., Бекжанова Т.К. Современные первичные бухгалтерские документы по учету обязательств 559
176. Сагиндыкова Г.М. Методика оценки надежности контрольной среды системы внутреннего контроля 563
177. Садвакасова А.С, Аманова Г.Д. Интегрированная отчетность – один из факторов инвестиционной привлекательности компании 566
178. Сакенова З.М. Особенности составления финансовой отчетности 568
179. Сейтов А.Д., Әшіралиева Д.М. Нормативно-правовое регулирование бухгалтерского учета в Казахстане 573
180. Серікова А.Р. «Тау Кен Самұрық» Акционерлік қоғамының шоғырландырылған қаржылық есептілігіне анализ және бағалау жүргізу 575
181. Солтанов Е.К. Государственный аудит в условиях цифровой экономики 577
182. Тайгашинова К.Т., Ержанов А.К. Аспекты управленческого учета при формировании учетной политики на транспорте 580
183. Тайгашинова К.Т., Назарова В.Л. Аспекты учета затрат на производство в управлении себестоимостью продукции 583
184. Тимащук А.В., Колесникова Е.В. Перспективы развития бухгалтерского учета в условиях цифровой экономики 587
185. Ткачева Е., Колесникова Е.В. Влияние цифровизации на организацию бухгалтерского учета и формирование отчетности 589
186. Тлеубаева С.А., Рахимжан А.Қ. Францияда аудиторлық қызметтің қалыптасуы және аудиторларды дайындау тәртібі 592
187. Тлеубаева С.А., Тоқтанбек С.М. Германиядағы аудиттің дамуы және перспективалары 594
188. Тлеуқабақова А.Ш. Жаһандық экономикадағы есеп пен қаржылық есептілікті үйлестіру 597
189. Тулаходжаева М.М., Ходжаева М. Х. Современные тенденции развития бухгалтерского учёта, аудита и сертификации аудиторов в Узбекистане 601
190. Тулеева Г.Т., Абилдаев С.Т. Цифровизация бухгалтерского учета и применение облачных технологий 604
191. Тулешова Г.К., Усабаев А.К. Система бухгалтерского учета: казахстанский опыт реформирования 607
192. Турсынова Х.Ж. Теоретические аспекты учета логистических затрат 611
193. Тусибаева Г.С. Международные аудиторские стандарты оформления результатов аудиторских проверок 615
194. Хусаинова Э.Ю. Об организации учета и внутреннего контроля с использованием рискоориентированного подхода 619
195. Штиллер М.В., Керимбекова Б.У. Виды рисков в учетной системе организации 622
196. Юсупов У.Б. Влияние цифровизации на бухгалтерский учет 626

4 секция. **Ақпараттық және цифрлық технологияларды дамытудың әлемдік үрдістері**

Мировые тенденции развития информационных и цифровых технологий

Global trends in information and digital technologies

197. Toktorova V.K., Toktorov K.S. Digitalization in the CIS and ITS impact on pension provision 629
198. Абдильманов Е. Распознавание лиц по изображениям 631
199. Акпаров Ж.А. Модернизация учёта и контроля потребления электроэнергии подстанции на основе БД SQL и в среде программирования Delphi 637
200. Есентүгелов Қ.Ө., Ниязбаева А.А. Жасанды интеллект: қолдану мүмкіндіктері және оның қажеттілігі 641
201. Жумангалиев А.Е. Анализ методов для разработки программного обеспечения в распознавании лиц 644
202. Калинина Н. Роль и значение цифровых технологий во время пандемии 647
203. Козгулов Т.Е. Организация параллельных вычислений в многоядерных процессах 652
204. Мельченко В.А. Значение облачных технологий и вычислений в современном информационном пространстве 656
205. Мухамеджанов Н.К. Контроллердің көмегімен дәнекерлеу тогы мен кернеуді басқару схемасын есептеу 659
206. Рыбцова О.Л., Карабалина Ж.Ж. Цифровые технологии: использование и проблемы развития в Казахстане 663
207. Саринова А.Ж. Сжатие гиперспектральных изображений дистанционного зондирования земли 665
208. Соколовский С.С. Экономика умного дома 668
209. Синицын Р.В. Особенности разработки системы управления виртуальных игр 671
210. Теплов М.В. Исследование автоматизированных систем управления и их программная реализация 674
211. Туткенова А.Б. Рекомендательные системы, основанные на содержании рекомендаций или описание элементов исходя из интересов пользователей 677
212. Ушаков Г.А. Обзор информационных систем с применением нейросетей 680
213. Шамшан Д.Б. К вопросу информационным систем документооборота промышленных организаций 682
214. Шуйтенов Г.Ж., Шуйтенова А.О. Электронный учебный комплекс на английском языке «Моя специальность – психолог» 684

5 секция. **Басқару теориясы мен тәжірибесіндегі жаңа тенденциялар мен мәселелер**

Новые тенденции и проблемы в теории и практике управления

New trends and issues in the theory and practice of management

215. Абдрахманова А.А. Исследование современных подходов обучения и развития персонала: обзор зарубежного опыта 688
216. Айдаров Т.А., Сейдахметов М.К. Принципиальные изменения организации управления в Казахстане 691
217. Айдарханова Б.Б, Нурланова А. Реализация национальных проектов в Республике Казахстан 694
218. Айтбаев Е. Мотивация и стимулирование трудовой деятельности персонала организации 697
219. Алтай М. Туристік индустрияны дамытудағы Түркістан облысындағы жергілікті басқарудың ролін жетілдіру 700
220. Баймуратова А.М., Смыкова М.Р. Прогнозирование потребности в кадрах Республики Казахстан 703

221. Балтабек Ж. Роль малого бизнеса в модернизации экономики региона 708
222. Батырбаев Ш.А. Интенет-маркетинг как современный способ продвижения брендов 710
223. Бекежанова Г.Б. Стратегическое планирование – основная функция управления 713
224. Бектенов С.Ж. Бизнес-жоспар және оның түрлері 716
225. Джунусова Д.А. Проблемы в управлении денежными потоками компании в хозяйственном процессе в условиях глобализации 720
226. Еликбаев Е.Т., Ахметова Г.Р. Мировая практика применения государственных антикризисных программ по поддержке малого и среднего бизнеса 723
227. Ерниязова Ж.Н., Данияр А.Т. HR қызметінің негізгі заманауи үрдістері мен мәселелері 726
228. Есберген Р.Ә. Нарық жағдайында бизнес-процестерді талдау және оңтайландыруда BPM қолдану мүмкіндігі 728
229. Жадигерова Г.А., Сергазиева М.Р. Пути формирования системы моделей бюджетирования на предприятии 732
230. Жороева А.М. Управление коневодством и повышение его эффективности в Кыргызстане 734
231. Исмаилова Ә.Ж. Международная диагностика качества управления государственными инвестициями в инфраструктуру 737
232. Иссаев Р. Взаимодействие бизнеса и власти как необходимый элемент экономики современного Казахстана 740
233. Карабалина Ж.Ж., Рыбцова О.Л. Виды и направления регулирования человеческого капитала региона 743
234. Койшиев А.Ә. Повышение эффективности системы управления компанией 747
235. Кулбаева А., Нахипбекова С. Тұрақты даму мақсаттары негізінде ақылды қаланы жетілдіру жолдары (Түркістан қаласы мысалында). 750
236. Қонарбай Ұ.Т., Байкеева Л.Т. Қазақстан экономикасының технологиялық жаңғыртуын басқару 753
237. Мейрамқанқызы Н. Қазіргі заманғы ұйымдарда персоналды басқару жүйесінің тиімділігін бағалау тәсілдері 756
238. Олжабаева С.М., Жумабекова Г.Ж. Формирование профессионального государственного аппарата 758
239. Олжабаева С.М., Жумабекова Г.Ж. Организация государственной службы в Республике Казахстан 760
240. Онласинова А.А., Умирзакова Н.Т. Система управления инвестиционными ресурсами в регионе 764
241. Суйналиева Н.К. Современные методы управления агроформированиями с применением инструментальных методов экономики 767
242. Талапбаева Г.Е., Тұрсын Т.Т. Құрылыс-монтаж жұмыстарының шығындарын калькуляциялау әдістері 770
243. Темиров Н. Ж., Азимбаев А.Ш. Современное состояние управления государственными финансами Кыргызской Республики 773
244. Умирбекова Т. Ұйымның персоналын басқарудың заманауи әдістері 777
245. Уразова А. Қазақстанда әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту жолдары 780
246. Усенова М.Т. Қаржылық сауаттылықты дамыту жолдары 783
247. Ускенбаев Т. Повышение эффективности системы управления персоналом на предприятии 786

6 секция. **Оқытудың заманауи технологиялары, оқу үрдісінің сапасын басқару құралы ретінде**

Современные технологии преподавания как инструмент управления качеством учебного процесса

Modern teaching technologies as a tool for education process quality management

248. Абдрахманова А.Н., Анигам М.Н. Оқытудың инновациялық технологияларын пайдалану ерекшеліктері 789
249. Адамова А.К., Абеува Г.Х. Функционалдық сауаттылық: жаңартылған білім мазмұны 792
250. Арынова Д.Қ., Елеусізова Ж.Ж. Оқытудың жаңаша әдіс – тәсілдері 795
251. Байкеева Л.Т., Бабакулыева О. Географиялық білім беру жүйесіндегі бейіндік оқытудың маңызы 799
252. Бейсенбек А., Оңғарбек А. Жоғары оқу орындарында интерактивті оқытудың маңыздылығы 800
253. Бимаханов Т.Д. Значение традиций развития физической подготовленности детей в казахской народной педагогике 802
254. Бітербаева Д.М., Саметеева Б.О. Сын тұрғысынан ойлау технологиясын пайдаланудың тиімділігі 806
255. Давлетьярова Г.Ш. Обучение в течение всей жизни: опыт Южной Кореи 809
256. Даулетбекова А.Т., Куанышбеков Т.Т. Оқытудың заманауи тәсілдері жүйесіндегі инновациялық технология ретінде жоба әдісі 813
257. Джоланов Е.Е. ЖОО - да оқытудың интерактивті әдістері 816
258. Дядичко С.П., Крымова И.П. Применение инструментов образовательных систем в учебном процессе ВУЗА 820
259. Есбусинова М.Б. Үздіксіз білім беру жүйесіндегі цифрландыру 823
260. Жанысбаева Р.М., Нуркенова Г.К. Қашықтықтан білім беру технологиялары-жоғары оқу орнындағы білім берудің инновациялық тәсілінің негізі 826
261. Калачева К.Л., Чункурова З.К. Технология критического мышления в начальной школе 829
262. Карамусова Р.Г., Омирбаев О.М. Рефлексия – шығармашыл тұлғаны қалыптастыру 833
263. Карипбаева М.Т., Аскарбаева М.А. PISA халықаралық зерттеуге дайындық барысында оқушылардың оқу сауаттылығын қалыптастыру 836
264. Кулова Э.У., Бятова К-Д.В. Компетентностный подход и систематизация педагогических целей при подготовке сертифицитрованных бухгалтеров 840
265. Маханов Т.Ж., Баймедетов С.Д. Оқу үрдісінде ақпараттық технологияларды қолданудың тиімділігі 843
266. Медеубаева К.Т. Студенттердің ғылыми әлеуетін қалыптастырудағы цифрлы білім беру ресурстарының маңызы 845
267. Мерсалимова А.Е., Полат С.Б. Интерактивтік оқыту танымдық әрекеттің арнаулы ұйымдастыру формасы реттінде 848
268. Нуркенова Г.К., Есмагулова А.А. Мектепке дейінгі білім беру ұйымының қазіргі басшысының басқару қызметінің технологиясы 850
269. Нурсултанова К.Р. Тенденции и условия развития предпринимательского мышления в высшей школе 854
270. Рахимбекова С.А. Использование интерактивных методов обучения 856
271. Сыздыкова М.Б., Бимаханов Т. Д. Қазақстан Республикасындағы жұмыспен қамту бағдарламаларының маңыздылығы 858
272. Урунбасарова Э.А. Дистанционное обучение как качественно новый уровень взаимодействия между преподавателем и облучающимися 862
273. Шайнуров А.С., Смагулова Ж.Б. Цифровизация образования в Казахстане 865

7 секция. **Цифрлық экономика жағдайында туризм мен әлеуметтік жұмысты дамытудың мәселелері мен перспективалары**

Проблемы и перспективы развития туризма и социальной работы в условиях цифровой экономики

Problems and perspectives of tourism and social work in the digital economy

274. Akhmetova A.A., Yensebayeva A. Opportunities for the development of intellectual tourism in the world 869
275. Saniyeva Z.R. Beneficial impact of hiking and excursions on the human body 872
276. Абдугалина С.Е., Амангелді Е.М. Түркістан обылысының даму болашағы 875
277. Абдугалина С.Е., Дәуір Ә.М., Алиева А.Р. Болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби идеалын қалыптастырудағы жүйелі - құрылымдық тәсілі 878
278. Акишева Е.К. Әлеуметтік-мәдени ресурстардың туризм саласындағы ерекшелігі 883
279. Алапаева Т.О., Бирбаев А.Ш. Туризм как отрасль и роль в экономике стран, пути развития в условиях цифровой экономики 885
280. Алдажарова А.Т., Ахметова А. Қазақстандағы үңгірлер – киелі нысандар ретінде 888
281. Алдажарова А.Т., Суанбекова Д.Е. Қазақстанның сакралды жерлері 890
282. Батищева Д.В. Практические рекомендации по развитию регионального туризма на примере г. Шымкента 892
283. Бекбаулина С.Х., Дуйсембаева А.Т. Влияние худшего в истории кризиса на развитие въездного туризма в Казахстане 895
284. Гиззатжанова А.Г., Муканов А.Х., Акишева Е.Қ. Қазақстандық турагенттіктердің диджитал-маркетингті қолдану мәселелері 898
285. Джоланов Е.Е. Туризм саласындағы кәсіпкерлік қызмет 901
286. Досымова О. Ж, Балабек Т.Б. Туризм индустриясында цифрлы платформаларды жетілдіру 905
287. Досымова О. Ж. Цифрлы туризмнің қазіргі жағдайы 907
288. Дуйсембаева А.Т., Бекбаулина С.Х. Туризмге цифрлық технологияларды енгізудің әлеуметтік салдары 909
289. Жолманова Н.Ж., Алимбеков Д.А. Туризмдегі цифрландыру: формалары 913
290. Кадырбекова Д.С., Нұрғали Д.Ғ. Туризмді дамытудағы қазақстанның сакралды жерлердің маңызы 917
291. Калиев К.Б. Авамова Э. Экологический туризм в Восточном Казахстане 919
292. Маханова А.Ж., Ержегитова А.Е. Цифрлық экономикадағы туризм дамуының тенденциялары 921
293. Митрошенко Т.С. Анализ современного состояния и развития индустрии гостеприимства 923
294. Наурызбаева А.А. Перспективы развития положительных тенденций развития туризма в условиях глобализации 926
295. Рахметова С. Р. Туризм дамуындағы цифрлық экономиканың рөлі 929
296. Садыков Ж.А., Гиззатжанова А.Г. Оценка туристских возможностей кластера Астана как фактор развития устойчивого развития туризма Казахстана 933
297. Садыкова Р. К. Использование VR-технологий в музейном деле 936
298. Сембина Ж. Ж. Этносаралық қатынастар мәселесін шешудегі әлеуметтік жұмыстың шетелдік тәжірибесі 940
299. Хайдаров А.Д. Современный подход определения развития социальных отношений 944
300. Шарапаева Б.Ж. Туризм және қонақжай индустриясындағы электронды қызметтер 947
301. Шукетаева Н.К. ҚР әлеуметтік сала қызметкерлерінің эмоционалды жану мәселесі 950

2022 жылдың 7 ақпан күні
экономика ғылымдарының докторы, профессор Мұрат Қапбаруұлы Әлиевтің
70 жылдығына арналған
«Тұрақты даму және цифрландыру контекстінде экономиканы, қаржы мен бухгалтерлік есепті жетілдірудің өзекті бағыттары мен жаңа мүмкіндіктері»
тақырыбы бойынша *Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының*
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
Международной научно- практической конференции
«Актуальные направления и новые возможности совершенствования экономики, финансов и бухгалтерского учета в контексте устойчивого развития и цифровизации», посвященной 70 –летию доктора экономических наук, профессора
Алиева Мурат Капбаровича
7 февраля 2022 года

COLLECTED PAPERS
of the International Scientific-Practical Conference
«Actual trends and new opportunities for improvement of economics, finance and accounting in the context of sustainable development and digitalization» dedicated to
70th anniversary of doctor of economic sciences, professor
Murat Kapbarovich Aliev
7th of February, 2022

Басуға 26.04.22. қол қойылды. Пішімі 70x100 1/10. Көлемі 97 б.т. Таралымы 300 дана. Тапсырыс 688.
Подписано в печать 26.04.22. Формат 70x100 1/10. Объем 97 уч.-изд.л. Тираж 300 экз. Заказ 688.

Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университетінің
баспа-полиграфикалық орталығы. Нұр-Сұлтан қ., Жұбанов көшесі, 7
Университеттің менеджмент жүйесі ISO 9001 сәйкестігіне сертификатталған
Система менеджмента университета сертифицирована на соответствие ISO 9001